PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS

OPERA

QVOTQVOT EXTANT OMNIA.

A mendis accuratè repurgata, vivisque imaginibus eleganter & opportunè suis locis illustrata.

P. PERNAE TYP.
BASIL. TYPIS,
CIↃ IↃ LXXVIII.

DIVO AVGVSTO

SAXONIÆ DVCI, PRINCIPI ELECTORI ILLVSTRISS. ET POTENTISS.

SACRI ROMANI IMPERII ARCHIMARISCHALCO, &c.

Petrus Perna Typographus Basiliensis

HAS PAVLI IOVII HISTORIAS D. D.

DIVO

AVGVSTO SAXONIAE DVCI POTENTISS. PRINCIPI ELECTORI, &c. DOMINO SVO CLEMENTISS.

S. D. P.

VIRI excellentes, & quotcunque in hoc terrarum Orbe aliquid præclari gesserunt, Princeps Illustrissime, aut etiamnum gerere possunt, à cæteris plebeis hominibus, ortu ipso & nascendi ratione parùm differunt. Nascimur enim ex semine & sanguine omnes: versaturq; natura omnium parens, circa hanc subiectam suo operi materiam, & in illius informatione, perindè ferè se habet, ut in producendis cęteris animãtibus, quibus singillatim etiam inditum est & divinitus attributũ, ut similia sibi progignere queant. Nati iam infantes si plures numero conferantur, & nudi remotis omnibus ornamentis cõsiderentur: quis dicet hunc rustici, alium verò Regis filium esse? Quis hunc summum belli Ducem fore pronunciabit, aut virum literatissimum: illum verò effœminatum & ocio deditum? Equidem si de liberis recenter natis iudicium ferre volueris, ex ijs quę in ipsorum corporibus solùm sensu ipso percipiuntur, non modò discrimen nullum singulare comperies inter ipsos, sed neque à cęteris quidem animantibus multò magis differre deprehendes: quàm forma illa humanitatis externa, quæ foris intuentium oculis occurrit: quoniam sensu, motu, rerum utilium appetitu, & fuga eorum quæ nocere queant, à multis brutis animantibus superantur. Imò vero etiam tunc, cum ætatis progressu verba formare & loqui incipiunt, verbis ipsis atq; loquela, magnam arguunt esse hãc diversitatem à cæteris animantibus: sed rebus & actionibus latentem rationis vim nondum longo tempore demonstrant. Quoniam persequuntur etiamnum, tanquam bestiolæ quædam, non nisi res appetitui iocundas, sive salubres sint aut non, honestæ aut turpes: à periculosis autem nec propria facultate abstinere possunt, nec à prudentioribus moniti, temperare. Vsque adeò scilicet alto somno veluti sepulta iacet rationis vis & animæ rationalis functio: sive propter humiditatem instrumenti, cui inest & quo utitur: sive etiam propter labem primorum nostrorum parentum. Hæc si ita se habent, quidnam tandem illud erit, quod primũ quidem humanum genus universum ad tantam evehit dignitatem, qua cæteris animantibus imperat, ijsq; pro arbitrio utitur? Deinde, inter homines ipsos tantum efficit discrimen, ut alij alijs etiam dominari, præesse, eos rectè gubernare, aliaq; quamplurima & pręclara munera obire queant? Animi cultus profectò, prętereà nihil. Nam sicuti ager, quamvis natura sit fertilis, si non colitur,

nihil præter sentes & carduos producit: ita in homine, rationalis animæ quædam facultas est, quę natura sua ad multas præclaras actiones edendas vim habet: estq; eadem hęc in alijs hominibus etiam aliquanto quàm in cæteris præstantior: sed nisi excolatur tamen, eos fructus, easq; functiones neutiquam edere potest, quarum edendarum potestatem à natura & Deo ipso accepit. Iam verò animus noster ipsaq; mens etsi rerũ universalium contemplatione occupetur, & earum consideratione plurimùm excolatur: non potest tamen singularibus ullo modo carere: quoniam universalia ea, quæ in mente & intellectu versantur, ex sensu rerum singularium colliguntur & desumuntur. verissima namq; videtur ea sententia, quam in scholis tritam esse audio, nihil in intellectum venire, quin prius in sensu fuerit. Quo fit profectò, ut nullum theorema universale verũ sit, nisi cum rerũ singularium experientia consentiat, eiq; eadem hæc experientia subscribat. Nam & doctissimi homines in ore illud habere solent, Vsus facit artem. Apparet ergo hinc summa artificis illius & conditoris nostri sapientia, qui hominem anima rationali præditum, & proinde aptũ contemplationi universalium: quinq; insuper sensuum adminiculo auxit, ut ex ijs quæ singillatim videret, audiret, tangeret, gustaret et olfaceret, universalia theoremata formare posset, omnibus individuis cõmunia. Omnis igitur excolendi animi ratio & via ad virtutẽ contendendi, ab rerum singularium sensu & experientia ortũ suum et primam originẽ ducit. Sed eadẽ hęc partim ab αὐτοψία dependet, ijsq; innititur, quæ unusquisq; proprio intuitu cernere & experiri solet sensu proprio: cuiusmodi idiotorũ plerisq; contingit, qui tantùm quiq; sapere consueverunt, quantũ ex varijs casibus discere potuerunt, in quos incidêre: & quo plura cuiq; per ætatem experiri cõtigit, tantò solent esse prudentiores & cautiores. Cæterũ etsi pręclara sit, difficilis tamen longaq; est hęc via ad laudem atq; virtutem contendendi: nam quia vita hominis brevis est, nemo in tot casus ante obitum incidere poterit, per quos de omnibus ijs instituatur, quæ viro excellenti atq; illustri cognitu sunt necessariæ. Itaq; alia est à sapientibus invẽta & excogitata ratio experiendi rerũ singularium naturas, et ex eorum cõsideratione animum excolendi. Historiæ scilicet rerũ quę ab alijs gestæ expertæq; sint, quibus omnia continentur, quæcunq; ab excellentib. illustribusq; viris longa temporis serie cogitata, experta, felici infeliciq; ęventu comprobata fuerunt. Harum lectione & accurata meditatione longè felicius instituitur animus noster, & informatur ad res gerẽdas, quàm sola αὐτοψία. Nam sicuti in divitijs & opibus comparandis, cernimus eos qui proprio labore quærunt, longo intervallo ab illis superari, quos fortuna amplis hæreditatibus cumulat: ita in excolendo recteq; informãdo animo censere oportet, eos longè feliciores, qui suis laboribus, aliorũ etiam studia & meditationes cõiungere possunt,

poſſunt, quàm qui ſola αὐτοψίᾳ imitantur. Etenim ut de cæteris nihil nunc dicamus, qui in rerũ magnarum cõſultatione verſantur, & de ijs deliberant, ſi cognitione hiſtoriæ communiti inſtructiq; ſint, omniũ rerũ exemplis abundant: eorũ cauſas, progreſſus eventusq; veluti ante oculos poſitos habent. Quas cum rebus præſentibus, de quibus iam conſultandũ eſt, quia aut ſimilitudinẽ habere oporteat, aut diſcrimen: quis non videt illinc præſentib. rebus, quæ dubiæ ſunt, tantam lucem inferri poſſe, ut quid ex ſimilibus diſſimilibusq; cauſis conijciendum, ſperandũ, metuendumq; ſit, facilè intelligatur? Quid igitur utilius aut iocundius exiſtimari debet, quàm in humanæ vitæ theatro (quod Hiſtoria ampliſſimũ ſuppeditat) ſedentẽ & quieſcentem, aliorũ periculis cautũ & ſapientem fieri, exempla intueri omnis generis, quæ ad uſum tuum accõmodare quavis in re poſſis magna cum utilitate, maximorum Regum & Principũ conſultationibus de rebus maximis intereſſe, earũ eventus intueri: ex retroactis futura proſpicerere: & deniq; ſecula tota in tam brevi vitę curriculo cõiungere: maximorũ Imperiorum auſpicia, progreſſus & finẽ videre: malorum tam publicorum quàm privarorũ cauſas liquidè cognoſcere, nec uſquam experimẽto certo deſtitui? Nam ut à M. Cicerone ſcriptũ eſt, nihil earum rerũ ſcire, quæ antequã naſcereris factę ſunt, hoc eſt, ſemper eſſe puerum. Cognoſcere verò res geſtas memoriæ veteris, ordinẽ tenere antiquitatis, exemplorũq; omnium habere notitiam, decorũ, laudabile, ac propè divinũ eſt. Quòd ſi vel antiquæ ſtatuæ partem quandoq; à ſapientibus viris magna pecunia emptam eſſe ſcimus, ut & domum ea cohoneſtarẽt, & poſteris, qui talem artem profiterentur, aliquid quod imitandũ eſſet, relinquerent: quanti faciendum eſſe exiſtimamus tot tamq; excellentium virorum, ducũ, principum, regum, imperatorũ, totiusq; adeo antiquitatis vivas illas imagines, quæ nobis in Hiſtorijs proponuntur, & ad intuendũ, & ad imitandũ? Intellexerunt id omnib. ſeculis ſapientiſſimi & excellentiſſimi viri. Demetrius Phalereus ſapientiſſ. ille Athenienſium moderator, quiq; ſexaginta æreas ſtatuas meruit, cũ intelligeret Ptolemæi regis amicos minus illi audere dicere ea, quæ ad illius ſalutẽ, inſtitutionem & animi cultũ facerent: ſuadebat ſubinde regi, ut hiſtorias & libros de Republ. legeret, quod ex illis omnia diſcere poſſet, quæ illi amici demonſtrare nõ auderent. Athenienſes Thucydidem, etſi propter certas quaſdã cauſas urbe expuliſſent: cũ tamen eius hiſtoriam cognoviſſent, eum ab exilio in urbem revocarunt. Marco Varroni hiſtorico, vivo adhuc, imago in bibliotheca publicè ab Aſinio Pollione poſita eſt. Cn. Pompeius Magnus Theophanẽ Mitylenеum ſuarum rerũ ſcriptorem publicè in concione militũ civitate donavit, omnibus, ut Cic. pro Archia teſtatur, id factum approbantibus. Sed omnium cæterorũ locò, unum adhuc exemplum adducamus, Ioſephũ nempe rerum Iudaicarũ ſcriptorem: quem unicũ Deus optimus maximus vel ob hanc cau-

ſam videtur ab illorum numero excepiſſe, adverſus quos virgam ſuam extendere decreviſſet. Etſi enim adverſus Romanos in eo bello dux eſſet, & devicta Iotapata, captivus Veſpaſiano traderetur, ei tamē propter hiſtorię cognitionem, eiuſdemq; ſcribendæ facultatē tam charus fuit, ut eum Imperator vinculis ſolverit, honoribus auxerit, eius libros publicę bibliothecæ tradiderit, eiq; tandem etiam columnam in eadem bibliotheca, homini extero & peregrino poſuerit. Poſſemus huiuſmodi exemplorū multas decades hîc deſcribere: ſed ad te potius iam veniendum eſt, Princeps illuſtriſs. ſimul & potentiſſime, & oſtendendæ rationes mei inſtituti, cùm in adornando illuſtrandoq; hoc Opere hiſtorico, tum in excudendo eodē ſub tuo Illuſtriſs. nomine. Equidem cùm me iam olim laboribus iſtis typographicis emanciparem, duos mihi præcipuè eorū ſcopos præfixeram. Primus erat, ut Theologicos libros omnis generis eccleſiæ ſalutares atq; utiles, quam emendatiſſimè excuderem, eſſemq; tanquam publicus quidā notarius adverſus multiplices illos errores, qui iam olim in eccleſiam irrepſerunt, & patrū noſtrorum memoria, cùm alibi, tum verò in tua præcipuè ditione emendari cœperunt: alter verò ut hiſtorias quoq; quantū fieri poſſet, illuſtrarem. Cùm enim hiſtoria, arteſtante nobis ſapientiſſimo illo Romanæ Reip. conſule, ſit lux veritatis & teſtis temporū: tantam ſemper putavi eſſe illius cū ſacra doctrina cognationē, ut hæc ab illa plurimū illuſtretur, & ſine ipſa vix tutò conſervari queat. Quoniam ſi hiſtoria careamus: neq; loca nec tempora cognoſcemus, quibus Deus opt. maximus populo ſuo ſeſe devinxit, fœdus cum illo pepigit, Servatorem miſit, & alia ſingillatim fecit, quibus ſalutis noſtræ fideiq; baſis continentur. Ac ſpero equidem me hactenus per multos annos ita ad utrumq; ſcopum contendiſſe, ut toti literarię reipublicæ laboribus meis profuerim. Nec minori ſtudio atq; diligentia deinceps utriq; ſtudio incumbere cōſtitueram: ſed quo minus id feliciter proſequi poſſim, impedimēto mihi ſunt controverſiæ, quæ inter Theologos hac noſtra ætate eò uſq; progreſſæ ſunt, ut alij aliorū dicta, ſcriptaq; omnia damnent, interpoſitaq; virorū principum & rerumpub. autoritate, ne publicè vendātur (proh ſcelus) etiam prohibent. Itaq; cedendum tempori exiſtimavi, ita quidē, ut intermiſſis ex parte aliquandiu theologicis libris, me interim totum penè Hiſtoriæ traderem. Quamobrem cū alios multos præclaros hiſtoricos his proximis annis in mea Officina excudi, tum verò hunc, quem iam tibi nuncupo, Princeps Illuſtriſs. Paulum Iovium, nō excudi modò, ſed cōquiſitis undiq; omnibus eius, quę prius deerant, partibus auxi, adiectiſq; vivis imaginibus magno meo ſumptu fabrefactis, magnopere illuſtravi & exornavi. Cauſæ verò quę me permoverunt, ut illud ipſum Opus ſub tuo potiſſimùm Illuſtriſs. nomine in lucē edere voluerim, eædem ſunt ferè, quæ me etiā ad faciendos tantos ſumptus, idq; opus illuſtrandū permoverunt. Hiſtorię huius maieſtas ſcilicet, &

Poten

Potentiæ tuę magnitudo. Nam cum Historicum qui patrum nostrorũ nostraq; memoria, corpore quidem Romę ut plurimũ vixit: animo autem omnes totius mundi angulos, novosq; orbes peragravit: res nõ in Europa tantùm gestas & cognitu dignas, sed quotquot in omnib. ferè provincijs mundi accidere memorabiles per id tempus mutationes: ordine, dilucidè, clarè & eleganter explicavit: illi potissimum Principi & patrono cõmendandum esse putavi, cuius potentiæ magnitudo, familiæ splendor, illustris sapientia, & rerum gestarum memoria latissimè paterent. Nam ut cæterorum tuæ familię principum facta dictaq; hic non commemorare constitui: ita nec possum nec debeo fratrem tuum Mauritium, principẽ æterna memoria dignissimũ, omnino prętermittere, qui propter insignem cũ in Germania sæpius, tum in expeditione Hungarica adversus Turcas declaratã virtutem, non exiguam huius historię partem sibi vendicat, veluti id ex lectione quadragesimi secundi harum historiarũ libri cuilibet patebit, & præcipuè quidem in obsidione Pesti oppidi, ex adverso Budæ urbis positi, quo loco adversus Turcarum impetũ ita pugnavit, ut penè solus Germaniæ decus cõservarit, & singulari virtute (et si equo deiectus) sese suosq; ab imminenti periculo intrepidè liberavit. Hęc est instituti mei ratio paucis explicata verbis Princeps Illustrissime: neque enim hic proposui aut res à te, tuis maioribus, totaq; illa Saxonũ nobilissima familia præclarè gestas, aut tuas ipsius singulares animi dotes sigillatim decantare: nec si id maximè vellẽ conari, hoc loco atq; hoc tempore à me præstari posset, quod huiusmodi res non una Epistola, sed multis voluminibus indigeant. Hoc unum colophonis nomine addam: cùm te Deus opt. maximus, longè supra communẽ cæterorum S. Romani Imperij principem sortem ditasset: tibi quoq; animum dedit iustitiæ, pietatis & veræ religionis amantẽ. Cui rei attestantur sumptus illi maximi, quibus foves, auges, semperq; fovisti & auxisti Academias à maioribus tuis institutas: ex quibus omnium scientiarũ, præsertim verò iustitiæ & sacræ doctrinæ multi insignes excultores & instauratores prodierunt. Honores autem & præmia, quibus earundem Academiarum professores semper es prosequutus, tanta sunt: ut illis excellentissimos viros ex longinquis regionib. facilè ad te pertraxeris. Ex quorum numero si unũ Simonem Simonium conterraneum meum hic nominavero, id certè fecisse videar, quod & viri excellentiss. præstantia, & magnificentiæ liberalitatisq; tuæ summa dignitas meretur. Faxit Deus opt. maximus, ut Celsitudo tua, gubernandæ Christianæ Reipublicæ quamdiutissimè & felicissimè præsit. Basileæ, ex Officina nostra, Kal. Martijs.

Illustriß. tuo nomini

Deditißimus & obsequentiß.

Petrus Perna typographus Basiliensis.

ANDREAS ALCIATVS
PAVLO IOVIO S.D.P.

EX literis tuis tertio Cal. Septembris Romæ datis, tuam erga me benevolentiam mirificè confirmatam perspexi, quum rationum tuarum, & suscepti cõsilij decretum benignè communices. Scribis enim te gravi iniuria permotum, Vrbe (quod nunquam fieri posse putaram) propediem excessurum, ne diutius acceptæ contumeliæ desormis testis in eã aula spectaris, in quã per multos annos (uti mihi videtur) cum aureæ mediocritatis bonis planè beatus, tum studiorum tuorũ authoritate clarus hactenus fuisti. Mirum profectò videri potest, quòd tibi doctrinæ ac ætatis honore maiora promerito, in petitione Pontificatus patriæ tuæ Paulus Pontifex quendã prætulerit. At quem hominem? qui Comi neq; natus, neq; unquam visus sit, & qui (sicut à multis audio) ex arcanis cubiculi sordibus in lucem repentè sit productus. Quis in hoc Pontificem ἀμουσότερον non iudicet? Non enim hostis bonarum literarum & planè ferreus esse non potest, qui te gravissimarum rerum scriptorem intempestivè contempserit. Hinc est ut arbitrer (contrà ac rebar) eum non putare sua interesse, quid de ipso hinc ad sexcentos annos (ut Ciceronis verbo utar) historiæ loquantur. Qua in re Carolum Cæsarem Pontifice ab æquitate iudicij sapientiorem existimare fas est, qui competitorem tuum cum multa invidia antistitem renunciatum, sacerdotij possessione indignum censeat. Ego verò te hac offensiuncula multò beatiorem factum esse puto, quòd tui ordinis personam, hoc est, non insulsi philosophi, desumpsisti, ut te diu servum honestissimo commeatus nomine tandem in libertatem vendicares. Quid enim tibi Dij aut Fortuna, quæ cuncta iure suo sibi vendicat, melius atque præstantius tribuere potuerint, quàm ut mentem darent, qua opportunè tibi sapere ostenderes? Effregisti namque ergastulum, & fortiter compedes exuisti, ut liber exiliens apud Larium, Musæumq; tuum, literati ocij tranquillitate fruerêre. Nunquam profectò vel podagra tentatus senex, tibi rude donandus esse videbare, nisi te hærentem ambitiosius quàm philosophum deceret, & diu restitantem eludens Fortuna illinc abstraxisset. Sed dices te indignè deceptum ab inveterati astus sene principe, qui blandis promissis vota tua honestè concepta iniquè fefellerit. Qua in re mihi gratulor, quòd ab eo me decipi non sim passus, quũ me, uti scis, magnis propositis præmijs Ticino, Ferraria, atq; Bononia in Vrbem accerseret. Tum enim ex iure meo magis cautus fui, quàm tu ex sapientiæ præceptis prudẽs philosophus. Cur enim pro inani aut incerta spe purpuræ hos tantos primi suggestus honores relinquerem? opimis præsertim firmatos stipendijs? Cur has tantas contemnerem circumfusæ iuventutis salutationes? & hanc deniq; tot consultoribus ianuam pulsantibus, existimationẽ magno lucro, & nõ obscura cum laude quæsitam, ineptè, stulteq; desererem? Quandoquidem nemo commodè se vixisse testetur, cũ in aliena terra degẽs, mortem à suis desertus, & miser expectet, ut eius tota suppellex ab alieno inopinatóque hærede rapiatur. Quod verò historiæ tuæ volumen COSMO Principi dicatum Florentiam deferas, ut chalcograpgho tradatur, magnopere laudo proboq;. Nam incomparabilis oblectationis munus cunctis propè gentibus sic imparties, ut gloriæ tuæ incunabulis interfuturus videare, si qua tamen evenire potest ante fata meritũ ingenui laboris fructum expectanti. In hac causa, quæ multos vitilitigatores habitura sit, video te cautissimè præmunitũ, quando ante omnia longè optimum patronũ delegeris. Est enim COSMVS inter huius ætatis Principes stabili ingenio sibi constans, sine ullo fuco veræ laudis appetens, & gloriæ maiorum suorũ gravis æmulator. Propter quas dotes ego iam pridẽ honorario, ut iurisconsulti vocant, invitatus ad profitendũ Pisano in gymnasio ad eum iturus eram, nisi inclemẽtis cœli oram timidius fortasse quàm oporteret, reformidassem. Quod verò ad elegantiam dignitatemq; voluminis multũ pertinet, Etrusci præli typos Venetis & Germanicis antepono: sic enim oculos meos delectãt, ut minimè fatigent. Hac nanq; æstate librũ Florentiæ excusum, quẽ de Vita & rebus gestis insignium virorũ edidisti, multa cũ voluptate percucurri: scis quã avidus sim librorũ helluo, & tum maximè quũ novitas excitat palatũ. In his libris quod mei judicij est, solidum dicendi genus, planeq; robustum, & verè tuum agnovi, & id nõ sine erudito lepôre, quo te prorsus Plutarcho Græco

æqua

æquaverim. Sed te incursurum provideo in quosdam criticos malignè curiosos, qui te castrasse Historias tuas dicãt, ut Vitas per se graciles alieno adipe suffarcires, quod & mihi accidit. Nam ex libris meis Prætermissorum, Dispunctionumq; & Paradoxorũ, integras medullas in Parerga me contulisse prædicabant. Quibus uno Martialis versiculo respondebam, nihil ad eos pertinere, *De cute quid faciat ille, vel ille sua.* Superbi enim ac impudentis præscripti res est, quum quis sua re, ut lubet, bono iure uti vetatur. Quod enim flagitium esse potest, si quis ex sua lacinia sagum conficiat? Quantum autem ad Historiam pertinet, de his te amicè admonebo, de quibus coram, te expetente disputavimus, quum fortè Mediolani cum Sfondrato & Valterio eruditis senatoribus apud Bonromeum antistitem cœnassemus. Tum enim multa me dixisse recolo de toto elocutionis genere, quo mediam, uti reor, inter antiquos & veteres scriptores laudem assequebare: Quando perlectis aliquot Historiæ tuę libris, reliqua etiam variarum descriptionum ornamenta commendarentur. Id autem à te præcipuè desiderabam, ut ad illud quod Græci *πρέπον* vocant, nõ absurdè responderes. Sicuti in ea Oratione animadvertebam, quę à Marconio gregario milite, ad legiones iam planè consternatas, & ad seditionem spectantes habebatur, quum Solymano Pannoniæ finibus excedente, Carolus Cæsar Vienna profectus in Italiam rediret. In ea siquidem concione omnes artis nervos numerosque ita expressisti, ut ille Marconius nequaquam ab aratro Volaterrani agri ad signa vocatus, sed ex schola Ciceronis, & Hermogenis ad suggestum raptus esse videatur, quum passim exactæ eloquentiæ schemata interniteant, quæ perorantí turbam patère coegerint. De hoc verò & multis similibus, qui tibi sapis rectè consules. In verborum autem delectu novi mores, nova arma, novaque castrensium præsertim rerum vocabula te satis excusabunt, si cum præfatione, & parcè quidem illis utare. Idcirco quosdam infœcundos, & qui vix dum subodorati literas cuncta passim condemnant, facilè contemnes. Hi enim, ut in Adagio est, *Ἀδωνιδ@ κῆποι*, steriliores evadunt, quando sua non proferant, & aliena odiose iudicent. hos nanque illos esse puto, quos tu in Academiam Romanam ultrò nomen dantes, urbano sale Eunuchos appellare soles, serotinis utique concurbitis similes, quæ nunquam maturescente semine, ante medium autumnum siccatæ & iactatæ vento, cum sonitu inanes decidunt. Illi porrò qui rerum & locorum notitia gaudent, nec affectatas exornationes admittunt, non reposcent à te rationem, cur lacteam Livij ubertatem non sis assecutus: postquam & te omnino piguerit Sallustij sobrietatem imitari, & satis tibi fuerit pauculos tantùm flores ex Q. Curtij pratis, sæpius quàm ex Cor. Taciti senticetis, arguta manu decerpsisse. Quandoquidem C. Cæsar ipse, ut video, à purissimo Opere suo, reiectis styli bracteolis, modum contexendæ, aptisque periodis terminandæ orationis, tibi accurato & perspicaci dissimulanter ostenderit. Cæterùm nos omnes supra totum Historiæ munus, quod inæstimabile censeri potest, hoc uno tibi, si ingrati esse nolumus, plurimũ debere fatebimur, quòd ad singularem legentium utilitatem per totum ferè terrarum orbem, Provincijs, Vrbibus, Fluvijs, atque Insulis, antiqua nomina, aut corrupta ævo, aut penitùs extincta reddideris. Verùm de his disertius atque iocundius agemus, quum te in Musæo complectar, ad quod iam me invitas propediem ex Ticino secessurum in Buccinascum meum. Inde enim per Alciatem gentilium meorum pagum, tribus horis vel segni mula vectus ad te pervenire possum. Tum unà piscabimur, & herclè utriq; nostrûm pedibus ægro, commodius erit naviculis, quàm mulabus vehi. Tum molliores iocos feremus, licebitq; mihi tot imagines clarorum virorum collustranti meipsum aliquanto, quàm sim facie formosiorem intueri. Nam, ut audio, me inter Erasmum, atque Budæum æterni nominis viros, medium collocasti: sic ut vivus inter bonos mortuos honoris causa spectet, quod uni M. Varroni in Augusti Bibliotheca contigit. Vale. Datum Ticini Non. Octobris.

M D XLI.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI IN LIBROS HISTOriarum sui temporis

PRAEFATIO,

AD COSMVM MEDICEM REIPVB. FLORENTINAE Principem.

MAGNOS profectò & longè honestißimos optimorum studiorum fructus, Magnanime Cosme, illi ante alios in hac vita cepisse existimantur, qui omnes ingenij facultates in id maximè opus sanctißimo fine proposito contulerunt, quo & prodesse bonis mortalibus ingenuo labore possent, & sui memoriam præclaro literarum testimonio posteris comendare niterentur. Quando in hac vita, quam natura incertis brevis ævi angustijs humano generi præscripsit, nihil beatius esse potest, quàm nominis famam immortalibus invicti animi monumentis, ad non incertam spem sempiternæ laudis extendisse. Hac opinione ab ipsa statim adolescentia imbutus, & post aliquot annos magis ac magis non ignobili ratione confirmatus, impellente Genio, conscribendæ Historiæ negotium suscepi. Quum animus in Philosophiæ & Medicinæ studijs Romæ docendo, agendoq; certiore aliquantò quæstu quàm gloria versaretur, ad idq; me laudis & famæ cupidum vehementer incitarent nostræ tempestatis res bello gestæ, quæ ab adventu Caroli Octavi Galliæ regis in Italiam propter varietatem & magnitudinem tot præliorum & casuum, uberrimam ingenijs materiam præbere videbantur. Sperabam enim hunc laborem meum quadam ingenij liberalitate sponte susceptum, multò utiliorem atq; iocundiorem posteris futurum, quàm si earum artium præcepta novis commentarijs locupletare contendissem. In hoc itaq; nobile decretum pertinaci studio omnes ingenij nervos contendenti, ita boni eventus numen affulsit, ut qui res gestas nostri seculi conscribere (quod vel gravißimis atq; doctißimis viris arduum semper fuit) ausus sim: absoluto tandem Opere id in publicum edere non dubitem, magno hercle incorruptæ veritatis argumento: Quandoquidem pleriq; eorum, qui hæc bello paceq; gesserunt, adhuc vivant, ac idcirco gravi existimationis meæ cum periculo mentientem refellere poßint. Sed, ut planè reor, factiosa & tetro livore contaminata ingenia occurrent, quæ vel rectè & fideliter scripta sævo dente commordeant, ubi aliquid paulò diversius ab eo, quod audierint, aut certe rudius & licentiosius dictum (id ad delicatos attinet) offenderint: sic ut nimis atrox & planè miserum scriptori videatur pro summæ utilitatis, & iocundæ oblectationis beneficio, ubi gratiam speret agrestis invidiæ & diræ malignitatis contumeliam referre. Verum hæc civili animo ita contempserim, ut Marcellini, Spartiani, & Pollionis collatione me consoler, qui contra Gothorum rabiem, & vetustatis iniuriam, nullo subnixi impressoriæ artis præsidio, quo iam planè literæ ab interitu vindicantur, hactenus vixerunt, & uti arbitror, diu etiam vivent. Tantus enim est honos Historiæ, ut vel ineptè scripta, non insulsos homines magnoperè delectet. Neque adeo sum impudens, ut procaci æmulatione ad Cæsaris atq; Sallustij & Livij decus aspirem. Huius verò seculi scriptoribus, neque me comparari velim, quum plerique eorum nequaquam tantam, uti nos, locorum, rerum, atque hominum

noti-

notitiam, aut opulentiorem vigentis memoriæ thesaurum, quem cælo datum, et figuratis sedium artificijs diligenter adauctum fatemur, ad scribendum attulerint: nec in ea luce domicilij totius orbis, Vaticanæq; aulæ; ubi per triginta septē annos multa opportunaq; didicerim, versati sint: ut hic omittantur optimarum disciplinarum præsidia, quibus non obscurè muniti sumus. Maximorum autem Regum atque Pontificum, insigniumq; bello ducum familiaritatem ac amicitiam promeriti, ex eorum ore hæc hausimus, quæ amore vel odio nusquam distracti, fideli literarum memoriæ mandavimus. Ad id quoque explendum munus mirificè me adiuvit, principes dominos in provincias ad bella secutum, castra, acies, prælia, expugnationes urbium, campos in victoria cadaveribus stratos, admirandaq; obiter utriusque Fortunæ militaris exempla spectavisse. Ceterùm hoc qualecunque est opus, si non felici, ingenuo certè labore ad spem promerendæ saltem apud posteros honestæ laudis susceptum, tibi iure optimo dicamus: vel ob id præcipuè, quòd læto quodam auspicio aspirante Leone, in maiorum tuorum domo, quæ præcellentium artium celebre domicilium semper fuit, inchoatum elucubratumq; est. Nec dubito quin decorā progenitorum tuorum vestigia secutum, magno mihi præsidio sis futurus, postquam eadem musarum studia, quæ familiam tuam ad civitatis principatum, indeq; ex geminato & propè coniuncto summo pontificatu. ad celsissimum rerum fastigium extulerunt, religiosè & liberaliter colis, totq; Etruriæ urbes & Florentiam patriam summa æquitate, sapientia, pietateq; gubernes, ac domesticam insignis aulæ atque familiæ disciplinam, ad incorrupti pudoris decus multò quàm alij luculentius atque splendidius tueare. Id verò in te Principe admirabile prorsus ac inusitatum conspicimus, quòd in hac numerosæ decoræq; prolis felicitate, una prorsus tua virtute, quam ipsa Etrusci Imperij fortuna, maior atque beatior evadis,

VALE.

PAVLVS IOVIVS.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER I.

QVIESCEBAT TERRARVM ORBIS NVLLIS bellorum procellis agitatus, ac in primis Italia quassata paulò ante intestinis malis, optima pace florebat, quum bellum opinione hominum maius ac atrocius in Italia exarsit: quod postea Europam non modò omnem, verùm Asię atque Aphricę longinquas partes concussis, vbique vel euersis clarissimarum gentium imperijs, paucorum annorum curriculo perturbauit. Quin et peruagata quoque est eadem fatalis bellorum lues quicquid terrarum Oceano alluitur, incognitosque antea populos nobis aperuit: ad quos neque Romana virtus, neq; vllæ priscorũ literę penetrarant. Ita vt his quinquaginta annis, in quos vniuersa confertur historia, nihil reliquum tot cladibus afflicto terrarum orbi Mars & Fortuna fecisse videantur, quum remotissima quæq; prouinciarum ab ortu solis ad occasum, per ipsos etiam paulò antè fabulosos Antipodas bello tacta suo, vel externo cruore maduerit. Sed prius quàm tantarum rerum initia memoriæ prodantur, vt omnia ad cognoscendum clara atque illustria in aperto sint, operę pretium erit, quę nam gentium opes, quíue reges nostra tempestate floruerint, ordine recensere. Nam postquam Cæsarum potentia Fato cessit, quæ quondam sublatis vndiq; regibus, cuncta vni parere coegerat, quum ferocissimi quiq; populi pristinę libertatis memoria rebellarint, nobilissimum imperium, alio atq; alio Barbarorum impetu conuulsum atq; dilaceratum, in minora regna & multorũ ditionem abijsse manifestum est. Fuere exinde res Gothorum maximè illustres, qui vt totius òrbis iniurias vlcisci viderentur, egregijs virtutis atq; amplitudinis Romanę monumentis immani rabie deuastatis, vni hominũ, de victore gentium populo triumpharunt. Athila quoque Hunnorum imperator, quum à Riphæis montibus ad Pyrenæos cuncta rapidissimi torrentis more prostrauisset, insignem rerum ab se gestarum memoriam reliquit. Fuit et longè memorabilis Gallorum expeditio, qua Gottifredus Bolionius pietate & virtute bellica insignis, supra quadringenta millia voluntariorum militum Syria terrestri itinere petita, ad condendum Hierosolymitanum imperium adduxit. Claruere multis inde annis et Scytharũ arma, Tamerlanis maximè ductu, quibus Armenia, Syria atq; Ægyptus aliquando cesserunt. Sed nec postea Gothorum Hunnorúmue, aut Gallorum, vel Scytharum alienis in terris diuturna fuere imperia. Nam sicuti ab initio ea bella vehementes & repentinos ímpetus habuerant, ita non multò pòst quum nullis certis opib. inniterentur, breui temporis spacio consenuerunt. Certatumq; subinde est minore aliquanto sęuitia, vsq; ad patrum nostrorũ memoriam, quum & suis terris redditæ nationes, ac frequentes, atq; ob id inualidi vbique terrarum noui reges, qui sibi armis atq; virtute regna pepererant, ad prolatandos fines

nec ingenti appara tu,nec vllis paulo acerbiorib. odijs inter se dimicarent. Sæpeque accidit,sicuti naturæ humanę variantis vicissitudo semper tulit,vt dum aliquæ nationes post longa bellorum incommoda,parta pace fruerentur,alię atque aliæ,quæ paulò ante conquieuissent,externis aut ciuilib. bellis deflagrarent.Sed his annis qui fuit à partu Virginis quadringentesimus nonagesimus quartus supra millesimum,lætissimam pacem,qualem ab Augusto nulla maiorum ętas antè meminerat,vniuersis gentibus dedit. Verùm ea mox,quę primo aspectu secura ac florens bona spe tranquillitatis,atque opulentiæ mortales impleuerat,portento similis,quòd vastitatem terris denunciaret,in omnes prouincias maximè atrox,et diuturnū bellum diffudit.Regnabant tum ad Orientem tres maximi reges,amplitudine imperij,& claritate rerum gestarū ferme pares,Baiazetes Turcarum Imperator,Caytbeius Ægypti,Syrięq; Sulthanus,& Iacuppus in Persis magni Asimbeij cognomento Vsumcassani filius. Baiazeti quicquid Euphrate & Amano monte Cilicioq; mari,ac Euxino continetur,Græciaq; omnis,Thracia et Mœsia cum Illyrici parte,et ad Istrum latè omnia per Pontum vsq; ad Theodosiam Tauricæ Chersonesi emporium parebant.Huius ante alios finitimis formidandæ opes erant: nam ingentes equitum ac peditū copias virtute ac disciplina firmissimas,certis semper bello pacē que stipendijs alebat:quib.et Amurathes auus,et pater Mahometes paulò antè tantū sibi ditionis et glorię peperissent. Verū Baiazetes,vt erat ingenio mitis,ac religioni philosophiæq; studijs intēperanter deditus,post deuictū pulsumq; Asia Gemē fratrē,qui res nouas in Bythinia atq; Cilicia molitus fuerat, pacatis circū omnibus finitimis,quiete atq; ocio fruebatur.Caytbei autem imperiū à Cyrenis finibusq; Aphricæ per oram ad Issycum sinū,qui Ciliciā à Syria disiungit,et introrsus hinc ad Euphratē et Desertæ Arabiæ terminos,illinc ad uerso Nilo vsq; ad arenarū solitudines,et lęua dextraq; per Arabicū sinum ad Erythreas angustias extendebatur.Fuit Caytbeius natione Cercasius,et cōditione seruus,cęterùm bello acer,et virtute magnitudineq; animi maximorum regū nemini secundus.Is vt tum in Ægypto seruorū tyrannide oppressa mos erat,Mamaluchorū suffragijs regnū adeptus plurima ac difficillima bella singulari felicitate confecit.Nam et Baiazetis ingentes copias,Cherseogle eius genero fortissimo duce capto,ad Tarsum latè ceciderat:et Asimbei Regis,qui è Mesopotamia Birtha vrbe in Euphratis ripis occupata,Syriam inuadebat,conatus infregerat.domuerat vtramq; Arabiā,& seruile bellū oppresserat,quo nullum periculosius fuit,quū innumerabiles subserui Æthiopes,coniuratione facta,captis armis ad delendos Mamaluchos in vnum ex repētina fuga coiuissent.Porrò Iacuppus in maiore Armenia, Media, Perside, Mesopotamia atque Asyria rerum potiebatur vir belli auidus, sed Vsumcassano patre, à quo regnum acceperat,virtute atq; fortuna inferior,vt qui nulla re memorabili gesta, impudicæ vxoris fraude perierit, scilicet, vt regnum Hismaeli Sopho sororis filio, qui demum terrarum orbem nominis sui fama compleuit, inuadendum occupandumque relinqueret. Asimbeius enim pater Magni cognomine dignus, Hyberos & Hyrcanos Caspij maris accolas Armeniæ finibus imminentes cladibus illatis longè summouerat , & pulso Mahomete Baiazetis patre duobus secundis prælijs Ottomannorum opes attriuerat: sed pleniorem rei bellicæ gloriam fuisset adeptus, nisi ad Arsengam, dum

tertiò

tertiò summi certaminis fortunam periclitatur, multitudine tormentorum expugnatus infelici exitu superiores victorias corrupisset. Aphricam ab Ægypti finibus ad Atlanticum Oceanum multi reges obtinebant, omnes infirmis opibus & bello ignobiles: cum his Getuli & Numidæ alijque populi mediterranea Aphricæ colentes, qui vno nomine Arabes hodie nuncupantur, continuè per latrocinia, & repentinas incursiones bella gerunt. Gens etenim nullis certis sedibus assueta mutando loca atque euagando cuncta populatur: ac tum maximè Aphris acre bellum incumbit, quum maturas in agris segetes tutari oportet aduersus Arabum iniurias, qui vt alieni laboris fructus intercipiant, ex insidijs & summis aliquando viribus messores oppidanorum præsidio confirmatos adoriuntur. Inter tot reges Mahometes, qui ad Tuneta supra Carthaginem regnabat vbertate agri, diuitijs atque authoritate longè clarissimus habebatur: quanquam & Fessano regi Mauritaniæ Tingitanæ, atque item finitimo regi Marochio ad Atlantem ac Oceanum permagnis equitum copijs valido opulentæ regiones pareant. Sed eminet Tunetanus, quum ab eo sacra petantur. At circa fretum Herculeum Hispania omnis, præter exiguam veteris Lusitaniæ partem, qua tum Ioannes rex Portugalliæ potiebatur, cum ipsa etiam Sicilia atque Sardinia, & Balearibus in ditionem Ferdinandi concesserāt. Is è Tarraconensi, vbi tum Ioannes pater imperabat, in vlterioris Hispaniç regnum, quod Elisabellæ vxoris dotale fuerat, transgressus, Lusitanos prouinciam suam inuadentes, aliquot prælijs superatos expulerat. Nouissimè autem quum Maurorum imperium in Bæthica opulentum & florens continuis decem annis ab se oppugnatum, eiecto rege, & tota gente deuicta, funditus euertisset, tantam bellicæ virtutis atque prudentiæ opinionem apud omnes adeptus est, vt nemo illi Christianorum regum vel altitudine ingenij, vel industria, vel rebus gestis conferendus esse videretur. In Gallia autem longè lateq; imperabat Carolus eius nominis octauus: qui tametsi neque manu neque consilio multum valebat, tamen, vt mox dicemus, amplissimis maximi atque opulenti regni viribus innixus, viginti trium annorum adolescens, & pacem in Italia euertit, & rem Gallicam, quæ nobis erat obscurior, armis atque ausu plurimum illustrauit. Britanniam verò ab ea parte quæ continentem Galliç prospicit, atque alio nomine Anglia nuncupatur, Henricus septimus bello & pace insignis, ac in primis auri ditissimus obtinebat. Scotis autem qui extrema insulæ ad Caledoniam syluam & Orcadicum Oceanum incolunt, Iacobus Stuardus paternç cædis scelere, ac ipso postea vitæ exitu infelix, dominabatur. Belgę, Batauique & Burgundi, Heluetijs et Tulingis proximi, post Carolum Belgarum principem in Mediomatricibus ad Nansim cum exercitu ab Heluetijs cæsum, Philippo Maximiliani Cæsaris filio parebant. Ipse Cæsar totius Germaniæ imperio potiebatur, ita vt eius nomen in honore sit, sed non inania iubendi iura, veræque opes apud liberas ciuitates censeantur, quæ mutuo fœdere consociatis viribus septuaginta vrbium insignium numerum implent, atq; vno consensu insuperabiles libertatem defendunt. Cæterum Maximilianus multarum virtutum laude inclytus, se ipso maior haberetur, nisi Fortuna quæ pulcherrimis iuuentæ cœptis adfuerat, postrema eius consilia & nouissimos conatus penitus elusisset. In Pannoniæ regno Matthia Coruino vita functo, qui gloria clarissimis belli pacisque artibus quæsita, omnes eius ætatis reges superauit, Vladislaus rex Bohemorum successerat. In Polonia verò Alexan-

der, eodem quo & Vladislaus Casimiro patre genitus imperabat. Fuit hæc olim Sarmatia, quæ nunc ab Odera flumine, id in Venedigum sinum decurrit, ad Borysthenem vsque & Rosolanorum fines extenditur. Supra Tanaim & Boristhenis fontes ad Boream, Moschi Scytharum finitimi, latè omnia tenent, attinguntque Volgam amnem, Rha ab antiquis nuncupatum. Moschorum tum rex erat Ioannes Basilius sanè Christianæ religionis cultor egregius, nisi Græcanicos ritus qui minus ab Romano pontifice probantur, pertinaci superstitione sequeretur. Is equitatu maximè abundat, et cum Polonis & Scythis continenter bella gerit. Supra Moschos, qui hodie Moschouitæ appellantur, ab Aquilone ad occasum tendentibus Suetia occurrit, ignota quondam Romanis scriptoribus. & huic proxima, nostroque malo clarior Gothia, quæ circumfluo & restagnante Oceano munita est. Vltra verò Suetiam Noruegia longissimo tractu portenta ad Chaledonij maris terminos ingentem sinum efficit: atque inclusis innumerabilibus insulis, contra vltimum Cimbricæ Chersonesi promontorium irrumpente demum Oceano recuruatur, & Daniæ regna concludit. De natura eius terræ, atque his gentibus, quæ supra Noruegios existunt, Ichthyophagis atq; Pygmeis nuper repertis, apud quos certa cæli ratione per coniunctas inter se noctes & perpetuos Soles, totus annus alterna varietate reuoluitur, suo loco memorabimus. In Italia autem ea tempestate Veneti & magnitudine opum, & diuturnitate imperij, & rebus terra marique feliciter gestis summam authoritatem obtinebant. Vrbs eorum ampla atque magnifica, mercaturæ & rei naualis studio à paruis initijs creuit. Sed ea propter incredibilem situs munitionem, ante alias & beata & admirabilis existimatur, quòd interfluentis Hadriæ paludibus cincta, nullisque ob id opportuna hostium iniurijs, veteres thesauros domestica in pace cumulatos periculosis etiam temporibus conseruarit. Nulli etenim à terra aditus, intercedente quadraginta stadiorum pelago, nulli penitus à mari ingressus propter cæca atque humilia vada, vsu tantùm indigenis nota, aut ingruentium barbarorum auaritiæ, aut magnis ab alto classibus patuerunt. Veneti homines in vniuersum consilio sunt graues, seueri in iudicijs, & in aduersa rerum fortuna constantes, in altera nunquam immodici. Omnibus quum idem sit conseruandæ libertatis & augendi imperij incredibile studium, in senatu liberè & sæpius acerrimè sententias dicunt: nec quenquam temerè ex optimatibus, qui vel insigni virtute, vel spiritu in gerendis rebus cæteris antecellat, nimio plus crescere, vel collecta gratia potentem & clarum fieri patiuntur. Quibus institutis, dum seruitutis metu, aliena virtute quàm sua, terrestri in bello vti longè vtilius & tutius putant, togati omnes per octingentos amplius annos rempublicam nullis ferè intestinis seditionibus exagitatam administrarunt. Cęterùm ipsa nobilitas totius maritimi negotij et naualis disciplinę munera nauiter implet, exutisque togis arma desumit. Paruere eis ab initio, quo tempore maximè classibus valebant, Istri, Liburni, Dalmatiæ atque Illyrici ora: multæ item nobiles Græciæ vrbes, cum Eubœa Cretaque insulis: Mox transgressis in proximam continentem, Patauium, Verona, Taruisium atque Vicentia, quæ ab infirmissimis regulis tenebantur, accesserunt. His quoque Rauenna addita est, regia quondam Gothorum, atq; alterum totius Italię nauale pulcherrimum. Quo rerum successu euecti, & terrestribus aucti copijs non multo pòst Philippo Vicecomiti pluribus bellis defatigato, Brixiam &

Bergo-

Bergomum ademere. Cessit et eis Crema, Francisco Sfortia concedente. Exinde Venetorum potentia cunctis in Italia maximo terrori esse cœpit. Nam finitimus quisque pro se, vt periculo proximus, suspectas eorum vires habere, quæ paulo ante serpendo atque aliena appetendo in tantam magnitudinem excreuissent: ac plurimum vereri, ne quæ ipsi per socordiam adolescere sinerent, ea sibi mox vel tenui rerum occasione exorta in perniciem verterentur. quando omnes qui humanarum rerum vsu periti essent, vim illam inueteratæ reipublicæ non caduci alicuius hominis ingenio atque industria regi, sicuti cætera imperia, quæ à virtute vel ignauia principum fortunam sortiuntur, sed vno atq; eodem immortali perpetui Senatus consilio gubernari manifestè perspicerēt. Quamobrem consternati aliquando Italiæ principes vno consensu eorum conatibus obstitere. ac nouissimè quum Ferrariam nobilem atque opulentam vrbem pertinacius oppugnarent, authore Xisto pontifice, consociatis viribus libidini atque potentiæ eorum obuiam itum. Secundas autem authoritatis atque opulentiæ partes in Italia Ferdinandus Aragonius obtinebat. Is Neapolitanum regnum Alfonsi patris virtute partum deuictis proceribus, qui rebellione facta Andegauensem ducem sequuti, grauissimum bellum excitarant, cum magna gloria conseruarat. Ferdinando filius erat Alfonsus ætate integra, manu promptus, atque ingenio ferox, omnium qui tum in Italia exercitus ducarent longè clarissimus. Huius virtute audaciaque vsus Ferdinandus, quum ipse Neapoli iam senex prudentiæ plenus in exequandis Italiæ rebus omnium vires singulari iudicio metiretur, cum Florentinis & Venetis duobusque pontificibus bella gessit. Quo tempore Aragonia res adeo firmata stabilitaque est, vt quum domi consiliū vigeret, & foris arma florerent, nullam mutationem vnquam ea hominum ætate habitura videretur. Regnum eius multis insignibus atque opportunis vrbibus nobile, atque vndique a supero atq; infero mari portuosum, omni genere commeatus, acribus viris, & militaribus equis abundabat. Idque à Tarracinensi saltu, Pontinisque paludibus per Volscorum fines, transuersis Sabinorum ac Marsorum iugis per Furconenses & Ferentanos, ad Truentum amnem, Romani pontificis terminos attingit. Cætera ab ipso Siciliæ freto, hinc Thyrrheno, atque illinc Hadriatico ambiuntur. Pontificiæ verò ditionis erat Picenus ager, Vmbria, Flaminia, Æmilia, Latium cum multo maxima Thusciæ parte. Verùm nobiles ac liberæ ciuitates incuria vel imbecillitate veterum pontificum, passim impotentibus tyrannis seruiebāt: aut propter dira odia, immortalium factionum cruentis seditionibus agitabātur. Inter cęteros moderatè admodum Vrbinatibus Guido Feltrius, Camertibus verò Iulius Varanius imperabant. Ioannes Bentiuolus apud Bononienses principē agebat. Foroliuij & Forocornelij Caterina Sfortia dominabatur. Fauentiæ Manfredi, Pisauri Sfortiani, & Malatestę Arimini principes erant: sed qui iam vetere potentia et claritudine decidissent. Perusiæ Baleonum familia multis fortib. viris, sed admodum sanguinarijs ampla & florens pulsa Oddorum factione, ciuibus suis leges dabat. Tiferni Vitelliorum nomen clarum erat atque illustre: sed ea mox domus, quæ multos simul duces insigni gloria tulerat, miserabili eorum interitu funesta atque infelix fuit. Populus autem Romanus in partes discissus, Vrsinæ aut Columniæ factionis studia sequebatur. Columnijs Sabelli vetustate familiæ & frequenti sobole militarium iuuenum potentes: Vrsinis verò Comites cognomento Grapellij claritate atque

opibus fermè pares adhærebant. Nobilissimi procerum tunc erant, quique postea domi ac foris militiæ claruerunt, Virginius & Nicolaus Vrsini: Columnæ verò Prosper atque Fabritius: Iacobus item Comes, Antonellusque Sabellus. Horum opibus Romani pontifices, dum per varias temporum ac bellorũ occasiones licuit, semper infensi infestiq; fuerant: nihilque vnquam antiquius habuerunt, quam alterutram factionem fouere, atque alere eorum controuersias: vt quum attritæ mutuis cædibus atque iacturis amborum vires forent, ipsi postea deletis reliquijs, oppidis eorum Vrbi proximis potirentur. Romani etenim siue pristini decoris ac antiquæ libertatis memores, siue vt sunt natura turbidi atque feroces, sacerdotum imperia, quod plerique eorum parum moderatè avareque imperitẽt, æquo animo ferre non possunt. Propterea quũ iniurijs aut contumelijs exagitati fuerint, quo minus omni maleficio desæuiãt, neque vi, neque legibus, neque sacrosancti pontificis authoritate deterrentur. Cepere aliquando, atque interemere Bonifacium Octauum, hominem, quanquàm factiosum, morum tamen ac literarum dignitate venerabilem. quin & Eugenium eximiæ virtutis pontificem sede atque Vrbe immaniter expulere. alios palàm oppugnauere armis, alios coniuratione facta ac obsessis itinerib. in maxima vitæ atque amittendæ dignitatis pericula coniecere. Præerat tunc Christianis sacris Alexander Sextus, natione Hispanus, antea Rodericus Borgia nuncupatus: qui prçalto ingenio, eoque semper astutè liberali, quibusdam Senatoribus per comitiales dies non occulta largitione corruptis, quum potiores eius ordinis, solis innixi virtutibus repulsam tulissent, pontificatum adeptus est. Is ab immani cupiditate maiores opes affectans, vt mox dicemus, Columnios pariter atque Vrsinos vastis afflixit cladibus: pontificatuque varia labe polluto, cuius antea nomen sanctius ac venerabilius fuerat, Italicarum rerum statum magnopere conturbauit. Senensium libertatem, quum plebeij nouiq; homines cum optimatibus, & rursus inter se nobiles varia fortuna per aliquot annos contendissent, Pandulfus Petrucius, vir apprimè sagax paulò antè sustulerat, Florentina autem respublica Petri medicis consilio atque auspicijs regebatur. eam biennio antè vita excedens Laurẽtius pater, in quo summa sapientia, eximia virtus, & singularis humanitas fuit, optimis constitutam legibus, opulentam florentemque reliquerat. Tum primùm enim Florentini pace parta, quum domi forisque industrij, & in mercatura maximè diligentes, publicè ac priuatim res suas mirum in modũ auxissent, elegantius et sumptuosius quàm cæteræ gentes ædificare, excolere dignissimarum artium artifices: & quod incomparabili gloriæ eis cessit, Græcas atque Latinas literas illustrare cœperunt. Lucensium ciuitas, vt sese à Florentinorum iniurijs, qui libertati eorum semper inuiderunt, tueretur, Maximiliano Cæsari & nonnunquam Mediolanensium principibus tributa pendebat. Genuenses verò qui cuncta quondam maria peragrati, relictis vbique clarissimarum victoriarum monumentis, cæteras gentes omni tempore nauali gloria superarant: quum domi seditiosi atque discordes sæuissimis factionum fluctibus mergerentur, in clientelam Sfortianorum concesserant. Vigebant tum in Liguria duæ factiones, Adurnia atque Fregosia, ambæ populares & Gibellini nominis. ipsa enim ciuitas in nobiles et populares familias plebemque tripartitò diuiditur. Nobilitas duplici factionum morbo laborabat: nam patritij cùm ex professo partim Guelfi essent, partim Gibellini, etiam Adurnium, aut Fregosium nomen per-

tinaci

naci quadam insania sequebantur: accidebatque sæpius, vt Guelfi Gibellinos, quos maximè odio habere cõsueuissent, nouarum partium libidine cæci, acerrimis studijs iuuarent. idq; propterea fiebat, quòd nobiles lege quadam antiquitùs lata, supremum in ciuitate magistratum, qui ad solos Gibellinos pertineret, capere non licebat. plebs quoque quæ mirum in modum incertis rumoribus seruit, incredibili mobilitate tumultum excitare, ad arma discurrere, atque eodem nonnunquam die commutatis voluntatibus, modò his, modò illis fauere consueuerat. Quibus de causis effectum est, vt quum discordia atque intestinis confecti malis sese regere non possent, dissociatis animis, attenuatisque opibus facilè veram libertatem amiserint. Arcem quæ vrbi imminet, Ludouicus Sfortia præsidio munitam obtinebat. Prætoriani milites Augustini & Ioannis Adurniorum, qui Ludouici clientes erant, iussa faciebant. ac tum omnibus vna atque eadem cura inerat, vt Fregosios quos antè expulerant, vrbe prohiberent, & Senatus populusque omnis Ludouici consilia sequeretur. Porrò Ferraria, Mutina, Regium Lepidi, Herculis Atestini: Mantua Francisci Gonzagæ: Vercellæ, Augusta Prætoria, Taurinum, Iporegia, Subalpinaque oppida Philippi Allobrogum Principis, cuius imperium per Graias alpes vsque ad Geneuam et Lemanum lacum extenditur, ditionis erant. In Gallia autem Cisalpina, quæ nunc Lombardia à Longobardis, qui ibidem sedes imperiumque tenuerint, recentiore nomine nuncupatur. Mediolanensium princeps erat Ioannes Galeacius, Galeacio Sfortia genitus, qui à coniuratis in templo diui Stephani in ipso ætatis flore trucidatus est. Cæterum Ludouicus patruus, ad quem summa rerum omnium respiciebat, imperio potiebatur, vir singulari prudentia, sed profunda ambitione ad exitium Italiæ natus. Is multis antè annis animo agitans, quibus maximè consilijs imperium adsequeretur, Cicchum Simonetam virum grauem, et pro puero tum Ioanne Galeacio, rem Mediolanensem syncera fide administrantem, falsis obiectis criminibus, capitali supplicio affecerat. Mediolani oportunisque alijs in locis veteres ac puero fidos custodes arcibus eiecerat: præfecerat copijs atque vrbibus nouos homines: & quos cœptis suis obstare prouidebat, varijs circumuentos artibus oppresserat. Eo modo ad imperij procurationem euectus, quum Veneti cæterorum Italiæ principum armis in Ferrariensi & Brixiano premerentur, resque eorum in angusto sitæ, ac plurimum diuturno ac ancipiti bello attritæ essent, primus à fœderatis impudentissimè desciuit, & pace ad Balneolum oppidum firmata exploratæ victoriæ cursum interrupit: scilicet vt Veneti hostes immortali beneficio sibi obstringerentur, quorum ope atque auxilijs Mediolanense imperium, amoto fratris filio se adepturum confidebat. Ea res Xisto pontifici tantum mœroris attulit, vt intra paucos dies ingenti dolore victus interierit. et Alfonsus, qui sociorum ductabat exercitum, erepti sibi è manibus triumphi cõtumelia accensus, nunquam se eam iniuriam animo depositurum esse iureiurando affirmauerit. Erant plerique eo tempore qui Ludouicum amplissima prudentiæ laude cumularent, quod eam belli flammam, qua per nobilis Italiæ tractus deflagraturus esse videretur, felici diligentia restinxisset: vnde sibi vti rerum æquus arbiter ac moderator, summam consilij atque virtutis opinionem apud omnes esset consecutus. Id quoq; ad amplificandam eius existimationẽ pertinebat, quòd Ascanius frater ipso impetrante, Cardinalatus honorẽ fuerat adeptus, qui tũ et summa gratia apud Alexandrũ pont. valebat, &

& propter immensas opes atq; animi magnitudinem, eius ordinis facile princeps habebatur. Nec multis ante annis Sedunos Heluetiorum socios in Italiã irrumpentes, supra Verbanum lacum acie profligarat: & Rhetorum impetũ qui Clauennam oppidum inuaserant, armis atque pecunia fregerat: cum aduersus similes barbarorum irruptiones, imperij fines faucesque Alpium mirificis operibus atque arcibus erectis egregiè muniuisset. Quibus de rebus magna illi indies potẽtia, singularis authoritas, cum ingenti etiã gloria crescebãt. Enimuerò tametsi ambitione præceps in diuersum ab æquo & bono rapiebatur, multis tamen optimis artibus abundè instructus flagitiosa consilia mirificè contegebat. Erat in primis, quod maximè popularem gratiam fauoremque conciliat, aditu alloquioque perhumanus & facilis: nunquam eius animus iracundia superabatur: moderatè ac patienter ius dicebat: ingenia quæ vel literis vel exquisitis artibus claruissent, singulari liberalitate prosequebatur. Postremò cum fames pestilentiáque ingruerent, maxima annonæ & salubritatis cura habita, sublatisque latrocinijs, atque enormibus vrbis ædificijs ad lineam directis, tantùm splendoris ac opulentiæ Cisalpinæ Galliæ inuexit, vt ab omnibus aureæ pacis, & publicæ securitatis atque elegantiæ conditor esse diceretur. Id modò summam illi apud honestos ciues cõflabat inuidiam, quòd Ioannem Galeacium egregiæ miliique indole iuuenem, iam tum quatuor & viginti annos natum, sceptra tenere atq; obire principis munia minimè permittebat, ceu ille propter ingenij ac ætatis imbecillitatem, maximarum rerum curis, tantoque oneri impar foret. Nec iuuenis paternorum amicorum auxilio destitutus, quos antea Ludouicus sustulerat, aut specie honoris, per causam gerendi magistratus ablegarat, reposcere imperij iura, aut quicquam principe dignũ eloqui audebat. Siquidem à Ludouico summissi speculatores, qui eius dicta factaque notarent, in aula haudquaquam dissimulanter obuersabantur. Iamq; eò contumeliarũ erat peruentum, vt Ludouici quæstores, inspectis sumptuarijs rationibus, quæ etiam pertenues erant, nimij luxus eum castigarent, certamque tantum expendendæ pecuniæ summam præscriberent. Ita miserrimus princeps odio impotentis patrui subactus, neque vlla amicis aut clientibus beneficia collocabat, neque prę inopia quicquam egenti, mœstæque familiæ largiebatur. At in aula Ludouici, quæ hilaritatis atque opulentiæ plena erat, vnis sub tectis cuncta luxu & continuo liberalitatis splendore magnifica atque illustria visebantur, quodque magnoperè mœrorem accumulabat, Beatrix Ludouici vxor (erat hæc Herculis Atestini filia) fastu atque luxuria ingenti mulier, plerumq; grauioribus consilijs sese arrogantius, quàm mulierem deceret, immiscere, demandare præturas, & capitalium ciuiliumque rerum iudicibus planè dominari ita consueuerat, vt Ludouicus, qui iam tum blanditijs eius delinitus, vxorius habebatur, importunę mulieris libidini nonnunquam obtemperare cogeretur: præsertim, quòd ei filium, cui postea Maximiliano nomen fuit, paulò ante pepererat. Vnde cùm magna ludorũ celebritate puerperæ atque infanti principalia ornamenta collata essent, manauit in vulgo fama, Ludouicum Papię vrbis principatum, vt inde more maiorum puer veluti è proximo gradu ad imperium eueheretur, infanti filio destinasse. Ea res Ioannis Galeacij & præsertim Isabellæ vxoris animos magnoperè exulcerauit: ipsa quòd & patrem Alfonsum & auum haberet Ferdinandum, et iam Franciscum auitæ indolis puerum in spem sibi debiti imperij primo partu, peperisset, maiores,

iores, quàm muliebris animus ferret, ad vindicandam contumeliam ſpiritus gerebat, eoq́ue grauius ac infeſtius, quòd Ludouici opera per ſagas, ipſo nuptiarum die magicis cantaminibus & veneficijs quibus fœcunditatem impedirẽt, ſe pariter & coniugem petitos eſſe perſuaſum habebat: & tum cuncta patrui conſilia eò ferri manifeſtè perſpiceret, vnde ipſi circumuenti omnibus dolis atque artibus è medio tollerentur. Itaque Iſabella impotenti dolore acta, ad patrem auumq; in hanc ſententiam literas conſcribit, & ſpectatę fidei clienti ſuo cùm id ſæpius tentare periculoſum foret, Neapolim deferendas tradit.

Scio vos qui & claritudinis Aragoniæ domus, & regiæ dignitatis memores ſemper fuiſtis, nunquam me prolem veſtram, atque in finibus veſtris educatam, Ioanni Galeacio fuiſſe deſponſuros, ſi quem paterno atq; auito imperio, quum per ætatẽ licuiſſet, ſucceſſurum arbitraremini, eum exacta adoleſcentia liberisq; ſuſceptis ambitioſiſsimo atque ſæuiſsimo patruo ſeruiturum putaſſetis. Ludouicus enim non iam patruus, ſed immitis & atrox hoſtis, nunc primùm apertè, quod multis antè annis longa gubernandi conſuetudine allectus percupidè ſemper affectauit, Mediolanenſis imperij ſceptra ſolus obtinet, & cuncta cum vxore ad arbitrium moderatur. Illi cuſtodes arcium, copiarũ duces, magiſtratus, atque omnes prouinciæ ciuitates parent. Ipſe principum legatos audit, belli & pacis fert leges, & denique necis ac vitæ, vectigalium atq; ærarij ſupremam habet poteſtatem. Nos miſeri ab ipſo circumſcripti, & deſtituti ab omnibus, quum ſolis rerum inanium titulis decoremur, in obſcuro luctuoſam ac miſerabilem vitam agimus, ſolicitique etiam de ſalute quæ imperio atque honoribus amiſsis reliqua eſt, niſi maturè opem feratis, duriorem in dies afflictis rebus exitum opperimur. Eripite obſecro natam, generumq; veſtrum his ærumnis, & ſi vos diuina vel humana iura permouent, ſi qua iuſtitiæ & pietatis, ſi qua denique in illis veſtris regijs animis priſtini decoris cura reſidet, libertati atque imperio reſtituite. Non deſunt nobis ſtudia optimorum ciuium: in Ioanne Galeacio animus viget curarum atque imperij capax, veteres amici qui nunc tyrãni ſęuitiam reformidant, promptam ac fidelem ex occaſione operam nobis taciti pollicentur, atque omnes peregregia erga nos voluntate ciuitates exiſtunt, quibus ille inuſitata & prægraui acerbitate pecuniam imperauit. poſtremò Dij ipſi immortales ſcelerum vindices nobis non deerunt, ſi vos qui alieniſsimis etiam miſera atque indigna ſeruitute oppreſsis præſidio eſſe æquum & regium ſemper exiſtimaſtis, ſanguini veſtro & iuſtiſſimæ cauſę minimè defueritis. Ferdinandus & Alſonſus, qui multum anteà illa vera eſſe multorum literis & fama cognouerant, rei indignitate permoti, legatos ad Ludouicum decernunt, qui Ioannis Galeacij cauſam agant, ſed amicè atque leniſsimè negotium pertractent; quòd vim eius hominis in ipſo metu ſuſpicioſi atque præcipitis, neque minis, neque vlla denunciatione periculi exagitandam eo tempore iudicabant. Mittuntur itaque Antonius & Ferdinandus Gennarij viri graues. Ii Mediolani magnificè ſuſcepti, luculentam de Ludouici laudibus in conſeſſu primorum ordinum orationem habuerunt: quæ eò pertinebat, vt æger ambitione animus, poſtquam nihil alię artes valuiſſent, gloriæ ac laudis mentione ſanaretur. Erat enim Ludouicus æternitatis appetens & gloriæ auidus, ſed qui peruerſis rationibus inanem pro ſolida ſectaretur, vt plerique principum ſolent, qui adepto ſtatim rerum faſtigio, dum veræ virtutis obliuiſcuntur, per ſuperbiam atque animi vanitatem

insaniunt. Cæterùm exitus orationis fuit, Ferdinandum regem atque Alfonsum obnixè rogare, vt imperium quod multos annos adolescenti Ioanni Galeacio singulari virtute ac vigilantia conseruasset, eidem qui et vir et pater esset effectus, iam tandem restitueret. Id si faceret, vti humana iura postularent, ipsum sicuti antea sapientis, ita mox viri optimi nomen insigni cum laude consecuturum: Aragonios verò reges qui Sfortianis coniunctißimi semper extitissent, eo singulari accepto beneficio immortales gratias habituros. Ad ea Ludouicus respondit, se ab ineunte ætate in vnam eam curam totis sensibus semper excubasse, ne res Mediolanensis aut intestinis insidijs turbari, aut vllis affici detrimentis ex opportunitate pueri principis ab hostibus posset. Id se Dijs beneiuuantibus abundè præstitisse. Veri principis nomē penes Ioannem Galeacium fuisse semper, atque in posterum futurum: se interea nihil præter labores & difficillimarum rerum curas vsurpasse vnquam, & id cum summa animi sollicitudine, valetudinisque iactura: neque esse commissurum, qui multis æquitatis atque modestiæ exemplis honestißimam apud omnes existimationem esset adeptus, vt aliquo suo paulò iniquiore facto superioris vitæ gloria fœdaretur: proinde se se breui, postquam fratris filius sua cura ac diligentia in eam spem adoleuisset, administrandi imperij graue & permolestum onus esse depositurum, vt non modò Aragonij reges, qui id obnixè postulare viderentur, sed cæteri etiam principes, priuatique omnes se nulla ambitione, verùm officij necessitate adductum ad id muneris accessisse intelligerent, quando res suæ haud mediocriter aliquorum perfidia labefactatæ, dubijs temporibus pro salute pueri atque imperij maiora præsidia flagitassent. At Gennarij quum cæteris diebus per priuata colloquia agendo atque adhortādo apud animum ea libidine duratum nihil profecissent, speciosaque tantùm verba factis contraria sibi dari manifestè perspicerent, re infecta Neapolim reuertuntur. Ex eo tempore Aragonij haud dissimulāter cum Ludouico inimicitias gerere: comminari aliquando illi acrioribus verbis: & tandem postquam legationibus nihil impetrabant, de inferendo bello agitare cæperunt. Ferdinandus tamen, vt sunt lentiora senum consilia, omnia alia priusquam bellum experiri malebat. Verùm Alfonsus in quo ætas & militare studium vigebant, quum & priuatas etiam cum Ludouico simultates ex Balneolana pace conceptas exerceret, rem ad arma deducere properabat. Nec defuere qui dicerent, Alfonsum auidius atque ardentius sumenda arma decreuisse, quod inani quadam occupandi Mediolanensis imperij fiducia duceretur. Id enim sibi deberi haud obscuro iure prædicabat, quoniam Philippus Mediolanensium princeps, in quo Vicecomitum progenies defecit, Alfonsum regem ipsius auum, vt Venetorum conatus, qui tum Mediolano imminebāt, eius viri virtute frangerentur, primis ac verioribus testamenti tabulis hæredem imperij reliquisset. Igitur Ludouicus qui Ferdinandi experientis & callidi senis consilia, & vim Alfonsi acerrimi ducis, maximasque eius regni opes formidabat, quum sensim arma & classes aduersum se Neapoli pararentur, præuertendum sibi ratus, vt sese aduersus omnem eorum iniuriam muniret, bellicosam atque infensam Italico nomini Gallorum gentem in Italiam euocandam existimauit: quod consilium tam sibi postea ac suis exitiabile, quàm toti Italiæ calamitosum fuit. Vendicabat sibi Neapolitanum regnum rex Carolus repetito iure ab Andegauēsibus Prouinciæ regulis, qui à Ioanna Regina per adoptionem in regnum adsciti fuerāt.

Ioanna

Ioanna etenim Ladislao rege fratre extincto, quum Iacobum virum Gallum cui nupserat insolentius secum agentem repudiasset, & paulò post muliebri leuitate palàm insanis amoribus seruiret, à Martino Pontifice Maximo, & Ludouico Andegauense armis petita est, scilicet vt impudicus Reginæ animus, qui verecundia ac pudore moueri non poterat, metu belli in ipso amittendi regni periculo sanaretur. Eam ob causam regina timore implicita, Alfonsum citerioris Hispaniæ regis fratrem, qui tum in Corsica magno apparatu Bonifacium vrbē oppugnabat, cum valida atq; expedita classe Neapolim accersiuit, cuius virtute & Gallorum & Sfortiæ tunc longe omnium in Italia fortissimi ducis conatus repressit, ipseque, vt antea per conditiones regina promiserat, ob nauatā egregiè operam in filiū adoptatus est. Sed Alfonsus paulò post Ioānam Caracciolo eius amatore in vincula coniecto oppugnauit armis, Neapolique expulit: siue quòd malè tectas reginæ libidines, saluo regio pudore ferre non poterat: siue quòd iam solus dominari & cuncta regere volebat, vt sunt impotentia atque imperandi auida ingenia Hispanorum: qui cum semel irrepserint, ad summam semper potentiā cunctis artibus contendunt. Itaque Ioanna circumuenta omnibus malis Alfonsum tanquam impium & ingratum apud Pontificem accusauit, & rescissa priore adoptione, Ludouicum Andegauensem in Alfonsi locum sibi substituit. Inde grauissima secuta sunt bella, mortuoque Ludouico ad Renatum eius fratrem bellum eodem iure translatum. Durauitque ea contentio vsque ad Ioannem Renati filium, qui ab excessu Alfonsi, cum hoc Ferdinando vehementi impetu, & magnis partium viribus per aliquot annos, sed parum prospero successu, bellum gessit: quorum motuum causas atque euentus Iouianus Pontanus vir ad omne genus eloquentiæ natus in historijs explicauit. At Ioannes regno atque Aenaria insula pulsus, quum in Galliam adnauigasset, non multò pòst febre correptus interijt, superstite adhuc Renato patre, qui mox & ipse sine liberis atque nepotibus vita excedens, Ludouicum Galliæ regem huius Caroli patrem testamento reliquit hæredem. Fuit post hæc non semel regio in consilio de repetenda Neapoli magnis procerum studijs actum. Sed Ludouicus qui diu domestico & Belgico simul bello implicitus fuerat, totam eius consilij rationem & damnosam & perdifficilem multis de causis sempter existimauit. Mortuo autem Ludouico, qui sublatis infensioribus regulis et rebus singulari prudentia constitutis, Carolo filio regnum Galliæ omni bellico motu vacuum pacatumque reliquerat, non defuere proceres qui Galliæ vires extollendo, quòd nuper Britones citerioris Britanniæ gentem, quę in Gallia est, ad Sanctum Albinum Rhedonum oppidum memorabili prælio deuicissent, ad suscipiendum parandumque bellum adolescentem incitarent. Nanque viri militiæ dediti, & continuis superiorum temporum exercitati bellis, quum parta pace quietem atq; otium ferre nescirent, nouum bellū quo ditari & virtutem ostendere possent, exoptabant. Neque gens alacritatis & peramplæ fiduciæ plena, mirumque in modum dedita regibus suis, quibus diuinum quendam animi vigorem inesse persuasum habent, rege duce quicquam sibi arduum aut factu difficile fore existimabant. Persuaserat quoque in vulgus hominum ex antiquis quorundam vatum carminibus celebris fama, Carolo Gallorum regi maximū totius orbis imperium protēdi, illumq; esse eius nominis octauum, cui Mathematicorū testimonio fatum foret, occidentis simul atq; orientis imperio potiri. Nec deerant qui nobilissimum quondam Gręcorū imperium, quo Mahometes

Ottomãnus, Byzantio capto & cæſo Conſtantino Grȩcorum imperatore, nõ multis antea annis occupauerat, ad Gallos pertinere iactarent. Turcȩ quoque per eos dies ſubitis incurſionibus Dalmatiam atque eam Illiri partem, quæ Pannanios attingit, direptis atque incenſis pluribus vicis afflixerant, & iam maius bellum Barbarus hoſtis aduerſus Chriſtianos adauctis copijs, ac ingenti claſſe comparata, moliri dicebatur: quæ res in Galliam delata multis ſermonibus materiam præbebat. Nam qui pacem oderant, publicam omnium incuriam et ſegnitiem principũ incuſabant, futurumq; eſſe dictitabant, vt Chriſtiana reſpublica, poſtquam omnes Europæ reges priſtinæ pietatis atque virtutis obliuiſcerentur, aliquod inſigne detrimentum acciperet. Nec tantam, ſi ab eo hoſte lethale vulnus infligeretur, ad alias gentes, quantam ad Gallos vel infamiam, vel publici decoris iacturam eſſe peruenturam: quando vni omnium Galli omni tempore rem Chriſtianam aduerſus Barbarorum iniurias peculiari ſtudio proiexiſſent. Cæterum quanquam ea tranſmarini belli deſiderio dici viderentur, omnes tamen his de cauſis quas ſuperius attulimus incitati, ad inuadendam Italiam, quam prouinciarum opulentiſsimam intelligebant, animos intenderant, quòd prius & conflandum et conficiendum Neapolitanũ bellum foret, quàm in Græciam aduerſus Turcas liberandis eius prouinciæ populis arma transferrentur. Antonellus quoque Salernitanus princeps, & plerique cum eo Neapolitani exules, repetendæ patriæ deſiderio, id bellum nullius propè negotij fore prædicabant: pluresque populos apud quos ipſi propter factiones non mediocrem obtinerent authoritatem, ſi ſemel in Italia Gallorũ ſigna conſpicerentur, continuò ab Aragonijs defecturos eſſe pollicebantur. Is erat animorum habitus regia in aula, quum ad cohortandum atque impellendum regem, Carolus Balbianus Ludouici Sfortiæ legatus ſuperuenit: qui vt erat in eo munere admodum paratus, non prius ſibi in conſilio, cui proceres cum rege ac intimi amicorum intererant, de bello diſſerendum arbitratus eſt, quàm quos gratia atque authoritate potentes eſſe cognouerat, pollicendo præmia, atque docendo quam facilis ac expedita victoria foret, ad capeſſendum bellum accendiſſet. Igitur Balbianus quum ſecretò ac palam propenſis animis audiretur, ſæpiusq; in Aragonios acerbè inuectus, eos omnium qui vnquam in Italia fuiſſent ſuperbiſsimos & crudeliſsimos tyrannos eſſe miſcẽdo falſa veris oſtendiſſet, ad extremum in conſilium vocatus, talem habuit orationem. Si quid reges qui haud dubiè non hominum conſilijs, ſed deorum immortalium prouidentia & munere ſupremum generis humani faſtigium conſequuntur, non ingrati neq; impij ſuperis debent, te vnum feliciſsime Carole ante omnes Deo ſummo maximè debere fatendum eſt: ſi quidem cum prætextatus penè puer ad imperium acceſſeris, tantus tibi fauor ſola oris indole conciliatus eſt, vt tumultuantes paulò antè, & varijs belli motibus excitæ gentes, ipſique proceres natura infenſi regibus, quos idem prudens atque eximiè fortis pater tuus vix armis & multa ſolertis ingenij arte domuerit, ſtatim vno conſenſu atque incredibili ſtudio te regem exceperint, quo maximè tempore & rebellandi, & noua agitanda conſilia ex ipſa morte patris occaſio nata videbatur. Quinetiam dum in citeriores Britãnos arma moueres, ſecuti auſpicia tua, belloque ſecundiſsimè confecto, prouinciam illam Oceani & fluminũ opportunitate opulentam veteri Galliæ imperio adiecerint. Ea res totius Galliæ populos in tui admirationem adduxit: te externi principes inde ſuſpi-

cere cœperunt, & nunc maximè quum vigere in animo tuo nõ regios tantùm atque viriles, sed humana virtute augustiores spiritus apertè conspiciant, te maiori rerum imperio destinare non dubitant. Iamq́ue si ausu aperire fata volueris, te magni Caroli progenitoris tui nomen & gloriam æquaturũ pollicentur. Tibi enim pręclara & constans fama hominum sacri belli prouinciam decernit vt Cõstantinopolim, vbi maiores tui aliquãdiu regnauerunt, è manib. immanium barbarorum eripias, atque inde demum profectus, sacrosanctum Christi sepulchrũ Christiano nomini vindices. Id te nõ vana auguria, responsa vatum, & antiqua carmina diuino sacratorum hominũ ingenio cõscripta prænunciant: iubentq́ue te explicare vela, vt quò fata vocant in altum ad quærendos immortalis gloriæ titulos feliciore aura proueharis. Nec quenquam è tota Gallia fore putarim qui tè maximi ac opulentissimi regni regem, veterani inuictique exercitus imperatorem in hoc eximio studio atque incredibili cupiditate ducum et militum, omnes continuò terras quas armatus adire volueris, secundo victoriæ cursu peruagaturum esse non intelligat. Transiuere aliquando maria maiores tui Galli heroes, atq; vltro in Syria, Ægypto, Africa Barbaras gentes, quæ nec occidentales quidem populos fama cognouerant, armis petiuere, quum certatim omnes celeberrimis Magni Caroli trophæis ad virtutem accenderentur: & proferre Christianæ religionis terminos, satis dignam belli causam, pro qua & superanda maria longissimi tractus, & petendę alieni cæli regiones forent, dubijs etiam atque incertis rebus existimarent.

Quòd si hæc animum minimè permouent, vtpote quæ ab aliquot seculis vti nimis vetusta excidisse hominum memoria videri possint, te profectò vel nõ vltro inflammatum pulcherrimo studio gerendarum rerum, nec vnquam ignobili ocio defluentẽ, trophęa Bętica vicini regis excitabunt. Is enim Mauro diro hoste Hispania depulso, terram patriam gloriosè liberauit: magna herclè cum laude, sed quæ minimè conferenda videatur, si tota Græcia Turcicum nomen expuleris, quod equidem votis piè conceptis facilè cedet. Epirotæ enim, Ætoli & Peloponnesi gentes suppliciter opem tuam implorant, vt te authore consilia repetendæ libertatis audacter explicent, atque obiter fortia arma aduersus Barbaros conspectis vexillis tuis expediant. Sed liberandũ prius nobilissimum Italiæ regnum ab Aragonijs tyrannis esse censemus, vt cum illud hæreditario iure Galliæ regibus attributum, à miserabili seruitute in libertatem vendicaueris, continuò ex Apulia, vnde breuissimus in Epirum & Macedoniam traiectus legionibus transportatis, vi & fama victoris exercitus ac deorum atque hominum immenso fauore terribilis, Byzantium rectà contendas. Implorant abs te auxilium Calabri, Lucani, Brutij, Samnites, Campani, cæterę́q; eius regni gentes, quæ quondam Andegauensium nomen secutæ, aduerso belli exitu iniquam Fortunę conditionem subierunt. Horum omniũ sanguine ac fortunis Aragonij sæuissimi regnatores, per multos annos ita crudelitatem atque auaritiam expleuere, vt nihil iam præter veteres animos, quibus constantissimè semper Gallicas partes coluerunt, victis ac miseris reliquerint. Horret animus recensere, quot proceres, quotq́ue præclaros duces, interposita fide & sacramenti religione in gratiam receptos, quòd antea Gallicarum partium fuissent, violato iure, non modò hospitij, sed ipsius regiæ mensæ crudeliter enecarint. Horum porrò cadauera, tremendum visu, siccata & condita odoribus in eo habitu quo viui fuerant, ijsdemq́; insignibus exornata, ad-

seruari atq; ostentari ferunt, vt eo execrabili tyrannicæ immanitatis atq; perfidiæ exemplo, paria timeāt qui seruire noluerint. Contra hos summè scelestos homines, & quod à vobis viris fortib. nisi indignanter ferri non potest, per cōtumeliam Gallicæ gentis irrisores, gladium feliciter educes. Dijs enim ac hominibus inuisi præpediente scelerum conscientia, nec consilia in negotio, neque arma opportunè vnquam expedient. Tibi quoq; aderit Ludouicus Sfortia prudentis ingenij authoritate atque opibus clarus, ac in primis decoris tui, & Gallici nominis apprimè studiosus. Siquidem vetere suo instituto, nihil vnquam amicitia Gallorum antiquius duxit. Francisci Sfortiæ magnanimi patris vestigia subsecutus, qui Ludouicum patrem tuum, cùm ille Gallico tumultu & in multa procerum perfidia penè obrutus summis omnium rerum difficultatibus laboraret, & consilio admodum salubri, & quanta potuit pecunia, et veteranis maxime copijs Galeacio filio duce in Galliā transmisso, opportunissimè iuuit. Is igitur summa fide singulariq; studio fessum exercitum, quum Alpes transcenderis, fertilissimæ prouinciæ copijs recreabit: commeatus passim expediet: in Liguria validam classem exornabit: non contemnendas copias, ac duces locorum, Italicarumque artium peritos adiunget: & principes Italiæ qui fermè omnes ipsius authoritatem sequuntur, tibi fœdere vel amicitia consociabit. Hoc denique opulento fidelique socio, cuncta facilia ac explorata erunt, ad incomparabilem victoriam, cuius vel præcipuum fructum, non in præsenti tantùm gloria & commodo, sed in ipsa spe sempiternæ laudis magnanimi reges posuerunt. Postquam Balbianus dicendi finem fecit, Carolus Gallorum regum more per epistolarum Magistrum respondit, se plurimum deberre Ludouico Sforciæ, quòd eo studio atque ea fide Gallorum amicitiam coleret, vti Franciscus eius pater instituisset. ob idque ea omnia quæ regiam respicerent dignitatem, & ad summam Gallici nominis amplitudinem pertinere viderentur, amicissimè commemorasset. Proinde se rem integram ad maius atque frequētius consilium esse delaturum, vt morem superiorum regum imitaretur, qui vti regni proceres virique prudentes, humanis ac diuinis legibus maturè perspectis, faciundum esse censerent, bella iustè suscipere cōsueuissent. Nec multò pòst totius Galliæ concilium apud Turonos indicitur, vbi quum Reguli fermè omnes, & sacrati viri sacerdotijs insignes conuenissent, Carolus de suscipiendo bello magnificè disseruit, ab his instructus qui eius adolescentiam regebant, atque obuentura sibi ex bello ingentia cōmoda arbitrabantur. Initio autem orationis quum Neapolitanum bellum perfacile in primis ac honesto causæ nomine sibi ac vniuersæ Gallorum genti maximè decorum fore multis rationibus ostendisset, ad extremum dixit, se non modò villas, prædia, & domos eorum qui pro hostibus haberentur, verùm totius regni oppida, vrbes ipsas, sacerdotia, & præfecturas pro nauata opera amicis ac ducibus esse diuisurum: se solis recepti regni titulis contentum fore: ac mox postquàm ad certiorem atq; ampliorem gerēdarū rerum gloriā diuino monitu vocaretur, aduersus Turcas traiectis in Macedoniā maioribus copijs, ad vlteriora præmia milites perducturū. Qua oratione Galli omnes qui verba, habitum oris, effigiem, & cuncta denique religione quadam in regibus suis admirantur, facilè permoti, regium decretum dictis sententijs confirmant, mirisque laudibus extollunt, ipsique ante alios qui summa freti authoritate, facile quò volunt dubiorum animos proclinant: ij tum erant, quos Balbianus

aut

aut largitione aut promissis accenderat, Stephanus Belcarius à pueritia regio cubiculo assuetus, qui nutritij nomen atque inde summam consulendi authoritatem collegerat, & Guliermus Brissonetus ærarij præfectus, quæstorumq; omnium magister, vir calliditatis atque solertiæ singularis, qui ex humili loco pertinaci quādā industria diuitias quàm amplissimas cōsecutus, ad maximos honores ambitiosè cōtendebat: quę omnia, si bellū foret, ingenio atq; pecunijs suis confisus, se facilè multis de causis adepturum arbitrabatur. Horum maximè impulsu regem vel nihil de Neapolitani regni hæreditate cogitantē suscepisse bellum, Philippus Argentonus in historijs Gallica lingua præscribit. Cęterùm id probabat ex ordine militari Petrus Rohanius, quem Giensem Mareschalchum vocabant. Eo enim nemo ducum regendis exercitibus tota Gallia peritior habebatur: ideoque primas secundum regem imperij partes cęterorum omniū concessione sibi deberi intelligebat. Hos quoque pleno assensu Petrus Borbonius summę claritatis regulus sequebatur, haud vana spe ductus totius Galliæ administrandæ, quòd discedente in Italiam rege, cuius sororem in matrimonio haberet, propter affinitatem in Gallia cum imperio haud dubiè esset permansurus. Cęteri erant Gilbertus Mompenserius, Ludouicus Ligninus, Eberardus Obigninus, & duo germani fratres Persiuus atque Palitia viri egregiè fortes, qui primos honores in exercitu, atque vrbium & regionum præfecturas ex regia liberalitate sibi destinabant. Itaque bellum in proximum annum decernitur, vt eo temporis spacio exornari Gallicus equitatus, pedestres copiæ acciri ex Heluetijs atque Germanis, parari classes, & quod summum in negotio momentum habebat, vt finitimi reges conciliari, & fœdere adiungi possent, ne illi diuersas Galliæ prouinciæ partes solitis nudatas præsidijs, atque ob id iniuriæ atque periculo expositas, ab Hispania vel Germania inuaderent. Siquidem cum Maximiliano iustæ grauesque inimicitiæ intercedebant. Nam Carolus paucis antè annis Margaritam Maximiliani filiam, apud se in Gallia ab incunabulis enutritam, quamquam suauissimis moribus atque insigni forma præstantem, repudiarat, vt Annam Francisci citerioris Britanniæ reguli filiam, quæ Maximiliano desponsata fuerat, vxorem duceret, quod per eam dotis nomine subactæ nuper, neque adhuc satis pacatæ Britanniæ citerioris imperio potiretur: adeò vt Maximilianus duplici contumelia affectus, propter acerbissimarum offensionum magnitudinem in tam iusto atque inexpiabili dolore nunquam eas iniurias memoria depositurus esse videretur. Verùm Ludouicus Sfortia, qui per eos dies Blancam Ioannis Galeacij sororem Maximiliano in matrimonium collocarat, et cum eo Heluetiorum legati, qui magnam apud vtrunque regem authoritatem obtinebant, omnem eorum controuersiam composuerunt: quum Carolus remissa in Germaniam puella, & restitutis dotalibus oppidis cum multo verborum honore Maximiliano satisfecisset. Atque in excusationem inhumanioris facti, se non regia libidine aut superbia inductum, sed impulsum temporum ac bellorum necessitate, ad eas nuptias descendisse fateretur, vt prouincia illa tantæ opportunitatis ad arcendas Britannorum classes, pro qua toties cruentè admodum decertassent, redemptis eo coniugio prouincialium animis, pristinæ quieti redderetur. Sfortia quoque Cæsarem monebat, ne cum Gallo, in ea temporum conditione, vanas & nihil profuturas simultates exercere vellet: quando omnibus rebus imparatus, illum iam transcendentem Alpes in Gallia non esset

retenturus. futurumque esse si pertinacius pacem abnueret, vt Gallus in Italia victor auream coronam & sceptrum, Romani imperatoris insignia, quæ post Carolum cognomento Magnum Germani proceres adepti fuissent, ab inermi vel inuito pontifice sibi repetendam arbitraretur. Quibus de causis Cæsar non solùm iniurias in præsens dissimulauit, verumetiam fœdus atque amicitiam cum Gallo palàm iniuit. Quæ res sicuti omnium opinionem fefellerat, ita mox Aragoniorum consilia magnopere perturbauit, quum illi Transalpinam pacem Italici belli & cladium suarum initium fore prouiderent. Fœdere cum Maximiliano Cæsare Germanisque percusso, Carolus ad Hispanum regem, vt cum eo amicitiam pacemque firmaret, se conuertit: quoniam apparebat Ferdinandum eius animi atque prudentiæ regem, Aragonios consanguineos ac gentiles suos in eo discrimine minimè deserturum esse, nec vtique passurum Gallos, qui aliquando etiam Siciliæ reb. inhiassent, potiri Neapolitano regno, vnde mox angustijs eius freti facilè superatis, facultas inuadendæ insulæ præberetur. Cæterùm Ferdinandus, cuius tale semper ingenium fuit, vt præsentia commoda, quæ à certa rerum occasione ostenderentur, omnibus alijs suis rationibus anteponenda esse censeret, neque pacem, neque fœdus detrectauit, modò oppida, quę de Hispanis Galli obtinerent, sibi gratuitò redderentur. Tenebant enim Perpennianum ditissimam vrbem in ipso Hispaniæ aditu, qua Pyrenæi montes supra Salsulas Narbonense littus attingunt, & cum eo Ruscinonensem agrum, opulentis pluribus castellis florentem, quę ad Gerundam & veteres Emporias spectant. Ea omnia à Ioanne patre, multis antè annis Ludouico vndecimo oppignorata fuerant, quum ille aliter Celtiberico bello in summa rei pecuniariæ difficultate constitutus, Caroli filij, qui à se patre regeque cum multo maxima nobilitatis parte desciuerat, vim atque impetum sustinere non posset. Verùm Ioannes Gallorum pecunijs atque auxilijs opportunè adiutus, belloque ex sententia confecto, quum post aliquot annos collecta atque oblata Gallis ea pecuniæ summa oppida redimere vellet, surdas Ludouici aures semper inuenit, qui opportunitate eius regionis longè maxima captus, parum syncera fide, veteris pacti conditionem, quò minus ea restitueret multis iuris cauillationibus inuoluebat. Vnde postea Ioannes & Ferdinandus filius, quòd sæpius legatos ad repetendas res suas frustra misissent, ad arma descenderunt. Sed ea res parum feliciter armis tentata est, ita vt Ferdinādus tum Bæthico defunctus bello, quo tantū sibi nominis in re militari vindicarat, valido aduersus Gallos exercitu comparato, ea mox repetiturus esse videretur. Ergo dum Galli omnes Italici belli cupidine deflagrarent, & Carolus retentorum contra ius oppidorum infamia permotus Perpenniano cæterisq; oppidis insigni liberalitate decedendum esse decreuisset, omnis cum Hispano controuersia sublata est: fœdusque solemne ictum, quo Ferdinandus ac Elisabella vxor nihil se interea, dum à Gallis in Italia bellum aduersus Aragonios gereretur, hostile molituros esse iureiurando promiserunt. Cæterùm Perpenniani, aut stolidè, aut certè nimis properè restituti, grauis inuidia perstrinxit Stephanum Petitiū, inter præcipuos consiliarios notæ auaritiæ quęstorē. Sed et hac pariter arsit Ambosius Albiensis cucullatus, professione sanctitatis à cōfessione criminū Ludouicum regē expiare solitus, quòd vtrunq; rex Hispanus singulis lagenis signato auro pro vino repletis callidè corrupisset, vt adolescentis regis animo religionē incuterēt, contestando scilicet eū impiè factur ū, nisi manes

manes patris apud Tartara cruciatos eo atroci piaculo exolueret, quoniam morientis Ludouici suprema voluntas excepta pijs alloquijs fuisset, vt Perpẽnianum tanquam malè partum veteri domino redderetur. Per hunc modum Hispaniæ atque Germaniæ regibus in amicitiam receptis, quum nihil sibi ab Henrico Britanniæ rege, qui nuper eius beneficio & Gallicis armis memorabilem de Ricardo rege victoriam, & Britanniæ imperium fuerat consecutus, in Gallia timendum arbitraretur, tentandos sibi atque explorandos Italicorũ principum animos existimauit. Itaq; mittitur Venetias Philippus Argentonus, qui historiam Gallica lingua scitè conscripsit, vt Senatum ad ineundam societatem, & bellum communi consilio aduersus Aragonios gerendum peramplis propositis conditionibus inuitet. Ad Alexandrum verò Pontificem, Eberardus Obigninus vir Scotus, è Stuarda regia familia, bello illustris destinatur: qui ex itinere Ioannem Bentiuolum, Herculem Atestinum, Petrum Medicem, Pandulphumque Petrucium conueniat: aditisque singulis vrbib. quinam hominum animi, quæ vrbium facultates, & quæ demum itinera in Alpibus forent collustrando cuncta oculis diligenter exploret. Veneti qui ex aliorum ruina atque incommodis tantum imperium magna ex parte condiderant, & ipsas semper maturis temporibus gerendi belli occasiones captando, atque alienę fortunæ circumspectando euentus, res suas amplificare didicerant, responderunt. Si rex Gallus in Italiam transiret, & Aragonios bello persequeretur, se pro vetere amicitia, quę senatui cum ambobus regibus esset, neutris præbituros auxilia, & ab omni prorsus contentione absfuturos. Quoniam & sibi terra marique paranda arma aduersus Turcas forent, qui proximè peracerbam Dalmatię atque Illirici populis cladem intulissent, & tum maximè terrestribus copijs in Græcia coactis, & classe deducta insulis & vrbibus, quas in Peloponneso atque Ætolia tenerent, Christianis intestino bello implicitis imminerẽt. Porrò Bentiuolus qui eo tempore Ludouici iussa faciebat, & Hercules omnium Ludouici consiliorum particeps, atque vnus ante omnes Gallici belli concitator, Obignino amicam fidelemq; operam obtulerunt: sed id Hercules aliquanto prolixus, quòd per Carolum, ad quem iam Ferdinãdum filium amicitiæ obsidem in Galliam miserat, si semel Italia iusto armorũ tumultu quateretur, peninsulam Rodiginam de Venetis recepturum se confidebat. Florentiæ autem Petrus Medices, quum eum Obigninus deprecando, ne veteris necessitudinis, quę Mediceæ familiæ & Florentinæ ciuitati cum Galliæ regibus semper extitisset, obliuisci vellet: atque etiam non obscurè bellum comminando, in partes traducere conaretur, negauit se vlla denunciatione periculi fœdus esse violaturum, quod Laurentius pater, Florentinusque senatus antiquitus cum Aragonijs regibus percussissent: propterea non debere sibi succensere Galliæ regem, si iusiurandum coleret, fidemque seruaret: qua violata non mediocrerer um suarum periculum esset aditurus: quando in tanta propinquitate Aragonij ad vlciscendam iniuriam, vti superioribus temporibus fecissent, inferre arma, atque omnem Ethruriæ statum perturbare facilè possent. Senenses rem Gallicam omni ope se adiuturos esse dixerunt: cæterum non prius ex tuto se posse profiteri Gallicas partes, quàm validam Gallorum manum in Ethruria conspicerent, ne ipsi propterea imparati, opportunique iniuriæ, à Florentinis æternis hostibus suis opprimerentur. At Romę Obigninus veteri legato adiunctus in senatu grauiter exposuit, quo iure Carolus rex

tendum sibi armis Neapolitanum regnum iudicaret: & subinde Pontificem patresque hortatus est, vt amicitiam potius quàm vim Gallorum experiri vellent, qui omni tempore Christianæ religionis antistites cum summa veneratione coluissent: adiecitque magni interesse ad augendam summi pontificis dignitatem, exturbari Italia impios & execrabiles tyrannos, qui toties pontificũ & sacrosancti eius ordinis tranquillitatem nefarijs armis vexauissent. Erant varia hominum studia. Cardinales proceresque Romani, qui priuatę libidini & factionibus seruiebant, in diuersas partes trahebantur. Ipse Pontifex ancipiti suspensus cura, quando in pari spe, & ęquali metu consilia malè explicentur, in incerto habebat, Gallis ne faueret, an Aragoniorum amicitiam sequeretur. Timebat potentiam propinqui prævalidique regis, si hostis foret, qui paucis ante annis castra ad ipsa vsque Romana mœnia promouisset. perhorrebat ex aduerso Gallica arma, quæ sine confusione rerum omnium in Italiam euocari non poterant. Quibus de causis vir eruditus artificio simulationis, modò harum modò illarum partium legatos, alia palàm, alia secretò mentiendo ac pollicendo, ipsa spe ineundæ societatis mirificè distinebat: ita tamen vt multi eum ad Aragonios inclinare manifestè sentirent, et si quid propensius vel apertius in causa Gallorum diceret, aut faceret, id eo simulante fieri arbitrarentur, vt anxijs et dubitantib. Aragonijs, amicitiam suam grauioribus impositis conditionibus venditaret. Interea fama grauior indies, ac ingens simul cura de aduentu Gallorum Aragonijs crescebat. Nam Venetos, quos multis legationib. ac precibus ad prohibendos Italia Gallos frustra fatigabant, in vetere suo consilio, vt alienæ fortunæ euentum extra belli discrimen positi ociosè despectarent, permansuros esse didicerant. Nec Cæsar & Ferdinandus Hispanus qui cum Gallis pacem precio pepigissent, quicquam opis vel extremis etiam corũ casibus allaturi videbantur. Quibus de rebus Ferdinandus per eosdem Gennarios, et nouissimè per Camillum Pandonium excellenti dignitate atque ingenio virum, qui ad Carolum in Galliã mittebatur, Ludouicũ aggressus est, vt aliqua conditionũ ęquitate proposita molliendo eius animũ, ac suę erga eũ futurę fidei obsides pollicẽdo, orientis flammæ initia, propter quã omni mox circum exarsura crudeli incendio forent, restingui possent. Postremò quum neq; Gennarij, neq; Pandonius hominẽ insanis consilijs pertinacius insistentẽ expugnare vlla ratione potuissent, ipse triremib. vltrò in Liguriam atq; inde Mediolanũ ad exorandũ placãdumq; eũ proficisci cogitauit: maturassetq; eò, et fortassis alloquio atq; industria cõmunes clades, quę Italię fato destinabantur, auertisset, nisi amici filiusq; Alfonsus senem septuagenariũ tenuissima valetudine, & super hæc grauibus affectum curis, Hyberno mari minimè committendum esse censuissent. Nec multò pòst idem Pandonius, postquam Mediolani cuncta improsperè tentata fuerant, cum amplissimis ad componendã cõtrouersiam mandatis ad Carolum in vlteriorẽ Galliam profectus est. Eorũ summa erat, Ferdinandum omnesque Aragonios, fœdus quod sibi cum Ludouico eius patre antiquitùs ictum fuisset, omni tempore ac difficillimis pręsertim illis tempestatibus, quibus totius fermè Galliæ regulorum conspiratione periculosè admodum fuisset iactatus, sanctissimè coluisse: neque vllas postea intercessisse iniurias, quibus à vetere amicitia diduci alienarique debuerit. Propterea iniquum sibi admodum videri, quòd contra se arma pararentur, quando ipse nullo indigniore facto dictóue amicitiæ iura violasset. Quòd si augen-

augedi imperij cupiditate inductus, aliquod ſibi Neapolitano in regno, quod Aragonijs multis iam pontificum decretis eſſet adiudicatum, ius eſſe arbitraretur, paratum ſe iure potius quàm armis diſceptare, ac protinus reiecturum ad arbitrium pontificis regnum ipſum, vt ab eo tanquam æquiſsimo maximéque prudenti arbitro, ſine vlla perturbatione humani generis, omnis controuerſia finiretur. Se tum vel aduerſum dijudicatæ litis euentum æquo animo laturum eſſe, paternoq́ue ſe imperio continuò deceſſurum, ſi iure ac legibus iuberetur. Quòd ſi antiquiſsimum quodque tempus reſpicere, ac ob id incerti Martis fortunam omnino periclitari vellet, Aragonios neq; bellum deprecari, neque magnopere Gallorum arma formidare; qui in Italia toties, & pro ea ipſa illatis iniuſtè bellis, infelices exitus habuiſſent. Sed Carolus, qui iam ſibi cuncta quæ armis aggrederetur omnino ceſſura eſſe in animum induxerat, Pandonium fruſtra plures dies in aula verſatum, atque exponendæ legationis poteſtatem ſibi fieri demiſsè poſtulantem, inauditum dimiſit, omnéſque Neapolitani generis negotiatores intra certam diem decedere Galliẹ finibus iuſsit. Pandonius tamen, poſtquam regijs excluſus foribus, neque officio, neque ſibi, vti negotij magnitudo flagitare videbatur, ſatisfacere poterat, apud proceres cunctoſq́ue eius aulæ ordines, querendo ſe contra gentium conſuetudinem non admiſſum, concionari in coronis hominum cœpit, oſtentando vtilia & decora Gallis de pace mandata, quibus nomen rex ſuus ſubſcripſiſſet, ac Deos regiẹ voluntatis teſtes inuocando, teſtandoq́ue non ſuam fore culpam, ſi pace turbata, cum multa cæde hominum diuina atque humana permiſcerentur: ac obiter, vt erat planè diſertus, monendo Gallos, ne adeò incautè Ludouico ſalutem atque exiſtimationem ſuam credere vellent: Illum eſſe fluxa ac temporaria fide, qui proprijs magis commodis, quàm alienæ gloriæ vel amplitudiui ſtudere didiciſſet. Neque eum etiam propter multiplicis affinitatis neceſsitudinem Aragonijs, ſi certiora eorum rebus atque Galliæ à vi Gallorum pericula imminerent, eſſe defuturum: ipſumq́ue ac Venetos ſimul paſſuros nunq̃, vt Gallus deuictis hoſtib. rerum in Italia potiatur. Venetos enim cum eo, qui vnà animos haud obſcurè conſociarint, tantummodo experiri cupere, & procul videre quantum Aragonij duces virtutis atque animi, quãtum veteranus eorum exercitus vigoris ac diſciplinæ aduerſus ingruentium Gallorum impetum ſint habituri. Cæterùm quum Mars diu incertus in alterutram tandem partem inclinauerit, ipſos ſtatim ex occaſione conſilia ſua plena calliditatis inclinatæ Fortunæ applicaturos, vt quum vtrunque mutuis incommodis defatigatum attritumq́ue conſpexerint, ipſi potentes atque integri, ambobus, quas voluerint belli & pacis pro libidine leges imponant. Poſtremò annales ſuos Galli euoluerent, & quot inſignes clades omni tempore in Italia ipſorum exercitus accepiſſent, intuerentur: ac demũ illud quod omnium ſermone vſurparetur, verũ eſſe diſcerent, Gallorũ corpora fato quodã Italiẹ, veluti propriẹ ac gentilitiẹ ſepulturẹ demandari. Interea Alexãder põtifex, quũ ſẹpè antea, Galliſne, an potius Aragonijs fauendum foret Cardinales conſuluiſſet, et tum maximè Aſcanius Sfortia pro Gallis, contrà verò pro Aragonijs Franciſcus Picolhomineus Senatus princeps, patrib. diductis, ſummis vtrinq; ſtudijs cõtenderent, ad extremũ pro Aragonijs ſtare cõſtituit: ratus ſe priuatis ſimul ac pub. rebus ea inclinatione conſulturũ: quoniã Aragoniorum liberalitate mediocres adhuc filiorum ſuorum fortunas, ad ampliorem ſta-

tum perducere, & tueri pontificij nominis, ipsiusque Italiæ dignitatem aduersus infensissimam gentem, vtile sibi in primis, ac demum apud omnes honorificum arbitrabatur. Nec multo post Ferdinandus curis & morbo prægrauatus diem obijt, statimque Alfonsus iustis regali pompa defuncto patri persolutis, ad imperium euectus est. Auditæ insuper gratulantium principum legationes, quæ vndique officij causa Neapolim coibant: Regni proceres sacramento adacti: lustratæ copiæ: ingentes pecuniæ mulctatis acerbissime populis toto regno exactæ: & cuncta demum quæ terrestri maritimoque apparatui conducere videbantur, summa cura & singulari celeritate administrata: Missusque subinde Verginius Vrsinus ad Alexandrum, qui leges conditionesq; renouandi fœderis coram pertractaret. Idemque Pandonius Camillus, qui dudum è Gallia redierat, ad Baiazetem Turcarum imperatorem destinatus, qui doceret, quales quantiq; Gallorum apparatus, qui eius gentis animi, quæ decreta regis ad inuadendam Macedoniam essent: hortaretur que Barbarum regem ad transmittenda auxilia, quando vna ea ratione, & tum, & in posterum Macedoniam ac Epirum omni periculo esset liberaturus. Quod si Calabriæ et Apuliæ oram, quæ proculdubio Græciæ & Constantinopolitani imperij munimenta forent, occupari à validissimo communi hoste pateretur, ipsum serò aduersus victores Gallos, qui continuò in Græciam essent traiecturi, consilia atque opes suas oppositurum. Postulabat Alfonsus sena milia peditum & equitum, quæ ipse dum hostis in Italia foret, liberali stipendio esset aliturus. Erat enim præcipuus Turcarum virtutis admirator, vt qui paucis antè annis Hydruntino bello, & mox ad Velitras iusta in acie eorum disciplinæ ac fortitudinis periculum fecisset. At pontifex ob eas causas quas suprà memoraui, & cohortātibus maximè Florentinis cum Alfonso his conditionibus fœdus percussit, vt ipse Aragonios Florentinosq;, illi verò pariter pontificios fines, si bellum ingrueret, certis auxilijs tuerentur. Gothifredo item Borgiæ Carinulæ principatus dono datus, cui et Alfonsi filia obscura matre genita nupserat: Frāciscus verò Candianus magno cum stipendio regiæ adscitus militiæ. Ii pontificis filij erant, qui tum ex paterna fortuna ad insigne opum atque potentiæ fastigium nitebantur. Alfonsus quoque paucos post dies coronam, cæteraque Neapolitani imperij insignia à Pontifice impetrauit, missusque Neapolim magno comitatu Ioannes Borgia Cardinalis, qui Celebri pompa, & sacris de more peractis diademate regem insigniret, reclamantibus Gallorum legatis, qui pontificia concessione præiudicari sibi in ea ambigui iuris controuersia querebantur. Interim Alexander atque Alfonsus, vt Caroli consilia disturbarent, Gallorumque impetum, qui iam omnes ab insita eorum animis belli cupiditate ad superandas Alpes incitabantur, aliqua ex parte retardarent, idoneos homines in Galliam miserunt, per quos secretò primores regiæ aulæ, singulis præmia pollicendo, ad impediendam aut differendam expeditionem inducebāt. Brissonettoque in primis rosei galeri dignitatem affectanti, si operam suam præstaret, syngrapha cum breui epistola in fidem transmissa, eius insignis sacerdotij honor oblatus est. Nec defuere viri militares, qui iam præcipiti æstate id bellum in proximum vernum tempus differendum esse dictitarent. Nanque partim largitione corrupti, partim occultis acti simultatibus, voluntates facilè commutabant. Aliqui etiam studio contradicendi, qui morbus ducum omnium maximè peculiaris est, plæraque vera, aut vero proxima suadendo, æmu

lorum

lorum authoritatē cōminuere atq; obſcurare nitebantur. In his erat Aurantius princeps Miolanius regulus, & ante alios Philippus Dechordes militaris pru dētiæ nomine facilè primus, qui accurata oratione omnes eius belli difficultates explicando, graue in Italia Autumnū his fore diſſeruit, qui ſubitò è ſaluberrimis Galliç regionibus Alpes tranſirent: hyeme autem Apenninum tormentis curulibus inacceſſum & penitus inſuperabilem, omnesq; Togatæ Galliæ, vel Ethruriæ vias, perpetuo luto impeditas & inextricabiles, maioresq; aliquā to quàm ipſi putarent Alfonſi opes, quum in Italia forent, inuenturos, Florentinis præſertim atq; pōtifice adiunctis: qui animis, ditionisq; finibus coniuncti ſummas haberent expediēdę pecunię facultates, et maxima Italię partē obtinerent. Nec ſatis ſibi ad ſecuritatem Gallici exercitus exploratas videri Venetorū voluntates, qui ſe in neutram inclinaturos partem fallaci quadam ſpecie quietis profiterentur, & arma tamen interim tenere, nec publicam fidem vllis certi fœderis legibus obligare vellent. Ludouicum quoque Sfortiam è commodo ſuo latebroſis ſemper inuolutum conſilijs, qui tantoperè ad profectionem maturandam regem accenderet, nihil magis exoptare, quàm Aragoniorum opes ſibi admodum formidabiles alieno periculo attritas labefactatasq; conſpicere. Cæterùm hominem peracutum ac inſidioſum, confirmatis rebus ſuis circumſpecturum bellici motus euentum, & Gallos, ſi ita caſus ferret, iam demiſſos in vltimam Italiam, non modò deſerturum, ſed (quod Dij prohiberēt) nouis occultisq; conſilijs, et palam armis oppugnaturum. Ea enim eſſe Italorū principum ingenia, vt externis nationibus, & ante alias Gallis, quas natura implacabili odio proſequantur, facillimè fidem fallant: Debere eſſe documento Gallis omnibus tria bella ſuperioris tempeſtatis cum ſummo detrimento ſuſcepta, quum Galli vltrò inuitati à factioſis Italiæ populis ad Alexandriam, & aliquanto pòſt ad Boſcum, & poſtremò ad Genuā, dolo potius quàm virtute ſuperati, Italicæ crudelitatis atque perfidiæ funeſtam admodum importuno aduentu ſuo memoriam reliquiſſent: proinde Gallici imperij decus, ipſiuſque regis & totius Galliæ nobilitatis ſalutem, incertæ fidei Italorum principū non eſſe committendam videri. Id verò ſe è republica, dignitateque magnanimi regis exiſtimare, ſi in Sfortiam arma conuerterentur, atque eo pulſo, Mediolanenſe imperium, vti iura poſtularent, Ludouico Aurelianenſi attribuerent. Tum enim Venetos, aut vi, aut voluntate in belli ſocietatem conceſſuros. Mediolanum enim totius Italiæ arcem eſſe, vnde ipſi comparatis tuto amplioribus copijs, & de Neapolitano regno, & de tranſmarinis etiam imperijs cogitare atque decernere poſſent. Allobrogum Salaſſorumque Regulos, qui Sfortiæ infenſi eſſent, in ſubalpina regione, commeatus atque omnis generis auxilia cupidiſsimè præbituros: & ſatis ſuperque validas eas fore copias, quæ tum in Gallia paratæ coactæque eſſent, ad conficiendum intra autumni tempus Mediolanenſe bellum. Adepta verò victoria, fertiliſsimis in vrbibus hybernaturos milites, atque inde eos omnibus rebus inſtructos, externoque inſueſactos cælo, ad prima veris ſigna melioribus auſpicijs, nullo metu ſuſpectandæ ſocialis perfidiæ, quò voluerint penetraturos. Hæc apud regem in conſilio, & paſsim in regia domo, et frequētioribus procerum conuiuijs, ſumma dicendi libertate diſſerebantur. Nam Ludouico Aurelianenſi, qui poſtea regnū Galliæ & Mediolanenſe imperium adeptus eſt, complures ingentibus ſtudijs fauebant, & Sfortiam, vt ſunt Galli fermè omnes natura aperti, et de alio facilè

erexit animos: & breui maximum bellicis administrationibus, quæ vel incuria vel ultro negligenter omnibus fermè locis refrixerant momentum attulit. Nec diu in Gallia cunctatum est: nam longarum aliarumque nauium classis Massiliæ deducta exornataque est: onerariæ spectatæ magnitudinis ab Armorico Oceano in mare nostrum accitæ: & prima peditum agmina cum nouo, ac ob id maxime formidabili æneorum tormentorum apparatu ad Cottias alpes præmissa sunt. Dum hæc in Gallia parantur, Iulianus Rouereus Ostiensis Cardinalis: qui postea ad Pontificatum euectus, Italiæ & toti fermè Europæ magnorum motuum causam præbuit: dum insidias pontificis perpetui hostis sui vereretur, clam celeri nauigio ab Ostia in Galliam profugit. Eius aduentu regem magnoperè lætatum ferunt, quoniam per eum qui potentia atque authoritate inter Patres plurimum valeret, Alexandri pontificis consilia se vehementer turbaturũ arbitrabatur. Siquidem pleriq; è Patrib. nõ deerant: qui eũ vitio creatum dicerent, & propterea quòd sacrosanctum eius dignitatis fastigium sibi pretio quesiuisset, veluti damnatum ambitus lege, omnino gradu pellendum esse iudicarent. Igitur Iulianus, vti erat inquieto vehementique ingenio, apud regem ac proceres pontifici atque Alfonso cunctis artibus odium inuidiamque conflare, concitare eis bellum, victoriam terra marique perfacilem fore polliceri, ac demum, qui militiæ vsus in Italia, quæ consilia & facultates sociorum atq; hostiũ essent, earum tum rerũ imperitos & rudes Gallos sigillatim perdocere contendebat. Ipse vero Ludouicus iam supra quingentos grauis armaturę equites ad signa vocauerat. Genuę sex triremes, quatuorq; trium milium amphorarũ onerarias naues tormẽtis armisq; instruxerat: coegerat vndiq; pecuniam ad supplenda Gallorũ stipendia, & magnam vim omnis generis commeatus, qui terra mariq; diuturno etiam bello sufficerẽt, in opportuna loca contulerat. Romę quoq; per eos dies ab Ascanio Cardinale atq; Obegnino, Prosper et Fabritius Columnę: et è Sabella gente, Vrsinisq; aliquot obscurioris nominis duces: itemq; Ioannes Rouerius Iuliani Cardinalis frater cum singulis equitum turmis Regio Sfortianoq; stipẽdio addicti: cæterum iussi nõ prius ostentare arma, aut Gallicarum partium nomen profiteri, quàm Ostiæ vel Neptuni ad Antium regia classis appropinquaret, ne ipsi interea: si studiũ suum nudarẽt, à pontifice atq; Aragonijs, quorum copię iam instructæ in conspectu erãt, opprimerẽtur. Sed dum Columnij in Vrbe, et in Latio, pręsertim, vbi eorum sunt clientelę, secretis admodum stipẽdijs equites cõducunt & deniq; omnia in aduentũ Gallorũ ad mouendum bellum dissimulanter parãt: Alexander ad oppugnandã Ostiã Nicolaũ Vrsinũ Petilianũ misit, tenebatur enim Iuliani præsidio, summamq; habebat opportunitatem ad suscipiendas Gallorũ classes, vrbemq; ipsam obsesso ac intercluso mari, famẽ & multarũ rerũ inopia subigendã. Perstitere aliquãdiu in fide pręsidiarij, cũ Petilianus maiorib. tormentis arcẽ continẽter opugnaret. Verũ mox vrgẽti vitę periculo adducti, ea cõditione arcẽ dediderunt, vti senatui Patribusq; publicè custodiẽda, donec Iulianus ad officiũ rediret, traderetur. Verũ non multis interpositis diebus eadẽ arx, quę multo militũ labore parta fuerat, dolis atq; ausu duorũ militũ recepta est, qui ab Ascanio ac Prospero haud dubiè summissi, simulata amicitia custodẽ arcis in lectulo quiescentẽ cõprehenderunt, & Colũnios milites ex cõdicto ab oppido ad arcẽ cõuolantes præsidiarijs terrefactis introduxerunt. Vnde postea satis incommodis rẽ Rom. atq; ipsum pontif. Guerra Monaldus

afflixerit. Conatus est Alexander, qui eam iniuriam doloremque animo sustinere non poterat, Ostiam suis quoque artibus recuperare, Ascanio & Prospero sub specie componendarum rerum fide data in Vrbem euocatis, atque his continuò in Hadriani molem coniectis. Verùm illi paulò pòst carcere sunt emisi, quum ob violatam fidem auxilia à Dijs ac hominibus, & præsertim ab aduentante Carolo per Ludouicum Sfortiam implorarent. Iisdem fermè diebus Alfonsus vt coram de bello consultaret, ad Pontificem, qui tum in Tyburti ad vicum Varronis secesserat, cum duabus expeditorum equitum alis peruenit. Affuere concilio Florentinorum legati, Cardinalesque omnes, præter eos qui Ascanium secuti, Gallicis rebus fauebant. Ferunt, Alfonsum quum pro se fortiter & magnificè, tum pro Italiæ salute prudenter atque diuinè perorasse, omniumque animos eius oratione ita esse permotos, vt Pontifex nulla interposita dubitatione non modò bellum quod ingrueret constantissimè sustinendum, verùm hostes audaciore consilio, illatis vltrò armis præoccupandos esse decreuerit. Erat apud Alexādrum Paulus Fregosius Cardinalis Genua ab Adurnijs pulsus. is per Hybletum Fliscum clientesque suos & nobiles aliquot Fregosiæ factionis ciues, qui Adurniorum potentiæ infensi erant, se Genuam eiectis Adurnijs occupaturum pollicebatur, si ante Gallicarum nauium aductum, ac priusquam Sfortianæ triremes planè exornari, vel maiora præsidia terrestri itinere ab vlteriore Gallia Genuam adduci possent, ipsi expedita classe in Liguriam aduolarent: fore etenim vt ad primum Aragoniæ classis aduentū cuncti inferioris Liguriæ populi, ipsique Genuenses metu aut voluntate studia commutarent. Nec aliam postea Gallos gerendi belli rationem inuēturos, si Genua cæterisque peropportunis Liguriæ portubus excluderentur. Itaque Alfonsus Neapolim reuersus Ferdinandum filium, in quo mirifica indoles militaris virtutis eminebat, terrestribus copijs, Federicum verò fratrem toti maritimo negotio præfecit. Cæterū Petilianus, Alfonsus Daualus Piscariæ Marchio, & Ioannes Iacobus Triuultius, qui tum per egregij duces erant, & postea omnibus bellis cum summa imperatoriæ virtutis laude claruerunt, Ferdinando attributi sunt, vt alacriores in iuuene spiritus maturo consilio temperarēt. Is è Campania per Marsos & Sabinos Apenninum transgressus, adiunctisq; sibi in Vmbria pontificijs aliquot turmis, per Æmiliam in Fauētinum agrum, vt inde Cisalpinæ Galliæ fines inuaderet, contendit. Porrò Federicus è Baiano sinu cum triginta quinque triremibus, & quatuordecim onerarijs, multisque minoribus nauigijs profectus, lenissimis vsus tempestatibus, Liburnum, quod olim fuit Labronæ statio, citra Arni ostium peruenit. Affuere illi Petrus Medices, legatique Florentini, & magna pars ciuitatis studio visendæ classis eò prouecta: certatumque est hinc inde liberalitate atque modestia. Cæterùm repletis omni rerum copia naualibus socijs cum secundi perflarent venti, classis Liburno educta in Lunensem oram cursum tenuit. Erat in conspectu Portus Veneris oppidum, quo si potiretur Aragonius, alios postea eius oræ populos paruo negotio in ditionem eius concessuros apparebat. Id in faucibus Lunensis portus ad læuam positum est, contra eam insulam quæ portui obiecta, ab ipso memorabili Veneris templo, summam olim amœnitatis & religionis famam obtinuit. Hinc sinus ipse admirabili flexu latissimè introrsus aperitur, panditque se ad latitudinem quadraginta stadiorum, ac demum curuatus in plenum orbem, ad portum Erycis & Coruum Lunæ promontorium extenditur,

tur,

minores paſsim portus, & tutas vbique ſtationes efficiens, multis procurrentibus in mare apricis collib. quos frequentes riui altioribus delapſi iugis, et nemoroſæ paſsim valles, amœniſsimo quodã naturę ordine diſtinguunt. Medio in ſinu Spedia eſt, oppidũ piſcoſum ac amabili vino maximè nobile. Ad dextram autẽ non lõgè ab oſtio Macrę amnis, Erycis vicus traiectu admodum recto Veneris inſulam, atq; ipſum portũ cõtrà reſpicit, ab eo qui in Sicilia eſt Eryx haud dubiè cognominatus. Igitur Federicus ad tentandã oppidanorum fidem, Fregoſinũ Pauli cardinalis filium, Aloyſiumq; Rapollũ conſiliariũ ſuum ſingularis induſtrię hominẽ in oppidũ pręmittit, qui eos ad deditionẽ faciendam, & Fregoſios, quarũ partium nomẽ ipſi naturali ſtudio colere conſueuiſſent, portu atq; oppido recipiendos adhortentur: ac moneant ne inani, et mox nihil profutura pertinacia, in ſummum periculũ, quod à validiſsima claſſe ſtatim immineret, ſeſe ac fortunas ſuas deuocare vellent. Pręerat oppido Balbus, qui è Ciſalpina Gallia tranſuerſis Apẽnini iugis, eò cum delecta peditũ manu, ſingulari celeritate conuolarat. Cum paulò antè Ludouicus ad famã Aragonię claſsis, ſingulis totius orę oppidis opportuna pręſidia diligẽter impoſuiſſet. Is oppidanorũ fidei et virtuti militũ confiſus, reſpondit, eam eſſe omniũ Ligurũ conſuetudinẽ vt nunq̃ in poteſtatẽ noui principis voluntate cõcedant, quãdiu illi ſint incolumes qui rerũ Genuę potiãtur. Quòd ſi externa vi aut aliquo ciuiũ tumultu accidat, vt pręſentium rerũ ſtatus perturbetur, ipſos tum abſq; defectionis infamia victorib. cedere, quorũ fortunã ex publico ciuitatis euẽtu ſequerentur: proinde nõ debere ſibi iraſci Federicũ, ſi ipſum oppido portuq; recipere recuſarent, quum Adurniũ Sfortianumq; imperiũ Genuę, totaq; Liguria vigeret, pro quo ipſi extrema ſuſtinere parati eſſent, ne primi omniũ perfidia aut metu defeciſſe videantur. Dirempto colloquio, Aragonij indignãtes, quòd oppidum muro debile et facultatib. modicũ, tantę claſsis vim atq; impetum morari auderet, confeſtim arma expediunt, triremiũ proras admouẽt, cohortes euectę maiorib. ſcaphis ſub ſignis in proximum litus deſiliunt, atque oppidũ terra mariq; vno tẽpore expugnare adoriuntur. Contrà oppidani miſti militib. frequentes in muro eſſe, egregiè omnes propugnare, in claſſem è propugnaculis faces ac tela omnis generis iaculari, in ſubiectos qui ſcalis aſcendere conabantur ingẽtia ſaxa prouoluere: ipſæ mulieres ſingulari audacia in murum arma, tigna, lapides cõportare, ſolari ſaucios ac defeſſos, ac demũ cuncta nullo virili officio prętermiſſo, laborantib. ſubminiſtrare. ipſe Balbus ingenio velox et manu prõptus, huc et illuc pugnando atq; adhortando ferebatur. Tormenta minora pro ea copia quã nactus erat idoneis in locis, vnde hoſtiũ milites qui deſcenderãt, et turbę nauales deſtinato feriri poſſent, induſtriè collocabat: neq; interim tormẽta maiora nauib. emiſſa ceſſabant. Aragonijq; admotis triremiũ proris certatim in terrã deſilire conabãtur. Sed oppidani nouo aſtu, authore Frandaia pręcone inſigni, à quo demũ ſene locus littoris cũ riſu nobis oſtẽtatus eſt, ſcopulos ſaxaq; de induſtria, ad exiliendũ in littore antiquitùs collocata, multo ſeuo cõſperſerant, ita vt milites ſaltu incitati deſilire properãtes, labentib. extemplo veſtigijs in mare, interq; eminẽtes petras cũ ſumma propugnantium, voluptate, & multo omnium riſu prępedientib. armis laberentur. Pugnatũ eſt contінẽter horis ſeptẽ pari vtrinq; virtute. Verũ ingruẽte nocte, quũ Aragonij, qui & iniquo loco, & ſine idoneo apparatu pugnauerant, fruſtra omnes aditus pertẽtaſſent, nonnulliq; eorum occiſi, plures cõſauciati, cę-

teri æſtu & labore defatigati eſſent: & Iulius Vrſinus qui cohortibus præerat, lapide ictus prælio exceſsiſſet, ſe ad naues relicta oppugnatione receperunt. Ea nocte quæ ſecuta eſt, Federicus, ſublatis anchoris Clauario vico claſſem appulit; mox inde citata remigatione in Rapallinum ſinum profectus eſt. In eo ſitum eſt Rapallum oppidum ædificijs admodum frequens, quod æquali fermè ſpatio à Delphini portu & à Segeſta Tiguliorum diſtat. Id in duas regiones diuiditur, quarum altera vocatur Guelpha, altera autem Gibellina à vetere factionum appellatione, quibus ſeſe Ligures omni tempore ad lethalem inſaniam exercuerunt. Aragonij nemine impediente expoſiti in terram, celeriterque eiecto præſidio, quod paucorum erat militum, oppidum occupant: idque tumultuario opere ad ſuſtinendum hoſtium impetum, quod ſine muro erat, communire celeriter parant. Nec multo labore milites montanique homines, quos Hyblettus & Fregoſinus e proximis caſtellis euocauerant, munitiones circumtulerunt. Erat earum ratio ſicuti tum optima, ita nunc maximè ridenda. Furcis enim craſsioribus ſolo defixis, ita vt ad vmbilici menſuram extarent, longiſsimæ trabes continuato ordine confixæ clauis imponebantur. His ſe ab omni repentino hoſtium incurſu tutos ac munitos eſſe antiquiores exiſtimabant, ac pro his tuendis, cum eas tranſcendere aduerſarij niterentur, acerrimè præliari conſueuerant, felici admodum tempeſtate, qua militum virtus nullo tormentorum obiecta periculo ex ipſis virium & dexteræ fortis operibus veluti ludicro in ſpectaculo certa cum laude notabatur. At Genuæ cum multo anteà de hoſtium claſſe cognouiſſent, terra marique arma parabantur. Iamque Aurelianus Ludouicus, qui primus alpes fuerat tranſgreſſus, ab Aſta Colonia ſuæ ditionis Genuam peruenerat: eumque fuerat ſubſecutus cum ſeptem Heluetiorum cohortibus Antonius Baſſeius, quem à Magiſtratu in Heduis geſto, Diuioni Bailiuum vocabant. Is & Germanicam callebat linguam, & ſummus artifex tractandis Heluetiorũ ingenijs habebatur. Antonius quoque Maria Sanſeuerinus inter Sfortianos duces egregiè ſtrenuus, alam vnam equitum, & cohortes duas veteranas adduxerat. Adhæc onerariæ duodecim, & decem & octo triremes militibus complebantur: eaque cum apud omnes erat opinio, Aragoniam claſſem quæ remigio tantum valeret, poſſe à maximis atque validiſsimis Ligurum Gallorumque nauibus facilè ſuperari, ſi aliqui ab Occidente perflarent venti. Nam per eos dies tanta malacia vbique fuerat, vt in ea maria mirabili tranquillitate conſtrata, nulla penitus facultas educendæ claſsis alicuius auræ beneficio præberetur. Neque ea res Federicum vel Aragonios trierarchos fallebat, qui ne claſsis aduerſis Auſtri vel Africi flatibus in intimum ſinum adigeretur, quo in loco effugijs deſperatis omnino pereundum foret, expoſito ſtatim exercitu, ac prouiſa maris commutatione, triremes in altum extulerant: vnde hoſtilis claſsis motum euentumque ſuorum, qui ad oppidum caſtra habebant, parati in vtriuſque fortunæ conſilium deſpectarent. Porrò Adurnij & cæteri Galli duces, poſtq̃ Aragonios ad Rapallum conſidere nunciatũ eſt, inter ſe rei gerendæ munia partiuntur. Aurelianus claſſem conſcendit, in altumq; eam promouet, vt implendis velis terreſtri aura potiatur; reliqui copias educunt, & prout libido cuiq; fuit, Itali fermè omnes terreſtri itinere, Heluetij lembis actuarijsq; nauigijs Rapallum proficiſcuntur. Id abeſt à Genua xx. paſſuũ milibus, verũ iter adeò cõciſum, confragoſumq; eſt, adeoq; anguſti in arduis rupib. calles exiſtunt, vt equites armatos, niſi ſumma cũ diffi-

cultate no-

non admittant. Peruentum est in conspectum Aragoniorum, magna adhuc superante diei parte, quòd per noctem & vitandi æstus & fallendi hostis causa iter illud tempestiuè confecerant. Erat proxima oppido satis lata planities, vbi quum duces castrametari inciperent, quippe qui ea nocte conquiescere, & in albescente cœlo recreatis militibus hostes adoriri decreuerant, nata est paucorum audacia & temeritate occasio committendæ pugnæ, sicuti plerunque accidit, vt prælia casu potius quàm certo ducum decreto conferantur. Sfortiani nanque milites in proximum hostilibus castris tumulum ad tendendum processerant, vt ante alios pro gloria inter prima pugnæ pericula decertarent, quòd vniuersi agminis frontem ipsáque principia, propter inueteratam bellicæ laudis opinionem, tot asperis quæsitam bellis, sibi deberi honoris loco existimabant. Id non tulere Prætoriani, quòd sibi nimia sociorum arrogantia probandæ virtutis atque operæ facultas eriperetur: cum præsertim in oculis Genuensium, ac ipsius Ioannis Adurnij ducis sui, apud quos tot opima stipendia ociosa in pace meruissent, pro laude saluteque foret dimicandum. Erant ij quadringenti fermè veterani omnes & gladiatores eximij, qui sæpius in acie singularique certamine fortiter pugnando, spectatę virtutis famam ac vberiora stipendia fuerant consecuti. Sumptuosæ omnibus vestes, & splendida arma conspiciebãtur, vtpote qui vrbanæ militiæ assueti, nihil ad ornatum prętermittebant. Videre erat penulas militares coccineas aureis circundatas limbis, argenteos pasim gladiorum capulos, inaurata scuta, thoraces serico purpuraq; contectos: ita vt milites qui hodie modico & vili admodum corio pro veste cõtenti sunt, despiciendi tanquam egentissimi eorum recordatione videantur.

In his erant Antonellus Potentianus, Beuilaqua Insuber, Frãciscus Nardous, Auanzinus Casiana, Thomas Firmanus, Honofrius Calaber, ipséque Salernitanus cognomento Prauus, & complures alij insignis audaciæ centuriones, qui ordines superioribus bellis in Italia duxerant. Ii itaque cùm tota acie fremerent, eumque locum sub ipsis hostium munitionibus a Sfortianis occupari vehementer indignarentur, raptim omnes vesano gradu, ac vix seruatis ordinibus vt æquiorem supra Sfortianos locum antecaperent, versus castra hostiũ contenderunt. Nec dubitauere Aragonij, rati eos ad oppugnandas munitiones approperare, quin continuò erumpendum & collato pede reprimendam subeuntium audaciam iudicarent: quoniam & ipsi temeritate persimili intra municiones repugnare parum decorum putabant: præsertim quum amissum decus ad portum Veneris, egregio aliquo facinore edito resarcire cuperent ad retinendam virtutis opinionem, quam de se apud omnes iactantius prædicando tota ea nauigatione præbuissent. Nec mora, disiectis statim trabium repagulis, patefactoque exitu, infestis signis euolauerunt. Accinxere se prælio Prętoriani, quanquam Aragonios munitionibus egressuros esse minimè putarãt, concursumque est inopinantibus omnibus, ac diu maxima contentione dimicatum. Vtrique duces quorum nullum eo die fuit imperium, postquam neq; arte, neq; consilio, sed promiscua temeritate omnibus locis pugnabatur, summittendo auxilia, adhortando quos regere non poterant, ac demum ipsi capessendo pugnam periculo suorum militum occurrere nitebãtur. Ad extremum Aragonij neque Sfortianorum virtutem, neque Prætorianorum impetum tulerunt: loco etenim pulsi, & deiecti eo ponte, qui diuersas oppidi partes interfluente riuo disterminat, terga vertêre. Fusos fugatosq; totus exercitus per-

ruptis eorum munitionibus persecutus est, ingensque ea die pro numero hostium cædes facta. Nam Heluetij qui tardius aduenerant, stratos à Prætorianis & vulneratos barbara crudelitate mactabant. Ab his quoq; nobilis captiuus, quem Aloysius Fliscus vnus è ducibus in equi clunes sustulerat, vt in pacatum abduceret, cum maximo ipsius conseruatoris periculo trucidatus est: quanquam Aloysius sua claritate omnibus notus esset, vt qui Genuæ cunctis interfuerat cōsilijs, & tum magna aduersus Aragonios fratremque Hyblettum auxilia montanorum adduxerat. In eo tumultu Hyblettus ipse prælio effugiens cum ea manu agrestium, quam ex ditionis suæ castellis accitam circa se præsidij causa habebat, asperis insuetatisq; tramitibus, per Lauaniæ amnis, quæ Entella olim fuit, valles montesq; profugit. Iulius Vrsinus Fregosinusque vulnere tardatus, & Orlandus pariter Fregosius capiuntur, magnaq; Aragoniorum multitudo proiectis armis dedita est. Pauci ex victoribus interfecti, sed in his Auanzinus Cassiana inter fortissimos centuriones annumeratus, & ex Sfortianorum Prætorianorumque numero supra sexaginta grauiter vulnerati discessere. Hinc ad prædam discursum, totumq; oppidum nullo discrimine amicæ partis ab Heluetijs direptum, nullum Aragonijs ad mare, nisi paruorum admodum lemborum beneficio effugium patuit. Quoniam Federicus ab alto Ligusticas conspicatus naues, quæ secundo vento ferebantur, & iam tormenta procul euibrabant, in pacatiora littora ad Arni hostium & Liburnū retrocesserat: vnde mox etiam aduerso rerum euentu consternatus Neapolim repetiuit. Fuere tum complures, qui eius amplissimæ classis tanta impensa tantoque studio comparatæ, vanos conatus & fœdum exitum riderent. Sed contrà nō deerant vsu rerum periti atq; prudentes, qui nullis addicti partium studijs omnibus lugendum esse iudicarent, quum ab his rerum initijs supremas ac miserabiles ruituræ mox Italiæ clades ominarentur. Profligatis Aragonijs, exercituq; Genuam reuerso, cum maximo externorum militum discrimine in vrbe tumultuatum, cum Heluetijs Gallisq; prædam venditantibus, Rapallini vestes, vasa, suppellectilemque suam passim agnoscentes, implorato ab amicis, affinibusq; auxilio, res suas repeterent. Hinc ab iurgijs ad arma populari furore discursum est, punctoque temporis diuersis in vrbe locis nonnulli ex Heluetijs et Gallis trucidati: proculdubioque ea die externum militem incitatæ plebis insania deleuisset, nisi Augustinus atq; ipse Ioannes cū prætoria cohorte in publicū egressi, circūmissis præconib. audacioribusq; correptis, atq; his protinus ad exemplū laqueo suspensis, iratæ ac sæuientis multitudinis impetū repressissent. Rapallinæ victoriæ nūcius, et Ludouicū incredibili affecit lætitia, & Carolū veluti certò iam victoriæ omine accepto, ad maturandum in Italiam solicitauit. Iam tota fermè Heluetiorū multitudo per Graias Alpes in Vercellēsem agrū descenderat: & Obigninus cū valida eorū manu atq; ala sua Britannica, & trecentis fermè Gallis equitibus cataphractis in Flaminiam processerat. Quo paulo antè ad iungēdas vires Ioannes Franciscus Sanseuerinus Calatiæ comes fuerat profectus. Is tum Sfortianis copijs imperabat, in queis grauis armaturæ equites sexcenti, et ter mille pedites veterani censebātur. Quibus virib. in vnum coactis, vt Ferdinandi conatib. obuiam irent, ad Fossam Giliolā in finib. Ferrariensis agri munitissimo loco castra posuerunt. Hisdē fermè diebus Ferdinādus Tiferno, vbi cū Petro Medice apud Vitellios hospites fuerat collocutus, molliorib. Apēnini iugis in Fauentinum agrum transcēdit. Erant eius copiæ eque-

stres

ſtres fermè omnes, equorum virorumque robore præſtantes, & apparatu longè omnium ornatiſsimæ. quibus vt primùm in Æmiliam eſt deuentum, conſcriptis vbique cohortib. ſupra ſex milia peditum adiunxit ex Bononienſibus, hiſque populis qui Anemonis vallem & ſiniſtrum Apennini latus incolunt. Eorum erant præfecti viri fortes, Dionyſius Naldus & Vicentius eius frater. Præterea aderant Guido Vrbinatium & Ioannes Sfortia Piſaurenſium reguli. Acceſſere quoque ex pontificijs tres equitum turmæ, Serræ Hiſpani nobilis ductu. ex Florentinorum quoque copijs quadringenti vtriuſque armaturæ equites, quibus Annibal Bentiuolus imperabat. His viribus Ferdinandus in Parmenſem agrum irrumpere ſe poſſe crediderat, adiuuante vel permittente Ioanne Bentiuolo, quem iam Alexander Pontifex à Ludouici Galloruumq; amicitia magna ex parte diuellerat, cùm Galeacio eius filio purpurei galeri honorem, cæteris item filijs vberiora ſtipendia promiſiſſet. Verum Bentiuolus ob res in Liguria infeliciter motas, & Federici fœdam fugam: itemque Caroli celeriorem opinione omnium aduentum, & Obignini Calatinique præſentes exercitus, quando ex ipſa belli fortuna hominum voluntates facilè permutantur, omnem initi eius conſilij cogitationem abiecit. At Ferdinandus ab Sapi amne vbi per aliquot dies caſtra habuerat, in Fauentinos campos eo conſilio progreſſus eſt, vt cum primum dimicandi facultas præberetur, ſtatim cum hoſte confligeret, quòd & regem tranſire alpes, & ſe mox imparem eius virib. ſi Galli Sfortianique tota belli mole ſimul incumberent, futurum eſſe intelligebat. Contrà Obigninus et Calatinus, qui illa eadem tempeſtiuis admodum conſilijs prouidebãt, ne inuiti ad ſummæ rei certamen traherentur, obnixè ſtudere in paluſtribus ſemper ac foſſa munitis locis caſtrametari. oſtentare tamē copias ad famam opinionemq; hominum retinendam, ſed aciem niſi loco hoſtibus iniquo nunquam explicare, ita vt tantùm ab leui armatura quotidie pugnaretur. Oblata tamen eſt occaſio haud ſemel prælij committendi non longè à Sanctæ Agathæ oppido, quum vtriq; duces ex itinere in proxima prata proceſsiſſent: quæ tametſi pluribus foſsis à cultoribus perductis & directis ad lineam ſalictis aliqua ex parte erant impedita, tamen ad confligendum ſatis opportuna videbantur. Intererat foſſa mediocris inter vtranq; aciem: hanc vt Aragonij tranſirent, Obigninus & Calatinus expectabant, quippe qui illuc eo ſe conſilio veniſſe meminerant, vt Ferdinandum, ſi in Æmilia moraretur, leuibus prælijs diſtinerent, nunquam vniuerſæ pugnæ aleam ſubirent: ſin in Galliam Ciſalpinam ire contenderet, ipſi ijſdem veſtigijs abeuntem perſequerentur. Petilianus autem, vt ab aduerſarijs trãſeundi initium fieret, opperiri, & ſe minimè commiſſurum dicere, vt in ripis impeditæ foſſæ de Neapolitano regno dimicaretur. Vir enim natura cautus, & minimè pugnax, qui prouidere potiùs ne vinceretur quàm alios ſuperare didicerat, quum Italis Heluetios pedites anteferret, Sfortianos ſuis pares, Gallos vero equites, quorum virtus adhuc erat incognita, ſi non optimos, longè tamen acerrimos putaret, et tormenta ænea, qua parte Galli plurimum valere dicebantur, maximè vereretur, nullo modo vt vniuerſo certamine confligeret adduci poterat. Contrà Triuultius, & acer & pugnæ auidus, Heluetios ab ſe Rhenatoque fratre paucis ante annis ſupra Domoſſulam iuſta acie ſuperatos commemorare. Italos equites Gallis omnibus terrori eſſe, cum ipſe in Gallia regulorum bello iuuenis interfuiſſet, abundè teſtari: tormenta in acie quòd ancipiti cum periculo emittan-

tur, nullo propè vſui fore demonſtrare, ac demum ſi manus conſererent victoriam polliceri. Quòd ſi cuncta pericula, quæ ab infinitis penè caſibus oriri poſſent, penſando ac dubitando occurſura ſibi arbitrarentur, vincẽdi occaſionem per incuriam amitterent, ac paulo pòſt tantis hoſtium copijs, quæ rege duce ab alpibus imminerent, futuros impares, & mox regnum cum ſummo ignauiæ dedecore, quando nulla reliqua ſpes ſalutis niſi in turpi fuga futura eſſet, amiſſuros. Sed Ferdinandus quanquã Triuultij præſaga mente de belli exitu proloquentis authoritate moueretur, Petiliano tamen aſſenſit, ne ipſe qui pugnandi ſtudio deflagrare videbatur, ſi aduerſam prælij fortunam experiretur, ſpreto cauti ducis conſilio, inexpiabilem funeſtæ temeritatis infamiam apud Alfonſum patrem, ipſumque pontificem ſubiret. Itaque in munitiora loca ab vtriſq; conceſſum. Sequentibus verò diebus quum Triuultius parandæ victoriæ facultatem, ab his qui innatum timorem prudentiæ nomine contegerent, amiſſam quereretur, eiuſque ſententiæ Alfonſus Piſcarius acceſsiſſet, & Petilianus à Bartholomeo Liuiano familiari ſuo (is tum alam equitum ductabat) qui poſtea ſummos militiæ honores adeptus eſt, quotidie oppugnaretur, vt cunctari deſineret, & rem prælij fortunæ tandem committeret, decertare ſtatuerunt. Sed à conferendo prælio aliena mens hoſtibus fuit. Nam tametſi per præcones ad pugnam prouocarentur, nunquam tamen caſtris copias eduxerunt, ſic vt ludificati varijs artibus Aragonios, quum leuis eorum armatura propius munitiones acceſsiſſet, emiſsis ſubitò pluribus tormentis eam inde cladis metu recipere ſeſe, & confeſtim terga dare coegerint. Liuianus tamen triduo pòſt, alam vnam Gallorum equitum longius à caſtris ad ſanctæ Agathæ oppidum progreſſam noctu adortus, cæſis captiſque pluribus equitibus, magna ex parte deleuit. Cæterùm Ferdinandus poſtquam hoſtem inuitum non poſſe elici ad pugnam videt, ad Fauentiam promouet caſtra, eaque ſub ipſis mœnibus latiſsima foſſa, per quam Anemonis partem corriuarat, alijsq; præaltorum aggerum magnis operibus communit, vt amicæ vrbis copijs vtatur, tutoque in loco Germanorum auxilia, quæ ſibi è Sueuia & Vindelicia adducebantur, expectet, atque interim ad motum aduentantis Galli regis, vti pater ac Alexander monuerant, iuſſa capeſſens, melioris fortunæ conſilia ſubſequatur. Interea Carolus è Gratianopoli Cottijs Alpibus in Italiam tranſmiſit. Fuere olim Cottiæ quæ nunc montis Genebræ culmina nuncupantur, vt aliàs diffuſè monſtrabitur, quum ipſis Alpibus, ſicuti & cæteris orbis terrarum clarioribus locis, pro recentibus, & ſemibarbaris nominibus antiquiora vocabula paſsim reddemus. Deſcendentem Aſta Colonia excepit, omniqúe rerum copia abundantibus eius regionis oppidis, milites ſeſe largè & gratuitò recrearunt. Proceſſerat Aſtam vſque honoris cauſa Ludouicus, vxorem Beatricem cum lectiſsimis Inſubrum fœminis adducens, quibus rex iuuenis oblectaretur. Sed is non multò pòſt ad inſoliti cœli commutationem aliquandiu vehementi morbo conflictatus eſt, quum erumpentes puſtulæ, vti ſæpe pueris accidit, artus & faciem deſœdaſſent. Verùm miteſcente Autumno, & recepta ſubinde valetudine, Ticinum vrbem, quam recentiores Papiam appellarunt, cõtendit. Ibi regio apparatu, & exquiſitis honoribus à Ludouico in arce ſuſceptus eſt. Laborabat tum ſuprema valetudine Ioannes Galeacius, adeoque infelix iuuenis lento atque tabifico morbo erat confectus, vt non viribus, quæ iam nullæ erant, ſed ipſo vno deſituri mox ſpiritus vigore regeretur. Is Carolo,

rolo, qui ad lectulum accesserat, vti ægrum officij causa humaniore alloquio solaretur, lachrymans, veluti mox imminentibus fatis concessurus, Franciscum Bonamque liberos magnopere commendauit. Nec multò pòst Carolus accepta à Ludouico pecunia, exercituque ex Mediolani officinis omni castrensium rerum copia instructo, peditib. secundo amne deuectis, & equitatu terrestri itinere præmisso, Placentiam profectus est. Inde per agrum Parmensem ad Apenninum est peruentum, iugisque haud multo labore superatis ad Pontremulum posita castra, quod Macræ amni impositum descendentibus in Aetruriam per Apuanos Ligures primùm occurrit. Erat Pontremuli præsidio Badinus Insuber cum trecentis Sfortianis: qui quum fortè ad amabilis vini tabernam ab leui verborum contentione ad acriora iurgia cum Heluetijs deuenissent, & vti ipsi erant expediti cum scutis & gladijs, aliquot Heluetios in angustijs viarum prælongis suis impeditos contis trucidaßent, aliquanto pòst supremam oppido calamitatem pepererunt. Cæterùm Carolus motis inde castris secundum Macram amnem, præterque Papirianas fossas, quę Fossæ nouæ oppido nomen dederunt, Sergianum profectus est. Creuit Sergianum ex ipsis Lunæ antiquæ vrbis ruinis, quum incolæ pestilenti eius litoris aura, quæ maximè ad Macræ ostium vergit, vehementer offensi, ædificia in editiorem locum subduxissent. Id primùm Florentinæ ditionis oppidum erat, eoque Paulus Vrsinus præsidij causa peditum atque equitum manum paulo antè præmiserat. Interea Gilbertus Mompenserius, qui primum Gallorum agmen ductabat, Castellum nouum ex itinere tormentis aggressus expugnauit, pręsidijsque præfectum Angelum Cencellum, & ad vnum eius milites trucidauit, præmissisque ad mare longo circuitu equitum alis, Franciscũ Montedolium cum cohorte Sergianum properantem, improuiso equitum incursu, protritis occisisque omnibus fermè peditibus, intercepit. Quibus de rebus magnus adeò Gallorum metus omnibus est incussus, quòd ab his non more Italico humaniter, sed barbara crudelitate cruentè admodum geri bellum videbant, vt oppidani atque ipse Paulus muris viribusque diffisi, & Petrasanctenses, qui Fanum Feroniæ incolunt, quum in portis eorum equestri prælio certaretur, de dedendis protinus oppidis cogitarint. Erat arx supra Sergianum editiore tumulo imposita, loci natura atq; arte permunita, quam incolæ à Castruccio Lucensium tyranno ædificatam fuisse commemorant. Eam quum prolato omni tormentorum apparatu Galli expugnare niterētur, Petrus Medices Florentia profectus ad Carolum in castra peruenit. Is enim fama celeritateque hostium penè obrutus, quum ad eam imminentis maximi exercitus molem sustinendam consilio ac viribus se imparem cerneret, voluntate commutata ad promerendam regis gratiam, se cuncta vti imperatum foret facturum, traditurumq; Aetrurię vrbes, arcesq; omnes pollicitus est, modò incolumi dignitate in fidē & clientelam à Carolo reciperetur. Timebat enim vehementer rebus suis: quoniã Laurentius & Ioannes eadem Medicea orti familia apud regem in honore erant. qui paulo antè quum nouis rebus studerent, Petri potentiæ infensi, aduersus eum coniurauerant, detectisq; eorũ consilijs, quòd Petrus proprio sanguini parcendũ esse putauerat, ruri tantũ pub. iudicio relegati fuerant. Mox verò descendentibus in Italiam Gallis noua spe inducti, et veteribus innixi consilijs ad Regē profugerant: ac tũ maximè apud singulos proceres agēdo maledicendoq; bellum, insidias, cunctaq; aspera Petro molie-

bantur. Cæterùm Petrus apud Fanum Feroniæ cum Brissoneto Belcarioque rebus compositis obuiam profectus regi, comitate militari, & læto admodum vultu in gratiam recipitur. Nec multò pòst missis qui tesseras repetendæ fidei custodibus ferrent, Sergiani, Fani Feroniæ, Pisarum, & Liburni portus arces, regijs præfectis traduntur. Interea Florentinorum legati viri insignes, in quorum numerum Senatus honoris causa Petrum ipsum absentem decreuerat, superuenere, qui amica apertaq; omnia transeunti regi futura publico nomine dicerent, & quantis maximè possent officijs regis animum, detersis ob repudiatam antea eius amicitiam offensionibus, pacatum reddere niterentur. Sed Petrus mox Florentiam rediit domesticorum literis reuocatus, quibus aduersos de eo rumores tota vrbe excitatos, ad famam deditarum arcium afferebatur, proptereaque veteres inimicos in spem nouarum rerum esse erectos: populum fremere, nutare Senatum ex eius facti indignitate permotum: atque ex amicis demum paucos qui audacter inimicorum consilijs obuiam irent reperiri, solicitè admodum perscribebant. Alienauerat à se Petrus, tametsi præclaro erat ingenio, multorum optimatium animos, quum iuuenili quodam feruore equorum, armorumque studijs & matronarum amoribus deditus, ciuiles curas ignobilioribus ministris demandaret, & perraro quum Senatus cogeretur in curiam veniret, nunquam verò collegiorum magistratuumq; officijs interesset: quorum munia à summis et grauissimis ciuibus implebantur, ac demum Laurentio patri prorsus dissimilis euasisset. Qui vt erat diuina prudentia in regenda vrbe, & promerendis ciuium animis vrbana quadam comitate ciuilique modestia, pari cum cæteris cultu, sine satellite Rempublicam feliciter, sola ingenij magnitudine fretus adminastrabat. Igitur Petrus quũ principem locum, qui haud facile aliter quàm aut summa vi, aut summa cum virtute atque modestia in libera ciuitate retinetur, neque armis neque gratia sustentaret, ad explorandos ciuium animos, periclitandamque comminutæ iam autoritatis atque potentiæ fortunam, in forum, atque inde in curiæ aream processit. Vbi quum infrequentes amicos, circum se verò infensos multorum vultus cerneret, ac subinde ad Octouiros, qui cum Vexillifero supremæ potestatis magistratũ gerunt, ascendere vellet, à Valterotto Iacoboque Nerlio regionum tribunis, curiæ ianua prohibitus est. mox verò concursu omnis generis hominum facto, & nonnullis arma tenentibus, metu doloreque perculsus, inter fremitum rebellantis populi, & saxa volantia, domum se proripuit. Nec mora veluti vlturus infesti populi iniuriam, thoracem galeamq; induit, familiam armat, & equites quos dudum Paulus Vrsinus post deditum Sergianum dissipato trepidantique agmine ad Gallianam portam adduxerat, euocari atque introduci iubet. Verùm quum nunciaretur, Frãciscum Valorium, vnum è legatis, quem ipse apud Carolum paulò antè reliquerat, virum acrem ac turbulentum in foro esse, sublimemque eum in equo concionari, populum incitare, ac demum se armatæ multitudini ad vendicandam libertatem ducem præbere, penitus animo concidit, suspicatus à rege Gallo fidem falli, & salutẽ suam ab eo proditum iri, quòd se abeuntem falsis pollicitationibus onerasse videretur: Valoriumque qui tanta ob id celeritate præcurrisset, inimicorum maximè gentilium impulsu ad se oppugnandum pellendumq; fuisse transmissum. Itaque metu amens, & consilij pariter inops, Paulo Vrsino, amicisque paucis, vt salutis quàm imperij vel fortunarum curam potiorem duceret suadẽtibus, relictis

relictis etiam quibusdam gemmarum loculis, vrbe profugit. Ioannes quoque cardinalis, qui postea desumpto Leonis decimi nomine, summum in re Christiana dignitatis fastigium tenuit, sacerdotis fraterculi cuculla amictus: itemq; Iulianus fratres pari fuga elapsi, diuersis itineribus Bononiam peruenerunt. Interea populus omnis, qui tametsi infestis armis, sęuisque vocibus Mediceos persequendo, diuturnæ seruitutis iugum fortiter excussisse videri volebat, aliquanto tamen prædę quàm libertatis auidior, ad diripiēdas Mediceas ędes ex omnibus regionibus aduolauit. effractique statim sunt Martiani horti, nobilisima Petri suppellectile instructi. Domus quoque ipsius Cardinalis ad Antonianum templum, sæuientis plebis auaritiæ cessit, tanta auiditate, vt valuæ & cardines impotenti rapientium impetu vellerentur. Ipsa domus Medicea grassantis populi iniuriam non sensit, prohibentibus magistratibus, quód ea ţum summo Petri studio ad regem hospitio excipiendum, auleis, pretiosoque rerum omnium apparatu exornabatur. Nec multò pòst concursu hominum in curiā facto, Petrus fratresque à Vexillifero Francisco Scarfa, ipsisque Octouiris, qui cum eo in curia perpetuò sedent, quique ex amicorum numero, ipsisque Mediceæ familiæ beneficiarijs lecti fuerant, omnibus statim suffragijs, patriæ & Senatus hostes iudicantur. pilæ puniceæ Mediceæ gentis insigne omnibus vrbis locis abraduntur, atrocique admodum decreto adiecto, vti præmium percussoribus eorum foret, bona extemplo atq; auidisime publicātur. Nec multum inde in illa ipsa domo, magni Cosmi ingenio ac sumptu extructa, qua Nullum in Italia priuatum ædificium elegantius concinniusque ætate nostra conspicitur, quæque publicum totius orbis nobilitatis bonarumque artium hospitium fuit, à publicis institoribus nobilisimarum opum venaliū hasta palàm erecta est. Veniere itaque magno Fortunæ ludibrio, præter ingens & pretiosum opulentæ domus instrumentum, statuæ antiqui operis, toreumata, gemmę, varijque lapides admirabili veterum artificum sculptura insignes, vasa Myrrhyna, numismataque auro, ære, argento, queis clarorum ducum effigies inerant, longo atque erudito studio, diuturna in pace cumulata. præterea tabulæ & signa nobilium artificum monumenta: & quod inuidiam plurimum augere poterat, illa tam grandi pecunia tot tantisque doctorum virorum peregrinationibus atque laboribus quæsita, Latinorum & Gręcorum voluminum suppellex celeberrimæ Bibliothecæ. Hanc Cosmus instituerat, auxerat Petrus, & Laurentius postremò, tota pené Gręcia rarisimis libris spoliata: expletisq; tandem studiosorū desiderijs, magna sui fama claritateq; condiderat. Ita vt plerique mortales eam familiam tanta calamitate indignam, ac iniquè admodū ab ingratis ciuib. exactam esse iudicarent. Quando eius proceres perpetuo quodā magnificentiæ splendore, ędificando, fouendo ingenia, & pacem opulentiæ parētem singulari industria tuendo, patriæ ac ciuib. tantum ornamenti & claritudinis addidissent. Illudq; demum manifesté compertum est, inanem atq; admodū caducam esse popularē gratiam in libera ciuitate dominantib. ciuesq; ipsos dum ex nouarū rerum motib. libertatem respiciūt, nulla æquabilis imperij, nulla pristinæ amplitudinis, nulla deniq; beneficiorum priuatè vel publicè acceptorū memoria permoueri. Vsq; adeò autē Mediceū nomē cunctis inuidiosum esse cœpit, vt Laurētius atq; Ioannes, qui apud regē tanq̄ exules fuerant, Petri expulsi gentiles et consanguinei, vt libertatis tuendę studium ostenderent, è marmoreis antiquę domus insignib. pilas deterserint,

ſubſtitutaque candida cruce, vti in aliam familiam tranſeuntibus mos eſt, Populani abdicato veteri nomine, appellari maluerint. Dum hæc Florentiæ geruntur, Carolus ab Luca, vbi liberaliter exceptus adiutusque pecunia fuerat, Piſas cum exercitu peruenit, cuius aduentus opportunè admodum in ſpem recuperandæ libertatis Piſanorum animos erexit. Conceſſerant Piſani multos ante annos diuturno bello victi in Florentinorum ditionem, quum paulo antè cum ſumma opum amplitudine, tum ingenti rei naualis gloria inter cæteros Italiæ populos, magnam authoritatem rebus præſertim in Syria feliciter geſtis obtinuiſſent. Eoq; magnitudinis rem Piſanam aliquando euectam memorant, vt centum eorum familiæ illuſtres, totidem roſtratas naues priuato ſumptu ædificaſſe, exornatasque ad Liguſticum bellum eduxiſſe dicantur. Verùm quum bellica virtute & mercaturæ ſtudio, partis diuitijs aliquandiu floruiſſent, eos demum ſuperbia opulentiæ comes, & natæ continuò ex nimia felicitate inteſtinæ ſeditiones, euerſa republica tranſuerſos atque præcipites egerunt. Factumque eſt, vt attritis diſcordia opibus atque intermiſſa obiter maritima negotiatione, per diuerſa tempora varijs tyrannis ſeruire didicerint. Ioanne autem Galeacio Vicecomite vita functo, qui longè ampliſsimo in Italia imperio potitus, poſt Appianum tyrannum, Piſas in deditionem acceperat: cæpere Piſani iam pridem amiſſam libertatem reſpectare, atque eam maioribus animis quam viribus aduerſus Florentinos tueri, qui tum ob veteres cauſas recentibus etiam odijs accumulatas, in ea ruentis imperij Vicecomitum exoptata occaſione, grauiſsimum bellum intulerant: quo Aucuthus Britannus dux bello inclytus adeò res eorum afflixit, animosque contriuit, vt omnibus belli calamitatibus fracti, deſtitutique à finitimis victorum arbitrio ſe dediderint. Manſereque ſub Florentino imperio annos octuaginta ſeptem: quo tempore adeò ſeuerè auareque ab his qui quæſtui atque pecuniæ maximè ſtudent, imperatum eſt, vt ſub Caroli aduentu nihil eis præter nomen veteresque ſpiritus, & antiquæ magnitudinis memoriam ſupereſſet. Erat inter Piſanos Simon Orlandius vehementi vir ingenio, publiceque & priuatè Florentinorum hoſtis acerrimus. Is noctu & in occulto cum his ciuibus coeundò, quos maximè grauioribus iniurijs offenſos, ac ob id alienato animo paratos ad defectionem exiſtimabat, ſæpius publicas calamitates deplorare, ac oſtendere quam facilè, ſi viri fortes & maioribus ſuis ſimiles forent, ſeſe ab intolerāda ſeruitute in antiquam libertatem eſſent vendicaturi. Poſtremò quod Gallicæ linguæ erat peritus, ſe oratorem apud regem & ad perficiendum negotiũ ducem futurum alacriter profiteri. Nec diu cunctando deliberandòue ab inclinatis iam ciuibus, num in ea præſentis regis occaſione audendum foret, dubitatum eſt. Nanque Orlandius quum à cunctis certatim amplexaretur ac laudaretur, quòd contempto priuato periculo pulcherrimi facti cõſilium magno animo deſumpſiſſet, ad regem qui tum Mediceis erat in ædibus, cum globo iuuenum aſcendit, proiectusque ad genua ſupplex & lachrymans enarrauit, in quas calamitates ærumnasque miſerabiles, è florentiſsimo quondam liberæ ciuitatis ſtatu, Florentinorum ſæuitia decidiſſent: in quorum mores acerbiſsimè inuectus, vt vndique eis conflato odio rex iuuenis magis ac magis incitaretur, ea maledicendo protulit, quæ tametſi regis animum, magnitudinem nouitatemque criminum admirantem impulerint, à moderato tamen ſcriptore, ne incerta indefenſaque pro veris fidem recipiant, prætereunda videantur. Cæ-

terum

terum perorante Orlandio, ac regem demisissimo gestu interrogante, num qui ad liberandam à tyrannis maximam Italiæ partem venisse velle videretur, Pisanum populum tam indigna seruitute oppressum liberum esse vellet? Carolus more Gallorum alacriter, & iam opportunè fauentium procerum murmure exorto, paucis annuens, sublataque manu id se quod æquum esset præstare significauit. Quæ vox excepta ab his qui intererant, statimque foris omnibus præ lætitia ingenti clamore, FRANCIAM, quod est antiquum liberæ Galliæ nomen, ac Libertatem vicissim ingeminantibus, per vrbem delata, vniuersum populum ad dulce exoptatumque id nomen excitauit. In eo tumultu marmoreus leo Florentinorum insigne in profluentem Arnum præcipitatur, Præfecti autem quæstoresque Florentini vrbe profugerunt. Quibus exactis Pisani ex numero optimatum decuriones viros fortes delegerunt, qui darent operam, ne recepta libertas vlla vi, vllisue hostium consiliis eriperetur. Quod si tanta felicitate atque fortuna ipsam libertatem tueri Pisanis datũ foret, quanta eam constantia atque virtute postea per sexdecim annos defenderunt, bellum profectò quod statim secutum est, neque pertinacium ciuium fregisset spiritus, neque finem eorum opibus vnquam imposuisset. Accidit autem memorabili casu, vt eadem hora, qua Florentini Mediceos patria domoq; pellebant, ipsi quoque à Pisanis pari afferendæ libertatis desiderio pellerentur. præclara equidem cum laude Galli regis, qui non minus æquitate atque iustitia, quàm virtute bellica magnus, duabus nobilissimis Italiæ vrbib. inauspicatam propè, & nullo hercle negotio libertatem attulisset.

FINIS PRIMI LIBRI.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER II.

AT Carolus, Antracio viro forti cum delecta Gallorum manu Pisana in arce constituto, cæterisque deditarum arcium præsidijs pari diligentia confirmatis, Pisis profectus ad Signinum pontem sexto ab vrbe Florentia lapide de Arno impositum, tertijs castris peruenit: sollicita admodum ciuitate tanti exercitus metu, quòd non omnino inanis rumor increbuisset, regem Mediceos in patriã incolumi dignitate moderati principatus esse reducturum. Nam Brissonetus atque Belcarius, Philippusque item Bresiius Allobrogum reguli frater, regij cõsilij principes, eo atroci facto, quo Petrus patria pulsus ac hostis iudicatus fuerat, regiæ fidei maiestatem vehementer lædi testabantur: disserebantque eum qui sese atque arces optima fide tradidisset, ob

idque præclara ipsorum sponsione amicus fuisset appellatus, vt patriæ & penatibus redderetur, omnino esse reuocandum. Probabat id rex iuuenis, honesti decoris tenax, nec facilè ex aliena iniuria nominis sui contumeliam ferens. Iamque Fortuna nouos ludos Florentinis editura videbatur, nisi Petrus qui parum læto vultu cum fratribus à Ioanne Bentiuolo exceptus fuerat, è Bononia sibi timens, nimis celeri desperatione Venetias profugisset. Cæterùm Carolus apud Signiam rebus per legatos, qui frequentes aduenerant, magna ex parte compositis, Florētiam armatus ingreditur. Magistratus cuncti suo ordine, sacerdotesq́ue sacris in vestibus sub vmbella aurea intrantem excipiunt. populus lætis acclamationibus summos honores defert. miratur externi cultus tot equitum agmina, Phalangesq; Heluetias, & ad tormenta ænea transuecta curribus maximè stupet. Sed obiter suspenso animo reputat, quo in discrimine versetur, qui tantam ferocium gentium multitudinem intra mœnia domesticosq́ue lares acceperit. Ea dies funere quoque Pici Mirandulæ immatura morte correpti, insignis fuit, qui ob æterna diuini ingenij monumenta, eruditorū hominum consensu, Phœnicis cognomentum adeptus est. Rege suscepto, affectoque omnibus humanis honoribus, Florentini de fœderis conditionibus agere cœperunt. certatumq́ue est aliquandiu, & subinde liberi hominis inter armatos vox audita. Quum enim Galli periniquas conditiones dicere viderētur, ob idque abnuentibus insolenter obstreperent, Petrus Caponius indignabundus, libellum cōscripti fœderis palàm concerpsit, addens clara voce, postquam Galli vi agere, atque impotenter contendere vellent, non defuturos, qui Campani æris sonitu, tubarum cantibus essent responsuri. Sed demum cū rege fœdus ea conditione percussum est, vt Florentini centum & quinquaginta milibus aureorum nummûm in bellicos sumptus regem iuuarent. Ipse eas arces quas Petrus tradidisset, intra certum tempus restitueret. libertatem quā tunc recepissent, egregio studio tueretur: neque Mediceos gratia foueret, neq; Pisanos iuuaret auxilijs. Sic, vt Carolus aræ maximi templi admotus, solenni sacramento iuraret, se integra fide præstiturum quod ex fœdere promisisset. His confectis reb. epistolas sub edicti nomine per omnem Italiam perscripsit, quibus testatus est, se venisse ad liberandos seruitute populos, bellumq́ue in Græciam aduersus Turcarum gentem, ac ipsos communes Christiani nominis hostes transferendum: propterea se nemini nociturum: pacatò facturum iter: & quæ alendo exercitui necessaria forent, præsenti pecunia persoluturum. Dum hæc in Ætruria geruntur, Obignius & Calatinus in Æmilia copijs atque animis aucti, ad Mordanum Forocorneliensium castellum processere. Castellani persuasi à Marino Mercatello Catharinæ Sfortiæ præfecto, qui præsidij causa aliquot armatos introduxerat, portas clauserant, ac muro fossisq́ue confisi Gallos oppido excidium, ni statim reciperentur comminantes, lapidibus ac sagittis summouere cœperant. Ea iniuria accensi Galli elatis animis nequaquam ferentes, quod tantulum oppidum, tanti exercitus impetum sustinere auderet, tormenta promouent, muri partem deijciunt, et fossam transcendere conantur. Sed ea re parum prosperè tentata, aliud consilium capiunt: quoniam fossæ multitudine aquarum stagnantes, neque superari nisi certo cum periculo, neque extrahi sine multo militum labore poterant. Tormenta itaque contra portam dirigunt, vt tolonem trabem, cui pons subductilis ad subleuandum cathena suspenditur, tormentorum pilis effringerent. Ac

ciditq́ue

ciditque vt ad vnum atque alterum falconis ictum, cathena trabeque perfractis, pons ipse concideret, irrumpentibusque Heluetijs & Gallis, oppidum extemplo caperetur. Tantus porrò certatim incumbētium impetus fuit, vt multi a lateribus in fossam decidētes, sed multo plures ipso prementium pondere ruptis pontis asseribus præcipitati in præaltos & limosos fossæ gurgites, fœdè perierint. Nec mora Galli amissorum commilitonum dolore concitati, vt cæteros vno crudeli exemplo à simili pertinacia deterrerent, præsidium oppidanosque omnes ad vnum, quibus neque latebrę, neque Deorum templa in quę confugerant profuere, inusitata rabie trucidarunt: ita vt neque senibus, neque fœminis, neque ipsis, crudele visu, pueris barbara feritate pepercerint. Cuius inhumani facinoris fama peruagata totam Italiam, sicuti maximo terrori omnibus fuit, ita Gallorum genti, quam plerique moribus nostris non omnino dissimilē putabant, incredibile odium cōcitauit. Mordano amisso, Catharina miserabili suorum clade perculsa, Ludouico etiam patruo plurimum impellēte, Aragoniorum partes deseruit. Iisdem fermè diebus Ioannes Galeacius diuturna valetudine conflictatus Ticini vita excessit. Eo nuncio accepto, Ludouicus qui regem in Lunensem vsque agrum fuerat comitatus, Mediolanum aduolauit, vbi iustis insigni pompa funeri persolutis optimatum consensu ad imperium euectus est, qui in tāto rerum motu imperij summam infanti minimè deferendam esse dicebant, quanquam illud Francisco Ioannis Galeacij filio certo successionis iure deberi videretur. Fuere ea tēpestate complures qui Ioannem Galeacium lentis atque mortiferis potionibus ab eo pernecatum fuisse putarent. quod fortasse nobis pro constanti esset affirmandum, nisi eius ambiguæ rei indicia, fallacibus innixa coniecturis incertam admodum opinionis fidem, curiosis etiam medicis reliquissent. Deberi etenim sibi imperium Ludouicus prædicabat, quòd ipse natus esset, dum Frāciscus pater Mediolano virtute parto potiretur. Contrà Galeacium, qui ætatis prærogatiua inductus defuncto patri successisset, in humili adhuc parentum fortuna genitum, atque in Firmana Piceni arce susceptum, præpostera successione principatus, Fortunā, in qua neque Dij neque Fata eum nasci voluissent, respicere minimè debuisse. Diplomata quoque aliquanto post a Maximiliano Cæsare, trecentis milibus aureorum nummûm impetrata, quibus Ludouico liberisq; eius speciosis admodum titulis, Mediolani, finitimarumque vrbium imperium, augusta Cæsaris authoritate adiudicatum est. Ferdinandus aduersis Aethruriæ motibus perculsus, simulque permotus Catharinæ defectione, quòd medijs ditionis eius in finibus erat, Obigninumque et Calatinum aduentu nouorum militum firmiores factos appropinquare cognouerat, ad Castrocarium, quod olim in Apennini radicibus Salsubium fuit, retrocessit. Id iter per vias multo luto ac frequentibus saxis impeditas, noctemque cum tenebris tum sęuis etiam imbribus fœdam, maxima cum trepidatione laboreque confectum est. Nec Salsubiani portas aperuere, qui paulo antè singulari studio eum omnibus rebus adiuuerant: vixque Ferdinandus alimenta afflictis inedia militibus impetrauit, quæ ægrè etiam, prius accepta pecunia, canistris & funibus è muro demittebantur. Adeò enim mobilis ac infida populorum natura est, vt facilè quos desertos à Fortuna conspexerint, statim soluto pudore destituant. A Salsubio in Cesennatem agrum digressum, missusque Petilianus ad Cesennatium Senatum, qui daret operam, vt ab his prouiso commeatu, designatisque hospitijs,

exercitus intra mœnia reciperetur. Exulabat tum Ceſenna Guido Guerra, vir factioſus, & bello acer, qui multos in vrbe amicos clientesque habebat. Hunc Obigninus & Calatinus idoneum rati per quem ad introcludendum Ferdinandum Ceſennam occuparent, pecunia, armis auxilijsque inſtruunt: ad tentandos ciuium animos maturare iubent: ad certum itineris ſpatium Fracaſſam Sanſeuerinum cum ala equitum, qui ſubſidio foret, ſubſequi, adeſſeque præcipiunt. Guido qui ſuos fecerat certiores, & tempus patrandæ rei conſtituerat, primo aduentu à Bartholomæo Notario Guerrianę factionis homine introducitur: tota vrbe ad Guidonis vocem tumultus exoritur: factioſi arma corripiunt. quorum fulctus auxilijs Guido in prætorium curiamque aduolat: Petilianum de commeatu cum Decurionibus deliberãtem iniecta manu capit, cuſtodiendumque ipſis ſenatoribus tradit. Erat perturbatus rei nouitate Senatus: nihil publice in repentino caſu conſuli prouiderive poterat, quum quiſq; domum, liberos, fortunasque ſuas in eo periculo potius reſpiceret, quàm quale quantumque facinus eſſet admiſſum intueretur. Nam dum Petilianum a ciue capi in conſpectu Senatus, & Aragonios qui ingreſsi cum Petiliano erant, capi diſpoliarique permitterent, manifeſtè à Romano Pontifice rebellabant. Iam tota ferme ciuitas Guidonis, Gallorumq; ſigna ſequebatur, quum Alfonſus Daualus & Liuianus his rebus cognitis, cum delecta equitum peditumq; manu Ceſennam per arcem Ioanne Caroccio cuſtode pontes extemplo demittente, ingrediuntur. committitur repente prælium media in vrbe. Ipſe Guido ingenti protectus ſcuto, cum paucis familiaribus fretus viarum anguſtijs Aragonios ſuſtinet: mox auctus nouis clientium militumque ſubſidijs, eos lõgius propellit. Porrò Aragonij ſuperuentu Germanorum, qui dudum è Venetia nauibus tranſuecti in caſtra peruenerant, pugnam inſtaurant. Daualus & ipſe pedes ante alios inſignis, cominus cum Guidone congreditur; acriter vtrique contendunt. Gothifredus & Gaſpar Germani cohortium præfecti, impigrè prælio ſuccedentes vulnerantur: multi cadunt, vtriſque ex omnibus locis auxilia, ſed maiora Aragonijs aggregantur. Poſtremò, quum Fortuna ſæpius, modò his modò illis victorię ſpem oſtendiſſet, Guerriani virtute Germanorũ pulſi diſiectique cum magna cæde in fugam vertuntur. Ipſe Guido per tumultum à ſuis in equum illatus, è manibus hoſtium vulneratus effugit. Fracaſſa vero qui tardius iter fecerat, cognito Guidonis caſu priuſquam portis appropinquaret, in caſtra reuerſus eſt. Vrbe recepta, & Petiliano cuſtodia educto, Ferdinandus magno metu atque periculo liberatus Ceſennam venit. eius aduentu domus aduerſæ partis, quæ Guidoni fauerãt, vt milites gratuitò penuarijs copijs alerent, exercitui prædæ loco conceduntur, & Bartholomæus qui Guidonem introduxerat, latebra extractus ſupplicio afficitur. Galli Ceſenna excluſi de occupando Britonorio conſilia inibant: exulesque præſertim qui repetendæ patriæ auidi in eorum caſtra confluxerant, præmijs, atque pollicitationibus inducebant, vt per illos amicitia cum eius factionis hominibus inita, vrbe potirentur. Cæterùm Ferdinandus opportunitate vicinæ vrbis permotus, cognitis eorum conſilijs, eo cum cohortibus duabus tribusque equitum turmis Liuianum celeriter præmittit: cuius aduentu, eorum conſilia qui iam animo defecerant, oppreſſa, omnesque demum ciues in fide Pontificia confirmati ſunt. Britonorio a Brinto vetere oppido nomen inditum putamus, quanquam id nonnulli à Britonis Aquitaniæ populis, qui vrbem inſtaurarint appellatum credant. Erat Theodorani proqinquo oppido Gallorum equitum

manus,

manus,quæ per agrum inter Ceſennam & Britonorium vagabatur. Huic ſępe inſidias Liuianus fruſtra tetenderat, quòd illi niſi magna manu explorato atque interdiu,nunquam exibant:hos,quum dolis nihil proficeret,vir audax tentandæque ſemper Fortunæ auidus,vera vi aggredi conſtituit.Itaque coactis omnibus coprjs,adiunctiſque ſibi oppidanorum promptiſsimis,noctu itinere confecto,prima luce Theodoranum adoritur,debile oppidum,Gallis repentina re conſternatis,acriter tamen ſe defendentibus, celeriter expugnat ac diripit.Galli equites magna ex parte in arcē relictis equis confugere, quos quum biduo continenter oppugnaſſet,atque ipſe dum incautius murū ſubit, ſagitta vulnus accepiſſet,ſuperueniente Ferdinando,omnes ad vnum in poteſtatem redegit. Verùm Ferdinandus,quum Annibal Bentiuolus Florentinorum equitum præfectus,quod commutato Reipublicę ſtatu omniumque ſtudijs ad Carolum conuerſis, ſalua fide militaris ſacramenti diutius eius in caſtris eſſe non poterat,impetrata miſsione diſceſsiſſet,et paſsim à peditibus deſereretur, retrò abiens per Vmbros Romā contendit.Ex itinere Ioannes quoque Sfortia & Guido Feltrius, cum ſuo quiſque equitatu, hic Vrbinum, ille Piſaurum rerū ſuarū metu conceſſerunt.Obigninus verò Salſubianis iugis Apenninum tranſgreſſus,ad Carolum in Aetruriam deſcendit. Per eos dies Frāciſcus Picolhomineus cardinalis,qui poſteà Pontificatum eſt adeptus,ad tractandam pacem à Pontifice legatus ad Carolum in Ætruriam venit.Sed is neque auditus,neque in caſtra receptus eſt,quum regi atque proceribus ob recentem adhuc patrui Pij Pōtificis memoriam eſſet inuiſus,quòd ille ſuperiore Neapolitano bello aduerſus Andegauenſes à Ferdinādo Aragonijsq; partib. ſtetiſſet.Carolus paucos Florentiæ moratus dies rebus compoſitis Senas venit.Excepere venientem Senenſes,portis ac regionibus feſta fronde exornatis,ac liberaliter Gallos milites per domos hoſpitio ſuſceperunt. At rex primo aduentu cohortem prætoriam,quæ ſtationem in foro habere,& præſidio decurionibus eſſe conſueuit,denunciata per præconem cæde,ni extemplo arma ponerent,locoque decederent foro vrbeque expulit.Senis per Vlſinios Viterbium exercitus eſt ductus. Eam vrbem ex Foro Caſsij ruinis creuiſſe putauerim: huius enim in proximo non obſcura veſtigia, in ipſa ſilice conſtrata via Caſsia viſuntur. At pontifex,qui Ferdinando eiusq; exercitu in vrbem recepto,& conſcriptis tumultuarijs cohortibus,Romanoque populo arma capere,& patriam tueri iuſſo,Gallos vrbe prohibiturus eſſe videbatur,Caroli ſucceſſu & celeritate victus,ad eum legatos miſit,qui orarent,ne ſacroſanctam vrbem,ſacrorum domicilium,Pontificis optimorumque antiſtitum ſedem, cui aliquando etiam barbarus Atila pepercißet, turbandam violandamque tantæ multitudini externorum militum præbere vellet. Quòd ſi, vti Chriſtianū atque eius cognominis regem deceret, auguſtæ Vrbis religione tangeretur, ingreſſuque abſtineret,Pontificem ei tum officio ſatisfacturum, commeatuſque militibus idoneis in locis præbiturum. Carolus ad ea reſpondit,ſe priuſquam Gallię fines exiret,voto pro ſalute felicitateque ſuſcepto,decreuiſſe Romana templa inuiſere:ſanctiſsimas Petri Paulique aras venerari:ipſumq; Pontificē, qui pietatis religioniſq; faſtigium obtineret,ſuppliciter adorare. Proinde ſi Pontifex Aragoniorum hoſtium ſuorum copias vrbe emitteret,mediamque perſonam, vti par eſſet, ipſe auguſtus & ſanctus indueret, commeatusq; expediret,ſe amicè pacatoque agmine ingreſſurum Vrbem:quòd ſi vim para-

ret,& ſibi obſiſtendum arbitraretur,ſe ſibi viam cōfeſtim per vrbem Romam, ac Tyberinos pontes armis aperturum. Ioannes quoque Andegauenſis Epiſcopus,qui eadem Pontifici coram, populoque referret, cum legatis Romam deſtinatus eſt. Erat Alexander, vt ſæpe accidit, quum dubijs periculoſisq; conſilijs agitamur, veluti in ſupremo rerum caſu vehemēter animo conſternatus. Formidabat iuuenem regem inimicorum ſuorum innixum conſilijs,qui tantā ferocium gentium multitudinem traheret,quantam multos ante annos Italia ſuo tantùm militi,& lenioribus bellis aſſueta,nunquam vidiſſet. Timebat Aſcanium,quem paulo antè, data fide cum Proſpero cuſtodiæ tradidiſſet:ſummoque dolore angebatur,quòd Iulianum Rouereum infeſtum hoſtem ſuum apud regem in honore eſſe,& ſumma cum authoritate cōſilijs omnibus intereſſe didicerat:Columnam quoque & Sabellum cardiuales cum cęteris eius ordinis Aſcanij clientibus,qui ſe ab initio ad eius nutum authoritatemq; contulerant, de indicendo concilio, vt ipſe ſacro rerum faſtigio deijceretur, agitare intelligebat. Id vnum enim concilij nomen ſupra cæteros infelices humanarum rerum caſus, maximo terrori pontificib. eſſe conſueuit:quòd pleriq; in his conuentibus, dum de Republica Chriſtiana referunt, placita religionis interpretantur,& ad caſtigandam ſacerdotum luxuriam cenſorias leges condunt, ipſi Pontifices Pontificio iure circumuenti, eiurare ſupremam dignitatem, ſeq; demum pōtificatu abdicare coguntur. Hoc metu armati reges pontifices terrēt, ac ſubigunt, quando omni tempore ex diſsidio cardinalium, facilem ad cogenda huiuſmodi concilia occaſionē inueniant. Idq; propterea fit, quoniam cardinales inter ſe factiones ſimultatesq; exerceant,& quadam nouarū rerum libidine ac liuore ducti, Pōtificem, quem ipſi ſuis ſtudijs atq; ſuffragijs extulerint, repente faſtidiant, aut odio proſequantur: paucią; admodum cardinales, inuitis etiam pluribus, indicendi condendią; concilij vetere Pontificum decreto poteſtatem habere videri volunt. Igitur Alexander ſuadentibus amicis, Ferdinandum monet, vt poſtquam adeo impotenter à Fato pariter atque ab hoſte vrgeatur, incolumi exercitu ab Vrbe diſcedat, & maturè ad firmanda Regni clauſtra, quæ ad ſanctum Germanum Caſinatis ſaltus anguſtias pertinent, in Campaniam proficiſcatur. Nec multò pòſt Ferdinandus, qui ab Alfonſo patre etiam fuerat reuocatus, quum prima iam Gallorum agmina Lignino duce Oſtiam è Viterbio contendiſſent,& regia vexilla Mario in iugo apparere inciperent, Latina porta ſub ſignis exercitum eduxit. Decreti ſubinde è Romanis optimatibus oratores, Hieronymus Portius, Coronatus Planca, Chriſtophorus Bubalus, Ludouicus Matthæus, Marius Mellinus,& Iacobus Sinibaldus, qui regi Gallo vrbem ipſam, priuatas domos,& magnā copiam commeatus omnis generis per fora expoſitam Pontificis populią; Romani nomine offerrent, venientemą; introducerent. Iam Carolus Sutrium venerat, vbi memorabili iudicio iure conſultum Sutrinum, qui præferocem Gallum equitem contumelia laceſsitus occiderat, e vinculis cauſam dicentem, quanquam irato frementeą; exercitu abſoluit, Sutrioq; profectus ad Braccianum caſtra promouerat. Eſt id ad Sabatinum Lacum inter viam Caſsiam et Aureliam, ad oppidū Anguillariam, quę Fidenatium vrbs nobilis antiquitus fuit. Ea oppida cum Triuiano atque Galeria Virginij Vrſini ditionis erāt, quibus timens Virginius, ne primus ipſe hoſti prædæ auido, quòd Aragonijs præeſſet copijs ſæuiendi materiam prębere;t, Carolum filiū ad dedenda oppida, et regem in ea arce, quę in ſum-

in summa loci amœnitate subiectū despectat lacum, hospitio excipiendū præmisit. Triduo post Carolus armatis distinctisq; peditum & equitum ordinibus, Flumentana porta Vrbem inuectus est. Prçcesserant longa Heluetiorum Germanorumq; agmina iustis pasśib. ad tympanorum pulsum, dignitate quadam militari atq; incredibili ordine sub signis incedentia. Veste omnes varia ac breui & singulos artus exprimente vtebantur. Fortisśimus quisq; plumeis cristis pileo surgentibus, insignis super cæteros eminebat. Arma eorum erant breues gladij, atq; hastæ fraxineę denum pedum, angusto perfixæ ferro. Quarta fermè eorum pars ingentibus securibus, quarum e summo quadrata cuspis prominebat, erat instructa. has cæsim punctimq́ue feriendo ambabus manib. regebant, Alabardçq; eorum lingua vocabantur. Singula autem peditum milia sclopettariorum centuriam habebāt, qui paruis tormentis plumbeas glandes in hostem emittunt. Milites in vniuersum, quum densatis ordinibus conferti prælium ineant, thoracem, galeam, scutumq; ita despiciunt, vt solis centurionibus, atq; qui phalangis principia explere, & in prima agminis fronte pugnare consueuerint, galeæ, & ferrea pectoralia conspiciantur. Hos quinq; Vasconum milia sequebantur, balistarij fermè omnes, qui scorpionibus arcuferreis, puncto temporis tendendo sangittandoq́; peritè admodum vtebantur.

Quod genus hominum cultu aspectuq́; admodum deforme Heluetiorum cōparatione videbatur, quum illi capitum ornatu & armis splēdidis, ipsaq; proceritate plurimum eminerent. Peditum vestigijs equitatus institit, ex omni totius Galliæ nobilitate conscriptus. Is sagulis, sericis cristis, torquibusq; aureis perornatus, longo turmarum alarumq; ordine procedebat. Erant cataphracti bis mille & quingenti, & bis totidē leuis armaturæ equites. Illi crasśiore striataq; hasta, solido mucrone, clauaq́; ferrea, vti nostri consueuere, vtebantur. Equi eorum robore, ac magnitudine præstantes, iubis auribusq́; defectis, quod ita decere Galli existiment, ferociores apparebāt: verùm ex eo minus erant cōspicui, quòd tegumentis recocto è corio cōfectis, vti nostris mos est, magna ex parte carebant. Singuli cataphracti ternos habebant equos, puerum armigerum & ministros duos, quos subsidiarios laterones appellabant. Leuis eques ingenti ligneo arcu Britannorum more, maiores sagittas emittit, thorace, galeaq; contentus est. Aliqui eorum tragulas gestant, quibus stratos à cataphractis hostis in prælijs, impressa cuspide humi configere consueuerunt. His omnib. sagula erant, acu, bracteisq́; argenteis picta, in queis specioso opere ad notandam in prælio equitum virtutem vel ignauiam, propria ducum insignia prætextis imaginibus exprimebantur. Quadringenti hippotoxotæ, in quibus centum erant e Scotorum gente, virtute fideq́; præstantes regis latera stipabant. Sed ante hos ducenti equites Galli, à spectata virtute nobilitateq́ue delecti clauas ferreas magnis securibus pares in humeris gestantes, cultu insigni circa regem pedibus euntem versabantur, porrò cum equitante, cataphractorū more eximijs in equis, auro purpuraq́; spectabiles prodibāt. Iuxta eum primo in loco comites aderant Ascanius ipse & Iulianus, secundum eos Columna atque Sabellus Cardinales: præterea Prosper atq; Fabritius, cæteriq́; Itali duces Gallorum procerum turbæ immixti. Parata erat ad regem hospitio excipiendum Diui Marci templo coniuncta domus, Pauli secundi Pontificis sumptu ex Amphiteatri lapidib. structa. Ciuium quoque ædes Traiani foro proximę, proceribus patebant, ad quas multa iam nocte luminibus accensis peruentum

est. Erant tot equitum peditumq; agmina, non pompæ modò ad speciem decoremque ostentandam exornata, sed instructa bellico more omnibus armis, tanquam in ipsa vrbe foret dimicandum: ita vt omnium mentes eo spectaculo facile terrerentur. Id quoque metum stupentibus addebat, quod viri, equi, vexilla, arma tot passim funalibus inæquali splendore incertam præbentibus lucem, ampliora ac maiora vero videbantur. Plurimum autem admirationis atque pauoris omnibus intulerunt tormenta curulia supra triginta sex, quæ equorum iugis per æqua pariter atque iniqua loca incredibili celeritate ducebantur: maxima eorum longitudine octonum pedum, pondere verò sexmiliũ librarum æris, Cannones appellabantur, quæ æquali tubo humani capitis magnitudine ferream pilam emittebant. Secundum Cannones erant Colubrinæ sexquialtra longiores, angustiore tamen fistula, pilæque minoris. Sequebantur Falcones adeò certa proportione maiores ac minores, vt minimis tormentis pilæ Medico malo persimiles emitterentur. Ea omnia binis crassis asseribus superinductis fibulis erant inserta, suisque suspensa ansis, ad dirigendos ictus medio in axe librabantur. Minoribus rotæ binæ erant subiectæ, maioribus autem quaternæ: quarum posteriores ad cursum incitandum aut sistendũ exemptiles erant. Tanta autem celeritate eorum magistri atque aurigæ huiusmodi cursus circumagebant, vt suppositi equi flagellis ac vocib. concitati expeditorum equitum cursum æquiorib. in locis adæquarent. Deducto rege, designatisq; per priuatas domos hostitijs, Galli triuia, omniumq; regionum aditus, qui ad Marcianas ędes pertinebant, tormentis, & certis equitum ac peditum præsidijs consepsere, binaque milia equitum, quę singulis senis horis per vices stationem agerent, in campo Floræ collocata. Tumultuatum est haud semel tota Vrbe, quum Romana plebs suopte ingenio turbulenta & procax, insolentium Gallorum minaces, accentuque superbas voces, & feros Germanorum vultus ferre non posset. Ipsiq; externi milites in popinis, & lustris plerunque à multo vino truciores facti, rixas passim cum obuijs miscerent: Indeq; temulentia calentes, et incauti noctu maximè per infrequentia Vrbis loca, à sicarijs atq; lenonibus cæderentur. Expugnata est magno Heluetiorum Vasconumq; impetu Bancarum domus, ac in ea quidam è plebe Galli militis percussores trucidati, confosso ibidem Marco Mathæio Patritij ordinis. Inualuitq; subinde fama in tanto strepitu ac dissono clamore celeriter peruagata, Vrbem capi, ac diripi opulentas domos à Barbaris. Quo tumultu cœpit arma Romanus populus, vt dignitatẽ Martiæ gentis, fortunas, vxores ac liberos tueretur. Sed ea die, dij superi almæ Vrbis tutelares, luctuosum id certamẽ, supremúmque rerum omniũ periculum auerterũt, quũ Prosper, Giensis atq; Ligninus à rege ad ciues milites q; transmissi deterrendo, dirimendoq; cœptum iam multorum concursu & clamorib. tumultũ oppressissent. Vrbe Roma dubijs Gallorum armis occupata, Alexāder, qui metu anxius atq; incertus consilij, in Hadriani molem confugerat, oratores de pace ad Carolum misit. Fuerej senatorij ordinis antistites longè clarissimi, Antonius Pallauicinus, Ioannes Alexandrinus, Bernardinus Caruaial, et Raphael Riarius, qui lõgo verborum circuitu orsi à Carolo Magno, cæterisq; Gallorum regib. qui insigni pietate rem pontificiam aduersus tyrannorũ iniurias generosè defendissent, monendo adulandoq; pacem impetrarunt: his tñ legibus, quibus eam victis victores dare consueuerunt, sic vt complures, qui Hispani hominis ingeniũ nouerant, eam pacem tanquam vi expressam haud multum duraturam dicerent, quòd Galli aliquan-

aliquanto arrogantius quam deceret, pontifici præscripsisse viderentur. Promittebat rex Gallus, se bello & pace amicum sociumque futurum pontifici, veneraturumque eum maiorum more vti verum Christianę religionis principem, neque vnquam his in rebus, quę religionem placitaq; pontificum respicerent, ab eius authoritate discessurum. Contrà verò postulabat, vt portus Ciuitatis veteris cum arce apud Centumcellas sibi dederetur, ad classem Gallicam quæ Thyrreni maris oram legebat, excipiendam, & Cæsarem Borgiam filium, qui tunc cardinalis erat, obsidem daret: qui suscepta legatione ad honoris ac amicitiæ speciem, quatuor menses castra Gallica sequeretur: traderetque item Gemem Baiazetis Othomanni fratrem. Ia tum in Vaticano in libera custodia seruabatur, quòd eum Galli transmarino in bello sibi magno vsui futurum existimarent. Hunc aliqui scriptores Zizimū imperitè vocarunt, quum Gemes de nomine Parthorum inclyti regis appellaretur. Postremò in gratiam suam Gallicię; nominis honorem, Brissonetum in collegium Cardinalium cooptaret. In hæc omnia Pontifex, nec vlla quidem conditione reiecta facilè consensit: vt qui iam in animum induxerat, neminem vlla datæ fidei religione teneri, qui vi metuq; subactus iniqua atq; indecora pontificiæ maiestati spopondisset. Itaque in colloquium amicitia omni verborum atq; hilaritatis artificio simulata, in Vaticano deuentum, adorauitq; pontificem proiectus rex: omnisque demum turba procerum & ducum, obsignatos aureis crucibus pedes osculata est, obiterq; pontifex senatoriæ purpuræ ornamenta Brissoneto de manu tradidit. Postremò Gemes ipse productus est, tabulisq; super ea re publicè confectis, Carolo traditus. Ia regiam manum ac humerum osculo petiuit, precatusq; est graui oratione Pontificem, vt se tanto regi, qui Orientis imperium animo concepisset, enixè commendaret: futurum enim esse, vti neq; Pontificem concessæ libertatis, neque regem adsciti comitis, quum in Græciam traiecisset, si cōsilio suo vteretur, vllo tēpore pœniteret. Erat Gemes aspectu planè regio & graui, ingenioq; item Arabicis literis vehementer exculto, promptoque ad serenda salsæ vrbanitatis dicteria, vbique demum corporis & magnitudine animi sua stirpe minimè indignus. Is paucis antè annis mortuo in Asia patre Mahomete, quanquam ętatis prærogatiua superabatur, fretus tamen populorum ac militum beneuolentia, Ciliciæque regulorum opibus, armis de imperio cum Baiazete fratre contenderat, victusque in Prusiacis campis, & aliquanto post in Lycaonia ad Iconium amisso exercitu, Rhodum profugerat, ratus non defuturos sibi ad repetendam Asiam Christianos, quos propter antiqua odia recentesque iniurias, & Asiæ incommodis, & Baiazetis periculo magnopere lætaturos existimabat. Sed alios quam putarat Christianorum animos inuenit. A Bussonio nanque Rhodiorum equitum magistro carcere inclusus: & aliquanto pòst, vti tutius atque humanius seruaretur, in Prouinciam Galliæ finitimam est transmissus. Nec multum inde Innocentius pontifex cum Bussonio transegit, vt è Prouincia Romam adueheretur. Quare impetrata, non multò pòst ipse Bussonius, quem Rhodus egregiè defensa omni honore dignum effecerat, & hoc quoque merito in collegium Cardinalium receptus est. Fuitq; Romę Gemes magnū vectigal ipsis pontificib. per aliquod tempus, quum Baiazetes alendo fratri quotannis quadraginta milia aureorū nummūm pontifici numeraret. Ingruētibus autē in Italiā Gallis, Alexāder, inito iam cum Aragonijs fœdere, Georgiū Bucciardum natione Ligurē, Turci-

cæ peritum linguæ ad Baiazetem misit, qui doceret quanto apparatu, quantisque classibus rex iuuenis gloriæ & proferendi imperij cupidus, Neapolitanum regnum inuaderet: quantisque demum opibus confecto statim Italico bello in Grǽciam esset traiecturus: propterea eum enixè petere, vt Gemes sibi traderetur, cuius auspicijs, propter magnas paterno in regno necessitudines, cuncta sibi faciliora eo bello futura confideret. Cæterùm pontificem, qui Gallos, gentem admodum superbam imperijque auidam suspectam haberet, atq; vrbis Romæ totiusque Italiæ periculo plurimum angeretur, cum Alfonso fœdus percussisse, paratosque esse communi consilio eius gentis impetus terra mariq́ue sustinere: quando neque milite neque classibus egerent, modò alicunde pecunia iuuarentur. Vna autem ea ratione Baiazetem, si quota sua parte aurum in stipendia suppeditaret, Grǽciæ rebus opportunè consulturū: siquidem vrbem Romam Neapolitanumque regnum Othomanici imperij fore munimenta, si aliena in terra bellum aleret, neque eo sumptu deterreretur. multo enim commodius atque facilius auro arceri hostes, quàm ferro ac viribus in ipso belli discrimine sustineri: quod ex rerum vsu plerumque accideret, vt qui pecuniæ parcendo, remota pericula negligere contemnereque solerent: incumbentibus demum malis, desperato sępe remedio grauiora detrimenta sentire consueuissent. Baiazetes qui cuncta hæc cum à speculatorib. tum multis etiam Alfonsi literis atque legationibus vera esse didicerat, Georgio gratias egit, quòd se externum, & diuersas de dijs atque religione sententem, Alexander qui sacri imperij fastigium teneret, adeò benignè amiceq; de maximis rebus tempestiuè monuisset. Cæterùm suasit vt cum Dautio legato suo, qui & pecuniam & secretiora de hisce rebus mandata deferret, in Italiam reuerteretur. In his mandatis erat epistola Græcè conscripta, qua rex Barbarus multa arte pontifici suadebat, vt Gemem fratrem, tāquam alienæ religionis hominem, veneno tollendum curaret: quem vnum, de imperio sollicitus, ob ingentes viri virtutes, si qua forte custodia euaderet, maximè formidabat. Id si præstaret pontifex ducenta milia aureorū nummûm integra fide se persoluturum promittebat, Christique inconsutilem tunicam, sicuti paucis antè annis Longinianæ lanceæ cuspidem transmisisset, dono daturum, neque vnquam dum vita maneret, moturum vltrò arma aduersus Christianos, secus ac Mahometes pater & Auus Amurathes, qui infestissimi Christiano nomini continenter bella gerendo, nunquam ab inferenda iniuria cessauissent. Sed Georgius atque Dautius Hadriatico feliciter enauigato, cum apud Anconam in litus descenderent, à Ioanne Rouereo Iuliani Cardinalis fratre, is ad Senogalliam suæ ditionis excubabat, capto nauigio, pecunia reliquisq; rebus exuti sunt: quòd ille ob merita sub Innocentio stipendia, multam à pontifice pecuniam sibi deberi prædicaret. Neque Alexander ea iniuria perturbatus, quanquam illi omnia hostilia minaretur, & à Venetis opem imploraret, quorum interesset Turcas toto eo mari inuiolatos præstari, quicquam tamen ex ea pecunia, quæ annui tributi summam excedebat, recuperauit: quoniam Rouereus aduentantium Gallorum, quorum partes sequebatur, præsidio fretus securusq; in Piceni finibus, sacra pariter atq; profana irati pontificis arma cōtemnebat. Dautius ipse pedib. Anconam profugit, atq; inde ad Franciscum Gōzagam Mantuæ principem aduerso Pado delatus est, qui Barbarum propter amicitiam quā cum Baiazete multorū munerū mutua liberalitate instituerat,

benignè susceptum, donatumq; pecunia et preciosa veste in Græciam remisit. At Carolus qui Pontificijs solennibus sacris astiterat, extraque Trigeminam portam Diui Pauli templum & ruinas admirabilium operum cupidè spectarat, Roma discedens, multis de causis bipartitò aggrediendos sibi hostes esse iudicauit, quòd id consilium paulo ante in Ætruria Æmiliaq; prosperè fuisset expertus, multumq; numero militum abundaret: vnde facile diduci debilitariq; hostium vires necesse fore prouidebat, si diuersis regionibus alia atque alia arma ac duo prope diuersa bella, pulsis iam atque perterritis inferrentur. Itaque Fabritium Columnam, Antonellumq; Sabellum, adiunctis Roberto Lenuncurto, qui à præfectura Vitriaci oppidi à Gallis Bailiuus Vitrius vocabatur, Gratianoq; item Guerra, & Ciandeo cum Gallicis turmis, & Vasconum Heluetiorumque cohortibus per Sabinum agrum præmittit, qui per Marsos in Aquilanorum fines irrumpant, atque eam omnem Prçcutinorum regionem, quæ Aprutij nomine nuncupatur, & Superum mare Apuliam atque Campaniam per Apenninum lato ambitu contingit, ad deditionem compellant. Venerat paulò antè Cellanum Liuianus missus à Ferdinando cum equitum manu subsitarijsque cohortibus tribus, vt oppida circa Fucinum lacum impositis præsidijs tueretur. Sed his viribus impar, nec tentato quidem certamine, his locis celeriter expulsus est. Tallacotium subinde et Albam clariora Marsorũ oppida, quę tum Virginij Vrsini ditionis erãt, Fabritius Columna recepit, quòd certo atque antiquo iure ad Columnios pertinere dicerentur. Eodem quoque victoriæ cursu, cum hinc Ioannes Rouereus, illinc verò Ioannes Paulus Cantelmus Soranis saltibus occupatis, circumiectos populos ad defectionem sollicitarent, tota ea regio incredibili celeritate ab Aragonijs defecit, reductusq; est in vrbem Aquilam Ioannes Galiofius, qui patria exul spe recuperandi principis in ciuitate loci, Columnios proceres & castra Gallica sequebatur. Ab alia parte Carolus cum tota mole exercitus, Latina via promotis castris ex itinere Montem Fortinum Iacobi Comitis oppidum in finibus Hernicorum expugnauit, Prosperoq; Columnæ, qui id hæreditatis iure repetebat, in ditionem concessit. Vixdum Romanum agrum Galli excesserant, cum Pontifex ingenti liberatus metu noua consilia expedire, quæ diu antè vel præsente etiam rege æstuando, & iustum dolorem multa comprimendo concoxerat: & demum quibus poterat modis Gallo hostilia moliri cepit. Siquidem vti planè vir magni quidem animi, quiq; suæ augustæ dignitatis erat memor, quòd Gallus in ea fœda pace sibi adeo insolenter præscripsisset, ferre nõ poterat. Ostiense prçsertim Centumcellanaq; arcibus ereptis, iniectas proculdubio sibi atque Vrbi compedes existimabat, ratus superbum regem, qui ante victoriam dubijs etiã tum rebus tam sæuos gereret spiritus, si Neapolitano regno potiretur, tum, demum inflatum victoria, cunctis quas vellet belli vel pacis leges impositurum: ipsamq; Romani pontif. authoritatẽ, quæ hominũ opinione potius quã certis virib. constaret, despectui protinus habiturũ. Erat apud Carolũ Antonius Fõseca Hispanus, vir bello et pace clarus, qui pro Ferdinãdo rege legationis munere fungebatur. Is cũ Alexandro cõiunctos habebat sensus, & nimię Gallorũ felicitati, qui totã Italiã cedentib. cũctis, solo nominis fulgore terribiles, nec districtis quidẽ gladijs percurrissent, plurimũ inuidebat: verebaturq; ne opulentũ id regnũ Hispanicę stirpis occuparent. Quod vel ipsa populorum leuitate et tãta Aragonij exercitus imbecillitate, Alfonso præsertim fatali quodam metu con-

sternato, infirmissimum esse prouidebat. Hunc idoneum ratus Alexander per quem Gallorum impetum moraretur, & spes adderet Aragonijs quominus celeri desperatione succumberent, induxit: communicatisq; consilijs, et verbis super ea re conceptis subornauit. Igitur Fonseca apud Velitras in consilio regis & procerum graui oratione habita, questus est, quod Carolus qui aduersus Turcas bellum suscepisse eximia pietate videri vellet, Romano pontifici vim intulisset: cum Centumcellæ ipsaque Ostia Gallicis præsidijs tenerentur, Gememque Turcam extortum minis secum abduceret, ipsumque pontificem & Senatores armorum strepitu subegisset, Valentinusq; interim cardinalis captiuo quàm obsidi similior castra sequi cogeretur: non idcirco Ferdinãdum cum eo fœdus Perpenniano recepto percussisse, ac fidem dedisse, nunquam se a Pyrenæis hostilia moliturum, & dum Galli Italiam peterent omnino quieturum, vt tota passim Italia nobilissimarum ciuitatum status conturbari Gallica libidine pateretur: ac sineret sacrosanctum põtificem ad iniqua fœdera sancienda, summi periculi metu armisque, ac ipsis propemodum admotis bellicis tormentis, cogi. Lucenses primum pecunia fuisse mulctatos: Mediceos inde, qui moderationis atque splendoris fama toto terrarum orbe singularem gratiam cum magna gloria meruissent, patria atque penatibus eiectos: Florentinos verò, quibus ipse libertatem restituisse videretur, detractis Pisis, mulrisq; eorum arcibus occupatis, & pecunia pariter mulctatos, & prægraui inuolutos bello: Porrò Senenses euerso ciuitatis statu, Gallorumq; præsidio accepto, nõ tam sibi Gallorum aduentu violatam, quàm impotenter ademptam libertatẽ queri: non procul quoque abfuisse vrbem Romam, quin iterum à Gallis funditus euerteretur. Quo tumultu territus pontifex, omnisque ordo imbellium sacerdotum de ineunda fuga cogitarint: Sperauisse Ferdinandum, qui iustitiã omni tempore coluisset, quantum ad Neapolitanam rem pertineret, Gallos prius ex æquo & iure quàm bello ac armis disceptaturos fuisse, cum Pontifex eius controuersiæ æquissimus iudex atque arbiter haberetur, & Alfonsus iudicio pontificis se staturum spopondisset: idque syncera fide præstiturum pontifex prçsentibus Gallorum legatis recepisset: Proinde Ferdinandum postquã nullo humani iuris & scriptarum legum respectu, regnum perpetua sexaginta amplius annorum possessione, & plurib. pontificum decretis Aragonijs regibus attributum, armis peteretur, se Alfonsi regis, qui et necessitudine gentis, & sanguinis atq; familię cõiunctione sibi esset deuinctus, iniurias minimè neglecturum. Dicentem adhuc Fonsecam suborto fremitu Galli proceres interpellant, elatisq; animis respondent, neque iura sibi defuisse vnquam, nec defutura arma, quibus regna antiquę suæ ditionis recuperent, tyrannorumque hostium suorum superbos spiritus contundant: si Ferdinandus se Aragonijs minimè defuturum denunciaret, recentisque fœderis obliuisceretur, parum ea re Gallos permoueri, cum vellet, vires experiretur: Intellecturum enim protinus, quid rex Gallus lacessitus iniurijs, animis atque opibus posset: Hispanos verò equites si in aciem prodirent, continuò sensuros quantum cataphracti Galli Mauros iaculatores, quibus ipsi Bæthicis bellis insueuissent, constantia atque motu in ipsis congressibus anteirent. Disceptatum subinde est acrioribus verbis, cum vtrinque plures simul de ea re vehementissimè loquerentur, adeoque inter se contendendo animis incaluerunt, vt Fonseca alioqui sedati vir animi, ira præferuidus libellum in quo fœderis capita vtriusq; regis manu subscri-

ſubſcripta ac obſignata erant, in conſpectu regis concerpſerit: moxque Ioanni Petitto, Cerbellioni & Carolo Arelliano Hiſpanis, qui apud Gallum ordines ducebant, denunciarit, eos apud Ferdinandum reos maieſtatis futuros, ni triduo Gallorum caſtris exceſſiſſent. Poſt id factum, Valentinus cardinalis minus intentis in eius cuſtodiam Gallis, mutato habitu è Velitris Romam profugit. Nec multò pòſt & ipſe Gemes ad Caietam moritur. Eratq; conſtans fama Alexandrum, vt barbarus princeps inimici regis gloriæ atque ſpectaculo ſubtraheretur, ipſeque obiter propoſita à Baiazete præmia promereret lethiferũ puluerem ſaccaris, quibus Turca poculis omnibus vteretur, miſcuiſſe. Is erat puluis ad fallendum candore mirabili, nec iniucundo admodum ſapore, qui non acriore vi protinus, ſicuti præſentanea venena ſpiritus vitales opprimeret: ſed ſenſim venis illabendo, exitiabili tarditate graſſaretur. Quo poſtea Alexander opulentos aliquot ſenatores, & poſtremò ſeipſum incautè mutata lagena ſuſtuliſſe ferebatur. Sub id tempus Alfonſus vt Gallicam claſſem toto Antiate littore ac finitimis portubus prohiberet, è Tarracina ad oppugnandum Neptunium duxit, quòd Antonellum Salernitanum, Bernardinum Beſſennianum, & Claramontium regulos, tribus millibus peditum onerarijs nauibus impoſitis è Genua paulò antè ſoluiſſe, & ad inuadendam Campaniæ oram aduentare cognouerat. Verùm oppugnatione oppidi inproſperè tentata, cum fœdæ admodum tempeſtates ſubortæ eſſent, repentina imbrium atq; ventorum vi oppreſſis ac penè deletis caſtris, Neapolim ſe recepit. Sed & Gallicæ naues eandem ſimili propè periculo fortunam tulerunt, quæ ſæuiente mari difficili ac laborioſa nauigatione in aduerſa Corſicæ littora delatæ, poſt ſuperatas niuoſis ac deſertis in locis terræ ac maris difficultates, portum Herculis tenuerunt. Cæterùm reguli cum multò maxima militum parte, vt erant omnes maris tædio nauſeaque confecti, pedibus Romam ad Carolum contenderunt. Interea Ferdinandus in Caſſinate agro ad ſanctum Germanum occupatis Menianenſis ſaltus anguſtijs, ſuas atque paternas copias aduentantibus Gallis oppoſuit. Eæ ſunt fauces montium inter ſe coeuntium, quæ deſcendentibus è Latio in Campaniam & Leborios campos aſpero & conciſo aditu iter coarctant. Hęc loca per ſe difficilia, adiectis inſuper aggerib. multo impeditiora reddiderat: finitimarumq; vallũ ingreſſus quoq; ingentib. arborũ truncis, multaq; paſsim cæſa materia repente conſepſerat, ratus his clauſtris expugnãdis diſtineri Gallos poſſe. Suſtinẽdo enim atq; cunctando interim maiora parari præſidia, atq; expectari hyemem, quæ à diuturna ac inſolita ſerenitate ſuas nondũ niues ac pluuias effudiſſet: tũ verò futurũ, vt Galli qui impetu ac celeritate tantũ valerent, cũ pabuli inopia, tum multis aliarũ rerũ incõmodis afflictarentur. Erant Ferdinando equites cataphracti bis mille et ſexcenti, leuis armaturæ autem quingenti, decora quidẽ ac valida manus, par futura hoſti, niſi fortuna quę iã tum nimio plus florẽti Italię excidiũ parabat, et virtuti & priſtinæ eorũ felicitati nimiũ inuidiſſet. Sed peditatu Gallis lõgè erat inferior, cum neque exercitatione, neq; numero neq; armorũ genere Italus pedes ſubitario delectu magna ex parte coactus, Heluetijs atq; Germanis, qui omnib. Gallię bellis interfuiſſent, foret cõparandus. Idq; pręcipuè accidebat inueterata quadã Italorũ ducum cõſuetudine, qui peramplũ equitatum alere, eiq; vni rei impenſius ſtudere ſoliti erant: nec peditẽ magni facerent, quẽ expugnandis tãtum vrbibus idoneũ, apertis autẽ in prælijs prorſus inutilẽ ducebãt. Sfortia etenim et

Braccius Carmagnolaq; & Piccininus, qui militiam multis antè annis in Italia extinctam cum magna gloria suscitassent, multa bella solo equitum robore cõfecisse dicebantur. Durauitque ea opinio pluribus annis apud imperitos principes, quum prauis mercennariorum ducum cõsilijs decepti, neglecta peditũ cura equites passim tota Italia sibi & prouincijs graues instituissent. Siquidem callidi duces, qui crebris potius transfugijs quam vera virtute insignes erant, cum discordia principum opulentiores euaderent, consultò inter eos alebant bella: neque ea vnquam, si iusto prælio certandum foret, vlla pleniore victoria finiebant, adeo vt quæstui potius quàm decori promercalem illam militiã habere viderentur. Vnus tamen ante alios Franciscus Sfortia superiorum inscitiam occulta illa fraude commistam, multis suis aliorumque periculis deprehendit, cœpitque e peditatu fortissimum quemque bello ac pace pariter præcipuo in honore habere. Vnde paucis annis effectum est, vt ille veteranorum, maximè peditum virtute, summam sibi gloriam & peramplum imperiũ perpetua victoriarum felicitate compararit. Cuius consilia atque instituta exactæ virtutis atque prudentiæ plena, si cæteri æmulatione disciplinæ secuti essent, profecto Italiam tot sæuis implicitam malis, quæ quondam cunctis gentibus bellicæ virtutis auspicijs imperauit, neque prædæ, neque ludibrio externis nationibus reliquissent. At Alfonsus postquam se destitutum auxilijs quæ frustra à Turcis pariter & Venetis implorarat, tantiq; exercitus impetu, cui cuncta omnium opinione celerius toto itinere patuissent, oppressum ac circumuentum videt, abdicare se imperio, Ferdinandoque filio cura rerum atque imperij relicta, in Siciliam adnauigare constituit. Ingrauescebat enim indies intestinum malum, nec hesternis hostibus magis quam domesticis laborabatur. Oderant eum plerique regni proceres, Neapolitanique in primis, & singulæ fermè totius regni ciuitates: adeoque pauci erant qui linguam moderarentur, vt alienati populi fremitus ad regias aures sæpissimè penetraret. Accidit enim plerunque vt ea odia, quæ diu in tyrannos stante eorum fortuna exitij timore dissimulantur, quum eorum res labare cœperint, acrius atque liberius erumpant. Post detectam enim eam coniurationem, cuius capita fuerant Reguli Sarnensis & Salernitanus, præter insitos mores, & asper & immitis euaserat: fuerat que in vindicandis iniurijs vlciscendaque perfidia admodum seuerus et inexorabilis: vtpote qui timeri malebat, quàm humanitatis atque clementiæ nomine laudari. Ingruente autẽ bello, pecunias adeo inclementer imperarat, vt priuatè ac publicè multæ ciuitates contracto multo ære alieno ab immodicis fœneratoribus absumerentur. Ob earum rerum conscientiam ac imminentis excidij metum, ita erat animo perculso atque abiecto, vt vir paulò antè fortissimus, & modò tanti nominis imperator, fatali quodam horrore perturbante, cuncta imperitè ac timidè facere videretur. His diu ac multum agitatus curis, cum omnino secedere decreuisset, Ferdinandum ab exercitu reuocauit. quem primo congressu inductum in intimam nouæ arcis partem, adhibitis amicorum præcipuis, in hunc modum allocutus est. Si Dij immortales qui hęc terrena haud dubiè respiciunt & regunt, hoc imperium Alfonsi proaui tui insigni virtute partum, auiq; Ferdinandi singulari defensum constantia, ac meis denique multis laboribus stabilitum, certa Fatorum lege mihi decreuissent, neque in has vrgentis belli ærumnas incidissemus, neque qui modò terrori atque formidini cæteris eramus, tam sæuis aduersæ Fortunę fluctib. iactaremur.

Nam

Nam quæ humana ratione prouideri potuere, omnibus prius non modò Europæ, sed etiam Asiæ regibus non vna legatione nequicquã fatigatis, arma, pecunias, milites, classes per quàm maturè parauimus, quæ omnia hactenus nõ hostium virtute, non imprudentia vel ignauia nostrorum ducum aut militum euersa sunt, verùm vna vis Fati, Dijque ipsi meæ antè partę gloriæ huic sceptro, & capiti deniq; meo nimium infensi, cuncta retrouertendo nobis eripuerunt. Nec abnuerim meam fortasse ob noxam aut grauiorem culpam, eos nunc me sentire infestos atq; aduersos deos, quos sępius dum famã egregijs militię factis extenderẽ, secundos planè atq; propitios fuerim expertus. Sed nec ob id aut venia aut mitiore certè pœna fuerim indignus cũ multorũ perfidia circumuẽtus & in hac qua laboramus ærarij difficultate, necesse fuerit a lenitate naturæ pristinisq; moribus nostris deflexisse. Non enim ijsdem semper artibus reges magna imperia tueri possunt, quibus ea quęsierint. Ignoscendo, largiendo, indulgendoq; regna læto admodum auspicio feliciter ineuntur. Cæterùm cum praua inquietaq; hominum ingenia, audendo, moliendoq; insperatas ex occulto tempestates cient, tum deniq; seueritatem pro clementia, parsimoniã pro munificentia, pro facilitate autem ac lenitate illiberalem durioremq; naturam, vtilia salutariaq; didiceris. Stat animo fixum vlla in blandia spe melioris fortunę, durando, ac pertinacius afflictarum rerum euentũ expectando ea numina nolle experiri, quæ cum semel irata fuerint, vsquequaq; humana consilia mille casibus inuoluunt, summa imis repentè permiscent, & ante alia mẽtem quoq; ipsam impotenter eripiunt. Non prouocabo inquã vlterius iratos Deos, ne scilicet reliquæ spes omnes, quę tibi ad ferendam gnauiter, superandamq; huiusce belli imminentẽ procellam abundè supersunt, his meis malè auspicatis consilijs euertãtur. Cedam itaq; imperio, patria, penatibus atq; ipsa demum Italia, vt quæ mea culpa nobis atq; Italiæ incidisse videntur mala, & deformi exilio, & his ærumnis meis expientur, mitiusq; tecum agere incipiant. Ludouicus & Ascanius auunculi tui, qui dum me vnũ petere, & persequi videri volunt, quod immoderatę eorũ ambitioni scelestisq; consilijs obsistere ausus fuerim, non solum domui nostræ tanta necessitudine Sfortiano sanguini coniunctæ, sed toti etiam Italiæ funestas faces intulerunt. Igitur macte virtute fili, quod Dij, qui meliora mihi suadent, res saluas atq; hoc imperium incolume tibi faxint, accipe huiusce imperij insignia, aureũ diadema ac eburneum sceptrũ, quę sicuti mihi monente numine diutius retineri fas non est, ita huic tantæ indoli & fatali virtuti tuæ meritò debentur. Clarésces in dies felici rerum euentu, superbisq; hostibus impones iugum, sique verum militiæ laborem ex me haud indecoro exemplo discere potuisti, alteram ob ea quæ veterem industriam meam modò elusit atq; destituit Fortunam aliunde quæsieris. Perorante Alfonso, omnibus obortæ sunt lachrymæ, patremq; ipse Ferdinandus & cæteri non aliter ac fato functum luxerunt: interq; singultus translati imperij tabulæ, dictante Iouiano Põtano cõceptæ, cõfectęq; sunt. Nec multò post Alfonsus cũ pretiosa suppellectile quatuorq; triremibus, Mazarã Sicilię vrbẽ delatus est. Ipse verò Ferdinãdus summo cum plausu gratulationeq; omnium rex salutatur. Erat in eo iuuene mirifica indoles bellicæ virtutis: nemo enim eo vel equitandi vel decurrendi agilitate atq; peritia admirabilior habebatur: nemo eum vitę splendore atq; munditijs anteibat: nemo deniq; comitate, munificentia, liberaliumq; artium studijs apud ciues æquè ac milites commendatior aut gratior vnquã fuit. Eum

regio habitu in publicum ab arce prouectum, perequitantemq; de more vrbē, ordo procerum, togatorumq; collegia, et ciuium primores inter faustas acclamationes populi cuncta prospera atque felicia ominantis, solenni pompa comitati sunt. Nec multo post ciuibus atque proceribus, quorum animos redemerat atq; deuinxerat, cum humaniter orando, tum pollicendo, si victor foret, se eorum fidei gratiam cumulate relaturum, de more sacramento adactis, & constitutis vrbanis rebus in castra reuersus est. Iam Galli in Arpinatem agrū peruenerant, positisq́, castris ad montem Sancti Ioannis, quod est oppidum Daualorum, omnē eum tractum effusé populabantur. Erant præsidio imposi ti oppido trecenti ferme pedites, quos Alfonsus Daualus ex clientibus suis magna ex parte coegerat. Ii cum se satis vel debili muro tutos fore crederent, nec tā tam vim Gallorum tormentis, quantum postea ipsorum aliorumq; periculo compertum est, inesse putarent, non modo clauserunt portas, sed & præconē Gallum, ni protinus se dederent, insolentius cędem atq; incendium denuntiātem penè violarunt. Id factum, quod in Gallia vel summæ in loquendo libertatis præconem, quem Araldum vocant, violare nefas ducunt, superbę gentis animos vehementer accendit. Nec mora tanta vi atque ira militum oppugnatio cœpta est, vt paruo temporis momento, nequicquam se tuentibus pręsidiarijs, Galli perforata atq; deiecta muri parte irruperint, neq; quisquam fermè eorū qui acrius restiterant cædi superfuit, quo spatio cęteri per aduersam portā quę ad Lyrim ducit, effugerunt: sic vt imbellium salus (quod plerunq; accidit) strenuorum hominū morte constiterit. Cæterum oppidum direptum atq; incensum est. Tum verò tātus ab ea crudelitate circumiectis oppidis terror illatus est, vt omnes reputando animis, qua clade Mordanenses paulo ante, & Montefortinenses affecissent, arbitrarentur, nulla mœnia nullasq́ue copias in terris fore, quæ eorum tormentorum vim, tantiq́ue exercitus impetum sine summa pernitie sustinere possent. At Carolus promotis inde castris, ad sancti Germani saltum contendit, vbi Ferdinandus suis munitionibus se tenere, hostemq́ue ferocem & pugnandi auidum cunctando ludificari decreuerat, donec aut pabuli inopia, aut tædio hyemis aliqua hostibus ex iniquo loco dimicandi necessitas imponeretur. Verum hyberni dies perpetua aeris serenitate, vernis æstiuisq́ue persimiles, Gallorum spei tam opportunè acciderant, vt quāquam omne fermè pabulum ab Aragonijs paulo antè esset corruptum, ipsi tamen ex remotioribus locis facilè pabularentur, ac omnium rerum copia floridæ hyemis beneficio plurimum abundarent. Adeò vt cuncta secunda atque facilia Gallis, aduersa autem atq; aspera Aragonijs fatorum vi ac superum cōsilio præberi viderentur. Sed dum Ferdinandus saltibus occupatis Gallorum impetū frustratur, Fabritius Columna quiq; cum eo erant Gallorum duces, vrbe Aquila atq; omni eo tractu pulsis Aragonijs ex Apennino in Campaniā descendêre, illocq; itineris deflexu a tergo apparere cœperant, quo die ab antecursorib. Gallis turma vna tyronum equitum temerè vagantiū intercepta est. Quibus nuncijs territus Ferdinandus, ne ab duobus exercitibus intercluderetur, motis repēte castris, Capuam se recepit, obiecturus victori hosti Vulturnū amnē, qui ab occasu mœnia pręterlabens, neq; facilé pōte iungi sublatis omnibus nauigijs, neq; ob ripas admodū impeditas profundumq; alueū, vado transiri poterat, quodque vnus tantùm pons esset lapideus, quo vrbs ipsa suburbanis ædificijs cōiungitur, qui facilè ex propugnaculis imposito pręsidio defendebat. Verū & hæc

quoque

quoque consilia nouus in vrbe Neapoli tumultus exortus interrupit. Populus enim per se mobilis, & rerum nouarum cupidus, ad fortunæ regiæ commutationem erma ceperat, factoq; impetu in Iudæos trapezitas, qui opinione diuturni fœnoris locupletes habebantur, eorum domos temporis momento diripuerat, totaq; vrbs ob id factum ad defectionem spectare videbatur. Quo improuiso fortunæ turbine perculsus Federicus patruus, ad Ferdinādum scripsit, vt postposita Capuę atque exercitus cura, subsidio perditis penè vrbanis rebus venire maturaret: multitudinē enim ad arma consternatā esse, populariq; petulantia cuncta confundi: iamq; edicta regia ac magistratus sperni: opus enim esse præsentis regis authoritate ad sedandos tumultus, firmandumq; nutantis ciuitatis statum. His cognitis rebus Ferdinandus quanq̃ magna animi perturbatione commotus erat, nec vllum his in malis consilium periculo vacuum inueniretur, ipse tamen animo non deficit. Duces orat atq; obtestatur, vt Capuam, dum ipse Neapolitanis rebus quietem afferat, ac demū reuertatur, egregiè muniant atq; defendant: omneque certamen, ne vniuersi prælij casum subeant, tolerando ac sustinendo, deuitent. Confestimq; Neapolim citato cursu contendit. Mirum dictu, quanta rerum eius aduentu mutatio sit consecuta: positis enim armis singulari omnium studio est salutatus, sedatique omnibus locis tumultus. Erat enim adeò celso infractoq; animo, ac vultu maximè ad promerēdam gratiam sereno, vt pro concione obnixè deprecanti, ne nefaria defectione se regem vel potius omnium fratrem, in ipso patriæ gremio, apud omnium ordininum ciues familiariter educatum, crudelissimis barbaris prodere vellent, certatim omnes fortunas ac liberos pro eius salute obtulerint, modò incolumi exercitu Capua teneretur. Quòd si Aragonij pulsi, vel timore acti inde excederent, et Neapoli victor Gallus appropinquaret, eum iniquè impieq; facturum, si fidem datam à præoccupatis iusto metu ciuibus reposcendo, nobilissimā patriam efferis nationibus vastandam atque euertendam exponeret. Interea Carolus superato Lyri amne in Calenum, & Campanum agrum ad Vulturnum descendit, confestimq; & ipsum oppidum Cales & Theanum Sidicinum ad eum defecere. Capuani quoque tametsi veteri studio Aragonium nomen colebant, de dedenda vrbe agere cœperunt. Quorum animos per se inclinatos ac fluctuantes, non multò post ad defectionem impulit repentina Triuultij profectio. Is enim quòd mandata ad res aliqua æquitate componendas à Ferdinādo ad Gallum se habere testabatur, Cales ad Carolum se contulerat: vbi cum agendo nihil publicè proficeret, priuatim sibi consuluit, ascitusque est Gallicę militię cum eadem ala equitum, quę modò Aragonium stipendium merebat. Ea re Virginius & Petilianus vehementer perturbati, quòd se exclusos fœdere & planè desertos à Triuultio quererentur, cum suo equitatu Nolam profugerunt. Iam enim milites sine pudore equos & suppellectilem regiam diripere, passimque turmatim dilabi, hostes appropinquare, & ipsi demum Campani apertè Gallicum nomen inuocare cœperant. In ea Aragonij exercitus consternatione ac fuga, Galli antecursores prouecti vsq; in suburbana tecta vltra Vulturnum, magnū tumultum edidere. Id conspicati Gothifredus & Gaspar Germani, repentè cohortes porta ac ponte sub signis eduxerunt, vt Gallorum audaciam reprimerēt, & Campanos quos pauidos, et in fide nutantes cernebant, alacriter erumpendo in fide atque officio continerent. Sed vix dum inito leui certamine Germani longius progressi, à Campanis ponte ac vrbe excludun-

tur. Tum verò centuriones qui modò ferocē hoſtem inſtando pepulerant, ſupplices ac proiecti in genua orare ac deprecari, ne cohortes fideliſsimas beneme ritasq; de ciuibus, ac paratas pro vrbis ſalute fortiter occumbere, Gallis ac Heluetijs infenſis hoſtibus ſuis, trucidandas tradere vellent. Vixque poſt multas preces, pudore metum vincente, a Campanis impetratum eſt, vt deni vrbem ingrederentur: neque alij prius ſuccederent, quam primi aduerſa vrbis porta exiuiſſent. Eo modo cum mœſti inordinatiq; Germani pariter ac Itali pedites atque equites continenti agmine Neapolim ire pergerent, Ferdinandum apud Auerſam obuium habuerunt. Is quanquam omnia circum ſe ruere, & copias diſsipatas eſſe cernebat, tamen progredi non dubitauit, delatusque ad Capuæ portam, nequicquam primores vrbis appellando ac precando, vt ſe intro ducerent, vexillum Gallicum in mœnibus conſpexit, nemineque ex veteribus amicis ac clientibus ad colloquium prodeunte, Neapolim reuerſus eſt. Sed & ibi cuncta repentino Fortunæ impetu euerſa proſtrataque repperit. præcurrerat enim fama Neapolim, Campanos defeciſſe ad Gallos, Triuultium ad hoſtes tranſijſſe, cæteros autem duces diſperſis proditione ac metu omnibus copijs, fuga ſibi conſuluiſſe. Quas ob res Neapolitani, cum tumultu iterum exorto, et cunctis ad arma diſcurrentibus aduentanti exercitui portas clauſiſſent, ac ſolum propè regem recepturi viderentur, Ferdinandus copijs magno itineris flexu ad Coronatam circumductis, in arcem ſe recepit. Nec mora, multitudo opificum perditorumque hominum ad diripiendum regis ſtabulum, quod arci propè erat coniunctum delata eſt. Sed eius fœdi facinoris adeò ingratum graueque regijs oculis ſpectaculum fuit, vt Ferdinandus cum nobilem eius loci apparatum diripi, generoſoſque equos ab infimæ ſortis hominibus trahi cerneret, penè ſolus, & periculi & maieſtatis oblitus in prædatores eruperit. Factumque eſt auguſto eius conſpectu, vt alij metu pudoreque confuſi, proiectis in terram armis, veniam orarent, alij relicta præda diffugerent. Verùm paulò pòſt receptis in arcem Germanis, cuſtodiaque Alfonſo Daualo demandata, in Aenariam inſulam cum viginti triremibus adnauigauit. Vbi illa eadē Fortuna, quę regno auitisq; laribus excedentē infenſa perſequebatur, etiam tū veluti ſupremo in caſu, reliquæ eius dignitati impotenter illuſit, cum Iuſtus, Iſclæ arcis cuſtos, eodem qui nuper omnes fermè Aragoniorum clientes inuaſerat, perfidiæ morbo agitatus, deſcendenti in terram fores occluſiſſet. Ferunt eum inſperata Iuſti perfidia conſternatum, & coniectis in cœlum oculis querentem, quòd ſibi immerenti a Dijs ſpes omnis ſalutis eriperetur, de maturanda in Siciliam fuga cogitaſſe: verùm monentibus ita Fatis, portæ arcis cum paucis ſucceſsiſſe, tantumque valuiſſe orando, ac ſua Aragoniæque domus in eum beneficia commemorando, vt Iuſtus ea conditione, vt ri rex ſolus ingrederetur, eum receperit. Tum verò Ferdinandū ea confidentia eoq; vultu ac vigore animi, diſtricto gladio in cuſtodē impetū feciſſe, vt Iuſti ſatellites, qui armati in ſtatione aderant, ipſo cōminantis ac imperātis regis aſpectu perterriti, regijs dubiæ rei euentū expectantibus, extēplo portā aperuerint. Quo caſu mani feſtè apparuit regū oculis in omni Fortuna quādam ſupra humanā ineſſe vim: proditorib. autē degeneres eſſe animos, pręſertim cū in ipſa perfidia deprehenduntur. Poſtero die Carolus vrbe receptus eſt, tātoque ſtudio Neapolitani in noui regis ac externæ gentis ſpectaculum effuſi, vias exornando, victoriq; certatim atq; ambitioſè gratulando, omnes humanos honores detulerūt, vt tum

primum

primùm veluti è sæua ac diuturna seruitute, externi regis beneficio ad libertatem reuocati viderentur. Sequenti die noua arx magno apparatu oppugnari cœpta, & ab area simul quà vrbem spectat, & ab hortis regijs: nec sine pernitie quidem Gallorum oppugnantium, quoniam è summis arcis propugnaculis, qui in opere circa munitiones ac vineas agebant, destinatis tormentorum ictibus petebantur. Sed in arce multo maior metus, longeque maximum erat periculum, quum pilæ ferreæ per fenestras adactæ, interiora arcis ædificia deformarent, multosque disiectu lapidum fractorumq; parietum ruina passim opprimerent: neque vllus periculo vacuus locus tota arce custodibus interdiu vel noctu relinqueretur. Nam Galli constitutis semel certo in libramento maioribus tormentis, atque his ad libellam directis, etiam per tenebras in ea quæ ante destinassent loca, pilas certissima ratione conijciebant. Acciditque memorabili casu, vt multa vis tormentarij pulueris, & multitudo ingens vasorum fictilium sulphure ac resina oppletorum, quæ ad obruendos subeuntes Gallos erant parata, protinus incenderetur, cum fortè excussa tormenti ictu modica fauilla, cadi eo puluere pleni flammam corripuissent. Extemplo enim ingenti crepitu edito, et tota penitus eius conclauis testitudine vi vaporis reuulsa atque disiecta, ea vis incendij fuit, vt multorum qui in proximo erant, sæuum atque deforme spectaculum puncto temporis ediderit. multi nanque flamma, fumo, ruinaque exanimati sunt: sed multò plures semiambusti, lacerique artubus ignis violentia fœdè abreptis euasere, qui miserabili eiulatu dolorem exprimendo, ac frustra implorando opem, amentes tota arce discurrebant: quibus neque opportuna remedia, alijs alio periculo occupatis, neq; loca ad quietem satis tuta præberi poterant. Ea res initium desciscendi Germanis prębuit. nanque his conflictati incommodis palam querebantur, & ante alios Gaspar authoritate insignis, quòd fortibus viris quibus aperto in prælio egregiè mori non liceret, tam fœde paulatim esset pereundum, dum ea, et nihil demũ profutura constantia, regiam illam verius quàm arcem tueri aduersus vndique victorem exercitum conarentur. Satisfactum abundè esse vel datæ fidei, vel acceptis stipendijs, cum alijs ferè omnibus ad Gallos deficientibus, ipsi vni omnium ad extremum pro regis salute, vel iniqua etiam in pugna mortẽ oppetere minimè recusarint. Insani profectò esse consilij pro rege à Dijs pariter ac hominibus profligato atque deserto, perire malle, quàm victoris clementiam ac liberalitatem experiri, quando & paratas vires haberet ad pertinaciam ipsorũ vel vltimo suplicio vindicandam, & facultates eidem superessent in tam opima victoria ad gratiam, si se arcemque maturè dederent, vberioribus præmijs referendam. Omnis enim laboris præsertimque militiæ finem esse diuitias, propter quas, patriam, vxores ac liberos reliquissent: proinde ipsos omnium fore stultissimos, si illas à Ferdinando expectarent, qui reliqua vitæ ac dignitatis suæ præsidia in ipsis tantùm remis ac velis posuisset: abijcerent eas spes ac saluti fortunisq; nullo dedecoris metu consulerent: ea enim omnia abundè sperari à victoribus, qui ad alia quoque bella immortalium Deorum consilio vocarentur. Dum hos maximè sermones in stationibus serunt, totisque animis ad Gallum inclinant, Alfonsus Daualus, animaduersa Germanorum consternatione: quòd neque eorum ingenia moderari, neque periculo obuiam ire tutò se posse perspiceret, in triremem se intulit, quę ad arcem proram applicarat. Nec mora Germani ad diripiendam regiam gazam conuolant, loculorũ clau-

ſtra refringunt, qui omnis veterum regum opulentiæ atq; apparatus referti erant. Tum verò ditati omnes potius quàm expleti, cum in tanta nobilis prædę copia, quæ pretium decies centum milium aureorum nummûm excesſit, neq; ſacci, neque manticæ militares aſportantibus ſufficerent. Quin & tanto facinori ipſum quoque perfidiæ ſcelus addiderunt. Actum nanq; eſt cum Carolo per Germanos qui in partibus Gallorum militabant, Buſecco interprete, vt tradita arce certis conditionibus Gallicæ militiæ adſcriberentur. Sunt qui aſſerant, Ferdinãdum prius quàm arce excederet, de Gaſparis & commilitonum fide dubitaſſe, obiecisſeq; gazę regię partem Germanis diripiẽdam, vti eo ſpatio ſeſe è manibus illorum eriperet. Cęterùm conſtat, diſcedente Daualo, tum primum pretioſiorem ſuppellectilem in prædam fuiſſe conuerſam: quamobrem non multis inde annis Maxilianus Cæſar Gaſparem ipſum in Germania eius patrati ſceleris conuictum ſecuri percuſſerit, abſoluto Gotifredo, qui militum omnium iudicio, ne tantum facinus admitteretur egregiè reſtitiſſet. Arce noua in poteſtatẽ redacta, Galli ad oppugnandã alterã arcem quæ ab ouo nomen ducit, omnem tormentorũ apparatũ conuerterunt. Ea eſt rupi impoſita, quam L. Lucullus quondam à continenti ac Pauſilippo mõte, vt Euripum immitteret, multo ſeruorum labore abſcidit. contra eam altera eſt rupes aliquanto excelſior, quæ à continenti in mare porrigitur, in cuius ſummitate terrenũ erat propugnaculum, antiquitus pro ſpecula ab Aragonijs regibus ædificatum, quod Picciſalconiũ appellatur. Ex eo loco in ſubiectam Oui arcem erat deſpectus modico intercedẽte maris tractu. Quod vbi à Gallis eſt animaduerſum, ſingulari celeritate in ſummum rupis verticem maiora tormenta contulerunt, tantaque vi oppugnare cœperunt, vt cum à ſuperiore loco pilæ conijcerentur, nemo in muro conſiſtere auderet. Quibus adductus difficultatibus Antonellus Picciolus cuſtos, tametſi Aragonio nomini fidus habebatur, cum nihil durius ſibi ſuſtinendum arbitraretur, arcem dedit. Vicentina quoque turris, quę in Megari Syrenum inſula propè portum in magnam altitudinem extructa, nocturnum præbet ignem ad curſum nauigantibus dirigendum, paruo negotio oppugnantibus Gallis ceſsit. Pari etiam Fato Aragonius equitatus qui Nolam conceſſerat, miſſa eò Ligninij ala ſub præfecto Arſio, equis armisque turpiter exutus eſt, reclamantibus Nolanis, qui iam antè elato Gallico vexillo, & deditione per legatos facta, Aragonijs militib. vti dedititijs prolixè cauendo, incolumitatem polliciti fuerant. Cęterùm omni equitum turba protinus dimiſſa, Verginius & Petilianus ad Carolum Neapolim perducuntur, cuſtodiæque traduntur: periniquo equidem iure & ſumma cum iniuria, vt Argentonus ingenue perſcribit. Eandem ferè fortunam tulerunt reliquæ copiæ, quæ è Pelignis & Præcutinis in Apuliam deſcenderant. Fuere in his ad tria milia peditum Canthabrorum Italorumq;, et grauis armaturæ equites ferè quingenti, quibus præerant Cæſar Aragonius, Liuianus, & Andreas Matthęus Aquauiua: tenebantque curſum in Apuliam eo conſilio, vt Brunduſij, Hydrunte, aut Tarenti conſiſterent, ſollicitatisq; inde Venetis ac Siciliensibus Hiſpanis, accitisq; è Macedonia Turcarum auxilijs, nouas inirent amicitias, et ad renouandum bellum maiora præſidia compararent. Sed Fabritius & cæteri eius validi agminis duces, nunquam abeuntium veſtigijs abſcedendo perſequendoque cum expeditis equitibus, eos vni tantùm ſaluti conſulere coegerunt. Quamobrẽ eę copię cũ infeſta vbiq; itinera, & infeſſos ab infenſis populis amnes re-

nes reperirent, breui diſsipatę fugatæq; ſunt, ſic vt nulla certa eorū manus, quę alicubi conſiſtere auderet, aut renouare bellum poſſet, eſſe nunciaretur, pręter eam quę Cęſarem ſecuta, in Brunduſinam arcē ſe receperat. ea enim arx vna omnium totius regni poſtea in Aragoniorū fide permanſit. Vt verò in maritimis Calabrorū Salentinorumq; vrbibus Gallica arma conſpecta ſunt, tātus repentè Turcis omnib. qui circa Epiri & Macedonię oram in pręſidijs erant, terror illatus, vt plures oppida deſererent, & Græci in ſpem recuperandę libertatis erigerentur, ac tum apertè arma, equos, commeatusq; expedirent, deq; recipiendis Gallis, & Turcis vno edicto trucidandis conſilia inirent. & ante alios montani Epirotę, qui Chimæram in Acroceraunijs incolunt, quod ante dum rupib. confiſi ſuis libertatem obſtinatè tuerentur, à Mahomete & Baiazete nō vnam cladem accepiſſent. Factumq; eſt demum ad eam Gallorum famā, vt tota Ætolia et Pelopōneſo Gręci omnes intempeſtiuo libertatis deſiderio, dum fruſtra Gallos expectant, in concilijs et concionib. à Baiazete deſciuerint. Quibus cognitis rebus Bizantij exēplo claſsis refecta deductaq; eſt, remiges maritimis Aſię Europęq; gentibus imperati, & copię omnes, quę in Danubij ripis, et mediterraneis Illyrici Męſiaq; hybernabant, ad tuendā Epiri et Macedonię oram traductę. Interea Carolus tātis rebus ſumma celeritate ſine ſuorū vulnere confectis, intentus conuiuijs equeſtribuſq; ſpectaculis Neapoli, ornatiſsimę eius verbis delitijs fruebatur. Nō deerāt enim totius regni proceres, ipſas quondā Andegauenſiū ſecuti partes, qui nouo regi eiusq; ducibus nullo benignę hoſpitalitatis vel adulationis officio prętermiſſo victoriā effusè gratulabantur. Ipſi quoq; Galli atq; Germani in ſumma rerū omnium copioſę vrbis affluētia, vini pręſertim nobilitate allecti, magnam partē militaris ferocię exuerāt, multorumq; molliuerant animos corporaq; illuſtres fœminę, luxu, comitate, eruditisq; munditijs, cum certatim gentis more, etiam ludicra haſtatorum certamina ſpectandi ſtudio frequētarent. Eaq; tum erat verni cęli clemētia et peramœna temperies, vt non modò rex iuuenis & proceres, qui reputādo, quam facilè victores euaſiſſent, ob idq; Italię opes ludibrio habendo in ea licentia ſolutiori vitæ indulgerent, verū et ipſa quoq; agreſtis militum turba regiorū hortorum, & beati litoris amœnitate caperetur. Iamq; & rex ipſe et duces ſpetioſorum paulò antè conſiliorū obliti, omnes penitus tranſmarini belli cogitationes ita abiecerant, vt manifeſtè appareret, Gallos idcirco eius ſuſcipiendę expeditionis famam prębuiſſe, vt maioribus viribus niterētur, ſi cōſilijs ſuis cauſam religionis adiungerēt. et hercle nō inanis fama ferebatur, nihil aliud eos vel ab initio, quàm de ſubigēda Italia atq; Sicilia cogitaſſe. Quas obres, veluti in ſummo omnium diſcrimine metu conſternati Europę principes, ſollicitis animis reputare cæperunt, quonam Gallorū conſilia armaq; iam ab ſecundo vbiq; rerum ſucceſſu ſocijs pariter atq; hoſtibus formidāda verterētur: quando nihil vſquam in Italia virium eſſet, quibus publicam ſalutē tueri poſſent, ſi rex externus iuuenili cupiditate, aut ducum ſuorum impulſu, totius Italiæ regnum, & Romani imperij ſedem, ac titulos affectaret. Ante alios pontifex Alexander inermis & trepidus Caroli victoria plurimum angebatur: quippe qui poſt Cęſaris filij fugam iam planè deſciuerat: neq; poſtea vti Alfonſo Ferdinandóque Aragonijs nuper dediſſet, tum victori Carolo id enixè poſtulāti Neapolitanū regnum pontificia authoritate adiudicare voluerat. Ludouicus quoq; Sfortia ſuis demum omnib. deceptus conſilijs ſerò ſapere, & ea quę impenderent mala

ægro animo prouidere cœperat, cum Gallorum copias robore, fide, disciplinaque firmißimas, vera tum primum æstimatione metiretur, & præsentis maxime regis nomen, vimque eius cum summa felicitate coniunctam, in tanta Italicarum opum imbecillitate magnopere formidaret, quando imparatis omnibus necessaria sumenda arma viderentur, atque etiam plane cerneret Gallũ, modo late imperaret, nemini datam fidem seruaturum. quoniam Tarentum vrbem, vti se dono daturum Sfortianæ genti ab initio icti fœderis promiserat, post adeptam victoriam concedere recusasset. Eadem etiam cura Venetos sollicitabat, qui se eius belli spectatores fore polliciti, vtriusque regis vires in dispari gerendi belli ratione ferme æquales fore crediderant, bellumq; propterea diuturnum parari, quod non vna, nisi admodum memorabili pugna, præsertim propinqua iam hyeme, posset definiri: in animumque subinde induxerant, se tum in tempore, et magna quidem cum mercede bellum moturos, cum Aragoniis rebus multiplici incommodo affectis atque contusis, Gallorum arma suum impetum quo maxime valerent amisissent. quod necesse erat accidere, si Galli cunctatione hostium atque hyemis difficultatibus impediti in oppugnationibus singularum vrbium senescendo, Calabris & Brutiis hærerent. Maximilianus quoque Cæsar publico priuatoque odio Gallis infensus, non modo gloriæ & magnitudini florentis victorisq; iuuenis inuidebat, verumetiam magnopere verebatur, ne augustum Romani Cæsaris nomen, quod sibi Gallus multorum assentatione deberi existimabat, & fama partæ victoriæ, & præsentis exercitus viribus vsurparet. His etiam Gallorum secundis successib. Ferdinandus Hispanus, vti erat ab multo rerum vsu innataq; prudentia in omni consilio exacte circumspectus & cautus, vehementer permouebatur, cum in ea admirabili insignis victoriæ celeritate, Siciliam suæ dictionis & nudatã præsidio, impotenti atque auidæ noui imperii Gallicæ gentis audaciæ expositam videret. Igitur, quos modo nominaui Europę principes, vnis exceptis Florentinis (Ii enim Pisas per Carolum se breui recepturos putabant) solenne fœdus circiter Kalendas Aprilis inter se percusserunt, his legibus, vt vno consensu communique impensa, tantas copias terra marique pararent, quantas pro tuenda salute publica satis esse arbitrarentur. Quod si quispiam ex sociis alicui bellum inferendum putaret, id ille suis viribus & priuatis auspiciis gereret, & Carolo regi suus locus expressa conditione relinqueretur, modo æquißimi fœderis beneficio vti vellet. Per eos dies Ferdinandus ex Hispania Triuentium regulum cum valida classe, suo adhuc mari in Siciliam traiicere iussit. In ea fuere circiter quinque milia peditum, & delecti equites sexcenti, quibus præerat Consaluus Ferdinandus, vir Bæthico bello clarus, qui postea Magni Ducis cognomen, & sua virtute, et militum secundo fauore promeruit. Veneti supra quadraginta rostratas naues exornarunt, prefecto eis Antonio Grimano viro lectißimo, magnamque vim leuis armaturæ equitum, quibus terrestris exercitus suppleretur, ex Epiro, Macedonia & Peloponneso mercede cõduxerunt. Eodem quoq; tempore Ludouici Sfortiæ pecunia cohortes in Sueuia scribebantur, & Maximilianus literis significabat se in Italiam, cum facto opus foret, extemplo transiturum esse, adducturumque inuictam Germanorũ manum, cuius virtute paucis ante annis Gallorum legiones Morinis in campis late prostrauisset. Baiazetes quoque qui iam certius de fratris morte cognouerat, cadauerque illius per legatos ex Italia Prusiam Bithynię, vbi Othoman

norum

norum gentis sepulchra cernuntur referēdum curauerat, non modò omnē belli apparatum intermisit, sed & magna terra mariq; auxilia aduersus Gallos Venetis obtulit, cum iam in ea noui fœderis fama & Gallorū solutus metu, & reliquo etiam timore, quem ex inimici fratris virtute conceperat, omninò liberatus esse videretur. At Carolus improuisa principū conspiratione perculsus, vehementer de parta iam victoria dubitare, queri se proditū iri, fremereq;, ira tñ potius quàm dolore agitari, & plurimū militum suorum virtute confidere. Nam etsi illi nondum ex professo hostes magnā causæ æquitatē, lenitatemque nouo fœderi, quod pro tuenda tantū salute ac libertate percussissent, prętexuisse viderentur, ea tñ omnia contra se parari manifestè prouidebat. Quamobrē optimum factu ratus, si pontificem imparatū, nec adhuc ostilia molientem, subito aduentu à cœptis consilijs deterreret, Romā contendere, atq; inde in Galliam Cisalpinā penetrare constituit. Itaque ex omnibus copijs, quicquid floris ac roboris erat, sibi deligit. Fuere expediti equites vtriusq; armaturæ quatermille, præter laterones ac pueros armigeros quos secum trahunt, Heluetiorū verò ac Germanorum, itemq; Vasconum peditū circiter octo milia: præterea tormentorum iustus numerus, eorū pręsertim quę expeditis curribus veherentur. Reliquas verò copias per opportuna totius regni loca dispertitus est, vt vnaquęq; regio certis suis pręsidijs ac ducibus firmaretur. Caietę & totius Cāpaniæ tuendæ cura Belcario demandata est. Hunc vrbe Nola donauerat ærarioq; præfecerat. Bailiuus autem Vitrius, & Gratianus Guerra ad Aquilam acque Sulmonem, Marsis et Pelignis impositi. Persiuus cum fratre Alegria Lucaniam tueri iussus. Asbarrę regulo, Salentini. Obignino autem Brutij obuenerunt. Hunc magistrum equitum crearat, qui honos militiæ summus existimatur. Iulianus Porro Lotharingus in custodia Gargani montis cōstitit. Manfredoniæ autem Gabriel Monfalconius, & Tarenti Georgius Suillius præfecturas iniere. Neapoli verò, omnibusq; pariter copijs Gilbertus Mompenserius cum imperio pręfectus est, ad quem rerum omnium cum vrbanarum tum bellicarum summa respiceret. Iis rebus maturè constitutis, Latina via Romā profectus est, præmisso Andrea Lugdunēsi Antistite, qui pontificē hortaretur, ne ipsius regis aduentu terreretur, aut quicq̄ hostile ab eo, qui & pietate filius, & pontificij nominis cultor egregius esset, sibi timendum putaret. Regem enim adeo æqui iudicij pacatiq; animi esse, vt cum ad colloquiū veniret, in pristinā cum ipso gratiam, nec exclusis cæteris principibus, qui sine causa de eius fide ac moderatione dubitassent, continuò esset rediturus. Cæterùm pontifex planè metu obrutus, cum neq; sibi inermi cum armato rege de pace, ac fœdere disceptandum existimaret, neq; se colloquendo quicquam, quod ad rerum quietē pertineret, profecturum arbitraretur, et vehementer dubitaret, ne fides sua socijs ex contagione colloquij suspecta redderetur, ex vrbe Orbitum profugit, moxque Perusiam, vt inde per Vmbros ad mare, ac demum, si Gallus insequeretur, Venetias protinus enauigaret. Sequebantur abeuntem plerique cardinales, turbaque ingens eius generis hominum, qui honoris & quæstus gratia pontificiæ aulæ operam impendunt. Iis præsidio erant, præter ipsos prętorianos, aliquot equitum alæ, quas Veneti & Ludouicus opportunè transmiserant. Carolus sua spe deceptus, pacato agmine vrbē Calendis Iunijs intrauit, & Transtyberina in regione castrametatus est. Sed triduo pòst tribus diuersis agminibus ab Vrbe discessum, totusque is tractus, qui Cassiam viam

& Aureliam interiacet, transeuntium iniuriæ expositus, pabuli & commeatus omnis generis detrimenta sensit. Sed Tuscanellensium calamitas insignis fuit. Cum enim rixa fortè exorta, Gallus lapide ictus cecidisset, commilitones irati non ipsum quidem percussorem, sed oppidanos omnes adorti, duce Bastardo Borbonio magnam eorum partem crudelissimè trucidarunt, atque oppidum diripuerunt. Ii quoque populi qui vtrique viæ imminent, totusque Senensis ager Pisas vsq; varia incommoda passim accepere. Porrò Carolus cum Senas venisset, ita perturbatum ciuitatis statum inuenit, vt ciues in quatuor diuisi factiones, insano liuore mutuò inducti, à rege præfectum peterent, qui Gallico fretus præsidio inter ordines factionum æquo iure libertatis nomen tueretur. Ambiebat ad id Ligninius propinquus regis, ita vt cohortem Gallorum facile impetraret, quæ duce Gualterio Tinctauilla vrbi præesset. Sed festinante in Galliam rege, non multò pòst depulsis foro atque vrbe Gallis, ciuitas ad veterem Pandulfi Petrucij dominatum rediịt. Pisani eo tempore cum Florentinis bello cõtendebant, cum libertatem quam Gallorum beneficio recuperasse videbantur, acerrimè tuerentur. Florentini etenim post exactos Medicеos, Caroliq; discessum in vnam eam intenti curam, vt Pisas reciperent, magnum numerum equitum & peditum ex veteribus copijs conduxerant, eisque Herculem Bentiuolum, Franciscum Siccum, & Ranuccium Martianum militiæ claros, & fide maximè insignes præfecerant: quorum virtute complura castella, quæ audito libertatis nomine ad Pisanos defecerant, breui recepta fuere, & in primis Bientina: ea paludi adiacet: & Pontis Eeræ oppidum, quæ tenui Pisanorum præsidio tenebantur. Nec multò pòst ductis ad Calcinariam copijs, nacti diem densa caligine nubilum, ita vt omnis è speculis prospectus Pisanis eriperetur, tribus ex improuiso prœlijs ad murum factis, occisoque Ioanne Saluio prœfecto, oppidum expugnarant & incenderant. Calcinaria autem capta, Legolum, Palaia, Montefusculum, & Pontesaccum, aliquotque alia ignobiliora oppida ad antiquam Florentinorum fidem redierant. Ex aduerso autem Pisani per eos dies subsidio venit Lucius Maluetius vir fortis, & maximè pugnax: adduxitque grauis & leuis armaturæ delectos equites & pedites veteranos spectatæ virtutis ferè trecentos. Ab Genua quoque submittente Ioanne Adurnio magna vis minorum tormentorum, balistarum, armorum, telorumque omnium mari Pisas delata. Nam haud obscurè Pisani cum pecunia tum armis ac milite à Ludouico Sfortia iuuabantur, qui multis de causis, vti postea dicemus Pisanos incolumes liberosque præstare, porrò Florentinos, quòd Gallis fauerent longo bello implicitos distineri, atque atteri magnoperè cupiebat. His freti auxilijs Pisani, hostium duces, qui magno apparatu Butium oppugnabant, murique partem maioribus tormentis deiecerant, cum detrimento inde discedere, ac incensis exterioribus ędificijs Bientinam se recipere coegerant. Sed nec multis inde diebus par incommodum ipsi Lucio à Florentinis ducibus repensum, cum è Cascina promotis castris, Liberafactam oppidum in Lucensium finibus, quod à paucis Pisanis haud acriter obsidebatur, oppugnatum cum iusto apparatu contendisset. Magno nanq; itineris flexu, Florentinorum copiæ Liberafactam ductæ iquarum aduentu præsidiarijs & Barigo præsertim Bargæ, qui fortiter septem dies longè accerrimam oppugnationem sustinuerat, animi adaucti: contrà verò Pisanis adeò imminuti, vt Lucius appropinquantium multitudine perterritus, defosso statim maiore tormẽto, ne eo hostis potiretur

tiretur

tiretur Pisas profugerit. Postero die Florentini equites eo successu elati, excurrendo populandoque per vallem Sercij amnis, qui olim Auxeris fuit, ingentem pecoris atque hominum prædam egerunt, euectique vsque ad calidas aquas, quæ Mammosæ dicuntur, adeo magnum suburbanis vicis terrorem intulerunt, vt Pisanus populus (sicut in summo accidit periculo) sonitu campani æris è sacra turre ad arma sit vocatus, & Lucio militares copias educente confestim eruperit. Commissumq; est atrox prælium in angustijs Capellesij pontis apud Fractam emissarium, quod ex Auxeri amne ad conuehendam materiā Laurentius Medices laborioso perutiliq; opere Pisas vsque perduxerat. Pugnatum est ab initio magna vi, sed Florentini improuisi hostis impetum non tulerunt, versiq; cum cęde in fugam trepidanti agmine Liberafactam se recepere runt. In ea obtinendi pontis contentione, Herculi fortiter pugnanti equus suffossus est. Siccus ipse à pluribus simul circumuentus, multisq; clauarum ictibus contusus, ægrè se è manibus hostium eripuit. Reuersius Bononiensis centurio insignis captus, et cum eo cataphracti vigintisex, magnusq; numerus aliorū equitum ac peditum capti vel exuti armis fuere. Lucius ouāti similis in vrbem reuersus, vt hostibus perterritis aliam quoq; cladem pararet, Bernardinū Clostram & Animagram Ligurem viros apprimè pugnaces, qui Vicopisano in oppido erant, de successu eius diei certiores facit, monetq;, vt quas habeant copias equitum ac peditum intempesta nocte educant, & ad occupandum Sercij pontem apud sanctū Giulicium, quā hostes sint transituri progrediātur: se Lucensi via ad intercludendos eos expeditas educturum copias, futurumque esse, si maturarent, vt ea celeritate reliquæ hostium copiæ delerentur. Clostra & Animanigra imperata faciunt: & quanquam aliquanto tardius quàm putarant per tenebras iter confecissent, satis tamen in tempore transeuntibus iam hostibus superuenerūt, quos inopinātes & maiore q̄ esset copiarum specie deceptos, emissis scloppis atque balistis, ingentique simul, vt in victoria solet, clamore sublato perturbarunt. Equites tamen agrestium beneficio vadis in amne repertis euasere, pedites magna ex parte cæsi captique sunt. Hercules verò citato agmine reliquias bis fusi exercitus, priusquam Lucius Lucam prætervueheretur, Montecarlum reduxit. Atque inde Arno amne ad Montecuculum superato, in vetera castra ad Eræpontem reuersus est. Victores verò spolijs onusti dum redirent, apud Liberafactam, tormentum, quod paulo antè defoderant repertum atque erutum in vrbem reduxerunt. & Lucius biduo pòst Cascinam, vt ex propinquo in omnes hostium motus intētus bellum gereret, copias suas adduxit. Fiebatq; propinquitate hostium, vt e quotidianis præliolis occasio pręberetur, quum vtriusque partis castella agrumq; omnem repentinis excursionibus per mutua detrimenta deuastarent. Per eos dies, dum Lucius Cascinæ mœnibus teneretur, Florentini duces Ranuccium Martianum cum valida parte exercitus Rasignanum misère, quod est oppidum supra Liburnum, Volaterranis vadis propinquum, ratis se aut Lucium interclusuros, si ad ferendam obsessis opem Cascina sibi egrediendum atque eò contendendum arbitraretur, aut si oppidi præsidijq; salutem omnino negligeret, oppidum nullo negotio in potestatem esse redacturos. Sed Lucius de eorum consilio coniectura iudicans, aliquanto minorem eius oppidi quam exercitus iacturam fore existimauit, Cascinaque se continuit, atq; ita Rasignanum quassato iam multis tormentorum ictibus muro, dedenteque se præsidij præfecto,

receptum est. Sub id fermè tempus legati Pisanorum, qui Neapoli ciuitatis suæ salutem libertatemque Carolo obnixè commendauerant, ipso concedente, sexcentos pedites Gallos oneraria naui Pisas adduxerunt: quorum aduentus, sicuti Pisanis fuit gratissimus, ita Florentinorum animos vehementissimè pupugit, quum se decipi Gallica fide manifestè perspicerent. Meminerant enim se Gallorum amicitiam in spem recuperandæ eius vrbis, nō modò cæterorum omnium Europę principum societati ac fœderi prętulisse, verùm etiam, quod pudendum omnino videri poterat, multa pecunia coemisse, à quibus tamen neque arcem toties promissam recepissent: & contrà Pisani hostes, grauis contumeliæ ac iniuriæ nomine Gallicis auxilijs iuuarentur. Tribus nanque antea mensibus à Brissonetto, qui tum Macloviensis cardinalis vocabatur, Neapoli magnis pecuniæ pollicitationibus impetrarant, vt idoneos homines mitteret, per quos Pisani docerentur, eam demum esse Caroli voluntatē, vt in ditionem Florentinorum redirent, omniumque iniuriarum impunitatem, & lene moderatumque imperium in posterum à veteribus dominis expectarent, sequestro & sponsore præsertim rege, cuius dignitatis esset pręstare quæ promitteret, & vires haberet ad vindicandam iniuriam, si Florentini à pactione fide lubrica discessissent. Sed Galli acceptis Florentiæ muneribus, quū Pisas venissent, & ad ferocem populum frustra concionarentur, ludibrio habiti fuerant. Itaque Pisani Gallicis confirmati auxilijs, summo omnium studio alacritatéque: Ferreto maximè Gallorum duce, vt erat vir impiger, nauare operam cupiente, ad oppugnandam Liberafactam proficiscuntur: Clostra & Animanigra duces fuere, pluribusque simul prolatis tormentis oppidum singulari militum ardore oppugnari cœptum. Defendebat se de muro turreque Barigus Barga longe fortissime: verum ea turris quæ multis incommodis subeuntes atque oppugnantes afficiebat, non multis inde horis terribili violentia ingentis tormenti, quod a Pisanis Bubalus appellabatur, proscissa labefactaque est. ea magnam muri partem cadendo secum traxit, præbuitque terrorem defensoribus, qui mox sese dedendo, Pisanis victoribus arcem atque oppidum reliquerunt. Neque Hercules qui ad Eræpontem castra habebat, subsidio laborantib. adcurrendum esse iudicauit: quoniam magnopere timebat, ne Lucius eductis Cascina copijs, & capto ad Vicopisanum itinere, à tergo protinus insequeretur. atque ita pari arte vtrisque bellum gerentibus, sicuti paulò antè Rasignanum receptum fuit, Liberafacta simili quoque astu & celeritate hostium amissa est. Post id factum sanctæ Luciæ vicus, Larium, & amissum paulo antè Lecolum, Palaiaque & minora aliquot castella, quæ ad colles vergunt, à Pisanis in potestatem redacta sunt. Per eos quoq; dies Lucius circiter ducentos vtriusque armaturæ equites, et cohortem vnam hostium ad Fornacellas vltra Cascinæ amnem, qui Fossa dicitur, ex improuiso adortus prosperè conflixit, versisq; in fugam hostibus, adeò acriter cædendo capiendoque illis institit, vt vsque ad Eræpontem sit prouectus: tantaque fuit patenti porta ingredientium trepidatio, vt nisi paucitati suorum militum Lucius diffisus substitisset, oppidum ipsum, in quo duces cæteręque copiæ, & complura tormenta erant, simul cum hostibus irrumpendo facile capi potuisse videretur: magnamq; eo die Lucius apud Pisanos egregię virtutis laudem promeruit, quòd eo prælio & periti ducis, & strenui militis officium impleuisset. Biduo pòst Lucius fortuna vtendum ratus, quæ quum benigna semel arriserit, audentes secundo passu subsequitur,

quitur, nocte intempesta copias Cascina eduxit, profectusque Pontesaccum, prius penè quàm ab hoste sentiretur, admotis scalis in oppidum transcendit. Quo tumultu Ludouicus Martianus Ranucij frater equitum præfectus, & Ioannes cognomento Vetula, clari nominis centurio, & cum his centum equites pluresque pedites capiuntur, oppidumque diripitur. Erat specula editissimo in monte in arcis modum ædificata, quæ Verrucula vocabatur, ex ea despectus erat in omnes campos: Pisanique intenti assiduè speculando, omnes motus egressusque hostium ex oppidis notabant, et quam in partem verterentur, linteis vexillis & fumo, interdumque ignibus & tormentorum sclopis significabant: magnasque ea res Florentinis gerendi belli difficultates sæpius attulerat. Propterea & in castris à ducibus, & Florentiæ in senatu decretum est, vt omnino quibus maximè artibus opus foret, Verrucula hostibus eriperetur. Itaque ad terrendum cohibendumq; Lucium, ne Verruculanis custodibus auxilio proficisceretur, Franciscus Siccus ad Buttium validam equitũ ac peditũ manum adduxit. ipse Hercules ad Eræpontẽ permansit: Montanus verò & Christophorus Epirota, viri fortes, cum peditatu montem subire iussi. At Lucius qui de consilio profectioneque hostium cognouerat, milites cohortatur, vt æquo animo vnius noctis laborem ferant: quid fieri velit, monet, & flumen Arnum de secunda vigilia vado transgreditur, in albescenteque cælo Buttum ad hostem peruenit tarditatem sæpe militum castigans verbis, & seipsum incusans, quod noctis breuitate deceptus, manifesta iam in luce rei bene gerendæ occasionem amisisse videretur. Sed vt in bellicis rebus accidit, in quibus fortunam omni prudentia maiorem sæpe experimur, secus ac ipse putauerat, sibi secunda omnia, hosti verò maximè aduersa contigerunt. Siccus enim cum paulo antè per speculatores Lucium suos arma capere, paratosq; esse ad profectionem iussisse cognouisset, instratis frenatisque equis totam noctem insomnem duxerat, ne ab inquieto acerrimoque hoste imparatus opprimeretur. Oriente autem iam Sole, nihil de insidijs amplius dubitando, milites corpora simul & equos curare permiserat, sic vt tum primùm Lucij antecursores apparere inciperent, quum Sicciani semisomnes, discincti inermesque ad primum vigilum clamorem turbati oppressiq; sint. Burla equitum præfectus vir strenuus, dum inuadentium impetum pro statione impigrè sustinet, obtruncatur. Cæteri Sicco ægrè euadente, paucis interfectis capiuntur, magnusq; equorum numerus pediti ex præda cessit: sic vt omnes fermè dum læti ac ludibundi redirent, equites facti viderentur, quòd thoraces & galeas relictas ab hostibus induissent. Eius rei gestæ nuncijs territi Montanus & Epirota, ne quicquam tentatis confragosis Verruculæ callibus ad Herculem in castra rediere. Sed dum Florentini duces acceptas clades nouis consilijs vltum ire properarent, prima Gallorum agmina quæ turrim S. Romani ex itinere expugnarant, oppidumque Montopolim diripuerãt, aduentare cœperunt. Quorum aduentus, Florentinos, quoniam suas copias transeuntibus Gallis misceri multis de causis nolebant, Eræ ponte & cæteris quæ obtinebant Castellis, decedere coegit: præbuitq; miseris oppidanis materiam iterum rebellandi, quum Pisani relicta ab hostibus loca circumductis passim copijs occupare niterentur. Porrò Carolus magna omnium alacritate a Pisanis susceptus est: ac veluti author eorum libertatis ab omnibus ordinibus salutatus. Cæterùm, vt erat incertus consilij, quũ orantes proiectique ad pedes, vt ciuitatem liberam & incolumem vellet, suppliciter postu

larent, ambiguo quodam responso spes eorum nec impleuit, nec elusit, quòd se & promissis omnino staturum, nec se vllis Florentinorum precibus discessurũ ab æquitate polliceretur. Sed adeo mirifica erant omnium ducum Gallorúmque militum studia erga Pisanos, vt quanquam ingrata auribus verba retulerant, neque tristes essent, neque vllis ambiguæ regiæ voluntatis indicijs frangerentur. Dum Pisis Carolus moratur, multorum literis fit certior, Ludouicũ Aurelianum, quẽ apud Astam ad incerta belli cum valida copiarũ parte reliquerat, Nouariam occupasse, nouoque eo rerum motu in summum amittendi imperij discrimen Ludouicum Sfortiam coniecisse. Quo nuncio incredibili lætitia affectus est, quod non modò euadendi, verum & occupandę Galliæ Cisalpinæ occasionẽ sibi dari a Dijs immortalibus arbitraretur. Scripserat enim multum anteà audito noui fœderis nomine ad Aurelianum, vt circa Astam quãtas maximè copias posset, celeriter pararet, quæ sibi per hostiles agros, contraque oppositas acies erupturo opem ferrent. Iamque tres alæ Gallorum equitum, & aliquot Heluetiorum cohortes duce Henrico, cui à lauto conuictu Germanicè Agnauolebano cognomẽ fuit, ab Alpibus descenderant. Sed Aurelianus per se strenuus, auidus imperij, nouisque præsertim copijs fretus, vltrò sibi moliendum bellum, & fortiter audendũ existimauit, ne Fortunę ad magna atque felicia aditum pręberenti, deesse videretur. Cum Opicino enim Catia, Manfredoque Torniello, qui Nouarię potentes clarique erant, occultè transegit, vt vrbem sibi traderent, eaque sibi ipsis patrato negotio, quæ vellent præmia decernerent: se enim eius beneficij memoriam nunquam esse depositurum. Siquidem Opicinum atq; Manfredum ante alios eius ciuitatis, à Ludouico Sfortia iniurijs detrimentisque indignè affectos fuisse didicerat: rebaturq; eos, qui iam animo defecissent, oblatę occasioni minimè defuturos. Innocentium nanque Catiam Opicini propinquum, Ludouicus Sfortia aliquot ante annis fato functum, obiectis quibusdam criminibus, è sepulchro in ius vocari damnariq; iusserat, vt bona illius veluti cõuicta iudicio per leges fisco addicerentur. quod sicuti inauditum & execrabile visum est, ita illi singularem inuidiam concitauit. Dum verò in Nouariensi latifundium ad eximiam fertilitatem magno studio conderet, quod de nomine suæ gentis Sfortiadam appellauit, vicina prædia impotenter ab inuitis dominis coemendo, ipsis Sfortiadæ finibus incluserat, corriuatisque priuatorum ciuium aquis, vt sua plenius irrigaret, alienos agros solito humore destitutos, penitus infelices reddiderat. Quæ duæ res grauibus incommodis complurium, & præsertim Torniellorum possessiones afflixerant. Igitur quum illi qui acceptæ iniuriæ vindictam coquunt, facilè ad omne perfidiæ vel audaciæ facinus impellantur, data fide, susceptoque negotio, & die constituta, quæ diui Barnabæ erat solennis, Aurelianum cum expedito equitatu è Vercellis conuolantem vrbe receperunt. Venit etiam cum eo Ludouicus Salassorum regulus, qui eius consilij particeps factus montanorum manum occultè coegerat, atque ita introductis armatorum circiter octo milibus Nouaria Gallorum ditioni cessit. At Ludouicus eius nuncij atrocitate perculsus, extemplo ad Hieronymi Leonis legati Veneti domum ab arce cum paucis familiariũ descendit, orauitq; demissè admodum ac trepidè, vt imperium, fortunas, salutemq; suam senatui vehemẽtissimè cõmendaret, quando in ea fortunę iniquitate neq; opẽ aliunde implorare, neq; præsentia subsidia afflictis reb. expectare posset. In cuius rei celeritate non modò Galliæ Cisalpinæ, sed totius

Italiæ

Italiæ salutem ac dignitatem esse positam, quando cuncta vel inopinato casu, vel communi omnium imprudentia, summi discriminis aleam subijssent. Solos esse Venetos, qui sicuti consilio atque opibus cæteros anteirent, ita ad iuuandum opportuna atque expedita remedia haberent, si non modo socijs in præsens, sed & rebus suis in posterum, absque vlla cunctatione prouidendum esse arbitrarentur. Ferunt Ludouicum dum peroraret, & capta legati dextra se perpetuo Venetorum clientem futurum iuraret, nobilissima Smaragdo illius digitum induisse, vt ardentius atque propensius pro salute sua senatui perscriberet, deque eius rei casu, & periculi magnitudine plenissime doceretur. Triduo post Nouariæ arcem a Galeacio Ludouici fratre magno sumptu ædificatam, Gallis dedidit Ioannes Calchus vir imbellis & timidus, qui beneficio potius quam virtute eam a Ludouico quæstus gratia custodiendam acceperat. Tum vero Veneti, qui neque socijs, neque sibi deesse, vel æquum vel tutum ducebant, referente Barbadico principe de bello pro communi salute aduersus Gallos gerendo mature decernunt. Melchiorem Triuisanum & Lucam Pisanum eximiæ virtutis optimates, ad exercitum legatos creant. Franciscum vero Gonzagam Mantuæ principem ætate florentem, belli decorisque auidum omnibus copijs præficiunt, minoresque duces & copias ad constitutam diem in ripis Ollij amnis adesse iubent: mittiturque ad Ludouicum Bernardus Contarenus cum sexcentis Græcis equitibus, qui Galeacium Sanseuerinum Ludouici ducem adsequeretur. Is enim in Nouariensem agrum profectus, supra septingentos cataphractos sagittariorumque equitum plures turmas, & aliquot subitarias cohortes coegerat: quibus Galli interim ab excursionibus, inuadendisque alijs castellis terrerentur, dum Germanorum pedestres copię aduentarent: quæ superato Adula monte per Volturnam vallem, & Larium lacum, omni adhibita celeritate mittebantur. Interea Carolus prouiso commeatu, & iumentis sex dierum quiete recreatis Pisis profectus, Lucam contendit, libertate de qua adeo cupide anxieque agebatur, Pisanis nec concessa, nec erepta, quū infamiæ, & maioris etiam periculi metu, neq; fidem Florentinis fallendam arbitraretur, quibus accepta pecunia fœdere paulo ante se coniunxisset: neque Pisanos, quos ipse in libertatem vindicasse videri volebat, Florentinis veluti iratis tyrannis excruciandos tradere, vel æquum, vel regium putaret. Erant apud Carolum Iulianus Paulusque Fregosius cardinales, & Hibletus Fliscus, qui vti exules solent, dubijs asperisq; etiam in rebus, cuncta facilia atq; expedita ad victoriam pollicebantur, si in Liguriam cum mediocribus copijs mitterentur. Differebant enim præsto sibi adfuturos montanos homines Fregosiæ factionis, per quos omnem inferioris Liguriæ oram in potestatem essent redacturi. Promotisq; inde ad Genuam castris facile fore, vt forti opera amicæ factionis, cui cuncta ordine communicassent, Adurnij vrbe atq; imperio pellerentur, priusquam a Ludouico Sfortia, qui adeo opportune graui bello domi esset implicitus, auxilia submitti possent. Philippus quoq; Bresśius Allobrogum principis frater, qui apud Carolum gratia atque authoritate plurimum valebat, vt qui maxime eorum consilium probaret, sese iturum, ac ducem eo bello futurū profitebatur. Itaq; re ad consilium delata, comprobataq;, Bresśio duę equitum alę, Gallorumq; peditum cohortes quatuor, et tormenta septem attribuuntur, Cum eo etiam Vgo Ambosius vir nobilis militięque peritus vna proficiscitur: ad Miolanium quoq; Gallicæ classis præfectum cum literis regijs plures simul

nuncij mittuntur, qui moneant vt ab ora quam legeret, discedere nolit, terrestrium copiarum ducibus pareat: paratusque ac intentus remigio & velis, quò opus esse videatur, protinus enauiget. Camillo item & Paulo, Vitellocioque Vitellijs fratribus, qui iam cum cataphractis ducentis, & totidem leuis armaturæ equitibus sese accepto stipendio Gallis addixerant, imperatum, vt in Liguriam proficisci maturarent, & Bresiium quanta maximè possent celeritate consequerentur. Ipsi cardinales pasim ex Lucensium castellis, Apuanisque Liguribus pedites cogunt, & per Apennini valles notis tramitibus in Liguriam proficiscuntur. Carolus interea his rebus explicitis ad Apenninum magnis itineribus se extendebat, vt eo celeriter superato, ad Aurelianum prius penetraret, quàm hostium copiæ, quas vndique cogi, Padumque traduci audiebat, ad Apennini angustias ducerentur. Vix prima Gallorum agmina subire cœperant, quum Pontremolenses, haud ignari quid sibi ab iratis Germanis cimendum foret, oppido fermè omnes effugerũt. Nec multò pòst nequicquam prohibente Carolo, vel deprecantib. ducibus, totum penitus id oppidum quod ædificijs atq; opibus pro loci opportunitate clarum erat, iniectis vno tēpore facibus, barbaro furore incensum atq; deletum est. Tormenta demũ inde confragosis Apennini iugis ad Burgũ castellum, quod à valle Tarri amnis nomen ducit, magno quidem cum labore, sed maiore aliquanto militũ studio traducta: Quando ea singulis attributa cohortibus, non solitis equis, qui in abrupto flexuosoq'ue pasim itinere minimè iungi coaptariq; poterant, sed manibus atq; humeris militũ traherentur, equitesq; singuli pilam ferreā quinquaginta pondo, in anteriore ephippij parte collocatam, alacriter deferrent. A Burgo latiore demum via, quæ ad Foronouum ducit descendere cœperunt, præmissusq; cum valida peditum atq; equitũ manu Giensis primi agminis dux, et cum eo Antoni . s Basseius Heluetiorũ præfectus, ac ipse Triuultius, vt apud Foronouũ locũ castris antecaperent. Triuultio enim tanquam itineris duce Carolus vtebatur, atq; eius viri consilio summam adhibebat fidem, cum propter singularem militiæ locorumque peritiam, tum ob veterem simultatem, quam cum Ludouico Sfortia semper infestus exercebat. Vnde illi postea peramplæ opes atque ingens belli gloria, cum excidio totius Italiæ creuerunt. Habebat tum castra Mantuanus, cui se Galatinus cum copijs Sfortianis adiũxerat, ad Glareolam vicum in vlteriore Tarri amnis ripa, loco admodum opportuno, vt Parmensibus qui in tergo erant, si ad defectionem spectarent, immineret, præsidioque esset proximis castellis: ac si Carolus eà ire pergeret, prima descendentium agmina iniquiore hosti loco, totis simul copijs adoriretur. Interim dum Galli Foronouo appropinquarēt, Gonzaga de eorum aduentu per exploratores certior factus, leuis armaturæ equites, duce maximè Nicolao Annonio Dalmata, viro impigro, præmittit, qui ad hostes aduolent, & dum ipse cum robore grauis armaturæ equitum, peditumque expeditis cohortibus subsequitur, tumultuaria pugna distineat. Illi imperata impigrè faciunt, adortique hostes subita incursione ex omnibus lateribus eos perturbant, multisque cæsis ac captis, raptoque vexillo vno, priusquam cataphracti peditumque auxilia superuenirent, omnes retrò pauidos auerterunt. Idque propterea acciderat, quòd Galli nondum Græcorum militiæ vsum nouerant. Græcos enim insultantes simul ac multa arte refugientes, quum Galli ardore quodam pugnandi cōcitatius persequi vellent, ordinesque dissoluerent, illi subitò redibant in prælium, pluresq; simul expediti,

ſingulos diſperſos,graues armis incauteq; prouectos adoriebantur,facileq; in curuo & prægraui gladio more Turcarũ,aut ferrea claua feriendo ſternebant. Gonzaga quod ſatis longo difficilique itinere feſſos equites,quo minus abeuntem in caſtra vſque perſequeretur,reuocandos eſſe iudicabat, eo ſucceſſu contentus lætis omnibus,& pleriſque præfixa lanceis Gallorum capita geſtantibus,ad exercitum reuertitur. Erat inter captiuos Antius Heluetiæ cohortis præfectus,notus antea Calatino.Is primi agminis peditum, & equitum callidè mentitus,numerum adaugebat ad deterrendos noſtros, ne audacius progreſsi incumberent,ita vt regem pariter cum media acie, & ſubinde Tramulium cum poſtrema non procul eſſe nunciaret.quo mendacio ſalutem Gienſi allatam conſtat,qui paucitati militum ſuorum diffiſus,perturbatusque certamine in editiorem locum ſe receperat, vt ibi communitis quoquo modo caſtris,vel tardè ſubſequentem regem expectaret.Sed quum peritis ducibus delendi primi agminis occaſio, ad ſummam demum de rege victoriam oblata videretur,Mantuanus nihil tentandum eſſe,expectandasq; omnino reliquas copias cenſuit,vt toto ſimul inſtructo exercitu tutius atque nobilius conſpecto rege hoſte certaretur.Numero ſiquidem Italicæ copiæ ſuperabant, apparebatque eas in congreſſu ſuperiores euaſuras,niſi à maiorum diſciplina fœdè diſcedentibus Fortuna defuiſſet.Itaque Carolus integrum ſequẽtis diei ſpatium nactus,atque opportunè aſſecutus primum agmen,ad Foronouum conſedit. Intererat inter bina caſtra flumen Tarrus,qui ex Apennino ſæui torrentis more per abruptas valles,ſaxoſo inæqualique alueo delapſus,patentibus demum campis in Padum euoluitur.Veneti à læua in latiore amnis margine, non longè ab Oppiano vico depreſsioribus locis tendebant: Gallus in dextro latere profluentis vadum,in læuo Medeſanum oppidum habebat, potitusque ſuperioribus collibus hoſtium caſtra facilè deſpectabat,quę maximi exercitus ſpeciem tot vndique erectis tentorijs,mirantium Gallorum oculis reddebant. Carolus vbi ſe exercitumque ſuum eò perductum videt, vnde ſibi nulla ſpes euadendi,niſi duce Victoria relinqueretur,ad tentandos legatorum animos, ſi aliquot dierum inducias impetrare poſſet,caduceatorem tranſmiſit. Nanq; Hercules Aceſtinus inſitæ legatorum ingenijs cunctationi fauens,paulo ante, vt animos cum regi tum Gallis ducibus inopinato hoſtium apparatu perculſos confirmaret,pro certo exploratoque perſcripſerat,neq; legatos,neq; Gonzagam ducem generum ſuum vllam habere à ſenatu committendæ vniuerſæ pugnæ poteſtatem.Igitur caduceator ad legatos ac duces introductus, regem ſuum vehementer mirari dixit,quod Veneti, quos nunquam iniuria laceſsiſſet,ad prohibendum quo minus in Galliam proficiſcatur inſtructis copijs adueniſſent,ſe pro ęquo iure gẽtium id tantum petere, vt per inducias exercitum commeatu,nec gratuito quidem,paſsim iuuent,& pacato itinere in Galliam pertendere ſinant.Id ſi fecerint,ſe Veneto ſenatui eiuſque ducibus ſingularem gratiam habiturum. Quod ſi id præſtare nolint, amicitiamque recuſent,& contrà vi contendant,Gallos milites vera virtute non modo ſibi aperturos viam,ſed & regi ſuo iter ipſum prohibentium cadaueribus conſtraturos.Ea legati,tametſi arrogantius quàm Italorum aures perferre poſſent expoſita erãt, æquis tamen animis exceperunt. Quoniam Araldos vel dicto violare nefas eſt, qui Gallico more ſuperbè admodum & ſumma quadam dicendi libertate mandata deferre, & bella hoſtibus denunciare impune ſolent. Cæterum ad ea

breuibus est responsum: Si Carolus occupandæ Italiæ consilia abijceret, Ostia atque Nouaria præsidia deduceret, & sine maleficio proficisceretur, liberam illi fore abeundi facultatem: si ea facere negligeret, Venetos quoque sociorum iniurias minimè neglecturos, ac vti ex fœdere deberent, publicum totius Italię hostem bello persecuturos. Araldus ad Carolum reuersus, vtpote qui speculādo cuncta propè oculis collustrarat, multa de situ munitioneque castrorum, et de numero, cultuque & alacritate Italorum militum anxio timentiq; similis enarrauit. Ita vt rex ipse, & plerique duces, veluti suprema in cura, & de salute omniū dubitare viderentur. Disputando enim, aliqui Pisas redeundum esse, & sedem bello adiunctis Florentinis in Ætruria deligendam: alij nulla de decoris cura habita expedito agmine per transuersas Apennini valles, ad Astam properè contendendum: cæteri nullam Aureliani rationem habendam, paciscendumque cum hostibus, qui omnibus rebus superiores essent, modò regis exercitusque saluti prolixè caueretur, censebant. Pauci denique erant qui regis vitam a libertatem in periculum iniquæ pugnę temerè deuocandam arbitrarētur, quum nemo esset, qui non de Regis potius, quàm de sua salute sollicitus, imminentis prælij euentum omni alia re duriorem fore existimaret: Ita vt neque exitum consilijs, neque certam in eo discrimine seruandi exercitus rationē inuenire viderentur. Tum Verò Triultium, in quem vnum maximè ducum oculi coniecti erant, in hunc modum magna omnium expectatione locutum ferunt. Qui de dubijs rei bellicæ casibus præsenti iam periculo consultant, vnam, quæ reliqua est & salutis et victoriæ rationē, ab ipsa animi magnitudine ducere debent. Nam quum vis in negotio plurimum vrget, & forti pariter cōsilio factoque maximè est opus, demittere se animo, vel pauore occupari cum turpe, tum euētu ipso plerunque funestum est: sed id multo magis indecorum atque importunum videtur, quum ipsa pericula anxiè nimis expendendo, reputandoque et atrociora et maiora vero nobis effingimus. Dubitauere et quidem vehementer, inuicte Carole, de tua exercitusque salute nonnulli, qui ante me dixerunt viri graues: & quod maximè eorum dictis fidem obligat, peracres & strenui bellatores, scilicet commemorando quæ penuria rerum famésque viris pariter ac iumentis immineant: quæ locorum asperitates, quæ angustiæ & iter demorentur, et virtutis vsum fortibus viris eripiant: ac demum quales, quantæque hostium copiæ, & numero paucis & tanti itineris labore defessis, aditus ipsos ad euadendum percluserint: sic vt omnia alia experiri præstet, quàm desperata victoria, vi contendendo summæ rei discrimen subire: quasi, vti aliquibus placet, per montana Ligurum, vt in pacatam Italiæ partem ad Alpes euadamus, impedimentis, maioribusque tormentis hosti relictis, clandestina fœdaque fuga, generosissimo, ac semper victori regi turpissimum ac maximè luctuosum iter sit arripiendum, vel terga hosti danda, & Pisæ iterum repetendæ, vt mox circumfusis terra marique hostibus, fame domiti, deditique demum cunctis ludibrio simus. Neq; id quoque probauerim, vt turpi pactione tutum in Galliam iter ab armatis hostibus sit impetrandum. Perquam enim aliam fidem pacata omnia præstabunt, nisi per eam qua modò tam impudenter recentia fœdera violarunt? Sed hoc credamus perfidiosis hominibus: nam & ij aliquando datam fidem seruare solent, vt opportunius & maiore quidem cum lucro postea decipiant, nónne hac infelici sponsione,

tos

tot viri fortes, qui Neapolitanum regnum egregiè defendunt, omni auxiliorum spe destituti, desérentur simul & sæuißimis hostibus prodentur? cursusque ipse ad ampliorem victoriam institutus, si Nouaria vrbe præsidia deducantur, penitus erit interruptus? Ego certè id vnum & tutum & decorum con silium esse video, quod asperum & maximè periculosum cæteris videtur. Scilicet vt abiectis omnibus pacis aut fugæ cogitationibus, iter nobis quamprimùm gladijs aperiamus. Neque proinde quòd hæc successu ipso facilia nobis fore pollicear, nec de victoria desperem, plus prouidere animo quàm cæteri, & de toto instantis negotij euentu præsentire arrogantius videri velim. Hoc enim non ingenio meo, sed militiæ vsui, & Italicarum rerum experientię concedi potest, quum ab hinc multos annos omnibus Italiæ bellis interfuerim: quibus cum principum, tum ducum ac militum consilia, sensus, artes, disciplinamque ipsam abundè nouisse haud difficilè fuit: quæ omnia sic me demum non obscuris meis sæpe periculis erudierunt, vt neque audacem, neque omnino trepidum fecerint. Ante omnia quæ animos periculi magnitudine commotos vehementer perterrent, illud minimè crediderim, Venetos collatis signis vltrò nobiscum esse dimicaturos. Nam præterquam quòd nullam confligendi potestatē legatis vel ducibus à Senatu eorum datam aliquorum literis cognouistis, quis putabit gentem ad trahenda bella, & ad cunctandum natam, tardis cautioribusque semper innixam consilijs, pro aliena causa, absque vlla necessitate, aleam vniuersi certaminis esse subituram? Auxere enim Veneti rem suam sedendo spectandoque, quum prælia temeritati ducum ac militum, & mille fortunæ casibus subiecta esse, facto sæpius infelici periculo didicerint. Stultum enim est in republica quæ perennibus consilijs atque inexhaustis opibus viget, speciosos ab ancipiti cruentaque acie triumphos appetere, quum maturam certamque vniuersi belli victoriam non temerè expectent, qui bellicis sumptibus minimè deterrentur. Neque Ludouicum Sfortiam, hominem per se timidum, suspicacem & valde cautum, id planè ex Arcano consilio contendere arbitror, vt auspicijs Venetorum Gallicę copiæ deleantur. Quis enim alius (quod dij auertant) eius victoriæ exitus fuerit, quàm vt victori Veneto Mediolanense imperium prædæ cedat, quod impotentibus armis inuadendo lacerandoque singulari cupiditate semper affectarint? Sed putemus Ludouicum nihil hodie pro sano cautoque facturum, Venetosque item nouo quodā repentinoque consilio totius Italiæ imperium dubij Martis arbitrio commissuros, non ob id, ędepol, magnanime Carole, de victoria fuerit dubitandum. Decedant fortibus animis inanes metus, quum ea omnia quæ sibi dimicaturo optimus quisque imperator exoptat, spem non dubiam rei bene gerendæ nobis polliceantur. Causa in primis longè optima, fidus ac veteranus miles, tormenta plurima, locus æquißimus, & nullius demum rei præterquam communis salutis & gloriæ respectus. Italorum hodie militum virtutem neque eleuo neq; extollo: Ineptè siquidem aut impudenter fécerim, si de hac re iudicij mei sententiam interponā, sic, vt integro pudore meo hoc vnū confiteri testarí que non dubitem, nobis scilicet cum tyrone & collectitio exercitu rem futurā: multò enim maxima pars eorum equitum, quos cristis armisq; fulgentes conspicimus, nunquam nisi in pompa, dum lustrantur exercitus, ipsisque in ludicris pugnis atque spectaculis arma induit, aut clangorem tubarum audiuit,

quòd in Italia multis ab hinc annis nec bellatum sit, nec iusta cruentaque acie dimicatum. Pedites ipsi non modò vim Germanicæ phalangis non ferent, sed nec aspectum quidem tanto ordine incumbentium armis animisque impares sustinebunt. Relinquitur vt artes & dolos alicuius inueteratæ prudentiæ ducis magnoperè timeamus. Quas enim insidias tendet, quòue ordine per iniqua torrentis vada producet, vt nos densato agmine ire pergentes inuadat adolescens imperator, qui nulla vnquam præter hæc sua, nominis hercle titulo potius, quàm certæ virtutis merito militaria castra conspexit? Itaque, rex inuicte vt iam instituimus, peruadendum esse censeo, tu rectè feceris, si milites, vt de pugnæ euentu non dubitent, hostesque despiciant, fueris adhortatus, ad læuā iuxta colles impedimēta paululum semota ab armatis ordinibus vel diripienda hosti, prædæ potius quàm pugnæ auido, non temerè obiecerim. In dextra secundum amnem tormenta aduersus hostes collocentur. Ego primi agminis ac itineris cum Giense nostro collega ducem agam, periculoque propior dabo operam nauiter, vt huius te suscepti consilij minimè pœniteat: reliqua belli munia veteres maximè duces inter se partientur, atq; in vtrunque simul itineris & prælij casum parato expeditoq; exercitu ad victoriam contendent. neq; enim eos vel pristina virtus, vel Fortuna tua destituet, qui perpetuis nobilitati victorijs strenuè pugnare vel pro vna tantū gloria didicerunt. Postq̄ Triuultius vultu fiduciæ pleno perorauit, nemo ferè visus est, quanquam non dubius quorūdam animis insideret metus, qui nō alacriter in eius sententiam iret, iuraretq; se nisi victorem è prælio minimè discessurum. Tum vero Carolus dispositis equitum præsidijs, qui Græcos omnibus propè horis cum multo clamore varios tumultus ad castra excitantes ex omni parte reprimerent, integrā ferè noctem peruigil ducēs, in albescente cœlo sacris interfuit, ientauitque, & vt idem facerent milites, ad iterque simul ac prælium capessendum corpora atque animos præpararent, edixit: nec multum inde validis potius quàm decoris protectus armis equum cōscendit, neque nobili colore vel celsa statura conspicuum, quum esset absolutè ob idque damnatæ nigredinis vnicolor, dextroque oculo captus: sed qui quadrato habitu indomitum præferret robur, humanoq; prope sensu, sessoris iudicio conceptæ de se spei decus agnosceret. Neque enim vel a cono cassidis, vel à regali cultu nosci volebat, vtpote qui sibi ad latus septē iuuenes fide virtuteque præstantes paribus ornatos insignibus antea delegisset. Prodeuntē milites ita alacri voce gestuque salutarunt, vt fari incipientem interpellarent, obsecrantes, vt de victoria quæ iam esset in manibus minimè dubitaret. Apparuit enim tum seipso celsior atque viuidior, quum esset admodū pusillus, & propter veterem morbum imbecillis, ad incessum cruribus nequaquam planè firmus & validus. Sed dum fronte atque oculis aduncoque præsertim, & prominente naso, pugnacis ac intrepidi militis speciem præbebat. Consepsere medium regem binæ alæ nobilium equitum, quibus Scotorum prætoria cohors sese admiscuit. Matthæus porrò Borbonius cognomento Bastardus, cui rex maximè fidebat, & Robinetus Framesella vir egregiè fortis Ludouici Aureliani cataphractorum ductor, alas suas confertim applicantes, hic in læuo, ille in dextro latere constiterunt. Sequebatur interuallo duorum stadiorum tertium, idque postremum agmen, cui Fusius pernobilis in Aquitania regulus, atque ipse Tramulius magnis postea rebus gestis dux clarus, præerant. Apud hos insignium equitum robur fuit. Sed in primo agmine Germa-

nicæ

nicæ phalanges præcipuæ spei virtutisque, & tormenta maiora spectabantur. Antecedebant Giensis atq; Triuultius cum expedita manu equitum, vt sequētibus iter monstrarent. Hos ad teli iactum Heluetij Germanique quadrato agmine sequebantur, quibus Gilbertus Cleuensis, & Antonius Basleius duces, Germanicæ periti linguæ, triplex stipendium regio nomine promiserant, si fideli fortique manu inuictum incolumemque regem præstarent. His ad leuam coniuncti erant balistarij Vascones, & trecenti ferè ex prætorianis segittarij, qui infelici consilio amotis equis in pedes desilierant, vt firmiore vestigio tendendis arcubus niterentur. Tormenta verò iuxta phalangem pari passu perducta, contra flumen quod intererat hostilesque acies collocata erant. Lixæ atque omnis incondita calonum turba cum impedimentis secundum sinistros colles iter intendebant. At Mantuanus qui Gallos, si ad læuam Medesanum versus deflecterent, quà illis iter erat in Agrum Derthonensem, tergis abeuntium insistere, & totis copijs persequi decreuerat: vbi eos ab Foronouo densis ordinibus descendere conspexit, sibi nequaquam amplius morandum ratus, aciem veterum militum vsus consilio in hunc modum instruxit. Erant vniuersæ copiæ in nouem diuisæ ordines, quæ duorum amplius milium & quadringentorum equitum cataphractorum, leuis autem armaturæ paulò minus duorum milium, & peditum circiter duodecim milium summam efficiebant. In primo agmine fuere Petrus Dodus Venetus cum Græcis equitibus sexcentis, & Alexius Beccacutus cum totidem fermè equitibus sagittarijs, qui non arcubus ligneis, vti Galli solent, sed balistis arcuferreis vtebantur. Quibus iniunctum fuit, vt colles à tergo circumirent, & in latus sinistrum primi agminis verterentur, vt ire pergentes Gallos, à cœpto iam itinere tumultuario pugnæ genere distinerent. In secundo Calatinus fuit cum Sfortianis copijs, ea ratione, vt quum primum à Triuultio & Giensi cum leui armatura contractum certamen foret, ipse confestim occupatos turbatosque ad dextram adoriretur. Ea acies sexcentis cataphractis, & Germanorum mercede conductorum Italorumque peditum tribus milibus constabat. Dux ipse ascitis sibi Rodulpho patruo, Ranuccioque Farnesio, cum delectis circiter quingentis cataphractis, & totidem sagittarijs, quatuorq; peditum milibus, inuadendi medij agminis, vbi rex erat, munus desumpsit. Fortebracio autem Montonio cum quarta acie inuadendi postremos hostes sors obuenit. Ternæ quoque obiter subsidiariæ acies opportuno hercle ordine, sed fœdo admodum euentu constitutæ sunt: Ita vt Antonius Feltrius Vrbinas imperatori, quum signum daretur, maturè opem ferret. Annibal vero Bentiuolus & Galeacius Pallauicinus, vbi opus foret, Calatinum consequerentur: Aloisius demum Aduocatus & Franciscus Gambara Brixiani, Socinusque Benzonus Cremensis Montonij vestigijs insisterent. Hæc ideò constituta fuerant, vt quum vnaquæque Gallorum acies suo implicata periculo proxime laboranti subsidio esse non posset, omnes simul vno tempore ab omnibus propè lateribus cæderentur. Octaua nonaque paulo remotius ad incerta prælij in subsidijs collocatæ. Talianus vero pius & Carolus Meliteus cum reliquis copijs castrorum præsidio relicti. Porrò tormentorum magistris imperatum, vt ea locis quantum ratione militari prouideri poterat opportunis, longo ordine secundum profluentis Tarri editiores ripas, in hostes verterentur. Instructa acie Mantuanus ad legatos

reuerſus eſt, qui tametſi graui admodum ſuſpenſi cura prælio decertare ab eorum Reipublicæ rationibus alienum eſſe iudicabant, ea tamen erat adeò egregiè inſtructi ornatiq́ue exercitus ad pugnandum alacritas, vt ipſos iam cautioris conſilij pœniteret, & ſumma ſimul lætitia, & certa ſpe victoriæ penitus implerentur. Neque erat quiſquam vel ætatis vel militaris dignitatis honore inſignis, qui tum cunctanter aut ſuſpensè de ineunda pugna conſultare, vel palam de victoria dubitare auderet. Nam plerique tyrones inani quodam pugnandi ſtudio, ac virium fiducia elati, ſi quem in eo ſummæ rei diſcrimine cautius conſideratiusque loquentem vidiſſent, palam inceſſebant probris, & ſegnem ac timidum compellabant. Accidirque vt ipſe Rodulphus, quum locum pugnaturis iniquum fore, & propterea prius exæquandum eſſe cenſeret, à Mario Caluiſiano petulanter irrideretur. Is erat inter Mantuani familiares gratia decorę iuuentæ parta conſpicuus. Ille toto enim ore dictitabat, eos qui tantopere cutis ſuæ pertimerent cautè facturos, ſi quamprimū abirent, & ſe Parmę vrbis mœnibus egregiè tuerentur. Vtinam inquit Rodulphus qui verbis audaces & feroculi ſunt, me vadentem in confertos hoſtes ſtrenuè ſequantur. Non enim pictarum & inanium haſtarum (vt in ipſis fictis ludis,) ictus excipient, ſed validos mucrones experientur. Dijq́ue faxint vt ſagulos hoſce admodum ſpecioſos alieno potius quàm noſtro ſanguine deſœdemus. Erat enim Rodulphus externæ militiæ verus atque præcipuus æſtimator: quoniam ab ineunte ætate inter pueros armigeros Caroli Belgarum principis, hisq; tribus admodum funeſtis interfuerat prælijs, quibus ille poſtremò deuictus & formidabiles antea copias, & regnum ipſum cum vita pariter amiſit. Interea quum iam Gallus appropinquaret, & frequenti tormentorum crepitu milites ad pugnam excitarentur, Mantuanus conuerſus ad legatos. Si vobis, inquit, è Republica videtur, vt fortiter obuiam eamus Gallorum audaciæ, qui ſibi totius Italiæ imperium barbara vanitate deſpondent, minimè prolixe conſultandum eſt: ſed quum vis & tubę hoſtiū nos vocēt, e veſtigio de pugna cogitandum. Nam ſi hoſtē è manibus cunctando emiſerimus, nequaquam parem eius opprimendi occaſionem poſtea reperiemus, fruſtraque expeditum, vaſtantem cuncta, & ſubſidio ſuis ire properantem per aſperos tramites perſequemur. Ego quidem, ſi iuſſeritis, Veneto ſenatui probabo operam meam, cunctisq; corporis ac animi viribus contendam, vt Italo militi antiquum ſuum decus ab externis gentibus minimè ereptum eſſe protinus oſtendatur, vobisq́ue Venetis Italicæ dignitatis veris certisque vindicibus clariſsimus de ſuperbo hoſte triumphus noſtra virtute comparetur. Ad ea Triuiſanus annuente collega, Macte inquit ingenti virtute imperator, poſtquam adeò inſigne ſtudium erga Venetum nomen eximia animi magnitudine teſtaris, & te ad ſempiternæ laudis fructum ſeruandæ Italiæ decus accendit, ſigna canere iube, & quod Veneto ſenatui ſocijsq́ue fœderatis bonum fauſtumque ſiet, inſtructas acies in hoſtem verte, fortiterq́ue vincendo enitere, vt familia tua perpetuo veteris gloriæ fulgore inſignis, multò maximè decoris nouæ victoriæ titulis illuſtretur. Nec mora tympana tubæq́ue & tormenta ex propinquo hoſtem emitti cœpta, vno ſimul tempore concrepuerunt, diſtinctæq́ue acies ſuo (vt diximus) ordine tribus in locis per amnis alueum ad hoſtes contenderunt. Verùm adeò temerè ac infeliciter procurſum eſt, vt qui tanta alacritate ferebantur, ſumma locorum iniquitate prius turbati ſemiuictique ſint, quàm ad hoſtes peruenire potuerint. Erat enim Tarri alueus enor-

mis,

mis, tortuosus, internatisque frequentibus salictis valde impeditus, ipsæ margines vtriusque ripæ, vbi torrentis aquæ vis allidebat, descensu pariter ascensuque difficiles: aquæ etiam ab hesterno pleno imbre cauis delapsæ locis, in lacunas maximè limosas & cæcas voragines abierant: postremò vada ipsa vagantis amnis passim lapidosa atque incerta: quibus rebus, vti necesse erat, transeuntium cursus atque impetus magnoperè tardabatur. His conflictati incommodis, quanquam magna eorum pars ægrè se explicaret, nec præeuntes consequeretur, strenuè tamen hostes inuadunt hastis, gladijs concurrunt, ac triplici loco prælium atrox, varium, & modò ipsis, modò illis funestum miscent. Constiterant Galli loco admodum tuto, qui ab ea parte quà aditus dabatur, salebrosus erat, & frequentibus arboribus impeditus: ita vt ab accliui parte Itali subirent, & dispersi cum confertissima hostium acie, maiore vi quam arte, & iniqua demum fortuna dimicarent. Galli contrà densare aciem, nihil temerè loco dimoueri, in medium proruentes excipere, exceptos circumsistere, breuioribusque gladijs pertentando quà maximè penetraret in corpus ferrum posset, confodere atque prosternere. Interim Græci equites, qui primum agmen inuaserant, quum à cataphractis nequicquam circumfusi vndique pellerentur, & Annonius, atque Busichius eorum præfecti viri acres, vulnerati prælio excessissent, conuersis repentè equis ad diripienda impedimenta conuolarunt: quæ monitu Triuultij de industria hostibus obiecta fuerant, vt illis præda occupatis, regi transitus expeditior atque facilior redderetur. Ibi lixæ, calones, & fœminæ, mulionesque inter iumenta cadentesque sarcinas fœdè iactati, ac dum repugnant, vel rapientes impediunt promiscuè cæsi, impedimentaque ferè omnia capta direptaque sunt. Is tumultus, quòd dissonis tot gentium clamoribus cuncta capta perstrepebant, è proximo peditum cohortes etiam exciuit, quæ prædæ pariter auidæ, ordines nullo pudore deserebant. Tum verò inter socios cruentum admodum & miserabile certamen exortum, quum regiam gazam alij in diuersa traherent, alij à validioribus oppressi, in ipsis prædæ complexib. cæderentur. Ea res omnium consensu Gallis salutem peperit. Nam prima Gallorum acies, Græcis ad prædam inclinantibus, ex transuerso eorum quos Calatinus induxerat, impetum fortiter excepit, secundæque laboranti opem tulit, & secunda pariter aucta viribus atque animis pulso cum ingenti cæde Mantuano, tertiæ quam Montonius perturbarat, subsidio fuit. Ibi demum quum duæ simul acies, prima Giensis, & secunda regis vtrinque Italum militem acerrimè premerent, Rodulphus atque Ranucius in medio circumuenti interficiuntur, totaque penè ala familiarium Mantuani, in qua plerique nobiles erāt, conciditur. Cadit & ante oculos ducis ipse Caluisianus, & centuria singularium peditum ad custodiā corporis delecta pariter cæsa protritaque est. Ipse Mantuanus, qui admiranda virtute per medios equites ad tormenta peruenerat, magistrisq; eorum, & equis, quibus trahuntur, interfectis, cohortē Vasconum tormentis præsidio constitutam, & prætorianos simul sagittarios procella equitum obruerat, è medijs hostibus equo grauiter vulnerato vix se eripuit, quum eum ingenti serica pyramide, quæ illi pro cono in galea fuit, ante alios conspicuum, & tota acie volitantem omnes certatim peterent. Eandem quoque fortunam tulerunt Itali pedites, qui in parte Calatini fuerant. Nam

quum primi eorũ ordines prælongas haſtas læuo ſuſtentatas brachio (vt tum mos erat) ab ſolo excuterent, ſequentes vero ſcutati hoſtilia lato ferro iacularentur, et cęteri poſt ſcutatos baliſtarij ſagittas emitterent, nõ modò ſine timore aliquo, ſed etiam cum riſu ab Heluetijs excepti ſunt, qui in vnum denſatæ phalangis corpus egregiè conglobati, id ineptum armorum genus atque eum pugnandi morem facilè contemnebant. Extemplo nanque vbi appropinquatum eſt, extraordinarij delecti iuuenes fermè treceti, qui propter laudem ſummo quæſitam periculo, vitæ prodigi perditique vocantur, ab vtroque phalangis latere proſilierunt, ac ingentibus gladijs quos ambabus manibus regebãt, enormes haſtas præcidere cœperunt. Quorum audacia territi penè omnes, priuſquam phalangis impreſsionem expectarẽt, terga verterunt. Eoq; in loco Germanorũ mercede conductorũ cohors vna, quę Gallica tormenta audacter inuaſerat pertinaciuſq; reſtiterat, peracri Heluetiorũ impetu trucidata. Imber quoq; admodum repentinus multa cõmiſtus grãdine, cum fulgore & tonitru cœlo effuſus, adeò opportuno tẽpore fuſos iam & in fugam inclinatos afflixit, vt Dij ipſi pro Gallis bellum gerere viderentur. Tanta enim aquarũ mole flumen Tarrus, qui modò arenti ſimilis defluebat, torrentibus ac riuis vndique in eius alueum præcipitatis auctus eſt, vt neq; euadere, qui iam in fuga ſalutis ſpem collocarant tutò poſſent, neque integri ordines, qui pulſis ſubſidio pergere cupiebant, amnem viros, equos, armaque ſæuo impetu rapientem tranſire auderent. Necinterim tormenta vtrinque ceſſabant, quãquam ancipiti vel inani periculo in permiſtos ſæpius emitterentur. In tanta rerũ iniquitate Mantuanus ſe ipſum non deſerit, tametſi incredibili dolore erat perturbatus, quòd tot viros fortes ſuum ſequutos nomen, ipſumque Rodulphum patruum deſperata ope circumuentos conſpexiſſet. Erat ad læuam riuus vtrinq; modico aggere caſtigatus, qui ad frumentarias molas defluebat. In eum præcipiti fuga pedites atq; equites fœda colluctatione deferebantur. Qua re animaduerſa, Mantuanus mutato equo ibi cõſtitit, increpando fugam ac ſiſtendo ſigna, validam manum ex diuerſis turmis in vnum coegit, qui tametſi varijs prælij fugæque ac ipſius demum pluuiæ incommodis vehementer erant fatigati, impigrè tamen pręlium redintegrarunt, effuſcq; inſecutos Gallos cum cæde repulerunt. Ibi Miolenſis regulus atq; ipſe Borbonius ab Alexio Beccacuto in ceruice vulneratus, nõ procul à rege capiuntur, et nonnulli illuſtres Galli equites cadunt. Magno autem vſui fuit Petiliani aduentus, quo minus qui primò pugnam inierant delerentur. Is enim iam pridem ad Nolam captus, quum in Galliam duceretur, occupatis in eo prælij diſcrimine cuſtodib. è medio tumultu ad Venetos perfugerat, victoſque Gallos & in fugam coniectos nunciando cohortandoque, ne certam victoriam è manibus emitterent, pauidis & dilabentibus animos reſtituerat, ita vt obuios quoſque in prælium nominis authoritate conuerteret. Cæterùm Gallos à primo & ſecundo agmine, pulſum fuſumque Italum perſequentes, idem inflatus amnis, ne ſumma victoria potirentur, retardauit: ſicuti paulò antè, ne poſtremæ Venetorum acies primis ſuccederent atque opem perturbatis ferrent, obſtiterat. Verùm pręclare conſtat Gienſem vel cõtra ipſo Triuultio & Franciſco Sicco Florentinorum duce vehementer obteſtantibus, ne occaſionem delendi hoſtis deperire ſinerent, terga dantes perſequi, aut omnino progredi noluiſſe, quòd à conſpectu regij agminis nequaquã temere diſcedendum putaret, incerto adhuc prælij euentu, regeque præſertim

à varijs

à varijs, quanquam planè dissipatis hostium turmis, ex omni parte circumuento. Nec multo post coeuntes circa regem plerique duces, receptui cecinerunt, vt coniunctis agminibus & densata rursus acie, motum hostium expectarent, quum noui atque integri armatorum hostium ordines parati ad excipiendam pugnam in vlteriore amnis ripa spectarentur: & fessis equis fessi ipsi milites requiescere, quàm palantes persequi mallent, contenti scilicet ea victoria quæ reputatione periculi se ipsa maior apparuit: quòd non modò inuito hoste, sed eo pulso prostratoque iter ipsum, vti instituerant, sibi armis atque virtute parauissent. Mantuanus quoque subsidijs frustra expectatis, quòd reliquę acies sociorum clade, ac inflati amnis difficultate conterritæ, pugnam detrectarant, ab vltimo abeuntium agmine se explicuit: atque amne ęquiorib. vadis superato, ad legatos in castra se recepit. Hæc est illa memorabilis Tarrensis pugna, qua maiore aliquãto temeritate quàm ignauia, antiquũ Italicę militię decus amisimus: cœpimusque cum inexpiabili ignominia nostra exteris nationibus, quibus modò terrori eramus, contemptui esse: sic, vt eas in quas seruiente demum Italia calamitates incidimus, in hunc ipsum adeò lugubrem inauspicatę pugnæ euentum referamus: & meritò tantarum (quæ mox secutæ sunt) cladium authores diris imprecationibus prosequamur. Quanquam certo planè Deorum immortalium iudicio factum esse videamus, vt qui primi execrabili scelestoq; consilio, patriam terram in has miserias præcipitarunt, ipsi antè alios, & insigni quidem exemplo, dignas exitiabili insania sua pœnas persoluerint. Periere eo prælio ex Venetis atq; Sfortianis supra quatuor hominum milia, in queis fuere, præter Rodulphum atque Ranuccium, Ioannes Picininus Nicolai clarissimi ducis nepos, Galeacius Corregius, Robertus Strozza, Alexanderque Beraldus turmarum præfecti: itemque Vincentius Corsus, qui peditum agmen ductabat, & Malfactus & Gabanellus, qui in prætoria cohorte, cum aliàs tum eo prælio maximè eximiæ fortitudinis laudem adepti, euadenti Mantuano ingentibus romphæis sternendo hostes viam aperuerant. In partibus verò Gallorum, præter inconditam lixarum multitudinem, quę stragem multò maiorem fœdioremque reddidit, viri fortes circiter mille. Desiderati sunt etiam in his Iulianus et Dasonius alarum legati, Vardeusque Hippotoxotarum dux, & ipse prætorianæ turmæ præfectus, atque item nobiles oppidorum suorum nominibus appellati, Torsuensis, Semplensis, & Ampracensis. Sed insignem omnino iacturam graui cum dolore rex sensit, quum sagittarios corporis custodes fermè omnes, quos remotis equis in pedes descendisse diximus, interfectos esse cognouisset. Nec ipse leue admodum vitæ discrimen subijsse fertur, quum perrumpente aciem Mantuano, perturbatoq; toto agmine, penè desertus obuertendo frõtem, & gladium stringendo, propulsantis equi inuicto robore se proculdubio seruatum fuisse fateretur. Cæterùm Carolus, signis receptui canentibus, insignes aliquot ex suis ob eximiam spectatamque virtutem, equestri dignitate donauit. Quod statim fiebat, & maximi honoris loco habebatur, quum rex ipse gladio districto viri fortis humerum leniter percussisset. In his fuit Camillus Vitellius, qui fratribus in Liguriam tendentibus, Carolum sequebatur. Galli secundum Tarrum in proximo colle pernoctarunt exuti omnibus impedimentis atque tentorijs, & ad summam propè commeatus inopiã redacti. Qui tametsi non dubia potiti victoria effuse lætabantur, paucitati tamen suæ magnopere timebant, vel maximè propter sauciorum ægrorumque

strenui potius equitis quàm prudentis ducis officium impleuisse videbatur, tantum tamen aberat, vt eum à funesto pugnæ exitu temeritatis nomine reprehenderent, vt etiam hac noua probatæ virtutis inuictique animi gloria clariorem factum admirarentur. Nam per se vel peramplis aliàs gestis honoribus maximè clari senes, ea tanquam summè decora bellicæ laudis accessione lætabantur, eiusque victoriæ magno Gonzagæ ausu propemodum partæ, pernobilem de tanto rege penè capto triumphum aliquorum imperitia, aut ignauia sibi ereptum esse iudicabant. Postera die Carolus per Argentonum, quem Venetijs ab initio legationis munere functum fuisse diximus, trium dierum inducias postulauit. Is cum Roberteto scriba regio transgressus amnem, cum legatis & ducibus collocutus, multa de noui fœderis iniquitate, de successu prælij, virorumque illustrium cæde, ac demum de euentu totius belli ita commemorauit, vt de pace, si per legatos liceret, vti pridie instituerat, acturus esse videretur. Verùm id colloquij genus eò pertinebat, vt interposita pacis mentione, Carolo se ad iter expeditum paranti, iustæ moræ spatium præberetur. Sed is eorum sermonis exitus fuit, Venetos æquissimæ pacis conditiones Carolo regi oblaturos, si Ostia atque Nouaria, vti antè denunciatum fuisset, præsidia deduceret, à populationibus ac incendijs abstineret, & in Galliam proficisceretur. Quod si aliena occupando, Italiæ imperium animo volutaret, & propterea antiquæ spei insistendum, commorandumque in Italia sibi esse censeret, ipsos cunctis opibus annixuros, vt omne Gallicum nomen Italiç finibus pelleretur. Itaque eius diei tantum induciç ad sepelienda cadauera concessæ. Quod vbi præconis voce vtrisque in castris significatum fuit, Itali Gallis permisti ad quærendos socios sese castris effudère. Reperti sunt supra ducenti, & in his Galli aliquot, quos agrestes, tergora etiam equis detrahentes, nudos & multo luto cruoreque in miserabilem modum defœdatos reliquerant. Inuentum quoque Rodulphi corpus pluribus honestis confossum vulneribus, quod Mantuanus in patriam cum multo funeris honore transmisit. Senatus autem Venetus, vti à legatis nominatim acceperat, ijs qui fortiter pugnassent, vel egregiè pugnando cecidissent, insigni liberalitate præmia persoluit. Cunctis enim, & ante alios Fortebraccio, qui grauiter vulneratus vltimus prælio excesserat, aucta stipendia, honoresque additi. Cęsorum liberis, qui militiæ studerent, præfecturæ turmarum datæ, filiabus autem dotes, & vxoribus annuæ pecuniç in alimenta constitutæ. Notati quoque sunt ignominia plerique dissimulanter potius quàm seuerè: inter quos Antonius Feltrius Vrbinas, quum ab alijs accusaretur, quòd subsidio pereuntibus ire, vel transire amnem recusasset, missionem postulauit, veluti iniquè calumniantibus subiratus: ne si mox Senatus iudicium expectaret, maiorem existimationis iacturam facere videretur. Sequenti noctu Carolus de secunda vigilia multis ad fallendos hostes ignibus excitatis, nullo tubæ aut tympanorum signo, sed per occultam tesseram profectione denunciata, castris expeditum agmen eduxit, & Aemilia via rectum iter ad Trebiam intendit, tanto vsus silentio, vt prius aliquot milia passuum sit emensus, quàm ab hostibus, repentina eius profectio sentiretur. Luce facta cognitoque hostium itinere, Mantuanus Græcorum alas præmisit, quæ abeuntes persequerentur. Calatinus quoque & Fracassius eius frater cum expedito equitatu, vt nouissimos adorirentur, subsecuti sunt. Qui tamen quum Gallis fugæ simile iter habētibus, maximè nocere possent, non modo nullam vim

intulerunt: sed vti postea certiore fama vulgatum est, regem ex itinere, ad Derthonam salutarunt, atque omnibus rebus & commeatu affatim iuuerunt. Id priuato eorum studio factum esse plerique arbitrabantur, quod Sanseuerina familia Ludouicum Caroli patrem maximè coluisset, & ipsi paulò antè cum Obignino aduersus Aragonios in Togata Gallia militassent. Alij porrò eos Ludouici Sfortiæ iussis opportunè paruisse censebant, qui non minus socios Venetos, si pleniore victoria potirentur, quàm hostes Gallos vel integros viribus sibi metuendos esse iudicabat. Ferunt Gallos in discessu duo grauiora tormenta defodisse, quòd effractis rotis conuehi non possent, quin & cremasse aurata equorum tegumenta, multamque suppellectilem: & demum, quod vix credibile est, quosdam suę gentis mortiferis vulneribus debilitatos, ne miserius apud hostes perirent crudeli misericordia iugulasse. Cæterùm Carolus iustis confectis itineribus, præter Placentiam atque Derthonam, nemini infestus, neque ipse ab alijs lacessitus, quum passim commeatus amicè expositus transeunti pręberetur, septimis castris Astam peruenit. Veneti verò Placentię mœnia prætereuecti, Clastidium concessere, atque inde Pado ad Caseolum vicum ponte constrato, per Laumellinum agrum ad oppugnandam Nouariam contenderunt.

SECVNDI LIBRI FINIS.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER III.

SVB idem quoque tempus Tarrensis pugnæ, nouum bellum conuersis principum studijs renatum, in Liguria vehementi factiosæ gentis contentione terra marique gerebatur. Nam Philippus Bresсius, & cum eo Iulianus & Paulus cardinales omnibus inferioris oræ oppidis recepti, montanorumque clientum aduentu iustis aucti copijs, Genuam vsque processerant, positisque ad Terralbam castris, qui est locus supra Feritorem amnē, Fregosiæ factionis ciuium motus expectabant. Interim quotidianis equestribus prælijs certabatur: nam ex vrbe Bernardinus Adurnius, corporis atque animi viribus bellator insignis, & Scaramucia Vicecomes, cum delectis turmis ea porta quæ ad Bisamnem ducit, ita erumpebant, vt singulis propè horis cum Gallis equitibus certaretur. Erant Gallo peditum omnis generis circiter septem milia, octingenti equites, tormenta septem, sed ea ad campestres v-

sus potius quàm ad muros quatiendos idonea. Quibus de rebus fiebat, vt subire tentareque mœnia nequaquam auderent: præsertim quum iam valida peditum atque equitum manus, præter ipsam prætoriam cohortem, è Gallia Cisalpina in vrbem peruenisset. Tota igitur victoriæ ratio posita erat in auxilijs, quæ è diuersis regionibus expectabantur. Baptista nanque Fregosius in Astensi agro aliquot peditum cohortes & equitum turmas coegerat, quas partim ab Aureliano, qui tum Nouariæ obsidebatur, acceperat, partim ipse amicorum Cardinaliumque pecunia conduxerat, eo consilio, vt quum in Pociferam vallem descenderet, ab altera quoque parte quæ occidentem Solem spectat, vrbs vndique clausa graui obsidione premeretur. Vitellij quoque iam è Lucensi agro montes asperos & Petracrosiæ iuga superasse dicebantur. Classis item in Rapallino sinu erat, intenta ad Bresitj ducis imperium, in qua ingens erat copia tormentorum: quibus freti accedentibus vndique auxilijs, maiore demum fiducia vrbem oppugnarent. Quibus cognitis rebus, qui in vrbe erant Fregosiæ factionis, noua inituri consilia, & palàm aduersus Adurnios ex tuto arma sumpturi videbantur. Præerat Ligusticæ classi Franciscus Spinula, ab oris fuscedine Mauri cognomen adeptus, vir domi nobilis, & in re naualí peritiæ singularis. Constabat ea paucis onerarijs, sed bellico apparatu optimè instructis, & triremibus decem, in queis tres erant Aragoniæ à Ferdinando missæ, quibus præerat Syracusius trierarchus. Galli autem octo triremes habebant, & tres galeones militariter exornatos, quod nauigij genus quandam minoris onerariæ, vel erectæ latæque triremis similitudinem refert, velisque vtitur, & nonnunquam remis: præsertim quum ad captandum ventum, portu vel finibus in altum educitur. Galli quoque Rapallo potiebantur: nam cuncta (vti iam diximus) eius oræ oppida singulari Fregosiæ factionis studio eos benignè receperant. Ibique tum tutissima in statione, & Bresitj imperium, & captæ demum Genuæ nuncium expectabant. At Spinula qui maritimo negotio intentus, quibus nam modis hostes inuaderet, vigilanter agitabat, per exploratores comperit, hostium classem haud magno discrimine posse deleri, si Galli vno tempore terra marique inuaderentur. Quòd paruam admodum manum quæ classi atque oppido præsidio foret, Galli reliquerant, quum ipsis Genuam obsidentibus nihil tale vnquam ausuros hostes putarent. Nec mora Adurnios fratres eius consilij participes facit, suadet vt magno ausu vnius noctis opera bellum conficere velint: cuncta prospera pollicetur, si ad fallendum vtrunque hostem & summo silentio, & singulari celeritate vterentur. Recomprobata, Ioannes Adurnius & Aloysius Fliscus, quos idem locus superioris victoriæ felicitate insignis plurimum excitabat, sexcentos veteranos, & subitarias cohortes duas classi imponunt, soluuntque è Genuæ portu de prima vigilia: & Rapallum littoralis auræ beneficio peruehuntur. ea enim noctu maximè ad cursum in quam volueris partem dirigendum, certo velorum flexu semper excipitur: Tantaque felicitate adnauigatum est, vt nulla eius profectionis fama, tot speculis totque etiam exploratoribus ea littora obseruantibus, in castra peruenerit. Iam cælum inalbescebat, quum Adurnius & Fliscus milites in terram exponunt actuarijs vsi nauigijs, magnarumque præsertim nauium scaphis, & Rapallum oppugnare adoriuntur. Fit magna & in classe & in op-

pido, vt in re admodum repentina, concursatio, clamore sublato prælium in aditu oppidi committitur. ægrè impetum Galli sustinent: acriter tamen repugnant. Spinula cohortandis remigibus intentus, maxima vi aduersis proris in hostium classem inuehitur. Iuuat nauticus clamor oppidum à terra oppugnantes: contra illi alacritate pugnandi nauales socios accendunt. Dimicatur vtrinque summa contentione. Cæterum terrestres copiæ stratis hostibus oppidum irrumpunt, & nauales socij Gallorum triremibus potiuntur. Mioianius classis præfectus, & Stephanus Vineius quæstoria dignitate insignis protinus se dedunt, cæteri ad vnum paucis interfectis capiuntur. Videre erat in hostium nauigijs, ex Neapolitana præda regalis apparatus, cubiculorum abacorumque ornamenta, aulæa picti operis, intertextas auro lectorum stragulas, & plurimam vestem sericam nobilissimis Scythicarum Martarum pellibus suffultam. Itemque armorum tormentorumque ingentem copiam, quæ omnia singulari ducum æquitate militibus cesserunt. Ea vbi per milites fuga elapsos Gallicis in castris ad Genuam nunciata sunt, Bresius & cardinales nihil sibi amplius expectandum rati, collectis repentè nec cõclamatis quidem vasis, discessere, superatisque Pinnimontis culminibus in Pociferam vallem descendere: ea tamen constantia atq; ordine, quum properarent iter fecerunt, vt agrestes plurimos, qui temerè prędantium more è proximis vicis montibúsque decurrerant, conuersa acie, atque impetu facto passim interfecerint: indeque incolumes per transuersos montes in Astensem agrum se receperint. Ferunt Augustinum Adurnium qui Genuæ pręerat, magnę eo die potiundę nobilis victorię occasionem segniter amisisse, quod patefactis repètè portis in abeuntes Gallos omnem militum ac vrbanæ plebis turbam erumpere minimè permisisset. Cuius rei consilium fortasse improbandum videri posset, nisi vir cautus, & incertum Fortunæ euentum reformidans, absente fratre, ipsoque præsertim cum militum robore, inconditam paganorum multitudinem veteranis hostibus obijcere dubitasset. At Vitellij qui iam non longè à Rapallo supra Segestam peruenerant, de Tarrensi pugna, & de prælij naualis euentu, deque Bresij & Cardinalium fuga vno simul tempore certius cognoscunt. Quibus nuncijs perculsi retrò agmen vertere constituunt, vt in Lucensem agrum reuertantur. Sed dum in vnum de itinere consultant, superuenit agrestium Ligurum ingens multitudo: itinera obsidentur: expediti Ligures è superioribus cautibus saxa sagittasque ingerunt: nonnunquam ex propinquo protecti scutis hastilia iaculantur. Equitibus iniquissimis in locis difficilis receptus datur. Paulus nihil animo perturbatus, Vitellocium fratrem in fronte constituit: ipse in tergo ad cogendum agmen, vbi plus discriminis erat, cõsistit, confertos densatosque iter facere iubet: cominus agmen lacessere audentes facile summouet aut interficit. Montani nihilominus instare, circumfundi, sublatis clamoribus vndique premere, iter maximè demorari, aliquos sagittis, plures verò lapidibus vulnerare. Tandem ad Brachimontis angustias perueniunt. Pugnatur ibi acriter, Vitelliani tamen multis vtrinque acceptis vulneribus fortiter euadunt. Is dies equis ac viris longè grauissimus fuit: quoniam tanta erat agrestium multitudo, quum alij post alios ex proximis pagis ad præsentis prædæ famam euocati, in viam sese effunderent, vt neque viris neque iumentis vlla requies daretur. Peruenit tamen equitatus incolumis in quandam planiciem nõ longè à Borgeti vici finibus, in qua tum primum equi, quos

fermè

ferme omnes loris trahebant, magno esse vsui posse videbantur. Hac re animaduersa Paulus milites admonet, vt fugam simulent, Ligures in æquum locum eliciant, & mox conuersis equis incaute persequentes & dispersos adoriantur. Sed ad recipiendas vires vt tantisper consistant, & in orbem conglobati lente admodum pugnent, opportune præcipit. erant enim duorum ferme dierum inedia, siti, vigilijs, caloribus, & continuo demum pugnæ abruptique itineris labore vehementissime fatigati. Nec multo post veluti soluto consilio, vt in vltima rerum desperatione fieri solet, salutem sibi fuga quærere simulant. Id conspicati Ligures qui paulo ante neque ex propinquo dimicare, neque intra sagittæ iactum metu balistariorum progredi audebant, hac veluti fuga & timore hostium audaciores facti, continenti cursu per eam planiciem eos persequuntur. Tum vero Paulus: Hos inquit latrones quo depoposcimus lato loco tenemus, vrgete acriter equos, ac in eos quammaxime crudeliter agite, vt tandem præclare vlti iniurias, hac importuna insidiosæ gentis multitudine liberemur. Igitur dato signo cataphracti abiectis ocreis ac humeralibus, vt expeditius pugnarent in equos insiliunt. Leuis equitatus tensis balistis, ac infestis hastis conuertitur: omnes vno tempore montanos temere procurrentes inuadunt: eos facile dissipant, & cum magna cæde prosternunt: cæteri per asperos montes se fugæ celeriter mandant. Post id factum Paulus pacatiora itinera reperit, & per Lucensem agrum Pisas se recepit. Eodem tempore, & quod maxime admirandum videtur, ipso etiam die, Nonis Iulijs, quum pridie quoque ad Tarrum esset dimicatum, & Gallica classis ad Rapallum capta, & Ferdinandus vrbe Neapoli incredibili ciuium studio receptus est. Post Caroli siquidem discessum, Neapolitani suopte ingenio nouitate regum, & rerum conmmutatione gaudentes, quum Gallos iam plane fastidirent, ad Aragonios rursus animos inclinarunt. Nam vti quisque equum insignem domi habebat, Galli eum tanquam ex Aragonijs stabulis abductum imperiose repetebant, hospitabanturque vltro apud priuatos ciues, quum semel hospitiorum magistri domorum foribus Galli hospitis nomen præscripsissent: Quibus admodum graues ac molesti erant: quoniam gens iracunda, sæpeque insolens, & in parando victu cum ex suo, tum ex alieno admodum prodiga, apud Neapolitanos frugi homines, ac amœnitatis & munditiarum maxime studiosos cuncta perturbabant atq; fœdabant. Pleriq; etiam assueti aulæ regiæ orbatam rege principe ciuitatem, atque omni pristino decore spoliatam ægre ferebant. quod postquam Carolus, qui cunctos & præsertim opifices pecunia in omnes sumptus largissime profusa locupletes effecerat, Neapoli discessisset, durioribus præfectis perpetuo seruituri viderentur. Quibus de rebus per veteres clientes suos & quosdam nobiles Aragonij nominis studiosos Ferdinandus certior factus, ab Aenaria insula cum rostratis nauibus Messanam adnauigauit, cohortantibus Alexandro Pontifice, & Ascanio auunculo Cardinale: qui eum tanta indole in spem recuperandi regni erectum, vehementi studio magnisque opibus egregie subleuabant: monebantque tum maxime, vt eo traijcere maturaret, postquam Consaluus tanti apud Hispanos nominis imperator, ad eum in regnum ac patriam reducendum, ab Hispania cum regijs auxilijs in Siciliam peruenisset. Ferdinandus regio more sub vmbella serica singulari Mamertinorum benignitate susceptus,

excursione ad Misagnam vicum facta, à vilissimo aratore vir nobilissimus est interfectus. Sed Asparra triduo post idem propè vitæ periculum adijt. nam Pandonio eodem & hoste simul & æmulo sublato, quòd illum Iapygiæ Apuliæ præsidem designatum audierat, dum alacrius & incutius per ea loca vagaretur, ab equitatu Aragonio interceptus est. Nec multò post Cæsar Aragonius copias quas habebat collectitias in Tarentinum agrum adduxit, & Grimanus & Federicus superato Iapygio promontorio in Tarentinum sinum cum vniuersa classe deflexerunt, spe eius vrbis per proditionem potiundæ. Verùm quum appropinquando ac sese terra marique his qui res nouas moliuri dicebantur ostentando, Tarentinorum voluntatis frustra periculum fecissent, essentque à Gallis, & ab arce, & à portu vehementer tormentis oppugnati, conuersis velis Leucopetram alterum extremæ Italiæ promontorium superarunt: & subsidio Neapolitanis rebus (id maximè postulante Ferdinando) profecti sunt. Per eos quoque dies Caietani à Gallis defecerunt. Verum ea res adeò funestum habuit euentum, vt cæteros, quo minus id temerè auderent, deterruisse miserabili exitu viderentur. Sub id enim tempus quo Carolus Neapoli profectus est, Galli ad exornandas triremes pecuniam Caietanis imperarant: & ijs maximè nominatim, quos Aragonijs rebus vetere quodam eius factionis studio fauere intelligebant. Ea res omnium propè ciuium animos vehementer commouit, qui non modò Gallos nouis oneribus minimè prægrauaturos ciuitatē, sed aliquid etiam de antiquis vectigalibus liberaliter remissuros arbitrabantur: vti omnium fermè populorum mos est, qui quum præsentia semper fastidiant, & noua temerè exoptent, intempestiuæ cupiditatis pœnas sæpius persoluunt. Igitur Caietani inopiam accusare, testari ciuitatem publicè ac priuatim veteribus tributis nouisque sumptibus exhaustam, ac demum orare Gallos, ne quam opinionem de Gallici imperij lenitate omnes concepissent, eam acerbissimo iniuriæ genere fallerent penitus, vel omnino macularent. At Galli quos Belcarius quæstorum magister ad pecuniam exigendam miserat, quum apertè imperium detrectantes cogendi potius quàm adhortandi viderentur, de capiendis his qui maximè recusarent, custodiæque tradendis, consilium inierunt. Sed dum Galli vim parant, Caietani à fœmina quadam, quæ per fenestram sermones exceperat, de ea re celeriter admonentur. Quibus cognitis, & ex vultu Gallorum facilè deprehensis, arma capiunt: Aragonium nomen inclamant: concursuque totius populi ad templum maximum facto, quod tum fortè supplicationes solenni pompa circumuallato Dei Christi corpore ducebantur, Gallos in arcem compellunt. Eadem die oratores ad Rodericum Monterisij oppidi regulum, Alfonsi Dauali fratrem, quem Aenariæ insulæ atque oppido Isclæ, Ferdinandus præsiddio reliquerat, naue speculatoria mittuntur ad petenda auxilia, quibus se ab iniuria Gallorum tueantur. Monterisius collaudatis Caietanis, biduò post trecentos fermè Cantabros, duce Maorio viro peracri, & in re militari terra marique admodum exercitato, duabus carauellis imposuit, quod est nauigij genus ad omnem tempestatis vel longinquæ nauigationis contumeliam perferendam maximè idoneum: & secundo perflante vento Caietam transmisit. Ex aduerso Mompenserius atque Belcarius Neapoli Caietanorum defectione nunciata, vt eos à quibus initium rebellandi

genti fermè occiſi: templa omnia cunctis veteribus donarijs expoliata: quæ tanta fuere, vt neque pretiſiora, neque plura vrbs ipſa Neapolis habere diceretur. Ea enim multis ante ſęculis incolarum ac nauigantium pietate accumulata fuerant, dum Caieta, ante iactam molem apud Neapolim, ab ipſa tutiſsimi portus commoditate, veluti totius oræ emporium magna hominum frequentia & opibus maximè floreret. Ea omnia biduo poſt adueniens Belcarius, vt in recenſenda præda quæſtorio munere fungeretur, vix relictis ſanctorum oſsibus atque reliquijs quæ loculis includebantur, in Galliam aſportauit: Ita vt eius iuſſu poſtea apud Inſulam oppidum prope Ararim aurea argenteaque donaria, nefando auaritiæ genere in ſcyphos & pateras conflarentur. Hæc erant, præter vaſa altaribus dicata, ſtatuę paruæ, ſimulachra periculorum, ac nauium imagines, omniumque humanorum membrorum effigies, ſicuti ea religioſi mortales, voto pro ſalute ſuſcepto, Dijs benemerentibus exoluerant. Narrare ſolent Caietani, eos qui manus ſacris donarijs polluiſſent, in extremas miſerias Deorum ira fuiſſe præcipitatos. Nauis quoque oneraria Caietanis onuſta ſpolijs, quę confecto bello in Galliam iter habebat, apud Circeos naufragio perijt, fractaque penitus, atque eiecta in litus circumiectos populos ditauit. Dum hæc ad Caietam, & ad Monopolim atque Brunduſium in Apulia geruntur, Ferdinandus atque Conſaluus Rhegio in poteſtatem redacto, & ad famam noui belli excita Brutiorum iuuentute ad ſanctæ Agathę oppidum caſtra promouerunt, ſtatimque paucis ibi Gallis in deditionem acceptis, oppido potiti ſunt. Horum ſicuti exemplum finitimi, & deſiderio regis & Gallorum tædio abducti, portas aperuere. Proceſſum inde eſt ad Semenariam, Gallorumque turma quæ exploratum incautius exierat, ex itinere ab Hiſpanis equitibus eſt intercepta. Nec Semenarienſes, quin extemplo recipiendus rex foret, dubitarunt. Erat in caſtris Marinus Corealis Terrenouæ regulus, quem ab initio belli conſtanter Aragoniam fidem ſecutum Galli ditione expulerant: eum Ferdinandus de ſe optimè meritum reducere maximè cupiebat, vt in conficiendo bello eius forti ac fideli opera, opportuniſque opibus vteretur, & ſibi præſertim tutum ad claſſem aditum pararet: quòd ad mare iter habenti, caſtella eius certis locorum anguſtijs impoſita, neceſſe erat ſuperare, ad quæ occupanda paulò antè Alfonſum Daualum miſiſſet. Villamarinus enim claſsis pręfectus in portum Herculis, qui hodie Tropea dicitur, peruenerat, atque ibi terreſtris conatus euentum, & quid Ferdinandus, et Conſaluus fieri iuberent, fideli in oppido, & tuta maximè in ſtatione opperiebatur. Decreuerant ſiquidem, ſuperiore Brutiorum regione recepta præſidijsque firmata, nauibus exercitum imponere, & primo quoque tempore Neapolim proficiſci: quoniam rebellaſſe Caietanos, & in agro Romano, Alexandri VI. pontificis Aſcanijque pecunia, copias parari ad præcludendas Sancti Germani ſaltus anguſtias audiebant: ſperabantq; Neapolitanos egregia erga ſe voluntate res nouas primo ſtatim aduentu opportunè molituros. His cognitis rebus Obigninus qui Brutijs præerat, Perſiuum Alegriæ fratrē, finibus Lucanorū euocauit, ac ex omnib. oppidis eius agri præſidia deduxit, coactiſq; Terrenouę copijs, priuſquā hoſtes de Perſiui aduentu cognoſcerent, ad Semenariam profectus eſt, eo conſilio, vt cum Ferdinando quamprimū confligeret: vel ſi ille Semenariæ mœnibus teneretur, neque aperto campo ſe committere vel dimi-

care auderet, veluti victor expressa hostibus ignauia reuerteretur. quod ad populos in officio continendos plurimum conducere iudicabat: præsertim quum ex Campania Apuliaque & Pelignis conuentura sibi auxilia intra paucos dies existimaret. At Ferdinandus qui nondum de Persiui aduentu cognouerat, & de Obignini copijs quæ pertenues erant, à speculatoribus certior erat factus, quin oppido copias educeret, & aduentanti hosti obuiam iret, minimè dubitauit. Quoniam quicquid nouę existimationis & gratiæ, audendo, & fortunam egregia virtute experiendo paulò antè collegisset, vna fœdę obsidionis conclusionis infamia conceptiq; timoris dedecore, si pppido se contineret amissurus esse videbatur. Consaluus, cuius animo ea vis exactæ prudentiæ inerat, qua postea cæteros ferè omnes nostræ ætatis duces superauit, monere iuuenem recuperandi regni pariter & parandæ laudis auidum cœpit, atque obtestari, ne prius oppido exiret, quàm certius de hostium consilio ac viribus cognosceret. Ea satis decora esse consilia quæ dubijs rebus securitatem promitterent, illa verò longè turpissima atque miserrima, quæ ab ipsa temeritate, dum inanem animi vigorem ostentamus, omnes summæ rei conceptęque demum victoriæ rationes conturbare consueuissent. Ergo inquit Ferdinandus, pari qua regnum amisimus ignauia, nobis illud erit recuperandum? nec quam sedendo abstinendoque a prælijs in Æmilia & in Campania aduersam sensimus fortunam, eam nunc in tam prosperis cœptis agendo audendoque experiemur? Quasi initia bellorum maximum in reliquos successus momentum non habebant, & quæ audacter cœperis, nisi ea perficere fortiter pergas, fœdum ac infelicem exitum minimè sortiantur? Aderit audentibus Fortuna Consalue, quæ hactenus pro Gallis stetit, quum iam cœptis arrideat nostris, nec quos vltrò ad victoriam vocat, vnquam deseret, nisi ipsam ignobili cunctatione deseramus. Videamus aliquando Gallorum ora, quos sola & ea quidem inanis fama terribiles fecit: & strenuè nostras atque alienas vires collato pede experiamur, Peditatu & equitatu, hominumque studijs, et ipso denique Fortunæ fauore superiores sumus, neque de vestra virtute erit dubitandum. Quis enim vestrûm fuerit, qui si singulari certamine erit depugnandum, suum sibi Gallum vel Germanum hostem ictus non deposcat, & egregie protinus non obtruncet? Ego certè quem primum in acie armis insignem conspexero, primus ante alios intenta hasta audacter inuadam, feliciique ausu vobis præbebo exemplũ, vt eodem ardore irruentes celerem de temulento hoste victoriam paribus animis referatis. Erant in consilio plerique viri illustres, qui postea ad summam rei bellicæ laudem peruenerunt, Andreas Altauilla è pernobili Capuana familia, Vgo Cardonius, Theodorus Triuultius, præterea ex Hispanis Emanuel Benauidius, Petrus Paceus, Alberadus, & Pennalosa: qui quum prælio decertare magnopere cuperent, Consaluum orabant, vt militum virtuti diffidere nollet, strenuamque se operam nauaturos pollicendo, Ferdinandum vt signa portis efferri iuberet, hortabantur. Semenaria edito loco posita est, pertinentque perpetui colles ab oppido ad modicam vallem, quæ humili vado flumen emittit: ab ea patentes campi initium habent, in quos Galli à Terranoua processerant. Ferdinandus per colles agmen duxit: & confectis tribus passuum millibus ad amnem peruenit, collocatisque ad læuam peditibus citeriore in ripa, & toto equitatu in dextram ad alæ similitudinem exporrecto, vt hostes amnẽ transirent, expectabat. Ex aduerso Obigninus atque Persiuus, Heluetios in v-

in ter-

nam densatos phalangē, hostium peditibus opponunt. Brutiorum cohortes in tergo tanquam subsidiarias collocant: partiunturque inter se equites. erant ij cataphracti paulo minus quadringenti: & more Gallico leuis armaturæ bis totidem: quadratoque agmine transgressi amnem in hostes feruntur. Id conspicati equites Hispani concitatis equis alacriter procurrerunt: & quum armis viribusque impares cataphractorum confertam aciem loco pellere nequirent, clamore edito flectere equos, & ad suos per gyrum Hispanico quodam pugnę genere redire cœperunt. Ea res & peditibus Aragonijs animos fregit, quum suos ab hoste pulsos refugere putarent, & Gallos pariter ad incumbendum incitauit: ita vt Obigninus a dextra & Persiuus a læua ex subsidijs cum ala sua in pedestrem aciem acriter inuecti, eam totam pene prius quàm Heluetij à fronte hastas inclinarent, perturbarint, & compluribus eorum stratis penitus dissiparint. Ferdinandus frustra suos, vt in pugnam redirent cohortatus, cum familiaribus cataphractis strenui equitis more, in hostes incurrit, in aduersoque insignis Galli pectore lanceam perfregit: & protinus, quum hostium multitudine obrueretur, in fugam se coniecit. Fugientem cristis auratisque armis conspicuū multi sunt persecuti: sed nemine eius cursum adæquante, lapsu equi in arctas concisæ viæ angustias præcipitatur. Nec multum inde Galli aberant, quum desuper equo resupinato, stapedis ac lunatis ephippij cornibus implicito, summoque in vitæ periculo laboranti, Ioannes Andreæ Altauillæ frater auxilio superuenit, & memorabili charitate equum obtulit, quo ipse pernicissimo ad salutem vtebatur. In eum Ferdinandus, vti erat desultoriæ artis peritia mirè agilis, quanquam grauibus contectus armis esset, statim insiliens, è manibus Gallorum euolauit. Ipse autem Altauilla in pedes destitutus, paulo post ab hostibus est interfectus. Obigninus magna parte peditum cæsa non longè ab eo loco consedit, ita vt victoria vti nesciuisse diceretur, quod nec tot illustres viros, in quibus etiam erat Ludouicus Aragonius Cardinalis, fuisset persecutus, nec ad Semenariam victorem exercitum protinus adduxisset. Quo spatio & illi cum rege varijs itinerib. incolumes ad classem peruenerunt: et Consaluus oppidum ingressus impedimenta, & preciosiorem omnem apparatum asportauit, Rhegiumque nequicquam postea persequentibus Gallis se recepit. Eo prælio re infeliciter gesta, secus atque alijs accidit, Consaluus eximiæ prudentiæ laudem tulit, quod suis alienisque viribus rectè admodum æstimatis, nihil temerè audendum esse iudicasset. Apparuit nanque Hispanos equites cum Gallis cataphractis minimè esse conferendos. vtebantur enim eo tempore plerique eorū pro galea linteis tegumentis, scutisque planis è cocto corio, & a summo in imū cuneatis: item gladio breui, hastasque subtili fraxinea, lato præfixa ferro, qua ad medium comprehensa, erigendo sese ab ephippijs, hemicyclisq; ferreis quos pedibus induunt, hi stapedę vulgò appellantur, veluti ex alto ictus inferebant, inermi quidem lethales, sed armato penitus contemnendos. Ipsi quoque pedites Siculi et Hispani Brutijque, pro hastis denum pedum, & ijs quidem crassioribus atque fraxineis, quibus Heluetij vtuntur, exiles & breues equestribus similes, quas gianettas dicunt, gestabant: vel hastilibus latæ cuspidis & scuto rotundo, cuius nullus apud Germanos vel Gallos est vsus, instruebantur. Quæ omnia demum Italus & Hispanus miles, facto sæpius infelici periculo, penitus abiecit: & quæ ab Heluetijs atque Germanis mutuatus est, aliqua solerter addendo, in meliorem atque habiliorem formam coaptauit. At Ferdinandus tā-

to accepto incommodo, quanquam, à ſumma ſpe ad extremam rerum diſperationem puncto temporis erat redactus, nihil tamen ſeſe animo demittere: eoſdem propè ac ſi viciſſet, ſpiritus gerere, queri tãtùm ſe ſua opinione deceptum, ac nihil de Fortuna dubitare, quæ iam pluribus oſtentis, maturum in regnum patriamque reditum omnino deſpondiſſet. Inerat enim eius animo fiducia quædam fato potius quàm vllis humanis innixa rationibus: adeò vt cuncta quæ amicorum animis obuerſabantur, pericula deſpiceret, ac ſi non modò ciues, ſed & Deos quoque ipſos terra marique præſenti numine adſuturos arbitraretur. Nec ſpes, quanquam temerè concepta, rem extremæ difficultatis atque dementiæ aggredi auſum fefellit. Superato nanque freto, et collectis Meſſanæ circiter ſeptuaginta nauibus, in quas perpauci præter ipſos nautas milites erant, ſecundiſsimis vſus ventis Neapolim peruectus eſt, penè priuſquam certior fama de prælio ad Semenariam facto in vrbem perueniret. Tum verò Galli pariter ac ciuium omnis multitudo ad portus molem effundi, editiora loca ad ſpectandum occupare: alij ad ingentis claſsis ſpeciem metu terreri, alij gaudio exultare, vti quiſque Andegauenſes vel Aragonias partes nouo aut vetere ſtudio ſectabatur. Appropinquabant enim leni perflante Euro excelſæ naues tumentibus velis, veluti congreſſuræ cum Gallica claſſe: quæ nauium genere apparatuque & milite claſsiario ſuperior, Aragonias facilè profligare potuiſſet, niſi Galli numero nauium deterriti, quum eas omnes militibus plenas, & ad pugnam inſtructas crederent, portu ſeſe continuiſſent. Ferdinandus præter oſtium Sebeti amnis ad id litus, vbi Diuæ Magdalenæ templum, & veterum regum magnifici operis equilia viſuntur, claſſem deflexit: vt amicis coniuratiſque ad nouandas res animos adderet, ſic vt in terram protinus, quum opus foret, ad ferendum auxilium deſcenſurus eſſe videretur. Plerique eum enim frequentibus literis euocarant: polliciti que fuerant ſe conſtanter, quum in conſpectum vrbis veniret, arma capturos, atq; occupata repentè porta aduenientem in vrbem eſſe recepturos. In ijs fuere Andreas Gennarius, Albericus Caraffa, Ioannes Cicinellus, & Cola Brancacius, quorum conſilij participes erant Sangrij, Pignatellique iuuenes, ipſeque Actius Syncerus non minus fide, quàm carminum gloria inſignis. Verùm quum Galli ad primum ſtatim claſsis conſpectum impigrè arma cepiſſent, & ſub ſignis tota vrbe diſcurrerent, nemo omnium fuit, qui ſit auſus quicquam aduerſus Gallum apertè moliri, vel omnino vocem emittere, qua populus ad arma vocaretur. Accidit enim plerunque, vt homines ea conſilia, quæ alacri motu ſummoque animi vigore ante diſcrimen inierint, ea demum in præſenti periculo, quum facto maximè opus eſt, timidiſsimè reformident. Ferdinandus quum diu ab vrbe tumultum aliquem motumque ciuium nequicquam expectaſſet: & ab Alegria, qui ad Magdalenam validam equitum & peditum manum adduxerat, non modò terra prohiberetur, ſed è littore tormentis oppugnaretur: ad Nyſitham inſulam contra Pauſilypum claſſem reduxit: tota tamen nocte è nauibus pariter & è littore, miſsilibus atque tormentis certatum eſt. In vrbe verò Mompenſerius & Salernitanus, diſpoſitis vbique præſidijs, et ciuibus limine ſe tenere, faceſque & lumina è feneſtris proponere iuſsis, omnes regiones obequitarunt. Interim Merculianus inſignis audaciæ centurio, è claſſe in vrbem ad Aragonios occultè peruenit. Qui timidos ſocordiæ caſtigando, confirmando dubios, & valida in claſſe auxilia eſſe prædicando, ea

nocte magnum opificum numerum ad arma concitauit: & ante alios Raynaldus & Caymus Grandilli fratres in partes pertrahuntur: qui vti erant manu prompti & seditiosi, apud sicarios ac lenones fori incolas, maximam authoritatem obtinebant. Mompenserius qui aliquam nocturni tumultus procellam timebat, totam noctem in armis egit: quoniam per Andegauenses fiebat certior parari arma ab Aragonijs, conciliabula passim iniri, & denique multorum nobilium aduersæ præsertim factionis, domos armatis compleri, intentosque omnium animos esse, ac nouarum rerum motum expectare. Quibus adductus rumoribus, quos maximè suspectos habebat, comprehendere cogitauit. Verùm aduersante Salernitano ac deprecãte, ne temerè tumultus, quem maximè vitandum censebat, si vim magnis domibus adhiberet, protinus excitaretur, ab his consilijs abstinuit. Non multò pòst tamen missus est ad Marculianum quærendum comprehendendumq; Titus Beretarius prętor cum circitore armataque familia, quòd nihil eos, qui in vrbe primarij erant pro ignobili facinorosoque homine ausuros esse putabat. Sed secus accidit: nam vbi prætor, inalbescente cœlo, cum turba officialium apparitorumque in forum prælatis magistratus insignibus comparuit, extemplo omnes, quum se quisque conscientia scelerum, & nouæ coniurationis suspitione ad supplicium peti existimaret, arma cæperunt. neque defuere, qui vexillum Aragonium, quod quidam sub toga conditum repentè extulerat, hastæque præfixerat continuò sequerentur, omnesque Ferdinandi nomen ingeminarent. Ioannes quoque Spinellus ante alios Aragoniæ gentis insigne in stragula lanea acu perpictum, perticæ induit, & è fenestra transeuntibus spectandum magna omnium alacritate proposuit. Prætor in eo armorum strepitu in fugam conijcitur: Galli obuiam facti trucidantur: vocatur ad arma populus sonitu campani æris è Laurentiana sacra turre, in quam Merculianus ascenderat: maximusque momento temporis exoritur tumultus, armata plebs ad prætorianam domum concurrit: carceres effringuntur: suppellex omnis prætoria, librique publicarum rationum in quos maleficorum damnatorumque nomina erant descripta ad abolendam criminum memoriam discerpuntur. Domus quoque publica, vbi vectigal exigitur, ingenti copia omnis generis mercimonij referta, eodem auidæ plebis impetu direpta est. Caietani quidam aliquot nacti Gallos, qui in templum confugerant, crudeliter interfecerunt, adeò vt exempta morientibus corda immani quadam rabie præ ira ac dolore acceptæ calamitatis dentibus admouerent. Dum hæc in foro geruntur, Grandilli frates ad Carmelitanam portam aduolantes eam occupant: & Alegriam qui ad Magdalenam ea littora tuebatur, vrbe excludunt, confestimque è summa Carmelitani cœnobij turre circumducto linteo vexillo, regi vt redeat, & celeriter littori adigat naues, significant. Abscesserat enim ille paulò ante desperato introitu mœroris plenus: quòd detectam esse coniurationem, & amicos beneuolosque suos a Gallis oppressos arbitrabatur. Peruenit quoque ad classem expedito peruectus lembo quidam è plebe nomine Monachus, qui Ferdinando optatissimũ de tumultu exorto, & ciuitatis incredibili erga eum studio nuncium attulit, statimque ipse conuersis triremibus in littus exilijt, & in vrbem receptus est, tanto omnium fauore, vt dum certatim nobiles plebeis immisti spectandi gratulaudique gratia coirent, eum equo insidentem confertissima multitudo, im-

pulſu atque humeris in Gennarij domum intulerit. Interea Mompenſerius ab arcis area, vbi Galli ad ſigna conuenerant, qua in forum & ad Vlmi plateam itur, inſtructos, armatorum ordines introduxit. Idem fecit Alegria, qui à Carmelitana repulſus porta relictiſque tormentis, & petitus è muro lapidibus, magno circuitu vt vrbem intraret ad arcis portam peruenerat. Sed Alegria cum ſuis agminibus Catalana regione in mediam fermè vrbem perrexit. Commiſſum eſt magnis clamoribus atrox prælium, populo alacriter Gallorum impetum excipiente: cui ſe ducem præbuerat Ioannes Montanus, qui primus ex omni nobilitate ſublimis in equo & voce manúque conſpicuus, Gallos acerrimè perſequebatur. Dauali quoque fratres Piſcarius & Monteriſius, hic aduerſus Alegriam, ille contra Monpenſerium cum delectis centurionibus, veteraniſque aliquot militibus, vbi plurimum periculi imminere videbatur, adcurrerant. Alegriani quòd Catalana via erat anguſtior, non modò cominus à Neapolitanorum multitudine, verùm è tectis feneſtriſque domorum vulnerabantur. Mompenſerius autem patentem ingreſſus regionem, æquiore conditione ingruentis populi impetum ſuſtinebat, quum etiam curules paruos falcones duos adduxiſſet, qui in confertam hoſtium turbam ſæpius emittebantur. Protulerant Neapolitani vinaria dolia lapidibus ſemiplena, quæ cylindri more in aduerſos Gallos cum magno fragore & ſtrepitu, ad terrefaciendos equos, furcis & lanceis prouoluebant. Carris quoque in viam perductis, & his in hoſtes impulſis, pugnantes tegebant, ſclopettis ſagittiſque, & tum maxime lapidibus inſultantes Gallos repellebant: tantumque loci plauſtris ac dolijs paſſim propulſis occupabant, quantum à reiecta cedenteque Gallorum acie relinquebatur. Ad extremum Galli quum iam adueſperaſceret, ſumma Aragoniorum virtute in arcis aream ſunt compulſi, neque vlterius cedentium veſtigijs inſiſtere licuit, quoniam ab arce tormenta ad exitum regionis collocata, protinus emittebantur. Ea quæ ſecuta eſt nocte, Piſcarius munitiones ſubitarias Gallis oppoſuit. Sequenti verò die multa materia, & vimineis turriculis quas caueones vocant, harena repletis, aditus quoſque qui ab arcis area in vrbem pertinebant, continenti totius populi labore præſepſit, foſſaſque idoneis locis ad concidendos aditus perduxit: ita vt iam Galli vndique clauſi ac circumuallati viderentur, perforatique ſubinde parietes quibus ædificia ſeparabantur, vt diſcurrendi per contiguas domos militibus facultas foret, & tormenta in occulto collocari ac emitti in hoſtes poſſent. Galli magnum loci ambitum quo ſe tenerent complexi ſunt, ſic vt noua arce, & ea quæ ab ouo nomen habet, & Pizafalconis caſtello, turreque Vicentina & ſanctæ Trinitatis templo, itemque ſanctæ Crucis cœnobio, regiſque hortis continerentur, & aperto in loco poſitis vbique tentorijs tenderent. Erat in arcibus omnis generis commeatus copia ingens: ſed quæ tantæ multitudini minimè ſufficere poſſe videretur: excedebant enim ſex milium omnis conditionis hominum ſummam: nec tantus equorum numerus deſperato pabulo commodè ali poterat. Quibus de cauſis ſæpius equos ignobiles emittebant: & quum Neapolitani certatim ad prædam capiendam munitionibus euolarent, eos deſtinatis tormentorum ictibus, veluti per luſum interficiebant: neque cæteri vnquam temerè pereuntium exemplo, quo minus ad rapiendos equos proſilirent deterreri poterant: adeóque

que eduliorum recentium penuria creuit, vt Galli generoſos equos totidem præpinguibus iuuencis permutarent. Tridui ſpatio perfectis munitionibus, Ferdinandus tormenta, quæ nauibus aduexerat, in minori portus mole, & in naualibus, totoque paſsim littore collocauit, vt Gallicam claſſem, quæ intra maiorem molem ſe tenebat, oppugnaret. Nec multò poſt nautis eo apparatu atque periculo territis, tota claſsis ipſo portu celeriter expulſa eſt, intulitque ſe in id maris ſpatium, quod inter Oui arcem & Vicentinam turrim interiacet. Turris tamen quæ portui eſt impoſita, & nocturnum nauigantibus præbet lumen, Gallorum præſidio tenebatur, multaque inde Aragonijs eius cuſtodes detrimenta ſagittis minoribusque tormentis inferebant. Eam Piſcarius oppugnare adortus, difficili periculoſoque certamine occupauit: Quoniam è claſſe circumiectiſque Gallorum caſtellis, frequens emiſſa tormentis pilarum procella, oppugnantes adaperto in loco plurimùm infeſtabat. Galli tamen celeriter turrim, ne ea hoſtis tanquam propugnaculo ad oppugnandam claſſem vteretur, maioribus adactis tormentis diruerunt, in cuius ruderibus noctu Piſcarius munitiones erexit, quarum beneficio milites & in mole tutò conſiſterent, & è munitionum feneſtris naues in anchoris (vti diximus) apud Oui arcem commorantes, directis eò colubrinis perfringerent, atque demergerent. Nec multo poſt Galli, quum ipſorum claſsis è molibus, & ijs præſertim munitionibus, quæ ad Phariæ turris ruinas erectæ erant tormentis peterentur, molem occupare, ac eam à continenti abſcindere, interrupta muri parte decreuerunt. Erant enim (vti diximus) in arce multa hominum milia: & in ijs præter ipſos duces, Mompenſerium, Alegriam atque Belcarium, plerique alarum legati, ſigniferi, & veterani equites animi vigore & rei militaris ſcientia præſtantes: qui ſingulari promptitudine nullis deterriti periculis, apud munitiones omnibus propè horis cum hoſtibus prælio contendebant, atque eas tranſgredi, & in vrbem erumpere conabantur. Igitur omnibus rebus ac maximè animis ad id præparatis, ſcaphas triremium magnarumque nauiũ, tormentis minoribus, ſclopettarijſque & baliſtarijs Vaſconibus complent, & ſuperare molis brachium, ac in ſinum portus deflectere iubent: aliam verò validam armatorum manum, & antè alios aliquot fortes cataphractos, qui dimiſsis equis grauibus contecti armis, pedibus pugnare minimè recuſabant, ab arce quum nihil minus, & præſertim eo tempore hoſtes timerent, repente emittunt, propoſito ſigno, vt omnes vno tempore operam nauarent. Et illi à mari circumductis in portum actuarijs nauigijs, & ij ab arce perruptis hoſtium munitionibus foſſaque ſubitario ponte conſtrata, Aragonios ingenti repentinoque impetu, & magnis clamoribus adoriuntur. Milites, Neapolitanusque ſimul populus ad tumultum excitati impigrè arma capiunt, & ſe omnibus vrbis regionibus ad molem effundunt: certatur ſumma contentione; pelluntur Aragonij, & celeriter Galli in molem euolant, vbi Germanorum cohors in ſtatione erat. Hæc quum à fronte acriter ab armatis Gallis vrgeretur, & à tergo, & à lateribus ab ijs qui in ſcapharum claſſe erant, tormentis atque miſsilibus peteretur, milites ſenſim ſeſe recipere, & per interiores molis gradus ſe demittere coacti ſunt, ſic vt è ſuperiore loco Galli alabardis ac lanceis vulnera inferrent, & turbatos, locique iniquitate plurimùm impeditos per ſcalas præcipitarent. Res erat in ſummo poſita diſcrimine,

nec iam planè in repentino ac tumultuoſiſsimo prælij genere, oculis aut animo perſpici poterat, quonam modo quibuſue conſilijs, aut viribus periculo obuiam iretur. Nam Galli molem, portum, & munitiones ipſas, tormentaque deiecto præſidio, & pluribus præſertim è Neapolitanis crebra tormentorum emiſsione fœdè miſereque per littus portusque ſpatium interfectis, occuparant, & iam fabrilibus vectibus ac huiuſmodi ferramentis molem, ne in eam à terra aditus foret, abrumpere cœperant, quum Piſcarius laborantibus ſuis auxilio ſuperuenit. Eius aduentu fuga ſiſtitur, Germani animos recipiunt, populus ſpe completur, ac in pugnam redit. nec mora, eo cum ingenti ſcuto diſtrictoque gladio intrepide ante alios prouolante, & Hederlino impigro Germanorum centurione in aduerſos hoſtes ſigniferum conuertente, prælij Fortuna commutatur. Eò quoque rex ipſe cum fortiſſimis familiarium decurrit, ab vtriſque aduentus eius à multo cedentis acclamantiſque turbæ fremitu conſpicitur. Aragonij Gallos loco propellunt, connituntur vi facta per eoſdem gradus: multiſque trucidatis in ſummam molem celeriter euadunt: Quanquam multi ab omni parte tormentorum pilis ſternerentur: nemoque omnium eſſet adeò forti conſtantique animo, quin terribili earum vndique incidentium violentia non maximè terreretur. Sed qui in ſcaphis erant, ne ſuos hoſtibus in ſumma molis area permiſtos interficerent, continuò ab emittendis tormentis abſtinuerunt. In earerum commutatione ſpes atque animus Gallis repentè concidit: nam qui modò alacriter atque audacter occupandæ molis negotium ſuſceperant, tantamque rem fortiſsimè peregerant, quum ingruentes Aragonios neque corporibus neque animis ſuſtinerent, trepidanter de fuga conſulere cœperunt. Itaque alij pugnantes cadunt: ingenti ſaltu alij in ſubiectas ſcaphas ſe conijciunt: alij ab hoſtibus in exterius mare præcipitantur, è quibus plures armorum pondere deprauati, vel à ſocijs natandi imperitis demerſi pereunt: pauci ad triremes enatant. Eo prælio deſiderati ſunt è Gallis aliquot viri fortes: ſed multo plures è Neapolitanis, qui ab initio tumultus, improuiſo periculo temerè ad littus ac in ipſum portum deuolarant. Marcellus quoque Columna nobilis atque impiger adoleſcens in facie ſclopetto grauiter eſt vulneratus. Is dies longè omnium periculoſiſsimus fuit: nam in ea adeo repentina Gallorum eruptione, tantaque ancipitis pugnæ difficultate, Ferdinandus cùm vitæ tum vrbis amittendæ incredibile diſcrimen adiuit, quum in eo tumultu ab aduerſæ factionis hominibus, Gallicum nomen inclamaretur. Sed eius facinoris initium ſtatim oppreſſum eſt: primuſque omnium qui eam vocem ſuſtulerat, Leonardus Blancus, in furca ad alios deterrendos laqueo ſtrangulatus eſt. Galli poſt id factum, quum eruptionem ſæpius improſperè tentaſſent, & prolatis vndique munitionibus indies arctius atque validius concluſi eſſe viderentur, & iam planè ipſorum etiam confeſſione circumuallati eſſent, ad emittenda mortaria ſe contulerunt. Ea ſunt patuli atque ingentis oris tormenta, quæ ſiliceam pilam tripedalis ambitus in ſublime iaciunt. Eorum pilæ quum ab alto cadunt, domorum tecta cum magna contignationum ſtrage, ad infimas vſque teſtudines perforant, apertis autem in locis, & ſolo præſertim ſtrato illiſæ, ipſo caſus impetu perfringuntur, fruſtuliſque in diuerſa diſilientibus, obuios mortales miſerabilibus plagis deformant atque interimunt. Nec interea ab tormen-

tis

tis muralibus, quæ editioribus ac opportunis trium arcium locis erant collocata, vllo diei noctisue tempore cessabatur. Quibus non modò milites stationarij, sed vrbana plebs & fœminæ in tectorum subdialibus, domesticis officijs occupatæ, à Gallis veluti per iocum ac voluptatem petebantur.

Monterisius Piscarij frater, dum incautius in aggere versaretur, maioris sclopetti ictu altero genu debilitatus est. Ex aduerso, Aragonij pluribus tormentis, quæ ipsi præter naualem apparatum ex collectitio cupro Neapoli confecissent, vel mutuò à Pontifice & a Liguribus accepissent, quotidie magna Gallis detrimenta inferebant. Nam & pontem nouæ arcis qui ducebat in Cittadellam, ingenti murorum ruina edita diruerant, interfecerant plerosque ex occulto certis falconum ictibus: & propugnacula demum ipsa pinnarum corona penitus enudarant: ita vt nemo editis in locis conspiceretur. Excogitati quoque erant plutei ex crassis asseribus: culcitris atque centonibus protecti, quibus tormenta occultabantur, ijque ductiles erant, vt quum emittenda forent tormenta, attolli & deduci celeriter possent, priusquam à Gallis ad fumi flammarumque indicia sedulo collimantibus tormenta ab arce in vinearum fenestras conijcerentur. Galli nanque ante pluteorum vsum, interfectis aliquot tormentorum magistris ferreas pilas in ora tormentorum ad ea perfringenda, destinatis ictibus adegerant.

Per eos dies quum Aethiops seruus, qui tum apud Gallos erat, se incensurum Gallicam classem & aditum Aragonijs in sanctæ Crucis templum se statuta nocte præbiturum polliceretur, Piscarius tantæ indolis atque virtutis dux, in ipso ætatis flore, eius nefarij hominis singulari perfidia crudeliter est interfectus. Nanque ille peregregius proditor, perfidia planè seruili & plusquam Punica, quum doli ac insidiarum ordinem Gallis detulisset, & ab his opimo præmio ditaretur, Piscarium intempesta nocte ad colloquium euocauit, euadentemque militari scala in summam hortorum maceriem, & in caput exporrectum, sagitta lunata repente emissa iugulauit.

Corruentem familiares qui aderant, quum frustra erigere conati essent, ipsum iam exanimem scuto impositum extulerunt. Tantus verò mox luctus eius viri morte per vrbem multorum planctu ac lachrymis enunciata, ciues æquè ac milites occupauit, vt ea nocte spes omnis partæ iam propè victoriæ amissa esse, ac denique ipsa Neapolis ab hostibus capta videretur. Galli quoque eius perpetrati facinoris certiores facti, ne vllam rei bene gerendæ occasionem prætermitterent, Alegria duce in consternatos metu ac dolore Aragonios eruperunt: multisque interfectis, & cæteris in fugam coniectis tormenta & militum tentoria occuparunt. In tanto repentinoque tumultu ac fœda omnium fuga, populus impigrè arma cepit. Rex quoque cohortantibus maximè Prospero Columna, Vgoneque Cardonio, dolorem scilicet ipso metu vincente, cum custodibus corporis ad ferendam opem superuenit. Ibi pugna admodum cruenta magnis vtrinque clamoribus collato pede, ac dubio sæpe euentu commissa est. Alegria enim, vt partum virtute locum tueretur, acriter repugnare, modò vrgentibus cedere, modò collectis viribus redintegratoque impetu incumbentes propellere: ipse in prima fronte versari, strenuamque adhortando ac pugnando operam nauare. Ad extremum Gallorum impetus egregiè ac

fortiter est repressus, quum Aragonij pudore simul ac dolore incitati, quod & locum vbi tendebant, & publicum apparatum priuatamq; suppellectilem amisissent, in prælium reuerterentur, Germaniq; densatis cuneis hostium aciem perrumperent. Gallis intra veteres eorum munitiones compulsis, tormenta omnia & tabernacula, resque militum magna ex parte recuperatæ sunt. Ea die Alfonsus Toraldus vir nobilis ac strenuus, tormento è Vicentina turre emisso, dum in pugnam deferretur, interfectus est. Mortuo Piscario, quum Ferdinandus ob atrocem casum hominis sibi omnibus fidei ac amoris officijs coniunctissimi, incomparabili dolore premeretur, pluresque dies colloquio hominum, & publico abstineret, Prosper administrandi belli curam suscepit. Transierat is relictis Gallis multum antè ad Ferdinandum hortatu Pontificis, & Ascanij maximè cardinalis, cuius consilia ab initio fuerat secutus: spoponderatque Fabritium Columnam patruelem suum similiter cum his quas haberet copijs in partes protinus esse transiturum. Sed Fabritius ne alieno arbitrio de his rebus, quæ fidei ac decoris curam existimationémque respicerent, consilium capere videretur, apud Gallos aliquandiu militare perseuerauit, continuitque in fide Gallorum aliquot Campaniæ oppida, & Hieronymum Tuttauillam Aragoniorum ducem in Venefranis campis tumultuario prælio fudit. Cæterum Fabritius, Ascanij Ferdinandique, & totius demum Columniæ familiæ precibus fatigatus, Aragonijs partibus adhæsit: vtque arctissimo amicitiæ vinculo regi iungeretur, Victoria eius filia tum prima Ferdinando Piscarij filio adhuc infanti, desponsata est: quam postea altitudine virilis ingenij, & literarum elegantia cæteras nostræ ætatis fœminas supergressam, plerique sunt admirati, quum pariter vir eius Ferdinandus ante alios rerū strenuè gestarum gloria maximè floreret. Certabatur quotidie ad Citadellæ muros: conatique sunt Aragonij sæpius transcendere hostium munitiones, sed ea res semper multis illatis acceptisque vulneribus improsperè tentata. Narcissus demum Æthruscus mirabilium operum machinator, & agendorum maximè cuniculorum artificio insignis, ingenium suum prosternendis Cittadellæ muris Ferdinando obtulit. Nec multo post sinuosos cuniculos subter ima fundamenta, occulto multorum agrestium labore per noctem excauauit, plurimóque sulphureo puluere repleuit. Quibus perfectis operibus, quum Aragonij quotidiana consuetudine ad munitiones successissent, & Gallos ad locum defendendum suo impetu procurrētes in summum murum elicuissent, Narcissus opportunè cuniculis ignem intulit, extemploque horribili fragore edito, totus ab radice murus cum miserabili superstantium Gallorum clade reuulsus atque diffractus in interiorem partem procubuit. Tum verò Aragonij per ruinas signa intulerunt, & Gallos tantæ atque inopinatæ cladis miraculo perculsos, instando cædendoque in fugam verterunt: statimque omnibus in opere versantibus munitiones proferri cœptæ: ac tantum spatij intra hostium septa occupatum est, quantum temporario aggere, priusquuam Galli à timore se reciperēt, tormentaque dirigerent, complecti potuerunt. In his administrandis, Dimasius Recassentius minore tormento ictus est, plerisq; alijs ex militum ac Neapolitanorū turba vulneratis atq; interfectis: Ita tamē, vt nemo ab instituto opere discederet, vel ipso vitæ discrimine permoueretur. Ad primas verò noctis tenebras cōcursu vndiq; facto, multiplicatisq; operis, munitiones erectæ perfectæq; sunt: nam sicuti Galli in ipsa noctis obscuritate ictus minimè certos inferebant,

ita

ita in opere Aragonij ardentiore studio, & minore cum periculo versabantur. Dum Galli ad Neapolim circumuallantur, Mantuanus & Galeacius Sanseuerinus Nouariam graui obsidione premebant. Primo enim aduentu, Derthona atque Alexandria vrbibus certo peditum equitumque praesidio firmatis, aliquot castella circa vrbem, quae à Gallis tenebantur, in potestatem redegerant, & in his Casalogianum, Burgarum, & Vercellensi via quinto ab vrbe lapide Arcomarianum, sic ab arcu victoriae Caij Marij nuncupatum, qui patentibus illis in Campis, Cimbrorum ingentes copias memorabili praelio superauit. Galeacius quoqne Sanseuerinus, cui Contarenum cum Graecorum alis ab initio se coniunxisse memorauimus, equestribus praelijs prosperè saepius factis, Gallorum eruptiones represserat: receperat suburbanos vicos, & oppidum, quod vulgò Lumen omnium dicitur, expugnarat. Eo enim loco oriundus fuit Petrus Lombardus, qui quum rudi illo seculo sacros libros grauibus commentarijs illustrasset, sententiarum Magister, & Lumen omnium est appellatus. Quibus de causis Galli duobus magnis circumsesi exercitibus, quanquam saepe erumperent, & pecus vndique raperent, commeatuque nonnunquam ab amicis noctu ad vrbem conuecto iuuarentur, multarum tamen rerum inopia laborabant.

Immaturas enim segetes incumbentibus Sfortianis raptim succidere coacti fuerant, & frumentum, si quod ex priuatis horreis vetus habebant, id lapideis in pilis contundebatur. Quoniam Ogonia, Terdubioque & Mora suburbanis amniculis aliò auersis deriuatisque, frumentariae molae aquarum impetu destitutae, aut à militibus perfractae, penitus inutiles reddebantur. Idque solum in nobilium mensarum vsum veniebat, quod trusatilibus molis quotidiano labore terebatur. Multitudo autem militum ac ciuium, ipsaque iumenta propter pabuli ordeique inopiam tritico cacabis excocto vescebantur. Sed ante alias difficultates summa vini penuria, sublata praesertim omni spe propinquae vindemiae, animos Heluetiorum Gallorúmque perfregerat. Ipse Aurelianus, quanquam quartanae morbo implicitus, singulari animi virtute singulos consolando, & celeriter ventura auxilia pollicendo, rerum propè omnium difficultatibus occurrebat. Erant in vrbe praeter Nouariensium cohortes publicè conscriptas, equites vtriusque armaturae supra mille, Heluetiorum circiter quinque milia, duce Antio viro fortissimo, cui a lauto conuictu Anauolebano cognomen fuit: caeteri erant Subalpini pedites & Galli sagittarij, quos Ludouicus Salassus adduxerat. Dum Carolus modo in Astensi agro, modò Taurini in maximis aestatis caloribus statiua haberet, amoreque Annae Soleriae nobilis matronae captus esse diceretur, vsque adeò molliter animum aetate ad voluptates facilè pronum remiserat, vt à totius belli cogitatione planè discederet: & regij concilij proceres, vel taedio diuturni belli, vel repetendae patriae desiderio ducti, de suis obsidione liberandis tepidissimè loquerentur.

Nec deerant qui Aureliani gloriae atque amplitudini nequaquam occultè obtrectantes, turpiter inuiderent. Quibus ille tot aduersis rebus permotus, ad regem scripsit vno argumento & pluribus exemplis, vt ab vno saltem tabellario, stationes atque custodiae fallerentur: vt tum prosperè accidit: namque altero intercepto, alter incolumis ad regem peruenit. His literis suam & tot fortissimorum militum salutem demissè atque

suppliciter commendabat, pertinere ad publicam Gallorum existimationem, & ad ipsius præsertim regis dignitatem, cuius maximè commodo atque iudicio Nouariam cepisset, defendi ac liberari præsidium, in quod, si aliquorum malignitate vel incuria & flagitiosis consilijs desereretur, Itali acceptæ cladis memores, crudeliter essent fæuituri. Nouarienses enim, qui summæ fidei essent, & milites, qui summa constantiæ laude aspera omnia paterentur, propter commeatus inopiam iam propè ad rerum omnium desperationem peruenisse, neque iam vlla re magis eorum corpora atque animos sustineri, q̃ certa spe ipsius regis aduentus, si exercitũ à Vercellis admoueret, & hostes perterritos, quos modo ad Tarrum latè profligasset, ex composito aggrederetur, se continuò erupturum cum octo milibus pugnacissimorum hominum, egregioque facinore edito victoriam esse geminaturum. Carolus ad ea, salutem sibi cordi esse respondit, vel eius sibi arcta affinitate coniuncti, vel de se optimè meritorum militum: neque passurum vnquam, vt detrimentum aut vlla ab hostibus contumelia acciperetur: Acciuisse nuper se ex Heluetijs pedites, & è Gallia equites cataphractos in supplementum exercitus: Sperare ea auxilia perquam mature conuentura. Quæ vbi applicuissent, extemplò castra promoturum, daturumque operam nauiter, vt Itali fœda fuga obsidionem relinquerent: vel si consistere atque opperiri ipsius aduentum vellent, infeliciter Gallorum virtutem iterum experientur. His literis pro concione recitatis, Aurelianus militum pariter ac ciuium animos mirificè confirmauit: eosque ad institutas in portis ac mœnibus munitiones celeriter perficiendas accendit. Ipse importunæ valetudinis nullam excusationem accipiebat, quin vigilias inspiceret, circuiret vrbem, operibus vacaret, singulaque militiæ munera die noctuque incredibili tolerantia, vbique multus exequeretur. Sæpè quum milites videret recentium carnium desiderio teneri, eosque incommodè salitis vesci, præsertim quòd in medijs æstatis feruoribus vino penitus carerent, minus generosos equos occidebat, ita vt dissectos per centurias æqua diuisione militibus largiretur. Nouo quoque inuento, vt eis de stipendio cauere videretur, quum summa pecuniæ inopia laboraret, æreos denarios pro argenteis cudebat, & data fide totidem argenteos perfecto bello se redditurum pollicebatur. Per eos dies à Senatu Veneto Mantuanus cum multo verborum honore, quòd ad Tarrum pro dignitate totius Italiæ strenuè dimicasset, Imperator est appellatus. Nec multò post Georgius Hemus, Petrusque Marcellus imperij militaris insignia, argenteum sceptrum, & vexillum auratum in castra detulerunt. Secundus verò honos in exercitu Petiliano datus, sic vt tum Veneti duob. decretis, & grati animi & singularis prudentiæ laudem apud omnes tulisse viderẽtur. Exarsit inde seditio militaris inter Italos atq; Germanos ob ignobile scortum, quo die res in summum penè discrimen adducta est, quum irarum causæ mutuis cædibus creuissent, & ab vtraque gente in auxilium suorum armatæ acies adcurrere properarent. In eo tumultu Mantuanus validam equitum ac peditum manum, vias quæ ad vrbem ferrent insidere iussit, vti si fortè Galli in ea tam diri tumultus occasione erumperent, paratis oppositisque præsidijs in vrbem repellerẽtur. Ipse porrò in medios Germanos intrepidè procurrit, eosq; fratres & cõsanguineos appellando, ac deprecando, ne tãtum facinus in socios admitterent, facilè prælium iam multorũ cęde atq; vulneribus cruentũ diremit.

Erat

Erat enim Mantuanus Germana matre genitus, plurimamque ex ea sanguinis affinitate apud eius gentis milites authoritatem obtinebat, quam & ipse miris artibus adaugere erat solitus: ornabat enim sæpe eorum centuriones atque signiferos varijs muneribus: immiscebatque sese gregarijs militibus incredibili comitate: sed incorrupto semper ducis ac principis honore: adeò vt nemo tam ferus esset ac turbidus, qui ea humanitate, sed maximè insigni liberalitate, qua vir ille maximos etiam reges superauit, minimè flecteretur. Græcos quoque equites, qui Dodum ipsorum præfectum, quòd auarè ac insolenter secum ageret, interficere, & ad hostes transfugere cogitarant, placando largiendoq; in fide continuit, ijsq;, exauctorato Dodo, vt Contarenum Grecę peritū linguæ, & honestum in primis strenuumque hominem Senatus præficeret, impetrauit. Quibus beneficijs adeò sibi Græcorum animos deuinxit, vt in posterum fideli fortique semper eorum opera maximè vsus, amplissimum sequentibus bellis victoriæ decus compararit. Iam plures dies in vastandis agris obsidendisque itineribus consumpti erant, & æstas iam præcipitarat, quum certis rumoribus ac nuncijs affertur, ex Gallia nouum aduentare equitatum, & magnam Heluetiorum multitudinem Graias alpes transcendere: iamque Vercellas à Fusio regulo atque Triuultio aliquot turmis atque cohortibus eò adductis, occupatas esse: vrbemque eam bello sedem fore, in quam rex propediem esset concessurus, vt inde coactis in vnum copijs, ex propinquo obsessæ Nouariæ opem ferre maturaret. Quibus animaduersis periculis, Mantuanus & legatos coràm, & Senatum ac Ludouicum Sfortiam per literas docuit, quanto cum discrimine summæ rerum sibi res futura esset, si cum diuersis hostibus ancipiti prælio dimicare cogerentur. Proinde delectibus vbique habitis maioribus copijs exercitus firmare maturarent, nec vllis parcerent impendijs, quando iam prope ad finem laborum esset peruentum. Quum enim auctæ vires nouis auxilijs forent, se protinus adiunctis Sfortianis propius vrbem moturum castra, ac tum ex tuto maiora tormenta prolaturum, ne aduentante rege, si obuiam iretur, ea protinus subita tot obsessorum hominum eruptione raperentur. Sperare se interea vel hostes vltima famis necessitate subactos, deditionem esse facturos: vel si rex ad soluendam obsidionem adproperaret, eum summo cum detrimento, vel singulari cum infamia Vercellas esse rediturum. Nec multo post quum ab omnibus eius sententia probaretur, ex Germania Georgius Petraplanius vir domi nobilis, & multis militiæ gestis clarus, cum delectis cohortibus in castra peruenit. Venere quoque Ludouici pecunia conducti Germani equites quingenti, duce Brunsuico regulo, & ex ea gente tria milia peditum. tota autem Italia vtriusque armaturæ equitatûs & pedestres passim copiæ conscribebantur: ita vt vno ferme tempore Gallorum auxilia Vercellas applicarent, & in castra ad Nouariam vndique in supplementum copiæ mitterentur. Interim oppidum Brionia, quæ præsidio Gallorum defendebatur, cum arce expugnata est, interceptiq; sæpe commeatus, quorum vectores in pręaltis furcis, vt obsessis spectaculo forent, suspendebantur. Vastatus quoq; subita incursione ager Vercellensis, et abacta ingens pecoris copia. Quoniam Allobrogum principis vxor, cum vidua, Gallis secus ac se facturam ab initio promisisset, apertè fauebat, Vercellisque Gallicas copias receperat. Venit etiam in castra Ludouicus Sfortia, & cum eo Beatrix vxor, in cuius gratiam Mantuanus vniuersum exercitum instructum, ac

omnibus inſignibus exornatum, in pompæ morem circunduxit atque recenſuit. Ferunt qui longè omnium pulcherrimo ſummo ordine incedentis exercitus ſpectaculo interfuere, nũquam poſtea vel ampliores vel ornatiores copias vnis in caſtris in Italia fuiſſe conſpectas. Erant enim paulo minus quinquaginta milia delectorum hominum, exceptis etiam militũ miniſtris. Ipſe quoq; Ludouicus tametſi in toga melior habebatur, quòd ſtatura erat geſtandis armis idonea atque decora, armatus prodijt, Galeaciumque ducem ſuum, quòd verſicolore ſagulo Gallorum more indutus erat, acerbiſsimè caſtigauit, veluti ille proprium faſtidire habitum, ac hoſtilem proferre atque imitari velle videretur. Laborabant obſeſsi in dies magis ac magis rerum omnium inopia: & iam plerisque continuo fabæ ac furfuracei panis vſu tabeſcentibus, ac morbis ſubinde per corpora hominũ vulgatis, regia auxilia deſperabant: quum inſeſſas vias, occupata oppida, exercitus adauctos, tormenta Mediolano aduecta eſſe conſpicerent. Quibus de cauſis nocturnos ignes in turribus excitare, ac tormentorum ſclopis certo ordine ac numero editis, omnibusque demum fumo ac vexillis, ſignificationibus factis, ſuprema rerum ſuarum pericula regijs exprimere, ac maturam opem implorare cœperunt. Quo pudore adducti Gallorum duces, validam peditum atque equitum manum cum ſarcinarijs iumentis, & multo commeatu Nouariam intempeſta nocte introducere ſtatuerunt. Sed Mantuanus per exploratores de eorum aduentu certior factus, in omnes partes præſidia diſpoſuit: cunctaque itinera celeriter occupauit. Progreſſusque ipſe ante alios quum ſemiarmatus ſomnum caperet, & plures equos die noctúque per vices ephippiatos & frenatos contineret, prçter Arcum Marianũ media in via conſtitit, quò protinus Græcorum alæ & Germanorum cohortes decem accitę fuerant, eo conſilio, vt ſuis, ad quos hoſtes verterentur, quum opus foret, ſubſidio protinus aduolaret. Galli præter oppidum Lumen omnium, & Monticellum pagum itinere capto, in eas turmas quas Colleonij Bergomates ductabant, inciderunt, ſtatimque, vt eorum mos eſt qui in furto deprehenduntur, viribus atque animo conciderunt. Nec mora, quum ignota in regione denſisq; in tenebris errabundi diffugere conarẽtur, coeuntibus vndiq; Venetis ac Sfortianis, tota ea manus diſsipata captaq; eſt. Poſt id factũ Mãtuanus, vt acrius hoſtes vrgeret, cœnobium diui Nazarij, quod mœnibus erat propinquum, occupauit, Caroloque Meliteo cuſtodiæ præpoſito, foſſa atque aggere locum egregie communiuit, vnde ſine periculo collocatis pluribus tormentis, multa detrimenta obſeſsis ex ipſa præſertim ſacra turre, templique faſtigio ſæpius inferebãtur. Ab eo loco, quum fortè Mantuanus ad inſpectandam munitionem quam ad extremum ſuburbanorum tectorum caput Aurelianus erexerat, cum aliquot centurionibus proceſsiſſet, viſa eſt occaſio eius munitionis occupandæ, ſtatimque ipſo cohortante, Gorlinus Rauennas cohortis prçfectus, vir impiger in eam tranſcendit. Gallisque intra portam compulſis totam eam munitionem, quod ex materia ceſpiteque conſtabat, protinus incendit. De prima vero vigilia, quum minus Gallorum tormenta in tenebris timerentur, ſuburbana ædificia & alteram munitionem, quæ ante Agapitanam portam conſtructa erat expugnare adortus, Iacomatio Veneto & Petro Dalmata fortem nauantibus operam, pari felicitate in poteſtatem redegit. Sed dum Dalmata portarum fores concremare conaretur, ob idque incautius propugnaculum ſubiret, tormento traiectus interijt. Ibi etiam Antonius Faber & Ioannes Feltrius

ſtrenuè

strenui centuriones, sagittis consauciati sunt. Sequenti quoque die, quum eum suburbanorum ędificiorum tractum ad cohibendas Gallornm eruptiones muniendum, præsidioque firmandum omnes censerent, & ibi Petilianus multus in opere versaretur, minoris tormenti plumbea glande, nequicquam tegentibus eum armis, in rene dextro grauiter est vulneratus, sic vt cum maximo omnium dolore extremum vitæ periculum adire videretur. Aurelianus eo successu hostium erumpendi ab ea parte facultate sublata, ne simili quoque audacia à reliquis portis suburbia occuparentur, ea omnia sæuo consilio diruit & incendit. Interim duobus ingentibus tormentis idoneo in loco constitutis, maioribusque mortarijs sæpius emissis, & muri pariter & interna vrbis ædificia diruebantur: dabatque operam assiduè Mantuanus oppugnando acriter, atque omni ex parte vrbem præsidijs circa proxima templa collocatis circuendo, ne alicunde commeatus importaretur, portatumque egressibus concisis atque aggere obseptis, vt omnis vndique exitus hosti præcluderetur. His cognitis rebus, Galli qui Vercellis erãt, copias eduxerunt, & trans Sesithen amnem quarto ab vrbe lapide apertis in campis castra posuerunt: quum sperarent hostes timore eorum aduentus adduci posse, ac eos properè copias atque tormenta longius ab vrbe remoturos, in vniuersiq; futuri certaminis casum animis ac virib. intentos, solitam custodiarum ac stationum diligentiam esse remissuros, donec Carolus cum tota mole exercitus aduentaret. Sed Mantuanus munitis castris singulari animi magnitudine atque constantia, eodem loco consistere minimè dubitauit, quanquam à multis, qui magnam militaris prudentiæ opinionem adepti videbantur, vt sese reciperet tormentaq; retraheret, sollicitè moneretur: quoniam supra viginti milia Heluetiorum ex nouis delectibus, & validum equitatum Aurantio duce ad Carolum peruenisse didicerant. Ipse enim in consilio palàm apud gregarios etiam milites respondebat, ea sibi maximè salutaria consilia videri, quę impauidi animi & bellici decoris plena spectarẽtur: spem enim & metum bello natura æqualiter esse diuisa, sed eum semper euadere victorem, qui prima alieni pauoris signa deprehenderet, & inclinatis protinus instaret: neque enim vlla satis valida, semel conuersis ac respectantibus, vel amnium, vel montium esse munimenta: proinde eius fœdi consilij obliuiscerentur, & se duce de matura cumulataque victoria minimè desperarent. Ceterùm Sfortiani eam vrbem à Venetis expugnari & diripi nolle videbantur, ne capta funditùs deleretur: vniuersæque item pugnæ euentum magnoperè formidabant, ne si victi forent, cæteras protinus vrbes amitterent: vel si victoria potirentur, Veneti rerum omnium arbitri fierent, & in ea victoria pro vetere libidine totius Italię Imperiũ vsurparẽt. Per eos dies Nicolaus Annonius & Ioannes Comes ad castra vsq; hostium prouecti, equestri pręlio prosperè dimicarunt, cognitumq; est à captiuis Regem adhuc Taurini considere: sed propediem cum reliquis copijs in castra proficisci, & prælio decertare statuisse. Sed non multo pòst Argentonus ad Mantuanum præconem misit, monuitque, si Veneti de pace loquerentur, futurum esse, vt neque regem neque proceres ab honestis conditionibus alienos inuenirent. Quamobrem quum in castris pacis nomen gratissimis omnium auribus exciperetur, sequenti die missus est Vercellas Albertinus Boschetus perspicaci vir ingenio per causam visendi filij apud Triuultium aduersa valetudine laborantis, qui apud hostium duces, accuratè voluntates eorum explorando, certas de pace conditiones proponeret.

Is postero die retulit, Gallos haud grauatè in colloquium deuenturos: duxitque in castra Araldum regium cum quo de die ac loco futuri colloquij, comitumque numero statueretur. Nec multò post Mantuanus fide data atque accepta, in campum patentem ad insidias minimè suspectum, fermè medium inter vtraque castra est euocatus. Eò conuenere Aurantius princeps, Giensis, Argentonus, & Pienes regij cubiculi præfectus: ad hos quoque Triuultius, Camillusque Vitellius & plerique nobiles equites armati galeatique, veluti prælio foret contendendum. Ex altera parte Mantuanus cum Contareno illustribusque alijs alarum præfectis prodijt, paucisque de causa sermonibus initis, quòd nec Aurantium Latinam planè callebat linguam, nec Triuultius interpretis munere feliciter eo tempore fungeretur, de inducijs transactum est, vt eæ decem dies manerent, quo temporis spatio commodè de pacis conditionibus ageretur. Ipsique interim Veneti ac Sfortiani ab oppugnatione penitus abstinerent, pariterque Aurelianus munitiones, quas intra murum diligenter extruebat, statim intermitteret, atque alimenta dietim obsessis præberentur. Ea vti acta erant Aloisius Aduocatus, & Phœbus Gonzaga castrorum præfecti, cum præcone Gallo vrbem ingressi, Aureliano minoribusque ducibus renunciarunt. Quibus ea omnia læto animo comprobantibus, Italis potestas est facta, vt quotidie munitiones inspicerent, ne quid eis adhuc imperfectis per noctem occulti nouique operis adderetur. Biduò pòst Ludouicus à Mediolano in castra se contulit, misitque ad regem, Franciscum Bernardinum Vicecomitem, & Hieronymum Stangam, qui summa ad componendam pacem mandata deferebant. Verùm in colloquio, vbi omnes ferè proceres erant, Brisonettus cardinalis durior est inuentus: vtpote qui cunctas iniurijs eo bello acceptas feruido quodam ingenio recenseret, & conditiones summæ iniquitatis proponere videretur. Quamobrem rebus tum infectis, paulò post Argentonus, Giensis, atque Pienes, vt coràm cum Ludouico Venetisque legatis disceptarent, in castra venerunt. Ab ijs impetratum est, vt Aureliano eundi ad regem potestas foret, ea conditione, vt si pax ad exitum perduci minimè posset, cum eodem quem educeret comitatu ad reliquam eius belli fortunam subeundam in vrbem reuerteretur. Postulabat Gallus ante alia, vt Veneti Ferdinandum contra se Neapolitano bello, classe vel copijs terrestribus iuuare nollent: Sed Senatus, quem legati per literas consulebant, perplexè admodum rescribebat, Venetos quandiu Carolus à sociorum rebus abstineret, regium eius nomẽ culturos semper, atq; amicitię iura syncera fide seruaturos: negabantq; legati pertinere ad eam, quam Galli cum Ludouico tractarent pacem, vt alicui nouo fœderi Senatus Venetus alligaretur, qui ei quod nuper cum Cæsare Maximiliano, & Ferdinando Hispaniarum rege, pontificeq; Alexandro, & Ludouico Sfortia ictum esset, se staturum inconcussa fide promisisset. Porrò Ludouicus, quanq̃ & regis & procerum summam esse voluntatem, vt res non iniqua conditione componerentur, haud obscurè intelligebat, atq; ob id eos de grauibus ipsorum postulatis disputando renuendoque aliquid remissuros esse prouidebat, tamen tanta erat animi sollicitudine, vt nunquam posteà adeò secunda sibi hominum ingenia fore putaret, vt eo periculosi belli discrimine solutus & incolumis eriperetur: adeoque anxiè & cupidè pacem petebat, vt Ferdinandi Aragonij causam minimè respiceret

& se eius

& se eius auunculum esse, dum priuatim sibi consulit, penitus obliuisceretur. Itaque per idoneos homines, re sæpius accurate atque subtiliter pertractata, Galli ad sextum Idus octobris his conditionibus pacem cum Ludouico pepigerunt, vt cuncta præsidia vrbe Nouaria ac omnibus locis, quæ Ludouici ditionis fuissent, continuò deducerentur, ducentaque milia aureorum nummum, quæ Rex a Ludouico fratreque eius Ascanio cardinale, ab initio belli mutua sumpsisset, duabus pensionibus redderentur. Ludouicus verò Genuensem arcē Herculi Atestino ipsius socero, cui Carolus maximè fidebat, regio nomine custodiendam traderet. Gallis item Genuæ quantam vellent classem parare liceret: & quas naues apud Rapallum Adurnij, Liguresque cepissent, restituendas curaret, Ferdinandumque Aragonium ante omnia eo bello contra Gallos, copijs, classibus, pecuniáue minimè iuuaret. Postremò quinquaginta milia aureorum nummum impensę nomine Ludouico Aureliano persolueret, & captiui vtrinque redderentur. Nec multò post Ludouicus Salassus & Anauolebanus Heluetius vrbe præsidium eduxerunt. Fuere equites omnis generis duo mille octingenti & quadraginta sex: pedites verò ter mille & sexcenti triginta quatuor, præter eum numerum quem antea per inducias ad regem profectus secum Aurelianus adduxerat. Eorum equi magna ex parte strigosi extremaque inedia & macie consumpti erant: ipsa autem virorum corpora fame enecta, & tristi pallore miserabilem in modum adeò deformata visebantur, vt priusquam Vercellas peruenire possent, plures in itinere passim interirent. In hunc modum rebus compositis, Mantuanus quum à legatis facilè impetrasset, vt sibi Carolum adire, atque ei coram priuato nomine pacem gratulari liceret, Vercellas cum ornatissimo comitatu se contulit, exceptusque est à Rege Gallisque proceribus singulari humanitate: certatumq; est vtrinq; muneribus. nec Mantuanus regiæ cessit liberalitati: nam quum duos eximiæ proceritatis equos, quorum alter mille aureis venierat, dono accepisset, aliud ipse nobilissimum equorum par regi dedit, quorum alter spadiceo erat colore, natus in Calabris, qui incredibili ad sessoris nutum agilitate, & in gyros circumflexus, & cursu ac saltibus incitatus, stupentibus Gallis regem magnopere delectauit. nemo enim totius Europæ regum ea tempestate, Mantuano, omnis generis militares equos vel plures vel nobiliores alebat, quòd magno sumptu ad propagandam sobolem, ex omni vel transmarina prouincia conquisitis equabus admissarijs, domi greges miro felicique prouentu instituisset. At Ludouicus Carolo in Galliam profecto, legatis vti maximè debebat ingentes gratias egit, quòd imperium in tam repentino belli turbine iam prope amissum, non minus ipsorum virtute quam publico Veneti Senatus præsidio confirmatus, mature atque feliciter recepta Nouaria conseruasset. Nec multò post Mantuanus copijs vltra Ticinum Abduamque traductis, atque in hyberna dimissis, secundo Pado Venetias enauigauit, vbi Augustino Barbadico cum vniuerso Senatu in Buccintoria naue longè ornatissima obuiam prodeunte, tanta ciuium alacritate atque frequentia susceptus est, vt ea innumerabiliū cymbarum multitudo, iusti aſpeciosi triumphi, vel insignem pompam superasse videretur. Dum hæc ad Nouariam geruntur, Florentini multò acrius quàm antea cum Pisanis bellum gerebant. Enimuerò quum se Gallica fide, regijsque promissis planè deceptos conspicerent, quod discedente rege neque vrbem neque arcem tradidisset, omne studium ad parandas ampliores copias contule-

runt: conductusque est liberali stipendio Guido Baldus Vrbini princeps, & plerique minores duces cum delecto equitatu, pluribusque peditum cohortibus: quibus in vnum locum adductis, & paratis maioribus tormentis, ad oppugnandum Pontesaccum contenderunt. Erant in oppido circiter sexcenti viri fortes, & in his Galli pedites fermè centum, qui magna vi resistendo: & ab interiore muri parte munitiones summa celeritate ac industria extruendo, sese perquam egregiè tuebantur, expectabantque auxilia à Pisanis; qui statim cognito suorum periculo, omnes copias vrbe eduxerant, magnamque agrestium armatorum multitudinem ex proximis Arni Serchijque vallibus euocarant: & apud Cascinam cum Vitellijs fratribus, qui tum permittente Carolo Pisanorum stipendia merebant, vires in vnum conferre, & subsidio suis proficisci decreuerant. Sed dum hæc pararentur, Pontesaccenses biduò continenter oppugnati, quum & strata mœnia, & fossæ vndique fascibus virgultorum ac ruinis completæ, & loca interioris munitionis plurimum infesta hostium tormentis forent, desperatis auxilijs deditionem fecerunt, ea conditione, vt incolumes abire permitterentur. Sed nec fides integrè seruata est. Nam Franciscus Montedolius, quem primum in Lucensi agro vulnera sustulisse, & cohortem sæuientibus in eam crudeliter Gallis amisisse memorauimus, ira præferuidus ad vlciscendam iniuriam, omnes ad vnum Gallos, nequicquam prohibentibus ducibus, trucidauit. Capto Pontesacco Guidobaldus eodem circumlato belli terrore, Maluctio & Vitellijs nequaquam campo se committentibus, per eam regionem liberè vagatus est, Lariumque & Pecciolum, & quædam minora in collibus castella in potestatem redegit, murisque ea oppida penitus nudauit, vt incolæ sublata mœnium fiducia, in posterum si quis ex ipsa rerum mutatione casus incideret, certius in fide continerentur. Nec multò post Toianum & Lecolum recepta: quassataque est Lecoli turris, & quum aliquandiu pertinaciter defensa, victoris arbitrio dederetur, Zaninus Sampetrius custos, & qui cum erant Pisani milites, quòd obstinatis animis se defendissent, Ioannes Ricasoli legati Florentini sæuitia, ab ipsis muri pinnis suspendente laqueo præcipitati sunt. Sequenti die ad Palaiam exercitus est deductus, admotisque muralibus tormentis, ea die & quam acerrimè oppugnata, Pisanis nequaquam opem ferentibus, quòd viribus impares egredi Cascina, & offerre se pugnæ casibus nolebant. Quamobrem Palaienses, præsidiarios qui apud se erant milites, obnixè deprecati, ne pertinacius resistendo Florentinorum animos ad sui tectorúmque excidium irritarent, septimo die se dediderunt. His rebus gestis, duces legatique Florentini Vicopisanum magno apparatu oppupnandum esse censuerunt. Id oppidum collibus adiacet, alluiturque Arno amne, qui eo in loco maximè tortuosus peninsulam efficit: ab ea autem parte quà Bientinam spectat, campi ante alios eius regionis ad equestres pugnas maximè idonei patescunt: ad interiorem verò oppidi angulum quadrata exurgit turris, ab eaque lapideus murus initium capit, qui oppidum vndique circundat, & frequentibus munitus propugnaculis in iustam magnitudinem attollitur. His in locis Lucius atq; Vitellij, qui cum delecta parte copiarum ad oppidum defendẽdum adcurrerant, magnam vim omnis generis tormentorũ, & ante alia ingentem colubrinam summa in turre collocarunt; cuius pilæ ferreæ sexaginta pondo, ad duorum miliarium spatium certis propè ictibus emittebantur. Quibus rebus ad defensionem egregiè præparatis, quum Florentini in conspe

ctu oppidi castra posuissent, prolatisque tormentis murum quatere cœpissent, tanta pilarum vis ex oppido emissa est, vt tabernaculorum & equorum atque hominum fœda ac miserabilis strages ederetur: ita vt multi viri fortes omnibus horis passim occiderentur, quum nec vineas nec iustas munitiones quibus sese ac tormenta de more protegerent, erigere vel proferre tutò possent. tantus enim omnes ab tormentis metus incesserat, vt milites ante sua quisque tentoria, ad excauandas fossas, atque aggeres priuatim extruendos omne studium conferrent. Pisani quoque noctu sæpius erumpebant, & eos qui in excubijs & statione erant, audacter inuadebant: excitatis verò tumultibus, quum necessariò ed arma conclamaretur, & ignes vndique totis castris ad præbendum lumen circumferrentur, qui in turribus erant tanquam ad propositum signũ tormenta protinus emittebant. Interdiu autem subiectis in pratis ab equitibus concurrebatur iniqua Florentinorum conditione, quum Pisanis vel pulsis vel cedentibus insistere tormentorum metu nequaquam auderent, & illis sub oppidum tutissimus receptus præberetur. Tantis affecti incommodis Florentini, expugnatione oppidi desperata, nacti obscuram noctem, vt fuga tegeretur, silentio extinctisque ignibus ad Albaretum supra Arnum amnem castra reduxerunt, adeoque trepidè ac festinanter agmen his locis eductum est, vt nec more militari tabernacula incenderent, nec ipsi duces funalia præferrent, & magnum numerum hastarum ligonumque, & plures carros relinquerent. Nec multo pòst Florentinis perspectis eius belli difficultatibus, cum Carolo, dum ille apud Taurinum in æstiuis esset, fœdus renouarunt, promiseruntque, se, quandiu à Gallis in Italia bellum gereretur, copijs, & certa præsertim mẽnstrua pecunia regias partes esse iuuaturos: Rex verò per nuncios literasque curaret, vt omnes, quas tum Galli tenerent Æthruriæ arces, Florentino populo certis legibus redderentur: iuberetque Vitellios, qui apud Pisanos militabant, vt in Florentinorum castra protinus transirent, eorumque auspicijs aduersus Pisanos bellum strenuè atque fideliter administrarent. Nec Vitellij quin regijs epistolis esset parendum quicquam dubitarunt: statimque ex Cascina Pontaderam, vbi tum Florentinorum erat exercitus, profecti sunt, datis ad Pisanos literis, quibus in excusationem repentini discessus, se eius sacramenti militaris, quod Carolo regi antea dixissent, religione teneri, ipsorumque fidem veterib. regijs stipendijs obligatam esse perscribebant. Salentius quoq; Liburni præfectus, accepta à Florentinis donatiui nomine ingenti pecunia, arcem restituit. Quæ res Pisanorum animos, & eam spem præsertim, quam de regis erga se voluntate anteà conceperant, magnoperè debilitauit, quanquam Antracius, qui Pisanæ arci præerat, nunquam se eam, iubente etiam rege, Florentinis redditurum esse iureiurando polliceretur. Erat enim Antracius ex clientibus Ludouici Ligninij, qui Brissonetto cardinali admodum erat infensus, quòd eum Florentini ante alios proceres delegissent, pecuniaq; donassent, vt patrono summæ authoritatis vterentur, quo fauente Pisanam arcem reciperent. Ob id Ligninus Antracio scripserat, vt suo potius commodo quàm alienæ auaritiæ consuleret: ac ea spe Florentinos omnino frustraretur. Quin etiam per se Antracius Florentinos oderat, quod Gallos ad Pontesaccum facta deditione trucidassent. Pisanisque mirifice studere videbatur propter Delantiam Pisanam nobilem puellam, quam impotenti amore deperibat: ipsosque Pisanos, si partam libertatem tuerentur, perpetuos Gallorum clientes futuros existimaret. Quibus de causis,

quum Lillenſis nobilis Gallus, qui Briſſonetto affinitate erat coniunctus, cum regijs epiſtolis in Florentinorum caſtra perueniſſet, & de recipienda arce per internuncios Gallos ageretur, Antracius per ſpecioſos verborum circuitus reſpondebat, ſe quum teſſeram, quam in ſinnum regiæ voluntatis accepiſſet, ſibi remiſſam conſpiceret, neque ſuo officio neque ſuæ exiſtimationi eſſe defuturū. Ita vt quum nihil abnuere videretur, Florentinorum animos in ſpe potiundæ arcis egregia ſimulatione contineret. At Piſani quum ad eam noui fœderis famam à Carolo ſe planè deſertos intelligerent, & non modò libertatem quam rege authore receptam fatebantur, ſed & ſalutem ſuam detractis Vitelliorum auxilijs, atque his acerbiſsimo hoſti adiunctis, penè proditam viderent, ad Ludouicum Sfortiam Venetoſque legatos confugerunt, miſſo ad Nouariam in caſtra Syluestro Pogio, viro inter patritios ſpiritu atque eloquentia maximè inſigni: qui admiſſus in prætorium talem habuit orationem. Niſi ad eos, qui ſe libertatis publicæ vindices, non ipſo tantùm ſpecioſo nomine, ſed clariſsimis etiam factis profitentur, pro tuenda libertate confugeremus, nobis profectò ad cauſam ſummæ æquitatis explicandam, commouendosq; animos veſtros, longiore accuratioreq; oratione opus eſſet. Nemo enim quę fortuna Piſani populi fuerit per ſeptuaginta amplius annos, quibus Florentinis ſeruiuit, prorſus ignorat, quum demum, qui paulo antè vbertate agri, maris opportunitate, nauali gloria ædificiorum pulchritudine, ciuium virtute, opibus ac inſtitutis, florēti quondam vrbi Romæ exequari poſſe videbamur: ad extremum deſerti à ſocijs, & à ſæuiſsimis hoſtibus ſubacti, à tanto rerum faſtigio in eas luctuoſæ ſeruitutis miſerias cecidiſſemus. Nobis hercle, non vnius hominis, cuius auaritia, crudelitas atque libido, aliquando vel Deorum reſpectu, vel metu hominum, vel ipſa ſatietate finiuntur, dominatus erat ferendus: ſed ab infinita propè multitudine, quæ tyrannorum mores prorſus induerit, perpetua ſucceſsione, omnis generis iniuriæ & calamitates patiendæ erant: & quod miſerias accumulat, compreſſo animi dolore ſuſtinendæ: ſic vt nemo Piſanorum, aut priuatim aut publice lætitiam, pacem, requiem, vllo vnquam tempore ſibi expectandam arbitraretur. Quum Florentini vno conſenſu per manus tradito, malignè conſpirantes, antiquitati & decori vrbis, ciuium fortunis, alienæq; demum induſtriæ plurimum inuiderent: nosq; paulatim omni honore ac omnibus priſtinæ felicitatis inſtrumentis ſpoliarent: maritima negotiatione ante omnia fuit interdictum, mox ademptus ager, pręſcriptæ leges, vectigalia noua excogitata, arces ceruicibus impoſitæ, & cuncta demum veteris dignitatis iura, commoda, ornamenta, impotenti rabie penitus ablata. His tantis ærumnis & cladibus deformata ciuitate, factum eſt, vt nobiliſsimi quique Piſanorum, qui neq; ſeruire, neque patriæ interitum oculis intueri poterant, paulatim in alias terras, natali ſolo, paternis domibus, maiorumque ſepulchris ſponte relictis, emigrarint. adeoque ciuitatis facies paucis annis immutata eſt, vt nemo Italus vel externus, ſi fortè Piſas repeteret, reperiretur, qui antiquæ amplitudinis ac opulentiæ recordatione, miſerijs noſtris non illacrymaret: & ſimilem quoque cladem ipſis Florentinis, qui adeò inclementer atque crudeliter imperarent, imprecaretur. Itaque nobis in luctu ac mœrore vitam traducentibus, Gallorum aduentus occaſionem præbuit repetendæ libertatis: Dijsque bene iuuantibus fortiter iugū excuſsimus, ac publice ſacramento adacti, fortunas, corpora, atque animos pro libertate deuouimus. Neq; hactenus tot eorum minæ, tot inſidiæ, totq; hoc in-

terne-

ternecino bello armorum conatus nobis obfuerunt: melioribus enim auspicijs libertas defenditur, quàm eripitur. Viri hercle fortes, emori potius liberi, quàm serui cum ignominia viuere didicerunt. Nam si per se indignum est, & miserum alienæ libidini seruire, etiam illud longè grauissimum Pisanis videtur eorum ferre iugum, qui neque vetustate originis, neque bellica virtute, neque vlla in re sibi omnino conferendi esse uideantur. Quid enim magis intolerandum est, quàm vt Florentini libertatem illis inuideant, qui ante Florentiã conditam liberi florentesque fuerunt? Idque in alio ferendum velint, quod ipsi penitus reformidant & excutiunt? Ipsi inquam Mediceos, qui nunquam nisi summa cum moderatione atque modestia publicis rebus præfuerint, quique patriam egregijs omnium virtutũ monumentis exornarint & illustrarint, ferre non potuerunt: nos illos, qui ad vrbis nostræ luctum, miseriam, vastitatem nati esse videntur, æquissimis animis feremus? Hinc quoque eorum impudentiam insanamque cupiditatem agnoscere potestis, quum sceleratis consilijs, & vti sperandum est, funestis, nullo totius Italię, vel salutis, vel dignitatis respectu, ipsi Itali contra Italos cum barbaro rege ad subigendam vastandamq; Italiam fœdus percusserunt, & tot principum fœderatorum authoritate atque potentia insolenter contempta, pecuniam ei ingentẽ numerarunt: auxilia, com meatus & transitum redituris barbaris obtulerunt: scilicet vt vos his in castris oppressos, fugatos, et vrbibus vestris expulsos videant: aut certè hunc vestrum, parata iam victoria, de exactis Gallis, liberataq; Italia triumphũ retardent ac interpellent. Quibus de causis ęquissimũ videtur, vos pręcipuè Venetos qui per octingentos annos augustum libertatis nomen religiosè coluistis, & fortissimè defendistis, eorũ fortunę misereri, qui à vobis opem implorant, vt libertatem, quam vi sibi ereptam, Deorum beneficio recuperarunt, liceat retinere. Te quoq; Ludouice Sfortia, qui & iure hospitij quum exulares, & sanguinis affinitate quæ maiores tuos respicit, & veteris patrocinij Vicecomitũ, in quorum clientela semper fuimus, haud obscura necessitudine Pisanę ciuitati cõiunctissimus existimaris, vehemẽter obsecramus, vt nos liberos & incolumes esse velis. Quod facilè præstabitur, si auxilia nõ modò de libertate, sed de vita retinenda dimicantib. opportunè submiseris. Quæ etiam optimo iure tibi essent propere transmittenda, si nos neq; clientes tui essemus, neq; vllum libertas nostra vel amissa vel retenta, ad vniuersi belli fortunã inclinandam momentũ haberet. Nõ modò enim aduersus cõmunis totius Italię fœderis hostes, publicęq; salutis oppugnatores necessaria ac iustissima arma ferrẽtur, sed in eos etiam, qui ab omni hominũ annaliumq; memoria infesti maiorib. tuis fuerũt, quiq; Gallos & Germanos, infestissimas Italico nomini nationes, in Italiã euocarunt, vt Vicecomites domo regnoq; expellerent: et florẽtissimã Italię partẽ, externis ferisq; gentibus inuadẽdam possidendamq; preberẽt. Si vestra igitur interest, vtrij qui quũ primũ nos expugnarint & oppresserint, ad vos extemplò oppugnãdos perdendosq;, opes, consilia, arma sint conuersuri, proprio bello distineantur, nostroq; periculo reprimantur, opem ferre maturetis oportet: nam si salutem clientium vestrorũ neglexeritis, audacia profectò hostium in immensum successu crescet, nec facilè postea, quũ adaucta mala ingruerint, cõmunibus periculis occurretis. Porrò si vestro beneficio erimus conseruati, non modò quas dederitis leges lęti accipiemus, sed in ditionem potestatemque vestram vltrò concedemus, omnis enim reliqua vitæ conditio, modò Florentinis minimè seruiamus, sum-

ma nobis erit libertas. eorum siquidem iugum nemo vnquam viuus subibit: nã si à vobis deseremur, egregiè moriendo saltem aliquem à virtute constantiaque animi perennis gloriæ fructum feremus, & memorabili interitu Pisanos minimè seruire voluisse testabimur. Ludouicus Venetique legati, qui antea intercepto Florentinorum nuncio cum publicis literis, eorum consilia planè cognouerant, Pisanos bono animo esse iusserunt, polliciti q; sunt eorum libertatis ac salutis se pręcipuã habituros curam, et propediẽ cum auxilijs Fracassum San seuerinum esse transmissuros, iniuncturosque Adurnijs fratribus, vt in parandis atque administrandis his rebus, quæ bello vsui forent, amicè ac liberaliter Pisanis adessent, atque eos terra marique, quantis maximè possent opibus iuuare maturarent. Nec multò post Gerardus Boncontes Pisanus, qui Taurini apud Carolum legatus fuerat, ab Genua trecentos pedites & tormentarij pulueris sagittarumque & armorum omnis generis magnam copiam, duabus biremibus Pisas aduexit, confirmauitque ciuium animos, quum Nouariam iam propè fame subactam esse, nec Gallos obsessis opem ferre, duobus magnis oppositis exercitibus, ausuros prædicaret, affirmando breui futurum, vt Florentinos initi cum Gallo fœderis omnino pœniteret. Quando cæteri Italiæ principes, pulsis Gallis, in eos tanquam publicæ libertatis proditores, arma protinus essent conuersuri. Itaque Pisani sublatis animis in tam propinqua spe auxiliorum, ad munienda suburbana ædificia, quæ tum erant extra Martianam portam, omne studium contulerunt: paucorumque dierum spatio perpetuam munitionem, ab extrema suburbij porta ad Arnum amnem, procul ab arce quingentos passus Antracio minimè prohibente perduxerunt, vt omnis adeundæ arcis facultas Florẽtinis eriperetur. Siquidem Arnus à Spinea porta, vbi pons est lapideus arci coniunctus, vrbem egreditur: arcemque ad læuam manum pręterluit. Ædificia verò suburbana quę diximus, à Martiana porta in longitudinem curuata adeò porriguntur, vt ab eorum capite extremo, vbi altera ingens porta antiqui operis visitur, perductis ad Arnum munitionibus, arx ipsa vndique cingeretur. Sed vix dum perfectis Pisanorum operibus, Florentini duces copias omnes trifariam diuisas in conspectum vrbis adduxerunt, eo potius consilio, vt quid nam propositi de tradenda arce Antracius haberet, accedendo certius explorarent, & Pisanos ab eruptione deterrerent, quàm vt suburbium oppugnare adorirentur, quod sine iusto tormentorum apparatu capi minimè posse videbatur. Verùm quum Antracius neque vexillum album proponeret, quo tutus ad arcem accessus indicaretur, neque vlla propensi pacatiq; animi signa daret, Pisani minimè contineri potuerunt, quin extrema suburbij porta confestim erumperent, & pauci cum magna hostium multitudine congrederẽtur. Quoniam loco maximè fidebant, qui tutum intra portam receptũ cedentibus ipsis ostendebat: tormentaque etiam in munitione iuxta portam collocarant, quæ in proruentes hostes, quum opus foret, se protinus emissuros sperabant. Non tulere petulantiam insultantium Pisanorum Florentini, extemploque ante alios Ranuccius Martianus, qui agminis frontem obtinebat, plures simul turmas cataphractorum equitum conglobauit, factoque vehemẽti impetu, Pisanos pellendo sternendoque ad portam vsq; præcipites egit, tanta celeritate persecutus, vt pilę tormentorum, quum ea, vt in repentino casu sępe accidit, à Pisanis trepidè librarentur, supra capita hominum prouolarent, aut certè paucos vulnerarent. Ipsi quoque pedites conspicati hostium fugam,

vndi-

vndique procurrerunt, vnoque fermè tempore & Montanus ab eo suburbij latere, quod meridiem spectat, hortorum septa maceriasque & nouas munitiones perrupit, & per ędificia in ipsum suburbium peruasit: & Cyriaci cohortes, id quod diximus ad Arnum pertinere, munitionis brachium superarunt: & Montedolius equitibus immistus portam, nequicquam ad fores obluctantibus Pisanis, inuectus est. Tum verò Lucius, in tam repentino grauique amittendæ vrbis periculo suis non deest: cum conferta equitum ala per medium suburbanæ viæ spatium in hostes procurrit, adhortatorque insignis et bellator egregius prælium renouat, sustinetq; fortiter hostium impetum: & à Martiana porta Pisanorum validam manum in auxilium euocatam festinare iubet. Pugnabatur in ipsis viæ angustijs acerrimè, sed Pisani ab hostium vndique vrgentium multitudine maximè prem ebantur, quum ab omni propè latere circumuenti, quid magis cauendum, aut pro salute tentandum foret, in tanta rerum perturbatione nèscirent. Sed dum Lucius & cæteri viri fortes incumbentium impetum sustinere conantur, Paulus Vitellius cum suo equitatu ab vlteriore ripa reperto vado Arnũ transgressus, paulò infra munitionẽ in ipsum suburbium improuisus aduolauit. Cuius aduentus quum id præter omnium opinionem accidisset, quòd nemo amnem eo in loco trãsiri posse crediderat, adeò Pisanorum animos perculit, vt quum se vrbe auxilijsq; interclusos esse conspicerent, conuersi in fugam & cursu ac timore plurimum incitati ad portam maximo impetu deferrentur. Perturbatis ac fugientibus Martiani Vitellianique equites insistere: & quum toto viæ spatio Pisani multis illatis acceptisque vulneribus exacti intra vrbis portam compellerentur, nonnulli ex Vitelliani permisti hostibus ingressi sunt. Ne verò omnes simul irrumperent, & vrbs caperetur, Galli ab arce tormenta emittentes, et sagittas saxaque maximè in subiectam turbam sine vllo discrimine iaculantes, Florentinos auerterunt. Ipsi quoque Pisani sicuti temerè eruperant, ita singulari constantia irruentes represserunt: & valuas totius multitudinis impressione propulsas celeriter occluserunt. Periêre in limine plerique viri audaces, ipseque Lucius ante alios vulneratus: cui etiam Paulus Paranius Martianæ alæ præfectus gladium ab longiore capulo correptum magna vi & summa cum laude dum cominus pugnaret, è manu extorsit. Paulo quoque Vitellio dextrum crus, quod sine ocrea processerat, lancea traiectum, et Vitellotius lapide ictus. Pisanorũ autem ex numero, Petrus Gambacurta, cuius maiores quondã vrbis imperium tenuerãt, et Marianus Orlandius eques illustris exclusi captiq; sunt. Florentini occupatis suburbijs, omni bellico hostium apparatu, & in primis Passauolante ingenti æneo potiuntur: magnã quoq; copiam, cùm vini in cellis & lacubus, vti vindemiæ tempus offerebat, tũ etiam frumenti quod erat in subterraneis scrobib. reconditum, inueniunt, & in ipsis suburbanis ędificijs castrametantur, erectis continuò contra portam munitionibus, vt hostes ab eruptione cohiberent. At Pisani, cum animis vix dum receptis reputando quale periculum, & sua temeritate, & hostiũ felici audacia subijssent, attoniti, & pauentes cogitarent, se deorũ immortaliũ cura nõ modò seruatos, sed eademũ die primũ natos se esse fatebãtur. Proq; summo beneficio gratis animis accipiebãt, quòd Antracius fidẽ, quanq̃ ambiguis tantũ promisis datam, in eo periculoso discrimine minimè fefellisset: et tormẽtis emisis hostiũ impetũ opportunis. tẽpore retardasset. Ea nocte nemo ciuium fuit, qui corpus vel recẽtis pręlij labore defatigatũ, quieti somnoq; dederit. Decuriones quoq;

Lucium inuiſerunt, vrbis ciuiumque omnium ſeruatorem appellantes, quòd non modò incredibili virtute omnibus periculis fortiter occurriſſet, verum ob id, quòd paulo antè diuino conſilio ſuburbium minimè defendendum, ac omnino deſerendum eſſe cenſuerat: & cum primi equites Piſani ipſius iniuſſu temerè extrema porta erumperent, reclamando ac deterrendo retinere conatus fuerat. Poſtera die Fracaſsius ad Serchij amnis hoſtium nauigio delatus, Piſas peruenit: cuius aduentus, vel ob id omnibus gratiſsimus fuit: quoniam cum Lucio, cui ſororem in matrimonium collocarat, eoſdem ſenſus in gerendis rebus, nulla interpoſita æmulationis dubitatione, habiturus eſſe videbatur. Applicuit etiam ab Genua ſcriba Venetus, pecuniamque attulit ad conducendam veteranorum cohortem. Triduo pòſt Antracius in gratiam, vt poſtea creditum eſt, Delanciæ virginis, ſe arcem Piſano populo traditurum pollicitus eſt, ea lege, vt ſi Carolus intra centeſimum diem in Ethruriam nō rediret, arx penitus ab radice dirueretur. Interea Piſani ad alendum pręſidium Gallicum ſingulo quoque menſe bina milia aureorum nummûm, & quum primum arx euertenda traderetur, donariui nomine quatuordecim milia ſibi numarent. Ea omnia vti Gallus poſtulabat, obſidibus datis, & cōfectis de more publicis tabulis, decuriones pro ciuibus præſtituros receperunt. Rebus eo modo cōpoſitis, Antracius tormenta duo inuſitatæ magnitudinis rudi veterum ſeculo fabrefacta, quorum alterum ab inſculpta aue Columbina, alterum verò ab terribili ictus violentia, Deſperata vocabatur, Piſanis vendidit. Ea totius populi concurſu, funibus ſubiectisque ſucculis ab arce ad eam muri partem ſunt conuecta, quæ inter Barbaianum propugnaculum, & Pagianam portam, intercedente Arno, ſuburbana Martiana proſpectabat. Ibi perforato muro ampliores paſsim feneſtrę ſunt patefacte, per quas ingentes ſaxei globi in omnes caſtrorū hoſtilium partes, cum maximo omnium terrore atque periculo emittebantur. Erat quoque ſummus murus per interualla pinnarum minoribus tormentis adeò egregie inſtructus, vt nullis prope temporis momentis ab infeſtandis hoſtibus ceſſaretur. Piſana etiam iuuentus per ſe acris, & vindictæ decoriſque auida, certatim cum Lucianis militibus ſæpius erumpebat. Fuitque inter multas eruptiones, ea maximè inſignis, qua Fracaſsius a Porta Maritima ſub occaſum Solis, eductis omnibus copijs improuisò hoſtes inuaſit: nam eodem tempore ex conſtituto, Galli à Martiana porta in gratiam Piſanorum repentino egreſſu, magniſque clamoribus editis erupere, & qui ad Barbaianum erant trans Arnum, tantam vim pilarum, diſploſis illis ingentibus tormentis, & minoribus colubrinis, in ſuburbana tecta adegerunt, vt equi, virique fortes pariter & ignaui, cum nullus locus periculo vacuus relinqui videretur, attoniti ac terrefacti fœda trepidatione vndique diffugerent, & totis caſtris cuncta pauore ac tumultu complerentur. Ea die caſtrorum munimenta ægrè ſunt defenſa, & plerique milites & inſignes equi tormentis diſcerpti. Poſtero die Arnus imbribus auctus intumuit vſqueadeò, vt ſummis aggerum labris exæquaretur. Qua re animaduerſa, Piſani magnam multitudinem agreſtium ad Laianum vicum conduxerunt, vt curſum incitati amnis auerterent, præciſiſque aggeribus, vbi maximè caſtigabatur, in depreſſa hoſtium caſtra profluentem effunderent. Sed Florentini duces cognito hoſtium conſilio: miſsis ad Laianum ſagittariorum turmis quatuor, & cohortibus duabus pręſenti periculo celeriter occurrerunt: & ne quid ſimile in poſterum hoſtis moliretur, perpetuas equitum

ſta-

ſtationes qui ripas cuſtodirent, toto eo fluminis tractu diſpoſuerunt. Interea Lillenſis Gallus, qui allatis mandatis regis, Antracium, vt arcem dederet, precibus nequicquam fatigabat, febre correptus, Florentinis in caſtris moritur. Eodemque tempore certiſsimi nuncij de pace ad Nonariam facta, & Piſas et in caſtra perferuntur. Quibus de rebus, quum Piſani omnibus conceptæ lætitiæ atque hilaritatis ſignificationibus, ſe omni propè periculo in poſterum liberatos oſtendiſſent, Florentini abiectis præſentibus conſilijs, à Sanſouino in ſuperiorem Arni vallem copias reduxerunt. Triduò poſt Arnus iterum autumnalibus pluuijs adeò creuit, vt vnuſquam tentandi vadi ſpes vlla relinqueretur. Propterea Lucius nullas veritus inſidias ſtatim ad Capronā, quæ eſt rupes viæ imminens, à qua altiſsimi montes initium ducūt, cum curulibus tormentis cōtendit, & è citeriore amnis ripa, caſtra hoſtium poſita inter Septimum & ſanctum Caſcianum infeſtare cœpit. Piſani quoque milites, qui Caſcinæ in præſidio erant, ſæpius erumpebant, & commeatus, & ipſos præſertim pabulatores intercipiebant: tantaque erat his in locis pabuli difficultas, vt ex vitium arundinumque folijs magna pars equorum aleretur, & vulgus militum moliti tritici penuria laboraret. Quibus affecti incōmodis duces Florentini, quòd et hyems ſuberat, & inclinante autumno fœdę admodum tempeſtates inciderant, Pontefaccum, & Pontaderam in hiberna conceſſerunt. Per eos dies quū Galli arcis cuſtodes pabulum quod in maritimis vicis erat inſolenter diriperent, & id contra Fracaſsiani Piſanorum conceſsione obnixè armis tuerentur, aliquot vtrinque in ipſa rixa interfecti ſunt, exciuitque rumor cruentæ contentionis ab vrbe vtriuſque partis auxilia, ac niſi Piſani, in eo tumultu ad arma vocati, Gallis opportunè fauiſſent, luctuoſum omnino facinus editum fuiſſet. Sequenti die Fracaſsius Piſanis iratus, quòd aduerſum ſe pro Gallis ſtetiſſent, vt erat ingenio maximè repentino, abducta parte præſidij Piſis exceſsit, & in Galliam Ciſalpinam profectus eſt. Non multis verò poſt diebus Antracius, cuius animus æger incredibili Delantiæ virginis amore deflagrabat, decurionibus Piſanis, matronarumque nobiliſsimis in arce epulum dedit: & choreas ad tibicinum concentus ipſe ante alios duxit, omnibuſque humanitatis officijs teſtatus eſt, quum primùm ex fœderis præſcriptione annus foret exactus, continuò arcem Piſano populo ſe dediturum: neque ſponſioni fides abfuit, quanquam à Florentinis mirificè ſollicitaretur, per quos ingens auri pondus, ſi Piſanos excluderet, ipſi Antracio, et nominatim ſingulis centurionibus offerebatur. Calendis namque Ianuarijs aduocata populi concione, atque indictis ſupplicationibus arcem dedidit, tranſmiſsis Petraſanctam obſidibus, vt in eius oppidi arce, quo ad promiſſa pecunia foret numerata, cuſtodirentur. Mox verbis conceptis decuriones in verba Caroli Gallorum regis ſacramento adegit: tantuſque præ lætitia eodem temporis puncto emiſſorum tormentorum ſtrepitus, vt Florentinis in caſtris in ſpacio octuaginta amplius ſtadiorum ſit auditus. Qui ſeditionem inter Piſanos & Gallos ſubortam rati, ne occaſioni deeſſent, copias expeditas vſq; ad ſecundum lapidem properanti agmine fruſtra produxere. Piſani eodem die Antracium ac omnes vno nomine Gallos ciuitate donarunt, quibus etiam domos prædiaque Florentinorum, iam initiò recuperatæ libertatis publicata decreto publico adiudicarunt. Nummus ſubinde in honorē Caroli regis cum liliorum nota percuſſus, & arx ipſa concurſu totius populi incredibili celeritate ſolo æquata eſt. Nec multò poſt Galli qui Sergiani arces cuſtodi[illegible]

Aa

tracij exemplum secuti eas Genuensibus magno auri pondere accepto, vendiderunt. Is quoque Rosius Bastardus Lignini e Lucemburgensi familia propinquus, qui Petrasanctæ præerat, Lucensibus triginta milia aureorum nummûm numerantibus, oppidum arcemque tradidit. Qui postea auaritiæ ac proditionis infamia notati, pulsique Galliæ finibus perpetuò exularunt. Cæterum præsentem Pisanorum lætitiam ingens cura conquirendæ pecuniæ magnoperè minuebat: persoluendum enim erat pretium coemptæ arcis, æneorumque tormentorum quod publicè & priuatim exhaustis grauissimum erat, quum quadraginta milia aureorum nummûm summam omnino superaret. Sed tanta erat omnium alacritas pro defendenda libertate, vt vltrò nobiles matronæ ornamenta sua, annulos, monilia, fibulasque zonarum conferrent: quæ omnia Lucensibus pecuniosis mercatoribus in mutuam pecuniam pignori mittebantur. Sed has etiam etiam ærarij difficultates opportunè atque mirificè subleuauit Lusitana nauis, quæ ad ingentem vim nocturnæ tempestatis, submersis magna ex parte nautis, supra ostium Auxeris amnis, cum pretiosis mercimonijs in littus eiecta est. Tantum enim pecuniæ Pisani vix toto vertente anno in bellicos sumptus impenderant, vt nihil iam veteris argenteæ suppellectilis vsquam reperiretur, & vectigalium reditus multò quàm anteà deteriores facti essent, præuertentibus eos publicanorum vsuris, qui publicam egestatem ab initio præsenti pecunia subleuarant: adeò vt iam quosdam ciues, si bellum foret diuturnum, recuperatæ libertatis pœniteret. Igitur quum se impares opulentis hostibus faterentur, atque opem, ne incœpto absisteretur, vndique implorãdam omnes censerent, oratores maximè industrij & eloquentes ad principes Italiæ delecti sunt. Iêre ad Ludouicum Sfortiam Marianus Pecciolus: ad Alexandrũ pontificem Augustinus Dunitius: ad ipsos verò Venetos Bernardinus Agnellus: & in Galliam ad Carolum Petrus Griphus, vt frequentius Florentinorum legationibus occurreretur, qui in aula regia largiendo atque agendo procerum animos Pisanis infestos reddere contendebant. Nec multò pòst Sfortia tuendis Pisanis intentus, Ludouicum Mirandulam cum ala equitum, & trecentos Germanos pedites Pisas misit. Eodem quoque tempore Veneti, id Sfortia enixè flagitante, Paulum Monfronum virum fortem, & Socinum Benzonum cum vtriusque armaturæ equitibus ducentis, Iacobumque Tarsiam veteranæ cohortis præfectum, & cum his Franciscum Iudecam quæstorem cum pecunia misêre. Ludouicus enim quanquam aduersus Florentinos, quòd vni omnium in amicitia & societate Gallorum communium hostium remansissent, Pisanorum libertatem tueri videretur, occulto tamen exitialique consilio Pisarum imperium affectabat: nec obscuro quidem iure, quòd id reguli Vicecomites, ipsius progenitores quõdam tenuissent. Sperabat enim eam ciuitatem antiquis ac recentibus beneficijs sibi obstrictam, attritis paulatim diuturnitate belli Florentinorum opibus, aliquando in ipsius potestatem vltrò concessuram: & quũ se imparem ducendo bello cerneret, Venetos Pisano bello alligare, & aliena impensa ad id quod inani spe conceperat, gradum sibi facere contendebat: ratus Venetos nunquam adeò impudentes vel insanos fore, vt eam vrbem vltra Apenninum sitam, & spectantem ad Tyrrhenum mare, quod ab eorum negotiatione penitus esset diuersum, adijcere imperio cum summa hominum inuidia cogitarent. Sed ipse rerum exitus, qui simulata omnium consilia patefacere solet, Venetos validiore aliquanto quàm Ludouicus, sed occultiore ambitio-

nis

nis inſania laboraſſe declarauit. At Florẽtini maiore quàm antea cura atq; apparatu bello intenti, ſæuis adhuc hyemis tempeſtatibus, arcem apud vada Volaterrana terra marique obſeſſam, ac tormentis demum quaſſatam ceperunt: Piſanisque mari opem ferre conantibus, eorum biremis altera onuſta armis & commeatibus, in proximo Liburni littore naufragium fecit: altera cum myoparonibus aduerſo rapta vento, Lunenſem portum tenuit. Quo ſucceſſu Florentinorum claſsicula ad Arni oſtium prouecta, aliquot Ligurum et Tuſcorum nauigia, quæ frumentum Piſanis importabant, intercepit. Cæterum Franciſcus Siccus (is enim à Carolo poſt Tarrenſem pugnam ad Florentinos redierat) receptis Vadis ad Buttum oppugnãdum cum magna parte copiarum eſt profectus: ſubuectisque tormentis circumiectos colles occupauit, ne vllus ad oppidum aditus pateret, ſi Piſani ſuorum periculo adducti auxilio properare conarentur. Neque Siccum opinio, quam de eorum aduentu conceperat, omnino fefellit: accedentibus nãque expeditis Piſanorum copijs ad ipſas collium munitiones, atque his egregiè repulſis, oppidum ſimul atque ipſi milites deditionem fecerunt. Per eos quoque dies ſancti Michaelis vicus qui ad Verruculę montem pertinet, expugnatus eſt, quum fruſtra ad opem ferendam ab arce Piſani decurriſſent: cohortes quoque ad expugnandam Verruculam per ardua montis ductæ, commiſſumque eſt prælium vehementi vtrinque impetu: verùm ad extremum Florentini iniquitate loci & telorum ac lapidum maximè procella retardati atque deiecti, re infecta ad ſanctum Michaelem rediere. Sequenti die Siccus ad expugnandum Calcium cõtendit. quod vbi Piſis eſt nunciatum, inito conſilio vt laborantibus opem ferrent, complures eximiæ agilitatis ac fortitudinis milites ex Caſcinæ Vicopiſanique præſidijs detractos, in arcem Verruculę euadere iuſſerunt, vt quum ex edito equitatum per campos appropinquare conſpicerent, hoſtes in oppugnatione oppidi occupatos ab diuerſa parte adorirentur. Sed Lucius qui copias militares, magnamq; agreſtiũ multitudinem ad terrendos hoſtes in conſpectũ Calcienſium adduxerat, præoccupatos antea colles à Siccianis ſubire non potuit, alacriter tamen Verruculani deſcenderunt, illatique magno impetu in primam ſtationem caſtra ab ea parte irruperunt, interfectisq; circiter quadraginta militibus, multis captis, & ſupra centum vulneratis, incolumes per aſperos montis calles in arcem redierunt. Quibus rebus animaduerſis præſidij præfectus, quòd muri aſsidua tormentorum vi, ſolo propè æquati erant, deditionem fecit. Amiſſo Calcio, Piſani molendi tritici difficultate laborare cœperunt, quoniam omnes eius tractus frumentariæ molæ Serchio amni impoſitę, in poteſtatẽ hoſtium deuenere. Biduo poſt quum in conſilio ducum omnium ſententiæ conueniſſent, ducere ad Verruculam atque eam expugnare decretum eſt: erat enim Piſanis omnibus, qui repentinis decurſionibus itinera infeſtabant, in eam arcem tutiſsimus receptus: eaq; pro ſpecula (vti ſuperiore libro docuimus) vtebantur. Itaque circiter duo millia peditum, & quadringenti leuis armaturę equites cum tormentis minoribus in ſummum cacumen, vbi arx erat, mittuntur. Cæteras copias, cataphractosq; pręſertim Siccus ſub Butto oppido in exterioribus ædificijs continuit, vt ſuis Verruculam oppugnantib. pręſidio eſſet: & quæ vſui forẽt ex propinquo ſubminiſtraret. At Lucius cognita hoſtiũ profectione, ſimilem Verruculanorum & Calciẽſium oppugnationis exitum veritus, vt ſuorum periculo occurreret, & Calcij in conſpectu in ipſius nuper amiſsi dedecus audaci aliquo

facinore resarciret, nocturna expeditione cum delectis equitib. ex Sfortianorũ Venetorumq; auxilijs, ac ipsa Pisana iuuentute, Buttum aduolauit. Cæsisque repentino aduentu, qui excubias agebant, priusquàm hostes arma caperent, in media castra penetrauit. In ea omniũ subita consternatione, ex numero resistẽtium circiter triginta sunt interfecti, capti verò plures, & equi partim sarcinarij, partim militares paulo minus trecenti, cæteros proximæ conualles nemoraque texerunt. Siccus ipse ad oppidi portam cursu se proripiens, quum ea præ timore validis vectibus esset obfirmata, funibus in murũ ab oppidanis est sublatus. Qui verò Verruculam oppugnabant, cognita suorum clade, digressi summo cacumine ad montẽ cui ab asperitate Doloroso nomẽ est, propè Buttũ se recepere, atque inde diuisis inter se copijs, duces Bientinam, Pontaderamq; reuersi sunt. Ex aduerso Pisani Paulum Manfronũ cum Venetis copijs apud Vicopisanum, Ludouicum verò Mirandulam Germanosq; vltra Arnum Cascinæ collocarunt. Rannucio Martiano ex Pontadera cum Sfortianis res erat: à Sicco autẽ cum Manfronianis è Bientina bellum gerebatur, neq; vlla prętcribat dies, quę aliquo pręclaro belli facinore nõ esset insignis: virtute enim, insidijs, audacia, nouisq; artibus quotidie certabatur. Is namq; regionis erat situs, admirabili naturę varietate in patentes cãpos, et vestitos arboribus colles terrenosq; tumulos, cauas valles, emissaria, paludesq; distinctus, vt duces sicuti eorum ingenia ferebant, siue vera vi, siue astu ac dolis certandum foret, ad res gerendas cohortari atq; incitari viderẽtur. Ab Bientina campi pabulo vberes ad Vicopisanum vsq; pertinẽt, qui palude, collibus atq; Arno amne clauduntur. In hos Siccus, vti erat in omni militię munere peracutus et sagax, Manfronum facilè elici, & ex insidijs opprimi posse iudicauit: quòd sciret hominem natura maximè pugnacẽ, & propterea, vti plerunq; accidit, apertũ & incautũ, pugnæ studio iniquũ in locum facilè progressurum. Itaq; circumpositis insidijs, edoctisq; militibus quid fieri vellet, quũ signum proponeretur, leuẽ emisit armaturam, quę in conspectum oppidi se daret, pabulatoresq; consectando, maiore quàm anteà licentia vagaretur. At Manfronus, qui ex oppido cuncta despectabat, vbi pabulatores ac milites, qui eis pręsidio simul exierant, maiore hostium numero vrgeri videt, Ioannem Rhauẽnatem, Ioannetumq; Pallaiam cum expeditis turmis celeriter emittit: moxq; ipse cum graui armatura equestri, subsidiarijsq; peditibus subsequitur. Idem facit Siccus accitis è proximo cataphractis, pręliumq; auctis vndiq; viribus, tanta animorũ alacritate committitur, vt magnorũ exercituum species spectantiũ oculis prębcretur. Nemo enim eques adeò segnis erat, qui hastam in aduersa acie nõ perfringeret, & gladijs eductis, collatisq; equorum pectoribus, cum hoste misceretur. In eo peracri concursu quum multi equites prostrati, & equi plures conuulnerati essent, Florentini Sicci monitu gradũ referre, & timoris simulatione terga vertere cœperũt: nec Manfronus ingenio suo deest, suos cohortatur vt acriter instent, neq; perterritis restituendę aciei spatiũ relinquant. Ipseq; vehemẽti impetu in terga abeuntium cum delectis equitibus inuehitur: & pugnando, magnũ camporum spatium prætergressus, ad occultatos hostes peruenit. Tũ verò ex insidijs nouę vndiq; turmę cohortesq; cõsurgunt: Venetę copię circumueniũtur, ipse Manfronus fortiter rem gerit, densari quàmmaximè turmas iubet, & signa ad oppidũ retrouertit. pugnatur aliquandiu in orbem summa constantia, sed incidentib. vndique hostium cuneis Manfroniani funduntur, & dissipati passim à pluribus

ribus opprimuntur. In ea fuga Venetæ alæ vexillifer cadit: Pallaia equitum præfectus capitur: ipſe Manfronus atque Rhauennas vulnerantur: pedites equitesque plurimi in fugam ſe dedunt. Sed dum parta victoria Siccus incredibili lætitia afficitur, hoſtesque perſequitur, tormenti minoris glande traiectus concidit, magno quidem illudentis fortunæ caſu, quando ea pila in ſpatio trium amplius ſtadiorum ex oppidi turre in incertum emiſſa, ipſum vnum victorem ducem, miraculo quodam ſuſtuliſſe videretur: ita vt ea victoria, quanquam inſignis, Florentinis haud multum grata fuerit, quæ prudentis ſimul ac ſtrenui ducis morte conſtitiſſet. Sub idem fermè tempus quo Carolus Italia exceſsit, atque hæc in Æthruria geſta ſunt, Gilbertus Monpenſerius Neapoli obſeſſus, Gallorum ducibus, qui eadem æſtate Ferdinandum in Brutijs acie ſuperarant, ſignificauit ſe rerum omnium difficultatibus adductum, niſi auxilia terra aut mari Neapolim mitterentur, diutius obſidionem non eſſe toleraturum. Quibus de cauſis, Galli euocatis ad ſe Andegauenſium partium regulis, coactisque militibus, prouincias inter ſe ita compararunt, vt diuiſo exercitu, alter aduerſus Conſaluum, qui ex prælio Rhegium ſe receperat, & accitis è Sicilia auxilijs bellum renouabat, Brutios tueretur: alter iuſtis itineribus Neapolim ſubſidio obſeſsis ire maturaret. Obegnino Brutij obuenere, Perſiuus adiuncto ſibi Bernardino Sanſeuerino Beſſenniani principe, qui alam vnam equitum & quatuor cohortes ex clientibus ſuis in Brutijs conſcripſerat, per Lucaniam Ebulum peruenit, quod eſt oppidum Picentinorum non longè à Sylari amne præalto in monte poſitum, & profunda vndiq; valle circumſeptum. Ferdinandus eò duces copiasque præmiſerat ad prohibendos tranſitu Gallos, quibus iter erat ad Salernum vrbem. Ipſe Neapoli remanſerat, vt colloquijs Gallorum intereſſet, qui iam de paciſcendis inducijs arcéque dedenda deſperatis auxilijs acturi videbantur. Præerat regio exercitui Thomas Caraffa Matalonij princeps, externæ militiæ prorſus ignarus, ſed cum eo plerique viri militares aderant, & in his ante alios Venantius Camertium regulus, Lucasque Sabellus: Quibus cognito Gallorum itinere, viribusque eorum diligenter exploratis conſilium erat, hoſtes rectà Salernum petentes, modicis itineribus ſubſequi, auertere commeatus, nec prius acie confligere, quàm eos iniquior locus exciperet, opprimendosque præberet: vel quòd maximè vſui fore videretur, continuò ad oppidum cui Lacui paruulo nomen eſt, conuolare: incolisque demigrare iuſsis, concrematoque oppido, ne commeatu ac tectis hoſtis vteretur, Salernum præcurrere. Quo perfecto negotio neceſſe foret Gallos, qui nec cocta cibaria, nec maiora tormenta conueherent, retrò in Lucaniam regredi, deſperata præſertim expugnatione Salerni, quod magnis hoſtium copijs teneretur. Verùm cæteri duces militesque contempta hoſtium paucitate tanto pugnandi ſtudio ardebant, vt incitati ſtolida alacritate ſucclamarent, nequaquam pertinere ad regij nominis tantique exercitus dignitatem, ſi ea victoria quam propè certam exploratamque tenerent, non vera vi apertaque virtute, ſed per circuitus ignauis artibus peteretur. Eam quoque multorum temeritatem præproperi ducis imperium augebat, qui nihil in caſtra præter ſpectatam fidem, & celebris familiæ nomen attulerat. Is enim caſtigatis qui cauta, & minus decora conſilia ſequerentur: Neque inquit: Galli hodie antiqui illi Heroes ſunt, quos ab admiranda vi corporis fabuloſis carminibus Gallia celebrauit, neq; nos omnino fœminæ ſumus in virilem hunc

modum armatę atq; exornatę, vt dubitemus hos barbaros temulento agmine incedentes ad primum statim cõspectum adoriri atq; proterere. Ac simul hæc dixit, pronunciari iussit, vt omnes arma pararent, equosque frænarent: de tertiaq; vigilia omnis exercitus Ebulo sub signis eductus est. Persiuus & Besignanus sub aurorã Sylarim amnem ponte traiecerant, & ad Salernũ iter habebant. conspectis autẽ hostibus, vt æquiore loco aciem instruerent, per tria amplius stadia retrouerterunt agmen: & ingenti sylue quę patentibus campis adiacet, læuum latus applicarunt, ne hostium multitudine tantulę copię circumueniri possent. Erant enim vix mille Heluetij, quibus coniuncti à tergo Brutij pedites octingenti, quadratum phalangis corpus efficiebant. Equites vtriusq; armaturę, Galli, Italiq; circiter mille densati in vnum agmen, lateri peditum adhæsere. At Matalonius omnes copias, veterum morem secutus, qui nostris sæpius funestus fuit, in quinq; acies diuisit, quæ pari fronte ad similitudinem directorum cornuũ à medio agmine extendebãtur, in quo ipse Lucasq; Sabellus constiterunt, septi à læua mille Cantabris, à dextra vero tribus milibus peditum Italorũ. In extremis autem cornib. cum suo quisq; equitatu: hinc Venantius Camers: illinc Hieronymus Tutauilla Sarnensis regulus curabant, eo cõsilio, vt quũ primum Matalonius peditatu pedites Heluetios, equitatu verò equites Gallos à fronte adoriretur, Venantius se cũ turmis suis Cantabrorumq; cohortibus inter hostes & syluã facto impetu protinus insinuaret, & eodem simul tempore læuũ cornu à Tutauilla in latus ac terga hostiũ duceretur, nõ absurda quidẽ ratione, si militũ animi ac acierum motus, quos mille casibus Fortuna subijcit, quum manus cõseruntur, ipsis ducũ consilijs atq; imperijs plenissime responderent, vt tum forte accidit Nam pręter id quod Aragonia acies eo loco imprudenter erat collocata, vbi aduersi orientis Solis radij militũ oculos magnoperè perstringebant, ob id etiam temerè instructa videbatur: quoniam ordinib. modico interuallo disiunctis, neq; satis roboris inerat ad consistendũ, neq; singulis tantũ spatij relinquebatur, vt si circumagere conuertereq; aciem oporteret, fieri nõ posset, quin mutuò se implicarent, ac perturbarent: sed quod magno fuit detrimento, & militiæ videtur execrandũ, miles ipso tyrocinio alacer, quũ nec dicto parere, nec bene pugnare didicisset, neutrum disciplinę munus impleuit. Namq; vt primum à longe emissa fuere tormenta, aliquot nobiles splendidiq; equites, vt cæteris spectatæ virtutis decus præriperent, iniussu extra ordinẽ inclinatis hastis, alij post alios, certatim equos in aduersos hostes concitarunt. Quorum impetum, quum densata incõcussi agminis fronte Gallicus equitatus excepisset, non nulliq; aduersis hostium hastis induti repulsiq; ex equis cecidissent, reliqui omnes extemplo retrouertentes equos vehementi ac tumultuario quodam recursu in Cantabros inciderunt, totamque eorum aciem perturbatam à dextro latere in Venantianam alam propulerũt, ita vt fluctuantibus prrmentibusq; Cantabris, equitum ordines non modò impulsi, verũm etiam prostrati soluerentur. Eodem quoque temporis momento Aragonij pedites incitati cursu, Heluetios pari temeritate sunt adorti: nam quum alij scutati intortis hastilibus gladios stringerent, alij aut aurita venabula, aut rhomphæas adunco ancipitique ferro lato præfixas ferrent, ad ipsum corpus phalangis longiores lanceas erectij modo prætendentis, peruenire minimè potuerunt. Tantaque consecuta est animorum commutatio, vt qui modò singulari ferocia summaque alacritate præcurrerant, retrò statim, facto virium

periculo,

periculo, suorum maximè intercurrente equitatu pauidi verterentur. Persiuus tantę rei miraculo stupefactus, ne Fortunæ contra spem obnixè fauenti deesset, gradum intulit, & supra aceruos hominum equorumque cadentium audacter progressus, quod vix credibile est, semihoræ spatio, penè sine suorum vulnere hostium copias profligauit. peditatus Italicus fermè totus ab Heluetijs est concisus, ac simul deleta cohors vna insignis audaciæ, quam ex sicarijs Neapoli conscripserant, periereque dum cæteri terga verterent, egregiè repugnando strenui centuriones, Henricus nobilis Corsus, Aloisius Squarcia, & Vincentius Capecius. Cantabros armis expeditos atque agiles, densissimæ syluæ, armatis haud facilè penetrabiles protexerunt. Matalonius verò cæterique duces multis equitibus amissis, Ebulum fœda fuga petiuere. Sed dum ęgrè intra portam reciperentur, & Galli equites tergis inhærerent, Venantius constanti vir animo, hostium impetũ à nouissimo agmine fortiter sustinens, egregieq; dimicans, capitur. Cęteri porrò equites numerò fermè trecẽti, capto circuitu per iniqua loca ad auersam oppidi portam peruolarunt. Verùm tanta erat in oppido omnium consternatio, vt nemo esset qui portam aperiri permitteret, vel tendentium ad muros pro salute supplices manus, periculo permoueretur. Sed Galli sicuti imperitia ignauiaque hostium victores euaserant, ita pleniore vti victoria, fatali sua socordia nesciuerunt. delendorum enim equitum occasionẽ Persiuus amisit, quum fortè nihil explorato circum exteriores fossas oppidi situ, instructam suorum aciem ad id tantùm, quod ante oppidum erat, patentis areæ spatium produxisset, mirabundus & expectans, vt portæ ab his, qui tam fœdè fugerant, victoribus aperirentur. Verùm Galli non multò pòst, quum expugnando oppido tormenta deessent, & Bassennianus Serpentinę pila, quę propugnaculo fortè emissa gladij capulum deterserat, thoracemque colliserat, propè exanimatus cecidisset, ad spolianda cadauera redierunt. quibus abeuntibus equitatus supremo timore atque periculo liberatus est, & intra portam receptus. Eò quoque post aliquot horas Cantabri syluarum beneficio seruati, & qui varijs fugæ casibus cladem euaserant, cateruatim peruenere. Quòd si Persiuus ad Ebulum castra posuisset, plerique affirmant oppidanos, quòd Andegauensis erant factionis, sequenti die adapertis Gallo portis, copias omnes Aragonias fuisse tradituros. Ea quæ secuta est nocte, Tutauilla cum parte copiarum ad firmandum præsidio Sarnum est profectus: quò etiam Prosper è Neapoli ad eius cladis nuncium applicuit. Galli præda onusti, omnibusq; oppidis studio aut metu liberaliter recepti, ab Salerno ad Sarnum amnem, vbi oppidũ est eius nominis, biduò pòst peruenere, ac ponte quem Prosper Tutauillaque resciderant, super veteres sublicas refecto, nequaquam tentata oppidi oppugnatione Neapolim contendere. Interea Ferdinandus, tota Neapoli ob amissos ciues metu simul ac dolore consternata, incredibili animi sollicitudine torquebatur. Nam supra cladem fusi cæsique turpiter exercitus, etiam ingenti suspensus cura magnopere timebat, ne eius acceptæ cladis fama victorisque simul exercitus aduentus, ab obsessis aliqua Andegauensium fraude sentiretur. Nam Galli, quum iam plerosque eorum conclusionis vitijs affectos grauis autũnus valitudine tentasset, neciam reliqui extremam rerum inopiam perferre possent, nequaquam spernendas de dedendis arcibus conditiones obtulerant, desperatis præsertim maritimis auxilijs, quòd littora Tyrrheni maris Aragonia classe clausa atque obsessa tenebantur. Quibus de causis agendo per crebra col-

loquia cum regijs nuncijs, ad vltimam disceptationem transigendæ pactionis erat peruentum. Ob id Ferdinandus in omnem adeò vrgentis metus dißimulationem compositus, quòd maturè facto opus erat Mompenserio earum rerum penitus ignaro denunciauit, si intra præsentis diei spacium, in eas quas obtulisset conditiones de dedendis arcibus ex æquo pacisceretur, se cuncta quæ obsignatis tabulis promitteret, regia fide præstiturum. Porrò si ad extrahendum tempus impudenter eludendo fallacibus colloquijs vteretur, nullam Gallos postea impetrandæ veniæ facultatem habituros: Se propterea inuitis etiam amicis, ipsisque præsertim fœderatis principibus, præbuisse aures admodum benignas eorum postulatis, vt sine sanguine, vlloque vtriusque partis incommodo pax ipsa pararetur, quòd natura ab omni crudelitate penitus abhorreret, qua se postea abiecta omni humanitate necessariò vsurum sciret, si bellum non certa ac tolerabili conditione mutuæ pactionis, sed insana animorum obstinatione ac pertinacibus armis finiretur. Ad ea Mompenserius respondit, se eo animo de arcium deditione semper egisse, vt si æqua vel certè non indecora conditione fieri posset, nequaquam pacem abnueret. Idcirco secum ducibus egressurum, si rex obsidibus caueret, nec ab æquabili compositione discederet, totumq; id ineundæ pacis negotium expeditis sermonibus esse confecturum. Itaque statuitur colloquio locus in Aragonia triremi, mittiturque pro obside in arcem Dimasius Triuentij classis præfecti frater. Nec mora, Mompenserius, Alegria, Belcarius, Gratianus Guerra, ipseque Salernitanus cum Gallo quæstore, nobilioribusque nauarchis, ad prætoriam triremem accedunt: eò quoque simul Triuentius, Prosper Columna, Albericus Caraffa, Andreasq; Gennarius peruehuntur. Fit magna, vti debebat, de summa re in vtramq; partem disceptatio, ita vt colloquium mutuis altercationibus plurimum extenderetur. Erant ob id suspensi omnium animi expectatione tantæ rei: ipseq; antè alios Ferdinandus maximis incertæ mentis fluctibus agitabatur, vt qui nec rem maximæ spei festinatione sua impedire ac conturbare vellet, nec vllam moram animus inquies omnino pateretur, quum Gallica castra non procul abesse putaret, eorumque fremitum auribus propè percipere videretur, vti anxijs suspensisque frequenter accidit, quibus vanæ atque inanes remotißimarum rerum imagines deceptis sensibus offeruntur. Igitur moræ impatiens, Franciscum Capuanum astuto ingenio iuuenem scaphæ impositum ad eos mittit, vt regio nomine Prosperum ac cæteros coarguat, quòd se inanibus verbis ac ambagibus distineri, ac longius abduci paterentur: simulque imperet, nisi Galli intra horæ spatium de deditione pepigerint, tabulisq; subscripserint, vti eos confestim abire iubeant, ijsque omni spe, vel colloquij, vel pacis in posterum sublata, perpetuò cuncta hostilia, & quàm maxime sæua denuncient. Quibus auditis Galli fortunæ suæ prorsus ignari, quum quisque de propria salute sollicitus, calamitosum diuturnæ obsidionis exitum demisso animo formidaret, cunctique si incolumes inde euaderent, renouato bello, neque plenam iterum victoriam, neque ipsas demum arces sibi defuturas existimarent, in has conditiones de dendis arcibus pepigerunt. Vti intra certum diem, nisi tanta terra mariue Gallorum auxilia superuenirent, vt eorum metu adductus Ferdinandi exercitus, relictis patentibus campis intra oppida se recipere cogeretur, arces omnino dederent: ipsique per id tempus quotidianis cibarijs impenso pretio iuuarentur. Intereaque datis decem obsidibus quos Ferdinandus deligeret, terra ac mari manerent induciæ ne

vllum

vllum omnino telum vtrinque mitteretur. Inducijs opportunissimo tempore constitutis, Ferdinandus, vti erat altera tanti negotij cura liberatus, quibusnam modo belli artibus aduentanti Persiuo obsistendum foret, summa sollicitudine consultabat. Variæ siquidem pro ingenio ducum sententiæ dicebantur, nec deerant ex intimis amicorum Albericus Garaffa, Marinusque Brancatius qui quum bis victis perterritisque militibus magnoperè diffiderent, copias intra vrbem recipiendas, congressumque victoris exercitus omnino deuitãdum differebant: quando munitiones, quæ arcem perpetua coniunctione ab vrbe penitus excluderent, nullo cum periculo, & solis propè tormentis defendi posse viderẽtur: quibus defensis necesse foret tantam Gallorum multitudinẽ paucis diebus absumpto omni vetere pariter ac aduectitio commeatu, inedia penitus interire, quòd militũ numero propemodum duplicato, qui aduenissent, nõ modò pręsentẽ inopiam aliqua ex parte subleuare, sed nec seipsos quidem alere possent, etiam si contra prodigę gentis morẽ cibaria parcissimè mètirentur. Insanæ demũ esse pertinacię, ac temeritatis potius quàm veræ virtutis, copias apertũ in locum educere, & toties victoris exercitus vim periclitari, quando salus omnium atq; imperiũ periniqua sorte vnius prælij aleę committi videretur, si milites magna ex parte aut vulneratos, aut recenti metu trepidantes, victoribus Gallis, quorum arma, cristæ, sagulaque Aragonio sanguine redundarent, pecudum more mactandos obijceret. His maximè verbis, quæ timidorum auribus magnoperè placebant, adeo præsentium animi sunt permoti, vt qui nullis etiã manifestis vitæ periculis pro tuenda regis salute dignitateq; terreri didicerant, Alberici, Marinique sententiæ assensuri viderentur, nisi eos Prosper Columna qui magnitudine animi ac dicendi libertate ante alios erat insignis, contrà differendo acerbissimis verbis castigasset. Qui copias, inquit, in vrbem non modò turpi, sed admodũ pernicioso consilio reducendas censent, ij mihi potius de fuga nauibus capessenda, quàm de munitionibus fortiter defendendis cogitare videntur. Quid enim nobis intra vrbẽ metu compulsis, reliquæ spei supererit, si hostes tam valida recentiq; manu militum adaucti, ob idque sublatis iure inducijs, ex omnibus munitionũ locis eruperint? Puerorũ puto ac fœminarũ planctus, in ipso vrbis supremo discrimine, trepidantiũ in tergo auditus, vires addet, vel animos excitabit: consistentq; fortiter, alacriterq; pugnabunt, qui salutem suam in aliena virtute vel ignauia positã esse conspicient, quũ diuersis in locis, varia fortuna dimicari ad euentũ summę rei, suspensis animis cogitabunt.

An vobis mente atq; memoria excidit quanto cum labore, quantoq; cum periculo repẽtinas hostiũ eruptiones sustinuerimus? vt nũc omnino insani simus, si qui Gallis equitibus pedestri in pugna vix ęquabamur, nunc demũ Heluetię phalangis vim sustinere ex improuiso posse cõfidimus. Ego certè quanquam sciam multò facilius esse cõtrà differendo alienis obtrectare consilijs, quàm veram in summa negotij difficultate salutis atq; victoriæ rationẽ inuenire, nullam tñ reliquã ad auertendos hostes viã superesse cõstanter affirmauerim, præter eam, quę nobis in hac rerũ omnium angustia securitatẽ pollicetur, nõ modò salua, verũ etiã amplificata regij nominis existimatione, qua vna re vel infirmos exercitus feliciter regi, & plena spe ad victoriã facile perduci videmus. Castra etenim ad Eciam loco aperto atq; munito locãda, concidendosq; omnes aditus, quà iter ad arcem facturus sit hostis, ea ratione censeo, vt nec hostes temerè cõtemnere, nec eos demissè nimis ac perditè timere videamur. Exercitus namq; noster decoro

in speciem egressu eo tutior atque nobilior erit, quòd vallatis castris locoq; natura permunito, & prohibere ex tuto hostem, si temerè progredi pergat, & ostentare vires poterit sine vllo coactæ dimicationis periculo: ij quoque qui in arcibus sunt omnino conquiescent, nec inducias, vt datis obsidibus caueant, vnquam violabunt. Quòd si consilium nõ dictu modò fœdum, sed ipso etiam exitu luctuosum sequemur, & copias in vrbe continendo, stratum atque expeditum iter ad arcem Persiuo relinquamus, nõ modò de tuenda Neapoli, sed de summa belli victoria omnino nobis erit desperandum: quando receptis semel intra arces tot hostibus, ijsque omni induciarum religione solutis, nec robustissimus quidem exercitus repugnabit. At si quosque aditus locorumque angustias vel iusto opere, vel congerie lapidum, decisisque & obiectis arboribus, vt ipsa loci fert natura, strenuè atque celeriter muniamus, hæc quæ plerisque ardua videntur, opinione omnium faciliora euadent, conatusque hostium maiore aliquanto cum voluptate quàm periculo nostrorum militum penitus eludentur. Ergo si vrbem incolumem, Ferdinande, saluum imperium, ciues pariter ac milites tuos seruatos, victoresque, quàm hæc omnia veluti vno fulminis ictu concussa atque prostrata videre malueris, protinus ad Ecciam educ signa, regijque animi vigorem, quum maximè facto opus est, alacritatis atque fiduciæ plenus ostende. Aliena namque virtus vel falso etiam fulgore hostibus sæpe timorem præbet, animusque vel aduerso successu consternatus plerumque ad alieni metus imaginem vel falsò conceptam erigitur. Sed hæc tibi extemplò peragenda sunt: nam in præcipiti bellicarum rerum occasione, grauia repentinaque pericula multæ deliberationis consilium non admittunt. Ferdinandus ea permotus oratione, veluti discusso ancipiti metu, animum erexit, quãquam eum ingentis spei plenum binæ clades vehementer contudisse viderentur: statuitque, vt protinus ad Ecciam periti locorum atque militiæ mitterentur, qui inspicerent cuncta oculis, diligenterque lustrarent, si concidi ac muniri aditus possent: se nihil moraturum quin eò copias omnes educeret, & Prosperi consilia sequeretur. Nec multo pòst Ioannes Montanus fide virtuteque animi illustris, qui pedestribus copijs præerat, desumpto sibi eo munere Ecciam profectus, renunciauit, ea quæ Prosper docuisset, optimo prouiso fuisse consilio: operamque suam ad ea perficienda maximè constanter obtulit, ita vt conductis operis prolixè polliceretur, se celeriter munitiones esse perducturum, quæ nisi summa cum pernicie accedentium hostium non modò superari, sed nec oppugnari quidem posse omnium iudicio videantur. Itaque magnus numerus agrestium ad faciendum tuendumq; opus, finitimis totius Campaniæ imperatur. Vrbana omnis multitudo, ac milites qui ex prælio Neapolim fuga repetebant, educitur: tormentaq; in primis Ecciam conuehuntur. Is est locus admodum editus non procul ab occidentali porta, qui ad arcẽ Pizafalconis extenditur, desinitque in præaltam cautem præciso vndique deiectu mari imminentem, quà Gallis ad arcem tendentibus necesse erat penetrare. Paulo infra Ecciam, cœnobium est Capellæ nomine nuncupatum. Id ad mare pertinet, impositumque est viæ inferiori, quæ maris fluctibus alluitur. In eo cœnobio tormenta locis idoneis sunt collocata: hisque vrbanæ cohortes duæ præsidio additæ: vt ab omni simul parte accedendi facultas Gallis eriperetur. Montanus etiã Cryptę viam, quæ perforato antiquitus monte Pausilipo, Puteolos rectà perducit, aggestitia materia præcludere conatus est. Sed Persiuus prima luce motis castris,

ſtris, per dorſum Pauſilippi agmen erigere cœpit: cuius aductu Aragonij ab opere reuocati, inſtructis ordinib. vti rex iuſſerat, ſuis locis parati ad pugnã conſtiterunt. Collucebãt proximi colles ingenti armatorũ agreſtiũ multitudine, quorũ inconditis clamorib. cuncta reſonabãt. Regię verò copię paulo infra arduo atq; opportuno loco tenebãtur, adeò vt procul in magnis tympanorum, tubarumq; concẽtibus, tormentorumq; ſtrepitu, longè maximi exercitus ſpecies ſubeuntib. Gallis redderetur. Perſiuus ſua opinione deceptus paululũ ſubſtitit: quippe qui regẽ ad famam tãtę victoriæ perterritũ, atq; adductũ ancipiti periculo, nõ modò extra vrbẽ habiturũ caſtra, ſed fuga ſibi omnino conſulturũ crediderat. Mox vbi ſuos nihil ab arcibus moliri, neq; vllum omnino lętitię ſignum diſploſis de more tormẽtis edere conſpexit, ratus eos aut deditos eſſe, aut omnino (vti erat) inducijs alligatos fidei religione detineri, ad dextram in littus deflexit, & iuxta Reginæ hortos caſtrametatus eſt. Tum verò Galli eminus è caſtris, & è Capellę cœnobio tormentis oppugnari cœpti. Imminebãtque eis è ſuperiore loco inſtructæ acies, leuiaque certamina extra ordinem ab expeditis peditibus edebantur. Sic tamen vt ſe potius pugnæ auidos inclamando atque arma quatiendo procul oſtentarent, quàm vt ad conſerendas ex propinquo manus decurrere auderent. Nanq; eos Ferdinandus deſcendere prohibebat, quũ munitus caſtris egregiè ſe teneret, ne parta propè victoria in diſcrimen improuiſę pugnę temeritate militum adduceretur. Interim Perſiuus proximo in littore piſcatorium nactus lembus, de aduentu ſuo, & de prœlio ad Ebulum proſperè facto, nuncium ad arcem tranſmittit. Mompenſerius cęteriq; duces his cognitis tantam vniuerſæ victoriæ occaſionẽ nimis celeri rerum deſperatione amiſſam, nequicquã deplorant: & Fortunam quæ puncto temporis cuncta præuerterit, inanibus querelis execrantur: inſtructoque myoparone idoneos homines remittunt, qui de inducijs Perſiuum doceant, quas ſibi inopia rerum ſubactis vltima neceſsitas expreſſerit. Sibi enim quandiu Ferdinandus aperto in loco caſtrametaretur nõ licere quicquã hoſtile moliri, quod id eſſet expreſsè & iureiurando, & obſidibus cautum. Quòd ſi Perſiuus pulſis hoſtibus, patefactoque aditu ad arcem perrumperet, ſe tum inſtructa acie protinus erupturos: ſin loco viribusq; inferior id facere nequiret, & propterea regrederetur, ſe ad conſtitutam diem dedituros arces, & copias quas haberent, incolumes, expectata æquiore rerũ Fortuna, donec Carolus noua auxilia tranſmitteret, ſeruaturos. Itaque Perſiuus locorum difficultate deterritus, quum ne ad arcem neq; ad vrbis portas propter anguſtias penetrare, neq; oppugnare caſtra, niſi ſumma cum clade ſuorum militum poſſet, ea quę imminebat nocte diſcedere conſtituit, pręſertim quũ eum his in locis diutius permanere commeatus inopia minimè pateretur: neq; triremes Aragoniæ quæ Baiano ſinu eductæ, ex alto ea litora tormentis infeſtabant, Gallos apertis in locis tendere permitterẽt. De ſecunda igitur vigilia ſilenti agmine proficiſcũtur: pars eodẽ Pauſilippi dorſo iter facit, pars Cryptã quã Aragonij obſepſerãt, diſiectis paruo labore repagulis ingreditur. Tum verò cerea funalia religione hominũ ſuſpenſa in Marię virginis tẽplo quod Cryptę adiacet, ad prębendũ lumen, lixarum ac militũ concurſu rapiuntur, quãdo id iter perpetuis tenebris incultũ, ac intonãtis turbę, validoq; equorũ terrã pulſantiũ repercuſſu, Gallis et Heluetijs horrẽdum foret: qui cũ inauditã antea viã humano opere perfectã fuiſſe nõ crederẽt, veluti inferorum ingenio, magicisque artibus perfoſſa montis viſcera mirabã-

tur. Sequenti die Persiuus pluribus carris cum magna vi omnis generis commeatus ad Cryptam relictis, quibus obsessorum inopiam se abundè subleuaturum sperauerat, Pomelianum peruenit. Id oppidum cùm omnibus rebus tum maximè consilio infirmum, Galli, quod ab Aragoniæ factionis hominibus portæ claudebantur, nullo negotio expugnant: omnesque ad vnum, vt nec fœminis nec pueris parceretur, interficiunt: eoque immanitatis barbara sæuitia peruenit, vt quum abditas res quærerent, latebras omnes sedulò scrutarentur: quosdam qui in furnos metu mortis se coniecerant, iniectis ignibus concremarint: alios in latrinis latitantes hastis atque lapidibus demersos fœdissimo mortis casu pernecarint. Direpto atque incenso Pomiliano, Persiuus Nolana via iter intendit, nouissimum Gallorum agmen carpentibus regijs equitibus. nanque Ferdinandus motis exemplo castris, abeuntes ijsdem vestigijs fuerat insecutus: verùm adeò cunctanter & cautè, vt tergis inhærendo non procul abesset, & nulla dimicandi necessitas imponi posse videretur. Ad id tamen quod omnibus artibus deuitabat summæ rei certamen quorundam equitum petulantia penè perductus est. Nam quum in patentes Palmæ campos qui ad Nolam vergunt, vbi quondam Marcellus atque Annibal conflixere, esset peruentum, Gallorum extremum agmen vt tentaret, fortè consedit apud villam regio ædificio insignem, quam Alfonsus maior venandi studio allectus opportuna ad id genus voluptatis regione condiderat. Quibus potantibus Aragonij equites leuis armaturę superuenerũt: certatumq; est tumultuario prælio, sed celeriter leuis armatura a Gallis equitibus cataphractis repulsa est: qui vti primum conglobati equos incitarunt, regij non modò verterunt terga, sed præcipiti fuga in mediam peditum suorum aciem, quæ non procul aberat, inciderunt, totamque fœda trepidatione iniecta perturbarunt. Montano qui peditatum regebat obsistenti ac ordines conseruare conanti, aduersa fugientis militis cuspide crus traijcitur. Raynaldus Feramusca atque Cerbellio leuis armaturæ præfecti, immisti hostibus densissimi pulueris beneficio seruãtur: isque tumultus & consternati metu exercitus fuga ad regem momento peruenit: adeò vt rex ipse, & Prosper Columna oppositis equitum turmis effusè fugientes multum increpando, & plerisque ora gladijs fodiendo vix sisterent. Constat ea die tãtum exercitum parua manu deleri potuisse, nisi ea eleuati pulueris nubes Gallis prospectum penitus ademisset. Nanque paucitatis suę conscij, alienæq; trepidationis prorsus ignari, quum se ab suis in multo spatio disiunctos, & trahi in insidias & circumueniri facilè posse iudicarent, retrò ad suos plenis passibus redierunt. Ferdinandus quanquam plerosque suorum vulnerasset, ægrè retentis & restitutis ordinibus, Cerbellionem atque Raynaldum temeritatis castigauit: & nonnullos qui proiectis fœdè armis Neapolim vsque res perditas nunciantes perfugerant, ignominia notauit. Postera die Persiuum per Sarnenses montes euadentem, concidentemque in tergo itinera, vt sequentium cursum retardaret, ad Sanseuerinum oppidum vsque persecutus est. Inde Galli expugnatis in Samnio aliquot ignobilibus castellis, in Apuliam in hyberna concesserunt. Ferdinandus vero aliquot dies ad Auelinum moratus, multis de causis eos persequi destitit: & quòd hyems suberat, & ad recipiendas arces exactis iam inducijs Neapolim vocabatur, eò cum familiaribus equitibus est reuersus. Cæterùm Mompenserius priusquam induciæ præfixo ad certum diem exitu finirentur, arcemque dederet, contra iusiurandum

ex arce

ex arce Noua cum lectissimis suorum equitum, noctu conscensis nauibus Salernũ profugit, ipsius maximè Salernitani consilium secutus: qui cũ se nunquã alicuius Aragonij principis fidei salutem suam commissurum iurasset, Gallos omnes omnibus arcis locis concionabundus ad renouandum bellum hortabatur: quando si victorum arbitrio se dederent, non modò hostium fraude, qui nullum iusiurandum nullamq; pietatem colerent, fœdè perituri essent: sed cæterorum quoque omnium Gallorum, qui in præsidijs toto regno essent dispersi, salutem prodituri videretur. Superesse bis victorem exercitum, egregia vbique Andegauensium studia vigere, Caietam Tarentumque validissimas regni vrbes præsidijs teneri: expectari classes quæ in Gallia atque Liguria pararentur: non esse cur regem inani multitudinis studio in spem obtinendi regni sublatum, cæterum profligatum, exutum armis exhaustumque pecunia, Neapoli ac regno interim expelli posse diffiderent. Si enim neque animos dimittant, neque arma turpiter abijciant, cuncta ipsos, quò semel vires ac animi verterentur, prosperè tentaturos. At turpe non modò sed grumniosum omnibus fore, si Mompenserius & personæ quam gereret, & supremi officij militaris, quod ab Carolo sibi esset demandatum, penitus obliuisceretur. Debere cũ sicuti præproperè inducias paciscendo, victoriam aliorum virtute partam interpellarit, inexpiabilis eius errati detrimentum fortioribus consilijs resarcire. Nec tum ipsi duci præclara audenti milites defuturos, qui publicũ Galliæ decus respicerent, ipsamque omnium salutem ac libertatem obnixè tuerentur. Se quidem qui id consilij præberet, omnes Lucaniæ opes permultis & recentis et veteris belli casibus Gallico nomini obligatas confestim additurum, & ad extremum constanter in fide persistendo, si Dij tantis ac vtique prudenter initis susceptisque consilijs infesti forent, Carolo Regi vel acerbissima morte satisfacturum. Erat enim Salernitanus Aragonijs omnibus maximè infensus: nec vllum omnino gratię, aut veniæ locum vllo vnquam tempore apud eos sibi futurum arbitrabatur, propter insignes iniurias quibus seniorem Ferdinandum affecerat, quũ & antea deprauatis concitatisq; omnibus ferè totius regni proceribus, aduersus eum coniurasset: ac tum demum quum in Gallia exularet, Alfonso regi tantũ bellum vndique concitasset. Mompenserio Salernitanoq; in Lucaniam ad instaurandum bellum profectis, cæteri duces Galli arces dediderũt: obsidibusq; receptis cum reliquis copijs Caietam nauigarunt. Nec multo post Alfonsus febre sęua correptus, quam ex atris humorib. conceperat, Messanæ interijt: tantaq; quũ moreretur cęlestis vitę cura, adeoq; insigni in Deũ pietate, vt qui regia licentia per omnẽ ætatem cunctis voluptatib. effusè seruierat, despectis humanis rebus, longè omniũ sanctissimè ex hac luce migrasse diceretur, quanquã post Ferdinandi filij reditũ, arcesq; receptas, rursus eum repetendi regni cupido inuaserit: quum animus haud satis constantibus decretis ad priuatam vitã fortiter ferendã confirmatus, sese in his arridẽtis Fortunæ successibus erexisset. Obtulerat enim Ferdinando præter veteris gazæ reliquias, industriam suam, si ea ad conficiendum bellum vsui futura videretur. Cæterùm se ab omni humanarum rerum cura penitus abdicatum, arce Capuana contentum fore, quæ amœnissimum regalis Podij secessum extremo in vrbis angulo abse conditum despectaret, atque ibi vitæ reliquum procul à conspectu multitudinis tranquilla in pace finiturum. Sed Ferdinandus vti regum ferè omnium mos est, qui regnandi causa, neq; pietate, neq; verecundia permo-

uentur, quum eadem imperij libidine teneretur, insanientis patris desiderium celeriter elusit, deprecando ne initia infirmæ adhuc victorię intempestiuo aduentu suo perturbaret & exerteret: quod erga eum alieno essent animo non modo ipsi Andegauenses, sed omnes propè Aragonij, qui veteris eius imperij memoriam reformidarent, & studia in Gallos, si tum aduenirent, subita animorū consternatione conuersuri viderentur. Ob id Alfonsus suo pudore planè castigatus, omnem recuperandæ regiæ dignitatis spem penitus abrupit: contulitque se in contubernium sacerdotum, vbi sacris intentus literis religiosissimi officium vsque ad vitæ exitum plenissimè vel simulauit, vel impleuit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS.

LIBER IIII.

INTEREA Carolus qui iam superatis Alpibus in Galliam vlteriorem peruenerat, postquam de Persiui victoria certius cognouit, eos qui bis collatis signis adeò feliciter dimicassent, auxilijs terra marique transmissis iuuarè constituit. Itaq; in maximam spem belli prospérè conficiendi haud dubiè erectus, naues onerarias insignis magnitudinis parari atque exornari Massiliæ iubet: mittunturque Genuam ad alias pecunia conducendas Orphæus præfectus nauium Gallicarum, & Primodeius quæstor: qui tametsi ab his rebus administrandis per Ludouicum Sfortiam haud obscuris artibus retardabantur, classem tamen coactis vndique nauibus celeriter compararunt: copijsque impositis, nautas Caietam cursum dirigere iusserunt. In ea classe Busechus & Anzoltus erant cum aliquot delectis Germanorum Heluetiorumq; cohortibus, præterea circiter mille Vascones sagittarij, & nōnulli equites Galli illustres cum Aloisio Arsio duce impigro: itemq; ex Neapolitanis Andegauensis factionis Aloisius Gesualdius Compsanus princeps, et Traianus Papacauda magni vir consilij, gnarusquè militiæ, qui Carolum secuti, pace demum apud Vercellas constituta, eum proceresque omnes ad transmittenda auxilia continuis cohortationib. accenderant. Interim Ferdinandus à Ludouico Sfortia de aduentu classis certior fiebat. nam qui ex fœdere, quin portus, classes, cunctaque regijs procuratoribus paterent, prohibere non poterat; assiduè monebat Aragonios, vt quanta maximè possent cura ac celeritate classem augerent ac educerent: quando interclusis maritimis auxilijs, non multo pòst veluti desperata victoria, & Mompenserio & cæteris Gallis omnibus regno esset cedendum. Quòd si eam hostium classem Caietam libero mari incolumem deferri paterentur, ipsos victoriam quæ iam certa exploratáq; esset, non in dubium modò, sed in funestum rerum omnium discrimen essè deuocaturos. Verùm eà fuit

supra

ſupra cæteras rerum difficultates in educenda atque expedienda claſſe Aragoniȷs, incuria, vt Gallicæ naues quæ auerti vel opprimi facilè poterant, prius Caietanum in portum ex alto ſe intulerint, quàm Triuentius ex Pontia inſula, vbi ſtationem habuerat, eas adipiſci potuerit: vna tamen, magnitudine inſigni nomine Magdalena, milite commeatuque onuſta, quæ cæterarum curſum æquare non potuit, intercepta eſt. Per eos quoque dies conductus Gallico ſtipendio Virginius Vrſinus, & cum eo plerique viri illuſtres ex eadem familia, qui eius tanquam factionis militiæque principis nomen atque authoritatem ſequebantur. Is enim quum captiuus in Galliam à Carolo duceretur, ea fortè die qua ad Tarrum eſt dimicatum, æger pedibus ad Foronouum in Apennino ſubſtiterat, incertũ, data fide, an cuſtodum incuria, regis ſcilicet Gallorúmque omnium animis atque oculis in eius imminentis pugnæ diſcrimen intentis. Exinde nonnihil in Gallia Ciſalpina moratus eſt, vt belli inclinationem potius quàm exitum expectaret, exploratàque principum erga ſe voluntate, nouæ fortunæ conſilia ſequeretur. Tranſiuit non multo pòſt in agrum Romanũ, & veteres milites coegit pecunia Petri Medicis maximè adiutus, quem ſe vti primùm exercitus ſub ſignis foret, Florentiam reducturum pollicebatur. Inde profectus in Vmbriam, Valdum Nucerini agri oppidum in gratiam Balconũ Peruſię principum, qui id armis repetebant, oppugnauit, ſed fœdo admodum exitu: nam defendentibus non modò mœnia Fulginatium cohortibus, verum etiam audacter erumpentibus, aliquot milites & ferreum ingens tormentum amiſit: filijque eius Carolus atque Iordanes, itemque Liuianus, conuulnerati fuere. Nec irrito incœpto abſcedentem, ac ſigna in Etruriam vertentem, Balleoni ſecuti ſunt, vti ſe facturos promiſerant: quando eum qui in oppugnatione oppidi plures dies fruſtra hæſiſſet, tantæ molis bellum parum proſperè tentaturum apparebat. Virginius Vmbria digreſſus, ſuperato Clani amne, ad Rapolanas aquas in finibus Cluſinorum conſedit, magnumque Florentinis amittendæ libertatis timorem præbuit. plerique enim ſuſpenſa metu ciuitate occultas cõiurationes à veteribus Mediceorum amicis, clientibusque initas eſſe ſuſpectabant, verebanturque ne eę copiæ, quæ tum exiguæ erant, occulto Ludouici Venetorumque conſilio maximi exercitus initium fierent: quãdo illi iam ex profeſſo, & tueri Piſanos vellent, & Gallorum ſocios pro hoſtibus habere, belloque perſequi decreuiſſent. Quibus de cauſis Florentini, ne aliqua vis inteſtinę fraudis erumperet, ſuſpectos ciues in proxima oppida pręſcriptis finibus ablegarunt: aduentantique Virginio Herculem Bentiuolum, & Rannucium Martianum apud Cortonam oppoſuerunt, quos ex agro Piſano cum expeditis copijs euocarant. Ob id Virginius per niuoſa loca copias circumducens, ad alẽdum militem aliquot ignobiles villas expugnauit, quum nec ſibi ſatis viriũ eſſet, vti vim magno conatu moliretur, aperteque perrumperet, neque Petro Medici conſilia procederent, qui amicorum erga ſe ſtudia opinione debiliora fuerat expertus. Interim Camillus Vitellius cum Gimello Gallo equite è Gallia miſſus, ad Virginium cum mãdatis regijs peruenit, attulitq; in ſtipendium duodecim milia aureorum nummûm, congreſſusque cum Virginio & filijs, præfectisque eius magnis pollicitationibus nutantem, perpulit, vt Gallorum partes ſequeretur. Veneti nanq; & Ludouicus Sfortia, itemq; Alexander Pontifex per idoneos homines Virginiũ Ferdinando conciliare conati fuerant: ac tum maximè hominẽ obteſtabantur, ne cõtra totius Italiæ conſenſum atq; iu-

diciū publicis hostibus adhęrere vellet: Fore etenim à Ferdinando, qui iā honestissimas obtulisset conditiones, in antiquam amissorum oppidorum possessionem, pristinamque militiæ dignitatem restitueretur, si vti erat humaniter inuitatus, vetera erga Aragonios beneficia nouis virtutis ac fidei meritis cumularet. Enimuero Ferdinandus Tallacotium in Marsis, & alia oppida Virginij ditionis, Fabritio Columnæ attribuerat, quæ ab eo sub Caroli aduentum fuerant capta. Ipseque Fabritius Magister equitum erat creatus, quem honorem militiæ longè amplissimum sub Ferdinando seniore, Alfonsoque Virginius antea gesserat. Ea vna re animus eius nequaquam superiorem vel parem dignitate ferre solitus, vehemēter offendebatur. Porrò si in partes Gallorum transiret, ducis quidem nomen penes Mompenserium fore, cæterùm in castris Gallos sibi vni obtemperaturos existimabat, quòd neminem esse, qui se melius Aragonię militię rationes, regni, opum, locorumque omnium notitiam teneret, arbitraretur: neque vtile sibi vel decorum putabat, si Ferdinando sese viresque adderet, apud quem aduersæ factionis principes Prosper atque Fabritius veteres ipsius hostes primum honoris & gratiæ locum occupassent. Liuianus tamē sæpius est eum deprecatus, ne sese totque clientes suos, ac vniuersam Vrsinam familiam in summum discrimen adduceret. Quoniam aduersus summas opes tantorum regum, qui Ferdinādo ex fœdere fauerent, eam belli expeditionem, dijs atq; hominibus infestis, suscepturus esse videretur. Sed Virginium vel innata elato eius animo contra æquum & bonum contumacia, vel occulta vis fati, quæ sæpenumero prudentes ad insaniam vertit, contactu Gallicæ pecuniæ corruptum, aliò rapiebant. Itaque Petrum Medicem quem pecunijs nuper exhauserat, magnificis solatus verbis, dimittit: abeuntem orat, vt neque de sua ergà ipsum voluntate, neque de Fortuna desperare velit. Fore etenim vt Neapolitanæ victoriæ, quam ipse concepisset, fructum maturè sentiret, quando ipse non prius quàm Mediceam familiam armis Florentiam reduxisset, corpore vel animo esset conquieturus. Eo dimisso Carolum filium pro obside in Galliam transmisit, & per Tudertinum Sabinumque agrum Aquilam profectus est. Eius aduentu timore adductus Cantelmus Populi Comes, cum Aragonio præsidio vrbe excessit: simulque Interamna in Præcutinis partes Gallorum sequuta est. Monteleonem quoque oppidum à Vitellianis ex itinere captum, & cum multa cæde oppidanorum crudeliter direptum: paucisque diebus Lancianum celeberrimum Apuliæ emporium, quod antiquitus Anxanum Frentanorum fuit, magno Aragoniorum cum terrore peruenit. Erant enim sub signis Virginij equites cataphracti circiter quingenti, & totidem leuis armaturæ: singulas alas ductabant Iordanes filius, Paulus & Franciottus Vrsini: præterea Liuianus, & Antonius Comes: itemque Baleonij eximiæ virtutis iuuenes Simonettus, Carolus & Hadrianus à proceritate corporis cognomento Morgantes: Vitellij quoque Camillus & Paulus (nam Vitellocius Tiferni remanserat, vt in Galliam pro obside proficisceretur) quadringentos vtriusque armaturæ equites militariter potius quàm splendidè instructos adduxerant. His quoque Bayliuus Vitrius qui Aprutinam præfecturam obtinebat, cum ala Gallorum ex itinere se adiunxerat. Ab Gratiano autem Guerra, Ioanneque Rouereo, & Sigismundo Cantelmo in Marsis & Pelignis bellum impigrè gerebatur. Belcarius Caietę proximisq; Campaniæ oppidis copias, quæ è Gallia nauibus aduenerant, singulari cura recreabat, armis vesteque ac rebus reliquis

omnibus adornabat, Ipse Mompenserius & Persiuus, Salernitanusque & Besennianus copijs nouo delectu auctis, ex Lucania in Hirpinos ita opportunè transierant, vt Ferdinandus qui Apenninum transgressus ad Fogiam vrbem in Apulia consederat, vndique magnis hostium exercitibus circumuentus esse videretur. Quibus de causis in summas eius belli difficultates adductus, quòd extrema pecuniæ inopia premebatur, ad Venetos confugit, orando, vt sicuti totius Italiæ egregijs operibus editis conseruatores omnium iudicio nuper extitissent, ita imperij Neapolitani atq; ipsius Aragoniæ domus salutis ac dignitatis curam susciperent: se in testimonium egregiæ voluntatis, ad gratiam eius accepti immortalis beneficij integra fide, cum potis foret, referẽdam, concessurum in eorum potestatem quas vellent Apulię vrbes pignoris nomine, donec eæ, restituta pecunia quam mutuam dedissent, recuperatæ forent: futurumq; esse, vt si ipsis maturè opem ferentibus Aragoniæ res stabunt, ac eiecto externo hoste firmarentur, ipse, Aragonijq; posteri omnes Venetos tanquam præcipuos patronos ac tutelares dominos studiosissimè colerent. Veneti qui tũ magnis opibus florebant, ac imperij fines extra principum inuidiam proferre cupiebant, adhortantibus maximè Ludouico Alexandroq; pontifice, defendendi aduersus Gallorum vim Ferdiuãdi, conseruandiq; eius regni negotium susceperunt, ea conditione, vt sibi maritimæ vrbes Tranium, Monopolis, Polygnanum, Mola, Hydruntum, atq; Brundusium in Apulia traderẽtur, essentq; Venetæ ditionis, donec Ferdinandus impensam eo bello pecuniã Senatui Veneto persoluisset. Nec multò pòst Mantuanus recenti rerũ gestarum gloria clarus, quum neminẽ eo fortius Gallos debellare posse homines crederent, eumq; præcipuè Ferdinandus flagitaret, Imperator deligitur, additurq; legatus Paulus Capellius excellenti virtute patritius. Itaque circiter Idus Februarias, euocatis ad se Mantuam ex hybernis delectis militibus, hisq; nauibus impositis secũdo Pado Rhauennam deuehitur: atq; inde per Vmbriam itinere facto paucis diebus Romã est profectus, putans Alexãdrum pontificẽ in ipsius gratiam, vt ille promiserat, Sigismundum fratrẽ purpurei galeri dignitate protinus ornaturum, quòd in ea periculosi admodum belli difficultate, & à Senatu Veneto, & à Ludouico Sfortia, magnoperè in eius honoris petitione fuerat commendatus. Verùm quum ab Alexandro, qui iam aliquot neq; animi virtute, neq; natalibus insignes, Sigismundo præterito, in eum ordinem legerat, falsis pollicitationibus impleretur, auersatus hominis ingenium Roma excessit, transgressusque sancti Germani saltus angustias, & Venafro ex itinere recepto, Capuam, atq; inde Beneuentum exercitu incolumi peruenit, vbi tum erat Federicus regis patruus, qui vrbẽ pontificię ditionis aduersus Gallos ex omnib. Samnij oppidis imminentes, præsidio imposito tuebatur. Eius aduentus labantem Aragoniorũ rerum fortunã mirificè subleuauit: adduxerat enim vtriusq; armaturæ equites eximiè ornatos, circiter mille & quingentos, in queis erant septingenti, partim Gręci, partim Epirotę duce Contareno. Sed in ijs minores pręfecti plures erant probatæ virtutis, & ante alos Dominicus Bosigia, & Mercurius, viri in eo genere militiæ omnium postea eius nationis longè clarissimi. Mille quoque veterani pedites, quibus ob spectatam virtutem pace ac bello stipendio soluebantur, Crasso duce, secundum Adriatici oram nauibus in Apuliam delati, ad eum peruenerant. Dum Mantuanus e Latino agro in Campaniam transiret, Galli de eius aduentu multorum literis certiores facti,

diuersa gerendi belli consilia inibant. Virginius ad eum intercludendum ex Apulia in Campaniam proficisci oportere censebat, coniunctisq; viribus cum his, qui mari aduenissent ducibus, et tormentis ex arce classeque detractis, dum Ferdinandus in Samnio moraretur, ad oppugnandã Neapolim properè contendendum esse disserebat. Quod consilium cùm ab ipso Belcario, tum à cæteris qui Caietæ erant, maximè probabatur. Mompenserius verò atque Persius præsentis potius commodi, quàm vniuersi belli exitus rationẽ sequuti, ex Hirpinis perscribebant, non videri sibi cur alibi potius quàm in Apulia bellum geri deberet. Imminere adulti Veris tempus, quo portorium pecoris, ijs, qui in Apulia viribus pollerent, exigendum foret, vti ex mutua pactione cum hostibus conuenissent: ex eo vectigali supra centum milia aureorũ nummùm pendi: propterea nihil stultius fore, quam si ipsorum beneficio, Ferdinandus pecuniarum inops, tantum opimi portorij emolumento ditaretur. Quòd si in Apulia vndique Gallorum arma coirent, milites qui iam debita sibi stipendia flagitare cœpissent, in tam propinqua spe noui prouentus, non modò conquieturos esse, sed in ea alacritate omnem penitus existimationẽ, quę vana potius regij nominis imagine, q̃ veris viribus constaret, hostium copijs erepturos: proinde sibi videri magno vsui fore, si Vitellij fratres cũ alijs suis ad Caietana præsidia ex itinere excipienda mitterentur, vt ad se per Hirpinos iter facturis tutissimus aduersus hostium insidias transitus præberetur. Virginius qui nec absentes docere poterat, monstrando qualis occasio ad summæ victoriæ profectum eo in Apuliã transitu penitus amitteretur, & Gallos homines ab eo consilio literis dimoueri nõ facilè posse intelligebat, Vtinam, inquit, Fortuna, quæ recta monentes sæpius eludit, opinionem meam fallat: ducemque nostrum præposteris vtentem cõsilijs, secunda ac fauens omnino subsequatur. Nec multò post Vitellij trans Apenninum in Campaniam mittuntur, vt pedestribus copijs ac tormentis prẹsidio essent. Quibus exceptis iunctisq; in vnum copijs, ad Mompenserium contenderunt. Cognitis hostium consilijs Ferdinandus è Samnio, sicuti diximus, in Apuliam trangressus, Fogiæ, quæ vrbs ex Harporum ruinis creuit, consederat, vrbesq; mediterraneas, opportunaq; oppida præsidijs munierat, cum ora maritima fermè omnis Venetæ classis præsidio, Aragonia in fide teneretur. Ex aduerso Virginius ad sancti Seueri oppidum agri Sipontini castra promouerat, omniumq; vtriusq; partis animi in eam curam erant intenti, vt coactis ac ostentatis viribus, aduersarios ad pugnam prouocarent, ac patentibus vagando campis, hosti detrectanti certamen amissę possesionis Apuliæ confessionem exprimerent. Quoniam qui eam rem obtinuissent, ex præscripta pactione exigendi vectigalis iura habituri viderentur. Inclinauerat enim iam se annus ex sęua hyeme, ac vernum tempus appetebat, vt armẽta, quæ niuosis Pręcutinorum Pelignorumq; mõtibus deducta, in herbidis et apricis Apuliæ campis hyemem absumpserant, à pastoribus reducerentur, qui non procul à Gargano monte quum transibant, portorium regijs publicanis persoluere consueuerãt. Per eos dies, cum Ferdinandus ad tentandas Virginij vires leuem armaturam qua maximè valebat, sæpius emitteret, Franciscus Rusticus Romanus sagittariorum equitum præfectus, & Theodorus Bocalus Grecorum dux non procul à sancti Seueri oppido cum Virginij equitatu prospérè conflixerunt: occisoque Antiquario insigni architecto, & Morgante consauciato, pluribusq; alijs interfectis, et captis, cęteros perterritos intra oppidi portam com-

tam com-

tam compulerunt. Quo successu Rex inuitatus, sequenti die omnes copias in conspectum oppidi instructis ordinibus adduxit, vt prius quàm Mompenserius Vitellijque cum Germanis in Apuliam descenderent, cum Virginio manus consereret, si temeritate hostium aut casu aliquo pugnandi facultas præberetur. Quòd si Virginius ad pugnam elici non posset, campos circumeundo adeptæ possesionis portorij nomen apud pastores adsequeretur. Sed quum Virginius cauto innixus consilio munitis locis ac Vineis, quæ oppido iungebantur, se cōtineret, Ferdinandus alterum propositum tenuit: circumuectusq; oppidum alas in pompæ morem explicando ac ignauiam hostibus exprobrando, ita vt ex propinquo militum voces exaudirentur, Fogiam victori similis est reuersus. Triduo post Mompenserius apud Casalem arborem, quod est oppidum Hirpinorū in radicibus Apennini positum, cum pedestribus copijs, quæ ab Caieta ad se peruenerant, castra coniunxit, depositisq; ibi maioribus tormētis, quoniam ad exigendum pecoris vectigal celeritate potius quàm vera vi opus esse putabat, expedito cum exercitu in Apuliam descendit. Ei quoque ab sancto Seuero obuiam progressi Virginius Bayliuusq; Vitrius, apud Syluam planam Troiani agri cum omni equitatu coniunguntur. Fit magna gratulatio tantis in vnum coactis auxilijs. Busecus Germanus & Anzoletus Heluetius cohortes suas producunt: explicatisq; vexillis ac instructis ordinibus eas ostentant: ingressiq; in sermonem de Tarrensi pugna, cōtemptim de Italis, de se vero ac Gallis magnificè proloquuntur: omnibusque de obtinenda non modò pecunia ex ipsa possessione vectigalis, sed de summæ rei victoria spes confirmatur. Erant enim in castris cataphracti mille & centum, leuis autem armaturę equites circiter mille et quadringenti, peditum Germanorum ac Heluetiorum sex milia, Brutiorum & Lucanorum quos Besennianus, & Salernitanus adduxerant, adiunctis Vasconibus, cohortes decem: quibus cum minimè congressurus esse videbatur Ferdinandus, priusquam Mantuanus cum auxilijs superueniret, quum & numero & virtute militum inferior haberetur. Erat eius exercitus trifariam diuisus: Fabritius Columna Troiæ præsidio erat impositus: Prosper Columna Luceriam tuebatur: ipse, vt diximus, Fogiæ castra habebat. Gallis propter Luceriam ac Troiam iter erat cōtendentibus Manfredoniam, quæ Sipontus olim fuit, vt publicanos locumque exigendi portorij præoccuparent. Iis in itinere obuij fiunt septingenti Germani pedites duce Hederlino, qui Troia egressi, vt se cum cæteris Germanis Prosperoque coniungerent, Luceriam petebant. Eos Fabritius monendo deterrendoque, ne se in tanta hostiū propinquitate adapertis præsertim locis sine equitatu committerent, multum fuerat obtestatus. Sed Hederlinus suorum virtuti confisus, omne periculum stolida temeritate contempserat. Itaque patentibus in campis à Vitellianis, qui antecursores erant, circumueniuntur. Germani disciplinæ memores, pectora obuertunt, ac in orbem depugnant, cominusque præ longis hastis, eminus verò sclopettis rem gerunt. Contra Vitelliani quum ordines frustra incurrendo perrumpere conati essent, multique equi pilarum procella sauciarētur, balistis ac sclopettis vti cœperunt, sic vt quaternæ turmæ sibijpsis in gyrum succedentes, orbem incedentium hostium sagittando perpetuo ordine circuirent, multique passim quum nulla sagitta confertis frustra incideret, configerentur. In tanta pręlij iniquitate Germani pertinacia ac rabie quadam incitati, quòd neque alicunde subsidium expectabant, neque se in tanto emensi itineris

ſpatio, ſi conſeruatis ordinibus ſe recipe rent, ſagittarũ vim tolerare poſſe iudicabant, aperto orbe circiter ducentos emiſerunt, factoque impetu in equites, eos pluribus interfectis diſiecerunt. Periere eo concurſu Cemperuſius nobilis Gallus, Aletij in Salentinis regulus. item Petrus Poctius turmæ ſagittariorum præfectus, & Buſus inſignis eques veteranus. Sed quum Germanis nullus diſciplinæ ac virtuti locus relinqueretur, abſumpto præſertim omni pulvere ſulphureo, quòd & repugnantes extra ordinem multitudine equitum opprimebantur, & denſato agmine incedentes, à circumfuſis ſagittarijs delebantur, deſperata ſalute ad Chilonem amnem peruenerunt. Ibi, quòd ſolutis ordinibus propter impeditas ripas deſcendere erat neceſſe, Hederlinus, quem multis miſerabiliter confixum ſagittis exanimẽ, equoque impoſitum ſumma pietate deferebant, à ſuis deſeritur: cæteri incredibili peruicacia repugnando ad vnum omnes interficiũtur. Eius celebris facti laus penes Camillum Vitellium fuit, cui quum equus fuiſſet interfectus, & pharetras equitũ exinanitas eſſe animaduertiſſet, cataphractos deſcendere ex equis iuſſit, & ijs pedes in fluminis alueũ, vbi ſuprema Germanorum obſtinatione pugnabatur, ſingulari promptitudine ſe coniecit. Ea die ſclopettarios equites, quos Camillus ſuopte militari ingenio nuper inſtituerat, tum primùm in aciem & felici quidem periculo productos fuiſſe conſtat. Deletis iam magna ex parte Germanis, Liuianus cum ala ſubſidio Vitellijs aduolauit: alijq; deinceps, ac alij duces: ipſeq; demum Mompenſerius atque Virginius ſuperuenerunt. Iacebant paſsim, vti incedentes ſanguis viresq; defecerant, toto eo itineris tractu ingentia corpora Germanorum: ipſeque amnis, quanquam exiguas vndas traheret, obice cadauerum retentus, alueum cruentis aquis reſtagnantem tranſeuntibus oſtendebat. Eius cladis fama vno ſimul tempore Luceriam, Troiam, Fogiamque delata, Aragoniorum animos magnoperè perturbauit, auxitq; Gallis ducibus audaciam, quam nuper cunctarum virium, opportuna coniunctione conceperant. Nec mora eo ſucceſſu alacres rectà Fogiam pergunt, vt regem inſultando ac prouocando ad certamen extraherent: ſi forte iuuentæ vigore præferuidus ad periclitandas vires, potiore decoris quàm ſalutis cura duceretur. Sed Ferdinandus ſuorum ducum monitis obtemperare ſolitus, diſpoſitis vndiq; tormentis, copias ita eduxit: vt à mœnibus portisq; minimè diſcederet: et Græcorum tãtùm leuis armatura, quæ ei erat mirifica, audacter emitteretur. Nanq; ijs fermè diebus ſupra mille egregij equites Venetorum pecunia conducti, è Macedonia Fogiam peruenerant. Horum alacri ac ſpecioſo admodum egreſſu confirmatus, defenſuſq; præſidio tormentorum, quæ in mœnibus erant, aliquandiu in acie ſtetit: atq; ea mora tandiu hoſtes futuræ pugnæ expectatione fruſtratus eſt, vt iam ipſum minimè prælio defugiſſe appareret, & Galli ingruentibus tenebris, magno cũ incommodo caſtra ponere cogerentur. Poſtero die Galli promotis caſtris, inſtructaq; & parata ad dimicandum acie, Fogiæ mœnia prætervecti, ad Deiparæ virginis Coronatæ Fanum, quod in medijs nemoribus eſt poſitum, conceſſerunt. Tuncque primùm priſtini erroris ſui incommodum Mompenſerius ſenſit, quòd tormentis maioribus ad Caſalem arborem relictis, præpropera atque inanifeſtinatione in Apuliam tranſcendiſſet. Nam omnium opinione conſtabat, regem turpiſsimè fugere, relictis impedimentis neceſſe fuiſſe, aut eum, ſi dignitatis iacturam quàm ſalutis potiorem duxiſſet, expugnata nullo negotio Fogia opprimi potuiſſe. Sed is animo erat ad victoriam adeò confirmato,

mato, vt quo Gallos magis deſpicere videretur, ſalconum aucupio intentus Fogia exiret, & per eos campos ipſo propè in conſpectu hoſtium, incredibili fiducia vagaretur: ita vt quum ſemel omnibus de eius ſalute ſollicitis, errabundus in multam noctem rediſſet, à Proſpero ſingulisque militum ordinibus, qui armati obuiam prodierant, tantæ temeritatis libera voce reprehenderetur. Inde Galli ad armenta cogenda traducendaque, Liuianum cum leui armatura præmiſere. Interim verò Mantuanus à Samnio frequentibus nuncijs accerſitus, Aſculum Apulorum profectus eſt: ibique præſidio relicto, ad Ferdinandum in ſubiectis Fogiæ campis peruenit, à quo incredibili lætitia, ſingularique totius exercitus alacritate ſuſceptus eſt. Enimuerò nō modò auxilia ſummæ ſpei, ſed & famam pugnaciſsimi ducis attulerat: ad cuius nomen ſæpius Galli duces excitabantur, qui ab eo belli initio Italos aliquanto conſilijs quàm manu melio res eſſe perſuaſum habebant: videbaturque is nullam occaſionem prætermiſſurus, quin ex æquo manus contereret, quum iam Gallicę militiæ morem non modò tenere, ſed contrarijs adinuentis artibus propè contemnere diceretur. Coactis in vnum ducibus, qui in proximis erant præſidijs, & de tota belli adminiſtrationione aliquot initis conſilijs, ſtatuerunt prælio ſuperſedere, tueri circumiecta oppida, & iter per Apenninum in Campaniam atque Neapolim aperire: quoniam in Samnij vallibus pleraque oppida vexilla Gallorum erexerant. Fiebatque eorum latrocinijs & locorum opportunitate, vt commeatus in Apuliam ægrè conueheretur. Poteratq; ideo trahi bellum nullo metu amittendæ exiſtimationis, quòd vndique auxilia à Venetis, Alexandroque Pontifice maturè conuentura nunciarentur. Mantuanus nauandæ operæ cupidus, eam prouinciam vltrò ſibi deſumpſit: progreſſusque cum Franciſco Vrſino Grauinæ regulo, regionis admodum perito, & Aragoniæ domui in primis fideli, celeriter Montemuiridem, Rochettam & Carbonariam in fidem recepit. Vallata quoque oppidum in edito colle poſitum, magna vi atque ira militum expugnata, trucidatisq; ad vnū fermè omnibus oppidanis, direpta, quod Vallatenſes agreſti feritate in fide Gallorum perſeuerantes, primo ſtatim aduentu ad colloquium progreſſos, Alexium Beccacutum, Aloiſiumq; Albertum delectorum cohortis præfectum, & Craſſum cēturionem, miſsilibus vulneraſſent, Suardinoq; etiam ex armigeris ſamiliaribus nobili decoroque adoleſcenti, aduerſum os lapidis ictu deformaſſent. Vallatenſium calamitate permoti populi omnes, qui Vicobiſazam, Cariſras, Guardiam, ſancti Angeli caſtrū, Vrbemq; Cidoniam incolunt, præmiſsis oratoribus, ad Aragoniam fidem redierunt. Idem paulo poſt fecere Pandinenſes, & Montacutani: totumque id iter vna atque ea admodum celeri expeditione patefactum eſt. Galli interea ad ſanctum Seuerum innumerabilem pecoris multitudinem coegerunt. Verùm quum pecuniam ex vectigali ſe exacturos ſperarent, Ferdinandus vniuerſum equitatum noctu Fogia emiſit: accerſitaque leui armatura Mantuani, & tumultuario prælio pluribus ſimul locis inito, magnam pecoris partem auertit & abripuit, eo euentu, vt Galli gregibus in vtriuſquè partis militum prædam conuerſis, & captis diſperſisque paſtoribus, fugatisq; demum Publicanis, omnem penitus præoccupandæ pecuniæ facultatem amiſerint. Erant, quod vix dictu credibile eſt, ſupra ſexcenta milia minoris pecoris, maioris verò circiter ducenta milia. Fuit eius editi facinoris ſpectaculum valde deforme & miſerabile, quum eo tumultu innocentiſsimorum populorum opes inexpectata ca-

lamitate conciderint. Videre enim erat milites inter se latronum more de præda decertare, armenta ipsa aspectu armatorum & concursu rapientium metu consternata vndique diffugere: pastores vinctos trahi, tumultuosoque contentionis genere cuncta permisceri: & quod propè ridiculum erat, milites desperatione maioris lucri, oues raptim detundere, alios iugulatas excoriare, vt lana ac pellibus potirentur. Aragonij partem pecoris Troiam abegerunt: Galli verò multò maximam ad Garganum, atque inde in Aprutij fines, vt dominis, qui Andegauensis factionis essent, redderetur, deduxerunt. Verùm & ea pars pecoris paulo pòst ab Aragonijs est direpta, quum fortè Gratianus & plerique alij Andegauenses reguli, qui præsidio armentis satis incautè per Pelignos ferebãtur, in Cantelmum Populi Comitem, Traianumq; Sabellum incidissent, à quibus apud Pallenam agri Sulmonensis tumultuaria pugna superati sunt. Mompenserius eo depulsus consilio, quòd neque sibi neq; hosti vectigalis pecunia cessisset, ad Casalem arborem iter intendit, vt sumptis sibi maioribus tormẽtis pristinam belli rationem in repetenda Neapoli sequeretur. Ex itinere Colleonesium oppidum post factam deditionem Germanorũ & Gallorum crudelitate, trucidatis ferè omnibus oppidanis, & fœminis ad libidinem abductis, deletum est. Petracallum quoq; haud ignobile castellum, eandem sequi impetus fortunam tulit: atq; inde Casalem arborem per Apennini valles est peruentum. Ferdinandus interea apud Luceriam cum Mantuano castra coniunxit: prouisoq; commeatu medium iter tenuit, vt hostium vestigia sequeretur: nam duo omnino erãt itinera, quibus Galli diuerso consilio, aut Pelignos, aut Neapolim per Sannitium fines petituri videbantur. Sed ij spe potiundi Beneuenti ad læuam deflexere. Verùm quum eam vrbem, et regio præsidio, et recentibus Ioannis Sfortiæ Pisaurensium reguli auxilijs firmatam nequicquam tentassent, retrò Murconè abscessere. Regius verò exercitus ad Poctum castellum cõsedit: quò etiam Ioannes Gonzaga Mantuani frater, alam equitum suo ære conductam regi in auxilium adduxit. Sequenti die Circellum oppidum à Gallis infeliciter est oppugnatũ: nam Camillus Vitellius, quum lenta admodum ac segnis pugna à Vasconibus iniretur, & militibus ignauiam increpitãs, multis secum ex equis desilire iussis, audacius muro succesisset, lapidis ictu collisa vehementer galea occubuit: vir profectò corporis ac ingenij eximijs dotibus inter paucos ætatis nostræ duces numerandus, si supremos egregiæ virtutis conatus, nequaquam tunc pro externi regis amplitudine, sed pro seruituræ mox Italiæ libertate deuouisset. Camillo prostrato, cohortes occupatæ metu, & ducum imperio reuocatæ, retrò pedem retulere: nam tum fortè Mantuanus cum vniuerso leuis armaturæ equitatu castra improuisò adortus, interceptis vndique commeatus subuectoribus, & ex numero vagantium militum multis captis & interfectis, magnam vndique trepidationem intulerat. Quo spatio temporis, oppidani qui ęgerrimè aquabantur, liberè egressi, ex subiecto amne proximisq; fontibus aquam sumpserunt, et nuncios de sua constantia ad regem protinus emiserunt. Eodem die Ferdinandus in ipso hostium conspectu, Frangeto tormenta admouit, vt Galli amittendi eius oppidi, quod Andegauensis nominis maximè erat studiosum, periculo adducti, à Circelli oppugnatione discedere cogerentur. Erant ei oppido paulo antè præsidio impositi circiter quadringenti Vascones, qui quum murus haud multis tormentorum ictibus esset quassatus atque disruptus, & propterea vehementer

de sua

de sua salute dubitarent, admisso ad colloquium Cerbellione, sese ac oppidum præter omnium opinionem extemplò dediderunt. Cerbellio nanq;, vti suprà docuimus, sub Carolo meruerat, eorumque noticia ac familiaritate adductus, facilè persuaserat, ne supremos oppugnationis impetus expectarent: ne dum ferò oppidum præsidio ac mœnibus infirmissimum tueri aduersus tanti exercitus vim stultè contenderent, ad vnum omnes pro aliena salute trucidarentur. Qua repentina Vasconum deditione mox effectum est, vt Galli duces, qui reductis à Circello tormentis, Frangetanis auxilio ire maturabant, vtranque & Circelli capiendi, et Frangeti periculo liberādi occasionem amiserint. Nam dum appropinquarent, non modo oppidum ab regijs occupatum senserunt, verùm discussa radijs solaribus matutina crassiore nebula, quæ prospectum adimebat, tecta oppidi incendio fumantia ex propinquo conspexerunt. Quoniam Ferdinandus de hostium aduentu certior factus, quum prælio decertare necesse fore existimaret, nec milites prædabundi commessabundiq; vllo militari signo proposito educi possent, tectis faces iniecerat. Mompenserius contra oppidum molli in tumulo constitit: & quanquam, vti consilio repente depulsis sæpè accidit, militibus eam quam modò pugnæ auidi ferocesque attulerant animorum alacritatem, resedisse cerneret, pugnæ tamen signum multo tympanorum tubarumq; concentu edidit. Intererat modica vallis inter Frangetum et castra, in quam primò Gallis erat descendēdum, mox vero haud multum lato aditu per collis dorsum in planiciē ad oppidum pertinentem, vbi regiæ copiæ consederant, erat euadendum. Is aditus vtrinq; deiectus habebat inæquales & abruptos, nec tantum spatij viæ militaris in medio relinquebatur, vt exercitus expansa acie subire posset. Verùm Mompenserius atq; Virginius, quo minus ad hostem ex templo contenderent, nulla eius loci iniquitate deterrebantur, quum Germanorum Heluetiorumq; virtuti plurimum confiderēt, & multis de causis reliquas spes omnes ad vnam eius prælij fortunam omnino periclitandam recidisse conspicerent. Contrà autē Persiuus, Paulus Vrsinus & Liuianus, insaniæ vel vltimæ desperationis consilium esse differebant: milites æstu ac itineris labore fatigatos iniquissimo accessu recentibus hostibus, qui loco opere munito se continerent, ac oppido potirentur, obiectare: non defuturam mox occasionem ex æquo confligendi, nisi tum Germanorū ac Heluetiorum alacritate penitus abuterentur, qui campestribus in locis, si signa conferrent, hostilem aciem cæsis nuper ad Luceriam fortissimis Germanorum cohortibus vehementer attenuatam, nullo negotio prostraturi viderentur. Tum verò Ferdinandus & Mantuanus vultu quidem alacres, sed intimis sensibus maximè suspensi, milites ad signa vocare, acies idoneis locis instruere, non modò duces atque præfectos obsecrare ac obtestari, verùm singulos quoq; milites nominatim appellādo cohortari, vt pro salute omnium, pro libertate, dignitatéque Italiæ, pro præmijs, quæ singulis ex amplissimi regni opibus promissa essent, forti animo consisterent, & strenuè manus conserere vellent. Sed ea erat insita Aragoniorum animis de externo hoste virtutis & crudelitatis opinio, vt plerique præda onusti ardentibus ac semiustis in tectis se conderent, aut turpi fuga dilaberentur: necesseque esset regem ipsum sua manu alios laqueo suspendere, alios intentato gladio vulnerare, ac interficere. Interim Prosper atque Fabritius qui antea in postremo agmine curarant, è vetere disciplina, fossam in fronte eius planiciei trāsuersam tumultuario opere perduxerunt:

quę tametsi latitudine erat mediocris, nec moratura hostium impetum videbatur, ob id tamē magno vsui fuit, quod terrenū vallum in aduersum fossæ labrū de more eiectum speculantibus Gallis amplioris munitionis speciē procul ostendebat. Iam leuis Gallorum armatura, & ex aduerso Gręcorum turmæ pugnam clamorib. cientes in subiectam vallem deuolarāt: ipseq; Virginius quanquam ętate ac obeso corpore valde grauis, vndique tamen armis protectus ac paludatus, ad cohortādos milites processerat, quum Heluetij merita stipendia et donatiuum certaturis dari solitum deposcere cœperūt, qua inopinata ac planè flagitiosa cunctatione, paratorū ad pugnam ducum & militū impetus est retardatus. Iis porrò creuere animi, qui dudum aduersus summos duces ineundę pugnę consiliū improbarant. Itaque quum semel auarè et turpiter consternatę legionis animi, vel multis pecuniæ pollicitationib. ægrè pacarentur, ingentis victorię occasio à Gallis amissa videri potuit. Ferunt Heluetios per se specie amplioris hostium munitionis deterritos, etiam Persiui obliquis artibus, apud quos ille authoritate plurimum valebat, ad detrectandum certamen fuisse inductos: Quòd ille supra verum decus ad Semenariam atque Ebulum insigni virtute partum, nouam ac inanem gloriam ex Mompenserij æmuli sui infelicitate turpiter quæsiuisse diceretur. Virginius nequicquam Heluetiorum, qui adeo impudenter summi imperij iussa contemnerent, ingenia detestatus, quū e manibus eripi sibi victoriam quereretur, vti verus vates calamitosi exitus, fatales lachrymas tenere non potuit. Sequenti die Galli victis similes, Murconē atque inde Andretam signa verterunt, vt in fines Hirpinorum & Lucanorum proficiscerentur. Ibiq; amicarum ciuitatū studijs & fertilissimę regionis copijs freti, reliquum æstatis extraherent, donec ampliora præsidia pararentur. Andegauenses autē reguli Besennianus, Salernitanus, & Compsanus, siue desperatis rebus, siue, vt ipsi dicebant, ad accersendum è Brutijs Obigninum, nouosque exercitus comparandos in suæ ditionis regiones discesserunt. Abeuntibus Gallis, Fabritius Colūna, vti erat alacri pugnaciq; ingenio, Insistamus, inquit, abeuntium tergis, more militiæ maximè tuto decoroq;, vt qui vltrò abeunt, vi pelli fugarique videantur. Nec mora, rege, Mantuanoque approbantibus, tanta vis equitum nouissimū agmen persequuta est, vt quum Gallicus equitatus vndiq; insultantes ac vrgentes ęgerrimè sustineret, Heluetij, & Germani sclopetarij a media acie reducti in terga agmen claudere ac lacessentes summouere cogerentur. Ferdinandus interea æquioribus locis exercitum ita ductabat, vt nec a vestigijs, nec à conspectu hostium absccderet, præmissaq; leui armatura eos omnibus partibus sectaretur: sæpeq; fiebat, vti ex eodem flumine aquarentur, leuibusque continuè commissis certaminibus, Galli cataphracti galeati intentiq; in pugnā in summis Solis feruoribus magno cum incommodo distinerentur. Tertio die Ferdinandus in conspectu hostium Gesualdiū Compsani reguli oppidum expugnauit, arcemq; recepit: quum fortè miraculo quodam vni e custodibus è summa arce Gallicū vexillum vibranti, falconis pila brachiū cum vexillo fuisset abreptū. Eodem die Galli haud multū ab tergo lacessiti, Atellam Hirpinorū oppidum concesserunt: primoq; aduentu oppidi arce, quā Gurellus Caracciolus auaritia infamis, vt pręsidij stipendiū interuerteret, custodiendam acceperat, absq; vllo certamine potiti sunt. Eos Ferdinandus Andreta, Paternoq. ex itinere receptis, biduò post cum toto exercitu atque apparatu tormētorum est consecutus. Gallis in Atellam compulsis, varia ab ducib.

ad ge-

adgerendum bellum conſilia agitabantur. Virginius eius tum belli euentus ſæpius diuina mente præſentire ſolitus, niſi maturè inde mouerent caſtra, Atellam ipſis, quæ Capua quondam Pœnis extitiſſet, haud dubiè futuram teſtabatur. Quando ea vini rerumque omnium copia, qua adeò licenter ac auidè milites veſcerentur, omnem corporum ac animorum vigorem, prius extinctura videretur, quàm è Gallia terra aut mari auxilia ſuperuenirent: ex aduerſo regē hoſtem, qui mox tota mole exercitus vndique oppidum eſſet circumſeſſurus: Hiſpanos & Conſaluum magnum ducem e Brutijs, nouaque ab Pontifice auxilia propediem expectare, nec obſidionem tolerãtibus in tam longinqua ſpe auxiliorum commeatum exigui oppidi, quanquam multus eſſe videretur, diu ſuffecturum: milites enim, externoque præſertim, quia ex alieno penu largè prodigeque conuiuarentur, ſerò vel præſcripta demum victus ratione, futurã penuriam præcauere conſueuiſſe: nec vllum ab ijs, qui mercenarij eſſent, ac inter ſe moribus linguaque differrent, erga duces in perferendis obſidionis incõmodis obſequium ſperari, quum modò in acie ad claſsici ſignum adeò inſolenter atque obſtinatè dicto audientes eſſe nõluerint: Venuſiam vnis caſtris contendi poſſe, vbi ad trahendum bellum commeatum affatim & pulueris ſulphurei pilarumque et tormentorum apparatum eſſent inuenturi: in tergo quoque eſſe pleraque oppida arte ac natura locorum permunita, eximiæ tum fidei tum fertilitatis Andegauenſium regulorum: ac patere expeditum iter commeantibus in Lucanos & Brutios: nec diu moraturos regulos, quin coactis & iunctis cum Obignino validis copijs ad ſe reuerterentur. Si id conſilij extemplo caperent, integra adhuc ſpe, nec iniqua fortuna geſturos bellum: at ſi cunctarẽtur, & ſententijs diſsiderent, ipſos non multò poſt ſeſe ac legiones regi, cùm ex merito implacabili atque acerbiſsimo hoſti, tum ex natura familiæ crudeli ac ſęuo ſub iugum mittendas: & quod Dij auerterent, ſub fide mactandas præbituros. At Mompenſerius probare quidem conſilium prouidentiæ militaris plenum, ſed militem ſtipendia merita flagitãtem, conſternatũ adhuc alienatumq; ab ducibus circumducere, quotidianisq; minutis prælijs obiectare, multo periculoſius videri: Germanos robur eſſe totius exercitus, gentem ex leuibus ſępe offenſionibus turbida conſilia agitare ſolitam: æquiore eos animo ſtipendiorum dilationem perlaturos, ſi in oppido omni cibariorum genere affluenti gratuitò alerẽtur. Quòd ſi in itinere ab innumerabili hoſtium equitatu, aliquo adficerentur incommodo, & in congreſsibus cum conſanguineis ſuis, qui apud Regem militarent, colloquerẽtur, facilè futurum eſſe, vti belli tædio, & regijs pollicitationibus repentina defectione ad hoſtem tranſirent: quarum rerum occaſio munito oppido ſe tenentibus omnino tolleretur. Neque ſe dubitare, quin prius quàm omnẽ abſumerent commeatum, certi nuntij de aduentu claſſis atque auxiliorum in caſtra perferrentur. Alienum nanque eſſe à iudicio fortiſsimorum virorum, ſi putarent Carolum regem cunctosq; Gallię principes, omnem penitus rerum humanarum memoriam amiſiſſe: adeò vt ſubita mentis commotione, vel inaudita ſegnitie atq; ſocordia oppreſſos, ciuium, fratrũ, conſanguineorum, amicorum, commilitonumq; ſuorum ſalutem neglectam ac perditam velint. An non audiſtis inquit, quanto ardore, quantoque apparatu Galli duces ab Narbona in Hiſpaniæ fines irruperint? Salſularumque munitiſsimo in Pyrenæis propugnaculo vi capto, Catelanorum nobilitate trucidata, quantum bellum hoſtium noſtrorum fœderatis intulerint? Maiore

profectò cura incolumitatem nostram respicient, qui vt in Italia hostibus Aragoniis Hispanorum auxilia detraherent, finitimam nationem animis viribusque potentem, vltro armis lacessere minime dubitarunt. Virginius postquã ex Gallorum omnium sententia Atellæ commorandum esse vidit, vt ipse cum Italico equitatu in Brutios mitteretur, suadere conatus est, quod ij qui Atellæ remanerent, ipsius discessu ampliore copia commeatus potituri essent. Andegauenses quoque inquit, reguli, me cohortante, & bellum iustis viribus administrante, alacrius copias cogent, atque euocato ex vltimis Brutiorum finibus Obignino, ad Atellam obsidione liberandam maiore studio reuertentur. Sed Galli communi sorte fortunam, quęcunque a Dijs pararetur, subeundam esse succlamarunt. Quoniam suspiciosi homines Virginium durioribus, quæ imminerent belli difficultatibus sese ac suos explicare potius cupere, quàm salubri consilio futuris malis remedia parare existimabant. Interim Ferdinandus iuxta oppidum Callitras, editum montem, qui à septentrione Atellam & subiectos despectat campos, munitis castris occupauit. Atella quidem in æqua planicie posita est: sed cum mille fermè passus ab oppido recesseris, perpetui montes in altitudinem sex stadiorum molliter assurgunt, non omnino ardui, verũ agricolarum industria impediti atque difficiles, quum passim in ipso ascensu æquiora loca per gradus aratris proscindantur: cætera verò quum frequentibus vinetis tum frugiferis arboribus pulcherrimo artis atque naturæ ordine ita vestiantur, vt ab tribus fermè lateribus oppidum in orbem cingant, et in medium relicto camporum spatio, ingentis theatri speciem spectantium oculis repræsentent. A læua vrbs Melficta conspicitur: à dextra vbi Compsana est via, densissimæ occurrunt syluæ: ab occasu æstiuo amnis decurrit paruus qui mediam planiciem irrigat, latoque circuitu Atellam præterlapsus, coarctatusque angustiore alueo frumentarias agit molas, atque inde effusus in Aufidum amnem euoluitur. Ab ortu Ripacandida oppidum Venusinæ viæ impositum est, qua ex parte liberè Galli frumentari pabularique poterant, quod Ripacandida eorum prǣsidio tenebatur, omnesq; finitimi populi Andegauẽsium reb. maximè studebant: ab alijs verò partibus propter leuis armaturæ equitum multitudinem, nisi magnis cum prǣsidijs summoque periculo exire ac longius euagari non licebat. Græci enim insidiosi expeditique homines è summis collibus sese sensim demittebant: & quo minus ab hoste conspicerentur, equos loris pertrahebant, arboribusque & vinetis condebantur: quum verò Galli pabulatores oppido exibant, improuisi ex omnibus locis euolabant: atque omni re superiores, cum Gallis dispersis atque perterritis in ea planicie prælia bãtur: eoque audaciæ successu quotidiani certaminis erant euecti, vt non modò Gallorum equitum arcus, Italorumq; balistas contemnerent, sed cataphractorum integras turmas oblongis ac inflexis protecti clypeis, adoriri, & cominus equos admittere auderent. Fiebat enim equorum pernicitate equitandiq; peritia, vt sæpe Galli cataphracti, quum insolentius appropinquantes reprimere magna vi contenderent, ab inermib. circumuenti celeriter opprimerentur. Tormenta quoque maiora editioribus locis opportunè collocata, & ad conspectum exeuntium agminum emissa, nihil tutum in ea planicie relinquebãt. Dum hęc initio obsidionis fiunt, Consaluus cum centum cataphractis, quingẽtis verò Hispanis scutatis equitibus, & duobus milibus Hispanorũ peditum in castra peruenit. Is superiore hyeme in Magna Gręcia pluribus oppidis atq; vrbibus

vrbibus Gallos expulerat, Scyllaceum, Sybarim, Crotonem, Semenariam, Neocastrum, Terranouamque vi aut voluntate receperat. Inde initio statim Veris Cosentiam progressus, Gallis acie pulsis, eam vrbem ceperat: domitisq; agrestibus, qui Cratis amnis valles incolunt, ad Laynum oppidum, Andegauensium partium copias, interfecto Americo Sanseuerino earum duce, repente adortus oppresserat: omissoque Obignino & reliquis regulis, ab Ferdinando Alexandroque Pontifice euocatus, Atellam iustis itineribus contenderat, iudicans in Brutijs hostium reliquias facilè posse debellari, si hostes vbi maiore belli mole regem vrgerent, perquam maturè vincerentur. Igitur primo aduentu locorum situm stationesque hostium speculatus, non longè à frumentarijs molis consedit: ac mox vti erat in prouidendis perficiendisque rebus ingenij maximè præstantis & celeritatis eximiæ, professus est, se non prius milites cibum capere permissurum, quàm præsidium quod ad molas erat expugnarent. Nec mora, Hispanis bipartitò ad munitiones signa ferentibus, strenuéque irrumpentibus, præsidium Gallorum deijcitur: multisque cùm in ipso certamine tum in fuga trucidatis, machinarum molares lapides, rotæque ligneæ perfringuntur. Ea res Gallorum animos magnoperè conterruit, quod ab nouo hoste primo statim eius aduentu in oculis ipsorum penè prius confecta fuerat, quàm ab oppido prouideri succurriq; potuerit. Triduo pòst equitatum quem Alexander Pontifex mittebat, Petrus Gonzaga et Nicolaus Gambara alarum duces in castra perduxerunt. Superuenit quoque Philippus Roscius Venetæ militiæ equitum præfectus: qui in transitu Sorani saltus à Gratiano Guerra impedimentis & magna parte equitum exutus fuerat: nouæque ab Neapoli Italorum cohortes quotidie mittebantur. Regij, aduentu auxiliorum spe ac viribus aucti, maiore studio atque fiducia Gallorum pabulationes, frumentationesque obseruabant, ac euectos procul ab oppido, quum proximis euastatis agris longius necessariò procederent, ex omnibus locis adoriebatur, magnisq; incommodis afficiebant. Nam sæpe pulso fusoque præsidio, & multis sarcinarijs iumentis cum toto calonum grege simul interceptis, non quotidiana modò, sed singularum propè horarum exercitatione in castra reuertebantur. Quibus detrimentis Galli duces, quantum ratione prouideri poterat, pabulatoribus magna addendo presidia, explorando loca, & idonea tempora quum hostes corpora curarent, captando, diligenter occurrebant. Sed ijs innixi consilijs, quum iam necessariarum rerum inopiam sentirent, & Gallorum Germanorumque corpora in magna recentium obsoniorum vinique penuria, immoderatis æstibus conficerentur, tertiam equitum partem Venusina via emittere statuerunt. Itaque Nonis Sextilibus, delecto ad fallendos hostes meridiano tempore, quo maximè, vt in sæuis Apuliæ feruoribus accidit, iumenta atque homines ab omni militiæ munere quiescebant, Pauli duo, Vrsinus atque Vitellius sub signis agmen educunt. Conspiciuntur Galli vndiq; è summis iugis, & totis castris ad arma conclamatur. Alexius qui in statione erat, frenatosque equos sub tuguriolis vmbraculis atque tentorijs continebat, cum leui armatura Italica primus procurrit. Contarenus Græcis conscendere equos iussis, extemplo subsequitur. Ipse Mantuanus statim arma induit, & cum reliqua expeditorum equitum multitudine ad hostes contendit: conseritur ingenti tumultu magnisque clamoribus prælium. Pauli densato agmine incedunt, circumuentiq; ab omni parte neminem aciè excedere permittendo, fortiter depugnant, i-

ta vt tantæ multitudinis impetus egregiè à cataphractis ſuſtineretur. Sed dum Græci à fronte, à tergo, latereque omni acrius ac inſolentius laceſſunt, atque agmen totum demorantur, forte Peruſinus eques cataphractus, natura ferox & quietis impatiens, appellatis proximis equitibus tribus, vt inſultantium arrogantiam vnà ſupprimerent, intenta haſta in medios hoſtes incurrit, Græcumque equitem eo impetu transfigit. Idem cęteri feliciter audent, totumque proximum hoſtium globum propellunt. Sed illi ex fuga, maiore demum audacia in hoſtes reuertuntur. At dum Peruſinus cæterique ægrè ſe explicant, & recurrentes à ſuis recipiuntur, laxatur agmen, mirumque dictu, Græci equites in medios cataphractos ſe celeriter inſinuant: momentoque temporis cuneata acie totum eorum agmen aperiunt, atque perturbant. Tum verò in maxima nube eleuati pulueris atrox prælium committitur, cohortante atque vrgente acriter Mantuano, Gallorum vexilla ſternuntur, & ſupra trecenti vtriuſque armaturæ equites interficiuntur aut capiuntur. Vrſinus autem atque Vitellius cum confertiſsima delectorum turma ſeſe ab circumfuſis Græcis eripiunt: beneficioque Liuiani & Iordanis Virginij filij, qui ſubſidio cum duabus cataphractorum turmis adcurrerant, impetumque perſequentium retardarant, ſeruantur: reliqui verò omnes in oppidum ex fuga pauidi compelluntur. Ea die Græcorum Italorumque leuis equitatus maximam virtutis opinionem apud omnes vindicauit, qui tot cataphractis oppoſitus, nullo peditum aut grauis armaturæ ſubſidio, tãtum facinus ſingulari felicitate peregiſſet. Non multo poſt Ripamcandidam pedeſtres copiæ cum tormentis ductæ: repulſæq; primo in certamine Conſalui cohortes. Erant ij ex vltima Hiſpania Callaici Oceano proximi, quibus eo tempore in vniuerſum ſcuta erant ingentia breueſque tragulę: alijs parui vmbones ferrei cum haſtilibus prælongis, ab hoc inepto armorum genere cunctis ridiculi, ſed qui audacia & corporis agilitate minimè contemnendi viderentur. Callaicis à muro fœdè repulſis Craſſus cum veteranis Italis ſucceſsit, & ſecundum eos Cantabri, ac reliquæ demum Italorum Germanorumq; cohortes: paucisq; horis oppidum pari propè virtute ac pertinacia defenſum atque expugnatum eſt. Ripacandida hoſtibus adempta, Ferdinandus è ſuperioribus locis in aduerſam planiciem tranſtulit caſtra, & ad intercludendum iter Venuſina via conſedit: duasque res hoſtibus maximè aduerſas, ea caſtrorum mutatione eſt conſecutus: nam occupato & planè obſtructo aditu, qui antea commeantibus liber erat, & recipiendi commeatus ab Andegauenſibus populis, & Venuſiam euadendi, ſpes omnis hoſtibus erepta videbatur: promotisque in oppidi conſpectum caſtris, hoſtes grauiore indies obſidione premebantur. Iamque ad eas rerum difficultates Galli peruenerant, vt quum molis paulo antè vi hoſtium perfractis farina deficeret, ſinguli panes ſingulis regalibus denarijs venirent: & gregarij milites ſabis coctoque tritico veſcerentur. Aliud quoque incommodum iam penè ſubactis acceſſerat, quòd niſi ſummo cum periculo magnisque adductis præſidijs aquabantur: quum ex eodem amniculo vtriuſque exercitus iumenta potarent: fierique non poſſet quin ad acceſſum tantæ multitudinis mulionum & militum, incredibili contentione omnibus horis in ipſo flumine certaretur. Galli in parte fluminis propinquiore dolia vinaria lapidibus plena medio in vado collocarant, adiectoq; aggere profluentem exceperãt, vt pleniore alueo & tutiore loco aquarentur. Ibi quaterna vexilla Heluetiorum & Germanorum perpetua in ſtatione excubabant:

aquatoribusque quum hostis vrgeret, ex propinquo celeriter auxilium ferebant. Fortè inclinante in vesperam Sole pugna solito tumultuosior ad aquam, crescentibus vtrinq; auxilijs erat accensa: eoque res summo contentionis ardore processerat, vt neutra pars sese inde explicare atque recipere sine magno incommodo singularique infamia posse videretur, quòd regijs qui audacter flumen transierant difficilis in æquioribus locis receptus dabatur, & Galli, si locũ pulsi reliquissent, summo cum dedecore cuncta exercitus iumenta paulo post siti interitura existimarent. Aderat spectator pugnæ Ferdinandus, qui quum Germanos pro numero admodum fortiter rem gerere animaduerteret, Annibalque Pandonius Camilli filius ante oculos esset interfectus, & Octauianus Columna insignis adolescens ex equo deturbatus, in summo vitæ periculo versaretur, quin subsidio suis ire contenderet, minimè dubitauit: delatusq; in pugnam cum lectissimis familiarium equitum, Germanorum ordines perrupit, duabusque primis cohortibus cataphractorum repentino turbine dissipatis, reliquos in fugam coniecit: qui quum ad oppidum se reciperent, Ioanne Spinello nobili iuuene obliquum iter regijs monstrante à tergo circumueniuntur, ac passim vndique irruente, & consectante equitatu trucidantur. Tantus verò terror eo tumultu hostibus illatus est, vt Galli qui in oppidi porta stationem agebant, nulla Germanorum in fuga pereuntium misericordia adducti, præ timore obseratis valuis complures excluderent, & eos ante portam crudeliter interfici paterentur. Periere eo prælio amplius trecenti Heluetij, Germaniq;, & ferme totidem capti, vexilla duo relata, aliquotq; aurei ac plures argentei torques, & operosa ex argento emblemata, quibus plumeas cristas in pileis induebant, occisis captiuisq; detracta. Repertus quoq; est Germanus signifer amputata dextra manu, & læua fœdo vulnere discissa vexillum mordicus retinens, ita vt in vestigio inuictæ virtutis expirasse videretur. Post id factum Germani manipulatim ad regem transire cœperunt: quos protinus intercessione eorum, qui apud se militabant, in supplementum cohortium duplicatis stipendijs adscribebat. Meleager quoque Foroliuiensis equitum præfectus multis antea à Gallis affectus contumelijs, ad Mantuanum transiuit: adeoque tum aduersis prælijs, tum crebris transfugijs, vti in suprema rerum desperatione contingit, Gallorum copiæ erant extenuatæ, vt iam Galli atque Heluetij in coronis passim, & absentis Caroli regis, & præsentium ducum nomen maledictis apertè lacerarent: quòd hi malignis prauisq; dissensionibus, tot fortissimos milites toties victores, è summa spe victoriæ, in eas calamitates morte ipsa duriores adduxissent. Ille verò nefaria segnitie atque infami negligentia, tot milia benemeritorum de se militum, contra fidem datam omni ope destituta, in vltimis Italiæ finibus ab infensissimo rege trucidanda reliquisset. Has militum querimonias acerbioresq; sermones Persiuus excipiens, vtpote qui res maximè afflictas ad inuidiam aliorum ducum vertere cupiebat, Bono, inquit, animo estote mei commilitones: nam postquam Fortuna suo more mutabilis & nusquam fida consilijs nostris illudens, nos omnes huc compulit, dabo operam, vt me sequestro, conditiones ab hostibus, nec Gallico nomine, nec superioribus victorijs nostris indignas referatis. Quòd si illi crudelius sanguinem nostrum exhaurire quàm moderata potiri victoria maluerint, efficiam profectò, vt vos qui mecum hos ipsos sæpius sine vestro vulnere cæcidistis, si à Dijs omnino deseremur, implacabili hosti victoriam longè omnium luctuosissimã

relinquatis. Quibus dictis, pauca ad duces in Pretorio prolocutus maximo militum assensu ad amnem contendit: & precone transmisso, regem ad colloquiū euocauit. nam & pridie quęstor Gallus apud regios milites captiuus, quum fide data ad cogendam pecuniam qua redimeretur vltro citroque commearet, de compositione loqui cœperat. Itaque concursu multorum facto, & rege alacriter prodeunte, Persiuus ab vlteriore fluminis ripa, in hunc modum loquutus est. Aequū videtur, inquit, Ferdinande, vt ego ante omnes Gallos, qui duabus illatis cladibus, res tuas afflixerim, hodie gratissimum tibi de optima spe futuræ pacis nuncium feram, vt hoc meo insigni erga te officio, veteres iniuriæ penitus expientur. Trium dierum inducias postulo, vt commodè deliberando de compositione agi posit. Conditiones verò tales erunt, vt nos aliquanto maiore virtute cepisse hoc regnum, quàm reliquisse videamur: & tu toties acie victus, egregium victoris titulum feras. Qui vero speratam victoriam nulla dubij euentus æquitate præfiniunt, summa & immoderata cupientes, sæpe aduersam, non semper æqui Martis vim experiuntur. Proinde si amici socijq; tui ferocius loquentes, animum à pace alienum ostenderint, imprudenter feceris, quum alieno arbitrio in ipsa summæ rei tuę causa periculosum consilium sumes. Potior enim est moderata sine vulnere victoria, quàm eadem si decertes & vincas summè optima cruentaque. Consilium meum propterea ne spreueris, quod non voluntate atque iudicio, sed vltima expressum necessitate videatur. Nam publicus hostis salubria tutaque consilia aduersarijs aliquando tulit. Sed de pace bellóue quæcunque mens tua fuerit, quod dederis alacriter accipiemus: nam inuictos Gallorum animos, & ad vtranque fortunam egregiè paratos inuenies. Ferdinandus ad ea respondit: diuina fieri iustitia, vt qui primi bellum iniquè & arroganter intulerint, supplices pacem petant: sed porrò quòd totius iniuriæ obliuisci malit, quàm non omnino clementiæ ac humanitatis meminisse, plane pacatum pronumque animum ad complectendam pacem ostensurum: quanquam ea naturæ suæ lenitas neque vtilis neque decora quibusdam videri posset, vel ob id, quod ipse non ignarus militiæ, & profligatas Gallorū vires, & spes omnes penitus accisas præclarè conspiciat, ita vt bellum funesto hostium exitu propediem se finiturum speret. Cæterùm generosi propositi summam esse, vt eos qui etiam crudelius victoriam exercuerint, incolumes velit: modò conditiones accipiant, quas ex sententia ducum suorum, qui essent viri summæ ęquitatis, paulo pòst daturus esset. Dirempto colloquio sequenti die Liuianus, Bertanus Manglos, Petrus Cræsius, Busius, Busceus, & Anzoltus, cum summis de pace mandatis ad regem mittuntur: breuique disceptatione res his legibus vigesimoseptimo obsidionis die componuntur. Mompenserius atque Virginius nisi iusta obsessis auxilia intra trigesimum diem alicunde submittantur, cum omnibus copijs in Gallias se profecturos promittunt. Tormenta ænea, equosq; omnes regia nota inscriptos relinquent. omnes regni arces restituent, præter Tarentinam, Venusinam, & Caietanam, quibus discedens Carolus custodes præfecisset, tesserasq; acceptę fidei in Galliam detulisset. Captiui vtrinq; sine pretio redderentur, ac Obignino Gratianoque & omnibus regulis Andegauensibus, qui in partibus Gallorum essent, eius fœderis beneficio vti liceret. Rex interim commeatus ac naues quibus transportarētur, expediret, vt intra statutum tempus in Galliam enauigare possent. Vt hæc porrò firma rataq; sint, singularum nationum obsides dantur. Pro Gallis Persiuus,

ſiuus, Bayliuusque Vitrius, & Aloiſius Arſus: pro Italis Pauli duo, Vrſinus atque Vitellius: pro Germanis Brocardus: pro Heluetijs autem Heſcuia, primarum cohortium præfecti. Traiatius verò Papacauda Neapolitanus, & Leonius Tyburs Virginij medicus, vt rerum exitum Carolo regi certius demonſtrent, & initæ ad Atellam pactionis tabulas deferant, in Galliã abire permittuntur. Ex aduerſo autem, Ioannes Borgia Cardinalis pro pontifice, Conſaluus pro Ferdinando Hiſpaniarum regẽ, Paulus Capellius pro Veneto Senatu, Franciſcus autem Caſatus pro Ludouico Sfortia, regem cuncta quæ ille promiſiſſet Gallis integra fide præſtaturum receperũt. Rebus in hunc modum compoſitis, Perſiuus equum illum ab incredibili præſtantia ſupra cæteros omnes maximè celebratum, Ferdinando reſtituit, cuius lapſu regem in pugna ad Semenariam penè oppreſſum & captum à Gallis fuiſſe memorauimus. Poſtero die Ferdinandus mouit caſtra, & ex itinere Arrianum recepit: Sanſeuerinum interfectis defenſoribus expugnauit. Inde Salernum profectus vrbem & arcem ſeptimo die in deditionem accepit. Interea Gallorum copiæ Caſtellum quod ad mare dicitur, iuxta veteres Stabias peruenere: pars eorum in Baianũ ſinum delata eſt. Quibus in locis, quòd tum ad mare grauis erat autumnus, & Gallorum Heluetiorumq́; corpora æſtibus ac ſiti maximè obnoxia, quum vino & vuis, omniſque generis pomis diſſoluto quodam vitæ genere immoderatius indulgerẽt, tanta vis morbi eos inuaſit, vt infinitis propè funeribus ea littora complerentur. Mompenſerius ante alios, quum ſeruari & abduci inuitante Mantuano, cuius ſororem in matrimonium habebat, recuſaſſet, ne exercitũ turpiter deſeruiſſe videretur, Puteolis interijt. Similiter Vitrius Bayliuus, & Anzoltus ventris profluuio perierunt. Fuere ex Gallis qui vina veneno infecta ab Aragonijs ſibi vendita dicerent: quorum etiam opera naualem apparatum, interpoſitis quotidianis difficultatibus, vt nemo in Galliam rediret retardatum eſſe querebantur. Sed eius ſceleris ſuſpicionẽ celeriter extinxit inſignium virorum interitus: quum iiſdem fermè diebus exercitus Aragonius peſtilenti propè valetudine tentatus, Contarenum & Craſſum & Bartholomæum Georgium Venetæ claſsis præfectum amiſiſſet, & ipſe Mantuanus, & Paulus Capellius, & plerique alij viri fortes, ſæuis implicit morbis ſummum vitæ periculum adijſſent. Reliqui Galli, atq; Heluetij nauibus impoſiti, quum quibuſdam folles tubiq; ſpiritales ad exhauriendam ſentinam, & quibuſdam armamenta deficerent, iactati etiam aduerſis tempeſtatibus, partim naufragium fecerẽ, partim Genuæ omnibusq́; prouinciæ portubus, quòd nauigationis tædia ferre non poterant, contabefactis corporibus interierunt. Germani verò magna ex parte conſanguineorũ ſuorum beneficio non modò ſeruati ſunt, ſed regijs ſtipendijs addicti. Reliqua tot nationum inutilis multitudo nauibus minimè recepta miſerabili errorẽ, rerum omnium egena, per omnem Italiam cõuerſæ ac illudentis fortunæ ſpectaculum præbuit. Vrſinorum quoq; copiæ, quum pacatum eis iter, vt in Romanũ agrum redirent, regio diplomate Ferdinandus præſtitiſſet, in Pelignis Alexandri pontificis iuſſu, ab Guidone Vrbinatium regulo, armis & equis exutæ ſunt, captiq́; Liuianus & Iordanes. Sed Liuianus fide data, quũ liberius cuſtodiretur, per feneſtram noctu euaſit. Iordanes verò Neapolim miſſus eſt, vbi Virginius pater contra iuſiurãdum, quum ſe in Galliam profecturum ſperaret, in Oui arce ſeruabatur. Enimuerò Pontifex Alexander quo nemo principum ea tempeſtate atrocior fuit, Ferdinandum datam fidem

ſeruare cupientem, monendo ac ſæua denuntiando induxerat, vt Virginium cuſtodiæ traderet, quod ille aduerſum Aragonios prioris ſacramenti militaris religionem violaſſet, atque inſanabili peruicacia perpetuum bellum moliturus eſſe videretur. Borgia quoque Cardinalis Paulum Vitellium iuſſu Pontificis ſibi tradi poſtulauit. Sed Mantuanus, cuius fidei Vitellius ſalutem ſuam antea commendarat, omnes vrgentis pontificis minas contempſit, ne ſummæ virtutis virum ad ſupplicium cruento generi hominum traderet: atque ita nequicquam inſidiante pontifice, incolumis Mantuam eſt perductus. Agitabat enim vir ille immoderatus, & perſonæ quam gereret penitus oblitus, quibuſnam modis ingentes opes filijs pararet, quod niſi multo cum ſcelere, multorumque inſontium regulorum nece fieri non poterat: propterea vtriuſque factionis inſignes viros, qui viribus authoritateque pollebant, ne conſilijs ſuis alicunde obuiã iretur, vti poſtea perfecit, pellere ac interficere ſtatuebat. Intereà dum Federicus Caietam parat oppugnare, Ferdinandus multis militię laboribus confectus, in villa apud Veſeuum montem, dyſenteria laborare cœpit. Erat habitu corporis ad perferendam omnem aduerſæ rei contumeliam valdè firmo, ſed cum intemperantius nouæ nuptæ, quæ Ferdinandi aui filia erat, cõplexibus indulſiſſet, & iam fermè peſtilens eſſet autumnus, vim morbi ſuſtinere non potuit. Neminem regum maioribus omnis generis hominum, aut certè verioribus lachrimis tumulatum ferunt, quòd ille tanta animi corporiſque virtute prędictus, in medio ætatis flore, ipſoq; partę victoriæ ac recepti regni limine, cum maximè primum laboris fructum capere deberet, iniqua fatorum lege fuiſſet extinctus. Celebrato funere Federicus patruus rex ſalutatur, aliquãto Andegauenſibus gratior quàm Aragonijs, quum ex præclara regis iuuenis liberalitate, in quem certatim omnes ſtudia oraq; conuerterãt, incredibilia ſperarent: contrà verò Federicũ lenem potius, ęquũ et moderatũ regem, quàm gratum et liberalem fore arbitrarẽtur: quòd ex priuata vita tale prorſus ingenij ſpecimẽ oſtẽdiſſet, vt in ſummo etiã imperij faſtigio neq; inimicis valde infenſus, neq; amicis et clientibus valde indulgẽs atq; beneficus futurus eſſe crederetur. Eorum enim mos eſt, qui obſequijs et certis bello et pace facinorib. editis principum gratiã quęrunt, vt eos & iuſtos et tẽperatos eſſe nolint: propenſum verò erga nominis ſui ſtudioſos, et veterum factionũ memorem citoq; exorabilem, parati ad omne vitæ diſcrimen ſingulari beneuolentia proſequantur. Mortuo Ferdinando Beſennianus & Compſanus, qui paucis ante diebus ad Aragoniam fidem redierant, Salernitanum lenitate naturæ noui regis inductum, impetrata venia in partes pertraxerunt. Sed is cum ſolenni die feſto multa omnium alacritate Federicus regali diademate ornaretur, euocatus ad celebrandam pompam Neapolim venire recuſauit: & vt erat ſuſpicioſus, & Gallicis ſtudijs inueteratus, bellum renouare cœpit. Qua hominis amentia permotus Federicus, in Lucaniam exercitum duxit: expugnatoque Diano celebri oppido, omnibus eum ditionis locis expulit. Ad extremum cum, vt in Galliam abire permitteretur, impetraſſet, ad fallendas inſidias, quas ſibi regios tetendiſſe putabat, Senogalliam auijs itineribus profugit: quo ſe Ioannes Rouereus Sora pulſus receperat, atque ibi aliquanto poſt, qui tantum bellum Aragonijs ad exitium Italiæ concitarat, & calamitoſus & exul interijt. Exinde Caieta terra marique obſeſſa verius quàm oppugnata. nam Melchior Triuiſanus, qui pace ad Nouariam facta Grimano in claſsis præfectura ſucceſſerat, ad-

iunctis

iunctis Aragoniorum triremibus latè maria tuebatur, ne Gallicæ naues, vti antea prosperè tentarant, Caietanis commeatus importarent. Federicus autem à terra bellum impigrè gerebat. & quanquam ea vrbs monte ac summa arce munita, difficilem ac periculosam habebat oppugnationem, et Obertus Rossettus præsidij præfectus virtutis & contumaciæ singularis egregiè se defenderet, tamen nullis incommodis deterrebatur, quominus eam vrbem in potestatem redigeret. Sed quum durior indies & grauior obsidio obsessis pariter ac obsidentibus esset, & plerique viri fortes, & in ijs Rainaldus Feramusca, tormentis icti perijssent, Eberardus Obignimus obsidioni finem imposuit. Is enim Atellani fœderis beneficio vsus, cum è Bruttijs oppidorum facta deditione, vt in Galliam abiret, Neapolim venisset, vti erat summæ apud Gallos authoritatis, Oberto persuasit, vt fortunæ ex professo Gallis infestæ reluctari desineret, ne vana & mox nocitura pertinacia, sese reliquosque milites summis vitæ periculis implicaret. Obertus non minus extremis rerum difficultatibus, quam eius longè clarissimi viri exemplo, monitisque compulsus Caietam reliquit, & Gratianus Guerra ex Aprutio sub id tempus, quique Tarenti & Venusiæ in præsidijs erant, ad extremum tædio rerum belloque domiti, regni finibus excesserunt. Hunc exitum habuit terribilis paulò ante Gallorum aduentus: qui sicuti ab initio disiunctis, inermibus atq; imperitis hominib. maximum negotium fecit, ita successu belli, quum deprehensæ artes, & collatæ in vnum sunt vires talis apparuit, vt eam gentem nostris tantùm dissensionibus ualidos impetus habuisse constet, vel ob id quod non multo post Italia pristini atque insani pertæsa erroris, dum sera propè cõcordia consentit, quod libertati omnium imminebat discrimen, reparatâ militia, positisque odijs, haud longo labore depulerit. Sed eo grauior Gallorum aduentus omnibus est visus, quoniam post turbatam quietem, etiam inauditum prioribus seculis morbum nobis importauit, ei hercle persimilem, qui Tiberio imperante sub Mentagræ nomine vehementer Romæ grassatus est. Is veluti occultiore vi syderum cœlo demissus, dira ac admirabili contagione sexum omnem ac ætatem inuadebat. Venereis maximè contactibus & multo accubitu vulgabatur: à pudendis idcirco primum virus erumpebat, sæua serpigine cuncta passim abrodens: inde cætera membra, atque ipsa præsertim ora vlceribus ac pustulis fœdabantur. Irrequieti porrò cruciatus singulis artubus intolerabiles, exteriora pariter ac interiora corporis vastabant: neque tædio miserabilis vitæ confectis & frustra mortem inuocantibus, quisquam mortalium ab arte medica felix remedium tulit. Aliqui tamen ex argento viuo axungia permisto, triduana inunctione conualuerunt, sed vt enormia morbi vestigia relinquerentur. Alij laborioso exercitationis genere, & parca exquisitaque victus ratione, quum sæuas manus medicorum alieno periculo remedia quærentium effugerent, certiora subsidia reperirunt. Fuere qui crederent id malum ab nouo orbe ad occidentem reperto, initium duxisse, & ab Iudæis sub id tempus totâ Hispania pulsis, in Italiam cæterasque regiones vario eorum errore delatum, sub id tempus quo Carolus passim victor Italiam percurrit. Sed ubi & quando cœperit; diligentiores vestigabunt; & verius nomen imponent: consensu certè multarum gentium Gallici cognomen tulit, ita vt ea natio inquieta & vehemens, quæ infestis armis felicitati Italiæ sæpius inuidit, & hoc quoque pestilenti vulnere inflicto, sempiternam nobis odij sui memoriam reliquisse videatur. Gallorum

copijs ad Neapolim varijs casibus terra marique deletis, quanquam Italia omnis grauissimo ingentis belli periculo leuata videbatur, nequaquam tamen bellum esse desierat. Nanque pontifex Alexander veteribus suis innixus consilijs, Vrsinorum opes euertere, ipsiusque Virginij maximè oppida occupare maturabat: & Florentini Pisas cùm Veneto tum Sfortiano milite summaque ciuium pertinacia defensas, incredibili omnium ordinum studio, totisque collatis in ærarium ciuitatis opibus repetebant. Carolus quoque regni pariter atque exercitus amissi dolore permotus, renouandi belli consilia agitare nunciabatur. Is enim Fusium Aquitanum regulum cum valido equitatu, Vasconumq; cohortibus, & tribus Heluetiorum milibus Heynauolebāno duce clarissimo, ad Pyrenęos pręmiserat: qui quum Perpenniano plurimum imminerent, & aliquandiu ad fallenda Hispanorum præsidia Tolosatium fines circuissent, improuisi diuersis itineribus ad oppugnandas Salsas conuolarunt. Salsæ hodie vocantur, quæ antiquitùs Salsulæ fuerunt, ad stagnum salsæ aquæ verius quàm dulcis Narbonensi viæ impositæ, vbi extrema Pyrenæorum iuga Balearici maris fluctibus alluuntur. Propugnaculum id potius diceres aduersus Gallos quam oppidum: nam pauci admodum, præter eos qui meritorias tabernas exercent, locum grauitate aeris infamem incolunt. Eò valida manus Hispanorum equitum & peditum processerat, quotidianisque excursionibus finitimos Gallorum pagos prædabantur. Salsis tum præerat Bernardus Francesius vir eximiæ virtutis atque constantiæ. Is Henricum Albadelistæ regulum, copiarum quæ Perpenniani erant, ducem de aduentu Gallorum certiorem facere: monere, vt aduersus eorum vim atque celeritatem præsidia parata haberet. Salsas cùm muro tum munitione infirmas esse, tamen se militum virtuti confisum, quin tridui oppugnationem sustinere queat minimè dubitare. At Henricus qui angustias aditus inter stagnum & imas montium radices ad Salsas pertinentes, vel parua manu tueri, & Gallos transitu prohibere poterat, Fusium transire permisit, sperans circiter quatuordecim cohortes, quæ proximis in oppidis conscriptæ fuerant, ad se biduo peruenturas: foreque vt vno tempore à læua per montes ductis pedestribus copijs, à dextra verò per militarem viam, quæ inter stagnum extremamque maris marginem, Narbonam ducit, immisso equitatu, a tergo obsessurum hostes: interceptoque commeatu eos penè sine vulnere deleturum. Verùm pedites citerioris Hispaniæ edicto regio in speciem tantùm conscripti, quum se non modò ad bellum, sed ad ipsum ineundæ pugnæ discrimen duci conspicerent, vna edita voce se progressuros negarunt, nisi stipendium amplissimis paulo antè verbis promissum, præsenti pecunia solueretur. Qua fœda inopinataque tot cohortium consternatione, Henricus tota spe perficiendi suscepti consilij deiectus, necessariò sese continuit. Perscripsitq; regi, vt pacandis cohortibus pecuniam in stipendium, vel paucorum dierum submittere maturaret. Ferdinādus enim ad Gerondam cum Elisabella vxore consederat, euentum Gallici motus expectans: vt pote qui maximè cautus & pecuniæ tenax, speciem ingentis coacti exercitus ad deterrendos hostes præbere, quàm bellum gerere mallet, quum id sine ingenti pecunia administrari non posse intelligeret: & Gallos cùm hyemis tum locorum difficultate & tanti apparatus adductos, extemplo retrocessuros arbitraretur. Itaq; Fusius bidui spacium nactus, à stagno ad prærupti montis radices perpetuam munitionem perduxit: iterque maritimum peranguste eius viæ,

præsidio imposito celeriter occupauit: & castris vndique permunitis prolato tormentorum apparatu, oppidum oppugnare adortus est. Murus erat perantiquus & debilis, & qua parte vetustate erat collapsus, ea terreni aggeres multa materia consepti, & in mediocrem altitudinem educti oppidum vallabant. Sed ea vis erat ingenium colubrinarum, vt non modò aggerem, sed coniunctas etiam muro domos, et mirum dictu, nonnunquam aduersæ partis oppidi murum, pilæ ferreæ, cum multa obuiorum hominum strage penetrarent. In ea rerum acerbitate, Hispani, tametsi neque multis, vel idoneis tormentis vterentur, neque perfracti aggeres muriue sine certa cæde reparari possent, neque vllum ab Henrico subsidium expectarent, vsi tamen inuictis animis aliquandiu restiterunt. Cæterùm tertio die, quum vulneribus laboreque & continuis vigilijs confecti essent, peruadente in oppidum per ruinas hoste, ad vnum ferè omnes memorabili sæuitia trucidati sunt. Periere circiter ducenti nobiles ex vlteriori Hispania equites: & in ijs illustres eorum duces, Petrus Solerius à Corduba, & Didacus Azauedius Archiepiscopi Toletani frater. Bernardus ipse multis acceptis vulneribus viuus in potestatem hostium deuenit. At Henricus captis iam Salsis nequicquam promoto equitatu, in cõspectum hostium deuenit, proximæque Catalanorum cohortes pudore excitæ castra compleuerunt. Verùm Fusius quanquam multo tubarum cantu ad pugnam ab Hispanis prouocaretur, suis munitionibus quas tormentis in hostem versis instruxerat, se tenebat: missisque præconibus se prælio congressurum profitebatur, si ad se oppugnandum propius munitiones accessissent: quando non eo consilio Hispaniæ fines intrasset, vt ad nutum hostium dimicaret, sed vt Salsas in conspectu Hispanorum, qui nihil dedecoris admissuri viderentur, oppugnaret & caperet. Iis feliciter expugnatis, satis abundè expiatas videri iniurias, quas ipsi paulo antè Galliæ populis omni præsidio nudatis intulissent. Quòd si dolore interfectorum affinium, & commilitonum permouerentur, eorumq; cædem vlcisci vellent, debere ipsos innatam virtutem aliquo nobili edito facinore periclitari: neque id ab hoste petere, quod ne insulsissimæ quidem gentes, vel ab imperitis hostibus postularent. Hybernæ tum pluuiæ campos mollierant, fœdoque cœno cuncta tenente itinera, propter difficillimas subuectiones, Galli pariter atque Hispani commeatus angustijs premebantur. Quibus de rebus, quum Henricus neque hostem elicere, neque bellum durissimo anni tempore pecuniæque inopia consternatis cohortibus, prosperè segesturum prouideret, cum hoste quatuor mensium inducias pepigit, Fusio nequaquam detrectante, quum Hispanorum audaciam, Salsis expugnatis, cæsoque præsidio, satis abundè repressam esse arbitraretur. Interea quum Carolus Ambosiæ hyemaret, ac eius victoriæ nuncio maximè lætaretur, regia aula exulibus & legatis, omnisque generis hominibus belli & nouarum rerum cupidis plena erat. Florentini ante alios regiam fidem implorabant: Venetorumque & Ludouici Sfortiæ communium hostium opibus Pisanos aduersum se defendi, & bellum summa eorum iniquitate geri querebantur. Iulianus quoque Rouerèus, Paulusque Fregosius Cardinales, & Hiblettus Fliscus, cum ducibus Gallis veteribusq; amicis suis inuadendę Ligurię consilia agitabant. Carolus item Vrsinus Virginij patris, fratrisq; Iordanis, & Pauli Vrsini salutẽ, cùm regi tum purpuratis assiduè cõmendabat: quòd omnis pactionis datęq; fidei violata religione, in cathenis Neapoli seruarentur, ipseq; pontifex Alexander cunctis Vrsinę

familiæ oppidis immineret. Vitellocius etiam, quanquam Paulum fratrem beneficio Mantuani è manibus infesti pontificis, & vitę periculo ereptum sciret, de eius tamen libertate sollicitus, Carolum obnixè deprecabatur, ne Tifernates omnesque Vitelliæ domus fortunas, se absente, altero præsertim fratre capto, altero in partibus Gallorum interfecto, ab nemine defensas, sæui pōtificis cæterorumque inimicorum iniurijs diutius expositas esse vellet: fore etenim, si clientium salutem non omnino negligeret, vt Gallici nominis hostes non diu ea victoria lætarentur, quam multi potius perfidia fallacißimisque artibus, quàm vera virtute sibi peperissent. Nec Traianus Papacauda, quem ab Atella in Galliam missum fuisse docuimus, tot exulum opem implorantium querelis deerat, quin et regem et proceres multiplici oratione ad renouandum bellum hortaretur: superesse plures regulos, et in primis Salernitanum ipsum, qui Gallica in fide non modò perseueraret, sed bellum vimque omnem Aragonij exercitus egregiè sustineret, felici certè constantia, nisi à Gallis pro quibus vitam ac fortunas deuouisset, omnino desereretur. extinctum esse Ferdinandum, cui generosi planeque regij, & militares spiritus inerant: ac in regno successisse Federicum, qui insitam animo eius timiditatem inani prudentiæ nomine contegere ab ineunte ætate consuesset. Sed ante alios Aurelianus Cisalpini imperij auidus, & Triuultius Ludouico Sfortiæ maximè infensus non modò regem, sed & ingentes duces & proceres, omnibus quibus poterant artibus ad repetendam Italiam concitabant. His iustis clientium suorum querelis adductus Carolus, Florentinorum legatos, qui apud se erant, cohortes sagittariorum Vasconum conscribere, & naues Massiliæ conducere permittit. Carolum Vrsinum & Vitellocium consolatur, eis vetera stipendia persoluit, multaque pecunia ambos replet, vt in Italiam ad tuendas res suas proficiscantur. Triuultium cum alis duabus equitum Alpes transgredi, et in Astensi agro hyemare iubet, vt primo quoque tempore, maioribus è Gallia transmißis copijs Liguriæ bellum inferretur. Quibus cognitis rebus Ludouicus, Venetiq; & Alexander pontifex, vt Gallorum & Florentinorum consilijs obuiam iretur, Maximilianum Cæsarem in Italiam euocare statuerunt. Erat magna eius viri bellicæ virtutis fama, & publico priuatoque odio Gallorum hostis esse videbatur. Florentini quoque Cęsaris nomen horrebant, quod infensum sibi atque terribile superioribus seculis extitisset: & is tum iure suo Augustæ maiestatis Pisas suæ ditionis esse prædicaret, pecuniamque ingentem tributi nomine repeteret, quam Florentini veteres Cęsarum stipendiarij à multis annis pendere neglexissent. sperabant enim ipso Cęsaris aduentu, Florentinos veluti impares ei bello, quod tantis auspicijs gereretur, à Pisanorum oppugnandorum consilio Gallorumq; societate discessuros: ne si pertinacius Pisanos bello persequi perseuerarent, aliquo fortè aduerso prælio contusis viribus, vicinas vrbes amitterent: & quod summæ rerum graue momentum secum trahere posse videbatur, nouus non planè confirmatæ republicæ ciuitatis status periculum adiret, Mediceæ præsertim factionis vigentibus studijs. In hæc quanquam fœderati omnes consentirent, quisque tamen dissimulanter priuatis commodis studebat. Ludouicus enim ex aliqua tādem turbatarum rerum compositione, ijs de causis quas suprà memorauimus, Pisas in ditionem sibi concessuras, & Gallico metu se liberatum iri existimabat. Contrà veneti, quòd magnis opibus & specioso quidem prætextu Pisanorum libertatem tuerentur, & ciuium

propen-

propensione & defatigatione hostium eam vrbem imperio se adiecturos confidebant. Ipse verò Cæsar & tenuitate Germanici regni, & profusiore sua liberalitate pecuniarum maximè inops, si Italiæ fines ingrederetur adeundis liberis vrbibus, appellandisque regulis, præter ipsa stipendia magnum auri pondus se coacturum sperabat: rebaturque sibi oblatam iri Augusti imperij coronam, qua mox ex ipso rerum prosperè gestarum successu, ad vrbem Romam euocatus à pontifice more maiorum ornaretur. Itaq; Ludouicus cum vxore insignique comitatu per Larium lacum et Volturenam vallem Burmium extremum Italiæ oppidum ad Abduæ fontes profectus, cum Maximiliano, qui Malsium pagum vsque processerat, coràm transegit; vt accepta pecunia, conscriptisque militibus in Italiam ijsdem tramitibus descendere maturaret. Interea dum à Cæsare copiæ parantur, à Venetis maiora indies præsidia terra marique Pisas mittebantur. Triremes decem ab Siculo freto Italiæ oram circumuectæ, cum multo commeatu Arni ostia subierunt: Iustinianusque Maurocenus patritius cum octingentis partim Græcis partim Epirotis equitibus, per Lucensium fines Pisas peruenit. ea equitum ala vel equorum genere, vel hominum cultu virtuteque nihil ornatius fuit. Erant in ea centurijs præfecti Ioannes Paleologus, Nicolaus Annonius, Ioannes Zaphinus, Theodorus Frussinius, & Demetrius Bizantius, quem ab militari indole Megaducem appellabant, viri eo tempore illustres: sed qui postea alijs bellis eximia cum laude floruerunt. Per eos dies Lucius Maluetius, quo nemo tum vigilantior aut acrior fuit, intempesta nocte Pontesaccum adortus, scalis magno silentio admotis, cæsisque vigilibus, oppidum irrupit: captoq; Ludouico Martiano Rannucij fratre cum amplius ducentis armatis equitibus, cætera verò turba peditum atque oppidanorum à Germanis fœdè trucidata, priusquàm à Florentinis ducibus sentiretur, Cascinam reuersus est. Nec multo pòst eadem felicitate peruagatus Pisciensem agrum, abactaque multa pecoris atque hominum præda, Buggianum vicum concrematis foribus expugnauit atque diripuit. Exinde sancti Reguli vicus, et Larium oppidum à Pisanis frustra tentata. triduoque pòst Græci equites qui in Volaterrano agro Villamagnæ vicum diripuerant, & opimam prædam Pisas reducebant, in itinere à Martianis equitibus exuti præda fugatique sunt. Quo prælio non pauci ex Græcis confixi sagittis, aut in fossas vtrinque militari via adiacentes vi cataphractorum præcipitati, perierunt. Ex Florentinis autem aliquot occisorum capita hastis præfixa, Græci ne omnino victi viderentur, ad Venetum legatum detulere. Per eos quoque dies Pisanorum manus Vaianæ castellum cepit, & Lucius Butum oppidum conuectis eò tormentis, dedenteq; se ad victoris arbitrium Florentino præsidio, celeriter expugnauit. commissa quoque sunt inter Cascinam & Eræpontem aliquot prælia quum pabulatoribus vtrinque præsidio iretur, modò ijs modò illis aduersa secundaque: in queis Nicolaus Annonius graui balistaria sagitta à tergo transfixus interijt: & Pyrrhus Martianus Rannucij frater Græcorum insidijs est interceptus. Erat id belli genus, vt neutri cunctas vires in vnum cogerent, aut iusta acie præliarentur: sed dispersi in præsidijs oppidorum, intentique in omnes casus, hostium motus notarent: & quantum occultis itineribus, vel repentinis & nocturnis excursionibus fieri posset, aduersarijs detrimenta inferrent, pabulationes impedirent, & dolis atque insidijs magis quàm vera virtute niterentur. Sed Pisani in ea militum exercitatione, Græcorum equitum numero freti,

propter eorum vigilantiam & celeritatem sæpius superiores euadebant. Ii enim tantam vim pecoris omnis generis, & bubalorum è maritimis locis, quæ ad Volaterranorum fines vergunt, longinquis excursionibus abegerant, vt superioris anni incommoda toties ab hoste perpessa, ampliore armentorum copia sarcirentur. Sed ea die Græcorum equitum virtus plurimum enituit, qua Rannucius cum valida parte exercitus maioribusque tormentis tribus ad oppugnandam Vaianam ab Eræponte descendit. Pisani enim qui Lauentiæ erant, animaduerso suorum periculo, quum ad ferendum opem properarent, et castello virtute Ranucij celeriter expugnato, serò appropinquassent, Græci equites castra adorti memorabile certamen ediderunt. Ibi lato ac patenti campo videre fuit leuis armaturæ equites cataphractis insultare, eos circumire, audacter intentis hastis adoriri, ac si paulùm turmæ laxarentur, miro celeriq; impetu intercurrere, cuncta perrumpere, clauis ferreis, & incuruis grauioribus gladijs incredibilia vulnera inferre, agilitateque corporum & equorum hostium ictus atque impetum ludificari, et ipsos denique inermes (mirum dictu) vndique armis protectos equites passim capere atque prosternere. Nicolaus Martianus Ranucij patruelis alæ præfectus fortissimè dimicans, & cum eo circiter viginti cataphracti equites interficiuntur. equi insignes perpictis bardis contecti, triginta sex capiuntur: multoque maior clades fuisset accepta, nisi Ranucius, qui ab initio eius certaminis in expugnatione castelli fuerat occupatus, subsidio laborantibus confertissimas turmas adduxisset: & Græcos, cæsis qui pertinacius prædæ inhærebant, effusè refugere coegisset. Nec multis post diebus Venetæ copiæ Laurentianum vicum, & sancti Reguli oppidum expugnarunt. A Florentinis verò ducibus Solliana oppidulum improsperè tentatum: nam Petrus Caponius legatus Florentinus, quum in administrandis scalis cohortandisque militibus intrepidè periculoso in loco versaretur, è muro minoris tormenti glande ictus interijt, vir inter patritios, cùm vetustate familiæ, tum eo præsertim celebri facto valde insignis, quòd pro dignitate patriæ aduersus purpuratorum Caroli regis superbiam, iniqui fœderis libellum libera voce edita concerpsisset. Per eos dies Veneti rebus ad Atellam feliciter confectis, quum Pisanum bellum intentiore demum cura administrandum esse censuissent, Annibalem Bentiuolum cum trecentis vtriusque armaturæ equitibus, & cohortibus veteranis duabus, stipendio conductum, Pisas miserunt. Ei Lucensium alpium iuga superanti, Cyriacus cum expedito peditatu ad Bargam vicum obuius fuit, vt fauces Apennini quibus munitionem addiderat, euocatis agrestibus tueretur. Sed Annibal præsidio inconditæ multitudinis deiecto, iter expeditum facilè sibi patefecit, & in Pisanum agrum descendit. Eius aduentu vehementer permotus Lucius Maluetius, Pisis egreditur, & cum Sfortianis copijs iter in Galliam Cisalpinam intendens, Apenninum transcendit, quòd Bentiuolis, aduersus quos ipse paucis ante annis Bononiæ cum vniuersa Maluetiorum familia coniurasset, salutem suam minimè committendam existimabat. Ea res Ludouici animum vehementer pupugit, quòd nemo adeo absurdis sensibus erat, qui non Bentiuolum propterea Pisas missum iudicaret, vt Maluetius cum Sfortianis inde pelleretur: & Pisæ demum omni alio eiecto præsidio in potestatem Venetorum concederent. Hæc fuere initia eius execrabilis insaniæq; dissensionis inter Ludouicum & Venetos, quæ non multo post, quum vtrosq; longè maximis bellorum cladibus inuectis penitus obruisset,

ruisset, vniuersam pene Italiam fractis opibus labantem, in externarum gentiũ seruitutem adduxit. Interea Maximilianus Rhæticis Alpibus, & Lario lacu in Italiam descendit, adeo tenui comitatu, vt frequentiam populorum officiȷ cau sa obuiam prodeuntium deuitaret: nec vrbes Comum & Mediolanum ingrederetur, quæ in eius honorem portas templaque & domos singulari studio exornarant. Cæterum obliquis tramitibus iter facientem, delectæ cohortes decem & quingenti Germani galeati equites sequebantur. Equitibus decora erant arma singulis commensurata artubus, ac intercisis ad Elegantiam sagulis emicantia: ab hastarum cuspidibus quod erat probatæ virtutis argumentum, vulpinæ caudæ dependebant. Equis vero eorum omnibus, caudæ penitus abscissæ, nobis quidem ridendo, sed veteri probatoque Germanorum & Belgarum more, quod ob id equi certa contractioris alimenti ratione pinguiores, & spinæ robore fortiores euadere existimantur. Ludouicus & Bernardinus Caruaial Cardinalis, Alexandri Pontificis Legatus, Mediolano profecti Comensi via apud Medam pagum Cæsari affuerunt. Ibi de genere ac numero auxiliorum, de itinere ac ratione gerendi belli consilia inita: attributusque Cæsari Calatinus cum Sfortianis equitibus vtriusque armaturę septingentis: quibus coactis copijs acceptaque pecunia Genuam peruenit. Adurnȷ fratres venientem summo cum honore, ac insigni maxime liberalitate suscepere: parata vero classe atque expectata idonea ad nauigandum tempestate, postridie Nonas Octobres, qua die Rex Ferdinandus ad Vesuuum excesśit e vita, nauem conscendit, & legendo oram, Pisas est deuectus. Tum vero Pisani incredibili gaudio exultare, omnibus regionibus effundi, lætis acclamationibus, multisque tormentorum bombis studium atque alacritatem significare: Maximiliani inuicti Cæsaris omnium liberatoris nomen ingeminare: mirari augustam faciem, in qua tantum maiestatis, tantumq; bellici vigoris, ac benignæ probitatis inesse prædicarēt. Cæsar a Decurionibus vrbis, legatisq; Venetis in Mediceam domum deducitur, scutumq; marmoreum cum liliorum aureorum insigni, quod in honorem Caroli regis, Pisani medio in ponte collocarant, multitudinis concursu in Cęsaris gratiam confringitur, & in Arnũ pręcipitatur. Postero die conueniunt omnium principũ legationes: Liburnum propter maris opportunitatem terra marique oppugnandum decernitur, ne vllus Gallicis classibus receptus in Italia relinquatur. Pisani magno agrestium fabrorumq; coacto numero, paludem Liburnina via maxime impeditam, & insuperabilem, veteribus refectis pontibus consternunt: tormenta aliquot ænea, inspiciente nec probante Cæsare, ad aptiorem formam conflata renouantur: & cuncta deniq; quę res posceret, mira celeritate ac diligentia comparantur. Cæsar in conspectum Liburni portus, qui Veneta classe obsidebatur, triremē deuectus, ex alto oppidi situm, portus littorisq; spatia despectauit: inde Pisas reuersus ad Liburnum oppugnandum copias duxit. Florentini in oppidum duas delectorum militum cohortes: itemq; tormenta omnis generis abunde contulerant: Bettinum Rica solum legatum supra togæ opinionem virum forte ac strenuũ, præsidio præfecerant. Is ante octogoniam turrē Lunensi e marmore decoro artificio parua in insula ædificatam, quæ late maria, portum, littoraq; tuetur, circumducto aggere communiuerat, refertamq; tormentis Florentinis ciuibus custodiendam attribuerat. arcis atq; oppidi mœnia in longo belli metu refecta, constitutis passim idoneis in propugnaculis maioribus tormentis instruxerat: domosq; ad-

uersus omnem inopiæ metum, vino, frumento, pecoreque repleuerat. Erant ad dextram tres aliæ marmorea aliquanto minores lateritiæ turres, quæ mari pariter alluuntur. Eę primum tormentis verberari cœptæ, consilio, & à Cæsarianis militibus, & ab hostibus pariter ridendo, quum longo in spatio emissæ cannonibus pilæ contumacibus muris frustra inciderent: nec patefactæ etiam vel dirutæ turres, vllum omnino momentum ad expugnandum oppidum habituræ viderentur. Veneti nanque & Sfortiani nequaquam bonis artibus bellum gerebant: quoniam de obtinendo Liburno, si caperetur, magna cōtentione in concilio certatum fuerat: quum Ludouicus oppidum portumque sibi tradi vsque ad belli exitum postularet: Venetis id sibi custodiendum iure deberi prædicantibus, quòd eorum classe maria tenerentur. Dixerant aliqui mediam sententiam, vt scilicet Cæsaris æquissimi ducis arbitri permitteretur, cuius auspicio bellum gererent. Ea ex ore Ludouici mitti videbantur: qui quum Venetos Pisarum imperio potiri ægerrimè ferret, nimiam eorū potentiam reformidans, etiam maritimū oppidum ad inuadendas Pisas opportunum eorū præsidio occupari nolebat. Veneti verò tametsi occultè ipsorum cupiditatis præsentem inuidiam vitare cuperent, eoq; haud ęgrè descenderent, vt Cæsari traderetur, conditionem periculosi consilij renuebant, quum Cæsarem ex inopia augustalis ærarij, & plerunque ex inconsulta liberalitate alienæ pecuniæ auidum, à Florentinis auro corrumpi posse, vt oppidum sibi emptionis iure de manu traderetur, magnoperè dubitarent. Sed dum turres haud obscuro quodam ludo tormentis verberantur, turmæ nauales, quę in terram descenderant, eruptione præsidij ac oppidanorū ad triremes cum cæde ac trepidatione sunt compulsæ. Postera die Gallica classis in cōspectum se dedit, nauisq; vna cognomento Normanna ante alias pręgrandis, et militariter exornata, secundum nacta ventum, despectis Venetis triremibus, & ingenti naue Ligustica, plenis velis in portum se intulit, et octingentos Vascones mercede conductos exposuit, commeatuq; omnis generis oppidanos repleuit. In ea naue fuere Carolus Vrsinus & Vitellocius, qui regia onusti pecunia transuersis itineribus, Perusiam ad cogendos milites contenderunt. Interim obortæ sunt fœdæ tempestates, adeoque sæuus Aphricus pluuia commixtus inualuit, vt Germani pedites, qui tabernacula secum ferre minimè consueuerunt, duritiæ frigoris subacti Pisas refugerent, aliorumque militum tentoria passim sternerētur: quo etiam ventorum turbine, quòd portui Liburnio ventus Aphricus maximè est aduersus, triremes vehementer sunt conflictatæ, vnaq; in littus eiecta atque perfracta naufragium fecit: & eo quidem miserabilius, quòd enatantibus socijs naualibus, aut vulnere aut fluctibus, effuso ad prędam hoste, erat pereundum. Adurnia quoque oneraria admodum insignis, quum abruptis rudentibus quibus anchoræ distinebantur vim tempestatis sustinere non posset, interijt. Quibus detrimētis veluti aduerso omine permotus Cęsar sæpe dictitans se, Dijs atque hominibus infensis, bellum non esse gesturum, copias reduxit: a valida tamen Germanorum manu quæ longius prædatū ierat, Burgarū oppidum vi captum, ac occiso Henrico maritimæ regionis regulo, cunctisq; ferè incolis crudeliter interfectis, incensum atque deletum. Nec multo pòst Cæsar diuersis itineribus pręmisso milite Apenninū Pontremulanis iugis trāsgressus, Ticinū vbi tum erat Ludouicus peruenit: atq; inde per Larium lacum media hyeme, niuosis admodum alpibus, in Germaniam est reuersus, non vno in loco iratè atque mina-

citer

citer iurans se non venatoris habitu, vt tum sociorum auxilijs confisus incautè fecisset, sed armati Cæsaris more totis imperij viribus instructum, in Italiam aliquando rediturum. Maximiliano Pisis excedente Germani omnes Sfortianique milites pariter in Cisalpinam Galliam abierunt: ac tum demum Pisæ in Venetorum potestate sunt constitutæ. Nam quum Pisani aduersus vim Florentinorum longè infirmissimas ciuitatis opes esse conspicerent, ac se planè reliquo omni auxilio destitutos intuerentur, arcem veterem, quę ad mare spectat & Stampacis propugnaculum ad paruæ arcis effigiem citra flumen exporrectum, omniaque belli iura Venetis vltrò concesserant: Cascinamque & Verruculanam speculam Venetis præsidijs commiserant, vt liberaliter fidenterq; cuncta concedendo, Venetorum voluntates redimerent, ac maiore eorum studio, amplioribusque præsidijs in tuenda libertate viterentur: aut si Dijs omnino infestis de Repub. foret desperandum, mitioribus certè atque potentiorib. dominis seruirent, postquam extrema supplicia potius pati, quàm Florentinorum imperium rursus perferre, publicè decreuissent. Dum hęc in Ethruria geruntur, Alexāder pontifex, vt Vrbis proceres deleret, quos Romanorum pontificum compedes appellabat, vtq; maior inde filijs potentia strueretur, ad oppugnanda Virginij oppida copias misit. Iere cum Francisco Borgia filio principe Candiano Guido Feltrius, Fabritius Columna, Antonellusque Sabellus: primoque aduētu oppida circa Cassiam viam, Insula, Galeria, Campanianum atque Scrofanum facilè occupata: quæ verò ad Sabatinum lacum pertinent, Trebonianum, Anguillaria, & Braccianum ditionis caput veterano Virginij milite tenebantur. Eò enim Liuianus ex fuga se contulerat, vt afflictis familiæ rebus, extremam operam nauaret. Is milites armis, equis, vesteque spoliatos exceperat, singulis equos indomitos ex armentis attribuerat, liberalitateq; Bartholomeæ virilis animi fœminæ, quæ Virginij soror erat, recrearat, & instruxerat, quum ea maritales zonas mundumque omnem muliebrem, ac vestes nuptiales, vt ex ijs saga militibus fierent, alacriter protulisset. Mira quoque Liuiani celeritate Braccianum valido aggere communitum, tormēta vetera coaptata, agrestesque eius tractus fermè omnes euocati armatique: missilis plurimus ignis in ollis testaceis fabrefactus: itemq; trabes onustæ lapidibus in summa pinnarum corona, ad obruendos hostes collocatę. Nanque Liuiano neque ardens studium in gerendis rebus, neque militaris industria vnquam defuerunt. Interim Trebonianum in ora lacus ab hoste conuectis eò tormentis oppugnari cœptum. Liuianus præpositis oppido peritis centurionibus, id egregiè tueri: ab aduersa ripa recentes milites lembis transmittere: spe maioris celerisque subsidij, vbi periculum posceret, oppidanos implere: hostiumque impetum nauigationis beneficio retardare atque frustrari. Quibus rebus quum nulla vi terrestris exercitus occurri posset, Duces à pontifice postulabant, vt ab vrbe myoparonem plaustris ad se deuehi curet: sperare se eo fretos nauigio celeriter & Treboniano & Bracciano esse potituros. Pontifex myoparonem sumptum è Tyberi, cohortis vigilum præfecto, Troiloque Sabello impigro iuueni conuehendum tradit. Id autem ad Liuianum, Vrsinæ factionis hominem studio ac diligentia celeriter defertur. Quare cognita vehementer perturbatur, quùm valido nauigij genere res suas profligatas iri videat. Cæterum a præsenti animo audax, sed euentu felix consilium capit: cum delecta nanque suorum manu tectus intempestæ noctis tenebris, aduentantibus obuiam progre-

ditur, cæteris oppidum tueri, & sui maximè præsentis speciem præbere iussis. Vix dum pontificij myoparonem ad sextum ab vrbe lapidem conuexerant: quum Liuianus inexpectatus superuenit, magnoque impetu facto, sublatoq; ab omnibus clamore hostes adoritur. Cohors & turma præfecti vigilum assuetæ triumuiris capitalibus infamem præstare operam, terga protinus vertunt. Troilus strenuè dimicans, vulnerato Liuiani manu quo vehebatur equo, in fugam conijcitur: eo pulso cæteri profligantur. Liuianus desertum ab hostibus nauigium incendit, ac omnibus suis incolumibus, negotioque fortiter ac feliciter confecto Braccianum reuertitur. Ea res pontificijs in castris nunciata, secus ac Liuianus putarat, omnium animos plurimum incitauit: quum plerunq; fiat, vt ex dolore contumeliæ, vel ignaui milites ad virtutem accendantur. Itaque frequentibus tormentorum ictibus Treboniani mœnia perrumpuntur. Pontificius subit miles: Vrsini multitudine oppressi cedunt: oppidum capitur atque diripitur. Treboniano capto tormēta ad Braccianum traducuntur. Ibi maiore vi plures dies est repugnatum: nam & ipse Liuianus aderat, & cohortator & propugnator egregius: & viri fortissimi qui factioni Vrsinæ Virginioque duci antea se deuouerant, & loca periculi plena sibi egregia virtute tuenda desumpserant. Sæpe pontificij è propugnaculis ruinisque procidentium murorum deturbati, sæpe eruptione certatum: repulsis fugatisque hostibus singulari eorum cum ignominia tormenta occupata, clauisque confixa: ita vt pontificij duces Vrsinis sæpe è muro irridentibus, eorumque conatus contemptui atque ludibrio haberi viderentur: idq; maiore ipsorum fiducia fiebat, quoniam à Tifernatibus, Perusinis, Tudertibusque ac cæteris Vrsinæ familię clientibus, auxilia propediem sibi ventura sperabant, Carolumque Vrsinum & Vitellocium coactis in vnum copijs ad se maturare cognouerant. Vitellocius enim postquam è Liburno Tifernum venit, quantum equitum ac peditū cogi potuit, celeriter armauit: & phalangem eduxit ex oppidanis delectisque agrestibus & colonis, militari disciplina institutam. Ipse enim & Camillus Paulusque fratres vni huic rei maximè studuerant, vt aduersus finitimorum iniurias, Romanorumque pontificum vim omni tempore sibi metuendam certa atque domestica præsidia compararent, quum pedestri præcipuè opera bella confici pararique victorias cùm recēti maximè Gallorum exemplo, tum antiquorum more, prorsus intelligerent. Erant homines intonsi simplices ipso agresti habitu, aspectuq; propemodum contemnendi: sed certa animi contumacia, corporisque duritie, & fide admodum constanti: multoque ducum amore & parendi obsequio, optimorum militum nomine digni. Eos Germanicæ militiæ more gladijs hastisq; instruxerant: signa sequi tympanorum certis pulsibus, scienter obtemperare, conuertere, dirigereq; aciem, in cocleam decurrere, et denique multa arte hostem ferire, exacteque ordines seruare docuerant. Quodque magno vsui semper fuit, omnibus eorum manipulis miscuerant viros militares superioribus bellis exercitatos ac ingenio maximè valentes, qui multitudinem regerent, & subitis casibus atq; periculis se primos offerrent. Præter hos plæriq; veterani equites aderāt, Perusia, Tuderto, Narnia, atque vrbe Roma euocati: plures ab Atella redierant. multi etiam partium studio, et propter veteres clientelę necessitudines, vt semioppressis opem ferrent, in castra ferebantur. Validam quoq; cataphractorū turmam Ambrosius Landrianus Ioannis Rouerei equitum pręfectus adduxerat. Coniunctis in Ortha-

no agro

ho agro omnibus copijs, Vitellocius & Carolus Surianum proficiscuntur. Id Sabini agri oppidum inter Casiam viam atq; Flaminiam arduo in monte positum est, vbi tum erant Baptista Cardinalis & Iulius Vrsini fratres, qui metu pontificis Vrbe profugerant. Ibi castra ea nocte habita, militesque oppidi copijs abunde recreati, sequenti die vix dum exorto Sole, dum de itinere profectioneque deliberant, pluribus nuncijs affertur, pontificios duces de ipsorum aduentu certiores factos, Bracciani oppugnationem reliquisse, sub Ciminio monte per Capenates iter habere, atque aduentare eo consilio, vt locis à Bracciano maximè remotis æquiore conditione confligant. Vix dum eorum aduẽtu certius cognito, vel explorato, Vrsini pontificios antecursores densis nemoribus egressos conspiciunt, & ab ijs quoque pari prospectu atque eodem tempore Vrsinorum castra videntur. Vitellocius & Carolus alacriter aciem instruunt, ac expeditam equitum alam in hostes emittunt: concurritur impeditis in locis. Pontificij repentino hostium incursu perturbati, dum ad suos se recipere cupiunt, vt hostes adesse enuncient, in fugam versi, ad tormenta vsq; compelluntur. Erant in prima agminis fronte Antonellus atque Fabritius cum Romano equitatu. Ii cum suorum fuga, tum hostium insolentia permoti, vti erant duces eius ætatis longè omnium manu promptissimi, extemplo concitatis equis proruperere: alijsque subinde subsequentibus turmis, Vrsinorum equitatũ multis vulneratis atq; prostratis in fugam coniecere. Erat eo loco sylua admodum rara, sed frequentibus dumetis impedita, quam pontificiæ copiæ iam euã serant: ab ea, planities ad effigiem oblongæ conuallis vtrinq; septa nemoribus, ad Vrsinorum integros ordines extendebatur. Ibi lato spatio magna vi est decertatum: tantoque hostium impetu Vrsinorum primæ turmę sunt repulsæ ac profligatæ, vt debellatum esse iudicantes præ timore latè profugerint, Florabracciꝗque ante alios Balconi, equitum insignis præfectus ad Stipicianum vsque suę ditionis oppidum ingenti cursu se proripuerit. In ea perturbatione turmarum Rossetus Tifernas singularis animi vir phalangisque pręfectus, quum extra ordinem equo aduectus procurrisset, & cum eo Franciottus Vrsinus, qui postea Cardinalis fuit, circumuenti captique sunt. Sed quominus pontificij perturbatis insisterent, & in delendo hoste præsenti fortuna vterentur, locus qui à leua proceriioribus virgultis densus aditum impediebat, plurimum retardauit: ac simul Vrbinas & Candianus longius prouectos reuocauere: qui nisi productis ante aciem tormentis, promotoque Germanorum peditatu, quem in postremo agmine reliquerant, cum pedestribus hostium copijs confligere nolebant. Ea res manifestam eorum victoriam interpellauit. Nam Vitellocius suos confirmandi atq; adhortandi spatium nactus, ęquo in loco phalangẽ constituit: eamque a latere dextro totius reliqui equitatus subsidio firmauit. Ac dum Vitellocius cruentum gladium tenens, multoque hostium & ipsius equi in ceruice saucij cruore perfusus, educta cassidis buccula ad Tifernates suos concionatur, & Carolus reductos conglobatosque equites ad demendam ignominiam accendit, pontificij promouent tormenta, quorum pilæ altius fortè colli brantibus magistris emissæ, sine detrimento hostilem aciem præteruolant: tum verò cum tota mole copiarum incumbunt. Landrianus densata suorum ala proruentes egregiè sustinet: Tifernates quoque pedites singulari constantia Germanorum impressionem excipiunt, præliumque magnis clamoribus committitur. Germani iniquo cõgressi loco longioribus Tifernatum lanceis,

quæ Germanicas cubito superabant, facilè confodiuntur: atque in conspectu equitatus ad vnum omnes temporis puncto trucidantur. Ea re conspecta equites timore consternati, fugæ se mandant. Dux ipse hostium Guido Feltrius in depressum callem ex fuga præcipitatus, dum ruina super collapsi equi opprimeretur, Baptistę Tophio nobili Vrsino equiti se dedit: & ab eo abscisis ephippij loris vitæ periculo eximitur. Ioannes Petrus etiam Gonzaga ab hoste circumuentus deditionem facit. Vexilla & tormenta cunctaque exercitus impedimenta capiuntur. Mutius Columna accerrimus iuuenis in inguine sagitta vehementer vulneratus euasit. In ea fuga Bernardinum Lunatum Ticinensem Cardinalem, qui in castris legatus erat, adeò vehementer incitasse equum ferunt, vt ex pauore concepto atq; ea insolita iactatione paulò pòst obierit. Vrsini duces ea victoria læti curandis corporibus & diuidendæ prædæ, biduum quietis militi concesserunt. Tertio die promota signa iunctis cum Liuiano copijs, qui in castra ab Bracciano victoriam ducibus gratulatum adcurrerat, oppida paulo antè amissa, præter Anguillariam & Trebonianum sunt recepta. Paulò pòst quum Vitellocius victoriæ moderandum, nec pontifici vlterius insultandum esse iudicaret: & pontifex suscepti temere belli pudore adductus, mitioris animi signa præbuisset, pax est confecta auspicijs Federici Sanseuerini Cardinalis, qui Vrsinam familiam eo tempore singulari patrocinio tuebatur. Septuaginta milia aureorum nummûm ab Vrsinis impensæ nomine pontifici persoluta sunt: cuius summæ maiorem partem Guido Feltrius vt carcere educeretur appendit: cautumque est, vt Vrsini, qui Neapoli in custodia erant, sine pretio dimitterentur: curaretque pontifex, vt Paulus Vitellius à Mantuano libertatem impetraret. Sed quum ad septimum Calendas Februarias ad Surianum esset pugnatum, septimo antè die Virginius in Oui arce, senio mœroreque confectus vita excesserat: vir ætatis suæ summis honoribus militiæ gestis longè clarissimus. Nam supra peritiæ militaris opinionem, quod nequaquam inane nostro seculo censetur, multo etiam splendore liberalis vitæ cultuque familiæ, ac ipsa demum apud factiosos confirmata Romani nominis autoritate, vel æmulos Columnas proceres anteibat: quibus virtutum dotibus supra paternas opes, quæ erant amplissimæ, feliciter accumulatis, felix profectò videri potuit, nisi periniqua, aut certè fatali peruicacia ab æquo & bono importunè abductus, in ipso vindicandæ contumeliæ conatu, in arcta custodia miserrimè concidisset. Luxerunt eum non secus ac optimum parentem, exactæque disciplinæ magistrum pernobiles alumni, cùm ipsi gentiles Vrsini, tum Comites Vitellij, Anguilarij, & Baleones, qui ex eius domo tanquam illustri schola prodeuntes, præclari demum bello duces euasere. Nec multo pòst Iordanes filius & Paulus Vrsinus à rege dimissi sunt, quòd odio ac inuidiæ vnius Virginij morte satisfactum esse videretur: concessumque filio patris cadauer, quod apud Cære Vetus totius familiæ concursu, & magna clientum veteranorumque militum frequentia, celebratis exequijs, tumulatum est.

FINIS QVARTI LIBRI.

PRIMÆ

PRIMÆ huius decadis postremi sex libri clade Vrbis perierunt, quos tamẽ author ex schedijs exemplaribus sua fretus memoria (modò vita suppetat) restitui posse non desperat. Errera nanque Cordubensis, & Antonius Gamboa Cantaber cohortium præfecti, quum in templo diuæ Mariæ ad Mineruam excruciatis æditui, omnes latebras explorassent, ferratam arcam inuenerunt, in quam author elaborati argenti pondo centum & historiarum codices condiderat. Sed Gamboa argento contentus libros tanquam inutilem prædam abiecit. Errera verò non insulso ingenio partem eorum collegit, eos scilicet qui in membranis scripti erant, & purpureo contecti corio, papyraceos autem contempsit, eo euentu, vt dißipati in fœdos vsus omnino perierint. Collectos autem ad authorem inde tulit, vt præmium acciperet: idq́ munus pontifex authoris lachrymis exoratus sacerdotio rependit, quod Errera, Hispano sacerdote defuncto, apud patrios Lares magnopere expetebat.

HORVM SEX LIBRORVM, QVI CLADE VRBIS PERIERVNT, AVTHOR EPITOMATA

apposuit, vt legentes interruptæ historiæ desiderium lenius ferant, supplereq́ volentes, ab his rerum seriem perdiscant.

QVINTO itaque libro, narratur bellum inter Columnios & Vrsinos Romanos proceres ortum. Pugnatur ad Monticellum Crustumini agri ab vtraque factione. vincentibus Columnijs, Carolus Vrsinus capitur, moxque ciuili humanitate, pace facta dimittitur, quòd Alexandri pontificis astuta consilia in vtriusq; factionis perniciem versa deprehendissent. Interim Carolus rex Galliæ, quum è ludo paruæ sphęrę in cubiculum alienum fessus se reciperet, apoplexia correptus, moritur, eique succedit Ludouicus Aurelianus, vir apprimè bellicosus. Florentini factionibus inter se fluctuantes, Hieronymum Sauonarolam cucullatum, de pontificis potestate malè sentientem, & humanis rebus sese ambitiosius, quàm sacratum virum deceret, immiscentem, sed indignum Christianæ doctrinæ nomine, adeò atroci supplicio in foro comburunt. Veneti qui antea hortatu Ludouici Sfortiæ Pisanos aduersus Florentinorum vim defendendos susceperant, quòd magis ac magis præsidia augerent, & Pisani eorum nouo imperio lętarentur, cum magna inuidia in suspicionẽ occupandæ eius vrbis venerunt. Quibus de causis Ludouicus Sfortia, ne Veneti immodica affectãtes imperia, ea opportunißima Etrusco in mari vrbe potirentur, ab eorũ amicitia discedit, Florentinisq; adhęrens trãsmißis auxilijs Venetorũ duces cum magnis copijs Apenninũ transcendere maturãtes, vt summis iugis arceantur, operam dat. Nam Paulus Vitellius Florentinorũ dux, post illata Pisanis Venetisq; pręsidijs aliquot detrimẽta, è Pisano agro reuocatus, ad tutandas Casentinatis saltus summitates, ad pagũ diui Stephani peruenerat, multisq; pręlijs factis Guidonem Feltriũ, Liuianũ, Astoremq; Baleonũ Venetos duces singulari virtute profligarat, atq; deiecerat, vsq; adeo graui cũ dolore ab ea irrita spe Veneti sena

tus, vt implacabile odium aduersus Sfortiam conceperit, & cum nouo Galliæ rege, Alexandroque pontifice, ad conturbandum totius Italiæ statum coniurarit, diuisis inter se totius ferè Italiæ vrbibus. Ex ea diuisione Mediolani principatus non obscuro iure hæreditatis Ludouico quærebatur. Is Cremonam Venetis eius belli socijs in præmium societatis & fœderis concedebat. Cæsari Borgiæ Alexandri pontificis filio, qui se à sacra purpura abdicarat, interfectóque Candiano fratre magnum imperium affectabat, Togatæ Galliæ & Vmbriæ reguli concedebantur: ascitusque in id fœdus Ferdinandus Hispaniæ rex cum Gallo clam Apuliæ regnum fuerat partitus. Quibus consilijs ingens mox bellum exortum est. Nam Florentini recuperandæ Pisanæ vrbis auiditate, in id fœdus consensere, ea cõditione, vt Gallorũ auxilijs freti, Pisanos subigerent.

SEXTO libro narrantur res gestæ eius anni qui secularem ab Alexandro conditum antecessit. Ludouicus Sfortia cognito rerum suarum periculo, quod aduersum se tot principes coniurassent, litem de imperio Mediolanensi per conditiones annui tributi cum Gallo componere, deprecarique iniuriam à Venetis conatus, postquam omnia frustra tentarentur, ad Baiazetem Turcarum imperatorem confugit: per legatos quorsum hæ coniurationes tenderent demonstrat, atque auxilium petit. Barbarus occasionem intelligit, & terra marique in Venetos arma parat. Veneti ingentem classem Grimano præfecto Ionio in mari Turcarum clasi opponunt. Sed Grimanus malè explicata classe, & trierarchis nequaquam præsenti animo pugnam ineuntibus, ad Protum insulam inter Sporadas, turpem in fugam conijcitur, quum explorata victoria penè esset in manibus, nisi trierarchi cessauissent, Albano Armerio, & Andrea Lauredano, qui vni omnium impigrè pugnam inierant, miserabili incendio absumptis: quum in ingentem nauem Baracchi Smirnei prædonis, cum duabus vtrinque celocibus vehementer inuecti, post iniectas harpagonum ferreas manus Barbari desperata salute, vltro repentinum incendium excitassent, quo victi victoresque concremati sunt. Post rem male gestam, Grimanus ad Sphragiæ insulæ portum, cui Sapientiæ nomen est, se contulit. Dauthes autem Turcicæ præfectus clasis, desertis & amissis aliquot triremibus, in Naupacteum sinum abscessit, Naupactumque segniter defendente Veneto, in potestatem redegit. Nec multo post Grimanus propter rem malè gestam reuocatus Venetias, in compedibus causam dixit, damnatusque est, & relegatus in Ossarum Absyrtidum insulam, inuidioso nimisque seuero Senatus iudicio, quod nihil Dominici cardinalis pro sene patre deprecantis, sacratisque manibus subleuantis paternos compedes, conspectus, & purpura, aut preces valuissent: quando etiam oborta in Senatu misericordia, multis honestæ lachrymæ manarent, vel ob id præsertim, quod in trierarchos quosdam nobiles minus imperio parentes non animaduertendo, pro priuata eius clementia, publicæ seueritatis pœnam subijsset. Exitu quoque eius æstatis Scanderbessa Illyrici præfectus, cum duodecim milibus equitum, per Aquileiensem agrum in Euganeos, altissimis fluminibus superatis, populabundus penetrauit: captoque magno hominum numero, quod nemo armatus obsisteret, & trucidatis immaniter senibus, in Tiliauenti amnis ripa, vnde venerat, graui ex incendijs & cæde luctu in his regionibus relicto, reuersus est, postquam se seram Ludouico Sfortiæ opem attulisse didicit.

SEPTI

SEPTIMVS liber, eiusdem anni per autumnū res gestas refert. Narratur bellum ortum inter Heluetios & Germanos Rheno propinquos. Hi vallis Agnedinę incolas, qui inter Rhętos (Grisoni hodie vocantur) incursione facta ferro atque igne populati fuerant: quibus opem implorantibus, Heluetij vetusto fœdere coniuncti non defuerunt, conflixereq; cum Germanis ad Suarzualdum, qui locus combusti nemoris nomen sonat. Eo prælio Heynauolebanus Heluetiorum dux peritissimus, ordines partiendo promouendoque, ita hostium aciem perfregit, vt celebri victoria sit potitus. Sed quum ante alios pulsum loco hostem acrius vrgeret, iam planè victor, plumbea pila caput ictus occubuit. Sub id quoq; tempus Paulus Vitellius Florentini dux exercitus tormentis admotis magno apparatu, sed infelici conatu Pisas oppugnauit. Quum enim Stampacis propugnaculum, quod in meridiem vertitur, deiectis atq; interfectis defensoribus occupasset, atque inde in vrbem irrupturus esse videretur, Pisani ab interiore arca in eam partem ingens tormentum, quod Bubalus ab incredibili violentia vocabatur, obuerterunt. Tanta verò pilarum eius vis extitit, vt omnia munimenta a Vitellio obiecta deijceret, neminemque propugnatorem introrsus consistere sine certa pernicie pateretur. Itaq; propugnatoribus Stampace denudato, Vitelliani pedem retulerunt, sic vt spe ferè captæ vrbis Paulus deijceretur, et autumnus grauis exercitum inuecto pestilenti morbo mirum in modum vastaret. At Vitellium post tāta res paulo antè prosperé gestas, quòd nouissimo conatui Fortuna non arrisisset, inuidia inualit, prębuitq; causam accusationi Ranucio Martiano perpetuo hosti suo atq; obtrectatori, vt apud Florentinos facilè suspicaces, nō vi, sed dolo cessisse, nec potiri Pisis voluisse crederetur, q Ludouici Sfortię literis obtēperare potius, quàm Reipub. commodo, extremū capiendę vrbis periculum facere voluisset. Itaq; ea oneratus calumnia, nihil tale timēs Cascina in oppido à legatis Florētinis capitur, Vitellocio fratre per tumultum elabente. Perductus autē Florentiam exquisitissimis tormentis subditur, nec quicq̄ quo nominis fama maculari posset, ab insonte atq; fortissimo viro elici potuit, quūtantùm se à fortuna sua miserè deseri, & ingratè plecti quereretur. Sed Ranuccianę factionis Octouiri, quę iure damnare nō poterāt, impotentib. suffragijs, ne iniurię vltor euaderet, capitali supplicio damnarunt. Per eosdem dies Galli in Italiam trāscedunt, ac Obignino & Triuultio ducib. Aratium & Antoniū Sfortiani imperij arces expugnant: atq; inde ad Alexandriā deferuntur, magnaq; vi tormentorū murū quatiunt. Sfortianis copijs pręerat Galeacius Sāseuerinus. Is, vti postea dicebat, falsis Calatini germani fratris literis, quasi id iuberet Sfortia, pręsidio excedere, & Mediolanū reuerti iussus, magnā partē exercitus interclusum Pado, Gallis diripiendā prębuit, turpiterq; aufugiens vrbē hosti occupandā reliquit. At Sfortia, ad profligati exercitus, amissęq; Alexandrię nunciū perculsus, quū fortè Simon Horrigonius Insuber, homo facinorosus, Antonium Landrianū ærarij præfectū trucidasset, ab eaq; cæde expediendę pecunię facultas conturbata videretur, animū despondit, Comumq; profectus cū Ascanio cardinale fratre & liberis, in Germaniā ad Maximilianum Cęsarē confugit. Nec multò pòst ex eius victoriæ lætissimo nuncio, Ludouicus rex Mediolanū venit, cui cunctæ Sfortiani imperij vrbes cum Genua deditionē fecerunt. Cremona autē ex cōditione fœderis Veneto cessit. Arcem verò Mediolanēsem longè omniū munitissimam atq; pulcherrimā, Bernardinus Curtius insigni auaritia atq; perfidia vir, qui Sfortię alumnus fuerat,

Gallis prodidit. Per id tempus Cæsar Borgia, Heluetijs mercede conductis, adiunctoq; sibi Gallico equitatu, cui Alegria pręerat, Catharinā Sfortiā Forocornelij & Foroliuij vrbibus expulit, dedentemq; se demum, captiuam Romā duxit. Quum verò Fauentiæ, Arimino, atq; Pisauro imperij auidus immineret, Sfortia post quintum exilij mensem, quòd tædio Gallorum ab Insubribus accerseretur, cum manu Heluetiorum Mediolanum est reuersus. Verùm intra paucos dies post Nouariam tormentis receptam, nouus Gallorum exercitus duce Tramulio cum veteribus Ligninij & Triuultij copijs coniunctus, eum magnopere conterruit, ob id maximè quòd magnus Heluetiorum numerus Gallicis in castris militaret, misceretq; facile sermones cum consanguineis suis, qui apud se stipendia merebant. Ludouicum quoque Valdreium virum Sequanum, qui trecentos galeatos equites adduxerat, à Gallis ei notis ducibus sollicitari ad defectionem didicerat. In eo graui metu Sfortia certa tributi pactione cum Lignino, vt se periculo eriperet, transigere conatus est: sed eius consilia Fortuna iam pridem infesta penitus elusit. Nam Heluetij vtriusque partis Gallica pecunia corrupti, cum habitu Heluetij militis inter phalangis ordines prodeuntem, Gallis ducibus tradiderunt, pręcipuis tantę perfidiæ authorib. ducibus duobus. Sfortiam in Galliam perductū, Ludouicus rex nullā humanitatis & clementię laudem quærens, in pręduꝛum carcerem sine scribendi solatio coniecit. Eandem fortunam tulit Ascanius cardinalis in Placentino agro, dum effugeret, à Conrado Lando Venetis equitibus proditus. Hunc postea Venetijs diu custoditum, deposcenti regi Senatus tradidit, vt in Gallia seruaretur.

OCTAVVS liber Baiazetis Turcarum Imperatoris in Gręciam aduentum continet. Is anno seculari cum centum quinquaginta armatorum milibus ab Isthmo Pelloponnesum ingressus, trinis castris ad Metonem positis, turrem portæ imminentem maioribus Tormentis est demolitus, murumque tribus in locis aperuit. Sed post varia certamina vtrinque acerrimè depugnata, Ianizari pedites à sanctæ Mauræ porta in vrbem perruperunt, quum forte miserabili casu Metonenses conspectis quinq; triremibus Venetis, quæ arma, milites, & commeatum obsessis afferebant, vt appulsos exciperent, ad mare desertis stationibus descendissent. Itaque Barbari potiti lato aditu, editaque magna cæde, Gręcos simul & Venetos milites obtruncant: cohortemque dudum expositam, et à portu intrantem concidunt. In ea strage Antonius Fabrius, & Bardella præsidij pręfecti trucidantur; Andreęque Falconi Metonensium Episcopo, qui in sacra veste hortabundus prodierat, mitratum caput barbari gladio detruncant: neque cuiquam armato vel inermi Turca miles pepercit, nisi quem aut ętas aut decora forma conseruauit. Captiui longis nexi restibus supra mille perducti ad prætorium, in conspectu imperatoris trucidati sunt. Custodiæ tamen iniectis cathenis traduntur Gabriel prætor, & Balastrus quęstor cum Aurelio scriba: atque item Sebastianus è monte Silice, qui veteri præsidio præfuerat. Inde Baiazetes Coroneos Metonensium casu perterritos in deditionem accepit. Crisseum quoque à Cherseoglebassa Baiazetis genero, tormentis est expugnatum. Tentauit & frustra Nauplium Helibassa: & Pylus olim Nestoris sedes, hodie Nauarrinum Iunco portui impositum, metu exterrito arcis custode, Barbaris est deditus. Quibus rebus gestis Baiazetes terra & mari planè victor,

ctor, quòd Veneta classis nusquam congredi ausa certamen detrectasset, Bizãtium est reuersus. Nec multo pòst à Consaluo, cui propter singularem virtutũ consensus militum Magni cognomen dedit, coniuncto sibi Pisaurio Venetæ classis præfecto, Cephalænia post longos difficilesque labores expugnata est, quum Turcæ fermè omnes in vestigio stationis eum Gisdare præfecto non inulti cæcidissent. Pisaurus quoque, quum multa Turcis detrimenta agilitate triremium suarum intulisset, sanctæ Mauræ oppidum, ad Leucadem Neritho in insula fortiter expugnauit, Turcarum equitibus per vada reciprocantis Euripi ab Ætolico littore obsessis, opem ferre frustra conantibus. Sed nequaquam pari fortuna Gallica classis, quæ subsidio missa in Græciã peruenerat, mari rem gessit. Nam Rauastenius præfectus ad Lesbum insulam delatus, Mitylenasque tormentis oppugnare adortus, Turca se impigrè defendente, ita incœpto abscessit, vt sæuiente tempestate, classis eius disiecta sit, ipseq; post multa pericula ac naufragia ad Tarentum euaserit. Galliæ atque Hispaniæ reges ex composito Federicum Aragonium adoriuntur: Magnus Consaluus tecto consilio, simulataque amicitia Brutijs & Apulis imminet. Namursius Gallorum dux, adiuncto sibi Cæsare Borgia per Campaniam delatus, Capuam vrbem oppugnat, atque inter conditiones dedentium seducum hostiliter irrumpit: direptisque Campanis, & Aragonijs militibus malè mulctatis, Fabricius Columna & Ranucius Martianus capiuntur. Hunc vulneratum Vitellocius, vt Pauli fratris manibus parentaret, veneno plagæ indito tollendum curauit. Illum Iordanes Vrsinus è manibus Gallorum liberaliter præbito auro redemit. Federicus exutus copijs et consilij inops, quum antea à Consaluo opem frustra implorasset, relicto regno deditisque arcibus, ad Ludouicum regem verum hostem nauigare, quàm ad Hispanum consanguineum, à quo se iniquissimè atque ingratissimè proditum querebatur, confugere maluit. Itaque Consaluus sine vulnere Brutios & Apulos in ditionem Ferdinandi regis redegit: eoque euentu Ferdinandũ Federici filium Tarenti obsedit, vt quum adolescens certa libertatis conditione inexpugnabilem vrbem dederet, contra iusiurandi religionem caperetur, vt vnicus Neapolitani regni hæres in Hispania seruaretur. Nec diu pòst Hispani & Galli ex propinquis præsidijs de finium diuisione disputantes, ad arma acerrimumque bellum descenderunt: quo exorto, Gallis paratioribus, Consaluus in Barolum compellitur. Eo obsesso noua auxilia, cùm ab Hispanis, tum è Germania per Hadriaticum Consaluo superuenerunt. Quibus fretus cum hoste ad Gerionem in Apulia prosperè conflixit, interfecto in acie Namursio duce. Pari etiam fortuna in Brutijs Vgo Cardonius Obigninum Gallorum ducem ad Semenariã debellauit, quum ab eo paulo antè apud Gioiam Brutij agri, acie fuisset profligatus: geminataque eo modo Hispanorum victoria, Galli vix retenta Caieta, Neapolitano regno depulsi sunt. Sub id tempus Cæsar Borgia, qui quatuor Varanios proceres antiquissimæ stirpis Camertes necarat, vt eorum imperio & opibus potiretur: Guidonem Feltrium Vrbino, Pandulphum Malatestam Arimino depulerat, Astoremq; Manfredum expugnata Fauentia sub fide deditum strangularat: sanguinarias manus Vrsinæ factionis atq; familiæ proceribus admouit. Primò Vitellocium ob insigni virtute inuisum, & Liberottũ Firmanũ, moxq; Paulum Vrsinũ Latini cardinalis filium, & Frãciscum Vrsinũ Grauinæ regulum in Vmbria tetro supplicio sustulit: eodemq; die ab Alexandro põtifice ad constitutũ tempus Baptista

Vrsinus cardinalis in mole Hadriani cantaridum veneno sublatus est. Sed Italicæ nobilitatis stirpes excindenti, affectantique regnum Italiæ, non diu Fortuna arrisit: quum cœnaret enim Vaticana in villa inuitatus à patre pontifice venenum bibit, quod conuiuis quibusdam senatoribus ditissimis paratum erat, fallente lagenas incautè à poculis ministro. Sed Alexandro vim veneni nõ ferente, ipse Cæsar paterno funeri miseriæque suæ interfuit. Nam Iulius Alexandro suffectus, eum exutum exercitu in arce sub custodia tenuit, quoad missis tesseris arx Ostiensis redderetur. Fide demum à Consaluo accepta, Neapolim nauigauit, vbi dum compararet copias, & nouas res moliturus videretur, captus est, et in Hispania custodiēdus ad Setabā transmissus. Alexandro mortuo atque item Pio tertio, qui paucissimis diebus regnauit, nec adhuc per comitia Iulio creato, nouus Gallorum exercitus Romā intrauit, Tramulio, & Francisco Gonzaga Mantuano principe ducibus. Ii Appia atque Latina via bipartitò regnum ingressi, nulla memorabili re gesta, totam ferè hyemem in Aquinate, & Fregellano agro consumpserunt: mirificè eis resistente Consaluo, qui Lyrim amnem ponte transgredi ausos, fortissimè reppulit: castraque demum eorum adortus, quum noctu superioribus vadis copias omnes traduxisset, in fœdam fugam per Formianum littus cum multa cæde confecit. Quo aduerso rerum successu, Galli duces animis fracti Caietam dediderunt, ea conditione, vt sua classe vecti, inermes in Galliam redirent.

LIBRO nono Iulius pontifex, Ioannem Bentiuolum ab inueterata tyrannide, cœtuque & audacia filiorum præpotentem Bononia expellit, ope Gallorum adiutus, qui ad portas exercitum admouerant. Bentiuolus septuagenarius senex, animum despondens, quum ferociam imminentis Pontificis magnopere timeret, ad castra Gallorum confugit, nullo in suprema rerum difficultate, aut virtutis, aut industriæ conatu edito: sic vt postea apud Mediolanum in exilio perierit. Domus eius incomparabilis structuræ, quam media in vrbe ædificarat, vt abominandi dominatus memoria tolleretur, concursu populi à fundamentis euersa est. Sub id tempus Philippus Maximiliani Cæsaris filius Belgarum princeps in Hispaniam nauigauit, vt Isabellæ socrus dotale regnum adiret. Receptus est ab Hispaniæ proceribus vsque adeò studiosè, vt Ferdinādum regem socerum desererent: cui tanquam seni & parum liberali facilè omnes florentem ætate & splendore vitæ nouum regem anteponabant. Ferdinandus suorum leuitatem perfidiæ proximam detestatus, Neapolim nauigauit. Nec multo post Philippus ab intemperie noui cæli, cui Belgicæ epulę minimè congruebant, oborta febre surreptus est. Eius mortem luridus cometes portendit, qui per aliquot dies ad occiduam plagam arserat. Exinde Ferdinandus Neapoli rebus compositis, & Magno Consaluo propter affectati regni suspicionem abducto, ad sua regna rediens, collocutus est cum Ludouico Galliæ rege apud Sauonam, de inuadendisque Venetis consilium ab vtroque initum est. Tum enim Ludouicus Genuenses armis subegerat, quum pulsa nobilitate statum popularem induxissent, resistereque ausi è culminibus montium deiecti, victique ad Gallicum imperium impetrata venia rediissent. Paulus Nouius vir plebeius, qui ad summum honorem fauore plebis erepserat, inauspicati principatus pœnas capite persoluit. Secutum est demum bellum, quod Germani autho

re Cæ-

re Cęsare cum Venetis gesserunt, partim à Carnicis alpibus, partim ad Tridentinas fauces. Hinc ad Petram castellum Pitilianus & Triuultius cum Gallicis copijs, Hispanorumque cohortibus, Germanos facilè represserunt. Ad Cadurium verò oppidum alteram Germanorum manum per niuosa Carnorum iuga Liuianus ita cæcidit, vt ab eo cruento prælio aliquot oppida Germanicæ ditionis, & in his Tergestum vrbem vi expugnata, Veneto imperio adiecerit,

Qua affectus iniuria Cæsar, concitantè Iulio pontifice cum cæteris Europę regibus coniurauit aduersus Venetos: eaque coniuratione Italia supremam propè adijt cladem. Veneti enim immoderata affecti cupiditate, peramplum, obidque inuidiosum ex aliorum ruina imperium condiderant: fremente pontifice, quòd Ariminum, atque Fauentia vrbes, pontificio imperio ereptæ, ex æquo & bono sæpius repetitæ minimè redderentur. Non ferebat Gallus Cremonam ditioni suæ detractam, & Hispanus rex nequaquam sibi integrè partũ Neapolitanum regnum existimabat, quum maritimæ Apulorum vrbes oppignoratæ iam pridem ab Aragonijs, Sypontus, Tranium Monopolis, Bruttdusium & Hydruntum Venetis præsidijs tenerentur. Coiuere legati principũ ad vrbem Cameracum in Belgis, decretumque est communibus viribus in Venetos bellum, tanto silentio, vt quum eius suscepti consilij suspiciones emanarent, Venetijs nequaquam maturè crederetur. Eo modo Ludouicus in Italiam cum ingentibus copijs transgressus, ad Abduam Venetos castra conferre, atque aciem tentare ausos cum magna cæde profligat, capto Liuiano. Secundum eam victoriam intra paucissimos dies, non modò sua quæ repetebat, Bergogum, Cremonam, Cremam & Brixiam sine vulnere recepit, sed eodem terrore Veronam, Vicentiam, atque Patauium Cæsari capienda præbuit, quod deleto exercitu cum paucis Pitilianus, desperatis rebus ad Mestrium extremũ continentis oppidum refugisset. Pari quoque cursu Iulius non Ariminum modò atque Fauentiam, sed Ceruiam & Rhauennam recepit: vltroque Senatus Venetus Apuliæ vrbes Hispano regi dedendas curauit: sic vt tanta modò Veneti imperij fortuna Italis hominibus planè miserabilis, externis verò ridenda videretur, quando vni omnium Turcæ pacis paulo antè confectæ memores, non modò fidem seruarint, verùm auxilia in id bellum amicè studioseque obtulerint: sed barbaro regi, quòd fidem pacemque egregiè tueretur, gratias egit, quum huiusmodi auxilijs nequaquam è Republica vtendum esse censuisset. Nauarrus ex gregario milite, commendatione virtutis dux factus, quum antea auspicijs Ximenis archiepiscopi Toletani classem sua pecunia adornantis, Oranum Mauritaniæ emporium in magno portu occupasset, Buziam demũ in Numidia vrbem Mahometanorum gymnasio claram cepit, atque diripuit: emensoque inde Africę littore Tripolim inter duas Syrtes, terra mariq; admotis copijs expugnauit. Sed reuectus ad Mœnicem insulam, quum Girapolim adoriretur, insigne accepit detrimentum. Ingruentibus enim Barbaris, Hispani milites per loca aquæ indiga, torrente Sole sitim perpessi, ordines seruarę nequiuerunt, versiq; in fugam, dum ad nauigia quę in alto erant, deficientibus scaphis enatare properarent, ab hoste cædebantur. In eo tumultu Garzias Toletanus illustris iuuenis fortiter repugnans est interfectus.

DECIMO libro, Andreas Grittus Venetus legatus Patauium, segniter tuentibus eam vrbem Cæsarianis, recepit, Leonardo Dressano nō diu tuente arcem. Is quòd esset Vicentinus ciuis, in barathrum teterrimi carceris Venetijs est deiectus. Quatuor verò è patritijs Patauinis, qui stultè perfidioseque Venetis se auersos ostenderant, in foro Veneto latronum more strangulati sunt. Maximilianus Cæsar, suorum incuria amissam vrbem vt reciperet coacto validissimo exercitu è Germania descendit, ad quem Gallorum & Hispanorum Pontificiorumque militum auxilia accesserunt. Sed latè prostratis muris oppugnatio eum habuit euētum, vt Pitilianus constantissimus dux, vrbem insigni cum laude defenderit, irritoque incœpto Cæsar in Germaniam redierit. Post seruatum egregiè Patauium, Veneti contra Alfonsum Ferrariæ principem, aduerso Pado, classem viginti triremium miserunt. Eam Ferrarienses post varia accepta incommoda, authore Hippolyto Atestino cardinale, tormentis sub aggere constitutis ita perfregerunt & demerserunt, vt vix Angelus Trifanus classis præfectus effugerit. Senatus Venetus graui salubrique suscepto consilio, veniam pacemque à Iulio pontifice per legatos supplex petijt, facileque impetrauit, quum ille generoso spiritu publicum Italiæ corruentis decus, discrimenq; prospiceret. Magno siquidem ei pudori erat, sacrorum principis personam sustinenti, subiectis non parcere, quando ipse feruidiore ira concitatus, nobilissimæ Reipublicæ excidium parasse diceretur. Id factum nouarum cladium initium fuit. Nam Iulius Venetos defendens, Alfonso Ferrariensi bellum intulit. Hunc Ludouicus Rex quum tuendum susciperet, Pontificis hostis effectus est. Cuius controuersiæ is extitit finis, vt Gallus per Triuultium ducem, profligato pontificio exercitu, cui Feltrius præerat, Bononiam reductis Bentiuolis, pōtifici eriperet. Ea vis Pontificio nomini illata, deprecante iniuriam Iulio, atque opem implorante, vniuersos propè Europæ Reges aduersus Gallos ita concitauit, vt Africanæ legiones à Ferdinando rege, quæ pontifici opem ferrent, in Italiam mitterentur: Heluetijque pontificem contra Gallos tuendum susciperent. Gallus suis subnixus viribus, sacra anathematis tela contemnens, vt omnē Pontificis authoritatem conuelleret, Concilium Pisis indixit, concedentibus primò Florentinis, & mox Gallica præsidia respuentibus, sic vt sacerdotes à Iulio transfugæ Pisis exacti, Mediolanum confugerent, atque ibi Concilium celebrarent. Interim Gasto Foisseius sorore Ludouici regis genitus, copijs præficitur. Is semel atque iterum Heluetios infesta populatione in agrum Insubrum descendentes repressit. Bononiensibus raptato per lutulenta itinera valido exercitu, opem tulit, quum Hispanorum et Pontificiorum mœnia quatientium vim ægrè sustineret Alegria Gallici præsidij præfectus. Eius aduentu non planè maturè cognito, Nauarrus atque Cardonius tormenta retraxerunt, & se per Æmiliam viam receperunt, ne ante portas bellicosæ ciuitatis cum Gallis prælio congredi cogerentur. Gasto liberata Bononia, incredibili celeritate aduersus Venetos traiecto Pado conuolauit, qui Brixiam proditione receperant, arce adhuc Gallico præsidio retenta: ad quam expugnandam, quum Paulus Balconus à Senatu mitteretur, in itinere Gastoni fit obuius ad turrem Magnanini, quæ est prope Athesim, statimque improuisa vtrinque exorta est pugna, qua Balconus viribus impar, profligato exercitu suo, quum Athesim tranasset, ex fuga vix seruatus est. Ea bene re gesta, Gasto vbi Brixiam peruenit, per arcem

ingenti

ingenti cęde edita, vrbem recuperauit, capto Gritto. De Aloisio autem Aduocato, qui defectionis author fuerat, supplicium in foro, ipso spectante desumptum est. Direpta miserabilem in modum, & cadaueribus repleta Brixia, Gasto vnde venerat rediens, superato rursus Pado, pugnæ auidus, ad oppugnandam Rhauennam delatus est, ratus vti euenit, Cardonium atque Nauarrum obsessæ vrbi ad non dubiam conferendæ pugnæ occasionem, opem allaturos. Sed oppugnantem triduo fortissime sustinuerunt M. Antonius Columna, & Petrus Castrius. In ea oppugnatione Gasto, Spinæū tormentorū magistrum, & Cetellionem e Colinga familia, ducem clarissimū tormentis ictos amisit. Quum vero hostes aduentare cognosceret, castra mouit, transgressusque Vitim amnem, quę hodie Aquadussa appellabatur, cum hoste conflixit. Eo prælio longe omnium cruentissimo, tormentis vtrinque acies prosternentibus res gesta est, sed maiore Hispanorū incommodo, quum Alfonsus Aestinus, qui primā aciem ductabat, capto opportuno circuitu, tormenta sua in latera hostiū direxisset, non paucis etiam e numero suorū interfectis. Verum Gasto ingenti potitus victoria, quum recipientes se per aggerem Hispanorū legionem intemperanter persequeretur, immoderatę virtutis iuuenis a globo hostium circumuentus, atq; interfectus est. Galli prope pari affecti clade, campo atq; hostium castris potiti sunt: atq; inde Rhauennates se dedentes, contra fidem, violatis etiam templis, magna clade affecerunt. Eo prælio captus est Ioannes Medices Cardinalis Pontificis legatus, & cum eo Nauarrus. Supra vero quadraginta maiorum minorumque ducum cadauera reperta sunt. Secundum autem famam pręlij Rhauennatis, Heluetij a Iulio infracti animi Pontifice in auxilium exciti, per Tridentinas alpes intra paucissimos dies in Veronensem agrum descenderunt: repulsoque ab Athesi Gallorum exercitu, cui Palicia præerat, retrocedentes, nec congredi ausos, Gallos Ticino in vrbe obsederunt. Nec multo post quum Balconus cum iusto exercitu tormentorumque apparatu Heluetijs se coniunxisset, Galli Ticino eiecti, compulsique in fugam vltra Alpes redierunt: atque ita Iulius liberatæ a Gallis Italiæ titulum prætulit, egregieque vltus est Florentinos, qui authore Soderino ipsorum dictatore, cōcilio sedem dedissent: reduxitque in patriam Ioannem Medicem Cardinalem, qui magno casu e Gallorum manibus elapsus, cum reliquijs Hispanorum in Etruriam peruenerat. Sed Iulius septuagenarius senex vel felix ea victoria, lethiferum concepit morbum: Romæque fato functus est. Successit autem ei Ioannes Medices, in comitio iuniorum suffragijs subleuatus: qui Leo, mutato de more eius nomine, Decimus appellatus est.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER XI.

LEONE Decimo pontificatum ineunte, quum is ad tertium Idus Aprilis thiaram sacri imperij more maiorum accepisset, vt dies quo ad Rhauennam captus fuerat, circumagente se anno, infaustus tanti spectaculi celebritate ex atro in candidum verteretur, ex Rufi legati literis cognitum est, Ferdinandum regem occultas cum Ludouico inducias pepigisse. Ea re Britanniæ regem grauissimè commoueri, quod se deceptum à socero quereretur, cuius hortatu Dorsetium cum valida classe ad inuadendam Aquitaniæ oram transmisisset. Enimuero Ferdinandus cunctas belli rationes fœderumque iura, vel cum pudenda mutatæ fidei labe, & graui sociorum iniuria, ad commodum suum referre erat solitus. Nam postquam Ioannem Cantabriæ regno expulsum, Gallicisque armis id repetere conantem Albanij virtute repulerat, non ui regni gentem Albretis antiquis regibus deditam, induciarum spatio confirmandam existimabat, ratus vtique opportuni eius regni accessionem multo potiorem vtilioremque defensione Cisalpinę Galliæ, cuius auiditate Ludouicus inde pulsus vsque adeò ardere videretur, vt Ioannem ex antiqua Gallorum amicitia, recenti que eius societate regno eiectum, atque ob id apud se exulem, tota spe recuperandi regni deijcere non puderet. Ex horum enim longè maximorum nostræ tempestatis regum ingenijs, & tum liquidò, & multùm anteà præclarè compertum est, nihil omnino sanctum & inuiolabile, vel in ritè conceptis sancitisq; fœderibus reperiri, quod in proferendis imperijs augendisq; opibus, apud eos nihil ad illustris famę decus interesset, dolòne & nusquam sine fallacijs, an fide integra veraq; virtute niterentur. Itaque Ferdinando, quod de inducijs occultè transactum erat, egregiè dissimulante, et Gallis arma parantibus, Moronus Maximiliani Sfortiæ Legatus à Leone supplex maturam opē implorat: Placentiam, Parmamque vrbes, si Sfortia deseratur, ad Gallos redituras docet: Venetos porrò aduenienti Gallo minimè defuturos demonstrat, quòd per summam iniuriam Brixia exclusi, ex nouo fœdere Cremonam repetant: & Veronam quoque Gallicis freti auxilijs se recuperaturos sperent. Proinde maturè cauendum esse, ne consilia Iulij fortissimi pontificis, non sine diuino numine ad Italiæ libertatem explicata, totque partis victorijs egregiè confirmata, cum dira rerum omnium conturbatione subuertantur. Ipsum autem sociorum omnium esse vnum, qui imminentibus malis occurrere posit, & præclaro facto res omnium seruare incolumes, postquam Hispanus à fœdere iam planè discesserit, si pecuniam ex sacro ærario Sfortiæ suppeditet, vt persolutis stipendijs Heluetij ingentibus animis ad tuendam Sfortiæ causam parati, in vetere studio & fide contineantur. Hæc disserenti Morono, vehemens

adiutor aderat Sedunensis Cardinalis, qui ex professo Gallorum hostis suæ gentis principes Sfortianæ causæ, quæ pontificiam dignitatem includeret, ius & nomen constantissimè defensuros pollicebatur. Eos enim vbi pontificē, & nouo nomine, & paterno spiritu generosum, nihil animo labare, sed pontificij Italicique nominis decus augusto constantique decreto tueri velle audierint, extemplo inuictis armis ostensuros, quo studio, qua fide, qua denique virtute, hastatus miles Heluetius pro socijs semel in tutelam receptis, aduersus sacrosanctæ maiestatis violatores pugnare sit solitus. At Leo de commutata Ferdinandi regis voluntate certior factus, præsentique adductus periculo, quòd iam Galli ad Coctias alpes peruenissent: tametsi, vti accidit nouo principatu, nondum rerum publicarum cogitationes explicasset: graui tamen expeditoq; iudicio, ijsdem quibus Iulius fortiter glorioseque ire institerat consiliorum vestigijs sibi consistendum existimauit: eo quidem temperamento, vt apertè neminem offenderet, & pacificatoris nomē sacrosancto omnium parente dignissimum tueretur. Sfortiæ nanque salutem omnino negligere: populique Heluetij amicitiam tanquam vtilem decoramque Romano pontifici, nisi impensè & & grauiter æstimare non poterat, postquam Iulius Maximiliano Sfortia legitimis, ideoque felicibus armis restituto, paternam ei ditionem ex decreto senatus adiudicasset: & populus Heluetius fide, virtute, et recenti victoria inclytus, specioso decoroque titulo Defensor pontificiæ libertatis esset appellatus. Itaq; Morono in stipendium pecunia numeratur: quam ille magnis itineribus Placentiam contendens, Heluetijs cohortibus diuidat, egregium Leonis studium ostentet: detque operam, vt Cardonius, qui ad Trebiam amnem habebat castra, superato Pado cum Heluetijs se coniungat. Sed his ad famam propensi, amiciq; Pontificis abundè exhilaratis, & quod summæ rerum intererat, præsentis pecuniæ conspectu opportunè confirmatis, nihil plus a Cardonio de inducijs ab rege suo pariter & a Gallis diligenter edocto impetrari potuit, quàm vt promouendo castra, Padum traiecturi speciem præberet, & Romana via præter Clastidium atq; Derthonam, Hispani leuis armaturæ equites, ad continendos in fide socios Gallorum metu nutantes, excurrere iuberentur. Verùm ea simulati auxilij ostentatio vel multis impetrata precibus, magno detrimento socijs cessit. Nam quum Piscario cum peditatu præeuntes equites subsequenti, Vicoirienses tanquam rapacis ac impotentis gentis timore adducti, portas clausissent, nec postulanti commeatum nisi corbibus è muro demissum pręberent, vsq; adeò grauis toto agmine indignātium militum fremitus est exortus, vt cohortes sub signis arma caperent, vlturæ contumeliam, quòd ab agresti inhospitaliq; populo minimè receptæ, sub diuo tendere cogerentur. Itaque facto impetu prolatisque tormentis muro portæque succedunt: refractoque ponte ligneo, & deiectis ex muri corona defensionem parantibus, nihil vetante Piscario in oppidum irrumpunt: crudelique cæde edita, per se opulentum & ex terrore Gallici belli eò confugientium diuitijs refertum hostiliter diripiunt, insigni cum infamia Piscarij ducis, qui aduersus miserè atque improuidè obsistentes socios dignitatem suam, vel iniquo maximeque sęuo facinore edito, vt milites ditaret, tueri contendebat. Interea Ludouicus ex inducijs ab Hispania omni belli metu liberatus, & valida classe in Oceano aduersus Britannos Armorici littoris vrbes defendens, duos summæ authoritatis atq; peritiæ duces, qui Alpes transcendant, Tramulium atq; Triuultium deligit: euocat Robertum Se-

danium in Eburonibus principē cum nigra Germanorum legione: atq; item Aloisium Beomontium è Cantabriæ finibus accersit, cum his Vasconum cohortibus, quæ paulo ante Palicia duce ad Pompelonem cum Hispanis bellum gesserant. His quoque admiscet è Gallia aliquot peditum vexilla delectę iuuētutis: quòd tum honestissimus quisque, qui non esset ad equum rescriptus, alacritate insigni pedibus militare decorum putaret. Hos omnes magno tormentorum apparatu instructos in Italiam maturare, communicatisque cum Veneto Senatu consilijs, Sforciam solis Heluetiorū auxilijs confisum adoriri iubet. Veneti enim ab Hispanis cōtra fœdus intercepta Brixia indignè pro hostibus habiti, cum Gallo in amicitiam redierant: his legibus renouato fœdere, vt confecto communibus armis Sfortiano bello, Cremona potirentur, & reliquas demum suę ditionis vrbes Gallorum adiuti copijs recuperarent. Quibus obsignatis tabulis, Liuianus diuturno atque durissimo carcere eductus, in Italiam venerat, & à Senatu in honore militaris imperij Pitiliano suffectus, nouas copias veteribus addendo, iustum atque optimè instructum exercitum compararat. Idem quoque ex fœdere concessæ libertatis beneficium Grittus tulit, quem superiore anno Brixię captum diximus. Huic iniunctum est, vt Tramulio atq; Triuultio comes iret, & pro legato expediendis consilijs castra Gallica sequeretur. Eodem quoque tempore Ludouicus intentus in eam curam, vt Genuensem arcem, quam Laternam vocant, obsidione liberaret, per Renatum Sabaudiæ bastardum cum Adurnijs fratribus egit, vt coacta per Apennini vicos Ligurum manu, nouas res Genuæ aduersus Fregosios molirentur. Præerat tum Liguriæ Ianus Fregosius, studio atque opibus Iulij pontificis in ciuitate principatum consecutus. Is paulo antè Hieronymum Fliscum summo loco natum, Gallicis studentem rebus, quum exiret è curia, per propinquos suos sanguinarios homines singulari crudelitate trucidarat. Qua cęde exacerbati fratres eius, Othobonus & Sinibaldus, ita vrbe excesserunt, vt paratis ad vindictam animis, cum Adurnijs Fregosiorum hostibus consilia atque arma consociarent. Ab eo atroci facto Ianus populari inuidia vsque adeo deflagrauit, vt iam planè auersa magna Senatus parte, vim imperij ægerrimè retineret, quòd Adurnij Gallica instructi pecunia per Pulciferæ valles aduentarent: & Præianes Gallicæ classis præfectus Ligustico mari vagaretur, obsessisque in arce Gallis per minora nauigia ad fallendam magnarum nauium custodiam idonea, commeatum sæpe submitteret, eo grauiore Genuensium incommodo, quòd mercaturæ negociationes interclusa nauigatione sustulisset, totusque curuatæ molis portus Laternæ arcis tormentis expositus, ab eo periculo inutilis atq; infestus redderetur. Quarerum difficultate circumuentus Ianus, quòd neque pecuniam imperare, neque imperatam à factiosis dubijsque ciuibus exigere auderet, animum despondit. Adurnij nanq; opinione celerius in suburbana tecta ad diui Petri Arenam peruenerant: commissoque peracri prælio in ascensu collis qui Laternæ arci imminet, vrbemque despicit, Fregosias cohortes in fugam verterant. neque in eo tumultu quisquam è populo turbulentis seditionibus assueto defuit, quin secundis acclamationibus victores exciperet: & Flisci pariter à diuersa porta armatis clientibus vrbē introirent: à quibus Zacharias Iani frater, vnus è percussoribus Hieronymi trucidatus, & pedibus raptatus per vrbem, patratæ cædis pœnas dedit. Ianus autem in eo occupatæ vrbis aduerso fremitu, conscensa nauicula ad suam classem profugit. Nec multò

post

poſt Antoniottus Adurnius ſaluis Galli regis auſpicijs, & Laternæ arcis cuſtodibus omni genere commeatus abundè recreatis, à Senatu populoque ciuitatis atque Liguriæ princeps eſt appellatus. Dum hæc in Liguria geruntur, Heluetij de Gallorum apparatu tranſituque Alpium certiores facti, concilio indicto, dictisque ſententijs, admirabili Pagorum omnium conſenſu Sfortiam omnino defendendum cenſent. viri longè omnium promptiſsimi gerendo bello duces deliguntur, & ante alios Altoſaxus antiqua ſua nobilitate clarus, & tũ præcipua de exactis Italia Gallis laude illuſtris: qui ſublatis vexillis confeſtim in Italiam contendant. Itaque paſsim ſcribuntur milites, nullo propoſito ſtipendio, nullaque præſenti pecunia, quòd nunquam anteà acciderat, nomina dantes: tanta quidem alacritate, vt mirum videri poſſet, noua odia, veteribus fidelis amicitiæ fœderibus inducta, tantum valuiſſe. Feri enim homines probeque conſtantes, & ſua ſimplicitate generoſi, æquo animo ferre non poterant, quòd Ludouicus varias ipſorum forti opera multoq; ſanguine victorias conſecutus, illiberali demum ingratoque ingenio, vt minores bello ſumptus faceret, Germanos vagæ incertæque militiȩ mercenarios & ignotos, ipſis prȩtuliſſet, qui & vicini eſſent, & Galliam omni tempore aduerſus externam vim promptiſsimè defendiſſent. Primi omnium Vraniæ, Suithiæ, Vnderualdiȩq; prætores, quos Hamanos vocant, vti Italiæ proximi, Alpes tranſierunt: peculiari etiam rerum ſuarum metu concitati. ſuperioribus enim bellis erepta Gallis Bellizona, & Lugano demum occupato, in Italiam imperij ditionem extenderant, quam omnino tueri oportere, cùm magni prouentus, tum publicæ exiſtimationis cauſa iudicabant. Hos continenti agmine reliquæ cohortes è Glarona, Zuchio, Lucerna, Ceſuſio & demum ex interuallo Tigurinorum & Bernenſium ſummæ authoritatis atque potentiæ Pagorum vexilla ſequebantur. In poſtremo agmine, in quo erant quinque milia delectorum peditum, fuit Altoſaxus, per diſpoſitos in itinere commeatus quantum fieri viæ compendio poſſet, per Griſonos feſtinare iuſſus. Ad hos enim Lepontiæ alpes pertinent, quæ Splugæ & Septæ nomine hodie vocantur, & è Curia Rhætorum vrbe per Clauennam ad Larium lacum perducunt. Sub idem tempus Sfortia aduerſis nutantis Ligurię rumoribus, & Sacramori Vicecomitis inexpectata defectione perculſus, cum primis Heluetiorum cohortibus Nouariam contenderat: vt opportuna in vrbe tutus ab inſidijs, aduentantes legiones expectaret. Sacramorus circumuallandæ arci prȩerat, vir principe ortus familia, ſed maiorum ſuorum virtutis & gloriæ penitus oblitus, vtpote qui fortuna ſua minimè contentus, ad antiquum inclytæ domus decus nequaquam bonis artibus aſpiraret. Alebat enim circa ſe audaces veteranos ab egeſtate atque ſuperbia cædibus aſſuetos & maleficijs infames: & in his aliquot primæ nobilitatis adoleſcentes diſſoluta vita perditos & effrænes, qui à parentum imperio gratiaque dilapſi, licentiæ militaris libertatem quærebant. His omnibus in turmas cohorteſque deſcriptis, Sacramori fratrumque domus, penuarijs copijs incondite & liberaliter expoſitis, ita patebat, vt quum extra modum prodigo, neque patrimonij prouentus, neque ſtipendia ſufficerent, vecordia præceps ad retinendum inſtituti luxus nomen, nonnunquam in pecunioſos fœneratores & opifices noctu graſſaretur: atque inde infame noui Catilinæ nomen apud Inſubres referret: nec inſulsè quidem, quum multo ære alieno oppreſſus, ne decoqueret, ſibi omnino coniurandum arbitraretur. Quibus

de causis, quòd se multis inuisum, & principi suspectum nosset, cum Triuultio transegit, vt alæ equitum præfectus regia stipendia mereret, quæ erant maximè opulenta atque perpetua. Interim daret sedulò operam, vt obsessorum inediæ occurreret: & si fieri posset, Sfortia per insidias interficeretur. Vt eo insigni munere, quo tota belli controuersia finiretur, ad regem transiret. Ab hac pactione, nocturnæ stationes ad valli munitionem ita sensim laxatæ sunt, vt Galli ex composito exeuntes, singulis noctibus paratũ, & gratuitò traditum omnis generis commeatum in arcem referrent. Sed ea dissimulatio non occultæ plena perfidiæ, diu tegi non potuit, quin emanaret, prodentibus fortè baiulis, qui quaterni multo labore succollãtes integram vini vegetem, ad vallum obsessæ arcis intempesta nocte comportassent. Hac re deprehensa, Sacramoroq; detecto, atq; eo vim parante, Maximilianus per se pauidus, monentibus amicis vt sibi caueret, desperatis Hispanorum auxilijs, Mediolano excedẽs (vt diximus) Nouariam contendit. Meminerat enim se non multum antè, quum è festo matronarum conuiuio noctu sine funalibus in Curiam rediret, occursu incognitę armatorum cateruæ insolenter atque acriter omnibus telis petitum fuisse: quo tumultu Galeacius Sfortia Pisaurensis principis frater, ipsius lateri comes hærens glande traiectus interijsset: nonnullis proculdubio eam vim atrocis facti nequaquam fortuitò, sed parato dolo illatam, ad Sacramori satellites referentibus. Constabat enim Sacramori domum, quæ vna ex Vicecomitibus Magni Matthæi, posterorumque eius Mediolani principum, quanquam ex notho proauo veram stirpem respiceret, Sfortianis tanquam insititijs nouisque principibus imperium semper inuidisse: quòd post Philippum Fato functum ex Blancæ spuriæ connubio freti armis, illud intercepisse viderentur. Tum verò Sacramorus quòd nullus iam locus, Sfortia profecto, tendendis insidijs relinqueretur, nihil sibi morę attulit, quin impotẽtis animi perfidiam nudaret. Iam enim Galli duces è Taurino ad oppugnandam Nouariam conuolabant, & Liuianus transuersis itineribus per Tartari amnis paludes perducto exercitu ad occupandam Cremonam iter intenderat. Primùm omnium aduocata concione commutatę voluntatis causas exponit: noui consilij necessitatem demonstrat: opimiora stipendia & præmia ex liberalitate opulentissimi regis singulis pollicetur: patefactaque munitione, aliquot euocat Gallos: explicatisq; regijs vexillis, ingenti armatorum stipatus agmine, per mediam vrbem in forum percurrit. occupat extemplo curiam, plebique diripiendam præbet: nec vlli tamen ciuium ab armatis vis infertur. Exinde populum tantæ rei nouitate & certo metu à Gallis & Venetis imminente perterritum, patritijs improuiso timore præpeditis, hortatur, vt ad veterem Galliæ regis fidem redeat: Sfortiani dominatus obliuisci velit: qui multis ab iniqua proscriptione exilium, fugam, egestatem, compedes & fœdę necis laqueos attulerit, quando Ludouicus ad nõ dubiam clementiã semper victor, ab immensisq; opibus regum maximus, rapaci sęuoq; tyranno semper egenti, etiam planè ab omnibus deserto pręferendus videatur. Per hunc modum Mediolanẽses, vt plerunq; accidit, ex timore in nouam spem proclinatis, arma tenẽti facilè parent: nouũ Ludouico regi sacramẽtum dicũt: restitutoq; Senatu, Sfortiana insignia publicis locis deradunt. Nec multo post Sacramorus pacata vrbe accitus in castra, quòd Heluetij numero aucti pręter opinionẽ feroces animos pręferrent, & pręlio certaturi viderẽtur, supra octingentos galeatos equites educens, ad Ticinum amnẽ contendit. Eodem

dem tempore quo hæc Mediolani gesta sunt, à Gallis ducibus ad Agapitanã portam magno tormentorum apparatu Nouariæ mœnia quassabantur, tam graui ciuium metu, quàm insigni Heluetiorum alacritate. Hi enim egregio consensu intrepidisque animis, quanquam prostrato adapertoq; penitus muro, ita vim tanti instructi exercitus, & Gallorum minas despiciebãt, vt nullum introrsus aggerem more militiæ, nullaque prorsus ad sustinendum inuadentis hostis impetum munimenta se erecturos profiterentur, frustra obsecrante Siluio Sabello, vt transuersam saltem fossam Italorum militum ciuiumque labore iuxta ruinas perduci sinerent. Idem quoque cæteri Sfortiani proceres non ignari militiæ postulabant; & ante alios Ioannes Gonzaga, Alexander Bentiuolus & Camillus Montanus Prætorij præfectus, quod fortibus æquè & peritis ducibus maximè decorũ foret, de temerarijs hostibus minore quàm fieri posset labore atque incommodo victoriam retulisse. Sed his obtestationibus superbà fronte reiectis, Iordinus Vnderualdius præstantis elatique animi Tribunus, ad eos conuersus, Desinite viri, inquit, fide & dignitate vestra illustres, vobis timere, & tantopere solliciti esse de belli euentu. Nam his armis, forti dextra alabardam quassans, & hastatorum coronam ostendens, cùm publicam omnium salutem, tum maximè principis decus & dignitatem nostrã procul dubio strenuè atque feliciter defendemus: modò Gallis sua inani iactantiã ferocibus, tantum animi tantumque bellici ardoris insit, vt propius accedere, intrareque per patentem murum audeant. Experientur enim qua disciplinæ constantia, quo robore animorum, qua deniq; vi corporum, Heluetiæ legiones hostes secum congredi ausos excipere vlcisciique solitæ sint. Tum vero ad minuendam irridendamq; Gallorum audaciam, qui promota acie se irrupturos quum signum daretur, neminique parsuros iactabant, quod nemo vnquã tanta hostium contemptione factum antea meminisset, lectorum linea transuersis suspensa perticis, cõtra hiatus prostrati muri prætenderunt, vt commeantes in vrbe milites in statione que dispositi, nec ab hoste conspici, nec ideo certis minorum tormentorum ictibus peti possent. Emiseruntque subinde tubicinẽ pacati oratoris tuta insignia præferentem ad hostium duces, qui mandata ferret. Petebant Heluetij non absurdè per iocum, vt iam tandem Galli libratores ab emittendis tormẽtis temperarent, vt tantis sulphurei pulueris pilarumque vanis sumptibus parceretur: postquam nõ vno in loco satè prostrata mœnia æquatum solo aditum irrupturis præberent: nec vllæ intus munitiones, quæ vel quadratis ordinibus intrantes morarentur institutæ paratæque essent. Proinde securi aduersus omnes insidias, quibus Heluetij, confisi vera virtute minimè niterentur, si Galli Germanique viri essent, arma atq; animos expedirent, vt æquissima conditione cum paucis cohortibus congrederentur, antequam maiora suæ gentis auxilia, quæ iam nõ procul abessent, importuno ipsis tẽpore superuenirent. Ad ea Triuultius grauiter respõdit, Heluetios, qui in rẽ suam nusquam proterui aut stolidi esse consuessent, rectè consulteq; facturos, si pro Sfortia exuto vrbibus, & ab amicis fœderatisq; deserto, pugnare atq; insanire desinirent, aduersus maximum præsertim inuictumq; regem, cuius modò tot principes acerbissimè coniurati, neq; opes neq; spiritus infregerint. Debere eos si saperent, et liberis ac vxoribus optimè consultum vellent, quod pro sua peculiari erga gentem amicitia atque beneuolentia vehementer optaret, recentis & vetustæ Gallorum necessitudinis meminisse: opportuneque prospi-

cere, an aliunde quàm è Gallia, pace èt bello, stata atque vberrima stipendia inter niuosas Alpes rerum prope omnium egenis essent prouentura. Quorsum, inquit, eorum qui obstinatè stultéque ferociunt consilia euadent, si trahere atque alere bellum velimus, quum affluente commeatu atque pecunia, quæ duo præcipuè nobis desunt, redeuntibus ad fidem populis abundemus? Neque enim eos vsqueadeò vecordes & vitæ prodigos esse crediderim, vt nos vallatis munitos castris, tot tormentis instructos, validissimisque Germanorum & Cantabrorum auxilijs, & peramplo fretos equitatu, adoriri & in vestigio efferæ temeritatis pœnas dare malint, quàm cum triplici stipendio, & certis opulentisque muneribus ad vxores domum redire: quæ omnia abundè ex fidere tegia statim consequentur, si Sforciam, vti antea ex merito patrem eius inuisum terris, cæloque damnatum tradiderunt, continuò in manus tradant, aut certè dedita vrbe, nudatum præsidio, fortunæ suæ iactandum relinquant. Hæc tubicen renunciare iussus, pecuniaque donatus ad suos in vrbem redijt. Cæterùm his responsis ad duces relatis, & mox per singulas cohortes emanantibus; tantum abfuit, vt quisquam è primoribus atque signiferis permoueretur, vt præ insita confirmataque audacibus animis ferocia, vix ab eruptione temperarent: quanquam nonnulli Gallico, vt creditur, capti auro sententijs labarent, & certa oblatæ pacis præmia dubio & difficillimo bello, cautis & satagentibus anteponenda dicerent. In eam enim curam sedulo Triuultius incumbebat, vt peruicacium feritas per partes occulta largitione molliretur. Id autem eò facilius commodiusque iam à pluribus tentari cœperat, quòd Vertius insignis è Glarona veteranus, vti erat ab astuto venalique ingenio maximè vafer, deprauandis militibus industriam suam venditasset. Intereà Maximiliano ingenti cura anxio, pauentique ad omnes rumores, Heluetiorũ auxilia citatis agminibus aduentare, Altosaxum vero Comensi via ad antiquum Galeritæ cohortis vicum peruenisse nunciatur. Eodem quoque tempore Tramulius atque Triuultius de hostium itinere per exploratores cognoscunt. Aduocatur itaque consilium: astrictisque sententijs deliberando disputatur, mouere ne retrò castra expediat, longiusque ab vrbe loco tuto considere, an cum expedita exercitus parte nouos hostes patentibus in campis adoriri, sine tormentis, sine equite, dissolutoque agmine properantes: quandoquidem circumfuso equitatu, productisque falconibus per agiles currus cohortibusque leuis armaturæ Vasconum sagittis rem gerentibus, aut proteri, aut magno certè illato detrimento ad Ticinum retrudi possint, priusquam eis è Nouaria, vel ab Altosaxo, qui in Ticini transitu adhuc hæreat, in tempore succurratur. nec interea manente eadem castrorũ forma, & Germanis suo peculiari vallo inclusis, reliquisq; copijs maiorum tormentorũ corona præseptis, quicquam de hostium eruptione timeri possit. Hoc maximè probabat Robertus Sedanius, suspenso nec abnuente Tramulio, vti erat pugnaci ingenio, & ad omnẽ vel dubiæ pugnæ aleã parato. Sed Triuultius peruicacis èt feruidæ gentis recentẽ vim reformidans, omne prælij discrimẽ vitandum esse testabatur, vti alienum aut certè nõ necessarium ad speratæ victoriæ prouentũ, qui planè sine vllo incõmodo à cautis minimeq; præproperis sperari deberet. Indomitæ, inquit, vires, quæ vel graui impetu sine multo sanguine detrimentoq; perrumpi nequeunt, plærunq; mora vtili, et tuta cunctatione diffringuntur. Quod hercle magno vsui nobis eueniet, si hinc ad Riottam vicum procul ab vrbe viginti stadijs castra referamus. Neque

enim

enim eius ſententiæ ceſſerim, niſi imprudens ſenex ſim, qui diuidendas copias putet, ne vtrique parti tanquam infirmæ & inualidæ ad reſiſtendum conandumque vires deſint, & nobis cum triplici hoſte, ſi ita ſors ferat, vno tempore fuerit dimicandum. Erant vera hæc, planeque ſecura quæ Triuultius aſſentientibus cęteris afferebat, niſi Fortuna (vt plerunque accidit) ſanis infeſta conſilijs, cuncta quæ ille optima ratione prouiderat, inopinato veluti correpta turbine præuertiſſet. Nihil enim à tanto duce, qui Italicarum rerum vſu, regionisque peritia ac ætatis honore Gallos anteiret, temerè confirmari videbatur, vel ob id præſertim, quod in latifundijs ſuis peculiarique etiam ſibi noto in prædio ad Moram amnem ponenda caſtra iudicabat: quamobrem ſubticente Sedanio, vel à ſtrenuis et pugnæ cupidis in Triuultij ſententiam ibatur. Itaque nullo ſtrepitu edito, rebus omnibus ad profectionem inſtructis, ab oppugnatione recedunt, & ad Riottam caſtrametantur. Eo modo Heluetij nemine hoſtiũ qui contrà iret, in itinere conſpecto, Nouariam peruenerunt, magnaque gratulatione & lætitia omnium, quũ donati vino largiter icntaſſent, vix vnius horæ ſpatio ad quietem deſumpto, noui duces in cõſilium deſcenderunt. Nam priores, vt qui antea moueri retro caſtra reduciq; tormenta conſpexiſſent, iam hoſtes ad Riottam conſtitiſſe didicerant: edoctique ab incolis de natura loci ſituq; camporum, & de vado, ripa, & flexibus decurrentis amnis, priuſquam hoſtes ab vrbe longius recederent, confeſtim audendum, fortibusque animis inuadenda caſtra iudicabant: vel exigua nanque mora hoſtem emitti è manibus rebantur, quòd non poſtea, vt æqua conditione confligerent, occaſionem eſſent reperturi. Nam alias quoque Gallorum cohortes: aliáſque turmas equitum adducente Stuardo Albaniæ regulo, alpes tranſiſſe cognouerant: quæ copiæ magno incommodo ipſis aduerſæ forent, hoſtibus verò peropportunæ, atque adeò tanquam vtiliſsima ratione bellum trahentibus expectandæ cenſerentur. Tum verò exurgens Craſſius Tigurini pagi magiſter, vir eximię authoritatis, Nolite, obſecro, inuicti fratres (inquit) differendo committere, vt conſilium ingentibus animis ſuſceptum, importuna Altoſaxi atque auxiliorum expectatione corrumpatur. Id enim vna maximè celeritate tutum & euentu felix euadet. Nec quicquam aliud nobis rectè & nauiter decernentibus, quàm maturè facto opus eſt, ne tantæ occaſioni, quæ in hanc ſpem rei benegerendæ nobis offertur, & leui temporis momento præuerti poteſt, nequaquam impigrè deſimus: ſatis nanque erunt, vel paucæ cohortes inuictæ virtutis ad opprimendos hoſtes, dum nihil nos ante auſuros, quam ſe coniungat Altoſaxus exiſtimant. Proinde vtamur illorum errore, & incautè ſuperbis opinioneque deceptis inexpectato impetu improuiſum terrorem ad non dubiam cædem & fugam inferamus. Vicimus profectò, ſi victoria egregio conſilio concepta atque explorata, intrepidis animis & fortibus dextris quæratur. Tum verò cuncti ad vnum duces atque ſigniferi, nullam omnino moram ſibi afferunt, quin peroranti Craſſio ſtatim accedant: de ratione ineundæ pugnæ grauiter decernunt: ediciturque militibus, vt cibo, & quiete corpora curent, & poſt ſecundam vigiliam ad vexilla coeant: quid fieri velint ante auroram duces imperaturos. At Maximilianus qui dudum legiones paternæ proditionis recordatione ſuſpectas, ipſosque eoſdem hoſtium geminos duces, qui patrem cepiſſent, tanquam deſtinante Fortuna ad exitium Sfortiani nominis datos, illos quoque recentis adhuc perfidiæ memoria infames

insanus campos, tanquam sibi fatales aspiciens anxio fatiscentique animo suprema volutabat: tum primum sese erigere confirmareque: præclarum erga se gentis studium, tantumque animorum ardorem admirari: complecti singulos centuriones, hisque prolixè testari, quibus imperium, fortunas, salutemque deberet, gratias ingentes relaturum. Sed dum intentis omnium animis in euentum futuræ pugnæ arma pararentur, & Sol iam in occasum inclinaret, mirum dictu, & quod memoriæ prodendum videtur, Gallorum canes relictis castris magno continentique agmine Nouariam intrarunt, admistique Heluetijs, qui in statione erant, eorum crura lambere, caudas adulanter quatere, demissisque blandè auribus singulis applaudere cœperunt: tanquam Heluetij iam ipsorum essent domini, aut certè futuri, vt mox apparuit. Primus omnium Iacobus Mottinus ex Altorfio, nequaquam agresti ingenio vir, & Italicę gnarus linguæ, tanquam auguralis disciplinæ, vti ab euentu credi par est, non imperitus, omine accepto ad Maximilianum contendit, eique victoriam de Gallis est pollicitus, quòd à maioribus gentis esset obseruatum in auspicijs pręliorum, proculdubio eorum fore victoriam, ad quos hostium canes tanquam ex infelicibus castris ad tuta fortunataque hospitia peruenissent. Igitur Heluetij duces simulando aliud quàm quod parabatur, tympana tota nocte pulsari et circumferri per vrbem iubent: vt speculatoribus, si qui adessent, exeundi speciem prębérent: ideoq; hostes quos tota die in armis fuisse constabat, etiam nocte eadem instructos in equis distinerent. Cæterum imperatur omnibus, vt cibo & somno corpora firment, et lucem opperiantur: vt quisque virtutem suam pulcherrima decoris contentione in pręclara luce ostenderet: nec ignauos porrò impunè terga vertere, aut deserere ordines ausuros. Hę siquidem Heluetiorum seuerissimæ sunt leges, vt sub oculis spectantis exercitus, qui præ metu turpia atque indigna viro forti tentauerint, à proximis commilitonibus statim obtruncentur. Ita maior metus minorem vincit: & metu fœdæ mortis, decora mors non timetur. At paulo antè quàm dilucesceret, duces ex omnibus copijs (erant eæ ad nouem milia peditum) mille spectatæ virtutis deligunt, qui octo falconibus præsint, & Maximilianum equitesque eius, qui admodum erant pauci, sed primæ nobilitatis, comitentur. Reliqui in duas sese acies pandunt, & diuerso itinere, nequaquam strepentibus tympanis, silentique prorsus agmine ad hostes feruntur. At Triuultius, qui tametsi inueteratæ prudentiæ dux habebatur, paucos tamen fessosque pedites antequam aduenir et Altosaxus, egressuros aduersus firmissimas copias, aut quicquam de fortuna prælij tentaturos non putabat, vbi hostium aciem in conspectu esse cognouit, Tramulium cæterosque duces excitat: signa canere, tormenta in aduersos collocari, & cuncta pro necessitate periculi, quæ vsu & disciplina didicerat administrari iubet. Temporis tanta fuit exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, vt Galli equites vix ad frænandos equos & galeas induendas tempus habuerint: vtpote qui magna parte diei & noctis, intenti ad imperia in armis cōstitissent: & serò demum, quod Nouariæ pacata omnia nunciarentur, in tabernacula ad quietem se recepissent. Satis tamen opportuno tempore leuis armatura equestris vti expeditior, extenso ad lęuam longissimo cornu, venientibus mille Heluetijs occurrit, qui vt hostium tormenta declinarent, quòd his iam peterentur, sinuoso circuitu ad Moram fluuium contendebant: vt inde ponte superato, terga hostium & tabernacula adorirentur. Erat enim is amniculus quan-

quàquam suo decursu lenis, si vado transiretur, quòd mediam æquaret coxam, pediti calceato & iam pugnanti valde incommodus. Hunc Ludouicus Sfortia ab emissario Sesithis amnis ad vbertatem agri, indito suo cognomine, in capra ta deduxerat. Itaque Heluetij ad pontem patenti via procedentes tormentis hostium ex transuerso peti, ingruenteque per alueum & vtranque ripam procella equitum vehementer premi cœperunt. Tum verò Mottinus præsenti animo consilium mutat, & Maximilianum, qui insultantibus Epirotis magno in discrimine versabatur, pugna excedere, & continuò in vrbem reuerti iubet: vt belli caput acerbitati fortunæ expositum speratæ victoriæ conseruaret. Eum verò generosè renitentem, et vt se communis sortis casum subire pateretur cõstanti animo deprecantem, duo centuriones cum totidem manipulis fræno arreptum, & detractis casside cristis, indutaque vili chlamide vt paludamentum tegeretur, ex acie subducunt, conglobatoque equitum agmine in vrbem redire cogunt, vt inde periculo vacuus, ipsorum virtutis spectator, maturæ victoriæ nuncium expectaret. Itaque Mottinus ea sollicitudine liberatus, nutantem suorum aciem, quæ iam tres falcones amiserat, saucijs in medium receptis componit, & vi facta magnoque impetu prouectos Epirotas propellit, interfectoque ibi Alexio Bosigio nobili Græco Epirotarum alæ præfecto, latè profligat. Eodem quoque impetu defertur ad hostium castra, cæsisque lixis, & stationis militibus perturbatis, impedimenta capiuntur. Paulo autẽ antè quàm hęc à Mottino fierent, aliud agmen capto per adultę segetis campos longiore itinere, partimque ob id à tormentis accepto detrimento, in latus hostium impetum fecit. Constiterat eo loco Gallica acies tripartita: hinc Tramulius, Robertus illinc cornibus præerant: Triuultius medium agmen tuebatur, proximaque inter equitum acies Germanorum phalanx intra modicam fossam se receperat, quod vallum noui ac admirabilis artificij ad præliorum casus, quo se includeret à Sedanio institutum, in eo hostium improuiso superuentu defigi atque erigi nequiuisset. In hanc itaque Heluetij, circumducta ad dextram acie, concitatis animis se conuerterunt, quòd victoriam sibi facilem tum fore intelligerent, quum hostilis exercitus præcipuum robur facto cuneo perrupissent. Id Galli duces è proximo conspicati, tormenta statim in confertos dirigi, & lata strage ordines perrumpi, mox in latus fatiscentis agminis equites cataphractos vehementi impetu procurrere iubent. In eo tumultu Bernensium tribunus in aduersum os pila verberatus, & Antius Aman Zuchius pugnantes cadunt: nihil tamen horum milites, vel ducum morte, vel periculo suo, vel commilitonum horribili clade perterriti, sese collectis viribus in globum è disciplina componunt: equites magna vi propellunt, et statim, vti anteà decreuerant, superata fossa Germanos adoriuntur. Ibi continuò cruentum & atrox prælium subortum est: nullæ tamen vtrinque voces, sed horrendus armorum fragor & summissi cadentium gemitus audiebantur. Germani, vt commilitones superiore anno ad Ticinum cęsos vlciscerentur, & vt belli gloriam antè quatuordecim annos apud Syluam nigram in Rauracorum finibus amissam, nouo decore redimerent, ardentissimè præliabantur. Heluetij verò vt veteres & proprios hostes è Germania profugos, in cõtumeliam Cæsaris pro Gallo mercede pugnãtes aliquando delerent, paribus animis et viribus decertabant. Interea dum collato pede cum Germanis res gereretur, Triuultio atque Tramulio impedimenta capta, trucidatosque castrorum custodes, atque omnia in tergo tumultu & cædibus com-

pleri nunciatum est. Cuius rei fama adeo Gallorum animos turbauit, vt eo magna pars equitum, dum quisque sollicitus suis sarcinis impedimentisque prospiceret, ad recuperandam prædam sine imperio conuolarint. Parte quoque altera eodem pene temporis momento, tertia Heluetiorum acies à fronte sese ostendit. Quæ dum tormenta à Gallis in oppositam syluam frustra emitterentur, quod inter arbores ad fallendum hostem inutiles ministros, qui armatorum speciem facerent, astute reliquisset, per obliquum se cosim irrepserat, inclinatis humi corporibus, & attractis per cuspides maioribus hastis, vt prætervolantes globos euitarent. Tanta fuit contemptio incidentium pilarum, & tantus incumbentium impetus, vt Galli & Cantabri pedites, cadente Aloisio Beamontio ipsorum duce, & cum his cohortes duæ Ligurum & Salassorum celeriter cæsæ fusæque sint, & capta insuper tormenta victores in fugientium terga conuerterint. Quod vbi conspexere cæteri equites, tormenta scilicet ab hostibus occupata, in quibus Galli semper plus fiduciæ, quàm in dextris atq; virtute omnibus bellis posuissent, deletos iam prope Germanos, tentoria capta, atque hostes sternere omnia, & campo latè potiri, inter pudorem & metũ terga verterunt. Duces perculsis omnibus, ipsi satis vt in trepida re impauidi, turbatos ordines conuertentes se, ad dissonos clamores sociorum instruere conari: consistere & pugnare cogere: adhortari præfectos atque signiferos, vt metum ponerent, & paucos agrestes fessos, inermes, & iam vulneribus debilitatos tantisper sustinerent, dum leuis armatura circumfunditur. Germani prælij pondus sustinent, & pugna omnibus locis reparatur. Sed nihil his vocibus cohortantium atque imperantium ducum permoti equites, sese in turpissimam fugam dederunt. Quoniam Heluetij, quanquam dux eorum Mottinus tormento discerptus concidisset, potiti castris cruenti atque feroces iam sinistrum latus equitum inuaserant. A dextra verò & in tergis maior acies infestis cuspidibus territos & confusos acerrimè perurgebat. Perierunt in reparanda acie Monsalco Albanianæ alæ præfectus, & Coriolanus Triuultius summæ spei adolescens. At Germani, qui plus dimidia parte cæsa, amissisque duobus vexillis, & Floraonio duce grauiter vulnerato, aliquandiu constantissimè depugnarant, vbi se ab equitatu deseri, reliquum peditatum vndique deletum, & tormẽta capta conspexere, quòd fuga turpis et minimè tuta videretur, erectis suo more cuspidibus, dedentes sese, a victore hoste clementiam quæsiuerunt. In eo graui tumultu Sedanius impotenti dolore percitus, vt Florantio & Gemesio filijs in tanto vitæ discrimine circumuentis extremam opem ferret, adacto cataphractorum vehementi cuneo ad mediam hostium aciem penetrauit, filiósque iacentes inter cadauera & multis fœdatos vulneribus, ita erexit & sustulit, vt semianimes sarcinæ modo ceruicibus equorum asportati, cum summa paternæ pietatis & bellicæ virtutis laude, ad parata iam futuris bellis decora seruarentur. Ita Heluetij triplici agmine dimicantes, sesquihoræ spatio & memorabile prælium & grauissimum bellum confecerunt. Nec tamen vel tanta hostium strage edita, ad prædam discursum est, quanquam pretiosa suppellex ducum, & cuncta opulenti exercitus impedimenta multorum animos allicerent. Viri enim patriæ disciplinæ memores, quòd neminem armatum in acie viuum capere, nec vertentem terga insequi liceret, medio in campo confertis ordinibus in multam diem immoti constiterunt, ne Galli equites aut ducum astu, aut suo pudore concitati regrederentur, & spoliandis cadaueribus occupatos

patos opprimerent. Verùm adeo pertinax & intenta hostium fuga fuerat, vt Triuultius voce rauca pulurulentus adequitans, nec adhortationibus, nec cõtumelijs, nec authoritate Imperij signa sistere, aut præcurrentes abiectis hastis equites retinere valuerit. Constat Grittum eius infaustæ expeditionis comitem, qui vnà profugiebat, sæpius in turba properantium dixisse, hodie, vt video, equites veterani, qui tam effusè calcaribus studetis, iam non estis Venetorum cataphracti, sed nobiles Galli, qui eos fugaces fœminas appellare consueuistis. Nunquam enim acciderat, vt inuicti fortunatíque antea duces, tanto instructi exercitu, à paucis peditibus ludente Fortuna funderentur. Ferunt Gallicum equitatum in fuga deleri potuisse, si Maximilianus ducentos saltem cataphractos habuisset. Nemo enim è Gallis equitibus (tãtus erat euadendi ardor) lanceam vltra Sesithem tulit: insecuti tamen sunt fugientes ex interuallo Syllius Sabellus & Corradinus Cribellus cum expeditis turmis ad Trecatum vsque oppidum. Pagani verò ab agris atque omnibus vicis ad prædam effusi, vbi sepes, fossæ, concisáue aruorum itinera palantes & trepidos morabantur, ipsi plures conspecta præda paucos & cursu fessos crudeliter opprimebãt. Vixdum confecto prælio, & adhuc spirantibus qui ceciderant, superuenit Altosaxus lupina pelle cõtectus, atroci vultu, promissa & perhorrida barba hosti formidandus. Is quòd serò cum cohortibus aduenisset, præ dolore gemens frenensque barbam conuellebat, quòd interuentis alabardis inglorius confecto bello, domum redire cogeretur. Enimuerò Vertius ille, de quo anteà diximus, Gallicæ factionis Heluetius, inchoata iam pugna, ex acie Olegium profugerat, exitiali mendacio deletos Heluetios, Maximilianum captum, atq; omnia aduersa in prælio obuenisse renuncians. Quo nuncio commotus Altosaxus, qui & ipse dudum superato Ticino Olegium peruenerat, vti cautum ducem, et de legionum salute sollicitũ decebat, paulum substitit, sed mox auditis tormentorum fragoribus, tametsi vera esse quæ Vertius attulerat magna ex parte putabat: opinione tamen inuictæ virtutis primarum cohortium, fractas attritasq; Gallorum vires se inuenturum ratus, iustis passibus ad hostes properauit. Paucos vero post dies, quum Altosaxus in concilio Heluetiorum ab æmulis atque inuidis tarditatis accusaretur, & indicio Vertij qui perfidiosè vanum rumorẽ attulerat, suspicionem criminis preclare diluisset, Vertius conquisitus atque ita damnatus est, vt more maiorum in frusta secaretur. Eodem die Heluetij collecta suorum cadauera humeris in vrbem reportarunt, vt optimè de Republica meritis iusta soluerentur. Desiderati sunt in ea victoria mille circiter & trecẽti, è quibus supra septingentos tormentis discerptos retulere, quum ferè totidẽ sauciati è prælio discessissent. Periere autem in partibus Gallorum ad octo milia omnis generis. Inter Heluetios duces Iordini Vnderualdij immanis et prope effera virtus emicuit, qui consensu multorum supra viginti hostes alabarda confecit & certæ laudis præmia tulit. Tum verò Maximilianus tanto successu lætus aduocata concione, quum præ gaudio manarent lachrymæ, & vix effari posset, cunctis gratias egit, & quòd præsentis lætitiæ munus esse poterat, commeatum omnem donatiui nomine militibus diuidendum dedit. Tormẽta quoq; & quicquid prędę partum fuerat, cohortibus in præmium virtutis accessere. Sed vallum de hoste captum Maximilianus tanquam victoriæ monumentum porticibus affixit. Huius valli structura quam nos vidimus, vt posteris documento atque vsui esse possit, paucis explicanda videtur. Dimenso ad

paruam castrorum effigiem quadrato passuum quinquagenũ spatio, quatuor solidi stipites in angulis defigebantur ad vmbelicum solo extantes, latera minoribus aliquot tignis per interualla pariter defixis sepiebantur: ad ea plicatiles cancellos ferreis ansis recta serie confibulatos applicabant. Intra hanc munitionem legio ita se instruebat, vt totius ambitus summa corona centum ferè muralibus sclopettis aduersus hostes vndique muniretur. Hoc modo ingruẽtium hostium vim sustineri, & planè refringi posse Sedanius existimarat, quòd Heluetios, priusquam ad hastas manusque venirent, inconsulti impetus pœnas daturos credebat, quum prætentis hastis hispida phalanx, & suo tuta robore insuperabilis, desensura vallum, & demum in perturbatos patefacta munitione, ad non dubiam victoriam eruptura videretur. Sed hæc militari ingenio excogitata, tantoq; labore & sumptu per Alpes aducta, sicuti spectantium oculos nouitate formæ & spe victoriæ subnixos animos magnopere delectabant, ita vt plerunque solet, Fortuna subtilibus artificijs nihil arridens, tum maximè quum oportebat, rationi atque operi successum eripuit. Id verò Germanos fefellit, quod eodem die moturis retrò castra ducibus, eius valli apparatũ vti suis iam impositum curribus minimè erigendum putassent. Sed id acceptũ vulnus Tramulius, quum hæc ab eo Bononiæ quęreremus, in Triuultium nõ insulsè reiecit, quasi ille in prædijs suis, vt adulto pabulo parceretur, secus acipię differuerat, castrametari noluisset. Triuultius verò vti nusquam antea victus, quum de eius prælij euentu multa narraret, ad fatalem nomini suo iniuriam referebat, quòd temerarijs & in furorem actis nulla ratione vel à peritissimo duce obuiam iri posse prędicaret. At Sacramorus, qui vt ad Nouariam in castra contenderet, ad Ticinum continuò traiecturus peruenerat, vbi primum ex multo reboatu & continenti fragore tormentorum, proculdubio accensa pugna rem geri præsensit, coacto suorum agmine paululum substitit, vt ex euentu pugnæ consilium caperet. Sed non multo post, quum ex multorum fuga Heluetios profligatis Gallis campo victoriaque potiri didicisset, ne interclusus fluminibus, cum ab hoste tum ab infestis sibi vndique incolis deleretur, retrò ad Abduam est profectus, superatoque amne ad Cremonensium fines Venetis copijs se coniunxit. Per eos enim dies Liuianus cum omnibus copijs Cremona excesserat. nam paulo antè plebe ad Venetum nomen inclinante in vrbem fuerat receptus. quanquam Galeacius Pallauicinus, rem ad Gallos deducere conaretur, & nonnulli ciues ex prima nobilitate Sfortiano nomini studerent, quod à Brunorio Petra arcis custode, vt belli exitum expectare vellent, continuis obtestationibus in fide continerentur. Sed iam Sfortianæ victorię fama adeo latè emanarat, vt Liuianus, qui eam diu supprimere nequiuerat, suspensis adhuc ciuibus & integris rebus suis excedendum existimarit. Itaque eadem celeritate qua dudum venerat, Veronam contendit, prolatoq; tormentorum apparatu ad diuæ Luciæ templum vrbem oppugnare est adortus. Vir enim in omni consilio viuidus & ferox, reique gerendæ percupidus, aliquid sibi omnino tentandum existimabat, vt audaci facinore Gallicę cladis fama tegeretur, & quales erga Venetum nomen Veronensium animi forent, vehemẽti facto impetu tanquam ex itinere protinus experiretur. Sed is conatus ad incertam spem præproperè susceptus, eum habuit euentũ, vt quum detersis pinnis depulsisq; propugnatoribus milites ingenti animo per scalas in summam muri coronam euasissent, nec prę alto exitialiq; saltu in vrbem se demittere au-

derent,

derent, vndiq; glandibus traiecti atque interfecti deijcerentur. Inter quos fuere summæ fortitudinis Centuriones, Thomas Fabronus è Pistorio, & Vicinius Vmber, qui primi conscenderant. Georgius nanque Tridentinus antistes, subitario delectu septem cohortes adduxerat, quæ confertis ordinibus sub muro hostium descensum expectabant. Quo animaduerso periculo, nemo militum fuit, qui non excipientis phalangis cuspides formidaret: & pudore & metu confusus in muro minimè cunctaretur. Ea re improsperè tentata, Liuianus vsque adeò festinanter reductis tormentis, & signo profectionis dato è conspectu vrbis discessit ne ab erupturo hoste distineretur, vt aliquot notos milites, qui ad proximum puteum ardentissimo sole potandi causa ex acie diuerterãt, crudeli manu confoderet, frustra deprecante Paulo Baleono, qui in fessos sitique confectos a mucrone temperandum esse differebat: iustisque inde confectis itineribus ad Tombas Vicentini agri in statiua castra concessit. Baleonus autem ad dextrã cum parte copiarum Allicniacum petere iussus, id oppidum & arcem paucis diebus expugnauit, Villiada Hispano ad extremum se dedente, qui exigua manu arcem acerrimè defenderat. Hisdem quoque diebus Octauianus Fregosius Nouariensis victoriæ fama excitus, cõmendante Leone Pontifice, vt Genuam reduceretur, cum Cardonio atque Piscario transegit. Octauianum enim præstãti ingenio hominem, & multis bonis artibus instructum, Iulianus Leonis frater veteris amicitiæ nomine mirificè subleuabat: parique studio Piscarius affinitate sibi coniunctum, pollicentemq; pecuniam Hispanis in stipendia diuidendam, Iano Fregosio anteferendum arbitrabatur. Hunc enim quum plæriq; ciuium tanquam nimis properè à se desertum omnino metuerent, multi etiam in vniuersum oderant, quòd ipso conniuente sanguinarij fratres nefarias manus Hieronymi Flisci sanguine imbuissent: Illum verò patre principe genitum egregiæque virtutis fama illustrem adeò populus expetebat, vt in omni re ciuili vel bellica Iano potiorem existimaret, quòd in longo exilio à Fortuna grauiter eruditus, in gubernanda Republica, magnam spem lenitatis, & temperantię allaturus esse videretur. Itaque Piscario in Pulciferam vallem, ab Apennini iugo pulsis vndique montanis Liguribus, cum exercitu descendente, Adurnij fratres desperatis Gallorum auxilijs, consilium summæ pietatis atque prudentiæ sibi desumpserunt: professique in concione se publicam ciuium salutem principatu & patrijs penatibus cariorem habituros, eo animo, vt patriam omni tumultu bellique periculo liberarent, positis armis ab Genua discesserunt, quum alterum tantùm atq; vigesimum diem dominatum tenuissent: tanta quidem cum laude, vt magna pars senatus abeuntibus gratias ageret, & plerique honesti amantesque patriæ ciues, nusquam obstrepente populo, vel natura insolenti & factioso, eos ferè cum lachrymis ad multum spatiũ prosequerentur. Othobonus quoque & Sinibaldus Flisci eodem consilio, sed æquioribus animis, quòd fortunam inueterata consuetudine solis Gibellinis attributam minimè respicerent, & fraternę cędis iniuriam probè vindicassent, in Castella sua, quæ ad Tiguliorum montes & Lauaniam amnem pertinent, profecti sunt. Eo modo Fregosius pacato agmine in vrbem receptus, & à populo dux & princeps est appellatus: triduoque post, imperata pecunia, quæ octuaginta milium aureorum nummũ summam excedebat, Hispanis stipendia persoluit: remuneratusque Piscarium, id ab eo impetrauit, vt sine maleficio finibus excederetur: atque ita cum omnibus copijs in Placentinum agrum

est reuersus, indignantibus Heluetijs, quod Hispani, qui eo bello neque fidem neque opem difficillimis ipsorum rebus præstiterant, alieno sanguine parte victoriæ præmia intercepissent. Hisdem porrò diebus quibus Adurnij fratres principatu & patria decesserunt, Præianes Gallus, quum intromissa in Lateranam arcem quanta maximè potuit commeatus & tormentarij pulueris copia custodes diligentissimè confirmasset, iussu regis è Liguria cum quatuor triremibus, quod nemo anteà ausus fuerat, per Gaditanum fretum ad Armoricum Occanum enauigauit. Eo enim tempore Britanni valida classe per Galliæ oram infesta populatione vagabantur. Existimabat enim Præianes triremes suas tranquillo præsertim mari, & nullo spirante vento, aduersus maiora hostium nauigia quæ velis agerentur, magno vsui futuras: quod hostium excelsæ naues (vt nonnunquam æstate accidit) ex malacia in alto destitutæ expedito longarum nauium remigio circumsisti, & adactis colubrinis expugnari atque demergi posse viderentur. Sed nihil ea æstate tantis classium incursionibus magis memorabile gestum est, quàm vt Odoardus Surrei filius, Britannicæ classis præfectus, magno casu penè solus occideretur. Is iuuenis vt magnitudinem animi ostentaret, quum secundo vento inflatis velis Præianem ad Vidanam portum, qui Brestius dicitur, frustra persequeretur, ita demum demissis antemnis substitit, vt opprimendi hostis cupiditate in magnarũ nauium scaphas delecto instructas milite audacter desiliret, & triremes humili sabulosoq; in littore semiductus adoriretur. Quo certamine, quum Præianis epibatæ acerrimè sese defenderent, Odoardus dum in prætoriam scandere conaretur, à prora reiectus contis, & secure vulneratus in mare concidit: atq; ita Britanni amisso classis præfecto, re infecta ad classem redierunt. Triduo autem Odoardi cadauer fluctibus expulsum in arena repertum est, & statim agnitum: quoniã aureum corniculum collo suspensum gestaret, quod præfecti maris est insigne. Eo enim fistulæ more inflato, magistri nauium diuersis sibilis & cantibus opportunè editis, nautas ad officia reuocare atq; incitare consueuerunt. Nec multò post duæ maiores Britannicæ naues, Thoma Gniueto immensæ fortitudinis præfecto, audente concitanteq;, Gallicam inusitatæ magnitudinis nauem quam Chordigeram appellabant, adortæ sunt, tormentis vtrinque latera pertundentes. Chordigeræ præerat Plumorgher, inter Gallos Oceani accolas rei naualis peritissimus. Is præsenti infaustoque consilio in hostiles naues ex propinquo subeuntes, quod in acerrimo certamine sæpe factum legimus, catenatos harpagones iniecit, terribilique fragore tormentorum vndique edito, ita prælium exarsit, vt cum facibus, incendiarijsque malleolis ad mutuam cladem res gereretur, vno tempore tres simul naues miserabili exitu cremarentur, & supra duo millia hominum aut discerpta tormentis, aut flammis circumuenta, aut demum semiambusta sponte in Oceanum præcipitata perierint, totidemq; ferè omnis generis ænea tormenta Oceano mergerẽtur. At Ludouicus maiores etiam è Britannia motus expectans, cum iam ira & dolore multum exarsisset, quod pauci atque inermes Heluetij, peritissimos duces, veteranum equitatum, & pedites numero roboreque præstantes vera virtute superassent, omnibus regni viribus in Belgarum fines traductis, ad Britannicum bellum se conuertit. Enimuerò Henricus fama rerum ad Nouariam gestarũ permotus, cum iam anteà in Aquitaniam ad populandam oram maritimam Odoardo Surrei filio cum classe transmisso, ingentes copias terra marique parasset, ab Anthona

Dobraq;

Dobraqque Calesiam (quæ portus Icius olim fuit) ipse breui subsecuturus maximam partem exercitus traiecit. Siquidem rex iuuenis supra insitum a natura odium aduersus Gallos, studio etiam gloriæ accensus, quod defendere iniurias sacrosancti Pontificis, & tueri armis religionis causam æquum atque magnificum rebatur, ipse transfretare constituit, conciliandis maxime Germanorum animis, quorum ingentem numerum mercede conduxerat. Nanq; Cæsar huic bello intentus, & Margarita eius filia virilis animi mulier, ob veterem repudij contumeliam Gallis infensa, quæ tunc Adolescentis Caroli tutrix, in Cisrhenana Germania (ea Belgicæ pars est) longe lateq; imperitabat, auxilia cataphractorum equitum & peditum passim ex vtraque Rheni ripa Britannicis castris adiunxerant. Iam Britanni duce Talbotto e Calesia Taroannam Morinorum vrbem oppugnatum venerant, admotisque muralibus tormentis, mœnia magna vi & summa pertinaciæ fama quassabant. Ea vrbs muri circuitu parua, sed ædificijs frequens, quod ab imminenti monte & ab Lysia impeditissimo flumine muniebatur, ex omni parte difficilem habebat oppugnationem. Addita erant asperitati situs mœnia fossæque, & super hæc equitum & peditum præsidia, quibus præerant strenuissimi duces Pontiremius atq; Rouergas. Interea dum Talbottus Taroannam continenter oppugnat, Henricus è Britannia superato freto Calesiam venit: quod vbi per Gallias vario rumore vulgatum est, Ludouicus intentissima cura delectus habere: euocare quosq; nobiles, ac veteres equites perfunctos iam militia: classem in Oceano ædificare: prospicere simul omnibus regni lateribus, & ad omnes casus remedia comparare: omnium primum Narbonam, & quæq; proxima Pyrenæis saltibus præsidio firmat, Hispano haud satis fidens, etsi cum eo inducias paulo antè pepigerat, ne finitimæ gentes belli auidæ in tergo repentinum bellum aperirent: Heluetiorum quoq; in finibus iustum propè exercitum, qui Heduos ab iniuria tueatur decernit. Ii namq; vix dum è Nouaria victores domum reuersi, concilio Turegi habito, quum legati magistratusq; omnium oppidorum vno tenore de inferẽdo Galliæ bello retulissent, sublatis vexillis arma ceperant, eo consilio, vt monte Iura superato, per Sequanorũ fines in hostilem agrũ irrumperent: atq; omnem eam Burgundiæ partem, quæ Gallorum est (ea ad Ararim & ad vlteriorem Alduadusij ripam spectat) vi ad defectionem compellerent, vel effuse popularentur. Enimuero Cæsar, vt Heduorum vrbes, quas in altera Burgundiæ parte post Carolum eius socerum ab Heluetijs ad Nansim cum exercitu cæsum, Galli armis per occasionem occupauerant, veteri nepotis imperio restitueret, Heluetios iure fœderis ad transmittenda auxilia, et ad maturandam profectionem sollicitabat. Eos quoq; Henricus ostentatis præmijs atq; stipendijs, & Maximilianus Sfortia nondum arcibus receptis, firmãdi imperij cura anxius, vt quandoq; semel cœptũ bellum finirent, in eaq; temporum fortuna superbos hostes in perpetuum domarent, vterenturque recenti victoria, continuis legationibus adhortabantur. Quibus de causis, Ludouicus Tramulium cum parte equitatus & cohortibus ex itinere conscriptis in Heduos maturare, & totis viribus prohibere transitu Heluetios iubet. Demum Roberto Sedanio mandat, vt quam maximum potest peditatum in Eburonibus Arduennæque syluæ proximis populis mercede conducat, & continuò in Morinos proficiscatur. Idem vt faciat Carolo Gheldriæ Duci iniungit. Is, quoniam initium dissensionis inter Gallum & Cæsarem atque huius belli non obscura causa fuerat, è Mena-

pijs atque Sicambris quibus imperitat, legiones duas, adiuncta Batauorum manu expertæ virtutis mittit. Ita breui Ludouicus maximo equitatu è tota Gallia coacto, & Germanorum auxilijs ingenti pecunia comparatis, ad hostes qui iam in Morinos peruenerant contendit. Eodem quoque tempore Henricus, vt vires cum Talbotto perquammaturè coniungeret, paratis quæ ad profectionem pertinebant, è Calesiâ mouit, instructo agmine procedens itineri simul ac prælio intentus. Venerant enim Gallorum antecursores, et leuibus prælijs agmina in itinere lacessebant: mox aliæ atque aliæ turmæ equitum atq; ipsa sub vexillis grauis armatura equestris in patentibus campis sese ostenderat, non eo quidem consilio vt acie confligerent, sed vt Britannos ostentatis virib. magis ac magis morarentur. Verùm Henricus, quum maiora quædam tormēta suo pondere effractis axibus, ac comminutis passim curruum rotis tenaci in limo forte hæsissent, & ob eam causam necessariò subsistere, & tardius agere agmen cogeretur, directa acie bis pugnæ potestatem fecit. Contrà vero Gallis consultò certamen detrectantibus, quòd vniuersæ dimicationis casum necessarium non ducebant, ad sanctum Odemarum (id castellum est) subsedit. Sequentibus verò diebus intermisso nunquam itinere, pluribus equestribus prælijs decertatum est: perijtque in partibus Gallorum Matthæus Coroneus nobilis Græcus leuiorum equitum præfectus. Ita Henricus incolumi exercitu, nequicquam Gallo iter demorante, quartis castris Taroannam peruenit. Tunc primùm vrbs quàm acerrimè oppugnari cœpta: nanque tripartitò hinc Talbottus, illinc Carolus Somersetus, & tertio loco Rex ipse ingentibus tormentis, murorum pinnas & interna vrbis ædificia diruebant. Ex aduerso Pontiremius atque Rouergas nouis operibus mœnia quassata reficere: contrà & ipsi hostium castra tormentis infestare: die noctuque pro mœnibus, pro portis agere stationes: nihil se animo demittere, & summa spe auxilia Gallorum opperiri. Interea ad famam aduentus Henrici regis Cæsar maiore animo quàm viribus bellum complexus, tendentibus iam in Heduos Heluetiorum legionibus, paucos Germaniæ proceres secum ducens ad Henricum peruenit. Secuta eum quoque est magna Germanorum multitudo, qui pacis odio & lucri cupiditate ad id bellum, in quo tres potentissimi Reges de imperio dimicaturi videbantur, ex omni se prouincia effuderant. Henricus quoque, vt erat quatuor fermè & viginti annos natus, ab excelso florentis ætatis vigore, pecuniæ profusus super aduectos ab insula ingentes thesauros, immensæ liberalitatis fama, & studio erga milites incredibili mortalium mentes accenderat: magnitudo enim animi, corporis decus atque proceritas, admirationis humanæ in eo rege modum excesserant. Appropinquanti igitur Cæsari obuiam ad sancti Odemari oppidum processit Henricus: consalutatumque eum & patrem appellatum in castra perduxit. Venerat eò Cæsar magnis itineribus, sine regio apparatu, vt alicui memorabili prælio interesset. Nam in superiore quoq; Germania fama erat, aduētare cum magnis copijs Ludouicum, vt liberaret obsidione Taroannam, aut cum Britannis de summa rerum dimicaret. At dum reges mutata veste circumuecti mœnia, apparatum oppugnandæ vrbis munitionumque naturam inspiciunt, ac de genere prælij expugnationeque deliberant, nunciatur ab exploratoribus, Ludouicum qui in Ambianis subsederat, cum omni genere commeatus vniuersum equitatum intra biduum Toroannam esse submissurum, quod sciret conclusos diuturnitate oppugnationis fessos, ac necessa-

necessariarum rerum penuria laborantes, diutius non esse tantas difficultates toleraturos. Quod vbi Cesar pro comperto habuit, quoniam & rei militaris peritia, & notitia locorum plurimum valebat, communicato cum Rege consilio, traducere in vlteriorem Lisiæ ripam maximam exercitus partem, & ad hostes summa celeritate, vt imparatos inuaderet, contendere decernit. Ergo quatuor pontibus vnius horæ propè momento perfectis, quibus simul omnes copiæ transmitterentur, relicto in oppugnatione Talbotto, Lisiam traijciunt, & ad Ghingatam vicum duobus passuum milibus ab vrbe distantem pergunt.

Erat Ghingata obscurus antea pagus: sed duabus iam Cæsaris victorijs Gallo infaustus: siquidem Ludouico vndecimo Gallorum rege cum Germanis de finibus contendente, ipse Cæsar vixdum pubuscens, Philippum Dechordum expertissimum ducem, cum triginta milibus Gallorum hisdem in campis acie superarat. Igitur Galli, vt obsessis in tanta rerum egestate succurrerent, cum octo milibus equitum, receptis in medium sarcinarijs iumentis, rectà Taroannam mouent. Præerat omnibus Pienes, vir in Morinis summæ nobilitatis: quoniam in prouincia, quam ipse iam pridem à Ludouico regendam acceperat, bellum gerebatur. Verùm cum eo aderant clarissimi quique Gallorum ductores, atque equitatus duratus in armis, & multarum gentium victor: in quo nihil præter Fortunam veterem desiderabatur. Eo modo Pienes quum è tumulis descendens, qui ad Ghingatam vergunt, in subiecta planicie signa atque equites ostendisset, Cæsar & Henricus incredibili pugnæ desiderio deflagrantes partiti inter se copias, ea sorte vt alter equitatum in hostes duceret, alter vero cum peditatu & curulibus tormentis continuò sequeretur, instruere ordines, quid fieri velint præfectos docere, adequitare legionibus, hic Germanos & Belgas, ille Britannos, quos ab insula transuexisset, adhortari, ne veteris gloriæ militaris obliuiscerentur: ne eos hostes aut fortes, aut insuperabiles existimarent, quos omnibus bellis atque omnibus seculis & progenitores sui, & nuper Heluetij pedites acie deuicissent: Adniterentur, auderentque primo impetu, ac sibi ducibus, & regibus suis, qui opinione virtutis omnem dignitatem atque salutem in dextris militum posuissent, fortem operam maturamque victoriam prestarent. Germani pedites ignari adhuc aduentus Cesaris, vt eum aperto capite paludatum singulis ordinibus adequitantem cognouerunt, ex eius presentia victoriam auspicati statim acclamauere, Salue Cæsar, Salue pater optime, Imperator inuicte, te duce iam vicimus. Is vt ardorem militum vidit, non cunctandum ratus, arreptis secum quatuor milibus equitum in quibus Hippotoxotæ Britanni, & Cisrhenani equites cataphracti sub Hauseo Roseo, atque Laleno fortissimis ducibus fuerant, ad Gallos pergit. Henricus quoque pari passu cum robore legionũ, sagittarijs suis immixtus subsequitur. Iam plures Gallorum equitum vt commeatum intromitterent, circumducti ab læua, ad eam portam, quæ segniorem Britannorum stationem habitura videbatur, peruenerant, & à Talbotto qui paratus in armis adstiterat, cum detrimento repulsi fuerant: quum Henricus ad primum hostium conspectum, ad perturbandos eorum ordines duas eminus colubrinas displodi iussit. Mox Cæsar, quem fatalis hosti locus & antiqua victoria claris auspicijs ad prælium accendebant, in aduersos impetum fecit. Tanta fuit sagittarum vis, tantusque cataphractorum irruentium ardor, vt primo concursu Galli equites turbati fusique sint, quanquam acerrimi duces manu prompti insignibusque fulgentes

ante alios fortiſsimè decertarent, atque impetum hoſtium ſuſtinere, & reparare perculſam aciem increpitis retentisq; militibus conarentur. Cæterùm quoniam nec tormenta nec pedites in ſubſidium equitatus adduxerant, vrgente Cęſare, & approquinquātē cum tota mole peditatus Henrico, et cedere & terga dare coacti ſunt. Duces ipſi in tātā equitum perturbatione dedecoris metu, dum acrius reſiſtunt, capiuntur. Ante alios Marchio Rothelinius, qui paulo antè Donēſio fratre mortuo, dux Longauillæ creatus fuerat. Cum eo Palicia, Imbercurtius, Baiardus atque Buſsius. Sed Palicia & Imbercurtius ob veterem amicitiam & cognationem, quæ cum Roſco intercedebat, ab equitibus Sequanis in acie dimiſsi ſunt. Signa verò quæ in illam vſque diem tot gentiū cruore conſperſa, in tot bellis atq; periculis ſeruata fuerant, occiſis aut captis ſigniferis, in poteſtatem Britannorū deuenerunt. Fuit hæc pugna periculo ducum magis quam militum cæde inſignis: quum nec peditatus conflixerit, nec tormenta vſui fuerint, & ſolis haſtis atque mucronibus vſi cataphracti, vtrinq; colluctati inter ſeequis atque corporibus maiorem tumultum quàm cædem ediderint. Plenes paucis ſuorum deſideratis, trepidanti agmine ad Blangim vnde venerat, celeri fuga ſe recepit. Cæſar autem & Henricus captiuis comiter apud ſe habitis, in vetera caſtra redierunt. Iam Talbotus cuniculos effoderat, tormentis muri partem diſiecerat, & magna ſpe iam tum expugnandæ vrbis tenebatur, quum Pontiremius atque Rouergas, Britannis captiuos Gallos oſtentantibus, deſperato commeatu, per colloquium tridui inducias poſtulāt. Quibus impetratis, pacti vt inde cum armis atque vexillis ſine fraude diſcedere liceret, vrbem continuò dedunt: paulo pòſt victores, colonis alio migrare iuſsis, vt abſimili pertinacia cæteras vrbes deterrerent, ſeruatis templis incendunt. Ita clariſsima Morinorum ciuitas Milleſimo quingenteſimo tertiodecimo anno à partu Virginis, Nono Calendas Septembris exciſa eſt. Ludouicus interea ad Motrellum coactis copijs & indicto concilio procerum, decreuit idoneo omnibus rebus loco caſtris ſe tenere, neque ad euentum Fortunæ experiri iterùm hoſtium vires: qui magnam bellicæ laudis opinionem, deuicto veterano equitatu adepti fuerant. Enimuerò manu promptus & conſilio optimus, quanquam vniuerſi certaminis deſiderio teneretur, præfectique omnes ad abolendam ignominiam, deuouendo ſeſe pro victoria prælium depoſcerent, haud tamen tutum fore exiſtimabat, ſi perculſos animo milites, ac ſuperiore gloria rei militaris obſcurata, quaſi degeneres factos, quum intra ſeptuageſimum diem ad Nouariam atque Ghingatam infeliciter dimicaſſent, fortiſsimis hoſtibus, ac tum recenti victoria elatis obiecißet, vel ob id maximè quod rumor in caſtris percrebuerat, Heluetiorum viginti quinque milia cum duobus millibus equitum, quos Cæſar addiderat, per anguſtias Sequanorum in Heduos penetraſſe, & iam eorum agros magna belli clade populari, neque Tramulium continuè caſtra mutantem aut ire obuiam, aut manus conſerere audere. Quibus de cauſis Ludouicus, ſuſpenſa Gallia, & ad noui belli periculum excitata, cunctando circumſpectare hoſtium motus: & reliquum æſtatis extrahere, quàm in diſcrimen ſummæ rei deuenire malebat. Mox conuerſus ad altiora conſilia, Iacobum Scotorum regem iam tum antea precibus fatigatum, per legatos ſollicitat ad nouas res in inſula moliendas, gerendumque apertè bellum aduerſus Henricum. Erat Iacobus maximis beneficijs & antiquis ſuperiorum regūm neceſsitudinibus Gallo obſtrictus,

ctus, ob idque facilè impelli poterat ad quamcunque belli fortunam subeundam: quanquam per se animo immodicus, & natura infensus Anglico nomini, priuatis etiam lacessitus iniurijs, inferre vltro bellum & proferre Imperij fines meditaretur. Nec deerant, præter Gallorum legatos, arma, pecuniam, tormenta, duces, classes atque omnem belli apparatum pollicentes, qui mobile regis ingenium varijs artibus expugnarent ex intima aula spectatę apud eum gratiæ regni proceres, muneribus empti ab Gallo, vt proposita præsentium rerum occasione, ac ostentato totius insulæ Imperio, in spem prosperi euentus & magnæ fortunæ erectum, ad sumenda arma vehementer accenderent: quando abductis in continentem omnibus fermè copijs, & Henrico in Gallia bellum gerente, regnum sub vxoris tutela relictum inuadere, atq; armis exagitare interiora Britanniæ haud factu difficile videretur. At hæc secum quum ipse multum animo varius reputaret, obuersabatur ante oculos vxor, quæ Henrici soror erat, & nouum pariter atque antiquum pacis fœdus sub Alexandro Pontifice iam pridem cum Henrico solenni sacramento percussum, & ab Iulio bullatis item tabulis confirmatum. Diræ demum imprecationesque Pontificis, ac polluendæ religionis metus, si defensores Pontificiæ dignitatis oppugnaret, & expositum iniuriæ nudatumque præsidijs regnum, nihil tale verente Henrico, vi & armis aggrederetur. Ex aduerso autem rerum suarum sollicitus, vt pote cui iam pridem suspecta erat Henrici potentia, nimio plus crescere rem Anglicam, & ferocem iuuenem in transmarina prouincia bello clarum fieri non ferebat. Quoniam finito in Gallia bello eum hostem ingentis spiritus, ac semel militiæ studio accensum minimè quieturum apparebat, sed continuo non contentum finibus suis, illaturum arma, ac subactis Scotis, seque paterna sede pulso, vnius insulæ vnum regnum esse facturum. At in contrario rerum successu, si fortè Henricum imperitum militiæ pugnacissimam Gallorum gentem, ac talem tantumque regem in hostili solo difficili bello pulsantem, aliquo ingenti prælio superatum Fortuna destitueret, idem regnum ac eadem tota Britannia mouenti modo arma, ac Fortunam ex tuto tentanti cessura videbantur. Hac inani spe sublatus, alienato animo, vt causas violati fœderis prætenderet, antequam hostilia moliretur, literas ad Henricum querimoniarum plenas cōscribit. Egisse iam pridem Henricum multa in contumeliam Scotici nominis, eaque se pro iure affinitatis ac fœderis forti animo semper tulisse, quum grauissima damna finitimis Scotis illata, vt constitutum fuerat, Henricus minimè resarciret: quū in percussores Bartonis piratæ Scoti nō animaduerteret: & Spurium Heronem, qui præfectum confinium Scotiæ interfecerat, impunè agere in Anglia pateretur: legatos suos contra ius gentium non admisisset: oratorem vxoris inuito retentum non dimisisset: complures nobiles Scotos in Scotia captos vinctosque crudeliter etiam tunc in custodia haberet. Ea omnia quanquam per se magna et intoleranda, dissimulari tamen potuisse: at non se passurum vlterius, Ludouicum amicum regem, cognatione et fœdere sibi obstrictū, ab eo ad internecionem oppugnari: Caroli Gheldrij consanguinei agrum plus quam hostiliter ab Anglis deuastari: propterea esse supremum animi sui iudicium, causam socij regis iure fœderis defendere velle, neque interea se finem facturum populationibus atque incendijs, quamdiu Ludouicus ab eo in Gallia vexaretur. His Henricus ita respondit, se nō magnoperè mirari, quod Rex Scotorum pro veterę gentis instituto fidem falleret: Nouisse enim iampridem eius

animi inconstantiam, & consiliorum leuitatem: quibus eò dementiæ perductus esset, vt alienam causam proprio periculo tueri, & florentes res suas cum perditis Gallorum rebus permiscere contenderet. Quòd si violare iusiurandum, fidem prodere, & arctissimæ necessitudinis obliuisci æquum & regium putaret, neque multum eo dedecore permoueretur, timeret saltem Deos immortales, qui turbatæ pacis & ruptorum fœderum vindices esse consueuissent: adduceretur que exemplo regis Nauarræ, quem Dijs ita iubentibus, ex patrio regno in eas miserias præcipitatum, Ludouicus in Gallia sine regno tranquillè regnare permitteret. Proinde desineret memorare atque obijcere, quæ ad violandam pacem ipse confinxisset: ea enim se iam pridem literis atq; legationib. vt vetera omnino, vanaque diluisse. Cæterùm eum impudentissimè fecisse, quòd nihil earum rerum antequam ipse mare traijceret, commemorarit. Propterea sciret apud se etiam absentem, non esse tantæ existimationis Scotorum regem, vt eius repentina atque insperata perfidia terreri posset. Ageret modò vt liberet, sé enim neque vlla denunciatione periculi destitutum ab fœlici incœpto, neque iniuriam animo depositurum. Igitur Iacobus indicto bello, vniuersas regni vires contrahit: atque omni nobilitate armata, ad Tuedum fluuiū, qui vtriusque Imperij limes est, contendit. Britannia nanque omnis, intercurrente per transuersum Tuedo, vbi æstuaria ab diuerso littore introrsus arctissimè sinuantur, atque aliam prope insulam efficiunt in duas partes diuiditur. Maiorem proximam continenti Galliæ, vergentem ad Hyberniam & ad Catabricum Oceanum, Angliam ab Anglis populis appellant: qui quondam ab Hercynio saltu per Germaniam profecti, ad quærendas nouas sedes in insulam traiecerint: ac pulsis indigenis, propter agrorum fertilitatem ibi consederint. Alteram verò tertia ex parte Anglia minorem, effractis longè lateque littoribus, ad Thulem in Arctum prominētem, vbi Caledonia sylua, & breuissimus in Orcadas traiectus, ab recentibus etiam populis eò transgresis, Scotiam vocant. Hæc importuosa, parum vrbibus frequens, horrida syluis atque frigoribus, ab humanitate & cultu cæterarum gentium recedit. Illa verò propinquitate continentis, benigniore cæli temperie, metallorum & pecoris fœcunditate florentissima omnium insularum in morem nostrum ædificat, atque elegantiæ plurimum studet. Angli & Scoti eadem fermè lingua, quæ Germanicæ haud absimilis est, vtuntur. Vtrisque studium rei militaris propè par: atque eadem arma, lignei & ingentes arcus, alabardæ demum ac prælongi conti: clauæ quoque ferreæ (accias ipsi vocant) quas ambabus manibus tegunt. Præcipuum apud vtrosque robur in pedite. Si qui adsint in bello equites, magna pars sagittarij sunt, pauci verò cataphracti, quòd eorum equi, quanquam acres, ad iustam magnitudinem non excrescant, vt Frisij, Bethici, atque Apuli: & propterea staturæ pugnæ minus idonei existimentur. Corpora virorum alba, lacertosa: comæ autem omnibus breues, & barbæ subrutilæ. Vniuersa verò gens supra cæteros mortales conuiuiorum studiosissima. Ea enim per varias & exquisitas dapes, interpositis musicis atq; ioculatoribus, in multas sæpius horas extrahunt: ac subinde perductis choreis, amoribus fœminarum indulgent. Religione, institutis ac legibus, atque eodem corporis ac ingenij habitu, medij inter Gallos atque Germanos collocantur. Fuere eæ gentes paulò antè Iulium Cæsarem, qui primus nobis Britanniam aperuit, agrestes atque efferæ, nulla nauigandi peritia, nullo propè militię vsu, aut externarum rerum cognitione,

quòd

quòd spatio dirimentis Oceani ab nostro orbe diuisi dicerentur. Sed quum Romana arma viderunt, atque eos sub Claudio Scapula Ostorius, Suetonius, Paulinus, & Vespasianus, ac mox sub Flauijs, Cerialis, Frontinus & Agricola magni duces, atque ipse demum Seuerus Imperator, dum Romanum floreret imperium, circumducta classe interiora quoque insulæ peruagati, cæsis hostiũ exercitibus, saltibus penetratis, atque ipsa naturæ rerum difficultate perdomita, & pacem & iugum pati coegerunt. Cœpere tunc primum, represi tamen magis quàm domiti, intellectis continuò Romanis artibus, è disciplina belli negotia administrare, condere leges, & corporis robur ingenij viribus temperare. Nec multò post aduentu nouarum nationum compositis moribus, quum per calamitatem ruentis imperij Cæsares fatali desidia veterem fortunam amisissent, excusso statim iugo, opibus & belli gloria plurimum valuerunt. Nanque instructis classibus, vt vires in alieno solo experirentur, in continentem delati, Hispanis, Gallis, atque Germanis maximas clades intulerunt. Protulereque in Italiam mercenaria arma. Siquidem Guelphis Gibellinisque ferro inter se ad internitionem debacchantibus, qua clade attritis omnium virib. res Italâ penitus abstirpe interijt: Anglos equites Ioanne Aucutho duce maximis stipendijs conductos, ob eximiam virtutis opinionem, tyrannorum auspicijs in Italia militasse cõstat. Nouissima autem expeditione patrum nostrorũ memoria, aduersus Gallos multa præclara militiæ facinora gesserunt: & egregiæ virtutis testimonium præbet Calesia ad Gessoriacum littus, eo bello Gallis ablata, et in hanc diem ob maximam traiectus opportunitatem, maiore gentis opinione, quàm præsidij viribus pertinacissimè conseruata. Cæterùm Iacobus ab Tuedo Humeum virũ nobilem cum parte exercitus ad populandos hostium fines præmitit. Is repentina incursione oppresis finitimis, obuios capit: resistentes obtruncat: eorum pagos incendit: coactaque omnis generis hominum & pecoris præda, in pacatum regredi parat. Sed Angli quos subitus aduentantium hostium rumor, mox villarum incendia, & maioris etiam cladis metus, ad arma exciuerant, vindictæ ira perciti, ac dolore simul amissarum rerum, ad occupandas viarum angustias, qua Humeum rediturum existimabãt, contendunt: adortique è superiore loco graue sub sarcinis hostium agmen, clamore, multitudine telorum, ac mox tumultuario omnium procursu, vniuersos fundunt, ac magna cæde edita Humeum fugientem persequuti, Scotorum fines irrumpunt: abactisque armentis, & concrematis pluribus vicis in Angliã reuertuntur. At Iacobus nihil eius primi certaminis omine, quod mox infelicẽ rerum exitum portendit, permotus, vt detrimẽtum acceptum maiore commodo atque victoria resarciret, omnes copias ad Norbanum oppidum ducit. Id corona cinctum vi capit, ac solo æquat. Inde populabundus & ferox ad oppugnandum Beruicum munitissimum oppidum, quod in finibus Scotiæ Henrici præsidijs tenebatur, proficiscitur. Interea Surreius Britanniæ procerum longè nobilissimus, quem paulò antè Henricus ob egregiam fidem atque virtutem ad incerta belli, & ad tuendos regni fines cum imperio & iusto exercitu in Britannia reliquerat, coactis copijs ad Iacobum cuncta belli clade vastantem contendit. Aderant cum eo Dacreus finium præfectus, vir omni bellica laude insignis: Odardus Stanleius & Spurius Heron cum valida turma equitum, quam ipse nuper exul ab Scotia atque Anglia in syluis per latrocinia & cædes exercuerat, atque alij cum auxilijs, quæ passim à regina per vrbes scribebantur.

Etenim ad noui belli famam, non tantùm proximi Scotis, vti periculo expositi, sed remotæ etiam gentes, maiore odio quàm metu, quum omnes iniquo animo violati fœderis iniuriam ferrent, voluntariam militiam secutę, ad Surreiū festinabant. Posuerat tunc castra Iacobus in vertice montis, quem Floddon incolę appellant, loco, arte atque natura munitissimo: nanque ab lęua continens palus quam limosæ voragines atque internata passim arundineta plurimum impediebant, subiectam planiciem occupauerat: ab dextra Tylus fluuius profunditate aluei & aquarū rapiditate difficilior, quàm vt vado transiri posset, ad imas montis radices labebatur. Terga quoq; precisę rupes et densissima nemora protegebant. A fronte verò vbi mollem ascensum atq; vnum omnino aditū natura reliquerat, Iacobus perducta fossa & collocatis in interiore labro omnibus tormentis, adeò egregiè se muniuerat, vt circumuallari ab inferiore loco, aut oppugnari sine perniciosa hostium dimicatione non posset. Eò Surreius cum peruenisset, admiratus locorum iniquitatē, quòd nequaq̄ temerè sibi oppugnāda castra censebat, ad Iacobū cum mandatis Araldum regiū mittit: quorum hęc summa erat: Videri sibi Iacobum impiè crudeliterq; fecisse, quòd solenne pacis iusiurandū violarit: sanctissimę cognationis iura polluerit: absenti Henrico bellū intulerit: & succensis castellis finibusq; vastatis, Anglos nihil tale verentes eodem impetu trucidarit. Propterea se venisse cum exercitu vltum iniurias: deligeret ipse ęquū locum, et certam diem vniuerso certamini: se enim nulla interposita dubitatione, quū primùm pugnę potestatē faceret, de summa rei dimicaturū. Ad hęc Iacobus, vt erat elati animi spectatęq; promptitudinis, Araldo comiter appellato, gratias Surreio agit: additque publicè laudes, quòd pugnam vltro deposceret, quā omnibus eum artibus vitaturū diu anxio molestoq; animo timuisset. Itaq; secundum eos spiritus pararet arma: et hastatas Scotorum phalanges tertia die in patentib. campis expectaret. Ibi se de iniurijs seuerè cogniturū, quas intempestiuè contumeliosèque memorasset: & nouas veteresq; controuersias armis finiturū. Constituta die Surreius in subiecta planicie tribus passuum milibus ab hoste consedit, atque aciem direxit. Sed Iacobus tametsi paratus erat prælio decertare, suis tamen castris atq; munitionibus se continuit. Quoniam ab expertissimo quoq; procerum, committendę pugnæ consilium improbabatur: & ante alios Huntleius, quo nemo fortior in eo exercitu aut callidior habebatur, clariore voce, vt prętoriani quoq; milites audirent, in consilio dixerat, Nihil stultius aut leuius esse, quàm authore hoste manus conserere, & ad eius arbitrium atq; libidinem summæ rei fortunam periclitari: Teneret se opportuno ipso loco, & ferocem hostem cunctatione ludificaretur: magnam enim esse in hostilibus castris rei frumentarię penuriam: neq; commeatum ab interiore Anglia in summis itinerum difficultatibus ob perpetuos imbres posse facilè comportari. Sedendo, ac nihil temerè agendo breui regem secundissimis pugnaturum auspicijs: & hostes iniquitate loci et commeatus inopia superatos, ex tuto cædendos militibus suis præbiturum. Multa quoque prodigij loco habita, quanquam vana, & fortuita putabantur, eius animo religionem & nouum terrorem incusserant. Eo enim cum ducibus de prælij ratione disputante, lepus è prętorio prosilierat: ac mille petitus telis per mediam stationem intactus euaserat. Quin & mures ea nocte lorum galeæ fibulámque corroserant: & vela interioris tabernaculi sub Auroram sanguineo rore fuisse conspersa dicebantur. His de causis nequaquam prodeunte in aciem Rege,

Rege, Surreius qui paluſtribus & fœdiſsimis in locis ob rerum omnium difficultatem diutius conſiſtere nō poterat, nec iudicabat hoſtem, niſi ſumma compulſum neceſsitate dimicaturum, caſtra mouit: & relictis ad læuam hoſtibus, traiectoque Tylo flumine in æquiorem locum ad initia Barmoreę ſyluę ſe contulit, eo conſilio, vt milites quos maximis etiam itineribus confectis feſſos, toto eo triduo tenuiſsimé aluerat, fertiliore & tutiore in loco recrearet, nouas interim expectaret copias & ad motus hoſtium, qui multitudine ſua proximos mōtes compleuerant, nouam & ipſe gerendi belli rationem ſequeretur. Intererat tantum flumen Tylus inter bina caſtra regis atque Surreij, nec vtrinque abtormentis atque miſsilibus temperabatur. Sed magno vſui Surreio erat collis ab citeriore ripa in altitudinem mille paſſuum molliter aſſurgens, qui caſtrorum frontem ab omni tormentorum iniuria protegebat. Ex eo colle Thomas Hauardus Surreij filius, eximiæ virtutis iuuenis, circumiectos colles, quos hoſtis occupauerat, ſubiectamque planiciem oculis contemplatus, patri renunciat, Iacobum ab Scotia excludi: aut ex munitiſsimo loco detractum, elici ad pugnā facilé poſſe, ſi rurſus copias ſuperiore in loco Tylum traducat, & non magno circuitu capto, introrſus quantum montis anguſtiæ patiantur, à tergo ſeſe oſtēdat. Surreius qui vni huic rei, vt congrederetur animum intenderat, ſummiſsis locorum atque militiæ peritiſsimis, qui maiore cura ſitum regionis inſpicerent, quum eadem illi afferrent, Hauardiſque conſilium omnium opinione confirmaretur, extemplo conclamari, & colligi vaſa iubet. Inde ad tria milia paſſuum promotis caſtris, bipartitò biniſque pontibus vno tempore flumen tranſmittit. At Iacobus de Surreij conſilio coniectura iudicans, ne circa eadem iuga ſedendo contra dignitatem ſuam intercluſus ab Scotia liberam frumentandi facultatem amitteret: ac ſimul, quod ad retinendam authoritatem pertinere cenſebat, ne ex detrectatione prælij obſeſſo ſimilis, aliquantum plus fiduciæ in loco atque munitionibus, quàm in militum virtute ponere videretur, caſtra protinus mouet, & ad occupandum proximum montem, quem ne hoſtis prior obtineret magnopere timebat, rectà contendit. Factum eſt ſumma eius celeritate & calonum induſtria, qui in diſceſſu (vt imperatum fuerat) tuguriolis militum ſtramentiſque & reliquo omni pabulo incenſis eam regionem continenti fumo atque atra caligine compleuerant, vt Iacobus propoſitum locum prius attigerit, quàm Surreius, qui ab hoſte vix mille paſſus aberat, aut diſceſſum eius ſenſerit, aut longa incedentium agmina fuerit conſpicatus. Ita Iacobo ſumma collium tenente, Surreius ad radices cum omnibus copijs ſucceſsit, paululumque ibi commoratus, quòd mons neque arduus neque difficilis videbatur, antequam hoſtes caſtra munirent, conſcendere atque omnino prælio decertare conſtituit. Mox aduocata militum concione demonſtrat quem in locum deuenerint: hinc præaltas fluminis ripas, illinc abruptos & perpetuos montes, niſi quàm acerrimè pugnent, & fortiter vincant, omnem ſalutis ſpem & fugæ rationem adimere. Auderent contra perfidos hoſtes, qui violato fœdere per occaſionem abſentis Regis, de Imperio totius Britanniæ cogitandum ſibi exiſtimauerint: neque eorum multitudine magnopere animo perturbarentur: ſatis eſſe perſpectum frequentibus patrum victorijs, quantum in Scoto roboris eſſet atque conſtantiæ: nec defuturos in acie Deos ipſos, ſicuti antea aduerſus violatores fidei, & humani iuris atque religionis contemptores nunquam ex merito defuiſſent, modò ſuæ pri-

stinæ virtutis milites memoriam retinerent: consensu enim omnium mortalium, iustissimam esse belli causam, propulsare iniurias, & tueri armis focos, liberos, coniuges: & quod his multo præclarius videretur, libertatis pontificiæ dignitatem, quam Henricus magno animo & sanctiore consilio defendendam susceperit: ob id mare traiecerit: atque ita Dijs bene iuuantibus, impios sacrosanctæ maiestatis oppugnatores prælio pulsos, captis eorum ducibus, & munitissima vrbe recepta, in interiora Galliæ compulerit. Quin igitur Dijs hisdem auspicibus eadem pollutæ religionis contagione fœdatos aggrederentur: & si gentis decus, si regis existimationem, priuatam denique gloriam atque salutem charissima haberent, se ducem sequerentur, paratum scilicet, aut egregiè vincere, aut pulcherrimam mortem oppetere. Conclamauere statim milites, pugnæ signum daret, neque dubitaret committere prælium iniquo etiam in loco: se enim in aduersa montis iuga infestis armis peruasuros confirmant, neque nisi victores in castra redituros. Igitur Surreius in ea spe & militum alacritate, ex omnibus copijs tres acies facit: Hauardo primam attribuit, in qua etiam Edemundum alterum filium curare iubet, ipse medium agmen tuetur: Odoardum Stanleium tertiæ præficit: Dacreum cum equitatu in subsidijs collocat: tormenta certis interuallis inter ordines & in fronte disponit, & ad hostes iusto passu progreditur. Interea Iacobus, vt erat ex eo monte despectus in subiectos campos, quum procul armorum fulgor, distinctaque hostium agmina viserentur: ratus sibi ea die victoriæ occasionem dari, si natura loci atque amplitudine copiarum superior, quamprimum cum hoste confligeret, vrgente fato prælij signum proposuit, conuersusque ad regni proceres, qui proximi adstiterant, talem habuit orationem: Postquam, fortissimi commilitones, meliori conditione quàm vnquam antea maiores nostri cum hoc hoste pugnauerint, nobis hodie dimicandum est, memineritis hanc esse illam diem supremæ occasionis ad vindicandas iniurias, quam nec venturam sperastis vnquam, & frustra hactenus exoptastis, quum a superbissimis hostibus omnes indignitates & contumelias pateremini. Verùm qui hæc diu per inanem iram gemendo, inuocandoque sæpius vltores Deos domi pertulimus, & tandem in hac pulcherrima rerum occasione tam iusta quàm necessaria arma cepimus, vilissima profectò capita essemus, & leuissimi omnium mortalium, si, quum facto & vera virtute opus est, & conserre pedem, & per mortes & vulnera victoriam appetere opportet, tunc hostium faciem timeamus, & belli pericula trepido animo metiamur. Ego quidem in bona pace his Imperij finibus contentus, tranquillitati atque otio studere potui, & carere periculis atque laboribus, quos quotidie bellum affert, si nulla dedecoris cura habita, priuatam felicitatem & gentis dignitate & salute vestra potiorem existimassem: sed frequentissimo vestro consensu in maxima vlciscendæ iniuriæ atque omnium rerum opportunitate, quum gerendum aperte bellum omnes censeretis, quod ea quæ nos & progenitores nostri ab infensissimis hostibus sustinuissent, fœda, aspera, intoleranda que erant, bellum magno animo indixi: & quod perampla mihi victoriæ spem facit, vos maiore studio, maximo ardore, & incredibili alacritate signa secuti estis, vt quandoque insigni facinore, atque vltimo veluti virtutis opere edito, egregiam animi fortitudinem testaremur, atque immortales controuersias memorabili victoria finiremus. An fortè de secundo prælij successu dubitandum? quum hostiũ exercitus nulla in re cum nostro sit comparandus,

parandus, qui totus ex fugacissimo genere militum constat: tyrones enim sunt ex tumultuarijs delectibus in speciem militum armis instructi, dum veterani omnes, aut iuuentæ robore & specie bello idonei ab Henrico in Galliam traducerentur. Hos ergo numero paucos, lassitudine fameque confectos quum appropinquauerint, ex superiore loco telorum multitudine nō obruetis? Succedunt colli instructa acie, non quia audent, sed quia necesse est, vt honestius atque celerius insoliti laboris ac inediæ dolorem morte effugiant ferarum more, quas furor in rabiem agit, quum impatientia animum, & fames ventrem exagitauerint. Mecum ergo ferrum stringite, & iugulum horum tyronum impetite, pudeatque eò non progredi mortis metu, quò me ducem vestrum pro gloria vadentem videritis. Alloquentis adhuc regis orationem, armorum strepitu ac dissonis clamoribus milites excepere. Nec mora Iacobus primum suo; deinde omnium è conspectu remotis equis, vt æquato omnium periculo, & spe fugæ sublata (sicuti gentis mos est) simul & corporis robur atque animi virtutem ostenderet, omnes copias in quinque quadratas acies dispertit, ea ratione, vt tertium agmen, in quo signum regium erat, atq; omnes viri insignes militabant, duplici vtrinq; aciem tanquam duobus cornibus clauderetur. In dextro Huntleius, Crafordius & Montiroseus: in sinistro Humeus, Lenuoxius & Argilius, qui singularem militiæ vsum habere dicebantur, curabant. Præficitque singulis cohortibus singulos ex ordine equestri: & cum his aliquot centuriones Gallos, quos paulo antè in Scotiam Ludouicus ad tradendam disciplinam transmiserat: collocatisque idoneo in loco omnibus tormentis, quæ magno vsui per decliuia montis esse non poterant, ipse in medio agmine contra Surreium cōstitit. Iam erexerat in aduersum collem primas cohortes Edemundus, quum tormentis vtrinq; emissis, turbatisque primis ordinibus, Humeus, hastatos induxit, qui adeò acri impetu subeuntibus incubuerunt, vt cæsis antesignanorum promptissimis, & strato Edemundo, totam propè aciem in fugā conuerterint. Iamq; nulla spes reliqua erat consistendi, perterritis semel pulsisque cohortibus, nisi in tanto discrimine, hinc Spurius Heron, vir admirandis corporis atq; animi viribus insignis, suo alienoque cruore perfusus Edemundum subleuasset, et ab alia parte Dacreus ad subita pugnæ intentus, transuerso cursu in latus hostium procellam equitum immisisset. Mox succedente etiam Hauardo cum lectissimis militum, haud dubiè restituta acies, redditusque iam victis animi vigor. Ita æquata prælij fortuna, aliæ atq; aliæ Anglorum cohortes afflictæ cum integris ipso impetu commistæ, æmulatione virtutis rectam agminis frontem erigere in montes cœperunt. Ibi quum ad robora Scotorum peruentum est, & vtrinque maioribus propè odijs quàm viribus certaretur, Montiroseus atq; Crafordius ad cohortandos milites in primam aciem prouecti, pugnantes cadunt, perrumpiturque hastatorum phalanx: ac dissipata per iniqua montis ab equite peditéque conciditur. In sinistro autem cornu eodem tempore Stanleius iam contracto certamine Scotos æquioribus locis detraxerat, & superfusa sagittarum multitudine eò adegerat, vt non conferti, sed laxatis ordinibus, rari ac vitabundi pugnarent, eorumque signa fluctuare inciperent. Quod vbi animaduertit, circumductis cōtinuò tribus subsidiarijs cohortibus in aperta hostium latera, tantum terrorē intulit, vt sustinere irruentium impetum, aut consistere nequierint: sed protinus coniecti in fugam, & per deiectus mōtis præcipitati, in syluas se condiderint. Ibi Argilius atq; Len-

uoxius voce manibusque inclinatam aciem retentantes interficiuntur. Interim Iacobus qui paulo antè cum Surreio pugnam inierat, vt ab cornibus turbari suorum ordines, atque hostes ab lateribus circumfundi videt, cohortem prætoriam euocans, & proceres quos circa se habebat adhortatus, vt nihil se, nihil maioribus suis indignum committerent, in medios hostes inducit: Ita nouum priori acrius de integro prælium ortum, quòd tota ea acies tecta ferro, Anglorum sagittas egregiè sustinuerat, obtruncatisq; primorum ordinum aliquot centurionibus, ad signa propè peruaserat. Erant vtrinque procera virorum corpora opinione virtutis ad supremos casus ab vtroque duce delecta: præliumq; vt necesse erat, varium, anceps, modò his, & modò illis prosperum & exitiabile. Rex ipse ante signa pedester pertinacissimè pugnam ciens, alios laude, pudore alios, omnes denique vario hortatu accendebat, vt quod tantopere desiderassent, adepti hostes ferro atque vulneribus vlciscerentur. Contra Surreius, quum optimus quisque, aut caderet, aut sauciaretur, magna vi cõtendere, vulneratos in postremam aciem subducere, suos plurimum adhortari vt ad gladios rem adducerent: & quàm maximè hostes vrgebant, multùm ipse pugnare. Sed dum incerto adhuc pugnæ euentu ad vexilla res geritur, Hauardus & Stanleius qui ab vtroque cornu pulsis hostibus victores ad medium agmen redibant, conuersi in hostem bipartitò signa intulerunt: & in tempore Dacreus quoque in terga quàm maximè confertis equis incurrit. Ita Scoti quũ ab fronte, ab latere, à tergo cæderentur, neque labore & vulneribus fessi, per aceruos corporum atq; armorum perrumpere possent, circumuenti in orbem pugnare coguntur. Tum verò Iacobus quum regium vexillum, cadente Adamo, cui Forman erat cognomen, stratum vidisset, nihil iam dubitans quin è vestigio moriendum esset, vt ab imminentibus contumelijs animum vindicaret, in confertissimos hostes procurrit, ibique pugnans confoditur. Nec longè ab eo pari pertinacia atq; virtute contendentes interficiuntur viri sacrati, & sacerdotijs insignes, archiepiscopus vnus, episcopi duo, abbates quatuor: proceres verò, et equestri dignitate honoribusq; militiæ illustres triginta sex. Humeius, & Huntleius equos per tumultũ nacti, cum postremis cohortibus, quę vt constabant ex ignauissimo genere militum, manus nõ conseruerant, beneficio imminentis noctis in Scotiam profugerunt. Ad octo milia Scotorum ea die cæsa: totidem fermè capta sunt: omnia verò signa militaria relata: & tormenta maiora viginti duo: in queis fuere colubrinæ septem ingentis magnitudinis, quas Iacobus à similitudine, septem sorores appellabat. Castra verò eodem impetu expugnata, direptaq;: cadauer regis postero die à Dacreo repertum, & Beruicum delatum, vbi diu sepultura caruit: nam ab Anglis, quòd Gallis schismaticisque fauisset, sancto funeris sepulchrique bonore, & Christianis cæremonijs indignus putabatur. Adnotabant plerique repetita superiorum regum memoria, Iacobum infelici potius Stuardæ familiæ fato, quàm suo cecidisse, quòd pater, auus & proauus eodem potiti regno, atque idem sortiti nomen, ante diem ferro perempti mortem oppetijssent. Sed hunc tanquam ad meritam raptum pœnam nemo defleuit, quòd ipso pugnante, pater in aduersa acie ad parricidij notam fuerit interfectus. Eo modo quum ad Tylum quarto Idus Septembris, anno à Christi natali millesimo quingentesimo tertiodecimo ad internitionem Scotię nobilitatis pugnatum esset, Surreius speculatoria naui, quanta maximè potuit celeritate, literas rei feliciter gestæ, & occisi regis paludamen-

damentum multo cruore conspersum Henrico transmisit. Diuerterat Henricus per eos dies Lillam: vbi capta Taroanna Margaritam Cæsaris filiam conuenit. Ea etenim illustribus fœminis comitata studio visendi regis, & vt patrem exciperet, è Gandauo illuc vsque gratulabunda processerat. Itaque prę lętitia perpetui dies edendis spectaculis atque conuiuijs absumpti: decurrereque nobilissimi Belgarum cum Britannis, omnibus vtrinque cultu virtuteque certantibus. Sed Henricus cognitis rebus, quę in Britannia gestæ fuerant, in ea rerum fortuna non cunctandum ratus, ad Tornacum exercitum mouit. Ea est ciuitas Neruiorum longè amplissima, & mercatorum concursu atque opibus celeberrima: quam non multis antè annis suo iure viuentem, Gallorum reges in fidem ditionemq; receperant. Nec Tornacenses in eo bellorum metu, quanquam haud dubiè libertatem amisissent, studendum sibi nouis rebus, aut quicquam aduersus Gallos moliendum arbitrabantur: quoniam ab his in vtraque temporum fortuna belli & pacis, clementissimè sibi imperitatum existimabãt. Igitur vbi Henricus magnitudine castrorum vrbem circumplexus tormenta admouit, censu eorum habito qui propugnare possent, supra triginta milia hominum conscribunt: magnam vim telorum in murum comportant: reficiendis mœnibus atque extruendo intus aggeri plurimùm studens: & summa alacritate (vt sunt ad quæque rerum initia ardentissimi plebis animi) primos oppugnationis impetus egregiè sustentant. Sed quum maioribus tormentis propugnacula deijcerentur, nec potestas esset consistendi in muro, & vno atq; altero in loco institutę interius munitiones continentibus mœnium ruinis nudarentur, cœpere tunc primùm præsentibus periculis territi propriæ quisque saluti cõsulere, loca deserere, ab signis domum dilabi, ac demum cogitare quod in discrimen se, liberos, coniuges, atque omnes vrbis fortunas conijcerent, si diutius sine militum præsidio tueri mœnia aduersus tantum exercitum conarentur. Ita Neruij quondam Belgarum fortissimi, nihil memorabile, aut dignũ prisca belli gloria in oppugnatione perpessi, quum frustra Gallorum auxilia expectarentur, emissis oratoribus, qui se imperata facturos dicerent, multati pecunia deditionem fecerunt. At Heluetij paucis antè diebus quàm hæc in Britannia fierent, Heduorum fines hostiliter ingressi, ab ea quoque parte Gallis magnum terrorem fecerunt. Nanque Tramulium, qui opportunis in locis ostentata acie venientibus sese obieceerat, ac se demum tantę multitudini imparem ratus, passim cedendo ac detrectando certamen retrò abierat, in vrbem Diuionum compulerant: & prolato oppugnandæ vrbis apparatu, circumsessisq; itineribus ad teli iactum ab muro castra posuerant. Erat apud Heluetios Germanorum equitum præfectus Vldericus Virtembergensis regulus: per quem Heluetij rem frumentariam prouisam habebant: explorabant itinera, loca castris anteceperant: & quæ pedestribus copijs vsui forent, summa facilitate consequebantur. Is quanto maximè poterat studio cœptæ oppugnationis negotiũ administrabat: totoq; animo ad celeritatẽ incitatus, in qua spem ipse posuerat, nihil apud suos, nihil apud hostes remissum patiebatur. Quod neq; perterritis hostibus, aut confirmandi sese, aut muniendę vrbis spatium dari, neq; mora interposita diffisus Heluetiorum ingenijs, multitudinis frangi impetum, quæ haud facilè vno consilio agitur, volebat. Ita, quum latè murorum strage edita, interiora vrbis paterent, & per ruinas quæ fossam magna ex parte compleuerant, ad irrumpendum aditus cõtinuè pararetur, ipse circumeundo opera atq;

manipulos, adhortari gregarios milites, ac docere quantum ad summam victoriȩ pertineret, potiri omnium rerum plena atq; opportuna vrbe, in qua si paululum adniterentur, & dux belli atque ornatissima ala equitum cum ipsis ciuiũ fortunis, in præmium laboris atque victoriæ cessura essent. Aduersum ea Tramulius, tametsi vsus egregia ciuium voluntate, & perpetuo labore militum subitarias munitiones erexerat, tormenta & omne genus telorum in murum cõtulerat, cataphractos pedibus pugnare iussos in prima acie statuerat, ciues ad omnes quoq; casus confirmatis eorum animis armauerat: nihilominus quòd dudum rem in Morinis infeliciter gestam esse compluribus nuncijs afferebatur, nullam sibi iam prælij fortunam expectandam ratus, tentare Heluetiorum animos antequam per se gens effera cæde atque vulneribus irritaretur: & denique omnibus conditionibus pacem petere constituit. Igitur idoneos nactus homines, qui vnà cum Heluetijs in Italia fuerant, & ex longa militandi consuetudine & mores gentis, & ducum studia, & veteranorum etiam volũtatẽ apprimè nouerant, impetrato colloquio emittit. Ii familiares centurionum & eorum præsertim pagorum signiferos, quos haud obscurè Gallicis rebus fauere compertum habebant, adeunt: in primis veterem & recentem Gallorum amicitiam cum Heluetijs, & antiqua odia Germanorum proponũt, & quamdemissè deprecantur, ne finitimum regem in ea rerum fortuna opportunum iniuriæ existiment, ne eum socium amicumque tam ingratè oppugnare contendant, qui Heluetios in honore semper habuerit, & maximis stipendijs, & & priuatis quoque muneribus liberalissimè pace belloque affecerit, & in eam demum rerum amplitudinem & virtutis existimationem suis auspicijs perduxerit. Tribuerent aliquid antiquis fœderibus, neque pro leuibus atque alienis belli causis, summa beneficia animo deponerent. Quòd si bellum quàm æquissimam pacem malint, & Galliæ vires tantoperè despiciant, vt belli casus communes esse non existiment, recordarẽtur quibus iniurijs, quot cladibus illatis, Cæsarem & Germanos antiquos hostes affecerint, quo potentiæ eos euecturi sint, si tum parta victoria, Burgundiam antiquis imperij finibus adijciãt. Num Cæsarem verum & proprium hostem putent staturum nouis fœderibus? ac nihil mox ausurum aduersus eam gentem, cuius sanguine Caroli soceri manibus parentare, & vlcisci lethale vulnus ad Basileam acceptum quandoque desideret? Hæc illi publicè, & ad vulgus militum. Cæterùm priuatim largitionibus aggressi pagorum primores, ingentia pollicendo, atq; omnes ad pacem pertentãdo aditus, breui plurium animos expugnarunt, quòd neque arduum aut difficile fuit, propter factiones, quæ apud Heluetios erant. Nanque sicuti cæterarum quoque gentium mentes communis vnus morbus agitare consueuit, quo se contraria in studia scindant, & si externa desint mala, insanis dissensionibus domi sæuiant: ita Heluetios eadem mali tabes inuaserat. nanque asperi montaniq; homines quondam facta coniuratione, quum omnem suam nobilitatem vno prȩlio crudelissimè deleuissent, pugnassentque multis annis pro sola libertate summa eorum concordia viribus in vnum coalescentibus, & partium nomen, et diuersa studia dedidicerant. Sed posteaquam secundis bellorũ euentibus, apud exteras nationes magni clariq; fuere crescente superbia simul & auaritia, vrbes atque oppida finitimorum occupare certantibus inter se bello regibus, mercenaria auxilia submittere, contemnere singulos principes, & denique illam veterem egregiamq; maiorum virtutem et disciplinam fidemq;

venalia

venalia habere cœperunt. Ita vni ſoli pecuniæ, publicè priuatéque ſeruientes, quum multi liberalis opimæque militiæ apud Gallos ſctæ, memores inexplebili auiditate, totius prope Italiæ pecunijs ſatisfieri ſibi minimè poſſe exiſtimarent, ſeceſsione facta ab his, qui ſecundum veterem conſtantiā, publico cōſilio agebantur, ad fouendas Gallorum partes operam ſuam tranſtulerunt. Primi omnium Bernenſes, amplitudine ciuitatis & militum numero magnæ inter cæteros authoritatis: Lucernenſes demum & Friburgenſes, ac multi præterea ex alijs pagis iam vulgata inter milites pacis mentione, atque ex ea cauſa intermiſſo ardore oppugnationis, rem ad conſilium deferunt: in quo principes exercitus, tribuni, & primorum ordinum centuriones, pręterea ſcribæ & ſigniferi ſentētias dicere, & de ſummis rebus deliberare conſueuerunt. Nec Vldericum adhibent, quòd virum fortem in ea rerum occaſione belli auidum, & Cęſaris ſequutum partes, paci aduerſaturum intelligebant. Quare vt ex corruptiſſimo genere hominum conſilium conſtabat, ita cuncti propè ad Gallum inclinant animos, ac petentibus pacem dandam, & reducendas legiones eſſe cenſent. Verùm quo honeſtius commutaſſe belli conſilia viderentur, & Cęſarem, ad quem tota facti contumelia recidebat, aliqua ex parte lenirent, in has conditiones pacem tam Gallo ſalubrem, quàm poſtea ſibi calamitoſam dixerunt.

Ludouicus Gallorum rex concilium Piſanum, quod in Galliam translatum ſit, atque omnem ſacerdotum controuerſiam edictis tollat. In poſterum ab Romano pontifice non diſcedat, neque eius vrbes oppidáue attrectet. Eam Burgundiæ partem, quam iureconſulti ſtatuerint, Carolo Cęſaris nepoti reſtituat: ex arcibus Mediolani & Cremonæ præſidia deducat: Gallia omni Ciſalpina in poſterum abſtineat: milites Heluetios niſi vniuerſi oppidorū Magiſtratus aſſentiant, mercede non conducat: Heluetijs pro impenſa ſuſceptæ expeditionis quater cētena milia aureorum nummûm exoluat, intra quindecim dies dimidium eius ſummæ, reliquum intra menſes duos: Item Vlderico & decurionibus equitum octo milia pro mercede impendat. Erant ſuperbæ & periniquæ conditiones, Gallorumq; animos ex indignitate rerum eò furoris adegerant, vt conſcriptas tabellas propè diſcerperent, quòd Alpini homines inter ſyluas, armenta, & abruptos montes nati, atque omnium propè humanarum rerum egeni tantos ſibi ſpiritus, ac tantam denique arrogantiam ſumerent, vt circumſcribere præpotentem regem, eique per ludibrium acerbiſsimas leges imponere auderent. Sed Tramulius nihil ea pudoris vanitate permotus, quod reſpicere ad ſummam belli, atque omni induſtria præſentibus malis occurrere ſani & prudentis imperatoris arbitrabatur, concedendum aliquid neceſsitati atque periculo, quod haud dubiè omnium ſalutem trahebat, iudicauit. Porrò Heluetij, quum iniuſſu regis nec pacē vllam fœdúſue rectè fieri poſſe, nec ſponſori Tramulio credere tutum eſſe exiſtimarent, propter neceſſariam temporis dilationem, quo ſpatio Ludouicus conſuleretur, obſides poſtularunt, qui capite luerent, ſi citra ſtatutum tempus pacto non ſtaretur, aut rex acta Tramulij minimè rata & firma eſſe cenſeret. Itaque obſidibus acceptis, & ex formula iuriſiurandi tabulis conditionum obſignatis, caſtra mouent, & per Sequanorum fines ſine maleficio domum reuertuntur. Hæc vbi in Morinos literis & fama perlata ſunt, Cæſar, & Henricus haud ignari tantum ſibi ad conficiendum bellum facultatis & virium detractum iri, quantum hoſtibus ex ignominioſa pace terroris atque periculi deceſsiſſet, fractis tanta ſpe animis, ad aliam belli

gerendi rationem omnes cogitationes conuerterunt. Sed paulo post Cæsar merens querensque secum, quod in eo genere hominum ampliorem fiduciam posuisset, qui superioribus annis cæterorum etiam principum opinionem fefellissent, eadem celeritate qua venerat, in vlteriorem Germaniam abscessit. Henricus autem post aliquot dies oppidis propè omnibus Neruiorum in potestatem redactis, quum diu rerum Hispanicarum expectatione frustratus, delusus ab Heluetijs, & ab cunctantibus Gallis iam exacta æstate, bellum spargere, & ad singulas vrbes circumducere exercitus nollet, relictis præsidijs ad tuenda quæ cœperat, Calesiam rediit, primo quoque tempore ad triumphum Scoticum in Britanniam traiecturus. Sed dum milites atque tormenta nauibus imponit, & tranquillitatem maris opperitur, Gallica classis quæ post Odoardum ad Blancasabiam interfectum, nihil ea æstate memorabile gesserat, è superioribus portubus deducta, ad freti angustias deflexit, eo consilio, vt Britannicam classem transportandis militibus occupatam aggrederetur, onerariasque ad Portesmutum insulam in statione relictas incederent. Verùm tanta subitò tempestas coorta est, vt magnis, si vnquam fluctibus mare illud intumuit, tunc maximè vadosi freti æstu, & valida refluxus mole insanierit. Ita Gallicæ naues puncto temporis dissipatæ, quum aliquas hausisset Oceanus, aliquas littorum scopulis allisisset, ante portum Humfluorum naufragium fecerunt: aliquæ fusis armamentis quæ cursum tenere non poterant, capiendas sese parato hosti præbuerunt. Erant nonnulli mortales qui hæc in religionem verterent, & diuinam esse iram interpretarentur, quòd schismate sacerdotumq; dissidio pollutam esse Galliam existimarent: quanquam ea die quæ fuit Idibus Octobris, acciderit, vt Luna plena esset, qui dies testimonio C. Cæsaris maritimos æstus maximos in Oceano facere consueuit. At Ludouicus post pudendam pacem, dissimulata palàm ea insigni contumelia, quum decessisse finibus Heluetios, Ferdinandumque regem nihil Henrici generi successibus permotum, præclarè induciarum fidem tueri, contentumque Cantabria suis se tenere Pyrenæi saltibus, et iam senescere Britannicum bellum, instareque hyemem aduerteret, nudato animo conditiones improbare atque reijcere cœpit, tanquam summæ iniquitatis & insolentiæ plenas: ideoque testari, se tam superbæ paci nequaquam staturum, quam Tramulius ex arbitrio cum Heluetijs spopondisset. Consiliarij quoq; & magna pars togatorum, postquam ex indignitate pactionis regem furere, criminarique vltro Tramulium viderunt, ex adulatione & metu potius, quam quod id ex æquo & iure esse dicerent, vt pacem irritam facerent, pœnitentiæ & fraudi vanam iuris speciem imponere contendebant, quod Tramulio iniussu regis non licuerit vlla turpi sponsione bellum finire, exemploque Caudinæ pacis quondam cum Samnitibus à Consule Posthumio factæ, nihil quod Gallos ex pacto, vel religione obligaret, iniussu regis ritè fieri sancirìue potuisse. Num etiam eodem iure, si Tramulius ex metu, vel sua temeritate spopondisset, Regem diadema positurum, vel Luteciam Parisiorũ antiquissimam regiam deserturum, traditurum arma & vniuersam Galliam Heluetijs vectigalem facturum, ea omnia ex æquo & bono sponsionis pariter seruanda forent? Ex aduerso quoque non deerant, qui hæc vti inania & puerilia detestantes, priuatis sermonibus dicerent, Tramuliũ egregium fortemq; virum cuncta ordine sapientissimeque fecisse, quòd in ea rerum desperatione tot hostibus coniuratis, hinc & inde prementibus, atque alijs haud sincera fide

euentum

euentum belli spectantibus, saluti totius Galliæ maturè atque opportunè consuluisset: cum esse inter Gallię proceres, qui multis rebus integre & feliciter gestis, carpentis vulgi inuidiam virtute superet: non ea rectè improbari consilia, quibus cautus Imperator atq; hostium expertus, magnis periculis occurrendũ esse duxerit. Cęterum Heluetij quum se deceptos intelligerent, quod Ludouicus pecuniã non dinumeraret, quã ipsi ante alia deposcebant, manifesteq; appareret, nihil eum ex eo fœdere pręstaturũ, coacto apud Lucernam concilio, iureiurando omnes affirmauerunt, se quamprimũ per occasionem possent, ulturos deceptorem regem, atq; eadem quę fœdere promisisset, armis repetituros. Habitæ insuper quęstiones de his qui enixè fouisse Gallorum partes ferebantur. Tortus inter alios Gaspar Goldilus factionis princeps: de aliquibus etiam crudeliter suppliciũ sumptum: nam vulgus militum et sordidissimi quiq; procul à militia, claros homines multis fortibus factis, qui ordines apud Gallos duxerant, crimini atq; inuidię expositos deferebant. In quos ab accensis ira Magistratibus tanto seuerius animaduertebatur, quanto omnes eleuare infamiam turpissimi facti, & fœderatis principibus satisfacere cupiebant. Eadem ęstate iussu Leonis pontificis, Bernardinus Caruaial & Federicus Sanseuerinas pseudocardinales, quos per interregnum ad Liburni portum captos, & Florentiæ asseruatos memorauimus, Romam venerunt. Quibus mox à Leone supplicibus ac veniam petentibus, antiquus pilei honos restitutus, magna tamen patrũ dissensione. Nanq; Matthęus Sedunensis efficacis ingenij, & acerrimę vir eloquentię, Christophorusq; Eboracensis Gallorum hostes, grauissimis orationibus aduersabantur, quod ad eosdem dignitatis gradus, fœdo, & in posterum exitiabili exemplo reducerẽtur, qui miserę in primis Italię, & sacrosancto pontificię libertatis propugnatori, excitato vbiq; terrarum belli incendio, tot calamitates intulissent. Verùm pontifex cuius mite ingenium facilemq; naturam in specimen cęterarum virtutũ omnes illo tempore laudabãt, clementius agendum sibi aduersus eos, quos opera sua captos constabat, existimauit, vt pontificatus initia quiete rerum paceq; firmaret, & finẽ imponeret controuersijs, quas translato Lugdunum concilio turbulenti sacerdotes excitarant. Siquidem fessos, & aduersis successibus fractos, ostentata spe veniæ, ad sanitatem redituros apparebat. Nec multo post Ludouicus haud ignarus tantam bellorum molẽ, qua ipse obrutus quassatusq; vix steterit, ab diuina ira pendere, vt religioni ac pontificię maiestati satis faceret, perturbatoq; & exhausto regno consuleret, adulterinum cõcilium abrogauit: iussitq; Claudium Masiliensem Episcopum et Solerium legatos suos Lateranensi adhęrere: illudq;, prędamnato Pisano, vt sanctum atq; legitimũ approbare. Idem fecere Guliermus Macloviẽsis, et Renatus Baiocensis: qui & ipsi antea à Iulio gradu pulsi, ad pristinos honores redierunt. Eodem quoq; anno Iulianus Medices Leonis frater, ab Senatu populoq; Romano ciuitate donatus est. in cuius gratiam, in area Capitolij temporarium theatrum extructum est, omni picturarum varietate mirificè cultum. Egere in scena Plauti Penulum decore mirabili, & prisca quidem elegantia Romanę iuuentutis lepidissimi quique, variaq; extra ordinem poemata recitata, florentibus non aliàs fœcundiore seculo Poetarum ingenijs. Siquidem pontifex liberalibus disciplinis institutus, veluti paternam gloriam in eo virtutis genere superaturus, quum publico elogio, Literatorum PRESIDIVM inscriberetur, studiosos omnis elegantiæ, qui inter armorum strepitus nõ emerserant, iam tum magna spe liberalitatis accenderat.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER XII.

DVM hæc in Gallia atque Britannia gererentur, Cardonius & Prosper, qui vt suprà memorauimus, Gallo ab Heluetijs profligato, Liuianum è Tombis Patauium redeuntem subsecuti, in Venetiam duxerāt, Patauinum omnem agrum ac Vicentinum nullo prohibente populabantur. Enimuerò Liuianus & Baleonus ex decreto Senatus partiri inter se copias, & Patauium atq; Taruisium præsidio tueri iussi, vt imminentem hyemem expectarēt, nullam hostibus pugnæ copiam faciebant. Emittebatur autem leuis armatura equestris, quæ subitis excursionibus hostium pabulatores infestaret, cognoscendisque eorum consilijs, ad castra exercitatione quotidiana progrederetur. neque id sæpius frustra factum: nam quum Caruaial è castris in proximum pagum diuertisset, à Mercurio, qui per momenta temporis vestigia hostium obseruabat, captus est. Eius equites, inter quos erat Spinosa vir fortis cum duobus militum præfectis, diu frustra per angustias viarum colluctati, vt eruptione euaderent, in potestatem absque vulnere deuenerunt. Transfugerat paulo antè Mercurius à Cæsare ad Venetos ex inconstantia animi, an ob iram fortè aliquam, vel spem liberalioris militiæ, nobis incompertum. Cæterùm Cardonius ostensurus magis oppugnationem, quàm tale negotium summa vi tentaturus, productis castris duobus passuum milibus à Patauio consedit: neque enim propius castrametari licuerat: quoniam Veneti per id tempus, quod vacuum a bello atque ab hoste otiosum fuerat, Patauium tanquam belli arcem, & Venetiarum propugnaculum mirabili studio communiuerant. Suburbanas villas, hortorum sepes atque macerias, excisis quoque opacis arboribus, ne vel vmbram quidem qua tegeretur hostis haberet, solo æquauerant. Inde felicis agri vasta planicies circumquaque patescens, nihil tutum si in conspectum vrbis venirent, à tormentis, quæ pro turribus disposita fuerant, relinquebat. Ob eas difficultates Cardonius & Prosper fossam, per quam tutò copias atque tormenta ad murum perducerent, facere instituunt, ea quidem ratione, vt egesta humus in læuo margine aggerem faceret, atque altitudine sua commeantes milites ab omni missilium iniuria tueretur: ita ex tuto mœnibus appropinquare, vineas agere, & nouis operibus obiectis muralia tormenta subuehere posse cōfidebant. Verum quum per aliquot dies contracto ex agris magno agricolarū numero, aliquam operis partem perfecissent, & ex vrbe expeditæ cohortes atq; equitū turmæ in opus molientes emissæ, omnia turbarēt: institutū aggeris quod minoribus etiam ducibus difficile videbatur, omissum est. Sed nec postea per otium dies acti: nam vtrinque equites & pedites leuia certamina committebant. Vnum fuit memorabile, Tres Hispani pedites elati animi, Italos ad cer

tamen

tamen prouocarunt, nulla quidem priuata ſimultate: ſed vt ſi eſſent aliqui Romanæ indolis in Veneto exercitu, contrà progrederentur, & paribus armis pro gloria decertarent. Liuianus, quum ea vox à militibus alacriter excepta fuiſſet, multique certatim eas partes depoſcerent, totidem manipularios expertæ virtutis emiſit: qui breui vno è tribus Hiſpanis interfecto, cæteris ſauciatis & captis, victoriam cum plauſu & gratulatione militum retulerunt. Iam æſtas præcipitauerat: Cardoniuſque & Proſper nequicquam oppugnatione tentata, ad Albaretum prope Atheſim caſtra reduxerant, quum Matthæus Gurcenſis cardinalis, qui tunc Veronæ præerat, vrgere literis ac nuncijs duces cœpit: incuſare eorum otium, & palàm conqueri, quòd exercitum tot auxilijs firmum, paratumque omnes labores pro Cæſare ſubire, in æſtiuis tam diu eſſe paterentur: nihilq; iam propè exacto autumno, quod ad commodum tuendamque exiſtimationem Cæſaris pertineret, effeciſſent. Ducerent quoquo modo in hoſtem, & cum excidio hoſtilis agri Fortunam periclitarentur. Milites quoque Germani atque Hiſpani, apud quos ſpes prædæ, cædes, vulnera, & virtutis decus omni ſecuritate atq; otio cariora ducebantur, turbidis vocibus, vti ad aliquod egregium facinus educerentur, flagitare: vix abſtinere à probris: & ducum famam lacerare. Quibus de cauſis excitatus Cardonius, commutādam ſibi omnē belli rationem exiſtimauit, vocatiſque in prætorium præfectis: Scio, inquit, viri fortes vſuque militiæ periti, perfidiæ mihi vel ignominiæ parari contumeliam, ſi nouum conſilium euentu aut aſperum aut felix minimè capiamus. Enimuerò patientiam meam vinci patiar: ſuccumbamque paucorum libidini, qui me dicunt ex compoſito bellum alere, & delectari magis Imperio & populationibus, quàm vera laude maturaque victoria. Duæ ſunt in conſpectu munitiſsimæ hoſtium vrbes, Patauium atque Taruiſium, quæ oppugnari capiue noſtris viribus haud facile poſſunt, quum id Cæſar ipſe, ac paulo pòſt Roſeus atque Palitia multitudine fortiſsimorum militum, ac mirifico oppugnandæ vrbis apparatu freti, difficillimis etiam Reipublicæ Venetæ temporibus, cum iactura tentauerint. Supereſt, poſtquam finiendum eſt bellum, vt noſtra virtute atque auſu, omnibus incommodis atq; omnibus belli calamitatibus hoſtes, qui congreſſum vanis artibus deuitant, exagitemus. Neque hoc erit factu difficile, ſi trāſmiſſo Medoaco, ea oppida quæ ad mare ſunt infeſtis armis adeamus, atque omnia ferro igneque populemur. Tunc enim hoſtes, qui per ignauiam incluſi mœnibus hybernorū tempus opperiuntur, vlturi iniurias, aut in aciem deſcendent facultatemque victoriæ præbebunt, aut luctuoſum regionis excidium proſpectantes, nos omni præda onuſtos & intactos redire patientur. Duces qui in conſilio aderant, in vtranque partem diſputatione habita, variè ſentiebant. Alij enim quibus feruida ingenia, elatis exercitus viribus proſperos rerum ſucceſſus polliceri, conſilium Imperatoris qui dignos ſuo nomine ſpiritus gereret, laudare: alij contrà rerum vſu & militari prudentia inſignes, intempeſtiuam Cardonij audaciam non probare: non eſſe enim eò temere procurrendum, vnde vel difficilis receptus foret, vel clades, aut ignominia timerentur.

Ipſe ante alios Proſper Columna, qui virtutis militaris inueteratæque prudentiæ fama, quanquam ad Cardonium ſumma imperij reſpiceret, cuncta propè in eo exercitu adminiſtrabat, cunctator natura, & cui belli caſus atque fortuna maximè diſplicebant, multis rationibus Cardonij conſilium improbare, immoderatam eorum fortitudinem, qui temeritatem atque Fortunam pro diſci-

plina sequerentur, coarguere. Qui si, inquit, postquam hostes contempnitis, dum in sinu eorum cuncta ferro flammaque populamini, tunc imbres è turbida nube ceciderint, vt anni tempus & regionis natura minantur? Num aliquā aut reditus aut salutis spem habebitis? Num putatis, dum inexplicabiles imbribus viæ, lubricus & limosus ager inflatique amnes iter expeditum denegabunt, tunc Liuiani ingenium peritum & ferox quieturum? Non conuolaturam ad excidium nostrum montanorum agrestium multitudinem, quibus nihil infestius, nihil crudelius? Num si obsessis itineribus commeatum auertāt, & eminus & cominus lacessant agmina, onusti sarcinis, enecti fame, nullo stabili vestigio innixi aciem explicabitis? & spem in dextris atque virtute ponetis? Ego Cardoni sicuti finem belli atque victoriam hoc exercitu incolumi nobis non serò obuenturam arbitror, ita propositi tui sententiam graui proximam periculo minime laudarim: quòd si id duxeris è commodo Ferdinandi regis & Cæsaris, ipse votis nuncupatis, vt ea res prosperè atque feliciter cedat, lubens volensque iter & arma primus arripiam. His verbis Prosper, quanquā iniecto discriminis metu aliquorum animos perculisset, videreturq; is ardor, vt ex vultu apparebat, aliqua ex parte refrixisse, nihilominus Cardonius in sententia, vt proficiscendum esset, perseuerare, nihilque dictis Prosperi commoueri, vrgente maximè Piscario, qui quum pedestribus copijs præesset, agendo pugnandoque laudem quærebat. Igitur postquam de profectione decretum fuit, pronunciari iubet, vt milites scorta, quæ in varios vsus Germani, Hispani vero ad libidinem trahere consueuerunt, inutilesque ministros dimittant, sarcinas & impedimenta relinquant: nihil præter arma parent. Hęc omnia, simul & inualidos vel parum idoneos milites Veronam remittit. Postero die lustrato exercitu cognoscit, hanc esse summam copiarum: Hispanorum tricenarias cohortes quindecim: Germanorum septem, quarum singulæ quingentis ferè militibus constabant, veteranus vterque miles, & recenti virtutis gloria insignis, vtpote qui nuper ad Rhauennam inter se fortißimè dimicarant. Hispanis Piscarius, Germanis Iacobus Landaus præerant. Septingenti item equites cataphracti ex vetere militia Ferdinandi Regis. Centum quoque & quinquaginta Germani sub Riciano, & Celembergo Cæsaris ducibus: atque item leuis armaturæ expedita manus, quam Succarus Heduus ductabat. Ex Pontificio verò exercitu (nam Leo fauere Cęsari ex Iulij pōtificis fœdere tenebatur) Troilus Sabellus, Mutius Columna, & Vrsinus Mognanius: hic leuis armaturæ equitum alam vnam, illi autem cataphractorum duas adduxerant. Sexcenti etiam Hispanici generis equites, in queis plerique sagittarij sub Petro Castrio censebantur. His copijs optimè instructis, Cardonius duodecim falcones æneos præsidij causa adiungit, & ab Albareto ad Bouolentam castra mouēs (Id oppidum opulentum & frequens, primo incursu occupat ac diripit) Inde ad Medoacum progressus incerto profundoque aluco decurrentem, cymbis ac lintribus, quas carris aduexerat inter se connexis, continuò superat, atque in finum fertilißimæ regionis cuncta belli clade euastans defertur. Hinc Plebis Sacci celebre oppidum euertitur, capti incolæ, direptæ domus, abacta armenta, & iniectæ demum ædibus faces: mox quum furens barbarus in ipsas suburbani littoris delitias peruenisset, infelices paßim villas, & superba prætoria, quæ regio sumptu, longa in pace ac florentibus Reipublicæ temporibus Veneti primates extruxerāt, maiore quàm vnquam in inuidia in Italia debacchatum

tum

tum fuerit, miserabili incendio absumpsit. Troilus quoque qui triennio ante à Venetis discesserat, cum equitibus suis & cohorte vna progressus ad Licesucinam vicum, vbi naues versatili machina è Medoaco in Hadriaticum traducuntur, omnia metu complet, ac in prædam vertit. Deseruerant ædificia accolæ: & cum armentis metu territi Medoacum transierant: religatisque in vlteriore ripa omnibus nauigijs, ne illis potitus hostis ad transitum vteretur, sagittis eminus sese ac ripam tuebantur. Troilus contra dispositis sclopettarijs eos territat, atque è ripa depellit: mox militem adnatare & retrahere scapham iubet. Qua è vestigio retracta scandentibus plurimis, cęterę naues ab vlteriore ripa soluuntur ac traducuntur: confestimque earum beneficio flumen traijcitur. Agrestes etsi multitudini suæ, & sagittis quas ligneis arcubus emittunt, multum confidebant, quum militum impetum sustinere non possent, in proximas paludes confugerunt. Hoc confecto negotio Troilus ex priuato quoq; odio hospitalibus diuersorijs cæterisque ædificijs incensis, in castra reuertitur. Eodem quoque tempore Mutius cum ala equitū & valida Germanorum manu, Mestriū frequentissimum oppidum contendit: fusisque in itinere paucis hostium equitibus, quum coniectos in fugam continuò sequeretur, eodem cursu immixtus Venetis, portam irrumpit, viribusque superior, desertum à Mestrinis oppidum occupat: arcemque pari fortuna temerè munitam interfectis defensorib. capit, ac statim sequentibus Germanis in discessu oppidum incenditur. At Cardonius & Prosper interea cum tota mole exercitus circumiectum agrum eximiæ fertilitatis effusè populati, ad Margheriam maritimum vicum castrametantur: indeque breuissimo maris interiectu prospectantes hostium sedem, tormenta per aggerem in proximum littus deduci, & in contumeliam superbę atque opulentissimæ ciuitatis displodi iubent. Ea res non aliàs maiore metu attonita ciuitate, non tam sclopis boatuque horrisono plebis fœminarumque aures perculit, quàm conscriptos patres: atque ipsos magistratus in aduersis semper intrepidos, incredibili mœrore affecit. Fumabant procul grassantibus incendijs villæ, vici, castella, oppida: neque aliud quàm tantulum maris spatium similem vrbis calamitatem morari videbatur. Erant qui è sacris turribus, & speculis, cognito tractus ac littoris situ, propriarum villarum flammas agnoscerent, et cadentes domos frustra lachrymis prosequerentur. In tanta calamitate, quum omnium animi ad vlciscendum arderent, Liuianus propè insaniens, per literas ac nuncios singulis horarum momentis ab Senatu petere, ne se diutius in otio clausum teneri, ne tot ac tantas iniurias cum ignominia è mœnibus contemplari ac deflere absque vllo vindictæ solatio paterentur: habere se iustū exercitum duratum in armis, ardentem pugnæ studio, vindictæ cupidine vehementer incitatum, quo demorari hostes impeditos prædæ onere, transitu fluminis prohibere, ac concidere facilè possit, si sibi ius imperij pugnandique potestas libera relinquatur. Ergo summo omnium studio ab Senatu Liuiano rescribitur, exercitum sub signis educat: cum Baleono iūctis viribus vna castra faciat: & si id è commodo reipublicę duxerit, quàm primum nactus & loci & temporis opportunitatem, cum hoste confligat. Decreto Senatus accepto, Liuianus parat sacra publico ac patenti in loco. Quibus peractis, apud milites cōcionatus, exploratam, inquit, certamque victoriam hodie non haberem de barbaris immanissimisq; latronibus, qui tot calamitatibus illatis, onusti præda simili quoque temeritate effugere imminentem cladem, & pacato itinere redire

posse confidunt: nisi vos illi ijdem essetis, qui tot efferis nationibus ad excidiũ Veneti nominis conspirãtibus, quod reliquum superest Italicæ virtutis decus per tot casus atque pericula constantissimè conseruastis. Enimuero cum vos considero milites, atque hostium conditionem intueor, magna me spes victoriæ tenet: ab longa siquidem quiete recentium virium robore præstantes, magno atque exercitato equitatu, tormentorum omniumque rerum apparatu ac copia, quæ desiderari in negotio possint, instructi, cum his hostibus pugnaturi estis, qui præda graues, confecti propè inedia, numero pauci, & linguarum varietate dissimiles, vix primum nostrorum impetum sustinebunt, quum maximè nobis obstantibus, experiri altitudinem fluminis, in ripa consistere, pugnareque oportebit. Neque hostium duces in dubijs & repentinis pugnæ casibus vno consensu eadem consilia capturos arbitremini, quibus diuersa omnino ingenia & varios animi impetus dissimili linguæ morumque commercio aliud atque aliud cælum indiderit. Ad dum hic pandi aciem, ille densari, & sisti agmen, inferri ac signo vno tempore mixto imperio videbunt, & tunc Germanus Hispanum, & vterunque Italus audiet, vel iuuabit? Vicimus profectò milites, vicimus, nisi Dij, qui satis superque hactenus huic reipub. irati infestique fuere, tãtorum scelerum vltores adesse noluerint. Hæc quum dixisset, acclamantibus præfectis, atque vniuersa concione, vt signum profectionis daret, magna spe & lætitia omnium copias eduxit: & ad Medoacum vbi hostes transituros existimabat contendit. Inde Baleonum à Teruisio, & cæteros milites, qui in præsidijs erant, ad signa venire; Paulumque Manfronum ad contrahendam agrestium multitudinem in saltuosa & montana loca proficisci iubet. Habebant tunc castra Hispani ad Campum sancti Petri, quum nunciatum est, Liuianum cum vniuersis copijs vltra Medoacum consedisse: ibique prælij & vindictæ auidum, quominus flumen transcatur armis prohibiturum esse. Ea res vastitati finem fecit: quoniam suspensis omnium animis audacissimi etiam quique militum, non quàm latè, aut crudeliter vexandi incolę, exurendusue amœnissimus ager forent, sed quo modo prædam referre, & vitam tueri oporteret, cogitabant. Igitur Cardonius coacta præda vt antequam Liuianus vniuersas vires contraheret, ipse superato flumine in pacata loca reuerteretur, ad Medoacum vbi in vlteriora ripa hostes constiterant, peruenit. Eo in loco aliter atque ipse putauerat, quum difficilia aduersaque omnia reperisset, paratos scilicet in armis hostes, ripam magno tormẽtorum numero communitam, ducem ferocem promptumque ad omne belli facinus obeundum, cœpit animo agitare quo detrimento militum, & quanto totius summæ rei periculo, si in ea parte vadum fluminis tentaretur, vniuersus exercitus traducendus esset: ac demum accire Prosperum atque Piscarium, cæterosque duces consulere, quoniã de salute omnium agebatur. Visum est peritioribus superiora vada fluminis esse pertentanda, noctuq; eo progrediẽdum, acignaris hostibus è vestigio transeundum. Missi exploratores renunciauere posse facilè superari amnem, si supra ad sextum miliare æquioribus ripis coercitum ac placidè decurrentem peterent. Ergo Cardonius de secunda vigilia castra mouet: relinquit ignes atque omnem leuem armaturã equestrem, quæ speciem præsentis exercitus faceret, atq; hostes distineret. His demum imperat, vt exoriente sole plures in ripa fluminis obuersentur, ac simulato transitu alueum tentent: cæterùm globo facto castra subsequantur. Vixdum certa luce ad locum peruentum est, quum extem

plo

plo primi agminis duces flumen ingressi, omnem simul equitatum in aduersam ripā educunt. Hispanorum quoq; phalanx eodē tempore infra equites, qui impetum fluminis refringebant, consertis stipatisque ordinibus non formidauit altitudinem profluentis. Nanque sicuti incertis passim vadis transibant, accidebat vt aliqui pectoribus tenus mergerentur, aliqui verò capite solo extarent. Erant magnum ad superandam vim fluminis incitamentum, ipse ante omnes Piscarius pedes cohortando signiferos flumen intrans: & cum eo ornatissimi primorum ordinum centuriones, qui ducis exemplo ex equis descenderant, & ante alios in amnem se coniecerant, vt manipularibus suis ęquarentur. Hispanos Germani, & mox Cardonius & Prosper cum alijs copijs subsecuti sunt, ac demum leuis armaturæ equites: qui ex composito ludificati hostem, vt imperatum fuerat, consequebantur, fluuium transmiserunt. Occurrere satis in tempore transeuntibus Epirotæ antecursores. Nam Liuianus suspicatus quod erat, intempesta nocte hostes inde mouisse, expeditam equitum manum speculatum præmiserat: ipseque inalbescente cælo, cognito hostium discessu, fuerat insecutus. Verùm quum hostes paratos ad dimicandum in acie reperisset, leui certamine ad aquam facto prælio abstinuit: siue quòd Baleonum accitum è Taruisio expectandum esse censebat: siue quòd ad iniquā pugnandi conditionem perducendos prius hostes esse, quàm manus cōsereret, arbitrabatur. Ita à superiore consilio depulsus Liuianus, alia ratione hostibus iter præclusurus Vicentiam cōtendit: nam euastata vrbs illius futura erat, qui prius incustoditam neglectamq; occupasset. Erat locus in via publica, secundo ab vrbe lapide, prope pagum cui Vlmo nomen est, satis idoneus, si vel mediocriter operibus muniretur, ad prohibendos transitu hostes: quoniam nulla commodior via, qua eos redire necesse erat, Veronam ferebatur. Hunc locum Liuianus aggere propè extructo ac perducta fossa, vt vix spaciū concideretur, adductis tormentis egregiè communit, ac opportunè cū Baleono, qui dudum venerat, citra loci angustias castrametatur, lætus admodum quòd hostes aut ex iniquissimo loco, si vi euadere tentarent, pugnaturos, aut si absterriti aliò iter flecterent, ad extremam commeatus inopiam, & mox in deditionem peruenturos esse iudicabat. Interea Cardonius eo consilio vt rectà Veronam contenderet, cum omnibus copijs ad Vlmum processit, vbi quū concisa itinera, occursusque hostium occupatas viæ & collium fauces cognouit, quoniā diei parum supererat, & fessus itinere miles erat, quingentis passibus ab Liuiano castra ponere coactus est, maximo suorum cum labore: nam legentes locum figentesq; tentoria, directis tormentis Veneti, metu, cæde, incommodisque turbabant. Fuere Hispanorū castra, quandiu ab luce diei permissum est, pauoris atq; periculi plena, quum nihil tutum à tormentis relinqueretur. Tanta erat pilarum vis quæ frontem lateraq; feriebant, vt integri peditum ordines, extensis humi pectoribus procumbere, equites post dumeta atque arborum stipites occulere sese, aut depressiora loca quæritare cogerentur. Sed nox insequens crescente metu durior atq; turbidior fuit: quoniam Baleonum castra castris iunxisse, et magnum numerum agrestiū à tergo instare: & queq; viarum plana, perductis passim fossis, atq; aggestis cespitibus, interrupisse cognouerant. Quibus de causis fiebat, vt quum a fronte obstante Liuiano perrumpere in patentē viam non possent, consternatis metu omnium animis, nulla solita alacritas, nulla spes, nullaq; pristina virtus in mœsto exercitu uiseretur. Iamq; apparebat Prosperū, qui teme-

ritatē susceptæ expeditionis damnauerat, vatem futurū, si effusior imber (quod solum ad extremam calamitatē deerat) superuenirct. Ad hæc incommoda biduo antè absumpta omni re frumentaria, solis abactę prędę carnibus fatigatus exercitus vescens: ita excitatis ignibus, quantum nec satis esset ad torrendos boues, quos ab aratris abduxerāt, fessi attonitiq;, lucem simul atq; euentum incertæ salutis opperiebantur. Interim dum instratis equis, induti arma insomnes totam noctem agunt, præfecti alarū ac primores ordinum ad prætoriū Cardonij frequentes adesse, de summa tanti discriminis consultare, per vices circuire exercitum, milites bono animo esse iubere, nihilq; quod metū alijs augeret vultu præferre. Inter alios Prosper discurrendo legiones & equites allocutus, cunctos certa spe fiduciaq; complebat. Tanta erat eius viri opinio, vt in summa etiam rerum difficultate, eo duce nihil aduersi contingere sibi milites posse timerent. His rerum angustijs dum premerentur, disputatione habita, eò omnium sententiæ inclinarunt, vt retrocedendum, ac mox dextrorsum qua via Basianum ducit, iter flectendum esset: eo quidem cōsilio, vt discedentes, Liuianum, quem natura pugnacem atq; insigne aliquod facinus acri animo volutantem agnoscebant, ex munitissimo loco in ęquam planiciem attraherent, atq; ibi vti antea depoposcissent animo confirmati consererent manus: aut si hostis pugna persecutioneq; abstineret, iuxta Tridentinos montes circuitu capto, atq; cuitata Vicentia, Veronam incolumes reuerterentur. Igitur Cardonius paulo antequam dilucesceret, vasa colligi, & sine tumultu signum profectionis militib. dari iubet. Sed dum pręmissis impedimentis, Prosperum, qui ex instituto primum agmen ductare consuesset, ad capiendum extendendumq; iter hortaretur, suborta est grauis & decora contentio inter eos de ordine aciei rum: quæ (vt mihi videtur) pro disciplina in reliquum tempus documēto esse posit, negante scilicet Prospero se antecessurum, quando sibi tum postrema acies cōrto iure conuertendæ in hostem frontis, insigniq; incundę pugnę prerogatiua debe retur. Disserebat enim acriter Romano more, decus suum tueri solitus, ex lege militari nequaquam eam esse primam aciem, quæ in itinere incedenteq; toto exercitu cęteras omnes anteiret: sed eam omnino vocari primam, quæ opinione virtutis firmissima, graui iudicio instituto q;, vel à fronte, vel à tergo occurrenti hosti opponenda censeretur. Id quum præfecti veteres approbarent, Cardonius pro suo ingenio altercanti facilè cessit: adeoque expeditè et cupidè pręgressus est, vt Alarco vir salsus, & cautè mordax, Imperatorem rectè probeque facere diceret, quòd absq; alienæ laudis obtrectatione, vt instantis pugnæ periculo honestè subduceretur, legibus parere didicisset. Ex euentu enim prælij ad Rhauennam, vnde intactus euaserat, nō magnopere pugnax, sed cautus habebatur. At Liuianus qui statim ab aurora regressum hostium iterue, et eorum ordinem, quod nebula densior orta ex humore telluris intexerat campos, clarè prospicere nequiuerat, vt primùm comperit discedere hostes, quanquam animus aliàs moræ impatiens, nequaquam arderet cupiditate pugnandi, increpante segnitiem atque imperante Lauredano legato, tanquam incompositi ac planè fugientes e manibus elaberentur, signa canere, & duce Antniola procurrere expeditos equites iubet. Verum conuersus ad Hugonem Pepulum, Guidonemque Rangonum, periclitemur, inquit, vel temerè, sed generosè tamen prælij fortunam, postquam immodica vis Imperij rationem vincit, ne si hodie cautus & cunctator esse velim, paulo pòst ignauiæ aut perfidiæ accusatus in

Senatu

Senatu prægrauante inuidia, funesto Carmagnolæ exemplo, aduersis ac malignis imperitorum suffragijs concidam. Hęc ab his, qui aderant didicimus. Via erat, vt suprà memorauimus, perangusta in faucibus collium, per quam Venetus extenuatis ordinibus transire cogebatur, inde latior campus quo Hispani insederant, circumquaque mollibus tumulis conclusus in medio patescebat. Illuc vsque euectus Liuianus, præmissa primò leui armatura equestri, cum tribus falconibus, quæ postremum abeuntium agmen carperet, ac demoraretur, omnes copias ac tormenta superatis angustijs in planiciem eduxit. Iam equestre prælium, quod primò segniter fuerat initum, displosis statim falconib. exardebat, quum Germani equites globo facto procursantes Venetos propellunt, coniectosque in fugam deserere falcones cogunt. Conspicatus hoc vixdum instructa acie Liuianus, nulla interposita dubitatione, quod res in celeritate posita videbatur, ne primi refugientes alios iniecta trepidatione turbarēt, pugnæ signum proponit, Balconum, quem dextro cornu præfecerat, laxiore circuitu in latus apertum irruere: Antonium Pium ab lęuo arctius aduersus hostium pedites consistere, & circumfundere velitum alas iubet. Ipse mediam aciem ex flore, et robore militum densatam in qua Sacramorus, Guido Rangonus & Hermes Bentiuolus curabant, in medios hostes inducit. Recognita Cardonius, & Prosper qui quadrato agmine incedebant, vt si qua imponeretur dimicandi necessitas, subitum casum expedito exercitu subirent, primi agminis præfectis significant, vt quum primùm hostium pedites in proximo conspexerint, prælium committere non dubitent. Interim è media acie Veneta cataphracti equites, Germanos quos cœptæ victorię spes ardentius prouehebat, adorti primo impulsu repellunt, stratis vuulneratisque Ricciano & Celembergo, Succaroque eorum ducibus, fusos ad signa vsque sequuntur. Troilus, qui in ea parte iuxta viam publicam ante vexilla turmarum constiterat, animaduerso periculo, laxari aperirique paulum ordines, ac liberum spacium fugientibus dari, ne turbati ac trepidantes integrā certamq; aciem miscerent, eosq; vt transibant nequicquam morari, sed continuò in postremum agmen refugere iubet. Demum ipse & Mutius, & Alarco, quum vniuersæ pugnæ, quam omnibus artibus petebant, occasionem adesse cernerent, signa inferunt: & si vnquam aliâs magno ardore procursum fuit, in proruentes hostes incurrunt. Erat vtraque acies et numero & virtute equitū propè par. Quingenti enim fermè vtrinque ex Italia veterani singulari decoris studio atrocissimā pugnam edebant. Iamq; Liuianus huc & illuc volitās, testatus illam diem, illam aciem fore & laborum finem & pręmiorum initium, tanta vincendi spe suorū animos accenderat, vt nonnulli per confertissimos acerrimè depugnando ad vexilla vsq; penetrauerint, conatiq; ea abripere, quū fortiter resisteretur, discerpserint: & Ebrardum Corneū Mutianę alę signiferum egregię virtutis senem, cū filio impigro iuuene interfecerint. Verū integra spe atq; integro vtrinq; metu, dū equites in fronte cōcurrunt, Prosper cōcionabundus singulos ordines prætereuectus, hinc Piscarium cum Hispanis, illinc Landaū cum Germanis peditib. pari acie ac passu inferre gradum, ac peruadere in medias hostium cohortes iubet. Eorum tātus fuit suo pōdere incumbentium impetus, vt cohortes Baboni Bresechelli, quas eximiæ virtutis opinione Liuianus primas hosti obiecerat, vix tentato certamine, penè priusquam hostem viderent, terga verterint. Tunc media acies equestris, ab latere vno pedite nudata, impelli primò ac vrgeri acrius, mox cum

cæde conuerti in fugam cœpit, neque cadentibus primis, quanquam pugnacissimi quique equitum, impresionem hostium sustinere conarentur, semel turbata impulsaq; acies reparari, retineriue potuit. Ita occisis qui resistebant, strata sunt vexilla, ac in primis insigne Liuiani, quod ad extremū moriens M. Antonius Montanus diu seruauerat. Eodem impetu, Sacramorus & Hermes ab equis deturbati, occursu Germanorum obtruncantur. Piscarius Othonem Sacramori fratrem vel priuatè sibi inimicum generosè conseruauit. Ab sinistro autem cornu Antoniani milites, vt mediam aciem, in qua victoriæ ratio, & prælij moles futura esse videbantur, cæsam profligatamque sensere, abiectis fœdè armis terga dederunt. Idem pari ignauia ac fato Baleonij fecere: nam Paulus quum haud satis in tēpore ob palustre ac limosum solum, in quod circumeundo hostes fortè inciderat, dextrū cornu circumtulisset, Liuianusq; aliter ac ipse putauerat, celerius pugnam iniſſet, factum est, vt conspecta aliorum cæde ac fuga, diffisi viribus suis integri intactique diffugerent. In fronte tamen quanquam pauor & fuga omnium occupauerat animos, complures egregij cohortium præfecti, pro tuenda dignitate anteactæ militiæ, dum fugientes prehensant, dum ordines ac locum seruare conantur, atque impigrè hostes feriunt, deserti ab suis, et à multitudine hostium circumuenti, interficiuntur. In his fuere paulo clarioris nominis, Ioannes Bernardinus Aleccius Salentinus, Ioannes Baptista Doctus è Pattauio, Seraphinus Gallia Vmber, Alfonsus Mutus Pisanus, Philippus Çarsoleius & Annibal Simonius è Bononia, qui primos ordines ducebant. Paulus autem amisis Troiano atque Hieronymo spurijs fratribus, ac dispalato omni suo equitatu, rebus desperatis aufugiens in palustrem delatus campum, ab Hispanis equitibus capitur. Liuianus itinera, quanquam à suis & à Fortuna deserebatur, diu fuga increpita redintegrare prœliū conatus, ad extremū fractus animo ac virib. è pugna se proripuit, superatoq; cum maximo discrimine Eretano amne, Deos incusans Patauium contendit. Cæteri Duces fermè omnes in fuga capti, aut à Germanis qui nemini pepercere, interfecti sunt. Multos hausit, & in primis Antonium Pium, Bachillio amnis, qui è Vicentinis iugis defluens, celeri cursu atque impeditis vbique ripis apud Patauium Medoaco miscetur. Nam vt ad ripam fessi trepidantesque peruenie bant, aut gurgitibus absumebantur, aut inter cunctationem tentādi fluminis, oppresi ab hoste varijs casibus interibant. Germani quoque & Hispani solutis ordinibus sectati hostes, quos præcurrentes equites strauerant, aut turba fugientium cumuliq; armorum passim inuenti tardauerāt, interfecere. Andreas Lauredanus legatus, vir indignus ea calamitate, nisi infaustus funestæ pugnæ author extitisset, dum captus extra pugnam ingens auri pondus quo se redimeret polliceretur, crudelisimè a quodā lixa iugulatus est. Andreas vero Grittus Vicentiam se recepit, ægreque, quoniam à principio fugæ cataracta portæ demissa fuerat, seruatur. Ea res multis exitium peperit: nam spe deiecti ingredien dę Vicentię retrocedentes hostibus occurrebant. Ab his occisi alarum pręfecti Carolus Montonius, Franciscus Saxatellus, Constantius Pius Antonij filius, Meleager Foroliuiensis: præfecti verò cohortium ac centuriones supra viginti sex. Multi ab Italis & Hispanis cōseruati sunt: sed ij quos Fortuna pasim Germanis obiecit, interiere. Cadurianæ enim cladis memores, vt propinquos & commilitones vlciscerentur, nemine se parsuros solenni sacramento iurauerant. Cæsa ea die, quæ fuit Nonis Octobris è Veneto exercitu supra quinque milia:

milia: & in his, quod nullo antea prælio acciderat, quadringenti equites cataphracti. Tormenta quoque currulia XXIIII cum omnibus signis militaribus capta: è victoribus pauci desiderati. Agrestes verò qui circumiectis collibus occupatis, expectantes prælij euentum, eminus quatiebant arma, ac truci vlulatu exitium hostibus minabantur, vt Venetos fusos viderunt, antequam Castrius cum equitibus in collium summa peruaderet, in proximas ac continentes syluas confugerunt. At Venetijs acceptæ cladis fama omnium mentes perculit, quòd Rempublicam, quam iam pridem attenuatis viribus infirmam affectamque intelligebant, difficulter atque ægre reparaturam equitatũ constabat. Meminerant enim ad Agnadellum peditatu occidione occiso, integras tamen equitum alas superfuisse, quibus haud dubiè quartum iam annum bellicosissimarũ nationum impetus sustinuissent. Sed hic publicus mœror nequaquam tamen à belli cura patres auertit. Decreuere enim conscribendas esse vrbanas cohortes, quæ continuò præsidij causa Patauium atque Taruisium mitterentur. Nec mora nobilissimi Venetę iuuentutis, sicuti censu, & seruandæ patriæ studio inter se certabant, armatis clientibus singulos manipulos ad defensionem earum vrbium adduxerunt. Ea manus quãquam tumultuarium ac deforme auxilium erat, Liuiano tamen & Gritto (hic enim Taruisij, ille Patauij infelicis exercitus reliquias colligebant) defendendorum mœnium spem fecit.

Verùm Cardonius, etsi hoste propè deleto conficiendi belli occasionem sibi dari existimabat, si cõtinuò ad oppugnandam alteram vrbium victorem exercitum duceret, paulò pòst tamen, quòd per anni tempus impediebatur, ac omnia indies in negotio difficiliora fore animaduertebat, hyematurus circa Vicentiam in hyberna deduxit exercitum. Per eos dies de permutatione Baleoni & Caruaialis in Senatu actum: dimissusque à Cardonio Baleonus Venetias contendit, eo pacto vt Caruaialem, qui in custodia Venetijs erat, liberum in castra perduceret: aut si id ab Senatu impetrari non posset, ipse bona fide reuerteretur. Itaque Baleonus fauentibus suffragijs rem facilè pro meritis impetrat: & Caruaialem transmissurus, eum ad Cardonium Patauium perducit. Sed dum parantur comites, expectaturque Hispanus caduceator, Gurcensis Cardinalis, quo minus permutatio transigeretur, intercessit, testatus id è commodo Cæsaris minimè fieri, quòd Baleonus apud hostes multo maiori vsui momentoque in tanta ducum orbitate, quam apud suos Caruaial futurus esse videretur. Ad hęc Baleonus, quando non Cęsaris, sed Cardonij captiuus esset, ex fide & pacto se liberum dicere, testari demum si Caruaial quem offerebat minimè reciperetur, se lege solutum, nequaquam in castra rediturum. Sed dum inter has iuris contentiones tempus absumitur, Caruaial quum se postponi Baleono minimè pateretur, neq; eam dignitatis contumeliam elato ingenio ferret, in supremam valetudinem incidit, moxq; ex ira indignationeq; exęstuãs, iam antea senio & carcere confectus interijt. Baleonus verò à Leone Pontifice literis adscitus, nequaquam finita controuersia Romam se contulit. Sub idem tempus ad radices Alpium quà itur in Heluetios, supra Bellizonam, præaltus mons terræ motu concussus ingenti fragore edito corruit: totaque ea conuulsarum rupium moles in læuam prolapsa fauces conuallis per quam Brennio amnis decurrens Ticino miscebatur, obstruxit. Quo casu stagnare amnis, & nequaquam tanta obice vi vndarum prærupto vallis spacium implere coactus est. Vnde mox in cẽtum ferè stadiorum magnitudinem lacus excrescens,

accolarum ędificia ac prędia, antequam annus circumageretur, oppressit. Contraria autem ratione Ticinus desertus ab socio amne, ac nihil alienis viribus auctus, qui paulo ante Bellizonæ pōte lapideo & ratibus iungebatur, quum suas tantum vndas traheret, humilis in Verbanum effugit. Ea tamen aquarum vis post vigesimum mensem, vt in processu operis memorabimus, cum vastitate pulcherrimi tractus, & miserabili multorum mortalium interitu, effracta mole prolapsi montis erupit. Adulta verò iam hyeme Mediolanensis arcis custodes ad extremam commeatus inopiam perducti, quum nec spes tolerādæ vlterius famis vlla iam esset, & clarè intelligerēt Gallorum auxilia frustra expectari: quòd Alpibus niue geluq; rigentibus, nihil iusta expeditione Ludouicū regem moturū constabat, in has conditiones arcē dediderunt: Vt si intra trigesimū diem Ludouicus opem nō tulisset, ipsi cōtinuò arcē relinquerent. Interim datis obsidibus, quotidianis cibarijs iuuarentur, potestasq; esset emittendi eos præsidiarios quos valetudo tentasset. Ita multi semianimes, vt erant squallida fame, et grauitate, vitioq; aeris propè enecti, in hospitales domos, vbi ingenuis, ac miseris, publica liberalitate alimēta dantur, educti, ac medelis refoti fuerunt. At quum statuta die nihil omnino è Gallia, quod ad negotium pertineret, afferretur, Louanius relicto omni tormentorum apparatu, arce excessit decimo quarto anno ex quo ea Gallus potitus fuerat. Nec multo pòst pari necessitate compulsus arcis Cremonensis custos Binnonus, similes inducias pepigit, atq; arcem tradidit. Galli verò ad alpes dimissi, comitante ala equitum, ne quà transeuntibus iniuria inferretur, incolumes in Galliam abierunt. Ob eas res trium dierum supplicationes decretæ, quòd tunc primùm firmato imperio Maximilianus rerum Mediolanensium potiri videbatur. Post cladem ad Vicentiam, legati, & ducis temeritate acceptam, ad Maranum Foroiulij oppidum res quoque infeliciter à Venetis gesta. Occupauerant paulo antè Maranum Germani, sacerdote quodam prodente, qui postea captus & in frusta dissectus, perfidiæ pœnas dedit. Id oppidum in intimo sinu ad Aquileiensium paludes positum, quod natura loci alendo bello valde opportunum videbatur, Veneti transmissis eò cum copijs Paulo Manfrono, et Balthasare Scipione, terra marique haud segniter oppugnabant. Id cum Christophorus Francapanes frequentibus nuncijs Maranensium auxilia implorantium maturè cognouisset, ex omnibus castellis quæ Venetis priore bello ablata in finibus Histriæ & Foroiulij armis Cæsaris, atque pręsidijs tenebantur, amplam militum manum collegit, & Maranum contendit. Eius aduentu soluta obsidione, magnum hostibus ex insperato detrimentum est illatum. Manfronus & Scipio nequicquā oppugnatione tentata, cum numero inferiores erumpentibus oppidanis atq; instante Christophoro ancipiti pugna distinerentur, pulsi primo, mox præcipiti fuga in proximum littus acti, dum pars scandere naues tentat, alij per auia rupium, alij conuersi in hostem, vario euentu salutem quęrunt, vulnerato Scipione funduntur, triremisq; vna capitur quum metu premente, ac impedientibus sese militibus, remiges obuertēdi facultatem ab initio tumultus amisissent. Sed quum hæc Venetijs nunciata essent, & nouo fletu prioris calamitatis memoria ægris omnium animis induceretur, longè maiore cladis mole rem Venetam afflixit natum repentè incendium media in vrbe, atrox si vnquā antea, et luctuosum atq; terribile. Siquidem initio statim sequentis anni, qui fuit à partu Virginis millesimus quingentesimus quartus decimus, tertio Idus Ian. de

prima

prima vigilia, in Riualto frequentissima vrbis regione, repentinus ac validus ignis, multiplicis mercimonij tabernas primùm inflammauit, mox iuuantibus aquilonibus, qui sæuissimi ea nocte fortè perflabant, attigua etiam ædificia corripuit. mirum dictu ac visu horrendum. quanta velocitate, & simul cœperit, & dextra læuaque in immensum populabundus, innumeras ædes, Diui Ioannis templum, & cuncta simul quæ ad Farinas (id loci nomen est) & ad forum Piscarium vergunt, absumpserit. Ita vt momento temporis, super semiustas & corruentes domos, miserabili vastitate insolitum atq; inane loci spacium flammæ patefecerint. Eadem violentia haustis nummulariorum officinis, recta per argentarios ad templum Apollinaris vsque peruagatus, nihil reliquum fecit, præueniendo remedia miserorum sui rapiditate atque sæuitia. Stetit intactum ope fauentis numinis Diui Iacobi vetustissimum sacellum, circumambustis lateribus. Eo nihil antiquius Venetijs habetur, vtpote quòd in ipso nascentis vrbis primordio, ab circumiectis populis in Hadriaticas paludes Barbarorum metu fugientibus, ædificatum fuerit. Ii enim haud irritis auspicijs orsi à religione, eius vrbis fundamēta iecerunt, quæ post euastatam varijs excidijs Romam, & situs miraculo, & diuturnitate imperij atque opibus cæteras postea superauit. Inde perpetuam noctem debacchante flamma, neque exitus calamitatis, neque remedium reperiebatur. Nam ipsa noctis obscuritas, vbi exitialis splendor non aderat, turbatum ventis mare, & discurrentibus in contraria cymbis aduersum, dissonæ plorantium voces ac fugientium, callibus angustis pauidarum turba mulierum, humanum omne subsidium abstulerant. Denique omnia plena luctus atque mœroris. Nec deerant qui specie officij, dum res è proximis flammis ereptas, ac per manus traditas simulatione iuuantium accipiunt, dominis alio atque alio discrimine attonitis, passim furarentur. At prima luce cum magistratibus Andreas Grittus superuenit, iussitque fabros continuò demoliri domos ardentibus iunctas, vt grassantibus incendijs liber campus, atq; ipsum cœlum occurreret. Ita tandem restinctum est. Fuere qui non casu sed dolo factum id crederent: quòd eodem quoque temporis puncto, diuersa in regione vrbis, cœnobium Cruciferorum conflagrauerat: subijciebantque crimini, & inuidiæ Germanos, tanquam ij pari calamitate illata, similem iniuriam vlcisci contenderent, quoniam superiore anno oppida duo in Germania fraude Venetorum arsisse dicebantur. Constrauit hæc inopia & miserabilis clades ciuium animos: qui eo atrocius id damnum æstimabant, quòd super insignes exercituum iacturas in difficili rerum statu, & graue & insperatum ingruerat: quasi Fortuna misera imperij nihil reliquũ nomini Veneto facere videretur. Eiusdem æstatis fine, qua hæc in Venetia gesta sunt, in Cœnomanis, quanquam omnia bello arderent, haud magni rerum motus fuere. Stabat à Venetis Crema, eamque supra ciuium egregiam fidem mirabili operum munitione firmatam cum valida militũ manu Rentius Ceres tuebatur: vir indefessus & fortis, atq; ea maximè obsidione clarissimus. Brixiam autem & Bergomum pro Cæsare Hispani præsidio imposito tenebant. Sed tunc maximè Bergomatium res in angusto positæ erãt: quoniã attritis recenti clade Brixianis, soli prope hybernorum incõmoda tolerare, & pecuniam in stipendium præbere cogebantur. Quibus de causis exulcerati ciuiũ animi, quanquã ex vetere etiam studio in Ve tos defectionis tempus circumspectarent, eò inclinarunt, vt accersenda esset ab Crema militum manus, qua præsidium Hispanorum opprimerent, & mu-

tata fide transirent ad Venetos. Erat tunc fortè apud Rentium Cognolus quidam Bergomas cohortis præfectus, cui cuncta tradendæ vrbis consilia à speculatoribus ac transfugis deferebantur. Is quum obnixè operam suam pollicendo, docendoque quibus artibus facilè vrbe esset potiturus, spem haud dubiam perficiendi negotij Rentio dedisset, cum Marcello Astallo equitum præfecto & duabus delectorum cohortibus Bergomum mittitur: atque ita viarum compendio ac notitia vsus, confecto per noctem itinere, antequàm Hispani & bona pars ciuium aduentum Venetorum sentirent, ab his cum quibus egerat introducitur. Nec mora, ad domum regij quæstoris conuolant: eam facilè expugnant: pecuniã quam paulo antè Hispani inclementer exegerant, diripiunt: & præsidij partem trucidant, partem comprehendunt: mox quoque arcem veterem interfectis propugnatoribus vi capiunt. Hoc confecto negotio, Cagnolus atque Marcellus partem militum præsidij causa apud se retinent: cæteri eadem celeritate qua venerant, Cremam remittuntur. Ea Bergomatium defectione commotus Maximilianus Sfortia, statuit nihil esse cunctandum, ne fama vicinæ sibi vrbis captæ, nimio plus Venetorum vires coalescerent: alienarenturque eorum animi, qui partes Cæsaris sequebantur. Itaque coactis copijs Syluium Sabellum, & Oldradum Lamponianum Abduam continuò transmittere, atque hostiliter ducere in Bergomates iubet. Ii circumiectum agrum populati, ad ædem Diui Antonij in suburbanis ædificijs castra locant: atque vno tempore obsidione oppugnationibusque inclusos premunt. Non erat omnino Syluius absq; fiducia vrbis per vim capiendæ, etsi nõ multũ spei in virtute collectitij exercitus reponebat, quoniã magna pars optimatum diuerso studio ab plebe, quæ semper ab initio etiam belli Gallici ex occulto rem Venetam fouerat, dissentire dicebatur: habebatque ea res maximum excitandæ seditionis momentum: mœnia quoque nec satis altitudine muri fossarúmue obiectu munita, minimè difficilem expugnationem habebant. Hispani etiam è statiuis agri Brixiani in auxilium exciti aduentare, comminarique direptionem ferebantur. His de rebus solliciti ciues, Rentium admonent, & salutis & fortunarum suarum periculum exponunt: obtestanturque per antiquam vrbis erga Venetos fidem, velit quàm maturè perditis propè rebus accurrere. Rentius Bergomates, quos ipse dudum in discrimen rebellionemque perduxerat, minimè deserendos existimans, ad sexcentos vtriusque armaturæ equites, & quingentos fortißimos pedites deligit, parti peditum equos attribuit, vt confecto itinere desilire ab equis, ac nequicquam fatigati, rem pedibus gerere poßint: Marianum Alecium & Christophorum Epirotam his præficit, imperatque vt quamcelerrimè Bergomum contendant: & ab ea parte qua segnius stationem haberi cognouerint, magno impetu castra hostium adoriantur, atque excitato ad eruptionem Cognolo, ex occasione vel manus conserant, vel augendi præsidij causa & confirmandis ciuium animis militum partem intromittãt. Igitur Marianus atque Christophorus ab Crema proficiscuntur, ac silenti citatoque agmine aduectus sui famam prætergreßi, in conspectum hostium deueniunt: paucos inermes qui licentius euagabantur, opprimunt, fugantque, ac delati eodem cursu in raram militum stationem, occiso ibi Cittadino centurione, & Guerrerio Celanio equitum præfecto, magnum terrorem atque tumultum ad portam castrorum incutiunt. Sfortiani, vtpote qui nihil tale timuerant, trepidare, diffugere, alij arma capere, alij vt virtus & tela in promptu erant, vbi

discrimen poscebat, accurrere. Sylvius ipse magnitudine periculi propè attonitus, cum paucis tamen aduersus irruentes hostes egreditur: nomine quemque fortissimum ac veteranum suum vocans, eos conglobat, summotisque paululum hostibus, concellatos castrorum postes, quos iam Veneti magna vi impulerant, claudi iubet. Ipse exclusus & hostibus immixtus, loci notitia magis quàm suorum virtute superata materia, incolumis in castra reuertitur. Porta quoq; castrorum eodem temporis puncto egregiè densata virtute Ioannis Petri Surræ, qui decies septies olim ex prouocatione victor, ob summam fortitudinis opinionem, duarum cohortium præfecturam adeptus fuerat. Clamabãt è mœnibus Bergomates, atque ipse Cagnolus, puluerem, strepitum, clamoremque pugnantium oculis atque auribus accipiebant: apparebatque Sfortianos facilè fundi delerique posse, si præsidiarij eruptione facta, dispersos varijs in locis, diuerso prælij euentu pugnantes inuaderent. Verùm dum Cagnolus atque Marcellus partim ciuium diffisi animis, partim veriti ne à Virgilio Syluij præfecto, qui cum cohorte mœnibus successerat, libero egressu prohiberentur, nihil ab vrbe mouent. Sfortiani equos conscendunt, superuentuque Cæsaris Feramuscæ, qui equites in auxilium adduxerat, Venetos primò repellunt, mox cunctis densata fronte procurrentibus, occiso Pisone Romano centurione, cum cæde in fugam conuertunt. Ea re turbati Marianus atque Christophorus, quòd latere aperto ab valida & vetere turma equitum impetebantur, nec reparare turbatam aciem poterant, quantum inter vulnera commodè fieri potuit, ad salutem proripere se in fugam cœperunt: ita hostium terga cædentes Sfortiani, multis interfectis, complurib. captis, in quibus fuit ipse Christophorus cum maximo dolore Bergomatium in castra redierunt. Postero die ad expugnandum Orinianum castellum copiæ ductæ. Id erat Coleonorũ, qui Bartholomæo eiusdem familiæ clarissimo duce progeniti, Venetis plurimum fauebant. Quod vti erat haud mediocriter munitum, primo impetu captum ac direptum fuit. Cæterum Bergomates, postquam omnia aduersa obuenerant, ne si interdeditionis consilia cunctarentur, se ac fortunas suas maiori periculo implicarent, ad Hispanos (ij enim in Brixiano agro erant) oratores mittunt, qui nomine Senatus vrbem dedant: defectionis veniam deprecentur: ac properè ex Hispanis præsidium adducant. Causa accælerandæ legationis fuit, vt Sfortianos vrbe excluderent, cum quibus vetera atque acerbissima odia exercebant: ac tunc maximè exacerbati recentibus iniurijs, quòd nuper Sfortiani traiecto Abdua, feroces ac lingua immodici, direptionem atque omnia hostilia comminati fuerant. Ita Bergomates iterum ab Hispanis facta deditione in fidẽ recepti, dimissumque per aduersam portam Venetum præsidium. Pœna cæsi præsidij atque defectionis fuere pecuniæ: nanq; Matthæus Granata Hispanorum prefectus, vt erat miti ingenio ac sapientiæ studijs potius quàm militia clarus, nemine percusso, eos lenitate conditionum magis quàm seueritate ac metu in fide continendos esse arbitrabatur. Capellam demum arcem in edito sitam expugnare adortus (veterem enim Cagnolus deseruerat) quum diu in tormentis diuerberatam turrem labefactare nõ posset, cuniculum agere instituit, quem excauata rupe, inclusis sulphureis ignibus nota atque instituta ratione, fundamenta murorum excinderet. Verùm paulo post Granata, dum vrgente fato incautius in opere versaretur, tormẽto ab arce emisso interfectus est. Amisso duce Hispani nihilo segnius incœptũ cuniculum continuo labore prosecuti,

rem eò perduxerunt, vt metu atque periculo expugnatus Hieronymus Tarcarus custos, arcem dediderit. Recepto Bergomo & Capella arce in potestatem redacta, Sfortiani et Hispani diductis per municipia, et pagos omnibus copijs, in finibus Cremensium consedere, coercendis potius Venetis, quàm quòd iusta obsidione infestam vrbem premere arctius, aut oppugnare posse confiderent. Enimuerò Rentiani crebris excursionibus prædas agebant: neque intercludi ab Crema vi aut arte vlla, nec quin erumperent vbi vellent, prohiberi poterant. Ea erant studia colonorum, qui Venetum nomen maximis etiam atteri ti calamitatibus excolebant, vt summittere commeatum inclusis, speculari consilia progressusq; Sfortianorum, & cuncta quæ in eorum contubernijs cognouissent, Venetis quàm occultè deferre non dubitarent. Quibus de causis sæpe Rentius, vt erat intentus in omnes occasiones feliciter erumpebat. Erat in Calcinato vico Cæsar Feramusca cum equitibus incuriosè, vt plerunque fit ex recenti victoria, moram trahens, confisus scilicet oppidanorum fidei, & viribus suis. Hunc Calcinatenses nequaquam dilata perfidia, vt ociosè & negligenter consedebat, Cremensibus renunciant: pollicenturq; si eò Rentius equitum turmam quàm occultè transmittat, fore vt Cæsar cum omnibus equitibus suis sine vulnere in potestatem deueniat. Rentius haud moratus in ea facultate opprimendi eius hostis, qui nuper ad Bergomum cladem intulerat, de secunda vigilia cum delecta equitum manu Marcellum emittit. Is vt compositum à Calcinatensibus fuerat, ex improuiso oppidum occupat, et ad contubernia militum contendit. Cæsar tumultu audito, ac cæteri equites è stratis semisomnes, dum correptis armis frustra defensionem parãt, vinciuntur, & Cremam perducuntur. Marcellus autem haud multum ea re gesta lætatus, quum inter obluctantes veteranos, qui strictis gladijs ne caperentur resistebãt, lethale vulnus in pede accepisset, paulo post Cremæ interijt. Paucis inde diebus, quum propius Cremam accessum esset, Sfortiani excursionibus, & contra eruptionibus Cremẽses ex occasione frumentandi, sæpius equestri prælio decertarunt. Enimuerò frequentes eius regionis vici & castella direptionibus opportuna, labantibus nunc huc, nunc illuc incolarum studijs, materiam quotidiani certaminis præbebant. Siquidem tueri partium opes, aduersarijs calamitates inferre, & mutuis accessibus, vt ex Fortuna varios belli euentus rerum commutatio sequebatur, aut præstò adesse, aut vim insultantium sustinere necesse erat. Fortè ab Syluio, M. Antonius Philetinus et Baptista Pisinsanctes equitum præfecti, ad Vmbrianum vicum nõ longè ab Crema excurrere iussi, magnam ex hostilib. pagis omnis generis prædam ceperant: iamque eam carris impositam, in pacatum propè aduexerant: quum Rentiani ne tantam socij atque amici Veneti nominis contumeliam detrimentumq; acciperent præsidiariorum incuria viderentur, erumpunt: ac breui confecto itinere, Pisinsanctem agminis coactorem, eiusque leuis armaturæ equites magna vi à tergo adoriuntur. Pisinsanctes conuerso agmine irruentes sustinet, primosq; repellit: mox maiore mole ingruentibus Rentianis (aliæ etenim atque aliæ equitum turmæ ab Crema submittebãtur) recipere sese equites iubet. Philetinum de multitudine hostium certiorem facit, hortaturque, vt quàm maturè coacta præda cum plaustris, et graui armatura citatiore itinere antecedat: se interea hostes retardaturum, ac mox saluti equorum velocitate consulturum. Philetinus adhęc, vt erat magni vir animi atque audaciæ singularis, se non prius quàm hostium faciem uideat, aut loco moturum,

turum, aut arrepturum iter quod fugæ simile videatur respondit: atque ita aduentante hoste, noui decoris cupidus, quod nuper eum Syluius alæ cataphractorum præfecerat, cohortatus equites ne opinionē ducis fallerent, in proruentes infestis hastis incurrit: quo impulsu turbauit primos atq; disiecit. Verum quum equitũ numero longe inferior esset, Marianusq; & Tullius hostium duces id conspicati, circumfusis vndiq; turmis paucos inuaderēt, cœpit temeritatis sentire incommodum, atq; acrius vt euaderet colluctari: sed Pisinsancte prælio excedente, & suis varia sorte pugnantibus, ipse frustra propria virtute contendens, suffosso equo capitur: deductusq; ad Rentium, vt erat grauiter vulneratus, Cremę moritur. Nec multo pòst haud absimili casu Tullius, qui in præfectura equitũ Marcello successerat, frumētatũ ad Abduam vsq; progressus, cũ Sfortianis fines Laudensium tutantib. manus conseruit: vbi ipse, vt erat manu promptus, in nouissimo suorum agmine depugnans, iam præmissa præda interficitur. Ita tres magnæ indolis atq; virtutis Romani iuuenes, Marcellus, Philetinus, & Tullius egregie fato functi paucorũ dierum spatio perierunt. Obsideri demum Crema arctius cœpta: eruptionesq; Rentianorum aliquãto attentius quàm antea factum fuerat, vi arteq; prohibitæ. Nanque Prosper Columna ad Maximilianum venerat: assentienteq; Ferdinando Rege, Dux Sfortianarũ copiarum declaratus, cum equitatu veterano, Hispanorumq; cohortibus quatuor Cremam accelerat. Genus obsidionis tale instituebatur, vt ex omnib. copijs bina castra facerent. Syluius ab ea parte qua Crema Laudem Pompeiam atque Abduam spectat, quam latè longeq; porrectis munitionibus: Prosper verò diuersa in parte ab Syluianis operibus, ad fanum sancti Bernardini, Trauaconæ paludis interiectu, omnem frumentandi erumpendiq; facultatem hostibus adimerent: & aliunde comportari in vrbem commeatus vigilijs stationibusq; dispositis prohiberent. Eiusdem anni Vere primo legati Emanuelis regis Lusitaniæ Romam venerunt, tulereq; Leoni pontifici è victorijs Indicis dona magnifica, Elephantē ab multis seculis Romę non visum animal, Leænámque, & diuini cultus vestes innumerabilib. margaritis exornatas: in quibus operosis artificum texturis pictę acu diuinarũ rerum imagines visebantur. Erat legationis princeps Tristanus Cunnius, vir triumphalib. insignibus & rerum in India gestarum gloria clarus. Is multa de gentiũ moribus, vbertate soli, natura ac vastitate maris, & de antarcticæ plagæ syderibus memorabat. Enimuerò paucis ante annis, iubente eodem Emanuele, Lusitani insana nauigatione Atlanticum, Fortunatasq; insulas prętereuecti, promontorijs Praxio et Bonę spei superatis, Aethiopicum littus adiuerāt: gentes subegerant: Rubri maris ac Persici sinus angustias superarant. In Carmania atq; India bello victis regibus Cannanoræ, Cucini, & Calecuthę, celeberrimis emporijs exercendę mercaturę sedes arcesq; posuerant. Proximè verò, quum nouorũ ducum aduentu aucta esset classis, vltimos Indiæ orbisq; terminos sibi proposuerunt: atq; ita felici ausu eadem ducti peritia nauigãdi, ab Calecutha præter Indum ac Gangem fluuios ad auream Chersonesum peruenerunt: vbi regem Malachæ armis defensionē parantem tormentorũ nouitate absterritum, ac prælio victum, tributarium fecerunt. Ab alia quoq; parte Indorum classibus sępe deletis, custoditisque Erithræi faucibus, ac sinus Arabici nauigatione Aegyptijs mercatorib. interclusa, Indi maris Imperium tenuerunt. At hisdem fermè diebus, Liuianus, qui Patauij post cladem acceptam reparandis copijs intentus, satis amplam militum

manum in speciē iusti exercitus coegerat, quum tota hyeme in hybernis quiēuisset, ad recuperandum Forolivium se convertit. Enimuerò Germani, duce Christophoro Francapane, iam antea pulsis ab Marano Venetis, cuncta quæ ab ora maris ad Oppitergionos montes, & ad superiora Carnorũ vergunt, vsq; ad Liquentiam flumen, in potestatem redegerant, præter vnum omnino oppidum nomine Osophum, quod per se asperitate loci atque incolarum studio munitum, Hieronymus Sauornianus cum equitib. sagittarijs tuebatur. Id quũ Christophorus sibi totis viribus oppugnandum proposuisset: & collectis circiter duobus milibus peditum, & septingentis equitibus, in quibus Germani plerią; nobiles euocati, & prętoriani Cæsaris erant, eò cum omni tormentorũ apparatu contendissent, causa fuit Liuiano celerius quàm constituerat mouendi ex hybernis. Siquidem in eo afflictæ rei Venetæ statu, quum omnia ad defectionem spectarent, occurrendum erat victori hosti: qui haud dubiè, si Osophum caperetur, ad inuadenda vlteriora Venetię maiorem facultatem esset habiturus. Igitur Liuianus sedentibus ad Aieste & ad Montagnanam Hispanis, è Patauio cum amplius mille & ducentis vtriusq; armaturę equitibus Taruisiũ versus mouet. Ibi falcones sex, et cohortem vnam expediti militis ex Taruisino præsidio cæteris copijs adiungit: indeq; perpetuo cursu, quòd in prǽsentiam celeritate opus erat Concianum ac mox Sicillum petit. Erant Sicilli prǽsidio Veneti equites fermè ducenti, qui cum Germanis apud Portumnouũ hybernantibus, ex occasione pabulandi, quotidie leuia certamina committebant. Hos Liuianus excurrere in conspectum hostilis oppidi, ac elicere omnibus artibus ad pugnam Germanos iubet. Cæterùm præcurrentibus Malatesta Baleonum Pauli filium acerrimum iuuenem cum cataphractis submittit. Nec fefellêre opinionem Germani: nanq; è mœnibus conspicati hostium equites, ex consuetudine superiorum certaminum properè equos conscendunt: ac patenti porta euecti in concursantes impetum faciunt. Contrà Veneti proprio consilio conuersi in fugam, quum longius incautos abduxissent, adessetque subsidiarius eques, continuò obuertunt sese, impetum proruentium excipiunt, & pugnam instaurant. Malatesta insigni equo in primam aciem prouectus, Ricianũ Germanorum ducem antè alios egregiè decertantem singulari certamine aggreditur: coniectoq; post mutuos ictus per cassidem in aduersum os gladio, vulneratum ab æquo deturbat & capit: cæteri amisso duce, celeri fuga, amplius triginta suorum interfectis aut captis, in Portumnouum se recipiunt. Eos cum omnibus copijs Liuianus ad portas vsq; persecutus oppido includit: ac simul productis tormentis, ne respirandi victis vel minimum quidem tempus relinqueretur, imparatos oppugnat. Ita incredibili militum studio, cõtinuata per diem ac noctē oppugnatione, iam fessis defensoribus, quà murus vetustate debilior vi tormentorum collapsus, ingressum præbebat, oppidum intrat: ac paucis in tumultu occisis, comprehensoq; prǽsidio, diripit atq; eadem fortuna vsus, arce potitur. Paucarum demum horarum quiete militibus data, castra mouet, & superato Tiliauento flumine, ad oppidum Sancti Danielis proficiscitur. Inde Nicolaum Vendraminum cum Epirotis, & Bernardinum Antiniolam cum sagittarijs ad deterrendum ab incœpto Francapanem, Osophum præcurrere iubet. Verùm is paulo antè, quum id oppidum abruptis rupibus impositum, quod summa fide atq; virtute Hieronymi defenderetur, frustra ab se oppugnari perspiceret, simul ac de aduerso prǽlio equestri, et de Liuiani aduentu certior factus,

factus, soluta obsidione ad Ventionum supra Natisonem fluuium iter facere cœperat. Veneti nouissimum abeuntium agmen velocitate equorum consecuti in tergo cædem & tumultum maximum ediderunt: conanteq; Christophoro explicare aciem, & prælium iniquo in loco committere, conturbata extrema acie, vltimos quoque equitum multitudine sagittariorum circumuentos fuderūt. In ea rerum asperitate Christophorus, quum milites vniuersas hostiū copias adesse putarent, & propterea quod angusto in loco res erat, vbique trepidaretur, relictis maioribus tormentis ac compluribus suorum amissis, ipse vulneratus per abruptos calles in montana se recipit: neque vlla re magis quam celeritate & locorum notitia vsus, salutis discrimen euasit. Nanque premente in tergis Liuiano, Sauornianus cum expedita clientium & montanorum manu ab Osopho transuersis tramitibus, ad occupandas viarum angustias contenderat: cuius aduentu, quod peritus locorum vndiq; infesta arma fugientibus intulisset, dissipato cæsoque Germanorum agmine, tormenta octo muralia capta sunt. Ea vero Hieronymus perduxit Venetias: & vt essent victoriæ monumētum, in naualia intulit, ita gratias agente Senatu, vt ab insigni fide virtuteque, commendante Luca Trono, celebratus, præmia meruerit: scilicet, vt Osophi commeantium è Germania mercium perpetua statio cum vectigali, immunitateque incolarum statueretur: & præsidio (quod egregiè se defendisset) virtutis ergo perpetua stipendia prouenirent. His rebus gestis Liuianus cuncta ea oppida, quæ metu aut vi ad Germanos defecerant, in fidem recepit, præter Goriciam atq; Gradiscam: ad quæ eodem secundo rerum cursu cum omnibus copijs ferebatur, vt præsentis fortunæ periculum faceret, nisi Hispani cognita eius profectione, motis properè castris, vt intercluso itinere eum reditu, & Patauinis mœnibus prohiberent, in maxima spe gerendarum rerum è Foroiulio reuocassent. Effuderant enim se per Patauinum agrum, & intactas superiore hyeme possessiones impunè populabantur. Sed vix dum Liuianus Patauiū redierat, quum Francapanis, dum armandis agrestibus & suscitandis ad renouandum bellum populis, per Altinatium fines & saltuosa Carnorum volitaret, præcipitatus in insidias à Ioanne Vetturio, qui cum Epirotis ea pariter saxa circuibat, captus est: suoque & alieno cruore perfusus (multum enim vir lacertosus atque terribilis, ne viuus in potestatem hostium veniret, repugnarat) Venetias perductus, teterrimo carcere includitur. Gratias Senatus Vetturio egit, quod eum hominem cepisset, qui supra belli causam, Veneto nomini infensissimus, per quinq; annos, positis nunquam armis, Venetorum partes oppugnasset, inhumanamq; crudelitatem in captiuos exercuisset. Nam quibusdā oculos eruerat, alijs amputauerat manus, aut aures absciderat: videbaturq; is, si pacis vnquā mentio fieret, æquiores conditiones allaturus: quoniam Gurcensis cardinalis, sororem ei in matrimonium collocarat: & Cæsar fideli eius semper atque fortissima opera vsus, calamitosi viri rationem habituri videbantur. Sed Vetturius haud diu ea re bene gesta lætatus, cum in explorato itinere per impedita regionis euagaretur, cum ala suorum equitū à Cæsarianis captus est, resq; postea in Foroiulio aliquanto quietiores fuere. Sed paulò post ad Cittadellam agri Vicentini, longè plures Venetorum equites, quàm ipsi ex Cæsarianis ad Portumnouum ceperant, ab Hispanis oppressi sunt. Præmiserat enim Liuianus supra Vicentiam, Bernardinum Antiniolam cum trecentis equitib. ad tuendā ea præsertim oppida, quæ vagantibus Hispanis maximè opportuna

iniuriæ videbantur. Erat id genus præsidij incertum & vagum: nam quicquid camporum & collium inter Basianum, Citadellam atq; Marostitam interiacet, interdiu circumducto equitatu percurrebatur: cæterùm noctu ad vnum trium oppidorum equites se recipiebant. Quibus de causis, quum improuisi omnibus horis, ac omnibus in locis occurrerēt, nulla nisi bene valida hostium manus, aut in pagis tutò consistere, aut ex priore consuetudine, paulo liberius prædatum ire audebat. Verùm eæ rerum difficultates paulo pòst breui negotio sublatę. Nanque Cardonius multum antea in eos equites intentus, vt pabulatoribus suis pacatum agrum redderet, circum emissis speculatoribus, occasionem opprimendi hostis inuenit. Fortè enim ab excursione Citadellam se receperat cum equitibus Antiniola, vt eo in oppido ex quotidiana consuetudine pernoctaret. Id cum properè nunciatum esset, Cardonius nequaquam moratus, deposcente Piscario, omnem leuem armaturam expedire arma, atque equos ascendere iubet, & supra quingentos ex omnibus cohortibus lectissimos pedites ita adiungit, vt accelerandi itineris causa, singuli equites post sese singulos eodem equo consessores pedites aduherent. Piscario autem præcipit, vt cum ea manu Citadellam contendat, vtatur noctis beneficio, & ne quod effugium pateat hosti, sine tumultu portas dispositis stationibus obseruet. Ipse verò cum tormētis & maiore parte exercitus iustis passibus, atq; hisdem vestigijs Piscarium subsecutus, eò proficiscitur. Antiniola qui nihil minus quàm Cardonium, quē eo ipso die ad vetera castra sedere per exploratores cognouerat, aut moturum inde, aut educto exercitu ad se opprimendum tanta celeritate conuolaturum putauerat, postquam ab excubijs conclamatum est adesse hostes, tuba signum proponit, quo moneantur milites, vt equos insternant, atq; arma capiant. Verùm antequam milites è contubernijs repentino metu exciti ad signa quæ in foro erant, coirent, iam oppidum corona cinctum erat. Tum verò Antiniola dux impiger eruptione facta, in hostes inuehitur, impetum irruentis Piscarius per sclopettarios egregiè sustinet, confosso cadenteq; equo in pedes desilit, compulsisque intra portam hostibus muro tormenta admouet. Nec mora, patefacto angusto aditu, Hispani vi facta irrumpere conantur. Veneti equites acerrimè propugnant, Ferdinandumq; Nigrum eximię virtutis centurionem interficiunt. Dum eo modo contenditur, atq; hostes distinentur, Piscarius ad aduersam oppidi partē scalas ferri, apponiq; imperat, ipseq; inter primos murum conscendit: hortatur Romerium signiferū, vt saltu intro audacter se deijciat. hunc perfracta coxa ex casu ægrè se erigentem, Mancius summę fortitudinis centurio subsequitur. Tum verò alij atq; alij per lanceas se deijciunt, oppidoq; nemine ab ea parte defendente, potiuntur. Itaq; Antiniola vndique circumuentus vulneratur, & capitur: oppidumq; multis equis multaq; diuite præda repletū ab Hispanis diripitur. Antiniola verò (quòd erat ex sorore Liuiani genitus) reliquis ferè omnibus dimissis, honesta in custodia seruatus est. Ad Veronam autē Malatesta Baleonus nō multos pòst dies incōmodum Citadellæ acceptum aliqua ex parte sarciuit. Is enim per montana delatus in agrū Veronensem, nō longè à vico sancti Martini delectos singulari pernicitate Epirotas equites præmisit, qui in suburbanas villas excurrerent, et proxima quęque mœnibus, tumultu per agros excitato popularētur: ratus, sicuti prospero euētu ad Portumnouū acciderat, præsidiarios eruptione sese in temere prouectos Epirotas effusuros, & bene gerendę rei occasionē præbituros. Nec eum fefellit

fellit opinio: nanq; vt primũ adesse hostes agrestium clamore & fuga nunciatũ est, moxq; è mœnibus in proxima volitantes, ac omnis pecoris abigentes prædam cernerẽtur: Cęsariani nulla interposita dubitatione quin erumperent, & in primis Succarus iuuenta & robore viriũ ferox, patefacta porta in hostes citatis equis impetũ faciunt. Epirotę quo magis insidię tegerentur, conglobati primo terga vertere, pecus et farcinas prę se agere, ac demũ simulare se numero hostiũ territos, & passim deserere prędam. At Succarus, vt primo congressu recuperatam maximã prędæ partem, atq; hostes loco pulsos pleniore cursu regredi videt, conuersus ad suos, Patiemúrne, inquit, semper hoc fugacissimũ hostium genus pro portis impunè latrocinari? Quin fessos recentibus equis insequimur, & temeritatis pœnas dare cogimus? Hæc dicentem atq; acrius incitãtem equum plures varij generis equites insecuti, dum in nouissimo fugientiũ agmine multum cursu vulneribusq; contendissent, in insidias pręcipitantur. Malatesta enim qui ex composito in caua valle tectus arborib. instructos equites cõtinebat, dato repente signo per transuersum in patentẽ viam prosilijt: atq; ardẽtius euectos hostes à tergo adortus, nouam aciẽ interclusis ostendit. Cæsariani vndiq; circumuenti, dum facto cuneo perrumpere in proximũ campũ contendunt, ab circumfusis opprimuntur. Ex Pontificijs, Tiberius Galesius equitum pręfectus hasta transfixus cadit. Ascanius Romanus Columnię alę vexillifer, et Succarus ipse, & Gothifredus Calcarius Veronensis prętoriæ cohortis præfectus, capiuntur. Hos cùm Malatesta cũ alijs captiuis in castra perduxisset, Liuianus Ascanio & Succaro comiter appellatis, Gothifredũ multis verborũ contumelijs affectum frustra deprecante Malatesta, è vestigio necari iussit: quoniam quũ sermo de Liuiano incidebat, petulantius obloqui, & sine pręfatione honoris, pusillã eum & gibberosam beluam appellare consueuerat. Accessit quoque ad maturandum supplicium, quòd partium Cęsarianarum caput erat: & multùm manu consilioque ne Venetus vrbe reciperetur, obstiterat: quum per varias bellorum occasiones multi è ciuibus tædio præsentium rerum atque hybernorum incommodis fatigati, à Cæsare sese totos alienassent. Succarum autem tanto in honore apud se habuit, vt eum quod est inuiolabilis amicitiæ sacramentum, his sacris adhibuerit, quibus lustrico die Liuium Septimum nuper ex sorore Baleoni susceptum baptismate abluit. Ea res solenni ritu & maioribus cæremonijs celebrata est: siquidem in ripa profluentis Medoaci, armatus & diuisus exercitus tanquam aduersæ acies in simulachrum iustæ pugnæ præpilatis hastis concurrit: displosaque puncto temporis tormenta omnia in lætitiæ signum, tanto armorum fragore et clamore militum, vt præteruolantes aues exanimatæ ceciderint. At Rentius qui Cremæ cũcta obsidionis mala singulari constantia perpessus totum æstatis tempus extraxerat, videbatur ob pestilentiam Fortunæ cessurus, quæ, vulgata passim per milites ac oppidanos cõtagione, multisq; hominum milibus ea lue absumptis, in eius quoq; prętoriũ irrepserat. Sed mitescente iã cęlo, et quũ iam rari essent in quos ea vis grassaretur, omni diligẽtia remedijs cõparatis, pristinas animi vires recipere, ac redire in antiquã spem sustinendæ obsidionis cœpit: his maximè de causis, quòd conniuente ad hæc Pontifice, à Placentia commeatus liberè supportabantur: neque id omnino paucitate militum prohibere poterant Prosper & Syluius. Cremensis autem obsidionis impediendæ negotium susceperat Nicolaus Scotus, & cum eo multi eiusdem factionis Maximiliano Sfortiæ infensi: quod

animo proposuerant propinquitate regionis atque notitia itinerum summa facilitate consequebantur. Erant qui existimarent, Pontificem harum rerum esse authorem, qui haud dissimulanter distineri attenuarique eo bello Maximilianum volebat: ne si Crema potiretur, bello vacuus in eodem victoriæ cursu Placentiam Parmamque reciperet. Cui vni curæ Heluetios quoque animum intendere, nec per occasionem, quin eas vrbes repeterent; postquam legationib. id frustra tentauerant, vllam moram facturos apparebat. Igitur ob eas res obsessi, auctis animis bona spe compleri: in Syluianis verò castris refrigere obsidionis apparatus, remissa corruptaque omnia esse. Enimuerò quum stipendia minime procederent, & seueritate Posperi ab rapinis milites absterrerentur, multi deiecti spe prædæ, quòd Cremam expugnari posse desperabant, alij occultè dilabi, alij oppressi ære alieno atque omnium rerum inopia, equos vendere, alij victi diuturnitate quotidiani laboris missionem petere. Syluius verò singulos complexus, deprecari ne postquàm ad laborum finem peruentum esset, discedere vellent ab se duce, ab semicapta vrbe, ab his deniq; munitionibus quas tanto studio laboreque perfecissent: affore breui, qui ab Mediolano pecuniam afferant, stipendumque persoluant. Sed postquam super ea re sępe ad Maximilianum frustra scripserat, apud Prosperum demum legatumque principis agere, ac obtestari se deserturũ eas munitiones: aut si coactus eo in loco permaneat, ni confestim copijs pecuniaque iuuetur, aliquod lethale vulnus accepturum. Hæc & si sanis auribus accipiebantur, attamen quoniam fama erat, Syluium, alioqui nobilem strenuumque virum paulo illiberalius quæstui vacare, & milites stipendijs suis fraudare, nihil quod vsui esset, ab Mediolano submittebatur. Verùm, vt postea cognitum est, Maximilianus longè altiore consilio negligentiam simulabat: patiebaturque bellum incuriosius geri, quoniam Cęsar, si Crema caperetur, aliena pecunia, alienoque etiam periculo partam, eodem iure quo Brixia & Bergomum tenebantur, acquiri sibi volebat: atque adijci veteri imperio, quod Abdua flumine finiretur: quæ res haud mediocrem Maximiliano formidinem intenderat. Is enim rerum suarum sollicitus, hostem Venetum viribus attenuatum imperio suo finitimum esse malebat, quàm amicũ Cæsarem in Italia eò potentiæ efferri, quæ mox sibi formidini atque exitio foret. Siquidem constabat Cæsarem pulsis ab Italia Gallis, quum Maximilianum in Insubres è Germania properantem ab itinere ad Constantiam retinuisset, cogitasse de tradendo Insubriæ imperio Carolo nepoti: traditurumque fuisse, nisi Heluetij & Iulius pontifex, ad quorum dignitatem pertinebat potiri rerum Sfortianos, apertè conatibus eius obstitissent. Igitur dum peruersis consilijs Sfortiani bellum gerunt, Rentius nactus occasionem inuadendi hostis parat sulphureos ignes, quos ligneis tubis tripedalibus atque ollis testaceis incluserat, quorum formam rationemque tradidimus in memorabili oppugnatione Rhauennæ. Sebasto autem Narniensi imperat, Andręęque Matritio pręfectis, vt cohortes instructas sub signis de prima vigilia ad portam ducant, ibiq; signum profectionis expectent. Erant duo omnino aditus quibus adoriri Syluiana castra poterant, ab læua vbi latior campus & via publica quæ ad Vmbrianum ducit, difficilem habebant oppugnationem: quoniam ab ea parte Syluius firmissimas munitiones erexerat, ac locis idoneis tormenta & perpetuas militum stationes imposuerat: ab dextra autem nec fossam nec vallo, sed segni tantum custodia muniebantur, quòd iuxta erat palus limosis atque

perpe-

atq; perpetuis aquis fœda & inaccessibilis. ab fossa etenim quæ ab incolis Trauaconia appellatur, vitio interrupti aggeris magna vis aquæ in subiectam planiciem effundebatur. Ab hac parte Rentius, quòd nihil tale expectaturos hostes intelligebat, audendum esse ratus, pontibus per noctem palude constrata, omnes pedites traijcit. Ipse verò, vt suis, si quid durius accideret, subsidio esse posset, cum equitibus idoneo in loco constitit. Cæterùm Sebastus atq; Matritius edocti ab duce quid fieri vellet, traductis cohortibus maximo cum silẽtio, sub teli iactum ad castra hostium cõtendunt. Ibi signiferis subsistere iussis, prægressi ipsi militum agmen noctis tenebris tecti ad Syluianos vigiles suspenso gradu perueniunt. Eos tanquam socij essent ex Syluianis exploratorib. demissa voce lenique sibilo deceptos, ac serò tesseram postulantes truncant, confestimque vocatis ad se cohortibus delati ad castra, ignes quos parauerant in semisopitam stationem, & in proxima tabernacula militum iaculantur. Ita puncto temporis omnib. fermè tuguriolis incensis, quàm latè relucens flamma fœdam militum, æquorum trepidationem & fugam, qualem in nocturno metu oriri necesse erat, & armatam hostium aciem irruentem ostendit.. Heluetij qui ex prima cohorte ducenti fermè aderant, quanquam ab somno attoniti, & turbati incendio aspectuque hostium satis pro disciplina solitaque virtute conferti irrumpentes excipiunt, aduentuque Syluij, qui arrepto scuto per ignes & semiambustorum equorum fugam, inermiumq; militum tumultum cum familiaribus aduolauerat, impetus hostium aliquantum repressus. Sed quum tubi formidabilem vomentes ignem, atque ollæ cum exitiabili flamma intortæ ab Venetis per turmas expedientesq; arma milites volitarent, tanta consecuta est omnium trepidatio, vt dissipatis ordinibus, ac neglecto ducis imperio, nemo consistere auderet, sed protinus euitatis incendijs saluti fuga consuleret. Ita in confusos consternatosq; illati Veneti occiso Pettero Heluetiorum duce, & Florabraccio Stipiciano equitum præfecto, castra occupant, tormenta, quę per tumultum à Syluianis displodi non potuerant, in fugientes conuertunt, & cum ingenti equorum atq; hominum præda satis magna hostium cęde edita, in oppidum reuertuntur. At Prosper qui mille & quingentos amplius passus inde aberat, quanquã ex incendio castrorum tormentorumq; boatu, haud incertus erat, versari in maximo discrimine Syluium, siue is hostilis vel fortuitus ignis foret, nihilominus nocturna prælia non esse tentanda existimans, neq; temerè exeundum, vt sera remedia perditis iam rebus afferrentur, cauto magis quam nobili consilio armatus suis munitionibus se continuit. Syluius verò è medijs hostibus flammisque conscenso, quem sors obtulerat equo degeneri, incolumis Laudem se recepit. Ea clade hostili illata, Gremenses quum ab magna rerũ omnium inopia in eo successu victorię subleuarentur, nõ tantùm liberati obsidione, sed obsessuri vltrò Prosperi castra commutata belli ratione videbantur.

Eodem quoque tempore Liuianus animo agitans, quibus maximè consilijs æque artibus acceptas clades vlcisceretur, Hispanos qui secundum Athesim æstiua habebant, adoriri constituit: neque id tamen aperta vi, quòd exercitui ex nouis delectibus refecto minus fidebat, tentandum sibi arbitrabatur. Erat quatuor in partes diductus Hispanorum exercitus: apud Lendenariam vicum Piscarius cum tribus milibus peditum: ad Rodigium Garcias Manricus cum ducentis amplius equitibus cataphractis: alia verò equitum ac peditum manus apud Bastiam pagũ agebant. plures etiam ad sui præsidium Cardonius Veronã

adduxerat, quòd tunc fortè à Cæſarianis de belli ſumma Veronæ concilium habebatur. Igitur Liuianus vt hoſtium ſpeculatores falleret, aliud ſimulando, quàm quod ſibi occultè atque celeriter perficiendum propoſuerat, edicit, vt de prima vigilia omnes armati paratique ad profectionem ad ſigna conueniant. Interim quo magis conſilium tegeretur, aliquot tormenta addito præſidio ad Anaxum flumen (id hodie Piaua eſt) via Taruiſina aduehi iubet: cæterùm diuerſo itinere intempeſta nocte à Brentellis tertio à Patauio lapide, quo in loco plures dies ſtatiua habuerat, caſtra mouet, & Maroſticam verſus atque Vicentiam, ignaris militibus quò ducerentur, contendit. Demum mutatis ſæpe caſtris per abrupta loca itineraq; autumnalibus pluuijs corrupta, noctu plurimũ iter faciens, cælo etiam ob aſsiduos imbres infenſo, ad Atheſim deflexit. Inde paululum moratus in his munitionibus, quas paucos ante dies, capto ibi Morellione Hiſpano, & præſidiarijs interfectis, Malateſta & Vrſinus occupauerant, conſtructo ex ratibus ponte flumen traiecit. Tum verò Liuianus militib. gratias egit, quod infeſti cæli iniurias & difficillimi itineris aſperitates forti animo toleraſſent: quòd ſingulari celeritate eo perueniſſent, vnde cum maxima præda ac laude eſſent diſceſſuri. Pararent extemplo arma, neq; laſsitudine aut alio corporis incommodo permouerentur: paratam enim eſſe prædam, facilemque victoriam, ſi eadem celeritate, vti ad Portumnouum feliciter egiſſent, & pari propè errore hoſtium vterẽtur. Demum Cardillum virum impigrum quem familiaribus equitibus ſuis pręfecerat, & Malateſtam cum expeditis turmis Rodigium præcurrere, & quoſq; obuios capere ac vincire, ne per illos aliqua aduentus fama ad Hiſpanos deferretur, atque occupare demum portam iubet. Ipſe continuò ſubſecutus triplici acie inſtructa, paratus oppugnare incluſos aut prælio decertare, ſi cognito eius aduentu hoſtes erumperent, ad oppidum pergit, tanta felicitate atq; ſilentio, vt quum ſubiectos mœnibus campos iuſtus teneret exercitus, nemo tamen id ſenſerit, aut viderit. Ea enim erat in oppido rerum tranquillitas, vt Hiſpani, qui nuper audierant Liuianũ ſupra Maroſticam raptare exercitũ, veluti in ſumma quadam ſecuritate ſoluti ocioſiq; ſine cuſtodia, ſine ſtatione in foro eſſent: nam ea fortè die mercatus rerum venalium ab agreſtibus qui è proximis pagis conuenerant, habebatur. Ita Cardillus & Malateſta per quem Liuianus omnia difficilia atque aſpera tentabat, nemine prohibente, citato curſu portam irrumpunt, atq; in forum conuolant. Extemplò turbata ibi omnia, fœminæ agreſtes, oppidani, tumultuari, diffugere, militibus Hiſpanis maximo impedimento eſſe. Tamen milites quanquam repentino periculo exterriti, quòd arma induere, capere haſtas, equóſue conſcendere vndiq; circumuenti non poterant, ſiniſtras ſagis inuoluunt, gladioſq; diſtringunt, ac multis illatis & acceptis vulneribus Cardillum ante alios impigrè pugnantẽ interficiunt. Sed ſuperuentu cohortiũ quas Vrſinus introduxerat, et multitudine equitum oppreſsi obrutiq;, quum virtutẽ irritam ac exitialẽ fore cognoſcerẽt, ſi pertinacius reſiſteretur, gladijs proiectis deditionẽ fecerũt. Ita fortiſsima atque ornatiſsima ala equitum cum ingenti pręda capta, atq; oppidum cum externis etiã mercimonijs, quæ ſors ea die congeſſerat, direptum: Garcias Manricus cum ſigniferis turmarumque pręfectis Venetias perductus & in carcerem conditus eſt. At Piſcarius ſerò de ſuorum fortuna certior factus, quum coactas in vnum copias in hoſtem via Rodigina ducere cœpiſſet, cognouiſſetque non multo poſt Liuianum cum vniuerſo prope exercitu eam rem

confeciſſe

confecisse, erectoq; animo maiora moliri, ab Lendenaria mutato consilio Veronam se recepit. Interea Rentius deletis Syluij copijs, de successu Liuiani per literas edoctus, in ea rerum occasione, suadente legato Veneto, Bergomum contendit: vltroque receptus ab his ciuibus qui semper victi mulctatique pecunia, nec tum quidem a prima fide, vel infelici exitu discesserant, vrbe potitur. Occupato Bergomo, spes quoque recipiendi Brixię Venetis facta est. Nec mora cum duabus cohortibus & turma equitum Bartolomæus Villaclara nobilis Brixianus, cuius forti opera eo bello Veneti vsi fuerant, & cum eo Nicolaus Scotus Brixiam mittuntur, qui ciuium animos tentent, augeantque in maius Rodiginam victoriam, & Bergomatium facti exemplum ad laudem proponant. Verum ij quod virtute & diligentia Aloisij Icardi, qui tunc arcis custos & præsidij præfectus erat, ambiguæ fidei ciues in officio continebantur, irrito incœpto Cremam redierunt. Secundum tamen Bergomatium defectionem, quum Hispanos ferme omnes vndique deletos esse falsis finitimorum rumoribus afferretur, pleriq; sociorum inclinatis ad rebellionem animis, res nouas molituri videbantur. Cæterum Cardonius ab Verona cum valida parte exercitus, et ab Crema Prosper motis propere castris, ad oppugnandum Bergomũ vno tempore conuolarunt. Syluius quoque ab recenti clade reparatis copijs, accitisque è Brigantcis montibus peditum auxilijs, cum apparatu oppugnandæ vrbis Bergomum contendit. At Rentius qui res hostium perditas ac profligatas esse existimans, relicta Crema, Bergomo parum munitæ vrbi ac muro debili, cùm suam tum exercitus salutem temere commiserat, cognito discrimine, parare ea cœpit, quę ad defensionem pertinebant. Concionatusque ad Bergomates, docuit rem nullius esse periculi, modò pristinę fidei memores esse, et iuuare rem Venetam vellent, sicuti antea impigre liberaliterq; fecissent. Scire se propediem affuturũ cum victore exercitu Liuianũ: nec dubitare de victoria: futurum enim esse, vt hostiũ copię, in quibus nihil pręter vana ducum nomina roboris inesset, vna die aut nocte altera deleretur. Ante omnia susceptos hospitio milites alerent, darentq; operam, ne qui temere per vrbem tumultus excitarentur, cętera sibi curę forę. Ita ciuibus alacriter imperata facientibus, suburbana ędificia lugente populo diruit, coactisq; ad opus ex plebe & ex agrestium numero tribus hominum milibus, introrsus ab muro fossam denos pedes latam perducit, omne genus telorũ locis idoneis imponit: & singulis cohortibus secundum vrbanas tribus, certa mœnium spacia defendenda attribuit. Campanas dẽmũ (inuiolatũ ante eam diem, sacri ęris genus) tẽplorum turrib. detrahit, & cõflat: eorumq; metallo vtitur ad fundendas colubrinas. Hęc sicuti impigrè Rentius Bergomatesq; parabant, ita foris egregiè ab tribus ducibus bellum gerebatur. Syluius, cui id negotium demandatum erat, ab ea parte qua superiore anno castra habuerat, mœnia tormentis aggressus: quũ abolendę ignominię auidus, obuiã eundo periculis ingentem mœniũ ruinam edidisset, magis ac magis patefacto aditu, magnam spem irrumpendi Hispanis militibus fecit. Neq; Rentiani per decliuia, ideoq; exposita falconũ ictibus loca, absque magno periculo hiantem maximis passim fenestris murũ ligneis dolijs atq; cespitibus obiectis farcire poterant. Quibus de causis, quum pauor & consternatio ciuium ac militum animos occupasset, Rentius seruandi exercitus, ac dedendę vrbis consilium cepit. apparebat enim eos vix primum hostium impetum toleraturos, Hispanorumque præsertim, qui supra cæteras bellicæ virtutis laudes, scientia

atque artibus expugnandarum vrbium maximè valerent. Eo etiam minore ciuium spe, militumque fiducia, quòd conanti per egregios artifices tormenta conflare, nullum iustæ magnitudinis effingi potuerat, tanquam Dijs iratis, & sua æra in humanam perniciem transfundi vetantibus. Igitur Rentius nullam prælij fortunam periclitatus, sicuti omnium opinione celerius, ita non pro vetere virtutis fama tubicinem emittit, & cum eo idoneos ex numero ciuium & militum, qui deditione cum hostibus agant. Quod vbi in castris vulgatum est, conclamant milites è manibus eripi sibi victoriam: contumeliosèque & ingratè facere duces, quòd se omnium rerum indignos, & militum miserrimos, confectos labore atque vulneribus tenuissimis stipendijs alant: quum verò ad prædam & ad parata belli præmia virtute viam aperuerint, tunc malignis consilijs & fœdis pactionibus faciles expeditasque victorias interpellerent. Seruari eo modo hostes, non deleri, ac foueri bella, non confici, dum priuatis quæstibus duces student, & sanguine militum abutuntur. Ideoque se in posterum dicto audientes non futuros, si in tanta delendi hostis occasione, suis premijs & proposita laude fraudentur. Syluius quoque, quòd eum recentis iniuriæ dolor vehementer incitaret, ad Rentij priuati hostis & opulentæ vrbis excidium ferebatur. Sed contrà differebat Prosper, ab insita moderatione clementiaque Italico præcipuè sanguini parcere, & clades ab agris atque vrbibus auertere solitus. Non enim militum libidini obtemperare duces debere, qui militiæ ad summũ laudis decus aspirent, et a iusta generosi animi probitate famam quærant, latrocinantiumq; militum immanitatem abominentur. Eam enim esse propriæ disciplinæ rationem, vt incruentis, quantum fieri possit, armis victoria petatur: & vrbes ad partę pacis commoda diligentissimè conseruentur, vt inde vberrima militi stipendia cum laude, non spolia immerentibus populis, aut altaribus et fanis cum nefario scelere detracta proueniant. Itaque sibi videri cum Rentiò Bergomatibusque de deditione perquàm maturè transigendum, proficiscendumque continuò aduersus Liuianum circa Athesim cuncta metu cladibusq; miscentem, quem facilè paludibus implicitum oppressuri sint, si in eum totam belli molem conuertant: opportunè quoque Piscarium iam à Verona descendentem facturum inde negotium hosti, ad non dubiam victoriæ spem: quòd si hæreant, atque oppugnando dubiam prælij fortunam tentent, & incerta certissimis anteponant, accidere posse, vt hinc & illinc elapsam occasionem conquerantur. Quin etiam meminissent se cum strenuo duce, cum valido veteranoq; præsidio, cum pertinacissimis ciuibus ex iniquo loco dimicaturos. Quòd si id Fortuna tribuat, vt paruo detrimento victoria paretur, nihil certè deuictis hostibus Cæsari præter deletæ vrbis ruinas relinquendum: & quod suorum singulari damno incommodoq; accidet, ditati præda milites à signis sine missione aliò atque aliò dilapsuros. At vrbe incolumi sperari inde certa stipendia, quibus milites in officio continerent: permansurosque demum in perpetua fide Bergomates, si eo clementiæ beneficio deuincirentur. Huic tutæ mitiorique sententiæ Cardonius facilè assentit, & Bergomatibus ex merito de fortunis ac vita desperantibus incolumitas datur. Rentius verò cum præsidio (erant ij ad quatuor milia equitum ac peditum) sine tuba, sine tympano Cremam redire permittitur, ea conditione, vt quantum ad rem Cremensem pertineret, trium mensium induciæ forent: atque ita Bergomates mulctati pecunia, leuitatis suæ pœnas dederunt. His rebus confectis Cardonius & Prosper stipendium militi persol-

persoluunt:& cum expedita parte exercitus, sicuti animo proposuerant, ad Liuianum qui tunc ad Alieniacum castra habebat, quàm maximè possunt iustis itineribus proficiscuntur. Eodem quoque vsi consilio Piscarius & Alarco, eductis Verona copijs ad Montem Silicem iam peruenerant, atque idoneo in loco vltra Athesim castra posuerant: rati Liuianum è Rodigio atque Alieniaco in vetera castra redeuntem, à proposito itinere auerti atque intercludi posse, vel necessitate itineris in proximas regressum paludes expugnatum iri ab ipsa locorum iniquitate. Sed Liuianus haud ignarus rerum quæ ad Bergomum infelicem exitum habuerũt, iudicans Cardonium & Prosperum nullam moram facturos, quin celeriter ad se opprimendum per Cremonensem agrum et Mantuanum conuolarent, ne sibi cum duobus exercitibus res foret, in pacatum excogitato nouo itinere se recepit. Tormentis enim ac totius exercitus impedimẽtis ratibus impositis, quæ secundo amne Athesi in Hadriaticum deueherentur, ipse cõtinentes ac difficillimas paludes ingressus, quà nunquam antea exercitus ductus fuerat, ad Caput aggeris maritimum vicum nõ longè à Clodia fossa, præter hostium atq; accolarum opinionem, incolumem reduxit exercitum. Nec multò pòst Maximilianus Sfortia Nicolaum Scotum, quem non longè ab Abdua cum equitum & peditum manu auxilio Bergomatibus venientem pauci Heluetij in itinere ceperant, capitali supplicio affecit. Erat is propter bellicam virtutem maioribus suis dignus, sed qui lingua immodicus, dum Maximilianum insolenter carpit, malè principum vires superbo præcipitique ingenio metiretur. Sub idem tempus Galli, qui reliqui omnium in Italia apud Genuam in arce Phari, tunc maximè terra marique obsidebantur, deditionem fecerunt. Verùm quum per viginti septem menses, quibus egregiè obsessi omnes rerum asperitates tolerauerant, sępe varij et memorabiles casus acciderant, non prætermittendum videtur, quod dignum memoria existimauimus. Soluerat à Nicæa Prouinciæ Ludouici Regis iussu vir Dalmata, rei maritimæ assuetus, cum nauigio iustæ magnitudinis omnis genere commeatus onusto, eo consilio, vt suis ad Phari arcem multarum rerum inopia laborãtibus opem ferret, quod duobus minoribus ante nauigijs felici nauigatione contigerat. Is pręteruectus superiorem Ligurię oram, imprudentibus his, qui cum expedita classe ea maria custodiebant, rapidum ex alto nactus Aphricũ conuersis velis Pharum tenuit, atque arcis scopulo appulsus, obsessis quibus attineretur, rudentes dedit, & anchoras iecit, tanta Gallorum lætitia, quanta necesse erat in summa rei frumentariæ desperatione. Nec ligustica classis quæ in statione erat, quanquam ex itinere prætereuntem tormentis peteret, contra ventorum vim eius impetum prohibere potuit. Itaque Galli nautæ in proximum littus exponere partem commeatus iam cœperãt cum maximo dolore populi Genuensis, qui ad mare effusus, & speculas & littoris spatia compleuerat, gemens frendensq; impotenti ira, quòd tot mensium diligentiam & operam ac paratum laboris, & industriæ fructum puncto temporis amisissent. Cæterùm Emanuel Caballus inter Ligures rei naualis peritissimus conuersus ad multitudinem: hodiernum, inquit, negocium occasionis est atque virtutis, non irarum vel intempestiui quæstus. Quare macti virtute iuuenes, qui tantum dedecoris animo atq; oculis sustinere non potestis, mecum hanc nauem statim conscendite: & si vnquam pro gloria dimicastis, nunc maximè ad retinendam naualis disciplinę existimationẽ, patriæ ac ciuibus fortissimam operam præstate. Nec mora, scan-

dentem onerariam nauem trecenti fermè iuuenes, duce Andrea Auria viro impigro, secuti sunt, nihil miserabile mortis genus horrentes, quum haud dubiè obuiam hostium tormentis eundum esse intrepidis animis reputarent. Emanuel summa celeritate explicatis armamētis statione egressus, modico in altum capto circuitu, quo aura plenius vela inflaret, secundissimi venti beneficio recta ad hostium nauem contendit: nihilque territus crebris pilarum ictibus, quibus continēter ab arce petebatur, iniecto statim harpagone in eam primus insilijt: & præcisis rudentibus, quibus propugnaculo arcis alligabatur, momento temporis auulsam in altum abripuit, tanta arte atque peritia inter scopulos hostileque nauigium directa prora, vt quod propositi erat in maximo periculo, & nauem excluserit, & abrasis scopulis paratum naufragium euitarit. Interiere tamen aliqui tormentis dilacerati, & Andreas ea incidentiū pilarum procella attonitus, vix post multos dies ad se redijt. Dalmatam verò nauis præfectum, qui in mare se præcipitauerat, vt ad arcis scopulos adnataret, Iustinianus nobilis adolescens per vndas itidem adnatando, euadentem consecutus, crinibus arreptum in proximum littus pertraxit. At Gaballus captiuam trahens nauim, dum extra tormenti iactus in altum eueheretur, facilè ex alta naui in humilem transcendentibus armatis, ad sexaginta Gallos interfecit aut cepit: mox regressus ad classem, summa populi gratulatione suscipitur, donaturque quingentis aureis: præda vero socijs naualibus diuisa. Fuere ad centum vini amphoræ: frumenti & salitæ carnis vis ingens: tormentarij pulueris triginta cadi: prætérea arma omnis generis: signata pecunia in stipendium triplex: vestis multa; & varia id genus, quæ ad soluendam obsessorum inopiam excogitari parariue potuerant. Ea res nō tantum præsentis commeatus certam spem interpellauit, sed in posterum docuit, nihil temerè nauibus committendum aduersus eos hostes, qui in re maritima virtute atque peritia longè alias gentes anteirent. Post id factum, apparuit, Gallos, qui omne cibariorum genus absumpserant, dedituros fuisse arcem, nisi (vt suo loco memorauimus) ante euentum prælij Nouariensis, Adurnij & Flisci eos omnibus necessarijs rebus adiuuissent. Nouissimè verò Octauiano rerum potiente, quum ciues diuturnæ obsidionis tædio atq; incommodis fatigati, nec supremam hostium famem, nec vllam iam temporis moram æquo animo diutius ferrent, nouum oppugnationis genus instituerunt. Vni enim huic curæ maximè erant intenti, vt quandoq; infestissima arx, quam Galli Liguriæ frenum appellabant, in perpetuam spem libertatis expugnata tolleretur. Persuaserat Octauiano atque Senatui Petrus Hetruscus machinator & artifex mirabilium operum, posse facilè excindi arcem, si actis per subiectam rupem cuniculis, immissoque tormentario puluere, exemplo Neapolitanæ arcis, nota certaque ratione sequituri demum intus ignes excitarentur. Verùm quum nec à terra, nec ab aperto mari, vi ac multitudine tormentorum hostilium prohibente, destinatus animo artificis locus adiri tutò posset, summa negotij difficultas ab omnibus proponebatur. Arx enim præciso vndique scopulo imposita, qui porrectus in mare, peninsulæ formam efficit, à continente propter oppositi montis frontem, angustum & abruptum locum habebat, omni iniuriæ tormentorum atque telorum expositum. Quà verò circumfluo mari alluitur, propugnacula erant idoneis in locis erecta, instructaque maioribus colubrinis: quibus conspecta in alto nauigia interuallo etiam viginti stadiorum, è destinato peti poterant: simulque lunata facie patescens portus & ca-

petosa

perosa moles quę in altum excurrens frontem ostendit, adeo infesta reddebantur, vt nec humile quidem nauigium in portu consistere auderet: atque vniuersa classis ad Carinnianum littus, quod obiectu molis tegebatur, suspecta & male fida in statione agere cogeretur. Hac etiam rerum iniquitate proposita, quum humanis artibus locorum asperitates audendo agendoque superari posse existimarent, eodem Hetrusco authore, nauigium ad Pontonis formam ędificant planiore carina latum capaxq́;, & ingentis etiam molis patiens: huius latera cingebantur continenti & perpetua saccorum serie, in queis lanę tomentaque inerant, atque id genus rerum quę molliter cedendo vim tormentorum facile excipere atque eludere consueuerunt. Id noctu ad arcis scopulos impune adigi posse sperabant: quo si peruenirent, quod nullus tormentorum vsus ab alta arce in subiectos foret, pluteis ac modica testudine tectis fossoribus excauari tuto posse suppositam rupem omnium opinione confirmabant. Igitur paratis ad hoc ferramentis fabros imponunt, adduntq́; pręsidio cum delectis militibus Gigantem Corsum singularis animi centurionem. Ratio autem adigendi nauigij hęc vna reperiebatur, si noctu ingentem anchoram lembo aduectam sub arce profundo mergerent, indeq́; ductarium & longissimum funem ad nauigium perducerent, ea spe vt cum versatili machina colligere funem cœpissent, resistente anchora nauigium necessario pertraheretur. Hęc quum imperata atque feliciter perfecta fuissent, & quieto mari intempestaque nocte nauigium adigeretur, Galli in omnes hostium motus excubantes, vtpote qui per suę factionis homines multum antea cognitis eorum consilijs Pontonis aduentum senserant, subito saxa, tormenta atque animos ad id certamen prępararunt. Enimuero, vt postea ab ipsis Gallis cognitum est, summę audacię vrinatores non deerant, qui noctu stationem fallerent, & literas in arcem deferrent. Iam dimidium itineris nauis confecerat, quum Galli extructam in summis propugnaculis ingentem pyram continuo succenderunt: cuius late relucens flamma subiectum mare discussis tenebris illustrauit, tanta claritate vt tormentorum certissimis semper ictibus nauigium peteretur, & penitus transuerberaretur. Quę res omnium animos fregit, quod se noctis tenebris tectos fore, et obiecta remedia omnem eam vim impune latura crediderant: quod secus accidit: nam prima pila adacta in proram, dilaceratis aliquot militibus & fabris, a puppe etiam euasit: secunda pariter & tertia ac quarta innumerabilesq́; alię, horrenda intus strage edita, disiectis miserabiliter humanis artubus, cruore, cadaueribus et desperatione totum nauigium compleuerũt. Ita quum quisque metu mortis ab officio discessisset, nec vlla iam spes salutis consternatis corpore atq; animo relinqueretur, in mare pręcipites desiliunt. Ibi plures scaphis excepti quę ad ferendum auxilium periclitantibus suis aduolauerant: alij vero, in queis fuere Gigas & Hetruscus nantes, oppugnati etiam in vndis multis falconum ictibus, incolumes tamẽ ad littus peruenerunt: nauigium vero quassatum pertusumque varijs in locis, paulo post est demersum. At tunc maxime vsus rerum omnium magister edocuit, nihil validum aduersus vim atque impetum tormentorum humana solertia posse comparari. Inclinante autem ęstate, quum Octauianus summa diligentia, qua Pharus terrestri itinere aditur, dispositis in statione cohortibus, et triplici classe in alto constituta, veluti lunari acie circumiecta maria clausisset, custodes ad deditionem compulit: nanque intolerantia famis Gallorum corpora aduersa valetudo tentauerat: atq; cavis

morbi ingruente autumno, & desperatis vitæ subsidijs, grauissimè grassatura videbatur. His verò conditionibus arce excessum est, vt præsidiarijs stipendiū ab Octauiano populoque Genuensi continuò persolueretur, & sine fraude nauibus Massiliam aduehere ntur. Ita tradita arce et recepto stipendio incolumes in Galliam transportati. Populus verò leuatus tanto onere ac cura, quanquam superis gratias ageret, & plurimum ea victoria lætaretur, omnes tamen cum memoria repeterent, quo dolore, quantaq; pecunia eam arcem impotenti Imperio victoris regis in collum propriosq; humeros erexissent, illam demum captam pauidis etiam animis horrebant. Apparrebatque eam maiores calamitates quandoque allaturam liberæ ciuitati, nisi quàmprimùm veluti excusso seruitutis iugo, fortes atque optimi ciues in memoriam recuperatæ libertatis, tanquam suspectam & exitiabilem excinderent, atque delerent. Vnus quo minus id fieret Octauianus prohibere poterat, quum arma præsidiaque teneret. Sed is magno & liberali animo priuatis ambitionibus publicum decus prætulit, maximoque fauore omnium à fundamentis arcem euertit: aliquanto tamen maiore virtutis indole desiderio ciuium satis fecit, quàm postea dignitati, patriæ atque Italiæ consuluerit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER XIII.

ANNVS qui fuit à partu Virginis millesimus quingentesimus quartusdecimus, vniuersam in primis Italiam cæterasque prouincias, quę proximè bello exarserant, quietissimas habuit: nulla tamen spe futurę pacis: quandoquidem diuturnitate bellorum fessi principes, quum haud dubiè attritæ omnium vires facilè reparari non possent, veluti consensu quodam arma posuerāt, quę mox infensioribus animis resumerent. Adeò acerba inter se odia victi victoresque exercebant: vt veteres controuersias, quibus notas etiam belli caussas in tanta varietate casuum addiderant, finituri minimè viderentur, nisi alterutris nihil reliquum Fortuna faceret, vel vtrique per mutuas clades ad internitionem bellando conciderent. Sed quantum pacata Italia Occidentisq; prouinciæ leuatæ bello videbantur, tantum Septentrio, & magna pars Orientis eo belli incendio deflagrarunt, quòd continenti veluti flamma, à viginti annis vniuersum terrarum orbem peruagatum, & magna imperia, & nobilissimas gentes, cladibus terroreque concusserat. Ortum primò bellum in Pannonia atrocitate sceleris potius nouitateque periculi, quàm rei gestæ successu memorabile. Imperabat tunc Pannonijs Vladislaus Sigismundi Sarmatarum regis frater, Matthiæ Coruino Hunniadis filio, cui successerat, omnino dissimilis.

milis. Nanque Matthias rei militaris peritia, magnitudine animi, & felicitate rerum gestarum veterum Imperatorum gloriam æquauerat: hic verò discordia atque ambitione procerum, & viduæ reginæ libidine, quæ formosi & maximè illustris noui regis nuptias appetebat, potius quàm insigni virtute à Bohemico ad Pannonicum Imperium euectus cum singulari prouinciæ detrimento & fortissimæ gentis ignominia, sæpe pudendam pacem atque otium necessario bello prætulit. Siquidem Turcarum incursionibus sæpe lacessitus, qui finitimos agros exurere, et magnã captiuorum multitudinẽ quotannis abducere consueuerunt, semel aut bis iustum exercitum instruxit: quo terrore repressis hostibus, præsenti metu potius finitimos soluit, quàm quòd exemplo Hunniadis, hostile solũ infestis armis ingressus populando vrendoq́; eos quoque similes clades timere docuerit. Sed quum Selymus Turcarum imperator Persico bello implicitus (vt mox ex ordine rerũ memorabimus) omnes Europæ copias per Hellespontum in Asiam traiecturus esset: vigeretque etiam tunc bellum in Croatia, plerique regni proceres, & in primis Thomas cardinalis Strigoniensis, excitato rege, propulsandi atque inferendi belli consilium cœperunt, quasi nutu Deorum bene gerendæ rei facultas offerretur: quòd nudata præsidio Mœsia, & Illirij Triballique infensissimi Pannonijs hostes, abducto a Selymo flore militum, inualidi ad resistendum videbantur. Verum ea tempestate adeò affectus Pannonicarum rerum status erat, vt opulentissimũ paulo antè imperium commutata cum rege fortuna, intestinis malis corruptum, ignobile exhaustumque iaceret. Namque Vladislaus cùm senio, tum multa obesi corporis aruina oppressus, & solis confisus Dei Diuorumq́; auxilijs, quos summa pietate pro salute sua atque incolumitate imperij iam pridem accuratis precibus fatigabat, omnem regni administrationem omiserat: ab vna tantùm innocentia, facilitate, indulgentia, & quòd plerunque sui ac imperij obliuisceretur, à proceribus commendatus. Quam occasionẽ nacti complures reguli, & quisque in prouincia potentissimus, qui Matthia vita functo, atque extincta cum eo militia, otio atque auaritiæ se corrumpendos dederant, fraude & malis artibus regnum prædæ loco habere cœperunt: oppugnare oppida & vrbes, plebem et miseros agricolas impotenti dominatu & intolerandis exactionibus exagitare: non armis, non equis, aut denique militari gloria (vti mos gentis erat) sed vni tantùm rapinæ atque auaritiæ studere. Quibus de causis quum regni opes fœdissimè dilaberentur, neque reditibus imminutis atque euersis vectigalibus pecuniæ bellorum nerui pacisque subsidia vllæ iam apud regem essent, neque propositi rationem, neque modum cogendi exercitus facile reperiebant. In ea difficultate negotij, quum res ad consilium deferretur, aliqui suadebant nihil temere audendum contra eum hostem, qui si Asiatico bello se explicet, aut diuisis viribus retrospiciat, aduersus tyronem & collectitium exercitum robustissimas Ianizarorum legiones, & exercitatum atque innumerabilem equitatum tanquam ad certam paratamque victoriam ducturus sit. Proinde ea maturius consideratiusque tractarent: pertinere eandem belli causam ad Cæsarem & Sigismundum Sarmatarum regem, qui in Carinthia atque Polonia hisdem quoque periculis miscerentur. Itaque explorarent eorum animos, voluntatesque perspicerent: quum nihil rectè aut ordine fieri posit, nisi communi consilio & viribus bellum geratur. Erant vera hæc: sed vanum aut difficile videbatur fera ab his expectare auxilia, qui proprijs bellis distinerentur.

Nam Cæsarem Italiæ rebus intentum Venetus multò pertinacius quàm vnquam antea, amissas vrbes bello repetens, exercebat. Sigismundum verò in finibus Lithuaniæ, Moscorum & Scytharum arma, qui superiore æstate incursiones fecerant, & Smolenchum oppidum occupauerant, suarum rerum sollicitum alienos casus respicere minimè patiebantur. At cum Tinninum Illyricę Croatiæ oppidum, propter maximam loci opportunitatem totius regionis propugnaculum, interea Turcarum impetum ægrè sustineret, appareretque Turcas, qui è proximis pręsidijs vni huic curæ animos intenderant, vt loco potirentur, nullo posteà negotio ad vlteriores gentes peruasuros, in consilio decernitur, euocandos esse milites, qui Christianæ religionis auspicijs militent, & gratuita opera regni fines tueantur, maximeque Tinninum atque omnem Croatiam ab iniuria defendant. Ea regio ad Illyricum pertinet: ab Aquilone latos habet campos, ab Austro ad Iulias alpes vsque ad Lyburnicæ oram se extendit. Introrsus Sauus flumen ex Carnicis alpibus per Illyricos placido cursu effusus, simul Cetinna & Hunna minores amnes prouinciam claudunt. Igitur Thomas, qui nuper à Leone Pontifice legatione suscepta ad Vladislaum venerat, aduocata frequẽti concione, & recitatis sacris diplomatibus, pollicetur eis qui arma induerint, & pro Christo Deo aduersus Turcas in acie steterint, eorum criminum veniam, quæ humana fragilitate præter instituta legis impiè commisissent: & denique egregiam mortem occumbentibus æternam cum diuis felicitatem. Ad huius edicti famam multi mortales coiuere, quibus Cardinalis purpurea cruce obsignari pectus iubet, eosque Cruciferos milites appellat. Sed mox quum latius per regni fines ea fama vagaretur, innumerabilis agrestium multitudo relictis pagis arma sumpsit: etenim durum laborem asper nati, & tunc maximè nobilium odio deflagrantes, pars multò maxima tædio vitæ potius quàm pietate religionis adducti, ad vrbem Pestum confluebant. Ea vrbs in vlteriore ripa Danubij sita, interlabente fluuio Budam contrà respicit. Nec Pesti solum, sed in vicis atque oppidis, vbi primi hisdem persuasionib. domo exciti ex itinere alios atque alios sibi associauerant, non contemnendæ manus armabantur. Igitur barbara atquę incondita multarum gentium colluuies, quæ sicuti non vna causa arma ceperat, ita nullo salubri consilio regebatur, primò insolescere aduersus nobiles, ac iactare, venisse tempus quo serui cum dominis vitæ conditionem commutarent. Postremò summa procacitate poscere commeatum, rapto passim viuere, & comminari nobilibus excidium, nisi continuò eorum facultatibus iuuarentur. Thomas qui ab initio ad duo milia equitum & peditum ęgrè se conscripturum putauerat, vbi renunciatum est passim manus cogi, exciri sedibus remotas etiam gẽtes, et breui demum, si sparsæ vires in vnum conferantur, supra quadraginta milia bellatorum in armis fore, tanta territus multitudine, publico edicto vetat superuenientes cruce signari: si qui priuato consilio sibi cruces affixerint, his aqua & igni interdicit: atque eadem cęteris comminatur, si his tanquàm impijs & sceleratis non decesserint. Primi ex voluntarijs in queis erant plerique viri honesti, qui pietate & promerendis cælestis vitæ præmijs nomina dederant, & à Cardinale cruces sumpserant, Ambrosio duce continuò secesserunt, atq; arma posuerunt. Cæterùm alia multitudo quum neq; diris & execrationibus, neq; vlla denunciatione supplicij permoueretur, nequaquã à tam fœdo incœpto absistere, populari vicos, expugnare villas, capere et per omnes cruciatus interficere nobiles, atq; eorum

agros

agros omni belli clade vastare. Nec mora, feroces et turbidi neglecta religione, & spreta authoritate regis atque legati, ne sine imperatore, sine auspicijs exercitus esset, regem deligunt Georgium quendam Sechelum, virum fortem, intrepidum, omnis sceleris audentem, nec ignarum militiæ: & super hæc, nobilitatis hostem acerrimum. Is bipartito exercitu quo latius terrorem spargaret, & quàm effusè grassaretur, minoribus copijs Lucatium fratrem præesse iubet: ipse cum robore exercitus sublato crucis vexillo ad vrbem Varadinum hostiliter ducit: in itinere cuncta in prædam vertit: nobiles quos capit, adacta per sedem præacuta sude, miserabili supplicio enecat: matronas, ingenuas virgines vniuerso exercitui prostituit. Varadinenses cognita agrestium immanitate, equitatum omnem vrbanum emittunt, vt agrum ab iniuria defendant: cum his agrestes ineunt pugnam, ac primo impetu temerè inuectos equites fundunt, & magna ex parte trucidant. In ea rerum perturbatione Vladislaus & Thomas consilij propè inopes, quòd ex insperato omnia fœda aduersaque obuenerant, trepidare, armare prætorianos: præsidia ab finibus Turcarum reuocare, quod Pesti, quod Budæ equitū erat colligere, atq; auxilia demum à Cæsare, à Sigismundo, à Bohemis postulare. Interea Georgius ad Cianadium contendit: eam vrbem, quòd vt pleraque regionis ædificia ex cratibus materiaque constabat, cumulo sarmentorum & stramenti struibus circumuallare instituit, vt nec tentata quidem oppugnatione subitis flammis inclusos, atque ædificia simul absumeret. Vrbis Episcopus, qui ex apparatu hostium futuram calamitaem præsenserat, clàm ex oppido in proximas syluas effugit. Cæteri ferè omnes pars fumo, pars igne aut telis circumfusæ stationis, quæ, ne vllum miseris pateret effugium, loca flammis intacta, atque omnes exitus obseruabat, cum oppido miserabiliter perierunt. Postridie vero Georgius Cianadiensem Episcopum, quem repertum in syluis agrestes vinctum in castra perduxerant, coram multis affectum probris & contumelijs, ferrea claua percussit, & semianimem palo infixum spectandum exercitui præbuit. Simili quoque rabie quosque clarissimos genere & opibus, aut sacerdotijs insignes consectatus, vt in manus venerant, exquisitissimis tormentis dilaniauit. His acceptis incommodis, & maioris etiam cladis metu perculsa nobilitas, passim per vrbes habitis consilijs, quibus tanto discrimini atque imminentibus malis obuiam iretur, arma, tela, equos, tormenta, quanta fieri potuit celeritate aduersus hostes comparauit. Primus omnium Ioannes Bornemissa, vir inter eas gentes, vt barbarum nomen sonat, maximè sobrius, delectus à rege cum Budano exercitu Danubium traiecit, & in patentibus campis contra agrestes, quibus Lucatius præerat, aciē instruxit. Sed non prius solerti vir ingenio pugnandum sibi cum efferis hostibus iudicauit, quàm eorum animos pertentaret, experireturq;, an vllis persuasionibus sanari possent. Igitur circumemisso præcone, qui proposita venia & ostentatis præmijs liberam transeundi ad se potestatem pronunciaret: eos verò qui apud Lucatium mansissent, nullam spem postea salutis habituros, breui non cōtemnendam eorum manum in deditionem acceptam in castra recepit. Mox Lucatium, & cæteros crebris suorum transfugijs territos, eminus tormētis oppugnare adortus, quum inter munimenta carrorum, quos illi pro vallo Budanis obiecerant, pilarum procella magnam stragem edidisset, & mox collatis signis & circumfuso equitatu fusos & disiectos latè occidisset, magnam eorum partem deleuit. Lucatius ab initio pugnæ, quum hauddubiè fortuna

hostium esse territus, cum paucis celeri fuga ad Georgium fratrem se contulit. Bornemissa ea parta victoria, Budam triumphanti similis inuectus, dediticios magistratibus tradidit, vt ij ex iure & æquo quam maturé decernerent impijs ne data fide seruanda, an ab his qui tot calamitatibus intulissent, nobilium sanguis paribus supplicijs repetendus. Medium quoddam censuere patres, vt in defectionis authores, atque aliquos maleficijs insignes animaduerteretur, ne fallendo publicam fidem, ius gentium violare viderentur: paucorum tamen exemplo terrerent cæteros, pluresque seruatos vellent: ne sublata spe veniæ, efferatos iam multis immanibus factis aliorum animos, ad maiora scelera in ea desperatione salutis accenderent. Itaque octo fermé securi percussi, quinque sudibus infixi, gratissimum nobilium oculis spectaculum præbuerunt. Nec multo post nobiles successu Bornemissæ aucti animis: quum vagi & in plures exercitus diuisi agrestes eadem sæuitia, igne ferroque omnia popularentur, prope ad internicionem gentis aliquot secunda prælia fecerunt. Dimicauére primó ad Nagelacum vicum feliciter, mox apud Agriam vrbem aliquanto maioribus viribus, & pleniore victoria. Varadinenses quoque dolore interfectorũ ciuium, ac vindictæ cupiditate accensi, prospero pugnæ euentu recentem iniuriam expiarunt. At Georgius tametsi tot cladibus acceptis, et vires, & ex aduersa fortuna omnem suam existimationem, quæ maxima sæpe rerum momenta in ipsis negotijs afferre consueuit, fratris vitio atque imperitia legatorum amiserat, nihilominus ipse animo non deficit: contractis reliquijs ac accitis nouis auxilijs bellum reparat, & ad Tybiscum amnem progreditur. Oritur is in finibus Sarmatarum, delatusq; per vlteriorem Pannoniam, recepta prius Temesa, haud ignobili flumine apud Furtarchum Danubio miscetur. Ea erat natura rapadissimi fluminis, vt propter aquarũ multitudinem vado transiri non posset. Itaque Georgius ex proximis ædificijs dolia lignea, catenas ferreas, tigna, trabesque conquirit: ex his repenté pontem fabricat, tabulisq; consternit tanta operis firmitudine, vt tormenta ęnea, onustos commeatibus currus, atq; omnia impedimenta exercitus facilé pateretur: atque ita omnes copias traducit, eo consilio, vt in pacatiora loca abscedendo, nouas vires acquireret, occuparetque aliquod oppidum in finibus Turcarum, quo se recipere, frustrari hostium impetus, atq; inde tanquam ex munita tutaque arce bellum in hyemem extrahere posset. Nanque ex Bohemiá omni bellico apparatu instructas copias ad se opprimendum aduentare: præterea omnes nobiles & episcopos qui ex sacris reditibus turmas equitum alere consueuerunt, cum regio equitatu conferre in vnum vires audierat. Erat Temesuar oppidum ab flumine Temesa præterlabente nomen accipiens, arte naturaque munitum, quod maximo Pannoniorum studio propter finitimos Turcas valido præsidio tenebatur: id Georgius sibi animo proposuerat expugnandum, ratus si eo potiretur veniæ & pacis magnã mercedem habiturũ: vel si Rex pacem abnueret, ipse demum tradito oppido cum insigni munere ad Turcas deficeret. Igitur prolatis tormentis quę bello ceperat, vel ipse in castris cõflauerat, mœnia quatit. Mox vbi parum proficere visus est propter loci iniquitatem, suorum imperitiam, propugnatorúmque virtutem, consilium cepit inuadendi ab ea parte oppidi, qua flumine muniebatur: quod ibi nec altitudine muri, nec omnino arduo anscensu tutam, facilem & expeditam viam victoriam ostẽdebat. Ergo in idoneum locum magna suorũ multitudine ad opus ducta, fossas plures facere instituit: quib. Temesam

paulò supra oppidum defixis in vado sublicis, atque aggestis cratibus obstructum magna ex parte auerteret. Nec successus deerat, nisi industria obsessorum & prouincialium perfidia eares in irritum cessisset. siquidem magnis pollicitationibus atque pecunijs empti aliquot eius regionis agricolæ, qui in castris officij causa versabatur, noctu transgressi in aggerem, quum nulla ibi militum statio excubaret, effractis obicibus, quibus ab priore vado repellebatur amnis, omnem illam aquarum molem veteri alueo reddiderūt. Georgius spe potiundi oppidi sua etiam confessione deiectus, quum huc atque illuc raptando exercitum animo varius & conscientia scelerum exæstuans, nullum salubre exitum malè sanis consilijs suis inueniret, per exploratores fit certior, appropinquare cum magnis copijs Ioannem Transyluaniæ præfectum, quem Pannonij Vayuodam vocant. Is nuncius Georgium quanquam ad omnia impauidum maximè perculit, & vim omnem agrestium & spiritus fregit. Erat enim Vayuoda, qui sibi postea regis nomen parauit, tametsi adhuc imberbis, propria indole & virtute paterna, multis fortibus factis apud Turcas æquè atque apud Pannonios clarus: magnaque erat eius exercitus opinio, quo cum Turci Zapolæ uis pater in finibus Transyluaniæ multos annos continenter bella gesserat. Transyluania vltra Danubium longè lateque patens regio, veteres Dacos & inferioris Mysiæ partem, extinctis priscis nominibus occupat: eius solum varijs in locis auriferos surculos & glebulas aureas passim gignit. Cæterum paucæ vrbes, multa verò oppida, nec rara passim ædificia visuntur. In vniuersum armentorum diues est, & militarium equorū ferax. Vladislaus regionem obtinet maiore gloria quàm prouentu. Siquidem veteribus prouinciæ terminis ab Aquilone Sarmatas, ab ortu Valachos, Getas, & Turcarum fines attingit. Igitur Georgius vt vidit instare fatale prælium, quod haud dubiè supremis conatibus sibi agendum pro salute, aut egregiè cadendum iudicabat, circumeundo exercitum, capere arma milites iubet, & in æquum locum deducit. Inde aduocata concione breuissimè docet, quæ supplicia & cruciatus eos maneant, qui ab suo regè defecerint, & nobilibus tot calamitates intulerint, nisi vnum omnes sentiant: & desperata salutis conditione, forti animo prælij fortunam periclitentur. Nihil iam commeatus, nihil spei, nihil denique consilij in castris superesse præter vnam virtutem & audaciam: qua freti si obstinatè in animum inducant, aut vincendum egregiè, aut in vestigio moriendum, commeatus abundè, tutos receptus, amicas gentes, & ex vsu victoriæ salutem, opes, gloriam inuenirēt. Ex aduerso Vayuoda nulla magis ad milites cohortatione vsus quàm vt inermes sceleratosque latrones despicerent: neque alicuius negotij futuram victoriam arbitrarentur, qui multos annos bellando pugnandoque cum Turcis & Valachis, fortissimarum gentium victores discessissent, propius exercitū admouit, immissisque leuis armaturæ equitibus, qui expedientes arma hostes iniecta trepidatione turbarent, aciem direxit, extensis ab cornibus quātum maximè poterat equitum alis: vt à fronte simul et à lateribus imperitam multitudinem adoriretur. Georgius vt in trepida re infracto animo quicquid roboris in exercitu erat, in fronte collocat: cæteros quibus parum fidebat in subsidijs & in postremo agmine agere iubet, & citato equo ad primos aduehitur. Ibi continuò, & proposito pugnæ signum, & acriter vtrinque procursum, stetêre aliquantulum vtraque acies incerta victoria, sed quum Vayuodani virtute, armorum vsu, & belli causa longè superiores essent, circumfuso equitatu, primos

qui peruicaci audacia aliquandiu conseruatis ordinibus restiterant, protriuerunt, mox alios primorum cæde territos, acri impetu loco pulsos in fugam verterunt. Georgius cum Lucatio fratre, quibus vt parceretur Vayuoda iusserat, viuus capitur: alij fœdißima fuga toto campo sparsi ab equitatu paßim interficiuntur. Magna tamen pars eorum quum proiectis ad terram armis flentes salutem peterent, cõseruati fuerunt. Vayuoda ad internitionem Cruciferi nominis confecto prælio, Georgium tortorib. excruciandum tradit. Illi nudum et catenis vinctum in equuleo cõstituunt, & corona cadenti ex vomere conflata, vt regum mos est, coronant: venisq; dissectis profluentem sanguinem potãdum Lucatio præbent. Deinde ad viginti agrestes qui in exercitu ordines duxerant, tridui inedia maceratos ad id crudelitatis cogunt, vt dentibus spirantis ducis artus dilacerent atque diglutiant. Ille mira constantia, neque gemitum edere, neque in miserabili mortis genere quicquam horrescere, vnum tantum deprecari, ne insontem Lucatium, quem ipse renitentem ad id bellum perduxisset, his cruciatibus dignum existimarent. Postremo laniatis omnibus membris, quum diutius grauißimos dolores vel immani spiritu sustinere non posset, extractis visceribus exenterant, in frusta secant, atque ahenis & verubus coctum, commedendum militibus suis apponunt. Eos vero talibus epulis saciatos cũ Lucatio omnibus supplicijs dilaceratos interficiunt, horrendum sane spectaculum, & ante memoriam nostram inauditum Barbarici supplicij genus: a quo tamen, & si Georgius extrema quæque meruerat, viri Christiani animum atque oculos auertere debuissent. Ea miserabili carnificina deletis agrestibus qui duorum fratrum signa secuti fuerant, cæteri earum partium per Pannoniam in plures manus sparsi, cognita suorum fortuna suas quisque domos detractis crucibus abierunt. Enimuero & duces sibi fecerant, & coalituri crescente etiam tum perditorum multitudine, bellumque priore atrocius iunctis viribus tracturi videbantur, nisi ab incœpto deterritos quàm maturè Vayuodanus exercitus oppreßisset. Tot vero tantisque succeßibus elata nobilitas, quum adhuc arma retineret, in Cardinalem pene bellum conuertit: authorem enim eum tantorum malorum calamitatumque fuisse dictitabant. Nec abstinebant a probris & contumelijs, quod is summa auaritia, intoleranda superbia atque ambitione regni opes afflictasset, & Regem vix mente integra & senectæ vitijs affectum, peruersis consultationibus in ea pericula conijceret, vnde sibi cum excidio prouincialium ingentia auri argentique pondera, & quam latißimos fines pararet: cesisse auaritiæ atque libidini eius Strigonium nobilißimam vrbem profano iure abolito, & breui quoque cessuram Budam atque vniuersam Pannoniam, nisi semel temeritati atque auaritiæ suspectißimi hominis occurratur. Thomas consensum atque iudicium id totius nobilitatis existimans, ne authoritatem suam atque salutem temere Fortunæ casibus obiectaret, plures dies Strigonij mœnibus se continuit: Inde per literas atque legationes apud Regem his diluendis quæ nobiles obijcerent, docuit nihil minus sibi seni ditißimo, & maioribus sacerdotijs insigni conuenire, quàm dolum, auaritiam, aut libidinem proferendæ potentiæ: quæ tanta esset, quantam ipse ex humili fortuna ad summos honores euectus nunquam desiderasset. Extare fidei atque virtutis suæ monumenta, nec sibi pro beneficijs contumeliam ignominiamq; reddẽdam, quod pro dignitate Pannonici Imperij, et commodo Reipub. Christianę, id summa fide & syncera piaque voluntate tentandum agen-

agendumque existimauerit: quod postea (satis ita iubentibus) corruptissimi omnium mortalium summa impietate atque perfidia perturbassent. Dum hęc vtrinque iactarentur, Bohemi iam pridem in auxilium aduersus agrestes Cruciferos ab Vladislao acciti superuenere, virtute & genere armorum Germanis atque Hungaris pares. Ii duce Bartholomæo professi se tutaturos regiam dignitatem, & vindicaturos armis quæ Rex fraude & furto procerum amisisset, quum omnium animos in se conuertissent, intestini belli initia sustulerunt: maximè quòd Vladislaum cum Strigoniensi consentire & fauere illius causæ, neque passurum vt ille procerum armis oppugnaretur, apparebat. Nobis autē persuasum est, Bohemos, postquàm Cruciferorum nomen interierat, domo iā excitos pecunia Cardinalis in Pannoniam peruenisse, ea de causa, vt nobilium ferociam, qui insolentiores spiritus sumpserāt, reprimeret: & dignitatem suam certissimis præsidijs aduersus eorum inuidiam tueretur. At dum Vladislaus egregia de Cruciferis parta victoria, atq; intestini belli compressis initijs, Pannoniam pristinæ paci quietique restituit, Sigismundus frater aduersus Moscouitas maiore fama ac viribus bellum gerebat. Exarserat id multis antea annis tradita per manus à maioribus controuersia, quam de finibus Casimirus pater, ac mox fratres Albertus & Alexander vario euentu, atque interpositis nonnunquam inducijs, cum eius gentis regibus exercuerant. Moscouitæ inter Sarmatas & Scythas positi ad Riphæos montes pertinent, vltimosque Europæ atque Asiæ terminos ad Septentrionem incolunt: extenduntur q; supra Tanais fontes vsque ad Hyperboreos & glacialem Oceanum. Vastæ sunt eius regionis solitudines, attamen solum multis in locis frumenti atque hordei ferax: ac passim herbidum, vnde illis ceræ ac mellis magna copia, & ex armentis præcipuę facultates. Cæterùm quum introrsus processeris, vitium, pomorumque & melioris frugis impatiens, quòd terra omnis Aquilonis flatibus exposita, & perpetuis inculta frigoribus; nō multùm agricultura subleuatur. Metallorum variæ sunt apud eos lecturæ, quibus æs, plumbum, ferrumque educuntur: nulla auri vel argenti fœcunditate. Pro his tamen raro ac diuerso munere smaragdos & margaritas natura tribuit, & tenuissimas quoque pelles, Cebellinas vocant. Eæ tergora paruorum felium colore subfuluo & mirabili leuore conspicua, adeò apud nos insigni raritate ac pretio, vt in fulctura vestium à solis principibus vsurpentur. Mosca vrbs Regia, atque eam alluens Moscus amnis vniuersæ genti nomen indiderunt. Influit Moscus in Volgam amnem, qui prisco vocabulo Rha fuit. Oritur is in Hyperboreis, ac directo in occasum cursu, campos Tanai proximos alluit. Inde curuatur, & retrò deflectit in Orientem ingenti sinu effecto: ac mox in Hircanum præceps euoluitur. Ab eo mari emporioque Citracham, & aduerso flumine Volga Persarum merces panni serico & auro intexti, quibus Moscouitæ sumptuosius vestiuntur, in Moscouiam perueniunt. Circa Volgam longè lateque solitudines patent, quas Tartari Scythæ incolunt, gens inhumana feritate, & incertis semper sedibus errans, ignara diuitiarum, atque inscia voluptatum: quippe qui in curribus degant: & solis tecti centonibus, frigora & perpetuas niues tollerent: quin & equina carne, eaque sæpius cruda vescantur. Cæterùm equitandi peritissima gens, quum arcum tenet, aut acinacem stringit, cæteros mortales in prælio contemnere consueuit. Ante Tamerlanem eorum Imperatorem, qui Baiazetem Othomanum ingenti prælio superatum cepit; atque Asiam Syriamq; victore

exercitu populatus est, quum nullis religionibus addicti, nec Christianos nec Turcicos ritus aut vix fama nouissent, maiora sydera pro Dijs, & cõspicuas stellas venerabantur: quarum obseruatione in ea vastitate camporum recta itinera tenere didicerant. Vltra Volgam constat plures esse Scytharum imperatores, qui ad Imaum vsque immensa terrarum spatia diuisis imperijs obtineant. Vnus ex eis cognomento Mingaresius paulò antè patrum nostrorum memoriam, cum amplius octuaginta milibus equitum Tanaim traiecit: victorq; oram Mæotidis vsque ad Borysthenem fluuium populatus, Tauricam Chersonesum occupauit, in qua est Theodosia nobilissima Genuensium colonia, quæ Capha dicitur. Sed hæc aliquanto postea Turcarum armis cessit. Porrò Mingaresius, quo tutius in Europa consisteret, aduersus Sarmatarum Roxolanorumque impetum, in Isthmo à Mæothide in Pontum fossam perduxit, atque perpetuo aggere communiuit. Id angustæ terrę spatium antiqui Dromon Achillis vocabant, ab eaque intercisa peninsulæ ceruice Tartaros Tauricæ incolas, Roxolani hodie Præcopitas appellant. Igitur Moscouitæ ad Orientem Tartaros habent, ab Aquilone autem vltimi mortalium perhibentur: ab Occasu mare Sarmaticum attingunt: habentque in ora supra Liuonicum littus Nogardiam vrbem totius Aquilonis emporium. Ab continenti Moscouiæ, terra ingẽs enormi ac flexuoso littore peninsulæ formam, in Occiduas partes excurrit, adeò oblongis littorum spatijs, vt extremo promõtorio quod Nodrosium vocant, Orcadas atque ipsam Thulem attingere videatur. In eo terrarum tractu sunt Noruegia atque Suetia, latæ nec omnino incultæ prouinciæ, & ignotæ priscis authoribus. Eæ gentes maximè piscibus viuunt, quorum magna captura est, dum piger Oceanus gelu cogitur, vel æstiuis caloribus resoluta glacie colliquescit. Brumalibus diebus vix horarum trium lucem habent. Internum mare vadosum est, & certis anni temporibus irremigabile. In eo quoque sinu innumerabiles insulæ conspiciuntur, inter quas Gothia origine Gothorum clara. Et ab Riga Liuoniæ insigni vrbe modico freto dirimitur. Secũdum Gothiam Selandia est in Venedico sinu contra Vistulæ ostium, antiqui Scandauiam vocauêre: vnde nonnulli Longobardos profectos existimant, qui postea sedes in Gallia Cisalpina tenuerint. In hac Insula Cobena est Regia Christierni Dacorum regis, omnium disciplinarum gymnasio insignis. Distat paribus interuallis atque vnius diei nauigatione à Noruegia, a Prutenico littore, & ab Cimbrica Chersoneso. Ad austrum vero Moscouia Rusiæ & Lithuaniæ finibus terminatur. Rusiæ autem duæ sunt, altera ad Hercynium saltum, & ad vtranque Axiacis fluminis ripam vergit, Poloniæ & Transyluaniæ proxima. Tenuere quondam regionem Getę, Daci, & Bastarnæ, triumphis atque victorijs Romanorum celebrati. Altera quam Barbari Albam vocant, vltra Borysthenem iuxta eandem Hercyniam ad Tanaim vsque porrigitur, à Roxolanis populis nomen accipiens, qui in eo tractu maxime bellicosi, ab Othonianis ducibus clade accepta, clarum apud Romanos gentis nomen fecerunt. Hęc quam Albam vlterioremque vocamus, Basilij Moscouitarum regis imperio paret. Illa verò Polonici regni pars est. At Lithuania Poloniæ iungitur, adiacetque Liuoniæ, quæ tota fermè littoralis est. Nanque ab intimo sinu Cimbricæ (quæ hodie Dacia est) vbi Lubeca celeberrima ciuitas, vsque ad Noruegiæ Isthmum & Suetiæ initia Pomerani, inde Pruteni ac Liuones, tanti ambitus maris perpetuam oram tenent. Sic Poloni nouo vocabulo, quòd patentes incolant

colant

colant campos, pro Sarmatis appellati à Prutenis & à Liuonibus. Lithuani introrsus à Sarmatico mari summouentur. Lithuaniæ caput Vilna antiquorum ducum sedes. Vniuersa regio nemorosa est & palustris, æstate vix peruia, glacie & niuibus in lacunas abeuntibus: hyeme autem sæuo Borea duratæ niues, expeditis etiam curribus iter præbent. Vltimi in Europa qui Gentilium ritus exuerint fuere Lithuani, tempestate Vitoldi ducis, tunc primum Christianorum sacris initiati. Ea gens equitatu maximè valet, vnde magna Polono auxilia. Sed ij leuis armaturæ omnes, egregium tamen subsidij genus cataphractis equitibus, quibus Poloni Germanico more vtuntur. Polonia verò ea est, quæ olim Sarmatia, tota fermè circa Vistulam patens: eam etiam complexa Germaniæ partem, quæ ab Odera ad Vistulam vergit. Hic amnis veteris Germaniæ & Sarmatiæ terminus erat, nunc prouinciam secat, ac receptis amplius quatuordecim fluminibus, in Venedicum sinum apud Dantiscum celeberrimam vrbem effunditur. Sarmatarum regia Cracouia est, quam idem Vistula amnis interfluit. Ibi mathematicarum studia maximè florent. Publicę enim literarum studiosi bonas artes docentur, et in primis supputare syderum cursus, atque inde temporum vices, incerta bellorum, & in vtranque hominum fortunam arcana fatorum aperire consueuerunt. Regnum diuitijs, vbertate agri, atque virorum ingenijs Pannonico vix cedit. Adepta quoque gens est magnam bellicæ virtutis opinionem pluribus ac difficillimis expeditionibus. Prutenos quondam auxiliaresque Germanos ingenti prælio victos, interfecto Prutenicæ militiæ magistro, occidione deleuerunt. Amurathen Turcarum imperatorem ad Euxinum vsque promotis castris, ad cogitationem inferendæ sibi mortis quandoque compulerunt. Nostra verò memoria vicere Valachos, à quibus paulò antè infelici prælio insignem cladem acceperant, quum eis Albertus rex diro consilio Sarmatiæ nobilitatē trucidandam obiecisset: nec multis inde annis magnam Tartarorum multitudinem, qui ab Taurica populabundi Sarmatiæ fines inuaserant, quum onusti præda redire transfossam pararent, circumuentos ad internitionem deleuerunt. De Moscouitis verò cum quibus continenter bella gerunt, frequentiores victorias enumerāt: nam semper de ea gente triumphi acti, quoties iusto prelio dimicatum. Cęterùm Poloni, Moscouitę Lithuani et Roxolani non multum cultu corporis, genere armorum, lingua ac moribus inter se differunt. Vestes omnibus longæ more Turcarum, sagittas, velitarem hastam, & curuatos enses, armorum potiora existimant: equitatuiq; confidunt, peditatus inutilis ęstimatur. Poloni tamē in aciem cataphracti prodeunt, & maiores equos ad statariam pugnam magis quàm ad excursiones idoneos habent: quorum anteriora ferreis laminis tegunt. Ipsi duobus cinguntur gladijs, altero oblongo & quadrato, quo punctim, altero autem lato ac breui quo cæsim feriant. Quin & legionem, in qua magna pars peditum sclopettarij sunt, Germanicè instructam ad longinquum etiam bellum ducere consueuerunt. Lingua Illyrica vtuntur omnes, corrupta tamen, vtpote quàm diuersi inter se populi, diuersis vocum inflexionibus inuerterint. Christum Deum omnes colunt. Verùm Moscouitæ, & vtrique Roxolani Græcorum ritus sequuntur. Moscouitæ verò equorum atque hominum multitudine cęteros antecedunt. etenim eos posse conficere centum & quinquaginta milia equitum constat, quod fortè supra veri fidem positum videbitur. Nobis sanè retulerunt Petrus Aretinus architectus, et Paulinus Insuber tormentorum & bellicarum

machinarum egregius artifex, centum milia equitum in castris vidisse, quum Ioannes Basilij pater, apud quem plures annos stipendia meruerunt, aduersus Tartaros bellum gereret. Id quoque prolixè confirmauit Demetrius Basilij regis legatus ad Clementem missus: quo docente, iubenteque Pontifice Moscorum mores & eorum regionis situm, peculiari libello descripsimus. Sed vt ad institutum operis reuertamur: Erat in finibus Moscouitarum Smolenchum oppidum, quod propter crebras eius gentis incursiones, Sigismundi præsidijs tenebatur. Adiacet opportuno in loco vlteriori Borysthenis ripæ, non autem Ruboni amni, sicuti perperam collocauère qui Ptolemæi libris nouas incogniti orbis tabulas inseruerunt. Nanque Smolenchum neque Liuonio mari proximum est, neque Moschæ vrbi comparatum ad Septentriones vergit, vt ab expertissimis prouincialibus, qui huic quoque bello interfuerunt, didicimus. Id oppidum Basilius sicuti pleraque alia Russiæ & Lithuaniæ loca, veteri quodam iure pertinere ad Moscouitarum imperium ratus, superiore anno oppugnauerat: obsederatque per aliquot menses tanta pertinacia, vt munitissimam arcem cessuram acerrimo hosti appareret, nisi summa virtute præsidij defensa fuisset, & in tempore a Sigismundo Lithuanorum auxilia superuenissent. Quorum aduentu Moscouita irrito incœpto abscedere coactus, quod viribus inferior erat, & brumales dies suberant, in ipsa profectionis festinatione relictis pluribus tormentis, & multò maxima impedimentorum parte amissa, in regionis vlteriora concessit. Eam verò quæ secuta est hyemē in apparatu noui belli totam absumsit, animo agitans quibus consilijs ac viribus Smolencho potiri posset: ratus ea arce semel capta propter maximam loci opportunitatē, se libere Lithuaniam omnem, atque Poloniam infesto agmine peruagaturum. Itaque quum iam Vernum tempus appeteret, coactis supra quadraginta milibus equitum ad oppugnandum Smolenchum descendit. Nec multo pòst nactus quosdam summæ perfidiæ præsidiarios, quorum animos per occulta colloquia maximis pollicitationibus diu antè tentauerat, per proditionem oppidum cepit. Occupato Smolencho, Basilius tres equitum manus circumemisit, populatusque proximos hostium fines Lithuaniam irrupit, cuncta simili belli clade vastaturus. At Sigismundus qui tum sub ipsam aduentus hostium famam è Cracouia Vilnam venerat, vt ex propinquo intentus in omnes rerum casus facilius bellum administraret, cum valido exercitu Constantinum Rutenum ad hostes progredi iubet. Erat Constantinus inter eas gentes celeberrimi nominis Imperator, multum consilio & virtute animi, sed maximè corporis viribus pollens: qui bello quondam captus vulneratusque apud Moscouitas in catenis atque compedibus septem annos fuerat. Vnde illi ex dolore vinculorum & vulnerum, vindictæ cupidine summus ardor, & singularis industria in eo bello incomparabilem gloriam pepererunt. Sexcentis milibus passuum à Vilna Smolenchum distat, tantundem fermè itineris est è Smolencho Moscam, pariterque à Cracouia Vilnam, si rectà inter Ortum & Septentrionem processeris. Sed è Vilna Smolenchum vsque itinera palustria, inculta, solitudine vasta, ducendo exercitui maximas afferunt difficultates, nisi in multos dies prouiso commeatu, & longitudini itineris & locorum sterilitati, quàm maturè consultant qui copijs præsunt. Vsu enim apud eos compertum est, nulla re magis quàm commeatus inopia exercitus vinci, propterea ingentem quadrigarum numerum, quibus homini iumentoque victus feratur, ducere

cere conſueuerunt, in queis & ſalus exercitus & vincendi ſpes omnis collocatur. Conſtantinus his omnibus ſumma diligentia comparatis, ad Boryſthenem decimis quartis caſtris peruenit. Ibi Moſcouita vlteriorem ripam perpetua militum acie communiuerat, & idoneis in locis tormenta collocauerat, ſperans Polonos pugnę auidos, ingreſſuros temere amnem, & iniquiſsimo etiam loco prælium commiſſuros. Cæterum Conſtantinus quum biduo ante citra amnem cum antecurſoribus hoſtium, qui ad explorandum quales quantæque Polonorum copiæ eſſent, ſuperiore vado tranſierant, ſecundum prælium feciſſet, edito in loco ſubſiſtit, iudicans non temere incertis rapidi fluminis vadis exercitum committendum, ne ſibi cum parato hoſte, cum tormentis, ac ſimul cum ipſo vorticoſi amnis impetu vno tempore res foret. Siquidem Boryſthenes recepto Neprio amne ingentem aquarum molem trahens, cæca vada & abruptas paſsim ripas limoſo inæqualique alueo trauſeuntibus præbet. Quibus de cauſis Conſtantinus paulo ſupra caſtrorum locum miſsis exploratoribus qui altitudinem fluminis percontarentur, vadum reperit, & ab quietiore fluminis curſu non omnino difficilem locum quo equitatum tranſduceret. Ergo contractis quàm occulte lintribus ac lembis, atque ex his ſubitario ponte effecto, peditatum & tormenta traducit, equitatum verò omnem conferta acie, vno impetu ingredi amnem iubet, progreſſusque ante alios vniuerſum agmen ne vno quidem milite amiſſo in aduerſam ripam ducit. Moſcouitę qui ſatis in tempore cognito per exploratores hoſtium conſilio, ducere eo inſtructas acies, interſcindere pontem, atque equitatum tranſitu prohibere poterant, nec loco nec veſtigio ſe mouerunt, neque vnum quidem telum in hoſtes emiſerunt, tanta hoſtium contemtione, vt præ inſita Barbarorum animis arrogantia (ſicuti ab captiuis poſtea cognitum eſt) tertiam ſuorum partem ſatis eſſe ad delendum Polonorum exercitum exiſtimarent. Enimuero exploratores retulerant dimidio minores eſſe hoſtium copias, in queis etiam pedites eſſent, neque tam paruam manum tanti equitatus impetum eſſe toleraturam. Habebat Conſtantinus duo milia Polonorum equitum grauis armaturæ, ad duodecim verò milia Lithuanorum, qui hippotoxotæ fermè omnes erant. Præterea peditum tria milia, in quorum virtute dum aciem inſtrueret, eius diei victoriā conſtare admonuit. Erant ij partim haſtati, partim ſclopettarij. At Moſcouitæ qui ſupra quadraginta milia equitum erant, cum numero longè ſuperiores eſſent, neque ſibi Polonos aut Lithuanos virtute bellica pares exiſtimarent, nihil de euentu imminentis prælij dubitabant: quin quo maior ea victoria atq; præclarior pararetur, præmiſsis præconibus ad tranſeuntes Polonos tota acie pronunciari iuſſerunt, ne dolum, ne occultas inſidiarium fraudes ſuſpenſis animis timerent, pararent arma, atque aciem quieti inſtruerent. Baſilium ea die vt pro genitores conſueuiſſent, vera virtute dimicaturum. Poloni tametſi magnam ſpem atque fiduciam in armis atq; virtute poſuerant, ſtupentibus tamen ſimiles, ab eo hoſte qui ſæpius rupto fœdere & violatis inducijs fidem feſelliſſet, dolos & inſidias ſuſpectabant. Etenim quiſque ſanæ mentis, aut magno conſilio aut certè ſtolida ac barbara ratione tantam occaſionem prætermiſſam ab hoſtibus iudicabat, quum impeditos flumine acripis inuadere, & primos ſaltē tantæ multitudinis impetu proterere potuiſſent. Sed adeo ferocibus elati animis erant, vt in præcipiti temporis articulo, omnem æquioris loci conditionem deſpicerent, quaſi non ea plena veraque victoria exiſtimanda, quæ ducis inge-

nio, atque artibus magis, quàm quæ aperta virtute atq; audacia militum comparetur. Sic Romani quondam omnium gentium victores, ferocia atque immania eius cæli corpora solis confisa viribus atque lacertis, sæpe prælio superarunt, quum illi disciplinam atq; astus imperatorios antecapere locum castris, circumuallare exercitus, non ordine, non acie iniussu ducis excedere, ex iniquo loco nunquam dimicare, nihil ex prouocatione commoueri, plures ex insidijs paucos circumuenire, dolum, timorem, ignauiam, proditionem appellare consueuissent. Igitur Basilius vana spe victoriæ inflatus, quum transisse Polonos omneis ab exploratoribus referretur, conuersus ad duces præfectosq;, transiuêre (inquit) hostes amnem, non redituri, si viri eritis. Quare fortissimi commilitones accepto signo statim irrumpite quàmmaximè cõferti, & quum hostium agmini sagittarum nubem superfuderitis, singulos bini circumsistite, atque ex hodierna victoria opulentas Vrbes Vilnam atque Cracouiam diripiendas vobis proponite. Hæc vbi dixit, ex vniuerso exercitu ad septem milia fortissimorum equitum delegit. quibus imperat, vt hostes à tergo circumueniant: atque illinc quum in fronte prælium ardere cognouerint, auersos ac nihil tale timentes totis viribus adoriantur. Erat enim ab læua modica vallis ad occultandas similes insidias nata, quam perpetui colles vestiti densissimis vepribus contegebant. Ii molli ac demisso sensim iugo ad ripam Boristhenis extendebantur, nec ab equitatu superari poterant, dumetis ac fruticibus continenti veprium serie cuncta tenentibus. Eo itinere equites proficisci iubet, ex alijs verò copijs tres acies facit. Primam, in qua fuere ad duodecim milia equitum, in dextro cornu collocat, eique Michaelem Golijzam virum strenuum præficit: secundam pro sinistro cornu constituit iuxta colles tanquam subsidiariam, apud sarcinas atq; alia impedimenta exercitus, ipse cum robòre virorum mediam tenuit. Ex aduerso Constantinus non ignarus inermem hostem sibi nulla ex parte parem futurum, si ad primum eius procursum sagittarum multitudinẽ sustineret, & res ipsa collato pede gereretur: & quominus cõfertis equis geri posset, omnes cataphractos in fronte constituit, qui primã vim sagittarum exciperẽt: vtrunq; autem cornu Lithuanis, terga verò pedite firmauit. Inde prouectus equo singulis ordinibus adequitans, Non iam, inquit, aut pro gloria, aut quomodo Smolenchum fraude amissum armis recuperetis, sed ne perfidi & fœdissimi Moscouitæ Lithuanis atque Polonis imperitent, vobis hodie dimicandum. Neque ego vos mei commilitones vlla magis adhortatione ad virtutem atque victoriam accendam, quàm vt memineritis esse in tergo Borysthenem amnem, quem si cedendo, aut turpiter fugiendo ab armato hoste pulsi ignauiq; transiri iterum posse putaueritis, cum maxima gentis ignominia atque insigni vestra clade nobilitabitis. Sed ne tantum dedecus atque flagitium admitti meis auspicijs patiamini, oro obtestorq; te Deus Opt. Max. vosq; Polonici imperij vindices tutoresq; certissimi, diue Ladislae ac Casimire, voueoq; ambob. aram ac templum si vobis cordi erit Polonum vincere, ac mihi fas fuerit fusis fugatisq; perduellibus, maturam plenamq; victoriam reportare. Dicente adhuc Constantino à Moscouitis signa cecinerunt, ac simul ab dextro cornu Michael equitatũ suum procurrere & dirigere sagittas iussit. Nec Constantinus (vt in ordinanda acie præfectos docuerat) cataphractos continuit. Sed continuò inclinatis hastis impetum facere, et rem ad gladios celeriter adducere iussit. Tanta fuit eorum celeritas, vt spatia cadentium sagittarum præteruecti, magna ex parte ingruentem

illum

illum imbrem effugerint, ac mox equorum pectoribus armisque vrgentes hostem, hippotoxotis vſum arcus & ſecundas ſagittas, in quibus ſummopere confidebant, ademerint. Contrà Lithuani quàmmaximè expanſis alis in latus hoſtium inuecti, in confertiſsimam eorum aciem innumerabiles ſagittas emiſerunt, quo caſu oppreſsi Moſcouitæ, quum nec à fronte perrumpere inſtantibus cataphractis, nec cedere prementibus extremis poſſent, ſoluta acie in vtrunque Lithuanorum cornu ſeſe præcipites effuderunt. Ibique duo ſimul prælia diuerſis in locis inierunt. Eodem quoq; tempore equites, quos per occultã vallem in terga Polonorũ à Baſilio miſſos docuimus cum ingenti clamore & maximis tubarum clangoribus, quo maioris multitudinis ſpeciem facerent adorti, nouiſsimos in tergo pugnare cæperunt: quod vbi animaduerſum fuit, præfecti quidam viri fortes, inter quos fuit Poloſca regulus, tametſi Conſtantinus ne ſe loco mouerent, ne pugnã iniuſſu capeſſerent, edixerat, rati tamen in ſubitis & difficillimis pugnę caſibus, non ad pręſcriptum agenda omnia, ſed occurrendum præſenti rerum occaſioni, quòd imperatorẽ alia in parte pugnantem conſulere, aut omnino certiorem facere in ea temporis exiguitate non poterãt, phalangem peditum in hoſtem conuerterunt. Phalanx ſuo ordine immobilis & firma, tametſi ab ſagittis aliquot detrimentum acceperat, attamen diſploſis omnibus ſclopettis, ſtratisque ea pilarum procella primis hoſtium ordinibus, ad contos alabardasq; deuenit: atque equitatum impulſu ac virtute repulit. Equites quum ſua impediti multitudine explicare ſe perſultareq; non poſſent, cum magna cæde in anguſtijs prælium ſuſtinebant. Ibi ardente certamine, videre erat viros equosque ſingulis ictibus transfodi, proturbari, ingentes cadauerum tumulos paſsim accumulari, cruore et morientium gemitu cuncta compleri. At in altera parte Conſtantinus perruptis hoſtium ordinibus, & Michaelis equitatu propé deleto, iam ad medium agmen peruenerat, contractóque acri certamine primos impetu ac cæde turbauerat, quum Baſilius tertiæ aciei ac viribus ſuis diffidens retroceſsit: nec tamen terga vertit, ſummæ rei euentum expectans. Nanque equitatum quem in terga hoſtium præmiſerat, ab ea parte improuidis ſubitam ex inſperato atque eo maiorem trepidationem iniecturum putabat. Sed pedites qui eos pepulerant, conuerſis ordinibus in ſubſidiariam aciem pleno gradu illati, omnem eius reliquam ſpem atque animum fregerunt. Ita Baſilius cum globo nobilium equitum prælio excedens, citatis equis effugit. Fugientem ſecuta eſt ea acies, quam in ſubſidijs ad colles fuiſſe collocatam demonſtrauimus, quum nec aſpectum quidem cruenti atque victoris peditis ſuſtinere potuiſſet. Inde fœda fuga toto campo facta, media tamen acies acriter irruentes ſumma conſtantia excepit. Nam Baſilius armatum quemque & pugnaciſsimos totius exercitus circa ſigna, & in eius agminis fronte poſuerat. Diu itaque pugnatum eſt incerto euentu ac ſumma omnium contentione, periereque nonnulli clari equites Poloni, & duo reguli adoleſcentes, dum ardentius in confertam hoſtium aciem equos concitaſſent. Tandem quum Lithuani & pedites profligatis cum quibus pugnauerant ab diuerſo loco infeſtis cuſpidibus ſuperuenirent, Moſconitæ antequam in tergo pugnare cogerẽtur, ſibi celerrima fuga conſuluerunt. Poloni victores, potiti hoſtium caſtris, magnam prædam ex regio apparatu, & quinque milia equorum ceperunt. ſupra ſeptem hominum milia interſecerunt. Michael quoque, & cum eo illuſtres aliquot duces capti, quos poſtea Sigiſmundus vinctos cum ſignis militaribus

triumphans Vilnam inuexit. Confecto prælio, ad oppugnandum Smolenschum exercitus ductus. Sed non eadem fortuna bellum à Constantino administratum est: nanq; Basilius ex fuga intromissis delectis equitibus, oppidum nouo præsidio firmauerat: existimans si primos oppugnationis impetus præsidiarij sustinerent, Polonos postea quod anni tempore excluderentur, de obsidione minime cogitaturos: enimuero sexto Idus Septembris pugnatum est. Quamobrem Constantinus quum sua spe difficiliorem oppugnationem inuenisset, neque natura gelidæ regionis sub pellibus atque tentorijs contineri milites paterētur, desperata obsidione citra Borysthenē in hyberna reduxit exercitum. Paucis antè diebus quàm ad Borysthenem pugnatum esset, Selymus Turcarum Imperator cum Persis in Armenia ad Calderanos campos secundo prælio dimicauit. Exarsitque subinde vniuersa Asia duobus maximis bellis, quorum motus, causas, euentusq; tametsi nullo confinio rem Christianam attigerint, breuiter recensere non alienū ab instituto opere existimaui, cùm propter varietatem atque amplitudinem rerum gestarum, tum vt principes Christiani, si diutius inter se ferro sæuierint, cum eo hoste quandoque sibi rem futuram intelligant, qui duos longè potentissimos terrarum orbis reges in aliena prouincia, iusta acie superarit. Consultò quoque hæc in vnum locum contulimus, ne confusa rerum serie, perpetuus historiæ cursus abrumperetur, & externa suò digesta ordine, cognosci facilius possent. Post bellum Peloponesiacumquo (vt suprà memorauimus) Naupactus, Coron, Pylus, Cryssum, Methoneque Turcarum armis cesserunt, quum Veneti reddita Neritho, quam ad Leucadem vi ceperant, authore Andrea Gritto, cum hoste pacem pepigissent, Baiazetes in posterum Europa abstinuit, toto animo in Asiam versus, vt illinc nouis bellorum motibus occurreret, quibus sub aduētum Techellis noui prophetæ, viri apud eas gentes admirabilis, iam tum Lycaoniæ & Cappadociæ vrbes agitabantur, magno quidem commodo Venetorum, et Hungarorum, quibus Baiazetes, nisi Asiatico tumultu reuocatus, pacem nequaquam daturus esse credebatur. Erat autem Techellis origine Persa, regiæ gentis cognatione antea clarus, sed longè illi maiorem famam & claritudinem addiderant studia literarum, vitæ integritas, & summa religio, ob quæ postea diuini vatis nomen promeruit. Fuerat Aidaris cognomento Harduellis discipulus viri doctrina & probitate insignis, quem Iacuppus Chiorzeynal (id est, Persica lingua, strabo) magni Vssuncassanis filius crudeliter interfecit. De quo Harduelle breuiter aliquid memorandum existimauimus, vt quibus procellis iactatum sit Persarum imperium, quantoq; periculo Turcæ Techellis fama ac viribus, tumultuantē minorem Asiam retinuerint, prodita rerum origine cognoscatur. Fuit Harduelles inter Persas regulus haud ignobilis, cæterum ingenio ac moribus propè diuinus. Qui quum honores, diuitias, voluptates, & cultioris vitæ commoda (quæ vulgo munera humanæ felicitatis appellantur) veras ærumnas, fortunæque ludibria existimaret, eaque palàm ageret mira animi fortitudine, quæ populus continentiæ & doloris impatiens miraretur, magis quàm imitari posse confideret: tantam excellentis virtutis opinionem adeptus est, vt eum, quanquam imparem regiæ stirpi, Assimbeius Vssumcassanes in generum sibi asciuerit, tradita ei Martha, quam ex Despina Caloiannis Trapezontiorum & Ponti regis filia susceperat. Eius autem connubij lex fuit, vt Vssumcassanes Despinam paterno more Christum Deum colere pateretur,

atque

atque ita facilè euenit, vt Martha Despinę matris authoritatem secuta, legis nostræ ritus perdisceret, vnde postea obortam in Europa opinionem videmus, Hysmaelem Sophum tanquam auiæ matrisq; disciplinæ imbutum, Christianos homines nusquam improbatis eorum sacris, in honore semper habuisse. Cur autem Caloiannes Rex Christianus, Vssumcassani viro Mahometano filiam nuptui dederit, & ille conditionem acceperit, præclarè intelligi potest, vtrumque rebus suis timentem, ex ea cognatione mutua præsidia comparare voluisse aduersus impotentem vim Othomani Mahometis, qui deleto Græcorũ Imperio in orientem vires extenderat. Sed Mahometes nouo, ideoque Persis terribili tormẽtorum fretus apparatu, quum Vssumcassanem ad Tabendam, quæ Toccata hodie dicitur, in Anserinis campis profligasset, facilè postea Caloiannem oppresſit, Trapezontisq; & totius Ponti Imperio vsque ad Colchos in prouinciam redacto, eum Constantinopolim perductum in carcere necauit. Cæterùm vt ad Iacuppum Harduellemque reuertamur, existimauêre plerique, regem metu potius rerum nouarum, quàm optimi eius viri obseruantia eas filiæ nuptias quæsiuisse, quoniam Harduelles vulgata noua religione, immutatisq; priscæ legis mysterijs apud Taurisium, quum è tota Perside Armeniaq; visendi hominis studio innumeri mortales confluerent, tantum sibi nominis ac virium comparauerat, vt si sectatores suos cogere atq; armare vellet, magnas eum copias breui collecturum appareret. Illud in primis veluti diuino spiritu afflatus persuaserat, Neminem ex his post mortem cęlestia regna petiturum qui Mahometem colerent, nisi eos legis ritus sequerentur, quos Haly Mahometis interpres & socius, scribendo ac docendo posteris tradidisset. Ea erãt magna ex parte diuersa atque aliena penitus ab persuasionibus atque mysterijs quibus Asia omnis & Africa ea tempestate tenebantur. Nam Homarem alterũ ex Mahometis discipulis, tanquam grauius & certius leges interpretantem, Halys doctrinæ præferebant. Nec multum postea temporis intercesſit, quum Iacuppus, Vssumcassane vita functo, in paternum regnũ assumptus, Harduellis potentiam atque eius religionis cœtus hominum suspectos habere, ac vereri cœpit, ne Persæ qui antiquorum regum stirpi occultè fauebant, sub specie religionis atque sacrorum coirent, & excitatis factionibus nouas res nondum firmato imperio molirentur. Nanque Asimbeius Vssumcassanes quondam Armeniæ procurator & dux, validæ equitum manus, interfecto Molaonchre legitimo rege, vi fraudeq; regnum adeptus fuerat: putabatur enim Molaoncher ex stirpe Gempsę, maximi Parthorum Sulthani, qui in oriẽte latum imperium vsque ad Bactrianos & Aracosios tenuerat. Vnde postea ortæ duæ hominum factiones: nam alij nouis regibus, alij autem prisco & regio sanguini fauere videbantur. Quibus de causis Iacuppus, vt erat suspicaci turbidoque ingenio, quum regnandi causa neque necesſitudine neque optimi viri innocentia permoueretur, Harduellem nihil tale timentem submisſis percussoribus interfecit, sectatoribusq; eius aut cæsis aut pulsis, in posterum vano metu, atque inani sollicitudine crudelem animum liberauit. Hysmael Harduellis filius, qui nunc cognomento Sophus maximo terrarũ orbis imperio potitur, eo tempore puer adhuc, per tumultum fato quodam seruatus auunculi sæuitiam vitauit, confugitq; in Hyrcaniam ad Pyrchalim amicum paternum, qui supra Caspium mare, paucis oppidis imperitabat. Ex Harduellis verò discipulis vnus ante alios Techellis, qui postea Cuselbas, hoc est, Rubrum caput cognominatus est, vir-

tute doctrinæque notitia magistro comparandus, eam quoque tempestatem aufugiens, superato Euphrate in minorem Armeniam peruenit: posuitque sedem in Antitauro monte, vbi ad radices perfossæ rupes natura atq; arte hominum, opacos specus habent, qui Rubra saxa ab incolis nuncupantur. Ea est salubris & peramœna loci facies propter frequentiam varietatemque pomiferarum arborum ac perennes aquarum fontes, quibus & plana rigantur, & colles toto anni tempore vestiuntur. Ibi Techellis procul à commercio hominum in altitudinem contemplationis conditus, dum diuina cælestiaque rimatur, per aliquot annos durissimam vitam egit, contentus his quæ sponte terræ atque ipsius naturæ benignitate nascebantur. Is primò à pastoribus visus & agnitus, deinde ab agricolis qui victus duritiem pietatemque hominis admirabantur, necessarijs ad vitam rebus donatus est: ac demum quum responsa daret, & iam maior homine videretur, gliscente in immensum diuinitatis opinione à curiosis in pagos tractus, ac mox inuito similis in proximas deductus vrbes, omnem prouinciam sui fama admirationeque compleuit. Nec publicatis semel nouæ legis interpretationibus mortales defuerunt, qui (vti apud Persas Harduelli acciderat) hominem adorarent, arbitrarenturque nisi ea iussa præceptaque capesserent, animas post interitum corporis æternos ignis cruciatus subituras. Talia frequentissimis concionibus atque responsis quum omnibus facilè persuasisset, mobilem gentem ac superstitionibus deditam, breui ad sui studium pertraxit, iussitque vt sectatores turbinatum capitis tegumentum linthea in spiras circundante fascia pro insigni nouæ religionis rubro colore distinguerent, ita vt nouæ huius hęreseos studiosi à rubro colore pileorum, Cuselbasę toto oriēte vocitentur. Simili quoque, sed meliore fortuna Hysmael eosdem ritus quos pater in Perside tradidisset, ingenuo animo complexus est: nanque ipse poscentibus fatis, vt primum adoleuit admirabili virtutis indole patris vestigia secutus, quum iam eloquio, decore vultus, sapientia, atque animi magnitudine dijs ipsis quàm mortalibus propior haberetur, & maximum nomen & ingentes vires apud eas gentes cōpararat. Nec ignobile tantum vulgus, sed plerique natalibus ac diuitijs clari, semel capti nouitate religionis, vt præclarius eorum studium videretur, postquam ab vetere disciplina discessissent, eum in summam virtutis & dignitatis existimationem euexerant. Ipse quoque nondum pubescens supra veras virtutes, inani etiam morum specie in sui admirationem compositus, opes, gloriam, imperium quę cuperet videri nollet, vt simulator egregius abnuenti persimilis adsequebatur. Non defuere etiam qui iurarent Harduellem patrem (vt erat syderalis scientiæ peritissimus) inspecta filij genitura Hysmaelem, & prophetam summum, & verę legis conditorem futurum, subactaque maxima parte Orientis, Mahometis gloriam pietate et rebus bellicis æquaturum, quæ haud temerè iactata in vulgus altiorem materiam sermonibus præbuerunt. Nec multo pòst Hysmaeli cognomētum Sophus, quod ab admiratione assentationeque familiarium multum antea iam cœperat, omnium consensu inditum est, vt credi par sit petitum ab vetere Magorum memoria, qui quōdam apud Persas ipsis etiam regibus imperabant. Nam sophus apud eas gentes Deorum interpretem sapientemque significat. His auspicijs haud dubiè in magnam spem gerendarum rerum erectus, auunculo Iacuppo veneficæ vxoris fraude sublato, paternos agros & modicum illud imperium, quod dotale matris fuerat, repetere cogitauit, armatisq; suę sectę promptiorib.

& à Pyr-

& à Pyrchale regulo sumptis auxilijs, ingressus Armeniam, fama magis atque hominum beneuolentia quàm viribus, breui paternam ditionem vendicauit. Mox eo successu firmior factus, quum multi qui Harduellis dogmata alieno periculosoque tempore metu mortis deseruerant, tunc oblato duce fiducia pleni eandem hæresim sequerentur, adauctis copijs ad vrbem Sumachiam, quæ est in finibus Mediæ, duxit: atque eam vi captam hostiliter diripuit. Capta Sumachia maximam consecutus est nominis existimationem, quæ fortia & præalta facinora nauiter audentes, ex primis rerum motibus ad summam victoriæ sæpenumero perducere consueuit: & quod postea plurimum contulisse iudicatum est, inermem magna ex parte exercitum ditatum præda, militariter instruxit. Inde nō iam vrbes, sed Persarum imperium animo voluens, quum iam Fortuna quæ cuncta detulerat, viam quoq; melioribus fatis aperiret, ad Taurisium nobilissimam maioris Armeniæ vrbem contendit. Ea vrbs Persarum regia est, numero hominum atque opibus totius Orientis celeberrima, quæ antiquitus Terua vocabatur, distans à proximo littore Caspij maris itinere expediti equitis quatuor dierum, non longè ab emporio Derbento: vbi portæ ferreæ inter montes & mare angustias arcendis eo aditu Scythis præcludunt. Inuasit autem Sophus Hysmael Persarum imperium, nouaq; Mahometanæ superstitionis opinio, quam a patre cœptam aliquandiu supplicij metus oppresserat, promulgata & latè disseminata est, anno Christianæ salutis supra millesimum & quadringentesimum nonagesimo nono, quo Italia Gallorum aduentu maximas adijt clades, & Veneti cum Turcarū classe ad Protum insulam congressi, fœdissimè rem gesserunt. Nec multo pòst exarsit in Germania authore Luthero dira hæresis, quæ populis, vt in Perside acciderat, ad insaniam versis, Christiani dogmatis placita, & veteres sacrorū ritus vehementissimè cōturbauit. Ita vt facile crediderim ab occulta cæli potestate, malignoq; syderum cōcursu prouenisse, vt religiones toto terrarū orbe enatis factionibus vno tempore scinderentur, quando nō Mahometa ui modò Christianiq;, sed et remotissimę gentes idololatrę, aut sydera aut portenta pro dijs venerātes, cùm in India quæ ad Orientē vergit, tum in Nouo orbe ad Occiduam plagā reperto, nouas sacrorū opiniones induerint. Sed vt ad rerū seriem reuertamur: Aduentāte Hysmaele, Taurisij erat Aluātes Iacuppi filius, qui paulò antè de regni possessione cum Moratchamo fratre armis cōtenderat, eumq; prælio victū Armenia Persideq; pepulerat. Is, vt ciuilibus discordijs plerunq; accidit, quum primores ciuiū qui in Moratchami partib. fuerant armis persecutus occidendo aut proscribendo, in ipsa victoria totam vrbē mœrore atq; funerib. compleuisset, magnā sibi inuidiam conflauerat. Quam occasionē nactus Hysmael, quò ciuium animos odio sæuissimi regis (si propius accessisset) res nouas in vrbe molituros intelligebat, instructo exercitu protinus ad vrbis portas perrexit. Nec Aluanti, qui repentino bello oppressus, aut milites comparare, aut vllo satis opportuno præsidio mœnia firmare nequiuerat, tantum animi ac virium fuit, vt aduersus eam belli molem persistendū: aut de vita cum imperio dimicandū esse cēseret. Quamobrem diffisus rebus suis, dum tumultum atque arma iratorum ciuium ex merito pertimescit: trepidanti atque attonito similis, vrbe excedit: portęque Hysmaeli statim aperiuntur. Nanque ciues, qui luctuosis temporibus quibus inter se de imperio reges decertarunt, maxima ex mutuis cladib. damna pertulerant, tutā in eo periculo atque vtilem pacem habere malebant ab victore tanti nominis,

quàm pro cruento rege ad internitionē iterum dissentire: maximè quòd vna omnibus incolumitas proponebatur, patebatq; amplissimus gratiæ locus apud nouum regem, his qui eius religionis disciplinam profiterentur. Hysmael ingressus vrbem aliquot prætorianis per tumultum interfectis, qui fugientem regem sequi nequiuerant, sepulchrum eximij operis, quo auunculus more Persarum conditus fuerat, euertit, ossibusque disiectis, & abrasis tota vrbe eius titulis, quo dolorem paternæ cædis expiaret, ac iusta persolueret parentis manibus, omnem illius memoriam aboleuit. Interea dum Sophus Hysmael Aluante incolumi minimè debellatum esse existimans, maiores etiam copias parat, easque aperto veteri armamentario militariter instruit, crebris rumoribus ac nuncijs afferebatur aduentare Aluantem, quem ex fuga petisse Scyras vrbē, atque in vltimas regni partes ad mare penitus concessisse famā cognouerat: trahereque illum præter innumerabiles pedites, sex milia cataphractorum equitum, & magnum numerum sagittariorum, qui partim equis, partim camelis insideant: & Moratchamum quoque fratrem in Assyria, ad vrbem Bagadad (Semiramidis Babylon hæc olim fuit) exercitum comparasse, positisque in communi periculo priuatis cōtentionibus, vniuersas mox vires cum fratre iuncturum. Hæc tametsi omniū sermonibus celebrabantur, nihil tamen eo apparatu territus Hysmael, quod deorum auspicijs, & maiore aliquanto fiducia, quàm proprijs viribus posset, bellum gerere videretur, ad hostem ire cōstituit: prouisaq; re frumentaria, aclustrato exercitu vrbe egreditur, nulla magis oratione vsus, qua militum animos alacri spe compleret, quàm vt maturarent, & se ducem quem dij dedissent, ad certam victoriam sequerentur. Aberat Aluantes à Taurisio itinere decem dierum, quum Hysmael sui famam incredibili celeritate prætergressus, ad Niphates montes peruenit, qui Armeniā ab Assyria disterminant. Eos Aluantes magnam molem exercitus, & plurima impedimēta more Persarum trahens, præmissis exploratoribus, qui vbi transitus difficiles forent munirent vias, & saltum non vno in loco cęsis arboribus aperirent, breui superare decreuerat. Quod vbi cognouit Hysmael, iudicans se cum imparato hoste ex æquissimo loco dimicaturum, si prior ipse transcenderet, hostemq; apud quem, vt in nullo metu, neglecta solutaq; omnia futura essent, inuaderet, continuò in aduersos montes primum agmen erexit, ac deiectis è summo vertice hostium præsidijs, eo ipso die vixdum refectis ex labore militibus, Aluantis castra, quæ ad vlteriores montiū radices erant, adortus est. Tanta è conspectu appropinquantiū hostium in castris perturbatio exorta, vt præ tumultu ac trepidatione militum arma poscentium, quibus fœminarum greges, lixæ, calonesq; pauidum genus immiscebantur, vix Aluantes, quid fieri vellet præfectos docere, aut milites cohortari, aut deniq; aciem explicare potuerit. Ita irruentibus recta fronte Armenis, magnum atq; atrox prælium cœptum. Neq; Hysmaeli, cui nunquā animus virtusq; defuerant, eo die etiam Fortuna defuit. Nanq; per cuneos tribus simul locis aggressus hostem, antequàm cataphracti equites, quorum magna pars non stratos, nō frenatos equos habebant, arma induerēt, in aciemq; prodirent, prostrata prima acie, peditatum in fugam vertit. Aluantes, qui nihil earum rerū ante prouiderat, quòd ad famam tanti comparati exercitus nec Taurisij quidem, nec in Armenia omnino se inuenturū hostem putasset, concursare, appellare milites, retentare conuersam aciem, ac multum ipse pugnare. Sed quū subita eius cōsilia, quæ in ipso periculo

capere

capere cogebatur, nec duces, nec milites exequerentur, pudore ac desperatione victus, dum in primo agmine acrius pugnat, obtruncatur. Interfecto Aluante, cæsisque Persarum promptisimis: cataphracti, qua parte virium Aluantes superior erat, cum iam non esset pro quo depugnarēt, effugere non dubitarunt. Idem fecere sagittarij, & cæteri postremi agminis milites: qui audito statim tumultu, fugæ magis quàm prælio arma atque animos præpararant. Hysmael cum minore aliquanto hostium cęde quàm pro tanta victoria quis crederet, castris potitus, quod antequam fugatum hostem sectaretur, exanimatos milites defatigatione itineris ac labore prælij reficiēdos esse existimabat, eo in loco per aliquot dies statiua habuit. Inde quum ab finitimis populis legati ad dedendas vrbes superuenirent, & quò victoria, cò etiam gentium fauor inclinarat, ad vrbem Scyras exercitum duxit. Nec ciues multùm antè ad famam ingentis victoriæ parati ea facere, quæ diuinus victorque Hismael imperasset, eum vrbe recipere, commeatu pecuniaque iuuare in ea rerum commutatione recusarunt. Sophus ab supplici ciuitate omnibus diuinis atque humanis honoribus affectus, sæpe ad populum de veritate atque præstantia nouæ religionis concionatus est: edixitque se pro hostibus habiturum, qui intra trigesimum diem antiquos ritus minimè reliquissent. Quamobrem quamdiu illinc ex successu victoriæ certissima præmia, hinc vero si pertinacius abnuerent, exilia aut cruciatus proponebantur, breui omnem propè multitudinem in partes deduxit. Mox ex opulentissimæ vrbis diuitijs persoluto militi stipendio, veteres nouosque milites quibus arma, equi, tela, vestisúe deerant, omnibus rebus instructos exornauit. Nanque in vrbe quæ inter cæteras Orientis summam obtinet claritatem, frequentes erant officinæ omnis generis armorum plenissimæ, ea mirabili ingenio artifices ex ferro calybeque recoctis, & ex herbarum succis addita insigni temperatura, longè elegātius, quàm apud nos id fiat, fabricare consueuerunt: nec galeas tantùm, thoraces & ocreas, sed equorum etiam perpetua ex tenuissimis laminis tegumenta. Post receptam vrbem Scyras, Scapham quoque, quæ Susa antiquitus fuisse existimatur, & Sulthaniam, quam propter admirabiles ingentium ædificiorum reliquias Tigranocertam fuisse arbitramur, in fidem accepit. His rebus celeriter confectis, constitutisque per singulas vrbes suæ sectæ magistratibus, Hysmael superato Tigri in Mesopotamiam profectus est, vt Moratchamum Babyloniæ possesione depelleret, arma adhuc exercitumque tenentem, quo (vt suprà memorauimus) iunctis cum Aluante viribus in Armeniam transire statuerat. Sed is fraternæ calamitatis exemplo territus, quādo Aluantes & Persarum exercitus cum amplissimis regni facultatibus, è tanto fastigio vnius diei negotio corruissent, iudicauit minimè sibi armis Fortunam periclitandam: sed in vlteriora regni ad meliores casus expectandos continuè fugiendum, quòd victori hosti ac tum ingentes trahenti copias, qui numerosum exercitum parua manu cecidisset, minimè se parem futurum intelligebat. Igitur Sophus Hysmael tantæ virtutis fama, magnitudine copiarum, & ipso deniq; Deorum immortalium fauore terribilis, Mesopotamiam ingressus cedente Moratchamo, & certantibus inter se populis, qui nam primi victoris gratiam deditionis celeritate mererētur, omnem prouinciam in deditionē accepit. Porro Moratchamus nec copijs suis, terrore perculsus, satis fidens, nec vllis se vrbiū mœnibus credere tutū existimans, collecta suppellectile cum vxoribus ac liberis in Arabiam profugit. At Hysmael maxi-

mam Orientis partē victricibus armis peruagatus, ab Assyria in Mediam transcendit: vrbes, castellaq; aliquot in Zagromonte, quæ Aluantis præsidijs tenebantur, expugnauit: regressusq; in Armeniam, Albanis, Hiberis & Scythis, qui vlteriorem Caspij maris oram tenent, bellum intulit: quòd eæ gentes tributariæ quondam Persarum regum ex occasione ciuilis belli, quo Persis totusq; Oriens cum excidio regiæ domus proximè conflagrarant, neque tributa quartum iam annum persoluissent, neque solitas omnino legationes in tanta præsertim victoria misissent. Dum hæc ab Hysmaele geruntur, Techellis Cuselbas, quem ex heremo in vrbes ductum, Armeniam, minorisque Asiæ magnam partem noua religione complesse paulò antè memorauimus, conflato exercitu ex fœderatis eius disciplinæ hominibus, Turcarum fines inuasit. Enimuerò quum Techellis in cœtu mortalium futura sæpius mira felicitate prædixisset, Sophusq; Hysmael dudum exul & profugus non sorte, non humano subsidio, sed pietate ac certissimæ religionis auspicijs, in eam rerum amplitudinem creuisse videretur, tanta suscipiendæ eius superstitionis omnium animos cupido incesserat, vt circumiectæ vrbes atque oppida iam plena essent his hominibus, qui pro tessera nouæ professionis rubris pileis vterentur. Conuenēre primo apud Tasciam vrbem, quæ ad Antitauri radices sita est, supra sex milia hominū, vbi à Techelli persuasi vt arma capesserent, quibus si quid durius ab impijs Turcis accideret, sese & veram religionem tuerentur, omnes iureiurando affirmauerunt, se neq; ducem in vlla fortunæ acerbitate deserturos, neq; pro sanctissimæ hęreseos dignitate, cui iam pridem corpora atq; animos deuouissent, laborem vllum aut vlla vitæ pericula recusaturos. Techellis postquam videt suorū animos singulari omnium consensu summaque virtutis fiducia confirmatos, quum pecuniæ quæ liberaliter à prouincialibus pietatis studio erogabantur, ad alendam tantam multitudinem non sufficerent, edixit, vt frumentatū quàquauersum irent, & eorum maximè facultatibus atque diuitijs vterentur, qui nouis sacris initiari nollent. Itaque in plures manus diducti, è proximis agris magnam vim commeatus & pecoris in castra conuexerunt: ac mox crescente multitudine, è finibus Cappadociæ in Lycaoniæ vbertate agri & accolarum frequentia pernobilem regionem profecti sunt, vbi multis diebus eo terrore belli per agros impune circunducto, seipsos aluerunt, tantumque formidinis omnibus intulerunt, vt qui oppida & vicos incolebant, instante metu, omnes fortunas suas cum vxoribus ac liberis in vrbem Iconium comportare cogerentur. Nanque edictum Techellis nomine pluribus locis propositum erat, quo diuina humanaque præmia his omnibus ostendebantur, qui continuò in partes transirent, & vulgatam multum antea Persarum religionem sequerentur. Quod si qui pertinacius in errore persisterent, eos quum gladium semel eduxerit, facesque succenderit, nullum postea veniæ aut saluti locum inuenturos. Omnibus tam atroci denunciatione perterritis, alij mortis metu, alij mobilitate animi, alij res suas agrosque omni religione potiora existimantes, alij verò obærati, infames, capitalia ausi: præterea serui complures, fuga facta quotidie ad Techellim transibant. Nec multò post, Turcis contrà arma parantibus, auxilia quoque equitum ab Hysmaele missa opportunissimo tempore superuenerunt. Namque Hysmael ex fœdere communis disciplinæ iam tum antea per legatos Techellim fuerat adhortatus, vt sacrosanctis cœptis insisteret, introductæque religioni vim armaque adderet, ac magno animo progrederetur. Se enim

nim negotio minimè defuturum,& peritos rei militaris qui ordines ducerent, & pecuniam qua castrensis apparatus comparari posset, continuè subministraturum. Hęc haud occultè Sophus Hysmael contra Baiazetem moliebatur, vt paruis initijs, maioris belli causas sereret. Nanq; & veteribus odijsque propter bella continua cum Turcis intercedebant, et ex priuata quoque religionis dissensione Baiazeti infensus, nihil magis in maxima virium amplitudine, & in secundißimo rerum cursu, iuuentæ etiam calore præferuidus, quam Othomanicum bellum animo volutabat. Quin & legatos ad Senatum Venetias misit, qui fœdus atque amicitiam peterent, in eam maximè formulam, qua Catarinus Zenus, Iosaphates Barbarus, & Ambrosius Contarenus legati in Armenia cum Vssumcassanè materno auo quondam pepigissent. Ii enim diuersa via totum Orientem peruagati, officiorum suorum ac itinerum commentarios posteris reliquerunt. Id in primis Hysmael postulabat, vt artifices, qui ænea tormenta conflarent, ab Italia sibi per Syriam mitterentur, & decreta in Gręciam atque Asiam valida classe, Baiazetem maritimo bello distinerent: se vero terrestribus copijs minorem Asiam completurum, prębiturumque pulcherrimam occasionem Venetæ classi ad ea recipienda, quæ in ora Gręciæ superiore & recenti bello amisissent. Senatus legatis perhumanè ac liberaliter habitis respondit: neque veteris amicitię, neque fœderis, quæ sibi cum Persarum regibus fuissent, obliuisci, gratamque semper futuram apud Senatum eius rei memoriam, sed eo summopere lætari, quòd nouus Rex Sophus Turcarū hostis esset: quod curæ haberet communicare belli causam, atque ea polliceri, quæ si Vssumcassanes Iacuppusq; filius præstitissent, nequaquam sibi bellum cum Othomanis gerendum foret. Cæterum eas esse rerum vices, vt sicuti Persarum reges domi ea tempestate ociosi occupato in Europa Baiazete, nihil sibi mouendum existimauerint: ita Senatum in deteriore et periniqua temporū conditione, quod velit ac maxime optet pręstare non posse, quòd pacem quinquennio antè cum Baiazete factam sibi minimè violandam existimet: occupari enim se grauißimo bello, quod præferoces Europæ gentes coniuratione facta, & maximi reges nullis lacessiti iniurijs, sed sola concitati Venetæ felicitatis inuidia, nuper intulerint, sperare tamen staturos à iustiori causa Deos immortales, & Rempublicam, quam vlla vis per septingentos amplius annos non fregisset, ab immanitate tot hostium seruaturos. Proinde suo regi referrent, Senatum quum per occasionem posset, daturum operam, vt Sophus intelligeret nihil sibi Persarum amicitia antiquius esse, aut speciosius quicquam futurum, quàm Turcas Christiani nominis hostes, quibus ipse infensus esset, mutuis consilijs ac parib. armis oppugnare. Legati paulò pòst cum spe magis ineundi fœderis, quàm quòd reipsa quicquam impetrassent, donati muneribus in Cyprum triremibus reuecti, in Syriam traiecerunt: habuereq; occulta colloquia cum Petro Zeno (is Catarini legatione Persica clari filius fuit) qui tunc Damasci negotiatoribus Venetis præerat. Qua de causa Baiazetes cognita legatorum profectione, per oratores & literas questus est apud Campsonem Gaurum Ægypti regem, cum minus amicè facere, quòd Persarum legatos per mediam Syriam ad communes hostes ad concitanda externa arma transire permitteret. Vnde mox irato Aegyptio omnes Veneti mercatores, & ante alios ipse Zenus, qui Tripoli, Alepi, Berythi atque Alexandriæ agebant perducti Memphim, coram Campsone sępius causam ex catenis dicere coacti sunt, vixque post annum quo om-

nes contumelias ab immanibus Mamaluchis pertulerant, vitam et libertatem impetrarunt. At Techellis Persarum auxilij firmato exercitu, ad Iconium celeberrimam Lycaoniæ vrbem iam peruenerat, populatusque vniuersum agrum magnam hominum multitudinem ad cultum nouæ religionis perduxerat.

Quibus de rebus Orcanes & Mahometes Baiazetis nepotes, qui Alempsaco & Sciaensciao patribus morbo extinctis, his regionibus imperabant, coactis copijs, ne tantam ignominiam in conspectu nobilissimę vrbis à latronibus paterentur, in aciem descenderunt. Sed illi adolescentiæ ardore præproperi, quũ iniquo in loco prælium commisissent, ab hoste fusi fugatique sunt. Neque in ea victoria Techellis ab oppugnatione Iconij temperasset, nisi tormenta apparatusque expugnandarum vrbium tumultuario exercitui defuissent. Inde conuerso agmine per mediam latitudinem minoris Asiæ ad Ancyram, quam hodie Angorim dicunt, profectus est. Nec Corcuthus Baiazetis filius, qui Thyatiræ, Sypili, Magnesiæ, Phoceæque exercitum comparauerat, quum laté effusus hostis in proximo esset, aut procedendum, aut de prælio omnino sibi cogitandum existimauit. Techellis per Galatiam infesto exercitu in Bithyniã contendens, non longe à Sangario flumine Caragiũ Bassam, qui Bellerbecus tunc erat, (hoc est totius Asiatici equitatus magister) cum instructis copijs obuium habuit. Parauerat is paulò antè haud mediocrem exercitum ad famam imminentis belli, iusseratque Achomatem natu maximum Baiazetis filium, Cappadociæ Pontique præfectum conscribere nouos milites, & in tergo moliri bellum, vt Techellis si semel pelleretur, neque se in tutum recipere, neque in prouincia, obstante in tergo exercitu conquiescere, aut morari omnino posset. Sed hæc consilia Techellis sua celeritate præuertit: nanque maioribus itineribus ad hostem progressus, tum delectibus habendis intentum, aliasque tanquam ad iustum bellum copias expectantem, ad Horminium montem adeptus est.

Nec Bellerbechus pugnam detrectauit, tametsi non prius quàm maioribus copijs exercitum suppleisset, prælio decertare decreuerat. Erat enim in eius exercitu incondita peditum multitudo, homines ex Paphlagonia, Galatia, Bithynia & Ponto ignari militiæ, & magna ex parte inermes, vt fermè sunt qui imperati vrbibus atque oppidis inuiti militant, atque vno nomine Asappi à Turcis nuncupantur. Virtuti autem veteranorum equitum summopere confidebat, quorum opera si aduersi quicquam accideret, cessurum se prælio & signa seruaturum arbitrabatur. Ex aduerso Techellis cui robur totum in pedite erat; nihil spei in fuga habere: sed in suorum virtute victoriam collocare, adhortari suos, vt reminiscerentur quam in regionem venissent: Quæ, inquit, sociæ vrbes, qui noui exercitus, qui alij dij tutelares, si pro his hodie malè pugnaueritis, vos excipient, aut iuuabunt? Agite viri fortissimi, atque acriter irrumpite, vt vincendo & religionis dignitatem pro qua corpora atque animos deuouistis, & salutem vestram tueamini. Hæc quum diceret, tota acie horrendus clamor sublatus est, statimque concursum. Bellerbechus peditatum in medio, equites in cornibus collocauit, quibus hostilem aciem circumueniret. Techellis autẽ vno corpore atq; vno impetu quadratam suorum aciem induxit, equites quos Hysmael paucis antè diebus miserat, in subsidijs reliquit. Non tulêre Asappi impetum neq; aspectum quidem Techellini exercitus: nanque in fronte quiq; optimè armati constiterant, & pileata acies vno colore rubro conspicua, quòd tota cruore conspersa videbatur, tyronibus & imperitis hominibus formidinẽ intende-

intenderat. Itaque quum vix horæ dimidio prælium Asappi sustinere potuissent, tota media acies cæsa fugataque est. Equites Turcæ qui in latera hostium vtrinque magno impetu incurrerant, tametsi multos sagittis lanceisq; confixerant, atque ordines aliquantum turbarant, quod pedites loco excedere & procurrere cogebantur, nihilominus quum de victis Asappis, Techellini in cohortes atq; manipulos sese diduxissent & cominus prælongis hastis equos petere cœpissent, & ipsi continuò in fugam conuersi sunt. Persæ equites qui spectatores pugnæ fuerant, è subsidijs in fugientes turbatosq; inuecti, multos protriuerũt, longiusque progresi, Bellerbechum sistentem fugam, nec veri quicquam in densissimo puluere discernentem, circumuenerunt, cepissentque eum, ni à fortissimis stipatoribus periculo exemptus fuisset. Equites paucis amissis, fuga sibi cõsuluere. Asappi supra septem milia interfecti: præterea omnia peditum signa & vis ingens commeatus capta. Techellis quiete vnius diei militibus data, ad vrbem Cutheiam, quę ad Horminium est, exercitum admouit. Ea vrbs totius minoris Asiæ vmbilicum tenet, Anatoliæque Magistri equitum sedes est, sicuti in Europa quæ Romania dicitur, apud Sophiam Mœsię vrbem, alterum Bellerbechum considere videmus. Fama enim erat magnas opes propter munitionis opinionem eò à finitimis vrbibus in ipso terrore belli fuisse comportatas, & cognouerant, Bellerbechum se ex fuga in eam vrbem cum nobilissimis equitum contulisse. Nec dubium erat ditari posse exercitum, si aduerso prælij successu consternatis metu hostibus, omnes vires vno tempore admouerentur. Igitur Techellis dignam eam vrbem ratus, quę aliquo periculo peteretur, tormenta minora quæ bello ceperat, & sagittarios idoneis locis imponit, vt propugnatores è muro destinatis ictibus dejcerentur. Demum comportari scalas, & tota acie pronunciari iubet, omnem prędam militum fore, his verò qui primi conscenderent, maiora præmia tributurum. Ea spe murum subeunt, nulla vi hostium, nulla telorum multitudine, nullo mortis metu deterrentur, quin certatim scalas aut conscendant, aut per confragosa muri alij aliorum innixi humeris connitantur. Supernè verò ingentia saxa, ardentes faces, & toto passim muro feruentis aquæ, calcis, ac arenę vis ingens in subiectos continuè prouoluebantur. Nec in tanta certaminis iniquitate, quum multi ipso molarium pondere comminutis scalis, laceri, exanimes, atq; omnibus deniq; incommodis conflictati è muro præcipitarentur, quisquam tamen in eo periculo tot ingruẽtibus telis, pedem referebat. Ignauię enim virtutisq; militum testes spectatoresque aderant Bellerbechus atque Techellis: hic ne irrito incœpto abscederet, ira et pudore accẽsus: ille vt dignitatem, salutem, ac omnes deniq; fortunas suas in eo discrimine tueretur, pari animo ducis atque optimi militis officia implebat. Tandem fessis & magna ex parte saucijs propugnatoribus, quum Techellis integros milites qui prælium exciperent, ac vulneratos reuocarent, continuè summitteret, facto impetu duobus simul locis per aceruos cæsorum in vrbem peruaserunt, obtruncatisq; propugnatoribus, ac refracta porta omnẽ exercitum introduxerunt. Inde per omnes domos miserabilis Turcarum cædes edita: expugnatumque eodem impetu prætorium, quo se cum familia Bellerbechus receperat. Dux ipse cum vxoribus captus, & prætorium secto marmore & nobili structura insigne concrematum. Cutheia capta & Turcarum spolijs ornato exercitu, Techellis in animum induxit expugnari posse Prusiam Bithyniæ caput, si priusquam hostium vires coalescerent, aut ciues perterritis

omnibus, aliquid consilij pro tuenda patria capere possent, ipse confestim eò contenderet: & in ea fortuna studio atque ardore militum vteretur. Quamobrem indicta profectionis die, militibus imperauit, vt corpora curarent, scalas, arma, telaque pararent, quibus opulentissimam vrbem, nec mœnibus tutã; nec vllo firmatam præsidio, hostium opinione celerius aggrederentur. Hæc parantem nouus Turcarum exercitus, qui nuper ab Gallipoli per Hellespontum in Asiam traiecerat, à proposito oppugnandæ vrbis auertit. Nanque Baiazetes multum anteà ad Tecchellis nomen, & ad Persicæ religionis famam excitatus, filijs, nepotibus ac Bellerbecho Asiæ præfecto scripserat, vt pararent arma, nouæ superstitionis initia opprimerent, darentque operam, ne quid detrimenti in ea prouincia caperetur. Postquàm verò Techellim ex heremita Imperatorem factum, initiumque eum haud obscurè Persarum viribus, & ardere bello Asiam vidit, Halybassam cum Europæis copijs eò emisit. Erat Halybassa genere Macedo, tametsi eunuchus, virtute tamen viris fortissimis comparandus, qui sub Mahomete multis fortibus factis militarem gloriam, atque optimi ducis nomen adeptus fuerat. Is deducto flore equitum ex Epiro, Macedonia, Mœsia, Illyrico, Traciaque, ac adiunctis sibi pretorianorum septem millibus (Ianizari ij Turcica lingua vocantur) in queis ob confirmatã bellicæ laudis opinionem in omni Turcarum expeditione, & summa virium, & vincendi certissima ratio semper fuit, ex Chersoneso in Phrigiam profectus est, scripsitque ex itinere Corcutho, & Acomati Baiazetis filijs, omnibusque equitum præfectis (quos Sanzacos vocant) vt quàm maxima possent celeritate copias compararent, & in Galatiam progrederentur. At Techellis de aduentu hostiũ certior factus, excedendum Ponto, ac sibi omnino multis de causis in pacatam regionem redeundum existimauit, ne coeuntibus vndique Turcarum copijs; circumueniretur, néue cogeretur iniquissima belli conditione dimicare. Nanque, nec tutum iter, nec pacatum quicquam, si vel paruam aliquam moram traheret, se habiturum arbitrabatur, quum tantum terrarum in tergo relinqueret, tot hostiles vrbes, tot flumina, tot infensos populos, quę omnia paulò antè primus hominum fauor, victoriæque celeritas aperuissent. Igitur re ad consilium delata, quòd præfecti omnes tantulis copijs sine iusto equitatu, cum eo hoste qui & locorum notitia, & genere ac numero militum longè superior erat, prælio decertare summæ dementiæ, aut extremæ necessitatis consilium esse censebant, collecta pretiosiore præda, ab Horminio per Galatiam citatiore itinere regredi cœpit. At Halybassa, cui, vt statim in Asiam ventum, singulis propè horis à prouincialibus de abscessu itinereque hostium literæ, pernicibus tabellarijs afferebantur, cognita eorum profectione, Sangarium flumen superat: ac transuersis itineribus rectà iter Gutheiam & Ancyram, quà transituros hostes coniectura iudicabat, pergit. Inde quum minimum tempus, aut naturæ desiderio, aut lassitudini militum tribueret: quintis castris ad Caraassar in plana Galatiæ peruenit, & nouissimos agminis hostium fessos, vulneribus debilitatos adeptus, interficit. Ibi Techellis vt hostes atroci spectaculo edito, aut demoraretur, aut à persequendo deterreret; Bellerbechum quem vinctum trahebat, media in via sequentibus spectandum palo infixit. Nec Halybassa horrendo clarissimi viri interitu permotus, quicquam tamen de celeritate sibi remittendum existimauit. Quin milites consolatus, vt æquo animo itineris laborem ferrent, ac paululum adniterentur, vt supplicium sumerent de immanissimis latronibus, qui

bus, qui, euaſtata prouincia, nec impuberibus quidem, aut Deorum templis pepercisſent, ſequente die in Ancyreorum agrum deſcendit. Achomates quoque cum decem milibus armatorum, vt vires iungeret, eo ipſo die ſuperuenit. Quamobrem Halybaſſa, qui nec cõtinuo quidem curſu magnis itineribus antecedentem toto exercitu conſequi poterat, iniquo animo ferens ſæuiſsimum hoſtem impunè elabi è manibus, inſiſtere hiſdem fugientium veſtigijs, cum expedito equitatu conſtituit. Itaq; relictis pedeſtribus copijs, & Achomati commiſſa exercitus cura, cum octo milibus equitum abeuntes citatiſsimo curſu perſecutus, extremum eorum agmen ad Olygam montem, qui ab Ancyra parum diſtat laceſſere, & inito acri prælio perturbare cœpit. Techellis, qui in edito idoneum locum caſtris paulo antè ceperat, tametſi laſsitudine atq; æſtu torrentis Solis exanimatos eſſe milites intelligebat, nihilominus, quum æquiſsimo in loco, cum ſolis equitibus ſibi rem futuram ſciret, conuerſo agmine, ac conſtitutis pro natura loci & temporis exiguitate ſuorum ordinibus, Turcarum impetum egregiè excepit, inuectosque equites prælongis haſtis ſagittisque ſummouit: apparebatq; haſtatum peditem phalange facta, inſultante equitatu, nec ceſſurum loco, neq; indignum quicquam ſuperiore victoria commiſſurum, niſi Halybaſſa mille amplius ſclopettarios equites induxiſſet, qui per vices alij alijs turmatim miro ordine ſuccedentes, plumbeas glandes in confertiſsimam hoſtium aciem ſpargerent. Quæ procella, quum magnus eorum numerus ſterneretur, neceſſe fuit phalangem ſolui. Inde haſtati equites, quà diſsipatis cæſisque militibus denſa & ſtabilis ea acies laxabatur, vehementiore illati impetu cædendo ſternendoq; totum propè primum agmen deleuerunt. Techellis in media ſuorum ſtrage vbiq; cõſpicuus, quod vnum in tãtis malis remedium relinquebatur, ex promptiſsimis atq; optimè armatis nouam aciem facit, eamq; à nouiſſimo agmine in frontẽ ductam, equitatui opponit: iubetq; pronunciari, vt militesq pleno gradu pugnando in colles ſeſe recipiant, eo conſilio, vt milites timore adducti, non metu ipſo, ſed iuſſu Imperatoris id facere viderentur. Ita exiſtimare naturæ loci diffiſos hoſtes, vrgendi inſequendiq; finem eſſe facturos. Halybaſſa primo prælij ſucceſſu ferox, haud dubiè iam inclinata victoria equites cohortatus, ne ſpaciũ euadendi in montem fugientib. relinquerent, premendo vrgendoq; inſtarent: ac breuiſsimi laboris operam, qua bellum vel vno eo prælio finiretur ſibi ac Baiazeti imperatori præſtarent. Hæc proclamans cum globo equitum per mediam hoſtiũ aciem perequitauit, vt cæteros accenderet, ac ſibi non deeſſe virilem animum, inſigni virtutis facinore edito teſtaretur. Quòd quum ſpecioſius quàm pro diſciplina iterum eodem ardore fieri poſſe confideret, interclusus, & in medio circumuẽtus interficitur. Cæſo Halybaſſa, puncto temporis prælij fortuna cõmutata eſt: nanq; Turcæ, qui dudum pulſis ſtratisq; hoſtibus acerrimè præliabantur, ducis morte perterriti, remittere pugnandi ardorem, ſenſim cedere, ac demũ conuerſis equis pugnæ loco excedere cœperũt. Ex aduerſo Techellini qui plus ſpei in loci munitione, ac mõtibus, quàm in armis atque virtute poſuerant, auctis noua ſpe animis, & in ſegni iam pugna collectis virib. procurrere, truci vlulatu victoriã conclamare, atq; hoſtem in fugã vertere. Ita fortiſsimi equites pugnæ atq; itineris labore confecti, quum feſsis ac fluẽtibus ſudore equis perſiſtere non poſſent, inſignem certamq; victoriam, quam dux ipſe virtute partam, morte poſteà temeritateq; corruperat, reliquerũt. Techellis tametſi nec refici equos, nec in patentib. campis tutò conſiſtere hoſtem

poſſe, ſi veſtigijs inſiſteret, ſperabat: orbatus tamen ſuorum promptiſsimis, atque vniuerſo exercitu inedia, vigilijs, & vulneribus affectis, in Olyga monte conquieſcere ſtatuit. Inde paucos poſt dies trans Halym flumen ductis copijs ad Taſciam, & in Rubra demum ſaxa ſe recepit, non procul ab vrbe Celenis, quam Marſia amnis Poetarum carminibus inclitus mediam interluit, hodieq; Maras Aladuli principis ragia vocatur. Turcę vlti magis iniurias, q̃ plenam adepti victoriam, ad Achomatē, vbi ſigna et prętoriani milites erant, redierunt. Nec multo poſt Iunusbaſſa ſummæ virtutis Epirota, qui magnū in militia vſum habere dicebatur, à Baiazete delectus, cum imperio ad exercitum venit. Is ſtatim, quum ſibi copias omnes Achomates tradidiſſet, in Cappadociam profectus, dextrorſum ad Antitaurum iter flectens, paucis diebus ad Taſciam peruenit, vrendoq́ue ac vaſtando paſsim vniuerſum agrum ſub radicibus montis poſuit caſtra. Habebat Iunusbaſſa ſupra quadraginta milia equitum ac peditū: præterea magnum numerū currulium tormentorum, ingentemq́; vim omnis generis commeatus. Quo apparatu territus Techellis, quòd nulla auxilia ab ab Hyſmaele mittebantur: quòd nullam tormentorum copiam habebat: quòd clade ad Olygam accepta ſaucios conſternatosq́; metu milites, tantæ multitudini hoſtium obijcere miſerrimum putabat, montibus, ac ſyluis ſe tenere conſtituit, ſperans ſi munito in loco cunctaretur, aut ventura interim Perſarum auxilia, aut temeritate hoſtium non omnino iniquam pugnandi occaſionem aliquādo haud ſibi defuturam. Interea ſingulis diebus haud ſatis digna memoratu prælia varijs in locis conſerebantur. Nanq; Turcę explorando quęritandóque faciles aditus circumiecti montes, ſæpius accliuis collibus ad hoſtes perueniebāt. Techellini contrà è ſyluis euolabant, & è pręruptis locis, quę ipſi in caſtellorū ſpeciem communiuerāt, acerrimè depugnabant. Tandem, quum diu quotidiana conſuetudine veluti per luſum leuibus prælijs vtrinq; vires tentarentur, animaduertêre nonnulli milites itinera duo non omnino dificilia, per quæ haud anguſtis callibus exercitus ſub ſignis duci poſſet. Iunusbaſſa loci naturam cōtemplatus, eodem tempore, hinc Aſappos, illinc prætorianos milites cohortatus, erigere aciem in colles non dubitauit, qui per ardua leni gradu prętentis ſcutis aduerſus hoſtium miſsilia ſubeuntes magno animo ingētem telorum multitudinē ſuſtinuerunt. Nanq; hoſtes occupatis editioribus locis, veluti è propugnaculis, & tela omnis generis conijciebant, & maiores lapides prouoluebant. Sed directis in eum locum minoribus tormentis, ab ea munitione deturbati, celerrimè locum reliquerunt, quum ſigna ſcutatosq́; valida ſclopettariorū manus ſequeretur, et veluti grādine effuſa tota acies obrueretur: móxq; Techelle receptui canente, in interiores ac munitiores ſyluas ſe condiderunt.

Sequenti nocte Techellis haud ignarus quātum ſibi authoritatis ac virium ex aduerſo certamine deceſsiſſet, extinctis ignibus cum maximo ſilentio ſaltu exceſsit, & per aduerſos montes in minorē Armeniam deſcendit. Nec prius illorum fugam Turcę ſenſerunt, quàm albeſcente iam cælo, exploratores qui ſaltū ingreſsi, impedimenta, & paucos ſemianimes inuenerant, renunciauêre, euaſiſſe hoſtes, eosq; præcipiti fuga petere minorem Armeniam. Quod quū Iunusbaſſa ex captiuis etiā cognouiſſet, impotenti ira gemens, frendensq; quòd non ſtatim ab victoria ſaltum omnem indagine clauſiſſet, equitatum qui abeuntes ſectaretur plurimis itinerib. emiſit: nequicquam tñ perſecuti hoſtes, quòd Techellis notis tramitib. rectà in Armeniā properabat, paucis in itinere captis ad

ducem

ducem redierunt. Pulso Techelle, Iunusbassa per omnes minoris Asiæ vrbes intentissima cõquisitione habita, quos Persicę religionis cultores inuenit, omnibus tormentis excruciatos interfecit: his verò qui bello minime interfuissent, neq; arma tractassent, inussit frontem, vt stigmate defectionis titulum præferrent, quos protinus cum affinibus, atq; propinquis eorum qui secuti Techellim fuerant in Europam traduxit: sparsitq; per Macedoniam, Epirum, & Peloponesi oram, ne si Techellis, qui ad Hysmaelem in finibus Scytharum bellum gerentem confugerat, copias comparare alias, & bellum renouare vellet, coirent rursus, & nouas res, noua defectione molirentur. Vix dum pulso Techelli bellum aliud statim ortum atrox cruentumq́ue intestinis cædibus, quo clarissima terrarum orbis Othomannorum domus, vnius ambitione atq; sæuitia ab stirpe propè interijt. Præcessère imminentes calamitates prodigij loco habitæ, ingens atque terribilis, si vnquam antea, terræmotus, ac subinde repentina & maximè grauis pestilentia, quæ Bizantium imperij caput ruinis atque funeribus compleuerunt. Quibus periculis territus Baiazetes, ab pestilenti maris ora, in saluberrima Thraciæ loca secessit, egitq́ue complures menses sub Rhodope monte apud Hadrianopolim: vbi quum minime prospera valetudine vteretur, nec dolore pedum, & senecta inualidus munia imperij obiret, de successore deligendo cum purpuratis & familiaribus agitare cœpit, diffisus maximè filiorum ingenijs, quos præpotentes ferocesq́ue de imperio dimicaturos arbitrabatur: nisi se superstite in principatum vnus asciseeretur, qui conciliato fauore militum, opportunas regni arces, pecuniam publicam, classes atque exercitus obtineret. Supererant Baiazeti filij tres, Sciansciao, Mahumeto, & Alemsciaco iam pridem morbo absumptis: Achomates, Corchutus atque Selymus, florenti ætate omnes, sed diuersis inter se vitijs, atque virtutibus insignes. Achomates consilio, æquitate, belli & pacis artibus pollens, clarusq́ue, quòd duobus iam regiæ indolis adolescentibus filijs stiparetur, secunda nominis fama ipsos præsertim Asiæ populos & principes aulæ, paternúmque animum occuparat. At Corcuthus ob mite ingenium, tranquilliorem q́ue naturam sapientiæ studijs deditus, tametsi cognitione humanarum rerum, ac ætatis prærogatiua ab Achomate superabatur, nihilominus quum apud patrem veteris pietatis, & summi beneficij memoriam non omnino obliteratam esse cõsideret, imperium triginta ante annis apud eum depositum reposcebat. Nanque Mahomete vita functo, & Baiazete eius filio in Cappadocia procul agente, prætoriani milites, & nonnulli equestris militiæ principes, qui tunc Bizantij aderant, Isacho & Mesithe purpuratis attollentibus Corchutum adolescentulum imperatorem delegerunt, & traditis arcibus, atque thesauris auito in solio constituerunt: vt ipsi tutelæ nomine, ex arbitrio cuncta imperij munia administrarent. Nec Baiazetes ab Amasia Cappadociæ rediens, quanquam se fraudatum iure imperij planeq́ue proditum ab omnibus quereretur, quicquam tamen præcibus & lachrymis impetrasset, nisi in ipso egregiè pio, modestissimoque adolescente primis statim imperij diebus ingenuus pudor, & parentis reuerentia, omnem regnandi libidinem superassent. Siquidem Corchutus nolentibus etiam his qui detulerant, sceptrum patri restituit, vnde illi mox liberalitate patris Lycia, Caria atque Ionia, cum nobilissima Asiæ ora ab Attalico sinu Phocęam vsque cesserunt. Porrò Selymus maiores spiritus gerens quum priuatam fortunam minimè pateretur, vti rei bellicæ magnopere

deditus, vna maximè liberalitate,astu,comitate,bonis malisq; artibus ad Imperium contendebat. Nec maximū bellum et paternum regnum affectanti,studia prætorianorū deerant,qui misceri cuncta bellico tumultu malebant,vnde honores,atque diuitiæ certa laboris atque audaciæ prẽmia peterentur, quàm sub æquo sedatoq; principe,qui esset damnosæ pacis cultor, inglorius otiosam inutilemque militiam perferre. Is habitus animorum erat in prætoriano equite,& Ianizarorum peditum consensus,quum Baiazetes,qui haud dubiè Achomatem successorem sibi destinabat, sparsis in aula supereare non omnino vanis rumoribus, filios pari ambitione ad imperium properantes suis sedibus exciuit. Primus omnium Selymus classe in Ponto comparata ab Trapezunte vrbe, Theodosiam adnauigauit: adijtque in eadem Chersonesso Mahometem Præcopitarum & Tartarorum regem,cuius filiam iam anteà inuito Baiazete vxorem duxerat. Eum detectis consilijs suis obsecrat, obtestaturque per fœdera sanctissimæ cognationis,ne sibi genero in summa rerum occasione deesse velit: docetque quanta sibi spes adipiscendi imperij ab amicis prætorianisque militibus proponatur, si propius accedat: patremque de transferendo imperio cogitantem, aut arte conciliet, aut ab instituto consilio eligendi constituendique successoris, ducto in Græciam exercitu armis deterrerat. Tartarus collaudatis eius consilijs,vt socerum decuit,alias confestim naues ex Ponto atque Mæotide, vicinisque præsertim Coppa Tanaque emporijs,quæ sunt ad Tanaim amnem, cogi iubet. Quindecim milia equitum armat,atque hæc omnia Selymo attribuit,ac maiores copias si bello contendat,se continuò missurum pollicetur. His properè confectis Selymus Borysthene superato per Valachiam profectus, Danubium apud Cheliam vrbem equitatum omnem traducit. Classem verò ad Varnæ portum,quæ Dionysiopolis olim fuit,in finibus Bulgariæ & Thraciæ conuenire iubet. Ipse alias ex itinere copias conscribens simulando aliud,quo suum cosilium tegeretur,expeditionem in Pannoniam edicit. At Baiazetes,qui Selymum ab Trapezunte in Europam multò antè transisse cognouerat,admiratus,quòd non planè sedato Techellis & Persarum bello, ex Asia discessisset: quod priuato consilio contractis externis auxilijs aduersus pugnacissimam Hungarorum gentem difficile bellum pararet: quòd loca Thraciæ proxima terrestri exercitu, Euxinum verò validis classibus obtineret, timere cœpit ne hæc omnia contra se pararentur. Enimuerò inquieti turbidique hominis ingenium callidus pater perspectum habebat, vel ex eo maximè,quòd se inscio superbè admodum ac insolenter, ducendam sibi vxorem è Tartaris iudicasset, ac summa demum arrogantia exercitus terra mariq; parasset: intelligebatque modico eum imperio non contentum fore, qui amplissimum audacia ac scelere parari posse confideret. Attamen eius vim atque ferociam dissimulatione leniendam magis,quàm eo tempore contumelijs exagitandam existimans, oratores ad eum mittit: qui doceant quanto cum periculo Turcæ superioribus temporibus ea bella tractauerint: exemplo debere esse auum Mahometem, qui infeliciter Pannoniorum arma sæpe exercuerit: proinde commodiorem rerum occasionem opperiretur, vt maturiore ideoque tutiore consilio & maioribus viribus id bellum suscipere, & cum certa propè spe victoriæ gerere posset. Ad hæc Selymus respondit, se Achomatis iniurijs extimulatum, Asiam reliquisse, transisseque propterea in Europam, vt amplioris ditionis præfecturam pro angusta scilicet sterilique, & tum ex indu-

cijs

cijs pacata, quàm spectantem ad Hiberos & Colchos, inter saxa montium degentes pater attribuisset, sibi armis ex hostili prouincia vindicaret. Quòd verò Hungaros tanquã insuperabiles bello minimè lacessendos dicerent, se non esse eius animi, vt vllis periculis, vllisue difficultatibus terreretur, quando antiqua illa iam mutata essent, mutatis scilicet regibus, & non labante modo, sed ferè euersa gentis vetere disciplina: Vladislaus dispar ingenio virtuteque Matthiæ fortissimo successisset: nec ipse morte aut belli communes casus ab ineunte ætate timere didicerit: forti enim animo & honesta quidem petenti audentique neque Deos neque homines defuturos. Decreuisse se pro sua dignitate, quam pater nimia fratrum potentia confregisset, aut in acie non indecoram mortem obire, aut propagare imperij fines, ne omnino postremo loco natus, in Othomanica domo postremus quoque virtute & gloria videretur. Legati tametsi Selymus omnibus sermonibus nihil pacatum ostenderat, munera tamē patris nomine, quibus ferox atque immitis animus molliretur addiderunt. Nam Samandriam, quam Scenderouium Belgrado oppositum Hungari vocant, validam Mysorum vrbem in Pannoniæ finibus, & complura oppida regionis veteri eius imperio adijciunt: itemque sexaginta aureorum nummûm milia dinumerant: præterea lanceas addunt, & sericas vestes mille numero, magnamque vim commeatus, quibus rebus contractos milites donaret, atque aleret, ne spe prædæ domo exciti grauiter ferrent, si absque munere dimitterentur. Selymus oblatis opportunè muneribus acceptis, ambiguo magis responso atque incerta spe suspensos legatos ad patrem remisit, quàm quod ex antiquis consilijs suis quicquam remiserit. Exacuebant animum imperij cupiditate accensum occulti ab amicis nuncij, ac literæ monentes vti approperaret, atque omnem spem in celeritate poneret, quod sub eius profectione Achomatem a patre accersitũ ex Cappadocia mouisse arma cognouerant. Interea Baiazetes his etiam de causis permotus, ad id quod animo multum antè proposuerat descendit, ac regem successoremque dicturum profitetur, qui se annis valitudineque confecto, patrem tanto imperio regendo vigorem integræ ætatis afferret. Ea quum per quatuor Bassas qui bello paceque proximum regi locum obtinent, prætorianis militibus deferrentur, extemplò ab omnibus ordinibus reclamatum est, se nullum alium quàm Baiazetem, cuius auspicijs amplius triginta annos meruissent, imperatorem velle: non passuros priuatum eum in obscuro vitam agere, qui tot victorijs, tot vrbibus bello captis, Othomannicum imperium in summam amplitudinem perduxisset. Satis in eo virium superesse, si vegetæ adhuc ætatis honore, dignitatem diuturnitate imperij, & gloria rerum gestarum partam retinere vellet. Eum enim ex liberis ad imperij sedem suo tempore peruenturum, qui patri legitimè successurus esset; viueret modò ipse incolumis ac multos regnaret annos: nullam quidem post fata patris futuram apud filios de regno controuersiam, quum id Othomannorum proles, vetere patrum instituto, iure tantùm atque ordine, nullo ambitu, & nullis adiuta suffragijs adipisci consueuerit. Quòd si forte priuato iudicio & noua tanquam inducta adoptione, eum non deligat, quem per leges nunquam antea violatas populi militumque consensus imperio destinarint, fore, vt humana diuinaque omnia misceantur. Cæteros enim fratres, tam insignem contumeliam non laturos, nec quieturos vnquam, donec impotenti patris libidine amissam dignitatem, tanquam abdicati spretique cum omnium rerum contur-

batione armis recuperent. Hęc milites edocti ab amicis fautoribusque Selymi qui centuriones & vexilliferos pecunia & pollicitationib. subornarant, palàm eloquebantur, vt Baiazetem à proposito deterrerent. Cæterùm ille eorum animos ab Achomate minimè alienos esse existimans, quòd illius dignitatem ad quem spectaret imperium, aduersus omnium iniurias tutaturos, elato animo profiterentur, Achomatem electurum se dixit, si is ab omnibus ordinibus probaretur. Sed prætoriani qui corrupti muneribus fidem libertatemque vendiderant, probare quidem ac laudare Achomatem, sed principem creari superstite altero, neque ex vetere Othomannorum consuetudine, neque ex commodo militum, neque ex vsu imperij esse dicere, quando nec fratres Corchutus, atque Selymus, nec ipsi prætoriani vllam ex infidelitatis suspicione calumniam ęquo animo toleraturi sint: si de voluntate atque modestia optimorum filiorũ suspiciosus pater, aut de fide constantiaque fidelissimi exercitus, eum sæpenumero expertus imperator addubitet. Intolerãdum quoq; cunctis videri, quòd præmijs per interregnum dari solitis, ex ipsa externę religionis hominum pręda, odioso eius insoliti facti præiudicio, milites fraudentur. Nanque mos est, vt defuncto statim principe, Iudæi & Christiani expositi Turcarum iniurijs, qui Bizantij, Peræ, Hadrianopoli, Thessalonicæ, Prusiæue mercaturæ causa degunt, a pręcorianis per tumultum mercimonijs omnique substantia spolientur, prædæque habeantur. Neque prius milites sacramento rogati in verba noui principis iurant, quàm is omnem prædam donatiui nominè concesserit, & per caput suum, quod maximum apud Turcas iusiurandum existimatur, affirmarit, se nullam ex sontibus petiturum pœnam, atq; omnem eius maleficij memoriam aboliturum. Baiazetes postquàm omnibus consilijs suis aduersari milites vidit, vt corruptæ eorum mentes ampliore pecunia caperentur, quingenta aureorum milia pręcorianis sediuisurum pollicitus est, si Achomati fauerẽt, neque ius, aut potestatem dicendi noui regis intercessionibus impedirent. Nec publicani redemptoresque deerant, qui magna ex parte ab hisdem peregrinis mercatoribus, eam summam se exacturos, & in gratiam Baiazetis repræsentaturos profiterentur. Vicit tamen Fortunam Achomatis improbitas & peruicacia prætoriani militis, quanquam magna erant quæ proponebantur. Siquidem vberiora præmia destinauerant animis, si pro temperato proboque principe, prodigijs ferox, & pacis impatiens, studio atque opera militum ad Imperium eueheretur. Per hunc modum sua spe depulsus Baiazetes, dissimulãdum sibi in præsens, & compresso animi dolore ignominiam, quam occultè ferendam existimauit, dum sese occasio conficiendæ rei aptior & tutior aperiret. Interea Selymus ab amicis certior factus quanto studio, quantaque partium contentione prætoriani patris conatibus obstitissent, ne diutius hominum voluntates mora & tarditate frustraretur, neu propẽsissimis in se militum animis diffidere videretur, relictis Pannoniæ finibus exercituque in Thraciam ducto, non longè ab Hadrianopoli loco edito consedit, vnde castrorum fremitus exaudiri, & tentoria è summis vrbis tectis conspici poterant. Mittitur inde ab Selymo in vrbem nuncius, qui mandata patri ferret. Eorum summa fuit, desiderare se plurimum, qui per multos annos absens patrem non vidisset, in eius complexus deuenire, antequam Trapezuntem petiturus mare traijceret, quando eum exacta & præcipiti ætate nunquam fortè esset interuisurus.

Pertinere quoque ad quietem Asiæ, liberorumque concordiam, si apud patrem,

trem, communem arbitrum & disceptatorem controuersiæ, proponerentur quæ sibi cum Achomate intercederent, nec tutò seruorum fidei committi posse sent: statueret colloquio diem, locumq; deligeret, nec grauaretur exosculandæ manus facere potestatem, quòd obscuris & tenuibus amicis, nedum liberis, maiores tribuere consueuissent. Baiazetes qui paucis antè diebus cognito Selymi aduentu, planeque perspectis eius consilijs, aliquot Sanzaccos cum delecto equitatu è proxima Græcia præsidio acciuerat, & custodias in vrbe disposuerat, timens ne specie colloquij milites à filio amicisque eius deprauati, qui iam tum onerati promissis atq; muneribus occultè desciuerant, ab se penitus alienarentur, atque ipse demum vel aperta vi, vel insidijs circumuentus opprimeretur, spem omnem colloquij tollendam iudicauit: grauiter incusato Selymo, quòd alienam prouinciam introductis copijs occupasset: quòd armatus colloquium postularet: quòd denique sua humanitate ac patientia tam insolenter abuteretur. Non esse ab eo quicquam expectandum, quòd ad concordiam pacemque pertineat, qui externo equitatu circundatus, iniussu patris bellum pararet, & fidelissimas Othomannico nomini gentes, per quas iter faceret effusè popularetur. Proinde cum rectè facturum si Thracia, Europaque excederet, & dimisso exercitu in Pontum prouinciam suam reuerteretur. Hoc si faceret maiorem sibi quàm vnquam antea apud patrem gratiam beneuolentiamq; pariturum: si in incœpto persisteret, se eum non pro filio, sed pro hoste habiturum, nec defuturos, qui tantam audaciam, summæ proximam perfidiæ statim vlciscerentur. Dimissis legatis, Baiazetes ea quæ sequuta est nocte per speculatores cognoscit, Selymum motis castris rectà Bizantium petiturum, quòd ab amicis accerseretur, qui existimarent, si ipse cum exercitu propius accederet, in vrbe intestinos motus orituros. His cognitis Bizantio timens, ne Hadrianopoli sedendo imperij sedes amitteretur, prima luce proficisci constituit. Discedente autem Baiazete, Selymus trepidantibus Hadrianopolitanis, ne si resisterent intempestiua fides exitio foret, vrbem ingreditur: recreatoque ex præsente vrbis copia vniuerso exercitu, quòd ante sibi animo agendum proposuerat, vt patrem antecederet, maioribus itineribus Bizantium versus contendit. Vixdum Baiazetes ad vicum cui nomen est Chiurlus peruenerat (is medio fermè itinere à Bizantio viam militarem amplectitur) quum ab coactoribus agminis conclamatur adesse hostium antecursores, eos carpere nouissimos ordines, & iam lacessendo instandoque vniuersum postremum agmen demorari. Baiazetes noua re perturbatus magis, quàm territus, ne quid fugæ simile profectio habere videretur, statui signa, omnemque exercitum consistere iubet, eo proposito vt si acrius instaret hostis, acie decertaret. Duces & purpurati qui aderant, aut vetere amicitia, aut noua inclinatione animi, aut spe cognationis atque potentiæ in Selymum propensi, eique propterea obliquè callideque fauentes, non probare consilium imperatoris, quòd leuitate atque audacia filij vsque adeo permoueretur, vt prælio rem committendam existimaret: funestissimam fore victoriam si inconsultè superbientem, ac nihil nociturum filium superaret. Contrà, patrem si fortè succumberet, miserrimam conditionem cum vniuerso exercitu subiturum: cuius euentus tanto periculosius instare discrimen, quanto ipse & rerum bellicarum apparatu, & numero copiarum esset inferior. Comprimeret iram, nec tot eximias laudes bello paceque partas, in extrema ætate, fœdo exitu maculare properaret. Vnum omnino consilium

ſalubri prudentia plenum videri,ſi de profectione celeritateque nihil remitteret,& continuò Bizantium proficiſceretur. Selymum enim citò temeritatis pœnas daturum, ſi Bizantio excluderetur:nec dubium fore,quin in reditu ab his quorum agros eſſet populatus,honeſtius quàm paterno gladio cum latronibus ſuis cæderetur. Huius ſententiæ princeps erat Muſtaphas antiquior è tribus purpuratis,qui ſummæ rerum conſilio præpoſiti Baſſæuiſir appellantur. Is tum ingrato prauoque animo Baiazetem,tanquam nimis diu regnantem faſtidiens,oderat etiam propter priuatas offenſiones, ex collegarum æmulatione conceptas, Selymum verò ſpiritu atque oris indole Mahometem auum referentem,à quo ipſe fuerat educatus, tanquam imperio digniſsimum occulta propenſione animi proſequebatur. Erat Muſtaphas ex oppido Serés, apud Amphipolim Græco ſacerdote genitus,ingenio vafro,ſubdolo,ſemperque venali,quos animi morbos maligno obtutu diſtortisque oculis præferebat. Secundum Muſtapham erat Boſtanges hortorum præfectus, ex Ducagina familia apud Ætholos clara & illuſtri, propterea Ducaginoglis appellatus, homo auaritia, ambitione, perfidia infamis, vt poſtea turpiſsimus vitæ finis oſtendit. Huic Selymus filiam ętate iam nubilem in præmium corruptæ fidei,occulta pactione deſponderat. Quibus etiam artibus Aiacem Ianizarorum prætorijque præfectum perpulerat,vt ſibi ad imperium,quò ſe ſatis vocari prædicabat, contendenti,ſtudium ſuum operamque præſtaret:centurionesque ſingulos opimi donatiui promiſsione in partes traduceret. Eódem cæteri minores duces, aut eadem præmiorum ſpe corrupti, aut potentioribus refragari non auſi,inclinabant. Vnus omnium Cherſeoglis Baſſa,vir egregiè probus,ſine vllis fallacijs,conſtanti atque integra fide erga imperatorem eundemq; ſocerum, Selymi impotentiam ſupra fas & æquum inſoleſcentis, retundendam vi, armisque cenſebat. Non laturos inermes Scythas,vel numero ſuperiores primū prætoriani equitis impetum: Ianizaros verò quorum fides cognita, & multis periculis ſpectata virtus eſſet, inuicti imperatoris deque ipſis optimè meriti ſalutem & dignitatem vtiq; defenſuros,atque ab eo vindicaturos,qui nec Deū ſcelerum vltorem timeret,nec parricidij nomen apud homines vereretur. Prodiret modo ipſe ad milites vultu fiducia pleno, hortareturque, vt acceptorum beneficiorum ſacramentique meminiſſent. Admonet me locus poſtquam in mentionem Cherſeoglis incidimus,vt propter viri claritatem,cum ſumma erga Chriſtianos pietate coniunctam eius ad Turcas transfugij cauſam paucis enarrem. Non enim vt cæteri ferè omnes à prima pueritia per delectus Chriſtianis parentibus erepti, ſed iam planè vir, ita à morum religione diſceſsit, vt nunquam ex arcano veræ pietatis obliuiſceretur. Is Cherſechij reguli in Illyrico,ad montem Nigrum filius,quum adamata ei ſponſa quæ erat è ſtirpe Seruiæ Deſpoti,ad paratas nuptias duceretur,concupiuit eam illico, quòd eſſet egregię venuſtatis,procaci oculo improbus pater,omnemq; pudorem ſuperante libidine,ſibi ſtatim impotenter excluſo filio nuptias celebrauit, fruſtra reclamantibus propinquis: quid facinus filio contumelioſum, patrique & domui infame deteſtabantur. Itaque iuuenis tantæ iniuriæ indignitate commotus, præcipitique actus deſperatione, ad proxima Turcarum præſidia,atque inde Byzantium ſe contulit. Hinc mirari licet quantū in eo fortuna potuerit. Productum ſiquidem Baiazetes,cùm læto ore,quòd erat nobili claroque patre genitus,excepiſſet,& transfugij cauſam probaſſet,ſubridens, eſto, inquit pacato animo

nimo generose, ab ista indole tua maiore multo quàm paterna domus ferat sorte dignissime. Iam tibi pro erepta sponsa obscuri & exulis reguli propinqua, maximi imperatoris filia, eaque pręcellentis formæ matrimonio tradetur. Nec multò pòst abiurata Christi religione, Stephanique nomine deposito, Achomates & Cherseoglis vocatus, Baiazetis gener effectus est, indeque locum summæ dignitatis inter Bassas purpuratos promeruit, tanto tamen nostræ religionis studio, redeundique desiderio, vt quum in arcano animi nostra religio conderetur, crucifixi seruatoris imaginem, in secretissimi cubiculi parte armario inclusam, noctu exclusis arbitris adoraret. Hoc nos à Ioanne Lascare, cui ipse tanquam amicissimo eam imaginem ostendit, accepimus. Hic Methone capta, patritios Venetos, quum reliqua captiuorum multitudo crudelem in modum Baiazetis iussu in eius conspectu trucidaretur, exorato principe conseruauit, Andreamque postea Grittum, quem aliquot post annos inclitæ virtutis nomine Veneti principem crearunt, captum Bizantij, teterrimoque supplicio destinatum, non modo suis precibus eripuit, sed impetrandæ pacis magno Reipublicæ Venetæ commodo authorem fecit: innumerabilesque Christianos barbaris seruientes, cùm authoritate, tum ære suo piè redemit. Nec illud quidem erga literarum studia eximię benignitatis officium pręter mittendum videtur, quod Lascari, quem suprà memorauimus, Græcorum nobilissimo, pariter atque doctissimo, antiquos codices iussu Leonis decimi conquirenti, cunctas Gręciæ bibliothecas impetrato ad id regio diplomate, liberè excutiendas aperuit. Huius igitur viri Baiazetes, ea quam supra diximus adhortatione confirmatus, quum e prætorio inuadentium iam hostium, suorumque trepidantium strepitum, clamoremque audiret, & frequentes nunciarêt Selymum direptis aliquot sarcinis, Tartaricum equitatum extremo agmini circumfudisse, fremens & præ impotenti ira lachrymas fundens, è tabernaculo prodit vehiculo impositus, quòd pedibus æger equo vti non poterat: conuersusque ad prætorianos de more circumfusos, Patiemini, inquit, alumni milites, custodesque corporis mei, qui triginta amplius annos mecum summa felicitate militastis, & bello paceque ea præmia tulistis, quæ & spe vestra, & ærarij facultate, ampliora consensus vester actis cumulatè gratijs iudicauit; patiemini, inquam, à nequissimo filio nihil tale meritum patrem, à fœdissimis latronibus vestrum imperatorem morbi senectæque vitijs conflictatum, crudelissimè trucidari? Deserar ego in hac mea tristi canitie, extremoque ætatis actu, & per eos hostibus tradar? per eos, inquam, qui quondam summa fide eximiaque virtute, & dignitatem meam aduersus Gemem fratrem, atque hoc ipsum sæpe imperium aduersus bellicosissimas gentes tutati sunt, & fortiter defensum felicissimè prolatarunt? Neque verò ego, quæ de alienatione exercitus ad aures meas, cum maximo meo dolore perferuntur, tam facilè crediderim: neque si maximè credam, tanti timoris sim, vt aut animo deficiam, aut durius consulendum mihi existimem. Nam quid ego de fuga cogitem? velut alibi fideliora quàm apud vos, & maiora præsidia paraturus? Quæ porrò vestra spes est, quanquam infamis, & perdita? Si qui vestrum (neque enim omnes ita insanire crediderim) nulla sacramenti reuerentia, nullo hominum pudore, nullo cælitum metu, animum summi sceleris cogitatione maculastis, maiorane præmia ex defectione atque perfidia, quàm ex fide constantique officio consecuturos vos esse confiditis? At etiam nonnulli impudentissimè suadent, vt ægrum hoc & exan-

gue corpusculum, melioribus casibus seruem, & me fugæ atq; dedecori tradam, potiusq; salutem cum ignominia, quàm decorum honestumq; vitę finem cum dignitate & gloria complectar. Quod tantum abest, vt vllo metu perterritus faciam, vt contrà nullam prælio moram sim facturus. Periclitabor in meo hoc summo discrimine fidem virtutemque vestram, & sigillatim omnium voluntates, vt aut magno Deo auspice perditißimi hominis impetum frãgam, aut certè cum alijs, qui in officio fideque perstiterint, honesto vitæ exitu triginta annorum imperator à custodibus corporis fœdè scelesteque proditus ac desertus occumbam. Hac oratione permoti ex Ianizarorum ordine gregarij milites, quibus propter eorum leuitatem & multitudinem, duces atque centuriones ab Selymo pecunijs expugnati, consilia transferendi imperij minimè communicauerant, conclamare cœperunt, ne dubitaret prælium committere, & suam fidem pristinamque virtutem experiri, tanta quidem alacritate ac studio omnium, vt voce, manibus & telorum crepitu se fortißimam operam præstaturos significarent: vt magno cum dolore infidelitatis suspicionem sustinere viderentur. Hos cæteri eodem clamore secuti sunt, qui iam animo in Selymum inclinauerant, & illi in primis exercitus, atque aulæ principes commutata voluntate, siue pudore sceleris, siue eo metu, ne si intempestiuè contra multitudinis opinionem atq; iudicium aliquid tentaretur, exitiabili incœpto, et Selymi spem omnem abrumperent, & sese præcipites darent. Igitur, vt est eorum hominum consuetudo, qui mobilitate atque malitia animi dum conuinci, aut deprehendi maximè timent, præsenti perfidiæ secundum scelus nouamq; perfidiam addunt: Mustaphas atque Bostanges ad cohortandos milites instruendamque aciem vt palàm summum erga imperatorem studium simularent, è prætorio discedunt. Baiazetes curru vectus, monente atque instruente Cherseogle acies hoc modo constituit. Vniuersum Sanzacorum equitatum (erant enim circiter sex millia) præcedere, prætorianas verò nobilium alas, quas Spachioglanorum & Siliphtarorum vocant, ex instituta regij agminis ratione à dextra læuaque prætoriæ phalangis, vbi ipse erat, latera stipare iubet: præsidio autem impedimentis ad quatuor millia seruorum equitũ relinquit (Hi cultu apparatuq; armorum auratis cristisque capitum tegumentis, etiam ipsos Sanzacos & purpuratos, dominos suos virtute æquantes cum præsidio, tum splendori & pompæ habentur) ac demum signa canere, rubrumque vexillum explicari imperat. Ex aduerso Selymus Tartaris in vtroque cornu, Turcis autem in medio collocatis, lunata acie, quòd multum equitatu valebat, paternas copias ferè vndiq; circumplexus, impetum fecit. Tartari, quum ad hostẽ intra semistadij spacium peruenissent, agminatim more suo sese in gyros magnosque orbes introrsus vacuos, coronæ modo decurrentes, vt aduersi auersique pariter sagittarent, magnam vim sagittarum vniuersę propè aciei superfuderunt, cum insigni vtique Turcarum equitum equorumque maximè detrimento, quum Tartari, qui introrsus à prima ipsorum acie sunt non rectà in hostem, sed in cœlum sagittent, vt sagittæ grauiore impetu pondereque decidentes, inermia capita & nudos equorum clunes armosque ex alto feriant. Sed veterani equites Sanzacorum vsu edocti, elatis supra capita scutis, veluti in cohærentem testudinem constipati, eum sagittarum imbrem constantißimè pertulerunt concitatisque equis, & intentis hastis, ad congressum manumque venire properarunt. Neque prætorianus eques occasioni defuit, quin in mediam Selymi aciem vbi Turcæ equites erant

tes erant inueheretur: atque ita repentè factum est, vt tria prælia tribus in locis vno tempore simul arderent. Nam Aiax septingentos circiter sclopettarios è Ianizarorum phalange detractos, Tartaris in extremo eorum cornu opposuerat, & seruorum ala, quam diximus impedimentorum præsidio relicta, vti erat nauandæ operæ cupida, altero cornu Tartaros sarcinis hærentes cum multa cæde repulerat. Pugnatum est à meridie ad occasum Solis Selymo multis in locis prælium restituente, longeque omnium acerrimè fortissimeque pugnante. Sed quum fugæ initium iam ortum esset ab his Tartaris, qui sclopettariorum procellam & crepitum, pauentibus præsertim eorum equis, & retrò vel inuitos sessores asportantibus, sustinere nequiuerant: reliquæ acies quin fugæ se darent, neque imperio, neque minis, inflictis etiam vulneribus contineri potuerunt: atque ita pedites ferè omnes, quos Selymus Ianizarorum cultu armauerat, ab equitatu victore vndique circumuenti trucidatique sunt. Selymus vbi fusas prostratasque copias videt, quòd vulnere accepto tardabatur, in recētem equum illatus, ereptusque periculo à turmis Turcarum suorum, quæ superfuerant, Tartarorum antè abeuntium vestigijs institit. Nec multo post victores scilicet subsequi, & iam adesse ratus, cum paucis incitato pernicissimi equi cursu, sese vtique fatis suis reseruans, Varnam perfugit. Erat is equus vnicolor absoluta nigricie, cui Carabulo, id est, atræ nubi nomen fuit: huic postea Selymus tanquam emerito vacationem dedit, sic, vt in honore habitus sine sessore, sola ex textili auro stragula protectus, ad Persas vsque, & mox in Aegyptum deueheretur: eique demum mortuo ad Memphim, Alexandri Magni exemplum secutus sepulchrum condidit, regio quidem animo, nisi necati ab eo fratres sepulturæ honore caruissent. Baiazetes ea die ex his qui cum Selymo fuerant paulo minus dimidia parte cæsa aut capta, sexcentos tantùm equites peditesque desiderauit, Scythicis autem sagittis amplius tria millia hominum vulnerata reperit: quod detrimentum summa crudelitate mox expiatum est: producti enim captiui ferè omnes in conspectum, iubente eo, trucidantur. Ab hac memorabili pugna Chiurleus pagus, anteà obscurus & ignobilis, claritatem accepit. Sed multo quidem maiorem à fatali Selymi sorte, quū paucos post annos eodem in loco Selymus, pestifero atrocique ictus morbo, immaturum acerbissimumque vitæ finem inuenerit, magno Deo (quod credi par est) primæ temeritatis scelus vindicante, & patrati parricidij iustas exigente pœnas. Neque enim superi eos in terris diu felices esse volunt, qui ab immani crudelitate omnem humanitatem exuerint.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XIIII.

BAIAZETES ſecundum eam victoriam Byzantium reuerſus, primum omnium donatiuum militi exoluit: coactisque ad opus circiter quindecim ſeruorum millibus, mœnia terræmotu multis in locis hiantia, aut collapſa reſtituit: deditque operam miteſcente iam peſtilentia, vt reuocatis incolis, diu intermiſſus aulæ ſplendor, & priſtina deſertæ vrbi frequentia redderetur. Interea Achomates, quem vix dum pacata Cappadocia propter fratris profectionem, & famam comparati exercitus ab Amaſia mouiſſe demonſtrauimus, cum viginti millibus armatorum per Galatiam atque Bithyniam, Scutarim venit. id oppidum Chalcedon olim fuit, pertinetque ad Thracij freti anguſtias contra Byzantium: poſitisq; iuxta litus tabernaculis, quid pater ab tanta victoria conſilij caperet, opperiebatur. Etenim eius animum ſumma obtinendi imperij ſpe impleuerant, pręter iuris pręrogatiuam, patrisque iudicium & popularis fauor, & propria virtus. Igitur frequentes nuncios Byzantiũ lembis diu noctuque tranſmittere, Baiazetem per literas ſummis precibus obteſtari, & orare, vt maturè quod animo deſtinarat, in ea rerum occaſione perficeret. Amicos vero ac familiares ſuos ſollicitare, vt propenſiorem ſibi redderent patrem, conſilia creandi regis magis & magis laudarent: darentque operam, vt poſtquam Selymi temeritatem atque impetum dij & Fortuna ex merito confregiſſent, ipſe amicorum beneficio ſubleuatus, & ſuo iure, & rerum imperio potiretur. Baiazetes qui vetere ſuo propoſito totus in Achomatem ferebatur, his quoque ſermonibus ad id, quod ſibi conſtituendum eſſe decreuerat, facilè perductus eſt. At protinus patefacto conſilio triremes exornari iubet, quibus Achomates ab Chalcedone Byzantium adueheretur. Sed milites præfectique quos Selymo fauere ſuprà docuimus, iterũ refragari, eademq; illa memorare, quæ apud Hadrianopolim adduxerant: in ſumma, non eſſe paſſuros eum tanq̃ ętate inutilem eiurare imperium, qui modò forti conſtantiq; animo pro imperio ac dignitate feliciter dimicaſſet: ſe Baiazete incolumi neminẽ alium imperatorem ſalutaturos: neq; ſe tñ ſpem pręcidere Achomati: neq; verò ipſum volũtatib. militum debere diffidere, quin eorũ fauore & ſtudio, vir cognitę probatęq; virtutis & ius ęquum, & imperiũ, quod ſine controuerſia ad ipſum tanquã natu maximum pertineret, ſuo tempore poſſet adipiſci: ſatis ſuperque recenti pręlio demonſtratum eſſe, quantum ſpei ab imperatore in militum animis ſit reponendum, qui pro fide atque officio offerre ſe morti, & iniquiſsimo prælio non recuſarint. Hac militum conſternatione Baiazetes ſpe ſua deiectus, ſiue (vt aliqui crediderunt) regnandi conſuetudine allectus, quòd ab recenti victoria, neque ſenem ſe, neque inualidum ad regendam eam imperij molem,

veluti

veluti rediuiuo quodam animi vigore iudicabat, Achomatem monuit, vt ab Chalcedone abſcederet, atq; in prouinciam ſuam reuerteretur, ſe tūc eum Cappadocia accerſiturum, quum liberalitate mollitis prætorianorū animis, & collecta ſenſim principum gratia, melior conficiendæ rei occaſio præberetur. Achomates ſpe atque opinione fraudatus, ſeque & à patre deludi, & à prætorianis militibus deſpici queſtus, nouis precibus minas addit: in patrem acerbè inuehitur, quòd ſe tot terrarum ſpacia emenſum, ipſiusque præſertim literis euocatum, deſpectui omnibus atque ludibrio exponeret. Quòd ſi Baiazetes deſipere perſeueret, & tanti gratiam faciat prætorianorum, vt præ illa nec æquitatis, nec promiſſorum ſuorum rationem habēdam putet, ſe dignitatem ſuam, quam apud parum æquum patrem obtinere non poſsit, armis vindicaturum. Ad ea Baiazetes per Cadileſcherum ſacræ legis interpretem, ſummæ apud eos authoritatis virum, reſpondit: néc cautè ſatis, nec prudenter eum facere, qui inſolentius iraſcatur, quum beneficium, quod ſola beneuolentia comparari poſsit, vi & contumelijs extorquere contendat: omnia ei integra reſeruari: ceſſurumque ei proculdubio imperium, niſi præpropera feſtinatione ſpes ſuas corrumperet, quas tolerantia atque expectatione alere deberet. Diſceret ex recenti exemplo, fortunaque Selymi fratris, quod ipſi quoque vſui ſalutique eſſe poſſet, longè periculoſius eſſe violentiæ audaciæque confidere, quàm perverſos animi impetus recta ratione moderare, & opportuna temporum & rerum momenta expectare. Achomates, quum mandata patris exponerentur ira atque dolore inflammatus, patris legatum obliquis verborum contumelijs dehoneſtatum propè violauit, crebrò dictitans, & patrem commutatæ voluntatis, & proditores perfidiæ propediem pœnas daturos: motisque properè caſtris Bithyniam, per quam iter faciebat, hoſtiliter deprædatus, Amaſiam redijt. Ibi magis ac magis repulſæ dolore atque ignominia extimulatus, conſilium cepit inuadendæ minoris Aſiæ: vt ſi de Byzantij imperio armis certandum foret, ampliſsimis eius prouinciæ opibus vteretur: vel ſi id minus conſequi poſſet, dimidium ſaltem regnum, tranſmarinis regionibus in poteſtatem redactis, in omnes belli euentus occuparet. Itaque vocatis ad ſe Amurathe atque Aladino adoleſcentibus filijs, multum de inimicorum acerbitate alienationeque Baiazetis conqueſtus, docuit nihil ſibi ſperandum de ſucceſsione imperij, niſi protinus arma capeſſerent, ac dignitatem ſuam aduerſus inimicorum iniurias tuerentur: Poſſe facilè minorem Aſiam occupari, ſi celeriter audendum ſibi exiſtimarent, quando Piſidia, Lycaonia, atque omnis Pamphyliæ & Ioniæ ora, nullis exercitibus aut claſsibus tenerentur. Corcuthum quoque vel ſua animi tranquillitate atque ocio contentum fore, vel æquitatis atque iuſtitię ſtudio in partes tranſiturum: ſin ſecuras res ſuas dubijs permiſcendas putaret, & pararet arma, eum protinus ad primum belli impetum poſſeſsione ditionis exceſſurum: cæteros autem prouinciæ regulos illius authoritatem vel fortunam ſecuturos. Proinde virilem animum induerent, & in proximas regiones ad delectus habendos, & ad omnis generis præſidia comparanda proficiſcerentur. Adoleſcentes, & propria indole, & paternis adhortationibus excitati, imperata faciunt: ſtatimque ex amicis, militibus, ſeruiſque præſertim egregiam armatorum manum cogunt. Ipſe verò præter veterem exercitum quem aduerſus Perſas habuerat, nouos milites conſcribit: ex finitimis vrbibus ſtrenuiſsimum quemque euocat, percurritque prouinciam, & ſe ipſum Aſiæ

regem declarat. Eos porrò qui non statim se dedere velint, ipse & Amurathes & Aladinus diuersis in locis bello persequuntur. Eo terrore circumducto multæ vrbes aut debili, aut nullo penitus muro cinctæ, pars voluntate, pars metu atque armis expugnatæ, in potestatem Achomatis deuenerunt. Inde progressus in Lycaoniæ, interiorisque Ciliciæ fines, Mahometem fratris filium, qui regionibus Caramaniæ proximis imperabat, per legatos & literas hortatur, vt sibi auxilio esse velit ad recuperandam dignitatem, atque vlciscendas iniurias aduersus eos, qui Baiazetem dolis malignisq; persuasionibus ab se deductum deprauatumque eò perduxerint, vt alium quàm primogenitum filium imperij hæredem constituendum existimarit. Dijs tamen bene iuuantibus se præoccupaturum eorum malitiam, ac vindicaturum armis, quod sibi iure deberetur, si Mahometes arma, milites frumentumque in castra transmitteret, faueretque honestißimæ causæ: reperturum eum longè meliorem patruum, quàm ipse patrem inuenerit: qui si secum amicè ac liberaliter ageret, cumulatißimas gratias in posterum esset relaturus. Mahometes aliquid earum rerum quas peteret se facturum negat, nisi aui Baiazetis literis id facere iubeatur, ad quem summa imperij respiciat: non esse sui iudicij discernere an iure rectèque fecerit Baiazetes, quòd se sospite regnum filio tradere noluerit. Cæterùm non ignorare nulli alteri parendum esse viuente imperatore, in cuius verba & Sciansciaus pater, & ipse iurauerit: propterea debere eum iracundiæ modum imponere, nequum inimicis nocere se speret, cum magna omnium inuidia patri noceat: & spem & dignitatem suam, quæ ex merito, si patientia vtatur, paululúmque cunctetur, maxima futura, præpropera animi perturbatione corrumpat. Achomates qui præstò sibi affuturum Mahometem crediderat, quum postulatis suis grauius consideratiusque ab iuuene responderetur, exercitum in fines eius ducit, & regionem igne ferroque deuastat. Nec multo pòst Mahometem ipsum cum exiguo exercitu subsidio suis venientem, supra Larandam in itinere profligauit, compulsumque in oppidum per aliquot dies obsedit, ac demum accepto in deditionem oppido, eum cum impubere fratre viuũ cepit: consiliarios verò atque nutricium, quorum cõsilio persuasum Mahometem, atque in id discrimen adductum fuisse putabat, interficit. Quibus de causis Baiazetes ira ac dolore perturbatus, quòd in ea ætate oppugnari ab duobus filijs calamitosum & planè miserum esse prouidebat, legatos ad Achomatẽ mittit, qui furentem grauibus verbis castigarent, & Mahometem fratremque eius è custodia educi iuberent. Si id impetrari, aut ea vis insaniæ leniri non posset, bellum indicerent. Sed ille, qui quanto ambitiosius post repulsam ad imperiũ anhelabat, tanto acerbius atque crudelius sibi agendum arbitrabatur, principem legationis bellum atque extrema quęque audacius comminantem in conspectu iugulari, & cęteros ante vesperam castris excedere iussit. Ea res tunc maximè Baiazetis exulcerauit animum, et ab Achomate complures mortales alienauit, quòd legatos ad componendam controuersiam missos, contra ius gentium inhumanè admodum ac nulla patris reuerentia violasset. Conclamant prætoriani qui in statione erant, ita vt Baiazetes exaudiret, non ferendam esse temerarij hominis audaciam, sed protinus sceleri armis obuiam eundum. Impunitate ac mora valescere malorum vires. si cunctetur imperator, ac mitius agat, eum mox auxilium atque operam frustra à militibus imploraturum. Mustaphas quoque & Bostanges ac cæteri, qui Selymi rebus occultè fauebant, atque hæc

que hęc per idoneos homines singulari calliditate in vulgus militũ spargi curauerant, mussare primò, atrocitatem sceleris admirari, veluti damnarent quidem crudele factum, authorem verò minimè criminarentur. Mox vbi Baiazetem proprio ardore & vocibus militum satis incitatum, & ex fiducia superioris victoriæ ad vlciscendum iniuriam paratum vident, quàm acerbißimè et crudelißimè in Achomatem inuehuntur: eum vt parricidam, vt imperij hostẽ, bello persequendum censent: tolluntque subinde ad cælum laudibus militum fidem atque virtutem, qui pro salute ac dignitate imperatoris nouos vltro labores sibi expeterent. Ita Achomates astu atque solertia ducum, patris iracundia, atque omnium denique militum iudicio hostis declaratur: decernuntur prætorianæ cohortes, & magna pars Europæi equitatus, quibus primo quoque tempore aduersus eum in Asia bellum geratur. At quum belli dux virtute armorumque peritia insignis deligendus esset, atque ea maximè cura ad Bassas pertinere videretur, cœpere omnes aspernari honorem illum, & pro se quisq; id munus abnuere, atque indignum esse testari, vt serui auspicijs, imperatoris filius oppugnaretur: milites quoque nihil se aduersus regiam prolem ausuros prædicabant, nisi vnus ex ipsa Othomannorum domo copijs & summæ rerum pręficeretur. Sic quondam Gemem eius fratrem in Cilicia res nouas molientem, & proximè Selymum non alijs quàm Othomannis ducibus debellatos. Hæc illò perspicuè pertinebant, vt Selymum, quem occulta beniuolentia prosequebantur (tametsi illum nisi probri causa nominare non licebat) obliquis artibus patri reconciliarent, viamque ei reditus Byzantium hac ratione pręstruerent: quoniam nec Baiazetem senecta et valetudine conflictatum, nec Corchutum hominem philosophum, eius belli prouinciam petituros arbitrabantur: vnum autem Selymum ex Othomannis superesse, ad quem nepotibus per ætatem minus idoneis exercitus imperium deferretur. Ad eas voces Baiazetes perplexo atque æstuanti similis in prætorium se contulit, morbum & inutiles annos incusans: quærensque quòd Corchutus dum inane sapientiæ nomen et vmbratile vitę genus sequeretur, digniores regia fortuna artes, & honoratiora vitæ subsidia reliquisset. Hæc dicentem, volutantemque animo, Mustaphas leniter omnes eius curas assuetus, in varios sermones de summa belli consultatione pertractum, parata oratione ita allocutus est. Noli existimare, Imperator, etiamsi per prosperam valetudinem ætatemque liceret, aut transmittendum exercitum, aut omnino tibi in Asiam trajciendum, ne dum tota Asia vagum Achomatem bello persequeris, longè acriorem hostem in Europa relinquas, qui Traciam, Gręciam omnem, atq; Byzantium nudatum præsidijs inuadat. An non audimus Selymũ supra Varnam alias parare copias? nouum ab socero equitatum expectare, atq; imminere iterum ceruicibus nostris? An fortè ille non maiores spiritus gerit, quàm aut animo frangi poßit, aut hac vna atque fortuita dimicatione superari? aut si veteranos in Asiam transmiseris, Corchutumq; cum suis superioris anni delectibus, qui te ęgro Selymi conatib. obstet, in Europam euocaueris, timebit ille tyrones Asiaticos, aut philosophũ ducem, qui prætorianos, robora virorũ toto orbe cõquisita, ac te ipsum veterẽ & felicißimum imperatorẽ timere noluerit? Falleris Imperator, & ancipites rerum casus non planè perspicis, qui cum duobus vno tempore in diuersißimis Asiæ atque Europæ partibus bellum gerendum esse non cogitas. Etenim dum illum Cappadociæ finibus exturbare contendes, hic propior & occa-

sioni imminens à tergo, in media regni viscera bellum molietur. Sin periculi magnitudine permotus, & Thraciam tueri, & prætorianos retinere volueris, ardebit in conspectu Asia omnis, nec ille iniurijs aut bello finem faciet, donec sibi Asiæ imperium vendicarit. Ergo si non culpæ, sed fato & fortunæ tuæ datum est, vt duo ex te geniti omnium consensu, patris & patriæ hostes iudicentur, quorum alter temeritate præceps, alter superbia & furore actus, bellum intulerint, cur in tam impedito difficilique negotio tuta consilia speciosis non anteponis? & quos vno tempore castigare vlcisciique non potes, eos singulos atque inter se disidentes per occasionem aggrederis? Hæc spes vna salutis, hęc vna via est, si clauum, (vt dicitur) clauo trudendum, atq; hostē vincendum ceu sueris. Comprime tantisper vindictæ ardorē, & dissimulata in præsens ægritudine animi, alteri inducias simulatamq; pacem concede, alterum verò alterius ausu periculoque in vtrunque casum prospero euentu bello persequere. Opprimes eum mox quum voles, cui signa exercitumque tradideris: erunt enim scelerum vindices militum dextrę, et tu summa tua securitate bellum conficies, obiectando periculis quem & vincere velis, & eundem interire desideres. Mustapham loquentem adhuc cæteri purpurati, vt inter se constituerant, exceperunt, compositisque in eam sententiam orationibus, Baiazeti persuadere cœperunt, vt Selymum belli ducem deligeret: illum satis pœnarum suæ temeritatis dedisse: proindeq; veluti castigata arrogantia in officio fidelissimè permansurum: Achomatem verò non facturum quicquam pro sano, qui patris oratores violarit, nisi & ipse armis, vt Selymus nuper victus fugatusque fuerat, tota Asia pelleretur. Baiazetes, quòd in ea re admodum graui explicanda Cherseoglis solus ferè omnium fidelis sub tristi vultu mussaret, diu in incerto habuit quidnam consilij potissimum caperet. Obuersabantur animo grauissimæ offensiones, secumq; ipse reputabat, Selymum ex Asia inuasisse Europam, occupatam ab eo Hadrianopolim, in acie se circumuentum, petitum se Scythicis sagittis, ac solo propè Deorū beneficio discessisse victorem. Illinc contempta imperia, nepotes bello capti, iura legatorū violata, subactæ vrbes, atque Asia omnis perturbata, ardensq; miserabili belli incendio, iracundiā & vindictę desiderium acuebant. His anxium curis insignes Græco astu immaniq; perfidia consultatores, vel reclamante Cherseogle, perpulerunt, vt literas ad Selymum sua manu cōscriberet, quibus priorem ei gratiā obliterata præteritorum memoria polliceretur: deferretq; copiarum imperium, si Byzantium quàmprimū veniret, & aduersus Achomatē in Asiam proficisceretur. Dum hęc Byzantij parantur, Corchutus ab amicis & familiarib. suis per literas edoctus, quanta imbecillitate pater senex, quibúsue consilijs post declaratum hostem Achomatē vocare ad se Selymū, atq; eum ducē exercitus declarare cōtenderet, è Magnesia Phocęam descendit, conscensisq; triremibus Byzantiū adnauigauit. Igitur magno comitatu amicorū progressus in intimū pretorium, postquā patrem dextra osculo petita salutauit, eum post varios sermones in hunc modum allocutus est. Trigesimus agitur annus, pie atq; optime pater, ex quo prærogatiua militari, consensu ciuium, totiusq; aulę principū iudicio creatus, atq; acclamatus imperator, hoc regnum, possessionemq; huius imperij lubens ac volens tibi de manu tradidi, quod quis tandem mortalium, nisi aut insanus, aut optimus vnquā fecisset? Non enim vi, non metu impulsus, sed sola tui reuerentia id religiosi gratique animi specimen edidi. Neque postea me in tot annorum decursu eius singula-

singularis officij, & repræsentatæ pietatis vnquam pœnituit, quando his quæ possidenda cõcesseras, & clarissimi facti laude contentus fortunam hanc tuam & sublime mortalitatis fastigium cum tranquillitate, atque ocio studiorum meorum minimè comparanda esse censebam: quum alienum prorsus à decreto compositi animi, inaneque esset ea appetere, quæ ambientis animi desiderium non finirent, & multo meliora cunctis imperijs contemplanti animo virtus ardua, & prædulcis diuinarum rerum cognitio pollicerentur. Hac me vadentem via, & hæc tua regna fastidientem, quum religionis ac sapientiæ causa in vltimam Arabiam ad aram Diui Mahometis, & ad Indos, tãquam exactioris disciplinæ professores contenderem, medio itinere per Memphiticum regem ex Ægypto in Phrygiam retraxisti, iussistique, vt euitatis (quæ necesse erat adire) periculis consideratius vitæ salutique consulerem, & pietatis erga te meæ, & tuę erga me beneuolentiæ fructus opperirer: ceu ventura essent tempora, quibus propter malorum ingenia, tibi atque Othomannorum familiæ vsui, atque subsidio esse posse virum innocentem atque philosophum existimares. Itaque ab eo tempore semper & parui imperijs tuis, & quanta maxime potui cura atque iustitia prouinciæ meæ satisfeci: & proximo Persarum bello paraui eduxique exercitum, quo fines ab incursionibus Barbarorum tueremur.

At cùm illis minore Asia pulsis profligatisque, impij ac perditissimi fratres, alter in Europa nefario scelere te patrem ætate confectum, & neruorum dolore cruciatum, vt regno pelleret & interficeret, in acie circumuenisset: alter in Asia summa temeritate atque perfidia illinc regnũ occupaturus fratris sui filios adolescentes optimos, tibique maximè fideles obsedisset atque cœpisset, existimaui huc mihi omnino esse trajciendum: quòd non sine Dei optimi maximi prouidentia fieri intelligebam, vt eo maximè tempore à te prudentissimo atque humanissimo patre, principeque omnis æquitatis, atque iustitiæ cultore sanctissimo, meorum erga te meritorum parem gratiam postularem: quo tu fratrum meorum scelera expertus id rectè & commodè præstare posses, quod etiam nullo meo simili officio prouocatus certissima ratione concedendum arbitrarêris. Igitur te, pater optime, oro obtestorq; per fidem erga te meã, perpetuamque pietatem, vt antequam Selymus adueniat, & dignitati meæ prospicere, & consulere imperio velis. Tollet ille quum armatus irruperit iura omnia constituendæ pacis, & fauore militari cuncta miscebit. Audio enim prætorianos & duces exercitus conuersis in eum studijs occasionem circumspectare, vt quèm inuiti acie profligarint, eum vltrò imperatorem atque Sulthanum salutent. Proinde imperium quod optimo iure meum est, & antiquæ meæ erga te pietatis insigni merito debetur, dum potes, dum in manu tua est, in hac eadem quàm præcipiti rerum occasione restitue. Frustra enim æquissimæ causæ fauebis, quum recepto intra vrbem nefario ambitiosoque homine, imperium & libertatem amiseris. Baiazetes Corcuthum vix tenentem lachrymas, & ipse tenero confusus affectu miti oratione cõsolatus, bono animo esse iussit: aperuitque consiliorum suorum causas, paratum se reddere imperium: sed quo minus id statim faceret, impedimento esse prætorianos, qui nuper consilijs suis obstiterint. Illos enim si vel minimũ eius rei suspicionẽ injceret, etiam atq; etiam aduersaturos. Vno eo consilio sub specie honoris detrahi tandem ex Europa Selymum, & ablegari in Asiam pretorianos: quorũ absentia sibi merum ac liberũ imperium relinqueretur, traditurum se protinus sceptrum, quum illi mare tra-

fecissent. Nec credere præfectos & milites qui se nuper acie circumuentum fortiter egregieq́ue defenderint, aut insidias moliturosi, aut recentis facti gloriam turpi facinore maculaturos. Quin & sperare, superis ita volentibus, qui immanium scelerum vindices semper extitissent, Selymum & Achomatem si semel acie conflixerint, mutua crudelitate perituros. Corchutus, siue probata ratione paterni cõsilij, siue cognita eius voluntate, verbis minimè disceptandum existimans, non sine spe potiundi imperij ad amicos rediit, egitq; Bizantij plures dies, nec tamen, aut militum, aut ducum sibi quenquam vel largitione vel præmiorum pollicitatione conciliauit, quòd ambitione aut pretio petendum minimè iudicabat, id quod sibi iure optimo ex paterna gratia deberetur. Interea Selymi familiares, eum de Corcuthi aduentu certiorem faciunt, admonentq́ue vt iter maturè capiat, & Byzantium approperet: imminere enim periculum ne Baiazetes & senex & inconstans, maioris filij precibus delinitus, expeditam perficiendi negotij rationem interpellet atque discutiat. Selymus qui in vnam eam curam excubabat, vt si vnquam sibi occasio adeundi exercitus præberetur, ipse statim spe ingentium præmiorũ corruptis omnibus ordinibus imperium arriperet, nullam profectioni moram fecit, & modico equitũ comitatu, cæteris subsequi iussis, Byzantiũ peruenit. Corchutus cum purpuratis primoribusq; aulæ, & magna parte prætorianorũ ad portam vsq; obuiam progressus, introeuntẽ osculo excepit, deduxitq; per mediam vrbem, effuso passim omni populo ad spectaculum hominis immani audaciæ scelere cõspicui, crebrisq; subinde displosis tormentis in lætitiæ signum, inter faustas acclamationes puerorum atq; militum: vt facilè appareret, omnem recentis noxæ inuidiam decessisse, eumq́ue mox omnium iudicio rerum imperio potiturum. Postero die Selymus in prætorium venit, supplexq́ue & pedes patris exosculatus, temeritatis suæ veniam postulauit. Ad quem Baiazetes summa lenitate subridens, Errata, inquit, tua Selyme fili, eo minora sunt, quòd celerem pœnitentiam inuenerunt, proinde lubentius veniam do: sed in posterum age & enitere, vt qui tibi industriam fortitudinemq́ue tribuit Deus, & bonam quoq; mentem dedisse videatur. Dignam quidem ausibus tuis belli materiam paratam habes, quò virtus tua enitescere possit. Nec multo pòst indicitur militare concilium de imperatore aduersus Achomatem deligendo. Selymus statim multis imperatorium nomen sibi deferentibus summo astu reluctari cœpit: negare se Corchuto fratri, qui ætatis honore prudentiaq́ue præstaret anteponendum: illi deberi iure honorem, illum summa authoritate sapientiaq́ue bellum administraturum: se postquam paternam gratiam recuperarit, minimo quoque loco contentum fore. Corcuthi verò familiares, qui omnem spem suam atq; omnia consilia in discessu Selymi & prætorianorum collocauerant, eum rursus, quasi vtrinque modestia certaretur, hortari, orareq́ue, vt eas partes susciperet, quæ sibi strenuo ac rei militaris peritissimo absque vlla fratris contumelia deferentur. Ita Selymus Corchutum fratrem atque eius fautores miris artibus ludificatus, dum simulando aliud quàm quod struebat, vana spe imprudentium animos pascit, omnibus suffragijs imperator exercitus declaratur. Extemplo nonnulli milites magnis acclamationibus nõ ducem eum modò, sed regem, principémque consalutant, & properè arma corripiunt, quibus flagitium suum atque perfidiam tuerentur, si meliores obsistere vel dissentire vellent. Selymus ipse deprecanti similis, quasi delatum imperium abnueret, & patris reuerẽtia permoueretur,

moueretur, modò se commendare militibus, donatiuumque polliceri, modò duces orare, vt ad patrem pergerent, curarentque, vt postquam ea mens exercitus foret, imperium sibi sine turba, & tumultu libenti animo traderetur. Mustaphas siue propria perfidia, siue mortis metu, quòd ei Selymus, nisi hæc patri renunciaret, mortis supplicium comminatus fuerat, ingressus ad Baiazetem qui clamoribus militum excitatus è cubiculo in apertiorem ędium partem processerat, Imperator, inquit, milites tui Selymum & ducem & principem in concilio salutarunt, postulantque vt id ratum habeas, facturi mox impetum in regiam, vt te meque trucident, nisi imperio cesseris. Petunt abs te illi summo consensu quod iam in alterius manum transtulerunt. Proinde longè periculosius est retinere quod amiseris, quàm iam ereptum vltro concedere, quum id nulla vi, nulla ingenij solertia recuperari posit: Arma tenent, fremunt, & qui semel defecere, maiora etiam scelera meditantur. Baiazetes metu atque ira perturbatus, siccine inquit, perfidissimi tandem me proditis? summaque mea in vos beneficia, tanta perfidia compensatis? Quin & hanc quoque animam eripitis, qui hoc corpusculum & instantem vitæ meę finem expectare non potuistis, vt iusto legitimoque principe eiecto, scelestissimum vobis imperatorem præficeretis? Sed habetote principem parricidam, daturi mox eo vindice perfidiæ pœnas: atque ipse ab irato Deo maximo non dubio vltore scelerum, à scelere auspicetur imperium. Mustaphas cum Rostange & Aiace statim reuersus ad prętorianos, nulla de dolore vel iracundia Baiazetis facta mentione, cedit, inquit, Baiazetes imperio, & Selymum, cui superi atque homines imperium detulerunt, sibi successorem decernit. Ea vox excepta omnium auribus, his primùm quos Selymus corruperat spiritus auxit, dehinc dubios desperato remedio in partes traduxit. Ergo quum libidine atque impetu militum cuncta raptim agerentur, sublatus in equum Selymus, per celeberrimas vrbis regiones deducitur, & rex & imperator, diuerso animorum habitu acclamantibus omnibus salutatur. Eo die milites sacramento adacti in verba Selymi præeuntibus ducibus iurauerunt. Corcuthus verò, vel dolore irritæ spei, vel mortis metu, quan quam ei Selymus Mitylenas ipsamque insulam Lesbum dono dare se dixisset, solutis occulté triremibus Phocęam rediјt. At Baiazetes modò terrarum orbis principum amplissimus, in tanta hominum perfidia & rerum omnium iniquitate, secedendi consilium capit, Byzantioque excedit cum familiaribus suis collecta pretiosiore suppellectile, petiturus Dimethocā Thraciæ vrbem amœnitate hortorum, cœliq; temperie, & exilio, & præsenti fortunæ opportunam. Sed quum acerbissimis curis agitatus animus eum deficeret, et affectę corporis vires collaberentur, medio itinere statui tabernaculum iussit, vt valetudinem quiete curaret. Ibi septuagesimo sexto ætatis suæ anno ab Hammone Iudæo medico, qui iussu Selymi salutiferæ potioni venenum miscuerat, necatur. Alij qui tamen senio & longa valetudine, & ad extremum prægrauantibus curis attenuatum interijsse contendunt. Sed Antonius Vtrius Ligur à cubiculo Baiazetis, qui de his rebus commentaria ad Leonem pontificem conscripsit, referebat nobis, se in expirantis corpore non dubia veneni indicia deprehendisse.

Ferunt Selymum proximum paternæ vitæ exitum, vrgente etiam senio, expectare noluisse, quoniam si eo sospite in Asiam aduersus Achomatem traiecisset, nihil tutum pacatumque Byzantij se relicturum existimabat, ratus Baiazetem, se absente ad repetendum imperium nullam moram esse factu-

rum. Perstrinxit quoque crudelem animum auaritia supra imperij sollicitudinem: nanque vasa auro argentoque cælata, & præter signatam pecuniam plenos pretiosissimarum gemmarum & vnionum loculos, quæ tot progenitores reges ex immensa illa opum amplitudine reliquerant, vnus Baiazetes vniuersa asportabat, ingentia sanè atque opportuna subsidia in proximum donatiuum, præsertim cuncta debenti militibus, qui prætio & spe futuræ liberalitatis vnius horæ momento cuncta detulissent. Paterno autem funeri delato in vrbem Byzantium summa in speciem pietate iusta persoluit, statuens illi æternos ignes, & sepulchrum cælati operis, ne, cui imperium & vitam inuiderat, supremos quoque honores inuidisse videretur. Inde pecuniam, quæ in ærario erat, recognouit, diuisitq; militibus pro donatiuo vicies centena milia aureorum: & quo magnitudinem animi perpetua liberalitate testaretur, ad veterem stipendij summam in singulos dies equiti quatuor, pediti verò duos argenteos addidit. Nec multò pòst cum exercitu in Asiam traiecit: progressusque ad Ancyram vrbem, vt Achomatem persequeretur, ea æstate nihil memorabile gessit. Nanque Achomates haud ignarus non adesse sibi iustas vires quibus fraterni exercitus impetum sustineret, in Armeniæ minoris fines & montana Cappadociæ penitus concesserat, passim fidem populorum implorans, milites conscribens, arma, pecuniam, auxilia etiam ab infimis externisque postulans: vt ea omnia in tempore parata atque expedita haberet, quæ ad gerendum bellum, atque obtinendam Asiam necessaria videbantur. At Selymus exacta æstate, quum in locis Tauro proximis propter niues atque acerbissima frigora hyemare non posset, neque si progrederetur Achomate nusquam consistente, posse conficere bellum speraret, in Bithyniam rediјt: dimissoque ad loca maritima Europæo equitatu, & prætorianis Byzantium reuerti iussis, ipse cum cæteris Prusiæ hyemare constituit. Quo tempore, quum totus in Achomatem imperij æmulũ atroci animo deferretur, ne sibi in Asiam bellum gerenti, quicquam hostile ab Europa timẽdum foret, pacem cum Venetis hisdem legibus, quibus eam Baiazates pater sanciuerat, confirmauit. & cum Vladislao Pannoniæ, Sigismundoque Sarmatiæ regibus, veteres inducias ad aliquot annos extendit. Nec multò pòst Selymus, quum nullam pro firmando imperio suspicionem, etiam de pueris superfluam existimaret, quinque egregiæ indolis adolescentes fratrum filios necari iussit, inter quos erat Mahometes, quem paulò ante ad Larandam captum, Achomates audita morte Baiazetis dimiserat. Erat is primi filij Baiazetis liberorum natu maximus, alterum & vigesimum natus annum, specie corporis & vigore animi Othomãnorum præstantissimus. Quæ omnia sicuti ei militum ac populi fauorem conciliabant, ita vno inuidente Selymo exitium pepererunt. Ferunt Mahometem ingressos ad se duos carnifices, qui nihil tale timenti moriendum esse denunciarent, ac mandata statim exequerentur, alterum calamario cultello confecisse, alterum iam vulneratum interfecturum fuisse, nisi alij satellites irrupissent, qui frustra reluctantem strangularunt. De Osarne Alensciaci & Zilibo Mahumeti, duobusque alijs tenellis adhuc, pariter supplicium sumptum, adeò consternatis eo scelere omnium animis, vt complures milites tacita inuidia, per aliquot dies regis conspectum exhorruerint. Nec tot propinquis vno furore absumptis immitis animus ab crudeli rabie conquieuit. Nanque vt clarissima Othomannorum sobole extincta, vacuam sæuitiæ suæ domum faceret, reliquos ex omnibus Baiazetis nepotibus

tibus

tibus Amurathem & Aladinum per insidias interficere cogitauit. Receperant illi nuper Amasiam, qua vrbe ab Selymo superiore æstate pulsi fuerant, quum Achomates pater in montana Cappadociæ perfugisset. Ad eos opprimendos validam equitum manum delegit, qui magnis itineribus Amasiam contenderent, adolescentesque imparatos ac nihil de præsenti periculo cogitantes comprehenderent. Neque id erat factu difficile, quum expeditus equitatus omnem fere aduentus sui famam celeritate præuenturus esset, nec vrbs ipsa aut munita mœnibus, aut tuta præsidio militum foret, quod eo tempore Achomates in loca Caramaniæ proxima ad conducendos milites profectus erat. Sed Mustaphas consilij particeps, cuius singulari studio atque opera Selymum ad imperium euectum docuimus, quum indigna morte Baiazetis & tot insontiū puerorum cæde permotus, totum se animo ab amicitia crudelissimi hominis auertisset, imminentem miseris iuuenibus calamitatem miseratus, per celeres tabellarios de aduentu equitum eos certiores fecit. Quibus acceptis literis, illi statim patre reuocato, occulta præsidia compararunt, quibus hostes exciperētur. Ita quum paucos post dies Selymiani Amasiam peruenissent, & forte eodem tempore reuertisset Achomates, præcipitati in insidias facile trucidati captique sunt. Accidit autem vt serui Achomatis, quum Selymianis captiuis illuderent, omnem insidiarum & rei gestæ ordinem aperuerint (vsqueadeo male in aula principum consilia etiam de maximis rebus occultantur) iactantes non deesse sibi amicos etiam ex intimis Selymi familiaribus, qui meliori causæ fauerent, & grassari sæuireque belluam illam non paterentur. Illi autem postquam redempti Prusiam rediere, quæ ab hostibus cognouerant regi detulerunt. Nec mora, Selymus neminem præter vnum Mustapham authorem detegendi arcani consilij existimans: siue quod iam ei tædio esse cœperat hominis gloria, siue, vt insigne beneficium cui par gratia reddi non poterat, exitio compensaret, eum inauditum interfici, & cadauer nudum in tantæ modo felicitatis ludibriū in publicum abijci iussit. Interfecto Mustapha, & imminente iam Vere, ne quid de instituta immanitate remitteret, ad tollendum Corchutū fratrem, crudelem animum adiecit. Agebat ille Magnesiæ, nec aduersus Selymū abrupta spe imperij quidquam hostile moliebatur, regressus ad philosophiæ studia, a quibus ambitione corruptus intempestiue discesserat. Igitur præfectis edicit, vt sex milia fortissimorum equitum deligant, qui in tertiam diem corpora, arma, equos profectioni parent, se in Cappadociam celerem excursionem esse facturum. Statuto die Selymus Prusia mouit conuerso in dextrā suorum agmine, ita vt equites qui rectā Amasiam petere credebant, tum demum in Lydiam se abduci perspicerent. Vnus ex equitibus egregij animi, quicunque ille fuerit cōiectura iudicans, ad opprimendum Corchutum iri, velocissimo equo vsus, per compendia viarum regem antecessit, Magnesiamq; peruenit. Cuius monitu Corchutus de periculo certior factus, relicta familia cum duobus seruis ad mare cōtendit, vt aliquod in littore nauigium nactus, in Cretam adueheretur: aut certe vel piscatoria nauicula Rhodum perfugeret. Cæterum Selymus improuiso aduētu suo perterrefactis Magnesijs, prætorium fratris corona equitū septum, vt exitus præcluderentur, nullo resistente cepit. Quum vero vnum omnes Corchutum per singulas domus latebras frustra perquirerent, quæstione de suis habita, cognoscit eum monitu ignoti equitis intempesta nocte discessisse. Quamobrem sua spe frustratus, equitibus mille præsidio Magnesiæ reli-

ctis, qui summa celeritate atq; diligẽtia circumiectam regionem percurrerent, cum thesauris atq; omni fratris familia Prusiam eadem celeritate reuersus est. At Corchutus spe fugæ erepta, quòd Bostanges Selymi gener educta classe omnia littora custodiret, neque vlla iam spes fallendi hostis relinqueretur, non longè à Smyrna in speluncam mari proximam se cōdidit, sperans si interpositis aliquot diebus statione classis abscederet, elabendi occasionem, vel fortunæ beneficio, vel Deorum benignitate sibi minimè defuturam. Sed quum diu agrestibus pomis inediam tolerasset, victumque à pastorali tugurio per seruum quærere cogeretur, indicante agricola ab inquisitorib. comprehenditur, Prusiamq; perducitur, vbi eum Selymus necari iussit. Constat Corchutum, quum fidib. gutturi admotis à carnifice strangularetur, impetrasse horam, cuius spatio amarulenta in Selymum carmina intrepido constantique animo conscripsit, quibus exprobrata sæuitia, eius capiti omnes diras imprecabatur. Selymus verò quem viuum videre noluerat, necatum spectare sustinuit, perlegitque carmina de se conscripta, nec temperauit à lachrymis, vsusque est lugubri veste, vt immanis animi crudelitatem in tanta omnium inuidia falso dolore contegeret. Iam Ver appetebat, quum Achomates comparato exercitu ab Amasia mouit, literis amicorum euocatus, qui Selymum solis suorum cædibus intentum, posse in hybernis opprimi confirmabant, si Prusiā cum expedito exercitu conuolaret: abesse enim prætorianos, Europæumque equitatum, robora exercitus, neque Selymum Dijs aduersis, infensisq; hominibus, in eo periculo quod minimè timeret, salubre consilium esse capturum. Maturaret, neque mitiora Veris tempora cunctanter opperiretur, ne vel minimo eo temporis spatio hostiles copiæ ab diuersis hybernis ad signa venire iuberentur: Solere Deos ipsos & præstare occasionem, & præbere consilia gerendis rebus: cæterùm neque ea exequi, neque humanas mentes erepta libertate præuertere consueuisse. Proinde Fortunam, quæ paulò antè paternum imperium abstulisset, celeritate atque audacia subleuandam esse censeret. Ingruente enim æstate, aut bello vincendum fore, aut omnino sibi Cappadocia & tota minore Asia decedendum. Achomates qui cuncta eo bello secundiora sibi pollicebatur, quòd magnas habebat copias, quòd ab Hysmaele Persarum equitū auxilia impetrauerat, quòd denique, Selymum ob recentia scelera, omnibus inuisum esse, atq; ob eam causam cœpto statim bello à militibus desertum iri putabat, amicis pulchra dictu, factu verò aspera suadentibus obtemperauit. Igitur, quum in Galatiam, peditatu minoribus itineribus subsequi iusso, cum amplius quindecim milibus equitum peruenisset, Selymus, de eius aduentu certior factus, per celeres tabellarios equitatum omnem Prusiæ conuenire iubet. Interim dum Asappos cogit, atque vniuersas expectat copias, Fortuna quæ semper omnibus in rebus Selymo fauit, tunc quoque periculum, quod suorum fraude parabatur, discussit, & expeditam victoriæ rationem ostendit. Nanque amici Achomatis, qui in castris Selymi erant, à superiore in eum studio suo non recedentes, euocatum illum cum exercitu, & iam progressum in Paphlagoniam, etiam atque etiam literis admonebāt, festinaret, antequam Selymi copiæ conuenirent. acciri enim prætorianos, contrahi equitatum, atq; omnia ab Selymo impigrè parari, ei tamen fera omnia fore, si ipse inexpectata celeritate improuisus accessisset. Quibus fortè literis interceptis, Selymus de fratris consilio eiusque aduentu, & de suorum perfidia certius cognouit. Itaque necatis, qui literas conscripserant,

gemma

gemma eorum ad obsignandas epistolas vtitur, scribitque interfectorum nomine ad Achomatem, vt maturaret proficisci, peditatumque relinqueret: vel modica enim equitum manu opprimi posse Selymum, si se celeriter conspiciendum amicis, & coniuratis daret. Fore enim vt ad datum signum excitato in castris tumultu seditionem militarem inducerent, atque illum turbatis rebus, incautè ordines circumeuntem aggrederentur. Achomates fide literis adhibita, vt qui plurimum viribus suis fidebat, pedestres copias, quę cum Amurathe tardius subsequebantur, relinquere non dubitauit, profectusque ad Horminium in ripa Parthenij amnis castra fecit. Selymus quoque Prusia egreditur, & receptis in castris praetorianis cohortibus, quae nuper mari transuectae fuerant, Sinam bassam praefectum Asiatici equitatus cum valida equitũ manu ad cognoscendas tentandasque hostium vires praemittit. Selymiani, quum adhuc qua in parte constitisset Achomates, & quales quantaeque eius copiae forent, exploratum non haberent, matutina caligine decepti, in iniquum locum delati sunt, vbi Achomates prosperè cum eis conflixit, occiditque ad mille equites, cęteros praecipites in fugam dedit. Neque tamen eo accepto detrimento Selymus, aut animo perturbatur, aut summę rei victoriae diffidit, sed protinus ad Elatam flumen promouet castra. Labitur Elata ex Horminio monte, & rectà decurrit in Pontum, irrigans à dextro latissimos campos: quae Terrae nouae plana ab incolis hodie nuncupantur. Idem quoq; facit Achomates, qui tametsi fratrem equitatu peditatuque praestare, atque omni ex parte superiorem esse intelligebat, recenti tamen victoriae prouentu alacrior factus, quòd amicos suos qui apud Selymum erant, aliquod insigne facinus in ipso negotio patraturos arbitrabatur, quod pro se tanquam legitimo rege staturos superos iudicabat, neque cedendum, neque reliquum exercitum expectandum existimauit. Intererat flumen inter bina castra, & à speculatoribus vtrinque certus hostium numerus referebatur: neq; tamen Achomates, cui tutum ad suos receptum patentes campi praestare poterant, conspecta magnitudine periculi, vt saluti suae ac militum maturè consuleret, fatali insania correptus adduci poterat, ita vt eum obijcere periculis & destinato exitio Fortuna videretur. Selymus inclinante iam Sole exercitum Elatam traducit, milites curare corpora, & in sequentem diem parare arma atque animos ad pugnam iubet. caeterùm in proximam sylvam mille equites mittit, quibus praeerat Canoglis vxoris frater eximiae virtutis iuuenis, quem pater ab Taurica cum lectissima ala Tartarorum equitum paulò antè ad generum miserat. His iniungit vt quum intenti omnes ad pugnam forent, à tergo se ostendant, & auersos hostes adoriantur. Ita silenti agmine ad radices montis profecti, loco opportuno proceris arboribus tecto considunt. Nam Horminius qua parte Pontum, & Septentriones spectat, nemorosus est, & cõplures habet colles interiectis vallibus, quibus magnus exercitus facile conderetur. Prima luce Selymus aperto in loco aciem instruit, in cornibus equitatum omnem, ita vt in dextro hastati omnes, in laeuo sagittarij & sclopettarij essent: in media verò acie praetorianos pedites atque Asappos collocat. Ex aduerso Achomates duo tantùm agmina constituit, & primos in dextrum hostium cornu procurrere iubet. Eorum primum impetum Selymiani magna constantia exceperunt, sed quum ad gladios ventum esset, quòd cum Persis ferro tectis, qui in ipsa fronte locum sibi depoposcerant, collatis equorum pectoribus res ageretur, diutius sustinere non potuerunt, ac mox pulsi turbatique

cedere, & in suos ruere cœperunt. Id Selymus statim conspicatus increpando adhortandoque confirmatis suis, læuum cornu inducit, & sclopettarios in locum hastatorum succedere iubet, producitque prætorias cohortes, quarum aspectu totum hostium agmen sagittarum, ac sclopettorum multitudine iam territum, dare terga coactum est. Achomates & ipse periculo intentus, aliquanto maiore virtute quàm fortuna, subsidio suis reliquos equites adducit, quorũ vi atque impetu prælium exęquatur. Sed dum irrumpendo sternendoque victoriæ imminet, Canoglis auersos adoritur: clamore edito hostes tum maximè pugnantes in se conuertit: ab fronte pedites conglobati gradum inferunt; equites verò hastati, quos ab initio à Persis pulsos diximus, pudore adducti in prælium reuertuntur. Ita Achomatis acies circumuenta vndique cæditur: & vexillis stratis omnia cæde fugaque complentur. Achomates desperatis rebus aufugiens, dum saluti serò consulit, in fossam, quàm pridiani imbres aquis cœnoque compleuerant, labente equo præcipitatur. Ibi agnitus à militibus, atque comprehensus vt se statim interficerent impetrare non potuit. Quem Selymus iam antea neci destinatũ sequenti nocte hisdem carnificibus, qui Corchutum cęterosque necauerant, traditum, chorda arcus elisis ceruicibus interfici iussit. Amurathes in itinere à Persis, qui cum magna parte equitum densata acie perruptis iterum Turcarum ordinibus euaserãt, de fortuna patris, & pręlij euentu edoctus Amasiam rediit, atq; inito de fuga consilio cum Aladino fratre, ipse cum equitibus Persis traiecto Euphrate ad Hysmaelem confugit. Aladinus verò in Cilicia Amano monte superato, vt ad Campsonem Gaurum Ægypti regem se conferret, in Syriam profectus est. At Selymus secundum eam pugnam præmissis in prouincias, quę ab Achomate tenebantur singulis equitum præfectis, breui omnem minorem Asiam in potestatem redegit. Mox reuersus Byzantium paucis post diebus, quòd ibi recrudescente pestilentia in singulos dies quingenti ferè homines absumebantur, Hadrianopolim concessit, vbi reliquum æstatis, atque hyemem venationibus intentus, transegit. Interea Sophus Hysmael à Persico Oceano ad Seruianorum fines, atque ipsum Caucasum montem, & per Hyrcani maris Meridionalem oram ad Coraxenos omni regione perdomita, Zagataisque Tartaris, qui olim fuere Bactriani & Sogdiani ad Oxum Iaxartemque flumina pertinentes, sępe per tres annos acie superatis, in Armeniam reuersus est, Amurathemq; apud Taurisium obuium habuit. Venerat eò miserrimus adolescens post aduersam pugnam, patremq; interfectum, vnius horę momento regia fortuna expoliatus, vt à potentissimo rege in tantis calamitatibus auxilia aduersus patruum imploraret. Hysmael dignum fama sua ratus, si summę spei adolescentem ad se profugum exciperet, atque omnib. iuuaret auxilijs, bono cum animo esse iussit: & vt ampliore spe confirmaret, filiam ei in matrimonium collocauit. Siquidem Othomannorũ domus concursu calamitatum labefacta atque conuulsa, si Selymus fato fungeretur, neminem imperio Amurathe potiorem esset habitura. Quinetiam ad primos bellorum motus, si ipse à Perside arma inferret, defecturam à Selymo minorem Asiam apparebat, quòd propter insitam animo eius immanitatẽ ac sæua facinora, Dijs pariter atque hominibus esset inuisus. Igitur Sophus Hysmael primo statim Vere Amurathem cum decem millib. equitum ad Harsengam superare Euphratẽ & peruadere in Cappadociam iubet: vt cognitis prouincialium animis, atque exploratis hostium viribus de tota mole belli certiora consi-

ra conſilia ſumerentur. Vſtaoglum verò apud Perſas clariſsimum ducem, cum valida parte exercitus Amurathem vnius diei itineris interuallo ſubſequi imperat. Ipſe in Armenia cum maioribus copijs ſubſtitit, ne rei frumentariæ anguſtia laboraret, quum per loca ſterilia incultaq; ampliſsimus exercitus ducendus foret. Amurathes ex improuiſo per minorem Armeniam Cappadociæ fines ingreſſus, quum tentatis amicorum voluntatibus quędam oppida recepiſſet, quædam igne ferroque vaſtaſſet, magnum toti prouinciæ terrorem intulit: quo metu iniecto deficientibus paſsim populis Amaſiam vſque peruaſurus eſſe videbatur, niſi Chendemus vir bello egregius, quem Aſię pręſidio Selymus reliquerat, Perſis cuncta bellico tumultu miſcentibus ad Sebaſtam, quæ hodie Suias dicitur, cum magnis copijs occurriſſet. Scripſerat quoq; Chendemus multum antea ad Selymum de apparatu aduentuq; hoſtium, quum eos ſupcraſſe Euphratem per exploratores cognouiſſet. Quibus vulgatis rumoribus, Selymus ab Hadrianopoli in Aſiam profectus, omnes copias Pruſiæ conuenire iuſſerat: habitisq; ſumma celeritate delectibus ſupra quadraginta millia Aſaporum peditum armauerat. Quod vbi per captiuos & veteres clientes ſuos Amurathes cognouit, tametſi cum Chendemo cõfligere magnopere cupiebat, ne tamen ſi forte Selymus ſua celeritate ad ſe opprimendum cõtenderet, in Antitauri anguſtijs deprehẽderetur, ad Vſtaoglum regreſſus eſt. At Selymus qui toto eo anno egregium ac maximum bellum, dignamque auſibus ſuis expeditionem ingenti animo ſecum ipſe volutarat, diu incertus Pannoniã Rhodumue, an ipſam Italiam diſcordia noſtra labantem, afflictamque tot bellorum incommodis, terra mariq; inuaderet, oblata occaſione Perſici belli, ad Orientem ſe conuertit, atq; Arſengam, quam aliqui Comanam Ponticam fuiſſe iudicãt, trigeſimis caſtris peruenit: vbi iunctis cum Chendemo viribus, quũ retroceſsiſſe hoſtes, vaſtatamque continenti incendio eam regionem comperiſſet, dolore iniuriæ & victoriæ fiducia incitatus, veſtigijs fugientium inſiſtere, ac vltro in maiorem Armeniam penetrare conſtituit. Erant maximæ omnium rerum difficultates, quæ huic bello à peritis regionum in concilio proponebantur, quæ poſtea trepidantibus cæteris, ipſe propria quadam felicitate & ſola animi magnitudine ſuperauit. Nanque militibus qui ab Illyrico, Myſia, Epiro, Macedoniaq; terreſtri ſemper itinere in Cappadociam venerant, nouos labores ſubire, vt ad Taurum ſęuiſsima frigora, & mox in patentib. campis vehementiſsimos calores, ſitim, inediam, atq; imam prope omnium rerum deſperationem ſubire neceſſe erat, præſertim quòd Perſæ in regreſſu euaſtatis agris, vt hoſti ſolitudinem facerẽt, quicquid vſui eſſe poterat, corruperant. Magnam quoq; peritis atq; prudentibus ducibus ſollicitudinẽ intendebant minoris Armeniæ & Aladulorum reges, quos haud ſatis clarè perſpectis eorum volũtatibus, in tergo relicturi erant, neque putabant eos quicquam pro amicis eſſe facturos: ſi quid Selymo aut in pugna, aut in ſubuehendis commeatibus, aut in locorum anguſtijs parum feliciter accidiſſet. Armenius magnam ſubminiſtrãdi commeatus facultatem habebat. Aladulo verò copiæ aderant, & numero & exercitatione non contemnendæ: pręterea anguſtiæ, clauſtra omnia, & ſinguli aditus, qui è Cappadocia in Armeniam & Perſidem ducũt, aut opportunis arcibus, aut firmis eius præſidijs tenebantur. Montana enim ei parent: protenditurq; eius imperium à Scordiſcis, qui Ponto imminent, perpetuo Tauri dorſo ad Amanum montem, quo Cilicia Syriæ committitur. Inter Cæteros Chendemus, qui plu-

rimum apud Selymum gratia authoritateq; pollebat, suadere cœpit, vt in Cappadocia subsisteret: exercitũ ab labore viæ reficeret, atque illic hostium aduentum opperiretur. Non est, inquit, imperator existimandum, quòd illi metu refugerint, qui nec viso quidem hoste retrocesserunt: nectunt dolos, et insidias apertè moliuntur, dum fuga timorem simulant. An non scimus quæ ingenia, quæ robora hominum Persis ferat? Timebunt illi nudum Turcam, hastatum vel sagittarium, qui validiorib. equis ferro tectis, ipsi galeati loricatiq; Scytharum sagittas non timuerunt? vel si hoc parum est, qui tot gentibus bello victis fortissimo imperatori suo maximum imperium virtute pepererunt? An te maiores vel meliores copias habere existimas, quam Cassemus quondam patruus tuus, atque auus Mahometes habuerint? qui me in eorum castris militãte ad Trapezuntem, & ad Nicopolis montes, non vna clade accepta, cum hoste sæpius dimicarunt? Neque tormenta, quæ trahimus, habere in se magnum ad victoriam vsum inficiabor, modò explicandis tot curribus idonea loca patuerint. Sed exustum hoc solum, rigentes atque abrupti montes, & immensa post nos terrarum spatia me perterrent, quem armatæ hostium acies iniquiore etiam in loco terrere non potuerunt. Neque Armenio vel Aladulo ambiguæ fidei regibus quicquam credendum putes, tametsi primo ingressu amica omnia pacataque ostenderint. Circumspectabunt enim occasionem, vt te imparatum per insidias aggrediãtur. At si te illic explorata omnino victoria expectat, quanto tibi ea tuorum sanguine cõstabit? quo alio milite, quibus alijs virib. Græciam tueberis, si te studio proferendi imperij, vel ardore comparandæ laudis abductum, in penitissimam Armeniam Christiani reges audierint? Proin de si tueri tua prius est atque præstantius, quàm aliena cum periculo appetere: si prudentissimi imperatores non in multa cæde hostium, sed in salute atq; incolumitate suorum militum victoriæ gloriam posuerunt, desine te atque exercitum obiectare periculis, atque omnia temerè vni Fortunæ committere: quæ si inconstans & lubrica audaciæ tuæ semel illuserit, rues insania ab tanto fastigio longè celerius, quàm illuc paulò antè virtute conscenderis. Selymus qui vt erat asperi atq; immitis ingenij, cuncta consilio atque auspicijs suis administrari volebat, quanquam vehementer ea oratione permouebatur, atque aliquot duces in ipsa periculi cogitatione suspensos videbat, paucis tamen per iracundiam confutatis, prætorium dimisit, testatus se iterum per pacatã infestaque & victoriam omnino relaturum, postquam senex tantopere de vita sollicitus, honestissimam mortem timeret. Hæc dicentem regem excepêre statim alij duces assentari soliti, qui propter æmulationem Chendemi gloriæ atq; opibus inuidebant. Ii enim orsi à magnitudine copiarum, à militum genere, ab apparatu tormentorum, & ab ipsa quoque fortuna inuicti exercitus, cuncta ex difficillimis plana atque facilia reddere: quę verò de virtute hostium dicebantur verbis magnificis eleuare contendebant: mox, vt iniecta suspicione perfidiæ Chendemi authoritatem conuellerent, eũm dictitare virum fortem atq; omnibus bellis intrepidum non timore aliquo, non angusta spe victoriæ adductũ, sed promissis Amurathis, & hostili auro oneratum & corruptum, tantæ expeditionis cursum, & paratæ victoriæ spem omnem abrumpere voluisse. Proinde caueret senis astutias atque perfidiam, progrederetur que audentius, nec putaret milites, aut pericula, aut labores esse recusaturos, modò ipse animo non deficeret. Paratos enim esse vel acerbissimas quasque belli difficultates subire, nihilque

magis

magis exoptare, quàm vt in eas regiones ducerentur, vbi editis veræ virtutis operibus, Selymum imperatorem suum Alexandro, & se in eadem belli gloria Macedonibus exæquarent. Ad hæc, vt Chendemum opprimerent, indices subornarunt, qui dicerent, eum ab Amurathe pecuniam accepisse, nec in tempore Persis prædatoribus, qui eo duce fines irruperant, occurrere voluisse: vnde tantum detrimenti prouinciæ illatum. Quibus de causis Selymus præpropera crudelitate præceps, Chendemum inauditum, ac vera monentem interfici iussit, vt cæteros ab simili dicendi libertate deterreret, doceretque ea esse optima consilia, quæ imperator diuina veluti ratione reperisset. Interfecto Chendemo, occulto statim metu perculsæ omnium mentes, quod clarissimus vir tantæ modò apud regem existimationis & gratiæ, indicta causa concidisset, quem paterno ac mox fraterno bello Selymi in partibus virtute atq; consilio floruisse meminerant: quasi eadem sæuitia Selymus, vel in minimis rerum suspicionibus, obscuros esset oppressurus, qui ne amicis quidem antiquissimis perpecisset. Inde promotis castris, in fines Armeniorum & Aladulorum peruenit: vbi per legatos earum gentium reges qui tum in armis erant hortatus est, vt communi secum consilio & viribus, bellum aduersus Persas susciperent, ac secum in maiorem Armeniam proficiscerentur. Se enim perfecto bello ipsis omnem agrum, & proximam regionem, quam de hoste cepissent, in præmium virtutis atque nauatæ operæ concessurum. Reges qui Hysmaeli pariter ac Selymo infensi erant propter finium iniurias, inter quos medij et inualidi (vt tenuiores à potentioribus solent) quotidie premebantur, quum animos in vtrunque belli euentum astutè intentos nudare nollent, responderunt, quas ipsi copias contraxissent, ad sui regionisque præsidium comparasse, non vt temere in ambigua belli fortuna, alterum ex amicis finitimisque regibus oppugnarent: se verò tanti non esse, vt sui iudicij putarent discernere, quisnam iustiorem belli causam sequeretur. Cæterum si absque maleficio duceretur exercitus, & munita itinera & commeatus pro copia regionis, ingresso maiorem Armeniam præbituros. Selymus hac prima spe deiectus, quod eos sibi voluntate aut metu omnibus officijs affuturos putauerat, dissimulandum in præsens existimauit, ne qui totus corpore atque animo ad Hysmaelem ferebatur, ambiguæ fidei reges, si facto eos verbóue læsisset, in tergo pro certis hostibus esset habiturus. Igitur Selymus a Scordiscis profectus, octauo die ad Moschios montes peruenit: quos ingentem aquarum molem trahens Euphrates: ab Antitauro magnis effectis crepidinibus abrumpit. Percurruntij perpetuis iugis in Hyberum & Colchidem: & ab ortu maiorem Armeniam aperiunt. Ductus est sub signis exercitus per aduersi fluminis ripam, neq; vnquam à profluẽte discessum, quod sitis in ignota regione timebatur. Ita in Orientem directo itinere, vt à læua minor Armenia, Aladuli verò regis fines, & iuxta decurrens Euphrates à dextra relinqueretur, quousque ad Periardem montem peruentũ fuit. Periardes duorum clarissimorũ fluminũ origine inclytus, propter miram omniũ rerum fœcunditatem, Leprus, id est, frugifer à barbaris hodie nuncupatur. Namque Euphrates et Araxes singulis atq; aduersis emissi paludibus, campestrem aridamque regionem emissariorum copia, & summa frugum felicitate nobilitant. Selymus tantis confectis itineribus, quum nec fama quidem vbi Hysmaelis exercitus cõsedisset, quẽ validũ numerosumq; paulò antè è Cappadocia discessisse cognouerat scire posset, cunctabundus ac timẽti similis supra fluminis fontem

castra fecit, atque exploratum velocissimos equites qui aliquos ex obuijs exciperent, vndique emisit. Sed quum incolæ Armenij vel metu appropinquantis hostis, vel iussu Hysmaelis omni ea regione, quæ ad iter patebat, decessissent, desertisque ædificijs, & asportatis, aut concrematis omnibus victui necessarijs, pabulum quoque & quicquid herbidum in proximis agris fuerat, euastassent, Turcæ equites nemine hostium intercepto biduo post redierunt, nunciantes eam vastitatem omnium frugum, latissimos tantùm campos, & immensam occurrere solitudinem: nec vlla hominum aut equorum vestigia reperiri. Proinde existimare se, aut locorum errore deceptos, aut perfidia Armenioru͂, qui duces itineris erant, in deserta peruenisse: vbi amissa spe alendi equitatus, ac mox cessantibus humanis alimentis fame exercitus absumeretur. Auxerant quoque pręsentem metum duo reges relicti in tergo, & in primis Aladulus, qui, vel pudore, vel metu adductus primis diebus commeatu adiuuerat, procedenti verò in intimam Armeniam nihil ex fide officioque præstiterat, iam tum inde gratiam Hysmaelis captans, cuius virtuti ac viribus haud dubiè cessuros Turcas, sicuti totus prope Oriens paulò antè cessisset, arbitrabatur. At Selymus ingenti cura anxius, suspectare insidias, inediam timere, horrere solitudinem & cuncta quę Chendemus senex edixerat memoria volutare: vultum tamen alacrem impauidumq; militibus ostentare: quæ constantia prosperos rerum successus, & maturam de hoste victoriam deiectis etiam militum animis pollicebatur. Ergo coactis viæ ducibus, & per regionis peritissimos explicata itinerum ratione, quum à dextris vltra Periardem subesse fertilissimam Armeniæ partem didicisset, castra mouit: circumuectusque montis initia quà Boream spectat, ad Araxem deflexit, & supra Choim oppidum equites vado, pedites verò modicis effectis pontibus transmisit. Nanque Araxes antequam receptis amnibus, qui à Periardis paludibus oriuntur, ampliores vndas trahat, humilem alueum & faciles ascensu passim ripas transeuntibus ostendit. Vixdum Selymus traducto exercitu castra posuerat, quum Vstaoglus, qui cum Amurathe iunctis copijs idoneo in loco substiterat, Choi oppido atq; inermibus oppidanis timens, ne repentino hostis aduentu opprimerētur, celeriter inde mouit, & ad hostem profectus est. Nanq; id oppidum fontium atq; amnium perennitate totius regionis amœnissimum, quod propter omnis generis fructuum copiam cæliq; temperiem, Persarum reges relicto Taurisio magnā æstatis partem his in locis agere consueuerunt, ditissimos oppidanos habet, & pulcherrima ędificia: quibus in eo prælio succurrendum Vstaoglus arbitrabatur, ne simul contra suam existimationē in conspectu celebre oppidum amitteretur, atque hostis eo potitus, confectu͂ fame exercitum omnium reru͂ copia recrearet. Choim antiquitùs fuisse Artaxata clarissimam quondam vrbem à Domitio Corbulone deletam, Cassinus natione Armenius, qui huic bello interfuit, pluribus coniecturis nobis indicauit. Nec Sophus Hysmael quanquam maiorem copiarum partē aduersus Coraxenos, Hyrcani maris accolas tumultuātes paulò ante pręmiserat, vt qui Turcas despiceret, nec eos in Armeniā venturos arbitraretur, audito statim Selymi nomine in castra venire cu͂ctatus nō est. Fortè tum Vstaoglus, qui in eam vsq; diem et prælio & conspectu hostium cōtra suorum opinionem abstinuerat, vt magis ac magis & labore itineris & desperatione commeatus attritis hostium viribus, sine pugna, & sine suorum vulnere bellum conficeret, contra oppidum castra locauerat, quum sub aduentum Hysmaelis Turcæ

explora-

exploratores conspecta pulueris nube, auditisque equorum hinnitibus, adesse hostem senserunt. Quod vbi in castra nunciatum est, tum verò omnes gestire lætitia, tum primum spem concipere certissimam de salute atque victoria: Dijs grates agere, quòd pro labore, inedia, cæterisque incommodis, tandem oblato hoste egregiæ mortis facultatem tribuissent. Enimuerò Europæi presertim equites, equis macie confectis, Asappique pedites longo itinere fatigati, quibus vulgato morbo ventres fluebant, quòd in magnis solis ardoribus polenta ex farina acetoque confecta, & pomorum agrestium succis vitam diu tolerarant, angente simul dolore animi consternati, quòd ne viso quidem hoste cadendum foret, passim moriebantur. Hysmael vt in conspectum hostium venit, cùm suorum virtuti, tum fortunæ suæ plurimum confisus, quò plus terroris incuteret prælium minimè differendum existimauit, misitque ad Selymum caduceatorem, & cum eo aliquot militares viros, qui diligēter, quales quantæque hostiū copię, quot tormēta, quæ formæ castrorum essent, specularentur. Ceterum Selymo nunciarēt ambigui iuris non esse Armeniam: neq; vnquam cum Turcis de eius possessione fuisse disceptatum, proinde se mirari cur infesto exercitu in prouinciam venisset. Quòd si fortè antiquæ virtutis æmulus imitatus Alexandrum Macedonē, tantū soli terrarumq; iure suum futurum existimet, quātum sibi promotis armis victoria Fortunaque pepererint, pararet arma, & in crastinum diem suas atque alienas vires periclitaretur. Selymus ad ea respondit: extare recentem iniuriarum memoriam, qua iustè ab Othomannis aduersus Persas arma sumi potuerint, quū & auus Mahometes & Cassemus patruus quondam, nuper verò Baiazetes pater, & ipse dum fratris Achomatis armis oppugnaretur, à Persis & summa detrimenta, & insignes contumelias acceperint. Ea tamen etsi magna et grauissima sint, dignas belli causas non putare, sed vnū se repetere Amurathem fratris filium hostē suum, & Cappadocię predatorem. Quem si ex ęquo amiceq; sibi traderet, vt mutua inter reges pro tuendis firmādisq; imperijs iura postularent, fore, vt copias inde abduceret, & in proprios fines reuerteretur. Si verò id facere negligeret, ferro igneq; Armeniam, & Persidem vastaturum. Dimisso caduceatore vterq; suis castris se continuit. Sequēti verò die Selymus suorum omnium hortatu copias in patētem locum eduxit: instructaque acie ad hostem, qui duobus millibus passuum inde aberat, profectus est, existimans Hysmaelem tanti nominis imperatorem, quin prælio decertaret, nullam moram esse facturum. Qui verò Persarum numerus, quod equitum genus, quæ arma, quæ tela gestarent, facilè reperire non poterat. Nam supra gentis ingenia calliditatis atq; consilij plena, tantus erat militum amor, ac tanta veneratio erga Hysmaelem regem suum, vt nemo repertus sit, qui ad Turcarum castra transfugerit, quùm multi (vt postea ex captiuis Persis cognitum est) quotidie à Selymo ad Hysmalem perfugerent. Selymus qui octuaginta equitum millia eo die habuisse dicitur, in dextro cornu Cassembassam Europæi equitatus prefectū, in leuo Sinambassam eunuchum cum Asiatico equitatu constituit, antecedentibus Acanzis, qui sunt voluntariæ militiæ equites ex vario gentium genere, spe prędę ad bellum exciti. Media acies Asappis peditibus data, quorum vilis semiermisque turba, tanquam nullius propè iacturæ hebetandis hostium gladijs primo semper congressui obijcitur. Post Asappos tormenta recta fronte disposita sunt, additis præsidio quatuor equitum millibus. Ipse in subsidijs cum lectissimo equite prætoriano, omnibusq; Ianizaris

paulo editiore in loco constitit, duplici corona tormētorum atq; impedimentorum circumuallatus: nam camelos clitellatos longa catenæ seriei inter se nexos ita in orbem sibi de more circundederat, vt speciem validæ munitionis æquarent, quo veluti vallo septus, & laborantibus suis opem ferre, & si quid durius accideret, veluti ab arce cum flore militum, omnem hostium impetum sustinere posset: monuitque Asappos, vt quum primum hostium equitatus appropinquare inciperet, diducta acie celeriter in vtranq; partem secederent, vt spacium emittendis tormētis relinqueretur. Ex aduerso Hysmael, qui per transfugas cuncta hostium consilia explorata habebat, vocatis ad se ducibus, docuit nullius propè negotij esse victoriam, modò procellam tormentorū effugerent. Quod se facilè consequuturum pollicebatur, si equites quum scindi Asapporum aciem vidissent, & ipsi intenti paratique soluto statim ordine in duas alas abscederent. Itaque duo maiora vexilla proposuit, alterum prætorium, quod certo in loco cum robore equitum statuerat, alterum quod cum reliquo exercitu Vstaoglo attribuit. Habebat Hysmael ad triginta milia equitum absque vllo pedestri subsidio, in queis fuere supra decē milia cataphracti, viri fortes, bello exercitati, ac nobilitate illustres. Iis insignes equi erāt operoso chalybe tecti, & casides ad ornatum terroremque cristatæ: Præterea acinaces, & more nostro clauæ ferreæ, atque hastæ solidiores. Cæteri apertis atque oblongis galeis & ferreis thoracibus muniti, vel maiore arcu, vel lanceis fraxineis more Hispanico ad mediam hastam comprehensis, vtebantur. Cæterùm apud eos nullus tormentorum apparatus, quo certè vno Turcis impares erant. Sed tantum spiritus, tantumque virtutis Persarum animis inerat, vt despecta hostium multitudine, & contempto tormentorum periculo, prælium committere non dubitarent. Hysmael dato signo vniuersum agmen promouit milites cohortatus, vt diu ante partam rei militaris laudem memoria retinere vellent: ac se imperatorem suum, quem pluribus secundissimis prælijs maximum Orientis regem cōstituissent, vadentem in hostes imitarentur: occursuros in acie inermes Turcas leui tantum hasta & scutis vtentes, quorum equi statura humiles, strigosi, enecti fame, ne primum quidem impetum cataphractorum essent toleraturi. Ab altera parte Selymus puluerem aduentantis hostilis exercitus conspicatus, per duces præfectosque tota acie pronunciari iussit, instare prælium, quo si egregiè dimicarent, victis gentium victoribus Othomannicum imperium à Persico Oceano ad Caucasum montem essent prolaturi. Quòd si quid ex pristina virtute remisissent, putarent nullam effugij spem superesse in ea vastitate camporum immensisque desertis: aut enim fœde moriendum, aut perpetuò Persarum fœminis cum ignominia seruiendum: quando post tot terrarum spatia, & rapidus Euphrates, & Tauri iuga, & infidus Aladulus occupatis angustijs, omnem spem redeundi in Cappadociam victis abstulissent. Hysmael quum appropinquasset, & ad propositum signum Asappi ordines aperirent, subindeque falcones medio interuallo disploderentur, diducto statim equitatu, in dextrum cornu impetum fecit tāto suorum ardore, vt quum asperrimum inter semiermes Turcas, et armatos egregiè Persas contractum esset certamen, obtruncato ante alios Cassembassam, primis cæsis, ac mox alijs atque alijs fusis profligatisque totum id cornu vsque ad subsidia vbi substiterat Selymus propulerint. Parte alia Vstaoglus non paruo à tormentis accepto incommodo, quòd tardius ab eo periculo, sese atque alas suas explicarat, Asiaticos inuasit: Ibi acri

commissa

commissa pugna magnam cædem hostium edidit, sed nō eadem felicitate, qua Hysmael. Nam dum inter primos acerrimè depugnaret, sclopetto ictus occubuit: quo casu Turcarum animis redditus vigor, ita vt qui iam pulsi loco supra tertiam partem suorum amiserant, redintegrato certamine, cataphractos egregiè sustinuerint: & oppositis sclopettarijs, quibus maxime Persarum equi terrebantur, eos vno agmine in Asappos præcipites egerint. Persæ siue necessitate compulsi, quòd detrimento accepto ducem amiserant, atque equos tormentorum fragore & tonitru territos, regere non poterant, siue quòd apertum latus Asapporum meliorem rei gerendæ facultatem ostendebat, confertis turmis per transuersos pedites perruperunt: quibus magna strage cæsis protritisque ad tormenta peruentum. Ibi eorum magistros libratoresque, qui, vt in magna rerum perturbatione displosis temere tormentis fœdissimam cladem suis æque hostibusque intulerant, circumuentos trucidarunt, continentiq; cursu in dextrum cornu hostium, vbi Hysmael cum Europæis depugnabat, tanquam victores peruasêre. Quibus de rebus Europæi, qui iam antea & ipsi amisso duce repulsi confectiq; vulneribus se ad subsidia receperāt, quum nouo ab latere oblato prælio impressionem ægrè sustinerent, opem vt in extremo discrimine à subsidiarijs implorare cœperunt. In ea prælij iniquitate Selymus soluto curruum nexu, vallum duobus in locis patefecit, partemq; prætoriani equitatus illico emisit. Mox ad Ianizaros conuersus, vestrę, inquit, virtuti atque operæ hodierna victoria reseruatur: macti virtute milites mei, agite dum eruptione facta, fessos hostes integris viribus aggredimini. Fluunt sudore equorū corpora, ipsique equites sub tanto armorū pondere iam fatiscunt. Hæc dicenti Selymo Ianizari haud sanè promptè obtemperabant, quippe qui in tanta rerum desperatione libenter suis se munitionib. continerent. Itaq; dum cunctatius signa efferunt, Persæ in medio ardore victoriæ Europæis circumfusi eos spectāte Selymo, ac frustra auxilium ferre properante occidione deleuerunt. Scripsit ad Leonem pōtificem Fabritius Carrectus Rhodiæ militiæ magister, ad quem omnia hæc diligentissimè perferebantur, Ianizaros Selymo dicto audientes non fuisse, neque eius adhortatione, aut precibus adduci potuisse, vt laborantibus Europæis auxilium ferrent: vt qui summæ rei diffidentes, expectare euentum, quàm se in manifesto periculo equestri hostium procellę, quæ cæteros pedites obtriuerat, obiectare malebant. Iam Persæ ab omni parte Selymum intra subsidia morantem inuaserant, quum Sinam bassa tametsi cornu lacerum ac vehementer attenuatum trahebat, per medios Asapporum aceruos, hostes insecutus in tempore superuenit: accitisque subinde & inductis aliquot recentib. turmis, quæ ab Vstaogli impetu integræ euaserant, pugna est restituta, duorum maximè fratrum Malcociorum præcellenti virtute, Turabei & Mahometis, qui Turcica ex gente nobilitate generis ipsi Othomannæ familiæ pares, Malcocij patris luctuosa illa in Venetos & Carnos excursione clari ducis, magnitudinem animi vigoremque referebant. Selymus quoque minimè animum despondens, sed in spem erectus atque alacer, id quod supremo discrimi nis reseruarat, omnia tormenta dirigi in hostem iubet: quæ tātam equorum atque hominum stragem suis pariter atq; hostibus inter se commixtis ediderunt, vt quum viri puluere, fumo tormentorum & crepitu, vsum oculorum atq; aurium amisissent, ac subinde equi ad insolitū fragorem metu consternati, cōtemptis frænis sessores in diuersum adueherent, incerta adhuc victoria prælium

sit diremptum. Hysmael sclopetti ictu sub læuum humerum vulnere accepto, præteruectus eam procellam, vt vulnus inspiceret, hortantibus amicis prælio excesit. Quę res haud dubiè Selymo suisque omnibus salutem attulit: nanque Hysmaelem eiusque vexillum Persę continuo subsecuti, non dubiam partam que magna ex parte omnium opinione victoriam, reliquerunt. Verùm leui nec profundo vulnere inuecto, quòd plumbea glans eam armorum partem ob singularem temperaturam altius penetrare nequiuerat, in prælium redire constituit. Sed audita morte Vstaogli, cui propter eximiam rei bellicæ peritiam magnopere fidebat, suadentibus etiam amicis ne plagam adhuc calentem despiceret, salutique consuleret, quadrato agmine ac lento gradu, vt nihil fugæ simile discessus habere videretur, recipere se cœpit, præteruectusq; Taruisium, monitis vrbis primoribus, vt portas Turcis aperirent, præsidiumque acciperent, ne quid detrimenti ex vana constantia paterentur, in Medorum fines concessit. At Turcæ tot incommodis conflictati, quum neque prętimore animos, neque præ lassitudine vires ad insequendum haberent, ad Persarum castra delati, ea nullo defendente ceperunt. Inuentæ sunt, præter tabernacula picta acu, & serico atque auro intexta aliamque pretiosam suppellectilem, complures nobilissimæ mulieres, quæ viros secutæ fuerant, quas Selymus intactas sine pretio remisit. Retulêre qui huic prælio interfuerunt, nonnullas fœminas inter cæsorum aceruos repertas, quæ thoraces galeasque indutę, & secutæ viros vnà cum eis strenuè pugnando ceciderant. Hoc maximè euentu Calderanis in campis ad Choim pugnatū est septimo Calend. Septembris, eius anni qui fuit à partu Virginis millesimus quingentesimus decimus quartus: quo prælio Selymus supra triginta milia hominum amisit: in queis præter Cassembassam Græciæ Bellerbechum, septem Sanzacos, & in his ipsos quos diximus Malcocios fratres, dum alter alteri cum circumuento opem ferre conatur, cadentibus equis interfectos: sed præter Asapporum inconditam multitudinem obiectam cædi, equites Illyrici, Macedones, Triballi, Epirotæ, Thessali, Thracesque, haud dubie flos & robur exercitus, qui in dextro cornu fuerant, magna ex parte aut cęsi aut vulneribus debilitati sunt. Selymus confessione hostium victor, quum ab Choi cæterisque vicinis vrbibus, & ab Taurisio legationes in castra venissent, quæ se commeatum affatim dare, & imperata facere paratas dicerent, ad Taurisium profectus est, studio visendæ atque obtinendæ Persarum regiæ. Ea vrbs ab Choi vbi pugnatum est, itinere bidui distat: fuitq; antiquitus Ptolemæo Terna, quæ abest à proximo Hircano mari ad Bacucum portum centū quinquaginta milibus passuum. Ciues aduentantibus Turcis præsto fuerunt, & magnam vim commeatus extra portam conuexerunt, vbi occupatis suburbanis ædificijs Turcæ castra posuerant, quum in maxima & frequentissima ciuitate pernoctare parum tutum existimarent, portas tamen tradentibus Persis, imposito præsidio tenuerunt. Ferunt Selymum, qui salutem suam Persis temere minimè committebat, nunquam ingressum vrbem, nisi gregarij equitis habitu: aliqui verò celebri pompa in regijs ædibus publicè conuiuatum fuisse, verbaque ad Taurisianos de victoria consilijsque suis fecisse confirmant. Sed vix decem dies Taurisij moratus, quum in Armenia contra voluntatem prætorianorum hyemare statueret, ad frequentes de hoste nuncios consilium mutauit, quòd Hysmael accita valida manu Hiberorum & Albanorum equitum, cum Parthis atque his equitibus qui pugnæ interfuerant aduentare ferebatur.

Quibus

Quibus de causis Selymus, qui supra centum & quinquaginta armatorum milibus in acie constitutis, ægrè se triginta Persarum milia sustinuisse, & casu magis artificioque tormentorum, quàm vera virtute, eos superasse meminerat, ęstimatisque Taurisianorum viribus, quorum fidem et multitudinem suspectā habebat, in Cappadociam redire cōstituit. Itaque abductis pluribus fabrorum excellentiumque opificum familijs, eorum maximè qui arma telaque elaborati operis fabricabant, & magna vi serici & commeatus inde exportata, per Hobordenam & Balisenam regiones, longiore aliquanto itinere ad Euphratem contendit. Ne enim appropinquantibus Hiberis obuius fieret, redire ad Araxem, & Periardis montes circuire nolebat. Hismael cognita eius profectione, quāta & ipse maxima potuit celeritate eum subsecutus, magis ac magis cursum intendere, & prę festinatione impedimenta paßim ac milites vulneribus & valetudine debilitatos relinqui coegit. Neque prius (quod illè magno interuallo antecedebat) extremum Turcarum agmen consecutus est, quàm ad Euphratē peruenit. Ibi Selymus biduum moratus aliquot effectis ratibus peditatū transmittebat. Quæ quum tantę multitudini non sufficerent, plures inflatis vtribus innixi flumen tranabant: alij effractis dedita opera curribus, eorum materia ad natandum vtebantur. Ipse imperator lintrè vectus, quum vniuersus equitatus ad perfringendam vim fluminis vno agmine ingressus profluenti se opposuisset, in vlteriorem ripam euasit. Quæ res peditibus periculum minuit, & molliorem transitum currulibus tormentis, camelisq; & cæteris sarcinarijs iumentis dedit. Periêre tamen, quum iam in conspectu Hiberorū antecursorés essent, atque ob eum timorem excitato tumultu tota ripa trepidaretur, circitèr duo milia hominum, hæserantque limoso in vado aliquot falcones, & impedimentorum quoque partem vorticosus amnis abripuit. Hiberi qui recētioribus equis Persas antecesserant, contentijs quæ relicta erant, insequendi finem fecerunt. Nam tormentorum currus inter se vi vndarum implicati, bonam partem sarcinarum retinuerant: multaque alia rípis & vadis hæserant, quæ haud magno labore funibus extrahebantur, lætó plurimum Hysmaele, quòd tormenta quib. maximè tantam cladem acceperat, eiecto ac fugato hoste cepisset. Porrò Selymus è manibus Persarum fuga elapsus, longè infestiora itinera ad Antitaurum inuenit. Nanque Aládulus despecta eius fortuna ad prædandi occasionem sibi oblatam, angustias dispositis paßim montanis hominibus insederat, qui more latronum noctu maximè in Turcas impetum faciebant, & quum viæ admodum syluestres & consragosæ fessum agmen exciperent, à tergo & à lateribus incursabant: direptisque impedimentis in nemora & notas rupes reuertebantur. Aladulus, cuius hęc fraude fiebant, interdiu excusare se, nihil sua voluntate fieri: homines agrestes latrocinijs assuetos proprio consilio atq; audacia ea damna inferre, eos tamen pœnas daturos: se enim breui eius maleficij authores reperturum. Interim in speciem amicitiæ datis aliquot dierum cibarijs, noctu infestas latronū manus, quæ opportunis in locis transeuntibus occurrerent, immittebat. Quibus malis neque consilio Selymus, neque virtute milites prouidere poterant. Tandem quòd dißimulata iniuria hominis perfidiam alio tempore vindicandam arbitrabatur, Trapezuntem atque inde Amasiam Cappadocię peruenit, vbi reparandis copijs intentus, hyemem egit, primo statim Vere aduersus Aladulum, & montanos barbaros, qui tantum detrimenti pauorisque intulerant, bellum gesturus. Lubet hoc loco tantisper euagari dum Sely

mus atque Hyſmael, qui hac ætate terrarum orbem nominis ſui fama comple uerunt, inter ſe comparantur, vt tot ingentium præliorum admirabiliumque bello caſuum ſeriem legendo, feſsis peramœno nec inutili diuerticulo requies quæratur. Quod ob id certiore cum venia fecerim, poſtquam hic annus à turbata pace vndeuigeſimus magnis ad Orientem cladibus inſignis, ad Occaſum in ſpem exoptatæ, ſed nondum maturæ tranquillitatis bello vacuus, atque otioſus fuit. Ambo igitur ſicuti inclyto genere, ætate integra, immenſo indomiti corporis, ac ingentis animi vigore, opibus, & pari denique imperij fortuna perſimiles, parem claritatis & gloriæ famam obtinent, ita moribus, inſtitutis & diſciplina militiæ multum inter ſe differunt. Primum omnium, vt præclarè conſtat, ſupra mutuum vtriuſque gentis odium, ab auis patribusq́; per manus traditum, inſana perſuaſione diducti inter ſe de ſacrorum placitis altercantur, quum hic Homarem, ille Halym præcipuos Mahometis interpretes diuerſa ſuperſtitione diſsidentes, altero ſanctiorem exiſtimēt, ac imagine pietatis iuſtam belli cauſſam prætexant. Quanquam non obſcurè diſsimulata cupiditate, ad id vnum, ſed diuerſo itinere contendant, vt confirmatis auctiſque opibus, tot regnorum termini quàm latiſsimè proferantur. Quod ex profeſſo Hyſmael ad Darij atq; Xerxis, qui ſubacta Aſia in Europam ingenti auſu traiecerint, & Selymus ad Alexandri Macedonis, qui regna Perſarum euerterit, magnitudinē & gloriam aſpirent. Nec inanibus omnino votis, quum honeſto tuendæ religionis nomine, Fortuna pari libidine ingenio eorū ambitioſo, audaci, immoderatoque intemperanter arrideat. Qua non abſimili perturbatæ religionis peſteà Luthero Saxone nuper inuecta, Chriſtianas quoque gentes inter ſe digladiari videmus: quaſi cælum aliquo maligno ſydere pacem & tranquillitatē infami huic ſeculo prorſus inuideat. Sed in Hyſmaele mira pietas vſque adeò refulget, vt vitia, ſi qua ſint regij faſtus, eius fulgore perſtringantur. In Selymo autem omne virtutis decus inhumana crudelitas elidat & obſcuret. Hic enim pœna, & præmio vim imperij tuetur, ſed aliquanto grauiore ſeueritatis quàm beneficentiæ fama, quòd ab exacta diſciplina in ſeruos, quibus multò maxima Othomannicæ militiæ pars conſtat, lege agere vel truculenter expediat: ſecus ac vſu euenit Hyſmaeli: ex prima vtique nobilitatis claſſe liberiſque hominibus militiæ robora conſcribenti, apud quos temperatæ iuſtitię, humanæ comitatis, & popularis indulgentiæ ſtudium maximè valet, vt fides & amor, & parendi obſequium parentur: quòd nemo honeſtis ortus parentibus exiſtat, qui non multò grauius flagitij dedecus, quàm ſupplicij pœnam reformidet. Vt minimè mirum eſſe videatur, ſi his tanquam generoſis artibus Hyſmael, auguſti nominis maieſtatem egregiè glorioſeque defendat. Ad hunc quoque maximarum virtutum concurſum pulcherrimo naturæ munere decora facies accedit, magnanimo digna rege: ore nanque roſeo, radiantibus oculis, flaua barba, & quod antiquum apud Perſas regiæ ſtirpis inſigne eſt, adunco naſo, illuſtríque facundia, omnium oculos atque animos capit. At in Selymo, triſte ſupercilium, prægrandes toruique oculi, & Scythico pallore ſuffuſa facies, rigentéſque ſetę à ſuperiore labro ad ceruicem retortæ, & nigricans ad mentum ſubtonſa barba, ita vim militarem & inexorabilis naturæ ſpiritum exprimunt, ſpectanteſque perterrent, vt nihil omnino niſi ſæuum & immane prorſus oſtendāt. Nec diuerſos vultus, ideoq; diſsimiles animorum habitus, niſi diſpar rerū propè omnium diſciplina cōſequitur. Nam Hyſmael aditu pariter & alloquio

benignus & facilis, nihil ferè quòd regiam perſonam reſpiciat, niſi palàm agit. In propatulo ſiquidem magna procerum frequentia liberaliter epulatur, & varia venatione, falconumq; volatu, & præda magnoperè gaudet, cum procerib. ſemper legatiſq; externorum regum communicata voluptate. In ſtadio etiam & in palæſtra cum primoribus aulę, vti eſt equitandi & ſagittãdi peritiſsimus, honeſta atque vtili contentione corpus exercet, adeò populariter, vt in piſcina inauratis ſepta porticib. palàm natare minimè diſpudeat. Vxores autem quas ex Satraparum Regulorumq; ordine virgines cùm decore formę, tum pręſtanti morum fama illuſtres, in coniugalem thorum recipit: ſi fœcundæ ſint, neque faſtidit, neq; repudiat vetere Perſarum inſtituto, qui cõiuges amare tenerius, impenſius colere, in regia prætorioq; familiarius habere, & tanquàm vtriuſq; fortunæ conſortes, cum liberis atq; nutricibus, & pretioſiore gaza, vel ad longinqua euntes bella ſecum ducere conſueuerunt, graui quidem impedimento ſumptuq;, quòd magnis ac ornatiſsimis camelorũ gregibus vehantur, niſi pręſentia cariſsimaq; pignora bellatores patres ad virtutem accenderẽt. Contraria ratione Selymus in arcano cuncta vitæ munera diſpenſat, puerorumq; imberbium & eunuchorum miniſterio cõtentus, ſine conuiua diſcumbit, ac vno ferè ſimpliciſsimo cibo naturæ deſiderium implet. Raro niſi ſacrorum cauſa die Veneris, qui Turcis eſt feſtus, in publicum prodit. Sed adeò prætorianorum turba circumſeptus, vt ægrè vel ipſe ſolus eques inter haſtatos criſtatosque milites, & ſuperbè ſubmouentes ſpectantium turbam, ex facie dignoſcatur. Nec temerè equo vectus in ſuburbanis prædijs ſpatiatur, quũ per freti anguſtias ad Aſię propinqua littora bireme aduehi malit. Vxores à regiæ limine procul arcet, quas tantum prolis cauſa, nec familiari quidem vultu complectitur, quod natura modicę libidinis, & in mares pronior, corpus atque animũ virilem fœminarum illecebris eneruari exiſtimet. Raro itaq; ad clauſtra virginũ, quę ſunt media in vrbe Byzantio, altis, & vndiq; cæcis parietibus ſepta, contendit. Has magno numero Chriſtianis parentibus ereptas, aut à prædonibus varijs interceptas caſib. matronę inſigni pudicitia, et vetuli ſpadones accuratè cuſtodiunt. Mahometanisq; ſacris initiatas diligenter erudiunt, vt Arabicè legere, ad harpem & cytharam pſallere, ſaltareq; decenter, & acu ſcitè pingere perdiſcãt. Verùm eas Selymus omnium rariſsimè inuiſere cõſueuit, vtpote qui minimè mulieroſus, nec numeroſæ ſępeq; infauſtæ prolis cupidus, non ex ſeruili Chriſtianoque ſanguine, ſed ex Boſphorani regis filia Tartarorum ſtirpis, hunc vnum imperij hæredem Solymanũ imberbis adhuc adoleſcens ſuſcepiſſet, quem hodie ex matura iam atrociq; indole, nobis diſcordibus, ſæua arma comminantẽ (niſi magnus Deus paratam auertat cladem) vndiq; ſocordia noſtra victorem euaſurum ominamur. Otium porrò, ſi quod impensè vigilãti & ſemper intento, ex grauiſsimarum rerũ conſilijs ſupereſt, accito in hortos aliquo purpuratorum, aut familiariũ deambulando ita traducit, vt quum longe ſeuereq; puerorum colludentium palæſtram ſpectet, de ſerijs multa ſciſcitetur atq; deliberet: ſecretiores verò molliores q; horas balineo, euoluendiſq; maiorum ſuorum & externorum regum annalibus impartiatur. Hoc quoq; ſtudio auum Mahometem ęmulatus, qui gentium prope omnium reges, rerum bello geſtarum fama inclytos verſis in Turcicam linguam hiſtorijs nõ modò ſcriptis, ſed imaginib. excellenti pictura expreſsis repręſentari ſibi curabat, impetrato à Venetis ad id munus Gentile Bellino pictore pręſtantiſsimo, vt grauibus exemplis magis ac

magis ad extendendam famam accenderetur. Vir enim ille ex arcano animi omnis religionis contemptor, vnis tantùm bonæ Spei, bonæque Fortunæ tanquam certis numinibus sacra faciebat. Vt non ineptè modò Selymus Baiazetis patris occupationes, atque vigilias irrideret, quòd Auerroi nihil pro certo de natura animorum, & cęlestis motus ratione explicanti, ęquo impensius deditus, arguti philosophi inter ociosos sapientiæ professores, quàm inter milites ad arma natos strenui imperatoris nomen tueri mallet. Cæterùm Hysmael vti ab ineunte ætate sacris imbutus literis, disciplinarũ propè omnium studia pręalto ingenio ad cõtemplationem rerum diuinarum ita referebat, vt vetere Magorum & Brachmanorum arcano dogmate, seipso, qui ambitiosum Sophi cognomen susceperat, admirabilior euaderet, quum iam pridem cęlestis sapientiæ & diuinationis opinione, apud gentem religionibus atque miraculis capi facilem, incredibiles victorias, & tantum denique imperium sibi nouo propè homini peperisset. Diuersissima porrò, & vt mihi videtur planè iniqua Persæ cõditione bella gerunt. Nam ij sicuti equitatu mirifico maximè pollent, ita nullum omnino certum ex conscripto inueteratoque pedite robur instituunt: qua parte virium Turcę ętate nostra memorabiles sæpe victorias consecuti, nec vsquam victi, grauissima bella confecerunt. Magno quoque incommodo Persis euenit, quòd nec sclopettis vtantur, nec tormentorum curruliuin copia abundent, quorum terribili præsidio cuncta peruincuntur, luctuoso quidem exemplo Vllumcassanis & Hysmaelis, vel egregiè victor equitatus, & nuper in Calderanis campis, & patrum nostrorum memoria ad Harsengam et Euphratem, insolitum eorum equis reboatum cruentamque procellam sustinere nequiuerit. Neque enim vlla in parte Persa cataphractus, cum inermi propè Turca videtur comparandus. Nam squamosi thoraces, loricę ferreę, bucculatæ cassides, & cono insignes galeæ, clypeique auratis vmbonibus rotundi Persas vndique protegunt, Turcam vero ex Europa penitus inermem, vix dimidium quadrãta & inflexa pelta operit, quũ Asiatici clipeis molli arundine in spiras & discolore serico contextis vtantur. Persa quoque brachium & dextram operoso ferro munitus, fraxinea ancipiti lancea rem gerit, qua ad medium comprehensa more Numidarum ab alto sæpe ictus repetens, viros & æquos inermes facilè perfodit: quum Turcę Grecorum consuetudine adpressas lateri inclinatasque ad equi aures hastas (vti sunt fragili abiete leues) ad primum impetum collatis equis diffringãt, & ad gladium incuruum statim clauamque ferream, reliquis armis impares redire cogantur. Neque enim Persarum generosis & rubustioribus equis insidentium congressum ferre possunt: quoniam eorum equi frontalibus ferreis & tegumentis recocto è corio Italicarum bardarum similitudine vestiantur, quę confertis laminis, aut infarcto bombycis & gossipij tomento ita muniunt, vt quamlibet telorum contumeliam perferant. Qua de causa nemo nisi temere sagittarios, equites aut pedites Turcas cum Persis contulerit. Hi siquidem latis et multo neruorum nexu validis arcubus instructi, crassiores Scythicarum instar, ideoq; lethales sagittas emittunt. Qua rerum omnium collata, Sophianus exercitus, tanquam regi suo ab excelsæ diuinæque mentis opinione, & religioso quodam sacramenti iure, nusquam reformidata morte dedi tus deuotusque, Turcis vel numero inferior ab eximia virtute insuperabilis videri possit, nisi dira hac indignaque fortibus viris vi tormentorum, aut inusitata multitudine copiarum obruatur. Quòd verò Hysmael ex tot prouincijs

quondam

quodam armorum gloriæ clarißimis in vnius imperij potentiam coactis, pauciores opinione copias educat; præsertim aduersus Othomannum in Armeniam vsque infesta populatione penetrantem: hanc præcipuè causam reperiebamus, quod remißis tributis sublatisque vectigalibus, ad colligendam liberalitatis famam, ærario minus studeat, vt cum maximè necesse fuit ipsi nouo regi propinquos suos ab Vsumcassane auo patreque Iacuppo legitimos imperij hæredes impotentibus armis extrudenti. Quamobrem signata pecunia semper eget: nec ideo quum bellum oritur iustis & validis neruis arma expedit, quanquam multarum rerum Orientis regio ferax, & tot opulenta regna benignè atque largißimè ex necessarijs ad vitæ atque militiæ vsum copijs stipendiorum supplementa suppeditent: secus ac Selymo accidit, cui pedites & equites tormentorumque magistri, & præfecti classium, singulisque etiam totius bellici & domestici apparatus officijs præpositi, diurna, aut menstrua præsentis pecuniæ stipendia a quæstoribus accipientes perpetuò militant. Nec ad institutū thesauri vnquam deficiunt, quum Byzantij septem in turrib. argenteæ aureæq; monetæ inæstimabiles cumuli recondantur, omnemque sumptum quarta parte, tot tributorum & vectigalium annui, atque perpetui redditus exuperent.

Tria sunt genera militum apud Persas, Prætorianorum scilicet, Euocatorum, & Auxiliarium. Prætoriani certa stipendia merent, aluntur que sumptu regis, qui eis vetere instituto, & statis anni temporibus ad descriptam rationem, arma, equos, vestem, tentoria, commeatum, alternante liberalitate elargitur. Horum ornatißimo comitatu validoque maximè præsidio circumseptus, frequentis aulæ dignitatem tuetur, & mutando loca ad herbidas regiones prouinciarum nobiliores vrbes inuisit. Ingruente autem bello dynastæ, reguli, tetrarchæ, & antiquæ nobilitatis beneficiarij, qui traditas à maioribus, aut à regibus dono datas oppidorum & agrorum ditiones obtinent, ad edictum euocantur. Eodem prope iure, hisdemq; legibus imperata facientes, quibus in vniuersum nobilitas omnis in Hispania, Gallia, atque Italia regibus operam præstare consueuit. Horum magnus est numerus, qui liberaliter instructi ad signa cōueniunt: sed exquisito delectu habito, nunquam viginti milium equitum numerum implent, quorum vix tertia pars, eo quem diximus, insigni armorum apparatu instructa, in aciem prodit: quum reliqui ferè omnes contenti galeis, præduris centonum munimentis loricati, diuersisque protecti scutis, hastis simul et arcubus præliantur. Nam alterna arma, vti vsus locusque deposcit, expedire, & scutis in tergum reiectis retroque ad lorum suspensa lancea, auersi pariter & aduersi sagittare didicerunt. Verum qui e Perside vrbeque regia nomine Scyras, in qua præcellentis temperaturæ, nobilioris que artificij splendida arma fabricantur accersiti veniunt, summam virtutis obtinent opinionem. His Aßyrij authoritate nominis proximi accedunt, cum Medorum & Parthorum regna omnium optimos & peritißimos (præter vnos Scythas) sagittarios mittant. At Armeni in vniuersum pedibus pugnare malunt, & in cohortes describuntur: quæ longa serie planorum ingentium scutorum solo defixa, sese tanquam obiecto vallo aduersus equorum impetum defendunt, breuioribus hastis & securibus, sagittisque item, & manubriata sæpe funda cominus & eminus dimicantes. Auxiliares autem copiæ ex Hiberis & Albanis, ab eorum fœderatis regibus Mediæ Armeniæque finitimis mittuntur, qui magna ex parte semichristiani, par odium aduersus Othomannos exercere, & ferre arma consueuerunt. Sed

postquam ad hunc historiæ locum est deuentum, nõ iniucundum, vt arbitror, legentibus erit, si quæ de Hysmaelis prouincijs vrbibusque, & de Caspij maris accolis, vlteriorumque regum potentia longo labore didicimus, summatim enarrentur, vt curiosis ingenijs non fabulosa, vti paulò ante ętatem nostram accidit, sed certa, & explorata vndique mercatoribus, ac varijs legationum commentarijs illustrata referatur. Inter Sophiani imperij prouincias, Armenia maior primam obtinet claritatem, Taurisio regia vrbe insignis, quę Terua Ptolemęo antiquitus fuit, vel, vt Hebræis quibusdam linguarum & regionum peritis videtur, Susa priscæ quondam celebritatis. Distat à Caspio mari, vrbeque Bachu orę proximioris quinq; dierũ itinere, & ab Artaxata, quę hodie Choim appellatur, Calderanisq; campis recenti Selymi prælio nobilitatis, circiter passuum octuaginta milibus. Inde contendenti ad meridiem Sulthania visitur, quæ admirandas dirutę magnę vrbis reliquias ostendit, integris adhuc præcellentis structuræ Mahometanorum delubris: quibus superiore seculo Tamerlanes Scytharum imperator cuncta obuia immaniter euertens, tactus religione pepercerit. Hanc ex Tigranocertæ ruinis ædificatam existimare par est. Ab hac Sulthania in Persidem inter Meridiem & Occasum procedentibus, oppida incurrunt Corgum, Casanum, & Hiesdum sericæ telæ mercimonio mercatoribus nota. Extenditur autem ea regio ad vrbem regiam nomine Scyras, quã non inepte Cyripolim antiquitùs fuisse aliqui arbitrantur. Ea est elegantium armorum officinis toto Oriente clarissima: nec ab hac Carmaniæ regionis caput multum distat, quod Chirmanim appellant, incomparabili chalybis temperatura in acinaces, & lancearum mucrones celebrata, quæ vel immenso pretio à Turcis cupidissimè coemuntur. Nam eius ferri ea vis est, vt vno ictu nostrorum galeæ discindantur, nihil retusa omnino acie, & lancearum mucrones solidum pectorale transfodiant. Carmaniæ vetus nomen in Narsingam abijt, cuius hodie rex opulentus, & equitatu pollens, imperij terminos profert vsque ad Cananoræ, Cucini, & Calecutæ Indici maris emporia, quæ nobis Lusitana classis aperuit, quum ab Atlantico Oceano vltimum Aethiopiæ promontorium, ingenti spe, vnde ei nomen, inusitatoque ausu prætereucta vltra Arabicum, Persicum, & Gangeticum vastissimos sinus, ad auream vsque Chersonesum, extremaque Sinarum littora coemundis aromatibus negotiationem extenderent. Tertia regio Asyria censetur, cuius regia vrbs est Bagadad, olim Babylon, condente Semirami muro latissimo, atque eius reginæ pensilibus hortis, & demum Alexandri Magni immatura morte celeberrima. Ab hac Babylone Euphrates rapto secum Tygri amne in Persicum euolutus sinum classibus nauigatur vsq; ad Balzeram, insigne emporium Teredonis insulæ, quam bicornis fluuius efficit. A Balzera mercatores per sinum nauigatione trium dierũ Armuzum, quod adhuc nomen retinet, lenibus ventis perueniunt. Id positum est ad freti fauces parua in insula tropico Cancri subiecta, ideoq; immensis feruoribus solstitio infamis, nisi Armuzenses incolæ magno artificio per tubus rectà in summa ædium euadentes, nocturnam diurnamque auram exciperent, concitatoque demum per angustias incluso spiritu, immitis aeris calores ventilando discuterent, & mersi ligneis lacubus frigidæ aquæ balneis vterentur. Armunti magnus vndique gentium propè omnium mercaturæ caũsa fit concursus, quod in vadis Persici sinus vrinatores eximij margaritas & vniones piscantur, & ad id summę opportunitatis emporium illinc remotiores Indi ru

des &

des & impolitos adamantes, & carbunculos, pretiosioraque aromata (hinc vero Rubri maris accolę Felicis Arabię diuitias) itemque Ægyptij, Syrij, & Lusitani corallium præsertim exoptatum Indis, & varia nostri orbis mercimonia, tanquam ad perpetuas nundinas comportent. Mesopotamia autem, quæ in Occasum vergit Assyriæ contributa, Euphrati, & Tygri, vnde ei nomen, & Tauro item monte ad Corum terminatur. In ripis Euphratis sita est Byrta, quæ hodie nomen retinet, vbi commodioribus ripis hinc & inde superatur. Quo traiectu vsi Persæ, non semel in Comagenem vsque ad Alepum irruperunt. Quibus iniurijs commotus ætate nostra Caithbeius Aegypti Syriæque Sulthanus, bello semper victor, Euphrate gemino ponte constrato, parem Mesopotamiæ cladem rependit ab Orpha vsque ad Caramitam, quæ vrbes antiquitùs Dara atque Amida vocabantur, repentina excursione cuncta obuia populatus. Cæterum quæ ad Orientem solem spectant Medorum & Parthorum regna, ab Occasu mare Caspium curuatis littoribus complectuntur. Id manifesto exitu caret, occultis, vt credi par est, haurientis naturæ specubus, & cęcis vadis absorptum. Quod vtique mirum est, quum tot influentium amnium perpetuo decursu, neque auctus exundet, neque diluta salsugine mitigatus, vnquam dulcescat. Toto autem ambitu in ouatam speciem ab Africo per obliquum ad Boream se extendens, Euxino ponto magnitudine ferè par euadit, si a Ponto Mœotis palus, Zabacca hodie vocata, recidatur. Celebres ad Mediæ littora duo sunt portus, alter ad vrbem Bacchum, vnde mari hodie nomen, mediterraneę vrbi regiæ, quã nunc Sumathim (olim fortasse Gamalam) vocant, propinquus, alter vero ad Derbentum vrbem, Caspiasq; portas ab Alexandro Magno, vt ferunt, aduersus Scytharum irruptiones ædificatam. Abruptæ siquidem Caspij montis rupes, vsque adeò ad mare coarctant iter, vt excelsi fluctibus, deuoratiq; in profundum eius littoris margines, vix duorum stadiorum aditum transeuntibus relinquant. Ea enim forma Derbentum in edita montium crepidine situm est, vt duobus ex quadrato lapide muris ad mare deductis, inferiora ędificia, & nauigiorum statione tanquam duobus brachijs complectatur, non maiore quam trecentorum passuum interuallo: quod spatium singulis vtrinq; ferreis portis, superstantibusque propugnaculis, ita munitur, vt perpetuis custodijs, nisi clara luce & explorato littore viatores, nec admittantur, nec recepti intra portam, altera prius emittantur, quàm portorium persoluant. Nauigia quoque intercluso eo in littore commodam habent stationem. Sed toto Caspio mari nec Hysmael, nec quisquam alius princeps classe nauigat, quòd eæ gentes rei naualis imperitę & rudes, lintribus tantùm onerarijs oram lambentes vtantur, nec alto se committere audeant, propterea quòd nõdum magnetis vsum, & membranas itinerum, & cursuum mensuras, ventorumque rationem pictura continentes nouerint, & magnis etiam anchoris aptioribusque dolonum velis careãt. Secundum Medos Parthi in Volturnum spectantes, maritimas vrbes habent Sandaram, & Strauam, et bombycũ & pexi subtilioris Serici copia claras, sed propter vadosa admixtisq; dulcibus aquis palustria littora, pestilentes. Ob id vrbs regia nomine Spaham à mari longissimè recedit. Hæc inter memorabiles magna quidem ambitu, sed cretaceis mœnibus cincta, bellicoso populo frequens est, & innumeris Serici textrinis opulenta. Ad Parthos Sophiani imperij extremos Hyrcani, & secundum eos Coraxanæ regionis incolæ succedunt Arriani scilicet, Margiani, Aracosij, Bactria-

ni, qui hodie vno nomine Zagatai vocantur, Persarum antiqui hostes, atque hodie Hysmaëli maximè infesti, & cruenta factione dissidentes, quòd Sophus Cuselbas (id est, rubrum caput) cõtrà Zagataius, Cacebas (id est, viride caput) appellentur: ea factione deducta à coloribus, quibus tegumẽtorũ capitis prę longi apices cinguntur. Has gentes diuidit Oxus amnis, qui alienis vndis auctus magna aquarum mole, multisque ostijs in mare effunditur, adiacente vrbe Bactra, quæ hodie Ephra dicitur. Nec inde multum abest vrbs Eri, Arrianę prouincię, circumambiente piscoso lacu egregiè munita, & cyani lapilli, quem Turchinam vocãt, prouentu pernobilis. Ad Boream verò in Sogdianis longè à mari, Iaxarti fluuio imposita vrbs Samarcanda, Zagataiæ regionis metropolis, amplitudine & structura ædificiorum rerumque propè omnium copia, cęteras eius tractus vrbes antecellit. Hanc Alexandri magni temporibus authore Q. Curtio, notam fuisse perspicimus, constatq; inde ortum esse Tamerlanem, qui patriam demum senescentem & dirutam instaurando atque augendo, immensis opibus & spolijs deuictarum ab se gentium exornauit. A` Samarcanda ostioque Iaxartis molliter curuato maris sinu, ad Rha flumen a nostris Volga, & a Scythis Hedil appellatum, magnæ interiacent solitudines Tartarorum pascuis dicatæ. Horum plura sunt ingentia agmina errantium, ciuitatum instar, quæ Hordæ eorum lingua vocantur. His nobilitate generis & bellica virtute pręstantes imperant, Canesque appellantur, quæ vox Tartaricè imperatorem sonat. Ea gens in vniuersum fera & inops, omnisque humanitatis expers, solis confisa sagittis, equina carne, eaque semitosta manantibus tetro cruore gingiuis spurcissimè vescitur. Continenter cum finitimis bella gerit, & vsque ad Cataium Sinarum regionem, & vrbem Cantam, totius orbis longè maximam & opulentissimam, extenditur. De Cataio Lusitani negociatores multa memoratu digna referunt, in primisque Cantam vrbem Venetiarum similitudine circumfluente mari ea ratione ædificatam, vt lapideis pontibus ędificia coniungantur, eaque in sicco secundum fundamenta latos aditus perpetuis munitos podijs, commeanti populo relinquant. Excelsas esse domos, earumque fenestras more nostro clatris ferreis, & specularibus vitreis exornari: hortos & pomifera viridaria passim conspici, quòd Arcticus polus non plus L V I I gradibus eleuetur. Viros autem vxoresque protectis nauiculis, & quum lubet equis et carpentis more nostro circumuehi: nobiliores coloratis atque discinctis talaribus togis vti, barbæque habitu atque incessu Venetos patritios referre: diuersa autem ab alijs gentibus numina coli: & quod maximè mirandum videtur, ibi esse typographos artifices, qui libros, historias, & sacrorum cęremonias continentes more nostro imprimant, quorum longissima folia introrsus quadrata serie complicentur. Cuius generis volumen à rege Lusitaniæ cum elephante dono missum, Leo põtifex humaniter nobis ostendit, vt hinc facilè credamus eius artis exempla, antequam Lusitani in Indiam penetrarint, per Scythas & Moscos ad incomparabile literarũ præsidium ad nos peruenisse. Ipsum verò Catainorum regem infinitis populis terra marique imperare, tantisq; rerum omnium opibus (quod innumerabiles alat copias) valere, vt ei Europę reges collati in vnum pares esse nequeant. Sed hæc ab alijs copiosè enarrata relinquentes, ad Volgam vnde discessimus, reuertemur. Is a Riphæis ortus paludibus, a Septentrione in Meridiem multis nauigabilibus fluuijs, & in his Occa & Mosco secum raptis, in mare Caspium tribus faucibus prorumpit, o-

omnium

mnium qui in id influunt mare, longissimo cursu, & vasta aluei latitudine maximus, vtpote qui Araxe (Armenis Arath vocato) & Oxo Bactrianorum duplo maior atque profundior existimetur, sed quem tamen Tartari tranantes minimè reformident. In eius ripa positum est emporium nomine Cytracam, vnius diei nauigatione a latissimo ostio recedens. Hac in vrbe concurrentibus vndique Scythis & Moschis, Orientis opes, aromataque in primis & Sericæ vestes, cum Septentrionalibus mercimonijs permutantur. Ea constant gregibus equorum, pellibus sibellinis, albisque centonibus, aduersus omnem imbrium & frigoris iniuriam probatissimis. A Volga directo & mox inflexo littore patentes campi degeneris pabuli feraces frequentibus, Sciabanorũ et Cassanorum Hordis peragrati, ad Derbentum vsque extenduntur, quà fere superiorum temporum Tartari, Schytæ, Hialone, Abaga, Tamerlaneque ducibus in Cappadociam & Syriam penetrantes, quòd nullus omnino alius commodior aditus, vt iam diximus, magnis copijs ad inuadendam Citeriorem Asiam pateat, si Derbentanis claustris arceantur. Nam Albanorum regio, quam hodie Seruan appellant, proxima Mediç & mari Caspio imminens, Caucaiceis rupibus inaccessa est: cui niuosi admodum excelsique montes & abruptæ valles catenatis inter se rupibus adnectuntur, pertinẽtes ad Georgianos qui hodie sunt Hyberi: & ad Mengrellios, qui Colchorum & Albanorum regna ad Phasim amnem incolunt, paucis ante annis Bendian Colchis, Georgianis Pancratius, Albanis Aguasapas imperabant. Regiæ eorum sedes sunt, Phasium introrsus à mari, retento veteri nomine Phasi fluuio impositum. Insula Oetis & Medeç, vellereque aureo poetarum carminibus celebrata: inde Cotachis & Gorgora Asperrimis in saltibus sitæ. Hi reguli pari studio, tanquam amici fœderatique Persarum regibus læuia tributa pendunt: Christiano more, sed Græcorum ritu sacrificant. Ex his maximè bellicosi Albani sunt: secundum eos Hyberi, quũ Mengrellij stoliditate, temulentia, & latrocinijs infames existimentur. Hi Othomannicis finibus ad Trapezuntem propinqui, à Caspio mari recto itinere quingentis milibus passuum distant, nullis vnquam lacessiti armis, quod iniquitate locorum difficultateque egregiè muniti, sola defendentis naturç munimenta inuadentibus obijciant. Vltra Colchos Circassij lunatum Euxini littus vsque ad Tauricam Chersonesum occupant: gens rerum propè omnium indiga: sed quæ forte quadam ad Aegyptij imperij fortunam aspiret, quum inde Circassiorum liberi empti pecunia, & Memphim asportati, plerunque Aegyptijs am issç libertatis obliti, regium adepti nomen imperitent. Hæc ferè sunt, quæ de Persici imperij conditione Hysmaelisque moribus summatim describi pòssint, ab occupato præsertim, & vti semper aliàs ad enarrandam rerum gestarum seriem properante, quando iam nos Selymus reuocet, vt aliqua de natura Othomannici principatus, institutisque militiæ referantur. Quæ tum magno vsui futura arbitror, quum Christiani reges non obliti veræ pietatis, sacrũ bellum pro salute publica suscipient. Primum omnium Selymus præclaro felicis atque inuictæ virtutis maiorum suorum exemplo, impotentis tyranni more, ita liberis hominibus dominatur, vt non alijs ferè quam fortium seruorum consilio & viribus tanti imperij fortuna constet: quòd alienas occupanti terras nihil magis expediat, quàm ignobilium seruientiumque voluntates & studia, propositis præmijs promereri: quoniam id vnum fere genus hominum, à spectata virtute ad opes amplissimas, summosque honores ex tu-

to prouchi, extraque tumultum & inuidiam pro libidine plecti posit. Quà de causa homines Turcas, antiquæ stirpis nobilitatem referentes, ex arcano Selymus odit, quum eos tanquam imperij æmulos planè metuat. In his sunt quatuor insignes familiæ vetustate originis Othomannorum domui pares, quæ ab occulto quodam liuore in vna Othomanni sobole, ipsis æquale fatalis imperij nomen iam per ducentos confirmatum annos propagari vehementer indignantur. Hi sunt Michalogli, Ebrenes, Turacani, atque Malcoccij: è quibus vel summæ virtutis homines, neque purpurati, neq; magistri equitum vnquam euadunt, ne immodica virium freti potentia, ad imperium aspirent: sed magnos redditus ex antiqua agrorum diuisione, superioribusq; victorijs consecuti, quòd multo pecore et frumentarijs possessionibus abundent, perpetuáque stipendia percipiant, cæteris opulentiores existimãtur, secus ac liceat Christiano sanguine progenitis, siue militiæ adscripti serui sint, siue incolę liberi: nã non alios habent fundos, quàm quos à principe agrorum domino ad annuum vectigal impetrarint. Magnus tamen his familijs habetur honos: nam Michalogli peculiari prærogatiua voluntarijs equitibus præficiuntur: hos Acanzes, hoc est, antecursores vocant: & plerunque centummilium equitum numerum implent, quod eis ad spem prædæ Tartari è Taurica, & Getæ, ex Valachia gregatim misceantur. Reliqui ex his familijs nobilioribus præfecturis ornantur, quæ nunc quadraginta octo sunt æqua ferè portione in Europa, atq; Asia constitutæ. Verum ex Asiaticis digniores imperatoris filij obueniunt, sicuti Amasiæ in Cappadocia, Iconij in Lycaonia, Magnesię in Ionia: In Europa autem ad parandum militiæ decus potiores conceduntur, Peloponnesiaca, quæ Morea dicitur, Turacanis: Bosnensis in Illyrico, Malcoccijs: Ebrenibus, Samandrica in Triballis. Nec vlla est tam exigua aut tenuis præfectura, quæ bina saltem milia equitum non alat, quum ampliores sena & septena contineant. Quibus omnibus ex descriptis regionum vectigalibus stipendia argento & certis lignorum & pabuli supplementis, singulis quoque mensibus persoluuntur. Huius generis equites scripti in alas Sanzacorum Timarriotæ vocantur à Timarro, quę vox stipendium ab incolis contributum sonat. In hoc equitatu pręcipuum Othomannorum robur consistit: nam ad repentinum edictum paucissimis diebus septuaginta amplius equitum milia in vnum locum à præfectis adducuntur. Nec quisquam eorum est, qui ad propositum gerendi belli edictum, non magnoperè lætetur, & certum ex nauata opera præmium non expectet, ignauiæque pariter & delicti pœnam subterfugiat. Tanta enim seueritate iudices, qui circumeundo præfecturas sigillatim turmas recensent, arma, equos, & mores inspiciunt, vt si qui notati exauthoratique sunt, magnus equitum numerus in eorum supplementum sese offerat, insignique se affici beneficio existiment, qui alijs eadem loca & stipendia diu expectantibus pręferantur. Vniuersis duo Magistri equitum præsunt, qui Bellerbechi, hoc est, domini dominorum superba appellatione vocitantur. Asiaticus ad Cutheiam Galatiæ vrbem, Europęus ad Sophiam Mysiæ inferioris sedes habent, constitutisque tribunalibus inter milites ius dicunt, quemadmodum Cadi, qui sunt statutorum & legum periti, prætoria authoritate incolarum controuersias finire solent. Bellerbecho parent Sanzachi, Latinè alarum signiferi: Sanzachis Subasi obediunt, qui centenarias turmas ducant. Sed nemo est Turcarum omnium, aut Christianæ professionis veterum incolarum, qui vel oppida, vel arces, vel denique

pagos more Perſarum poſsideat, aut paulò munitiores domos ædificet. Vetere enim edicto cauetur, ne quis villam pinnato muro circundet, nec ædificium ſupra primam contingationem columbaria turricula altius condat. Propterea Thraces, Græci, Macedones, Myſi, Epirotæ, Illirij, cæterique populi barbarico ſubiecti iugo, neque firmis opibus valent, neque ſi Chriſtiana arma alicunde perſtrepant, ad oblatam excutiendæ ſeruitutis occaſionem ſeſe commouere poſſunt. Singulæ nanque præfecturæ ſuos equitatus eo ordine in æſtiuis atque hybernis pagatim diſpoſitos continent, vt vbique contra vim ſubitumque tumultum parati, inſtructique armis, præſtò adſint aduerſus exarmatos et inopes, qui oppreſsi celeriter teterrimi ſupplicij pœnam ſubeant. Reliquus equitatus conſtat ex prætorianis alis, quæ nobilitate ac eximio cultu omnium lectiſsimæ atque ornatiſsimæ ſunt. Eæ diſtinguuntur ordinibus, atque ſtipendijs. Sed Spachi Oglanij, dignitate cęteros antecellunt, quòd ab imperatore filij appellentur. Nam à pueritia ex delectibus prouinciarum adducti in regiam, & poſtquam à Chriſtiana religione defecerint, per Eunuchos literis & armis liberaliter inſtituti, quum puberes euadunt ad ſummos honores prouehuntur. Oglanis pari propè authoritate ſuccedunt Vluphagi, Siliphtari, Caripigi, & Mutpharachæ: qui à dextra leuaque diſtinctis agminibus equitantis imperatoris latera præcingunt. Sed Mutpharachæ admirabili virtute præſtantes, toto orbe conquiſiti, ea conditione militát, vt quos velint Deos impunè colant, pręſentique tantùm imperatori operam nauent: qua liberalitate, atque indulgentia inuitati, nõ modò Indi, Æthiopes, & Tartari extremi gentium idola priſcæ & antiquatæ religionis, aut cæli maxima ſydera pro Dijs venerantes, ſed ex noſtro etiam orbe Chriſtiani nobilitate illuſtres in eum ordinem recipiũtur. Hos equites magna delectorum ſubſeruorum multitudo ſubſequitur, adeo ſplendide armis & equis inſtructa, vt quum dominos numero multum exuperet, ornatu etiam propè par, iuſti & fulgentis exercitus ſpeciem oſtendat. Verùm inſignia vtroſque diſtinguunt. Subſerui enim non lintheis & globoſis capitum integumentis, vt heri & Turcę reliqui, ſed puniceis pileis vtuntur, quos pro galea frontalibus puro ex auro contextis, & argenteis conis ad inſerendas criſtas eleganter exornant, quum in vniuerſum etiam veſte ſerica argenteis fibulis redimita, ſquamoſoque baltheo, & inauratis phaleris conſpicui, herilis opulentiæ ſplendorem repræſentent. Nam aulæ procerum ſplendidiſsimus quiſque nihil pretioſius in cenſu habet, nec ſibi honeſtius quicquam ducit, quàm plura ſeruitia, decore militaris formæ præſtantia, pompę modò ad decus oſtentare. In hunc ſiquidem vnum præcipuè ſumptum omnes fortunas conferunt, propterea quòd exquiſitis epulis minimè ſtudeant, nec ſumptuosè ædificent, neq; vllis omnino damnoſæ aleæ ludis indulgeant, quum latrunculis per otium luſiſſe, viciſſeque ad ingenij laudem, quàm ad pecuniæ quæſtum nobilius exiſtiment. Sed nihil apud Selymum duarum legionũ ex Ianizaris delectarum inuicto robore pręſtantius atq; validius cenſetur. Inſtar enim Macedonicę phalangis omnẽ vim hoſtium facilè ſuſtinent atq; perfringunt. Has ex nouę gẽtis delectu, vti nomẽ ſonat, primus Othomannorũ Amurathes Selymi proauus inſtituit, quibus regię prętorijq; cuſtodia mandaretur. Earum ſiquidẽ noua feliciq; virtute memorabilem victoriã, cæſo ad Varnam Ladiſlao Polonorũ & Hungarorum rege fuerat conſecutus. Nec alia demum vi quàm Ianizarorum Mahometes Byzantium, Baiazetes Methonem expugnarunt, quum hic prone-

pos nuper inuictos antea Persas, & equitatu planè victores horum peditum virtute profligarit. Ianizari peculiari prærogatiua; exarcolam, hoc est, pileum album aurea anteriore fascia, & cristis insignem acinaci impenetrabilem, demissaque per tergum lata cauda ceruices munientem pro galea gestant. Lunatosque item calceos cæteris vetitos induunt. Arma eorum præter sclopettos & arcus, quibus iam multo maxima eorũ pars vtitur, sunt hastæ Germanicis breuiores, ferro lato, aut triangulari, aut fuscinato, aut in romphæam adunco præfixæ. Præter hæc gladio incuruo paruaque securi, quum expedit rem gerunt. Breuiores togulas colore cyaneo, aut rubro, aut prasino ab anteriore fimbria in tergum reductas baltheis subcingunt, & terra marique omnium audacißimè & constantißimè pugnant. Ex hoc mirifico inueteratæ disciplinæ genere, tanquam ducum & præfectorum seminario, plerique in alas prętorianas ad equũ rescribuntur: alij ad superiores ordines traducti ad præfecturas scandunt, alij nulla ferè alia quàm testatæ virtutis commendatione Sanzachi, & quod supremæ eorum fortunæ munus est, Bellerbechi & purpurati Bassæ creantur. Hi numero quatuor grauißimarum rerum consilijs præsunt, & per singulas hebdomadas quatuor cõtinuis diebus in regia coeunt: supplicibus libellis respondent, lites dirimunt ipso imperatore ex protecta velo fenestella cunctas controuersias querelasque populi, & Bassarum responsa intentis auribus excipiente, vt tantarum rerum iudices censorem pœna & pręmio cuncta expendentem adesse intelligant. Huius ordinis antiquior principis scrinio gemmaque potitur, appellaturq; Vesir, & scribis atque notarijs decreta dictat. His rebus confectis purpurati prandent, vniuersoque populo, qui in curiam coierit, publicè epulum datur, sed frugi sanè ex oriza, & veruecina carne, paneque, & aqua limpida paratum. Interea imperator præfecto sacrarum legum, qui est Cadilescher, & Quęstorum magistro, qui ærarij rationes expendit, & Dephterder vocatur, sedulò operam dat. Hoc perpetuo rerum ciuilium officiorumque omnium tenore, & hac incomparabili militiæ disciplina, Selymus imperium patri & fratribus ereptum, ita stabiliuit & auxit, vt maioribus suis magnitudine animi superior esse videatur: & quòd victor in intima Persarum viscera penetrarit, iam Campsonem Syriæ Ægyptique Sulthanum, Baiazeti patri ex Tarsensi victoria formidatum, promotis ad Amanum montem copijs magnopere terreret, nobisque inde minetur cladem, illaturus proculdubio longè teterrimam, nisi Christiani reges maturè experrecti, tam pia, quàm necessaria arma ad publicæ salutis præsidium expediant. Ea quæ secuta est hyeme Ludouicus Gallorum rex, vt post bellum terra mariq; infeliciter gestum, tandem quieti Galliæ non in decora pace parta consuleret, Mariam Britannam Henrici infensißimi hostis sororem in matrimonium petere constituit. Enimuerò quum æstuante animo secum ipse reputaret, quot incommodis acceptis, quantoque periculo bellum superiore ęstate substinuisset, omni ratione parandam pacem existimabat, non ignarus si Britannum æquis oblatis conditionibus, ad amicitiam pertraxisset, futurum proculdubio, vt cæteris aduersum se coniuratis hostibus, animi viresque conciderent. Quando Cæsar eo maximè tempore pecuniæ inops, cõtrà autem Hispanus auri tenax, & Heluetij, qui aliena tantùm pecunia bella gerere consueuissent, si spes eos Britannici auri destitueret, posituri continuò arma, atque omnino quieturi videbantur. Neque Henricus qui fuso fugatoque Gallorum equitatu, duabus in continenti validißimis vrbibus captis,

ptis, occiſiſoque Scotorum rege, & ad internitionem eius nobilitatis confecto bello, ſatis ſibi glorię ac laudis comparatū arbitrabatur, multum ab honeſtæ pacis ſtudijs abhorrebat: ob id præſertim, quòd Ferdinandum ſocerum non alieno animo in Gallum eſſe perſpectum habebat, quum ab initio occupata Cantabria, Britannis ad fontem Rabidum, qui auxilia & commeatus ex propinquo poſtulabant, contra fœderis iuſiurandum in maxima gerendarum rerum opportunitate defuiſſet. Subindeque Maximilianum Sfortiam, & Heluetios in aſperis Nouarienſis belli caſibus oſtentata ſpe auxiliorum per Cardonium deſeruiſſe, ac penè prodidiſſe diceretur. Sed ingentis ſpiritus regem id maximè angebat, quòd nouiſsimè dum ab ſe à Germanis & Heluetijs vno conſilio, atq; vno tēpore bellum in Gallia gereretur, Ferdinandus in tanta proferendi imperij occaſione, nec vllam oſtentatis ſaltem armis de ſe inuadendæ Aquitaniæ ſuſpicionem timentibus Gallis præbuiſſet. Heluetij quoque quòd pacem ad Diuionum fœdè atque importunè in ipſa victoria pepigiſſent, ipſo indignante omnes belli cogitationes perturbarant: vtpote, qui ſi bellum in Gallia renouaretur, nec certi hoſtes, nec conſtantes ſocij futuri eſſent, quando diuendita nuper animorum ferocia auarè ac turpiter omnem priſtinæ exiſtimationis opinionem amiſiſſe cenſebantur. Hæc animo voluentē Henricum, & iam ſegnius de bello cogitantem, Marchio Rotellinus, quem Morinenſi acie captum, ac in Britanniam tranſuectum fuiſſe docuimus, prætentatis eius conſilijs ad ponendas ſimultates, & pacem eo neceſsitudinis vinculo confirmandam pertraxit, Ludouico Canoſio Leonis legato, in eam rem peracuti ingenij ſui ſtudium, & vim omnem explicāte. Is in honore habitus, per varias ſermonum occaſiones, docebat ad felicitatem Galliæ atque Britanniæ plurimum pertinere, ſi matura ætate puella propinqui & maximi regis connubio iungeretur, ex qua ille integro adhuc vigore animi, nec effœtis corporis viribus ſibi ſucceſſorem in Gallia procrearet: pretium autem dotale apud ditiſsimum regem nihil maius futurū, quàm inſignem lectiſsimæ virginis formam, vtriuſque gentis concordiam, & in duobus regnis incomparabili commodo rerum trāquillitatem afferentem. Igitur quum Henricus vel honeſtius arma deponere, vel ſororem ſplendidius collocare non poſſet, per legatos de ſponſalibus actum. Ludouicus quoque Senatum conſuluit, & totius regni proceres, an rectè, & ſapienter factum iri exiſtimarent, ſi vxor è Britannia peteretur. Quod poſtquam ſummo omniū conſenſu, vel aliena cum iniuria approbatum eſt, Hauardus Suffolchius regis amicitia clarus, cum ornatiſsimo Britannorum procerū comitatu, puellam in proximam continentem tranſuexit. Nec multò poſt Franciſco Delphino genero deducente, eamque iniuriam generosè diſsimulante, Ludouicum ad Beuillam obuium habuit iuuenili atq; eleganti potius, quàm graui vel regio cultu inter florentis ætatis equites exornatum. Inde verò Lutetiam Pariſiorum eſt conceſſum, vbi ſolennes nuptiæ, editis ſpectaculis, magno apparatu celebratæ ſunt.

Sed rex ætate prouecta, & multùm antea neruorum doloribus laceſsitus, quū intemperantius puellaribus complexibus indulſiſſet, in febres incidit: nec multò poſt inualeſcente etiam profluuio ventris, extinctus eſt. Vir certè rei bellicæ peritiſsimus, nec ignarus artium pacis, vtpote qui ab ineunte ætate grauiſsimarum rerum experiens & miles egregius, & inſignis imperator, & rex idem apprimè bellicoſus, per aduerſos ſimul & proſperos totius vitæ ſucceſſus, ſingulari virtute arma tractarit. Eum tamen peruicacis obſtinatæque naturæ, & pro-

inde ſæuum & inexorabilem plerique exiſtimarunt, vel ob id præcipuè, quod Ludouicum Sfortiam erepto omni ſcribendi, & quæ cuperet legendi ſolatio, ferrata in cauea omnium miſerrimum mori coëgiſſet. Alij quanquam vel præcipuè militibus, ſtatis ſemper certiſque ſtipendiorum temporibus, ſumma fide ſatisfecerit, pecuniæ valde parcum, & magnopere tenacem, vſque ad illiberalitatis calumniam putauêre. Ignari prorſus quanta ſibi & prouincialibus damna intulerint principes, qui profuſè temereque donando per otia pacis vanis ſumptibus paratos ad bellicas neceſsitates theſauros exhauſerint. Quibus virtutib. cæteris ætatis ſuæ regibus felicior videri poterat, niſi dum profugis ad ſe Cardinalibus per conſilij cauſam, ambitioſius fauere contendit, veluti ſpreta religione florentem imperij ſui ſtatum maximis periculis obieciſſet.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XV.

LVDOVICO vita functo, Franciſcus eius gener è regia Valeſiorum familia, maximo procerum atque omnium militum ſtudio, Britanniæ citerioris, & totius Galliæ imperium adeptus eſt. Siquidem primis ſtatim militiæ rudimentis, Cantabrio atque Britannico bello alterum & viceſimum natus annũ, quum ſingulari decore excelſi corporis, militari comitate, atque ingenuo quodam vigore animi promptum, ſe ad arma ac ſubinde liberalem atque magnificum oſtendiſſet, breui apud exercitum atque omnes Galliæ regulos maximam gratiam compararat. Is, vt primum celeberrimo procerum conuentu ad Lutetiam Pariſiorum regali diademate accepto, atque omnibus militiæ præfectis & magiſtratibus ſacramento adactis, & regis nomen, & adminiſtrãdi imperij curam ſumpſit, ad repetendum Mediolanenſe imperium conſilia vi resque conuertit. Enimuero rex iuuenis plurimum ad recentis principatus ac totius Galliæ dignitatem pertinere arbitrabatur, neque magnitudine animi, neq; induſtria ſocero inferiorem exiſtimari: & tantas videri Gallorum copias, & amplißimi regni facultates, vt vel conſpirantibus cæteris regibus, non modo ſuſtinere, ſed inferre vltro bellum, atq; id alere in aliena prouincia commodè poſſe cenſeretur: vel ob id maximè quod paulò antè Ludouicus (quum iniuriæ atque ignominię animus impatiens, plurimum Italici belli cupidine deflagraret) omnibus propè rebus ad id comparatis, maximum eius expeditionis deſiderium reliquiſſe videbatur. His de cauſis accenſum regem, paratumque auſu & armis recentis imperij fortunam periclitari, Veneti, ac Ligures maximè opportuni huic bello, ac longè omnium terra marique potentiſsimi in Italiam euocabant, nõ dubiam expeditamque victoriam oſtendentes, quod vno

tempore

tempore dum regij exercitus fama Heluetij ad Alpes diſtinerentur, ipſi ab diuerſis hoſtilis agri partibus ſocia arma moturi eſſent. Id quoque fiduciam addebat Gallis, quòd vetere hominum opinione vulgatum erat, externos exercitus, neque inuadere Italiam, neque Alpes alioquin imperuias poſſe facilè ſuperare, niſi diſsidentis Italiæ conſilio, ac viribus ducerentur. Venetos vna ea cura angebat, vt tot amiſſas vrbes vel periculoſo etiam remedio, à Germanis et & Hiſpanis recuperarent: ac ſubinde quòd plurimùm ad dignitatem atque exiſtimationem Reipublicę pertinebat, veteres contumelias vlciſcerentur, quas pulſis ab Italia Gallis, fraudati victoriæ parte, eluſique ab Hiſpanis atque Heluetijs, cæteriſque fœderatis principibus accepiſſent. At Ligures paulò antè Octauianus Fregoſius neceſſario magis quàm honeſto cõſilio, vel inuitos in partes Gallorum traduxerat, tametſi vetere odio & recentibus factis Gallico nomini infenſi erant, quum libertatem euerſa arce recuperaſſe viderētur. Cauſas commutatæ voluntatis atque defectionis, plures Octauianus afferebat, quum vir alioqui integro conſtantique animo parum antiquis virtutibus ſuis reſpondiſſet: Victis enim ad Nouariã Gallis (vt ſuprà docuimus) empta à Cardonio Piſcarioque copiarum parte, qui tunc ad Placentiam ſedebant, Liguriæ principatu potitus fuerat. Id factum, victores Heluetij & Maximilianus Sfortia æquo animo ferre non poterant, quòd ille per inuidiam ab alio potius quàm ab ſe rerum omnium arbitris imperium ac leges accipiendas eſſe iudicaſſet: & Hiſpani (quod indignius erat) parum integra fide belli & prælij ſpectatores Heluetio ſanguine & ſuo ſumptu partę victoriæ commoda ſuſtuliſſent. Quamobrem Maximilianus & Sedunēſis, ei ex occulto per Adurnios & Fliſcos bellum intulerunt: quòd Adurnij, ad quos altera principatus fortuna pertinebat, ſe his fœderis ſtaturos legibus, quibus olim Auguſtinus pater Ludouici Sfortiæ auſpicijs Genuam tenuiſſet, ſi Fregoſij pellerentur, promitterent: ipſeque Octauianus iam deſpicere Heluetiorum partes videretur, vt qui Hiſpanorum amicitia, & pontificis ſtudio ſubnixus, nullam in bellicos ſumptus pecuniam ſuppeditaret: & Fliſci quoq; propter Hieronymi fratris cædem, Fregoſijs infenſi, cum Adurnijs opes atque animos conſociaſſent. Sed aliter ac ipſi conſtituerãt vſu euenit: nam, quum Adurnij & Fliſci armatis clientibus ſuis, cum duab. Heluetiorum cohortibus media hyeme ad Genuæ mœnia duxiſſent, excitaſſentq; ad ſpem rerum nouarum omnem inferioris Liguriæ oram: Octauiano firmis præſidijs tenente vrbem, ſpe decepti, & victi aſperitate hyemis cum detrimento diſceſſerunt. Inſequenti quoque anno, adulta etiam tum hyeme, quum aperta vi, aut ampliore comparato exercitu, propter eandem hoſtium diligentiam & maximam oppugnationis difficultatem capiendę vrbis, Fortunam minimè ſibi tentandam exiſtimarent, ad dolos inſidiaſque conuerſi, vocantibus amicis per exoletam portam, quæ ab exteriore pomerio in priuatos hortos ducebat, cum armatis amplius trecentis hominibus vrbem intrarunt, & ad expugnandum prætorium conuolarunt, exiſtimantes in perpetuum debellatum fore, ſi eo impetu Octauianus atq; alij, capita factionis opprimentur. Sed tardius confecto itinere, & in albeſcente iam cælo, dum cancellatos areæ poſtes effringere conarentur, Octauianus ad tumultum excitatus, arrepto ſcuto cum globo prętorianorum deſcendit: & patefactis foribus magna virtute irrumpere conãtes, ſuſtinuit. Ibi dum acriter pugnaret ſclopetto ictus eſt, cõſauciatus et Scipio Fliſcus, cęteri conſurgentibus vndiq; hoſtibus, clara iam in luce deprehenſi, quòd

longi,& spurcißimi itineris labore exanimati erant, quod ab amicis extra noctis occasionem auxilia desperabant, & quod primis suis conatibus Fortuna defuisset, in fugam præcipites se dederunt. Hieronymus Adurnius & Scipio capti sunt. Sinibaldus Scipionis frater totam diem apud æditum latuit, & sequenti nocte amicorum opera vrbe effugit. E militibus aliquot interfecti, alij ferè omnes in potestatem hostium deuenêre: & in his Camillus Montanus, qui apud Maximilianum prætorij præfectus fuerat. Eum quod ab Maximiliano submissum fuisse suspicabantur, in arctißimam custodiam cum Hieronymo & Scipione coniecerunt. Tanto euitato periculo, Octauianus nil sibi amplius cunctandum existimauit, quo minus cum Gallo fœdus & amicitiam occultè percuteret, tametsi Cæsari in primis, ad quem tradendi principatus iura atque auspicia pertinebant: & Ferdinando cuius viribus ac copijs imperium obtinuerat: ac Leoni pontifici maximo, qui Fregosiæ domus, ac eius præsertim omni tempore fautor atque amicus fuisset, insignem se iniuriam facturum intelligebat. His autem conditionibus fœdus ictum est, vt Octauianus arcem traderet: ducis titulo in posterum abstineret: nomine regio Liguriæ præesset: & equitum alæ stipendium à rege quotannis acciperet. Federicus verò frater qui tum Salernitanus Archiepiscopus erat, amplißimis in Gallia sacerdotijs ornaretur. His itaq; secreto per Carolum Borbonium cum rege transactis ignara carum rerum ciuitate, plures menses cum Leone & cæteris principibus, eos cunctis fictæ amicitiæ artibus, per literas ac legatum suum Benedictum Viualdum egregiè ludificatus, dißimulanter egit. Sub aduentum verò Gallorum ad uocato senatu, docuit nihil ad quietem atque opulentiam ciuitatis magis pertinere, quàm si ab auarißimorum hominum amicitia discederet. Heluetios enim immodicos, atq; arrogantes barbaros: et rapacem Sfortiam nō prius cupiditati atque superbiæ finem imposituros, quàm omnem Liguriam veluti bello victam publicis, priuatisq; opibus spoliassent: præstare Gallorum societatem sequi, atque in tutela et fide potentißimi atque optimi regis, qui nouas et veteres iniurias obliuione deleuisset, pacatè agere, quàm inconstantißimorum hominum stipendiarios videri. Eum regem compositis Hispaniæ, Britanniæque rebus, breui transcensurum Alpes cum innumerabilibus copijs, atque omnem Italiam victricibus armis peruagaturum. Nec Leonem pontificem qui legatos in Gallia, & regis amitam Iuliani fratris vxorem domi haberet, inter diuersos metus copias suas pro aliena salute Gallis oppositurum existimarent: proinde ea consilia, quæ tuta & necessaria essent, conuersis animis sequerentur. Regem enim non impotentem dominum, sed socium atque amicum habituros, se verò libertati ciuium semper, propriæ autem dignitati atq; amplitudini studuisse nunquam: ac tunc maximè paratum esse eiurare ducis ac principis nomen, decorum fortasse alijs, sibi verò inuisum & graue, quando si pertinacius retineretur, maximum Reipub. detrimentum esset allaturum. Primates, vt in mobili & factiosa ciuitate facilè accidit, tametsi propter incertos belli euentus se ac fortunas suas in maximum discrimen adduci manifestè intelligebant, Octauiano tamen assenserunt, quum perspectis eius consilijs diu reluctari non possent: quãquam Octauianus, qui cum magna laude paulò ante libertatis author fuisset, ob priuatas res suas veluti reposito iugo, duriorem patriæ seruitutē inducere videretur. Neq; multo pòst decretum est, vt præsidiū acciperetur, modò Franciscus neque pecunias imperaret, neque Phari arcem ab ciuibus funditus

euersam

euersam instauraret. Interea Maximilianus Sfortia quum crebris rumoribus afferretur, maximum in Gallia exercitum comparari, & regem ipsum belli ducem superatis Alpibus in Italiam primo quoque tempore descensurum; commeatus, arma, equos, tormenta, atque omnis generis præsidia summo studio parare, pecuniam singulis vrbibus imperare, munire arces, & Heluetios cæterosque socios principes per legatos obnixè precari, ne se in tanto rerum discrimine deserere vellent: neque existimarent si ipse semel Insubrum imperio pelleretur, victores Gallos ac Venetos antiquis imperij finibus contentos fore: vt qui pontifici maximo præscribere vellent, & cæteris externis gentibus Italia pulsis, omnium rerum imperium sibi animo destinassent. Nec multo post, Matthæus Sedunensis Cardinalis, qui aduersus Gallos implacabili semper odio exarsit, ac tunc maximè belli quàm pacis auidior, ad sui atq; Heluetiæ gentis existimationem decerni armis atque virtute controuersiam volebat, cum triginta amplius Heluetiorum vexillis in Nouariensem agrum descendit: ea quidem mente, vt ad pellendos Fregosios in Liguriam duceret. quo consilio haud dubiè imminentibus periculis occursum foret, nisi Leo pontifex qui nunquam, vt de Octauiani, ac Federici fide dubitaret, adduci potuerat, nihil eos hostile molituros recepisset. Circumierat Sedunensis superiore anno singulos Heluetiorum pagos, & in Gallos, quòd ad Diuionem fidem fefellissent, acerbissimè concionatus, authoritate atque facundia, qua plurimum pollebat, vniuersam gentem ad arma exciuerat. Qua de causa omnibus concilijs conuentibusque peractis, Gallos decreto publico Heluetij nominis hostes declararant: & vexilla ad cogendos milites, quibus Italiam tuerentur, omnibus locis proposuerant. At Romæ Leonem pontificem perplexo animo varia consilia agitantem, Cæsaris, Ferdinandi, Sfortiæ, Heluetiorumque legati circunsistebant, orabantque, vt communis salutis causa expeditis consilijs sibi ac fœderatis principibus opem ferre maturaret, quando iam è Pyrenæis inferioreque Germania pedestres copiæ Lugdunum peruenissent, conuectisq; eò tormentis & Gallico equitatu conuenire iusso, Franciscus nullam profectioni moram facturus esse diceretur. Leo tametsi, vt erat natura miti sedatoque ingenio, à bellis plurimum abhorrebat, & à Gallis, si medium se gereret, atque ab omni contentione abesse vellet, æquissimæ conditiones proponebantur, simulque ab omnibus suis, qui ad Gallos animos inclinarant, vt antiquum fœdus desereret, vehementer oppugnabatur: nihilominus in fide sibi permanendum, veteresque socios opportunis auxilijs iuuandos esse existimauit, quòd Placentiam Parmamque, quas vrbes Gallus haud obscurè repetebat, vi vel pactione dimittere, neq; suæ neque pontificiæ dignitatis esse arbitrabatur: ac magni interesse dijudicabat ad Florentinarum rerum quietem, ac Romani pontificis libertatem, atque amplitudinem, validissimam Gallorum gentem Italia prohiberi, quæ paulò antè magnitudine sua, sacrosancti imperij statum illatis tot cladibus perturbasset: & præsertim suis ac Petri fratris conatibus, quo minus Florentiam patriam repeterent, Vitellocij bello, atque omnibus temporibus semper obstitisset. Neque enim summæ potentiæ regem quieturum putabat, donec ex vsu victoriæ rebus omnibus ad arbitrium constitutis, quas vellet Italiæ leges imposuisset. Igitur præmissa pecunia, quæ Heluetijs stipendij nomine persolueretur, Julianum fratrem cum equestribus copijs in Galliam Cisalpinam ab vrbe proficisci imperat: Sedunensem totius exercitus legatum pōtificia authoritate decernit:

& Marcum Antonium Columnam, in quo viro multa industriæ ac virtutis ornamenta erant, Veronam cum valida equitum ala maturare, & Cardonio Hispanisque in bello Veneto succedere iubet. Constitutum enim erat, vt Cæsar sex millia Germanorum peditum Veronam transmitteret, & Cardonius inde mouens cum omnibus copijs suis ad Alpes proficisceretur: Ita vt Marcus Antonius Liuiano obsisteret, & Brixiam Veronamque defenderet: Sedunensis autem Prosperque Columna, Iulianus, atq; Cardonius iunctis viribus Gallicum bellum administrarent. Sed Iuliano Florentiæ suprema valetudine tentato, Laurentius Medices Petro genitus, quem ad Lyrim naufragio perijsse demonstrauimus, copiarum imperium sumpsit. Is quoq; militari indole copias Florentinorum ducendas acceperat, quum extincto Padulio, alium ducem Senatus minime suffecisset, & tunc maxime Florentina respublica Mediceorum auspicijs regeretur. Marcus quoq; Antonius ad Padum progressus, quum Liuianum de suo aduentu certiorem factum propter publicas ac priuatas simultates transmisisse cum expeditis equitibus Malatestam Baleonum, & insidias idoneo sibi loco dispositas cognouisset, quadrato agmine, ac diuerso itinere quam constituerat, vt hostem falleret, ad amnem contendit: atque eo celeriter traiecto per Mantuanorum fines ad Cardonium profectus est. At Franciscus maiore quam vnquam antea bellico apparatu superiores Galliæ reges Italiam inuaserint, ineundum bellum existimans, ingentem equitum multitudinem tota Gallia conscripsit. Nemo enim paulo notior eques, vel superiorum temporum beneficiarius fuit, qui vllum aut ætatis, aut priuatæ rei impedimentum, quominus nomen daret satis dignam vacationis causam existimarit: quod facile fiebat, quoniam Galli non modo regibus suis enixissime parent, sed eos vt mortalibus augustiores venerantur, putantque indecorum & turpe domi remansisse, quum illos & bella iuste suscipere, & certis semper auspicijs ad victoriam proficisci persuasum habeant. Galli quoque omnes veteri gentis instituto equestri militiæ plurimum student: qua parte virium cum propter incredibilem multitudinis consensum, tum propter numerum atque virtutem cæteras nationes antecellunt: sicuti peditatu perferendis militiæ laboribus impare, nec satis exercitato, altera militiæ parte inglorij hoc maxime tempore iudicatur. Censa sunt circiter quatuor millia cataphractorum equitum: quorum singuli de more ternos vel quaternos equos trahebant. Leuis autem armaturæ ad octo millia: quibus omnibus Carolum Borbonium Boiorum & Aruernorum principem præfecit, quum eum paulo ante propter generis claritatem vsumque militiæ, magistrum equitum creasset: quem honorem, vt suspectum et formidabilem regibus damnato necatoque Sancti Pauli comite, ac tum rebellantibus Galliæ regulis, Ludouicus Vndecimus aboleuerat. Pedestres vero copias ex eo genere hominum qui pari virtutis gloria cum Heluetijs contendere posse viderentur, tantas vbique terrarum, quantas nemo tempestate nostra, aut rex, aut imperator vnis in castris habuerit ingenti mercede conduxit. Siquidem Robertus Sedanius, qui maximam in Eburonibus authoritatem obtinebat, & Carolus Geldrius Menapiorum & Sicambrorum princeps delectibus habitis, ex ea Germaniæ parte quæ flumen Rhenum, & Belgarum fines attingit, supra quadraginta cohortes armauerant. Quorum alter Florantium filium misit, quem aduerso pectore decora vulnera ad Nouariam accepisse memorauimus: Alter quod diuturno & difficili bello, quod cum Cæsare superio-

ribusque

tribusque Germanis gestúm est, Gallorum auxilijs atque opibus subleuatus, & parem inferre gratiam, & dignam virtutis suæ fama operam præstare cupiebat, ad Franciscum in castra peruenit, duxitque secum summæ opinionis veteranam legioném, quam á colore vexillorum Nigram appellabant. Præcipua etenim eius virtute, quum ex fortissimis constaret, plures annos, & fines defenderat, & in re bellica maximum sibi nomen compararat. Petrus quoque Nauarrus singulari studio ex Aquitanis, Vasconibus & Cantabris, atque his gentibus quæ Pyrenæos saltus incolunt ad viginti cohortes conscripsit. Erant ij maxima ex parte balistarij & sclopettarij, cæterùm patientissimum laboris, audax, expeditum atque agile militum genus, qui defendendis expugnandisque vrbibus, atque omni extraordinario belli munere cum Germanis stabili acie ac firmis ordinibus campestri pugnæ assueti, diuerso virtutis genere, parem militiæ gloriam quærebant. Nauarrus etenim ad Rhauennam captus quum in Gallia custodiretur, nec propter simultates ex infelicitate prælij conceptas, quæ sibi cum Cardonio intercedebant, eum Ferdinandus per tot pacis occasiones vnquam redemisset, dolore iniuriæ magis quam carceris tędio se totum ab amicitia Hispani regis alienarat. Vnde mox militari sacramento se absoluit, cessitque vltro per publicas tabulas his Campaniæ oppidis, quibus ob nauatam egregiè operā Neapolitano bello donatus fuerat, vt liberius apud Franciscum, qui libertatem dabat, militaret, & renunciatis antiquis muneribus recentem contumeliam vlcisceretur. Quibus de causis, Franciscus quum solertissimi hominis virtutem atque consilium probaret, eum sua redemptum pecunia apud se in honore habuit, validæque parti exércitus præfecit. Tormentorum subinde maiorum minorumque tantam copiam, quantam duobus iustis exercitibus satis esse constaret, ad Gratiánopolim atque infimas Alpes præmisit. Fuit bigarum carrorumq; incredibilis numerus, quibus ferreæ pilę, sulphurei pulueris vis ingens, prætcrea vectes, dolabræ, omnisque generis ferramenta, atque alia domandis itinerum asperitatibus opportuna præsidia conuehebantur: totusq; is apparatus quinque millium equorum perpetuo labore trahebatur, et maiore aliquanto sumptu quàm quisquam crederet. Nam Galli cōsuetudine sua non inualidos, aut quoscunq; sors obtulerit, sed insuefactos et robustissimos equos curribus subdunt, eosq; immenso pretio parant, & alunt, vt summis eorum viribus locorum omnium difficultates mirabili etiam celeritate superentur. Quinetiam tormentorum magistros, ac libratores propter eximiam eius artis peritiam longo vsu & maximis periculis comparatam, in summo honore habent, vberioreq; stipendio prosequuntur, magnamq; iuuenum multitudinem qui huic rei senioribus artem tradentibus, accuratè studeant, & per gradus ordines, ac maiorum commoda mereantur, tota Gallia instituunt: neque virtuti vnquam locus, neq; peritis opima salaria liberalitate regum, aut pacis, aut belli tempore defuerunt. Quibus institutis pecuniæ nunquā parcendo, quum ea parte virium magno terrori omnib. essent, facilè sibi vel de fortissimis hostib. memorabiles sæpe victorias pepererunt. Nam Hispani atq; Itali, cæteræque gentes, tametsi tormenta summa arte atque elegantia conflare & fundere didicerint, & magnam eorum supellectilem instructam habeāt, his tamen in negotio minus feliciter vtuntur, tarditate præsertim & inertia boum, quos magnitudine impensæ deterriti pro equis substituunt, et inscitia atque penuria rectorū, quando pauci qui manifestā vitę pericula subire velint, nisi pre-

positis ingentibus præmijs, haud facilè reperiantur. Sequuta quoque est proficiscentem regem certis sub signis ac ducibus, valida voluntariorum peditum manus prædę auida, & cum his ad tria agrestiũ milia purgandis & sternendis itineribus mercede conducta. Mercatorum verò & lixarum, calonumque ingens numerus, qui magnam pecoris, commeatus, rerumq; venalium copiam publico & priuato consilio conuehebant, castra sequebatur. His omnibus ad profectionẽ comparatis, Franciscus ad Alpes duxit, sparsitq; exercitum ad primos aditus trium semitarum, quà tantùm peruię sunt Alpes, ne hostes certiore coniectura per diligentissimos etiam speculatores assequi possent, quæ nam alpes, quæue potissimum iuga transitu destinarẽtur. Enimuerò Heluetij in Taurinis Salassisque aduersas alpium radices occuparant, equitate loci plurimum et virtutis fiducia elati, vt quod magnopere cupiebant, antequã totis agminib. in patentes campos descensum foret, cum primis Gallorum copijs in faucibus Italiæ pręlio decertarent. Igitur cum mollioribus vsitatisq; itineribus minimè transeundum existimaret, ad fallendos hostes, nouę Alpes, noua asperioraque montium culmina, quæ nunq̃ vllis antea exercitibus patuissent, tentanda erãt. Alpes siquidem quæ Italiam a Gallis Germanisque disterminant, ab Arsia flumine (id est Carnicis iugis per Hystriæ fines Hadriaticum petit) ad vada Sabbatia Ligustici littoris protenduntur, pluribusq; in locis, vel molliore montium natura, vel hominum ingenio patefactis itineribus superantur: tametsi rerum naturæ opifex altiore consilio densissimos saltus, præaltos exesosque vertices, & abruptas vallium crepidines, in niuosa illa atque horribili rupium mole posuerit, queis mortales ab accessu terrerentur. Primę Alpes post Carnicas ab Ortu in Occasum tendentibus Iuliæ occurrunt, quæ ab Taruisio iuxta Anaxum flumen per Bellunum ac Feltrium in Noricum Austriamq; perducunt. Secundum eas sunt Rhæticæ: quibus ab Tridento per montis Cremeris clementia iuga, in Vindeliciam, & loca ad Oenum amnẽ Hispruchọ oppido proxima, penetratur. His aliæ Rhæticæ succedunt, quæ ab Lario lacu, Per Volturenam vallem supra Abduæ fontes, et Burmias aquas, celsissimum Adුę montis culmen habent, quod hodie Mongraium vocãt. Subijciuntur aduerso statim dorso ab Germaniæ parte sancti Petri vicus, & à dextris Maranum atq; Bolzanum, oppida nudinarum cõuentu nobilia. Sunt & alij quoq; aditus secundum Aduam montem qui ad Lepontios Rhætosq; pertinent. Eę gentes hodie Grisoni vocabulo barbaro nuncupantur, societate Heluetiorum clari, & possesione sex vallium, vt alio loco memorauimus, cum multo pecore, & lactis copia abundent, alpinarum gentium altissimi. Id verò inter cætera frequentissimum est iter, quod ab eodem Lario per Clauennam munitissimũ oppidum, et Solium Bregaliorũ ad Curiam Rhætiarũ perducit duobus tramitib. Septa scilicet, & Spluga, vbi Columna Iulij Cęsaris hodie videtur. Has alpes Lepõtias esse credimus Rheni amnis origine illustres. Nam Rhenus in proxima valle caput tollit, quã etiam nunc veteri nomine Lepontinã appellant. At minores Lepontiæ, quib. à Bellizona, quæ oppidũ Villitionis, vt quibusdã videtur, antiquitùs fuit, per Ticini amnis vallem Torsanũ primũ Heluetiorũ oppidũ aditur. Non magno ab his interuallo distant, æquitate viarum ac montiũ cęteris Alpibus leniores, nisi editissimũ diui Gothardi iugum, & profundissima vallis, quã cum tremulo ponte Infernã vocant, vno tantùm vel altero in loco maximã cum summo timore transeuntib difficultatem præberent. Patent quoque eędem Alpes supra

Verbanum lacum ad Domossulam oppidum, quod ipsis in faucibus & profluentis Ogoniæ ripis ædificatum, Ludouicus Sfortia patrum nostrorum memoria, & cæde Sedunorum, & maximis operibus nobilitauit: adeunturque eo itinere Valesij, atque Seduni, qui sedes inter Heluetios & Allobroges tenent. Ad has statim sequuntur sancti Bernardi alpes, quas Cæsar summas appellat, quondam ab transitu Græcorum, atque Herculis, Graiæ nuncupatæ, quæ ab Eporedia per Augustam Prætoriam, atque Octodurum Veragroru(m id hodie sancti Mauritij oppidum dicitur) in Centrones Gallos, & loca Allobrogum Lemano lacu proxima, perducunt, superanturq; duobus iugis, quorum alterum à dextris sub Ocello vetere oppido montem Iouis, alterum à læua Iouettum recenti vocabulo appellant. Has rupes ignibus acetoque Annibalem perfregisse multi opinantur: vt apud Barrum eius itineris pagum perpetuo tanti ducis gloriæ monumento, literæ ipsis cotibus inscriptæ significant: quanquam Liuius grauissimus historiarum scriptor, de transitu Annibalis ambigens, non Graijs, sed Pœninis eum traiecisse memoriæ prodat. Ab Iouis iugo Sesithes amnis fluit, & contraria parte Rhodani fontes existunt, qui mox effecto Lemano lacu, per Narbonensem Galliam præceps in mare multis amnib. receptis euoluitur. Has Pœninæ Alpes excipiunt, propter lenitatem mitioris itineris, crebraque incolarum ædificia maximé celebres & frequentes, quarum altissimum cacumē hodie montem Cenisium nuncupamus. His ab Taurino, Susaque per Noualesiam atque Ferreriam, & mox superatis culminib. per uallem Moriennam, Vienna atque Lugdunum adeuntur: quo itinere ad delendum Longobardorum imperium in Italiam irrupit Carolus Gallorum Rex, qui postea ab amplitudine rerum gestarum Magni cognomen adeptus est. Ab Susa, quę olim Sebusium fuit, iter aliud patet, quod ad Coctias Alpes pertinet, quibus mons Genebra excelso cacumine, & duorum amnium Duriæ atque Isaræ fontibus clarus, hodie nomen præbet. Siquidem, quum pluribus diuersisque itineribus per tot conualles ac varios anfractus occurrentium montium superentur, in vnum tamē Genebræ dorsum omnib. pari labore euadendum, & his maximè qui è Gallia in Italiam transcendunt. Via militaris & conuehendis tormentorum curribus vsitata, Brigantium rectà Eburodunumque perducit, quà Carolum octauum, qui primus in Italiam currulia tormenta transuexit, profectum memorauimus. Sed per easdem Coctias alia horrenda visu transituque aspera itinera pluribus in locis patent. Illud in primis admirationis habet plurimum, quo iuxta Vesulum perpetuo specu perfossi montis, in Salassos hodie penetratur. Vesulus Bridani pater nomen adhuc retinet, & ab ipso aquarum diuortio, montium editissimus existimatur. Coctijs Argentariæ Alpes iunguntur apud antiquos parum celebratę, quòd propter angustias & frequentes viarum asperitates, sarcinarijs iumentis, ne dum curribus vix pateant. Argentarijs vulgo in Prouinciam transmittunt, qui per Auenionem atq; Narbonam in Hispanias proficiscuntur. Secundum eas aliæ Alpes occurrunt, quæ Maritimæ nuncupantur: & eæ ab Varro flumine duplici via initium sumunt. Alteris per montana & colles Tendæ, angustis præcisisque tramitibus in Ingaunos & Epantheros Ligures supra Sceuam oppidum descendimus: alteris secundum oram maritimam ab Nicæa, Monæco, Albintimilia, Albingauno, Vadis, Sauonaque Genuam Liguriæ caput peruenitur. Sed quum vnæ omnium Coctiæ & secundum eas Pœninæ traducendis exercitibus faciliores

viderentur, & propterea Heluetios earum quasque fauces ab Italia firmissimis præsidijs obtinere iudicarent, Triuultius exploratam ab se diu antea noui inusitatique transitus rationem, quo ignaris & inopinantibus hostibus copiæ ducerentur, explicauit. Egerat industrius senex Eboroduni multos menses, post acceptam ad Nouariam cladem: & adhibitis locorum peritissimis, valles montesque Alpium magno labore & incredibili studio collustrarat, etiam tunc animo agitans, quibus maximè itineribus ducendus exercitus foret, si ab Ludouico iterum armis Italia peteretur: quando Galli, Heluetio bello, Subalpinis oppidis omnibus quę ad angustias claustraque Alpium ab Italia pertinebant, atque ipsius etiam Astæ Colonię, quæ omni tempore descendentes exercitus recepisset, rebusque omnibus recreasset, possessione decessissent. Id iter ab Cottijs initium capiebat, mox relicto ad læuam Genebræ monte, vasto horribilique deflexu per abruptas valles montesque asperos ad Argentarias extendebatur: quæ via quum ardua in primis, & insuperabilis pluribus videretur appareretque Triuultium nimio studio repetendæ patriæ euectum, ardentius atque audacius quàm rerum vsus, aut militaris disciplina postularent, cunctas belli atque itineris asperitates esse tentaturum, Franciscus exercitum vllis angustijs minimè committendum existimans, Lotrechium atque Nauarrum authoritate ingenioque præstantes præmisit, qui singulas difficultates inspicerent, explorarentque an viribus humanis cessura essent, quæ à Triuultio proponebantur: tametsi propter egregiam fidem multis cognitam periculis, & singularem rerum experientiam summa dictis eius atque consilijs fides inerat, & rei bellicæ gloria longè alios duces anteibat, de re tanta nihil frustra confirmari omnes iudicarent. Lotrechius & Nauarrus aliquot diebus in Alpibus consumptis, & perspectis notatisque locorum iniquitates, regi renunciarunt, egregiè ac diligenter omnia à Triuultio fuisse animaduersa, & ab se quoq; certis in locis nonnulla ad euincendas naturæ asperitates remedia excogitata: esse tamē vbique pedestria concisaque itinera, quæ nisi magno cum labore atque periculo patefieri non possent. Triuultius primùm se munitorem itineris atque agminis ducem professus, per hæc, inquit, aspera tibi rex fortiter enitendum, vt quum ænea tormenta transuexeris, Annibale maior appareas. Transmisit ille mitioribus iugis sine tormentis, sine curribus, aliquāto maiore cum laude quā postea cum Romanis acie decertarit. Nam qui Alpes transcendere ausi non fuissent, eum postea victorem commissis æquo loco prælijs superare didicerunt. Ita summo regis studio, quum nihil laboris atque periculi milites recusarent, a Gratianopoli Vigiliam, atque inde iunctis omnibus copijs Muram, & recto itinere Eborodunum exercitus ductus. Eboroduno profecti Borbonius atque Triuultius qui primo agmini præerant, quinque dierum commeatu prouiso, ad sancti Clementis atque Crispini alpinos vicos contenderunt. Inde sub læuam relicto Genebra monte, Druentiam flumen exercitus vado traiecit: positisque ad Gilestram castris, & mox Aualtio monte superato, ad sancti Pauli rupem magno labore peruentum. Eam, quòd abrupta ina ccessibilisque erat, incredibili celeritate ferro pandunt, tormentaque traducunt. Sequenti die in Barcelloniam vallem descensum. ea ingentibus saxis & iniquissimis collibus interpositis impedita, magnam rerum desperationem afferebat. Nam ligonibus dolabrisque proscindere saxeos colles, exæquare crepidines, & quum nullus per derupta equorum vsus foret, subiectis militum humeris tormenta transue-

transuehere necesse erat. Interdum ea magnis funibus ad scopulos et stipites arborum circumductis, suspendebantur, & versatilibus machinis ergatarum, & troclearum artificio, de rupe ad rupem, intercedentibus profundissimis vallibus, cum summa admiratione totius exercitus trahebantur. Nonnullis etiam in locis nudarum rupium latera, vbi via deerat, suppositis tibicinibus, interiectisque longurijs muniebant, & insuper in rectis stratisque virgultorum fascibus, cespitibus, ac glebis pensiles vias transeuntibus curribus parabant. Ita mira fabrorum industria, & singulari militum labore, in Argentariā vallem cuncta exercitus impedimenta traduxerunt. Sequenti die à Larchia Ehergiaq; oppidis, in Austuriæ vallem vniuersum agmē se demisit, vbi Pedeporcium montem, qui mediam vallem intersecabat, & iter reddebat iniquissimum, pari munitorum artificio fractis atque reuulsis immanibus petris, domuerunt & exæquarunt. Ab Pedeporcio Auennam, atque inde Sambucum, & mox ad Italiæ fauces, tribus tantùm diebus eo itinere consumptis, incolumis exercitus peruenit: tanta quidem felicitate, vt Sedunensis & Prosper perspicacissimi alioqui homines, qui frustra Pœninas Cottiasquè obseruabant, in quarum culminib. Gallos equites ab rege, vt speciē transituri exercitus facerent, de industria transmissos viderant, de transitu Gallorum nihil toto eo triduo cognouerint. Id verò eos fefellit, quod tormēta, in quibus maximam victorię partem Gallos collocare intelligebant, nullis inusitatis Alpibus traduci posse crediderant, vt qui vterentur quotidiè infideli opera Alpinarum gentiū, quę vno consensu cogente natura Gallicis rebus fauebant, & permotæ Heluetiorum atq; equitum iniurijs, propensissima voluntate Gallorum aduentum opperiebantur, postquàm Carolus Sabaudius eorum princeps Francisci regis auunculus, ab Heluetiorū & Sfortianorum amicitia discessisset. Prosper ad primum transgressi hostis rumorem Carmagnola profectus, vbi plures dies egerat, pręmissis Villafrancam equitibus, ad Sedunensem pergit, qui tum Pinnaroli cum valida parte exercitus constiterat. Decernitur in concilio cogendos esse in vnū omnes Heluetios, & ad hostes priusquā ex labore se reficiant, properè cōtendendum. Prosper eo consilio, vt sequenti die equitatum in castra perduceret, ex colloquio discedit, postulatquè cohortem vnam præsidij sui causa, quam quum ab asperis hominibus impetrare non posset, nihilominus de prima vigilia Villafrancam proficiscitur. Interim Gallis, quorum vnum expeditum agmen per Agnelli collem, imprudente vel cōniuente Ioachimo angustiarum custode, supra Cunium oppidum processerat, per ipsos hostium hospites summa perfidia defertur: Prosperum Carmagnola digressum, Villafrancam equites præmisisse: diuisas esse Heluetiorum copias, & Sedunensem Pinnaroli cum parte exercitus considere: proinde rei bene gerendæ occasionem præberi, si ad eos opprimendos, qui nihil tale suspicentur, cum valida manu equitum Villafrancam peruolarent. Galli, quum à pluribus simul speculatoribus de eadem re vno tempore docerentur, consilium statim probant, & Paliciæ, Obegnino, Imbercurtio, Sanserrio, Baiardoquè promptissimis ducibus negotium committunt. Ii assumptis amplius mille delectis equitibus, vsi hisdem itineris ducibus, qui rem indicarant, citato cursu quindecim milia passuum conficiunt: captisque in itinere hostium exploratoribus, Padum, quà incolæ facilem fluminis alueum monstrarunt, vado superant: & patentibus portis nullo prohibente, Villafrancam ingrediuntur. Prosper enim pauló antè per præconem pronunciari iusserat,

vt instratis equis, cibum cuncti caperent, atque omnia ad profectionem præpararent: Se etenim cùm pransus foret, ad Heluetios esse progressurum. Quo casu milites solutis stationib. ad colligenda vasa in cōtubernia se contulerant, eo etiā maiorē fiducia, q̄ Gallos repentina incursione nihil ausuros, & si auderēt, se interim Padi munimēto, dum arma expedirentur tutissimos fore existimabant. Interim momento temporis sors ipsa insignem calamitatem Prospero intulit, quæ Gallis parata erat, si ipse ante vel minimo temporis spatio aduentum eorū præsensisset. Nam Padus præruptas atque difficiles, vbi transierant, ripas habebat: neque Gallos qui fessi plurimum agitatis atque anhelantibus equis aduenerant, recenti atque fortissimæ alæ equitum pares futuros, in tanta præsertim propinquitate castrorum, credēdum erat. Galli vno in impetu completis omnibus oppidi regionibus, Prosperum cæterosque equites domi obsident. Ille quum frustra omnia prętentasset, desperatis effugijs, hostes de nomine ducum ab editiore loco percunctatus, Obegnino se dedidit, quod cum eo ex deditione Brixiæ, & Eberardi patrui memoria aliquæ beniuolentiæ necessitudines intercedebant. Interim Hieronymus Penna equitum præfectus, qui expeditius se ac suos profectioni accinxerat, per auersam ab hoste portam erumpendo, in proxima Heluetiorum castra cum parte equitum se proripuit. Nonnulli alij, & in his Ioannes Brachalonius sagittariorum præfectus, vnus è tredecim, quos ex prouocatione cum tredecim Gallis pugnasse tradidimus, serò idem tētantes frustra illatis acceptisque vulneribus, necessariam deditionem fecerunt, & præter quingentos vtriusq; armaturę equites, Cęsar Feramusca, Petrus Marganus, & P. Antonius Caraffa Polycastri comitis filius, viri illustres. Audiui ego postea Prosperum Cæsaris Feramuscę culpa se tantam cladem accepisse seuerè conquerentem, quòd ille portas pręsidio tueri iussus, dum nihil tale timēret, imprudentissimè adapertas valuas ingressuris hostibus reliquisset. Galli collectá raptim prędá, abductisque captiuis, maiore aliquanto celeritate quàm venerant, propter hostium propinquitatem traiecto rursus Pado, in pacatum concesserunt. Hinc videre licuit, quantum Fortuna nimium potens humanis rebus illudat, quū puncto temporis lethali vulnere inflicto, Maximiliani partes euerterit, ac simul optimi ducis, qui prudentia, imperatorijsque artibus nemini inferior putabatur, obscurata rerum antegestarum laude, authoritatem omnem & dignitatem fœdissimo casu macularit. Quo etiam nuncio Leo pontifex, quòd summam spem in eius viri virtutē collocasset, & mox Heluetios dissentire inter se, & de pace agere cognouisset, eò consternationis adductus est, vt desperatis propè rebus, ac impellentibus maximè familiaribus, qui Gallicę factionis erant, Cynthium Tyburtinum ad tractandam pacem cum mandatis ad Franciscum transmiserit. Bononiamque, quod eo rerum motu seditiosis ciuium ingenijs diffideret, exulibus Bentiuolis reddere cogitarit. Cessissetq; ea vrbs vltro impotentib. dominis, nisi Iulius Medices, qui tum legatus aderat, confirmato pontifice, singulari constantia dubijs rebus occurrisset. Vix dum oppido Galli cum captiuis excesserant, quum expeditæ Heluetiorum cohortes superuenerunt, qui dolore simul atque iracundia concitati, oppidum, inuentis adhuc nonnullis equitibus qui latitabant, hostiliter diripuerunt. Sedunensis vno tempore sine duce, sine equitatu, sine pecunijs, vnde nutantibus Heluetijs stipendia soluerentur, quum de Francisci aduentu certius cognosceret, cogere exercitum, & infidæ gentis finib. excedere constituit: præsertim quod per Albertum

bertum Petram, & Ioannem Deſpachium Bernenſium duces, quorum in Gallos ſemper ſingulare ſtudium extiterat, & per ipſos Allobroges ab Carolo eorum duce ſubmiſſos, ſollicitari multitudinẽ aduerſum ſe, ac deprauari non obſcurè intelligebat, Albertum Petram ſuperioribus diebus propter eandem cauſam cuſtodiæ tradiderat, moxque optimorum precibus expugnatus, vinculis exemerat. Vnde ille ex aduentu Gallorum ſpiritus ſumens, veluti iniuriam vindicaturus, quibuſcunque poterat artibus inſtitutum opus perficere conabatur. Resque eò deducta erat, vt iam nonnulli procacius ſtipendium flagitantes, in Cardinalem arma conuerterẽt, quòd pecuniæ quę ab Hiſpano rege promiſſæ, deferri in caſtra debuerant, cunctante apud Mediolanũ Didaco Aquila legato, ad conſtitutam diem non repræſentarentur. Sed Galeacius Vicecomes antiquę apud Heluetios authoritatis, & Iacobus Gambarus à pontifice cũ pecunia miſſus, interuentu meliorum hæc initia ſeditionis oppreſſerunt. Eo modo fluctuantes Heluetios Borbonius atque Triuultius, quum animis ac viribus diſiunctos per partes opprimi poſſe iudicarent, vna vel altera acie facilè deleuiſſent, niſi eos Franciſcus, qui ſe abſente tentari certaminis fortunam nolebat, ne id facerent, aut rem in aliquod pugnæ diſcrimen adducerent, multum anteà monuiſſet. Ipſe interea ſuperatis Alpibus cum tota mole copiarum in primos Italiæ campos deſcendit: luſtrauitque exercitum incredibili omnium alacritate, quòd omnia ſibi opinione hoſtium expeditiora contigiſſent. Ea die Proſperum per inſtructas acies ad ſe perductum, vt pręſentem fortunam ęquo animo toleraret, ac optimè de ſe ſperaret humaniſsimis verbis hortatus eſt, equitesque eius gratis miſſos fecit præter paucos clarioris nominis. Poſtero autem die propius hoſtes mouit caſtra, tentauitque per idoneos homines, quos Carolus Sabaudius ex Allobrogibus veteris amicitiæ iure ad Heluetios mittebat, an vllis conditionib. flecti poſſent qui pacis nomen oderant, & tunc maxime Bernenſium conatibus aduerſarentur. Sed quum omnium propè animis & certa ſpe pontificiæ pecuniæ, & Cardinalis concionibus, atque ipſo etiam inconſtantiæ pudore confirmatis, ea mens exercitus foret, vt exitiabile bellum, quàm æquiſsimam pacem malle viderentur, Allobroges rebus infectis diſceſſerunt. Heluetij tamen duces qui ſpem pacis eò tempore minimè tollendam exiſtimabant, vt fallendo moræ ſpacium interponerent, quo ſe ab iniquiſsimis locis explicarent, paucorum dierum inducias poſtularunt, affirmantes ſe interea Vercellas eſſe conceſſuros, atque ibi libentiſsimis animis audita iterum legatione, ad frequentius concilium de pacis conditionibus relaturos. Franciſcus, tametſi bellicæ occaſionis rationem certis atque breuiſsimis rerum & temporum momentis conſtare intelligebat, nihilominus, quòd tum nihil prælij fortunæ committendum iudicaret, & bellum ſperaret ſine ſuorum vulnere ſe confecturum, inducias conceſsit: Lotrechium tamen cum valida equitum manu, qui neminem ab toto agmine diſcedere, vel impune vagari oſtentata nonnunq̃ acie pateretur, abeuntes inſequi iuſsit. Illi ſuo more conſeruatis ordinib. quum proficiſcerentur, ſecundo die Cliuaſium nobile oppidum ex itinere petierunt, quòd oppidanos ſibi amicos fore exiſtimantes, ſeſe eorum copijs & commeatu recreare cogitabant. Verùm Cliuaſienſes, ſiue metu ne oppidum diriperetur, ſi tantam multitudinem recepiſſent, ſiue adducti Gallorum amicitia, vt qui magnoperè viribus ſuis ac mœnibus confidebant, portas clauſerunt, nõnullis qui paulò ante commeatus petendi gratia ingreſsi fue-

rant, crudeliter interfectis: tanta quidem arrogantia, vt quosdam ad colloquiū incautè portis succedentes sagittis è muro configerent. Quibus iniurijs permoti Heluetij, prolatis continuo tormentis, & deiecta muri parte, celeriter per ruinas irrumpunt, & supra sexcentos qui in armis erant vno impetu trucidant, domosque diripiunt. Nec ira perciti tectis pepercissent, nisi Sedunensis, Galeacio & Gambaro deprecantibus, simulato aduentu Gallorum, quòd fortè eorū antecursores in conspectum se dederant, pulsari repente tympana, & ad arma cōclamari iussisset. Quo casu quum sese omnes ad propositum signum, vt in aciem prodirent, portis eiecissent, paulo pòst & cæde oppidanorum, & multitudine prędæ, atque ipso etiam temporis spacio sedatis animis, ædificia conseruarunt. Itaque rerum omnium abundantia recreato exercitu, è Cliuasio Eporediam, mox Vercellas, quo in loco ne legatos audirent, vti pepigerant, exiguo tempore commorati, rectà Nouariam contenderunt. At postquam Nouariam ventum, Heluetij qui iam animo desciuerant, nec vllo aut loci aut temporis interuallo, quo minus ab seipsis, ac fœderatis regibus deficerēt, sanari potuerant, successione facta miscere cuncta strepitu armorum, partium principibus maledicere, & Cardinali, ni continuò pecuniæ proferrentur, exitium comminari cœperunt. Nec in tanta rerum omnium deformitate pręsentanea remedia comparari poterant, queis furor atque impetus concitatæ multitudinis leniretur, quum vno tempore Aquila Hispanus, nec paratam pecuniam Mediolano transmitteret, nec ipse, metu vel dolo incertū, multis accitus literis in castra veniret: & magis ac magis instantibus etiam tum Allobrogibus, centuriones, vexilliferos & vulgus militum Albertus, atque Despachius ad defectionem apertissimè sollicitarent. Quamobrem Cardinalis, vt dissidentis atq; infidæ multitudinis tempestatem effugeret, in arcem se recepit. Nec multo pòst Albertus atque Despachius sublatis vexillis, cum amplius hominum decem milibus domum superato Verbano, per Domossulam abierunt. Cæteri, qui vel fide præstabant, vel propter insigne odium aduersus Gallos, vt tantum dedecus admitterent adduci non poterant, Ronnam et Anglardum, homines è Tigurino pago spectatę virtutis, duces sibi delegerunt, apud quos decedente iam metu Cardinalis verba fecit, docuitque nihil salubrius exercitui accidere potuisse, quàm vt illi disciplinæ & decoris patrij euersores, qui empti pecunia cæteros deprauare, & fœdissima contagione inquinare conati essent, vt bellum pro dignitate Heluetij nominis necessariò susceptū impedirent, ipsis tandem castris Deorum munere decessissent. Nec discessu eorum multum animo permouerentur, aut de victoria magnoperè dubitarent: adesse enim milites fide virtuteq; præstantes, venturosque alios iubentibus oppidorum magistratibus, quorum viribus sustinere Gallorum vim facilè possint, modò consentiant, & secum optima ratione gerere bellum velint. Esse ad vtranque Padi ripam cum duobus exercitibus Laurentium Medicem, Raimundumq; Cardonium paratos iungere socia arma, & bellum communi consilio administrare, si propius accedere Heluetias legiones audierint: proinde videri sibi facile atque optimum factu fore, si motis castris continuò Ticinum amicam vrbem, & rerum omnium copia abundantem, paruo itineris flexu contenderent: atque inde Laudem Pompeiam ad sociales exercitus progrederentur: vel eos, si ita oporteret, mutua securitate venientes exciperent. Vnam eam superesse spem & certissimam vincendi rationem, quando eo breui expeditoq; itinere facilè iuncturi in vnum vires, ac

res, ac

res, ac ſimul Venetos qui iam perueniſſent in Cremenſem agrum, à Gallis intercluſuri eſſent. Sed cum Ronna & Anglardus impetu ac libidine militum regerentur magis quàm alijs imperarent, & plures Mediolanum rerum caput petendum, eamquè vrbem incredibili copiá commeatus natura ac munitione loci, armorum apparatu, & egregijs ciuium ſtudijs maximè opportunam belli ſedem deligendam dicerent, nèc ſaluberrima Cardinalis conſilia ſanis auribus acciperentur, alijs alia volentibus, rem ipſam ad ſeditionem penè deduxerunt. Fit enim ſæpènumero ſuperbia atque æmulátione communi vitio ducum, vt plerique in ipſis conſilijs ea maximè nolint, quæ alios ſummis etiam rationib. velle cognouerint, vltroqúe aſpera & duriora ſubeant, ne aliena conſilia ſequi videantur. Erant enim multi adhuc in exercitu Gallicę factionis: qui ſicuti Cardinalem ducem, vultumq; eius & ſingularem induſtriam horrebant, ita ex occulto turbare omnia, atque omnem eius authoritatem conuellere conabantur. At Cardinalis, qui arrogantiæ ducum, & leuitati multitudinis reſiſterè ſe non poſſe ſine maximo vitæ diſcrimine prouidebat, cum fida magis quàm valida Heluetiorum manu, Ticinum atq; inde Placentiam, vt cunctantes exercitus ad capeſſendum bellum hortaretur, profectus eſt. Galeacius verò Vicecomes & Gambarus, qui & præſenti pontificis pecunia, quæ iam adductá èrat, & ſpe maioris ſummæ, & frequentiſsimis concionibus vt optimos in officio continerent, & cæterorum mentes ſanarent, plurimum contendebant, in caſtris remanſerunt: eo quidem animo, vt ſi quid durius ſibi accideret, id quam æquiſsimè perferrēt: ne Heluetij qui aliquo àdhuc pudore & infamię metu tenebantur, relictos ſe deſperatis rebus, atque deſertos dicerent: ob idqúe exoptatam diſcedendi occaſionem àrripere poſſe viderentur. Cardinále Nouaria profecto, Ronna & Anglardus motis caſtris iuxta Verbanū lacum iter facere cœperunt: ac ſimul eodem tempore, Galli, quibus omnia tanquam victoribus ceſſerant, Nouariam aduolarunt. Octauianus enim Fregoſius paulò antè, quum ad ſe per maritimas Alpes Emarus Prieus cum equitibus Gallis perueniſſet, ipſeque ſupra quatuor millia Ligurum armaſſet, Alexandria, Derthona, multisq; oppidis Sfortianos adiuuantibus Guelphis expulerat. Cæterùm Franciſcus dedentib. ſeſe Nouarienſibus, arcem primo aduentu obtinere non potuit, quanquam nec à forti cuſtode, nec ſatis firmo præſidio teneretur. Enimuerò latiſsimis circum foſsis, & pręalto vndique muro cinctam, omnem oppugnationis impetum toleraturam apparebat. Verùm Frāciſcus, qui hoſtile quicquam aut inuictum in tergo relinquere, neque validiſsimi exercitus neque ſuæ dignitatis eſſe ſtaturbat, Nauarrro, qui oppugnaret negotium dedit. Ille noui decoris cupidus, ſubuectis continuò tormentis, conſtitutisq; operibus, tanta vi oppugnare adortus eſt, vt paucis horis & ſumma murorum, & celſiora propugnacula, labefactis etiam turrib. cum ingenti ruinæ fragore dèiecerit: Quo terrore adductus imbellis præfectus, ſeſe atque arcem cum præſidio dedidit. Interea Heluetij, qui Ronnam & Anglardum ſequebantur, Vareſium pèruenerunt, atque inde cùm toto eo itinere dè fœderàtis principibus oblocuti Gambaro pōtificiam pecuniam ademiſſent, ac tunc maximè, quòd Albertus Petra atque Deſpachius feciſſent, ſe facturos minarentur, Galaratum propè omnes contenderunt: quò iam venerant Carolus Sabaudius, Lotrechius, & complures togati viri, vt iterum de pace agerent conditionesque conſcriberent. Adeò incertis animis leuis & factioſa multitudo huc atque illuc, modo ſpe auri, mo-

dò decoris & gloriæ cupidine ferebatur, vt cum eadem vtrique promitterent vno tempore instabiles simul eos ac constantissimos existimares. Galeacius & Gambarus in ea rerum perturbatione, quum fidissimos quosque militum & duces adirent, ac obtestando orandoque deprecarentur, ne turbidos ac deprauatos sequi vellent, ne socios principes prodere, o tantã publico nomini Heluetio ignominiam conflare, tantumq; Gallis hostibus afferre beneficium properarent. Duces sese ea ratione ad Gallos proficisci respondebãt, vt agendo interpellandoque omnem perficiendi negotij rationem euerterent, & deductis persuasisque militibus, ab Gallorum amicitia omnium animos alienarent. Sed longè aliter euenit. Nam primis statim congressibus et pacis leges dederunt, et nonnulli, qui ordines ducebant, pecuniam acceperunt, & se perpetuos Gallorum socios fore, si Franciscus ea rata ac firma haberet, quæ legati pepigissent, iu reiurando confirmarunt. Postulabant vt sibi pro munere præsentis pacis, & ex fœdere, quod ad Diuionum cum Tramulio percussissent, septingenta milia aureorum nummûm tribus pensionibus soluerentur. Aliaque præterea multa arroganter ac superbè admodum petebant, vt ad lacerandam omnem Gallorum existimationem, potentissimum regem tributarium, & Galliam vectigalem facere viderentur. Quibus omnibus postulatis, Galli subscribendum putarunt, quod neque pecunijs parsuri, neq; aliquid ex iniquissimis etiam conditionibus detrectaturi erant, modo bellum sine suo atq; hostium cruore conficerent: & sibi tandem indomitam gentem tractantem continuè arma, & Insubrum ceruicibus imminentem, fœderis ac firmissimæ pacis vinculo sociarẽt. Sunt qui Heluetios arbitrentur, peruicacib. animis occasionem prælij circumspectãtes, callidè ac simulanter de fœdere cum Gallis egisse, vt specie pacis proposita, clarissimos viros cum ala Gallorum equitum circumuenirent & opprimerent, regiamque pecuniam, quæ ad condictam diem è castris adferebatur, interciperent: quod fortasse pro falso relinquendum putaremus, nisi qui talia memoriæ produnt, intima hominum consilia non facilè coniecturis, sed ipsis rerum successibus metirentur. Sed dum Heluetij ad Galaratum rebus compositis de pace conditionibusque deliberant, Rostius summæ apud Heluetios authoritatis atq; amplitudinis, cum viginti cohortibus à Belizzona superuenit. Cuius viri aduentu commutatis multorũ voluntatibus, ac pluribus metu consternatis, qui Gallos oderant, spem omnem initæ iam pacis corruperunt. Rostium enim paulo ante XII pagorum principes ad famam dissidentis exercitus, quòd summum Tigurino in pago magistratum gerebat, & cæteris ducib. sicuti ętate, ita bellicarum rerum peritia pręstare dicebatur, omnibus suffragijs totius gentis Imperatorem declarant. Is vt seditiosorum conatus effringeret, et pręsentibus malis mederetur, castigando, adhortando, terrendoque omnibus consilij modis, & pręsenti quoque seueritate non deerat. Ergo pudore ac metu conuersis omnium animis, cum pro pace bellum armaq; deposcerent, Rostius Gambaro pecuniam reddit: milites sacramentum apud se dicere iubet: & quũ opportune etiam Aquila Hispanus, cum pecunia superuenisset, persoluto omnibus stipendio, motisque eo die castris vt Mediolanum rectà duceret, per Comensem agrum Modoetiam contendit. Interea Sedunensis apud Placentiam quum de Rostij aduentu cognouisset, vt qui propè euersis ac desperatis rebus noua spe auctus nihil amplius de belli euentu timere videbatur, adhortari pontificios duces cœpit, vt Padum transirent, & secum ad victoriam proficiscerentur. Si-

tur. Simili quoque ratione Cardonium, qui ad confluentes Padi atque Abduę castra posuerat, obsecrare atq; obtestari, maturaret Laudem proficisci, ac vires suas cum pontificiis Heluetiisque coniungere properaret. Præberi à Diis immortalibus pulcherrimam incomparabilis victoriæ occasionem: qua si Rhauennatis cladis memoriam retineret, & quales rerum exitus in Italia, vincente Gallo futuri essent, animo metiretur, proprio decori ac laudi desiderio sui regis, totiusq; exercitus existimationi ac glorię satisfacere posset. Ille quum se neque voluntate, neque consilio, neque viribus fœderatis principibus defuturū, & ad præstitutā diem vniuersas copias adducturum in Laudensium fines profiteretur, Sedunensis nihil cunctandum ratus, à Goro Pistoriense procuratore pontificis septem vtriusq; armaturæ equitum turmas præsidii sui causa accipit: & traiecto Pado Laudem contendit. Duces erant Mutius Columna, Ludouicus Pitiliani filius, Guido Rangonus, Nicolaus Balneus. Raynerius Saxetanus, Ludouicus Firmanus, & Rainaldus Ticinensis, qui magnum in re militari vsum habebant. Sed quum Laudem peruenissent & Cardonius, vt constitutum erat, ad iungendas vires minimè processisset, quod Heluetios de pace agere, & Gallos, qui iam in Mediolanensem agrum peruenerant paucarū horarum itinere à Laude abesse cognouerat, Sedunensis ira simul ac timore perculsus, vt ad Heluetios celerrimè se cōferret, Laude excessit. Quo casu, nonnulli equites, quorū duces erant Rangonus, Raynerius, atq; Firmanus, siue metu siue alio honestiore consilio, vt postea perfecto bello cognitum est, se vlterius progressuros negauerunt. neq; quum Cardinalis ne tantū flagitii admitterent, ne se in tanta propinquitate castrorum infensissimis hostibus proderent, obnixè deprecaretur, & postremò iure legationis atq; imperii iuberet, minasq; adderet, quin Placentiam redirent, flecti potuerunt. Mutius & cęteri, qui periculosum cōsilium, quod laudem & gloriam, quàm tutum quod ignominiam afferre posset, sequi malebant, Sedunensem secuti, Modoetiam ad Heluetios peruenerunt. At Franciscus, tametsi spem pacis, nullo industriæ vel liberalitatis officio intermisso, minimè sibi abiiciēdam existimabat, tñ ne aliquod interea per incuriam incommodū acciperetur, quod dimissa spe belli plerunq; languescere ducum animi, & milites mentione pacis negligentiores fieri consueuerint, è Ticinensi in Laudensem agrum deflexit, medioq; itinere secundum publicam viam Mediolanū inter ac Melegnanum oppidum, quod Lambro amne alluitur, castra constituit, ipso rerum ordine, atque amplitudine copiarū admirabiliora, maioraq; quàm quisquā ætate nostra conspexerit. Id pluribus de causis fecit, vt ab inani ac peruastato agro in fertilissimas atq; intactas Mediolanēsium possessiones transiret, ac simul Hispanos ac pōtificios ab Heluetiis interclusos, summo discrimine proposito, transitu prohiberet: Liuianumq; cum copiis aduentantem ipsa castrorū propinquitate firmiorē redderet, & ab imminēte Cardonio tueretur. Quo vno cōsilio Franciscus maximū omnib. rebus suis, & summę demum victorię momentū attulit. His de causis Cardonius magnopere timens, ne subito Liuiani Gallorumq; aduentu in patentib. campis opprimeretur, ad Padum retrocessit, et pōte, quem antea nauibus constituerat, cuiq; Ioannem Dorbinum ad tutelam cum cohorte et tormentis præfecerat, amnem contra Placentiam traiecit. Erat Placentiæ Laurentius Medices cum cohortibus quatuordecim Italici generis, & tribus millibus equitū. Cardonio autem aderant octingēti cataphracti, et leuis armaturę equites mille, cum legione vna veterana, cuius singuli milites fortibus factis clari & præda diuites, tum spectata

virtute tum splendido armorum cultu, centurionibus suis, ac ducibus ęquabā-tur. Iunctis eo modo duobus exercitibus, quum & tutò transmitti Padus & ad Heluetios facilè perueniri posse omnium opinione cōfirmaretur, appareretq; Laurentio atq; Cardonio, si progrederentur, vel ingentis victoriæ, vel eximiæ laudis occasionem esse propositam, in consilium adhibitis militum præfectis descendunt. Adducuntur vtrinq; aliqua in excusationem, quòd non adhibita maiore diligentia & celeritate sese cum Heluetijs ab initio coniunxissent, cuius rei culpa, & cunctatione ducum potius q̃ angustia temporis aut itinerum difficultate, nonnullę occasiones prętermissę videbantur: Heluetios tñ omnes incusare, quòd ignaris fœderatorū exercitibus cum communi hoste de pace priuatim egerint, vel id se facturos fideli quātumlibet consilio simularint, quando eius facti sinistra fama periculosoq; rumore, territis iam omnium mentib. grauissimi belli metum iniecissent: paratos tñ sese Hispani æquè ac pontificij profitentur transire amnē: et si res poscat, nullam vel iniquā certaminis conditionē detrectare, modò ex fide egregiaque omnium voluntate bellum geratur. Sed quum inter se verbis tantùm agerent, re vera autem alter alterius voluntati magnopere diffideret, qui nam primum castra flumen traducere vellet, reperiri non poterat. Laurentius tametsi quę partes officij sui ac dignitatis essent, et quę mens, quęue cōsilia patrui pontificis forēt, memoria tenebat, in difficili tñ negotio aliter sibi consulendū arbitrabatur: vtpote qui Ferdinandum regē exemplo superiorū temporū cum Gallo clandestinis consilijs cōsensisse credebat: & proinde Cardoniū, qui paulò antè ad Heluetios deflectere noluisset, nihil egregium pro alieno cōmodo facturū putaret. Ex aduerso quoq; graui suspensus cura verebatur, nē Heluetij, qui fluctuādo discrepandoq; plurima defectionis signa prębuissent, in medio ardore belli lethale aliquod vulnus fœderatis inferrent. Cardonius quoq; eadem de Laurentio suspicari, & maximè ab omnibus perfidiam timere, q̃ audiret ab eo nuncios clam ad regē in castra transmissos, & legatum pontificis Ludouicū Canosium Tricaricensem episcopū, qui regijs in castris remansisset, de cōpositione agere, constantissimeq; polliceri pontificias copias nihil interea Gallis esse nocituras. Et fortè (quod eius rei suspicionē adauxit) paulò antè Hispani equites Cynthium Tyburtē è regijs castris redeuntē interceperant, quē ad componendas res à pōtifice transmissum docuimus. Quib. de causis facilè fiebat, vt vterq; cautius atq; suspēsius sibi agendū iudicaret. Cardonius, ne vel minimo accepto incommodo, Neapolitanū regnum, ac salutem suam, quę incolumi exercitu nullū discrimen subire poterat, pręlij & Fortunæ casibus obiectaret: Laurentius, ne potentissimū hostē, quem nunq̃ oppugnandum cēsuisset, in ipso victorię cursu, vana atq; intempestiua offensione lacessere atq; irritare videretur, à quo, si in citeriore Padi ripa subsisteret, ęquiores cōditiones expectādas esse putabat, q̃ ab Heluetijs, si pari etiā periculo iunctis viribus victoria potiretur: q̃ intelligeret eos, si victores euaderent, Parmam atq; Placentiam, sicuti insolenter paulò antè postulassent, cōtinuo armis esse repetituros. Itaquum malis artib. omnes bellum administrarēt, cuncta facilia atq; expedita ad victoriā Gallo prębuerunt. Paulò post tñ siue aliqua simulatione, siue commutatis ratione voluntatibus, ad spem imminētis victoriæ conuersi, q̃ precibus Maximiliani, & Sedunensis obtestationibus, Heluetiorumq; omniū hortatu, quotidie per nuncios ac literas euocarentur, Padum transire cœperūt. Cardonius vt qui amni proximior erat, primus in aduersam ripā tetendit. Laurentius q̃ parum lucis supererat, edixit, vt de quarta vigilia omnes copiæ adripam con-

pam conuenirent,atq; inalbescente cęlo traijcerent.Sed fortè accidit,vt eo tempore Hispani equites,quos speculatum missos Cardonius excurrere iusserat in Borbonij turmā per eandem causam prędandi explorandiq; per agros vagantem inciderēt:commissoq; certamine Gallorū præfectū cum pluribus equitib. captum in castra perducerent:à quibus cognitū est,regem Laudensi via munitis castris cōsedisse:Liuianū cum exercitu ad Abduam progressum : Heluetios accepta pecunia,vltro citroq; misśis de pace oratoribus,sequenti die conditionib. subscripturos,& validam Gallorū ac Germanorū manum Palicia duce castris digressam,Circumpadanis campis appropinquare. Quibus vulgatis sermonibus,Hispani qui summa alacritate paulò ante transierāt,inordinati ac tumultuātes,non expectato imperio,repēte collectis vasis pontē conscenderunt: neq; prius festinandi traijciendiq; finis factus est,tametsi Piscarius increpando componere ordines conaretur,q̃ in aduersam ripam priusq̃ pontificij Placentia egrederētur, vniuersi constiterunt. Ita vana suspicio à falso timore nata,quū Dij ac fortuna manifestè à Gallis starent, supremos hæsitantiū conatus,& sera consilia discusśit atq; perfregit. At cardinalis & Rostius ad Modoetiā,dimisśis ab se regijs araldis,qui ad tractandas pacis conditiones aduenerant, Mediolanum cum omnibus copijs concesserunt. Heluetij pedites priuatis ciuium hospitijs suscepti sunt:equitib. verò suburbana ędificia,quæ ad Romanā portam vergunt,data. Ibi agebantur stationes,et crebrò equestria pręlia committebantur, quòd Galli è castris ad portam vsq;,& pontificij è stationib. in proximos campos & circumiectas villas quotidiana consuetudine prouehebātur. Venerat etiam paulò antè ad Ticinensem portam Triuultius cum modica militum manu,vt colloquium postularet, ciuesq; ad deditionem hortaretur. Sed illorū animis nequicq̃ tentatis, subita armatæ plebis procella,quæ ex improuiso fecerat eruptionem,non sine salutis periculo repulsus,in tutum se receperat. Coactis Mediolani omnibus copijs Maximilianus & Sedunensis duces legatosq; in arcem vocāt,& consilio adhibent. Quum de toto belli genere deliberaretur, plurib. ad victoriā conducere visum,si non prius acie decertarent,q̃ aut se cum pontificijs Hispanisq; iunxissent,aut Gallum confisum munitionib. suis, in æquiores campos,aliqua necesśitate imposita perduxissent:siquidem Heluetios alteretrum facilè consecuturos apparebat,si castra Binascum vsq; Ticinensi via promouerentur. Cuius rei consiliū duabus rationib. explicabatur. Nam si Franciscus ad motū hostium pertinacius munitisśimo in loco sibi persistendum esse censeret,facilè a Binasco per sancti Angeli oppidum,atq; agrum omni cōmeatu abundantē,se ad Padū peruecturos iudicabant, vbi pontib. antea constitutis, sociorū exercitus cum summa spe victoriæ iungerentur:sin Gallus præmetuēs ne Papia vrbe simul ac lapideo ponte Ticini amnis,quo in loco præsidium mediocre reliquerat,intercluderetur, Ticinum contenderet: eo casu,aut in itinere æquiore conditione, pugnaturos, aut à læua continuò deflexuros Laudem Pompeiam: indeque accitis ac receptis in castra Laurentio atque Cardonio, futurum esse, vt Liuianum à proposito itinere statim auerterent, & spem Gallis comminuerent, quam illi de victoria maximam ex rerum successu concepissent. Hæc quum prolatis in medium membranis, quibus mensuræ itinerum & regionis situs pictura describebantur, vt agresti ingenio homines certius deliberata cognoscerent, nonnulli duces, qui vetere iudicio suo vel recenti pecunia adducti, apud Galaratum pacis conditiones acceperant, dissen-

tiendo, & vanas difficultates immiſcendo, conſideratius maturiusq; ea exploranda dicerent, totam ſaluberrimi conſilij rationem corruperunt. Quibus de cauſis Sedunenſis, ne fidelium animi interpoſita mora langueſcerent, & ſtudia incertæ multitudinis in perfidiã verterentur, eò omnes cunctis artibus vt quãprimum cum hoſte confligerent, deducendos eſſe exiſtimauit: ratus ſe aut egregiam relaturum victoriam, aut ſi Heluetij aliquam ex infelicitate prælij calamitatem accepiſſent, Gallorum genti cum vniuerſis Heluetijs inexpiabiles inimicitias, atque immortale odium cõflaturum. Ergo cum ſigniferis & fideliſsimis Pagorum principibus communicato conſilio, Mutium Columnam ſecretò admonet, vt ex compoſito quum ſignum acceperit, ad arma cõclamari iubeat: ac veluti hoſtes iuſto exercitu ſuburbanis ædificijs appropinquarent, cum equitatu procurrat, & quanta maximè poſsit timoris atq; periculi ſimulatione, ab Heluetijs auxilium imploret. Idem vt faciant primis cohortibus imperat, quæ virtute militari atque odio in Gallos inſignes, in ipſis ſemper principijs proxima hoſtib. loca ſibi depopoſcerant. Itaque quum pranſi milites meridiatum irent, et ab ducibus in arce de belli ratione diſputaretur, ſubito ab Romana porta tubæ & tympana concrepuerunt, ac mox de aduentu hoſtium increbreſcente rumore, aliæ poſt alias cohortes, quum primæ ſequentibus cauſam tumultus per manus traderent, atque omnes arma caperent, incredibili pugnandi ardore portis ſe effuderunt. Nec mora, etiam ambiguæ fidei legiones ſublatis vexillis ſubſecutæ, ne primos in eo tumultu, quod publicam ſalutem atque exiſtimationem reſpiciebat, deſerere, aut aliter de belli cauſa ſentire viderentur, confertiſsimis agminibus ad portam contenderunt. Cardinalis galero & purpura inſignis, prælata cruce, incedentium ordines militari equo præteruectus, vt ad ſigniferos centurionesque vel ad notos claris facinoribus milites peruenerat, adhortando accendendoq; vt properarent, teſtabatur ſibi à Deo Maximo, Diuisque immortalibus promitti eius diei victoriam, qua non ſolum vniuerſam totius Galliæ nobilitatem adoleſcentis regis auſpicijs inter duos hoſtiles exercitus deductam, egregiè pugnando deleturi eſſent, ſed contuſis Venetorum & Ligurum viribus propria virtute felicitateque, toti Italiæ leges eſſent impoſituri: neq; Germanos mercenarios milites, quod roboris apud regem eſſet, quos tamen ſæpius acie deuiciſſent, tam auerſos à Cæſare, vel tam prodigæ virtutis fore, vt eos contra totius Germaniæ decus pro Gallis, qui veri hoſtes eſſent, pugnaturos exiſtimarent. Neque Vaſcones fugaciſsimum genus: vel equites illos ſerico, torquibusque fulgentes, qui aliquantum plus præſidij in equis atq; calcaribus, quàm in gladijs atque virtute reponere conſueuiſſent, aut fortius, aut cõſtantius quàm anteà fecerint, in acie dimicaturos arbitrarentur. Quod verò laboris atq; periculi relinqueretur, id totum occupandis hoſtium tormentis ingenti animo ſubeundum. Vbi ſi qui fortè cecidiſſent, eorum animas à ſe pontificia authoritate ab omni labe criminis expiatas, relicta in terris egregiæ virtutis memoria, in cœlum protinus euolaturas conſtantiſsimè exiſtimarent.

Talia paſsim commemorantem, progreſſumque ad primas legiones, quæ iam in patentem viam venerant, Galeacius Vicecomes, Ioannes Gonzaga, Gambarus atque Aquila legati, ſecuti ſunt: adiunxêreque ſe exeuntibus Heluetijs nonnulli equites ex his familijs, quæ vetere beneuolentia Sfortianum nomen colebant. Ex plebeis quoque ſicarijsque hominibus aliquot armatorum manipuli prætereunti turbæ ſeſe vltrò admiſcuerunt. Vixdum Mediolano tria millia paſſuum progreſsi erant, nec minus triginta inde ſtadijs Gallo-

rum

rum caſtra aberant, quum falconcs quos numero decem ſecum adduxerant, diſplodere cœperunt. Quæ res equitibus Italis magnam ſollicitudinem atq; admirationem attulit. Mutius enim ad duces primi agminis mutata facie prouectus, interrogare cœpit: Quánam inſania viri in re bellica principes, diſciplinæque magiſtri, intempeſtiuis tormentorum boatibus hoſtes excitare contenderent, quos imparatos ac nihil de prælio cogitantes, inuadendos eſſe cenſuiſſent. Cui ab primis ordinibus alacriter reſpondebatur, ſatis ex diſciplina cum armato etiam inſtructoque eo hoſte ſe pugnaturos, ſi ſuſpectæ fidei commilitones, atque omnium pagorum vexilla vno conſilio ſecum in aciem deſcendiſſent. Quod fieri poſſe confiderent, ſi ea ſimulatione certiora contracti certaminis ſigna ad ſequentium ſociorum aures perueniſſent. Quorum virtutem infami pretio victam, ſi iam nulla omnino periclitantis publicæ dignitatis verecundia foret, cadentium ſaltem præ oculis affinium gemitus, militaris ſacramenti religio, & futuri mox in patria aduerſus deſertores iudicij metus, excitare, atq; accendere poſſe viderentur. Tanta enim arrogantibus animis virtutis fiducia inerat, vt maximas ac validiſsimas hoſtium copias ſumma contemptione deſpicerent, neque vllam tormentorum copiam, aut vllas loci munitiones, quo minus in caſtra vincendo perrumperent, impetum ſuorum moraturas arbitrarentur. Erant ante alios viri fortes, ſed barbaræ veſanæque virtutis Pelegrinus Landebergius, Centius Amerer, & Rodulphus Longus, qui tres voluntarias cohortes pugnaciſsimorum hominum in fronte conſtitutas habebāt. Ii quum in conſpectum hoſtium deueniſſent, tanto dimicandi ardore protinus exarſerunt, vt ab cæteris ducibus, qui ſaniore conſilio ſiſtenda ſigna, locum caſtris capiendum, & reficiendos ab labore viæ milites iubebant, quin pleno paſſu ad hoſtem contenderent, retineri nequiuerint. Borbonius atque Triuultius ad diui Iuliani templum, quod modico in pago eſt, caſtrorum principia habebant, viamq; publicam præruptis vndiq; foſsis, & de more regionis aggerib. communitam, non temerè ad ſiniſtrā inſederant. Secundum eos rex ipſe, & poſt eū Helanconius regulus, ad quem iure ſanguinis, ſi Franciſcus vita exceſsiſſet, regnū Galliæ pertinebat, mediam poſtremamq; aciem modico interuallo inter ſe abiunctas collocarant. Ita tripartitò caſtrametati, vt tres iuſti exercitus ſibi inuicem, quū caſus poſceret, commodius atq; expeditius auxilio forēt, lato ac muniti ſsimo loco continebantur. Nam in circuitu frequentes erant foſſæ, ſtudio agricolarū ad irrigādos agros perductæ, nouasq;, vt vſus ferebat, opportunis in locis Nauarrus munitiones addiderat, oppoſueratq; hoſti ingētia ſcuta defixa ſolo, & craſsis funib. conueſtita, vt his protecti Vaſcones, tutius et certius in hoſtes ſagittarent. Hanc ſtatim caſtrorū formam lociq; naturā, Mutius et nonnulli duces Heluetij ſpeculandi gratia in editiorē aggeris partem equis prouecti animaduerterant, ſubindeq; notauerant, ad dextrā locum caſtris opportunū relinqui, vbi ſatis ad humilitatē depreſſa planicies perpetuo riuo, qui ad frumentarias molas defluebat, ab duobus fermè lateribus cingebatur. Eo in loco vt caſtra facerent, & refectis quiete ciboq; corporibus, nihil temerè de prælio cogitarent, ſuadere conabantur. monebant, ſicuti victoriam à conſilio, ita pœnitendos atq; irritos conatus ab inconſulta virtute proficiſci, eosque ſæpius aduerſos præliorum exitus ſentire conſueuiſſe qui audacia atque impetu potius, quàm vtili mora & ratione hoſtem ſuperare confiderent. Poſtremò teſtabantur aduerſus auſpicia prouocari hoſtes, quòd vetere gentis obſeruatione is heb-

domadæ dies infaustus foret, qui inchoante anno cæsorum ab Herode infantium memoria celebratus, toto anni circuitu verteretur: incidebat enim is dies in Idus Septembris. Sed quum furor & fatalis insania, quod nunquam antea Heluetijs in castris acciderat, & militi obsequium, et ducibus authoritatem abstulissent, pugnacissimi quique procurrerunt, & cum Vasconibus atque Germanis atrocissimum certamen contraxerunt. Triuultius atque Borbonius, qui multum antea de aduentu hostium certiores facti aciem instruxerant, & tormenta idoneo in loco collocarant, quum haud dubie premerentur, vt obiectis flammis hostium tardarent, simulque eos vsu ac munitione domorum priuarent, vniuersa pagi ædificia succenderunt, & suos in patentiorem locum reduxerunt. Erat ante tormenta Gallorum fossa ingens, summo audaciæ periculo superanda, quam Nauarrus cohortibus oppositis & Germani eximię virtutis densis ordinibus tuebantur. Illuc audacissimorum iuuenũ globus, aliquanto certiore exitio quàm victoria, peruadere non dubitauit. Erant ij ex omnib. Pagis florenti ætate & singulari promptitudine lectissimi, qui peruetusto gentis more, vt raros ante prouectam ætatem militiæ honores aliquo insignis virtutis opere edito consequantur, aspera quæque & difficilia belli munera vltro sibi deposcere, & sæpius cum exitiabili laude propositam mortem subire consueuerunt. Hos ab immoderata fortitudine Perditos vocant, & in summo honore atque admiratione habent, licetque illis vna virtutis prærogatiua, & vexillum ferre, & ducere ordines, & duplicata per omnem ætatem stipendia accipere. Neque alio felicis audaciæ insigni à cæteris Perditi dignoscuntur, quàm candidissimis pennarum manipulis, quos more ducum è pileis speciosa luxurie defluentes in tergum vertunt. Ii vno agmine aduersus tormentarias pilas ingenti animo progressi, quum magna clade accepta ex iniquissimo loco diu multumque pugnassent, tandem pertinaci impetu pulsis loco Germanis, & rectis Nauarrinis cohortibus, per aceruos morientium ad tormenta peruaserunt. Quibus numero septem occupatis, dum spe pleni confertis iterum ordinibus cedentibus incumbunt, vniuersam primi agminis aciem perturbarunt. In eo discrimine Triuultius atque Borbonius diuersis in locis immisso equitatu, quantum viribus adniti et consilio prouidere poterant, ad reparandam perculsam aciem huc atque illuc ferebantur. Nec suis deerat Nauarrus, increpando alios, alios interrogando, num vt tantùm terga verterent, turpissimeque vix dum hoste conspecto acie diffugerent, ab extremis Oceani finibus Pyrenæisque venissent? colligerent animos, & celeriter sclopettos atque balistas expedirent, tantisperque consisterent, dum latera nouis equitum subsidijs firmarentur, & quam ignauię, aut iniquę sortis apud Rhauennam male pugnando notã subijssent, ea die fortiter pugnando delendam esse existimarent. Ita vno tempore irruente amplissimo equitatu, Vasconibus adhortatione & verecundia confirmatis, Germanis ira ac pudore locum tenentibus, prælium atrox ac varium redintegratum. Impellitur horrendo tormentorũ ac armorum strepitu vtraq; acies, vexilla rapiuntur. Mox Centius ac Pelegrinus pugnantes cadunt, Puriusq; prętorianę cohortis pręfectus, & quatuor cum eo signiferi maioris eo lubricę ictu ab latere consternuntur. Nec defuere laborantib. suis Heluetij, qui maiore circuitu ad hostes peruenerant: nam coactis in vnum ad triginta cohortibus, duplici agmine animis ac viribus recentissimis gradum intulerunt, & ab læua cum peditatu congressi, Sciatalardum clari nominis Vasconum ducẽ, ac Lu-

ac Ludouicum & Georgium Hellemburgenses ex Germanis nobilissimos interfecerunt. Ab altera verò parte irruentes equites laxatis aliquantulum ordinibus, in sinum excepêre, vbi varia ancipitique fortuna diu certatum. Nam cataphracti, quanquam vi atque incitatione equorum dispersis, ac morientibus fœde proculcatis, raros tenuesque manipulos cum multa strage perrumperēt, tamen quum densis ordinib. occurrebant, aut prælongis contis induebantur, aut fossis equis armorum pondere graues interibant. Periêre eo in loco acerrimè depugnantes alarum pręfecti, Sanserrius è Sacro Cæsaris oppido regulus: Imbercurtius eximia virtute & longa militia clarus: Bussius Ambosius, & Frāciscus Borbonij frater. ipse quoque Borbonius simile salutis discrimen adijt, vt ipse dicebat, dum cruenta ea in acie versaretur. Sed ego postea aliter ab ipso rege accepi nominatis testibus affirmante, Borbonium circumuento fratri opem ferre minimè ausum, intactumque retro se à conspectu hostium ad secundam aciem recepisse. Triuultius quoque dum circumuento ac morienti signifero suo frustra auxilium ferret, inter lanceas alabardasque hostium conflictatus, vulnerato equo, cristis galea detersis, alariorum interuentu periculo se eripuit. Iamque ęgrè plurib. in locis prælium sustentabatur, & Heluetij, quòd iniquissimam fossam transissent, quòd tormenta magna virtute cepissent, quòd pulso peditatu, perturbatis equitibus, in locum quem hostes tenuerāt processissent, meliore fortuna præliabantur: quum Franciscus promota secunda acie, Alanconio pari passu cum postremo agmine subsequi iusso, dispositis per pręfectos certo in spatio pluribus tormentis, quibus à latere hostium phalanges peterentur, cum nigra legione, ingentique equitatu opportunissimo tempore superuenit: ipse regali paludamēto, quod cælesti colore aureis lilijs distinguebatur, generosè apud hostes ac suos se regem professus in prima acie versari: impigrè hostem ferire: huc atque illuc incitato equo periculosè acerrimis hostium insultare: ac demum non oratione tantum vel adhortationibus, sed egregio veræ virtutis exemplo suos accendere. tantus enim erat incumbentiū impetus, tanta consistendi pertinacia, tantusque inerat etiam saucijs ac morientibus vigor, vt regem in ea prælij iniquitate, & maiestatis obliuisci, & vitam contemnere, & rem inclinatam manu ac viribus potius, quàm arte vel consilio reparare oportuerit. Equites quoque qui ad Nouariam, Taroannamque fugiendo pristinam virtutis opinionem amiserant, ne si iterum cederent, sempiterna in posterum ignominia notarentur, aut decora morte, aut egregia victoria, pugnanti in omnium oculis regi suo satis facere contendebant. Cecidêre eo congressu Talamōtius Tramulij filius, & Roya in Morinis nobili genere natus, & Vantellius, qui extra ordinarium regiæ turmæ vexillum cum Moio nobilioris alæ signifero, qui fossis vinearumque traducibus impediti explicare sese minimè potuerunt. Ex Heluetijs autē, Rodulphus Longus ille multitudinis concitator, & vetere in Ludouicum Sfortiā facinore insignis. item Flechius virtute magis q̄ genere clarus, & Valterius Offius. Hic ob singularē prudentiā, et summam virium promptitudinē, quę non facilè in eius gentis hominibus commiscentur, omnibus bellis, & Nouariensi maximè in pugna, magnam virtutis opinionem adeptus fuerat. Pugnatum est continēter horis septem: nam in medio ardore certaminis, quum Sol occidisset, Luna eo tempore pernox claro splendore inuecto vtramque aciem in armis continuit. Fuitque horribile cruentissimumq; certamen, quandiu vel tantillū luminis superfuit. Mox condita nubib.

Luna, quanquam lasitudine ac vulneribus fessi hebetatis armis quieti locum quærerent, interim tamen per mutuum errorem cæcis insanisque ictibus socij pariter atque hostes crudelissime sternebantur. Heluetijs etenim Germani armis lingua habituque non omnino dissimiles, dum varijs in locis inter se misce rentur, prodente demum tessera, fœdissimam stragem per tenebras edebant. Neque ab tormentis tota nocte temperatum: quæ sicuti incertis ictibus emittebantur, ita aliquantum plus terroris quàm cladis inferebant. Sedunensis, qui spe, cura, laboreq; suis non deerat, quum errore loci in Germanos incidisset, eorum linguam asperiore voce mentitus, periculo se explicuit, & superata fossa ad conflagrantes domos reuersus est: vbi Rostius & Anglardus splendore flammarum inuitati, coeuntibus tanquam ad prætorium plurimis ducibus, signum ingenti classico proposuerant, quo sparsi errabundique milites ad vexilla vocarentur. Id erat amplissimum cornu syluestris Vri operoso argento in labris exornatum, quod à maiorib. per manus traditum, apud Vranienses Heluetiæ libertatis authores cum magna cura ac religione custoditur. Eius itaque beneficio, quod à perito buccinatore ad humanæ vocis speciem scientissimè more gentis inflabatur, plurimi conseruati sunt: qui inter hostium cohortes vario errore delati, cõfundente aures tympanorum similitudine, certum ad suos receptum habere non poterant. Egere vtrinque mutuo timore suspensæ acies insomnem noctem, animis tamen quàm viribus ad dimicandum paratiores: Nam strenui pariter atque ignaui, quanquam longo certaminis labore defatigati erant, diuerso tamen animorum habitu, vel nauandæ operæ desiderio, vel metu mortis excitabantur. Sedunensis, ac cæteri duces, tametsi eos prima opinio plurimum fefellisse videbatur, quod hostes, vt destinauerãt animis, ad primum impetũ tanta etiam clade perturbatos minimè superassent, ac irrito propè conatu fortissimos suorum amisissent, tamẽ sese non deserunt: in concilium quàm plurimos vocant: & quum expectare lucem, & prælio iterum decernere cunctis placeret, quod omnibus rebus imparati aduenerant, Mediolanum ad petenda omnis generis subsidia mittẽdum decernunt. Mittitur Ioannes Gonzaga, qui Maximilianum ciuesque ad ancipitis prælij euentum sollicitos noua spe impleat: cocta in primis cibaria, & plurimos vini cados deficientibus lassitudine ac siti militibus continuò subministret: ac demum tormenta, pilas, & sulphureum puluerem omni adhibita celeritate in castra transmittat. Duces verò atque signiferi digressi consilio, vt quisque de Cardinale & de prælij euentu sentiebant, variè apud milites loquebantur. Alij decoris & victoriæ cupidi, quum cladem, quam ipsi magnam acceperant, verbis eleuarent, suorum fortia facta & Gallorum stragem in maius falsis narrationibus extollebant. Contrà alij aduersæ factionis, vt saluti maturè prospicerent, & cardinali in summis rerum difficultatibus constituto dignitatis & vitæ periculum augerent, Mediolanum solutis cohortibus reuertebantur. Equites quoque pontificij, qui propter exiguum numerum haud magno vsui fuerant, magna ex parte metu vel desperatione adducti, relictis ducibus in vrbem redierunt. Cæterum Franciscus, quanquam summo timore atque ingenti periculo liberatus, tantę virtutis hominem egregiè sustinuisse videbatur, reliquo tamen metu & suprema veluti cura anxius, turbidę noctis finem & incertæ fortunæ exitum expectabat. Neq; corpori armorum pondere fesso, ac siti & continuo labore æstuanti maiorem quietem dedit, quàm vt subducta ad spirandum galeæ buccula, dum equum

mutaret,

mutaret, tormento paululum inniteretur. Inde ſtatim ad ducis munia tranſgreſſus, Liuianum vt cum exercitu accederet per nuncios monuit. Mox ea re ab præfectis quos in coronam aduocauerat, equeſtri conſilio comprobata, caſtra aliquantulum contraxit: & quòd locus qui primi agminis fuerat ab hoſtibus tenebatur, munitiore ſpatio ſupra ſex milia Germanorum in margine foſſę conſtituit: iuſsitque eos pluribus torméntis ibidem opportunè collocatis præſidio eſſe. Ab alia parte magnum equitum numerum ſibi adiunxit: monuitq; Borbonium atque Alanconium, vt vtrinque pari ordine primam & tertiam aciem lateribus ſuis admouerent: ita vt ipſe recta fronte hoſti oppoſitus, ſicuti loci ratio poſtulabat, primi agminis vicem impleret, & duobus agminibus lęua ac dextra conſtitutis tanquam cornibus vteretur. Nec longè ab eo loco, Nauarrus & magna multitudo Germanorum, quum per tenebras prælio dirempto, neque caſtrorum formam neque regis conſilia agnoſcere potuiſſent, defixis ſolo vexillis conſederant. Franciſcus, vt qui nam foſſarum ſitus, campiq; interiacentis & publicæ vię ſpatia forent, oculis ipſe colluſtraret, in conſpectum hoſtium cum paucis equitibus progreſſus eſt: mox ſenſim in Auroram abeuntibus tenebris, ad cohortandos Germanos contendit, quos magnis pollicitationibus erectos ad conficiendum modico certamine bellum, & ad partæ iam victoriæ præmia capienda, certæ ſpei & alacritatis plenus accendebat: commémorans ſuperiorum temporum iniurias, & clades quas Heluetij beneficio Fortunæ potius atque iniquiſsimis temporum & locorum conditionibus, quam vera virtute Germanis intuliſſent. Proinde in animum inducerent, eam eſſe propriam atq; expeditam rei bene gerendæ occaſionē, qua conſanguineorū & commilitonum ſuorum cædes vlciſcerentur: ac ſimul fortibus factis declararēt Germanos, ſicuti nobilitate fideque pręſtarent, ita virtute bellandique peritia militarem gloriam agreſtibus atque infidis hominibus minimé eſſe conceſſuros. Simili quoque vſus oratione, Gallos equites hortabatur, ne à maioribus ſuis degenerare vellent, qui ſuperioribus ſeculis equeſtri gloria omnibus gentibus præſtiuſſent. Nec minore ſpe atque animo apud Heluetios acies inſtruebantur, quanquam maxima ex parte milites, ſicuti diuerſis in locis, atque in ipſis etiam hoſtium munitionibus vario caſu conquieuerant, nullo cibariorum ſubſidio recreati, ægrè labantes artus ferocibus animis ſuſtinerent. Neq; enim quæ ab Mediolano, procurante Gonzaga conuehebantur, breui & nocturno maximè tempore, quòd omnes ſemper adminiſtrationes tardare cōſueuit, adduci expedirive poterant. Plerique etiam ſub Auroram oblatis ientaculis, quū tympanorum crepitu & fragore tormentorum ad pugnam vocarentur, optatos & neceſſarios fouendis viribus cibos relinquebant. Coiuêre in principijs nonnulli duces, inter quos erant Haslerius Foctius, ætatis honore, ac magiſtratus inſignibus clarus, et Chezzius Amman inter Heluetios natu maximus, qui amplius quadraginta annos centurio, aut ſignifer, aut tribunus in exercitu fuerat: & prælio illo memorabili, quo Carolum Belgarum ducem eiusque copias ad Nanſeium occidione deleuerunt, ſingularem in prima acie laudem meruerat. Ii, ſiue acceptæ cladis conſcientia adducti, ſiue cognito deſertorum diſceſſu & iam lucis beneficio perſpecta locorum iniquitaté, quòd ſatis ibi exiſtimationis, ad frangendos Gallorum ſpiritus heſterna dimicatione partum exiſtimarent, prælio abſtinendum eſſe iudicabant. Sed quum fruſtra deprecando conteſtandoque promota iam ſigna ſiſtere, & procedentes ordines oppoſitis cor-

poribus retentare conarentur,'& fato, & libidini militum manus dederunt. Ita Rodulphus, Segnius, Visembachius, Vnderualdius, Vldericus Ioctius, atq; Zambronius audaces acerrimæque virtutis duces, ratione committendi certa minis inter se constituta, bipartito signa intulerunt. Primum ac maximum agmen, in quo Tigurini pagi signum supremæ apud Heluetios dignitatis collocatum erat, recta aduersus regiam aciem, quam medium locum tenere docuimus, contendit. Aliud quod a dextris paulò infra cõflagrantis pagi tecta subsisterat, maiore capto circuitu ad Alanconium postremo agmini præpositum, deflectere cœpit: eo consilio, vt quum primi regem, & robora Gallici exercitus in se conuertissent, Illi Alanconium infirmioribus vallatum præsidijs, magno impetu ab latere adorirentur, & perrupta eius acie, in sinistrum latus & terga regij agminis penetrarent. Aliam verò suorum multitudinem, quæ citra viam publicam à læua proximum campum tenebat, nullo ei certo munere capessendę pugnæ demãdato, quod ex parum fidelib. pagis constare putabatur, dextro cornu, vbi Triuultius atq; Borbonius curabant, interuallo trecẽtorum passuũ opposuerunt. Sed quum ad teli iactum processissent, Galli statim displosis in aduersos vno temporis puncto omnibus regijs tormentis tantam summa celeritate cladem intulère, vt prius temeritatis pœnas dederint, qui ob audaciã consilium sumpserant, quàm manus conserere, vel ad hostes peruenire potuerint. Eo casu quod per medium facta horribili vastitate strageque hominum, vnum non erat amplius phalangis corpus laceratis ordinibus: pars, quæ secundos ictus timebat, terga vertere, & recipere sese cœpit: pars despectis iterum tormẽtis in hostes impetum fecit. Ii constantiore quàm vnquam antea virtute atque audacia, pluribus & acceptis & illatis vulneribus fossam superarunt: & cum Germanis equitatuq; regio congressi multa facinora efferę virtutis ediderunt. Nam quum eodem quoque tempore Triuultius atq; Borbonius extenso cornu, & circumflexis equitibus, in sinistrũ eorum latus incurrissent, duplici fronte pugnare cogebantur. Sed Germani, qui acerrimo eo certamine Iacobum Condeum, Henricum Ricurtiũ, & Saxeum fortissimos duces amiserant, ira ac dolore simul incensi, illato gradu eorum impetũ represserunt: & Pontineriũ proceritate corporis animique virtute inter Heluetios duces clarissimum adequitantem ordinibus, ac suos clara voce, adiectis in Germanos cõtumelijs cohortantem, sclopettorum ictibus equo deiecère, et vasti obesiq; corporis adipe atque aruina patentibus plagis defluente, cruentas lanceãs spectantibus Heluetijs inunxerunt: quæ apud Barbaros in acerbioribus odijs exactæ vindictæ gratissima cærimonia perhibetur. Ibi quoque Zambronius, & Antius Encher, vasti animi & terribilis staturæ homines: quum ingentes gladios singulari peritia ambabus manibus regerent, & in media Germanorum acie versarentur, detruncatis pluribus lanceis, multisque hostium trucidatis, ad extremum tota acie in eos conuersa, oppressi sunt. Interijt & Chezzius Amman cadente equo qui tribus etiam sagittis confixus, in ea ætate plures horas adhortando pugnandoque, nec optimi ducis, nec fortissimi militis munus omiserat: quum cæteri quos supra memorauimus, antequam congrederentur tormentorum procella discerpti cecidissent. Ioannes & ipse Berrus Basiliensium vexillifer, quum multis confectus vulneribus diutius signum sustentare non posset, ne hostes eo potirentur, sericum hasta detractum minutissimè consceripsit, et occubuit. Interea quoque secunda acies, quam ad Alanconium deflexisse docuimus, tantum po-

stremo

ſtremo agmini terrorem intulit, vt equites magna ex parte, cadente Bemontio alæ ſignifero, pluribuſque eorum ad primum impetum interfectis, terga verterint, & effuſis habenis Laudenſi via curſum intenderint. Quo rerum tumultu factum eſt, vt agreſtes, & plerique ſpeculatores, qui in agris erant, equites Gallos inter impedimenta fugientes conſpicati, quum Franciſcum prælio victum putarent, de victoria Heluetiorum per omnem Italiam perſcripſerint. Et res profectò ab ea parte in maximũ diſcrimē perducta fuiſſet: niſi Emarus Prieus, & Obigninus ſingularis experientię duces, qui cum Alanconio erant, fuga increpita, collectis in vnum vexillis conglobatiſque militibus, ſummo labore pugnam ſuſtinuiſſent. Magno quoque perturbatis ſubſidio fuit Liuianus, qui Venetorum exercitu adducto procurrens, cum nobilium cataphractorũ ala ſubſequentibus reliquis ſuperuenit. Is, vt erat & pugnę & nauandę operæ auidus, nulla interpoſita dubitatione, equites cohortatus vt ſe vadentem ſequerentur; in tranſuerſos hoſtes incurrit: quem Heluetiæ cohortes duæ conuerſis ſignis alacriter exceperunt: & vulneratis pluribus, interfectoque Cepino Pitiliani filio ſummæ indolis adoleſcente, acriter incumbentem equitatum longius ſummouêre. Eius tamen aduentu magis quàm viribus territa ea Heluetiorum manus, quòd vniuerſas Venetorum copias, quæ in proximo erant, adeſſe iudicabat, ſaluti conſulere cœpit. Alij enim laſsitudine, vulneribus, ſiti, ſudoreq; confecti in proximos hortos conceſsêre, vbi ſuperuenientibus etiam ab regia acie ſubſidiarijs equitibus, magna eorum pars conciſa eſt. Alij in proximam delati villam, quũ diu porta ac muris duce Trulerio Schafuſiano ſtrenuiſsimo centurione ſe defendiſſent, tandē Liuiano authore ſuccenſa villa, tormentis flammiſque expugnati crudeliſsimè perierunt: alios palantes, refugienteſque ad maximum ſuorum agmen, equitatus apertiſsimis campis conſectatus ad vnum deleuiſſet, niſi conſilio atque virtute veterum militum, qui in ea Fortunæ acerbitate diſciplinę memores, ſibi ac ſuis nunquam defuêre, denſata acie citra foſſam viamque publicam ad ſuos ſe recepiſſent. Eodem fermè tempore, tertia Heluetiorum acies, quam contra Triuultium atque Borbonium conſtitiſſe oſtendimus, ſiue prępij iniquitate perſpecta, ſiue deteſtabili adducta conſilio, quòd factioni atque odijs, quàm publicæ neceſsitati ſatisfacere mallet, cædis atque alienæ virtutis ſpectatrix, vexilla Mediolanum ferre cœpit. Neque (vt erant timore perculſi) prælio ſuccedere voluerunt: quod tamen propē neceſſe erat, quum vniuerſam leuem armaturam equeſtrem in oculis haberent, & frequentib. tormentis peterentur: quæ poſt equitatum inſidiosè occultata apertis demum turmis, ad tubæ ſignum per interualla ſæpius emittebantur. Quibus de rebus cęteri quos apud regiam aciem pugnantes reliquimus, dum cæco furore atque ira perciti obſtinatione animorum magis quàm viribus locum tenerent, & alias recentes Germanorum legiones, ad quas pugna nondum peruenerat, ad dimicãdum paratas in conſpectu haberent, deſperata victoria receptui cecinerunt. Magnum enim ad foſſam paulò ante detrimẽtum acceperant, quòd è ſuperiore loco à balliſtarijs Vaſconibus incredibili ſagittarum multitudine configebãtur, qui iuxta ſclopettarios collocati, vt ſclopettis implendis & tendendis ſcorpionibus ſpacium darent, ita mutuo recurſu per centurias ſibi inuicem ſuccedēbant, vt continenti telorum grandine effuſa, inulta acies fruſtra petitis à virtute ſubſidijs ſterneretur. Dirempto pręlio, cum Roſtius, Ronna, et Anglardus, atque alij tantæ ac tam perturbatæ multitudini monendo atq; imperando ſuc

currere, vel ducum officia facilè implere non possent, ipsi milites etiam omnibus incommodis conflictati, ne fugere viderentur, in ea rerum iniquitate, sibi quod agendum erat, mira constantia singularique peritia præscribebant. Nam sauciorum cura habita, vt quisque vulneribus debilitatus erat, bini milites summa pietate lacertis atque humeris tulerunt: reductisque ad vnum omnibus tormentis quæ Mediolano aduecta fuerant, nouissimum agmen recentiorum militum præsidio firmarunt. Adeo autem contempto passu via publica iter est factum, vt discessus nihil fugæ simile habere videretur. Neque enim inuadi facilè poterant, quòd ab vtroque viæ latere præaltis atque perpetuis fossis muniebantur. Galli qui viginti horis continenter, dubia plerunque victoria, armati in acie constiterant, quum fluentibus sudore artubus, ac labantibus lassitudine equis, & densa eleuati pulueris caligine, & irrequieto atque horribili tormentorum reboatu oculorum atque aurium sensum penè amisissent, finem insequendi fecerunt: ita tamen victoria potiti, vt egregiè pugnando Heluetios magis vicerint, quàm eos in posterum vllis viribus omnium opinione vinci posse docuerint. Heluetij suis hospitijs perhumanè ac liberaliter suscepti, depositis apud publicas hospitales domos grauiter vulneratis, reliquum diei ac sequētem noctem recreandis corporibus dederunt. Postero die plateam, quę ante arcem latissimè patet, tanta frequentia compleuerunt, vt nullam propè cladem accepisse omnium ęstimatione viderentur. Ibi habito inter se concilio, quum trimestre stipendium postularent, & nisi id continuo sibi persolueretur, se abituros domum dicerent, minimè id præstante Maximiliano, quòd tantam pecuniæ vim expeditam non haberet, Comensi porta vexilla protinus extulerunt. Nec Cardinalis, vt qui aduerso rerum successu apud eos aliquantum pristinæ authoritatis amiserat, allocutionibus suis quicquam profecit, quo minus vniuersi Comum contenderent. Quamobrem relictis tribus cohortibus Heluetijs, quę arci præsidio forent, ipse cum pontificio equitatu ac valida manu Sedunorum Leucum contendit, superatoque Abdua per Saxinam vallem concisis abruptisque montium tramitibus in Volturenam vallem penetrauit, vnde mox transuersis alpibus Tridentum, atque inde in Germaniam ad Maximilianum Cæsarem profectus est. Heluetij verò, & cum his Galeacius Vicecomes, à Comensibus, quòd vicinitate regionis, & mercaturæ commercio magnæ cum his amicitiæ necessitudines intercedebant, omnibus officijs ac facultatibus subleuati, superato Lario per Curiam Rhethiarum domum reuersi sunt. Quum cęsorum ratio iniretur, Galli ex viginti quinque milibus Heluetijs, qui in pugnam prodierant, vix dimidiam eorum partem integram superfuisse, & ex suis ad tria tātum milia cecidisse cōtendebant. Heluetij autem & occisorum ab se Gallorum numerum plurimum augebant, & censu domi habito, ad quinque milia fortissimorum hominum ea expeditione se amisisse fatebantur. Cęterùm ea victoria tot insignium Gallorum funeribus tantoque periculo parta, Francisco regi incomparabile decus attulit, existimationemque regij nominis ita confirmauit & auxit, vt non immeritò, quum eius noctis dieique euentum luculenter enarraret, effusissime lætaretur. Victoriam quoq; nouo gaudio perfudit Claudius Guisa Antonij Lotharingiæ principis frater, quum interijsse crederetur, spirās inter cadauera hostium repertus. Is enim summæ spei adolescens Germanis præpositus, in prima acie vsque adeò egregiè, multis quidem acceptis vulneribus dimicarat, vt superincumbente Heluetia phalange, inter suorum ac hostiū

cadentium aceruos ſterneretur. Eo autem duplici prælio heſternoque præſertim, quum rex ipſe eximij bellatoris laudem adeptus conſenſu gratulantiũ procerum equeſtri honore dignißimus cenſeretur, eius dignitatis ornamenta de manu Baiardi viri fortißimi lubens accepit: quanquam adeſſent ſummi duces, qui ex militari cæremonia conceptis verbis, diſtrictoque gladio, quo leuiter ſiniſter humerus petebatur, eum ornare percuperent. Baiardum enim ideo cæteris prætulit, quod acerrimè inter hoſtes pugnãtem conſpexerat, nec maiores duces inuidioſo delectu ad id munus, tanquam inter ſe dignitate pares offendere vellet, ſimulque Baiardum præclaro iudicij ſui teſtimonio celebrem perpetuò ſibi deuinciret. Equeſtris ſiquidem ordinis dignitas, non in otio imbellib. ambitiosè quæſita, ſed fortibus teſtatę virtutis merito in acie parta, viros vel infimæ fortunæ, longè nobilißimos efficere conſueuit. At Mediolanenſes vbi diſceßiſſe Heluetios vident, ne pernicioſa cunctatione ciuitatem in diſcrimen adducant, ad dedendam vrbem oratores in caſtra continuò mittunt. Erat legationis princeps Hieronymus Caſtelionus iuris peritia inſignis, qui demißißima oratione victoris iram leniuit, deprecatus ne durius in miſeros ciues animaduerteret, qui fluctuoſißimis temporibus ſeruiuiſſent potius, quàm ab eo voluntaria defectione deſciuiſſent. Eos ſupplices, & quæ imperaſſet paratos facere, ſi conſeruaſſet, longè maiorem eum laudem, quàm heſterna victoria fuſis hoſtibus meruiſſet, clementia atque animi magnitudine ſibi comparaturum: quando præſtantius foret amplißimum regem humaniter ac temperatè vti victoria, quàm prælio in quo & milites, & Fortuna plurimum potuiſſent, feliciſsimè ſuperare. Franciſcus ad ea reſpondit, ſe magis pro natura ſua quàm pro Mediolanenſium meritis, qui toties rebellaſſent, & defectioni interfecto præſidio ſummam crudelitatem addidiſſent, ciuitatem conſeruaturum, modò trecenta milia aureorum nummûm, quàm ſummam mulctæ nomine imponeret, intra certos dies tribus penſionibus perſoluiſſent. Dimiſsis legatis, partem exercitus duce Nauarro ad oppugnandam arcem miſit. ipſe audita Comenſium legatione, qui ad dedendam vrbem aduenerant, & Heluetios finibus deceßiſſe nunciabant, Ticinum profectus eſt. At Laurentius, qui cunctando, neque amicè neque hoſtiliter feciſſe videbatur, quum audiret ad confluentes Padum & Ticinum parari pontes, quibus ad ſe opprimendum Gallorum copiæ tranſmittērentur, ad eaſdem fœderis conditiones recurrit, quibus paulò antè Ludouicus Canoſius Tricaricenſis, et Cynthius Tyburs pacem à rege petiuiſſent. Neque animus regis ab nomine pacis abhorrebat, quãquam Liuianus victoria ferox, qui ex priuato quoque odio ad apprimendum Cardonium ſumma cupiditate ferebatur, interpellari, ac diſtineri regem in eo victoriæ curſu intempeſtiua pacis mentione prædicaret: ac ſe protinus Hiſpanorum copias, ſi id ſibi permiſſum foret, vnis exercitus ſui viribus deleturum pollicerctur. Tunc demũ enim quum eos hoſtium reliquos deleuiſſet, facilique victoria impoſuiſſet Etruriæ leges, ac Neapolitanum regnum felici curſu repetiſſet, regem maturam victis daturum pacem, & veram quietem affectis Italiæ rebus allaturum. Sed Franciſcus qui occultiore conſilio ex fœdere ſoceri, Ferdinandique regum, Hiſpanis parcendum eſſe meminerat, & Parmam atque Placentiam, ſi per conditiones recipere poſſet, tentari armis nolebat, æquißimo fœderi aſſenſit, ne maiorem ſibi inuidiam conflaret, & Ludouici ſoceri exemplo principum animos nimia ac formidabili magnitudine offendere videretur. Res itaque eo modo compo-

sitæ, vt pontifex Parmam atque Placentiam, quas vrbes armis tueri non poterat, Gallo occupari fineret: rex verò Florentinis eam pecuniæ summam remitteret, quam ex fœdere, quòd in societatem recepti essent, quotannis Ludouico regi persoluere consueuissent, ac nihil Cardonio Hispanisque militibus noceret, eosq; in pacatum regredi pateretur. Appositum quoque disertè est, vt pontifici bellum gerenti certa Gallorum equitum auxilia Franciscus mittere teneretur, Mediceamque familiam in fidem clientelamque reciperet, eadem quoq; regi pontifex præstaret, si in Italia bello lacesseretur. Nec multo post Liuianus, vt eas vrbes, quas Veneti superioribus annis amisissent, armis repeteret, superato Abdua in Brixianum agrum profectus est. At Hicardus interea qui cum præsidio Brixię prę erat, quum haud dubiè victores hostes totam eam belli molem in se vnum breui conuersuros existimaret, singulari celeritate atque industria, murum prioribus oppugnationibus quassatum refecit, fossas purgauit, aggeribus nouisque munitionibus muro additis, portisque ac propugnaculis magno tormentorum numero instructis, vrbem natura loci per se tutam breui inexpugnabilem fecit: mox frumenti, vini, pecoris magna copia è proximis castellis in vrbem comportata, Guelphis & suspectæ fidei ciuibus vrbe eiectis, & commeatu omnis generis certis familijs imperato, validam Hispanorū manum ex his, qui Veronæ essent, à M. Antonio Columna, Spinelloque Cæsaris legato postulauit, contestatus, nisi ex ea copia maturè sibi subueniretur, eos postea si acerbior casus accideret, frustra suam fidem imploraturos. M. Antonius, tametsi veteranos milites, quos ipse paulo ante à Cardonio ægrè se impetrasse meminerat, suspiciosissimo belli tēpore sibi detrahi iniquo animo patiebatur, eius tamen precibus obtemperandum esse iudicauit, ne alieno periculo minus quàm suo prospicere videretur. Itaque delecti Morellio, Orthisius, & Gusmanes eximiæ virtutis centuriones, cum septingentis peditibus, & Gothistardus vir fortis cum cohorte vna Germanorum, quæ summa hominum magna ex parte ex sclopettarijs constabat. Ii Verona profecti, conductis agrestibus qui occultiores calles ostenderēt, interdiu noctuq; itinere confecto per iuga montium, qui ad Benaci oram vergunt, saxosis nemorosisque tramitibus incolumes Brixiam peruenerunt, & adeo celeri improuisoque itinere, vt Liuiani diligentiam, qui eos cognita profectione, si rectis itineribus accessissent, oppressurus erat, satis magno & temporis & locorum spatio præuerterint. Cæterum Liuianus ob eas res oppugnandæ Brixiæ consilio depulsus, quum multis contrà rationibus summa spe capiendæ Veronæ teneretur, quòd eam vrbem arte naturaque minus validam, & detractis præsidiariorum promptissimis, infirmiorem esse existimabat, in supremā valetudinem incidit. Vir enim alterum & sexagesimum natus annum, quum laboriosissimo prælij die, tenue corpusculum sub iusto armorum pondere plurimum exercuisset, equestrique agitatione viscera penitus in herniam abijssent, incredibiles dolorum cruciatus sustinere non potuit: paucisque diebus apud Ghedas extinctus est. Fuit Liuianus parum liberali facie & pusillo atque incuruo corpore, planè deformis: cæterum ei inerat sublime ingenium ac vehemens, quod plerunque nimio quodam vigore animi quàm imperatorem deceret, ardentius & concitatius videbatur, ita vt eum multi aliquanto meliorem bellatorem, quam ducem existimarent. Nemo tamen eo melius disciplinæ leges percalluit, nemoque fortius vel vigilantius singula militiæ munera obiuit: ad extremum qui nulla maiorum

gloria

gloria insignis, ex priuato equite ad summos honores euaserat, omni bellica laude dignus videretur, si in ipso rerum cursu atque negotio, consilijs eius atq; virtutibus Fortuna respondisset. Cadauer eius exenteratum conditumque aromatibus, milites mœstißimi plures menses apud se in castris habuerunt, et solitum ei prætorium tetenderunt, perpetuisque funalium flammis, & continua armatorū statione adiecta, defuncto honores addiderunt, quales viuo tribuere consueuissent. Eo mortuo, quum ad neminem imperij summa redijsset, & Georgij Hemi legati auspicijs exercitus regeretur, Senatus continuò ab rege postulauit, vt copijs in tanta spe conficiendi belli strenuo ac fideli duce orbatis, clarum aliquem rebus feliciter gestis imperatorem submitteret, cui Italus miles facilè pareret, & bellum summa omnium concordia administrari posset. Nec multo pòst Triuultius, qui vnus omnium, quòd virtute atque existimatione cæteros anteiret, ad id bellum Venetorum ac regis iudicio destinabatur, sd exercitum cum imperio profectus est. Interea Nauarrus dignum fama sua ratus si nobilißimam terrarum orbis, ac munitißimam arcem intentatam antea superioribus ducibus expugnaret, circumposita militum statione ad cohibendas eruptiones, magnoque agrestium numero, qui opus facerent mercede conducto, fossam iustæ profunditatis ab ea parte arcis, quà Septentriones spectat, breui perduxit. Vimineas turres septenos altas pedes, quas nota ratione ac sæpius à nobis demonstrata, arena implebant, inter seque iungebant, ante opus collocauit, erexitque aggerem opportunis in locis in altitudinem pedum duodecim, ita vt tuto milites institutis cuniculis subterraneum opus inchoare, atque vltro citroque, quum res posceret, commeare, tormentaque statui, ac circumduci facilè possent. Quibus omnibus, nocturno maximè tempore, propter hostilium tormentorum iniuriam, munitionibus constitutis atque perfectis, certam oppugnandi rationem instituit, quæ pro tempore ac rerum opportunitate optima videbatur: scilicet, vt turriū pinnas, & summa murorū propugnacula maiorib. tormentis discuteret, ne cuiquam hostium ab ea parte cōsistendi in muro potestas foret, ac simul prospectādi facultate priuarentur, atq; vsu minorum tormentorū, quorum omnis generis magnā copiam in murum contulerunt, hisq; cuncta pinnarū interualla, & singulas demore fenestellas instruxerant. Igitur ea omnia prolato ingentiū cannonum & colubrinarū amplißimo apparatu, cōtinenti atq; perpetua verberatione demolitus, tantam earum rerū vastitatem fecit, vt à Pallancina turre ad Carmelitarū propugnaculum (ea sunt ædificiorū cognomina) totum pulcherrimi lateris tractū, qui ad vigilum commoditatem atq; operis elegantiā, tegulis et perpetua contignatione tegebatur, defensorib. interfectis superiore murorū corona defracta, bellicisq; omnib. instrumētis eadem ruina disiectis, patefecerit. Mox ad suas artes conuersus, actis cuniculis succisisq; propugnaculi radicibus quod arci coniungebatur, exitumque militari portula in fossas quàm occultum habebat, magnā eius partem funditus euertit. Quo casu Nauarrini per ruinas connixi, tanta celeritate in propugnaculum euaserunt, vt custodes metu inopinatoq; periculo cōsternati, quum in munitiorem interioremq; locum se reciperent, vix spacium claudendæ portę contra irruentes habuerint. Neque Maximilianus ad rumorem irruentis hostis excitatus, vt erat longo metu & curarum pondere obrutus, in tanto discrimine digna duce consilia capiebat: amissamq; proculdubio ea nocte arcem sensisset, quum multi metu vel perfidia obstruendam tātum eam portam esse cen-

serent, nisi Gambarus magnitudine periculi permotus, increpita ignauia atq; perfidia, cum delectis militibus sub terraneo aditu ad portam descendisset, eaq; protinus patefacta, dum hostes effringendæ ianuæ consilia inirent, occisis pulsisque omnibus, propugnaculum recepisset. Nec multò post Nauarrus, dum incautius in opere versaretur, marmoris fragmento caput ictus, quòd hostili colubrina ab latere eam maximè petente partem, summa vi defractum resilierat, oppugnationem ducibus suis reliquit. Periere his omnibus oppugnationis diebus ducenti fermè ex Nauarrinis, & magnus agrestium numerus vi tormentorum hostilium in fossis oppressus est. Philippinus quoque Fliscus, qui quondam abeunte in Germaniam Ludouico, cum parte præsidij Pallancinæ præfuerat, & Bernardino Curtio prodente arcem, non obscuram proditionis atque auaritiæ notam subierat: dum Gallos quænam muri crassitudo, & quænam antiquitùs internæ munitionis vitia forent, intentiore cura perdoceret, fortuito tormenti ictu discerptus interijt: ita vt meritis eum pœnis et destinato exitio Fortuna obijcere videretur. Plures quoque ex fortissimis propugnatoribus Maximilianus desiderauit, & in his notum equitem Aloisium Ferrerium, quum nulla diurni nocturniue temporis momenta, quin vtrinque maioribus tormentis contenderent, intermitterentur. Porrò Maximilianus, cui Fortuna primis imperij dieb. læta omnia actutà spoponderat, quum sensim naturæ vel ætatis vitio imperitorum secutus consilia, parum honestis artibus se deprauandum dedisset, nec facilè postea imminente bello tantos curarum fluctus imbecillitate ætatis atque ingenij sustinere posset, labefactatis aliqua ex parte sensibus, mente excedere ita visus est, vt neglecto priore cultu, non prius interiorem tunicam exueret, capillumue pecteret, quàm subortis vndique pediculis, pedore & fœda illuuie deformis conspiceretur. Horrendæ etiam imminentium rerum species tristi animo per quietem obuersabantur: vnde illi grauior morbus, quum relictis stratis, insomnes noctes perducere cogeretur. Multa eum quoque tot curis implicitum prodigia, quę sanas etiam mentes perturbare consueuerunt, paucis antè diebus nunciata terruerant. Nam apud Gambalottam vicum, meridiano tempore duo equites in aere humana maiores effigie inter se concurrere visi, victoremq; eum qui ab Galliæ regione venisse videbatur, alterum continuò profligasse frequentes agricolæ confirmabant. Brennio quoq; amnis Ticini socius, quem ob terremotũ corruente ingenti montiũ mole, lacum supra Bellizonam nunq̃ antea visum effecisse memoria prodidimus, quum excrescente in immensum aquarũ multitudine supra quadraginta stadia interclusæ vallis occupasset, nec iam vllis obicibus teneretur: effracta rupe patefactoq; exitu effusus, subiectam planitiem inundauit, eodemq; impetu & lapideum Ticini pontem, & nobilissimi operis munitionem, quam duplici contecto muro, & turribus admirabilem, Ludouicus Sfortia interuallo decem stadiorum ab oppido in aduersos montes perduxerat, puncto temporis deiecit et abripuit. Inde per patentes campos horribili fragore delapsus, quum præceps Verbanum lacum peteret, cohortem Heluetiam in castra contendentem cursus celeritate deprehendit: neque miseris repentina calamitate oppressis in proximos montes euadendi Fortuna spacium dedit. Nam quum in superiora villæ ædificia conscendissent, paulò post aucta profluentis violentia, conuulsis fundamentis integrà natante villa deuecti miserabiliter perierunt. Qua clade pulcherrimus centum stadiorum tractus, villis, satis, arboribus, armen-

armentis,multisque mortalibus momento absumptis,interijt. His corporis atque animi morbis circumuentum Maximilianum,acerbioresque in dies ab infesta fortuna ictus metuentem,nonnulli vanis sparsis terroribus, quum amittendæ arcis pericula in maius augerent,ad summam rerum desperationem perduxerunt. Ioachimus ille,qui ab Agnelli colle descendentibus Gallis,eas angustias suspectiore negligentia omni pręsidio nudatas reliquerat,disseminatis sermonibus apud præsidiarios,tristia omnibus,& certum arci excidium ominabatur: moliri subterraneos specus Nauarrum,quibus omnis aquæ copia penitus auerteretur,vel corrumperetur,eumque perfectis cuniculis breui, sicuti ad Neapolim fecisset,munitiora arcis loca & turres ipsas sulphureis ignib. in sublime iactatas euersurum. Quæ tametsi multorum animos cogitatione periculi suspendebant,à peritis tamē vt inania confutabantur,quod depressissima turrium fundamenta,quę etiam vt humido ac cedenti in solo sublicis imposita essent,vel insano etiam labore subterfodi non poterant: vnde sibi neque cuniculo neque ignibus noceri posse arbitrarentur. Ea enim est horum operum natura,vt cum ignes,quum solidis ac siccioribus muris & cautibus inclusi fuerint,vehementissimè ad spirandum inanes auras quæritant, cunctaque velociter impotenti violentia perfringant,si verò, vt in profundis necessario accidit, molli terreno,vel modica aquarum scaturigine humentibus locis cuniculi inciderint,hebetato statim puluere humoris iniuria lentescunt ignes, cassoque labore in irritum,vt rerum magister vsus edocuit, resoluuntur. Igitur Sfortia,quum per eas animi perturbationes rerum tædio affectus omnibus suis diffideret, & memoria paterni carceris maiore animi mollitie quam virum vel principem deceret,vitæ libertatisque pericula metiretur, nulla dedecoris cura habita,quin se dederet non cunctandum sibi amplius existimauit. Neq; Gambarus atque Aquila legati,in quibus summa authoritas esse debebat, quo minus in turpi sententia perseueraret,quicquam proficiebant, quanquam grauibus eum sermonibus castigatum in spem erigere, increpitaq; degeneris animi subita consternatione,à tam fœdo dementiq; consilio deterrere contenderent: ac simul testarentur,fœderatos principes,ipsosq; pręsertim Heluetios,qui pro eius salute ac dignitate conseruanda fratres ac consanguineos suos amisissent, iniuriam animo nunq̄ esse deposituros: si tam propinqua spe renouandi belli, rebus eorum atq; consilijs intempestiua deditione, infami pręiudicio obuiā iret. At ille præsenti animo,quasi sensib. receptis, Egregiè (inquit) ac fortiter & mihi et paternę auitęq; glorię vel constantissimo vitę exitu satisfacerē,vt planè suadetis,nisi honestiora speciosioraq; consilia eos,qui cadentib. rebus suis pertinacius cum irata Fortuna colluctatur, plerunq; durissimis casib. reseruarent. Agnouimus enim iam pridem malè auspicati imperij fortunam,quum seruire impotentib. fœderatis cogeremur,qui tota prouincia publicis ac priuatis facultatib. spoliata,nihil mihi præter inane principis nomen reliquerunt. Vitámne ego ac libertatē,naturæ munera, dedecoris metu,vel perniciosa virtute despiciam,et ruentium rerum fortē iterum periclitabor,vt pro speciosis,inanis et incertæ dignitatis titulis insolentissimis hominibus,vt præscribunt,leges dant, & sumptus & vectigalium exquisitam rationem reposcunt,iterum seruiam? aut proditus, ac perductus in Galliam paterno in carcere, & in hisdem catenis expirem? Imprudenterne ego, vel ingratè, si in maiore mea iactura propriæ saluti ac libertati consuluero, Ferdinandi, vel Cæsaris rebus præiudicasse

videbor, qui apertis consilijs, vt hoc imperium, maiorum meorum virtute partum, nepoti Carolo adiudicarent, aliquando me extrudere cogitarunt? Quorum alter, vt qui semper cum hoste clandestinè sensisset, extremis duobus casibus meis subuenire noluit. Alter, tametsi menstruis pensionibus ingentes ei pecuniæ soluerentur, quum tamen bellum immineret, in interiorem Germaniam regressus, neque suæ dignitati satisfecit vnquam, neque in meis vel miserrimi patris difficultatibus digna Cæsare, vel cognato principe auxilia transmisit. Neque Leoni, quominus dignis pontifice conditionibus cum Gallo fœdus percutiat, hac necessaria deditione impedimento futurus existimari velim: qui si fallaci atque infido Fregosio minimè credidisset, expeditioreque consilio celerius & constantius pristini animi deliberata peregisset, neque ipse cum maxima dignitatis imperijque iactura superbis hominibus seruire inciperet, neque ego fractis ac desperatis rebus, quod miserrimum est, apud hostem meliorem vitę conditionem quęrendam esse censerem. Tantum vero abest, vt publicam Heluetiorum causam respicere velim, vt illos, qui magno suo incommodo huius imperij tutelares videri volunt, vltro ea molestia sim liberaturus, ne si bellū renouauerint, licitatione capitis mei alteram perpetuæ infamiæ notam subeant, vel cum natura factiosi atque venales dissentire inter se cœperint, aliam funestiorem fortasse cladem, sicuti nuper, dij immortales auaritiæ atque arrogantiæ vindices intulerunt, mea de causa contraxisse videantur. Ita Maximilianus, vt perpetuis tandem curis atque molestijs animum liberaret, & principalem vitam nullis vnquam ærumnis vacuam cum priuata ac beatiore commutaret, trigesimo oppugnationis die arcem dedidit, his conditionibus, vt sibi ac pręsidiarijs militibus res suas atque omnem suppellectilem, præter militarem apparatum, efferre liberum foret, atque ipsi ab rege triginta quinque aureorum milia singulo quoque anno persoluerentur, modo per publicas tabulas paterno iuri cederet, & se iniussu regis, fide data, Galliæ transalpinæ fines minimè excessurum vllo tempore polliceretur. Fuere ea tempestate multi mortales, qui Ioannem Gonzagam & Hieronymum Moronum, quorum consilijs Maximilianus innitebatur, ad extremū, vt rebus suis consulerent, fidem cum fortuna commutasse existimarent: quod iuuenem imperitum rerum, ægroque animo fluctuantem, quem consilio atque industria sanare atque erigere potuissent, ad dedendam arcem impulisse dicerentur. Quod pro vero fortasse relinqueremus, nisi tempora, quæ ab euentu rerum causas aperiunt, aliquanto post ambos ea calumnia, Maximiliani etiam testimonio, liberassent. Ipse Maximilianus, quū regem apud Ticinum salutasset, comitantibus equitibus, qui eum liberè custodirent in Galliam profectus est. Nec multo post Frāciscus, quod ante receptam arcem suæ dignitatis esse minimè statuebat, Mediolanum tum primum inuectus cum ornatioribus turmis delectisq; cohortibus, quarum duces sumptuoso apparatu instructi insigne spectaculum populo prębuerunt, de hostibus magnificè triumphauit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XVI.

INTEREA Triuultius ad opppugnandam Brixiã profectus, quum perspecto vrbis situ, notatisq; hostium munitionibus, ad templum Euphemię virginis castra posuisset, aduocatis in consilium Venetis ducibus, qui sua & Liuiani cogitata in medium adducerent, duplicem expugnandæ vrbis rationem reperiebat. Vna erat, qua constitutis aggeribus, fossisque perductis ad securitatem oppugnantium, tormenta subueherentur, murumque opportuno ac debiliore in loco, maioribus tormentis ad regulam collocatis, ita diuerberarent, vt fossis murorum strage ruinaque completis, ad subeundum facilis ascensus, & latior ad irrumpendum aditus armatis ordinibus præberetur. Altera erat in celeritate posita, qua ex improuiso pluribus simul in vnum locum prolatis directisque tormentis, prius murum crebris ictibus quassatum aperirent, tumultuarioque prælio depulsis defensoribus, vrbem ingrederentur, quã hostes imparati acfestinantes extruere aggerem opportunumúe consilium in repentino negotio capere, & propugnare possent. Huius sententię erat author Petrus Longenas equitum præfectus, vir acer & fiduciæ plenus, cuius consiliũ plerique sequebantur, qui longam ac laboriosam oppugnationem æquis animis expectare non poterant. Hanc, Triuultius dux vetus ab longo rerum vsu grauique ingenio cæteris prudentior, laudata priore, non probabat, vt qui vllam victorię partem, quam tuta vel recta belli gerendi ratio promittere posset, ab audacia vel casibus minimè sperandam arbitraretur. Sed quum Longenas propter summam locorum ac mœnium notitiam, quod Brixianus ciuis erat, æquioribus militum auribus audiretur, omnes ferè in eius sententiam concesserunt. Iactabat enim ab ea parte, qua Garzetta fluuiolus vrbem egreditur, nullius propè negotij futuram oppugnationem, si à neglectæ custodiæ loco nihil tale verentes, hostes adorirentur. Itaque milites falsis adducti persuasionibus, quod plerunque ante periculum suas atque alienas vires iniquè æstimant, & destinata consilijs secundo cursu sibi successura facilè credunt, prolato apparatu, antequam dilucesceret, magna vi oppugnare cœperunt, vel ob id ardẽtius, quod loci felicitate impulsi, ab eodem exeuntis Garzettę ostio, quum Galli frustra obsisterent, Gritto & Auogario ducibus, in vrbem irrupisse meminerint. Tanta verò murorum strages edita est, vt patefacto aditu per ruinas trãscensuri viderentur. Sed contrà ab Hispanis atque Germanis, qui summa promptitudine quod agendum foret sibi opportunè diuisis inter se muneribus præscribebant, cuncta ea, quæ Veneti quàm celerrimè perfici posse crediderunt, diligentiore industria tardabantur. Enimuerò ne deessent, qui vno tempore & aggerem cõportarent, & mœniũ hiatus obstruerẽt, ac simul in perpetua statione

consistendo è muris propugnarent, per mutuas cohortes sibi inuicem alternis horis succedebant. Vbi autem subitario munitionis genere satis abundè pericu lis prouisum fuit, ab Nazariana porta, quæ latus oppugnantium ab inferiore parte respiciebat, admonitu Annibalis Lanæ Brixiani colubrina directa est, qua, tametsi quominus certis ictibus in hostes emitteretur, crassior nebula superfusa terris, vt hyberno matutinoque tempore accidit, prospectum impedie bat, ad primum tamen ictum, vel æstimatis coniectura mœnium spatijs, vel ipso casu, qui bellicis in rebus ratione efficacior existimatur, tres simul tormentorum libratores interfecit. Vnde mox displosis vno tempore omnibus sclopettis cæterisque tormentis, in eas cohortes quæ ad fossæ marginem sub signis temere progressę fuerant, occisis amplius trecentis militibus, tantum terrorem cum insigni clade cęteris intulerunt, vt Malatesta Baleonus & Ioannes Conradus Vrsinus, qui ante alios Longenę auspicijs primas irrumpendi partes depo poscerant, deserere trepida fuga omnem apparatum, celerrimoque regressu ad suos se recipere cogerentur. Quo casu Hispani atque Germani è muro stragem fugamque hostium conspicati, quin eruptione facta perturbatos inuaderent, minimè dubitarunt. Neque Hicardus insidias veritus, neque Rodulphus Hala Germanorum dux, qui maioribus portarum spatijs aggere obstructis, angustissima portula nequaquam erumpendum esse iudicabant, reprimere ardorē militum potuêre. Ita duce Morellione scutis gladijsque contenti quum euolassent, aliquot interfectis & captis, occupatisque omnibus tormentis, vniuersos in fugam coniecerunt: maioreque incommodo ac metu hostes affecissent, nisi Triuultius, quem falsus rumor ab extrema castrorum parte ad propinquam spe capiendæ vrbis euocauerat, oppositis equitibus eorum impetum retardasset. Hispani siquidem tormentorum suorum, quæ in muro constituta fuerant, præsidio confisi, ob id aliquanto audacius perterritos insequebantur, quod si hostis fortè vrgeret, tutum receptum sibi dari intelligebant. In eo tumultu Hispani, ne, quæ ipsi dudum ceperant, acriore hostis impetu reciperentur, omnem tormentarij pulueris copiam succenderunt: excussereque curribus maiora tormenta, defractis eorum rotis atque axibus, ne reduci possent: minora verò humeris impulsa in fossam præcipitarunt, & se ad vnum incolumes in vrbē receperunt. Reliquo autem diei tempore, quæ intacta remanserant, è muro directis colubrinis ita oppugnata sunt, vt aliqua percusso metallo frangerentur, alia disruptis curribus inutilia redderentur. Ea die Marcus Calaber equitum præfectus, quum in ipso oppugnationis ardore incautius in muro versaretur, tormento ictus interijt. Nocte verò, quæ sequuta est, Veneti per densiores tenebras extinctis ignibus, ad tormenta silenti gradu redierunt: quod hostes sulphureum puluerem, cuius penuria maximè premebantur, incertis ictibus minimè sibi absumendum esse iudicabant. Maiora autem tormenta numero decem, & ex his vnum elegantis, ac miræ magnitudinis, quod Liuiani Cometes appellabatur, obsessi postera die ductarijs funibus, per trocleas ergatarum artificio, è fossis in summa mœnia sustulerunt. Triuultius post id detrimētum pau corum temeritate acceptum, è conspectu hostium recedendum ratus: vt aliquo temporis spatio instaurato apparatu recreatisq; militibus, rursus ad oppugnādum reuerteretur, ad tertium ab vrbe lapidem copias reduxit, ac simul Veneti, ne irrito incœpto abscederent, ab rege auxilia postularunt. Missusque extemplo Brixiam Bastardus Sabaudius Caroli Allobrogum principis patruus, qui tum

tum cognatione & gratia regis pollens potentisque magnam apud Gallos authoritatem obtinebat. Erant cum eo supra tria millia equitum, & sex millia peditum Germanorum. Sed quum superato Abdua ad Balneolum oppidum peruenissent, Germani conspiratione facta, recusare militiam, atque obstinate subsistere cœperunt, quod aduersus Cæsarem & consanguineos suos minime se profecturos dicerent, quibus neque bellum, neque iniurias inferre veteris sacramenti religione tenerentur. Cæterum quæ iam capta essent, se tutaturos, & aduersus quascunque gentes, si bellum vltro Gallis inferatur, promptissimam in propulsanda iniuria operam præstituros. Ea res Venetorum animos vehementissime permouit: quod Franciscus parum syncero consilio eius generis auxilia transmisisset, quæ ambiguæ fidei viderentur, quum nullis præmijs vel obtestationibus flecti possent, quin in proposito detrectandæ militiæ perseuerarent: ac simul omnibus maleficijs tanquam in hostico forent, regionem diuturno bello exhaustam prædarentur. Quibus de causis, Franciscus, vt apud Venetos omni fraudis vel commutatæ voluntatis suspicione vacaret, fidemq; suam erga socios inuiolabilem esse testaretur, reuocatis Germanis, Nauarrum cum decem Vasconum cohortibus Brixiam transmisit. Is enim sicuti curato vulnere cõualuerat, ita maxime ante alios propter veterem ac recentem gloriam mirabili operum artificio, oppugnandique scientia apud Mediolanum comparatam, a Venetis petebatur. Erant enim qui inexpugnabilem arcem, eius viri artibus omnino cessuram fuisse existimarent. Nauarrus adulta iam hyeme Mediolano profectus, quum Venetis castris iam appropinquaret, in hostium equites incidit, qui per causam prædandi omnem eam regionem repentinis excursionibus infestabant: vixq; (vt erat paucis familiaribus comitatus) in eo periculo amissis impedimentis, atque omni castrensi suppellectile, equi velocitate eorum manus effugit. Interea Franciscus quum Heluetios vindictæ auidos, quos fremere, et bellum Italiæ minitari intelligebat, vllis vel amplissimis etiam conditionibus pacare non posset: ac subinde Ferdinandus & Cæsar impulsis Heluetijs, & Henrico Britanniæ rege sollicitato, coniurare inter se, & renouare belli consilia nunciarentur: vt imminentibus malis occurreret, colloquium ab Leone pontifice postulauit, ratus se eo congressu arctioribus fœderis vinculis eum sibi obstricturum, suspicacesque regum animos, iniecta abditi consilij suspicione turbaturum: quod Heluetij ac socij reges, qui Leonem iniuriæ memorem, vetere partium studio minime commutato, seruire temporibus magis, quam cum Gallis ex animo consentire putabãt, magnam spem in eius pecunia atque authoritate ad conficiendas res maximas collocare viderentur. Et Franciscus religione etiam permotus, ad gloriam quoque pertinere arbitrabatur, si pontificem & sacrum cardinalium senatum inuiseret, ac simul seipsum, qui tantus in acie fuisset, totque regulos ac duces ad splendorem Gallicæ amplitudinis vlterioribus populis ostentaret. Leo, tametsi cõplures principum legati, et in primis Cardonius qui ad eum venerat, ne cum Gallo colloqui vellet obnixe precarentur, multis tamen de causis minime sibi respuendam conditionem esse existimauit. Ita maximo illustrium sacerdotum comitatu Florentiam profectus est, vbi totius Ethruriæ concursu, magna atque incredibili hilaritate, Florentini, vt tantum ciuem pontificemque debeant, exquisitissimis honoribus excepere runt. Inde transgressus Apenninum quod Ethruriam Gllis aperire nolebat, gelidissimo anni tempore Bononiam peruenit. Nec multo post Robertus Vr

sinus Rheginus, & Pompeius Columna Reatinus nobilissimi antistites, qui Francisco Parma digresso occurrerent, eumq; deducerent, transmisi: quo tempore Tramulius quoque & Lotrechius procerum clarissimi ad pontificem iussu regis peruenerunt. Postero die Franciscus cum sex millibus equitum, comitante cardinalium senatu vrbem ingressus, pontificem in prætorijs ædibus sella sedentem exosculatis de more pedibus, adorauit. Neque pontifex eum regē, qui prisco cognomine Christianissimus diceretur, ad pedes procumbere passus est: nam venerabundum dextra motuque corporis alleuauit, deductumq; in secretiorem ædium partem humanissimè complexus est. Erat Franciscus procera corporis statura, colore lacteo, viuacibus oculis, serena prorsus ac regia facie, omnium qui adessent eius ætatis formosissimus. Idque illi in primis incomparabilem gratiam addebat, quòd nemo vel seuerus in eo ferè imberbi grauitatem regijs moribus necessariam desideraret, quum versicolore ac intercisa veste pileoque diffluentibus pennis redimito, ac licentiore sermone apud suos palàm vteretur: omnesq; tamen in castrensi comitate regiam dignitatem agnoscerent. Leo sequenti die Petroniano in templo, rege altaribus ministrante, sacra celebrauit: ac mox, quum aliquot dies secretioribus colloquijs impendisset, constitutis inter se belli & pacis conditionibus, quas memoriæ prodere necessarium nō putamus, Hadrianum Arcturi Boysiuij fratrem purpureo galero decorauit. Erat Boysiuius regis nutricius, atq; omnium consiliorum moderator: cuius impulsu Franciscus colloquium appetisse dicebatur. Regi quoq; concessum est, vt citeriore ac vlteriore in Gallia sacerdotiorum reditus binis exactionibus decumaret: & contrà permittente rege pragmatici iuris prerogatiua tolleretur: qua (vt suo loco memorauimus) sacerdotia tota Gallia collegiorum arbitrio adiudicari consueuerunt. Pontifex quoque in gratiam obnixè petentis regis, Georgium Suprasaxum magnę apud Heluetios authoritatis carcere emisit. Is domi Gallicæ factionis extiterat: & propter cruentas atque acerbissimas simultates, quas cum Sedunense cardinale omnibus temporib. exercuerat, capitali iudicio conuictus, in mole Hadriani teterrimo in carcere seruabatur. Precibus item pontificis, Franciscus Prospero Columnæ libertatē se daturum pollicitus est, remissurumque ei (vt postea factum est) tertiam impositę pecuniæ partem: quum Prosper acerbitate ducum, in quorum potestatem deuenerat, triginta septem millibus aureis nummis se redimere cogeretur. His rebus sex dierum spatio constitutis, Franciscus Bononia profectus Mediolanum peruenit, donauitque pontifex abeuntem aurea cruce preciosissimis gemmis exornata, qua frustulum Christianę crucis includebatur. Ipse, non multò post, quum per aliquot dies Carneualibus ludis personatus choreis et matronarum amoribus indulsisset, & crebris subinde rumoribus afferretur, Heluetios ac Cęsarem, Ferdinando & Henrico obnixè iuuantibus, consentire in vnum, atque arma parare, magnis itineribus in Galliam contendit. Hisdem fermè diebus Triuultius atque Nauarrus ad Brixiam ampliore adducto exercitu, atque omnibus rebus ad oppugnandum comparatis, ab ea parte consederunt, qua Paulum Baleonum Obignino incluso, vrbem oppugnasse memorauimus: perpetuisque munitionibus circumductis, trina templa, Apollinaris, Floriani, et Saluatoris, latiore spacio complexi, castra muniuerunt. Neq; per plures dies diurni vel nocturni laboris quicquam intermissum est ad perducendas fossas extruendosque aggeres, quibus tormenta aduersus hostium iniurias tegerentur.

Nec mul-

Nec multò poſt, nullo propè vulnere accepto, tota ea murorum pars, quæ ab imis montis radicibus ad arcem pertinebát, magna vi tormentorũ pinnis propugnaculiſque nudata eſt: actique ſubindè cuniculi varijs in locis; quibus intromiſſo puluere fundamenta murorum euerterent, vel ſubterfoſsis mœnibus per occultiſsimos ſpecus in priuata vrbis ædificia penetrarent: atque indè ſenſim coacta militum manu, vrbem inopinantib. hoſtibus occuparent. Sed Triuultius diuerſa ac nota omnibus ratione mœnium partem ad longitudinem pedum ducentorum ſucciſis radicibus, longa tibicinum ſerie fulcire, ſuppoſitisq; ignibus excindere ſingulari ſtudio contendebat. Foſſores enim perpetua concameratione amplioris cuniculi, qui ad mœnium lõgitudinem ſecundum fundamenta proferebatur, dum opus perficerent, occultabantur. Ii murum paulò ſupra radices malleis vectibusque perfringebant, ſubtractiſque ſenſim lapidibus, tigna bipedalia, craſsitudine humani cruris, modico pariq; interuallo inter ſe abiuncta ſupponebant: atque ita cõtinuato opere, totus murus perpetuis tignorum ordinib. innixus ſuſpendebatur. Ea mox interualla, aridis virgultis ad concipiendam flammam pice atque oleo præparatis, tormentarioque puluere conſperſis implebant, quibus poſteà ad ducis ſignum vno temporis momento ſuccenſis, quum eodem igne tibicines ac tigna ſuppoſita conſumerentur, neceſſariò eæ mœnium partes repentina atque ingenti ruina corruerent.

Hæc quum ſingulari ducum ſolertia atq; incredibili ſtudio ác labore militum pararentur, per viginti octo dies Gallica, Venetaquè tormenta nunquam ceſſarunt. magna introrſus murorum vaſtitas facta: magnus timor hoſtibus iniectus, multique milites vtrinque occiſi: & inter alios Annibal Lana, qui tutiſsimà in parte mœnium reſilientis pilæ ictu percuſſus occubuit. Interim milites quotidianà conſuetudine inter ſe colloquebantur, quod primæ caſtrorum municiones adeò mœnibus ſubiectæ erant, vt telum è muro facilè in eas adigi poſſe videretur. Galli enim ác Veneti obſeſsis famem omniumq; rerum inopiam, atq; omnis auxilij deſperationem obiectabant, ac mortem aut vincula comminabantur, quòd eos, ſi per conditiones deditionem facere vellent, minimè ſe recepturos eſſe iureiurando confirmaſſent. Econtrario Hiſpani Venetis ignauiã exprobrabant, quum ſe iterum omnem eorum apparatum adempturos eruptione facta denunciarent; magnopere verò ſe Gallorum vicem dolere dicebant, quòd eo anni tempore, qui in tepentibus & bene cultis Inſubrum domibus, pellicea veſte & largiorib. epulis vti conſueuiſſent, niuis ac imbrium atq; aquilonis iniurias pro aliena cauſa paterẽtur. Quum per hunc modum milites facetè contumelijs inter ſe contenderent, Nauarrinus miles, vt linguam iactantiamq; Hiſpanorum, iniecta cuniculi ſuſpicione reprimeret, Hiſpanicè loquutus, Commilitones, inquit, qui extremis etiam rebus veſtris iam ſecurè iocamini, cauete ne à vobis contumeliarum rationem repoſcamus, quum Gallina pedè ſcalpere ac fodere humum aliquando deſierit. Quæ verba acuti & perſpicaces Hiſpani, qui in muro erant, ſanis auribus acceperunt, eaq; altius interpretati, Nauarrum pro Gallina ſpecus cuniculosq; moliri, quod peculiare eius hominis artificium foret, ab ſuæ gentis milite per luſum cautè ſibi ſignificari iudicarunt. Nec mora ea res pluribus ſimul ſigniferis ac centurionibus communicatur, ad Hicardumq; concurritur. Ille qui propter loci mœniumque naturam atque eius hoſtis ingenium, qui in his artibus maximè inniti conſueuiſſet, hæc eadem multum antea accidere ſibi poſſe cogitarat, per eam vrbis partem, quæ

proxima caſtris & ſubiecta periculo videretur, diligẽtiſsimos homines circummittit, qui cuncta explorent, priuatas domos, templa, cœnobia ingrediantur, ſcientiſsimeq́ue perquirant, an aliqua cuniculorum veſtigia reperiri poſsint.

In id quum omnium militum animi ſummo ſtudio intenti eſſent, alij paſsim omnibus ſilentibus ſtrati, vt terræ motum notarent, aurem ſolo applicabant: alij tympana militaria ſolo depoſita, ſi concuſsis leuiter membranis, vel tenuiſsimè perſonarent, contemplabantur: alij capaciſsimas pelues, vaſaq́ue ænea omnis generis aqua repleta, ſi tremulis motibus agitarentur, intentiſsima cura omnibus locis obſeruabant: quibus argumentis ſubterranei operis motiones neceſſariò deprehenderentur. Nec multò poſt certo in loco animaduerſum eſt terræ ſuperficiem maniſeſtè commoueri. Quam ob rem ſingulari omnium lętitia cõtrarium illi cuniculum inſtituerunt. Erant multi in vrbe milites horum operum peritiſsimi, qui artem ſuperioribus temporibus præceptore Nauarro didicerãt, pluresque Germani, quibus omne genus cunicolorum notiſsimum erat, propter Argentarias ſecturas, quæ apud eos ad Hercyniæ regionem ſunt frequentes. Ex his nonnulli etiam inter Gallorum præſidia Bononiæ fuerant, et ſe Nauarri artibus contrarijs cuniculis feliciter occurriſſe meminerant. Quibus de cauſis cõtinuato labore, ac pluribus ſimul perductis cuniculis, facile per obliquos meatus ad hoſtium opera peruenerunt. Quo caſu læti milites ab opere deſiſtunt, relictisque in extrema cuniculi parte paruis foraminibus quibus introſpicere poſſent, ſilentio ad duces reuertuntur. Diſputatur in conſilio, an ſulphurei pulueris cados, qui in eum locũ ab hoſte conferebantur, ex occaſione diſceſſus eorum ſubtrahere furtim, aſportareq; deberent, ꝙ magnam eius rei inopiam diu antea ſentire cœpiſſent: an opperiri tempus præſtaret, horasq́ue captare, quibus Triuultius atq; Nauarrus gratia inſpiciendi operis in eum cuniculum ſe demittere conſueuiſſent: vt illos iniectis ex improuiſo igniuomis globis, miſerabili morte concremarent. Sed Dij immortales, qui vt præditos inſigni virtute homines diutius ſeruent, plerumque imminentis Fortunæ impetum benignitate pręuertunt (vt ſępe antea fecerant) illos ea quoque die protexerunt. Nam miles, qui ſubeuntes expectare debebat, cuiq; perficiendi negotij cura fuerat demandata, quum aliquos & in his cuniculi magiſtrum cultiore ac ſerica veſte indutum verſari in cuniculo per ambiguas tenebras conſpexiſſet, vt qui ſe deſtinatos duces enecaturum exiſtimabat, moræ impatiens, iudicioq́ue deceptus, ambuſtis aliquot hominibus totam adinuenti cuniculi rationem hoſtibus patefecit. Neque tamen Triuultius atque Nauarrus, tametſi multorum dierum labor puncto temporis interijſſet, quicquam ex alijs operib. remittendum ſibi eſſe iudicarunt: quod obſeſſos, neceſſarijs rebus magna ex parte conſumptis, ſublata ſpe ſtipendiorũ, auxilijs deſperatis, extremas rerum difficultates non eſſe toleraturos intelligebant. Iam enim Hiſpani atque Germani quum in celeritate vel diligentia Cæſaris nullam ſpem collocarent, quòd cum incertis tardioribusq́ue conſilijs momenta Italici belli reſpecturum arbitrarentur, ſtipendium procacius atq; arrogantius, quam in obſidione deceret, efflagitare: miſeros ciues violatis hoſpitij iuribus prædæ loco habere: ducibus atrocia comminari, Cæſaremq́ue maledictis & probris inceſſere cœperant.

Quin etiam quum Gurcenſis cardinalis ad ſuſtentandam eorum ſpem, ventura ad certam diem auxilia plurib. literis ſignificaſſet, neq; ea poſtmodum comparuiſſent, morionem aſello impoſitum imperatorijs inſignibus atque aqui-

lis exor-

lis exornatum, lagenas collo ſuſpenſas deferentem; per vrbem deduxerunt, & pro Cæſare, veluti ipſis auxilio ſuperueniſſet, temulentius quàm quiſquam crederet, fœdis acclamationibus ſalutarunt. Neque abditi duces ac plurimum de ſalute ſolliciti, deteſtabilem ac nefandam eorum petulantiam authoritate caſtigare, vel vlciſci ſuprema imperij poteſtate, ne ſeditionem miſcerent, audebant.

Hiſdem fermè temporibus Cæſar in Vindelitiam redierat: imperatisque militibus, qui Brixianis auxilio mitteretur, ad quindecim cohortes armauerat: maiusque bellum, ad victoriam Gallorum excitatus ingenti animo moliebatur. Superiore enim æſtate quum Franciſcus tantis coactis exercitib. aduerſus Heluetios bellum pararet, ipſe, veluti neglectis Italiæ rebus Viennam in Pannoniæ fines abſceſſerat, vt cum duobus Septentrionis regibus colloqueretur. conuenêre enim Vladislaus Hungariæ, & Sigiſmundus Poloniæ reges, atque ipſe Cæſar in patentibus campis. nemoque fuit paulò notioris nominis Sarmata: nemo illuſtris Pannonius: nemo è tota Germania, qui toga vel armis clarus eſſet, qui regem ſuum cum ornatiore turma equitum minimè fuerit comitatus. Aderant Thomas Strigonienſis, et Langus Gurcenſis cardinales: aderant Danorum & Gothorum regis legati: Bohemorum & Marcomannorum Senatus: & totius denique Europæ principum oratores. Multa eo concillo; quæ ad rerum quietem pertinere videbantur, pertractata: actumque in primis de Moſcouitis, qui infeſti Lithuanis, etiam tum Smolenchum vi captum retinebant: quibus Cæſar propter affinitatis neceſsitudinem, quæ ſibi cum Baſilio eorum rege intercedebat, fauere videbatur: magnoque omnium ſtudio deliberatum eſt de auertendis Turcarum incurſionibus, quibus finitimæ Illyrici & Pannoniæ regiones euaſtabantur. Viſaq; eſt, ſed nō capta ipſa rerum occaſio gerendis bellis efficaciſsima: quum Selymum aduerſus Aladolum regem cum omnibus copijs in minorem Armeniam profectum eſſe cognouiſſent. Pacem ſubinde ac fœdera inter ſe percuſſa arctiſsimis cognationib. additis, obſtrinxerant: nam Cæſar Ludouico Vladislai filio, Mariam neptem ſuam Philippo filio genitā collocauit. Carolum verò, aut certè Ferdinandum alterum ex nepotibus, Ludouici ſororem, quum nubilis foret in matrimonium ducturum recepit. Bona quoque Ioannis Galeacij Sfortiæ filia, cuius amitam ipſe Cæſar anteà duxiſſet, Sigiſmundo regi deſponſata. Secretiora denique de maximis rebus inita fuere conſilia, quæ ſicuti ipſo rerum exitu nihil memoria dignum pepererunt, ita ea nos literarum monumentis minimè tradenda eſſe cenſuimus. Sed dum cohortes in Vindelicia, commeatus, pecuniæq; parantur, qui Brixiæ præſidio erant, quod minore iam cura abſentis occupatiq; Cæſaris, & difficultate alpinorum itinerum anguſtiora ſibi in dies futura omnia exiſtimabant, de deditione cum hoſtib. agitare cœperunt. Erant ij nonnulli ante alios ſigniferi ac centuriones; qui ſpe amplioris pecuniæ, quæ à Venetis offerebatur, & tædio diuturnæ obſidionis adducti manipulares ſuos deprauarant: ac tunc maximè, vt ſe dederēt, & laboris pręmia, quæ certius ab hoſte, quàm à Cæſare promererētur, accipere maturarent, habitis per contubernia conciliabulis, adhortabantur. Neque gregarij mercenarijq; milites, qui parum decori ac glorię, quęſtui verò plurimum ſtudent, tametſi paulò ante iactarant ſe non prius de deditione cogitaturos, quàm omnes obſidionis acerbitates pertuliſſent, voluntati centurionum ſuorum defuerunt: publico nanque conſilio decretum eſt, vt legati ad Triuultium de deditione mitterentur. Poſtulabant vt viginti dierum induciæ forent: intra quod

tempus, si auxilia à Cæsare minimè mitterentur, vrbem dederent. Trimestre verò stipendium singulis præsidiarijs militibus ab hoste persolueretur, quibus liceret, quum vrbe decederent, vexilla præferre: tuba ac tympanis more militari vti, atque omnem bellici apparatus suppellectilem asportare. Neque Triuultius eas conditiones, tametsi inflatius quàm pro dignitate duorum exercituum foret ab obsessis proponerentur, respuendas esse iudicauit: quòd parari auxilia in Germaniæ finibus per Venetos exploratores audiebat, & satis ad laudem perfectum arbitrabatur, si eos hostes, & in primis Hispanos, qui pro laude ac gloria in perferendis belli difficultatibus patientissimi existimari volebant, ad extremum intempestiua ac celeri rerum desperatione compulsos, ad deditionem perduxisse diceretur. Sed vixdum Bonaualles Gallorum equitum præfectus ad tractandas deditionis conditiones à Triuultio ad Hicardum missus, re perfecta tabulisque confectis ab vrbe in castra redierat, quum frequentibus nuncijs allatum est, Cæsarianos Rheticis culminibus digressos aduentare: eosque biduo post cum armentis, commeatu, validisque auxilijs affuturos. Quibus cognitis Triuultius, ne repentino Germanorum aduentu, ac simul vno tempore subita Brixianorum eruptione aliquod incommodum ancipiti contentione distractus acciperet, castra contraxit: admonitisque præfectis atque omnium ordinum centurionibus, vt paratos ac intentos milites continerent, tormenta, quæ sub muro erant, reduci ad Euphemiæ vicum, atque id ociosè admodum & quiete administrari iussit, ne concursatione & frequentia militum, callidus & arrectus hostis in aliquam, vel noui consilij, vel concepti timoris suspicionem adduceretur. Hispani tamen è muro, quòd tormenta reducerentur, admirati, quum nullum interea per pactionem telum vtrinque mitteretur, eius consilij causam à Venetis Gallisque requirebant, & crebrò num timerent, vel acceptæ fidei inducijsque diffiderent, notos quosque appellando, sciscitabantur. Contrà illi, quòd multorum dierum inducias concessissent, & clausis niue geluque alpibus, nulla eis ab Cęsare ventura auxilia manifestè perspicerent, veluti perfecto negocio instrumentum omne bellicum se colligere respondebant. Interea Gulielmus Rochandulphus multis militiæ experimentis apud Germanos clarus, cum Ludouico Lodronio, qui propter multas alpinarum gentium clientelas, atque opportuna castella quæ in Tridentinis obtinebat, montium locorumque omnium naturam, & inusitata quæque itinera apprimè nouerat, per niuosos atque abruptissimos tramites cum auxilijs Ansum peruenit (id erat castellum trigesimo ab vrbe miliari, petræ impositum) vbi coeuntes inter se montes, asperam conuallem, insuperabilesque angustias faciebant, quod Vrsattus Priulus Patricius Venetus cum mediocri præsidio tuebatur. Is tanta (vt belli insolens erat) Germanorum multitudine perterritus, quum illi horrendo ac truci vlulatu, nisi portæ statim aperirentur, omnia mox victis extrema supplicia denunciarent, repugnante Tonsio Bagnacaballo forti centurione, arcem continuò dedidit: vnde illi non multo post exitium partum. Nam qui infami metu territus vitæ pepercisse videbatur, timoris ac ignauiæ reus Veneto in foro capite mulctatus est. Rochandulphus castello atque angustijs celeriter potitus, inde mouit: nihilque intermisso itinere, prius signa ac copias à proximis collibus ostendit, quàm Brixiani quicquam de eius aduentu nuncijs vel fama compertum habere potuerint: quòd tanta diligentia Veneti itinera locaque omnia dispositis præsidijs obseruabant, vt qui mandata vel literas deferrent, sine manifesto vitæ periculo commeare non possent. Montani quoque homines qui pertinaci fide Venetum nomen omni tempore coluerant, neminem impunè transire patiebantur: eoque bello supra quadraginta notos speculatores, qui è Brixia Veronam, vel è Germania in eas vrbes mittebantur, deprehensos necatosque arboribus passim nulla interposita dubitatione suspenderant. Quæ res insperatum repentinumque Rochandulphi aduentum fecit: & manifestam hostium tormentis salutem attulit. Rochandulphus, quòd plures boues, & liquantum pecuniæ in stipendium magnamque sulphurei pulueris copiam, & septem milia peditum adduxerat, summa omnium gratulatione exceptus est, quanquam multi tacitè aduentum eius molestè ferrent, quòd sublata deditionis occasione certa spe præmiorum quæ ab hoste proponebantur, manifestè decidissent.

dissent. Erant plures, quum aduocato statim concilio, sententiæ de belli ratione dicerentur, qui cibo ac modico somno recreatis militibus, eadem nocte erumpendum, atque ad oppugnanda castra hostium contendendum esse censerent. Id Hicardus ipse & Rodulphus Hala, ac Vbertus Gambara, veteresque milites probabant, qui celeri audacia, factoque virtutis periculo deleri imparatos hostes, & bellum facile confici posse indicabant. Triuultius enim paulò ante cognito Germanorum aduentu, vt equitatum, quem magno vsui minimè sibi futurum asperis præcisisque in locis intelligebat, in patentiores campos educeret, ad Ghedas ita se receperat, vt cum veluti loci distantiæ confisum, & à fesso ac fatigato hoste ea maximè nocte nihil tale verentem oppressuri nocturno impetu viderentur. Sed Rochandulphus, quum iniussu Cæsaris dubij atque audacis consilij fortunam, quæ (vt bellici ferunt casus) vel mediocri etiam clade illata resurgentes partium vires, & maiora iam Cæsaris consilia perturbare & euertere possent, se tentaturum negaret: prolatisque Cæsaris mandatis, quibus ille præscripserat, vt Brixia metu liberata contentus foret, omnes eius consilij cogitationes interrupit. Nec multò pòst, quum duriores de se rumores audiret quòd multitudinem suorum militum aliquantum plus famis, quàm pecuniæ vel commeatus intulisse diceretur, ad parandam pecuniam, qua militi stipendia soluerentur, duabus cohortibus in præsidij supplementum Brixiæ relictis, in Germaniam reuersus est. Iam enim Germani æque ac Hispani, impellente vel conniuente Hala, qui vetere odio atque æmulatione Rochandulpho tacitè infensus, omnem eius authoritatem militari petulantia comminui ac lacerari magnopere cupiebat, fremere cœperant: nec à maledictis minisque palàm abstinebant, quòd sine stipendijs in ea rerum omnium inopia, quum per occasionem exploratæ victoriæ diuturnum simul bellum & longam duramque militiam finire possent, ipsa illa tot periculis cognita virtute, inutiles, muro inclusi, & vinctis planè manibus timidissimi cuiusque ducis imperio tenerentur. Mox gliscente insania, quum deterrimus quisque seditionis faces accenderet, quòd summotis hostium castris erumpendi prædandique, vt quotidiana exercitatione consueuerant, facultatem amisissent, summa procacitate atque licentia, debitas sibi pecunias ab ducib. efflagitare cœperunt, atque in Hicardum, qui vt tumultuantes authoritate pollicitationibusque sedaret, concionem aduocarat, inclinatis intentatisque cuspidibus impetum fecerunt: ac nisi circumstantes de more signiferi trepidantem superiectis vexillis contexissent, quæ ferro tangere fas non ducunt, & veluti sacrosancta etiam scelestissimi venerantur, proculdubio sceleratas manus nefaria ducis cæde maculassent. Eum tamen metu exanguem, hastarumque ictibus violatum discerpta ab humeris veste, vt maiore contumelia afficerent, in domum adamatæ nec arridentis matronæ captiuum pertraxerunt: neque centuriones, aut alij duces, qui ab initio tumultus vt saluti suæ consulerent, secretioribus se locis abdiderant, tot consternatis atque minacibus occurrere vel prodire audebant. Quum tamen aliquo temporis spatio præferuida seditionis insania refrixisset, atque ipsa cogitatione sceleris, turbidorum atque ferocium animi sanarentur, gregarij præcipuè milites pœnitentia & pudore confusi, suos duces, qui metu tanquam à sceleratis diffugissent, sic animo atque oculis requirebant, vt dubitantibus ac pauidis publicam fidem darent, ac nihil in posterum eis nocituros esse, interposito iureiurando pollicerentur. Centuriones posito timore è latebris ad cohortes rediêre. Hicardus quoque pristinæ dignitati restitutus, quòd vnicum sedandæ seditionis remedium relinquebatur, pecuniam mistis ciuibus imperauit: eamque per omnes modos acerbissimè extortam militibus diuisit, vt alienatos ab se animos aliquo donatiuo deliniret. Quæ res Vberto Gambaræ in primis cæterisque Cæsarianæ factionis principibus, qui cogendæ pecuniæ rationem inuenerant, magnam conflauit inuidiam: quòd illi, vt bellicis difficultatibus insana quadam ambitione subuenirent, vtque in Cæsarem præclarius eorum studium videretur, neque priuatis opibus suis, neque calamitosæ ciuitati, euersæque propemodum patriæ pepercissent. Dati subinde militibus obsides, Alexander Balbianus virtute bellica & natalib. clarus, & Iacobus Tropius, qui in finibus Noricorum, propter amplissimas facultates summam authoritatem obtinebat. Ii pro Cæsare atq; Hicardo rece-

perunt,promiseruntque si id minimè præstaretur, de suo omnibus stipendia
persoluturos.Hicardus etiam sacramēto adactus iurauit, se non prius vrbe de-
cessurum,quàm ab eo principe in cuius potestatem futura esset,siue Cæsar,siue
hostis foret,trimestris stipendij pecunia numeraretur. At Rochandulphus
quum in Germaniam ad Cæsarem peruenisset,expositis Brixiani præsidij dif-
ficultatibus,pecunias vt promiserat,quanta maximè poterat celeritate coegit,
eundemque Lodronium qui deferret,cum quinque cohortibus misit.Sed Lo-
dronius non eadem itineris felicitate vsus est: Nam Veneti cognita eius profe
ctione,Ioannem Conradum Vrsinum cum valida manu peditum,qui Germa
nis occurreret,ad angustias præmiserunt. Iam Germani ad Ansum peruene
rant,quum Vrsinus qui eos longius abesse putauerat,eodem vt in pago consi-
steret,atque eas angustias tueretur,multa nocte superuenit. Re inopinata,ve-
hementer animo perturbatus,quòd se in eum locum inexploratò demisisset,
vnde cohortes sine detrimento vel infamia se recipere nequirent:quum se om-
nibus partibus inferiorem,si luce opperiretur, futurum intelligeret,noctem,
quam casus obtulerat,ad consilium vertit, adortusque semisopitam multitudi
nem,priusquam arma capere,vel coire in ordines possent,cęsa statione vniuer
sos in fugam dedit.Ioannes Stennius militari virtute atq; prudentia insignis,
qui cohortibus præerat,dum pertinacius irruentibus resistit, obtruncatus est:
Lodronius in potestatem hostium viuus deuenit:cæteri fœda in tenebris fuga
per salebrosam conuallem ardentibus casis,quas tenuerant,niuosos montes pe
tiuerunt.Desiderati sunt ex Cæsarianis paulò minus trecenti milites,in queis
fuere supra quatuordecim honestiore loco nati,quorum cadauera à conquisi-
toribus Tridentum delata sunt.Quæstorem verò cum ipsa pecunia fugiētem,
quod vnum ad summam Veneti militis felicitatē defuit, nox iusto obscurior,
notaque itinera,& proximæ paludis nauigium è manibus insequentium eri-
puerunt.Eodem quoque tempore Hispanorum cohortes duę,minimè cogni-
ta Conradi atque hostium profectione,vt tutior venientibus Germanis acces-
sus redderetur,Ansum Hicardi iussu contendebat.Chinca enim antiqua è spe-
cula,quę Culmea hodie dicitur,Lodronius fumo atque ignibus significatione
facta,Brixianos de suo atque auxiliorum aduentu,vt inter se constituerant,fe-
cerat certiores.Sed Hispani quum iam appropinquarent,ac propè in manibus
hostium essent,forte quadam ab ignaro rudiq; agricola seruati sunt,qui illos si-
militudine armorum deceptus,ex Nauarrinis esse iudicans,è præcipiti conual
lis ripa tarditatem eis per iocum obiectando illudendoq;,quòd prędę minimè
interfuissent,rem vti gesta fuerat explicauit.Quibus cognitis è vestigio,vt ne-
cesse erat,pleniore passu Brixiam regressi,& de periculo suo,et de Germanorū
cæde nuncium pertulerunt.Sublata spe Cæsarianæ pecuniæ,cum milites se o-
mnibus necessarijs rebus egere dictitarent, & prolixè pollicerentur, quum sti-
pendium accepissent,se protinus hospitibus,ac creditoribus suis præsenti pecu
nia satisfacturos,noua indies onera exhaustis affectisque ciuibus imponeban-
tur.Ipsi quoq; Germani ac Hispani equites peditesque commisti, vt inopiam
industria subleuarent,publico & priuato consilio interdiu noctuque portis e-
rumpebant,& vicinam hostium castris regionem prædabantur. Contrà Tri-
uultius & Veneti duces,quòd vera vi atq; oppugnatione parum profecerant,
obsessos à quinto ab vrbe miliari,fame ac inopia rerum expugnare contende-
bant.Quibus de causis quotidie plurib. in locis equestri ac pedestri prælio cer-
tabatur,

tabatur, nouæque indies ab vtriſque inſidiarum rationes reperiebantur. Paucorum enim dierum interuallo Mercurius cum Epirotis equitibus, Frãciſcum Hicardi fratrem, qui alæ pręerat, incautè cum paucis in inſidias prolapſum intercepit. Ex aduerſo Hiſpani equites ad Balneolum matutina excurſione progreſsi, Villanouam Gallorum equitum pręfectum cum amplius triginta equitibus commiſſo certamine victum comprehenſumque Brixiam perduxerunt. Nec multo poſt cùm Malateſta & Camillus Martinengus, vt redeuntes à frumentatione hoſtes intercluderent, cum valida equitum manu opportuno ac depreſſo in loco conſediſſent, ad emiſſarij pontem acerrimè dimicatum eſt. Qua pugna pauci Hiſpani equites leuis armaturæ, qui bucculatis galeis, ſolidiſque thoracibus & craſsioribus haſtis, cataphractorum more vti didicerant, magnam hoſtium multitudinem loco pepulerunt, & falſa ſpecie aduentantium Germanorum peditum perturbatis Venetis, capto Camillo, Malateſta fugato, pluribuſque equitibus interceptis, victores in vrbem redierunt. Paucos autem poſt dies Camillus & Franciſcus Hicardi frater permutatione facta, ſuis vtrinque reſtituti: Gallus autem pecunia ſe redemit. Per eos quoque dies centum fermè Hiſpani atque Germani pedites, qui ſine vexillo prædatum exierant, maioris pecoris non paruum numerum, pluresque captiuos Brixiam adducebant, ſexcentos amplius hoſtium equites magna contentione prædam recipere conantes, egregiè ſuſtinuerãt. Nam in Garzettæ torrentis, qui tum fortè exaruerat, alucum demiſsi quum ripis ab lateribus munirentur, & circumpoſitis ſclopettarijs, promptiſsimiſque haſtatorum in fronte ac in tergo collocatis, pręda que in medium recepta, quietè admodum regrederentur: nemo hoſtium tam fortis vel inſanus fuit, vt deſpecta eorum paucitate accedendo irruẽdoque conſerere manus auderet. Ita cum magna laude Vallaſtichini ducis, qui author profectionis extiterat tribus horis continenter, circumfuſis inſequentibusq; hoſtibus eminus pugnando, ad vnum incolumes Brixiam peruenerunt. Hiſdem quoque temporibus M. Antonius, qui cum præſidio Veronæ præerat, diurnis nocturniſq; excurſionib. Venetos fatigabat. Expedito enim equitatu, quũ patentes campos percurreret, ac ſępius cum pęrſidio curruliũ tormẽtorum, atq; ampliore cohortium turmarumq; numero in ſpeciem iuſti exercitus ex occaſione repẽtinas faceret expeditiones, omnem circumiectam regionem impunè populabatur: commeatus, ſulphureum puluerem, impedimentaque rerum caſtrenſium, quæ è Venetia ſupportabantur intercipiebat. Alieniati enim artem per eos dies tormentis ſecundo amne ratibus deuectis, ſubita oppugnatione adortus, dedentibus ſeſe ad primum vitæ periculum præſidiarijs, occuparat: ibiq; propter magnam loci opportunitatem, Suarem Hiſpanũ cum præſidio reliquerat. Quibus de cauſis, neq; milites, neq; tabellarij, neq; vllius generis negotiatores, niſi furtim, magnoq; cum periculo, commeare audebant. Ob ea Triuultius, vt regionem itineraq; omnia maioribus præſidijs tueretur, Paulum Manfronũ, et Mercurium Epirotã cum magna parte equitatus, cuius operam in oppugnanda Brixia minus neceſſariam iudicabat, ad Mincij ripas pręmiſerat. Quorum aduentu, Veronenſiũ eruptiones aliquantũ repreſſæ, quòd exæquato vtrinque periculo, Antoniani latè excurrere, vel impunè vagari nõ poterant. Sed dum ſingulari ſtudio vtrinq; inſidię ſtruerentur, ac vterq; per idoneũ locum, & certam ad nocẽdum occaſionẽ emiſsis ſpeculatorib. circumſpectaret, M. Ant. conſilia conatusque hoſtium nocturna expeditione

præuenit. Enimuerò quum delectis cohortibus, tormentisque, & veterano èquitatu Verona eductis, confectoque per noctem itinere, Vallegium contendiſſet, hoſtes qui tum fortè ad ſe opprimendum Mincij pontē tranſibant, adeptus èſt. Quo caſu Veneti aduentantiū peditum vexilla è proximo conſpicati, quibus tamètſi èquitatu longè ſuperiores erant, ſe impares futuros arbitrabantur, citrà pontem ſe recipere cœperunt. Antonius nè dum tardius ſubſequentes cohortes ſuas expectat, hoſtis è manibus elaberetur, leuis armaturę èquites qui diſtinerent, & contracto certamine abeuntes demorarentur, celeriter immiſit: mox ipſe quum Veneti egregiè impetum ſuſtinerent, cum cataphractis inſequutus, ſummotos loco pepulit, & perturbatos vltra amnem refugere coëgit. Erat in margine ripæ pons ſublicius & anguſtus, & lacer, qui in lateritium maioremq; pontem tranſmittebat, cuius lateritij extremum caput Galli ingruentibus Heluetijs (vt ſuo loco monſtratum eſt) fuerant demoliti. Per eum Antoniani quatuor primò equites inſignis audaciæ, mox alij atque alij quin peruaderent non dubitarunt, & ad propugnaculum vſq; perterritos toto pontis ſpatio propulerunt. Obſtitit irruentibus aliquandiu egregiè Iulius Manfronus Pauli filius impiger iuuenis cum globo cataphractorum ab oppido in primam aciem tranſgreſſus, pugnatumq; eſt acriter medio in ponte creſcentibus vtrinque ſubſidijs. Cæterum ſuperueniente Antonio, qui approperare pedites, & diſplodere tormēta ad incutiendum terrorem centuriones iuſſerat, Veneti fœda fuga diſiecti, fugatiq; ſunt: Iulius ſuffoſſo equo captus eſt, et cum eo amplius ducenti equites, binaq; alarum ſigna intercepta. In eo certamine Petri Franciſci Columnæ in primis, & Cæſaris Philetini alæ præfecti, Succarique Belgę, et Traiani Staffæ Peruſini virtus enituit, qui grauiter in facie vulnerati diſceſſerunt. Paulus qui per patentes campos diuerſo itinere ſpeculatum proceſſerat, ſimulque Mercurius, qui Hiſpanos pedites ab extremo agmine dum pugnaretur, fruſtra adortus fuerat, cognita ſuorū fortuna ſaluti ſibi fuga conſuluerunt. Antonius quoq; non multo poſt Iacobum è vico Varonis, qui cum Liuiani alarijs, Græcisq; aliquot equitib. Cabilloni ſupra Benacum incurioſius agebat, improuiſo adortus, multis eum inſignibus equis, maioreq; alę vexillo, ac omni militari ſupellectile ſpoliauit. Poſt id factum M. Antonius longè lateq; pabulatoribus ſuis campos aperuit, finitimisq; hoſtium præſidijs terrore illato; liberius quàm anteà conſueuerat, circumiectā regionem peruagatus eſt. Dum hæc ad Brixiam gererentur, Cæſar & Heluetij iunctis inter ſe viribus, aduerſus Gallos expeditionem parabant. Sedunenſis enim Cardinalis, quo nemo in fouendis partium ſtudijs flagrantior, nemo in gerendis rebus vehementior fuit, pagos oppidaque percurrens, ad capeſſedum bellum vindicandosq; fortiſsimos viros, qui pro dignitate Heluetij nominis cecidiſſent, magnam eius gentis multitudinem ſuſcitarat: quanquam pagorum magiſtratus nihil publicè de bello Gallico decreuiſſent, vt qui multis de cauſis communi cōſilio ſuſcipere bellum nollent: & iuuentutem tamen ſtipendia facere, atq; aduerſus proprios hoſtes, Cæſaris auſpicia ſequi in ea rerum occaſione paterentur. Henricus quoque Britannus per Richardum Paceum legatum, eos, vt arma caperent, obnixè fuerat adhortatus: ac tum maximè ingentem pecuniam in bellicos ſumptus pollicebatur. Defuncto enim Ludouico quū vetere odio Gallis infenſus, poſperis eorum ſucceſsib. inuideret, nec Franciſcum immiſcere ſe Scoticis rebus æquo animo pateretur, Maria ſorore in Britanniam reuocata, veluti fœderib. morte ipſa diſſolutis,

dissolutis, ad antiquam regum amicitiam se receperat. Siquidem Franciscus, qui Scotiæ regnum, sicuti semper in clientela Gallorum fuerat, haud dissimulanter Gallicis auspicijs regi atque administrari magnopere cupiebat, vt Britannos, qui quotannis populari fremitu arma Galliæ comminabantur, domestici belli metu iniecto, ab inuadenda continente deterreret, Ioannē Stuardum Albaniæ regulum in Scotiam destinarat. Erat Albanius Iacobi regis, qui Tylensi in pugna occubuit, patruelis, multosque annos cum laude Gallicis in castris militarat. Is postquam cum Gallorum manu in Scotiam venit, vt nouam per suę factionis homines regni administrationem constitueret, nonnullis qui magistratus obtinebant gradu pulsis, Humeum ipsum pace belloque clarissimum, pueri regis nutricium, ac regni procuratorem capitali supplicio affecit.

Margaritam reginam, quæ Gulielmo Angosio vni ex proceribus nupserat, adempto ei filio rege, quod eum in Angliam furtim asportare velle diceretur, Ildeburgo regia aufugere coegit, virumque eius & quos sibi suspectos arbitrabatur, proscripsit. Quæ omnia Henrici animum haud mediocriter ab amicitia Gallorum alienarunt, tametsi ille sororem Margaritam oderat, quod vixdum abstersis ab regis funere lachrymis, priuato consilio virum imparem regiæ stirpi, suspecta parum pudici amoris impatientia, quæsiuisset. Eum etiam Ferdinandus socer plurimum impellebat, & per legatos ac literas hortabatur, vt Taroannæ Tornacoque prospiceret: quando eæ continentis vrbes parua manu exiguaque pecunia contineri possent, si Gallus aliarum gentium bello distineretur. Ferdinandus enim Petro Durrea ad Heluetios misso, Cæsarem ad id bellum animo erectum, magna spe auxiliorum impleuerat, classesque Neapolitanam atque Hispaniensem primo quoq; tempore ad nouandas res in Liguriam se transmissurum promiserat. Siquidem, vt erat rerum Europæ arbiter & moderator, quum exæquata omnium potentia regum vires cautè ac prudenter expenderet, sicuti angustissimis ac perditis prope Gallorum rebus vrgente Britanno atque ingruentibus ad Diuionū Heluetijs, vires suas (etiam ex professo hostis) ad lacerandum Ludouici imperium conferre noluerat, ita attollere sese rem Gallicam, & nimio plus crescere minimè patiebatur. Sed dum intentus in id bellum è Celtiberia in Beticam, ad delectus habendos, et ad classem, quàm nouæ Carthagini comparabat, exornandam, proficisceretur, Madrigaletij in Agro Toletano, non longè à Guadalupeo Mariæ virginis templo, quod summam religionis in illis partibus obtinet claritatem, febre correptus interijt. Ferunt eum, quum iam quintum & sexagesimū ętatis annum attigisset, assiduo ac laborioso venandi studio, quod per aduersas etiam tempestates, quo minus feras longissimè peteret, nullis cæli iniurijs terreretur, intemperantioreq; subinde Veneris vsu, vsq; adeò senescentes corporis vires afflixisse, vt iam exhaustæ & collabentes vlla reparari medicatione nequiuerint. Erat corpore mediocri, sed robusto, ac in omni armorū, equestriq; præsertim disciplina, vltra vulgaris peritiæ laudem exercitato. Per omnem autem ætatem callido constantique ingenio fuit: & vt erat sæpius vtranque fortunam expertus, prosperos pariter & aduersos rerum successus adeò compositè ac patienter tulit, vt nulla vnquam vultu eius consiliorum vestigia deprehenderentur. Cæterum qui Mauros longo ac difficili bello tota Hispania pepulerat: tot Punicas vrbes à Syrtibus ad Herculeas columnas vi ceperat: ac nouum inauditumque terrarum orbem, immenso ac insuperabili Oceano mira felicitate perdomito, tot auitis regnis

adiecerat, regum maximus videretur, si principum amicitiã quam semper priuatis commodis suis apertè metitus est, per occasiones belli & pacis religiosè coluisset: cæterasq; virtutes, quæ in eo summæ erant, iustitiam & fortitudinem in tanta regnorum amplitudine, ipso splendore liberalitatis illustrasset. Pluribus antè mensibus, quàm moreretur, Carolum Ioanna filia ac Philippo rege genitum, eundemque Maximiliani Cæsaris nepotem, qui postea tot amplissima auorum imperia in vnum contulit, & Cęsaris nomen adeptus est, testamẽto reliquit hæredem. Hisdem quoque diebus paulò antequàm rex vita excederet, Consaluus Ferdinandus, qui solus inter ætatis nostræ imperatores Magni cognomentum egregia virtute promeruit, dum grauantibus annis apud Illyberim in ocio degeret, quartanæ morbo extinctus est. At Cęsar & Sedunensis, tametsi importuna socij regis morte nunciata, magna spè destituti, et veteribus depulsi consilijs, alias gerendi belli rationes inituri viderentur: nihilominus conscriptis iam adductisque ad proximas alpes legionibus, primo statim Vere in Italiam trãscenderunt. Erant suprà quatuordecim milia peditum Germanorum omnes ferme veterani notæque virtutis, quos periti duces, delectibus habitis, lustratisque prouincijs, vt quemque fortissimum fama vultuq; cognouerant, & præsenti pecunia, & multò maxima spe prædæ, quòd in Italiam ducerentur, sedibus suis exciuerant. Nec deerat multitudo ingens voluntariorum militum, qui longa militandi consuetudine adducti, permotique Italiæ opib. quum ad primum tympanorum crepitum arma sumpsissent, castra atque eadem Cæsaris auspicia sponte sequebantur. Fama enim percrebuerat, Cæsarem pulsis Gallis extemplo Romam èssè petiturum, vt à pontifice maximo auream coronam, ac sceptrum Romani imperatoris insignia more maiorum acciperet: eumque regulis omnibus, ac liberis ciuitatibus, vti odio vel amicitia meruissent, stipcadij nomine ingentes pecunias imperaturum. Quibus de causis Leo pontifex, qui Germanicas irruptiones Vrbi semper atque vniuersæ Italiæ funestas extitisse memoria retinebat, vt eam belli procellam auerteret, paulò antè ad molliendum Cęsaris animum Egidium Eremitanum in Germaniam destinarat. Is tum conciliandæ pacis egregius artifex habebatur, qui quondam sacris concionibus tota Italia habitis, summam religionis, atque eruditioris eloquentiæ laudem adeptus, postea cardinalatus honorem à Leone promeruit. Sed Egidius, quum ardentibus ad id bellum omnium animis, sera etiam ac intempestiua pacis mentione, militare Cærsais ingenium posse flectere videretur, à militibus exulibusq; Italis, qui vt in patriam redirẽt reliquam spem suam in armis collocarant, non mediocre salutis periculum adiuit. Cæsar Tridentinis iugis digressus, ad M. Antonium & Sedunensem, qui Heluetijs cęterisque copijs Verona eductis præerant, cum delecta equitum ala peruenit. Is dignitate oris, & militari habitu inter summos proceres conspicuus, & sui nominis authoritate venerabilis acclamante exercitu, Augustus salutatur: concipiturque omnium animis certa spes victoriæ, quod neque Galli, neque Veneti tanti exercitus vim laturi viderentur. Consultaturusque inde aduocatis ducibus, an extemplo progredi sublatis signis, Mediolanumq; rectà contendere expediat, vbi hostes, occupatis metu atq; inopina celeritate animis, vti nullis adhuc confirmati auxilijs, & dubijs aut auersis ciuium voluntatibus, defensionis & fugæ cõsilium fluctuanter agitarẽt: An verò satius foret ex itinere Asulam oppidum expugnare, ne à tergo relicti hostes, commeantibus à Verona iter præciderẽt,

& com-

& commeatus ſubuectiones impedirent. Id oppidum Venetæ ditionis paulò ſupra Olliū et Chēſium amnes poſitū eſt, valido per ſe muro, & tum fideli præſidio ita munitum, vt ſuſtinere oppugnationem ſi tētaretur, neglectum verò, præteruecto feſtinantique Cæſari, aſsidua detrimenta afferre poſſe appareret, Cardinalis Sedunenſis, M. Antonius & Galeacius Vicecomes, atque ante alios Iacobus Stapher è Tigurino pago, eximiæ apud Heluetios authoritatis, ſummum bonum expeditamq; victoriæ rationem in celeritate ponebant: propterea conuolandum eſſe Mediolanum, vt imperij caput, imparatis & trepidantibus Gallis occuparet. Paratos enim eſſe Mediolanenſes ſuperbæ gentis iugum excutere, vti Cæſaris vexilla conſpicerent: nec Triuultium exactæ prudentiæ ducem, cui maior collega Carolus Borbonius eſſet impoſitus, admiſſurum fore, vt pertinacia ſua diripiēdæ patriæ occaſionem, pro externi regis commodo imperitiq; iuuenis laude præberet. At Cæſar, Marco Sithio & Rochandulpho Aſulam omnino expugnandam eſſe cenſentibus, nequaquam ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat quicquā hoſtium, quod à tergo officere poſſet relinquere: ne qui magna ſpe toto Galliæ Ciſalpinæ imperio Gallos expellendi veniſſet, de expugnatione tenuis oppidi dubitaſſe crederetur. Admoto nanque terrore tormentorum ſubigendos eſſe prædicabat, qui inſolenter temereque initio belli portas clauderent. Quòd ſi ſtulta contumacia obſiſtere pergerent, eorum inſaniam omni belli clade atque ſæuitia vindicandam. Neque fuit quiſquam qui priorem ſententiam non mutaret, & Cæſari tanto imperatori non aſſentiretur. Verùm prolatis tormentis, Aſulani accepto militari præſidio, aliquanto fortius quàm quiſquam crederet, vehementiſsimam atque terribilem oppugnationem ſuſtinuerunt: quum Riccinius Aſulanus admirabili virtute ac vigilantia ſeſe et patriam tueretur. Ea oppugnatio tam importunè quàm improſperè tentata, vniuerſo bello triſte omen præbuit. Nam indignantes Germani, quòd contrà ſpem Riccinius diruta tormentis non vno in loco mœnia intrepidè defenderet, & militari compellatione cruentos Germanorum conatus irrideret, tormenta tranſtulerant, ſic vt modò hàc, modò illac murum fruſtra verberarent, quum eorum multi Aſulanorum tormentis ſternerentur. Itaque Cæſar non dubio pudore confuſus, ne terendo tempus primum errorem nouo cumularet, hortatu ducum ad primi conſilij ſententiam recurrit, et caſtra mouet: ſuperatoque Ollio Soncinum venit: vbi de ſtipendijs exortam inter milites ſeditionem repreſsit, quum ſua manu Germanum militem interfeciſſet, qui arrepto pulſatoq; tympano, iniuſſu centurionis milites ad excitū tumultum vocabat: Quod contra dignitatē Auguſti factum videri potuit, niſi labante iampridem, & propè euerſa militari diſciplina, conſternati exercitus periculum præſentis ſæuitiæ remedia poſtularet. Inde ſedata ſeditione promiſſoq; ſtipendio, promotis agminibus, ad Abduam eſt peruētum, Gallis ripæ cuſtodiā deſerentibus. Conſedit Cæſar ad Ripamaltam oppidum, conſcenditq; præaltam turrem, contemplatus aduerſæ regionis ſitum, vt idoneo in loco pontem conſtrueret: atque ita biduo conuectis lintribus, conſtratoque ponte, copiæ omnes traductæ ſunt, nullo hoſtium præter paucos equites Epirotas in conſpectum ſe dante. At Triuultius atq; Borbonius per exploratores Epirotas cognito Cæſaris tranſitu, auxilia Venetorum quibus Grittus legatus præerat, accerſunt, defendendæque vrbis conſilium ſuſcipiunt, eo maiore fiducia, quòd nemo in vrbe ſe commouebat: & Sedunorum eiusque factionis Heluetiorum au

xilia opportunè accita per Verbanum lacum appropinquare nunciabantur. Ante omnia Borbonius graui metu periculoq; territus, suadente Gritto, suburbana tecta impotenter atque crudeliter incendi iussit, frustra pro miseris ciuibus deprecante Triuultio, quòd illi ad repentinum edictum ardentes domos suas, in quibus nati essent, magno miserabilique tumultu deplorarent. Nolebant enim Galli, vt prouectus Cæsar, inter ædificia singulari militum commodo castrametaretur: eminentibusq; domorum fastigijs, sese aduersus tormenta in muro disposita protegeret. Iam ad Pioltellum vicum intra sextum ab vrbe lapidem, Orientali via, quæ in Martianam regionem ducit, castra collocauerat, caduceatoremque (hunc hodie Araldum vocant) prætextam cum aquilæ Romanæ insignibus gestantem, quem nefas est violare, vel si superbè atque insolenter mandata denunciet, ad Mediolanenses miserat. Petebat Cæsar, vt sibi Romani imperij titulum præferenti, suscepturoque ferream coronam de more Cęsarum portę paterent. Fore enim, si id non cunctanter facerent, vt iniquo & superbo Gallorum dominatu liberati, optima pace fruerentur. Sed Borbonius Araldum in vrbem non admittit, respondens Mediolanenses sacramentum dixisse Francisco Galliæ regi, qui non ambiguo hæreditatis, & recentis belli iure Mediolanense imperium recepisset: iustis armis eiecto Maximiliano Sfortia, qui redactus in potestatem, eius imperij iuribus sponte cessisset. Addidit quoq; Triuultius, nullum Cæsari in Mediolanēses ius esse relictum, quum totum id quod augustalem authoritatē respiceret, iampridem Ludouico Sfortiæ, liberisque eius multo accepto auro vendidisset. Propterea videri Cæsarem iniquè & contra nominis dignitatem facere, quòd callidè obliuisceretur, quibus legibus quantaq; pecunia cum Ludouico rege ad Tridentum transegisset. Itaque si procerum comitatus præsidio, non iusto instructus exercitu veniret, sicuti superiores plerìq; Cæsares, Henricus, & Ludouicus Bauarus, Carolusq; item quartus, & Sigismundus fecissent, Mediolanenses præfectosq; regios amicè intrantem veneraturos esse, hospitalibusq; mensis liberaliter excepturos. Quòd si vim moliretur, intellecturū Cæsarem, quantis opib. ciuitas pro salute sua & dignitate Francisci regis, in cuius fidem tuto atq; honestè conquiesceret, captis armis esset certatura, quandoquidē insigni clementiæ beneficio, post fractos magna clade Heluetiorū animos, & subactum, abductumq; Sfortiam benignè se cōseruatam fateretur. Erat apud Cæsarem Galeacius Vicecomes Mediolano exul, primæ inter patritios existimationis. Is vana spe, inaniq; voto ad gentilium maiorum suorum, qui per ducentos annos Mediolano regnarant, imperium aspirabat, quòd Sfortianos dominatu pulsos conspiceret, & ciuitatem auersam ab externo dominatu, sui tanquam nobilissimi ciuis, & antiquæ stirpis hæreditatem præferentis, studiosam & cupidam putaret. Nihil enim optatius atq; felicius Mediolanēsi populo euenire posse rebatur, quàm ciuem suum affinitatibus vtrique factioni coniunctum, ingenio lenem popularemq;, in principatu Galliç Cisalpinæ conspicere: & quod diuturnæ securitatis interesset, Romani Cæsaris authoritate confirmari. Hoc tenore intimi cōsilij Galeacius vsq; adeò sibi gaudebat, vt præclara Cæsaris gratia, atque eius quotidiana promissione inflatus, iam planè principis personam indueret, præcisa magna ex parte amicorum & familiarium consuetudine, tanta animi vanitate vt sæpe grauioris consilij specie, in secretum solus abderetur, & in tabernaculo secus ac solebat, peculiarem sibi vni parari mensam iuberet, certo interuallo discretā ab

ea, in qua vel illustres conuiuæ discumberent. Qua de causa M. Antonius Columna tantæ virtutis ac dignitatis, Romanique fastus heros, & Ennius Philonardus Verulanus episcopus Leonis legatus, intempestiuæ vanitatis notatum arridebant. Nec mirum erat, si vir sua spe in altum prouectus insaniret, quando ei Cæsar astuto, minimeq; absurdo consilio, primũ gratiæ locum tribuens, peramplæ pollicitationis verba dabat, vt per idoneum hominem, qui summo loco esset natus, ac existimatione populari inter ciues maxime validus putaretur, in amicitiam Mediolanensium se insinuaret, eorumque captaret studium noua liberalitate, si ipsis, pulso Gallo Galeacius præficeretur. Apparebat enim Insubres ciui splendidissimo amantique patriæ, lubentius atque fidelius quàm Gallis præsidibus, qui plerunque à graui imperio insolentes euaderent, esse parituros. Spondebatur autem Galeacio principatus, titulo vicarij imperialis, qua dignitate Vicecomites antiqui principes à superioribus Romanis Cæsaribus essent appellati. Ab hac liberali prædicatione Cæsar existimari volebat eo consilio arma cepisse, vt Insubres Gallorum dominatu liberaret, confectoque bello, Romam ad suscipiendam Augustalis imperij coronam continuo proficisceretur, cum nihil omnino præter victoriæ decus peteret, & indigenam patritium ciuem de se benemeritum, humanitate iustitiaque præstantem, beneficiario iure Mediolani cum imperio esset relicturus. Hæc in fama apud vulgus erant, sed in arcano Cæsaris consilio id decerni nemo credebat: quando id totũ quod victoria parari posset, Carolo nepoti (vt in fatis erat) pararetur. Id vero regi dissimularique tum maxime expediebat, quoniam Cæsar exploratum haberet, id nequaquam probari Leoni pontifici, aut Heluetijs, quum ij ad alterũ Sfortianæ stirpis spectarent, Maximiliani scilicet in Galliam ducti germanum fratrem, quem Mediolanum fratris exemplo reducere percuperent. Ille vero ægerrime passurus esset, vt opulenta atque opportuna Italiæ pars, Germanorũ & Belgarum colonia & sedes efficeretur: ad augendam scilicet Cæsarum potentiam, qui amplitudini, atq; felicitati Romanorum pontificum, ab omni annalium memoria semper inuidissent. Cæterum in hanc consilij spem satagente Cæsare, quum Galeacio per clientes & propinquos suos tẽtatis ciuium animis, nihil de excitando tumultu succederet, araldusque rediens de hostium responsis prolixe retulisset, castra propius vrbem promota sunt, ea vicinitate, vt e summa testitudine templi maximi castrorum ignes conspicerentur, pauentesque ciues villas suas hostili incendio absumi crederent, postquam à Gallis suburbana tecta vltro concremata conciderent. Augebant terrorem agricolæ in vrbem confugientes, quum tormenta maiora prouehi falso nunciarent, quibus ab hoste admotis vltimum rerum suarum discrimen adituri essent. Erat ob id in vrbe inusitatum tristeque silentium, adeoque alte cum ciuium, tum præsidij militum mentes occuparat pauor, vt illi pretiosiorem suppellectilem fœdis latebris recondere properarent: ij vero carissimarum rerum suarum colligerẽt sarcinas, vt trans Ticinum in loca tuta aueherẽtur. Magna enim erat opinio apud Gallos Germanorum virtutis, peritiæque in toto negotio tormentorum, præsente præsertim Maximiliano, qui à prima adolescentia multis in bellis ac prælijs maxime fortunatus imperator extitisset. Verum Gallis admodum terribile erat Heluetiorum nomen, qui nuper incredibili animorum, & corporum plane indomito robore, vallata Francisci regis castra adoriri, in eaque per aceruos suorum cadauerum penetrare ausi fuissent, quibus idem dux & concitator a-

deſſet Seduneñſis acerbiſsimus Gallorum hoſtis. His de cauſis fiebat, vt plerique Gallorum ſuſpenſo Borbonio, de vrbe deferenda ſeruandoque equitatu, vti nuper Palicia, & anteà Ligninius atq; Obegninus, recto nec deformi conſilio feciſſent, haud perplexè cogitarent. Quid enim ſtultius exituque miſerius futurum eſſet, ſi nudati peditatu, vrgentis Cæſaris, qui innumerabiles adduceret copias, vim atque impetum experirentur: ſalutemque omnium dubiæ & territæ ciuitatis fidei committerent, ſingulari quidem totius Galliæ detrimento, & quod Dij auerterent, funeſtiſsimo luctu? Enimuerò reparari poſſe bellum adeò propinquis Galliæ opibus atque ſubſidijs, & recipi vrbem, eadem virtutis felicitate, qua antea populo temere rebellante, opportuneque ſeruato equitatu, poſtea recuperarint. Interea Trivultius frequenti allocutione ciues confirmare dubios et ſuſpectos, vt limine ſe continerẽt, interminatus pœnam, adhortari, ſuæ verò factionis omnes arma capere, beneque ſperare iubebat: per fora & compita, ne quis tumultus temere oriretur, cuſtodias diſponebat. Tormenta ab arce educta idoneis in locis contra hoſtes collocabat. Hæc intrepido ore adminiſtrans, Gallos vehementib. caſtigabat verbis, quos de deſerenda vrbe cogitare cognouerat. Et id quidem tanta ſeueritate, vt Borbonio diceret, ipſum rectè imperij poteſtate vſurum, ſi in authores turpiſsimi conſilij animaduerteret: deſcendensque demum in conſilium demonſtrauit viris, qui tot ſtipẽdia meruiſſent, nihil omnino potius & carius eſſe debere, ꝙ tueri priſtinum decus. Hoc enim integro vniuerſos incolumes fore: ſuperaturosq; omne periculum inſtantis belli, ſi innatę virtutis memores eſſe vellent: & ſe animo demittere, veterano militi longè turpiſsimum exiſtimarẽt. Propterea ſe minimè dubitare, quin erectis & confirmatis animis, ad Galliæ decus vrbem eſſent conſtantiſsimè defenſuri: neque opus eſſe vt Germanorum multitudine & fremitu terrerentur. Eos enim habere vehementẽ impetum, ſed in curſu fatiſcere, hærereque plerunq; ſolitos, vti ſæpe vidiſſent, quum hic ipſe Cæſar recenti exemplo cum centum milibus armatorum oppugnato Patauio, proſtratisq; mœnibus nec tentato quidem certamine, incepto abſtiterit, & inglorius in Germaniam ſit reuerſus. Itaque deſerendæ vrbis, ignominioſæque fugæ cogitationes abijcerent. Ipſis enim, ſi id ſcelus admitteretur, regiæ ſeueritatis in Gallia iudicium eſſe ſubeundum, ſe quidem capitali teſte atque inimico, ſi deſertus amiſſa patria ſupereſſet. His Triuulij verbis confirmati ſunt, qui equitatũ potius quã vrbem ſeruandam cenſebãt: eoq; alacrius, & certius, ꝙ Trivultius publicum tabellionem rogarat, qui ſententię ſuæ tabulas cõficeret: qua teſtificatione ij, qui præſidio excedendum putarent, cum ignominia damnarentur. Peropportunè autem accidit, vt auxilia Sedunorum atq; Bernenſium in Verbano nauib. impoſita, per Ticini emiſſarium paucis horis Mediolanum peruentura, certis nuncijs afferretur. Atq; ita è medio metu periculoq; perampla ſpes & certa ſalus cunctis oborta eſt. Nam Cæſar de hoſtium auxilijs edoctus, quũ promouere copias, & vim portis inferre pararet, quòd non inanẽ de Heluetijs ſuſpitionem arbitraretur, remiſſo & cõmutato repente conſilio ſubſtitit: incertus, an productis tormẽtis, cum ſuæ tum hoſtiũ virtutis periculum eſſet faciẽdum, an verò tutior foret receptus. Primas enim ſpes eius pecuniæ defectus fregerat, quo nihil perículoſius excitandæ ſeditioni apud milites accidere conſueuit: & tum fortè perſoluendi ſtipendij dies aderat, importuneque Brixiani præſidij milites Hiſpani argenteæ monetæ duas ſarcinas in caſtra è ſuperiore Rhetia

venien-

venientes, intercęperant: quæ summa pecuniæ, vti exigua, quanquam militarem sitim extinguere non poterat, accendebat tamen Germanorum atque Heluetiorum animos, quod à socijs, prædantium hostium more, grauem cum detrimento contumeliam accepissent. Cęsarem quoque in ea consilij deliberatione fluctuantem, diffidentemque rebus, magnoperè perculit Triuultij dolus magno Cæsaris incommodo excogitatus. Is nactus clientem suum Heluetiæ peritum linguæ, literas suo nomine perscripsit, sua manu, suoque signo notatas ad Stapherum, & Goldilum primores Heluetiorum duces: vt Cæsari in eo momento rerum suspecti redderentur. His literis postulabat, vt quæ secum pepigissent, eo biduo perficere maturarēt: se enim ad condictum instructa parataque omnia habiturum. Nuncius præmiorum spe oneratus, Cæsarianis excubitoribus vltro se capiendum obtulit, quum interrogaretur, cur sine tessera in eum locum venisset, probè confessus est, se Triuultij literas, si sibi parceretur, ad Heluetios duces deferendas prolaturum. Nec mora veniæ fide data, calceo insutas literas promit, extemploque eę ad Cæsarem deferuntur. Nec eas anxie perlectas Sedunensi Cęsar ostendit. Neque enim Stapherum & Goldilum tantæ inter Heluetios authoritatis, sine perturbatione periculoque rerum omnium, vel accusari ex Triuultij literis, vel (vti opporteret) comprehendi posse censebat. Itaque insidias veritus retro castra repente vertit, eoq; properantius quod Albertum Petram, & Franciscum Georgij Soprasaxi filium, Sedunensi capitales inimicos, cum viginti peditum vexillis applicuisse cognouerat. Nam Georgius opera Sedunensis, ab ipso sacerdotij possessione depulsi, diu Romæ in custodia molis Hadriani seruatus fuerat: liberatusque demum à Leone in gratiam Francisci regis, cruentas cum eo simultates domi exercuerat. Sed cardinalis equo iure pontificiæ authoritatis in sedem sacram à popularibus antistitem suum religiosè colentibus reductus, ita acerbo odio, & infestis armis contumeliam vindicauit, vt in ciuitate Sedunorum ad sacrum profanumque iudicij tribunal, multis, qui Georgij factionis fuerant, seuerè citatis atque supplicio damnatis, Georgij domum, & opes, & cilentclas conuellerit. Albertus quoque superiore anno ante prælium cum Heluetijs à rege factum, vt supra docuimus, tanquam Gallica corruptus pecunia proditionis accusatus fuerat: qua de causa deposcente eum ad pœnam Sedunense, cum septem millibus peditum suum nomē secutis, ab exercitu discedens, per Verbanum lacum domum redisset: sic vt tum conuersa Fortuna, Soprasaxus & Albertus coniunctis sensibus communem inimicum vltum ire properarent, et Sedunensis ipse non temere sibi timere cogeretur: Cæsarem tamen, haud perplexè de receptu statuentem, dissimulato pauore alacrib. verbis, vt cōsisteret hortabatur, quod ij, qui auxilio Gallis venissent, magna ex parte agrestes montanique homines e pascuis abducti rudes armorum essent: & si qui militum nomine digni viderentur, hi apud omnes seditiosi censerentur: nec ora conspectumq; suorum fide virtuteque præstantium laturi essent. Sed Cæsar suspicionibus suis implicitus, & amicis vel parum decora suadentibus, æquo plura tribuens, cōsilio suo pręproperè suscepto, deijci non potuit. Requirenti autem M. Antonio causam vsque adeo repentini inconsultique receptus, quem neque honestum, neque necessarium putaret, Cæsar respondit, pecuniæ inopiam, quæ fato quodam non semel conatus suos interpellatis victorijs elusisset: plerunq; enim accidere dicebat, vt vbi virtus superesset, Fortuna deficeret. Proinde ipsum qui Romani im-

peratoris personam sustineret, pro insano esse facturum, si certis de vetere hoste suspicionib. permoueretur. Affirmauitque demum sibi per quietem ea nocte apparuisse Leopoldum Austriæ archiducem atauum, & Carolum ducem Burgundiæ socerum suum, ea torui oris specie, ac eo cruento armaturæ cultu, quo hic ad Nansim, ille ad Sempac ab Heluetijs trucidati fuissent, acri quidem sermone & gestu vetantes ipsum diutius morari, & vt se periculo statim eriperet seuerè imperantes: atq; ita motis castris ad Abduam est reuersus: atque eodem ponte flumine superato ad Alpes iter intendit, tāta omnium, Gallorumque pręsertim admiratione, vt qui dudum inæstimabili metuendoque copiarum hostilium numero, apparatuque tormentorum maximo territi & prope amentes erant, inopinati euentus gaudium vix perciperent. Neque Tr. vultius atque Borbonius ferè præter spem grauissimo liberati metu, abeuntium tergis institère, quòd per Epirotas præuolantes speculantesque omnia compertum habebant, nouissimum hostium agmen valido præsidio confirmari. Quando M. Sithius cum delecta legione, & M. Antonius cum equitatu more militiæ incedentes paratique ad pugnam, terga clauderent. Nec vllo modo Cæsar generosi spiritus nunquā expers temere lacessendus videretur: ne dedecoris metu, aut oborto pudore extimulatus, ad primas spes gerendi belli indignāter rediret: Sedunense præsertim ex ipsa rerum desperatione conserendæ pugnæ auido, ferociq; facundia legiones concitante. Grittus quoq; altè vociferatus à vetere militię instituto, terga danti hosti, totum iter aureis pontibus consternendum esse prædicabat. Eo modo compositis agminibus Cæsar, nihil lacessente Gallo, per Cremonensium fines in Germaniam dimissis Heluetijs est reuersus nusquam memorabili re gesta: nisi quòd ex itinere M. Antonius Laudis Pompeiæ arcem Gallico munitam pręsidio tormentis expugnauit. Isq; inde Veronam regressus, cum M. Sithio iussu Cęsaris in eius vrbis præsidio vsque ad belli exitum permansit. At Borbonius Mediolano cum insigni Triuultij laude conseruato, Andreæ Gritto gratias egit, quòd operam eo tumultu eximia fide Veneti Senatus dignam præstitisset: præbuitq; abeuntibus eius copijs gratuito commeatum. Nec multò post bellicarum & ciuilium rerum cura Triuultio relicta, in Galliam ad regem est profectus, vt quæ gesta erant, ipse idem author & testis coram explicaret. Tanto autem studio propensissimi regis, & magnæ partis aulæ procerum est susceptus, vt meritorum, ac eximij honoris causa, summus totius Gallię equitum magister sit declaratus, qui hodie Comes stabilis vocatur, quòd eum regi semper adsistere ex vsu bellicarum rerū expediat. Hic honos secundum regem apud Gallos facilè primus existimatur: quoniā minores equitum magistri, qui in tota Gallia omnino quatuor sunt instituti, ipsius Comitis stabilis edicto ac imperio parent. Huius autem dignitatis atque potentiæ nomen tanq̄ proceribus inuidiosum suspectumq; regibus, Ludouicus XI. lata lege sustulerat, quum fortè aduersum se coniurati Galliæ proceres arma cepissent. Quibus demum cum magno discrimine subactis, Iacobus Lucemburgus sancti Pauli Comes, qui tum erat summus magister equitum, perfidiæ conuictus capite pœnas dedit, sic vt nemo ei postea in magisterio sufficeretur. Cęterùm vti postea compertum est, ea ratione Franciscus, reuocato vetere Galliæ instituto, hoc honore Borbonium remunerari voluit, vt in locum decedentis Odettum Lotrechium Cisalpinæ Galliæ pręfectura ornaret, multis quidem nominibus magnopere sibi commendatum, & tum supra generis nobilitatem militari laude maximè florentem. PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XVII.

DVM hæc in Italia geruntur, Selymus Turcarum imperator Campsonem Gaurium Memphiticum regē, eiúsq; exercitum ad Singam occidione deleuit: indeq; Syriam, Iudæam, atque Aegyptum clarissimis victorijs peruagatus, Mamaluchorum nomen formidabile Orientis gentibus, ac amplissimum Sulthanorum imperium euertit. Cuius belli causas, ac euētus rerum gestarum diffusè narrabimus, si prius ad Persicę historię seriem necessaria scribendi ratione, atque ipsa rerum ac temporum varietate suis locis intercisam, repetito ordine reuertamur. Selymus, qui secundum prosperam ad Araxem pugnam Persis citeriore regni parte expulsis, & Taurisio regia vrbe in potestatē redacta, Orientis victor apparuit, quum ad famam imminentis Hysmaelis subita ac celeri profectione, fugienti similis maiore Armenia decessisset, ad Trapezuntem atque Amasiam Cappadociæ vrbem exercitum in hyberna dimisit. Quibus in locis totam hyemem commoratus, delectibus per præfectos Bithynia, Ponto, Phrygia, Ciliciáque habitis, atque accitis in supplementum è Græcia atque Illyrico nouis militibus, tanta celeritate atque diligentia attritas et afflictas copias reparauit, vt primo statim vere ampliorem quàm antea exercitum, aliquanto maturius quàm Armeniæ niuali Tauro subiectæ frigora paterentur, vel hostes fieri posse existimassent, in Persarum fines adduxerit. Erat Ciammassum oppidum in vlteriore Euphratis ripa positum paulo supra eum locum, quo Melas amnis Græcorum carminibus celebratus, in Euphratem euoluitur: quod Persę propter magnam loci opportunitatem, quum Maiorem ingredientibus Armeniam primum occurreret, præsidio imposito tuebantur. Id Selymus vt proximis castellis finitimisq; arcibus occupatis, vlteriorem prouinciam patefaceret, sibi omnino expugnandum esse decreuerat. Eo autem tempore, quòd Sophum Hysmaelem aduersus Hyrcanos & Bactrianos, vlterioresque Caspij maris accolas, cum omnibus copijs profectum esse cognouerat, facilem perficiendi negotij nactus occasionem, Euphrate ponte constrato, traductoque exercitu pene priusquam ab hoste sentiretur, sub muro constitit, atque oppidum oppugnare adortus est. Ciammassini omni spe auxiliorum in tanta temporis exiguitate destituti, quum Turcæ, circumiecta totis mœnibus ingenti sclopettariorum & sagittariorum multitudine, murum propugnatoribus nudarent, irrequietoque oppugnationis genere alij alijs, temporis & loci spatijs intér se cōstitutis succederent, simulq; portas dolabris perfringerēt, & appositis scalis in murum eniterentur, desertis mœnibus in forum se receperunt. Vbi tametsi vigilijs vulneribusque confecti erant, diu tamē hostium vim

pertinaci constantia sustinuerunt: & vt in supremo vrbis casu pro fortunis ac salute omnium debebant, egregiè dimicantes ad vnum interierunt. Selymus expugnato direptoque Ciammasso, & ignobilibus alijs duobus castellis, quæ incolæ metu territi paulò ante deseruerant, occupati, tametsi inexpiabili odio & cupiditate gloriæ plurimũ incitatus ad Hysmaelem ferebatur, ac totus Persarum opibus imminebat, tamen non prius interiorem Armeniam bello sibi tentandam existimauit, quàm Aladolum regem qui tot clades tanta perfidiâ sibi & copijs suis ab expeditione Persica redeuntibus intulerat, saltibus illis ac montibus expulisset. Enimuero Aladolus, vt qui magnopere sibi ac rebus suis ex merito timere cogebatur, quum Selymum mouisse ex hybernis, & ad Euphratem atque Ciammassum contendisse cognouisset, agrestibus ferisque hominib. repente coactis, magnas copias parauerat, quibus sese ac fines defenderet. Si verò Selymus in Armeniam proficisceretur, consuetudine sua spectabundus ex euentu alieni belli prędandi occasionem caperet, ac obsessis itineribus, vt antea fecerat, impune grassaretur. Itaque Selymus ad Ciammassum relicto præsidio, cis Euphratem regressus ad Antitaurum, vbi hostes consedisse fama cognouerat, cum expedito exercitu deflexit. Aladolus (vt alio loco memorauimus) montanis gentibus imperitat, quæ in Tauro atque Antitauro sedes habent. Ii montes à Scordiscis iugis, & finibus Cappadocię, perpetua veluti catena quadam ad Amanum vsque, & vltimos Cilicię terminos protenduntur. Populus virtute bellica ferox, & numero amplissimus traditur. Cæterùm agrestis est atque efferus, & sola rerum inopia insignis, vt qui prærupta atque aspera in regione parum agricultura proficiant. Herbidis tamẽ in locis armenta equorum & camelorum possident: & pecuariam diligentissimè exercent: cæterorum vita omnis in venationibus latrocinijsque consistit. Orti dicuntur ex Galatis, Cappadocibus, Armenijs, veteribusque minoris Asiæ colonis, qui propter assiduas bellorum iniurias superioribus seculis, & luctuosissima præsertim Scytharum irruptione, quũ Tamerlanes clades & terror Orientis prouincias omnes immani rabie deuastaret, in proximos montes relictis vrbibus, tanquam in pacatum refugerint. Ii vallibus iugisque omnibus perlustratis, fluminum ac fontium opportunitates, mitiorisq; cæli naturam & conuersionum Solis maximè secuti rationem, frequentibus in locis ligneos pagos, ac mox illustria quædam oppidula condiderunt. Vnde postea coalescentibus eorum rebus, quum fortissimi quiq; cęteris pręessent, regium nomen sibi ambitiosè admodum vsurparunt, vt qui horrida virtute censeri vellent, et timeri à finitimis, quanquam syluis tantùm nudisque rupibus imperarent. Aladoli finibus proxima est vrbs Orpha, mirabili fonte oris lepram sanante percelebris, quã nonnulli Edessam esse iudicant, quòd ibi adhuc extent monumenta Balduini, Latinis indicantibus literis. Is enim Gothifredo fratre Hierosolymis potito, Edessam peculiari suo ductu, imperio tenuisse traditur. Nec multum inde distat Amida vrbs vetus, quę hodie Caramida ab incolis vocatur, Mesopotamię iuncta. Hæc hodie regio Tygri & Euphrate amnibus inclusa, Diarbecha dicitur. Aladoli autem nobilius oppidum est, Maras, vti fas est suspicari, ita vocatum propter interfluentem è Cælenæo monte nitidissimum amnem, qui ex certamine Apollinis deuicti, Marsiæ nomen tulerit, multis poetarum carminibus celebratum. Cæterùm Aladolus, postquam Selymum infesto exercitu fines ingressum appropinquare videt, equitatum omnem (erant ad quindecim milia)

lia) è montibus in conuallem iustæ amplitudinis deducit, pedites, quorum magnum habebat numerum, à dextra ac læua occupare montes iubet, ibiq;, quum edita loca atque angustias pro se stare intelligeret: loco multùm antè explorato atq; munito, hostis aduentum expectare constituit. Porro Selymus quanquam locorum iniquitate perspecta, victoriam multo suorum sanguine parandam videret, quòd hostes nunquam sese apertissimis campis commissuros arbitraretur: iniquam tamen pugnandi conditionem subire non dubitauit. Itaque Sinambassam eunuchum, quem interfecto ad Araxem Cassembassa Europeis equitibus præfecerat, quadrato agmine, quòd extendere aciem, & cornibus vti non poterat, hostem inuadere, & primam eorum frontem perrumpere iubet: ipse verò cum prætorianis, atque Asiatico equitatu subsecutus, subsidiariam aciem pugnantibus suis ostendit. Nec Aladolitæ sibi ac in oculis omnium pugnanti regi suo defuere. nanque emissis statim sagittis Turcarum impetum egregiè sustinuerunt, cominusque districtis gladijs, et collatis equorum pectoribus, quum è superiore loco ingruerent, tanta vi subeuntes propulerunt, vt veteranus equitatus nihil iam multitudine aut virtute sua proficere posse videretur. Ab laterib. enim Turcę propter loci angustias hostes circumire non poterant, & ab peditibus, qui vtrinque latera montium insederant, & sagittarum nubem mediæ conualli superfundebant: vehementissimè lædebantur. Selymus vbi videt Aladolum, contrà ac ratus erat, fortiter resistere, & magna vi contendere, cohortes sclopettariorum ex acie ac phalange sua detractas, subsidio laborantibus mittit, ac simul lectissimos prætorianorum conscendere montem iubet. Quorum vim Aladolitæ sclopettorum procella consternati, sustinere minimè potuerunt, extemploq; effusi in fugam, notis tramitib. montes suos ac proximas syluas petiuerunt. Plurimum cædis in pedites fuit, qui quum pulsum equitatum viderent, & succedentibus prætorianis per arduos atque impeditos calles ægrè in montem eniterentur, sicuti plerunque accidit, vt trepidos ac effugere conantes & crurium vigor, & solitæ vires, occupatis terrore animis, repentè distituant: vsque ad occasum Solis in fugam acti, trucidatique sunt. Equites ipsi cum rege insuefactos rupibus ac pernices equos nacti, paruo detrimento accepto, in vlteriora ac munitiora montium loca se receperunt. Aladolus post id factum, quòd se omnibus rebus tanto hosti longè inferiorem intelligebat ducendum atque trahendum sibi bellum esse iudicauit.

Itaque quum Turcæ passim incensis mapalibus abeuntes persequerentur, ipse in alios atq; alios montes refugere, nullam pugnandi occasionem præbere, ac plurimum asperitatibus locorum se tutari. Quibus de causis Selymus, ne in sterili, aspera, ac ignota regione, si totis copijs insequi vellet, commeatus inopia laboraret, vel in insidias prolaberetur, septimo die insequendi finem fecit, castrisq; idonea in parte eius regionis collocatis, Sinambassam cum expedita parte exercitus misit, qui allatis secum aliquot dierum cibarijs, cedētium vestigijs insisteret, & quantum celeritate ac bellicis artibus fieri posset, ipsum maximè regem sectaretur. Quum autem Selymus ex captiuis agrestibus quęreret, quęnam vires, quæué consilia ad sustinendum bellum Aladolo superessent, reperiebat eum lectissimos quosq; equitum ac peditum secum duxisse: cęteramque agrestium turbam, vt solitudinē hosti faceret, decedere pagis iussisse: & statiuis castris apud quandam petrā cōstitutis, quò magnā vim commeatus cōtulisset, non prius totis viribus decertare velle, quàm hostem ad insuperabiles locorū

angustias deduxisset. Eius consilij eam esse causam, quod præfecti equitũ consanguinei sui, cui Saxouaroglis nomen erat, maximè perfidiam timeret, a quo in ipsa pugna initium fugæ factum fuisse comperisset. Cuius defectionis atque odij signa ab iusto dolore proficisci videretur, quòd ipse patrem eius quondam propter affectati regni suspicionem per insidias interfecisset. Selymus his omnibus cognitis rebus captiuis catenas detrahit, eos donis pollicitationibusque onerat, ac dimittit, vt Aladoli præfectum adeant: & secreto redditis ei literis atque muneribus, hominem moneat, vt in ea rerum occasione paternam cædem vlcisci velit. Id si aliquo insigni facinore edito perficiat, eum & summum gratiæ locum apud se, et regnum quod Aladolus latronum immanissimus obtineret, adepturum. Agrestes vt præceptum erat, eius rei consilio cum Sinamballa communicato, paucos post dies mandata perficiunt: breuique præfectus & spe regni, & muneribus, quæ vindictæ cupiditatem exacuebant, ad amicitiam Selymi facilè pellectus, quum suspectanti insidias Aladolo, omniaque exploranti aliter nocere non posset, cum magna parte equitum apud quos summam obtinebat authoritatem, ad Sinamballam transfugit: a quo postea alij atque alij ex his qui remanserant, propositis præmijs ad defectionẽ sollicitati sunt. Circumuentus his malis Aladolus, qui vt sui ad Turcas deficerent, fieri posse non putarat, reliquam spem salutis in fuga posuit. Sed illum paulò post fugientem per asperos montes, antris nemoribusque se occultantem, Sinamballa & Saxouaroglis persequuti, specu abditum monstrantib. indigenis eruerunt. Aladolus ad Selymum perductus, in custodia paucos post dies interficitur: caputq; eius, vt omnibus ludibrio foret, per totam Asiam circumlatum: ac mox quoque in testimonium partæ victoriæ Venetias ad senatum fœda ostentatione transmissum est. Occiso Aladolo, Selymus eius regnum in prouinciæ formam redegit, diuisitq; in tres præfecturas, quæ totidem Sanzachis, Turcarum more tribuerentur: sic tamen vt Saxouaroglis omnibus præesset, cui cuncta præter regium nomen concesserat. Ipse relicto Sinamballa, qui reliquum æstatis in his locis moraretur, ac demum constitutis prouinciæ rebus, vt ad Iconium in hyberna concederet, modico comitatu Byzantium reuersus est. Nam dum Hysmaelis & Aladoli bello in Minore Armenia implicitus esse diceretur, a Pannonijs finitimam Mœsiæ prouinciæ partem incursionibus vastari audierat. Quibus de causis, ne Samandriam amitteret, quòd situm ad Danubij ripas, Mœsiæ Thraciæque propugnaculum, propter magnam eius loci opportunitatem existimatur, octo milia equitum instruxit, qui duce Iunusbassa (is tum Illyricæ Bosinæ præfectus erat) Sauum flumen transirent, & in Croatiam ad Cetinum vsque, per Illyricum penetrarent. Aliam verò Turcarum manum improuisò Danubium ratibus transuectam, vlterioris Pannoniæ fines populari iussit, vt vno tempore Pannonij ancipiti belli periculo distracti, rebus suis timere cogerentur, ac simul doceret, quæ vires & quantæ facultates ad bellandum Othomannis forent: vtpote qui magni interesse, & tum, & in reliquum etiam tempus ad perterrendos suspendendosque Christianorum animos arbitraretur, si tot tantosque exercitus commodè expediteque alere, et diuersissimis terrarum regionibus grauissima bella se gerere posse felicibus ausis ostendisset. Exitu eius anni Selymus, quum Pannonios duplici incursione repressisset, hyemẽ quæ proxime secuta est, maioribus quàm vnquam antea apparatibus belli intentus, Hadrianopoli Byzantijque transegit. Enimuerò potentissimos Septentrionis reges fini-

ges finitimos suos, Maximilianum Cęsarem, Vladislaum, & Sigismundum celeberrimo conuentu habito, in colloquium deuenisse, & coniuratione facta, inductisque Germaniæ, Pannoniæ, ac Sarmatię gentibus, contra se ingens bellum parare audierat. Sed postquam per certos speculatores, quos magno sumtu in omnes Europæ partes dimittebat, ac obuersari in aulis regum & cuncta diligenter explorare iubebat, renunciatum est, concilia illa Christianorum, nihil præter magnificas conciones sumptuosaq; conuiuia certantium inter se regum & procerum habuisse, vano solutus metu rursus ad Orientem se conuertit. Ne tamen absente se aliquod incommodum acciperetur, si fortè Christiani reges ex discessu suo atque exercituum aliquam ad gerendum bellum occasionem arriperent, finitimas prouincias validissimis pręsidijs confirmauit. Quanquam sciret Sigismundum proprio bello distineri, quòd Moscouitæ Lithuaniam etiamtum nouis incursionibus exagitarent: & Cæsarem atque Vladislaum intelligeret, nihil aduersum se eo præsertim tempore molituros, quorum alter ætate grauatus, ac aruinæ pondere suprema valetudine conflictaretur: alter quòd opportuna Ferdinãdi regis morte, noua omnibus bellorum materia præberetur, magnis comparatis exercitibus, aduersus Gallos ac Venetos Italię totus immineret. Itaque Solymanum filium egregiæ indolis adolescentẽ, cum iusto propè exercitu, vt Gręciam Mœsiamq; tueatur, Hadrianopoli relinquit: Pyrrhum bassam magni consilij ac eximiæ virtutis ducem, Byzantio præesse iubet. Natione hic erat Cilix, & sanguine Mahometano progenitus: quod mirum videri potuit, quum alioquin purpurati fermè semper ex Christiana progenie deligantur. Cherseoglim verò, cui vni plurimum ob veterem beneficij memoriã fidebat, cum copijs ad Prusiam in Bythinia collocat, classemq; quam magna impensa & singulari studio paulò antè deduxerat, atque exornauerat, Zaffero eunucho attribuit. Ipse paucos Byzantij moratus dies, vt tyrones qui in prætorianos legebãtur, inspiceret: ab ea vrbe proficiscitur, & in Lycaoniam ad veteres exercitus peruenit. Quò quum venisset, cognoscit, Campsonẽ Gaurium, magnis copijs tota Aegypto Iudæaque deductis, in Syriam descendisse, eumque profiteri se præsidio Persicis rebus futurum, peruasurumque in Ciliciam infesto exercitu, si Sophus Hysmael socius atque amicus rex, Turcarum armis oppugnaretur. Quibus rebus Selymus vehementer commotus, ne si ipse ad Euphratem progrederetur, propinquus hostis à tergo nudatam præsidijs Asiam per Amanum irrumperet, Iconij substitit, protinusque ad Campsonem legatos cum muneribus mittit. Cuius legationis principem locum obtinebant Iachis vir militaris, & Cadilescher maiore sacerdotio, & sacrarum literarum cognitione insignis. Hic postea huius belli commẽtaria conscripsit, quæ nos Italico sermone donata perlegimus. Summa legationis fuit, vt Campsonem orarent, & quàm subiectissimè deprecarentur, ne sibi nocere vel impedimento esse vellet, quo minus Hysmaelem bello persequeretur, qui tot tantasq; Asię calamitates intulisset: inductisq; nouis superstitionibus, Mahometanę religionis certissimas leges deprauare dilacerareq; contenderet. Quòd si ille persisteret, & nullis conditionibus flecti posset, darent operam, vt vires atque eius consilia diligẽter cognoscerẽt: & quàm primũ ad se reuerterẽtur. At Campson, tametsi ętate ingrauescente, et florentibus rebus suis tranquillitati atq; otio potius quàm armis, vel alienis contentionibus sibi studendum esse arbitraretur, multis tamen de causis profectionẽ illam et expeditionẽ necessariam existima-

bat: vtpote qui multò anteà Selymum propter nefariam hominis crudelitatẽ plurimum oderat, atque ob eam causam, vt fœdus quod sibi cum Baiazete intercedebat, cum eo renouaret, nunquã adduci potuerat: & tum maximè audaciam eius prosperis fortunæ successibus longius prouectam reprimere frænareque cuperet, qua ille tantam sibi potentię atque virtutis opinionem secundissimo rerum cursu vendicasset. Siquidem Selymus Taurisio capto, victis acie Persis, Aladolo superato atque interfecto, & magnus & formidolosus esse cœperat. Nec deerant qui eum alterum fortè Alexandrum interpretarētur, quòd finentibus dormitantibusque cæteris regibus, totius orbis imperium sibi animo destinaret. Sed Campsonem maxime impellebat Syrię in primis, & totius mox amittendi imperij metus, quo nullum acrius telum ad excitandos suspicaces regum animos reperitur. Quando ea prouincia superbo atque impotenti Mamaluchorum dominatu oppressa, ob idque infida Aegyptijs regibus, si aliquo infelici prælio contusæ Persarum vires forent, ad Turcas finitimos protinus defectura videretur. Ob hæc Campson ab initio Persarum legationibus sollicitatus, cum Hysmaele fœdus amicitiamque percusserat, Aladinique Achomatis filij miserrimi adolescentis calamitate permotus, in animum induxerat, suis atque Hysmaelis viribus, Asiam, Græciamque exturbata illa immani bellua posse liberari. Aladinus enim, quem patre apud Horminium interfecto, ad Campsonem profugisse docuimus, in Memphitica aula lachrymis, & squallore miserabilis, tres annos versatus fuerat, & ad vindicanda tot scelera, Mamaluchorum animos aduersus Selymum patruum omnibus artibus concitarat. Peropportunè etiam Aladoli filius natu maior, florenti ætate iuuenis, orbatus patre, & in simili quoq; miseria regno fortunisque omnibus exutus, quum Memphim confugisset, tanta ira atque indignatione omnium mentes ex atrocitate noui sceleris inflammauit, vt Mamaluchorum principes Campsonem vltro adirent, obsecrarentque, vt bellum suscipere vellet. Quòd si ipse senecta inualidus obire ducis munia grauaretur, ipsos per se bellum gesturos, & sceleratissimi hominis audaciam repressuros esse testarentur. Erant Mamaluchi non tantum virtute, vequi robore corporis, equitandi peritia, & armorum genere præstarent: verùm etiam magnitudine animi atque opibus Turcis hominibus minimè comparandi. Sed in primis meminerant se duce Caythbeio validissimos Turcarum exercitus in Cilicia, semel ad Adenam, iterum ad Tarsum, perexigua manu profligasse, Mesithe Paleologo, & Cherseogle Baiazetis genero ducibus captis. Vnde sibi ex ea victoria tantos spiritus, tantam arrogantiam animorum vanitatè desumpserant, vt sibi vnis pręcipuam rei bellicæ laudem deberi, ac neminem esse in terris, quem armis superare non possent, existimarent. Mamaluchi fermè omnes, Getæ, Zinchi, Bastarnæq; sunt, nati in Ponto, & circa Mæotidem, ab ea pręsertim parte, qua Corax amnis in Euxinum effunditur. Regionem recenti vocabulo Cercassiam vocant à Cercitis populis, qui in Colchidem vergunt. Hos Valachi antiquitùs Mysi, qui Istro adiacent, & Tartari, qui Tauricam ad Dromon Achillis inhabitant, aliæque finitimæ gentes, Padolij, Sarmatæ, ac Roxolani, ab vberibus matris raptos, alijsque exceptos casibus, mercatoribus vendunt: à quib. postea delectu habito, si qui eorum corporis & virium indole, vel animi vigore præstiterint, nauibus Alexandriam, atque inde ad Memphiticum regem perducuntur. At Memphi vetere gentis instituto, lanistis statim præceptoribusque traduntur, qui magna cura

ludo

ludo inclusos erudiunt. Vbi autem per ætatem arcum fortius tendere, sagittas emittere, digladiari hasta, clypeoque scienter vti, equum in gyros flectere atq; acrius incitare didicerint, tunc stipendia facere incipiunt, lectique in prętorianorum numerum ad equum rescribuntur: qui indociles ignauique fuerint, fortibus perpetuò seruiunt. Ita quum in vna militari virtute cuncta posita, honores, præmia, magistratus manifestè conspiciant, tanta omnes diligentia, tantoque ardore certatim militiæ studijs vacant, vt connixi per gradus sæpenumero nudi sordidissimique ab initio serui, ab infimis equitum ordinibus, ad supremam principatus fortunam euaserint. Mamaluchi Christianæ religionis desertores sunt omnes, à captiuitate Mahometanis initiati sacris. Nemo enim Mahometano vel Iudæo patre genitus in equitum numerum legi potest: propterea ad Mamaluchorum filios equestris dignitatis iura non transeunt, quanquam illi paternam supellectilem, prædia, ac domos hæreditate consequātur: qua etiam ratione ad filios Sulthanus imperium non transmittit. Vnde è nostris quoque prouincijs perditæ vitæ homines, damnatique iudicijs eò confugiunt, qui statim eiurato Christi cultu, decisisq; præputijs, si bello idonei fuerint, ad amplissimos honores prouehuntur: sicuti ætate nostra in Tangaribardino videre licuit: qui Hispani nautæ filius, virtute atq; ingenij artibus tantum sibi authoritatis ac diuitiarum comparauit, vt cuncta propè consilijs suis apud Campsonē administraret: & ad Baiazetem, Senatumque Venetum missus grauissimarum legationum munere fungeretur. Ad extremum tamen Deos sui sceleris vltores sensit, quum inuidia atque æmulatione procerum gradu pulsus, & coniectus in carcerem, miserrimus in pedore atque compedibus expirarit. Neque mirum esse debet, si Mamaluchi ad eas opes, atque eam virtutis existimationem perueniant, quum Syri atque Ægyptij ab his miseranda oppressi seruitute, neque arma tractare, neq; equos alere permittantur, neque vllis adhibeantur consilijs. Magnitudine enim tributorum facti inopes, & quotidianis equitum iniurijs exagitati, mercaturæ mechanicisque artibus, & agriculturæ se dedunt. In hos eadem omnia sunt iura, quæ dominis in seruos. Nam vulgo regij equites insolentius, quàm cuiquam credibile sit, miseros indigenas contumelijs atque verberibus afficere: bona omnium, vt lubet, prædæ loco habere: vxoresq; eorum & liberos illata vi constuprare consueuerunt. Aegyptij trecentos fermè annos enumerant, ex quo ipsi liberi ac nobiles, magno fortunæ ludibrio vilissimis mancipijs seruire coacti sunt.

Quomodo autem libertate imperioque exciderint, satis latè monstrabitur; si quam varijs bellorum casibus nobile illud imperium iactatum sit, distinctè retulerimus. Aegyptus post interitū Romani nominis, Constantinopolitanis imperatoribus cessit. Sed non multis inde annis, Aegyptij, quum sibi omni tempore à Græcis superbè auareque imperitatum existimarent, euocatis in auxilium Saracenis, atq; ea vi Græcis subinde expulsis, Caliphum Saracenorum ducem sibi regem delegerunt. Is à Mahomete pseudopropheta, qui Mahometanæ superstitionis nouas ex Arrij secta & Iudaica disciplina commixtas leges Orientis gentibus dedit, originem ducebat. A Calipho cæteri reges, qui eum varia successione secuti sunt, omnes veluti repetita Ptolemæorum consuetudine, Caliphi nomē acceperunt. Vltimus regum eius nominis in id tempus incidit, quo Christiani, Gothifredo & Boemundo ducibus, Asiam ac Syriam victricibus armis peruagati, Hierosolymitanum regnum condiderunt. Is ab

Almerico, qui Hieroſolymis Balduino ſucceſſerat, armis laceſsitus, quum tantam belli molem ægrè proprijs viribus ſuſtineret, à Sulthano Syriæ rege auxiliares copias, & Sarraconem in primis fortiſsimum ducem acceſſiuit. Sed Sarraco tam infidus quam impiger, repreſsis Almerici conatibus, Caliphum nihil tale expectantem cuſtodiæ tradit, regnumque occupat. Exinde poſtea Caliphi amiſſo rerum imperio, ſacris tantùm præfuerunt: penes quos confirmandi regis poteſtas erat, ſicuti à pontifice maximo Romanos Cæſares diademate inſigniri inveterata conſuetudine videmus. Sarraconi filius ſucceſsit nomine Saladinus, qui Chriſtianos in Syria & Paleſtina ſæpius acie profligauit, & ad extremum afflictis eorum opibus Hieroſolymitanum euertit imperium. Poſt Saladinum, qui moriens fratri regnum reliquit, plures filij nepoteſque ex eadem progenie Aegyptum vſque ad Melechſalam tenuêre. Melechſala liberorum regum poſtremus, cum Chriſtianis continenter bella geſsit. Qui quum veteranos, vt accidere tot prælijs fuit neceſſarium, & fortiſsimos ſuorum amiſiſſet, Aegyptiorum ingenijs atque opibus ſuis diffiſus, noui generis auxilia ex venalitijs ſeruis ſibi comparauit. Tartari enim Scythica gens ſub id tempus Armeniam atque Aſiam per Caſpias portas inuaſerant, Comanoſque populos, qui ad Cappadociam pertinent, prælijs victos iure belli ſub corona vendiderant. Ex his Comanis, Melechſala egregiam manum haud magno coemptam pretio in Aegyptum traduxit, & militaribus armis inſtruxit. Quorum fortiſsima opera vſus, non ſolum poſtea regni fines egregiè tutatus eſt, ſed & Ludouicum Gallorum regem ad Damiatam, quæ Heliopolis ſiue Peluſium fuit, ſtatiuis in caſtris obſedit: & mox memorabili prælio ſuperatum viuum cepit. Sed non multò poſt Melechſala conſpirantibus ſeruis, in ea victoriæ felicitate trucidatus eſt, promptiſsimusque Comanorum Turquemenius, imperium & Sulthani nomen arripuit. Verùm Turquemenius, dum ex eo faſtigio priſtinæ conditionis oblitus, conſeruos, qui principatum detulerant, elatiore animo deſpicit, à Cotho pariter Comano equite domi obtruncatur. Cothos eodem impetu & rex & imperator ab exercitu ſalutatus, quum in Syria Tartaros ab Hyalone relictos latè cæcidiſſet, ſimili quoque oppreſſus fraude concidit: ſummaque imperij interfectori eius Bandocaderi delata eſt. Fuit armis inſignis Bandocader: eiuſque ductu Comana ſeruitia Ricardum Britanniæ regem, & reliquas Chriſtianorum copias tota Syria depulerunt. Poſt Bandocaderē, qui veneno ſublatus eſt, Elpis: & poſt eum Melech Vſtrephus imperio potiti ſunt. Quorum alter Tripolim Chriſtianis ademit, alter Ptolemaidem, quæ vna omnium reliqua ciuitas Chriſtiano præſidio tenebatur, magnis copijs adortus expugnauit. Secundum eos longa ſerie plures eius conditionis viri fortes rerum imperio potiti ſunt: quorum nomen obſcurius fuit, quòd præclaræ eorum res geſtæ nullis literarum monumentis ea tempeſtate mandarentur. Sed patrum noſtrorum memoria Caithbeius opibus & belli gloria longè clariſsimus fuit, qui accepta per manus à maiorib. diſciplina, diligentius ac liberalius quàm quiſquam antea ſeruilem militiam adauxit, & excoluit: ita tamen, vt graui cura ſubſeruorum multitudini proſpiceretur. Qui paulo antè coniuratione facta, atque arreptis armis, ipſi regi, & equitibus dominis ſuis difficile ac periculoſiſsimum bellum conflauerant. Hic eſt ille Sulthanus, qui, quum principes Chriſtianos, vt quemq; magnificentia atq; animi virtute præſtare audierat, ſingulari beneuolentia proſequeretur, inter cætera munera

camelopardalim admirandæ altitudinis animal, Laurentio Medici Florētiam misit. Is Turcis in Cilicia superatis, & Persis qui è Mesopotamia Syriam inuaserant, magna virtute repressis, domitis quoque Arabibus, ad Mecham vsque vltimosq; felicis Arabię terminos promotis armis, Maximi cognomen adeptus; trigesimo tertio imperij anno vita excessit, sub id ferè tēpus, quo Galli ad Tarrum cum Venetis conflixerunt. Mortuo Caithbeio, Achardinus & Campsomia, qui summos magistratus obtinebant, quum magnis inter se opib. de principatu funestißimè contendissent, & diductis in factiones Mamaluchis, cuncta tumultu atque armis miscuissent, Mahometo Caithbeij filio vsurpandi imperij occasionem præbuerunt. Sed biennio post Mahometes, qui contra leges et veteris instituti consuetudinem, paternam sedem inuaserat, à Cercasio inter epulas obtruncatus est. Ipse Cercasius, quòd publicam seruorum causam respexisset, & ius dicendi regis atque obtinendi imperij Mamaluchis restituisse videretur, Sulthanus summo omnium fauore salutatur. Hunc Giapalatus, qui Damasci Syriæque præerat, Memphim cum exercitu profectus, regali fastigio deturbauit, & coniecit in carcerem. Giapalatum autem crudeliter atque auarè imperantem aduersæ factionis Mamaluchi, duce Tomumbeio expugnata regia comprehenderunt, & in arce Alexandrina custodię tradiderunt. Eo confecto negotio, Tomumbeius Giapalato suffectus est. Is quū initio statim principatus nihil antiquius duceret, quàm Giapalatum, quem ipse clam strangulari iusserat, immanitate, auaritia, atque omnibus sceleribus superare, breui tempore tantum sibi odium cōcitauit, vt publico consilio Mamaluchi eum extemplo capiendum puniendumque decreuerint. Ita Tomumbeius octauo imperij mense, quum obsessus in regia fugam per cuniculum desperata salute moliretur, ab amicis Giapalati contrucidatus est. Occiso Tomumbeio, aulę proceres, vt cruentißimis Mamaluchorum seditionibus occurrerent, quibus ad internitionem propè eorum nominis per quatuor annos fuerat dimicatum: Campsoni Gaurio homini iusto & forti, atque in primis minimè ambitioso imperium detulerunt. Is recenti tot regum calamitate perterritus, quos paucis mensibus exitiabili ambitione cecidisse meminerat, quum inuito similis procerum ac militum humeris altè sublatus in regiam deferretur, abnuere imperium cœpit, reluctarique demum grauiter, et se tanto fastigio imparem dicere. Demum obortis lachrymis amicos ac principes deprecari, ne se priuata cōtentum vita in manifestum vitæ periculum conijcere vellent, quando neque pecuniam haberet expeditam ad donatiuum militi persoluendum, vt cęteri consueuissent: neque tantum consilij atque authoritatis, quantum necesse foret ad frangendos seditiosorum impetus, in extrema rerum omnium confusione esset habiturus. Contrà proceres monere hominem, ne præsentis fortunæ occasionem stulta obstinatione animi, inanique modestia negligere vellet: capesseret rempublicam affectam intestinis malis labantemque, atque ipsum regium nomen, quod vno omnium studio sibi deferretur. Postremò omnes iureiurando polliceri, se neq; manu, neq; industria, neque opibus ei ad sustentandam regiam dignitatem esse defuturos, milites que non antè petituros donatiuum, quàm ex regijs vectigalibus prouinciarumque portorijs, publicani & quæstores exactam publico nomine pecuniam coegissent. Quibus confirmatus adhortationib. Campson, se regem salutari ęquo animo patitur: administrandiq; imperij curam suscipit. Is postea quum decies centena milia aureorum nummûm militibus donatiui

nomine diuisisset, & singulari eius moderatione eximiam de se probitatis atq; prudentiæ præbuisset opinionem, tanta industria, paucis qui res nouas moliebantur veneno sublatis, turbatum agitatumq; ciuilibus procellis rerum statū composuit, vt per sexdecim annos Syria & Aegyptus nunquam tumultus vel belli nomen audierit. Dignus profecto Campson felicis atque optimi nomine, si qui tam bonam pacem tranquillitatis & opulentiæ plenam egregia virtute condiderat, conquiescere, atq; otium pati, quàm sumptis temere armis belli fortunam periclitari postea maluisset. Igitur Iachis & Cadilescher Iconio profecti ad Campsonem (is ad Orontem amnem, qui hodie Farfar dicitur, habebat castra) paucorum dierum itinere peruenerūt. Quibus liberaliter magis, quàm amice, vel humaniter susceptis, aliquāto post, quum senatus in prætorio datus esset, ipsique demissa oratione mandata exposuissent, Campson in hanc sententiam respondit: Veterem esse Sulthanorum consuetudinē, quòd principem in religione locum obtineant, Mahometanos reges, populosque omnes in pace, cuius ipse in primis semper fuerit studiosus, omni cura atque industria continere: Proinde se in Syriam prouinciam suam venisse armatū, vt pacem Selymo persuadeat. Quòd si in ea inferendi belli pertinacia persistat, atque Hysmaelem, quem fœderis atq; amicitiæ necessitudine sibi coniunctum sciret, oppugnare pergat, se dignitati suæ ac existimationi consulturum: nec passurum vlterius, vt vnius insolentis ambitiosiq; hominis libidine ac furore, humana diuinaq; omnia permisceantur. Nouisse se iam pridem Selymi ingenium, q̃ vastū, quam atrox, quàm inquietum foret, postquam Baiazete patre optimo, tantęq; virtutis fratribus, ac tantę spei atque indolis septem impuberib. consanguineis per summum scelus enecatis, totq; amicis ac fortissimis ducib. crudelissimè trucidatis, immanitati atq; audaciæ nunq̃ finem vel modum imposuerit. Propterea Selymo denunciarent vnam atq; extremam esse pacis conditionē, si ab Hysmaelis prouincijs abstineret, & Aladoli filio paternum restitueret regnum, q̄ in Sulthanorum clientela ac fide semper fuisset. Id si faceret, vt rectè facere deberet, præter suam gratiam atque amicitiam, quæ ei maximo vsui atq; ornamento esse posset, ipsum longè maiorē ex tuta pace, quàm ex ancipiti bello laudem esse relaturum. Legati tametsi Selymum non destiturum incœpto, aut arma positurum vlla periculi denunciatione intelligebant, tamen quo maturius dimitterentur: & de repentino Campsonis aduentu ad Selymum celeriter nuncium perferrent, dixerunt sibi magnopere pacem placere, sperareque se iustis adhortationib. flexuros animum Selymi: quoniam aditum ad intima eius consilia, & summam ad persuadendum authoritatem haberent: ac facilè futurum, vt ea incendiorum initia opprimerentur, quæ integris adhuc rebus nondum veram belli flammam concepissent. Ita cum muneribus dimissi continuato die ac noctu itinere, ad Selymum, qui Cæsaream peruenerat, redierunt. Campson quoque promotis ab Oronte castris in Comagenem venit, & ad Alepum celeberrimam vrbem consedit. Eam ex ruinis antiquæ Hierapolis ædificatam ab Alepio Iuliani Cæsaris præfecto, qui in ea prouincia præclaras bello & pace res gesserit, & nouæ vrbi nomen indiderit, pluribus coniecturis existimamus. Proxima est Singæ amni, qui è Pierio monte per Comagenem tortuosus & lenis haud magnam aquarum molem trahens, in Euphratem euoluitur. Hanc vrbem Hyalon Scytharum rex ea tempestate, qua Christiani cum Ægyptijs regibus de Syriæ & Iudeę possessione decertabant, quum tota Asia vastitatem

tatem fecisset, resistere ausam expugnauit, & incendit. His tamen ruinis etiam deformata, propter magnam loci opportunitatem, frequenti mercatorum cōcursu incolitur. Vix enim quinque dierum itinere ab proximo Syriæ littore distat, vbi Tripolis & Berytus emporia: finitimaque est Turcis ac Persis: vnde Orientis opes quas gentes hinc Amano Syriam ab Cilicia dirimente, illinc Euphrate finiente Mesopotamiam, amplitudine imperij ad Byrtham vrbem Sulthanus attingit. At Selymus, quum per legatos qui cuncta diligēter Aegyptijs in castris explorarant, de aduentu numeroque hostium, simul & de Campsonis arrogantia, qui sibi adeò tumidè atque insolenter præscriberet, certius cognouisset, alia ratione ac instituerat, bellum sibi gerendum existimauit: quod neque tutam fore profectionem rebatur, si oblato nouo hoste in Armeniam cupidius penetraret, neque suæ dignitatis esse statuebat, ad superbi vanissimique hominis nutum desistere incœpto, expeditionemq; dimittere, quam tanta impensa, tantoque studio parauisset. Igitur in ancipiti negocio egregium ac necessarium ab animi magnitudine consilium capit: simulat se rectà, vt constituerat, aduersus Persas progressurum, impedimentaque & copiarum partē, vt certior eius consilij fama ad Campsonem deferretur, Suasiam vrbem præmittit (hęc olim Sebasta fuit. Sita est in finibus Hysmaelis, vbi Euphrates Tauri mōtis occursu fractus, ac mox rapido aquarum impetu victor, perruptis vallibus in Mesopotamiam effunditur.) Cæterùm conuerso in dextram itinere, transcendere Taurum montem, & celeri in Comagenem irruptione facta hostes imparatos adoriri constituit. Itaque concionatus apud Prætorianos noui consilij rationem exponit, docetque facilem atque expeditam esse victoriam, si adhibita celeritate, priusquam retrocessisse ab Ægyptijs sentiantur, eniti in aduersa montium iuga, atque eas itineris difficultates ingentibus animis superare vellent: neque inani timore adducti vana Mamaluchorum nomina horrerent. Interijsse enim iam pridem eius gentis robora, illosq; veteres equites, qui Caithbeio duce aliquid existimationis ac nominis militię meruissent. Occursuros tantùm in acie splendidos quosdam equorū domitores verius quàm milites, qui scitè ad spectantium voluptatem ludicra arte prestigiari in equis sciant: depugnare verò & vulnera ferre non possint: vt qui longa pace ac luxu, vrbanisq; delicijs corrupti, nunq̄ castra vel armatam hostium aciem viderint, nunquàm tubarum sonum nisi in ludis atque spectaculis audierint. Proinde eos nulla tormentorum copia instructos, nullis peditum vallatos pręsidijs cōtemnerent: et sicuti sacrarum legum, ac religionis interpretes, sacris ritè peractis, omnia prosperè cessura pronunciassent, ita ipsi spe pleni atque alacres ad certam de superbo hoste victoriam proficiscerentur. Solere enim Deos immortales his, qui iusta ac necessaria arma induerint, et belli causā pręstiterint, certam vincendi occasionem proponere. Cęterùm superare hostem, potirique victoria in dextris eorum situm, qui q̄ pro decore gentis, ac salute imperatoris occumbere, nihil in tota vita pulchrius atque præstantius existimarint. Prætoriani alacri fremitu inter ordines suborto, statim acclamauère, duceret ac raperet quò vellet, se cunctas forti audacia peruasuros locorum asperitates, omnesque labores ac belli incommoda æquissimè toleraturos. Ergo Selymus exploratis per montanos homines itineribus, tres semitas traducendo exercitui destinat, adhibitaque triplici Asapporum atque incolarum manu, qui angustias repurgatis callibus aperirent, confragosa quæque & inæqualia itinerum transuehendis

tormentis communiri & exæquari, asperioresq; transitus quà iumenta ducerētur, subitario opere consterni iubet: ac simul vt milites ad laborem accenderentur, donatiuum illis ex præsenti pecunia polliceretur, qui in traducendo tormentorum apparatu extraordinariā operam nauassent. Vnde mox tormenta omnia, quum minoris generis essent, nec maiorem medico malo pilam ferrēt, facili tractu impulsuq; humeris militum per iuga & conualles transuecta sunt; factum est incredibili studio militum, qui nouo bello aperiri sibi ad prædam opulentissimas prouincias videbant, vt quinq; tantùm diebus in eo labore absumptis, omnis exercitus cum impedimentis & currib. superato Tauri dorso in Comagenæ campos descenderit. Neq; enim Taurus, vbi Amani montis nomen assumit, qui locus fermè medius est inter Euphratem secantem Tauri iuga, atque Issicum sinum, qui hodie Aiaccius dicitur, ascensu arduus est, vel insuperabilis: mitescit nanq; quum extenuatus ad mare prouehitur, et se multis in locis colendum atq; habitandum præbet Cilicibus montanis, asperisq; hominibus duro labori assuetis, qui hodie Caramanni appellantur. Ea vox nigri montis accolas significat, quòd Amanus ab exustis cautibus procul nigrescere videatur. Saxouaroglis Aladoli proditor, quem paulò antè Selymus euocauerat, vt statim in hostium fines descensum est, cum valida suorū equitum manu regionē omnē, quæ ad Amani Taurìq; radices pertinet, celeri cursu percurrit: vt simul vbi nam Campson cum exercitu constitisset, ex incolis captiuisque cognosceret: obsessisq; itineribus, quantū equitum diligentia effici posset, prohiberet, ne de Selymi aduentu ad hostes fama deferretur. At Campson qui vanitate atq; superbia inductus, sola authoritate, atq; amplitudine nominis terreri Selymū, & ad præscriptū coerceri posse putauerat, non prius adduci potuit, vt Tauri culmina transmisisse hostes crederet, quàm eorum castra, in queis supra centum milia armatorum erant, bidui tātùm itinere abesse nunciatum est. Ita ignarus belli, improuiso metu territus, quum in ipso tanti discriminis negotio consilium capere cogeretur, vt qui suas atq; hostium vires tum primū expenderet, fluctuare animo cœpit, æstuandoq; vehemēter, modò in spem erigi, modò metu ac pudore agitari: postremò decoris, atque salutis suprema cura anxius, hæsitare, num cedere infestis rebus, ingruentibusque procellis, & detrectato certamine in pacatiora refugere præstaret, an forti animo consistere, atque ipsam iniqua etiam conditione prælij fortunam periclitari, quando longè honestius foret maiorum exemplo, qui armis atq; ausu partum imperiū sibi tradidissent, armatū egregiè mortem oppetere, quàm propagatū per trecentos amplius annos eius militiæ decus turpi atque insolita fuga defœdare, vel seipsum videri nimio vitæ desiderio septem & septuaginta annorum ætatem dignitate atque omni existimatione spoliatum, dedecori ac sordib. seruare voluisse. Erant è ducibus qui tuta consilia speciosis anteferrent: et ante alios Iamburdus cognomēto Gazelles, magni Caithbeij alumnus, vir fortis, & militari prudētia insignis, qui Amano, Apamiæque præerat. Is sicuti cum numeroso vetereque hostium exercitu tantulis copijs cōfligere calamitosum arbitrabatur, ita expedito agmine retrocedendū, & sedem belli ad Damascum deligendā esse disserebat: quando pedestris et curruum impedimētis tardus ad insequendum Turcarum exercitus tutum & facilem receptum daret. Interea accitis in supplementum cæteris omnibus Mamaluchis, qui in Iudæa atque Aegypto in præsidijs forent, proximisque Arabibus mercede conductis, in hyemem trahi bellum, atque hostem difficul-

difficultate commeatus expugnari facilè posse: nec cessurum cõtinuò Alepum minora tantùm tormenta trahentibus, si vel mediocri pręsidio firmaretur, venturaque subinde è Mesopotamia Persarum auxilia: ipsumque Hysmaelem Sophum, cognito Turcarum itinere, in minorem Asiam irrupturum: nec defuturos Christianos, qui è Cypro Rhodoque insulis, aduersus communem hostem ænea tormenta subministrarent, si legationibus adirentur. Quibus comparatis, exæquatisque viribus, non temere postea, si confligere & summæ rei aleam subire adeò pulchrum existimaret, in aciem esset descensurus. Cæterùm grauissima bella, quæ initio vehementes, repentinosque impetus habeant, prudenti aduersariorum cunctatione interposito morę spatio elanguescere consueuisse. Proinde fortunæ periculum facere ne properaret: quãdo errata bellorum, quæ sæpius ducum inscitia temeritateque proueniant, lugere, ac serò detestari optimi quique possint: restituere autem atque corrigere, nec Dij quidem immortales queant. Mouerat Campsonem, & plerosque alios opportuna & graui sententia Gazelles, sed quo minus vera audirẽtur, militaris fremitus, & stulta Mamaluchorum alacritas Campsonis auribus officiebat. Ii enim, quum certiora de aduentu Turcarum audissent, incredibili lætitia totis castris exultare, gestire præ gaudio, atque inter se gratulari quòd ostendendæ virtutis, ac parandæ laudis tempus venisset. Iamque illam tam diu exoptatam occasionem tenerẽt, qua Campsonem imperatorem supra titulos & celeberrimam Caithbeij famã fusis cæsisque hostibus essent elaturi. Nec deerant ex principibus qui adulatione, inaniq; iactantia memorando, quãta cum gloria ad Tarsum ingentes Turcarum copias nullo propè labore cæcidissent, facilem atque expeditam de ipso hoste victoriam esse prædicarent. Sed in primis Cayerbeius Alepi & Comagenæ prouincię præfectus, qui postea perfecto bello perfidię meritis ad summos honores euectus est, quum de studio, virtute atq; ardore Mamaluchorum magnificè loqueretur, quæ de apparatu numeroq; hostium vulgata erant, eleuare verbis, & saluberrimi consilij rationes euertere properabat. Erat enim Cayerbeius haud obscuris de causis Campsoni infensus, quòd ipsius fratrem authoritate & formidandis opibus clarum, aliquot antè annis Campson veneno sustulerat. Vnde postea Cayerbeius, quum sibi etiam cauendum existimaret, & se ijsdem quoque insidijs petitum suspicaretur, vocatus Memphim de more ad procerum conuentus peragendos, simulata ęgritudine regio edicto parêre noluerat: quæ res haud mediocriter regium animum exulcerauit. Sed Campson tacita iracundia tempus opperiebatur, quo hominem pręferocem oblitum cõditionis, ac insolentius aduersum se veluti è proprio regno in pręfectura agentem capere atque interficere posset. Id commodè perfici posse videbatur, si ipse occasione belli, vt tum acciderat, vel simulatione adeundi Euphratis Hierapolim veniret. Mos enim erat veteribus Sulthanis, non prius se regio nomine vel militari laude dignos existimare, quàm, vt proximè fecerat Caithbeius, productis ad Euphratem copijs, apud Byrtham emporium, quod in ripa & antiquũ nomen & celebritatem adhuc retinet, consedissent: ac solenni pompa equum ad potandas profluentis vndas spectante exercitu in amnem adegissent: vt qui ea cæremonia intelligi vellent se quàm latissimè imperitare, ac paratos armis ostendere suos esse agros, qui citra Taurum vsque ad Arabiæ solitudines Euphrate amne alluerentur. Verùm obstabat ratio belli, quominus eum primo aduentu statim opprimeret, quòd incertis adhuc Selymi consilijs, cir-

cumspectare Turcarum & Persarum motus, & conceptas differre insidias vsque ad belli exitum ex vsu præsentium rerum arbitrabatur: ne atrocitate inopinati facinoris milites consternati, secessionem facerent, aut in amplissima vrbe ad rebellandum ex noua re tumultus excitaretur. Nam Cayerbeius validissimas copias familiaritate ac beneficijs sibi obstrictas habebat in castris, & summam apud Hieropolitanos gratiam atque authoritatem obtinebat: ac munitissima arce quæ media in vrbe accliui in tumulo ædificata erat, fideli custode imposito potiebatur. Sed dum Campson tardius et consideratius ea molirctur, nonnulli ex intimis Sulthani familiaribus, qui officiosi quàm fideles videri malebant, Cayerbeium secretò monuerunt, vt regias insidias caueret: atq; aliquo honesto consilio rebus suis prospicere vellet. Ille periculo cognito omnem deliberandi moram exitiabilem ratus, nuncios ad Selymum transmittit, qui doloris sui causas aperirent, pollicerenturque se in eius fidem ex occasione concessurum, traditurum arma, arcem, & studia ciuium erga se perquàm egregie: proprijque equitatus vires, vt fraternam necem vlcisceretur, ad parandam de Campsone victoriam esse collaturum. Cæterùm vt promissis fides adhiberetur, obsidibus cauerent: & quæ consilia Campsonis, qualesque eius & quantæ copiæ essent, sigillatim perdocerent. Postremò adhortarentur, vt accederet, & manus consere maturaret. Nec Selymus postulatis annuere, proditorisque voto subscribere, atque vltrò maiora etiam polliceri dubitauit, haud ignarus explorari parariq́ue sibi victoriam, si amplissimæ vires tanti viri defectione hosti bus decessissent. Itaque Campson spreto Gazellis consilio, quod fidei ac salutis plenissimum, Cayerbeij proditoris, omnium militum hortatu, atq; ipsa etiam vrgentis Fati violẽtia impulsus, quum Selymus appropinquare diceretur, prælio decertare constituit. Posita erant eius castra idoneo in loco ad Singam amnem, decimo fermè ab vrbe milliari: ea ratione, vt milites propinquitate amnis vterentur, & semoti ab vrbis tectis atque delicijs, nihilominus ciuium facultatibus ac copijs iuuari facilè possent. Mamaluchi duodecim millium numerum vix attingebant: verùm singulos, vt quisque eorum maioribus stipendijs atq; opibus eminebat, plures serui armis & equis liberaliter instructi sequebantur. Decora certè ac insuperabilis acies, si vera virtute certaretur. Viri prolixa barba, & minacibus oculis truces, ipso toto corpore lacertosi atque flexibiles, tanta arte pugnam ineunt, vt post primos statim hastarum ictus, modò sagittis, clypeo in tergũ reiecto, modò ferrea claua, interdum falcato ense, vt locus congressusque popoścerint, admirabili quadam agilitate virtuteque depugnent. Equi eorum validi atque acres, atque Hispanicis forma celeritateque persimiles: quodque supra nostrorum hominum opinionem esse videtur, tanta ingenij docilitate in primis præstant, vt ad nutus, & ad certas sessorum voces, hastã sagittamq́ue mordicus terra subleuatam porrigere, hostem agnoscere, atq; appetere dentibus, calcibus cuncta circumsternere, nec horrere proprium cruorẽ natura consuetudineq́ue didicerint. His fræna argentea, aurata ephipphia, & squamosi operis ferrea colli & pectoris tegumenta conspiciuntur. Eques lorica, vel thorace ferreis laminis conserto contentus est. Primorum ordinum equites, & quisque diuitijs clarus galeas ferunt. Cæteri linteo capitis tegumento, quod pluribus implicatum spiris ad elegantiam intorquetur, se satis munitos aduersus cæsim ferientes existimant: gregarij autem equites villosis purpureisq́ue pileis, qui graui gladiorũ ictu discindi nequeunt, vtebantur. Campson ex om-

ex omnibus copijs quinque acies inſtituit, prima Cayerbeio data, quòd in eius prouincia bellum gerebatur. Secunda Sybeio, cui ab admiranda corporis agilitate Baluano, quo eorum lingua ſchœnobatem ſignificat, cognomentum fuit. Is erat Tetracha Damaſcenus, vir ſingularis fidei atque virtutis, qui vno tempore dextrum & ſiniſtrum cornu Turcarum inuaderent. Hos Gazelles cum tertia acie ſequebatur, his vel illis vbi res poſceret auxilio futurus. Quartam ipſe Campſon, vltima ad præſidium caſtrorum relicta, auratis armis Fulgentem veluti ſubſidiariam interuallo duodecim ſtadiorum adducebat. Selymus autem ſic inſtruxerat aciem, vt more ſuo Aſiaticum in dextro, in læuo Europeum equitatum, prętorianos vero pedites cum tormentis in medio collocatos haberet. Sed ante peditatum ornatiſsimi atque fortiſsimi prætorianorum equitum, in queis ipſe Selymus eo die præter conſuetudinem eſſe voluit, medio in ſinu frontem obtinebant. Cayerbeius vt ſtatim appropinquatum eſt, in ſpeciem egregij animi acri impetu facto, Europeos adortus eſt: mox veluti circumuenire eorum aciem vellet, in terga longo circuitu deflexit, vbi nouiſsimū lixarum agmen impedimentaque ac innumerabilem camelorum multitudinem, magno terrore illato potius, quàm multa cæde conturbauit: vt fortis & proditor decori ſimul atq; perfidiæ ſatisfacere videretur. In diuerſa autem parte Damaſcenus, vt ab latere aperto hoſtes inuaderet, omiſſa fronte & circumactis in læuam turmis, in tranſuerſos incurrit: tantoque ardore à Mamaluchis dimicatum eſt, vt ingenti Aſiaticorum ſtrage edita, ad vexilla quæ in medio collocata erant, in morem rapidiſsimi torrentis penetrarint. Nec proſtratis primis Muſtaphas Bellerbechus (hic Baiazetis erat gener natione Hungarus) & Imbracorbaſſa regij ſtabuli magiſter, qui magna vi contra contendebant, quin diffugerent, diutius ſuſtinere potuerunt. Ita victor Damaſcenus hoſtium cornu in duas partes diſciſſo, quum ex obliquo ad pedites & terga prætoriani equitis peruaſiſſet, cuncta prope in media acie cædibus terroreque compleuit. Erat res poſita in ſummo diſcrimine, quòd Selymus incurſu hoſtium propè abſciſſus erat à peditatu, in quo ſummam ſpem reponebat: quòd prętoriani à Gazelle, qui Damaſceni fortunā ſecutus iam mediam frontem inuaſerat, acerrimè premebantur: quodq; Aſiatici pulſis atq; diſiecti nullam reſtituendæ pugnę rationē inueniebant, quum Sinambaſſa laborantib. auxilio ſuperuenit. Eius aduentu, quoniam nulla, vel mediocri pugna à Cayerbeio fuerat laceſsitus, recentemq; equitum multitudinem induxerat, audacia Mamaluchorū retardata, auctiq; Turcarum animi: ac mòx hoſtib. erepta victoria, quū Selymi iuſſu in aduerſos tormenta diſploderentur. Quorum inſolito fragore conſternatos equos Mamaluchi nec regere poterant, nec ipſi ſingulari atq; admiranda virtute ſua, vt erant in medio ab infinita hoſtium multitudine circumuenti, quicquam proficiebant. In ea tñ rerum aſperitate nequaquam fracti animo, tametſi à Cayerbeio & à Fortuna deſerebantur, neq; conſilio, neq; virtute ſibi defuerūt. Vniuerſiq; denſato agmine conglobati cum ſtrage Europeorū, & prętorianę alę detrimento, oppoſitā aciem perruperunt, & continenti curſu caſtra atque vrbem petere cœperunt. Tum demum acti omnes in fugam, perſequente Sinambaſſa cum expeditis & recentiſsimis equitum. Namq; Selymus, qui ea die in ſummo æſtu patientia corporis, & vigore animi, & conſilij felicitate, ſe ipſo haud dubiè maior apparuit, vti victoriæ inſiſterent, & perterritos ſectarentur, huc atque illuc volitans fuerat adhortatus. Iam Campſon vrgen-

tibus fatis aciem promouerat, vt vel suis subsidio foret, aut victoriæ, si Turcæ vincerentur interesset, quum in itinere à fugientibus cognoscit defecisse Cayerbeium, fusas esse copias, nec iam omnium fugam sisti posse: tantam esse tormentorum vim tantamque hostium multitudinem, vt diutius sustinere nequeant. Quo nuncio elatissimus senex, qui nunquam in perpetua rerum tranquillitate alteram fortunam expertus fuerat, supremo animi dolore concepto, penè concidit. Nec multò post superueniente suorum atque insequentium hostium turba, qui ipso cursus impetu concitati obuios quosque promiscuè proterebant, quum annis, & ingentis herniæ pondere grauaretur, & æstu mœroreque deficeret, in eo puluere exanimatus est. Damascenus quoque & Tetrarcha Tripolitanus dum effusè omnes castra, atque inde Hierapolim peterent, atque ipsi à nouissimo agmine irruentium impetum sustinere conarentur, interiêre. Selymus eodem in campo vbi pugnatum fuerat, paucis erectis tabernaculis, maioreque exercitus parte in statione collocata insomnem egit noctem, vt qui victoriæ ac fortunæ suæ nescius, magnopere timebat, ne tantæ virtutis homines, captatis ad insidias tenebris, ad oppugnanda castra reuerterêtur, quos ipse tormentorum metu magis quàm vera militum virtute pulsos, & coniectos in fugam esse conspexisset. At Gazelles & cæteri Mamaluchi, quum de Campsonis morte certius cognouissent, vixdum refectis ab lassitudine equis, de quarta vigilia ab Hierapoli Damascum citato itinere profecti sunt. Postero die Selymus promota acie, castra hostium regiæ opulentiæ plena militibus diripienda concessit: atque inde ad vrbem progressus, Hierapolitanos duce Cayerbeio dedentes sese in fidem recepit, atque immunitatis honore prosecutus est. Periêre in ea pugna non amplius mille Mamaluchi. Sed plures ex eorum seruis: maiorque aliquanto cędes in fuga quàm in prœlio facta, quum satiscentibus sudore equis, & siti passim emorientibus, destituti in pedes ab ignauissimo quoque equite facilè opprimerentur. Magnus enim numerus nobilium equorum interijt, qui vt erant pręingues, & delicatius in vmbra ac stabulis enutriti, quum illo pręsertim die cuncta immodico Solis ardore torrerentur, vehementiorem ac insolitum laborem ferre non potuerunt. Pugnatum est ad septimum Calendas Septembres, eo ipso die, (quod mirum est) quo Calderanis in campis biennio ante victoriam de Hysmaele retulerat. In partibus autem Selymi supra triamilia equitum cæsa referuntur, vt hinc coniectari liceat, insignem eum cladem fuisse accepturum, si ab lęuo cornu, quod proditoris beneficio intactum remanserat, Sinambassa, vt alteri præfecto accidit, in suum & ipse Damascenus incidisset: quanquam recenti atque integro adhuc peditatus pręsidio confirmatus, nullũ salutis vel ignominiæ periculum adire posse videretur. Campsonis cadauer biduo post a conquisitoribus absque vllo vulneris vestigio repertum est, quod Selymus recognosci, & palam omnibus ostentari iussit, vt ęgentes, quę illum viuere, et ad reparandas vires Memphim contendere obstinata credulitate putabant, omni reliqua spe rerum nouarum deciderent, & qui fideles erant in posterum firmiores, sublata eius rei suspicione, redderentur. Nec multò post, quũ iam fœtore tabeq; difflueret, & ad coarguendam vulgi famam tridui spectaculo satisfactũ esse videretur, apud vetustissimũ vrbis templum mediocri funere tumulatũ est. Hierapoli in fidem recepta, Selymus Iunumbassam cum expedito equitatu, qui vestigijs fugientium insisteret, Damascum præmisit, quò & ipse paucos post dies, quum inde quoque decessisse hostes, ac fuga Memphim

petiuis-

petiuiſſe cognouiſſet, cum omnibus copijs profectus eſt. Statimque ei Damaſceni, qui morari victoriæ curſum, & opulentiſsimæ vrbis fortunæ in diſcrimẽ adducere alienum à rationibus ſuis exiſtimabant, abſque vlla dubitatione portas aperuerunt. Quorum exemplo permotæ maritimæ ciuitates, & in primis Tripolis, Berytus, Sydon atq; Ptolemais miſsis legationibus, acceptisq; Turcarum præſidijs, ſimiliter deditionem fecêre. Nec multis inde diebus Selymus celeberrimum conuentũ in caſtris habuit. Ea Damaſci mœnibus iuncta erant, ne quietæ & frequentiſsimæ vrbis ſtatus, & mercaturæ commercia, quæ ſumma omnium ſecuritate ab varijs remotiſsimarum nationum negotiatorib. tractari conſueuerant, intromiſſa militum multitudine, turbarentur. Quanquam ea eſſet in caſtris diſciplina, ſeueriſsimis acerrimi imperatoris legib. conſtituta, vt quum milites nihil ſibi ex ea victoria licere intelligerent, in fertiliſsimo autumno horti ſine cuſtodibus tutò relinquerentur. Quo metu adeò prudenter penuriæ prouiſum fuit, vt Turcarum caſtra cunctis in locis rerum omnium copia ſemper abundarint. Itaque adſcitis legum peritis, euocatisque eò omnium ciuitatum legationibus, inſignes Syrorum controuerſias audiuit, atque finiuit. Prefectos prouincijs atque vrbibus dedit: recognouit vectigalium rationes: & nonnulla ex vetere Sulthanici iuris formula, quæ iniqua vel oneroſa populis videbantur, vt ſummam ſibi inde liberalitatis atque iuſtitiæ laudem compararet, antiquauit. His rebus hunc in modum optimè conſtitutis, quum ſatis quietis & ſpatij ad recreanda iumenta, quæ longi & perpetui itineris labore remacruerant, exercitui datum arbitraretur: atque ipſe omnibus conſilijs ac viribus Aegypto totus immineret, Sinambaſſam cum quindecim millibus equitum, adiuncta his valida manu ſclopettariorum, quæ ex ordine Ianizarorum & Aſapporum delecta fuerat, in Iudæam præmiſit, qui cuncta paſsim eius regionis loca exploraret, atque iter ad Gazam, quod propter Arabes impeditiſsimum fore putabatur, aperiret. Ea vrbs ad mare, atque Aegypti fines pertinet, propinqua arenoſis ſolitudinibus, per quas difficili periculoſoque itinere ab Syria, Aegyptus vlterior, ac ipſa Memphis adeuntur. Interea Mamaluchi, qui duce Gazelle Memphim peruenerant, cæterique omnes, qui è cunctis regni partibus eò conuenerant, conſilio habito, vt in aſperis ac difficillimis temporibus accidit, nulla ambitionis vel inuidię contentione, Tomumbeium natione Cercaſsium regem ſibi delegerunt. Is tum magnus Diadarius erat: qui magiſtratus poſt regem primum honoris atque potentiæ locum obtinebat.

Cæterùm ei viro tantum vigoris atque induſtriæ inerat, vt qui afflictas res, & labantem imperij fortunam virtute erigere poſſet, ſolus eſſe omniũ propè Maluchorum opinione crederetur. Is vt ſtatim Sulthani nomen adeptus eſt, ratus ſuam dignitatem & reliquas ſpes omnes in armis, & in vna belli fortuna eſſe collocatas, ſingulari ſtudio arma, tela, equos vndique conquirere, tormenta conflare, ex ſeruis qui militiæ idonei videbantur, turmas cohortesque inſtruere, & ab finitimis Afris atque Arabibus auxilia mercede comparare cœpit.

Prętereà peritos regionum magno propoſito pręmio, per deſerta Palmirenorum in Meſopotamiam, atque inde ad Hyſmaelem cum literis mittit: qui petant atque orent, vt minorem Aſiam incurſionibus exagitet, & in primis in Comagenem diſceſſu hoſtium vacuam nudatamque præſidijs irrumpat. Selymũ enim, qui tum in Iudeæ finibus eſſet, duobus exercitibus facilè intercludi poſſe, & commeatu prohiberi, quando littora nullis Turcarum claſsibus tene-

rentur, quæ terrestres copias aduectitijs commeatibus subleuare, vel eas, si aliquam ex euentu belli calamitatem acciperent, & propterea de recessu cogitarent, excipere ac euehere possent. Id si faceret, ipsum & Aegypti simul rebus propter eius causam in summo discrimine constitutis subuenturum, & tot insignes iniurias, quas ab infensissimo hoste nuper accepisset, nullo prope negotio esse vindicaturum. Dum hæc à Tomumbeio administrantur, Sinambassa pluribus Arabum turmis, quæ latronum more vias obsederant, facile pulsis, patefactoque itinere Gazam peruenit. Eum Gazenses, tametsi Mamaluchis fidi erant, tamen quod sine præsidio militum portas claudere, & tentare defensionem periculosi & insani prope consilij esse iudicabant, deditione facta protinus recipiunt: vrbis copijs exercitum iuuant: ac simul gratias agunt, quod Selymi & Turcarum beneficio acerbissimæ seruitutis iugum depulissent, seque omni tempore mansuros in fide ob eius rei memoriam pollicentur. Sinambassa collaudato eorum studio, cætera quæ sibi vsui erant eis imperat: sub mœnibus ad teli iactum inter hortorum munimenta castra locat, atque eo in loco Selymi aduentum expectare constituit. Interim vt erat multis militiæ experimentis eruditus, operam dat, vt regionem, quæ passim infrequentia ædificiorum & aquæ penuria aspera incultaque est, ac arenosi præsertim eius itineris naturam cognoscat. Incolas donis pellicit, qui proximos Arabum duces, oblatis amicitiæ conditionibus sibi concilient, & quid Mamaluchi ad Memphim parent, quibusque viribus confidant, diligenter explorent, & protinus ad se reuertantur. Contrà Gazenses, qui natura Turcarum hostes erant, & iam à præsenti exercitu quotidie rerum suarum detrimenta sentire cœperant, Tomumbeium de Sinambassæ aduentu certiorem reddunt. Docent eam Turcarum partem, antequam Selymus adueniat, facile posse opprimi atque deleri, si valida Mamaluchorum manus cum peritis ducib. ad se transmittatur. Ipsos enim quum ex composito Mamaluchi intempesta nocte sopitos hostes inuaserint, eruptione facta protinus castra egressuros, & iniectis facibus cuncta cæde atq; incendio turbaturos. Consilium Tomumbeius & Mamaluchi statim probãt, mittiturque Gazelles cum sex millibus armatorum equitum, & magna Arabũ multitudine. Gazelles enim quod salutaria eius consilia à Campsone atque alijs fuissent spreta, vnde mox pugnæ auidi tantam sibi calamitatem temeritate contraxissent: ipseque in ea prælij asperitate & prouidi ducis, & promptissimi equitis officia fuisset executus, ad summam bellicæ virtutis opinionem peruenerat. Sed vixdum eo profecto, Sinambassæ per Syros exploratores defertur, Mamaluchos adiunctis Arabibus à Memphi per deserta ad se opprimendum iter ingressos esse, atque eos, quod expediti in equis absque vllis sarcinarum impedimentis exierint, ante biduum adfuturos. Qui nuncius, sicuti opportunissimo tempore Turcarum exercitui salutem attulit, ita maximo postea ad summam totius belli victoriam momento fuit. At Sinambassa quanquam de Gazensium perfidia nihil cognouerat, tamen quod illa eadem, vt erat prouido solertique ingenio sibi accidere posse suspicabatur, ne sibi cum duplici hoste negotium foret, Mamaluchis occurrere, & prælij fortunam experiri constituit. Ergo de secunda vigilia castris silentio egressus, è conspectu vrbis discedit, & Memphitica via ad quintumdecimum miliare prouehitur. Erat in proximo humilis pagus, quo viatores pro hospitali diuersorio, ob perennis atque largissimi fontis opportunitatem vtebantur. Ibi forte & Sinambassa subsistere volebat: &

bat:& Gazelles aliquot horis conquiescere,& suos recreare, vt noctu & maximè recentibus equis Gazam peruolaret, pari consilio cogitarat: quum vno fermè tempore ab antecursoribus eleuari ingentem puluerem, & mox aduentare copias vtrinque duci nunciatur. Gazelles improuisa re vehementer animo perturbatus, quod se deiectum consilio atque hosti imparem futurum, si congredi vellet, fessis præsertim equis, intelligebat, quanquam de communi omnium salute in vestigio consilium capere cogeretur, tamen animo non deficit: suos cohortatur vt arma expediant, & negotium, quod per insidias perficere nequiuerint, id sibi in aperto vera virtute omnino conficiendum esse existiment. Ex aduerso Sinambassa aliquanto celerius, quàm Gazelles acie instructa, quoniam milites, quæ fieri vellet si prælio certaretur, multum antea per otium edocuerat, alacriter ac diffusè apud cunctos suorum ordines concionatus est. Sed finis eius orationis fuit, vt omnino fugę obliuiscerentur, postquam omnia circum clausa atque infesta nisi victoribus futura essent. Illudque in primis persuasum habere vellēt, neminem ea die periturum, nisi quem certissima fatorum lege Dij immortales exitio destinassent, pàrique periculo & fortes in medijs hostium gladijs salutem, & timidos in tutissima etiam fuga ineuitabili sorte mortem inuenturos. Erant sclopettarij in cornibus, quæ rara & simplici acie in longum porrigebantur, ea ratione, vt liberius sclopettis vti, & latiore spatio circumuenire hostes possent: hastati verò medium tenebant locum, vt Mamaluchorum impressionem sustinerēt. Gazelles autem appropinquans Arabum turmas ad disturbanda cornua pręmisit, & quadrato agmine in mediam aciem inuectus est. Fuit prælium atrox, ac diu anceps, quoniam Turcæ etiam numero superiores vim armatorum equitum ferre non poterant, iamque pulsi loco, atque in diuersum irrumpentibus Mamaluchis disiecti, fugam oculis atque animis circumspectabant, quum iubente Sinambassa, sclopettarij, qui ad primam glandium procellam Arabas expulerant, reductis cornibus vniuersam hostium aciem circumuenerunt. Quo casu viri pariter & equi à tanta multitudine eminus mortiferis glandib. sternebantur, nullusque in medio circumuentis virtuti locus relinquebatur, quoniam vbi aliquis Mamaluchorum globus incitatis equis procurrebat, Turcæ leuitate sua cedere assueti, velocissimè refugiebant: vndique huic rei omnibus pugnæ locis studebant, vt equos non conferrent, & solis sclopettis vterentur. Gazelles quum defatigatos extrema lassitudine equos cerneret, nec dilabentibus Arabibus quicquam auxilij sibi amplius sperādum esse arbitraretur, multique iam ex fortissimis suorum cecidissent, aut vulnerati essent, ipseque prgaltum vulnus ceruice recepisset, cum reliquis ferro sibi iter aperiens, amissis omnibus signis militaribus per easdem solitudines Memphim profugit. Periēre in ea pugna Alexandrinus præfectus, & Orcomas Memphiticus prętor, viri insignes, prætereà eos magnus Arabum numerus, & mille ferè noti equites. Nec Sinambassa lætam aut incruentam victoriam adeptus est: nam supra duo milia equitum, & in his aliquot clarioris nominis præfectos desiderauit. Turcæ quum à meridie ad occasum Solis protracta pugna, atque ob id exanimatis cursu equis fugientes persequi non possent, ipsique inedia ac labore deficerent, eodem in loco iuxta fontem castra posuerunt. Sequenti autem die cæsorum spolia toto campo per otium lecta, capitaque hostium abscissa cadaueribus, quæ ab ipso barbæ habitu, quod Turcæ cunctas corporis partes præter la-

brum superius radant, facilè dinoscebantur, palmarum arboribus adfixère, vt impigrè nauatam à se operam testarentur: ac simul ea immanis spectaculi nouitate transituri mox imperatoris sui oculos ad ostentandam eius diei victoriã detinerent. Interim Gazenses, quum exoriente Sole vacua hostium castra conspexissent, vt qui diutius perfidiam dissimulare non poterant, rati Sinambassam cognito Mamaluchorum aduentu timore adductum, inde retro in pacatiora loca refugisse, nonnullos Turcas ex numero ęgrorum, vt luce facta sequerentur, relictos, impetu repente in eos facto crudeliter interfecerunt: & paulò post circiter duo milia Turcarum equitum, qui ad augendas Sinambassæ copias à Selymo submittebantur, forteque ea ipsa hora superuenerant, & magna cum solicitudine num in ea loca cum exercitu Sinambassa peruenisset, sciscitabantur, hostiliter adorti omnibus impedimentis exuerunt, & in fugam dederunt. Qui postea eo accepto incommodo, quum Sinambassam cum vniuersis copijs aliquo aduerso casu, vel hostium fraude perijsse putarent, quem ad Gazam castra habere, vt constitutum fuerat, atque ibi Selymi aduentum opperiri existimabant, & propterea trepida fuga regrederentur, ab Arabibus in itinere trucidati sunt. Nec vnus eorum omnino incolumis euasisset, nisi Iulebbo Achaiæ Sangiacho ad Ramam vrbem occurrissent. Is enim pariter à Selymo missus cum valida manu Græcorum equitum, ad Sinambassam contendebat, cuius aduentu, audacia persequentium Arabum repressa est. Cæterùm Arabes, euocatis ad prædam alijs atque alijs suorum ducibus, qui proximos montes incolebant, ac ingenti conflato exercitu, Turcas ad Carabasram vicum consecuti sunt: Pugnatumque est iniquissimo Turcis loco, quoniam Arabes præoccupatis quibusdam angustijs, quæ ad extremum spaciosæ vallis coarctabant iter, à tergo simul, à fronte, & à lateribus se ostenderant. Arabum arma erant, præter sagittas, longissimæ hastæ vtrinque ferro præfixæ, quas ad medium agili manu comprehendunt: his summa peritia in pernicibus equis vtebantur, et aduersi pariter, ac fugientes hostem lætifera cuspide feriebant. Quamobrem Turcæ & numero pauci, & hastarum genere impares, procurrere non poterant, circumuentique in orbem pugnare, ac simul iter facere cogebantur. Eratque res in magnum adducta periculum, nisi Iulebbus prolatis quatuor currulibus tormentis quę pręsidij causa secum adduxerat, eos qui fauces occuparant, vti erant editiore in loco cum multa strage deiecisset: apertoq; itinere inde celeriter suos eduxisset. Quibus angustijs superatis, patentiores nactus campos, meliore aliquanto conditione iter facere cœpit. Nam per sclopettarios & sagittarios eminus rem gerebat, & quum hostes appropinquabant, aperta acie confertas hastatorum turmas emittebat. Vbi verò densior atque amplior Arabum globus sese offerebat, in eos tormenta certis ictibus emittebantur. Contrà Arabes dispersi circumuolitare, nouissimo abeuntium agmini instare, subsequi nequeuntes & vulneribus retardatos opprimere: postremò iter morari, nec tantis difficultatibus circumuentos cibum capere, aut omnino conquiescere pasi. Hic dies Turcis longè grauissimus fuit: nam plures eorum siti, vulneribus, & cursus labore confli̇ctati ceciderant: nullumque iam subsidium extremis eorum rebus ab numerosa ac pertinaci hostium multitudine relinquebatur, quum magnus Turcarum numerus medio fermè itinere laborantibus ac perditis superuenit. Selymus enim Himbracorbassa cum validis copijs ad tuendam Syriam atque Asiam in Persarum finibus constituto, atque accitis Byzantio nouis militibus,

litibus, qui magna atque ornatissima classe in Syriam transportarentur, castra Damasco promouerat: & vt rei frumentariæ consuleret, quæ exhausta in regione angustior erat, separata suorum agmina certis interuallis, singulis quoque diebus præmittebat. Ita Iulebbus recentium militum interuentu eo periculo liberatus, sequenti die Selymo occurrit, & quæ sibi ac primis equitibus ad Gazam ac Ramam, & mox toto itinere contigissent, quæque ipsi coniecturis Sinambassæ exercituique eius, ob crebras infensissimorum hostium insidias accidisse existimarent, ordine exposuit. Quo nuncio Selymus in summam animi sollicitudinem adductus est: quod nisi exploratis & cognitis Sinambassæ rebus, in cuius fortuna totam belli rationem consistere iudicabat, minimè sibi procedendum esse arbitraretur. Sed mœrore atq; ea cura anxio paulò post Syri speculatores superuenêre, qui rem, vti à Sinambassa gesta fuerat, retulerunt. Quibus cognitis rebus incredibili lætitia est affectus, quoniam ea victoria et apertam sibi Aegyptum, & bellum celerius opinione propè confectum esse prouidebat. Postero die exercitus Ramam ductus, proximaque eorum Arabum mapalia, qui tantas transeuntibus iniurias intulerant, vt cæteri exempli atrocitate deterriti à latrociniis abstinerent, cum vxoribus eorum ac liberis concremata. Indeque præmissis pedestribus copiis, quæ Gazam iustis itineribus contenderent, ipse ad læuam Hierosolymas deflexit, vt vrbem vetustate originis, ac Hebraicæ religionis fama totius Orientis celeberrimam inuiseret. Ea tunc miserabili sacrarum ruinarum deformitate inculta atque deserta, non à Iudæis veteribus incolis, qui nunc toto orbe extorres in admissi sceleris pœnam, nec sedem nec patriam habent, sed à paucis Christianis incolebatur. Ii cum ignominia, & graui admodum contumelia Christiani nominis, ob concessam venerandi sepulchri possessionem, graue tributum Aegyptiis regib. persoluunt, nec florentes ætate opibus Europæ principes, vllis veræ virtutis vel immortalis gloriæ stimulis ad vindicandam iniuriam excitantur, quum religionis causam tanti non ducant, & intestinis bellis vel infami otio absumi, id demum regium atque æterna laude dignum arbitrentur. Selymus veterum prophetarũ monumenta suppliciter veneratus Mahometo in primis sacrificauit: & Christianis sacerdotibus loci præsidibus, tanquam piis probisque hominibus, pecuniam in alimenta sex mensium largitus est, atque inde vnam tantum Hierosolymis moratus noctem, Gazam ad exercitum quartis castris peruenit: quo itinere diu noctuque cum Arabibus continenter dimicatum est. Namque illi consuetudine sua omnibus locis infensi aderant, vbi locorum angustiis iterum pediebatur: quòd extenuari Turcarum agmina necesse erat, transuersis præliis lacessebant, & cominus improuisi præliabantur. Si in valles agmen se demittebat, ipsi e vertice collium paratos antea ingentium lapidum cumulos prouoluebant, neque vllum in sclopettariis præsidium erat, in quibus summum fore putabatur. Nam cælum per eos dies vento & continuis imbribus adeò fœdum fuit, vt sulphureus puluis in lagenis & cornib. seruatus, humore concepto lentesceret, & ignis passim humentibus funiculis extingueretur. Tamen virtute prætorianorum effectum est, ne aliquod maius incommodum in conspectu imperatoris ab nudis latronibus acciperetur: Nam captis lanceis talares succincti vestes, in aduersos montes euadebant, atque illos deturbabant: neque angustis in locis eos cõsistere, vel obsidere fauces patiebantur. At Sinambassa, qui Gazenses necatis defectionis authoribus, bonisque eorum direptis, & pe-

cunia publicè imperata, meritas perfidiæ pœnas dare coegerat, cognito Selymi aduentu, victrices copias hoſtium ſpolijs exornatas eduxit, atque obuiam eſt progreſſus. Quem Selymus multo cum honore verborum commendauit, & muneribus ſericæ veſtis ſignatæque pecuniæ, omnes præfectos, & ſigillatim fortiſsimos quoſque equites proſecutus eſt. Exinde caſtra quatuor tantum dies Gazæ habita, quòd nullum perterritis iam hoſtibus, & duplici clade afflictis, moræ ſpatium dandum putabat, & nouum regem authoritate nondum collecta, ipſamque Ægyptum ſitus munitione, numero hominũ, & copia frumenti validiſsimam, maiorib. præſidijs cõfirmari nolebat. Quę omnia tametſi proficiſcendi ſummam celeritatẽ efflagitabant, atque ipſum ad gloriam & famam naturali cupiditate properantẽ nouis ſtimulis ad maturandum accendere videbantur, tñ et reficiendus erat exercitus ab tanto labore perpetui itineris, & magna vtrium multitudo inſtituenda: quibus per vaſtas & fontium penuria deſertas arenarum ſolitudines, ingentem aquę vim toto itinere camelorum ſubuectionib. comportarent. Siquidem ab Gaza ad Memphim arenæ incultæ & ſteriles iacent, quæ, ſi ventis agitatæ fuerint, ſeuientis pelagi ſimilitudine in fluctus adeò turbidos attolluntur, vt ſæpe eleuati pulueris nube cuncta vndiq; obſcurent: & cedente paſsim inæquali ſabulo, incedentium veſtigia fallant, vehementerque fatigent. Verùm illis diebus præteritos imbres tanta cæli tranquillitas conſecuta eſt, vt nihil ad ſummam traducendi exercitus felicitatẽ Selymo defuerit. Nanque aer nullis turbatus procellis, quæ arenas excirent, atq; officerent oculis, perpetua ſerenitate conquieuit, ac ſimul tanta vis aquę omnibus fermè locis reperta eſt, quòd pluuialis humor arenis imbibitus, ſodientib. puteos ad depreſsionem duorum pedum occurrebat, vt fruſtra comportari vtres, ac ſitim timeri vulgò milites exiſtimarent. Non defuère tamẽ Arabes, qui toto itinere ad prædam vndique confluerent, nec quemquã hoſtium excedere agmine, vel remiſsius ſubſequi paterentur. cui vni malo facilè duces occurrebant: nam toto exercitu diſtributa erant tormenta, quæ à turmarum præfectis, vtquiſque periculo proximus erat, in hoſtes emittebantur. Valida quoq; ſclopettariorum manus nouiſsimum cogebat agmen, quorum præſidio, qui debiles & tardi, atq; ob id opportuni iniuriæ erant, egregiè ſe defendebant. Eo modo nequicquã laceſſente Arabum turba, prope Memphim octauis caſtris peruentum, præcedente Sinambaſſa, qui cum Europeis vnius diei itineris ſpatio imperatorem ſemper anteibat. Erat pagus ad ſextum lapidẽ ab vrbe Memphi, qui Matharea dicitur, Balſami fœcunditate memorabilis. Ibi enim hortulus eſt humilibus arbuſculis cõſitus, vnde liquor ille omnium odoratiſsimus reſudat, quum eburneis cultellis extremi cortices incidũtur: cui propter inſignes vires, quando id bonum natura alijs terris inuiderit, morbi hominum & oborta luxuria eminentiſsimum pretium fecerunt. In eum locum iuxta Rhodaniam vicum, Tomumbeius omnem nouum ac veterem tormentorum apparatum cõtulerat, foſſas tranſuerſas toto campo et publica via, quę leuibus cratibus ac terra inęquabãtur, perduxerat: ipſeq; cum Mamaluchis (erant ij ad duodecim milia) magnoq; Arabum equitatu opportuno in loco conſtiterat, eo conſilio, vt Turcarum copię, quum appropinquare inciperent, priuſquam ad teli iactum acceſſum foret, improuiſa tormentorum multitudine ſternerentur: ipſeq; protinus cum perturbatis, in inſidiaſque prolapſis, vndique tota virium mole circumfuſus æquiſsima conditione decertaret. Hæc autem adeò peritè ac pruden

ter in

ter in tempore constituta atque perfecta erant, vt nemo omnium in exercitu, esset, qui de eius diei victoria dubitandum esse putaret. Magna proculdubio Turcis omnibus calamitas imminebat, nisi Fortuna, quę sicut Selymo semper fauit, ita Tomumbeium aduersa atque infensa persequebatur, paucorum perfidia, operosis Mamaluchorum conatibus occurrisset. Erant in Sulthanico exercitu ex numero prætorianorum equites quatuor genere Epirotæ, qui Tomumbeium contra ac ipsi comitiorũ die optauissent, ad id fastigiũ euectum aduersę factionis suffragijs ęgre ferebant. Ii siue ingenij prauitate impulsi, siue spe adducti præmiorum liberaliorisq; militiæ, quòd labantibus partium rebus, nouas ac certiores amicitias sibi tentandas arbitrarentur, ad Sinambassam tanquam ad primarium ducem suæque nationis hominem transfugerunt. Erat enim Sinambassa ignobili Epiri vico in montanis Ambraciæ natus, quem memorabilis casus in eam virtutis atq; opulentiæ magnitudinem euexit. Nam porcam quæ domi alebatur, ei adhuc puero, ac fortè in vmbra dormitanti adprehensa morsu virilia excidisse ferunt: protinusque eum veluti eo corporis vicio nobilitatum á conquisitoribus insignium puerorum Constantinopolim ad Mahometem fuisse perductum. Vbi eum mox Fortuna, quem paulò ante non temere, ac sęua tamen sorte castrauerat, fatalis virtutis auspicijs ad destinatos honores extulerit. Ab his equitibus Sinambassa atque Selymus edocti, cuncta hostium consilia cognoscunt, ac in primis quales sibi, quantasque insidias Tomumbeius summa calliditate summoque artificio tetendisset: in quas necesse foret incidere, nisi ab via publica, rectoque itinere deflecterent. Quamobrem ijsdem perfugis ducibus in læuam magno capto circuitu, antequam dilucesceret, insolitum iter ingrediuntur, atq; instructa acie, productisq; tormẽtis, ne quid moræ ad committendam pugnam interesset, euitata castrorum fronte auersis hostibus se ostendunt. Ea re animaduersa, Tomumbeius ex hostium itinere coniectura iudicans insidias suorum proditione fuisse detectas, quanquam incomparabili dolore animi conflictaretur, quòd ea omnia quæ tot hominum labore, tantoque studio perfecisset, inuidente fortuna puncto temporis deperissent, nihilominus, vt erat egregiè fortis, ad consilium pristinumque vigorẽ sensus omnes extemplo reuocat, accitisq; ad se omnibus præfectis, quid fieri velit celeriter edocet. Tomumbeio in tanta rerum angustia constituto, omnia vno tempore erant agenda, signum, quo milites conscendere equos atq; arma capere iubentur, proponendum: conuertendus castrorum ordo, instruẽda acies, milites confirmandi, & tormenta, vti casus postulabat, in contrariam partem traducenda. Quæ res, sicuti eas nisi ægrè atque turbatè vnus imperator administrare non poterat, ita raptim atque peruersè á pluribus simul ducibus agebantur. Sed illud in primis omnem administrationem retardabat, magna omnium concursatio ad traducenda tormẽta, è quibus plura erant è ferro enormia atque ingentia, quæ magnis inclusa trabibus, armillis ac ferreis confibulationibus rudi & nauali veterum artificio continebantur. Ea propter inusitatam grauitatem, nisi subditis pluribus iumentis, & scutularum ac vectium impulsu, magnoque cum labore hominum suo loco dimoueri non poterant. Quæ verò curribus imposita erant, quum ab incondita ac festinante turba cum ingenti clamore impellentium atque adnitentium per omnes castrorum vias traherentur, conscendentes equos, & coeuntes ad signa milites tumultuario transitu perturbabant. Verùm his difficultatibus duæ res subsidio erant, mili-

tum alacritas,& ſupra quàm credi par ſit,eorum omnium conſtantia. Non enim,vt in repentinis caſibus accidit,in quibus ipſi etiam veterani ſæpenumero priſtinę virtutis obliuiſcuntur,vllo timore concepto,ſpe animiſue deciderant. Siquidem bis acie victi maiorem fiduciam, maioresque ſemper ſpiritus ſibi deſumpſerant,quum non virtutem pugnandique peritiam,ſed Fortunam ſibi defuiſſe iudicarent. Igitur Tomumbeius inſtructa acie,& militibus magno ardore prælij ſignum depoſcentibus, omnem Arabum multitudinem à tergo aduerſariorum cornua circumuenire,& tumultuario prœlio laceſſere iubet: vt Turcæ equites pene priuſquam ipſe inductis ſuorum turmis procurreret, ancipiti pugnæ periculo turbarentur. Mox tormenta,quæ iam deducta ac directa in hoſtes fuerant,diſplodi imperat. Idem continuò fecerunt Turcæ: nam iuſto abſpatio maiora minoraque ſemel emiſerunt, ac rurſus omnibus celeriter impletis,eorum currus ad ſagittæ iactum promouerunt: certatumque diu eſt hinc atque inde ſolis ac frequentibus tormentis dum acies appropinquarent. Qua contentione Aegyptij libratores fermè omnes interfecti,pluraque eorum tormenta vi pilarum hoſtilium curribus excuſſa,perfractaque ſunt. Nam Turcæ complures tormentariæ artis peritiſsimos magnis inuitatos præmijs,ex Italia atque Germania in caſtris habebant, ac multos in primis ex illa Iudæorum colluuie,quę pietate Ferdinandi regis omnibus expulſa Hiſpanijs, in contumeliam noſtram tot poſtea Orienti huiuſmodi rariores artes inſolitas atque mortiferas importauit.His omnibus prępoſitus erat Iacobus è Regio Lepidi horum operum egregius artifex, qui iam pridem Turcarum muneribus illectus,deſerto Chriſti cultu,ad Mahometi ſacra defecerat. Sed quum iam prælium vtrinque ad manus adducerent, Mamaluchi trucem atq; horribilem clamorem tollunt,& tripartitò magna vi Turcas adoriuntur. Selymus enim ſuperius inſtitutum ſuum ſeruans, ſic incedebat, vt lunata acie auerſis hoſtib. appropinquaret. Præerat Aſiaticis in dextro cornu Muſtaphas,in ſiniſtro Iunusbaſſa: ipſe mediam aciem,vbi prætoria phalanx erat,cum magna tormentorum multitudine obtinebat. Sinambaſſa autem toti ſummæ certaminis pręeſſe iuſſus,ad incertos pugnę euentus,certam ſibi aciem ex fortiſsimis equitum ab vnaquaque ala detractis delegerat. Quibus ex Selymiana phalange & virtutis & velocitatis eximię quingentos pedites ſclopettarios admiſcuerat, vt ab omni pugnæ loco,quãtumlibet ſubitis caſibus paratus,ei ſuorum parti ſubſidio foret,quę ab hoſtibus maximè premeretur. Ita vno fermè tempore quum Tomumbeius in medio contra Selymum conſtitiſſet,et iam Mamaluchorum alæ cum cornibus pari fronte concurriſſent,ac in tergis Arabes, vt imperatum fuerat,impigrè dimicarent,quatuor ſimul prœlia diſtinctis in locis exarſerunt. Narrant qui huic prælio interfuêre,& clamore militum, & tympanorũ tubarumque ſonitu,& fragore tormentorum,& pulueris nube,armorumque ſtrepitu,adeò omnium mentes attonitas confuſasque fuiſſe, vt cuncti promiſcuè cæco furore,& vecordi audacia proruentes: quum nec voces teſſeræque dignoſci,nec videri ſigna,nec ducum imperia exaudiri poſſent,magnam ſuorum pariter atque hoſtium ſtragem per mutuum errorem ediderint. Nunquam enim antea vllæ acies maioribus accenſæ odijs inter ſe concurrerant: nunquam duo maximi reges minore ſalutis cura pertinacius atque ardentius corporis atque animi virtutem oſtenderant. nanque ambo pari ſuo atque exercituum periculo,quum ſe vitæ ſimul atque imperij aleam ſubijſſe manifeſtè perſpicerent,nullam

Iam sibi reliquam spem, nisi quam ipsa victoria peperisset, fore intelligebant. Iam Gazelles decoris atque vindictæ studio incensus, vt Europæis parem Gazensi cladem redderet, Iunusbassam magno impetu adortus, primas ac resistẽtes turmas obtriuerat, vexilla prostrauerat, ac Arabibus à tergo prementibus, illas omnium bellorum victrices copias, vbi Thracum, Thessalorum, ac Macedonum robora erant, terga, quæ nunquam vllus antea hostis conspexisset, dare coegerat, quum Sinambassa in omnem victoriæ occasionem animo ac viribus intentus cum recenti ac valida suorum manu in latus hostium aduolauit, et inclinatam ac fœdè disiectam aciem reparauit. Verùm paulò post ipse Sinambassa, qui supremo virtutis opere edito, manifestam hostium victoriam interpellarat, conuertentibus sese in nouum hostem Mamaluchis Bidone pugnacissimo duce, ante alios egregiè pugnans obtruncatur. Eius quoque equites exanimem humo tollere ac seruare conati, Gazelle turmas explicante, vt rari liberius gladijs rem gererent, quo genere pugnę Mamaluchi maximè præstabant, magna ex parte cęduntur, atque fugantur: egregiaque illa prętoria cohors, quũ destituta ab equitatu circumacta in orbem hebetatis sclopettis diu restitisset, tota in medio protrita, concisaque est. In altera autem parte Mustaphas cum omni suo equitatu vehementer inuectus, sinistram Aegyptiorum alam, in qua Hylmis Diadarius, & Giapal alter Orcomas clarissimi duces curabant, acerrimè perurgebat. Ii paulò antè à tormentis insigne detrimẽtum acceperant, quæ fortè ab media Selymi acie obliquis campi spatijs emittebantur. Ea re animaduersa, Mustaphas abolendæ ignominiæ auidus, semel perturbatis acriter instare, disiectos lassatosq; inductis per cuneos turmis fundere atque prosternere: ac tota acie armis voceq; conspicuus Asiaticos adhortari, vt veteris militiæ decus, quod Hierapolitanis in campis nuper amisissent, illa die virtute egregia, vel honesta morte recuperandum sibi esse censerent. Eodem quoque tempore Tomumbeius perrupta media equitum acie, ad peditatum peruenerat, plura ipse clara facinora curuato ense, vt erat corpore ac viribus ingens, ediderat atq; Arabes exteriora Turcarum agmina corona pręcinxerant, eosq; auersa ac duplici acie pluribus in locis pugnare coegerant, quum Selymus, quod reliquum ac certum erat in tanta rerum iniquitate subsidium, phalangem promouit: cuius impetum neque equi acres ferroq; contecti, neque viri victores ferre potuerunt. Pars enim militũ per interualla sclopettis vtebantur, pars prætentis cuspidibus frontem hastarum sylua ita præsepserant, vt obuia quæq; vbi illa conferta ordine vnius corporis armatorum stabilis moles incumberet, sternerentur. Pugnatum tamen est vario vtrinque euentu ab hora quarta ad occasum Solis, nec vlla copiarum pars extitit, quæ diuersas pugnæ vices alterna sorte non tulerit: adeò enim victi victoresque mutua atque implacabili rabie efferati, peruicacibus animis decertabant: quum Mamaluchi ab his eripi sibi victoriam, quos tam latè cæcidissent: Turcæ verò tamdiu sibi resistere duobus prælijs ab se paulò antè superatos, indignarentur, vt languidæ etiam manus, fessaque & prægrauata vulneribus corpora, quæ vna ira ac obstinatione animorum sustentabantur, suffectura continuis cædibus in alteram lucem videri possent, ni si nox ipsa tantæ cladi finem attulisset. Prior Tomumbeius haud dubiè victus summæ rei diffidens, receptui canere iussit: vt sui, qui iam phalangi pares esse non poterant, non pulsi, sed reducti viderentur: quod ad confirmandos militũ animos, & ad retinendam authoritatem pertinere plurimùm existimabat.

Iam enim illa eadem fortuna, quæ primas spes fefellerat Tomumbeio, vt miseri solent, meliora speranti secundos rerum euentus promittere videbatur, si animo non deficeret: ac seruatis, quæ superérant copijs, bellum instauraret. Prælio interuentu noctis dirempto, Turcis victores potiti hostium tormentis atq; tentorijs, Mamaluchos, qui iter fugæ simile Memphim intendebant, ad multam noctem persecuti sunt. Pugnatū est die Iouis nono Cal. Februarias, anno à partu Virginis decimo septimo supra millesimū et quingētesimum. Captus est in fuga Diadarius multis grauatus vulneribus, & cum eo Bidon, cui pila falcone emissa traiecto equo alterum genu perfregerat. Ambos Selymus, vel quia sanari non poterant, vel quia ita decebat, postero die mactari iussit: scilicet vt Sinambassæ manibus, quem vnicè defleuerat, dignioribus victimis parentaret. Erant Turcarum copiæ, tametsi egregiè vicerant, vehementer secundis etiam prælijs attenuatæ. Quarta pars valetudine atque vulneribus erat confecta, magnumque equorum numerum super emensi itineris labores, eius diei fatigatio debilitarat. Quibus de causis Selymus aliquid de sua vetere festinandi consuetudine remittere cogebatur. Nondum enim Aegyptiorum qui Memphim incolebant voluntates perspectas habebat: nondum quibus in locis Tomumbeius constitisset, quibusue consilijs niteretur, fama cognouerat. Quibus rebus nisi maturè ac diligenter exploratis, suam ac totius exercitus salutem numerosissimis incolis, vrbique totius terrarum orbis amplissimæ, minimè committendam esse statuebat. Igitur hisdem in castris ad Mathareā Rhodaniamque vicum quatriduo moratus, saucios cum cura reficit, suorum cadauera effossis magnis scrobibus sepeliri iubet: hostium verò alitibus ac feris lanianda relinquit. Indeque promotis castris, vt commodius aquaretur, in planiciem inter Cayrum vetus & Bulachum proficiscitur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XVIII.

INTEREA Tomumbeius nihil tot vsque adeò funestis, atq; asperis rerū successibus fractus, collectis vndiq; Mamaluchis, loco inter Memphim nouam & Nilum amnē idoneo castra posuerat: ad octo millia seruorum Aethiopum armauerat: quo genere hominum propter antiquæ rebellionis memoriam, antea vsus non fuerat. Præterea Mamaluchorum filijs, ac Mauris clientibus suis, Iudæis atque Arabibus aperto vetere armamentario, arma telaque tradiderat, & bellum priore maius atque atrocius aduersus Turcas impigrè moliebatur. Sed quoniam multæ erant gerendi belli difficultates, amisso scilicet omni propè tormentorū apparatu, et fortissimis equitum ferro absumptis, supremi consilij dubias spes, quas dira necessitas exprimeret æstuante animo ita versabat, vt postq̄ nihil aperto in cāpo vera virtute proficeret, totus ad dolos bellicosq; astus verteretur, vtpote qui integris nuper copijs vires im-

prospe-

prosperè periclitatus, nequaquam iterum iusto prælio contendendum arbitraretur, nec duci vel extrahi in æstatem bellum posse, infirmissimis opibus suis, ac desperatis auxilijs, consideret. Itaque noctu adoriri ac incendere Turcarum castra constituit. cuius consilij duæ rationes esse videbantur: quarum altera e-ratin celeritate posita, vt prius ipse aliquid per tenebras audacter conaretur, quàm hostes paucitatem copiarum eius deprehenderent, quæ hebetes & tumultuariæ erant, vel ipse in contemptionem Aegyptiorum deueniret. qui excutiendæ seruitutis auidi, rebellandi occasionem nutantibus animis expectabant. Altera erat, vt tormenta quæ in repentinis & nocturnis maximè casibus nullo propè vsui esse consuessent, noctis beneficio deuitaret, qua parte virium hostes magno suorum detrimẽto superiores esse didicerat. Verùm et hos quoque conatus, quum iam omnia ad patrandũ facinus parata essent similis transfugarum perfidia euertit. Nanque Selymus, prodentibus aliquot Mamaluchis, qui despecta regis fortuna, vt in calamitate miseris accidit, quotidie transfugiebant, cognito insidiarum ordine, exercitum arma expedire, & excitatis passim magnis ignibus intentiore cura excubare iusserat. Qua diligentia sequenti nocte peropportunè factum est, vt Tomumbeius delatus ad castra, non mediocri cum iactura temerè prouecti primi agminis repelleretur: supremamque inde proculdubio ea nocte cladem accepisset, nisi flammarum totis castris collucentium insolito splendore admonitus, festinantia agmina, quæ vltro cõtra hostium tormenta citato cursu ferebantur, animaduerso periculo continuisset. Eo depulsus consilio Tomumbeius, omnium suorum hortatu Memphim ingressus est. Nanque Mamaluchi, quum omnibus victi prælijs aliam gerendi belli rationem ineundam sibi esse censerent, vt vrbem occupatis opportunioribus locis totius exercitus præsidio confirmaret, atque ingressu hostem prohiberet, suadebant, vt qui in tanta rerum acerbitate, postquam pro focis, vxoribus ac liberis certandum foret, in eorum conspectu ac in ipsis domorum vestibulis pugnantes occumbere, decorum & pristinæ virtutis gloria dignum arbitrarentur. Itaque singuli equites domos suas digressi, familiam omnem & summa tectorum vario genere telorum instruunt: Aegyptios suæ quisque viciniæ suppliciter orant, vt arma aduersus communes & crudelissimos hostes capere velint, nec se trucidari, vxores verò ac liberos in seruitutem abstrahi patiantur: quando nec ipsis, etiam si medios se gerere, & neutrum contra alterum opibus suis iuuare vellent, parsurus esset, si semel immanis atque auarissimus hostis (quod Dij auerterent) bello victor euaderet. Quum victoria libidinis atque insolentiæ plena neminem agnoscat, nisi eum, qui minimè consilij incertus & dubius, dum Mars adhuc communis, re manuque partium fortunam adiuuerit. Erant plerique ex ditioribus Aegyptijs, qui sicut rerum atque imperij commutationem, mercaturæ, fortunisque suis detrimentosam, atque inimicam fore prouidebant, ita studio atque opera Mamaluchis non deerant. Contrà plerique è media classe ciuium, & è plebe infima ingens multitudo, quæ periculi expers semper in alieno damno lucrum fecit, quod se per trecentos propè annos in luctuosa & miserabili seruitute omnia extrema perpessos esse meminerat, intẽti in euentum supremi certaminis, foribus suis se continebant, & tacitè lætabantur, quòd non sine Deorum immortalium cura tempus aduenisset, quo nefarij impotentesque domini tantorum scelerum pœnas darent, ac vindicta alieno

prȩsertim sanguine peteretur, vnde mox ipsi oculos optatissimo spectaculo satiarent. Interea Tomumbeius intentissimo labore ac studio portas aditusque omnes communire, singulos duces singulis plateis præponere, per omnia fora concionari, nihil remissum in opere esse pati, ac demum quod in calamitate atque periculo difficillimum putatur, summam spem rediuiuamque virtutem intrepido vultu præferre. Ipsi verò equites supra necessitatem, quæ extremis in casibus ignauos etiam accendere atque efferare consueuit, æmulatione incitati, impigrè officia ducis exequebantur. Nam quisque, vti eorum ingenium atque industria ferebat, notioribus vicis suis fossas transuersas ac trabes ingentis crassitudinis perducebāt, alij præacutos stipites occultis in scrobibus, queis incautè prolapsi hostes inducerentur, defigebant: alij in compitis ac triuijs frequentioribus fenestras, & domorum frontem pro copia tormentis instruebant. Quæ omnia tanta celeritate administrabantur, quòd nemo vel equitum splendidissimus, ligones, aut sordidi operis laborem detrectabat, vt non prius excogitari, quàm perfici cuncta viderentur. Erant portæ, certique aditus qui in vrbem ferebant, quanquam vrbs amplissima atque vetustissima nullis mœnibus cingeretur, quorum vnus directis ac latioribus viarum spatijs, ab Orientali porta ad arcem mediamque vrbem pertinebat. Cæteri aditus perangustos calles, & enormes vicos habebant, quibus tormenta commodè apteque deduci, vel instructæ armatorum acies tutò committi non poterant. In hunc maxime locum Tomumbeius iustas vires contulerat, quòd necessariò ab ea parte irrupturos hostes propter vicorum amplitudinem intelligebat: reliquas vrbis remotas regiones mediocribus præsidijs impositis tuebatur. Interiora vero, vbi arx erat, à validissima copiarum parte tenebantur, vt quò vis hostiū clamorque & periculum milites auocasset, intenti ad opem ferendam celerius accurrere possent: quoniam vrbs omnium maxima, ab exteriore circuitu patētibus vbique ingressibus, parua manu defendi non poterat. Memphis enim vasto ambitu tres ingentes vrbes complectitur: sed hæ raris inter se iunctæ ędificijs vnam efficiunt, quarum frequentissimam hodie nouum Cayrum appellant. Ea in longitudinem sex milliarium, secundum Nilum amnem protenditur, & ab Nilo passus mille paribus semper interuallis distat: latitudo eius decem stadia non excedit. Media in vrbe arx est molli tumulo imposita, cuius amplitudinem & elegantiam potius quam munitionem nostri homines admirantur. Sunt enim in ea nobiles horti, platea ingens cum immensis porticibus, hippodromos, minoresque areæ plures, atque triclinia in omnes cæli obuersa regiones. Exteriora verò turribus ac propugnaculis, eximijque operis pinnarum corona præcinguntur: vnde subiectæ circumquaque vrbis spatia, Nilus præterfluens, ipsæque pyramides amœnissimo prospectu conspici possunt. Non longè ab regia lacus est, aqua ex Nilo corriuata manufactus: eum ædificia miræ pulchritudinis vndique claudunt: summaque est eius loci amœnitas, quum & piscari, & auibus, quæ in lacu innumerabiles degunt, insidiari ex ipsis etiam fenestris liceat. Sed hunc alius nobilitate superat, figuræ triquetræ lacus in extrema huius noui Cayri regione, quę Bulachum respicit. Is per emissarium lapidei operis, vbi ferreæ sunt cataractæ crescente Nilo impletur, eo etiam latiore canali fluuio commissus nauiculas admittit, quibus interdiu noctuq; qui lætioris vitæ genus colunt & amorib. vacant, prouehuntur. Domus ad elegantiam fermè omnes ipsa fronte lacui imminent, quarum vestibula

perpetuo

perpetuo podio & marmore leuigato circumstratis marginibus decorantur. His cymbas errantes ludibundique admouent, effusamque ad captandas auras virorum ac mulierum multitudinem, cytharis, musicisque concentibus salutant. In Orientali lacus latere, prętorium exurgit paucis ante annis Dultibeg reginæ opibus ædificatum, quo cæteræ amœnissimi tractus ędes structurę specie atque interiore elegantia facilè superantur. Parietes enim porphyreticis & variegatis incrustationibus relucebant: laquearia & concamerationes bracteato auro, preciosioribusque pigmentis, & multa arte præcellentium artificum ornabantur: quin & tota domo tessellati & vermiculati operis pauimenta, fenestras minorumque ornamenta portarum, ex alabastrite, & candidissimo marmore, multoque passim ophite cælata spectare erat. Postes valuæque ipsæ, vbique solido ex ebore, ac internitente passim ebeno elaboratæ tanta artificum eruditione, luxuriantibus in certos orbes nodorum capreolis, vt mirantium oculos detinere, nec satiare posse viderentur. Nec apparatus, si ad interiora peruaderes, magnificentissimis ędidus erat inferior, vtpote qui & regiæ fortunæ, & muliebri luxuriæ aptissimè responderet. Quæ omnia mox victor Selymus, violatis etiam parietibus, vt integra exquisitorum lapidum ornamenta detraheret, Byzantium asportauit. Præter eum lacum, omnibus noui Cayri regionibus nonnullæ procerum & Mamaluchorum domus visuntur: quæ à nostris hominibus maiorem amœnitatis quàm structuræ commendationem accipiunt: cætera vrbis humilibus casis & sordidissima plebe replentur. Extant etiam tria Christianorum templa diuersis in locis, quorum vnum multo alijs venerabilius existimatur, propter cryptæ famam, vbi Maria virgo sæuitiem Herodis effugiens, cum infante Deo Christo latuerit. Alia Barbaræ virgini & Georgio equiti, diuis etiam apud eas gentes celeberrimis, nuncupata sunt. Cayrum nouum continuatis propemodum ędificijs Bulachum sequitur. Id oppidum in vrbis effigiem altioribus tectis superbum Nilo adiacet, & à Mamaluchis cæterisque nobilibus æstiuo tempore frequentatur: vt increscentis Nili exundationes voluptatis causa ab editioribus locis prospiciant. Eò cuncta nauigia quæ aduerso amne subuehuntur, applicant: cæterum mercatorum cõcursus nouo in Cayro celebratur. In aduersa ripa contra Bulachum piscatorum ac nautarum casæ atque tuguria ex cratibus & palmarum folijs contecta, visuntur. Paulò supra Bulachum Cayrum vetus occurrit, quod pariter nouo Cayro intercedentibus ædificijs interuallo viginti stadiorum adnectitur, & præterfluenti Nilo imminet. Plurima mediocris structuræ ædificia vtramque ripam obtinent. Contrà est insula medio in amne hortorum & villarum amœnitate memorabilis, vbi diuortium aquarum incipit, & Nilus ipse ingenti eius insulæ rostro proscinditur. In ea templum est filiæ Pharaonis regis amore, & Moseos periculo tanti æui repetita memoria celebratum. Verum Cayri veteris ædificia magna ex parte in hortos & squallentes ruinas abierunt. Ibi antiquam Memphim fuisse multis coniecturis existimamus. In ripa amnis Sulthanus Campson, egregij operis turrim arcis fastigium altitudine superantem extruxit, ad hauriendam è Nilo aquam. Ea pluribus rotis & machinationibus iumentorum labore versatilis in cacumen excepta, perpetuo demum aquæductu per castella, & lapideos tubulos, toti regiæ varijs siphonibus immittebatur. Ab vetere Cayro quinque millibus passuum, in Africę parte pyramides absunt, barbaræ vanitatis monumenta: quando insanas

opes ostentantium æternis etiam in molibus tituli nominaque perierint. Intus sunt conditoria Ægyptiorum regum distincta in cellas, quæ pretioso sectoque lapide vestiuntur. Ea loca odore tetra sunt, & tenebrarum aspectu formidanda. Nanque propter adcrescentes ruderum cumulos, angustissimo ingressu descendentibus sæpius funalia extinguuntur, circumuolitantibus vespertilionum agminibus. Multi in summitates earum euadunt, & narrant inde aspici Alexandriæ pharum, & fluminis ostia in mare erumpentis: adduntque eas ad medium infimæ basis spatium, ob altitudinem, sagittæ ictu minimè posse pertransiri. Verum miraculo pyramidum excepto, coactis in vnum tribus vrbib. nihil admirandum præter incolarum multitudinem conspicitur. Populus enim, supra quam credibile sit, per omnes vicos numerosissimus occurrit, sed magna ex parte incultus & sordidus: nam Mamaluchorum metu, ostentare opes non audent, qui diuites existimantur. Hi camelis asinisque vehuntur, solis sibi equos vsurpantibus Mamaluchis. In vniuersum plebeij pariter ac diuites, veruecina carne atque orizę pultarijs famem explent, nec quæ aliarum gentium luxuria inuenit exquisitas dapes, vel gulæ irritamenta nouerunt: gallinacij tamen generis pullos nobilium admittunt mensæ, quòd eorum magna sit copia Aegyptijs, apud quos gallinæ sua oua non incubant, sed ea in clibanis, tepore sensim adhibito ita fouentur, vt mirabili arte compendioque pulli intra paucos dies progignantur simul & educentur. Cæterùm Selymus, vbi Tomumbeium Memphim ingressum esse, & Mamaluchos omnes coactis in vnum viribus extremam belli fortunam periclitari velle, certius cognouit, propius vrbem admouit castra, et milites adhortatus est, vt toties victos hostes ea die omnino vincendos, & penitus debellandos existimarent, paululumque adniterentur, vt superiorum laborum atque victoriarum præmia caperent, quæ tot ac tanta futura essent, quanta ipsi vel immodicis animis antea concupiuissent. Restare paucos cum desertissimo rege, qui cum vulneribus ac timore occupati, campestrem aciem ferre nequeant, domi in oculis & complexibus liberorum atque vxorum, supremum vitæ casum expectare decreuerint. Vocari se vltrò ab Aegyptijs Mamaluchorum nomini infensissimis qui illorum excidium auidissime expectēt, & se ad delendam pessimorum atque immanium hominum progeniem è domibus pugnaturos polliceantur. In his tamen reliquijs fusi perterritique exercitus debellandis, summam totius belli victoriam constare, quando pro victis censeri non possint, qui adhuc sperent, arma teneant, ipsaque imperij sede atque vrbe maxima potiantur. Proinde in eius diei euentu, cùm salutis & glorię, tum fortunarum omnium rationē & casum consistere existimarent. Rem verò nullius propè negotij periculique futuram, si in nouo pugnandi genere, vt antea se duce bellis omnibus enixè fecissent, omnino sibi peruincendum esse ducerent. Ardebant prædæ cupidine militum animi, paratique & diducti in ordines irrumpendi signum expectabant, quum Selymus Bassuela porta ingressus equites pluribus simul locis, sed latiore via prætorianos immisit. Occurrêre equitibus equites, præliumque atrox in triuijs, & angustis in callibus edidêre: pedites verò prolatis in frontem colubrinis, atque falconibus, hisque vbi hostium agmina cernerentur, repentè excussis, compita rectis opposita regionibus statione defensoribusque nudabant. Vbi verò ad munitiones fossasque peruentum, dum impulsu obiectas trabes amoliri, fossasq; transcendere conarentur, contraque Mamaluchi impigrè obsisterent,

sisterent, tãta vi, tantaque animorum peruicacia certauêre, vt nusquam acrius vel cruentius memoria nostra sit dimicatum. Mamaluchi enim pariter ac Turcæ vires omnes, & cunctas bellandi artes in id vnum pugnæ discrimen contulerant, haud ignari pro vita atque imperio vltimo eo certamine dimicari: quãdo summa vtrinque præmia, aut cõtra supplicia victis atque victoribus, ludente Fortuna ostenderentur. Plurimum cædis erat apud munitiones: nam Turcæ incautius progressi in cæcas fossas, alij super alios cumulati, prementibus vltimis procidebant: alij acutissimis vallis induebantur. Ipsæ matresfamiliâs & pueri, è domibus virili audacia in subiectos saxa ac tegulas prouoluebant. Hos contra Turcæ, vt quisque eorum in fenestris vel tectis conspiciebatur, destinatis sclopettorum ictibus ferire, effringere fores, vnde supernè vis telorum ingrueret, intra domos vario euentu pugnare. Ipsi quoque Aegyptij, modò harum modò illarum partium fortunam speculantes, diuerso studio vtrosq; pro hostibus ducere atque oppugnare, vt quemcunque victorem sors daret, illum etiam egregiè iuuisse viderentur. Erant diuersis in regionibus plura simul contracta certamina: nam transuersis vicis quum discurrerent, modò hi, modò illi, in nouos hostium globos incidebant: & qui victores in fronte vrgebant, sæpe interclusi ab hostibus, in tergis cædebantur. Viæ, & quantum spatij inter tecta relinquebatur, horrendum visu, coaceruatis passim cadaueribus, tam multo cruore madebant, vt eleuatus puluis, qui initio densissimus erat, sedaretur. Aer nihilominus fumo & caligine tormentorum, & sagittarum nube erat obscuratus, tantusque erat militum clamor, armorumque strepitus, atque ipsorum tormentorum fragor, vt terra tremere, & conuelli ædificia viderentur. Pugnatum est continenter duobus diebus, ac totidem noctibus ancipiti Marte, ita tamen, vt Mamaluchi, qui numero pauci labori atque vigilijs sufficere non poterant, cedendo in interiores sensim vrbis partes, desertis primis munitionib. sereceperint. Tertia die Mamaluchi, quum in ipso summæ rerum fortunarumque omnium discrimine, quod supremos hominum conatus atque animos augere consueuit, versarentur, tanta virtute pugnam redintegrarunt, vt Turcas ad multum spatium propulerint, et aliquot eorum falcones interceperint. Quo casu Selymus dicitur de victoria desperasse, iussisseq; vt ædificia passim incenderentur, impellente eum ad id flagitij & crudelitatis edictum iusta penè aduersus Aegyptios iracundia, quòd Iunusbassa in oculis eius à fenestra lapide caput ictus, graue vulnus paulò ante sustulerat. Iam tecta miserabilem flammam conceperant: iam vlulatus plorantium & deprecantium Aegyptiorum audiebatur: iam ipsi Turcæ languidius pugnantes, vt receptui caneretur expectabant, quum à pluribus simul nunciatum est, hostes ab diuersa parte, instãte Mustapha loco pulsos superatosq; supremum auxilium in fuga posuisse. Etenim Mustaphas, monstrantibus Ægyptijs Mamaluchisque transfugis ad amplissimam plateam peruenerat, vbi Mamaluchi stratos frænatosque equos collocarant: vt si quid durius accideret, eò se reciperent, atque his conscensis, in proxima, quæ statuissent loca se proriperent. Hos omnes, Mustaphas, deiecto præsidio, quod vt in parte vrbis minimè suspecta ex pueris ac mulionibus infirmissimum erat, comprehendit, & abduxit. Ea res, sicuti in grauissimis atque inexpectatis casibus accidere solet, vigorem eorum atque impetum magnopere debilitauit. Quamobrem spe fugæ sublata, quum vndique circumuentos se perspicerent, præliumque nulla alia spe, nullis subsidijs, sed sola virtute susten-

taretur, confessione sua victi terga verterunt. Multi cum Tomumbeio, qui ne vinceretur eo prælio, cunctas artes virtutis atque consilij nequicquam expertus fuerat, ad Nilum properantes ratibus transuecti in Segesticam regionem contenderunt. Alia multitudo Ægyptiorum domibus fœdissimisque latebris se condidit. Ex fortissimis autem equitibus amplius mille & quingenti ad templum inanium Deorum tota vrbe maximum confugerunt, vbi quum diu sese tanquam ex arce defendissent, quod nisi honesta cōditione deditionem facere nolebant, ad extremū, siti, lassitudine, vulneribus, tormentisq; expugnati, victoris arbitrio se dediderunt. Quorum pars, conniuente Selymo ab iratis militibus in vestibulo trucidata, pars secundo amne post aliquot dies Alexandriā deuecta est. Selymus, inclinante victoria, extēplo cohortes duas ad restinguendos ignes præmisit, ac tota vrbe circummissis præconibus pronunciari iussit, Mamaluchos, qui intra duodecimā horam se dederēt, omnes fore incolumes: post id tempus deprehensis, nullam fore salutis conditionem. Ægyptijs autem qui latentes proderēt, se daturum præmia: contrà qui occultassent, se protinus eos palo infixurum, vxoribusq; ac liberis venundatis, domos ipsas esse concrematurum. Ad cuius edicti famā magnus eorum numerus prodijt, quibus statim catenæ iniectæ. Iiq; omnes postea contra iusiurandum, quòd fugæ consiliū cepisse dicerentur, in custodia crudelissimè trucidati sunt. Nonnulli qui fidei ac amicitiæ iura proditione violare noluerūt, delati ab alijs vicinis ciuibus, extrema supplicia perpessi, qui amicis quib. se deuouerāt, cōstantissimè periēre. Exinde milites victoria feroces, scrutari cuncta, protrahere abditos atque obtruncare, prædari etiam Ægyptiorum domos, nihil clausum secretumq; relinquere. Erant qui vno tempore ijsdē in ędib. auaritia, crudelitate atque libidine grassarētur, quū quisq; eo vires impetumq; transferret, quò à natura raperetur. In magna nanq; licentia quisq; suis morib. facilè seruit, effuseq; blanditur. Eodē die Gazelles, qui paulo antè ad cogēdos Arabes, conducendaq; auxilia iussu regis in Thebaidem profectus fuerat, superuenit. Is quum euersis omnibus rebus, neq; manu, neq; consilio proficere posset, ac Dijs iratis infestisq; belli fortunam, quę toties partium conatus transuerso impetu perfregisset, minimè sibi amplius tentandam putaret, ad Selymum fide accepta cum tribus Arabum ducibus, multisq; equitibus venit: atque ita locutus est: Si Fortuna, quam summa virtute tibi conciliasti, felicitati nostrę non inuidisset, hodie non haberes, postquam cuncta armis tuis subacta sunt, vnde reliquos mortales animi magnitudine superares. Integris rebus nostris atq; opibus dum pro vita ac imperio certaretur, Turcarum nomē inani virium fiducia elati, semper contempsimus, & te vti hostem decebat, acerbissimo odio persequebamur. Facto demum periculo, omnibus victi prælijs, quum & mirificam atq; diuinam virtutē tuam, & fecundissimas victorias, quę non sine Deorum immortaliū consilio tribuuntur, miraremur, supplices ad te venimus, vt meliorem fortunā beneficio tuo sequeremur: et tu ipse parcendo atq; ignoscendo victis ac deditis, qua vna virtute homines cęlitib. ęquantur, supra immortalis glorię tuę terminos nomē & famam extenderes. Tomumbeio quādiu nomē viresq; retinuit, & in aliqua luce versatus est, fidelem operam præstitimus. At quum iniquo suo fato profugus, incerta etiam salutis fama solitudinibus inerret, deserti potius quam desertores, ad te confugimus, studium nostrum atque operam tibi meliore conditione probaturi, si, commutata acerbissimarū rerum sorte, nobis viuere, & auspicijs

tuis militare licuerit. Selymus, quòd Gazellę propter eximias animi corporisque virtutes, quibus clari viri etiam apud hostes gratiam promerentur, apprimè nouerat: quodque Arabes, quos maximè timendos esse intelligeret, fœdere atq; amicitia sibi obstringere cupiebat, omnes humanissimis verbis excepit, & singulis stipendia constituit: hortatusq; est, vt veteris fortunæ obliuiscerentur, & cuncta ex liberalitate sua sperarent. Nec multò pòst, quum ab Achasia vrbe Mauri simul atq; Arabes, adiunctis quibusdam Mamaluchis, qui cò profugerant, Memphiticum agrum incursionibus vastarent, sæpeq; frumentatores Turcas, ac muliones qui paulò longius pabularentur, interciperent, Gazelles cum parte exercitus ad debellandos eos missus est. qui celeriter expugnata, direptaque Achasia, & latronibus magna ex parte trucidatis, superiorum dierum iniurias cum magna sui laude imperatorisque lætitia vindicauit. Interea Tomumbeius in Sciectica regione, quæ trans Nilum àd Cyrenaicam vergit, his etiam tòt malis victus bellum reparabat. Venerat ab Alexandria ad eum valida Mamaluchorum manus, quæ ab vrbis præsidio literis euocabatur: multi etiam cũ ex fuga comitati fuerant. Non deerant partis Africæ Arabes, & Mauri quoque regionis incolæ studium atq; operam suam pollicebantur. Præterea ab Memphi nonnulli Aegyptiorum, quorum domus ipsęq; familiæ Turcarũ prædæ atque libidini cesserant, si noctu Memphim conuolaret, se tumultum excitaturos promittebant: foreque, vti omnes Turcæ, qui in contubernijs essent, vno clamore atque impetu populi delerentur: quando omnes cuncta nefanda atq; hostilia perpessi, diutius insolentissimorum hominum iniurias ferre non possent. Ipsos quoque Turcas ad contemnendum numerum ex amplissimo exercitu redactos esse dicebant: magnam eorum partem duobus Memphiticis prælijs interijsse: reliquos fermè omnes, aut vulneribus aut aduersa valetudine esse confectos. Quibus de rebus, & vires vndique crescebant, & spes ipsa, quæ nunquam perdito ac profligatissimo regi defuerat, apud inuictum animum supra eius miserię conditionem efferebatur: ita vt Fortuna, quæ immitis atque acerba omnium mortalium infelicissimo supremas insidias tẽdebat, tum primùm commutatis iniurijs prosperos rerum exitus promittere videretur. Dum hæc à Tomumbeio pararentur, Albuchomar vir Aegyptius, qui in Sciectica cæteros omnes authoritate atque opibus anteibat, siue vt imminentis belli cladem ab agris suis auerteret, siue vt gratiam victoris, quam, malis facilius apud reges, quà bonis artibus homines consequuntur, proditionis munere mereretur, ad Selymum venit: atque eum de copijs, ac nouis Tomumbeij & ciuium consilijs certiorem fecit. Quo cognito, Selymus excubias tota vrbe disposuit: suspectos ciues in arce, quæ deserta à Tomumbeio deuenerat in eius potestatem, custodiri iussit: & complura nauigia tormentis atque militibus instructa, quæ aduersam Nili ripam obseruarent ac tuerentur, pluribus locis separatim toto flumine collocauit. Verùm secum ipse reputans, quanto cum periculo toties cum accerrimis hostibus conflixisset, & quum difficile factu foret intercipere Tomumbeium fuga extrahentem bellum, atque alia semper atque alia per vastas & ignotas regiones auxilia comparantem, vt clementia atq; animi liberalitate hominem tentaret, ad eum legatos mittere decreuit: qui suaderent, vt arma deponeret, & iam tandem victoris fortunam agnosceret vellet: ac simul data fide pollicerentur, eum, si supplex accederet, regnum quod tueri armis nequiuisset, victoris humanitate ac beneficio consecuturum. At si reno-

uare bellum pergeret, & suæ imbecillitatis obliuisceretur, diiudicata belli fortuna, nullam eum postea dignitatis ac vitæ conditionem ex merito apud iratos inuenturum. Enimuero Selymus, quum se in remotissimam regionem, alia atque alia inuitante victoria abductum conspiceret, ac tantulis infirmis copiis timeret, ne in amplissima vrbe ab incertæ fidei hominum multitudine opprimeretur, per conditiones bellum conficere, quàm vi contendendo nouis implicari periculis malebat: cum præsertim ab incolis eius prouinciæ nunciaretur, vbique manus equitum omnis generis cogi ab his Mamaluchis, qui ex fuga diuersas regiones petiuissent: classemque ad Suezziam portum expectari, quæ Arabico sinu ad Erythræas angustias aduersus Lusitanos profecta esset. In ea esse supra tria milia Mamaluchorum, & Amyrassem ac Raysalomonem peritissimos duces, magnumque numerum æneorum tormentorum, vnde Tomumbeius accepta incommoda resarcire, atque vrbem vocantibus amicis repetere posse videretur. Sed eum in primis ingens cura Persiearum rerum excitabat: ne si Hymbracorbassa quem ad Taurum præmiserat, Hysmaelis viribus impar foret, ipse prius ab Asia Minore ac Syria excluderetur, quàm Byzantina classis cum supplemento militum, & secundis commeatibus Alexandriam perueniret Igitur decreta legatione, viri insignes qui sacris præerant, cũ hisque aliquot Aegyptii clari nominis mittuntur. Qui quum traiecto Nilo in Seiecticam peruenissent, antequã audirentur, à quibusdam Mamaluchis insana ac barbara crudelitate trucidati sunt. Nefarii siquidem & arrogantissimi homines, Tomumbeio nihil tale expectãti, se gratum facturos putabant, si ad declarandum studium suum atque alienissimam à pace voluntatem, tanti odii ac feritatis rabiem ea immanitate sceleris ostentassent. Quod factum superbe atq; atrociter, omnem Selymi patientiam abrupit, & mox funestissimum bello, ac Mamaluchis omnibus finem imposuit. Nanque homo, quum nullis etiam irarum fluctib. ageretur, natura & vehemens & ferox, æquo animo ferre non poterat, quod victi fugatiq;, & mandata sua, quæ vtilia atq; honorifica ipsis forẽt, despicere, & ius legatorum apud efferatissimas etiam gentes sanctissimũ violare ausi fuissent. Quamobrem his exagitatus iniuriis, in Seiecticam aduersus Tomumbeium expeditionem edicit: commeatũ parari imperat: & Nilum, quòd ratibus transire, neque suæ dignitatis, neq; præsentis occasionis esse statuebat, contractis vndique nauigiis, stabili ac latissimo ponte consterni iubet. At Tomumbeius, quũ parari copias, & Nilum ponte iungi per exploratores & Mẽphiticos ciues audiret, veritus prouincialium perfidiam, quorum animos Albuchomaris defectione ab se alienatos esse, propter eius viri potentiam atque authoritatem, facilè suspicabatur, illam eandem, quæ toties spes suas frustrata fuerat, prælii fortunam tentare cõstituit. Omnibus enim rebus inferior, extrahere bellum, vel hostem expectare non poterat: neque sibi iterum amissa dignitate per vlteriores solitudines fugiendum arbitrabatur. Ergo inito cum suis consilio, quod sibi Mamaluchisque omnibus supremum fuit, cum quatuor milibus armatorum equitum, & bis totidem Maurorum atque Arabum, e Seiectica diluculo profectus, continuato per diem ac nocte miter, ad Nilum cõtendit, vt Turcas, quos nihil tale de victo atq; infirmissimo hoste suspicaturos esse intelligebat, audendo falleret, & sui famã celeritate præueniret, ratus se improuiso aduentu copiarum partem, quæ primæ flumen transissent, priusquam eis subueniri posset, esse deleturum. Neque enim temporis spatium opinionem

fefellit:

refellit: nam horarum momenta cum itineris celeritate egregiè supputata, congruerant: & vt ipse coniectura futurum putauerat, prima Asiaticorum agmina pontem traiecerant. Muliones & cum his pueri, qui Selymo à cubiculo seruiebant, quum ad tendendum tabernaculum amœniorem locum quęrerēt, longius progreßi, puluerem aduentantis exercitus primi conspexêre: statimq; ea de re Mustaphas certior est factus, & ad arma conclamatum. Qui rumor & his, qui iam transierant, & illis qui in citeriore ripa transituri morabantur, magnam trepidationē iniecit. Tomumbeius expedientes arma, & coeuntes ad signa hostes repentino impetu adortus, primos, qui sustinere irruentium impetum ausi sunt, obtruncat, alios disijcit & conuertit in fugam. Nec Mustaphas, quanquam impauidus, ante alios pugnando, atq; adhortando, tota fermè prima acie protrita, ac cæteris perturbatis, restituere ordines, aut in fugam versos retentare poterat. In aspero enim atque inopinato negotio, cuncta, concursatione, cæde, fuga, & metu plena erant: totis ripis supra atque infra pontem respectantium atque auxilia implorantium trepida agmina visebantur. Multi, impellentibus hostium turmis ad extremos redacti margines, in flumen procidebant: multi ad initium pontis, occurrentibus qui continuè ab vlteriore ripa submittebantur, dum scandere pontem vellent, timore præpediti, & reiecti à suis, profluentis gurgitibus hauriebantur. Erat latitudo pontis tāta, vt quaterni equites commodè recipi, & magna eorū multitudo vnius horæ momento transmitti posset. Verum quum tormenta traducenda essent, minora equitum subsidia, quàm periculi magnitudo, vel repentinus casus efflagitabant, submittebantur: nec in tormentis vllum erat auxilium, quæ celeriter traduci, vel ab citeriore ripa in aduersam, propter obiecta suorum agmina emitti sine detrimento non poterant. Interim Selymus, qui initio tumultus ad Nilum decurrerat, scaphas, & fluuiatiles lembos prętorianis sclopettarijs complet, atque equitatu per pontem accelerare iusso, eos laborantibus subsidio transmittit. Quibus nauigijs expediti nautæ, quum adhibita omni celeritate reuerterētur, ac rursus alios exciperent, paruo temporis spatio plures cohortes exposuerunt. Quorum aduentus perturbatos etiam ęgre sustinentes Asiaticos confirmauit, Canoglis quoque Tartari regis filius, Scytharum agmina vt Nilum transirent cohortatus, in vlteriorem ripam paucis desideratis & admirantibus cunctis euasit. Ea enim gens & Tanaim & Volgam rapidißimos maximosque amnes, gregatim insuefactis equis transnatare didicerat. Eodem quoq; tempore Tomumbeius, quòd celerem in vna ea re victoriam consistere prouidebat, confertis suorum turmis ad pontis caput penetrare, atque id occupare conatus est, vt ad intercludendos hostes primam ratem auelleret, & rudentes, quibus ea nauium series ripæ deligabatur, præcideret, quib. abscißis, necessariò totus pons superstantibus copijs resolutus, ipso tanti amnis impetu raperetur. Quæ res longè periculosißimam attulit dimicationem. Nam ab delectis, ac optimè armatis, qui a fronte vrgebant, singulari virtute pugnabatur: & Mustaphas animaduerso periculo, & signa & fortißimos quosque in eum locum contulerat. Itaque tanta est contentione actum quanta agi debuit, quum Mamaluchi, si loco potirentur, se breui negocio postea superiores hostium victorias euersuros manifeste perspicerent: & Turcæ, nisi pontem conseruassent, de sua in primis, & reliqui exercitus, ac ipsius imperatoris salute desperandum esse intelligerēt. Sed rem obtinuit Mustaphas sclopettarijs, & Grecorum turmis, quę iam plu-

res transierant, prælium excipientibus: moxque hostibus repulsis vltrò institit, & ad multum spatium eos submouit. Hic est ille Mustaphas natione Pannonius, & Baiazetis gener, qui magnificentiæ & perpetuæ laudis studio, ex huius victoriæ manubijs, eximij regijque operis, & sumptus, pontem lapideum in Strymone amne construxit: quem hodie per Thraciam transeuntes, tanquã Romanæ magnitudinis æmulum admirantur. Tomumbeius, vt Mamaluchis, qui lassitudine deficientibus equis, acrius pugnare non poterant, aliquid ad respirandum spatij daret, & per eos rursus extremum prælij casum collectis viribus experiretur, Arabes, ac Mauros, vt tantisper pugnam sustinerẽt adhortatus est. Quod quum impigrè præstitissent, & paulo pòst Mamaluchi equis atque corporibus aliquantulum recreatis successissent, tanta vi prælium redintegratum est, vt Selymus victoriæ diffidens, quanquam amici eius, ne id faceret, deprecarentur, conscendere pontem, & suis auxilio proficisci non dubitarit. Eius aduentus, spe illata militibus qui in conspectu imperatoris, & præmia & laudem, insigni aliquo virtutis facinore edito, promereri cupiebant, conatus hostium repressit: statimque prætorianarum cohortium virtute omnes in fugam versi. Fugientes, equitatus qui prælio non interfuerat, totis campis consectatus est: & ipsi demum Scythæ, qui delati vorticibus in vlteriorem ripam ad hostes tardius ascenderant, sagittantes affuère. Tum verò missi Mustaphas Cayrbeiusque, & Gazelles cum recenti atque expedita equitum manu, qui vestigijs fugientium insisterent: nec Tomumbeium elabi paterentur. Sequenti die eum ad præaltæ paludis emissarium, vbi paulum conquieuerat, adepti sunt, conantemque interscindere ligneum pontem, vt iniecta mora antecederet, aliquot ibi occisis & captis, rursus effugere coegerunt. Tertia die, quum amissis fermè omnibus copijs, ad Secussani reguli villam peruenisset, & Turcæ Aegyptijs, qui eius regionis pagos incolunt, extrema supplicia denunciassent, nisi ad comprehendendum Tomumbeium egressus omnes illarum paludiũ, & circumiecta loca intentis custodijs obseruarent, metu perculsus paludibus se condidit: vbi eum paulò pòst agrestes mersum aquis vsq; ad summum pectus, atque inter iuncos & harundines latitantem deprehenderunt: vinctumq; miserabili habitu occurrentibus Turcis tradiderunt. Nec multo pòst cum aliquot ducibus amicorumq; præcipuis, Memphim perductus est. Selymus, qui propter interfectorum legatorum iniuriam, hominem necare decreuerat, eum ad se perduci vetuit, tortoribusque tradidit, vt de Campsonis thesauris quæreret, qui secretissimo specu abditi credebantur. Ferunt eum constanti animo ac minaci vultu, nihil præter suspiria atque horribiles gemitus, in summis cruciatib. protulisse, vt ea patientia victoris sæuitiam superaret. Postero die eum vili camelo impositum, ac obsoleta indutum veste, religatisque in tergo manibus, sicuti noxij ac latrones solent, per omnia vrbis fora, et celeberrimas regiones circumduci iussit, vt Aegyptij quem paulo antè regem adorarant, illum eundem vertente fortuna in extremas præcipitatum miserias, vitæ simul atque imperij dies fatali laqueo finiturum intuerentur. Quum verò ad Bassuelam portam peruentum fuit, ei laqueo gulam fregère: vtque transeuntibus conspectui atq; ludibrio foret, vnco ferreo suspensum supra fornicem reliquère. De Tomumbeio supplicium sumptum est Idibus Aprilis, anno à partu Virginis decimoseptimo supra millesimum & quingentesimum: qui dies Lunæ dicatus, Christi resurrectionis celebritatem secutus est: quum ad Rhodaniam pugnatum esset

vndeci-

vndecimo Calendas Februarias, die diui Vincentij memoriæ dicato. Nec defuerunt, qui in eo tam atroci miserabilique spectaculo lachrymas effunderent, tristiq; & gestu & incondito eiulatu vltimi regis sui vsque adeo fœdam atque turpissimam necem auersarentur, vel increpantibus sæua voce, & mortem cōminantibus Ianizaris, quòd Memphiticus populus, vti leuis, & veteri Mamaluchorum seruitio assuetus, depulsæ seruitutis beneficium, nequaquam lætis & gratis animis acciperet. Erat enim plebs Aegyptia adhuc incerta libertatis, proptereaque cæco suspensa metu, rebus suis timere cogebatur: quòd Turcarum gentem bello inuictam formidatamque cunctis Europæ atque Asiæ regibus, nequaquam Circassijs mitiorem, imperatore prsertim cruentissimo, superbissimè regnaturam existimaret. Commouebat quoque animos mirum in modum pendentis Tomumbeij habitus tam indignè à Fortuna mulctati. cum nanque singulis aulæ honoribus integra nominis fama gestis, ad summū regij decoris fastigium, studio populi, fauoreque procerum ascendisse meminerant, vt inde vrgentibus fatis vsque adeò deformi ruentis imperij & vitæ exitu præceps daretur, exemplum haud dubiè inter paucissima humanæ varietatis valde memorabile miseris pariter atq; felicibus præbiturus. His quidem, vt nihil sese efferre, sibiq́ue adulari, illis verò, vt cuncta, quæ indigna atq; aspera sors aduheret, constanter ferre condiscerent. Eo etiam Tomumbeius commiseratione dignior apparebat, quòd maiestatem proceri & lacertosi corporis, vultumq; promissa & canescente barba venerabilem, cum regio solio, tum militari imperio parem attulisset. Cæteri Mamaluchorum proceres cum ignobili etiam equitum turba, qui in custodijs erant, eandem exitus fortunā tulerunt. Sublato Tomumbeio, atque occisis fermè omnibus Mamaluchis, quum nulla certa hostium manus in Aegypto esse nunciaretur, quæ renouare bellum posset, diductis copijs, ad recipiendas vlteriores prouincias Selymus duces misit, Alexandrini enim secundum Memphiticam pugnā expulso præsidio, & Phari arce, quam imbellis custos certa cum spe præsentis præmij quam dubio periculi euētu tradere, quàm defendere maluerat, facilè occupata, multis antè diebus ad Turcas defecerant. Damiata quoq; victoribus portas aperuit. Hæc olim Pelusium, Æliopolisq́; demum instaurante Hadriano Cæsare vocata est: Citra autem Nilum, qui Ægyptus Iudeæ atq; Arabiæ terminos attingit, nulla ciuitas, quæ Turcarum imperio non pareret, relinquebatur. Ipsique Africæ reges Cyrenaicæ finitimi, qui pendere tributa, & Sulthanis certo fœdere parêre consueuerant, legationes destinabant. Reliqui erant Arabes, & præsertim Africani, qui Tomumbeio auxilia miserant, & Turcis, quòd eo bello magnum suorū numerū amisissent, minimè parituri dicebantur. Ea gens latrocinijs potius, quàm bello assueta, ab Euphrate quà Palmyrenorum fines alluuntur, vsque ad Atlanticum Oceanum totam Aegyptum atque Africam multitudine sua repleuit. Errabunda gens est, ac innumerabilis, distincta tamē per populos & duces, qui suas vrbes atque oppida singulis curribus trahunt: vtpote qui certas sedes non habent, & Scytharum more tentorijs & papilionibus vtuntur. Ipsi se gentium nobilissimos prædicant, quòd nullis vnquam alijs immixti gētibus, incorruptam antiqui generis nobilitatem conseruarint. In vniuersum astu omnes atque ingenij artibus potius, quàm corporis viribus pollent. Frugi enim in conuictu homines nulla cibi intemperie vires alunt, temperantia valetudinem tuentur: multaque exercitatione ad inuictum robur habiles artus

confirmant. His magnæ curæ est vxorum pudicitia, quando nihil potius ducant, quàm incorrupti sanguinis antiquum decus. Totum autem familiæ censum vna implet tenuis suppellex, quæ nobili equo Numidico, lancea, & iaculis constat. In mundo muliebri, neq; aurum, neq; argẽtum visitur, sed lanea virgata vestis, & pro geniali thoro ex centone leuis culcitra: primores tantum, argentum vermiculato opere fabrefactum pictumque in phaleris gestant: argenteasque item bullas collo suspendunt, quas incluso amuleto, Thaheles vocant, quarum præsidio aduersus pericula se probè munitos arbitrantur. In hospites aduenas ambitiosius, quàm latronum mores ferant, liberalitate vti mos est. Sed conuiuia eorum, si venatio non suppetat, leui pollinis & orizæ pulticula, fauo mellis, carica, palmæ dactylis, ac lacte acido finiuntur. Munera sunt laneę chlamydes colore violaceo aduersus imbres à nostris expetitæ. Sed inter se nouas & veteres à maioribus per manus traditas immortales inimicitias exercẽt, ac sæpenumero in factiones scedunt, & aggregatis vtrinque auxilijs cruentissimè præliantur. Qua de causa, quum antiquis odijs, & nouis simultatib. semper studeant, & bella ex bellis oriãtur, nunquam ad expellendos Mamaluchos consentire in vnum, & pari consilio bellum gerere valuerunt. Neque enim Mamaluchorum opes tantæ multitudini sufficere potuissent, quando Sulthani ex aliena discordia potius, quàm proprijs viribus eam prouinciam atque imperium retinere viderentur. Itaque Selymus per idoneos homines plures eorũ duces data fide ad se Memphim euocauit, et summa liberalitate prosecutus est: quorum exemplo fiebat, vt cæteri quotidie accederent, acceptisque munerib. in verba eius continuò iurarent. Aliqui tamen, quum nullis pollicitationibus ac donis flecterentur, per insidias ab alijs ducibus intercepti, ac Selymo traditi, inanis pertinacię atque odij pœnas dederunt. Classis quoque paucarum nauiũ aduerso Nilo vsque ad Sienem, quam hodie Guagueram incolæ appellant, ascendit, omnesque hæ gentes quæ ad Aethiopiam vergunt, sicuti amicitiam potius, quàm imperium Sulthanorum agnoscebant, ita victoriæ fama perductæ in Turcarum fidem facilè concessere. Iisdem etiam diebus ad Suezziam Rubri maris portum (is olim Arsinoes fuit) cum aliquot turmis atque cohortibus processum. Distat Memphis à proximo littore, vbi Suezzia est et Thorius portus, trium tantùm dierum itinere. Quo in portu Campson aduersus Lusitanos classem ædificauerat: qui, subacta tota prope India, omnem Arabici sinus nauigationem sustulerant: & quum indicas merces per Oceanum in Hispaniã auerterent, Memphitica vectigalia grauissimis detrimentis affecerant. Ea classis, magna impensa, et labore incomparabili vix quatuor annorum spatio perfecta, deductaque fuerat. Nam ab Issico sinu, atque Amani syluis è Cilicia materiam petere necesse erat: eam inde transuectam Pelusium, aduerso Nilo Memphim deportabant, vbi nautæ ac peritissimi fabri non deerant, qui ab Venetis haud obscurè submittebantur: quum & ipsi, eodem incommodo accepto, nobilem illam, & toti Europæ statis temporibus aromata partientem nauigationem intermittere cogerentur. A' Memphi autem plicatiles ac solutæ naues membratim camelorum dorso Arsinoem conuehebantur: ibique rursus commisso in vnum per partes clauis configabant. Quibus constructis atque deductis, paulò antè Selymiani belli initia, Campson Amyrassem & Raysalomonẽ duces misit cum valida manu Mamaluchorum, magnoque tormentorum apparatu, qui cum classe ad Erythræas angustias contenderent, & cum Lusitanis

bellum

bellum gererent. Sed illi, quum Lusitanam classem duce Lopo Suare vltrò ingressam Arabicum sinum cognouissent, nec sibi tunc, multis de causis, cum totius Indiæ victoribus confligendum esse arbitrarentur, Giddę, qui Mechę Mahometi sepulchro celeberrimæ vrbis portus est, medio in sinu ad Arabiæ Felicis littus per causam reficiendæ clasis substiterunt. Mox verò discedentibus Lusitanis, qui propter aduersas tempestates repulsi in Aethiopica littora, ac diu flautibus Euris iactati, nulla re memorabili gesta sinu excesserant, aliquot amicas vrbes Felicis Arabiæ latronum more diripuerunt: & Ademum, vt ciuibus pecuniam exprimerent, expositis copijs oppugnarunt. Sed vrbs frequētissima & munitissima impetum Ægyptiorum egregiè sustinuit. Ademum enim, quod antiquitus Ocellis emporium fuisse arbitramur, opportuna in caute iuxta promontorium Palindromum extra Arabici sinus fauces ad læuam positum est, & à tribus ferè partibus mari alluitur, murumque habet, quà aditus est a terra, & complures turres in morem nostrum portui ac naualibus impositas. Magna quoque est ea in vrbe, vt in nobilissimo Indici maris emporio, commercij & mercaturæ causa, Persarum atque Indorum multitudo, qui vno consensu cum ciuibus, vt sese atque opes suas ab Aegyptiorum iniuria tuerentur, pro alienæ vrbis salute sumptis armis propugnare non recusabant. Ita Amyrasses, & Raysalomon repulsi ab mœnibus & pessimè accepti, reductis copijs ad insulam Cameronis, atque inde Giddam redierunt. Ibi quum de Campsonis morte atq; aduetu Selymi ad Memphim cognouissent, atq; alter in fide permanere, alter verò victoris fortunam sequi contenderet, protinus inter se dissentire cœperunt: coortaque inter milites seditione, Amyrasses, qui Tomumbeio fauere conabatur, Meccham profugit. Verum paulò post Raysalomone eum deposcente, atque omnia hostilia, nisi continuo sibi traderetur, denunciante, à Mecchensibus, qui rebus Giddensium magnopere timebant, captus, et Giddam ad classem transmissus est. Porrò Raysalomon, vt æmulo & collega sublato, solus clasis imperio potiretur, atque edito aliquo insigni facinore sibi aditum ad victoris gratiam præpararet, Amyrassem noctu ad declinandam inuidiam mari demersit, & bimestri stipēdio donatis militibus, hisq; Selymi sacramento adactis, paucorum dierum nauigatione Arsinoem peruenit: & tradita classe ad Selymum profectus est. Ea vero Turcarum manus, quæ Arsinoem venerat, dextro littore ad superiores prouincias ascendit: reguliq; omnes, qui Sulthanorum tributarij vel amici erant, vsque ad Dauidis maximi Aethiopum regis fines, quem nostri Preteiannem vocant, sine vlla dubitatione deditionem fecerunt. Sed quoniam in mentionem Preteiannis incidimus, non iniucundū fore putauerim, si post tot cruenta prelia, & tristes rerum propè omniū euentus, amœnioris materiæ diuerticulum legendo fessis paremus, quòd Aetiopiæ descriptione aptè præstare lubet, vt quæ plerisq; fabulosa videri solent, ad veritatē fidemq; historiæ referantur. AFRICA, quæ tertia pars orbis censetur, ingentis Pyramidis figuram effingit: cuius basim efficiunt ea littora, quæ a Nili ostijs perpetuo tractu ad columnas Herculis directa, Mediterranei maris fluctibus alluuntur. Latera autem, hinc Rubri maris sinus, illinc Atlanticus Oceanus, sensim extenuato terrarum cuneo castigant, vt in oblongam coeundo desinant cuspidē, & extremo Bonę spei promontorio terminentur. Id ad Antarcticum polum vergit, ęquo fastigio ęquatoris et tropici Capricorni lineas longissimè progressum; quod intentatum, nec planè antiqu à

cognitum Africę caput, memoria nostra superauêre Lusitanæ classes, quum in Indiam ingenti ausu petendis aromatibus proueherentur. Id naturę munimẽtum, immensi diuersique æquoris vastum pelagus tanquam rostro findit & dirimit, quum ab ortu Solis Indici maris æstum lęuo humero excipiat: ab occasu autem dextro alterius propè Oceani Aethiopica littora pulsantis fluctus summoueat, & extrema veluti terrarum lingua concursantibus ventis, & refractis tempestatibus imperet. Media huius expressæ pyramidis, quæ sunt regiones vltra citraque æquinoctialem lineam, per arenarum solitudines innumerę Aethiopum gentes inhabitant: quæ portenta naturæ existimari possunt, quòd moribus tantùm ab homine distent, quantum ingenij captu brutis accedunt: quanquam auaritiæ, superbiæque bona pariter ac mala planè intelligant, quũ & aurum quod effodiunt, & commerciorum vtilitates agnoscant: rerumque propè omnium inopes, pro imperio & dominatu regum suorum cruentissimè dimicent. Ex his Troglodytæ, qui iniquissimis feruoribus damnati, perpetuisq; & directis Solis radijs flagellati, cauernas inhabitãt, feritate reliquos antecedunt. Nigritarum omnium, quos interluit Niger amnis hodie Gambra vocatus, Sol pro aspectu recto aut obliquo, gẽtis colores euariat. Ante alios Guinei absoluta nigritie, nec repandis & contusis naribus vultu gestuque nobiliores existimantur. Mantingæ generoso ingenio fidem colunt, maturæ oleæ colorem imitantes. Manicongri ancipiti memoria pollent: nam obsequia cum fide implent, & seruitij pertæsi, conditionis suæ fortunam dominorum cæde sæpe vindicant. Gilopi ablutis carbonibus similes, verborum odia reseruant, pigrique & hebetes non citò mansuescunt. Zapes & sensuum & corporum ignauia, mancipiorum omnium vilissimi existunt. Ad has gentes quotannis penetrant iustis, & compositis agminibus, quæ Carauanæ vocantur, proximi mari nostro Pœnorum, Numidarum, & Maurorum mercatores, magno quidem quæstu, sed aliquanto maiore vitæ periculo: quòd in arenosas solitudines, & indiga aquæ loca, obsessaque passim serpentibus & feris delati, sæpe excitato subtiliore sabulo austri flatibus obruantur. Hæc nobis scribentibus Muleasses rex Tunetanus ab immani fratris iniuria exustorum oculorum orbitate miserabilis, enarrauit, totam ferè ex imperio eius subiectis Carauanam, tantam proximè vno ventorum turbine calamitatem subijsse, vt vix decimus quisque multorum mensium remenso itinere sospes & integer domum sit reuersus. Tanta est auri & eboris sitis, cum hæc vilium mercium permutatione parentur, vt incerta spe lucri non planè dubia salutis iactura computetur. Cæterùm Lusitani Atlantem, quem in Mauritania Clarum montem hodie vocãt, & Praxium promontorium Viridesque insulas, quas nonnulli Hesperides esse existimant, annuis atque victricibus classibus prætervecti, insinuatique Nigritarum terris, pleniorem horum populorum notitiam retulerunt: quum inde captis aut coemptis mancipijs, Lusitaniam repleuerint. Legẽdo enim oram à Praxio ad Orientem proras vertere, quà irrumpens Oceanus deuoratis littoribus ingentem efficit sinum, vsque ad sancti Thomæ insulam, quæ sub æquatore sita est, deserta nuper et infesta crocodilis atque serpentibus, quibus in eam relegata damnatorum corpora ad pœnam obijciebantur. Sed ex infami et inculta, propter benignam perpetui autumni temperiem, facilè frugiferam, saccaroque abundantem, Lusitani in cultura diligentes reddiderunt. Sicuti de Fortunatis, quæ Canariæ hodie dictæ, dextrorsum numero decem in Eurum

ventum

ventum vergunt, & de Maderia Foncialia Hispaniæ proxima, parvo colentium labore profectum esse videmus. Ab hac divi Thomæ insula, in qua iam Lusitanorum colonia coalescit, aliæ atque aliæ classes recurvatis littoribus adiêre novas gentes, longissimo tractu usque ad ipsum Bonæspei promontorium: sic tamen lustrando littorum recessus & anfractus, ut a conspectu classis, nisi iusta manu armatorum exposita, recedere non auderent, admoniti scilicet recenti infortunio Francisci Almedij Indicæ classis præfecti, qui sub promontorio Bonæspei, quum inauspicatò in terram ad conspectum fontem cœnaturus descendisset, subitò ferorum hominum è nemore erumpentium impetu oppressus est: vir indignus ea calamitate, vel hoc uno, quòd magnis rebus gestis, partam Indicæ victoriæ lauream regi suo referre nequierit. A Bonæspei promontorio, binisq; ambientis Oceani littoribus, introrsus Magni Preteiannis imperia patescunt, quæ in quadraginta amplius regna, per immensas propè regiones certis finibus distinguuntur. Hęc nota, claraq; suis nominibus atq; opibus, peculiares habēt reges, lingua, moribus, & oris colore dissimiles, qui tributa pendunt: aut stipendiarij facti, quum bellum ingruit, Preteianni tanquam supremo imperatori operam navant. Præ cæteris Scevę regnum ubertate soli, cœliq; temperie, atq; hominum ingenijs nobilissimum existimatur. Hoc tanquam præcipuum natalis soli rex incolit: nam in eo plures habet regias, & augustiora templa: secutusq; herbidorū locorum, & aquarū opportunitates, ad tot comitantium agminum commoditatem antecapii, & exurēte etiam sole, per varias mansiones salubriore aeris temperie perfruitur. Toto siquidem ferè anno sub tentorijs degit, insigni apparatu & magna aulæ frequentia, quanquā frequentes pagi ædificiaq; ex trabibus cancellatis, & cretaceis parietibus adfabrè constituta non desint, quæ hospitaliter subeuntes recipiant. Regnum Scevæ Antarcticum polum duobus & viginti gradibus elevatum aspicit: fines eius à proximo Oceani littore decem dierum itinere distāt: absunt autem à Nili fontibus itinere quindecim dierum. Scevano in agro mira est rerum omniū fertilitas, frumentiq; præsertim, & ordei, omnisq; (uti apud nos) leguminis: milij verò, panici, usqueadeò altę segetes luxuriant, ut equitis staturam superent. Nec terra abundans pomis vites respuit, quæ vindemias largissimè præbeant: quanquam ex pyris, acrioribusq; malis vulgo succum exprimant, quo potu vilior populus utatur. Ter singulis annis arant, & ferunt, & perpetuo propè autumno omnis generis fructuum copia lætantur. Nam ficus virides, & melopepones sapidissimi toto ferè anno convivijs non desunt. Fabę & ciceris siliquæ virentes cunctis mensibus apparent. Omnibus Scevanis agris maioris minorisq; pecoris armenta, equorum nobilium, camelorum, & asinorum greges passim visuntur: & inter cætera, eximiæ proceritatis & pulchritudinis mularum agmina. Abyssini enim omnes, quo nomine in universum subditi Preteiannis appellantur, alendis perdomandisq; mulabus maximè student: quòd à proceribus aulæ magno pretio coemantur. Cęterùm Scevani, solertia ingeniorum, & morum gravitate, vitęq; & honesti cultus elegantia Abyssinos omnes antecedunt: ideoq; gratia principis maximè florent. Ii siquidem Republica prudentissimè constituta, tanta legum æquitate populos regunt, ut quum principis authoritatem studiosè respiciant, eiusq; nomen in omni iudicio atq; actione venerentur, nō secus ac Veneti patritij regnēt: apud quos principis maiestas dissimulatæ, vel ereptæ potestatis in speciem tantum

viget.Sceuani rerum præſides,ſacra more noſtro hiſdem templorum appara-
tibus, atque hiſdem propè cæremonijs, muſicorum organorum intermixtis
concentibus,celebrant:iampridem Chriſtianis initiati ſacris, vti aſſerunt,do-
centibus Bartholomæo apoſtolo,& Philippo diacono, Candaceque Aethio-
pum regina ſuſcipiente. Sacro enim baptiſmatis fonte abluuntur, quanquam
aliqua ex candenti ferro fronti ſtigmata ſuperaddant:nec Hebraicæ conſuetu-
dinis obliti planè ſint: vtpote qui decidere præputia,& è pudendis etiam mu-
lierum carunculam præcidere ſoleant. Qui verò iuridicundo præſunt (vti a-
pud nos)eadem legum ſeueritate in puniendis noxijs vtuntur:aberrãtes enim,
& temerè deſciſcentes à religione,totius concurſu multitudinis lapidibus ob-
ruuntur.Semel verò ſuſceptæ religionis ritus præceptaque temerè tranſgreſ-
ſos,& de Deo Maximo Diuiſque impiè loquentes, in foro viuos comburunt.
Homicidam propinquis interfecti vinctũ tradere mos eſt, vt pro libidine ſan-
guinis ſui iniuriam vindicent. Nonnulli auariores deditum mercatoribus in
ſeruitutem vendunt,quum alij plerumq; à ſuperbis & ſæuis per exquiſita tor-
menta ad interitum excrucientur.Furibus oculos eruunt,traduntque lumini-
bus miſerè captos publico mancipio,qui eos cithara & cantu cibum quæren-
tes,per omnes regiones & remota regna,ea lege perducat, vt alterum diem v-
no in loco permanere vtrique capitale ſit.Marium tentaſſe libidinem(quod a-
pud finitimos Mahometanos impunè eſt)extremo ſupplicio crimen dignum
cenſent:minora verò delicta ſcriptæ legis interpretum arbitria ſubeunt. Nam
aliqui carcere,alij exilio vel flagris, ignominioſaque traductione mulctantur:
raros pecunia aut alterius rei pretium a decreti pœnis abſoluit. Nuptias ſolen-
nibus epulis celebrãt,verùm detectis adulterijs mutuo iure connubia dirimũt.
Sed quoniam de Preteiannis ſtemmate,cultu,aulæque eius conſuetudine,co-
pijs,bellico apparatu,& rebus geſtis:atque item de ortu Nili, Lunæque palu-
dibus,& de varijs ferarum generibus, aliqua ſuccinctè dicturi ſumus, operæ
pretium fore putaui, à quibus hęc acceperim ingenuè profiteri,ne fabuloſa ab
imperitis exiſtimentur,quæ iam conſenſu multorum,nota compertaque ſunt:
quãquam totam fidem eſſe velim penes eos qui hæc longa nobis & curioſa in-
dagatione quęrentibus tradidêre. Ex his fuère Petrus Aluares Luſitanus, qui
in legatione Roderici Limę ab Araquinquo Arabici maris portu,quò appule
rat Indica Luſitanorum claſsis,terreſtri ęrumnoſoque itinere ad Preteiannem
penetrauit,alteraq; legatione ſuſcepta,ab ipſo Preteianne ad Clementem pon-
tificem,qui tum erat Bononiæ cum aureæ crucis munere peruenit.Is itinerum
ſuorum atque actionum omnium diurnos commentarios, quum Romæ de-
ceſsiſſet,ſcriptos reliquit.Secũdum eũ Petrus Abyſsinus præclaro conſtantiq;
ingenio vir,diu in Preteiannis aula verſatus,ſumma comitate fideque Abyſsi-
norum rerũ Memorabilia nobis aperuit, vtpote qui plurium idiomatum pe-
ritus,Romæ deſumpto cucullati ſacerdotis habitu,linguam noſtram ſcite didi
cerit:& quoſdam è noſtris curioſos Abyſsinam linguam doceat.Cuius linguæ
Chaldaicis elementis ſcriptæ, ſacros libros Romæ impreſſos videmus, quos,
Abyſsini religionis cauſa ab Hieroſolymis Romam venientes,pro inſigni mi-
raculo in patriam deferre ſolent. Romæ ſiquidem Orientales peregrini Chri-
ſtianę profeſsionis,Abyſsinique pręſertim,poſt maximi templi teſtitudinem,
proprium cum domo delubrum habent, vbi ſuo more ſacra conficiunt,alun-
turque pontificis ſumptu,& pia benignitate aulæ ſacerdotum.Hic magnus A-
byſsi-

byßinorum & Æthiopum rex, qui à noſtris corruptè dictus eſt Preteglan, à ſuis Belulgian appellatur: quod eſt vetus cognomentum uſurpatum à ſuperioribus regibus. Id nomen incomparabilis præſtantiæ, immenſique pretij gemmam ſignificat: proprio verò nomine, qui hodie regnat, vocatur David, peculiareq; habet cognomentum Atanadidinghel, quæ vox thus virginis exprimit. Regnavit ante hunc Naus pater, nulla propter avaritiam populorum gratia. Excepit autem regnum filius admodũ puer, tutrice Helena matre, quæ prudentia pietateq; ſpectabilis, eum probatißimis imbuens moribus, totregna moderatißimè rexit: Filij ex ætatis prærogativa in regno patribus ſuccedunt. Quòd ſi maſcula proles deſit, unus è propinquis virtute præſtantior, defuncti ſedem implet. Præalto ſiquidem ſtemmate ab antiquißimis regibus genus repetunt: regijq; ſanguinis incorrupta nobilitas hiſtoriarum teſtimonio recenſetur. Nam apud eos rerum geſtarum memoria, perpetuæque regiæ ſtirpis ſucceßiones, fideli literarũ cuſtodiæ publico inſtituto demandantur, tanta cura & religione, ut præfecti notariorum, quum oportet, annorum ſuprà mille nuſquam interciſam memoriam ex archivis proferant. Rex ipſe cum negotiorum occupatione liberatur, reliquas horas evolvendis hiſtorijs ſacriſq; item literis fermè totas impendit. Nam apud eos ſunt veteris & novi inſtrumenti codices, cum divi Pauli Epiſtolis, in Abyßinam ex Chaldaica translati linguam. Exinde modicè corpus exercet, atq; id balineo curat, & demùm eodem more quo noſtri reges cibũ capit ſolus aureo in monopodio, quod nulla mappa contegitur. Miniſtrant ei nobiles pueri, epulaſq; per ligneos gradus excelſæ menſæ inferunt: & eas quidem in parvis calathis conciſas. Vinum ex aurea patera potat, & ex calice cryſtallino cerviſiæ lympidæ genus, quod ex auſteris pomis & ſaccaro conficitur. Suavißimi ſaporis volucres, piſceſq; uti apud nos, venatioq; item multa omnis generis totius regiæ menſas exornant. Prandenti cuſtodiam agunt circumfuſi tabernaculo trecenti fermè iuvenes ex omnibus delecti regnis: qui loco ſatellitum & obſidum habentur. Arma eis ſunt, enſis, & haſtile præpilatum, cervices & humeros ferina pellis contegit. Quatuor porrò inſignes reges, qui edicto evocati, per vices aulam frequentãt, cum ſplendido procerum & minorum præfectorum comitatu, epulas è coquinæ veſtibulo, ad regis tabernaculum honoris cauſa deducunt, tradunt prodeuntibus pueris. Rex prandio contentus, quando niſi feſtis diebus haud cœnet remota menſa, aliquot reginas, quæ ad colendã ipſius Davidis uxorem evocatæ, eadem cõditione qua reges ad aulam veniunt, ab eunuchis introduci iubet. Hæ iocundioris oblectamenti cauſa, coram rege pſallere, & ſaltare conſueverunt. Is quatuor uxores finitimorum regum filias connubio ſibi iungit, ſed cũ una ritè & ſanctius deſpõſata cubat: quæ ſi ſterilis evadat, una è cæteris regium thorum ſubit. Velata facie obtenſo ſcilicet tenui ſudario rex in publicum prodire, & parvam crucem argenteam dextra manu geſtare ſolet, equitantiq; ſeptem laureæ totidem victoriarum præferuntur, prælongis haſtis ſericam umbellam excedentibus, hęc ei trophæa ſunt de devictis hoſtibus. Vir enim bellicoſus arma continenter exercens, ingentes alit copias, quibus adverſus rebelles hoſteſq; imperij ſui maieſtatem tuetur. Difficili ante alios & periculoſo bello Troglodytas venenatis utentes ſagittis perdomuit: regem Caſantem prælio fuſum vivum cepit: eiq; tanquam ſævitia & perfidia infami caput præcidit. Is regnabat ad eam regionem, quæ vergit ad Auſtrale Oceani littus nomi-

K

ne Mozambicum, quod contra ſpectat ingentem divi Laurentij inſulam. Hęc ora Æthiopici littoris inſalubris, peſtilens eſt propter æſtuaria, quæ reciprocantis Oceani alluviones, & crebris decurrentium amnium oſtijs dulcis aquę undas marinis admixtas recipiunt. Ab eo quoque Bethſagæ reginæ, quæ regnum Bonæſpei promontorio proximum poſsidet, præfectus bello acer & contumax, acie victus interfectusq́; eſt: quòd in vita regina oblitus beneficiarij iuris, tributa pendere nollet, & crebris incurſionibus fidelium fines evaſtaret. Eadem armorũ vi Manicongri regem, quem poſtea Chriſti religionem induiſſe conſtat, & Tormedam Nigritarum principem aſsiduo bello ita attrivit, ut auctiora tributa atq; obſides victori dare cogerentur: geminatam verò victoriam varia contentione, multoq́; ſanguine quæſitam à Sclano rege retulit. Is Mahometanis Mauris imperat, iam pridem ex Arabia Felice, per Rubri maris anguſtias in Æthiopiæ proximam continentem ad condendas colonias tranſgreſsis. Ea gens Perſarũ more optimè inſtructa armis & equis, ita indies coaleſcit, viribusq́; & numero hominũ augetur, ut Barnegaſio & Tigrinio regibus, qui regna inter Arabicũ ſinum & Nilum amnẽ obtinent, & Davidi parẽt, magno terrori ſit. Tributa quæ Davidi regi penduntur, varij ſunt generis pro facultate atq; opibus ſubditorum regũ. Alij nanq; informe aurũ, atq; alia metalla, quorum omnium ferax eſt Abyſsinorum terra: alij maioris pecoris greges: alij telas ſericas aut laneas, quibus eæ gentes ab umbilico ad ſuras cõteguntur: alij præterea diverſæ ſegetis, & foſsitij ſalis copiam in caſtrenſem commeatum: alij peregrinas merces, aromata, præcipueq́; piper, & mancipia præbent. Agreſtiores porro aſperis nemoribus adiacentes, certum numerum vivorum leonum, & tigridum, aliarumq́; ferarũ ad regiam perducunt, quæ animi cauſa vivarijs & ſeptis includuntur. Remotioribus ſola huiuſmodi ferarum tergora imperat, quibus Abyſsini ad elegantiam & militarem cultum veſtiuntur. Regis exercitus quum ad bellum educitur, incredibilẽ equitum & peditum multitudinem oſtẽdit. Pedites magna ex parte iaculatores, ſagittarij, funditoresq́; ſunt. Robur autem eſt in equite, qui lorica oblonga protegente coxas, aperta galea, & rotundo ſcuto, acinaceq́; adunco, & ancipiti lancea armatus in aciem prodit. Qui galeis carent, capita muniunt rubris villoſisq́ue pileis, quibus modo Mamaluchi equites apud Memphiticos reges utebantur. Elephantos etiam turritos & militariter ornatos in aciem producere conſuevit. Eadem autem diſciplina accipiendi imperij, in eundæque pugnæ obſervatur, quæ apud nos in uſu eſt tympanis æreis, & tubarum cantu Martem accendunt. Vera & ſpectata intèr eos virtus, certum decus & præmia parit, eo quidem nobilius quòd ſtrenuè pugnantes quò minus arctè manus conferant, nullo tormentorum periculo deterrentur. Abyſsini monetam non cudunt, ne à pravis ingenijs adulteretur: importata tamen utuntur, ſed tantùm aurea cum Arabicarum literarum nota. Hos nummos, Pardales, & Seraphios appellant, qui nec pondere, nec probitate auri Venetum nummum æquant. Certis auri argentiq́; fruſtulis ad varium pondus examinatis, militi ſtipendia perſolvere, & res venales in foro coemere mos eſt. Toto autem Abyſsino regno, patriarcha ſacris præeſt, ſmmumque imperium habet in ſacerdotes, qui ſunt innumerabiles, diſtincti per templa atque cœnobia. In horum mores ſeveram exercet cenſuram, & contumaces vel depravatos à recta diſciplina, anathemate perſequitur, eoque religionis telis adigit, ut deſerti ab omnibus, ac eiecti

paſsim

passim dolore atq; inedia miserè contabescant & pereant. Patriarcha cum suo senatu sedem habet in urbe Barrara, quæ arduo & nemoroso in colle sita est; cincta perpetuis umbraculis ad amœnissimas ambulationes. Nam frondosarū arborum rami ea serie inflectuntur, & fornicatim connectuntur, ut in ferventissima regione, meridianisq; solibus, æstum non sentiant: & quod opacitatis gratiam implet, saluberrimis etiam fontibus passim deductis irrigentur. Quibus umbratilis otij voluptatibus, vitæ duritiem sacerdotali lege impositam facilè sustinent. Patriarchæ magni sunt ex decumis redditus, quibus etiam regiorum vectigalium quota pars accedit, liberali regum pietate sacris addicta. Has opes in egenos & xenodochia erogat, alitq; gravi sumptu infinita propè monasteria cucullatorum, è quibus multos quotannis impenso viatico Hierosolymas mittit, ad invisendam sacrosanctam urbem, colendumq; Christi sepulchrum: ut rite explorata & comperta de rebus Christianis in patriam referantur. Reliquæ quæ supersunt patriarchæ divitiæ, quum is moritur, ad regium fiscum redeunt, solennibusq; demum habitis comitijs, probatissimus omniū superante suffragio creatur. Is in cœlibatu vivit, quando sacerdotibus uxorem ducere, nec tamen iterare nuptias fas sit. De ortu vero Nili, longa percunctatione reperiebamus, in regno Gogiano, quod à Scevano ad Antarcticum extenditur, esse immensam altissimorum montium congeriem, Caucaso, & Atlante, hisq; nostris Europæ alpibus multò celsiorem. Iuga eius perpetuis obsessa nivibus geluq; rigentia, nubibus sese inserere, & cælum fulcire videntur. Harum immanium rupium media atq; infima, densissimis sylvis procerrimarum arborum vestiri constat. Quæ loca inaccessa homini, lustra cubiliaq; sunt ferarum & belluarum omnis generis. Nam iubatis leonibus, pantheris, tigribus, ursis, & apris scatent: campis autem, qui radicibus subsunt, elephantorum greges inerrant. Asserunt quoq; Gogiani regni incolæ his in vallibus dracones gigni alatos, qui anserinis pedibus gradatim humi serpant, repeririq; camelopardalim, quam Gyraffam nostri appellāt, Florentiæ quandoq; visam magni Sulthani munere, qui eam Laurentio Medici dono miserat. Idem affirmant de Monocerote, quod animal unicorne à nostris appellatū, pulli equini forma, colore cinereo, iubata cervice, hircina barba, bicubitali cornu, armatam frontem præfert, quod levore, candoreq; eburneo, & pallidis distinctum spiris, ad obtundenda hebetandaq; venena mirificam potestatem habere dicitur. Cornu enim immisso & per lymphas circumducto, fontes expiari perhibent, ut salubriter bibat, si inde virosæ bestiæ præpotarint. Id vivo animali non detrahi, quum ullis insidijs intercipi nequeat. Cornu tamen spontè decisum in desertis reperiri, ut in cervis accidere videmus, qui ex senectæ vitijs, renovante Natura, vetus cornu exuunt, venantibusq; relinquunt. Hoc cornu regijs impositum mensis, toxica, si qua sint epulis indita, emisso statim admirabili sudore, convivis prodere narrāt. Ex his duo vidimus bicubitalia ferè crassitudine: primum Venetijs, quod posteà Senatus Solymano Turcarū imperatori dono misit: alterum pari propè magnitudine, sed præcisa cuspide argenteæ basi insertum: quod Clemens pontifex Massiliam profectus, pro insigni munere ad Franciscū regem detulit. Cæterùm de vi tantæ dotis in hoc animante nihil plus affirmaverim, quàm quod evulgata fama credentibus suadet: quum antiquorū authorum nemo, quod legerim, præter unum Helianum Grecū, quicquam de hac Monocerotis admiranda potestate memoriæ prodiderit. Ab his

aſperrimis immenſisq; rupibus, quæ à chorographis Lunæ montes vocantur, frequenti & copioſa ſcaturigine Nili fontes erumpunt in loco vehemẽter abſtruſo, qui Beth (hoc eſt deſertum) Abyſsina lingua dicitur. Ex his fontibus innumerabiles amniculi, per Gogiani regni ſpatia modò diſsipati, modò coeuntes, in longè maximam toto orbe aquæ dulcis paludem effunduntur. Huic Saphæ nomen eſt, ſpatioſisq; littoribus tria attingit regna: eaq; affatim opima piſcatione fœcundat & replet, Gogianum ſcilicet, & Beghemetrũ, quod eſt ab ortu Solis, & ab occaſu Dambaium. In hac palude amplius viginti inſulæ numerãtur, incolis frequentes, & multis cultæ ædificijs, in quibus turrita templa & luculenta ſacratorum hominum cœnobia eminẽt: multi enim religionis, & tranquilli otij cauſa, ab humanarũ rerum cõmercio, & veſtigijs profanæ multitudinis in eas inſulas ſe ſubducũt. Vna præ cæteris maior atq; munitior à rege pro carcere ſervatur, in quã noxios & rebelles relegare cõſuevit. Ex hac tanta palude, Nilus primò lenis, mox rapidus & pręceps ſeſe effundit: varijsq; męandris & gyris Nigritarũ fines lambẽs, Gogianum regnũ, & mox Amaranum inſolenti curſu proſcindit: nec uſquã ripis cobibetur, donec ad cataractas, quæ ſunt antiquis Catadupæ, arctis rupium anguſtijs ſtrangulatus, ac iratus erumpat. Inde latiore laxatus exceptusq; alveo, lenior fit atq; diffuſior: & per magnos flexus, vadoſosq; ſinus, navigiorum impatiens, ad Meroem inſulã defertur. Hæc Britannia maior eſt, tresq; in ea reges diſtincti finibus dominãtur, ſępe inter ſe bellum gerentes. Eorum potentia maximus, Mahometanus eſt, & Maurorũ ſtirpis: ſecundus Æthiopici ſanguinis genus idolorũ cultu, moribus, & colore fatetur: vltimus Abyſsinorũ gentis eſt Chriſtianę religionis cultor, qui Davidi paret. Cæterum de Nili incrementis ad ſubtilium ſtudiorũ oſtentationẽ diſſerere, & proferre cauſas audere, planè ambitioſum eſſe putaverim, quando hęc illuſtrium Græcorũ pariter & noſtrorum ingenia, inani, ut arbitror, labore, iam pridem exercuerint. Quis enim vel naturę, vel cœli & terrarũ opificis arcana iure quodam curioſis mortalibus abſcondita rimatus eſt? Quis ingentes illas in ipſis terrarũ viſceribus cavernas, vel maximè vaſti ingenij luminibus introſpexit? quę cuncta maria per tantũ ævi ſpacium, tot in curſu fluminum nuſquam creſcentia, perpetuo hauriunt, & exſorbent? Quis denique ſubterraneorum anfractuum menſuras, certa ratione deprehendit: quibus repletis univerſa exuberantis aquæ moles in apertũ cœlum per gibboſa montiũ evomatur, & ea quidem optimæ naturę fide, quantum acceperit, irrequieta diſpenſatione rependentis. Imbecillitatis profectò noſtrę non meminimus, quũ hæc ſuperba ingeniorum vanitate perſcrutamur: vnde iam hoc totum rerum ſcientiæ nomen tot vigilijs, & ſumptibus partum profiteri diſpudeat, poſtquã adeò pauca ſcire, & de ſingulis ambigere diſputando confitemur. Verùm Abyſsini hoc unum pro conſtanti certis coniecturis perſuaſum habent, Nilum ex eliquatis nivibus quotannis augeri, & pro ratione frigoris & caloris, prout Natura indulſit ac imperavit, in varias exundationes excreſcere: cum non inepta ratione credant, ſub circulo Capricorni, maximis caloribus eam plagam urgeri & exuri, cui ſubiecta ſit tot montium nivoſorum rupes, quæ ex orienti Nilo caput præbet. Pari ſiquidem ratione non ſecus atque apud nos in ſolſtitio æſtivo, Solibus cuncta exurentibus, ſicut mora & ſpatio multorum dierum incrementa amnis in Ægypto fieri contingat, quæ ex arcano ſuo, aut læta aut triſtia Natura ſæpe noverca, ſæpe mater, Ægypti terris importarit. In

Meroę

Meroe, quæ incolarum lingua Naulelabe, id est, optimorum portuum parens vocatur, præstò sunt magnorum lintrium classes, quæ peregrinos & advenas à terrestri itinere discedentes, Memphim & Alexandriam secundo amne devehunt. A Meroe quindecim ferè dierum navigatione descendentibus occurrit urbs Syene, obeliscorum lapidicinis clara, & poetarum carminibus celebrata, qui in ea Solares radios ad perpendiculum incidentes, in neutram partem umbras flectere tradunt. Hæc est initium Ægypti regni, vocaturque hodie Guaghera. A Syene demum Nilus tutissimè navigatur, & utramq; ripam Ægypti & Arabes incolunt, qui præternavigantibus varij commeatus copias præbent. Nilus ipse ab his gentibus, Abbahuis, id est, amnium pater appellatur. Nam post longum & tortuosum cursum, in multa cornua totam aquarum molem diffundit, quæ Memphim & Alexandriam perducunt & Canopico ac Pelusiaco ostijs continentur. Quum hæc edere pararemus, veris nunciis allatum est, regem Davidem fato concessisse, quum extra matris tutelam viginti septem regnasset annos, vixisset autem octo supra quadraginta. Fuit ingenio maxime pio, atque habili ad omne belli & pacis obeundum munus, itemq; literis usque ad astronomię notitiam optimè instructo: Corporis autem habitu mediocri, rotundo ore mali cotonei sub cinere tosti colorem exprimente: vivacibus item oculis, & capillo non planè more Æthiopum intorto, ut ex vera imagine quę apud nos est, intueri licet. Quatuor mares & quinque fœminas ex una tantùm uxore suscepit, quorum natu maximum adversa in pugna infeliciter amisit: quum intempestive renovato bello, cum Selano rege acerbissimo hoste congressus, superiores victorias corrupisset. Hoc ictus vulnere gravissimum concepit dolorem, atque inde febrem, quæ diu sustineri non potuit. Filius itaq; secundus excepit regnum nomine Claudius: qui reparatis copijs, cum Selano prosperè confligens, & fratris cædem, & patris iniuriam non toto vertente anno vindicavit. Sed iam unde discessimus revertamur. Eo itaq; modo Selymus, uti narratũ est, terra mariq; omnibus hostium provincijs in potestatem redactis, circiter calendas Iulias secundo amne Alexandriam navigavit, sedente ad clavum prætoriæ biremis Curtoglò Halicarnasseo prædone clarissimo, ut Byzantiam classem, quæ per eos dies appulerat, inviseret. Qua lustrata, urbisq; mœnibus, atq; ipsa Phari arce diligenter inspectis, Memphim reversus est. Interea Mamaluchi, qui Alexandrię custodiebantur, iubente Selymo ad unum omnes in foribus carceris contrucidati sunt. Familiæ quoq; Ægyptiorum, quæ opibus, aut generis claritudine præstabant, numero supra quingentas, Byzantium migrare iussæ: magnaq; multitudo fœminarum ac puerorum ex progenie Mamaluchorum, eodem conductitijs navibus transvecta. In classem autem præter thesauros ac regiam gazam, publica ac privata opulentissimæ urbis ornamenta congessit, tanta rapiendi libidine atq; avaritia, ut marmora eximij operis cælatura, aut coloris varietate cõmendata summa victoris invidia parietibus revellerentur. Nec multò post per summam voluptatem incrementum amnis, qui proximos campos stagnantibus aquis inundaverat, ita inspexit, ut à senioribus incolarum totius exundantis amnis mẽsuras rationesq; curiosè perquireret. Pronunciant enim diversi auctus, qui certis mensuræ notis deprehenduntur, modo lætissimam segetẽ, modò diram famem, modò certam tantùm adversus inopiam securitatem, quum imperiosus ac impotẽs amnis, benigna aut sæva libidine exundãs, nunc quol-

dam camporum tractus adeò copiosè irriget, ut intra ſerendi ſpatium ſerò decedat, alios ſegniter parceq; levi tantùm rore aſpergat, an non dubiam ſterilitatem vix pulvere ſubacto, ea prorſus alternantis amnis lege, ut Ægyptij tum divites futuros exiſtimēt, cùm Nilus temperatus & lenis nequaquam ad ſummi, aut minimi incrementi notam acceſſerit. His rebus ſtudioſè compertis, cùm ſibi in Syriam propter rumores, qui de Hyſmaelis adventu in Meſopotamiam afferebantur, redeundum eſſe arbitraretur, præſidio Turcarum Memphi impoſito, Cayerbeium toti Ægypto præfecit. Quæ res Iunusbaſſam eius honoris ſpe, & iuſta cupiditate accenſum, vehemētiſsimè perturbavit. Is enim mortuo Sinambaſſa, cum virtute & rebus geſtis, tum recenti etiam vitæ periculo elatus, cùm neminem ſibi exæquari dignitate pateretur, ſe unum eſſe reliquum, ad quem ſumma imperij redire deberet, Selymi & militum iudicio ex omnibus illius amicis ac ducibus, exiſtimabat. Nec deerat militaris favor: nam ut ſtatim ex vulnere convaluit, quum in magnificentiſsima Diadarij domo, quā in ipſa victoria uſurpaverat potius, quàm Selymi munere acceperat, convivia, quibus milites maximè capiuntur, regio propè ſumptu primoribus iuxta atq; gregarijs quotidie pararet, ac ſępe nobiles equos, decora ſervitia, veſtes, vaſa, arma ultrò omnibus elargiretur, tantā gratiam benevolētiamq; collegit, ut quum de more in aream ad imperatorem eundum foret, longè ampliſsimo atq; ornatiſsimo comitatu deduceretur: & vulgo ei omnes Ægypti præfecturam deſtinarent. Quæ omnia Selymi animum offendebant: nam uti erat facile ſuſpicax, & metu ſævus, magnis etiam virtutibus, quæ nimiam claritatē certamq; potentiam adferrēt, invidebat. Cayerbeio autem ſummæ rei præpoſito, Iunusbaſſa pudore ac dolore victus, ut qui ſuperbo animo contumeliam ferre non poterat, ſimulans ægritudinem corporis, quæ animi æſtuantis erat, per aliquot dies publico abſtinuit: & quū magis ac magis, & ſua iniuria, & proditoris honore cruciaretur, etiam moderari linguam non poterat. Accidit autem ut Cayerbeius, quum officij cauſa ad viſendum eum acceſsiſſet, & meridiano tempore ad levandam ſitim, conſuetudine Ægyptiorum, ſaccarum frigida dilutū militari familiaritate deguſtaſſet, paulò poſt acerbiſsimis alui doloribus ita cōflictaretur, ut veneno eum à Iunusbaſſa petitum fuiſſe cōplures interpretarentur, ac ſervatum certioris antidoti præſidio dictitarent. Qui rumor, an falſus, incertum: altius tamen quàm quiſquam putaret, in Selymi animum penetravit. Etiam paulò antè audierat nonnullas Ægyptiorum familias, ex his, quę Byzantium commigrare iubebantur, a Iunusbaſſa (ipſe enim ei negotio præerat) ut tutè Memphi in patria permanerent, ingenti pecunia ſe redemiſſe. Cuius avaritiæ non obſcura ab æmulis ac delatoribus indicia prodebantur, quòd regales illos ſumptus, quos privatis ſtipendijs tolerare non poſſet, novi vectigalis redditibus egregie ſuſtineret. Hæc quum ad comminuendam gratiam pertinerent, aliud quoq; fraudis vel negligentiæ crimen acceſsit, quod illi vitę exitum urgentibus fatis maturavit. Nam Selymus, ſicuti reges ſolent, qui egregiè diſsimulando, ut priora puniant, compreſſa in præſens iracundia, alicuius novi criminis occaſionem expectare conſuerunt, dicta factaq; eius obſervans, eum infenſo paratoque animo perſequebatur. Paucis enim antè diebus, quàm certior fama de profectione imperatoris in Syriam evagaretur, milites, qui Memphi in præſidio relinquebantur, cauſati longinquam militiam maioraque pericula, & defunctos labores, augeri ſibi ſtipendia flagitarant. Idque

illis facilè Selymus ordinum habita ratione præſtiterat, mandaveratque Iunusbaſſæ, ut ea ſumma apud Caſtrenſes tabulas antiquis rationibus adderetur. Sed ille inſania præceps, nihil earum rerum quas iuſsiſſet imperator quæſtoribus retulit, ut milites, ſi vberiore promiſſoque ſtipendio fraudati eſſent, Cayerbeium tanquam iniuriæ authorem odio habere, atque deſpicere inciperent: & propterea Memphiticæ res militari abalienatione turbarentur: vnde Selymus damnato pro alienigena, qui non occulto Ægyptiorum odio, ut in recenti fœdiſsimæ proditionis memoria deflagraret, cuiusque imperium veterani moleſtè ferrent, hominem Turcam nutanti provinciæ ſubmittere cogeretur. Sed ea omnia, quoniam prava conſilia duri rerum exitus eveſtigio conſequuntur, aliter atque ipſe ægro animo deſtinarat, evenère. Nanque profecto imperatore, & iam Hieroſolymis appropinquante, Memphitici milites, quòd accipiendi ſtipendij ſtatuta dies advenisset, nec ſibi quicquam præter veterem ſummam perſolveretur, rei indignitate commoti, apertius ac violentius quàm Iunusbaſſa putaviſſet, inſultare & comminari quæſtoribus, ac ipſi Cayerbeio palàm maledicere cœperunt. Quibus vocibus ille perculſus, ut qui nondum in Turcarum conſuetudinem devenerat, una cum quæſtoribus ſeſe purgare militibus, atq; orare ſuppliciter, ut nihil de ſe temerè crederent, remq; ipſam ſedatis ab iracundia animis cognoſcere vellent, nec ſe vel acerbiſsimam pœnam deprecari, ſi quid dolo ſuo factum aut fraude prætermiſſum inveniretur. Sed diſceptationis is exitus fuit, quũ Cayerbeius & quæſtores ſuſpitionẽ periculumq; vitare, & milites ad ulciſcendam iniuriam fraudem deprehendere properarent, ut legati ad Selymum mitterentur, qui nondũ Iudeæ finibus exceſsiſſet. Legati itinere celeriter confecto, exercitum ſupra Lariſſam Paleſtinorum conſecuti, imperatori, ut primũ facultas data eſt, & militum querimonias, & Cayerbei ac quæſtorum in avertenda fraudis ſuſpitione ſollicitudinẽ ordine detulerunt. Quæ res Selymi animum alijs quoq; offenſionibus alienatum, adeò vehementer novis irarum ſtimulis exagitavit, ut Iunusbaſſam protinus ad dicendam cauſam pertrahi iuſſerit. Ille, quanquam & culpæ conſcientia & ſupremo timore palleſceret, quum in irati imperatoris vultu certiſsimas ſævitiæ notas intueretur, attamen præſenti animo reſpondit, ſe neque dolo malo, ut pecuniam averteret: neque ut inde alijs aliquam conflaret invidiam, ſtipendia militum ſecus ac ipſe iuſsiſſet, augeri vetuiſſe. Sed id optima factum ratione, ut ærario proſpiceretur, quum incredibilem pecuniarum vim præterita bella exhauſiſſent, & iam novi bellorum motus è Perſide audirentur, qui non neceſſarijs ſumptibus parcendum ſuaderent. Contrà milites, qui & præda ditiſsimi evaſiſſent, & in fertiliſsima vrbe Mamaluchorum domos & fundos tenerent, ac Ægyptiorum facultatibus alerentur, & maiora atque uberiora, quàm ab ullo unquam Othomannorum imperatore, ſtipendia acciperent, eum caſum, quòd minus liberali conſ[illegible] ſecum ageretur, ſi non omnem penitus modeſtiam exuiſſent, æquioribus animis tolerare potuiſſe: ac debere imperatores, qui milites bello p[illegible]que perpetua liberalitate proſequerentur, ab his aliquando pro diſcipl[illegible] continentiam requirere: ne dum privatim quæſtui omnes ſtuduerint, publice poſtmodum ad ſuſtinendos maiores ſumptus, quũ neceſſariò bella ex bellis ducantur, opes deſint: quãdo nemo vel virtute, vel fortuna maximus imperator, res præclaras vnquã bello geſſerit, ſi eum omnib. abundè optimis artib. inſtructum pecuniæ

propria bellorum instrumenta defecerint. Talia dicentem Selymus vindicabundus & ferox, loqui plura prohibuit, quoniam si reus lõgiore oratione merita anteactæ militiæ recitasset, deprecatores ex intimis omnino sibi paraturus esse videretur: protinusque eum in conspectu interfici iussit, addens insolentissimi eius servi exemplo, cæteros, qui arroganter imperatori præscribere vellent, officij & conditionis memores in posterum futuros. Ferunt milites, cum magna Selymi invidia, miserabilem insignis viri interitum magnopere doluisse. Nam ille præter eximiam, & toties cum summa gloria spectatam omnibus bellis virtutem, tantũ Græci ingenij artibus, oris habitu, militarique facundia, & ipso vitæ splendore apud omnes & gratiæ & existimationis adeptus fuerat, ut nemo in exercitu esset, qui se non ei aliqua ex parte deditum atq; obstrictum esse fateretur, ac imperatoris sævitiem non damnaret. Mẽminerant enim ab eo præpropera crudelitate necatum Mustapham, cognomẽto Caloierum, tantæ quondam authoritatis & potentiæ: & simili quoque rabie Chendemum ea dignitate vitæque innocentia omnium ducum, qui ex magni Mahometis seminario profluxissent, longè peritissimum, indicta causa concidisse. Neque exciderant animis Bostanges eius gener, & Ducaginoglis, hic insigni curiæ magistratu clarissimus, ille classis ac hortorum præfectura, & uxoris vinculo atque opibus superbus, qui biennio antè abscissis cervicibus, in curiæ vestibulo expositi, & miseriæ suæ, & regiæ crudelitatis spectaculum præbuerant. Obversabantur quoq; omnium oculis, veluti novo scelere pristinæ immanitatis renovata memoria, Baiazetes pater sanctissimus senex, duoque fratres suo iure, suoq; ætatis & stirpis ordine ad imperium vocati Achomates atq; Corchutus: totq; item regiæ indolis adolescentes, superiorum fratrum filij, qui inhumani feriq; hominis execrabili sævitia perijssent, ut non immeritò eum omnes simul metuerent, & acerbissimo odio persequerentur: quãdo Selymus nullo Deorum metu, nulla humani dedecoris cura, nec pravas, nec detestabiles ullas esse artes, modò vires imperio adstruerẽt, arbitraretur, & timeri à pluribus, quàm amari certius atq; validius esse, in animum iamprid ẽ impietate atque sceleribus efferatum induxisset. Hisdẽ fermè diebus Himbracorbassa, quẽ ad Persarũ fines cũ parte exercitus missum fuisse docuimus, ut si Sophus Hysmael, in earum rerum opportunitate, in Asiam vel Comagenem sibi irrumpendũ arbitraretur, & illic quoq; iustas vires ad tuendos aditus inveniret, per literas significavit, Persicos apparatus, qui tantum belli rumorẽ initio hyemis excitassent, media æstate penitus refrixisse. Prædatorias tantùm manus, quæ speciem præsentis exercitus facerẽt, atq; ex occasione nonnunquã excurrerent, ab se conspectas esse: cum quibus ipse sæpius excursionibus prosperè conflixisset. Cæterũ uno consensu à captivis, exploratoribusq; referri, Hysmaelem Hyrcano ac Scythico simul bello implicitum, cunctas regni vires adversus eas gentes contulisse. Propterea eum, quod iam propinqua hyeme solitæ nives Tauri iugis imminerent, Asiã aut Syriam eo anno minimè esse respecturũ. Fuêre qui dicerent, Tartaros Scythas, qui Tanaim inter & Volgam amnes lætissimos campos tenent, Selymi consilio atq; pecunia sedibus suis excitos, ut ad distinendũ Hysmaelem, Iberis & Albanis, qui in eius ditione essent, bellum inferrent, adiuvante præsertim Mahometo socero Bosphorano rege, qui facilè eiusdẽ linguæ Tartarorũ duces fœdere atq; amicitia sibi iunctos, ostentatis præmijs ad bellũ inferendum impulerit. Nos autẽ, quum à Persis, Armenisq; hominibus

talia

talia quæreremus, quòd Sophus Hysmael pulcherrimæ, atque Dijs propè ipsis oblatę occasioni defuisset, qua Selymum in Ægypto bellum gerentem, Asia ac Syria penitus exuere, interclusum cum omnibus copijs, præsertimq; tantà vi resistente Tomumbeio, facilè delere potuerit: eam fuisse causam reperiebamus, quòd non eædem Hysmaeli domi ac foris sint vires. Exercitum nanque eius ex evocatis atque nobilibus magna ex parte constare, qui gratuitò militare consueverint. Hos, ut sunt totius Orientis fortissimi equites, singulari studio regnum egregiè tueri, & cum finitimis populis acerrimè bella gerere. At si paulò longinquior expeditio sit sumenda, eam militiam detrectare, quum relinquere uxores, quibus maximè sunt addicti, durū arbitrentur: nec more suo multa impedimenta trahere, & plures ducere equos gens luxuriosissima atque ornatissima sine stipendijs possit. Qua rerum difficultate ad educendos exercitus, ipsum quoq; Vsumcassanē maternum Hysmaelis avum, laborasse cōstat. Id autem eo ægrius ab Hysmaele parari posse videbatur, quòd propensissimā provinciarum voluntate avitum imperium recepisset, sublatis statim onerosis vectigalibus, studia hominum, quę liberalitate atque iustitia facilè comparantur, longè firmissimas regni opes esse semper iudicavit. Quando ipsis tantùm gentium fortunis imperare, animis omnium semel acerbitate tributorū alienatis, non optimi, sed impotentis, ac temporarij regis esse videretur. Contrà Selymus qui vi, scelere, execrandisq; artibus paternam sedem invaserat, in servilibus & mercenarijs copijs, quas & longè ab domo abducere, & per omnes provincias raptare pro libidine posset, ad proferendos imperij terminos, & ad res immortalis famæ gerendas summa atq; certissima præsidia esse statuebat: ut qui in una pecunia, atque imperij severitate, veram atque expeditam potentiam putaret, qua omnium Othomannorum victorias obscurare felici rerum successu didicisset. Ea, quæ secuta est, hyeme, Selymus circumeundo maritimas & mediterraneas civitates, exercitum in Syria aluit: appetente autem Vere, quum Romæ flagrantissimo studio Leonis pontificis de bello inferendo iniri consilia adversum se, supplicationes magna celebritate fieri, & ad excitādos Christianorum reges summæ dignitatis legatos in omnes provincias destinari certius cognovisset, relicto in Syria Gazelle, qui cum imperio præesset, Byzantiū magnis itineribus contendit, ut ex propinquo consilia motusq; hostium spectaret: haud ignarus interea Ægypti Syriæque prouincias nullam rerum mutationē esse subituras: quoniam Cayarbeium atq; Gazellē, qui immortales inter se inimicitias ex veteribus studijs, & ex recēti etiam proditione conceptas exercerent, non cōsensuros in unum, sed æmulatione ad promerendam gratiam in regendis provincijs, diligentia, fide ac temperantia inter se certaturos esse intelligebat. Eadem ęstate, qua ad Singam amnē in Syria pugnatum est (fuit is annus à partu Virginis millesimus quingentesimus sextusdecimus) Galli & Veneti repressis apud Mediolanū Maximiliani Cęsaris conatibus, atq; eius copijs in vrbem Veronā cōpulsis, universas vires ad oppugnandam Brixiam cōtulerunt. Præerat Gallis, Borbonio in Galliā profecto, Odetus cognomēto Lotrechius, qui ad non dubiam iusti maturiq; ducis famā contendebat: quum vim fervidę alacritatis, uti ab ultima Aquitania semihispanus, mora & ratione sedato impetu temperaret: nec in eo rapacis ingenij sordes, aut dissolutæ ac indignæ voluptates notarentur: superiorum eius gentis ducum planè dissimilis, & suscepto oneri omnino par, nisi superbo ingenio

Nauarrus oppugnandam acceperat, longè periculosissimum certamen fuit: nã cantabri & Vascones intrepidè murum subiere: actumque est vtrinque audacter non missilibus tantum, sed lanceis & gladijs, quum scutis super capita impositis, veluti testudine facta succederetur: transcendissentque in vrbem, nisi testacea mala sulphure & resina repleta, & globi nauali artificio confecti, lethiferum atque terribilem vomentes ignem, quæ propugnatores superne iaculabantur, subeuntes cohortes deiecissent. Quo malo perterriti Nauarrini, vrgentibus mox in ea perturbatione aduersarijs, per ruinas præcipites acti, aliquot suorum amissis, & pluribus igne ambustis ac consauciatis se receperunt. At Hicardus quinque prælijs vna die atque vno tempore sustentatis, quum multos vulneratos, & cæteros omnes labore atque vigilijs confectos esse animaduerteret, nec vlla spe Cæsariani auxilij teneretur, de deditione cum hostibus sibi agendum esse iudicauit. Magna enim cum uirum, quàm parua sibi præsidia forent, animo reputantẽ, amittendi decoris cura angebat, ne si pertinacius hosti, & quotidianis prælijs resistere vellet, attritis ad extremum viribus deditionem, quam omnino necessariam fore prouidebat, iniquiore conditione facere cogeretur. Itaque aduocatis centurionibus, & ciuium primarijs, protulit tabulas publicas, quibus ab initio regrediente Cæsare, eius præfectos fuerat contestatus, se vrbem, si quid durius accidisset, extemplo esse dediturum: quando neque commeatus, neq; militum cæterarumq; rerum debita præsidia, quibus suæ fidei commissam vrbem tueri posset, sibi relinquerentur. Non esse neq; sibi neque præsidiarijs succensendum, si in summa rerum necessitate, & vitæ & rebus suis prospiciant, ac optime de se meritæ vrbis saluti consulere velint. Conditiones quas longè æquissimas hostis proponeret, non esse temerè contemnendas, quum ad eas mox afflictis ad extemum rebus sit recurrendum. Satis enim pro gloria, quid Hispani, quid Germmani virtute possint, quíque hostes audeant, Brixiæ pluribus periculis ostensum esse: & satis superq; pro ipso Cæsare dimicatum, qui repentina profectione, rebus & consilijs omnibus subito euersis suos omnes deseruerit atq; proiecerit. Proinde rei conficiendæ sibi curã relinquerent: daturum enim se operã, vt non accepisse conditiones, sed dedisse salua præsidij & ciuium existimatione videantur. Itaq; quum & Grittus, qui tum legatus aderat, nullas non æquas esse conditiones duceret, modò vrbe potiretur, per idoneos vtrinque homines actum, vt Hicardus vrbem atq; arcem Lotrechio dederet, sicut eam Cardonius, & Prosper Columna ab Obegnino quatuor ante annis accepissent. Præsidium verò armatũ more militari cum tubis ac tympanis explicatisq; vexillis exiret, ac libere, quò vellet, proficisceretur. Centurionibus tñ certisq; cohortium præfectis interdictum est, ne Veronam intra quadragesimũ diem se conferrent, quando milites, si absq; ducibus, forẽt, dilapsuri viderentur: qui tñ omnes ferme Veronam alij alijs itinerib. profecti sunt. Expresse quoq; in tabulis cautum est ciuib. Brixianis, & pręsertim his qui partium Cæsaris fuissent, vt nulla domib. vel præsidijs eorũ iniuria inferretur, etiam si apud Gallorũ & Venetorũ hostes agere vellent, vel se Brixiæ minimè tutos esse existimarent. Sed quum pręsidiũ eductis impedimentis porta egrederetur, & per medios hostium ordines alacriter pertransiret, Galli conspecta hostium paucitate (vix enim septingenti armati milites erant) pudore confundi, & fremere cœperunt, quod tantulæ copiæ falsa maioris multitudinis specie obiecta duorum exercituum impetum elusissent, vixque sibi temperare

poterant, quin minis & contumelijs abeuntes violarent. Lotrechius prior urbem ingressus, ut captę possessionis formula servari videretur, paulò pòst eam Gritto restituit, actæque nomine senatus Lotrechio ingentes gratiæ, & munera data, quòd naviter copijs suis Rempublicã iuvisset: atq; urbem tantò sanguine toties frustra repetitam integra fide reddidisset. Nec multò pòst ad conficiendum bellum copiæ in Veronensem agrum ductæ: nanq; exulibus Cæsarisnisq; reliquijs unus erat Veronæ tutissimus receptus, propter magnam loci opportunitatem, quòd urbs Tridentinis iugis atq; Germaniæ proxima, celeriter novis auxilijs, si urgente hoste res paulò asperiores evaderent, confirmari posse videretur. Collegerat M. Antonius Columna, cui summa bellicarum rerum cura ab Cæsare demandata fuerat, ex omni genere hominum validissimam veteranorum manum: in his erant Hispanorum Tricenariæ cohortes sex, quibus ante alios Maldonatus & Morellio pręerant, viri ætatis honore & fortibus factis insignes: Germanorum verò quatuor millia, omnes fermè in Italia militare assueti. Ii Georgio Franispergio nobili è Vindelicis parebant: præterea Castellalto ac Rodulpho slæ strenuis præfectis, & Marco item Sithio, qui postea M. Antonij testimonio summam inter Germanos virtutis militaris atq; prudentię laudem adeptus est. Aderant & quingenti fermè Helvetij, qui militiæ avidi, suis domum abeuntibus, Veronę remanserant, adhortante Arnoldo Vndervaldio eorum duce fortissimo, qui apud Sfortiam prætorij præfectus fuerat. Præter verò suam cataphractorum alam veteranam, aliquot Italici, Hispanici, ac Germanici generis levis armaturæ equitum turmas habebat: quarum inter alios excellenti virtute ductores eminebant. Gurlottus Rhavennas, Valastichinus Cantaber, & Succarus Belga. Sed in primis militari gloria florebat egregia Græcorum equitum manus. Ii omnibus Italiæ bellis exercitati, clypeos tanquam inutiles deposuerãt, quibus antea ipsi inermes oblongis atque inflexis utebantur: & pro his thoraces & galeas ita ferre didicerant, ut congredi cum cataphractis auderent. Erant eorum duces duo Boccali, Constantinus, & Emanuel illustri veterum Achaiæ principum familia orti: & secundum eos Andreas cognomento Bua, corporis atq; animi promptitudine insignis. His fretus copijs M. Antonius, dum Galli & Veneti, Brixiam oppugnarent, atq; ipse laborantibus socijs auxilio submittere ulla ratione nequisset, Vicentiam nocturna profectione contenderat: expulsoq; præsidio atq; urbe occupata, ingentem prædam omnium rerum, multosq; captivos & aliquot currulia tormenta avexerat. Quodq; magno ei postea usui fuit, frumenta quæ in areis adhuc erant, conquisitis undiq; plaustris ac sarcinarijs iumentis, Veronam asportaverat. Neq; post id factum, ullus hostium locus fuit, qui ab Antonianorum iniuria tutus esse putaretur: quum circumiecta castella aut deserta essent, aut in summo metu versarentur: atque omnes milites qui in præsidijs erant, eius viri vim atq; celeritatem pertimerent: uti superiore etiam hyeme pluribus periculis, & multis acceptis incommodis timere didicissent.

Veneti aliquot antè diebus, quàm iustus Gallorum exercitus appropinquaret, ut qui capiendæ urbis peculiari cura plurimum angebantur, non longè à Verona constiterunt, ut hostes pabulatione ac frumentatione prohiberent, ac simul universam regionem, quam subitis incursionibus adversariorum equitatus infestabat, oppositis maioribus copijs tuerentur. Itaq; crebrò equestria prælia fiebãt, & hinc atq; inde ex occasione, & per insidias, ut quisq; suum ho-

stem

ſtem opprimeret, virtute ac dolis ſingulari ſtudio certabatur. Per eos dies agricola Veronenſis M. Antonij pręmijs & pollicitationibus inductus, magnum facinus: ſed tam ſibi poſtea exitiabile, quàm hoſtibus inexpectatum auſus eſt. Is enim, quũ res venales, & hortẽſia in primis ſæpius humeris deferret, atq; ob id Venetis in caſtris impunè verſaretur, ſimulatione ſpectandi, ad tormentorum locum, ubi & omnis eorum erat apparatus minimè id curantibus cuſtodibus proceſsit, funiculumq; igne ſuccenſum, ut anteà edoctus fuerat, idoneà in parte reliquit. Nec mora, ut primã ſtatim paleę & proxima cadis ſtramẽta flammam corripuêre, tantus repentè in cẽſo pulvere ignis obortus eſt, ut quicquid ſulphurĕi pulveris ad oppugnandam urbem magna impenſa, & multo labore paratum convectumq; fuerat, id totum unò temporis puncto cõflagrarit: tantaq; flammarum violentia atq; rapiditas fuit, ut omnis concurſantis & reſtinguere conantis exercitus remedia, una mali velocitate pręverteret. Id ſolùm in gravi atq; inſperata iactura ſolatio fuit: incendiarius dum ſe reciperet, in ipſo ſtatim incendij ſævientis initio deprehenſus. Qui poſtes ad eruendam veritatem tormentis excruciatus, & vivus eodem igne concrematus, dignas ſcelere atq; audacia pœnas perſolvit. Eo accepto incõmodo, Veneti, quòd omni pulveris copia incendio abſumpta tormentorum apparatus inutilis evadebat, quodque & tutius, & commodius quæ amiſſa erant, ſi ſe reciperent, reparaturos eſſe iudicabant, reductis caſtris in remotiora ab urbe loca diſceſſerunt: tantamq; paucis diebus diligentiã adhibuerunt, ut cum longè maiorẽ vim pulveris quam anteà habuiſſent, Patavio atq; Venetijs in caſtra, pluribus omnifariã imperatis vecturis comportarint. Nec multo poſt Gallorum exercitus, qui eius gentis conſuetudine, cùm in aliena cauſa tardè & cunctanter, tum alieno in agro tardiſsimè, ut ſeſe atq; equos largius atq; uberius aleret, iter faciebat, circiter Calendas Sextiles appropinquavit, & Veneti pari conſilio ab ea parte, quę eſt ultra Atheſim, caſtra promovere: ita tamen, ut neuter exercitus intra maioris tormenti iactum tendere vel conſiſtere auderet. Incredibilem enim tormentorum in urbe eſſe multitudinem transfugarum & ſpeculatorũ ſermonibus compertum habebant: ignari tamen, quanta intus hoſtes pulveris penuria premerentur. Itaq; duobus magnis exercitibus circumiectum omnem agrum longè lateq; tenentibus, arctius obſideri cœpta, ea ratione, ut nõ prius ad oppugnandum accederent, quàm incluſos fame ac aliarum rerum inopia debilitatos, ad ſummas defendendę urbis difficultates perduxiſſent. Iam enim cohibitis excurſionibus, & facultate frumentandi ac pabulandi magna ex parte ſublata, tantum cuſtodiarum diligentia, atque itinerum obſervatione ultra citraq; Atheſim effecerant, ut Cæſariani, niſi cum iuſta ac valida peditum & equitum manu, longius frumentari vel excurrere dubitarent. Quod ne ſæpius fieret, multitudo & propinquitas adverſariorum, & præſentis belli ratio, ne extremis propè rebus aliquod detrimentum acciperetur, prohibebant. Interea M. Antonius, qui hoſtes propius acceſſuros, ac mox urbem oppugnaturos eſſe certiore coniectura iudicabat, munitiones, quas anteà inſtituerat, irrequieto civium ac militum labore perficere, ipſe in primis uti erat propter architecturæ diſciplinarumq; notitiam, ſummus horum operum artifex, ut alios doceret, exemploque accenderet, agendo atque inſtrumenta fabrilia contrectando, nullum vel humilis etiam operæ laborem aſpernari, omnibus in locis aggeres ædificare: ſed maximè ad Mantuanam portam; quæ Calcearia dici-

tur, frequens & multus in opere esse, ac plurimùm in eius loci munitione versari. Erat turris mediocri altitudine ipsi portæ imposita, atque ea forisita apte oblongo & quadrangulo cincta propugnaculo, ut peritis etiam per se satis tuta videretur. Sed vitium Marcus Antonius animadverterat, qui nullam sibi tuendæ portę facultatem relinqui, si propugnaculi murus acri hostium oppugnatione sterneretur, solerti iudicio providebat. Quamobrem, tametsi ab omnibus propè militibus irridebatur, quòd munitissima in parte tantùm operæ ac laboris impenderet, tamen quin munitionem perficeret non destitit, quæ una omnium postea & cunctis salutem, & ipsi in primis singularem laudem peperit. Siquidem portam ante omnia multo aggere replevit, relicta in medio ad ingentis tormenti usum fenestella, quæ tenui gleba in speciem ab exteriore parte similiter obstruebatur. Item ab utroq; latere apud binas munitiones totidem fenestellas effecit, quibus maiores colubrinæ interius collocatę ex obliquo, ubi incursus hostium flagitaret, occultè emitterentur. Novam quoque & subterraneam portam, patefacto ab imis mœnibus ampliore aditu in fossam perduxit: unde expediti atq; intenti milites adversus subeuntem hostium multitudinem ex improviso prosilirent. Atque hæc ne hostibus proderentur, adeo occulte administrabat, quum nocturno maximè tempore, & familiaribus aut fidissimis uteretur, ut milites magna ex parte, ac cives quæ parata essent, ignorarent. Multi nanque ex Hispanis, nulla verecundia, quòd neque sine stipendijs pro Cæsare militare, neque ultimam inediam, quum iam angustior annona videretur, experiri se velle dictitarent, ad Venetos simulata in agrum excursione transibant. Quanquam plures patrij decoris memores, ne universæ genti ea ignominia conflaretur, dolore concepto, factum perditorum hominum improbarent, atque eis quum vindictæ vel iudicio locus foret, extrema supplicia comminarentur. In his fuêre Suares Roscius, Plasolla, Christophorus Magius, Iamperres, & Ioannes cognomine Latro, & nonnulli alij lenonis verius quàm milites quæstui assueti, qui paulo antè signiferorum, & centurionum loca, melioribus fato extinctis, audacia potius & commilitonum favore, quàm propria virtute meruerant. Hos & ipse Maldonatus paulo pòst, nullo anteactæ militiæ pudore subsecutus est: vir militari laude dignus, nisi avaritia atque superbia inductus, iam senex ante partam longo labore dignitatem, eo scelere, & postea fœdissimo ac horrribili vitę exitu maculasset. Per eos etiam dies Bernardinus Caldareus Veronen. equitum præfectus, quum in dividenda præda, seditione inter milites suborta, eius equites Emanuelem alæ Gręcorum ducem interfecissent, & pluribus de causis suspectæ fidei à Cęsarianis esse diceretur, ad Venetos transfugerat. Nulla interim dies erat, qua non equestri prælio subiectis in campis certaretur: fuitque aliquando admiratione dignum: quòd pauci Græci equites totidem cataphractos Gallos captivos adducerent. Nam singulari velocitate gnaviter armatorũ impetum ludificabantur, ac rursus prætervolantes & subiti ex transverso ictus ingeminabant, clavaque præsertim ferrea hostis cassidem, & eius equi caput feriebant, tanta arte, ut fessos atque attonitos facilè postea ad deditionem, quæ traditione gladij fiebat, compellerent. Quòd si confertis turmis Galli ingruerent, liberiore campi spatio fuga sibi consulebant: si verò Græci in angustias vel arctiora loca retrudebantur, ubi stataria pugna dimicandum foret, nec solitis in fugam gyris eludere congredientem hostem facilè possent, circumventi atq; oppressi, audacię pœnas

pœnas luebant. Nonnunquam etiam per luſum extra ordinem, interpoſita fide ab binis vel ternis utrinque certabatur, ut tum accidit, quum inducijs, ut tuto omnes ſpectaculo intereſſent, quatuor nobiliſsimi ijdem atque omnium longè fortiſsimi Galli equites, inter quos Ambra peditum præfectus excellenti virtute iuvenis erat, totidem ex hoſtibus provocarunt. Præferebatur certamini titulus: ſi qui in urbe equeſtri gloria illuſtres eſſent, qui pro adamata muliere decurrere, atque haſtam ferro præpilatam infringere vellent, hos contrà in ſtadio parem ad numerum ſtaturos Gallos, & ſuæ atq; alienæ virtutis ſine fraude periculum eſſe facturos. Prodiêre Gurlottus Rhavennas, Summontius Neapolitanus, & duo Hiſpani Vaſcus Cunnius atque Guinnea, concurſumque eſt infeſtis haſtis magno ardore, ſummis utrinque viribus, adeò ut pari virtute, parique periculo contendiſſe omnes iudicarent. Summa tamen laus haud obſcurè Cæſarianis ceſsit: nam quũ Summontius, & Vaſcus ſuperiores evaſiſſent, & Guinnea ephippio fuiſſet excuſſus, Gurlottusque & Ambra mutuo ictu penetratis uſque ad interulam tunicam ſolidiſsimis thoracibus, cùm vi, tum conſtantia pares extitiſſent, nulli dubium erat, ſi res ad gladios deducta fuiſſet, duobus iam Gallis peſsimè affectis, qui tum afflicti ſuperſtratis & morientibus equis iacebãt, victoriam ad Cæſarianos fuiſſe redituram. Sed ſtatim dirempta eſt pugna, ne tantæ virtutis homines, qui non hoſtili rabie, ſed ingenuo quodam corporis atque animi vigore concurrerant, poſtquam primum & maximum vitæ periculum evitaſſent, non gloriæ, ſed fati caſibus ſe obiectare viderentur. Interea Lotrechius & Theodorus, quum certius cognoviſſent obſeſſos, deſperatis ſemel ſtipendijs, & cibarijs magna ex parte cõſumptis, ob erebra ſuorum transfugia metu conſternatos: cives verò uſque ad miſerandam egeſtatem & rerum tædium, omnibus domi & foris conflictatos incommodis diutius quin ſe dederent, extremas miſerias non eſſe tolleraturos, mœnia aggredi ſtatuerunt: atque ita perductis foſsis, perfectisque ſolitis munitionibus, ut tutò mœnibus ſuccedi poſſet, prolatoque omni tormentorum apparatu, vrbem ab duobus lateribus oppugnare cœperunt. Gallus eam partem quæ a Mantuana porta perpetuo tractu ad Citadellam patet (ſic enim appellant retractiorem urbis angulum, & vetere munitione firmiſsimum) ſibi oppugnandam accepit. Venetus autem ad Vicentinam, quæ Epiſcopalis nuncupatur conſedit. Et quoniam inter bina caſtra præterfluebat Atheſis, qui eo in loco vado tranſiri non poterat, ut uterque exercitus mutuis auxilijs ſubitò traducendis alteri præſidio foret, amnem latiſsimo ponte iunxerunt, & ad tutelam eius cohortes ſtationarias ad extrema pontis capita cum tormentis impoſuerunt. Itaque urbs diverſis duobus in locis vndecim fermè continuos dies oppugnata, tantaque vi, ac tanta utrinque perſeverantia, ut Veneti eam mœnium partem, quæ ad Vicentinam pertinet, ſupra centum & quinquaginta paſſuum in longitudine patentem, perpetua murorum ſtrage edita, deiecerint. Galli verò per intervalla quinque in locis ingentes quinque aditus patefecerint, ſuperſtantibus intermedijs totidem intacti muri portionibus in pinnarum ſimilitudinem. Quæ ruinarum & ſtratorum paſsim mœnium vaſtitas paſſuum fermè ducentorum ſpatium amplectabatur. Idque ea ratione fiebat, ut hoſtes, qui interiora cadentium murorum foſſa & perpetuis aggeribus munire cogebantur, multò maxima (ut in extenſo ac longiore opere) continui laboris neceſsitate impoſita conficerentur; ac ſimul ut tormenta quod re-

cta fronte non poterat, ex obliquo per diruti & patentis muri intervallum, in latera hoſtium intus pro ſtatione agentium atque opus molientium non fortuitis, ſed deſtinatis ictibus emitterentur. Erat tanta pilarum vis, ut non ſolum muri, ſed quum ſupra mœnia ferebantur, etiam ædificiorum tecta corruerent: multiq; paſsim in urbe, plures in munitionibus vel incidentibus pilis, vel defractorum lapidum fragmentis eliderentur. Nullæ nanq; gentes, nulli duces memoria noſtra vel maioribus opibus, vel ampliore tormentorum apparatu urbem oppidúmve oppugnarant: nulla ipſi qui oppugnabant Italię in parte, tormentis, aut machinis maiorem murorum vaſtitatem factam fuiſſe meminerant, adeò ut ſupra viginti millia ferrearum pilarum, una ea oppugnatione, & paucis quidem diebus iaculati fuerint. Periêre è Cæſarianis tormentorum ictibus diſcerpti, Ioannes Montefeltranus clarioris nominis eques, Pellanda architectus inſignis, & Fontana Inſuber, in conflandis dirigendisq́ tormentis peritiſsimus. Sed in tanta periculi aſperitate, ea erat & ducis virtus, & militum diligentia, & civium fides, quum omnes certatim ſingulari ſtudio in opere verſarentur, neque ſibi die noctuq́ue parcerent, ut quantum muri ab acerrimis indefeſsisque hoſtibus ſterneretur, tantùm ipſi pari temporis ſpatio adauctis & prolatis aggeribus commodiſsimè reſarcirent. Intra enim cadentium mœnium ruinas M. Antonius foſſam perduxerat, atq; interiore labro munitiones erexerat. Vbi verò pomerij depreſſum ſolum foret, nec abraſis ab hoſte mœnibus æquaretur, murices paſsim, & tabulas è quibus frequentes clavorũ cuſpides prominebãt, opportunis in locis occultè poſuerat. Pręterea teſtarum & globorum ingentem paraverat multitudinem, quibus miſsilis & pinguior flamma noto artificio continebatur: tormentaq́ue, quorum magnum habebat numerum, idonea in parte, ubi periculum oſtenderetur, ordine collocarat. Curabant Germani duce Franiſperigo, adiunctis ſibi Helvetijs, ea in parte quæ à Venetis oppugnabatur: atque hæc eadem agendo imitandoq́ue diligentiſsimè adminiſtrabant. Porrò Antonius tabernaculo iuxta mœnia in ſpiis munitionibus erecto, ubi certamen & plurimum periculi futurum eſſe putabatur, cum reliquis copijs adverſus Gallos conſtiterat. Iam perventum erat ad ſummas rerum difficultates: iam cũcta obſeſſos, pręter unam ſpem, atque unam animi virtutem conſtantiamq́ue defecerant. Frumenti parva, caſei autem, & carnis ſalitæ, vel pecoris nulla copia in urbe reperiebatur: & quod in primis corpora atque animos Germanorum infregerãt, tanta vini penuria erat, ut quicquid in ipſa ſpe propinquæ vindemiæ ſupereſſet, id totum ſacrificio atque ægris militibus ſervaretur. Dux ipſe, quum primores exercitus quotidianis cœnis adhiberet, & quadraginta diebus nihil præter aquam bibiſſet, tanta comitate omnes abſtinentiæ & frugilitati inſuefecit, ut facile atque alacriter cæterarum etiam rerum inopiam tolerarent. Lentem enim & fabam, paniceaq́ue pultaria in quotidiano uſu: equinas vero atque aſellorum carnes magno in honore habebant; & tum pręſertim opiparè apud ducem epulabantur, quũ aliqui Gallorum equi, ut erant præpingues, ac ſuis ſtrigolioribus & fame propè enectis minimè cõparandi, in excurſionibus occidebãtur. Nam conſpectis ſtatim equorũ cadaveribus, portis frequẽtes evolabãt, conciſosq; in fruſta humeris in urbẽ cum plauſu referebant. His rerũ anguſtijs quũ premeretur Antonius, neq; plurib. literis ac nuncijs ad Cęſarẽ tranſmiſsis, quicquã certi de eius auxilijs audiret, atq; indies copias tot affectas incõmodis

magis

magis ac magis deficere, atq; extenuari, nihilq; iam semiægris corporibus præter fortem fidelemq; animum superesse conspiceret: antequam omnis exercitus desperatione atque extrema inedia conficeretur, audendum sibi aliquid de eruptione existimavit. Itaque re ad consilium delata, docuit quàm luctuosus atque ignominiosus, ipsique in primis nobilissimæ ac fidelissimæ civitati, miserabilis rerum exitus futurus esset, si in suprema ingentis belli necessitate, Cæsaris auxilia sibi expectanda iudicarent. Fortibus viris fortia consilia, quæ necessitas omni ratione validior offerre videretur, in tempore esse præsumenda, conandumq; ac impigre agendum, dum vires ad rem bene gerendam superessent. Nec in una laboris atque inediæ patientia, sed in virtute atque audacia, & spem melioris Fortunæ, & summam totius belli victoriam positam esse arbitrarentur. Placere sibi eruptione facta pontem occupare, atque interscindere, ac simul omnibus copiis Venetos adoriri, quando factu facillimum foret, ut qui nihil minus, quàm eruptionem ab obsesso hoste fieri posse putarent, subitum atq; improvisum pugnacissimi ac toties victoris exercitus impetum minimè sustinerent. Quibus pulsis, Gallos nec consistendi animum, nec sese recipiendi sine tormentorum iactura spatium habituros. Quantum autem ad se pertineret, ut maiorem spem prosperi eventus conciperent animis, ad exæquandum periculum pedibus in prima fronte pugnaturum: & Diis bene iuvantibus, si forti consilio strenui milites non deessent, finem egregia cum laude ærumnis omnibus impositurum. Præfecti, & centuriones qui aderant, nulla interposita dubitatione, fermè omnes Antonio assenserunt. Nam tametsi consilium primo aspectu periculosum atque asperum ducebant, tamen tanta erat omnium virtus, tantaque pugnandi cupiditas, ut quo audacius consilium erat, eo & certius & speciosius esse videretur. Curavêre cuncti corpora, atque arma expedivêre, ut sequenti die ancipitis consilii alea iaceretur. Sed quum rebus omnibus ordine constitutis instructi & parati essent ad erumpendum, & iam prima signa ad portam ferrentur, repentinus ab Calcearia porta tumultus exortus, interpellantibus Gallis, ab incepto M. Antonium revocavit. Nanque Lotrechius, si portæ propugnaculum celeri atque acerrima oppugnatione sterneretur, prius quàm obiici novæ munitiones possent, facile se in urbem pervasurum ratus, convectis in eum locum omnibus propè maioribus tormentis, propugnaculi muro portam nudaverat: patefactoque aditu Lescutum fratrem (is tum peditatus curam gerebat) expeditas cohortes adducere, & per ruinas immittere iusserat. Subiêre ad portam impigrè Galli, & frequentes totum propugnaculi spatium complevêre, ut inde in urbem transgrederentur, quum Antonius, qui priore excussus consilio, celeriter in eam partem decurrerat, locum delectorum militum præsidio firmavit: edixitque, gnarus eorum quæ occultè paraverat, ne iniussu ullum in subeuntes tormentum emitteretur. Cæterùm aliis atque aliis intrepidè subeuntibus, ut confertissima hostium multitudine interiorem propugnaculi aream plenam esse animadvertit, subitò tormentorum illud maximum quod ante ibi conditum fuisse docuimus, sua manu collibratum atque inflammatum, in oppositos emisit. Idem fecère magistri, qui tormentis in dextram ac lævam collocatis præerant: tantaq; hominum strages puncto temporis edita est, ut pauci ex ea multitudine, quæ propius accesserat evaserint. Nam non pilis tantum tormenta, quibus constipata acies certa ac miserabili clade lacerabatur, sed etiam taxillis

ferreis, varijsq; metallorum frustulis usq; ad summa ora compleverant, quæ flammarū & pilæ impetu expulsa, grandinis modo sic in omnes partes lethali violentia dispergebantur, ut thoraces earum rerum ictus minimè sustinerent. Incubuêre demū Hispani, & cum his Itali cataphracti, qui ea die pedibus rem gerebant, & pavidos, atq; ea procella disiectos multis illatis vulneribus repulerunt. Desiderati sunt paulò minus ducenti milites in partibus Gallorum: vulnerati autem plures, è quibus multi etiam, quòd eius generis vulnera igne ac sulphure viciata difficillimè curarentur, postea interierunt. Eo die Antonius, tacito suorum omnium consensu, summam prudentiæ opinionē adeptus est: quam amici pariter atq; æmuli, qui eum superioribus diebus Calceariam, veluti inani quadam haud necessarij laboris perseverantia munientem irriserant, eius opera atque artificio in repentino maximi discriminis casu, urbem haud dubiè conservatam esse faterentur. Nec multò post literæ è Germania allatæ, quibus Cæsar significabat, magna peditum atq; equitum auxilia se cum ingente commeatus copia propediem ad solvendam obsidionem esse missurū. Qui nuncius, sicuti Galli primam eruptionis occasionē improvisa dimicatione sustulerant, ita in posterum totum destinatæ eius rei consilium interrupit. Quoniam M. Antonius, quanquam milites ostendendæ virtutis avidi, id ægerrime ferrent, in tam propinqua spe auxiliorum nihil temerè sibi tentandū arbitrabatur. Cæterùm Lotrechius, quum eo accepto incommodo, nihil neglectum apud hostes, nullamq; mœnium partem quam ipse tormentis deiecisset non omni munitionis genere vallatam esse conspiceret, nova ratione ad fallendum hostem oppugnare constituit. Superstabat inter binas stratorum mœnium ruinas, eiusdem muri pars septuaginta fermè cubitorum in longitudinem, quę ratione superius memorata ex intervallo relinquebatur. Eam partem ab imo subruere, atq; excisis fundamentis in vrbem una impulsione propellere conabatur, ut quum integra ea moles perpetui muri procidisset, priusquam vllæ ab hostibus munitiones ab interiore parte extruerentur, armatorū acies, patente quam amplissimo aditu, in urbem irrumperēt. Igitur missi complures, qui imas mœnium radices dolabris vectibusq; succinderent. qui quum impunè sub muro versarentur, quod summa mœnia defensoribus nudata erant, brevi opus eò perduxerūt, ut murus ab exteriore parte sensim excavatus, appositis trabibus, quæ ruinam eius prohiberent, suspenderetur. Ea res serò deprehensa ab hostibus, Antonio atque alijs magnam cum timore sollicitudinem iniecit. Nam in tanta temporis exiguitate, nec fossam, nec aggerem perficere poterant, nec satis quod potissimum foret, suspensis ac timentibus occurrebat: Antonius tamen, quod subitarium in eo periculo auxilium esse putabatur, convecta è foro in eum multiplici materia, prælongis & validissimis tibicinibus nutantem murum contrariò fulcivit. Quorum tignorum tanta vis fuit: quoniam dimensa ad pinnarum altitudinem, atque ab imo divaricata erant, ac hostilium trabium longitudinem superabant, ut in opus molientes, murum, qui iam totus ab imo cæsus pluribus rimis fatiscebat, in exteriorem partem momento provoluerint. Complures è militibus, qui parati ad irrumpendū in proxima parte ruinam in diversum expectabant, omnesq; ad vnum qui ad subruenda fundamenta successerant, repentino muri casu oppressi, miserabiliter perierunt. Sed dum Antonius in erigendis tibicinibus ardentius atque incautius in opere versaretur, maiore sclopetto ita ictus est, ut plumbea

pila

Pila per brachium adacta, corpus etiam sublato humeri osse per alam in tergum, quatuor effectis vulneribus emerserit. Dissimulavit in præsens gravissimi vulneris dolorem, atque periculum vir ante alios fortis, dum murus ille prorueret. Quo demum prolapso, & tot hostibus eius ruina oppressis, veluti expiato vulneris dolore, in tabernaculum concessit: eaque mox fuit lethalis plagæ acerbitas, ut diu pertinaci febre conflictatus, summum vitæ periculum adijsse crederetur. Lotrechius, tametsi hominem, qui omnibus bellis acerrimus Gallorum hostis extitisset, publicè oderat, atque, ut erat potiundæ urbis & militaris gloriæ avidus, plurimum adversarij ducis incommodo lætaretur, tamen quum singularis viri casum magnopere doluisset, & medicum obtulit, & quotidie ad eum gratissimarũ rerum munera, sicuti morbus & afflictæ urbis miseria flagitare videbantur, officiosè humanissimeq; transmisit. Erat enim M. Antonius maximarum virtutum gloria, quæ nullis in eo ingentibus vitijs obscurabatur, etiam apud hostes illustris. Idque ei præsertim omnium benevolentiam conciliabat, quod præter proprium animi vigorem, etiam staturæ proceritate, firmitate membrorum, & virili quodam decore vultus, armorumque omnis generis, atque in primis equitandi peritia cæteros eius tempestatis duces anteire diceretur. Quin & ipse paucis antè diebus, quum Lescutus & Franciscus Borbonius sancti Pauli regulus, egregia virtute & singulari dignitate florentes, visendi eius studio adducti, ut porta egredi, & in conspectum devenire vellet ad iungendas dextras, quod privatæ benevolentiæ testimonium foret, obnixè petijssent, interposita statim fide, ad amplexandos publicos hostes summa securitate comitateque prodierat. At Veneti, tametsi ad Vicentinam portã, non intercisis alternisq; mœnium spatijs oppugnarant, ut Gallos fecisse docuimus, sed continenti murorum strage, & perpetuis ruinis nudaverant urbem, tamen neque in duce ea vis animi, neque in exercitu tantum audaciæ fuit, ut mœnibus succedendum, & prælio aliquid sibi tentandũ per ruinas esse iudicarent: mox & operum quæ intus erigebantur magnitudine deterriti: & sociorum infelici exemplo adducti ad effodiendos cuniculos se contulerant. Iamq; solidam turrim, quæ ad campum Martium vergit, Ioannis Comenis industria (is tum cohortis præfectus erat eius artificij non ignarus) in aliquod ruinæ discrimen adduxerãt, quum Cæsarianæ copiæ superatis Alpibus in Pulicellam vallem se demiserunt. Erant ad octo milia hominum cum magna pecoris & casei copia, multisque farinæ dolijs, quæ ratibus secundo Athesi devehebantur. Is præerat Gulielmus Rochandulphus, qui superiore hyeme Brixiam obsidione liberarat. Eius adventus uno fermè tempore obsidentibus atque obsessis nunciatus est. Nam quantum iustis confectis itineribus procederetur, tantũ ipsi interdiu fumo passim per villas facto: noctu verò magnis excitatis ignibus significabant: & ab agrestibus qui pretio literas deferre consueverant, Venetorum Gallorumque custodiæ sæpenumero fallebantur. Placuit utrique duci, & Gritto in primis, postquam Germanorum adventu omni spe potiundæ urbis manifestè deciderant, universas vires in una castra conferre: ne intercedente amne, si cum duplici hoste ancipiti prælio contendendum foret, aliquod insigne detrimentum acciperent.

Theodorus, quòd novo hosti propinquior erat, reductis tormentis vasisque collectis copias ponte traiecit, & ad Gallorum castra se contulit. Quòd cum fieri ab Venetis hostes è muro conspicerent, subitò tormenta, quæ

in editioribus locis collocata erant, in extremum abeuntium agmen emiserũt, qua procella aliquot interfecti sunt, & in his Basilius Ripa Liviani alumnus, qui ob singularem rei bellicæ peritiam, paucis antè diebus alæ equitum præfecturam adeptus fuerat. Erupêre demum sub signis Germanorum cohortes, & non contemnendam vini & commeatus copiam tabernaculaq; aliquot, & castrensis apparatus instrumenta nacti, cuncta in urbem plaustris convexêre. Ab Antonianis quoque equestri eruptione cum novissimis Gallorum uno fermè tempore pugnatum est: cæsique aliquot, & plures capti. Sed ea omnium opinio fuit Gallorum copias tormentis ea die propè deleri potuisse, dum subducto oppugnandi apparatu retrò Mantuana via in tutum se reciperent, si vel mediocrem sulphurei pulveris quantitatem, cuius summa in urbe penuria erat, habuissent. His enim pœna gravissima erat constituta, qui frustra, vel iniussu ducum paulò maius tormentum emisissent: ut id totum quod supererat extremis casibus servaretur. Lotrechius non multò post Villafrancam: Theodorus verò inde ad secundum miliare Bovilianum castra reduxêre, ita tamen ut Galli appetente hyeme universi tectum subirent: Venetus verò exercitus sub tentorijs ac pellibus haberetur. Nec multò post Rochandulphus urbem ingressus est, egitque Veronæ paucos dies, ne, qui adventu suo obsidionem sustulerat, introducta auxiliorum multitudine, afflictis diuturna fame Veronensibus duriorem priore calamitatem importasse videretur. Itaque permutatis aliquot cohortibus, ut præsidium laboris vicissitudine recrearet, in Germaniam discessit. Per eos quoque dies Venetis in castris media nocte tumultuatum seditione ob scortum, ut tum credebatur, inter Italos pedites & perfugas Hispanos orta: resque eò ab iurgijs & contumelijs paucorum petulantia processit, ut quum in nocturna trepidatione quisque ad arma discurreret, iusta propè acie inter se conflixerint, admissumque ea nocte fœdum ac miserabile facinus foret, nisi Lotrechius, qui è proximis castris ad tumultum adcurrerat, iam supra centum interfectis & compluribus vulneratis, exardentem seditionem minis atque authoritate compressisset. Profecto Rochandulpho, tametsi Cæsariani, quòd in præsens in urbe fames esse desierat, gravi obsidione levati, ingruente hyeme nihil sibi esse timendum arbitrarentur, attamen hostibus remotiora ac superiora loca tenentibus, sic omnibus obsidionis malis pressi atque afflicti sunt, ut duriorem propè quam antea annonæ inopiam senserint. Namque Veneti quum absistere incepto turpe ducerent, atque si pertinacius obsiderentur hostes, eos tantas diuturni belli atque inediæ acerbitates minimè esse toleraturos intelligerent, divisis copijs itinera aditusque omnes, quibus ab Germania inferri commeatus posset, occupaverunt. Mercurius cum maiore levis armaturæ equitum parte Summis in campis, qui locus ad alpium radices pertinet, hybernabat: vir vel fato quodam, vel prudẽtia per triginta amplius annos, quibus in Italia militavit, omnibus excursionibus felix. Federicus autem Gonzaga cognomento Bozolus, cum aliquot cohortibus supra Clusiam consederat. Sic enim locum appellabant, ubi Athesis coeuntibus geminis rupibus coarctatus, minimam alvei latitudinem ostendit. Angustijs imminet vetus castellum cum turre, quod Germanorum præsidio tenebatur. Intercepêre apud eas fauces, nequicquam locum tuentibus Germanis, Veneti pedites aliquot navigia commeatu onusta, quæ secundo flumine dimittebantur. Reliquæ quoque copiæ certis atque opportunis in locis

ita

ita constiterant, vt quum in hyberna deductæ essent, nihil quantum cura ac diligentia præstari poterat, obsidionem intermitterent: ac pene acrius quàm æstate fecissent, bellum gerere viderentur. Sed tantis laboribus, ac Veneto tandē bello exoptatum finem imposuit memorabile fœdus, quod in finibus Lingonum & Sequanorum apud Nouiodunum ictum est inter Franciscum Gallorū regem & Carolum Belgarum principem, quèm moriens auus Ferdinandus omnium regnorum heredem testamento reliquerat. Siquidem adolescens Hispanorum ingenijs & potentissimorū regulorum voluntatibus diffisus, ne absente se, veluti per interregnum, rebellandi occasio præberetur, omnibus rebus postpositis in Hispaniam sibi maturandum esse iudicarat. Quod neque tutò, neque expedite fieri poterat, nisi prius cum Francisco certis legibus amicitia firmaretur. Timebatur nanque rex iuuenis & acer, tantis subnixus opibus, qui dudum Heluetijs prælio deuictis, etiam Maximiliani Cæsaris conatus egregie repressisset: & maximè repetiturū se armis Neapolitanū regnum, & Ioannis Nauarrę regis paulò ante in Gallia defuncti filium adolescentem in paternum regnum reducturū minaretur. Itaq; conscriptæ Nouioduni fœderis tabulæ per legatos in has conditiones, vt Carolus regnū Nauarræ Ioannis filio, qui inde expulsus esset, restitueret: si id iudicibus, quos constituere summę rei arbitros deberēt, ex ęquo & iure videretur. Item centum milia aureorū nummûm, quotannis Gallo pēderet, vt eo tributi nomine aliquod Gallis in Neapolitano regno ius esse videretur: amicitiaq; & mutuum fœdus affinitatis vinculo confirmata. Nam Carolum sibi Franciscus generum adsciuit, sic vt ei puella, quæ in cunis adhuc erat desponderetur. Gallus quoq; ad componendum Italiæ statū; & ad res Mediolanensis imperij confirmandas, vt Verona Venetis redderetur, postulauit, ea lege, vt à Venetis redemptionis nomine ducenta millia aureorum nummûm, duabus pensionibus Cæsari persoluerentur. Quibus conditionibus, sicuti Carolus adeundæ Hispaniæ cura anxius, haud cunctanter subscripserat, ita Cæsar oblata sibi ingenti pecunię summa conditionē minimè detrectauit: vt qui nepotis consilia, atque ipsam spem, ac rationē omnem obtinendi imperij importuna tergiuersatione corrumpere nolebat, pręsertim quū vrbem, quam nisi graui impensa, & summa cum difficultate tueri retinereque non poterat, magno pretio venditaret. Vt tn̄ salua existimatione, quæ haud dubiè tam fœda pactione polluebatur, Italiæ possessione decedere videretur, non Veneto sed Caroli legatis vrbem dedidit, qui eam mox Lotrechio, vt constitutum fuerat, tradiderunt. Gallus quoq;, triduo postquam vrbem ingressus est, sicuti Brixiæ ex formula factitatum fuisse memorauimus, Gritto eam cum arcibus magna omniū alacritate restituit. Is fuit Veneti belli exitus, quo iam octauum annum Italia deflagrabat: illudq; in primis memorabile videtur, quòd Veneti ab initio oppugnati ab cunctis propè Europæ regibus, atque omnib. prælijs victi, vniuerso tn̄ bello victores euaserint. Quo fit, vt eorum respublica, quæ vno ciuium consensu & priuatis potius quàm publicis opibus stetit, fato quodam tot infensissimarū gentium impetum sustinuisse videatur: quando, si Romanę potentiæ magnitudinem, & clades quas Annibal dirus hostis intulerit, cum Venetorum fortuna vera ęstimatione pensauerimus, funestiorem propè eis Abduam fuisse, quàm Romanis Cannas: & Trebiæ & Trasimeni infelices pugnas, Brixiana ac Vicentina stragibus æquatas esse fatendum sit. Sed ea vel præcipua patrum, ac ipsius fortissimi Senatus principis Lauredani

Ingenij factura fidem, tamen illamet ipsis
Historijs collata tuis (ceu sydera Sole)
Vanescunt, proprias amittunt singula vires.
Hic siquidem te te maior, teq; ipse relinquens
Post terga, extremū properas superare cacumen:
Vel potius summo consistens vertice montis
Iamdudum felix operum, lætusq; laborum,
Despectas alios infrà, tutusq; quiescis,
Quò nunquam nostro quisquam pervenit in ævo,
Forsitan, & nunquam posthac venientibus annis
Perveniet quisquam tantæ ad fastigia laudis.
Quidnam opere in tanto primum tantiq; laboris,
Atq; ævi, multis pleno, magnisq; periclis,
Mirer ego? ingeniū ne audax tam multa quòd unū
Tamq; loqui diversa paraverit? an seriem, qua
Cuncta suis disposta locis miro ordine uarras?
An potius clari eloquij numerosq;, salesq;
Verborum, & proprias vario discrimine vires?
Queis Reges populosq; omnes, veterisq;, noviq;
Orbis (ubi Ammerice nostri de nomine civis
Alta iacet) prisca verus novitate recenses.
An magis ut causas omneis, belliq; gerendi
Consilia, & rerum rationem reddere pergis?
Vnde hominum mores varios addiscere, et ampla
Ornamenta queat patriæq;, sibiq; parare,
Quicunq; illa semel docto perlegerit ore.
Tu quo castra loco metanda, & qualibus armis
Obfirmanda, quibusq;, & qualibus oppugnanda,
Sæpe doces, sæpe idem urbes defendis, & idem
Expugnas, tu quæ fallacia fœdera, quæ sint
Fida mones, populumq; levem, timidumq; senatū
Arguis, & nulli tutum confidere monstras.
Quæ si nostrorum Regum imprudentia, & illa,
Illa animis hominum regnandi dira cupido
Scivisset, nunquam Italiæ (quod caverat olim
Mediceus præstans animis, & viribus heros)
Externis iterum patuissent claustra Tyrannis.
Illius si consilium: si facta secuti
Essemus cœlo demissi civis ab alto,
Nunq; iterū peregrina manus, nunq; advena miles
Quem sua non virtus, sed nostra ignavia, nostraq;
Inscitia, & procerum excivit discordia demens,
Pœninas fauces, cœlo tractusq; propinquos,
Molis inaccessæ superasset culmina: nunquam
Impius, & nostris allectus ruribus hostis,
Ah miseræ, et longum digna, atq; indigna ferentis
Italiæ, in prædam vertisset & oppida, & urbes:
Italiæ fera gens populasset littora nunquam!
Italiam nunquam stravisset barbarus ensis.
Heu quoties post interitum, post funera magni
Laurentis, Itali nostro de sangine vepres
Rorarunt, Italo quoties de sanguine rivi
Creverunt, quoties Italo maduêre cruore
Æquoraq; campiq; omnes, sylvæq; lacusq;:
Nā quæ tam longè est, tamq; ardua, et avia rupes?
Quæ tam sepositæ valles? quæ fluminis ora?
Quod mare? qui scopulus? quo nō furor efferus, atq;
Prædandi illorum rabies pervaserit ultrò?
Testes qui nostris spumarunt ossibus albi:
Sebetus, Lyris, Tarrus, Padus, Abdua, Rhenus.
An non Ethruscos umbrosa cacumina montes,
Et Florentinos excelsa palatia colles,
Nunc ferro excindi, sævis nunc ignibus uri
Vidimus, & crebris responsantem ictibus ipsi,
Ipsi (inquā) intrepidi reboantē audivimus Arnū?
Quem non Hispanis audax Germania castris
Duxve Italo Gallus confisus milite fortis
Terruit, & vires totius pertulit orbis.
Quin etiam Latium, & rerū pulcherrima Roma,
Roma Deûm auspicijs fundata, atq; æmula cœlo.
Concidit istorum indignis eversa ruinis.
Sed si non aliam venturo numina COSMO
Invenêre viam, liceat periisse tot urbes,
Totq; viros ferro mortaleis isse sub umbras
Ante diem: liceat tot amara, atq; aspra tulisse.
Iam privata placēt, iam publica damna videntur
Commoda, iam tanti est Arniq; Tybrisq; ruina.
Concurrant iterum, sed eodem sydere, & ijsdem
Auspicijs, qua se Cœlo mons Murlius æquat,
Agmina nec virtute pari, nec viribus æquis,
Et causa (si Dijs bene creditur) inferiori,
Quo sua victoria renovetur laurea COSMO,
Et nos sub tali vivamus principe tuti.
Quandoquidē hic viridis primo sub flore iuventæ,
Maternam referens pietatem animosq; paternos,
Sublimi accitus regno, claroq; locatus
In solio, Patrum auspicijs, populiq; favore,
Porrectas patriæ non detrectavit habenas,
Tempore tam dubio, tali in discrimine rerum,
Accipere, & semet tantis offerre periclis,
Communi propriam postponens ipse salutem,
Publicaq; anteferens privatis commoda damnis,
Indole: dein quanta referam, quàm pectore forti
Presserit, & rerum iustas laxarit habenas?

ssflicta diu bello, ac civilibus armis
q́, virosq́ locosq́ levaverit, ut sua cuiq́
ma prior, priscumq́ decus, nomenq́ rediret?
etiam ingenti pluvia, ventoq́ gravati
xoritur cum sol, tolluntur ad æthera flores,
seges inclinata, solo sese erigit alto.
c quoties sua signa, suosq́ ad bella tribunos,
victas equitum turmas, peditumq́ catervas,
Pro Patriæ rebus, pro relligione Deorum,
Cæsaris aut magnis non parvas viribus addens,
mişit, toties victricia rettulit arma,
Et referet posthac, Iustis quia militat æther.
Huic quoq́ nõ tantũ Ethruscæ, Musæq́ Latinæ,
Verùm etiam Argolicæ sese debere fatentur:
Quas miseras, totoq́ expulsasq́ orbe recepit.
Et fovet, amplexus Maiorum exempla suorum.
Quin etiam si non vates præsagia fallunt,
Ni frustrà augurium cœlo demittitur alto:
Divino si quid debemus, ut omnia Bembo
Credere debemus, si non sunt omnia falsa,
Tempus erit, cũ Dijs et te bone COSME favẽte,
Discussis, quæ nunc offuscant nubila mentes,
Invidiaq́ procul Scythicis algente sub oris,
Romanus Tusco fasces submittet Apollo.
Aut certè non maior erit, Tyberisq́ fluenta
Æquabit, si non excedet nobilis Arnus.
Hunc sibi, quem frustrà mille optavère maritum
Insignes animis, forma & præstante puellæ,
Magnanimi herois formosa, & sancta virago,
Perpetuo casti coniunxit fœdere lecti,
Innumeros heroas, & innumeras heroinas
Divorum auspicio paritura, ducemq́ datura
Ausoniæ, & sacris Romanum qui regat orbem.
Hunc unum Cæsar primis expertus ab annis,
Terrarum dominus Cæsar vindexq́ Deorum,
Ingenium, pueriq́ fidem, curasq́ viriles,
Invictumq́ animi robur miratus, & artes,
Extulit, Imperioq́ bonus præfecit avito,
Vnum hunc excelsas Tybris qui possidet arces
Ethruscus pater, & terras qui numine torquet,
Suspicit, & miro Iuvenem complexus amore:
Ingentes ob virtutes celebratq́ fovetq́.
Vt dubium nulli iam sit, quin magna Deorum
Cura sibi hunc alios inter delegerit omnes,
Qui miseræ Ausoniæ tandem terraq́ mariq́
Et velit, & possit fessis succurrere rebus,
Ferreaq́ antiquum convertere secula in aurum.
Sed quid ego à primo digressus carmine, tanquã
Enumerare alto labentia sydera olympo,
Æquor & angusta totum concludere in urna,
Sperarim, laudes magni, & præconia COSMI
Deterere imprudens, & candida lumina Solis
Stultior obscuris velle illustrare tenebris,
Occepi? ad te redeo, me me mihi reddo,
(Obstrepere ut corvus cygno tibi desinat ater)
Paule Iovi, qui tunc multum, longeq́ profecto
Vidisti (ut reliquis in rebus) cum tanta,
Tamq́ bona egregiè misisti munera, tanto,
Tamq́ bono egregioq́ Duci, quo iustius unquam,
Nec vidit quidquam prudentius auricomus Sol.

Errata in Historijs Iovij primo Tomo.

166. 5. oobis lege vobis.
Ibidem 14 donatus.
208. 2. Foroliviom, lege Forum Iulij.
209. 7. putarent, lege putaret.
276. 35. terna, lege terva.
297. 7. mid, lege id.
302. 16. soccessiooe, lége secessiooe.
330. 40. liqoaotum, lege aliquantum.
331. 2. sommo, lege somno.
339. 4. arridebant, lege irridebaot.

IN

PAVLI IOVII HISTORIARVM TOMVM I. INDEX RERVM ET VERborum Copiosissimus.

A

B

Baiardum

Pon

Federicus

Genuensium

L

N-

Q.

R

V

Z

FINIS.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI IN LIBROS HISTORIARVM SVI TEMPORIS SECVNDI VOLVMINIS PRÆFATIO.

AD COSMVM MEDICEM REIPVblicæ Florentinæ Ducem.

PVBLICANTI *mihi secundum Historiarum mearum volumen Magnanime* COSME, *satis superq́; & præclarè quidem augusti nominis tui, cui hæc dicantur, authoritatē, ab illustri patrocinio valiturā reor, aduersus eos qui fortasse comiter aut cōuitiosè postulabūt et requirēt, cur id totū luctuosissimæ tēpestatis spatiū quod à morte Leonis X. ad Rom. cladem decurrit, vel supina vel astuta præuaricatione præterierim. Quibus breuissima præfatione ita censeo respondendum, vt nec culpā diffitear, nec veniā deprecer. Quandoquidē nō ad alienæ voluntatis arbitriū, sed syncero liberaliq́; prorsus animi iudicio, hoc grauissimū scribendæ historiæ munus susceperim, scilicet vt his qui adhuc viuunt, & posteris demū, per amœna exemplorū varietate cū oblectatione prodessem, & in hac vita aliquam mihi æternitatis spem, hoc tanto atque vtilissimo labore percipiendam arbitrarer. quam mihi obuenturam opto speroq́;, & singularem atque honestam voluptatem allaturam confido, modo sine periculo quæratur. Putabam siquidem, & insani et intemperantis ingenij fore, si libero ore loquutus nihil reticerem quod asserendæ veritatis interesset, & cuncta huius seculi incommoda propalarem, propterea quòd inde quorundam dignitatem inuidiosa nec iniqua suggillatione vehementer offendi posse prouidebam. Profectò mei instituti nunquam fuit vel encomia falsasq́; laudationes ad quærendam gratiam conscripsisse, ne que ex aduerso ad parandum odium satyricæ acerbitatis stilum exercuisse, vt à quibusdam inpudenter factum videmus. Quoniam viro philosopho, seniq́; maximè turpe sit, & ineptum, sibi, vti oportet, in graui præcipuè negotio sapere nesciuisse. Itaque peritos medicos imitatus, carcinomata desperatæ curationis, quæ si attrectes, & acri medicamine lacessas, in immensum furere, & pestifera edaciq́; serpigine mortem afferre solent, naturæ relinquenda, neque his vllo pacto manum admouendam iudicaui. Quamobrem existimationi salutiq́; meæ consulens, diræ tempestatis materiam, tanquum abominabilis impijq́; operis, minime attingendam arbitratus sum, quando hæc aduersæ fortunæ accepta vulnera, insaniæq nostræ detrimenta non modò non prodenda posteris, sed pro virili occultanda esse videantur. Ea siquidem quæ Italicum nomen decorent, neque memoria recoli sine dolore, neque sine vberrimis lachrymis scribi, nec sine flagitio pudoreq́; posteris enarrari queunt. Cæterùm quod ad rem pertinet, historiæ studiosorum iusto desiderio magna ex parte satisfecisse iudicari possum. Nam si vitas illustrium Ducum quas conscripsimus, curiosi diligenter euoluant, in Leone X. atq; Hadriano VI Pontificibus, Pompeioq́; Columna, & Daualo Piscario, Magno Consaluo, & Alfonso Atestino, totius huius funesti seculi historiæ texturam inuenient, sic vt ea facilè quæ nos vel non scripsimus, vel scripta non inconsultè suppriminus, supplere et resarcire cumulatè possint. Quanquam & hæc, singulorum librorum Epitome suo ordine ad prodendam rerum gestarum seriem explicanda censuerim. Quòd si mihi quanquam pedibus capto, atque adeo grauiter ia-*

nescenti, Deus magnus fatalis horæ spatium extendat, perpetua proculdubiò lucubratione euitar, vt totum id quod in clade Vrbis ereptum, vel à me postea contumaci quadam indignatione prætermißum fuit, non diu à bonis mortalibus desideretur, te præsertim auspice omnis virtutis amantißimo, qui vt hæc conficerem atque ederem generosa cohortatione perpulisti. Vale. Pisis. Calend. Maijs. M D L I I.

PAVLI IOVII
IVNIORIS.

ILLVSTRES *Populi, quos vel tulit Itala tellus*
Quibiisue mater extera,
Seu Mars assiduis quoscunque exercet in armis
Virtute claros bellica,
Seu quibus est studium Sophiæ complectier artes
Gratumque Musis otium,
Quid dubij vobis iamdudum in corde recusat?
Ne, quæso, ne miremini
Si recti IOVIVS *iudex infausta malignæ*
Ætatis acta præterit,
Quæ se cum Diris, geminisque sororibus orco
Erynnis atra sustulit,
Crimina mille trahens secum, & ciuilia bella
Cædes & impium nefas.
Eheu quàm melior Populis & clarior ires
Romana cælo glora,
Si non insanum deuoti sanguinis æuum
Chartis notasset in suis,
Extra odium quisquis priscorum scripsit, & extra
Potentiorum gratiam.
Quare vos potius IOVIO *nunc soluite grates*
Bonam inque partem sumite
Si, bene dum vestro decori, & sibi consulit ipsi
Nomen tuetur Italum.

LIBRORVM QVI PRÆTERMISSI SVNT EPITOME, QVAE PRIMI VOLVMINIS LIBRIS SVO TEMPORVM ORDINE OBSERVATO CONTINVATA SERIE CONNECTITVR.

DECIMI NONI LIBRI.

VMBRICI belli causæ & successus, resque multis in locis à Pontificijs fœdißimè gestæ libro Decimo nono continentur; obiterque Francisci Mariæ Feltrij Vrbinatis Reguli multiplices victoriæ, suum regnum, quo dudum iniuria fuerat eiectus, egregia virtute repetētis. Maldonati quoque Hispani viri summę authoritatis suspectam fidem, quòd largitione corruptus videretur, atrocißimo spectaculo vindicatam, quum Hispani eundem, & complices cogitati facinoris C. Maccium, Ferdinandum Rubrium, & Plasollam cohortium præfectos, corona totius exercitus circundatos inusitata horribilis supplicij pœna confodissent. Explicat item Leonis Pontificis dolorem ex adverso rerum successu, vulnereque Laurentij Medicis conceptum, & Petruccianæ coniurationis pericula, eiusque detectæ vindicatam iniuriam, sublatumque metum fœda nece Alfonsi Petruccij Cardinalis, & conspirantium eum eo aliquot Cardinalium exilijs, & propterea supplendi senatus necessitatem, quum Pontifex unum & triginta Senatores honore purpuræ decorasset; egregio certe dignißimorum virorum delectu, qui ex omnibus provincijs præclaro virtutis merito petebantur: nisi à quibusdam pretio coēmptus honor, liberalis atq; beneficentißimi Pontificis famam elevasset. Hispanos quoq; mercenarios milites, spe præmiorum, iussuq; Principum diductos a Feltrio enarrat, & adversum Feltrio belli exitum, Vrbinatesque à Medice receptos, sed nudatos mœnibus: atque item Feltrium, deserentibus eum Hispanis, recepti dudum regni possessione eiectum, quum Mantuā exulatum, gravioris iniuriæ metu, maturè contendisset; seipsum vel ob id in tanta Fortunæ iniquitate probè consolantem, quòd Laurentium Medicē parto iniquè principatu non diu lætātem, morte ereptum audisset: & Hispanos fermè omnes, à quibus cōtra militię iusiurandū fuisset desertus, ab Hugone Moncata navibus impositos, ad Algerium Mauritaniæ oppidum, ubi pauló antè Didacus Verra exercitum prævalidum superatus á Numidis & Mauris amiserat, miserabile naufragium fecisse didicisset. Eodem anno Maximilianus Cæsar apud Velsium Norici agri oppidum, quum intempestivè pharmacum incertæ potestatis adversus morbum, quem sibi imminere putarat, hausisset; mortuus est; vir præstantißimis corporis atque animi dotibus inclytus. Eius Imperium Carolus ex Philippo filio nepos excepit, Cęsarum proculdubiò potentißimus, propter regnorum amplitudinem Hispaniæ atq; Neapolis hæreditate adauctam. Is non multò pòst Imperatorijs comitijs in Germania de more habit[illegible], competitorem habuit Franciscum Galliæ Regē, incertæ suffragatorum venalium fidei innixum, & propterea, quòd Germani proceres animos nutantes ad pa-

triæ publicum decus reuocaſſent, repulſam ferentem. Quæ cauſa fuit eius altè concepti odij, quod mox contracto exitiali bello inter eos erupit. Præterea eius belli initia refert, quod in Belgis geſtum eſt à Cæſarianis, Franciſco Cecchingo tumultuario Germanorum militum duce, aduerſus Robertum Marchium in Eburonibus regulum prępotentem, Gallicæque factioni ſemper addictum, atque item Maſeriam oppidum, quod ad Moſam flumen poſitum eſt, magnis Cecchingi copijs, & inuſitatæ magnitudinis tormentis acerrimo, ſed irrito conatu quaſſatam, Baiardo Gallorum duce impigro fortiter defendente. Eodem anno Selymus Turcarum Imperator apud Ciurlium Thraciæ pagum peſtilenti circa renes enato vlcere mortuus eſt, quum regnaſſet annis octo, & aduerſum nos terra marique bellum illaturus crederetur, poſtquam Hyſmaelem Perſarum regem grauiſsimè cõtudiſſet, & duobus Sulthanis Regibus deuictis atque interfectis Aegyptum & Syriam imperio adieciſſet. Solymanus vnicus ex Boſphorana vxore filius nemine obſiſtente æmulo, tot regnorum hæreditatem adijt. Atque eodem ferè menſe, quo Carolus Cæſar eſt acclamatus, & ipſe Solymanus paterno imperatoris titulo compos eſt factus. Cæterùm audita Selymi morte Gazelles Syriæ præpoſitus rebellauit, ratus ſe ſacramenti religione ſolutum, quòd Selymo tantùm, ſucceſſori verò minimè ſacramentum dixiſſe prædicaret, & proinde ſibi decorum fore arbitraretur, ſi coactis in vnum Mamaluchorum reliquijs, Syriam ad veterem Sulthanorum imperij conditionem, eiectis Turcis reuocare contenderet. Quando iam egregia voluntate incolæ Syri atque Arabes in id conſilium ſibi probè conſentirent, nec defuturum in ea occaſione Caierbeium arbitraretur, qui Aegypto præeſſet, quin ſe ex præfecto Regem & Sulthanum efficeret, poſtquam Memphiticus populus acerbo eſſet odio in Turcas, & in eius manu totius Aegypti arma & opes ſitæ viderentur. Sed Gazelles trahendi in partes Caierbeij ſpe depulſus, quòd hic certa tutioraque conſilia dubijs atque aſperis pręferret, & Gazelli veteri à ſuperioribus temporibus inimico, nihil planè confideret, ita Gazellis cohortationes reiecit, vt eius legatum ſupplicio afficeret, ne Campſonianæ proditionis infamiam nouæ perfidiæ ſcelere cumularet. Miſit etiam Gazelles legatos Rhodum, vt inde tormenta atque arma aduerſus communes hoſtes Turcas impetraret. Per eum modum quòd ferò Rhodius Magiſter ferendæ opis conſilia explicaret, ſuperuentu Frahatis Baſſæ, quem cum magnis copijs Solymanus è Cilicia in Syriam tranſire, & initia rebellionis opprimere iuſſerat: impar viribus, ſed animo inuictus Damaſcum ſe recepit, ea mente, vt cum his quas collegerat copijs, quamprimùm cum Frahate confligeret. Atque ita Damaſco eductis ſignis, vt honeſtè concideret, hoſtes inuaſit, eo acerrimæ pugnæ exitu, vt ipſe peritiſsimè & conſtantiſsimè dimicans, cum ſuis omnibus, nihil de fuga cogitantibus interficeretur.

VIGESIMI LIBRI.

CÆSAR per oceanum in Hiſpaniam deuectus, vtriuſque auiti regni hæreditatem adijt: magnoque confirmatis antiquæ immunitatis legibus honorario vtriuſque prouinciæ munere ditatus eſt. Ipſo ad Belgas redeunte, Populi ingenti tumultu exorto ad arma conſternati, nec obſcurè rebellantes ab authoritate regio-

rum

rum præſidium diſceſſerunt, quod immodicè ſe expilari à præfectis Belgis quererentur. Quoniam Carolus Ceurius Belga regis nutricius, ad arbitrium cuncta adminiſtrans, aureæ monetæ regiæ, quæ erat præſtantis formæ & puritatis auidiſsimus extitiſſet. Seditioſæ multitudini duces ſe præbuerunt Ioannes Padillia, Ioannes item Brauius, & Maldonatus. Atque ita exarſit bellum quo vrbs Medina Campi nundinis clara impetu Antonij Fonſecæ qui regias tuebatur partes, fortuito igne penè tota cremata ſit. Sed conſurgentibus cum regijs copijs Indico Velaſco magiſtro equitum, & Henrico Ammirante qui erat in præfectura maris, ſeditioſorum copiæ ad Villam Alariā oppugnatę deletæque ſunt, capto Padillia cum ſocijs, de quibus ſupplicium publicè eſt deſumptum. Nec remiſerant animos ſeditioſi populares, quum Maria Paceca Tendilij Mendocij filia erudditi ingenij & virilis animi mulier, Padilliæ coniugis vexillum ne concitatæ multitudini deeſſet dux, gerendo bello ſuſtuliſſet. Ab ea Hiſpanici tumultus fama Franciſcus Galliæ Rex excitus, recuperandi Cantabriæ regni occaſionem arripuit, ſcilicet vt Henricum Ioannis regis filiū reduceret, quod pater regno pulſus in Gallia exul paulo antè diſceſsiſſet. Sed Galli à ſecundo rerum initio Algrunium, quod olim fuit Iuliobriga, uſq; progreſsi, conſerto prælio à Velaſco & Henrico ſuperati ſunt, capto ipſorum duce Aſparoto. Atque ita priſtina tranquillitas perturbatæ Hiſpaniæ reſtituta eſt, ſingulari prudentia Hadriani Florentij Belgæ Cardinalis, qui Regia cum authoritate in procuratione vtriuſque Hiſpaniæ à Carolo fuerat relictus. Eadem æſtate Franciſcus Galliæ & Henricus Angliæ Reges, conſtituto in finibus Morinorum loco ad certam diem, in colloquium deuenerunt. Gallus qui cum ornatiſsimo totius Galliæ procerum comitatu deſcenderat, ſumptuoſiſsimi operis tabernacula, multiplicesque papiliones patentibus in locis erexit. Britannus autem attulerat ligneam domum ampliſsimæ Regiæ inſtar cum luculentiſsimis ac ampliſsimis porticibus atque cœnaculis, quæ conſtabant ex materia miris modis elaborata, picta ſimul atque inaurata, tanto fabrorum architectorumque ingenio, vt aptiſsimis iuncturis atque vertebris, tota plicatilis membratim diuidi, & quum luberet iocunda commutatione tolli aſportarique & rurſus in varias formas diſtingui atque erigi poſſet. Cæterum eo colloquio nihil plus quo homines admiratione tenerentur extitit, quàm duorum maximè inſignium Europæ Principum humaniter ſeſe complectentium, aſpectus atque maieſtas. Ambo namque ætate, opibus & victorijs nuper partis famaque bellicæ virtutis florentes, id oris decus præferebant, vt ſpectantes in admirationem adducerent. Quando ex his nemo qui adeſſet vtriuſque gentis ſpectator, vel decore formæ vel habitu proceri corporis, tractandorumq; armorū peritia comparari poſſe videretur. Nā præter equeſtria ſpectacula in gratiam illuſtrium fœminarum, quæ vtrinque cultiſsimis cœtibus aduenerant, edita, & ſæpius inſtaurata, nihil plus actum fuiſſe apparuit, quàm vt vterque ſeſe in mutuam comparationem luxuriantis elegantiæ prolatis opibus oſtentaret. Nec multò poſt Cæſar, quod iam enata eſſent ſeminaorientis belli inter ſe & Galliæ Regem, ab Hiſpania rediens in Britanniam diuertit, non obſcura obtrectatione eius colloquij, ita vt tres ſimul Reges coire voluiſſe crederentur. Sed vterque præmoliens bellum, & iam arma parans, Britannum ſocium ſibi aſciſcere contendebat. Nam ille belli & pacis arbiter exiſtimari cupiens, dudum animi ſui argumentum tam aptum quam inſo-

lens in foribus ligneæ domus supra armatum ingentem sagittarium habitu Britannico scite perpictum, prætulerat hoc titulo: CVI adhæreo præest. Eodem anno Solymannus maiorum disciplinam sequutus, postquam Syriam atque Ægyptũ interfecto Gazelle virtute Frahatis pacatas didicit, in Pannoniam arma convertit, adortusque Belgradum, quod ad confluentes Savum atque Danubium situm egregium erat atque firmissimum totius Pannoniæ munimentum, expugnavit, Hungaris quidem propter trophæa ibi fortiter atque feliciter Turcis erepta maximè decorum: Barbaris verò supra quam dici posset funestum atque ignominiosum. Nam ibi frustra tentata oppugnatione Amurathes abavus, & proavus Mahometes magnis acceptis detrimentis inde repulsi re infecta discesserant. Solymano igitur cum paratissimis copijs adventanti, neque Hungari proceres, neque Ludovicus imbecillo ingenio Rex iuvenis necessaria præsidia opposuerunt, quòd nihil inter se consentirent, & à pristina invictæ antea gentis virtute & disciplina defecissent. Eo modo Belgradum ociosè oppugnatum, turpissimeque defensum in potestatem Barbarorum devenit, ut porta inferendis maioribus nostris cladibus panderetur. Eodem tempore Carolus Cæsar apud Vangiones Rheni accolas Concilium Germaniæ procerum indixit, propter commotæ religionis famam, Martino Luthero Saxone cucullato novis placitis Romani Pontificis authoritatem convellente, & pestilentissimis erroribus disseminatis imperitorum hominum animos depravante. In eo conventu Martino licuit superbè atque arroganter declamanti recitare causas, cur iure Christiano à Pontificis censura discedendum iudicaret, vel ob id præsertim quòd avarissimi è Romana aula in provincias emissarij defunctorum animas in Purgatorij flammas criminum pœnas dantes, prètio venditata Pontificis clementia se eruturos profiterentur. Sed initis & protractis supra id negocium disputationibus, nihil tamen discussum est, sic ut Cæsar in ea re compescenda pio animo salubria decreta ad publicam salutem excogitanda censeret, nec multò post cum Leone Pontifice percusso fœdere iungeretur. Leo namque gravissimis de causis extimulatus, Gallos Mediolanensi principatu extrudendos statuerat, ut Francisco Sfortiæ paternæ hæreditatis iure, communibus Cæsaris atque ipsius armis redderetur. Atque ita bellum quod apud Belgas inchoatum fuerat, incrementaque in Hispania sumpserat, in Italiam translatum est, diro prorsus consilio, quum inde Italia propè omnis vetustum decus, & pristinam libertatem amiserit. Causæque item odiorum in Gallos Insubrum ex multa Lotrechij superbia crudelitateque Lescuti fratris conceptæ referuntur. Lescutus dum exules avidus persequitur cum ala equitum ad Regij portam delatus, prior Pontifici bellum infert, Guicciardino vix tuente urbem. Ob id iratus Pontifex arma expedit, delectusque imperator Prosper Columna cum Piscario atque Antonio Leva ad oppugnandam Parmam mittitur. Sed dimidia eius Vrbis parte capta, reliqua pars quæ est cis amnem à Gallis impigrè defenditur. Lotrechio vero cum magnis suis Venetorumque auxilijs appropinquante, Prosper ne cum duplici hoste dimicare cogeretur, ad Niceam amnem castra reducit. Cuius irriti conatus fama permotus Leo Iulium Medicem Cardinalem patruelem suum è Florentia in castra contendere iubet. Is allata ingenti pecunia perterriti & ferè languentis exercitus vires instaurat, & ducibus animos restituit, ac mox alia ratione gerendum bellum ratus traiecto Pado atque inde

de

de Ollio, ad Abduam peruenit, quod erat auctus Heluetiorum nouis copijs, quas Sedunenſis Cardinalis adduxerat, nuſquam Gallo acie confligere auſo. Per hunc modum Lotrechius, quum hoſtes ad Vaprium vicum noctu ſcaphis Abduam tranſiſſent, tumultuaria ibi parum proſperè a Leſcuto fratre conſerta pugna, Mediolanum ſe recipit. Nec inſequentibus hoſtibus defuit fortuna: appropinquante namque Piſcario Hiſpanorum cohortes occultum nactæ aditum intra munitiones irruperunt, apud quas Lotrechius inter ſuburbana tecta conſtiterat: tantusq; fuit tumultus vt Gallicæ vndique & Venetę ſimul copiæ propè ſine vulnere funderentur, caperetur autem Theodorus Triuultius inermis Venetorum imperator, Lotrechius tanto accepto detrimento in vrbē equitatum omnem introduxit, paululumq; moratus ad arcis aream, Comenſi via in fugam ſe coniecit nullo hoſtium perſequente, qui ad mediam fermè noctem à Mediolanenſibus Ticinenſem portam aperientibus cum magna gratulatione victores exceperant. Lotrechius Vandeneſio Paliciæ fratre præſidio Comi impoſito cum vniuerſo equitatu Leucum contendit, ſuperatoq; ibi amne Abdua in Cremonenſem agrum deflexit, Cremonamque nuper hoſti deditam, priuſquam pręſidio firmaretur, potitus eſt. Sed demum nouis Bernenſium et Sedunorum, qui ſunt Heluetij nominis, legionibus confirmatus, Ticinum adortus, defendente Federico Gonzaga principe Mantuano expugnare non potuit, neque obſeſſę circumuallatæque arci opem ferre valuit: quoniam ibi M. Antonius Columna ſummæ virtutis dux tormento maiore à Proſperi patrui munitionibus emiſſo fuerat interfectus. Intra paucos verò dies quū Lotrechius vrbem Mediolanum caſtris ad Sextum vicum poſitis eſſet inuaſurus, eique Proſper & Franciſcus Sfortia cum omni Inſubrum multitudine egreſsi vrbe, ſeſe oppoſuiſſent, ad Bicoccam vicum pręlio certatum eſt, quo Gallis aduerſo Albertus Petra Heluetiorum dux legionibus ſuis ſclopettorum procella obrutis, cecidit. Ab ea victoria Proſper præeunte Piſcario Laudem Pompeiā capit, & eodem menſe curſuq; victoriæ Pisleonem ſupra Abduam oppidum expugnat, & mox Cremonam recipit, Leſcuto honeſta pactione vrbē dedente, & demum Alexandria, excedente Gallorum præſidio, in poteſtatem redacta eſt. Dum hæc feliciter à Proſpero gererentur, inexpectata mors Leonem ætatis atque temperaturæ robuſto vigore florentem oppreſsit, paulo poſtquam de Mediolanenſi victoria nuncium accepiſſet, atroci proculdubio toxici violentia abreptus. In eius locum ſuffectus Hadrianus Sextus, mira & certe pudenda, ſi Italiæ decus reſpiceretur, Senatorum factioſorum ſuffragatione, quū feſtinatis comitijs, hominem apud Batauos extremi Oceani natum & tum in Hiſpania agentem, virtutis nomine, cunctis ſenatorij ordinis prætuliſſent.

VIGESIMI PRIMI LIBRI.

GALLI per interregnum comitialesq; occupationēs, rati ſe Parmam facilè recepturos, è Cremona aduolant, & à triplici loco tribus vno tempore editis prælijs, ſcalis murum tranſcendere conantur. Sed inſigni Guicciardini præſidis ſtudio, & ſumma Parmenſium alacritate, quum Salomon Siculus, & Petrus Baccionius Ligur cohortium præfecti acerrime propugnarent, hoſtes repelluntur. parique Fortuna in Placentinum

effusi agrum, & terrorem Placentiæ inferentes, à Pontificio equitum præsidio sustinentur. Sequenti anno quòd Genuenses Gallicum nomen Octaviano Fregosio duce tuerentur, Cæsariani duces impetrantibus Adurnijs exulibus ut reducerētur, ad Genuam castra faciunt: hinc Prosper cum Germanis, illinc Piscarius cum Hispanis. Sed Piscarius ab eo loco qui Faba Græca vocatur, tormentis murum aperit, impetuque facto pulsis defensoribus urbe potitur, & dum victor urbem percurrit, nullo negotio Prætorium capit. Venêre in potestatem ipse Octavianus Fregosius, & Petrus Navarrus, qui dudum appulerat, vt non temerè timentium civium animos authoritate nominis sui confirmaret. Eo modo Piscarius Vrbem multis divitijs opulentam diripuit, priusquā Prosper ingrederetur. Flisci autem Othobonus ac Sinibaldus peculiares Fregosiorum hostes propter fratris eorum cædem probè vindictam exercuerunt, & Antoniotus & Hieronymus Adurnij, postquam decem annos exulassent, in urbe principes constituti sunt: à quibus non multò pòst Castelleti arx, quæ à Gallis defendebatur, maioribus tormentis expugnata est. Eadem æstate qua tanta Vrbs capta direptaq; fuerat, Hadrianus Pontifex magnis precibus populi Romani, & cohortatione senatus ad Vrbem evocatus Genuam applicuit: nulla civium recentem cladem suam lugentium lætitia exceptus, indeq; Liburnum navigavit, ubi à Iulio Medice Cardinale, legatisq; Florentinorum, & aliquot Etruscis Cardinalibus expectabatur. Paucis inde horis Cardinales sequi iussit, & felici navigatione Romā devectus est. Per id tempus Rhodus a Solymano, qui in insulam cum ducentis armatorum milibus traiecerat, oppugnabatur. Eam vero consilij ingentis & perdifficilis belli occasionem audacter susceperat Barbarus, quòd Christianos reges intestinis occupatos bellis didicerat. Cupiebat Hadrianus ferre opem, sed pecuniæ inopia, quo minus officio satisfaceret, retardabatur. Nam quas ab Hispania advexerat peditū copias, factiosorum quorundam hortatu, non Rhodum, sed in Galliam Cisalpinam, quæ Cæsaris opes cōfirmarent, mittendas censuerat. Atq; ita Rhodos quintū post mensem admirandis operibus & cuniculis ad deditionem cōpulsa est, Philippo Liladamo militiæ magistro desperatis auxilijs ad Solymanū egresso, & certa pactione vrbem atq; insulā dedente. Idq; tantū vulnus Christianæ Reip. illatum est insanientibus aut oscitantibus nostris regibus, apud quos privatæ spes augendi imperij totū Christianæ pietatis decus extinxerat. Hadrianus Romanæ aulæ rudis, & rerū Italicarum imperitus, sero detrimentum intellexit: exortaq; est in Vrbe pęstilentiæ lues quæ quū severis legibus more nostro Pontifici minimè cohercēda videretur, contactu ægrorū ita exarsit, ut multa funera in compitis viserentur: appareretq; vastari Vrbē haud multo dierū spatio, nisi Græculus quidam nomine Demetrius Spartanus sedandæ pestilentiæ, favente ei turba hominum, negotium suscepisset, nemine superstitionem vetare auso. Nam ferum taurum cui dimidium cornu dissecarat, magico carmine dextram in aurem prolato repente ita mansuefactum reddiderat, ut iniecto tenui filo ad integrum cornu, quo vellet perducens, pestilentiæ placando numini ad Amphitheatum immolasset. Nec credulæ multitudinis spem ex toto fefellit, quū ab ea inanis sacrificij prospera litatione mitescere morbus cœpisset. Nec multò post evocato ad Vrbē Iulio Medice Cardinale, Franciscum Soderinum Cardinalem custodiæ tradit, quòd maligni eius animi, & adversi in Cæsarem studij indices literas intercepisset. Nam Soderinus

contra

contra Iulium ut Florentia pelleretur, copias in Etruriam miserat, Rentio Cerite duce, pereussoribusque item in Iulij cædem præparatis. Sed detecta coniuratione nonnulli cives Florentini, concepti facinoris capite pœnas dederãt; alij Iulio connivente profugerant. Rentius qui exercitum Senas perduxerat, ut inde Florentia peteretur; inopia commeatus & terrore Helvetij præsidij qui Iulio aderat, adductus, fœdum cõsilij sui exitum tulit, vel ob id etiam quòd Feltrium Vrbinatem, Malatestamque Baleonum, hic è Perusia, ille Vrbino contractis viribus ad vindicandas iniurias secum bellum Iulio illaturos credidisset. Paucos verò post menses quàm Soderinus custodia traditus est, Hadrianus fato concessit, cui protractis aliquandiu comitijs, conspiratione iuniorum Iulius Medices desumpto Clementis nomine subrogatus est, qui ad tuendam novæ dignitatis personam, egregiè se medium inter Cæsarem & Franciscum Regem præstare videbatur.

VIGESIMI SECVNDI LIBRI.

MORIENTE Hadriano Gulielmus Gofferius appellatus Ami miras in Italiam descendit cum quadraginta peditum & decem equitum Gallorum milibus, & pulso ad Ticinum amnem Cæsarianorum exercitu, positis ad Mediolanum castris urbem obsidere constituit. Ineunte anno Prosper Columna moritur, eique in Imperio copiarum succedunt Carolus Lanoius Belga, & Piscarius. Insubres pro Francisco Sfortia egregiè Gallorum vim & belli detrimenta sustinent. Gofferius multa nive cœlo importunè delapsa à conspectu urbis discedere cogitur; cum parte copiarum Baiardum ad oppugnandam Cremonam mittit, irrito eius incepto. Veneti copias suas & ducem Feltrium Vrbinatem ex lege fœderis Sfortiæ qui opem ferant, mittunt. Quibus iunctis exercitibus Galli aliquot in locis per partes opprimuntur, nusquam iusto prælio contenditur. Cæsariani ponte Ticinum iungunt, Gofferius idem facere cogitur, ne quæ in tergo erant oppida ad Novariam inuadenda hostibus relinquat. Interim Ioannes Medices cum Sfortianis copijs Mediolanensium iuventute auctus Abiatum tormentis expugnat. Nec multò pòst Ticinum transgressus, coniunctusque Feltrio Garlascum oppidum aggreditur, & quanquam præalta esset in fossis aqua, vel cum interitu multorum, id expugnat. Exinde Gofferius tot acceptis detrimentis quum se reciperet, ad Sesithem amnem tumultuaria pugna gravi ictus vulnere funditur, biduoque pòst dum tormenta defendere per Baiardum fortissimum ducem, atque hostes acriter incumbentes sustinere conatur, Baiardo cadente exuitur tormentis, & cum multa cæde Helvetiorum terga tuentium, in fugam conijcitur, mirumq; videri potuit tantas Gallorum copias, validis Helvetiorum subsidijs firmatas à Cæsarianis & Venetis sustineri atq; deleri potuisse. Aderat Cęsarianis Carolus Borbonius, qui pauloantè à studio sui regis malignè discedens, & sese privato quodam Cęsari fœdere coniungẽs, prodendi regis sui, impugnandęq; patriæ consilia agitarat, quibus detectis e Gallia in Sequanos profugerat, declaratusq; patriæ hostis Cęsari operã navabat, ita ut invadẽdæ Gallię consilium susciperet, Hispanis avidè se sequuturos profitentibus, quòd in Provinciam, opulentam regionem, ubi nõ defutura amicorum studia aversa penitùs

à rege,& proceres quosdam ad rebellandum paratos se inuenturum iactabat. Lanoius quanquam id minimè probaret,permisit vt Piscarius cum Hispanorum,Germanorumque cohortibus in Prouinciam penetraret. Sed Piscarius Massiliæ mœnibus frustra hærens, quòd validissimo Gallorum præsidio teneretur,retrocedere coactus est,quum nemo Gallorum ad authoritatem Borbonij nominis conferret,& regiæ copiæ appropinquarent,& Borbonius cuncta opinione sua sibi infestiora,Gallo verò fideliora reperiret.Quapropter reuersus est per maritimas Ligusticasque alpes cum proprijs asperitate itinerum defessis, & his sæpe,vt sunt viri dicaces,Borbonio consilij leuitatem exprobrantibus.Eo autem tempore Rex Franciscus valido conflato exercitu vt Prouinciā tueretur,postquam re infecta hostes Prouinciæ finibus excesserant,consilium flexit ad occasionem repetendæ Italiæ, miraque celeritate Pœninis, & Cottijs alpibus in Taurinos descendit, progressusque secundo cursu ita Mediolano potitus est,vt Piscarius cum Hispanis Laudem Pompeiam se reciperet,& Antonius Leua cum Germanis defendi Ticini munus susciperet.Atque ita Veneti & Clemens eius belli commutationem nequaquam ægerrimè tulerūt,quòd inuadendæ Prouinciæ, & lacessendi Galli regis consilium tam immodicum quàm temeritati proximum improbassent,ob idque Cæsariani exulis consilio innixi,belli quàm pacis auidiores apparuissent. Rex mediolano potitus,consilij anceps Laudem Pompeiam ne ad opprimendos Hispanos, an Ticinum debellandis Germanis aggrederetur,in auspirata belli ratione Ticinum prætulit,vbi nulla memorabili earum rerū quæ tentasset prosperè confecta,quartum iam circumsidens & hærens mensem,diductis primo,mox & reliquis se nescientibus viribus,quòd noua Cæsarianis auxilia adducente Borbonio superuenissent, prælio decertare coactus est, quo regijs aduerso, nobilissimi quique Gallorum durum & procerū interfecti sunt,& Rex ipse gnauiter dimicando sauciatus,prolabente mox equo raptus est:eo præsertim effusius Hispanis & Germanis parta victoria lætantibus,quod ipso Cæsaris natali die ferundissimo euentu dimicassent,sic vt de eijciendo Francisco Sfortia cogitarent,& totius Italiæ immodicis animis imperium affectare dicerentur.Quando insperato rerum successu elati,nequaquam alieno commodo, sed suo bellum fortiter gessisse videri vellent.

VIGESIMI TERTII LIBRI.

FRANCISCVS ineunte æstate à Genua in Hispaniam perducitur à Carolo Lanoio,qui ægro eius animo futuræ Cæsaris clementiæ spem iniecerat.Sed Cæsar multis de causis eum nequaquam videre sustinuit. Qua offensione Rex sua spe deceptus in grauem incidit morbum,ita vt infortunij sui miserias morte finiturus videretur, nisi Cæsar perhumano colloquio afflictū consolatus,cum se maturè dimissurum promisisset. Nec multo post certo inito fœdere,Cæsar ei sororem in matrimonio collocauit.Ea Emanuelis Lusitaniæ regis vxor fuerat,& e tribus regis liberis,maiores natu duos patri obsides tradidit, & in Aquitaniam abire permissus est. Ex eo fœdere ingens & atrox apud principes orta est suspitio, quod inter se Franciscus & Cæsar in perniciem quorundam coniurare dicerentur,sic vt ad regem libertati restitutū vndique legati gratulatum

sum mitterentur, & Clemens, & Veneti adiuncto Britanniæ rege ad mutuam securitatem noua fœdera percuterent. Quibus paratis vndique copijs Cæsari totius Italiæ imperium affectanti obuiam iretur. Nam quod iniquissimum fuisse iudicabnt, Antonius Leua atque Piscarius imperium Mediolanense Francisco Sfortiæ inuadentes, eum tanquam defectionis à Cæsare consilia agitantem reum fecerant, grauissimoque laborantem morbo in arce obsederant, & aliquot urbibus ereptis hostem declararant. Ea calumniæ vis eum summa malignitate Sfortiæ illata, Venetos & Pontificem mirum in modum pupugit, vsque adeo ut consternati animis arma pararent, & Cæsarianos impotenter atque superbè fœderis fidem fallentes, atque impudenter sociorum existimationem contemnentes armis persequendos arbitrarentur: & Piscario interim morte subrepto ad Mediolanum arma proferrent, ut Sfortiam obsidionis & vitæ periculo implicitum matura ope allata liberarent. Sed tanta fuit Antonij, Alfonsique Vastij, qui Piscarij patruelis erat frater, militaris constantia, vt non modò oppugnantium hostium vim sustinerent, sed Mediolanensibus metu cædis subactis Sfortiam extremam perpessum inediam, ad deditionem compellerent. Eo modo Sfortia ad Cremonam calamitatis suæ iniquam sortem lugente, nova Germanorum auxilia Georgio Fronispergo duce in Mantuanum agrum descenderunt, & Vgo Moncata eum Pompeio Columna Cardinale, Pontificem inducijs quas dolosè concesserant ineptè confisum deceptumque, repentina in Vrbem irruptione penè oppresserunt, ita ut direpto Vaticano, & templo maximo fœdè profanato perterritus Pontifex in arcem elaberetur, & Cæsariani, quòd nullus esset in arce commeatus, triduo eum in potestatem redacturi crederentur, nisi Vgo Moncata tanti admissi sceleris pertæsus, vel contradicente Pompeio, & in extremam Clementis perniciem proclinato, obsidibus acceptis in arcem venisset, & certis conditionibus pacem cum Pontifice confecisset. Hisdem diebus quibus Cæsar & Pontifex infestis armis inter se decertabant, Solymanus in occasionem semper intentus qua regni fines proferre, & Christianis maxime nocere posset, Pannoniæ bellum infert, quòd regem iuvenem, non suo iure, sed precario propè turbidissimæ genti nec iusto consensu unquam parenti dominantem, & bellicis artibus propter ætatem nequaquam satis instructum, facilè opprimere se posse confidebat, vel ob id præsertim, quòd neq; Pannonici regni, neq; regis ipsius salutem proximis Germanis, neque ipsis consanguineis regibus Cæsari, Ferdinandoq;, & Sigismundo Poloniæ regi, curæ futuram arbitraretur. Quando neque Germani per se segnes in aliena causa, neque Austriæ domus reges Italico occupati bello, neque Polonus, ne veteres inducias temerè abrumperet, ut se commouerent adduci posse viderentur. Ludouicus rex ingenio per se imbecillo, neq; salubri ratione confirmato, inexpectata aduentantis tanti hostis fama perculsus, missis undique legatis frustra opem implorat. Hungarorum tamen concilium indicit, id est armatæ multitudinis, & Rhacos appellatur. In eo sacrati antistites de more stipendiarij, quas debeant in publico periculo semiplenas equitum alas, & minorem quàm oporteret pecuniam in belli sumptum expediunt. Profani verò iuris proceres totaque nobilitas, utpote qui veteres disciplinæ obliti nunquam Othomannorum regum castra viderant, sed minutis

tantum prelijs per incursiones pugnare consueffent, ab innata superbis eorum animis arrogantia Turcas ita contemnebant, vt se vel exiguo numero ingentia Barbarorum agmina consertis manibus insolenter concisuros & deleturos iactarent. Sed unus maximè cucullati ordinis Paulus Tomoræus archiepiscopus Collocensis, aliquando in excursione subitario prælio cum Turcis dimicare solitus, tanta animi feroeia, tantaque speratæ victoriæ fiducia stolidè pugnax efferebatur, vt sacras ad multitudinem militum haberet conciones, & ante alios proceres studio religionis inflammatus in aduersam Barbarorum aciem infesta hasta se impetum facturum polliceretur. Paulo antè ex Pontificia pecunia Germanorum & Bohemorum cohortes conscripserant, quarum præsidio stabiliri aciem equitum & sustineri Barbarorum vim posse putabant. Neque enim accuratè recensendo peditum simul & equitum, copiæ vigintiquinque milium summam efficiebant, sic ut ab omnibus peritis ea Tomoræi audacia, & reliquorum pugnam poscentium temeritas magnopere damnaretur, quando veteres milites miserrimum esse dicerent, cum eo hoste confligere qui octuplo ampliores copias in aciem esset producturus. Propterea aliqui submovendum imminenti periculo regem iuvenem iudicabāt, frustra consulente Stephano Verbetio, ut Regis adolescentis persona ad publicam salutem extra pugnæ discrimen, in utrunq; belli eventum Budanæ in arce servaretur. Sed obstrepebant efferi milites, nec se, nisi rege duce pugnaturos dicebant. Tomoræus dicta sententia pervicit, ut quàm primum confligeretur, & Rex generosus sub tutela Dei maximi pugnæ signum daturus hosti obviam ire pergeret. Itaque vecordi impetu infaustoque consilio Ludouicus ad Mugacium usque signa promouit, quod est oppidulum medio ferè itinere positum inter Budam atque Belgradum. Iam adventabant prima Turcarum agmina, quum supremo concilio à præfectis & ducib. est disputatum, an castra vallata currib. ad Danubij ripam essent tantisper collocanda, donec auxilia Transylvanorū advenirent, quę a Ioanne Sepusio provinciæ præfecto, qui Vayvoda Hungariæ appellatur, iustis itinerib. adduci ferebantur. Cæterùm Tomoræus, cui novo supervenięti duci propter pręfecturæ dignitatem parendum foret, ut imperij ius integrū ad spem victoriæ retineret, omnem morę causam improbans, & in sua fata pręceps ruens, ita sanis consilijs obstitit, ut Regem incautum in periniquū pugnæ discrimen perduceret. Barbari nanq; quaternas equitum acies præmiserāt, quæ distinctis inter se noctis atq; diei spatijs perpetuò lacessentes regijs castris circumveherentur. Quo persultante equitatu usq; adeo arctè regia castra obsessa sunt, ut nemo lignatū aut pabulatum exire, aut in proximam Danubij ripam potandis equis progredi auderet nisi magno periculo, et iniqua conditione propter Barbarorū multitudinem certaretur. Qua necessitate impulsus Tomoręus instruere aciem, et pro antiquo decore invictæ antea gentis, dignitateque Regij nominis prælio confligere coactus est. Aciei forma ferè simplex fuit, protensis scilicet peditum cohortibus in oblongam seriem, ac intermixto idoneis in spatijs equitatu, ne Barbari numero superantes universam circumvenirent aciem, & Hungari penè in orbem pugnare cogerētur. Castra cathenatis vallata curribus levi præsidio imposito ad dextrā relinquebantur, quib. non absurdo cōsilio Tomoræus alam unam lectissimorum equitum vallum propè contingentem apposuerat,

ut ad

ut ad incerta belli rex eius firmo atq; expedito præsidio protegeretur. Sed Hungarico nomini infaustus is dies, regiq; maxime inauspicatus, postremam eam seri consilij rationem evertit. Nam primo progressu concurrentes acies nostræ, tametsi nihil eis Barbarorum tormenta altius librata nocerēt, nullo tamen negocio pulsæ protritæque sunt, cadente præsertim Tomoræo, & reliquis ad unum ferè proceribus interfectis, & Vsaronibus, qui sunt Hungarorum levis armaturæ equites, dissipatis, & in fugam versis, totoque pariter equitatu fœdè conciso. In tanta rerum asperitate, quum Barbarorum globus ad diripienda castra convolasset, & ægre à præsidio defenderentur; ea quam diximus lectissimorum equitum ala quæ regi præsidio esse debuerat, contineri nequijt, quin opem castris afferens in Turcas oppugnantes deferretur. Eodemque semihoræ momento Ludovicus Rex prostratis undiq; copijs, nudatus eo quod speraverat paraveratque præsidio, sese eripiens, in proxima palude reflectente se equo sesquipalmis aquæ lutulento in gurgite suffocatus interijt. Ita tamen ut eum locum Cetriscus armiger eius & cubicularius genere Bohemus notaret & effingeret, & post multos dies decedentibus hostibus integrum regis cadaver Cetrisci indicio reperiretur, & regio funere tumulandum ad Albam regalem deferretur. Ab ea victoria Solymanus non obscura admiratione ductus risisse fertur, quod Hungari tanta essent animorum temeritate, tantaque insania regis consiliarij essent occupati, ut alienis viribus stultissima ratione æstimatis, ipsorum copias, quæ essent exiguæ, tanto exercitui obijcere, quàm regredi maluissent. Potitus Buda, invisaque arce quam mirifice laudabat, nihil plus ad victoriæ suæ monumentum sustulit, quàm æneas statuas tres ingentes, quæ Matthiæ bello paceque inclyti regis fuerant. Et Byzantij in Hippodromo collocatæ hodie visuntur.

VIGESIMI QVARTI LIBRI.

CLEMENS, quod eius fama fœdè apud populum proscinderetur, nec ideo tantæ iniuriæ contumeliam animo sustineret, quoniam improvidè malignis hostibus credens confidensque dolosis inducijs, ut imperitus rerum tantum cum publicæ tum privatæ existimationis, tum Vaticanæ suppellectilis quæ erat opulēta, iacturam fecisset, abrupto tanquam indecoro fœdere, & spretis obsidibus, bellum Cæsarianis inferendum censet. Pompeium Columnam à senatu amovet, & tanquam sacrilegum hostem aqua & igni interdicit, accersitoq; à Gallia Valdemontio Lotharingiæ Reguli fratre, quod esset stirpis Andegavensium regum, qui superiore sæculo Neapoli regnassent; terra marique Neapolitanis bellum infert. Magnus terror Campaniæ infertur, capitur Salernum; Valdemontius ad Neapolis portas, compulso intra urbem Moncata, se ostentat, & in Latio Columniæ familiæ oppida à Pontificijs militibus crudeli incendio passim excitato deformantur. Per eos dies Carolus Lanoius cum classe sublatis Germanorum veteranis cohortibus, & Hispanorum satis valida tironum manu in Italiam traiecit. Inter Corsicam & Iluam insulas Hispanica classis medio in Pelago à tribus triremium classibus tormentis oppugnatur. Duces erant Andreas Auria, Petrus Navarrus, & Paulus Iustinianus Venetus. Sed aliquot navibus magno impetu pilarum incidentium per-

foratis, & una atq; altera demersis Lanoius è summo discrimine obortæ tempestatis beneficio se eripuit, provectusq; rapido vento in Stephanium Etruriæ portum, quod est in Occidentali Argentarij promontorij latere, se intulit, atq; inde circa Campaniæ litora milites exposuit. Eius advẽtu Pompeius Columna cum Vespasiano atq; Ascanio Columnijs proceribus conflato exercitu ad oppugnandũ Frusinonem in Hernicos pergunt. Sed mœnia tumultuarijs aggeribus permunita, fortißimorũ militum manu defendũtur, qui erant ex cohortibus veteranis, quas Ioannes Medices in Insubribus Põtifici præsidio miserat. Nec multò pòst quòd salus earũ cohortium, & Hernicorũ omnium cordi esset, iusto cũ exercitu Rentius Ceres & Vitellius Tiphernas instructa acie supervenerũt, à quibus soluta est obsidio fusis & coniectis in fugã Cæsarianis, & his ægrè tormenta servantibus. Exinde à quibusdam tota ea cõtentio ad falsam spem concordiæ revocata est, quòd Pontifex pecuniæ pressus inopia, & magnis vndiq; Cæsarianorũ copijs circumventus, nequaquam diu belli sumptum sustinere posse videretur. Peropportunè ad eam rem conficiendã ab Hispania in Vrbem venit Cæsar Feramusca Campanus, Cæsaris literas afferens, humanitatis & æquitatis, & quod intererat ad flectendũ Pontificem, religiosæ excusationis plenißimas. Atq; ita iterum Clemens adveniente in Vrbẽ obsidibus ei datis Carolo Lanoio, in quo summa tum erat belli et pacis authoritas, Cæsari cõciliatur. Fœdus Reipub. dirum percutitur, ea conditione ut Lanoius in Etruriam iret, Borbonium averteret, qui cum Germanis & Hispanis, auctus undiq; factiosorum & perditorum hominum copijs ad diripiendam Romam contendere ferebatur. Borbonius enim in spem diripiendæ opulentißimę Vrbis animos sustulerat, quòd Germani pauloantè ad Mincium hostium copias Feltrio duce se transitu prohibere conantes submovissent, quũ fortuitò tormenti ictu Ioannes Medices cecidisset, cuius fortißimi ducis impetum extraordinarijs prælijs gravia incedentium agmina carpentẽ sternentemq; ęgrè sustinuerant, nec multũ insequentium Feltrij & Salassi, qui Venetas & Gallicas ductabant copias vim pertimescendã putabant. Itaq; Borbonio Apenninum Aretinis iugis superãti, Lanoius occurrit. Sed abnuentium pacẽ militum clamoribus, dirempto colloquio Borbonius proposito itineri ita institit, ut Pontificẽ dimißis importunè copijs inermem, nudatumq; præsidio una celeritate facilè se opprimere posse speraret. Favit fortuna facinorosis consilijs, atq; impiæ fraudi, uti iampridem infesta Vrbi atq; Pontifici: intentißimo nanque cursu totius exercitus Borbonius ad Vrbem pervenit, commeatus egens, & tormentorum expers pridie Nonas Maij: statimq; scalis appositis, Clemente exterrito, neque ullum fugæ consilium explicante, ad eum locum, qui est contra obeliscum, humilia Leoninæ urbis mœnia superantur, frustraque ineptis armis & trepidis animis obsistente urbana multitudine, Hispani atque Germani intrant, infinitam propè hominum frustra adiectis armis vitam petentium multitudinem crudelißime trucidant, sacrosanctum & toto orbe venerabile templum direptis ornamentis, multo cruore ad singula altaria fuso immaniter fœdant, atq; omnia sacrata vasa diripiunt, elapsoque in arcem Pontifice, Vrbem semihora transcensis inter Aureliam & Septimianam portam vetustate collapsis mœnibus irrumpunt, in eaq; cuncta avaritiæ, & immanitatis exempla in miseros cives edunt, arcem circumsidẽt, & perductis fossis circumvallant, ne usquã Pontifici effugium pateat. Animus horret eas referre Barba-

rici

rici cruciatus miſerias, quas pertulit infelix populus, olim gentium omnium victor. Hæc enim ſine multis lachrymis, neque referri, neque audiri poſſunt: ita ut ſacroſancta civitas Déos penitus averſos à ſalute ſua exiſtimare potuerit, niſi Dĳ tutelares Vrbis quanquam ad inane ſolatium pręclarò ſuò ultore numine, perfidioſi atque immaniſsimi latronis hoſtiam in ipſo captę Vrbis limine mactaviſſent. Cecidit nanque Borbonius dum ſcalam funeſta manu mœnibus admovet, per inguen dextri femoris glande traiectus, ne diræ victoriæ ſuæ compos tanto ſacrilegio lætaretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXV.

AD famam uſque adeò miſerabili inexpectatoq; eventu captæ Vrbis, ac obſeſsi in arce ſacroſancti Pontificis, uni omnium in Italia Florentini effusè lætari videbantur, Quòd diu exoptatam repetendæ libertatis occaſionem ſibi ex tuto oblatam perſpicerent, quam dudum enudatis in Mediceos veteribus odĳs intempeſtivè arripere tentaviſſent. Paulò enim antequam Borbonius Aretinas ſuperaret alpes, & ſeſe alienum oſtenderet ab omni pacis conditione, repulſo ſcilicet Carolo Lanoio, qui perampla de compoſitione mandata detuliſſet, Florentinę iuventutis globus paratiſsimis ad rebellandum animis arma cœperat, factoq; impetu Prætorium occuparat. Eius audendi facinoris princeps fuit Petrus Salviatus multis propinquitatibus atq; divitĳs potens. Huic nemo ſeniorum reſtiterat, quum graviſsimi civium eius facti conſilĳq; gnari eſſent, utpote qui diſsimulando & connivendo, avidis, verùm ſuſpenſis animis tantæ rei eventum expectare cernerentur. Erat in ſummo magiſtratu Vexillifer Aloyſius Guicciardinus, multis quidem beneficĳs Mediceo nomini obſtrictus, ſed apud eum hominē incertæ fidei, ab antiquo maiorum ſuorum ſtudio libertatis avidum, cuncta facile obliterarat præſens occaſio admittendi, maturandiq; facinoris, ea tamen ſimulati animi ſpecie, reprehendere, deteſtariq; iuventutis audaciam cœperat, ut in re dubia atq; ancipiti magiſtratus fidem ſyncerumq; perſonę munus tueretur: quādo nihil magis optare eum credi par eſſet, quā ut pulſis Mediceis civitas ſeſe aſſereret in libertatem. In ea verborum contentione iuventus, quæ iam planè rebellarat, curiaq; potita extremum decretum cōmutatæ Reipublicæ depoſcebat, fremere atq; evibrare gladios cœpit ad deterrēdos decuriones, è quibus Federicus Riccius ſeverè obiurgans graviter caput vulneratus eſt à Iacobo Alamanno præferoci iuvene: ac ipſe Vexillifer ſimulanter intentata ſica pene violatus, quum etiam in conſpectu eius Ioannē Franciſchæum loci & honoris decus obſiſtendo tueri conantem, attractū ad feneſtram a ſeditioſis ipſo præſertim Alamanno impellente, in forum præcipitem dare niterentur. Iam in aream curiæ ſingularum regionum ſigniferi ſublatis vexillis de more contribules ſuos addu-

xerant,& patritij ordinis magna multitudo ad magiſtratus aſcenderat. Nemo enim ferè fuit vel ex ipſis amiciſsimis Mediceo nomini civibus, qui non properanter aſcenderet, atq; pulcherrimi eius facti lætitia cōpleretur, ſicut poſtea compertum eſt, omnes in unū conſpiraſſe & defeciſſe exiſtimari poſſent. Nam conſtabat ſigniferos regionum à Vexillifero pridie admonitos fuiſſe, ut parati inſtructique armis, quum res poſceret, exortique tumultus ſtrepitum ſentirent, ad curiam progrederentur. Antonius quoq; Nerlius ſacerdos factioſus in turrem curiæ extortis à ianitore clavibus aſcendit, ut ad ſonitum campani æris populus ad arma vocaretur. His rebus Decuriones exterriti poſtulante iuventute adhortantibusque patritijs decretum perſcripſerunt, pronunciandumq; ad populum, publico præconi dederunt. Eo Medicei adoleſcentes Hippolytus & Alexander Reipub. hoſtes declarati ſunt, bonaque eorum fiſco addicta, & liberati nonnulli cives, qui in cuſtodia ſervabantur, quòd hoſtilem animū in Mediceos, quos appellarent tyrannos, oſtendiſſent. In promulgando autem atrociſsimi conſilij decreto, quod minimè prætermittendum videtur, Coſmus Saxetus podagricus nec inſulſus Senator vultu reſupino, & ferè oſcitanti ſublata voce interpellans præconem interrogavit, an ipſe etiam Papa Clemens eadem qua gentiles eius exilij & capitis pœna damnaretur, & id quū altiore voce proboque nutu præconis par & æquum eſſe ſubderetur: Vos ergo, inquit, videritis cives, qui nihil libera patria carius habere vultis, an vobis ab hac mox iniuria ſacris interdicti, familiari pane veſtro ſatis piè veſci liceat. quod ſalsè dictum univerſę concioni riſum commovit, quòd omnes adeo perfricatæ eſſent frontis, ut inverecundam præconis vocem ineptiſsimè imitarentur. Ab hac tanta perfidioſaque decreti acerbitate, quum optimates, qui aderant frequentes de ordinanda Republ. diſputarent, Franciſcus Feltrius Vrbinas, Veneti dux exercitus, & Michael Salaſsius Regulus, Federicusque Gonzaga cognomento Bozolus Gallorum duces urbem intrarunt, quibus ad ſecundum lapidem dudum obviam ierant honoris cauſa Sylvius Paſſerinus Cardinalis legatus, ipſique duo pariter Cardinales Innocentius Cibous, & Nicolaus Ridulphus à Leone avunculo in ſenatum lecti: cum his etiam aderat Hippolytus Medices adoleſcēs, qui omnes inopinata civium rebellione perturbati, in Vrbem ingredi maturarunt, primusque omnium Petrus Honofrius Montedolius, Medicearum cohortium pręfectus in forum advolat, omnique aditu regionum occupato invaſis diiectisque popularium manipulis, prætorium expugnare parat. Ipſi quos diximus duces citatis equis ſuperveniunt, certaturque miſsilibus ab obſeſsis atque obſidentibus, in magnumque metum atque periculum imperiti homines & ineptis inſtructi armis undique conijciuntur. Erat curia plena patritijs, atque ea iuventute quæ primæ perfidiæ vocem ſuſtulerat, decretumque arreptæ libertatis in Mediceos ad plebem promulgari iuſſerat. Quibus omnibus quum iuſta ad defenſionem arma deeſſent, neque ullus eſſet in curia commeatus ex conſcientia admiſsi ſceleris, extrema ſupplicia metuebant. Nam Honofrius eo ſtudio ferebatur, ut curiæ fores incenderet, & tormenta proferret, quibus curia quateretur. Iam enim introductis in urbem maioribus copijs, pavidos ſeniorum imbelliumque civium animos, præproperæ temeritatis & meritæ pœnæ metus invaſerat, tanta trepidatione, ut nonnulli inuſitato egreſſu dilabi feſtinarent, conſilijque inopes, & maturę opis indigi, prorſusque ad vnum ſemianimes, admirabilem commutati ingenij perturbationem, geſtu incondito, & demiſsis, pudendisq;

verbis ostenderent, dolerentque planè singuli vicem suam, quòd nimis celeriter & inconsultè nequaquam animaduerso periculo nondum maturæ libertatis munus expetissent. In nullum quippe eò grauius aut periculosius salutis discrimen Rempub. incidisse ab vlla annalium memoria meminerant viri prudentes præsentium & imminentium rerum casus expendere soliti, quum atrocissimam externarum gentium colluuiem incendia & clades passim afferentem in ceruicibus esse inter Senas & Aretium, alterum porro socialem exercitum quem vt Borbonio obsisteret, à Mugellano Apennini latere, euastatis militari licentia amœnissimis prædijs in vrbem confluxisse conspicerent. Quandoquidem nihil hic potius omisso verò hoste qui ad excindendam Romam properabat, quàm diripiendæ opulentissimæ vrbis prædam spectare videretur, vt præsentis rebellionis admissum facinus vindicaret. Sed tanta extitit in Sylvio legato, adolescenteque Hippolyto, & Medicæ familiæ propinquis ciuibus clementia, tantumque in Feltrio cæterisque ducibus æquitatis & tranquillitatis studium, vt pro conseruanda salute ciuitatis, seditiosis atque rebellibus, modò se dederent, integra fide parcendum censerent. Atque ita quum iam Medicei in non dubiam spem recuperandæ curiæ venissent, fieretque armatorum concursus ad eorum domos defendendas, & in aream curulia tormenta peruenirent, Federicus Bozolus prodijt, pacatamque dextram ostendens, cessantibus vtrinque telis, ad curiæ portam accessit, admissusque ad decuriones, ita loquutus est:

Nisi pro dignitate saluteque Italici nominis, principes Florentini, hæc arma gestarem regi Galliæ operam navans, quem huic civitati ab antiqua Caroli Magni conditoris vestri memoria, multisq; nec unquam ferè intermissis in Galliæ reges officijs, amicissimum esse scio, huc utiq; nullo meo cõmodo impulsus ascendissem, quanquam ex benefactis officiosoque hoc munere suscepto, non inanem fortasse laudem expetendam rear, modò à vobis non omnino intempestivus orator existimer, si hanc libertatem quam honestè potius concupistis, quàm auspicatò tenere videmini, vobis iam planè obsessis & circumventis, non dubio exitio futuram ostendero, dederoq; obiter consilium cum vobis qui curiam tenetis, tum universæ civitati, omni opè quæ alicunde expectari possit, liquido certius atque præstantius. Æquissimas enim conditiones certæ pacis atque concordiæ vobis affero, quas non insani homines sicuti vos hodie esse optò, minimè repudient. Primũ siquidem repentinumq; illum ardorem, quo hoc facinus cœptum patratumque est, in animis vestris ita deferbuisse crediderim, ad conspectum scilicet tot armatarum cohortium atque illustrium ducum qui vos circumsident, & propius vim admovere parant, ut ea quæ publicam salutem respiciunt, nequaquam ægrè auribus vos arbitrer admissuros. Vos nanque omnes integra fide ad unum incolumes, salvamq; urbem fore pollicemur. Quòd si rationis & necessitatis quæ vos urget obliviscimini, & amicissimè oblata repudiatis, proculdubio (quod abominari potius possim quàm avertere) hanc curiam vestro sanguine inundatam, patriamq; vestram intromisso nostro exercitu occupatam, licentiæ atque avaritiæ militum concessam, priusquam Sol occidat, cum summa uxorum & liberorum vestrorum calamitate atque miseria sentietis. Vt hæc verò præsentire & liberè proloqui audeam, multa me inducunt, & vos, uti spero, etiam præclarè admonent, sicuti huc ascendẽs ab obvijs didici. Primũ omnium nihil hic pro

negotij atq; periculi magnitudine, uti oporteret, accuratè paratum video, quũ arma, tela, tormenta, & præsidia deniq; omnia vobis desint, & (quod horresco referens) cuncta etiam vitæ alimenta deficiant. Harum rerum inopia profectò, vel si cunctis civibus egregiè constans & ingens animus supersit, indomitos certè spiritus celerrimè franget, si superba, atque exitiali contumacia, furto quodam arreptam libertatem, postquam fata obstant, ferocibus tantum verbis retinere conemini. Hinc siquidem nihil vobis pro salute sperandum est, quum adversa vndiq;, atque aspera vobis immineant: Illinc verò benignitate magni numinis pax certa, & publica omnium securitas comparetur. Hæc clarissimi atque certissimi vades repromittunt, ipse ante alios Feltrius imperator, duoq; summæ authoritatis Veneti Senatus legati, & nos deniq; regiarum copiarum duces, qui Barbaros Italiæ vastitatem & Clementi sacrorum Principi immane supplicium minitantes gloriosè persequi, quàm infami Etrusca præda ditescere malumus. Non me præterit viri Florentini aliquanto audacius queri quàm defendi libertatem, ab his presertim hominibus, qui vitę fortunarumque suarum certam salutẽ dubijs belli casibus anteponunt, nec aliunde quàm incolumi patria cuncta vitæ commoda atq; ornamenta expectãt. Proinde vos hortor fortasse propensius quàm deceat virum militarem, ut iuventuti noxam totius hodierni impetus remittere velitis, modo ipsa vehementem illum quo nõ dubiam gloriam appetisse visa est, immodici ardoris studiũ remittat. Præclarè enim video iuniorib. secus ac ætate provectis, quã odiosum sit pacificatoris nomen: & quam deniq; ingratum atq; importunum militibus nostris, ac fortasse Mediceis, in ipso præsertim speratæ victoriæ limine sit futurum, quando illi sua spe prædæ fraudentur, hi verò quosdam fortasse vestri ordinis ulcisci tanquam ingratos atq; æquo acerbius rebellantes, quã in gratiam recipere malint. Vos itaque in vestigio & deliberare, et decernere oportet, an beneficio nostro potius quàm occulto aliquo munere Fortunæ, quæ iam vos deserit, uti velitis. Nos certè si vobis hac in re Dij immortales mentẽ non eripient, decreta pacis religiosa fide sanciemus, atq; armis, si ita opus fuerit, pro dignitate nostri nominis, saluteq; vestra obnixè tuebimur. Ad ea vexillifer Guicciardinus ita perplexo titubantiq; sermone respondit, ut fidelis ac opportuni consilij, et usque adeo propensæ voluntatis erga civitatem, Federico gratias agere potius, quàm quid esset in causa probaturus ostendere videretur. Primores autem patritij, in queis eminebant Franciscus Victorius, & Nicolaus Caponius, uti probos veteresque senatores & rerum egregiè peritos decebat, peroranti, ex ipsa arcti complexus, & pacati vultus significatione prorsus assentirent, multoque maximam primorum ordinum partem, eius consilia, quæ tam amicè quàm humaniter dedisset, dubio procul amplexuram confirmarẽt. Ad id fremente iuventute, & his superbè atq; indiganter succensente, tanquã parum fortibus, & iam pridem longo & præpingui servitio assuetis: Quando quidem aliena virtute, alienoq; periculo partam libertatem & ultro etiam inculcatam admittere tuerique nescirent. Multi quoq; de salute potius soliciti quã de libertate quæ iam conclamata videbatur anxiè requirebant, an ex tuto, rectèque publica omniũ salus Pontifici offensionum odia recõdere solito, committi posset. Quibus vocibus excitatis Federicus, ne timete inquit viri Florentini, hac in re siquidem ego unus me pro omnibus locupletissimum vadem, & sponsorem fore polliceor. An vero nos Pontifex cui impijs circumvento armis auxilium properè ferimus,

ferimus, vel impudenter, vel ingratè decipiet: vel deniq; seipsum omnino fallet: qui non temerè Clementis nomen desumpserit. Cuncta enim vobis facilè condonabit, ut augustæ pietatis munus impleat, & sacrosanctæ existimationis iura tueatur. Itaq; Federicus è curia ad suos reversus, quũ renunciaret, quos animos in obsessis, ipsisq; præsertim senioribus reperisset, nemo fuit qui non concordiæ studendum esse censeret: in id Sylvio enixe proclinato, utpote qui natura imbellis & degener, lentisq; consilijs stultę gravitatis nomen aucupãs, nequaquam parato & efficaci ingenio tantæ defectionis noxam inconsulto Pontifice vindicandam arbitraretur: & uti vir sacratus ad pietatem perculsi animi timorem referens, à cruento consilio penitus abhorreret: nec Feltrius, & reliqui duces ulla omnino mora distineri vellent, quo minus festinanter Borbonium magis confectis itineribus accedentem persequerentur. Per hunc modum satagente cohortanteq; Francisco Guicciardino, qui de Vexilliferi fratris propinquorumq; suorum salute solicitus pacis conditiones dictaverat, prolatis tabulis in proximam divi Michaelis Horto tabernam concesit, facileque obtinuit ut his Feltrius, Venetiq; legati & cæteri duces subscriberent. Singularem enim his rerum difficultatibus explicãdis Guicciardinus authoritatem afferebat, utpote qui Pontificijs copijs cum imperio præesset. Summa conditionum hæc fuit, ut obsessi in curia atq; item reliqui omnes, admissi sceleris veniam ferrent. Qua in re Feltrius & legatus Sylvius syncerę clementiæ fidem suam obligarent, oblivionemq; eius inconsultæ rebellionis ab ipso Clemente Pontifice accuratis precibus impetrarent: Florentini verò cives redirent ad officium, pristinęque fidei obsequium Mediceo nomini pręstarent, atq; hisdem suffragijs inducto rescissoq; recẽtis malignitatis decreto, novum fideleq; commutata probè voluntate conficerent, excederent extemplò curia, & Rempubl. magistratibus administrandam relinquerent. Hęc mutuis assensibus transacta sunt sexto Calendas Maias: sic ut eodem die qui Veneri dicatus erat, intra paucissimas horas Clemens & amissæ & receptæ simul curiæ, pacatæq; civitatis nuncium acciperet. Nec multò post Guicciardinus Vexillifer, continuato cũ Octoviris decurionib. magistratu, Calẽdis Maijs de more successori insignia tradidit, privatusq; abijt domum. Creatus nanq; est in eius locum Antonius Franciscus Norius Mediceorũ partium studiosus, cuius pater ex Pactiana coniuratione cũ Iuliano Medice in templo fuerat interfectus. Tum verò Feltrius privati commodi vel turbulento eo tempore nihil oblitus, priusquam sese & copias ad iter expediret, à decurionibus impetravit, ut inexpugnabile Castellum sancti Lei, Vmbrico amissum bello, attributumq; Florentinis sibi redderetur. Actum quoq; subinde est de renovando fœdere, in quo nuper Florentini ea lege fuerant adscripti, ut nullum certum munus bellici oneris ipsis imponeretur, nisi ex arbitrio Clementis: idcirco legati Veneti Aloysius Pisanus, & Marcus Foscarus severè postulabant, ut quid præstare conferreq; vellent in id bellum, disertè in tabulis exprimerẽt. Itaq; adstipulantibus Octoviris qui toti negotio belli & pacis cum summa authoritate præsunt, Practiciq; ab ipsis vocantur, Florentini separatim à Pontifice, ubicunq; in Italia gerendum bellum foret, socijs se daturos promiserunt cataphractos equites ducentos & quinquaginta: levis autem armaturæ equites galeatos bis totidem, atque item integram delectorum peditum legionem: iuraverèq; invicem se nunquam separatim à socijs in amicitiam cum Cęsare ducibusq; eius esse redituros. Huius ini-

eundi fœderis eximiè astutus suasor Feltrius fuit, ex æquo in gratiam Veneti senatus, atq; odium Clementis, uti postea apparuit. Nam ab hoc fœdere Florentini pacti cum Gallo Venetoq; libertatem sibi eorum auspicijs incolumen futuram, ita Pontificem offenderunt, ut is sua spe repetendæ patriæ deiectus oblitusq; summæ eius acceptæ iniuriæ, id ipsum Cæsarem inexpectata & penè incredibili exulcerati animi conversione se contulerit, ut ipso Cęsare in Italiam evocato, ingratorum civium perfidiam vindicaret. His confectis rebus Feltrius educto exercitu, sed nequaquam ea celeritate qua opus esse videretur in eo Romanæ urbis discrimine, Romam est profectus, attonita adhuc civitate, quum nemo esset qui reputatione præteriti periculi non magnopere terreretur, & ex futuri & instantis solicitudine metuendum esse non duceret: quandoquidẽ necesse esset eorum animos perturbari, qui de belli eventu propter externorũ hostium vim singularem atq; invicta adhuc robora Germanorum dubitare cogerentur, & ex conscientia admissi facinoris clementiæ Pontificis parum confiderent, & tum a Sylvio legato, non ipsius modo curiæ platea, sed cuncta regionũ compita, portæq; Vrbis singulæ, & ipsa Medicea domus firmissimis pręsidijs tenerẽtur. Cæterũ abeunte Feltrio, & cum omnibus copijs Romana via iter habẽte, simulatos Florentinorũ vultus intueri admiraríq; licuit, quum undiq; aut gratulandi, aut sui expurgandi causa ad Mediceas domos cõfluerent, non sine risu multorũ, qui eos dudum ineptè loricatos, instructosq; tumultuarijs & veteribus telis mirabundos & furentes vidissent. Tũc vero illi ijdem homines cõposita fronte solitis involuti pallijs, protectiq; capita pendulis & civilibus integumẽtis, quę ipsi Etrusci capuccia vocãt, egregiè blandi & supplices spectabantur, utpotè qui unius tantũ noctis intervallo sicut in scena histrionibus accidit, diversas è vestigio personas induissent. Ea enim est natura populi Florentini, ut nullis vel ingentibus beneficijs pacari, nullis vel extremæ benignitatis obsequijs eos obstringi posse constet. Veteris nanq; potẽtię quæ in libera civitate singulis civibus dispensati dominatus erat instar, oblivisci nescit, neq; eminentiam cõspicui cuiusquam, vel etiã moderatissimi civis pati potest. Tanta siquidẽ ambitione, tamq; superbo livore pręditi sunt, ut quũ quisq; ad clavum gubernandę Reip. sedere, potiri quoquomodo communis patriæ imperio, & publicas opes privato commodo complecti cupiat, ea inexplebili cupiditate ardeant omnes, & prorsus insaniant, quod neminem tanquã ex ęquo civem, vel opibus, vel dignitate superiorẽ ferre velint, & clariorem quoq; virtutem, melioremq; fortunam in aliena domo nisi ægris oculis conspiciant: quando eadem ex pari merito sibi deberi iudicẽt, sic ut nequaquam mirari lubeat, si elati & peracris ingenij, notęq; tenacitatis homines, plerunq; decus in lucro præsentiq; pecunia, & immoderatis sępeq; etiam parũ pijs quæstibus reponant, eo etiam maiore reliquarum gentium admiratione, quod domi nequaquã sumptuosam, ut pleræq; aliæ civitates, sed parcam in universum & bonę frugis disciplinã exemplo veterum Græcorũ ex quibus orti sunt, institutam sequantur. Quanquam alioqui, uti sunt pecuniosi mercatores, supra censum & totius industriæ spem magnificis ædificijs laudem quærant. Sed his vitijs quæ supra memoravimus, facilè evenit, ut intestinis discordijs ferè continenter per trecentos annos gravissimè laborarint: tanta quidem rabie, ut modò patritios, modò populares alternante victoria, e civitate in exilium expellerent, sævis cædibus integras sæpe familias delerent, & cru-

crudelibus incendijs in nobilissima tecta grassarentur. Nec in his malis, nunquam mitigata feritate, dispuderet à sordidissimo opifice iugum accipere, vltro Barbaros tyrannos qui liberis leges darent, adsciscere, vti miserabili conditione experti sunt, ex ipsis Michaelis Landi, Gualterijque Athenarum Reguli, & Caroli Andegauensis abominandis casibus. Per hunc modum ciuitatem magnis perturbatam iactatamque fluctibus, maiores Medicei per integrum se rè seculum saluberrimis legibus compositam, cum insigni veræ virtutis gloria confirmarunt, & auxerunt: & ne quid ad summam felicitatem pulcherrimæ vrbis deesset, affuere salutari sydere ortus Leo Pontifex, & Clemens vel alioqui moribus dissimilis. Hi continuata imperij successione atrocissimorum in se odiorum coniurationumque memoriam, ex Christiana pietate, amoreque ipso vel ingratissimæ patriæ, pacatis animis deponere voluerunt, vt in ciues suos vel nihil tale merentes, cuncta honorum commoda, & totius certioris opulentiæ ornamenta, insatiabili studio, rediuiuaque semper liberalitate congererent, vsque adeo iniqua & ferè insana benignitate, vt multos ex aula, de fide virtuteque benemeritos supinè prætermitterent. Quando non solum maiora minoraque sacerdotia, verùm etiam vrbium & prouinciarum præfecturæ, & munera legationum sacratis viris committi solita, vnis omnino Florentinis mandarentur. Qui etiam vectigalia, & totum denique Pontificij dominatus patrimonium ad certissimos quæstus inuasissent, eo quidem exitu, vt nihil cuiquam etiam honestissimo ad sacri vel profani iuris prouentum Etruscis cuncta abradentibus relinqueretur. Neque tamen his tantis beneficijs atque muneribus accumulatè congestis, quicquam ad promerendos ciuium animos profecere, quum Leonis malo publico immaturè defuncti, omnem memoriã ingratissimis mentibus abiecissent, & tum Clementis viui regnantisque & diu etiam regnaturi maiestatem impiè contemnerent, nulla quidem misericordia eius inusitatæ calamitatis, quæ alienissimis etiam hominibus veras piasque lachrymas posset exprimere. Itaque Florẽtini (vt ad historiæ seriem reuertamur) nunquam ingenio pacati, nunquam exuta malignitate pœnitentes, sed paratis animis, quos diuersis vultibus effingerent, renouare perfidiam, odiumque vetus exercere, id vnum expectabant, vt alicunde rescirent quorsum Cæsarianorum impetus euaderet. Postquam verò pridie Nonas Maias Vrbem manucaptam, Romanosq; omnes aut trucidatos aut acerbissimis tormentis excruciatos, ipsumque Clementem in arce cum patribus circumuallari atque obsideri nunciatum est, nullam sibi moram attulerũt, quin eosdem animos redintegrata perfidia constanter erigerent. Breui namque effectum est, vt frequentibus conciliabulis per coronas in foro passim habitis, multi patritij, sed togati omnes Prætoriũ intrarent, communicatisq; consilijs ad Mediceam domũ contenderent, & legatum amicissimis hortarentur verbis, vt postquã Romę res essent perditæ cogenti fortunæ cedere probè & sapienter, & Rempub. ciuibus reddere vellet. Erat legatus graui mœrore saucius ex clade Vrbis, valdeq; prostratus, sed multo grauiore perculsus metu, quum à Nicolao Caponio & nonnullis alijs, quos sibi amiciores putabat, acerbissimum nuncium accepisset, ita vt virilis cõsilij inops, et de sua tantũ pecunia solicitus et tenax esset, cuncta in præceps prolabi sineret, sibiq; maxime timendũ arbitraretur. Quòd plerisq; nõ temerè ab agrestib. responsis & morib. se inuisum putaret, quanq̃ Octauianus Medices incõcussa fide, & nõnulli fideli studio insignes nequaq̃ despondẽdos

esse animos prædicarent, confirmandaq; liberali stipendio militum præsidia iudicarent. Sed reperiri expedirique pecunia non poterat, quòd eam Franciscus Niger proquæstor, malignè apud Laurentium Strozam deposuisset, atq; extemplò Lucam profugisset, vir utique supra eam perfidiam multis impietatis & avaritiæ sordibus coopertus. Eo frustra citato quæsitoq; Mediceis & Honofrio militaris præsidij præfecto animus concidit. Hic egregiè pugnax & intrepidus, rem ad arma deducere cupiebat, pollicebaturq; se notorum sibi civium perfidiam, multa cæde vindicaturum. Verum Sylvius tanquam iactato navigio, & naufragium adeunti persimilis, neq; consilium, neq; pecuniam expedire potuit, unisq; obiurgationibus insultantis mulierculę domo atq; urbe cum adolescentibus Mediceis exturbatus est. Hæc erat Clarice Medices iunioris Laurentij soror, Philippo Strozzæ nupta, quæ tuta suo sexu, & propinquitatis nomine, legatum coram rusticanum: adolescentes verò spurios, obiterq; hæreditate Mediceæ familiæ indignos, contumeliosis verbis appellarat, & domo & patria protinus excedere increpita mora iusserat; quanquam generosè ei ab Hippolyto responderetur, quum eam omnino insanam esse diceret, quæ oblita sanguinis, potẽtiam principatus ad inimicissimos potius transferre, quàm conservare in domo propria in qua ipsa nata esset, malignè atque perverse properaret. Verum hęc frustra dicebantur, quũ ad fœminam peracri iracundia flagrantem etiam accessisset Nicolaus Ridulphus Cardinalis, miti quidem ingenio vir, sed non obscurè appetens libertatis, qui cedendum fortunæ & saluti maturè consulendũ esse differebat. Id in Clarice excitarat odium Clemens, qui neque Petrum filium purpureo galero exornare uti promiserat voluisset, virumq; ipsius Philippum pro obside Cęsarianis Neapoli custodiendum tradidisset. His vocibus peracerbisq; minis unà Sylvius atque ipsi adolescentes excessêre patria in non dubium exilium, quanquam decuriones adleniendam subitæ atrocitatis invidiam, abeuntes benigniore decreto prosecuti sint. Hoc erat, ut adolescentibus Hippolyto atque Alexandro maneret ius integrum civitatis, ambobusque locus esset in Repub. ad capiendos eos honores, quos per ætatem adipisci possent, manerentque eis incolumes totius Medicei patrimonij facultates: eos autem Philippus Strozza ex senatusconsulto comes datus, Pisas deduceret, ut arx oblata tessera reciperetur. Cæterũ Strozza ex arcanis mandatis, ut eos retraheret iubebatur: quibus tamen propter affinitatem tanquam ab ætate tenera nihil tale meritis parcendum putarit. Conatus autem est Danthes Castellio ex Strozzæ comitatu directo & penè incenso sclopetto Hippolytum interimere. Verùm adolescentes subodorati vim sibi parari, concitatis equis inexpectatò Lucam provolarunt. Lucenses ex decreto publico eos amicissimè, & lautissimè de more civitatis susceperunt, & Florentinis per publicas literas sibi eos dedi deposcentibus, integra fide se illos conservaturos responderunt. Per hunc modum Medicea domus impotenti Fortunæ, civiumque perfidiæ ultro cessit, quum à reditu Ioannis Cardinalis eiecto Soderino quindecim annis patriæ præfuisset. Exinde novi creati sunt magistratus, revocata priore Soderini consuetudine, Norioque se ante exactum tempus abdicante magistratu, renunciatus est Vexillifer Nicolaus Caponius, ea conditione ut ipse & decuriones comitiale consilium popularis multitudinis indicerent, ut ex æquo cuncti cives receptæ libertatis fructu lætarentur: secundæ nanque & tertiæ classis turba insolenter postulabant, ut Reip. munera

latius

latius quàm antea dispensarentur, ne populus suæ studiosus libertatis pro uno tyranno plures simul ex nobilitate superbos impotentesq; dominos esset perpessurus, ita ut iam planè patritios pœniteret recuperatæ libertatis, quam nequaquam suo ordini, sed indignis plebeijsq; hominibus sua magna cum invidia, & tum demum iusto cum dolore peperisse diceretur. Nec multò pòst Florentinis arcem Pisanam dedidit Paccionus Pistoriensis custos, quū pecuniam in stipendium cohortis custodiæ, quæ aliter in fide atq; officio contineri non poterat, expetenti obtestantiq; Sylvius Cardinalis submittere noluisset. Is subsederat Lucæ cum adolescentibus Mediceis, animoq; deiecto atq; eadem avaritię labe oppresso, verba pro auro, & inanē spem pro stipendio Paccionianis nuncijs dabat. Qua rei indignitate atq; offensione permotus custos, quum se malignè deseri à Cardinale quereretur, nec quicquā proficeret, Antonio Francisco Albicio arcem dedidit, ea tamen integræ fidei erga Mediceos constantia, ut repudiatis præsentis pecuniæ muneribus quę Albicius protulerat, expers omnis præmij, ob idq; inops solo incorruptæ fidei testimonio contentus, arce excederet. Eodem etiam cursu, sed nō eadem fidelis animi probitate exemplum sequutus Galletus Barga accepto fœdæ pactionis præmio Liburni arcem tradidit. Inter ea Franciscus & Henricus reges ex ea direptæ Vrbis & capti Pontificis execrabili fama vehementißimè commoti, excitiq; s d quærendū novum decus, arma parabant. Id namq; adiuto liberatoq; Pontifice, & vindicatis eius iniurijs de Cæsariorum militum immanitate longè honestißimū proponebatur, eoq; iustius & speciosius, quoniam ad utriusque existimationem maximè pertineret, tueri armis sacrorum Principē suprema propè ac inexpiabili affectum calamitate, & quòd Christianæ aures vix ferrent, indignißima carceris contumelia cum Cardinalium senatu usq; adeò impiè mulctatum. Videbatur enim uterq; eorū peculiari officio obstringi, quòd Franciscus suū vetus ex preclaris superiorū Gallię regum meritis partū Christianißimi cognomen ferret, & Henricus ab illustri suo studio quū Iulium Secundū Ludovici armis oppugnatum protegeret, Pontificię libertatis Defensor ex senatusconsulto fuisset appellatus. Hos quoq; duo legati opportunè adversus Cęsarem cōcitabant, Salviatus Cardinalis in Gallia & Vbertus Gambara apud Britannos, qui utrobique accuratè referēdo quanta immanitate in Romanos nihil tale meritos esset sævitum, quantoq; ludibrio sacrati episcopi in cathenis ad hastam venales fuissent circumducti, & quot demū honesti atq; insontes ex aula aut tormentis excruciati, aut in vinculis desperato redemptionis pretio trucidati perijssēt, piorum hominū animos inusitatæ crudelitatis cogitatione suspendebāt: quando etiam permultos ante aram maximā summè venerabilis templi frustra à divis tutelaribus salutem petentes, inundato cruore pavimento cædeq; polluto cecidisse narrarent. His sermonibus per coronas utriusq; aulę dißeminatis, vetera novaq; utriusq; gentis odia, quæ vix dum in Cæsarem deferbuerant ex atrocitate tanti facinoris refricabantur, tanto altius quòd Helvetij cū Gallo & Britanno in idem studium consensumque accesserant, quos Ennius Philonardus vetus apud eam gentem Pontificis legatus crebris cōcionibus per singulos pagorum conventus habitis, tanquā homines militares, nec tum vel agresti ingenio de religione potestateq; Pontificis malè sentientes, diligēter admonebat, ut quam Iulio Pontifici nuper circumvento & ferè oppresso fortem felicémque operam præstitissent: eandem, aut certè maiorem in liberando Clemente

adversus impios navare vellent. Debere ipsos probè meminisse in quam egregiæ virtutis & probitatis existimationem apud cunctas nationes ex celeberrimi facti gloria pervenerint. Retulisse siquidem inde non opima modò stipendia, quibus honestè locupletes evasissent, verùm quod esset omni auro præstantius, ad perpetuum gentis decus, illum cunctis publicis anteferendum ornamentis piæ virtutis titulum, quo Romani Pontificis defensores, impiorumque principum domitores appellarentur. Itaque Lotrechius cum iusto exercitu, maioribus copijs subsequi iussis, in Alexandrinum agrum descendit, magnaque vi Boscum oppidum adortus, deiecto inde Ludovico Lodronio, qui Germanorum cohortibus præerat, oppidum cepit, castrisque inde ad Alexandriam positis eadem felicitate, quòd exiguo præsidio teneretur, ea opportuna vrbe potitus est. Lotrechio quoque impigrè procedenti accessère Venetorum copiæ cum iusto tormentorum apparatu, coniunctisque viribus ad oppugnandum Ticinum processerunt. Præfecerat urbi Cæsarianoq; præsidio Antonius Leva, quum Mediolano sibi minimè excedendum, nisi gravissima de causa statuisset, Ludovicum Balbianum virum egregiè fortem, & Sfortiano nomini inimicissimum, & quòd ei non magnopere validæ cohortes adessent, quibus Gallicam vim sustineret, opem submisso Hispanorũ supplemento laturum promiserat. Cæterùm Lotrechius animadverso urbis situ, edoctusq; de his munitionibus, quas Ticinenses periculosa in parte mœnium oppugnaturis Gallis opposuissent, incredibile Balbiano Ticinensibusque oppugnationis consilium suscepit. Conversis siquidem ad ipsam arcem omnibus tormentis, quæ ei ex Venetis castris collata erant, tanta vi turrem quadratam quatere est adortus, ut ea cum adiuncto arcis muro, qui ad portam ipsius arcis ad viridaria educentem pertinet, adaperta perforataque undique penè integra concideret, proruentibus una in eadem ruinam annexis his cœnaculis amœnissimi prospectus, quæ Galeacius Vicecomes ante ducentos ferè annos admirandis sumptuosissimisque picturis exornarat; cui ædificio propter incomparabilem structuræ pulchritudinem omnino parcendum fuerat, nisi Lotrechius ad famam celebre testimonium odij sui atque iracundiæ Ticini relinquere voluisset, quòd ante sex annos ab ea parte urbis mœnia iuxta arcem frustra oppugnans à defensoribus multa detrimenta è summa eadem turre transverse oppositus accepisset. Oderat quoque Ticini urbis nomen deleti Gallici exercitus, & capti regis recenti abominabilique memoria Gallis infaustum & infame. Balbianus tantis ex improviso territus ruinis, auxilij atque omnis consilij inops, quum servare urbem non posset, luctuosa Ticinensibus pactione se dedidit, eductusque per ruinas ad Lotrechium, sesè imperrata salute conservavit. Tum verò Galli milites facto impetu per easdem ruinas nullibi acriter reiecti, per arcem quod nemo crediderat in urbem irruperunt, miserabilemque in modum cæso magna ex parte præsidio & civibus captis universam diripuerunt; usque adeò dira victorum crudelitate, ut nec templis, sacratarumque virginum septis parceretur. Quanquam Lotrechio summa cura esset tuendi fœminei pudoris. Primum qui audacter in arcem urbemque irrupit, Hostasium Rhavennatem militem fuisse constat. Is a Lotrechio in præmium navatæ operæ, æneam equestrem statuam, quæ Antonini Cæsaris esse dicitur, impetravit, quum ea antiquitùs Rhavennatium fuisset, sed post Gothica tempora à Longobardis Rhavennam diripientibus trophæi modo in

signum

signum victoriȩ abducta Ticinum fuerit, & in foro constituta. Eo modo Hostasius decorum sibi fore existimans si vetus patriæ spolium recuperaret, & suȩ pietatis memoria eo in loco ubi ablatum olim fuerat, renovata dedicatione poneretur, in forum descendit, & permittente Lotrechio cum manipularibus suis atq; item fabris deijcere statuam sede sua, atque excindere columnam basi suppositam superbo molimine conabatur: quo spectaculo (id enim longè miserrimũ Ticinenses iudicabant) usq; adeò tumultuosus complorantis & deplorantis populi concursus fuit, ut oblitus domesticȩ calamitatis furiosè in forum decurreret, nullo modo passurus, ut patriæ quæ fortunarũ omnium & publici decoris iacturam dudum fecerat, etiam nobilissimæ & vetustissimæ memoriæ monumentum eriperetur. Res eò erat perducta, ut cum armatis ab inermibus ex iurgio certandum foret. Verùm Rhavennate imperatoris Lotrechij diploma proferente, omnis ea Ticinensium turba suo recenti mœrore & cultus deformitate miserabilis, ad prætorium contendit, atque ibi unus patritij ordinis Franciscus Boticella proiectus ad pedes ita loquutus est. Patere magnanime victor, ut victis, & inauspicatæ constantiæ suæ meritas fortasse pœnas dantibus, in victoria tua lugere liceat, & virtutis tuæ atq; felicitatis odium, quod nobis miseris æquo acerbius videtur, deprecari. Apud generosos nanque veræ clementiæ laus nunquam sordescit, quum cætera ex bellicis operibus atque periculis quæsita virtutum præconia, quod multis sæpe communicentur, celeriter evanescant. Vna profectò clementia mortales superis æquat, eiusque muneris memoria, nunquam apud conservatos obsolescit. Miseri Ticinenses non suopte quidem ingenio, aut publico decreto, sed perversa paucorum & planè fatali factione impulsi à vetere studio Gallorum defecimus, scilicet ut obsessi primũ obsidente rege vestro, & cuncta intus atrocissimè vastantibus socijs Hispanis atq; Germanis, non deformatæ modò, sed corruentis patriæ dirum spectaculũ videremus. Nec (quod meminisse dispudet) ex victoria Cæsarianorũ qui cuncta domi & foris civilis opulentiæ ornamenta deleverant, vel in faustæ fidei, vel constantiæ nostrȩ præmium tulimus, nisi ut ad hanc postremã adversi belli calamitatem à te expugnati eadem perniciosa Cæsarianorum societate raperemur. Sed quod in fatis fuit ab immiti Fortuna iam planè transactũ est, nec à te id in integrum restitui potest, scilicet ut expugnati captiq;, & bonis omnibus expoliati gravissimè mulctaremur, nec nobis quicquam vel publicȩ vel privatȩ substantiæ superest, quo militaris avaritia exaturari queat, nisi unum publici decoris ornamentum equestris statua veteris atq; eximiæ pulchritudinis, quæ in foro, vestibuloq; templi maximi à peregrinis virisq; elegantibus cum admiratione spectatur. Hanc gregarius miles Rhavennas prædȩ nomine sibi concessam, demoliri avehereq; navigio per Padum insolenter parat. Id ne pati velis ciuitas suppliciter rogat clementissime Imperator, ut pro tua pietate magnitudineq; animi sicuti dudũ tua insigni severitate pudicitiam in matronis virginibusq; nostris inviolatam conservasti, hoc inanis, sed vetustȩ tamen gloriæ ornamentum, infelici patrȩ nostræ conserves, ut perpetuum sit cum victorȩ tuæ, tum clementiæ erga victos monumentum. Manabant cunctis Ticinensibus lachrymæ quando eius statuæ iacturam instar summȩ calamitatis atque miseriæ supra direptȩ patriæ adversam sortem existimarent. Lotrechius ad misericordiam versus, Rhavennatem ex adverso promissum muralis coronæ præmium ex diplomate repetentem

blandis verbis admonuit, ut præmium potius navatæ fortiter operæ ex sua liberalitate oblatum accipere vellet, quàm tanta acerbissimè direptæ civitatis miseria lætari, ardereque demum invidia aliquando ei & Rhavennatibus nocitura. Itaq; vel indignabundus miles pro ænea statua pecuniam à quæstoribus accepit, quantum satis est pro murali corona ex auro puro fabricanda, quę in fidem virtutis suæ cum elogio Rhavennate in templo poneretur. Ticino capto diversæ apud Lotrechium sententiæ dicebantur. Sfortiani ante alios legati cunctantem atque perplexum maximè urgebant, in queis erat Franciscus Somalius inter Insubres nobilitate atq; opibus potens, Gallicæq; peritus linguæ, quòd regijs in castris aliquandiu militasset. Is recenti utendum victoria, & Mediolano, Antonioq; Levæ vim & terrorem admovendum disserebat, quòd Mediolanenses adversissima essent voluntate in Antonium & Hispanos, à quibus sævissimæ instar tyrannidis extrema rerum incommoda pertulissent. Attenuatas nanq; esse Antonij cohortes Hispanorũ vario discessu, quos ipse in præsidijs apud Comum, Leucum, & Tricium distribuisset, & flos veteranorum Romana in præda detineretur, nec ipse immiti podagra iactatus, & signatæ egens pecuniæ, tantũ animi habiturus videretur, ut tot adventantium hostium vim, & gravissimis iniurijs exacerbati populi tumultum uno præsertim tempore sustinere posset. Id probabat Pisanus Venetorum legatus cum æquo iure fœderis Francisco Sfortiæ favens, tum Reipubl. suæ commodo integræ victoriæ securum finem spectans. Extrudendos siquidem Mediolano Cæsarianos, & finibus Venetis cavendum putabat: quoniam potentissimi Cæsaris vicinitas Veneto nomini maximè gravis atq; suspecta foret, ex recenti scilicet memoria Bergomi, Brixiæ, Veronęq; ereptarum urbium. Antonius quoq; Franciscus Albicius Florentinorum legatus, Veneto & Sfortiano pręclarè assentiebatur, vel ob id præsertim quòd Mediolanum tanquam perennem præsentis pecuniæ thesaurum, aliquando Cæsarianis adimendum diceret. Ex adverso duo Cardinales Cibous atque Ridulphus, qui clade Vrbis elapsi ad Lotrechiũ victorẽ pervenerant, & cum his Gregorius Casalius Henrici Britanniæ Regis legatus, vehemẽtissimis precibus postulabant, ut liberandæ urbis Romę, eripiendiq; inde Pontificis, potius quàm oppugnandi Levæ negotium susciperet. Decorum scilicet ipsi factuq; facilè futurum, quando nulla graviore de causa transcendisset alpes, quam ut tam glorioso quàm necessario duorum regum decreto expedita pietate satisfaceret. Vbi enim ad Vrbem explicatis vexillis iter intenderet, valitura esse arma pro religione suscepta, eaq; passim fore auctiora firmioraque excitis undique voluntarijs, postquam latrones non Cæsaris milites, & incendiarios eversoresque sacrosanctæ Vrbis persequeretur. Liberato nanque Pontifice pristinam eius dignitatis atque potentiæ existimationem ad fœderatos esse redituram: vnde ulcisci acceptas clades, & reliquo metu atque sævitia hostium victor Italiam summa cum laude liberaret. Cæterũ Lotrechij animum diversis distractum sententijs, vnus senatorię dignitatis vir Insuber, astuta & propè maligna oratione perpulit, ut omnem invadendi Antonij Levæ curam in aliud tempus differret. Quo consilio non cursus modò paratæ victoriæ interruptus est, sed expedita conficiendi belli spes omnis intercidit. Is erat Ambrosius Florentius ex vetere factionis studio Sfortiano nomini infensus, utpote qui semper superioribus temporibus Gallis adhæsisset. Itaque secretò Lotrechium aggressus: Noli, inquit, Impe-

rator

rator existimare eandem esse suscepti belli causam, & potiundæ victoriæ rationem. Nam (quod me non fallit) tibi omnino obeundum est id peculiare munus, quod iussu regis, & ex authoritate fœderatorum virtuti tuæ iniunctũ est. Id enim unum quærunt & expostulant, ut felicitate tui cursus uti velis, liberareq; Pontificem carcere cõtendas, cuius rei causa novum fœdus est ictum, & resumpta sunt arma, prospereq; transcensæ alpes, atque hæc etiam duæ validę urbes expugnatæ, scilicet ut immanium hostium ferocia frangeretur, parareturque aditus ad opem capto Pontifici, ruentique Romanæ urbi opportunè ferendam, quæ propriam Regis nostri gloriam respiciunt, & socijs publicæ salutis authoribus honestissimum afferunt decus. Nec diffiteor ad sublevandam sociorum nostrorum existimationem plurimum interesse, si Mediolano potiamur: sed videndum est, ne hoc sit Gallicis rationibus alienum. Nam neque Antonianas vires elevare hoc loco lubet, neq; nostras attollere, ut cuncta nobis cessura facilè credam. Certè hoc unum provideo cunctos laboris atque periculi nostri fructus, alieno prorsus commodo ineptè cessuros, non utiq; ut fœderi minus syncerè serviendum putem, verùm ut hoc ipsum Mediolanense imperium (uti antiqua iura postulant) aliquando ad Regem rediturum recordere. Si cunctemur expugnandæq; validissimæ urbi diutius hæreamus, eludet fortasse nos Fortuna, atque illa quam petimus occasio liberandi Pontificis evolabit. Quòd si hostem in ruinis atq; luxuria opulentissimæ urbis sepultum, senescenteq; ferocia ad vini & Veneris voluptates desidẽ aggrediare, implebis officium prudentis pijq; imperatoris, occupandæq; Neapolis ex cursu exploratæ victorię facultatem arripies, & quod bene ominari fas est, deletis immanium latronũ legionibus, quas iam pestilentia fœdè absumi vulgatis morbis audimus, undiq; victor Italici imperij compos fies. Ab hac persuasione Lotrechius non ineptas consilij causas apud legatos ostendens, traiecto Pado Parmam se demisit, atq; inde modicis itineribus Bononiam profectus, amplissima ea in urbe & copiosissima hyemare constituit, quòd sibi multo maxima virium mole bellum gesturo, nova copiarum supplementa à Gallis expectanda prædicaret. Verùm quibusdam sociorum eum proculdubiò paratæ dimissæq; victorię proventum, Francisco Sfortię invidisse apparebat, atque ideo cunctantius & segnius quàm pleriq; flagitarẽt, Romanis rebus opem ferre videbatur. Nec deerant qui non obscurè existimarent, ipsum probè regijs iussibus obsequentem ostentare bellum è longinquo, & multo armorum apparatu perstrepere, quã Cæsarianos aggredi atq; lacessere malle, scilicet ne Cęsar graviore iniuria atq; periculo exagitatus, animũ in ipso rerum discrimine adversus metum facilè pervicacem à spe pacis atq; concordiæ longius abduceret: quoniam ea esset ingenij Cæsaris vis atq; natura, ut placari precibus & ratione flecti, quàm vi & armis ad id quod spontè nollet, cogi posse constaret. Id unum siquidem Rex Franciscus ex arcano eo belli motu petebat, ut Cæsar multis rerum adductus difficultatibus abs se regios adolescentes obsides datos, oblato auro redimi pateretur. Sed postquam ea spes recipiendorum obsidũ frustra tentata in irritum cessit, ab omnibus ad easdẽ belli cogitationes recursum est. His rebus cognitis Cæsar sive tactus religione, sive permotus infamia, aut gravi rerum suarum periculo adductus, Pontificem custodia & tot ærumnis liberare constituit, Franciscumq; Angelium cucullatum Franciscani ordinis principem, pietatis & probitatis nomine expiandis criminibus sibi delectum

cum Verrio cubiculario ab Hispania Romam misit, deditque ei literas super ea re ducibus perferendas, quibus significabat Philiberto Aurantio, Vgoniq; Moncatæ, atque idem Ferdinando Alarconi sibi æquum piumq; videri, Pontificem dimittere, atq; eum cum omni honore verborum in pristinam asserere libertatem, subindeque sacrosanctam eius dignitatem obnixè defendi colique oportere, modo alicunde pecunia pararetur, qua militibus merita stipendia persolverent, ut quum tempus posceret, Germanorum legiones urbe Roma adversus hostes educerentur. Sedulò autem caverent certis obsidibus, ne Pontifex si fortè iniuriæ nondum oblitus, hostilem animum indueret, ipsis non magnopere nocere posset. Erant hæc Pontifici in aliena potestate constituto longe gravissima, quum nulla omnino tuta ratio cogendæ repræsentandæque pecuniæ reperiretur: quòd infirmissima fide esset Pontifex apud creditores, uti captivus & manceps factus, neque ulla in eo nisi dubia & anceps vigeret authoritas, sicut de promissis firmiter cavere non facilè posset, quando syngraphæ nummariæ, addictorumque vectigalium tabulæ, & obligationum contractus omnes ac assensuum stipulationes legitimo robore ex certa communis iuris formula carere dicerentur. In hac verò negotij difficultate uni omnium Germani indomita feritate nequaquam eversæ civitatis spolijs exaturati, quum promissæ pecuniæ æquas publicanorum pactiones suspectarent, superbeque reijcerent, truculentissimè cunctis qui aderant in arce, Pontificique in primis atque senatui, nisi maturè pecuniam expedirent, teterrima supplicia comminabantur. Res autem eò deducta est, ut Clemens longè carissimos atque honestissimos ex familiaribus qui secum erant, repræsentandæ pecuniæ obsides, frementibus deposcentibusque Germanis, tradere sit coactus. Hi fuêre Ioannes Maria Montanus Archiepiscopus Sipontinus, & Honofrius Bartholinus Pisanus Archiepiscopus: episcopi verò Antonius Puccius Pistoriensis, & Ioannes Matthæus Gibertus Veronensis. His accessêre uti pecuniosi nobilesque, & arcta propinquitate Pontifici coniuncti Iacobus Salviatus Ioannis Cardinalis pater, & Laurentius Ridulphus Nicolai Cardinalis frater germanus. Horum sacratis manibus illicò minaces Barbari cathenas iniecerunt, & tanta truculentia ad exprimendum aurum terruerunt, ut in Campo Floræ ad erectas dicatasque latronum suspendijs furcas damnatorum more cathenati perducerentur, parato ibidem ad lege agendum carnifice, si paulò asperior concionis fremitus annuisset. Per hunc modum miserè pallentes, & extremo supplicij metu perfusi, terque in concionem producti, præclara ope magni numinis servati sunt, quum spes auri vel in efferatis diuturna immanitate animis misericordiam exprimeret. Siquidem paulopòst in carcere custodibus ex institutæ cœnæ crapula, multoq; Falerno consopitis cathenas exuerunt, & per vaporarium foci tubum in summa Riariæ domus tecta extracti fumibus evaserunt: tanta felicitate ut pedibus egressi urbem ad Vrbinatis castra, quæ tum erant in Vmbriæ finibus confugerent, ubi non diu miseri tanquam illudente Fortuna in aliud propè discrimen incidêre, quum eos Laurentius Martellius Florentinis præpositus copijs comprehendendos vesana temeritate censuisset: sed huius impij perversiq; hominis amentiam Feltrius & Bozzolus severissimis verbis retuderunt. Horum obsidum inexpectata atque admirabilis fuga Pontifici destinatam libertatem procul dubio maturavit. Nam Pontifex semper ad nova parandæ libertatis consilia solertissimè conversus,

pro-

propositis venalibus senatorijs aliquot galeris, qui consensu militum non obscura licitatione amicissimis Cæsarianarum partium ad eum honorem aspirantibus præsenti pecunia venderentur, brevi tantam vim signati auri, vel infami collatione coactam collegerit, & militibus numerarit, aut quũ adversi rumores de secundis Lotrechij successibus sensim increbrescerent, milites in universum Hispani Germaniq; nequaquam ęgerrimè pacarentur, & sese ducum imperijs & dicto audientes futuros dicerent. Pontifex quoq; ad declarandum fidelis amiciq; animi studium, quinq; senatores, quos Cęsariani delegerant, obsides dederat, Pisanum scilicet Venetum, eius Aloysij qui in socialibus Feltrij castris legati munere fungebatur filium, & Trivultium Mediolanensem Gallicę factioni semper addictum, Gaddiumque item Florentinum pecuniosi publicani fratrem. Hi Neapolim perducti, in arceq; nova custoditi sunt: Pompeius verò Columna pro reliquis duobus qui fuêre Franciottus Vrsinus, & Paulus Cęsius vadem se præbuit, & secum postea eos ad Sublaqueanum peramœnæ salubritatis secessum humaniter perduxit. Nec multo pòst in componenda transactione liberandi Pontificis strenuè satagẽtibus Pompeio Columna & Hieronymo Morono (hos enim certis liberalibusq; promissis reconciliatos, & pijs emollitos precibus, ita in partes traduxerat, ut Cęsaris decreto, quòd Angelius cucullatus adduxerat mirificè faverent) res appositè confecta est, eòque facilius, quòd Vgo Moncata, & Verreius incerti & sæpe transversi consilij homines, Neapolim concessissent, et Aurantius apud Galeriam vicum hyemaret, utpote qui suopte ingenio captuq; mutabili & semper suspiciosè perplexo novas difficultates negocio allaturus esse crederetur. Itaq; post septimũ carceris mensem Pontifex Cęsarianorum Alarconisq; pręsertim iudicio dimittẽdus, decreto vix dum perscripto, quũ se exiturum postridie dixisset, intempesta nocte evasit, nihil prohibentibus portę custodibus, quũ petasatus & penulatus subductaq; & velata barba se dispensatoris ministrum ignobili eo habitu mẽtiretur. Dispensator enim se prępparãdis alimentis exituro Pontifice ad singulas Cassię vię mansiones pręcursurũ dixerat. Evasit autẽ Vrbe occulta porta quæ est in Vaticani Viridarij extremo ad turrem rotundam angulo, cuius clavem ab olitore paulo anteà Pontifex impetrarat, atq; eo modo elusis custodibus Hispanico militari equo vectus, quẽ ei dederat Aloysius Gõzaga, cognomine Rodomontes, cuius fratrẽ adolescentem nomine Pyrrhum Pontifex in his ærumnis propensissimè legerat in senatũ, ad iter sese extendit, subterq; Cæsianum vicum, & Baccaniam sylvam Capranicæ paulum moratus, ad Orbitũ oppidum naturali circumambientis vallis saxea orbita permunitũ contendit, admirante moram & semidecepto Alarcone, qui ut Pontificẽ ad quotidiana sacra è cubiculo prodeuntem salutaret, in multam diem expectarat, non semel increpita apud cubicularios surgendi tarditate, quum Pontifex, vel obdormiscens excitandus ad iter videretur, quod ægrè uti longum & lutulentũ his brumalibus pręsertim diebus obeundũ foret. Cæterum nihil se commovere milites, quanquam nonnulli de animo fideq; Pontificis malè suspicarentur, qui ex repentino discessu quosdam duces, militumq; primores ipsum honoris causa comitari paratos, ante captis intempestæ noctis tenebris parum pudenter elusisset. At Florentini ubi certius didicere Clementem custodia emissum, Orbiti tutissimo Tusciæ oppido cõstitisse, atq; eum frequenti hominum concursu, qui undiq; gratulatũ coibant, itemq; multis principum & civitatum lega-

tionibus coli rediuiuaque authoritate quotidie supplicibus libellis subscriben-
do, senatum habendo, & sacerdotia conferendo, integri & probè coalescentis
Pontificatus munia obire, metu atque invidia crescentibus, in omnes partes le-
gatos mittere, & certa armorum præsidia nouæ libertati tuendæ parare cœpe-
runt. Sedebat tum ad clauum Reipublic. idem Nicolaus Caponius, quem pul-
sis Mediceis Francisco Norio suffectum docuimus. Is vti erat multarum rerum
experiens, optimusque civis, & patriæ libertatis amantißimus: in vnum pro
salute publica consilium incumbebat, vt proceres civitatis ex vetere studio Me
diceæ familiæ addictos complecteretur, à popularium iniurijs defenderet, in
partemque Reipub. communicatis honoribus susciperet. Sic enim inveteratæ to
factionis oblivisci posse iudicabat, atque honestißimo & tutißimo consensu
cæteris civibus coniungi, vt iustum & bene sanum novi status robur, in affe-
cta & ægrè coalescente Repub. pararetur, quo parto nihil intus ex omnium or
dinum concordia, vel foris hostile esset metuendum. Eo siquidem tempore in
valescebat antiqua factio mediocrium atque infirmorum civium, nata ad con-
turbandam Reipub. tranquillitatem. Hęc namque turba tam superbè quàm te
mere, vti superioribus seculis, recentibusque Soderini temporibus consueue-
rant, nullum bonum civem esse putabat, nisi qui Mediceum nomē maximè &
acerbißimè odisset, quòd à Mediceis diu se in administranda Repub. præter-
missos atque neglectos meminissent, ac simul honores omnes ciuitatis, vnis o-
ptimatibus & nobilitati, iniqua ratione tributos quererentur. Ab hoc impro-
bo, & vti mox apparuit pestilenti minorum civium ordine quassata primo est
nova libertas quam fata pepererant, & demum vniuersæ ciuitatis miserè dissi-
dentis opes attritæ, conuulsæq; sunt. His popularibus importunisq; civibus si-
gniferum sese præbuerat Balthasar Carduccius vetusta potius quàm nobilior-
tus familia, qui Patavij ius civile profitendo claruerat, odiumq; sibi Pontificis
acre parauerat, quum tanquā exul deplorando statum servientis patriæ, Pata-
vij & Venetijs Mediceos appellans tyrannos, corū famam contumeliosè lace-
rare consuevisset. Is fortunarū egens, & parū Florentiæ cognitus, inani immo-
dicoq; iudicio ad summū Vexilliferatus honorē, unde clarescere & ditari pos-
set insolenter aspirabat, vixq; livido animo ferebat magistratū ex publico de-
creto in tres annos Caponio designatum, qua in sede honoris æquo diutius re-
gnare Caponium, nonnullos etiam patritios ægris animis pati intelligebat.
Eranthi Thomas Soderinus, quem fraterni Vexilliferatus memoria grata po
pularibus mirificè commendabat, & Alfonsus Strozza ex vetere perpetuaq;
simultate pertinaci studio, Mediceo nomini semper adversus. Ambo autem
eadem ambitione ita erant occupati, captiq;, ut nō improbare Caponium tan-
quam ex professo ab omni Mediceæ domus dominatu abhorrentem, sed eius
locum exoptare, occulta dignitatis obtrectatione crederentur, quem popula-
rium suffragijs facile adipisci confiderent. Propterea Balthasari Carduccio ex
turbidi atq; præcipitis ingenij vecordia res novas molienti, atq; item conci-
tanti iuventutem astutè adulabantur. Itaq; Carduccius maledicentiæ suę frena
exoluens intemperanter, & criminosè Clementis dignitatem, & totius opti-
matium ordinis decus proscindebat, secus ac cuperet ipse Caponius, qui eum
ordinem stabiliendæ libertatis causa nequaquam contumelijs exagitandum,
sed asciscendum ultro in curiam, & syncera civiliq; honorum communicatio-
ne complectendum arbitrabatur, ut obliterari sensim posset veterum benefi-
ciorum

ciorum memoria, quæ adhuc apud non ingratos civium animos vigeret. Dixerat enim palam in coronis Carduccius rabido furiosoq; persimilis, se nunquam stabilis Reipubl. decus visurum, nisi in multo cruore amicorum Medicææ familiæ manus & pedes ablueret, & tyrannorum domum decreto publico dirui, & radicitus exscindi conspiceret. Erat siquidem amenti prope ingenio truculentus, propterea quę ei obvenerat moribus eius aptum Scimitarræ cognomentum, quæ vox incurrui atque terribilis barbarici gladij genus significat, unde turbida atque insolens iuventus in foro spatiantis latera stipare consuesset, ut eo authore concessionem gestandorum armorum & custodiendæ curię munus, uti evenit, impetraret: postulante nanq; & acerrimè contendente Carduccio id impetratum est: quanquam decuriones nihil necesse esse responderent, ut armati curiam custodirent, quando nulla vis vel intus, vel foris à quoquam extimescenda videretur. Ea verò efflagitantium iuvenum procacitas fuit, ut vel nolens Caponius decreto assentiri cogeretur, eoq; properantius, quòd seditiosos quosdã absq; periculo dignitatis, oratione coerceri posse desperaret. Per hunc modum impetratis armis iuventus per se audax & effrænis, ab ea licentia æquo servidior atque insolentior adversus optimates effecta est. In vestibulo nanq;, ipsoq; atrio curiæ, prætoriæ cohortis more stationem delecti, coniuratiq; iuvenes habere cœperunt, tanta animorum ferocia, ut obsidere decuriones potius, & magistratuũ dicta factaq; malignè observare, quàm curiæ limen tueri censerentur. Suspectus enim quibusdam popularibus Caponius evaserat, quòd studiosius quàm oporteret, propinquos veteresq; amicos Medicææ familiæ complecteretur, quos ipsi maximè odissent, & trucidare perciperent, scilicet ut Caponio authore nõ popularis quidem status uti omnes expeterent in civitate, sed optimatium aristocratia conderetur. Proinde quidã è plebeio ordine antea insolenter Caponio dixerat, tam improbè quàm falsè, quum Medicei pellerentur: Tu, inquit, Caponi nequaquam sana & opportuna libertati cõsilia agitas: nam tabernę vinarię frondis signum non prioris dolij vinum mutare contendis, quod nunquam à te fieri patiemur. quasi diceret, sublatis Mediceis, ipsum quidem tyrannidis nomen tolli, sed veteres eius ministros & fautores nimio Caponij & optimatium studio cõservari, qui demum multorum instar tyrannorum uti antea consuessent, populo superbè atque avarè dominarentur. Sed vir civili prudentia insignis modò publicæ saluti prospiceret, hosce adversos de se rumores facilè contemnebat, dabatq; assiduè operam, ut Pontifex atq; propinqui eius nullis verborum contumelijs afficerentur, & quibusdam tenuibus officijs, quæ libertati cœptæ nihil officerẽt, iusta Pontificis in rebelles iracundia molliretur. Dixerat enim sæpe Clemens, quum tanto obrutus infortunio, & diuturna fereque lethali correptus febre decumberet, ut nos lectulo familiariter asidentes audivimus, se totas perpessæ calamitatis & torquentis morbi pœnas tot peccatis suis ac erroribus debitas, etiam si DEVS sibi miseræ vitæ finem adduceret, æquo animo laturũ, neque aliud ab ingratis civibus Florentinis postulaturum, quàm ut in propinquos veteresq; amicos familiæ Medicææ grassari desinerent, hisq; aditus civili æquitate ad honores præberetur, redderentq; item sibi Catharinam neptem, quam ad vestales virgines deposuissent: paternam quoq; possessionum fructibus potiri liceret: quando totius patrimonij vectigal civilis oneris ærario publico esset soluturus. Quantum verò ad Pontificiam maiestatem pertineret,

hoc obnixè petebat, ut nullas, nisi ex Pōtificia authoritate sacerdotijs decumas imponerent. Hæc erant suprema languentis nec adhuc planè restituti Pontificis decreta, plena pietatis & equitatis, quibus per mercatores idoneosq́ue homines Florentiæ significatis, Caponius indulgendum existimabat, utpote qui prudentissimi viri vim, & iam tum reviviscente eius dignitate, minimè exagitandam, sed spatio & levi obtemperantia, his præsertim in reb. quę publico voto nihil officerent, leniendā censeret, hac in re certissimus vates futurus. Quandoquidem sæpe, & etiam ante magistratum prædicaret, libertatem apud protervos citò perituram, nisi Respublica moderatis consilijs regeretur. Quoniam his omnibus imperiti rerum plerique ciues, aut importunis distenti odijs, arrogantius quàm deceret, tumultuosè miscerentur. Nec in hoc salubris sententiæ instituto Caponius invidiam facilè sustinebat, quum iuvenes qui ceptis armis insolescebant, à Scimitarra malo publico concitati, eum nonnunquam Venetum ducem, solis optimatium utentem suffragijs, ad conflandam invidiam per iocum appellarent, & ciues qui parum populares videri possent, torvis atque minacibus oculis intuerentur, usque adeò arroganter, ut Iacobus Alamannus præcipitis audaciæ iuvenis, in Leonardum Ginorium honestum ciuem, quòd modestiam in iuventute requirere videretur, in ipso curiæ limine ferrum distringeret, quo in loco lege lata, nefas esset arma adversus quenquam nudare, aut tumultuari. Id factum quum summi magistratus maiestatem læsisse censeretur, nec ille amens, & exitiali superbia tumens curiæ area excedere vellet, decuriones ad severitatem perpulit, apud quos Scimitarra ex ciuilis iuris lenitate tutari reum conatus frustra perorarat. Atque eo modo Alamannus captus, in superiore curiæ tabulato capitali supplicio affectus est. Meminerant enim illum eundem esse Alamannum, qui paulo antea curia à seditiosis occupata, Federicum Riccium è numero decurionum in cōspectu Guicciardini dictatoris nefaria temeritate vulnerarat. Ab hac festinata Alamanni damnatione, quum caput eius è summa curiæ corona populo decisum ostenderetur, audacia non mediocriter apud iuventutem refrixit, & Carduccij vis temerè exardescens graviter imminuta est. Paucis enim antè diebus ita excreverat, cum huius concionantis, tum furentium iuvenum licentia, ut globo facto ascenderent ad summum magistratum, & vexillum deposcerent, quo uti bono patriæ oporteret, ordinati uterentur. Ea verò expostulatio superba atq; intempestiva patribus visa est, quum seniores id negandum censerent, & Caponius fœderata iuvenum arma vereretur, quòd in unius turbulenti signiferi manu foret, sublato vexillo populum ad arma vocare, atque aggredi quodcunque vel crudele facinus, & civitatem intestino tumultu perturbare. Quum verò aliquandiu diversis sententijs esset decertatum, hunc ea contentio habuit exitum, ut decuriones quod negare ex tuto non poterant, moderata atq; severa conditione concederent, lata scilicet salutari lege, qua cautum est, ut id datum vexillum intra curiam ad columnam porticus defixum sisteretur, capitaleq́ue esset his qui iniussu summi magistratus revulsissent, & extra curiæ limen extulissent. Eo temperamento Caponius insolentem turbam opportunè pacasse, & publicæ saluti cavisse visus est. Armata siquidem iuventus, quæ suopte consilio effreniq́ue libidine furere grassariq́ue cœperat, nisi severis edictis ac imperijs contineri non posse censebatur. Nam paulò anteà iuvenum globus tumultuosè in templum Deiparæ Virginis Nunciatæ irrumpens, ut studium

dium

dium ſuum erga libertatem, & ingens in Mediceos odium oſtenderet, ſtatuas Leonis & Clementis lanceis transfodiendo, nefaria atq; vaniſsima temeritate deiecerant, unusq; ante alios futilis & ſuperbus civis Oricellarius cognomento, Cardinalis Clementinæ ſtatuæ faciem ingentis alabardæ ictu deformarat, & Chiurlius Machiavellus dextrum Leonis ſtatuæ oculum ſpiculo perfoderat: quas inanes iniurias ſtultæ animorum truculentiæ indices Caponius ita graviter fuerat deteſtatus, ut id facinus ſceleſte invidioſeq; editum, pœna vindicandum eſſe diceret, niſi patritiorum iuvenum amplior numerus quæ infami ſacrilegio manus admoverat, à perſcribendo decreto eum abſterruiſſet.

Eodem quoque veſano impetu concitata iuventus, è ſcutis Mediceæ familiæ puniceas pilas paſsim deleverat uſq; adeo provecta licentia, ut Laurentianum ingreſſa templum è ſepulchro magni Coſmi, titulum quo pater patriæ decreto publico fuerat appellatus ſcalpellis abraderet. In id quoque conſilium non multo poſt callidis ſeniorum & optimatium artibus frænandæ iuventuti remedium periculoſum certè, ſed eventu civitati ſalutare repertum eſt, ſcilicet, ut in univerſum civitati capiendorum armorum iura traderentur, & deſcriptis à militari ætate ad quinquageſimũ annum cunctis civibus cohortes ſub vexillis inſtituerentur, quæ diviſæ per quatuor tribus collegiorum ſigniferis præſto eſſent. Erant hi ſigniferi numero ſexdecim, quum urbs diviſa in quatuor regiones, quæ ſingulæ quaternos haberent ſigniferos peculiaribus vexillorum inſignibus, eleganti diverſarum imaginum varietate figuratis diſtingueretur. Per hunc modum Caponius communicatione armorum, quæ non obſcurè fervidæ violentæque iuventutis animos compeſceret, popularesque modeſtiæ civilis admoneret, civitatem in officio continebat. Pari quoque prudentia turbulentos cives legationis nomine ablegavit, Carduccium ſcilicet in Galliam nihil unquam pro ſano cogitantem, & Galeottum Iunium apud Alfonſum Ateſtinum, qui & ipſe iuriſconſultus indomitæ feritatis & pertinaciæ civis inter populares habebatur. Eadem quoque de cauſa Franciſcus Portinarius elegantibus literis inſtructus, & Bartholomæus Gualterottus, quanquã ingenij inefficacis iureconſultus, quòd æquo acrius factioni popularium faverent, hic Venetias, ille in Britanniam miſsi ſunt. Cæterùm ordinatæ centuriatæ cohortes maxime lætum urbi ſpectaculum præbuerunt, quum inter duo auguſtiora urbis templa erectis altaribus traducerentur, iurarentq; ſinguli ſe patriæ libertatem contempto omni periculo defenſuros, neque his uſuros armis, niſi adverſus hoſtem Reipub. ſervitutem afferentem. Hoc ſacramento uſque adeo devotis animis circiter quatuor milia hominum conſociata ſunt, ut fideli concordia diligentiq; armorum exercitatione coaleſcẽtes, magno uſui patriæ fuerint, magnoque terrori non hoſtibus modò qui obſeſſuri erant urbem, forent, ſed externo aſcititioq; militum præſidio, quod mercede ad tutelam urbis conduxiſſent, ne militari licentia compoſitæ & tranquillæ urbis diſciplina turbaretur, quũ armati vindices præſto eſſent, qui paulo inſolentioris facti contumeliam ulciſci poſſent. INTER eas quoq; Lotrechij moras Veneti intentiore cura melioreq; ſpe copias undique conducebant, quod poſt elapſum carcere Pontificem, Cæſarianos cadaveroſa in urbe, & magis ac magis peſtilenti multis utique abſumptis, multisque profundo luxu diffluentibus, facilè ſuperari poſſe crederent, & quas in Apulia & Salentinis urbes antea poſſediſſent, debellatis Cæſarianis ex fœdere ſe recepturos arbi-

trarentur. Florentini quoq; eandem quam cum Gallis & Venetis ante cladem Vrbis (uti memoravimus) societatem inierant, secuti, ante omnia Herculem Alfonsi Ferrariensis principis filium copijs suis cum summo imperij stipendijq; honore praefecerant. Is tum nuptias cum Renata Ludovici regis filia Ferraria celebrarat: ex qua affinitate & ipse Alfonsus pater commutato studio in eundem belli consensum veniebat. Videbatur autem id foedus tot principum arma consociantium non aequissimo tantum, sed longè etiam honestissimo iure percussum, quod salutem libertatemq; Pontificis ab initio respexisse censeretur. Verum hos omnes Caesarianorum arrogantia cum summa impietate coniuncta vehementer angebat & inflammabat, quum se dira vastatione & crudelibus flammis nobilissimas Italiae urbes deleturos minaretur. Erat enim edita in vulgus fama, eos conversis signis post absumptam & dirutam Vrbem pari truculentia ad evertendam Florentiam ascensuros, facilè invitante inexplebiles Barbaros, & nulli unquam certi ducis imperio parentes opulentissimae urbis praeda, incitantibus maximè eos duobus è consilio Neapolitano senatoribus Ludovico Montalto Siculo, & Antonio Venafrano, quibus uti impijs sacri imperij decus maximè erat odiosum, scilicet ut effraenem atq; omnibus facinoribus contaminatam militum sociorum colluviem longè a Neapolitanis moenibus averterent. Quibus adductos rumoribus Florentinos de renovando atq; arctius confirmãdo foedere consilia maturasse constat, nimis (uti postea compertum est) celeri atq; ipsis demum exitiosa festinatione, quũ Galliae regis & reliquorum principum praelata societate, Caesaris amicitiam importune cõtempserint. Ingentibus tamen sententijs de eo foedere ineundo Florentię certatũ est, quum civitas in diversa studia promptis maximeq; facundis ad differendum civium ingenijs scinderetur. Movebant civitatẽ ut Gallorum potius quam Caesaris Fortunam sequeretur, amplissimae Francisci Regis opes, gravis & excellens Veneti senatus authoritas, mirumq; locupletissimi Britannię Regis studiũ, & Lotrechij pręsentis rei secũdę. Nam & tum Genua peropportune eiectis Adurnijs, qui Caesari favebãt, in partes traducta fuerat, Antonijq; Levae pertenues in sustinendo bello vires, & auxiliorum spes infirmę viderentur. Quae res Florentinorũ animos per se in Gallicum nomen proclives ita impellebant, ut magna pars populi privatis addicta lucris, quae satis opima ex negotiatione Lugdunensis mercaturę provenirent, Gallici foederis decreto paratis suffragijs assentiretur. In tabulis autem disertè perscriptum est, ut descensuro ad liberandam urbem Romam, invadendamq; Neapolim Lotrechio, Etruscae iuventutis legionem adiungerent: ex adverso ipse Lotrechius regijs viribus & copijs Florentinae civitatis libertatẽ conservandam ab omni iniuria, defendendãq; susciperet. Atq; ita à Gallo rege missus est Florentiã Claudius Velleius legatus, & à Venetis Antonius Surianus. qui foederatę civitatis consilijs adessent. Non probarant id foedus Caponius ipse dictator, & optimatium atq; prudentium penè totus ordo, utpote qui ei parti, cui Pontifex adhęsisset, omnino adhaerendum censerent, & cum Pontifice honesta conditione, quae incolumen liberę civitatis statũ conservaret, pacisci oportere differerent. Providebant enim usu rerum periti Clementẽ indomito spiritu ad pristinum patriae dominatũ aspirantem, facilè oblivisci posse recentis acceptę cladis, tanquam non suae, sed publicę omnium calamitatis, & Caesari renovata amicitia rursus coniungi, ut illatam à rebellibus civibus peculiarem contumeliam vindicaret,

dicaret,

dicaret, ipsiusque Cęsaris felicibus armis in patriam reduceretur: quando quidem ipse suspirans & gemens, existimationis suæ iniuriam à Gallis vel intempestivè, vel improbè dissimulatam quereretur, ipso præsertim novo fœdere, quo se illi Florentinis adversus eorum hostes opem laturos pepigissent, cuius nondum maturi, sed certè non multo pòst futuri rerum eventus, verissimus vates Caponius extitit, quum multorum imperitorū numerata suffragia adversus paucos rectissimà sentientes, uti plerumque fit, maximè valuissent. His rebus cognitis Clemens seipso amarior factus graviter angebatur, quanquam ad eum Vicontius Turenius à Francisco rege missus, ea quæ iam transacta essent, elevare, mollireque, & subtilius interpretari contenderet: sic tamen lenire offensum non poterat, quin ille novi consilij curam coquere putaretur: suspenso nanque animo ex rerum successu in complexum Cæsaris se dare, fortunámque eius sequi statuebat. Memini me eum familiariter sicuti solebat, his de rebus mecum cōtracta fronte sermones serentem in hæc verba prorupisse: Quid mihi Iovi vel incolumi Pontificatus dignitate, vel hac restituta sanitate vitaq; opus est? si ab ingratis civibus patria pulso, & exuli perpetuo deploranda sit maiorum meorum vetus amplitudo, totumq; familiæ decus & fortuna principatus? Hæc enim omnia infami ignavia amisisse atque evertisse proculdubio existimabor, nisi eadem virtute qua illa longo tempore parta conservataq; fuere, & mihi & profugis adolescentibus recuperentur: referasque in annales tuos iustis votis meis non semper fortunam illusisse. At Lotrechius tota ferè hyeme Bononiæ absumpta communicatis cum Veneto, Florentinoque senatu consilijs, & constitutis itineribus per Æmiliam atque Flaminiam in Picenum duxit. Iam enim quas expectabat copię Helvetiorum & Germanorum atque item Vasconum, alæq; postremæ equitum advenerant, & Pisanus cum Veneto exercitu antecedens conducto Valerio Vrsino ad Truentum amnem properabat. Valerius clade Romana elapsus Firmum pervenerat, ubi præpotentes habebat propinquos Brancadoræ factionis, cum Guerreria familia de principatu contendentes, cuius princeps erat Federicus Cæsarianæ factionis. Is Firmanorum castella invadebat, nec Cariato antistiti Pontificis nomine Piceni præfecto parebat. Quibus de causis Cariatus Valerium sibi adiungit, & per eum qui alam veteranorum equitum conflaverat, Guerrerium interficit. Valerius quoq; quosdam Cæsarianos in Camertium iugis adortus Orpheo Aufidio duce cęso, profligarat, opulentaq; exuerat præda. Nā Sarra Columna ab Vrbe Camerinū profectus, Varaniæ familiæ regulos vetere atq; legitimo dominatu depulerat, direpta urbe, & Catharina Ciboa, quæ Ioannis Mariæ uxor fuerat, omnibus ornamentis perfidiosè spoliata, & ad Ridulphum Varanium spurium, cui ipse sororem denupsisset dominatum civitatis detulerat. Ex ea Aufidiana pręda Valerius coëmptis undiq; equis, insignē alam auctam viris fortibus exornarat: qua fretus, cohortātē Pisano ad Aternū amnem contendit, nulloq; negotio, citeriore navigio atq; ulteriore turre potitus, tumultuarium pontē effecit, ad id operam insigni studio navantibus quibusdā Venetis nautis, qui fortè ad fauces amnis erāt in statione, & subducta navigia multamq; materiam ad efficiendū sternendumq; pontem convexerunt. Hoc nuncio Pisanus vehementer exhilaratus est, utpote qui neq; amnis ripam defensoribus vacuam, neq; profluentem submersi olim magni Sfortiæ miserabili interitu nobilitatum, facilè transiri posse existimarat. Itaque promotis co-

pijs Valerius eadem celeritatis felicitate Sulmonenses & Precutini, Pelignique nominis gentes, in potestatem fine vulnere redegit, quòd Cæsariani duces eius regionis oppida, nullo militari præsidio muniuissent, rati Lotrechium non illac facturum iter, sed per Flaminiam ad urbem Romam rectà perrecturum. Non videtur hoc loco prætermittendum, quid Venetis cohortibus præeunte eorũ equitatu à Sulmone iter habentibus acciderit. Eas siquidẽ ingenti nivosoq; ventorum turbine exorta atrox tempestas miserabili ac inopinato cladis genere penè totas oppresit: nondum enim planè exacta hyeme, ut in algidis & montanis evenit locis serius in ver novum annus aperitur, & culmina montium præaltæ diu insident & occupant nives. Inter duas Apennini arctas fauces imminentium utrinque altißimorum montium adversis iugis, non multum lata, verùm plana vallis extenditur, spatio quadraginta ferè stadiorum. Hunc locum incolæ Peligni quinque milium planum appellant. Hæc autem est eius angusti itineris natura, ut exorti venti quum ingruant, contrario in sese, & rapidißimo impetu convolvantur: sublatas nives è iugis deijciant, & in gyros per aera vertant, quibus media in valle iter habentes, intercluso spiritu repente suffocent & perimant. Propterea explorare oportet inconstantis cœli serenitatem, quæ subitis sæpe momentis fallax, viatores decipit: quoniam abditi introrsus specus conceptum naturali terræ habitu spiritum, ex illis inflectentium inter se montium anfractibus violenter expuant, certo semper exitio deprehensorum, nisi intento cursu celerrimè faucibus elabantur. Periêre in eo turbine trecenti ferè pedites, repertique sunt rigentibus membris enecti, dormientibus planè similes, quum repentinæ procellæ tempestas decessisset. Cognito Valerij, Pisanique progressu, qui Aterni amnis transitu potiti essent, pontemque in eo nullo prohibente construxissent, Lotrechius qui adhuc erat circa Firmum incertus an transversis itineribus in Campaniam signa verteret, celeritatem sibi adhibuit, & Venetas consecutus copias, tormentis Aternum amnem antè parato ponte transvectis in Apuliam penetravit. Petrus quoque Pisaurius apud Lotrechium legatus, & Camillus Vrsinus cum reliqua parte exercitus Veneti sese Pisano & Gallis coniunxerunt. Constabant Venetæ copiæ mille fermè levis armaturæ equitibus, in queis erant Epirotici & Græci generis pileati peltatique circiter quingenti, Andrea Cibranio duce. Reliqui Italico more galeati, thoracatique erant, inter quos armis splendidior, & Thracibus equis validior Valerij ala censebatur. His adiunctæ erant aliquot cataphractorum turmæ, ipsaque præsertim Alfonsi Ferrariensis principis ala, Fãncisco Cantelmo nobili duce ad Lotrechium iure fœderis missa. Peditatus autem constabat Germanicis cohortibus octo mercede conductis, quibus præerat Petrus Avogarius nobilis Brixianus: reliquæ cohortes erant ex delectu Italico, apud quas Gabriel Ripa veteranus summam obtinebat authoritatem. Eodem quoque tempore Gallicis sese castris adiunxit Petrus Navarrus, qui commeatibus cavens, & locorũ notitia adductus cum Vasconibus suis, & Cantabris, & per Sabinorum & Aquilanorum fines, Fucinumq; lacum, Capistrano oppido ex itinere expugnato, iter confecerat, Luceriamq; peruenerat. Atq; ita Lotrechius positis ad Sanctũ Severum castris, nusquã conspecto hoste copias recensuit, quæ & specie & numero, roboreq; firmißimarũ gentium, triginta ferè millium numerũ implebant. Valdemontius Lothoringiæ reguli frater, qui superioribus annis ea spe Neapolim penetrarat,

trarat,

trarat,& Salernum manu ceperat,ut regno quod antiquitus Andegavensium regum fuisset(horum enim ipse legitimæ stirpis erat hæres) adiudicante Clemente potiretur,legiones duas Germanorum ductabat. Præerat Helvetiç legioni Tēdanus Comes, Bastardi Sabaudi filius,quibus addebantur subsidiariæ Sclopettariorum Italicæ cohortes. Equitatus autem Gallicus per amplus erat & illustris,cui Gherlindanus Britannus ab Henrico Rege missus,peculiarem alam adiunxerat. Hac procedentis Lotrechij fama permoti Aurantius & Vastius operam dabant, ut Germanos & Hispanos hærentes prædç reliquijs,& de constituenda in Vrbe colonia cogitantes educerent. Exuisse enim usq; adeo veterē ferociam,turpiq; ocio emarcuisse videbantur,ut nisi ęgre multaq; comminatione severi imperij, signa sequi velle crederentur. Sed illatus ab infenso validoq; hoste metus, & salutis & decoris cura, vel segnes animos ad iter erexit. Atque ita vacua relicta Vrbe Latina via profecti ex itinere Vastius Vallemontonium Latij oppidum, quod Baptistā e Comitum familia nobilis adolescens, neq; portas aperiret, neq; cōmeatum præberet, tormentis expugnavit,cruenta irruptione direpto oppido,quod in ingressu nonnulli viri fortes,& in his Beltrandus Rusius nobilis Parmensis,& Gallindus Hispanus cohortis præfectus, Vastioq; familiaris cecidissent. Exinde per Hernica oppida in Campaniam iēre,ad lęvamq; deflectentes per Sidicinos,Exerninos atq; Alifanos fines,& per Serram demū, quam vocant Capreolam, ex qua facilis est ab Apennino in Apuliam descensus,Troiam pervenēre. Hęc urbs ex veterum Harporum ruinis,cuius agri pars nōmen adhuc retinet,ædificata dicitur,magnamq; habet celebritatem, quod edito in colle posita, subiectæ Apuliæ campos, Garganumq; montem, & Hadriatici maris litora prospectet. Lotrechius ubi hostes ad Troiam constitisse didicit, Luceriam ad Navarrū est profectus: sequentique nocte Valerium, quod firmis & expeditis turmis uteretur, & ipse alacri ingenio navandæ operæ esset avidus, Troiana via exploratum misit, ut aliquo excepto de hostium consilijs numeroq;,ac eorum sede & castrorum ordine certius cognosceret. Inter Luceriam & Troiam medio fermè itinere, flumen exiguū verum cavis admodum ripis decurrit,in quies pari explorandi studio Vastius Hispanorum validam manum condiderat. Inalbescente itaq; cœlo Valerius ad amnem præveniens, quum paucos equites ab amne in ulteriorem ripam evadere iussisset,hostes in insidijs occultatos deprehendit. Illico quid repererit(quod ita facere iussus erat) Lotrechium docet,petitq; ut sibi liceat transire amnē,& cum hoste manū conserere. Id severè negat Imperator, sed mox alacrium iuvenū globus e Gallicis alis Valerium subsecutus cōspecto hoste,quin pertransiret, vel obtestante obsistenteq; Valerio retineri non potuit. Accensum est leve primo prælium,sed sensim acrius & ardentius,quoniā multo frequentiores quàm putassent Hispani pedites & equites ex depressis locis prodibant. Pugna autem eo deducta est,ut Galli quanquam summa alacritate depugnarent,in magnum discrimen perducti viderētur: quorum permotus periculo Valerius vel contra Lotrechij imperium opem ferendam statuit,ne in primo congressu ad omen universi belli aliquod detrimentum vel dedecus acciperetur,quando ea Gallorum manus ex equitibus primæ nobilitatis constaret, cui se ducem præbuerat Griffeius cum Regis gratia, tum suo bellico vigore præstans iuvenis. Nec mora,suo procursu Valerius iam planè circumventos & perturbatos Gallos confirmavit, opportuneq; summotis

dd

hoſtibus citra amnem reduxit. Nam aliæ atque aliæ hoſtium turmæ, & peditum cohortes eo conſilio ex acclivibus locis ſe demittebant, ut aucto numero renovatoq; impetu, pulſos in amnem, præruptumq; cavæ ripæ alveum præcipites darent. Succenſuit Valerio Lotrechius, quòd ſuo iniuſſu amnem tranſiſſet, quaſi eum puniturus, niſi Griffeius cum ſuis defenſus, & proculdubiò ſervatus, resq; peropportunè & fortiter geſta, ſeveri alioqui ducis iracundiam mitigaſſent. Poſtero die Lotrechius motis caſtris ad hoſtes rectà contendit, in ſubiectisq; Troiæ campis equeſtri prælio ſumma utrinq; alacritate certatum eſt, nullis quidem interpoſitis ſclopettarijs, ita ut levi cum periculo, quantum quiſque eques lancea gladioq; valeret, ex criſtis ac inſignibus noſceretur. Captus eſt in eo congreſſu Martius Columna impiger adoleſcens, quem Pompeius Cardinalis patruus paulopoſt pecunia redemit. Cæſariani duces acclivibus in locis caſtrametati, diſtinctis atque ordinatis copijs ſub Troia conſtiterant: poſteroque die Lotrechius ſeſe in conſpectum dedit, ita aciem flectens, & copias oſtentans, ut multo tubarum clangore hoſtes è propinquo ad committendum prælium provocaret, & provectis in gyrum curulibus tormentis, in adverſos ea diſploderet. Sed pilæ in erectos per acclivia hoſtes minimũ inferebant detrimentum, quòd terreno ſtatim hauſtæ vix uno aut altero interfecto, nec ſubſilirent, nec confertis aciebus inciderent, ſic ut uni tantum ſignifero Chriſtophoro Ario cum vexillo dextra manus falconis ictu abriperetur. Apta videri poterat occaſio conferendæ pugnæ quibuſdam audacibus, quòd inſolentiſsimi hoſtis conſpectum tam diu minimè ferendum putarent, eundemque ducem atque eoſdem hoſtes ſæpius victos acri concurſu propelli & profligari poſſe arbitrarentur. ſed Vaſtius et Dorbinus Auranrij fervidos impetus moderari ſoliti, Gallos mora & cunctatione eludendos, refrigeratáque demum earum gentium quæ impetu valerent, dimicandi cupiditate, ſine vulnere, uti ſæpe aliàs debellandos differebant, ob idque præſertim quòd tum omni tormentorum carerent apparatu, & cataphractorum alas, Garzia Manrico, & Ludonio ducibus, Neapoli profectas, atque item quorundam procerum Neapolitanorum auxilia, ipſúmque præſertim cum ſuis cohortibus Fabritium Mamaraldum expectarent, ne priuſquam bene explorata victoria, non de regno modò Neapolitano, ſed de Mediolanenſi quoque imperio unius prælij alea dimicarent. Id verò unum eos ad confligendum hortari poterat, quòd nondum Horatius Baleonus cum Etruſca legione Lotrechij caſtris applicuiſſet, proptereaque ſi pugnam differrent, hoſtem non novis, ſed exercitatiſsimis ſclopettariorum cohortibus firmiorem ſe poſtea inventuros intelligererent. Conſtabat enim ea Baleoni legio magna ex parte veteranis, quum ſub Ioanne Medice ad ſummã bellicæ virtutis opinionem perveniſſent. Verũ ut poſtea ab ipſo Vaſtio, Dorbinoq; audivi, Hiſpani & Germani nequaquã priſtinam eo die animorum alacritatem oſtenderunt, quum multorum menſium deſidia, & luxu captæ Vrbis enervati, onuſtiq; præda, omni decori & laudi, quæ periculo parari poſſent, vitam anteferre, & partis divitijs atq; ocio frui velle viderẽtur. Per hunc modũ Lotrechius fruſtra provocato laceſsitoq; hoſte, ea copiarum & pugnæ oſtentatione lætus, quod hoſtes alias pugnaciſſimi oblato prælio defuiſſent, copias ſuas reduxit in caſtra, & ſeptẽ fere ſequentibus diebus quid conſilij agitaret hoſtis expectavit, quum perpetuo in eadem planicie, inter duo caſtra quotidiana exercitatione, minutis & diverſis eque-

ſtribus

stribus prelijs certaretur, decoro potius quàm cruento spectaculo, quũ ingens utrinque equitum multitudo, nihil intermixtis sclopettarijs, raro lethali vulnere dimicaret. Cecidit tamen è Cæsarianis Teias Aghillarius levis armaturæ equitum præfectus, quum aurato insignis sagulo in aciem prodijsset, & hostes eum ab illo splendido ornatu Aurantium esse existimantes certatim adorirentur. Hic est ille Teias immanis sævitiæ Hispanus, qui capto in Vrbe Laurentio Granio Signino episcopo, Romana florenti eloquentia, quum ille egens pecuniæ, & direpta domo redemptionis pretium ægrè expediret, sacratum caput insolenti vulnere propè discidit. Interceptus quoq; est Ferdinandi Gonzagæ alæ equitum signifer Campegius cum vexillo, quum frumentatoribus præsidio missus in Gallos equites incidisset. Tum vero Cæsariani cognito Baleoni adventu, qui non procul inde aberat, movenda castra statuunt, & rectà Neapolim multis de causis contendendum censent, ut ibi certiore spe commeatus, & maioribus præsidijs bellum gereretur. Sergianum verò Caracciolum cum sua cataphractorum ala, duabusq; Hispanorum, & quatuor Italorum cohortibus Melphim ipsius Sergiani ditionis urbem, ut præsidio sit dimittunt, multisq; relictis ignibus, crassiore matutina aura tecti, deceptis Gallis & pręmissis impedimentis, peditatuq; omni novissimum agmen validi equitatus præsidio firmant, & per Creppacorij iuga, quæ sunt arctæ fauces, è Samnio in Campaniam descendunt, serò persequentibus Gallis, qui in ea exortæ nebulæ caligine, de discessu hostium nihil pro certo explorare potuerãt. Nec multò post Horatio Baleono obviam missis equitibus eius legionem ab apparatu specieq; militum cumulatè laudatam cum mutua gratulatione in castra receperunt. Tum vero apud Lotrechium in consilio disputatum est, an hostẽ prælio decertare non ausum, & ex ignobili discessu in non dubiam conversum fugam, uti credebãt, persequi pręstaret, an expediendis commeatibus, nihil in tergo nisi pacatum, omniq; metu vacuum relinquere. Guidoni Rangono, qui multi usus dux habebatur, ipsiq; item Valdemontio, & præfectis alarum ferè singulis, uniq; præsertim Valerio Vrsino magnopere placebat instare abeuntium tergis, & proculdubiò à clandestino turpiq; receptu perterritos & disiunctis agminibus diversa itinera capientes, toto equitatu consectari: fore enim ut insigne detrimentum novissimis inferretur. Si verò hostium equitatus ora cõverteret, ut postremi agminis terga tueretur, eum per sclopettarios Etruscæ præsertim legionis, qui essent summæ pernicitatis atq; peritiæ, facile sustineri atq; propelli, & si fugam intenderent, exui impedimentis: quo eventu nihil ipsis Romana præda onustis gravius, nostro verò militi lætius, et ad opinionem speratæ victoriæ confirmandam atque attollendam utilius & speciosius accidere posset. His Navarrus (si universi belli exitus spectetur) fatali sibi & Lotrechio, cæterisque ducibus & copijs maximè funesto consilio contradixit, veterem secutus belli rationem, ne si fervidis animis abeuntibus hostibus incumberent, ea omnis qua tum potirentur, adipiscendi commeatus facultas amitteretur. Neque enim sperare debere, ut vicos & oppida commeatibus plena, per quæ antecedens & prædabundus hostis transiret, diffugientibus metu incolis reperirent. Relinqui siquidem in tergo Melphim opulentã urbem militari præsidio & peculiaribus Sergiani reguli viribus confirmatam, unde frequentibus eorum eruptionibus impediri atq; intercludi subvectiones frumẽtarias posse, nemo belli regionisq; peritus non dubitaret.

ita quæ sibi Melphim omnino aggrediendam expugnandamq; videri, & circumiecta oppida in potestatem redigi debere, ut nihil hostile retrò metuant, & deficientium ab hoste eius tractus populorum fama aucti, ex tuto Neapolim usque penetrent. Hæc apud Lotrechium sententia vicit, quum nec fugientes & perturbatos prope Cæsarianos Fortuna desereret. Nec mora Navarrus cum iusto tormentorum apparatu Melphim contendit, eisque prolatis magnum in muro hiatum fecit, sed nequaquam usq; adeo latum, ut non plus quā bini aut terni milites irrumpere posse appareret. Subiêre tamen temerè atque audacius quàm expediret Etrusca vexilla, quæ quum per ardua eniterentur, & difficiliorem opinione aditum reperirent, multis interfectis & vulneratis retroversa sunt, egregiè propugnante Sergiano. Cæterū Vascones & Cantabri Etruscis successêre, magnaq; vi ad deiecti muri aditum dimicatum est, maiore oppugnantium cæde atq; periculo: quoniam Navarrus ut conglobatis cohortibus latiorem ingressum pararet, tormenta in eam partem cōtinenter ita adigi iubebat, ut multi qui primi ascenderant, tergis pilas exciperent, & miserabilis sociorum strages ederetur. Sed his incommodis atq; vulneribus accensi pariter Vascones & Etrusci, vi facta in urbem perruperunt, neq; quisquam ferè ex Hispanis & Italis qui erant in præsidio irati victoris sævitiem effugit, manavitq; cædes ad oppidanos tanta rabie, ut infantibus & fœminis ægre parceretur, & victores inter se de captivis & præda rixantes catervatim manus confererent. quæ res cęsorum stragem accumulavit: Nam à Navarro circiter quingenti omnis generis milites desiderati sunt: ex oppidanis autem & præsidiarijs cohortibus & turmis supra tria hominum millia cecidisse referuntur. Captus est ipse Sergianus Caracciolus, qui constantissimè, uti debebat, suam urbem defenderat. Melphi expugnata, Venusini Gallis deditionem fecerunt, quorum exemplum secuta sunt pleraque oppida Lucaniæ & Apuliæ, apud quæ non ingratum erat ex veteribus studijs Gallicum nomen. Atque eo modo Navarrus quum nulla hostium manus occurreret, ad Lotrechium reversus est. At Cæsariani ex itinere Arriano oppido direpto, quòd Arrianenses ex vetere factione Gallorum adventum expectare viderentur, pręter Avellinum & Montefusculum lacteis figulinis nobile, tripartito agmine, quum Auraniius cum Germanis præcederet, Gonzaga cum equitatu latè diffuso, quòd nemo insraret hostis, subsequeretur: & Vastius cum Hispanis Nolam peteret, paucis diebus uno fermè tempore Neapolim contenderunt. Cæterùm Hispani ad Nolam more suo stipendia flagitantes, vix concionantis Vastij cohortatione, ad seditionem consternati, in officio contineri potuerūt, increpita scilicet malignitate atque stultitia eorum, qui præda divites instante tergis hoste, stipendia vel merita, importunissimo tempore postularent. Ad id impudentiæ facinus milites Dorbini opera incitatos Salsedus eximiæ virtutis veteranus dictitabat, non obscura dignitatis obtrectatione, quando is ad honorem magisterij castrorum, quo Dorbinus fungebatur, vehementer aspiraret. Qua de causa Dorbinus ut calumniam dilueret, capitale ausus facinus, spectante Vastio in Salsedum ensem destrinxit, eique brachium discidit. Eius atrocis & insolentis facti conspectu acriter permotus Vastius, in Dorbinum irruit, sua manu Salsedi iniuriam, & percussoris temeritatem vindicaturus. Quo animadverso Dorbinus ex irati ducis oculis vitæ suæ periculo, in genua procumbens, gladij cuspide comprehensi capulum duci porrigēs, hoc inquit in meam

necem

necem utere Imperator, qui iracundè potius quàm iniquè nominis tui offensa maiestate deliquerim. Tanta enim erat erga Vastium vetus Dorbini reverentia, ut effugere metu mortis dispuderet. Hic demissi & supplicis, nec mortem deprecantis habitus paratam semper in Vastio generosi animi clementiam facilè excivit, eique non modò pepercit, sed pristinum honorem qui erat summus in exercitu etiam conservavit: quod strenuissimi viri eo gravi bello virtutem magno sibi usui futuram iudicaret. Sed Salsedus nequaquam mortiferi vulneris, sed implacabilis animi dolore multos post dies Neapoli excessit è vita. Quum Cęsariani duces ad Neapolim coniunctis copijs pervenissent, & Vastius orantibus Neapolitanis, & sese omnes affatim commeatus suppeditaturos pollicentibus, castra idoneo loco extra urbem ponenda censeret, Vgonis Moncatę, & Alarconis sententia prælata est, qui introducendum in urbem exercitum contendebant: quoniam dilabentibus, & in fidem nutantibus quibusdam Andegavensis factionis regulis, populum ab insita levitate novis rebus & regibus semper studentem defecturum crederent, quum primum Gallica signa conspiceret. Contineri enim in officio & fide facilè posse præsentibus, & portas & mœnia tuentibus militum præsidijs: quando paratus esset in urbe, & in arcis horreis frumenti & commeatus omnis generis copia, vinique præsertim, qua una re allici promererique Germanorum animos constaret. Hanc reliqui duces Aurantius & Gonzaga militibus id expetentibus favere soliti, sententiam approbarunt, vel graviter reclamante Vastio, qui eo consilio urbem miserè & propè hostiliter à socijs direptam iri intromisso exercitu prædicabat. Sed nihil eius ante provisæ calamitatis detrimentum externorum ducum animos permovebat, utpote qui neglecto omni civium incommodo, uni tantùm defensioni urbis, publicæque militum saluti prospicerent. Atque ita frustra lugentibus Neapolitanis per idonea urbis loca exercitus regionatim est distributus. Nec multò pòst Lotrechius cum omnibus copijs in conspectum se dedit, castrametatusque editis in collibus, & perductis perpetuis munitionibus quæ ad mare usque pertinerent, pręaltis atque admirandis aggeribus se circumsepsit, ipseque in Aragonij Montalti villa prætorium fixit, quæ exeuntibus ab urbe Campana via ad dextram relinquitur. Navarrus autem diversis constitit in iugis, qui ad levam ultra divi Martini collem vergunt, & Ianuariæ portæ imminent, & in Ioannis Roscij villa munitissima castra constituit, eo consilio ut longam obsidionem terra mariq; instituerent, & vicinas Neapoli urbes Capuam, Aversam, Puteolos & Nolam, quas occuparant, præsidijs obtinerent. Tum verò Gallorum antecursores, atque admixtæ aliquot sclopettariorum cohortes ab æde divi Antonij ad Campanam usq; portam decurrerunt, in quas Cæsarianorum globus erupit, certatumque est tumultuaria pugna, sed paucis utrinq; interfectis, quum Galli aucti numero vehementer urgerent, Cæsariani cadente Verreio intra portam compulsi sunt. Hic Verreius, ut suprà diximus, ab Hispania missus à Cæsare Romam ad duces mandata detulerat: verum postea depravatus malignitate quorundā, ne interesset pactionibus quibus Pontifex dimitteretur, astutè quidem, sed levissimè Neapolim concesserat, primusq; improbæ suæ voluntatis pœnas dedit. Exinde cunctis ferè diebus levia certamina serebantur, quū Galli audacter procurrerent, & Cęsariani erumpentes novi hostis ferociam egregiè sustinerent. His minutis pręlijs nonnulli utrinq; ceciderunt, quòd intera

mixti equitibus sclopettarij rem gererent, & eos dispersos Hispani levis armaturæ equites turmatim aggrederentur. Per hunc præliandi morem Roscinius Ciarius nobilis atq; fortissimus inter Etruscos iuvenis, quū suos dispalatos recipere conaretur, ab equitib. est interfectus. Interim Neapolitani inexpectata ab Hispanis atque Germanis domesticarum rerum detrimenta perpessi, & duriora indies expectantes, sese privatis obsidionis ærumnis, periculoque publico eripere cœperunt, atque inde nauigantes in proximas Capreas, Aenariam, Prochitam, & Surrentini litoris tuta ab hoste atque salubria loca se conferebant. E proceribus quoque Neapolitanis plerique dilapsi sunt, & in his mutata fide multo maxima pars Andegauensis factionis ad Gallos transijt, primusque omnium Vincentius Caraffa Montis sacræ arcis oppidi regulus, Cęsarianis diffidens rebus ad Lotrechium se contulit. Huius viri iudicium quòd exactæ militaris prudentiæ haberetur, multi sunt temerè subsecuti, quod à tanto viro consilium anceps, nisi graui cum ratione susceptum non existimarent. Ex his fuere Caracciolus Murconij Comes, Ferdinandus è Pandona familia, Bouiani regulus, Federicus Gaetanus, Franciscus Aquinas Quadratæ in Apulia regulus: qui demum finito bello aut securi percussi, aut bonis mulctati, malesanæ & infidæ levitatis pœnas dederunt. Sergianus quoque Caracciolus qui animo tam forti quàm fideli apud Melphim captus fuerat, quum aliquandiu summis precibus ab Aurantio, ut redimeretur, impetrare nequiuisset, ab hac contumelia indignabundus Lotrechio liberanti sese addixit, dictoque sacramento à rege alæ equitum præfecturam promeruit, & decora sacri ordinis nobilium procerum torque donatus est. Interea Neapoli quanquā magna frumenti copia suppeteret, conficiendi panis difficultate usque adeo laborari cœptum est, ut Germani præsertim frumento cacabis excocto vescerentur. Nam & frumentariæ molę quæ sunt ad Sebethum fluviolū, & aliæ quæ sunt in Glani amne ad Acerras, atq; Suessulam, in potestate hostiū erant, cui incommodo solerter occurrebatur ab Hispanis & Italis qui paruas è lapide suburbano molas manu ductiles confecerant, quibus triticum egregiè, sed nequaquam affatim molebatur. Nec vini iam tanta supererat copia quæ satis esset Germanis, aquæ potum tanquam visceribus noxium abominantibus. Eius quidem desiderio tanquā æquum & debitū postulantes uniuersas propè vrbis cellas cum fremitu scrutabantur, sicut Daualam ipsius Vastij domū sæva irruptione violare non veriti, aliquot Græci vini dolia, subter hortum manufactis scrobibus recondita, ex indicio infidelis fabri detegerent, factoq; totius exercitus concursu, perpotādo galeis & aquarijs cuppis asportando ocyssimè exhaurirent, quū modicè parcendo, omnibus per aliquot dies suffectura crederētur. Interea accitus à Lotrechio è Genua Philippus Auria, Andreæ Auriæ Gallicæ classis præfecti legatus, cum octo triremib, circa Neapolim venit: cuius advenu propè omnis advētitij commeatus spes hostibus inrerclusa videbatur, eoq; arctius quòd supra Ligusticam classem, Venetorum quoque triremes circiter viginti superato Messanæ freto ad invadenda obtinendaque litora, propediem venturæ nunciabantur. Qua rerum fama adducti Cæsariani duces, priusquā Venetę triremes Siciliæ fretū transirent, cum Philippo confligere statuerunt. Habebant Cęsariani sex tātum triremes, biremesq; duas, confisiq; virtuti militum, & quatuor magnarum navium scaphis quas sclopettarijs impleuerant, & reliquis pari ratione minoribus nauigijs, quæ frahatæ vocantur, concurrere

rostris,

rostris, manusque conserere minimè dubitabant. Erat enim cum Vastio, qui cum Vgone Moncata prætoriam conscenderat, delectorum flos militu[illegible] Dorbinus accuratè fortissimum quemq; et Cantabrico mari assuetum viritim delegerat, & in his promptissimos centuriones atq; signiferos, quos nihil maris nausea atque iactatione perturbari consuesse didicisset. Conscendit quoq; & ipse magister equitum Ascanius Columna, & pleriq; alij viri insignes sua sponte nihil de victoria dubitãtes: & ne Germani quicquam Hispanis de virtute concederent, Conradino Glornio duce circiter ducēti duas triremes compleverunt, magnaq; alacritate è Pausilipo solventes, ad insulam Capreas contenderunt, atq; ibi iuxta fontes ex iocundiore mora largius epulati, Consalvo etiam Barectæ Lusitano cucullato, qui religiosæ solitudinis causa illis in rupibus tugurium condiderat, concionanti aures præbuerunt. Is vehementissimè cohortatus duces singulos obtestabatur, ut pristina virtute uti, pietatisque patriæ memores, crudeles ulcisci Ligures, atq; eos acri maximè impetu invadere ad non dubiam victoriam vellent, scilicet ut tot miseros Hispanici generis viros longè fortissimos, quos illi perpetuis verberibus & contumelijs affectos, & pro servis remigibus cathenatos ad transtra detinerent, ærumnosa atq; infami servitute liberarent. Dum prolixè atq; inflammatè Barecta concio naretur, Biordus Agnesius Neapolitanus non tam Gallicæ factioni addictus, quàm Hispanorum arrogantiæ infensus, in adversum insulæ litus se demisit, & veloci vectus navicula ad Philippū advolavit, primusq; certum nuncium tulit de numero apparatuq; & ducibus Cæsarianæ classis. Quo cognito Philippus supplementum unius centuriç sclopettariorum à Lotrechio postulavit & accepit. Nec diu pòst Cæsariana classis pluribus expansis vexillis conspicua, à Capreis discedens in conspectum hostium se dedit. Erat tum Philippus oram legens Salernitani litoris ad Concham stationem, quam promontorium tenue, Vrsi caput à nautis appellatum, suo obiectu efficit. Id abest non magno spacio à prominentiore Campaniæ promontorio, quod Atheneum antiquitus dictum, hodie Capellam incolæ vocant. Ea species ornatissimæ hostium classis non mediocriter Ligures commovisse visa est, sed rei navalis periti, eam mox non ineptè contempserunt tanquam secus ac disciplina flagitaret, nullas ad mali summitatem caveolas, quas gattos vocant, habentem. Eæ caveæ summis alligatæ malis singulos speculatores simul & propugnatores continent, sicuti in carchesijs onerariarum navium fieri videmus, è quibus deni & sæpe pro navigij magnitudine viceni homines saxis, atq; missilibus propugnant. Tum verò Philippus advocatis in prætoriam navem trierarchis, his ferè verbis eos allocutus est, digito adventantem hostium classem ostendens. Viri inquit generosi invictæque virtutis, cives optimi, magnum hodie (uti video) ex certa propè victoria decus proponitur, quum numero triremium, cunctisq; rebus bellici apparatus, & fortitudine animorum, peritiaq; rei navalis præstemus. Sint utiq; hostes nostri, ut ipsi iactant, egregie pugnaces terrestribus prælijs, in navali certe cōcursu, neq; discurrere, neq; se conglobare expeditè poterunt, quum inter transtra & angustis in foris sibi sit dimicandum excipiendęq; sint, uti sors feret, tormentorum pilæ, quum nullus receptui, aut declinationi locus propugnantibus relinquatur, præpediente præsertim remigum turba, quæ obiecta ictibus, & suo periculo terrefacta, facultatem consistendi, aut locum mutandi prorsus eripiet. Itaq; quum nihil de recceptu nobis sit cogitandū,

& ne dedecus admittatur, omnino sit cum oblato hoste confligendum, existimate veterum maiorumq; nostrorum gloriam tot prosperis navalibus prælijs partam, in dextris vestris atque peritia esse repositam. Hanc uti reor quisque optimus civis, non conservare modò, sed augere plurimum debet, ne degeneres atque obliti disciplinę à socijs pariter atque hostibus existimemur. Ipsum verò Andream Auriam imperatorem nostrum præsentem adesse putatote, & virtutis ac ignaviæ futurum testem, ut fortibus digna, aut æquo iure ignavis ignominiam paret. Trierarchi vocem sustulerunt, quam alacres & pugnæ avidi edere solent, paucisq; verbis de excipiendi atque invadendi hostis ordine inter se constituentes, ut quæ in rem opus forent, aptè pararent, ad triremes suas continuò redierunt. Summa expediti decreti fuit, ut Philippus quinque rostratis suis in hostem veheretur, cū reliquis verò tribus Nicolaus Lomellinus in altum evadens, ubi cœptum foret prælium, capto circuitu, reflexoq; opportuè remigio in puppes lateraq; hostilium navium prætoria præcipuè petita audacter incurreret. Itaq; Philippus è promontorio in apertum mare progrediens, sese ad pugnam obtulit: neq; Vgo vel ob id eam detractare ausus est, quòd tres quas diximus Lomellini triremes concepto metu aufugere crederet, & iniqua conditione quinas Aurianas secum concursuras arbitraretur. Vbi appropinquatum est, ambæq; prętorię ad mutuum concursum proras dirigerent, Vastius salubri ratione Vgonem hortabatur, ut prior maius tormentum emittere properaret, ut exorta fumi caligine hosti certior ictus eriperetur. Sed Vgo qui rei navalis peritissimus existimari volebat, & dudum cunctis veteribus trierarchis ad Capreas pugnæ aleam minimè subeundam differentibus, ignavia increpita contradixerat, tam diu displodere tormentū distulit, ut Philippus in id sedulò intentus, atque aptè collimans suum ingens tormentum, quod Basiliscū appellabat, in hostem emitteret. Huius immanis pila perfractis supra rostrum crassioribus pluteis, qui Rambattæ vocantur cū horribili strage hominum per foros à prora in puppem pervolavit tanta violentia, ut discerptis supra triginta partim militibus, partim navalis officij magistris & remigibus, etiam in ipsa puppe multos insignes discerperet, & in his Petrum Cardonium Siculum, Vastij propinquum, qui geminos fratres Valpergas Masinij regulos, obtrectatione amatoria apud Mediolanum interfecerat, & Leonem Tassinum Ferrariensem, à quo Gevarræ Potentiani reguli filius ex simultate Vastij cum patre concepta magnę spei adolescens, insons nuper fuerat confossus. His accessit Gusmanus Hispanus miræ dulcedinis citharœdus, qui ioci causa (uti fata trahebant) conscensis iam principibus & oram solventibus, in prætoriam per remos prorepserat, sic ut horum cruore atque visceribus Vastius & Vgo fœdarentur. At Vgoniani libratores ita suum ingens tormentum in Philippi prætoriam direxerunt, ut præpediente hostili fumo non magnum inferret detrimentum, quoniam Ligures secus ac Hispani non per foros expositi ictibus, sed ad scalmorum proiecturas, quas posticcios vocant, intra circumseptas solidis asseribus spondas proclinati, inter remiges consistebant, & per fenestellas tanquam è mœnibus crassioribus sclopettis rem gerebant. Interim dispari Fortuna Cæsarianæ tres, quarum nomina hìc minimè prætereunda putamus, Gibba Iustiniano Ligure vetere trierarcho, in qua propugnatoribus præerat Cæsar Feramusca, & cum hac duæ Catelani generis Secamia à Secamo impigro trierarcho, & Villamarina pariter

riter à Bernardo Villamarino nuncupatæ, concitato remigio Aurianæ duas Peregrinam scilicet & Donzelliam, quæ vox pedissequam virginem significabat, adactis rostris invaseruut, vehementiq; edito certamine in eas Hispani milites egregio ausu transilierunt. His conspectis rebus Lomellinus opportunè ex suo flexu conversis proris uti constitutũ imperatumq; fuerat, ad navandam operam advolavit, tantoq; impetu in hostilem prætoriam invectus est, eo ordine, ut uno tempore tria maiora tormenta in hostem disploderentur. Maura puppem deterso gubernaculo perfregit. Cæterũ patrona quæ ab inaurata Neptuni imagine Neptunia vocabatur, disturbato foco, & aliquot remigibus discerptis malum perfringens, ita convellit, ut quod miserrimum & in multis lethale fuit, antennæ conciderent, quarum casu complures oppressi sunt, & in his Hieronymus Tranensis, qui in universa tormẽtarij negotij pręfectura Antonello patri Cæsaris munere successerat. Domina vero quæ matronæ perornatæ ad puppem signum præferebat, rostrum & reliqua proræ tabulata decussit. Nec mora eæ tres conversis remis iam ab hoste Peregrinæ atq; Donzelliæ captis maturè opem tulerunt. Porrò Mauratum peritissimè se se circum volvens in oppositam Gibbam minorum & mediocrium tormẽtorum procellam grandinis modo effudit gravi Gibbæ periculo: nam præter epibatas & remiges fœdè occisos, Cæsar etiam Feramusca smerilij, quod est minoris falconis genus, pila traiectus in mare decidit: ipsi verò Iustiniano trierarcho femur glande traiectum, & Baredus centuriæ sclopettariorum præfectus, tribus mortiferis vulnerib. est sauciatus. Alia in parte Perpenniana & Calabrensis Oriana nomẽ accipiens à familia trierarchi, qui inclyti olim navalib. victorijs Rogerij Oriæ stirpis esse dicebatur, quũ hostiles Syreniam atq; Fortuniam adortæ, utramque magno affecissent incommodo, & ferè in potestatem redegissent, conspecta suorum clade incolumes in fugam se dedere. Desperata namque victoria, quòd stratum viderent prætoriæ vexillum, & Villamarinam atque Secamiam circumventas, subindeque receptas, quas Hispani pauloante occupassent Peregrinam atq; Donzelliam, dispalatamq; scapharum & biremium classiculã conspicerent, sese servare Cæsari, quàm cum reliquis eundem adversæ sortis casum subire maluerunt, quanquam id consilium uti nimis properè captum à multis improbaretur. Ab hac duarum triremium fuga, extemplò concessa est Philippo victoria: nam Vgo qui rotundo protectus scuto, nudatoq; ense paululum à puppe discesserat, dextrum glande brachium, coxamque sinistram parvi falconis pila ictus ceciderat. Vastius quoq; in cervice iuxta aurem fictili globo incendiarij pulveris graviter vulneratus, crebrisque lapidum è gattis iaculationibus contusa galea malè mulctatus, & Ascanius Columna dextra, & altero pede debilitatus Lomellino deditionem fecerant. Philippo autem in paranda victoria magno usui fuerunt Mauri, Turcæque remiges, quos promissa libertate exutisque compedibus, & distributis armis ad prælium accenderat tanquam veteres Hispanorum hostes, Vgonisq; pręsertim nomini infestos. Hi nanque longè fortissimè atq; audacissimè dimicantes in hostiles triremes transcendere nudi prorsus, & gladijs scutisq; contenti nõ dubitarunt, mortuoq; Vgoni barbarico fremitu aliquandiu illuserunt, cadaver circumflectentes, & cum risu interrogãtes, num ad invadẽda Africa litora esset reversurus. Per hunc modũ ad Vrsi caput Amalphitani litoris navali prælio, quo nullum ætate nostra cruentius fuit, decertatum est.

Nam ſeptingenti circiter veterani milites Hiſpani, præter totidem remiges & nautas Cæſarianæ claſsis, aut trucidati, aut demerſi periêre: & Philippus victor in nuiverſum epibatas & remiges ad quingentos, & in his aliquot peritos gubernatores & nautas, atq; unum omnino trierarchum deſideravit. Ex hoſtilibus duas triremes, & ad has biremem, aliquot ſcaphas, mioparonemque unum, quem brigantinum vocant, demerſit, binisque in altum, ut diximus, fugientibus, reliquas duas in quibus erat prætoria manu cepit: quibus ſuarum quæ tormentis quaſſatæ fatiſcebant numerum ſupplevit. Præter Vgonem & Feramuſcam fortiſsimi cohortium præfecti, interfecti ſunt Macinius Daia Cantaber, Ioannes Biſcainus, Zambronius atque Baredus. In poteſtatem vero vivi devenêre, præter ipſum Vaſtium & Aſcanium Columnam, Franciſcus Hicardus trierarchus, Ludovici arcis Neapolitanæ præfecti Germanus frater, cui pugnanti gravioris tormẽti pila ab ima nate pulpoſum femoris torũ horribili, ſed non mortifero ictu, quod habitus eſſet prępinguis, abripuit. Philippus item Cerbellio ſine vulnere, & Ioannes Caietanus, Vaurius Belga, Acogna Gallus Borbonij profugi ſatelles, & Seronius Hiſpanus Neapolitani ſenatus ſcriba, illuſtresq; equites Camillus Columna, & Annibal Gennarius Vgonis amicitia clari. Reliqui centuriones atque ſigniferi, militesque qui non eſſent vulneribus debilitati, iniectis cathenis ad remum translati ſunt, ut in locum demortuorum & Barbarorum qui edita forti opera libertatem meruiſſent, opportune ſuccederent. Hæc fortaſſe aliquanto curioſius atque diffuſius quam inſtitutus prælti operis labor brevitatis admonẽs poſtularet, deſcripſiſſe non piguit: quoniam hæc pugna inter memorabiles noſtri ſeculi maximè funeſta extitiſſe viſa eſt: & ego totius eius pręlij eventus certiſsimus teſtis, & propemodum ſpectator fuerim, quum in Aenaria, ubi tum eram Romana arce elapſus, atque liberaliter à Vaſtio receptus, reboatu tot tormentorum exaudito, qui per maris æquora longiſsimè diffunditur, commiſsi quidem prælij fama, ſed incertæ victoriæ rumor nunciaretur. Obſecrantibus enim nobiliſsimis mulieribus, quæ de ſalute coniugum vehementer erant ſolicitæ, ut honeſtiſsimum pietatis officium implerem cum duabus frahatis validiſsimo remige inſtructis, fretus Philippi (ſi forte victor evaſiſſet) amicitia ad claſſes contendi. Is nihil ea victoria elatus appulſum humaniter ſuſcepit, facultatemque continuò conceſsit, ut duces captos in Mauræ trireme cuſtoditos inviſerem: quibus ideo gratiſsimus adventus meus fuit, quod de uxorum ſalute nuncium & opportuna quædam eorum calamitati lenimenta deferebam. Ab his de ratione eventuque prælij ſigillatim edoctus, rediens ad Philippi prætoriam, mare cadaveribus conſtratum conſpexi, ſicut Philippus benignè ſtudioſeque diſſerens, ea quę audieram magna ex parte confirmaret, & multa quæ ſibi accidiſſent, copioſè atque fideliter enarraret. Eius verò tanta fuit humanitas, ut a ſe inaurata Vaſtij arma, me depoſcente, impetrari pateretur. Timebat enim Vaſtius ne Genuæ in trophæi morem, quòd eſſent ſpecioſiſsima celebri in têmplo, uti voto dicata ſuſpenderentur. Quum eſſem apud Philippum ſupervenit Ioachinus Levantius Ligur à Lotrechio miſſus, qui depoſceret captivos, ſed ille negavit ſe daturum, quando eos ad ipſum Andream Auriam ammirantem deducendos eſſe iudicaret. Vgonis verò cadaver, ut illudentium Barbarorum contumelijs eriperetur, ad Amalphim urbem delatum eſt, in æde q; Andreæ Apoſtoli tumultuarijs exequijs tumulatum. In hac urbe citrio-

rum

rum & medicorum odoratis nemoribus æquè peramœna & celebri, Magnetis usum navigantibus hodie familiarem & necessarium, adinventum fuisse incolæ asserunt. Celebratur quoq; hæc urbs admirabili liquore, qui ex sepulchro apostoli quod est ad aram templi maximam, exsudat. Hunc religiosè collectum æditui languentibus mirè prodesse persuasum habent. Ferunt Clementem, ubi ex literis, quas ad eum ex ipsa Philippi victoris prætoria perscripserã de eventu eius navalis pugnæ certius didicit, vel ob id magnopere fuisse lætatum, quod ipse Vgo Moncata, & Cæsar Feramusca præcipuè cecidissent, quorum ille occupato Vaticano, & sacrarijs augustissimi templi direptis primũ intulerit vulnus: hic vero ab Hispania pro legato Romam missus, nequaquam synceræ Cæsaris voluntatis ad traducendum falsus vades extiterit, ut immortalis demum DEVS totum id impietatis atque perfidiæ scelus, non serus ultor vindicaret.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXVI.

SECVNDVM adversam navalem pugnam Cæsariani duces nihil sese animis demiserunt, tametsi exuti classe veteranorum militum longè fortissimos amisissent, & iam Philippo victrici sua classe captivos in Liguriam perducente, Petrus Landus, qui postea Venetæ Reipubl. effectus est princeps cum viginti rostratis navibus à Messanæ freto in Campaniam pervenisset. Superioribus namque diebus Corcyram delatus, ascito sibi cum aliquot triremibus Ioanne Moro Hadriatici sinus præfecto, Apuliæ oppida prosperè tentans Molam, Polygnanum atque Monopolim, quod hæ urbes iam pridem moderato Venetorum imperio assuetæ, ab Hispanis cupidissimè rebellarent, in deditionem acceperat, & quum Brundusini ei portas aperuissent, alteram quæ à terra est urbis arcem oppugnare parabat, eo belli successu, ut omnibus Apuliæ & Calabriæ, Salentinorumque oppidis potiturus esse crederetur, nisi acceptis à Senatu literis, superare Siciliæ fretum iussus, interrupto victoriæ cursu ad Tyrrhena deflectens litora, Neapolim vela direxisset. Itaque Landus adventu suo legendo oram ab Athenæo Minervæ promontorio usque Misenum mare intercluserat, ne ullum omnino navigium quo importari commeatus posset, Neapolitanum in portum proveheretur, perpetuisque custodijs à Cumano littore usque ad Formias, & Caietam extendebatur, & turrem quæ est ad ostium Lyris amnis, tormentis aliquandiu quassarat, molisque subinde frumentarijs, quæ sunt ad Scauros

potitus, minoribus etiam naviculis, quæ moliti tritici, & recentem pomorum ac hortensium rerum copiam obsessis expetitam advehebant, commeandi facultatem eripuerat, tanta severitate, ut quosdam bis captos, laqueis in antenna suspendi iuberet. Sed is terror nequaquam erat tantus ut spem lucri in quibusdam minueret, navicularijs scilicet hominibus sæpe velocissimo intercursu triremium stationes eludentibus, quum ab Aenaria & Capreis, Prochitaque, & Surentinis vicis solventes, felici audacia sese Neapolim inferrent. Quibus rerum subvectionibus obsessi veluti oblato recenti obsonio mirum in modum lætabantur, quandoquidem ingens eis frumenti copia abunde suppeteret, unde famem vel in multos menses minime timendam prospicerent. Quod vero conficiendi panis deesset facultas, huic desiderio varijs contusi, & ahenis excocti tritici pultarijs occurrebant. Quotidianæ quoque exercitationis maioris & minoris pecoris præda ex hostico rapta, opportune panis inopiam sublevabat. Nam nocturnis excursionibus emissæ prædatum turmæ cum præsidio peditum semper aliquid recentis obsonij referebant. Sed unus in Campania famosus latro, qui Verticillus appellabatur, quum exul præteriti maleficij veniam ab Aurantio per Fabritium Maramaldum impetrasset, obsessos invecto multo pecore mirifice adiuvabat. Et siquidem saltuosis & nemorosis locis assueto notissimi erant obliqui tramites, quibus Campania, suburbanaq; præsertim ad incertum iter obsita est, eratq; ita familiaris vicis atq; oppidis, ut quot boum iugis ager araretur in numerato haberet, solertissimeq; insidiosus, ubi maxime nocere cuperet, quam volebat prædam abigeret, usque adeo feliciter vitatis aut deceptis Gallis, ut una nocte supra centum boves Neapolim perduceret usq;, & ad belli exitum nihil industriam suam, uti pollicitus fuerat, usquam remittens, sæpe iuxta hostium castra impune prædaretur, sic ut Gallis frustra indignantibus magno detrimento foret, & Cæsarianis singulare commodum attulisse diceretur. Sed is confecto demum bello, ita inexpectatum eius beneficij præmium tulit, ut à Prætore Capuæ viro Hispano, & ut plerunque fit eius spolijs inhiante, comprehensus in furca suspenderetur, iusta quidem veteris maleficij pœna, sed omnino iniqua, si recentis publici beneficij memoria spectaretur. His Cæsarianorum terra marique obsessorum incommodis permoti aliquot Neapolitani proceres, ne inclinatæ victoriæ eventum cunctantius expectare viderentur, in oppidis suæ ditionis Gallica vexilla sustulerunt. Novum etiam in Brutijs adversus Cæsarianos excitatum est bellum, quum plerique circa Cosentiam Andegavensis factionis nomen ex prioris belli memoria libentissime complecterentur, cohortante eos ad rebellandum Simone Thebaldio Romano duce impigro, qui in eas regiones cum ala equitum, tumultuarijsque cohortibus (ex itinere siquidem milites conscribebat) a Lotrechio fuerat missus. Iam æstas à solstitio in autumnum inclinarat, & tertius obsidionis mensis agebatur, quum Ferdinandus Gonzaga sibi aliquid graviore eruptione tentandum ratus, Puteolana via per cryptam perforati olim à Cocceio Pausilipi montis, validam equitum & peditum manum eduxit, eo consilio ut hostes ab Aversa atque Puteolis excurrentes in insidias, uti evenit, præmissis Epirotis equitibus pertraheret. Favit astuto consilio Fortuna: nam quum Zucerus Epirota & Iannitius Hispanus sese ostendissent, nō continuêre se Galli equites, in quibus erant Scotorum cataphractorum turmæ, quin patefactis Aversæ portis, in conspectos statim hostes erumperent.

In

In quos Gonzaga qui depresso in loco iuxta Regiam Belvederij villam consederat, ex insidijs opportunè consurgens magnā eorum partem à levi armatura circumventam facto vehementiore impetu fudit, & quòd essent gravioribus protecti armis, & segnibus utentes equis intercepit, usq; adeo graui cum dolore damnoq; Lotrechij, ut Aversani præsidij curam duplicato amissorum equitum numero confirmaret, quòd hostium audaciam, qui illuc usque insolenter excurrere atq; prædari consueuissent, iusto aliquo certamine vindicandam, pariq; astu acceptum incommodum omnino sarciendum esse iudicaret. Nec multos post dies Gonzaga, qui de Auersano equitatu adaucto didicerat, auidus rei gerendæ in eadem loca ampliores copias quæ frumentatorib. præsidio forent, eduxit. Nam cum demessæ segetis plenissimus erat ager, quæ res agasones et pabulandi simul, & frumentandi cupidos vehementer alliciebat. Gonzaga constituto ad tendendas insidias hoc ordine procedebat: cohortes Germanorum idoneo in loco collocantur (agminis enim frontem obtinebāt) ipse cava in valle quam latrocinijs infamem Pecoream incolæ vocant, cum equitatu levis armaturæ, & cohorte una Hispanorum se condidit, quum antea Garziæ Manrico, ut cum sua cataphractorū ala in postremo agmine frumentatoribus præsidio foret, præcepisset. Theodorum verò Bocalum Spartanum senem inclytæ virtutis ducem cum suis alarijs præcurrere, & sese ad Auersam hostibus ostendere iussit, ut inde excitos præproperos natura homines simulata fuga in insidias eliceret. Sed Galli recenti suo malo edocti non iam turmatim dissipati, verum densato agmine in quo erant equites galeati amplius mille, et pluribus expeditis sclopettarijs unà desumptis, usqueadeo graui impetu retro se vertētem (uti à Gonzaga præceptum fuerat) Bocalum invasere, ut quum fugientem acriter persequerentur, ei institutum iter præciderent, sic ut Græci equites cataphractorum metu, ipseque Theodorus, alia quàm putarat via per campos patentiores effusè profugere sit coactus, & Gonzaga quòd ille secus ac præceperat tam diu tardaret, suspensè miraretur. Itaq; expectabundo & circumspectanti, inexpectati hostes superueniunt, dispalantur Greci equites, frumētatoribus perturbatis præsidium, cataphractorum improviso invadentium Gallorum impetu propellitur, & in fugam conijcitur. ipse Gonzaga multitudine celeritateque hostium ferè oppressus, magnum salutis discrimen subijt, quum sese è loco ad insidias tegendas idoneo, sed sinuosè anfractuoso, celeriter explicare non posset, & ut manus hostium effugeret, dimisso equo in pedes desilire, & ab alta præruptæ vallis crepidine se deijcere cogeretur, ut id faceret suadente Francisco Ario equitum præfecto: atque eo modo per medios hostium sclopettarios qui ab accliuibus locis imminebant elapsus, conscenso ignobili equo quem tubicen obtulerat, periculo se explicuit. Galli qui cataphractos fuderant, Garziæque Manrici legatum alæ Suatium ceperant, ipsoque alæ vexillo fuerant potiti, in Germanos iniquo in loco malè conglobatos se conuerterunt, & equorum impetu perturbatos, quanquam acerrimè resistentes, magna ex parte trucidarunt. Reliqui terga dare coacti, permixtique equitibus, per tenebrosum cryptæ iter amisso vexillifero qui signum seruare frustra fuerat conatus, inter infestas equorum proculcationes Neapolim euasere. Neque postea nisi cautius à Cæsarianis frumentatum in eam regionem est itum, neque a Gallis usquam temere procursum, quod alterno successu par utrinque audacia satis repressa & castigata videretur. Sub id tempus quum Lotrechiani aga-

sones,& hippagij pueri perducendis potum iumentis ad Sebethum amniculum qui frumentarias agit molas, & ad Podium quem ab Alfonsi regis villa, Regalem appellant, uberrimis fontibus insigne, quotidiana consuetudine aquarentur, & Hispani agiles insidiosique milites manipulatim Carmelitana porta exirent, deiectisque agasonibus equos eriperent. Nauarrus ea offensus contumelia novam munitionem erigebat comprehensa casa, quæ erat inter Podium stabulaque regia quæ sunt ad Magdalenæ templum, ratus se ei latrocinio obviam iturum, si eo loco permunito perpetuę custodiæ stationem imponeret. Hac re cognita Cæsariani duces, validam manum quæ opus disturbaret, fervidissima diei hora emiserunt. In his fuere Ioannes ipse Dorbinus, to Ripalta, Baracanes, atque Baredus, qui lectissimas habebant cohortes. Stabat Nauarrus sub sole linteo protectus umbraculo perficiendo operi intentus, certo tamen parato præsidio, ne quicquam incommodi à repentinis hostium incursionibus acciperet. Itaque ingruente Dorbino, excitata est tumultuaria pugna, & casa egregiè à Nauarro defensa, quum multi è maioribus castris eò decurrissent, & ante alios Etruscæ cohortis pernicissimi sclopettariorum. Iamq; Dorbinus irrito conatu regredi parabat, quum Horatius Baleonus fatali temeritate longius à sua munitione progressus, ut suos ægrè ad tympani sonitum parentes, sua voce compelleret, atque reduceret, inermis à Cantabro gregario milite qui sese recipienti incumbebat, adacta in tergum alabardæ cuspide, quum à nemine nosceretur interfectus est: Vir impensè audax, & æquè fortis, sed natura sanguinarius, utpote qui semper cædibus propter factiones pueritia studuisset. Cæterùm Dorbinus expugnandæ casæ frustra hærens, è superioribus Vasconum castris, quæ erant ad Ianuariam, ut diximus, portam, tormentis peti cœpit. Atque ita paucis utrinque occisis aut vulneratis, ignarus an ille esset Baleonus quem Cantaber occidisset, vitato tormentorum periculo in vrbem est reversus. In demortui Baleoni locum Lotrechius Etruscis cohortibus præfecit Vgonem Pepulum, egregię nobilitatis notæque virtutis virum, quem legati Florentini Marcus Nerius & T. Soderinus multis de causis comprobarunt. Nec multo pòst novi Duces, nunquam intermissa erumpendi, atque invadendi hostis consuetudine, quod interdiu Dorbinus facere nequivisset, noctu perficere posse rati, expugnandæ casæ, inuadendæque munitionis negotium susceperunt. Eorum princeps fuit Ioannes Almeda, qui socios sibi asciuerat Cornegium, & Sancium Vargam. Hi cohortium suarum milites, albentes tunicas superinduere iusserunt, sicut sæpe aliàs factum fuisse à Piscario Vastioque meminimus, ut insolito cultu hostes perterrerent, & inter se per tenebras perspicuè dinoscerentur. Magno silentio eductum est agmen, & ad casam munitionesque pleno gradu perventum. Sed impetu facto cuncta apud hostes, quàm crediderant intentis excubijs paratiora, atq; instructiora repererunt. Nam Lotrechius unam præsertim à milite suo excubandi diligentiam exigere erat solitus, parata scilicet utrinque pœna, & propositis præmijs summa disciplinæ severitate fideque. Quamobrem Vascones, atque his intermixti Etrusci, ac Heluetij qui de tertia vigilia in statione erant, conspectis hostibus sese celeriter erexerunt, expeditisque armis in munitione promptissimè constiterunt, Hispanosque abrepere & conscendere conantes, omni telorum genere obrutos ita propulerunt, ut aceruis cadentium fossa compleretur, multique in ea sclopettorum glandibus traiecti, aut grauibus alabardis, & lanceis

vulne

vulnerati occumberent. In queis fuit dux ipſe Almeda, mucrone per os recepto in foſſam præceps deiectus. Itaque Cornegius, & Vargas ſtrenuè reiecti, deſperata expugnatione munitionis ſe ſe recipere cœperunt, verùm in abeuntes & perturbatos ſubita eruptione facta Lotrechiani impetum fecerunt, tanta vi, ut Hiſpani debilitatos vulneribus relinquere cogerentur: eiuſdem noctis victoria quanquam non magna, ſingulare tamen gaudium Lotrechio afferret. Neque poſtea Hiſpani, aut eandem caſam oppugnare, aut munitiones aggredi, aut quicq̃ ab ea parte aduerſus hoſtes iuſtis viribus tentare auſi ſunt. Sed duces in id vnum gerendi belli conſilium incubuere, ut nocturnis expeditionibus non modò ſuburbanos vicos ſed remotiora etiam oppida invaderent, raptoque paſsim commeatu, & collecta præda reverſi ſocios recrearent, adhortarenturque ad perferenda non diu duraturæ obſidionis incommoda, quando iam Gallorum hoſtium animi viresque labaſcere inciperent, & propiores obſeſsis quàm obſidentibus videri poſſent: & iam affecta tetro caſtrorum odore militum corpora aut longis, aut mortiferis morbis tentarentur. Nam præterquam quòd Galli Heluetijque præſertim pomorum omnis generis matureſcente vindemia erant avidiſsimi, quarum rerum intemperantiæ ingluvie facile febres erumperent, ipſe etiam aer ſubiectæ regionis à putri depreſſorum camporum halitu factus inſalubris, eos contagioſis ferè morbis infecerat. Quoniam Lotrechius ab initio quorundam exulum Neapolitanorum monitu tam importuno quàm poſtea exitiali, aquæ perennis aquæductum concidiſſet, ut obſeſsis copioſiſsimorum fontium, qui multis per urbem locis ſyphonibus largiter lymphas fundunt, commoditatem eriperet. Neceſſario nanque tota ea aquæ vis multiſariam corrivata per ſubiectam planiciem ita ſpargebatur, ut ſenſim exundante & mox ſubſidente humore, eorum camporum gleba putreſceret, oriretur que inde craſsior nebula, excitata quidem ſed ſemper indomita ſolibus, quæ ideo febres progigneret, et totis caſtris evulgaret. Ferebant etiam tum nonnulli (quod vix credibile videtur) quoſdam impiæ malignitatis milites, cum ex ipſis Hiſpanis qui Maurorum ſtirpis eſſent, tum ex Germanis Iudaicæ ſectæ, viroſis herbarum ſuccis multoque lini ſemine indito, ſuperiectiſque item corrupti tritici quiſquilijs, vicinos caſtris hoſtiũ puteos, & ciſternas fermè ſingulas infeciſſe, propterea que inde potantium ventres intumeſcere, turgeſcentibus cruribus, ora hominum uſque adeo lurida macie palleſcere cœpiſſe, ut deformato habitu vix inter ſe noti commilitones noſcerentur, rarique iam & ſegnes cuſtodiarum munia obirent. Quibus rebus diligenter exploratis conſtat Giahennam Bæthicum equitum præfectum, qui unus omnium prædæ erat avidiſsimus, & ſolertiſsimus, opportunis horis circuendo Gallorum caſtra, ſpeculandoque non ſemel intra munitiones irrupiſſe, aliquot rapuiſſe equos, & arma in tabernaculis expoſita, è ſocisque etiam infixa verubus obſonia in urbem retuliſſe, quum ſtationum milites humi ſtratos, neque in pedes ſe erigere, invalidiſque lacertis expedire & ſuſtinere arma non poſſe, ad ſocios nunciaret. Qua ſurtivi incommodi contumelia Lotrechius graviter commotus, interiorem cuſtodiam munitionibus impoſuit, eo eventu ut Giahenna non diu ſua temeritate felix, interceptus ſit, & in carcerem Averſanæ arcis perductus. Hæc quam diximus morborum labes, ab Idibus Iulijs caſtra irrepſit, & præter vulgus militum, primores exercitus invaſit. Quamobrem plerique ducum de ſalute ſua ſolliciti, relictis caſtris, in proxima oppida

ſecedebant. Per eos dies Barbeſsius novus Gallicæ claſsis præfectus, qui propterea ab Armorico Oceano fuerat evocatus, quòd Andreas Auria à Regijs ſtipendijs gravi de cauſa diſcedens, uti ſuo loco narrabimus, ad Cæſarianas partes ſeſe cum peculiari ſua duodecim triremium claſſe contuliſſet, Lando ſe coniunxit, & ultra Sebethum ad pontem, quem vocant Ricciardum, noxiorum ſuſpendijs infamem, proras adegit, & quas adduxerat copias in terram expoſuit. Advehebat enim Rentium Ceritem, & quæſtores Gallos, qui ad perſolvenda militi ſtipendia depoſcente Lotrechio pecuniam attulerant. Eius appulſæ claſsis conſpectu Gonzaga permotus, qui tum erat in hortis Regijs ſub Capana arce, repente dari tuba ſignum iubet, ad urbis portam progreditur, afferrique ſibi arma præcipit, eaque celeriter induit, & cum primis equitum turmis quæ diſperſim & properanter exibant, contra hoſtes contendit. Hunc etiam equitatum, expeditæ peditum cohortes ſubſequuntur, quos omnes Gonzaga cohortatur, ut hoſtes deſcenſionem facientes, impeditosque ſarcinis, facto vehementiore impetu invadant. Parent milites & tumultuoſiſsima ſtatim pugna editur, eoque acrior quòd Lotrechius validam equitum & peditum manum, quæ deſcendentes in litus exciperet, pręſidioq; foret, ad mare pręmiſerat, Terrebant Cæſarianos, tardabantque ipſa tormenta Gallicis, & Venetis triremibus in adverſum litus emiſſa. Sed Hiſpani, diverſo atque audaci flexu eam munitionem quam ad mare à Gallis perductam diximus, tranſcendentes, tanta vi in hoſtes procurrerunt, ut perruptis Lotrechiani præſidij turmis, & cohortibus repulſis expoſita iam pecunia propè potirentur, ac niſi Vgo Pepulus conglobatis turmis Hiſpanorum audaciam repreſsiſſet, proculdubio ea omnis pecunia ad Cæſarianorum manus perveniſſet. Verùm ardente prælio, & fortiſsimè depugnantibus Hiſpanis, Vgo ipſe vel impigrè reſiſtens vulneratur & capitur. Candalius quoque regiæ nobilitatis iuvenis Lotrechij propinquus, & inter Vaſconum duces facilè princeps, glande humerum traijcitur, & circumventus intercipitur. Quum eo modo periculoſiſsimum certamen eſſet contractum, Lotrechius novas turmas, & ante alios Valerium Vrſinum laborantibus ſubſidio miſit, cuius ſuperventu pugna iterum reſtituta accenſaque eſt, & Hiſpanorum impetus vehementer eſt retardatus. Itaque redintegrato prælio Valerius mirifica virtute confirmatis Gallorum animis Hiſpanos equites fundit, proterit pedites, & duos longè pugnaciſsimos Hiſpanorum equitum præfectos Arium & Mirandam circumſiſtit, & capit. Ab Helvetia etiam cohorte quæ gravi facta impreſsione hoſtium pedites loco pepulerat, his permixtus tertium equitum præfectus cognomento P[illegible]teus confoſſo eius equo captus eſt. Hi très poſtea æqua permutatione cum Vgone atque Candalio vel tum ex vulnere moribundo, utrinque reſtituti ſunt. Nequedemum uſquam ad belli uſque exitum periculoſius ut gravius dimicatum eſt. Cæterum Lotrechius tantæ claſsis appulſu aliquanto minore quàm ſperarat ſignatæ pecuniæ copia ſublevatus eſt, quum paulo poſt vixdum perſoluto vetere ſtipendio, novi exolvendi ſtata dies inſtaret, id iam expectante & flagitante milite uti par erat, & irate vociſerantibus præfectis, unde exhauſto caſtrenſi ærario auri egens imperator à quibuſdam præfectis, ditioribusque alarum legatis oppignerata fide mutuo pecuniam accipere, & quando hæc quoque deficeret, aliquot levis armaturæ equitum turmas exauthorare atq; dimittere cogeretur. Cuius infauſti conſilij rationē vel extrema neceſſi-

neceſsitate expreſſam, ita veteres improbabāt milites, vt ea parte virium hoſtes omnino ſuperiores euaſuros dictitarent, atque obiter graue prorſus detrimentum ſe accepturos malè ominarentur. Horum erat princeps Nauarrus, qui à Lotrechio nunquam planè diſſentire auſus, perſeuerandum in obſidione, minutisq; prælijs, & crebris excurſionibus, in queis leuis armaturæ equeſtris maximè valeret, premendum hoſtem eſſe diſſerebat, quando rem ad ſummæ apertæq; pugnæ caſum deduci poſſe deſperaret. Rentius verò Ceres per caſtra à Valerio ſpectatū deductus, quòd cohortes morbis & prælijs attenuatas, & ſemiplenas turmas, enataque in tabernaculis gramina notaſſet, deteſtatus loci inſalubritatem, atque improbans laxiorem munitionis & aggerum formam, ſuadere conabatur, vt contraheret caſtra, eaquè in editiora loca ſubduceret, & remotum obſidionis genus occupatis circumiectis vrbibus & oppidis in queis diviſa forent præſidia, inſtituendum eſſe iudicabat: vt ſalubriore cœlo atque opportunis commeatus copijs ægri feſsique milites recrearentur, nec quicquam inde obſeſsis hoſtibus ſubportari ſinerent. Quibus rerum difficultatibus compulſus, & diuerſis diſtractus ſententijs, ſecus ac antea fecerat, minores duces & veteres ſigniſeros conſultandi cauſa in prætorium advocauit. Nam vt tum à Guidone Rāgono accepimus, poſt ipſius diſceſſum à Troia, in eam vſq; diem, nunquam vniuerſis ducibus in vnum coactis, ſed per partes à ſingulis ſententias rogitans, tanti belli conſilia communicaſſe ferebatur. Nihil equidem illi, quod ingratum foret, auribus enunciari, aut diſputando perſuaderi poterat: vt pote qui ingenio ſuo indulgens errare mallet, quàm alienis vti conſilijs, ne quiſquam ipſo melior, militiæque peritior exiſtimari poſſet. Itaque eius conſilij exitus fuit, vt imperator natura obſtinatus & pervicax, & ſe ipſo fatali ſuperbia elatior & pertinacior factus, è vetere ſua ſententia vllo modo deijci aut dimoveri nequierit, profeſſus vtique ſe potius turpi nece moriturum, quàm vt paratæ victoriæ ſpem flagitioſo atque indecoro prorſus receptu corrumperet, vel ſi à multis deſereretur, & copias atroci peſtilentia totas abſumi conſpiceret, quando iam pro conſtanti ſibi eſſet compertum aduerſariorum animos auxilij deſperatione magnopere frangi, creſcenteque inedia, maioribus, quàm ipſos affici incommodis, & ob id præcipuè quòd Germanos cum Hiſpanis ſæpe rixari, ſeditionesque miſcere didiciſſet: ita vt de matura hoſtium deditione minimè dubitaret, modò veteris ſuæ cōſtantiæ meminiſſet, qua tot vrbes egregia cum laude ſuperioribus bellis expugnaſſet. Erant vera hæc, ſed valde intempeſtiua, atque omnium confutata ſententijs, meliora ſcilicet conſilia præuertente fato, quod ad deſtinatam cladem cum ipſi Lotrechio, tum Gallico nomini properanter imminebat: Quandoquidem, quod homines maximè mirarentur, Fortuna ex adverſo ſui propoſiti nimium tenax, nuſquàm niſi Cæſarianis rebus ſecundiſsimo inſtinctu adeſſe conſueſſet. Igitur Lotrechius irrito incepto minime abſcedendum ratus, eam tantùm conſilij partem probauit & arripuit, quæ reparandas copias nouis delectibus, & ſuorum animos recenti præſidio confirmandos exiſtimabat. Quàm ob rem Rentius Ceres Aquilam continuò mittitur, qui quatuor milia peditum ex agro Piceno conſcribat, perſolvendisque ſtipendijs pecuniam à Quæſtore Aquilano, qui id facere perſcriptis literis iubebatur, accipiat, tranſuerſisque montium tramitibus in Appiam viam deſcendere maturet: vt per Fundanos Sueſſanosque fines prætergreſſus Calenum & Campanum agros, ab Auerſa demum vrbe, rectà ad ſe in caſtra

perueniat. Erat Rentius, quanquam infaustus Vrbis patriæq; suæ defensor nuper extitisse videri poterat, peritus tamen belli, & vna maximè probata fide singulariq; inuicti animi constantia insignis, & quod suscepti negotij plurimũ intereslet, Gallicæ factionis apprimè studiosus. Hoc supremi consilij decretum ratioq; vel ob id facilè quibusdam probari posse videbatur, quòd Lotrechius decedenti vrbem Aurantio, vel retenta arce, Cæsarianis omnibus incolumitatẽ, & nauigia quibus Hispani aut in Siciliã, aut in Hispaniã vti mallent, aduceherẽtur obtulisset, & Germanis menstruum stipendium quo se domum redeuntes alerent, per suos eiusdem gentis milites qui apud se militarent, sæpè promisisset. Sed tanta erat alacritas Hispanorum, Germanorumque constantia, vt se potius inedia perire paratos esse, quàm Gallis se dedere, quos anteа toties vicissent, quotidie prædicarent, subindeque eadem signiferis significando per manipulos sublatis dextris, quod erat subitarium sacramenti genus, se præstituros iurarent, vsqueadeo præclarè vt dubios nonnunquam ducum animos confirmare censerentur, & omnis iampridem de tanto hoste conceptus timor Neapolitanis decederet. Per eos dies vir è Montella Samnij oppido, se Gallicarum partium militem ab ipso albæ crucis symbolo, tesseraque mentitus, atque in insidias excurrentium Hispanorum ultrò datus, quum Neapolim perduceretur, se magnæ atque instructæ proditionis consilium detecturum pollicitus est, unde non missionis modò, sed multæ etiam pecuniæ præmium sperare posset. Itaque uti oportebat ad imperatorem perducentibus Hispanis, qui eum ceperant, Fabritium Maramaldum cogitatæ nefariæ proditionis reum fecit, quòd is ad eam urbis partem, quæ Campanam & Carmelitanã portam interiacet cũ suis cohortibus stationem obtineret, & portam Lotrechio proditurum promisisset. Ea re subitis auribus accepta, et ad suspicacem animum transmissa, Aurantius vocatum Fabritium, & deponere gladium iussum, custodiæ tradit. Tum verò Neapolitani ex singulis tribubus consurgunt, & rei incredibilis fama vehementer offenduntur, quòd præclaræ & antiquæ stirpis civis, spectatæ virtutis dux, & per omnem vitam Cæsariani nominis studiosus, ab agresti, & nemini penè cognito homine delatore, in discrimen salutis & famæ vocaretur. Propterea orabant summis precibus, ne præcipiti iudicio, sed accurata cunctatione eius accusationis cognitionem susciperet, & ille latronum more, inanis & proculdubio falsissimæ coniecturæ indicium severa in quæstione prius perpurgaret, quàm Maramaldus ad refellendã calumniam, uti æqua iura in dispari, probo atque pernobili reo caverent, tormentorum cruciatibus admoveretur. Indulsit hoc Fabritio nequaquam ægrè imperator Aurantius, alioqui in grauibus rerum momentis facilè suspiceax atque præproperus, quum reum peropportunè Victoria Columna tanquam Piscarij coniugis sui alumnum, efficacissimis literis commendasset. Nec multo pòst accusator in quæstione diu & graviter tortus, quum tormenta secus ac ante periculum crediderat, acerbiora ferre nequivisset, se pecunia corruptum, subornatumque fuisse ab inimicis Maramaldi confessus est. Atq; ita ille scelestus calumniator tanta infamia Fabritium liberavit, & talionis pœnas in frusta dissectus dedit, statimque Aurantius pristinæ dignitatis atque custodiæ locum, unde iam cohortes dimoverat, Maramaldo cum multa verborum præfatione restituit. At Gallicis in castris usque adeo lentæ, atq; tabificæ febres ab Idib. Iulijs ad nonas August. invaluerant, ut tabernacula funeribus complerentur, & languentes passim

milites aut irritis, aut desperatis medelæ subsidijs, fame sitique enecti passim interirent, sepultorumque tumuli frequentes iuxta munitionum aggeres conspicerentur. Quapropter plerique ducum, aut tentati morbo, aut instante periculo perculsi, impetrato discessu per causam curandæ vel avertendæ valetudinis, in proximas urbes castellaque secesserant, scilicet ut mitioris cœli faciem quæritarent. Veneti legati in primis freti classe ad urbem Castellimaris, quæ est ad veteres Stabias concessêre, conceptoque iam morbo Vgo Pepulus Capuam, Valerius Vrsinus Nolam, Griffeius ad Grannianum Nuceriæ propinquum dimissi sunt. Ipse verò Valdemontius ad Vicum Surrentini litoris urbem pauloante se contulerat. Remanserant cum Lotrechio frigentibus iam consilijs pariter & viribus, Navarrus, Michael Salassus, Guido Rangonus, & nonnulli togati generis homines. Cæterùm in Navarro veterem infracti & efficacis spiritus vigorem multiplicata militum funera, & expectatæ cladis nō temerè ingruens metus, fermè totum eliserant, sic ut propemodū mussare interrogatus, aut respondens delyrare crederetur: ipse autem Lotrechius attonito similis dissimulato animi dolore, ferociam suam & imperij vim iussis, edictisque retinens obrepente morbo iaceret, atque eo contumacius, quòd legatos Venetos, Pisanum in primis obsidis Cardinalis patrem, & secundum eum Petrum Pisaurium Griffeiumq; mortuos esse: Valdemontium autem supremo iactatum morbo, fatalem horam, quę iam aderat, expectare didicisset. Nec Valdemontius vel ipso virium, & peregregij habitus vigore prævalidus diu vim morbi sustinere potuit, qui in spem regni triennio antea tumultuarijs viribus fretus ad Neapolitanam portam sese ostentarat, cum civium voluntatis, tum fortunæ suæ, quæ stirpi regiæ inniteretur, periculum facturus. Eius mors Neapoli nunciata sicuti ingrata quibusdam Andegavensium partium, sic maximè læta Cæsarianis fuisse visa est. Quoniam constabat quicquid antiqui iuris vigeret in Carolo primo, qui Manfredum regem occidit, & regno potitus est, id totum per Andegavenses provinciæ reges recta hæreditatis serie ad Lothoringiæ regulos recidisse. Nam Valdemontius genitus erat eo Renato Lothoringiæ principe, qui Carolum Burgundiæ regem cōmisso prælio ad Nansim interfecerat. Maiore itaque animo diligentiaque intentiore Aurantius & Gonzaga perspectis decumbentis Lotrechij difficultatibus, lacessendos hostes perpetuisq; vigilijs conficiēdos existimabant, sicut nō modo circūeundo eorum castra, & stationes pertentando lacesserent, & ad capienda arma semisopitos & affectos morbis interdiu noctuque excitando perquam molestissimè fatigarent, verùm etiam iustis in proxima oppida, ubi hostes æstivare didicissent, susceptis expeditionibus eos adorirentur. Paulò siquidem ante Gonzaga noctu confecto itinere, ad Summam oppidum quod est Vesevo monti subiectum, cataphractorum alam oppresserat, & Nolana item via Helvetiorum cohortem, quæ commeatibus præsidio ierat, occultatus in insidijs sub Vesevo secunda expeditione trucidarat mirabili casu, quum sub auroram iuxta nemus delitescens fulmine ala equitum ex terribili tonitru tacta, aliquot tantùm equos vapore exanimatos nemine è sessoribus læso amisisset. Iisdem etiam diebus Belmares equitum præfectus adiunctis sibi expeditis sclopettariorum manipulis, aliam Gallorum equitum manum Matalonio in oppido, quod est ad Tifata montē in conspectu Capuæ urbis expugnata statione deleverat. Saiavedra quoque natione Bethicus diligens equitum præfectus,

recepta in predę societatem peditum cohorte, usque Avelinum nocturna profectione contendit, improvisoque in oppidum irrumpens, oppidanosque diripiens, Martiranum Insubrem eius urbis episcopum cepit, captiuumque Neapolim perducens, ad contumeliam divulsis testibus, ut maiorem à captiuo pecuniam exprimeret, diu torsit, vixque postea Aurantij clementia & Vastij precibus è manibus impijs Saiavedræ ereptus est. Hæc paucis diebus accepta incommoda, quanquam vetantibus medicis Lotrechio languenti nunciari non poterant, emanabat tamen aduersarum rerum non obscura fama, sicut ipsi ægro intentis semper auribus atq; oculis astantium & inuisentium facies explorāti multa vel non integra delatione proderentur. Seuerè siquidem sciscitabatur à pueris, an quicquam noui de hostibus audirent: nec mendacio erat locus, utpote qui si audita retinecerent, flagella ad pœnam subire vererentur. Cognitis per hunc modum rebus improsperé per suos gestis, necesse erat bilem commoueri, atque augeri morbum, eoque modo quum bis incisa vena sanguinem minuere frustra esset conatus, postridie Idus Augusti indignabundus excessit è vita, vir certè bello egregie fortis, et pace ęqui pariter & iusti usque adeo tenax, ut severus & inexorabilis haberetur. Sed elatior quibusdam videri poterat, quum aspectu austeræ frontis, raro quenquam familiaribus oculis intueretur. Erat ei facies digna prorsus imperio militari, quod honestas, nec deformes cicatrices Rhavennate in prælio acceptas ostentaret, & toroso habitu validi corporis, quanquam mediocris esset staturæ, certum & constantem integræ ætatis vigorem exprimeret. Sublatus est omni apparatu funebris pompæ, & in eadem villa Aragonij Montalti ubi prætorium fixerat, cumulo arenæ tumulatus. Qui optimo iure ætate nostra, si cæteros duces eius gentis recta æstimatione reputemus, peculiari cum laude expugnator urbium sit appellatus, repetito quidem cognomento quod olim Demetrio Macedoni obvenisse constat. Mortuo Lotrechio, ad neminem summi imperij cura pervenit, sed reliqui duces in unum coacti, quæ poterant afflictis rebus remedia castrensis diligentiæ comparabant, ante omnia à Rentio Ceritesupplementa copiarum expectantes. At Rentius Aquilam profectus, quum copias scribere, & evocare quosque Vrsinæ factioni, Gallicisque obiter partibus addictos cogere properaret, tota potiundæ pecuniæ spe decidit, quod quæstorem Gallum, & Camillum Vrsinum cognomento Pardum, qui Aquilanis, Præcutinæque provinciæ præerat, non exhaustos modò pecunia, sed publicè obæratos etiam reperisset. Itaque ad Neapoleonem Vrsinum se convertit, atque ab eo magnis persuasionibus cohortes impetravit. Erat tum Neapoleo recuperandis avitæ hæreditatis oppidis intentus, quæ post mortem Virginij avi Fabritio Columnæ Ferdinandi regis concessione obvenerant. Nam per eos dies propter eandem antiquæ litis controversiam cum Scipione Columna Reatino Episcopo collatis signis apud Manlianum extremis Marsorum finibus conflixerat, cadenteque in acie Scipione ea oppida victor ceperat, quæ sunt ad Fucinum lacum. Hic Neapoleo publicam patriæ iniuriam vindicare se velle professus, infestis armis Cæsarianos quos in Vrbe vel in agro Romano deprehendere poterat, cruenta manu persequebatur, cupiebatque Galli Regis auspicia sequi, & eadem stipendia promereri, quæ & Iordanes pater, & auus Virginius maiores sui meruissent. Ad has Neapoleonis cohortes, alias è Piceno agro, Spoletoque in primis evocatas adiunxit, primasque earum Rentius uti statuerat in Campa-

Campaniam præmisit. Iamque Paulus Petrus Cervarius cum sua cohorte Capuam pervenerat, & reliquæ antecedentem cum Rentio consequebantur, quum Cervarius de Lotrechij morte cognoscit. Nec propter eam famam, qui erant Capuæ, venienti & postulanti ingressum, portam aperiunt. Nam Iulius Capuanæ familiæ princeps, & Fabritius Maramaldus, ad recipiendam Capuam adventare ferebantur. Qua denunciatione de muro facta, ut se periculo eriperet, Cervarius ad Rentium est reversus. Lotrechij morte Neapoli nunciata Cæsariani duces nequaquam oppugnanda castra censentes, obequitando castris, intercipiendo commeatum, & se munitionem invasuros ostentando, bellum gerebant, quòd sine suo periculo & sine vulnere hostem pestilentia absumi prospicerent. Auster namque ventus per eos dies perflare & mortiferum crassioris nebulæ vaporem ex palustri ortum uligine per castra dissipare & circumferre ita cœperat, ut alijs ex causis conceptæ febres, in contagiosum propè morbū verterentur. Itaq; Gonzaga consuetudine quotidiana partiendo per vices equitatum & sclopettarios pedites quib. expeditæ celeritatis causa ignobiles equos attribuerat, turmis admiscendo circuibat castra, & per tubicines pugnam ciendo hostes morbis atq; inedia debilitatos orbatosq; imperatore, & præfectis magna ex parte ægris aut morte absumptis, assiduè exagitandos susceperat. Cæterùm Aurantius ipse cum Gonzaga per exploratores edoctus, numerosum hostium equitatum suscepta nocturna profectione è castris Nolana via iter intendere, continuò cum expedita parte exercitus in eos erumpit, à medioque itinere abeuntes consecutus nullo negotio fundit, impedimentis exuit, & ferè omnibus aut cæsis aut captis cum magna præda Neapolim revertitur. Interea Galli duces asperrimis rerum omniū incommodis conflictati, & de salute publica desperantes, ad unū id consilium quod antea Lotrechius malesana obstinatione repudiarat, ex communi omnium sententia recurrunt, damnatisq; castris effugiendum censent, mensq; omnibus una est, ut Aversam se recipiant, dum aliquæ vires supersint, ne cunctis, si forte castris se tenere eaque pertinacius tueri velint, inhonestè atque miserrimè sit pereundum. Itaq; more militiæ tres acies, triaq; agmina instituunt, quibus singulis præsidij causa minores ternos falcones adiungunt, & equitatū æqua divisione partiuntur. Primi agminis cura Salasso regulo, Guidoniq; Rāgono attribuitur. Secunda Navarro. In tertia Pomperanus Gallus, Paulus, Camillus Trivultius, & Palicia cognomento nigra singularum alarum præfecti constituuntur, & sub auroram composita agmina silentio castris educunt, desertis muralibus tormentis, & relicto omni graviore castrensis apparatus instrumento, taciti quidem & sine tuba tympaniq; strepitu euadentes, atq; eo tectius quòd densissimus imber, crebris fulgetris, & multo tonitru procellosus ingruerat, aptus hercle avertendo hosti, qui nec satis explorare, nec opportunè persequi, nec quicquam gravius per eam turbidissimā tempestatem tentare posse videretur. Cæsariani nanque duces qui pridie eius diei (is fuit quarto Calendas Septembris) consilio habito, quòd nonnulli militū per Gallicas munitiones infrequentem & segnem stationem morbo atque inedia propè enectorū hostium se deprehendisse nunciassent, ea ratione copias partiti fuerāt, ut Dorbinus cum Hispanis adiūcto sibi Conrado Hessio cum quatuor cohortib. Vasconum castra quæ erant, ut diximus, ad Campum veterem supra Ianuariā portam oppugnaret. Ipsi vero Aurantius & Gonzaga cum reliqua parte exer-

citus admotis tormentis castrorum hostilium aggeres aggredentur. Sed decedente pluvia quum tantisper reserenasset, allatum est Gallos desertis castris ad Aversam se proripere cœpisse. Qua re cognita propè totus in abeuntes equitatus est effusus. Quòd ad certam prædæ spem quisque sibi vel iniussus properandum existimaret, nullo prope subsequente peditatu, quoniam Dorbinus et Hessius in oppugnandis Vasconum castris sub eam horam vehementer essent occupati, & Vascones & Cantabri Agramontio duce suos aggeres acerrimè & constantissime defenderent. Erant in nouissimo abeuntium Gallorum agmine sclopettarij, partim ex nigra Etruscorum legione, partim ex cohortib. quæ à colore vexillorum albæ vocabantur, hisque præerat Cæsar Scotus Placentinus. Ea manus primum aduentantium & irruentium equitum egregiè impetum sustinuit, sed sclopettis semel displosis usque adeo acriter equites invecti sunt, ut universos ad secundos ictus sese instruentes perturbarent, quòd viæ eius itineris cavæ, & præalta saxeaque crepidine utrinque munitę omnem discurrendi atque explicandi sese facultatem eriperent, magnoque Cæsarianis usui esset equorum impetus, quando in depressa & perangusta via à paucis vel fortiter conglobatis sustineri nequiret. Per hunc modum perrupto & fœdę profligato Gallorum novissimo agmine, gravis illico tumultus ad medium agmen pervenit, parique sorte quum frustra a primo agmine subsidia expeterentur, quod id plenis passibus anteibat, ab eodem victore equitatu fusum, & parva cum cęde armis, & sarcinis vexillisque militaribus & tormentis exutum est. Quandoquidem ægra militum corpora languescentibus dextris vix hastas intentarent, aut gladios distringere auderent, contra victores qui in deditos humique proiectos & salutem deprecantes, contenti præda à cædibus facilè temperabant. Navarrus ipse qui uti erat æger lectica sæpe vehebatur, & tum festinandi causa humilem mulam conscenderat, obliquos viæ tramites quærens ab Epirotis Græcisque equitibus interceptus est, Neapolimque perductus. Salassus verò & Rangonus expeditum nacti iter ad Aversam intacti pervenerunt. Sed eorum copiæ usque adeo angusta portula receptæ sunt, ut amplius tribus horis quum singuli introirent, victores iam adesse arbitratę, diu in fossa trepidanter ut admitterentur expectarint. Quibus tandem intra mœnia receptis & paululum recreatis, quum duces in arcem de urbis defensione consultarent, Hispani pedites agminatim supervenerè. Hi nanque à Vasconibus repulsi ad famam fugæ hostium equitumque victoriæ incitati ad iter capiendum antecedentibus sese aggregabant. Primis Hispanorum cohortibus in cōspectum Aversæ se dantibus, reliqui manipulatim se aggregabāt, & quòd perterritos atque imparatos hostes existimarent, adiuti paucis scalis quas è suburbanis casis repererāt, alij hastis innixi alij commilitonum humeris sublevati, erepere in muri coronam cœperunt, cohortantib. Saiavedra et Ioanne Gaetano qui navali prælio captus dimissusque fuerat. Hi primi omnium conscenderant, plenaq; iam Cęsarianis muri corona, quòd hostes metu præpediti nequaquam alacriter arma expedire viderentur, in urbem sese vel temerè dimittere non dubitarunt. Sed eorum paucitas Gallis animos ita erexit, ut Guidone Salassoq; ante alios prodeuntib. & acriter inuadentibus, Hispani quibusdā suorū interfectis, aut captis, rursus subire coronam, atq; inde se demittere cogerentur, sic ut nonnulli religatis ad pinnas sclopettorū funiculis, per eos vel abrasis manibus desilirent, aut periculoso saltu præcipites in fossam se darent. Ab eo

irrito

irrito conatu Hispani quòd iam frequentes armatos, et tormenta displodentes Gallos in mœnibus conspicerent, Aurantio & Gonzagæ quid rei gereretur significarunt, postulantes ut tormenta muralia atque ampliores copias summittere properarent. Quandoquidem hostes iam confirmatis animis deditionem colloqui recusarent, proindeque iusta vi expugnandos appareret. Itaque duces perterritis, nullum quo animos colligerent, aut vires alicunde resumerent spatium moræ dandum rati, tormēta ad Auersam pervehi iusserunt: quo temporis intervallo castra Gallica nullo iam defendente invasa direptaq; sunt, magna prædantium admiratione, quum præter arma tormentaque magnitudine & numero amplissima suis locis reperta, ægri etiam moribundique milites passim iacerent, & quod erat acceptæ cladis argumentum, in ornatissimis tabernaculis enata gramina conspicerentur. Erat ea forma castrorum situ munitioneque memorabilis, & prorsus sicuti vidimus, stupenda: sic ut plerique Cæsarianorum ducum nusquam peritius & accuratius à quoquam hac ætate castrametatum fuisse faterentur, & magnam partem eius disciplinæ à Nauarri ingenio profectam dicerent. Postero die Salassus ubi tormenta quæ ex Gallicis castris advecta fuerant, promoueri videt, suos componit, & distributis per idonea loca præsidijs, hostium vim expectare constituit, quòd propugnando resistendoque generosa ortum stirpe armatum uti deceret occumbere, quam nullo Fortunæ aut virtutis suæ facto periculo turpiter se dedere honestius putaret. Eiusdem animi erant Rangonus & Pomperanus, parique alacritate & confirmatione animorum veteres milites defendendis mœnibus opportuna tela comparabant. Sed postquam ab Aurantio adactis maioribus tormentis verberari murus & mox aperiri cœpit, & introrsus repetiti pilarum ingentium ictus nequaquam diu sustineri posse censerentur, eadem infestæ Fortunæ violentia ingenu Salassus grauissimè vulneratur, resiliente scilicet perfracti tormento lapidis fragmine, quo ex acie in domum relato, magnopere imminutus est paulo ante resumptus vigor, & eo quidem grauius, quòd infelicibus nuncijs allatum fuerat, hostes Capuam recepisse, ad quam dubijs & aduersis suis rebus Galli confugere posse sperauissent. Nam (ut supra diximus) Maramaldus cum suis cohortibus ad tentandam Capuam proficisci iussus, sinistrorsum capto itinere, loco idoneo sibique noto non procul ab urbe consederat, & cum Iulio è Capuana familia Cæsarianarum partium, qui alæ equitum præerat, Campanos ad defectionem solicitabat. Erant Capuæ Vgo Pepulus æger supremum exhalans spiritum, & Iulianus Strozza (is cum nigris cohortibus præsidio Puteolis nuper fuerat) prætereà ingens ægrorum multitudo omnis generis. Nam Capuæ cunctis qui morbo tentarentur in castris, certus atque salubris erat receptus. Itaque Campani moriente Pepulo, Maramaldi adventum timentes, & de Gallorū victoria nequaquā temere desperantes, dissimulato consilio, eam militum multitudinem adhortantur, ut delectis his qui viribus valerēt, aut qui iam ex longa valetudine vires recepissent, facto equitum & peditum firmiore globo, exire prædatum vellent, quod nihil iam Capuæ pecoris superesset, qua excursione aliquam pinguioris obsonij copiam relaturos, & quo successu à suis pariter atque hostibus bellum Neapoli gereretur, certius exploraturos. Probatur id consilium ab omnibus, quod callidum & non obscuræ perfidiæ plenum Campani obtulerūt, sic ut magna manus armis & equis se instrueret, & sub vexillo statim portis egrederetur.

Sed Campani egressis,& non multo post redeuntibus portas occludunt, eadem fermè hora qua Ceruarium ut diximus cum Rentiana cohorte venientem excluserant. Ob id desperato ingressu ea manus, uti cuique libuit, dilapsa est: & Maramaldus ab aversa porta in urbem est introductus, accumulata ęgris Gallis miseria, quando omni armorum & vestis instrumento expoliati captique essent, ipsiq; Vgoni iam mortuo, & in ęde sacra feretro imposito, inter nænias sacrificulorum ornamenta equestris cultus detraherētur. Erat enim ex eo procerum ordine qui conchyliatum torquem Galliæ regis munere eximij honoris causa gestare consueuerunt. Maramaldi siquidem cohortes è rapacißimo genere hominum Lucanis & Brutijs constabant, quæ ex Gallia Cisalpina, Etruriaque ingentes egerant prædas, Romæque præsertim avarißimè grassatæ fuerant. Strozza autem qui cum pecunia Florentini quæstoris in arcem temerè munitam confugerat, certa pactione se dedidit. Ea Campanorum defectione Aversæ pervulgata, nec cessantibus Cęsarianorum tormentis, Aversani metu instantis cladis perterriti, iacentem Salassum adeunt, orantque suppliciter, ne pertinacia sua fidelem miserrimamque urbem in extremum salutis discrimen adducere velit, maturaq; deditione, plorantibus tot matronis & pueris subveniat, postquam cuncta sese defendere conantes deficerent. Salassus mortifero ictus vulnere, atque extremo dolore compulsus, animum ad pietatem revocat, & Guidonem Rangonum ad Aurantium mittit, qui de deditione quam honestis posset conditionibus transigat. Is uti debebat in id consiliū nitebatur, ut cunctis incolumibus, salvisq; vexillis & civitate conservata pacisceretur: sed victor Aurantij animus nonnulla superbè repudiabat. Per hunc modum aliquandiu re disputata, quod interim tormenta nullo quidem temporis puncto cessarent, & iam perruptus ad grandē hiatum murus, coronaq; pinnis nudata conspiceretur, nec Rongonus re confecta maturè uti sperarat rediret, Salassus militum quorundam precibus, & Aversanorum lachrymis fatigatus, per idoneum hominem ad arbitrium victoris indecoram deditionem fecit. Eam verò fœdæ pactionis conditionem, vel miseris vel victis indignam putavit Guido, qui adhuc cum Aurantio de conditionibus subtilißimè contendebat, quum transactæ deditionis tabulæ proferrentur, usque adeo eas Rangonus est aversatus, ut testaretur se æquo iure esse liberum, nec pudendis staturum legibus, quando eius perscriptæ legis beneficio uti nollet. Hac lite cœpta Cæsariani interim recepti in urbem, quos pecunia redimere posse videbant ad unum omnes cepêre. Ferunt Pomperanum in ea tantæ calamitis cogitatione defixis in cœlum oculis obstupescentem, acerbißimoque dolore perculsum, in vestigio concidisse, quum rigerent adhuc oculi, nec ullis fomentis ei exanimato, vita subito deliquio erepta, restitui posset. Hic est ille qui Carolo Borbonio proditionis damnato, totius exilij comes fuit, & eius postea admißi sceleris pertæsus, à clementia Francisci regis alæ profecturam promeruit. Illo etiam triduo, quod multis fortium virorum funeribus Gallis maximè luctuosum fuit, mortuus est ignobili & fœdo in loco Ambrosius ille Florentius Insuber, qui mali aut certè fatalis consilij dirus author, Lotrechium ut diximus, ab oppugnatione Mediolani Neapolim pertraxerat, ob idque meritas factiosæ malignitatis suæ pœnas dedisse videbatur. Eum quoque altero tantū die antecessit Petrus Paulus Crescentius Romanus, Clementis legatus, & Paulus Camillus Trivultius præfectus equitum in eadem pestilentis do-

loris miſeria exceſsit è uita, qui omnes uti erant nobilitate clariſsimi, ſepulturę honore caruerunt. Pridie quàm Galli Averſana in via funderentur, atq; eorum Cæſariani potirentur caſtris, Andreas Auria ipſos captivos Alfonſum Vaſtium & Aſcanium Columnam, quòd Cæſaris ſtipendio ſeſe commutata voluntate addixiſſet, in Ænaria inſula, ubi illorum erant uxores, lætos expoſuit. Nec multas poſt horas Veſtius Neapolim eſt profectus, ut ducum conſilijs intereſſet. Is quòd ſuæ perpetuæ benignitatis munua videbatur, Salaſſum Neapolim perductum omni humanitatis & munificentiæ officio complexus eſt. Sed ille non multò poſt internecivo vulneris dolore mœroreque animi confectus, ultrò propè accerſita morte vitæ ſuæ finem impoſuit. Vaſtius quoque Rangonum cum Hiſpanis an iure militiæ captivus dici poſſet, prolixè diſputantem lata ſuper ea re mitiore ſententia liberauit, & cum quibuſdam notæ virtutis præfectis actuario navigio impoſitum in Ænariam abire iuſsit, ut inde Romam, uti probè à fideliſsimis nautis factum eſt, adveheretur. At Navarrus cui miſerè capto quidam milites Hiſpani bina maleſani atque infelicis decreti transfugia obiectabant, in eundem priſtinæ, & tum ſupremæ calamitatis carcerem coniectus eſt, ea tamen Hicardi cuſtodis indulgentia atque humanitate, ut extrui ſibi in foco vaporarium camini tubum quo algens calefieret, impetrarit, ſed aliquando poſt vel æger vel ſenex, quum eum ſicuti alios qui eo bello defeciſſent, Cæſar perſcriptis ab Hiſpania literis, capite plectendum eſſe cenſuiſſet, exanimatus in culcitra repertus eſt. Nec defuère qui crederent eum ſuperiniectæ multiplicia ſtragulæ veſtia pondere preſſum, ultrò necatum fuiſſe, quod Hicardus exiſtimatione fortiſsimi ducis permotus, eum qui illam eandem arcem aliquando cepiſſet, revocata rerum fortiter geſtarum memoria extra Cæſaris invidiam carnificis manibus ſubtrahere voluerit. Per eos etiam dies ambo Florentinorum legati Marcus Nerius, & T. Soderinus Auerſę capti, apud Hiſpanos Neapoli vitam cum morte commutarunt: quum Nerius pecuniam, quam pepigerat pro redemptione tardius expediret, & Soderinus auri tenax, & vitæ prodigus, impoſitum tanquam æquo gravius pecuniæ pretium, ſe perſoluturum obſtinatè pernegaſſet. Verùm nihil in eo belli exitu, quàm infimæ multitudinis deformius atque miſerius ſpectaculum fuit, quum feminceæ umbris hominum pares, pecorum modo ad ſtabula regia quæ ſunt ad Magdalenam truderentur. Nam hoc pietatis officium a ſenatu Neapolitano ducibus ita iubentibus, ut ibi alerentur, curarenturque, impenſum eſt. Verùm corpora cuncta cœli, vigiliarum, & militaris laboris incommoda per quinque menſes perpeſſa, uſque adeo acervatim communicatis morbis à contagioſa illuvie peribant, ut pauci ſupereſſent, qui in Galliam atque Germaniam remigrarent, atque ex eorum calamitate atrox peſtilentia Neapoli relinqueretur. Ab hac inexpectata multis victoria felicitateque Cæſaris, & portentoſa Gallorum clade, Fortuna nequaquam adhuc ſuo in eam gentem exaturato pleniſsimè odio, tam inſolens quàm atrox, in ipſum Lotrechij cadaver ſævitiam exercuit, ut diuturni ludibrij victo, mortuoque contumeliam accumularet. Id enim Hiſpanus quidam impiæ atque impudentis argutiæ rapax, ſabulo erutum è caſtris in Vrbem retulit, & in regione, quam Sellariam vocant recondidit ſubterranea in cella, ut venalitium cadaver aliquem è Gallia pietate & reverentia inſignem emptorem reperiret, qui redemptum repenſo multo auro in Galliam ad Fuſiæ gentis ſepulchra referendum

ff

arbitraretur. Sed nemo unquam vel propinquorum qui ſepulturæ iacturam magnifaceret, aurumque rependeret, comparuit, ita ut valde mirum videri poſſet, quòd in nemine apud Neapolim vel ducum vel procerum in eo flagitio inuſitatæ impietatis & iniuriæ generoſus pudor humanitatem expreſſerit, quum in cella vinaria tanti nominis Imperator inhumatus iaceret, ſecus ac Valdemontio acciderat, qui ſacratarum virginum, quæ in divæ Claræ clauſtris degunt, mirifica pietate honeſtiſsimo templi in loco collocari meruiſſet: quoniam id templum Andegavenſes reges Valdemontij progenitores pia liberalique magnificentia condidiſſent. Cæterùm Lotrechij mors ſicuti militibus importuna, ita ſupra quã credibile ſit civibus Romanis ingrata, luctuoſaque extitit, utpote quæ ſingularem Vrbi triſtitiam attulerit uſque adeo, ut populus Senatusq; Romanus in Capitolio non obſcura ſummi doloris ſignificatione è cunctis tribubus atra in veſte cogeretur, ut ei quem Vrbis liberatorem appellabat, quòd Cęſarianos ſupremæ labis excidium communi gentium omnium patriæ immaniter afferentes detraxiſſet, iuſti honoris cauſa parentalia decerneret, quæ eo ipſo die quo nunciata mors eius eſt, inſtauratis regio cultu ſplendidiſsimi funeris exequijs, Laterano in templo quotannis celebrarentur. Id decretum religioſæ pietatis uſque adeo ad diuturnam memoriam Lotrechio glorioſum videri potuit, ut non dubium victoribus, qui mortuo ſepulturam invidiſſent, prædura & propè infamis inclementiæ pudorem exprimeret. Sub ipſam quoque Averſæ deditionem Agramontius publicæ labis Fortunam agnoſcens, & reliqui cum eo Vaſconum duces neceſſaria potius quàm æqua conditione ſe dediderunt, ſic ut multa inermium & egentium agmina, quæ ſe Romana via ad iter expedirent, cernerentur. Hiſdem etiam diebus poſt Lotrechij mortem Sanſeverinus Salernitanus regulus, & Hieronymus Tutavilla Sarnenſis comes ab Aurantio Nolam proficiſci, & Valerium Vrſinum obſidere iuſsi, cum vix dum ſe ab adverſa valetudine novis viribus confirmantem, in arcem ſe recipere, & poſtremò ea conditione deditionem facere compulerunt, ut cum præſidio ad caſtra Gallica deduceretur, quòd is erat parvo cum præſidio attenuataque equitum ſuorum ala, & Nolanorum animi, ut ad priſtinam Cęſarianorum ducum fidem redirent, ad arma parati eſſent. Sed in itinere cognitum eſt Gallorum caſtra nulla iam eſſe, quapropter Hiſpani equites eum iure captivum eſſe dictitantes, exutum armis & ſarcinis Neapolim perduxerunt. Ibi de militari iure aliquandiu in ea controverſia diſputatum eſt. Verùm commendatione multorum, ipſiusque præſertim Mirandæ precibus, quem paulò antè ab ipſo Valerio captum, humaniterque dimiſſum diximus, ab Aurantio propter virtutem ſæpius ſpectatam & generis nobilitatem, ut Romam enavigaret, impetravit. Quum eo modo res Gallica paſsim urgente Fortuna fœdè concideret, Gallicæ Venetæq; claſsis præfecti invadendi opprimendiq; Andreæ Aurię conſilium ceperunt. Erant enim ei concitante odio vehementer infenſi, quòd is à Gallo rege diſcedens, totius Italię cauſam importune deſeruiſſe, & perverſa ratione nequaquã iuſta de cauſa ſe le Cæſarianis partibus applicaſſe videretur. Itaq; prodeuntes ex Prochytano freto, Auriam ſub Iſcla ſtationem habentem, ubi pridie Vaſtium & Aſcanium expoſuerat, conſpicati in eum tormenta maiora in ſpatio viginti ferè ſtadiorum emittere cœperunt. Deſcenderam ego tum fortè ab arce ad litus prætoriamque conſcenderam, ut ſummæ authoritatis virum, cui eram familiaris, hono-

honoris causa inviserem, gratularerque subinde quòd commutata voluntate felici iudicio animum pro hostili erga nos amicißimum induisset, postquam insigni beneficio bello captos proceres civili humanitate uxoribus & liberis atque penatibus restitutos videbam. Tum verò me secus ac putaram, navalis pugnæ periculo implicitum cernentem, Andreas nihil prætervolantes pilas timere, & in certa puppis parte consistere iubet. Ipse molitur ancoras, aquilamque triremem omnium velocißimam præmittit, ut hostilis clasis numerum certius exploret, expediriq; armamenta omnia, tormentaq; dirigi in hostem præcipit, ea mente ut cum suis duodecim tantum triremibus, vel cum multo maiore hostilium numero, contempto omni periculo audacter congressurus crederetur. Sed quum hostiles multitudine essent superiores, utpote quæ triginta quinque numerum, quæ iam freto excesissent facilè excederent, Andreas prælium non temerè vitandum putavit, & in eadem statione substitit, quæ erat tutißima. Nam urbs Iscla quæ antiquitùs Pythacusæ à figulinis & nō à simijs dicebatur, sterili in colle collocata in summo vertice munitißimam habet arcem, unde ei è vulgari Græco nomen est Ischia, siquidem munitißimum locum Græcè exprimit. Hæc latè maria prospectat, tormentisque maioribus in hostilem classem directis, & pręgrandibus pilis in eam vel ad incertos ictus frequentißimè contortis, Venetas simul & Gallicas triremes ab accessu facilè deterrebat ea conditione, ut è longinquo tantū crebris & innoxijs tormentis certaretur, & Auria lunato in loco rupium obiecta mole protectus consisteret. Arx enim ad septentrionem directis in subiectum mare cautibus inaccessa est, quum in meridiem extensæ per gradus urbi immineat. Iungitur porrò hic collis Ænariæ insulæ oblongo ponte lapideo, sic ut urbs scopulo imposita & ponte annexa insulæ, navibus circum navigari nequeat. Circumvolitabant tamen ex longinquo Venetæ triremes, & uno atq; altero ingenti tormento, quod Basiliscum vocabant, inanibus ictibus terrorem inferre, & nostros in altum elicere conabantur, quòd subire arcem nec ex propinquo conferre triremes sine certo discrimine atque exitio se posse providebant. Itaque quum aliquandiu irrito conatu detrimentum inferre contendissent, intra fretum Prochytanum unde exierant, se receperunt. Eo die tum primum Auria studium suum nudavit, aurataq; lilia, quæ erant Galliæ Regis insignia, & in extrema puppe spectabantur iracundè perfregit atque decusit: paucißimosque post dies Gallicam classem Neapolitano excedentem litore, & quòd iam Veneta fractis & deletis partium viribus ad Messanæ fretum contendisset, intentißimo cursu suæ clasis persecutus est, tanta celeritate ut quædam navigia militaribus equis & pretioso castrensium rerum apparatu onusta consequeretur, & caperet, nec inde quicquam intermissa perpetui cursus diligentia, & segniores & longa navigatione debilitatas quasdam novißimi hostium agminis triremis interciperet, vt vix Tendanus regulus, quem præfuisse Helvetijs diximus, è manibus elaberetur. Locus admonet, ut quæ promiseram de alienatione Auriæ, & Ligustici belli causis (hæc enim à legentibus diutius expectari non possunt) ex instituto operis exoluam: & seriatim enarrem, quando res bellicæ sub unum fortè tempus gestę, ne texturam historiæ intercidant, atque inceptè confundant, suo ordine per partes explicandæ videantur.

Itaque operę pretium erit paulò altius repetere a rebus gestis superioris anni, qui toti Italiæ non modò ab atroci terribilique armorum strepitu, sed ab

inusitata frugum penuria, & pestilenti cœli atque aeris inclementia supra omnes, quorum patres nostri meminissent, maximè dirus & perniciosissimus fuit. Erat is vigesimus septimus supra quingentesimum & millesimum à partu Virginis, nefanda Vrbis clade insignis. Igitur sub id tempus quo Lotrechius transgressus Alpes, eo modo, quo diximus, Boscum, Alexandriam atq; Ticinum expugnavit, Franciscus Galliæ rex viginti duarum triremium classem Andrea Auria præfecto Massiliensi portu emisit. Eum nuper honorificentissimo maritimæ præfecturæ titulo Amirantem mediterranei maris appellarat. Is Genuam obsidere iussus, superiora inferioraq; Liguriæ litora percurrebat, idq; unum iniunctum diligenter obibat munus, ut frumentarias invectiones impediret. Nam tum Genuæ frumenti inopia vehementer laborabatur, & pestilentia sævire in cives cœperat, nec satis firma aderat classis Antoniotto Adurnio urbis & Cæsarianarum partium principi, qua Gallicæ classi obsisti posset. Hæc dudum onerarias duas Ferrariam & Rapallinam prospero destitutas vento apud Florentium Corsicæ portum persequuta, sese in litus eijcere compulerat, evadentibusque nautis atque vectoribus incenderat. Quamobrem fiebat ut Genuenses onerarias naves ad coemendum frumentum in omnes partes dimitterent, & quotidie effusa in portum esurientis populi multitudine adventum navium expectarent. Earum fortè duę frumento Siculo onustæ sese in Delphini portum intulerant, ut inde expectata idonea tempestate elusa Aurinarum triremium custodia ad urbem perveherentur. Qua de causa superioribus diebus apud portus fauces Adurnius munitionem erigi, inædificarique propugnaculum, & præsidium imponi iusserat, ut ibi ab alto intrantia navigia tutam haberent stationem, & ne à Gallicis triremibus oppugnarentur terrestri cohortium præsidio defendi possent. His Adurnij consilijs diligẽter exploratis Andreas classe provectus, idoneo in loco circiter quatuor millia peditum exposuit, ut à terra portum & vicum occuparet, allectus spe totius hostium opprimendæ classis. In ipso nanque Delphini portu præter aliquot Ligusticas naves frumento & mercimonijs onustas septem aderant, partim Adurniæ, partim Cæsarianæ triremes: quarũ proviso periculo Adurnius ferendę opis consiliũ cepit, Augustinumq; Spinulam prętorij præfectum cum multo maxima parte prætorianorum, eò terrestri itinere proficisci iubet. Is naviter iussa faciens per montana asperaque itinera contendens ad vicum quem incolæ Bramapanem vocant, sub auroram pervenit. Tum verò exoriente sole ab hostibus, qui in litus descenderant Spinula conspicitur adeo præclarè, ut quum per diruptos & angustos tramites se demitteret, militum numerus facilè recenseretur, & Auriani ampliore numero suo confirmati obviam descendentibus eundum censerent. Erat modica planicies non longè a fano divi Michaelis trecentorum fermè passuum. Eam Auriani duces Antonius & Philippus provecti præoccupant, & Viscontem Cicadam nobilem signiferum, qui præfecti Auriæ gestabat vexillum cum valida sclopettariorum manu anteire iubent: ipsi mediam aciem excepturam descendentium impetum ex adverso instruunt. Viscontes nactus in his rupibus duos ingentes scopulos post eos suam manum collocat, & primos descendentium hostes, effusa glandium procella, transitu arcere conatur. Tum vero Spinula coniectus in locum unde se eripere sine ignominia graviq; suorũ detrimento nõ posset, quanquam numero hostium terreretur, brevi oratione militum

animos

animos confirmat, docetq́; hoſtes facilè invadi ſuperariq́; poſſe ſi ſe prætorianos eſſe meminiſſent, quorum neq; virtutem neque impetum, aut Galli novi milites, aut Auriani ſemiremiges laturi viderentur. Nec mora æquiſsimo loco ſe demittens, Viſcontis ſclopettarios è ſcopulis deijcit. Hi pulſi mediam aciem ex tumultuaria ſua fuga perturbant, certatur tamen magna vi collato pede, ſed vel paucorum hoſtium Auriani iniquo declivique in loco impetum non diu ſuſtinent, continuò dant terga, & ſe in fugam per confragoſam viam præcipites conijciunt. Spinula pulſis atque perterritis capto Philippo Auria inſtat. Ab Adurnijs victoriæ clamor attollitur, Gallique & Auriani timore occupati adeo perturbatè ad littus deſcendere conantur, ut pauci apprehenſis remis in triremes evaderent, reliqui cæſi aut capti ſunt, aut per avias & inaceſſas rupes effugerunt, quum multo plures eorum præcipiti ſaltu ſe eripientes profundo mari mergerentur. Parta victoria admirabili caſu accidit, ut eo ipſo die Spinula ab Adurnio ad urbem revocaretur, quòd Cæſar Fregoſius à Lotrechio Genuam cum delecta manu peditum & equitum miſſus, in Poſiceram Vallem ſe demiſiſſe, & iam adeſſe nunciaretur. Quibus iuſsis Spinula parendum cenſens, ſuſpicatus quod futurum videbatur, ut ſe diſcedente Auria claſſem invaderet, trierarchos admonuit, ut ſe compararent ad prælium, & nudatas propugnatoribus hoſtium triremes aggrederentur. Quod ſi id facere præſtareque uti oportebat non poſſent, in altum ſe proriperent, & in quos Fortuna vel Liguriæ, vel Etruriæ portus offerret properè confugerent. Cæterùm vel terreſtri victoria adiuti, nihil egregium aut fortibus viris dignum tentare auſi ſunt, quòd defenſores pariter & remiges ad prædam incitati, conſpecto hoſtium adverſo ſucceſſu in triremibus contineri nequiviſſent. Secundum verò complexi conſilium, quum enavigare cœpiſſent, nec ullo prorſus vento iuvarentur, feſsis remigibus animos ita deſponderunt, ut in tutum evadere poſſe deſperarent, & continuò in eundem Delphinum portum redirent. Affuit occaſioni ſuæ intentus Auria, & invectus in hoſtes, triremes præter unam omnes cepit. Hæc fuit Iuſtiniana cognomento Gibba, reliquæ fuêre in poteſtate hoſtium, eo facilius quod nexi, ſervique omnes ad tranſtra cathenati ſublata voce libertatem invocaſſent, & propugnatores cpibatæque omnes undique deſcenſione facta dilaberentur. Captæ ſunt ante alias duæ Genuenſes, quibus præerat Iulianus Ripa Adurnij cliens. Aliæ fuerunt partim Siculæ, partim Hiſpanicæ. Capta quoque eſt & direpta pretioſi mercimonij plena navis oneraria cognomẽto Iuſtiniana, quæ dudum è Chio Orientis inſula in Delphini portum pervenerat. Hæc res geſta eſt ſub Idus Auguſti ita alternante vices ſuas Fortuna, ut qui terreſtri pugna victores fuerant, mari victi, & mox debellati fuerint. Cæſar nanque Fregoſius ad divi Petri fanum, quod vocatur ad Arenam poſitis caſtris, caduceatorem regium in urbem præmiſit, qui Genuenſes ad deditionem hortaretur, & ſi id facere abnuerent, omnia infeſti belli detrimenta, & villarum incendia dinunciaret. Adurnius qui paucis antè diebus ægra ſpe rerum ſuarũ permotus decurionibus permiſerat, ut legatum ad Lotrechium de concordia mitterent, caduceatorem repulit. Id autem legationis munus ſuſceperat Vincentius Pallavicinus, æquiſsimasque conditiones à Lotrechio retulerat, præter id unum quod à Genuenſibus enixè petebatur, ut ſcilicet Savonam urbem ademptam populo Genuenſi redditurum polliceretur. Eam namque urbem Memorantium

regis gratia validum sibi impetrasse, & præfectum nomine Moretum imposuisse ferebant, eo consilio ut Savonensi portu, quòd esset Galliæ Cisalpinæ opportunissimus, postquam Genua alienę esset ditionis, ad omnes belli commoditates uteretur. Ea re Genuenses nihil gravius sibi accidere posse rati, quã ut Savona tot seculis civitati contributa subtraheretur, repentè commutatis animis, à priore deditionis consilio discesserunt, ita ut Adurnius non obscuram spem retinendi principatus sumeret. Quapropter exploratis Cæsaris viribus noctu in eum eruptionem facere constituunt. Imposuerat Cæsar cum præsidio unius cohortis Borrachinum præfectum in æde sancti Benigni. ea est in supercilio montis, qui imminet ei turri quam à lychno nocturni luminis Pharum vocant, despectatque dextrorsum subiectam maris plagam, in qua, ut diximus, ad Arenæ templum Fregosius consederat. Cognito hostium adventu Adurnij, & paucitate copiarum eius contempta, eos invadendos decernunt: & post intempestam noctem eductis prætorianis rectà ad eos proficiscuntur, adeo silentiagmine, ut apud Lazariam veterem portam Borrachini excubias parum intente speculantes opprimerent. Ab his ubi sit Borrachinus, & ubi consistat Cæsar discunt, continuoque dorsum eius promontorij conscendentes, Borrachinũ semisopitum, confisumq; suis excubijs capiunt, præsidiumq; eius paucis cæsis, & nonnullis vulneratis fugatur, & per exteriorem rupis partem deijcitur. Fregosius audito strepitu & iam inalbescente cœlo conspecta suorum fuga, appropinquanteq; hoste sese colligens, munimentum quod sors obtulit irruentibus opponit. In ea namq; parte littoris ædificabatur oneraria ingens navis, cui Grimaldiæ nomen fuit. Iamq; carina eius scamnis & navalibus canterijs, quos fabri scalos vocant, erat constituta, & costæ suis incurvis asseribus intexebantur. Itaque eo navigio promunitione usus, sclopettarios opportune disponit, & glandibus coniectis hostes ab accessu arcet. Ii bifariam divisi pars dextrorsum ad Fregosianas copias ubi erant equites nonnulli, Martinengo duce defertur, altera contra Cæsarem procedit. Sed factum est egregia fortitudine Cæsaris, ut qui in navigio erant, hostes loco pellerent. Nam Cæsar & a puppe & a prora cum suis prosiliens in ipsos Spinulanos parum constanter oppugnantes, & metu sclopettariorum perturbatos erupit, & reliqui Fregosiani Martinengum in congressu ita repulerunt, ut circumventus in medio caperetur, Spinulaque ipse deveniret in potestatem: & Sinibaldus Fliscus, qui cum clientũ manu aderat parvo temporis & loci spatio ex hostium manibus eriperetur. Eo modo Cæsar semihorę momento in ipsa propè rerum desperatione victoria potitus, pleno passu ad urbẽ contendit, & inter suburbana tecta viæ militaris, quam Fasciolam vocant, iuxta Theodori templũ tumultuariam Hispanorum manum, quæ subsidio mittebatur, magno impetu fundit, & ad divi Thomæ portam provehitur. Nec diu post cives excitati Fregosij victoria uti antestatuerant, neq; postea impleverant, Galliæ regis imperio se dedere decernunt, missisq; Ferrario & Lomellino legatis (hi enim erant Fregosianæ factioni addicti) qui portam aperirent, & Cæsarem exciperent, victores introduxerunt. Ipse princeps Adurnius, qui ad tumultum adcurrerat, ubi introductos in urbem hostes ex populari acclamatione audijt, converso equo in arcem propere cõfugit, paululumq; moratus, ad novissimũ consilium quod erat civilis potius pietatis quam bellicæ virtutis, descendit. Neq; enim eum animi vigorem, quem Hieronymus frater adversis in rebus tulerat Antoniottus, uti

erat

erat remißiore ingenio, & podagræ vitijs correptus, ferebat. Statim siquidem Philippum Auriam, quem in arce captivum habebat, liberaliter dimittit. orat ut operam æternæ laudis patriæ præstare velit, ne necesse sit in ea mutatione principatus cædibus certare, quibus intestinis malis civitas omnino lacerari atque deleri posse videatur. Sibi quoque in eam publicæ salutis curam intento nihil fore honestius arbitrari, quàm excedere arce, ut urbanis rebus tranquillitatem adveheret. Cum his mandatis Philippus æquè fidus & alacer ab arce in aream Aurianam descendit: advocat contribules, & plerosque alios cives, appositaque oratione persuadet, ut Galliæ regis imperium lubentibus animis suscipiant, veterum odiorum & factionum oblivisci, & ab omni contentione discedere velint. Ea Philippi oratione permoti cives ad comprimendum plebis & militum tumultum per urbem discurrunt, sedaturque illico moderatione Fregosij & ciuium precibus armorum strepitus tanto parendi obsequio, ut nulla domus præter decurionum Prætorium concursu plebis diriperetur: sic ut admirabile videri potuerit, quòd in tanta perturbatione, nullo propè effuso civili sanguine urbanæ res fuerint compositæ. Quòd si Aurianæ Gallicæque triremes quę tum aberant, eo die portum tenuissent, rebantur cives, navales turmas uti prædæ avidas non facilè coerceri potuisse quin effusißimè grassarentur. Itaque singulares a Senatu atque omnibus ordinibus Cæsari gratiæ sunt actæ, quòd Galliæ Regis commodo quàm propriæ dignitati atque amplitudini quam armatus arripere poterat, studere maluerit. Erat enim Cæsar Iano patre genitus, qui tum Venetis in castris militabat, Genuęq; principatus Fortuna aliquandiu, ut suo loco diximus, fuerat potitus. Data sunt ei virtutis & clementiæ nomine præmia signatæ pecuniæ & certißimi annui redditus alimenta, quæ ad posteros transirent, è senatusconsulto constituta. Nec multò pòst pari civilis animi propensione Adurnius arcem civibus reddidit, & cum præsidio clientium suorum patria & principatu cedens, ad paterna castella se recepit, paucisque pòst mensibus quum ad Antonium Levam esset profectus, apud Mediolanum sine prole fato concesit. Non multos autem pòst dies Genuam venit Theodorus Trivultius, qui deductus in senatum consensu civium, satagenteque in eam rem ipso Auria, Decuriones in verba regis sacramento adegit, quum paulò antè Cæsar Fregosius ad Lotrechium in castra rediisset. Eius diri anni inclinante autumno quo hæc in Liguria gesta sunt, & Lotrechius reiecto oppugnandi Antonij Levę consilio, totas Francisci Sfortiæ præsentis atque obnixè orantis spes eludens, pòst eas urbes, quas diximus manu captas ad oppugnandam Neapolim ire properabat. Landus Venetæ clasßis præfectus in Siciliam navigavit, atque ingressus capacißimum Augustæ portum postulavit à præfecto arcis, ut sibi præsenti pecunia coemere frumentum liceret: quod quum præfectus spontè se concessurū Venetis ex professo Cæsaris hostibus pernegasset, Landus refractis horreis, quantum sibi opus esse iudicabat, frumenti copiam navibus imposuit, ea æquitate ut pretium Siculis egregia fide persolveret. Ab Augusta autē digressus, quæ est inter Pachynum promontorium & Siracusas, superato Messanæ freto ad Æolias insulas cōtendit, circa quas triduo tempestate iactatus, & perflantibus demum modo Euro, modo Subsolano secundißima navigatione in Puteolanum sinum se intulit. Ibi quum tormentis peteretur è superiore Baiana arce, quæ est ad Baulos, in eo loco ubi olim Hortensij oratoris villa fuit,

cessit, & quod præfectus munitiorem quærens locum Caralim aufugisset, eam urbem copijs suis occupavit, quo etiam appulit classis. Tanta verò omnis generis annonę copia reperta est cum frumenti & vini, tum etiam ad opima militum & remigum salitæ carnis & casei, numerosique maioris & minoris pecoris multitudo, ut multa ingluvie earum rerum paulò antè exurientia corpora morbis tentarentur, nec secus ac in pestilentia accidit, magnus numerus ægrorum interiret. Nam supra intemperiem Sardoi cœli, quæ vel hyeme etiam erat gravissima, ea copia cibariorum & multiplex recentium præsertim carnium esus, deficiente pane, affectis et paratis ad mortem corporibus accesserat, usq; adeo miserabiliter, ut non modo in milites & remiges, sed ad aliquot nobiles trierarchos ea contagiosa labes permanaret, & dimidia pars hominum absumeretur, reliqua lethaliter langueret, & ea clades adverso prælio maior censeretur. Audivi ego Auriam eius infaustæ expeditionis consilia explicantem, propterea in eam calamitatē classes incidisse, quod sicuti propositi prioris erat, regijque consilij Siciliam gerendo bello invadere nequivissent, retardati scilicet longa expectatione Rentiarum copiarum, quas ille tardius quàm expediret, constitumque esset, è Liguria ad Etruriæ portus adduxisset, subindeque adversissimis ventis maria clauderētur. Idcirco commeatus inopia adductos Corsicæ, ut necessitati parerent, oram legisse, atque Sardiniam apprehendisse, nihil hyberno tempore infamis insulæ inclementiam reformidantes, quum æstate solū & autumno Sardinia pestilens esse consuevisset, quasi cuncta uno tempore pro Cæsare admirabili conspiratione propugnarent, mirumque esse fateretur quod ipsorum consilijs rectissima deliberatione susceptis, tota ea navigatione adversa omnia, hostibus verò secundissima provenissent. Exinde ab infami litore discedentes, Liburni portum tenuēre, quem antiquitùs Ciceroni Labronem fuisse constat, hodieque apud incolas priscum id nomen retinet. Instabat iam adventus ciconiarum prima non dubij veris signa afferentium, qui incidit in Idus Februarias, atq; ita aperiente se mari Ioannes Morus primus omnium cum sua classe profectus Siculum transivit fretum Corcyramque pervenit, quem non multò post subsecutus est præfectus Landus. Gallicæ verò triremes reliquias Rentianarum cohortium sustulerunt. Ipse autem Auria ea conditione Genuam est reversus, ut cum octo triremibus Aurianis Philippum Auriam propinquum legatumque suum cuius virtuti plurimum confidebat, non multò post ad Lotrechium Neapolim obsidentem mitteret. Initio autem æstatis (ut diximus) Philippus navali prælio propè Salernum cum Vgone Moncata commissis classibus conflixit, partaque victoria Alfonsum Vastium & Ascanium Columnam eo prælio captos ad Auriam perduxit. Hi pro redemptione æquum pretium pollicentes Auriam demississimis precibus orabant, ne se regi Gallo ad diuturni carceris miseriam tradere properaret. Repetebat enim eos rex multis de causis, quod lege militari & suis auspicijs capti tradendi censerentur. Sed id Auria ex privatis stipendij sui conditionibus se facturum pernegabat, quod longè molestissimum magnanimo Regi cupidissimoque ostentandæ liberalitatis atque clementiæ in captivos dolorem afferebat, usque adeo ut iracundia correptus Auriæ responsa tanquam insolentiæ & non obscuræ avaritiæ plena contumeliose detestaretur. Dicebat enim Auria nuper expetenti regi Philibertū Aurantium abs se mari captum & prægrandem pecuniam pollicentē li-

beraliter concessisse, neq; postea regem uti promisisset, iuraque militiæ postulabant, pro captivo ullam omnino pecuniam rependisse, eumque pro accepto munere aliam non reddere gratiam, quàm ut ipsum meritorum stipendiorum spe & longa expectatione frustraretur. Sed Auriam sicuti didicimus, ut duriorem se æquo regijs postulatis, inexorabilemque præstaret, nequaquam pecuniæ cupiditas, sed ingens amor erga patriam impellebat. Genuenses namque gravissime conquerebantur, Savonam sibi adimi, vetustissimoque ipsorum imperio subtrahi impotenti regis libidine, qui importuno detrimentosoq; vectigalium præiudicio, portum atq; emporium ibi condere ad summam ipsorum contumeliam statuisset. Hoc siquidem publico dolore Auriam vehementer angi Vastius conspiciens, eius animum pertentare ausus, eò iam ægrum & nutantem perpulit, ut commutata voluntate, conversoque studio repudiataque regis amicitia Cæsaris auspicia sequeretur, à quo certissima præmia expectari possent, quæ spes omnes de liberalitate regis conceptas magnitudine honoris atq; stipendij superarent. Clemens Pontifex causis Aurianæ alienationis compertis per Salviatum legatũ regem amicissimè permonebat, ut operam daret, ne Auria causam depravati animi discessusque sui nancisci posset, quod vir ille possessione maris potens omnino in officio atq; amicitia retinendus esse videretur, ne si labesceret atq; deficeret ad hostem, spes omnis exploratæ prope victoriæ corrumperetur. Proinde imponendos esse iracundiæ frenos, ne publicis rebus officeret, si pertinacius vel iusto dolori indulgendum arbitraretur. Misit etiam Clemens ad Auriam T. Sangam ab epistolis, qui eum leniret, ne quid propere transigeret, hortaretur, quando perpetuum eius studium fidesque veteris constantiæ ab omnibus fœderatis exigeretur. Cæterùm Auria quum audisset à Barbesio Gallicarum triremium præfecto sibi insidias tendi, & salutem eius ad sicarios propè deferri, opportunè sibi cavendum censuit, atque omnino Cæsaris amicitiam & militiam tanquam uberiorem certioremque complectendam ratus, è Genua ad Erycem, quod est oppidum iuxta Lunense promontorium positum, cum reliquis suis triremibus se contulit, dimisitq; sub fide Vastium ad Antonium Levam, ut cum eo communicatis consilijs de conditionibus ageretur, quæ deferri ad Cæsarem in Hispaniam deberent. Atq; ita non multò pòst Auria torquem conchyliatum, quem honoris causa ab rege delatum acceperat, ad eum remisit, ab eaq; de more cerimonia sacramento militari se absolvit. Rex enim exactis stipendijs hominem retinere conatus, multa per Ioachinum Levantium Ligurem, quẽ Lotrechij iussu ab navali statim victoria captivos à Philippo postulasse memoravimus, atq; item per Petrum Franciscum Pontremulanum frustra egit, quum iam seræ pœnitentiæ tempus incidisset. Per hunc modum Auria singulari cum offensione Regis, magnoque eius incommodo cum Cæsare transegit, & uti diximus, cum duodecim triremibus ad Ænariam liberatos proceres Vastium & Ascanium retulit, deletisq; iam Gallis ad Aversam, & castris eorum captis, coniectabundus Gallicas naves, Genuam est reversus, eo infensi animi consilio, ut Gallos urbe depelleret, neque tamen novum aut Fregosij nominis, cui ipse antea enixè studuisset, aut Adurnij, quod multis de causis iam pridem odiosum videbatur, principatum induceret, sed ut omni externo dominatu repudiato, patria intestinis malis diu afflicta oppressaque nunquam deficientibus tyrannis, in libertatem suis auspicijs assereretur. Hanc enim Genuenses in uni-

universum multis annis exoptasse potius quàm sperasse videri poterant, quòd eorum ingenia nunquam satis pacata, novis semper studeant rebus, & innovatione principatus tumultuque urbano magnopere gaudeant, parata semper plebe ad excitandas seditiones suopte instinctu, impulsuq; procerum, qui diversas alere factiones, ostentare potentiam, & modò his, modò illis prout repentina libido tulerit, partibus adesse consueverunt. Civitas siquidem prioris seditiosi seculi mores sequuta, insano & miserabili instituto non in duas uti priscis temporibus, sed in diversas atq; multiplices factiones scindebatur. In Guelphos namque & Gibellinos diducta erat, quorum principes erant nobilissimæ inter Ligures familiæ patritij ordinis nuncupatæ, Spinula scilicet & Auria ex professo Gibellinæ, & Flisca atque Grimaldia, quæ Guelphum nomen præferebant. Vetere autem lege diu observata cautum erat, ne quisquam civitatis principatu potiretur qui esset patritiæ gentis. Hunc enim honorem eximium populus usurparat, ea tamen conditione ut ex his esset familijs, quæ Gibellinæ partis forent. Nam populus eo etiam antiquissimo morbo laborabat, & super hunc etiam nova factione dividebatur, quòd aliqui maioris classis quæ honestissimis atque ditissimis familijs constabat, vetustate numero atque potentia patritijs æquarentur. Huius classis principes evaserant Adurnij atque Fregosij, qui Gibellinæ stirpis censebantur. Hi perpetua descensione à maioribus per manus traditum supremæ potestatis & imperij ex æquo decus petebant, certabantque odijs & armis, inclinante ad eos victoria, ad quos patritius ordo, & popularium amplior manus accessisset. Magna quoque spes principatus posita erat in minoris classis studio: ea enim opifices infimamq; plebē continebat, cuius erat multitudo ingens, & ad capienda arma ferendásque seditiones paratior. Hæc infima populi classis ante viginti annos ab insolentia, turbulentiaque ingeniorum tantum invaluit, ut sicuti suo loco memoravimus, patritios tanquam superbè dominantes expelleret, erectoq; popularium statu à Galliæ regis, in cuius clientela erat civitas authoritate discederet. Qui tumultus usque adeo gravis fuit, ut vix adventu armati regis perdomita civitate coerceri potuerit. Igitur sub adventum Auriæ Genuenses animos à pristinis dissensionibus ad concordiam revocantes, de constituendo oblatę libertatis statu, consilia inire cœperunt. Multa tum senatorum omnisq; generis civium capita, eius damnati anni pestilentia sustulerat. Non deerant tamen in quibus vigeret studium complectendæ libertatis: propterea paulò antè nunciata Gallorum clade, quæ ad Neapolim Lotrechio acciderat de abolendis veteribus factionum odijs, parandaque fideli concordia per coronas sermones serere cœperunt, quos quanquam non obscuræ rebellionis initia viderentur, Theodorus Trivultius urbi præpositus minimè vetabat, utpote qui Italicæ probitatis, & Christianæ disciplinæ putaret nihil pace & consensu civili melius, nihilque factionum, quæ sæpe cruentæ extitissent, oblivione tutius atque salubrius. Andreas itaque iuxta urbem ei litori, quod Sarzanium vocant, cum tredecim triremibus noctu appulsus, notos sibi cives quosdā evocavit, rostratarumq; singularum scaphas militibus cōplevit, iussitq; ut exploratum intra molem præcederent. Orabant cives ut nihil bellica vi tentare properaret, ne urbs fœdæ direptionis periculo obijceretur. Idcirco Philippum Auriam, Christophorumq; Pallavicinū in Auriam adoptatum familiam cum manu militum misit, qui per notos sibi aditus urbem intrarent, & quid facto

opus foret explorarent. Interea Galli trierarchi cognito Auriæ adventu nihil ſibi moræ attulerunt, quin ſublatis ancoris ad prælium ſe compararent, & è portu in altum ſe proveherent. Eo caſu Auria ſcaphas ſuas revocat, recipit milites, & ad pugnam compoſitis armamentis procedit. Sed nox adeo obſcura erat, ut claſſes inter ſe conſpici nequirent, momentaneiſque tantùm quum tormenta incenderentur relucentibus flammis ſpectarentur. Quamobrem Auria non temerè tenebras deteſtatus, quòd Gallos procurſu ſuo prælium appetere & congredi velle appareret, expectandam lucem eſſe conſtituit. Qua mora ei renunciatum eſt ab his quos miſerat, urbem eſſe in poteſtate. Nam Philippus porta arcus potitus, & Pallavicinus per Giaretam quam vocant portam iuxta navalia ingreſſus, pulſis ex itinere Gallorum excubijs in forum pervenerant, coniunctiſque viribus ipſum prætorium depulſa Helvetiorum prætoria cohorte ſine vulnere occuparunt. & quum libertatis ingeminatum nomen undique audiretur, Theodoro arce ſe tenente civitas oblita Gallici principatus libertatem complexa eſt. Inalbeſcente verò die quum ſpeculatorium navigium Auriæ renunciaſſet, duas triremes è Savona recta navigatione urbem petentes, ignaras earum rerum quæ accidiſſent, adventare, Auria ad eas opprimendas contendit. Earum altera in alto comprehenſa, alteram concitatam in littus quod Cogoretæ plagæ eſt, ſuis cathenatis remigibus plenam evadentibus propugnatoribus cœpit. Nec multò poſt ſublato Cæſariano vexillo, quo Vgonis Moncatæ prætoria capta fuerat, ad urbem ſuburbani littoris loco, qui Malpaga vocatur, claſſem appulit, exindeque urbem in poteſtate eſſe certior factus, Gallicas duas item triremes, quas conſternati ad arma adverſus trierarchos nexi remiges occuparant, propugnatoribus ad arcem confugientibus cœpit, acclamanteque ei populo tanquam victori aſſertorique libertatis, ad paternam domum ire contendit. Ibi concionatus ad cives ſui conſilij cauſas aperuit, & ſuum erga patriam adductæ libertatis beneficium, ut agnoſcerent, conſervareque ſtuderent, admonuit. Ipſi cives præ gaudio plorantes, certatim gratias agentes, receperunt ſe fortibus animis, eo uſuros beneficio, quod optimus civis & patronus omnium fortiſsimus præſtaret. Creatus eſt ſubinde advocato in conſilio populo conſtituendæ Reipublicæ Decemviralis magiſtratus, qui ordinaret civitatis ſtatum, atque item alter qui belli & pacis munia tractaret, quòd plerique conſcribendum exercitum cenſerent, quem deſcendenti in Pociferam vallem Franciſco Borbonio Sancti Pauli regulo opponerent. Tantùm porrò fuit in plerisque civibus tuendæ libertatis ſtudium, ut ingentem pecuniam in ærarium liberaliter conferrent. Sed Borbonius retrò rebus deſperatis reverſus, in Galliam Ciſalpinam unde venerat facilè effecit, ut Theodorus Trivultius honeſtiſsima pactione reddita arce ſibi conſuleret, & humaniſsime dimiſſus ad tuta Gallorum præſidia proficiſceretur. Nec multò poſt hiſdem copijs, quæ contra Borbonium cõparatæ erant, Savonam in poteſtatem redegerunt, Noviumq; item oppidũ, & Vadum caſtellum, quod eſt ad Vada Sabatia, Antonij triumviri ex Mutinenſi prælio fugientis receptu clarum. Verùm multo iracundiæ ſtudio incitati Genuenſes, ut bene mulctatos Savonenſes relinquerent, in eorum portu duo magna navigia plena ingentibus ſaxis demerſerunt, ſcilicet ut victis & æmulis omnem eius portus opportunitatem adimerent, impoſita graviore etiam pœna ſi portum repurgare ullo unquam tempore tentaviſſent. Pari

quoque

quoque lætitia Castelleti arcem deferentibus Gallis receptam, funditùs everterunt, ne ulla extaret arx quæ reponẽdo servitutis iugo vel civibus tyrannis, vel externis regibus occasionem afferre posse cẽseretur. Ferunt ipsum Auriam cohortantibus quibusdam civium primatibus, ut dominatum civitatis quem bona fors offerebat, suscipere vellet, eius rei peramplum munus mirâ animi integritate atque constantia renuisse, quum diceret sibi exactæ propè ætatis seni, & satis opulento, nullisque innixo liberis, ineptum fore principatus nomen, satiusque omnino esse & multo gloriosius, id donum patriæ dedicare, quàm inde à quoquam privato cive vel externo principe, qui sua ope ad imperium provehi posset, amicitiam & gratiam promereri, quando nihil ad veram laudem uberius, vel ad dignitatem honestius, vel denique ad reliquæ vitæ felicitatem firmius atque splendidius fore iudicaret, quàm æternæ suæ erga patriam munificentiæ trophæum, post excussum ipsius auspicijs diuturnæ servitutis iugum, in foro memoriaque hominum, liberatæ à se patriæ statuisse. Nec multo post populus universus pręclara ideoq; perenni gratissimorum animorum testificatione legem rogauit, quam decuriones cunctis suffragijs sanxerunt, ut Auriæ statua Colosseæ magnitudinis è Lunensi marmore decerneretur, locareturque in foro, cuius basi his verbis titulus inscriberetur. ANDREÆ AVRIÆ CIVI OPT. FELICISS. QVE, VINDICI ATQVE AVTHORI PVBLICÆ LIBERTATIS, SENATVS POPVLVSQVE GENVENSIS POS. Paulo antequam Ligures tàm varia publici status commutatione agitati, inexpectato libertatis munere pacarentur, Cæsar nutantem partium suarum Fortunam, novis copiarum viribus confirmandam ratus, è media Germania, Saxonumque finibus Henricum Brunsvicensem regulum in Italiam evocavit. Hunc Brunsvici dominantem (quæ vrbs eruditioribus Germanis olim Tulisurgium iuxta Visurgim amnẽ positum fuisse existimatur) Ferdinandus rex Cæsaris frater oblatis stipendijs propositisque vberioribus præmijs, ætate florentem & bellicæ avidum laudis facilè accenderat, ut ad quærendum novum decus domo proficisceretur. Coegit is parvo temporis spatio validissimas peditum legiones duas, armatorumque equitum ingentem manum, descenditque Tridentinis alpibus iusto tormentorum apparatu instructus, secum adducens carros vehiculaq; Germanici generis, quibus non modo commeatus magnam vim, sed clybanos etiã minorum instar furnorum convehebat, ut Cererem expeditè vel in hostili solo percoquere atque inde se alere exercitus posset. Ad famam Henrici descendentis, Veneti de salute oppidorum ac urbium suarum soliciti, continuo Feltrium imperatorem suum, qui amissam ferendæ opis occasionem, quam Clemens in arce obsessus frustra expectasset, in Piceno atque Vmbria consederat, revocandum censuerunt, ut eo Germanis opposito suæ ditionis fines ab iniuria defenderent. Sed is peritus belli, neque Germanicæ virtutis ignarus, suasit senatui, ut vitãdum omniuo validi hostis impetum decerneret, nullum pugnæ discrimen subiret, & suas tantùm urbes atque oppida confirmata præsidijs tueretur, quando ipse neque Italicis peditibus campestri in pugna confideret, adversus præsertim eas gentes quæ ab statario ordine acierum insuperabiles viderentur: neq; levis ipsorum armatura equestris nisi temere committenda foret Germanis equitibus, qui essent cataphracti robustorumque equorum constantia atque impetu maximè valerent. Itaq; eas quoque copias quę Sfortianis

coniunctæ cum Antonio Leva bellum ad Mediolanum gerebant, trans Abduam revocavit, validoq; præsertim præsidio urbem Bergomum permunivit, quod fama esset illac hostes transituros tanquam Bergomatium prædę inhiantes. Antonius porrò Leva cognito Brunsuici adventu Abduam traiecit, atque unà colloquutus, eum multis de causis ad oppugnãdum Laudem Pompeiam perduxit. Ea enim urbs quæ prima omnium eo bello à Cæsarianis defecisset, Sforciæ detrahenda iudicabatur. Nam Leva captum à Lotrechio Ticinum ignavia Veneti, Sfortianiq; præsidij cui præerant Petrus Longena Brixianus, & Annibal Picenardus Cremonensis pessimè postea custoditum, inopinata hostis invasione receperat, ita ut eã regionẽ quę est inter Ticinum & Abduam prædabundi Cæsariani impunè percurrerent. Quibus rerũ periculis ex novi hostis adventu cumulatis Sfortia Brixiam suadentibus Venetis se recepit, Paulumq; Sfortiam ex patre Ludovico germanum fratrem præstanti virtute virum Laudi Pompeiæ præsidio imposuit, confirmatum aliquot Sfortiani nominis cohortium præfectis longè fortissimis. Brunsuicus Brixianum & Bergomatem agros effusè populatus, & sævis etiam incendijs bellum gerens, deducẽte Antonio Leva Laudem Pompeiam superato Abdua pervenit, admotisq; tormentis oppugnare cõstituit: quoniam Paulus Sfortia deposcenti Antonio Levæ, ut urbem Cæsari per insidias ereptam continuò redderet, nisi cuncta aspera & sæva experiri vellet, generose respondebat se à fratre legitimo urbis principe custodiæ impositum, neque fidem, neq; spem de virtute sua conceptam fallere decrevisse, neq; his terriculis & minis terreri, quibus ipse Leva quominus acriter strenueq; Ticinum adversus Gallũ regem defenderet, minimè succubuisset. Itaq; uti luberet mœnia tentarent, sperare enim urbem Dei maximi, divorumq; qui iustæ causæ nunquã deessent, beneficio & virtute militum suorũ prosperè posse defendi. Nec multo pòst explorato urbis situ duobus in locis, quibus mœnia infirmissima visebãtur, triduò perpetua quassatione murum perforavit, stravitq; summam pinnarum coronam, usq; adeo lato hiatu edito, ut facilè invadi urbem, & capi posse promptissimi Hispanorũ iactarent. Brunsuicus enim Germanis tanquã parum ad id munus expeditis, primũ prælij decus Hispanis concesserat. Neq; defuit alacritas atq; audacia ingens commendante Leva Hispanorum cohortibus, quæ primę Remiro duce subire murum cœperunt. Ii per arduum & acclivem mœnium aggerem conscendentes scuta prætendebant. Sed Sfortiani crebra glandium procella appropinquantes & subeuntes primò perfuderunt, occisisq; aliquot signiferis, qui intrare per ruinas ausi fuerant, lanceis & alabardis pulsos in fossam cruento impulsu præcipites deturbabant, sicut præ timore incommodoq; accepto instaurare prælium dubitarent, quanquam eos Antonius ignaviam increpitans, ut animos resumerent, rursusq; irrumperent, vehementer adhortaretur: Brunsuicus verò ut desinerent iniquissimo loco pugnam ciere Levam admoneret. Atq; ita Antonius receptui cecinit, quũ occulto dolore angeretur, quòd viri fortissimi aut cecidissent in fossa, aut lethiferis vulneribus debilitati sibi detraherentur, quorum desiderio extenuari sua præsidia, & difficiliorem defendendi Mediolani facultatem sibi futuram prospiceret. Paulus depulso fortiter periculo pro concione milites laudavit, honestavitq; muneribus eos præfectos, qui in muro & periculosa ea cõtentione singulari promptitudine dimicassent. Fuère hi Baptista cognomẽto Mactus & Mannara ambo Cremonenses,

ses, Pelacanes item Bononiensis. Henricus qui eo cōsilio in Italiam venisse memineram, ut ad ferendam obsessis opem Neapolim contenderet, postquam initia cœptæ oppugnationis adversa funestaque provenerant, nec instaurato apparatu munitissima urbs iterum tentanda videretur, consilij inops, circa Mediolanum æstivare, novaque belli ratione Cæsari operam præstare cogitavit, quod eadem à Mediolanensibus quæ Antonius imperare atque exigere consuesset, gratuita alimenta atque stipendia se consecuturum confideret. Id veritus Antonius astuta simulatione Germano Italicarum rerum ignaro facilè persuasit, ut id consilium abijceret, & in Germaniam omnino redeundum arbitraretur, quoniā pestilentia valde atrox iam in legiones Germanicas grassari cœpisset. Nam eo infami anno pestilentis morbi lues diffusa per omnes Italiæ regiones tertiam ferè mortalium partem absumpsisse ferebatur, deficienteq; passim annona quæ immenso pretio cunctis in urbibus crevisset, multi inopesq; præsertim insolitis utentes cibis, contracta tabe sensim interirent. Qua de causa Germani vel sua consuetudine pestilentiæ periculo contemnere soliti, conspectis suorum funeribus, mortem ita timere cœperant, ut stipendiorum certa spe destituti, ac urgentis inediæ metu adducti, perosique externum tanquam insalubre cœlum, manipulatim domum redire properarent. Neq; enim petere Neapolim aut tutò proficisci se posse providebant, quum per infesta hostium itinera esset transeundum, vel si in Etruriam aut per Togatam Galliam iter haberent, quando hinc Florentinos, illinc vero Ferrarienses Æmiliam attingentes viam pro infensissimis hostibus habituri dicerentur, appareretque ipsum Sancti Pauli regulum qui cum nōvo Gallorum exercitu nuper in Italiam descendisset, occasionem minimè prætermissurum, quin iunctis cum Feltrio copijs proficiscentium vestigijs insisteret, et iniquo aliquo eius tam longi itineris loco, grave detrimentū novissimis inferret. Hæc Antonius suo præditus astu prolixe & libentissimè differebat, utpote qui collegam præpotentē sibi adsciscere nollet, ne enervatam opibus Insubrum civitatem, magno suo incommodo delendam truculentiæ Germanorum volens traderet. Ferunt Henricum gravissimè de malignitate Antonij apud suos conquestum, quòd importunis perversisq; eius consilijs se deceptum fuisse prædicaret, quibus ab instituto itinere petendę Neapolis retractus totum munus sibi ex consilio Cæsaris impositum, quū tempus appeteret, obire nequivisset, atq; ita iratum cōsternato animo per Rheticas alpes Larium lacum et Grisonū fines in Germaniā rediisse, magna parte bellici apparatus quē attulerat relicta, et multis equis parvo pretio divenditis, quod pleriq; eorum prægrandium & graviū, attritis ungulis intumescentibusq; talis debilitati claudicarēt. At Philibertus Aurantius nō sine certo numine Gallis adverso tanta potitus victoria, primum omnium severa lege præscripta, citatos nec comparentes proceres qui rebellassent, aut dubiæ fidei indicia præbuissent, erecto tribunali condemnavit, bonaque eorum, edito in milites ingenti donativo profusè distribuit, ea ratione ut ex merito spectatæ virtutis, pro dignitate ducum & præfectorum, redacta in fiscum oppida benemeritis adiudicaret. Ipse contentus Asculo Apula urbe, Montis sacri oppidū quod in Samnio Vincentius Caraffa possederat, Vastio attribuit: Ferdinando Gonzagæ Arrianum. T. Caraffæ exulis oppidum, Alarconi Cæsilianæ vallis quæ in Prætutinis est oppida, quæ Camilli Pardi fuerant, addixit. Turmarum verò præfectis, & singulis propè pedestris ordinis centurionibus atque si-

gniferis Aquilanorum castella largitus est,& in his Epirotarum præfecto nomine Saccalo Nauplienſi, qui Navarrum ceperat,castellum in Salentinis dono dedit,Philippoq; Belgæ Caroli Lanoij filio, Venafrum,quod Ferdinandi Pandonij fuerat: Beurioq; item Belgę Quadratam in Apulia,quæ Aquinatis familiæ reguli fuerat,concesſit.quam largitionem eo animo ratam habuit Cęſar,ut Aurantium ea deſignatione prœoccupaſſe ſuæ liberalitatis decus quereretur ,eumq; ex alieno ſacilè immodicum largitorem extitiſſe diceret. Cæterū magna vis pecuniæ ab his extorta eſt, qui nutaſſe in fide, afflatiq; defectionis ſuſpicione,paratis in eam rem delatoribus accuſarentur. Cuius claſsis fuere Ferdinandus Vrſinus Gravinæ regulus,& Bonifacius Oriæ oppidi in Salentinis dominus ,Dragonetti lepidiſsimi poetæ pater antiquæ ſimplicitatis ſenex:Boviani autem & Venafri regulo, & Federico Gaetano,qui intempeſtivè nihil de Lotrechij victoria dubitantes arma ceperant,& cum his Altomari Averſano civi,in foro cervices abſciſſæ ſunt.Incredibile dictu eſt quantam pecuniæ vim ex varijs criminationibus eo anno fiſcus acceperit,in eam rem ſeveræ inquiſitionis diligentiam exercente Hieronymo Morono,quem pro captivo a Borbonio Romam perductum,in liberando Pontifice tam piam quam neceſſariam efficacis conſilij operam pręſtitiſſe memoravimus. Non toto vertente biennio ab Vrbe capta, quo Genuenſes toties mutato rerum ſtatu libertatem præſtantiſsimo Auriæ civis munere receperunt ,& Brunſuicus rebus infectis in Germaniam eſt reverſus,Lotrechianæque demum copiæ accedente peſtilentia deletæ ſunt, novum in Apulia bellum exarſit,Venetis(uti ſuprà diximus)urbes priſtini ſui imperij repetentibus: & nonnullis Gallicæ factionis ducibus ſeſe his in belli ſocietatem aggregantibus. Nam ut memoravimus à Veneta claſſe Monopoli capta undique milites confluebant, & tum Camillus Vrſinus,quem à Troia in Apuliam a legato Veneto miſſum fuiſſe conſtat, coactis circiter quatuor milibus hominum Manfredoniam obſidebat,quam Cæſariani nominis cohortes duce Petro Aloyſio Farneſio tuebantur. Cum Farneſio autem aderant cohortes præter ſuas peculiares nonnullæ etiam aliæ quæ Petri Mariæ Ruſsij atque Alexandri Vitellij abſentium vexilla ſequebantur. Hinamq; poſt deſperatas Pontificias res impetrata miſsione Cæſarianis adhæſerunt, iuſſuq; Aurantij Farneſio ſe coniunxerant, qui ab initio ſecutus Cæſaris nomen cladi Vrbis interfuerat. Gerebāt Ruſsij atq; Vitellij vices duo peditum præfecti, Carlottus Parmenſis cognomento Eques,& Alexius Laſcares vir Græcus,quibus uno conſenſu urbem defendentibus fruſtra Camillus oppugnare atq; obſidere contendebat: quanquam turrim caſtris ſuis infeſtam,quę erat extra urbem,igne cuniculis ſuppoſito,totam ferè cum clade defenſorum,ſuisq; aliquot incendiarijs artificibus exſcidiſſet. Erumpebant Cæſariani omnibus propè horis,& cum Venetis quotidiana exercitatione dimicabant iniqua conditione,quòd Veneti multitudine equitum valerent,atque ex occaſione ad cohibendas eruptiones, triremes obverſis in litus proris in erumpentes hoſtes tormenta conijcere conſueſſent. Eo tempore Veneti terra mariq; impigrè bellum gerebant. nam præter claſſem quæ magno ſibi uſui & terreſtribus copijs erat, mirifica etiam Græcorum equitum opera utebantur, qui non ſolū circa Manfredoniam,ſed tota quoq; Apulia & in Salentinis, Gallicis admixti copijs volitabant. Conduxerant namque fortiſsimorum hominum turmas,qui exoſi Turcarum iugum è Peloponneſo reliquaq; Græcia invitati

vitati stipendijs in Italiam transire cœperant. In his fuere, quorum nomina silentio minimè prętermittenda duximus, ut prędarè constet nō omnino exoluisse equestris militiæ disciplinā tātopere apud eas gentes antiquis scriptorib. celebratam, Demetrius Mauresius Ætolus, & Ioannes Palæologus Byzantius, duoque item Spartani Nicolaus Rhalla, & Emanuel Cladaus, & e Nauplio Petrus Frosina, eo genitus Theodoro quem Brixiæ cecidisse docuimus, Ioannes quoque Coroneus cognomento Vasco, & è Zacyntho Lusius dignitate equestri, Theodorusque Rhenes Epidaurius, ut Cæsarianos hoc loco minimè nominèmus, apud quos militare liquet inclytæ virtutis duces, Theodorum Buccalum Lacedæmonium, Demetrium Capuzzimadium è Nauplio & Zucerum Epirotica ortū stirpe, Megalopolitanū civē, quæ urbs hodie Londarium vocatur in centro Peloponnesi, loco valde campestri posita. Sed apud Venetæ militiæ Græcos à multis stipendijs præclaraque laude supra cæteros eminebat Georgius Bosichius, eo Dominico qui Patavino bello longè clarissimus fuit, genitus: Simon quoque Romanus qui in Brutijs ab initio profectus eius regionis populos ad defectionem compulerat, magnasque res gesturus videbatur, postremo ad Montem Aureum non procul à Cosentia à Pignatello Borellio acie superatus, per Lucaniam in Apuliam pervenerat, & auctus copijs quas ad eum Federicus Caraffa perducere serò fuerat conatus, Barolum ingressus, bellum Cæsarianis inferre cœperat. Quibus nuncijs permotus Aurantius ut Apulię rebus opem ferret, Ferdinandum Gonzagam cum dimidia parte equitatus, qui Quadratæ consisteret, in Apuliam misit. Reliqua enim pors hyematum circa Aquilam dimissa fuerat. Camillus quoque Vrsinus de Lotrechij obitu certior factus desperata expugnatione Manfredonię, cum suis copijs Tranium occupavit, propensissima Tranensium usus voluntate, qui à memoria pristini Venetorum imperij moderatum gravissimæ gentis dominatum expetebant. Ex adverso Borellius Simonem Romanum ab se in Brutijs fusum, & Federicum Caraffam in Hpuliam se recipientes persecutus, cum his quas habebat copijs apud Andriam posuit castra, tumultuarijsq; excursionibus cum Cæsarianis iunctus bellum gerere cœpit, iniqua conditione: quoniam eius equites magna ex parte Siculi, ineptis atque veteribus armis instructi & planè rudes, nequaquam Epirotis equitibus, arte sua per gyros hostem eludere solitis, pares evadebant. Quo mirifico equitatu fretus Simon cum Federico Aufidum transgressus incursionem faciens repentinam in regiones Canusio & Cerenniolæ, quæ Castellum Geryonis olim fuit, subiectas, magnam utriusque pecoris prædam abduxit, initoque cum veteribus præfectis consilio de munienda urbe cogitavit. Sub id quoq; tempus Rentius Ceres, qui uti memoravimus circa Aquilam, Piceniq; fines cohortes coegerat, ut opem Lotrechio laturus Neapolim ire maturaret, audita Lotrechij morte desperatisq; partiū rebus, cum his quas habebat copijs (nam magna pars militū fuerat dilapsa) ad mare descendens, & ad Senogalliam naves nactus in Apuliam pervenit, & quod reliqui ante eum duces statuerant, muniendæ urbis Baroli consilium suscepit, tanta cura, tantaq; sævitia, ut eam urbem dirutis omnibus ad unum suburbanis ædificijs, evastatisque civium possessionibus atq; delitijs, nec delubris sacrosanctis, ueteribusq; cœnobijs parcens, luctuosum in modum deformaret, tanquam longè omnium gravissima obsidio expectanda putaretur. Hisdem ferè diebus Landus qui è Campania in Hadriaticum mare redierat, coniuncto

sibi Ioanne Moro, Ionij sinus præfecto, tota classe admota Melfictam urbem fortiter expugnauit, quum a terra uno tempore Simon Romanus & Federicus Caraffa suas copias admovissent. Muralis verò coronæ decus ad Domini cum Bembum nobilem trierarchum pervenit, qui per antennas muro appositas, primus pinnas apprehẽderat. Federicus autem Caraffa, qui refrigerãdi causa æstuans galeam fortè detraxerat, lapide capur ictus occubuit. His de Causis Aurantius, quòd in Apuliam hostium copias augeri, insignique classis beneficio bellum in Salentinos etiam extendi providebat, aperiente se anno maioribus viribus bellum gerendum conficiendumq; esse iudicans, novos duces suis subsidio misit, Alarconemque præsertim qui Borellio lethali febre absumpto successerat, ipsumque Vastium cum tota mole peditatus, apparatuque tormẽtorum, ut Monopolim oppugnaret. Qua re provisa Camillus eductis Barolo lectissimis militum suorum, atq; his triremib. impositis, Monopolim est profectus, magnisq; operibus, atq; omni telorum genere ita se permunivit, ut Vastij impetum, cuniculis murum subruere conantis, aliquandiu ludificatus irrito incœpto abscedere cogeret, quũ ibi iuxta eum magno periculo Pomponius cubicularius tormẽto fuisset interfectus, ita ut cruento discerpti eius viscere Vastius conspergeretur, & Mendanius Hispanus cohortis præfectus, glande frontem penetrante occubuisset. Is ille est Mendanius qui sub arce Molis Hadriani vetulam olitoris uxorem impijs manibus laqueo pro ianua suspendit, quòd illa expetenti Pontifici binas lactucas in fossam opera pueri funiculo alligandas, & sursum extrahendas proiecisset, sic ut detestabili eius suspendij spectaculo, prospectantis Pontificis oculi gravissimè per sex dies offenderentur, illeq; iusta indignatione permotus, hominem usque adeo impium execratus, pari supplicio devoveret. Cæterùm eius Apuli belli nulla re præclarè gesta memorabili, quod latrocinijs & excursionibus, vastationeque urbium utrinque certaretur, eum habuit exitum, ut pace inter Cæsarem & Franciscum regem confecta finiretur. Nam rex in eam curã totus incumbens, ut liberos quos obsides dederat, redimeret, cunctas sociorum rationes, suæ rei memor, atq; alienæ oblitus neglexerat, Cæsarq; petendæ Italiæ cupidissimus, ut de more sicuti obtulerat pontifex, honore diadematis ornaretur, facilè obsides abs se redimi passus est, quum ei ducentæ aureæ monetæ miriades pro redemptione numerarentur. Hac pace vel muliebribus ingenijs tractata atq; confecta, nihil regi felicius, socijs verò fœderatis molestius atq; damnosius fuit. Nam hoc fœdere cũ Veneti, tum Florentini facile sunt prætermissi, qui non sine calumnia Gallorũ eo pacis beneficio nihil adiuti, sed magnopere iniuria affecti, de fluxa fide regis conquerebantur, qui tametsi pudoris plenus eam duarũ civitatũ offensionẽ in fœminas tanq̃ pacis avidiores reijceret, atq; eas iniquè deserere videretur, quibus tamen poterat verbis humanissimè solabatur. Ludovica namq; mater regis cum Heleonora regina nuru in Belgarum fines ad Cameratũ contenderat, ut ibi celebri conventu habito cum Margarita Cæsaris amita de pacis conditionib. ex arbitrio exclusa omni vel legatorum externorum, vel iureconsultorum disceptatione statuerent, adeo occultatis consilijs, ut Balthasar Carduccius vesano propè sermone reipub. suæ dignitatem atq; salutem iniquè proditam quereretur, & Veneti non obscuræ suspicarentur, ea de causa id percussum esse fœdus, ut ipsi urbibus quas recepissent in Apulia decedere cogerentur. Qua in re Nicolaus Campanus antistes Cæsarem monuisse ferebatur, ut quæ armis non facilè

cilè recepi poſſent, eius æquiſsimi fœderis beneficio recuperanda cenſeret, ſatagente in eam rem Clemēte Pontifice, qui Rhavennā & Cerviam ſibi ereptas aliquādo ex illa cōſpiratione duorum regū, ſibi repetendas arbitrabatur. Itaq; ad pacis confectæ nuncium Gallicarū partium duces Apuliæ urbes tradiderūt, ultimusq; omnium eo bello Romanus Simon tormēto eſt interfectus, quum Brunduſinam arcem oppugnare pararet, & ſe incautius ſpeculabundus hoſtibus obieciſſet, Veneti tū aliquando tardius ſua præſidia deduxerunt. Accidit autem ut his propè diebus in agro Inſubrū, ſancti Pauli Regulus ab Antonio Leva acie funderetur, et caperetur, quo nūcio Franciſcum regē apparuit opportunè pacē petiviſſe, quū eam omnino deteriorē accepturus videretur, ſi Cæſariani de Antonij Levæ victoria tempeſtiuè divinaſſent. Hic Sanctopaulus Borbonius non multum efficax aut felix dux, iam unum atque alterum annum in Gallia Ciſalpina tranſegerat, incenſusque odio in Ligures qui ab rege defeciſſent, fruſtra bellum inferre fuerat conatus, atque item inſidias Auriæ tetenderat, quum eius domum nocturna incurſione occupari, & diripi, quod eſſet extra urbis portam per Valacercam agreſtium hominum cohortis ducem iuſsiſſet. Sed Auria domi non repertus facilè periculum vitavit, neq; poſtea extra urbem in ea villa ſine præſidio atque excubijs pernoctavit. Itaque Galli ſeſe cum Venetis Sfortianis copijs coniunxerunt, ut Antonium Levam arctius obſiderent, egregiaq; ſimulatione ſpeciem præbentes invadendi Mediolani, Ticinū continuo deflexerunt, quod ibi non multum validas in præſidio copias eſſe didiciſſent. Quorum profectione cognita Antonius parvo temporis ſpatio deceptus, uti cupiebat, Ticinenſibus opem ferre non potuit. Erant in præſidio Petrus Biragus Inſuber æquè ſtrenuus & nobilis equitum præfectus, & Petrus Botticella patritius Ticinenſis, Apontesque Hiſpanus, cuius virtuti Antonius multum tribuere erat ſolitus. Hi circiter duo milia hominum partim Italici & Hiſpanici, partim germanici generis coegerant, quibus addebantur promptiſsimi quique Ticinenſium, qui pro patria ſupremum virtutis conatū edere decreverant. Sed bipartita oppugnatione, quum Galli paulo infra Perticariam portam oppugnare adorti eſſent, Feltrius ſumma feliciq́ue induſtria traductis ultra Ticinum maioribus tormentis, intercedente amne navalia quatere cœpit. Nam ab ea parte mœnium angulus prominebat, qui defenſores in corona conſtitutos protegere videbatur, quo angulo celeriter decuſſo latera propugnatorum momento temporis nudata ſunt, ſic ut pilis coronam per longitudinem detergentibus, in muro conſiſteret nemo, qui ſubeuntes hoſtes detruderet. Magno namq́ue conatu Gallos ſimul & Feltrianos atque Sfortianos, ut ſubirent & irrumperent ingens cadentis muri ruina invitabat, nec propugnatores, vel multis cadentib. retardabantur, quin pari conſtantia dimicarent. Verùm Birago & Botticella cadentibus, & defenſorib. eorum morte perculſis, vis irruentium diu ſuſtineri non potuit. Atq; ita Aponte ipſo cum expeditis Hiſpanis & Germanis in arcem ſe recipiente, urbs non multa cæde capta eſt. Nam quum ſe reciperent Germani, atque hoſtes obvertentibus nonnunquam ora, & repugnantibus inſtarent, toto ſpatio per regiones urbis uſq; ad arcem atrociter eſt dimicatum, ſic ut hæc nobiliſsima Longobardorum regum olim regia, & nulli in Italia urbium fœcunditate agri, & opportunitate amnium, ædificiorū magnificentia inferior, accumulatis tot cladibus, funditus propè everſa cenſeretur. Hac expugnatione Feltrius ſingularē peritiæ militaris

& efficacis industriæ laudem omnium iudicio adeptus est, quòd opportunè transvectis ultra Ticinum tormentis hostes decepisset, & secus quàm illi credidissent, ex obliquo murum feriens latum ad irruptionem suorum aditum patefecisset. Ea die tamen nonnullos viros fortes amisit, & in his Paulum Manfronum inclyti nominis equitum præfectum, qui quũ esset octogenarius & indomito corporis vigore frueretur, nunquam à militiæ laboribus atque periculis discesserat. Malatesta quoq; Cesennas nobilissimæ stirpis dum circa vineas versaretur, glande caput ictus occubuit. Quo pacto autem hic Franciscus Borbonius cognomento sancti Pauli Regulus in Antonij Levæ potestatem devenerit, operæ pretiũ esse reor paucis enarrare. Igitur per id tẽpus quo Andreas Auria à stipendijs atque amicitia Francisci regis discedens, atque obiter se Cæsari applicans, cum incomparabili veræ laudis præconio patriam in libertatem asseruit, Borbonius quod eius facti contumelia, detrimentoque regem ipsum vehementer angi perspiceret, totus gravi incensus odio in Auriam & Genuenses demissis in Pociferam vallem copijs ferebatur. Sed postquam ut suprà diximus, insidiæ nihil processerant, & Genuenses opinione sua diligentiores paratioresque reperisset, retro Alexandriam se recepit, captaq; Mortaria, & pulsis Novaria Cæsarianis, cum Venetis & Sfortianis copijs se coniunxit, eo consilio ut novis auxilijs (erant ea peditum duorum circiter milium Hispanorum quæ à Barchinone in Italiam pervenerant) iter praecideret. Cæsar enim quòd urbs Genua Gallis esset detracta magnopere gavisus, Genuenses fovendos sublevandosque opibus atque auxilijs existimabat, quòd Gallo hosti ereptam Ligustici maris navigationem suo insigni commodo provideret. Verùm Genuenses ea Hispanorum auxilia decedente iam periculo in urbem minimè suscipienda censuerunt, quando sibi satis præsidij in concordia civium fore putarent, & externa, eiusque præsertim gentis præsidia, odissent. Erant hi tirones à fœda corporum illuvie, & longa maris nausea, deforme militum genus, utpote qui essent dudum necessario potius quàm accurato delectu conscripti, magna ex parte non inermes modò, sed propemodum nudi, ut qui vili pullàque tunica, & carbatinis sparteisque calciamentis uterentur. Hos milites postquam non recipiebantur a Liguribus, Antonius Leva misso ad eos Ludovico Balbiano, ad se perducendos curavit. Hic enim superiore anno Ticini captus & Genuæ aliquandiu in arce custoditus, Gallorum manus evaserat. Is uti erat vir impiger, quum eas copias recto itinere perducere non posset, ne hostibus facilè delendas obijceret, eas per transversos Apennini tramites, asperrimásque valles difficili ærumnosoque itinere in Placentinorum fines perduxit. Nam hostiles copiæ inter Padum & Apenninũ constiterant, ut transire ausos circa Derthonam & vicum Iriæ invaderent, transituque prohiberent. In adverso autem Apennini latere descendentibus pacata amicaque omnia proponebantur, quòd ea regionis Pontificiæ essent ditionis. Caterùm Balbianus tertiam ferè partem suorum, sævitia montanorum Ligurum abrupti eius itineris saltus insidentium amisit. In fessos siquidem & fame propè enectos è superioribus locis transeuntes sagittas & iacula suo more scutati iaciebant, & quum hæc deficerent, ingentia saxa obruendis Hispanis provoluebant; tanta locorum & armorum iniquitate, ut Hispanorum acervi profundis in vallibus præcipites dati spectarentur, & passim quòd eripi nequirent, à socijs desererentur. Induerant siquidem Ligures sæva odia in Hispanicum nomẽ, quòd ab his

Genuam

Genuam Liguriæ caput rapacissimè direptam meminissent. His superatis difficultatibus opportuneque deceptis hostibus Balbianus paulo infra confluentes Padum et Ticinum contra oppidum suum, cui Bello Iocosoque nomē est, lintribus copias traiecit, eamq; manum insperato incolumem. Antonius Mediolani recreandam vestiendamque suscepit. Is tironum Hispanorum adventus, Insubrum calamitates accumulavit: nam præterquam quod & stipendia præberi, & domi liberaliter alere veteres Germanos atq; Hispanos cogebātur, tirones etiā seminudos, et ab extrema inedia famelicos suis larib. accipere, et domesticis copijs tueri oportebat. Hæc longè gravissima civibus, Antonius ut militi præstaret, diræ cladis vectigal excogitarat, quo omnium pecunias abraderet, & singularum familiarum fortunas everteret. Severo namque edicto vir imperiosus & sævus, à quoquam cive cererem coqui vetuerat, quum venalis tantum panis ederetur, constitutis eius monopolij tabernis, unde esurientes magno pretio panem coemerent, tanta edicti atrocitate, ut plerique inopes laquei metu fame passim interirent. Molendi utique tritici percoquendique panis vetantes leges, pavidum vulgus perhorrebat, ita ut Antonius clarissimam paulo ante atque opulentissimam Italiæ civitatem, importato ingenti luctu, longe omnium miserrimam redderet. Tanta scilicet acerbitate atque sævitia crudelissimè legis authoritatem tuebatur, ut vel ab egentibus mulierculis, quæ desiderio panis subcinericias conficerent offulas, & in sartagine placentas oleo suffrixissent, contusoque in pila tritico farinam exprimere conarentur, prægraves pœnas exigeret, sic ut non infacete quanquam amarissimè Marcus Antonius Canicula quæstorij ordinis civis, in corona diceret, peramplam uti reor cives hic noster Antonius à Cæsare gratiā procul dubio referet, quando ei supra tot clara cognomina summæ maiestatis, novæ nobilitatis ergo, Furnarij titulum adiecerit. Nam & tabernæ furnariæ & venales panes Cæsareæ aquilæ nota signati, vulgo imperiales vocabantur. Verum neque Antonius neque Cæsar ipse ab ea execrabili divinarum atque humanarum rerum labe, fideliumque Insubrum miserijs, ullam omnino infamiam ad se redituram putabant, modo opes suas adversus conspirantium hostium potentiam confirmarent. Quando neque Antonius deformatæ urbis aspectu commoveretur, neque Cæsaris absentis molliri animus, tot in Hispaniam frustra missis legatis, ut miserijs finem imponi iuberet, ad misericordiam flecti potuisset, utpote qui alieno potius cum luctu eo bello victor evadere, quàm inanis clementiæ laude potiri vellet. Quibus rebus fiebat, ut Antonius studio militum firmior factus, & numero eorum auctior, quando illis cuncta ad prædam obijceret, hostes facilè contemnebat. Nam neque Venetus imperator, ita operam exigente senatu, pugnax erat, ut qui periclitari vires nollet (tenues autem erant Sfortianæ copiæ) neque apud Borbonium aut firmæ vires, aut expedita consilia videbantur. Quibus vim admovere vel coniuncti castris, & cominus congredi auderent. Itaque communicatis consilijs, & abiecta oppugnandi Mediolani cogitatione, optimum factu censuerūt, ut hoc modo Antonius lenta & longinqua belli ratione obsideretur. Feltrius in vetera sua castra concedens ad Cassianum supra Abduam, ubi amne ponte constrato ex Veneta regione commeatibus & copijs iuvari posset, id se præstiturum pollicebatur, ne quicquam per Martianam regionem, quæ erat refertissima omnib. rerum copijs, ad obsessos importaretur. A diversa verò parte Borbonius ad Abiatum cōsisteret, omnesq; inde

quæ subvehi Ticini emissario possent, commeatus interciperet. Sperabant enim hostes postquam vi subigi non poterant, diuturnæ obsidionis incommodis minimè suffecturos. His constitutis apud Landrianum vicum, qui est ad decimum lapidem ab urbe, Feltrius castra movens, signa ad Cassianum dirigi iussit, Borbonium admonens, ut pari digressu ad Abiatum iter intenderet. Sed Borbonius inclinante die nequaquam moturum castra, sed postridie Ticinum se iturum dixit, quòd ibi graviora quędam tormenta, impedimentaque deponere statuisset. At Leva qui diligentissimè in eam excubabat curam, ut ex occasione aliciunde hostibus noceretur, ubi didicit Feltrium conclamatis vasis a Borbonio discessisse, suspicatus id futurum, quod usu evenit, ut Galli nequaquam maturè proficiscerentur, præfectos omnes advocavit, instructisque militibus, paratos ad profectionem de secunda vigilia sibi adesse iussit, cohortatusque eos ut alacri studio secum expeditionem susciperent, pollicitus est post exortum solem victos eis ad prædam Gallos se daturum. Quòd si, inquit, ut non planè reor, festinantius effugerint, postremum certè eorum agmen certissimæ prædæ vobis cedet. Milites sublata voce responderunt, ut fortia consilia digna superioribus victorijs ingenti animo agitare pergeret, se namque quod imperasset periculosæ profectionis dubiæque aleæ munus alacribus & impavidis animis esse subituros. Nec mora, quanquam ipse cunctis propè membris articulorum dolore caperetur, fulgentia arma induit, pręmittit equitatum, duplicique instructa acie, hinc Germanis, illinc Hispanis latera cingentibus, Italicis verò cohortibus tormentorum præsidio constitutis, ad hostes contendit, quos nondum profectos & expediendis impedimentis intentos deprehendit. Borbonius qui nihil minus putarat, quàm Antonium instructis copijs sibi ad iter parato superventurum, quum oriente iam sole lintheata de more hostiũ agmina conspexisset, obstupuit, graviq; metu, uti deprehensis accidere solet, nequaquam temerè correptus est, ob idq; præsertim quòd ab hesterno consilio Guidonem Rangonum primo præpositum agmini Ticinum pręire, atque ibi hospitia parare iussisset. Imparatus itaque, & multo spatio à prima acie disiũctus, tanta perturbatione medij postremique agminis circumventus est, ut tumultuosissimè aciem instruere, & repugnare frustra cogeretur, & vi celeritateque incumbentis hostis animo concideret. Præbuit Antonio Fortuna spatium parandæ victoriæ ab inopinato casu: nam quum maioris tormenti currus, perfractis rotę axibus media lutulenta in via concidisset, vel ob id magno fuit incommodo, quòd Galli etiam nobilissimi equites id sublevare atque reficere conati in pedes desilijssent. Vetere siquidem suo instituto turpe ducunt, tormenta ex itinere occupanda hostibus reliquisse. Hac mora sicuti Rangonus iusto festinantius quàm ita facere esset iussus, tantum anteeundo confecit itineris, ut neq; revocari, neque admoneri de repentino adventu hostium opportunè potuerit, neq; obiter Antonio producendi peditatus defuerit tempus, qua pedestri acie promota, & equitatu audacissimè dimicante, media Borbonij acies, cui se coniunxerat postrema, puncto tẽporis terga vertere cœperit, quũ Antonius in sella fulgentib. protectus armis cristisque conspicuus, succollantibus baiulis in aciem sese inferri iussisset. omnium namq; oculos in se converterat, quum aperta galea adhortaretur suos voce terribili, & peracri oculorum obtutu Gallos terreret. Interim Germani qui Gallis militabant, quod nunq̃ ferè alias acciderat, turpissime terga verterunt, utpote qui essent ex collectitijs, qui superiore tem-

pore Gallica stipendia meruerant, aut ex ea regione essent conscripti quæ est citra Rhenum, Lothoringiæque fines attingit, nec multam habet Germanicæ virtutis & disciplinæ opinionem. Germanos Galli pedites, & secundum eos Italicæ etiam cohortes, nulla dedecoris cura subsecutæ sunt, parvaque ideo cædes edita est, quod neque à sclopettarijs inter confusos permixtosque ordines opera exigi potuit, neque tormenta nisi pari periculo displodi potuerint. Ipse Borbonius latam fossam periculoso æqui saltu superare conatus, ab equitib. captus est. Nec longè ab eo, eandem sortem tulit Claudius Rangonus vir impiger, qui postremæ aciei præfuerat. Stephanus quoque Columna in fossam præceps datus, concidente equo magnum salutis discrimen adijt, quum galeatus, in lacuna ferè summersus ægrè sese è manibus hostium eripuisset. Leva potitus omnibus tormentis atque vexillis, & duce capto, ab eius rei gestæ fama usque adeo inclaruit, ut nemo eius ætatis dux, vel in consilio capiendo solertior, uel in exequendo acutior, & efficatior haberetur: Hispanique eum si prospera uteretur valetudine, Magno Consalvo eius magistro parem evasurum dicerent. Cæterùm Galli fœdo eventu superati de Guidone Rangono non obscurè conquerebantur, quòd eos deseruisse tpræpropera eius festinatione prædicarent, quanquam ille ita imperanti Borbonio iure militiæ obsecutum fuisse testaretur. Sed eam impositæ contumeliæ controversiam, quæ Guidone indignante & provocante obtrectatores Gallos, singulare certamen postulabat, Feltrius familiari sermone ita diremit, ut & Borbonium & Guidonem pari propè errore à disciplina discessisse iudicaret, approbantibus ipso Leva & Vastio, qui unà Mantuæ tres clarissimi nostri seculi duces fortè coiuerant, apud Hippolytum Medicem qui tum è Pannonia legatus redibat, ab Hercule Gonzaga cardinale hospitio domi susceptum. Dictis namque sententijs, quibus ego præsens interfui, è disciplina rationeque bellica disseruerunt, singulorum ducum esse muneris, qui distinctis agminibus in itinere faciundo præsint, per dispositos equites mutua diligentia emensi itineris spatia metiri, nihil extra conspectum signa præire sinere, anteriores medios, medij posteriores, quibus passibus eant observare, ut una quæque acies ad subitos hostium incursus ex propinquo parata sit, quæ circumventæ opem ferat, & universis coactis viribus confligat.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXVII.

DICTATORE Caponio Rempublicam administrante Florentini recenti suo incommodo & tot adversis Gallorum casibus perculsi, in eam curam incumbebant, ut Clementis consilia diligenter explorarent, opportunáque adversus imminentis prope belli vim præsidia compararent. Non inanibus siquidem coniecturis adducti, suspicabantur Clementem ad amicitiam Cæsaris esse rediturũ, ut invictis eius copijs contra ipsos uteretur. Providebant enim eum, postquam in libertatem esset restitutus, minimè conquieturum, donec vetere patriæ dominatu potiretur, offensum scilicet Lotrechiano fœdere, in quo disertè perscriptum fuisset, pudenda sibi & damnosissima conditione, ut popularis Florentinæ civitatis status in clientela Galliæ regis foret, defenderetur que eius peculiari officio munereque, postquam suas copias ad Lotrechium communes hostes oppugnantem Neapolim misissent. Propterea Caponius non ignarus quàm graviter offensus esset Cæsar, qui nullam sibi à Florentinis iniuriam inferri debere existimans, eo Etruscæ legionis auxilio suos duces oppugnatos atque obsessos fuisse didicisset, Pontificem non iniqua quædam à civitate postulantem, molliendũ potius æquissimis responsis, quàm acerba negatione exagitandum putabat, ne Cæsari fœdere iungeretur. Erant enim gravia & molestissima eius animo quæ ad suggillandam maiestatem, minuendamque nominis existimationẽ perscripta fuerant his fœderibus, quibus se obsesso captoque in arce Alfonsus Ferrariensis princeps Cæsaris opportunè detractus videretur, & Veneti nova conditione in fœdus Gallicum essent recepti, quorum ille Mutinam Pontificio imperio diu possessam per occasionem pessimè à Fortuna mulctati pontificis recepisset, ij verò Rhavennam & Cerviam occupassent. Quæ omnia quanquam ex authoritate Innocentij Legati atque assensu aliquot Cardinalium transacta essent, Pontifex nisi planè insanus, & suæ dignitati ineptus hostis foret, rata habere non poterat, utpote qui de recuperanda potius amissa ditione, quàm de vindicanda iniuria sibi cogitandum esse censeret. Iam enim per Antonium Musetulam senatorem Neapolitanum, quem Viterbium accersiverat, legati Cæsaris vices implentem, & qua erat mirifica solertis ingenij industria præditus, Cæsarem Pontifici reconciliare maturantem, de concordia agere cœperat, adeo feliciter, ut propensissimis utrinq; auribus ea res tentaretur, nec multos post dies bene auspicato solennibus tabulis conficeretur. Quod ut crederent Florentini in universum adduci non poterant, ut qui Pontificem inexpiabilis eius recentis iniuriæ,

iniuriæ, si generosi spiritus foret, oblivisci non posse prædicarent, quorum opinionem ob id falsam esse eventus docuit: quoniam in Pontifice tanta erat ereptæ ab ingratis civibus patriæ repetendæ cupiditas, ut omnem recentissimæ calamitatis acceptæ memoriam, ipso novæ spei pondere superaret. Eodem rerum consiliorumque successu missus est cum præscriptis mandatis Hieronymus Vasionensis antistes, Pontificiæ familiæ dispensator, qui apud Barchinonem Cæsarem convenit, atq; his fermè legibus cum eo fœdus percussit. Pontifex Christianæ pietatis titulum prætendens, miseratusq; quassatæ diro bello Italiæ vastitatem, synceram deterfis superioribus odijs voluntatem atq; amicitiam Cæsari offerebat, pollicebaturq; se de more capiti eius imperatorij diadematis coronam impositurum, si Cęsarianis viribus in patriam reduceretur, unde sua cum iniuria propinquis ipsius expulsis amplissima civitas Florentia fœda atq; acerbissima popularium imperitorumq; hominum tyrannide premeretur, optimatibus scilicet contumeliosè atq; arrogāter eiectis, antiquisq; ritibus divinarum humanarumq; rerum usq; adeo impiè atq; insolenter perturbatis, ut in florentissima dudū urbe publica salus, desperata concordia conclamata videretur. Adiectū est ut postquam Florentini adversum Cęsarem, confisi incertę Gallorū victoriæ arma tulissent, maiestatis rei facti libertate & antiquis superiorum Cæsarum concessis immunitatibus severè privarentur, obiterq; civitati principem Alexandrum adolescentē imponeret, cui ipse Cæsar ad confirmanda fœdera augendamq; Alexandri dignitatem, Margaritam filiam se cælibe susceptā in matrimonium despon deret. Dum hæc per idoneos homines tractarētur, tumultus inusitatæ perturbationis atq; periculi apud Florentinos in curia exortus est unius malè sani atq; efferati civis insolentia. Hic erat Iacobus Gerardus contumaci fronte popularis, qui non in Mediceos modò, sed in patritios omnes livore atque odio percitus ferebatur, ob id tum seipso turbidior atq; arrogantior factus, quòd per id tempus sederet inter Octoviros decuriones supremę potestatis, qui dictatori cōsultandi gratia perpetuò in curia assistunt. Is literas à quodam Ioachino Serralio Iacobi Salviati apud Pontificem toti summæ consiliorū præpositi cliente, ad Caponium perscriptas, delapsasq; eius sinu malignè collegerat, nactusq; materiam calumniandi, obiurgandiq; dictatoris, eò rem turbulenta vociferatione deduxit, ut dictator perfidiæ reus fieret, accusatusq; concursu in curiam turbulentæ iuventutis insultantis & propemodum vim inferentis, vitę discrimen subiret, quum nonnulli è fenestra illicò præcipitem dandum dicerent, qui aliena à salute libertateque patriæ cum Pontifice infensissimo hoste consilia agitaret. nefandumque profectò facinus in necem optimi & probatissimi civis editum fuisset, qui optima fide magistratum gereret, nisi Laurentius Segnius qui erat Octovir è decurionum numero iuvenis æquitate & constantia animi præstantissimus, superbiam & atrocitatem imperitorū, petulantiumq; civium detestatus, corpus suum furentibus opposuisset, abductumq; in suam cellam dictatorem extremo pallentem metu conservasset. Earum literarum exemplū Gerardus pauloantè miserat ad quosdam sectæ suę cives, qui in privatam domum foro proximam convenerant, & de tollendo dictatore summę atrocitatis consilium, accersita seditiosorum manu inierant, curiæq; superioris scalas atq; ostia occuparāt, concitantibus pręsertim Thoma Soderino & Alfonso Strozza, qui nequaquā ex simultate Caponio infensi, sed ex damnatione eius hono-

rem petituri videbantur, quòd popularis studij praerogativa summae nobilitatis atq; existimationis homines ad dictaturam aspirarent. Postero die coacti in consilium octoginta viri, atque ij simul qui ex reliquis magistratibus atque collegijs publica consuetudine adiungi solent, abrogatus est Caponio magistratus, atq; is honor biduo post delatus ad Franciscũ Carduccium, quem nemo candidatum fore putavisset, ita ut Soderinus & Strozza sua spe deiecti ex conscientia animi pudoreq; repulsę, perversa miserae civitatis comitia damnarent, & pleriq; irriderent, quòd homo in Hispania dudum decoctor, & paucis in Republ. notus, tenuioris Fortunae, nec praeclari quanquam vetusti generis ab incondito populi studio clarissimos cives anteisset. Valebat Carduccius solertis ingenij firmitate, & perurbana eloquentia, sed qui obliquo oculo & pallida facie nequaquam decentem aut parem tanto honori habitũ praeferret. Sequenti die Caponius nihil aegrè ferens quòd magistratu excidisset, sed de salute solicitus, quanquam ut sese animo confirmaret, & timere desineret, amicissimi & magna pars senatus cohortarentur in pallio atro, & civili capitis integumento ad dicendam causam paratus venit in senatum, sereniore utique vultu pacatioreq; animo quàm pridie, quum tum coccineam familiarem togam sumens pro se pauca, Petriq; filij salute pręfatus causam suam demisissimè magistratibus commendasset usq; adeo supplici ter, ut innocẽtiam suam in dubium revocasse amicorum propensissimi iudicarent. Erat enim Caponius natura lenis, nunquam ulla in re iratus aut fervidus, utpote qui patientia & moderatione cuncta aspera ferri & superari debere pręclicaret. Protulit Gerardus immitis accusator exemplum earum literarũ quas solo sustulerat, lectitatumq; in senatu est. Cuius sentẽtia talis fuit, uti nos ex Etrusco sermone vertimus. Ioachinus Serralius Caponio dictatori salutẽ. Quoniam non semper tuta mihi offertur occasio scribendi, praesentem nactus nuncium nolui differre, quin te facerem de instituto negotio certiorem, de quo probè scis ex arcano me agere cum gravi illo, quem nosti, homine, maximeq; familiari Pontificis. Is mihi retulit Clementem satis prosperè & firmiter convalescentem, eo esse animi decreto, ut se honesta conditione cum civitate conciliet, & belli consilia penitus abijciat, neque aegerrimè sit laturus, quòd populus perpetuò remp. administret, & parta libertatis iura tueatur, modò per aequas conditiones civili more propinquorum suorum ratio apud magistratus habeatur. Sed quoniam plura scribere non licet, à te vehementer petimus, ut ad condictum locum extra urbem colloquendi causa Petrum filium ad me mittas. Ab eo enim cuncta fideliter exprimente praeclarè cognosces, quae in negotio conficiendo opus sint. Vale. Haec quae ex literis recitabantur apud suspiciosos homines ita animos commovebant, ut plerique maligno per subsellia murmure oborto, cuncta perversè interpretarentur, & magna tamen senatus pars communicatis sermonibus cum proximo assidentium ordine submissè deliberando, eius rei culpam a toto laesae maiestatis crimine suspicioneq; removendam censeret. Inter eos qui mirificè Caponio faverunt, extitit Petrus Victorius eius contribulis, qui tum erat sexdecim vir collegiorum ordinis civis honestissimus, & de optimis literarum studijs egregiè meritus. Tum verò Caponius à dictatore causam dicere iussus, in hanc sententiam constanti vultu, miroq; omnium silentio loquutus est: SEQVVTVS morem & disciplinam maiorum meorum amplissime dictator, prudentissimiq; causae meae iudices, nihil unquam

carius

carius libera patria, nihil unquam præclara rectæ conscientiæ laude honestius duxi. Quandoquidem remp. uti probè novistis, pluris semper fecerim quàm privata commoda. Pudebat enim ea expectare ferreq; præmia, quæ turpi obsequio vel adulatione facilè pararentur, ab his qui ex usu dominatus pro libidine cuncta dare, atq; eripere poterant. Hoc instituto animi ingressus curiam ad obeunda munia civitatis per quinquaginta annos ita favi semper prosperè, exoptatæ nec unquam desperatæ libertati, ut in utraque Reipub. fortuna modò fortem, modò incorruptum, nec unquam demissum animum ferrem: quippe qui vitæ innocentia, & domesticæ frugalitatis laude contentus (quæ duæ virtutes (absit invidia) domui nostræ semper peculiares fuêre) opportunitates temporum expectandas atque omnino maturè captandas arbitrabar, quo excitari, ingentibusq; civium animis constitui sine perturbatione labeq; civitatis secura libertas posset. Affuere itaq; Dij immortales non irritis votis civium uti piè conceptis, & libertatem intermortuam insperatò excitarunt, civitatique nullo effuso sanguine, quod ipsorum miræ benignitatis fuit, largiti sunt. Hanc ego ante alios flagrantissimo studio complexus, ut diu apud nos vigeret atque floreret, omnibus consiliorum artibus adnitebar, providebámque ne infirmas eius radices ulla adversa tempestas revelleret, primumq, omnium Clementem ipsum nobis his præsertim lenimentis & officijs quæ libertati nostræ nihil officerent, pacandum, aut omnino spe & mora distinendum existimabam, ne accumulatis iniurijs irritatus, alicunde nobis insidias atq; arma moliatur, uti quis non imprudens ominari facilè potest. Probè siquidem agnoscimus quos spiritus gerat, quo angore animi torqueatur, quod patriæ dominatum horribilis ruinæ casu oppressus amiserit: qua demũ machinatione bellici conatus eum recipere cupiat, & ulcisci odia in illos, qui dignitatem eius pudendis contumelijs obtriverint. Hæc eius exagitatæ mentis consilia, ut à nobis averterem, ægro blandimenta afferenda, iustasq; iras mitigandas rêbar, spe iniecta non iniquæ conditionis, si nos æquitate rerum potius quam importuna libidine voluntates nostras moderemur. Quamobrem per Iacobum Salviatum, quem non plus de vita Pontificis propinqui sui, quam de salute libertateq; patrię solicitum esse comperio, scioq;, operam dabam Serralio internuncio, ut cum Pontifice de compositione ageretur. Verebar enim ne fœdere Gallico, quo illigati sumus, vehemẽter offensus, desperato meliore consilio, vel invitus ad Cæsarem verteretur, quod nobis magnopere cavendum timendumq; hodie magis ac magis existimo. Proinde iam ab initio, ne properè cum Gallo fœdus percuteremus enixè contendebam, nisi eidem fœderi Pontifex iungeretur, scilicet ut eo honesta utrinq; cautione cõciliato, validiora certioraq; præsidia adversus invictas adhuc Cæsaris copias pro cõmuni salute pararentur. Sed in ancipiti deliberationis negotio intempestiva uti pernoscere fas est, vicit plurimorum sententia, atq; ita elapsi salubris consilij rationem omnem intercidisse, quod dolet, agnoscimus. Quę huiusmodi fuêre, ut huius officij pro securitate publica suscepti, nõ contumeliam, quę mihi gravi cũ periculo paratur, sed gratiam omnino expectandã, à vobis putarim. Quinq; ille a nobis hæc postulabat, ut patrimonij fructibus, vectigali æqua oneris lege persoluto potiri liceret: sibi puella neptis redderetur: propinquis eius aditus secundum leges in remp. petendis honoribus daretur, & quod ad tuendã Pontificij nominis authoritatẽ pertinet, Florentini à decumandis sacerdotijs abstineant,

& sacrosancta templorum donaria suo iniussu avara manu non attrectent: postremò etiam, ut deiectas gentilitijs insignibus pilas, privatis saltem familiæ ædibus aut templis maiorum suorum pia liberalitate ædificatis restitui patere mur. Hæc rerum capita, æquissimi cives, si diligenter considerem, nec improbè expendam, vel si cumulatè & exactè cuncta cõcedantur, facilè fatebor me non videre quid incommodi, aut detrimenti reip. afferri possit, quum iam pridem eiectis adolescentibus Mediceis, quòd spontè nobis tantũ hortantibus dominatu excessissent, ius civitatis ex decreto publico relinqueritis, nec ideo ex fide vestra sit, dignitateq; senatus id decretum sustulisse. Bono itaq; iure repeti quod publica obligetur fide iudicare potestis, nisi aliquot civilium prædiorũ redditu augeri publicas opes, & farciri bellicos sumptus ineptè existimet ea civitas, quæ per sexdecim annos inexhaustis opibus perpetuum cum Pisanis bellum gesserit, & me teste, atq; adiutore confecerit. Nunquam enim pecunias huic urbi alendo & sustinendo bello defecturas crediderim, si sit firmum apud cives, quod rectè optare facilius quàm sperare possumus, communis concordiæ studium Nec item satis provideo quid nobis officere possit puella novennis patruo sacrorum principi deposcenti benignè reddita. Nam præterquam quod eam & sexus, & ætas tutam ab omni contumelia reddant: cavere etiam oportet, ne hac in re, dum Põtifici nocere quàm morem gerere malumus, Galliæ regis fœderati maiestatem offendamus, si regio ortã sanguine, & nihil tale merentem diutius in vestalium virginũ septis adservandam iudicemus. Tantum verò abest, ut cõplectendo cives universos, atq, his honores æqua lege partiendo Reip. noceatur, ut hac civili benignitate eam firmiorem floretioremq; evasuram arbitrer. Amantes siquidem patriæ & constitutæ libertatis studiosos, veroq; bono tranquillæ pacis gaudentes, una maximè concordia lætari decet, oblivisciq; item omnis privatæ iniuriæ publicæq; simultatis. Insuperabilem nanq; civitatem, non arma, nõ pecuniæ, sed unus publici decoris consensus efficit. Porrò quod quarto loco petitur, ita mihi, & bono cuiq; civi æquum videri potest, ut nihil fœdius & invidiosius accidere posse existimem, quàm si spreta, & violata summi Pontificis authoritate, tanquam diro sacrilegij piaculo polluti, infami prorsus avaritiæ nomine aqua & igni interdicamur. Postremò autem ut deiecta insignia & tituli reponantur, summa ratione indulgendum putaverim, ne gloriæ nostræ, communibusq; ornamentis stultissimè invidere videamur. Nam & si quicunque Medicei nominis principatu potiti sunt, re nomineque fuerint tyranni: in civitate tamen si non verè libera, non intolerandis certè compedibus vincta, quam plura, quod fateri licet, gloriosæ laudis monumenta condiderunt, quæ homines elegantiæ studiosi plurimùm admirantur, advenæ, peregriniq; suspiciunt, & nostri cives æquè iusta atque difficili imitatione æmulantur. Quod verò ad deformatũ Cosmi sepulchrum pertinet, non est quod quicquam aliud ineptius & inanius factum fuisse iudicem: quandoquidem ea derasi tituli iniuria, cuicunq; non insulso ridenda sit. Illius namque ingeniosissimi viri ossa ad perennem memoriam non angusto quidem loculo, sed luculentissima incomparabilis templi testudine continentur, quæ sine inexpiabili & propè impia totius humani generis invidia exscindi delerique non possit, ut hîc prætereamus literarum sempiternæ famæ præsidia, quibus Medicei ferè omnes tam astuta quàm liberali disciplina impensissimè semper faverint. Ea namque vel nobis invitis perpetuò durabunt,

nisi

nisi putemus totius Europæ gentes, ad quas historiæ manarint ad iracundiæ nostræ libidinem, cunctos annales quibus eorum nomina cum laude inserta sint inusitata conspiratione crematuras. Vos itaque qui Romanæ virtutis exempla æmulari honestissimum ducitis meminisse oportet, præclaram virtutem, vel summis adumbratam vitijs tantam habere in se vim ac admiratione, ut pop. Rom. diri hostis Pœni Annibalis statuam in foro cunctis perpetuò spectandam collocasse maximè decorum existimarit. Hæc sunt crimina quibus fecisse adversus remp. accusor, unde me nonnulli fervidiore tuendę publicæ existimationis studio provecti, improbo aut certè illo to ore patriæ proditorem appellare non erubuerint, vel ob id præsertim quod huiusmodi consilia ex arbitrio meo subtilius & tectius concepta decemvirali octoviraliq; collegijs communicanda non existimaverim: cuius obiecti nomen facilè diluitur, quando hi ante alios Laurentius Segnius, & Iacobus Morellius optimi cives, ac nonnulli alij ex hoc ordine me secum de hac re loquutum fuisse, & has ipsas literas quæ mihi sinu exciderint, ostendisse, præclari testes esse possint. Neque propterea quòd non omnibus hæc communicanda iudicarim, parum syncero animo, parumque integra fide consilia, quæ ad summam rerum pertineant agitasse existimari debeo. Verebar enim ne disseminata apud suspiciosos & imperitos, uti sæpe accidit, latius efferrentur, atque inde eo quem optabam, sperareque licebat, successu carerent. Neque enim usque adeò angustæ & circumscriptæ potestatis dictatorem esse putabam, ut ei quæ cogitet & coquat silentio tegere non liceat, quum eius sit muneris & officij vigilando & pensitando id unum respicere, quo plurimum reip. prodesse possit. Hoc animi instituto sicuti supremi honoris ratio postulabat, dictaturam vestro insigni beneficio mihi delatam prorogatamq; privato meo tantum, non publico periculo gessi. Itaq; si peccavi, dare pœnas vel indigna morte paratus sum. Sed apud vos obsecro id moderandis sententijs, ferendoq; suffragio valeat, totius vitæ meæ cursus, in quo nusquam improbè fefelli: valeat patris mei memoria, qui pro patria pugnãs, Pisano bello occubuit: valeat, ut maximè opto, pristini iudicij vestri testimonium, quo me nihil ambientem, minimeq; prehensantem hoc summo honore dignissimum existimastis, quum recens recepta libertas neque rerum imperito rectore egere censeretur. Nemo quidem repentè fit malus, quod de me suspicari homines nolim, quum idem sim, qui semper apud vos integer vitæ omnisque expers sceleris, sexaginta ætatis annos exegerim. Nec ideo deprecor integerrimi iudicij vestri severitatem, quàm obtrectatores mei, accusatoresq; longè maximam atq; acerbissimam requirunt, ut apud vos certa clementiæ laus paretur. Existimatote siquidem vos non de dignitate vitaq; & fortunis meis in suffragium ituros, sed facturos iudicium de publica salute, quã ita superi incolumem servent, sicuti me à vobis benigniore decreto conservatum iri & spero & opto. Caponio perorante, secedenteque in interius custodiæ cubiculum, eo modo liberis suffragijs iudicium est factũ, ut magno assensu cunctis fere sententijs absolveretur. Movebat enim populum viri gravis maiestas acrioribus calumnijs circumventa, magnoq; eius diu spectatæ virtutis & integritatis argumento curia excedentem omnes optimatium ordines domum deduxerunt tanta frequentia, ut quum ad paternæ domus limen trans Arnum agendis gratijs substitisset, novissimi agminis pars gravior & honoratior præ turba ad curiæ limen adhuc hæreret, & multi ex his

qui eum damnatum voluerant, astuta dissimulatione comitantibus admisceretur, instarq; magni triumphi ea frequentiæ pompa intermixto lachrymis gaudio Caponij gentiles & propinqui, probique cives maximè lætarentur. Tantùm vero abfuit, ut quicquã pristinæ existimationis in ipso ex tanta summi honoris iactura deperiret, ut superata inimicorum acerbitate, nova quadam incorrupti constantisque animi gloria adaugeri, & reflorescere censeretur. Verùm eam splendidissimi comitatus frequentiam facilè inde oriens invidia corripuit, quum postridie mane duo summæ authoritatis legati Claudius Velleius Gallus, & Antonius Surianus Venetus eum domi humaniter invisissent. Quamobrem Caponius graviorem apud populares invidiam veritus, amicis admonentibus in agrum suum clam secessit. His cognitis rebus Clemens vehementer adversus Florentinos exacerbatus est, quòd in omnibus eorum actionibus atrox contra se odium emineret, nec se quicquam vera aut simulata lenitate apud corruptas cunctorum ferè ordinum voluntates proficere posse perspiceret, nec deessent, quod maximè impium & contumeliosum putabatur, qui eum sine ulla honoris aut sanctitatis præfatione nominare, Clementemq; nudo nomine appellare, & tanquam spurium neq; ideo ritè Pontificem creatum dicere consuessent, & in patritios ipsosq; præsertim Mediceorum necessarios, qui veteris illorum erga se beneficentiæ memoriam retinerẽt, nec apertè studium suum pro Repub. nudare vellent, perpetuò grassarentur. A moto namq; Caponio Reip. facies immutata videbatur, quũ ius & æquum civilisq; humanitas nusquam vigerent. Vis enim & acerbitas immitisq; superbia apud efferatos cęca rabie populares & turbidam pręsertim iuventutem virtutum loco censebantur. Ipse siquidem Carduccius ea mente Remp. fuerat complexus, ut eam his artibus quæ maximè populo placerent, administrandam existimaret. Neq; enim alia via suis suffragatoribus gratiam referri posse providebat, nisi se maximè popularem, acerbissimumq; patritij ordinis, Mediceæq; familię hostem futurum ostenderet, quum alioquin diligentem accurateq; industrium & factioni probè addictum senatorem pręstitisset, & susceptо dictaturæ honore impavidus & constantissimus libertatis defensor haberi percuperet. Id enim sibi ex eo magistratu decus petebat, ut fide inclytus, incorruptus pecunia, & pro factione inexpugnabilis & invictus propugnator evaderet. Quæ tamen non incertæ virtutes in ipso ita elucebant, ut turpissimis inusitatæ malignitatis maculis fœdarentur. Nam impio erga patriam consilio literas, quas è Gallica legatione Balthasar gentilis eius ad senatum perscribebat, aut supprimere, aut notarijs perversè interpretandas dare conabatur, ut populus commentitijs fabulis deceptus in consilio reip. deterrimo distineretur. Nam quum è Gallia nihil propensum à rege, nullumque ab eo efficax pręsidium ad salutem servandæ civitatis Carduccij literis afferretur, inani spe auxiliorum animos imperitorum sustentabat. Nec quisquam tamen optimus civis, & à factione semotus reperiebatur, qui in Gallo rege iam planè Cæsari conciliato quicquam spei impetrandæ opis reponendum censeret, quò ille ante omnia vel cum sociorum detrimento liberos obsides recipere maturaret. Accessit ad hoc infame prorsus nequissimi facinoris factum, quòd vehementer ipsius Carduccij existimationem læsisse videri potuit. Nam amœnissimas, quæ ornamento urbi erant, Mediceorum & Iacobi Salviati villas intemperantis, & turbidæ iuventutis impetu incendijs absumendas iusserat, quanquã

id

id non imperaſſe, ſed diſsimulanter delendas obiecíſſe fateretur, ſcilicet ut ex tam horribili fœdoq; maleficio, nunquam veniam impetrari poſſe diffideret, quando id ſcelus promiſcuæ iuventutis ad omnes ferè civitatis familias pertineret. edicto quoq; inuſitato, & ſi religionem ſpectes, & teſtamenta piorum animorum æſtimentur, maximè nefario xenodochiorum, hoſpitaliumq; domorum & templorum prædia confiſcanda venundandaque propoſuerat, & non cõparentibus emptoribus ea locupletibus, ſub pœna maieſtatis coemunda addixerat, quæ impotenter decreta cum certa labe privatorum fortunas ad excidium redigebant. Verùm Carduccius lugẽtes ſua incommoda ſpecie pietatis admonebat, ut patriæ ſecuritatem privatis divitiјs anteponere vellent, quando incolumi patria, optima fide pecunia reddi poſſet. Quòd ſi contumacius ceſſarẽt, officioque patriȩ deeſſent, fore ut improbi conſilij pœnas darent, paulopòſt extremam cladem aut ab hoſtilibus barbaris, aut ab impiјs tyrannis extra pœnitentiæ locum daturi eſſent. In eandem quoque ſententiam paulò ante Ioanne Carduccius quum eſſet Decemvir, mentionem primus intulerat, cùm de cogenda pecunia ageret, ut donaria templis religioſiſsimè dicata tollerentur, quòd ea non tam ad ornamentum pacis quàm ad belli ſubſidia collata exiſtimari debere magnificè prædicaret. Ocioſas ſcilicet opes, & nihil profuturas ad ſalutem patriæ impendi transferrique debere, ſicuti charitate patriæ ducti boni cives, ſi ſalus publica quæreretur poſthabendas iudicarent. Quum de his Carduccij imperiјs nonnulli cives mœſto liberoque ſermone in corona diſſererent, quod minimè prætermittendum videtur, Antonius Albertus vir honeſtiſsimus & perurbanus non infacetè dixit: Non eſt optimi cives quod quicquam à dictatore commodius & mitius expectetis: nam poſtquam decoctori Remp. commiſiſtis, neceſſe futurum eſſe prævideo, ut nos omnes cum ipſa Repub. decoquamus. Sed tum quum hoſtes longè ab urbe abeſſent, neque adhuc appropinquantis belli incommoda ſentirentur, de ea re à Carduccio decretum fieri non potuit, quòd nondum aut certa, aut propinqua adveniſſet neceſsitas, ut opus eſſet civitatem infamis ſacrilegij flagitio contaminare cum multo maxima offenſione Pontificis, quòd niſi ex eius anthoritate ritè tolli poſſe viderentur: quandoquidem ea donaria extra prophani iuris vim iam ſacra eſſent, ob idque præſertim quòd Leonis fratris memoria, qui ea ornamenta ad cultum altarium pia liberalitate contuliſſet graviſsimè læderetur. Ita tamen eius rapinæ ſpes malis civibus illata eſt, ut id ſcelus Carduccij ſucceſſori patrandum relinqueretur. Præbuit tamen anſam turpi conſilio exequendo, quum matronas nuptialibus ornamentis, ſingulasque familias vetere argenti atque auri ſupellectile ſpoliandas cenſuiſſet, veterum Romanorum exemplo quum extremis Punici belli caſibus matronæ dites generoſa propenſione omne aurum & argentum ex ſuo mundo, ut pecunia cuderetur, in ærarium detuliſſent. Carduccius quoque quum ad mœnia hoſtem expectaret, tam fortem quàm inexorabilem dictatorem geſsit, quum proxima mœnibus ædificia, vel ſummæ amœnitatis dirui iuſsiſſet, ne venturo hoſti munitam ſedem præberent. Acerbiſsimè autẽ imperavit, ut quæ poſſent uſui hoſtibus eſſe, omnis generis commeatus, pabuliq; præſertim in urbem conveherentur, & quȩ transferri nequirent, ultrò incendiјs corrumperentur. Qua edicti ſeveritate lugentibus ſua detrimẽta minoribus prȩſertim civibus ex ardente invidia, ingẽs contraxit odium, quanquã id futuri belli dira cõditio flagitaret, & cunctis civibus

patriæ salutem privatis opibus anteponendam censeret. Adiecit quoque animum muniendæ urbi, ita ut si quid vetere in muro vitij aut ineptæ defensionis foret, ea omnia novis artificijs emendarentur, institutisque operibus, & curatorum collegio opportunè creato præpositus est, qui hæc omnia ex disciplina bellicorum operum impleret atque perficeret Franciscus Sangallius architectus, civis bonus & industrius. Is pręcepta et documenta ducum et militum sequutus, portis nova propugnacula imposuit. Sub id enim tempus Florentini Malatestam Baleonum certis de causis diductum à Pontifice, neq; ei qui Paulum patrem capitali supplicio affecisset satis fidentem, ex authoritate Francisci regis conductum ducem crearant, Stephanumque Columnam dispartitis muneribus urbanæ militiæ præfecerant, minoresque aliquot duces, & in his Marium, Neapoleonemque Vrsinos, & Georgium Sanctacrucium Romanos stipendijs suis addixerant: quibus pari studio satagentibus egregiè muniri urbs cœpta est magno operarum ardore, quæ ex agro excitę opus facere cogebantur. Iam enim Pontifex ad urbem acciverat Philibertum Auranium Cæsariani exercitus Imperatorem, & cum eo de inferendo Florentinis bello consilia inierat, confectoque bello Apulo, & Alfonsus Vastius cum Hispanorum cohortibus, & Ferdinandus Gonzaga cum equitatu in Vmbriam pervadebant, ut inde in Etruriam descenderent. Increbuerat etiam fama Cæsarem ab Hispania citeriore propediem Auriana atque Hispanica classe Genuam esse perventurum, ad quem Pontifex tres summę dignitatis legatos misisset, ut honoris causa illum quo iret deducerent. Hi fuère Alexander Farnesius senatus princeps, & Franciscus Angelius Hispanus, cuius diligentia Pontificem carcere eductum, ob idque summæ pietatis officium purpureo galero donatum fuisse diximus, & Hippolitus Medices Iuliano Pontificis fratre patrueli genitus, & cum eo Alexander Medices Cæsaris gener designatus. Adventabant quoque è Germania novi duces cum validis equitum & peditum copijs Philippus Arescotus Belga, & Felix Vitembergus è Suevia, qui ut Cęsari præsidio adessent, Tridentinis alpibus sese demittebant. Ipse quoq; Pontifex cum universo cœtu Cardinalium minorumque præsulum, id iter per Flaminiam viam, ut Bononiam peteret, ibique Cæsarem opperiretur sese accingebat. Quibus de causis Carduccius permotus in senatu retulit, Cæsarem missa legatione excolendum molliendumque sibi videri, & eum quibusvis conditionibus oblatis, ne hostis foret prœoccupandum, utpote qui eius invicti imperatoris vim potius per conditiones quàm armis avertendam putaret: ratus hoc facilè posse impetrari, quòd iam late fama ingrueret, Solymanum ab Hadrianopoli profectum cum innumerabilibus copijs in Pannoniam pervasisse eo consilio, ut regnum ab se iure belli partum, Ioanniq; Sepusio beneficiario iure concessum, ijsdem victricibus armis repeteret, eumque Ferdinandi armis Pannonia pulsum reduceret, quòd suæ dignitatis atque amplitudinis arbitraretur, eum tueri atque defendere, quem ipse, vel Christiani nominis titulum prę ferentem liberali munere Budana in regia deposcentibus Hungaris regem constituisset. Nec barbarus tantis instructus armis conquieturus esse crederetur, nisi partem Norici Austriacique principatus Budano imperio adiungeret, & cumulatè iniuriam acceptā vindicaret. Quibus de causis Cæsarem tanquam domestico terrore atque periculo adductum flectere consilia, ideoque ab Etrusco bello abstinere posse crederetur: quoniam Italiæ viribus barbaro

hosti

hosti formidolosissimo opportunè esset resistendum. Quibus gerendis rebus Cæsarem apparebat una omnino pecuniæ inopia laboraturum, si Germaniæ robora propositis stipendijs evocata, barbaris opponenda statueret. Itaq; consentientibus patrum sententijs delecti sunt quatuor legati, qui ad Cæsarem ire maturarent, summæ authoritatis atque prudentiæ ciues: ipséq; in primis quod magnæ gloriæ ei fuit, Nicolaus Caponius è rure tanquam ab exilio in urbem revocatus, & cum eo Thomas Soderinus, Matthęus Strozza, & Raphael Hieronymus, iam pridem Cæsari notus, quòd in Hispania legationis munus obivisset. His verò proficisci iussis, actitatum est in senatu, an Pontifex pari legatione ad spem pacis flectendus, aut certè exploratis eius consilijs pertentandus foret. Quòd quum à plerisque tanquam æquum & planè pium probaretur, tanta fuit perversi dictatoris astutia, tantaque popularium superbia, atque impudentia, ut nec civem, nec sacrorum principem, cuius nomen cunctis gentib. esset venerabile, vel adeundum, vel excolendum decernerent: quoniam eius congressu à quo nihil è republica impetrari posse confirmarent, contagione non obscura constantia liberæ civitatis fœdari posse putaretur. Tanta siquidem popularium animos invaserat insania, ut facilè suspicarentur, in optimo quoque cive deesse fidem. Quandoquidem qui legationis munus susciperent, facilè muneribus adulationeque Pontificis corrumpi posse iudicarent: nec quemquam usque adeo probum crederent futurum, qui Pontificis pollicitationes, expeditaque præmia publico bono anteponenda non duceret. Superabant tamen cogitatio periculi, atque imminentis belli metus, omnem depravatorũ civium pertinaciam, ita ut pudore per subsellia oborto, Petrus Franciscus Portinarius, qui è legatione Britannica redierat, ad Pontificẽ legatus destinaretur, cui adessent duo mediocris existimationis collegę. Cæterum in opera Carduccij nequaquã mandata publica proficiscẽti data sunt, quòd ea Decemviri in itinere se submissuros mentiendo pollicerẽtur. Quamobrẽ necesse erat, ut ea legatio, quę certis mandatis nõ inniteretur, inanis foret. Hæc res indigna Pontifice, animũ eius vehementissimè pupugit, quũ civium usq; adeo aucto acerbitatis furore, insanabiles animos armis omnino perdomandos censeret. Interea Cęsar Barchinone oram solvẽs Auriana prętoria vectus, comitãte Portundo, qui Hispanicę classi pręerat, Genuã pervenit, præstoq; ei fuerunt Pontificis legati. Cæsar autem in ædibus prętorianis susceptus est, excepereq; cives eius comitatum proprijs penatibus impetrante hoc officij genus Andrea Auria à singulis familijs, quòd ægrè Genuenses in universum suscepturi Hispanos hospites viderentur propter recentem adhuc memoriam, ab ea præsertim gente direptæ civitatis. Cæsar ipse secus ac crediderant homines, faciem prætu lit lenis clementisq; animi indicem, ipsoq; iuventæ flore maximè decoram, quã honestabant mores civili modestia conditi, et eloquia benigni comitatus, sic ut famam conceptæ apud Italos feritatis extingueret: quandoquidẽ nequaquam eius imperio, sed dira atq; immani ducum suorũ acerbitate quę perpessi essent summæ calamitatis incommoda illata fuisse crederentur. Nec multum inde Florentinorum legatos admisit, qui ab eius ęquitate clementiaq; demissè postularunt, ut civitati parcendum duceret, si quid fatali coacti bello maiestatem eius lęsisse videretur, paratam quidem esse cuncta facere, quæ imperaret, modo eam vetere consuetudine liberam, sua qua potiti essent libertate frui pateretur, pro qua omnino cõservanda tuendaq; populus universus, nõ urbium

modò sibi subiectarum opes, sed liberos & coniuges, delubraque & fortunas omnes, contempto omni belli periculo devovisset. Propterea maximè decorum fore si civitas quæ esset totius Italiæ longè pulcherrima, & ad ipsius Cæsaris authoritatem ultrò se conferret, libera atque integra servaretur. Ad ea Cæsar paucis respondit, Florentinos iniquè arroganterque fecisse, qui nulla lacessiti iniuria Gallis hostibus suis adhæsissent, fœdereque icto Etrusca auxilia oppugnandis ipsius ducibus Neapolim misissent. Quo inexpiabili delicto superiorem Cæsarum concessas libertatis immunitates, vel ingratè vel perfidiosè corrupissent. Hæc tametsi uti maximè fœda omnino armis vindicanda censerentur, se tamen noxam, & totum eorum maiestatis crimen pro sua humanitate, magitudineque animi remissurum, si sacrosanctum Pontificem, eundemque civem suum eximiæ moderationis, quem impudenter patria eiecissent, conversis voluntatibus reciperent. Hanc unam siquidem ipsis relinqui viam parandæ pacis, quando nullo alio auspice sequestróve, eam impetràre possent. Proinde si sani forent, in id enixè satagerent, si incolumes esse vellent, ut pristinam gratiam à Pontifice honestißimo obsequio promererent. Neque enim aliter se fidei præstitę, neque officio suo quod percusi fœderis legibus esset obstrictum satisfacere posse, nisi sacrorum principi & civi de Florentina Republ. optimè merito, sua patria redderetur. Ab his prægravibus Cæsaris responsis legati diverso animorum habitu ab Genua discesserunt. Caponius & Strozza provisis asperrimi belli difficultatibus, vel non æquas, & præsenti Reip. incommodas certæ pacis conditiones dubio bello facilè præferebant. Soderinus autem ita horrebat bellum, ut animi anceps pacem improbaret, quòd ea propter gentilitias simultates, nisi reductis Mediceis parari posse videretur. Raphael autem occulta correptus ambitione popularis factionis studium suscepit, astuta quidem ratione, ut quum esset patritius & multis nominibus Mediceo nomini obstrictus, utriusque ordinis voluntates promereret, petitioniq́ue suæ quam animo agitaret certa suffragia compararet. Itaque Soderino per causam valetudinis Pisis subsistente, quòd Caponium apud Castrum novum Calphurniani saltus ex morbo periisse: Strozzam vero qui ei comes affuisset metu belli, & turbulentæ popularium factionis tædio Venetias abiisse didicisset, magna festinatione Florentiam contendit, ita ut intento cursu in curiam ire pergeret, & penulatus petasatusque ad præoccupanda hominum studia ad dictatorē & decuriones ascenderet. Eius adventu frequens factus est in curiam hominum concursus, quum quisque quod à Cæsare relatum esset, noscere percuperet. Ante omnia Raphael Carduccium arctè complexus, cohortatusq; ut eundem quem maximè fortem pro salute patriæ animum induisset, generosè confirmaret, causas namq; vel timoris vel periculi aliquanto minores esse quàm putarent, postquam Cæsarem exploratis & expensis consiliorum eius explicandorum difficultatibus adiissent, & ex colloquio inanis contumacię responsa iustis ipsorum postulatis aliena retulissent. Primū omnium advectas esse ex Hispania non multas, easq; tironum inermes copias, nec satis quoque auri signati adductum, quo Hispanorum & Germanorum cum veterum, tum novorum qui è Germania expectarentur, stipendiis satisfaceret: vigere adhuc bellum adversus Antonium Levā, quod à Venetis simul & Sfortianis continenter gereretur. neque ulla alia re Cæsarem cum Pontifice certius atque propensius coniungi, quàm ipsa adipiscendi diadematis cupiditate,

ditate, propter quam invitus æquo plura quàm rebus suis expediret, indulgenda promittendaq; existimasset, quæ non facilè præstari possent propter terrorem quem Solymanus incuteret, non Pannoniæ modo, sed paternis eius regnis, quando certior fama vulgaretur, eum cum trecentis milibus hominũ egressum Pannoniç finibus, rectà ad oppugnandũ Viennam contendere. Sic ut non obscuro deorum immortalium munere, Florentinis auxilio ingentis potentiæ barbarus mitti videatur, postquã rex Gallus aliena pericula pro suo commodo supinè contemnens, & Venetus astutè semper cunctator inani tantùm legationum specie spes sociorum sustentarent. Fore etenim ut Cæsarem Italiam attigisse, propterea pœniteret, quòd in Germaniam difficili periculosoq; proposito bello ad defendendum, protegendumq; fratrem secus ac putasset, importunè vocaretur. Pontificem verò rerum omnium pecuniæq; prgsertim egentissimum frustrà suscepisse vota, quibus pertenuis srrideret occasio, his rerum initijs appareret. Itaq; viribus fortibus, & pro patria adversus tyrannos pugnaturis, non defuturum victoriæ successum, nisi intempestivè desperarent: quandoquidẽ satis magna habituri essent præsidia cum externorũ militum, tum civium ipsorũ, quibus egregiæ firmitatis mœnia proculdubiò defenderent, neq; defuturam in stipendia pecuniam tanta liberalitate singulorũ ordinum substantiam omnem pro libertate patriç conferentium, postquam summæ charitatis studium pro salute publica suscepissent. Cæteris autẽ rebus eam fore egregij dictatoris & magistratuum curam & diligentiam, ut nullum vel in urbe tumultum, vel extra mœnia extimescendum hostium impetum expectare deberent, modò commeatus dividendi cura severis legibus intenderetur. Hæc magnificè disserendo, & Cæsaris & Pontificis apparatus, qui erant amplissimi, inanibus verbis elevando Raphael boni civis optimiq; popularis nomen ita consequutus est, ut privatæ libidini incumbens, sibi ad petitionem dictaturç, vel exitiosis artibus viam permuniret, unusq; ipse malo publico, privatoq; exitio suo proclinatas iam ad pacem civium voluntates pervertisse diceretur. Itaq; Carduccio ad arma paranda vehementer inflammato, constantissimeq; pro popularibus Remp. administrãte, quç excogitari poterant pro defensione civitatis accuratissimè adversus hostes parabantur. Interea Cæsar è Genua Placentiam contendit. Ei advenanti tres Pontificis legati præstò fuerunt, ut eum Pontificiæ ditionis fines intrantem sacramẽto adigerent, quo de more iurare cogebatur, nunquam se Pontificiæ libertati vim allaturum. Ea autem iusiurandi formula verbis ritè conceptis ex sacris cerimoniarum libris petebatur. Sed Cæsar sui imperatorij iuris appositè memor, ita iuravit, ut se de iure suo nihil decessurum testaretur. Placentiam siquidem & Parmam urbes tanquam Mediolanensi imperio antiquitus attributas: quoniam id Cæsarum imperatorum beneficiarium semper fuisset, non obscuro, nec intermisso iure repetere videbatur. Antonius quoque Levs ad invisendum edocendumq; Cæsarem Placentiam descendit. Is Cæsari aulçq; proceribus cum mutua gratulatione dux mirus & incomparsbilis est visus, vel ob id præsertim, quod tantis rebus gestis, totque partis victorijs, vel occupante totos artus miserabili morbo, animo pariter & corpore indomitus nunquam à munere militari discessisset. Sæpe enim lectica vectus, illigatusq; fascijs propter acerbissimos nervorum dolores acie conflixerat, expugnarat oppida, diversorumque hostium sibi incumbentium conatus infregerat, ita ut si prospera utere-

tur valetudine, non suæ modo, sed superioris etiam ætatis duces, fama & laude supergressurus crederetur. Is diserté atque apposité quæ gessisset, & quæ gesturus foret disserens, pacem é cogitationibus Cæsaris excutere conabatur, quód vir belli gerendi conficiendiq; avidus, unde sibi certum decus, immensasque divitias pararet, omnia sibi facilia ad pleniorem victoriam de hostibus parandam, obventura prædicaret: eoquidem fortasse iactantius quàm prudentem deceret ducem, quód Sfortianas pariter tanquam exiguas: Venetas veró copias tanquam parum efficaces, & pro alieno commodo nunquam asperioris pugnæ aleam subire solitas facilé despiceret, eoq; præsertim contemptius & tutius: quoniam Venetos descendentibus Germanis ad oppidorum suorum præsidia, Feltrium ducem ipsum & cohortes quas ad Abduam haberent, revocaturos divinaret. His Levæ sermonibus fiebat, ut Cæsar magnopere gauderet, neque tamen ab instituto parandæ pacis consilio se deijci, aut longe abduci pateretur, quód ea quæ Clementi promiserat, rata facere suæ dignitatis esse statuisset, ut tandem ipse imperatorij diadematis honore compos fieret, medereturque afflictæ Italiæ incommodis, & propterea pacem pararet ut fratri Ferdinando Turcarum circumvento armis matura præsidia digna ipso, traductis in Germaniam Hispanicis copijs præberentur. Clemens enim, ad quem unum salutis suæ causa Franciscus Sfortia confugiebat, ratus Etruscũ bellum nequaquam confici posse, nisi compositis Galliæ Cisalpinæ rebus, id præcipué sicuti semper aliàs à Cæsare postulabat, ut ipsum Sfortiam quem insontem criminis existimare fas esset, in gratiam reciperet, & in regnum paternæ hæreditatis restitueret: ex cuius facti gloriosa liberalitate studia hominum sibi esset conciliaturus, postquam undique victori principique magnanimo nihil potius appetendum foret, quàm eximiæ moderationis decus, quod maximé speciosum atque honestissimum esset. His Pontificijs adhortationibus quanquam Cæsar omnino obsequendum statueret, magnopere tamen dulcedine maximi pulcherrimique imperij potiundi distinebatur, usque adeo ut à plerisque commutata voluntate in consilio restituendi Sfortiæ nutare crederetur: ob idque præcipué, quoniam dum hæc per legatos tractarentur, Antonius Leva nullam gerendi belli occasionem prætermittendam ratus Ticinum urbem rursus occuparat, ingenti celeritate admotis castris, avaro scilicet perfidiosoque præsidij præfecto Aunibale Picenardo impudentissimé atque turpissimé se defendente, ut sese incolumem cum præda omni quam undiq; coegerat opulentam expactione conservaret. Sed eius facti ignominia non multó póstusque adeo atrociter laboravit, ut vituperantibus cunctis, ad mortem usque insania corriperetur. Pari quoque felicitate Antonius Castellum sancti Angeli Laudensi via ad Lambrum amnem positum, in potestatem redegit, misso in eam expeditionem Ludovico Balbiano cum delecta parte copiarum. Is uti erat impiger Sfortianoque nomini maximé infensus, ita oppidum adortus est, ut nactus noctem plenissimo imbre turbulentam, Sfortianis & Venetis præsidiarijs frustra repugnantibus, muri corona potiretur, quum imbre omnem penitus sclopettorum usum, extinctis funiculis, defensoribus eripuisset. Edita est non parva cædes, quum sclopettis abiectis, ad hastas & gladios rem deduxissent, iniqua propugnatorum conditione, quando pauci, amisso tormentorum præsidio, cui maxime confidissent, tanquam deserti à Fortuna, inopinatoque timore præpediti sternerentur. Id oppidum inexpectato amissum

suum

sum tāto dolore Sfortiam affecisse visum est, ut geminatis cladibus, tota spe impetrandæ pacis decideret, & Clemens longè gravissimè perturbaretur, veritus scilicet ne Cæsar nova secundarum rerum fiducia impulsus, uti à familiarib. factiosisque depravatus, ad bellum spreta pace traheretur. Sed ea fuit in ipso animi constantia, eaque ratio moderationis atq; virtutis, ut ullo pacto flecti nequiret, quod conceptæ atque propositæ pacis spem, cluso Pontifice minimè corrumpendam arbitraretur. Id verò ut statueret graviter adducebatur, propter Turcas quos in Noricum effusos esse didicerat, summo Viennensium periculo, cladeque regionis, quando quidem cuncta cædibus & incendijs permiscerent. Sub id quoq; tempus Rodericus Portundus Hispanicę præfectus classis Barchinonem reverti iussus summum fœdæ calamitatis infortunium subijt, commisso namque navali prælio cum Turcis prædonibus, classe exutus est, atque interfectus, tam sua exitiali, quàm Reipub. damnosa temeritate. Quomodo autem res gesta sit, paucis enarrare lubet, ut nostri homines nusquam superbia efferri, nec barbaros, qui pertinacibus animis nullo mortis metu ferrū in nostros exercent, despicere condiscant. Portundus ex itinere prædones se adepturum ratus, qui tum Balearico in mari vagabantur, quum ad Ebusum insulam pervenisset, ibi didicit prædonum quindecim navigia, quæ remis agerentur, ad Colubrariam insulam consedisse. Ea abest ab Ebuso decem milibus passuum Frumentariaque à nautis appellatur. Itaq; evectus in spem opprimendæ piraticę classis, ex quindecim suis triremibus, validissimas octo deligit, easque cæterarum remigibus, & epibatis complet, impetratq; à prætore Ebusano centum circiter, & quinquaginta notæ virtutis propugnatores, quos in triremes dispertit. Hoc auctus numero, confirmatoq; suorum perfidio, non dubitat quin cum barbaris omnino sit confligendum, compositisque armamentis de tertia vigilia ab Ebuso solvit, & ad Colubrariam progreditur. Barbari à medio pelagi spatio adventantes triremes conspiciunt, celeriterq; è litore se expedientes navigia conscendunt, atque arma parant. Portundus quum Ioannes eius filius iam inalbescente cœlo, hostilium navigiorum classem numerasset, ideoq; admoneret patrem ne properaret congredi numero impar, vehementer eum acerbeq; ignavia increpita obiurgauit, usq; adeo insolenter, ut diceret eum nō esse ipsius Portundi filium, qui hostem reformidaret biremibus tātum ex speculatorijs mioparonibus instructum quando ipse vel sua tantùm prætoria trireme, cuncta ea barbarorum leviora navigia esset demersurus. Erat Portundus animo certè egregio & forti, sed valde elato superboq;, quandoquidem ab inani iactantia contumacem & indomitum, nulla vel certi, vel præduri discriminis reputatio, nullaque vel horribilis præsentis periculi oblata facies perterreret. Tum filius qui cum virtutis, tum prudentiæ præcellentis erat, dij faxint pater, inquit, ut nos concepti timoris dispudeat potius quàm doleat. Eo modo Portundus suæ prætoriæ ita cursum intendit, ut reliquas quæ remigio minus valebant, anteiret, & respiciens, remos tolli iubere cogeretur, scilicet ut consequendi spatium præberet, quæ ad æquandam frontem cum voce, tum maritima significatione, ut accelerarent accersebantur. Haidinus Smyrneus archipirata, cui Caccia diabolo cognomen fuit, ubi inæqualem hostium cursum deprehendit, quod longam intercisa seriei nullam conserturi frontem cum prætoria videbantur, advocatis commilitonibus navigiorumq; magistris (ita enim barbari trierarchos appellant) hoc consilij expedita deliberatione suscepit, ita di-

viliis pugnæ muneribus, validiores biremes nostris hostilem classem rectà ferirent. leviores autem singulas binę à lateribus aggrederētur. Favit fortuna prędonibus æqua, nostris verò infestissima: nam Aislanes Celebinus, & Solymanus audacissimi omnium & pugnacissimi uno tempore, hic à latere, ille rectissimè a prora in prætoriam invecti, priusquam succurri posset, Portundum capta Prætoria cum suis omnibus propugnatoribus trucidarunt, ita ut vexillum repente, quod magnopere cæterorum animos imminuit, sterneretur, pariq; celeritate Haidynus ipse triremē succedentem Ioannis Cantabri quæ à Gallo, id erat puppis insigne, cognomen habebat, conscendit, & Cantabrū cum universis navalibus socijs interfecit. Eodem puncto temporis Salecus Derthusensem triremē, in qua erat Ioannes Civeres Trierarchus proximamq; huic Ioannis Portundi filij, magno impetu adortus interfecto Civerio, & Ioanne capto, propugnatoribusque omnibus trucidatis occupavit. Eodem quoque semihoræ spatio Matthæus Sances à Saba prædone expugnata trireme interfectus est. Maggalis verò postremas, & conversis puppibus aufugientes usque adeo acriter est consectatus, ut alteram in qua erat Martinus Ariegus, velis & remis prospere antecedentem amitteret: alteram verò in qua erat Ioannes Corduba, scopulis sese illidere cogeret, quæ effugientibus omnibus cum solo trierarcho, qui superesse fœdæ cladi noluerat, capta est, Turcis ex victrice classe descensione in litus facta effugientes ex triremeita consectantibus, ut multò plures quā evaderent, integri caperentur. Aidinus tanta parta victoria tridui quietem remigibus concessit, atque inde ad Barbarussam cum septem captivis triremibus Algerium traiecit, cuius adventu victoriaque maxime lætatum ferunt Barbarussam, qui ex eius victoriæ fama apud Solymanum imperatorem plurimum inclaruit, quum ei Byzantium usque dono misisset splendidiora eius victoriæ spolia, ipsumque in primis Portundi prætorium vexillum, & sumptuosi operis puppis integumentum. Hoc loco minimè absurdum putavimus, prædones barbaros proprijs nominibus appellasse. Id verò duabus de causis fecimus, quòd sequentibus bellis, quę suo ordine referentur, eorum virtus efficax, si hoc honesto nomine vis effera vocanda, sic crebro nostro incommodo multum inclaruerit, & demum illi victi pulsique Tunetanæ Cæsaris victoriæ famam auxerint, insignique omnium mari nostro navigantium lætitia latius extenderint. Cæterū Barbarussa accessione tot triremium captivarum, totq; nostris hominibus ad transtra cathenatis, instructior atq; validior factus, maiora animo agitare cœpit, asciscereque sibi novas vires, atq; arridentis Fortunæ secundas vices experiri constituit. Iam enim fraterni imperij compos, Hariadenus vocari volebat, ad differentiam Horuccij fratris, qui primò idem ab ænea barba cognomentum tulisset, cuius cognominis & Fortunę hæres multis rebus in Africa fortiter atq; feliciter gestis, terra marique rex metuendus evaserat, magno quidem Fortunæ ludibrio, si humilis piratæ despiciendam ab initio conditionem reputemus, postquam ad id humanæ superbiæ fastigium ascenderit, sicuti suo loco exordientes à prima eius è patria Lesbo profectione diffuse narrabimus. Igitur ante omnia misso ad Mœnicem insulam, quam Gerbim vocant, Tabacco trierarcho Synam Smyrnæum cognomento Iudæum summæ prudentiæ uti constat archipiratam, certo fœdere sibi coniungit. Is viginti quatuor biremibus imperabat, unique triremi, quam Gallis ereptam cognomine Nigram appellarat, cui Halicolam Corsum à pueritia alumnum

lumnum pro trierarcho præfecerat, qui & suo nomine expeditam triremem cognomento Calabram trahebat. Synas quum subduci & refici classem iussisset, interea Tunetum contendit, ibiq; repertum insignem prædonem è Cilicia, qui Halicotus vocabatur, æqua conditione transigit, ut secum ad Barbarussam enaviget, atq; ei operam præstet. Halicotus quatuor habebat biremes, & duas quæ Neapolitanæ fuerant, ad Argentarium montem captæ, quum fortè tormentarij pulveris & pilarum certam copiam ad Cęsarianos, Florentiam oppugnantes, iumentis deportandā exposuissent. Altera fuit Iustiniana Gibba quæ in litus effugientibus remigibus pariter atq; vectoribus, vacua in potestatē devenerat. At altera fuit Aloysij Hispalensis, qui expugnata trireme interfectus est. Horum omnium viribus in unum coactis Barbarussa ad Algeriū classem lustravit sexaginta navigiorum militariter ornatorum, initaq; deliberatione cum socijs, urbem Gades in freto propter opulentissimi emporij famā adoriri constituit. Dum proposito consilio Barbarussa diligenter incumbit, Halicotus cum dimidia ferè clasis parte Algerium mittitur, ut ibi magnam vim frumēti nactus, nautici panis, quē biscoctum vocant, ampliorem copiam paret, & reliqui cōmeatus iusto numero se instruat, armamentaq; pluteos & tormenta coaptet. Hęc quum Algerij, Cercelliq; impigrè atq; avidè parantur, Andreas Auria vehementer offensus incommodo cædeq; Portundi, veterecq; suo contra prædones odio incensus, quòd publicam iniuriam vindicandam rebatur, validissimam rostratarum navium classem Genua eduxit, cui se Gallicæ triremes adiunxerant: quoniam rex Franciscus maximè pium, sibiq; decorum existimabat armis persequi Piratas communes humani generis hostes, oblivisciq; in dudum cōciliati Cæsaris gratiam, totius simultatis, quę sibi cum Auria nuper intercessisset. Auria ad Baleares insulas cursum tenuit, ibiq; didicit Piraticæ clasis alteram manū esse Algerij, alteram sedere ad Cercellum. Idcirco consilium expedit alteramq; earum priusquam in unum coniungantur, invadendam censet, apertoq; mari rectà in Africam Cercellum versus cursum intendit. Erant ei triginta octo rostratæ omnes triremes. Has advenientes Mauri è specula promontorij olim Carapulæ, quod nos Battalium: Pœni verò Gyra Flumar appellant, facilè conspiciunt. Id verò quòd vidissent referentes, Halicoto se Barbarussæ classem quum deciperentur, adventare confirmabant: sed ut id crederet Halicotus, vel ea ratione adduci non potuit, quoniam ea adventans clasis parem navigiorum magnitudinem certa specie referret, quæ proculdubiò esset externa atq; inimica, postquā nulla inter eam minora apparerent navigia, sicuti necesse esset in Barbarussæ classe, quum maiores minoresq; biremes, & parvos mioparones speculatorios ex sua consuetudine esset adducturus. Iam sensim appropinquantes Aurianæ triremes quales essent, sese intuentium oculis præclarè ostendebant. Propterea Halicotus raptus in id consilium quod inopinata necessitas afferebat, singulari celeritate Christianis remigibus cathenas detrahit, qui erant numero circiter octingenti eosque in subterraneum carcerem detrudit, partem triremium perforata carina, ne his potiatur hostis, in portu demergit: Turcas omnes secum adducendo arcem intrare iubet, præcipitq; Mauris ut oppidum relinquāt, & ad evocandos proximæ viciniæ Numidas, & montanos egrestes, bellicososque homines in auxilium accersant. Dum hæc turbatè administrantur Auria adactis proris portum atq, oppidum occupat, tresq; cohortes sub vexillo ad quęrendum car-

cerem, liberandosque Christianos servos dimittit. Nec mora, certo indicio ergastula omnia resiguntur, & cum magna gratulatione servi è summa miseria beati repentè facti per triremes distribuuntur. Cæterùm navales socij per oppidum discurrunt, cunctasque domos diripientes, per varias regiones dissipantur, nec reclamante, revocanteque ad tubę cantum Auria se recipiunt, quum rapinæ spes omnem pudorem in milite nuper collecto conscriptoque penitus extingueret. Id dissolutæ disciplinæ factum ab arce Halicotus deprehendens, subita eruptione dispersos invadit, opportuneque superveniunt auxilia Numidarum, qui ęquato peditum atque equitum cursu, inopinantibus nostris advolarant. Commissa est atrox cædes in nostros potius quā pugna, quòd nemo præpeditus complexu prædæ, & inopinato pavore perturbatus usquam consisteret, aut viriliter repugnaret: nam quisq; ad repetendam classem concitatus à pluribus trucidabatur. Eam verò fugæ ignominiā iratus Auria, ut aliquo remedio sisteret, postquā nemo imperijs suis parebat, paululum è litore triremes abduci iussit, ut spe insiliendi erepta, milites ad pugnam, salutis metu arma atq; animos cōverterent. Sed tanta erat impressio Barbarorum nemini parcētium, Turcarumq; præsertim qui gravibus suis incurvis gladijs rem gerebant, ut plures natandi imperiti, & malignè propter id dedecus à classiarijs adiuti, fœdissimo interitu mergerētur, sic ut paulo minus quadringentos Auria desiderarit, quum vix sexaginta cum Georgio Pallavicino nobili signifero vivi in potestatem hostium venissent. Verùm Auria id detrimentum æquiore animo tulit, quòd ab se tot Christiani nominis servos in libertatē assertos esse videbat, & aliquot eorum maiora navigia remulco secum abduxisset. Hac re gesta procul dubio Gadibus salutem attulerunt: nam Barbarussa ea spe deiectus ad minora latrocinia descendit. Iam Cæsar (ut ad historiæ seriem revertamur) circiter duos menses Placentiæ Parmęq; exegerat, quum optatissimum a Ferdinando fratre nuncium accepit, Turcas, qui per multos dies irrito conatu Viennam obsedissent, & cuniculis oppugnassent, desperata expugnatione retro abijsse, Solymanumque ipsum non dubio concepto pudore, quòd ei Fortuna cœptis aliâs arridere solita tantos conatus elusisset, tripartito in Thraciam reverti cœpisse. Tempus postularet ut hoc loco quo impetu Solymanus in Pannoniam venerit, reiectusque à Viennæ mœnibus inglorius in Thraciam redierit, ex rerum gestarum serie narraremus, sed bono iure hic historiæ tractus in alium locū omnino commodiorem atq; aptiorem traijciendus videtur, ne dùm singula rerum membra secare, & præcipuis temporibus coaptare contendimus, rerum cognitio concisè atq; confusissime legentib. proponatur. Hac singulari lætitia perfusus Cæsar, recta Bononiam contendit, quò iam paulò ante Calend. novembres Clemens pervenerat. Ex itinere autem susceptus est apud Regium Lepidi, Mutinamque magnificentissimo Alfonsi Atestini Ferrariensis principis apparatu. Excipitur ergo triumphali pompa summis honoribus, incredibili omnium lætitia, ipse paludatus, & militaribus armis una dempta galea undiq; protectus, albo insigni equo, regio sumptu phalerato, a Mutinensi porta in forum provehitur. Præcesserant quaterna vexilla, cum levis, tum gravis armaturæ Belgarum equitum, sagulis, cristis, & colorū varietate ita inter se distinctis turmis, ut quorum ducum essent, ab ipso insignium & vestitus argumento facilè noscerentur. Successit inde peditatus toties victor, non tam opimis hostiū spolijs exornatus, quàm armorum fulgore ac aspectus feritate terribilis, ad tru-

cem

cem tympanorum ſonitum, & graves tibiarum modulos, gradu ſuperbè compoſito, ſub ſignis introductus. Quadratam umbellam auro purpuraque diſtinctam gymnaſiarchæ, & celeberrimi bonarum artium profeſſores in togis ſericis præferebant. Latus Cæſaris à decora Bononienſium iuventute, non cuſtodiæ, ſed honoris cauſa cingebatur. Prætor urbanus, & decuriones cum vexillifero, et à Quadraginta virali magiſtratu, primoribusq; patritijs ſplendidiſsimi ſuccedebant. Conſtitit in medio foro Antonius Leva æger pedibus, ſed vivacibus oculis pugnaciſsimi ducis habitum præſeferens, ac ut magis ob recentem bellicæ conſtantiæ & rerum geſtarum gloriam, omnium oculis offerretur, in ſublimi ſella geſtatus, hinc veterana Germanorum legione, illinc Hiſpanorum cohortibus, ita prædenſa acie directis, aut obverſis, & tormentis in fronte collocatis, ut exercitus concurſurus eſſe videretur. Erant iuxta Cæſarem illuſtres reguli, auro in lacinijs vel ſolido bracteato, vel acu pingente inducto, vel ad luxuriem conciſo, itemq; exquiſitis armorum & equorũ ornamentis maximè ſuperbi. Secundum eos prælata eſt Romana Aquila aureo in vexillo picta, ac itẽ candidum aliud vexillum purpurea cruce diſtinctum, ſub quibus totius aulæ familia ex flore gentium omnium delecta, & nobiliſsimi Hiſpaniæ ſacrati religione equites Cæſaris veſtigia ſequebantur. Prætorianus miles cuſtodiæ corporis aſſuetus, diverſis ſub ſignis Hiſpanus, Belga, Germanus, in croceis ſagis agmen extremum clauſit, & quicquid in foro ſpatij reliquum fuerat, occupavit. Erat erectus in Petroniani templi veſtibulo peramplus ligneus ſuggeſtus, periſtromatis, & aulæis ad loci dignitatem undique protectus, in quo Cardinales & epiſcopi, cæterique minores ſacerdotes purpurati, ſuo quiſque ordine conſederant. In medio autem præalta in ſede mitratus Pontifex Cæſarẽ expectabat. Ille itaque nobilioribus tantùm regulis, principumque legatis ſibi aſcitis, equo deſcendit, ſubeuntem per gradus Cardinales duo deduxere. Tum verò ut prodijt, omnium oculi in duos longè maximos terrarum orbis dominos ſunt coniecti. Explorabat enim quiſque valde ſuſpenſus & tacitus, propter memoriam veteris diſſenſionis & recentis amicitiæ, an ora ipſa interiores ſenſus nunquam ex toto fallentia, ſubitis illis affectionum & nutantis animæ momentis obedirent. Erat vultus Cæſaris in geſtu militari & gravi, blanda quadam lenitate, verecundiaq; perfuſus. Clementis verò facies ita ſubito ad eius occurſum exhilarata eſt, ut vel ob id maximè lętari crederes, quòd illũ multo humaniorem & auguſtiorẽ quàm putarat, eſſe conſpiceret. Varia ſiquidẽ ab Hiſpanijs, & falſa quidem, de Cæſare plerique malignè retulerant, & multi etiam ultro trepidis animis, propter acceptas tot inuſitatas clades, ſibi illũ fingebant, uti alterum Arioviſtum, aut Rotomalcem, aliquo ſcilicet vultu Cimbrico & feritate Gothica metuendum, ac ipſius denique militibus, ferocia & ſpiritus immanitate perſimilem, qui devictis & ſtratis tot hoſtium exercitibus, tot urbibus direptis, evaſtatiſque provincijs, divina ac humana omnia dira confuſione miſcuiſſent. Sed iam fuerat exceptus Genuæ, Placentiæ cognitus, Parmæ demum, Regij, & Mutinæ, cum ſumma omnis generis hominum gratulatione ſalutatus, utpote qui paſsim humanitatis, abſtinentiæ, pietatis, atque iuſtitiæ monumenta, abſq; ullo vel ſuperbię, vel crudelitatis, vel libidinis veſtigio reliquiſſet. Enimverò, quo nihil eſt in rege popularius & gratius, aditum cunctis, atq; aures ſumma benignitate & ſingulari patientia præbuerat, dederatq; obiter reſponſa ſpei, æquitatiſque pleniſsima, quæ propoſitis poſtulatorum

retur. Veneti per Gasparem Contarenum divini ingenij & felicis industriæ legatum non proferendi imperij, sed tuendæ publicæ omnium libertatis causa, adversus Cæsarem arma cœpisse testabantur. Proinde eas urbes quas in Apulia, Galliaque togata possiderent, Cæsari atque Pontifici statim esse reddituros, adiuturosque pecunia Cæsarem, si ille erga Franciscum Sfortiam clementia & lenitate liberaliter uteretur. Cæsarem etiam ipse Pontifex ab initio belli fuerat obtestatus, ut Sfortiam deprecantis Italiæ precibus condonaret, vel humani iuris æquitate, si ei falsò perfidię contumelia fuisset imposita, vel illa prę clara clementiæ virtute, qua reges Dijs immortalibus æquantur, si in maiestatem aliquid ingrato infidelique animo lapsus admisisset. Ad quam quidem rem singulare Pontificis studium, ac insignis authoritas momenti plurimum afferebat ijs consilijs approbandis, quę honesta, tuta, decora, atq; usu omnibus commoda censerentur. Nemo enim eo gravius atque prudentius de magnis rebus disputare, & diversas sententiarum opiniones acutius ponderare, confitareque didicerat. Addebant dictis fidem utriusque Fortunæ facta pericula, & quæ Christianos animos facilè perstringit, illa inveterata religionis opinio: & ea quoque erat promissæ barbæ intempestiva & veneranda canities, ut apud Cæsarem cuncta pie & graviter æstimantem, & carceris & tot cladium memoriam facilè renovaret. Sed tanta erat altitudo iudicij Cæsaris, tanta moderatissimi eius animi religio, & tantum denique pacis & concordiæ studium, ut nihil regali fastigio dignius atq; præstantius existimaret, quàm omnia consilia ad verum decus, ad solidam pietatem & ad animi magnitudinem revocare, ut arma in Turcas, adeo inter nos impiè fœdeque tractata, verterentur.

Quippe qui non adumbratam, sed veram & vividam, non Fortunæ adminiculis quæsitam, sed à fonte ipso propriæ virtutis profluentem gloriam sectaretur. Itaque Solymano Turcarum imperatore iam à Viennæ Noricæ mœnib. cum strage ignominiaque depulso, atque eo Byzantium pręcipiti fuga properante, quum nihil iam hostile inde amplius esset timendum, pacare cuncta constituit. Evocatur extemplo Bononiam Franciscus Sfortia: procumbit ad eius pedes, redditoq; diplomate, quo illum data fide ubiq; terrarum Cæsar saluum & tutum esse iubebat, salutem, imperium, & spes denique omnes uni Cæsaris probitati, fideique committit. Quoniam innocentia fretus, omnia se ex illius ęquitate humanitateq; sperare prædicabat. Tum verò stupentibus cunctis, videre licuit quantò Cæsar esset omni sua fortuna maior & excelsior. Certarat pro imperio Madiolanensi, desertus à socijs, ab omnibus oppugnatus, in qua contentione omnes omnium vires ingentibus partis victorijs præclarè contuderat, & quum aliquando nutante partium Fortuna, in dubia spe victoriæ versaretur, honestas pacis cōditiones semper elato constantiq; iudicio repudiarat, ne quod virtute atq; una animi magnitudine erat facturus, vęluti ignobili metu subactus, & præsenti impulsus necessitate fecisse videretur. Habet enim hoc in se regius eius animus, veluti excellenti & perfecta virtute præditus, ut nunquam vel acriter urgente Fortuna, abiectè se demittat, vel ea penitus arridente intemperanter extollat. Ergo ubique victor & triumphator, supplicem in gratiam recipit, Mediolanensium ducem appellat, & tabulis Augustalibus rite confectis, totum ei paternum regnum adiudicat, neq; amplioris pecuniæ tributum imponit, quàm ab initio & ante dissensionem imponendum esse censuisset. Nec multò pòst Calend. Ianuarijs solenni adiecta precatione sacra peragūtur,

abincredibili hominum frequentia, exoptatum afflictis Italiæ populis, insperatæ pacis nomen excipitur. Præsentes Clemens Pontifex & Carolus Cæsar, orantis Romuli Amasæi viri eloquentissimi voce Christiani nominis conservatores, ac optimi maximi Italiæ parentes appellantur. Obortas prægaudio lachrymas vix continent viri togati, optimi cives, sanctissimi sacerdotes, legati regum omnium, Galliæ scilicet, Britanniæ, Lusitaniæ, Scotiæ, Pannoniæ, Sarmatiæ, Daciæ, Veneti Senatus, ac item Allobrogis, Ferrariensis, Mantuani, Vrbinatisq; regulorum, ac liberarū etiam civitatum, Genuensium, Senēsium & Lucensium, cunctiq; demum proceres & principes, ipseq; ante alios Franciscus Sfortia honoris causa sessum inter postremos Cardinales receptus. Ea enim dies tranquillitati initium, & ærumnis finē allatura videbatur. It fama per urbes Italiæ, externasq; provincias omnes Veneti senatus æquitatem, abstinentiam, in appetenda pace studium, in gerendo bello constantiam admirantur. Clementis verò quòd desperatæ pacis conficiendæ implicatum turbidūque negotium generosè divineq; susceperit graviter appositeq; tractarit, prosperè & salutariter confecerit, iudicium subtile, industriam vehementem: inusitatam verò felicitatem, in cœlum eximijs laudibus ferunt. Cæsarem uti verè imperatorem quod omnibus proferendi imperij cupiditatibus imperaret, uti vere victorem, quòd seipsum alijs parcendo præclarè devinceret: uti verè liberalem, munificum, largitorem, quod regnum dare quàm accipere maius & pulchrius existimaret, admirabili quodam genere gratulationis et laudis prosequuntur. Soli mortalium veterani, quibus natura odiosum pacis nomen esse consuevit, molestè & insolenter ferre id inexpectatum, & propterea clarissimum Cæsaris factum vehementer dolere, ac invidia commoveri, quòd perpetua belli commoda, & victoriarū prœmia, eo importuno pacis nomine perderentur. Summa tamen Cæsaris æquitate & liberalitate ex agro Insubrum assentiente Sfortia, præmia sunt decreta Antonio Levæ, ac Alfonso Davalo Vastio, minoribusq; ducibus, qui eo bello fortissimam operam navassent. Interea Cæsaris uxor Isabella puerum peperit, cui propter avi materni memoriam Ferdinandi nomen impositum. Eius nuncij lætitiam celebravêre insignes Hispaniæ reguli, magnificētissimo apparatu, arteq; mirabili, ad equestris pugnæ simulacrum Maurorū iaculatorum cultu, in scuta passim coniectis arundinibus decurrētes. Quum hinc Osorius Astorgius, illinc Pacecus Astalonius, ornatissimi duces singulas turmas spectante Cæsare in forum pugnaturas induxissent. Concurrere etiam quatriduo Itali, Belgæ, Hispaniq; equites cataphracti insignibus amatorijs & militaribus ornamētis valde cōspicui, panno aureo ac altero item purpureo, à senatu Bononiensi ad virtutis prœmium, et in honorem Cæsaris hylari benignitate proposito, tulitq; prœmium Altamirus ex ulteriore Hispania regulus, quod plures quàm quisquam alius hastas in adversis concurrentiū pectoribus infregisset. Per eos dies Hispanorū & Germanorum copiæ ex agro Mediolanensi, Brixianoq; iussu Cæsaris, hortatuq; Pōtificis deductæ, diversis Apennini iugis in Etruriā descenderunt, hæsere tamen in nivosis saltibus ænea tormenta, quū vapore Solis resoluta, & curruū pondere fracta glacies, cœnosæq; nives, rotas ad axes usq; devorassent. Eas copias in unū coactas, Vastius à citeriore Arni fluminis parte in suburbana ad conspectum Florentiæ urbis perduxit, ut Florentini duobus exercitibus, hinc ab ipso Vastio, & illinc e veteribus castris trans Arnum ab Aurantio, obsidione & minutis

lentæ

lentæ oppugnationis prælijs premerentur, omnisque pabulatum & lignatum exeundi facultas, præcisis egressibus conclusο hosti, & nisi per summa pericula erumpenti, penitus adimeretur: Postquam eos qui rempublicam gubernarēt, obscuros novosq; homines ad privata potius commoda, quàm ad urbis ac imperij, & publicam denique totius populi salutem respectantes, nihil pro sanis facturos apparebat: Quoniam legatos cum mandatis inanibus & parum expeditis de pace postulatis ad Cæsarem Pontificemque misissent, & tunc maximè eiectis optimatibus libertatem illam non modo lenißimo Mediceorum dominatu, sed quavis acerba tyrannide sæviorem, obstinatis insanisq; animis tueri usque ad interitum patriæ statuissent. Interea Cæsar propter pituitæ redundantiam, quam grave per hyemem cœlum invexerat, periculoso anginæ morbo laboravit, sollicitis de eius salute omnium animis: quoniam Philippum patrem, & Maximilianum avum, ea sæpius tentatos fuisse meminerant. Sed Narcissi Neapolitani medici valde fortunati peritia, qui ei ab adolescentia semper astiterat, celerrimè convaluit. Per eos dies senatus Venetus longè omniū quas unquam emisisset, ornatißimam legationem ad Pontificem Cæsaremq; transmittit. In ea fuere Marcus Dandalus ætatis honore, & optimorum studiorum gloria facilè princeps, itemque Aloysius Mocenicus summæ gravitatis patritius, & Memphitica ad Selymum legatione clarißimus, et Hieronymus Gradenicus vetus senator qui Romæ apud Hadrianum legatus fuerat. Porro Laurentius Bracadenus florentis eloquentiæ philosophus, & Nicolaus Teupulus gravißimarum artium, & Etruscorum carminum laude celebratus, & Antonius Surianius vir eximio rerum usu & doctrina præditus singulari, & Gabriel Venerius vir prudens, efficax, assiduus, constans, qui Sfortiæ difficillimis temporibus semper affuisset: postremo Gaspar ipse Contarenus Venetorum ab excellenti virtute lectißimus. Erant in lato clavo vel aureo vel purpureo ad humeros fibulato, torquati ferme omnes, & à quodam augustæ gravitatis habitu venerabiles. Pontifex eis senatum dedit, advocatis etiam minoribus aulæ sacerdotibus, & triduo post Cæsar in peramplo conclavi constituta sede, proceribus circumseptus eos suscepit. Bracadenus utroque in loco orationem habuit splendidam, gravem, luculentam, exquisito laudum genere plenißimam, qua gratias nomine senatus agebat, quod optatißimam pacem turbulentißimo tempore Christianis ferè omnibus peperisset, offerebatq; Venetas opes, si quid egregium, & summis Christiani nominis principibus dignū, con cordibus animis agitarent. Latinè oranti continuo per utriusq; principis epistolarum magistros, qui erant à Pontifice Evangelista Tarasconus, & à Cæsare Mercurinus Cardinalis, brevi latina oratione fuit responsum. Donavit demum singulos legatos Cæsar quingentis aureis, & quanquam dimißi essent, aliquandiu tñ Bononiæ subsistere, ut eum diem quo Cæsar Romani imperij coronam esset accepturus, ad declarandū senatus studiū honestarent. Cæsar enim multis de causis Bononiæ coronari statuerat, quāquam id antea Romæ faciundum esse decrevisset, ubi superiores Cæsares tanquam in sanctißima sacrorum sede, et felici nationū omniū domicilio, Urbeq; ipsa veteris imperij honore antiquorū triumphis, & stupendis supremæ fortunæ monumentis longe clarißima, coronas legitimo iure suscepissent. Sed evastatæ urbis & nondū novis commodis sublevatæ calamitosa tenuitas, & opulentæ supellectilis ornamētorumque penuria Cæsarem avertebant, quamvis Romani eius spe advētus ab omni

triſtitia & ſordibus ad lætitiam veteremque ſplendorem revocati viderentur. Erant præterea Cæſari multa opportuno ſtatutoque tempore in Germania perficienda. Nonnulli ſcilicet pacandi reguli, qui ad arma conſternati bellum quàm pacem malle videbantur: aliquæ liberæ civitates confirmandæ, quæ ſe ad Helvetios certo percuſſo fœdere contuliſſent: Appellandus item novus Cæſar procerum ſuffragiis, & deniq; Pannonicis rebus occurrendum: quoniam Ioannes Vayvoda, quem regem Solymanus Budæ ſtatuerat, magnã regni partem obtineret, fretusq; ingentibus Turcarum præſidiis, ad prima veris ſigna in Noricum irrupturus eſſe crederetur. Itaque evocatis omnibus regulis deligitur Iovis dies ſexto Calend. Martias, Matthiæ Apoſtolo dicatus, qui erat natalis Cæſaris, ſemper ei fauſtus, & Ticinenſi etiam victoria lætiſsimus. A mediis prætoriis feneſtris patefacto aditu pons ligneus, penſilis, ſublicis impoſitus incurvo tractu per forum & Petronianũ templum ad aram uſq; maximam protrahitur, & feſta fronde, pictisq; tapetib. exornatur, ut ſine tumultu confundentis & prementis turbæ Pontifex & Cæſar in pompa prætervecti ſpectarentur. Erat de more veterum Cæſarum ut Modoetiæ propè Mediolanum coronam ferream ſuſciperent, quæ indicaret Romano imperio firmitatem ferro & militaribus copiis comparari. Tres enim coronæ Cæſaribus debentur. Prima eſt argentea Germanici ſcilicet regni, quam ſuffragio procerũ Aquiſgrani decennio ante ſuſceperat. Secunda ferrea regni Longobardici: Tertia verò aurea Romani imperii. Præſto igitur affuere Modoetienſium legati, cuius erãt principes Polydorus Vectius, & Paulus Velanius, qui ad retinendam veteris prærogativæ dignitatem vetuſtiſsimi operis coronam, & annalium codices antiquitate pernobiles detulere. Ea erat ſine florentibus pinnis, in ſimplicem & latum orbem circumducta, ferro introrſus tempora præcingente, ſed exterius auro & gemmis exornata. Biduo itaque antequam tertiam coronam acciperet, in ſacello domeſtico aſtante Pontifice ſacris peractis Cæſar ungitur, ferreáque corona & cæteris regiis inſignibus decoratur, iiſdem ferè cerimoniis quas paulo infra memorabimus. Prætulere ante Cæſarem ſummi honoris cauſa Alvarus Oſorius Marchio Aſtoricenſis aureum ſceptrum. Didacus Pacecus dux Aſcalonius enſem gemmata vagina conditum. Alexander Medices dux Pinnenſis Cæſaris gener, orbem aureum cum præfixa cruce gemmis diſtinctum. Bonifacius autem Marchio Montisferrati, Modoetienſium coronam. His rebus ritè confectis advenit demum dies maioris aureæ coronæ pompæ deſtinatus: & is quidem, quum noctu pluviſſet, ſuperis mirè faventibus, incredibili ſerenitate perſpicuus. Ante alia Pontifex univerſo Cardinalium, & epiſcoporum ordine in mitris, & pluvialibus ſacris palliis, cæteris verò ſacerdotibus in coccinea veſte per pontem ſolenni pompa traductis in præalta ſede geſtatur, & comitantibus prætorianis ſub umbella templum ingreditur. Iam in forum Antonius Leva pedeſtres copias adduxerat, & obverſis in omnes aditus maioribus tormentis & ſignis in medio conſtitutis, cuncta loco perpetua militum ſtatione firmaverat. Interim è lacubus qui in ſummo prætorianæ porticus fornice fuerant fabrefacti, per ſyphones rubra & alba vina fundebantur, panes ab alto in ſubiectos milites ſpargebantur, torrebaturque in machina verſatili bos integer, ingens, hœdis, vervecibus, ac omni ferè volucrum genere farctiſsimus, vt in tãta feſta hylaritate milites ſub armis in acie ſtantes, ad manum paratis obſoniis cum iocunditate veſcerentur. Nunquam ab ulla memoria,

vel

vel ad celeberrimi triumphi, vel ad inauditi ſpectaculi famam, maior atq; nobilior mortalium inſignium numerus in vnam urbem confluxit. Erant adeo plena loca omnia quæ foro imminebant, ut multi in alto ſuſpenſis & pendentibus ſpeculis, alij in ædium proiecturis & periculoſiſſimis locis cum aliorum admiratione proſpicierent. Ipſa porrò domorum tecta pueris & fœminis in ea mira cupiditate ſcandentibus, tantæ multitudinis pondere fatiſcebant. Fuere etiam erecta inter Columnas templi ad theatrorum imaginem, podia gradibus excelſa ſuperædificatis quoque ſuggeſtibus, unde illuſtres matronæ ſuſpicerentur, & cuncta ipſæ pariter iocundiſsimè deſpectarent. Iam Pontifex ſacratas tunicas & chlamydes induerat, & ſacra ſolennia excultis altaribus parabantur, quum Cæſar ſub umbella cum ornatiſsimo procerũ comitatu ad templi veſtibulũ pervenit, ita ut vix eo paucis paſsibus prætervecto, tabulata pontis, prægravante prætorianorum turba frangerentur. Ibi pleriq; militibus immixti fœdo caſu procidentes ſeſe pilis atq; ſecuribus induerunt, inter quos fuit Albertus Pighius Belga theologus Lutheromaſtix, minima tamẽ pro tumultu clades incidit. Sed facile fuit æſtimare ex atrocitate periculi quis in Germano milite ſupra ferociam militarem natura implacabili animorum habitus eſſet futurus, ſi ad certam omnium perniciem Cęſar ipſe ſe paululũ vertente Fortuna cecidiſſet. Sed intrepidè reſpectans Cæſar lèniter arriſit, ita ut fortunam ſuam certius agnoſcere videretur, quæ cœptis & votis omnibus benigniſsimè ſemper aſpiraſſet. Erant omnia ad imaginem Vaticani templi conſtituta, & novæ ſacellis appellationes impoſitæ, u t ea ſigillatim ad veterem conſuetudinem ex Pontificijs libris reſponderent. Affuere igitur Romani ſacerdotes quibus ſacra Vaticani templi ſunt commendata. Ii ad aram Cæſarem ſuſceperunt, linteaq; ſacerdotali tunica ſuperiniecta in collegium eius ſacerdotij cooptarũt. Eum Salviatus Cardinalis in verba ex libris Pontificijs concepta, ſacramento adegit, ita ut in ſumma libens iuraret, ſe Pontificiæ dignitatis perpetuò futurum eſſe defenſorem. Ab hac ara duarum turrium nuncupata duo Diaconi Cardinales, Salviatus ſcilicet ipſe, & Ridulphus, ambo ex patruelibus Pontificis nepotes ad templi limen deducunt. Flexo genu ſupplicantem Picolomineus presbyter Cardinalis certis precationibus expiatum in ſacellum ſancti Gregorij perducit. Ibi lintea tunica deponitur, ſandalia margaritis & gemmis picta ſtatim induuntur, & Dalmatica veſte in morem Diaconi prius aſſumpta, paludamento demum conveſtitur. In eo habitu præcedenti Puccius Cardinalis ad Porphireticam rotam, quæ eſt ad Vaticani templi medium mitratus occurrit. Ingeniculatus Cæſar ad aram maximam obvertitur, ſolenniq; altera precatione, ut eius imperiũ ſtabile, perpetuum, victoriarũ, pietatis & laudis plenum faxit, Deo maximo, in cuius manu ſunt rȩgna, commẽdatur. Sunt enim multa antiquitus à pijs præſtãtibusq; ingenijs cum ſumma verborũ elegantia, & Chriſtiana gravitate compoſita, quę ex ſacrato libro ad ſtatus rerum & locorum ceremonias, ab alijs atq; alijs ſacerdotibus in frontem Cęſaris perleguntur. Quæ omnia in illis Pontificum iam editis libris, quiſque curioſus facilè poterit invenire. Aſcenditur demum verſus aram maximam ubi Innocentio Cibo Cardinale letanias præeunte, alternis precibus piè pronunciatis, Divi divæq; omnes propitiantur. In lectiſternio ſupplicanti Cæſari Campegius Cardinalis aſtitit, & de ſcripto oratiunculã, ut auſpicatò coronaretur, religiosè recitavit. Inde mox Cæſar a Farneſio, quoniã is erat ſenatus princeps &

Cardinalium vetustißimus, intra sancti Mauritij sacellum est deductus, ubi diffibulata Dalmatica, humeros & brachium dextrum sacro oleo adiectis puris, & pijs orationibus inungitur. His rebus ritè confectis solennia sacra erudito phonascorum concentu, alternantibus choris, operante Pontifice, ipso Cęsare in sacra veste ministrante protinus inchoantur, quæ miro ordine cerimoniarum, summa gravitate sacerdotum, insigni omnium religione adeo in serum diei sunt protracta, ut vel piè curiosos fatigare potuerint, si is longè omnium clarißimorum principum admirabilis consessus spectantium oculos ulla in parte satiare potuisset. Neq; hîc est necesse, ut cuncta sicuti sigillatim fuêre celebrata, à nobis minutißimè referantur, quando ea in libris Pontificum beneficio publicatis ad amussim descripta videamus. Legati interim Genuenses & Senenses quum de loci dignitate inter se contumelijs pugnisq; contenderent, templo iussu Cæsaris exacti sunt. Cæterū summa sacrorum fuit, ut Cęsari de manu Pontificis Romani imperij insignia traderentur. Itaq; solenni precatione semper adhibita Pontifex ei supplici sceptrum aureum dedit, florenti cacumine cōspicuum, quo piè gentibus imperaret: itemq; nudatum ensem, quo Christiani nominis hostes persequeretur, ac pomum aureum, quem uti terrarum orbem insigni pietate, constantia, virtuteq; regeret, & postremò thiaram illam potius quam coronam bicipiti fastigio, multisq; adamantibus insignem capiti imposuit. ille piè inflexo genu, pronus exosculato pede Pontificem adoravit. Tum demum Cæsar in illa tot gemmis ac unionibus exornata triumphali trabea ad lævam non procul à Pontifice in sede auro protecta, sed paulò humiliore, sessum est perductus, & Romanus imperator appellatus. Quod ubi in foro militibus est renunciatum, Antonius Leva ad declarandam lætitiam, maiora minoraque tormenta displodi iussit, ita ut terribili sonitu cœlum crepitare, terra quati, & tecta nutare viderentur. Nec multò post Pontifex sacratißimæ Eucharistiæ hostiam humillimo quodam oris gestu, purißimóque animi habitu desumpsit, atque eam obiter Cæsari omni labe criminum expiato religiosè communicavit. Peractis sacris templo excessum, ad præparatos equos sacerdotes, legati, proceres discurrunt, omnis repentè multitudo in equis conspicitur, acclamationes, tubarum cantus, tympanorum strepitus audiuntur. Conscendenti equum Pontifici Cæsar ad lævam pedes astitit, uti benignè auratam staffam sacrato pedi protinus inducturus. Sed pium Cæsaris obsequium Pontificis humanitas, religiosaque modestia superavit. Ergo iunctim equo uterque albo, sed Pontifex Thracio, Cæsar Hispanico considentes umbellam subeunt, summę dignitatis hominibus ad eam gestādam honori simul & labori succedentibus. Præcedebat miro pompæ ordine tum Cardinalium tum procerum utriusque aulæ familia, in tergo signa erant viatorum, qui cursores appellantur. Ad hæc subsecuti sunt septem viri insignes armis, trabeis, militaribus equis, & pedestri comitatu valde conspicui, qui totidem ingentia vexilla deferebant. Angelus Ranucius Bononiensium vexillifer, qui est summus apud eos magistratus, primùm detulit cum titulo libertatis, secundum erat senatus populique Romani Iuliano Cæsarino Romani sanguinis adolescenti ab ipsa familiæ prærogativa demandatum. Ad hos secuti sunt Ioannes Menricus, & Hotrechius Belga, hic Cæsaris aquilam, ille candidum vexillum cruce purpurea distinctum gestabant. Tum demum tria sunt prælata Clementis scilicet Pontificis cum Mediceis insignibus unum, alterum sanctæ Ro-

Romanæ eccleſiæ: tertium verò illud Chriſtianæ crucis adverſus Turcas aliquando deſerendum. Signiferi fuère Leonettus Sidicinus, Ludovicus Rangonus, & Laurentius Cibo prætorij præfectus. Traducti præterea aliquot albi aſturcones ſine ſeſſoribus auratis ephippijs inſtrati. Prætulère etiam adoleſcẽtes eximiæ nobilitatis in ſcipionibus præfixos galeros Pontificis purpureos quatuor. Nec multũ inde ſuccedebat Euchariſtia ſub aurea umbella loculo criſtallino incluſa, & ſellę generoſi & tamen pacati equi ſuperimpoſita. Laterna ingens ante & circum dena funalia ferebantur. Tum demum promiſcuè gentium omnium honeſtiſsimi quique ſucceſsère, ut decuit in tanta hylaritate regio ſumptu ſupra quàm credibile videatur exornati. Nemo enim ex tota Italia paulò vir illuſtris non venerat, niſi vehemẽti valetudine præpeditus. Hiſpani, Itali, Belgæ, prout libido genijq; tulerunt, auro textile & ſerico omnis coloris eleganter variegato, itemq; Phrygijs operibus, & acu pictis ſagulis ſpectantium oculos præſtringebant. Germani in veſte obſcuriore, ſumptuoſa tamen torquibus aureis relucebant. Viſebantur paſsim equi ex omni regionum ſobole maximè generoſi, & inſano ſumptu toto terrarum orbe conquiſiti. Notiores Hiſpanię reguli ſuère Alvarus Oſorius Aſtorgiæ marchio, Didacus Paceecus Aſcaloniæ dux, Indicus Mendocius Saldaniæ comes, Infantaſiorum ducis filius, qui Franciſcum Gallorũ regem in Carpentanis regali hoſpitio ſuſceptum, admirãdis muneribus exornavit, & Petrus Toletanus Marchio Villafranchæ, Albano duce genitus, qui filiorum & nepotum ſobole felix, & fide virtuteq; præditus ad regni tutelam in Hiſpania conquieſcit. Præterea paulò minores comites Agillarius Fonteius, Coſantanius Altamirus, & ſupra hos, quem ingenio fideq; ſpectatum Fortuna extulit, Franciſcus Covus conſiliorum omnium particeps, & in regno legionis ſacratorum equitũ magiſter. Sed quis reliquos nobiles, opulentos, clarorum principum progenie editos ſuo ordine numerarit? Neq; Italos alacritate & ſumptibus inter ſe certantes ſua ſerie arbitror recenſendos, ne ſi in tanta vel Fortuna vel claritate propè æqualium equitum turba aliquos nominemus, cæteri ſe indignè vel iniquè prætermiſſos conquerantur. Fuère tamen inter tot regulos maximè conſpicui Alexander Medices, & Ioannes Aloyſius Caraffa Statilianus princeps. Belgarum autem longè digniſsimi ſucceſsère Henricus Nanſous comes cubiculo præpoſitus, cuius eſt ſummus dignitatis & gratiæ locus apud Cæſarem, Philippus inde Croius marchio Areſcotæ, præfectusq; equitum; & Cæſari ſanguine coniunctus. itemq; Hadrianus Roſeus Cęſarianæ familię magiſter. Venerat etiam ipſe Andreas Auria, cui Cæſar maris imperium detulerat, non à cultu corporis, amictusq; luxuria, verùm ab aſpectu gravi & militari, ipſaque prolixæ barbę ſpectanda canitie, & rerum geſtarum ſama conſpicuus. Subtraxit pompæ Franciſcum Sfortiam non importunus modò, ſed gravis etiam morbus. Ferdinandus etiam Sanſeverinus Salernitanus princeps, ne primum locum Aſcalonio concedere videretur, intra limem domi ſe continuit. Federicus verò Gonzaga Mantuanus, ad exornandam urbem, ut ſummo cum honore Cæſar exciperetur, domi remanſerat, & ob id etiam ne cum Boniſacio Montisſerrati regulo, de loco & dignitate diſceptaret. Alſonſus Ateſtinus Ferrariæ dux ideo non venerat, quòd Cæſar pacificator, uti poſtea ſecit, nondum ei diem quo pro cõcordia ad Pontificem veniret, omnino ſtatuiſſet. Nec Pyrrhus Antonius Sanſeverinus Beſſennianus princeps, quamvis properaret, in

tempore supervenit. Erat cum ijs, quos diximus, minorum regulorum atq; honestissimorum equitum numerus, vestibus & equorũ ornamentis magnis regibus exæquandus. Sed unus omnes omnium nationum Astorgius eruditis sumptibus superavit. Erat enim eius prætexta verè triumphalis margaritis & gemmis ad delphinorũ imagines opulentissimè depicta. Ad hos sequutæ sunt variæ legationes, & mox ipsi purpurati Cardinales. Inde non procul successit umbella, sub qua duo longè augustissimi terrarũ domini in mitris illis stupenda & inæstimabili gemmarum & unionum varietate pretiosis, ita collutim & temperato passu incedentibus equis, ut ij certa ingenij gravitate, quales sessores veherent, sentire viderentur. Antecedebant umbellam ipse Montisferrati marchio solenni in chlamyde, & corona gemmis ornata, qui Cæsaris sceptrum deferebat. Franciscus inde Maria Feltrius dux Vrbini, Venetorũ imperator: & quoniam erat præfectus Vrbis in veste purpurea Dalmatica cum inusitato in metę formã capitis tegumento, aurea cruce distincto, & tænijs utrinq; pendentibus, nudatum ensem prætendebat. Philippus verò Palatinus, quem decora proceritas & obsidio Viennæ adversus Turcas fortissimè tolerata clarissimum reddebant, aureum orbem detulit in talari toga purpurea, astrictis manicis & plano pileo candidis pellibus redimito. Postremus erat Carolus Sabaudius Allobrogum dux, pileolum ferens unionibus, smaragdis & carbunculis collucentem, qui quum oporteret, nobilioris officij causa, ademptam capiti Cæsaris coronam prætentis manibus deferret. Inter hos summi ordinis principes, & umbellam ipsam Cæsaris quæstor obequitabat, qui per singulas regiones certis passuum intervallis ad dimovendã turbam, excitandamq; lætitiam effusè in populum argenteam atq; auream stipem signatam imagine coronati Cæsaris dispergebat. Secundum umbellam binis cubicularijs & medicis locus fuit. Tum verò antistites opibus & authoritate præstantes, qui vel legati regum erant, ut Gabriel Agramontius Tarbensis Gallus, & Bernardus Tridentinus Germanus, vel Cæsaris consiliarij, in queis fuit Gabriel Barensis pace & bello rerum maximarum administrator, vel ij quos ab insigni gratia Pontificis assistentes vocãt, ut Hieronymus Vasionensis, qui Cæsarem in Italiam adduxerat, & cæteri demum episcopi in violaceis pallijs, & post hos minores sacrati viri successerunt. Novissimum agmen clausêre cataphracti equites Belgæ per alas turmasq; distincti, eo ordine indutis galeis & prætentis hastis subsequentes, ut non modò tantæ pompę præsidio, sed ornamento esse videretur. A templo, ut diximus, profecti, modico ad lævam flexu ad urbis umbilicum ubi est turris Asinellorum altitudine Italicarum nulli secunda. Inde per regionem albis & cyaneis pannis coopertam, quæ ad Flaminiæ viæ portam perducit, inter acclamationes longo tractu processum est: porticibus hinc & inde spectantium fœminarum multitudine refertis, sic ut pompa omnis sine tumultu omnium oculis ad incredibilem voluptatem ostentata quietissimè spectaretur. Tum demũ ad regionis bivium, quod dicitur ad Clavaturas, Cæsar à Pontifice digressus ad divi Dominici templum contendit. Ibi venientem Romani Lateranensis templi sacerdotes cum summa veneratione susceperunt, & uti Vaticani dudum fecerãt, in collegium cooptarunt. Inde Cæsar ad aram divi Ioannis supplicavit, & multos omnis generis oblatos nobiles equestri dignitate, gladio leviter percussis humeris ornavit. Nec multò post alio itinere quam iisset Põtifex, ad prætorium est reversus. Erat maximo triclinio ad

epulum

epulum præbendum aulæis undique strato coniunctum cubiculum Hippolyti Medices Cardinalis, in id familiariter Cæsar coronatus excluso fermè omni famulatu se recepit, trabeam deposuit, exuit sandalia, & auream talarem togam sumpsit, atque hylaria aliquandiu ab illo tanto prætextæ chlamydis, & prægravis thiaræ pondere conquievit. Interea præcinentibus tibijs & tubis epulæ miro ordine ministrorumque silentio inferri sunt cœptę. Itaq; affuêre Cæsari præsto quatuor illi principes in sua quisque solenni chlamyde, ut insignia præferrent, atque item alij illustres reguli, ut eum ad mensam deducerent. Cæterùm priusquam exiret, ex eorum numero septem equestri ordini adscripsit, & ante alios ipsum Astorgium qui longè omnium in pompa cultissimus extitisset, & Philippum Palatinum, qui Viennæ divina virtute propugnando, non modò Germanos, sed Christianos omnes summo metu & incredibili periculo liberasset. Cœnavit solus Cæsar singulis imperij insignibus in mensa collocatis, quæ erat aliquot gradibus excelsa: at in alia infra gradus in conspectu tamen Cæsaris discubuêre, Sabaudius, Palatinus, Vrbinas, & Montisferrati reguli. In exteriore verò triclinio epulum cæteris proceribus præbitum. Remotis mensis iterum Cæsar gladium cœpit, & plerosque nobiles equestri dignitate decoravit. Accidit verò dum nudatum ensem Vrbinas porrigere vellet, ut pomum manubrio insertum excuteretur, atq; eo cadente in pavimentũ inclusæ gemmę ad circumstantium pedes prosilirent. Fuêre qui id prodigij loco accipere viderentur, quasi futurum esset, ut Cæsar absens aliquando exercitum bene regere nequiret, capite scilicet eximiæ gravitatis indigentem. Alij autem felicius interpretabantur, Cęsarem ad Orientis regna unde gemmæ provenirent gladium esse vibraturum, simulq; futurum, ut duces & milites ab ipsa victoria quæ gladio pararetur, ingentibus illis Turcarum opibus potirentur. Hisdem diebus quibus Cæsar Genua discedens Placentiæ subsedit, & Solymanus castra posuit ad Viennam, Aurantius ab urbe Aquila promotis copijs in Vmbriam est profectus, eo cõsilio, ut Malatesta Baleonus, quem Florentini ex authoritate Galliæ regis sibi ducem designarant, urbe Perusia pelleretur. Reiecerat hic satis ęquas conditiones à Clemente propositas, quòd nequaquam, ut suprà diximus, eius fidei magnoperè cõfideret, arbitraretúrq; ignobili & dubia pace bellicũ decus esse præferendum, unde clarescere, opibus augeri, atq; omnino ut vir maximè bellicosus proferre potentię nomen posset. Suadebat Florentinis ut ad tuendã civitatis libertatem, bellũ quod immineret, quantum fieri posset longius ab urbe Florentia alendum sustinendumq; censerent, ne suburbanus summæ fertilitatis ager pendente præsertim vindemia, nec planè reconditis colonorum frugibus & reliquis copijs, expositoq; passim ad prædam maiore minoréq; pecore ad primas hostis incursiones vastaretur, & demum populus bellicæ insolens cladis amœnissimarum villarum, uti necesse foret accidere, è mœnibus incendia prospectaret, quibus barbari insita animo eorum agresti ferocia minimè parsuri viderentur. Itaque sibi videri maximè tutum, & quod ad existimationẽ civitatis confirmandam plurimũ pertineret, ut sibi eas quas haberent circa Cortonam & Aretium copias, pecuniamq; item in stipendia submitterent: se namq; sperare ut Aurantius aliquandiu expugnandis oppidorum præsidijs distineretur. Neq; enim eum tanti animi, aut tantarum virium fore, ut Perusiam ex propinquo oppugnandam susciperet, quam ipse inexpugnabili situ permunitam fretusq; ob-

ſtrictorum ſibi civium ſtudio, & quo polleret fortium atq; fidellum veterum militum numero eſſet ſine ullo periculo defenſurus. Quòd ſi Nigrarum cohortium nova præſidia ſubmitterentur, & hoſtes deſperata expugnatione Peruſiæ, in Etruriam penetrare, Florentiamq; contendere velint, ipſum non eſſe prætermiſſurum, quin deductis ex omnibus Vmbriæ oppidis certis præſidijs, iuſto cum exercitu, eoque tormentis maioribus egregiè confirmato, abeuntes hiſdem veſtigijs inſequeretur, & aliquam rei benè gerendæ occaſionem pararet, circa tranſitum paludis, quam Glanis amnis efficit, nec aliter ea quàm duobus aut tribus ligneis pontibus poſſet pertranſiri. Id Malateſtæ conſilium tanquam ſalubre quanquam magnopere placeret Zanobio Bartholino, qui in procuratione negotij bellici Florentinorum finibus cum authoritate erat præpoſitus: nulla tamen ratione, vel Carduccio, vel Decemviris probari potuit, quum ille diceret, bono medico conſervandi cordis, in quo vita conſiſteret, peculiarem curam eſſe reponendam, neglectis quæ ferè nihil ad ſalutem pertinerēt, exterioribus membris: & in eandem ſententiam cum Decemviri, tum decuriones facilè adducerentur. Id quoque conſilium Franciſco Ferruccio probabatur, qui aſſuetus Nigris cohortibus ſtipendio militi numerando apud Soderinum ſolers miniſter prope Averſam captus fuerat, atque inde pecunia redemptus, utilem Reipub. operam præſtiterat, colligendis ſcilicet undique veteranis, ſic ut eo bello legationis militaris honorem conſequutus, diu æquè fortis & acer dux ſecundiſsimo ſtudio civium uteretur, quòd ex humili loco inter cives multo auſu perpetuoq; labore clarum militiæ locum ſibi quæſiviſſet. Cæterū hæc ſana conſilia fatalis inſita Carduccij animo rabies, & inuſitata expersque rationis confidentia, & ſupra id pervicax popularium conſenſus, in irritum facilè rapiebant. Timebat namq; Carduccius nō obſcurè, ne populus tot conſpectis urgentis belli detrimentis perculſus, ſicuti pleriq; optimatium ſuadebant, ad petendam pacem verteretur. In ea ſiquidem perſuadenda Clemens multis de cauſis vehementiſsimè laborabat, ut qui parcendum patriæ, avertendaque belli incommoda putaret, ne pro paucis malis civibus, univerſa civitas, lævo atque irrevocabili periculo implicaretur. Interim Aurantius fruſtrà pertentato Malateſtæ animo, in Fulginatem agrum progreſſus, vi admota & deiectis Menavia, Montefalco, Aſiſioque Malateſtæ præſidijs, ad oppidum Hiſpellum, quod erat peculiare Baleonæ ditionis, caſtra admovit. Defendebatur oppidum acerrimè ab his cohortibus, quibus præerant Baptiſta Borgheſius Senenſis patritius, & Leo Baleonus. Hi Hiſpanos poſt editam tormentis ſuperioris coronæ ruinam, ſcalas apponere atque ſubire auſos, tanta vi omni telorum genere, trabibusque deiectis obruerunt, ut multi interirent: alij vehementer ſauciati oppugnationem relinquere cogerentur. Eo die Ioannes Dorbinus apud Hiſpanos primum exiſtimationis poſt Vaſtium qui aderat locum, non claritate quidē natalium, ſed fortibus factis fama latè parta promeritus, craſsioris ſclopetti glande ſupra genu vulneratus eſt, lethifero quidem vulnere: nam paucos poſt dies Fulginium delatus interijt, quo nemo conſilio manuque melior apud pedeſtres Hiſpanorum copias putabatur, Cæſare facile eum nobilioribus gentis præferente, quòd præclaram virtutem omni nobilitate digniorem, utilioremq; ſibi fuiſſe iudicaret. Eius morte Romanos lætatos ferunt, quòd is, quē in occupanda urbe crudeliſsimè cædibus graſſatum norant, ſuperis id ſcelus non ſerò vindicantibus, Borbonio, Vgonique

Mon-

Moneatæ tertius dux Vrbi funestus, comes ire maturasset. Nec multo post Hispellani duces, honestas conditiones offerente Aurantio si oppidum dederet, cum eo pepigerunt, ut salvis rebus oppidum traderent. Sed Hispani ita exuerunt armis singulos milites, atque vniversas domos diripuerunt, ut fidem ab Aurantio datam fefellisse dicerentur. Hispello & cohortibus amissis, reliquisque omnibus exutus oppidis Malatesta, quanta poterat simulatione ancipitis periculi sui consilia tegere contendebat, ob id magnopere perplexus, quod sine Florentinorum auxilijs, neque urbem tueri posset, civibus præsertim satis importunè bellum detestantibus, & iam planè animis in Pontificē proclinatis, neq; se inde sine gravi pugnę periculo, si erumpendum & Florentiam quo vocabatur, contendendū foret, tot circumiectis hostibus certas utrinq; difficultates evasurum prospiceret. Itaq; ægro, sed maximè constanti animo ad necessaria deditionis consilia ea ratione descendebat, ut extra omnem urgentis belli metum, quę necessitas afferret ad pietatem patriæ referre videretur, & civium voluntates ea ostentatione virtutis mirum in modum conciliaret. Prædicabat enim se eo esse animo, ut ab omnibus civitatis incōmodis abhorreret, nec pati vellet ut cives sicuti Pontifex denunciasset, ipsius pertinacia aquæ & igni interdicerentur, vastaretur ager, & civitas vetere sua libertate, & gymnasij honore spoliaretur. Propterea se malle incolumi patria, atque integris civium fortunis excedere, & Florentinis auxilio ire, ne officio susceptoque muneri deesset, quàm patriam in periculum læsæ religionis, & totius belli discrimen devocare. Itaq; ad Aurantium legatos mitterent, à quo si honestas pro se conditiones impetrarent, certaq; fides sibi à Cæsarianis pariter & Pontificijs ducibus præstaretur, sine mora copias eductūrum, atq; hos omni belli metu liberaturum. Aurantius Hispello in potestatem redacto, & dimissis ea conditione his cohortibus quę se dederant, ut intra tertium mensem hostibus Pontificis nequaquam militarent, Perusiam quę aberat spatio quindecim milibus passuum, rectà contendit, positisq; castris ad pontē sancti Ioannis quo Tiberis iungitur, expectabat quidnam consilij Malatesta caperet, atq; ita auditis Perusinorum legatis, non contempsit conditiones quæ proponebantur, vel ob id præsertim quod Pontifici curæ esse intelligebat ne Perusinus ager ulla belli clade vastaretur, sed protinus Florentinis bellicum terrorem admoveret. Propterea his conditionibus Vmbrico bello finis est impositus, Malatesta Perusia excederet, eamq; urbem Pontifici regendam relinqueret. excedenti Aurantius cum universis eius copijs tutum egressum, atq; iter præstaret. Cæsariani anteirent itinere capto ad locum Tabernas dictū: Malatesta postero die subsequeretur, interim Perusini utriq; exercitui commeatus copiam præberent: tutus Perusię uxori & liberis Malatestæ, atq; item propinquis eius atq; clientibus receptus foret, liceretq; ei duodecim ænea tormenta urbe educere, eaq; ad servanda ad Vrbinatium principem transmittere, ea lege ut his adversus Pontificem nusquam uteretur. De lite autem & controversia, quæ sibi cum Braccio & Sfortia intercederet, qui Gentilis patrui hæredes dicebantur, arbiter fieret & disceptator Antonius Montanus Cardinalis Vmbriæ legatus. His ritè transactis, Aurantius movit castra, & ad oppugnandam Cortonā profectus est. At Malatesta dextrorsum itinere capto, rectà Florentiam nullo incommodo accepto perrexit. Cortonenses qui satis valido quatuor cohortium præsidio tenebantur, quum portas clausissent, nec deposcēti colloquium Vastio quicquam par-

cati reſponderent, & tormenta murum ferientia oppoſitis novis aggeribus egregiè ſuſtinerent, & audaciſsimè adverſus ſubeuntes Hiſpanos prœliarentur, Valtius portam promotis, quæ à delubro Vincentia vocatur, multis ictibus maioris tormenti quaſſatam, ſuccendi iuſsit, primiq; omnium inter Hiſpanos promptiſsimi centuriones Securra, & Alfonſus Vallius, id munus coniectis facibus implevêre, unoque tempore duobus in locis contractum eſt certamen valde cruentum, quum in ſubeuntes Hiſpanos ipſi propugnatores glandibus & ſaxis intrepidè rem gererēt. Sed ardentem portam duo eximiæ virtutis cohortium præfecti Iacobus Tabuſſus Vmber & Rodulphus Aſsiſias reſtinctis ignibus Hiſpanisq; repulſis pertinaciſsimè defenderunt. In alia quoq; parte, ſingulari conſtantia propugnarunt Franciſcus Sorbellius, Marcus Empolitanus, Goriusq; Montebenicius, eo pugnę exitu, ut Hiſpani multis acceptis vulneribus, et nonnullis interfectis, ſe recipere cogerentur, atq; eo maturius quòd Securra & Alfonſus valvas concremare conantes, graviter ſauciati pugna exceſsiſſent. Cæterū Cortonenſes, quum Vaſtius maioribus viribus redintegrare oppugnationem ſtatuiſſet, & per caduceatorem ad decuriones miſſum urbi excidium comminaretur, niſi intra horæ ſpatium portas aperirent, perterritis civibus, vel nolentibus præſidij præfectis, deditionem ſecerunt, ea conditione ut incolumes ſervarētur. Hæc diditionis formula præſidij milites excludebat, ſic ut ſe ingratè prodi, tradiq; iratis hoſtibus quererentur. Sed Vaſtius pro ſua humanitate ita omnes urbe exeuntes conſervavit, ut armis tantùm & vexillis exueret, quòd pertinacius quàm oporteret tanti exercitus vim contempſiſſe viderentur. Verum non eandem exempli ſortem tulerunt Caſtellionenſes Cortonæ proximi, tot invadentibus copijs reſiſtere auſi: nam dum tormenta, paratamq; hoſtium aciem deſpicere videri volunt, & fortiſsimè propugnant, creſcēte periculo, quum ſe dedere velle ſerò ſignificarent, expugnati direptiq; ſunt. Aretini autem aliquanto ſalubrius nihil de defendenda urbe cogitantes, continuò portas aperuerunt, quòd Capinſaccus exigui præſidij præfectus, in arcem confugiſſet, ſuadente Roſcio Bevignanæ comite cive Aretino, qui Aurantij gratiam promereri, & patriæ ſuæ dominatum invadere perfidioſa vanitate cupiebat. Id primū amiſsi Aretij incommodum Carduccij non obſcura malignitate, & Antonij Franciſci Albitij temerario obſequio acceptum optimates aſſeverant, quòd ille adverſis de adventante hoſte rumoribus permotus, eas copias cum Florentini nominis, tum Peruſini, quæ Aretij coiviſſent, & ſe urbi præſidio futuras ſumma ſpe defenſionis profeſſæ fuiſſent, ad ſe Florentiam perduci iuſsiſſet: Albitius verò factioſo animo Carduccij literis, quæ non erant ex decemvirali ſententiā, nimis properè atq; improbè paruiſſet. Neque enim dictator civium ſtudijs diffidens, ſe tutum eſſe adverſus factionis ſuſfragia fore putarat, niſi urbem militari præſidio confirmaret, ut qui inter ſpem pacis, & belli metum nutabant, quominus hiſcere auderent præſentibus armatis terrerentur. Hoc autem ſuopte ingenio conſilium Carduccius ita ſuſcepit, ut nihil decurionibus communicandum putaret, ne contradicendo impediri poſſet, & inconſultis Decemviris ad Albitium perſcriberet, qui Zanobio Bartholino in eo procurationis munere ſucceſſerat, vir turbido ingenio, aliena ſemper à Repub. coquens, nec quicquam ſtabili mente per occaſionem probans. Itaq; nullam ſibi Albitius moram attulit, quin perlectis Carduccij literis, detractas undique & collectas in unum cohortes Florentiam mitteret,

pro-

provinciamque & urbem Arctium præsidio nudaret, haud dubiè hostibus mox occupandam. Id admissum facinus Carduccio pariter, & Albitio capitale fuit, quum in exitu belli, successuq; temporis contra leges malignè atq; arroganter fecisse ab Octoviris iudicarentur. Aretio occupato Aurantius copias effudit in peramœnam frequentemque oppidis, & nobilitate Trebiani vini percelebrem regionem, quam superioris Arni Vallem appellant, ea clementia, ut severo edicto milites ab omni præda atq; licentia cohiberentur. Eo modo per quatriduum recreato exercitu rectà per Incisiam vicum Florentiam contendit, qua Annibalem olim transisse ferunt, certissimo argumento quod ibi elephantum ossa ab aratoribus hac ætate reperiantur, quas bestias multo gelu alpium correptas amiserit. Primæ alæ equitum Hispanorum & Epirotarum secundum Arni ripam descẽdentes, in regione, quę Plana Ripolis, & Paradisia vocatur, magnum fugientibus incolis tumultum excitarunt, sicutiete insinuarent usq; ad suburbana ædificia, quæ Recorbula nuncupantur. Is adventantium hostium conspectus & fremitus à divi Nicolai porta in urbem, & trans Arnum in forum & curiam usq; permeavit, tanta populi trepidatione, ut pleriq; pavore concitante portis sese in agros cum uxoribus & liberis eijcere properarent, vixq; paventium turba imperio magistratuum, & obstructis iam portis sisteretur, quũ eodem tempore tormẽta è propugnaculo portę divi Nicolai, atq; item ab adverso aggere munitionis, quę erat trans Arnum Crucianæ portæ imposita, in provectos hostium equites, horrisono reboatu disploderentur, & Malatesta milites suos arma capere, & in muro consistere: urbanam verò iuventutem Stephanus Columna sublatis vexillis curiæ aream & fora tueri, perstrepentibus undiq; tympanis iuberent. Ea repentè commotæ perturbatæq; urbis facies, imbellium prȩsertim oculis atq; auribus insolita, usq; adeo vehementer patrum animos perculit, ut iam petendæ pacis consilia, quàm gerendi belli potiora censerentur. Aurantius postridie speculatus urbis situm, à meridie apud templum Margaritæ Montichiæ castra posuit, contra mœnia, quæ excelso montis supercilio impositam, eam urbis partem quæ est ultra Arnum, à divi Nicolai porta, modo erecto, modò declivi muro, usq; ad Fridianam portam præcingunt, quòd nusquam eius tortuosi & inęqualis muri structura debilior appareret, & si arduo eo colle, cui tota civitas subiecta est, potiretur, inde productis tormentis hostes subigi posse iudicaret. Quamobrem Malatesta deprehensis militari coniectura hostium consilijs, intentissima cura extruendis aggeribus incubuit, æquato civium & militũ studio laboreq; tanta contentione & celeritate, ut quum facibus accensis periculosa loca noctu permuniret, omnis paulo ante conceptus timor civium animis decideret, vel ob id maximè quòd Malatesta ex consilio Stephani Columnæ & Marij Vrsini, totũ divi Miniati collem templo insigni, & excelsa sacræ turris specula maximè opportunum, ne eo potiretur hostis, valida munitione, fossaq; circumcidi, urbiq; adijci curavisset, turremq; tormẽtis iussisset instrui, quibus hostium castra in subiecta valle posita, ad destinatos ictus omnibus propè horis peterentur. Aurantius porrò geminos terrenos colles è sua valle ubi castra locarat, molliter assurgẽtes, Miniatiniq; montis ęquantes supercilium occupare, munitosq; maioribus tormẽtis instruere cõstituit, quod ubi a Florẽtinis ducibus est animadversum, cohortes quę toto montis aggere frequẽtibus propugnaculis prȩsidio erãt impositæ, signo accepto in hostes decurrerũt, ductante Mario

Vrsino, cuius impetum excepit Petrus Maria Roscius ab oppido sancti Secundi comes vocatus. Hunc Aurantius ex Apulia cũ veteranis cohortibus evocarat, & propter virtutem nobilitatemque generis inter carissimos in honore habebat. Itaque acerrimè dimicatum est, tantaque crescentibus utrinque auxilijs contentione prælium est consertum atque protractum, ut multis interfectis, multoq; pluribus vulneratis, vel occidente sole ægrè dirimeretur, & sequentibus diebus alterno impetu utriusque partis milites, ad maiorem præcipuè clivum, quem Giramontem appellabant, iusto propè prælio concurrerent, nullaque in re vel audendo, vel resistendo Etrusci Aurantianis cederent, quorum principes Hispani, quod agilitate corporum armaturæq; genere valerent, videri cupiebant. Ad extremum, quum his collibus aliquandiu acerrimè & cruentissimè decertatum esset, multis de causis intermissa contentione, Aurantius eos obtinuit atque permunivit, sic tamen ut casam in proximo Barduciæ villæ, quam uti invadendæ hostium munitioni opportunam occuparat, prementibus Amici Venafrani, & Perusinorum cohortibus, relinquere cogeretur, iubenteque Malatesta, totum id ędificium succenderetur, & in conspectu hostium deleretur. His prælijs mirum in modum ad capessendam pugnam, ostendendamq; virtutem, utrinq; ita exarserant militum animi, ut neque Aurantius de subigenda urbe desperaret, neque Malatesta constantibus usque adeò civibus, de felici rerum exitu dubitare videretur. Nam huic tanta cum singulari diligentia ordinata dispositaque erant pro mœnibus veterum militum præsidia, ut neque vim hostium ab ulla parte, si murum tormentis aggrederentur, extimescendam prædicaret, neque intus ullam tumultus procellam oriri posse arbitraretur, postquam milites & armata iuventus mutua præsidij ope (uti oporteret) in officio religiosè continerentur. summa namque magistratuum providentia, neq; esculenta in foro venalia deerant, nec quicquam aliud frustrà à milite desiderari poterat, quando certa quæstorum fide, ad diem singulis cohortibus stipendia provenirent, omnisque vel iurgij, vel contentionis materia subitò tolleretur severitate Zanobij Bartholini, & Raphaelis Hieronymi, qui cum authoritate summi imperij per urbem volitantes, & miram in foris & compitis tranquillitatem adapertis tabernis, nec intermissis usquam tribunalium officijs, summæ securitatis & pacis ocium repræsentabant. Aurantius autem pręter copias Germanorum & Hispanorum, quæ erant vetustate stipendiorum & longa exercitatione firmissimæ, acciverat sibi nobilissimos quosque ac fortissimos Italicæ disciplinæ proceres, quos ob id quòd plures secum traherent cohortes, vulgò Columellas appellabant. In his erant præter ipsos qui Romæ & in Apulia militassent Roscium sancti Secundi comitem, Petrum Aloysium Farnesium, & Alexandrum Vitellium, plerique alij, inter quos eminebant Romani sanguinis Ioannes Baptista Sabellus, Martius Columna, eiusque gentilis Camillus Mutio viro forti genitus, atque item Pyrrhus Stipicianus, & Sealengus Astensis: præterea Braccius & Sfortia Baleoni fratres peculiari odio Malatestæ infensi: & secundum hos Andreas Castalius Neapolitanus, & postea non serò applicuit Fabritius Maramaldus, & vetus dux Ioannes Saxatellus è Togata Gallia cum validis copijs accersitus, iussuque Pontificis Ramazottus cum armata multitudine militum clientiumque suorum. Nam apud montanos homines vir factiosus ab antiqua nominis authoritate plurimũ valebat, ex Apenninoq; in Mugellanum agrum descen-

descenderat, & interceptis commeatibus magna Florentinis detrimenta afferebat, obsiderique urbs cœpta cis Arnum existimari poterat: quoniam è Bononia Felicis Vitembergi legiones, & Hispanorum tironum cohortes à Mutina transversis Apœnini iugis propediem descensuræ, & diversa ab Aurantio intercedente Arno flumine, castra facturæ dicerentur. Italici generis milites, qui his quos diximus Columellis parebant, supra viginti millia peditum summam efficere putabantur. Veteres Germani & Hispani sexdecim millium ferè numerum implebant, præter eos quos Felix adducebat, & tirones Hispanos, qui Petro Velleio Ghevara duce nondum advenerãt, sic ut vera æstimatione ad non dubium omen diuturni belli, longissimæque obsidionis utrinque vires victoriæque spes æquatæ censerentur. Quandoquidem Florentinos non pro libertate tantùm, sed pro gloria civitatis, Etrusciq; e imperij dignitate ab omnibus socijs desertos, oppugnatosque ab invictis gentibus, summisque principibus arma induisse minimè pœniteret, & unicam veræ constantiæ laudem spectantes, quicquid vel iniqua belli sors afferret tam æquis quàm indomitis animis laturi viderentur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXVIII.

PRÆPOTENTIS nobilissimæque civitatis constantiam, quum inauspicatæ libertatis nova iura defenderet, ingentique animorum pertinacia antiquissimarum gentium gloriam æmularetur, armis fameque perdomitam narraturum, tantisper respirare, & priores spiritus resumere non puduit, dum instituti ordinis seriem sequutus, ea quæ distulimus, servato temporis tenore, suo loco referantur. Operæ itaque pretium duxi serviendum historiæ, ut non intercisa dissipatis membris, sed per partes inter se non absurdè coniunctas, integra legentibus proponatur. Quo fit ut promissi memor ad Solymanum me convertam, qui ab obsidione Viennæ inglorius discesserat. Sed priusquam hæc dicere aggrediamur, opportunum esse arbitror, ut rerum in Pannonia gestarũ successum paulo altius repetamus, scilicet ut boni mortales, quibus de causis cum Solymano contractum sit bellum, liquidissimé cognoscant, & hinc quoque Christiani reges, quantum nobis hæc bellua ab immenso eius imperio, expeditisque opibus reformidanda sit reputando, expendendoque pericula, consilium pro publica salute dignissimum aliquando suscipiant. Igitur Hungaris ad Mugacium trucidatis, & rege ipso ad fœdum interitum palustri lacuna submerso, victor Solymanus Budam rectà contendit. Vrbe, regiaque potitus, ad Danubium posuit castra, invisitque regiam arcem, ita tamen ut in ea minimè pernoctaret, quòd antiqua Othomannorum

lege cautum sit, ut Imperator nusquam muris, sed suæ tantùm custodiæ munimentis confidat. Ibi ad eum delata sunt occisorum antistitum & procerum cruenta septem capita, quibus renidenti ore illusisse visus est, quum purpurati ea singula ligneo in gradu collocata, simulanter honoris causa inclinata cervice, & dextris ad pectus compositis nominatim salutarent, Papasque strenuos per iocum appellarent. Sed Solymanus gravi fronte, quum singulorum nomina indicarentur, vehementer detestatus fuisse ferebatur, unum præ cæteris Ladislaum Salcanium Strigoniensem antistitem potentissimum, obiecto fœdæ avaritię probro, quòd is regem suum in tanta urgentis belli difficultate aurum mutuo deposcentem, quum multa pondera in eius thesauris laterent, adiuvare recusasset. Tomoreum porrò stolidæ temeritatis incusavit, quòd vir conficiendis sacris dicatus alienæ functionis munus arroganter usurpasset. Ex adverso Franciscum Perenum Varadinensem antistitem, nobilissimi generis virum, feræ prudentiæ nomine laudavit, quòd imminentis publicę cladis nequaquam falsus vates, in consilio non insulsè dixisse didicisset, quum Tomoreus de committenda pugna importunè decerneret: postquam eius fatali sententię obsisti non posset, se providere quid cucullatus imperator postridie esset facturus. Eum namque tanto ausu nihil omnino aptius præstaturum, quàm ut celeberrimum diem Christiani calendarij fastis insereret, à cæde triginta milium Hungarorum martyrum pro tuenda religione à barbaris iniquissima prælij conditione concisorum. Eos enim Christiani martyres vocant, qui pietatis causa pugnantes, ultrò egregiæ morti se devovent. Reliquos tyrones audaculos appellavit, & in his pręsertim Georgium Sepusium, Transylvaniæ præfecti germanum fratrem, & multa canicie senium præferentem, Ambrosium Sercanū, nobilitate generis, opibus & dignitate illustrē. Quum verò ei Ludovici & Mariæ uxoris simulacra ostenderētur, generoso ore dixit, se adolescentis regis calamitatē misereri, qui usq; adeo malè sobrios in re gravissima consiliarios nactus, pugnā absurda ratione committere properasset, & se non eadē causa, ut ei adimeret regnū, sed ut acceptas ab Hungaris contumelias ultore gladio vindicaret, in Pannoniam venisse affirmaret. Propterea si pugnę discrimen evasisset, proculdubiò certa tributi conditione imposita ei Panno-niæ regnum redditurum, quando non sua, sed aliena culpa cladem accepisset: & sibi gloriæ futurum testaretur, si Sigismundi Regis socij sui fratre genitum, & tantis Austrianæ clarissimæ domui affinitatibus coniunctū cōservaret, tanta clemētissimi sermonis magnitudine disserens, ut hæc animi sui decreta Mariæ reginæ, quæ Buda Posonium belli metu profugerat, enunciari iuberet: sicuti nos ab his qui interfuerunt accepimus, quod profectò pro falso de barbari regis æquitate humanitateque dictum videri posset, nisi præclaro testimonio ingentis suæ liberalitatis paulò pòst Ioanni Sepusio, nequaquam regia stirpe nato, & tum etiam hostilis animi speciem retinenti, id Pannoniæ regnum, vel nullis præeuntibus meritis dono dedisset. Exinde æneas statuas tres prisci artificij sustulit, quæ in vestibulis regiæ à rege Matthia Corvino, omnis virtutis atque elegantiæ studioso constitutæ fuerant. Hæ clavigeri Herculis, citharœdique Apollinis, & pharetratæ Dianæ formas referebant, quas pro trophæo Pannonicæ victoriæ monumentum Byzantij in Hippodromo collocari iussit. Abduxit etiam tria inusitatæ magnitudinis, operosique artificij tormenta, quum passim ad ornamentum insignia & literæ argento scalptoria arte æri

incluso

incluſo eſſent admiranda, quæ Illyricæ Boſnæ regis fuiſſe dicebantur in expugnatione Sciabatij oppidi ad Savum capta, atq; item æneas aliquot ſtriati operis columnas, quę portarum epiſtylia ſuſtinebant. Moratus eſt ad Budam dies fermè viginti, quo ſpatio innatæ ſuę genti ſævitię indulſit: nam diverſa in proximas provincias equitū agmina prædatum ſunt emiſſa, quibus hinc ad Giavarinum uſq;, illinc ad Tibiſcum amnem regio omnis improviſa atque horribili populatione ita vaſtata eſt, ut ſupra centum & quinquaginta hominum milia omnis ętatis & ſexus, aut gladio cæſa, aut in ſervitutem adducta referantur: quas prædatorias manus poſtquā redeuntes in caſtra recepit, eodem quo venerat itinere Byzantium eſt reverſus. Hiſdem verò diebus Ioannes Sepuſius è Tranſylvania eductis copijs, ut Regio opem ferret, ſerò in Pannoniam venit, non obſcurè Regis morte, & magno ſuo cōmodo lætatus. aſpirare namque cœpit ad Pannonici regni faſtigium, quando ipſe nulla extante regia prole, inter Hungaros proceres eſſet clariſsimus, & propter victoriam quondam de agreſtibus, Georgioque Secalo Bornomiſſa collega partam bellica laude illuſtris haberetur. Itaque Ioannes valido prudentique ingenio vir erectus in ſpem potiundi regni, ſingulos proceres diligenter prehenſare cœpit, obteſtarique ne proximis comitijs Hungarici nominis decus prodere vellent, ſi vetuſtiſsimę dignitatis imperium ad externę atq; inimicæ gentis nomen traduci paterentur. Debere Hungaros probè meminiſſe quantas clades ſuperioribus tempeſtatibus acceperint, quum alieni externiq; ſanguinis reges ſibi accerſerent, & adverſus Turcas inauſpicata eorum ſigna ſequerentur: ſatis præclaro documento eſſe debere ſuperiorum temporū calamitates, quas vel Sigiſmundus Bohemus, vel ſuperior Ladiſlaus Sarmata ad Nicopolim ſemel, atque iterum ad Columbatium, & ad Varnam demum infeliciter cum hoſte barbaro dimicantes Pannonijs importarint. quando ea detrimenta quæ vel longa Ladiſlai ignavia, vel hacdudum infelicis filij temeritate ſubijmus, memorare diſpudeat: ſub quo militaris diſciplina gloriaq; Hungaricæ virtutis penè tota interijſſe credi poteſt. Supereſſe profectò proceres Pannonici ſanguinis & antiquę, ideoq; imperio digniſsimæ ſtirpis, qui generoſos ſpiritus gerant, atq; animos reſtituendæ publicæ dignitati, & tuendo regno pares in hoc publico luctu conſilia fortia atq; arma expedita invictis animis proferant, inter quos uſq; adeo demiſsi vel hebetis ingenij numerari nolim, vel ſi me nonnulli clariores, honore natalium atq; opibus antecedere videantur, ut me regendo regno, adminiſtrandoq; bello quenquam virtute aut Fortuna meliorem fore confitear. ſatis namq; fortē atq; animi virtute pernobilem præſtabo regem, ſi ab hac certa fidelis animi propenſione, ſuffragio veſtro dignus exiſtimabor. Hac via ingreſſus multū rogando ſatagendoq; Ioannes multorū ſtudia promeruit, eoq; facilius quòd Stephanus Bator procerum clariſsimus ad Ferdinandum paulò antè in Bohemiam contendiſſet, & Ferdinandus apud Bohemos indictis comitijs vehementer eſſet occupatus, quibus primatū & popularium præoccupatis voluntatibus rex erat appellandus. Per eos dies Hungari celebrandis regijs exequijs animos intenderunt, quū Ludovici integrum cadaver Cetriſchi armigeri indicio repertum, è Mugaciana palude ad Albam regalem fuiſſet relatum. Dictis namque ſolennibus inferijs, inſigni pompa apparatuque tumulatum eſt apud ea ſepulchra, quibus ſuperiores reges condi conſueverāt. Exinde exequijs ritè confectis, Rhacos eſt indictum, id eſt comitiale cōcilium

armatæ multitudinis, cuius authoritate acclamationeque ex vetere legis instituto Pannoniæ reges creantur. Eius autem Rhacos is fuit exitus, ut Ioannes, quum neminem in publico luctu competitorem habiturus videretur, quando nemo vel clarissimus candidati nomen profiteri auderet, magno omnium applausu rex appellaretur, præstoque ei maturè adfuit Petrus Perenus, in cuius custodia vetustissima ex rudi auro Hungarici regni corona servabatur, qua solenni cerimonia legitimi reges coronari soliti sunt. Ea Stephani primi Pannoniæ regis fuisse traditur, servaturq; in arce Vicegradensi antiquissimorum procerum, more per manus tradito servatoque. Atque ita Ioannes ritè coronatus consecratusque est de manu Pauli Antistitis, qui in locum Ladislai Salcani Strigoniæ antistes fuerat suffectus, & Stephani Brodarici præsulia Vaciensis, quem propter eruditi ingenij vim, & dexteritatem in omni rerum actione singularem epistolarum scriniiq; regij magistrum effecit. Americum verò Cibachum in præfectura Transylvaniæ Vayvodam sibi constituit, qui Varadinensi etiam præsulatu interfecti ad Mugacium Pereni loco dudum fuerat exornatus. Regi autem creando ex ordine militarium procerum mirificè faverunt hi, quos è Transylvania alarum præfectos adduxerat, viros bello paceq; præstantes. In his eminebant Hungarico sanguine progeniti Stephanus Verbetius, qui Romæ apud Leonē legatus fuerat, & Paulus Artandus, atq; item Gregorius Peschenius, & Nicolaus Glessa, Ianusq; Docia. Per hunc modum dum novus rex firmandis imperij viribus, asciscendisque sibi & promerendis proceribus liberaliter atq; humaniter studet, Ferdinandū Hungarici imperij æmulum in Bohemia regem creatum didicit. Is ex vetere controversia eius litis, quę agitata fuerat inter Matthiam Corvinum & Federicum Cæsarem proavum, præclara hæreditatis iura proferebat, ducta scilicet à Ladislai morte, qui in Bohemia in ipsa nuptiarum celebritate, veneno sublatus ferebatur, ambitione malignitateque Georgij Poggibracij, qui Bohemiæ affectans regnum id paulò pòst occupavit: videbat urque advenisse tempus, quo Ferdinandus Bohemico auctus regno, & Caroli fratris opibus subnixus, nec oblitus sui iuris, Pannoniam non iniqua ratione repeteret, Austriano sanguini, ideoq; sibi ab Alberti principis memoria debitam. Neque Ferdinando præter Austrianas & Germanicas vires quorundam Pannoniæ procerum studia deerant, quum apud eum essent semitransfugæ turbulentique homines, novarum rerum cupidi, & quo facilè impelli poterant livore corrupti, invidentesq; prorsus Ioanni Hungarici diademati a decus, tanquam pręcipitatis comitijs tumultuarioque favore imperitæ multitudinis, ipso dignioribus ereptum. Nam præter Batorem, cui petendi adipiscendique regni prærogativa optimo iure obvenire posse dicebatur, eminebant & alij pari propè nobilitate, & bellica virtute illustres, Valentinus Turaccus, Stephanus Maylatus, Ianus Sala, Gaspar Seredius, Balthasar Pamphilus, & Ferentius Gnarus. His accesserat Paulus Bachitius genere Triballus, vir eximiè bello fortis, qui apud Turcas Mahometanis initiatus sacris, ex necessitate fugiendæ servitutis ad nostros redierat, renovatoque baptismate Christiano ritu fuerat expiatus, & Mugaciano prælio intactus evaserat. Horum omnium hortatu Ferdinandus suopte ingenio repetendi sui iuris avidus, confisusque Bohemorum auxilijs & Noricis copijs, quibus accedebant è Rhetia superiore cohortes evocatæ, & satia magnus è Stiria, Carinthiaque levis armaturæ equitatus, Budam rectà perrexit:

cuius

cuius adventu graviter permotus Ioannes, ut qui rerum omnium difficultatibus erat circumventus, nec satis haberet copiarum, quibus agnoscere stabilireq; novi regni opes posset, atq; infirmissima apud se partim metu, partim levitate gentis studia fore perspiceret, nequaquam hostem Budæ expectandum esse constituit, hortatusq; duces suos, ut cedenti, & adversis infestæ Fortunæ flatibus vela dare coacto adesse vellent cum his copijs quas adduxerat, & quas demum conscripserat, Pestum traiecit, atq; inde nusquam consistere ausus iustis confectis itineribus superato Tibisco, ad Tocaium castra fecit. Id erat munitum castellum, in ulteriore ripa positum. Eius discessu cognito Ferdinandus sine vulnere Buda potitus est, ubi aliquandiu permansit, consultatumque est, an aufugiens hostis esset persequendus. Eorum autem sententia vicit, qui perterritum hostem priusquam auxilia compararet, aut nova consilia susciperet, adhibita celeritate consequendum censebant. Itaque Ferdinandus his maximè ducibus, quos memoravimus, omnes copias commisit, qui continuatis itineribus quanta festinatione equorum lassitudo pateretur, & pedites gradum intendere poterant, ad Tibiscum pervenerunt, & navigijs quę carris advexerant connexis, contabulatoque ponte Tibiscum superantes, explicatis vexillis ad Tocaium ubi Ioannis erant castra, instructa acie pervenerunt. Quo hostium superventu perculsus Ioannes, communicata cum ducibus eius periculi difficultate, consilium capit sibi necessarium potius quàm decorum. Suadebant enim duces promptissimis animis pugnam poscentes, contemptis ferè hostibus, ut ipse paululùm acie excederet, amoveretque se periculo, & si ita iniquior prælij sors ferret, sese incolumem secundis Fortunæ casibus reservaret, ipsos namque quod turpissimum sit Hungaris ad arma natis oblatum ab hoste prælium detrectare, invictis atq; indomitis animis adversus transfugas constantissimè pugnaturos. Eminebat inter duces Ferentius Bodo singularis virtutis & fidei dux vetus, cui rex præcipuum militiæ sceptrum atque vexillum de manu tradiderat. Is summa peritia pro numero genereq; militum aciem instruxit, in medio ipse cõstitit cum Hungaris, cornua Transylvanorum copiæ tenuerunt. In Austriana autem acie Valentinus mediam pariter aciem cum Hungaris tenuit, ubi erat vexillum, duas medio agmini cohærentes brachiorum instar firmaverunt: hinc Stirianæ, illinc Noricæ equitum alæ. Sed Paulus Bachithius ex Turcica disciplina astu & insidijs uti solitus cum globo Vsaronum, qui sunt levis armaturæ equites, latrocinijs assueti, remotiore in loco struendis insidijs idoneo contra lævum hostium cornu consedit, ita ut ex occasione successus qua parte oporteret in hostem impetum facturus videretur. Tum verò militum animis non multa ducum cohortatione ad pugnam accensis, minora utrinq; tormenta currulia, quæ gallinacei ovi magnitudine pilam evomebant, displosa sunt: parvo quidem detrimento, quum procurrere & manum conserere simul turmæ properarent, alternis utrinque cornibus alæ pulsæ profligatæq; sunt: nam Stiriani equites Transylvanorum vim non diu tulerunt: quum in altera parte Noricus equitatus cataphractus, novas & collectitias Bodonis copias in lævo cornu prostravisset. Eodemq; tempore ab utraq; media acie paribus Hungarorum animis atque artibus contractum est certamen, usque adeo acriter invehendo procursandoque, ut nusquam antea vehementius & pertinacius dimicatum fuisse appareret. Sed novo cataphractorũ impetu, qui pulsu dextro cornu in hostium latus ruebant, tota Bo-

donis acies vel egregiè reſiſtens fortiſsimeque dimicans, loco pulſa perturbataque eſt, eo quidem eventu, ut ipſe Bodo imperator, qui vexillum ſervare reparareq; aciem aliquãdiu fuerat conatus, incumbente Paulo Bachithio ab Vſaronibus caperetur, & reliqui duces deſperatis rebus profugerent, non multaq; cęde edita tormenta ad unum omnia, vexillaq; in poteſtatem hoſtium devenirent. Quum rex ipſe conſpecta ſuorum ſtrage, periculo ingenti fugæ curſu ſe eriperet ad ipſos Sarmatiæ fines, victores, uti oportebat, in Tranſylvaniam penetrarunt, quibus populis nullo negotio in ditionẽ acceptis, vniverſa provincia ad authoritatem Ferdinandi regis ſe contulit: Bodonem porrò cum reliquis nobilioribus captivis atque vexillis ad Ferdinandum miſerunt. Cęterùm Bodo quum vel propoſita libertate flecti non poſſet, ut ſacramentum Ioanni dictum violaret, & contra eum militaret, ab clementiſsimo alioqui rege in tenebricoſum carcerem Novæ civitatis relegatus eſt, atque ibi aliquanto poſt pedore conſumptus, miſer fato ſuo conceſsit. Nec multò pôſt Ferdinandus inclinantibus in eum Hungaris ferè omnibus ex uſu victoriæ rex eſt acclamatus, atque eadem vetere aurea corona, quam idem Perenus vir incertæ fidei, ideoq; facilè ad officium rediens detulerat, cum Anna uxore quæ Ludovici regis erat ſoror, inſignitus eſt, celebratis eius ſolennis pompæ cerimoniję apud Albam regalẽ. Exinde Ferdinãdus utriuſq; regni rara felicitate compos factus, in Bohemiam rediјt, præſideſq; qui Pannoniæ regnũ adminiſtrarent, delegit. Hi fuêre Stephanus Bator, qui cum ſumma poteſtate Prorex eſt creatus, cui collega addebatur Paulus Strigonienſis antiſtes, qui & ipſe à Ioanne defecerat. Berethſaxium autem epiſtolarum magiſtrum fecit: Alexium verò Turſonem Moravæ gentis, cuius ſoror Petro Pereno nupſerat, ærario præfecit. At Ioannes uſqueadeo acerbè mulctatus à Fortuna, ad Hieronymum Laſchum profugit, virum inter Sarmatas ab illuſtri nobilitate, eruditæque virtutis nomine clariſsimum. Is tanti hoſpitis occaſione lætus nihil antiquius habuit, quàm ut regem in eas amiſsi regni calamitates præcipitatum accuratiſsime recrearet, polliceretur que ei in ſpem recuperandæ dignitatis opes ſuas, quæ non erant mediocres, & quod redivivæ felicitatis interfuit, ingenium ſuum in omni actione humanarum rerum valde mirificum. Non erat ingrata Sigiſmundo regi eà Laſchi erga regem hoſpitalitatis liberalitas, quanquam ne Ferdinandum offenderet amicitia atque affinitate ſibi coniunctum ingenuè clientis officium diſsimulare videretur, vel ob id quòd antea ipſius Ioanni Sepuſiani tum reguli Germana ſoror in matrimonio regio fuiſſet. Qua de cauſa fiebat ut Laſcus nihil tenerioris officiј in percolendo hoſpite prætermitteret, nec tamen Sigiſmundi regis exiſtimatio læderetur. Quum verò multum inter ſe colloquendo deliberandoque integrum ferè menſem abſumpſiſſent, Laſchus excelſo ſolertique ingenio graviſsimarum rerum conſilia agitare atque apte terminare ſolitus: poſtremo ad id unum deſcendit, ut ab uno tantum Solymano maturam opem afflictis & perditis rebus ſperandam cenſeret, arbitraretur que generoſiſsimum eundem & longè maximum regem, ſupplicis & eiecti preces minimè neglecturum, ſi ipſo miſerante ſublevanteque reſtitutus foret, ex tanto beneficio ſe clientem factum ex authoritate Othomannici nominis regnaturum profiteretur. Intelligebat ſiquidem Laſchus à tanto elatiſsimique animi Imperatore, non regna quæ illi abundè ſupereſſent, nec facile enumerari poſſent, poſtquam magnam orbis terrarum partem

impe-

imperio complecteretur, sed magnificentissimæ laudis gloriam peti, qua præ insita orientis regum animis vanitate, eum impensè oblectari didicisset. Hoc erat consilium, ut usu apparuit, Ioanni maximè salutare atque honestissimum, si expulsi atque exulantis conditionem respiceres, sed in causa Christiana non obscurè nefarium, postquam privati commodi nomine Resp. in longè maximum atque horribile discrimen adduceretur. Verùm ægra mortalium mens quum de salute solicita parū speret, nulla unquam vel ancipitia, ideoq; sæpe nocitura remedia repudiat. Nec multò post decreto facto Laschus, qui nominis sui famam præclaris operibus extendere cupiebat, legatione suscepta Byzantium contendit. Fama est Sigismundum non modò euntem non retentasse, sed iuvisse etiam diplomate, atq; instruxisse eum literis, quibus tanquam civem familiaremque suum extraordinariæ & peculiaris legationis munus suscipientem, sibiq; carissimum, purpuratis & nonnullis Sarmatici etiam sanguinis, qui in aula Solymani gratia valebant, commendabat. Itaq; Laschus emenso itinere ubi Byzantium pervenit, primum omnium allatis muneribus, quæ elegantia potius quàm pretio placitura grataq; præcipuè uxoribus eorum futura non absurdè existimarat, purpuratorum nō modò, sed ianitorum etiam amicitiam promeruit: quando apud venales barbaros nihil magis in pretio sit quàm simplex vel astuta liberalitas. Inter purpuratos qui Bassæ vocantur, eo tempore authoritate præstabant Lustebeius, in cuius matrimonio Solymani soror visebatur, & Habraymus ex Acarnania Pargæ humili vico natus, & cum Solymano à prima pueritia molliter educatus. Is Visir, hoc est purpuratorum princeps evaserat, & quum teneret regium sigillum, cunctisq; supplicibus libellis & epistolis subscribere consuesset, reliquos aulæ proceres honoribus validos, ex peculiari atque firmissima gratia, authoritate anteibat. Per hunc modum insinuatus & sæpius apud purpuratos sine interprete loquutus, quòd Illyrica lingua omnibus ferè in aula esset familiaris, Ioannis regis causam egit, atq; eum mirificè commendavit; nam salutato tantū Solymano sub primum ipsius adventum de negotio acturus ad purpuratos de more fuerat reiectus. Neq; enim Solymanus virum Christianum intra septa aulę ad colloquium admittere consuevit. Petebat Laschus à Solymano, ut Ioannes Ferdinandi Austriæ principis iniuria, & quorundam Hungarorum perfidia regno pulsus, Pannonię rex & Othomanici nominis beneficiarius appellaretur, ideoq; Turcicis armis in regnū reduceretur, sicuti proprium esset Othomannicæ ditionis, postquam illud iure belli adiudicante Fortuna ab ea insigni victoria Solymanus felici dextra vindicatis iniurijs, devictisq; hostibus sibi peperisset. Ioannē qui commendatione virtutis publico in concilio Hungarorum omnium legitimè rex fuerat appellatus, & ritè etiam ex antiqua regni formula coronatus, nunquam si in clientelam tutelamq; reciperetur, reduceretur q; tanti beneficij memoriam animo depositurum, egregiaq; fide gratissimi animi maiestatem Solymani perpetuo cultu veneraturum, atque ea quæ imponeret tributa quotannis persolvēdo, initæ clientelę nomen cunctis gentibus declaraturum. Id verò si Solymanus supplici concederet, tam ipsi honorificum, & ad beneficentiæ famam splendidissimum fore, quàm Ioanni utile vel decorū. Nam prếterquam quòd magnanimi reges beneficio dando potius quàm accipiendo Dijs superis æquētur, etiam id Othomanis magnopere conducere constaret, ut Turcæ infirmo & beneficiario regi potius finitimi sint,

quam Ferdinando, qui à Bohemis rex ascitus, & Caroli fratris, cui Germani bellicosi homines parent opibus fretus, bellum inferre, quã in finibus pacem tueri malle existimari posset. Non ineptè siquidem cavendum esse Turcis, ut quæ sibi bellando paraverunt, ijsdem armis defendant, nec quenquam supra cęteros potentia atq; opibus augeri sinant, aliquando etenim fieri posse, ut Carolus authoritate virium amplissimus, in eandem indicendi sacri belli causam reliquos principes trahat, & pro religione uti superiores Europæ reges fecerint amissa, omnino repetenda iudicet, cuius viribus non facilè demum resisti posset. Hæc disertissimè dicta, quũ Solymano ex occulta fenestella auscultanti à purpuratis referrentur, non magni negotij fuit imperatorem gloriæ, potentiæq; avidum eò perpulisse, ut Pannonicum bellum rursus susciperet, & Ioannis preces ad animum admitteret, polliceretur q; ex usu novæ victoriæ ea concessurum quę postularet, modò fidem tueretur, & ingrati nomen maximè abhorrendum existimaret. Interea Ferdinandus non temerè Pannonię regnũ sibi gravi ratione confirmandum existimans, neque alicunde vehementiorem, quàm à Turcis vim timens, pertentare Solymani animum atque eius amicitiam appetere constituit, ratus eam honesta conditione posse comparari, si quo iure inductus Pannoniæ regnum invaserit & cœperit, apud barbarum nequaquam abhorrentem à iustitię laude antiquę suę litis seriem explicaret, & se legitimũ eius regni hæredem præclaris nostræ legis monumentis demonstraret. Existimabat enim Solymanum tot undique victorijs auctum, & iam planè tot regna fastidientem, veluti summa gloria contentum, pace parta aliquando conquieturum. Petebat autem hisdem conditionibus amicitiam atq; inducias, quibus Ladislaus & Ludovicus filius per aliquot annos ab Othomannis regibus antea meruissent, & tum etiam Sigismundus Sarmatiæ rex pari induciarũ tranquillitate eius amicitiæ beneficio frueretur. Itaq; idoneum nactus hominem, qui hęc mandata Byzantium deferret, Ioannem Oberdanscum virum Pannonium deligit: hunc iusto comitatu exornat, & muneribus, quæ purpuratis largiretur, decenter instruit. Sed ubi Oberdanscus emenso itinere Byzantium pervenit, Solymanus sua spe durior est inventus, aversosq; sę penitus purpurati à mentione induciarum præbuerunt. Nam tametsi legatus humaniter à Solymano fuerat receptus, auditusq; patientissimè in consessu purpuratorum facundè & diligenter causam egerat, in exitu tamen legationis, nihil plus quàm superbi atq; insolentis decreti responsum tulit. Dixerat enim Solymanus alienum esse à maiorum institutis, eos in gatiam amicitiamq; recipere, qui Othomannico nomini iniurias intulissent, proinde Ferdinandum impudẽter facere, qui alieni iuris regnum invasisset, atq; id retinere posse confideret, quando eius vetera iura planè inania quæ ostentaret recenti sua victoria, Marteq; iudice obliterata antiquataq; fuerint. His de causis eum toto induciarũ & amicitię munere indignũ videri, seq; eo esse animo ut contumeliam quam acceperit, probe vindicandam ducat, indictoq; bello rursus sibi Panno niam omnino repetendam: tantis autem se copijs eam expeditionem suscepturum, ut Ferdinandum vel intra Norici, Germanięq; fines sit invasurus. Proinde ei omnem belli cladem pro inducijs atq; amicitia denunciaret, properecq; Byzantio excedere maturaret. Cæterum Oberdanscus ubi Viennam est reversus, quæ retulerat regijs præsidibus communicando, barbarorumq; minas & maturum Solymani adventum pronunciando, quũ nemo Germanorum,

ut ea

ut ea crederet adduci posset, aliquandiu pro vanissimo nebulone habitus est. Quamobrem ut effugeret invidiam vera pro falsis interpretantium, ad Ferdinandum pervolavit. Is tum erat apud Spiram Nemetū urbem ad ripam Rheni positam, ubi petitioni suæ suffragatores comparabat, quód ea instarēt apud Germanos comitia, quibus ipse coronato Carolo fratre Cæsar esset designandus. Is nuntius non mediocriter eum perculit, quòd eorum quæ diceret, & se facturum profiteretur hostis barbarus, non facilè fidem fallere solitus, procul dubiò eventura prospiceret, alienoq; tempore auxila à Germanis petenda viderentur, si tanto hosti obviam eundum, & Hungarorum saluti consulendū foret, Carolo præsertim fratre Italicis implicito bellis, & rebus undiq; ad multam rei nummariæ inopiam redactis, qua una cogi milites & barbaris resisti posse iudicaret. Adulto vere & læto iam gramine virentibus campis, Solymanus nihil ab instituto consilio repetendæ Pannoniæ discedit, magistris equitum imperat, ut copias omnes ad signa vocent. Europeis equitibus imperabat Habraymus, Asiaticis autem Berambeius: hic ad edictum ex Asia copias in Europam traducit, ille advocat Sanzacos omnes, qui sunt provinciarum præfecti. Ab his ex vetere disciplina accersuntur Subases, Vayvodæ & Flammurani, qui distinctarum alarum atq; turmarum præfecti sunt. Hi omnes indicto die opportuno loco conveniunt, præcipueq; apud Sophiam Triballorū urbem, quæ Europei magistri equitum certa sedes est, sicut Asiatici urbs Cuthea Galatiæ. Præmittuntur itaque voluntarij equites, qui sunt extraordinariæ militiæ, temporarijq; stipendij ex omnibus provincijs, Transdanubijsq; præsertim ad prædæ spem evocati, ideoque eorum lingua Achangi appellantur. Eorum ingens numerus esse consuevit, utpote qui supra quinquaginta milia numerum impleant: reguntur autem imperio peculiaris præfecti, qui ex antiquissima Turcarum familia, uti virtus provehit ex vetere prærogativa deligitur. Is tum erat Acomathes Michaloglis, qui anteire magistri equitum agmina, & primus in hostilem regionem irrumpere, & latè prædari, ferroq; & incendio cuncta absumere iubetur. Itaq; Solymanus præeuntibus Europeis et Achangis, Asiaticis terga tuentibus, Hadrianopoli profectus, quintis decimis castris Belgradū pervenit, superatoq; Savo Dravoq; fluminibus iter rectà Budam extendit. Hisdem fermè diebus Solymanus Belgradum applicuit. Ioannes rex quanto maximè potuit honestissimo Hungarorum procerum comitatu septus, ipso Lascho comite ad Solymanū venit, ut honoris causa in gratiam clientelamq; suscipientem præsens agnosceret, tutelarem eius dextram oscula retur, atq; eum ut promissa præstaret, gratias agendo veneraretur. Ille gravi fronte, sed amico obtutu parum se è pulvino commovens, dextram suam fide virtuteq; præstantem, ideoq; semper valituram apud eos quos in amicitiam reciperet, porrexit, testatus nihil sibi optatius & melius a maximo numine posse tribui, quàm ut miseros ab ipsius præsertim hostibus iniqua & indigna perpessos sublevare posset. Proinde bono animo esse vellet: cuncta enim quæ ultore gladio in bello de hostibus pararet, liberali animi decreto ei protinus esse concessurum. In conciliando autem Solymano Ioannes Habraymi Bassæ efficaci studio profecit, quē antea per Laschum Byzantij ita precibus atq; muneribus præoccupato eius animo, sibi benevolum amicumq; paraverat, ut regiæ causæ patrocinium facilè susciperet, Aloysio Gritto præsertim internuncio feliciq; auspice. Is enim castra sequebatur, & uti erat Andreæ Venetorum

principis filius, ideoq; præclara eius nominis commendatione insignis, & omnis elegantię peritus, ab intimo convictu secretioreq; consuetudine familiaris, tanta valebat gratia, ut Habraymum ab occulto quodam sydere Solymani genio non obscurè imperantem, eò quò vellet facilè perduceret. Grittum siquidem Byzantij natum atque educatum, ideoq; Turcicæ usque ad admirabilem facundiam peritum linguæ, generosi mores & domestici apparatus splendor, summaq; in omni re, agnoscendisque præsertim, & peritè æstimandis gemmis, quarum mangones domi aleret, mirabiliter commendabant, usq; adeo ut in eius hortos, quos apud Peram habebat, ex Italica disciplina cultissimos, Solymanus ipse oblectationis causa ab Habraymo perduceretur, atq; eo secessu iocundis sermonibus tenuioris amicitiæ gratiam aucuparet, inde magno quæstu vectigalibus atque portorijs præficeretur. Adventantis Solymani, rectaque Budam ire pergentis, Budenses metu perculsi, fermè omnes urbe profugerunt, & in proximas urbes, pars Strigonium, pars Albam regalem, alij Possonium demigrant. Itaque vacua penè potitur Buda, & arcem, quę Germanico præsidio tenebatur, oppugnari iubet. Turcæ perfectis per cunieulos subterraneis operibus, vectibus & dolabris, ima turrium fundamenta subruere conantur, ut suppositis ignibus arcem exscindant. Quibus barbarorum operibus territi Germani, quòd paribus cuniculis ex disciplina obviam ire nequirent, nec tormentis sese defendere possent, & imminentis excidij propinquũ iam discrimen pręsentirent, de deditione signa proferre, & cum barbaris colloqui cœperunt, inter quos nonnulli erant Germanicæ periti linguę. Præerat arci Thomas Nadastus inter Hungaros nobilitate generis, eruditiq; ingenij dotibus illustris. Is uti debebat egregiè fortis custos, milites cum hostibus colloqui vetat, & in hostes tormenta converti & dirigi iubet, ignaviæ simul atq; perfidię eos arguit: comminaturq; eis pœnam fœdi supplicij, nisi extrema quęque oppugnationis pericula sustinenda censeant, & decus Germanici nominis, Ferdinandiq; præsertim, à quo stipendia acceperint, atq; opima præmia expectare possent, constantissimè tueantur. Sed iam sulphureus vapor succensi in cuniculis tormentarij pulveris, ad nares Germanorum permeabat, & ex discurrentium spectantiumq; Turcarum habitu, non obscura concasurę mox turris indicia deprehendebantur, quo ingentis periculi metu adducti rursus ad idem deditionis consilium redeunt, quòd præsentis vel maturæ iam cladis pavorem altè conceptum, nullus vel teterrimæ pœnæ metus, aut admissi flagitij pudor, aut custodis amplissimi viri reverentia superarēt. Itaq; quum Nadastum minaci fronte vociferantem in sententiam decretæ deditionis adducere non possent, eum comprehendunt, vinculaq; inijciunt, ne resistere aut hiscere queat, cõspirantes cum hoste salvis rebus paciscuntur. Id ratum habuit Solymanus. Cæterum quum eius pręsidij milites, qui erant ferè septingenti ex conditione incolumes, sarcinisq; suis onusti in Possonium abirent, & Ianizeri occupata arce Nadastum solutũ vinculis pariter dimissuri essent, Solymanus de militum perfidia, probitateque Nadasti certior factus, quo nefario flagitio contaminatos sua lenitate indignos putaret, ut alienæ perfidiæ scelus ulcisceretur, Ianizeris ad unum trucidãdos obiecit: Nadastum verò ipsum stipendio invitatum, idq; renuentem humaniter dimisit: ipsius etiam Ioannis regis commendatione adiutus, quanquã soror eius esset in matrimonio Stephani Maylati desertoris primò, & mox atrocissimi sui hostis. Id sævæ cædis facinus im-

mani

mani imperatoris iussu non iure modò, sed ad laudem etiam veræ virtutis atque iustitiæ patratum videri volebant barbari, qui sacramentum militię nullo vel præsentis metu mortis violandum censebant: quod fortasse æquum existimari posset, nisi atrox atq; perpetuum barbari hostis in nostras gentes odium, si iusta humanitatis iura æstimentur, elevaret penitus & everteret. Cur enim Germani, qui beneficio ipsius peccavissent, & diplomata concessa libertatis obtinuissent, usq; adeo crudeli nece mulctandi videri potuerint, quum ipse Solymanus in ea alienę perfidiæ causa propriam abruptę fidei notã subiret, & quã quęrebat iustitiæ laudem tam crudeli quàm turpi sententia perverteret? Exinde Solymanus eo consilio, ut Viennam duceret, castra movens, ex itinere Altaburgum Bohemico custoditum præsidio admotis copijs adortus, vel impigrè Bohemis aliquandiu propugnantibus, sed mox cadente ipsorum duce, concepto gravi metu murum deserentibus, expugnavit, interfectis ferè ad unum Bohemis. Ab Altaburgo Aeanzes versus urbem Quinqueecclesias vocatam prædatum dimisit, qui intercepta ingenti omnis generis hominum præda, nemine usquã resistente prætervecti Viennam, luctuosas ad Linzium usq; excursiones fecerunt, ita ut passim atrocibus incendijs ædificia conflagrarent, & magnus Viennensibus incuteretur timor. His barbarorum pręcursionibus antea provisis Ferdinandus gravi incensus cura, quas potuerat evocare & cogere copias, intra Viennam contulerat, & maioribus cogendis præsidijs implorabundus opem, singulos regulos, singulasq; civitates adiens volitabat, qua in re aliquanto quàm pericula postulabãt, segniores Germanos reperiebat, ideoq; etiam tardius, quæ vellet conficiebat: quoniam celeritate Solymani pręoccupatus fuisse diceretur, in oreq; omnium esset Oberdanscus, qui tanquam non falsus vates probo ore, quæ à barbaro imperatore dicta fuerant, nõ serò futura prænunciasset, & Viennenses vanitatis & incredulitatis suæ pœniteret, & tum fervidissimè quę opus erant pro tuenda salute munimenta circa urbem prępararent. Paucis autem diebus secundũ amissę Budę famam circiter viginti milia peditum & equitum Viennam confluxêre, quibus pręstantissimi præerant duces, inter quos eminebant Philippus Palatinus, Nicolaus Salma, qui Ticinensi prælio, in quo rex Galliæ captus est, inclaruerat, & secundum eum Gulielmus Rocandulphus regię aulæ magister Italicis clarus bellis, & Ioannes Cazianer vir pugnax natione semillyricus, cui postea Viennæ præfectura obtigit, et secundum hos Nicolaus Turrianus, Ioannes Hardecus, Leonardus Velsius, & Hector Raysachus, inter Germanicos proceres cũ genere, tum bellica laude illustres. Ab his præparata sunt ænea circiter centum curulia tormenta præter minora. Hæc erant ferè trecenta, quæ pilam plumbeam infra anserini ovi magnitudinem ferrent, & pro corona mœnium iuxta pinnas, earumque fenestellas in canterijs disponebantur. Circiter Idus Septembres Solymanus Viennam pervenit, aliquanto tardius quàm sperarat, quòd eius cursum toto ferè itinere propter plenos & creberrimos eius æstatis imbres, amnes inflati multis in locis alveorum marginibus superatis inundantes, retardassent, ob idq; Danubius se ipso largior atq; turgidior, minus idoneam aut tutam navigationem subeuntibus tot navigijs, onerarijsq; præsertim lintribus, præberet. Igitur Solymanus quinis castris diverso atque opportuno loco positis urbem circumplexus, tantam per omnes campos tabernaculorum multitudinem Viennensibus è sacra turre, quæ à media urbe ex-

celsissima atque pulcherrima structura exurgit, prospectantibus ostendebat, ut octona undique suburbani agri millia passuum occupare censeretur. Habraymus [illegible] montis erat ubi castellum est antiqui operis desertum prçoccuparat, unde [illegible] interiecto magno vallis spatio totã vrbem despicere posset, extra tamen tormenti ictum. [illegible]ecrambeyus autem considebat contra Purgatoriam quam vocant portam, iuxta Sancti Vlderici templum. Tertia castra erant Michaloglis: quæ secundum acclivia montis ad templum sancti Viti latissimè extendebantur. Quarta erant posita ad Scotorum portam ad Danubij ripam pertinentem, qua in parte constitutæ furant Asaporum turbę, quibus admiscebantur validæ Ianizerorum cohortes, quæ repentè erectis munitionibus prælongis sclopettis rem gerebant, nec quemquam in muro Viennensium consistere patiebantur; adeo namque peritè glandes dirigebant ut pluteos perforarent, atque his appositi milites sternerentur, & sedulò collimantes destinatò intra sagittarias fenestellas crebrò glandes conijcerent, & in statione pro corona consistere ausos vulnerarent: superfunderetur autem tanta sagittarum vis intra urbem, ut per regiones qui non essent gelesti tanquam e cœlo decidentibus sagittis gravissimè ferirentur. Cæterùm Solymanus ad diui Marci templum prætorij vexillum erexerat, septus hortorum laterit ijs munitionibus, & per Asapos actis cuniculis mœnium fundamenta subruere, & dolabris & vectibus non uno in loco muros præcidere iubebat: nam quum muralibus careret tormentis, ad id oppugnationis genus via rectior & potior videbatur, vel ob id præsertim quod magno Viennesinum commodo accidit. Volfangus Hoder Possonio exiens cum iusto tormentorum apparatu expeditisq; copijs subeuntem adverso flumine Turcarum classem eo eventu aggressus fuerat, ut multa navigia minora demergeret, & lintres aliquot magnos, quibus maiora tormenta ad oppugnationẽ mœnium subvehebantur, perforaret atq; demergeret, & Turcæ amissis pluribus è numero sociorũ navalium, multisq; militibus, qui classi præsidio impositi fuerãt interfectis, insigni clade afficerentur, paucisq; suorũ amissis Volfangus Possoniũ victor rediret. Reliqua tamen barbarorum classis ubi Viennam pervenit, primo impetu pontes omnes præcidit & diruit: nam Danubius paulò supra urbem in aliquot partes diductus parvas efficit insulas, quæ pontibus iunguntur, per quos Austriana via in urbem dirigitur. Ea classis ita versus arcem constitit, ut neque terra neque flumine aditus ullus liber aut tutus exituris vel ingressuris relinqueretur, & si armatorum cuneis effectis portis erumperent, facilè à barbarorum multitudine intra urbem cum detrimento retruderentur. Nam paulò antè Ioannis Ardechi equites vel egregiè pugnantes & splendidis muniti armis erumpere ausi, detrimento accepto, cum ab equitibus, tum a Ianizeris sclopettarijs reliquisque sagittarijs tanta perturbatione pulsi reiectique sunt, ut multis interfectis & vulneratis Volfangus signifer cum vexillo caperetur, qui non multò pòst à Solymano insigni donatus veste ad suos remissus est cum mandatis, ut ad deditionem præsidiarios milites simul & Viennenses cives hortaretur. Ipsum enim, si pertinacius resisterent, pro humanitate atque muneribus quæ offerebat, in omnem ætatem & sexum gladio sæviturum. Sed ea erat omnium constantia, ut nihil tanta multitudine hostium terrerentur, & probè se mœnia defensuros confiderent, postquam nulla hostibus esse muralia tormenta perspicerent, quibus facilè murus quati atque perfringi

fringi

frangi posset, nisi Volfangus è Possonio navali prælio victor aliquot inusitatæ magnitudinis tormenta demersisset. Neque enim quæ barbari advexerant curulia tormenta campestribus potius prælijs apta, quam pulsandis diruendisque mœnibus idonea, nullam nisi in summa corona ad pinnas vim afferebant, videbanturque peritis tot ducibus Germanorum Viennæ mœnia tanquam ab imperitis architectis antiquitùs structa, ob id magnopere inepta & atq; invalida ad sustinendam gravissimam tormentorum oppugnationem, quoniam rotunda & tanquam circino in orbem circunducto nulla extantioris prominentiæ propugnacula haberent, unde oppugnantium hostium latera per obliquos pilarum ictus feriri possent. Nam neq; antea Ferdinandus à quoquam finitimo vim timens, neq; Viennenses qui multis annis hostem nõ vidissent, muniendæ urbi curam intenderant, utpote qui nihil antea vel admonente Oberdansco de barbarorum adventu timuissent, vixq; terrenam nequaquam densi aggeris munitionẽ, quæ idoneam propugnaculi haberet projecturam erexerant, circa unam tantũ Carinthię portam: alijs autem in locis ligneas extantis podij modò casulas protulerant, ut inde nihil ab hoste conspecti defensores gravioribus sclopettis rem gererẽt. Sed his falconum hostilium crebris ictibus disiectis & deturbatis, aut perpetuà glandium minorũ grandine terebratis, totus penè murus propugnatoribus nudabatur. tanta quoq; fuit temporis exiguitas, ut duces uti oportebat ex gleba cespiteq;, altiora intus munimenta erigere nequirent. Ibi enim de more constitui debebant maiora tormenta: nam magno numero imposita currubus suppetebant, quæ longissimè hostium castra globos ferreos evibrarẽt, ita ut illorum nullus esset usus, quod nullo alto stabiliq; propugnaculo collocari possent. Apparebat siquidem si in altiores aggeres educerentur, quos hodie propterea quòd emineant & excelsi sint cabellerios vocamus, magna clade Turcarũ castra posse affici: nam paulò antè duo Hispani Davalus & Aquileria tormentũ mediocre quod mediam colubrinam vocant, in præalta mœnium parte, usitato ergatæ molimine funibus eduxerant, cuius ictibus aliquot hostium tabernacula prostrata fuisse spectabantur. Itaque omnibus labor totaq; spes subruendi muri apud Turcas posita erat in cuniculis, qui tribus in locis subter fundamenta mœnium ducebantur, quorum operum sonitum sedulò auscultantes Germani, & quo tenderent telluris commotæ pulsu certis (ut alibi diximus) plenorum aqua pelvium & tympanorum militarium instrumentis deprehendentes, paribus cuniculis occurrebant, quando necesse esset tympana solo apposita, vel ex minimo terræ motu commota membrana palpitare: vasa autem pariter concussa tellure crispantem aquam ostendere. Ad hæc suspectis in partibus murum introrsus ingentium trabium tibicinibus effulciebant, ut casura extrorsus mœnia proruerent, uti tum accidit quum excitatis ab hoste cuniculorum ignibus ad Carinthiam portam magna pars muri tremefacta, incolumi tamen turre hisceret, atque extra prolaberetur, Turcæ præpediti ruina & confertim ingredi conati facilè ab armata Germanorum phalange repellerentur. Nec multò post contra templum divæ Claræ proruens murus binis hiatibus editis, sed his non omnino latis Turcæ ad irrumpendum invitarentur. & quanquam propter angustias tenui cuneo intrarent, cruentum tamen, sed suo maximè sanguine, certamen cum Germanis eius stationis contraxerunt, tanta barbarorum audacia constantiaq; nostrorum, ut protectæ splendentibus armis co-

hortes facilè inermem turbam hostium temerè proruentem, & cuspidibus sese ultrò offerentem egregiè sustinerent: & quòd barbari essent numero impares, multos eorum confoderent, tergaque dare, & tumultuosè regredi multis cadentibus cogerent. Triduo pòst atrocissimè dimicatum est, quum pars muri iuxtà Carinthiam portam non longè à priore mœnium ruina ita concidisset, ut Turcæ nostrorum phlanges in pomerio constitutas, paratasque ad pugnam excipiendam patente ruina conspicerent, adorirenturque ardentibus animis, & abiectis demum utrinque sclopettis & arcubus ad gladios incurvos & prælongos enses Germanicos, quos ambabus regunt manibus, rem deducerent, quū eadem ratione qua Germani duces hortabundi phalangem promoverent, & Turcarum præfecti suos non verbis modò feroq; ululatu capessere pugnā, sed illatis vulneribus ad prælium compellerent. Certabatur omni genere telorū igneq; missili, sic ut nusquā acrius & periculosius hoc seculo pugnatum fuisse diceretur. Ambustus est Othingus nobilis regulus, & nonnulli pariter è barbaris ordinum præfecti: quoniam Asapis & Ianizeris equites ipsi dimissis equis suisque protecti scutis & incurvis armati gladijs equestribusque hastis audacissimè miscebantur. Ad extremum quum tribus horis esset pugnatum, Turcæ insigni detrimento accepto per easdem ruinas extrorsus præcipites dati sunt. At Solymanus tot irritis & maximè cruentis suorum prælijs permotus, supremum immanium virium suarum conatum editurus, præfectos omnes advocat, acerbissimis castigat verbis, quòd partę propè victorię defuerint, ignavissimeque contra morem invictæ gentis à limine semicaptæ urbis (quòd pudeat viros fortes) pedem retulerint. Propterea confirmarent animos, & rursus ad renovandam pugnam corpora atq; arma pararent, ne dedecus admitteretur. Se enim putare turpissimum incœpto abscedere. Proinde existimarent, aut egregiè in posterum diem expugnata urbe vincendum, aut ignominiosè pereundū. Ab hac atroci denunciatione postridie, qui fuit idibus Octobris, supremo conatu redintegrata est pugna usque adeo terribilis, ut quum barbari agminatim per easdem ruinas in urbem irrumperent progrederenturq;, & densatas horrentesq; hastis nostrorū acies contemnerent, præeunte incredibili crepitantium sclopettorum procella, collato pede pugnaretur. Sed magno statim nostrorum commodo nonnulla maiora tormenta certis locis peritè disposita collibrataq; in proruentes Turcas emissa sunt, tanta strage edita ut milites prodeuntium ducum imperijs & minis parere desinerent, & Turcico gladio interfici quàm Christianis tormentis sterni satius & melius arbitrarentur, atq; eo modo finis Viennensium periculo est impositus, & insolentis tyranni pertinacia fracta est, non dubia cū laude Germanicæ virtutis atq; ignominia barbarorum. Postero die Solymanus sibi discedendum multis de causis iudicans, captivos quosdam ornatos veste serica, pecuniaq; donatos in urbem remisit, ut ducibus Viennensium referrent, se nō eo consilio obsessum oppugnatumq; Viennam venisse, ut urbem caperet, sed peculiari de causa, ut Ferdinandum hostē suum nancisceretur, quo cum de Pannoniæ possessione nobili prælio controversiam finiret. Verùm postquam eum Viennæ non esse, & in ulteriorem Germaniam abijsse didicerit, moturum inde castra, & ad quærendum persequendumq; eum tanquā pręcipuum hostem esse progressurū. Proinde ipsos rectè facturos, si sese dederent. Quòd si facerent, ipsum neq; ingressurum urbem, & Viennenses pręsidiariosq; eorum

inco-

incolumes ſalvis rebus ſervaturum, donaturumq; perpetua immunitate. Hæc Viennenſes uti à barbaro propter deſperatam urbis expugnationem prolata irriſerunt, maximoque rerum diſcrimine ſe liberatos confeſsi ſunt. Nam poſtridie, qui fuit trigeſimus dies obſidionis, Solymanus caſtra movit, tribusq; itineribus, & tribus maximis agminibus iter cœpit. nam Strigonienſi via, atque item altera, quæ ad Cranium Semilliricam regionem ducit, & tertia qua iter eſt in Boſsinam digreſſum eſt, ita ut Habraymus ultimo loco regij agminis terga clauderet, & claſsis totis Danubij ripis omnes commeatus, & reliquarum rerum facultates terreſtri agmini ſuppeditaret. Verùm à tanti hoſtis diſceſſu, lætitiam ingens perfudit luctus: quoniam ſupra ſexaginta milia Germanorum capitum in ſervitutem abducta ferebantur, & magno Viennenſium incommodo totus ager ſuccisis vitibus & frugiferis arboribus fœdè deformatus viſebatur. Solymanus autem Ioannem Budæ conſtituit, beneficiariumque & amicum ex diplomate & ſolennibus codicillis appellavit, adiunxitque ei Grittum, ut ea pararent, quæ confirmando regno opportuna viderentur. Accidit autem (quod minimè prætermittendum videtur) tametſi barbari laudem reſpiciat, ut Solymanus Ioannem in eius tabernaculum cum proceribus Hungaris admiſſum impensè rogaret, ut Paulo Strigonienſi & Petro Pereno clementer parcere, & in priſtinum gratiæ locum recipere vellet. Nam Ioannes ab eorum ingenijs amicitiaque plurimùm abhorrebat: quoniam illi fluxa fide ſacramentique immemores idem quod ſibi antea dum coronaretur officium Ferdinando præſtitiſſent, tanquam deſertores oblitique Hungarici ſanguinis ad Germanos defeciſſent. Ad id clementiæ munus quum duriorem ſe oſtenderet Ioannes, atque prędiceret eos propter ingenij levitatem præclara malignitate cumulatam, nequaquam in fide permanſuros, rurſusque quà deficerent occaſionem priore tupiorem inventuros, Solymanus vocem paululùm intendens non barbaro, ſed optimo rege dignisſimam, an tibi, inquit, in hac vita melius atq; honeſtius quicquam evenire poſſe putas, quã ſi ex tua clementia, qui tui ſint hoſtes ingrati apud mortales evadant, hoc eſt æterno ignominiæ probro notati, quũ in te ſempiterna probi & clementis animi laus manſura ſit? Nec multò poſt inſtantis iam hyemis frigora timẽs infeſta iumentis, camelisque præſertim calidiore ſub cœlo natis, iter cœpit ad Belgradum, atq; inde in Thraciam eſt reverſus. Cuius diſceſſus aliquanto maturior quàm ſperaſſent homines, ſicuti Cęſarem ingenti cura metuque liberavit, ita Florentinorum animos magnopere conturbaſſe viſus eſt, qui nõ ineptè ſperaviſſent Cæſarem ſuo permotum periculo barbaris occurſurum. Quid enim ineptius atq; abſurdius, quod ad exiſtimationem eius pertineret, quàm proprias vires impia quadam obſtinatione alieno atq; invidioſo implicaſſe bello, dum Noricus ureretur ager, & Ferdinandus frater novo Pannoniæ regno pulſus, patrimonij ſui dira incendia proſpectaret, ſcilicet ut liberam civitatem, ſecus ac ſuperiores Cæſares feciſſent, urbes tyrannide oppreſſas liberare ſoliti, ad veterem redigeret ſervitutem? Quid porrò ignominioſius Pontifici accidere poſſe, quàm Cæſarem retentare, qui peculiare deflagranti patriæ ſuæ ſubſidium afferre deberet, ſuopteque ingenio publici periculi cauſam generoſa voluntate, niſi ſacrorum princeps religionis obliviſceretur, eſſet defenſurus? Sed vel in deiectis tanta ſpe animis, nihilo ſeciùs vigebat illa pertinax voluntas, ut omnes pacis conditiones abnuerent, quæ ſpecioſo ſuſce-

ptæ libertatis nomini officere possent, nectamen alicunde reperirent, vel privatis vel publicis consilijs, qua ratione diuturno resisti bello posset, postquam deserti ab omnibus socijs, oppugnatiq; constantissimis duorum maximorum principum viribus nihil de belli exitu dubitarent. Id verò fiebat quòd in civitate populares dominarentur, imperiti homines, uti paulò antè uni tantùm mercaturæ dediti: peritis autem rerum, patritijsque præsertim & rectè sapientibus nullus esset in repub. locus, utpote qui is tantùm optimus civis existimaretur, qui acerbissimè eos civium ordines, qui antea in administranda repub. valuissent, proscinderet, & de Pontifice insolentius loqueretur, sicuti paulo antè intemperanter evenerat in publicis concionibus quas in templis facundissimi quidam iuvenes ad populum habuerant, ut iuventutem ad capessendam institutæ urbanę militię disciplinam hortarentur, qua civitatis dignitas & publica omnium salus constaret. His autem orationibus singulari assensu atque omnium commendatione exceptis unum id maximè petebatur, ut Mediceæ familiæ dominatus probroso nomine tyrannidis appellarent, eorumq; civium ordines, qui illius beneficia muneraq; sensissent, aut producti in curiam fuissent, tanquã improbos adulatores, oblitosq; publicę dignitatis effusè criminarentur. Sed unus ante alios Petrus Philippus Pandulphinus, prę-stanti quidem avo, sed vecordi patre genitus, furioso quanquam erudito orationis genere, usque adeo petulanter in Mediceum nomen est invectus, ut quum in templo Laurentiano Cosmi pietate atque opibus ædificato, ubi sunt Mediceæ gentis sepulchra cõcionaretur, ad abolendam tyrannicæ stirpis memoriam templum illud decreto publico funditus evertendum diceret. Multò autem ęquioribus auribus auditus est apud sanctę Crucis templũ Baucius Cavalcantes. Is moderatæ & perelegantis eloquentiæ nervos intendens, quæ opus essent aptius persuaserat quàm nonnulli alij qui maledicentiæ fræna laxavissent. In his fuerat præter Pandulphinum Aloysius Alamanus poeta Etruscus, qui multum antè nefariæ coniurationis in necem Iulij Cardinalis susceptæ, quum complices capite pœnas dedissent, elapsus damnatusque diu exul in Gallia fuerat. His cohortationibus nõ iuventus modò, sed tota civitas hilarior atq; paratior ad tuendam libertatem reddebatur, ita ut eximium robur in urbana iuvẽtute esse putaretur, quę splendidis armis & divite cultu ornata sub singulis tribunorum vexillis instructa prodibat, & uti dux eorum Stephanus Columna iussisset, militiæ munera implebat. Certabatur enim quotidie, nec urbana iuventus contineri poterat, quin veteranis militibus, ubi periculum posceret, aut virtus digna vero milite ostendi posset, audacissimè misceretur. Aurantius porrò totum Vrbis ambitum, qui est trans Arnum à Nicolai porta ad Fridianam lunato circuitu complexus, ita diversarum gentium castra castris perductis munitionibus coniunxerat, ut Florentinorũ eruptiones perpetua statione militũ, & tormentis aptissimo loco collocatis facile contemneret. Ita enim fiebat, ut quicquid mœnium à media divi Georgij porta, quæ editiore urbis clivo erecta est, Hispani eruptiones hostium ex superioribus locis observarent: Itali verò ad ortum Solis usque ad Roscianam villam extenderentur, quæ excelso ædificio insignis clivoque imposita urbem ab orientali latere trans Arnum prospectabat. Germani autem paulò remotius in valle circa Baroncelliam villam constiterant, ubi erat forum rerum venalium, & Aurantij prætorium visebatur. Nihil tamen Aurantius tentandum de oppugnatione

& pr-

& prolatis tormentis usquam quassanda mœnia arbitrabatur, quod murus ad mirabili structura firmissimus, nisi longo labore, multoque sumptu atque periculo aperiri diruique posset, tot presertim propugnatoribus, qui audacia numeroque prestarent ad omnes hiatus hostilemque impetum occursuris. A Giramonte autem tumulo quem maioribus instruxerat tormentis, eius munitionis frontem quam in Miniati templi horto erectam fuisse diximus, creberrime quassandam susceperat. Nam ab ea substructione lignea altior suggestus à Malatesta fuerat eductus, unde subiecta hostium castra verberari poterant frequẽtibus pilis multa cum pernicie commeantium militum. Nam ab ipsa etiam sacra turre quæ cuncta prospectabat, uno atque altero falcone perite constituto à quodam Lupo Florentino qui turri præerat, diligentissime res gerebatur. Eam autem turrem demissis storijs duplicibus, densissimisque culcitris & lanarum saccis circumquaque munierat, ut immissas pilas crassa mollitie obiecta obtunderet & eluderet. Nam ab Aurantio maiora tormenta in Giramonte cõstituta in turrem intentissime dirigebantur, quæ causa fuit ut minutis prælijs quotidie certaretur, & multi viri fortes interirent, in quibus fuerunt Bartholomæus e Fano Fortunæ spectatę virtutis prefectus, & Iacobettus Corsus eximię promptitudinis centurio: è Cæsarianis autem Cispa Pisanus & Bonifacius Parmensis. Vulnerati quoque pleriq; illustres, & in his Roscius ipse, Alexanderque Vitellius, quum recipientes sese Etruscos admodum constanter Mario Vrsino reducente, audacissime premerẽt. Ea autem erat natura vulnerum ut qui glandib. circa ossa paulo vehementius essent vulnerati, difficillime mortem evaderent, & multi longa plagarum sanie tabeque affecti, irritis remedijs morerentur. Propterea Florentini operam dabant ut ampliores militum manus mercede compararent: nam præter urbis custodiam, minora etiam præsidia reliquis urbibus atq; oppidis quæ erant in potestate imponenda videbantur. Magno nanque ad sustinendam obsidionem usui erant, Pratum, Pistoriũ, & à Pisana via ad septimũ lapidem Lastra castellum, atq; inde Empolis, quod est medium Etruriæ mercatu celebre oppidum, quod antiquitus Emporium fuit, atq; inde Pisæ, & sinistrorsum Volaterræ. Itaque pecuniam in stipẽdium Neapoleoni Vrsino mittunt. Is in agro Romano propter familiæ clientelas & opes erat potens, & se aversum à Pontifice, & Cæsarianorum hostem profitebatur, numerumque earum quæ antea habuerat cohortium & turmarum auxerat, accitusque in Etruriam penetrare iubebatur. Cuius consilio cognito Aurantius Alexandrũ Vitellium, qui eius transitum impediat, in Tifernates suos mittit. Is diligenter exploratis hostium itineribus, coacta valida manu Tifernatium, Neapoleonis copias iuxta sancti Sepulchri oppidum improviso adortus paruo negocio fundit, ereptisq; vexillis et exutos armis profligat, ita ut pro pe ipse Neapoleo caperetur, & Vitellius re bene gesta ad Aurantium rediret.

Hisdem fere diebus quibus Alexander Vitellius ad Vmbriæ fines adversus Neapoleonem est missus, Stephanus Columna audaci suscepto cnosilio, ad invadenda hostium castra nocturnam eruptionem instituit, quod magnæ sibi gloriæ futurum apud cives, atque ipsum Galliæ regem, cuius auspicijs operam navabat, rebatur ipso id plurimum expetente Carduccio dictatore, si non defensuros modo mœnia Etruscos, sed ingentib. etiam animis castra adoriri, prodireque in aciem ausuros ostenderet. Id facinus eo ordine silentioque constitutum atque initum est, ut cum Malatesta, paucissimisque tribunis re communi-

næ trepidationis periculo singuli hostium duces iubēte Aurantio, nequaquã apertis in locis, sed novis munitionibus circumductis, se adversus nocturnos diurnosque impetus diligentissimè consepserunt, sic ut in posterum audacissimæ gentis vim atque solertiam minimè contemnendam esse declararent. Præerat Emporio Franciscus Ferruccius Florentinus, novæ militiæ laudem quærens, quòd Neapolitano bello apud Soderinum proquæstor fuisset, multúmque ideo apud Nigras cohortes versatus, reip. fortem operam, ut inde clarescere, præstare cupiebat. Is Lastram oppidum, quod diximus firmo validũ muro, iusto tuendum præsidio ratus, quoniam magno usui obsessæ urbi ad suppetendos commeatus iudicaret, eò cum trecentis militibus tres centuriones Michaelem Angelum Paranium, Florivantium Pistoriensem, & Octavianũ Bertinorum è togata Gallia ea spe misit, ut eos continuo perampla tormentarij pulveris copia, & commeatu adiuturũ promitteret. Sed cēturiones oppidum vacuum temerè ingressi, confisiq; Ferruccij promissis, dum ea parant quæ ad defensionem opus sint, hostes contra se adventare cognoscunt. Aurantius namq; hisdem de causis, quòd id oppidum opportunum hosti fore providebat, expugnandumque censebat, ad id munus Rodoricum Ripaltam cum Hispanorum cohortibus è castris misit. Tum verò centuriones, quos antea dixi constanti animo Hispanos muro scalas apponentes multis vulneratis repellunt. Quare permotus incensusq; Ripalta ab Aurantio postulat, ut sibi tormenta muralia submittantur. Nec ille petenti deest, mittunturq; cum tormentis muralib. duo milia Germanorũ, quorũ adventu murus quatitur atq; perrumpitur, Germaniq; illac intrare contendunt, dum Hispani ad inferiorē oppidi partē scalis rursus murum aggrederentur. Centuriones deficiente sulphurco pulvere, nulloq; commeatu adiuti à Ferruccio uti sperarant, animo perterrentur, nec intrantiũ hostium vim fortissime sustinent, sic ut abiectis fœdè armis, frustraq; salutem deprecantes crudelissime a Germanis trucidarentur. Ab Hispanis verò reliqui omnes, qui in inferiore erant oppidi parte, paucis vulneratis caperentur, & cēturiones nõ iniqua sorte in Hispanos incidentes, dedentesq; se ęquo militiæ iure, ab his demũ se centenis singulis aureis redimerent. Dum Lastra quateretur capereturque iam perditis rebus, supervenerunt auxilia: nam Otho Montacutus cum vexillis quatuor peditum è Prato, & Georgius Sanctacrucius, et Amicus Arsula cum equitibus urbe emissi per Signinum pontem se ostenderunt, in quos tantus ab hoste impetus est factus, ut equites citata fuga cõtinuò se eriperēt, codē põte et pedites intento cursu evadētes ad Montelupũ, naviculis Arnũ transire cogerentur. Amissa Lastra Florentini quòd, uti supra diximus, Ramazottus cum valida mõtanorum agrestium manu ex Apennino se demiserat, & Florentiola oppidulo, Scarpariaq; castello occupatis, prædatum diversas suorum manus emittebat, quę se in Mugellanum agrum usq; ad Vicum pagum, et illinc dextrorsum ad Barbarinũ oppidum effuderant, & eos cõmeatus, qui inferri obsessæ urbi possent, intercipiebant: ut tot malis aliqua ex parte obviam irent, Othoni Montacuto imperant: ut Prato copias educat, & operam det, ut quos nancisci possit ex his agrestib. opprimat. Secreto etiam monetur, ut Trebiam villam Mediceæ gentis, quæ est medio ferè itinere inter urbem & Scarpariam intret, atq; ibi Mariam Salviatam cum puero Cosmo filio comprehendat, quòd hæc Iacobi Salviati esset filia, apud Pontificem summa authoritate vigentis, ideoque obses paternæ fidei foret, & puer uti populares dicebant, ty-

rannico ſanguine progenitus tolleretur. Sed fata quæ conſentientibus aſtris puero Etruriꝑ imperium deſtinabant,& vlla humani conſilij malignitate præuerti non poterant, ab eo facinore Othonem auerterunt; ſiue quòd ſuopte ingenio parcendum puero iudicaret, quod ſub Ioanne patre nuper ordines duxiſſet, ſiue eam villam valido quorundam veteranorum, & eius viciniæ magno agricolarum numero, quos Saluiata ibi aleret, falſo teneri didiciſſet. Trebia nequaquam adita Otho ſiniſtrorſum deflexit ad Barberinum, vt ibi nonnullos ex hoſtibus qui aliquantam pecoris prædam coegerant, improuiſus opprimeret. facilè itaque evenit vt eos profligaret, & prædam relinquere cogeret, atque inde Pratum eſt reuerſus. Sed non multo poſt Otho in ſpeciem patratꝑ cædis in quendam ciuem Lutherij prætoris alumnum reus factus; re vera autem quòd apud Trebiam vti iuſſus erat, Saluiatam cum Coſmo filio comprehendere noluiſſet, & illi opportunè ad Scarpariam oppidum refugiſſent, tacitæ pœnꝑ loco captus tortusq; eſt, et inde in tetrum carcerē coniectus; quòd octouiralis magiſtratus inuidioſum fore proſpiceret, ſi de viro forti nequaquam evulgatæ ſuſpicionis crimine circumvento capitale ſupplicium ſumeretur. Eodem hyemis initio Pyrrhus Stipicianus cum ſuis cohortibus ad ſoluendam obſidionem Peccioli oppidi in agrum Piſanum ab Aurantio miſſum cum Florentinis copijs bis improſperè conflixit; ſemel ad turrem quam diui Romani vocant, & iterum ad Martis pagum, qui eſt inter Palaiam vicum atq; Montopolim. Deſcenderat è Calphurnianis ſaltibus in Etruriam Hercules Rangonus, ab Alſonſo Ateſtino cum valida equitum & peditum manu miſſus (nam is Herculis ipſius Alſonſi principis filij vices gerebat, quem paulò ante Florentini numerato ſtipendio conductum, eorum militꝑ ducem ſummum appellarant): verum deterrente Cæſare in Pontificis gratiam, ne filium mitteret Alſonſus, quum adoleſcens Hercules toto eo belli munere ſubtraheretur, quin copias mitteret tanquam acceptis iam ſtipendijs Florētinorum ſacramento addictas, adduci non potuit. Itaq; Rangonius Ceccoto Toſingo Florentinorum legato adducente, & ex præſidijs Piſanis augente eius copias, Cæſarem Foroliuienſem, cum ala Aurantianorum cataphractorum Peccioli hybernantem obſederunt, tripliciq; certamine fatigatum eò planè iam perpulerant, vt diu hoſtium vim ſuſtinere non poſſe appareret, quum aduentu Pyrrhi relicta oppugnatione perterriti ad Pontaderam ſe ita receperunt, vt poſtridie Pyrrhus excurſione facta magnam maioris pecoris prꝑdam abigeret, & ſequētibus diebus diſpoſitis inſidijs Ceccotus atque Rangonus eum ſatis patenti campo adepti immiſſis cataphractorum turmis facilè funderent; quanquā Pyrrhus indomito corporis atque animi vigore aliquandiu fortiſſimè reſtitiſſet. Capti ſunt tres eius cohortium præfecti, quum multi ex eius peditatu aut cæſi aut vulnerati fuiſſent; ſic tamen vt non multos poſt dies à Pyrrho, qui apud Caſtellum Florentinum copias inſtaurarat, in eundem agrum redeunte a victoribus Hercules cognomento Braſſichella Piſani ſanguinis egregiè fortis fuſa eius cohorte apud vicum Furculas interficeretur. Secundo verò prælio (vt diximus) maiore aliquanto accepto incommodo, quum ad Montopolim ſe recipere poſſe crediſſet, eo euentu profligatus eſt, vt quum Michael Montopolitanus qui rurſus oppidanos a Florentinis rebellantes ad fidem redegerat, e cliuo cum armatis decurriſſet, Pyrrhus qui pertinaciſſimè equeſtri prælio contenderat, in præpeditam foſſam præceps propelleretur, vnde quum ad

ſalu-

salutem nullam sibi opem superesse conspiceret, relicto suo, qui tenaci voragine hæserat, atque alieno repentè conscenso equo, fuga se eripuit, quo casu Pallota Perusinus & Bartholomæus Spiriteus, nonnulliq; alij clari nominis præfecti in potestatem Rangoni devenerunt. Nec multo pòst sub ipsum brumæ exitum magno luctu occupata est civitas, quòd duos inclytę virtutis duces, uno hostilis tormenti ictu amisisset. Nam quum in horti munitione, quam iuxta cœnobium divi Miniati ligneis substructionibus erectam fuisse diximus, Marius Vrsinus, & Georgius Sanctacrucius speculabundi prospectarent, è Giramonte emissa colubrina quę lateritiam columnam perfregerat, interfecti sunt, quorum mortē eò lugubrius luxit populus, quòd eodē ictu accumulatis funeribus interijsset Averranus Petrinius, Etruscæ iuventutis formosissimus. Exeunte anno, qui erat trigesimus à partu Virginis supra mille et quingentos, Carduccius dictatura se abdicat, quòd is honos promulgata lege prorogari nō poterat, et successori Calen. Ianuarijs esset ineundus, scil. ut tāta dignitas latius dispensata, propositaque ex æquo à pluribus peteretur. Suffectus ei est Raphael Hieronymus, quem è legatione Cæsaris redeuntē elevatis hostium viribus, senatū in pristina spe tuendę libertatis, sustinendiq; belli prolixè cōfirmasse diximus. Hic nō singulari tantū popularium studio adiutus est, sed mirifica etiam optimatium suffragatione, & pręclaro assensu eorū civium, qui Mediceo nomini addicti, honestā pacem potius quàm asperū & difficile bellū probarent. Existimabant enim pleriq; cives, Raphaelem nequaquā tanta duritie acerbitateq; qua dudū Carduccius se totum à cogitatione pacis subduxisset, magistratum gesturum, quòd multis affinitatum necessitudinibus patritio ordini coniunctus, publicū bonum popularium factioni præferre velle crederetur. Sed eum usq; adeo nova summæ potestatis insignia spe clarioris famę inflaverant, depravaverantq; eius animū quorundā amicorum malignæ cohortationes, ut facilè omnium rerū, quæ publicam salutem respicerent, oblivisceretur, & summum decus in obstinatione gerendi belli reponeret: exitioso quidem consilio, cum sibi uti evenit, tum etiam nonnullis alijs qui propter insanā pervicaciam abhorrentes à pace, dignas postea improbitatis pœnas dederunt. Sed dictator ut declinaret invidiam importuni consilij sui rationes honestissimis sententijs atq; sermonibus contegebat, eoq; simulantius, quòd dudum apud Bononiam singulari cum laude Cæsaris, Franciscum Sfortiam Mediolani principem restitutum, Venetosq; item, qui Rhavennam & Cerviam Pontifici reddderent, à Cæsare ex amplissima eorum legatione in amicitiam receptos didicerant. Alfonsum quoq; Atestinum Ferrariensium principē, qui sub fide publica Bononiam venisset, totam ipsius de Regio Mutinaq; urbibus cōtroversiam ad arbitrium Cæsaris disceptatoris relaturū: Pontificem verò dexteritate ingenij & longa prudentia in rem suam opportunè præditū, cuncta quæ vellet ab ipso Cæsare impetraturum. Propterea Germanos Apœninū transisse, tirones Hispanos descendere in Etruriam, & tormenta maiora per Apœninū superatis asperrimis saltibus transvehi ad mœnia à duplici loco ferienda aperiendaq; postquam nihil adhuc Aurantius è sua parte murum maioribus tormentis pertentasset. His adversis famæ rumoribus cives in universum admonebantur, ut maturè æstimatis periculis æquam pacem aspero bello facilè pręferrent, ob id iam in coronis detestabantur id Carduccij consilium, quo delectis legatis, atq; his diu retētis, et postremò sine mādatis publici decreti missis,

Pontificem non impudenter modò cluſiſſent, ſed noua contumelia plurimũ exacerbaſſent. proinde advenisse tempus credere, quo legati mitti ad Pontificem deberent, quando Cæſarà nemine quàm ab ipſo Clemente exorari poſſe crederetur, neq; ob id vllo piaculo ciuitas offendi poſſet, ſi à ſacrorum principe ciueq;, quem alias non inhumanum, ſed beneficum experti eſſent, ſupplices iuſtam peterent pacem, eoq; demisſius quòd eam necesſitate potius quàm voluntate expreſſam peti appareret, ab his qui diuerſis obſeſſi caſtris, & à Gallis deſerti, neq; à Venetis adiuti, nullã præterquàm à Dijs immortalibus opem expectarent. Quo fremitu populi adductus Raphael, quanquã cuncta eius conſilia ad bellũ eſſent deſtinata, vt certius ciuiũ animos exploraret Nonis Ianuar. vniuerſum concilium indixit, vt liberis ſuffragijs decerneretur, mittendi ne eſſent legati ad pontificem. Coiuere mille et ſexcenti homines, atq; in ſuffragium iuere, vſq; adeo in id decretum propenſis animis, vt mille ſupra trecentas atri coloris fabas numerarent, eorum ſcilicet qui probaſſent, reliquorum verò albæ à bonis ciuibus irriderentur. Quod aduerſo inopinatoq; ſuffragiorũ euentu fractus atq; deceptus Raphael aſtuta præclareq; nefaria prævaricatione vſus decretum fieri vetuit, reiecitq; ad peculiare conſilium octoginta virorum, qui id Conſilium explorandæ tantùm voluntatis, non conficiendi decreti cauſa vocatum, impudentisſimè decepta republica iudicarunt. Hac actione dictator præclarè extitit popularis, & ſicuti apud bonos ciues intempeſtiuæ atq; leuisſimæ improbitatis notam ſubijt, ita apud populares, quos vulgo ab inſana bili pervicacia rabidos vocabant, mirè laudatus eſt. Alteram quoq; minoris inuidiæ labem ſuſcepit, quum poſtulanti Malateſtæ ſceptrum & vexillum ſupremi militaris imperij inſignia, atq; ornamenta, altera eius inchoati magiſtratus actione conceſſiſſet, contradicentibus multis, qui ſupremi imperij poteſtatem nondum planè explorato eius hominis ingenio, aut cautè, aut nunquam tribuendam cenſerent. Multa nanq; in ea republica, quæ tota popularis euaſerat, rapidè & inconſultè fiebant, quæ ſæuitiæ labes præcipuè apud rabidos & turbidos eius factionis, tanquam neceſſaria probabatur: nam capitale erat obloquẽtibus de eo Reip. ſtatu, aut quoquo modo cõplectendæ pacis mentionem inducentibus, ſiquidem vel leuisſima ſuſpicione rei maieſtatis facti feſtinato ſupplicio plectebantur. In his fuere Laurentius Soderinus, quòd literas accepiſſet à Baucio Valorio, qui in caſtris pro legato apud Aurantium Pontifici operam præſtabat. Iniecto ſiquidem laqueo è feneſtra latronum more præcipitatus eſt, & Ficinus Marſilij clarisſimi philoſophi nepos, quòd Coſmũ Medicem, à quo vrbs admirandis ædificijs, templiſque præcipuè eſſet adornata, iuſtum patris patriæ titulum meruiſſe dixiſſet, abſciſsis à carnifice ceruicibus, ſtulti proloquij, quanquam non inepti, pœnas dedit. Carolus quoq; Cocchus, quòd in corona dixiſſet æquum eſſe, vt in libera ciuitate cuncta belli & pacis conſilia per omnes ciuium ordines diſpenſarentur, vt vno conſenſu ciuitatem liberam & libertatis iura tuentem ſentirent & agnoſcerent, intempeſtiuæ ſententiæ, quanquam non iniquæ, capitali ſupplicio pœnam ſubijt: ſic vt nec cucullato Franciſcani ordinis, cui Rigogolo cognomen fuit, pepercerint, quòd Pontificem alloquutus fuiſſet, impoſito maieſtatis crimine, quaſi tormenta apud diui Miniati templum collocata clauis per ſpiramenta inditis configere cogitaſſet, in ipſa cuculla miſer ſacerdos decollatus eſt. Quin etiam ab intemperanti odio in Mediceos, quod ciuitati maximè pudendum, & hoſtibus

pariter

pariter ridendnm fuit, Antoniũ Carafullam à vetere insania non insulsum morionem, Mediceæ domus familiarem, in eum carcerẽ, qui Stincus appellatur, duci iusserunt, quòd perambulando urbem, vociferandoq; comitantib. et arridentib. pueris, decuriones & ędiles dixisset nunq̃ recte annonam curaturos, nisi Mediceorum instituta ad memoriã præsentemq; usum revocarent, qui vili pretio commeatũ omnis generis coemendum in omnib. foris proponere consuevissent. Sed Carafulla quum traheretur à lictoribus subinde dixerat (quod diuturnæ ei calamitati fuit,) Neque vos apparitores, qui me invitũ perducitis, propterea minoris pretij emptam, quam sesqui aureo nivei panis heminã comedetis. Nam tum maximè annona creverat, & magna obsoniorum in urbe penuria esse cœperat, ita ut milites opimi aliâs convictus consuetudinẽ, ut stipendijs parcerent, ad Etruscam frugalitatem redigere cogerentur. Iam sese aperuerat annus, & vere novo utrinque milites segnitiem torpida hyeme conceptam, ita corporibus atq; animis discutiebant, ut minutis prælijs quotidie certaretur, & Florentini nihil intermittebant, quin circa urbẽ institutas munitiones perficerent. Nam sicuti suburbana ędificia, quę tot sęculis condita à singulis portis extendebantur, miserabili consilio funditus everterant, antemurales pro portis aggeres extruebant, tormentis atq; præsidijs impositis, ne alicunde hostis ex propinquo tormenta subvecturus atq; oppugnaturus sese insinuaret. Tormentorum namque omnem apparatum, qui per Apœnini iuga, præaltasque trepidines asperrimarum vallium advehebatur, in plana ad Campum munitum oppidulũ pervenerant. Huic præsidio erat Petrus Velleius cum septem tironum Hispanorũ cohortibus. Is totus apparatus qui genere, magnitudineq; & numero erat admirabilis, atq; ideo hostibus metuendus, magno fabrorũ labore reficiebatur, quo iniquissimo itinere luxatis currubus & perfractis rotis, in præsens usui esse non poterat. Quibus de rebus fiebat, ut Florentini Pratum oppidum ultro desererent, & ad famam tanti tormentorũ apparatus, magnus agrestiũ & novorũ militum numerus ad Cæsariana castra conflueret spe prædæ: siquidem allecti non dubitabant, quin admotis tormentis urbs caperetur, & singulari tot gentiũ obsidentium lętitia diriperetur. Ob eandem causam Hispanorũ vexilla septem, quæ Cæsarẽ e Bononia in Germaniam profectionẽ parãtem sequi noluissent, proptereaq; iussu irati Cęsaris privati stipendijs, et cũ ignominia à Vastio dimissi fuissent, sub Fesulano mõte cõsederant, ita occupatis pulcherrimarum villarũ ædificijs se permuniverant, ut undiq; prædatũ irent, & urbe egredi excurrereq; ausis è superiorib. locis insidiarentur, sic ut nemo lignatum prodire auderet sine certo militari pręsidio, ut tum accidit quum lignatoribus Cruciana porta egressis, quæ tutiorem, quòd esset maximè aversa hostibus, egressum habere videbatur, cruentæ conferendæ pugnæ occasio prębita est. Ibatur namque secundum Arni ripas, & lævorsum in eos campos, qui à cœnobio sancti Salvij plana vocantur, ubi ante ducentos annos Henricum Cæsarem Florentinos oppugnantem castra posuisse memorabant. Exeuntium autem peculiare munus erat succidere passim virgulta, atque his fasces conficere quibus in cõstruendis aggeribus ad continendas glebas intermiscendo & coe quando uterentur, simulq; iumenta quędã maioris pecoris, quæ ab agricolis in urbẽ coacta fuerant, in herbidos campos pastũ educerent. Secundum hos binę ternæque militum cohortes præsidio ibant, ex militibus, qui ea de causa in urbe certis locis erant collocati, ut extraordinario munere, ubi opus foret, operã

navarent. Eò die id munus obvenit Anguilloto Pisano, & Fràcisco Bardo Florentino. Pisanus propterea quòd à Roscio sub quo ordines ducebat, paulò ante è castro, quod nunquã antea acciderat, in urbẽ transfugisset, ipsi Roscio ita erat invisus, ut Aurantij iudicio turpisimę necis exitio destinaretur. Fortè autẽ exeuntibus porta cohortib. eius vexillum conspectum notatumq́; est à Caesarianis, ipsoque praecipue Roscio, qui trans Arnum è collib. cuncta prospiciebant. Nec mora Roscius Aurantium adit, occasionẽ opprimendi Anguilloti adesse docet, si Arnum traijciat, & frequenti atq; expedito equitatu vagos hostes patentib. campis adoriatur. Probat consilium Aurantius, accersitoq́; Ferdinando Gonzaga, & subsequentib. multis ducibus atq; praefectis, intra tertium lapidem contra Rapazanũ pagum, reperto vado traijcit, bipartito hostes invadi imperat. Ipse ante alios galeatus patenti strata via defertur versus portam, reliqua manus ad dextrã latiore flexu concitata hostes circundat. Itaq; pręciso ferè in urbem reditu Anguillottus frustra composito suorum globo pręliatur, equites undiq; consurgunt, peditatumq́; eius ferò fugam meditantem consequuntur, prosternunt, lateq́; trucidant. Ipse ingẽti ictu clavę ferreae capus percussus, quum Ferdinando Vitello Neapolitano equitum praefecto se dederet, nec uti agnitus ab eo reciperetur, quòd Vitellus eum ad subeundam perfidiae carnifici tradere infame sibi fore testaretur, Ergo, inquit, Anguillottus patere, ut hoc à te impetrem viro forti, scilicet ut tua potius quàm carnificis manu concidam: atque ita vir alioqui strenuus, quodam liberali misericordiae genere, iugulatus à Vitello occubuit. Eius verò signifer Cicchus Buteius qui unà transfugerat, quum iam deditus & captus esset, manu ipsius irati Roscij per ilia transfossus interijt. In Franciscum vero Bardum humanius res gesta est: nam ipse cum sua cohorte penè tota captus, & persoluto redemptionis pretio dimissus est, quum milites armis tantùm exuerentur. In eo improvisae equestris procellae strepitu Ioannes Vincius, portae custodiae cum sua cohorte praepositus, quòd esset Anguillotto familiaritate coniunctus, opem ei ferendam existimavit, desertaque porta ad Salviana usque plana progressus est, spectator editae caedis potius quàm non serus circumventis & oppresis adiutor, magno quidem salutis suae periculo: quoniam Malatesta è monte praelij commisi tumultum cernens, graviorem que impetum inde facturos hostes putans, cum Zanobio Bartholino ad Crucianam portam advolarat, quam ubi desertam custodia reperit, magno irae impetu accensus, invectusque in Vincij temeritatem, laqueum paravit, quo rediens Vincius in porta suspenderetur. Sed is quum iam rediret de adventu Malatestae atque eius iracundia admonitus opportunè secesit in Salvianum templum, conscensaque sacra turre tam diu delituit, donec Malatestae ira deferveret, ignominiae tamen propter admissum summi periculi facinus adempta ei est portae custodia. Caeterum Aurantius Anguilloti & signiferi eius caede satis expiatum eius transfugium ratus, nihil se ulterius promovit, atque eodem amnis vado in castra reversus est. Nec multis inde diebus extra Pratensem portam equestri praelio certatum est, quum forte Aurantius & Vastius explorandi loci causa cum ala equitum amnem tranassent, apud eum vicum qui Lignarius appellatur, melopeponũ fertilitate insignem. Non enim longè ab eo vado munitio quaedam perducebatur ad Germanorũ castra, quae non multum inde aberant. Ab ea nanque parte moenia latè speculati tanquam infirmiora expugnationi destinabant, ad eosque acciti propter eandem causam

causam

sam Petrus Vellesus, ipseque Ludovicus Lodronius, quem in loco Felicis Vitembergi discedentis Cæsar Germanis præfecerat. Hi omnes quum explicatis & discurrentibus turmis è summo portæ propugnaculo extra tormenti ictum prospicerentur, atq; ad eam portam Malatesta decurrisset, ipsius iussu Iacobus Bichius Senensis, quem Neapolitano bello inclaruisse diximus, in procursantes Hispanos repetinus erupit, nobilisq; à solis equitibus pugna edita est: nam sæpius instaurato impetu cum utrinq; crescentibus auxilijs novæ turmæ pugnam capesserẽt, adeo acriter dimicatũ est, ut unus ante alios Bichius albicante crista conspicuus promptissimè dimicans, vel ab hostibus impensè laudaretur. Eo ardentis pugnæ spectaculo ipsos Aurantium & Vastium in certamen allectos atq; protractos ferunt, quod Vastij hasta cotolla serica ad cuspidem redimita: illius verò pileus è purpureo serico villoso turbinatus, a plerisque noscerentur. Sed cum pugna habuit eventũ, ut Bichius pressus multitudine incumbentium hostium maturè nec indecenter se recipere cogeretur, receptusque intra portam cum galeam aperuisset, honestissimis accumulatis laudibus à Malatesta commendaretur. Eo die tanquam ex condicto tormenta quæ erant trans Arnum Olivetano in podio collocata, & quæ erant in superiore portæ propugnaculo cessaverunt, ut equitum virtus lætius & tutius utrinque spectaretur. Sed Bichius non diu ea laude honoreque lætatus est, quum intra paucos dies præstandæ operæ cupiditate incensus ab eadem prodijsset porta, vel negante Malatesta, ut ad eam quam diximus à Germanorum castris ad Arnum usque perductam munitionem excurreret, scilicet ut aliqui eo vado commeatũ in maiora Aurantij castra devehẽtes subito incursu interciperentur. In eum siquidẽ equo albo vectũ, hostes ab Olivetano aggere falconem direxerunt & contorserunt, cuius pila dextrũ ei crus abripuit, perfosso & cadente equo, sic ut semianimem nonnulli equitum in pedes desilientes sublatum intra portã cum multo luctu referrẽt: neque eo mortuo quisquam equitum æquè fortem operã postea Reip. præstasse visus est. Interim Florentini tot fortissimis intra paucos dies ducib. infeliciter amissis, crescentibusq; in dies hostium viribus, ac undiq; desperatis auxilijs graviter affecti, quod difficiliora sensim cuncta sibi obventura prospicerent, ita suspensis animis honestæ pacis nomen complectebantur, ut iterum de mittendis legatis mentionem inducerent. Rebantur siquidem ipso Cæsare nondum Bononia profecto, æquã à Pontifice pacem se facilè impetraturos: quoniam Clementis animus vel tot exulceratus ipsorum contumelijs, cohortante Cæsare, non inani Christianæ pietatis verecundia, & civili quodam pudore leniri expugnariq; posse videretur. Sed ad eam rem toties frustra actitatam, quum quisq; gravissimus senator facilè recurreret, nemo tñ quid in arcano animi sentiret, in consilio publico atque ipsa curia liberè proloqui audebat, propterea quòd plerique cives privato adducti periculo pulicam salutem potius negligendam ꝙ odium irritatis popularibus periculosa cum laude parandum iudicarent, tanto consensu ut quum mussarẽt omnes, libertas ipsa non media in urbe quę hoc inani titulo gauderet, sed in senatu maximè quæreretur. Verum non defuit in Repub. honestissimus iuvenis, qui eam animorum consternationem malo publico inter cives obortam, gravi facundia detestaretur, atque discuteret. Is fuit Philippus Melior probo ore, uti sibi licebat, quòd esset suæ tribus collegij signifer, e suggestu apud senatum frequentissimum in hanc sententiam loquutus est; Sæpenu-

mero audivi, cives optimi, ab his natu maioribus qui authoritate prudentię in hac civitate maximè valuerunt, nihil in ipso imminentis periculi limine pernitiosius esse longa deliberatione, quæ exiguo temporis spatio circumscriptã rectè sentiendi atq; opportunè agendi facultatem eripiat. Quandoquidem magno sit usui celeriter explicare & terminare consilia, quum necessitas urget, & in medio discrimine salutis ultima remedia deposcit. Propterea sicuti præclarè video animadvertoq;, extrema nobis consilia incumbunt, vel ob id tractatu atq; explicatu duriora, quòd nullum mox ubi semel statuetueris salubrem habeant receptũ. unde afflictis & difficillimis rebus nova subsidia quærantur. Alia namq; atque alia in consulendo disputandi & decernendi ratione uti oportet, quum occasionum & temporũ singula momenta sapientes facilè respiciãt. Nam sicuti initia suscipiendarum & gerendarũ rerum prolixè disserendo, maturè apteque expendere, & media astrictius perfinire decet: ita demum ultima expeditis sententijs claudare, nec ullam quum maturè facto opus sit aggrediendę rei occasionem elabi sinere, saluberrimum existimatur. Disputatur hodie diverso consultantium studio, num è Repub. videri posit, si in hoc asperrimarum rerum statu positi, legationem ad Pontificem decernatis, qua si optare licet non iniqua conditione ea petatur pax, quam ab initio Cæsar negarit, nisi in eam Pontifex consentiret. Primùm omnium non video cur decernere mittereque legatos insalubre sit, vel quod ad dignitatem pertineat, parum decorum: quandoquidem nihil melius, nihilque honestius esse posit huic civitati, quàm animos sicuti bello invictos, ita à communi concordia non abhorrentes ostendisse. Optandum enim est ut hi qui nos pervicaces potius quàm fortes, importunæque insaniæ vela inflantes appellant, non semper obstinatè pertinaces & imprudentes existiment, qui à bellicosissimis gentium prope omnium copijs diu obsessi, pressique his malis quæ diuturnum affert bellum, sæva armorum pati incommoda quàm de concordia cogitare malimus. Nam præterquam quòd mittere legatos & de concordia æquis condicionibus agere minimè pudendum est, quum ad supremæ fortunæ potentiæque principes mittantur, etiam nobis non erit inutile cum Pontificis, tum Cæsaris intimos sensus pertentasse, & quod plerunque frequentibus colloquijs evenit, ad abdita eorum consilia exploratius penetrasse: quandoquidem de compositione æquis conditionibus agendo, nihil de nostro iure depereat, quum nullam omnino pacem ab his simus accepturi, nisi ea tuta honestaque sit, & integra libertatis iura disertissimè nobis reservet. Hoc enim legati qui non sint gravissimarum rerum imperiti, sed fideles probiq; senatores, sicuti vos diligentissimè lecturos arbitramur, ante omnia cavebunt. Neque putarim, nisi me studium & amor erga patriam fallunt, Clementem tam adversum à patriæ pietate, Christianisque legibus fore, ut quum iam ægerrimè tot sumptuum pondera sustineat, nihil nobis de iracundia sua vetere, tristique severitate remittere nolit. Quòd si ille etiam atque etiam obduret, nec Cæsar ipse quum in Germaniam cogitet proclivi ad concordiam ingenio sicuti suspicari licet, hoc bello se explicare velit, nec proinde ad pacem incliner, nos certè hoc supremo legationis officio dignitati famæque nostræ satisfecerimus, atque eò alacriter & fortiter, quo nostra pietas & fortuna urbis ducat, ire contendemus, sic tamen ut extremos belli casus ultro minimè subeundos existimem, si pius erga patriam, nec omnino insanus civis esse velim. Nihil enim magis miserum & calamitosum nobis esse potest quàm

quo-

quorundam conſilium, qui nefaria crudelitate potius Saguntinorum & Campanorum exemplo, quum ſaluti ſuæ impiè diffidant, una ſecum univerſam civitatem miſerabili exitu interire, quàm quoquomodo incolumem ſervare percupiunt, ſecus aliquando avorum noſtrorum memoria Vbertus Farinata, vel hoc uno tantũ generoſo animi decreto civis æternis laudibus attollendus, qui vinci exilioq; mulctari, quàm ad excidium florentiſsimæ patriæ cum factioſis nefariiſq; civibus conſpirare maluerit. Perorante Philippo non dubitavêre patres, quod eius oratio tanquam à moderato, nec harum vel illarum partium cive profecta videbatur, quin legatos omnino mittendos decernerent. Sed ea præpedientium malignitas fuit, ut non hi quos negotij magnitudo flagitabat, ſed leviſsimæ alioqui authoritatis, verum egregiè populares homines legerentur. Hi fuêre Aloyſius Soderinus, qui nihil uſque adeò gravi negotio dignum ab uſu rerum præter familiæ nomen præferebat, & Andreolus Nicolinus aſſiduus & diligens potius mercator quàm ſenator, atque item Robertus Boncius, quem iampridem Thomæ Soderini ſoceri propinquitas quominus enixé concordiæ ſtuderet, maximè ſuſpectum faciebat. Hos ubi Bononiam pervenerunt, Pontifex quód nec ſatis dignitatis, nec ſatis induſtriæ, ſynceræque voluntatis & fidei in his conſpiceretur, adeo contempſit, ut effusè rideret, quod ad ſe pro eximiis ſenatoribus mercatores, nec primæ quidem claſsis è Florentia miſiſſent. Nam quod ad elevandam legationis exiſtimationem maximè pertinuit, apparitores miniſtrique vectigalium Bononienſium, in ipſorum ſarcinis nexi auri filorum ad telas aureas texendas, magnam vim mercimonij cauſa, ut portorium ſubterfugerent, deprehenderant. Quæ calliditas inepta negotio longè graviſsimo, tanquam involuta tenuiſsimi lucri ſordibus, eo validius ridẽda fuit, quòd nihil certi ad conficiendam pacem prolatis mandatis attuliſſent, atque ita Clemens ridente etiam Cæſare, mercatorum avaritiã atque imperitiam in maximarum rerum conſilio periculoque, ad exiguam lucri ſpem revocatam ſtomachatus, ſic pertinaciam inſaniæ proximam exprobraret, ut inde non obſcurè exploſi dimitterentur. Vbi verò domum ſunt reverſi, quòd nihil omnino pepigiſſent, tanquam patriæ dignitatis egregiè memores atque conſtantes, ab ipſa factioſorum multitudine laudati celebratique ſunt, gementibus bonis civibus, qui deſperata concordia nullum niſi maximè funeſtum belli atque obſidionis exitum expectabant. Nec multos poſt dies ab inſigni generoſoque certamine Florentinorum quatuor iuvenum inexpectatæ celebritatis ſpectaculum eſt editum, quum Ludovicus Martellius inter cives nobilitate inſigni, ac corporis & animi vigore florentiſsimus, Ioannem Bandinũ pari virium ac ingenij robore præſtantem, quod in caſtris apud hoſtes eſſet, ex provocatorio libello hoſtem communis patrię compellaſſet, proptereaq; cum ad ſingulare certamen devocaſſet in arenam, ut ibi Marte iudice uter ipſorum honeſtiorem cauſam tueretur, oſtenderet. Condicionem non abnuit Bandinus, dixitq; ei ſi Martellius ſibi aſciſceret in eam dimicationem ſocium, ei ſe parem hiſdem inſtructum armis in ſtadium producturum, atque ita Martellius Danthem Caſtellionum præferocem ex tota iuvẽtute virum delegit, cui à Bandino oppoſitus eſt Albertinus Aldobrandus vix dum pubeſcens immoderati ſpiritus iuvenis. Aurantius iuxta caſtra locum eis ſub publica fide funibus circumſeptum, triumq; gentium præſidio vallatum certantib. præbuit, quũ pari numero è Germanis, Hiſpaniſq; & Italis delectæ cohortes, pugnãtes ſimul&c.

spectantes ab omni iniuria defenderent. Arma fuère singulis singuli militares gladij, neque aliud tegumentum præter unam in dextris ex lorica ferrea chirothecam. Dantes cui sorte ducta par Aldobrandus obvenerat, quanquam circa brachij dextri nervos primo congressu grave vulnus accepisset, hostem in se insano procursu ruentem ea impavidi animi firmitate sustinuit, ut ambabus manibus gladium prætendens, in os incumbentis insereret, eumque evomentem cum sanguine animam extemplò conficeret. Contrario eventu pugnabat Bandinus: nam alternante fortuna Martellio supra oculum vulnus inflixerat, admirabilique iudicio & gladiatoriæ artis peritia hostem eludens, adacto supra costas gladij mucrone victum & deditum fateri coegerat. Sed Martellium relatum intra urbem usque adeo gravis ex adversa sorte certaminis occupavit dolor, ut angore potius animi quàm vulnerum dolore mortem accersisse crederetur. Id certamen sicuti eximiam virilis constantiæ laudem Bandino peperit, ita Danti par ferè decus attulisse videbatur, quanquam ille detractis spolijs, planeque integer & omnis expers vulneris gloriosius victoriæ suæ trophæum præferret, & spectatores præclarum totius belli omen acciperent, quòd victis pariter atque victoribus non omnino lætum finem futurum arbitrarentur. Ab hoc alternæ cædis singulari certamine Florentini varios in coronis serere sermones, accendi tamen ferè omnes ad sustinendum gerendumque bellum, tanta obloquendi libertate, ut non milites modò, sed ducem quoque ipsum Malatestam nimis longæ atque importunæ cessationis convitio perstringerent. Non enim mœnia vigilanter tantùm defendenda videri, sed audacibus consilijs erumpendo lacessendoque aliquam retundendi hostis in spem universæ victoriæ occasionem aperiendam esse dictitabant. Viros quippe fortes & pro libertate pugnantes, nullo vel difficilium rerum periculo terreri debere, quominus fortiter audeant, & tentata sæpe dubij Martis fortuna non constantiæ modò, sed vividæ virtutis famam ardentissimè defendendam demonstrent. Non eandem siquidem esse obsessorum & obsidentium conditionem. obsessæ namque urbis opes ab immodicis stipendiorum sumptibus sensim atteri, absumi interim commeatus, et spes omnium infirmari, quum ex adverso obsidentibus nihil earum rerum omnino sit defuturum. Qua spe freti hostes nec admovere tormenta audeant, nec murum usquam tentare velint, quòd perpetuas promptissimorum militum & civium cohortes fulgentibus per muri coronam galeis atque thoracibus perpetua in statione conspiciant. Proinde ad existimationem cùm externi peræsidij, tum urbanæ militiæ tuendam, omnino conandum esse aliquid valida eruptione, ne militum torpescant manus, studiaque populi languescant, et hostes cum viris longè fortissimis æquissimæ causæ nomen tuentibus perpetuò se dimicaturos intelligant. His sermonibus non obscurè offendebantur militum animi, universum totius suæ rei censum ad unum decus bellicum referre soliti. Sed multò magis hæc evulgata intemperanter Malatestæ nomen lædebant, ita ut non omnino devoranda existimaret, palamque diceret, nequaquam ea ratione qua imperitus populus censeret, sed ea qua probus nec incautus imperator uteretur, urbis salutem defendendam, atq; ita vociferando intempestivas populi voces redargueret. Sed idem decurionum, reliquorumq; magistratuum erat sensus, præcipuaque omnium experiendæ eum vicium voluntas: quam quum dux peudens frustra improbando damnandoque diutius sustinere non posset,

set, postulantibus militibus, ut id impetrari pateretur, eruptione certare constituit, severè proloquutus ad id se invitū trahi, quando hostium munitiones non modò non expugnari, sed nec sine maximo detrimento tentari posse testaretur. Existimabat Malatesta nequaquam absurdis rationibus impetum ad castra Hispanorum esse faciundum, ut acerrimæ & pugnacissimæ gentis vim experiretur, opinionemq; de eorum virtute latè conceptam aliquo illato detrimento apud Italicos milites elevaret: quod accidere posse rebatur, si tribus uno tempore prælijs trina eruptione facta eos munitione loci confisos, & nihil tale timentes adoriretur. Neq; enim anteà Hispani superioribus prælijs ad Giramontem factis sese immiscuerant, nisi per extraordinarios excurrentium manipulos: quoniam diversissima in parte essent constituti. porta nanq; divi Georgij, quæ est in excelso collis supercilio iuxta editissimum aggerem, quem Amicus Venafranus suarum cohortium peculiari præsidio tuebatur, Hispani longo tractu occupatis villarum ædificijs usq; ad Olivetani cœnobij montem extendebantur, despiciebantque urbem è perpetuo colle, eoq; præsertim, cui Scopeto nomen est, & divi Donati templum habet, adeo Catelinæ portæ ex propinquo imminentes, ut muri corona colli subiects, non plus quàm ad teli iactum distet, sic ut perpetuis munitionibus obsessa Romana via a Catelina porta, & Pisana item via, quę initium habet ab ipsa Fridiana, quę occidentalis est, cuncta complecterentur: ipsis porrò Hispanis in tergo ad meridiem Germanorum castra apud Aurantij prætorium essent, & Italicæ cohortes ad diversissimam ab oriente divi Nicolai portam iuxta Arnum perpetuis custodijs obtinerent. Cæterùm Venafranus, qui à suo latere Hispanos aggredi distinereq; iubebatur, imposito muneri adesse non potuit, quū fortè eo die à Stephano Columna propter contemptum superbis verbis sui nominis decus infra Miniati templum fuisset interfectus. Neq; enim signifero sui præfecti inopinata cæde perterrito is animus fuit invadendi hostis, qui in Venafrano excellens proculdubiò, & maximè efficax futurus sperabatur. Sed Malatesta nihil eo casu permotus Catelina porta Octavianum Signorellum inter Perusinos præfectos nobilitate virtuteq; facilè principem erumpere iubet. Hunc consequebantur pugnacissimi minores duces, Binus Mancinus, Blasius Stella, Raphael Orbetanus, Prosper Cornea, Marguthes Piccininus, Caccia Altovitus, Hadrianus Cauda, & Paulus Corsus, qui intrepidè strata via inter procellam glandium dextrorsus evadentes, in collem cum Hispanis terribile maximeq; funestum certamen contraxerunt. eodemq; puncto temporis à Fridiana porta erupere cum suis cohortibus Bartholomęus Montanus & Rodulphus Assisius, qui in lævam flexi ab Olivetano monte cum Hispanis à tergo sese ostendentes ingenti ausu, impressioneque novam inière pugnam, sic ut Hispani & in fronte sustinere hostem, & in tergo ancipiti periculo dimicare cogerentur. Sed his magno fuit præsidio Baracanis Cantabri mira constantia, qui eo die solertissimi ducis, & fortissimi militis munia implebat. Nam cohortatus est suos, ut impigrè consisterent, inveterat æque virtutis ante partum decus adversus collectitios milites, urbanamque turbam tueri vellent. Itaq; coeuntibus ad vexilla undiq; Hispanis, & sclopettis egregiè rem gerentibus, adversariorum impetum constantissimè sustinebant, tantusque erat sclopettorum strepitus, & tantus volitantium glandium stridor, ut multi undiq; caderent, & longè promptissimi, qui intrepidè pugnam capesserent, vulnerarentur.

Ad eum ardentis prælij tumultum excitus imperator Aurantius proximas Italicorum cohortes Andreæ Caſtalij laborantibus Hiſpanis ſubſidio mittit, tormenta produci diſplodiq́; in hoſtes iubet, & Germanicam phalangem in ipſa Romanæ viæ latiore area conſtituit. Ferdinandus quoq; Gonzaga levis armaturæ equites inter Marignolæ pagi campos, & Scopetũ montem inducit, ita ut amplißimi iuſtiq́; prælij apparatus, & à caſtris, & ab urbe conſpiceretur. Nec Malateſta quanquã infirmo atq; imbecillo corpore, animo tamen adverſus pericula indomito, & egregiè provido, laborantibus ſuis deerat, quũ opportunè feſſos & ſauciatos reciperet, & novis atq; integris cohortibus pugnam ſæpius inſtauraret, quando nulla ex parte Etruſci vel in ſumma locorum iniquitate quicquam Hiſpanis de virtute concederent, donec Baracanes glande traiectus occubuit. Nam tum Etruſci veluti redintegrata victoriæ ſpe ardentius incubuerũt, ſic tamen ut pari propè virtute Rodericus Ripalta, Macicaus, & Buccanigra mirificè reſiſtentes Etruſcos ſuſtinerent, & mox accedentibus Neapolitanis Caſtalij vexillis, loco pellerent, & per deiectus montis ſummotos urgendo deturbarent. Quibus ſuorum atque hoſtium caſibus animadverſis Malateſta, quod multi cecidiſſent, plurimique eſſent vulnerati, receptui cecinit, atq; ita nihil iam tormentorum muralium metu, perſequentibus Hiſpanis prælium diremptum, quo nullum eo bello cruentius editum fuiſſe conſtat. Nam utrinque quingenti fermè milites ex fortißimorum numero deſiderati ſunt, multi porro vulnerati mortiferis glandibus. Ante alios autem Octavianus Signorellus, quum ſe recepiſſet ad portam, & feſſus longo prælio equum conſcendere vellet, craßiore ictus glande occubuit, & ſecundum eum medio in certamine interfecti ſunt Fantaccius Corſus, & Giubbonarius Ferrarienſis eximiæ fortitudinis cohortium præfecti, atque item Ludovicus Machiavellus Nicolai Florentinæ hiſtoriæ ſcriptoris filius, quum cohortis ſignum geſtaret, Petrusq́; Pactius eximiæ nobilitatis civis. Septem quoq; clari nominis centuriones graviter vulnerati diſceſſerunt. Apud Hiſpanos autem pręter Baracanem ipſum Cencius Neapolitanus Caſtaliæ cohortis pręfectus, dum laborantibus ſuis opem ferret, interfectus eſt. Multi autem & in his duo ſigniferi mortiferis vulneribus affecti ſunt. Malateſta in urbem rediens Octaviani mortem, & totum eius cruentæ pugnæ detrimentum, eo animo vultuq́; ferebat, ùt renidenti fronte obvios interrogaret, an cupiditati ipſorum inconſultè pugnam poſcentium planè ſatisfactum putarent, poſtquam quantum poſſet loci iniquitas, & quantum veterani externiq́; militis dextræ valerent, facto periculo didiciſſent. Tantũ verò abfuit ut hoc irrito adverſoq; prorſus eruptionis conatu, vel civium vel militum animi perculſi aut imminuti ſint, ut cõſtans opinio vulgaretur, Etruſcos, qui præſtantißimis animis eruperãt, excellentiq́; virtute dimicarant, aut inſignem victoriam relaturos, aut ſingulare detrimentum non Hiſpanis modò, ſed reliquis etiam hoſtibus illaturos fuiſſe, ſi ab altera parte ſicuti fuerat conſtitutum, Venafranæ cohortes erumpendo parem operam præſtitiſſent, nec ſubeuntium è reliquis duabus portis acerrimum initioque felicem aſcenſum, una potius locorum iniquitas, quàm hoſtium virtus importunè retardaſſet. Quo animorum habitu fiebat, ut cives neq; præclarius ſtudium oſtendendę virtutis in pręſidiario milite requirerẽt, neq; in Malateſta efficacioris animi atq; operæ officia deſiderarent, quando illis, qui pro dignitate Etruſci nominis dimicando ceciderant, decreto publico

iuſtus

sustus exequiarum honos haberetur, & dux amplissimis honestaretur laudibus, vel ob id præsertim quod certissima ratione usus, ea quæ parum secundè evenerant, rectè providendo præsensisset. His de causis quod instantia ad certum diem stipendia nisi ingratè viris fortibus, & de Repub. benemeritis protrahi nequirent, dictator ab inopia ærarij, & quòd iam esculentarum rerũ gravis penuria sentiretur, perturbata mente, elisaq; penitus religionis & pietatis ratione, ad id decretum, quod antea à Carduccio inductum fuisse diximus, invidiosum utique bonis omnibus atque nefarium descendit, quo è fanis cuncta donaria tolli atq; divendi iubebantur, inter quæ præter auream crucem prægrandibus gemmis ornatam, quæ erat in delubro divi Ioannis, etiam fuit mitra illa insignis pretiosissimis redimita gemmis, à Leone Pontifice pari liberalitate templi maximi altaribus dicata consecrataq;. Sed nemo ferè reperiebatur qui ea ornamenta profanis manibus attrectare vellet, & Bernardus Baldinus gemmarum æstimator peritissimus, id impij nominis officium se præstare posse pernegaret, nisi alienis manibus violato sacrario detractæ gemmæ ipsi æstimaturo proferrentur. Sed in mora non fuit Leonardus Bartholinus ad id à Raphaele missus, qui impia voce, uti erat omnis religionis contemptor, sacrarij armaria sublatis avide donarijs, vel inhorrescente trementeque æditu o perfregit. Per eos dies magna Decemviros incessit cura de retinendis, defendendisq; ab hoste Volaterris: nam eius civitatis animos alioqui fideles, suspectos habere cœperant, quòd principes civitatis, inter quos eminebant è Maffea familia Mediceo nomini addicti Marius vir sacratus, et Paulus eruditæ elegantiæ studiosi homines solicitarentur ad defectionem ab Alfonso Picolomineo Amaphiltano regulo, qui Senis educta equitum & peditum manu post redacta in deditionem Cæsarianorum Florentinæ ditionis oppida, ipsumq; in primis Collem et Sanctogemianum: in Volaterranum etiam agrũ excurrebat, ut direptione iacturaq; rerum suarum permoti cives à Florentinis ad Pontificem rebellarent. Quo tempore Covonus Florentinus prætor Sanctogeminiano à Cæsarianis pulsus cum præsidio quatuor cohortium Volaterras se recepit, ut fidelium confirmaret animos, & nutantes in fide à consilio defectionis præsenti manu deterreret. Consederat extra urbem in suburbanis tectis. Dum verò de confirmanda civitate multis alloquutionibus ageret, furto quodã dum se recensurum copias simulat, in urbem irrepsit, continuoq; ascendit in aream curiæ, ubi decuriones advocatis in consilium primarijs civibus de Repub. consultabant. Primo impetu Covonus Volaterranæ iuventutis cohortem, quæ in area stationem habebat, hostili facta invasione deturbat. Quo tumultu duo gemini fratres interficiuntur, & nonnulli vulnerantur. Exinde ipsos decuriones occupata curia obsidet, eamque in potestatem redigit. Id insolens factum non tulere Volaterrani, & ut sunt militari ingenio ferè omnes, stirpe ducta à vetere Romanorum Colonia, qui Syllanarum partium fuerint, extemplo arma capiunt, fenestras saxis onerari iubent, aditusque viarum interseptis trabibus præcludunt, magnaq; armata multitudine Covonianos in curiam confugere cogunt. Eo armorum strepitu Covonus perterritus certis conditionibus pacem impetrat. Hæ fuerunt, ut cohortes dimitteret extra urbem. Paret Covonus, extemploq; Gorium Montebenicium qui geminorum fratrum cædem fecerat, atque item Paulum Corsum cum suis cohortibus urbe egredi iubet, reliquas duas Tincto Battifolio, & Hercule Pisano ducibus pau-

lò pòst cives adeo infensis vultibus urbe extrudunt, ut signiferi involutis vexillis, & milites hastas inversa cuspide verrentes solum traherent, quod ignominiosum militiæ habetur. Cæterùm Volaterrani uti planè castigata Covoni arrogantia Florentiam perscribunt, excusantes urbanum tumultum nequaquam ipsorum culpa, sed malignitate Covoni excitatum, prolixè pollicentes se in vetere fide permansuros, si in Covoni locum improbè prætoria potestate abutentis, alium honestum atque æquum civem summitterent. Itaque Decemviri non mediocriter Covoni insolentiæ succensentes, ei Bartholum Tedaldum sufficiunt. Hic Pisis profectus adduxit quatuor peditum centurias, quibus præerant Franciscus Brocca Corsus, & Alexander Monaldus, & Mugellanus cognomento Fortuna, atq; item galeatorum equitum alam duce Amico Arsula Romano. Adventantem Tedaldum Volaterrani egressi honoris causa alacriter susceperunt, atq; eum cum paucis ea conditione introduxerunt, ut cohortes atque alarios equites apud suburbana tecta relinqueret. Eo forte die Pyrrhus Stipicianus ad Cecinam usq; amnem advenit, & cum expedita equitum & peditum manu prædatus agrum, magnū numerum maioris pecoris abegit. Quo tumultu ad urbem perlato, Volaterrani ut prædam hosti eripiant, erumpunt, et secundū eos eodē itinere pertendit Arsula. Cōmittitur leve prælium cum Pyrrhi sclopettariis, quos ille cū præda antecedēs de industria in insidiis collocarat. Sed Arsula maiores insidias veritus, neq; temerè volantibus glandibus equites suos obiiciens, vel obnixè orantibus Valaterranis, ut continuato cursu unà persequi hostes vellet, insequendi finem fecit, triduoq; post cum suo equitatu & dimidia parte peditū discessit, Covonum semicaptivū ad dicendā causam ad Decemviros perducēs Empolim primò, & mox Florentiam est reversus. Sub id tempus Alexander Vitellius in Volaterranum agrum hostiles incursiones fecit, sanctiq; Dalmatii oppidum, & Villam magnā, ac nonnulla alia suburbana oppida manu cepit atq; diripuit, perpetuisq; illatis detrimentis, quum etiam incendiis grassaretur, eò Volaterranos compulit, ut amicè secum in spem futuræ deditionis paciscerētur: nam ad eum è civitate legati missi Villammagnam pervenerant. Quibus cognitis rebus Tedaldus, quum suspicaretur cives gravi rerū suarum detrimento compulsos ad hostes omnino defecturos, cū reliquis militibus suis, incolisq; cunctis Florētini nominis in arcem se recepit, moxq; tormentis maioribus urbem quatere cœpit, infestiore aliquanto, atq; acerbiore animo in perniciem civitatis, quam paulò anteà Covonus, concepti odii iracundiam effundens. Propterea cives frequentibus circa tecta affecti incommodis, & contumeliæ indignitate permoti, Baptistam & Carolū Borghesios fratres Senenses patritios stipendio conducunt, arcem obsidere & circumvallare instituunt. accitur etiam ipse Vitellius, qui peritè doceat, quibus operibus eruptionibus hostium resisti possit. Eo autem postea discedente Volaterrani prætorio nomine potestateq; Thadeum Guiduccium Mediceæ factionis probum civem, in locum Roberti Acciaioli suscipiunt. Robertus enim præstantissimæ authoritatis inter Florentinos cives, qui insolentium popularium vim impotentem timentes, sponte patria excesserant, paulò ante se conciliatorem inter Volaterranos atq; Vitellium obtulerat, transactæq; pactionis testis interfuerat. Exinde Volaterrani, Tedaldo nihil iracundiam suam remittente, sed asperrimè tormentis domos perrumpente, ad Clementem legatos decernunt, qui Bononiam pertendant,

tendant,

tendant, & ab eo maiora tormenta, quibus arcem evertere posśint, expostulent, obtineantque obiter à Pontifice honestiśsimas deditionis conditiones. Nec multò pòst curavit Pontifex ut quinq; muralia tormenta navigio è Genua ad vada Volaterrana deveherentur. Dum hæc Volaterris tam stulta Bartholi arrogantia, quàm peracri civium pertinacia gererentur, Ferruccius qui Empolitano præsidio præerat, de Volaterranis rebus magnopere solicitus esse cœpit, quod eò à civibus accersitum Vitellium, & arcem circumvallatam cognovisset, quanquam Vitellius postea in urbe minimè permanserat, quum de alendo persolvendoque præsidio cum civibus sumptui facilè parcentibus nequaquam convenire potuisset, ideoq; esset ad occupandum Pistorium profectus, quò itidem à civibus Panciaticæ factionis adversus Cancellarios Guelpho nomini impensè faventes, fuerat vocatus. Propterea Ferruccius Decemviris perscribebat Volaterranæ rei tumultum minimè negligendum videri, quod iam planè cives ad Pontificem rebellassent: proinde si ipsis è Repub. fore videatur, cum valida atque expedita manu eò se advolaturum, atque ea initia defectionis celeriter oppressurum. Id verò se præstare non posse, nisi successor novo cum præsidio sibi è Florentia summitteretur. Re ad consilium delata, quòd magno ad universi belli victoriam momento sibi futurum credebant, si Volaterras urbem natura munitiśsimam omnino recuperandam censerent, continuò utendum Ferruccij viri strenui atque peracris opera, eiq; præsidium mittendum decernunt. In id decretum valde proclinatum dictatorem fuisse apparuit, vel privata de causa, quòd duas filias, quarum alteram Bardo Altovito, alteram Vincentio Thadeo nuptui dederat, in Volaterranam arcem ab initio belli tanquam procul ab armorum strepitu futuras, confugere iusśisset. Putabat etiam sui privati decoris, & publicæ dignitatis fore, si arcem obsidione liberandam statueret. Mittitur itaq; Ferruccio successor Andreas Iunius popularis factionis civis, & cum quinis vexillis unà eunt Nicolaus Strozza, Speronus Borgensis, Nicolaus Saxoferratus, Ioannes Scuccula, & Balordus strenui cohortium præfecti. Hi magno silentio & perobscura nocte urbe egresśi, elapśique per medias hostium stationes, quum diu errassent, quòd militaris via vitaretur, nec facilè per invios calles & inculta loca expeditum iter haberent, sub auroram ab hostibus cõspecti sunt. Ad quos persequendos Ferdinandus Gonzaga equitatum eduxit, persequutusq; per aspera obsitaq; virgultis & vepribus loca, aliquot eorum ad Pesæ amnis vadum interfecit, & in his Nicolaum Saxoferratum dum agminis terga constantiśsimè tueretur, ac nisi densata acie se proripientes, & sclopettis arcentes equitatum, cui præpeditum undique arbustis iter ad incurrendum aperta spatia minimè præbebat, fessi longo itinere ad villam turritam, quam Frescobaldiam vocant, se contulissent, proculdubiò ab equitatu consectante, ad unum omnes deleri potuisse constabat, quanquam ea vis equitatus multa inde non equorum modò, sed virorum vulnera a sclopettarijs retulisset. Nam Ferdinandi ipsius & Roscij à sancto Secundo reguli, equi nobiles vulnerati sunt, & Nicolaus Crisia Epirotarum præfectus, cui Capiti nigro cognomen erat, fuit interfectus. Quum ad Frescobaldiam equites persequendi finè fecissent, Etrusci cum singulari Strozzæ ducis laude toto eo liberati periculo, nemine postea lacessente, Empolim ad Ferruccium pervenerunt. Nec multò pòst Ferruccius Iunio successori oppidi custodia obnixè commendata, relictoque ibi cum aliquot cohortibus Pe-

tro Orlandino, Tincto Battiſolio, & Vrbeco Caſentinate veteranis peditum præfectis, Volaterras iter intendit, adducens ſecum bellicoſos delectarum cohortium duces, quarum ſigna pauló minus duorum milium peditum ſummam continebant: equitum veró præfectos Amicum in primis Arſulam, & ſecundum eum Gerardum Gheradeſchæ comitem Piſani ſanguinis, & Muſaccinum Epiroticæ ſtirpis, quorum omnium ex turmis ducenti amplius galeati equites recenſebantur. At Volaterrani qui hoſtis Ferruccij adventum nequaquam maturè præſenſerant, ubi ſigna eius conſpexerunt, levi commiſſa pugna cedentes, eo conſilio confeſtim in urbem ſe recepêre, ut poſtquam imparati viribus inſtructa acie advenientem aſcenſu prohibere non poterant, munitiones ſaltem inſtitutas impoſitis cuſtodijs defenderent. Ferruccius itaque præmiſsis equitibus ad arcem aſcendit, vixq; ſemihora ad quietem quà ientarent militibus conceſſa, quum fruſtrà per tibicinem decurionibus, niſi extempló ſe dederent, ferro atq; igne urbem vaſtaturum denunciaſſet, atq; illi tantæ rei decretum ad maius conſilium referendum reſponderent, inſtructis ordinibus per diverſas regiones ad expugnandam altiorem munitionem deſcendit, tāto impetu ut milites, quos longi itineris labore feſſos ſegnius ſubire proſpiciebat, vulneribus inflictis pugnam capeſſere cogeret, & tanta contentione ad munitiones utrinq; pugnaretur, ut neq; acrius Ferrucciani, neq; conſtantius Borgheſij cohortes admixtæ civibus dimicare poſſe cenſerentur. Nulla alia res magis Ferruccium perpulit, ut non plenè recreato milite ſubita eruptione pugnaret, quàm inopia commeatus, & venturi Volaterranis auxilij metus. Protractum eſt certamen ad mediam ferè noctem adeo varium, atrox, & cruentum, ut quum Ferruccius ædificia propinquiora arci coniectis facibus incendi iuſsiſſet, mulierum ululatu & pugnantium clamore horiſonum atque terribile redderetur. Sed Ferruccius rem obtinuit, potitusq; ſumma urbis parte, & expugnatis munitionibus divi etiam Auguſtini templum occupavit, in quo hoſtes ſclopettis rem gerentes ex occulto multos interfecerant, eo eventu, ut nonnullos cives, & in his circiter quatuordecim milites Hiſpanos, qui ſub Borgheſij vexillis militabant, caperet, atq; inuſitata crudelitate in tetrum carcerem coniectos enecaret fame, & demum ad ignominiam gentis eo modo enectos laqueis ad pinnas arcis ſuſpenderet, quód ſe ab ea gente Neapoli captū atq; inhumaniter cruciatum fuiſſe prædicaret. Deſiderati ſunt eo prælio ex utraq; parte æquato ferè numero circiter trecenti: vulnerati autem multo plures, & quod longè graviſsimum fuit, amiſſa ſunt ea tormenta, quæ è vadis pridie in urbem ad expugnandam arcem fuerant advecta. Sequenti die Volaterrani quarta ferè urbis parte etiam tum ardente, uti nuſquam reſtinctis, ſed annexa quæq; populantibus incendijs, & multa item ſuorum cæde terrefacti, ac deſperatis auxilijs impetrata ſalute incolumitateque rerum ad fidem priſtinam Florentini imperij redierunt, ſicut pleriq; ex ditioribus cives, et ante prælium factum, & poſt conceſſam hoſti patriam urbe profugerent, metu ſcilicet gravioris incommodi: nam Ferruccius crudeliter & immodicè victoria utendum adverſus rebelles ratus, atrociſsimè ſævire cœperat, id maximè depoſcente Tedaldo prætore non immiti modó, ſed implacabili, qui privatæ iniuriæ ſuæ contumeliam publico civitatis excidio vindicare properabat. Ante omnia ſiquidem quum Borgheſium cum ſuis cohortibus dimitti iuſsiſſet, atque ei integra fide abeunti cum rebus ſuis vexilliſq; facultatem conceſsiſſet, quoſ-

dam

dam opulentos cives in carcerem detrusit, imperatisque pecuniis, nisi propere eas expedirent, fame sensim enecaturos minabatur. Vno quoque dicto pronunciavit his capitale fore, qui urbe excedere auderent: & ut reliquos terreret, duos cives qui fugam fuerant meditati, laqueo ad prætorij fenestras suspendit. Distribuit autem per omnes domos milites, ut gratuitò civium copijs alerentur, donec alicunde pecunia repræsentari posset, qua pro stipendio emerito frequentibus iam id conviciose flagitantibus militibus solveretur. Nam iratè & petulanter milites querebantur se parata prædę spe excludi, quum multo sanguine parta victoria, rebellantem vrbem se æquissimo militiæ iure direpturos speravissent. Sed Ferruccius nō insulsa ratione Reipub. urbem quoquomodo incolumem servare, quàm avaritiæ militum urbium excidijs vel parvo suo lucro gaudentium obijcere mallet, aliò ad parandam pecuniam ita vertebatur, ut sacrilega manu donaria antiquitùs dicata templis, & religiosè usque in eam diem custodita non cunctanter auferret, & res pretiosas carioresque civium in ipso belli metu in sacrosanctis virginum cœnobijs absconditas suam esse prædam diceret, denunciata capitis pœna his, qui abdita biduo non revelassent. Quod verò summo religionis contemptu factum videri poterat, cælata argento altarium frontalia atq; abacos cum candelabris atque calicibus conflari iussit. Postremò divorum urbis tutelarium Octaviani scilicet atque Victoris argentea simulacra, quibus vera capita ipsorum martyrum includebantur, ad hastam venalia in foro proposuit, ingenti cum luctu civium, muliercularumque præsertim crebris eiulatibus, quæ pietatis causa conceptis votis eminentem aperto paululum vertice sanctissimæ reliquiæ calvam exosculari consueverant. Hac in re ipso duce prudentior & religiosior in universum miles est inventus. Nam quum à Volaterranis omni pecunia expoliatis capita redimi non possent, ne conflarentur, ipsi milites tacti religione pecuniam in pretium contulerunt fermè serius, quòd eorum iam alterum simulacrum aurea barba pretiosius & magnitudine augustius ad quæstoris officinam delatum, propereque conflatum fuerat. Violavit etiam atque diripuit nullo pudore, nullaque prorsus misericordia, publicam piamque domum, in qua multa suppellex collata fuerat, ab his qui egentes exiguo fœnore res cariores oppignerare sub fide publica consueverant. & quum cives publicos redditus cogendæ pecuniæ cuusa, quæ militi præberetur, locupletioribus coemundos adijcere vellet, Ferruccius licitationem fieri vetuit, quòd Tedaldus immitis & asper cuncta publica privataque civitatis tanquam rebellis fiscum respicerent, & nisi ad nutū Reipub. alienari non posse clamitaret. Hæc raptim violenterq; fiebant: quoniam Fabritius Maramaldus cum magnis copijs adventare nunciabatur, & tum fortè importunè quum Ferruccius spe recuperandi Sanctogeminiani, Donatum cognomento Saltamacchiam cò ad pertentandos oppidanorum animos cum iusta manu equitum misisset. Donatus crumpente acriter Borghesio fuerat pulsus, & multis suorum amissis fœdè profligatus. Ab hac adversa adventantis hostis fama ipsoq; ad Sanctogeminianum irrito conatu Ferruccins ad muniendæ urbis curam properantius ferebatur. Cęterum Fabritius quum instructa acie adventare ab ipso Ferruccio, qui in edito colle consederat, & equitatum explorandi lacessendique hostis causa præmiserat, facilè conspiceretur, contracto per equites modico certamine, & repulsis hostibus ad suburbana tecta pervenit, atque ibi deiecto Ferruc-

Battifolius præfectorum fortissimus, tormenti ictu cecidisset, & iam interiorem munitionem alacri concursu non virorum modò, sed & mulierum lateres, glebas, & tigna comportantium extruere properarent. Per eum modum Sarmentus quod periniquo atque admodum periculoso loco obiiti, non sine certa pernicie milites providebat, tanquam tormentis locum mutaturus receptui cecinit. Eodem quoq; tempore Vitellius postquam aliquantum muri diruerat, nec satis ad irrumpendum apertus foret, abstinuit prælio, alia via aditum quæsiturus. Interim Titus Orlandinus cognomento Pullus, qui erat apud Vitellium, per Petrum Orlandinũ Florentinæ cohortis præfectum gentilem suum postulavit, ut Iunius prætor in colloquium devenire non gravaretur, prodeuntemq; sub fide publica hortatus est, ut constantiæ laudem sua atq; oppidi salute nequaquã potiorem arbitraretur, postquam tantas non haberet præsidij vires, quibus binis ducibus è diverso oppugnantibus diu resisti posse cõfideret. Iunius ad ea elato in præsens animo respondit, se quinquagenario maiorem satis vixisse, proinde nihil sibi longiore vita opus esse, quę vel imbellis ingenio, vel fluxæ erga Remp. fidei notam afferendo, antiquum Iuniæ familiæ nomen dedecorare posset. Hæc tamen eum non ita intrepidè dixisse apparebat, ut perculsæ & attonitæ mentis signa non eminerent. nam quũ paulo antè sæpius ac sæpius ad Odoardũ Giachinottum prætorem Pisanum maturam implorans opem perscripsisset, ut sibi trecentos saltem sclopettarios summitteret, vix demum unam centuriam, cui præerat Borna Lucensis ab eo acceperat, quum ægrè cum Vitellianis hostibus certando ad oppidum pervenisset. Eodem metu summi discriminis adducti Empolitanorum primores eadem nocte quæ primum oppugnantium conatum sequuta est, legatos ad Sarmentum emiserunt, qui de concordia agerent, quorum princeps erat Bacinius decurionum scriba, in cuius custodia totus tormentarij pulveris apparatus servabatur. Is ut existimari potuit insigni flagitio ea pactione egisse ferebatur, ut oppidani essent incolumes: præsidium verò Hispanis prædæ esset. Oriente sole Ioannes Bandinus, quem singulari certamine palmam retulisse diximus, qui erat apud Sarmentum per abrupta tormentis mœnia in oppidum venit cum Lucio Mannellio, ut Iunium prętorem ad deditionem eadem ferè qua pridie Pullus egerat adhortatione impellerent. Sed eadem respondente Iunio non multo pòst Hispani facto impetu nemineque prohibente per ruinas adaperti muri in oppidum irruperunt, quòd Orlandinus muri custodiam ut pransum iret, importunè deseruisset vel contradicente signifero, & illac certum periculum irrupturi hostis demonstrante. Quod flagitium vel turpi ignavia, vel intempestiva transactæ deditionis fiducia admissum multi crediderunt, non sinè etiam nota perfidiæ, quando non statim Orlandinus pœnam veritus ad urbem nisi perdomita, & commutata republica redierit. Cæterùm Hispani in oppidum irrumpentes aliquandiu hæserunt in fossa, quum adeo profundo, & inextricabili cœno prępedirentur, ut luto lenti umbilico tenus ereperent, sublevatique sociorum manibus mœnia superarent. Primus omnium Buccanigra in domum Orlandini per tecta delapsus, in quam omnes propè nobiliores fœminæ, multæque Florentini nominis matronæ ut securiores essent confugerant, eas omnibus ornamentis exuit usq; ad monilia, maritalesque anulos, & corollas divorum supplicationibus dicatas. Reliquas verò domos gregarij Hispani ea Sarmenti lege diripuerunt, ut

neminem è præsidio militem violarent. Iunius prætor, & ipse Orlandinus, quòd summę essent authoritatis apud milites, capti sunt, parique puncto temporis Vitelliani in oppidum penetrarunt, atq; ignobiliore præda potiti sunt. Sed eos postea Sarmentus excedere oppido, & in castra redire coegit, quum Vastius ipse feram opem direptis & miseris offerens supervenisset: quantum tamen authoritate atque imperio poterat maleficia prohibendo, inviolatasq; fœminas præstando, non mediocriter in ea calamitate Empolitanos est consolatus.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXIX.

PER hunc modum inter parum syncera colloquia Empoli capta direptaque, Vastius inde celeriter copias educens cum Sarmento Volaterras est profectus, quòd ad expugnandam urbem Maramaldus iustum tormentorum apparatum sibi advehi crebris nuncijs postularet. Nihil enim cuniculis profecerat, nec minis Ferruccium hostem, nisi murus magno conatu quateretur terreri, & ad deditionem cōpelli posse providebat propter incomparabilem naturæ loci difficultatem. Nam Volaterræ in arduo monte sitæ sunt, vetere priscorum studio excelsa quærentium iuga tanquam tutiora contra omnes hostium impetus, salubrioraque campestribus locis, quæ sæpenumero caliginosis atque densissimis nebulis obsidentur: nam Volaterrani originem suam à Tyrrheno Lydorum duce repetunt, qui olim duodecim nobilissimas Etruriæ urbes condiderit. E summo montis iugo quinque præcipuè descensus oblongo dorso ad infimos pertinent campos, qui radiorum instar ad imaginem extentæ cum digitis palmæ manus, interiectis profundissimis vallibus dirimuntur, ita ut convalles transiri nequeant, quum abruptissimæ sint, atque ita densis arboribus obseptæ, ut exercitibus inaccessæ fiant: quoniam ab his aditibus scilicet stratis, quum paulum ascenderis in proximas vias nullo modo ad mutuam opem ferendā transiri possit, quòd præaltæ crepidines undiq; subsint, ad quas commeantium oculi propter profunditatem facilè caligent. Ad has naturæ munitiones accesserunt mœnia antiquitùs è quadrato lapide cōstructa, quæ hodie suburbana præcingunt tecta: quoniam urbs nova, quæ hodie incolitur, post calamitatem à Pannonijs acceptam, aliquanto astrictiore quàm antea muri ambitu munitur. Vastius ubi advenit, contemplatus situm admirabilis munitionis, quanquā asperrimas sibi rerum difficultates ad oppugnandum propositas videret, quòd nisi ægerrimè pertrahi con stituiq; tormenta non posset, communicatis cum Maramaldo consilijs,

filijs ad Portonem, qui est antiquæ portę munimentum, humilem nactus collem castra posuit. Nec mora in Hispanos tentoria ponentes Ferrucciani audacter eruperunt, contractaq; est cum imparatis asperrima pugna, sed ferente celeriter opem Maramaldo, paucis utrinq; desideratis in urbem compulsi sunt. Exinde Vastius diligentius locorum situm speculatus, ad divi Andreæ templum aliquot Fabritij cohortes, Barone Neapolitano duce transire iussit. Qua re conspecta Ferruccius nullam sibi moram attulit, quin exturbandos eo templo hostes decerneret, atq; ita emisit Camillum Appianum cum suis Corsorum cohortibus. Ab ea eruptione certatum est amplius duabus horis, sed multis utrinque interfectis & vulneratis, Camillus se recipere coactus est, eo impetu incumbentibus Fabritianis, ut quũ se obverteret, in genu mortifera glande vulneraretur, uti afferunt, ipsius Ferruccij iussu in eius odium vehementer incitati, quòd portum ad Arcum, cuius custodia Camillo fuerat attributa, hostibus prodi posse suspiciosè iudicaret, ac simul vitæ suæ periculum, quòd recenti Corsorum seditione subijsset, ulcisci properaret. Eodem quoq; tempore Ferruccius suos à Florentina porta contra hostes, qui ad Portonem consederant, eruptionem facere iussit, ut diverso hostium impetu Hispani, quo minus socijs opem afferre possent, ancipiti prælio distinerentur. Sed Ferrucciani hunc audaciæ suæ exitum tulerunt, ut Franciscus Brocca egregiè fortis Corsorum tribunus, non paucis utrinq; amissis & vulneratis occideretur. Nec multò post à Vastio duobus in locis duplex oppugnationis genus est institutum: alterum adversus sancti Lini cœnobium, cuius horti ad mœnia pertinent, Maramaldo attributum est: alterum ipse desumpsit iuxta portam Florentinam. Vastius constitutis, partim ex directo, partim ex obliquo aspectu maioribus tormentis tanta vi utrobique quassari iussit mœnia, ut amplius quadringentis ferreorum globorũ ictibus murus adapertus sit, sed multò maximè apud Maramaldum: nam supra triginta cubitorum spatium prostratus est, tanto Ferruccianorum pavore, ut quum nonnulli tormentis icti cecidissent, ipseq; Ferruccius lapidis fragmine cubito percussus se recipere cogeretur, milites in ruinæ aditu nequaquam intrepidè consisterent, & equites instratis equis fugam pararent, confugereturque undique in arcem, hostes interrumpere potuisse constaret. Fabritius namq; per audacissimos prius milites, qualis quantusque per ruinas aditus pateret, explorandum ratus, quum impetum fieri iuberet, quod locus ruinis impeditior, & æquo ad invadendum difficilior renunciaretur, importuna cunctatione serò pugnæ signum proposuit, occasionemque victoriæ corrupit, quum ab ea mora hostium cessationeq; multi propugnatores redintegratis animis extruere introrsus aggerem, admirabili constantia atque celeritate properassent, Morgante præsertim Castellioneo ab ingentibus lacertis validissimo centurione, & Ioanne Broccardo paris animi Volaterrano cive, rem administrantibus. nam in aggerem tumultuarium adiuvantibus maximè fœminis, oblata quæq; & ex cœnobio abrepta, lectos culcitras & cophinos, pretiosissimis etiam rebus plenos infarciebant, ut munitio in iustam altitudinẽ educeretur, pro qua mox acerrime decertatum est, aucta spe propugnantium, quum Ferruccius lenito vulnere cum valida fortissimorum militum manu decurrisset, & Fabritius recẽti submisso subsidio, sæpius instaurando pugnã multa utrinq; cæde edita, irrumpere esset conatus. Eodie inter Fabritianos multum enituit Angeli Bastardi viri Zacynthij origine Volater-

rani virtus, quum sæpius certamen restituisset. Altera porro in parte Vastius quanquam non adeo latè murum patefecerat, satis pro tempore animadversa introitus conditione prælium iniri iussit, pugnatumque est aliquandiu ab Hispanis audacissimè. Sed eorum impetum ea animorũ & corporum promptitudine defensores sustinuerunt, ut pulsi non parvo accepto incommodo repellerētur. Cæterùm Vastius nihil eo duplicis conatus detrimento permotus, paucos post dies iterum geminam oppugnationem instituit, alteram ad sinistrum eiusdem Florentinæ portæ latus, quod Pinzianam respicit vallem, alteram iniquissimo loco contra fontem perennis aquæ, quæ Dueciola vocatur. Ibi ea forma mœnium est, ut murus utrinque per declivè ductus ad infimam vallem ubi fons est in angulum se coniungat. Proinde putabat Vastius eum locum propter inæqualis loci difficultatem ægerrimè defendi, & ex adverso illac facilè suos perrumpere posse, quum in eam partem sedulò collibrari tormenta atq; displodi iussisset. At Ferruccius ubi periculum posceret, nova opponebat munimenta, & supra fontem præcipuè aggerem erexit, unde collocatis tormentis, oppugnantes hostes destinatis ictibus peterentur. Sed quũ id opus novæ munitionis fervere atq; exurgere ab hostibus conspiceretur, in id coniecta colubrinæ pila, in signis præfectus cognomento Scuccula interficitur, nec tamen intermitti opus Ferruccius imperat: nam paulò post in eo falcones duos collocavit, quorum ictibus quator ex hostibus noti tormentorum libratores abrepti sunt. Nec multo post ab Hispanis cohortante Didaco Sarmento prælium est cœptum tanta contentione, ut aliquot vexilla Hispanorũ impigrè summo in muro figerentur, instaurataque sæpius admodum cruenta pugna certaretur, inter fortissimos Sarmento armis & crista conspicuo, & secundum eum Macicao Cantabro, qui castrorum erat magister, audacissimè subeuntibus. Verùm non diu pòst Sarmentus, spectatæ eius virtuti invidente Fortuna glande traiectus occubuit, quum longiore vita dignus videretur, & Macicaus pluribus confectus vulneribus propè exanimis retrahentibus suis ægerrimè servatus est. irrumpentibus autem Hispanis maximè officiebant dolia saxis plena, quæ per deiectus stratæ viæ magno strepitu devolvebantur, ita ut facilè appareret universos hostes angusto in loco vel si omnes intrassent, ea doliorum & lapidum mole obrui potuisse. Nec feliciore eventu certatum est in altera oppugnatione: nam tametsi prostratis mœnibus alacriter subirent Hispani admixti Italis, non longum tamen certamen, sed æquè cruentum ac Ducciolanum extitit. Vastiani quippe propiore accessu facilè loci iniquitatem propter hostium munitionem, & præsentem paratamq; vim reformidantes, nequaquam pertinacissimè expellentibus restiterunt, quum ab utroq; latere intra pomerium fossas perductas, & aggeres tormentis permunitos, & adversus armatorum aciem se irrupturos prospicerent, quando per id totum etiam edendæ pugnæ spatium ad insidias dispositi murices & tabulæ peracutis cõfixæ clavis eminente cuspide conspicerentur, quibus indui prius necesse esset, quàm ad equites qui in pedes desilierant, & suis gravibus protecti armis pugnam essent excepturi, pervenirent. His prælijs multi viri fortes desiderati sunt, & in primis ipse tormentorum magister Appulus Calcella, quo nemo eius artificij peritior habebatur, ut qui Antonio Levæ mirificam operam superioribus bellis navasset. Interfectus etiam est Donatus Tranius, qui eius artis commendatione in Calcellæ locum successerat.

cesserat. Constat Ferruccium aliquanto maiore detrimento hostes afficere potuisse, nisi summa sulphurei pulveris inopia laborasset, quòd eius paulò antè non modicam copiam Tedaldus, ut iracundiæ suæ stultæque ferociæ impensius indulgeret, & urbanis tectis maximè noceretur, intemperanter absumpserat: qua de causa Ferruccius per turmas equitum, salis nitri ad conficiendum pulverem aliquot pondera à vadis usq; Volaterranis proximi litoris petere fuerit coactus, ut sportulis ad equorum clunes coaptatis fallendo hostium custodias in urbem cõportarentur. Ferunt Vastium à tanto irrito conatu summũ concepisse mœrorem, ita ut nonnulli ad eum consolandum de Maramaldo obloquerentur, quasi ille in prima oppugnatione propterea cessavisset, quòd indignaretur Vastium supervenisse, ut paratam sibi expugnatæ urbis gloriam eriperet. Quandoquidem ipsum nequaquam venturum, sed uti postularat, tormenta tantùm submissurum credidisset. Atque ita Vastius adeo bile plenus ad Aurantij castra redijt, ut Fortunam, quæ sibi paulò antè ad Montopolim adversa atque infesta fuerat, convitiosè & intemperanter incusaret. Maramaldus autem longo circuitu per Pisanum agrum paulò antè calendas Iulias Volaterras relinquens, versus Pistorium, combustis prius vineis, atque eversis operibus est profectus. Florentini quanquam aliquanto maiore damno Empolim oppidum urbi propinquum, & ad sublevandam multarum rerum inopiam opportunum amisisse censerentur, quàm Volaterras urbem longinquam insigni commodo recepissent, nihil tamen sustinendi belli curam ullis consilijs remiserunt, adoriendaque Germanorum castra statuerunt, authore Stephano Calumna, qui non obscurè Malatestæ æmulus, & tentare ipse aliquid suo ingenio, & erecto animo dignum facinus aggredi cupiebat, ut civitatis animos redimeret, qui Venafrani tanquam bellicosissimi viri importunam cædem ægrè tulisse videri poterant, nihil magis cupientes, quàm ut præsidiarij milites frequentibus prælijs sese exercerent, subeundoque vel summi certaminis aleam, satiscentis Reip. extremis casibus subvenirent. Hæc res diu explorata à Stephano, delataque ad dictatorem, quum ascisceretur in eam consultationẽ dux Malatesta, ipso obliquè tantùm contradicente, graviterq; expendente totum id dubij periculi discrimen, quòd subituri essent, in id tota deliberatio cecidit, ut ab omnibus probaretur, ipseq; demum Malatesta in eo negocio collegam adiutoremque Stephano fortia audenti sese offerret, quòd Lodronij castra nonnisi magnis viribus & validissimo impetu invadenda iudicaret. Quintiles iam Idus aderant, torrenteq; æstu Germani in vigilijs stationibusq; se ipsis languidiores facti videbantur, sic ut eruptiones hostiũ contemnere potius quàm timere consuessent. Castra eorum, ut diximus, coniuncta erant templo, cœnobioq; sacratarum virginum, quod divi Donati in Pulverosa nomen habet, eo ordine ut septa quadratis aggeribus, intra quos tendebant milites, hortos virginum perpetuo vallatos muro annexos continerent, & dux ipse Lodronius sacris ædificijs uteretur, duobusq; ad castrorum aggeres propugnaculis erectis, in quibus collocata erant aliquot tormenta, utranq; viam, quæ ab urbe hinc Pratensi, illinc Faventina porta ferebatur, respiceret, & perpetua statione ab omni hostium impetu aptissimè defenderet. Itaq; magno cõsensu, magnaq; omnium expectatione Stephanus & Malatesta copias instruunt, partiuntur inter se munia impetus faciundi, & triplici egressu veteranas fermè omnes atq; lectissimas cohortes educunt, ea ratione ut Florentini

populi vexilla, quæ in locum decedentium militum in muri atq; aggerum, qui erant in monte, cuſtodiam ſuccederent: & ſi caſus ferret, his in locis propugnando patriam defenderent, donec milites re bene geſta ad ſolitam muri ſtationem reuerterentur. Ad confirmandos tamē armatæ iuuentutis animos vererū militū aliquot centurias interpoſuerūt, & quatuor cohortes conglobatas loco medio atq; opportuno cōſiſtere iuſſerunt, ducibus Franciſco Taruſio & Barbaruſſa Bartholo, vt commodè vbi res poſceret ciuibus aduerſus hoſtes opem ferrent. Media quoq; in vrbe ſimili ratione reliquarum tribuum vixilla conſtituerunt, quibus addebantur quaternæ cohortes, quæ fuerūt Pacerini, Giometti Senenſis, & Corſorum duæ ex Paſquinianis. His rebus aptè conſtitutis Stephanus Pratenſi porta milites eduxit, ad vnum omnes candidis tunicis indutos, vt inter ſe noſcerentur, & ea ſpecie per tenebras hoſtibus terrori eſſent. Malateſta autem ea Prati portula, quæ ad Arnum ducit, eo conſilio egreſſus eſt, vt ſecundum flumen totum ripæ marginem equeſtribus & pedeſtribus præſidijs occuparet, vt ſi fortè è maioribus Aurantij caſtris hoſtes laborātibus Germanis opem ferre, & flumen tranare auderent, vti accidit, circa vada amnis inuaderentur. E Fauentina autem porta tertia manus erupit; eo conſilio vt ſuperiore circuitu ad Germanorum caſtra verteretur, & diuerſo metu illato Germanos eo temporis momento diſtineret, quo eos Stephanus adoriretur. Paſquinus Corſus quum præmiſiſſet expeditam ſuorum centuriam, duos hoſtium vigiles extra munitionem excubantes ita oppreſſit, vt altero occiſo, alter quanquàm ſauciatus ad ſuos confugeret, qui adeſſe hoſtes ſemeſopitis nunciauit, atque ita Paſquinus ad munitionem caſtrorū impetum fecit, paulòq; pòſt conclamantibus iam ad arma Germanis, Stephanus gradum intendens, vt imparatos & incompoſitos inuaderet, apprehenſis & ſuperatis munitionibus in caſtra tranſcendit, impigrè rem gerente Ioanne Taurino, qui inter Paſquinum & Stephanum ipſum aggerem adortus, iaculatusque ardentes tubas, Germanos ita ſubmouerat, vt vndiq; fruſtra reſiſtente hoſte, Etruſci certatim in caſtra irrumperent, atque hos animoſa Florentinæ iuuentutis cohors Dante Caſtelliono ſignifero audactar irrumpente conſequeretur, & prius quàm Germani Lodronij ducis ſuperuentu adhortationeq; componi & conglobari poſſent, fœdo incœpto exituq; ad diripienda tabernacula diſcurrerent. Quo tumultu ingens non militum modò ſed fœminarum & lixarum numerus per tenebras trucidatus eſt, atque item multi ex eius noctis ſtatione, qui impetum irruentium numero atq; animis impares ſuſtinere nequierant. In ea rerum perturbatione Lodronius admirabili conſtantia circiter duo milia hominum in receſſu caſtrenſis areæ conglobari, retinereq; ordines, neque vſquam acie excedere iuſſit. Stephanus ſemiparta victoria, niſi milites prædæ cupiditate adducti diſſipatis viribus pugnam ſubijſſent, increpitare reuocareq; ſuos conatus, in phalangem hoſtium denſatam non ſemel impetum fecit; ſed poſtremò, quòd immota prætentis haſtis egregiè reſiſteret, & mox inducente Lodronio in diſperſos & imparibus pugnantes armis impreſſionem faceret, nonnullis vtrinque cadentibus, ipſe Stephanus vehementer eſt vulneratus lanceæ cuſpide, quæ in os recepta ei dentes excuſſit, & inguine pudendisq; alabardæ mucrone ita transfixis, vt exturbatus è munitione in foſſam deijceretur, multique ſimul vulnerarētur, atque in foſſā conciderent. Interfecto Virgilio Romano, qui diu Stephano comes repugnarat, Zagoneq; viro ingenti proceritate corporis, atq;

animi

animi vigore terribili per femur transfixo, & Ioanne Taurino hastarum impulsu extra aggerem eiecto, Etrusci se receperunt, vel ob id præsertim nequaquam redintegrata pugna, quod iam ab Olivetano monte tormenta disploderentur, vereretur q; Malatesta ne Aurantius è Giramontæ suorum stationes invaderet, quas discessu militum civili præsidio, si gravior pugna incideret, nequaquā fore firmißimas arbitrabatur. Id vero uti postea cognitum est, Malatestam magnoperè permovit, quod equitatum è castris hostium signo tuba proposito, eductum decurrere secundum ulteriorem Arni ripam senserat, utpote qui non temerè timeret, ne si conglobato agmine humilioribus vadis transarent, non facilè sustineri possent, quin ipse erepta ab hoste receptus facultate, porta urbis excluderetur, & populus ipsis ambobus ducibus extra urbem diverso prælio occupatis, portaq; interclusis, incumbente Aurantio aliquod gravis vel summæ etiam calamitatis detrimētum acciperet. Nec tamen deerāt, qui Stephano laudem astruentes, assererent a Malatesta receptus signum maturius datum fuisse, obtrectatione non dubia alieni decoris, ut parem exitum ac ipse nuper ad Catelinam portam fuisset expertus, inconsultæ audaciæ eruptio tulisse videretur, apud cives qui non æque prudentiam cauti ducis, quàm bellicosi audaciam è Rep. esse iudicabant. Cæterùm ab hoc irrito conatu Florentini in universum non obscuro dolore, neq; inani concepta tristitia turbabantur, propterea quòd ad extremam esculentarum rerum inopiam erat perventum: nam neq; equis, neq; asinis, neq; etiam felibus pepercerant. Nec defuère e plebeijs, qui mures avidè consectarentur. Frumenti autem ea erat penuria, ut panes ex milio vetere & panico, atque ea oliræ scandellæq; segete ad iumenta in alimentum destinatæ, confici vendiq; inciperent, & vulgus ignobile ea nigri milij segete culmosa, aliàs dicata suibus, quam Trāspadani Melicam, Etrusci verò ipsi Saginam vocant, vesceretur. Vini nusquam erat copia, nisi quæ sacrificijs atq; ægris in medicinæ usum servaretur, potabant omnes aquam hilariter, sic ut ipsi cives frugi homines hæc a militibus incommoda tolerantißimè ferre mirarentur, laudarentq; eos, quod fideli perseverantia nusquam excitato tumultu, suisq; contenti stipendijs, pro militari tantū gloria alienæ libertatis causam adversus exteras gentes generose defenderent. Sed quū nullus belli exitus desperatis auxilijs, nisi valde lugubris atq; durißimus prospiceretur: versabat iam multorum animos cura ingēs publicæ salutis, prudentiores q; iam planè ea abominabantur supplicia esse subeunda, quæ Romani nuper pertulissent, si vinci armis quàm pactione se dedere mallēt. Neq; tamen quisquam reperiebatur, qui effari auderet, adeo erat certum his, qui ferociam animi deditionis cogitatione remisissent, fœdæ mortis supplicium, ut pleriq; tacitè animos despondèrent, eum subituri casum, quem vel iniqua sors publicis rebus attulisset. Primus omnium Zanobius Bartholinus, qui dudum à tota civitate libertatis defensor, gravitate consilij, industria, & vigilantia singulari cum summo imperio legatus extiterat, simulato corporis morbo nequaquam occultè concepta animi ęgritudine, è curiæ limine se subduxit, quòd auctoritate ratione q; multorum efferatorum civium insaniæ mederi posse desperaret, agitaretq; animo quanam ratione cōsilij affectæ civitati prodesse posset, & quum nihil deditionis pactione utilius atq; salubrius fore iudicaret, sæpenumerò de ea re in arcano cum Malatesta & Stephano fuerat colloquutus, per quem tentandum Aurātij hostis animum esse statuebat: occasio verò eius

tractandę rei non ſemel petita eſt, quum munera ad ducem in caſtra mitterentur: idoneus autem interpres erat Cencius Peruſinus cognomento Strabo, aſtu atque prudentia militari inſignis, proptereaq; Malateſtæ fidus. Is Aurantium reperiebat nequaquam abhorrentem ab honeſta concordia, quũ ille ducenta tantum milia aureorũ nummûm ad perſolvenda militi ſtipendia poſtularet, ſubindeq; peteret, Mediceam familiam ſervato libertatis nomine, uti antea conſueuiſſent, priſtinæ dignitati reſtituendam: & obiter à Clemente Pontifice præteritarum offenſionum oblivionem ſe impetraturum polliceretur.

In quas conditiones non Baucius modò Valorius, pro legato á Pontifice ab initio belli in caſtra miſſus inclinabat, ſed Aurantius ipſe, undecim iam propè menſium obſidionis tædio affectus, & quod maximè urgebat, pecuniæ inops, quòd multo luſu aleæ ingentem pecuniæ vim ſtipendijs deſtinatam, gemente Valorio legato, importuniſsimè perdidiſſet, & Conradus Heſsius, vetus Germanorum dux, & valde felix aleator, eam fermè totam abſtuliſſet, adeo importuné ut quum Hiſpani atque Itali debita ſtipendia flagitarent, Aurantius pudendis circumventus difficultatib. nihil potius atq; expeditius reperiret, quã ut expreſſa vel non acerbis conditionibus deditione, ærumnoſo bello finem, imponeret. Ad ea perſuadenda ipſius Valorij authoritas plurimum valebat.

Quoniam ex arcanis mandatis á Pontifice de patriæ ſalute ſolicito etiam atque etiam admonebatur, ne expugnandæ per vim urbis caſum neceſſarium duceret, daretque operam, ut ſine ſanguine victoria quæreretur, quòd nequaquam ſibi deleta patria, ſed incolumi, opus eſſe prædicaret. Eadem etiam Pontifex perſcribi ad reliquos duces, Ferdinandumque in primis Gonzagam iubebat, ea conditione, ut his certis præmijs gratiam ſervatæ patriæ relaturum polliceretur. Hæc ubi Cencius è caſtris rediens Malateſtæ renunciabat, cum bona ſpe concordiæ Zanobio communicabãtur, & per eum ſedulò, & quantũ fieri poterat occultè, ad eos emanabant cives, quos incolumis patriæ cura totius obſtinatæ factionis obliviſci cogeret. Verùm recta ſalutariaque paucorum prudentium, inſana multitudo imperitorum popularium facile ſuperabat, ipſo præſertim dictatore perverſiſsimis opinionibus imbuto, & rem ad extremum violenti conatus caſum deducere cupiente, ita ut accerſendum cum omnib. copijs Ferruccium, defenſis Volaterris ingenti virtutis opinione á popularib. ſublatum, & periclitari extremo conatu Etruſci imperij fortunam ſtatueret. Itaq; Ferruccius è ſenatuſconſulto revocatur, & quid fieri oporteat ex præſcriptis mandatis docetur. Summa conſilij hæc erat, ut per Piſtorienſium montes ad urbem Florentiam duceret, & decedens dextrorſum à Feſulis, ipſo Malateſta erumpente, atque excipiente occaſionem nobilis pugnæ edendæ, qua patria obſidione liberari poſſet, opportuniſsimè prębeNet. Ferruccius qui quaſſata mœnia reficiebat, acceptis á ſenatu literis, Marco Strozzæ, & Baptiſtæ Gondo, qui Florentia miſsi fuerant, viris prętorijs, urbis cuſtodiam cõmendat, & cum ſingulis militum centurijs attribuit Nicolaum & Gualterotum Strozzas, Alexandrumq; Monaldum. Imperat etiam Volaterranis decem obſides, qui caſtra ſubſequantur, captoque itinere ſecundum Cæcinam amnem, ad vada Volaterrana deſcendit, atque inde per Liburnum, antiquæ Labronæ turritum oppidum, Piſas contendit. Ibi aliquot conſumpſit dies apparandis his rebus, quæ ad profectionem pertinerent, imperandisque pręſertim pecunijs, ut milites qui ſtipendia ſeditioſè flagitabãt, tumultu à Corſorum cohortibus orto, prębita pecunia

paca-

pacarentur. Eam autem viritim mercatoribus imperatam, uſque adeo impotenter extorquebat, ut quibuſdam præſentem laquei mortem horribili voce interminaretur, alijs porrò in ſumma domus cœnacula contruſis, niſi pecuniā expedirent, fame pereundum eſſe denunciaret. Qua ſævitia acerbitateque uſus, ſicuti Volaterranos afflixerat, ita à Piſanis magno fœnoris impendio patrimonia diſtrahere coactis, tantam auri ſummam, quæ menſtruo ſtipendio ſatis foret corraſit. Exinde Piſanos ad unū omnes qui arma ferre poſſent, tanquā veteris memores libertatis, propterea q; ab iuſto odio Florentinis ſuſpectos, patria excedere iuſsit, quanq̄ Piſanorum optimates octoginta numero, obſidum nomine Florentię ſervarentur. Adduxerat paulo ante Piſas aliquot exercitatorum militum cohortes Paulus Ceres, Rentij filius, dux impiger. Cum eo belli gerendi conſilia Ferruccius cōmunicat, cogitq; in unum omnes copias, productis autem omnium vexillis, quum inſpicerentur ſingulæ cohortes, cenſa ſunt tria milia peditum, galeatorum verò equitum numerus, & pileatorum Epirotici generis levioris armaturę, qui erant peltati, quingentorū ſummam implebat. His pręerat Nicolaus Maſius è Nauplio Peloponneſiaco vir egregiè fortis, cui Pulledro Epirotica lingua cognomē fuit, Galestos autem thoracatosq; ductabant veteres ac clari nominis præfecti Carolus Civitellæ regulus, & Amicus Arſula. Pręter has copias ſolicitarat etiam montanos Piſtorienſes homines Cancellariæ factionis, qui ſicuti promittebant ſuis illaciter habentibus præſtò futuri ſperabantur. Sarcinarijs autem iumentis multis undique violento imperio contractis, ſupra centum ligneas tubas, quæ ſulphuream flammam evomerent, impoſuit, atque item decem minora tormēta, quæ moſchettos appellant, & ligneis canterijs impoſita ſubitaria in pugna ad confirmandas acies peditib. præſidio adverſus equites eſſe conſueverunt. Cum his copijs eoque apparatu, & cum aliquanta commeatus copia, biſcoctique præſertim panis, more nautico, quæ properantibus per nemora & ſylvas ſufficeret, vel ſi nihil omnino parati commeatus, montanorum agreſtiumque hominum tenuitate nanciſceretur, reluctante genio Lucenſi porta ſigna eduxit, converſusq; ad quoſdam pręfectos fatali proloquio, fortiſsimi viri, inquit, ad ſubeundam duriſsimi eventus Fortunam ire iubemur, neque reformidanda eſt ulla periculi vis imminēs, quum omnino ſenatui ſit parendum qui nos alit, & in dexteris noſtris ſupremæ ſalutis ſuæ ſpem reponit. Apparebat enim eum quibuſdam ſecus ac conſueſſet parum alacriter loquutum fuiſſe, quaſi divinaret, qua ſorte ad Alieum arbitrium ſuſcepta expeditione eſſet pugnaturus. Reliquit autē in præſidio Piſarū, qui Odoardo Giachinotto prætori parerent, cum ſingulis cohortibus, Matthiam Varanium Camertem, & Bettum Ranucinum Florentinum, Michaelemque è Montepoli, & cum his Epiroticæ ſtirpis inquilinum cum alà equitū Muſacchinum, Muſachio vetere fortique equitum præfecto genitum. His rebus conſtitutis per Lucenſium agros, atque inde ſubter Piſciam, & Collodium oppida ita agmen duxit, ut ſigna ſenſim ad lævam in ſuperiores montes erigeret, confragoſisq; & ſylveſtribus locis rectà verſus ſancti Marcelli pagum progreditur. Interim Aurantius de conſilio itinereque hoſtium per ſpeculatores certior factus, communicatum cum paucis totius negotij conſilium per hunc modum maturè explicat: Ferdinandum Gonzagam in obſidione relinquit, & cum eo fermè omnes Hiſpanos pedites, multoque maximā Italicarum cohortium partem. Vltra Arnum porrò ſuis in caſtris Lodronium conſiſtere, obſer-

uareq; hoſtium motus, atq; intentius euigilare iubet. Scribit autem ante omnia ad Fabritium Maramaldum, atq; Vitellium qui in agro Piſano circum oppida Vicũ, Sanctæ crucis, & Focenſium pagos æſtiuabant, vt coactis cohortibus ad pręcidendũ Ferruccio iter, veſtigijsq; inſiſtendo quanta poſſent celeritate maturarent. Ea quoq; Hiſpanorum tironũ manus, quæ per aliquot mẽſes Clauerio duce diuagata per agrũ, & mutando loca rapto ſeſe aluerat, tanquam edicto Cæſaris ſtipendijs caſtrisq; excluſa ad Altopaſſum conſederat, Vitellianas cohortes eſt ſubſequũta, adhortante ipſo Vitellio ad nauandã ea expeditione operã, qua omnẽ conſternationis, & diuturnæ ſeceſsionis noxã redimerent, & noua promoreri ſtipendia properarent. Præmittit etiam é caſtris Roſcium, Martium Columnam, & Scalengum cum ſuis cohortibus, atq; item Roſcij alarija equitibus Theodorũ Biſchetmium Epirotarum equitum præfectum adiungit. Hos ſubſequitur veterum Germanorum legio. ipſeq; poſtridie cum vniuerſo leuis armaturæ & cataphractorum equitatu é caſtris proficiſcens, tranato flumine Arno verſus Piſtorium contendit. Noctu autem iter faciens peruenit ad locum, cui Lagoni nomen eſt, caſtaneis arboribus frequentem, qui locus eſt ferè medius inter Piſtorium & Gabinianum oppidulum. Ibi aliquãtiſper ſubſtitit, vt equos modica quiete, & milites leui ientaculo recrearet, atque interim nuncios opperiretur, qui de itinere hoſtium certius referrent. Eo modo quieſcenti superuenit curſu citato feſſus ſacerdos, qui Aurantium requirens, adeſſe Ferruccium, eumq; ſancti Marcelli oppidum intraſſe, direptumq; incendiſſe, vnde ipſe vix effugerit, anxiè nunciauit, ſubdens Ferruccianos in tergo a Cæſarianis premi, quod ex multo ſclopettorum ſtrepitu noſceretur. Ab hoc nuntio bonæ ſpei plenus Aurantius, quũ lagenas popoſciſſet, & vina latis pateris funderentur, circumiectisque in coronam ducibus Franciſco Prateo, Roſſalique Hiſpanis, & Zucero Epirotæ hylariter propinaret, denſiſsimus repente cœlo dudum ſereno imber effuſus eſt, uſque adeo largus, ut cunctos ſub divo perpotantes late perſunderet, & ad omen à quibuſdam verteretur. Arriſit ad id ſublato lætiore cachinno Aurantius, & commilitones inquit (uti video) in hoſtes nequaquam temulento agmine provehemur, poſtquam nobis ſuperi vina coronantes pocula benigne propitieque diluunt. Hæc fuere ſuprema eius verba, continuò efferri ſigna iubẽtis, quum paulo antè ducibus ſua munia in omnem eminentis pugnę caſum tam ſobriè quàm opportunè per hunc modum diſpenſaſſet. Hos enim quos diximus duces cum univerſo levis armaturæ equitatu præire iubebat, quibus præſidij cauſa addiderat Pompeium Farinam cum trecentis pernicibus ſclopettarijs, monueratque eos ut paſsim ſi qua paulo anguſtiora in itinere reperirent loca, per quæ difficulter equitatus tranſire poſſet, idoneis tumulis certas ſclopettariorum manus imponerent, ● quũ hoſtes conſpexiſſent, ſi forté premerentur ad ea præſidia ſenſim ſe recipere poſſent. Quód ſi planiora occurrerent loca quæ non inepta equeſtri prælio fore proſpicerent, tam diu diſtinere hoſtes lento certamine niterentur, quoad ipſe cum cataphractis ſuperveniret. Vbi equites ad Gabinianum oppidum pervenerunt, & portas ſibi pandi poſtularunt, oppidani non aliter eos ſe admiſſuros reſponderũt, niſi Aurantius fidem daret ſine maleficio milites ingreſſuros. Erant Gabiniani adverſæ factionis, qui edoctis de Ferruccij adventu ſallacibus reſponſis tempus extrahebant, quorum conſilium non multo poſt ab Aurantianis eſt intellectum, quum oppidani é ſacra turre conſpectis é longinquo Ferruccianorum

vexillis,

vexillis, eorum scilicet qui præcurrebant equitum, sacri campani æris sonitu adesse iam Cæsarianos hostes significarent, atque eo modo dum expectatur Aurantius, qui fidem præsens oppidanis daret, quod multum interesset ad victoriam parandam, eo opportuno plenoque commeatus oppido potiri, equites circumflectentes se subter mœnia versus sancti Marcelli oppidum excurrerũt, & cum antecursoribus hostium leves pugnas serere cœperunt. Siquidem Ferruccius sanctum Marcellum ingressus, paucis interfectis, & eorum domibus qui erant adversæ factionis crudeliter incensis, Gabinianum petere statuebat, ratus hostes nequaquam tanta celeritate occursuros. Dum oppido egrederetur, conspexerat turbam mulierum cum liberis rerum suarum onera capitibus portantium, quæ adversa porta exijssent, in montes altissimos evadentem.

Nonnulli propterea locorum periti milites, qui de adventu hostium certius cognoverant, Ferruccium cohortari cœperunt, ut eodem montium dorso, quo ire pergerent mulieres, agmina educere vellet, quod id montanum iter angustam viam, & utrinque abruptissimos haberet deiectus, sic ut hostes illac non facilé persequi possent ascendentem in ea Apœnini iuga, quæ demum æquiores quanquã longiores vias dextrorsum haberent, & per eas ad Scarpariam & Mugellanum agrum descendere possent. Paulus Rentij filius levem putabat impedimentorum iacturam, modo incolumes elusis hostibus eó pervenirent, quò vocarentur. Sed Ferruccius elato spiritu id consilium, quod timoris & fugæ indicium præbere posset, detestatus, rectá progredi cœpit. Præibant equites Carolo atque Arsula ducibus, & quum non amplius duobus millibus passum Gabinianũ abesset, antesignanę cohortes, quas ductabat Bernardus Strozza, cui cognomentum Captivantio fuit, ad Gabinianam portam applicarent, postremæ aciei vexilla ad portam sancti Marcelli adhuc erant. Iter non admodum erat impeditum, sed paululum per acclivia descendere oportebat, quoniã sancti Marcelli oppidum in ima valle positum est, & perpetuis undique montium iugis præcingi videtur. Iam Cęsariani qui cum Roscio, Theodoroque, ut diximus, pręmissi fuerant, insistentes vestigijs novissimos carpebant: nam Roscius expeditam sclopettariorum manum sublatis singulis in clunes equorum advexerat, quæ procursando displodendoque magnopere hostes vexabant.

Maramaldus autem á Calamecha vico, ubi pridie hostes castra fecerant, eos sanctum Marcellum petere conspiciens, ad lævam fidis viæ ducibus usus, per superiorum montiũ & sylvestriũ tramitum compendia ad Gabinianum pervenerat. Alio quoque breviore itinere quanquam aspero, Vitellius non procul ab oppido dudum consederat. Interea Ferruccius albo vectus equo districtum tenens gladium suos hortabatur ut compositis ordinib. ad præoccupandũ oppidum, quod erat in conspectu festinarent, propellerentq; urgentes hostium equites: nam Carolus & Arsula singulari virtute dimicantes, non sustinebant modò, sed redintegrato sæpius utrinque impetu per declives ripas adversos, & terga vertentes hostes se recipere cogebant. Dum tumultuosissimè magnoque strepitu pugnaretur, quod é Ferrucciana acie certę sclopettariorũ manus emittebantur, & Pompeiani, quos diximus, equitũ præsidio missi, equestri prælio se immiscuerant, multiq; iam ceciderãt, Maramaldus ab adversa porta, & partim á facilé disiecta mœnium maceria oppidum est ingressus, Ferruccio iam ab anteriore porta signa inferente. Atq; ita per oppidũ atrox & cruenta editur pugna, sicut in medio foro magna cõtentione certaretur: nam Ferruccius ingenti

animo in pedes desiliens, abrepta pedestri lancea fortissimè rem gerebat. Nec suis deerat Maramaldus, quin magna vi facto cuneo, toto plateæ spatio poti-retur. Interim ex Ferrucciano agmine pars sequuta ducem, ingressaq; oppidum operā navabat, pars deflectens secundum murum, apud castaneti ingentes arbores idoneum nacti locum, quo se adversus insultantes equites tuerentur, displosis sclopettis adversā glandium procella hostes obruebāt. Ab his, ut postea compertum est, qui erant numero fermè quingenti, quum Aurantius adducto cataphractorum agmine, ut prælio interesset per arduum ripæ callem eniteretur, vectus spadice, & gladium vibrans, gemina glande traiectus equo decidit, nec tamen statim est agnitus, quum argentea veste & auratis armis carptim exueretur. Ferunt eum prius quàm vulneraretur cum Nicolao Masio, qui primus occurrerat, singulari certamine collatis equis contendisse, quum Græcus ferrea clava ei galeam pertunderet: ipse verò equestri mucrone ad eum perfodiendum iteratis ictibus uteretur. Sed Masium cataphractorum impetum veritum, ad castaneas refugisse. Aurantium autem audacius se pro-vehentem lethalia vulnera sustulisse. Eodem ferè tempore Vitellius in agmen secundæ hostium aciei, quam Paulus Rentij filius ductabat, ex obliquo per-opportunè invectus, ad primam ferè impressionem ita perturbavit atque disiecit, ut omnibus vexillis in unum de more conglobatis potiretur, vel acerrimè resistente Paulo, qui dimisso equo constantissimè pugnans, aciem componens, & pugnam instaurans, ad oppidum perrumpebat, ut Ferruccio opem ferret. Cæterùm ubi Aurantium cecidisse, & cataphractorum agmen, fœdum visu atque incredibile dictu, se totum retrò in fugam præceps dedisse vulgatum est, Ferrucciani sublato victoriæ clamore se conglobare, & perterritis insistere cœperunt, ac nisi Germani qui se nihil adhuc commoverant, sed phalangem suam instar arcis ad sociorum receptum non procul ab oppido in ordine continebant, in viam progressi tumultuarios hostium procursus repressissent, proculdubiò nemo equitum fugere destitisset, quum eorum plerique, & ante alios Rossales exemplum Antonij Hiscerae qui cataphractis præerat sequutus, intenta fuga usque ad Pistorij portas profugisset, tanta perturbatione, ut & in castris ad Gonzagam, & in urbe ad dictatorem interfecti Aurantij, fusique exercitus fama deferretur. Eodem puncto temporis Vitellius Pauli cohortes oppidum intrantes urgendo cædendoque aliquandiu persequutus, opportunè deflectens ad portam, qua Maramaldus intrarat, ut ei maturam opem ferret, signa intulit, & usque adeo sævum certamen renovatum est, ut in plateam coacervatis cadaveribus impeditam penetrari vix posset. Sed Ferruccius & Paulus ex longa pugna, maximoque meridiani temporis fervore fatigati, in quandam editiorem domum se receperunt, atque inde sclopettis rem gerere perseverarunt, donec ab equitatu levis armaturæ, qui Rossalem fugientem præ pudore sequi noluerat, confertis turmis conglobato, hostium equites ad unum omnes profligati deletique sunt, quum paulò antea cohortes vel quæ oppidum ingredi nequierant, vel quæ Ferruccij iussu extrà remanserant, Aurantiumque interfecerant, clavis utendo ferreis, quibus galeæ quidem vix resistebant, prostratæ fuissent: neque ea die magnopere victis profuerunt præparatæ ad id tubæ sulphureum vomentes ignem, quum aliquot tantū in Germanos & equites iacere licuerit, nec direptis & perturbatis impedimētis, moschetti expediti, aut canterijs, uti sperassent, imponi nequiverint.

Fer-

Ferruccius & Paulus aduersæ pugnæ exitum, atq; infestam Florentino nomini Fortunam agnoscentes, quum ipsorum milites aut interfecti, aut capti essent; expugnatisq; atq; direptis singulis oppidi domibus, Maramaldus certa victoria iam potiretur, se dediderunt: moxque Ferruccius, vti erat armatus, ad Maramaldum perducitur. Tum vero Fabritius, An quũ Volaterris tympanistam meũ contra militiæ morem laqueo impiè suspendebas, te vnquam ad manus meas peruẽturũ putaras? Tum ille: Hæc non iniqui semper Martis sors est, quę tibi bellũ gerẽti obuenire potest. Sed tu si me occidas, neq; utilẽ, neq; decorã ex mea nece laudẽ feres. Sed itidem obiurgans, & ex mercatore ducem factũ appellans, victor ei galeam & thoracẽ detrahi iussit, gladiumq; gutturi impegit, & militibus conficiendum reliquit. Erat Ferruccius excelso corpore, excelsoque animo, sed admodum superbo, tumidioreque facundia; ita vt non longo quidem belli vsu edoctus, sed naturali quodam Etruscæ solertiæ vigore præditus, singula munia cum admiratione non ciuium modò suorum, sed militum implẽdo, strenui militis & iusti penè ducis speciem præferret: sed qui adunco naso, palloreq; multo & oculis sanguineis insitam feroci ingenio crudelitatem fateretur. Audiui ego postea à Maramaldo, quum eius cædis damnaretur, se nequaquàm ex priuata iniuria, sed quodam non impio pudore percitum eum seruare noluisse, ne incolumis hostium dux, postquàm tantus imperator cecidisset, seruaretur. Quando sibi honestissimum fore duceret, si eum in gratiam militum, Germanorumq; præsertim, pro victima Aurantij manibus immolaret. Cæterum Aurantij cadauer iam armis omniq; amictu undatum sub ipsam cataphractorum fugam Tentauilla Gallus eius familiaris, agnitum collectumq; extra oculos militum asportauit, et stragulæ laneæ vesti inuolutum in sacello collocauit, donec parta victoria susceptus in ceruicem robustioris equi, brachijs & cruribus vtrinque pendentibus, lugubri humanæ miseriæ spectaculo Pistoriũ est deuectus; non absimili fati sorte ac Borbonius fuerat ereptus, quum vterq; in limine victoriæ suæ ceciderit. Ferunt in eo qui nondum trigesimum ætatis excesserat annum, perillustres liberalis animi, & pugnacis ingenij virtutes, quibus studia militum, vt alibi diximus, cum insigni gloria, & non obscuro quodam dolore Cæsaris promerebat; quum militibus defensi Neapolitani regni oppida, tanquam sua, quæ aliena erant profusissimè largiretur; & ante alios semper in acie conspicuus pugnam cieret. Ortus erat Salonia familia apud Sequanos illustri, præferebatq; indolem inclyti futuri ducis, nisi id summæ gloriæ decus intempestiua præuaricatione, quæ temporis spatio atque integra ætate pararetur, praeferuidus affectasset. Cecidere ea in pugna paulò minus duo milia hominum vtriusque partis: nam multi postea ex vulneribus perierunt. In his autem fuere acerrimè pugnantes Ferruccianorum cohortium præfecti, Capitaneus Borgensis, & duo è Corsorum gente, Paulus & Franciscus, atque item Carolus Ciuitellæ comes, qui equestri prælio longe omnium promptissimè dimicarat, & Alfonsus Scipicianus Farnesia matre genitus, ipsius Pauli Ceritis propinquus. Ex Fabritianis verò Ioannes Maius inter Brutiarum cohortium præfectos pugnacissimus, & tres cum eo signiferi occisi sunt. Amicus quoque Arsula Martio Columnę pecunia redimenti traditus, necatusq; est, quòd Scipionẽ Colũnam patruelẽ suũ Malliana in pugna, ipsius Amici manu interfectũ fuisse diceret; ignobili hercle facinore, sed vsitato huius seculi Romanis, qui iniuriarum perpetuò

memores,vindictæque avidi,inimicorum sanguine propinquorum suorum manibus avidissimè parentare consuessent. Masius verò à suæ gentis equitibus captus,æquo iure militiæ facilè se redemit. Captivantius quoque Strozza graviter vulneratus,curatusq; apud hostes, mille aureorum nummûm pretio dimissus est,quum Paulus Ceres eadē militiæ lege aureis nummis quatuor milibus à Maramaldo libertatem impetrasset. At Florentini vel hoc adverso Ferruccianæ pugnæ eventu vehementer perculsi, nihil se animo demittebant,nihilque obiter ad petendæ pacis consilia flectebantur: nam populares insanæ contumaciæ & summæ acerbitatis homines,quorum pervicacibus ingenijs respub.regebatur,extrema supplicia à barbaro hoste perpeti, & captæ conflagrantisq; patriæ interitum conspicere,quàm deditione se victos fateri malebāt. Et quoniam suprema auxiliorum spe decidissent, devenissentque ad ultimam alimentorum inopiam,qua una non civium modò & imbellium tanquā propinqua morte,sed militum vires atque animi frangerentur,ad id extremi consilij decretum decurrebant,ut longè gravissimo impetu ad salutem,aut si non ita sors ferret, non indecorum communē exitum,in hostes erumpendum esse censerent,ipso ante alios concitante dictatore, cuius mentem inveterato depravatam odio,atque ipsa afflictarum rerum desperatione perturbatam, neq; religio,neque erga patriam pietas,neque ulla demum prudentiorum consilia sanare poterant,quin in ipso honore magistratus ipsoque iam proviso perituræ libertatis & cadentis urbis funere,mortem oppetēdam decerneret. Huic diro insistentes cōsilio,per eos dies quibus Ferruccium Pisis movere iusserāt,à Malatesta Stephanoque intentè & graviter postulabāt,ut in eandem committendæ pugnæ sententiam devenirent,& fortibus explicatis consilijs,expeditisque efficacibus armis secum adesse vellent,qui pro libertate saluteque patriæ,supremi certaminis aleam subire statuissent. Ad ea duces, quòd ita ex usu saluteque civitatis,& sua dignitate rebantur esse, de scripto his verbis dictatori,decurionibus,decemvirisque responderunt, ut eos iusta militiæ ratione à temerario exitialique decreto deterrerent,utpote qui honesta pactione,ut antea per Cencium Strabonem Aurantij sensus pertentassent,de deditione transigere,quam rem ad periculosissimum prælij discrimen deducere, multò satius atque salubrius esse iudicabant. Quum sæpè aliàs accuratè deliberando,excelsi Reipub. præsides,de eruptione consultaretis,semper nobis una atque eadem sententia fuit,ut id periculosæ aleæ discrimen tanquam funesti exitus, libero ore detestaremur. Nam pro disciplina cuncta bellicæ rationis momenta diligenter expendentes,facilè providebamus,nos iniquissima locorum & rerum omnium conditione cum hostibus pugnaturos: quandoquidem numero virium inferiores,uti præclarè liquet,& vos omnes facto sæpius periculo perspexistis,nisi temerè & cæco impetu hostem adoriri expugnareque non possumus,munitissimis scilicet & distinctis vallatum castris,æquitate loci fretum,& multo tormentorum apparatu instructum. Itaque nihil à priore sententia discedimus. nostri nanque muneris atque existimationis est,ea afferre consilia,quæ civitati tuta,atque salubria sint:ea verò quę certum incommodum,& luctum,atque adeo summam calamitatem prænuncient,repudiare penitus atque damnare: nec mediocris subinde animis nostris bellici decoris cura insideat,ne si militiæ parum peritis,quod syncerè dictū vos ęquo animo laturos scimus,temerè atq; indulgenter obtemperemus,nō obscuræ inscitiæ,tumentisq; arrogātiæ apud

univer-

universas gentes damnemur, & superos hoc tanto admisso piaculo graviter offendamus, inexpiabilemque subeamus invidiam, si male sano præcipitique nostro consilio, patriam vestram omnium florentissimam, & quod ad Italiæ publicum decus attinet, avaritiæ atque immanitati Hispanorum & Germanorũ occupandam atque delendam, teterrimo urbis Romæ exemplo obijciamus.

Sed postquam à nobis nunc hoc unum postulatis, ut quæ erupturis via inter omnes maximè difficiles, tutior atque aptior videri possit, demonstremus: Primum omnium scire vos oportet, castra hostium ita perductis & cõiunctis munitionibus esse permunita, ut nequaquã è montibus, sicuti speculando deprehendimus, aliunde instructa acie descẽdere liceat, quàm duabus omnino vijs, quarum altera est secundum Roscianam villam, & subter Margaritę Monticię templum, qua ad ipsa Aurantij castra pervadere possumus: altera relinquitur per vallem, quæ ad Gallum, ubi Hispanorum sunt munitiones, perducit: nam utrinq; aggeres aliquanto longius quã alibi inter se distant, ut sine detrimento ad ipsas usq; munitiones perveniri posse appareat. Neque enim è Fridiana porta conservatis ordinibus erumpere licet, quòd evadentibus tormenta hostium Olivetano in podio constituta & certius collibrata immineant, quæ singulare incommodũ afferre posse facilè demonstrant, sicut Germanos etiam è suis Pulverosę castris, cognito nostrorum egressu nihil moraturos credere par sit, quin á tergo vehementer atque celeriter incumbant. Pari quopue ratione quo pacto Catelina porta tuto educi agmina possunt, non videmus, quum hostiũ munitiones adeo mœnib. sint propinquæ, ut intra teli iactum portam dispiciant, egredientesq; non maioribus modo tormentis, sed ipsa sclopettorum procella obruere facilè possint, prius quàm componi atq; instrui ordines queãt. Quòd si sancti Georgij portam respiciamus, liquidò nihil insanius & perniciosius accidere posse iudicandum est, quàm si illac erumpere conemur: quandoquidem in conspectu sit Barducciæ casæ propugnaculum, quod portę opponitur, multitudine tormentorum undiq; permunitum, quo vetari potest et egressus ipse, & tota adimi instruendæ aciei facultas. Barduccio quoq; coniuncti sunt perpetui aggeres, qui directa serie totius protractę munitionis ad Giramontẽ usq; pertinẽt, & usq; adeo urbi proximi sint, ut aliunde quàm duobus ijs, quæ diximus, itinerib. tentari eruptio nequeat. Cęterũ nos magnopere permovet, omnemq; audacioris consilij rationem & spem perturbat, dubius & anceps qui proponitur expugnandæ munitionis eventus. Sed esto quòd impigrè aggeres conscendamus, atque ipsa hostium munitione victores potiamur, num idcirco sperandum est, ut Germani atque Hispani sibi desint? nec se colligendi instruendiq; spatium habeant? ut dispersos, & in expugnanda munitione fessos, inordinatosque nostros conferta acie nequaquam invasuri credantur? An non Italicas cohortes, quę & in tergo & dextrorsum sua minora separatim habent castra, in tanto tumultu cessaturas, quin accurrant, putabimus? Et non rectè suspicabimur Lodronianos Germanos è Pulverosæ castris, & tirones quoq; Hispanos superato Arno laborantibus suis occursuros? Quòd si planioribus locis iuxta Arnum maiore circuitu, ut quibusdam videri potest, sit erumpendum, infelici certè audacia, atq; infausto consilio agmen nostrum per patentia loca perducetur, quum universum hostium equitatũ vestigijs extemplò insequuturũ, & pedestres copias equestri nudatas præsidio perrupturum facilè ominari possimus, preterquam quòd aliquanto minore cohortium nostrarum numero

Id iter ſit tentandum, quum neceſſariò relinquenda ſint firma præſidia in munitionibus, quæ ſunt ad ſancti Miniati, ſanctiq; Georgij colles, quę urbem tueri valeant, ſi fortè hoſtes animadverſo neglectoque longiore noſtrorum itinere, non abſurda occaſione adducti, commodeque invitati, montem invadant & occupent, atque inde urbem vacuam militari præſidio confeſtim adoriantur. Proinde penſitatis utrinque viribus rerumque periculis in hoc decretum deſcendimus, ut nos confirmare non pudeat hoſtes undique numero, viribus, æquitate loci, apparatuque rerum omnium eſſe ſuperiores, melioreque ideo quàm nos Fortuna, uti facto ſæpius periculo, omnino pugnaturos. Nihiloſecius tamen profitemur, ſi imperabitis nullum vel ſalutis vel exiſtimationis noſtræ diſcrimen reformidaturos, modò ea quæ dictator in rem opportuna ſæpius promiſit, egregiè præſtet, oſtendemusque proculdubio, neque fidem neque induſtriam, neque, ſi dicere fas ſit, virtutem probis dignam ducibus nobis erga vos omnino defuiſſe. Hæc tradita decurionibus, & per omnes ordines lectitata, quanquam iniquis auribus atque animis acciperentur, aliquos tamē de ſalute publica maximè ſolicitos impulerunt, ut in tanta negotij difficultate ſententias à præfectorum primoribus ſeparatim exquirendas cenſerent, vel ob id quod Malateſta & Stephanus de ſcripto ſignificarant, ſe omnes cohortiū præfectos pridie advocaſſe, propoſitoque pugnæ conſilio, & qua nam parte quóve itinere, ſi ineundi pręlij opinio probaretur, erumpendum foret affirmarāt, eam eſſe omnium ſententiam, niſi iniquiſsima conditione prælio certari non poſſe, ſicut civitatem maximè evidenti ſupremæ calamitatis periculo obijci conſtaret. Itaque quum ab aliquibus probatæ virtutis & fidei præfectis ſigillatim ſententiæ exquirerentur, neminem ferè reperiebant, qui tantæ rei difficultates audacioribus elevaret verbis, aut ullam omnino proſperè edendi prælij ſpem promitteret: quanquam ad unum omnes ſe dicto atque imperio obtemperaturos, & fortem navaturos operam pollicerentur. Sed unus ante alios ætatis honore, & longo militię uſu facilè ſuperior Paſquinus Corſus, qui ſub Ioanne Medice ſpectata cum laude ordines ductarat, quanquam inculta facundia non inepta tamen uſque adeo liberè commemoratis difficultatibus atque periculis diſſeruiſſe viſus eſt, ut nihil ſtultius atq; damnoſius fore teſtaretur, quàm ſi eruptione pugnādum ſtatuerent, proptereaque infenſis torviſq; oculis eum populares intuerentur, & nonnulli comprehendendum, atque extemplò capite puniendum dicerent. Quo rumore ad eius aures perlato Paſquinus poſtea curiæ limine abſtinuit, nec niſi ſuorum cohortibus ſtipatus in area verſari auſus eſt. Neque propterea magiſtratus quin obſtinatè in ſententia perſiſterent, perſuaderi ullo modo poterant: nam identidem ſingulis diebus ab utroque duce flagitabant, ut omnino ad erumpendum corpora atque animos & neceſſaria arma compararent. Quibus importunis expoſtulationibus duces ita & de ſcripto ſemper reſpondebant, ut magnopere ea conſilia deteſtarentur, quando manifeſtum totius belli, ſummæque rei diſcrimen agnoſcerent, ideoque pacis atque concordiæ æquas rationes præferrent, ac obiter poſtquam de conditione loqui cœpiſſent, poſtulabant, ut ſibi ad Aurantium duos legatos mittere liceret, quorum fideli induſtria eius introſpici explorarique ſenſus omnes, atq; referri certius poſſent, quoniam de eius voluntate poſtulatisque, diverſa ab his quæ magiſtratus dicerent, audiebantur, nec ea quidē de cauſa, ut ipſis tractandæ compoſitionis negotium eriperent, & ſibi uſurparent, quod publici magi-

ſtratus

ſtratus muneris eſſe faterentur, ſed ut exploratius quæ tractarentur, agnoſcerent, ſibique, uti deceret atque æquum eſſet, tempeſtivè caverent. Id verò præclarè confirmabant, ſi ſuperbus hoſtis honeſtas pacis conditiones repudiaret, & libertatis nomen revellere, potirique ad arbitrium dedita civitate contenderet, aut ſi populus ab omni concordiæ mentione averſus foret, pugnandumq; decerneret, ipſos non recuſaturos vel certiſsimæ mortis periculum, quin donec vita ſuppeteret, pro ſalute dignitateque urbis decertarent, quando ſe nuſquam aut nobilius aut honeſtius vitam morte commutaturos arbitrarentur. Sed id unum præcipuè ab æquitate ſummi magiſtratus poſtulare, ut advocato maiore populi conſilio, ipſis concionandi libera facultas daretur, ſcilicet ut propoſitis inſtantium diſcriminum difficultatibus, an eadem omnium foret, quæ tum decurionum eſſet, repudiandæ concordiæ atque appetendi prælij voluntas, numeratis ſuffragijs explorarent. Quòd ſi ex mora & prolixa cunctatione temporis beneficio frui poſſe confiderent, ſubindeque remedium certũ afflictis rebus alicunde afferri poſſe ſperarent, ſibi magnoperè opportunum & planè neceſſarium videri, urbem multitudine imbellium exoneraſſe, quo inopia levaretur, quum iam fames urgeret. Ipſos etenim certis præſidijs eam turbã in tuta loca mœnibus feliciter educturos, deceptis ſcilicet, aut ſi ita caſus ferret, ſtrenuè repulſis hoſtibus. Tum verò ſe daturos operam, ut milites æquiſsimis animis obſoniorum omnium, viniq; inopiam ferrent, modò illis præſenti pecunia ad diem ſtipendia ſolverentur: & quando cuncta alia eos alimenta deficerent, pane etiam cibario atque furfuraceo contentos fore. Interim dum ſenatus his graviſsimis diſſentientium ducum reſponſis ſeverisque obteſtationib. angeretur, ferè uno tempore in curiam certius allatum eſt, Aurantium poſtridie Cal. Auguſti cum delecta parte exercitus è caſtris ad opprimẽdum Ferruccium contendiſſe, poſteroque die eo eventu conflixiſſe ad Gabinianum, ut ipſe in primo congreſſu caderet, & eius equites terrore concepto in fugam verterẽtur. Sed mox tanta vi à reliquis ducibus inſtauratam fuiſſe pugnam, ut Ferruccianæ copiæ ipſarum duce interfecto, & Paulo Cerite capto, amiſsis vexillis funditus delerentur, nec iam ulla ſpes reparandi exercitus ſupereſſet. Quo atroci nuncio, quanquam in univerſum civitas admonebatur, ut ad deditionis tractandæ conditiones tempeſtivè decurreret, nihil tamen principes popularis factionis qui erant in magiſtratibus tanto communi periculo permovebantur, ſed magis ac magis duces urgebant, ita ut ab his in ipſum committendæ pugnæ decretum præſentem operam exigerent, qua eorum virtutis ſimul & fidei in extremo Reipub. diſcrimine periculum facturi eſſent. Erat is pervicacium animorum habitus uſque adeo ſtabilis & confirmatus, ut Malateſta magnoperè miraretur, cur Florentini præſides nihil omnino de priore ſententiarum ferocia remitterent, quandoquidem res adverſæ aliàs comminuere vel inſolentium ſpiritus ſolerent, ipſis autem adaucto periculo mirum in modum augerentur, ſicut hæc non ab inuſitata animorum fortitudine, ſed à violenta quadam rabie, deſperationeque rerum proficiſci prædicaret. His de cauſis fiebat ut nonnulli ex primoribus popularium eam Malateſtæ oris libertatem, & obſequendi contumaciam tanquam dubiæ fidei implicitam apertè calumniarentur, adijcerentque non ideo illum, qui natura pugnacis eſſet ingenij, reformidare prælij eventum, quòd hoſtium vires inſuperabiles putaret, nec quòd urbanas res æquo impenſius propter annonæ inopiam afflictas arbitraretur, re-

pugnare magiſtratuum voluntati, officioq; ſuo deeſſe, ſed eum prorſus Clementis promisſis atq; muneribus corruptum militiæ ſacramentum negligere, ob idq; ſe dicto atq; imperio audientem minimè fore ſtatuiſſe. Nec defuit ferox culus notus ſenator Andreolus Nicolinus, è decurionum numero, qui diceret, Malateſtam quum veniret in curiam comprehendendũ eſſe, atq; extẽplò Pauli Vitellij exemplo capite mulctandum. Quã atrocisſimi de ſe iudicij cogitationem Malateſta facilè ſubodoratus, vſq; adeo grauiter tulit, vt quũ inermis, & paucis à pedibus ſeruis humili vectus mula, quòd eſſet tenuisſima valetudine, ad decuriones conſultandi cauſa aſcendere conſueſſet, vir æq; ferox & ſuſpicax, numeroſo ſatellitum comitatu ſeptus, eo diè ad ſenatum accederet, ita diſpoſitis in limine atq; atrio curiæ ſcalisq;, & ſuperiorum conclauium ſingulis foribus, armatorũ præſidijs, vt aduerſus omnẽ inteſtinam vim quæ inferri poſſet munitisſimè ſe confirmaret, & libero ore in conſeſſu quereretur fidem ſuam in dubium à quibusdam contumilioſè reuocari, deſpiciq; ſua conſilia, quæ de compoſitione protuliſſet, ſtudio quidem propenſisſimo conſeruandæ ciuitatis, poſtquàm ipſis cuncta omnino aduerſa, hoſtibus autẽ, ſi tot irritos conatus enumerarent, proſpera atque felicia proueniſſent. Propterea ſe ſuperos orare, vt eam mentẽ ſenatui darent, vnde ipſorum conſilia complecterentur, quæ Reipub. ſalutaria forent, poſtquàm eò eſſet deuentum, vt minimè prolixa deliberatione opus eſſe iudicarent. Decuriones ad ea mitisſimis verbis reſponderunt, diluerunt; adeo appoſitè totã eam ſuſpicionem, vt ipſi & Stephano binos legatos ad Ferdinandum Gonzagam mittendi facultatem concederent, (ad eum ſiquidem mortuo Aurantio militari conſenſu ſumma imperij authoritatis reciderat) quibus de compoſitione loqui referriq; liceret. Tum verò Malateſta diſceſſit, & re cum Stephano communicata, legati confeſtim ad caſtra hoſtium misſi ſunt. Sequenti die dictator cum decurionibus atq; decemuiris legatos audijt, qui eam eſſe mentem Cæſaris à Ferdinando referebant, vt incolumis libertas ciuitati ſeruaretur, & his quidem conditionibus, quæ neq; immodicæ, neque ab vlla parte omnino ſpernendæ videri poſſent. Sed adeo maleſana erat popularium voluntas, vt nihil ſibi ex condicionibus detrahi vellent, quibus futurum intelligabant, vt reductis Mediceis atque patritijs, popularis ſtatus forma mutaretur, vnde ipſos qui tum publica munia in lucro haberent, magna ex parte excludi apparebat. Nam plerique non ad decus Reip. ſed ad priuatum quæſtum magiſtratuum honores reuocabant, quibus mediocres & nonnulli ex fece populi homines ditari conſueuiſſent; poſtquàm nobilitas perculſa popularium metu in exilium abijſſet. Itaq; non multum inter ſe conſultantes propoſitæ concordiæ condiciones ſuperbi repudiarunt, & ad priſtinum experiundæ prælij Fortunæ decretum redierunt, tanta obſtinati animi perſeuerantia, vt Malateſtæ eam eſſe ſenatus vltimam voluntatem ſignificarent, ipſorum ducum conſilijs vti nolle, ſed ab his tantum fortem fidelemque militiæ operam requirere. His acceptis mandatis duces vſque adeo intempeſtiuã atq; execrabilẽ decurionum, dictatorisque præſertim pertinaciam ſtomachati, quòd ipſorum vel certisſimæ rationis conſilia nihil valerent, atq; improbè deſpicerentur ab his qui militiæ imperiti corruere, & ſecum in eandem ruinam extremæ calamitatis patriam cæca libidine trahere mallent, quàm neceſſario non iniquæ pactionis remedio ſeſe ſuaq; omnia cõfirmare, his verbis per Ceneiũ Strabonem de ſcripto reſponderunt. Poſtquàm vobis excelſi Reipub. præſides immota ma

nes

net mens, ea penitus aſpernari cõſilia, quæ toties opportuna periculo quo premimur ſyncerè ſtudioſeq́ue protulimus, nunc tandem arbitrati ſumus ſicuti viros militares, & non obſcura præditos dignitate decet, oportetq́ue, cunctas ſcilicet militiæ rationes ad bellicum decus revocantes (id enim unum ipſa vita carius eſſe debet) nobis maturè conſulendum, ne vobiſcum ſi impio veſtro imperio parendum putemus, in idem exitium cum inexpiabili exiſtimationis noſtræ infamia perducamur, quandoquidem nihil turpius atque ignominioſius nobis accidere poſsit, quàm ſi huic urbi, quam undecimum iam menſem impigrè defendimus, volumusq; non modò incolumem, ſed ſalvis etiam, quòd maximè optatis, liberæ civitatis legibus florentem, horribile ſupremi excidij periculum ab inſana inauſpicatæ pugnæ cupiditate procreemus. Proindè certum eſt intereſſe nolle, neque nos duces præbere huic perverſæ, ideoq; exitiabili funeſtæq́ue eruptioni. Illud autem ut hoc conſilij ſuſciperémus vehementer impulit, quòd univerſæ civitatis iudicium ſequi iuſtum honeſtumq́ue ſit, quum multo maximæ partis civium voluntates ad deditionem proclinatas intelligamus, & idcirco civibus maius conſilium uti popoſcimus, denegatum fuiſſe ſuſpicemur, quo non dubiè adverſis ſuffragijs pertinacia veſtra frangeretur. Hęc ſcripta quum à decurionibus legerentur, Cencius militari libertate inſolentes quoſdam ſermones, quibus magiſtratuum offendebantur animi, ita ſerere cœpit, ut ex tranſverſo decurionum obtutu non obſcurus omnino metus ei incuteretur. Itaque vim apparitorum veritus ille celeriter ſe explicuit, ſcalasq; magnis paſsibus deſcendit. Quum ea ducum reſponſa verbaq; Strabonis aliena prorſus ab eorum mentibus & planè contumelioſa viderentur, Decemviri cũ decurionibus dictatoreq; in unum coeuntes, utpote qui elati atque ſeveri adverſa vel acerba audire nunquã antea didiciſſent, raptim Malateſtam ipſo honore militaris imperij abdicandum cenſuerunt, ſolenniq; diplomate cum ſumma verborum lenitate perſcripto, quo ſe dimitti perſpiceret, ad eum extemplò duos ſenatores, qui ea in re magiſtratuum decreta certius referrẽt, miſerunt. Hi fuere Andreas Nicolinus, legatione dum Bononiæ eſſet apud Pontificem functus, & Franciſcus Zattus, ambo populares, averſiq́ue penitus à concordię ſtudio ſaluteq́ue civitatis. Habitabat eo tempore Maleſta trans Arnum Binianis in ædibus Catelinæ portæ propinquis, expectabatq; ut magiſtratuum miteſcerent animi, & ad meliora conſilia verterentur. Proinde admiſsis legatis, atque his mandata quæ habebant referentibus, uſque adeo vehementer conturbatus iracundiaq; correptus eſt, ut Nicolinũ diſtricto pugione repetitis ictibus, ſed dextra tñ debili vulneraret, quòd arrogantius quàm deceret proloquutus videretur, vixq; illum aſtantes milites ut legatis parceret obnixè deprecantes, lenita ducis iracundia morti ſubtraherent, ipſe verò Zattus graviſsimo metu perfunderetur. Eius à Malateſta editi ſacinoris perinde atrocis atq; ſuperbi fama celerrimè pervaſit in curiam, & inconditum tota urbe tumultum ita excitavit, ut eodem propè momento temporis cum cives ipſi, tum milites ad arma decurrerent, & tota area ſingularum tribuum vexillis compleretur. Hic armorum ſtrepitus ad id Malateſtam impulit, ut occupandæ Catelinæ portæ conſilium caperet, & Marguttem Peruſinæ cohortis præfectum eò convolare iuberet, à quo fores refringerentur, & tormenta quæ in propugnaculo erant in hoſtes obverſa, ad terrorem atque perniciem civium, ſi quid hoſtile auderent, illico converterentur. Tum verò dictator è feneſtra armatas tribus proſpectans, &

subita exardens iracundia, quod Malatesta perfidiose atq; insolenter legatos violasset, tanta animi perturbatione casum est indignatus, vt sibi omnino in hostes, armato consequente populo erumpendum, ideoq; honeste cadendum esse statueret, sibiq; instratum equũ dictatorijs operimentis exornatum adduci iuberet; iamq; desumptæ loricæ dictatoriæ potestatis paludamentũ, quod pau lo ante in hos vsus confici curarat, superinduerct, & singularis amentiæ quodã furore percitus, spumantib. labris & dentibus infrendẽs descendere pararet; sic vt eum pleriq; ex populari factione, qui desperata venia plurimũ de salute dubitabant, si aduersarijs succubuissent, dictatorẽ laudando, quatiendoq; arma, magnopere concitarent. Eoq; die profecto lugubre ciuitatis spectaculum Raphael furibundo similis edidisset, nisi cõstantissimi probiq; animi vetustissimę familiæ ciuis Cecottus Tosingus efferuescentis animi motum in dictatore graui dehortatione mitigasset. Is enim propius accedens, patere, inquit, dictator, vt voce liberi ciuis vtar, & te non importune tui muneris, tuæq; dignitatis, & publicæ omnium salutis admoneam. Nihil enim incommodius & pestilentius in magnis consilijs præcipiti iracundia esse potest. Proinde compescenda est hæc tua ardentis animi vis impotens; eaq; omnis ad rationem salubreque consilium omnino conuertenda videtur; ne cuncti, si eodem impetu cum externo atque intestino hoste pro dignitate tui imperij dimicaturum subsequamur, vel non inulti miserrime tamen barbarico gladio pereamus. Nam esto quod duces ad sanitatem redeant, & milites dicto audientes esse velint; non video tamen qua via nobis sit erumpendum, nisi mœnia demoliamur, vt egressuris latus aditus paretur. Neque enim quatuor horarum spatio tot armatæ cohortes Catelina porta educi posse constat; sic ut si sensim educantur, non ante instrui queant, quàm hostilium tormentorum non dubia atq; ineuitabili procella consternantur. Hos Tosinghi sermones nequaquam conuiciose prolatos, ita nonnulli alij æque prudentes exceperunt, quod Thosinghus magni in re militari vsus haberetur: nam ab adolescentia Pisano bello præclara cum laude ordines duxerat; vt in dictatore impetus omnis conceptæ iracundiæ deferueret, et sese reprehendi ciuili modestia pateretur, omnesq; prope qui aderant, vt ex vultu singulorum agnosci poterat, petendam pacem potius quàm experiunda arma iudicarent. Accedit autẽ vt eadem hora trans Arnum magna multitudo ciuium in aream templi Sanctispiritus conueniret, & Malatestę causam, factiq; ipsius nomen, quanquam violato ciue non magnopere improbaret, detestarcturq; palam magistratuum acerbitatem, qui vel honestas cõcordiæ conditiones abnuerent. Decuriones autem offensi iracundia, atq; alienatione Malatestæ, ne Rempublicam in summum discrimen adducerent, dissimulata iniuria Nicolini, Zanobium Bartholinum, quem tanquàm amicissimum Malatestæ maximè idoneum iudicabant, ad eum inter duos supremi magistratus viatores miserunt, vt molliendo exorandoq; operam daret, ne ex eius perturbatione respublica detrimentum pateretur. Is facilè placato Malatesta, vti optimus ciuis, & publicæ salutis amantissimus rogauit etiam eum priuato nomine, vt in negotio impetrandę concordiæ sicuti cœperat satagere vellet, quando iniquissimum esset atq; miserrimum vniuersam ciuitatem extremæ labis calamitatem subire, si paucis perditæ obstinationis, desperatisq; hominibus assentiretur, qui improbi atq; impij sui exitus famã ab excidio deletę patrię quęrere properarent. Excusauit Malatesta paucis verbis iustæ iracundiæ suæ impetum,

quem

quem in Nicolinum effuderat, Genciumque Strabonem paulo post in castra ad hostes misit. Is Ferdinandum aliquanto molliorem reperit, quod cum Valorius de salute patriæ solicitus, magnis precibus Pontificis nomine diligenter, atque vehementer obsecrasset, ut de concordia transigere maturaret, ne paucorum pertinacia, & sua cunctatione urbs nobilissima in periculum supremi casus devocaretur. Iam enim excitati in urbe tumultus fama strepitusque in castra pervenerat, exindeque alacres fiebant milites, qui opulentissimam urbem prædæ suæ destinassent. Nec multo post magistratuum pervicacia meliorum impulsu, atque ipsa prorsus necessitate superata, ex senatusconsulto quatuor legati ad Ferdinandum decreti missiquesunt. Hi fuere Bardus Altovitus, Laurentius Strozza, Petrus Franciscus Portinarius, & Iacobus Morellius, qui apud Ferdinandum atque Valorium summæ Cæsaris atque Pontificis authoritatis nomen præferentes, his conditionibus de compositione pepigerunt. Ante omnia constituendæ atque ordinandæ Reipub. facultas arbitrio Cęsaris permittitor, sic tamen ut incolumi libertate Florentini suis antiqui iuris legib. utantur. Civitas mulctæ nomine octoginta aureorum nummûm milia, ut stipendia militib. præberi possint, quadraginta in præsens, reliqua intra sex menses persolvito: de promissa vero pecunia obsidibus caveto: & quos imperet Ferdinandus numero quinquaginta cives nominatim traduntor, qui in castris custodiantur, donec pecunia repræsentetur. Florentini his urbibus & oppidis atque arcibus, quas præsidiis obtineant, confestim excedunto: & quos in carceribus Florentiæ, Volaterris, & Pisis custodirēt extemplo dimittantor: Malatesta & Stephanus militię sacramentū, quod antea populo Florentino dixerint, solenni renunciatione facta statim eiuranto, obligataq; fide Balanzoni Belgæ Cæsaris cubiculario promittunto, se tam diu in custodia urbis cum his copiis quas satis esse putaverint, permansuros, donec concordiæ conditionibus planè sit satisfactum, alimentaque civitati omnis generis commeatus à Cęsarianis interea prębentor. Ipsius vero Malatestæ officii atque muneris sit, tam diu quā Cæsarianæ copiæ dimittantur, Florentiæ permanere, atque ipse demum urbe excedito, quum id facere Pontificis imperio iubebitur. Cunctis autem Florentini nominis civibus, libera migrandi Romam facultas esto, et quibuscunq; locis placeret, domicilium figere, habitareque impunè potestas conceditor: cunctique vel Etruscæ vel cuiusvis gentis milites, qui Florentinorum stipendia fecissent, & propterea vel exilio, vel pecunia et bonis a Pontifice mulctati essent, ea noxa pœnaque liberantor. Mediceorum animis acceptæ offensiones, iniuriæque syncera fide derguntor. Hæc verò perscripta tractataque sunt in castris ad Monticiam villam quarto Idus Augusti, anno à partu Virginis trigesimo supra millesimum & quingentesimum, ea lege ut Ferdinandus Gonzaga, & Baucius Valorius prolixè pollicerentur, se intra spatium duorum mensium curaturos, ut Carolus Cæsar & Clemens Pontifex cuncta ex formula æquissimi iuris comprobarent. Per hunc modum compositis reb. milites utrinque commeare cœperunt, introiitque urbem ipse Valorius magna frequentia gratulationeque populi susceptus, dimissique sunt omnes qui erant in custodiis, & traditi obsides, quos Valorius iudicio suo nominatim eligendos perscripserat, ex eorum numero qui Mediceo nomini inimicissimi fuisse dicerentur. Sed hi non multo post persoluta pecunia, uti fuerat constitum, in urbē redierunt. primi autem omnium Germani veteres, quos Aurantius adduxerat,

acceptis stipendijs missionem impetrarunt. Secundum eos Hispani, vltimo loco Itali. Cæterum vix dum compositis rebus Florentini longe grauissimum salutis suæ discrimen è seditione militari subierunt. Fortè accidit vt ex Pyrrhi cohortibus, duo noti nominis milites apud Hispanorũ præsidia in rem suam euntes, quod ditiore cultu essent, non simultatis sed latrocinij causa interficerẽtur, atq; eorum cadauera, vti postea ab exuvijs cognitum est, ad occultandum facinus in puteum deijcerentur. Qua crudeli iniuria offensus Pyrrhus, pares insidias idoneo in loco tendens, bis totidẽ deprehensos, quos patratæ cædis conscios putarat, occiderat. exinde creuere odia & vtrinq; accensis ad vindictã animis, captis repẽte armis cõcursum est tãta vi, vt tumultuario prælio certaretur, dirimereturq; tamen authoritate atq; intercessione ducũ; sed nondum pacatis Hispanis: qui demum confirmatis viribus eo animorum impetu Italos quosq; depositis armis, nihilq; tale expectantes adorti sunt, vt multos interficerent. Tum verò Martij Columnæ, Castalijq; & nonnullæ ex Roscianis cohortes sese in vnũ conglobarunt, & cum irruentibus Hispanis vehemẽtissimè conflixerunt, quo Italici nominis decus aduersus Hispanos, qui superiorib. annis hisdẽ de causis seditiones miscuissent, defendendũ putarent; promittentibus præsertim Germanis neutris opẽ laturos. Verũ quũ tirones Hispani, qui erant trãs Arnum non longe à Lodronianis castris, cognito suorum periculo, instructa acie vt veteranis essent auxilio superuenissent, subindeq; Italis creuissent præsidia, atrox certamẽ contractum est, eoq; Hispani iam perducti erant, vt non dubiam cladem accepturi crederentur; nisi Ferdinandus in eo valde aspero exitiabiliq; tumultu, quòd nihil deprecando deterrendoq; authoritate valuerat, Tamisiũ monuisset, vt Germanorum phalangem promoueret, Hispanisq; se applicaret; quòd Itali propter vetera in externos odia, deletis semel Hispanis, nequàqam ipsis Germanis parsuri crederentur; ob idq; præsertim quòd euulgatum esset, Malatestã ex condicto, vt Italiam excusso penitus externæ gentis iugo seruitute liberaret, vrbe copias suas educturum. Eo inexpectato promotæ phalangis aspectu Italicæ cohortes cõmotæ, sese recipere cœperunt, tanquam impares, & insolenter prementibus Hispanis terga vertere coactæ sunt, tanta perturbatione, vt suis castris atque tentorijs pellerentur, & dum Hispani direptione tabernaculorum occupati essent; neq; Sabellus è Rosciana villa se commoueret, vt pulsis opem ferret; Arnum transierunt, quum iam trina Malatestæ vexilla conspicerentur; atque eo modo exutæ impedimentis sub Fesulanis collibus dispersim per villas consederunt. In eo tumultu ferunt amplius trecentos vtrinq; fuisse desideratos, sauciatos autem bis totidem, sed Italicas cohortes maius accepisse incommodum, quòd rerum suarum iacturam fecissent. Hisdem diebus Maramaldus, & Vitellius, atq; item Zuccerus, cum maiore parte equitum leuis armaturæ, in Pisanũ agrum à Ferruciana victoria descenderunt, positisq; binis castris in vtraq; superiore Arni ripa, & impetratis à Lucensibus muralibus tormentis, vrbem intercepto multo pecore obsidere cœperunt. Quum verò Vitelliani vsque ad sancti Marci portam excurrerent, Michael è Montopoli, quem Pyrrho singulare detrimentum intulisse diximus, contineri non potuit, quin adaperta porta prosiliret, & cum hostibus leue certamen contraheret, quo ipse audacius pugnãs occubuit. Nec multo pòst Odoardo Giachinotto prætori, à Florẽtinis initæ concordiæ cũ tessera nuncius est missus, à quo Aloysius Guicciardinus in eius locũ successurus, statim est

intro-

introductus, cui Piſani extemplò ſacramentum dixere. Ipſe verò Odoardus traditis iam arcibus non multo pòſt à Guicciardino comprehenſus eſt, diuq; tortus, quòd paulo antè Piſis Iacobo Corſio eiusque filio Florentinis civibus ſumma crudelitate ex leviſsima ſuſpicione cervices abſcidiſſet, pari ſupplicio affectus eſt. Maramaldus autem atq; Vitellius Piſano agro excedentes, hic per Elſæ vallis pagos ad Florentinum caſtellum, ille verò per Nevolæ vallis vicos ad Montecatinũ oppidum conceſſerunt, donec perſoluto militi ſtipendio cohortes dimitterentur. Recepta patria; & è ſententia compoſitis Etruriæ rebus, Clemens uſque adeo incredibili lætitia affectus eſt, ut eam totum id conmitiale gaudium, quo Pontifex fuerat renunciatus, ſuperaſſe fateretur, diceretq; urbem aliâs de religione benemeritam, accuratis ſanctiſsimarũ virginum, piorumque hominum precibus, incolumem proculdubio fuiſſe conſervatã, quando Dij ſuperi imminentem cladem præclara miſeratione depuliſſent. Eo autẽ impenſius exhilarari videbatur, quòd Aurantius cuius ingenti merito nequaquam facilè ſatisfacere poſſe iudicaret, in ipſo victoriæ limine cecidiſſet. Is nanque non obſcura fama ferebatur Caterinam, ipſius Pontificis neptem, ſuis deſtinaſſe nuptijs, ut ex ea Mediceę domus legitima hæreditate in Etruria dominatum conderet, inflante eum ad id quorundam præfectorũ turba, qui ab Aurantij potius liberali comitate, quã à præduro parumque munifico Pontifice ampliſsima præmia ſe laturos ſperabant. Iam enim Franciſco Ruſcio quodam Aretino impellẽte urbem Aretium ditionis ſuæ facere cogitarat, Aretinorum ſtudio non abſurdè comparato, quum arcem eorum à Florentinis ędificatam, gemente Valorio funditus evertiſſet. Cæterùm Pontifex, quod ſuæ exiſtimationis pietatisque fore exiſtimabat, tueri nomen quod ſibi deſumpſerat, moderata utens ultione, pauciſsimorũ pœna cõtentus fuit. Duodecimviratum creari iuſsit, cuius magiſtratus authoritate civitatis ſtatus regeretur. Is conſtabat ex lectiſsimis civibus, qui omnibus temporib. Mediceo nomini mirificè ſtuduiſſent, & tum antè alios uſu rerum, civilique prudentia laudem ferebant. In his fuit princeps ipſe Baucius Valorius, in quem Pontifex omnem arcani conſilij ſummam contulerat, & ſecundum eum Zanobius Bartholinus, Matthæuſque Nicolinus, & Armannoctius Detus, ambo iureconſulti, Aloyſius item Stuſa equeſtris dignitatis, Antonius Gualterottus, Andreas Minerbettus, Leonardus Ridulfus, Philippus Machiavellus, Octavianus Medices, & ipſe quoque Raphael Hieronymus dudum dictator, & adverſarum partium princeps; poſtremo autem loco Nicolaus Troſcia popularis ordinis. Ab his creati ſunt novi decuriones, & reliqui ex priore formula magiſtratus, Raphaelque ipſe Duodecimvirali honore contentus, abdicarat ſe dictatura, ſuffectusq; fuerat in eius locum Ioannes Corſius optimis inſtructus literis, & Mediceę familiæ multis nominibus addictus. Exinde creati ſunt Octoviri, qui vitæ & necis traditam à decurionibus haberẽt poteſtatẽ. Ab his aliquanto pòſt in curia comprehẽſi, reique facti maieſtatis, capitali ſupplicio damnati ſunt Baptiſta Ceus, & Aloyſius Soderinus, & ſecundum hos aliquot pòſt dies Bernardus Caſtellioneus, Iacobus Gerardus & Franciſcus ipſe Carduccius, qui acerbiſsimus popularium partium fuerat dictator. Hi pro multis debitas perverſis ipſorum moribus pœnas dederunt, privatis quidẽ criminum nominibus in quæſtione cõvicti. Non enim eo nomine damnabãtur quòd Mediceo nomini infenſiſsimi hoſtes fuiſſent, & pertinaciſsimè pro tuenda libertate propugnaſſent, id

ſiquidem non honeſtum modò, ſed valde etiam decorum putabatur libertatis nomen conſtantiſsimè defendiſſe, quanquam id eſſet inane imperitis ſcilicet & ſævis civibus, principatum impotētem tyrannidiq; proximum ſæviſsimè exercentibus. Ceus ante alios acerbæ malignitatis civis, uti è ſingulorū conſeſsione tormentis per Octoviros expreſſa, deſcriptaq; publicis in tabulis rerū capitalium ad memoriam eius legitimi iudicij ſempiternam conſtat, perpetuo ſuæ ſententię tenore concordiam deteſtatus, ſupremum ineundæ pugnæ conſilium tanquam ſalubre vehementer extollebat, uſq; adeo aſsiduus ut Malateſtam, quòd dicto audiens non eſſet, neq; antea ad pulveroſam Stephano Germanorum caſtra invadenti maturam opem tuliſſet, capite plectendum apud Decemviros decurionesq; cenſuiſſet. Neptem porrò Pontificis novennē puellam, quæ clauſtris Veſtalium virginum ſervaretur, in ipſa muri corona inter duas pinnas collocandam obijciendamq; hoſtium tormētis ſuaſiſſet, atq; item ut Mediceorū domus urbis ornamentum decreto publico excinderetur, quòd ut certius à ſenatu impetrari poſſet, ſæpius ac ſæpius cum Foiano egit, ut inter ſacras conciones in eam ſententiam populū perducere conaretur. Soderinus autem ex legatione Bononienſi impudenti mendacio retulerat, infirmiſsimas eſſe Cæſaris vires, atq; adeo exhauſtum Pontificis ærarium, ut non diu ali, contineriq; exercitus eorum poſſe periti rerum homines exiſtimarent, conſternatos eſſe Germanos, nec procul abeſſe à ſeditione fruſtra utiq; expectatis ſtipendijs: Hiſpanos autem ducibus nequaquam parentes rapto vivere, divagariq; per Etruriam manipulatim. Quibus ſalſis evulgatis rumoribus populum ab omni concordiæ conſilio deterreri, retardariq; poſſe ſperaviſſet, propterea q; Foianum cucullatum acerbiſsimas in templis habentem conciones, ut eadem populo nunciaret, hortatus fuiſſet. Bernardus Caſtellioneus inſanæ propè truculentię, uti efferato ingenio vir, quum antea Aurantio bellariorum dona detuliſſet, Vaſtio cohortanti, ut Pontifici aliàs optimo civi, nec nominis ſui clementiæ defuturo, patriam cōcedendam curaret, ſuperbè reſponderat, ſublata atq; oſtentata argentea pelvi quam habebat in manibus, exclamans, non alio modo Florentinos, quā in cineres redactam patriam ea pelvi reddituros. Dixerat quoq; ſępius in adverſarū partium cives invectus, ſi hi unam tantū haberent cervicē, ſe illam cupidiſsimè uno dextræ ſuæ ictu, diſtricta latiore ſica detruncaturum. Confeſſus etiam eſt ſe perpetuis ſentētijs in patritium ordinem, ipſosq; Mediceos tanquā tyrannos inimiciſsimè fuiſſe proloquutum, adeo ut neptem Pōtificis nunquam reddendā eſſe, ſed quum adoleſceret, contrudendam in Marmarucos fornices, ubi tum fœdiſsimū erat lupanar, inverecundè cenſuiſſet, ſemperq; in ſenatu à ſententia quęrendæ cōcordiæ procul abfuiſſet, incitaſſetq; iuventutem per Dantem fratris filiū, notę ferociæ apud turbidos ducem, ut nullā aliam quàm in armis, internecioneq; inimicorū, ſalutis ſpem eſſe putarēt, & obiter in adverſam factionem effusè graſſarētur. Hæc tamen diræ vel maleſanę voluntatis crimina nequaquā ab ipſo reo cōfeſſa, ſed ab inimicis malignè affixa, impoſitaq; fuiſſe pleriq; crediderunt, ſcilicet ut inviſus, effuſeq; terribilis, & indomiti animi ſenex è Repub. tolleretur. Gerardus autem quòd ſemper maledicentiſsimè de Cęſare atq; Pontifice fuiſſet obloquutus, ſęvaq; malignitate Caponium probè & ſapienter Remp. adminiſtrātem temulenta accuſatione in diſcrimen capitis adductum, dictatura ſpoliaſſet, & in ſenatu ad cōtumeliam ſacroſancti Pontificis petenda eſſe auxilia ab immanibus

Turcis

Turcis pro tuenda libertate censuisset, turbidumque se & periniquum in omni actione civem præbuisset, promeruit ut ab amicis Caponij immitioribus tormentis torqueretur, & ab Octoviris cupidissimè damnaretur. At Carduccius sicuti recentis dictaturæ honore cæteris superior, ita quum acerbius à Norio torqueretur, graviora confessus est. arguebatur enim non obscuræ in Remp. perfidiæ, quòd literas à Balthasare Carduccio apud Galliæ regem legato missas, pro concione legi ad populum vetuisset, invertique demum eas nefaria interpretatione per Donatum Giannottum scribam iussisset, scilicet ut postquã ille nihil certę opis ab eo rege, qui amicitiam Cæsaris commodo suo appeteret, populo Florentino nequaquam expectandam significasset, civium animi tota sustinendi belli spe deciderent, et ad parandam pacem verterẽtur: scelestoque demum hortatu suo seorsum iuventutem concitasset, ut in villas suburbanas Mediceæ gentis, & Iacobi item Salviati crudelib. incendijs desævirent, ut propter eam barbarici maleficij atrocitatem civitas omnis desperata venia, à cogitatione concordiæ penitus averteretur. sed multo maximè eius famam prægravabat, quòd dictator inconsultis decurionibus atque Decemviris, ad Antoniũ Franciscum Albicium Aretij tum legatum, ut copias omnes in urbem adduceret, malignè perscripsisset, ut civitatem imparatam, & ob id de concordia cogitantem, ad gerendum bellum erigeret: contra Rempub. enim fecisse censebatur, quod eius rei consilium magistratibus nequaquam communicandum existimasset. His tamen omnibus concessum est, ut maiorum sepulchris inferrentur. Zanobio autem Bartholino Malatesta, Raphaelique Hieronymo Ferdinandus Gonzaga salutem impetrarunt. Dantem Castellioneum Stephanus Columna imposita sacrificuli cuculla secum abduxit, tanquam virum egregiè fortem, qui singulari certamine pro dignitate patriæ dimicasset. Cæterum Raphael in Pisanum carcerem relegatus est: nam erumpente publico odio, summa deflagrabat invidia, quòd in tormẽtis cõvictus esset fecisse adversus Remp. quum è Genuensi legatione rediens, atq; ante collegas præcurrens confirmandis civium animis, & ad gerendum bellum incitandis, Cæsarem atque Pontificem usq; adeo imparatos esse, atq; adeo rei numerariæ inopia pressos dixisset, ut prius omnio eos decocturos, quàm Florentinorum mœniũ, vel unã tantùm pinnam caperent, vanissimè testaretur. Quo mendacio tantum diuturni belli detrimentum patriæ attulisse credebatur. primis quoque inchoantis dictaturę suę diebus, quum se à concordia minimè abhorrentẽ fingeret, deque mittendis legatis maiore populi advocato cõsilio ageretur, ac ideo collectis suffragijs manifestè pacem ab omnibus ferè peti animadverteret, nullo ea de re facto decreto, non modò optimos quosque cives, sed ipsos etiam populares ex conscientia animi perosos belli incommoda, tam improbè quàm impudenter decepisset. Pontifex autem eo animo fuit, ut Raphaeli parceret, nisi ille ex importuna verborum contentione cum præfecto arcis indignabundus, non dubiæ libertatis beneficium festinata morte prævenisset. Effudit autem Pontifex totum contumeliæ suæ odium in Foianum cucullatum, qui eum illoto ore in sacris concionibus intemperantissimè lacerasset. Coniectus siquidem in baratrum molis Hadriani totius insanæ facundiæ suæ pœnas fœda morte persolvit. Nobis compertum est damnatos evadere, & longè è castris primo, et ex urbe demum profugere potuisse, quòd post ipsam deditionem antequam caperentur, & de his ferretur capitalis sententia, duorum ferè mensium spatium intercessisset,

quum interim Raphael literis Nicolai Scombergi, antiſtitis Campani, amiciſſimi hominis admoneretur, ut ſi pacatum ſibi vellet Pontificem, continuò ad eius pedes ſupplex ire maturaret. Sed is ita hærebat curiæ, ut ambitioſa quadã ingenij vanitate, quòd eſſet lectus inter duodecim viros, non dubia novi honoris cupiditate teneretur, & qualis dudum fuiſſet ſummæ poteſtatis oblivisci non poſſet, quin ſibi peramplum in ea Rep. qualiſcunq; futura eſſet, locum deſtinaret. Fit enim aut imbecillitate, aut ſuperbia humani ingenij, ut non facilè quiſquam ubi peccaverit, vel ſecũ ex conſcientia ſe deliquiſſe fateri velit, nec ideo alienę ſeveritatis & malignitatis impetũ magnopere formidet. Carduccium anguſta domi res, quòd avaritia incorruptus ex dictatura abſtinentiſsimas manus retuliſſet, neceſsitate quadã in urbe retinebatur, quòd ad opimam alicuius urbis præfecturam aſpiraret, quæ dictatorijs & conſularibus viris vetere conſuetudine deberetur, uſq; adeo ut ea ſpe vir alioqui peracutus & callidus, ſe ipſum depravãte ingenio ſtultè deciperet, arbitrareturq; dictaturæ ſuæ actiones ad duodecimvirale iudicium devocari non debere. Audivi ego à Philippo Nerlio patritio, qui actionũ urbanarum diurnales cõmẽtarios ſcripſit, à Carduccio fuiſſe rogatũ, ut pro ſe Volaterranam præfecturam ſibi paulò antè è ſenatuſconſulto deſtinatam impetraret: ipſum verò eo reſpondiſſe vultu ſermoneq;, ut id petere auſum caſtigaret, qui præmia ab his, quibus magnopere nocuiſſet, promereri poſſe ineptiſsimè ſperaret, ideoq; ſi ſaperet, ad tutiora conſilia verteretur. Eo autem die, quo in curia cuſtodiæ traditus eſt, quum duodecimvirali imperio vocaretur in curiam, nec ſtatim ire vellet, poſtulavit ab Antonio Alberto ſibi ex cognatione amiciſsimo, ut pro ſe in curiam ad magiſtratus aſcendere minimè gravaretur, diceretq; ſuo nomine, Carduccium quidem paratum venire, ſed timere inimicorum inſidias, ne ſibi in itinere vim inferrent, ſcilicet ut Albertus ex vultu verbiſq; qualis eſſet erga ſe magiſtratuum voluntas exploraret. Officium præſtitit Albertus, renunciavitque nullum aliud à duodecemviris reſponſum retuliſſe, quam ut dicerent, Carduccium ſatis prudentem exiſtimari, quo reſponſo non obſcurè admoneri videbatur, ut ſibi caveret. Sed non multo pòſt eo ambigente hærenteq; advenit è curia oſtium pulſans publicus viator, qui eum argenteam præferens clavam in curiam deduxit, atq; inde cuſtodiæ traditus eſt. Quibus argumentis & ex multis quoq; ſermonibus ipſius Pontificis coniectari licuit, eum ad clementiam uti perſonæ memorem decebat, proclivem futurum, ſi amici eius cives recentium offenſionũ oblivisci, quàm civili ſanguine manus imbuere maluiſſent. Non defuẽre ſiquidem ex civibus, qui privato incitati odio Pontificem ad exercendam crudelitatem impellere conarẽtur, ſed is cunctis in rebus quæ pœnam aut præmium reſpicerent, vel ſupra æquum temperatus, importunam vindictæ libidinem moderatiſsimè contrivit, utpote qui incendiarios, maleficoſq; extremę pervicacię homines, exilio mulctaſſe cõtentus fuerit, quũ adverſarum partium principes, Thomam Soderinum, & Alfonſum Strozzam honoris cauſa in villas ipſorum voluptatibus dicatas relegaſſet: reliquam vero turbam publico damnatã iudicio, eodemq; nomine relegatam per Italiæ oppida diſſeminaſſet, ea conditione ut pro merito nonnulli efferatos ſpiritus retinentes inſalubribus locis, ſicuti Graviſcis, Centumcellis, Terracinæ, & ad Superum item mare Senogalliæ, Piſauri, & Rhavennæ ſedem ſortirentur.

Per hunc modum temperatæ ſeveritatis urbe pernicioſis civibus repurgata,

adve-

advenere ab Augusta Vindelicia decreti Cæsaris diplomata, solennibus latæ membranæ codicillis perscripta, obsignataque aureo sigillo, quibus Cæsar diserté explicabat, se idcirco ab Hispania venisse in Italiam, ut sublatis bellis certã atque optimam pacem afflictis Italiæ rebus apportaret, contentiones tolleret, partaque cum omnibus, quibuscum anteà armis contendisset, concordia, sacrũ bellum contra barbaros Turcas indiceret, quo nihil sibi antiquius atque nobilius, vel Reipub. Christianæ utilius fore existimaret. Vnos omnium verò repertos esse Florentinos, qui pacis & tranquillitatis nomen odissent, animos feroces iniquissime retinerent, & cum privato, tum publico commodo obstinatius adversarentur, utpote qui anteà rebelles animos induerint, Mediceam familiam, à qua privatim & publicè commoda atque ornamenta ingẽtia omnibus temporibus accepissent, patria pepulerint, oblitique prorsus beneficiorũ, & immunitatum, quas superiorum Cæsarum indulgentia liberalitateque retulissent, ab ipsius demum authoritate discesserint, ipsorum copias & duces adversum se Neapolim miserint, adventantique exercitui suo portas occluserint. Quas multiplicis iniuriæ contumelias, quum pati non posset, & suæ dignitatis esse statueret rebellem civitatem perdomare, coactum fuisse inferre arma, postquam tentata sæpè concordia, atque æquissimis oblatis conditionibus, vel vitio temporum, vel pertinacium quorundam civium malignitate corrupta, à pace se prorsus alienam ostendisset, propterea; integrum ferè annum obsederit: Se tamen quum armis fameque perdomitam iure optimo expugnare, atque militibus diripiendam tradere posset, nihilo secius Cęsareę clementię nunquam oblitum, populi resipiscentis pœnitentia fuisse contentum, atque ipsius Pontificis maximè precibus adductum conservare voluisse. Quum verò, sicuti ex deditionis conditionibus liqueret, ipsius Augustæ potestatis, imperatorijque arbitrij sit leges condere, & Rempub. ordinare, ideo optimum fore existimabat, quod perpetuam civitatis tranquillitatem respicere videatur, Mediceam familiam reduci, atq; restitui in pristinam dignitatem. Et quoniam præclarè manifesteque constat, in liberis civitatibus nunquam vigere concordiam propter diversa dissidentium facilè civium studia, easque improsperè semper atque infeliciter regi, nisi stabili perpetuoque Reipub. capite gubernentur, declarat Alexandrum Medicem, quem sibi generum asciverit, Reipub. caput, cuius singuli magistratus authoritatem sequantur, eaque dignitas ad liberos eius legitimos pertineat, atque his deficientibus, ad proximiores Medicææ stirpis totius eius præeminentiæ & dignitatis iura devolvantur, subindeq; Cęsar cuncta veterum beneficiorum atque immunitatum privilegia, quæ aliàs promeruerint, syncero affectu confirmat. Hæc ut perpetuò serventur imperat, & his qui violaverint decẽ myriadum puri auri mulctã indicit. Huius diplomatis sententias, quæ latinè perscriptæ erant, Italica loquutus lingua, ut ab omnibus intelligeretur, vertit, & promulgavit Antonius Musettola Neapolitanus iureconsultus, qui tum Cæsaris legati munere fungebatur, membranam explicatam, aureoq; sigillo & manu Cæsaris subscriptam sępe ostendens, & legendam his qui vellent, libentissimè præbens. Ipso autem Musettolla perorante assurrexit dictator Benedictus Bondelmontes, qui nuper eductus fuerat è Volaterranæ turris carcere, in quem antea populares relegarant. is iuxta assidebat, hisque verbis respondit. Grata nobis atque lætissima erit hodiernæ diei recordatio in omnem ævi posteritatisque memoriã: quandoquidẽ præclaro magis

numinis munere, & invictissimi Cæsaris beneficio optimè constitutæ Reipub. ac duraturæ tranquillitatis initium auspicamur. Quod igitur felix faustumque sit Florentino populo, leges nobis latas à Cęsare, ad non dubium huius rectè atq; appositè ordinati status incrementum suscipio, veneror q;, servaturumq; polliceor, ac pari studio atq; obsequio magistratus, cunctiq; civitatis ordines, qui pręsentes adsunt, suscipient, atque optima fide servabunt. Tum verò ad dictatorem legatumque simul à dextris assidentem, singuli magistratus viritim accesserunt, tactoq; diplomate, atq; honoris causa inclinatis capitibus, quæ dixerat dictator approbarunt. Primi fuêre decuriones, Octoviri & Decemviri, qui ab integritate iudicij, famaq; probitatis boni viri vocantur. Ad hos tres Guelpharum partium duces defensoresq;, qui magistratus in urbe vetustissimus habetur, itemq; Octoviri, qui belli & pacis negotio præsunt, ideóque Practici nuncupantur. Hos subsequuti sunt Octoviri, qui summam vitæ & necis habent potestatem. Cum his iêre Quinqueviri, qui ærario præsunt, itemque Septemviri, conservatores legum appellati. Post hos Triumviri fisco prępositi, & secundum hos mercaturę Sextumviratus, & Quartumviri urbis muniendæ curatores. Postremò Duodecemviri, quibus ab initio ordinandæ Reip. munus fuerat demandatum. His accesserunt ex Mediceorum amicissimis viginti & septem primores: ita ut in universum centum & viginti primatium civium numerum implerent. Eo die videre subnotareq; licuit diversissimos eorum civium vultus, qui ordinatim ad tribunal ascendentes non obscura iusiurandi significatione in sententiam dictatoris pedibus ibant, atque his, quas dixisset Cæsar, legibus obtemperaturos confirmabant. Nam quum multi præ gaudio plorarent, quòd se in posterum incolumi & pacata patria, intestinæque dissensionis & turbulentiæ omni malo vacua liberataque potituros prospiciebant, diverso animorum habitu pleriq; alij tristes atq; demissos vultus certi doloris indicia præferebant, usque adeo procul à dissimulatione positi, ut emigrantis & ereptæ libertatis exequijs interesse viderentur. Ea siquidem die, quæ Iulias Nonas antecessit anni trigesimiprimi supra millesimū & quingentesimum, dictaturæ simul & decurionum nomen, antiquata veterum magistratuum formula sublatum est, & principatus ex decreto Cæsaris in civitate, vel non planè libero civium assensu feliciter introductus, sic ut Alexander Medices è Belgio rediens, ubi tum agebat apud Cæsarem, inauguraretur, & Reipub. Florentinę dux, quæ vox hodie dynastam & principem exprimit, gratulantibus penè omnibus appellaretur. Eiusdem anni principio, quo hæc Florentiæ confecto bello transacta sunt extremæ terrarum in Belgis regiones, quæ Gessoriaco litori incumbunt, repentina atque inusitata prorumpentis Oceani inundatione summā cladem subierunt, qua nobiles paulo antè urbes, frequentissimaq; oppida superfundente sese mari periêre, usq; adeo miserabili calamitate, ut infinita propè mortalium multitudo intercepto fugæ remedio opprimeretur. Nam horribili prodigiosoq;, sicuti coniectari licuit, terræmotu concussus Oceanus, ita magno æstu intumuit, ut institutos antiquitùs, & perpetua custodiæ diligentia ferè quotidie ab accolis instauratos aggeres, quibus submoveri arceriq; æstuantis maris fluctus consueverant, concitato quodam & vehementissimo incursu perrumperet, interiorisque plagæ terris altissimarum & reciprocantium undarum pelagus per transcensos margines effunderet, animantiaq; subinde omnis generis irrito receptus cursu, in

aridas

aridas litoris partes perfugere conantia ocissimè mergerentur, quibus longo natatu fessis & fame morientibus, marinæ belluæ non dubio pavore attonitę, impulsaq; fluctibus conterritorum piscium agmina succedebant. Prænunciarant hanc cladem triduo antè densissimi imbres diraque tonitrua scintillantis aeris, & crebra motatio telluris, perpetuoq; biduo cõcursantium inter se ventorum diversi turbines ita horribili pavore concussis mortalium mentibus, ut quum tecta nutarent, & ingruente inevitabili aquarum mole colluctantibus scilicet elementis, tota universi orbis compages resoluta, in antiquum chaos redigi crederetur. Ea porrò calamitas longè maxima incidit Caneniphatum, & Batavorum insulis, quæ Selanda & Holanda a nostris hodie nuncupantur. Nam præter eas quæ inundantis maris impetu multorum cubitorum altitudine penitùs submersę fuerant: Alendebucha quoque & Harles, & Exclusæ clara oppida, ita fluctibus oppressa sunt, ut vix sacrarum turrium & templorum fastigia extarent, quæ horribili æquè & sæpe metuenda excidij memoria cladem testarentur. Sed Nonæ Novembres tantis malis finem attulerunt, quum postridie Calendas sereno (quod mirum fuit) cœlo, sed mox portentosum in modum ab repentina effusi imbris, & certantium inter se ventorum procella commutato, dira ea tempestas accidisset, tanta admiratione mortalium, ut nulla ab orbe condito maior et gravior ullis gentibus clades post diluvium Mosaycis literis celebratum incidisse crederetur. Nec multo post sequenti mense Ianuario, par propè exitij clades Lusitanis in ipsis proculdubio visceribus terræ furente debachanteq; Æolo illata est, cuius impetu urbs Vlyssipo in primis incomparabile detrimentum sensit, & post eam Coloniam, Sanctæarenę, & Azembugerę, Almcriniq; urbium publica privataq; ædificia, inusitato terræmotu conquassata prosciissaq; magnã vim mortalium ruinis oppressère, & nonnulla etiam navigia turbulento inflati maris hiatu absorpta sunt, sicut Tagus insanis allidentis maris fluctibus repulsus, discedentibus in utranq; ripam suis undis, sicca in medio vada obstupentibus cunctis ostenderet, nemoq; iam tota prope Lusitania tectis suis confideret, subsultante scilicet solo, ideoq; non citò desiturã terræmotus vim ita præmonstrante, ut regis & reginę exemplum sequuti universi ferè incolæ tabernacula apertis in locis casti ensi in more erigere cogerentur, neq; in his tamen soluti metu pernoctarent, quum repentinum aliquem terræ hiatũ quo absorberi possent, non temerè extimescendum arbitrarentur. Hisdem quoq; diebus Ferdinandus Caroli Imperatoris germanus frater Cæsar est appellatus, susceptiq; eius novæ dignitatis ornamenta apud Belgas, opulentiore atq; augustiore apparatu ad Aquisgranum urbem, Caroli magni olim sede, sepulchroq; clarissimã, quę antiquis Nuagerra fuit, quum superiore biennio Bohemici regni diadema apud Pragam suscepisset. Nam sicuti Marcomannorũ, qui hodie Moravi sunt, & Bohemorũ, qui Ercynio saltu circundantur, & Slesitarũ, qui Sarmaticos attingunt fines, frequentiam & cultum Germani authoritate atq; opibus superiores facilè superabant, ita utriusq; pompæ spectacula cum ipsius Caroli imperatoris pręsentia tam opulentissimorum procerum, & antistitum admirabilis comitatus incomparabilẽ illustrium hominum conventum repræsentasse censebatur. Nihil enim vel preciosius vel operosius excogitari potuit apparatu atq; instrumento utriusq; aulæ, quum in eum totius Europæ ad exornandum triumphum lectissimæ opes, insigni studio certantium inter se gen-

tium collatas fuisse appareret: sacris namq; cerimonijs & ludis equestribus, geminatoq; præsertim epulo totius eius pompæ apparatus constitit, in quo accumulati luxus exquisitissimæ & copiosissimæ dapes alendis etiam plebeis hominibus superfuerunt. Imperator ipse usus eo prægrandi ense, quo Carolus ille Magnus omnibus sacri belli prælijs uti consuesse fama erat, quanquam esset à multo vetustatis situ eruginosus, clarissimum quemq; Germanorum & Belgarum leviter contactis humeris equestri dignitate nobilitavit, dimissisq; conventibus uni ei curæ institit, ut consentientibus Christianarum gentium regibus pia arma in Solymanum, nimio plus immodicas vires extendentem verterentur. Namq; tum constans apud pios mortales fama erat, quorundam etiam vatum oraculis comprobata, nullis quàm Austrianorum fratrum certissimis auspicijs barbarorũ vires malo nostro in immensum sese attollentes posse superari: quod existimare credereq; fas erat, postquam & his Ferdinandus à matura iam indole summæ pietatis atq; virtutis Pannoniæ atq; Bohemiæ regna bellicosissimarum gentium paterno Austriæ imperio dudum adiecisset, & fraternæ demum amplitudinis, imperatoriæq; dignitatis successor & hæres esset designatus: Carolus verò augustiore maximarum virtutum & opum concursu exaggeratus undique victor inusitata felicitate ad Occidentem per Oceanum auriferis regionibus potitus, Christiani imperij terminos ad Antipodas usque protulisset.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXX.

ARMORVM maximè ingentem terra mariq; apparatum, & qualem nulla maiorum ętas viderit, aut literæ meminerint ad admirationem posteris traditurus, paulò altius belli causas repetam, ut magis illustria sint, quę mox dicentur. Pacata Italia Cęsar e Belgis, apud quos alterum iam annum egerat, adverso Rheno profectus, Ratisponam ad Danubium venit, ubi totius Germanię concilium multis de causis, & sanandis pręsertim Lutheranorum mentibus, erat indictum. Eo enim tempore celeberrimis in urbibus vehemẽter convulsa erat Christiana religio, ob idq; in partes diducti pleriq; populi inter se bello contendebant: adeo ut Germania armis, opibus acingenijs florens, dum insanis erroribus servit, sublato consensu, atq; interrupta religionis authoritate gravissimum vulnus acceptura videretur, eò præcipuè quòd eius diræ pestis venenum ad animos potentium pervaserat, qui impiè atq; arroganter ea dogmata tuebantur. In his erant Fridericus Saxonũ, & Philippus Langravius Cattorũ principes, Carolo & Ferdinãdo infensi, veteresq; hostes

Austriæ

Auſtriæ domus, cuius opes & dignitatem maximè infringi debilitariq́; ea religionis cõturbatione exiſtimabant. Vuillermus quoq; Boioariæ regulus, qui multis præclaris cum familiæ tum virtutis ſubſidijs fretus, ad imperium aſpirarat, æquo animo ferre non poterat, Ferdinandũ ſuperioribus comitijs veluti adoptante fratre, Cæſarem appellatum, querebaturq́; Romanum imperium una in Auſtriæ domo tanquã hæreditarium perpetua quatuor Cæſarum ſucceſsione confirmari, adeo ut eum vitio creatum diceret, et nova ſubinde comitia veluti prioribus ambitu largitioneq́; corruptis flagitaret. Angebat etiam Vuillermũ genus à præalta ſtirpe repetentem ignominia repulſæ, quam tulerat in petitione regni Bohemorum, ſuperante ſuffragijs Ferdinando, quanquã ipſe Berneſthenij & Cauphonis procerum, qui authoritate maximè valebant, amicitiæ & ſtudio plurimũ inniteretur. Quibus de cauſis fiebat, ut Cæſar nequaquam eorum ſyncera fide, aut egregia voluntate uteretur, qui vel pie ſanctéque de ſacris poteſtateq́; Pontificis ſentirent, proptereaq́ue minus facilem eius cauſæ cognitionem iudicaret, quanquam à Laurentio Campegio Cardinale legato cuncta propè firmiſsimis rationibus refellente, tractari, & iure optimo damnari poſſe Lutheri placita viderentur: ea enim non reijcienda modò atque abolenda, ſed riſu excipienda eſſe cenſebant, qui ſacrarum literarum peritia mediocriter valerent, quando nulla conſtantia plures diſcipuli ipſo magiſtro inſaniores, provecta in immenſum interpretandi libidine à primæ rebellionis argumentis impudentiſsimè deſciviſſent, ut ipſi de nomine peculiares ſectas conderent, & imperita multitudo ad factiones atq; inteſtina bella traherentur. Dum hæc exploratis procerum animis pertractant, & profani iuris controverſias finiunt, certis rumoribus affertur Solymanum innumerabilibus inſtructum copijs à Byzantio in Myſiam perveniſſe. eadem confirmãt Clementis, Venetorumq́; literę. magnus timor Germanis incutitur, Noricisq́; præſertim, qui proximis barbarorum incurſionibus abacta pecora, raptos in ſervitutem liberos cum uxoribus, & fratres trucidatos, incenſaq́; ædificia repentina belli clade conſpexerant. Fama erat ea de cauſa redire in Pannoniam Solymanum, ut Viennam expugnaret, a cuius mœnibus paulò antè fortiter repulſus, cum ignominia diſceſsiſſet: aut ſi Germani duce Carolo Cæſare contra prodirent in aciem, de totius ferè terrarum orbis imperio decertaret: ipſum enim ſe unum eſſe, ad quem Romanorum imperium legitimo iure pertineret, dicere ſolitum ferebant. Quoniam magni Conſtantini, qui univerſi orbis Auguſtus imperator extitiſſet, ſedem & ſceptrum atq; urbes eius imperij teneret, uti proavus Mahometes expugnata Conſtantinopoli, & Conſtantino ſupremo Græcorum imperatore ſuperato occiſoque, hæc omnia iure belli capta Ottomannicis regnis adieciſſet: propterea quum de Carolo ſermones inciderent, vel literę ſcriberentur, eum nõ Cæſarem, ſed Hiſpaniæ regẽ ſuperba diſsimulatione vocare conſueverat. Elatus enim tot ſuis, maiorumq́; ſuorum victorijs, quibus à Mæotide ad Erythræi Indiciq́; maris anguſtias, & ab extremis Illyrici finibus ad Armeniæ terminos imperium protuliſſent, decorum maximè & nominis ſui fama dignum putabat, in Germaniam penetrare, terrorem, cędes, incendia circumferre, oſtentareq́; aciem, ut Carolum acerbiſſimis ſuorum cladibus permotum ad pugnã provocaret: ſperabat enim eum nequaquã univerſo prælio certaturum, quòd Germanos per cauſam Lutheranæ ſuperſtitionis inter ſe diſſentire didiciſſet, unde ſibi nõ dubiam erecto tro-

phæro ex aliena infamia laudem pararet, quòd si eo animo esset Cæsar, ut prodire non dubitaret, & patentibus campis Christiana signa committeret: tum verò ipse sua occasione ad optimam spem exploratæ victoriæ uteretur, quando pedestres magna ex parte nostrorum copias circumducto innumerabili equitatu, fame enecare, spe prælij latè frustrari, ac demum funesta necessitate cedentes & dissolutos in fuga proterere facilè posse videretur. Cæterùm suæ dignitatis esse statuebat Ioannis iniurias defendere, quem ipse in Pannonia regem constituisset. Is quanquam Ferdinandum maiore semper animo quàm viribus contra se bellum gerentem contemnere poterat, Caroli tamen potentiam veritus, qui ex propinquo copijs, pecunia, authoritateq; fratri opem laturus esset, à Turcis auxilia petere cogebatur. Fuêre qui crederent Solymanum invito Ioanne in Pannoniam venisse, Polonorum scilicet & Gallorum cohortationibus inductum: quoniam hi Cæsarem qui bella gerere per legatos singulari felicitate consuesset, gravissimo bello periculosisq; prælijs implicitum videre percuperent: illi verò Ioannem uti affinitate Sigismundo regi coniunctum, in Pannoniæ regno conspicere mallent, quàm Ferdinandum, uti gravem aliquando è tribus regnis hostem Sarmatiæ futurum. Sed de hoc quũ nihil pro vero sit compertum, haud temerè censuerim hos magnos piosq; reges, tanta infamia liberandos, adeo ut arbitrer Solymanum non magnopere his de causis & precibus permotum, tantũ itineris suscepisse, sed veterem potius suum, Ottomannorumq; principum morem secutum, qui exercendo militi bella ex bellis serere, nihil è vetere disciplina segni ab otio corrumpi sinere, & finitimos quosq; tanquam veros hostes, prædę, victorię ac laudis materiam putare consuessent. Quo instituto alternis annis universas copias educendo omnibus gentibus, cum quibus collatis signis sint congressi præter unos Scythas, bello superatis supra viginti Asiæ atq; Europæ regna imperio suo adiecerint. Ferdinandus ubi fit certior Solymanum prima agmina per Thraciam extendisse, ad eum cum muneribus & æquissimis de pace fœdereq; mandatis tres legatos mittit, quorũ princeps erat Leonardus Nogarola nobilis Vicentinus literarum & multarum linguarum peritia insignis. ij in Triballorum finibus obviam facti Solymano, humaniterq; suscepti, nihil plus retulerũt, quàm ut castra sequerentur. His Ratisponæ nunciatis, Cæsar Germaniæ proceres, legatosq; liberarum civitatum alloquitur, docet in eo communi & gravissimo rerum periculo nihil tutius esse consensu, nihil dissensione calamitosius: proinde excitarentur ad id classicum, quo sævus & barbarus hostis cunctis cathenas & compedes, & templis ac urbibus vastitatem denunciaret, se constantissimo animo paratum esse contra hostes proficisci, ad tuendam religionis causam, ac nominis sui dignitatem, si ipsi fortiter & alacriter coactis copijs Christi vexilla & victrices aquilas sequerentur, atq; unà more maiorum, pro salute omnium & vetere gentis gloria bellum susciperent, acciturum se confestim Hispanorum & Italorum expeditas cohortes magni roboris auxilia, quibus Germanorum statarię legiones firmarentur, Clementemq; Pontificem in hos apparatus magnam auri vim collaturũ, uti esset pollicitus, si hæc gnaviter parari & egregia fide administrari didicisset. Ad ea principes legatiq; propensissimis animis respõderunt, in animo esse Germanis omnibus, ut ab antiquissimis temporibus factum meminissent, salutem publicam & communem omnium, imperijq; præsertim existimationẽ tueri, propulsare iniurias, & Christianæ

ſtianæ religionis hoſtes bello perſequi: Cæſarem verò prolixè collaudare, qui ſe eo bello imperatorem futurū profiteretur, et externa item auxilia defendendis, adiuvandisq; Germanis eſſet adiuncturus. Idcirco ipſe, fraterq; Ferdinandus darēt ſedulò operam, ut ea quę uſui eſſent, maturè & diligenter expedirēt: ipſos enim ex vetere formula tabularū Romani imperij, uti eſſet deſcriptum, æſtimato provinciarum atq; urbium cenſu, delecturos milites, & ad condictū Viennam undiq; in una caſtra tranſmiſſuros. Itaq; fit decretum è ſumma concilij, ut in aliud tempus Lutheranæ cauſæ cognitio differatur, cæterisq; cōtroverſijs et rebus omnibus poſtpoſitis, omnes in unum belli apparatum animos intendant. Igitur Cęſar Alfonſo Vaſtio in Italiam perſcribit, ut veteres præfectos advocet, & per eos cohortes cōſcribat, & quantum maximè, poteſt ſclopettariorum numerum paret, ſimulq; Hiſpanos omnes Tridentinis alpibus ad ſe celeriter in Noricū adducat. Andreę quoq; Aurię iniungit, ut pari ſtudio triremes ac plures onerarias militariter exornet, & adverſus Turcarū claſſem in Græciā traijciat. Accerſit etiam è Belgio, Burgundiaq; gravis armaturę ornatiſsimum equitatū, & ab Hiſpania complures nobiles veteranosq; milites: et ſibi quoq; privatim, cohortium prętorianarū nomine, duodecim milia Germanorū, ex his qui in Italia plura ſtipendia meruiſſent, mercede cōducit, quibus præficiuntur Maximilianus Heberſthenius, atq; Tamiſius Italico bello clari duces. Vni Galli multis de cauſis, quas ſuo loco memorabimus, nihil huic bello ſeſe miſcuerunt: rexq; Britannus ab infami repudio legitimę uxoris, quæ Cæſaris erat matertera, uti planè hoſtis depravatū & penitùs alienum ab amicitia & religione animū oſtendit. Interea Clemens dabat operā, ut pecuniæ à quæſtoribus undiq; cogerētur: volebat enim in tanto rerum diſcrimine, uti communē omnium parentem decebat, erga remp. præclarum pietatis ſtudium oſtendere, cōciliandis præſertim Lutheranorū animis, qui eo beneficio atq; ea liberalitate ad ſanitatē reduci poſſe viderentur. Erat ærarium Pontificij imperij penitùs exhauſtum ſuperiorum temporū calamitate, pręcedentibusq; iacturis ac impendijs: nam Etruſco bello decies centena milia aureorū nummûm expēdiſſe ferebatur. Quamobrē in ſenatu decretū eſt, ut quinq; decumæ ſacerdotijs imponerētur, quę res minores ſacerdotes, ſacratasq; virgines, & ſacras hoſpitales domus vehemēter afflixit: nam exactores cum imperio in provincias emiſsi, dum privato quæſtui ſtuderēt, incredibili acerbitate humana & divina omnia perturbabant, adeo ut pleriq; ſacerdotes templa deſererēt, & paſsim ſacrata vaſa & antiqua donaria cōflarentur: erant & qui prædia dicata altaribus venditarēt, ut decumę ſolverētur, neq; honeſtiſsimus ſacri belli prætextus, ac extrema propè neceſsitas invidia leniebat; quoniam Cardinales qui opima ſacerdotia poſsiderent, immunes evaſerant, quaſi illis ad tuendam Romanæ aulæ amplitudinē de ſolito vitæ ſplendore nihil remittere moderariq; liceret, quum ex adverſo pleriſq; egentibus ultima vitæ alimenta raperentur. Per hunc modū coacta pecunia Hippolytus Medices Cardinalis, qui bello interſit, Legatus efficitur, ut in ſummę nobilitatis excelſiq; animi Legato ſumma authoritas & dignitas emineret, eoq; pignore tradito Clemens propenſiſsimā voluntatem erga Cęſarem præclarè teſtaretur. In eum iuvenem alterū & vigeſimum agentem annū natura Fortunaq; certatim maxima dona congeſſerant, ſpecie formaq; corporis ac ingenij rara felicitate inſignis erat, & ſuper hęc ſpectacula edendo, donandoq; liberalis famā conſecutus, adeo ſtudia populi com

non ſemper ſobrius, & turbidus in ſuſcipiendis conſilijs alacritate quadam inanis & pervicax, ſive quòd Turcas putabat ad oppugnandam Viennam, uti arcem belli, protinus advolaturos, & propterea eam urbem nulla ex parte nudandam iudicabat, ſive quòd ſatis virium in ſola claſſe futurum arbitrabatur, terreſtri itinere nihil tentare conſtituit, prætermittensque facilè patrandæ rei occaſionem Poſonianis reſcripſit, ut Naſadias quantas haberent propugnatoribus inſtruerent: pollicetur verò ſe paulò pòſt graviora navigia maioribus tormentis referta, atque exornata more maritimarum triremium, ut Naſadijs præſidio eſſent, continuo ſubmiſſurum. Vngari Naſadias vocant navigia oblonga remorum ordine valde expedita, biremibus prædatorijs, quæ in mari noſtro viſuntur, diſciplina celeritateque ſimilima. eius generis ad ſexaginta in ſtatione erant Poſonij, quas vir Germanus, cui Corporano cognomen fuit, rei navali prępoſitus, uti Catianer præſcripſerat, deducit, ac remige militeque & minoribus tormentis complet: eo conſilio ut in Comaria inſula, quam paulo infrà Poſonium Danubius efficit, deſertum quoddam caſtellum occuparet, atque inde cum graviora navigia è navalibus Viennæ demiſſa applicaſſent, in hoſtium claſſem inveheretur: ea erat in obſidione Strigonij diſtributa in ſtationes, ut flumine nihil omnino obſeſsis importari pateretur. Dum hæc ad Poſonium parantur, Grittus per ſpeculatores de hoſtium conſilio fit certior. erant enim permulti Hungari in partibus Ferdinandi, qui non valde turpe ducebant, uti libido ferret, hac & illac tranſire: gens enim efferа præſentis tantum gnara commodi, atque eventuum ſpectatrix, ſtudiorum commutatione magnopere gaudebat, adeo ut nemo ferè in partibus Ioannis eſſet paulo notior atque nobilior eques, qui non aliquando cum Ferdinando rege militaſſet. nec ſatis firma etiam fides apud ſacratos antiſtites, qui non ſemel animos atque opes alternæ Fortunæ ſucceſsibus applicaſſent. Igitur Grittus celeriter conſilium capit præoccupandi hoſtis, conferendæque pugnæ, priuſquam graviora hoſtium navigia Naſadijs coniungantur. Erant ei Naſadiæ numero Poſonianis ferme pares: gubernatorum verò ſcientia & militum virtute aliquanto inferiores, quamobrem in has complures ſagittarios & ſclopettarios Turcas diſtribuit: proponit præmia ſingulis, qui ſpectatum facinus ediderint, atque omnes ad præſtandam gnaviter atque celeriter operam cohortatur. nec mora adverſo amne per noctem ad hoſtes magno ſilentio provehuntur. At Poſoniani, qui iam ad Comeriam pervenerant, ubi ex pulſu remorum renunciantibus ſpeculatorijs navigijs de adventu hoſtium cognoſcunt, vehementer perturbantur, ut ij plerunque ſolent, quibus præoccupari deprehendique contingit dum inſidias hoſti moliuntur. Erat præpoſitus quinque Naſadijs Peſtanus ſenex, negotij navalis admodum peritus: is Corporanum monet, ut congreſſum devitet, atque ſeſe Poſonium recipiat, ipſum à poſtremo agmine totius claſsis terga validiſsimis Naſadijs eſſe defenſurum, non eſſe credendum hoſtes, niſi magna de cauſa & certa cum ſpe, veluti rebus exploratis, adverſo amne ſubijſſe: proculdubio totius conſilij decretum per Hungaros hoſtibus eſſe delatum, profectionemque proditam: ſatis honeſtum videri poſſe eum receptum omnibus militiæ non ignaris, poſtquam graviores naves nondum advenerint, quas etiam Catianer expectandas eſſe præceperit. Corporanus ingenio ferox nihil de Peſtani monitis ad aures admittit, ſive quòd flagitioſum putaret non expectare hoſtem ultrò ſubeuntem,

prçliumq; poscentem, sive quod suorum virtuti nimium confisus, adversariorum vires magnopere despiceret: ergo prælij signum præponitur, dividitur classis in acies tres. Pestanus omnium primus prorumpit, profluentisque secundo cursu concitatus hostes adoritur, eo impetu quatuor eorum Nasadias perfringit, primum agmen perturbat, magnam victoriæ spem sequentibus præbet. At Turcæ confertis navigijs vim atque impetum invadentium constanter excipiunt. fit prælium atrox, omittunt pleriq; remos, contis & gladijs rem gerunt: tormentorum sonitu ac fumo, & dissono clamore tot gentium omnis oculorum atq; aurium usus eripitur: ad hæc nebula crassior, uti fit, orta diluculo, ita amnem totum & classes intexerat, ut navium magistri non planè perspicerent, quamnam in partem flectendi remi, & proræ essent incitandæ. erat Turcis fluminis impetus maximè gravis & adversus, sed ea iniquitas coniuncta inter se corū navigia maximè confirmabat, adeo ut contrà veluti æquata conditione, Posonianorum oculi adversis orientis Solis radijs ferirentur. tum vero Turcæ discussa nebula tantam vim sagittarum adversis navibus superfuderunt, ut propugnatores simul & remiges his confixi, sclopettorumq; glandibus traiecti, in fugam verterentur. In eo tumultu Pestanus egregiè pugnans interficitur. Corporanus cum tredecim omnino Nasadijs, quæ celeritate reliquas anteibant, adverso flumine profugit: reliquæ aut demerguntur, aut desilientibus in proximas ripas militibus atq; remigibus vacuę capiuntur: ex mille & septingentis hominibus qui in Posoniana fuerant classe, ferè quarta pars interijt, cæteri terrestri itinere evaserunt, nonnulli etiam capti, dimissiq; ab hostibus non multò post Posonium sunt reversi. Post id prælium Grittus, quòd cuniculis nihil profecerat, & duo muralia tormenta ab crebro usu, uti accidit, fervefacto metallo disrupta fuerant, arcis oppugnationem intermisit, ratus circumvallatum hostem, non diu obsidionis incommoda tanquā desperatis post navalem victoriam auxilijs esse toleraturū. Sub id fermè tempus Hispani, qui in agris urbium Æmiliæ viæ stativa habuerant, fertilissimique tractus incolas circa Scultennam & Gabellum amnes, ad Padum usque magnis detrimentis afflixerant, ad alpes pervenerunt. Erant in eorum castris supra viginti milia hominum, sed tertia fermè pars inutilis turbæ cum tantum septem milia veteranorum peditum censerentur: cum multis enim impedimentis & iumentis onusti vetere præda secum fortunas suas omnino deferendas esse iudicabant, adeo ut nec scorta & voluptatum instrumenta relinquerent. Hanc militum licentiam atque luxuriem, quum Vastius præcipuè commeatus inopiam veritus, castigando iubendoque cohibere, sarcinarumque numerum præscribere vellet, ad Athesim militaris seditio exarsit. Nonnulli enim centuriones opulenti, quibus adeo longinquæ & periculosæ militiæ labor erat ingratus, concitare vulgus militum, & stipendia flagitare cœperunt, adeo ut non excessuri Italia viderentur, nisi consternatis, & in unum animi decretum consentientibus pecunia solveretur. Vastius qui ad minuendam ipsius existimationem à paucis inimicis adversum se exagitari multitudinē haud obscurè intelligebat, dissimulandum in præsens ratus, quędam tempori necessitatiq; tribuit, donativumq; pollicitus quum ad Cæsarem pervenissent, menstrui stipendij pecunia cohortes pacavit, & in Germaniam sublatis signis est profectus. nec multò post Italicę cohortes sunt secutæ. Tanta enim alacritate in Cisalpina atq; togata Gallia, Piceno, Vmbria, totaq; passim

Etru-

Etruria milites bello aſſueti nomina dederunt, ut duplicatum ſignorum numerum quiſq; præfectus adduceret, & Vaſtius nonnullos nobiles Circumpadanos opibus inſignes, quos præfecturis honeſtarat, & in magnos bellici apparatus ſumptus adegerat, ſuperante militum multitudine cum magna invidia repudiare atq; relinquere cogeretur: non enim Italos tum primū læta pace perfruentes tanta promptitudine virtuteq; animi eam ancipitem durámque militiam ſubituros crediderat, ut præcipuè Germanis opem ferrent, à quibus tot clades accepiſſent: propterea potentes opulentosque rogarat, prolixéque invitarat ad capeſſandam laudem, quibus clientes atq; oppidanos minimè ad ſequenda ſigna defuturos iudicaſſet. Id autem invitus fecit: quoniam ei certum militum numerum Cæſar præfinierat, iuſſeratq; ut cæteris reiectis ſigna & cohortes uni tantum ſpectatę virtuti & fidei veterū præfectorum commendaret. Ii fuêre Martius Columna, Petrus Maria Rubeus, Philippus Torniellus, Ioannes Baptiſta Caſtalius, Fabritius Maramaldus, & qui noviſsimè omnium alpes tranſiêre, Pyrrhus Stipicianus, & Camillus Columna Martij frater patruelis, veteres præfecti omnes, & bellica virtute, & ſtudio erga Cæſarem admodum illuſtres, in his cohortibus fuêre amplius quatuordecim milia delectorum peditum præter voluntarios, qui undique Viennam poſtea confluxerunt. Secutus eſt legiones Ferdinandus Gonzaga cum duobus circiter milibus galeatorum equitum, in quibus fuit ala ab Alfonſo Ateſtino miſſa, & trecenti veteres Hiſpani equites, & Græcorum aliquot turmæ acceſsêre, & his pleriq; è tota Italia ſine ſtipendio nobiles ſtrenuiq; equites, qui antea ordines duxerant: exiſtimabant enim ſe ignominia notatos iri, ſi uti deſides & parum pij ſacro bello minimè interfuiſſent. Hæc tanta multitudo ad Halam, ſalinis celebre oppidum, navigijs impoſita, ſecundo amne Oeno ad Boiodurum, quod hodie Patavia dicitur, Danubium intravit. Sub id quoq; tempus Cæſar inſpectis Sequanorum & Belgarum alis, quæ erant mirificæ, tormentiſq; maioribus, quæ Nurumbergæ præſenti pecunia compararat, ratibus impoſitis a Ratiſpona Lintium devehitur. Nunquam tot navigia, totq; militum à Romanis uſq; temporibus Danubius tulit. erant maximi lintres ad effigiem terreſtris ædificij cum cubiculis & porticibus fabrefacti: viſebantur latiſsimæ rates equorum agmina deferentes: erant navagia tabulatis contecta, plena commeatibus. præter hæc, innumerabilis navicularū multitudo intermixta maioribus navigijs ſequebatur. undique audire erat conſalutantium acclamationes, timponorumq; & cornuum ac tubarum concentus, & cùm navigia defuiſſent, etiam ripæ frondoſis arboribus conveſtitæ ſinuoſi peramœnique fluminis ad iocundiſsimum quoddam ſpectaculum equeſtribus atque pedeſtribus copijs complebantur. Interea Solymanus, qui ſextis & quinquageſimis caſtris Belgradum pervenerat, Savo amne multis ſimul pontibus conſtrato, innumerabilem equitum multitudinem in Pannoniam effudit, relicto in dextra Danubio, paululum ad lævam deflectens, ut intactæ ſuperiore bello regionis copijs uteretur, & in Valeriam provinciam late fertilem, & Norico ad meridiem coniunctam, quæ Stiria hodie dicitur, rectà contenderet. In eo itinere Guintium occurrit, quòd Nicolizza vir fortis domeſtico potius quàm externo præſidio tuebatur. Id eſt oppidum non longè ab urbe Sabaria in plano poſitum, quadrato nec magno ambitu & modicis quidem mœnibus cinctum, tenue opibus, & prorſus ignobile, niſi ab ignominia Turcarum

claritatem accepiſſet. Igitur Nicolizza refectis propugnaculis, repurgata foſſa, oppidanis & paucis militibus animo confirmatis, vel ob id præcipuè, quod in Turcarum caſtris nulla eſſent tormenta muralia, vires minasq; tanti hoſtis contemnere, ſeque ad extremum rerum exitum tueri conſtituit, ut inde bellicæ virtutis & conſtantiæ habiturus famam, aut ſi cum oppido cadendū foret, Pannoniorum fidei & fortitudinis præclarum ſpecimen æditurus. Habraimus ipſe Baſſarum princeps, cui Solymanus, quod nemini unquam ab Othomanis datum meminerāt, ſupremi imperij poteſtatem cōmunicarat, ad Guintium provectus, Nicolizzæ fidem promiſsis & minis pertentat: noverat enim hominē Habraimus, dum ille Byzantij legationis munere fungeretur, cúmq; to veluti virum fortem ac induſtrium, ſibi & Solymano cōſervare, quàm omnino perdere cupiebat. ſed quum Nicolizza nihil pacatum, nihilque demiſſum reſponderet, copiæ innumerabiles in coronā mœnibus admoventur, aguntur tribus in locis cuniculi, ut ſubditis ignibus mœnia ab imo diſrupta frangerentur. Cæterum quum diſciſſo & proruente muro Guintiani præſentibus animis introrſus munitiones extruerent, & cuniculis diligenter, vel à fœminis obviam iretur, ac in ſtatione ubi periculum poſceret, audacter conſiſterent, & multi utrinque tormentarijs glandibus peterentur, Habraimus agmina Aſaporum, atque item Ianizeros prętorianos, ad eam muri partem convertit, quæ meridiem ſpectat: à Septentrionibus verò ubi multi paſsim colles exurgunt, oppidoque imminent, curulia tormenta perducit, eo conſilio, ut terga propugnantium hoſtium, ab excelſioribus locis intercedente oppido verberaret. Ea res non ſtatim animadverſa magnum Guintianis attulit detrimentum, quum eodem tempore adverſi ſclopettariorum & ſagittariorum multitudinem vix ferre poſſent: averſi verò plumbeis pilis ſternerentur, erant ea tormenta non diruendis muris, ſed ad campeſtres pugnas idonea, levitate & brevitate expedita, ita ut commodè ſubductis rotis ſingula camelis ſingulis veherentur. At Nicolizza quanquam ſuorum clade perculſus ſeſe non deſerit, ſublataque ex ædificijs magna tabulatorum atque aſſerum multitudine perpetuam munitionem introrſus à muro, pedes duodecim erigit, qua milites protecti atque occultati commeando & propugnando conſiſtere poſſent. eo ſubitario opere perfecto Turcæ incertis demum ictibus tabulata petebant, ita ut pauci, & caſu quidem interirent. Sed quotidie non parvus numerus fœminarum, puerorum & ſenum vulnerabatur, qui concluſi domibus cum parandis alimentis, tum ſaucijs percurandis vacabant, quòd in ligneas domos frequentes pilæ terebratis repentè tabulatis in nihil tale expectantes inciderent. Interim ducenti fermè equites Turcæ è caſtris ſpeculabundi prædabundique ultra Neoſtadium excurſionem fecerunt. qui quum diu vagati ad Leopoldium vicum perveniſſent, incidere in inſidias, ſicut inter amniculum, qui illac præſeptis ripis perlabitur, & mediam vici regionem, quæ publicum iter præbet, intercluſi fermè, omnes ab Hungaris equitibus cæderentur aut caperentur. Leopoldenſes enim ingenti ſtipite prælongi arboris ita militarem clauſerant viam, ut cùm is ſtipes in lignea tricubitali columna ad libramentum ſuſpenſus eſſet, & in axe verteretur, facilè quum vellent in directum extenſo ſtipite à læva dextraque aditum aperirent, vel eo contraria ratione reducto per obliquum levi momento præcluderent. Ea enim erat agreſtis machinæ forma, quòd eſſet undique armata præacutis ramorum truncis latè

latè prominentibus, ut Turcæ equites qui nec artificium moliendi noverant, nec quin infeſtis ingentibus ſtimulis induerentur, tranſilire audebant, tanquam indagine clauſi caperentur. Præfectus alæ Pauli Bachitij, cui à vitio diſtorti cruris Claudio cognomen erat, detruncata humeris hoſtium capita Viennam detulit, & ad omen victoriæ, ſpectaculumq; coeuntium undiq; militum in mœnibus præfixit. Tum verò ex captivis certius eſt cognitum, duplo ampliores copias, quàm quiſquam rex Othomannus ad bellum eduxerit, & ob id ferè innumerabiles eſſe in caſtris, ipſumq; Solymanum ſine muralibus tormentis adventare, ut quamprimum collatis ſignis cum Cæſare confligat, aut ſi hoſtis armatus non occurrat, ferro ac incendijs cuncta obvia devaſtet. Eadem quoq; legati Ferdinandi retulerunt, quos ſerica talari veſte & ſingulis argenteis pateris donatos à Guintio dimiſerat, ut literas ad Ferdinandum Cæſaremq; deferrent. eas nos tum vidimus in oblongo & perangusto dentatæ carthæ volumine aureis atq; cæruleis literis Arabicè ſcriptas obſignatasq; aureo ſigillo & ſacculo purpureo incluſas. utpote quæ tantis involucris barbari vaniſsimiq; regis ſuperbiam præferrent. In his enim uſurpatis multorum regum titulis tumidiſsimè ſe terrarum prope omnium & gentium dominum ac imperatorē præſcribebat: ſed ſumma hęc erat, Se vindicandis iniurijs, quas Ioanni regi beneficiario atque amico ſuo intuliſſent, domo profectum in Pannoniam veniſſe, proceſſurumque infeſto exercitu in ipſorum provincias, ac ſi quis contrà reſiſteret, prælio certaturum ſecundiſsimis auſpicijs Dei optimi maximi & Mahometis, qui pro iuſtiſsima cauſa ſtare conſueſſent. Proinde ſi regij nominis memores eſſe vellent, & armati progrederentur, uno prælio finiri poſſe controverſiam, atq; ipſos totius orbis imperium in pręmium victoriæ aut daturos protinus aut accepturos. Cæterùm legati uti ex captivis varijs percunctationibus fuerat expreſſum, multitudinē quinquaginta myriadum in caſtris eſſe referebant, & tormenta ænea curulia circiter trecenta, è quibus longè maxima vix anſerini ovi magnitudine pilam emitterent: caſtra plena eſſe omnis opulentiæ, ſecuritatis, ſilentij, diſciplinæ: Solymanum ipſum, ſi ſuperſtitionem demeres, ab æquitate, continentia, liberalitate, magnitudineq; animi tanta fortuna dignum videri: ſtatura eſſe ſupra mediocrem, habitu graciliore, cervice oblonga, ore candido & exangui, ac oſſeo propemodum naſo, atque eo plurimum adunco: raros patere ad prętorium aditus, ſed eum cuncta benignitatis officia per Habraimū humaniter implere: lautitiam ſibi caſtrenſi more largè præbitam fuiſſe, nihilq; ſibi extra vini deſiderium defuiſſe unquā: univerſum exercitū egregiè ali vervecinis carnibus atq; oriza, nullū panis eſſe uſum, niſi ſubcineritij & tumultuarij: equos in univerſum campeſtri pabulo contentos eſſe, cuius magnam copiam eæ regiones ferant: nam prata nequaquam detonſa falcibus, quod ſponte tulerint, præaltè adultum, & planè ſiccatum præbent: unum eſſe in caſtris Habraimum, ad quem veluti ex æquata cum Solymano militaris imperij poteſtate rerum omnium ſumma reſpiciat: cum eſſe ingenio excelſo, gravi, expedito, & ad virtutem exornandam maximè proclivi & liberali: penes hunc maximarum & ſecretiſsimarum rerum arcana recondi, adeo ut Solymanus in eius viri conſilio, fide ac vigilantia ſecurè conquieſcat: ab eo proximam dignitatem tenere Aiacem & Caſſimium magiſtros equitum, quos Bellerbecos vocant: huic Aſiaticorum, illi Europæorum Sanzachos parère: ſecundum hos Michalogli Muſtaphæ

nomen celebrari, qui voluntarijs equitibus præsit. Ii sunt eorum lingua Acanzi, qui longè lateque præcurrere, regiones explorare, demorari, distinereque hostes, atque omnia ferro atque igne vastari soliti sint. hunc esse Turcica stirpe ortum Ottomannis vetustate originis parem, militari prudentia clarum, antecedere eum castra duorum dierum itinere, & sicuti superiore bello fecisset, ante alios cum centum milibus equitum intra proximos Austriæ fines esse præcursurum. Interim Habraimus quum plures dies irrito conatu in oppugnatione Guintij contrivisset, quod abscedere incœpto neq; Solymani nequæ suæ dignitatis esse statuebat, duo inusitatæ magnitudinis propugnacula ante fossam erexit. hæc non murum modò, verùm & turrim, quæ erat in angulo ad Austrianam portam altitudine superabant, ea etiam ratione muri angulum complexus, ut ex primo, quod erat latius & excelsius frontem hostium verberaret. & ex secundo per obliquum ipsorum latera peterentur. Ea continenti totius exercitus labore quatuor omnino diebus fuère constituta, & in summam educta altitudinem, ut hinc etiam Turcarum multitudinem æstimare liceat. Imperatum enim fuerat singulis propè equitibus, omnibusq; sarcinarijs iumentis, ut cæsam Asaporum securibus materiam è proximis sylvis in castra cõveherent. scapos enim ramorũ magnorum aut discissarum arborum decisis frondibus æquali, & ea quidem tricubitali longitudine ita collocabant, ut alternis ordinibus modò recta, & modò obliqua serie, alteri scilicet alteris impositi ingentem lignorum struem efficerent, ad effigiem latissimæ turris, è qua non modò qui in muro consisterent, sed & qui intra oppidum vagari vellent, a sclopettarijs & sagittarijs conficerentur. Eo opere incredibili celeritate perfecto, repletaque fossa, & compluribus in muro occisis & vulneratis, Turcæ, quà murum cuniculo disruptum diximus, in oppidum impetum fecerunt, quibus irrumpentibus Nicolizza quantas habebat copias, uti in extremo conatu necesse erat, haud cunctanter opposuit. Sed quum iam propè intra murum pervaderent prætoriani, tantus sublatus est clamor cum eiulatu ab imbelli puerorum, & fœminarum multitudine, ut stupefacti potius quàm territi impetum represserint. Ea cunctatio sicuti subeuntes tardavit, ita animos propugnantibus in immensum adauxit. Natura enim fit, ut homines tum maximè audeant, cùm repentè commutata fortuna timere desierint. Eo modo quum præfecti cohortium milites castigando atq; item verberando nihil profecissent, pugnæ finis est impositus. Referebant Turcæ se integri erumpentis ab arce præsidij strepitum, clamoremq; putasse, equitemq; districto gladio ipsis subeuntibus comminantem in aere conspexisse. eam proculdubio extitisse divi Martini speciem, qui Sabarienses omnibus dubijs temporibus certò tutelari numine conservasset. cæterùm eius miraculi fides apud Nicolizzam relinquetur, à quo demum obsidione liberato Viennæ eam rem longa percunctatione didicimus. Porrò Habraimus pudore atq; ira vehementissimè conturbatus, dum vi Nicolizzæ animum pervincere nequit, honestissimis oblatis conditionibus expugnat: data enim fide publica evocatum ad se in castra cum summo honore verborum eius virtutem commendare cœpit, rogavitq; ut fortunæ periculũ facere desineret: oppidum in eius potestate se relicturum, si in verba Solymani iuraret, & in speciem præsidij aliquot Turcæ veluti tradito oppido reciperentur. Nicolizza qui ex octingẽtis strenuis defensoribus vix tertiam partem, atq; eam cõfectam vigilijs & vulneribus debilitatam,

tam,

tam, sibi superesse meminerat, omnino transigendum existimavit. Quid enim optatius accidere poterat, quàm ipsum cum præclara fide virtutisq; laude retinere oppidum, & cum sola verborum inanium iactura tantam suorum multitudinem supremo metu atq; periculo liberare? Quum in colloquio nullum timorem præferret, & præsidij vires effuse mentiendo adaugeret, affirmavit se antea oppidū dedere paratum fuisse ob amicitiam Byzātij initam, sed semper fuisse prohibitum, quo minus votum impleret, a Germanis & Hispanis, feris violentisque hominibus, qui in præsidio essent, eos quoque tum vel exorantibus pueris ac fœminis, ut ipse exiret, ægerrimè permisisse. Itaque se polliceri Turcis omnibus, qui illac transirent amicum fore, eisq; quos posset commeatus ex copia attritæ regionis præbiturum liberaliter, & Ottomannicum vexillum in summa turre præfixurum. id verò quod ad Turcas introducendos pertineret, ut dediti oppidi acceptique præsidij species præberetur, se præstare omnino cupere, sed plurimū vereri ne a Germanis ac Hispanis, qui Turcicum sanguinē inducti religionibus maximè sitirent, tumultu facto discerperentur, ut demum violato iure gentium, & corrupta spe deditionis, ad funesti belli discrimina sit redeundū: debere eum qui maximis eo bello rebus gerendis immineret, ut se inde explicaret, sponte dediti, & in veterem amicitiam recepti voluntate et fide contentum esse, sicuti ipse quū oppido exiret, uti securus de salute ac reditu sese nunquā antea exploratæ fidei commisisset. Ad extremum Habraimus, virtute atq; astu Nicolizzæ superatus, id tantū impetravit, ut Ianizerorum decuriam intra portæ limen admitteret, quibus introductis, & Illyrica lingua ad potandum vinum, cuius ea gens est avida, comiter invitatis, & sibi & Habraimo cumulatissimè satisfecit, cùm neque Germanos neque Hispanos in præsidio habuisset. Nec multo pòst Habraimus, & ipse qui non longè subsederat Solymanus, a Guintio discedūt, & in Carinthiæ fines ad Muram amnem feruntur, in lævam longè à Danubio vertentes agmina, & penitus à nostris discedentes, qui iam magna ex parte trinis circa Viennam positis castris convenerant, ac adventum hostium alacriter expectabant. Erat enim opinio orta primò à præfectis, uti fit, ac demum edita in vulgus, Solymanū in Neostadianos & Viennenses campos à Guintio statim esse progressurum, ut equitatu, qua parte virium erat superior, undiq; præmisso aciem ostentaret, & si nostri obviam irent iusto prælio cōgrederetur: sed ab ea ratione alienum id iter adeo timorem antea de Turcis non ab re conceptū ex animis omnium deterfit, ut qui tanta mole virium incubuisset, tantæ arrogātiæ & tanti fastus imperator existimatione & dignitate spoliatus profugere crederetur, Turcasq; iam nostri milites, uti ignaros rudesq; militiæ munitionumq; præsertim & operum penitus irriderent, postquam oppidulū tantis circumsessum copijs, & tantis operibus oppugnatū, viginti trium dierum spacio capere nequivissent. cæterùm tribus de causis id iter Solymanum tenuisse, postea à captivis compertum est: primò sicuti ipsi iactabant, ut ad Cæsarē breviore compendio contenderent, quem nondum à Ratispona Lintium pervenisse, cunctanterq; Viennam devehi cognovissent: secundò quòd Neostadium, uti paludibus cinctum, magnoque tormentorum apparatu, & valido militum præsidio firmatum, nequaquam sibi tentandum esse decrevissent, quo ab hostibus infesso, atque in tergo relicto, ad Viennam sanis hominibus minimè fuerit procedendum: tertiò, ut tutissimo fertilissimoq; itinere inter Dravū Savumq; suscepto,

quum æstas in exitum præceps & gravis imbribus autumnus suaderent, ad Belgradum reverteretur. Nos potius credimus Solymanum perspecta totius Germaniæ ad id bellum alacritate, cognitoq; Italorum atq; Hispanorum adventu, de quorum numero ad eum ampliora & maiora vero à speculatoribus veteribusq; amicis deferebantur, repressisse animi ferociam, & tutò evastare provinciam, quàm ancipiti eventu nostrorū vires collatis signis experiri maluisse. Sub id ferme tempus quo Nicolizza Guintij maxime laborabat, Viennæ militaris seditio exarsit, non modò propinquitate hostium periculosa & pene exitialis, sed disiunctione animorum, & disciplinæ conturbatione gravissima, nisi dij immortales celerem atq; inexpectatã opem rebus propè perditis attulissent. Rochandulfus enim regiæ familiæ magister, quum in adventū Cæsaris, totq; regulorum & legatorum hospitia præpararet, Hispanos qui in Pannonia militarant, urbe excedere, & in proximis campis extra tendere iusserat, illi id sefacturos pernegabant, nisi merita stipendia præberentur, quòd Viennensium hospitijs assueti, omni castrensi suppellectile, pecuniaq; carerēt: in hos Rochandulfus contumaciùs hærentes impetum fecit, excitisque more militiæ ad arma Germanis & Viennensibus tormenta currulia provexit: nec se deserunt Hispani quanquam numero inferiores, & in oblongam regionem conglobati sensim pedes referunt, portamq; occupant, quæ in castra deferebat, admissuri in auxilium Hispanos, qui dudum ab Italia venissent, atq; item Italos, qui in aliena terra viribus ut essent firmiores, anteà cum Hispanis cohortante Vastio privatum fœdus inierant. Res eò perducta est, ut quum Rochandulfus vir admodum iracundus & ferox, armatus in equo vehementius urgeret, & tormenta producerentur, contraq; Hispani obversa sclopettariorū cohorte consisterent, penè crudeli prælio certaretur: tantus erat utrinque furentium ardor ad conferendas manus, ut deprecantibus summis ducibus qui aderant, non modò non parerent, sed promiscuè omnibus minarentur, adeo ut Vastius & Antonius Leva, Hippolytusq; legatus, qui eò ad visendū belli apparatum a Ratispona decurrerat, quum deprecando orandoque nihil valerent, sese intra proximam domum recludere cogerentur. Dum arma quatiunt atq; ignes tormentis imminent, haud dubiè cœleste aliquod numen Christianis rebus adfulsit: sponte etenim veluti exæquato utrinq; periculo milites arma depresserе humi, Rochandulfo ira deferbuit, adcurrere duces, dictæ sunt cōditiones, atque æquis auribus acceptæ, promissa item stipendia. in pacandis utrinque animis Antonij Levæ, qui in sella humeris hominum inter armatos illatus ora converterat, authoritas plurimum enituit, Vastio præsertim, legatoque & Ludovico inter armatos iratosque iam deposito metu sese miscentibus. Paulò antè ad Crementium, quod est oppidum in ulteriore Danubij ripa inter Lintium & Viennam, Hispani authore Hieronymo Leva, seditionem mouerunt. Iusserat Cæsar, ut milites nominatim per manipulos atque centurias recenserentur: nam æmuli atque inimici ipsius Vastij, ut eius dignitatem & gratiam convellerent, Cæsari detulerant, falsum ab eo in cohortibus numerum militum referri, ob id Petrum Consalvum Mendocium triclinij præfectum Crementium miserat, ut milites inspiceret diligenter, & descriptis sigillatim stipendium numerari curaret, anteà siquidem præfectis cohortium universa pecunia dabatur, ut illi iudicio suo in ea dividenda uterentur, quum discretæ cohortes in templum instituto ordine a quæstoribus citatæ essent, & uni-

unicuique militi ſtipendium de quæſtoris manu ſolveretur, militibus novum morem approbantibus, uni omnium ex Levaniana cohorte reclamare, tumultumque miſcere cœperunt. Hæc ubi videt Vaſtius, qui initia ſeditionum audacter opprimenda eſſe didicerat, diſtricto gladio in medios irrupit: duos qui ſeditioſius commilitones incitarant, ex conſcientia ſceleris è templo profugere conantes vinciri iubet. ex his quæſtione habita Mendocius cognoſcit ſeditionis authorem eſſe Hieronymum Levam, qui ad Atheſim eius conſternationis, quam diximus princeps extitiſſet. Itaq; Mendocius re ad Cæſarem per tabellarios delata, brevi mandata recipit, damnatusq; Hieronymus Macicao caſtrorum magiſtro traditur, atq; ita ad minorem ignominiam in tabernaculo iugulatur, vir egregiè fortis, ingenio validus: eloquẽtia verò & vultu antiquis ducibus comparandus. Ferunt Mendocium aliquãto libentius atq; maturius de reo ſupplicium ſumpſiſſe propter ſimultatem Mediolani conceptam, quũ Hieronymus in tradenda arce ipſi Mendocio Cæſaris literas afferenti parere recuſaſſet. Leva ſublato cæteri in officio permanſêre: retulitq; Mendocius, ſe pleniſsimas optimis militibus cohortes reperiſſe, adeo ut eas res ab invidis conficta, maligneque delata ipſi Vaſtio apud Cęſarem gratiam ac benevolentiam magnopere confirmarit. Dum hæc fiunt, Michaloglus iubente Solymano ex voluntarijs prædatoriam manum emiſit duce Caſono, qui ſuperiore bello vaſtabundus ad Lintium uſque præcurrerat: huic præcipit, ut iter non intermittat: longè lateque totam eam regionem pervagetur, quæ eſt inter Danubium & alpes, ut de Cęſare hoſtiumq; copijs certiùs cognoſcat, ac demum id pręſtet, ut maximè funeſtam & luctuoſam Germanis adventus ſui memoriam relinquat. Erat per ſe Caſonus vir impiger, & prædę avidus, ſed eo etiam promptiorem operam pollicebatur, quòd ſuperiore incurſione ſe maximè illuſtrem atque opulentum evaſiſſe meminerat. Igitur in tres alas ad quindecim milia equitum, modicis tamen intervallis dividuntur, in agris latè pagiſque præſertim, & in fuga plena timoris atque tumultus: magnam mortalium omnis ſexus & ætatis multitudinem improviſi repentinique opprimunt, ſenes invalidi fœminæque cathenis & laqueis tracti, equorum curſum adæquare coguntur: ędificia item, & in his infantes pueros barbara feritate ſuccendunt, adeo ut per centum & quinquaginta fere miliaria rectis & tranſverſis itineribus cuncta ex continenti fumo, flammis atq; ignibus collucerẽt. Caſonus ad Lintium uſq; provectus, quum ad Anaſſum amnem tertio ab urbe lapide perveniſſet, tantum terrorem intulit Lintianis, ut rex Ferdinandus, quòd ibi nullum eſſet militum præſidium ab Hippolyto legato cohortem Italicam poſceret, cuius præſidio Anaſsi pontẽ tueretur. Is primus omnium à Crementio rediens, conſpectis ab adverſa ripa Turcis, de eorum adventu nuntium attulerat: itaque eò confeſtim mittuntur viri fortes Sfortia Baleonus atq; Otho Montacutus cum valida ſclopettariorum manu. Hi contractis aliquot ligneis dolijs ad caput pontis ſubitariam munitionem erigunt, continuoq; revocant Hiſpanicam equitum alam, quæ in prima trepidatione, Roſale veterano duce, quin Danubium tranſiret retineri nequierat. Sed Caſonus ſive ponte non animadverſo, quòd frondoſæ arbores proſpectum impedirẽt, ſive vado ſuperius improſpere tentato, ſive ut credi par eſt, quòd non uſq; adeo audendum putaret, ut ad oppidi portam progrederetur, ad lævam deflexit. nec ibi rex Ferdinandus urbi oppido diffiſus diu conſtitit, ſed ad Aciliam urbem, quæ Strabinga dicitur, ad

Cæſarem ut copias pararet, ea nocte contendit. At Caſonus coacta ingenti præda, evaſtataque univerſa regione, quum paganos ad arma concurrentes paſsim cæderet aut eluderet, eodem ferè itinere regreditur, Solymanum ratus ſe aut Guintij, aut in proximis ſupra Neoſtadium campis eſſe reperturum. Sed is iam promotis caſtris ad urbem Gratiam, Stiriæ Metropolim, quæ eſt ad Muram amnem, iter intenderat. Id viꝫ conſilium ex falſa opinione ſuſceptum, Caſonum importunè decepit, atque ei pariter ſupremam propè attulit calamitatem: nam ubi ex frequentibus incendijs cognitum eſt, Turcas ad Lintium uſque regionem latiſsimè & crudeliſsimè populari, ex omnibus caſtris copiæ ſeſe effuderunt, ut tranſeuntibus occurrerent. Germani enim ad recuperandam prædam, vindicandasq; iniurias vehementer excitabantur, & quiſq; dux privatum ſibi conſilium deſumebat, quum in univerſum conſultandi & coeundi, & tempus exiguum, & hoſtium inaudita celeritas, omnem facultatem eriperent. non enim prædatorias tantùm alas evagari, ſed adeſſe robora equitatus, atq; ipſum etiam Solymanum adventare crediderant. Itaque Vaſtius à Crementio Danubium traijcit, & per nemora verſus divi Hippolyti oppidũ ad hoſtes fertur. Federicus Palatinus omnium auxiliorum, quę Germania contulerat, Imperator ad Viennam ſuperato Danubio caſtra movet. Auſtriani duces Sigiſmundus Prandeſer, & Ricianus à Neoſtadio copias educunt. Ludovicus Lodronius alio opportuno loco caſtra conſtituit. idem Bohemi, Moraviq; equites, & ipſi ante alios Hungari impigrè faciunt. loca ad tendendas inſidias quæritant, per quæ tranſituros hoſtes arbitrantur. Vaſtius fruſtrà ſylva & nemora triduo pervagatus, quum & commeatus deficeret, & Turcæ retrò converſi longè abeſſent, iam ſeneſcente in his locis eorum fama, Crementium & mox Viennam copias reduxit. Secant mediam Auſtriam Norici perpetui montes, qui ab alpibus Rhæticis oriuntur, ſeſeque mollioribus ſenſim iugis ad Danubium uſq; demittunt, adeo ut in ripa fluminis peranguſtum iter equis nonnunquam & curribus relinquant, ea montium congeries uſque ad Vindeliciæ fines pertinere dicitur, caſtellis ſatis frequens, multis amnibus irrigua, pecoris abundans. In hac regione multæ atq; latiſsimæ ſunt convalles, partim aratris cultæ & paſcuis fertiles, partim ſylvis atq; nemoribus impeditę, eæ ad exitus fauces habent, pertinẽtes ad eam planiciem, quæ Noricum à Pannonia citeriore diſterminat, & ad Sabariam Veſpriniumq; perducit. Ad hos cõvallium exitus noſtri duces, uti quiſq; ab oppidis fumo & ſcloppis ſignificatione facta de Turcarum adventu cognoverat, diſtinctis locis copias admoverunt, intentè expectantes, unde nam hoſtes eſſent erepturi, quum in quadam convalle circa frumẽtarias molas ad amniculum Caſonus aquationis commoditate inductus conſediſſet. Neoſtadienſes de adventu hoſtium certiores facti, utpote qui in propinquo erant, primi omnium cum quinq; millibus peditum ad occupandas fauces advolarunt. Erat deſpectus in vallem ab edito collium iugo, ita ut noſtri cõſpectis hoſtium caſtris, ut eo declivi molliq; deſcenſu quin continuò decurrerent, contineri nequiverint. erant eę cohortes quatuor expeditæ Hiſpanorum atq; Italorum ſub Ludovico Coveio nobili atq; impigro, ſed ea die nimis præcipiti atq; præpoſtero duce. Nam qui modicis paſsibus & ſilenti agmine deſcendere debuerant, effuſo curſu & clamore edito pręcipites ierunt, adeo ut cum fatigati & curſu & armorũ pondere pervenirent, excitatis iam ad arma Turcis numero & viribus impares eſſent, ita occiſis paucis fron-

dato-

datoribus,qui obvij primò fuerant,adcurrentium mox equitum vim ferre nequiverunt.cecidêre in prima fronte ingentibus gladijs obtruncati Ferdinandus Cabreria præfecti Sardiniæ filius,& Franciſcus Rocha centurio, Villazaneſque ſignifer, & Martinus Gorea nobilis Tarraconenſis. milites magna ex parte ſunt cæſi, nonnulli in paludem profugientes umbilico tenus totam noctem latuerunt,cæteri agiliores conſcenſis montibus evaſêre, ipſe Ludovicus vallum ruſticanæ areæ concitato equo,ſaltu ſuperavit,& ad Germanos eſt reverſus:ij Sigiſmudo & Riciano ducibus cùm ab alto ſociorũ cædem fugamq́; conſpicerent, uti inſtructa acie deſcendere atque opem laborantibus ferre vellent, nulla ratione adduci potuerunt. At Caſonus ne ſibi in valle & paluſtri impeditoq́; in loco, ubi diluceſceret,cum pedeſtribus hoſtium copijs eſſet dimicandum,captivos quatuor milium numero,ne oneri eſſent,barbara feritate ad unum omnes interficit,et intempeſta nocte duobus factis agminibus caſtra movit:alterum Feriſio duce, ad meridiem perrexit, ſucciſo nemore & patefacto exitu,quod mirabile fuit,equitum ſecuribus,nullo accepto incommodo ad Solymanum pervenit: alterum ipſo Caſono duce per Storambergi oppidi vallem erumpens in Palatinum incidit. is ad Leopoldium vicum cum xij millibus peditum,& duobus equitum gravis armaturæ,tormentiſque viginti curulibus in acie conſtiterat. Fortè tum orta erat ex proxima palude nebula denſior, quæ mutuum utriſque aſpectum omni ex parte ſuſtulerat,qua demũ dilabente in adverſos Palatinus tormenta diſplodit. his vehementer Turcæ perterrentur, & quũ deflectere paululum nolunt,ut pilas evitent,in paludem proximam equos imprudenter adigunt:ibi multi tenaci in voragine impliciti perierunt:nonnulli equis longo curſu debilitatis & macie conſumptis, quum extricare ſeſe nequirent, pedites evaſerunt, multo maxima tamen eorum pars ad noſtrorum acies ſe convertit, ſolis peltis protecti, & diſtrictos gladios in humero deferentes, adeo intrepidè, ut ante denſiſsimam haſtatorum phalangem decurrerent, ſpectantibus & conſervantibus locum atque ordinem non modò peditibus, ſed ipſis etiam equitum alis nihil ſe in prætereuntes evadentesq́; incitantibus. Tum Palatinus converſus ad ſuos, ſpectatores ergo, inquit, non bellatores erimus commilitones? ſi ut ſeſe ultrò hoſtes noſtris cuſpidibus induant expectamus. incitate acriter equos atq; haſtas intendite, ut prętereuntium agmina perrumpamus: nec mora ſigno tuba dato, armati equites in latera denſatis cuneis incurrunt,magna equorum atque hominum ſtrages editur: poſtremum Turcarum agmen intercluſum à primis undique urgentibus cataphractis cæditur & profligatur, pauci evadunt:ſternitur eorum vexillum,et ad Palatinum defertur:cecidit & ibi Caſonus,uti impigrum ducem decuit,ſupremo virtutis opere edito. Nam à noviſsimo agmine, ut ſuis ſpacium ad evadendum prȩberet,diu acerrimè ferrea ingenti clava dimicans reſtiterat. erat enim inter omnes inſigni criſta conſpicuus, ea fuit ab aurea vagina in fronte exurgens ala vulturis, quæ ut ab omnibus noſceretur appenſi atque ideo volitantis plumei veli mappulam trahebat. ea demum Cæſari dono data,occiſi eo prælio Caſoni fidem fecit. Cæterùm Turcæ amiſſo duce vexilloque,& tertia ferè ſuorum parte deſiderata, quum in patentes campos evaſiſſent, vix emenſi iter ſeptem milium paſſuum in Lodronianas copias inciderunt. Lodronius enim ubi tormentorum boatum audivit, ratus quod erat, Palatinũ cum Turcis prælio congreſſum eſſe, eò ſigna converterat, unde cavæ per anfractus val-

les iterato repercussu acceptum armorum strepitum reddebant. Nec mora Turcæ conspiciuntur, & ante alios ferè trecenti, qui amissis equis in nostros pedibus tanta vi, tantaque alacritate impetum fecerunt, ut sese lanceis induere, & offerre tormentis minimè dubitarent, modò nostros vel semivivi, traiectiq; vulnerarent, tantus inerat aut desperatis aut devotis animis mortis contemptus. his celeriter interfectis affuère equitum agmina modò confertis, modò dissipatis ordinibus, in hæc Lodronius tormenta emitti vetuit, ne nostri qui terga fugientium cędendo è Palatini castris subsecuti fuerant, uti erant hostibus permixti, temerè sternerentur: ita Lodronius omissis tormentis magnũ spacium directa peditũ acie complexus: atq; item pari cõsilio Ioachimus Brandeburgensis cum duobus milibus equitum lunata acie venientes excepêre, ibi vecordia sive temeritas hostium debitas invenit pœnas: nam sicuti intermittere fugam atque etiam fervida ora convertere cœperant, ut dextras consererent, & se minimè animis fractos ostenderent, ita vi atque impressione nostrorum perturbati pecorum modo cædebantur: nullæ enim eis loricæ, aut galeæ, rsri arcus, hastæ rarissimæ, utpote quas per nemora diversis casibus effregissent. nec deerant qui cędis satietate aliquos caperent ut ostentari possent, & demum sacri belli iure pro servis venderẽtur. Tanto accepto incommodo, Turcę uti sese e nostrorum manibus explicabant, agminatim in patentes campos efferebantur. Equi enim eorum quanquam continenti tot dierum labore & inedia confecti, natura tamen agiles & in extrema necessitate vehementer incitati, facilè Germanos qui gravioribus armis & equis utebantur, vel immodico spacio reflexi in gyros, eo modo profligatos nequicquam persequentibus Germanis latissima planities excepit. ea utrinque parva habet nemora solo herbido, & raritate arborum adeo peramœna, ut equestribus prælijs tota Europa nulla commodior esse videatur. Hæc exitum habet ad Neocrichum oppidum, cuius mœnia abluit modicus amnis, virentibus ripis & aquarum salubritate ponendis castris opportunus. Ibi dum Turcæ veluti superatis omnibus eius diei difficultatibus conquiescere parant, & equi virique promiscuè summa lassitudine defessi è profluente bibunt, & tenuis alimenti ex salita carne atque ea siccata in pulverem reliquias expediunt, novorum hostium superventu perturbantur. Catianer enim ipse & Turrianus equitum magister cum tribus milibus equitum diu quæritando hostes evagati: accepta demum, ut diximus, per manus ex fumo & tormentorum bombis significatione Neocrichum decurrerant: ita tumultuarium prælium exoritur. multi Turcæ uti in gramine strati deprehensique dum equos frenant, ephippiaque substringunt, latè cæduntur, mox ita æquatur pugna, ut cùm fortissimi quiq; validioribus utentes equis in tergo constantissimè dimicarent, reliqui capto moræ spacio ad evadendum antecederent, & sæpe conversi ac demum aversi certamen redintegrarent: nostri tamen omnibus rebus ac animis præsertim superiores ita perturbatis, fessis, vulneratisque instabant, ut passim peramplum eorum numerum prosternerent: reliqui tamen magna ex parte evasuri viderentur, nisi, quod summam Turcis attulit calamitatem, & feroces adhuc eorum animos latè perfregit, nequaquam antè expectati Hungari supervenissent. Valentinus enim & Paulus, itemque Balthasar Psmphilus & Claudius è montibus decurrentes, cum singulis alis in transversos impetum fecêre, atque eos adæquato equorum cursu per sexaginta amplius stadia terga cædentes

denteq

dentes sunt persecuti. Erant enim equorum pernicitate,& armorum genere, & pugnandi disciplina Turcis simillimi et eò terribiliores, quòd recentibus equis advenerant, & Turcica lingua ad eos perterrendos, dum fugam increpitant,& superbè insultant, feris ululatibus utebantur. Ea die quum à tribus exercitibus tribus in locis esset pugnatum, summa virtutis laus penes Hungaros fuit, eò tamen æquiore conditione, quòd tribus iam prælijs profligatos, & in fugam coniectos, neque postremò paratos ad prælium deprehendissent. Uni Austriani Sigismundo & Riciano ducibus, qui biduo ante commilitonum cædem ab excelso loco despectarant, & se demum in Neostadium urbem recreandorum corporum causa receperant, tantæ victoriæ participes esse noluerunt: eos enim somno vinoque sepultos in tanta occasione Rauber Labacensis antistes vir gravissimus ut arma caperent & oppido exirent, excitare non potuit. Quum Hungari insequendi finem fecissent, Turcis effugium patuit, solitudines sylvarum petentibus, sed ij demum pars ad Ferreocastrum, pars ad Vesprinium & Balatonem lacum in manus effusorum ad prædam populorum devenerunt, adeo ut ex octo milibus vix pauci ad Belgradum: nulli verò ad Solymanum in castra pervenerint. Porrò Cæsar ubi Solymanum didicit ad Gratiam contendisse, Lintiana in arce duces ad consilium vocat, sententias exquirit an brevi & recto itinere ad hostem sit properandum, ut Stiriæ maturam opem ferat. Gratia, Lintium, & Vienna urbes ita inter se sitæ sunt, ut æqualium ferè laterum trianguli figuram efficiant, sed à Lintio Gratiam iter est expedito equiti trium dierum maximè asperum, & convehendis præcipuè curulibus tormentis impeditum. id enim quum a Danubio recesseris, per Velsiensium fines, & Salisburgam, quæ antiquitùs Iuvavia dicebatur, perpetui montes & abruptæ valles excipiunt. Erant qui dicerent cum Turcis æquiore conditione posse confligi, si in regione montosa & perangusta, per expeditos pedites bellum gerendo, equitatus hostium, quo illi maximè valerent, inutilis redderetur. Id consilium quanquam maximas haberet difficultates, quòd ab ore strenuorum ducum proficisci videbatur, eò Cæsarem adduxit, ut Apontius Hispanus, qui apud Antonium Levam castrorum præfectus fuerat, ad explorandum iter mitteretur. sed is paulo pòst quum deserta passim omnia incolarum pavore & fuga comperisset, pauca atq; ea incerta de hostium itinere speculatus, Lintium rediјt: tum verò ex omnium sententia pronunciatum est, ut Vienna peteretur: ibi enim convenisse totius Germaniæ copias, ibi provisa re frumentaria commoditati tanti fluminis, tantisq; minorum amnium, qui ab utraq; ripa in id influerent, rerum omnium devectionibus nō defuturos commeatus: & deniq; ibi recensendum lustrandumq; universum exercitū, & si hostis regrederetur, ante urbis mœnia collatis signis esse confligendū. Non defuère tamen qui petendæ Viennæ consilium, uti diversum ab hoste, & à gerendo bello penitùs alienum haud obscurè damnarēt, quasi hostis in ea calamitate provinciæ à Cæsare omnino fuerit persequendus: sed aliam inferentis bellum, aliam propulsantis rationem esse constabat, adeò ut dignitate integra Cæsar prætorio in Viennensibus campis semel posito, ignobiles hostium motus excursionesq; spectare, & inanem strepitum superbi hostis à multo terrarū spatio provocantis simul & recedentis irridere posse videretur. Itaq; Cæsar Viennā classe devectus, Hispanos atq; Italos decurrentes more militiæ & pugnę simulachrum edentes cum summa admiratione ac vo-

luptate inspexit. Antecedebat Vastius cum pedestri fraxineo conto, auratis armis, & sua insigni proceritate conspicuus. Is densando & celeriter explicando cohortes ad varias acierum effigies, quanta arte superioribus bellis pugnatum esset edocebat. Sequenti die Cæsar Germanos invisit ferina pelle contectus, ut vel ea militari comitate quale esset erga eos studium, usurpato gentis habitu testaretur. Tum Federicus Palatinus virtute animi atque oris habitu antiquis Germanorum ducibus, qui quondam Romana arma exercuêre, persimilis, iuxta peditum phalanges displosis miro ordine tormentis quadrata equitum agmina traduxit. Ibi videre erat prægrandes equos ferreis bardis protectos, ingentia virorum corpora longè pulcherrimis munita armis, omnibus to intortæ & rutilantes barbæ, atque ora bellicum vigorem spirantia, quales antiqui Theuthones Cimbrique fuissent, ex literarum memoria referebant. Neque enim gregarios equites tot reguli totque liberæ civitates, sed maximè generosos aut fortibus factis illustres, dum certatim studio atque opibus excellere cuperent, ad id bellum miserant. nam quicquid in Germanico nomine aut exquisiti roboris, aut delecti floris fuit, à Vistula amne ad Rhenum tam latè quàm litora lambit Oceanus, & Rhæticis Iulijsq; alpibus, ac Hercynia sylva concluditur, id totū aut iussu principum nomina dederat, aut sponte conscriptis adhæserat, quando nihil tale unquam à maiorum suorū, vel annalium recordatione contigisset, ut cō sensu uno Germania omnis pro publica salute ac dignitate arma capere cogerentur, præsertim adversus eas gentes, quæ ab ultimis Asię Syriæq; & Ægypti finibus venissent, ut Germanos Romanorum armis indomitos & vetere militiæ gloria, & præsenti libertate spoliarent, quibus maximè rebus supra cæteras gentes omnibus seculis absq; ulla dubitatione floruissent. Nec Bohemorum castra longè aberant, Slesitarum & Moravorum copijs adaucta, quas gentium inclyti duces Hardechius et Bernesthenius adduxerant, Præerat omnibus Bohemis Sedislaus Lippa, summi magistratus honore insignis. Ea gens cum lingua, quæ Illyrica est, tum castrorum disciplina & armorum genere plurimum à Germanis differt, curribus castra vallantur, ingentiumq; scutorum ordine firmantur acies, equites, peditesq; peritisimè sclopettis utuntur. Mos est & genti in Hercyniæ saltu latrocinijs assuetę, parvas è chalybe secures, ad certissimos ictus eiaculari, ferreas item clavas cubitales, cathena hastilibus appensas ambabus regere manibus, atq; his armatos magnis ictibus prosternere. Hi populi regiones ad Albim in Hercynia tenent, quas olim Marcomanni & Hermanduri tenuerunt. Ferdinando regi parent, quum regem nequaquam è popularibus, sed ab externis nationibus, quē virtute atq; iustitia potiorem putaverint, vetere instituto sibi deligant: ita ut modò Hungaris, modò Polonis, & uti hodie videmus, nonnunquā Germanis Bohemię regnum deferatur gravi & contentiosa ambitione principū: nam qui Bohemorum rex evaserit, in creando demū Cæsare septimi suffragij prærogativa & potens & insignis efficitur, adeo ut quum Germani sex proceres ad quos comitiorum ius, potestasque pertinent, ex pari numero utrinq; terni dissideant, addito demū utri libuerit suffragio suo Bohemus cum magna gloria Cæsarem pronunciet. Nec defuêre aliquot Polonorum turmæ, non publico, sed privato consilio bellum secutæ, connivente ad ea Sigismundo rege, qui sicuti non temerè cavebat, ne inducias violaret, quę sibi cū Solymano erant, ita ne Christianæ causæ deesset, fortissimis viris ostendendæ virtuti locū præclara dis-

ra dißimulatione relinquebāt. Quum tantarum copiarum numerus iniretur, reperiebamus Cæsarem, non deductis urbium præsidijs, nonaginta descriptorum peditum, & triginta armatorum equitum milia in aciem esse producturum, nequaquam adnumeratis peditum atque equitum ministris, qui servorum loco, si labores officiaq; respiceres, æstimari poterant: si verò ætatis, ingenia, equi atque arma conferentur, nemo esset militiæ peritus, qui eos putaret vel robore, vel usu, vel ipsa spe veris militibus inferiores. Erant enim tum ad Viennam, coniunctis in castris supra ducenta & sexaginta milia hominum, quibus Ariovistus Vilermi Baioarij frater Patauiensis Episcopus cõmeatum in tres menses se præbiturum certa pactione receperat. Neque enim unquam ab ulla memoria tantū insignium ducum, lectorumq; militum ullis in castris coivisse crediderim, si singularū gentium nobilitatem, ac famam aßiduis quæsitam bellis & privatæ virtutis decora animo reputemus. Nam cohortes ferè integræ ex his constabant, qui paulò antè centuriones signiferiq; fuissent, & turmæ refertæ erant veteribus præfectis, aut ijs qui egregiè pugnando, & præclarum nomen, & militaria dona, torques aureos, & aurata calcaria meruissent. Porrò in quota parte virium censebitur curulium tormentorum apparatus? qui in veterum castris aut certè nullus fuit, aut qualiscunque fuerit, is omnino ætate nostra sit deridendus, cùm operosas è materia turres & machinas tremenda effigie, & asperis suis tantùm nominibus terribiles, maiores nostros timuisse videamus, ea tum apud Cæsarem tot erant egregiè fabrefacta, ut perpetua eorum corona instructæ acies præcingi & latè muniri, ad non dubiam victoriam facilè posse viderentur. Omnium enim ducum id fuerat decretum, nihil à flumine Viennaq; discedere, nihil omnino progredi in apertos campos, ne hostium equitatus sua multitudine atque audacia à latere insinuatus, ab urbe demum Danubioq; interclusis nostris, omnem supportandi commeatus facultatē eriperet. hoc verò ordine exercitus noster expectare hostem paratus, non procul à mœnibus amplißimo in loco statuebatur. Tres peditum hastatorum quadratæ phalanges, latis inter se distinctæ spacijs pari & æquata fronte contra hostes sic locabantur, ut ipsis medijs intervallis equitatus omnis bipartitus reciperetur: neq; enim putabant numero exiguum aperto in loco extra pedites trecētis fermè Turcarum equitum milibus esse obijciendū. Dextrum cornu equitum Cæsar, lævum Ferdinandus eo modo desumpserant, ut levis armatura sclopettariorum, quę viginti milium numerum efficiebat, undique hastata quæ diximus agmina, relicto triginta passuum spacio coronaret, horum acies longior & rarior erat, & quinis tantū militum ordinibus in latitudine constabat, ut expediti & nihil inculcati, habili manu, dum primi sclopettos emittunt, & secundi implent, alternantibus eo modo ordinibus perpetuam glandium procellam effunderent. neq; enim multum referebat, si tenuior esset: quoniam sclopettarijs omnibus, si urgerentur, paratus erat ad proximos hastatos receptus. Circumdabant ergo & frontem & latera atq; etiam terga, continuata serie, quæ duobus tantùm in locis erat interrupta, ut egressus liber atque expeditus, quum oporteret, equitibus densatis absque ulla peditum perturbatione præberetur: ante verò levem armaturam constituta erant tormenta, ea ratione, ut postquam diu emissa fervefactaq; usui esse desinerent, in valli morem firmißimo quodam monimento irrupturis hostibus opponerētur. Soli Hungari extra munimenta se pugnaturos professi à Valen-

tino Pauloque ducibus in ingentes alas expandebantur. Hæc ipsa spectantibus præ gaudio manabant lachrymæ veluti concepta non sine ingenti spe de barbaris certa victoria, si se audacius superbus hostis efferret, ac nostros totis copijs adoriretur. Cæterum Solymanus, qui è sua vetere disciplina campos quærebat, in queis nostros expanso & circumdato equitatu, nunquam cominus oblata pugna fatigaret, ubi de apparatu consilijsque Cæsaris certius cognovit, ultra Muram est profectus. Is amnis antiquis Savaria fuit: effunditur in Dravum paulò infra Petoviam, urbem Romanorum castris & hybernis claram: eo superato Turcæ ad Marpurchum oppidum delati, tumultuarijs pontibus effectis, Dravum transierunt: atque ita Solymanus qui universum to prope terrarum orbem eius suscepti belli fama commoverat, nulla memorabili re gesta, undique repulsus & cæsus Stiria excessit, & inter Dravum & Savum directo itinere ad Belgradum est reversus, passim sævitiæ suæ vestigia relinquens, & sæpe respectans, an Cæsar in tergo esset, quando postrema agmina à paucis Illyrijs & Croatis equitibus cæderentur. Ferunt eum supra triginta milia Christianorum capitum in servitutem abduxisse, & aliquot milia diversis in locis per Michalogli præsertim equites trucidasse: nam dispersæ agrestium armatorum manus, dum coire in unum conarentur, à repentinis astutisq; equitibus passim ex insidijs circumventi facilè opprimebantur. Cognito Solymani discessu Cæsar, omnium opinione celerius in Italiam redire constituit, deprecante Ferdinando, ut postquam innumerabiles copiæ tanto sumptu tantoque labore coivissent, ea occasione atque eo apparatu uterentur adversus Ioannem, quem planè destitutum, & in magno regionis spacio disiunctum à Solymano & Buda urbe, & tota demum Pannonia facilè essent expulsuri. Sed Cæsar quòd hyems suberat, et commodissimis itineribus sibi alpes omnino transeundas iudicabat, in proposito discedendi perstitit. Invitabat enim eum ad festinandum mira cœli serenitas, eo suspectior in reliquum tempus, quòd per plures dies æstiva potius quàm autumnalis extitisset: eam tum, ut ex naturæ causis credi par est, in cœlo per xv dies apparens crinitum sidus, siccatis planè terris attulerat. pestilentia quoque contagijs serpens & in urbe, & in castris, & in ipsa demũ aula multos cottidie & insignes quidem rapiebat, ut non modò Cæsarem, sed etiam constantissimum & gravissimum quemque magnopere perterreret. Id verò Cæsar & communi causæ & fratris precibus dedit, ut Italicas cohortes omnes relinqueret, quæ adiunctis Austrianis copijs in Pannonia cum Ioanne bellum gererent: ipse autem cum Hispanis & Germanorum Maximiliani atque Tamisij legionibus in Italiam proficisceretur. Delectus verò Italis dux est, Vastio efferente, Fabritius Maramaldus, nec de stipendijs quicquam est constitutum, ut cohortes ad præstandam operam accendi, ac in officio contineri possent. Ea res primò reliquorum præfectorum animos vehementissimè pupugit, quòd unus cæteris omnibus non sine aliorum dignitatis offensione præferretur. Vt verò in vulgus militum emanavit, centuriones & signiferi notique milites veterum præfectorum suorum nomen & amicitiam secuti, se in Pannoniam non esse ituros testari, nisi rex Ferdinandus, aut ipse Vastius, aut Antonius Leva imperij militaris munus susciperent: gregarij verò milites palàm dicere missionem esse petituros, nisi trimestris pecunia solveretur, quam per se non multum pecunioso Regi, & tum maximè exhausto, defuturam esse intelligebant.

telligebant. Oderant & plerique Maramaldum, uti violentum, & in exercenda disciplina nimis severum, minimaque errata militum aut morte aut inflictis vulneribus sæpissimè punientē. Vastius non uno in loco ad milites verba fecit, cohortes monendo ut sacramentum militare respicerent, & decus quod tanta alacritate & celeritate adventus sibi ipsis ac toti Italiæ peperissent, remanendi perseverandique constantia tueri vellent: ad eos enim recuperatæ Pannoniæ laudem & gloriam esse perventuram, nec fortes viros unquam eguisse stipendijs: omnia virtute victoriaque parari, quæ certa atque explorata videretur: quantum ad ducem pertineret, eum semper satis generosum & dignum videri, qui esset rei bellicæ peritus, & strenuè hostem ferire ac profligare didicisset: in Fabritio tamen non desiderari honestos natales, & excellere comitatem, & ipsum quum vi corporis ac ingenij vigore nemini cederet, etiam ætatis honore cæteros anteire. Sed in hoc præcipuè spectari debere iudicium Cæsaris, qui eum uti potiorem delegisset, & modestiam, parendique obsequium in milite ante omnia requirere, & maximè commendare esset solitus. His cohortationibus Vastius tantum profecit, ut stipendio præbito pacari atq; inflecti posse viderentur, sed ad id Cęsar quæstorum malignitate durior est inventus. Nondum enim persolvendi stipendij dies advenerat, verùm id æquitate quadam milites sibi deberi postulabant, quum novo & longinquo bello sub hyeme illigari sine pecunia nollent, & arma quoq; discedētes ab Italia stipendij nomine acceperant, quę quarto demum mense per partes levi cum incommodo solverentur: ita accidebat, ut quibus arma publicæ divendita fuissent, illi maximè in alimenta vitæ pecunia carērent. Interim quum Vastius è castris in urbem ad explicandas huiusmodi difficultates perrexisset, nox advenit opportuna miscendæ seditioni, utpote quæ in certa luce pudorem metumque demeret, & ob id flagitio & petulantiæ locus crescente licentia præberetur. Fortè allatus erat ex urbe nigerrimus panis, planeq; muccidus, quem emptum milites infixumque hastilibus ita commilitonibus ostentabant, ut cum insigni dolore bileque Ferdinandi regis nomen maledictis incesserent, qui in regno suo, ipsoque belli initio, re frumentaria neglgentissimè procurata, externos exercitus ad se præcipuè defendendum augendumque venientes, eo corrupto & ob id pestifero cibi genere alendos putaret. & paulò antè insolentius etiam egerat gregarius Hispanus, qui prætorium ingressus simili pane ad Vastij pedes cum execratione duorum Cæsarum proiecto, magnas turbas exciverat. Itaque milites ante tentoria in coronam coeuntes, dum adversa atque aspera de stipendio, de cōmeatu, de Hungarici belli difficultatibus proloquuntur ad signa Parmensium ex omnibus cohortibus plurimi confluxēre. Ibi Titus Marconius Volaterranus, cæteris turbidior & eloquentior coacervatis iumentorum clitellis impositus, seditiosissimo quoq; centuriorum incitante, ut pro dignitate saluteq; omniū liberrimè dissereret, ita locutus fertur: Ergo, inquit, commilitones, uti audivistis, Hispani in Italiam ibunt, & nostro malo in vetera hyberna concedent, atque etiam quòd pudeat præclari hospites cum uxoribus nostris cubabunt: nos verò exulabimus, & in Pannonia hac hyeme cum glacie & nivibus bellum geremus: pugnaturi scilicet pro egentissimo rege, & eo quidem si Hungaros spectemus, insititio & peregrino contra indigenam acceptum suis popularibus, superque cætera omnia Turcarum copijs ac opibus longè firmissimum, & quòd fortibus viris maximè mo-

vere stomachum possit, duce Maramaldo, qui sæpe cæcus ira, præcipiti crudelitate, ita latera nostra avidè gladio petere est solitus, ut non aliunde libentius, quàm ex nostra cæde & supplicio ducis nomen usurpet. neque vos qui sæpe signiferi centurionesque fuistis, usque adeo insanisse crediderim, ut sine ulla spe stipendij, aut commeatus, aut victoriæ, aut deniq; reditus sub gregario duce militetis. profectò non tam me iuvat huc venisse pro laude Italici nominis, vel non pluris quàm triginta denarijs æstimatum, & si hactenus undena stipendia meruerim, quàm hodie dispudet hunc fœdum antè finiti, quàm cœpti belli exitum spectare, sed in regia fortuna nullus est pudor, sicuti nec ulla æquitas in referenda militi gratia: militarem enim operam hodie reges una belli necessitate metiuntur: hæc una, inquam, nobis præmia expedit, amorem conciliat, auget dignitatem, quæ omnia demum post victoriam parta pace penitùs obsolescunt. Ita vobis hodie evenit commilitones, Cæsar & Ferdinandus gravissimo belli metu liberati, ut hac nostra multitudine exonerentur, nos tanquã pecora in Pannoniam detrudere contendunt, ita ut sperent nostro sanguine victoriam esse relaturos, aut in adversa nostra fortuna, nullam omnino iacturam facturos, si nos Turcæ & Hungari Danubij glacie, & Alpinis nivibus interclusos, fame & ferro penitùs absumpserint: verùm hæc fortasse non agnoscitis, sicuti nec planè novistis, quid hic durus, & verè sanguineus cometes evibratis in Italiam radijs portendat, certè hic nec Solymano nec Cæsari fatalis adfulget, quum verius nobis calamitatem ac interitum minetur: illi enim pari consilio securitatis atque prudentiæ pleno, viam satis aperire noluerunt, dum in diversa abeunt, atque omnes committendi prælij casus devitant. Ergo si illis planè licuit, & salva quidem maiestate egregiè cavisse, ne prælij aleam subirent, quum utrinque dimidius terrarum orbis præmium victoriæ spectaretur, nos minimè cavebimus, ne eò demittamur unde nullus nisi funestus exitus esse videatur: quum id absque flagitio & optimo quidem iure, nulla præposita mercede facere possimus. hoc modo valde præclarum tanto bello finẽ impositum videtis, in quo uni omnium Itali pro laude & donativo contumeliam ferimus, & ob id fortasse in Pannoniam relegamur, ut in Italiam hoc flore militum detracto longeque semoto, Hispanorum & Germanorum coloniæ deducantur. Profectò nimis miserum videtur, ablegari in solo barbarico, ubi omnia hostilia occurrent, nec ullus desertos & errabundos omnino pacatus locus excipiat. Experiemur quoque vel inviti quàm grave sit, atque intolerandum corporibus simul atque animis hyberni & ancipitis belli ærumnas pati, atque interim ægro animo & molestissima reputatione meminisse, quid domi ab Hispanis atque Germanis liberi, fratres, consanguinei, & ipsæ denique uxores nostræ patiantur. Itaque hodie commilitones pluris interestrectè sapere, quam fortiter pugnare. Ad certam salutem, ad verum decus occasio quæ se nobis præbet, in præcipiti vertitur, maturè facto opus est, & priusquam Hispani vasa conclament, nobis est provolandum, ut magno intervallo castra & prima agmina Cæsaris antecedentes, primi omnium Italiam intremus. si prolixè consultando paulùlum cunctemur, & Vastius aderit, & ipsi præfecti nostri advenient, Italici sanguinis proditores, qui nos suo quæstu & malo nostro in has difficultates adduxerunt, scilicet deprecantes, & denique fallacissimis artibus multa stipendia pollicentes. At vos, si viri estis, eos tanquam publicos hostes à colloquijs arcebitis, atque etiam iure optimo, ut veterum scelerum

lerum pœnas pendant, interficietis: non deerunt in hac corona viri fortes, atq; etiam magnitudine animi et vitæ innocentia illis multo meliores, qui nos educãt, agmina subsidijs firmẽt, aciem instruant, & hac vestra virtute vestrisq; animi feliciter utantur. Vos si sapitis expedito consilio corpora atque animos ad iter parate, Dij maturantibus ubique aderunt: nam facilè voti compotes evadunt qui præoccupant. Hæc dicentem excepêre turbidissimi quique ex varijs cohortibus laudando atque approbando cuncta ordine, uti Marconius perorarat, moxque fremitus tota concione est auditus, qualis apud consternatos ad arma esse consuevit. inde evulgata profectione signa sunt revulsa, & densato agmine ad Neostadium iter est directum. nec mora in agmine tribuni militares tumultuarijs suffragijs cum imperio creantur, nec his ubi nomen est recitatum, honoris recusandi facultas relinquitur. Hi fuêre Montebellius Vmber, Nerius Tiphernas, Molearius Parmensis, Sanctiusque Picens, & à Mediolano gemelli fratres Glusiani, qui ad octo millia hominum secum traxêre, reliqui partim pudore, partim metu suspensi apud Maramaldum, Torniellumque in obsequio permanserunt. Eo modo profectos Vastius, præfectique, & plerique centuriones provecti equis ad sextum fermè lapidem consequuntur, orant ut consistere, nec tantum scelus admittere velint, parata esse stipendia docent, & precibus minas addunt. At illi obaudire, nihil morari, ira simul atque flagitio efferats ora convertere, adeo ut in adversos minora tormenta disploderent. Ibi Vastius dum retentare agmen, & tribunos deterrere, revocareque ad imperium conaretur, non mediocre vitæ periculum adijt. In ea interpellatione Molearius, qui ut sese expurgaret, atque operam sedandæ seditioni polliceretur, paulùm extra agmen in colloquio hæserat, interceptus à Castalio præfecto iugulatur. Vulneratur & C. Anguillius Florentinus, capiturque ut eo indice seditonis authores quæstione habita noscerentur. eo atroci facto semel consternatis, ira in immensum accenditur, ita furentibus similes multa millia progressi, ad Martis lucum perveniunt: id oppidum quòd portas clauserat succensis valvis expugnant atque diripiunt, continuatisque & maximè extentis itineribus cuncta obvia crudeli rabie populantur: omnia exempla scelerum passim edunt, avaritiæ, libidinis, immanitatis. His iniurijs Ferdinandus vehementissimè commotus, quòd recuperandæ Pannoniæ tota spe deciderat, & ab his à quibus summum beneficium expectabat, inexpiabilis iniuriæ detrimenta pateretur, omnibus Stiriæ, Carinthiæque populis scripsit, ut nemini Italico parceretur. id irati animi decretum, quanquam in supplicia meritos ederetur, tamen aliquanto acerbius & atrocius est visum, & prorsus eo rege indignum, qui in omni actione anteà pietatis ac humanitatis laudem ferre concupisset: quoniam neminem eo periculo eximeret, adeo ut tot reliqui milites, tot legati, totque sacrati antistites, atque ex omni Italia honestissimi viri in id cædis discrimen cum sceleratis hominibus miscerentur. Ad hanc edicti famam decurrentibus undique Germanis ad obsidendas itinerum angustias, multæ cædes factæ, in dispersos præsertim & alimenta quærentes: sed ubi conglobatæ cohortes, ad vestigia cædis, & ad ipsa cadavera perveniebant, tum verò animis ira ac indignitate percitis in ædificia grassabantur, sic ut passim cubitalibus literis ex carbone incendiorum causam præscriberent, ut subsequentes id nequaquam temerè, sed vindicandis iniurijs factum scirent, caverentque ne ipsi pariter in

rum virium potentia, Mediceæ domui firma & diuturna felicitas pararetur. Bellorum initia sapientibus maximè esse pertimescenda, quæ cùm à peritis plerunque temerè atque imprudenter ferantur, ubi demum creverint, nisi ægra vifsimo conatu periculoq; vix à maximis & prudentissimis regibus tolli vel opprimi posint, non debuisse Cardinalem, qui tanti muneris personam gereret, desumere sibi habitum militarem, ut seditiosos & castrorum atque militiæ desertores cõsequeretur, & cum ijs quæcunq; in exitu forent, consilia communicaret: nequaquam enim eum quieti vel moderati animi dedisse signa, cùm neque edicto, neque precibus andiens esse voluisset: quorsum enim eius dicta factaque tenderent, quis non insanus minimè divinaret, quum ille & sua & aliena dignitate vel improbè vel arroganter abuteretur? profectò eum uti antea tentasset, Florentinę civitatis otium conturbare cupivisse, aut certè reliquisse præclaram eius importuni consilij suspicionem, quum nulla spe vel laude totam castrensis disciplinæ rationem intempestiva excursione corrupisset. Cęterùm se ea, & quidem propensissima voluntate, qua semper fuisset, Cardinalem loco fratris habiturum, satis facturumque ei molliore excusatione, cùm in Italia antecedentem foret consecutus: id verò se in summa testari, quicquid fieri iussisset, id non suo, sed Clementis commodo factum fuisse, quum etiam publicam Italiæ quietem unius inquieti hominis amicitia cariorem habuisset. Sibi verò pergratum fore, si id totum animi sui iudicium, uti ab æquitate præsentiumque rerum ratione minimè alienum, ad Pontificem accurata fide prescriberetur, quod mox Iovius diligentissimè fecit. & id quidem æquissimo animo tulit Clemens, quum & captum simul & dimissum Cardinalem uno tempore cognovisset, sæpe quærens eius ingenium à deterrimis adulatoribus fuisse depravatum, quanquam in ea re Cæsar se ipso suspicacior & asperior extitisse videretur: erat enim in Cæsare, nisi naturam acerbiore facto exagitares, summa æquitas, rara modestia, patientia singularis, adeo ut in tanta fortuna nihil repentinum aut insolens, vel iudicio vel sermonibus eius excideret. At Hippolytus ubi custodia est emissus è sancti Viti oppido, quod Virunum nonnulli antiquitùs fuisse putant, ingenti cursu Venetias contendit, bis cum summo vitæ discrimine per infessos à Germanis saltus feliciter elapsus, quum Mercadus Hispanus dux itineris, Germanicæ peritus linguæ, ostentatis cultu ipso regiæ aulæ insignibus ea pericula depulisset. Porrò tribuni militares quum incredibili celeritate continuatis die noctuque itineribus ad Vacorium pervenissent, quod hodie Villacum dicitur, in ripa Dravi amnis constiterunt. is amnis aquarum mole & suo rapido cursu concitatus, nequaquam vado superari poterat: pons verò sublicius quo iungebatur oppidi portæ, ita erat in sinuatus, ut per mediam oppidi regionem ad adversam portam via militaris extenderetur. Quum Vacorienses in muro essent, & in ulteriore ripa non exiguam equitum & peditum armatorum multitudinem ostentarent, tribuni in lunato ripæ tractu extensis ordinibus aciem instruxerunt, quæ aspectu ipso & genere armorum latè splendentium, & sclopettariorum multitudine terribilis non rudibus modò populis, qui à multis annis armatos exercitus non vidissent, sed exercitatis etiam militibus terrorem incutere poterat. Pollicebantur Itali, si ponte transitus præberetur, & venali commeatu iuvarentur, se continenti agmine sine maleficio eorum finibus excessuros, si id minimè concederetur, ipsos sua industria & parvo quidem cum labore inven-

turos viam, qua fuccifis proximis arboribus flumen tranfirent, fubindeque adnixuros vt Vacorienfes inhumanitatis & cuntumaciæ pœnas darent. Parati erant oppidani commeatum dare, ponte oppidoque recipere, fed per cohortes feparatim, vt fingulæ per oppidum cæteris omnibus exclufis, fine periculo tranfmitterentur. Eam condicionem minimè probantibus Italis, quòd neque tuta effet, neque ex dignitate videretur, oppidani qui fortunas fuas cum defperatis minimè in periculum temerè deuocandas effe exiftimabant, ponticulum fubitarij operis à proximo maioris pontis capite iuxta oppidi murum ad frumentarias molas celerrimè perfecerunt, atque ita ad mutuam fecuritatem vtriufque integra exiftimatione, præclarè atque opportunè confultum. Drauo fuperato, quintis demum caftris, & multo pacatioribus quàm anteà itineribus ad Tiliauentum flumen eft peruentum, atque inde diffolutis cohortibus milites vario itinere, vti quisque patriæ proximus, cum execratione eius infauftæ militiæ domum funt reuerfi. Nec multo poft Cæfar Italiam intrauit, fingulari Veneti fenatus ftudio liberalitateque pasfim fufceptus: eam verò pacati amicique animi modeftiam præ fe tulit, vt Venetæ ditionis vrbes feminimè ingresfurum effe teftaretur. nolebat enim qui validisfimis copijs cinctus aduentaba, vllam omnino affectati Italiæ imperij fufpicionem præbere, quum paulo antè ab diro bello tot vrbium excidia pertæfus, vt pacem adferret, ea quæ victricibus armis tenebat, incredibili æquitate magnitudineque animi veteribus dominis reddidiffet.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXI.

ADVENTANTE In Italiam Cæfare, Andreas Auria cum triginta quinq; onerarijs & quadraginta octo roftratis nauibus Meffanam venit. ibi cum inftrumenta bellica & nauticos præcipuè commeatus, nequaquam ingenti cura ac diligentia à præfecto Siciliæ, quem tum importunè morbus inuaferat, parata atque expedita reperiffet, aliquantò ferius quàm volebat, in Græciam traiecit. Audierat enim Himeralem, Ottomannicæ clasfis præfectum, in Ambracio finu aliquandiu defediffe cum feptuaginta triremibus imperitè & nequaquam militariter inftructis, vtpotè quibus vfu periti nautæ gubernatoresque deeffent, & remigum turba magna ex parte ad naualem operam rudis, vti ex mediterraneis fæpe hominibus impotenti imperio in naues cogi folita, vulgato per fingulas triremes morbo laboraret, fic vt eum nullo prope negotio fi maturaffet, oppresfurus fuiffe crederetur. Erat tum ad Zacynthum

cynthum insulam Veneta classis sexaginta triremium Vincētio Capellio pręfecto, qui insulas & urbes litoraque Veneti imperij vigili cura tuebatur, utrique iure fœderis amicus & hospes, nulli socius, spectator tantum, sed ex professo illis futurus hostis, qui subiectis Veneto nomini populis terra aut mari vim intulisset. Fuēre qui crederent Venetos, ut neutris æquitate officij deesse viderentur, uno tempore & Aurię de Turcarum clade per Corcyreos inopparatés significari iussisse, & monuisse item amicè atq; opportune Himeralem, ut Ambraico sinu quamprimum educta classe Ionio mari excederet, ne ab Aurianis triremibus, quæ apparatu celeritateque præstarent, dum parum salubri in statione moram inutilem trahit, deprehensus opprimeretur. Itaque Auria à Lacinio promontorio, quod hodie Columneum vocant, dimissis in altum onerarijs navibus, ut recta ad Peloponnesi insulas cursum dirigerent, Iapygium Salentinorum, legendo Magnæ Græciæ oram tenuit, indeque Corcyram & Cephaleniam prætervectus Zacynthum venit. Constiterat in acie Capellius pene hostilis paratique animi speciem præbens, ut apparatum atq; ipsam nondum vel diuturna pace senescentem maritimi negotij disciplinam ostentaret: & vetera quidem odia memoriam subibant, quibus Ligures Luciano Auria duce, ipsius Andreę tritavo, ad internitionem propè Veneti nominis ad fossam Clodiam dimicassent, atq; inde Auria subirato tristique animo Luciani interitum defleret, qui victor eo navali prælio cecidisset: sed sanctissimæ religionis & fœderis iura ita animos continebant, ut quum utriq; imprudentes vel incauti videri nollent, præbito insigni spectaculo concursuri viderentur. neq; inutile vel iniucundum posteris futurum putaverim, si aciērum ordo paucis verbis explicetur, quando ætate nostra nequaquam simile contigerit, ut id literarū memoriæ mandaremus. Collocarant in alto Veneti ingentem onerariam navem quaternis funibus à puppe proraq; ad totidem anchoras, in obliquum ductis, firmissimè deligatam: ab hac utrinq; binę galeaciæ ingentium tormentorū apparatu formidabiles ita constitutæ erant, ut ex intervallo onerariæ navis frontem non æquarent, & utrinq; tantū spatij relinqueretur, quantū satis esset, ut à læva dextraq; viginti singulæ triremes, quę erāt in cornib. erumpere posset: tertia verò acies ex reliquis viginti triremibus, in qua erat ipse Capellius, in tergo subsisteret, hinc aut inde allatura opem, uti prælij casus & incursus hostium poposcisset. eo pacto onerariæ navi ad emittenda tormenta latum & vacuum mare, à fronte & à lateribus relinquebatur, & galeaciæ in altum exporrectæ, triremium latera tuebantur. Ab Auriana classe tres speculatoriæ triremes antecedebāt insigni velocitate: tres verò acies quindecim triremium eo ordine subsequebantur, quem in agmine navigationeq; tenuerant: ubi verò in conspectum Venetæ classis est deventū, Antonius Auria, qui primo præerat agmini, in dextrum sensim deflectens, remos sustulit, ut sequentes expectaret, & Andreas, qui medium tenebat agmen, suo cursu progressus, sese introrsus ad cornu dextrum applicavit: Salviatus verò Rhodiarū totius tertij agminis præfectus, interim in lęvam ita cōcitavit remiges, ut puncto temporis ad medium agmen proveheretur, adeo ut æquata omnium triremium fronte, uno pariq; impetu concursuræ crederentur. Reddidēre veri prælij simulachrum tormenta utrinq; ad consalutationē honoris causa, exemptis pilis miro ordine displosa. Venit ad Auriam Canales nobilis vir atq; item fortis, Ionij maris custodiæ præpositus: per eum Capellius, portus, stationes,

commeatus amicè obtulit, excuſauitq; ſe, quòd integra ſenatus fide conſociare vires, & publicos hoſtes perſequi nequaquam liceret: obſtare enim fœdus, antiquitus cum Ottomannis percuſſum, quod ipſe etiam Solymanus renouaſſet. At Auria Cæſaris nomine gratias egit, quòd ſenatus eo animo eſſet, vt maiorem æquitatis atque iuſtitiæ, quàm vllam bene gerendæ rei rationem reſpicere cogeretur, ſperare ſe tamen Cæſaris auſpicijs talem ad ingentem victoriam Venetis occaſionem eſſe præbiturum, vt eæ fœderum compedes, ab ipſis vltro pietatis et certæ victoriæ cauſa cupidiſsimè frangerentur. Et certè quum hæc animo reputamus, noſtrorum temporum condicionem deflere, Chriſtianorumque principum inſaniam deteſtari lubet, qui dum inter ſe bello aut odio diſsident, ita Ottomannis parcunt, vt qui toties ſuperari delerique potuerunt, non immeritò adaucta in immenſum potentia, ad totius orbis imperium aſpirent. Himerale enim tum in fugam acto, atq; eo, ſi perſecuti forent, facile deleto, quæ reliqua vnquam Solymano claſsis ſuperfuiſſet? qui nam Byzantij, Cæſarianæ Venetæq; claſsium impetum tuliſſent, niſi tirones prætorianos, aut eunuchos ad coſtodiam fœminarum domi relictos, mœnia egregiè deſenſuros credamus? quū in Pannonia procul ageret Solymanus & Græci ex ipſa vetere libertatis ac imperij ſui memoria, vt rebellare ex tuto poſſent, non quidem acceſſum Chriſtianæ claſsis, ſed vix ipſam tantam aduentus famam, erectis animis expectarent. Cæterùm Auria vbi didicit Himeralem ſuperato Galli promontorio, quod antiquis Acritis fuit, ad Maleam contendere, Antonium Auriam cum delectis ſeptem triremibus qui perſequeretur miſit. ſed ille ad Cytheram inſulam vſq; fruſtra perſecutus, quo hoſtes Argolicum ſinum prætergreſſos, Atticæ Sunium atq; inde Chalcidem petere audiebat, ad claſſem eſt reuerſus; ea tum in Sphragiæ inſulæ portum, quem noſtri Sapiẽtiam vocant, ſupra Methonem ad explicanda conſilia ſe contulerat. iam enim onerariæ ab alto, remiſsioribus vſæ ventis, in conſpectum ſe dederant. Fuere qui dicerent Methonem oppugnandam eſſe, & ante alios Saluiatus impiger iuuenis, Rhodiarum triremium præfectus: profitebatur enim ſe eam turrim, quæ ſubiectum mare deſpiceret, & cæteris munitior eſſe videretur, effracturum maioribus tormentis, et protinus occupaturum, vt poté qui ſitum vrbis interioresq; munitiones apprimè noſſet: ſuperiore ſiquidem anno in eum ipſum Sphragiæ portum cum aliquot triremibus é Melita inſula noctu illatus, præmiſſo ignobili nauigio per ſimulationẽ exponendi mercimonij, in cuius carina armati condiderant, felici dolo vrbem occuparat; Iano Mario, viro Græco ſummæ virtutis id facinus ingenti animo patrante: ſed occiſis cuſtodibus, occupataq; porta, & iam capta vrbe, noſtri milites aliquanto prædę, quàm decoris auidiores, quū ad diripiendas domos ſolutis ordinibus diſcurrerent, facilè à Turcis, qui animos receperãt, turpiter cæſi expulſiq; nobilis victorię initium fœdo exitu corruperunt. ob id Auria ex priore periculo intentiorem firmioremq; cuſtodiã adaucto Turcarum numero futuram ratus, Coronem oppugnarę conſtituit. Diſtat ea vrbs à Methone duodecim fermè paſſuũ millibus ſi terreſtri itinere petatur, mari veró paulò minús viginti. nam Acritæ promõtorium medio ferè ineruallo in mare procurrit, & in læuo promontorij latere ſenſim litora curuantur. In hoc ſinu ſita eſt Corone, adeo porrecta in palagus, vt magna ex parte maris fluctibus alluatur: altera pars cuneata in latam cuſpidem, tranſuerſo muro, eoque ſenis turribus inſigni & ferrata porta, proximam

litori,

litori, quam Insulam vocant, penitus excludit, & ita á mari recendes sensim attollitur, vt perpetuo saxo mœnia imposita ad trianguli formam oppidum efficiunt In oppido, vt firmiore nobilioreq;, Turcæ domos habent, Græci insulam inhabitant, ad extremum verò oppidi angulum præalta in rupe arcem Veneti quondam fecere, quæ mediterranea despicit & suburbana tecta; hæc viam militarem excipiunt, quæ in septentrionem perpetuo accliui collis dorso in campos extenditur; sed ea suburbana quum ad sagittæ iactum à porta oppidi processeris, alio intermedio muro portaq; diuiduntur: porro ad mare ab vtraq; vrbis parte duæ sunt percommodæ stationes: nam quũ Euri Vulturniq; vel è diuerso Fauonius & Corus sæuius perflauerint, ex hac in alteram nauigia repente confugiunt. In læua statione ex vetusti operis mole portus efficitur, verum adeo angustus, vt vix septenas triremes tutò recipiat. Auria terra mariq; explorato vrbis situ, cohortantibus maximé Græcis, qui ad nostros è suburbanis ędificijs cupidissimè transierãt, aggressurus vrbem, in hunc modum ad oppugnandum loca muniaque distribuit; Circunductæ primó sunt in amplissimam coronam naues onerariæ, & ante eas triremes, vt totam eam conuexi muri partem, quæ insulam à mari præcingit, contractiore ambitu complecterentur, proiectis in litus sub muro anchoris, vt inde per ductarios funes ergatarum beneficio attracta nauigia, quantum maris vadum pateretur, ad mœnia promouerent. Scaphis autem magnarum nauium pluteis ac asseribus protectis, anchoras prouehi & in litus ad scopulos inter tela Turcarum ab alto incidentia collocari iubebat. ex nauium proris nouo quodam artificio pontes paribus extantibus antennis impositi tabulisq; constrati, à fronte prominebant, ita vt summitati mœnium æquarentur, atque inde clypeatæ armatęque cohortes procursuræ & irrupturæ in oppidum viderentur. In duarum verò longè maximarum nauium Grimaldiæ scilicet & Rhodiæ summis carchesijs ab excelsissima scilicet mali summitate, sacri, falconesq; bini constituti erant, vt inde non propugnatores modò qui in muro consisterent, sed interiora insulæ certis ictibus peterentur. Terrestres veró copias ita diuisit, vt Hieronymus Tutauillas Sarnensis comes duceret Italicas cohortes, & à læua parte supra molem latum propugnaculum septem tormentis quateret. Hieronymus verò Mendocius cum Hispanis à dextra, paulo à mari longiùs, non insulæ tantum, sed & oppidi murum totidem tormentis & scalis aggrederetur. Ipse Andreas locum sibi delegerat apud molem, Sarnensi maximè propinquum. Pontificiæ autem triremus contraria in parte Antonio Auria deposcente, dextrũ cornu tenuere. Saluiatus in medio Rhodias mœnibus admouit. Nunquam ab vlla memoria, tantum tormentorum ad vnam oppugnationem collatum fuit: nam à terra quatuordecim, à mari verò centum & quinquaginta muralibus tormentis vno vndique tempore murus est vehementissimè verberatus: minorum verò tanta vis fuit, vt neq; prospici quicquam, neq; exaudiri facilè posset, fumo scilicet in crassissimæ nebulæ morem latè diffuso, & crepitu reboatuq; tormentorum cuncta quatiente. Apud Sarnensem Itali magno animo, sed irrito incœpto ad proruptum murum scalàs apponere, & scandere conantes, ter à Turcis accerrimè propugnantibus insigni detrimento accepto sunt repulsi. Neq; enim tantum muri dirutum fuerat, vt attingere scalæ possent, et vndiq; ab latere minoribus tormentis sternebantur, nec Turcæ è muro saxa, ignes, feruentem arenã, calcemque & picẽ lequefactam prouoluere

ac infundere ſubeuntibus ceſſabant. Sarnenſis in his periculis fortiter æquè atque feliciter verſabatur, nec reuocandi milites locus erat: nam implicati inter ſe haſtis et in caſarum anguſtias, quæ muro ſuberant, metu retruſi quanto magis á muro recedebāt, tāto apertius ac certius vulnerabātur. Periere in eo conatu receptuque Theodorus Boſchites Græcus, qui in Italia alæ equitum cum laude præfuerat: atque item Franciſcus Carnaus è Neapoli, & Iacobus á Capua, ſtrenui centuriones, & cum his trecenti ferè milites, & ſupra mille vulnerati debilitatique, in queis fuit Alfonſus Capanius ſignifer, cui ſclopetti pila ab alto demiſſa, perfoſſo oculo linguam abripuit. Ex altera parte Mendocius nequicquam quaſſato muro, quum omnia ardua ad aſcenſum forent, cauto conſilio prælij fortunam non ſubijt. At nauales ſocij feliciús, quum Auria ſubeundi & ſcalas afferendi vti anteà edixerat, tuba ſignum dediſſet, in inſulam peruaſerunt, cedentibus muro Turcis metu pontium, quos ſuperſtantibus armatis appropinquantes continuò apprehenſuros murum omnino crediderant. Primus ex naue Grimaldia imberbis Ligur genere humilis, ſed eo ſaltu ſatis clarus, vexillum in hoſtili muro defixit, proximi ei ſucceſſere Hidrontinus è Galeone miles, ac demum Lamba Genuenſcs; atq; ita multis interfectis inſula capta direptaq; eſt, refugientibus infra oppidum per ſerratam portam Turcis, qui ex eo quem diximus turrito muro, noſtros præda occupatos vagantesq; ſclopettis et ſagittis vulnerabant. At primis tenebris Sarnenſis ſuos, qui ſub muro conditi protectiq; multis horis ſubſtiterant, incolumes ad ſe recepit, & tota nocte laboratum eſt in erigendis munitionibus, quibus in oppugnando oppido ipſi milites tormentaq; ab hoſtiū ictibus tegerentur. Sequenti die plures Turcarum equitum manus, vt Coroneis opem ferrent, in conſpectum ſe dederunt: namq; ſingulos ferè proximorum oppidorum præfectos, et fama Aurianæ claſsis, & auditus tota Peloponneſo tantus tormentorum ſtrepitus, exciuerant. aderat á Lacedemone, quam Miſitram vocant Zadares, cui Tridigito cognomen. is á Londario Charitena Meſſeneq; expeditos equites circiter ſeptingentos adducens, ſecundum litus iter facere cœperat, vt à dextro latere in vrbem irrumperet. erat inter ſuburbana tecta, ei portæ quam diximus, in ſtatione collocatus cum cohorte Theodorus Spinula, iuſſuq; Sarnenſis milites intra ſagittę iactū interciſa militari via tranſuerſam foſſam oportunè duxerant. Itaq; Zadares quum ab Eraſmo Auria qui in id litus triremen obuerterat, tormentis peteretur, à litore diſcedens trium amplius milium capto circuitu ad læuam peruenit, ſinuoſoq; itinere intra ſuburbana tecta ſe intulit, magno impetu ad portā prouectus, adeo vt Theodorus irruentium vim ægrè ſuſtineret, eratq; res adducta in maximum diſcrimen, niſi Sarnenſis Theodoro cum paucis repugnāti peropportunè opem tuliſſet, ſubmiſſo Petro Tolſio cum trecentis ſclopettarijs: ij poſtremam partem Turcarum agminis retro auertere, ingresſiq; ſubvrbana, ita reliquos in fugam deſperato ingreſſu vrbis compulere, vt quum Turcæ concitatis equis effugere conarentur, in foſſam inciderent. Ibi Zadares labente equo præceps datus interficitur, nec vlli ex Turcis omnino parcitur. eo modo multis occiſis, capita ad munitiones deferuntur: quibus conſpectis Turcæ qui oppido arciq; præerant, ſiue metu ſiue commeatus & tormentarij pulueris inopia adducti, ea condicione vrbem atq; arcem dediderunt, vt cum rebus ſuis armisq; in pacata loca diſcedere liceret. Corone capta, atque ibi præſidio Hiſpanorum conſtituto, & receptis

ptis in fidem Græcis, disputatur in consilio, an in longo portu, qui parum à Corone distat, vt certus tutusq; in ea ora Christianis classibus sit receptus, castellum ædificare expediat, aut Iuncum oppugnare. Id hodie Nauarinum, Pylium antiquitus fuit, subiecto portu insigne, ignauia custodis Veneti, qui postea capite pœnas dedit, Baiazeti in Methonensi victoria traditum. Cæterũ Auria multis de causis, & quod nũquam defuturos portus nostris classibus speraret, ea consilia abiecit, & ad oppugnandas Patras iterum adita Zacyntho cũ classe descendit. Deseruerant adapertam vrbẽ incolæ Turcæq;, & in retractiorem locum sub arce præalta fossa muroq; munitum milites cum magna puerorum & fœminarum multitudine se receperant. Expositis copijs subuectisque tormentis octo muralibus Sarnensis ad mille sclopettarios secernit, qui defensoribus murum nudent, cæteros virgultorum singulos fasces adferre iubet, vt æquata fossa ad murum scalæ deferantur. Non diu tormentis restitit murus, Corone o vetustate debilior. Primus omnium Ioannes, Traiani Cabaniliæ filius, castrorum præfectus in fossam desilijt, subsequente ipso Sarnensi cũ tribus signiferis & integris demum cohortibus, scandiq; murus certatim est cœptus, sed defensores Coroneis virtute constantiaque dissimiles, impetum nostrorum fuga in arcem facta, diutius non tulerunt. Ita vrbe paruo labore, & penè sine militum nostrorum vulnere celeriter capta direptaq;, ad arcem in ædito sitam tormenta subuexere. Erat oppugnatio futura difficilis, si eam militari more Turcæ defendendam suscepissent, sed exemplo Coronensium, atq; item eius imbellis turbæ misericordia adducti, quum tantam multitudinem diu alere, vel in tanto seruituis ac vitæ discrimine tueri posse desperarent, emissis ad Auriam oratoribus ea conditione deditionem fecerunt, vt recepti in fidem inuiolatiq;, saluo imprimis fœminarum pudore, cum singulis vestimentis in Etoliam trancerent. id egregiè Andreas præstitit, adeò vt inter alas militum vtrinq; extensas exeunte trium ferè milium capitum multitudine, cũ nonnulli petulantius fœminas attrectare, atq; his ornamenta detrahere inciperent corripi, extemploq; suspendi, aut iugulari iusserit. horum supplicio cæteris ab omni licentia deterritis, eo ordine Turcæ ad naues sunt deducti, vt Sarnensis & Saluiatus antecederent, ipse postremum agmen cogeret vultu seuero imperiosoq;, & ad sumenda supplicia, si qui paulo licentius iussa contemnerent, maximè parato. Quærebat enim iustitiæ & præclaræ fidei famam apud ipsos præsertim Turcas, vt eæ gentes religione ac ingenij captu nobis dissimiles, facto periculo manifestè perspicerent, in Christianis ad militare decus non deesse fidem ac humanitatem, qui adeo moderatè victoria virtute parta vterentur. Exercitu ad Patras relicto, & terrestri itinere subsequi iusso, Auria ad Naupacti sinus angustias triremibus est deuectus; ibi fauces adeo coarctant eum influentis Ionij maris sinum, vt vno minus stadio, à Peloponneso Aetolia distet, qua ad Hellespontum interfluo mari Europa atque Asia dirimantur. His angustijs gemina antiqui operis castella imminent, quæ Dardanellos appellant. Fuere olim in Achaia Rhium, et in Aetolia Molycreum, sed Aetolicum Achaico Baiazetes, superaddita turre ingenti, et duplici muro adiecto, multo validius atq; munitius reddiderat. In his tormenta inusitatæ magnitudinis, multiplici fenestrarum ordine ad libellam aquæ ita constituta & collibrata erant, vt vel exiguis & humilioribus nauigijs ingressus, & exitus præcluderetur. nam vtrinque ad aduersam regionem emissæ bipedalis diametri

saxeæ pilæ facilè perueniebant, vti eadem ratione ad Hellespontum hodie fieri videmus. Auria citerioris castelli præfecto per Græcos homines extrema supplicia comminatus, si expectandam tormentorum vim putaret, facilè pepigit, vt Turcæ incolumes castello excederent: quibus nequaquam cunctanter eductis, quicquid vel annonæ, vel bellici apparatus in castello erat, diripiendum militi concessit. Reperti sunt thoraces, balistæque veteres, itemque loricæ & peltæ more gentis, cum militari & minimè pretiosa suppellectile. Ea spolia quum Aurianarum triremium milites nautæq; efferrent, cæterisque aduentantibus ostentarent, adeo appropinquantium cohortium animos dolore ac inuidia exagitarunt, vt quum opimiorem fuisse prædam crederent, & tardius venissent, ob idq; præda penitus excluderentur, continuò seditionem miscerent, ipsi Auriæ vehementer irati, quo primò ad Coronem, & inde ad Patras, & tum etiam ad Rhium, quasi Turcarum sanguini passim parcendum putaret, eas res ciuili pactione, quàm ferro & bellica vi conficere maluisset, ita præmia laborum & vulnerum solatia militibus eripi, atq; interuerti prædam, vt ipse inde apud hostes intempestiuam humanitatis & clementiæ laudem priuato nomine ferat, & soli propè nautæ Ligures ditentur; ipsis verò armatis militibus terræ & maris incommoda perpessis, nec locus ad perfectam laudem, nec spes ad certa probatæ virtutis præmia relinquantur, & quod fortibus viris minimè sit ferendum, omnium ceruicibus & iugulis laquei & pugiones, vel in minimo delicto, & sublata quidem spe dicendæ causæ proponantur. Hæc quum multiplicatis per coronas militum sermonibus dicerentur, & iam planè consternatæ essent aliquot cohortes, Neapolitanus signifer, quem strangulati ad Patras amici militis dolor incitabat, vexillum sustulit, alta voce commilitones inuitans, vt se ad opulenta castella euntem extemplò sequerentur, ibi non visuros crudelem ducem, & ingentem prædam virtute quæsituros. Nec mora, illum quinque aliæ cohortes Italorum sunt secutæ, hisque vexillum Hispanorum accessit. iere citato agmine non tam iratis quàm auidis animis in propinquos Græcorum pagos & villas, execrante eos Auria potius quàm reuocante. Iam Sarnensis cum valida manu expeditorum militum traiecerat in aduersum Aetoliæ continentem vt exploraret castelli situm, & ponendis castris munitionem inciperet, quum Turcæ in nostros faciendo operi intentos protinus erumpunt: sed egregiè Sarnensis per sclopettarios eorum impetum sustinet, multisque vulneratis intra portam compellit, interim nondum perfecta castrorum munitione, equites Naupacto egressi in conspectum se dedere, vt castellanis opem ferrent. nostri quanquam pauci pro castrorum spatio, quod erat amplissimũ, vti ad continendas omnes copias vsitata ratione dimensum alacri tamen animo in munitionibus constitere, in aduersos sclopettis rem gerentes, & nonnunquam erumpentes, vbi audacius prouectos hostes conspexissent. Cæterũ Turcæ multis in gyros decursionibus ad castra factis, latè omnia speculati, quum se se prouehere audacius, & cominus pugnare nollent, Naupactum redierunt, intromisso equite ad castellanos, vt eorum animos spe celeris auxilij confirmaret. At Sarnensis, qui ea spe traiecerat vt copias omnes confestim subsecuturas crederet, vbi de consternatione discessuq; militum certior est factus, intermisso castrorum opere ad Peloponnesi litus, vbi Auria constiterat confestim rediit, et ad eos pagos est profectus, in quos desertores milites diuertisse dicebantur, ducibus præsertim Græcis, qui suas

suas iniurias cum lachrymis deferentes, é proximis vicis ad castra decurrerant. Eos Sarnensis nequaquam seuerè, sed comiter reprehensos, quòd adeo leuiter insanire cœpissent, haud magno cum labore ad officium reduxit. iam enim eos admissi facinoris pœnitebat, & satis verecundè signa & centuriones agnoscebant, qum villas & pastorales casas omnibus esculentis raptim consumptis, & ignobili etiam collecta præda vacuas fecissent, sed reis & ex conscientia pœnam meritis Auriæ seueritas tantum pauorem adferebat, vt nõnulli metu supplicij p̃stare dicerent cum Turcis pacisci, & apud eos stipendia facere, quàm ad sæuum ac inexorabilem ducem reuerti. Sed Auria regionis & temporis rationem habendam existimans cunctis pepercit, ita tamen vt seueritatem ac iracundiã vultu sermoneq; retineret, nec veniam deprecantes recipere vellet, nisi vti cohortes decumaturus ad arbitrium militaris imperij se dederent. is pauor omnium animis incussus, pro pœna ad retinendam imperij existimationem Auriæ satis fecit. Nec mora, ad delendam secessionis infamiam parati animis in Aetoliam sunt traducti, simulq; exposita in litus tormenta duobus circiter millibus passuum supra castellum, vt tutiore itinere conuehi possent: nam é castello Turcæ ea litora tormentis infestabant. Ea Christophorus Auria vir impiger negotio præpositus attracta funibus & impulsa militum humeris per centurias labore distributo, in castra conuexit. eodemq; tempore Cabanilia cum trecentis sclopettarijs antecedens, opportuno & ante, vt diximus, explorato loco castrametatus est. Dum hæc administrãtur, Turcæ Naupacto magnas peditum et equitũ copias educunt, & in nostros pleno passu deferuntur. iam enim & à Corintho, & ab oppidis quæ sunt ad Acheloum amnem, totaq; Peloponneso & Aetolia, præfecti equitũ raptis quas poterant turmis, Naupactum conuolarant. nec Sarnensis, haud quaquam ea multitudine territus, sibi deest; ad quatuor milia peditum in vnum agmen cogit, & quadrata acie contra hostes progreditur, extra ordines verò delectam sclopettariorum manum rem gerere iubet: in tergo castellum relinquebatur, & in nostris munitionibus præsidium erat relictum, quo eruptiones cohiberi possent, & in ipsam castelli portam tormẽta peritè atq; oppurtunè directa fuerãt: insultantibus vndiq; & procursantibus Turcis, nec pedestres copias in aciem producentibus. Sarnensis se recipere, & in castra se conferre cœpit, in tergo extraordinarij ad angulum dextrũ quadrati agminis constituti, sine periculo insequentes Turcas repellebãt: circumueniri enim non poterant, & cum aliquantum in aduersos procurrerẽt displosis sclopettis tutissimus ad agmen erat receptus. Prælio ad occasum Solis protracto, Turcæ nulla re memorabili gesta Naupactum sunt reuersi. Sarnensis in castra copias reduxit, totaq; ea nocte quæ secuta est ad aggeres fossasque perducendas milites in opere fuerunt, constitutaq; suis locis tormenta muralia quæ exterioribus ædificijs protegabantur, oriente sole turres quæ prominebant magna vi quassari cœptæ. Nec Turcæ constantissimè & acerrime propugnando vlla in parte timoris signũ dabant: erant enim in his pleriq; veterani Ianizeri in custodia oppidorum atq; arcium relicti. ad extremũ is exitus oppugnationis fuit, vt perfracto muro multisq; intro varijs casibus interfectis, nostri in castellum irrumperent; trecenti fermè Turcæ, nemine capto, trucidati; nonnulli insigni animorũ contumacia media inclusi turre, se ipsos & turrim totumq; penè castellum, non sine nostrorum clade, succenso tormentorio puluere cõcremarunt, tanto ruentiũ murorum crepitu, vt litora veluti terræmotu

pertremerent, & triremes, quæ superant ad sagittæ iactum, lapidum fragmentis pené obruerentur. Andreas é prora prætoriæ triremis prælium spectauit, donauitque Sarnensem & Saluiatum singulis ingentibus tormentis: tanta enim vis æneorum tormentorum in castello reperta est, vt septuaginta milium aureorum pretium excedere diceretur. Ea demum tormenta stupendæ magnitudinis Arabicis inscripta literis, ad victoriæ monumentum Genuam delata, in portus mole constituit, vbi de piratis ad Planasiã insulam superatis, sacellum Deiparæ virgini ex manubijs antea consecrarat. His confectis rebus posito ad Coronem Hispanorum præsidio, atque vrbe tormentis, & multorum mensiũ commeatu diliegntissimé permunita, Mendocium ita animo confirmauit, vt fidem daret, & prolixé pelliceretur se, vel priuato sumptu, si id Cæsar facere differret, in eius auxilium classem esse transmissurum. Interim Saluiatus suis triremibus in intimum sinum prouectus, ad Lecheum vsque portum, hodie diui Demetrij vocatum, sub ipsa Corintho pauorem circumtulit, & veteris Sycionis, quam hodie Basilicam appellant, & quæ in aduersa parte est, Creusæ litora succensis hortorum ædificijs laté vastauit. Nec multo póst Andreas appetente hyeme, & acceptis á Cæsare literis, quibus discessum á Pannonia Solymani, & suum in Italiam aduentum significabat, fœlici vsus nauigatione, Neapolim, atque inde Genuam est reuersus. Interea Clemens per Tiphernates iter habens, asperis inusitatisque itineribus superato Apœnino, ne ingratæ patriæ mœnia conspiceret, per Aemiliam Bononiam venit, excœpitq; Cæsarem Mantua profectum; nec quicquam ea hyeme memorabile vel cottidianis congressibus est actum, quám vt lis de repudio Henrici Brittanniæ regis toties agitata pronunciante Pontifice finiretur. Exardebat enim iam tres annos rex ille, alioqui multarum virtutum laude insignis, fœuo acimpotenti amore Annæ Bolaniæ, quæ in aula reginæ liberius educata, eó insaniæ amatorem regem propulerat, vt Catharinam Ferdinandi regis filiam, ipsiusq; Caroli Cæsaris materteram, præstantia, pudicitia, & singulari humanitate modestiaq; reginam, exturbandam domo repudiandamq; decerneret, scilicet vt ipsa in vacuum thorum ex pellicatu in spem masculæ atque legitimæ prolis reciperetur. Neq; enim Henricus aliam prolem ex Catharina susceperat, quám puellam iam propé nubilem, quæ suauitate formæ, & morum elegantia plurimum excellebat. Huius impuri insaniq; consilij fautor extiterat Thomas Eboracensis Cardinalis, perpetuis adulationibus summum potentiæ locum apud regem consecutus. Is docebat, Catharinam vxorem legitimam esse nequiuisse, quoniam Arcturo fratri antea denupsisset, vetari id sacrosanctis noui ac veteris instrumenti legibus, neque Iulium Pontificem, quæ diuino iure essent constituta, vel accepto multo auro, rescindere potuisse. proinde repudiandam esse, ne incestus crimine perpetuo pollutus, póst mortem sempiternis inferorum ignibus damnaretur: neq; idcirco filiam videri spuriam debere, quoniam optima fide eam factis rite nuptijs genuisset: si veró legitimam ex totos insulæ delectu vxorem duceret, ipsum & sibi, & regno ad certam successionem susceptа virili prole consulturum. Addebat Thomas, non deesse ex Parisiorũ gymnasio sacrarum literarum professores, qui secundas nuptias rité fieri posse, damnato priore coniugio, validissimis rationibus comprobarent. Hic Thomas magno Fortunæ ludibrio, quum summũ dignitatis, atq; potentiæ fastigium teneret, & seipsum auaritia, ambitione, superbiaq; tumentem capere nequiret,

quiret, præceps datus improbæ adulationis pœnas fœda morte perſolvit. Ferunteum Franciſco regi occulta fide & egregia in diverſum ſimulatione coniunctum, utpote qui Gallico auro, regiiſque muneribus maximè gaudebat, magnis artibus repudio ſaviſſe, ut Henricus à Cæſaris amicitia ex ea longè graviſsima contumelia penitùs divelleretur, & ſubinde Gallico nomini abſq; ulla ſpe receptus, arcto & neceſſario quidem fœdere iungeretur. Cæterùm Clemens, qui ut eam controverſiam aliquandiu aleret, continendis in officio regum animis tanquam ambigui iuris ad duodecim virale iudicium reiecerat, ubi videt diverſa petentes integra authoritate diutius non poſſe diſtineri, ius & æquum ita Britanni regis amicitiæ prætulit, ut Henricum omnino moneret, ſe ei intra certũ tempus aqua & igni, & Chriſtianis ſacris interdicturum, niſi repulſa Anna Catharinam in priſtinum coniugii locum recepiſſet. Ea inanis intempeſtivæq; ſeveritatis comminatio inexpiabili malo ſummoq; detrimento reipublicæ poſtea ceſsit: quando rex ille non multo pòſt ab authoritate Romani Pontificis, ſuaque priſtina pietate diſceſſerit. Actum ſubinde eſt de tuenda pace, quam tanto ſumptu, tantisque periculis quæſiviſſent: nam in eam pacem, quę publico fœdere biennio antè Bononiæ fuerat conſtituta, Genuenſes nequaquam adſcripti fuerant, queis tum maximè infenſus erat Franciſcus. Gennæ ſiquidem imperium, uti antiqui Gallorum regum iuris, nec incluſum recentis fœderis legibus repetebat, adeo ut negociatores Ligures Lugdunenſi emporio pellerentur, nec alicui importare eorum merces fas eſſet, & à Maſsilienſibus trierarchis infeſto ubiq; mari, Genuenſium navigia magno civitatis detrimento caperentur. Minabatur quoq; Franciſcus ſe in ſubalpinis Salaſſorum oppidis equitum & peditum copias hybernorum ſpecie tranſmiſſurum, ut clientibus ſuis præſidio eſſent: nam Franciſcus Salaſſus regulus pulſo fratre, & matre cuſtodiæ tradita, qui partium Cæſaris erant, in Galliam ad Franciſcum ſe contulerat. Venerant quoq; Bononiam ſummę authoritatis viri Acromontius atq; Tornonius Cardinales, qui à Pontifice poſtulabant, ut Hiſpani, uti confectis bellis & pace parta, tandem Italia deducerentur, ſi id fieret, Franciſcum regem omnes ſuperiorum temporum iniurias ſatis æquo animo eſſe laturum, quòd ſi inveterari aliq; in Italia Cæſaris copias ad augendam eius potentiam conſpiceret, ſe libertati dignitatiq; amicorum & veterum clientium ſuorum, qui ſibi in Italia non deeſſent æquiſsimo iure conſulturũ. Veneti quoq; ullo alio, quàm veteri fœdere illigari nolebant, ſeq; omnino pręſtaturos profitebantur, quod diſertè in fœderum tabulis eſſent polliciti, maturamq; opem Franciſco Sfortiæ protinus allaturos, ſi alicunde bellum eius finibus inferretur: neque enim ex dignitate Veneti ſenatus fore, ſi veluti tributi nomine annuam pecuniam tuendæ paci penderent. Ipſos enim nequaquam vereri novum armorum motum, nec ſi bellum fortè ingrueret, ut ſemel partã pacem tuerentur, vel magnis ſumptibus eſſe parſuros: ſed Veneti nequaquam permoti ſumptu, qui erat exiguus, dum ſeſe novo fœdere excluderent, duas res opportunè conſequebantur, in quibus tuendę exiſtimationis ac libertatis maximum inerat momentum. Nolebant enim Franciſcum regem veluti deſperata in reliquum tempus ipſorum ſocietate, ab ſe penitùs alienare, atq; illũ eò prorſus adigere, ut cõmutato animi decreto, novam ſibi amicitiam, novámque fortunã quęrendam putaret, è qua demum diſsimulata in præſens graviore iniuria minores principes uti ingratos & averſos ulciſceretur. Nec Cæſarem

omni suspicione metuq; vacuum omnino finere, vel sapientis consilij fore arbitrabantur, ne ille Gallos penitus contemnendos esse putaret, si tota in ipsius nomen ac amplitudinem consentiente Italia undiq; tutus & principū longè maximus redderetur: exæquari enim tantorum regum potentiam ac vires incolumi Cæsaris amicitia cupiebant. Propterea nō obscura fama ferebatur, admonitum fuisse in Pannonia Solymanū, ne universo prælio decertaret: quoniam copiæ Cæsaris, & numero, & animis, & disciplina insuperabiles viderentur, scilicet ne ex unius pugnæ eventu in alterutra victoria, aut Cæsari, quo nihil gravius, aut ipsi Solymano, quo nihil miserius accidere posset, omnibus foret serviendum. In Clementis quoq; pectus altè descenderat iniuria ex iudicio Cæsaris gravissimè concepta, quum Cæsar disceptator & arbiter Rhegij & Mutinæ principatū Atestino Alfonso, prædamnatis pōtificij imperij iuribus, adiudicasset. Optarat Clemens, ut si aliqua de causa vel ambigui vel parum æqui iuris secundū se litem dare nollet, iudicialis arbitrij præfixum tempus elabi pateretur. in ea enim dilatione neq; præiudicari Alfonso, neq; sibi & Pontificio nomini multū noceri: sed iureconsulti Cæsaris aliquādiu Pontificis legatum in spem secundissimi litis eventus malignè ludificati, accepta pecunia, uti tradidit Clemens, ut sententiam ferret, Cæsarē propulerāt. Eius rei gestæ nuncius eo ipso fortè die Nonarum Maij è Belgio in Vrbem venerat, qui, uti erat Vrbis excidio maximè luctuosus ex acerbissimæ cladis memoria, Clementis animum magnoprre perturbavit. Itaq; excludentibus sese Venetis, atq; id dissimulanter probante Pontifice, fœdus est renovatū in sesquiannum. Eæ fuere leges, Vt communibus copijs atq; pecunijs, si bellū inferretur, id ad tuendam pacem propulsarent. Dum pax esset, xxv milia aureorum nummûm ex vetere censu Pontifex, Cæsar, Franciscus Sfortia, & Alfonsus Atestinus, itemq; liberæ civitates, Florentini scilicet, Genuenses, Senenses, Lucenses conferrēt, quæ ad alendos centuriones præfectosq; equitum Antonio Levæ dispensanda traderentur. eum enim bello ducem designarāt, custodemq; pacis & ocij apud Mediolanū esse voluerant. His rebus constitutis, quæ præcipua in omni eius vita Clementis laus fuit, Hispani ita dimissi deductiq; sunt, ut ad Coronē in Peloponnesum multò maxima pars: alij ad Sicularū urbium præsidia: alij in Salentinis & Calabris ad tuendas arces mitterentur: nonnulli ultrò in Hispaniam redirent. ob id factum sapienter atq; feliciter populi totius ferè Italiæ, Galliæq; præsertim Cisalpinæ Pontificis prudentiam, Cæsaris æquitatē, Venetiq; senatus iudicium atq; operā eximijs laudibus celebrabant, quòd eorum incomparabili beneficio à rapacissimis sævissimisq; militibus liberati, de libertate, de vita, & de reliquis fortunis tum primum benè sperare inciperent. At legati Cardinales Acromōtius atq; Tornonius, qui ab initio instrepere, reclamareq; & libero ore conqueri cœperāt, quòd ea principum coniuratione non iniqui fœderis prætextu gravissimam & minimè ferendam Gallis omnibus contumeliam inferrent, postquam eos Clemens subtiliter admonuit, ut pacati conquiescerent, facilè intellexerunt, quantū in dimittendo dissolvendoq; Cæsaris exercitu momenti verteretur. quid enim vel optatius, vel ad omnem belli occasionem commodius Gallis accidere posse, quàm ut Hispani veterani, à quibus tot clades acceperint, paucorum mensium fœdere percusso, Italia, ipsaque Alpiū custodia detrahantur? Quando enim Cæsarē illos, qui in diversissimas regiones distributi dispersiq; essent, in eum numerū, eamq; disciplinam, vel in

magna

magna belli necessitate coacturum: propterea desinerent repentini atq; aperti esse, præsentia dissimulare, futura prospicere, & præteritorũ memoriam retinere inciperent, patientia ac tolerantia omnium rerum necessitas sæpissimè superari: hac via esse Cæsarem, illa Gallos, atq; ita non immeritò, & ipsos ingentia incommoda ab æquitate Fortunæ, & illum amplissima beneficia retulisse. Per eos dies, in gratiam Cæsaris, in numerum Cardinalium ascitus est Gabriel Merinus è Betica, ex infimo hominum ordine quondam ab Ascanio Sfortia, ac demum à Leone in lucem Pontificię aulę provectus. Erat is ingenio ad omnia obsequia, obeundaq; maximarum rerum munera, valde acuto paratoq;, sed literarum penitus experte, ita ut Clemens nõ obscurè reprehendi posse videretur, quòd nonnullos tum virtutis eximiæ prærogativa candidatos, quũ hunc efferret, eodem galero cohonestare minimè voluisset. Cæsar primo Vere Bononia profectus, Ticinum venit, ut campos & sua victoria, & Gallorum clade percelebres, & manẽtia adhuc castra et munitiones inspiceret, monstrante singula loca Vastio, ac eius prælij eventus enarrante. iuvabat enim Cęsarem tum maximè lætum, & curiosè divagantem ipsis in locis vestigia figere, quibus insigne aliquod facinus editum constabat. Nec Vastius honestissimo officio deerat, quum de seipso parcissimè loqueretur, & nomina meritaq; fortium virorum Cęsari cumulata cum laude commendaret. Mediolani demum, summo omnium, & Francisci præsertim principis studio susceptus est. Is in privatam domũ digressus, arcem ipsam Cæsari tradidit, ædificij laxitate atq; elegantia, itemq; bellicorũ instrumentorum apparatu, toto terrarum orbe memorabilem. Inde paucos post dies superato Ticino amne, ad Viglebanum venationibus intentus aliquandiu desedit, donec paratã esse classem, & idoneas ad navigandum tempestates esse ex literis Auriæ didicit, atq; ita Genuam est profectus. Excepit eum hospitio Andreas in suburbanis hortis, quos regio apparatu ita instruxerat, ut discedenti Cæsari ea ornamenta dono daret. Erant enim aulæa serica, & intertexti auro & purpura lecti, itemque exquisitæ artis signa & tabulæ, quæ omnia eo nomine suscepit, ut ea hisdem in cubiculis & conclavibus sibi reversuro in Italiam asservari verecundè & comiter iuberet, nec multò pòst oram solvit, provectusq; ad Stœchades insulas, quarũ primæ Massiliæ portũ efficiunt, biduo ibi constitit. Attulere ei dona tenerrimi commeatus Tendanus Comes Gallicæ classis præfectus, atq; item trierarchi. suborto demũ secundo vento in altũ vela dedit, & paucis diebus in Hispaniam pervenit. Eodem quoq; tempore Clemens via Flaminia Anconam est profectus. Eam urbem paulò antè per simulationem Turcici belli præsidio occupatam, Pontificiæ ditionis fecerat, redactis in ordinem decurionibus, qui arrogantius quàm deceret libertatis nomen præferentes, Pontificum imperia contemnebant: ea de causa suspectos cives relegandos curaverat, donec arcem loco opportuno conderet, ut ordinata demum Republ. nobilissimo emporio, sua libertas non soluta ad arbitrium multitudinis, sed astricta æquissimis legibus redderetur. Inde Pontifex Deiparæ virginis Lauretanæ templum adivit, & ad aram maximam miraculo et vetustate memorabilem sacra confecit, modicisq; demum itineribus per Recinates, et Septempedanos, qui Sanseverinates hodie dicuntur, & Camertes, in Vrbem est reversus. Ineunte æstate eiusdem anni crebris nuntijs allatum est, Turcarum classem Gallipoli eductam, in Peloponnesum cursum tenere. Nec multò pòst Mendocius, qui Corone in

præsidio erat, Petro Toletano proregi Neapoli literis significavit, se terra mariq; vehementer obsideri, sed egregiè defensurum urbem, dum alimenta suppeterent. Verùm capitum omnium inita ratione nequaquam tantū frumenti & reliqui commeatus omnino reperiri, ut id tota ęstate suffecturum existimaret. Proinde Cæsarem etiam atque etiam monebat, ut ante omnia Græcorum studio & voluntati, quæ esset mirifica, deesse nollet, si Coronem defendi vellet, & ad id maiores copias submitteret, facilè sperari, ut Turcæ rebellantibus Græcis tota Peloponneso paucis exceptis arcibus pellerentur. Sed ab Auria præsertim maturam opem implorabat, adeo ut quum hostilis classis apparatum elevaret verbis, ut certa spes parandæ victoriæ injiceretur, etiam eum moneret, ut datæ sibi fidei memoriam retinere vellet. Iis rebus cognitis Cęsar Auriæ præcipit, ut classem instruat, ad id pecuniam curari iubet, & duodecim triremes, quas Alvarus Bazanius in Hispania ædificarat, se continuò transmissurum pollicetur. Igitur coactis circiter triginta onerarijs navibus, & viginti septem triremibus Auria Neapolim venit. ibi veterani Hispani, qui efflagitatis stipendijs ab authoritate Vastij, proregisque discesserant, occupataque Aversa urbe, & fœdè direpta, magna detrimenta circumiectis Campaniæ oppidis intulerant, persoluto stipendio navibus sunt impositi Roderico Maciao duce, qui erat castrorum pręfectus. Conscendit & triremes cum manu nobilium militum Federicus Toletanus ipsius proregis filius adolescens, ut eo sacro bello prima militiæ rudimenta deponeret. Vastius ipse, qui se iturum dixerat, suborto ventris profluvio Neapoli substitit, fuêre qui crederent dolore contumeliæ adductum potius quàm occupatum morbo, ea expeditione maritima operam præstare noluisse: quoniam nuper Bononię dum fœdus iniretur, sibi prælatus esset Antonius Leva, articulari etiam impeditus morbo, qui in Italia, si bellum ingrueret, fœderatorum omnium esset imperator. Dum hęc parantur, Andreas ut Coroneorum animos confirmaret, ne desperatis auxilijs durius sibi consulerent, Christophorum Pallavicinum in familiam Auriam adoptatum expediti & maximè pugnacis ingenij iuvenē cum volocissima trireme Coronem misit. is interdiu per mediam Turcarum classem directa prora in portum invectus, obsessos ingenti alacritate complevit, nec multo pòst inspectis & diligenter exploratis rebus omnibus, ut de hostium consilijs ac viribus certiora ad Auriam deferret, meridiano ferè tempore improvisus erupit, felici audacia inter medias hostium stationes elapsus, adeo ut spectaculum miraculo proximum cunctis præberet, & persequentes velis & remis, extento maxime cursu frustrarētur. At Auria è Neapoli Messanam provectus, ubi de maritimis terrestribusque hostium copijs, & de apparatu numeroque triremium certius didicit, omnem spem & rationem inferendi pręsidij in celeritate positam ratus, nequaquam expectato ab Hispania Bazanio in Græcia cursum intendit. Audiebat enim prædonum accessione quotidie adaugeri hostium classem, Morumque præsertim archipiratam Alexandrinum expectari: cuius consilio ac disciplina pręfecti Turcę in omni eius belli administratione uterentur. Quum verò Zacynthum venisset, docentibus Venetis aliquanto ampliorem & instructiorem quā putarat classem hostium ad Coronem stare comperit. Nam Luphtibeium Gallipolis Sanzacum, cuius præfecturæ maris imperium esse consuevit, & Solymanum Acarnanem, Morumq; ipsum circiter octoginta triremes coegisse, magnumq; numerum propugna-

pugna-

pugnatorum ex Ianizerorum ordine in triremes distributum esse referebant, adeo ut nostros nisi pleniore vento uterentur, Ottomannicę classi impares futuros esse iudicarent, & nonnulli propterea triremes Hispanicas omnino expectandas atq; evocandas arbitrarentur. Cęterùm Andreas, ut de classe statione q; hostium certius exploraret, Christophorum Auriam cum insigni sui triremę speculatum misit. is quum Acritem promontorium superasset in proximo sinu universam classem conspexit iuxta litus obversis ad terram puppibus longo ordine collocatam, confestimq; inde persequẽtibus Turcis ad Auriam reversus retulit, duplo ampliore triremium numero quàm anteà ad Coronem vidisset hostes adauctos, eosq; sibi videri non alio consilio sub Acrite in statione consistere, quàm ut confligerent, quum nostri superato promontorio ad Coronem proveherentur. At Auria qui neq; Bazanium expectabat, neq; multum ea hostilis classis amplitudine terrebatur, nihil cunctari, & instituti itineris cursum tenere constituit. Itaque suborientibus Etesijs, qui venti æstate pomeridianis horis ab occidente perflare consueverunt, nostri hoc ordine acie instructa Acritem superant, & recto cursu ad Coronem deferuntur. antecedebant duo maximi galeones, quorum navigiorum formam alio loco descripsimus: alterum ipse Auria magno sumptu ædificarat: alterum pari magnitudine adduxerat Belhomius Siculus. his erat iniunctum, ut in lęvam vela converterent, & quum hostium classis à litore proveheretur, deiectis anchoris medio inter utranq; classem loco consisterent, ut quum opus foret, tormenta quæ erant eximiæ magnitudinis in adversam disploderent. hos onerariæ naves plenis velis sequebantur: in tergo fuère triremes omnes latissima fronte onerariarum agmen cogentes: dextrum cornu Pontificiæ Rhodiæq; triremes, quibus præerat Salviatus: lævum Antonianæ hosti proximum obtinebant: mediam verò aciem ipse Auria tenebat. Turcæ ad primum conspectum à litore non discedentes procul tormenta emittere, & demum provehi cœperunt, ut ex propinquo rem gererent, cohortante alios Moro, qui audenter in nostrorum latera, et deniq; in terga vertebatur. Nam nostri quum propositum suum tenerent, & nihil in lævam conversis proris rectà ad Coronem contenderent, fugæ speciem præbebant, eò præsertim quòd triremes à dextro cornu, metu tormentorum adductæ in altum magno capto circuitu ferebantur, & pleræq; aliæ ex media, Antonianaq̂; acie onerarias consecutæ confusius quàm deceret inter eas sese insinuabant, quanquam nullum prope detrimentum ab hostium tormentis acciperent: nec galeones cursum intermiserant, quum consistere debuissent. In ea perturbatione nostræ classis Morus Luphtibeium est cohortatus, ut pulcherrimę occasioni non deesset, sed illo cunctantius & consideratius provehente sese, Auria ab onerarijs triremes explicavit, & ad Coronem secundo vento est devectus: duæ onerariæ implicatis inter se antennis, quum cæterarum cursum ęquare nõ possent, in tergo hæserunt. ad has opprimendas extemplò universa hostium classis advolavit. Tum verò Hispani nequaquã pro sua virtute, uti deserti & negotij navalis rudes insano pavore conterriti, in scaphas desilire cœperunt, ut nostros cõsequerentur, in suam Hermosilla ipsius scortum cum magno auri pondere demiserat, in alterã Petri Sarmenti signifer desilierat, nonnulli, mirum dictu, quanquam natare nescirent, quòd eos scaphæ non caperent, in mare præcipites se dabant, ut ad nostros enatando perfugerent. Andreas cõversa prętoria à scaphis funium oram sibi porrigi magna

voce petebat, ut onerarias remulco attraheret, sed illi nequaquam funis caput attulerant, ut qui erepto consilio tantũ de fuga occupati metu cogitassent. Itaque Turcæ scaphas opprimunt, & circumiecta triremium corona, onerarias adoriuntur, in minorem navem erepentes, Hispanis quod nunquam aliàs acciderat, animos despondentibus eam capiunt. ex hac multis interfectis in excelsiorem transcendunt, in ea cruentum editur prælium: nam amissa prora & medio ponte Hermosilla ad puppis castellũ se receperat, & ab ima carina ferreo tormẽto saxea pila ingens emissa triremes duas, interfectis ad triginta Turcis vehementer afflixerat. At Auria perturbato, sed ingenti animo, ignominia loco ducens, si in oculis nostrorum naves circumventæ atque expugnatæ caperentur, cohortatus trierarchos ut proras converterent, & remis contenderent ad opem ferendam, in hostes cursum intendit. Id conspicati Morus, & Luphtibeius & Solymanus, quòd iam pleniore Favonio ad Coronem sensim detruderentur, & ab ingenti colubrina, quæ in turre erat constituta, emissæ pilæ ad ipsorum triremes vel in trium milium spatio perveniebant, magno tumultu explicare remos, & desertis navibus se recipere cœperunt: in eos Auria ad lx pilas ferreas contorsit, & in multo spatio continenter diverberatis eorum puppibus est persecutus: iam Antonio Auria ad oppugnandas onerarias converso. Ibi Hispani qui egerrimè pugnam sustinebant, quum Turcis, uti paulò antè ipsis acciderat, commutata fortuna animus concidisset, in medio navis ponte repugnare audacius cœperant, & Antoniani mirabili celeritate vndiq; scandentes in summa castella evasêre. in ea contentione trecenti fermè Ianizeri, qui singulari virtute naves occuparant, à suisq; deserti fuerant, interfecti aut capti sunt. In his fuit Iusuphius senex mille Ianizeris præpositus, quem Auria sericeis vestibus, atque aurea torque donatum, ut ad similem quoque liberalitatem hostes provocaret, ad Methonem sine pretio dimisit. At præfecti classis, uti postea cognitum est, ad gravissimas verborum contentiones descenderunt, quum Luphtibeius à Moro, Solymanoque Acarnane: & deniq; ab omnibus increparetur, quòd cupientibus militibus, & singulis obtestantibus trierarchis æquissima conditione dimicare noluisset: sed ille secretiora mandata à Solymano imperatore sibi data dicebat, ut omnino servaret classem, atq; omnem pugnæ aleam sedulò devitaret. Interea dum ad onerarias naves pugnaretur, Mendocius in deserta hostium castra erupit: nam conspecta nostrorum classe, atq; inde magno timore concepto, terrestris exercitus, nequaquam planè collectis vasis effugit: in his castris non exigua copia commeatus & castrensis supellectilis est reperta. Itaq; Andreas re feliciter gesta, frumentum, vinum, & reliqui commeatus magnam copiam, tormentarijq; pulveris cados plures exponit, Macicao, cohortibusq; eius urbem custodiendam tradit, Græcos consolatur, hortaturq; ut ea obsidionis & belli incommoda patienter ferant: Cæsarem enim in ea præcipuè cogitatione versari, ut ineunte Vere, terra, mariq; in Peloponneso cum Turcis bellum gerat, eumq; nihil ducere honestius, aut ad gloriam splendidius, quàm benemeritam de se Christianoq; nomine Græcorum gentem è diuturna servitute in lætissimã restituere libertatem. Fuêre qui existimarent, Turcas universa classe exui ea die facilè potuisse, si Auria Bazanianas triremes expectare, quàm infirmis viribus à Messana festinare maluisset, sed alij eas graviore tectioreq; consilio in freto Siciliæ opportunè substitisse dicebant, ne Italiæ litora penitùs omni navali præsidio nudarentur. Neq;

enim

enim universas triremes in unius pugnæ periculum devocari Cæsar volebat, utpote qui nequaquam præclare exploratam haberet Gallorum voluntatem, qui augendæ atque adornandæ classi ad Massiliam toto eo anno magnopere studuissent. At Auria vetere exercitu in naves imposito, a Corone discedens ad insulam Ticanussam, quam Veneticani hodie vocant, supra Acritem constitit, ratus Methonensi portu egressuros hostes, ut prælio contenderent. Sed quum nullis artibus elici, neq; tutò oppugnari possent, uti erant mole ipsa, turribusq; protecti, Corcyram venit, atq; inde Messanam est reversus. Nec multis inde diebus Morus, quum Venetis onerarijs navibus, quæ mercaturæ causa Syriam petebant, insidiaretur, cum Hieronymo Canali apud Cretam nocturno prælio conflixit. ex tredecim Mori triremibus, quatuor perfractæ demersæq; sunt, tres captæ, reliquæ magna ex parte remigibus nudatæ Alexandriam ex fuga petiverunt. in his treceti ferè Ianizeri, qui Memphim deportabantur, itemq; ad mille Turcæ ex navali turba interfecti. neq; enim Veneti prædonibus parcunt, quod cathenatis servis ad remum minimè utantur, unus ferè omnium Morus, quum nomen profiteretur, iam gravi vulnere transversa fronte suscepto servatus est, & cura ingens adhibita accitis medicis, ut sanaretur. ambo enim mutui erroris veniam deprecantes, egregia simulatione testabantur, se similitudine triremium, & falsa de hoste coniectura deceptos: nam Morus pro Auriaijs Venetas se adortum fuisse prædicabat. Canales verò pro Moro Barbarussam credidisse, qui tres Venetas triremes superioribus annis intercepisset. Nec Solymanus eam iniuriam iniquo animo tulit, Venetoq; legato ad Byzantium, demissa, & in erroris excusationem composita oratione satisfacere contendenti, Canalem rectè militariterque fecisse respondit, qui vim illatam fortissimè repulisset. Ex Cæsarianis verò tres triremes Adurnio duce, quæ omnium postremæ in ora Brutiorum vecturæ & mercimonij causa aliquādiu hæserant, ad Palinurum a Sina prędone, cui Iudęo cognomen fuit, circumventę captæq; sunt. Sub id tempus Clemens Pontifex Catharinam iuniore Laurentio Medice genitam Henrico Francisci regis filio despondit, appetenteq; colloquium rege Massiliam, ut ibi nuptias insigni conventu habito celebrarent, navigare constituit. maximè decorum enim sibi futurum rebatur, si qui Cęsaris filiam domi suæ tanquā nurum erat habiturus, regię quoq; & longè nobilissimæ stirpi suum sanguinē inseruisset. ea affinitas uti ambitiosius expetita, atq; id maximè colloquium importuno tempore quæsitum vehementer Cæsaris animū commovit adeo, ut minores quoq; principes, & Italiæ totius populi magnopere terrerētur, quasi Pontifex qui dudum tanta prudentiæ cum laude, afflictæ evastatæq; Italiæ pacem atq; ocium peperisset, depravato demum animo & commutata voluntate renovandi belli causam esset præbiturus. Constabat enim Cæsarem urbe Mutina Alfonso Atestino adiudicata adeo Clementis animum perturbasse, ut pleriq; eam iniurię molestiam, quā nec ille simulanter devorasset, alienato planè stomacho percoqui minimè posse existimarent. Sed Clemens, qui consilia sua assiduis cogitationibus evigilata terminarat, magno sibi artificio & temperamento Cæsaris pariter, & Francisci regis amicitiam tuendā esse arbitrabatur. periculosum enim esse prędicabat unam tantū amicitiam colere, quę cū alias excluderet, durissimæ servituti proxima videretur: Pontificiæ siquidem dignitatis & æquitatis esse, communem se omnibus parentē atq; benevolum profiteri, neq; adeo Gallorū re-

gem tanti nominis, & qui Christianæ religionis sæpius defensæ propagatæq; titulos præferret, contemnendum existimare, ut colloquium cupienti pieque petenti, quum id ipse bis Cæsari dederit omnino denegetur. Anne aliter exscindi, aboleriq; posse Lutheranæ hæresis malum, quam si Franciscus concilio faveat, authoritate & viribus adsit, & in eam præsertim causam, sensus, & consilia Galliæ plena pietatis cum Cæsare coniungat? se profectò ea mente in Galliam proficisci, ut pacem atq; otium confirmaret. quid enim alienius à natura sua, & quid deniq; stultius, quàm pacem evertere, qua ipse ante alios tantopere gauderet, & ut ea diu frueretur cum acerbissima rerum omnium conturbatione, summa vitæ & dignitatis pericula subijsset? Proinde timere & malignè suspicari desinerent, qui sua in rempub. merita minimè nossent, aut quid superioribus temporibus essent perpessi obtuso vel ingrato ingenio minimè meminissent. Igitur inclinante æstate Ioannes Stuardus Albanię regulus cum viginti triremibus è Massilia ad portum Veneris venit: eius vxor Catharinæ sponsæ matertera erat, ipseq; iungendæ affinitatis author, & sponsalium præcipuus interpres extiterat. Itaq; Albanius sponsa ad Niceam Provinciæ mari devecta, ut inde terrestri itinere Massiliam perveniret, conversis inde velis, Liburnum est profectus. Iam Clemens per Etruriam Pisas venerat, expectataq; idonea tempestate quum ad mare descendisset triremes Gallicas conscendit. affuère ex composito à Messana redeuntes cum sua quisq; classe Auria, Alvaresq; Bazanius & Salviatus, qui ante portum decurrẽtibus cum insigni or- ornatu vexillorum triremibus, displosisq; omnibus tormentis, Pontificem consalutarunt. eo die qui ipsi omnium lætissimus fuit, Clemens ad Herculis Moneci portum, qui Villafrancha dicitur, perflãtibus Euris, atq; inde biduo pòst Massiliam pervenit. Exceptus est ab Anneo Memorantio regiæ familiæ magistro, incredibili apparatu sumptuq;. postridie rex ipse cum Eleonara regina, tribusq; liberis affuit, totius Galliæ nobilitatem trahens. Nec multò pòst in solenni Cardinalium episcoporumq; consessu medius inter liberos ingenua procumbens, hilari osculo exceptus, allevatusq; est. Oràvit tum Latine & luculenter Ioannes Bellaius episcopus Parisiensis, quũ eum congressum summæ felicitatis maturum iam publicæ pacis fructum, fessibus Christianorum rebus allaturũ ominaretur. Gravissimis inde cõsultationibus extracti aliquot dies, tanto consiliorum silentio, ut ne arbitrum quidem, qui lumen proferret, nocturnis colloquijs admitterent: ipsorum enim cubicula paries tantũ cum secretis foribus dirimebat. Fama erat, utrunq; mutuis cum lachrymis recentes calamitates deflevisse, repetisseq; origines antiquorum cõsiliorum veluti uno ordine connexis erroribus, quibus demum in tantas carceris miserias decidissent. Nec deerant curiosi abditarum rerum interpretes, qui subtiliter excepta auribus, aut ingenij libidine conficta enumerando, Clementi gravẽ invidiam apud Cæsarem conflarent, quasi ille iam regi certissimo fœdere iungeretur, ut quum per occasionem cõmovere virium lacertos possent, in Italia bellum renovarent, quo simul & hic Mediolanum repeteret, & ille Rhegio & Mutina potiretur. Augebant suspicionem maturatæ nuptiæ, quæ impares regio sanguini viderentur. Siquidem nobilissimus adolescens Henricus quanquã ætate tenerior, Catharinã celebratis insigni cerimonia nuptijs ex virgine mulierẽ prima nocte reddiderat, cui quanquã materna oppida in Arvernis atq; item centũ milia aureorum nummûm cum unionibus multisq; gemmis et pretiosa

thori

thori supellectile coniugalis mundi nomine affluenter accessissent: nihil tamen exæquari videbatur: nonnullis dotem simul & novæ nuptæ natales obliquo sermone elevantibus, qui Pontificem maximè suspectum Cęsarianis reddere contendebant. Vnde & illud falsè dictum Philippi Strozzæ legati apud regem in vulgus emanarat. Regijs enim quæstoribus, quum illis repræsentata dotis pecunia solveretur, admodū exiguam eam dotem esse pro regiæ domus fortuna dictitantibus responderat, se plurimum mirari, quod ea dignitate homines nequaquam arcani regij participes viderentur, postquā nescirent Pontificem insigni chirographo tres inæstimabilis pretij gemmas, quarum insana cupiditate maximi reges deflagrarent, in supplementa dotalia promisisse: illis verò læto vultu quænam essent requirentibus, quod è sacra tiara detractas iri putarēt, arridens subiunxerat, apud peritos rerum eas fore Genuā, Mediolanum atq; Neapolim. Quę res sicuti risum movere potuit, ita & mox apud Cęsarianos subamaræ suspicionis aculeos reliquisse videbatur. Nobis certè cōstabat Clementem alienato maximè ingenio, eam Cæsaris sententiam pertulisse, qua ille Alfonso Atestino Rhegium & Mutinam adiudicarat, adeo ut iniuriam libero ore conquestus contra morē, barbam alternante manu demulceret, & alias irati animi decretū in colloquijs non nimia dissimulatione fateretur. Cæterū in Massiliæ cōvivijs, saltationibusq; triginta quatuor dies insumpti tanta principum minorumq; ordinum contentione & cura implendis totius munificentiæ ac humanitatis officijs, ut is conventus, eæq; nuptiæ, neque iocundiore comitate, neq; effusiore sumptu, neq; liberiore lætitia celebrari potuerint. Aderant tres regis filij, in quos ora hominum vertebātur. In Francisco Delphino eminebat ingenium grave, multarum reconditarum rerum cognitione defixum. Henricus autem iucunditate animi, corporis & cultus militari habitu, sermonis alacritate, Gallorum naturæ similior studia faventis populi promerebatur. In Carolo autem puero id erat decus oris, ea eruditi & admirabilis ingenij suavitas, ut nemo eo rege, prole felicior haberetur. Honestavit nuptias Heleonora regina, serenitate, modestiā, munditijs tanto rege dignissima. Nec indigna erat nova nupta regio fastigio, quum haud dubiè Leonis decimi maioris patrui indolem à magnitudine excelsi liberalisque animi, honestissimisque moribus referret. Ipse autem Franciscus sua peculiari liberalitatis laude supra cæteros principes maximè insignis seipso splendidior apparuit: singulis enim Cardinalibus opulētæ ex Galliæ sacerdotijs pensiones dono datæ, honestatiq; sunt amplissimis muneribus, qui vel studio partium, vel Pontificis gratia pollebant, & ij ante omnes præcipua benignitate, qui optimarum literarum, & præstantis ingenij fama noscebantur. Hos rex ipse omnis elegantiæ arbiter, & nobilissimarum artium peracutus æstimator, in summam familiaritatem erudito sermone pertrahebat. Neque passus est se donis à Pontifice superari: nam quum Pontifex monocerotis bicubitale cornu aureæ cælatæ basi inclusum, ad depellenda epulis venena dono dedisset, id latissimo aulæo rependit, in quo Belgarum arte suprema Christi cœna cum discipulis serico atque auro intexta visebatur. Dedit & cupiditati Hippolyti Medicis Cardinalis, quum ingenuo pudore maiora dona repudiasset, mansuefactum leonem eximiæ proceritatis, quem è Mauritania Hariadenus Barbarussa cum legatis transmiserat. Discessurus autem Pontifex, quatuor viros Gallos legit in senatum, commendatione atque iudicio Regis delectos. Ii fuere

Odettus Castellio, cui Anneus Memorantius aulæ magister erat avunculus, & Philippus Bolonius Albani frater, & Claudius Gibrius Philippi Sciabotti amirantis avunculus, & Ioannes Venurius ab innocentia comitateq; ingenij regi carus, & cæteris ætate superior. His rebus confectis concluso iam propè hybernis tempestatibus mari circiter Idus Novēbres è Massilia soluit, tenuitq; portum ad vada Sabatia: inde conscensis Aurianis triremibus, quū Gallicas remisisset, Centumcellas pervenit, terrestriq; demum itinere in Vrbem est revectus: ita ut adveniens alterutra sui fama frueretur. aliqui enim, ut in libera urbe impunè accidit, eum sapientissimū appellabant, quòd neptem suam maximi regis nurum, & in domo sua Augusti Cæsaris filiam rara felicitate cōspiceret: & contrà alij criminosè admodum id factum vituperarent, quasi deposita sacrosancti Pontificis persona privatis familiæ commodis, quàm publicæ quieti consulere maluisset.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXII.

VIX dum exacta hyeme Cæsar frequentibus amicorum sociorumque literis admonebatur, ut etiam atque etiam prospiceret, caveretq; maximè à Francisco rege, qui conquiescere & pacem pati minimè posse videretur. Agitare enim illum animo nequaquam pacato ingēs bellum, confisumq; recenti Clemētis amicitiæ id unum opperiri, ut alicunde bellum erumperet. Propterea perpetuis Gallorū legationibus solicitari aliquos Germaniæ regulos, qui Austriæ domui veteres hostes fuissent, & Vlderico Virtembergensi propinquitate ac amicitia coniuncto auxilia prębituri dicerentur. Inter quos eminebat Philippus Lantgravius Catthorū princeps, ingenio ferox, armis & clientelis potens, & super hæc Cæsari vehementer infensus. Hunc enim in disceptatione hæreditatis cum Henrico Nansao litigantem ab se Cæsar penitus abalienarat, quū ipsius iudicio secundum litis eventum tulisset Henricus: unde ille è Ratispona, nondum peracto concilio, perturbatus iratusq; discesserat, adeo ut ab eo iudicio ad Martem appellaret, & se suo iure iniquissimè fraudatū superbo ore quereretur. Itaq; non obscurè parabat bellum, auro Gallico, ut plerique existimabant opportunè subnixus, profitebaturq; se Vldericum in paternam ditionem, vel repugnante Cæsare, armis esse reducturū. Errabat exul iam multos annos Vldericus domo pulsus à Suevis, quum illi Reidingēsium iniurias vindicassent. Maximiliano siquidē vita functo Vldericus insano consilio Reitlingum admotis castris oppugnarat & cœperat. Id non tulêre Suevorum fœderatæ civitates, quarum in fide erant Reitlingenses. Itaq; decreto publico

blico Vldericum bello persecutæ, eo impetu intulêre arma, ut recepta urbe universa etiam Virtembergensis ditionis oppida in potestatem redegerint. Id Vlderici patrimonium Carolus Cæsar uti optimo belli iure captum, coemit à Suevis, qui bellicos sumptus ea pecunia resarcire maximè cupiebant, Ferdinandoque fratri & domui Austriæ adiecit. Vlderico demũ opem imploranti à Gallis & Helvetijs, & oppida sępius repetenti, cuncta irrita adversaq; obvenerant, iacuitque in obscuro provincialibus invisus, quòd esset ingenio turbido, crudeli, furioso, adeo ut uxorem clarissimis natalibus ortam, quæ Vilermi & Ariovisti Baioriæ principum germana erat, vecordi impetu diverberaret, agitaretq; calcaribus, quum prostratæ iumenti more temulentus & insanus insideret. Cęterum ex ea susceperat Christophorum, militari indole iuvenem: in hunc repudiato patre Baioarij avunculi, atque item Philippus Lantgravius benevolentiam & studia sua cõtulerant, et in eum apud Virtembergenses mirus amor populari quadam charitate resederat, quum illum ab arrogantia vesani patris immeritas exilij luentem pœnas cum dolore conspicerent, adeo ut eum desiderio veterum principum suorum paratis ad defectionem animis requirere viderentur. Postularat Christophorus aliquandiu Augustæ in aula versatus, ut certis paterni imperij oppidis, quæ maternæ dotis erant æquitate ac indulgentia Cæsaris donaretur: sed in eam liberalitatem Cæsar adduci non potuit, utpote qui iuvenem ingenio patri dissimilem, nec obscuro provincialium studio in spem repetendi imperij erectum, provinciæ paulo ante suę castellis minimè insinuandũ iudicabat. Ab hac repulsa Christophorus ad Franciscum Galliæ regem confugerat, qui ea tempestate insigni largitione alacritateque Germanorum procerum amicitiam expetere, itemq; miserorum & exulum causam tueri erat solitus. Nec multò pòst ipse & Vldericus pater regi bellicæ arcis Montem, quod hodie Pellicardum vocãt, præsenti pecunia vendiderunt. Id est in finibus Helvetiorum, ad Rauracam Basileam, inter Rhenũ & Vosegum montem quà iter est in Tulingos, maximamq; inde Gallis præbet opportunitatem ad conducendas ex Germania copias. Qua coemptione Franciscus iam pridem Ferdinando, Caroloq; Cæsari non obscuram suspicionem novandarum rerum iniecerat. Sed tum quietis rebus in fama erat Lantgravius, quem vulgò ferebant, ubi Christophorum in paterni imperij ditionem reduxisset, continuò in Italiam turbandis Cisalpinæ Galliæ rebus cum ingẽtibus Lutheranorũ copijs pervasurũ. Is enim à maiorũ sacris religioneq;, contumaci, atq; insana quadam ambitione discesserat, ut novæ eius superstitionis professione & patrocinio supra opes suas clarior atq; validior haberetur. His de causis Cæsar gravi consilio dabat operam ut pacem in Italia tueretur. Iam enim totum id tempus effluxerat, quod in fœdere præscriptum Boniæ fuisse meminimus. Itaq; Christiernæ & Francisci Sfortiæ nuptias omnino maturandas existimavit, ut solicitum & dubia spe nutantẽm principem in fide confirmaret, liberaretq; omni cura Venetos, & Insubres, ipsumq; Pontificem, qui Franciscũ procreandis liberis operam dare, propagareq; Sfortianum nomen insigni sobole cupiebant, ne Cæsar cœlibis & languentis principis hęres, Mediolanensi imperio potiretur, de cuius possessione ad exitum totius Italiæ funesto eventu paucis antè annis esset dimicatum. Magna igitur omnium lætitia & gratulatione, adducta è Belgio puella: nuptię Mediolani celebratæ sunt regio sumptu, & ob id populis admodum graves: sed toleratæ

tamen alacribus animis: quoniam nudata Cæsaris voluntate amplißimā ſpem diuturnę pacis attuliſſe videbantur. Feltrium demum Vrbinatium principem, qui Veneti exercitus erat Imperator, reſtituta ei Sora urbe incredibili beneficio ſibi devinxit. Abſtulerat ei Soram, ut ſuo loco diximus, multis antè annis Ferdinandus Hiſpanię Rex: eam verò Carolus Cæſar Ceurio nutritio ſuo, qui tum incomparabili authoritate pollebat, dono dederat, ceſſeratque demum eius hæredibus, adeo ut Cęſar qui liberalitatem ſuam erga nutritÿ poſteros perpetuam volebat, pecunia ingenti Soram coemere cogeretur, quo munificentiæ genere eximium eius ſtudium eò præclarius apparuit, quòd in promerenda hominis voluntate eam urbem dono daret, quam anteà penè promiſſam in præmium partæ de Gallo rege victoriæ, petenti Piſcario concedere noluiſſet. Feltrium enim Mediceo nomini, Clementique præſertim valde infenſum & maximè idoneum diſturbandis illius conſiliÿs exiſtimabat, quum ab Vmbrię Picenique finibus molientem res novas Pontificem expeditis armis urgere facilè poſſe videretur. Quin & Columnię familiæ proceres, tanquam peculiares Pontificum hoſtes, Cæſarianarumque partium defenſores, novis muneribus proſecutus eſt, qui è propinquo urbi Romę imminerent, explorarent conſilia motusque ſuſpecti Pontificis, atq; eum in obſequio fœderis occulto quodam metu continerentur. Quanquā Pontifex prolixe teſtaretur, ſe nunquam eius fœderis & amicitiæ iura violaturum. Quid enim ſibi vel ad familiæ felicitatem optatius, quā Cęſaris filiam in domo ſua nurum cōſpicere? Quid deniq; ad perſonæ dignitatem atq; amplitudinem maius atq; præſtantius quàm parta pace uti, perfruiq; illa digna pio Pontifice Chriſtiana tranquillitate? unde et afflictis urbanis rebus diuturnā ſecuritatem parare, et indicto concilio perturbatæ religionis cerimonias ad veteris cultus cenſurā revocare conſideret? Sed cùm tunc Pontifex ſuę antiquæ ſimulationis fructum ferebat, ut quum vera diceret, ancipiti eius ingenio nulla fides haberetur. Honeſtavit itē Cæſar Melphitano principatu Andream Auriam, ac eius propinquos &, trierarchos uberioribus ſtipendÿs ſibi obſtrinxit: in eius enim viri conſilio virtuteq; totius Ligurię opes & claſſes, copiæq; navales ſitæ erant. Ita Cæſar undiq; rectißimè proviſum iudicabat, quum nulla omnino defectio ab his foret timenda, quos magnis pręoccupatos beneficÿs in fide, vetereque obſequio confirmaſſet. Veneti ſiquidem, uti anteà pepigiſſent, ſe Franciſcum Sfortiam defenſuros pollicebantur, & Alfonſus Ateſtinus recepta Mutina ſe totum ad Cęſarem contulerat. Nec deerat ſtudium Mantuano, qui Montisferrati principatum ſibi adiudicari æquitate Cæſaris expectabat, quum Bonifacius uxoris frater, currente equo lapſus, ſine prole deceſsiſſet. Interea ad Coronem Hiſpani Græcique quanquam aliquot navigia, plena commeatu hybernis tempeſtatibus eò ab Sicilia felici curſu perveniſſent, multarū rerum inopia laborare cœperūt: ante alia ſumma erat penuria vini & pecoris, panis furfuraceo ſimilis erat: nam ad terendum triticum molis quotidiano labore manu ductis utebantur. Ciſternæ quoque ab aſsiduo tormentorum ſtrepitu, commotis ſcilicet ab imo parietibus, adeo crebras & inſanabiles rimas contraxerant, ut vel hiemales aquæ à copioſis imbribus minimè in æſtatem ſuffecturæ crederentur. Nullos enim egreſſus tutos Turcarum ſtationes, incurſionesque relinquebant: nam expediti equites ex inſidÿs undiq; prodibant, magnum numerum mulionum, armigerorumque puerorum & lixarum, quum ÿ paulò longius ad colligendas o-

livas

silvas progrederentur, insidiosis incursibus interceperant, nonnullos milites ante portam repentina invasione oppresserant: ita enim evagabantur, ut nullo in loco diu permanerent, & omnibus ex partibus improvisi adessent, utpote qui rectissimo & minimè barbaro consilio, remotam à mœnibus & maximè longam obsidionẽ instituebant, ut nostrorum vim atq; impetum frustrarentur, nunquam sese ad iustum prælium offerrent, & nusquam ex propinquo ad pugnæ casum expositi consistere vellent: editis in collium iugis speculæ erant, in queis die noctuque vigiles excubabant, ut cuncta quæ vidissent, in castris nunciarentur. Ea erant ad Andrussam oppidum Messenij agri, quod à mari ipsaq; Messene urbe quondam nobili, quæ hodie Petalidia dicitur, introrsus septẽ milibus passuum distat, & à Corone triginta quinq; ad Tiffoum amnem, qui Panysus olim fuit. Existimabant enim Turcæ ex tanto intervallo nostros nullam unquã expeditionem esse desumpturos, quæ vix quatuor dierum itinere ab armatis hominibus militari passu confici posse videretur. Cæterùm milites Hispani brumalibus fermè diebus cum tædio tam lentæ & diuturnæ obsidionis, tum multarum, ut diximus, rerũ inopia adducti, à Macicao duce petere cœperunt, ut contra hostes ad insigne aliquod edendum facinus educerẽtur, quando iam planè cuncta deficerent, & longinqua spes esset expectandæ classis, quæ vasto & sævo mari nequaquã ante Calendas Apriles, nisi insano ausu committi posse videretur: inutili enim æquè ac ignobili otio tempus teri, absumiq; interea sensim cuncta famis subsidia, & cõtabescere concepta valetudine militum vires, & timeri debere pestilentiam, quæ conclusis & inusitato cibariorum genere vescentibus, cùm sese aperiret annus, minimè defutura crederetur. Postremò pręstare in acie mori & non inultos quidẽ, quàm desperatione ac inedia cõfectos tanquam fœminas in suprema necessitate immanibus hostibus dedi, quòd si quid audacius tentent, & virtutis innatæ totiesq; spectatæ periculum faciant, facilè posse incautos, & nihil tale suspectantes Turcas opprimi atq; deleri: nunquã enim Fortunam conclusis, & misero ac infami otio desidibus adfuturam, uterentur iniquæ sortis beneficio, & rationem & disciplinã non ad cautæ prudentiæ nomen, sed ad unam tantũ invicti animi magnitudinem revocarent, futurũ profectò ut ipsa præsentium rerũ necessitas expeditam viam nobilioribus factis aperiret. At Macicaus, qui muneris impositi, ac officij deniq; sui probè meminerat, compescere has voces, & docere quantum flagitij admitteretur, si pręsidio temerè excedendũ putarent, ipsos nequaquam eo consilio venisse, ut in mediterraneis Peloponnesi hostes quærendos arbitrarentur, quos à mœnibus primo adventu, desertis castris effugere coegissent, parsimonia & tolerantia, uti sæpe anteà fecissent, eas difficultates posse superari: neq; se dubitare, quin ad prima veris signa classem Cæsaris, & nova auxilia sint visuri. Proinde eius insani consilij penitus obliviscerentur: quid enim levius & deniq; stultius esse, quã paucos sine equitibus in aliena & incognita regione cum iusto prope exercitu, valido imprimis equitatu: & multis prætorianis cohortibus longè firmissimo dimicare? & quod aures vix ferre possint, relinquere desertam urbem per aliquot dies in potestate Græcorum, quos vel fidelissimos, neq; pro natura gentis levissimos ipsa fames & futuri supplicij metus inducere possint ut facilè fidẽ fallant, & protinus ad veteres dominos rebellent. Proinde sibi in animo situ esse pro disciplina tueri urbẽ, eamq; Cæsari servare, & omnia aspera prius perpeti, quàm desertę urbis,

& proditi exercitus infamiam subire. Quid enim acerbius fore, quàm in ipsa fœlici temeritate, si etiam Fortuna votis annuat, nullam omnino laudem ferre & contra etiam militari iudicio pœnam promereri? porrò quid calamitosius, quàm in aduerso euentu cum ignominia leuitatis atq; stultitiæ in vestigio pœnitere simul & perire? mollitiem eam esse animorum non magnitudinem, vti falso nomine appellarent: non enim eos esse viros fortes, qui dolore satiscerēt, & famis metu frangerentur, adeo vt salutem proijcere, indecoroq; vitæ exitu miserijs finem afferre, quàm statutum cœlo fatum expectare malint. Erat Macicaus, vti ab obscuro Cantabriæ oppido non natalibus, sed insigni virtute clarus fortibus factis, & multa corporis ac ingenij patientia, ab infimo peditū ordine, vti antea Nauarro, Ioanniq; Dorbino cōtigisse constat, ad præfecturam castrorum prouectus: ob id maiore lenitate comitateq; imperij vim exercebat, adeo vt non elato, sed temperato ingenio in consilijs vteretur, & ad declinandam inuidiam nunquam vsurpata ducis appellatione sese cæteris centurionibus coæquaret, inter quos eminebat spectatæ nobilitatis Didacus Touarres, eius sententiæ facilè princeps, & vsq; adeo vehemens, vt quum alios penè omnes secum traheret, vix illi a Macicao resisteretur. Cæterum re in præsens dilata, & continuo demum triduo magnis disputationibus in vtramq; partem habitis vehementer agitata, Touarres, & Hermosilla Maciecaum expugnant: ille victus precibus atq; iudicio militū dat manus, eundúmque esse decerint, testatur tamen se inuitū trahi, & nimia eorū cupiditate ac intempestiua desperatione, totius belli summam, & salutem omnium in id discrimen adduci, in quo nulla propè spes secundi euentus, aut omnino tuti receptus emineret. ad id quoque fortiter audendum magnopere cogebatur à Græcis de sua salute libertateq; solicitis, inter quos rei bellicæ peritia, & Turcarum stipendijs clari plurimū eminebant Lazarus citeriore Macedonia oriundus, & Buseus dignitate equestri, & ipse ante alios Barbarius Græcorū longè fortissimus. is Turcicæ peritus linguæ, singularem totius regionis ac itinerū omnium notitiā tenebat, hortabaturq; vt se duce & antesignano ad eam expeditonem vterentur: se enim daturum operam, vt occulto itinere ad hostes consopitos, aut nihil tale verentes maturè atq; opportunè peruenirent. Macicaus, qui alienā temeritatē sua prudentia & diligentia maximè farcire cupiebat, ante omnia integro triduo cauit nequis omnino Græcorum vrbe egrederetur, ac demū Liscanio atq; Mendesio centurionibus vrbe commendata cū ægris ac ætatē grauibus in custodia relinquebantur, hisq; iniunctum est, vt portas cuntinuò obseruarent, ne profectionis fama ad hostes deferretur. De secunda vigilia educto agmine ad Andrussam Barbatio duce contendit, sinuosis & inusitatis itineribus, vt culta ac frequētia loca, et Turcarū custodias deuitaret. ea nocte dimidia ferè itineris parte confecta (nam à brumali solstitio longissimæ noctes erant) & exorto sole in caua et nemerosa valle copias condidit, atq; eo inclinãte in vesperā, curatis quiete cibo q; corporibus, eo gradu ad Andrussam perrexit, vt paulo antè auroram hostibus appropinquaret. Erat in oppido Caranus è præfectis prætorianorū cohortium virtute insignis, & cum eo circiter tria milia peditum, in queis fuere sclopettarij è Ianizerorum ordine mille & quingenti, cæteri è genere Asaporum partim sagittarij, partim hastati erant: extra oppidum verò Acomates, cui à præstanti forma Iusello cognomen fuit, in suburbanis tectis ad mille delectos equites continebat. Summa omnium, & Macicai, Barbatijque in primis sententia

erat,

erat, nullo cum ſtrepitu, & ſuſpenſis quidem paſsibus ſtabula & caſtra equitum pertranſire, adoririq; extemplò oppidum: murus enim uti non uno in loco confectus ex cratibus argillaq; ad lateritij parietis craſsitudinem, & partim vetuſtate, partim incolarum negligentia perruptus, non omnino difficilem ſcanſuris, & ſublevatis aliorum humeris militibus aditum præbebat: ita diviſis inter ſe muneribus & copijs Macicaus ad oppidum progreditur, Hermoſilla contra hoſtium equites quietus conſiſtit, ſed tanto ſilentio negotium patrari non potuit, quin nonulli agaſones & ſtabularij Turcæ caſu excitati noſtros ſentirent, & in dubia luce collucentibus ſclopettorum funiculis proſpicerent, ij primi omnium vigiles, quorum nulla propè erat diligentia, et demum equites ſopitos ſomno clamoribus editis excitarunt. Nec cunctatur Hermoſilla, experrectos, & adhuc imparatos, prius quàm coeant, atq; equos aſcendant, magno impetu invadit. Turcæ eo caſu perturbati ædificiorum ianuis ſeſe tutantur noſtri ſtabula perrumpunt, multos trucidant, ignemq; ſtramentis inijciunt, ut equi, viri, arma atq; ædificia eodem igne concremētur. Tum verò cuncta tumultu clamoreq; miſceri: ſed valde terribilis erat equorum hinnientium fremitus, qui dum vincla abrumpunt, & ambuſti terrefactiq; ardentibus caudis & crinibus undiq; deferrentur, inuſitati tumultus ſtrepitum reddebāt. Eo modo res ad improviſum caſum importunè deducta, excitatisque in oppido Turcis, noſtrorū ſpem fregit, atq; animos imminuit: datū enim eſt ſpatium Carano ad capienda arma, & iam Turcę ad muri perrupti aditus portasq; adcurrerāt, animadverſaq; paucitate noſtrorū denſatis ordinibus, ubi periculū poſceret, intrepidè prēliabantur. Hermoſilla delendis equitibus intento, et ſerius quàm oporteret auxiliū ferre conante, Macicaus dum portulę, quæ erat in latere, valvas revellit, ſclopetti glande per frontē traiectus cadit. Interficitur & Didacus Tovarres, eandemq; fortunā milites muro portęq; proximi ſubeunt: auctiq; animis Turcę, in deprehenſos clara iam in luce, & diſiunctos facta eruptione deferūtur. Noſtri ab acclivi acceſſu in æquum locū retrogreſsi, recepto & cōiuncto ſibi ſecundo agmine, & cōverſa in hoſtes fronte ſe recipere cœperunt. Hermoſilla per ſclopettarios latè inſequētes ſummovebat, terga agminis tuebatur, atq; expeditos ad latera diſponebat adeo peritè & conſtanter, ut undiq; Turcæ audacius proruentes certis propè ictibus ſternerētur. Iam equites qui ab incendijs evaſerāt, et qui in remotis mappalibus tendebāt eò frequentes adcurrerant. Acomates criſtis cōſpicuus in acie circumfuſis alis verſabatur, ſed noſtri ea animorū conſtantia gradum referebāt, ut orbatis duce ac itinere planè fatigatis, quū fortuna deeſſet, egregia virtus ad ſuſtinendū redintegrandūq; prælium ſupereſſe videretur. Turcæ magno ad ſtabula detrimēto accepto, & pluribus ex Acomatis militibus deſideratis, quòd oppreſsi deletiq; penitùs nō fuiſſent, pro victoria ducebāt, atq; ita lentius urgere abeuntes, & in frequenti peditū agmine perſequi cœperant. ſed Acomates, rapiente fato, quū occaſioni deeſſe nollet, traditos à Carano ſclopettarios circiter ducētos ab totidē equitibus in clunes equorū conſeſſores recipi iubet, et noſtros perſequitur, alios equites ſagittarios ac haſtatos advocat, & à poſtremo noſtrorū agmine nō diſcedit: ſed dū multa paſſuū milia provectus, audacius in noſtros equū adigit, ſclopetti glande per lunatā peltam traijcitur. eo cadente noſtri purpureā mitram multo auro intertextam cū criſtis, atq; item clypeum rapiunt: Turcæ corpore potiuntur. Eo modo duce amiſſo, multisq; illatis et acceptis vulnerib. perſequen-

di finem fecere, indeque nostri quietiore agmine Coronem sunt reuersi: nec diu ad Andrussam Turcę morā traxere, nā auribus ac naribus nostrorū decisis, atq; his ad ostentationē æquatę cladis Byzantium transmisis ad Londarium, quod Megalopolis olim fuit, reliquum hyemis egerunt. Turcis verò discidentibus à Corone, iterū Andrussa à nostris est repetita, vt tot fortium virorū cadauera relicta feris atq; volucribus humarentur, & in his sepeliendis vicini Gręci ab oppido Callamata, quod olim Pharæ dicebatur, singulare Christianæ pietatis officiū præstiterunt, & à nostris Maciçai caput, quod hostes in prælonga hasta præfixerant, planè agnitū, cū honore Coronem est relatū. nec multo post suborta pestilentia, multiplicatis funerib. vastare Coronem cœpit, eo grauior, quòd supra cæteras difficultates accesserat. Quibus de causis Hispani, vt in summa rerū desperatione accidit, nacti nauigia, quæ frumentū à Sicilia detulerant, susceptis Græcis cum eorum supellectile, ablatisq; tormētis oppidum vacuum reliquerunt. Fuere qui dicerent Hispanos non metu aut iudicio suo, sed iussu Cæsaris Coronē reliquisse: neq; enim crediderim tantum momēti in vnius vrbis possessione fuisse reponendum, vt in nullum propè exitum Cæsar grauissimis sumptibus id bellum alere voluerit; quum constet cū Venetis, & Pontifici, ac ipsis deniq; Rhodijs, qui in Melita erant, eam vrbem tuendam possidendamq; obtulisse, postquā in eos sumptus pecuniam conferre grauarentur. Cupiebat Clemens prudenti sanè consilio, in multos annos Turcarū metu liberari, egeratque Byzantij cum Aloysio Gritto, per Gerardū Florentinis mercatoribus iuri dicundo præpositū, vt reddita Corone in decem annos induciç essent Solymano cū omnibus Christianis, quòd maximè vt fieret Habraimus appetebat. nam excitato iam penè Persico bello, in orientem animi omnium atq; arma vertebantur. Pacis siquidem & belli iura, vti alio loco diximus, in eius viri iudicio atq; authoritate posita erant: neq; enim Christiano nomini erat infensus, vt credi par est, & paternæ religionis memoria, secus ac cæteri Turcæ & Schyticæ præsertim stirpis, qui inexorabili odio nostros homines persequuntur. Induciæ quoq; & ipsi Gritto magnopere placebant, quum in Pannoniam ad eas res componendas esset profecturus: sed dum Cæsar, vti planè interclusus hinc dedecoris metu, & illinc præclara commoditate, animi consilium tardius explicaret, transigendi negotij tempus effluxit, ita vt Cæsar quum Ferdinando fratri assiduis attrito bellis, quietē atq; otium parare, & grauissimis sub inde eius belli sumptibus parcere restituta Corone commodè posse videretur, ab ea cunctatione summæ vtilitatis occasionem amiserit. Sub id quoque tempus Philippus Lantgrauius Cattorum princeps, Ferdinando regi bellum intulit: Aderat Vldericus, vti memorauimus, belli causam ad æquitatis speciem præbens, & ob id ab omni nobilitate liberaliter adiutus. Nam Germaniæ reguli, vetusto more gentis implorantibus mutuam opem, non adesse nefas esse putant. Hoc sanctissimo liberalis amicitiæ iure, humiles et infirmi se ipsos ab iniuria & superbia potentiorum facilè defendunt. Igitur quum insigni studio vndiq; auxilia gratuitò præberentur, Vldericus paucis diebus ad quinque millia galeatorum equitum coegit. Adductæ item supra triginta peditum cohortes, à Villermo Fustenbergo summæ nobilitatis iuuene. Argentinenses quoque et Vlmenses tormenta bellica contulerūt. nam liberæ Sueuorum ciuitates quę iampridem societate consenserant, dissuluto demum fœdere separatim rebus suis ita consulebant, vt tum Vldericus earum ciuitatum amicitia & viribus oppor-

opportunè atq; feliciter uteretur, quibus anteà dum id fœdus vigeret, ditione ſua & domo fuiſſet expulſus. At Ferdinandus ſuo more per legatos bella gerere ſolitus, quũ ad paranda auxilia per Vindeliciam, Noricum atq; Bohemiam diſcurreret, copias ſuas Philippo Palatino commiſerat. Huic regio genere orto, & defenſæ ab ſe Viennæ gloria illuſtri, peritiſsimi duces parebant, Conradus Heſsius, qui in evaſtanda urbe Roma Germanorum princeps extiterat, & Maximilianus Heberſtenius in Italia clarus. Hi tres legiones externorum peditum ductabant, acceſſerantque ſubitarij delectus ex ea regione cohortes cum iuſto tormentorum apparatu, & ad has duo milia armatorum equitum. Interim à Cæſare ſuſtinendo, extrahendoque bello per menſarios pecunia parabatur: ſed id aliquanto minore diligentia fiebat, quàm gravis & repentinus hoſtium adventus poſtularet. Lantgravius enim Necharo amne ſuperato, trinis caſtris in Virtembergenſium fines exercitum induxit, adeo celeri ac improviſa irruptione provectus, ut regij nullis ſpeculatoribus uſi, non prius de adventu hoſtium certiores ſint facti, quàm armatæ acies in propinquo colle conſpicerentur. Ea re cognita Palatinus, qui ad vicum Louffen in valle cõſtiterat, equitatum repentè educit, ad explorandum levis armaturæ præmittitur. Lantgraviani ſigna promovent, tormenta diſplodunt: prælium equeſtre committitur: admiſcentur utrinque expediti pedites. Quum diu eſſet dimicatum, & regij multitudine hoſtium premerentur, Palatini equus tormento ictus cadit, ipſe vehementer in talo eadem pila vulneratur. Duce eo modo pugna excedente, & urgente hoſtium equitatu fit magna perturbatio regijs in caſtris. Non deeſt occaſioni Lantgravius, & productis legionibus incumbit. Quum verò ab equitibus quæreret, quonã in loco eſſent hoſtes, & eos in Louffen eſſe, qui exploratum excurrerant, reſponderent: Victoriæ, inquit, milites omen accipio, poſtquã hoſtes in fuga eſſe nunciantur: id enim nomen Germanicè fugam ſignificat. Neque inane eius nominis augurium fuit. Nam regiæ copiæ omnes nec tentato quidem certamine in longè turpiſsimam fugam coniectæ terga verterunt, gravi admodum Maximiliani Heſsijque periculo, qui retentare, conglobareque ſuorum aciem, & converſa fronte ſe recipere conabantur. Ab ea victoria Vldericus, & Stocardiæ, & omnibus ferè veteris imperij ſui oppidis incredibili populorum alacritate eſt receptus. Aſperga, in quam Palatinus ex vulnere confugerat, biduo tormentis oppugnata deditionem fecit. Auracum poſtremò & ipſum altercatione militum, qui in præſidio erant, ſine vulnere in poteſtatem cõceſsit. Nec multò poſt quum Lantgravius Auſtrianæ ditionis fines ingreſſurus, ſeque inde demum impellentibus Gallis in Italiam pervaſurus eſſe diceretur, Ferdinando regi pax data, deprecantibus Germaniæ regulis, ea conditione, ut Vldericus beneficiario iure ab Auſtriana familia ducto, ditione ſua potiretur. Invidebant quidem Auſtriæ domus felicitati, ſed eam exæquatis viribus incolumen volebant. Cæterùm Lantgravius apud Gallos occultè invidia deflagrabat, quòd eorum auro inſtructus ſecus quàm magnis pollicitationibus ſe facturum oſtenderat, in tanta occaſione gerendarum rerum, repreſſo impetu ſummæ ſpei victoriam omiſiſſe videretur: ſicut præclarè conſtet, Ferdinandum una maximè pecuniæ inopia id vulnus accepiſſe, quum multis diebus ab Hiſpania necquicquam opem expectaſſet. Curarat enim Cæſar per menſarios certum auri pondus in ſtipendia militum, ſed id aliquanto cunctantius quàm circumvento fratri in ea celeri-

tate hostium expediret, adeo vt victus exutusq; prouincia, pacem petere cogeretur: hostes tamen vt aliquid specie honoris Cæsaris nomini tribuere viderentur, tormenta bello capta remiserunt, & Virtembergensis iunior prouincialium studio insignis, ad declarandum studium suum in reliquum tempus, tributo tenui sibi imposito, nunquam se illaturum arma Austrianis principibus repromisit. Interea Clemens diuturno stomachi vitio tabefactus, sexto calēdas Octobres moritur, anno Pontificatus vndecimo, ætatis verò quinquagesimo septimo. Inerat ei ab seuero ore gestuq; & sermone ipso grauitas naturalis, exculta, vti vidimus, per omnem ætatem ciuili æquitate, moderatione, & patientia insigni. Sed deerat in eo, qui fortasse in Leone fratre superfuit, generosi & liberalis animi vigor, dignus principe, et vti volebat existimari, Medicea stirpe progenito. Ea siquidem erat natura eius ingenij parsimonia & dissimulatione gaudentis, vt illiberalis & durus potius quā sæuus atq; maleficus esse censeretur. Neminem enim plane oderat, quum neminem adamaret, præterquam ab occultiore causa conciliatos. his certè vnis adeo intemperanter fauit, vt ad summos honores, aut ad summum authoritatis locū, stabilesq; diuitias nullo pudore proueheret: multorum verò constanter obliuisceretur, qui ab optimis literarū studijs, vetereq; obsequio commendationē & pręmia meruissent. Hos quidem perblandè appellabat, vt imagine gratiæ detineret, sed occultè oderat tāquam creditores. Et hercle nisi Gibertus literarum & virtutis amore incensus, vti erat in administratione Reipublicæ, optima eius sæculi sorte Clemēti intimus, negantem cuncta prædurumq; principem molliendo fallendoq; ad beneficentiæ decus reuocasset, pręclara profectò aliquot, fœcundaq; ingenia dolore simul & pertinaci sterilitate perijssent. Dedit tamen omnia vel semper nolens, quæ suis parum benigna facie denegarat, et inimicis quidem sæpius & indignis: qua in rę aliquando suspirans se miserum esse confessus est, quū animus aut præsenti vtilitate inductus, aut ignobili compulsus metu, ad id inexplicabili necessitate, vel reluctante iudicio raperetur. Ex vno enim & triginta Cardinalibus, quos legerat in senatum, vix vnum atq; alterum probabat, quòd eos præteritis honestioribus, nequaquam exquisito decoroq; delectu, vti desiderasse videri cupiebat, sed vi subita inter impotētes regum preces, armorumq; strepitum circumuentus & coactus edidisset. Cæterùm qui occultare naturæ vitia, & studia hominum promereri expedita liberalitate nesciebat: eximiam certè laudem adsequebatur facilitate aditus, perurbana comitate, & populari quadam molestissimarū rerum tolerantia: nunquam enim infimorum etiam hominū vel preces, vel spes ipsas iratus, aut fastiditus abrupit. In eo quoq; enitebat, quod certè familiæ proprium fuit, rerū prope omnium, præcellentiumq; artiū notitia atq; censura singularis, eo admirabilior quòd nullis propè literis inniteretur, verum ingenio ad infimas artes sumptuarias querationes adeo demisso hęrentiq;, vt opificum arcana subtilitatesq; operum nimia & propè turpi solertia scrutaretur. Et certè is fuit, quem nemo vnquam in paruis rebus fefellerit, vt obiter non sit mirum, si in magnis demum, quæ publicam salutem respicerent, sæpissimè fuerit deceptus. In grauiore etenim consilio omnem vim summæ eius prudentiæ fatalis auaritia penitus elidebat, vt pote qui in proferenda pecunia, quum opus feret, adeo suspensus & anceps tristi cunctatione torqueretur, vt in perleui momēto gerendarum rerum occasio facilè deperiret. Hic vir profectò alioqui peregregiè cautus, et maximarum

marum rerum experiens, nequaquam vllo planè illustri vel expedito spiritu, vltima animi decreta promere; & consilia terminare didicerat: vti tum maximè publicæ salutis interfuit, quum ipso consultante non omnino improuisa clade obruti fœdè perijmus. Sed excusare eum hoc loco lubet, et profectò iuuat, tanquam non minore ignauia suorum ducum, quàm hostium perfidia in eas miserias præcipitatum, postquam excellenti demum consilio, ab insigni Cæsaris æquitate feliciter ducto, pacem pepererit, magnamque Italiæ partem luctuosa Hispanorum militum acerbitate liberarit: hoc certè honestissimo facto, in ipsa saltem morte, qua omnis inuidia facilè extinguitur, præclaram virtutis laudem meritus, nisi vti posthumus, patre crudeliter interfecto priusquàm ab vtero matris in hanc lucem ederetur, planè infœlix malè auspicatam & verè lugubrem Pontificatus sui memoriam reliquisset. Sæuum enim id bellum, & quo Roma funestius à multis seculis non sensit, pestilentia propè ineuitabilis, dira fames, & prodigiosus Tyberis auctus accumulatis cladibus excepere, adeo vt omnis ordo & denique populus vniuersus, diu expectata & demum audita eius morte, magnopere lætaretur, iocatique summa libertate nonnulli gratias agerent Curtio medico, qui firma ventem valetudine, innatoque membrorum robore prævalidum, in multa spè longioris vitæ nouis præceptis & commutata vitæ ratione, dubio procul occidisse credebatur. Laudauit eum in funere Laurentius Granius Signinus antistes Romana facundia, ita relatis in fatalem iniuriam cladium acceptarum causis, enumeratisque virtutibus, vt Cardinales Reipub. probè atq; opportunè consulturos diceret, si proximis comitijs Pontificem pari animi virtute, sed ea aliquanto fœliciore creauissent. Peractis in funere nouendialibus sacris Cardinales trigintaquinq; conclaue sunt ingressi. nam pleriq; è prouincijs in vrbem ad comitia conuolarant. Eminebat inter omnes in toga candida Alexander Farnesius senatus princeps, quem per quadraginta annos senatorem, atq; omnes ætatis honore superantem Roma patria, præclaræ maiorum imagines, eximia atq; inueterata virtus, & præcellentes literæ magnoperè cōmendabant, adeo vt Clemens, quum toties represso, & rursus erumpente morbo, omnem vitæ spem constanter abiecisset, eum sibi successorem testamento scripturum affirmaret, si Pontificatus hæreditate pararetur. Propterea Hippolytum Medicem etiam atq; etiā fuerit adhortatus, vt vnum omnino Farnesium collatis amicorum studijs, attollendū ornandumq; susciperet, quādo nemo in administranda Republica, & tuenda dignitate sacrosanctę maiestatis eo potior esse videretur. Subinde asseuerans eius summi beneficij memoriam, vt in homine pernobili sanguine progenito, nequaquam esse perituram. Itaq; Medices & sua sponte, & suorum omnium hortatu, & amicorum Cardinalium propensione adductus, cū Ioanne Lothoringo, quem propter morum similitudinem vehementer adamabat, adapertis sensibus arctè coniungitur. Hi duo longè nobilissimi totius ordinis, quum supra viginti senatores in suffragium adducerent, Pontificatum vti vellent & dare, & eripere poterant. Igitur vix paucis communicato consilio ad Franesium pergunt, cumq; primos comitiorum æstus pacato animo in cella expectantem aduoluti pedibus Pontificem salutāt. Consequuntur statim amici Cardinales. idem faciunt dubij; nec ipsi demum competitores & aduersarij diu cunctantur quin accedant, atq; eum veluti subita tacti religione protinus adorent. Nulla vnquam comitia à multis seculis maiore simplicita-

te, concordia, religione, inita peractaq; sunt, vtpote quæ ipsi Christiani nominis diui tutelares & principes, nullo liuore extracta fœdataue, nullo corrupta ambitu, nulloque metu præcipitata haud dubié rexerint, atque finierint. Paucis enim horis & ciuem optimum, & virtutis opinione lectissimum, vti optarat potius quàm sperarat, populus Romanus Pontificem accepit: & eo quidem vberiore lætitia & gratulatione, quod ipsum cœleste munus Dij immortales ad compescendam latronum & sicariorum audaciam, quæ in prouincijs & in Vrbe per interregnum eruperat, mira prorsus ac inusitata celeritate cumulassent. Non enim syngraphis suffragiorum obsignatis, & de more in sacratam vrnam coniectis, sed publico consensu, et præclara voce totius senatus Pontifex est renunciatus, coronatusq; demum triplici thiara desumpto Pauli tertij nomine, secundo Nonas Nouembres, qua die ab eo fœlici auspicio publica hilaritate percelebri in eius honorem nobilissimi Romanæ iuuentutis per Vaticanam aream simulachro equestris pugnæ edito iucundissimé decurrerunt. Hisdem fermé diebus quibus defuncto Pontifici nouendialibus sacris de more parentabatur, Aloysius Grittus Andreæ clarissimi Venetorum principis filius, in Transyluania vehementi multarum gentium coniuratione obsessus, interfectusque est. Venerat is é Byzantio missus á Solymano cũ amplissimis mandatis ad Ioannẽ Pannoniæ regẽ, vt Budæ consideret, tueretur in his regionibus Ottomannicũ nomen, consilijsq; omnibus belli et pacis interesset. Nolebat enim Solymanus contra Persas ad longinquũ bellũ profecturus quicquam in ea prouincia commoueri. Nam fama erat, Ioannẽ prouincialium cohortationibus inductum pacem appetere, & id demum agitare, vt quietem atq; otium a Germanis atq; Bohemis impetraret, ea condicione, vt dum vita superesset trãquillé regno potiretur, ab excessu vitæ autem, iura omnia Pannonici regni ad Ferdinandi liberos transirent. Itaq; hisdem fermé diebus quibus Solymanus in Armeniam cõtendit, et Hariadenus cum valida classe in Italiam, atq; inde in Africam adnauigabat, Grittus Byzantio profectus in Valachiam superato Histro peruenit. Ducebat secum præsidij causa aliquot Turcarum equitum alas, atq; item eximiam peditum manum, in qua erant pleriq; Ianizeri ex numero prætorianorum: præterea multi serui liberaliter instructi, amiciq; & familiares Italici generis, & ante alios Hungari duo duces cum singulis turmis Vrbanus Batianus, & Ianus Docia: quorum numerus septem millum summam facilé implebat. nam & ingens lixarum turba cum insigni apparatu castrensi, militisq; camelis & impedimentis sequebatur. Valachia olim Mysia superior fuit, finitima Bastarnis & Getis, nunc ea in duas partes diuisa est, altera propinquior Histro Moldauia, altera veró quæ ad Pontum atque Boristenem vergit, Transalpina vocatur. In Moldauia imperabat Petrus, iam pridem certo fœdere ab Ottomannis in amicitiam receptus. Ab hoc Moldauo Grittus explicato Solymani diplomate prolatisque eximijs muneribus postulabat, vt sibi in Pannoniam contendenti, consilio opibusque adesse vellet. habere enim se mandata á Solymano ad Ioannem regem, vt de pace cum Germanis ageret, statumque eius regni maximé perturbatum componeret. Accepit dona barbarus, amicitiæ dextram iunxit, dedítque fidem se vbi opus foret, neque Solymani causæ, neq; iure hospitij initæ amicitiæ defuturum. Nec multo post Grittus hac noua Moldaui societate auctior et elatior factus in Transiluaniam deflexit, edicta passim proponens, vt ad se proceres, ciuitatumque legati conue-

conuenirent, tanquam ad rerum omnium desceptatorem & arbitrum, legatumque Solymani, qui cum amplissimo munere regiæ potestatis singulas Hungarici regni controuersias esset cogniturus. Tantum enim sibi gratiæ apud Habraimum, Solymanumque parauerat, vt inusitatâ liberalitate fiduciaque cuncta magna atque ardua eius industriæ, & virtuti committere minimè dubitarent. Erant in Gritto Byzanřj nato, educatoq; inter Turcas, exquisitæ artes conciliandis barbarorum animis. nam eximio splendore vitæ, multa largitione, frequentibus epulis, cultu demum incessuque, & illustri præsertim eloquentia aulæ proceres cœperat, ipsumq; præcipuè Habraimum, summa Solymani gratia conspicuum, nec obscurè Christiano nomini fauentem, adeo fœlici familiaritate sibi adiunxerat, vt ex multis mercaturæ monopolijs publicanus effectus, se ingentium vectigalium redemptorem profiteretur. Sed Andrea patre Venetijs ad principatum euecto, mirum in modũ authoritate atq; opibus creuerat, vnde profusiore indies sumptu, sese vti ampliori Fortuna dignum ostentabat, vsque eò largitione progressus, vt suburbanam villam in morem nostrum luculenter ædificatam, cum multa hortorum amœnitate, Habraimo ad voluptarios secessus dono daret, in quam & ipse Solymanus, cum Habraimo oblectationis causa, priuato desumpto habitu transibat. hinc ei à Turcis Beogli pernobile cognomen inditũ, quod principis filium sonat. Nam domus eius adaperta omnibus à legatis multarum gentium, maximorumq; regum speculatoribus frequentabatur. Erant ij specie, aut quęstu mercatores, qui venales gemmas, resq; ingentis pretij Solymano dignas afferebant, eoq; vnò interprete & arbitro vtebantur: quoniam in indicatura cognitioneque gemmarum, quarum studiosissimus erat Solymanus, acre iudicium adferebat. Secutus demum Habraimi castra, & ab eo in Pannonia relictus, non modo procuratoris diligentissimi, sed & optimi ducis decus promeruit, quum Ferdinandi regis exercitu fortiter repulso, Budam cum magna gloria defendisset. Hinc eum Ioannes rex quæstorem regni fecit, ornauitq; Antonium eius filium sacerdotio Agriensi maximè opulento. Quo rerum prouentu elatior factus, spes suas ad immoderata atq; ardua exitiabili ambitione prouehere cœpit. Nam Byzantium reuersus, producente laudenteque Habraimo, in colloquium de grauissimis rebus, quod nemini nostrorum hominum anteà licuit, cum Solymano deuenerat. Nec deerant qui eum crederent magnis pollicitationibus inductum, aliquando abiurata religione Christiana, ad Mahometis sacra defecturum, vt inter purpuratos, qui Vesirij Bassæ dicuntur, adscriberetur. quod nequaquam verisimile nobis videtur. Quis enim arbitrabitur eum virum, qui in omni vitæ decreto pius & generosus extiterit, immani flagitio nomen suum fœdare, & patrem grandæuum senem, sua gloria & merita fœlicitate perfruentem, inflicto tanto vulnere ad mortem adigere voluisse? Quando etiam præclarè constet, asportatis thesauris, vt à periculosa barbarorum tyrannide sese incolumi existimatione subduceret, fortunas suas in Pannonia collocare cupiuisse, vbi inter Christianos singulari cum dignitate summaque securitate degeret, subindeq; se totius Pannoniæ præfectura potiri posse speraret, si rex aliquo fatali casu esset interceptus, quum haud dubiè beneficiario rege extincto Solymanus maiorum exemplo regnum in prouinciam esset redacturus. Hac inusitata cupiditate imperiũ militare & magnas opes affectantem Hungari, in primis quos diximus Batianus & Docia adulando cohortandoq; magis

& magis incitabant. Hi iampridem malignitate eorum ingenij à regis amicitia discesserant, sequebanturq́, Grittum Solymani fauore subnixum, vt eo authore et regis ǽmulo nouam sibi apud suos dignitatem pararent. Regiæ siquidem maiestatis nomen, veluti collega imposito, vehementer imminui, conuellique maximè cupiebant. Erat Docia præfecto Transyluaniæ admodum infensus, quòd sibi in quadam altercatione vociferanti genam pugno contudisset. Is erat Americus Cibachus episcopus Varadinensis, vir singulari nobilitate, summa potentia, præcellentiq́; virtute, cui Ioannes secundum regiam dignitatem, primum honorem detulerat. nam & rex ipse sub Ludouico Transyluaniæ præfectus, quem Vaiuodam vocant, multis annis extiterat, ita vt in vnius Americi fide virtuteq́; opes suas collocasse videretur. Igitur Americus Gritto prouinciam intrante, quum tardiùs & cunctantiùs iter facere, & parum eius aduentu commoueri, veluti despecto Solymani imperio diceretur, Gritti animum vehementer offendit, qui præclaro initio existimationem suam egregia prouincialium voluntate, præfectiq́; obsequio excitari, confirmariq́; volebat. Etiam fama erat Americū, Christiano animo ab amicitia Turcarū plurimum abhorrere, neq; pati vt Turcæ prouinciæ finibus insuescerent, vt poté qui vigilanter & strenuè cauendū arbitraretur, ne prouincia viris & equis abundans, rerumq́; omniū & auri præsertim, fruticis modo passim nascentis, maximè opulenta, in potestatem Mahometanorum hominum deueniret. Consederat ad oppidū Braxouiū Grittus, quū pluribus nuncijs affertur, Amiricum aduentare, castrametatumq́; inde decem millibus passum apparare sese, vt eum ornatissimo comitatu in colloquium deueniret: habebat enim secum multas equitum turmas militariter instructas. Nam Hungari ciuitatum antistites, ex sacris reditibus valde opulenti, vetere instituto alere equites, ductareq́; eos in aciem aduersus Turcas solebant, quum valde decorum putarent religionis causam à sacratis maximè ducibus defendi. Sed tum præcipuè finitimi quiq; proceres liberaliter adornati ad Americum concurrerant, vt antistiti summæ dignitatis, & præfecto, cuius imperio parêrent, officij causa frequentes adessent, adeo vt is comitatus iusti propè exercitus speciem præberet. Ea res Gritti ingenium vehementer commouit, quasi apertis in campis, veluti cum hoste, spectantibus copijs esset colloquendum. Enata enim erat inuidia, lethale malum, dira alieni honoris obtrectatione, quum hic singulari & planè Turcico fastu parem pati nollet, & ille contumaci libertate, nobiliq́; proposito superiorem in prouincia sua minimè passurus esse videretur. Quum è conuiuio discedens Grittus concepta ira fremeret, & his non obscurè minaretur, qui imperijs suis minimè paruissent, tegumentum capiti detraxit, quod erat Turcarum more oblongum ex pretiosis Scythicarum Sibellinarum pellibus, manibusq́; dilatans, hoc inquit, duo capita non capit, necesse ergo est vt vni tantùm coaptetur, idq́; rursus capiti imposuit. Eum sermonem Ianus Docia ad vindictæ suæ occasionem excipiens, rectè, inquit, assimilas Gritte, nam & hæc quoq; prouincia duos ex æquo præfectos & dominos capere non potest, nec tu hercle iure tuo potestatis ac imperij vnquam potiere, nisi hodie expedito virilique decreto, & tuam & Solymani causam defendis: Americum profectò, illam inquam immani superbia belluam non nosti, cuius ego feritatem ac insolentiā si iusseris celerrimè frangam. Solymanum enim odit, nec regi paret, & nomē tuum contemnit, vt potè qui nō obscurè ad regnū aspiret, & decere ait, vt Transyluaniæ præfectus in regium

regium nomen adoptetur. Quoniam in his terris Decebalus Dacus aliquando regnauerit, quem Romanæ vires, & Traiani virtus ægrè subegerint. Puta hoc homine neminem inflatius & arrogantius de se prædicare, neminem astutius & simulantius amicitias colore. Dona quidem afferet ad beneuolentiæ speciem, atque etiam dextram perfidia potius quàm fide præstantem iunget, vt quum prætergressus fueris edictis ac imperijs tuis illudat. Dignitati profecto, fœlicitatique tuæ hostiliter inuidet, quòd in Pannonia belli & pacis leges sis daturus, & quum regnum præclarè affectet, te vnum maximè timendum arbitratur, ne eius consilia perturbes, authoritatem frangas, & denique temeritatem atq; audaciam castiges. Non ferendus hercle tibi est hic æmulus & contemptor, atque etiam iure optimo tollendus, vt nominis tui dignitatem in limine operum tuorum, petendæque gloriæ aditu tueare. Nihil enim obtrectatore socio & occulto hoste periculosius, quem præsertim in tergo sis habiturus, Nam quum ex occasione animi libidinem nudauerit, insidiosius demum atq; lethalius nocebit. At Grittus vbi hæc ad animum admisit, iam planè turbidior factus, maturandum, vtendumq; imperij viribus censet: Dociam collaudat, gratiamque egregij studij erga se breui relaturum pollicetur, si aliquo insigni facinore edito, Americi superbia contundatur. Ferunt Grittum nihil omnino durius statuisse, quàm vt Americum quoquomodo comprehenderet, vt demum Turcico more cathenis vinctus, sub custodia Byzantium mitteretur: prouinciam autem regendam traderet Hieronymo Lascho Polono, qui maximarum legationum honoribus functus, Byzantij, & in Gallia egregiam fidelemq; operam Ioanni regi præstiterat, in eam spem tot aditis asperrimorum itinerum periculis, vt sicuti sibi promissum ferebat, Transyluaniæ præficeretur. Sed Ioannes quum se pro Hungaro Polonum hominem peregrinum, nec Hungaricè satis loquentē, nisi periculosè vel incōmodè ferocissimis gentibus præficere posse iudicaret, necessitate quadā Americum prætulit, adeo vt Laschus, qui ingenio multarū rerum vsu, & exquisitis literis instructo, præaltos spiritus gerebat, in ea repulsa nullā vel honestorum verborum excusationē reciperet, & se deceptum et elusum ab rege grauissimè quereretur. manebat tamē in officio, & quorundā oppidorum quæ rex dono dederat, in Sarmatię finibus possessione potiebatur, sed non obscurè alienatus interea sese Gritto in familiaritatē clientelamq; dederat, vt Solymani auspicijs alteram Fortunam experiretur, & regi iterum minus familiariter industriam suam, & virtutis dignitatem ostentaret. Cæterùm Dociæ separatim ab Vrbano Batiano, iussu Gritti validissima Turcarū ala, & in primis Hungarorū turmæ traduntur. Is noctu à Braxouio maximè occultus discedit, & ad castra Americi repentinus aduolat. Quū paulo antè per Hungaros speculatores didicisset, eū patentibus in campis vitādi æstus causa iuxta pagum tentoria collocasse, & vt in nullo metu, sine vigile, & sine custodia militari, cum pueris & familaribus in tabernaculo pernoctare, comitatum verò eius vndique diuersos in pagos esse dispartitum, ita vt tot equites non facilè coire possent, quum etiam edicto in crastinum diem profectioni sese compararent. Ita Americus ignarus suæ sortis, quum inimicos contemneret potius quàm timeret, à Docianis satellitibus opprimitur. Iacenti & vix dum à cubicularijs experrecto, quum latè inuadentium equitum fremitus & clamor audiretur, ipse Docia caput detruncat, castra omnibus in locis trepidatione luctu & fuga complentur: Turcę equos ornamentaq; diripiunt, exci-

tantur proximiores, cunctiq; demum Turcis agnitis, inermes discinctique in multa rerum omnium conturbatione profugiunt. At Docia tanto patrato facinore Braxouium reuersus, Americi caput ab auricula manu suspensum Gritto spectandum defert. Aderat Laschus eius consilij & cædis prorsus ignarus, qui quum in re atroci & subita, vt sæpe fit, omnem simultatis memoriam naturalis misericordia superaret, & ob id indigna inimici morte minimè lætaretur, conuersus ad eum Grittus, an tu, inquit, Lasche non agnoscis hoc derasum caput? magni quidem viri est, sed ambitiosi, contumacis, & maximè superbi. Ad id Laschus, qui contracto & tristi vultu inhorruerat, tale mihi, respondit, non est visum, quum suis in humeris conspiceretur; veluti qui planè id crudele factum non probaret. Tum verò omnis in Gritto verborum ac animi sæuitia refrixit, adeo vt non sine quodam pudore iam pœnitere videretur, statimq; subiungeret, Americum quidem iure cæsum esse, sed eum capi potius quàm interfici cupiuisse. Nec mora pleriq; Hungari Turcæq; discedunt ad occupãdos Americi thesauros, qui in remoto inde oppido seruabãtur. Cæterũ vbi de eius cæde fama percrebuit, propinqui prouincialesq; fermè omnes incredibili dolore cõcepto aduersus Grittũ coniurant, vindicandam armis sacrosancti atq; optimi antistitis mortem decernũt, ipsique publico decreto Siculi, et Saxones per Colonias Transyluaniæ antiquitùs inserti, & Podolij Semisarmatæ ad ferendam opem euocantur. Nunquam vllæ gentes pro salute sua & publica dignitate ad propulsandam iniuriam, vel intentiore studio, vel grauiore impetu, vel maiore celeritate ad arma concurrerunt. Paucis enim diebus supra quadraginta milia peditum & equitum coiuere, adducente Gothardo Saxonicæ stirpis, in ea prouincia claro, Stephanoq; præcipuè Mailato duce electo, qui vnus maximè Americum percolebat, & in luctu publico princeps, nefariæ crudelitatis authores latronum more persequendos puniendosq; censuerat. Porrò Grittus, quum tantus iratæ multitudinis tumultus cum ingenti armorum strepitu, vel ex remotis regionibus fama atq; auribus sentiretur, incertus quid faceret, ad oppidum Mages expeditis itineribus se recepit. Oppidani quum Turcas ab edito conspexissent, nullo modo adduci poterant, vt portas aperirent, tamen Dociæ et Batiani cohortationibus id impetratum est, ut in inferiorem oppidi partem copiæ omnes reciperentur, ipsi verò in æditiora sese resque suas subducerent. In colle enim erat templum cũ sacratis ædificijs peramplum & excelsum, quod arcis speciem spectãtibus præbebat. Gritto id erat consilium, vt refecto muro adiectisq; nouis munitionibus, & comparato commeatu tantisper se teneret, donec auxilia conuenirent, quibus in condita hostium multitudo, acri et repentina eruptione pelleretur, atq; inde ipse vel amissis impedimentis superato Tissa amne, qui olim Tybiscus fuit, in Pannoniam euaderet. Erat ferè undiq; cinctus, hinc Danubio & Tybisco magnis fluminibus, inde Hercynia sylua, quæ non facilè penetrari poterat, ita vt nullum nisi redeundo ad Moldauiam effugiũ patere videretur: sed eum receptum vti fugæ persimilem, nequaquam pro dignitate sui nominis esse statuebat, quando mori præstaret quàm indecoro deformique reditu demandatum legationis munus deserere, conuertereque id iter ignobili metu, quod tanta hominũ opinione suscepisset. Itaque dum impigrè ad munitiones materiam comportari iubet, aggerem extruit, ad laborem suos adhortatur, nunciosque simul plures et tabellarios ad impetrandam opem in amicas regiones dimittit, superueniunt hostes terribili

cla-

clamore edito munitiones adoriuntur, temeritate tamen ac audacia potius quàm ordine & bellica ratione. Propterea non terretur Grittus per sagittarios Turcas, sclopettariosque maximè Ianizeros rem gerit, multos vulnerat & interficit: ita hostes qui sine apparatu tormentorum accesserant, ad murum sagittis confixi, & glandibus traiecti repelluntur. Eo accepto detrimento Mailatus belli rationem commutat, obsidionem instituit. Docet si leviter tantùm lacessant, brevi hostes sine ullo ipsorum vulnere in potestatem cogente fame deventuros. Ita distributis per intervalla copijs, latè oppidum corona præcingitur. Interim in tanta auxiliorum expectatione versantem Grittum, ac omnia obsidionis incommoda forti animo sustinentem invasit morbus, eò gravior: quoniam nihil omnino de auxilijs afferebatur. Nam Ioannes qui æmuli incommodo atque periculo non obscurè lætabatur, quum tot gentibus æquissimo iure ad arma consternatis, nisi summa cum invidia & periculo obsistere posse iudicaret, alam tantùm equitum ab æstivis evocarat, quæ lentis itineribus in Transylvaniam mitteretur. Balibeius etiam & Halis, Belgradi, Samandrigque præfecti, malignitate simul & ignavia, neque provincia excedere, neque Danubium transire iniussu Bellerbeci magistri equitum sibi licere perscribebant. Ipse quoque Laschus ex socio alieni periculi spectator factus, quum paulo antè discessisset, ut equites cogere adducereq; maturaret, studium suum extenuata fide remiserat, & Megeiani qui aliquandiu pacati constiterant, perseverantia suorum obsidentium, & Turcarum incommodis invitati ex superiore loco præliabantur, & iam alimenta defecerant. His tantis circumventus malis Grittus per Hungaros dabat operam profusè largiendo, ut Transylvanis magno auri pondere distributo, in Pannoniam abire permitteretur, sed omnem avaritiam in efferatis dolore animis vindictæ libido superabat. egit demum separatim cum Muldavo, ad quem hospitalis amicitiæ iure suppliciter opem implorans gemmas & uniones dono miserat, ut loci custodiam à suis laxari iuberet, & se cum liberis ex composito erumpentem, in pacatum abduceret. Paulo antè etiam à Batiano erat desertus, qui in eo metuè castris hostium significantibus & eripientibus quibusdam veteribus amicis fuga sibi consuluerat. Itaque dubia spe, & urgente fatali necessitate, ad condictam horam ab ea porta, quæ ad Moldavos ducebat, erupit, dextra Solymani diplomata prætendens: sed barbarorum fraude nequaquam inventis Moldavis, in Franciscum Scendenum incidit Americi propinquum, & Mailati maximè familiarem. Hic primus omnium contumelioso ululatu tegumentum illud capitis è Sibellina pelle pretiosum rapaci manu insolenter invasit, eumq; morbo invalidum & nihil resistentem immissis equitibus comprehendit. Tum verò à Transylvanis horribili clamore sublato, eius comites copiæque & Turcæ præsertim cæduntur, atq; ita undiq; vertuntur in fugam, ut cuncti ferè in eo tumultu admodum cruento, quum indagine ingentium copiarum clauderentur, interfecti captiq; sint. Servavêre tamen Turcas quantum licuit Moldavi, sed eos demum infesta latronibus itinera equis & armis exutos exceperunt. At Grittus quum ante prætorium armatorum corona circunseptus interrogaretur, cur Americum iussisset interfici, nihil se tale unquam imperasse constanti animo, & gravi fronte testatus est. Conclamantibus verò cunctis ut ea hostia Americi manibus mactaretur, Mailatus eum Francisco ad supplicium tradidit, atq; ita caput ei ingenti machera detruncatum est, in eius cruore

xx

proceres, & propinqui penulas militares ſolenni cerimonia more gentis intinxerunt, ut diu ſecum exactæ vindictæ memoriam deferrent. Sed Ianus Docia maiore ira, & graviore ſupplicio affectus, diſcerptusque eſt. Gritti liberos ne no ſtrorum hominum amplius vidit, ſed non deſunt qui eos adhuc vivere apud Moldavum dicant, veluti grandi pecunia ab avo principe redimendos. Quum Gritti truncus a carnifice nudaretur, loculus in ſemorali cum gemmis immenſi pretij repertus eſt, adeo ut ea omnis præda aureorum nummûm quadraginta miriadas ſuperaſſe dicatur ab his, qui domeſticum Gritti apparatum in rationes vera æſtimatione contulerunt. Nec multo poſt & ipſe Laſchus à rege Budam evocatus, non mediocre vitæ periculum adijt, quū in quæſtione ſub tormentis Gritti conſilia explicare cogeretur. Sed is demum deprecante pro eius ſalute Sigiſmundo Sarmatiæ rege, cuſtodia eductus, é regia aula in Poloniam profugit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXIII.

EADEM æſtate Solymanus Turcarum imperator, effuſis ultra Euphratem ingētibus copijs adverſus Tammaſum, magni Hiſmaelis filium, bellum ſuſcepit, validaq; re ſimul inſtructa claſſe invaſit Africam, occupandæ Siciliæ atq; Italiæ maxime opportunam. Conceperat enim ingenti ſpiritu totius orbis imperium, facile Alexandri magni potentiam æquaturus, uti ab Europa metu liber, atq; omni ſolutus cura, poſtquā in eo diro inſanoq; Chriſtianorum regum diſsidio, conſilia noſtra nequaquam recta & illuſtri ratione ad pietatis gloriam, & publicæ ſalutis nomen, ſed impio quodam livore ad inteſtinam perniciem vertebātur. Franciſcus enim eo animo pacem ferebat, quo bellum geſſerat, indomito, contumaci, & planè invicto, haud dubie ad repetendam Italiam iterū vividæ virtutis, & totius Galliæ virium periculum facturus, ſi Carolo Cæſari diſtrahendis eius opibus, alicunde gravis hoſtis incumberet. Idem quoq; Britannus ſpectabat, quum iam pridem Cæſaris cognatione atq; amicitia, uxoris repudio fœdiſsime violata, à Romani Pontificis authoritate diſceſsiſſet. Ioannes item in Pannonia Turcarū præſidio tutus erat adverſus Ferdinandū in eo Germaniæ motu ægre Lantgraviana arma ſuſtinentem, & rex Polonus cum Moſcovitis & Tartaris bello cōtinenter occupatus, his quæ ſibi cum Solymano manebant inducijs fruebatur. Tuebantur & Veneti veterem pacem, adeo ut Solymani amicitiam religiose admodum colere viderētur. Neq; in ipſo Clemente Pontifice tantū inerat præclaræ authoritatis, ut eum reſtinguere odia, & diſsidentes componere facile poſſe ſperandū foret:

nam

nam Massilię apud Franciscum nudatis ęgri animi sensibus, commemorando & deflendo communes miserias: ita cogitationes suas protulerat, ut vindicandis iniurijs occultè consilia à quiete penitus aliena cum rege miscuisse crederetur. Cæterum Persici belli causas ab ipsis usq; avorum odijs repetitas, & eventus mutuis cladibus memorabiles, suo loco narrabimus. Invadendæ verò Africæ author & cōcitator extitit Hariadenus Mithylenæus vetere Horucij fratris cognomēto Barbarussa à nostris appellatus. is in Numidia proxima Mauritaniæ Algerij regnum à fratre anteà partum adeo frequentibus victorijs amplum clarumq; reddiderat, ut nostri æquè ac finitimi Pœnorum reguli, & vagi Numidę, eius opes atq; audaciam magnopere timerēt, et Solymanus ad fortissimi viri famam iam publica virtutis cōmendatione illustrem frequēter excitaretur. Non alienum erit ab instituto opere breviter recensere, quibus artibus Mithylenæi fratres ab una tantū prædatoria bireme ad regium fastigium irrepserint, ut hinc quoq; in hac rerum humanarum varietate colludentis Fortunæ ostenta posteri mirentur. Igitur patre Græco, atque eo Mahometis sacra secuto, in insula Lesbo geniti, quum inopiam domi ferre non possent, arrepta bireme spes suas omnes mari commiserunt, sese Camali archipiratæ in disciplinam tradentes. Sub hoc Camale Horucius, qui uti natu maior ad se ducis nomen trahebat, cum Hariadeno multa præda, multisq; servis atq; navigijs adauctus: ac demum ascitis in societatem minoribus piratis prædabundus in Mauritaniam pervenit. Eo tempore Algerij regulus cum fratre armis de imperio contendebat: hic quum Numidas equites, qui hodie Arabes appellantur, precio sibi in auxiliū ascivisset: alter opportuno novæ gentis adventu magnopere lætatus, pecunia cum Horucio transegit, ut se defendendum susciperet, paucisq; diebus Horucius cum valida manu sclopettariorum, quibus prę cipuè Numidæ terrentur, eo impetu gessit atq; confecit bellum, ut Turcarum nomen cum Numidis, tum, Mauris omnibus terribile esset. His rebus gestis, uti erāt ingenio validus, viribus pollens, & regni maximè cupidus, quū eo bello comperisset Mauros per se inermes, ignarosq; militiæ, ac ingenio mobiles, nullaq; inter se stabili cōcordia nixos, facilè per partes opprimi & subigi posse: Numidas verò vagos, et inter se dissidentes, vel in amicitiā trahi, vel si abnuant nullo propè negotio sustineri, improvisò fidem abrupit, repenteq; hostis factus, quos cœptis suis adversari posse putarat facilè sustulit, breviq; pòst sæviciam liberalitatē exercendo Algerij regno potitus est. Nec multo post finitimū quoq; regulum Circello imperantem vi dolisq; aggressus expulit. distat Circellum, antiquis Carcenna colonia vocatum, ab Algerio, quod Iulia Cæsarea fuisse dicitur, ad occasum sexaginta passuum milibus, antiqua ad portū mole, & operoso aquæductu, multisq; Romanę magnificentiæ vestigijs adhuc insignis. Inde & ab Algerio mare undiq; infestum reddebat, & in mediterraneis cum expeditis cohortibus evagabatur: ita militiæ munera cum fratre alterna sorte partitus, ut nihil terra, marive pacatum relinqueretur. Ab eo rerum successu, ut regni fines aliquāto latius proferrentur, Bugeam magno apparatu invasit. Hispanis, qui in præsidio erant, ad summas rerum difficultates redactis, nec prius abstitit tam forti incepto, quàm ei dextra manus tormenti ictu abrepta est: inde ferream sibi fecit, qua ad cubitū religata multis in pręlijs postea feliciter est usus. Nam Algerij non contemnendum Hispanorū exercitum Didaco Vera duce circumventum fusumq; delevit, & aliquanto post Vgonem

Moncatam, qui veteranos Hispanos ab Italia transportarat, egressum in litus, iniquo nostri loco cõmissa pugna compulit in naves, subortaq; tempestate copias ferè omnes luctuoso naufragio fluctibus eiectas crudelissime trucidavit, aut ad remum trierarchis distribuit. Ad extremum immodicæ spei plenus, & rerum proventu factus audacior, quum Tremisenij regem, amicum, sociumq; à Carolo appellatū, regno expulisset, immineretq; Orano, Portuiq; magno, quæ Hispanorum præsidijs tenebantur, Punica simul & Christiana arma, adversum se concitavit eo bello, uti suo loco memoravimus, superatum, & fuga in solitudines evadentem Hispani, Mauriq; equites consecuti cum paucis ex familiaribus interfecerunt. Horucij caput in Hispaniam transmissum circumlatumq; in lancea, populis præsertimq; maritimis insignem attulit lætitiam, quod sublato prædonum rege diu exoptata securitas litoribus reddita videretur. Sed Hariadenus neq; spiritu, neq; bellica laude Horucio inferior, acclamantibus militibus imperium suscepit. Is non modò regni, sed virtutis, & deniq; artium cogitationumq; omnium, quæ in fratre eximiæ fuerant, hæres factus, adoptatusq; etiam in fratris cognomen, ad imperium totius Africæ aspirare cœpit: ratus ea, quæ paria essent, animo suo minora angustioraq;. Itaq; arma proferre, Mauris & Numidis terrori esse, modò cum his pace ac inducijs uti, modò bellum gerere. porrò aucta classe Hispaniæ, Sardiniæ, ac Balearium oram prædari, asciscere sibi novos piratas, clarus æquè ac formidolosus finitimis esse. Hęc audentem & molientem nusquam Fortuna destituit. Nam Hametem Numidam magni agminis ducem sibi infestum, per insidias interfecerat, & ad Cocum oppidum Benchades inter regulos Numidas longè clarissimus multis prælijs superatus, in solitudines abscesserat, Amidamq; in finibus Tremisenij regni adeo frequentibus detrimentis attriverat, ut sedes mutare, ac in interiora profugere cogeretur. Mari quoq; ea Fortuna res gessit, ut Vgo Moncata supra Sardiniam nocturno prælio victus, graviterq; vulneratus, amissis aliquot triremibus vix effugerit, & Portundus Hispanicæ classis præfectus, amissa fœdè classe cum filio impigro iuvene fuerit interfectus. His captis triremibus, quum aliquot etiam, quum Siculæ, Neapolitanęq;, tum Venetæ rostratæ, varijs interceptæ casibus accessissent, maximè validus atque terribilis esse cœpit, auxitque sibi virium atq; animi famam ipso Andrea Auria ad Circellum repulso, quum ille oppido tam fortiter expugnato, quàm fœdè amisso, ad quingentos milites disciplinæ oblitos, nec Turcarum eruptionem sustinentes amisisset, duæq; tum onerariæ Ligusticæ, dum ad Circellum cursum haberent, onustę armis, milite, commeatu supra Populoniam, quòd ingentem Genuæ luctum peperit, expugnatæ atq; demersæ. Postremò arcem scopulo impositam, Algerio urbi imminentem, defensamq; per aliquot annos ab Hispanis, summa vi adortus cœpit atq; delevit, ruinis profundo mersis, & iacta mole, ut percommodus regiæ urbi portus adderetur. Quum hac rerum gestarum fama floreret, Solymanus e Pannonia reversus, ad eum legatos misit, qui evocarent, summosq; honores & maris præfecturam Byzantium venienti pollicerentur. non sustinebat enim animo Solymanus ignominiam in Peloponneso acceptam, quum præfectus classis Himerales adeo fœdè profugiens, Coronem & Patras, castellaq; item Naupactei sinus Aurianæ classi expugnanda reliquisset. Ipsi quoq; purpurati Bassæ, & eorum princeps Habraymus in consilio & valida classe & perito strenuoque duce opus esse differebant, non modò ad

do ad recipiendam Coronem, quæ tum terra marique segniter obsidebatur, sed etiam ad tuendam veterem existimationem, quando Baiazetes ad Methonem victor navali apparatu Christianorum ferè omnium classes anteisset, & tum fama erat Auriam, qui obsessis opem ferret, cum amplissima classe in Græciam è Sicilia traiecturum. Et certè unus ipse Hariadenus inter omnes eminebat, quem ætate & maritimarum rerum usu, vigoreque animi, & parti propagatiq; regni gloria, Auriæ parem dicerent, censerentque unum omnino eum Christianis classibus opponendum. Ita Sinas unus ex intimis ianitoribus ad eum legatus mittitur, advehitque eum celeri triremi Mangalis pirata Rhodi præfectus. Is ubi in Mauritaniam pervenit, ab Hariadeno summò cum honore susceptus est. audita legatione Hariadenus incredibili lætitia afficitur: inde haud inani spe concepta potiundæ totius Africæ, si colloquendi cum Solymano potestas fieret, ut quinam in Africa rerum status, & quantæ Christianorum classes, quive animi & dissensiones eorum essent, appositè atque ordine doceretur. Itaq; Agim virum fortem, & Ramadã Celebim patruelem suum Algerio præficit. his Asanem filium duodeviginti annos natum commendat, classeque circiter quadraginta triremium biremiumque instructa proficiscitur: circa verò Tyrrheni maris oram adeptus aliquot Ligusticas naves, quæ ad coemendum frumentum in Siciliam cursum habebant, difficili & maximè cruento prælio eas expugnat & incendit. qua in pugna Delisusum piratam opulentum ipsius Hariadeni dolo interfectum ferunt, ut eius triremi de Venetis capta, quæ erat eximiæ celeritatis, itemque servis atque pecunia potiretur. Inde conversus ad Iluam insulam, Rium in ea oppidum nocturno prælio capit, atque omnibus Riensibus in servitutem abductis, ingenti onustus præda Byzantium pervenit. Deductus est à principibus aulæ ad Solymanum, ab eoque lætissimo vultu est susceptus, vel ob id quòd dono dabat, quos insigni cultu produxerat, aliquot pueros decora facie, itemq; lectissimas virgines, eunuchosq;, & Libycas feras, leones & pardos. Porrò reliquis diebus quum de gerendo bello, & de tota ratione Punicarum Christianarumq; rerum differeret, aliquanto quàm solebat rarius & difficilius admittebatur. Suborta enim erat invidia crescentis dignitatis semper comes, ita ut pleriq; dicerent, non esse Ottomannici moris homines è piratarum ordine latrociniis infames, regiæ classi præficere: non defuisse unquam, nec defuturos ex principis aula, qui virtute, magnitudineq; animi, & deniq; optimis artibus valerent, & ad proferendum Turcicum nomen terra mariq. fortiter atque feliciter operam præstarent: occupasse illum in Africa contra fas & æquum, hoc est dolis ac insidiis aliena regna, impiisq; armis semper esse persecutum regulos, & gentes quæ Mahometem colerent: nullos profectò ei certos deos esse, nullam fidem, utpote qui vanissimo, atque eo quidem paternæ religionis desertore, patre Græco genitus, ab ineunte ætate prædo immanis, & publicus humani generis hostis extiterit. Quum hæc efferentur Hariadenus facilè intellexit quàm importunè abesset Habraimus, cuius amicitiam exquisitis officiis, annuisque muneribus colere erat solitus. Is eo tempore ad Persicum bellum profectus in Comagena ad Alepum hyemabat, Euphratem ad prima Veris signa traiecturus. Solymanus tamen per Aiacem & Cassimum Bassas respõdit, eius suscipiendi negotii summam ad Habraimi iudicium deferendam videri, quòd eius præcipuè hortatu suasuque e Mauritania esset evocatus. Proinde si quid impetratum vellet, ad

cum in Syriam proficisceretur, ut ex eius authoritate atq; sententia, quæ in rem forent decerni atq; apparari possent. Eo modo in Syriam reiectus, quanquam non obscuro repulsæ nomine existimationis suæ iacturam facere videretur, id tamen dissimulanter tulit, atque eò terrestri itinere omnino pervolandum esse iudicavit. vir enim novi belli noviq; imperij maximè avidus, neque ætati neq; labori parcendum putabat, quominus Amani montis iuga, vel tum obsessa nivibus, transiret. Erat tum Alepi Habraimus: is singulari cum honore susceptum, & in colloquijs de genere atque ordine gerendi belli occupandaq; Africa disserentem, ita admiratus est, ut neminem eo peritius atque felicius, mari gesturum bellum arbitraretur, Solymanoq; demum rescriberet, in Hariadeno ingenium vigere omni bellicę virtutis laude cumulatum. Proptereaipsum rectè facturum, si in gravissimis consilijs ei viro fidem adhibeat, honoris causa inter Bassas annumeret, atque ei universæ classis imperium tradat. Eo modo Hariadenus Habraimi mirifica voluntate Solymano commendatus Byzantium redit, suscipiturque propensissimis animis: nam tanta erat authoritas & gratia vel absentis Habraimi, ut omnium planè voluntates sermonesq; adulatione vel metu ad nutus eius tanquam ad summa imperia verterentur. Advexerat secum Algerio Hariadenus Roscetem Pœnum, Muleassis, qui Tuneti imperabat, regis fratrem, pulsum domo aliquot ante annis, & ex calamitate ad se profugum, uti mox dicemus. huic facilè persuaserat, ut unà Byzantium veniret: fore enim ut se authore duceq; à Solymano in paternū regnum reduceretur. Itaq; hoc Roscete in occasionem Africani belli purpuratis ostentato, multisq; de suscipiendo bello disputationibus habitis, ad Solymanum introductus, in hanc sententiam verba fecit: Quod Ottomannis Cæsaribus ad supplicandum ingredientibus templum, præclara voce precari sacerdos solet, id unum & ego tibi precor, Solymane, scilicet ut memineris, progenitores tuos hoc tibi imperium, quo nemini maius atque opulentius dij dederunt, iustitia & pietate peperisse. hac enim via euntes nusquam fefellit Fortuna, & tu hactenus ita institisti vestigijs, ut facilè supra eorum nomen & gloriam sis provectus, quum inter tuos iustitiam coleres, & quod veræ pietatis est munus, adversus religionis nostræ hostes bella continenter gerenda, æternæ spe laudis incensus arbitrareris. Itaque captum est Taurunum, expugnata Rhodos, trucidatus in acie rex Hungarus, bis evastata incensaq; Germania, adeo ut Carolus, quem tibi Christiani imperio & virtute parem volunt, quum ingentibus nationum ferè omnium auxilijs niteretur, armorum tuorum strepitu terrefactus pugnam detractarit. Sed quoniam ulla imperia quantumvis ampla, aut ullæ vel perillustres victoriæ, nec excelsi animi magnitudinē implent, nec gloriæ satietatem adferre possunt, idcirco adversus Parthos, Persasque victricia signa præmisisti, ut eæ gentes, quæ à divinis legibus impiè defecere, expiatæ veluti sacris armis, & deniq; victorijs tuis lustratæ, ad antiquos religionis ritus revocentur. Sed sit hoc tibi vel incœpto, vel exitu maximè decorum atque magnificum, modò mihi liceat in armis atq; periculis seni facto, ea commemorare quę expediant, & deniq; ea quæ longo usu didici ad ampliorem augustioremq; tui nominis gloriam aperire, neq; à me hoc ambitiosius dici, fortasse interpretere. satis enim superq; Fortuna rebus meis favit, quæ me domi inopia pressum, et ancipiti cum spe eius flatibus vela dantem, ad multas victorias amplasque opes, & denique ad regium nomen evexerit. Verum super hæc nihil

mihi

mihi melius dare Dij potuerunt, quàm ut ad te venirem, & de gravißimis rebus disserendo in consilium adsciscerer. Nam id quo nihil in rebus humanis bellicisque præsertim utilius atque præstantius dari potest, consilium fide & rerum experientia plenißimum dabo, & quanquam senes nihil ultra adferre posse videantur, tamen in vegeto corpore rubustæ vires adhuc supersunt, ut fortem operam in omne maris terræque discrimen æquè præstare ac polliceri queam. Huic autem uni curæ ab adolescentia dies noctesq; invigilavi, Horucij fratris viri fortißimi consilijs ac sensibus inhærens, ut nostræ religionis terminos proferrem, Christianos terra mariq; persequerer, & nihil maius optarem, quàm ut tuæ classes copiæq; studij atq; opibus meis adderentur: & deniq; dux aut certè signifer, quando melioribus parere non piget, auspicijs tuis efficerer. Cuius voti si me Dij compotem fecerint, brevi tota Africa Hispani depellentur: Mauros ad Beticæ vetus imperium in Hispaniam traiecisse audies: Pœni & Numidæ tibi parebunt, et ut Sardiniam Corsicamq; omittam, Sicilia nostra erit. ea occupata, Italiam fame enecabimus, & undiq; clasibus aggredimur discordia principum laborātem, infirmam disiunctis viribus, & quantum ad eius partem Siciliæ & Macedoniæ proximam attinet, qualibet conditione servituram, modò Hispanorum iugum excutiat. Noli enim existimare, eas opes, eumq; in Italia esse consensum quæ fuerunt, quum Hydrunte capta, non Italis modò, sed cæteris etiam populis maximum terrorem intulit proavus Mahometes. Is enim successu eius belli, ad quod sustinendum vix universi Christiani principes suffecerunt, haud dubiè urbe Roma potitus foret, ut occidentis ac orientis imperia secundum ius & æquum vetere sua augusta sede iungerentur. Sed ille ab humanis repentè discesit in cœlum raptus, scilicet ut hoc tibi, sicuti fata syderaque promittunt, consummatę virtutis opus relinqueret. Nec te hac iniecta spe summi inusitatique triumphi vel interpello vel demoror, quominus in orientem contendas veteres impiosque hostes, & ultima supplicia meritos armis persequare. clasis enim mihi erit satis, qua tibi minimè est opus in mediterraneis regionibus bellū gerenti, ut dum tu Asiam subigis, ab alia parte ipsa Africa, quæ est tertia pars orbis, in potestatem redigatur. Ante omnia autem pellendus est Tuneto Muleasses inexplebili avaritia, fœda impotentiq; libidine, immaniq; sævitia, dijs atq; hominibus invisus, qui duodeviginti fratribus per insidias interfectis, aut quod ipsa morte acerbius videtur, præusto oculo crudeliter occæcatis, ita regnat solus, ut neminem sibi vel consanguineum vel amicum reliquerit: nam animo tam ingrato quàm perfido paternos etiam amicos, qui ipsum insigni studio ad regnum extulerunt, ut gratiæ merita celeriter exolueret, ad unum omnes iugulavit. cum hac bellua nobis res erit, quam quum nemo amet, facile omnes oderunt: Numidæ quotidianis incursionibus exagitant, quorum iniurias ita sustinet, dedecore, ignavia, et metu infamis, ut eas ferre quàm ulcisci malit: & hic semivir Turcas viros fortes in cathenis detinet, nec augustū nomen tuum, à quo humana divinaq; iura undiq; petuntur, planè agnoscit: & quod minimè est ferendum, Hispanis ad Tripolim favet, ut Agis & Moses strenui duces Turcæ Taiorea urbe depellantur. Hanc feram uti unguibus ac dentibus exarmatam, vel ob id facilè conficiemus: quoniam apud nos est Roscetes eius frater, Pœnorū omnium votis ac precibus expetitus. huius persona vel in speciem nobis erit utendum, ut res, quum copias ad Tuneti portas ostētabimus sine ullo omnino vulnere patrari poßit.

Tui demum erit arbitrij ſtatuere, quem Punicis rebus præeſſe velis, mihi certè ſatis imperij & gloriæ quæſitum erit, quum tibi debellatis hoſtibus è Perſide redeunti maxima pars Africæ devicta pacataq; tradetur. Ex itinere verò quod privati muneris nomine me polliceri iuvat, enixè dabo operam, ut ſuas quoq; clade lugeant Chriſtiani, atque Auria ſi occurrat, ſuis maleficijs non diu exultet: hunc enim unum uti verum propriumq; hoſtem, vel à cladium acceptarũ memoria, vel æmulatione gloriæ perſequendum mihi deſumo. eo autem oppreſſo tibi uni maria patebunt, & mihi crede, qui victor mari evadet: facile etiam terrarum imperia tenebit. At Solymanus qui excellentum principum more, gravi aure excepta ad animum tranſmittere, perpendereque cuncta, ac ingenti demum iudicio conſilia terminare erat ſolitus, collaudato Hariadeni ſtudio, conſilium dimiſit. Nec multo pòſt in ſententiam Habraimi decretum eſt factũ, ut Hariadenus tribus Baſsis, qui eſt ſupremæ dignitatis honor, quartus adderetur, eſſetque ei ſummum maris imperium, ita ut inſulæ, portus, urbes, populique maritimi ei parerent, ius ei fasque eſſet quos vellet, ubique vellet, remiges, nautas, milites conſcribere, & in naves compellere. His promulgatis Solymanus poſtridie Idus Maias ei vexillum, ſceptrum, gladiumque de manu tradit, monet ut promiſsis inſigni facinore edito fidem præſtet, eumq; regia egreſſum Aiax & Caſsimus Baſſæ, ipſeque prætorij præfectus celebri pompa prælatis novi honoris inſignibus ad navalia deducunt, octiesque ei centena milia aureorum nummûm in bellicos ſumptus ex ærario depromuntur: attribuunturque ei ex ordine prætorianorum Iannizeri circiter octingenti, nec multos Byzantij moratur dies, claſſeque octoginta triremium atque aliquot biremium armis, viris, & commeatu abundè inſtructa, Helleſponto egreſſus in Italiam curſum intendit, relicto cũ duodecim triremibus Amurate triearcho, qui Solymanum eiusq; exercitum ad Perſicum contendentem bellum ab Europa in Aſiam tranſportaret. isq; demum omnibus tranſvectis, Hariadenum ad Methonem eſt conſecutus. Quum improviſo adventu Meſſanæ fretum tranſiret, Mamertini ad arma conclamantes urbi portuique magnopere timuerunt, ſed prætervectus Hipponiatem ſinum in Brutiorum ora ſancti Lucidij oppidum invaſit, id olim Tempſa dicebatur, impoſitum rupi, qua mare deſpectat, & muro haud temerè munitum, ſed is à terra ſubeuntium Turcarũ impetus fuit, ut deiectis propugnatoribus diu defendi nequiverit, eo maiore incolarum calamitate, quòd nemo fuga eſt elapſus, quum prætor in ea trepidatione averſam ab hoſtibus portam diligentius reconditis clavibus obſeraſſet. Inde ingenti omnis generis rerum ac hominum potitus præda, ad Citrariũ contendit, ubi claſſem ædificari à captivis didicerat, id uti vacuum incolarum fuga ſtatim eſt incenſum, atq; eodem igne ſeptem triremes, imperfectis adhuc puppibus & foris concrematæ. ubi vero à Capreis ſupra Neapolim univerſa claſsis in conſpectum eſt data, adeo terribili ſpectaculo totam eam oram conterruit, ut pleriq; affirmarent, ſi hoſtis expoſitis copijs ad mœnia repentè ſucceſsiſſet, Neapolitanos in ſubito metu ægrè urbem fuiſſe defenſuros. Eo curſu ad Prochitam provectus oppidum cœpit, arcisq; exiguæ cuſtodibus ſub fide ſe dedentibus libertatem reliquit, & quum in Caietæ portum noctu invehere tur, ita ad Speluncam ſuperato promontorio curſum deflexit, ut occupandæ Caietæ occaſionem parum naviter prętermiſiſſe crederetur: nam & pręſidium urbi arciq; exiguum erat, præſertim repentino nocturnoq; in metu, & Caieta-

na iuven-

tia iuventus assueta maritimis quæstibus, & in prædijs occupata ab urbe per eos dies aberat. Spelunca oppidum extremis Fundanis montibus adiacet, qua desinentes rupes plagæ maris planiciem excipiunt, ex ruina quondam antri Tiberij Cæsaris insigni periculo in historijs Cornelij Taciti celebratum. Speluncani inexpectato appulsu tantę classis territi vix tentata defensione animos desponderunt, ingressusq; hostis circiter mille & ducentos imbellis maximè sexus & ætatis cœpit. Refugerat in arcem Pelegrinus, qui inter Speluncanos divitijs eminebat. Hunc Hariadenus monuit, ut sese dederet, nec vim experiretur, id si extemplo faceret, integra fide liberum futurum: si conaretur sese atque arcem tueri, brevi stultæ pertinacię pœnas crudeli supplicio atq; incendio oppidi protinus daturum. nec ille metu exanguis diu cunctatur, quin spem vitæ vel in barbara fide certi propè exitij periculo potiorem ducat: ita egresso in litus, & ad genua procumbenti concessa libertas, & quod fuit humanitatis, uxor, filius et neptis inter lachrymas præ gaudio utrinque manantes restituti. Eadem quoq; nocte ad duo millia e Turcarum classe per asperos vepribusq; impeditos colles ad urbem Fundos, decem inde milibus passuum pervenerunt: uti creditur ducibus indigenis ex eorum numero, qui superioribus annis mari capti, tædio prędurae servitutis ad Mahometis sacra defecissent. Ea vero advolantium & refringentium portam celeritas fuit, ut Iulia Gonzaga Prosperi Columnæ quondam nurus vix spacium sit nacta, quo semi nuda iumento imponeretur, atque inde iam conspectis hostibus ad montes se proriperet. Ferunt Barbarussam, uti ipse postea minimè diffiteri est visus, eam cum admirabilis formæ tum virtutis fama florentem capere cupivisse, ut Solymano dono daret. Cæterùm Fundani cæduntur, atque omnes ferè capiuntur. facit & deditionem Stecatius prætor imbellis, qui cum turba mulierum in turrem confugerat, quum succensis iam foribus & barbarorum clamore, & fœminarum eiulatu terreretur. Turre in potestatem redacta Turcæ ad spoliandum fanum conversi, sepulchris Columniorum procerum ornamenta detrahunt, vexillaq; item militaria picta auro dilacerant, onustiq; prēda ad classem revertuntur. Alia quoque triremium manus Tarracinam divertit, ibi quoque populo ad montes fuga elapso, in templa sævitum, invalidique senes, & ægri aliquot in lectulis trucidati. Is terror à Privernatibus properè Romam delatus, ita consternavit omnium animos, ut si hostis eo impetu ad Ostiam esset provectus, tota civitas sese in Sabinū, Etruscumq; agrum effusura crederetur: nam neque Clemens tum gravissimo conflictatus morbo, consuli poterat, neque amplius omnino quàm centum viginti speculatorum Germanorum, & quadraginta septem levis armaturę equitum prēsidio, quo tum principis atq; prætorij custodia stetit, publica salus nitebatur, nec ullus erat cum peregrinis & inquilinis Romanorum consensus, quum quisq; privatis potius quam publicis rebus studeret. Coivêre tamen in eo periculo Cardinales, & effractis ærarij repagulis ex authoritate senatus Hippolyto Medici Cardinali pecuniam deprompsêre, ut tuendæ oræ maritimæ curam susciperet. is alacriter cohortes conscripsit, sed eas, uti in subitario delectu accidere solet, ex pessimo & incondito hominum genere, adeo ut per summam iniuriam Privernatibus ex itinere cæsis atque direptis, oraque Pyrgensi & Tarquiniensi fœdè vexata, nullo pudore in hostilem rabiem animos vertisse viderentur. Porrò Barbarussa vetere consilio suo innixus, quum statim in Pontias aquandi causa diver-

tiſſet, in Africam traiecit, tanta uſus celeritate, ut prius eò pervenerit, quàm ab noſtra ora diſceſsiſſe crederetur: voluit enim ea diverſa navigatione fallere Muleaſſem, ut imparatum opprimeret, & ipſe anteà famam ſimulanter edide rat evaſtandæ Italiæ, Liguriæque præſertim & Hiſpaniæ, vindicandis ſcilicet iniurijs, quas Auria Coroneis atque Patrenſibus intuliſſet, ita ut non omnino inani coniectura, poſtquam Meſſanæ freto ſuperato Italiæ litora legere, & cuncta urere cœpiſſet, Liguriam, ac demum Hiſpaniam invaſurus eſſe putaretur. Et Veneti quoq; Muleaſsi & Pœnis aliqua ex parte timorem minuebant, quum validam claſſem inſtruxiſſent, quinis decumis ex ſacris redditibus ſacerdotum ordini, vel id ægreferente Pontifice, impoſitis, ut ex ea pecunia remigibus ſtipendia præberentur. Quid enim petente Africam Hariadeno, Venetis opus eſſe tanta claſſe? præſertim quæ tanto ſumptu & tanta cum invidia pararetur? profectò ſummę prudentiæ homines, qui Turcarum conſilia Byzantij diligenter explorare & excipere eſſent ſoliti, pro certo cognoviſſe tot triremes adverſum Auriam comparari, ut pares & duplicatæ clades Chriſtianis redderentur. Ad hæc quoque Muleaſſes per ſpeculatores didicerat Roſcetem fratrem, quem maximè metuebat, Byzantij in libera cuſtodia eſſe relictum, veluti aliena tum ab Africæ rebus expeditione ſuſcepta. Neque enim ullis armis validius ſe peti atque invadi poſſe exiſtimabat, quàm producto regni æmulo, in quem ex conſcientia ſcelerum ſuorum omnes propè Pœnorum ordines & Numidas inclinaturos appareret. Sed quoniam ad hunc locum eſt deventum, operæpretium erit paucis enarrare, quæ de Muleaſsis imperio, moribusque Pœnorum didicimus: nam multa digna cognitu, quæ diu ſolis mercatoribus comperta fuêre, nobis ſcribentibus victoria Cæſaris aperuit. Africam Romani everſa Carthagine, ſublatisque regibus propter agrorum ubertatem multis eò deductis colonijs excolendam atque illuſtrandam ſuſcepêre, tenuereq; eam proconſulari imperio uſque ad Vandalorum adventum, quos in contumeliam Romani nominis immani rabie ſævientes Beliſarius devicit atque delevit. Inde facta eſt provincia Græcorum imperatorum, à quibus in eam quotannis duces & præſides mittebantur. Poſtremò eam invaleſcente Mahometis ſecta, Saraceni è Syria, Ægypto, Arabiaq; inducti religionibus tanta vi invaſerunt, ut pulſis Chriſtianis, invectaq; & latè propagata ſuperſtitione in Hiſpaniam uſq; victores tranſcenderint, & quum Afri, Numidę, Mauri, & deniq; omnes Pœnorum gentes nova ſacra facilè ſuſcepiſſent, in Illiberi Beticæ regia urbe, quam Granatam noſtri vocant, poſita eſt Maurorum ſedes, & Cordubæ gymnaſium cum celebri bibliotheca conſtitutum, ubi Arabicarum literarũ profeſſores, iuventutem docendo, excipiendoq; intermorientes apud Græcos optimarum ſcientiarum atq; artium diſciplinas cum inſigni ingeniorum gloria floruerunt. Nihilo ſecius & in his militare ſtudium enituit, adeo ut quum diu cum Oretanis Celtiberis, & Carpentanis eſſet dimicatum, à Miramolino irrumpente penè omnis Hiſpania Punicis armis ceſſerit. Sed poſt ſexcentos demum annos, ætate noſtra Ferdinandi regis virtute obſeſſa, captaque Illiberi, omne Punicum nomen ab Hiſpania pulſum. Hac tempeſtate in Africa opibus ac amplitudine imperij cæteris præſtant Tunetani & Feſſani reges: ſed Tunetanis ab longa imperij vetuſtate, eximiaque ſtirpis claritudine authoritas maior & auguſtior: nam ab his ſacra & iura omnia petebantur. ſupra Tuneta enim itinera trium dierum urbs eſt Carvenna, perantiqui templi

religione, & sanctißimorum sacerdotum collegio maximè venerabilis, & ob id libera & immunis, in qua functi fato Maurorum & Numidarum proceres vel è longißimo terrarum tractu tumulantur. Quoniam persuasum habent eorum animas, quorũ ossa sacrosancto eo in loco sita sint, uti purius expiatas, ad impetrandã cœlestis vitæ felicitatem illorum sacerdotum accuratiore cerimonia superis efficacißimè commendari. Imperium Tunetanum octingentis ferè milibus passuum in ora ab occasu ad Orientem extendebatur: nam Bugea, & Tripolis emporio & gymnasio claræ urbes, quas Navarrus in diversis regni finibus bello cœpit, Tunetanæ ditionis erant, quum & ea introrsus ad Æthiopum harenas usque pertineat. Porrò Fessani in Tingitana Mauritania impositi Salæ amni, qui in Oceanum magnarum navium capax evolvitur, bellico apparatu & militaribus copijs antecellunt, egregie enim sustinent Lusitanos, cum quibus continenter bello exercentur, adeo ut triginta equitum milia in aciem educant, paratißimisque animis ac viribus litora tueantur: reliquas regiones urbesque reguli, quos Sceriffos appellant, circa oram præsertim poßident. At in mediterraneis Numidæ uno nomine dicti Arabes vagantur, cum Afris bella gerunt, venalemque pacem habent. his mos est belli causas excitare, alere controversias, semper armis exerceri, pecuariæ, colendique agri ministeria per servos obire, præsertim Æthiopes, quum se omnium gentium nobilißimos iactent, quòd impermixti sanguinis ab antiqua Pœnorum origine progeniem ducant. Divisi in multa agmina à Nilo amne introrsus ad Atlanticum Oceanum extenduntur, & quum incertas sedes habeant, certis tamen pagorum finibus imperia præscribunt. Hyeme longius à mari ad Æthiopum fines recedere solent, tepore soli & clementia aeris invitati. Æstate verò ad vix dum maturas segetes revertuntur, ut alieni laboris fructũ intercipiant. Nemo apud eos præter paucos sacerdotes literas addiscit. neque enim adeo accuratè, uti Mauri, sed simplici atque expedito cultu religionibus student: his haud dubiè fide, integritate, virtuteque animi, et denique bello & pace meliores. Incredibile dictu est quam tenui convictu, & vires & valetudinem tuentur: nam ficu sicca, dactylis, pulticula, atque acido lacte convivia finiunt, tum verò epulantur, quum è venatione falconumque aucupijs, quibus maximè gaudent, prædam retulerint. Totius patrimonij eorum census est in equo pernici, quem seminudi egentißimique homines immenso parant pretio: nec mirum, quando vita & vigilia eorum omnis, si bellum desit, in latrocinijs venationibusque consistat. Vxores adeo humiliter viris ancillantur, ut equos curent & insternant. Æstate pariter atque hyeme equites pellicea talari tunica utuntur, quòd ea peregregie sustineat ventos, & in magnis fervoribus soles non admittat, capiti liuteum intortis à mento spiris nõ indecens tegumentum, desilientes ab equis in clunes considunt, parcuntque pedibus, ut vix exiguis spacijs obambulent. Plicatione verò aßidua, contentioneque artuum, itemque frictionibus calorem excitant. Hac exercitatione procul à morborum cruciatu, medicinæque periculo ad summam perveniunt senectam: adeo ut fatalem horam minimè præsentiant, & læti evanescente potius quàm intercepto spiritu, inter colloquia liberorum leniter expirent. Ex hac gente fuit Lentigesia Muleaßis mater, virilis animi mulier, Doracis reguli soror, cuius ingenio virtuteque Maleasses adiutus & impulsus regnum arripuit. Nam Mahometes, qui multo luxu, & multa cum gloria triginta duobus annis

regnaverat, quum sibi vitæ finem adesse cerneret, Maimonem inter duos & viginti filios natu maximū legitimo iure regni hæredem scripturus esse videbatur, nisi Lentigesia corruptis pretio regijs satellitibus, maritum in supremis vitæ angustijs fatigatum precibus, dolisque deceptum prævertisset, ut in filium regij nominis Fortuna transferretur. Itaque Maimo qui paulo antè affectati regni suspicione ob præclaram bellicæ virtutis indolem à patre in carcerem fuerat coniectus, eo expirante dum è custodia ad imperium se proripere sperat, iussu Muleasis interficitur. Roscetes natu secundus, qui extra arcem cum uxoribus habitabat, comprehendi non potuit: cæteri fratres grassante Muleasse in suum sanguinem, barbarico more partim iugulantur, partim candenti ferro oculis admoto lumine privantur. In his fuère Barcha & Belethes atque Saetis stata ætate, & in spem imperij una matrum nobilitate procreati, qui quum Tunetum in ipsa Cæsaris victoria caperetur, ob eam calamitatem cum gravi probro atque invidia reducti Regis, apud nostros homines Punicæ sævitiæ fidem fecerunt. Ex fuga quoque biduo pòst Lasselles & Habramus, & cum his fratres quatuor vix dum puberes, in Bagrada amne tum fortè hiemalibus aquis latè inflato, trepidè vadum quærentes, Solax Numidarum dux intercepit, acceptoque pretio viræque venalis & sævus Muleasi ad supplicium tradidit. Porrò cæteri omnium reliqui Roscetes & Abdemelech, dum supra Hadrumentum profugerent eodem penè casu, sed non iniqua forte in Morhabitum inciderunt, à quo advoluti pedibus, & salutem suam regiæque stirpis sanguinem commendantes, ita servati sunt, ut quum in Numida opulento generosi animi laus quæreretur, sævitiæ tamen arbitrium Muleasi venditaret. accepta enim est traditionis merces, & interim illi uti deceptis custodibus ad Bentiesem amicum suum, ulteriorem Numidarum ducem opportunè emisi. Verùm & apud hunc proditores passim grandi pecunia subornante Muleasse, alijs atque alijs petiti insidijs ad Biscarim urbem maximè mediterraneam recessère: ibi Abdemelech tædio tam ancipitis Fortunæ omni spe regni prorsus abdicata, sacrato in otio religionibus se devovit. Roscetes verò apud Abdalam urbis principem, & mox socerum adeo solicitè atq; accuratè ab omnibus Muleasis dolis est custoditus, ut etiam veneni metu, non alia temerè in convictu, quàm semesa ab se uxoreq; esculenta genero præberentur. Eo modo Muleasses paterno potitus regno, quum nemini ex regia sobole parcendum esse statueret, aliquot etiam pueros fratrum filios enecavit, paternosq; amicos Manifetem & Mesuarem in primis summæ authoritatis, quorū studio atq; ope Maimonem præoccuparat, varijs cruciatibus diu tortos & laceratos interfecit, quòd præclari beneficij gratiā exoluere nollet, atq; eos idem aliquando contra se tanquā ingratum facilè molituros arbitraretur. Desęvijt & in aliquot novercas, impellente Lentigesia, atq; etiam cōcubinas patris nefaria crudelitate, quum ipse præpostęrus, & in mares proclivior in Mahometem patrem palam inveheretur tanquam mulierosum ac effœminatum, qui exhausto ærario ingentes fecisset sumptus, ut ducentę simul ad libidinem fœminæ regijs in hortis alerentur, è quibus tot suscepisset liberos, qui in imperio æmuli forent, ob idque sibi in his occidendis pergrave & plenum invidiæ negotium reliquisset. & fuère qui existimarent patrem in supremo morbo, quū ex subita animi defectione ad spem vitæ sublevaretur, medicata potione à parricida filio fuisse necatum. Nec multo pòst Dorax, qui favente sorore delectus

erat

erat Imperator adversus Meschinem regulũ Numidam peculiari nomine bellum susceperat: ab eo enim aliquot antè annis, vivo Mahomete, cuius gratia plurimũ valebat, graves acceperat iniurias, et parte agri fuerat expulsus. Sed Meschines præpotenti hosti facilè cesserat, uti imparatus & invalidus, scilicet ut coactis auxilijs ad propulsandã iniuriam dum hostis recederet, opportunè reverteretur. Ea contentio utrinque vario belli eventu sæpius agitata, ad extremum regem ipsum in id bellum traxit, è dignitate sua existimantem, cęptο semel bello non deesse, ac avunculi eiusdemque Imperatoris sui partes egregiè tueri, affirmante Lentigesia id totum Regio nomini ademptum videri, quod Dorax segniter aut cunctanter adiutus amitteret. Itaque Muleasse in Doracis castra cum magno equitatu & Turcarum mercenarijs peditibus profecto res eum habuit eventum, ut Meschines profligaretur, & rex ardentius ostentato erga avunculum studio suo iam planè maturas segetes incenderet. Ea inusitatæ ac immanis iniurię acerbitas quum frangere Meschinis animum nequaquam posset, adeo vehementer permovit, ut eo adeunte, & tota penè Africa concitante singulos Numidarum duces, ingens & maximè periculosum Muleasi bellum sit conflatum, Roscetesq; à Biscari in spem regni sit evocatus, non uno tantùm, sed proximo quoque regulo Numida, equites, arma, opes insigni studio adversus Muleassem conferente, quum quisque nisi omnes in unum icto fœdere consentirent, Meschinis exemplo rebus suis timere cogeretur. Contulêre cum Meschine consilia, copias & opes, Vlethes Iacob, atque Morhabitus clarissimi Numidarum duces, Rosceteque à Biscari educto, & regijs insignibus adornato, castra facere non longè à Bechia urbe, quæ itinere unius diei à Tuneto distat. Ea adventantium hostium fama Muleassem quanquam suopte ingenio pugnacem, sed tum solito timidiorem factum, & ex scelerum conscientia sibi diffidentē magnopere conterruit. verùm is non minus astu quàm sævitia insignis adeo egregiè metum dissimulabat, ut compressis diligenti portarum custodia de Roscete rumoribus, festa hilaritate nuptias Amidæ filij celebraret, universoque populo solenne epulum præberet, & singulis tribubus præter id novum munificentiæ genus, esculenta omnis generis congiarij nomine largiretur. Numidas verò propinquos, & Pœnorum optimates varijs artibus & donis sibi conciliarat. At ubi Roscetis adventus diutius occultari non potuit, vexilla, arma, tormenta ex arce proferre per Doracem, Numidas quos poterat mercede conducere, ex Afris equites & pedites conscribere, obsecrare prædones Turcas, ut accepto stipendio pro se militarent. erat enim ea tempestate ad Tunetum tantus piratarum concursus, quum ibi cunctis huiusmodi generis hominibus tutissimus esset receptus, ut ea urbs Turcarum colonia videretur. Cum his antea Mulcasses certo fœdere pepigerat, ut captivorum prædæque omnis pars quinta in fiscum referretur, magno quidem suo quæstu, & Tunetanorum emolumento, adeo ut sibi nullum omnino ex tot urbibus vectigal atque portorium vel uberius vel certius esse censeretur: sed his proventus, uti ab hostibus humani generis iniustè atque impiè quæsitus, non multo pòst Tunetanis, uti mox dicetur, dignam sæva atque avarissima gente peperit calamitatem. Quum Roscetes appropinquaret, qui superato Bagrada amne in profluentis ripa cum Vlethis filia epulante exercitu nuptias celebraret, Dorax ante portam urbis, quæ ad Bardeos defert hortos, in acie constitit, Muleasse degeneri animo arcis mœnibus se tenente. cum eo erant

Solax, & duo fratres reguli cognomine Benaones, cum septem ferè milibus equitum Numidarum, magnaque Afrorum peditum multitudo, & in quo ab virtute, & disciplina, genereque armorū firmisſimum erat præſidium Caradinus Turca, cum delecta cohorte ſclopettariorum, & ſeptem curulibus tormentis; his acceſſerat ala prætoriana Christianorum equitum, qui ex reliquijs veterum expeditionum in Africa remanſerant, et ob virtutem in honore habiti vxores duxerant, & nihil intereunte ſobole & diſciplina, extra meridianam portam in oppidulo Rebatto, à quo ipſi Rebatini dicti, templa, & domos, & familias habebant; quum Tunetani reges vetere inſtituto ſalutem ſuam externis & Christianis tutiùs quàm Mahometanis & Pœnis committendā existimarent. Prouolauit ante alios Meſchines, proprius Doracis hoſtis, cum quatuor milibus equitum: hunc Morhabitus cum ampliore agmine continenter eſt ſubſecutus: Vlethes ipſe poſtremam veluti ſubſidiariam progreſſis & pugnam ineuntibus cum Roſcete aciem tenuit. Reſtitere aliquandiu regij, Dorace primos impetus fortiter ſuſtinente, ſed Morhabiti vim, non tulere Benaones & Solax; quum vndiq; perturbati, & cūmulta cæde præcipites acti in fugā verterentur: defuit ſpatium Caradino ad dirigenda tormenta. nā repentini hoſtes obliquo alarum flexu non in frontē, ſed in tranſuerſos incurrerant, tantusq; eo tumultu excitatus erat puluis, vt in incertum tormenta emitterentur, nec planè dignoſci poſſet, vtrā in partem prælij Fortuna in eo maximè turbulento & confuſo certamine victoriam inclinaret. Conſtat ab ea pulueris nube occupandæ portæ, & ingrediendæ vrbis facultatem Meſchinianis fuiſſe ereptam, quū rareſcente ſenſim deſidenteq; puluere, & patefacta regiorū ſtrage, et fuga Rebatini primo equites, & demum Caradinus denſata cohorte, ſed amiſsis tormentis ad portam ſe recepiſſent, atq; eam ſimul atq; vrbem conglobato præſidio ſeruauiſſent. Roſcetes cruentiore quā pro more gentis potitus victoria, ſed vrbe excluſus, quum nemo ex Tunetanis ſe cōmoueret, nullusque omnino vel à timore, vel à ſeditione, vti futurū putarat, in vrbe tumultus oriretur, ad proximam regionem quam Martiā vocant, deflexit: ea eſt circa magnæ Carthaginis ruinas omnium rerum copia & fertilitate, multisq; puteis & fontibus abundans, & pulcherrimis villis ac ædificijs frequens. Ibi circiter viginti moratus dies, quum fruſtra expectando vrbanos motus nihil proficeret, vel populantibus cuncta Numidis in oculis Tunetanorum, vt grauiore tandem periculo damnoq; eorum animos aduerſus Muleaſſem concitaret, totum id oliuetum immani crudelitate ſuccendit, quod ſumma pariter amœnitate atq; vbertate conueſtitis collibus à ſumma arce Carthaginis ad Tuneti vſque mœnia protenditur. Ferunt nullum vnquam vel obſeſſæ, vel bellica clade afflictæ vrbi, eo acerbius ac luctuoſius ſpectaculum extitiſſe: exurebatur enim continenti incendio ſuburbanus ager, miſerias ſuas omni populo è muris magnis eiulatibus deplorante: Sed conturbatis ac incenſis indignitate tam immanis iniuriæ ciuibus rex aderat, conſolando ac adhortando, vt eam calamitatē ęquisſimis animis ferrent; ſe enim ea detrimenta ſingulis præſenti pecunia liberaliter exoluturum, & daturū operam vt comparatis maioribus auxilijs, Meſchinis, atq; Morhabiti. & Vlethis prædia ad eorum prædam effuſa populatione vaſtarentur. Nec multo pòſt quū Tunetani ſupra pręſtitæ fidei ſacramentum, & portas externo milite cuſtoditas, efferatos iniuria animos à Roſcetis ſtudio penitus auertiſſent, Numidę dilabi, quòd eis poſt confectum prælium minimè probro

probro datur, atq; Roscetem ut longè secederet, servaretq; se felicioribus consiliis monere cœperunt. At ipse quum alii atq; alii suspensum & nutantem in diversa distraherent, Numidarum perfidiam, & fraternas insidias timens, eò animum inclinavit, non improbante Vlethe socero, ut Algerium ad Barbarussam confugeret, scilicet ut illic ulteriores spes suas ad invadendum paternū regnum securius atq; nobilius agitaret. Eo modo apud Turcam iam tum latè subactis finitimis regulis dominantem, aspirantemq; ad imperium totius Africę, in cultu propè regio permansit usq; ad id tempus, quo Byzantium, uti diximus, est devectus. Is Punicarum rerum status erat, quum Hariadenus Pontia profectus perpetuo cursu ad Bisertam improvisus appulit classem. Bisertani & tædio Muleasis, & sua mobilitate impulsi, audito statim Roscetis nomine Turcas oppido recipiunt, præfectumq; repugnantē oppido expellunt. descenderant enim Hariadeni iussu aliquot Afri familiares comitesq; Roscetis, qui eum adesse, sed prodire non posse nunciabant, fatigatum scilicet nausea lacessente atq; accedente febricula mentientes. Adiacet Biserta piscosi stagni faucibus, per quas subiectum mare statis suis æstibus irrumpit, & infusum aquæ dulci sensim exorbetur & emittitur, efficitq; portum lato alveo, vel magnis navibus cōmodum, ab Vtica triginta ferè passuum milibus distantem, ab antiquis à circunfluente lacu, qui olim Tritonius fuit, Hippodiaritos appellata. Collaudatis Bisertanis Hariadenus, utpote qui cōsilii sui summam in una maxime celeritate reponebat, classem celeriter eduxit, prætervectusq; Vticam & Carthaginis promontorium, eius turris atq; munitionis, quam Gulettam nostri vocant, in conspectum se dedit, ita ut eam displosis omnibus tormentis in lætitiæ atq; amicitiæ signum de more salutaret. Gulettani custodes quū salutem redderent, amice et graviter responderunt, se in eius potestate statim futuros, qui Tunetanæ urbis imperio potiretur. iam ab excelsa Tuneti arce cōspecta classis, & à Biserta totisq; littoribus frequētes nuncii ingentē in urbe tumultum excitarant. Erat enim civitas erecta in expectationem novi regis cū ipsius Roscetis amore, quòd mite & liberale ingenium præ se ferret, tum odio Muleasis, quē avare & crudeliter imperantem aliquot iam annos in luctuosa servitute pertulissent. Nec ipse adeo famæ suæ erat ignarus, ut alienatos ab se civium animos nequaquā intelligeret, nec præsentiret, quàm parum spei in populi studiis esset reponendum, quum principū civitatis ora atq; oculos intueretur. Erant enim Tunetani vel ob id ei vehemēter irati, quòd uti Roscetis bello solenni pronunciatione fuerat pollicitus, nequaquā eorum inopiam liberalitate sublevasset, qui exustis atq; evastatis olivetis, & villis dum cōstanter ei studerent, miserabilem carissimarū rerum iacturam fecissent. Itaq; egressum arce, & in foro concionantē deseruerunt, quum ea pręmia, si pro se arma caperent degeneri vultu polliceretur, quæ nec incolumis & victor præstare posset. Monuère quoq; restitantem adhuc nonnulli, specie amicitiæ, & in his Abdahar (Gerebat is tum magistratū, qui Mesuar appellatur) ut cederet Fortunę, extemploq; profugeret, & tum fortè de adventu Turcarum rumor increbuerat, quæ res per se pavidū, & ex meritò insidias undiq; timentē, destitutumq; à civibus in fugam concitavit, adeo turbata mentis ratione, ut in arce aurū & gemmas, et regia ornamenta relinqueret, occultata scilicet secretioribus latebris, ut his demum hostis potiretur. Primi omnium duo Hispani abrupta sacramenti fide a Muleasse ad Hariadenum defecerunt, Abezes ex Granata urbe. is erat in

magistratu qui dicitur Monisętes, & Fetuches Tarraconēsis, qui custodię arcis erat præpositus. Hic Roscetis vxorem liberosq. eius, qui a Mulcasse in custodia seruabantur, statim eduxit, & regio cultu ornatos in solio Muleassis constituit: Mosesq. item, et Caradinus, & Agis prædones Turcæ detractis cathenis exsolvūtur, vt cū aduentante rege, Hariadenoq; his dono oblatis, eximiū sibi gratiæ locum pararent. Abezes autem phaleratum insignem equū Hariadeno misit, quo in vrbem aduheheretur; itemq; alios trierarchis & ducibus distribuēdos, hortatusq; est vt maturaret: egregia etenim voluntate Tunetanos, vt eū suscipe rent, sese obuiam adapertis portis effusuros. Nec mora Heriadenus expositis in terram copijs, conscensoq; equo cum quinq; milibus Turcarum ad eā portam peruenit, quæ stagno atq; naualibus est coniuncta, ab ea ad aduersam vrbis partem, vbi amplissima & edita arx in tumulū exurgit, lata & oblonga regio pertinet, officinis rerum venaliū frequens, & mercatorum porticu conuentuq; percelebris. At Tunetani quū Hariadenū per mediam vrbem ad regiam contē dentem, magnis gratulationibus excepissent, & in perpetua Turcarū acclamatione nihil pręter Solymani, aut ipsius Hariadeni nomen audiretur, cōmoueri vehementer perturbariq; cœpere, incensis scilicet dolore animis, quòd Roscetes nusquam compareret, diu frustra oculis requisitus expectatusque, vt ęger tā dem lectica aut nauigio ad vrbem subueheretur. Auxere tumultum Rascetis familiares nequaquā sponte Byzantio aduecti, qui nullo metu contineri poterant, quin mœsti oblatis veteribus amicis summissè dicerent, Roscetem frustra expectari, qui Turcarū & Hariadeni fraude in Asia et in cathenis quidem esset relictus. Ii etenim natura Punico nomini fauere cogebantur, magnoque cum dolore perfidię ignominam animo sustinebant, quū speculatorū munera obire apud suæ nationis homines & ciues, seruireq; immanibus piratis metu mortis, & patriam prodere maximé turpe & flagitiosum putarent. Eo modo detecta fraude Tunetani frementes ira circa forum conglobantur, concitatis ducem se præbet Mesuar, quem anteà diximus, authoritate, spiritu, & eloquentia Pœnorum facilè princeps. Is dudum nobilioris gratiæ locum apud nouum regem quærens Muleassem repentino Turcarum aduētu perturbatum, & ab amicis opem, fidem, fortemque operam implorantem, non modò contempserat, verùm difficultates atque pericula verbis adaugendo, hostili planè animo egerat, vt ille vrbe atq; arce protinus excedere properaret. Tum verò sua spe deceptus, vti erat mobili ardentiq; ingenio, reuocare Muleassem, & Turcas in arce obsidere atq; oppugnare statuebat. Itaq; ad populum ad arma consternatū ab altiore porticu conuersus, magna voce, Nefaria, inquit, fraude decepti sumus fortissimi ciues, Roscetes enim quem pro legitimo rege expectatis, in cathenis Byzantij calamitatē suam luget, nos verò nisi pro libertate extemplò captis armis enitimur, externis prædonibus perpetuò seruiemus. expediti consilij & festinatæ operæ occasionem præsens negotium vobis ostendit, proinde qui seruire & venūdari nolunt, correptis repente armis Turcas inuadant: dux ipse vobis adero, vt publico consilio fraudem vlcisci, & patriā & libertatem pro dignitate Punici nominis tueri videamur. Nec mora omnes ad arma conclamant, repentino impetu Turcas inuadunt, obuios ac nihil timentes obtruncant, attollitur vndique clamor, magno tumultu arma proferuntur, Mulcasses reuocatur, qui cum Dorace ad Restabianos hortos substiterat, ciuium ingenijs diffidens, sed tamen retentante matre euentum expectans. Br-

rat Tunetanorum valde ingens, ſed incondita nequaquã militaribus inſtructa armis, quæ vix ſuſtineri poſſet, niſi vecordi impetu potius, & præcipiti temeritate, quàm periti ducis imperio, & diſciplina regeretur. Itaque concurſu undique facto ad arcem contendunt, advolantq; ad id propugnaculum, quod aſcenſu facilius eſſe videbatur, portamque habebat pertinentem ad oppidum ſuburbanum, Babaſvechum ab Tunetanis appellatum. In eo Turcæ vexillum præfixerant, ac inde fortiter ac intrepidè propugnabant: ſed ſcandentibus Afris atque omnis generis tela iaculantibus, ardenteſq; faces concremandis foribus itidem ingerẽtibus ægrè ſuſtinere, & ſeſe in retractiorem munitioremq; locum recipere cœperant, quum Baetius Hiſpanus, quem abiurato religionis cultu Turcæ Ramadam vocabant, tormentum æneum in editiorem arcis ſpeculam, expedito conſilio, ingentique celeritate impulſum humeris militum atque eductum, in confertiſsimos hoſtes emiſit. eo ictu multorum ſtrages edita, & multo maximus cęteris illatus eſt pavor, quum ab tota etiam muri corona à ſagittarijs peterentur, & quod maximè terrebat, ſclopettorum glandibus ſternerentur. Deerat Hariadeno temporis ſpatium, quo cõſilium in rè ſubita opportunè caperet, & quid fieri uellet, militibus imperaret: nam & hoſtiũ, quos pacatos putabat, repentinus incurſus, & ſitus arcis nondum planè oculis colluſtratus, & commeatus, qui vix triduo ſufficeret, ex penu atq; horreis renunciatus, etiam egregiè conſtanti, & in ſummis aſperrimarũ rerum periculis ſępe verſato perturbationem afferebant. Sed hunc timorem cum ſingularis furentium potius quàm pugnantiũ hoſtium imperitia, tum ſuorũ militum ſpectata virtus magna ex parte minuebant, quũ & ij ſucceſſu ipſo, & protractione prælij, magis ſpe atq; animis confirmati propugnarent: illi verò quòd primis auſibus fortuna defuiſſet, in periculoſo atq; irrito conatu conſpecta ſuorum ſtrage & vulnerum fœditate, iam planè concepto metu frangerentur. Verùm Dorax cum ala equitum Numidarũ, & ipſe Muleaſſes reverſi, provectiq; per Babaſvechum ſuburbanum uſq; ad portam, vel nomine ipſo & clamoribus oppugnationẽ iam bis intermiſſam atq; redintegratam adiuvabãt. In ea rerũ aſperitate Halis Levanus è Malacha Bæticę urbe, qui ad Mahometis ſacra defecerat, vir belli peritus, utpote qui in Navarri & Piſcarij caſtris in Italia aliquot annis militaſſet, cõverſus ad Hariadenum: Eruptione, inquit, nobis eſt dimicandũ, ſi arcem defendere, ac omnium ſalutem recentemq; nominis tui dignitatẽ tueri egregiè volumus. ſi cominus enim collato pede manus conſerantur, non ferent noſtrorum impetum, qui nunquam aciem verorum militum viderunt, inaniſque audaciæ protinus pœnas dabunt, quum nec in ſervitute nequiſsimi regis pacem pati, nec in ipſo quietis ac otij limine, authores acceptæ libertatis grato animo ferre voluerint. Quum Halis ſententiam ferè omnes laudarent, & in primis Moſes & Agis, viri fortes, quos cuſtodia eductos fuiſſẽ diximus, atq; item Haidinus Smyrneus, cui Cacciadiabolo cognomen fuit, inter piratas longè fortiſsimus, comprobante Hariadeno, et pręlij ſignũ dante, duabus portis erumpunt, circumventos ab diverſo latere trucidant, inſignis tribus in locis editur pugna, magna vis inermium Pœnorum interficitur, et ipſe Meſuar glande traiectus cadit. Tum verò ab oppugnatione diſcedit unaquęq; tribus pulſa loco in ſuam regionem. Inſtante demũ præmenteq; Turca milite, in plateis & compitis cruento maximè prælio aliquot horis eſt decertatum. Ad extremum Tunetani ſuperati, atq; intra domos compulſi, quum non pro re-

ge, sed pro vxoribus & liberis certaretur, inde Halis recepit suos, cæde, æstu siti & multo labore defatigatos. Ferunt ea die supra tria milia Tunetanorum desiderata, vulnerata verò ad triplum. In eo successu Muleasses desperatis rebus ingenti cursu se proripuit, comitante, protegenteque Doracis equitatu. nam persequentibus Turcis, quum in tumultuosissima fuga ægrè sese inter hortorum macerias explicasset, parum abfuit quin in potestatem hostium deueniret. Dorax superato Bagrada animi in pacata loca suæ ditionis eum perduxit, non longè à Constantina vrbe, aluitque eum liberaliter, & summa fide protexit, vsque ad Cæsaris aduentũ. Constantina, vt literæ saxis ad mœnia incisæ manifestò indicant, Cyrtha Numidię regia olim fuit, distatq; à proximo maris litore vbi nunc tenue oppidum stationẽ habet nomine Collum, colonia Cullu antiquitus appellatũ. Cęterùm ea nox, quę prælium & regis fugam secuta est, Tunetanis pariter et Turcis insomnis fuit. actæ nanq; summa cura vtrinque vigilę, dispositis in muro pariter & ad arcis exitus armatorũ cohortibus, sed dies pacem atq; otium vtriusq; attulit. Nam Pœni inter tot funera suorum & vulnera, vtpotè qui satis improsperè virium suarum periculum fecissent, cæso Mesuare, pacem quàm bellum malebant, præsertim quum rex ipse pro cuius imperio ac dignitate certabatur, opibus atque animo fractus in solitudines effugisset. et id quoque Hariadenus impetrare cupiebat, non ignarus eam quam habebat militum multitudinem, pertenui copia commeatus vix triduo in arce posse sustentari, summeq; rei spem partamq; victoriã deuocare in apertum discrimen, si Tunetanorum animi desperatione veniæ, aut vindictæ rabie inducti, accitis vndique Numidis et Afris, ad obsidendam arcem verterentur. Itaq; impetratis inducijs Hariadenus, solenni sacramento dat pacem & accipit, alloquitur vrbis primores, ostendit eo consilio se venisse, vt ciuitatem sæuissima Muleasis tyrannide liberaret, liberatamque quantis maximè posset beneficijs atque muneribus augeret simul ac ornaret: qua benignitate Tunetanos sub longe maximi atque optimi principis tutela, breui sperandum foret diuites atque beatos ex egentissimis atq; miserrimis euasuros. Proinde id se vnum ab ipsis postulare, vt Solymano & sibi eius præfecto fidem seruent, & in ea libertate conquiescant, quam multo suo labore & sumptu, Deorumque præsertim immortalium beneficio potius, quàm ipsorum merito suscepe rint. Quod si aliquando futurum esset, vt ipsius ac Turcarum imperij & amicitiæ Tunetanos pœniteret, & Roscetem omnino desiderarent, se minimè dubitare, quin Solymanus regna vel Christianis dono dare solitus, si per legatos id peterent, eum in Africam concesso regno, & regalibus donis adauctum esset transmissurus: sed etiam atque etiam cauerent ne eo consilio exitialis belli potius quàm tranquillæ pacis materiam querere viderentur. Ad ea Abilchirinus, qui postea Mesuar est effectus, respondit, non debere eum Tunetanis succensere, si vti ob omni annalium memoria regibus antiqua stirpe editis assueti eo eiecto qui tyrannidem per decem annos exercuerit, alterum qui æquitatis atque iustitiæ fama floreret, sibi regem exoptarint, præsertim quum is ab ipso classe aduectus & penè dono datus esse crederetur. Non mirum idcirco fuisse si in contumeliæ nomen commutata beneficij fama, ipsi vti fraude, aut certè opinione decepti, adeo insanire sint visi, vt vinci armis quàm dolo subigi maluerint, quando ipsis atq; Muleasi multo satius fuisset occlusisse vrbis portas, quum externa classis Africæ litoribus appulisset, quàm incertis omnino rumo

tribus

ribus incautè credidisse. Proinde Tunetanos tanquam Fortunæ iudicio in deditionem acceptos, optimo iure paratos esse iurare in verba Solymani, atq; eo quidem æquiore animio, quòd pro egenti & in suis miserijs iniqua sorte iactato, longè amplissimum & fœlicissimum terrarum orbis regem nequaquam vòto, sed præter spem arridente Fortuna, quod Punico nomini bene verteret, essent consecuti. Compositis Tunetanis rebus, & creatis magistratibus Hariadenus antè omnia operam dedit, vt Numidarum principes sibi fœdere aç beniuolentia iungerentur. quòd vbi largitione atq; muneribus apud homines egenos, & ad ineundam dissoluendamq; amicitiam ab venali ingenio procliues, celeriter est consecutus, Asanagam eunuchum genere Sardum, cui maximè fidebât, atq; item Halim Leuanum, cum Ianizeris & tormentis aliquot curulibus ad recipiendas Africæ vrbes misit. Paucisq; diebus nullo labore aperientibus cunctis portas, mediterraneæ pariter atq; maritimæ vrbes deditionem fecere: vna omnium vrbs Caruenna, quum se vetusta sacrorum religione, & sacerdotum domicilio immunem ac liberam existimaret, aliquandiu restitit, sed victa excidij metu Turcarum armis facilè cedens præsidium accepit. Inde Hariadenus regiam nouis ædificijs exornare simul atq; munire orsus, septum in Cauedio, in quo Turcarũ more pro tribunali ius diceret, instituit, conatusque est multis seruilibus operis aperire nouas fauces, ac immittere per eas id mare, quod à promontorio Carthaginis lunato flexu ad stagni munitiones extenditur. In eo litore geminæ sunt turres ab aquæ salisque nomine à nostris appellatæ, vbi olim ille insignis Carthaginensium portus visebatur. Id opus ea ratione Hariadenus efficere contendebat, vt tuto, peramploq; & maximè expedito portu vteretur. nam vadosæ admodum erant angustiæ, quibus Guletana turris ab ortu aduersæ continenti ligneo ponte committitur, ita vt triremes ægrè humeris seruorum, & tractorijs machinis in stagnum impellantur & educantur. Ad his faucibus Pœni leuibus tantùm nauiculis, propter humilia vada, ad vrbem Tunetum adnauigant, videturque id stagnum centum ferè stadiorum diametro in orbem veluti circino circumductùm, & id multo cœno multaq; vligine passim vadosum. Cæterùm id opus Aquilones facilè disturbarunt, inuecta scilicet aggestaque continuis æstibus ac fluctibus arena: adeo, vt quum priscarum molium fundamenta reperissent, Hariadenus, ne veteris portus quanquam parum commodi iactura fieret, suadentibus piratis incœpto absisteret, quũ stagnum exiguo tempore expleri penitus atq; obstrui posse videretur. His rebus quæ in Africa gesta sunt explicatis. ad Persas (vti promisimus) ex ordine temporum reuertemur. Sophus Hysmael, qui apud Persas ab admirabili rerum gestarum fœlicitate Magni cognomen promeruit, quum immaturo prorsus nondum quatuor & quadraginta natus annos fato concessisset, quatuor reliquit filios, ex vnica legitimaque vxore susceptos. Eorum natu maximus totius imperij hæres extitit, nomine Tammas, ea condicione vt reliquis fratribus regnorum præfecturas impartiretur. Hi fuerunt Helcas, Becramus, & Somirza, qui sortiti eas inter se, vti ex testamento patris adscribebatur, in prouincias suas concesserunt. Assyria, vrbsque ipsa Bagadat, quæ Babylon Semiramis fuit, Helcasi cum Mesopotamia cessit, Becramo Media, Hiberis, & Albanis, Caspioq; mari finitima. Somirzæ Parthia obuenit, vicina Hircanis: qui Coraxeni hodie sunt, & ad Zagataios pertinent, qui fuere antiquitus Arij, Aracosij, & Margiani. Hi sunt Sogdianæ, Bactrianæq; regionum

populi. Ipse Armenia, Perside, & prouincijs Oceano Indico proximis contentus, idem quod pater Hysmaël odium aduersus Ottomannos induerat, & tum ægerrimè ferebat Selymum, qui penetrasset in Armeniam, & Calderanis in campis iusta acie victor apparuisset, quanquam non omnino inultum, Persarum inuictam antea vim, sagittasque ipsas, & acinaces euasisse. Persico siquidem imperio subiectæ gentes, quæ hodie vno nomine Agiamij vocantur, vsque adeo turgentibus dolore animis eius Selymianæ irruptionis detrimenta sustinebant, vt aduersæ eius pugnæ memoriam renouato bello, rediuiuaque virtute abolendam esse decernerent, quó antiquum Arsacidarum decus illustre semper anteà, vno eo accepto incommodo obtritum planeque obscuratum arbitrarentur. Is animorum habitus apud Persas viros militares, facile iuuenem regem, & per se paternos gerentem spiritus, magnopere excitabant, vt Solymanum sibi hostem destinaret, optaretque nobilissimum bellum, quó ipsius virtus vindicatis paternis iniurijs enitescere posset. Sed Tammasum nonum iam regnantem annũ nulla alia exercuerant arma, quàm Hircanorum, Zagataiarumq; gentium quas diximus: nam penes hos ex professo diuersæ factionis, & vti inter finitimos, bellicososq; facile accidit, apud quos armorum causæ nunquam desunt, semina simultatum relicta ab Hismaële adhuc vigebant, vel hoc vno cognomento, quód hæ gentes Cacepas à viridi capitum integumento vocarentur, sicuti Persæ ab initio ciuilis discordiæ, propter nouæ superstitionis causam, Cuselbasæ, hoc est rubra capita, appellari consueßent. Verùm his bellis ex multa fatigatione virium vtrinq; enatæ induciæ finem attulerant, sic vt pacis compos Tammas regnorum suorum tranquillitate frueretur, nec tamen à finibus vsquã Persæ, Gordiq; præsertim populi, latrocinijs abstinerent, & aliquando insolentius prouecti superato Euphrate è Mesopotamia in Comagenem irrumperent, vti antea Sulthanorum temporibus audere consueuissent. Gordos eos esse arbitror, qui vetus nomen adhuc retinent, & Gordianam regionem Ptolemæo notam incolunt, communi omnium opinione latrocinijs infames, quód prædabundi ex notis impeditisq; regionibus commeantibus illac mercatoribus crudeliter insidiantur. Cæterum Selymi præsides, qui Syriacis rebus præerant, sæpius sibi inferri iniurias frustra questi, quam & ipsi tanquam violatis ab hoste inducijs arma expedirent, transuectique nonnunquam Euphratem circa Byrtham incursiones in Mesopotamiam repentinas facerent, sensim præludentes graui inchoando bello initia præbebant. Quibus rebus nunciatis Solymannus vehementer excitabatur, viriumque suarum conscius, & paternæ fœlicitatis memor, elato animo Persicum agitabat bellum, indignabaturq; se à Christianis regnis quibus inhiaret, importunè reuocari, quando Christiana arma lacessenti, fortiterq. audẽti nunquam Fortuna defuisset. Pari nanque odio in nostros, & Persas infensus, vtrobiq; religionis causas expendebat. nam sicuti Christianos continentibus armis persequi maximè pium rebatur, ita si Hysmaëlis progeniem, quę nouæ sectę, peruersæq; opinionis circa sacras leges authoritatem tueretur, excindere atq; delere honestissimũ iudicabat. Eum itaq; pari studio diuersissima bella meditantem Habraymus, qui incomparabili adeoque summa pollebat gratia inter purpuratos principes, frequentibus alloquijs impellebat, vt in Orientem arma conuerteret. Sed quoniam præpotentis, & iniusto immensæ gratiæ sub pondere perituri hominis fœdũ exitum posteris tradere iuuat, Habraymi

condiciones & mores paucioribus quà potero verbis attingam. Is ignobili pago supra Pargam vicum Buthrociæ regionis in Epiro natus, more Turcarum præsidum Christiani nominis puerorum delectus habentium adductus, Scanderbassæ à prima pueritia seruiuit. Hic ille est qui truculenta irruptione superatis Natisone, Liquentia, Soncioque, & Tiliauento altissimis fluminibus, per Euganeos fines in conspectum vsque Venetiarum excurrit; tum forté quum Venetus Senatus indignante Baiazete cum Gallis ad excidium Sfortiani imperij coniurasset. Apud hunc Scanderbassam Habraymus Mahometanis initiatus sacris, stupenda celeritate, vti erat arguto ingenio, Arabice legere, scribereq;, & cithara scitissimè personare didicit: et quod ad muliebres illecebras pertinebat, ingenio mirus, facetissimoq; sermone periocundus, ita in gynecæo gratiam famamque promeruit, vt productus ab vxore ad virum Scanderbassam, viri militaris naturaque seueri animum, in omni munere tenerioris officij peracutus & dicax, semperque elegans oblectaret; ideoq; Solymano Selymi imperatoris filio tanquam festiuissimi moris seruus dono mitteretur, viuo adhuc Baiazete auo, atque eo etiam iocundas garruli pueri præcoces delitias admittente, sic vt cum Solymano ætate sibi æquali educaretur, & ad heri genium cunctis numeris elegantiæ responderet. Per hunc modum vnice adamatus adoleuit, tantisq; arridentis Fortunæ suffragijs vsus, vsq; adeo enituit, vt eum cunctos aulæ gratia præteruectum inter purpuratos legeret, eique defuncti Scanderbassæ filiam opulentissimæ hæreditatis in matrimonio collocaret, Memphiticaque demum præfectura ornaret atq; ditaret. Exinde Habraymus Hungarico bello totius Europei equitatus magister Balerbeci nomen obtinuit, & singulari prudentia virtuteque militiæ munia implens, Vesiris inter purpuratos dignitatem, qua nulla maior dari potest, adeptus est, quum Solymanus honoribus adaucto, ei quoque regij scrinij sigillum tribuisset, & nō modò consilij arcani particeps esset, sed voluptatum horarumq; omniū comes aulam circumageret, & toto summæ authoritatis honore potirętur, ac in immensum crescentis potentiæ nomine à cunctis aulæ ordinibus vsque adeo eminentur coleretur, vt nemo iam esset qui ei parendum esse non duceret, postquam eum tanquam consortem imperij vel graui cum inuidia domi & foris amplissimi quique suspicerent. Hac itaque præclara gratia dignitateque validus, quam ei peregregiæ virtutis animi, & cunctarum aulæ artium officia paratis semper in omnes obsequijs adstruxerant, Solymanum secretis alloquijs hortabatur, vt postquam Pannonia esset potitus victoriæ suæ modum imponeret, quando Germani & gentes, quæ omnibus sæculis armorum gloria floruissent, minimè lacessendæ viderentur. Germanos siquidē amplitudine opum & virium, belliceq; virtutis fama prępotentes, sicuti lingua & moribus ab Hungaris differunt, ita perpetuis etiam odijs disiungi, vt non magnopere curent de possessione Pannoniæ, satisq; pro dignitate sui nominis esse statuant, si Noricus ager, qui ipsorum gentis est, communibus Germaniæ armis defendatur. Carolum verò Cæsarem cuius longè maxima sit apud Europęos omnes authoritas, minimè sibi armis lacessendum videri; quum è suis regnis pugnacissimarum gentium copias conscribere atque educere queat: quandoquidem ad edictum Romani Pontificis honestissimo nomine, si sacrum (vt aiunt) bellum suscipiatur, immensa prope pecunia à pijs hominibus vltrò contributa parari soleat. Quę robora autē peditū atq; equitū pro salute publica, vel tantū ab ipsis

duobus germanis fratribus cogi, produciq; in aciem possint, tum manifestè deprehendi potuisse, quum Viennam à nobis summis conatibus oppugnatã fortissimè defenderint: neq; postea Carolus ipse, nuper amplissimis atq; lectissimis auctus copijs, vti apparuit & Christiani omnes impensè iactant, vniuersi certaminis aleã reformidarit. Sed quanquam illũ præclarè inuitatum, si se ad pugnæ casum obtulisset, à te tanto imperatore, tantisq; instructo copijs, quod est etiã tuę nõ dubiæ fœlicitatis superari potuisse existimẽ, non diffitebor tamẽ de his gentibus suo more vndiq; ferro permunitis victoriã nisi multo nostrorũ sanguine parari posse. Hęc vti reor, nõ ineptè te admonere possunt, vt Christianos intestinis mutuisq; bellis implicitos confici sinas: nã attritis vsquequaque eorum viribus, paulo pòst nullo nostro periculo certam in prædã nobis cedent, sicvt Parthicum bellum Germanico anteferendum omnino iudicem, ob idq; præsertim quòd satis superq; ad occidentem imperij fines protuleris, quos vsq; adeo id remotas regiones extendisti, vt iam graue sit tueri parta, atq; tutelæ tędio, & nobili quodam contemptu, quæ est generosi animi tui immensa liberalitas, alienigenis & semihostibus donanda censueris. Quanto itaque magnificentius fuerit, si summum gloriæ decus affectes, tuis coniuncta finibus, ideoq; facile imperio tuo adijcienda, iustis armis petiuisse, scilicet vt impię abominatæq; stirpis Hysmaelitas, auito paternoq; exemplo persequendos armis, atq; Asia exturbandos censeas. Erit enim Ottomannico nomini maximè decorum, si religionis causam, vti soles, egregia pietate respicias, & ad famam quoque incomparabile facinus, si detestandæ superstitionis authores ex Asia te vindice conuellantur. Sed quænam vlla inferendi belli causa iustior atq; nobilior videri potest, quàm ea qua te prophetæ Mahometis diuina dogmata aduersus impios defensurum profitearis? atque obiter maiorum tuorum perpetuos hostes, quod supremum Selymi patris votum fuit, vlciscendos atque delendos decernas? An hos feres qui insolenter imperitent, & quemque finitimum suum hostem, suamque esse prædam existimant, & te quoque tuis contentum finibus occupatum in Europa & Asia planè quiescentem, furtiuis irruptionibus prædabundi prouocare atq; irritare audeant? Nimirum qui Vssumcassanis proaui immani latrocinio, legitimorum nobilissimorumq; antiqui sanguinis rẽgum in sedem irrepserint, & rapto etiam nunc viuant. Crede mihi imperator, si hanc totius Asiæ labem pestemque, tua insigni pietate virtuteque tollendam esse constitutas, erigetur tibi proculdubio media in Perside trophęum incomparabilis dignitatis & amplitudinis, quod Selymi gloriam et triumphum vel æquet, vel superet. Mea namque sententia aliquanto nobilius erit atque celebrius. Non enim tantundem est Mamuluchos conditione seruos, & Sultanos agrestis superbiæ Syriæ atque Aegypti regnatores iustis armis deleuisse, quàm subegisse Persas fama rerum priscis sæculis bello gestarum gloria inclytos, qui Alexandro Macedoni toties victi atque perdomiti Magni cognomentum attulerint. His frequentibus alloquijs in otio pariter atque negotio excitatus Solymanus, vehementer impellebatur, vt ab Europa in Asiam vertenda arma decerneret, ob idque Habraymus in arcano voti compos magnopere lætaretur. Is namq; iusti & æqui natura tenax, quum vel Arabicis imbutus literis nunquam ex intimis animi sensibus à Christiana professione discessisset, tactus non dubia religione deo Christo vota faciebat, ipsam Mahometis disciplinam vsque ad affectationem palam ostentans, scilicet vt impotens

tyrannus tantis subnixus opibus, à Christianorum principum odio commutata voluntate in Persas verteretur. Quod præclarè agnosci poterat ex perpetuo atque mirifico in mercatores Christianos patrocinio fauoreque, quo multa lucra atque emolumenta ex vectigalibus, vel inuitis & indignantibus Turcis parabantur. Propterea compositè egerat cum Solymano, vt concessis decem annorum inducijs Christiani nominis principes omni suspicione Turcici belli, si Corone esset reddita, liberaret. Id maximè cupiebat Clemens, atque in eam rem sedulò satagebat: vt pote qui postquam pacem in Italia peperisset, sibi etiam ad laudem longè honestissimum fore existimaret, si veræ diuturnæque tranquillitatis otium cunctis Europæ gentibus, ipsisq; in primis Italiæ largiretur. His autem impetrandis inducijs studium suum & diligentiam intenderat Aloysius Grittus, Andreæ Veneti principis filius, ipsi Habraymo ex quotidiana consuetudine intimus, atque inde sensim Solymano mirificè commendatus. Hinc Clemens grauibus promissis ac adhortationibus accenderat per Aloysium Gerardum Florentinum, Byzantij inter mercatores ciues ius dicentem, vt inducias impetrare niteretur. Promittebat autem Pontifex se Antonio ipsius Gritti filio, qui beneficio Ioannis Pannoniæ regis, Strigoniensis antistes esset designatus, id opulentum sacerdotium liberali diplomate collaturum. Sed Cæsar eam de inducijs occasionem, peculiaris spe commodi præteruectus est, quum ex authoritate Ferdinandi fratris Coronē redditurus esse videretur, vt illinc non ignobilis doni merito Panoniæ atq; Austriæ pacem pararet. Res ita cecidit vt priusquam hæc Byzantij à Ferdinando offerri & transigi possent, Hispani præsidiarij, ducis Macicai clade exterriti, Corone excedere cogerentur. Quo casu nihil incommodius accidere potuisse Clemens differebat, ita vt quæ postea insequutæ sunt à barbaris terra mariq; clades, obuenturas esse mihi hæc scribenti prænunciaret. Obtulerat prius Cæsar Coronem Christianis principibus, sed neq; Pontifex, neq; Venetus senatus, neq; Melitæ insulæ magister, qui eam in insulam Cruciferos equites Rhodo pulsos transtulisset, neque ipse Franciscus rex præsidio tuendam, sumptu periculoque deterriti, suscipere voluerat. Cæterum Habraymus Mulearabem Damascenum sacrarum literarum, abditissimarumq; artium, & magicæ etiam diuinationis opinione Byzantij clarum, in Solymani amicitiā insinuarat, vt per eum tāquam vatem speratæ victoriæ Solymanus magis & magis accenderetur, frustra cum contrarijs obtestationibus dehortante matre, quæ bella Orientis infausta Ottomannis esse prædicabat, quandoquidē Persæ suo more refugientes, absumptas incendijs regiones frustra pugnam poscentibus relinquere, atq; hostem acie congredi paratum intentissima fuga eludere consueissent, vt Turcæ qui manu superari nequeant, difficultate rerum omnium, atq; inedia, sicuti Selymo patri vel acie victori penè acciderit, conficiantur. Maternis quoq; consilijs Roxolana vxor teneriores preces addiderat. Ambæ siquidem multis nominibus Habraymi potentiam perosæ, vel ob id quòd imperatorem longius abducendo, ab ipsarum complexibus diuellere contenderet, cum sæpius Pseudoturcam, & ex animo Christianum per contumeliam appellebant. Sed hæc muliebria impedimenta facilè reijciebat Solymanus, non obscura cupiditate maximi triumphi incensus, & præ insita magnis regibus vanitate in appetenda gloria vaticinatione Mulearabis facilè inflatus, qua in re persuadenda mirus & efficax magister extiterat Vlamanes Persa, quia Tammaso ad dicen

dam causam citatus, quòd eius milites apud Taurisium auarè seditioseque egissent, metu pœnæ ad Solymanum paucis ante annis transfugisset. Hunc enim uirtute bellica illustrem, atq; inimicorum æmulatione et inuidia circumuentum, Habraymus fouendum, attollendumq; susceperat, sic ut Vlamanes Persico bello se fortem fidelemque operam præstiturum profiteretur. Itaq; Solymanus bona spe perpetuæ fœlicitatis confirmato animo Habraymi consilia complectitur, vtrumq; militiæ magistrum admonet, vt Sangiachos excitis atque instructis omnibus ipsorum copijs ad signa vocent, Europæiq; omnes in Asiam traijciant, & ad Niceam inter se coniungantur. Lustibeyum autem cum parte copiarum in Peloponneso Coronem obsidere iubet, & ab se Aloysium Grittum in Pannoniam dimittit, vt ibi in procuratione regni Ioanni regi adsistat, deiq; operam vt rex in officio permaneat, Hungariq; proceres in fide contineantur, & quantum fieri possit in Germaniæ finibus pacem tueatur. Ipse ex suæ superstitionis consuetudine votis pro victoria nuncupatis, in templo rite se ipsum lustrat, & Vlamane Persa itineris duce vsus in Lycaoniam ad Iconium, quod hodie nomen retinet, progreditur. Non enim eo quo ierat Selymus pater, in Persas eundum censebat, quum ille sinistrorsum per Ancyram, Sebastam, & Amasiam, per Trapezuntios fines, superato ad Arsengam Euphrate in Armeniam penetrarit; quoniam id iter multo longius & asperius putabatur, quàm id quod ab Iconio per Cæsaream ad Malathiam, vbi Euphratis per Antitauri valles erumpentis celebris est traiectus, quam vrbem antiquitus Amalthā fuisse, vt ex dimensione Ptolemæi constat, conijcimus. Hinc Mesopotamiæ Persarum ditionis fines sese aperiunt, quos Solymanus sine maleficio prætervectus, pabulo, & venale commeatu, qui passim ab infirmis incolis præbebatur, contentus, quartis & quinquagesimis castris, ex quo è Nicea Bythiniæ discesserat Coim peruenit (quod oppidum in Armenia maiore in ruinis Artaxatæ clarissimæ quondam vrbis conditum fuisse alibi diximus) tanta Turcarum admiratione, quòd nulla paulo validior Persarum manus occurrisset, vt Solymanus veritus insidias subsistere, castraque munire cogeretur, quum nondum fidelibus nuncijs vbinam Tammas esset, & quid pararet, pro certo didicisset. Sed Vlamane cum Aleanzarum equitatu præeunte, & ex notitia locorum diligentius consilia hostium explorante, reperiebat eam esse Tammasi mentem, vt nullo in loco diu consistere, verum vrbes deserere, & sese in montes subducere cogitaret, nulloq; modo iusta acie confligendum arbitraretur, ratus expectanda Hiberorum & Albanorum auxilia, qui læuis ac maturæ operam præstare, & cataphractos Persas antecedere consueßent, vt ex occasione Turcas tanti itineris cursu fatigatos, & commeatibus indigentes, ac vti accidit, sub alieno cœlo aduersa valetudine tentatos adoriretur. His rebus exploratis Solymanus castra mouit, rectà profectus in eam regionem in qua Tammas copias cogere ferebatur, & quum eum deserta vrbe regia Taurisio vlteriorem montibus suppositam regionem petiuisse perspiceret, ita Taurisium nudatū mœnibus intrauit, vt continuò ostentatis tantum copijs, nihilque vexatis incolis egrederetur, & ad vrbem Sultaniam non multum inde distantem contenderet. Diximus alibi Sultaniam Persarum olim regiam, quæ adhuc vetustæ suæ dignitatis templorum ornamenta retinet, à Tamerlane Scytharum duce clarissimo fuisse deuastatam. quum ad eam vrbem per multos dies regionis vbertate fretus, Solymanus statiua haberet castra, expectabundus

bundus ut Tammas à montibus descenderet, atque in aciem prodiret, ut direptæ provinciæ iniurias vindicaret, & nominis sui famam nihil reformidato hoste tueretur. Eam regionem, quam Solymanus non procul ab urbe Sultania amplissimis occupabat castris, altissimi præcingunt montes, quorum iuga perpetuis obsessa nivibus è longinquo etiam spectantur. Hi montes antiquitus fuère Nyphates, Caspius, Coathras & Zagrus, orti proculdubiò ab ipso patre montium Caucaso, coniuncti inter se longa & diversa serie latissimas dirimunt provincias, & ad ortum Solis per Zagataios ita diffunduntur perpetua quadam cathena protracti, ut ad Indicum usq; Oceanum, Malibarræq; regionis prominentem plagam se extendant. Hęc in Cumerum extremum Indiæ promontorium, non secus ac Italiam Apœninus dissecat, contra Zeilam insulam, florentissimum Indicis divitijs emporium desinit. Cùm in ea loca campis utiq; ad edendam nobilem pugnam aptissimis, Tammas descensurus putaretur (is namq; in Coraxenos penitùs abscesserat) turbidior & sævior tempestas, quàm unquam anteà per id anni tempus Persæ meminissent, ex illis montibus descendit, usq; adeo inusitata, quòd esset paulò antè æquinoctium æstivum, ut plenissimis imbribus, atque his concreta ex nivibus glacie repentina hyems invecta videretur. Nam certantium inter se ventorum ea fuit rabies, ut transversis flatibus nivosa montium culmina verrerentur, præaltaque nix subiectis campis incideret: qua horribili procella Turcarum castra eversis tabernaculus sternerentur, iumentaq; & ante alia magnus camelorum numerus interiret, & ingens lixarum, & ægrorum militũ multitudo oppressa protinus extingueretur: non parvo etiam ipsius imperatoris periculo, quum circa eum pleraq; tentoria, eadẽ procella disijciente cõcidissent. Cuius mali remedia intempestæ noctis tenebræ, & extincti passim ignes, ita præpediebãt, ut Turcæ eo aversissimo omine magnopere terrerentur, donec orta luce Sol utique pręclarus salutaribus radijs multos properigẽtes & attonitos refovit, & quod ad reliquam vitæ securitatem opportune pertinebat, campos hoste vacuos detexit. Nam supra totum usque adeo tantæ procellæ detrimentum improvisi hostis adventus & incursus maxime timebatur: nec deerant qui affirmarent, eum intempestivæ vehementissimæque procellæ turbinem a Persarum hostium magis diro carmine, & notis genti cantaminibus cœlo evocatũ ad Turcarum exitium. Quo gravi incommodo, & quod maximè efficax videri poterat, non levi ostento permotus Solymanus, recreato tantisper exercitu, & collectis vasis castra sinistrorsum movit, capto itinere in Assyriam, multis de caussis id suadente Vlamane, qui Solymano non dubiam spem occupandæ Babyloniæ iniecerat. Eam urbem cum totius provinciæ præfecturæ tribuerat Tammas post Becrami fratris mortem, Mahometi satrapæ, cui Cani cognomen fuit. Hunc Vlamanes vetustæ amicitiæ nomine sæpius anteà solicitarat, magnis oblatis muneribus, ut ad Solymanum deficeret. Id enim si faceret, ipsum pro annui, & circumscripti honoris præfectura perpetui atque opulenti dominatus satrapiam esse consequuturum à Solymano, qui neq; rationem à pręfectis exigere, neque eos vel mediocriter ditatos expilare consuesset. contraria ratione ac Persarum reges, qui nobilissimis provincialibus perpetuæ non obscuræ severitatis officia tenuissimo stipendij munere obiecto imponere essent soliti. Sed Mahometes his Vlamanis muneribus atque promissis incorruptus, nunquam adduci potuit, ut fidem falleret: sic ut Vlamanes homi-

nem obstinatum admotis armis terrendum, & ad defectionem cogendum arbitraretur: quoniam eum nequaquam firmis militum præsidijs munitum esse didicerat: propterea quòd paulo antè ad primos rumores traijcientis in Asiam Solymani magnam partem sui equitatus, & defloratis quidem omnibus reliquis alis, ad regem id postulantem misisset: neq; cum egregia Babyloniorum voluntate uti constaret, propterea quòd nonnullos cives, quorum nomina non omnino certis criminum indicijs delata fuerant, severius in quæstionibus distortos, præcipitique demum iudicio damnatos, ut bona in fiscum redigeret, ultimis affecisset supplicijs. Ob eas res Vlamanes maiore animi fiducia Solymano confirmabat, si recta Babyloniam ire pergeret, inexpectato improvisoq; adventu Mahometem facilè oppressurum, cessuramq; sibi Babyloniam nullo obsistente externo milite, & a Babylonijs alienatis iam pridem animis nullum moræ spatium facturis, quin venientem adapertis portis exciperent. Non defuit Fortuna Vlamani, singula ut accidit probè divinanti: nam quum magnis antecedens itineribus per compendia viarum raptato Alcanzarum equitatu, nihil eum morantibus fluvijs, ubi non procul à Babylone abesse renunciaretur, Mahometes qui nunquam ad se venturos Turcas putarat, rebus omnibus imparatus atque deprehensus animum despondit, & se per Mesopotamiam ad Bethlim deserta urbe regia profugit, tanto Fortunæ arridentis successu, ut Solymanus non multo post a Babylonijs avidißimè propter odium in Mahometem susciperetur. Ea in urbe clarißima Caliphæ sacrorũ principis sedes est, qui à cunctis Mahometani nominis regibus excolitur, veteremque obtinet prærogativam adoptandi, & ex certa coemptionis cerimonia confirmandi Assyriæ regis: sicuti Sultanos etiam Memphiticos recenti adhuc memoria à Saracone Comanorum duce repetita, qui Ægyptijs ante trecentos annos principatum eripuit, ut ibi Mamalucorũ servorum imperium conderet. Ab hoc Calipha Solymanus veteris superstitionis instituta sequutus insignia atq; ornamenta suscepit: multaq; largitione propitiatis sibi Babyloniorũ primoribus, & populis item liberali congiario delinitis, ea in urbe antiquißima propter Semiramis, pensiliumq; eius hortorũ memoriam hyemare constituit. Amplißima namq; est omnium urbium cogniti orbis, si priscæ structuræ mœnium ambitus rectis dimensionibus æstimetur: nam urbis Romæ magnitudinem exuperat. Sed in tanta vastitate videre est præter cultißima rura, & innumerabiles hortos ædificijs coniunctos: atq; item peramœna viridaria pomiferis, et odoratis cõsita arboribus, visuntur etiam latißima arva, quæ ad segetem aratris proscinduntur, nec in ea sylvæ nemoraq; desunt, captivis & inclusis feris dicata, ut ad voluptatem præfectorũ atq; primatum iocunda atq; expedita venatio suppeditetur. Mediam urbẽ interfluit Euphrates, lapideo sumptuosi operis ponte iunctus. Is à confluente Tigri amne ita suis atq; alienis crescit undis, ut maioribus etiam navigijs usq; ad Oceanum Persicum tutißimè pernavigetur: nam apud Balzaram emporium, quod est in insula Teredonis nomine antiquitus vocata, quam bicornis amnis efficit, mercimonia et cõmeatus omnis generis excipiuntur, quotidianaq; navigatione ad Ormutiũ freti Persici urbem & insulam devehuntur. Vtramq; autem ripam profluentis, frugiferis arboribus atq; vinetis esse consitã constat, castigato nõ secus alveo, ac Rheni per Germaniam descendentis miro paßim cultißimorũ litorum ornatu conspicimus. Babylonij in universum quanquã Syris & Arabibus sanguine permixti

mixti eundem ferè colorem, staturæque habitum, & civilium morum consuetudinem, ac nostri homines præferunt, quòd eodem quo nos fruantur cœlo, & sese excolant literis, & à reliquis barbaris captu ingenij, atque humanitate plurimum distent, mercaturam solertissimè exercent, varijs præsertim sericæ telæ textrinis. Verùm nobilitas equestris militię studio tenetur, sagittisq; maximè gaudet. Ac fuit aliquando tempus, quo è Babylonia accepta ab Indis aromata Asiæ mercatoribus divenderentur, quæ ætate nostra per Arabicum sinum Alexandriam devehi videmus: quanquam multò maxima pars Lusitanis classibus ab India per incognitum paulò anteà Oceanum Æthiopici litoris in occidentem deferatur. Cæterùm quæ ab antiquis scriptoribus de Babylonijs pensilibus hortis, regiaq; admirabilis structurę, crassitudineq; mœnium referuntur, nequaquā sunt extra fidem: nam horum ingentium operum præclara monumenta adhuc extant. Exurgit siquidem prætorium regalis amplitudinis instar arcis editiore urbis parte, quæ orientis Solis radios excipit, & præterfluentem despectat Euphratem: mœnia quoq; partim lapide, coctiliq; laterculo constructa, vel lacessente atque absumente vetustate, priscæ opulentissimorum regum magnificētiæ testimonia relinquunt. Tanta verò propensione Mesopotamiæ, Assyriæq; urbes Solymano deditionem faciebant, ut ad eum qui sine vulnere tanta potitus esset victoria usq; à Balsera emporio, quod est ad ostium Euphratis in Persicum sinum erumpentis, legationes venirent, & Mesopotamiæ ad unam ferè insignes urbes Caramida, Meredinum, Orfa & Asanceva, Turcarum præsidia acciperent, & per totius Babyloniæ provinciæ oppida Turcæ milites in hybernis constituerentur. Nam præter copias ex Europa atque Asia minore in eius belli expeditionem perductas, etiam tetrarchæ cum Memphitico Bassa, qui sunt eius Sanzachi Alexandrię, Iudæę, utriusque Syriæ & Comagenæ ad Imperatorem pervenerāt. Per totam autem hyemem magnæ celebritatis spectacula edita sunt, acciditq; ut hisdem ferè inchoati iam anni Saturnalitijs festis, diverso ritu Carolus Cæsar ex Africa victor, Neapoli equestres ludos ederet, & à Solymano Assyriæ & Mesopotamiæ regnis potito, apud Babyloniam festæ hylaritatis, diversique apparatus spectacula celebrarentur. Cæterùm Solymanus recreatis per hyemem copijs nunquam instaurandi atque exornandi exercitus, Persicique belli curam remiserat, utpote qui Tammasum redintegrato impetu invadendum decerneret, Habraymo atque Vlamane identidem, ut Fortuna uteretur suadentibus, adauctus quippe Ægyptiacis & Syriacis copijs in spem veniebat, Tammasum ex Hyrcaniæ montibus ad pugnam conserendam in patentes campos posse elici: & si id metu occupatus abnueret, ad gravissimam Persici nominis contumeliam veluti exprobata ignavia, Taurisium regiam ipsius urbem in oculis occupari atque vastari. Igitur adulto iam Vere è Babylonia profectus, ductante Vlamane per idoneas regiones ad Taurisium iter intendit. At Tammas qui Solymano apud Babyloniam hyemante Taurisium redierat, ut qui hostem reversurum minimè credidisset, cognito eius adventu, uti imparatus, & vetere su[i] innixus consilio, ne usquam acie confligeret, in Coraxenos iterum se recipere instituit, certas tantum suorum manus passim relinquens, quæ sese persequentibus hostibus ostenderent, & montium valliumq; notas angustias tuerentur, observarentq; eorum itinera: nec nisi ex insidijs et carptim insequētium hostium agmina abruptis & iniquis locis lacesserent. Eo modo recedentem, et

aliquot dierum itinere provectum Vlamanes frustrà persequutus, & per captivos incolas exploratis Tammasi cõsilijs, ita iussus erat, ad Solymanũ rediit, suasitq; ei, ut Taurisium deflecteret, & cõfessione hostis retrò per asperos montes fuga elabentis sese victorem ostenderet, ex usuq; victoriæ eius regia poliretur. Itaq; Solymanus indignante animo, eoq; ad quandam superbi contemptus iracundiam concitato, quòd nusquã Persæ, uti maximè cupiebat, ad iusti prælij occasionem se offerrent, Tammasumque ipsum in asperas maximeque steriles, & frequentibus rupibus impeditas regiones abscedentem consequi posse desperaret, secus ac superiore anno fecerat: Tarvisium, quòd nullo percinctum esset muro, hostili irruptione invectus est, miseros incolas magnis affecit detrimẽtis, quanquam inermes essent: ideoq; victoris imperium se paratos subire demissè profiterentur: nam milites cõtineri non poterant, tametsi à cædibus temperarent, quin singulas domos invaderẽt, et ubi lubebat cunctam libidinis atq; rapinæ licentiam exercerẽt. Ante omnia autem Solymanus Vsumcassanis atq; Hysmaelis ornamenta ex regia, quam anteà Selymus properanter deformarat, tolli iussit: sic ut nec picturis quidẽ, & auratis laquearibus parceretur; & integras quasdam familias telæ sericæ opificijs celebres abducendas iuberet, magnumq; servorum numerũ, & delectæ iuventutis ætatis & formæ, omnisq; sexus discessurus cõprehendi & abduci fineret. Neq; enim se tutò in amplissima urbe occupatis, & dispersis ad prædam atq; libidinem omnibus ferè copijs diu cõsistere posse iudicabat, quod Tammasum Hiberorum & Albanorum auxilia accersivisse, cataphractorumq; validissimas turmas è Parthis Medisq; & Armenijs coegisse nunciaretur. Quamobrem Solymanus hac illustri occupatæ atq; direptæ Persarum regiæ ad nominis famam laude contentus, circa æquinoctiũ motis castris in Mesopotamiam est reversus, vixq; Coim & Calderanos campos paterna victoria claros præterierat, quum inexpectata Persarum agmina abeuntes hostes in tergo lacessere, impedimenta diripere, fatigatos & ægros trucidare nunciatum est. Crebri quoque rumores totis castris permanarant, ipsum Tammasum auxiliaribus confirmatum copijs brevì affore, qui hisdem vestigijs Armeniæ provincia decedentes hostes persequeretur. Quod à Turcis ideo facilè credi poterat, quòd iam ex opportunis vallibus frequentes Hiberorũ alæ prædandi atq; insidiandi causa ab incertis locorum & temporum intervallis sese ostentarent, notisq; evadentes saltibus tanquã confisi impeditis regionibus audacter pugnaturi viderẽtur. Qua hostium audacia permotus Solymanus, eo ordine profectioni intentus singula agmina expeditis præsidijs confirmanda statuebat, ut è duobus Ægypti, Syriæque prefectis, quos Bassas honoris causa vocabant: alterũ in novissimo agmine constitueret: alterum verò ad ipsa medij agminis latera, partitis utrinq; copijs applicaret. Vlumanes porrò uti locorum & hostium peritus, sicuti eorum cursus deposceret, providendo atque adhortando omnibus in locis versaretur. Ad hanc præstandam operam quum amplius quadraginta equitum milia essent constituta, circiter duo etiam milia sclopettariorũ ex numero pretorianorum, qui universos incedentium agminũ ordines corona quadã circumseptos tuerentur, erant instituta, qui maioris etiam presidij causa currules parvos aliquot falcones convehebant, ut è longinquo in persultantes & provectos hostes disploderentur. Quibus præsidijs aptè constitutis facilè fiebat, ut Persæ minus audacter erumperent, rarius se darent in cõspectum & remissiorem quàm an-

rei impetum facerent, utpote qui falconum globulis, & sclopettorum glandibus magnopere terrerentur, sæpeque pugnam ciere ausi cum detrimento, equorumque præsertim, repellerentur. Per hunc modum tripertito exercitu recta ire pergens Solymanus nusquã conspecto hoste, ita iter intendit, ut emensis camporum spatijs cum primo agmine antecederet, & nondum exacto autumno Amidæ consistere, atque ibi reliqua suorum agmina operiri statueret. Amidam hodie frequentissimam Mesopotamiæ urbem Caramidam incolæ vocant, hoc est cognomento Nigram: quòd pingui & subatro solo ad fertilitatem segetis aptissimo, arva nigerrima passim ostendat. In ea urbe Christianorum templa visuntur, & sacræ turres à Baldovino Hierosolymitani regis fratre conditæ, qui eam urbem peculiari virtute captam suæ ditionis fecerat, quum Gothifredus frater Hierosolymis imperaret. Interea Tammas iustis comparatis copijs è Caraxenorum montibus erumpẽs Taurisium repetit: ratus hostem Turcam urbanis delitijs hærentem repentina irruptione oppressum iri. Sed eo elapso, & inspectis eius civitatis incommodis, ad iniuriam deformatæ regiæ vehementer indignatus, statuit eum omnino quocunq; iret persequendum, & ad Coim usq; progressus est. Ibi verò mutavit consilium, quòd multo spatio Solymanus antecessisse nunciaretur, & nobilitas omnibus gravibus protecta armis, nisi certo cum equorum detrimento fugientes persequi non posse confirmaret, & se in usum conserendæ tantùm pugnæ, non ad longinquos cursus, institutos & paratos esse dicerent: Tammasq; ipse, remissa utiq; iracundia ad disciplinæ rationem reversus idem fateretur. Tum verò pollicente præcipuo atque fortissimo satraparum Delimenthe, se novissimum agmen adepturum, si sibi expeditorum & delectorum ab se equitum tertia pars tribueretur, præferocem resumpsit animum. Erat Delimenthes è Caramania oriundus, qui inter pugnacissimos tantam virium et animi magnitudinem in prælijs ostendere erat solitus, ut non temerè insanus ab inusita temeritate Delis vocaretur, quod nomen hodiè apud Turcas strenuissimis, & vitæ contemptoribus imponitur. Ab ea pollicitatione Tammas Delimenthem multa cum laude commendatum, oneratumq; amplissimis promissis bene auspicato dimisit: tenuitque ille confestim nota indigenis viarum compendia, ea festinandi celeritate adhibita, ut hostes postremi agminis non magno itineris antecedentes spatio apud Tauri montis radices (uti evenit) ad Bethlim se assequuturum confideret. Bethlis oppidum est satis clarum in finibus Persici imperij, quibus Mesopotamiam attingit, positum in valle non iniocunda, quã exiguus amnis ex Antitauri iugis delapsus alluit, habetq; arcem Persarum præsidio custoditam. Ad id duo, quos diximus, Turcarum præfecti cum postremo agmine ductante Vlamane pervenerant, ratiq; cuncta se evasisse pericula, quæ paulo antè à vi crebrisque hostium incursionibus timuissent, idoneo in loco consederant, recreandis iam tandem copijs, postquam Solymanum, atq; item secundum agmen Amidam pervenisse fama constaret, neq; ideo insequuturos Persas suspicarentur. At Delimenthes fidelibus & diligentissimis incolarum exploratoribus usus, quum non plus unius diei itinere ab hostibus abesset, certior factus, Turcas ad Bethlim fessos itinere timoreq; omni vacuos nulla propè cura vigiliarum & stationum septos considere, delegit obscurissimam noctem, multaq; etiam pluvia impeditam, & hostes adoriri constituit. certiorem facit custodem Bithlinæ arcis de cõsilio quod agitabat, ut & ille signo accepto

ab arce descendens, diversum in hostium castra impetum faceret. Tanta autem fuit atq; adeo felix temeritas Delimenthis, ut ipso ingruente, consopiti & nihil tale timentes Turcæ undiq; opprimerentur, ingensq; eorum cædes fieret, & ipsis penè Bassis ad insternendos & conscendendos equos spatium eriperetur, nec in tenebris summiq; periculi tumultu prætoriani pedites, sclopettos expedirent, & currulia tormenta caperentur. Persis autem sese aggregarant montani agrestes, qui superioribus temporibus Aladolo regi paruerant, eoq; debellato summa à victoribus Turcis fortunarum detrimenta acceperant. His castrensis apparatus omnis & sarcinæ camelorum in prædam cesserunt. Delimenthe verò usq; quaqua concidente Turcas aliquot Sangiachi resistere ausi obtruncati sunt: nonnulli deditionem fecerunt, & prætoriani iam Bassis ambobus cum Vlamane è media clade elapsis circiter octingenti, cohortante eos Delimenthe, ut se sub fide dederent, exuti sclopettis & reliquis armis in potestatem concesserūt. Ferunt nusquam Turcis maius incommodum, vel cruentissima acie fuisse illatum: quandoquidem amissis tormentis atque tentorijs, omnibusque spoliatis castrensibus vasis & impedimentis supra dimidiam partem equorū amiserint. Incidit ea clades Turcis ad tertium Idus Octobris, qui dies ingenti Persarum omnium lætitia postea celebratus est, quum Delimenthes onustus spolijs & cruentam clavam, qua ea nocte mactandis hostibus plurimùm usus fuerat, elata dextra ostentās, ad Tammasum redijsset. Ea verò clades tanquam è naufragio evadentibus præfectis Solymano renunciata, usque adeo eius animum concussit, ut omnem renovandi contra Persas belli cogitationem abijceret, quod id acerbissimum vulnus, sicuti prædixerat mater ipso Mulearabe certior vates, nequaquam virtute hostium, sed dolis veluti superis eorum insidijs non obscurè faventibus, inflictum accepisset, atque obiter profundè & dissimulanter iratus Habraymo Byzantium redeundum esse decerneret. Redeunti Solymano ad Iconium obvij fuerunt Hariadenus Barbarussa, & Sinas cognomento Iudæus, qui nuper ab Algerio cum reliqua, quæ supererat classe, Byzantium pervenerant, terrestreq; iter susceperāt, ut de parta Mesopotamia Assyriaq; Imperatori coràm gratularentur, & ut (quòd eorum existimationis intererat) quo eventu tantam Christiani belli molem, & ipsius Caroli præsentis impetum sustinere conati, ex summa rerum iniquitate elapsi fuissent, certius enarrarent: facilè demonstrantes, neque Turcis virtutem, neque sibi ducibus industriam, sed unam omnino, quæ humanis consilijs bellicisque præsertim impotenter dominaretur, fortunam defuisse. Clementi vultu eos accepit Solymanus, atque ita ad pedes proiectos erexit, ut testaretur aliquanto esse præclarius ab infracti animi constantia, quàm à felici victoriæ successu laudem tulisse, quòd innatæ fortitudinis, invictique animi munus peculiaris virtutis specimen extitisset: nec multum referre si vel bene consulta uti multis subiecta casibus fortuna prævertisset. Proinde eodem animo quo tulissent adversa eiusdem fortunæ indignationes expectarent. ipsum enim innixum potentia felicitateq; perpetua suarum actionū maturè daturum operam, ut sarciendi incommodi, spectatæque iam ipsorum virtutis latius extendendæ locus daretur. Applicantem verò confectis itineribus ad Bosphorum, ut Byzantium traijceret, Habraymus qui antecesserat, litus ei honoris causa triumphali serico stravit: atque ita bireme peculiariter adornata sublatus in oppositos septæ regiæ hortos se intulit. Tum verò multis de causis in Habraymum

atrox

atrox invidia ſenſim erupit, immodicæ eius potentiæ ſæva comes: ſicut in arcano apud principẽ tota eius gratia convelleretur, ingenti conſpiratione multorum procerum, qui vel æqualem vel inferiorem rebus omnibus unum ante omnes gratia eminentem ferre non poterant. Et fatalis odij ſemina à fœminis, matre ſcilicet atque uxore iacta fuiſſe conſtat, quæ Imperatorem ad nutus Habraymi circumagi flectique pro libidine tam impotentis ſervi indignum eſſe dictitabant: mater quidem quòd filius adverſus auguria Perſici belli periculis obijceretur, cuius provinciæ bella maioribus abominata ſemper fuiſſent, uſque à ſuperioris Baiazetis memoria, in quem à Tamerlane clades diræ calamitatis incidiſſet, & recentibus etiam Vſſumcaſſanis & Hyſmaelis exemplis quorum prælia nunquam niſi detrimentoſa vel victoribus Ottomannis fuiſſent experti. Roxolana verò quæ coniugem delinimentis quibuſdam, atque adeo etiam philtris uxorium feciſſet, vel ob id Habraymum oderat, quòd Muſtapham privignum, uti ex liberis natu maximum impenſiſsimè coleret, atque ei imperatorios honores adaperto ſtudio intempeſtivè deferret. Id enim Roxolana muliebri libidine accenſa, Baiazetem filium nefaria prævaricatione Muſtaphæ anteponere contendebat, ut certus imperij hæres & ſucceſſor, ſi fata Solymano vitam abrumperent, Ottomannicæ domui pararetur. Propterea privignum longè ablegandum in Cappodociam curarat, ne ad invadendam paternam ſedem, ſi pater vita excederet, è proxima Magneſiæ præfectura celeriter adeſſe poſſet. In id conſilium occulta largitione ſolicitabat prætorianorum principes, quos ad id audendum facinus idoneos rebatur, exemplo Selymi, qui poſtremus regiæ prolis favore prætorianorum maioribus natu fratribus regnum præripuiſſet. Verùm ambitioſæ mulieris perverſæ artes una Habraymi diligentia atque authoritate turbabantur. Is nanque quod rectum eſſet, naturæque muneris atque inveteratæ conſuetudinis, Solymano erga filios æquiſsimo patri probari intelligebat, tametſi uxoris molliores preces nonnunquam illum inflecterent, ut eadem quæ ipſa cuperet. quanquam abſurdi iuris quam quicquam aliud æquius & iuſtius malle videretur. Cæterùm totam Habraymi exiſtimationem non obſcura fama magnopere prægravabat, odioſa Turcis, quòd Chriſtianos adaperto ſtudio complecti fovereq; diceretur. nonnulla ſiquidem extabãt indicia corrupti eius animi, quòd Venetis largitionibus parata in eos, & Auſtrianos fratres arma ad orientem converteret, gratificareturque ea in re Carolo Cæſari, cui dudum Venetus ſenatus icto novo fœdere ſeſe coniunxiſſet, ſcilicet ut maritimis opibus potentia Cæſaris augeretur ſingulari damno atque periculo Ottomannici nominis. Habraymus quoque per eos dies Marcum Nicolai Venetum ignobilem mercatorem, qui ab Italia mutatis ad celeritatem iumentis ad eum Babyloniæ agentem cum ſecretis mandatis ac literis percurriſſet, redijſſetq; enatis nõ temere paulo pòſt his de ipſius perfidia ſuſpicionibus, Byzantij pro ſpeculatore comprehendi, noctuque iugulari, et in mare proijci iuſſerat, ſcilicet ut detegendo crimini certius indicium tolleretur, nec inde totius inſtitutæ atque obitæ legationis cauſa iudicio noſceretur. Paulò antè ſiquidem Turcæ ſolitos ſuſpicaciores facti, Andream Quirinum patritium Venetum apud Alepum in Comagene clarum mercatorem teterrimo ſupplicio affecerant, quòd Caroli Cæſaris legatum, nomine Robertum, natione Britannum, in Perſidem ad Tammaſum penetrantem iumentis, ducibus, atq; pecunia iuviſſet. Deſtinabatur enim Cæſar

Solymano post Tamasum debellatum usque adeò procul præcipuus hostis, qui cum Persis amicitiam & fœdus agitaret, ut per eum Tammas maiore tormentorum apparatu iuvaretur, suppeditãtibus è finitima India Lusitanis, qui se propter odium Turcici nominis, Persarum amicos & socios, quum expediret, fore profitebantur. His tantis circumventus insidijs Habraymus, & conceptæ perfidiæ reus factus, mense Mãrtio circiter Idus, superiore consuetudine quum admitteretur in regiam, nusquam postea comparuit. Ferunt eum severissimè obiurgatum fuisse à Solymano, quòd summis honoribus auctus, ecdignitate sibi ferè æquatus, ingratissimo animo summæ amplitudinis beneficia nefario scelere corrupisset, & meritam vitæ exitus pœnam deprehensus inveniret: neque Solymanum ullis iacentis ad pedes lachrymis ad misericordiam flecti potuisse, quum interceptas quasdam eius literas immiti vultu ostẽderet, & an signum agnosceret ferocibus verbis identidem interrogaret. Eadem autem quæ sequuta est nocte, in cubiculo per eunuchum carnificis munus obire solitum, in pulvino dormitans, cultro adunco, quod de manu Imperator tradiderat, iugulatus est. Ferunt Habraymum, quum summa Sulymani gratia potiretur, familiari sermone aliquando postulasse, ne se tantis honoribus onerare contenderet, ne demum amplitudine odiosa supra æquum florentem, è gradu tanquam è fastigio summæ fortunæ præcipitem dare atq; occidere necesse haberet: fidem verò in ea verba ita principem dedisse, ut nunquam ei vivo vitam erepturum polliceretur, sic ut ea inanis iuramenti religione obstrictum, ne datam falleret fidem, non aliter quàm altè stertenti necem intulisse: quoniam Talismanes sacerdos divini interpres iuris, dormientem nequaquã censeri inter vivos, quum una vigilia totius vitæ actus constaret, asseverasset. Occisum an spectarit, dirisq; persequuutũ execrationibus cadaver multo pondere appenso mari mergi iusserit, ut nonnulli disertè commemorant, nihil ad historiam pertinet. Oborto certe Sole, quæstores suppellectilem atque pecuniam eius omnem in fiscum retulisse constat, ita conturbatè, raptim & diligenter, ut nihil ferè præter dotem miserrimæ uxori relinquerent, & evulgata Habraymi nece, extemplò tanquam iure damnati nomen populus probrosis carminibus, & vocibus laceravit, factoq; impetu statuas, quas ille ex Hungarica victoria trophæi instar ante domum suam in hippodromo collocarat, confectis lapidibus ita deformavit, ut etiam veluti priscarum gentium, & numinũ inania simulachra turpissimo cœno defœdaret. Hunc vitæ potentiæq; suæ exitum tulit Habraymus, quo nemo eorum unquã anteà, qui maximorum regum gratia potentes evaserint, ad exemplum illudentis fortunæ ante obitum fortunatior atq; felicior fuit. In eius locum Vesir cooptatus est Aiax, & Barbarussa propter rei navalis peritiam Amiras declaratus, purpuratorumq; collegio additus: Forestius autem Galliæ regis legatus, qui paulo anteà Habraymi opera fuerat dimissus, ne discederet admonitus est Imperatoris iussu, quòd postquam Habraymus notæ perfidiæ reus pœnas dedisset, ad veterem diuq; antea institutam Europæi belli cogitationem, uti evenit, opportunè reverteretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXIIII.

ANNVS longè omnium ætatis nostræ secura domi pace, mira cœli clementia, lætaq; passim agrorum ubertate, & Punica victoria insignis, Pauli tertij Pontificatus initia nobilitavit. Nam Leone decimo ad iniuriam humani generis immatura morte surrepto, qui luctuosa demũ Hadriani, Clementisq; tempora evaserant, se tum primùm natos credere, salutem fortunasq; suas in tuto positas arbitrari, existimareq; expiatis tot cladibus invectam esse aurei seculi felicitatem. Ipse Paulus in administranda republica illustri quodam in speciem diversarum virtutum temperamento, ita Pontificis simul & principis nomen tuebatur, ut in omni consilio singularis pietas emineret, nec tamen obscura esset amplificandæ suorum potentiæ voluntas. Nam ante omnia, quod in rem magnopere expediebat, se neq; harum neq; illarum partium, sed communem omnium parentem futurum profitebatur. Propterea nequaquam adduci potuerat, ut id fœdus renovaret, quod Bononiæ Clemente, Cæsareque authoribus pro tuenda Italiæ pace haud obscurè ad arcendos Gallos percussum fuerat, quum ab utroque aliquod fortuna sua dignum munus expectaret. Quin & concilium toties à Germanis veræ pietatis desertoribus ad terrendos Romanos Pōtifices afflagitatũ, à quo gravissimis de caussis Clemens diffugisse videbatur, ultrò se appetere, & ad id locũ, tempusq; decernere paratum esse prædicabat, ut uno nobili salutariq; decreto ea vetus controversia finiretur, quæ in immẽsum & placita Christianæ religionis, & summorum Pontificum authoritatem insano quodam errore lacerasset. Missis quoque pro tuenda sacrosancti nominis dignitate, qua privatæ spes tegerentur, in Galliam & Hispaniam legatis assidue dabat operam, ut Franciscus uno consensu ad oppugnandos Turcas cum Carolo Cæsare iungeretur. Cœperat enim esse formidolosus tum ipsi Siciliæ atq; Sardiniæ, tum etiam Italiæ, Hispaniæq; litoribus Hariadenus Barbarussa opulentissimo Africæ potitus regno, immensisq; Solymani opibus ac ingenti eius classe subnixus. Sed quanquam eximia esset Pontificis authoritas apud Gallos, nihil tamen quod ad conferenda auxilia pertineret, impetrari potuit. Franciscus enim, ut erat animo excelso, apertoq;, amplitudinem & felicitatem Cæsaris ferre non poterat, utpote qui adeo acerbè mulctatus, ac Italia pulsus, donec amissum Galliæ decus recuperaret, nequaquam in ea, veluti parum honesta, vel indecora pace quieturus esse videretur. Quicquid enim tot casibus adversa Fortuna rapuisset, id totum iniquo iure, & sæva rerum conditione sibi ademptum esse existimabat, & eo quidem animo, ut non obscurè Mediolanum, Genuamque repeteret. Id si Cæsaris æquitate, & Pauli intercedentis studio consequeretur, non mo-

dò navales terrestresq; copias Cæsaris opibus adiuncturum, sed ipsum quoq; ad Turcicum bellum alacriter uti legatum adiutoremq; Cęsari, quò iuberet esse profecturum. At Carolus qui antiquissimo superiorum Augustorum iure per manus tradito, singulos ferè totius Italiæ principatus ad se pertinere arbitrabatur, & Marte iudice ad arbitrium regulis, & liberis civitatibus leges dederat, indignabatur ea à Gallis per obliquas querimonias repeti, quibus disertissimè ex fœderum tabulis excessissent, pręsertim quũ ipse dudum in gratiam Clementis, Venetique senatus imperijs urbium antiquis possessoribus liberaliter adiudicatis, & insigni pace constituta, non sine præclara æquitatis & abstinentiæ, moderationisque animi laude exercitus deduxisset, qua in re etiam plurimùm Gallis esset gratificatus, qui nihil magis cupere, postulareque essent soliti, quàm ut veteres Hispani, Germaniq; milites Italiæ assueti dimitterentur, quorum pręsidio ipsius potentiam & existimationem magis ac magis confirmari ac amplificari maximè iudicassent. Is erat animorum habitus in duobus longè maximis Europæ regibus, nequaquam adeo obscura contentione dissidentibus, ut amicitia, quæ inter eos publicis tantùm fœderibus, legationumq; officijs, & quadam affinitatis imagine sustentabatur, aliquando in aperta odia, & funestum bellum evasura crederetur. Meminerat Cæsar superiore anno Germanos adversus Ferdinandum fratrem Gallica pecunia fuisse concitatos, qui duce Lantgravio Virtembergensem regulum tunc exulantem pulsis Austriacis copijs in Stocardiam paternę ditionis oppidum reduxissent. Tum verò certis rumoribus afferebatur, evocari in continentem ipsum Britanniæ regem, qui insano nefarioq; scelere, Catharina uxore legitima thoro & penatibus expulsa, pellicem in matrimonium duxerat, & reginam appellari iusserat, ut colloquio habito, & subinde cõsociato sibi Carolo Gheldrio Menapiorum & Sicambrorũ principe, Belgicas urbes invaderet. Erat quoq; fama, Henricum Navarræ regem, cui Francisci regis soror anteà nupserat, paratis copijs, si bellum alicundè erumperet, veluti occupato Cæsare in Cantabriam pervasurum. Constabat etiam quæstores Gallos in proximis Helvetiorũ conventibus magnas fecisse largitiones publicè & privatim singulis pagis, & notis centurionibus. Nec Massiliæ navalis apparatus intermittebatur, atq; item ad Oceanũ Armoricum, ubi magno sumptu stupẽdæ magnitudinis onerariam navem, & pleraq; alia in bellicos usus fabrefacta navigia ædificarat. Ad hæc Franciscus novo, aut certè à maioribus intermisso & eo quidẽ nobili consilio, septẽ legiones Romana disciplina instituebat, ne sibi semper vel in repentinis belli casibus, peditatus ab externis gentibus mercede foret cõducendus. Nam Galli perantiqua consuetudine in uno præcipuè equitatu studium, spesq; omnes, & nominis gloriam reponere erant soliti. Sed ubi per frequẽtes sclopettarios, Romanoq; more per pedites bella geri cœpta sunt, in pręlijs nulli prope usui equites esse compertum est, propter equorum graviora vulnera & densatas hastatorum phalanges, quas nulla vis equitum vel æquato ferè numero facilè perrumpat. Eæ legiones ex delectu exquisito septem Galliæ provinciarum scribebantur, & undique certa parataque essent præsidia ad sustinendum pariter atque inferendum bellum. Nam ad hæc etiam lustrato vetere equitatu, atque per supplementa refectis & stipendio persoluto, quatuor milia cataphractorum, & his totidem levis armaturæ equitum censebantur. Quæ omnia, tametsi in præsens extra belli cogitationem, ac veluti ad exterrendum

ingrata

ingratæ pacis ocium, edendaq; spectacula ordinari atque apparari plerisq; videri poterant, proximi tamen periculo in magnas erupturi ex improviso belli, suspiciones adducebantur, præsertim Genuenses, qui ob id Andrea Auria naviter excubante adversus Gallorum motus, terra mariq; vigilabant: & Franciscus Sfortia Alexandriç & Comi, Ticinique & Abiatæ mœnibus novas addebat munitiones. Alexander quoque Medices validissimam arcem, quam Clemente vivo Florentiæ incœperat, cõductis innumerabilibus operis perfiçere maturabat, eò accuratius ac intentius, quòd fama erat ab exulibus Florentinis, fractura Gallico nomini addictis, Hippolytum Cardinalem maiorem patruelem suum ab se diduci, excitariq; ad spem potiundi in urbe Florentia principatus, quẽ ille æmulatione inductus, sibi deberi legitima hæreditate ab avo Laurentio, Iulianoq; pàtre ducta prædicabat: ea in re detestatus Clementis patrui iudicium, qui iniqua prævaricatione Alexandrum sibi ætate, multisq; rebus inferiorem prętulisset, ut ipse veluti emancipatus intra septa religionis opes omnes Mediceæ domus, Etruscique regni fastigium, & nuptias demum filiæ Cæsaris apud fratrem tanta Fortuna ipsius collatione indignum conspiceret. Nec deerant qui in fervido iuvene, galeri dignitati militiæ honores facilè præferente, eos spiritus laudarent, tanquam honestæ ambitionis, suaderentque ut ad pellendum fratrẽ, uti Cæsaris beneficiarium, designatumq; generũ auxilia à Francisco rege peterentur. His de causis Cęsar, uti erat cauto graviq; ingenio, & eo quidem quum decoris cura, rerumq; necessitas accederent, flagranti atque expedito, omnium consiliis avertendum ratus, arma parare constituit, ut qui res novas occultè moliendo pacem turbare cogitabant, se parato instructoque rebus suis timere inciperent. Summa consilij in eo vertebatur, ut Barbarussam ad Tunetum præoccuparet. fama enim erat, eum validissimis prædonum omnium coactis classibus, non modò uti superiore anno fecisset, Italiæ litora prædaturum, sed etiam proxima æstate traiecturum in Siciliam cum ingenti Turcarum, Afrorumq; multitudine, ut ad reliquas spes proferendas, quibus barbarè atque arroganter Neapolitanum imperium concepisset, Italię horreo potiretur. Erat eius belli ratio plena pietatis & gloriæ, utpotè, quæ publicum Christiani nominis decus, publicamq; omnium, & maritimarum pręsertim gentium salutem respiceret. Extinguebat etiam Cęsar hoc honestissimo ausu omnem invidiam, quam tot parti de Christiano hoste victorijs anteà vitare nequivisset: sic ut illã in eos reiecturus esse videretur, qui Punici belli spectatores, quàm socij atque adiutores esse mallent. Porrò Pontifex cum magno honore verborum collaudato Cæsare, ei statim in bellicos sumptus sacerdotiorum totius Hispaniæ decumas concedit, ipseq; pecunia sua novem triremes Genuę exornari iubet. Has ad veteres tres, quæ in custodia Romani litoris esse consuessent, adiungit: omnibus pręficit Virginium Ursinum navandæ operę cupidum, ut ea gentris claritas præfecturæ maiorem authoritatem adstrueret, eique attribuit Paulum Iustinianum Venetum, cuius consilio uteretur, navali peritia insignem. Easdem quoque decumas exęquata liberalitate Francisco regi concedit, quo ille munere accepto si usus posceret ad tuendam Etrusci maris, Pontificiæque ditionis oram, Massilienses viginti triremes se missurum pollicetur, quanquã pari concessione Pontifex Cæsarianos offendere crederetur, quòd ea sacra pecunia Galli minimè iuvandi viderentur, utpotè quos religionis causa nullam omnino operam ea æstate mari præstaturos appare-

ret, occupatis scilicet proprio bello ad Tunetum prædonibus. Excitata ad pium bellum universa Hispania, conventibusque peractis Cæsar è Carpetanis Barchinonem venit. Eius adventus omnium opinione celerior, tantusque navalium & terrestrium copiarū apparatus haud dubiè inimicorum animos in pace continuit, adeo ut rumores qui de Gallis, Britannoque rege, et de Helvetijs allati erant, penitùs extinguerentur, reguliq; Italię, uti cæco metu liberati cupidius atque liberius in id bellum officia præstarent. Soli Veneti in amicitia Solymani perseverantes ex fœdere, quod ante triginta annos cum Baiazete eius avo percusissent, neutri parti ferenda auxilia censuerunt. Interim Andreas Auria, quem Cæsar toti maritimo negotio præfecerat, cuiq; uni propter spectatam fidem rerumque peritiam profectionis suæ atque supremi consilij decreta cōmunicarat, incredibili adhibita celeritate ac diligentia multarū ingentium navium, ac triginta rostratarū classem instruxit, in queis erat quadriremis una, quæ prætoriæ loco Cęsarem veheret. Ea erat laqueari aurato, & cælata pictaque introrsus puppe, contecta item umbraculo ex auro purpuraq; intertexto, remigibus serica tunica, & epibatis omnibus vestitus ac armaturæ cultu plurimū exornatis. Præterea vim ingentem nautici commeatus, instrumenta navalia novi artificij, tormentorumque omnis generis ac telorum copiam vel maximo suffecturam bello in naves distribuerat, quibus totius Liguriæ iuventutem, & ex nobilitate fortissimum quemq; certatim cunctis nomina dantibus imposuerat. Ad eum hæc ipsa ingenti cura famaque administrantem, ut præclarę virtuti suus honos haberetur, Paulus Pōtifex gladium de more solennibus cerimonijs consecratum dono misit. is erat gemmato capulo, cęlataque vagina cum baltheo aureis bullis & fibulis valde conspicuo, & præter eum etiam villoso è serico pileum margaritis Phrygio opere depictū. Ea sunt eximij pijq; ducis adversus Christianę religionis hostes depugnantis insignia magnis regibus dono dari solita, sic ut non immeritò strenuus senex quanquā multa iam navali gloria plenus, ad petendam novi decoris laudem accenderetur. Dum hæc Genuæ ingenti Auriæ, atq; Ligurum omnium studio parantur, Alfonsus Vastius bellica laude illustris, ab Ænaria literis Cæsaris evocatus, ad Andream Auriam pervenit, atque inde transgressus Apœninum in urbe Viglebano Franciscum Sfortiam, & Antonium Levam convenit. Iubebat enim Cæsar ut Vastius suo antiquo pedestris militiæ imperio fungeretur, legionesq; Germanorum ac Italorum in Africam transportaret: Antonius verò Leva in Galliæ Cisalpinæ præsidio permaneret. Huic enim Cæsar, quanquā ducem animi virtute insignem secum adducere cuperet, omnino parcendum putabat: quoniam esset sævissimis articulorum doloribus conflictatus, ob idq; ad perferenda navigationis incommoda imbecillo admodum corpore videretur: & in Italia quidem opus erat constanti & impigro duce, qui in utrumq; belli casum intentissimè vigilaret. Huic autem præcipuè est iniunctum, ut severo edicto prohiberet, ne quis è numero veteranorū Hispanorum novi belli cupiditate ad mare dilaberetur. Nolebat enim solitis stationibus provinciam nudari, adeo propinquā Gallis, Helvetijsq; finitimā, quorum incertæ fidei nihil omnino præsidio vacuū foret relinquendū. Deliguntur itaq; Itali tres prçfecti, qui circiter vigintiquatuor cohortes cōscribant. Is numerus quinq; miliū hominum summam efficiebat. Hi fuêre Hieronymus Tutavilla Sarnensis comes, qui superioribus annis in Peloponneso egregiam fortemq; operā prçstiterat,

terat, & Federicus Carectus in Epantheris Liguribus, & in ora Ingauniorum ad Finarium oppidum clientelis atque opibus potens, cui Auria vitricus erat: itemque Augustinus Spinula bello clarus. Hi statim hinc atque inde digressi celeriter ex optimo genere militum cohortes implent, tanto veterum novorumque militum concursu, ut conscriptis plerique voluntarij sine stipendio miscerentur. Interim Maximilianus Ebersteinius dux vetus per Tridentinas alpes octo milia Germanorum in Lunensem agrum perduxit, in queis fuère pleriq; nobiles è stirpe regulorum sine mercede Punici belli famam sequuti. Hos humaniter liberaliterq; susceptos, simul et Italos pulcherimis armis Mediolano advectis instructos, advocata concione cohortatus est, ut patientissimè dum navigarent maris tædia perferre, ac ubi terram Africam attigissent, optimè de victoria sperare vellent. Pugnaturos enim ipsos pro dijs immortalibus & pro Cæsare, qui nunquā pijs & fortibus defuissent. Ita summa omnium alacritate conscensæ sunt onerariæ naves trigintaocto, quarū præsidio Antonius Auria magnitudine animi & navali virtute uni magno Auriæ secundus duas & viginti rostratas adducebat. Nec multo pòst Vastius è portu Veneris solvit, ita ut triremibus oram legeret: onerariæ verò ad conspectum in alto velis uterentur. Sed alternantibus sępe ventis, & inflato nonnunquam mari, tardius quàm sperarat in Traiani portū ad centumcellas pervenit, quò iam Pontifex ab Vrbe decurrerat, ut sacris precationibus Deum optimum maximum, divosque Christiani imperij tutelares ad victoriam de hoste parandam navigantibus propitiaret. Ita ipso Pontifice præeunte verba, & hymnos sacerdotum choro decantante, triremes navesque onerariæ, quæ mira felicitate adæquato cursu ab alto in conspectum se dederant, ab excelsa specula expiatæ lustratæque sunt. Datum est item vexillum & sceptrum Christianæ religionis in templo de manu Pontificis Virginio Vrsino: postridieq; Vastius cum eo nactus idoneam tempestatem, Neapolim cursum direxit. Ibi Petrus Toletanus prorex, reguliq; peculiari studio impensaq; singulas triremes ædificarant. In his fuêre duo Sanseverini Salernitanus & Besennianus, itemq; Spinellus & Caraffa, Hispanusq; Alarco Neapolitanæ arcis præfectus. Ad has septem aliæ accesserant, quas ipse Toletanus publica pecunia cōfectas deduxerat, & noxijs nefarijsq; hominibus ad remū damnatis impleverat. Dum cuncti in eo apparatu essent occupati, Vastius in quosdam more militiæ animadvertit, qui pertæsi nauseam maris, & longinquæ navigationis incommoda reformidantes, conceptas de victoria spes malignè extenuare, stipendij tenuitatem detestari, consternareq; multitudinē, ut signa desererent, seditiosis sermonibus cœperāt. Ad authores tantū pœna pertinuit, adeo ut involuti saccis profundo mari spectante classe mergerentur. In his fuère Michael Tarraconensis, & Molina qui apud Caveanum oppidum excitandæ seditionis initia præbuerant. Parato, & in naves omnis generis cōmeatu abundè congesto, impositisq; militibus, Hispanisq; præsertim veteranis, qui à Corone redierant, oram solvit. Eum secuta est universa propè totius Campaniæ iuventus, arreptis undiq; navigijs, tanta omniū cupiditate, ut nemo Neapoli relictus esse videretur. Invitarat enim comitate insigni, quosq; opibus ætateq; florentes, ac notos sibi militiæ veteranos, quod illis pulchrū esset, vel emerita stipendia, vel tirocinij præclarā indolem memorabili victoria nobilitare. Profectus est & una Federicus proregis filius, ingenio bellici decoris avido iuvenis, paucisq; diebus Panhormū in Siciliam

est peruentum. Hisdem quoq; diebus & ipse Andreas Auria diuersa nauigatione in Hispaniã ad Cæsarem peruenit, cum vetere sua sedecim triremiũ classe, tribusq; celocibus quos galeones vocant. Ea sunt nauigia structura militari, formaq; ad omnẽ vel tormẽtorum vel tempestatis contumeliã egregiè sustinendã idonea, paulo minora onerarĳs, humilioraq; instructa quadratis velis atq; etiam aliquot remis, vt è portubus in apertũ mare ad captandos ventos facilè sit sese prouehere, & promontoria superare. His fermè vtũtur, qui piraticam exercent, quoniam innumerabilem tormentorum copiam ferant, quibus vel plurimas triremes in multa malacia ad se oppugnandum appropinquantes perstringere maioribus tormentis atq; demergere facilè possint, quũ directis ad libellã summæ aquæ per fenestellas validissimis colubrinis in orbem vndiq; ferreæ pilæ ad multum maris spatium emittantur: perflantibus verò ventis reliquorũ nauigiorũ cursum antecedant. Cæsar delectibus habitis circiter octo milia peditum magna ex parte tironum conscripserat, et septingentos equites vlterioris Hispaniæ regulis imperarat, ex vetere eius regni consuetudine legeq;. Nam superioribus bellis, quibus cum Mauris de Bæticæ imperio dimicatum est, nemo procerũ fuit, qui non certã equitum manum cõferret, & contra hostes in castra perduceret, cuius impositi oneris causa magnas tulerant immunitates. Ii leuis armaturæ equites dicebantur, quòd nihil præter apertam galeam & thoracẽ ferreis laminis squamoso opere consertam, leueq; item ex præduro corio scutum Maurorum more, & lanceã latæ cuspidis, gladiumq; habilẽ gestarent. His omnibus copĳs præerat Mendocius Tendilĳ filius, cognomẽto Montegius. Sed pleriq; illustres reguli, & ex toto nobilitatis ordine frequentes euocati, ad Cæsaris aulam conuenerant, qui grauiorib. protecti armis, ac instructi generosis equis pro censu & amplitudine ditionis aliquot clientes liberaliter armatos trahebant, vt loco stipendĳ gratiam Cæsaris, & ex alacri pioq; studio ad nauandã operam certæ laudis decus promererent. Inter hos authoritate nominis eminebat Ferdinandus Toletanus Albæ regulus, non dubiã magni futuri ducis spem præbens, quũ publico pietatis nomine & priuato voto vehementer incitatus, in Barbaros deferretur, vt Garziæ patris cædẽ vindicaret, quem ab Afris ad Girapolim Mœnicẽ in insula cæsum fuisse docuimus. Venerat etiam ab Oceano portuq; Gallico Ludouicus Lusitaniæ regis germanus frater, cuius soror in matrimonio Cæsaris spectabatur, cum classe vigintiquinq; nauiũ eius generis quas carauellas vocant, Indicis nauigationibus assuetas, magnaq; rerũ omniũ & tormentorũ onera & quantamlibet irati maris iniuriã facilè perferentes. In his videre erat excelsum galeonem incomparabili tormentorum apparatu permunitum. Ea in classe duo milia peditum descriptorum præter nautas recensebantur. Applicarant etiã è Belgico Oceano per Gaditanũ fretum supra sexaginta onerariæ naues, quæ copias passim paratas, & cõmeatus singulis mediterranei maris portubus susciperent. His aduectus fuerat magnus damnatorum numerus, quibus per Belgicas vrbes vita ex decreto Cæsaris idcirco fuerat concessa, vt in supplementum remigum in triremibus operam præstarẽt. Nam eius generis hominum ærumnoso in labore facilè deficientium inopia momẽti minimè leuis futura credebatur. Itaq; Cæsar copĳs & commeatibus in naues distributis, totoque ad edictum exercitu designata nauigia ea lege conscendere iusso, vt nemo scortum aut puerum nisi ætate militari secum adduceret, è Barchinone orã soluit, tenuitq; cursum in Magonis portũ minoris insulæ Balearis,

atque

atque inde turbulenta navigatione in Sardiniam Caralim pervenit, quo nuper Alfonsus Vastius ex Sicilia cum sua classe applicuerat. Nec multo post Cęsar ipso Auria reliqui conficiendi cursus rationes explicante, atque adhortante ut omnis moræ causa præcideretur (nam Hispanica clasis iam pene tota convenerat) in Africam traiecit, & in Vticæ portum, quem Faririam nautæ vocant, leni Coro remigum laborem sublevante universam classem intulit. Magno autem casu una omnium prætoria quadriremis, qua Cæsar ipse vehebatur, dũ intraret, sabuloso in vado hæsit. Quo animadverso periculo Auria expedito consilio dimidiam partem vectorũ & remigum in adversam spondam declinare iusit, tanta agilitate, ut ad imperium canentis fistulę quadriremis uti pondere sublevata impulsaq; demũ dextro remigio eum arenæ tumulum evaderet, & incolumis cum plausu universæ clasi redderetur, nequaquam leviter cõmoto Cæsare, qui simile vitæ discrimen Philippũ patrem subiisse memorabat: quum ille in Oceano transversa abreptus tempestate in arenę cumulos periturus incidisset, nisi ingentis fluctus beneficio elata navis atq; ultra extantẽ sabuli cumulum transportata, magno miraculo Britannię litus evasisset. Ab Vtica mox discedẽs clasis circumvecta promontoriũ Carthaginis, totumque eius regionis litus, quã Martiam vocant, excisæ quondam superbæ urbis ruinis, & nova regiorũ hortorum amœnitate celebratum, appulit contra turrem, quã de subiecto fonte Aquariam vocant. Hæc est in ea plaga, ubi stabula elephantorum florẽte Carthagine fuisse putamus. Nam & Cotum insulã & totius antiqui portus formã, navaliaq; quibus Romani victores inviderint, tanti ævi vetustas mutare & abolere facilè potuit. Barbari qui ab imminentibus Vticæ collibus, aliisq; pasim speculis, & ab excelsa arce antiquæ Carthaginis, quam Byrsam fuisse memorant, adventum & cursum explicatæ clasis cõspexerant, Hariadeno Barbarussę renunciarunt, hostilem classem innumerabilibus omnis generis navigiis cõstare. Erant enim septingentæ fermè naves, in queis duæ & octoginta rostratæ triremes frequentibus exornatæ vexillis conspiciebantur, quæ speciem æquo maiorẽ & terribiliorem hostium oculis præbebãt. Verùm id Barbarussæ animũ magnopere perturbavit, quòd alii atq; alii præcurrentes nunciabant, in classe pro certo esse Cæsarem ipsum Christianorum maximum Imperatorem, tantasq; equitum & peditũ copias amplisimæ classi fuisse impositas, ut nemo qui arma ferre posset, in Hispania atq; Italia relictus esse videatur. Hoc affirmari à quibusdã servis Mahometani nominis, qui præterita nocte exutis cõpedibus ex hostili trireme in proximi litoris dumeta feliciter enatassent. Non putarat enim insolẽs Barbarus, nostrarumq; virium contemptor, Cęsarẽ periculosis inexplorati maris casibus in ignota præsertim, sterili, ac æstuosa terra, dubio bello se cõmissurum: sed quòd captivi à piratis Tunetum perducti dicere solerent, per legatos, ipsumq; præsertim Auriam non Tunetũ quidem ipsum, verũ ignobilia tantùm eius orę oppida tentaturũ. Cuius confirmandæ opinionis ante alios author fuerat Aloysius Præsenda honesto loco Genuæ natus, qui in itinere supra Adrumentũ captus, in libera prope custodia Tuneti habebatur. Ab hoc Barbarussa crebris percunctationib. multa de Italicarum rerũ statu moribusq; nostris tanquã à perito disertoq; homine spem præbens maturæ libertatis, sibi opportuna didicerat. Hunc itaq; ira percitus, quòd falsa pro veris de Cæsare astutè perfidioseq; narrasse crederetur, ad se perductum, oneratumq; malignitatis contumelia in vestigio interfici iusit.

Hac immiti insontis hominis cæde, tanquam vanissimæ suæ crudelitatis expiato dolore, Barbarussa ad gerendi belli cogitationes se conuerit: primumque omnium aduocatis in consilium trierarchis, quibus propter spectatam virtutem maxime fidebat, docuit viris fortibus nihil omnino de victoria dubitandum: quando eam ipse hisdem decausis iam pro certa atque explorata perciperet, quibus Cæsarem id difficile atque anceps bellum (si non omnino insanus foret) minime suscepturum credidisset. Quis enim inquit, regionis non ignarus (vt hic vires nostras non extollam) hostem non iudicet ambitiosæ cupiditatis inconsultæq; audaciæ pœnas daturum? qui inquisimo anni tempore solstitialibus diebus in loca æstu torrida, & aquæ prorsus indiga, minutissimisque obsita arenis, quas ventus in ora atque oculos incedentium verset, certaturus aduenerit? An hostium milites, quos audio magna ex parte esse tirones, grauibus onustos armis facilè progredi regrediue, aut in vestigio, vt varius improuisæ pugnæ casus deposcat, fortiter consistere posse arbitrabimur? Quum præalta & facilè cedens arena, ad suras vsque pedes deuoret, nec ordines rectè constitui sinat. Qua porro bellandi arte, & peditum Turcarum vim, & Numidarum equitum perpetuò lacessentium repentinos impetus sustinebunt, aut eludent? Si verò tot sunt, quot isti asserunt, quinam commeatus, si bellum trahatur, tantam hominum colluuiem pascent? Hoc profectò bello, viri fortes, nouū & incomparabile trophæum in terra Africa defigemus, quod Carolus summæ opulentiæ & dignitatis hostium imperator aut trucidatus concidet, aut optimæ futurus prædæ in nostrā veniet potestatem. Quod ad me attinet enixè dabo operam, vt nihil vel armorum, vel commeatus, vel auxiliorum administrando atque gerendo bello vobis desit. Vetera enim armamentaria pandam, aperiam horrea, reserabo ærarium, & ad Numidas quos iam amicitia conciliatos habemus pecuniam in stipendium, exoptataq; genti munera confestim mittam. Tunetanos vero in spem præmiorum exigua mercede in officio contineri, & hostibus obijci facile posse scitis. Hoc autem vnum militiæ munus à vestra virtute vehementer expostulo, vt Guletam quæ non vrbis modò, sed totius imperij, & subductæ præsertim classis certissimum est propugnaculum, acerrimè & constantissimè defendatis: in eam enim hostis primo impetu deferetur. Vos itaque eam mihi & Solymano imperatori inuictis animis seruatote, vt irrito incœpto tentata, & à vobis fortiter defensa, hostis Cæsar deceptus sua inani opinione, & tota existimatione sui nominis spoliatus, non iam de expugnanda vrbe Tuneto, sed de reditu, saluteq; desperet. Hæc quum dixisset, trierarchi vno consensu responderunt, se paratissimis animis cuncta facturos quæ imperaret, nec commissuros, vt dedecus pristina sua virtute indignum admitteretur, & id iureiurādo singuli confirmarunt. Hos omnes Sinas Smyrnæus dextro captus oculo, quem Turcæ Cæfutem (hoc est Iudæum) vocabant, cum ætatis honore tum militaris prudentiæ authoritate facilè anteibat. Huic proximi accedebant Haidinus Cilix, cui propter terribilem impetum Cacciadiabolo cognomen erat, & secundum hos Salecus ab Ionia; & Tabacches pirata Laodicenus, & ex ordine Ianizerorum Giaffer centurio, virtute animi & corporis viribus insignis. Is Guletæ situs est, vt latericia turris cum adiecta munitione his faucibus immineat, per quas Carthaginensis sinus mare ad australe litus allidens, sensim in stagnum sese insinuat, quo paruis nauigijs ad vrbem Tunetum aditus patet. Neq; enim hæc palus longior est,

aut latior duodecim miliaribus, ſed utrinq; ita humilia ſunt vada, ut niſi medio eoque profundiore alveo pernavigari queat. Ingreſſum à mari turris prohibet, quam circumadiectæ munitiones augent, ea amplitudine, ut iuſtæ manus præſidium facilè capiat. Hanc Barbaruſſa multis tormentis inſtruxerat, ut ſuam claſſem, quam intra ſtagnum propulerat, ab hoſtili iniuria tueretur. Carthaginenſis autem ſinus ea forma eſt, ut eius ingreſſus ab alto adnaviganti bus abſcõdatur: quoniam Clupeæ promontorium antiquis Mercurij & Pulchri vocatum, multum in occidentẽ Solem ſeſe extendit, & introrſus demum ſe reflectens, alterum efficit promõtorium, olim Apollinis, hodie Zafranium à nautis appellatum. Inde verò lunato ambitu ad Guletæ fauces recurvatur, & ad lævam Radæ urbis calidarum aquarum ſalubritate celebris, regionem relinquit. Ex adverſo autem collapſæ Carthaginis ſitum ſpectat, atq; item colles olivetaque & litus ipſum Aquariæ turris, qua noſtra claſsis appulerat. Cæterùm Guletæ fauces pons ligneus cum adverſa orientali parte coniungit, quo tranſirent qui ab Tuneto terreſtri itinere commeabant. Huc enim atque illuc Turcæ iter habentes ſeſe diviſis per vices excubijs permutare erant ſoliti. Nam rerum omnium copię in quotidianos uſus per ſtagnum levioribus lembis advehebantur. At Cæſar tota claſſe ad anchoras conſtituta, pronunciari iuſsit, ut milites expediti in triremium magnarumq; navium ſcaphas deſilirent, & toto litore deſcenſiones facerent, quod uſque adeo compoſitè adminiſtratum eſt, ut tota undiq; litora Barbarorum agminibus nudarentur. Neq; enim noſtrorum clamorem & ſclopettorum ſtrepitum ferre potuerunt, quin in fugam nullo contracto certamine protinus ſe darent. Veteranos Hiſpanos Itali, & hos demum Germani ſubſecuti ſunt, cunctosque munitis caſtris Vaſtius conſiſtere, nec temerè vagari iuſsit, donec equites, & reliquę omnes copię, totusq; tormentorum apparatus in terram exponeretur. Deſcendit & Cæſar ipſe bonæ ſpei & certæ alacritatis plenus, qui alas hoſtium occupantes litora, & deſcenſum noſtrorũ prohibere conantes in fugam verſas cõſpexerat. Erexit autẽ prętorium idoneo in loco inter duas turres, quarum alteram vocari Aquariam diximus: alterã Barbari Salinariam appellant. Interim variæ militum manus emiſſæ ſunt, quæ proxima explorarẽt loca, & ciſternas puteosq; quæritarẽt, hoſtiumq; ſimul caſas, & vicos mapalibus ſimiles occuparent uſq; ad ſummos colles, ubi vetuſti templi ædificia viſebantur: quo in vertice duarũ cohortium Italicarum vexilla prędidij cauſa cõſtituta ſunt iuxta antiqui operis aquæductum, quo olim magna perennis aquæ vis in urbem Carthaginẽ perducebatur. Afri pedites, equitesq; præſertim Numidę velox, inſidioſum, & ſummi laboris militũ genus omnibus horis locisq; repentini ac infeſti noſtris occurrebãt, locorumq; notitia cõfiſi, uti erant inermes & agiles noſtros ſæpe incautos ac impeditos armis circumſiſtebant, ſagittis, iaculis atq; lapidibus rem gerentes tanta feritate, ut nemini vel dedito parcerent. In quibus fuit Hieronymus Spinula Ligur centurio, cui Numida eques ictu inverſæ lanceę proſtrato ab equo deſiliens, priuſquã ſubveniri poſſet, caput præcidit, & cõſcenſo rurſus equo celeriter aſportavit. Eadem quoq; mala ſors incidit Federico Carecto regulo: is quũ à Vaſtio exploratũ duceretur, eius lateri hærens ſclopetti glande traiectus eſt. Sed ea hoſtium agilitas ferociaq; Cæſarem minimè retardabat, quin ipſe cum paucis exploratum iret, et in conſpectu volitantium undiq; Numidarũ cuncta oculis perluſtraret: ea quidem animi conſtantia, ut ab amicis gravioribus fru-

ſtra admoneretur, ne minorum ducum munia tanto ſuo publicæq; ſalutis periculo vſurpare vellet. Iam Vaſtius non longè à Guleta legiones promouerat, crebris paſſim obliquis foſſis ſinuoſè perductis, & conſtitutis munitionibus, vt tutò milites cómeare, in opereq; verſari poſſent, & continuos tormentorũ hoſtilium ictus pauleſcere deſinerent. Faciebãt autem opus non ſerui modò remiges, ſed milites ipſi omnium ordinum magno quidem cum labore, verùm alacritate ſingulari, vt pote quibus Cæſar præſens ac indefeſſus eſſet adhortator, & pleriq; duces certatim ligonibus & batilis prõptas manus admouerent. Erat enim extenſæ munitionis ingens ſpatium. nam Cæſar nequaquã properè, ſed paulatim proferenda opera cenſuerat, vt tutò produci milites & tormenta muralia opportunè ſubuehi, atq; inde inuadi hoſtes poſſent, qui nihil omnino apud noſtros remiſſum, aut paulo negligentius munitum eſſe patiebantur. Tantos ſiquidem ſpiritus barbari prædones ſibi deſumpſerant, vt vltrò erumpere, et noſtros ad conſerendas manus prouocare, accedereq; propius ad munitiones, atq; eas ſubire auderent. In prima erecti aggeris fronte, præcipuum ſibi locum depopoſcerat Sarnenſis regulus, clatus ſpectatæ virtutis fama, quam Peloponneſiaco (vt diximus) bello fuerat adeptus. Is rotundi ambitus aggerẽ, muralis inſtar propugnaculi, ſed paulo quàm ex diſciplina oporteret anguſtio rem erexerat: nam in medio tabernaculum ſplendidè extenſum, fermè totum loci ſpatium occupabat. Intra hunc aggerem quanquam arctè, cohortes ſuas contulerat. Sed vir æquo acrior, & parandæ laudis auidior, quum fortè hoſtes in conſpectum ſe dediſſent, quin in eos confeſtim erumperet, contineri non potuit. Salecus enim auſu aſtuq; piratico inſignis, cum delecta ſuorum manu, ad eius munitionem excelſo tabernaculo conſpicuam aduolarat, magnumque & repentinum tumultum apud noſtros excitarat, ſic tamen vt ſclopettorum glandibus repulſus, coactusq; ſe recipere videretur. Tum verò Sarnenſis quibuſdam præfectorum ſuorum contumelioſè appellatis, quòd eos timidiùs & cunctantius egreſſuros & ſubſecuturos appareret, in hoſtem callidè terga vertentem, ira feruidus erupit, obuios acriter vulnerans atq; proſternens ſcilicet vt fato ſuo non inhoneſtam viam aperiret. Ita Salecus noſtros ſatis magno interuallo à cæteris diſiunctos, edendæq; cædi opportunos videns, ad ſuos conuerſus, milites, inquit, quam exoptaſtis de hoſte prædam indagine clauſam tenetis, proinde conuertite ferrum fortiterq; pugnate, vt nemo ex his audaculis tironibus viuus aut integer euadat. Nec mora conglobantium ſeſe ea fuit impreſſio, atque is in hoſtem impetus, vt noſtri pauciores aduerſus multos non diu reſiſterent, ſed tumultuoſiſſimè terga darent. Sarnenſis ipſe antè alios acerrimè depugnans cum Belingerio affine ſuo cohortis præfecto trucidatur: reliqui eandem in fuga oppreſſi Fortunam ſubeunt. Cæteros intra munitionem confugientes irretitosq; tabernaculi funibus, quo minus expedita fuga ſe reciperent, Turcæ audacter intrantes contrucidant, à quibus argentea ſupellex ipſius Sarnenſis properè direpta eſt. neq; fuit quiſquam ex proxima Hiſpanorum ſtatione qui ſatis maturè ſocijs perturbatis & profligatis opem tulerit. Ferunt enim Hiſpanos ſociorum Italorum cladem non omnino triſtibus ſpectaſſe oculis, tanquàm bono iure indignantes, quòd propinquiæ hoſti, ideo que periculoſi cuſtodiæ locum arrogantia quadã Sernenſis deſumpſiſſet, qui nouus propè miles, quanquã apprimè nobilis et valde pugnax, id ambitioſius quam deceret primi honoris cauſa à Vaſtio impetraſſe diceretur: caput eius

cum

eum dextra ad Barbarussam delatum est. At nostri, barbaris ex successu eius diei lætitiam crebris tormentorum bombis celebrantibus, magnopere tristes, vix animis accepti incommodi ignominiam sustinebant, querebanturque itidem ab Hispanis nequaquam alacriter fuisse adiutos. Sed Vastius, qua multum valebat, molli oratione afflictos est consolatus, sic vt eos non virtute hostiũ, sed ipsorum & præproperi ducis timeritate contractũ fuisse detrimentum, ostenderet. Verùm id totum, quod malè auspicatum accidisset, probè expiatum videri ipsa ducis cæde, qui totius accepti incommodi author extitisset. Proinde confirmarent animos, et quicquid dedecoris esset admissum noua virtute sarciendum existimarent. Hispanos autem seueris castigauit verbis tanquam parum misericordes, quod nequaquam amicę erga socios voluntatis suspicionem parandi odn plenam, leui de causa præbuissent. Sed Fortuna non iniqua plerunq; libidine, bona pariter & mala inter mortales dispensare solita id Hispanis non indulsit, ut ab hesterno inflicto vulnere diu socios contemnerent: par enim eis dedecus Tabacches attulit. Sub auroram nanque erumpens tecto & festinato procursu Hispanorum munitiones adortus, vsq. adeo vehementer stationem perturbauit, vt conscenso aggere aliquot desides & operis labore fessos, alios reposita repetentes arma, in fossa oppresserit, clamoreq; edito reliquam custodiæ manum valde perterritam terga dare coegerit. Atq; ita Barbari momento temporis fossorŋs potiti ferramentis, & rapto Francisci Sarmenti vexillo, quod erat in summo aggere defixum, interfectoque in fossa Mendesio cohortis præfecto, qui ab multo abdomine grauis, fugam capessere naquiuerat, multis improuisò cæsis & vulneratis, prius se receperunt, quàm auxilia adcurrentium cohortium superuenirent. Adcurrit & ipse Cæsar armatus ad tumultum totis castris excitatum, seuerè increpitis, qui commissum stationis locum trepidé deseruissent, & vsque adeo segniter et supinè custodias obissent, aduersus eum hostem qui suo astu, velocitate, atque audacia repentinus, & insolens, & ferox, à peritis ipsisq, præsertim veteranis, nisi temere contemnendus videretur. Id insigne editum facinus pudorem Italis abunde detersit, quum dedecus Hispanis opportunè communicatũ viderent, & eo quidem acerbiore aduersi euentus sorte, quòd veterani disciplinæ parum memores aliquanto inusitatius & turpius deprehensi cæsiq; fuissent, quàm Itali tyrones, qui committendę pugnę studio temere progressi & elici, et conserto certamine à multis trucidari facilé potuerint. Sedato tumultu Vastius veteres præfectos, primorumque ordinum centuriones in tabernaculum vocauit, cõuersusq; ad eos, viri, inquit, alioqui semper fortes, qui multas incoparabilesq; victorias mecum Cæsari inuicta virtute vestra peperistis, paucis omnino verbis cohortandi videmini, vt pristinum spectatumq; semper bellicum vigorẽ ad animos reuocetis. In vobis enim (vt vidio) quod piget, pudetque, antiquæ partę laudis memoria penitus refrixit, te insolito metu obtorpuerunt manus, & noua pigritia corpora alanguerunt, vt non horum inermium prædonum insolentiam vestro forti ausu frenandam vindicandamq; putetis. Irrisistis, vt nonnulli obiectant heri sociorum inauspicatæ promptitudinis coniunctã cum pœna temeritatem: at illi hodie vestram incuriam degeneremque segnitiem iure optimo rident, sic vt hoc commune dedecus vestro præsertim aliquo celebre & pulcherrimo facto abolendum esse fateamur. Censeo itaque & seuerè iubeo vt ad nouam parandam laudem arma atq; animos quamprimum præparetis,

& hostes si rursus lacessant, & munitiones teneant, eruptione facta fodiendo eorum inermia pectora, & terga cædendo, malè mulctatos intra Guletæ portum compellatis. Strenuè instantibus atque prementibus fortasse aderit Fortuna, vt immixti perturbato agmini, munitiones intretis simul & occupetis, in quibus ipsorum spem omnem repositam videmus. Quòd si hoc secus acciderit quàm sperandum sit, saltem cum Cæsari, tum mihi decorique vestro, vel hoc vno insigni conatu abundè erit satisfactum. Ad ea continuò Aluares Gradeus, Cisnerius, Rodericusque Ripalta, & cum his Sarmentus, Didacus Abyla, Franciscusq; Ruitius, responderunt se vsq; adeo præstantem operam nauaturos, vt in ipsis neque vim, neq; omnis periculi contemptũ, aut expectatæ quærendæ laudis ardorem, viris fortibus impigrè pugnare solitis dignum desideraret. Nec Barbari aduerso nostrorum successu elati; quin eadem consuetudine audacter erumperent, plus tridui mora conquierunt, meridianoq; tempore Giaffer, cui id munus fortè contigerat, cum Ianizeris, Afrorumq; iaculatorum manu superiores munitiones inuasit, ratus se ea hora nostros, cum labore operis, tum Solis feruore confectos, in statione segnes & imparatos aggressurum. Iam Barbari inopinantibus nostris, vti remissa passim eius feruentissimæ horæ custodia, aggerem conscenderant, & certatim in subiectos vndique glandes, sagittas, & lapides conijciebant, quum extemplo ad leuem tympanorum sonitum sclopettarij nostri sicuti fuerat imperatum, duobus simul locis eruperunt. His Vastius subsidiariam manum ex galeatis thoracatisq; militibus, qui alabardis, breuioribus hastis, aut partesanis lato ferro Italorum consuetudine rem gererent, opportunè submisit. Phalanges autem suo ordine compositas intra munitiones constituit, vt si quid leui armaturæ durius accideret, eam pedem referentẽ pedites reciperent, & ad pugnam parati simul castra tuerentur, cœptique certaminis euentum expectarent. Pugnatum est vtrinque summa contentione: nam Ianizeri quanquam graui nostrorum impetu repellerentur, vti milites pro dignitate prætoriani sui ordinis nusquam terga dare soliti, non multum constantia aut virtute animi nostris cedebant. Sed Giaffere ipso, qui ante alios ardentius dimicabat, duobus simul glandibus traiecto, cadenteque, ora conuertere fugamq; respicere cœperunt, & mox expirantem ducem erigere atq; referre conantes, redintegrata ob id acriore pugna, quum alij supra exanimem vtrinq; cecidissent, effuse in fugam se dare coacti sunt, nostris tanto ardore persequentibus, vt Guletani receptis primis periculum veriti quartam ferè suorum partem obseratis repentè portæ valuis excluserint. Verùm hi deflectentes versus stagnum, postico ferè aditu, qui nostris erat inexploratus, intra munitionem se receperunt. In eo tumultu, quòd Sinas totam munitionis coronam propugnatoribus egregiè muniuisset, periculosus atque difficilis nostris receptus est datus, Didacusq; Abyla nouellariæ cohortis signifer, in hostili aggere vexillum defigere ausus, multis simul glandibus petitus, & sagittis confixus occubuit. Neq; tamen vexillo potitus est hostis, quum illud proximus miles ex occupantium manibus intrepidè rapuisset. Rodericus quoque Ripalta crassioris sclopetti glande collisa vehementer galea grauè vulnus accepit, multoq; plures è nostris in receptu quàm in pugna desiderati sunt: quoniam e tota munitione Barbari omnis generis tela & tormenta (quod extra suorum periculum antea tanquam in permixtos fieri nequiuerat) certatim contorquebant. Eo tamen die Barbarorum audacia egregiè repressa est,

& spes expugnandæ munitionis nostris non obscurè præbita, quòd ex propin
quo munitionis natura consideratius explorata certam victoriam aggressu-
ris promittere videretur. Nam ea inter omnes enata erat opinio aliquanto in-
firmiorem esse, quàm crederent Guletæ munitionem, persuasumq; habebant
eo aditu, quem diximus, postico & nostris incognito per stagni marginem ir-
rumpi potuisse. Qua de causa Sinas animaduerso aggeris vitio, quòd non esset
perpetuus nec lateritio ædificio coniunctus, nouum & subitarium ex remis
munimentum erexit. His enim longa serie humi defixis, & funium loricula,
transuersoq. leuiorum asserum munimine confibulatis, ingressum præsepsit,
ne aut intrare hostis, aut suos ex obliquo intercedente paludis parte conspe-
ctos, certis sclopettorũ ictibus petere posset. At Cæsar paucis diebus in ipso re
rum apparatu deliberationeq; consumptis, statuit non esse terendum tempus,
quin protinus Guletanis vim omnem, et verum terrorem admoueret: multæ
enim eum res ad expedienda consilia vehemẽter hortabantur, suorũ in primis
animi abunde restituti, hostium verò non vano planè metu perculsi, quos nõ-
uo præsidio erigi in spem, cõfirmariq; nolebat. Didicerat enim varia Numida
rum agmina mercede conducta ad Tunetũ appropinquare, contrà suos aduer
sa tẽtari valetudine, vt pote qui interdiu immoderato Solis feruore torreren-
tur, noctu verò largissimo cœli rore madefacti, astrictis, & propè gelatis artu-
bus rigerent, nec aqua dulci aut planè suaui leuendæ sitis desideriũ explerent,
nec exoptata ægris recentis obsonij subsidia classis præberet: militari namque
industria effossi toto litore putei, et Aquariæ item turris latices iniucunda salsu
gine redundabant, sic vt ægri pariter & incolumes compressa acrioribus po-
mis siti facilè contabescerent, quanquam his malis Cæsar insigni pietatis cura
liberaliter obuiã iret, & Ferdinandus Gonzaga Siciliæ præfectus, rerum pro-
pè omniũ aduersus inediam & sitim, imminentesq; morbos oppurtuna præ
sidia, onustis pluribus nauigijs, in castra illico subsecuturus transmisisset: & A-
larco Neapolitanæ arcis custos, completa ingenti naue, pari studio ad Cæsarem
esset profectus. Iam enim Aurianæ classis, Hispanicæq; præsertim nauticus pa
nis mucorem & cariem sentire cœperat. Itaq; ad Idus Iulias promotæ sunt mu
nitiones in conspectum hostium, prolatusque omnis tormentorum appa-
ratus. Hæc omnia protegabat oblonga munitio ex vimineis corbibus vsitata
ratione confectis, & ligneis item vinarijs dolijs quæ arena sola complebantur,
quòd Africæ solũ his in locis neq; glebam neque cespitem ad opus faciendum
præberet. Auria suo vsus munere a mari oppugnandæ Guletæ negotium sus-
cepit, ita totius classis diuisis ordinibus, vt rostratæ naues sibi per vices tripar-
titò succederent, displosisque tormentis cædendo, sequentibus locum darent,
maiores verò onerariæque naues idoneis in locis ad ancoras constitutæ, e
castellis prorarum & puppiũ, & ab excelsis summi mali carchesijs iugiter ope
ram nauarent. A terra autem tribus in locis tripertitò pariter singula mune-
ra diuisis inter se per nationes copijs Vastius partiebatur, vt singulæ acies ex
æquo attributi laboris onus, et speratæ laudis fructum sentirent. Nunquam
ab vlla hominum memoria, postquam tormenta ad excidium humani generis
reperta sunt, vel acriore vi, vel maiore apparatu, exactioreque diligentia muni
tus vsquam locus est oppugnatus. Tanto enim crepitu, adeoq; horribili reboa
tu fragor ingentis terræ motus instar est editus, vt non quati modò & gra-
uissimè concuti, verùm tota passim terra hiscere, & iam iam mortales absor-

bere videretur. Mare autem quod modo tranquillitatem pacati æquoris oſtenderat, fluctuoſius concitari in orbes, remotaq; etiam pelagi ſpatia, repente excitata flauenti ſpuma cõturbari, lateq; feruere ſpectarentur, quũ cœlum ſuperfuſa tot excitatis ignibus fumea caligne, omniũ oculis eſſet ereptum. Ab aurora ad meridinem maioribus colubrinis nuſquam eſt ceſſatum. Itaq; turris cum adiecto ſuo antemurali terebrata vndiq;, & penitus diffracta ſic concidit, vt tormenta ſuis appoſita feneſtellis, horumq; libratores, corruentium parietum, & proſciſſæ teſtitudinis ruina contegeret, munitionesq; circum omnes, nudatæ propugnaculis latè paſſim perfoſſæ atq; deſiectæ, non omnino difficilem noſtris aſcenſum præberẽt. His ad accendendos animos cucullatus ſacerdos crucifixi Chriſti ſeruatoris ligneam imaginem præferebat. Nec mora cohortes quibus ſingulis ſenæ ſcalæ erant attributæ, eo ordine vt tum hoſtilem munitionẽ inuaderent, quum ſignum tubarũ cantu eſſet datum, noſtrorumque tormenta ceſſaſſent, cohortante iubenteque Cęſare procurrerunt. Neq; diu Barbari quanquã in ſubeuntes tela omnis generis, naualiq; artificio miſſilem ignem tenaci flãma armis adhærentem conijcerẽt, vim noſtrorum tanquam terrefacti, magnaq; introrſus obruti clade ſuſtinere potuerunt, ſed occupatã á ſcandentibus munitionem, amiſſa ſpe defenſionis deſerere, pręcipitesq; ſe in fugam dare coacti ſunt. Sinas ipſe cum ducibus ponte ligneo ſe eiecit in aduerſam continentem, lęuoq; litore intẽto curſu Tunetum profugit, quo itinere multo maxima pars ſuorum ſeſe proripiebat. Alij cæſi pulſiq; in ſtagnũ detrudebantur, quos enatare conantes, & dextri litoris appetentes marginem Hiſpani equites & ſclopettarij pręſertim venatoria conſuetudine paſſim opprimebant, tanta conſectandi vuluptate, vt tota paulus Barbarorum cadaueribus conſtrata videretur. Noſtri paucis amiſſis, omni tormentorum apparatu, totaque iampridem ſubducta (vt diximus) hoſtium claſſe ſunt potiti, quo nihil iucundius Cæſari Hariadeno verò acerbius accidere potuit gementibus piratis, qui maris & totius nauigationis facultatem, qua vna maximé valerent, amiſiſſe querebantur. Conſtabat enim Barbaruſſam in ancipiti deliberatione aliquandiu ſtetiſſe ambiguum, tuereturne regnũ terreſtri manu, an ipſam potius maris poſſeſſionem retineret, qua ipſe ab ineunte ætate facto ſæpius Fortunæ ſuę periculo, duo opulenta regna, & longè clariſſimam peritiæ naualis exiſtimationem eſſet conſecutus. Sed in ſuperbo ambitioſoque homine vel improbantibus trierarchis præualuiſſe confirmandi regni cupiditatem, tum maxime ſibi aduerſo Pœnorum ſtudio, qui alienigenã, & multa cruentũ cæde prædonem ſibi regem impoſitum abominãri, rediturum Muleaſſem expectabant, quem veteres amici ex Tunetanis expeterent, & præcipuus inter Numidas auunculus Dorax ſe reducturum polliceretur. Verum ego poſtea ab ipſo Auria accepi, Barbaruſſę nihil famæ de aduentu Cæſaris credenti, tempus omnino defuiſſe, quo claſſem deducere atque inſtruere poſſet: nam quæ intra Guletæ fauces reducta, in ipſa paludis tuta ſtatione ſeruabatur, niſi magno ergatarum & funium molimine, longoque militum & ſeruorũ remigum labore extrahi, appararique non poterat. Neque enim Barbarus vir acutus, ac vtriuſque militiæ peritiſſimus, vtrobique ſi copias diuideret, rem iuſtis viribus, & bona ſpe geri poſſe iudicabat. Qua de cauſa, ſicuti ſuperiore libro demonſtrauimus, nouũ intra paludẽ portũ efficere, mareque apertũ nouis faucibus ad occaſum excauatis immittere cogitarat, & iam magna ex parte perfecerat, vt expeditã inſtructamquę ſuis armamentis claſ-

tis classem securo in loco, & vndique tormentis permunito continerent. Sed
cum pertinacissimé vacantem operi, & passim veteribus Carthaginensis molis
reliquijs occurrentem aquileges deterruerunt, affirmantes exiguo tempore
futurum, vt Guletæ munitio à continente abscissa, & redacta in insulæ for-
mam, nouo terrestri præsidio (si vsus posceret) confirmari atq; defendi non
posset, & allidentis maris fluctus perflante Aquilone stagnum inuectis arenis
oblimarent, exaggeratisq; vadis summæ vtilitatis Tunetana nauigatio tollere
tur. Cæterū Barbarussa tāto accepto incommodo perturbatus & exterritus, ve
nientem ad se cum reliquis Iudæum ita turbido infestoq; supercilio excepit,
vt ignauiam cunctis, fœdumq; terrorem nimis properè conceptum exprobra
ret, grauiq; admissi dedecoris contumelia prosequeretur. Ad ea tamen Sinas
pro omnibus respondens, Hariadene, inquit, quamdiu cum hominibus arma
tis certandum nobis fuit, vti planè scis nec hostes diffitentur, operam existima-
tione nostra, & tuis auspicijs dignam edidimus, vbi verò nobis cum diro Sa-
thiana, furijsque eius infernalibus, qui in nos horribili cum incendio terræ mo-
tum extremi terroris atq; periculi excitarunt, repugnare necesse fuit, tibi mi-
rum videri non debet, ab immortalium humani generis hostium inusitatam
vim effugimus, vt tibi meliore Fortuna de imperij vrbisq; tutela certaturo inte
gri seruaremur. Neq; nos dispudet, tanquam iterum pugnaturos, eo periculo
ereptos videri, è quo tu si interfuisses summæ constantiæ vetus dux, & mi-
les, non turpè modò, sed planè honestum (si libero ore tecum loqui li-
cet) incolumen emersisse arbitrarere. Hæc in primo congressu dicta fuisse ab
his qui sermoni interfuerunt didicimus. Hariadenus compresso animi dolore,
verborum contentioni finem imponens, leniore oratione singulos vehemen-
ter est cohortatus, vt secum pro republica saluteque omnium aduersus hostes
bellum sustinere, intentissimaq; cura gerere vellent. Seperare enim se postquā
ampliora iam Afrorum peditum auxilia, & ingentes Numidici equitatus tur-
mæ appropinquarent, hostes non diu Guleta capta lætaturos, indeque mox
ad paranda quæ opus erant omnem industriam studiumq; conuertit, prolata
statim ex ærario ampliore pecunia, dispensataq; liberaliter inter Afros & Nu-
midas, vt propensiorum confirmaret amicitiam, & nouo benificio dubios ob
stringeret. Interea rex Muleasses ex vlteriore Numidia cum modico propin-
quorum & clientium comitatu ad Cæsarem in castra peruenit. Consederat in
sella regia Cæsar medio in pretorio, in quod admissus est Muleasses suo cultu
mitratus, cui lintea fascia à mento demissa guttur protegebat, & tibias talaris
adornabat vestis è serico viridi & cyaneo discolor. Erat is procera statura,
suffusco vultu, planeque virili, sed oculorum lumine ita peruerso, vt spectan-
tes malignè contueri videretur. Postquam verò exosculatus est Cæsaris dex-
tram, tapete substrato, humi collectis cruribus more patrio sedens, per inter-
pretem in hanc sententiàm est locutus: Nullo meo, ter maxime imperator, in-
signi officio prouocatus, quod ita religiones quibus dissentimus tulerunt, in
hanc terrā armatus, & iam planè victor aduenisti, nō sine, vti reor, præclaro in
stinctu magni numinis, quod & nos pari pietate colimus, scilicet vlturus sum-
mæ perfidię & crudelitatis tyrannū & prędonem, humani generis hostē a-
trocissimū, de quo propè iam partā expugnata Guleta, & capta classe victoriā
ita prouideo, vt propediem extrema eficiorū omniū te vindice pœnas daturū spe
rem, et eo quidē meo vberiore gaudio, quòd fœlicitatis atq; victorię tuę fructus

ad me ſit rediturus, me quidem in paternum & auitum regnum reſtitues, quod à ſumma tua equitate atque virtute ſupplex & exul ſperauerim. Erit enim tibi in primis vtile planeque decorum, ſi me, regem antiquiſsima ſtirpe progenitum, & magnis Numidarum & Pœnorũ propinquitatibus clientelisque validum, complectare. Nec recuſo vel tributum pendere, vel me beneficiarij iuris nomine Chriſtiani imperatoris clientem profiteri. Fidei veró meę nullus erit locupletior vades, quàm accepti benificij memoria, quę apud me liberosq; meos erit indelebilis, vel ob id præſertim quód ingrati nomen abominer, & exhorream, perenniq; amicitia veſtra adeo propinquis è Sicila Sardiniaq; præſidijs confirmari mihi opes, & Punicę gentis ſtudia conciliari nõ ignarus rerum intelligam. Cæſar ad ea reſpondit, ſe eo animi decreto in Africam traiecisſe, vt multorum temporũ iniurias, quas Barbaruſſa cunctis regnorum ſuorũ litoribus intuliſſet, armis vindicaret, maleficentisſimumq; hominum genus piratas excinderet. Huic voto ſuo piè cõcepto Chriſti Dei numen ſecundũ belli ſucceſſum dare, aſpiraturumq; iam procul dubio, vt Tuneto capto ſumma victoria potiretur. Tum veró ſe cuncta ei quæ ex vſu rerum fructuq; victoriæ forent, benignè conceſſurum, modó fidem non falleret, quæ ſibi ſuſpecta tanquam Punica videri poſſet, niſi eam beneficij memoria regio in animo gratisſimè confirmaret, aut armorũ metus abundé tueretur, quũdo hiſdem viribus & regna benemeritis dari, & rebellibus adimi facile poſſent. Muleaſſes maximè grauem ſe præbuit, tanquam priſtinæ Fortunæ ſuæ nihil oblitus, quũ eum Cæſar porrecta manu humaniter complecteretur. Ita veró comem ducibus ſeſe oſtendit, vt ad ſpectaculum in quo conſpici vellet, quum haſta lõga peritisſimè quaſſata, & cõuoluta in auerſos & aduerſos ictus, admirabiliter ſe exerceret, et ſerió præliantibus noſtris admiſceri cupere videretur: per otium autem cum philoſophis de natura vniuerſi, & de motu cœli, poteſtateq; ſyderum exactisſimè ex Auerrois diſciplina diſputaret. Ei Cęſar tabernaculum tendi et hoſpitalis munificentiæ munera in quotidianos vſus præberi iuſsit. Vaſtius & Albanus, & ſecundum hos reliqui proceres omni honore adhibito ſuſceperunt. Cupientem veró caſtra conſpicere, ſpectatum comiter deduxerunt, vt quas aggerum moles noſtri celeriter extruxiſſent, quantus tormentorum eſſet apparatus, quæ cuſtodiæ armatorum in ſtatione pro caſtris excubarent, & quantam vim peritiæ militaris, tot legiones non lingua modó, ſed ipſo oris habitu, & cultu armorum maximé diuerſæ præferrent, præſens agnoſceret, intueretur q; oculis an tot lectisſimarum copiarum præſidia, quæ Cæſar inuictus imperator, ipſius qui iam reduceretur inſigni benificio in Africam adduxiſſet, ad debellandos hoſtes ſatis forent. Muleaſſes ante omnia numerũ atq; ordinem tormentorum, & incredibilem in foro rerum venalium omnis generis copiam, miramq; præſertim coementium paſsim militum tranquillitatem, vehementer eſt admiratus. Nec multó póſt duces confertis in arcano ſermonibus diligenti percunctatione multa ab regè ad gerendũ bellũ oppurtuna didicere: de Tunetanorum in primis ſtudio & viribus, de ſitu item vrbis naturaq; mœnium, & munitione arcis, de ſuburbanis puteis & ciſternis, & quam longé lateq; proxima oliueta, quæ denſisſimi nemoris ſpeciem præberent, ad ortum Solis protenderentur: quales porró Afrorum & Numidarum eſſent copiæ, quæ mercede conductæ tirãno operam nauarent. Id poſtremó non inani coniectura, tanquam mox euentu minimé cariturum, conſtanti ore protulit,

Barba-

Barbarussam nequaquam mœnibus, quæ tot nostrorum tormentis non magno labore prosterni possent, esse confisurum, sed omnes sub signis ad ostentationem educturum copias, ut inconditę multitudinis conspectu procursuq; terrere nostros, & immisso Numidarum equitatu, magnisque de more gentis sublatis clamoribus perturbare niteretur. Nec tamen Turcas pedites, quibus unis maximè fideret, & parcere vellet, in aciem esse producturum: verùm reliquam Afrorum turbam obiecturum armato hosti, ut quid efficere posset, extra suorum periculum, Punico tantùm sanguine vir astutus & callidus experiretur. Nihil enim eum suis nationibus magis alienum, magisq; miserum arbitrari, quàm si collatis signis collatoq; pede confligeret cum eo hoste, qui phalanges splendenti protectas ferro, & prælongis horrentes hastis stabili gradu promovens, nudos iaculatores & sagittarios, carpentesque incedentia agmina inermes Numidas irrisurus esset, & nullo negotio prostraturus. Nostros autem nihil omnino perpessuros aut sensuros infestius quàm ardorem Solis & obortam inde sitim, cui tamen malo facilè occurri posset crebris aquæ subvectionibus. Eam namque è propinqua classe utribus, & cupis ligneis per servos & frequentibus naviculis per stagnum abunde posse comportari, dispensarique per acies, quanquam in proximo non longè à mœnibus veteres cisternæ satis magnam vim aquæ dulcis sitientibus præbituræ crederentur, nisi eas malignus atque atrox hostis communi incommodo venenis inficeret. Hæc suo ordine ad Cæsarem perlata, eum in sua spe non dubiæ victoriæ confirmarunt, isque totus in eam cogitationem generoso consilio incubuit, ut nihil militaris studij curæque remittens quàm primùm universas copias Guletæ & Tuneto admovendas decerneret. Cæterùm parandis his rebus instruendisq; militibus, & noscendis hostium consilijs, quum impensè vacaret Cæsar, varia nostri quotidie cum Numidis prælia serebant, sic ut semel iusta prope pugna cum barbaris certaretur, quæ initium hoc modo habuit: Barbari æneis aliquot tormentis inter oliveta dispositis, pilas continenter in castra iaculabantur. Ea re cognita Cæsar omnibus Italis & veteranis compluribus Germanorum Hispanorumque cohortibus aggeri & castris præsidio constitutis reliquas copias & equitatum educit, quum paulò antea Montegium equitatui Hispanico præfectum contra hostes præmisisset. Cum Barbaris aliquandiu vario eventu certabatur: nam tametsi per aliquot sclopettarios pedites satis prosperè contra hostes nostri rem gerebant: Hispani tamen equites, uti ex clientibus procerum parum armorũ usu peritis conscripti, Numidarum & Turcarum equitum vim ferre non poterant: sic ut inspectante Cæsare perturbati & terga dantes, ad gravis armaturæ vexilla confugerent, & ipse dux Montegius vel acerrimè pugnans solido thorace Numidica cuspide perforato graviter sauciaretur, atque ægrè servaretur: & idem vitæ periculum vulnere accepto adiret Garzias Lasius nõ genere modò, verùm poetica lauro perillustris. Hunc sauciatũ & circumventum Federicus Caraffa nobilis Neapolitanus suo hostilique sanguine perfusus servavit. Id autem pugnæ genus eiusmodi erat, ut magno impetu primo procurrerent: deinde quum premerentur, consultò terga darent, & hostium impetum cedendo refringerent: rursus conversi infestis signis irruerent in hostem. Sed aliquanto iniquius Hispani: nam tametsi optimi generis equos adduxerant, minimè tamen eos huiusmodi prælijs insuefactos habebant. Quoniam equestris exercitatio post depulsos Bætico im-

perio Mauros iampridem exoleuisset, præterquam quód hastarum longitudine etiam Barbaris erant impares, ideoque pauci adversus multos ingruentes consistere non auderent. Cæsar ubi suos à Barbaris acrius premi, ac cedere paulò longius vidit, celeriter cum gravioris armaturæ equitibus advolat: cuius adventu & acri impresione Barbari tormentis currulibus amisis, præcipites sese fugæ mandarunt. In eo concursu Cæsar ipse, uti ante agmen armatus constiterat, divum Iacobum, quod est Hispanorum equitum tutelare numen, pro tessera clariore voce invocavit, & in Barbaros ita invectus est, ut non ducis modò intrepidi, sed pugnacissimi etiam militis officium præstaret, coronæq; civicæ honorem promereretur, quum Andream Pontium equitem è Bætica nobilem equo persosso deiectum, & graviter in facie vulneratum, ideoq; circumventum ab hostibus suo interventu servavisset. Vni eo die è nostris paucissimi equites Græci, duce Lazaro Coroneo, Barbaros usque adeo mirabili feriendi atque eludendi arte, præsentique audacia repellebant, ut sæpe dare terga congerent. Sed Græcorum & Lazari inusitata ferocia temeritateque fiebat, ut quum abeuntium agmina lacessendo instandoque intemperanter persequerentur, oborto pudore Barbari indignanter in id procax & pileatum hostium genus ora & signa cõverterent, redintegrataque pugna refugientes effusè consectarentur usq; ad cataphractorum alas, quas Græcorum periculo commoveri laxarique necesse foret: id graviter ferente Cæsare, qui abeuntium terga potius à nostris eo tempore quàm ora pugnantium spectãda iudicabat, tanquam equitatui suo valde perterrito diffisus: sic ut Lazarum sæpe revocatum, nec dicto audientem districto gladio persequens, nisi laxatis fortè ephippij cingulis ex equo in arenam prope decidisset, percussurus esse crederetur. Per eos quoq; dies accidit, ut barbarorum circiter triginta milia ad occupandam turrim, in editiore antiquæ Carthaginis tumulo sitam, magno studio & velocitate contenderent. In ea turre Cæsar, quòd castris immineret, paulò ante præsidium paucorum militum reliquerat. Barbarorum agmen magus quidam sacerdos Numida superstitioso ululatu edito præibat, spargens circumquaque quasdam syngraphas, quibus Christiani nominis militibus dirum exitium imprecabatur, iamq; nostros inclusos turri, atq; igne & fumo circũventos vehementer premebant, quum Cæsar ipse protinus promotis equitum & peditum aliquot ordinibus, Barbaros invasit, atque omnes celeriter mago sacerdote ante alios interfecto, terrore perculsos in fugam coniecit. Audivi ego postea à Cæsare, quum apud Neapolim mihi scripturo totius partæ victoriæ seriem enarraret, se balistariorum equitum alam magno proculdubiò usui contra inermes hostes futuram, eo die plurimum desiderasse, ut Numidæ & equi eorum præsertim, quos magno parant precio, ideoque secundum vitam longè habent carissimos, verutis configerentur, instauraturumque propterea eius scorpionarij ordinis dudum intermissi, & sensim exolescentis peculiarem alam, qua si opus foret adversus Barbaros uteretur, sicuti ipse paulò antè inter prætorianos custodiæ corporis equites habere consuevisset. Per hunc modum Hispanico equitatu perculso, plerique putaverunt nostros equites, si universo prælio certaretur, neque numero neque genere armorum Numidæ hosti pares futuros: exploratam tamen per sclopettarios, & cæteros pedites victoriam existimari, qui audacter effusos adoriri, & sese in olivetа insinuare, conderéque ad occasionem invadendi hostis solerent, & multa illis ex occulto detrimenta

menta

menta inferrent, ut tum accidit, ſicuti ſupra demonſtratum eſt, quum conglobatam in proximo tumulo Afrorum manum, conſtitutaque ibi duo currulia tormenta in noſtros ſæpe diſplodentem, facto impetu depulerunt, potitique tormentis, aliquot eorum in capeſſenda fuga pertinacius hærentes contrucidarent. His de cauſis quæ ſuprà commemoratæ ſunt, nonnulli graves togatique homines bello minimè imponendum finem, ſed maturè recedẽdum ex Africa dictitabant, quòd ſatis profeciſſe Cęſar videretur, vel ad laudem, quam iam non mediocrem Guleta capta, occupataque hoſtium claſſe eſſet conſecutus, vel ad utilitatem, totis ſcilicet Europæ litoribus prædonum metu liberatis, & tum maximè quum vulgò milites fœdis atque mortiferis alvi profluvijs laborarent, ægrorumq; numerus in dies augeretur: ex adverſo autem præpotentes Numidarum reguli veteres Muleaſsis inimici ad Barbaruſſam perveniſſe nunciarentur. Horum intempeſtivas voces Cęſar opportunè compeſcendas ratus, contra eos gravi oratione diſſeruit, tanquam ineptius atque timidius, quàm homines conſtantiæ & virtutis opinione ab ſe in conſilium receptos deceret de rerum ſucceſſu, futuraque victoria anguſtiſsimis uſque adeo animis dubitarẽt. Eam enim ſe ab ipſis tanquam inutilem & prorſus infamem ſtudij operam non requirere, ut de ſalute ſua potius quàm de dignitate ſoliciti eſſe velint. Ea ſiquidem ante ſuſceptum & bono eventu ſemiconſectum bellum, prius quàm in Africam traijceretur, commemorari debuiſſe: nam tutò ſe in Hiſpania bello vacuum conquieſcere, atq; omnes maritimæ oræ iniurias & miſerorum querelas contemnere facilè potuiſſe. Cæterùm graviſsimis (uti ipſi ſcirent) de cauſis eò eſſe perventum, ubi ad retinendam cum publicæ dignitatis, tum privati nominis exiſtimationem, aut opima parta victoria, aut ſi id ſuperi nollent, honeſta ſaltem morte famæ ſatisfaciendum eſſe cenſeret, quando ipſe omnem vitandi dedecoris, & parandæ laudis rationem ipſa vita cariorem ſemper habuerit. Proinde ſibi ſatis impavido, vel adulari, vel fortibus inauſpicatum terrorem incutere deſinerent, & quicquid ad belli exitum fortuna adveheret, ſe duce conſtantibus animis in craſtinum diem expectarent. Conflicturum enim ſe iuſto prælio, aut ſi hoſtis abnueret, admotis tormentis Tuneti mœnia quaſſaturum, ea mente, ut Deum divoſque omnes, quos ſuſceptis ritè votis propitiaſſet, ſibi pro pietate & ſummæ equitatis cauſa bellum gerenti proculdubiò affuturos crederet. Cæſar præſidio Guletæ impoſito, dirutæ munitionis aggerem inſtaurari, captaque tormenta more noſtro ſubditis rotis reconcinnari iuſsit, quæ magnis inſerta trabibus, & navali rudique artificio armillis præcincta ferreis, neque verti commodè, neque aptè dirigi facilè poterant. Indeque latè explorata regione, quæ inter oliveta & dextros ſtagni margines nudum & expeditum iter ad urbem oſtendebat, caſtra promovit, ita compoſito agminum ordine, ut parati ad pugnam inſtructa acie adverſus omnes inſidias, incurſuſque Barbarorum iter facerent. Ad lævam Itali ſtagno proximi, Hiſpani ad dextram oliveta ſpectantes, mediam Germanorum phalangem ſuo incedentem paſſu utrinque tuebantur. Iuxta hanc erant tormenta, & ſecundum hæc impedimenta totius exercitus. In principijs Vaſtius, penes quem conceſſu Cæſaris eo bello, eoque præſertim die militaris imperij poteſtas erat, ſpeculabundus & hortabundus verſabatur. Albanus valido equitatu delectiſque cohortibus confirmatus, in poſtremo agmine curabat. Cæſari in medio apud vexilla locus fuerat attributus, cuius lateri cohærebat Ludovicus

Lusitaniæ regis frater. Italis peculiaris erat adhortator princeps Salernitanus, Hispanis Alarco dux vetus, et Germanis Maximilianus Eberſteinius, ſed cunctis ordinibus adequitans armatus Cæſar aderat, alacri vultu & fiduciæ pleno, commemoratis ſuperiorum temporum victorijs, quas ſibi invicta virtute peperiſſent. Eo autem die ab ipſis operam longè glorioſiſsimam expectare, poſtquam adverſus Chriſtiani nominis hoſtes, qui eſſent inermes, dimicandũ foret. Itaq; fortibus animis armorum pondera, cedentis arenæ moleſtias, pulveris & Solis æſtum, & ipſam denique ſitim tantiſper ferrent, dum conſpecto hoſte conſeri manus poſſent. Victoriam profectò Deum divosq; omnes, pro quibus pugnarent, haud dubiè præbituros. Ipſos autem manere opulentæ prædæ præmia, quæ ex direptione ditiſsimæ urbis expectari poſſent. Succlamatum eſt à cunctis agminibus, ne his quas commemoraſſet difficultatibus augeretur, ſed ſperaret ſuos milites cuncta incommoda æquiſsimis animis toleraturos, ut egregiè pugnando veterem ſpectatæ virtutis opinionem non fallerent, & ipſum non in Africa modò, ſed Hieroſolymis recepto Chriſti ſepulchro ſupremum ſummæ gloriæ Imperatorem conſtituerent. Subduxerat Vaſtius è dextra Hiſpanorum acie, quæ oliveto erat coniuncta, duas ſclopettariorum manus, quas manicas vocabant, quòd cornuum inſtar diverſo Italorum agmini eo modo erant coniunctæ, ut admixtis eorum ſclopettarijs ad oliveta uſq; longo tractu ſeſe extenderent, & cum Barbaris diſperſim extraordinario pugnæ genere prœliarentur, Barbariſque ad poſtremum uſq; agmen carpendo ſigna verterent. Verùm eos Albanus pari ordine per ſclopettarios & inſtitutas ad id equitum turmas egregiè reprimebat. Iam ad ciſternas, quas Muleaſſes, & plerique alij periti regionis indicarant, erat perventum, hiſque procul conſpectis, noſtri ſub ardentiſsimo ſole pondereque armorum, laceſſente immodica ſiti fatiſcentes, potandi deſiderio abruptim ordines deſerere, & ad eas citato curſu deferri cœperunt, fruſtrà vetante, comminanteq; Vaſtio, qui magno incommodo diſſolvi aciem, & propinquos hoſtes ultrò ad rem benè gerendam accerſiri noſtrorum impatientia providebat. Quum ille retentando verberandoq; nihil proficeret, eò decurrit Cæſar ut præſenti authoritate ægrè parentes in ordine atq; acie contineret. Verùm ubi valida atq; intoleranda ſitis ſudantia corpora perurgeret, neq; cõſpectus Cæſaris, neq; vis imperij quicquam valebat, quòd multi tum prope exanimes in arena procumberent, ita ut Cæſar quoſdam properantius ſe demergentes ut potarent, haſta tragulæ percuteret. Tum quoq; Arpinas inſignis Centurio, qui Tullij Ciceronis nomen ferebat, & ſub Clemente Pontifice Vrbis prætori Magaloto dextram detruncarat, avidè potabundus in ciſterna perijt. Per hunc modũ temeritate caſtigata celeriter ordines ſunt reſtituti. Hoc autem meritò illis accidiſſe videbatur: quoniam Vaſtius pridie totis caſtris pronunciari iuſſerat, ut quiſq; miles utriculum aquæ, aut vini laguncul am ſibi ad zonam ſubligaret, quanquam publica diligentia per acies opportuna adverſus ſitim remedia plenioribus vaſis circumferrentur, qua in re Germanis largius indulgendum fuit. Nec defuère qui propemodum exanimati à proximo commilitone aquæ ſemihſuſtum binis aureis ægrè impetrarent. Compoſita igitur acie ſigna adverſus hoſtes promota ſunt: Barbaruſſa enim magnis peditum & equitum explicatis agminibus, in quibus Barbarorum conſuetudine multa ad terrorem inanemque ſpeciem vexilla ſpectabantur, ad tertium ab urbe lapidem pervenerat, productiſque

aliquot

aliquot currulibus tormentis nostrorum aciem, uti prædixerat Muleasses, perturbare conabatur. Vastius crebrò displodente Barbarussa, nec ullum tamen detrimentum Christianis ordinibus afferente, tormenta proferri in primam aciei frontem iussit, ut his adversi hostes impeterentur. Eea verò quum ægrè tardeque adduci animadverteret, quòd iugatis servis & funibus traherentur, currumque rotas arena devoraret, & pilæ terreæ, sulphureique pulveris cadi, remigum & nautarum humeris segniter comportarentur, consilium repentè mutat. Cæsarem edocet, sibi nequaquam videri contendendum esse tormentis in ea occasione, qua milites pugnæ desiderio incitati summa omnium alacritate signum sibi dari vehementer expeterent, rem omnino fortissimis militum dextris, fortunæque ipsius bono eventui semper aspirantis audacter esse committendam: Ne dum (inquit) tormenta non semper magno usui repentinis in prælijs futura, serò expectantur, inutili mora augeatur Barbaris animus, & totus hic non dubiæ victoriæ prænuncius militum animis conceptus ardor importuna cunctatione refrigescat. Ad ea Cæsar ab erecto in spem invictoque animo pugnæ avidus: Davale, inquit, si tibi hoc probatur, quòd disciplinæ ratio mihi pariter ostendit, signa canere iubeto. Hoc ille extemplò faciam respondit, subiungens æquum esse, ut qui toti propè terrarum orbi imperaret, ei parere condisceret, quem gravi cum onere pudoreque eo die tanti exercitus ducem, abdicato Imperatoris nomine esse voluisset. Itaque iure meo, inquit Davalus, iam utor, iubeoque, ut hinc abscedas ad mediam aciem ubi sunt vexilla, ne fortuito incidentis pilæ casu, universa communis Fortunæ salus unius hominis periculo, inexpiabile subeat discrimen. Ad id subridens Cæsar, & ne id timeret subdens, quando Augustorum Cæsarum nemo unquam tormenti violentia concidisset, confestim ad signa se contulit. Itaque pugnæ signo multo tympanorum crepitu, & tubarum clangore edito, in hostes est procursum, aliquanto pleniore ordinum gradu impetuque præsertim levis armaturæ, quàm Sol cuncta exurens deposceret, ut emissas ab hoste pilas periculi spatium emensi celeriter evitarent. Erat in prima procurrentium fronte Ferdinandus Gonzaga, cuius eo die extraordinaria opera utebatur Cesar, quòd nullum ei esset certum in exercitu militaris imperij munus. Is concitato equo primus omnium insignem Afrorum ducem hasta transfixit, districtoque gladio & repetitis ictibus ita proximos perturbavit, ut consequentibus nostris hostilem aciem facile perrumpendam fundendamque præbuerit. Tanta autem extitit glandium procella, ut ante congressum trecenti amplius ex Barbaris sternerentur: ex reliquis peditibus consisteret nemo, sed agminatim desertis tormentis ad Barbarussæ aciem confugerent. Is incumbentium nostrorum neque vim, neque conspectum diu tulit, sed præ dolore atque ira dentibus infrendens equum convertit, in urbemque cum Turcis est revectus, postquam suscepti consilij initia adverso conatu minimè processerant, nequaquam universo prælio decertandum rebatur, ut qui Cæsaris copias intolerandi æstus incommoda, multarumque rerum, & quæ præsertim inopiam non diu perferre posse crederet, speraretque ab his hostium difficultatibus præberi sibi posse occasionem rei benè gerendæ, si tantisper defensis urbis mœnibus cunctaretur. Numidarum autem & Afrorum agmina, quæ nostris undique circumfusa nihil memorabile gesserant, ad Babasuecham atque Restabiam suburbana tecta diverterunt. Alij ad Bardeos usque hor-

tos ſeſe extendere: reliqui in Rabatinorum ædificia urbi coniuncta recepti ſunt. Cæſar ea hoſtium fuga, quorum centum millium numerus eſſe ferebatur, magnopere lætatus, eodem in loco ubi hoſtis conſtiterat, caſtrametatus eſt, inito ſtatim ſusceptoque conſilio, ut ſequenti die omnem tormentorum apparatum Tunetanis mœnibus admoveret. Interim Barbaruſſa non obſcuro perculſus metu, multisque ſimul diſtractus curis, ſe ipſo factus atrocior, inuſitatæ crudelitatis conſilium cœpit, occidendi ſcilicet ſervos Chriſtiani nominis, ita circumpoſito & incenſo tormentario pulvere, ut ad unum omnes in ergaſtulis concremaret, certus id exequi, niſi Iudæus Sinas execrabile facinus diſſuaſiſſet, teſtatus huiuſmodi conſilium viro forti tot victorijs inclyto, regijque diadematis honorem præferenti indignum exiſtimari, quando non multò poſt eſſet futurum, ut patrati tanti ſceleris ipſum maximè pœniteret. Quid enim eſſe quam concepti ſummi timoris & ſupremæ deſperationis indicium? quæ duæ res aſperum ſuſtinenti bellum graviſsimè nocerent, & anteactæ vitæ decora deturparent. Caveret proinde ne ex atrociſsimi facti fama Sôlymani Imperatoris inexpiabile odium adverſus ſe concitaret, qui omnis inhumanæ feritatis expers, immania ſcelera deteſtari & vindicare conſueſſet. Vivere igitur ſineret Chriſtianos fatalibus ſuis vinctos cathenis, quàm diu ſors ferret, qui diligentiſsimè cuſtoditi atque inermes, non multo poſt uſui eſſe, nec ſine certa pernicie ſeſe commovere poſſent, ſi inauſpicata libertatis cupiditate tenerentur. Ab his profectò nec dari hoſti, nec ſibi eripi, vel denique morari ſperatam victoriam poſſe. Erubuit ad hæc tyrannus, conceſſaque miſeris vita arce eſt egreſſus, & in longè maximum Vrbis templum concionaturus ſe contulit. illuc enim principes Tunetanorum evocarat, ut quæ ad defenſionem urbis paranda eſſent perdoceret. eorum verò animos adhortatione confirmaret, quibus iam pridem arma tanquam ſuſpectis ademiſſet. Hæc agente Barbaruſſa maximè lætus & felix miſerrimis ſervis dies illuxit, mox ater converſa Fortuna valdeque funeſtus Barbaris rediturus. Id namque diri tyranni votum non diu tegi celarique potuerat: certus ſiquidem barbaræ crudelitatis, imminentisque adeo atrocis periculi rumor per totam arcem uſque ad ergaſtula permanarat, miſericordia quorundam libertorum, qui domini truculentiam abominati, tactique religione animos ad veterem, veramque pietatem revocarant, primates ſervorum ſibi notos per ſecreta colloquia ad libertatem excitantes. In his fuêre Franciſcus è Medelino Hiſpaniæ oppido, & Vincentius Catareus Dalmata, deſectæ virilitatis eunuchus. Hic Giafferagas vocabatur: Illum à pueritia educatum, & Arabicas edoctum literas, Hariadenus in delitijs habuerat, & Memim appellabat. Hi duo memorabile, maximeque pium facinus auſi, pateſacto carceris aditu, erectis in occaſionem, & audacter conſurgentibus, ad abrumpendas cathenas inſtrumenta præbuerunt, atque ita præclaro magni Dei miraculo circiter ſex millia nudorum hominum, varijs rebus, ſaxisque præſertim dextras armantium, in Turcas erupere. Iam Ramsdas è Baetis Hiſpaniæ oppido, præfectus arcis, inexpectato atque horribili tot cathenas effringentium ſtrepitu excitatus cum armatis, quos repentè cogere potuit, ad arcis portam decurrerat, in cuius limine Siculus iuvenis ingenio manuque promptiſsimus, arrepta repaguli trabe, unum atque alterum cuſtodem proſtraverat, obſeratisque ferreo vecte poſtibus porta fuerat potitus, Sed Ramsda impetum

tum faciente, Siculus uti erat inermis conficitur, & reliqui portæ aditu depelluntur. Ipse reserata porta sibi ac suis egressum parat, & cum aliquot generosis equis & sarcinarijs iumentis, quibus carioris supellectilis partem raptim imposuerat, ad Barbarussam acerbissimi casus nuncium ferens contendit. At Christiani exutis compedibus tumultuariæque interfectis aliquot Turcis, totam occupant arcem, armamentarium refringunt, atque omni regia gaza, commeatu, armisque potiti, ab excelsa parte arcis de sua victoria Cæsarianis significant, partim fumo, partim flammis ab incenso sulphureo pulvere excitatis, expansoque demum vexillo, quod Sarmentinæ cohorti apud aggeres ademptum fuisse docuimus. Hæc tametsi dubiæ significationis argumenta, nostri in multo spacio nequaquam præclarè perspicerent: crebris tamen Tunetanorum ad Cæsarem, Muleassemque transfugijs adducebantur, ut gravem omnino apud hostes exortum esse tumultum crederent, & Cæsar cum expedita manu Giabenum & Buccanigram, qui servis opportunè rebellantibus opem ferrent, ad explorandum urbi atque arci appropinquare iuberet. Interea Hariadenus Iudæo in primis, qui importunè obsistendo expeditum, & salubre consilium evertisset, falsisque item Dijs suis crebrò maledicens, ad arcem revertitur. Obserata ianua supplex & propè lachrymans servos orat, mœnia portamque tenentes, ut se cunctis parcere integra fide paratum extemplò recipiant. At illi veteris novæque Fortunæ suæ memores, iustoque exacerbati odio, in eum certatim lapides conijciunt, adiectisque contumeliosis vocibus summovent: sic ut ille ira & dolore præpeditus & furens, in conspectos sua manu sagittas dirigeret, & rebus planè perditis & conclamatis, deformem in fugam verteretur. Secuta sunt fugientem Turcarum agmina, quorum numerus septem millium summam implebat eo consilio, ut ad urbem Hipponam, quam hodie Bonam vocant, divi Augustini præsulatu celebratam, se conferrent. Ibi enim suas triremes conscendere, marique potius, quàm terra reliquos Fortunæ suæ casus experiri volebant: quoniam Hariadenus in stagno iuxta urbem & arcem influente, triremes quatuordecim tanquam in statione tutissima reliquerat, ad incerta belli, si opus foret, deducendas. Armamenta autem cum remis atque tormentis deposita erant in arce, quam suo præsidio tuebatur. Cæsar ubi hostem desperatis rebus effugere, Bardeosque prætergressum hortos, ad Bagradam amnem, qui à Pœnis Magiordech appellatur, extentis itineribus properare certius didicit, Tuneti portis omnes copias admovit. Adventanti præstò antè affuere civitatis magistratus, qui allatis portarum clavibus deditionem facerent, eique; incruentæ victoriæ felicitatem gratularentur: se autem gratissimo animo, quòd essent sævissima Turcarum tyrannnide liberati, cuncta quæ imperaret, protinus esse facturos. Id unum petere ab æquitate optimi & clementissimi Imperatoris, ut milites extra urbem in castris continere, & civitatem cumulato obstrictam beneficio inviolatam præstare vellet, postquam Muleassem antiquissimæ stirpis ipsorum regem, singulari benignitate reducendum adduxisset. Nihil enim milites ex urbanis reru omnium copijs, quæ suppeditari possent, esse desideraturos. Pro suis quoq; civibus deprecator aderat Muleasses, vehementer de civitatis salute solicitus. Sed Cæsar quanquã ad id prestandum satis propenso animo esse videretur, tamen quòd de Punica fide nõ temerè dubitabat, et quã Tunetani per Muleassem pecuniã se in stipendium prebituros antea promisissent

astutè & cunctanter extrahendo tempus expedirent, utpote qui de supremis Barbarussæ consilijs eventum expectabant, ut ad id prolixè polliceretur adduci non poterat, & quominus Pœnis quicquam certum de eorum salute promitteret, vel ob id admonebatur, quod turbidas frementium militum voces audiebat. Dictitabant enim se perinique simul & ingratè tot navigationum ac itinerum extrema perpessos incōmoda iusto victoriæ præmio fraudari, postquam ipsos illuvie obsitos & inopes, nihil iam aliud sustētaret & aleret, quàm oblatæ spes prædæ, quæ sibi lacera veste vix pudenda tegentibus, exustisque longo labore & siti inclementer eriperetur, scilicet ut Tunetani religionis hostes perpetuique receptatores & hospites immanium prædonum Christiana victoria lætari possent. ipsi autem victores elusi undiq; suas ærumnas perpetuò lugerent. Suspenso adhuc Cæsare Vastius cum parva manu ad arcis portam accessit, & à servis qui se in libertatē vendicarant, cum insigni gratulatione receptus est. Inspectāti autem Barbaricas opes, & totum arcis apparatum, servus Ligur absconditæ pecuniæ latebras indicavit. Demerserat enim Barbarussa in cisternam ad triginta milia nummū aureæ monetę, pluribus insutę culeis. Hos expiscatus Vastius, à Cæsare prædę donativiq; nomine, ut sibi concederentur facilè impetravit. De se enim omnibus bellis optimè meritum, & ex natura liberalis ingenij inter principes eius ætatis maximè largitorem, eo munere dignissimum existimabat. Verùm arce inexpectata felicitate in potestatem redacta, & iam diripientibus cuncta servis, miles diutius contineri non potuit, quin agminatim intraret urbem, & per cunctas regiones ad prædam discurreret, Tunetanis nihil fere hostile expectantibus, & magno eiulatu edito Muleasis fidem frustrà implorantibus. Paulò siquidem antè conspecto Muleasse gens æquè mobilis & infida, pronaque in adulationem magnas inusitatæ lætitiæ significationes manuum plausu, & crebra gesticulatione corporum, secundisque acclamationibus omnis virorum & mulierum ætas ediderat, scilicet ut antiqui in nostros odij libidinem reconderent, ob idque victores nostri nullo eorum merito ad misericordiam flecterentur, quum ex conscientia incertæ fidei id summæ calamitatis incommodum ultro sibi ipsis contraxissent. Primus inhiantium prædæ impetus, uti invadentium & effringentium fores varij casus tulerunt, promiscua cæde cruentus fuit. Sed Hispanis atque Italis in avaritiam pronioribus, Germani ab insita animi feritate Mahometano cruore sitim explere properantes, ita cadaveribus cuncta compleverunt, ut imbellem omnis sexus & ætatis turbam, ad inanium Deorum templa confugientem sine discrimine trucidarent, & pavimenta damnatis in templis multo inermium sanguine inundarentur. In eo cadentium miserorū strepitu, lugente obtestanteq; Muleasse, Cæsar sævitię modum imposuit, pronunciariq; iussit capitale fore, si quis Tunetanum violaret civem, aut in servitutem abduceret. Fieri tamen nequijt quin multi, adolescentesq; præsertim, & formosiores fœminæ ad classem raperentur: nam socij navales fama diripiendæ urbis exciti ad urbem convolabant. Quamobrem Muleasi licuit, quos noverat è manibus prædantium in libertatem exiguo pretio vendicare, sicut unam ex uxoribus eius, quæ anteà inter carissimas fuisse dicebatur, binis redemptam aureis constet. Cæsar ingressus arcem servos, qui clarissimo facto summæ parandæ victoriæ occasionem præbuerant, collaudavit, divisaque viritim certa pecunia, qua sese alerent, liberos fore dixit, pollicitus navigia, & com-

commeatum, quibus in suas terras transportarentur: Medelinum autem & Giaffetem, quos Barbarussæ alumnos, & effringendi ergastuli authores fuisse docuimus, pecunia, vesteq; donavit, à quibus postea multa de Barbarussæ consilijs, arcanisq; moribus didicimus. In ea arcis direptione tria incomparabilis iacturæ detrimẽta Muleasses deploravit, Arabicorum voluminum in primis, quæ conturbata atq; direpta bibliotheca perierunt. Asservabantur enim antiquissimi codices, non disciplinarũ modò omnium præcepta, sed superiorum etiam regum res gestas & Mahometanæ superstitionis interpretationem continentes, quo rex ipse postea me audiente, se unius urbis pretio (si fieri posset) avidè redempturum disserebat. Secundo loco fuit unguentorum odoratique Indici aromatis officina, in quã patris Mahometis exemplo, prodigiosi sumptus, inusitatæq; luxuriæ orientis opes contulerat. Siquidem plumbeis in loculis, eburneisq; arculis tanta vis ambræ, musci & zibeti (harũ rerum antiqua vocabula adhuc ignoramus) in balnei quotidianos usus, & nocturnos diutinosq; cubiculorum suffitus erat recondita, ut ingentis auri ponderis pretium excederet. Quæ tamen omnia Hariadenus victor militari duritia subagrestis, & damnarat, & effusè contempserat. Postremò varia maximeq; pretiosa pigmentorum genera, ab ignaris servis atque militibus pręsentis tantùm & manifesti lucri spolia quærentibus, stultè prætermissa dissipataq; sunt. Nam acervi plures cærulei transmarini, quod cyaneum efficit colorem, & à Græcis authoribus lazurium vocatur, in armarijs reperti sunt, multique culei, cocco & lacca Indica pleni, quæ purpuræ colorem æmulantur, & à pictoribus eximijs, & lanarum telæque sericæ infectoribus magno coemuntur pretio. Quæ omnia tum fœdè pessundata nemini prædę futura disperierunt. Ingens quoque balistarum, & nostri moris telorum & armorum, thoracumque præsertim ex laminis, & galearum apparatus est repertus, signitæque sunt in his cassides, ocreæ, fœmoraliaque Gallorum equitum, ab eo tempore quo Ludovicus rex Galliæ Tunetum ante trecentos annos obsederat, à Pœnis de Christiano hoste parta, quæ ad eius belli memoriam custodita servabantur. Interea Hariadenus ad Bagradam amnem, qui Maiordech à Barbaris appellatur, iter intendit, vadoque propter æstatis siccitates facile reperto, transgressus est, nequicquam persequente vel lacessente Numidarum ala, quam Muleasses ex veteribus amicis, avunculique Doracis clientibus coactam, abeuntes Turcas persequi iusserat. Eo namq; ordine Barbarussa iter habebat, ut postremo suorum agmine certis sclopettariorum & sagittariorum præsidijs more militiæ confirmato, neque manus conserere, neque appropinquare quidem ausos facilè contemneret, & Hipponam omnibus suis incolumibus, uti statuerat, intactus evaderet. In transitu tamen Bagradæ amnis Haydinum Smyrneum inclyti nominis piratam desideravit, quum is in magno Solis ardore longoque itinere fessus, & multo adipe prægravis cogente siti ex profluente avidius potando disruptis præcordijs in ripa expirasset. Hariadenus ubi Hipponam pervenit, primùm omnium recreandis copijs bidui quietem dat, concioneque habita universos consolatur, hortaturque ut quodcunque incommodum iniqua sors attulerit, id nequaquam hostium virtuti, sed servorum perfidiæ tribuendum existimare velint. Fortunam invictis patientissimisque animis ferendam, eamq; nova virtute conciliandam arbitrarentur. Sibi esse in animo classem educere, atq; inde continuò Algeriũ proficisci, ubi maioribus pręsidijs cõparatis,

classeque adaucta, & novo suscepto consilio, rem ipsorum votis parem, & sua existimatione nõ indignam sit ausurus. Nunquam ulli duci ab adverso rerum eventu fracto subactoque, alacrioribus animis à militum corona succlamatum fuisse memorant, quum ultrò deposcerent, ut quæ vellet vel gravissima atque asperrima universis imperaret. nihil enim se recusaturos, modò ad rem gerendam educerentur. Itaque incredibili studio & promptissimis suorum viribus fretus, triremes quatuordecim demersas in stagno, ipsoque profluentis fluminis vado admirabili celeritate educit, suisque impositis armamentis protinus exornat. In margine stagni aggerem erigit, productaque munitione in eam tormenta confert, non inani coniectura iudicans non multo post nostrorum classem affuturam, ut egressum impediret. In eo quoque consilio Cęsar & Auria pari ratione versabantur, ut hostem evadere parantem præoccuparent: rati eius classem priusquam deduci adornarique posset, si pars ipsorum classis eò mitteretur, tormentis in statione demersuros. Ad eam rem cònficiendam ab Auria deligitur Adamus Centurio Genuensis, nõ magnopere rei navalis peritus, sed affinitate Auriæ & multis divitijs æquè fidus & potens. Is certum triremium numerum socijs imperat, & sublato vexillo cum quatuordecim tantùm rostratis ad Hipponam provehitur, certam facilemque victoriam, ingentemque inde sibi laudem de imparato hoste se adepturum sperans, quòd in apparatu instruendæ classis occupatum Barbarussam fore crederet. Sed postquã Bisertum prætervectus Hipponæ appropinquare cœpit, Barbarussam incomparabili celeritate classem eduxisse, & munitionem tormentis instruxisse certius didicit. Quare vehementer perturbatus consilium mutat, monentibus trierarchis, ut omnem certaminis aleam devitaret, quòd in sociorum triremibus, Hispanicis præsertim, Siculis & Neapolitanis rari essent propugnatores, ut qui ad prædæ spem anteà, iniussu in terram descendissent: ideoq; iniquissima conditione cum Barbaris numero, feritateque præstantibus pugnaturus censeretur. Itaque opportunè prudens obverti proras iubet, & velis remisque regreditur, ut maiorem partem classis accersat. At Barbarussa, uti postea cognitum est, diu in incerto habuit, an nostrorum classem ad spem victoriæ consequeretur, postquam pari triremium numero foret confligendum, an potius in vetere proposito petendi Algerij persisteret. In hanc sententiam inclinarunt trierarchi, ignari prorsus infrequentiæ imbecillitatisque nostrorum: atq; ita occasione magni certique proventus prætermissa, modico Turcarum præsidio arci imposito, oram solvens Algerium enavigavit. Redeunte autem Adamo rebus infectis plerique principes ægerrimè tulerunt, quòd incuria quorundam imperio ægrè parentium, & flagitio sociorum navalium, qui iniussu in litus descendissent exoptatæ victoriæ occasio elapsa videretur. Hoc enim unum eo bello ad summam Cæsaris felicitatem defuit: nam praeferoci hosti si ei classis à nostris erepta aut demersa fuisset, nullus omnino tutus ad fugam locus relinquebatur: quoniam innumerabiles Numidæ Turcarum ex professo hostes per mediterranea ærumnosum iter habentem ex notis saltibus invasuri, & priusquam Algerium perveniret, omnino deleturi crederentur. Cæterùm Auria graviter indignatus sibi & suis, nec tamen desperans hostem se adipisci posse, cum tota sua peculiari classe, cæterisque validioribus sociorum rostratis, Hipponam contendit. Cognito autem Barbarussæ discessu urbem cœpit, murosque diruit: arci verò quàm tormentis in potestatem redegerat

gerat

gerat præsidium imposuit duce Alvaro Gometio, regressusque est ad Cæsarem. Cæterùm Gometius, tametsi vir erat bello fortissimus, usque adeo tamen avaritia erga hostes pariter & socios evasit infamis, ut iudicij metu manus ad turpem vitæ exitum sibi consciseeret, & Cæsaris iussu arx ipsa, quæ nisi magno sumptu defendi poterat, funditùs everteretur. Exinde consultatum est de Muleasse: Cæsarque eum Tuneti regem maiorum suorum consuetudine regnaturum cōstituit, binosq; tantùm falcones ad aucupium, & binos è Numidia pernices equos tributi nomine quotannis imposuit, ea conditione, ut Christiani nomini amicus: Turcarum verò gentis perpetuus hostis Cæsaris nomen coleret, & Guletano præsidio, quod ex Hispanis amplius mille imponebatur, stipendium persolveret. Cogitatum subinde est de oppugnāda urbe Africa, quæ in Adrumentino sinu valido Turcarum præsidio tenebatur. Hæc urbs antiquitùs parva Leptis fuit, hodie à nostris Africa, & à Barbaris Mahemedia appellata. Sed adversæ tempestates classem superare Clupeæ promōtorium (hęc hodie Calibia dicitur) & sese in sinum Adrumentinum, quem vocant Mahometæ, inferre prohibuerunt: atq; ita classis Siciliam tenuit. Cæsar Panormi & Messanę triumphali pompa exceptus est, donatusq; passim pecunia Rhegium traiecit, & per Bruciorū oppida hospitaliter à Sanseverino Besenniano regulo susceptus Neapolim pervenit. Quum esset in itinere, nunciatum ei est, Franciscū Sfortiam è vita decessisse, cuius morte gravissima exorta sunt bella. Nam Franciscus Galliæ rex, Cisalpinæ Galliæ imperium à Cæsare sibi concedi postulabat, cum suo iure antiquæ hæreditatis à Valentina Vicecomite repetito, tum præclara Maximiliani Cæsaris concessione, qui id tabulis ritè confectis, acceptaq; honorarij muneris pecunia, Ludovico regi post exactum captumq; Ludovicum Sfortiam adiudicasset. Sed Cæsar non ignarus quantum sibi authoritatis, potentiæ, & certi quotidianæ pecuniæ proventus, ex Galliæ Cisalpinæ possessione imperioque accederet, ullis precibus adduci non poterat, ut opulentissima Italiæ pars præpotentibus Transalpinæ Galliæ regibus adijceretur. Hos enim parto Mediolanensi imperio (uti eos iampridem fecisse meminerat) minimè quieturos existimabat, sed aviditate proferendi imperij, aliena ipsiusque in primis regna protinus invasuros. Neque eum quominus constanter in sententia sua maneret, Italiæ principes deterrebant, quibus potentiam suam, tot auctam opibus magnopere suspectam, ideoque formidandam intelligebat, uti recenti exemplo didicisset, quum illi authore Pontifice ad arma constarnati cum dira rerum omnium perturbatione, vel sæpe victi, multatique omnibus adversæ Fortunæ malis, hoc pertinacissimè expostulassent, & demum impetrassent, ut Mediolanum Francisco Sfortię redderet, Hispanosque milites omnibus populis graves deduceret. Ex adverso Franciscus nihil æquum in seque propensum à voluntate Cæsaris expectans, nec tamen ea in re animum despondens, ut qui armis adversus Cæsarem primus uti nollet, extincto Sfortia, in Carolum Sabaudium arma vertit, ut per eius ditionis fines expeditum sibi iter in Italiam pararet. Causam autem inferendi belli hanc præferebat, quòd Sabaudius Nicæam Provinciæ urbem, antiquitùs à Gallis certa pecunia oppigneratam sibi eripi nollet, ne opportuna & munitissima urbe, quæ Galliam ab Italia disterminaret, exueretur, Rege eam plurimùm flagitante, restitutaque pecunia redimere contendente. Is enim urbem excelsa arce validam, & propter Herculis Monœci portum, magnas

navigationibus commoditates afferentem, si bellum gerere oporteret, magno sibi usui futuram providebat. Alienarat rex iampridem animum ab amicitia Sabaudij gravibus ictus offensionibus. Nam is tametsi Francisco erat avunculus, uxoris tamen Lusitanæ illecebris depravatus, defatigatusque assiduis precibus (hæc erat uxoris Cæsaris germana soror) neglecto Gallo, se totum ad authoritatem nutumque victoris Cæsaris ita contulerat, ut urbem Astam ab eo sibi dono oblatam accipere non recusaret, filiumq; tanquam fidei obsidem in Hispaniam Cæsari educandum mitteret, quæ tum importune atq; impudenter admissa fuisse Galli differebant, nullum enim Gallo certius erat in Italia patrimonium ipsa urbe Asta, quam amplius centum annos sine cõtroversia possedisset. Verùm eam Cæsar qui Gallos Italia penitùs eiectos, ulla ad spem reditus in Italia certa sede potiri nolebat, avidè expetenti Lusitanæ, nec abnuente viro eius, facilè concessit, quæ urbs coniuncta inclusaque Subalpinis oppidis Allobrogico regno præclarum amplitudinis & roboris decus additura videretur. Fuit aliquandiu magno consiliorum æstu iactatus Sabaudius vir egregiè probus, ad æquitatemque proclivis, nec alieni unquam appetens, nisi esset uxorius, an Gallo regi de Nicæa obsequendum foret, quum in ea nullum aliud quam inveteratæ possessionis ius sibi esse fateretur. Verùm Franciscus Sfondratus senator e Mediolano Cæsaris nomine legatus in Allobroges missus, eum ab huiusmodi consilijs impensè deterruit, testatus eum adversus Cæsarem facturum, si quicquam cum rege Gallo pepigisset. Eo modo Sabaudius, ne Cęsarem offenderet cognationis iura, & Allobrogum principum veterem amicitiam, quæ hactenus cum Galliæ regibus inviolata permanserat, ea minaci obtestatione perterritus, tueri non potuit, miserabili profectò conditione, quòd quum neutrum offendere vellet, utrique demùm, sicuti mox evenit, se prædæ futurum prospiceret. Nec mora Galli duce Philippo Sciabotto, quẽ à præfectura maris Ammirantem vocabant, coactis copijs, cum Transalpinis oppidis, quæ pertinent ad Allobrogum fines inermem desertumque ab omnibus exuerunt, trasgressique alpes aliquot munita oppida Subalpinæ regionis, in primisque Taurinum, Fossanum, Penarolum, & Cherium occuparunt: ac nisi Antonius Leva eductis Mediolano copijs, cuncta invadentibus occurrisset, repressaque Gallorum audacia iusti exercitus vim rebellantibus ostendisset, futurum erat, ut Vercellæ, & magna pars Subalpinæ ditionis in potestatẽ Gallorum devenirent. Neq; tamen ulla res in ipso bene cœptę, provenientisq; victoriæ cursu Philippum magis retardavit, quã Ioannis Lotharingiæ Cardinalis adventus. Is enim à rege ad Cæsarem cum amplissimis de pace mandatis missus, ubi in castra ad Taurinum pervenit, sua authoritate, quæ apud regem erat eximia, Philippo persuasit, ut subsistere citra Duriam amnẽ: neq; ulterius arma proferre vellet, ne summæ spei paratę pacis atq; cõcordię occasionem offenso exacerbatoq; Cæsare corrumperet. Existimabat nanq; se Cæsarem suppresis armis, suspensoq; bello molliorem & faciliorem inventurum, utpote quem neq; vi subigi, neque ullo rerum suarum periculo permoveri posse intelligeret, ut quicquã suo nomine indignum cum armato hoste pacisceretur. Id Lotharingi consilium ægrè admittebat Philippus, detestantibus pręsertim ducibus, peritioribusq; præfectis tanquam importunũ, inutile, & grave mox incommodum ex sera pœnitentia gerendis rebus allaturum. Aderant enim lectissimi proceres, ducesque, & præter Gallos in queis eminebant Montegia-

nes,

nes, Palícia, Burrias, etiam Italici nominis Stephanus Columna, Paulus Renzij Ceritis filius, & Sergianus Caracciolus Melphiæ regulus. Sed contra omnes Lotharingi sententia valuit, vel ob id quód Philippus eius viri dignitati, & ad rem conficiendam ab arcano Regis peculiaris officij summam authoritatem afferenti tribuendum putaret, & se satis his belli prosperis initijs ad laudem profecisse videretur. Ad id inexpectatum ingratæ pacis nomen milites gerendarum rerũ studio vehementer incensi extempló perturbatis deiectisq; sua spe animis usq; adeo indignantes in iram exarserunt, ut pleriq; præ dólore gladios abijcerẽt, hastasq; diffringerent, iactis in ducem probris tanquam non postea resumpturi: vel si imperio iuberentur, postuam importuna cessatione Imperator uti parũ bellicosus imperitusq; rerum sese á cogitatione belli, cursuq; victoriæ ad incertæ pacis spem convertisset. Neq; id postea militaris iudicij factum inane extitit, quãdo & tum paratã victoriam interpellasse, & graves demum Gallico nomini clades importasse videri potuerit. Eo nanq; intempestivi consilij decreto, nõ multo póst Philippus non inscitiæ modó, sed proditionis prope apud regem accusatus, tanta exarsit invidia, ut honore bonisq; severa damnatione spoliaretur: atq; inde summam calamitatem aditurus esset, nisi fœdis probris laceratum prostratumq; ab exisio uxoris affinitas & clementia regis erexissent. Hyemarat enim Cæsar Neapoli amœnissima in urbe, excultus procerũ omnium liberalibus officijs, et quod ad popularitatẽ pertinuit, per ociũ Carnevalium dierũ, qui pro Lupercalibus á nostris instituti sunt, Tunetanæ victoriæ lætitiam, editis equestribus ludis, magnificentissimé repręsentarat, in quibus ipse Maurisiaco cultu decurrit, saltantiumq; illustrium fœminarum choreis, remissa ingenij severitate personatus interfuit, eo quidẽ licentius, quod per eos dies Margaritã filiam, Alexandro Medici iam pridem destinatam celebratis nuptijs in matrimonio collocarat, pręclara cũ laude summæ probitatis, quód non secus ac vivo Clemẽte veteribus promissis integrã fidẽm attulisset, quanquã ne id faceret interpellãretur á Florentinis patritijs, qui exules facti Neapolim coibant, usq; patrocinio Salviati & Rodulphi Cardinalium, Alexandrum omni existimatione, principatuq; Etruriæ, & deniq; uxore, vel paratis nuptijs spoliaré nitebãtur, quum uno cõsensu ingentia auri pondera quotannis offerrẽt, si repudiato genero, eoq; Florẽtia exacto, civitati pristinam libertatem restitueret. Eum siquidẽ per contumeliam spurium ex agresti ancilla genitum, immitemq; nobilissimæ patriæ tyrannum, scriptis atq; editis orationibus apppellabant. Sed Cæsar civitatem Gallico nomini non obscuré faventem, optimoque belli iure propter infidelitatis noxam, omnia hostilia de se meritam, ita oderat, ut omnes restituendæ libertatis conditiones repudiandas iudicaret, eo pręsertim tempore quo excitari ingens bellũ providebat, quũ paulo anté ab ipsis exulibus Hippolytum Medicẽ Cardinalem ab Alexãdro, qui patruelis erat frater, depravatũ atq; diductum meminisset, ut eorũ dissidio Mediceæ domui excidium pararetur. Hippolytus siquidẽ exules Florentinos, veteresq; familiæ hostes sibi asciverat, vanitate ingenij inductus, ut per eos Alexandro atroces insidias moliretur. Eum enim astuti homines validaq; facundia, & miris cõsulendi artibus instructi, eó perversa atq; insana ambitione correptũ perpulerãt, ut Etrurię principatũ in sua fata præproperus affectaret, abdicareq; se honore purpurei galeri vellet, atq; indé ad eiusdẽ filię Cęsaris nuptias aspiraret: quod nisi sublato Alexandro fieri non poterat. Cuncta

enim tum sibi secunda, si Cęsaris gener euaderet, obuētura confidebat. Itaq; dū in eius insani sceleris cogitatione versaretur, per Baptistā Ciboū Massiliensem episcopū, Innocentijq; Pontificis nepotē, teterrimā necem ex incenso tormentario puluere Alexandro machinatus est. Harū autem insidiarum indicia Deo maximo detegente ab Alexandro deprehensa sunt, atq; illico Romam ad Paulum Pontificem delata. At Pontifex tametsi ruituræ Mediceæ domus excidio quod aliena cum inuidia pararetur, miré gauderet, in spē scilicet ingentis lucri ex amplissimis sacerdotijs, quę in Farnesios nepotes transferrentur, tamen Alexandri iniuriā omnino negligere videri noluit, quū Octauianum Zengam hominē facinorosum ex Hippolyti satellitibus, nefarij cōsilij conscium cōprehendi iussisset. Eo capto Hippolytus vehementer exterritus, detectæq; malignitatis suæ pudore confusus, ex vrbe in Catilum Tiburtini agri castellum profugit; atq; inde non multo pōst ex pœnitentia concepti facinoris cōmutata voluntate, ad sanitatē redire, et quorsum euaderent maligna exulū consilia sero agnoscere cœpit: sic vt Alexandro se conciliare, & a Cæsare pacis conditiones accipere percuperet. Qua de causa Neapoli conducto nauigio, ad Cæsarē in Africa bellū gerentem enauigare properabat. Verum Petro Toletano prorege ei nauigiū pernegante, ad oppidū nomine Iter Fundani agri, quod est viæ Appiæ impositum, inops consilij substitit, vbi oborta pestilenti febre, iuuenis longē omniū eruditi ingenij nobilitate, decore vultus, & illustris vitę splendore florētissimus sexto die ex humanis est ereptus; magno hercle exulū lętitia, quorū Philippus Strozza erat princeps, & Pontificis cōmodo, quum hic eius spolijs suos ditaret, illi vero vno erepto alterū tanquā fratris ope destitutū, vti mox euenit, facilé tolli posse diuinarēt. Nec defuére exules authore Strozza, qui eius immaturę mortis causam ad venenū referre cōtenderent, vt Alexādri existimatio ea infami suspicione suggillari videretur. Verū ob id Andreas Etruscus epulas mēsis inferre solitus, temere accusatus; quū diu tortus fuisset, & nihil de ea re cōfiteretur, carcere tanquam insons eductus est, affirmantibus præsertim medicis nullum esse venenum, quod certo ex interuallo lacesseret et fureret, sicut in terriana febre bilem efferuescere videmus. Is. n. morbus cui Hippolytus cessit ad statæ periodi exacerbationē redibat, ideoq; eius morbi casum ad nouā permutati aeris intemperiem referrent, qua nōnulli ex eius comitatu iuuenes ętate florentes pari oppressi morbo cōcidissent. Nec multò pōst Cæsar audiēdis populorū querimonijs, qui inusitata regulorū acerbitate auarissimé se vexatos et expilatos cōquerebantur, seuere intētus didicit minoris insulæ Balearis populū à Barbarussa supremā cladē accepisse. Is enim vt supra docuimus, fatali nostrorum incuria erroreq; maximè pœnitendo Hippona elapsus, vbi Algeriū peruenit, refecta classe, eaq; nautico cōmeatu optimè instructa, & cura rerum Asani filio, cui tutor atq; adiutor Salecus aderat, demandata, Byzantiū enauigare constituit, eo animo vt ex itinere prædabūdus Cęsarianę ditionis oram percurreret. Primū autem omniū in Ramadam Baetium Tunetanæ arcis præfectū capitali supplicio animaduertit, quod minus intenta custodia carcerē ergastulaq; nexorum obseruasse, indeq; totius amissi regni cladem attulisse putaretur. Hunc inter libertos, Christianę religionis desertores, longe carissimū habuerat, solerti eius planeq; Bætico ingenio in omni hactenus rei bellicæ negotio magnopere delectatus et adiutus. Ab Algerio itaq; oram soluens in Magonis portum, minoris insulæ Balearis, Barchini Magonis vt credi par est, vnde nomen acceperit,

rit, mor

rit, morte & tumulo nobilem, se intulit, Punicoq; ad fallendū usus dolo, ita intravit, ut Cæsarianę classis speciem, explicatis Christianorum insignium vexillis præberet, & ab effusis ad spectaculū oppidanis, multis de more tormentorum bombis salutaretur. Magnum enim numerū huiusmodi vexillorum Barbari varijs casibus, Portundoq; pręsertim Hispanicæ classis pręfecto super Sardiniam aliquot ante annos oppresso nostris ademerant. Adiuvit etiam astum dolosi hominis Lusitana navis, quæ in eundem portū tempestate impulsa anchoras iecerat. Pręfectus nanq; eius Consalvus Perelia, eadē captus imagine pilas ferreas tormentis eximi, eaq; inani sonitu ad lætitiæ signū honoris causa displodi iusserat. Sed postquā à tot rostratis repentè circumventus Barbarorum ora, & peregrina arma, simulatęq; amicitiæ dolos propius & certius agnovit, serò sese atq; navigiū strenuè tutari conatus, à Barbaris cruento certamine expugnatus trucidatusq; est: iniquiore etiam eius sorte, quòd navigium reticulato ex funibus velamēto contegi munirię; solitum, tum fortè tanquā tutissimo in portu minus necessario eo munimine careret. Capi enim non posse videbatur, nisi certa cum pernicie insilientium, quū inferius per castella & foros parata essent venabula, quibus conscendere ausi transfoderentur, & validis colubrinarum ictibus rostratas facilè perfringi demergię; posse appareret, nisi Perelia earum globos pernicioso adulationis officio incautus eximi iussisset. Eo modo Lusitanis ad unū interfectis, Barbarussa ad oppugnandum oppidū tormenta cōvertit: sed quum oppugnatio fortiter se tuentibus oppidanis, Turcis durior evaderet, pręfectus imbellis, metuq; occupatus, de oppidi deditione cū Barbarussa transegit, ea conditione, ut cum uxore & liberis incolumi libertate servaretur. Atq; ita scelesto præfecti consilio Magoniani ad unū omnes miserabili infortunio capti, & in Africam abducti sunt. Verùm præfectus integrâ fide servatus, non multo pòst admissi flagitij pœnas dedit, quū eum Martinus Durrea insulę pręfectus laquei supplicio puniendū imperasset. Barbarussa autem universam prædam Algerium retulit, atq; inde autumnales Boreæ flatus contemens, pari audacia, felicitateq; longissimæ navigationis, uti ante statuerat, Byzantium pervenit. Interea Cæsar acre bellū adversus Gallos coquens, nec obscurè parans, quòd summi eius cōsilij summæq; prudentię fuit, Venetos in partes traduxit, diu opinione suspensos ab excessu Francisci Sfortiæ, nec temere de Italiæ libertate dubitantes, quando longissimè providerent, si Galliæ Cisalpinæ imperium, uti hæreditas postulabat, reliquis tot Cæsaris regnis accederet, præpotentem accolam sibi præcipuè formidandū parari, quòd Cæsar regna regnis adnectere solitus, quæ sibi legitimo iure ab indulgēte fortuna tribuerentur, uti immensa auctus potentia, si æquitatis ac amicitiæ oblivisci vellet, vicinas ultra Abduam urbes invasurus esset, recenti Maximiliani & Ferdinandi avorū exemplo, qui eas Mediolano antiquitùs contributas, abreptasq; impotētibus Venetorum armis repetissent. Sed tum Cæsaris nomen in tanta erat gratia atq; existimatione apud Venetos, ab ea pręsertim Punicæ victoriæ laude, ut pleriq; ea favere, provehereę; eius opes dictis sententijs minimè dubitarent, ipso præsertim Vrbinate Feltrio copiarū Imperatore ante omnes propensissimo, qui uti erat indefessa atq; admirabili facundia potens, multos quò vellet patricios impellebat. E senatorio autem ordine aut præmiorum spe allecti, aut suopte ingenio accensi, quòd ita fore è republica crederent, Cæsari mirificè favebant. M. Antonius Contarenus, qui ei aderat longa functus lega-

tione domi verò & in senatu M. Antonij Cornelij perpetuo studio, illustrique eloquentia, partes Cæsaris subleuabantur. Nec deerant plerique seniores, in quibus multus semper fuit Aloisius Mocenicus, qui nihil nisi pacatum, & ab summa æquitate moderatum, vel ab armato, vti semper inuicto Cæsare, expectandum esse dissereret, quanquam exactæ prudentiæ grauissimarumque rerum experiens ipse Grittus princeps, multa reipublicæ prorsus aliena detrimentosaque ex eo fœdere obuentura diuinaret. Sed ea quæ Grittus diceret, vti facilè apud imperitos euenit, vehementer eleuabat perpetuum eius & pertinax studium erga Franciscum regem, quòd tantus rex, præclarus Veneti imperij restitutor, nisi ingratè & improbe deserendus videretur, eo præsertim tempore quo Mediolanensis imperij hæreditatem, aut beneficio liberalitateque Cæsaris, aut vi & armis, vti sæpè anteà, esset aditurus. Itaque facile electi fuerant in legatione, quæ ad Cæsarem de Punica victoria gratulatum Neapolim mittebatur, Cæsariani nominis apprimè studiosi: contra verò ijs patritijs honorifico diuersæ legationis munere imposito, qui reipublicæ studentes, commodo Galli regis fauerent, Romam non obscurè ablegati sunt, ne domi consilia Cæsarianæ factionis intercedendo atque impediendo perturbarent. Nec multo pòst Neapoli de fœdere transactum est, his fermè legibus, quibus Sfortiæ principatum tueri tenebantur, spemq; præberet Cæsar id flagitantibus, futurum esse vt Mediolanense imperium sua Augustali authoritate, nouo regulo maturè concederetur. Id enim maximè Venetus expetebat, ne sibi cum Cæsare regum maximè opulento atque inuicto, sed cum infirmo, alienique arbitrij Fortunæ obnoxio, de finibus certandum foret. Hoc tamen disertè condicionibus non adscripsit Cæsar, qui id se facturum videri volebat, quando id vt faceret vllo modo adduci non posset. Statuebat enim in arcano nunquam Mediolano esse decedendum, nisi armis pelleretur, sic vt eum præclare pœniteret, id paulo antè Italiæ precibus condonasse, quum in Norico Turcarum arma perstreperent, & Solymanus grauiores opinione pauentium hominum clades illaturus crederetur. Hoc fœdere Cæsar peropportunè confirmatus certius & efficacius consilia de bello aduersus Gallos gerendo inire explicareque cœpit, atq; ingenti cura in Germania delectus equitum & peditum per fratrem Ferdinandum, amicissimosq; sibi proceres haberi iussit, deditq; operā per legatos, vt ab Heluetijs impetraret, ne vllam in partē se commouerent, sed eius belli spectatores tantùm esse vellent, quod sibi necessario suscipiendum foret prò salute Caroli Sabaudij, qui immaniter à Gallo rege ipsoq; sororis filio, improuisis ac impotentibus armis vndiq; vexaretur. Pertinere enim ad dignitatem Rom. imperij, vt federatorū beneficiariorum, & ipsius præsertim Sabaudij propinqui sui opes, præsidio suo defendantur, ac quantū fieri posset, ex æquo Christiana arma conquiescant. Proinde Heluetios tanquā imperio Sabaudiæq; principibus antiquo fœdere cuniunctos nihil vtilius atque honestius facturos, quàm si ab ea contentione abessent. Heluetij nihil se temere decreturos responderunt, memoresque officij sui vtriusque partis iura fœderum ac amicitiæ seruaturos, donec eorum arma Reipub. Heluetiæ neque periculosa neq; incommoda fore summi ipsorum magistratus iudicarent. Apparebat enim regem Gallum nullas omnino alias quàm Haluetiorū copias pro salute defensioneq; regni esse coacturū. Verū, quod maximo vsui fuit, Cæsar his legationibus impetrauit, ne cohortes apud eos mercenariæ conscribi, & addu-

ciin

ei in Italiam adversum se paterentur, quòd eos Cæsar retineri non posse intelligebat, veteribus utique obstrictos fœderibus, & præmijs qui laboranti externo bello Galliæ præsidio forent. Qua de causa adductus fuisse dicebatur Philippus Ammiras, ut Lotharingo Cardinali potius pacem suadenti, quàm Gallis bellum atque aciem deposcentibus obtemperaret. Nam frustrà cohortes ab Helvetijs deposito stipendio postulanti, quibus aciem Gallicam stabili robore confirmaret, ut conscriberentur negatum fuerat, quum tamen ex adverso Antonius Leva eius gentis tumultuarias cohortes duas in castris haberet. Egit quoque Cæsar cum Maria sorore, quæ Belgis imperabat, ut quantas ea maximè posset pecunias cogeret, quibus validæ copiæ e Germanis conduci, Belgarumq; item & Sequanorum equitũ alæ, equis & armis instrui atq; exornari possent, quando sibi in Galliam cum duobus magnis exercitibus initio æstatis irrumpendum esse statuisset. Propterea cogendæ pecuniæ studio diligẽter incumbens, dabat operam, ne unius qui timeri poterat auri defectus, se diverso sumptu adversus prępotentes hostes grave & geminatũ, nec citò desiturum bellum molientem, in cursu gerendarum rerũ impediret. Nam pręter eam signati auri summam, quæ à Neapolitanis & Siculis honorarij muneris nomine cõferebatur, supra triginta myriades aureorum nummûm, ab Hispaniæ regnis expectabat. Id autem præsides exactis ante diem vectigalibus, aut his publicanorum Ligurũ societatibus cum gravi fœnoris impendio addictis suppeditabant. Multam quoq; auri vim singulis Mediolanensis imperij urbibus imperabat. Nec deerant qui expetentem liberaliter adiuvarent, quum Senenses & Lucenses, tum ipse maximè Alexander Medices gener, Etrusci principatus compos factus. Ea autem imposita bellici sumptus incõmoda, Hispani quæstores ducesq; Cęsarem maturè & cumulatè resarturum remissurumq; onera prædicabant, ex ea ingenti auri copia ditatus, quæ ex auriferis occidentalis Indię regionibus in Hispaniam adveheretur. Tum enim reperta fuerant ad Australem Oceanũ in adversis Pariæ & Darienæ terrę regionibus, Peruræ & Cuschæ regna immenso auro refertissima, quòd nullo fodientium aut legentium labore paretur, quando id in domesticos conquinariosq; usus, rudi artificio fabrefactum, sed non planè putum Hispani apud Indos inveniant. Eius autẽ omnis copia advecta Hispalim in officinam publicanorũ ea lege conferebatur, ut vectigalis nomine quinta pars esset Cęsaris, reliquũ negociatores conflarent, & demum admixta purioris venæ auro, reiectisq; exactæ cõflaturę intertrimentis, ad pondus puritatemq; monetæ Cæsaris Hispanica nota cudi curarent. Non ineptum hoc loco fore existimaverim, si qui hæc repererunt tanquam publica laude dignissimi memoriæ prodantur. Nam postquã Columbus Ligur admirando ingẽtis animi captu, eruditoq; iudicio vir, & uti quibusdam apparet Hercule Gręco inusitatæ famę gloria maior & illustrior, alterum propè terrarum orbem vasto atq; intentato prioribus seculis Oceano, ad occidentem nobis aperuit, non defuêre alij atq; alij ex Hispanis eo apud Hispalim defuncto, qui pari ęmulatione laudis, & spe quęstus eadẽ litora sequuti, ulteriores novę terræ, quam Pariam vocabãt, terminos quęritarent, dispari quidem fortuna suscepti cursus, quũ nonnulli eorũ (ut credi par est) immenso inexploratoq; absorpti Oceano nusquã apparuerint, & aliqui ab Antropophagis, qui Canibales appellantur, capti comestiq; fœdã miserabilis audacię memoriã reliquerint. Ea terra Æquatori subiecta (ut suo loco memoravimus) a Gaditano

freto rectà inter occidentem atq; meridiem nauigantibus emenso bis mille amplius leucarum itinere occurrit, frondoso ingentium rupium promontorio, tanquam rostro Oceanum proscindens: nam æquis lateribus, litora infinito tractu, hinc ad occidentem, illinc ad meridiem immensis adhuc spatijs extenduntur. Sed post Columbum tres antè alios ex Hispanis fœlici ausu, & rebus gestis maximè clari & memorabiles extiterunt, Ferdinandus in primis Cortesius, qui in postremum occidui litoris sinum delatus ad Mexicana regna terrestri itinere contendens, subactis Indis Themestitana vrbe potitus est, quum fabricatis nauigijs eam vrbem salso in stagno positam, ædificijsq; & incolarum frequentia Venetæ vrbis instar admirabilem, multis prosperè factis prælijs expugnasset. Maxicanæ genti, superis viuos homines, sed maleficijs damnatos, immolare fas est, placariq; numina humano sanguine credunt, & post mortem non interire animas persuasum habent, vt credi par est, ex disciplina superstitioneque Druidarum, quorum summa authoritas antiquissimis temporibus in Gallia pariter atque Britannia viguisse constat. Ita vt Cortesio non omnino difficile fuerit, subactam armis gentem per se ingeniosam & docilem, tormentorumq; miraculo terrefactam ad Christi cultum abdicatis idolorum superstitionibus traduxisse: literas enim iam nostras admiranter & lubenter discunt, reiectis hieroglyphicis imaginibus, quibus annales conscribere solebant, varijs picturis regum suorum memoriam posteris tradentes. Quorum annalium volumen ex perpetuis, sed introrsus complicatis folijs confectum, tigridisq; maculoso tergore protectum, vir illustris Franciscus Couos, Cæsariani scrinij magister, mihi dono dedit. Mexicanos pro rege suo et pro libertate dimicantes, nulla res magis exterruit quàm equestris turmæ impetus, quum equitem integrum esse animal Centauri specie putarent. Sed postquam equi duo Indicis confossi sparis, mactatiq; clauarum ictibus conciderunt, deprehenso errore, detracta statim equis coria, vsq; adeo exactè tomento repleuerunt, vt viuorum effigiem repræsentarent, & in templo tanquam admirabilis rei spectaculo suspenderent. Cæterùm Cortesius è Mexicana regione per occidentalem lineam terrestri itinere profectus, non longè abesse maria ab incolis didicit, paucisq; diebus ad litus exterioris Oceani peruentum est: vnde si classes adessent, peti posse confideret per Antipodas, Sinarum regna Catainasq; oras ad orientem nostrum, iampridem aditas Lusitanis non longè à quibus in eo tractu beatæ multo aromate atq; vnionibus Molucchæ insulæ sub æquinoctiali linea sitæ esse dicerentur. At Cortesio perpetuis Hispanorum historijs celebrato, claritate nominis æquari potuit Blascus Nonius, nisi turpissimo vitæ exitu pristinæ laudis decus obscurasset. Ab hoc enim diu peruagante Pariæ terræ, & Darienæ regionis litora, repertus est isthmus ad Vrabanum sinum, quo duo ingentia maria dirimuntur. A Comogro siquidem ingentis amnis ostio Darienisq; litore per inaccessos propè montes monstrantibus iter indigenis Blascus summa iuga tenuit, & subiectum in aduerso litore vastissimi pelegi sinum conspexit, in quo auri et vnionum ditissima regna reperta sunt, atq; item conspectæ aditæq; aliquot insulę earum rerum opulentia insignes. Itaq; inuento multo auro Blascus breuiorem transitum quærens, non plus inter se distare diuersa maria quàm centum miliaribus deprehendit, sicuti in Oceaneis decadibus Petrus Martyr Anglerius scitè refert, verũ itinere adeo densissimis nemoribus & abruptis petris, frequentibusq; fluuijs impedito, vt nisi magno cum labore pe-

riculo.

riculoq; illac nostri permeent, quum passim in hospitæ ac insidiosæ gentes venenatis instructæ sagittis occurrant. Quibus de causis Blascus eius tractus regulis aut muneribus delinitis, aut cruenta acie subactis, quatuor castella, vt commeatibus ab vtroq; mari tutissimus esset receptus; opportunis intervallis constituit: ædificata etiam classicula in proximo portu, cui diuo Michaeli nomen fuit. Cæterùm dira auri sitis nouiq; imperij libido, Blasci animum non multo post occupauit, eo rerum exitu, vt affectati regni crimine damnatus capite plecteretur. Indignus hercle eo supplicio nisi perfidiose defecisset, quòd ad læuam longo tractu Perurana & Cuscana regna auro & gemmis scatentia successoribus Almagro atq; Pizarro demonstrarit. Ibi enim ferunt nullam aliam quàm solido ex auro priuatis in domibus vasorum omnis generis supellectilem reperiri. Montium rupes ingenitis adamantibus, præcipueque smaragdis, et cyanis, & carbunculis collucere, flumina proinde vniuersa auream arenã trahere: Solum fœcunditate rerum omnium incredibili, & perpetuo ferè autumno florere. Ex mira quoq; cœli clementia, homines integra valetudine, seculi ætatem implere, sic vt intempestiua mors Blasci videri possit, quo authore tanta vt diximus vis auri & gemmarum in Cæsaris ærarium deferatur. Sed supra Cortesium & Blascum, portentosa nauigatione inclytus fuit Magalanes Lusitanus exul, qui auspicio Cæsaris alterum Pariæ terræ litus in orientem obuersum, quinque nauium classe percurrit, legendoq; oram prætervectus lineam Capricorni atq; ostia immensi Argentei fluminis, vti Hispani vocant, ferorum gigantum instar prægrandes homines belluarum pellibus contectos reperit. Nec multum indè, vti auide quærebat prope Antarcticum circulũ in anfractuosas fauces audacter inuectus est, non inani coniectura iudicans noui orbis terras illac irrumpente Oceano esse permeabiles, eumq; profecto sinum non longo tractu in apertum ad occidentem pelagus desinere. Neq; eum ratio ex naturæ lege ducta fefellit, qua terra omnis circumfluēte Oceano varijs finibus ambitur. Ad læuam niuosæ rupes spectabantur, suis culminibus primam aeris regionem excedētes. Eæ pertinebant ad eam plagam perpetuo gelu (vt credi par est) rigentem, quæ Antarctico subest. Sed nec in ea cœli parte polus vti apud Arcticũ contingit, lucidiore aliquo astro notatur, quum paruæ stellæ nullo vel certè languido fulgore nitentes, polare punctũ designent, duabus nubeculis stabili pigroq; rotatu immobilis poli sedem ita circũeuntibus, vt vrsæ nostræ tenorem & speciem nautis obseruatoribus; nusquam fallente magnetis vsu certissimè præbeat. Procedenti per occiduã lineam Magalani tortuosæ & inæquales ferè per fauces occurrebant, mare autem modò fluctuosum, spumosisq; vorticibus, & sæuo mugitu reboans, modò tractabile & pigrum prout obiectis incideret cautibus, aut in latos sinus expansum deferueret, vario velorum flexu persulcabat, nusquam arctiorem sinum trium miliarium spatio, nusquam septem latiorem nactus, quum à dextra depressiora litora arboribusq; vestita, nulla tamen apparente hominum cultura, ad læuam verò cuncta gelu horrentia, maximeq; scopulosa spectarentur, collucerent tamen ad dextram excitati introrsus ignes ab incolis, vt de aduentu nouæ classis proximis populis significarent. Cæterum Magalanes diu crebris orationibus sustentatos delinitosque nautas, qui iam animos desponderant, quòd neq; progredi neque regredi, nisi incerta vitæ spe posse crederent, post vigesimum & septimum diem ex quo sinum intrasset, in apertissimum vastissimumq; Oceanum eduxit, ad dextram vela deflectens,

vt pote qui terras ad antarcticum vltimæ continentis esse putarat, & ad læuam mitiora omnia se inuenturũ arbitraretur. Quando iam ad Tropici capricorni circulum, & ad ipsam Æquatoris lineam rediret, sub qua Moluccas quas quærebat insulas omnino sitas esse didicisset. In dextra itaq; Perurana & Cuscana regna, totumq; illud immensum Pariæ terræ occidentale litus relinquebantur, quod Blaschus post transcensum Vrabanum isthmum Hispanis successoribus, ad condenda regna, serendaq; etiam, propter auri sitim, intestina prælia demonstrarat. Nihil enim inde Magalanes terrarum vsquam vidit, prꝫter duas insulas quæ desertæ appellantur, perhibentq; eas cosmographiæ periti ex diametri ratione Italis esse antipodas. Discessit inde Magalanes, plane consumpto omni commeatu, lenissimis atq; his vno tempore perennibus vsus ventis, trimestri confecto cursu, obuersis semper ad Æquatorem proris non Muluccas quidẽ attigit aromatũ prætiosorum fertilitate celebratas, verũ immensi prope ambitus insulas, Iauanã, Pornem & Subuthã, ipsa Britannia maioris, è quibus Moluccæ satis exiguæ, sed prꝫstantia rarioris aromatis insignes incolarum digitis tanquã propinquꝫ monstrabantur. Sed Magalanes fatalis voti sui compos, in limine qui eas viderat adire non potuit: cum Mauthane siquidẽ insulæ regulo, Suethani socij regis auspicio, acie dimicans occubuit, eiq; suffectus est Serranus, qui nihil commodius duxit, quàm ab his insulis inhospitaq; terra perfidiosæ gentis protinus excessisse, ꝙ sibi ad paucos redacto numerosa bellicosæ eius gentis manus iustum incuteret metum, quoniam ferreis gladijs & prꝫpilatis hastis vterentur. Verum dum adit regulos Serranus, amicitiasq; & fœdera iungere, ac Christianæ religiònis cultũ inducere contendit, & quod instituti erat, naturam et magnitudinem Moluccarũ scrutatur, regulis vno consensu aduersus peregrinos ad arma concitatis in Bornæ insula captus, misereq; a socijs desertus est, qui insidias veriti, publicam salutẽ noui ducis libertate, & vitæ anteponendã censebant. Atq; ita cariophyli & cinamomi, nucisq; miristicæ surculos ex natali solo colligentes, vt testimonij certã fidem referrent, ex quatuor nauibus vetustate semicorruptis duas magna cura, vsi illarum armamentis materia & clauis refecerunt, Eurisq; vela dantes incogniti Oceani immensis spatijs vsq; adeo audacter se crediderunt, vt prætereuecti auream Chersonesum, et Samosatarũ, quæ Taprobana olim fuit, Gangeticiq; item sinus emporia, & Cumerum promontorium, ac deniq; Calecutham superàrint, nusquam à Lusitanis conspecti qui Indicã oram præsidijs obtinebant. Inde verò ad Bonꝫspei promontoriũ cursum habentes, eo superato dextrorsum per Aethiopiꝫ litora ad Hesperides insulas contra Praxium promontorium, altera tantũ naui, non amplius quã vigintiduo homines semiuiui peruenere. Ibi qui totũ vndiq; emẽsi orbis ambitũ circuierant, Barbarorumq; mille insidias, & omnem maris sꝫuitiem euaserant, a Lusitanis insulæ præsidibus custodiæ traditi sunt. Nec multo post tamen ex his Hieronymus Plegaphæta Vicentinus, voto pro salute redituq; suscepto, ad Clementẽ Romã venit. Is tanto subternauigati orbis miraculo fidelibus testimonijs comprobato, multa nostris admiranda, obseruandaq; posteris, pictura & scriptis adnotata deposuit: sic vt Magalanes nihilo fœlicior Blasco, sed inusitata laude prꝫstantior existimari possit, nisi inauditi antea freti faucib. adinuentis, tantæ rei infirma adhuc fides famam eleuaret, quum nemo hactenus à viginti quinq; annis eas fauces sedulo quæritans intrarit, aut viderit. Ne-

rit. Neq; operæpretium esse reor, vt à legentibus hoc loco, & ad historiæ contextum properantibus, veniam deprecer, quod me ij tres viri inclytis heroibus comparandi, ab instituto longius abstraxerint, quandò eos omni laude ad perennem nominis famam exornandos putem; veterum Græcorum more, qui ingeniorum fœcunditate & gloria pollentes, non ipsos modò admirandarum rerum, & regionum inuentores, sed minorum etiam artium opifices, carminum suorum præconijs æternitati consecrarunt.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXV.

ADVLTO iam vere Cæsar Neapoli profectus, Non. Aprilibus à Capena porta Romam intrauit, triumphali exceptus pompa ab omnibus sacerdotum, Romanorumq; ciuium ordinibus. Adduxerat præsidij causa veteranam Hispanorum legionem, & septingentos equites cataphractos, eò minore populi lætitia, quòd pleriq; eosdem militum atroces vultus agnoscerent, qui recentis cladis, omniumque suppliciorum, quæ perpessi essent, memoriam renouabant: eo quidem grauiùs & acerbiùs, quòd Paulus Pontifex nouo exemplo ad exornandos regionum arcus, singulis mercatorum & opificum collegijs pecuniam imperasset, scilicet vt Cæsariani importuno sumptu studio se colerentur, à quibus summæ calamitatis iniurias pertulissent. Exceptus est ea parte Vaticanæ domus, quæ exornata laquearibus aureis, & marmoreo insignis podio despectat Vrbem, qua etiam Alexander sextus Carolum Galliæ regem susceperat. Exinde dissimulata persona cum paucis perambulauit Vrbem, miratusque rotundi templi, quod olim Pantheon fuit, incomparabilem structuram, in summum fastigium eius testitudinis per plumbeos gradus ascendit, vt vniuersam vrbem oculis subijceret. Quatriduo autem moratus Romæ, non obscura succensus bile in Gallos pridie quàm proficisceretur grauissimam habuit concionem, qua animi sui intimos sensus ardentissima facundia denudauit, quòd Gallorum legati penè conuitiosè postularent, vt Henrico regis filio Mediolanensis principatus dominatum beneficiario iure adiudicaret. Id siquidem Cæsarem concessurum perplexis paulo ante sermonibus promisisse Claudius Velleius asserebat. Quibus propè importunis atque alienis reflagitationibus Cæsar ita offendebatur, vt fidem suam nulla certa pollicitatione obstrictam Gallorum procacibus verbis sugillari ægerrime ferret, respondendumq; ideo Gallis, & nomen suum à calumnia defendendum generosa concione arbitraretur. Itaq; grauiter commotus, in eo conclaui, in quo Paulus Pontifex iturus ad sacra obeunda solennes amictus induere, & gemma-

ta tiara exornari consueuit, aduocatæ concionis instar in corona stans verba fecit, astante Pontifice, cunctoq; senatu, & principum ferè omnium legatis, sic vt circunfusa totius aulæ turba Hispanico sermone loquutus audiretur, Primum omnium veterem odiorum causas, quæ adhuc inter Gallos Austriamque domum vigerent, facundissimè commemorauit, ostenditque neq; Franciscum regem, neque superiores Galliæ reges, ictorum fœderum legibus vnquam stetisse, quum sibi Burgundiam ereptam, & repudiata atque iniquissimè intercepta connubia quereretur, & passim Franciscum regem acerbè perstringeret quòd bello victus, captusq; ac humaniter dimissus, nihil eorum quæ pro obtinenda libertate pepigerat, custodia statim exiliens, præstitisset, sed abrupta fide iurisiurandi, totum propè terrarum orbem aduersum se tam ingratè quàm impiè concitasset, quum ad Turcas vsq; miserit legatos vt hostilia pari odio aduersum se molirentur, scilicet vt inania aut exoleta iura ostētans Cisalpinæ Galliæ dominatum inuaderet, quod sibi Augustali atq; legitimo iure partum, tanquam tuendis reliquis ipsius regnis maximè opportunum, omnino sibi retinendum statuerit, ne sibi maritimum adeundæ Hispaniæ, aut terrestre adeundis Germaniæ et Belgarum regnis tutū & liberum iter præcidatur: quandoquidem nequaquam sit dignitatis in Cæsare per alienas terras transitus facultatem precario petiuisse. Propterea Franciscum nefario ausu Caroli Sabaudiꝫ auunculi sui Allobrogum regiones in Transalpinis, et Ligurum in Subalpinis immaniter occupasse, vt inde ad inuadendū Mediolanense imperiū ire pergeret, Gallorū consuetudine, qui nouarū prouinciarum auidi, quin aliena & proxima quæq; occupent, neq; pudore, neq; iure contineri queant. Quarū rerum in uestigio eos sæpe pœnitere oporteat, quum vi & armis æquo semper Marte iudice, eorum insolentia retundi reprimiq; soleat. Id verò agrestis impudentiæ sibi videri, quòd Franciscus Mediolanensis imperij possessionē ideo sibi concedi expeteret, vt singuli minores eius liberi, sublata omni honoris atq; potentiç obtrectatione pariter exornentur atq; ditentur, ne scilicet Henricus iusto dolore angi posit, quum in fratre minore Carolo Aurelianensem principatum, in Francisco autem maiore, non Galliç modò, sed Britanniæ etiam citerioris coronam, ex paterna hæreditate conspiciat. Non hoc equidem esse vel dignitatis vel Fortunæ suæ, vt alienos potius quàm suos liberos exornet, & stultissima ratione intempestiuæ liberalitatis laudem quærat, qua inimicæ stirpis dubiæq; fidei hominum opes augeantur, quibus aucti rursus aduersum se instructiores, vti semper fecerunt, inquieta arma resumant. Itaque neq; hæc insolenter postulanti tributurum, neq; passurum vt Sabaudius Carolus tanta cum iniuria spoliatus dimidia parte regni, diutius ab se, vti antiquitus in Romani imperij clientelam recepto oporteret, iustam atq; certissimā opem imploret. Proinde se recta ad Alpes, & in Galliam vsq; progredi statuisse, vt propinqui sui, socijque principis, & Romani imperij clientis iniurias defendat. Hęc adeo graui concitataque facundia, oreque flagranti protulit, vt subiungeret, se inuitum in id bellum trahi, in quo multas gentes nihil mali meritas et insontes, ipsorum principum iracundia atque obstinatione, cladem essent subiturę, propterea pietate Christiana tacto sibi satius videri, & reipublicæ quidem vtilius, vt ipse & Franciscus ad singulare certamen descenderent, enseq; et pugione dimicātes controuersiā finirent. Tum verò Pontifex clemētiora ominatus, Cęsaremq; cōplexus obsecrauit, ne vel non iniquę iracundię impensius

quam

quam pietati indulgere mallet, Gallosq; oratores Maconium & Velleium quędam respondere paratos diremit. nam hi ab initio concionis á Cæsare frustra postularant vt Gallica lingua vti vellet, vt opportuna ipsorũ responsa acciperet. Sed Cęsar se ideo Hispanicè loquuturũ dixit, vt à pluribus id idioma Romano eloquio proximum acciperetur. Per hunc modũ prolato animi sui decreto, et reiectis regijs legatis, per Cassiã viam in Etruriam contendit. Senenses intrã tem ipsorum fines Pientia vrbe liberaliter exceperũt, vetereq; suo studio Cæsarib. addicti, quũ Senis appropinquaret, erectis passim triũphalibus ornamentis, cum exquisita Tunetanæ victoriæ gratulatione, subeũti portã vrbis claues ad declarandã antiquę propẽsionis fidem obtulerunt. Alfonsus Picolomineus Amalphi regulus equi frena rexit, cunctiq; demum ciuitatis ordines, viriq; sacrati pręcinentes hymnos, ad aram templi maximi deduxerunt. Suscepit eum pereleganti hospitio, miroq; ornatu perpolito Marius Bãdinus, in quo vel ob id quod Archiepiscopi germanus esset frater, summũ Cęsarianarũ partium, & popularis factionis studium eminebat. Nam eo tẽpore populares in factiosa ciuitate principes euaserant, quũ obsolescente potentia antiquę nobilitatis, reliqui duo ordines, qui tũ Nonarij & Reformatores appellabãtur, eximia authoritate in Repub. Pandulfo Petruccio principe potiti, impotenti demum popularium impetu per eructas contentiones interfecti pulsiq; fuerant, quoniã Clementi Pontifici, & Gallis fauisse credebantur. Inuisit Cæsar vrbem luculentissimè omnibus, quę excogitari poterãt, elegantię ornamentis instructã, spectauitq; mirabundus innumerabilem propè fœminarum multitudinem. nam hę inter Italicas præcellentis formæ, & elegantis ingenij singulare decus constanti omnium ferè fama obtinent. Exinde iuuentus extremæ iucunditatis spectanti Cæsari theatrales ludos edidit, per histriones variarum linguarum cum multo sale leporem affectantes, pugilque omnis Senensium ætas ab inueterato ludicri certaminis studio ad Cæsaris oblectationem incomparabili ardore dimicauit. A Senensibus autem ad Florentinos prouectum Cæsarem Alexander Medices gener excoluit, & Cosmianis in ædibus ita suscepit, vt Etruscis artificibus ex mirifica ingeniorum solertia simulachra, varijq; generis pegmata erigentibus, non modò superasse Senenses, sed veterum Romanorum magnificentiã ęquasse censeretur. Inuisit Cæsar arcem nuper ab ipso Alexandro conditam, instructamq; admirabili tormẽtorum apparatu, vsq; adeo mirabundus vt quum tanta vidisset præsidia, quandò reliqua sibi curæ fore diceret, grauiter obtestaretur generum, vt liberis operam daret, de vnaq; præsertim salute corporis solicitus esset, tanquam in subacta armis ciuitate regnanti, insidiæ à multis forent pertimendæ. Paucos pulcherrima in vrbe moratus dies, discessurus ex itinere Caianam adijt villam, admirabili structura terreno in cliuo ædificatam á magno Laurentio Medice, nullumque tum ea loci facie, tum erudito ornatu, iucundius ædificium se vidisse testatus est. E Caiana Pistorium atq; inde Pisciam, & mox Lucam intrauit tanta alacritate amicæ ciuitatis, vt neque splendidius excipi, neque donari liberalius, neque vberius ali exercitus, comitatusq; omnis posse proceres iudicarent. Inuisit etiam vrbis de sua libertate solicitæ munitionem, intra extraq; muros circundans, laudauitq; militaris peritiæ erecta propugnacula: triduoq; moratus, ornatissimæ quanquam modicæ ciuitatis opulentiam, quæ tyrannis aliquando seruiuerit, & superioribus temporibus Cæsarũ auspicijs libertatis iura defenderit, decurionibus commẽ

dauit,& vt in colenda fide perseuerarent admonuit. Luca profectus per Macræ amnis valles, Apuanosque saltus Apœnino transgresso ad Astam vrbem contendit, vbi reperit Fossanum ab Antonio Leua expugnatum, & Franciscum Salassium regulum alienatum à Gallis, proptereaque deficientem Antonij opera in partes traductum, quanquam eius equites fide integra erga regem, eam ad hostes euntem minime sequerentur, sed ad Gallorum præsidia detestati præfecti sui facinus redirent. Quo fœlici rerum initio Cæsar, vt Alpes mature transiret magis & magis accendebatur. Philippus siquidem Sciabotus Ammiras, vti supra docuimus, damnosa inter pellatione Ioannis Lotharingiæ Cardinalis spe pacis deceptus, à cogitatione belli discesserat, & oppida quæ redegisset in potestatem præsidijs confirmans, audito Cæsaris aduentu ad regẽ redierat, existimabatq; occupata facilè se defensurum aduersus Cæsarianos. nam Tuarini custodiam Burriæ viro forti attribuerat, & Paliciam illustri Sciabania stirpe progenitum iuuenem, proptereaq; auitį decoris auidũ, cum duabus alis grauis & leuis armaturæ equitum, & tribus peditum vexillis Fossani collocarat, quum paulo antè Hanebaldus Penerolum tuendum suscepisset. Cæterum Palicia aliquandiu tormentis oppugnatus ab Antonio, & multarum rerum inopia pressus, quòd malignitate atq; perfidia Francisci Salasfi, ad Cæsarem transire cogitantis, vt ille iussus erat nec satis commeatus accepisset, nec demum frustra expectatus, vti promiserat, vllam opem attulisset, planè deceptus, victusq; his malis atq; periculis Antonio deditionem fecit, ea condicione vt cum suo omni præsidiario milite incolumis abiret, sed generosos equos & militares ad vnum omnes, retentis tantum ad iter in Galliam obeundum humilioribus, cunctaq; simul tormenta victori relinqueret. Habebat in animo cõstitutum Cæsar omnino inuadere Galliam, vt ita faceret ab Antonio Leua in arcano persuasus, sic vt de itinere tantum rationeq; inferendi belli à ducibus sententias esset quæsiturus. Exploratam enim & planè certam fore victoriam differebat Antonius, si domi suæ Gallos nihil hostile metuentes, & imparatum adhuc regem adoriretur, & copias quæ erant magnæ atq; mirificæ ad prædam ditem opulenti regni statum induceret, lateq; euagaretur. Neq; enim apparebat regem prælio certaturum, nullis præsertim Heluetiorum auxilijs fretum, & ad Flandricos fines nouum contra se Belgarum exercitum expectantem, quando nihil insanius atque miserius Francisco regi videri posset, quam si Galli periculosam pugnæ aleam subirent, quandoquidem in vnum aduersi prælij casum atque discrimen, & salutis omnium & imperij Fortunam adducturi crederentur. Vna siquidem celeritate aiebat Antonius præoccupanda esse Gallorum ingenia, ne expedire consilia, & sese colligere possent, postquam diuerso perturbati bello, & ancipiti distracti metu, tantas vires quantas opus esset ad resistendum habere nequirent: proindeq; nusquam in acie consistere audentes, terram patriam passim terrifico hosti peruastendam permissuri essent. Bestias feras nusquam aptiùs atque faciliùs à venatoribus opprimi & capi conficique posse, quàm in ipsarum cubiculis & lustris, vbi cum catulis commune vitæ periculũ subeant. Antonius ex prouentu victoriarum suarũ, vsq; adeo Gallicæ militiæ elatus contemptor euaserat, vt ex vaticinatione quorundam futura prædicentium, Carolum Galliæ regem euasurum, & se voti compotem apud Parisios in ipsa victoria fato concessurum profiteretur. Huic tanquam immodico, & vt videri poterat intẽpestiuo consilio, vnus antè alios Vastius ipse

& Fer-

& Ferdinandus Gonzaga ita refragabantur, ut Vastius de scripto sententiam suam proferret, & postea publicaret, & Taurinum ante omnia expugnandum censeret. Eadem erat sententia Gonzagæ, qui Gallos Fossani expugnatione perterritos, si tot vires, quæ iam paratæ essent, Taurini mœnibus admoverentur, minime laturos arbitrabatur. Non enim vel cives ipsos natura imbelles, vel ipsorum præsidij Gallos, qui non essent multi, iustum oppugnationis impetum toleraturos, quod si fortius aliquandiu sustinerent: nullam tamen tanquam undique obsessos, qua se alerent, commeatus facultatem habituros: ideoque brevi facturos deditionem affirmabat. Taurino siquidem, quod esset provinciæ caput, in potestatem redacto, cuncta facile reliqua oppida ad pristinam ipsius Caroli Sabaudij naturalis atque humanissimi principis fidem esse reditura: atque eo modo firmissima Pœninis & Coctijs Alpibus claustra posse imponi, ut in posterum ab Italia Transalpinæ gentes arcerentur. Porro Cæsar ire in Galliam certus, præterquam quod unius Antonij Levæ iudicio virtutique plurimum tribuebat, tribus etiam de causis in id bellum ingenti animo ferebatur; quod Mariam sororem Belgis imperantem, uti erat virilis animi mulier, e Belgio Gallis arma inferre iussam, & iam peramplas cogentem copias, commutato consilio neque eludere neque deserere volebat. Pro certo quoq; didicerat Gallos ab Helvetijs auxiliares legiones sua consuetudine oblatis stipendijs in communi eius gentis concilio impetrare nequivisse, quod astuta gens neutri partium ex professo studere videri cupiebat, ut aucta apud Gallos sustinēdi belli necessitate opem suam carius vēditaret. Postremo quod Franciscus Salassus Antonij Levæ opera a Galliæ regis amicitia veteris clientelæ, militiaq; diductus in partes transisset, & Galli nullum prope peditatum pręter duas Germanorū mercennarias legiones, quas Gulielmus Frustembergius dux turbidus, & multorum perditorum atque exulum militum collector adduxerat, cui rex confideret, essent habituri. Reliquas enim copias ex Galliæ delectibus constare, quod genus militum e singulis eductum provincijs non magnum militiæ usum habere iudicabat. Quod si paulo audacius atque felicius in media Gallia res gereretur, Gallos profecto domesticis incommodis permotos, & Taurinum, & reliqua oppida sine vulnere deserturos. Adiuvabat etiam decretum Cęsaris Andreas Auria, qui non dubiam spem prębuerat, Rhodanum amnem stabili triremium suarum cathenato ponte posse coniungi, & per Narbonensem regionem ab Hispania, tum commeatus, tum omnis generis auxilia bene gerendo & conficiendo bello expectari posse pręedicabat. Suberat etiam in arcano Cęsaris occulta spes potiundę per proditionem Massiliæ: nam sicuti postea a præclaris ducibus accepimus, per Antonium Levam quosdam, qui eam urbem proderent, sed qui postea fidem mutarint, promissoque defuerint, tentatos fuisse constabat. Itaque coeuntibus iam undiq; longe maximis equitum & peditum copijs, Cæsar multiplici itinere, sed præcipue per maritimas alpes, & per Tendanos colles Provinciæ fines intravit, subsequente a Savonæ portu Auriana classe, quæ multas Italicarum cohortium copias sustulerat, quibus Ferdinandus Sanseverinus Salernitanus princeps imperabat. In his clari veteresq; præfecti eminebant Augustinus Spinula Ligur, & Petrus Maria Roscius Parmensis sancti Secundi regulus, Hippolytusque Coreggius, & Hieronymus Sanctovitales Salensis. Horum primo impetu capta direptaq; est urbs Antipolis, quæ est ultra Varum amnem posita

contra eas insulas, quas Lerones antiqui, nostri hodie Leres vocant. In ea oppugnatione, quòd ab armatis agrestibus impigrè defenderetur, & triremes à mari admotis proris tormenta in socias cohortes, tumultuario procursu murum invadentes aberrante ictu disploderent, amplius trecentos milites Salernitanus amisit: atque inde Ferdinandus Gonzaga cum suo equitatu adductis secum aliquot Salernitani cohortibus ad urbem Gratiam provectus, eam sine vulnere in deditionem accepit: subsequenteque universo exercitu, ipsoq; Cæsare ad Forum Iulij celebrem olim urbem, & Vocontiorum planam, frequentemque ædificijs rrgionem penetratum est, in Alpibus quodam omine capto ex sylvarum incendijs, quæ continenti flamma ardentibus facilè pineis, non parvum numerum calonum atq; lixarum, mercatorumq; & mulierum præsertim castra sequentium turbam combusserat: concrematis multis impedimentis & sarcinis, quibus milites, ne eodem igne corriperētur, opem ferre nequiverant. Fuêre enim tum qui dicerēt his ignibus victoriam portendi, quòd prælucentes undiq; flammæ lætitiam prænunciarent. Alij à periculoso ingressu infaustum belli successum, & iacturam impedimentorū, uti postea evenit, significari contendebant. Cæsar circa forum Iulij advenientes copias in unum coegit, productasq; sub vexillis lætus inspexit: nam sicuti à Vastio accepimus, nusquam maiores & ornatiores copias Christiano bello Cæsarem unis in castris habuisse constabat. Nam Germani quinquaginta ferè cohortium vexilla implebant, quæ Germanica consuetudine paulò minus quingentos pedites singulæ continebant. Has legiones imperio regebant Tamisius dux vetus, & Gaspar Georgij Franispergi clarissimi ducis filius. Hispanos autem octo milium numerum superasse, cuius gentis nusquam anteà tantam multitudinem, adeoque militariter instructam se vidisse dux ipse testabatur. Hunc Hispanorum numerum superabāt Italici, qui præter descriptos conductosq; stipendio voluntariam & liberam prædæ spe militiam sequebantur. Magnum autem gravis armaturæ equitum numerum Maximilianus Iselstenius Belga ex Burgundia, inferioreq; Flandria adduxerat. Sed cataphractos omnes vel Italici vel Hispanici generis ductabat Ferdinandus Toletanus Albæ regulus. Veterano autē levis armaturæ equitatui præerat ex suo veteri munere Ferdinandus Gonzaga. Huic adiunxerat Alexander Medices alam Etruscam Valerio Vrsino duce, quæ manus in univērsum mille galeatorum equitum summam efficiebat. Tormenta verò magna ex parte suppeditabat classis, quæ oram legere iussa, commeatibus etiam ex propinquis litoribus castra sublevabat. At Franciscus de animo Cæsaris adversum se vehementer concitato, & de singulis instituti ab eo belli consilijs edoctus, quòd ad eum Ioannes Bellayus Cardinalis Parisiensis memoriter excepta atque descripta ea Cæsaris concione, quæ in Vaticano habita fuerat, dissimulato habitu, mutatisq; ad celeritatem iumentis in Galliam percurrisset, tota sua inani spe cōcordię deiectus, facilè agnovit quanto cum incommodo Philippus Ammiras paulò anteà ad Taurinum in ipso cursu bene gerendarum rerum fuisset retardatus, & quàm ipse esset imparatus, ad sustinendum bellum gravissimi hostis, à quo terra mariq; præmissis ingentibus copijs peteretur. Hæc anxiè quoq; confirmabat Cardinalis Lotharingius, qui apud Senas frustrà cum Cæsare de compositione fuerat colloquutus, asserebatq; ea mente esse Cæserem, ut non modò Mediolanensis imperij possessionem sibi retinendam esse, sed asperrimo in visceribus Gallię excitato bello, Bur-

lo, Burgundiam citeriorem, quæ ad Heduos pertinet, armis repetendam decerneret. Itaque Franciscus uti pericula postulabant, undique evocatis ad bellum beneficiarijs suis, & tota nobilitate arma capere iussa, legiones iam pridem institutas in provincijs accersebat, cogebatque circa Lugdunum, ut inde ad Avinionem progrederetur, ex propinquo irrumpentium hostium adventum & impetum dispositis præsidijs exciperet. Interim per Legatos dabat operam ut ab Helvetijs iusta auxilia mercede compararet, & Picardiæ fines validis copijs adversus Belgarum irruptiones confirmaret: nam à Maria regina conscribi magnum exercitum Henrico Nansoo duce atque induci in Galliæ fines audiebat. qua poterat etiam diligentia eos duces, quos in præsidijs Subalpinæ regionis decedens Ammiras reliquisset, pecunia & novis copijs confirmabat. Nam Iacobus Medices ad obsidendum Taurinum relictus a Cæsare, & Franciscus item Salassus passim bellum gerebant adversus Gallos, sicut cruenta minuta prælia in expugnatione oppidorum ederentur, quibus clari nonnulli fortissimique viri utrinque caderent. Nam M. Antonius Cusanius Insuber, quum emissus Taurino ad oppugnandum Sabinianum contendisset, potitusque exteriore templi ædificio magnam vim telorum & armorum omnis generis è Cæsarianis ibi præparatam succensa domo concremasset, & Scalengum subsidio cum cohortibus ire ausum commisso certamine profligasset: in ipsa victoria vir excellenti virtute glande traiectus occubuit. Interea Franciscus nihil quod ad salutem Galliæ pertineret, intentatum relinquens, in Italia parandas novas copias, Genuamque Cæsari opportunissimam urbem detrahi posse ratus, ad Mirandulam conscribi novum exercitum iussit. qua in re studiosi Gallici nominis duces cogendis undique cohortibus operam dabant, Caninius Gonzaga, Cæsar Fregolius, Annibal Novellarius, & Pallavicinus Vicecomes Insubrum clarissimus, quibus etiam accesserat Petrus Strozza Florentinus exul. His omnibus rex præfecerat Guidonem Rangonum, cuius militari ingenio magnopere confidebat. Itaque Guido cum octomilibus peditum præter Parmam atque Placentiam ire pergens, Derthonensibus ex itinere commeatum ei præbentibus præter Scriviam amnem, Genuam superato Apœnini iugo provectus est. Interea Cæsare foro Iulij motis castris ad sancti Maximi Vocontiorum oppidum pervenit, passim effugientibus incolis, sed plenos varijs commeatibus vicos ita relinquentibus, ut Cæsariani alerentur simul & aliquantam prædam reperirent, quum nulla hostium armata manus occurreret. Erat autem adeo multa singulis in pagis rusticanisq; tugurijs præter triticum, multiplexq; legumen, aridæ ficus & amygdalę, casei, & salitæ carnis copia, ut si frumenta decilent, his cibarijs multo amplior exercitus per multos dies ali posset, postquam adulta iam dum ęstas fructus recentes affatim undique suggereret propter admirabilem pomiferarum arborum, quibus ea terra passim consita est, frequentiam. Auria quoque in Tolonæ portum classem intulerat. Is antiquitus Taurenta portus fuit, turremque habet, quam metu tormentorum territis custodibus Auria in potestatem redegerat, commodeq; terrestres copias cunctis subsequentis classis per oram copijs sublevabat. Galli autem edicto regis quantum poterant frumenta & commeatus omnes longè ab ora maritima, itinereque hostium ad remotiora ædificia, munitaque loca reducebāt, cui negocio præpositi fuerant Montegianus insignis equitum præfectus, & Boisivus Gofferius Arcturo patre, aulæ regiæ quondam magistro,

Gulielmoq; Ammirante, qui ad Ticinum cecidit, patruo clarus. Hi cataphractorum & levis armaturæ equitum binas alas adduxerant, & tres peditum cohortes, quæ equitibus pręsidio forent, progresique in eas partes, per quas Cęsariani iter facturi videbantur, paganos excedere ædificijs & demigrare, & domesticas copias retrò avehere, ne his potiretur hostis, cogebant: qui segnius id fecissent, atrociter mulctabantur: sic ut accumulatis antea pabulis faces subdere, & fœde vini dolia perrumpere, ac frumenta quæ asportari non poterant, eodem igne corrumpere lugentibus incolis properarent. His conficiendis rebus occupatos hostes, exploratores Epirotæ ante euntes, suoque more prædam quæritantes, ad Brugnolam oppidum processisse Gallos Gonzagæ renunciarunt. Is uti maximè cupiebat longius & introrsus ad hostes nondum percurrerat, ægreque à Cæsare impetrare potuerat, ut suo munere fungi, quod esset utilissimum & propè necessarium noscendis hostium consilijs permitteretur. Cæsar enim uni Antonio cuncta deferebat, qui sine se quicquam tentari, ut laudis cupidissimus nolens, hostes ipsos tota mole copiarum invadendos, nec aliter excitandos esse differebat. Itaque cohortante Vastio, & Cæsare permittente, Gonzaga omnem ferè levis armaturæ equitum multitudinem ad iter expedit, postulatque ut Tamisius cum legione Germanorum secum eat, ut equitibus pręsidio sit: primosque omnium præmittit Paulum Luciaschum, & Zucerum Epirotam, spectatæ solertiæ atque virtutis veteres præfectos. His præcurrentibus ad Brugnolam Montegianus atque Boisivus ab incolis, qui refugiebant, de adventu hostium cognoscunt: & quum alter extemplò abeundum esse, nec ullum pugnæ discrimen subeundum diceret: alter Montegianus ingenio elato ferocique, turpe sibi fore testabatur, si de profectione prius cogitaret, quàm ora hostium vidisset. Nec multo pòst undique Cæsariani volitantes conspiciuntur, & Boisivo se subducere parante Montegianus equitibus tuba signum dat, ut arma capiant & conscendant equos. Gonzaga novas turmas primis submittit, imperatque ut præliando hostes distineant, donec ipse cum reliquis alis, & Tamisius cum legione ad oppidum perveniant. Itaq; invadentibus Cæsarianis prælium oritur, òbvertunt se Galli equites, & fortiter repugnant tanta constantia roboreque densatæ alæ, ut primi pellerentur, sed aucti subsidijs pugnam instaurarent, quo casu Sampetrius Corsus, qui cohortibus præerat, ad equitatum utrinque lunato flexu cohortes peritè applicat, & per sclopettarios rem gerit, multiplicatisq; insultantibus Cęsarianorum turmis atrox prælium editur, duoque fortissimi præfecti, Pelacanes Bononiensis, & Stephanus Puveius virtute animi & decore formæ nemini secundus, ideoque Gonzagæ carissimus, interficiuntur. Sed superventu Valerij Vrsini, & Cantelmi Populensis reguli cohortes perturbantur, proculcatæque equorum impetu capto Sampetrio proteruntur: funduntur equites peditum præsidio destituti, paucisque interfectis ad vnum omnes, ita ut nec tubicen effugeret, capiuntur. Montegianus ipse vesana ferocia diu repugnans à Marsilio Brixiano equite capitur: eandem sortem subijt Boisivus, repertusque abiectis insignibus gregarij equitis habitu ad Gonzagam de facie agnitus deducitur. Eo die Gallorum temeritate Montegianiq; pręsertim insolentia id acceptum incommodum fuisse constat, quo Brugnola effusè direpta est. Exinde cognitum est ex captivis, regē ad Avinionem copias cogere, nihil tamen de pugna cogitare, nisi Helvetiorum auxilia recepisset, quæ impetrata fuisse, & iam esse in itinere

nere Galli dictitabant. Cęsar eo felici initio lętatus, supra Massiliam ad Aquas Sextias castra promovere cōstituit, atq; item propius Massilię mœnia intueri, & certius explorare, an aliquis in ea urbe tumultus à proditoribus novisq; rebus studentibus civibus sentiretur. Itaq; diu urbis munitiones ex propinquo contemplatus, quum nemo suorum sciret, cur in conspectum se dedisset, paulò pòst ad castra rediit: & Vastius in Arelatensem usq; agrum excursionem fecit, eo eventu, ut pleriq; Arelatenses nihil hostile expectantes, vagatiq; per villas ruraq; ab equitibus interciperētur. Per eos dies Franciscus rex, Franciscū Delphinum filium hæredem regni & nominis destinatum repentino oppressum morbo amisit, tanta totius aulæ mœstitia, ut ab omnibus æquato dolore iuvenis florentissimus, virtuteq; bellica insignis, & regiis præditus virtutibus tanquam immiti fato ereptus, effusissimè lugeretur. Nec defuêre qui suspicarentur eum veneno fuisse sublatū: cuius nefarii criminis repentè reus factus quidā Sebastianus Montecuculus pœnas dedit, quum ab equis in compito in diversa currentibus discerperetur. Nonnulli pręcipiti iudicio eum damnatū ferebant, tanquam insontem, qui dolore victus inter immania tormenta, ut calamitati suæ finem imponeret, se reum miser fecisset, & authores tanti facinoris Antonium Levam & Ferdinandum Gonzagam nominasset, qui obruti tantæ infamiæ nomine calumniam à perdito impudentissimoq; homine temerè impositam anxiè diluere cōtendebant, quum nonnulli Delphinum ex nimia iactatione in ludo parvæ pilæ æstuantem, sudoreq; madentem, frigidam intemperanter hausisse prædicarent, nullis præsertim apparentibus veneni indiciis, quando præcordia visceraque eo immodico rigore correpta extincto penitus innato calore mortem accèrserint. Quum ad Aquas Sextias castra haberet, nec iam classe iuvaretur, quòd magnum regionis spatium à Tolonæ portu ad Aquas Sextias intercederet, itinere præsertim latrociniis infesto, quòd incolæ desperatione rerum suarum notos saltus insiderent, & viatores præsidiaq; eorum invadentes interficerent, fames in castris sentiri cœpit, quòd cocta Cerere carerēt, & fructibus noxiis milites uterētur. Nam tametsi frumenta undiq; suppetebant: nulla tamen molendi tritici erat facultas: quoniam à Gallis paulò antè molæ frumentariæ perruptæ disiectæq; fuerant: ac nisi ab Hispanis, & quibusdam Italis refectæ custoditæq; certis præsidiis molę forent, nemo in castris vel inter proceres nobilissimos erat, qui conviviis panes apponeret. Quibus de causis fiebat, ut Germani præsertim morbos cōciperent, atq; eo pestilentiores, quòd musto ex uvis nō planè maturis expresso è galeis avidè biberent, quę ventres facilè contaminabant: sicut internecìva profluvia passim orirentur, & funeribus castra complerētur. Quibus malis obviam ibat Cęsar validis iustisq; præsidiis ad classem missis, ut inde opportuna famis subsidia peterentur. Nam Auria multa tritici copia abundans pluribus simul furnis & clibanis Cererem excoqui iubebat, cæteraque expediebat cibaria, & in his nauticum panem, cuius magnam vim in classem ideo cōtulerat, ut terrestribus etiam militibus deserviret. Mirabantur homines cur Cæsar tamdiu apud Aquas Sextias ferè ingloriùs hæreret, nec quicquam pristino ardori suo simile moliretur, nec generosa consilia digna ipso celeriter expediret, prius quàm exercitus, Germanorumq; præsertim, gravioribus morbis tentaretur, & Helvetii hostibus auxiliares supervenirent, qui brevi affore nunciabantur. Languebat fermè quarta pars legionū, & multò plures morbos absumpserat, inter quos fato cesserat al-

ter ducum Gaspar Franispergus cum minoribus præfectis atq; signiferis supra viginti. Ipse quoq; Antonius Leva prioris sui consilij non obscurè pœnitens, rarius & segnius apud Cæsarem sententiam dicebat: perplexusq; atq; obrutus magnitudine difficultatis Fortunæ manus dabat, decumbebatque corpore æger, atq; animo deiectus, ita ut Cæsar ipsum de victoria despondentis animum agnosceret, & Vastius ex priore sententia Levæ oppositus, difficultatis causas cõficiendi & repræsentandi panis militibus afferret, nihil ad inferendum strenueque gerendum bellum obstare, quando Germani cæteriq; milites tritico cacabis excocto Neapolitanæ obsidionis incõmoda patientissimè tolerassent: ideoque intempestivè parumq; honestè turpem Cæsari: ignominiosam verò ducibus maturari, receptus vulgato inter milites rumore famam parari, proinde milites quò iuberet Cæsar dum vires essent integræ, fortiter esse perrupturos, vel si hostem regem ad Avinionem æstivantem invadere cuperet, vel adito Lugduno in Burgundiam antiquæ suæ ditionis pervadere iuberet. Cæterùm quum in his versaretur consilijs Cæsar mari delatũ ab Auria tristem nuncium accepit, quo Guidonem Rangonum ad invadendã Genuam appropinquare, et in Pociferã vallem se demittere ferebatur. Igitur Auria de patrię salute vehementer solicitus expedito consilio septingentos circiter milites Augustino Spinulæ legendos attribuit, continuoque triremibus Antonij Auriæ devehendos imponit. Antonius pari studio solicitudineq; ad ferendam patriæ opem incitatus, ususq; nocturnę auræ flatibus, velis & remis ire contendit, ingressusque portum cives magna trepidatione liberavit: nam tota ferè civitas inexpectato metu perturbata eò descendebat, ut plerique uxores & liberos, cariores que res suas navigijs imponerent: alij plebsq; in primis rerum novarum prædæque avida, reduci Fregosios, & vetus Gallicæ servitutis iugum induci clamitans, correptis armis ad defendẽda mœnia discurrebat, sic ut incerto studio per regiones urbis tumultuosè deferretur. Sed conspecto Spinula, qui validam præsidij manum adduxerat, primos cives obliti veterũ factionum, memoresque receptæ libertatis, in qua beatius viverent, magna ex parte levati metu recreantur. Iam hostes ad sancti Thomæ portam, quę est ad occidentem, pervenerant, allatisque pluribus scalis & conscensis, in summum murum evadere, coronamque occupare nitebantur. His conspicui cohortatores aderant Guido ipse atque Fregosius, qui quum frustrà portam sibi aperiri amicè ingressuris postulassent, adversum à civibus responsum retulerant: proptereaq; vim admovendam rati acerrima àtque audacissima conscensione facta in urbem transcendere conabantur, eo quidẽ maiore Genuensium periculo, quòd ad orientalem portam, quæ ad Feritorẽ hodie Bisamnem fluvium ducit, Pallavicinus Vicecomes, & Hercules Fregosius Cæsaris frater altera castra fecissent, ut diverso pavore illato cives ad deditionem compellerent. Cæterũ supra sancti Thomę portam non longè ab ea turricula, per quam Piscario duce Adurnios proceres reducente, urbem ante quatuordecim annos captam fuisse meminimus, magna contentione certatum est, eo successu, ut Baptista Corsus cognomento Farina ægrè locum defenderet, & Guidoniani vexilla in summi muri pinnas audacter efferrent. Verùm superventu Spinulę ingenti animo propugnantis, ereptũ est ascendenti signifero vexillum, ipsoq; vulnerato atq; in pręceps deturbato, repressisq; subinde et vulneratis, qui scalas subibant, ea mœniũ pars usq; adeo egregiè defensa est, ut quũ Hector Neapolitanus invadentium pugna-

pugnacissimus cecidisset, Guido multis suorum amissis & vulneratis receptui canii uberet, tanquam redintegraturus pugnam uti videri volebat. Cæterum dux prudens, quòd nulla ad quassandum murum, atque ideo ad terrendum hostem tormenta secum adduxisset, neque uti sperarat Fregosius, ullus omnino in urbe faventis populi tumultus oriretur, admonitis socijs, qui erant ad Feritoris portam copias collegit, regressusque per dextros Pociferæ vallis montes in agrum Subalpinũ, Tanaro amne superato, ad Gallicos duces pervenit, ingenti equidem metu atq; periculo, uti inopinatis casibus accidit, liberata civitate, quanquam Guido in discessu oblata ex itinere oppidula diripuisset. Inde Guido provectus ad Astam, quum nemo Cæsarianorum prodiret, abacta aliquanta præda maioris pecoris, ad oppugnandum Carinianum contendit, quod oppidum infirmo custoditum præsidio adortus, uno atque altero tumultuario certamine sub mœnibus edito, ad deditionem compulit, ibiq; magnam vim parati à Cæsarianis commeatus nactus, Taurinensium, & reliquorum præsidiorum inopiam, æqua dispensatione opportunissimè sublevavit. Nec multò pòst admotis copijs Carmagnolæ, munito oppido, quod Salassi erat ditionis, potitus est. Quibus rebus gestis tametsi ab irrita spe potiundæ Genuæ frustrà bellum suscepisse videri poterat: his tamen captis oppidis egregiè nominis famam tuebatur. Quibus cognitis rebus Cæsar & Auria, periculosa levati cura, magnoperè lætati sunt. Per eos dies Cæsare circa Aquas Sextias commorante, & pestilentibus morbis legiones pervastantibus, quũ Nansous cum valido Belgarũ exercitu Galliæ fines ingressus levibus quibusdam equestribus prælijs prosperè factis ad oppugnandam Peronam, quæ est urbs Picardiæ ad Samorobrinam amnem posita, contendere nunciaretur, Helvetij vel nihil ex decreto magistratuum impetrante rege, ingenti multitudine voluntariorum eius gentis ad stipendia, quæ offerrentur excitata, duce Calcemito descenderunt, & Gallos adventu suo ita confirmarunt, ut Cęsar de belli exitu timere videretur. Erant enim Helvetij delecta ferè viginti milia peditũ, quę conniventibus pagorum magistratibus arma capere, dare nomina apud quęstores Gallos, & sublatis vexillis proficisci permittebatur. Nam sicuti anteà magistratus publicæ Cæsari se in neutram inclinaturos partem promiserant, ita quòd stipendiorum & lucri iacturam cunctantes facerent, pagorum ferè omnium iuventus exercendis nata armis ferre non poterat, ut ei bello non interesset, quum plures eminerent, qui ex fœdere veterũ pactionum minimè committendũ prædicarent, ut Galliam tanto circumventam periculo contra ius & æquum indefensam diripi paterentur. Habendam enim esse rationem perpetuæ societatis, qua ad tuendam Galliam præclaro fœdere Gallię regibus essent obstricti, à quibus omnium temporum perpetua atq; opima bello et pace pręmia retulissent. Calcemitus autem quanquam corpore pusillus, ingẽtis tamen animi præfectus, quem prælio ab Bondincum prosperè facto adversus Ferrarienses multum inclaruisse memoravimus, in corona dixisse ferebatur, nequaquam esse ex commodo dignitateq; Helvetiæ gentis circumventum diverso bello, graviq; luctu opppressum regem, qui florentissimum regniq; hæredem ex liberis amiserit, parum pia atq; inepta magistratuum cessatione deserere, scilicet, ut viri fortes stipendia facere & virtutis præmia ferre soliti, sua spe lucri, atque occasione parandæ laudis defraudentur, ut finitimos Germanos veteres hostes, ipsamque præsertim natura infestam Helvetio nomini Austria-

nam ſtirpem immodica potentia augeri ſinant tanquam non aliquando ipſorum libertati negocium allaturam. At magiſtratus prętoresque pagorum non obſcurè Gallo favere cupiebant, quanquam avarius atq; tenacius quàm oporteret ſecum egiſſe ab initio quæſtores Gallos dicerent, qui intempeſtivè veluti nondũ inchoato bello pecuniam in ſtipendia minimè ſe prolaturos dixiſſent: atq; eo modo integro publicę fidei pudore dum nihil publicè de mittendis auxilijs decretum eſſe teſtarentur, privatorum militũ cupiditati, & publico commodo dum conniverent, nec euntes & nomina dantes retentarent, publicæ exiſtimationi callidè ſatisfacere volebant. His tantis confirmatus auxilijs Franciſcus rex certius exploratis hoſtium conſilijs, atq; eorum incommodis, quæ contagioſa planè lues peſtilentiæ modo in dies validius ſerpens afferebat, animadverſaque apud eos ſalubris & expetiti commeatus difficultate, ſecundo Rhodano devectis exercitus impedimentis ad Cabellonem proceſsit. Ea vetus Colonia poſita eſt ad amnem Druentiam in Rhodanum influentem, egregiamq; habet ponendis caſtris opportunitatem. Ibi Anneus Memorantius totius Galliæ equitum magiſter, cuius tum propter eximiam militiæ peritiam, maximeq; ſobrij & perſpicacis ingenij præſtantiam ſumma erat apud regem authoritas, dimenſus accurata ratione admirabilique munitione complexus latiſsimum ſpatium vallata caſtra erexit, quibus undiq; tormentorum corona permunitis, ampliſsimæ copiæ contineri, atq; his infeſta reddi itinera poterãt, quę ad Cęſariana caſtra, & ad maritimas cõmeationes, viasq; Alpium pertinerent. Nam per ſuperiores dies Paulus Ceres cum valida manu Italicorũ & Gallorum equitũ, expeditarumq; cohortium Druentiam flumen tranando, nonnulla detrimenta ex occaſione diſperſis hoſtibus intulerat. Perfectis igitur ad Cabellonem caſtrorum munitionibus, atq; intra has equitatu è tota Gallia recepto, & collatis in eas Fuſtembergi mercenarijs Germanis, & Gallicanarum legionum copijs, Helvetij expectabantur, qui iam aderant, uſque adeo multiplicatis cohortibus, ut nemo eius gentis domi relinqui videretur: quoniam pleriq; & belli coſiſsimus quiſq; ſuopte ingenio ad iter incitati, neq; duces, neque vexilla expectanda cenſebant. Id impenſius & alacrius gentis ſtudium, ſicuti maximè ſumptuoſum Galli quæſtores ſibi fore providebant, ita Cęſar imminuta ſpe eius conceptæ victoriæ, procedendi atq; audendi conſilio frangebatur: nam (ſicuti nonnulli paulò antea probarant) ſi diſcedere longius à mari, et per Lugdunenſem agrũ in Burgundiam penetrare percuperet, id neq; tutũ, neq; facile videbatur, quod maximis hoſtiũ copijs in tergo relictis, atq; his quas anteà deſpexerat, adventu Helvetiorum mirificè confirmatis, rex proculdubio ex occaſione certaturus credebatur, cuius rei conſilio ſi caſus incideret, nihil alienius & iniquius accidere poſſe Cæſari cuncti ferè duces affirmabant, & tum maximè in Antonio Leva intolerandi totius corporis, omniumque propà artuum dolores, ita animum lethifera vexatione fatigabant, ut omnem eius ingentis animi vim eliderent, ipſeque deceptus ſua ſpe immodica deſtinatæ victoriæ intra pauciſsimos dies ad mortem adigeretur. Viſus eſt Leva accepti vaticinij ſui fidem impleviſſe, quum in Gallia, uti cupiebat, extremum vitæ diem obierit, & relatus in Italiam apud templũ ſancti Dionyſij penes Mediolanum inſigne ſepulchrum meruerit: ſed nõ apud Lutetiam uti crediderat, ubi Dionyſiano celeberrimo in templo tumulum cum elogio funeri deſtinaſſet. Eo mortuo Cæſar de conſilio reliquorum ducum, nihil ultrà eo bello tentata

prælij

prælij Fortuna se recipere, atque in Italiam redire constituit. Interea à Paulo Pontifice binæ legationes in Provinciam pervenerant: altera Trivultio Cardinale legato, quæ Franciscũ regem respiceret: altera Rodulpho Pio Carpense, quo Cæsar adiretur. Eorum adventus quanquam serus, non omnino irritus fuit: nam propterea quòd ex diverso factionis studio inter se dissidebant, idonei videbantur, qui ab utroque armato principe pijs precibus impetrarent, ne summo Reipubl. Christianæ incommodo armis concurreretur. Quæ legationes quanquam nihil quo ad levandas simultates, & minuendam eius suscepti belli controversiam pertinerent: eximium tamen sacrosanctæ æquitatis in Pontifice, qui pacificatoris nomen quærebat, specimen præbuerunt. Eo modo Cæsar magis & magis ingravescente autumno, deductis undiq; præsidijs, & cõstitutis agminibus per easdem maritimas Alpes subsequente classe in Liguriam ita est reversus, ut ipse cum tota ferè aula ad mare iter haberet, turremq; quandam agresti Gallorum præsidio munitam, quòd iter illac habentibus Cæsarianis infesta esset, & Garziam Lassium Hispanicæ nobilitatis bellica laude, & poetica lauro insignem lapide ictum interfecisset, multa vi expugnaret, defensoresq; deditos, quòd pertinacius restitissent supplicio affici iuberet. Tum verò Franciscus quibusdam Gallorum facili parataque victoriæ defuisse visus est, quòd abeuntis hostis vestigia statim non esset subsequutus: nam plerique etiam ex Cæsarianis affirmabãt, novissimis agminibus grave incommodũ afferri potuisse: quoniam Germani, & non parva Hispanorum pars lentioribus morbis tentarentur, & equites Germani, Belgæque præsertim magnam equorum multitudinem, aut exustam fervoribus æstivis, aut turgentibus talis debilitatã amisissent. Sed nos postea huius cessationis causam ab ipso rege requirentes, hanc fuisse reperiebamus. Primũ omnium quòd Helvetios cũ Germanis tanquam perpetuos eorum hostes committere nollet, spectante præsertim Fustembergo, ne is offensus iniuria, si fratres & consanguineos suos ab Helvetijs Germanico nomini inimicissimis trucidari cõspiceret, propterea indignabundus ad tuendos suos verteretur, quum ipse Fustembergus tanquam omnis sacramenti cõtemptor, ingenio impius & præceps facilè secessionem fœda consternatione facturus crederetur, & ipse multis eruditus antiquorũ documentis, à certo & tutissimo disciplinæ militaris præcepto discedere nollet, quo fugienti hosti nõ fabricandos modò pontes, sed auro etiã sternendos veteres censuissent: satisq; sibi gloriæ, & laudis partũ eo bello fuisse, postquã tantos impetus, tum Cæsaris in Provincia, tum Nansoi in Belgis egregiè regno incolumi sustinuerit & finib. expulerit. Per eos namq; dies Nansous irrito conatu magnis Belgarũ, & Germanorũ adductis copijs Peronã urbem frustrà oppugnarat. Cæterũ Cæsare triremibus Genuã advecto, Aurianisq; in ædibus ornatissimis suscepto, Vastius per Ingaunos Ligures exercitũ, Hispanosq; præsertim in Subalpinam regionem reduxit, quòd ibi Gallorum præsidia accessu Guidonis Rangoni firmiora, nihil his in partibus bellum remitterent, novoq; ausu vicina oppida invasuri viderẽtur. Quo successu autẽ Nansous bellum gesserit, Peronamq; oppugnarit, paucis operæ precium erit enarrare. Perona oppidum est Galliæ Belgicæ, ad Samarobrinam amnem, quem Somam hodie vocãt, Veromãduis antiquis vicinũ populis, qui etiã nunc vetus nomen retinẽt. Id autem disterminat Gallorũ ditionem à Flandris Cæsaris imperio subiectis. Palustris ea est regio, & quod ad sacra attinet Novioduni antistitis authoritatẽ

respicit. Perona tametsi neque magna sit, neque ideo urbis nomen habeat: frequentes tamen habet incolas generosos, & Galliæ regibus valde addictos. Exercentur Peronenses belli tempore quotidianis ferè excursionibus & prælijs cum finitimis, Bapalmensibusq; præsertim. Bapalma siquidem ad Flandros pertinet, extremoq; in limite posita adversæ ditionis Peronam respicit. Hoc itaq; oppidum quum Cæsariani duces neq; præsidio valido, neq; multo commeatu, neq; exquisito opere satis munitum existimarent, omnibus copijs aggredi statuerunt, quòd Perona capta facilem sibi in Galliam aditum patefactū iri providebant. Priore autem consilio sancti Quintini oppidum Samarobrinorum præcipuum, hybernisque olim C. Iulij Cæsaris clarum invadere cogitarant, sed accuratè & præaltæ munitionis validiq; præsidij fama Nansoum averterat. Hic enim genere Semigermanus summæq; dignitatis regulus apud Cęsarem favente regina copijs pręerat, habebatq; in castris circiter viginti millia Germanorum peditum: equitum verò partim è Menapijs atq; Sicambris, qui nunc Clevenses appellantur, atq; item ex Eburionibus, reliquisq; Belgis septem milia equitum: magnum autem numerum tormentorum muralium, magnamq; vim militaris instrumenti expugnandis urbibus undiq; sibi advehi iusserat. Hęc dum à Nansoo pararentur, Galli senatorij ordinis publicis negotijs præfecti apud Lutetiam: quoniam rex abesset, atque in Provinciam Cęsari sibi obviam eundum statuisset, animadverso Peronensium periculo, priusquam Nansous hostis perveniret, eius oppidi custodiam Florantio Roberti Sedanij filio tribuerunt. Is pluribus bellis clarus, uti paternæ virtutis æmulum decuit, Marescalchi dignitatem fuerat consequutus. Marescalchi siquidem muneris est ordinarium regis equitatum inspicere moderarique, & in arduis prælijs primam aciem ductare. Itaq; Florantius equites cataphractos centum quinquaginta, milleq; legionarios pedites delectos ducens, celeriterq; Peronam contendens, ante Nansoi adventum pervenit, & Peronenses ex vetere suo studio promptissimos ad sustinendum hostium impetum, defendendámque patriam, magnifica concione in foro habita confirmavit. Dammartinum regulū summæ virtutis atq; constantiæ virum arci tuendæ imposuit, qui suam peculiarē alam cataphractorum dimissis equis introduxerat. Cercheium autē virum egregiè fortem peritumq; militiæ peditibus præfecit: equitatum verò omnem attribuit Ioachimo Hangesto summæ spei, & iam spectatæ virtutis iuveni. His rebus quæ ad munitionem pertinerent instituendis atque parandis occupato Florantio, Nansous cum omnibus copijs supervenit, complexusque oppidum lunatis castris Idibus Augusti tormenta promovit, quæ erant cum numero, tum magnitudine obsessis maximè formidāda. Itaq; quum Peronenses postulanti Nansoo ut se dederent, alacriter respōdissent, se nequaquam adeo demissi esse animi, ut se patriæ mœnia defensuos dubitarent, postquam his regiorū militum præsidijs essent confirmati, qui sæpenumero ipsos hostes obsedissent, & ipsi alias arctissimè fuissent obsessi, non modò hostium minas cōtemnere, sed armatos vim inferre ausos multis in locis fortissimè repulissent. Adactis autem tormentis Nansous usq; adeo terribili violentia murum quassavit, ut mœnia per partes cōvulsa perfractaq; procideret, & patentes aditus per ruinas Cęsarianis pręberētur, quibus succedentib. & audacter irrūpere conantib. ferrea atq; perpetua cataphractorū acies dimissis equis pedes pugnās opponebatur. Certabatur aūt cominus hastis atq; securibus: sic ut Gallica acies

immota

immota constantissimè irruentes sustineret atque propelleret: nam Florantius submittendis recentibus subsidijs diligenter intentus, nusquam deerat: exemploq; suo ardentissimè propugnās, & unumquemq; vel militū vel oppidanorum ad resistendum accendens, in muro impavidus versabatur, sic ut quū per quinque horas cruento prælio esset dimicatum, Nansous multis suorum amissis, & vulneratis se reciperet, atque alia ratione oppidum expugnandum esse arbitraretur. Erat arx oppidi non multum ab his mœnibus, quæ ab hoste quassata fuerant, antiquissima turre insigni, quam à Iulio Cæsare olim conditam fama per manus tradita Galli prædicabant. Hanc Dammartinus, quem diximus, defendendam susceperat, atque inde tormentis rem gerendo subiecta hostium castra detrimentis afficiebat. Proinde Nansous nequaquam tormentis demoliri eam posse ratus, cuniculos instituit, ut suppositis tormentarij pulveris cadis, noto artificio erumpentibus flammis turrem excinderet. Nec Nansoum concepta fefellit opinio: nam actis subter fundamenta binis cuniculis Dammartino nihil sentiente, intra paucos dies perfecto opere subditis ignibus repente revulsa funditùs turris corruit, ruinaque Dammartinum oppressit, & cum eo nonnullos ex præsidio. In ea turre Peronenses referebant superioribus temporibus regem Galliæ à Veromandurorum regulo per insidias captum, ibique custodię traditum vitæ finem invenisse. Cæterùm Nansous expugnata vel excisa turre, penitusque adaperta nihil profecit, ut inde vel arcem vel urbem iterata ingenti conatu oppugnatione caperet. Nec multò pòst desperata victoria obsidionem solvit, & intra Flandrię fines regressus est. Florantius verò restitutis tumultuario opere mœnibus ad regem contendit, qui Cæsare Provinciæ finibus excedente, in interiora Galliæ redierat, ab eoq; quonam eventu hostes Peronam oppugnassent certius didicit, collaudatoq; Florantio, Cerchioque & Ioachimo Hangestio militaria dona ad argumentum eximiæ eorum virtutis tribuit, & ut dijs immortalibus gratias ageret, qui Galliam propitio numine summi periculi discrimine liberassent, per triduum supplicationes haberi iussit. Florantius autem non multò pòst ardentissimis solibus & Peronæ dudum militari labore exustus, lethali concepto morbo fato concessit, paremque non multum inde Hangestius, qui Florantio suffectus fuerat, eodem bello apud sancti Pauli oppidum interfectus: honestum vitæ, atque militiæ finem imposuit. Sub id tempus quo Cæsar Provinciæ finibus excesserat, & Nansous improsperè oppugnata Perona armis atque incendijs Galliæ fines populatus in Flandriam dissolutis copijs redierat, Franciscus pares hosti rependendas clades ratus, quas coegerat copias in Belgicos fines induxit, magnoque apparatu Hedinum munitissimum oppidum, Britannico limiti vicinum, in ea Belgij parte, quæ Artesia vocatur, adortus est, multoque maximo tormentorum apparatu admoto, quinquagesimo obsidionis & oppugnationis die in potestatem redegit, quòd Belgæ multis imparati rebus inopinatum hostium adventū sustinere nequivissent, nec regina post dimissum à Nansoo exercitum obsessis maturam opem afferre potuisset. Id oppidum amissum maximè pupugit Cæsarem, qui facilè intelligebat Gallos nullis parsuros sumptibus, quin illud egregiè atque celeriter permunirent, tuerenturq; iusto præsidio tanquam opportunissimū ad reliquam eius provinciæ regionē invadendam. Itaq; sororem admonuit, ut vires repararet, et per idoneos duces redintegrato impetu hostes nihil tale expectātes invadere maturaret. Nec mo-

ra Belgarum proceribus ad bellum excitis, vexilla explicantur, & milites ad signa coguntur. In his fuêre Hadrianus Beurenus, & Philippus Arescotus è Croia familia, quæ est summæ dignitatis apud Belgas, & vetere suo studio fida Cæsari, Galloque maximè infensa. Cæsariani itaque magnis freti copijs, quanta belli clade poterant fines Gallicos intrantes, ad Hedinum delati, quòd validioribus, quàm putarant præsidijs teneretur, lævorsum ad Teroannam Morinorum urbem deflexerunt, atque acri obsidione, oppugnationeque instituta expugnare conati sunt. Obsessorum res ad grave periculum deducta videbatur, propter commeatus & tormentarij pulveris inopiam. Sed Galli qui apud Ambianos castra habebant, certiores facti de sociorum difficultatibus, coactis undique sarcinarijs iumentis & plaustris, his rerum copijs quibus Teroannenses egebant, opem ferre statuerunt, susceptique negocium Hanebaldus cum ingenti præsidio ordinarij equitatus, & evocatorum atque nobilium eius provinciæ, qui ei muneri deesse sibi ignominiosum fore iudicabant. Itaque usus nocturno itinere fretusque peritis itineris ducibus, Teroannam fœliciter pervenit, atque urbem, uti oportebat, non commeatu modò, sed novo etiam præsidio permunivit, serò sentientibus, & prohibere conantibus Belgis. Sed Hanebaldus quum alio quàm venerat itinere, tanquam breviore tutioreque se reciperet, conficiendique itineris liberum ab hoste spacium relinqueretur, quosdam è suis Gallicæ nobilitatis immodico pugnæ desiderio incitatos, neque prohibendo, neque iure imperij comminando continere potuit, quin illi in proximam, nec se commoventem Belgarum aciem stolida irruptione incurrerent, & ad pugnam audacissimè provocarent. Quorum insolentia permoti Beurenus & Arescotus, ita illos exceperunt, ut multis interfectis & captis, densatas alas in reliquum Gallorum agmen immitterent. Erat apud Hanebaldum Georgius Capuzmadius Epirota vir multis versatus in prælijs, qui quum Cæsari militaret, paulò antè in Subalpina regione à Gallis quadam excursione fuerat interceptus. Cæsare verò eum minimè redimente, oblata à Gallis stipendia accepit, quibus eius viri virtus minimè contemnẽda videbatur. Is Hanebaldo suadebat, ne quòd egregiè perfecisset stolidè corrumpere vellet: propterea que sibi videri deserendam esse eorum procacium iuvenum manum, quæ temerè neglecto imperio certamen contraxisset, tanquam periculosum omnibus futurum, nisi se ad receptum celeriter expedirent. Sed Hanebaldus, quum neque ea quæ diceret Epirota facilè probaret, neque quosdam ex sibi notis circumventos ab hostibus deserere vellet, incumbentibus demum Belgis, ita in fugam tumultuosissimè coniectus est, ut quum per paludem ligneis constratam pontibus esset evadendum, perfractis passim primorum transitu pondereque pontibus equi cœno haurirentur. In his fuêre ipse Hanebaldus & Capuzmadius. Ea autem fuga eum habuit exitum, ut quingenti ferè equites levis armaturæ Italici Epiroticique generis anteirent, & persequentibus hostibus ad Hedinum confugerent ubi in præsidio custoditi æstivabant. Hi fermè trecenti numero, recentes in oppido nacti equos conscenderunt, atque eruptione facta persequuti hostes, & prælij & itineris labore fessos tanto impetu tergis instando perturbarunt, ut nemo ferè eorum madentibus sudore equis resisteret, multique sine vulnere caperentur, quorum permutatione adiecta aliquanta pecunia Hanebaldus dimissus est, Capuzmadius iniqua sorte iussu Cæsaris tanquã trans-

fuga

fuga capitali supplicio affectus. Eiusdem anni, qui fuit trigesimus sextus supra millesimum & quingentesimum, ineunte æstate, qua hæc à Cæsare atq; Nassoo adversus Gallos tentata improsperè gesta sunt, Henricus Britanniæ rex novum inusitatæ severitatis facinus edidit, Anna Bolenia uxore adulterij damnata, & palàm capitali supplicio affecta. Hanc siquidem quum insani prope amoris libidine correptus, Catharinæ uxori repudij libellū misisset, in coniugalem thorum receperat. Causam autem repudij probasse ferebatur Thomas Volseius Cardinalis Eboracensis, quo nemo mortalium vanitate dignitatis atque potentiæ superbior, nemo fortunis opulentior, nemo ingenij malignitate atque adulatione Britanniæ pestilentior fuit. Prætenderat siquidem religionis titulum in adulationem regis novas appetentis nuptias, quòd Catharina Arcturo ipsius regis fratri Germano anteà nupsisset. asserebat enim ex placitis Christiani dogmatis nefas esse eam ducere uxorem, quæ in fratris thoro inter maritales complexus concubuisset. Hanc causam aliquandiu iactarant inter se iureconsulti, divinarumque legum periti, quum Clemens Pontifex obstrictus officio, neque Henricum neque Cæsarem offendere destinasset, lata sententia, sed tergiversante Pontifice ea lis eum habuit exitum, ut Henricus, uti æqua iura postulabant, periniquè atque impiè Catharinam repudiasse in gratiam Cæsaris decerneretur. qua iniuria animus malesano amore depravatus veterem suam omnem virtutis & pietatis laudem & gloriam abdicaret, nova & damnata religionis dogmata sequeretur, & ab authoritate Romani Pontificis discedendum censeret. Qua rebellione ad sævitiam animum impulit, multisque supplicijs damnatorum procerum aulam funestavit: sublato ante alios, ut is promeruisse videri poterat, ipso Thoma Volseio Cardinale, qui nefarijs consilijs prævertisse regem atque infatuasse invidentis populi iudicio accusabatur: sic ut rex postea districto sæviore gladio nonnullos verecundæ probitatis viros, & literarum doctrina illustres interfecerit, in queis fuêre Thomas Morus regij scrinij magister, & Roffensis Cardinalis. Boleniæ itaque regalia tradita sunt ornamenta, & tanquam ex legitimis nuptijs communicatus genialis thorus. Quibus animadversis iniurijs Catharina miserabiliter thoro domoque pulsa, quum dolorem sustinere non posset, fato concessit. Exinde Bolenia sublata veluti pellice, thorique æmula inauspicatò triumphans; & masculam prolem affectans in spem successionis regni, existimavit Henricum ingravescente iam ætate, & à multo abdomine pigrescentem, parùm idoneum fore, qui marem progigneret, quòd anteà fœminas tantùm suscepisset. Quamobrem nefaria concepta libidine uteri fœcunditatem adulterino semine experiri constituit, pellecto ad concubitum Georgio fratre Germano, ut is detestabilis, ideoque incredibilis extra omnem suspicionem scelus contegeret. Sed non multò pòst fraternos concubitus inanes experta, adiecit procacem animum, nec præsentibus contentum, ad Norreium & Bruertonium equites ex aula illustres: sic ut his exaturata ad Marcum etiam musicæ artis magistrum sibi familiarem inverecundè descenderet. Hæc flagitia ab ancilla, quæ cum amatore suo ludens severius ab ipsa Bolenia castigata fuerat, ad regem delata sunt: atque eo modo tortis atque interfectis adulteris Bolenia damnata est, astante inter iudices & suffragium suum ferente Thoma ipso Bolenio patre. Producta exinde in vestibulum Londinianę turris, satis interrito vultu pedissequas circa se plorantes servandi pudoris admonuit, collectaque subter reti-

culum coma lacteam ceruicem, quæ tantopere regi placuerat, carnifici latum ſtringenti gladium porrexit. Exinde rex Semeram virginem celebratis nouis nuptijs matrimonio ſibi iunxit. Hæc mediocris familiæ nobilitate regi impar, ſed ingenuo pudore ſtatæ formæ, quod ad genium reſponderet egregie par, hunc peperit Odoardum regem, quem colit Britannia, quod in eo repudiatis vitijs paternæ tantum virtutis indoles effulgeat. Sed is partus regi fauſtus, matri infœlix extitit, quum ex partus dolore ſtatim perierit, quartis & quintis nuptijs apud immodicum regem locum relinquens.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXVI.

HIC annus qui fuit a partu Virginis ſupra mille & quingentos trigeſimus ſeptimus, varia bella in diuerſiſſimas orbis terrarum partes diſperſa continebit: ſed quæ magnis potius regum conatibus, quam certis aut peramplis victorijs famam tulerint, idcirco tamen non paruam legentibus afferent voluptatem, quoniam admirabilem grauiſſimorum conſiliorum rerumq; geſtarum varietatem explicent, proindeq; maximorum principum animos intueri agnoſcereq; iuuet, qui bella ex bellis ſerere, proferreq; potentiam, quam pace frui malunt, ſcilicet vt nomini dubiũ decus varijs Fortunæ luſibus ſubiectum ſuperba contentione per anxios ancipitesque labores quærant. Ante omnes Solymanus parandis nouis regnis tam ſua inſatiabili quam vſitata Ottomannis regibus cupiditate incenſus, ad occupanda Indiæ emporia, pellendosque inde Luſitanos animum adiecit, nequaquam ſibi decorum aut tutum fore exiſtimans, ſi Chriſtiani nominis gentem præpotentis Luſitaniæ regis opibus fretam, maximeq; inuictis claſſibus pollentem, firmatis imperijs inueteraſcere in India ſineret, vbi iam pleriq; reges antiquiſſimis ritibus fabuloſa numina colere ſoliti, Mahometana ſacra ſuſcepiſſent. Recenti quoq; bello quod cum Tammaſo Perſarum rege geſſerat, inter eius auxilia Luſitanos ſclopettarios, tormentorumque magiſtros, qui maiora tormenta fuſili metallo fabrefacere, periteque dirigere Perſas hoſtes ſuos docerent, militaſſe didicerat. Cæterum Solymanus magno afficiebatur incommodo, quod Luſitanæ claſſes Arabici ſinus nauigationes interclusiſſent, quibus Memphim atque Alexãdriam aromata atque odores, Indicaque omnis generis mercimonia aduehi in Europam ſolerent, magno quidem totius Ægypti vectigalium detrimento, quum ea merciũ negotiatio fere omnis per immenſum Oceanum in Hiſpa-

niam

niam averteretur, dispensareturque inde per emporia Belgarum, Britannorumque, & extremæ Germaniæ, quarum regionum regna, Gothosque populos Venetorum advectionibus repleri paulo ante solitos constabat. Providebat quoque Solymanus eandem curam incessisse animo Campsonis Memphitici Sultani, qui sub id tempus quo eum invadebat Selymus pater, ingentem classem Rubro in mari ædificasset, ut inde Lusitanos fretum Erythræasque angustias ingredi ausos, non Arabico tantùm sinu, sed ulteriore etiam India, ubi iam munitas arces condidissent, expelleret: sed Amyrasis & Raysalomonis præfectorum dissidio atq; perfidia factum est, ut tantorum sumptuum apparatus in felicem exitum habuerit. Itaque Solymanus adhortante Ægypti præfecto ingentem triremium classem instituit, qua Lusitanos adoriretur. Præerat tum Ægypto Solymanus Eunuchus natione Epirota propter militaris ingenij solertiam inter Bassas receptus. Is materiam ædificandis triremibus à sinu usque Attalico Ciliciaque cæsam & dedolatam Pelusium devehi curabat, atque inde adverso Nilo Memphim ratibus perduci iubebat, ubi ita magnum navalium fabrorum numerum coegerat, ut paucis mensibus multas plicatiles triremes efficeret, quę demum camelis membratim ad Suetiam olim Arsinoes portum Rubri maris per arenas siticulosæ regionis trahebantur, atque ibi intextis carinis & erectis malis, atque instructæ omnibus armamentis in mare deducebantur. Id iter à Memphi ad Suetiam octoginta milium spacium implet. Constat autem antiquissimis temporibus dum Ægypti reges ad extendendam nominis famam prodigiosis operibus vacarent, fossam pernavigabilem à Memphi ad Arsinoem, admirando labore sumptuque fuisse perductam ad summas convectionum commoditates, quæ demum oblimante vetustate, arenis scilicet alveum sensim opplentibus, quanquam pernavigari nequiret: Niloticam tamen aquam secundum amnis incremẽta ad ipsas Arsinoes cisternas deferebat. Sed huius quoque salubris aquę copia atque usus ferè omnis adventu Arabum Mahometanæ sectæ, qui illac irruperunt, & totam ferè Africam superato Nilo usq; ad Atlanticum Oceanum invaserunt, ita est interruptus, ut eius regionis incolę à remotis quibusdam puteis salsiores & iniucundos ad potum latices per utres camelis impositos petere cogantur. In hoc isthmo terræ, intimoque Arabici sinus termino, mons Sinas natura saxeus & abruptus in cœlum exurgit, adeo ut difficilem laboriosissimumq; ad cacumen evadentibus ascensum præbeat: nam in summo iugo quo maria despectantur positum est delubrum divæ Catherinæ dicatum, quod peregrini ex omni Europa Christiani religionis causa adire solent, immensoque pijs animis gaudio concepto, monumenta Mosaicæ historię de Mari rubro, quod Pharaonis impij regis copias transire ausas miraculosa inundatione totas oppresserit, oculis intueri liceat. Hanc quam diximus fossam Sesostris Ægypti rex opulẽtissimus, & uti aliqui tradunt, pyramidum etiam structura inclytus, & post eum Ptolemæus ipse Philadelphus, profundius excavare cogitarunt, ut mediterraneo mari Rubrum immitterent, atq; Indica regna eorumq; opes Ægyptijs finibus expedita navigatione coniungerent: sed ille præpropera morte interceptus, vel insanum opus intermisit. hic verò à peritis naturæ rerum admonitus ab incepto maturè destitisse fertur, ne totam Australis Oceani aquarum molem Græciæ atq; Asiæ, quæ nõ dubium gentibus altero veluti cataclysmo invecto exitium afferret: insana ideoq; abbominabili glorię cupiditate infundisse dice-

retur. Igitur ſingulari ſtudio atq; induſtria eius Eunuchi, qui ſæuo imperio circumiectas gentes ad id opus adigebat, incredibili celeritate octoginta circiter inſignium nauigiorum claſſis effecta atque adornata eſt. In ea fuere roſtratę triremes viginti, & biremes viginti & ſeptem, præaltæ verò triremes, quas Veneti Galeacias vocant, ad ferenda maxima tormentorũ & mercimoniorum onera opportunas numero quatuor: naues quoque capaciores aduehendis commeatibus, & toto militaris apparatus ornamento idoneas, quas Mahonas vocant, ſeptem. Reliqua porrò nauigia quæ erant iuſtæ magnitudinis ſupradicti numeri ſummam efficiebant. Hanc claſſem conſcendit Eunuchus, quum in eam nautas, gubernatores, & remiges, fabroſq; nauales Venetos contruſerat. Nam paulo antè imperatoris Solymani iuſſu Venetæ triremes mercaturæ cauſa Alexandrię portum intrantes, à Barbaro cuſtode eius turris quæ pharum habet, contra fidem abrupta pace hoſtiliter interceptæ fuerant: ita vt Antonius Barbadicus & Hermolaus Barbarus patritij earum præfecti cum omnibus ad vnum nautis atque vectoribus cuſtodiæ traderentur, & mercimonia apud fiſcum ſcriberentur, eiuſq; omnis naualis turbę delectu habito Eunuchus quos idoneos putarat Memphim, atq; inde ad Suetiam in claſſem diſtribuerat. Iam enim Solymanus leuiſſimis de cauſis odio in Venetos concepto bellũ coquebat aduerſus noſtros, vt credi par eſt, à quibuſdam qui nimia fœlicitate Cæſaris offendebantur vehementer incitatus. Sublato namq; Habraymo, qui ſingulari patrocinio Chriſtiani nominis gentes apud principem fouerat, Luſtibeius & Aiax purpurati abſtinendũ à rebus Perſicis diſſerebant ſpecie pietatis, quòd Ottomannica arma non in Mahometanos, ſed in noſtros continenter exercenda cenſerentur, præclaro maiorum exemplo, qui ſemper Chriſtianis bellis cum triumphali gloria victores diſceſsiſſent, vt ipſe nuper eſſet expertus quum de Belgrado, Rhodoq; expugnatis, atq; interfecto Pannoniæ rege admirabiles victorias retuliſſet, quas fruſtra tentando quum Mahometes proauus, tum abauus Amurathes ſuperioribus annis expetiſſent. Satis ſibi gloriæ partum exiſtimare debere, ꝙ Tammaſo Perſarum rege maiorum regia expulſo, & in Hyrcaniam vſq; fugato, cunctarum gentium teſtimonio victor Aſſyriæ regnum, vrbemq; ipſam Babiloniam cum Meſopotamia Perſis ademerit, nec vllam adierit cladem, niſi quam aduerſa numina cœlo demiſerint. Neq; enim niues et ſæuos ventorũ turbines, quos apud Sulthaniam pertulerit, aliud omnino quàm Mahometis nomen obieciſſe, immodicè ſcilicet perſequenti Perſas: quoniam nefas eſſet gentem, vel inſanis ſuperſtitionibus deditam, tanquam verũ & commun ipſis numen colentẽ interficere, penituſq; delere. Eandem proinde eſſe cum ſacerdotum, tum ipſorum ducum & militum voluntatem, vt arma in Italiam verterentur. Facilè ſiquidem occupari poſſe Salentinorum regionẽ, quæ extrema Italiæ ſit, & à conſpectu Epirotici litoris modico traiectu dirempta claſſibus pateat. Eo etiam tempore Ioannes Foreſtius Gallię ragis legatus pòſt mortẽ Habraymi, ſicuti diximus, in aula permanere, muneriq; ſuo continẽter vacare iuſſus, oſtendebat Cæſarẽ, qui vnus tanquam præcipuus hoſtis odioſiſsimè petebatur, nequaquam tanta habiturum præſidia vt tueri Apuliæ oram vno tempore, & Gallis in Subalpina reſiſtere poſſe conſideret, quandoquidẽ rex ipſe cum magnis copijs in Italiã ipſa eadem æſtate deſcendere ſtatuiſſet. Sub id quoq; tempus ad Solymanũ pro transfuga ſe contulerat Troilus Pignatellus exul Neapolitanus nobili ortus familia, perituſq; militiæ vir, propterea

quòd

quòd Andream eius fratrem Rhodiæ militiæ equitem Petrus Toletanus prorex, aliquāto severius quàm ipse putarat, capitali supplicio cōdemnasset. Quo iniuriæ dolore permotus rectà profugerat ad Solymanum, ab eoq; liberaliter militiæ inter Mutfaracas fuerat ascriptus, cuius ordinis equites è toto terrarū orbe lectißimi, quę velint numina colere permittuntur, peculiaremq; tantū uni eunti ad bellū Imperatori operam præstant. Eius siquidē transfugij causam probarant Barbari, & Troilum quòd duxisse apud Cęsarianos equitū ordines secunda militię fama didicissent, purpurati maximè idoneum fore iudicabant, quem ipsis invadendæ Apuliæ cōsilijs adhiberent, tanquā multa de situ litorū, atq; oppidorum cōditione opportuna traditurum, & cuncta ad id bellum secunda fore pollicentē. Troilus etiam quarundā machinarum artificia ligneis atq; minutis exemplis vir ingeniosus & vafer apud rudes earū artium Barbaros protulerat, ad sustinēdum vel improvisum hostium impetum, si per oram maritimam descensiones fieri prohibere conarentur: cuius artificij formis Solymanus ita oblectabatur, ut quū pluteos currules, præfixosq; ferreis venabulorum mucronibus, uti apud Ravennā à Navarro excogitatos fuisse diximus, maximè miraretur, hominem tanquā subtilioris maximeq; efficacis industriæ purpuratis magnoperè commendaret; Lustibeioq; præsertim, quē classi cum imperio pręfecerat, quanquam in ea Hariadenus ipse Barbarussa ab sua singulari scientię navalis existimatione spectatus emineret. Affirmabat quoq; Troilus esse Apulorum omnium, & Salentinorū voluntatem, ut oblata occasione à Cæsarianis, à quibus immodicis tributis diu vexati essent, omnino deficerēt, modò Galli aliqui conspicerentur, quibus Turcarum beneficio in terram expositis, & classis præsidio confirmatis se dederent. Seniores etiam Turcæ meminerant, quam facilè ante quinquaginta annos occupata Hidrunte, eaq; demum urbe peregregiè defensa, quàm grave periculosumque Italiæ in Salentinis bellum excitassent, quo haud dubie non Neapolitano modò regno, sed ipso etiam Romanæ urbis imperio Acomates Bassa brevi se potiturum sperasset, nisi ipse Mahometes Imperator præpropero ereptus fato totam eam spem paratæ victoriæ præcidisset. His persuasionibus adductus Solymanus, terra marique uno tempore Italię arma inferre constituit, tanta celeritate expediti consilij parata classe, & terrestribus copijs è Thracia sinistrorsum per Tessaliam proficisci iussis, ut penè prius improvisus in Epirum pervenerit, & cum ducentis armatorū milibus circa Macedoniæ oram ad Aulonem cōstiterit, quàm Byzantio profectus à nostris crederetur, qui Barbaros vel ob id in Pannoniā reversuros existimabāt, quod fama increbuisset Austrianos Germanos nequaquam cum Ioanne rege, Turcisq; qui essent apud limites in præsidijs, inducias tanquā parum ęquas servaturos, classis autem numerosa pariter & ornatißima in Ionium delata, a Cephalenijs atq; Zacynthijs penè prius spectata est, quàm Veneti sua consuetudine iustam classem creato maris præfecto ad tuendam ipsorum ditionis oram versus Corcyram navigare, atque inde terrestres atq; maritimos Barbarorum motus observare iuberent. Cęterum Solymanus è Thracia profectus, emensusque totius Macedoniæ latitudinem, nihil eum morantibus fluvijs, ad Scardos montes perrexit, & per eorū valles ad mare descendit. Hi montes ad Taulantios, & Dassaretas, atque Dardanos, qui hodie Albani sunt, pertinent. Eo autem itinere vel magna & subitò inflata flumina facilè traiecit, & ante alia post Hebrum (qui hodie Mariza dicitur, non longe ab Am-

phipoli clarissima olim vrbe Macedoniæ regum, Seres hodie vocata, vbi Barbarorum moneta peculiari officinæ sede cuditur) Strymonem amnem, Marmarum ab incolis vocatum. Exinde Axium, qui nunc Vardaris appellatus ad septimum lapidem iuxta Thessalonicam in mare decurrit, & secundum hunc ipsum Halyacmonē, qui hodie dicitur Asambaba, Mustaphæ purpurati sumptu, qui Selymi gener fuit magnificentissimo ponte iunctum. Is amnis in Thermaicum sinum effunditur, non procul ab Heraclea sentica descendens, quam nouo nomine Scopiam esse nonnulli Græcorum affirmant. Nec multo post Lustibeius & Barbarussa ab Hellesponto Maleam superantes ad Ficerium, orę Leucadiæ portum dulcis aquæ fontibus clarum, aquandi causa peruenerunt, indeq; Acarnaniæ ac Epiri litora lambentes præteruectiq; Corcyram vbi Veneta classis Hieronymo Pisaurio præfecto stationem habebat, mutua salutatione multis de more tormentorum bombis amicissimè celebrata, ad Aulonem per Piscosas fauces quas Laous amnis stagnans efficit, classis partem intulerūt. Tum vero Solymanus Italiam quam habebat in conspectu extemplo petendā ratus, vt si cœpta prosperè prouenirent, ipse etiam totis copijs traijceret, Lustibeium, & Barbarussam transfretare, atq; explorare Salentinorum voluntates iussit. Aderat eis Troilus exul nauandæ operæ cupidus. Is vti peritus rerum, quod insignes vrbes Brundusium & Hidruntem egregiè munitas Cæsarianorum præsidijs teneri intelligebat, ab Iapygio promontorio, quod hodie Hidrūtinum caput appellant, in sinum Tarentinū ad dextram deflexit, ad Castrum oppidum. Distat id octomilibus passuum ab Hidrunte, habetq; arcem collis dorso impositam. Id erat ditionis Mercurini Catinariæ viri Vercellensis. Hic nequaquam militiæ assuetus improuiso Barbarorum aduentu exterritus, atq; omnibus ad resistendū imparatus rebus, persuasus etiam Troili internuncijs, ita deditionem fecit, vt Barbari ab omni maleficio se temperaturos pollicerentur, oppidanis in eandem pactionem cum ipso regulo facilè credulis, propterea quod Forestium Galliæ regis legatum adesse existimarent: sed is ad Aulonem substiterat lethali oppressus morbo, vbi paucos post dies interijt. Itaque Barbari, naualesq; præsertim turmæ prædæ inhiantes, neq; Troili deprecatione permoti, neq; Lustibeij Barbarussæq; imperijs parentes, oppidum sublato clamore diripuerunt, delectæq; ætatis captiuos cum Mercurino ad classem deduxerunt. Verum Lustibeius non dubio pudore fidei perfusus Mercurinum incolumem dimisit. Eodem autem tempore magnus omnis generis hominum & maioris pecoris numerus toto Salentino litore ab equitibus Turcis interceptus est. nam per Hippagogas latiores naues, quas nostri Palandrias vocant, transuehendis equis idoneas, nonnullæ equitum turmæ nocturna vsæ aura ab Aulone traiecerant, sic vt à Tarento Brundusium vsque Salentinus ager magno metu atq; periculo quateretur, cui non dubiam ab Italia pestem superis auertentibus, inexpectatam opem attulit vnius Veneti trierarchi temeritas. Is fuit Alexander Contarenus spectatæ nobilitatis atq; virtutis trierarchus, qui cum circumerrantibus Turcicis triremibus casu quodam improuisus occurrisset, nec Turcæ, sicuti ex consuetudine debebant, honoris causa vela dimittere, & inanibus bombis pacati animi significationem ostendere vellent, in eos superbię suæ atq; odij violentiam subito conuertit, incitatisq; remigibus in Turcas rostra direxit, perforatasq; magno impetu hostiles duas demersit, in queis Vstamāes Gallipolitanus prefectus interijsse dicebatur. Id facinus à Con-

tareno,

tareno, vti postea apparauit, malo Reip. importunissime editum, referebatur ad priuatam simultatem, quod mercatoriũ nauigium ipsius Contareni, quod ab oriente pretiosas merces aduehebat, à Turcis Prædonibus paulo ante fuisset interceptum, sic vt Contarenus ex priuata iactura concepto odio indulsisse dolori, et publicam causam neglexisse diceretur. Paulo antequam Turcæ in Salentinum agrum traijcerent, Andreas Auria Cæsarianæ classis præfectus apud Messanam certior factus, Solymanum ad Aulonem positis castris constitisse, classemq; eius eodem peruenisse, iratus sibi quod nulli hostium classis parti, sicuti maxime cupiebat, occurrisset, superato Spartiuenti promontorio, quod olim Zephyrium fuit, per Ionium vela dedit, & se ad Zacynthum & Cephaleniam vsq; prouexit, sperans, vti euenit, aliquibus nouissimi hostium agminis nauigijs occursurum. Forte incidit in aliquot eius generis nauigia quæ a Turcis Schiratia vocantur. Ea erant onusta varij generis commeatus copia, & lino vtiq; Alexandrino, quod mercimonij causa priuatim à nautis deferebatur. Ea classicula ad Solymanum contendens, vbi procul Auriana vexilla conspexit, non Ligusticam atq; hostilem rata, sed Venetam amicamque temere iudicans; vbi propius errorem suum detexit, nihil tentata defensione irrumpenti Auriæ se dedidit, qui omnibus vel Turcis vel Ægyptijs Mahometani nominis captis, & ad transtra triremium traductis, translata continuo in triremes præda omni, nauigia incendit. Per eos dies per quos Ionium vndiq; circuitis atque exploratis insulis Auria percurrebat, Solymani binas triremes incenderat. His triremibus Iunusbeius supremæ authoritatis interpres, quem Barbari Dragomanem vocant, a Solymano ad præfectum classis pro legato missus Corcyram aduehebatur. Siquidem quum Turcæ insulæ appropinquantes nullam honoris causa de more salutationis significationem fecissent, Veneti aliquot trierarchi tantam inesse Barbaris arrogantiam indignantes, in eas hostilem impetum fecerunt, & in litus Turcas se eijcere coegerunt, sic vt magna Turcarum pars cum ipso Iunusbeio ac Acroceraunijs latronibus caperentur. Iunusbeius tamen ægre se explicans, & præsenti pretio se redimens ad Solymanum est deductus: vacuas autem atq; desertas ambas triremes Auria illa tunc litora explorans nactus, quod semifractæ vti grauiter elisæ nequaquam sibi adducendæ viderentur, protinus incenderat. Ex ea re Barbari in Venetos odij sui vim omnem tanquam ab iusta causa vehementer intenderunt, vt apud Solymanum de iniquissimi facti iniuria prolixe conquerentes, id in immensum paulo post ad hostiles acerbitates proueherent, quamquam Venetus præfectus cunctis humanitatis officijs cum Iunusbeio eius facti nouitatem periculique dolorem expiare niteretur, quod ab vtrisq; imprudenter nauales disciplinæ leges importuno casu violatas ostenderet. His fortuitis paruarum rerum successibus, non dubia abrumpendæ pacis initia apud Turcas quæsita sunt, eoq; validius & properantius, quod per eos dies Auria diligentissime interdiu noctuq; sulcando maria atque omnes portus explorando, nactus triremes hostium duodecim, apud Merleias quas vocant insulas supra Cassiopeũ Corcyræ promontorium positas (hæ fuere antiquitus Ericusa, Marathe, Elaphusa & Malthace) nocturno atque cruentissimo prælio deleuerat, Turcis ferè omnibus aut prælio occisis, aut in concursu demersis, quum pauci viui atque integri in eius potestatem deuenissent. Erant enim duo genera pugnacissimorum militum Turcici nominis, qui incredibili virtute propugnantes triginta

quinq; instructissimarum triremiũ impetum ita sustinuerunt, vt saucij grauissimis vulneribus fessiq; pugnando occumbere quàm se dedere maluerint, despondentesq; animos singuli macheras incuruas, quas magno parant pretio, in mare proijcerent, ne his nostri potirentur. Hi erant Ianizeri ex prętorianorum ordine, atq; item delecti equites, quos Spaches appellant, perpetua equis merentes stipendia: nam tum suos quisque equos terrestri itinere per Ætoliam & Acarnaniam per agasones suos ad Solymani castra præmiserant. Ea autem victoria non multum Auriam lętatum fuisse constat, quum magnum numerum ex propugnatoribus suis atque remigibus, magistrisq; triremium amiserit, & Antonius ipse Auria ineundę pugnæ princeps, vehementer vulneratus discessisset. Ea verò nocturni eius prælij fama fuit, vt si quatuor aut quinque triremes Turcis subsidio superuenissent, dubio Marte Auria, aut certè grauiore cũ detrimento pugnaturus crederetur. Parta victoria Andreas ad Leucam promõtorium orientale Corcyræ contra Paxum insulam paruam, quę retinet vetus nomen, classem contulit, vt aliena suaq; accepta incommoda certius inspiceret. Nec mora quòd audiret Barbarussam à Solymano cum octoginta triremibus aduersum se proficisci iussum non longe abesse, anteuertit iter, & abductis aliquot, quę erant integræ, hostium triremibus captiuis, fœliciter emensus Ionium ad Lacinium promontorium, quod hodie Culumnas vocant, peruenit, atq; inde Messanam ad repetendam classem traiecit. Hoc insigni ab Auria detrimento affectum, & geminata contumelia à Veneto lacessitum Solymanum, vsque adeo acri iracundia exarsisse ferunt, vt Barbarussę maledicendo asperrimè succenseret, quod per incuriam segnioremq; impetum nusquam vtilem operam pręstitisset: Venetis autem grauissimè comminatus, capitalis odij clades denunciaret, a quibus se despectum, & vana antiquæ pacis specie deceptum differebat, ita vt eos proculdubio cum Cæsare ab occulta societate consensisse iudicaret. eos propterea Auriam vti semper alias opportuno consilio, & commeatibus adiuuisse, recepisseq; portubus, & vt ille aptius atq; fœlicius aduersum se impune prędaretur, vndiq; per Græcos speculatores nauigationum indicia detulisse. In hunc modum suapte iracundia inflammatũ imperatorem Iunusbeius ipse Dragomanes, et Barbarussa, atq; Aiax, nouis additis facibus, vt pacem abrumperet incitabant: ille quidem priuatam vlturus iniuriam, hi verò vt commutata belli ratione, maiorem prædam, vberioremque laudem sibi pararent, vtpotè qui proximis insulis inhiarent, Corcyræque præsertim & Zacyntho, Cephaleniæq;, postquam in Italia ad inuadendum expugnandumque duriora omnia spe ipsorum essent inuenturi: quandoquidem nec rex Galliæ adhuc transisse Alpes, nec aliquas paratas ad inuadendam Italiam habere copias nunciaretur: & fama esset Petrum Toletanum proregem Neapoli egressum cum magnis copijs aduentare, et passim maritimis in vrbibus augeri præsidia, & iam Turcas equites, qui ab Aulone in Salentinum agrum traiecissent, à præfecto totius Iapygiæ Scipione Sommeio viro impigro passim impugnari, atq; interfici dicerentur. Itaq; Solymanus ira percitus commutato cõsilio bellum aduersus Venetos decernit, & ab Aulone castra mouens Vagiussam amnem, quem veteres Æantem vocabant, superat, & ad Communitiã Butrotię regionis castra constituit. Communitiæ locus olim Regij Fontis nomen habebat, vnde vberrima profluit aquatio portui mirè oppurtuna. Quum eo in litore Solymanus haberet castra, Acroceraunij agrestes ferique homines, qui Chimeram

Chimeram incolunt montem, immane consilium susceperunt, tabernaculi regij noctu inuadendi, concitante eos Damiano quodam latronum duce, abstrusorum collium qui sunt in ijs rupibus & syluis peritissimo. Non reformidabant vllum vel certæ necis periculum viri rerum omnium egentes, ideoque latrocinijs assueti; & nullos certos colentes Deos, vt incredibili præda atq; inusitati facinoris gloria potirentur; si longè maximum terrarum orbis imperatorem in tabernaculo semisopitum, & frustra tot custodijs confisum occiderent: magno siquidem silentio ferarum more sese insinuaturos concubia nocte in stationem facilè sperarant: sed Barbaris ad id audendum facinus paratis Fortuna defuit: nam dux ipse Damianus e notis rupibus delapsus ad explorandum prætorij situm, & circumiectæ stationis formam, vigiles & excubantes prætorianos non fefellit: conspectus enim in arbore ex fragore abruptæ frondis, vti erat semipensilis et speculabundus à Ianizeris est comprehensus, & per tormenta detectis quas parabat insidijs, iussu imperatoris belluæ captæ modo discerptus est, vnde mox magna illis agrestibus clades illata est, emissis scilicet in eos Asapis & Acanzis venationis modo ad trucidandum, & quammaximè possent delendam horridæ atq; infamis gentis stirpem. Ab hac enim genus ducunt Husceochi maritimi prædones Dalmatiæ scopulis assueti, & Haidones qui Illyricis nemoribus inerrant, & cunctis mortalibus ex professo hostes, vsq; ad interiores Pannoniæ limites latrocinia exercent. Per hunc modum Solymanus dirum agreste genus ad satietatem vltus Corcyram oppugnare constituit, Barbarussam cum omni tormentorum apparatu e continente in insulam transgredi iusso. Is paulo antè reuocatus ab Iapygia ad Saxonem insulam; edito ingentis tormenti bombo vniuersam classem ex ea significatione contraxerat, & eodem cursu nusquam reperto Auria, per fretum Corcyreum ad Regios Fontes, Solymaniquè castra peruenerat. Quibus Turcarum consilijs opportunè perspectis Pisaurius aliquot triremium propugnatoribus, & validissimis remigum detractis vtramque arcem oppidi aucto præsidio communijt, & se imparem mari Barbaris fore iudicans, cum vniuersa classe ab insula se subduxit et in Hadriaticum sinum profectus est, eo consilio, vt cum socia altera Veneta classe, cui Ioannes Vetturius præerat, se coniungeret, & litora Venetę ditionis contra Barbaros tueretur, pugnæ casum subire paratus; postquam & sibi auxilio futurus Auria videretur, accedenteque Vetturiana classe superiores existimari possent. In id quoque consilium Pisaurius si pugnandum foret, Alexandrum Buondelmerium ingentis & propè stupendi apparatus galeoni præfectum, qui tum erat circa Zacynthum; admonuit, vt in Dalmatiam ad se nauigaret. Paruit imperio Buondelmerius nauandæ operæ cupidus, deuectusque est ad insulam Cursulam, quę antiquitus Corcyra nigra fuit, Meliteis olim catulis ad fœminarum delitias clara. Cæterùm Pisaurius atq; Vetturius suas classes in Rizonicum sinum, quem hodie Cathareū vocant, intulerunt; quum Solymanus magnam copiarum suarum partem ad diripiendos Corcyreorum vicos transmisisset. Pagos namque omnes & notos vicos perscrutati Barbari infinitam propè miseræ gentis multitudinem captam in seruitutem abduxerunt. Ad oppidum autem Aiacem purpuratum & ipsum Barbarussam singulis aduectos nauiculis propius accessisse constat, vt certius quæ opportuna essent ad oppugnandū specularentur. Sed ea visa est turriti oppidi & frequenti præsidio confirmati, portusq; munitio, vt eam Solymano inexpugnabilem

esse renunciarent. Præerant Corcyræ duo Patritij Veneti Aloysius Ripa, & Simon Leonius. Hi non temere Barbarorum vires quæ terra marique erant maxime metuentes, eò descenderunt vt suburbana tecta quæ erant instar oppidi perpulchra atq; mangnifica vltro excinderent, ne his transgressi Turcæ potirentur, atque his protecti ad oppidi murum tutius atq; facilius accederent. Fuit ea res maxime funesta et lachrymabilis, quum etiam remotiora ab oppido prætoria, & villas ad commoditatem atque delitias longa in pace ædificatas Barbaricis facibus absumi conspicerent. Sed in summo discrimine publicam salutem respicere summæ rei periculum cogebat, eaque omnia quæ tum ardebant libertate incolumitateq; ciuium viliora ducebantur, quando nouo sumptu refici atque instaurari non magno tempore posse appareret. Cæterum præfecti quos diximus, longæ obsidionis metu adducti, quòd nequaquã tantum commeatus in vrbe esse conspicerent, vt diu à Barbaris terra marique acriter obsessi inopiam ferre possent, omnem imbellem populi multitudinem extra oppidum expulerunt, adeò tristi lugentium spectaculo sæuoque remedio, vt quum Turcę idoneis in locis munitiones, & propugnacula militarium operum instructa tormentis circa vrbem erexissent, miserabilis ea multitudo eiecta foras in fossis pernoctare cogeretur, et quum turbulentissima fortè tempestas extrema Augusti mensis nocte incidisset, multi præsertim pueri matrum ceruicibus implicati, ex spurcissimi imbris iniuria, & propinquorum Barbarorum metu miserabiliter interirent. Vnum ex omnibus Corcyreorum castellis, nomine Angelocastrum, in mediterraneis insulæ ad quintumdecimum lapidem ab vrbe positum, frustra oppugnantibus & comminantibus Turcis, oppidanorum egregia virtute defensum, supra tria milia humanorum capitum, quæ eo confugerant prosperè conseruauit quum passim diuersæ Turcarum manus cæteris locis diram vastitatem attulissent. Turcæ ad terrendos Corcyreos occupato monte, multa in eo tabernacula constituerant, & è scopulo, qui Maripetrus vocatur, maiores pilas in oppidum contorquebant, & contra oppidum in ruinis conflagrantium ædificiorum occultè consistentes sclopetis ita rem gerebant, vt plerosque apparentium in corona mœnium certissimis ictibus vulnerarent, & circumuecti triremibus singula è proris maiora tormenta disploderent, maiore tamen obsessorum metu quàm damno. His de causis, quòd parum proficerent, sicuti antea confirmasse diximus duces ipsos Lustibeium, Barbarussam, & Aiacem, Solymanus susceptæ expeditionis pertæsus, soluere obsidionem & Byzantium reuerti constituit non sine pudore irriti conatus, quòd vtrobique, & in Salentinis, & Corcyræ, Fortuna vel iusta vel immodica eius vota fefellisset. In hoc decreto erat Barbarus imperator, quum certius didicit à suis nulla fide cum Castrensibus rem gestam fuisse, qui deditione facta secus ac crediderant pro beneficio, summæ crudelitatis atque auaritiæ contumelias retulissent, direpti scilicet & abducti in seruitutem, quum incolumi libertate saluas omnium Fortunas fore sperauissent. Quo maleficio suggillari maiestatis ipsius nomen iudicabat, qui semper in sponte deditos fidei atque iusticiæ obseruantissimus esse consuesset. Captandos siquidem Christianorum animos certa spe humanitatis atque clementiæ, vt in exemplum idem reliquæ gentes adducerentur: nec esse omni bellicæ cladis acerbitate diuexandos, qui vltro honesta pactione à veteribus dominis deficerent. Itaque expiandam omnino esse eius patrati facinoris

infamiam

infamiam putauit, generosoq; animo quos comperit maleficij authores fuisse supplicio affecit, & Castrenses captiuos omnes diligentissime perquisitos, impositosque nauigijs ad penates suos reduci iussit. Quum administrante Barbarussa ad edictum copię omnes decedere insula, & in aduersam continentem traijcere iuberentur, Corcyrei discessu hostium animaduerso eruptionem fecerunt, vt institutas ab hostibus munitiones diruerent: sed qui fidentius & inordinatius exierant, quod nondum Turcæ omnes discessissent, eorum superuentu in oppidum compulsi sunt, nondum plane euersis operibus: sub æquinoctium tamen à Turcis Corcyreorum detrimentis finis est impositus. Constat autem eo bello supra sexdecim milia è Corcyreis omnis sexus & ætatis capta atq; abducta in seruitutem fuisse. Solymanus itaque castra mouens, legente oram classe recto per Acarnaniam & Aetoliam itinere, positis commodæ aquationis causa ad amnes qui occurrebant castris, ad Aractum scilicet, qui Ambracium influit sinum Arcteum de vetere eius amnis nomine hodie vocatum, & Acheloum Ætoliæ, qui propter eximiam aquæ claritatem ab Incolis Aspropotomus hodie vocatus in Naupacteum sinum euoluitur, Byzantium est reuersus; deditq; extemplo operam vt à Cassimo Bassa, Nauplio, & Epidauro, in Peloponneso reliquis Veneti imperij vrbibus bellum inferretur: idemque vt facerent Illyrici præfectis imperauit, vt multis simul in locis vno tempore Veneti Turcico bello vexarentur. Discedente autem Barbarussa atq; appellente classem, propter aduersas tempestates, ad Butrotum, quod oppidum clarum antiquitus vetus retinet nomen, id omnibus incolis incursu naualis turbæ captis, atrociter direptum atque deletum est. Per eos dies Pisaurius Venetæ classis præfectus inito consilio cum collega Vetturio, in eum Dalmatiæ sinum qui ad Scardonam claram olim vrbem pertinet, classem intulit, expositisq; militibus, ad oppugnandam vrbem duxit. Distat ea à proximo litore septem milibus passuum, tuebaturq; eam vir Turcici nominis à fuscedine oris Æthiops vocatus. Is oppugnantium vim diu sustinere non potuit. Nam Veneti decussis toto muro propugnaculis impetu facto in vrbem perruperunt, & cæsis aut captis hostibus eam diripuerunt, edictoq; præfecti vetera mœnia funditus euerterunt, ne Turcæ repetita possessione opportunæ vrbis castellum ibi inædificarent, instaurandęq, & muniendæ vrbis occasionem arriperent. Imminebant siquidem Barbari, ab immensa eorum proferendi imperij cupiditate, maritimis vrbibus Venetæ ditionis, vt quum eas minutis ac assiduis incursionibus mediterraneo omni ferè agro spoliassent, etiam ad ipsa maritima oppida iustam vim admouerent. In ea contentione finium Veneti operam dabant, ne Turcę opportunis locis potirentur, quæ ab ipsis facile ad vexanda vicina oppida muniri posse intelligebant. Erat oppidulum cum arte distans à mari sex milibus passuum Obroatium à Dalmatis appellatum, quod antiquitus, vti reor, Argyrutum fuit. Hinc Turcæ Vscoccis feris prædonibus admixti latrocina exercebant, patebatq; his ad prædæ receptum id vnum maxime castellum. Quibus de causis Vetturius cum sua classe qua Hadriaticum sinum cum imperio tuebatur, ab Hiadera exiguo eius maris sinu circumuectus copias exposuit, ita vt propugnatores naualesque socios triremium in ordines componeret, Gabrieliq; Ripæo Veronensi copijs præfecto Obroatium continuo oppugnandum imperaret. Veneti inopinantes adorti Turcas peracre certamen inierunt Sed quoniam muralibus tormentis carebant, nec minutis pilis quicquam

exitiali consilio equum dimisit, & in navigium se intulit, ut ad salutem compendio parvæ navigationis uteretur. Cæterùm id navigium prægravante insilientium ex fuga militum multitudine, è litore vel multo adnitentium remis & contis conatu propelli in altum mare arenoso è vado non potuit, sic ut Turcæ supervenientes, & ipsum unum Petrum præcipuè petentes, in navem insilirent, trucidatisque omnibus ademptum Petri caput ad Amurathem referrent. Quo capite Clissanis ostentato oppidani terrore correpti, & exiguo freti commeatu, desperatis rebus aufugientes, vacuum oppidum victori reliquerunt. Turrianus autem, & Lucas qui equis ad fugam usi fuerãt, dimidiam suorum partem, quæ cæsa aut capta fuerat, desiderarunt. Cremontius quoq; Turriani præfectus, quum se per diversos tramites ad Vanizzam vicum confugere speraret, à consectante equitatu cum universis peditibus ferè ducentis interfectus est. Non parva quoque Spalatensium incolarum, qui temerè Salonam processerant, turba ut Malevicini castelli expugnationem atque excidium spectaret, superventu Turcarum equitum in receptu portę oppressa est, nihil eam protegente arcis custode, qui in Turcas tormenta dirigere poterat. Is siquidem abruptæ pacis ignarus, nihil Turcis à Veneto nocendum esse existimabat. Sub id quoque tempus idem Amurathes Nadinum castellum Iaderensis agri, quod est edito in monte pro specula positum, per proditionem avari custodis occupavit, magno eius provinciæ incommodo: quoniam Christiani amissa ea specula improvisis quotidie Barbarorum incursionibus vexabantur. E Nadiniana siquidem arce anteà custodes, quũ Barbaros procul conspicarentur, circumiectis eius viciniæ oppidis de hostium adventu modò ignibus aut fumo, modò propositis vexillis, & certis tormentorum bombis significabant, ut incolæ cognito periculo celeriter ab invadentibus se eriperent. Tum verò fiebat ut Turcæ occupata specula, uti nusquam animadversi, impunè grassarentur. Sed Veneti his exagitati iniurijs non multo pòst misso in Dalmatiam, qui Iaderæ præesset, Camillo Vrsino paria ferè hostibus detrimenta rependerunt. Nam ab Laurana oppido coactis copijs duo præfecti in Turcicos progressi fines Ostrovizzam oppidum manu expugnarunt & intenderunt, & Obroatium, quod nuper amiserant, per Iulium è Montevechio Vmbriæ, virum militiæ peritum receperunt. Sed id quod non rectè commodéve custodiri posse iudicabatur, a Camillo Vrsino ex præscripto senatus dirutum & solo æquatum fuit. Eodem autumno quo Solymanus Corcyræ insulam effusè populatus Byzantium redibat, & de Dalmatię castellis cum Venetis certabatur, gravissimum ex insperato detrimẽtum Ferdinando regi ad Exechium a Turcis illatum est, quo nullum ętate nostra vel funestius vel ignominiosius, si trucidatum quatuor gentium militum & ducum florem, & fœdam ducis fugam reputemus, Christiano nomini extitisse visum est. Superiore bello Turcæ à Mugaciano prælio victores, eam citerioris Pannoniæ regionẽ, quæ Possega ab Hungaris appellatur, sibi vendicarant, eo decreto ut nequaquam Ioanni Regi tradendam, sed sibi eam omnino retinendam existimarent, propter opportunitatem expediti itineris, quo ipsi superato ad Belgradum Danubio pervasuri in Pannoniam uti consuessent. Poslegam duo amnes, Savus & Dravus longo cursu ab occidente raptis secum aliquot minoribus fluvijs in orientem verti, æqualiq; ferè semper spatio inter se distantes totam præcingunt & alluunt. Savus è Iulijs Carnicisq; Alpibus placido alveo navigabilis delabi-

tur: Dravus autem è Valeriæ regionis, quam Stiriam vocant, Noricisq; montibus emergens Mura fluuio comite recepto, in Danubium evolvitur, pariq; exitu Savus ad Taurunum, quod est Belgradum, Danubio sese immiscet. Cæterum ab occasu Crassus amnis penè eam efficit insulam. Hæc regio à fronte atque utroque latere amplissimis septa fluminibus ab Illyrica meridionalique ripa Savo dirimitur: Dravus autem citerioris Pannoniæ margines lambit, effectoq; eius terræ cuneo ad Danubium extẽditur. In ea urbs est nobilis quinq; templorũ, quę ibi constituta sunt, nomine Clara. Tota autẽ regio oppidis frequens & rerum omnium abundans dirimente Savo, Turcicis finibus ad Illyricũ iungitur, finitimaq; est Crostiæ atq; Corbaniæ provincijs, quæ perpetuũ cum proximis Turcarum præsidijs Illyrici atq; Bosnensis regni bellũ gerunt. Eo tempore præerat Belgrado Mahometes Iahiaoglis spectatę virtutis atque prudentię authoritate inter Barbaros dux summus, cui Solymanus non temerè ingenio eius cõfisus, limitum pręfecturam, tutelamq; Pannonici regni commodo Ioannis regis attribuerat. Is superiore anno ita præsidij vires exercuerat contra nostros, ut multo astu validisq; armis fretus supra triginta castella regię ditionis, quę ad Despotis Rasciæ patrimonium pertinebant, in potestatem redegerit, & Illyricę præfecturæ, quę Bosnensis appellatur, adiecerit. Vnum vero ante alia summæ opportunitatis castellum, quod est in Bosega, nomine Exechium accuratissimè cõmunivit, quod id ad traiectũ Dravi in Pannoniam pertinere providebat. Itaq; Mahometes iustis erectis munitionibus, cõplexus insigne templum atq; eius oppidi cœnobium, Exechium totius belli arcem fecit, unde innumerabiles agebat prędas atq; arma nostris passim insidiosus, atq; terribilis inferebat: manebat tamen certa induciarum conditio, quæ ex inveterata consuetudine in his locis minuta prælia & extraordinarias incursiones admittebat, quod ex disciplina videretur, relinquendã esse militibus exercendæ virtuti, insuefaciendisq; equis occasionẽ, quę nihil pacis tranquillitatẽ abrumperet, nisi iustis copijs cum iusto tormentorum muralium apparatu vis inferretur. Hoc falso induciarum nomine usi superiores Hungari à Matthiæ regis temporibus cum Turcis bella serere cõsueverant. Sed mutato bellandi more, eas militandi leges regiæ Germanicæq; copiæ alienas, & sibi magnoperè damnosas experiebantur, quod Turcæ graviores armatorum equitum impetus pernicibus equis facilè eluderẽt, & fatigatos demum ex multis flexibus & gyris nostrorum equos, & plerunq; equites onustos armis opprimerent. His de causis Ferdinandus improbè lacessitus, utpote qui ægre ferebat inducias vigere, quas Solymanus suo commodo adversus Persas bellum suscepturus indixerat, nec eas pati posset, tanquam inutiles damnosasq; paranda arma iudicavit, non obscuro consilio, ut si Turcas possessione Possegę depelleret, inde mox superato Dravo rectà Budam repetito iure suo adversus Ioannem proficisceretur. Rex enim generosus ferre non poterat Pannoniæ regnum impotentibus Barbarorum armis sibi ademptum, & quod iniquissimum videbatur, alieno homini nullis subnixo iuribus, nec regia orto stirpe, se spreto contemptoque in contumeliam prorsus Austrianæ domus, quæ tantæ esset dignitatis & amplitudinis, dono datum. Non deerant tamen apud eum qui dicerent, nequaquam temerè excitandum bellum adversus eam gentem copijs atque pecunia, terra marique insuperabilem, nisi uno consensu & sumptu omnium Europæ principum arma caperentur. Fore enim providebant ut Solymanus toties lacessitus

cessitus nihil de sua feritate in nostrum sanguinem, nihilque de sua proferendi imperij cupiditate remitteret, quandoquidem suæ dignitatis existimet ultrò lacessentes hostes ulcisci, nullam à quoquam ferre iniuriam, & nullam denique aut iuris aut facti contumeliam pati, utpote qui dudum ex levi offensione, uniusq; tantũ demersæ suæ triremis iniuria cum Venetis vetustissimæ pacis leges abruperit, & tanquam impotens tyrannus nullã penitus excusationis rationem auribus admiserit, ut ex instituto Ottomannicæ ambitionis immanibus suę gentis latrocinijs ianuam aperiret. Erant vera hæc & prudenti alioqui regi magnoperè probabantur, sed singulę eius imperij gentes usq; adeo erectis ad suscipiendũ id bellum ingenijs ardebant, ut si tantæ occasionis bellum differretur, se nunquam postea adversus Turcas arma laturos confirmarent. Carinthiæ quippe Stiriæq; & Croatię ac Noricæ gentes, incursionibus Barbarorum expositæ, & toties bellicę cladis perpessæ calamitates, rebantur parvo negotio Turcas ea provincia posse expelli, quòd Mahometes non magna haberet vires, neq; maiores exacto iam penè autumno, instanteq; hyeme, habiturus crederetur. Apparebat etiam Cæsarem valida fratri præsidia summissurum, quòd eum Gallo rege de maturis inducijs agere didicissent. Ita Ferdinandus magna alacritate omnium undique milites cogit: Evocat tanquam ad solenne sacri belli edictum pios atq; fortissimos quosq; præfectos & regulos, breviq; iustus exercitus, genere tamen delectuq; militum quàm numero validior efficitur, in quo phalanx erat Germanici peditatus, cui cohærebant tanquã cornua aliquot Italicæ cohortes, quas ex sclopettarijs Ludovicus Lodronius in Rhetia Tridentinis alpibus Italiæq; propinqua, & in Gallia Cisalpina cõscripserat. Hic peditatum peculiari imperio regebat. Coiverant ad regia vexilla Bohemi equites & Slesi, Moravique his coniuncti, qui fulgentibus armis tegebantur. Nam Carinthiæ Stiriæque equites (his Ioannes Vngenotus: illis verò Antius Macer Saxonica stirpe ortus præerant) medio quodam armaturæ genere utebantur, quum Hungari, quos ductabant Paulus Bachithius & Ludovicus Pechrius magna ex parte peltati essent, & levis armaturæ Vsarones appellarentur. Horum omnium numerus octo milium equitũ summam implebat: peditum autem omnis generis sexdecim milia censebãtur, quibus aderat validus & numerosus omnis generis tormentorũ apparatus. Erant hę copię usu belli atq; animis delendo vel maximo Barbarorum exercitu pares, si acie & iusto cõcursu cèrtandũ foret: atq; his imperaret dux gravis, & uti sępe aliàs extitisset probè fortunatus. Is erat Ioannes Cazzianer genere Croatus, quem multis exercitatum bellis, & defensæ nuper Viennæ fama inclytum, rex Ferdinandus impigri pugnacisque hominis ingenio captus ad summum militaris imperij decus evexerat, quanquam eum plerique a turbida, parumque sobria mente præcipitem esse contenderent: ideoque alæ potius levis armaturæ equitum, quàm totius exercitus præfectura digniorem. Nunquam enim Ferdinandus ipse quodam consiliorum eius, intimorumque amicorum non improbando instituto belli, prgliorumq; periculis obijci erat solitus, & tum præcipuè quum adversus Turcas certaretur, à quibus plures Europæ reges superiore tempestate in acie deletis eorum copijs essent trucidati: sicut rex ille egregiè pius & fortis, & in quo nõ deerat bellicus vigor Maximiliano avo dignus, non timore quidem, sed fatali tot Europæ regum infortunio adductus, summa prudentia vitandos Barbarorũ impetus existimasse censeretur. At Mahometes his cognitis

rebus quæ adversum se parabantur, e proximis Pannoniæ præsidijs milites accersit: neque ei Budæ præsides ulla in parte desunt, quin auxilia submittant. Bosnensis ante alios Vstrephus, qui ampliorem ex omnibus Europæ Sanzachis equitum numerum alebat, Amurathem alumnum suum recenti Clissana victoria clarum cum numerosa ala exercitatissimorum equitum mittit. Huic quoq; adduntur pedites expediti ex feris montanisq; hominibus præsenti pecunia conducti, qui uno nomine ab Hungaris Haydones, à Dalmatis Huscochi, à Turcis & Illyrijs Martellosij vocantur, qui sagittis & sclopettis rem gerere, & saxa fundis vibrare didicerunt. Discinctum & agreste id hominum genus est, sed pernicitatis indomitæ & frigoris & inediæ patientissimum. Hanc turbam regebāt, & sua virtute & disciplina confirmabant certæ Ianizerorum manus pretoriani ordinis, deductæ ex singulis præsidijs, & usque etiam à Belgrado atque Samandria evocatæ. Hos consequebantur plerique ex Rascianis & Servianis, spe stipendiorum & prædæ allecti, invitantibus passim Turcis singularum provinciarum quæstoribus, qui liberaliter coeuntibus ad signa duorum mensium stipendia persolvebant. Itaque communi studio sua undiq; auxilia conferentibus Sanzachis, Mahometes copias, neque numero, neque virtute nostris contemnendas coegit, & ad Exechium hostes expectare constituit. Iam Cazzianer ad Caprunzam oppidum pervenerat, satis accuratè atq; opportunè anteà initis & constitutis rei frumentariæ rationibus, si eius imperijs atq; præceptis totius commeatus curatores celeritate & diligentia respondissent. Erant quippe viri totius provinciæ clarissimi alioqui negocio pares planeque industrij, qui authoritatem Simonis episcopi Zagabriensis respiciebant. Is nanque Simon sive studio supra æquum plurimum incensus, sive imbecillitate iudicij deceptus, ingentem totius annonæ copiam in castris ad multam usque pretij vilitatem se suppeditaturum promiserat, quod huic ministerio qui procurarent quatuor collegas cum imperio sibi substituisset, quibus convectores indigenæ, partim curribus, partim navigijs operam præstantes, multis enatis passim impedimentis respondere non poterant, neq; conferentium tarditas ex tuto castigari poterat, quum validi & præpotentis hostis propinquitas totam corripiendæ tarditatis facultatem eriperet, & Mahometes dispositis per Savum & Dravum Nazadarū præsidijs, alisq; equitum undiq; volitare iussis, aut cōvectiones nostrorum perturbabat, aut promisso maiore annonæ pretio utriusq; amnis accolis certi tutissimiq; lucri spem nusquam deficiente pecunia proponebat. Sed eam spem nusquā defuturi commeatus duo in primis augebant, Simon ipse Zagabriensis, qui undiq; per suos, quos diximus vicarios magnam quàm poterat curruum multitudinē conquirebat, & Iodochus Lilembergus, qui regio cōmeatui ex peculiari munere præerat. Is magnā vim moliti tritici, viniq; & ordei, atq; item panis nautico more biscocti certam copiam subsidia famis ægrorumq; remedia sibi minimè defuturam pollicebatur. Huic accedebat Franciscus Batthianius hac inani commeatus spe impulsus tanquam peritus regionis omnium rerū abundantiam promittens. Itaq; Cazzianer à Caprunza movet eo ordine, ut alternis diebus modò ipse, modò Albertus Sclichius Bohemorum dux præcederent, quòd honori Bohemicæ gentis id concedendum esse censuerat, decimoq; vix die ad arcem Veruczę perveniunt, quę circiter quadraginta miliarium intervallo à Caprunza aberat: minoribus nanq; itineribus propter septem prægrandium tormentorum difficilem con-

lem con-

lem convectionem progredi necesse erat. His de causis itinerumq; difficultatibus, si non sentiri, provideri tamen à peritis annonæ penuria cœperat, quòd ea quæ expectabantur tardius confectis itineribus, maleque explicatis rei frumentariæ rationibus nondum adveniebant, necesseque esset ea absumere alimenta, quæ ad duriores casus non incipientis, sed producti longius belli reservassent: propterea Severis literis & Simon & cęteri curatores asperrimè castigabantur, iubebanturque omnem adhibere diligentiam, ne ante adventum auxiliorum, qui non diu è longinquis regionibus advenissent, tantæ spei sperata victoria non virtute hostium, sed desidia curatorum propter commeatus inopiã corrumperetur. Interea Cazzianer & Sclichius tantisper cõsidendum atq; expectandos commeatus censent, mittiturq; exploratum Paulus ipse Bachithius cum ala mille Vsaronum, & expeditis sclopettariorum Italicorum cohortibus duabus, qui ad Zopiam arcem præcurrat, atque operam det, ut ex captivis hostium consilia cognoscantur. Bachithius ubi ad Zopiam ab hostibus conspectus est, Turcæ, quòd adesse universum exercitum existimabãt, nullam sibi moram attulerunt, quin avecto omni commeatu aut corrupto, incensaq; arce ad naves subiecti amnis confugerent. Ex his tamen Bachithius in fuga aliquot capit, quorum indicio Cazzianer reperit, quod anteà per suos speculatores compertum habuerat, unum esse Mahometis & Turcarum omnium consilium, ut ad Exechium positis castris consisterent, hostesque expectando de eius loci possessione dimicarent. Eo biduo Saxonum equitum ala supervenit, atque alia auxilia copiarum & commeatus non procul abesse nunciabantur. Disputatur in consilio an progredi, opperirive reliquum sociorum agmen, & commeatum qui advehebatur, expediret, postquam hostes ad Exechium uti didicerant, pugnandi copiam facturi dicerentur. Est mons qui Sclavoniam atque Possegam dividit, & in longum protenditur, à dextra eius montis radice per Possegam: à sinistra autem per Sclavoniam ad Exechium iter patet, Sclavoniam Dravus, Possegam Savus, atque item alij ignobiliores amnes alluunt. Ab hac parte iter saltuosum, & convehendis maioribus tormentis asperum atque difficile: sed pagorum atque villarum copia frequens, arcesque passim & castella plura continens: in altera porrò iuxta Dravi ripas iter campestre, & planum rarioribus ædificijs unica arx Zopia impedire poterat: sed ea tum ultrò ab hostibus cremata nihil difficultatis & morę illac transituris allatura credebatur. Igitur in consilio decernitur omissa Possega per Sclavoniam omnino iter esse faciendum. Antecedit usque ad Zopiam Ladislaus Moreus Hungarus cum Vsaronibus trecentis, quibus cataphracti Saxonum cum duobus vexillis præsidio succedunt. Illinc octo dierum itinere ad Valponium, quæ est arx permunita Petri Perenij ditionis perveniunt. Occurrebat progressuris flumen Crassus, qui vado transiri non poterat. Ibi nostri dum fluvius ponte iungitur atque consternitur ad traiectum septem dies immotis castris absumunt: perpetuis tamen horis itur in consilium, in quo variæ dicuntur sententiæ. Iuniores Exechium continuò properandum: alij Exechio omisso proximum quoddam castellum nomine Villach, ex hostico, aut aliam huic proximam quandam arcem obsidendam censebant, quum cæteri cautiores reliqua auxilia & commeatus, quæ parata & promissa à Scamburgo regulo adventare credebantur, expectanda dicerent, quòd nihil nisi consideratius ijs agendum esse videretur, qui gravissimi momenti expeditionem suscepissent. Cæ-

terùm fervidis atque audacibus sententijs dictis, plerique ex adverso omnem moram grave detrimentum cessantibus allaturam testabantur: frustrà siquidem singularum provinciarum auxilia, si sensim progredi, cessare, cunctarique libuit, evocata fuisse: si cautius agendo Cazzianer perplexè cunctetur, neque in hostem alacriter infesta signa vertat, proculdubio milites & equites tanquā à ducibus vitato hostium congressu, reformidatoque prȩlio in patriam esse reversuros. Satis quippe commeatus, satisque virium esse in castris, ut de victoria non dubitent, si duces consilia atque animos inanibus atque superfluis deliberationibus exoluant, nec hyemem expectent. Neque enim hostes Barbaros alias multitudini suæ confidere solitos, quum non magnas tum habeant copias Christiani exercitus tot tormenta trahentis conspectum esse laturos, & continuò Exechium desperata defensione deserturos, neque ex fuga in persequentes, & fulgentibus protectos armis ora conversuros: quandoquidem cataphracti nostri equites inermem eorum turbam, si resistere audeant perrumpendo prostraturi videantur. Huic sententiæ iuniores, qui nondum Turcarum arma fuerant experti, tanta alacritate atque ferocia favebant, ut vel bidui mora paratam atque expeditam interpellari victoriam existimarent. Extemplò igitur procedēdum esse statuunt, & copias recensent. Censa sunt ad decem milia equitum utriusq; armaturæ: quo equitatu si robora equorum ac hominū ornatum, munimentaq; armorum solido ferro fulgentia certius ęstimentur, nihil apparatius atque validius ullo subitario bello coactum fuisse pleriq; iudicabunt. Sed peditatus, qui erat ex omni provincia lectissimus vehementer e ratimminutus, utpote qui vix octo milibus integrorum militum constaret: nam magnus iam ægrorū numerus in castris esse cœperat: reliqua pars quum multi etiam longo itinere fatigati, & passim hærentes dilapsi essent, vulgoque omnes propter lutulenta itinera palustri cœnosaque illuvie deturpati, ex autumnalique pluvia madentes & algentes, affectiq; pariter inedia nequaquam satis spti aut firmi ad sustinenda imminentium præliorum incommoda viderentur. Inter nobiliores autem duces morbo gravissimè laborabat Iulius Hardechius. Hunc Valponio in oppido subsistere: reliquos omnes trium dierum cibaria parare & secum ferre iubent, ac sperare paulò pòst certam omnis generis commeatus copiam usq; ad precij vilitatem in castra obventuram. Præscriptis autem legibus edictum sub pœna capitis proponitur, ut nemo Turcarum hostem vivum capiat, vel ultrò se dedentem, nisi quum planè confecto prȩlio sit debellatum: nemo item præda se oneret, quandoquidē eam omnem æqualiter inter milites se divisuros duces promittunt. Hoc edicto à præconibus & tympanistis per omnes ordines promulgato, iter quod planius & rectius apparebat, ad Exechium suscipiunt. Tertio die perveniunt in vallem quandam ad tertium ab Exechio lapidem, atq; ibi castrametantur. Postridie Turcarum agmen conspicitur, & à nostris acies instruitur. Verùm id nullo certamine cominus edito tormentis tantùm maioribus repellitur. Sequenti verò die effusis ab oppido hostibus levia certamina conseruntur, & multis utrinq; interfectis, æquo Marte disceditur. Eo die Simon Zagabriensis antistes cum suo equitatu, aliquantaq; annonę copia supervenit, cuius advētu apud nostros minuitur timor de inedia paulo antè conceptus: sed interdicuntur à ducibus levia certamina, quòd plures ex nostris vulnerarentur, & Turcæ suis usi artibus facile superiores evaderent, quum sclopettarios Ianizeros, Asaposq; sagittarios turmis suis

suis admiscerent, & equitibus nostris sua agilitate freti multa vulnera inferrent, quód nulla ratione nostris interdictum videri poterat, quum militum animi, qui pugnæ studio, & mutuis cum hoste congressibus accendi, & de victoria bene sperare soleant, eo demum ignobili ducum iudicio frangerentur, quasi hostium vires, pugnandique artes nostris nosci vetarent. Dicebant enim ab huiusmodi extraordinarijs prælijs Mugacianam cladem initium cœpisse, reservandosque ideo milites & equos in ipsum universæ pugnæ diem, ut recentissimis virorum & æquorum viribus pro victoria certaretur. Ab hoc decreto imperatur tormentorum magistris, ut in hostium agmina ubi ea prodire conspexerint, maiora statim tormenta dirigant, quibus peritè administrantibus fiebat, ut Turcæ à coniectis subsilientibusque tormentorum globis certa acciperent detrimenta, neq; miscere, uti cuperẽt, levia certamina possent. Hoc animadverso periculo Mahometes in proxima palude, quæ ab exundante stagnanteq; Dravo amne erat enata, Nazadas multas sclopettarijs completas instituit, quæ totius paludis margines obsiderent, & nostros aquatione prohiberent: castra etiam nostra, quæ erant in conspectu coniectis in ea minorum falconum globulis infestarent. In singulis namq; Nazadarum proris constituta erant in canterijs, & aptè collibrata minoris generis tormenta, quæ à nostris moschetta de nomine minimi accipitris vocantur. Ei valli in qua nostri locarant castra, imminebat collis non planè arduus. In eo erat pagus, in quo Turcæ constiterant, levi prælio nostros excepturi. Ad eos deijciendos postero die ab omnibus ad arma conclamatur, instruiturq; acies, & ne hostes suis tumultuarijs prælijs lacessere aut perturbare nostrorum agmina queant, in progredientes dirigi atq; displodi tormenta iubentur, alacriq; nostrorũ successu Turcæ locum deserere coguntur. Sed illi loco depulsi ad demorandos nostros pagum continuò succendunt. Neq; tamen nostri à proposito itinere discedunt. Interim pagum totum flamma pervadit, atq; inde hostes ad unum incolumes se ad suos recipiunt. Tum verò à ducibus superato colle Exechium in planicie ad Dravi ripam positum cõspicitur. Id circiter duo milia passuum à colle aberat. Ibi Cazzianer loco aquationi, pabulationi & lignationi idoneo castrametatur, imperatque tormentum maius ante castrorum portam provehi, facturus periculum, an inde emissa pila oppidum Exechium attingi posit: sed id longius quàm oculis appareret abesse compertum est, quum pila altius etiam coniecta paulò supra medium eius vallis spacium pervenisset. Hoc facto periculo & certius æstimata loci distantia nostri duces facilè deprehendunt, si ab ea oppidi parte castra admoveantur, oppugnandi & quatiendi causa exercitum necessariò periniquum in locum esse deducendum: nam à colle illo, quem tenebãt, & duobus circiter passuum milibus ab Exechio distare diximus, contra oppidum aperitur campus declivis, qui spaciosam vallem efficit, quàm planè totam detegit castellum editum ex cœnobio Christiano, temploque, ut suprà diximus, à Mahomete ædificatum. Id, ut credi par erat, diligenter ab hoste permunitum, ita descensuris nostris & castrametantibus imminebat, ut nemo nisi insanus castra hostium tormentis exponẽda iudicaret. Itaq; illud desumũt consilium conspicati, scilicet ultra Exechium satis editam planiciem ipsa valle superiorem: atq; ideo oppidi mœnia æquantem. In eam castra transferre, tormentisq; murum adoriri constituunt, sed in eum locum ex tuto se mutare castra non posse provident: quoniam circumeundus erat rursus collis, & sal-

tus trium milium paſſuum, qui à dextro latere iter prębebat, ut in eam demum planiciem, quę oppido imminet deſcēderetur: quod iter diverſum & laborioſumerat, ob id pręcipuè quòd via regia, quæ ad Valponiū ducebat, ineptè deſerebatur. Neq; enim exercitus noſter tantus erat, ut totum oppidū Exechium, in quo ſupra ſexdecim milia hominū eſſe ferebantur, perpetua obſidione in corona cingere poſſet, neque tanti erant in obſidentium caſtris commeatus, ut abſque continua ſubvectione inedia laborandum non eſſet, quando hoſtium equites cuncta perpetuis excurſionibus itinera obſeſſuros, atque omnem commeandi facultatem erepturos appareret. Dum varijs certaretur ſententijs, & modò huc, modò illuc inclinaret Cazzianer, exorta eſt à graviſsimis viris importuna ſententia, qui hiſdem in caſtris, atque eodem colle perſiſtendum eſſe cenſebant, illicque noſtros commeatus, qui non procul à Valponio eſſe dicebantur, expectandos, & ad præſidium curruum, quibus annona convehebatur, tria milia equitum mittenda, neque ullo pacto exercitum in difficultate eius aſperrimi ſaltus, qui intercedebat, & maximè crebris arbuſtis eſſet impeditus perducendum videri. Nonnulli verò alij leviſsimis ſententijs annnonam apud hoſtes eſſe tenuiſsimam, proindeque eos oppido incluſos, inopiam & famē non diu laturos: nullā quippè alijs expectandorum commeatuum certā eſſe ſpem: ſic aut oppidum deſerendum, & fuga ſaluti conſulendum, aut denique iniquo loco pugnandum eſſe Turcæ milites exiſtiment. Hæc à transfugis Chriſtianis ſe cognoviſſe dictitabant, affirmabantque Mahometem peculiari ſua ſupellectile precioſa navigijs impoſita fugā moliri, nec ultra tertium diem obſidionis incommoda toleraturum. Proinde ſibi videri ſaltum illum facilè poſſe ſuperari, ipſis ad oppugnandum alacriter pervadentibus. Bellum verò trahere pernicioſum: poſtquam tanta eſſet in caſtris biſcocti panis copia, ut ea tantū præter alia obſonia univerſus exercitus moderatè partiendo in ſeptimū uſq; diem ali poſsit. Idcirco non eſſe committendum deſidioſè, vel timidè, ut tam infeſtus hoſtis, tamq; oppulēta præda è manibus emitteretur. Quo ſpatio Scambergum regulum cum novo commeatu, noviſque copijs adventurum facilè ſperarent. Interim non eſſe ceſſandum: propterea quòd tantum temporis, inclinante in hyemem autumno, & imminentibus Idibus Octobribus ſit abſumptum, ut niſi quid egregium properè tentandum ſit, brevi excluſis tempore rebus utique infectis cum ignominia ſit decedendum. Apparebat etiam quaſſato uno propugnaculo, quod erat in adverſo oppidi angulo tumultuariè extructū, nulla ratione hoſtes ab ea parte noſtris poſſe reſiſtere: illac etiam rectum iter hoſti ex Belgrado ad neceſſarias rerum ſubvectiones liberè commeandi penitùs eripi, quo itinere intercluſo proculdubiò futurum, ut Raſciani & Coloni omnes noſtris neceſſaria omnia ſubvehant, concurſuramq; omnino magnam eorū multitudinem immaniū Turcarum tyrannidē pertæſam, cuius opera & oppidum expugnari, & Chriſtiani Exechiani, qui non pauciores Turcis in ſuburbanis tectis remanſerant, ad defectionem adduci poſſe. Hęc ut efficacius confirmarent, aſſerebant cuncta propè, quæ eſſent apud hoſtes tormenta numero fere ducenta verſus vallem ita à Barbaris fuiſſe diſpoſita, ut niſi magno cum labore dimoveri traducique non poſſent. Non enim curribus & rotis more noſtro erant impoſita, ſed trabibus, magniſq; ſtipitibus incluſa, utpote quæ armillis ferreis, aut funibus materiæ colligata eſſent, & ſolo circumcirca adactis cuneis confirmata. Qua ratione inutili Turcæ nullam tradu-

traducendis, & uti oporteret, convertendis tormentis facultatem habituri credebantur. Hæc igitur sententia vicit tanquam nobilior, & apud viros fortes omnino decentior. Itaque postero die nostri longiore circuitu saltum superant, & instructis agminibus ad eminentiorem, quem diximus, campum contendunt. Tum verò Mahometes ex coniectura loci animadverso nostrorum consilio, & cognita profectione statim per compendia viarum nota ipsis in saltum mille expeditos equites, & Ianizerorum sclopettariorum delectam manum præmittit, qui ultimum nostrorum agmen carpant. Id ex Italico & Bohemico pedite constabat. Bohemus in fugam vertitur: Italus strenue resistit, cui ægrè sustinenti subsidio mox advolant gravioris armaturę Carinthij equites. Hostis terga dat, parvoque accepto incommodo nostri saltum evadunt. Castris positis, quæ ad oppugnationem erant idonea, diligenter instruuntur, & summo diluculo instructis aciebus proceditur, & post decoram armorum ostentationem hosti pugnandi fit copia. Sed ille oppido se continet, nostrosq; tormentis eminus ex propugnaculo petit, ex adverso nostri maiora duo tormenta in proximum tumulum educunt & emittunt, quorum pilę & aggerem & mœnia magno terrore hostium penetrasse conspiciuntur. Interim nostri integrum ferè eum diem hostium tormentis expositi in acie consistentes, & ad pugnę spem descensiones hostium frustra expectantes, aliquo sed non magno vel à frequentibus hostium pilis accepto incõmodo sese receperunt. Mahometes siquidem gravi consilio suos pugnam flagitantes cõtinebat, de nostrorum inedia certior factus, & ut ferebant transfugæ, severiore epistola a Solymano imperatore admonitus, ne ullo pacto vivus locum desereret, atque cuncta ibi obsidionis hostilisque impetus mala, nisi teterrima atque ignominiosissima nece perire mallet, fortiter sustinenda decerneret. Per hunc modum quum nostri gerendæ rei avidi nusquam congrediente hoste distinerentur, absumptoque omni commeatu totus exercitus inedia premeretur, nec in consilijs quotidianis duces ullum salubri consilio locum reperirent, & certissimus futuræ cladis timor mentes omnium occuparet, Balthasar Pamphilus ex ordine Hungarorum procerũ dux spectatus in consilio his verbis loquuutus est: Præposterè duces, inquit, agimus, dum enim quo pacto hostes superari possint prolixè consulimus, exercitus nostri vires præ inedia usque adeo debilitantur, ut milites iam planè non obscura fame tabescentes, neque incessu regant corpora, neque languentibus lacertis arma sustineant, & in universum fortissimus quisque animum despondeat, & desperata pugnæ occasione miserè atq; deformiter cadendum esse conspiciat. Itaq; nobis maturrimè ante omnia fami, quæ nos vehementer urget, occurrendum arbitror, sic ut hinc castra movenda censeam, & ad Hermandum castellum illicò deflectendum, ut eius expugnati castelli commeatu, qui non erit exiguus, universus recreetur exercitus, depulsoque famis periculo, ad reliqua, uti usus docebit, belli consilia redeamus. Aberat id castellum ab Execkio decem milibus passuum, in quod pleriq; Turcarum uxores suas et liberos, atque item preciosiores sarcinas contulerant, quibus tuendis rebus viginti circiter Turcarum præsidium fuerat impositum. Erat Castello coniunctus pagus intercedente non magna fossa: murus autem quadrati ambitus ex vetere structura erat sine extantibus propugnaculis, sic ut Balthasar affirmaret nullo propè negotio expugnari posse. Laudatur ab omnibus consilium, ipseque author Pamphilus præmittitur ad exploran-

dos castellanorum animos, occupandumq; pagum, arridet cœpto Fortuna, sed in dedito pago tritici multò minus opinione sua reperit: vini tamen inveniuntur aliquot vegetes, cuius copia languentib. militibus opportunissima fore credebatur. Itaque ad eam famam signa convelluntur, & ad Hermandum castra moventur: secunda noctis vigilia ita turbatè confuseque disceditur, ut agmina vix agnitis vexillis malè cohærentia fugæ potius quàm profectionis speciem præberent. Nihil tamen Turcæ se commovent, insidias veriti, & quòd solutæ obsidionis commodo sublevati, nihil temerè noctuque præsertim conandum existimarent. Vbi perventum est, duces caverunt, ne pagus primorum incursu diriperetur, ad iniuriam subsequentium agminum, quibus æqua portione totus is commeatus erat dividendus. Tum verò castellum ex pago provectis tormentis oppugnari cœptum, protractoque certamine usque ad meridiem, quòd lateritius murus quassationi difficilior quàm existimassent, reperiretur, & Turcæ quanquam paucissimi fortissimè propugnarent, debilitati tamen vulneribus deditionem fecerunt, quum in eo certamine quinquaginta ferè ex nostris milites cecidissent. Aperto castello bina tantùm farinæ tritici, & totidem milij vasa reperta sunt. Tum verò videre licuit duces occulto quodam pavore consternatos & tristes, quòd pro amplissima præda, & multo in plures dies suffecturo commeatu aliquot tantùm mulierculas & pueros reperijssent, & vix in toto pago castelloque tantùm commeatus nacti essent, quantum in biduum cunctis sufficere posse videretur. Dissimulatur tamen id incommodum à ducibus, & stolidæ suæ credulitatis vitium mussantes incusant: pollicentur tamen exercitui amplissimam commeatus copiam instaurato ponte subiecti fluminis. Siquidem Bodrogus amnis ab adversa parte oppidi decurrit, ita profundus atq; cœnosus ut vadari nequeat: proptereaq; Turcæ muniendi sui causa, revulsis aliquot sublicis & demptis asseribus pontem sustulerãt. Igitur advocantur fabri, adnitentibusque omnibus continenti trium dierum labore pons reficitur. Sed ea contabulatio nequaquam tantæ erat firmitatis, ut maxima tormẽta, quæ erant ponderis ingentis sustinere posse crederetur. Castris interim fossa munitis, qua hostium repentini insultus sustineri, & currus qui valli loco castris erant circundari commodè transvehi possent. Quarto die currus totius exercitus transvehuntur cum minoribus tormentis, secundũ hæc è maioribus sex transmissa sunt: sed sub septimo quod erat longè maximum, pons tanto sub pondere fatiscens est interruptus: quamobrem coacti sunt duces illud, ne tanto spolio potiretur hostis, ex calefacto metallo, malleis diffringere. Septimo autem die cunctis rebus commodè traductis, pons iterũ ne insequenti hosti pateret, disiecta tignorum materia, succisisq; sublicis est intercisus. Superato Bodrogo, atq; eius ponte corrupto persequendi nostros facultas Turcis eripitur, nisi paludem illam multorum milium passuum itinere circuire, quàm periculosi amnis vadum tentare malint. Hic rursus in consilio disputatur, an maiora tormenta ad expeditius iter confringenda sint, ne his potiatur hostis. Eius sententiæ secundus author existit Cazzianer, profiteturque se peculiari suo sumptu si cupri fragmenta inter curruum sarcinas distributa convehantur, brevi refecturum: scalas autem & reliqua bellici apparatus instrumenta, ne hosti cedant igne absumenda censet, & quanto expeditius iter haberi possit, versus Valponium celeriter capiundum, ubi copiæ ab aliquot dierum inedia iam semienectæ varijs esculentarum rerum copijs recreari

queant:

queant: ac alij per Possegam redeundum dicebant, & oppidum Iuvancha ex itinere protinus expugnandum, quum in eo magna frumenti & vini copia à Barbaris & incolis servari diceretur. Pari quoque celeritatis impetu aliud in proximo castellum nomine Gara omni genere commeatus plenißimum expugnari posse videbatur, priusquam Turcæ circundata palude longum id iter emensi ad insequendum supervenirent: neque tormenta usque adeo præcipiti pudendoque consilio quæ essent nobilißimum totius provinciæ presidium atque ornamentum distringenda, sed potius ut in præsens eorum usus hosti eripiatur, si id extremi casus necessitas ferret, stilis ferreis per spiramenta adactis esse configenda. Postremò nihil esse turpius, quàm ut rebus infectis de receptu cogitarent. Trahitur in hanc sententiam ipse Cazzianer, indictaq; profectione, quod ex cõtinuis imbribus iter difficilius reddebatur, ipsa quoq; tarditate tormentorum impeditis in locis sæpius heretur atq; subsistitur. Ita progressu longa paßim mora præpedito, magna cum difficultate tria milia passuum conficiuntur: eoq; modo vesperi nostri pariter atq; hostes singulari diligentia longißimum emensi iter, uno tempore ad Iuvancham perveniunt. Sub hoc castello tenue erat oppidulum; in quo nullus Turca remanserat. Oppidani nostris statim portas aperiunt: neq; milites ingreßi à præda contineri queunt, vinum cuius non modica erat copia dum certatim potant, vegetibus effundunt. Illinc tamen à ducibus graviter increpitantibus depelluntur. Eadem nocte hostes oppidum succendunt, & tam edificia quàm ea omnia que nostri non diripuerant, corrumpunt; cõclamatur ad arma, quòd hostes undiq; nostris imminerent, inalbescenteque cœlo diversis in locis acri certamine dimicatur: sed longè vehementißime ubi Bohemorum turmæ locum tenebant. Ibi dum nostros Turcæ equites acrius urgent, Petrus Raschinius Bohemorũ legatus, quẽ Mareschalcum vocant, indignatus usq; adeo insolenter incumbentes hostes, confecto ex fortißimis globo, eos facto impetu ita summovit, ut pulsi multis acceptis vulneribus late dißiparentur. Sed Barbari more suo in pugnam celeriter revertentes, & recentibus suorũ subsidijs adiuti, victrices nostrorũ turmas circunsistunt, & laxatas per partes concidunt. Acciditq; ut Raschinius ipse fortißimè dimicans, vel totis undiq; protectus armis unà cum suis cæderetur. Tum verò nostri duces de profectione statuentes, quaternos curruum ordines instituunt, qui incedentium agminũ utraq; latera protegant. Principia minus validis militibus dantur, firmo tamen præsidio in fronte constituto: agmen claudebant maximè strenuæ atq; integræ cohortes & turmæ. Per hunc modũ vallato utrinq; agmine procedentibus nostris, sicuti frequentes occurrebant tumuli plerunq; nemorosi, qui iter præpediebant: ita hostes à circumveniendis infestandisq; nostris opportunè prohibebant. Hac re animadversa Mahometes expeditos Ianizeros & Martellosios, qui viarum & nemorum compendia nossent, præmittebat, attributisque eis parvis falconibus qui rotis agebantur, angustias præoccupare, & in his nostros lacessere iubebat, & quum in aperta loca egrederentur, ad alias ulteriores angustias insidendas refugere: alas verò equitum quæ apertis in locis perpetuo iter habentibus instarent, atq; agmina distinerent. Qua Barbarorum astuta uelocitate nostri sæpe victi lacesßitique multa paßim vulnera atque incommoda referrent, eoque iniquius, quòd nulla Barbarorum manus paulò firmior usquam consistere, neq; nostrorum impreßionem expectare auderet; sed uti erat à duce præceptum, à congressu re-

fugere, & carptim ſagittis & glandibus, falconumque globulis, uti locus poſceret, rem gerere cõſueſſet, quum tamen ad fauces paulò patentioris campi eſſet perventum, & noſtri Vſarones audacter prælium miſcerent, augerenturq; agmina Turcarum, & edendæ nobilioris pugnæ occaſio oblata videretur, ipſe ante alios Paulus Bachitius adhortator & bellator inſignis falconis globulo ictus atque interfectus eſt, quum & plerique alij viri fortes ex ſuis Hungaris tardius explicato certamine cecidiſſent. Eo interfecto qui inter noſtros duces militaris ingenij ſolertia, atque ingentis animi fortitudine plurmùm eminebat, magnus timor totis caſtris incuſſus eſt, quum nemo eſſet, qui eo ductante dimicauteq; adverſus Turcas de victoria dubitaret, quando & tum, & aliàs ſine eo unquam proſperè dimicatum fuiſſe meminiſſent. Eo tamen prælio quũ Hungari urgere Turcas, & ſui ducis mortem ulciſci contenderent, tanta vi hoſtes repulſi ſunt, ut multis ſuorum amiſsis, falconum currus deſerere cogerentur: ſed ea fuit apud pedites noſtros animorum & corporum imbecillitas, ut præcurrere, & currus deſtitutos occupare, reducereve nequierint, & ex adverſo hoſtium pedites pedum velocitate mirabiles, ipſique præſertim Ianizeri è ſylvis equites noſtros glandibus impeterent, à perſequendisque ſuis opportunè deterrerent, & recepta rurſus tormenta incolumes aveherent, ex inſtitutoq; ſuo noſtrorum agmen præcurrere atque laceſſere perſeverarent. His incommodis, omnisque generis commeatuum inopia afflicti noſtri milites, quum neque ullo adverſus famem ſubſidio nutantia corpora, neque ulla auxiliorum ſpe animos ſuſtinerẽt, extremæ calamitatis caſum omnes horrebant, eoq; trepidantius, quòd Mahometem nova validaque recentium copiarum auxilia è Belgrado, Samandria, atque Nicopoli expectare, vel incertis rumoribus audiviſſent, ſimulque proſpicerent ex Vſaronibus plures præſumpta fuga ſaluti ſuæ conſulere, neque ulla aut conſolandi aut minuendi timoris ducibus attonitis ineſſet authoritas, qua aliàs lætis atque magnificis alloquutionibus conſternatæ metu copiæ confirmari conſueſſent. Quum verò in campum ſatis patentem oppido Garæ ſubiectum eſſet perventum, multorum confirmatione nunciabatur, hoſtes proximas & cõtinentes ſylvas, per quas noſtris eundum erat, deciſis paſsim & tranſverſis obiectis arboribus præſepſiſſe, ne per eas vel tormenta vel currus traduci, & equites niſi diſſolutis turmis induci poſſent. Ea res evulgata in caſtris ultimæ deſperationis mœrorem attulit, eoque etiam graviorem: quoniam Ladislaus Moreus, atque alij locorum periti dicerent, duas tantùm evadendi vias ſupereſſe: alterã qua per ſylvas itinere decẽ milium paſſuum ad Valponium ibatur, eamq; quòd interſecta ſit, novo Barbarorum opere dimiſſis impedimentorũ curribus, relictisq; maioribus tormentis eſſe penetrandam: alteram porrò verſus caſtellũ, quod Zenthuerzebeth vocãt, quod ipſius Ladislai Morei erat ditionis, & aliquot milibus paſſuũ à Gara diſtabat. Quæ via ſi caperetur, hoſtes proculdubiò propter locorum anguſtias à noſtris perſequendis neceſſariò ceſſaturos. Verùm in conſilio præfertur via, quæ ducit ad Valponium, quòd illic commeatuum eſſet ſatis, & pecunia à rege Ferdinando in ſtipendium miſſa, quæ ſufficeret in totam hyemem Valponiana in arce ſervaretur. Itaque dimiſsis illis tormentis, quæ convehi non poterant, ſuccenſoque pulvere tormentario, atque corruptis reliquis exercitus inſtrumentis & ſarcinis, quæ equis imponi nequibant, properandum eſſe: obiectos ſiquidem arborum truncos facilè diſijci, & parvo vel ipſorum tantùm au-

rigarum

rigarum labore repurgari iter posse prædicabant, & quemlibet ex ductoribus atq; præfectis curare debere, ut ipsorum equites et pedites expeditissimi sint, et dato signo statim proficiscantur. Profectionis verò signum futurum esse instrumentum quoddam musicum, quo fistulator è sacris turribus in Germania, Viennæque præsertim adpropinquantem auroram prænunciare solet. Id tibię genus Germani Schalmeyen appellant. Signi dandi cura inchoandæque profectionis ipsi Cazzianeri data est. Huic ultimę deliberationis decreto nonnulli qui adversarentur reperti sunt, & dicere auderent, hostium multitudinem multo minorem esse nostro equitatu, atque eadem ferè qua nostri urgerentur, cibariorum inopia premi. Præterea Barbaros cum gravioris armaturæ equitibus nostris iusto pręlio cōgredi nunquam ausos, sed latronum more ex insidijs tantum nostros adoriri, & quum ex viarum angustijs nostræ copiæ explicantur, illico refugere. Cæterùm non esse adeo immunitum castellum & oppidum Gara, ubi hostes castrametati sint, ut expugnari nequeat. Proinde viris fortibus, necessitateque multarum rerum astrictis, experiunda omnia, & tandem audendum esse aliquid: nam fugam non solùm turpissimam ipsis ductibus, qui salutis periculo famæ decus anteponunt, sed cunctis qui nihil præter vitam respiciant perniciosissimam omnino futuram. Quod si profectio noctu fiat, futurum esse ut palantes, vagique per diversos tramites nemoribus inerrent, neque in tenebris posse dinosci ab ignavia virtutem. Vsarones quippe ante alios nullo pudore diffugituros: Turcas autem castris nostris adeò propinquos esse, ut nulla ratione eos discessus noster celari queat, præsertim si pulvis tormentarius succendatur, & tormenta maiora inclusi ignis violentia diffringātur, propter necessarium bomborum & malleorum strepitum. Quibus de causis confligendum omnino esse iudicabant, nec credendum falsis rumoribus, qui de novo hostium exercitu spargerentur. Magnum profectò Deum ipsosque divos cœlites pro religione, & Christiani nominis gloria decertare paratis proculdubiò certissimam opem allaturos. Tum vero cœpta est consultatio de ægris, qui curribus vehebantur, aut inter impedimenta collocati, à novissimo militum integrorum agmine cogebantur. Apparebat enim tantam ægrorum & sauciorum multitudinem intellecto profectionis decreto, planctu & questibus, uti miseris & desertis necesse erat accidere, tota castra completuram, quorum lamentationes & eiulatus aucturi pro certo illi credebantur, qui vel fratres vel consanguineos contumalesque suos & amicos usque adeo miserè & fœdè derelictos nunquam postea visuri essent, cuius universæ perturbationis tumultum & voces necesse foret pervenire ad aures Barbarorum, qui non longius abessent quàm intra minoris tormenti iactum. Propterea unumquemque corpore atque animo debere adniti, ut tantulum id iter quod pertinebat ad Valponium fortiter atque alacriter conficerent, quando bona etiam spe occursuri essent multis curribus recenti pane, varijsque cibarijs abundè onustis, quia Valponio in castra submittebantur, sicuti à certis nuncijs esset auditum. Eo commeatu siquidem recreatis viribus, suscepti que subinde amico oppido, esculentorum omnium copia plenissimo, reliquos omnes præsentis difficultatis atque periculi casus ex tuto superaturi essent. Vt verò sauciorum & ægrorum salutis ratio haberetur, affirmabant eos iugalibus curruum & quadrigarum equis posse imponi, eorumque infirmissimos insidentium equorum clunibus arcto complexu posse sustineri. Postea

mo magnificis verbis eleuando hostium vires, vanissimeq; et iactenter attollēdo suas, id quod tum iter salubri consilio caperetur, non turpis fugæ quidem, sed honestæ profectionis debere existimari, quando ipsi non equitatus modò genere & numero hostibus superiores essent, sed peditatu etiam ipso vel grauiter morbis attenuato pares & firmiores, si non iniquissimo loco sit dimicandum. Hęc quum pugnantibus sententijs in consilio iactarentur, res eò deducta est, vt quisque ducum perturbato iudicio alienas à communi salute cogitationes susciperet, nullaque dedecoris cura habita, in vnam tantum vel ambiguam spem salutis fugam meditaretur. Ex aduerso Mahometes certissimis vsus exploratoribus, & de omnibus nostrorum incommodis per singula propè horarum momenta certior factus, suamque inde victoriam præsagiens, intentis excubijs, & infessis longè lateque per alternantes equitum turmas itineribus, vigilantissimè nostrorum motus obseruabat eo consilio, vt quum nostri castra mouerent, atque agmina proficiscerentur, ex pristina sua consuetudine disiunctos, & vti accidere necesse erat, impeditis in locis sæpè dissipatos, apud opportunas locorum angustias inuaderet. Ita enim equitatum peditatumque suum omnem circa notos nemorum saltus disposuerat, vt magna quadam lunati flexus indagine circundatos inclusisse videretur. Erat iam propè exactum secundæ vigiliæ tempus, insomnesq; omnes solicitis mentibus ita exeundi signum expectabant, vt minimum quodq; moræ spatium apprimè ingratum & incommodum singulis videretur, & clari nonnulli duces vecordi instinctu moras abrumperent, & iniussu discedere atque anteire cæteros properarent. Huius flagitiosi discessus initium ortum esse aiunt ab Vsaronibus Hungaris, qui tramitū & nemorum notitia freti, Valponium versus cursum intenderunt. Hos Ladislaus Moreus inhonesto exemplo imitatus ad Zenthuerzebeth castellū suum contendit. Hos quoq; Stiriaci omnes obliti pudoris Ioanne Hūgenoto præfecto duce, qui tuendo cogendoq; nouissimo agmini fuerat destinatus, tumultuosè properātibus turmis sequuti sunt. Idem fugæ consiliū sibi quoque præsumpserat Antistes Zagabriensis, cuius ingens laterna per syluas errabunda noscebatur, minore tamen aliquanto infamia quàm cæteri, quū vir sacratus nunquā arma induere, aut in pugnam prodire sui muneris esse putaret. Interim Cazzianeri trepidè nunciatur Vsarones effugisse: idem fecisse Ladislaum & Hungenotum cum Stiriacis turmis reliquos nihil expectato, vt instituerant, tibiæ cantu instruere se in eandem fugam. Tum verò planè vecors & attonitus imperator equū conscendit, oblitusq; signi dandi, ꝙ cęteros, vti postea dicebat, iam præcessisse crederet, sese inermis in eandem eiecit fugam, deserto vtiq; prætorio, quod erat argentea supellectile, cæterisq; ornamentis opulentum. In eo dilabentiū tumultu Lodronius excitatur, et quum ministri imperatorē effugisse dicerent, intrepidè respondet, procul dubio fieri non posse, vt ab illo tam turpiter, & tam perfidiosè desereretur, atq; ita sicuti erat multarum noctium peruigilio & diurnis laboribus grauiter fatigatus, in tabernaculum rediens quieti se reddidit. Nec multo pòst perlato castrorum strepitu ad aures Mahometis Barbari omnes consurgunt, & sese ad inuadendos hostes comparant. Sed Mahometes quòd hostes tentarent certius cognoscendum, atq; ideò expectandā lucem censet, suosq; instructos subsistere, et prodeundi signum, quod equestris tympani leui pulsu per ordines dari solet, silentio expectari imperat. Dux enim vetus planeq; senex multis aduersus nostros exercitatus prælijs de

simulata

simulata fuga subdubitans, in pugnam nisi loco suis æquissimo incautè pertrahi nolebat, utpote qui antea non iusta quidem acie confligendo, sed carpendo per partes suo more bellum conficere statuisset. Inalbescente cœlo rursus excitatur Lodronius: imminentium Barbarorum quendam audit fremitum, & se à multò maxima copiarum equestrium parte desertum videt, frustrà se proditum queritur: nihil tamen animo se demittit, & pedites alloquitur, hortaturque ut pristinæ suæ virtutis memores esse velint, & quòd tum iniqua rerum sors discrimen afferret, una animi fortitudine superandum existiment: viris quidem fortibus de honesta morte, non de turpissima fuga, quæ etiam futura esset incerta, esse cogitandum, sibi omnino cōstitutum esse, qui sæpius eos multis bellis feliciter ductarit, repulsis hostibus in pacata loca reducere, aut unà secum egregiè pugnando non indecoro vitæ exitu mortem oppetere. His fermè verbis ad Lodronium milites cōfirmantem Carinthij equites, atq; item Saxones, Austriaci, Bohemiq;, qui probè parentes imperijs profectionis signū à duce indictum sibi dari frustra expectabant, nec ignominiosæ fugæ comites esse voluerant, concurrerunt tanquam ad virum longe fortissimum, obsecrantes, ut pro desertore duce imperij munus susciperet & impleret: ipsos enim quę iuberentur facere minimè recusaturos, & quàm diu vires atque arma superessent pro religione, proque optimo rege pertinacissimè cum Barbaro hoste pugnaturos. Non suscepit delatū munus Lodronius à generoso quodam pudore se indignum professus: id tamen pro sua pietate magnitudineque animi tanti exercitus indignam sortem miseratus, quamdiu à fortuna licuit cum præfatione susceptum exercuit. Ferunt eum quum concionaretur ad milites, atque omnem fugæ spem detestaretur, & vehementer improbaret, repertum fuisse Germanici nominis veteranum militem, qui comiter nec insulsè dicere auderet: neque verò Lodroni, dux optime, usque adeo turpis fuga apud te videri potest, quum eam nobili equo vectus circunspectare existimari possis. Intellexit Lodronius veterani militis argutiam, ingentique animo descendens in pedes, stricto gladio equi suffragines detruncavit, præclarè exclamans, hodie commilitones me ducem pariter & militem pedibus pari sorte vobiscum pugnantem habebitis. Vos date operam ne opinionem meam fefellisse videamini, ut victores evadatis, aut non inulti decoro mecum vitæ exitu militiam finiatis. Reliquos porrò equos peculiares suos pari humanitate notis sibi militibus, qui languerent ex vulneribus aut morbis dono dedit, & in his Picenardo Cremonensi cohortis præfecto, quum tum fortè rigida febre quateretur, & se fuso cursu è manibus hostium eriperet. Vix primæ turmæ, primæque legionum cohortes sublatis vexillis castrorum septis exierant, quum Barbari undique ingruentes sese truci ululatu edito ab omnibus partibus circunfuderunt, & multa simul prælia ex itinere ab equitatu conseri cœpta sunt, eo eventu, ut nostri modò egregiè sustinentes, & modò renovantes impetum, Barbaros insolenter urgentes latè propellerent. In his diversis prælijs Antius Macer Fuchstatus Saxonicæ stirpis Carinthiorum dux ardentissimè pugnans, quum ab insignium ornamentis Imperator à Turcis esse putaretur, est obtruncatus, parique sorte amplius viginti quatuor illustris nominis equites capto ab hoste eorum signifero trucidati sunt. In his fuere tres reguli Andreas Reschius, Christophorus Hernaus, & Georgius Himelbergus. Alio autem in loco cruentissimum editum est certamen cum Saxonibus, Misnijs, Thuringis atque

Franconsibus, qui Saxonum equitum vexilla sequebantur. Horum enim vel eximia virtute depugnantium supra triginta sex splendidiores, aut præfecti aut signiferi, aut alarum legati occubuerunt, Chuenrico Saxonum primario duce capto, qui postea in vinculis apud Barbaros interijt. Inter eos qui interfecti sunt nobilissimi fuere Sebastianus Methescus, & Iacobus Scullemburgus. Eadem quoque irritæ virtutis sorte Austriani elabente Nicolao Turriano eorum præfecto, aliquandiu resistentes, ad extremum deleti sunt, quum ex his virtute atque natalibus clari cecidissent Fettaius, & Hoschirchius reguli, & secundum eos Hohenfelder & Aanspurger, atque item duo è Naidega familia clarissimi proceres, & cum his Lambergerus, & Velezerus viri honestissimi cecidissent. E superiore etiam Austria Rhetiæ finitima desiderati sunt Gulielmus Folgehenstorfus, Leonardus Lambergus, Bernardus Scharsembergus, & Gaspar Bergcheim, & Schellembergus, qui domi & foris cum dignitate conspicui fuerant. Verum longè maxima cædes edita est in Bohemos equites in quos è transuerso à Ianizeris continenti glandium procella perturbatos veteranæ Turcarum turmæ acriter inuectæ grauibus & incurius gladijs frustatim cædendo arma, & clauis ferreis pertundendo cassides passim sternebant, quum nemo circumuentis opem ferret, & dux ipse gentis Albertus Slithius è media cæde, maturius quàm oporteret se recepisset. Peditum verò phalangem è quodam superiore nemorosæ paludis margine à Ianizeris Asapisq;, qui nusquam congressi sclopettis tantum atq; sagittis eminus rem gerebant, magno affectam detrimento & planè fluctuantem Amurathes cum Bosnensibus alis è diuersa parte inductis turmarum cuneis ita perfregit, vt disiecta conturbatis vexillis & implicatis hastis tota solueretur, atq; intercurrente ferociter hoste gladijs atq; securulis concideretur. Lodronius ipse equitum incursu atq; impetu raptus in palustrem locum adactus est. Ibi quum grauiter saucius, & lubrico præpeditus cœno supremæ virtutis conatum edidisset, adhortantibus eum Barbaris vt se dedere quàm interfici mallet, cum tribus cohortibus quæ ei superfuerunt ita in deditionem est receptus, vt cum reliquis suis omnibus, tanquam eximiæ virtutis hominibus proiectis ad terram armis seruaretur. Iam enim vel immites Barbaros multoq; nostrorum cruore conspersos cædis satietas cœperat, vsq; adeo vt plerisq; languescerent manus, & ad prædam auidissimè verterentur consectantes eos qui dispersim hostiles manus vacillante & trepido passu effugere crediderant, eo quidem successu vt magnus numerus pro mancipijs caperetur, pauci pedites euaderent, & reliqui penè omnes qui non ante prælium vt diximus effugerant, toto campo cæsi spectarentur. Hoc enim pudendum Exechianæ stragis incommodum superiorum temporum funestissimas Christiano nomini illatas clades superasse ferebatur: nam flos equitum & peditum inauspicati ducis temeritate & culpa, potius quàm hostium virtute deletus interijt, sicut omnes ferè prouincias assiduo luctu funestarit. Nunquam enim antea acciderat, sicuti videre fuit, è Sigismundi Cæsaris, Ladislaique regis aduersis prælijs, vt Barbarus & victor & incruentus euaderet, ita vt nostros qui ad Exechium ferè inulti ciciderint, & detrimentum acceptum graui etiam ignominia cumulasse videri possint. Mahometes nullo prope suorum sanguine tanta potitus victoria, & direptis castris nostris, in pratulo quodam cadaueribus repurgato consedit, epulatusque hylariter, nobiles captiuos et splendida spolia, vexillaque in primis ad se deferri iussit, laudatisq;

palam

palàm his omnibus præfectis, qui egregiam eo die navaſſent operam, ſignatæ pecuniæ plures culeos à quæſtoribus ſibi afferri iuſsit, à quibus deprŏmptos de manu aureos & argenteos nummos pro meritis donativi nomine militibus dabat, productosque captivos ad unum omnes, qui non eſſent gregarij diligenter inſpexit, ſingulorumque nomina & dignitates in commentarios per ſcribas præſens redigi iubebat. His verò qui detruncata capita, aut deciſas noſtrorum vultibus nares, & anulatas dextras afferrent, ſtatim pecuniæ præmia tribui iubebat. Lodronius quum gravi ex vulnere iactationem ferre, nec vivus cum reliquis captivis Byzantium perduci poſſe videretur, à cuſtodibus eſt interfectus; caputque eius poſtea tranſmiſſum. Nam ſicuti nonnulli viri nobiles, & in his Laurentius Streytpergus & Dietmarus Loſenſtainus retulerunt, qui redempti reducesque ad uxores & liberos penatesque ſuos poſtliminio reverſi ſunt, inter captivos, qui à Mahomete cum vexillis conſpicuiſque aliquot caſtrenſis apparatus inſtrumentis, ſplendidisque præſertim & inauratis thoracibus & galeis per legatos Solymano offerebantur, tria ſummorum ducum capita argentea in pelvi conſpecta, agnitaque ſunt. Ea fuère Pauli Bachithij olim trãsfugæ, & Antij Macri, qui Carinthiaco equitatui pręfuerat: Ludovicique item Lodronij, qui pedeſtres copias imperio regebat. Ea tyrannum obliquis oculis aſpexiſſe, & tanquam tabo fluentia averſatum: cæterùm atroci nutu iuſsiſſe, ut captivi illicò cæderentur: ſed deprecantibus Ianizeris, ut quos ſtrenuè pugnantes ſub fide cœpiſſent, tanquam viros fortes ſervare vellet, qui in ſervitute fortem etiam operam ipſis præſtare poſſe crederentur, remiſiſſe vultum, militibusque obtemperando humaniter multos fuiſſe conſervatos. Ipſe autem Cazzianer caſtrorum ſignorumque ſuorum impius deſertor, quum profugiſſet ad Caſtellum ſuum, à cunctis proditionis exercitus accuſabatur, & tanquam inexpiabilis infamiæ totius patriæ labes, & publicæ cladis author maledictis inceſſabatur, ſic ut nec prodire in publicum, nec cœleſtem lucem aſpicere poſſe diceretur: tanta ſiquidem deflagrabat invidia, tantoque odio apud omnes regiæ aulæ ordines laborabat, ut in eum famoſa carmina argute factitata per omnes Germaniæ urbes à pueris cantarentur, ſicut eum pro tropheo quòd referri debuerat, coronaq; victoriæ furcã & laqueum meruiſſe dicerent, adderentq; pari merito ei ſupplicij conſortes Schlitum Bohemum & Vngenotum Stirianum, ac Stambechium Carinthium, qui ducũ omnium fugaciſsimi fuiſſent. Quibus execrationibus miſerè perſtrictus Cazzianer, poſtulavit à rege, ut ſibi tutò venire ad dicendam cauſam liceret: nam paulo antè ſcripſerat ad ſenatum provinciæ Carniolæ præfectos; famam ſuam contra ius & æquum à calumniatoribus inimicis ſuis maledicentiſsimè lacerari: propterea ſe iturum Viennam purgandi ſui cauſa, & iniquè obiecta præclaris inſignium virorum teſtimonijs diluturum, ſperareque ſe pro ſua anteactæ vitæ cunctis in bellis fide, virtuteque, ut quum multas res pro regis dignitate atq; amplitudine proſperè geſſerit, priſtinam ab eius clementia gratiam recuperaturum, quando ea calamitoſi belli errata fatali potius impulſu, quàm hominum errore proveniſſent. Conceſsit rex ut tutò veniret, exceptusq; eſt ambiguo vultu: ſed quum eius cauſæ cognitio diſceptatore rege aliquanto longius quàm reus volebat, protraheretur, atq; interim honeſta ſub cuſtodia ſervaretur, Cazzianer moræ impatiens, & de damnatione ſaluteque ſubdubitans, effugere, quàm iudiciũ expectare maluit: ſimulato nãmq; morbo lateri-

tium sub cubili pauimentum noctu sensim per commissuras cultello scalpens, vno atq; altero facilè exempto laterculo subiectam testudinem aperuit, atque inde ex linteis lodicibus effecto fune se demisit & fœliciter effugit, quum paratos extra arcem ex condicto equos ad fugam celeres arripuisset. Nec multo pòst vti erat fluctuoso atq; præcipiti ingenio vir, desperatis rebus ad Turcas transiuit, cum libenter excipiente Mahomete, pollicenteq; ei præter opima stipendia totius Croatiæ præfecturam, ad imaginem beneficiarij regni, si Solymano syncera fide ad subigendas Austriani imperij vrbes operam præstaret. Tum verò constituta iam præscriptis legibus transitione, vt cùm aliquo munere ad Mahometem rediret, cum Nicolao Sdrinio eiusdem prouinciæ regulo, sibi vti rebatur amicissimo, fidentius agere cœpit, vt vnà secum transiret, in spem certissimi præmij, quando Solymanus erga ambos, non secus ac cum Ioanne rege libiraliter egisset, beneficentissimè acturus existimari deberet. Promisit tum Sdrinius, aut certè se promittere simulauit, in sententiam inuitantis concessurum, parataq; & instructa transitione cum ala familiarium equitum ei transeunti comitem futurum. Verùm Sdrinius conuerso animo impietatis deductus, & tanti sceleris facinus secum reputans, in amicum veterem vel nihil tale domi suæ expectantem, perfidiam exercere, quàm regem aut religionis nomen offendere maluit, Cazzianeremq; pòst epulas dirus hospes obtruncauit, ita vt detruncatum caput inuisi & merito damnati ducis ad regem mitteret, in præmiumque honestæ perfidiæ interfecti à se amici castello, atque omni illius substantia potiretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXVII.

FORTISSIMIS Germanici atq; Illyrici nominis gentibus vetere sua bellicæ laudis gloria ex fœdo receptu ad Exechium spoliatis, altera adhuc militiæ parte, quæ maritima est, et nauali scientia continetur, Barbaris potiores esse videbamur. Quandoquidem Veneti ante alios, & Genuenses, rei naualis disciplinam ab inueterata maris possessione, clarissimisq; rebus gestis, præstantissimè tuerentur. Sed huius maligni seculi Fortuna aliena prorsus & infensa Christianis, labante scilicet veterum disciplina, virtuteq; obsolescente, eò summis vtriusq; gentis ducibus in aleam experiundi periculi perductis, ita Barbaris fauit, vt nostri ad Actiacum promontoriũ collatis improspere viribus, in fugam acti tota nauali existimatione exuerentur. Quomodo autem

autem id vsque adeo infœliciter euenerit, breuius quàm potero ex ordine rerum & temporum enarrabo: Veneti diuersis Turcarum iniurijs terra marique insolenter exagitati, quum Solymanus Corcyra vrbe impotenter oppugnata, multoq; immanius peruastata insula, superbè pacem abrupisset, et tum in Peloponneso Epidaurum & Nauplium ipsorum ditionis vrbes per Cassimum Bassam continenter obsideret, atque oppugnaret, nullam sibi moram attulerunt; quin aduersus tyrannum nullas vel iustæ satisfactionis, vel demissæ deprecationis rationes admittentem, bellum gerendum censerent, inuitantibus eos Cæsarianis, & Paulo Pontifice pro sua dignitate plurimum cohortante: nam recentis periculi metu adducti, quum Salentinos Hariadenus inuasisset, preclarè admonebantur, vt Italiæ cauendum existimarent, postquam Ottomannica classis nimio plus quàm liceret insuefacta nostris litoribus aliquando non Salentinos modò, sed ipsas Hadriatici sinus vrbes aggredi, sicuti manifeste appareret, ausura crederetur. Cæsar quoq; graui cura cum Siciliæ, tum Africæ rebus prospiciendum ratus, ingentem suo nomine triremium & nauium numerum, quæ Venetæ & Pontificiæ classibus iungerentur, in id bellum se collaturũ promittebat. Itaq; per totam hyemem quæ subsecuta est, per legatos diligentissimè elaboratum est de numero genereq; classium: de militibus imponendis: de asciscendis socijs, comparandaq; pecunia, diuidundisq; sumptibus, vt quàm validissima atq; ornatissima classis in proximã æstatẽ, distributa in singulos principes impensę portione, pararetur: & in Græciam aduersus Barbarum tyrannum duceretur. In id consilium Paulus Pontifex ad sextum Idus Februarij in Vaticano senatum habuit, & quod bene verteret populo Christiano fœdus percussit adstipulantibus Ioanne Manrico Aguillario pro Carolo Cæsare: Marco autem Antonio Contareno pro Veneto senatu, sub his conditionibus vt Cæsar octoginta duas triremes instrueret, totidem Venetus, ipse verò Pontifex triginta sex pararet, vt ducentarum triremium numerus efficeretur. Venetus postulanti Pontifici quot vellet fabrefactas, armamentisq; omnibus instructas triremes mutui nomine ex arce sua nauali daret, remigibus & propugnatoribus à Pontifice in eam expeditionem implendas. Cæsar autem, atq; item Genuenses onerarias naues militariter instructas quibus commeatus & pedestres copiæ conueherentur, subministrarent: Renunciati quoq; sunt classium duces: Cæsarianæ ipse Andreas Auria: Venetæ Vincentius Capellius, Pontificæ autem Marcus Grimanus Patriarcha Aquileiensis, cui comes & adiutor adderetur Paulus Iustinianus, nauali prudentia virtuteq; aliàs inter Patritios cum laude spectatus: Cautum verò est vt terrestribus copijs, si descendęndum in hostile litus foret, Ferdinandus Gonzaga Siciliæ præfectus cum imperio præesset: & si quid Christianis armis de Barbaro hoste pararetur siue in Græcia, siue in insulis, ipsaq; Dalmatia, id totum optima fide Veneto imperio, toties antea à barbaris lacerato adderetur: Cæsar autem ex sua liberalitate, quantum vellent socij, tritici Siculi venalem copiam æquo pretio præberet, atq; eam sine vllo vectigali atq; portorio exportari sineret. Hisdem autem temporibus quibus Solymanus in Epirum venit, tentataq; frustra Italia apud Salentinos; & direptis Corcyreis cum Venetis antiquæ pacis fœdera abrupit, Alfonsus Vastius in Subalpina regione expugnatis magna vi validissimis Gallorum præsidijs apud Cherium, Albamq; Pompeiam, atq; Clarascum, eò Gallorum duces amittendę totius eius prouinciæ perij

culo calamitatis adegerat, vt imminutis militum præsidijs, & absumptis commeatibus, de retinenda tuendaq; Taurino vrbe desperarent, et ad regem in Galliam accuratè perscriberent, se armis circumuentos, & frumenti inopia laborantes, nisi maturam opem afferret, cuncta hostibus fame compulsos esse concessuros. Ferunt regem quum in venatione esset occupatus, & certum de suorum periculo nuncium accepisset, aliquandiu in equo immobilem stetisse, et rigentibus oculis crebro barbam demulcentem, atq; itidem frontem atque oculos dextra perfricantem grauissimè suspirasse, sed ingenti statim animo redijsse ad rationem, decretoq; secum facto ferendi auxilij consilium suscepisse, tanta firmitate magnitudineq; animi, vt semihoræ spatio, quid sibi in eam expeditionem ituro parandum foret incredibili celeritate describeret: aduocatisque demum proceribus, ipsoq; præsertim Anneo Memorantio, in equo sedēs munia singula idoneis hominibus acri iudicio imponeret, vt ea quæ ad parandas copias conuehendosq; commeatus pertinere videbantur, summa diligentia in spem pœnæ aut præmij certissimam expedirent. Rex namq; qui omnes prope suæ ætatis tenaci atq; expedito immensæ memoriæ captu, perenniq; vigore superauit, quid & quantum peculiaris commeatus vnaquæq; prouincia suppeditare posset, quæ nam itinera, quæ flumina ad conuectiones faciliora vicinioraq; forent, & è quibusnam statiuis aut hybernis equitum alæ accersendo celerrimè conuenire possent, mira ardentis ingenij figuratione atq; velocitate repræsentabat, sicvt eum rationes itinerum & nauigationum præcipuasque rerum omnium copias, vel remotissimarum etiam ciuitatum tanquam ex indice memoria tenere, vsu rerum periti proceres rerentur. Ab eo namq; subitario belli decreto statim perspectum est quantum rex ipse, cum ingenij magnitudine, tum quodam memoriæ inenarrabili robore, propter singularē rerum suarum notitiam valeret, vel mollissimis interdū voluptatibus occupatus: & quantæ essent Gallici imperij facultates, eiusque gentis quanta essent ad parendum studia facilè apparuit. Paucissimis siquidem diebus, quod cunctis maximè fuit admirandum, tanta vis omnis generis commeatus liberali prouincialium studio, curaq; vel ab ipsis extremis Pyrenæi montis partibus, atq; Armoricis Oceani ciuitatibus collata est, vt singuli amnes quibus Gallia omnis ad incomparabilem conuectionum commoditatem pernauigatur, et cuncta deniq; itinera innumerabilibus nauigijs & carris complerentur, omnesq; ad edictum commeatus, suos imperatis vecturis ad vrbem Gratianopolim peruehrent, quò etiam equitatus, et pedestres copiæ conuenire iubebantur, vt inde varijs tramitibus per Coctias Alpes in Italiam transcenderetur. Ferunt erepsisse per dorsum Alpium supra triginta milia sarcinarij generis iumenta omnibus annonæ copijs onusta, quibus rex ipse præsidio ibat, quum antè Henricum filium cum Memorantio præmisisset cum expedita parte exercitus. Ipse Germanos Gulielmi Fustembergi (hi circiter septem milia censebantur) adducebat: quibus non magno interuallo Heluetiorum sex milia, atque Italicorum quatuor milia iungebantur. Reliqua pars peditatus ex Vasconibus, & ex delectu Gallicarum legionum ad parem ferè numerum constabat. Grauis armatura equestris nouissimo loco succedebat, tormentis ante per abrupta atq; inuia summa celeritate transuectis: paucorumque dierum labore superata sunt summa Alpium iuga atq; inde mollioribus passim callibus descendi cœptum. Vastius cognito regis aduentu ad Montecalerīū oppidū castra fecit, præmisitq;

Cæsarem

Cæſarem Maſium Neapolitanum, & Camillum Columnam Romanum; qui opportunos ad deſcenſum hoſti ſaltus certis præſidijs occuparent. Hos Henricus ipſe regis filius & Memorantius ſepti nobilium equitum globo, qui dimiſsis equis per anfractuoſos tramites pedibus rem gerendam putabant, diſiecta paſsim glacie niueq; tanta vi adorti ſunt, vt Maſius & Columna pulſi diſiectiq; locum quem cœperant amiſsis equis desererent, et Memorantius inde ſiniſtrorſum paratos commeatus cum valida equitum & peditum manu, ad Taurinenſes inedia laborantes maturè tranſmitteret. Exinde Franciſco rege ſubſequente, Sebuſiana via Gallorũ agmina ſe demiſerunt, neq; quiſquam hoſtium obſtitit, moxque ad Vilianam oppidulum peruentum eſt, vbi Neapolitanus centurio cum paucis antiquæ turri præſidio impoſitus, ſubiectum iter viæ militaris impediebat, nec vllam deditionis ſignificationem dabat. Cuius ſtulta pertinacia offenſus Memorantius, quòd indignum eſſet regem niſi pacato itinere tranſire, ni ſtatim ſe dederet necem comminatus, tormenta produci iuſsit, atque oppugnare turrem cœpit. Nec mora præſidiarij intellecto periculo animum deſpondentes neceſsitati ceſſere. Sed Memorantius centurione conſeruato, quòd ſibi diſsimiles nactus eſſet milites; & regijs ſtipendijs adſcripto, milites eius præſidij ad vnum omnes laqueo ſuſpendit, qui importuna temeritate tantam vim regij exercitus ſe ferre poſſe credidiſſent. Ab hac Viliana turre Franciſcus compoſitis copijs per plana loca deſcendit, præcurrente Gulielmo Langæo cum ala leuis armaturæ equitũ vſq; ad Montecalerium, quo in oppido ad Padum poſito Petrus Ciconius Inſuber expediẽdis commeatibus præpoſitus, ingentem frumenti viniq; et pecoris, reliquæq; annonæ copiam ex ipſa incolarum meſſe atque vindemia contulerat; vel improbante Vaſtio qui id oppidum ab initio defendi poſſe minimè confidebat. Ad primum itaq; Langæi aduentum Ciconio imparato, & deſerente commeatus ſuos omnes, occupatum eſt Montecalerium, regiusq; inde exercitus parto de hoſtibus peramplo cõmeatu ſeſe affluentiſsimè aluit. Conſtat Vaſtium ipſi Ciconio vehementer iratum fuiſſe, quòd ille in ſpem priuati quæſtus tantam vim commeatus in alia tutiora vtiq; & commodiora oppida, vti ipſe iuſſerat, non eſſet diſpertitus. Propterea quum Ciconianis carris, qui oppido onuſti educebantur occurriſſet, trahentibus plauſtra bobus crura manu ſua præcidiſſe, interficiq; iuſsiſſe, vt ea quoq; iactura Ciconius afficeretur. Cui facto ſugæq; Ciconij ſuperueniens Langæus, regi non illepidè renunciauit, eo die ſe luculentiſſimè cœnaturum, poſtquàm ſibi duo hoſtium clariſsimi, cum piſtoris & cauponis, tum lanij operam præſtitiſſent: Ciconius ſcilicet qui dignitate erat comes, atq; ipſe Vaſtius tanti nominis imperator, poſtquam hic occiſsis bobus præpingue paraſſet obſonium, ille verò albicantis coctæ Cereris, & optimi vini cadis onuſta plauſtra reliquiſſet. Cogitauit ſubinde Vaſtius circũiectis oppidis properè communitis, vel impar viribus hoſtes ad pugnam laceſſere, inſtructo vniuerſo equitatu qui per nocturnum tempus regia caſtra inuaderet, & Gallos more ſuo audacter in pugnã erumpentes ad inſtituta inſidiarũ loca, vbi peditatum, ipſosq; præſertim ſclopettarios diſpoſuiſſet, ex occaſione pertraheret. Sed ea nocte ſuſceptus labor Cæſarianis, quum nuſquam ſe obtuliſſet hoſtis, in irritum ceſsit. Audiui ego poſtea à Vaſtio non iuſta pugna, ſed tumultuario tantũ prælio hoſtes aggredi cupiuiſſe, quoniam peculiare ſuum robur in Germanico pedite conſtaret, quem Federicum Fuſtembergum ſuperiore æſtate

adduxiſſe memorauimus, qui eius Gulielmi Gallo regi militantis germanus erat frater: ita vt nequaquam rectè fraternæ acies in pugnæ diſcrimen conferendæ crederentur, quandoquidem vterq; frater alterum deprauare, & ad ſe traducere contenderet: qua in re Gulielmus aſtu & viribus ſuperior tanquam fratrem facilè Germanico ſanguini parſurum, et à victore iam rege ampliſſima præmia relaturum in partes facilè perducere poſſe quibuſdam ſuſpicacibus ingenijs appareret; quanquam Federicus virtute religioneq; animi melior, conſtantiſſima fide ſuū decus tueri ſtatuiſſet. Quum Cæſariani regijq; pari ſtudio ſuarum partium oppidis nouo præſidio, nouoq; commeatu confirmandis occupati eſſent, et Vaſtius intentè proſpiceret, quonam vexilla regia verterentur, è Belgio literæ allatæ ſunt regi, quibus certior fiebat illuſtrium fœminarū auſpicijs inter ipſos certantes armis principes propinquos ſuos inducias percuſſiſſe. nam Eleonora regis vxor, & Margarita item ſoror virilis ingenij mulier, quæ Nauarræ regina vocabatur, ad Mariam Pannoniæ reginam Cæſaris germanam contenderant, deteſtantesq; diri belli cauſas tanquā inanes vſq; adeo appoſitè egerant, vt Maria ad idem vtriq; parti vtiliſſimum pietatis decus vehementer accenderetur, hiſdemq; ferè condicionibus, quibus antè ſeptem annos ea immania diuturni belli incendia reſtinxerant, induciæ dicerentur in eam deſcriptę formulam, quam principes in ſpem mutui colloquij certiſſimæque pacis eſſent probaturi. Itaq; Memorantius Vaſtio ſignificauit inducias eſſe factas, matureq; ipſum a Cæſare reſciturū, quibus condicionibus in poſterum ab armis eſſet diſcedendum. Harum induciarum beneficio maximè lætatus eſt Vaſtius, vel ob id quòd pecuniæ inopia plurimum angeretur. nam ſi producendo bello expedienda eſſent ſtipendia et confirmandi in officio milites, neceſſe fore prouidebat vt immanibus tributis impoſitis Galliæ Ciſalpinæ ciuitates expilatas diu antea euerteret. Menſtruam ſiquidem per id tempus iuſſu Cæſaris pecuniam ex cenſu cunctis omnis generis prouincialibus imperarat, tanta quæſtorum exigentium acerbitate, vt populus paſſim diri ſeculi calamitatem lugeret, neq; ipſe Vaſtius ſuopte ingenio liberalis, & minimè rapax abſtineret à lachrymis, vtpote qui firmiorem Cæſari eius dominatus poſſeſſionem futuram arbitraretur, ſi Cæſar beneuolentia iuſtoq; amore continere populos quàm impotentibus auariſſimiſq; imperijs coercere mallet. Nec multo poſt à Cæſare de hiſdem inducijs certior factus, dignum ſeipſo humanitatis officium ſuſcepit, & ad Carmagnolam regem caſtra habentē honoris cauſa inuiſit. Profectus eſt è caſtris ſuis cum ornatiſſimo pręfectorum & centurionū equeſtri comitatu, vt quibus fideret viribus, viriſq; polleret Gallis oſtentaret. nam Hiſpani ante alios ornatui mirè ſtudentes vetera victoriarum ſuarum inſignia, aureos torques & criſtas, vt maximè eſſent conſpicui deſumpſerant. Federicuſque ipſe Fuſtembergus quum Vaſtij lateri hæreret, fratrem tanquam degenerantem à familia obliquis & trucibus oculis nihil porrecta daxtra ſalutauit. Rex enim copias ſuas qua tranſiturus eſſet Vaſtius hoſtiū imperator ita digeſſerat in ordines, vt cuncta pedeſtrium maximè copiarum præſidia oſtenderet. Exceptus eſt vaſtius læta tormentorum omnium diſploſione ſalutatus, deducenteq; Memorantio magiſtro equitum honoris cauſa inter regem Delphinumq; filium medius eſt receptus, tanta humaniſſimi regis comitate, vt ſicuti ipſe hoſpitem, ita tot eius duces et centuriones à Gallis qui eoſdem ducerent ordines complecterentur, & ſalutandi regis cauſa ſinguli ad dextrā oſculandā deduce-

rentur

rentur. Multa demum rex ipſe cum Vaſtio colloquutus, repetita vetere familiaritate, de induciarum ratione & tota ſpe pacis luculentisſimè diſſeruit, quæ nequaquam operæ prætium eſſe putamus vt hoc loco referantur. Conſtitutis autem inter ſe finibus Subalpini imperij & præſcriptis legibus; quibus vtriusq; præſidij milites vterentur, Vaſtius Mediolanum reuerſus eſt; & rex ipſe Alpes rurſus tranſcendens in vlteriorem Galliam cœpta iam hyeme redijt, ita vt hic aduentus regis in eos ipſos dies inciderit, quibus Ferdinandi regis copiæ ad Exechium victæ deletæque ſunt. Per eam verò quæ ſubſequuta eſt hyemem Paulus Pontifex enixè operam intendit, vt Carolus ipſe Cæſar & Franciſcus reipublicæ cauſa in colloquium venire minimè grauarentur. Cui honeſtisſimæ poſtulationi neuter ſe aduerſum præbuit, quod is conuentus multis de cauſis vtriq; multum expedire cenſeretur, vel ſi publicum decus Chriſtiani nominis reſpicerent, vel ſi priuatus prouinciarum ſuarum incommodis, quę tot diuturni belli detrimenta pertuliſſent, conſulendum exiſtimarent. Summæ ſiquidem pietatis munus ſuſcepturos apparebat, poſtquā Solymanus vndiq; Chriſtianis clades importaret, ſi ipſo ſacroſancto Pontifice ſequeſtro pacis atq. concordiæ controuerſiam multarum gentium malo diu alitam finire maturarent; vt Europeis gētibus certę pacis tranquillitas pararetur, atq; obiter de ſacro bello aduerſus impios gerendo coniunctis viribus cogitandū eſſe iudicarent. Opportunisſimā autem omnibus futuram conuentui ſedem Pontifex decernebat apud Nicæam Poruinciæ vrbem, quæ erat ditionis Caroli Sabaudij Allobrogum principis. Is vtriq; arcta propinquitate coniunctus, & vtriuſq. disſidētis iniuria multo maxima regni ſui parte ſpoliatus; ius ſibi reddi perpetuis querimonijs poſtulabat, putabatq; eo principum colloquio diſceptationeq; in integrum reſtitui debere, poſtquā tam diu peſſimè mulctatus fruſtra hactenus diuûm atq; hominū fidem implorasſet. Itaq; ad magnā ſpem futuræ concordię, & Cæſar ipſe ab Hiſpania adducente eum Auria in portum Herculis Moneci; qui Villafrancha hodiæ dicitur, ſecunda nauigatione peruenit. Franciſcus autem quum Pontifex ipſe cum maxima ſenatus parte ad Alexandriā excipiente eum ipſo Vaſtio cum legatione Mediolanenſium, Nicæam perueniſſet, profectus per Prouinciam ad Villanouæ oppidum vltra Varum amnem terreſtri itinere magna omnium lætitia peruenit. Cæterùm Pontifex qui tantum itineris laborisq; exactæ ætatis ſenex ſtudio reipublicæ ſuſceperat, impetrare non potuit, vt ipſi reges in complexum atq; colloquium ſe poſtulante præſenteq; deuenirent: vterq; tamen ſeorſum in villa quadam ſuburbana Pontificem Chriſtiano more venerati ſunt. Eleonora autem regina cum Margarita priuigna lectisſimorum morum puella; Ioanne Lotharingiæ Cardinale, atque ipſo Anneo Memorantio claſſe deducentibus, Cæſarem fratrē inuiſit. Erant qui tum exiſtimarent neque Cæſarem neque Franciſcum, poſtquam è tam longo terrarum tractu ad Pontificem peruenisſent, à colloquio (vt credi par eſt) abhorruiſſe, ſed quodam occultiore conſilio Pontifici tantæ voluptatis & laudis famæque ſucceſſum inuidiſſe, quaſi exiſtimarent Pontificem nequaquam ſtudio religionis, ſed priuatim ſui commodi ſpe ipſorum colloquium expetiiſſe: quoniam Margaritæ Auſtriæ, quæ Alexandro Medici nupta fuerat, nuptias pro Octauio nepote affectaret, & Clementis exemplo Victoriam neptem domui regię coniectis, in Vandomium oculis inſerere percupere videretur. Cæſar tamen per internuncios Franciſco pollicitus eſt, ſe in eius complexū priuſ-

quam in Hispaniam renauigaret, vti mox euenit, deuenturum. Per eos dies Vastius, quum in colle qui portui imminet castra haberet, in morbum incidit valde periculosum, quo impeditus quum adeundi regis officio fungi nequiret, me qui ipsi languenti aderam, vt ipsius munus implerem, ita ad regem misit, vt ad eum nobilissimus Insubrum proceres, qui produci cupiebant, triremi mecum aduceherem. Excepit singulos humanissimè rex in omni re ad parandam beneuolentiam & gratiam proclinatus. Erant enim illustrium familiarum honestissimi scilicet Vicecomites, Bonromei, Somalij, Pusteruli, Galeracti, & Cribelli. Sed ea in re Vastius opinione sua mirum in modum deceptus est, quum de concordia regum fidentius sperasse videretur. Volebat enim summæ nobilitatis Mediolanensium primores suo beneficio conciliari Francisco, qui ex vsu futuræ concordiæ Insubrum imperio potiturus esse credebatur. Nam fama erat, Cæsarem Mediolanensis imperij possessionem Carolo Aureliano regis filio ex authoritate Augusti imperij collaturum, vt parta pace tum demum aduersus Turcas amplissimis Galliæ opibus vteretur. Sed qui vsu rerum valebant, atq; intimos vtriusq; principis sensus iampridem introspexissent, liberè prædicabant, neq; Cæsarem vlla pactione opulentissimo Insubrū regno decessurum, neq; Franciscum ex aduerso donec eo potiretur arma positurum. Hoc tamen obtinuit Pontifex, vt inducias à reginis, vt diximus, in Belgio conceptas & promulgatas ipsi reges in nouem annos solenni adstipulatione sancirent. Quum de his rebus commeantibus à Nicæa hinc ad Villafrancham vbi constiterat Cæsar, & illinc ad Villanouam vbi erat Frāciscus, crebris legationibus ageretur, inusitati casus res accidit, aspectu quidem primo inopinatè terribilis, sed mox ridenda iocoso exitu. Stabat in anchoris Cæsariana classis in ipso Villafranchæ portu, ita vt prætoria ipsius Auriæ quadriremis domui qua susceptus erat Cæsar, ipsiusq; etiam cubiculi fenestræ subijceretur, et reliquæ triremes diuersas anfractuosi portus stationes obtinerent, magnaque naualis turbæ reliquorumq; hominum multitudo per ea litora vagaretur, quum nonnulli sub meridiem otiosè maria & colles à tergo in altissima Alpiū iuga assurgentes prospectarent, densam nubem fumi instar in altum eleuatam conspicere atq; ita notare cœperunt, vt quum è proxima turrita villa ederetur, nec ea densi pulueris nubes desineret, sed ex interuallis continenter augeretur, pleriq; ex his qui spectabant proculdubio significationem esse aduentantis inimicæ classis affirmarent, & tanquā Barbarussā ad opprimendos summos Christiani nominis principes Pontificem & Cæsarem aduentare proclamarent. Ea vox famaq; delata in portum, peruagataq; oppidum incredibilem cunctis pauorem attulit, sic vt vbiq; magnopere trepidaretur, & Vastius ipse è taberna culo prosiliens turbatè induta galea, & abrepto scuto ad Cæsarem cum ipsa stationis cohorte descenderet, hortareturq; vt in accliuia atq; ardua illarū rupium crependura, & telis atq; lapidibus aduersus Barbaros si fortasse illac ascendere conarentur, rem gerendam censeret. Stetit impauidus Cæsar, nec de periculo quicquam temerè credidit; tametsi Auriam tolli anchoras iubentem, & tumultuosissima classiariorum festinatione triremes obuerti, atq; omnes demum vel incolas, vel externos animis maximè perterritos esse conspiceret. Quum verò iam speculatoria nauigia ab Auria statim emissa, vndiq; pacata maria renunciassent, & ad turritam villam exploratum pleriq; processissent, compertum est, à villico eam nubem densi pulueris, quæ fumi speciem referret excitatam

fuisse

fuisse, quum ille in area fabarum acervum cribrando & ventilando à siliquis secerneret: multis siquidem ex intervallo ventilationibus, quæ triginta sex triremium numerum repræsentabant, ab initio notatæ numerataeque fuerant, ut primam Barbaricæ clafsis anteeuntis partem esse, vel nautici homines iudicarent, quanquam nullum omnino ullius clafsis, vel ab altifsimis tectis & collibus, aut velum, aut malus, aut antenna apertifsimo in pelago conspiceretur. Quo pręclarè agnito factum est, ut omnes ex summa trepidatione in risum inconditosque cachinnos solverentur, sic ut ipsorum principum & ducum intellecta præproperè credulitatis contumelia, nõ obscurus pudor mentes perfunderet, atque is inauditę trepidationis inanis metus iocosis omnium sermonibus celebraretur. Actum subinde est inter Cæsarem atque Pontificem, uti anteà cõpositum fuerat, de suscipienda navali exepeditione adversus Turcas: nam nova legatio à Venetis supra veteres legatos ad Pontificem Cæsaremque pervenerat, cuius principes erant Nicolaus Teupulus, nobilium literarum fama clarus, & M. Antonius Cornelius, qui Venetijs senatoriæ eloquentiæ laude reliquos penè omnes anteibat. Hi siquidem æstate iam adulta festinandum esse, atque apparari classes postulabant, postquam Venetijs cuncta iam parata essent ad navigandum, magnoque incommodo futurum esse differerent, si reliquos æstatis menses effluere sinerent, quibus mari res geri posset. Nec multo post Franciscus discedens a Pontifice in regnum suum est reversus: Pontifex verò Genuam pervenit, exceptusque est hospitio in Fliscorum ædibus, quæ sunt excelso in loco ad Violatæ templum positæ. Exinde classem conscendit, partimque mari usus, partim terrestri itinere post solstitium ad Vrbem pervenit. Cæsar autem ad Mafsiliensium oram delatus, circa Fossas Marianas ex condicto regem eò descendentem cum liberis sua quadrireme prętoria humaniter excepit, atque arctè complexus est. Impetrante quoque Cæsare Franciscus Andreæ Auriæ superiorum temporum iniurias facilè remisit, quum ad exosculandam dextram produceretur, subindeque plures horas arcanis sermonibus principes impenderunt, tanta vel eorum qui aderant, vel illorum qui id postea ab alijs didicissent, exultatione, ut ferè nemo reperiretur, qui non planè existimaret, Reges ipsos detersis odijs conciliatos fraternæ amicitiæ fœdera concepisse in spem maturæ pacis atque concordiæ. Vnus tamen Paulus ipse Pontifex pro vetere sua prudentia, ut id crederet adduci non potuit, postquam parùm pio, subagrestique amborum principum consilio colloquijs exclusus, eius clàm appetitæ amicitiæ ratio, quæ nullam synceræ virtutis & religionis speciem præ se ferret, nequaquam compositi animi diuturnam simulationem habitura putaretur. Mutua siquidem ambitione correpti, quum hic parta armis, possessaque retinenda omnino, defendendaque statueret: ille verò Galliam Cisalpinam, quam nuper non obscuro iure posedisset, pro dignitate sui nominis repetandam arbitraretur: nullo siquidem concordiæ arbitrio sibi opus esse existimabant, qui utrique aliquid detrahendum concordiæ causa iudicaret. Certa quoque inter utrunque eminebat obtrectatio asciscendi sibi Pontificis: quoniam is omnino cui Pontifex socius accederet altero multis rebus potentior evasurus videbatur, sic ut uterque potius cavendum putaret, ne Pontifex alteri æmulo in societatem applicaretur, & gerendo bello socium se præberet, quàm ut eum magnis concessis muneribus promerendum arbitraretur. Gravius tamen in eam rem incumbebat Cæsar, utpote qui anteà Nova-

Hh

riam urbem Petro Aloisio Farnesio expetente Pontifice dono dedisset, & tum filiam quoq; viduam Octavio Farnesio, vel adhuc prætenero adolescenti in gratiam avi Pontificis in matrimonium maturatis nuptijs collocare minimè gravaretur. Cuius contractæ affinitatis factum Cæsaris consilia altius detexit, quum spreto Cosmo Florentię principe, qui id coniugium supplex expetebat, filiam vel tum renuentem immaturæ ætatis adolescentuli thoro illigare, quā non Pontifici morem gerere maluisset, quin & Cæsar paulo pòst etiam non obscurè impedijt, ne Victoria Octavij generi soror Cosmo iungeretur, quòd nequaquam in rem suam fore provideret, si Romana potētia cum Etrusci imperij opibus in unum belli & pacis fœdus misceretur. Qua de causa Cosmus honestissimo usus consilio Cęsaremq; respiciens, cuius se clientem esse profitebatur, ab eo prolis causa uxorem postulavit, qua maximè fideli & verecunda postulatione permotus Cæsar, quòd legitimi atq; æquissimi iuris videretur, ei de manu sua clarissimi generis puellam Federici Toletani Albæ reguli inter primarios Hispaniæ proceres virtute animi, fide, atq; opibus præstantissimi, neptem desponsavit. Hæc erat Eleonora Petro ipsius Federici filio pro rege Neapolitano genita, quæ magno Deo utiq; & divis approbantibus Cosmum pulcherrima prole in spem lætissimæ successionis parentem fecit. Cęterùm quum enavigaturus esset Cæsar, ad eum legatio Mediolanensium pervenit, deploratura iniurias, quas Hispani milites seditiosè ad arma consternati, et ab authoritate Vastij discedentes, eorū agris inferebant. Coiverant siquidem è Subalpinis præsidijs audito induciarum nomine singulę cohortes, ut merita stipendia flagitarent, quæ aliquot mensium sibi deberi pędicabant, usq; adeo protervè atq; insolenter, ut uno consensu profiterentur, se neq; imperio Vastij audientes futuros, priusquam sibi alicundè tot debita stipendia præsenti pecunia solverentur, sic ut interim ex præda victitando fertilissimæ atq; amœnissimæ regionis vicos vexatis atq; direptis agricolis impudenter atque atrociter pervastarent, miserrimiq; incolę iusto terrefacti metu desertis messibus diffugere cogerentur. Eo modo Hispani è militibus immanissimi latrones effecti, occupata universa messe: nam tum desecta erant frumenta, aut in agris, aut in areis rapientium prædę exposita. Latrocinantium autem vexilla, castraq; fuerant constituta ad peramplum Galeritæ oppidum, mercatu celebre, ita appellatum de nomine olim Galeritæ legionis, quæ à C. Iulio Cæsare in his locis consedisse, condidisseq; coloniam existimari potest. Id est positum media ferè in regione agri Insubrum, quæ oppidis & vicis frequens summam fertilitatis & opportunitatis obtinet claritatem. Ea siquidem Ticino amne clauditur, uberrimisque diffusa campis ad Abduam usque sese extendit, sic ut urbs Mediolanum quandam umbilici speciem prębeat. Consternatæ autem multitudinis ea erat licentia, impunitate sensim aucta, ut nequaquam ea regione, quam obtinerent, contenti remota etiam oppida truculētis imperijs territarent, atq; ab eis quotidiani tributi numeratæ pecuniæ vectigal exigerent, & segniter parentibus omnē cædis atque incendiorum cladem denunciarent. Quamobrem Baptista Archintus civili facundia insignis, qui erat legationis princeps, in hunc fermè modum Cæsarem est alloquutus: Perampla Mediolanensium civitas immensis super opibus potens, sed recentibus diri belli ærumnis atque miserijs deformata, quum suis malis finem imponi, & sibi ad diuturnam tranquillatem sub tutela tui nominis aditum pandi, in hac præsertim tanta spe futuræ pacis facilè cre-

lè credidiſſet, inopinatò novam, & prioribus quidem malis acerbiorem cladem ſubit: nam ſi calamitoſum eſt bello ab hoſte diripi, multò quidem miſerius eſt in pace vaſtari à ſocijs, atque inexpiabilis contumelię detrimenta & iniurias pati. Proinde miſeri Inſubres, æquiſsime Cæſar, ad te confugiunt, & vehementer orant, ut pro Auguſta tua virtute, religioſique animi clementia & pietate ſe defenſos & conſervatos velis ab immanitate impudentiſsimorum latronum. Hi ſunt veterani Hiſpani tui milites, qui dum victorias de hoſtibus tibi pararent, ea licentia opes noſtras iampridem, ſicuti calamitoſi & violenti ſeculi iura poſtulabant, prædæ ſic habuerunt, ut etiam nunc extremum nobis ſanguinem exhaurire contendant, quum te debitorem ſuum ex dilatis ſtipendijs rapaces & immodici petulanter effingant, ut cauſam non iniqui militaris iuris ſe nactos appareat, unde liberè & impunè oblata quæque diripiant: gravi quidem offenſione æquiſsimi tui nominis, ſed multo graviore rerum noſtrarum incommodo: vel ob id quòd quæ imperaveris ex uſu tuo à nobis pecuniæ ſubſidia ad egeſtatem redactis in poſterum præſtari non poterunt. Occupavêre illi nefaria ſeditione excitata Inſubrum agri opulentiſsimam regionem, interceptisq; meſsibus cuncta in prædam vertunt, & in proximā quoq; vindemiam avidiſsimè ſpectāt, nimirum qui ab authoritate Vaſtij ducis, ſenatusq;, & deniq; à maieſtate tui nominis inverecundè rebellarint, cōſiſiq; armis Inſubri nominis homines tanquam ad obſequia iuſſaque tua paratiſsimos facilè contemnant. Matura itaq; ope tua, iuſtiſsime Cæſar opus eſt, ne dum fruſtrà conquerimur de iniurijs, miſerabili excidio fertiliſsimæ regionis mulctemur. Duplex ſiquidem ferendæ opis ratio tibi offertur Cæſar: nam aut ſtipendia, quæ milites improbè reflagitant, ſi iuſta ſint, præſenti pecunia perſolvenda ſunt, aut ſi iniquiora peti videbuntur, neque tibi præſens auri facultas ſuppetat, nobis concedas obſecramus, ut impunè ſalvoque maieſtatis tuæ numine noſtras iniurias de perverſiſsimis latronibus domeſticis freti armis ulciſcamur. Æquum enim eſt, ut illi qui tuas victorias inſolentiſsimis maleficijs deformant, & tibi undequaque victori, optimoque principi hac impunita ſceleſtaque defectione veræ virtutis tuæ laudem, & denique ſperatam apud omnes gentes gloriam eripiunt, dignas inuſitata contumacia, atque impia rebellione pœnas pendant. Cæſar nihil ad ea reſpondit, ſed contracta fronte, auſteroque vultu Archintum tanquam nimis libero ore loquutum, ad Peronotum Granuelium ſummis negocijs præpoſitum remiſit, ita ut ipſe Cæſar per ianitorem continuò eum permoneret, ut legatum audacius loquutum aſperis caſtigaret verbis, vel ob id præſertim, quòd non obſcurè prædicaret, Inſubres ex tantis contumelijs ad arma excitos, niſi Cæſar provideret, Hiſpanos ad unum omnes tanquā improbæ extremæq; malignitatis & avaritię homines parvo negocio conciſuros. Itaq; Granuelius adeuntem legatū contumelioſè propè reprehendit, quòd nimia oris libertate uſus, principis maieſtatem arroganter offendiſſet. Qua in re Archintus eo modo officij ſui neceſsitatem excuſavit, ut multo plura atq; atrociora Mediolanenſes facturos teſtaretur, ut res ſuas atque univerſæ immeritæ civitatis iniurias vindicarent, addens ſpumanti ore, Ergo Granueli, qui Cæſaris conſilio præes, ſi non omnino ferus ſis, pati poteris, ut ea civitas qua nulla aut fidelius, aut accuratius Cęſaris nomen colit, indignis perpetuisq; nefariorum militum latrocinijs evertatur, quando ea vos omnes nō modò præbitis ſtipendijs ditet, ſed univerſam etiam Cæſaris aulam à

multis annis alere consuescat. Cæterùm neque à Granvelio, neq; ab ipso Cęsare his gravißimis obtestationibus quicquam aliud impetratum est, præter literas, quibus Vastius admonebatur, operam daret, ut aliqua pactionis ratione tanto provinciæ incommodo mederetur. Hæc ubi sub ipsum Cæsaris à Nicęa discessum ex legatione renunciata, & per urbes Cisalpinę Gallię evulgata sunt, usq; adeo tantũ ex rei indignitate odium Cæsari crevit, ut omnes ex rerum desperatione facilè defecturos appareret, si mitior & clementior, qui dedentes reciperet dominus offerretur. Immoderatis siquidem pace belloq; tributis oppreßi, novam etiam tum menstruæ exactionis onera pertulerant, quę nunquã desitura boni mortales crederent, donec viveret Cæsar, atque Italiæ imperio potiretur. Sic ut non alia de causa victorias de hostibus quæsivisse existimari posset, quàm ut serendo bella ex bellis perpetuò milites aleret: atque ideo subactas provincias immiti dominatione ad egestatem redigeret. Optabant siquidem provinciales, ut Cæsar nequaquam similis evaderet quibusdam superiorum temporum Cæsaribus Germanis, qui non in amore atque benevolentia subiectarum gentium, sed præcipuum potentiæ suæ robur in veterano milite præda alito reponere consuevissent, ob idque Henrici, atque utriusque Friderici, & Ludovici Baiorij, & Caroli quarti exemplis miseras Italiæ civitates, quæ liberæ atque opulentißimæ dicerentur, sibi prædæ destinassent, postquam illud vetus inclytæ laudis & famæ studium, quo generosißimi olim principes præclaras res bello gesserint apud huius seculi principes vigere desierit. Paucis siquidem post Carolum magnum ad veræ pietatis & gloriæ decus rapi visi sunt, quum nemo fermè arma tractarit, ut bona pace parta fruerentur, & admirandis iustæ virtutis monumentis seculum suum florentius & luculentius efficeret: sed ut victorijs & bellis nunquam modum imponendo insatiabilem animi libidinem posteris testaretur. Id enim hodie præclarum atque magnificum videtur ad mutuas clades intestinis grassari bellis, ut immanem illam belluam ab oriente nostris dißidijs excitatam provocemus, vastaturam proculdubiò cuncta, quum nos valido concitata impetu affectos viribus misereque dißidentes invaserit. Porrò Vastius his acceptis à Cæsare literis, quum pacandis militibus, & ad officium revocandis satageret, singulos eorum tribunos, quos ex urna sorte eductis nominibus cum potestate imperij in singulas hebdomadas creabant, & propter publicæ causæ patrocinium honoris gratia electos appellabant, sigillatim pertentabat, anteactique omnis maleficij impunitatem & præmia insuper pollicendo mollire contendebat: sed veteratores eximij, quum ex opimis rapinis ditescerent, & ex tanta licentia luxuriosißimè viverent, nec quicquam timerent, nihil sani consilij contemptis Vastij monitis, atque promißis ad animum admittebant, utpote qui corruptis moribus in delicto perseverare quàm ad vetera militiæ munera reverti mallent. Quamobrem eò res utrinque altercando deducta est, ut Vastius, qui multis de causis Cæsari obtemperare velle videbatur, vel rebellibus nullo pacto vim admovendam esse iudicaret, sed imperandum populis pecuniam, quę seditioso, ac ob id atrocem pœnam meritò militi præberetur. Ea imperata, ad summam undecim myriadum, quum paucorum dierum spacio exigi non posset, neque milites promittenti duci fidem adhiberent, Vastius non recusavit filium eis obsidem tradere, ut interim dum repræsentaretur pecunia à maleficijs abstinerent. In ea transactione cautum est, ut milites è Gallia Cisalpina

dece-

decedentes, uti iubebat Cæſar, navali bello, quod tum adverſus Turcas enixè parabatur, operam navarent. Deducti itaq; ſunt ad claſſem, quæ in Liguria è-xornabatur. Fuère hi qui claſſem impleverunt circiter quinquaginta milia hominum. Reliqua verò pars per Tridentinas Alpes in Germaniam eſt traducta, ut in Pannoniæ præſidijs diſpoſita Turcarum incurſiones ſuſtineret. Accidit autem, ut quum ſecundo Eno flumine devcherentur, duo navigia illiſa petris rapido profluente paucis enatantibus mergerẽtur, ita ut Ciſalpinæ Galliæ homines à multis execrationibus eos ultore Deo magno meritas maleficij pœnas dediſſe crederent. His fœderibus, quæ antea Romæ inter Cæſarem & Venetos, ſocio atque authore Pontifice percuſſa fuerant, & de congreſſu Cæſaris, & Franciſci regis, Pontificisque profectione, Byzantij nunciatis, Solymanus, quum adverſum ſe maritima arma parari proſpiceret, Hariadenum Barbaruſſam exornare claſſem iuſsit, ut maturè Helleſponto egreſſus hoſtibus occurreret, & quanta poſſet detrimenta, aditis, vexatisque inſulis, Venetis inferret. Quo accepto imperio Barbaruſſa ingenti cura, laboreque claſſem refecit, deductisq; ad litora, quos anteà deſcripſiſſet, provinciarum remigibus, naves implevit, atq; omni militari apparatu diligentiſsimè inſtruxit. Helleſponto, Gallipolique provectus in Cretam inſulam cum centum triginta navibus, quæ remis agerentur, curſum direxit: primumque omnium ſuperato Cyamo promontorio, quod hodie Spatæ nomen obtinet, Caneam urbem, quæ Cydonia olim ſuit, adortus magnam ſuorum partem temerè expoſuit: nam Gritto patritio prætore firmis præſidijs tuente urbem, Turcarum impetus eum habuit inconſultæ audaciæ ſucceſſum, ut quum undiq; è mœnibus & propugnaculis cum multo reboatu maioribus, & minoribus tormentis peterentur, atq; Italicę duę cohortes eruptione facta perturbatos hoſtes invaſiſſent, multis ſuorum amiſsis Barbaruſſa receptui canere cogeretur. Conſtat eum quum ſuos revocaret ad claſſem, nimia navalis pugnæ trepidatione ſupra mille Turcas, qui longius prædatum à litore proceſſerant, deſeruiſſe, qui ad unum omnes non multo poſt ab armatis Cretenſibus interfecti ſunt. Exinde Drepano promontorio, quod Melacham vocant, ſuperato in Amphimaleum ſinum, qui hodie nautis Suda eſt, claſſem intulit, quum Ioannem Morum totius inſulæ præfectum multis millibus Cretenſium coactis, atque adiuncto Italicarum aliquot cohortium præſidium Cydonis opem celeriter allaturum didiciſſet: inde ad Rithimnam, quæ eſt hodie Retimum, urbem nobilem proceſsit, pariq; eventu ab ea urbe munitiſsima repulſus eſt, quod priuſquã triremes ad oppugnandum appropinquarent, Rithimnenſes contortis in eas maioribus colubrinis, non parvoq; detrimento illato eas avertiſſent. A Retimo ad Dion promontorium, quod Fraſchea hodie dicitur, profectus eſt, moxq; deflexit ad urbem Candiam, ab hoc Dionis promontorio decem millibus paſſuum diſtantem. Hæc urbs olim Cytheum fuit, hodieq; toti inſulæ nomen ſuum præbet. Hanc Barbarus contemplatus, quòd eam longè omnium munitiſsimam rebatur adoriri non eſt auſus: ſed ſeſe ad orientale inſulæ caput, quod eſt Salmonium, convertit, Ceciliamque oppidulum, deſertum ab incolis, ſuccendit, atque ita Cretenſibus litoribus abſceſsit. Nam Vincentium Capellium Venetæ claſsis præfectum, qui iam Corcyram appuliſſet, Cretenſibus rebus maturam opem allaturum intelligebat. Qua de cauſa Alexandrum Bondelmerium cum ſuo inſigni galeone, atq; altero ingenti navigio, quod Barciam vocabant, omni tor-

mentorum copia, præsidioq; militum instructissimo comitante Pasqualico patritio cum viginti quinque triremibus Zacynthum pervenisse speculatores renunciabant. Per idem quoque tempus veluti maligno quódam exorto sydere, par diræ consternationis insania invasit Africanas Hispanorum cohortes, quæ aliquandiu meritis stipendijs fraudatæ, atq; ea frustra postulantes sediciose tumultuari apud Guletam cœperant. Propterea Bernardinus Mendocius Hispanicæ classis præfectus non temerè Numidarum atq; Afrorum propter incertam gentis fidem, arma veritus, quum seditiosorum tumultum, oratione & precibus sedare non posset, ea labe hominum exonerare Africam cogitavit, ita ut eos omnes in Siciliam transveheret. Nam eis neque stipendia à prorege Siciliæ, neque alimenta in ipsa summæ fertilitatis regione defutura pollicebatur. Sed postquam in Siciliam pervenêre, quód neque Ferdinandus Gonzaga prorex expeditam pecuniam se habere diceret, neq, Siculi tot externos hospites privato sumptu alendos æquis animis susciperent, Hispani, uti erant veterani ad sex milium numerum, agros atq; oppida impetu facto invadere cœperunt, indignantes quód ex forti fideliq; tot Punicis bellis navata opera, ingratè demum speratis stipendijs excluderentur, nec quibus miseram vitam cōfecti vulneribus & morbis, & egentes tueri possent, ex agris, minusq; benignis incolis alimenta reperirent. Quibus de causis necessitate quadam eius flagitiosæ secessionis scelus obtegentes, signa & duces atq; signiferos deseruerunt, & qui erant iuxta Messanam apertos pagos diripere aggressi sunt: cessereq; eis in prædam ante omnia vici nullis obsepti muris, Castaneta, Montefortis, S. Lucia, quorum incolæ ad munita oppida confugientes, & de suis incommodis frustrà conquerentes atrocis & vere host ilis iniuriæ famam ex sociorum impotenti impetu per totam Siciliam excitabant. His fœdè direptis ad Castrum, munitum oppidū perrexerunt, murumq; undiq; corona expugnare conati defendētibus sese Castrensibus ita repulsi sunt, ut amissis ad quadraginta militibus, multisq; relatis vulneribus, quód fortè fæva tempestas cum denso imbre exorta sclopettorum funiculos extingueret, re infecta se recipere coacti sint. His cognitis rebus Gonzaga, Alvarem Sandeum, castrorum magistrū, qui incolas Siculos in unum cogeret atq; armaret, & in seditiosos impetum facturi speciem præberet, in loca opportuna præmisit. Sed usq; adeo his pagorū direptionibus efferatæ erant Hispanorum mentes, ut proregis deprecationes, atq; imperia contemnerent, nullamque pacati animi, ut redire ad sanitatem se velle ostenderent, significationem darent, sed effusius quotidie atq; crudelius in Siculos grassarentur, uti tum accidit, quum Sandeus cum armata agrestium multitudine in conspectum se dedisset. Hispani nihil his territi minis, minimè dubitarunt, quin interiectam vallem illico transirent, factoque impetu, omnem eam Siculorum turbam profligarent, & in prealtos montes aufugere cogerent. Exinde præfectorum & signiferorum loco, qui à seditiosis discesserant, nec tam fœdæ consternationis socij esse volebant, tribunos crearunt, qui electi dicebantur. Horum imperium triduo finiebatur, atq; eis alij succedebant, omnibus tamen qui certo perpetuæ potestatis iure præesset, quendam Herediam cunctis suffragijs extulerunt. Hunc erudita facundia præpotentem, quód antea cucullatus sacerdos, & in sacris concionibus exercitatus fuisset, supremi scribæ & consiliarij munus implere iubebant. Huic autem attribuerunt rerum capitalium ministrum Mondraconem Cantabrū, qui oblatos quosq; equos ar-

ripiebat,

ripiebat, quos apparitoribus suis distribueret, exornataq; inde numerosa ala, ad parandos commeatus, rapiendamq; omnis pecoris prædam, regiones proximas percurrebat. Primùm omnium Hæredia persuasit militibus, ut in Rocella oppido, quod nobilis Siculi è Spataphora familia ditionis erat, omnia impedimenta & sarcinas, scortaque & inutilem famulantium puerorum turbam deponerent. Quo facto ad oppidũ Randatium, quod est ad radices Æthnæ montis positum (id olim Triatium fuit) hostili animo duxit. Randatiani ubi formidabiles ad se Hispanos venire cognoverunt, ad eos cum infulis sacerdotes præferentes crucifixi Dei Christi vexillum, qui iniuriam deprecarentur, emiserunt, eisq; bina cœnobia perampla, quæ erant extra oppidum, hospitali iure concesserunt, ita ut si à maleficiis temperarent, quotidie ab oppido se cibaria gratuitò summissuros pollicerentur. Consederunt satis æquo animo in cœnobiis Hispani: sed forte accidit iniqua oppidanorum sorte, ut Hispanus miles è muro glande sclopetto emissa sit interfectus: quo casu facilè permoti milites, non obscurè exoptatam expugnandi oppidi occasionẽ arripuerunt: sic ut concitati ad arma admotis proximæ portæ ignibus, fores concremarent, & valvas ardentes multo hastarum nixu intus propellerent, & in oppidum irrumperent, quumque media ferè nox esset in foro constitutis ordinibus nusquam discurrẽdo consisterent. Tum vero animadversum est, oppidanos per adversam portam, quæ dudum semiobstructa fuerat ægre effugisse, & in domibus, non parvam rerum suarũ copiam, et fœminas natu grandiores deseruisse: Atq; ita Hispani potiti oppido, Hæredia iubente partiti inter se hospitia, per regiones vigilias instituerunt, tresque ibi menses per hyemem usq; ad prima Veris signa opiparè & copiosissimè omnibus abundantes rebus hybernarunt. His tantis maleficiorum contumeliis affectus Ferdinandus, tametsi vera vi, atque armis ea latrocinia coercenda, atq; omnino vindicanda existimaret, adhortantibus præsertim Siculis proceribus, & suam peracrem in conficiendo negocio operam pollicentibus, nihilominus alia prius ad sanandas seditiosorum mentes experiunda remedia iudicabat, quód veteranam atq; invictam militum manum, nisi multo cum sanguine, & funesto utrinq; successu superari non posse provideret. Neq; enim militibus pares videri poterãt Siculi, vel in universum viri acres armisq; dediti, ut qui semper inter se contentiosi sanguinariiq; sint, & privatim quisq; loricã aut thoracem & galeam, vel in pace induat, & variis atq; mortiferis quibusdam utatur telis, quæ in hostem eminus cõtorquentur. Ea sunt spari tripedales acuto præfixi ferro, & manubriatæ fundæ, quibus ex coriaceo nidulo volema saxa Balearico more iaciunt: & huius generis armatorum hominũ supra viginti milia se coacturũ Simeon Vintimilia, Hieracensis regulus pollicebatur: vir quidẽ corpore pusillo, sed generosa animi magnitudine præditus, & peramplis opibus potẽs, qui vetustũ Siciliæ decus adversus externos tueri magnopere cupiebat. Sed proregi Ferdinãdo tum Cæsari, tum Siculis calamitosum fore videbatur, si is tumultus temerè excitatus, uti accidere necesse erat, dubio & cruentissimo prælio finiretur, utpote qui reputaret summis viribus milites, qui iustis & militaribus armis essent instructi, desperata salute esse dimicaturos, neq; Siculos multitudine sua, atque ineptis in acie fretos armis, veterani militis impetum diu laturos intelligebat. Igitur alio modo sibi agendũ ratus, ut seditiosos pacaret, & ex tuto eorũ improbitatem atq; insolentiam ulcisceretur, per idoneos eorum præfectos, qui apud contaminatum sce-

leribus exercitum remanere noluerant, & in officio apud proregem persistebant, agere cœpit. Hi fuere ipse dudum castrorum magister Alvarus Sandeus, & Ioannes Vargas, & Sancius Alarconus, & Alfonsus Vives, qui apud milites eximiam authoritatem obtinebant. Per hos agebatur apud milites, ut ad sanitatem redire vellent, postquã prorex eis integra fide omnis maleficij impunitatem promitteret, & quatuor mensium stipendia præsenti pecunia persoluturũ polliceretur: quòd si milites sibi usquequaq; Siciliam magno Cæsaris incommodo pervastandam susciperent, nemini unquã ad penates reditũ in Hispaniam fore, atq; omnes simul tanquam perfidię damnatos hostilia totius Siciliæ arma adversum se publico edicto concitata infeliciter experturos. His denunciatis Hęredia, fortunæ suę ignarus, gravem & luculentam concionem ad milites habuit, facileq; persuasit, ut oblata stipendia accipere, & redire ad officium, quàm iratis Siculis obijci, notatiq; infamia patrię exilio mulctari mallēt. Sustulêre universi dextras, & conditionem approbarunt, modò sibi de impunitate caveretur: & multi quidem Gonzagæ severitatem nõ temerè veriti postularunt, ut sibi liberorũ natu maximus pro obside traderetur. Sed res deducta est ad iusiurandum, et ad sacramenti religionem: eo pacto atq; ordine, ut apud vicum, cui Linguæ grossæ nomen est, medio ferè itinere inter Messanam atq; Randatium institutis solennibus sacris, & prorex & legati exercitus convenirent, id magnoperè probante Ioanne Varga, quem pleriq; veteranorum parentem appellantes maximè colebant. Primos enim honores gesserat in exercitu per annos viginti, quum Aurantius, interfecto ad Hispellum Ioanne Dorbino, hunc præcipuè Vargam illius signiferum supra cæteros Hispanos plurimum extulisset: sic ut milites salutem suam fidei eius committere minimè dubitarent. Erant Hispanorum vexilla vigintiquatuor, è quibus delecti sunt singuli, qui ingenij solertia, & corporis habitu maximè præstarent, & legatorum nomine cum ipso Heredia, dandi accipiendiq; sacramenti munus obirent. Itum itaq; est ad Linguagrossam vicum, ubi præstò adsuit ipse Ferdinandus, compositisq; rebus sacra peragi cœperunt. Quum verò ad medium sacrorum esset deventum, quo redemptoris Christi hostia populo ostenditur, in eam prǽeuntibus verba hinc Varga, illinc Hæredia eo modo iuratum est, ut legati simul & prorex ipse dextras attollerent, atq; ita ea quam diximus de impunitate atque stipendijs conditione transactum est. Accidit autem, ut quum à præeuntibus verba ad attollendas dextras vocarentur, & legati omnes id expeditè fecissent. Ferdinandus autem cunctantius facere videretur, unus è legatis nomine Villalobos præclarè vocem attollens: Si cuncteris prorex, inquit, iurare, nec dextram synceroanimo extendis, nos quoque ab huius sacramenti fide discedemus. Tunc verò prorex oborto pudore præaltè manum extendit. Fuêre qui ab ea proregis cunctatione existimarent, eum pro conscientia sacramenti votum suspendisse, conceptisque verbis ex animo iurasse tam fœdæ pactioni, quæ vi necessitatis exprimeretur (uti eventus postea docuit) nequaquam sestaturum. Per hunc modum peractis sacris & cunctis lętè adstipulantibus constitutum est, ut cohortes per urbes atq; oppida spargerentur, ut commodius ali, præbitisq; stipendijs in officio contineri possent, veteresq; præfecti quos diximus, ad sua munia redirent, quorum iussis milites ex disciplina obsequerentur. Nec multo pòst singulæ cohortes ad Augustam, quæ Megara olim fuit, Syracusas in Leontinos, Calatamque Hieronis, & Tauromunium, alia-

aliaq; oppida sub vexillis contendere. Quum esset Taurominij Ioannes Vargas, ad eum Gonzaga scripsit, ut ipsum Herediam atque Carantium, qui deligandis hospitijs apud seditiosos præfuerant, comprehenderet, vinctosq; sibi navigio celeriter Messanam devehendos curaret. Præstitit officium Vargas, & nihil tale timentes ambos, uti præceptum fuerat, Messanam devehi iussit, ubi illico arctæ custodiæ traditi sunt. Ad alia quoq; oppida simili ratione Gonzaga perscripsit, ut singulæ cohortes suum electum, qui sacris interfuisset, vinctũ præfectis arcium traderent: atque ad unum omnes illi viginti quatuor diversis in locis uno tempore comprehensi, perductique sunt Messanam. In eos autem iustæ iracundiæ suæ Gonzaga usque adeo severè & graviter evomuit, ut uno die damnatos ad furcas, latronum more laqueis suspendi iusserit: atq; hæ furcæ toto litore, ut à prænavigantibus spectari possent, erectæ sunt. Ex his altissimam Heredia detruncata prius per carnificem dextra, honoris causa promeruit, cui comites fuêre hinc Mondraconius, atq; Carantius, illinc Villalobos, qui inter sacra iurantem Gonzagam arroganter interpellarat. Sed horum omnium supplicio conceptus altè dolor in Gonzaga expiari non potuit: dedit enim operam, ut quos maximè facinorosos extitisse didicerat, omnibus modis atque omnibus locis interciperet. Qua in re præfecti arcium, & prætores urbium, quum de scripto monerentur, operam sedulò præstiterunt, usque adeo diligenter, ut qui neq; excipi, neq; deduci Messanam poterant, custoditos necarent, & cadavera in subiectum mare proijcerent. Hoc enim incolumi sua fide ab his præsidibus peculiari suo iure fieri debere Ferdinandus censebat: quoniam qui anteà quum arcium & oppidanorum præfecturas acciperent, Cæsari sacramentũ dicentes, se cunctis in rebus iustitiam obnixè culturos promisissent, ideoq; in reos maiestatis, indicatis singulorum nominibus, lege agere tenerentur. Verùm Alvarus Sandeus apud Messanam truculentiorem carnificinam instituit: nam multos, qui Messanam ad forum rerum venalium exornandi sese causa veniebant, vel invitatos ad cœnam, & varijs modis per aleatores lenonesque pellectos comprehendebat, statimque per servos Æthiopes pernecatos in mare proijciebat. Id supplicij genus maturabatur spitamali quodam ligno, ad cervices laqueum intorquente, quod Hispani Garotum appellant: sic ut ad multa Siciliæ litora, à Messana ad Taurominium, & inde ad Syracusas atq; Augustam, cadavera Hispanorum illisa scopulis, & fœdè fluctibus lacerata spectarentur. Qua re certius comperta reliqui Hispani tanto terrore concepto concuti cœperunt, ut plerique quæsitis frustrà navigijs excedere insula niterentur. Interdictum namque fuerat omnibus nautis, ne quemquam militem navigio exciperent, aut aliò veherent, sic ut multi in ea cogitatione, abeundique consilio maturè comprehensi sæviente in eos Alvaro, scelerum suorum pœnas darent. Ad extremum reliquam militum partem, quæ novis multiplicatisq; stipendijs exaturari nequibat, Gonzaga ipso Vastio multo severior inexorabiliorq; præbito menstruo stipendio, navibus avehẽdos in Hispaniam imposuit. Quam ignominiam usq; adeo graviter milites tulerunt, ut postquã improbitatis atq; perfidiæ notati in patriam aveherentur, animis contumeliã ferre nõ possent, cõmilitonumq; exemplo se laquei pœna puniri malle prædicarẽt. Ab hac tãta animadversione in seditiosos carptim patrata, eã Ferdinãdus sui nominis famã tulit, ut Siculi suis cõmoti iniurijs, singulas cohortes tanq̃ maleficentissimi generis hominũ ex vetere disciplina decumari debuisse

na decubuisse prædicarent: Hispani autem eum tanquam hominem prædura severitatis, & supra æquum inhumaniter atrocem, avidumque prorsus Hispanici sanguinis in occulto maledictis laceratum diris execrationibus onerarent, & ex adverso ab recenti facti memoria, Vastij lenitatē pari seditionis crimine offensi, laudibus immodicis in invidiam proregis attollerent, qui ea in re maximè benigna ingenij temperie usus, necis pœnam delicto graviorem iudicasset, ideoq; tantum monendo molliendoq; animos militum, & stipendia liberaliter persolvendo, totū compescendę tollendęq; seditionis negotium ex sententia cōfecisset, utpote qui Hispanico sanguine progenitus, extra omnē pœnę suspicionem universæ consternationis maleficia syncera fide singulis condonare, quàm ullius omnino sui militis sanguine generosas manus fœdare maluerit. Cęterum tantū abfuit, ut id Gonzagæ factum à Cæsare minus probaretur, ut pręclarè ei succenseret, quòd indulgentius agendo cohortes singulas nequaquam repetita severitate decumasset, & in Vastio indignam iusto militarique duce ineptè quæsitam clementiæ laudem effusè detestaretur. Quo iudicio Cęsaris & Vastius multum de pristina sua apud Insubres gratia amisisse visus est: Gonzagā verò ipsum vel indignantibus Hispanis ad amplissima præmia provectum fuisse constat, quum ex adverso nonnihil de concessis anteà stipendijs atq; muneribus, Cæsaris iussu, per quæstores Vastio detractum fuerit: Gonzagam tamen Hispaniæ magistratus ad dicendam causam citarunt. Verùm is comparatis ad defensionem luculentis orationibus, ut in Hispaniam proficisceretur, & iam navigaret, prohibuit Cæsar, ne pervulgata per Hispanias tot scelerum & suppliciorum labes, animos provincialium altius offenderet. Nec multo pòst Sicilienses cohortes collatis quæstorū indicibus, quibus nomina militum describebantur, circiter trecentos commilitones desiderarunt, atque hæ transvectæ in Italiam, classem Cęsaris apud Tarentum atque Brundusium conscenderunt. Sunt qui asserant Sicilienses cohortes, non quum statim ab Africa transvectæ in Siciliam fuissent, seditionem ad Randatium miscuisse, sed quum sequenti anno post maritimam expeditionem in Siciliam reportatæ fuissent: verùm nihil ad rei notitiam pertinere putamus, an tum, an postea admissæ seditionis pœnas penderint. Eo siquidem tempore antecedentibus Venetis, Andreas Auria superato Messanæ freto, sublatisque passim militibus, ad Corcyram insulam cursum intendebat: eònamq; Vincentius Capellius cum imperio atque universa Venetorum classe pervenerat, coniunctisq; eo modo classibus apparebat Barbaros tantam vim Christianæ classis non esse laturos, & congressum & pugnam omnino vitaturos. Tum enim Hariadenus Barbarussa Ambracio sinu cum tota Ottomanica classe se continebat, & de adventu nostræ classis certior factus, ut illac nostri intrarent propter arctas fauces expectare videbatur, tanquam ex æquissimo loco dispositis utrinq; tormentis intrantes oppressurus. Paulò siquidem antè Grimanus Patriarcha cum Pontificijs triremibus è Corcyra progressus, ad fauces eiusdem Ambracij sinus, Prevesam oppidum in ipso Actiaco promontorio positum, admotis triremium proris oppugnare adortus fuerat. Sed is conatus explorandi causa susceptus, eum habuit eventum, ut quum Iustiniana triremis Paulo duce audacter arctas intrasset fauces, atque aliquot hostilium tormentorum sinistro navis latere pilis excepisset, expositi sint in terram milites cum tribus tormentis, quibus & à terra, & à triremibus aliquandiu quassatum Prevesæ castellum fuerit, sic ut

appa-

appareret expugnari potuiſſe, niſi Turcæ, ab Aetolia acciti, ab obſeſsis cum valida equitũ & peditum manu ſupervenientes, noſtroſq; magno clamore edito aggreſsi aliquot interfectis & vulneratis, reliquos in mare umbilico tenus ad ſcaphas triremium cõfugere coegiſſent: quanquã Alexander Interamnas, peditum præfectus, vel graviter ſaucius aliquandiu conſtanter Turcarum impetum ſuſtinuiſſet. Per hunc modum Patriarcha repulſus, ſublatis in naves, quæ expoſita fuerant tormentis, Corcyram rediјt, nihil eius conſilij pertæſus, poſtquam quales eſſent anguſtiæ ſinus exploraſſet, atque hoſtium claſſem toto ſinu ad anchoras ſtantem ex propinquo proſpexiſſet. Conceſſerant tum claſſes noſtræ in Gomunitiæ portũ, quæ eſt contra Corcyram in continenti, ad eum locum uberrimæ aquationis, qui antiquitus Regij fontis nomen tulit, atq; ibi præfecti omnes, quidnam primum tentandum foret, dictis ſententijs conſultabant. Referente autem, quæ viderat, Patriarcha, ante alios Ferdinãdus Gonzaga eius erat ſententiæ, ut expoſitis militibus atque tormentis Preveſę caſtellum magna vi expugnandum cenſeret. Quo expugnato, conſtitutiſq; in promontorio, caſtelliq; ruinis maioribus tormentis elabi non poſſe hoſtem, atq; eius claſſem ſummis detrimentis affici atque deleri poſſe diſſerebat. Nam ut egreſſus hoſti totus eriperetur, in ipſis faucibus onerarium navigium lapidibus magnis minutiſq; repletũ demergi iubebat: atq; item tres galeones, qui erant è tota claſſe tormentis inſtructiſsimi contra oſtium earũ faucium produci conſtituiq; valido atq; obliquo rudentum nexu in anchoris iubebat, ut ſi Barbaruſſa ſinu evadere in altum conaretur innumerabilium pilarum procellam in limine faucium exciperet, atq; ibi omnino demergeretur. Ad ea Auria reſpondit, id Gonzagæ conſilium dictu quidem ſpecioſum, ſed factu, atque exitu perículoſum atq; difficile videri. Nam primum omnium exponere in terram milites ancipitis periculi rem eſſe, quod credi par eſſet, Aetolicas copias, uti dudum Grimano teſte fecerint, minime defuturas, quin oppugnatis atque obſeſſis ſuis maturam opem ferrent: quorum ſuperventu noſtros pedites vim incumbentis equitatus ægre toleraturos appareret, & ſi quid eis iniquo in loco opinione durius accideret, naves profecto onerarias deſtitutas militari præſidio, quod eſſet miſerrimum, hoſtibus prædę futuras. Ipſi porro peditatui iam in terram expoſito grave periculum imminere: nam ſi aliqua autumnalis tempeſtas ita incideret, ut onerariæ naves pariter, atque triremes à ſcopuloſo litore ſe recipere, & altum ad ſalutem vela dare cogerentur: unde tum ſuppeditari poſſe alimenta, non modo deſertis inimico in litore, ſed ingruentes undique hoſtes pugnando ſuſtinentibus? Id certe evenire poſſe nemo maritimarum rerum peritus dubitarit, ſic ut fortiſsimis viris ſpes omnis receptus, & fugæ importuna malignitate ſubitæ tempeſtatis eripi poſſe iudicemus.

Cœlum quidem autumnale ex mutabili natura temporis ad repentinos ventorum turbines edendos paratum non inſanis nautis eſſe pertimeſcendum, uti iam multis recentium naufragiorum exemplis compertum eſſet. Propterea ſi hoſtis extra ſinum ad pugnam elici non poſſet, ipſis tutius atque utilius videri, ſuperari Leucadem, ipſamque Neritum ſaxis aſperam, & directo curſu in Naupacteum ſinum claſſem inferre, ubi & expugnari poſſe Naupactum oppidum, mœnibus non magnopere munitum, & multa obiter oppida, quæ ad intimum ſinum Corinthiacumque Iſthmum pertineant, impune diripi atque evaſtari poſſe, Græci homines prolixe confirmarent, quod na-

vigationis iter si teneant, accidere posse ut Barbarussa vel pudore adductus, vel ingenti periculo permotus, sinu egrederetur, & conserendæ pugnæ facultatem ipsis optantibus & paratis pręberet. Hanc gerendi belli rationem quanquam Gonzaga propositas difficultates infirmare & tollere contenderet, Capellius ipse & Patriarcha probare visi sunt, utpote qui maritimo potius quàm terrestri conatu audendum esse censerent, subitæque tempestatis pericula potius quàm hostes, quos æquo mari contemnebant, non temerè formidarent, Naupactumque si expugnaretur, quòd Veneti imperij Methonensi bello fuisset, ipsis ex lege fœderis accessurum sperare possent. Exinde Auria constitutis totius classis ordinibus è Gomenitiæ portu profecturus, onerarijs navibus, quæ erant septuaginta duæ, Francum Auriam gentilem & propinquũ suum præfecit, quòd magni usus maritimis in rebus haberetur. Ex his tamen quatuordecim Alexandro Bondelmerio attribuit. Is enim universam anteire classem & Franci navigationem observare iubebatur. Sed quinque etiam triremes (eę siquidem in universum erant numero centum & triginta quatuor) delectæ sunt, remigio & velis maximè agiles atque expeditæ: propterea que speculatoriæ vocabãtur, quæ galeonem contra sinus fauces dare anchoras, & consistere iussum præcederent, atque hostilis classis motus explorarent. Turcicæ namque triremes quatuor cum expeditis totidem biremibus sinum egressæ per fauces in altum evaserant. Sed conspecto galeone ut triremes nostras, quæ adversum se directis rostris impetum facturæ videbantur, effugerent, eludendo rursus intra fauces se receperũt. Itaq; Auria dato signo, ut reliquæ classes se consequerentur, ad Prevesam contendens, universas triremes extendit, ita ut ab hostibus facilè numerari possent: quoniam si minora navigia suopte studio voluntateq; classem comitantia recenserentur, iusta supputatione supra quinquaginta & ducentorum navium numerum implevissent. Quo spectaculo magnus (uti aiunt) timor Barbarussæ animum incessit, qui tametsi natura intrepidus, nostrorum virtutem & disciplinam non magnoperè formidandam putabat: ingẽtis tamen classis amplitudine atq; apparatu vehementissimè permovebatur. Neq; enim maior à priscis temporibus in Ionio nostrorum classis conspecta fuerat, ita ut quidam Eunuchus ex Solymani ianitoribus Barbarussæ comes datus, eum cunctantem subtimideq; perplexum inurbanis & planè superbis verbis insolenter obiurgaret, quòd in provocãtes Christianos & pugnam cientes, non statim sinu erumperet, atq; eos adoriretur: qua in re non salutem suam, qui conspectum hostis ferre non posset: sed Solymani imperatoris decus respicere deberet, qui gloriæ suæ multũ splendoris ea turpi cunctatione detrahi nollet. Pro dignitate siquidem Ottomanici nominis experiundas esse vires Nam si bello fortis & pugnax esset, uti profiteretur, non desperandam esse victoriam. Quòd si fortuna votis virtutiq; Turcarum invideret, non defuturos Solymano trierarchos, ipsis si vincerentur meliores, & Ponticas sylvas tantam ad cõficiendam classem materiam suppeditaturas, ut duplo maior & ornatior viris atq; remigibus classis ędificari facilè posset. Postremò id quoque addidit Eunuchus, Barbarussę cavendum esse ne metu honestissimę mortis, quæ adverso etiam prælio esset incerta, ab irato Solymano fœdæ necis periculũ subiret. Nec mora vociferante adhuc Eunucho, conversus ad Salechum archipiratam: Ergo, inquit Barbarussa, vir fide virtuteq; præstantissimè, nobis ut video, vel iniqua conditione pugnę fortuna tentanda est, ne huius semiviri

latran-

latrantis delatione pereamus, atq; ita classem educere cœpit, quum iam Auria ad Leucadē vela flecti iuberet, ratus hostem his faucibus timore prępeditum egredi non ausurum. Tenebat propositæ navigationis cursum Auria, & secundo usus vento ad Leucadē provehebatur; quū à speculatoribus, qui in carchesio summi mali galeonis Bondelmerij constituti erant, Auriæ significatū est, hostilē classem exire sinus angustias & sinistrorsum secundū litus flecti. Hanc oram, quā Barbaricæ clasis sinistrum cornu lambebat, paulò antè Grimanus præoccuparat, eo consilio, ut si hostis ab angustijs prodiret, cōmoditate litoris excluderetur. Sed non multo pòst iter mutare iussus, atq; inde recedens ad reliquas sociorū triremes se contulerat, atq; ita evenit ut Barbarus terræ litus obtineret. Nam callido pro necessitate utens cōsilio, si ab nostra classe impotenter urgeretur, proris in hostes obversis terræ puppes applicare, expositisq; militibus à terra classem exarmatā viris atq; tormentis, uti usus posceret, minorē navigiorum, quàm virorū iacturam fore iudicans, defendere decreverat. Cæterū Auria ea erumpentis hostiū clasis significatione cōmotus, ut qui iam triremes ad stationem sub Leucade, quæ Sucisula dicitur, adegerat, tametsi quòd non putarat accidisset: animū tamen egregie componit, & classem uti imperatum anteà fuerat, ad ineundam pugnam comparare sese, & prætoriæ suæ signa sequi iusit. Iam tota Turcarum clasis in apertū pelagus evaserat, eo ordine, ut Hariadenus ipse mediam teneret aciem, ubi eius prætoria purpureis pluribus vexillis exornata cōspiciebatur. Dextrum latus obtinebat Tabaches: sinistrum verò Salecus pari propè triremium numero instructi, qui Tunetanis prælijs inclaruerant. Nam eo die Barbarussa produxit octoginta septem triremes: biremes autem rostratas circiter triginta robore triremibus pares: leviores verò triremes & mioparones tot erant, ut navigiorū omnis generis centū quinquaginta, quæ remis agerentur, summā efficerent. Mediæ autem aciei cohærebant cornua, tanto ordine, ut quo verteretur prætoria alas extendentis aquilæ speciem præberent, fatereturq; mirabundus Auria, sicuti hæc eum postea narrantem audivi, neq; habilius, neq; firmius, aut omnino decentius classem à perito duce educi potuisse. Antecedebant Barbarussæ classem triremes circiter viginti, partim rostratæ, partim leviores, quæ omnium erant velocissimæ, cui pręerat Draguthes archipirata, multis postea in nostros maleficijs clarus. Constat Capellium ineundæ pugnę avidū, è sua puppe in scapham descendisse, advectumq; ad prætoriam Auriæ, illum compellasse his verbis: Quid tibi, inquit, princeps, hac proposita pręlij edendi longè pulcherrima occasione faciundum sit vides: ego certè, si me forte cum Venetis triremibus segnaviter sequuturum dubitas, iam à te ad declarādam Veneti senatus voluntatem, studiumq; meum primam aciem deposco, primaq; pręlij pericula fortiter subibo: splendidumq; thoracem, quem induerat, ostendens, & palma pulsans: in hoc enim uti pium & impigrum decet Venetum præfectum, aut gloriosè vincam, aut victus honestissimè occumbam. Egit gratias Auria, laudatoq; eius ingenti studio, rogavit, ut se præeuntem subsequeretur, & quid fieri oporteret, intentus observaret: se enim quid fieri vellet, opportunè signum daturū. Iam prima biremium manus ad galeonē appropinquabat, & aliquot triremes à Saleco missæ, id ingens navigiū oppugnabant: ea tamen conditione, ut quū non multū appropinquarēt, nec ob id multu nocere possent, neq; in eos pariter è multo spatio Bondelmerius tormenta contorqueri sineret, non multum utrinq; proficeretur. Ex-

pectabat enim vir rerum naualiũ apprimè peritus, vt propius accederetur, ex improuiso fæuam omnis generis tormentorum procellam in subeuntes effusurus. Neq; eum fefellit opinio: nam Turcæ audacius accedentes, adeo graui glandium & pilarũ grandine perfusi sunt, vt inhibere remos, & magno accepto detrimento trepidè se recipere cogerentur. Auria interim reuocabat naues, quæ præcesserant, & galeonem suum remulco protrahi iubebat, & triremium trierarchos intercurrentibus per nauiculas nuncijs hortabatur, vt sese animis ad ineundam pugnã confirmarent paratiq; essent ad imperia, quũ tubæ cantu atq; explicato maximo vexillo signum daretur. In eo autem consilio, decretoq; erat Auria, vt nisi onerariarũ nauium fretus præsidio, confligendum sibi non esse iudicaret, vti postea confirmatione maiorum minorumq; ducum, qui aderant, didicimus. Idem pariter astutus hostis prouidebat, qui pari vtrinq; triremium concursu procul ab onerarijs, quę castellorum erant instar, dimicare cupiebat. Nam tum fortè ventus omnis ita subsederat, vt æquora ad edendam nobilem pugnam pacata fluctibus & planè constrata præberentur, et Patriarcha prouectus ad Auriam eam inuadendi, delendiq; procul dubio hostis facultatẽ non prętermittendam prædicaret, tantoq; ardore vociferaretur, vt propinquiores trierarchi inuitantis vocem audirent, maximeq; mirarentur quòd Auria rem prælio committere dubitaret. Is enim onerarias naues in vnum coeuntes ingentibus gyris atq; meandris subsequente triremium ordine circuibat, & ex nauali peritia, nouum aliquod atq; inexpactatum hosti facinus editurus videbatur, sic vt id ipse perspicax & minimè pręceps Barbarussa, vti postea compertum est, facilè crederet. Id Auria crebro rotatu classem suã circuens, ea ratione faciebat, vt ad se hostiles triremes perliceret, & in prouectas è castellis excelsarum nauium propius & certius tormenta dirigerentur, atq; ipse demũ in perturbatas, quæ erat certa vincendi ratio, directis proris inueheretur. Interim subsistente Barbarussa, & quorsum ea hostis flexuosa nauigatio recideret spectante, quòd dolum aliquem suspectarct, cornuum suorum triremes, iam vergente ad occasum sole, diuersis in locis rem gerebant, pars in oppugnando galeone frustra perseuerabat, pars aggressa onerarias duas, in quarum altera Buccanigra cum sua Hispanorũ cohorte vehebatur, in altera erat Macinius Mongaia Cantaber, vsq; adeo grauiter coniectis in eas pilis afflixerat, vt perrupto malo incensisq; velis, & multis Hispanorũ & nautarum interfectis, periturę crederentur. Alia verò pars duas onustas commeatibus circumuentas naues, quarum altera erat Veneta, altera Dalmatica, coniectis ignibus concremaret: paucis in scaphas desilientibus, aut ad propinquas sociorum naues adnatantibus. Duas etiam triremes sub ipsum crepusculum, quæ lentiore vtebantur remigio Salecus intercepit, quarum trierarchi erant Mozenicus Venetus, & Bibiena Etruscæ stirpis vir sacratus. Secundum has triremes capta est Aloisij Figaroæ Hispani nauis, tametsi suæ cohortis milites aliquandiu pugnacissimè se defendissent. In ea captus est cum ipso Figaroa patre filius adolescens nobilissimæ formæ, qui postea deductus ad Solymanum Mahometis sacra suscepit. Is quum principis cubiculo assueuisset, post tertium carceris annum misero patri libertatem impetrauit, donatumque liberaliter in Hispaniam remisit. Tum verò cum tonitru turbatis nubibus grauis imber & procella flantibus Euris exorta est. Nec dubitauere nostri, quum vidissent Barbaros attollere dolones, quin & ipsi præeunte Auria dolonibus simul et maioribus expansis velis, se in

de expli-

de explicarent, & quò ventus ferebat; ad Corcyram unde venerant verterentur, usq; adeo dissipatis agminibus, ut intēto etiam remigio nequaquam se recipere, sed confuse & turpiter effugere viderentur: sic ut Auria tanti usus, tantæq; peritiæ, & tantæ deniq; existimationis mari dux, eo die nullus Imperator extiterit. Ferunt Barbarussam nostros eodem vento ad aliquantum spacium persequutum, nec quem hostes elabendo cursum tenerent, per tenebras planè cernentem substitisse: quoniam nostri duces in singulis suis prætorijs lumina extingui iussissent, quæ erectis ad puppem ingentibus laternis præferri solita sunt. Proinde ipsum in cachinnum versum sæpe repetisse hęc verba Hispanico sermone prolata: Ergo Auria lumen abijcit, ut certius fugam suam tenebris recondat? Quasi miraretur nostros tanquam magno metu occupatos, omnis decoris, modò se eriperent, oblivisci, quam manus conserere maluisse. Ea verò apud omnes Corcyræ applicantes opinio fuit, ut præclaro oborti repentè venti beneficio, vel cum ignominia è summo periculo se ereptos faterentur. Cęsariani autem præcipueque Ligures, ut Auriæ nomen ab omni infamia vendicarent, tam fœdi exitus culpam ex obliquò in Venetos referebant, quòd ab initio præsidium Hispanorum militum, quod distribui in Venetas triremes debebat, ut propugnatoribus firmiores in congressu hostium evaderent, superbè repudiassent. Venetis namque triremibus non planè confisum Auriam, & propterea temperasse à prælio differebant: ob idque præsertim, quòd evadente angustias Barbarussa, illæ fermè omnes collectis velis & per iuncos ad antennas subligatis, eas ad summitatem mali celeriter eduxissent, scilicet ut repentè præcisis iuncis, expedita ad quem vellent fugæ cursum vela ventis inflanda præberent. Quum in ea mutui erroris obtrectatione, mœsticiaq; & dolore turpissimi eventus versarentur, Macinij Cantabri navis, vel quassata perforataque quæ perijsse credebatur, Corcyram applicuit: eius autem Macinij mira constantia fuerat defensa. Nec multò pòst ipse Barbarussa non contentus nostro dedecore, nec hostes inopinata procella sibi è manibus ereptos æquo animo ferens, ad Paxum insulam provocabundus ad pugnam pervenit. Ea insula centum ferè stadijs ab ultimo orientali, quod Phalacrum olim fuit, Corcyræ promontorio distat: sic ut exprobrare nostris fugam, & si è portu prodirent, cū eis acie congressurus esse videretur. Quamobrem Gonzaga fremens, ut qui superbi hostis arrogantiam ferre non posset, singulos adijt duces, rogavitque, ut pro dignitate Christiani nominis animos viresque componerent, & feliciore virtute insolentis Barbari vim omnino retundere niterentur: resque eò deducta est, ut Capellius, quòd anteà nihil tale iubente senatu suscipere recusarat, Hispanorum certa præsidia quę offerrentur, se in triremes recepturum polliceretur, quaternaque acie Barbaros invadere decernerent. Quartam enim aciem Ferdinando Gonzagæ honoris causa attribuerant. Verùm hæc consultatio tam diu prolata est, ut Barbarussa adversam circa nonas Octobres metuens tempestatem retrocederet, & sibi abundè satisfactum existimans in sinum Ambracium reverteretur. Ab ipso autem hostis discessu de expugnando Dyrrhachio cogitatum est: sed quum à Capellio totius Dyrrhachini litoris stationes navigijs malè fidæ prædicerentur, non multo post in Rizonicum sinum, quem Catareum vocant, cursum direxerunt, ut Castronovum Turcicæ ditionis oppidum, in eo sinu positum expugnarent. Ea enim forma est & natura sinus, ut tutissimum atque ingentem præbeat portum, mareq; sese ad Orientem

intorquens in intimo recessu Catharum, oppidum Veneti imperij alluat: sic vt per quasdam fauces, quæ protracta cathena præcludi possint, nauigijs adeatur. Tota regio apricis, & egregiè cultis collibus peramœna est. Sed Catharum, obstantibus ad dextrā montibus, ita opacum redditur, vt incolæ sub brumam breuissimis solibus vtantur. Castrum autem nouum, quod multis antè annis Chersego regulo à Mahomete fuit ademptum, apricius est, sed nequaquam Catharo munitius. Castrensium ædificia ab infima oppidi parte, quæ mare alluitur, & turritam munitionem instar arcis habet, per dorsum collis assurgunt. In summo autem Castellum habet natura potius, quàm arte munitum. Oppidani partim Dalmatici, & partim Epirotici sunt generis: sed qui iampridem immixti Turcis à Christiana religione defecerant: mercaturæ student, & partis nauigijs quæstum faciunt. Nulli Turcæ milites erant in præsidio, quum binæ tantum quas diximus infimæ munitionis & superioris castelli arces, à paucissimis Turcis custodirentur. Itaq; intrantibus sinum classibus, magna vi admotis tormentis, priusquam oppidum ab incolis aliquandiu defensum caperetur, socij nauales Venetæ classis per remos murum scandentes ad infimam partem intrarunt, & mox ab expositis Hispanis oppidum quoq; perrupto muro captum est, quum ibi duo insignes cohortium præfecti Buccanigra Hispanus, & Cæsar Iosias Firmanus interfecti cecidissent. Multa eius oppidi, sed nequaquam pretiosa domesticarum rerum præda fuit: sed ingens omnis ætatis & sexus incolarum multitudo in seruitutem abducta est: quanquam multi ex his nunquam se à cultu Dei Christi discessisse dicerent. Triduo post, superius castellum præsidiarij Turcæ frustra pacti incolumem fore libertatem, & vitam, dediderunt. Quum id oppidum communibus viribus captum ex fœdere Venetis deberetur, occupatum est ab Hispanis, quos Auria Ferdinandusq; Gonzaga extra Italiam alere cupiebant. Itaq; vel ægrè permittente, & è Venetijs super ea re senatus consultum expectari debere frustra postulante Capellio, Franciscus Sarmentus cum quatuor millibus veteranorum militum, qui apud Insubres à scelerata secessione, regionem ad Galeritum oppidum peruastarant, Castronouo præpositus est. Eam rem molestissimè tulit senatus, quòd id oppidum communibus partum armis non sibi ex lege fœderis, sed Hispanico præsidio concessum fuisset. Suspectabat enim Hispanorum ingenia auida imperij, atque assueta rapinis & maleficijs, tanquam ex occasione Catharensium rebus vim allatura: vsq; adeo indignanter eam iniuriā patritijs æstimantibus, vt auerso à Cæsarianis animo susceptæ eius detrimentosę expeditionis singulos patres pœniteret, & decemuiri in spem pacis inducias à Solymano petendas esse decernerent: quę vel ob id opera Laurentij Griti, qui Andreæ principis fuerat filius, benignè atq; celeriter impetratæ sunt, quoniam Galliæ regis legatus Antonius Rinco Byzantij purpuratos opportunè docuerat id fœdus, quod apud Neapolium cum Cæsare à Venetis dissentiente multo maxima senatus parte percussum fuisse, inuitisq; demum ferè omnibus id recens bellum susceptum esse memorabat. Quum hæc agerentur, nunciatum est, Barbarussam, vt Castrensibus opem ferret, eduxisse classem: sed quum ad Saxonem insulam peruenisset, aduersa tempestate oborta non modo retentum fuisse, sed aliquot triremium, quas atrox ventus Africo atq; Austro permixtus Acrocerauniis cautibus illisisset, iacturam fecisse diceretur: vti facilè apparebat ex armamentis, eiusque naufragij fragmentis, quæ toto ferè Dalmatico

litore

litore natantia & eiecta visebantur. Ea re certius cognita Capellius eius animi fuit, ut eductis classibus Barbarussam eo incōmodo perturbatū persequeretur, cui cōsilio favebat & ipse Gonzaga, qui amissum decus ad Leucadē nobili aliquo facinore edito redimendum esse disserebat. Sed Auria multis de causis tanquam importuni ausus consilium facilè improbans, sibi in Italiam redeundum ita statuit, ut continuò vela ventis daret, plurimùm indignante Capellio, qui advocatis suæ classis trierarchis omnibus contumeliosam rationem in Auriam effudit, ita ut seipsum detestaretur, qui se alieno imperio subiecisset, eosq; moneret, ne unquam externi cuiusquam præfecti imperia subirent, postquam vel ignavia vel malignitate homo Ligur, Veneti nominis antiquus hostis, conceptæ atq; exploratæ victoriæ deesse, & Italicæ navalis disciplinę existimationem, fœdo importunæ cessationis & fugæ exitu dedecorare voluisset. At Auria consilio apprimè gravis hæc verba, atque hosce vel adversos de se rumores facilè contemnebat, quum cuncta quæ ageret, ad commodum Cæsaris revocare esset solitus: ita ut per ironiam Valerius Ursinus, qui tum aderat Veneto stipendio addictus, nihil nisi peritissimè & consultissimè ab Auria administratum atque omnino gestum diceret, quando Venetos cum Solymano commisisset, & diuturno maximè bello ianuā, uti exoptare videri posset Cæsar, vel ipsis nolentibus Venetis aperuisset: & id certè ne amisso quidem ullo navigio probè præstitisse iudicari deberet. Non deerant siquidem factiosæ malignitatis homines, qui interpretarentur id contractum cum Turcis bellum, magno Cæsari commodo cessurum, quòd Venetos tanti irritati hostis vim terra marique diu non esse laturos appareret: ideoq; eos tanquam exhaustos opibus, atque pecunia, eò brevi redigi posse asseverarent, ut his terrestris eorum imperij urbibus, superioribus temporibus impotenter occuparint, aut vi, aut aliqua demum pactione, quam necessitas exprimeret, uti nuper conspirantium regum bello fecissent, decedere cogerentur. Cæterùm Castronovo capto, atque his, quæ diximus, Hispanorum præsidijs Sarmento duce impositis, atque obiter abeuntibus classibus eam iniuriam usque adeo graviter atque superbè Solymanus tulit, ut magno apparatu id oppidum, terra marique repetendum decerneret, augeretque iratus Venetis in Peloponneso copias, quibus & Nauplium & Epidaurus acriter oppugnarentur simul & vehementer obsiderentur. Singulare autem gaudium concepit, quòd totius propè Christiani nominis classes, quas anteà plus æquo magnifacere erat solitus, adversum se coactas Barbarussa omnibus prope rebus inferior omni existimatione spoliatas, toto mari effugere coegisset. Ineunte igitur Vere, Barbarussa refecit classem, & novos remiges in supplementum maritimis regionibus imperavit: atque eum, uti oportebat, propugnatorum ex Ianizeris præcipuè numerum, & exercitatissimum quemq; ex alijs ordinibus, in classem descripsit, duasq; ingentes onerarias naves, quas Mahonas vocabat, ad ferenda totius tormentarij apparatus, & castrensis instrumenti onera celeriter ædificavit. Decretus quoq; est in id bellū dux alter, qui terra rem gereret Ulamanes Persa. Is bellicæ virtutis commendatione in demortui Ustrephi locum in præfectura Illyrica, quam Bosnensem vocant, suffectus fuerat. Hunc enim alibi à Tammaso Persarum rege transfugisse memoravimus. Hic operam dedit, ut septem minores Sanzachi cum eorum equitum assuetis turmis è proximis regionibus sibi adiungerentur, conduxitque non multa pecunia pedites eius generis, qui Haidones, V-

ſcochi, Martellosij, Chymeriotæ, & Morlachi vulgo appellantur: agreſte hominum genus, ſyluis atq; nemoribus prædandi cauſa aſſuetum: ſed durum & velox, indomitiq; vigoris aduerſus omnes cœli iniurias, & in omne belli facinus paratum atq; expeditum: vtpote qui nudis pedibus, aut tantum carbatinatis per rupes & cautes confragoſarum vallium aſperrimorumq; montium crepidines, mira, vti in capreis videri eſt, celeritate diſcurrant: & ſagittis & fundis eminus, cominus autem præpilatis quibuſdam ſparis, paruisq; ſecuribus, ab ancipiti mucrone, quum eas nonnunquam contorqueant mortiferis, in hoſtes vtantur. Hos enim Vlamanes, non qui pugnarent modò, ſed qui opus facerent, munitionesq; erigerent, maximè idoneos (vt Turcis parceret) & propè ſibi neceſſarios exiſtimabat. quibus omnibus Teſtegim Turcam præfecerat, qui Habraimi Baſſæ citharædus fuiſſe, & improba delatione illius damnationem maturaſſe dicebatur. Itaq; adulta æſtate, quum Barbaruſſa educta Helleſponto claſſe in Rizzonicum ſinum perueniſſet, eodem tempore Vlamanes cum triginta millibus equitum & peditum in ſummis montibus ſeſe oſtendit. Barbaruſſa prius quàm primas ſinus fauces intraret, Draguthem & Corſetum piratas cum triginta validis biremibus, quas galeottas vocant, ad explorandum præmiſit, ita vt Caſtronoui mœnia accedentes, ſinu quodam à tormentis ſe protegerent, indeq; aquatum ad proximum fontem, quem Artifarium appellant, in terram exirent, in quos extemplò Sarmentus Macinium Mongaiam cum ſua cohorte, et Lazarum Coronæum cum turma equitum erumpere iuſſit, commiſſoq; certamine Turcæ multis eorum interfectis & captis terga dare, & ad Galeottas adnatare coacti ſunt. Exinde Barbaruſſa applicuit cum nonaginta triremibus, & tribus quas diximus Mahonis, totumq; triduum abſumpſit in exponendis tormentis, erigendisq; eorum munitionibus, quæ niſi noctu adminiſtrari perficiq; poterant, propter perpetuam tormentorum omnis generis pilarum procellam, quæ in opus facientes ab Hiſpanis effundebatur, ſic vt eo triduo Turcarum amplius mille tormentis icti interfectiq; ſint, in queis & ipſe cecidit Agis Hariadenus, qui in Africa ad Taioream vrbem iuxta Tripolim ſeſe regem effecerat: cuius morte Barbaruſſam non mediocri dolore affectum ferunt, quòd inter veteres amicos longè omnium prudentiſſimus atq; fortiſſimus haberetur. Barbaruſſa multo cum labore cædeque ſuorum perfectis quæ inſtituerat operibus, ſupra quinquaginta quatuor maioris generis tormenta promouit, in queis erant duplices colubrinæ ſeptem, ſtupendæq; item magnitudinis quatuor baſiliſci, qui ferreum amplius centum pondo globum euomebant. Reliqua erant eius generis quæ duplices mediq; canones vocantur: præter ſacros & hieroſalcones: atq; item mortaria quæ lapideas immanes pilas in ſublime iaciebant, vt ſuperne decidentes terribili ruina domorum tecta deformarent. Ex hoc numero, vti oportebat, circiter quartam partem Vlamani impertitus eſt, vt à Septentrione diuerſam a ſua oppugnationem inſtitueret. Ipſe enim ab oriente è triplici loco diuiſis muneribus cum Tabache & Halileuano viro Hiſpano, qui iampridem ad Mahometis ſacra delapſus Tunetano priore bello ſingularem peritiæ militaris laudem eximiosq; inde honores apud Barbaruſſam & reliquos Turcas promeruerat, quatere murum cœperat. A mari quoq; Salecus admotis triremium proris certum propugnaculi locum oppugnare iuſſus, eum feriendi muri tenorem ſeruabat, vt quotidie ſub auroram, & quum ſol inclinaret in veſperam denis per vices promotis

triremi-

triremibus murum verberaret. Vsq; adeo autem per aliquot dies acriter & continenter quassata sunt mœnia, vt Sarmentus vel opportunè intus contra procidentem murum noua munimenta noctu præcipuè erigens, ægrè patefacta loca resarciret, & tam multa tormentorum verberatione magnopere terreretur. Nam tametsi integros nouem menses vacuos à bello nactus, nihil parcendo militibus aduersum hostes, quos omnino venturos ad oppugnandum ominabatur, nouos aggeres erexisset, & reliqua in rem oppurtuna opera perfecisset: duabus maximè de causis angebatur, quòd saxeo in loco glebam & cespitem ad construendas ex disciplina munitiones desideraret, nec à quoquam maturam opem sibi afferri posse speraret. Nam tametsi ab Auria, qui Brundusino in portu Cæsarianam classem continebat, duo nauigia onusta commeatibus, atque his rebus, quæ ad apparatum tormentorum pertinerent, superioribus diebus acceperat, multaq; adhortatione ipsius Auriæ subsidia pollicentis fuerat confirmatus, nihil tamen eum deducta in pugnæ periculum classe, qua ipsi subueniretur, tentaturum arbitrabatur. Itaq; quum Sarmentus tot ruinis vno tempore vario in loco sese opponere conaretur, Turcæ perampla turre, quę muro interiore quadrato cingebatur, potiti sunt: eo successu, vt ad terrendos nostros in fastigio Barbaricum vexillum erigerent, atq; ex ea munitione, quæ erat circa turrem, sclopettis atque sagittis primò, mox etiam tormentis inde collibratis Hispanos impeterent. Quum impigrè resisteretur à nostris, Sarmentus ad ima fundamenta eius munitionis cuniculum agi iussit, quem vulgo Minam vocant, vt suppositis ex tormentario puluere ignibus, quum Turcæ maximè vrgerent, & in oppidum irrumpere conarentur, ex repentinis flammis disruptæ munitionis ruina, inopinantes opprimerentur. Sed ea res aduersum habuit euentum: nam quum ingruentibus Turcis opportunè cuniculo ignis subderetur, ea collata materia incendiarij pulueris, importuno quodam lentore concepto, tardè & segniter flammā corripuit: ita vt frustra in hostes exitum quærens repulsa flamma in nostros reuerberaretur: multosq; igne correptos absumeret, & in his ipsum cuniculi magistrum Michaelem Firminum, è Cæsarea Augusta citerioris Hispaniæ. Accidit etiam vt eodem tempore apud superiorem oppugnationem Vlamanes aliquantam ab attigua arce muri partem prosterneret, & Barbari tanquam victores sublato clamore plurimum exultarent. Quibus rerum difficultatibus adductus Sarmentus edixit, vt qui milites essent sauciati, neq; operam pugnando præstere possent, sese in inferiorem arcem reciperent, quo Aloisius Arius, et Macinius Mongaia incommodè vulnerati concessissent: reliqui autem supremum bellicæ virtutis conatum edituri, medio in foro se conglobarent, vt non inulti extremum communis Fortunæ casum subirent. Nec mora cruentissimum irruentibus Turcis certamen est editū, sed nostris iniquius, quum plenus imber sclopettarijs, qui vni omniū peritissimè rem gerebant, funiculorum ignes extinxisset, & necessario non hastis modò, sed gladijs vterentur: æquiore Turcarum condicione, qui innumerabiles sagittas in nostros spargebant. Multi pręterea hostiū equestris ordinis, pedibus pugnare iussi, prælatis equestribus peltis incuruos suos enses ita in nostros exercebant, vt galeas ferreaq; humeralia facilè discinderent, atq; ad vnum fermè omnes vel fortissimè repugnantes trucidarent: sic vt vtraq; pars ardore prælij accensa per strata cadauera peruadere ad suum hostem, & consertis manibus pugnare minimè dubitaret. Cecidit in eo conatu

fortissimè dimicans Cusanus Burgundus, qui propter sæpius spectatam in prę lijs virtutem Hispanicæ cohortis præfecturam meruerat. Sarmentus ipse tribus sagittis intra galeam os confixus, fessusq; longa vigilia & diuturno pugnæ labore, in vestigio aliquandiu tela vitabundus fortiter perstitit, & quum pugnando honestam mortem oppetere quàm pedem referre mallet, & Sancium Friam cohortis præfectum fugam circunspectare conspiceret, eum seuera voce increpitans manu comprehendit, et locum tueri iussit, sic vt secum ingruentibus hostibus consistere, atq; occumbere cogeretur. Is namque Frias turbidis & peruersis consilijs salubria Sarmenti imperia sæpè contempserat, & improbitate quadam malignitateq; ingenij meliora, atque oppurtuna ad salutem suadentibus transuersum se præbuerat, & omnium seditiosissimus apud Insubres fuisse ferebatur. Itaq; ambo, nequaquam pari virtute, detruncati ab hostibus in vestigio conciderunt: cæteris omnibus pari sorte, sed non eadem generosi animi fortitudine ad vnum interfectis. Nam quosdam abiecisse gladios, vti erant longa dimicatione fatigati, confectiq; vigilijs, salutem à Barbaris frustra passis manibus petijsse ferebatur. Interfecti sunt in eo tumultu cohortium præfecti Ioannes Cantaber, Dominicus Arriadanus maior, Seronius Taraconensis, et Oliuerius Valentinus. Qua suorum terribili cæde terrefactus Arius, & qui cum eo in inferiorem arcem confugerant, quòd nullis viribus, quibus sustineri posset victor hostis, niterentur, deditionis vexillo expanso significationem hostibus fecerunt, atq; ita eos integra fide Hariadenus in seruitutem vita incolumi facilè recepit. In his fuere præter ignobilem militum turbam, præfecti spectatæ virtutis & dignitatis, ipse Arius, atq; Macinius, Didacusque Maschesa. Præterea viri Græci strenuissimi equitum præfecti Lazarus ipse Coroneus, et Andreas Scrapula è Nauplio. Reliqui quibus expedita deditio saluti fuit, fuere omnis generis hominum circiter octingenti, in quibus eminebat Hieremias Ligusticæ stirpis, qui eius oppidi episcopatum impetrarat. Hi omnes à Barbarussa in seruitutem Byzantium asportati sunt, præter vnum Maciniū Mongaiam, qui cum ab eo quæreretur, solicitareturque impensius, vt ad sacra Mahometana deficeret, atq; insolentius oppugnatæ & conseruatæ nauis suæ casum iactaret, Barbarussa ei iratus ad proram triremis ceruices abscindi iussit. Sarmenti cadauer inter tot occisorum aceruos agnosci non potuit, quanquam id Barbarussa multæ pecuniæ & libertatis proposito præmio diligentissimè perquisisset, quòd caput eius ad Solimanum mittere decreuisset. Exinde inflatus victoria, & quòd iam Rizzanum castellum in propinquo positum Veneti custodes tot hostium conspectu perterriti Turcis dedidissent, Catharo vrbi inhiare cœpit, ita vt vrbis prætorem minacibus literis solicitaret ad dedendam sibi vrbem, ac nisi continuò portas aperiret, se mœnia tormentis aggressurum denunciaret. Erat is prætor patritij ordinis, nomine Ioannes Matthæus Bembus, insigni virtute constantiaq; animi præditus. Is per literas Barbarussæ respondebat, nullum Catharo in vrbe Ottomannis ius esse, propterea si vim inferret, cum recentium induciarum, quas concessisset, leges violaturum non sine contumelia sui imperatoris, qui nunquam iusiurandi fidem fallere consuesset. Quod si iniquo iudicio rem ad arma deducere cuperet, ipsum qui cum imperio præesset vrbi, daturū operam vt improbè vim illatam paribus tormētis propulsaret. Ad ea subiratus victor Barbarus in vltimū sinus recessum aliquot triremes promouit, displosisq; tormentis oppugnaturi speciem

ciem præbuit. Cui Bembus prætor egregiè constans & impauidus, totidem tormentorum suorum bombis & pilis strenuè respondit, & præsidium armatum in mœnibus Barbaris ostendit. Quare animaduersa Barbarussa inhibuit remos, reuocatisq; anterioribus nauigijs ad Castronouum est reuersus, delinitusq; exinde prætoris Bembi muneribus, nihil expectata induciarum fide, quam paulo antè de scripto exegerat, sinu excessit, rogauitq; Bembum, vt præclaro induciarum testimonio præbito, quibus posset rebus Vlamanem Illyricæ prouinciæ præfectum amicè subleuaret. Castronouo per hunc modum, vt diximus, à Turcis fortiter expugnato, atq; inibi Hispanis ad vnum omnibus aut trucidatis, aut si qui ex deditione cædeq; superfuissent ad transtra triremiũ relegatis, nostrorum ducum animis non dubius cum pudore timor incessit, facilè reputantibus quales quantæq; forent Barbarorum militum vires, quantæq; opes Solymani superbi hostis terra mariq; ad propulsandam vindicandamq; iniuriam nuper extitissent: sic vt pijs animis homines intestina bella atque dissidia principum magnopere detestari inciperent, & de concilianda pace sacroq; bello communibus studijs cogitandum arbitrarentur. Quum verò Vastius Mediolani fortissimæ legionis interitum deploraret, Insubres ipsi tacitè lætabantur, diuiq; Donati numen frequentatis passim altaribus impensè percolebant: cuius numen ritè factas à populis immaniter dereptis in Hispanos execrationes nequaquam inanes esse voluisset, postquam ipso die annuo eius memoriæ dicato, ad septimum Idus Augusti rapaces homines maleficiorum pœnas dare coegisset, & id aliquanto cumulatiùs quàm non planè decumatis Siciliensium Hispanorum cohortibus accidisset. Admonebantur autem nostri principes attenuatis opibus infirmi, vt magis & magis cogendo auro vacarent, quod vel cum incomparabili subiectorum eorum imperijs populorum iniuria acerbitateq; diligentissimè faciebant, honestam sacri belli suscipiendi causam præferentes: vanissima tamen, & semper vsurpata ratione, postquam priuato potius commodo cupiditatiq;, quàm publico decori publicæq; saluti studere consueuissent: maximèque mirarentur, cur Solymano ab inexhaustis thesauris, tot pecuniæ in bellicos sumptus suppeterent, quum ipsi vel semper expilando prædandoque, vnius tantum belli copijs ægerrimè stipendia soluerentur: & Barbarum ex aduerso, pluribus simul in locis terra marique diuersa alere bella perspicerent; vt tum acciderat quum, eodem anno Ottomannica arma ad opugnandos Lusitanos in Indiam vsque protulisset. Ædificata siquidem, vt diximus, ad Suetiam, olim Arsinoes, portũ Rubri maris ingenti classe Solimanus Eunuchus cum Moro Alexandrino, sinus Arabici angustias egressus, prætereuectusq; Persici maris sinum ad Indum vsque amnem peruenerat: magnisq; viribus Dium vrbem, Lusitanorum portum, ad fluminis fauces positum oppugnarat. Cuius belli is exitus fuit, vt Eunuchus post oppugnatos per multos dies terra mariq; Lusitanos, quum eos indomitæ virtutis esse reperisset, incœpto absistere, & desertis maioribus tormentis ad Ademum, nobilissimi emporij vrbem, redire sit coactus, vbi planè fractus animo, quòd nihil ex voto prouenisset, ipsum Ademanum regem, sub fide ab se vocatum, in antenna prætoriæ suæ laqueo suspendit, eiusq; gaza omni surrepta, vrbem claustris complectentium se montium, & lapideo insigni muro munitissimam, occupauit. parq; sæuitia appulsus ad Zidæ portum, vnde terrestri demum itinere Mecha vrbs, totius Arabiæ sepulchri Mahometis religione

clarissima aditur, Zibitinum regem, sumptuosis muneribus gratiam eius appetentem interfecit, præsidijs eius aulę omnibus sub fide immaniter trucidatis, sic vt mox ille semiuir apprime rapax & cruentus ad Mecham deferretur, vt se apud pseudoprophetæ fontem expiandis tot sceleribus religiosè ablueret, Moro cum classe ad Suetiam redire iusso. Huius Rubri maris siue Arabici sinus longitudo à Suetia ad ipsas freti angustias mille, & quadringentis passuum millibus extenditur, quum latitudo maior vix ducentorum milliarium summam impleat. Id verò totum quandam humani cruris figuram exprimit, quandoquidem abscedentibus vtrinque litoribus sensim se aperiens magis ac magis paulatim dilatetur, donec ad angustias quas vocant Azanias in fauces coarctetur. Ab his olim Oceanum à meridie Austri flatibus intumescentem illac violento impetu se infudisse ac deuoratis terris eum sinum effecisse perhibent, multis refertum insulis & scopulis, proptereaque nauigantibus importunum. Insularum longè maxima circa medium sinus affirmatur Camerana, quæ tamen tota ferè inculta est, extantibus tantum quibusdam arcium vestigijs. Incolæ Æthiopici coloris sunt, & tuguria palmarum folijs intexta inhabitant, præcipuamque piscationi operam impendunt, sic vt plerumque vrinantes conchas margaritarum in profundo legant. Ab alto fretum intrantibus sinistrorsum sinuatur mare, vbi est insula nomine Delacia, quæ proximæ continentis regno subiecta est. Id Barnagasium vocant, & magni Preteiannis Abyssinorum regis imperio paret: cuius etiam ditionis sunt cuncta ea litora, quæ vsq; ad Suetiam in infimo sinu positam protenduntur. In hoc litore Erocochus portus visitur Abyssinæ regionis, è quo Indiæ merces ad interiora Æthiopum regna trans Nilum amnem deferuntur. In aduerso autem Arabico litore Zida per celebris portus reperitur, quo applicant peregrini, qui religionis causa ad vrbem Mecham duorum dierum terrestri itinere distantem contendunt, vt Mahometis sepulchrum inuisant, quanquam id pleriq; inane esse asseuerent, quum illum apud Medinā Talnabim ex humanis excessisse, atq; ibi tumulatum fuisse prædicent, quæ vrbs pertinet ad fines arenosæ solitudinis, quæ Arabes à Syris disterminat. Extra autem freti angustias ad læuam Adenum occurrit, celeberrimum, vt diximus, Fœlicis Arabiæ emporium. Inde ad Orientem nauigatur ad aliud fama & celebritate par emporium, nomine Ormunium, ad fauces Persici sinus in insula positum, indeq; reliqua Indorum regna, vsq; trans Indum, & Gangem, & auream Chersonessum adita subactaq; a Lusitanis versus Sinarum regiones, eorum classibus adeuntur. Egredientibus verò Rubri maris fauces, immensum illud Australis Oceani pelagus dextrorsum occurrit Troglodyticoque in litore Selana Mombazanaq; & Melindia regna, ad insulam diui Laurentij atque ipsum extremum Æthiopiæ promontorium, Bonæspei vocatum, anfractuosis & lacinatis litoribus protenduntur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXVIII.

IAM plures dies Genuæ subsederat Cæsar confirmandæ valetudini intentus, quæ paululum commota fuerat ex inclementia Prouincialis cœli: vnde vastatis legionibus, tot milia hominum, Germanorumq; præsertim, contagiosa tabe perijssent. Vehementer etiam erat occupatus explicandis grauissimarum rerum consilijs, quæ perpetuo curarum nexu, ex rebus in Gallia parum secundæ gestis succreuissent. Quamobrem monebatur ab Auria, vt peragenda conficere maturaret, priusquam hybernis tempestatibus recrudesceret mare, quòd subessent brumales dies, nec certa esset per Alcyonios dies maris tranquillitas, quæ sicuti nequaquam ad certam diem stata, sæpe præueniēs, & nonnunquam seriùs aduentans, nauigare ausis non semper arridere consuesset. Cæsari enim in Hispaniam erat enauigandum: sed duæ res maximè retardabant, quæ dignitatem eius, & iam ardente bello in Subalpinis rerum securitatem respicerent. Arx siquidem Mediolani priusquam ipse Italia excederet, Hispano custode, Hispanoq; præsidio munienda videbatur, & Montisferrati ditionis imperium, quod esset ex Cæsariana lege beneficiarium, legitimo heredi adiudicandum. Id censebant Cæsarianorum partium studiosi, quum eius regionis opes magno momento ad sustinendos Gallos, eo bello futuras prospicerent, propter Padi amnis validorumq; aliquot oppidorum opportunitates. De hæreditate enim eius imperij grauis oborta erat controuersa, diuq; ea magna competitorum contentione iactabatur: constitutis namque à Cæsare iudicibus, & contestata lite, prolatisq; antiquissimorum iurium documentis, tres simul litem serebant, Federicus ipse Gonzaga, Carolus Sabaudius, & Franciscus Salassus, diuerso ambitu, diuersaque spe ingressi litem, ius sibi reddi vno tempore flagitabant: spes eorum alentibus iureconsultis: vtpote qui priuato quæstui, & factionibus facilè deseruirent. Cæterùm præclarum omnino ius erat Federico, in cuius matrimonio erat soror Bonifacij, qui ex lapsu currentis equi perijsset, non obscura hæres fraterni imperij, quum Sabaudij atque Salassi iura nimis obsoleta et incerta putarentur. Salassus ab recenti merito, quòd deserto Gallo rege ad Cæsarem opportunissimo belli tempore se contulisset, non obscuram præmij spem præferebat. Sabaudius verò nulla sua culpa, sed causa Cæsaris, cui vel malo suo studendum iudicasset, magna parte principatus miserè expoliatus, resarciri sibi incommoda Montisferrati dominatus concessione, ex benignitate Cæsaris postulabat. Sed his in rebus Cæsar æquus disceptator, & iuris sui consultissimus, erecto tribunali, ita litem

diremit, vt secundum Federici iura meritaq; pronunciaret, et Aluarum Lunam, a quo Federicus in dicionem duceretur, eligeret. De arce autem Mediolanensi pari celeritate transactum est. Nam Maximilianus Stampa vetus custos, post Sforti æ mortem se Cæsaris nomine in custodia permansurum professus, nullam moram attulit, quin arce excederet, quanquam ex vetere suo maximeque fideli obsequio, & studio insigni in Cęsarianum nomen, relinqui posse in eadem præfectura sperauisset. Sed Cæsar Hispano potius viro quàm Insubri, quanquam generoso spectataq; fide prædito, fidendum ratus, cæteris in rebus Stampæ postulatis tanquam studioso partium, Insubrumq; procerum splendidissimo, collata Soncini oppidi ditione, benignè atq; indulgentissimè satisfecit. His confectis rebus dimissisq; ab se totius prope Italię regulis, ipsoq; præcipuè Alexandro Medice genero, & Federico Mantuano, qui Casalem Montisferrati caput ab Aluaro Luna deduceretur: nactus idoneam tempestatem in Hispaniam secundissimè nauigauit. Sub id tempus Gallorũ duces per ea, quæ nuper occupassent, Subalpinæ regionis oppida, diuisis copijs, præsidia confirmarant. Erant hi fermè omnes Itali, quòd Gallos magna ex parte ad pręsidium terræ patriæ, quum Cæsar in Prouinciam irrumperet, Franciscus reuocarat. In his fuere præter Paulum Rentij Ceritis filium, & Annibalem Gonzagam cognomento Nouellarium, Guido Rangonus, Cæsar Fregosius, Caniniusq; Gonzaga, qui paulò antè nequicquam tentata Genuæ expugnatione, ad Subalpina Gallorũ oppida se receperant, & quædam minora castella pulsis Cæsarianis occuparant. Excubabant autem in eam curam, vt proferrent fines, opportunoque aliquo ad gerendum bellum oppido ex insidijs potirentur. Hoc idem ne facilè accidere posset, sedulò præcauebat Vastius. Is paulo antè ex Transalpina prouincia regressus, Puerino in oppido Hispanorum, Italorumque cohortes recensuerat, animaduersisque ac exploratis Gallorum præsidijs atque consilijs, Cherium instar vrbis ingens oppidum, Taurino ad quintum lapidem propinquum, ex itinere aggredi, atque expugnare cogitarat. Sed ea re adactis tormentis vix dum cœpta, quòd ibi Rodericus Ripalta castrorum magister, oppidi situm mœniumque naturam speculando, ictu minoris tormenti fuisset interfectus, & Annibal Nouellarius extructo insigni propugnaculo, cum delectis cohortibus oppidum tueretur, ad Astam in hiberna concesserat, Ioanne Barga in præsidio Villanouæ constituto, & reliquis item cohortibus per circumiecta castella distributis. Huic negotio præpositus erat Franciscus Marchio Salassus, qui à Francisco rege ex fluxa fide discedens, ad Cæsarem Galliam inuadentem se contulerat, præbueratque non obscura malignitate callidam operam, vt Fossanum oppidum ab inopia commeatus à Gallis præsidiarijs Antonio Leuæ dederetur: sedulo enim dux ille apprimè astutus & vafer Salassum quibusdam offensionibus à regijs ducibus alienatum, multa pollicendo, à Regis amicitia clientelaq; ea condicione diuulserat, vt ei pręfecturam Hispanici peditatus Cæsaris nomine promitteret, quam Daualæ domui a multis antè annis præclaro fidei atq; virtutis merito rex Ferdinandus concessisset. Ei quoq; Leua filiam nuptui se daturum pollicebatur: quibus emolumentis inuitatus sine pudore fidem mutare, regemq; deserere potuerit, sed iusta cum obtrectatione Vastij, inuidiaq; multorũ, id infamis consilij præmium appetisse apparebat, quanquam Hispani cohortiũ præfecti, & centuriones nonnulli, malignis ingratisq; ingenijs cum probro Vastij ipsum Salassum tanquã

verum opportunumq; ducem, ideoque efficacius atq; nobilius arma tractaturum, impudenti adulatione complecterentur, utpote qui sibi licere cuncta, & impunè rapere posse omnia ex indulgentia novi nec adhuc à Cęsare confirmati ducis sperarent, uti vidère fuit, quum apud Caragium oppidũ, devicto Turrisano Gallicarum partium tumultuario duce, trahenteq; secum ad bellum inconditam agrestium multitudinem, inusitatæ crudelitatis cædes ederetur. Salassus namque Hispanos, ut in deditam & ad terram arma proijcientem miserorum hostium multitudinem, atrocissima cæde grassarentur, immaniter fuerat cohortatus, eo eventu ut ingens hominum multitudo mortem suppliciter deprecantium crudelissimè fuerit trucidata, quod usquam anteà vel ab efferatis & Barbaris factum fuisse nemo meminerat. Qua crudeli indulgentia Salassus sebene auspicatum fuisse promissæ præfecturæ honorem, & conciliasse sibi hostili sanguine & præda Hispanos insolentissimè iactabat. Substiterat Albæ Pompeiæ Federicus Gonzaga, expectans ut ex sententia iussuque Cæsaris à Casalensibus in urbem reciperetur, & Montisferrati princeps populari acclamatione præclaro iure hæreditatis appellaretur. Sed Alvarus Luna ad tradendum de manu urbis imperium solenni cerimonia in urbem præmissus: ea in re nõ alienas modò, sed planè rebelles civium voluntates reperiebat. Erant plerique principes Guelphi nominis, qui antiquissimi dominatus ditionem patriamque in potestatem Mantuani, novi ignotique sibi principis devenire iniquissimis animis ferebant, malebantque parere Gallis, opulentissimique regis imperio, qui Cisalpinæ Galliæ possessione, eiectis Cæsarianis, potiturus esse crederetur, quàm perferre Cæsarianorum acerbitates, qui perpetuis æstivis atq; hybernis amica oppida miserabiliter vexare, ac evertere consuevissent. Vigebat etiam tum memoria apud Casalenses Guliermi principis, qui Gallicam alam ductare, & Regis gratia magno civium suorum commodo pollere erat solitus. Nam quisq; uti erat genere nobilis, & spiritu alacer in alam equestri stipendio scribebatur, sentiebantq; fermè omnes cives, ex ea militia & peculiari Regis benignitate non obscura emolumenta, quæ erant honestissima, his præsertim civibus, qui principis benevolentiam ex fide virtuteq;, aut in ala foris, aut in aula domi meruissent: quarum rerum nihil sperarẽt ex dominatu Mantuani, quòd Cæsarianæ militiæ honores & præmia nequaquam ad Italos, verùm ad Hispanos atq; Germanos & Belgas verterentur. His depravatos opinionibus Casalenses duo ante alios, ut ad Gallos deficerent, assidua cohortatione solicitarat Guliermus Blandratus, professione iureconsultus, sed ingenio seditiosus & acer, planeq; militaris, & Christophorus Guascus, Guelphæ factionis princeps apud Alexandrinos, qui eius ardentioris studij nomine extorris & exul factus Gallis militabat. Itaq; Casalensium quorundam civium opera accersuntur Galli, hisq; ad ingressum porta proditur, populo inexpectata re tanquam ignaro eius consilij vehementer commoto atq; exterrito: sed mox subticente, & nihil sese ad arma commovente, quòd publico nobilitatis consilio id facinus patratum fuisse crederet. Burria Gallorum pręfectus primus omnium urbem intravit, promptissimos Vasconum peditum, in equitum tergis consessores, festinandi causa secum adducens, edicensq; ut alij atq; alij pedites & equites ex Varulengi oppidi præsidio deducti se præeuntem consequerentur. Eo modo ad condictam à proditoribus horam quietissimè in urbẽ receptus, circumvallare arcẽ parat, ne quis inde in aream erumpe-

reposito. In eam namque Mantuani ipsius legati cum Alvaro Luna confugerant. Nec mora, Gallis impigrè operā navantibus, Burria, Blandratus, & Guascus arcis egressum circumvallant atque præsepiunt, fossaque subitarij operis satis lata profundaque perducitur, lunatusque erigitur agger, in quo adversus erumpere tentantes præsidium imponitur. Cæterùm occupatis in opere Gallis, eius rei gestæ nuncius ad Vastium illicò defertur. Is tum exercebatur apud Astam in ludo parvæ pilæ. Hac re audita nihil ipso ore perturbatur, sed erecto animo expeditum capit consilium ferendæ opis, idque miro silentio contegit, ac signum tuba dari iubet, ut milites illicò arma capiant, & se proficiscentem summa festinatione subsequantur. Parent edicto milites, & per lutulenta itinera summa alacritate viam capessunt, rati se properè perduci ad occupandum aliquod hostile oppidum, unde opima præda peteretur. Sed non prius consilium aperuit Vastius, quàm ad Alserium vicum est perventum. Tum verò advocatis præfectis, quàm stultè atque arroganter Casalenses ad Gallos defecerint, patefacit: eorum perfidiam extemplò vindicandam edocet, spemque omnem ulciscendi hostis in celeritate positam ostendit: hortatur singulos, ut vel difficillimi itineris laborem impigrè sustineant, ut paratæ victoriæ fructū contendendo atque accelerando secum percipere velint. Itaque tota ea nocte, vel præalto impeditum cœno iter nusquā fuit intermissum, indignantibus Hispanis, quod Casalenses usq; adeo fœdum facinus admisissent, ob idq; ad eos accensis spe prædę animis celerrimè pervadunt. Orto iam sole perventum est ad arcem: continuoque Vastius ab Alvaro Luna, Ioanneque Pescherio arcis custode perdiscit, quas munitiones Galli contra arcem erexerint, quo animo sint Casalenses, quibus viribus nitatur Burria Gallus. Speculanti autem muri altitudinem Vastio, eius equus, è quo dudum descenderat, ex transversa hostium munitione tormenti pila interficitur. Sed nihil eum id inane ostentum terret, postulatque sibi extrorsus ab arce dimitti scalas, quibus murum ab arce ad Padum pertinentem aggrediatur: Nam milites per arcem receptos (quominus expeditè atque audacter ad invadendam hostium munitionem progrederentur) pons arcis ligneus, prolati fortè gravioris tormēti pondere effractis asseribus interruptus, importunè retardabat, & dispositi post aggerem hostium sclopettarij in ipsos erumpere audentes subitam glandium procellam se effusuros intentis ignium funiculis ostendebant. His igitur scalis arreptis & appositis, non dubitavêre milites, quin audacter conscenderent, & sese in urbem deijcerent, quòd vetus agger mœnibus appositus, ex veteri consuetudine introrsus esset acclivis. Verùm Galli è munitione, ab altisque privatis ædibus sclopettis rem gerentes, multos eminus vulnerabant, atque sternebant. Qua re animadversa Vastius exteriorem fossam scalis coniungi, superiectisque asseribus contegi atque erigi in muri coronam præcipit, ut conferta acie milites tanquam per acclivem pontem conscenso muro in urbem intrarent, auctoq; eorum numero, qui iam transcenderant omnium animos confirmarent, & in arcem conglobata acie deferrentur. Non defuêre sibi Galli quin acerrimè prælium committerēt, sic ut aliquandiu cruentissimè dimicaretur. Nam ut ad manum quoque ventum est, dubia victoria videbatur. In eo enim congressu Hieronymus Mendocius, Rhodiæ militiæ adscriptus, & in Peloponneso virtute clarus, qui erat Hispanorum princeps, glande traiectus cadit. Petrus Giaena mortifero sclopetti ictu sauciatur, occiditurq; immoderatę fortitudinis adolescens, Vgone Mon-

ne Moncata genitus, quem navali prælio iuxta Salernum ab Aurianis victum, interfectumq; fuisse docuimus. Exarsere ira Cæsariani, prodeunteque & cohortante Vastio, in hostes impetum redintegrant. Nec Galli impressionem ferre possunt, statimq; profliganturr, diffugiuntque per privatas domos, quas perforatis parietibus inter se ad permeandum coniunxerant. Sed passim expugnatis domibus hostes fermè omnes aut trucidantur, aut se victoribus dedunt. Capitur ipse Burria: Blandratus feliciter effugit. Guascus dum tentaret Vadum in Pado, quum nullam veniam speraret, si in Vastij potestatem venisset, se temerè commisisse amni, & perijsse creditus est, quòd nusquam postea comparuisset. Casalenses vel Guelphi Gibellinique nominis ad unum omnes admissi facinoris in vestigio pœnas dederunt, quum capti à milite pecunia se redimere cogerentur. Vastius templorum decus, mulierumque pudicitiam cordi habuit: multos servavit: accitusque Federicus liberalitatem suam in multos suarum partium cives exercuit, in luctuosaque victoria, quæ voluptate peculiari minimè careret publico consensu receptus est. Nec multo pòst Vastius præmisso Burria, qui in arce Mediolani custodiretur, Mediolanum contendit, eo animo ut Iacobum Medicem, fratremque eius Baptistam comprehenderet, quòd ab inimicis iniqua delatione consensisse cum Gallo hoste dicerentur. Erant enim Medicei propter anteacti belli memoriam avarissimè & crudelissime Lario in lacu gesti, magnæ apud Mediolanenses quosdam principes expositi invidiæ, sed qui à Francisco Sfortia earum rerum veniam essent promeriti. Quum ambos Vastius post epulas cœpisset, his suspicionibus ita sese Iacobus explicuit, ut pro vetere sua clementia Vastius eos nequaquàm capite puniendos existimaret, ne alienæ libidini, malignitatique servivisse diceretur, reiectoque ad Cæsarem iudicio, eos demum recipit in gratiam, atque eis ablatum à quæstoribus argentum restitui iussit. Quum Vastius Mediolani veterum Saturnalium more natalitia Dei Christi festa celebraret, apud Florentiam inusitatæ perfidiæ, summæq; immanitatis facinus postridie nonas Ianuarias admissum est à Laurentio Medice in Alexandri principis atrocissimam cædem. Cuius execrabilis facti causam & modum quàm brevissime potero explicare pro instituto operis, operæpretium esse putaverim. Alexander ubi nuptijs cum Margarita Cæsaris filia Neapoli confectis, Florentiam est reversus, opportunis civilium actionum decretis, institutisque præsidijs dominatus opes confirmavit, & maximè compositi & diligentis futuri principis specimen dabat, ignoscendo veteribus inimicis, studiososque Medicei nominis & propinquos beneficijs sublevando, & quod erat gratiæ popularis, rectissima ratione inter cives ius dicendo, quum infirmorum etiam civium preces & querimonias benignè ad aures admittere nunquã pigeret. Sextum & vigesimum nato annum corpus obvenerat mediocris certè staturæ, sed valida atque habili nervorum compage firmissimum, militiæ laboribus utique par, atque omni ingenuæ exercitationi quum expediret, aptissimum. Sed eius animus levitate iuvenili in Venerem usque adeo procax erat & præceps, ut ei novæ nuptæ sordesceret thorus, ac dignitatis suæ & valetudinis, & denique salutis curam abiecisse crederetur, quum Laurentij patris exemplo, novis semper stupris ac adulterijs obnixè gauderet. Ea de causa noctu per urbem cum armatis sæpe ita vagabatur, ut nonnunquã contracto cum obvijs cruento certamine summum vitæ discrimen adiret. In eius intimam familiaritatẽ sensim sese miro astu insi-

nuarat Laurentius Medices, effictis moribus, & his in adulationem et destinatum dolum callidissime compositis, quibus infatuatum atque deceptum principem opprimeret. Erat is Mediceorum omnium Alexandro sanguine maximè propinquus, ætate ferme æqualis, ipsisque paternæ domus cubiculis adeo coniunctus, ut secretiore ostio ad commeandum committerentur, communicatis scilicet feræ clavibus, quibus quum utrique luberet, sine arbitro conveniendi facultas daretur. Nam unde facilè capi princeps poterat, amatoriarum cupiditatum, quibus ille insatiabilis & vagus semper arderet, unus ipse Laurentius & conscius & arbiter erat effectus. Eruditi siquidem & arguti ingenij illecebris ad omne lenocinium erat paratus, & efficax, adeo ut non absurdos versus, qui essent instrumenta libidinis, pangere, nec inamœnas Etruscæ fabulæ comœdias factitare, & in scenam edere soleret: simulabat enim se unicam ex his studijs delectationem petere: propterea abdicare penitùs arma à latere, quę cæteri ex aula gestarent, cruorem reformidare, & prorsus se imbellem esse, atq; ocij avidum ostendere. Ad hæc pallente vultu & fronte contracta deambulabat solus cum paucis parcissimè sermones serens, vasta & silentia urbis loca frequentans, & non obscuras ebullientis atrę bilis notas ita pręferens, ut nonnulli eum irridere tacitè inciperent: alij acutiores eum aliquod insolens & truculentum facinus coquere, prorsusque meditari suspicarentur. Nam quibusdam in aula & suspectus & invisus esse cœpeart, quòd Neapoli cum Strozzis exulibus consilia de interficiendo principe miscuisset. Sæpe enim apud exules maledicentissimo ore in Alexandrum fuerat invectus, quum ille incerta adhuc Cæsaris soceri gratia suspensus, spurcissimis inimicorum libellis & delationibus oppugnaretur, dixeratque se maturè viam inventurum, qua communis patriæ tyrannus ex tuto tolleretur. Cæterùm geminata veluti perfidia, quid exules cogitarent, quidve molirentur, ad Alexandrum illicò deferebat: prolatisque nonnullis literis & syngraphis, præclaram studio, officioque suo syncerae sedulitatis fidem adstruebat. Id quum rescisset ex suis speculatoribus Petrus Strozza, versipelle Laurentij ingenium, tanquam duplici ancipitique perfidia infame generosè atque indignanter detestatus, Pandulpho Puccio veteri suo sodali fortè obvio, quin de ea re præceps colloqueretur linguam moderari non potuit, apertè dicens: Ecquam ineptus est & fuligna rus, Pandulphe, hic vester Alexander, qui Laurentio Medice summæ perfidię adulatore tantoperè delectatur, quando is quotidie nobis se illum omnino interfecturum iactanter repromittat. Non defuit officio suo Puccius, uti erat ex amicorũ cœtu pręcipuus, sermonemque Strozzæ totum principi detulit. Nec multo pòst Alexander Laurentium in cubiculum vocat, quid audierit enudat. Ad ea ille absolutæ simulationis proditor, composito vultu subridens, ita respondit, ut cuncta ea quæ Strozza dixisset, vera esse fateretur, verùm non inepto artificio iam pridem ab se instituta. Quonam (inquit) princeps, tutiore aptioreque modò mihi erunt exacti speculatoris partes implendæ, nisi ut me tibi ex arcano inimicissimum esse prædicem? scilicet ut hac subtili simulatione secreta omnia è præcordijs inimicorum eruantur, & saluti dignitatiq; tuę egregiè prospiciam, vel hac mea diligentia, quanquam ea meo nomini periculosa & turpis appareat. His verbis, uti credi par est, anteà meditatis, suspicionem omnem facilè avertit, apud principem iam planè fato suo obstrictum, & nihil de homine cunctis amicitiæ, gratiæque iuribus, & peramplis beneficijs coniunctissimo suspicantem.

cantem. Cæterùm ut certius atque lethalius falleret, his tantis delationum artificijs, etiam fraudulenta omnis lenocinij obsequia solerter addebat: nonnunquam principem ab effræni licentia intemperantem, ad sacratas virgines perducens, quarum ipse nefarijs amoribus usq; adeo perditè delectari consuesset, ut nequaquam magni Dei ultoris numen timeret, quòd eius sacrilegij reos nequaquam serò uti impios teterrimo vitæ exitu, vel hoc præclaro amborum exemplo damnare conspicimus. Itaque Laurentio supra sesquianum in hac diri sceleris cogitatione versato, nec alienæ fidei quicquã temerè committenti, fortuna infesta principi, per sequestram Venerem patrando facinori exoptatæ securitatis occasionem præbuit: saluti namque quum ante omnia cavendum arbitraretur, ut post editam tyranni cædẽ (sicuti aiebat) liberatæ à se patriæ gaudio gloriæq; suæ salvus interesset, multa hactenus tanquam parum tuta expediendæ fugæ loca & tempora repudiarat. Fortè tum erat in ipsa principis vicinia matrona pernobilis, venustæq; formæ, sed certissimæ atq; inexpugnabilis pudicitiæ. Hanc quòd mirè placeret principi, ad tendendas insidias idoneam ratus, conciliando eius amori operam suam atque ingenium amanti obtulit, eoque propensius, quòd ea sibi esset arcta propinquitate coniuncta, atque ideò maximè familiaris. Itaque ea nocte, quę Ianuarias Nonas antecessit, postquam cœnatum est Laurentius cõposito dolo in aurem Alexandri insusurrans, perfidioseque mentitus, dicit in adamata muliere vel ingenuè casta, & diu reluctante, expugnatum esse pudorem persuasionibus atque promissis, eademque nocte eam in complexũ eius deventuram: ea tamen cõditione, ut totum id religioso silentio cõtegat, & quæ eius nomine ex sua fide præmia pepigerit, liberaliter præstet. Simulabat siquidẽ à muliere mutuæ pecuniæ subsidia peti, quę ipsius viro, uti iam princeps norat, nõ obscurè decoquenti suppeditaretur, confirmandis scilicet eius Fortunis & mercaturæ rationibus, quæ vehementer essent conturbatæ. His postulatis tanquam honestissimis facilè annuit Alexander, matura spe exoptatæ libidinis incensus, statimque cœnaculo exiens in domum attiguam ipsius Laurentij (uti sæpe aliàs) deducitur, ablegareque à se cubicularios duos, qui aderant, iubetur: ne illi quicquam ex re composita instantique subodorari possent. Sistitur ergo incautus princeps in cubiculo, ipsoq; etiam proditoris lecto, ut ibi tantisper conquiescat & expectet, donec intempesta nox adsit, & silentia adducat, per quæ utrique, uti expediat, tutissimus trãsitus paretur. Breve siquidẽ spacium angustæ viæ inter principis posticum & matronæ fores intererat. Parato expectare, extentoq; in thorũ principi suadet, ut gladium discingat, quò mollius cubet. Id quum ille fecisset, Laurentius gladij capulum vaginæ baltheolo dissimulanter, ut sæpe fit, ita convolvit, ut si eum præsidij causa repeteret princeps non facilè vagina educi posset: hortatur demum ut obdormiscat, donec ipse rebus compositis & instructis revertatur. Discedens Laurentius reliquit lumen, circumductoque ad lectum conopeo, cubiculi fores post se trahit, quæ ultronea sera claudebantur. Tum verò cõpositis è sententia insidijs Laurentius iuvenẽ, Scoruncunculum nomine, sibi à pedibus famulantem, cui ipse homicidij reo vitam à principe impetrarat, ad se vocat, hortaturque ut sibi fortem operam, sicuti anteà promisisset, pręstare velit, in confodiendo insigni quodam homine nomini suo inimicissimo: animis tantùm opus esse, neque eius aspectu debere permoveri, quòd res extra periculum transigi possit. Ille alacriter respondet, se non recusaturum, quin ut

aliquam accepti beneficij gratiam persolvat, quantumlibet insignem virum si iubeat ipsum, denique principem obtruncet. Ad hæc Laurentius egregiè divinasti, inquit, mi frater, ipsus est, inclusumque cum hoc cubiculo, dormitantemq; tenemus. Nec mora adapertis tacitè foribus cubiculum ingrediuntur, ascito etiam comite vili agasone familiari, cui tanquam clumbi atq; tardipedi à contrario sensu Frecciæ cognomen erat, quæ vox Italice sagittam exprimit. Laurentius expedito breuiore gladio stertenti costas transadigit. Ille exterritus tanto vulnere, in aduersam lecti spondam se deijcit, repensq; manibus & genibus subter lectum emergit. Ei sese erigenti Freccia malam discindit: alij arreptum scabellum præsenti animo pro scuto opponentem circumsistunt, atq; ictus ingeminant. Ille rabidæ feræ persimilis Laurentium inuadens, proditoremq; adeo alta voce vocans, vt tota domo (sicuti ex mulierum testimonio constat) exaudiretur, leuæ manus pollicem dentibus apprehendit atq; perfregit: quo dolore correptus, opem sibi à Scoruncunculo afferri postulavit, ab eoq; iugulatus princeps multum euomens cruorem prosternitur: confossusq; demum alijs vulneribus lecto impositus est, nec quisquam ad tantæ rei strepitum è familia accurrit, quòd Laurentius multum antea ad fallendos familiares cum sodalibus eo in cubiculo multa cum vociferatione scabellis & scutis, hastisq; colluctari, ad imaginemq; iocosæ exercitationis perstrepere consuesset, vt in eam diem dolum pararet. Interfecto per hunc modum principe, quũ percussori detegenda cædes, idq; facinus desecto atq; exposito interempti capite omnino propalandum, & vocandus ad libertatem populus foret: stetit ei aliquandiu attonita, & valde suspensa mens ex cogitatione patrati sceleris, usque adeo ut oblitus suæ gloriæ, quàm unam à tanta perfidiæ labe se petisse postcà iactabat, in ipsam salutis suæ curam totus incumberet. Propterea ad Angelum Martium illicò contendit, qui principis occupati, aut absentis vices implere erat solitus: ab hoc facilè impetrat equos publicos, & aperiendæ urbis portæ tesseram: simulans fratrem in Casagiolia villa mortiferis ventris torminibus torqueri, quem condendi testamenti causa omnino ea nocte invisere percuperet. Indulsit petenti Martius, quod iniussu principis nemini prærerquam ei singulari gratia pollenti erat concedendum: atque ita ille acceptis & incitatis equis, sicarios suos educens Bononiam, atque inde Venetias pervolavit, ut optatissimum Philippo Strozzæ nuncium afferret. Constat eum in discessu T. Zephio, qui domesticis rationibus præerat, funesti cubiculi clavem dedisse, iussisseque ut ante diluculum ingrederetur, & quid reperisset certis civibus nunciaret, quibus Medicei dominatus felicitas gravis & invisa videretur. Implevit iussa Zephius, sed nemo ex his hiscere, aut se omnino commovere ausus est, quod neque Zephio, neque ipsi Laurentio tanquam ab ambigua fide suspecto satis crederent, seu id esset effictum experiundis civium animis, ut qui præproperi forent nimia credulitate in noxæ capitalis crimen præcipites darentur. At sole iam exorto duo cubicularij, quos ab se Alexandrum, quum proditoris domum intraret, ablegasse diximus, quum tota nocte eum frustrà perquisissent, trepidi id totum deferunt Innocentio Cardinali, qui uti erat propinquitate atque amicitia coniunctissimus, honestiore in parte ædium habitabat. Is quid acciderit principi, perturbata mente divinat, accersiturq; statim in consilium Franciscus Campana, epistolarum magister, amboque nihil dubitant, quin incautus princeps à Laurentio in ipsius cubiculo sit interfectus, compres-

soque

ſoque dolore ereptum proculdubio principem internis tantum lachrymis lugendum, nec uſquam quærendum cenſent, poſtquam renunciatum eſt Laurentium mutatis ad celeritatem iumentis per Apœninũ iter extendiſſe. Egregiè autem compoſitis vultibus ſimulant, edicuntque civibus de more in aulam ad ſalutandum principem venientibus, illum obdormiſcere, quòd tota nocte ludibundus cum ſodalibus vigilaſſet, foreque ut quum pranſus eſſet, perſonatus prodiret, in eiusque rei ſimulationem multa veſtis lupercalibus & theatralibus apta ludis circumferretur. Cæterùm per tabellarios eximiæ pernicitatis Alexandro Vitellio, Rodulphoque Baleoni perſcribunt, ut magnæ periculoſæque rei cauſa, quantas maximè poſſent copias ex Aretinis & Cortonenſibus agris celerrimè cogant, Florentiamque perducant. Idem ut faciant præcipitur præfectis cohortium deſcriptarum in Mugellano agro, cuius tractus incolæ fortiſsimi deditiſsimique Mediceo nomini exiſtimantur. Nec prius principis corpus quæſitum conſpectumq́; eſt, quàm primis tenebris, ne id in plebe adhuc ignara veræ cædis tumultum excitaret. Itaque pauci familiares ita iubente Cardinale tapeti involutum in Laurentianam ædem clàm detulerunt. Erat tum in Trebia villa Coſmus Medices, decimumoctavum ætatis agens annum, ad quem nihil tale expectantem ſecundiſsimo curſu Etruſci imperij Fortuna ferebatur, ipſo Ioanne Medice duce fortiſsimo ex Maria Salviata genitus, quẽ Germanis ad invadendam vaſtandamque urbem Romam ingruentibus, ſervituræ mox Italiæ fato potius quàm ſuo, ad Mincium tormenti ictu cecidiſſe docuimus. Is quum patritiæ iuventutis ſodalibus venationem edidiſſet, ex frequenti & repentino incolarum concurſu cohortes tanquam urbani tumultus cauſa Florentiam accerſi videt, Laurentiumque Medicem in ſingulis militaris viæ manſionibus equos mutaviſſe, & rectà per Apœninũ extendiſſe iter comperit, nec inani coniectura ſtatim adducitur, ut principem à Laurentio interfectum, aut omnino vulneratum eſſe non dubitet, eoque firmius quòd duos principis familiares poſt aliquot horas eadem feſtinatione prætervectum perſecutos eſſe didicerat. Sed admiratur cur ſibi à matre diligentiſsima fœmina nihil ſit enunciatum. Id verò accidebat, quòd nemini ad exitum portæ urbis paterent. Nec multo pòſt ingruente iam nocte, ſupervenit vir agreſtis certiſsimum interfecti principis nuncium afferens: cuius cædis editæ certior factus, accurata vultus ſimulatione cùm dolorem ex acerbiſsimo principis caſu, tum lætitiam ex Laurentij parricidio ſtatim cõmiſcet, & ſilentio contegit. Nam ſicuti illum ex animo amabat, colebatq́;, ita hunc maximè oderat, tanquam inſidioſæ malignitatis adverſariũ: nam ei litem intenderat Laurentius de paterna atq; avita hæreditate valde gravem, ob idq; explicatu difficilimam, quòd in ea protrahenda ſupinus princeps Laurentio non obſcurè favere putaretur. Tum verò ea re paucis communicata Coſmus ſibi ad urbem eundum cenſet, cohortantibus quibuſdam patris militibus veteranis, qui cohortes ad iter paratas adducebant, & ſe cuſtodiæ cauſa eunti comites offerebant. Sed eis gratias eius oblati officij agens, & nocturnum iter multis de cauſis vitandum exiſtimans, id armatorum præſidium repudiat, proficiſcique eos, nec quicquam de feſtinatione remittere iubet, dicens ſe prima luce ſubſecuturũ. Nolebat enim videri, quum ad urbem applicaret, armata præſidia quæſiviſſe. Poſtero igitur die quũ intraſſet, modicum trahens comitatũ, paſsimq́; ab obvijs miro ſtudio ſalutaretur, perrexit ad principis ædes, aſcenditq́; petaſatus & penulatus ad Cardina-

lem: professus ideo se venisse ut communibus lachrymis ereptum principem lugeret, & quã posset patriæ principe defensoreque orbatæ fidelem operam præstaret. Complectente eum Cardinale, & ut bene speraret, seduloque conceptam spem dissimularet admonente, ad matrem se contulit, frequenti populo, omnique turba prætorianorum, qui armati vestibulum domus tuebantur, ita avidis oculis, propensisque animis introeuntem inspectante, ut læto exorto murmure advenisse eum iuvenem summæ spei integriq; pudoris, magnanimi patris spiritum gerentem prædicarent, qui principatum exciperet, & id totum parricidij scelus egregiè vindicaret. Nec mora pleriq; ex paternis amicis benevolisque civibus eum adeuntes arctè complectuntur, suadentque ut sese erigat, & de principatu adipiscendo bonã spem induere velit. Ipsos enim cum amicis & propinquis primorum civitatis ordinum enixè curaturos, ut prçclara atque certissima senatus suffragatione sublevetur. At ille uti rei gravissimæ momentum postulabat, à summis viris edoctus, molliter respondit, seq; mirà vultus tranquillitatæ alienum à cogitatione dominatus ostendit, ut qui mediocritate Fortunę suæ contentus foret, modò urbanis rebus non incerta securitas paretur, & sibi cives honestum inter patricios in republica locum relinquant, usque adeo demisso animo sermoneque reiectis amicorum adhortationibus, ut nonnulli indignantes subiratique in eo tanquam nimis humilem, àlgentisq; spiritus habitum reprehendere auderent, addentes, eum nequaquam Ioanne magnanimo patre genitum videri, qui ad magna imperia, ingentemq; semper gloriam aspirare, generosoq; ausu decora quæq; appetere, & maximè ardua fortiter complecti, virtute duce, consuesset. Quibus de causis fiebat, ut adolescens ingenui pudoris plenus, verecundia vehementer angeretur, quòd amicorum faventium studia ineptè & periculosè parvifacere crederetur, parumq; virili animo tantę spei occasionem elabi fineret. Sed expediebat hos rumores astuta aure transmittere, commodeq; sapere in præsens, quando spes omnis posita esset in dissimulatione, qua capi facilè conciliariq; præsides apparebat, quorum mentibus hæreret illa ipsa non obscurè grata omnibus imago deploratæ libertatis. Erant hi quadragintaocto viri, apud quos numeratis suffragijs componendi civitatis status, declarandiq; principis summa erat potestas. Horum ferè omnium una mens erat, abolere principis nomen, veteremque excitare libertatem, quæ tantis belli incommodis sępe erepta, & virili consilio semper recuperata nunquam bonis & strenuis civibus defuisset. Sed primores civitatis infaustum popularis status nomen horrebant, ad quem sublato unius dominatu continuò recidendum esse providebant, recenti maximè exemplo, quum eiecta Medicea familia, populares, plebeiq; homines impudenter Remp. invasissent, quibus insolentissimè atq; acerbissimè dominantibus, irrisa prostrataq; nobilitas fuisset, & civitas importuna imperitorum civium obstinatione in ultimũ terribilis excidij, & veræ demum servitutis discrimen perducta conspiceretur. Itaq; singuli ferè primates, qui solertis ingenij atque inveterata prudentiæ authoritate valebant, quanquam avidissimi essent repetendæ libertatis, & patriæ amantissimi: media tamen consilia in eo negotio salutaria fore iudicabant, ne iterum invictissimi Cæsaris præpotentia arma provocarent. Placebat enim moderatæ potentiæ princeps, qui patriæ legibus obtemperaret, ipsorumque optimatium perenni consilio uteretur, scilicet ut plebs curiæ muneribus exclusa ad opificia sua rediret, assuesceretque

parere

parere melioribus, & patritio ordini, quem tantis affecisset contumelijs, meritas improbæ temeritatis pœnas penderet. Plebi & mediæ clasis hominibus maximè erant infensi Franciscus Guicciardinus, Matthæus Strozza, Franciscusque Victorius, & Robertus Acciaiolus, iampridem gravissimarum rerum consilijs assueti, qui moderatæ potentiæ dominatum ferre, in quo ipsi sese gratia authoritateque insignes fore minime dubitarent, quàm ab ingratissimis & sordidissimis civibus iniuriam pati malebant. Ab his quum honestissimus quisque in sententiam traheretur, quadragintaocto viri per apparitores ad consilium vocati sunt. Habitus est is senatus ex dignitate Cardinalis, superiore in cœnaculo Mediceæ domus. Valida autem armatorum præsidia, & in compito exteriore, & intus in cavedio ad scalas, singulasque ostiorum valvas, ab Alexandro Vitellio disponebantur, qui dudum singulari usus celeritate cum cohortibus advenerat, & Cosmo studiosissimè favebat. Quum senatus cogeretur, & Cosmus è penatibus suis ad Cardinalem fautoresque suos redire statueret, mater eum retentare atque obtestari cœpit, ne ea cupere aggredique properaret, quæ ipsum in valde periculosam salutis & dignitatis aleam perducerent, propter malignas & occultas multorum voluntates, & insitum natura Florentinis omnibus arripiendæ libertatis studium, cui, uti paulo antè experti essent, nisi cruentis armis resisti non posset. Ad ea adolescens non dubiæ arridentis Fortunę suæ conscius: Desine me, inquit, pia mater tam solicitè adhortari: nam eò mihi omnino eundum est, quò Fortuna vocat, quæ hanc ipsam parandi summi decoris occasionem tam honestam, quàm necessariam nomini nostro benignè demonstrat: nec eam utique si negligatur, uti reor, ad nos postea rediturum. Neque enim fas est deesse nobis ab ignobili metu, quum Dijs nequaquã invitis ad oblatum decus rapimur, ut fidem fati virtute sequamur. Meminerat siquidem à Basilio mathematico, Græcoque item ariolo, ex inspectione volæ manus, ingentis opulentiæ hæreditatem sibi portendi, quòd in ipso genituræ horoscopo idem Capricorni felix astrum mirabili cõspirantium syderum aspectu irradiatum esse dicerent: sicuti olim evenerit Augusto, & hodie Carolo Quinto imperatori, qui propter inventum subactumque ad occidentalem plagam novum terrarum orbem, ipsa prope immensa imperij amplitudine Augusto æquiparandus videri posit. Cum hoc animi decreto ad Cardinalem pertendens Cosmus, senatores qui iam consederant, neque severa, neque demissa fronte salutavit, ne conceptam spem intuentibus proderet. Cæterùm amicissimi, quos diximus, pro eo ita prensabant, ut magna pars senatus, nequaquam de eligendo principe, sed de ordinanda Republica, se prolixè consultaturam crederet, utpote quæ vexilliferatum, tanquam imaginem temporarij principis erigendum arbitraretur, quo aliquis ex ipso ordine ornandus atque attollendus foret, qui publici imperij dignitatem solita honorabilis personæ maiestate tueretur. Tum verò Cardinalis, Cosmo in subdiale pavimentum ad deambulationem se recipere iusso, ne uti compositum fuerat, sententijs senatus interesset, exorsus ab immanitate parricidij periculoque civitatis, patres (inquit) quod est Deorum immortalium munus, uno avulso non deficit alter aureus, qui affectæ orbatæque Reipublicæ subveniat, Cosmum prçclarè indicans, qui certę nobilitatis, temperatique ingenij atq; incorruptæ probitatis adolescens, tanquam Alexandro maximè propinquus, ex Cæsaris tabulis in administranda Republica successor esset designatus: ipsos

ergo probè rectèq; facturos, si eam Cæsaris legem obseruarent, à qua discedere nefas sit. Neque ex usu commodoque ciuitatis uideri posse, si uiolata fide, quibusdam aliò flectendas esse uoluntates appareat, ut nouus rerum status inducatur. Iura siquidem Florentini imperij ex ipsorum uoluntate, authoritateque Cæsaris, addicta familiæ Mediceæ, & solennibus codicillis cõfirmata, nisi stultissima præuaricatione, à quoquam extra perniciem uiolari non posse. Quandoquidem eius improbè initi susceptiq; consilij authores necesse sit in ipso maleficij uestigio pœnitere, tam propinquis scilicet atq; expeditis Cæsarianorum copijs, quæ omnem infidelitatis suspicionem celerrimè ulcisci queant. Porrò Cosmum tanto ciue genitum, qui nuper intermortuum militiæ decus apud Etruscos ad æternam laudem excitarit, tantisque nobilitatis eximiæ ex Saluiata matre propinquitatibus septum, non alio quàm ipsorum usurum consilio, daturumq; operam, ut ipse rerum rudis & imperitus publico consensu obsequentissimi & moderatissimi principis famam consequatur. Serebant inter se tacitos sermones patritij, perplexique animis consideratius atque languidius deliberabant. Nam Canisianus, ineptus & futilis senator de subrogando Alexandri filio ex concubina uix trimo, ad quem Cardinalis paulo antè respicere uidebatur, mentionem intulerat: & Pallas Oricellarius se neq; principẽ, neq; ducem in Rep. uelle professus, non recusare dixerat, quin pro alba suffragij faba capitis pœna plecteretur. Sed hunc Franciscus Victorius modestiæ admonens, ut sederet iussit, suoq; suffragio, quod inter tot senatores tantũ modò unum foret pro insana libidine, uti luberet, uteretur. Illum uero uehementer increpauit, quòd spurius infans contra ius tabularũ Cæsaris, patriæq; bonum & æquum adulatione uanissima Cosmo iam planè uiro natuq; legitimo & matura uirtute cõspicuo præferendus uideretur. Guicciardinus quoq;, cuius tum summa erat authoritas, quòd popularis factionis statũ in patritios grassari solitum uehementer abhorreret, & de libertate, quę optimatium cõsensu regi atq; defendi posset, desperare uideretur, Cosmo non obscurè fauens, præclara uoce differebat, se non passurũ, ut Sciumpi iterum regnarẽt. Sciumpos enim uetere Etrusco uocabulo ad cõtumeliam appellabãt ex populi fece proletarios & despicatos homines, quorum audacia fretus Michael Landus auorum memoria, è lanificij taberna prosiliens, urbis dominatũ eiectis miserabili cum iniuria patritijs inuasisset: identidem dicens ad salutem ciuitatis expedire, ut aliquod in Rep. caput emineret. Atq; ita nonnullis è primo ordine ciuibus in sententiam traductis, in proximum cubiculũ secessit cum Roberto Acciaiolo, Franciscoq; Victorio, & Matthæo Nicolino iurisconsulto, qui in unam ferè sententiam conspirabant, opinioneq; prudentiæ, & ciuili authoritate multos uel dissentire paratos, aut certè perplexos in sententiam perducturi, uti euenit, credebantur. Secedendi autem causa fuit, ut unà constituendi principatus conditiones perscriberẽt. Volebat enim Guicciardinus inter eos facilè princeps certis legibus astringi potentiam dominatus, atq; abolere odiosum in libera ciuitate ducis nomen, toties in Medicea familia repetitũ, non obscuro quidem patrię studio, quod non inepta ratione dissimulabat, utpote qui præclarè diceret, ducis nomen nequaquã gratum Cæsaris auribus futurum: qui anteà non temerè Alexandrum ipsum, uel etiam generum in literis, quas ad eum perscribere esset solitus, nunquã Florentiæ ducem appellauisset, uel ob id præsertim quòd recepta ciuitate, constitutaq; Rep. neq; Clemens Pontifex, neq; ciuitas id tituli de-

cus

eius ab se, qui tum rogandus fuerat, et maiora benignè concesserat, nequaquam petivisset: nam uti cautus & prudens iureconsultus minime tum de ducis nomine controversiam importuna mentione commovendam esse existimabat, ne creandi ducis iura, quæ ad liberam civitatem omnino pertinerent, imperitè ad Cæsarem inepto præiudicio transferrentur, quandoquidem non c eandi, sed confirmandi tantum, quæ ipsi sua civili antiquissima lege sancirent atque decernerent, facultas esset apud Cæsarem. Conditiones erant hoc modo perscriptæ: Cosmus quod bonum faustumq; esset, Reip. præficeretur, nec dux, sed caput modestiore nuncupatione vocaretur. Neminem nisi civem, quum ipse abesset, in civitate vicarium relinqueret, quòd elata nobilitatis ingenia superioribus temporibus, & Gori Pistoriensis, & Passerini Cortonensis, & demum Statij Romani iussa fastidissent: & quod Etruscæ frugalitatis fuit, duodecim milium aureorum nummûm summa in annui domestici apparatus sumptum, contentus foret, quòd æquo graviorem impensam fecisset Alexander, qui decem & octo milia quotannis in convictu absumere consuesset. Quum hæc perscriberentur, deferrenturque ad singulos senatores, ac his omnibus prolixè annueret Cosmus, & in senatu diversæ sententiæ aliquanto lentius dicerentur, quā faventium Cosmo studia postularent, exortus est in compito ex ignobili rixa, ingens apud milites armorū strepitus, quo exaudito pleriq; senatorum timore concuti atq; pallescere cœperunt, nec temerè quidem, quod à Vitellio, ex vetere odio paternę necis civitati inimicissimo incitari milites ad prędam & cædem facilè suspicari possent. Ad fores quoque eius cœnaculi audita vox est cuiusdam admonentis, ut quòd vellent senatores decernere illicò maturarent: quando Vitelliani, vel ipso ducis imperio diu reprimi non posse viderentur, quin captis iam armis ad obviorum prædam & cædem discurrerent. Ea res sive orta casu, sive conficta consilio, senatores ad ineunda suffragia opportunè compulit, præclaroq; omnium assensu, quem præsentis periculi necessitas exprimeret, Cosmus reipublicæ caput est renunciatus. Is è subdiali in senatū vocatus, & universis gratias agens, ea quam dedissent summi honoris potestate non alioquàm ipsorum iudicio consilioque se usurum testatus est, adapertoq; senatu, tanta acclamatione, tantoque applausu omnium perstrepuit domus, ut milites prędę avidi admixtiq; plebeis, gratulandi causa, ad Cosmi matrem irrumperent, domumque totam, frustrà ea prohibente, sed tamen filij felicitate impensè læta diriperent, & ex magno simul metu solicitudineque tota civitas ad hilaritatem verteretur. Nec multo pòst Laurentius Medices parricida & patriæ hostis ex senatusconsulto declaratus est, bonisque proscriptis, præmia eius percussoribus aureorum septem milium constituta, & domus eius ad perpetuam ignominiam à tecto ad ima fundamenta lato hiatu proscissa est. Paulò etiam antè Cardinalis quum in attollēdo Cosmo obnixè satageret, ab eo, si principatu potiretur, hæc postularat, scilicet ut nihil unquam ad gratiam aut odium flexus iustitiam exactè colendam arbitraretur, nec unquam ab authoritate Caroli Cæsaris discederet: Alexandri indignam cædem graviter vindicaret, et liberos eius pupillos ex concubinis susceptos, benevolentissimè complecteretur. Quæ omnia postea cumulatè implevit: nam admirabili prudētia ius dicens, & noxios plectens, perpetua non iniquæ severitatis, atque clementiæ moderatione, iusti nomen promereri posteà contendit, & fideli obsequio, liberalique studio erga Cæsarem grati animi sui existimationem tutatus est.

eo quoq; maiore gloria, quòd inexpectata quadam lenitate summam clementiæ laudem tulit, quum à nemine, vel propinquo, affineq; rogatus, sed sponte uno edicto exules, & relegatos omnes ab Alexandro in patriam reduxisset, & sincerissima fide in gratiam receptos, oblitus veteris iniuriæ perpetuò fovendos suscepisset: ipsum verò parricidã usq; adeo intenta diligentia est persequutus, ut quum ille è Gallia Byzantium profugisset, cum Solymanus hominis perfidiam execratus, avi Baiazetis exemplo, qui Bandinum tanquam impietatis reum olim tradidisset, capiundum dedendumq; censeret, nisi ille insidias veritus propere Venetias se contulisset, ut ibi aliquot post annos cum avunculo Soderino trucidaretur, haud dubiè in gratiam Cosmi, duobus Volaterranis militibus Bebio scilicet, qui fuerat ex prætoria cohorte Alexandri, atque Cecchino Bibbona ultro superioris domini mortem vindicantibus, & ob id quidem generoso magis animi decreto, quòd proposita publicè à senatu præmia repudiassent, quum se satis lucri facturos existimarent, si exoptatum Cosmo, de parricidæ cæde facinus liberaliter edidissent. Iulium autem liberaliter educari iussit, & Iuliam patris ora atq; oculos referentem Restantio Caotelmo in Præcutinis pernobili regulo, nuptui dedit. At ubi Romæ & per omnes Italiæ urbes, nunciatum est Alexandrum, unius civis, eiusdemq; gentilis & propinqui, adeoq; amicissimi sodalis perfidiosa manu fuisse trucidatũ, triduoq; post Cosmum Medicem, ei in eodem honore principatus ex senatus consulto subrogatum, mira omnino res videri cœpit, quòd civitas suopte instinctu erecta in spem libertatis, in tanto interfecti principis murmure nihil prorsus sese commovisset, quando nulla essent in urbe militum præsidia præter unam satellitum custodiæ corporis centuriam, quæ nec pueris explodentibus & more patrio saxa vibrantibus suffectura videretur. Quibus de causis Laurentius percussor diversissima nominis sui fama iactabatur: uti sunt ferè cunctis in urbibus factiosa ingenia, quæ cuiusque magnæ rei editæ rationes excutere, subijcereque censuræ suæ insolenter & protervè solent, ut partibus, quibus sese semel addixeriót, propensissimo studio, sermoneque passim & perscriptis undique literis opportunè deserviant. Vni omnium Florentini, præcipueque exules Laurentium miris laudibus in cœlum sic attollebãt, ut eum M. Bruto gloria parem dicerent, qui amore patriæ divinum libertatis revocandæ studium, contempta vel amicissimi tyranni gratia ostendissent. Multos utiq; illum laudis consortes ex senatu adiutoresq; & conscios pensitati patratique facinoris habuisse: hunc verò nemini, quod diu concoxerat pulcherrimi ausus consilium detexisse, satisfecisseq; sua manu communi voto, simul & patriæ caritati, ut civibus, si animos viriles induerent, ad excutiendum servitutis iugum tuta atq; expedita via pararetur. Ast alij hæc omnia in universum, uti humaniores, æquissimiq; homines secus interpretabantur, quòd Laurentius nequaquã studio asserendæ libertatis, sed incredibili malignitate, vecordiaq; impiæ mentis adductus, ad id patrandum scelus descendisse videri posset, postquã cuncta humanitatis, amicitiæ, propinquitatis, & deniq; tenerioris sodalitij iura subverterit. Quandoquidẽ eum ignobili fraude interficiendũ susceperit, qui omnes sibi timendos præcavendosq; ratus, ipsi uni optimo iure salutem cõmitteret, utpote qui esset fortunarũ omnium & tanti etiam principatus ex authoritate Cæsaris præclarus hæres & successor designatus, nisi magno suo incõmodo perversus & impius parricida damnaretur. Cur enim inde laudẽ nisi falsam ac omniũ ferè iu-

dicio

dicio turpem, odiosamque insuper truculenti nominis famam expeteret: unde nullum patriæ commodum, nullum familiæ decus, & nullam deniq; sibi privatim ab ulla vindicata iniuria voluptatẽ, aut publicè gratiã pepérisset. Quandoquidem id admissum scelus omnem vesanę feritatis ęstimationem diro pondere exuperasse censeatur, qua sanctissimos penates, in quibus inclytus ille superior Cosmus progenitus natusq; sit, & illud ipsum patrum atq; avorum geniale cubiculũ, socialisq; lecti culcitras, tanti amici atq; hospitis cruore desœdarit. Num interempto ut videri volebat impotẽti regnatore prius sibi celeri fuga prospiciendum fuit, quã repræsentanda civium oculis atq; animis exoptata potius quàm quæsita libertas: Detegere herclè cædem illum oportuit, nec occisum lodicibus occultare, ut populus antiquo servorũ more ad pileum vocaretur. Sed in fatis erat, ut sine perturbatione amplissimæ civitatis adstrueretur Cosmo imperium, & percussor omni sua spe deceptus detestabilis flagitij sui non seram vel diu profugus & exul pœnã subiret. Nec hac in re prætermittendum videtur, quòd falsè & graviter de Laurentio mecum loquens Guicciardinus protulit, illum scilicet quocunque animo fuerit, tria quæ ei contrario eventu responderint, ab eo facinore editoque nollet quæsivisse, quum amicissimum principem occiderit, inimicum capitalis odij ad principatum extulerit, & patriæ graviorem quàm volebat diuturnæ servitutis conditionẽ invexerit. Ferunt nonnulli eum non tantùm amore patriæ, sed immensa quadam magni alicuius edendi facinoris cupiditate, vehementer exarsisse, quo obliterata, aut obscurata recentis infamiæ nota clarescerct. Vivo enim Clemente ut studium gentilium suorum eruditæ virtutis & elegantiæ æmulari videretur, antiquis Romæ statuis capita detruncans ab arcu præcipuè Constantini noctu abstulerat, fremente populo Romano, et frustrà illum, quisquis esset, ad supplicium trahi iubente Pontifice. Sed non diu immanis furti author abscondi potuit, quum ille cognita ira Põtificis defossa præda Vrbe profugisset. Itaq; Clemens stultissimæ levitatis atque libidinis scelus execratus, ita eum Mediceæ familię probrum & labem appellavit, ut populus Romanus eum ex iusta iracundia in Capitolio asperrimis decretis perpetuo exilio damnaret, senatorque urbis potestate consulari eum non impunè modò, sed cum præmio etiam Romæ occidendum ediceret, & in academia Romana, quòd ad eam quoq; tanta iniuria pertinere censeretur, Marius Molsa Mutinensis in eum luculentissima oratione perscripta, maledicentissimè invectus ęternæ infamię notam inureret. quibus virulentis telis undiq; confixus, suoq; pudore excito insanabilem sentiens dolorem, consilium susceperit, priore quidẽ scelestius, sed quòd honestissimæ laudis ex eventu speciẽ præferret, scilicet ut novitate & magnitudine antecuntem iam latè famam obscuraret & obrueret. Prædixêre Alexandri cædem, & Cosmi imperium, is ante omnes, quem diximus Ariolus Gręcus, magno multorum miraculo, quum & illi non modò cædem, sed certũ quoq; percussorem indicasset, qui esset ipsi intimus, habitu gracili, vulticulo buxeo. & suspensa taciturnitate ferè cæteris in aula insociabilis. Cosmo autem pro constanti polliceretur brevi fore, ut hæreditate cresceret opulenta, audiente quidem Alexandro & subridente Cosmo, quum absumendus morte prius foret magnus propinquorum numerus, quàm ulla ad se vel tenuis hęreditas perveniret. Iuvenis quoq; Perusinus minister à dapibus nomine Horatius, quum febre torqueretur ex vapore, uti credi par est, atrę bilis, ter noctu visum habuit, quo principẽ

à Laurentio iugulri apparebat, quæ rerum imagines ægrum perpulerunt, vt Paschalio principis medico enunciaret ad principem referendas. Sed Paschalius officio solicitè fungens, ea mente principem reperit, vt eam somniantis ægri fabulam esse diceret, admirans cur tota domus in Laurentij odium conspirasset. Hæc præclaro Cosmi principis testimonio scribere voluimus, vt non semper de futuris vanam esse diuinationem curiosi mortales intelligant. Eo die (is fuit quinto Idus Ianuarias) quo Cosmus ad principatum bene auspicatò prouehebatur, in ipsius villa Castellia suburbani tractus, mira et planè prodigiosa omnis generis florum vbertas, cunctis stirpibus erupit: quum rigore pertinaci vicina prædia adhuc inhorrescere viderentur, & vni ferè omnium (quod mirum esset) Cosmiani horti ad adulti veris similitudinem singulari iucunditate florescerent. Eadem nocte quæ creati principis diem sequuta est, Alexander Vitellius composito multùm anteà in eam occasionem, vt pleriq; existimant, insigni dolo, arcem occupauit. Præfecerat ei ab initio Alexander princeps, Paulum Antonium Parmensem, fide quidem integra, sed nullo militiæ vsu viriliq; astu præditum, qui, quum fortè nocturna in rixa, dum principem protegeret, sibi decisæ nares fuissent, eius opimi muneris præfectura fuerat donatus, vt deformati oris fœditas aliqua ex parte eo beneficio pensaretur. Huic Vitellius delectos ex suis Tiphernatibus milites, custodiæ causa attribuerat, sub Mendula astuto vafroq; centurione genere Salentino. Per hunc persuasis militibus ex conposito excitata est in arce repentina seditio falso rumore excito, quòd præfectus noctu pecuniæ culeos è muro demitteret, atque arcem in spem ingentis præmij exulibus traditurus esse diceretur. Ex ea vociferatione perfidio saq; insolentia tumultuantis turbæ, quum sese purgare præfectus vellet, impetu conspirantium facto, consilij & virium inops comprehenditur, Mendula claues extorquet, & vti significatione facta conuenerat, Othonem Montacutum Vitellij præfectum, qui cum cohorte ad extimos fossæ cancellos peruenerat, adapertis portis introducit. Aduenit etiam illico Vitellius ipse, extrusoq; per minas & contumelias Parmense custode, tota arce potitur, nouasque vigilias disponit, et Cosmo principi nunciari iubet, sedatam esse seditionem, rem in tuto esse, atque arcem in eius potestate futuram pollicetur: egregio hercle tum animo, nisi posteà, vt aliqui existimant, voluntatem maioris præmij spe adductam magno quidem Cosmi detrimento mutauisse diceretur. Cuius conceptæ suspicionis nomen vt auerteret, apud Cosmum præsentibus senatorum amplissimis prolixè testatus est, se nemini præterquam ipsi Cosmo, sicuti iure deberet, dediturum arcem, modò is in fide clientelaque Cæsaris permaneret, proptereaq; se duos è liberis promisisse obsides daturum: sed id pignus tanqum minimè necessarium Cosmus generosè abnuit, vt nondum confirmati hominis conscientiam arctius atq; nobilius obstringeret. Feruntnonnulli, Vitellium Mediceç gazæ oculos adiecisse, quam Margarita Austria orbata coniuge, mœroreq; & metu occupata, in arcem deducente Cardinale confugiens, planè totam, vsq; ad ignobilis instrumenti supellectilem secum asportarat: vtpote qui eius partem, vti posteà accidit, in præmij nomen sibi obuenturam sperauisset. Nec multum inde Vitellius, ad Cæsarem syngrapham misit, qua arcem securitatis causa ab se occupatam, ipsius Cæsaris nomine defensurum promittebat: neq; vlli traditurum vnquam, nisi ex voluntate eius id facere iuberetur. Dum hæc Florentiæ aguntur, & Romæ de cæde Alexandri certius

dri certius

dri certius cognoscitur, exules Florentini, Bartholomæo Valorio, & Antonio Francisco Albicio cogentibus, ad Salviatum Rodulphumq; Cardinales concurrunt: de recuperanda libertate vehementer consultant: cõsilio Maconium Galliæ regis legatum adhibent. & quum nunciaretur Cosmum in interfecti lo cum ex senatusconsulto fuisse subrogatum, amissam omnes recuperãdæ libertatis occasionem dolent: conqueruntur de pigritia, ignaviaq; civium, qui opportunissimo tempore nihil se commoverint: senatum incusant, atque patritios imbecillitatis, importunique timoris, qui tyranno fortiter, opportuneque sublato, Cosmum nimis præcipiti deliberatione, expeditis suffragijs suffecissent: sic ut nõ excutere iugum dominatus, sed mutare dominum tanquã priore mitiorem cupivisse videri possint. Itaque ardentibus animis paranda arma censent: properandumque Florentiam decernunt, ut priusquam novi principatus vires coalescant, tanquam præteneræ adhuc & invalidæ, excitatis ad liberandæ patriæ studium civibus, convellantur. Incensos proclinatosque ad bellum Cardinales, cæterosque exules incitat Paulus Pontifex, conferenteque pecuniam Maconio, in Vmbria, Pontificijque imperij provincijs milites con scribi sinit. Suis namq; rebus atq; consilijs cum privatis tum publicis conducere iudicabat, si Etruriæ imperium æquabili restitutæ Reipublicæ consilio, potius quàm unius principis nutu atq; auspicio regeretur. Agnoscebat siquidem se non obscuro metu, infensoq; hoste fuisse liberatum sublato Alexandro, qui gravissimè de subagresti avaritia, inhumanaq; duritie ingrati Pontificis fuerat conquestus, quòd defuncti Hippolyti Cardinalis supellectilem, in qua erant vetera Mediceæ familiæ ornamenta, ad hastam vendere, quàm sibi æqua pecunia redimere cupienti concedere, maluisset: qua ex re tanquam inexpiabili iniuria exacerbatus, multis nominibus ingratum Pontificem appellare consuesset, & testari se aliquando eius contumeliæ dolorem expiaturum infesta populatione, quod esset valido cum equitatu expeditisque cohortibus, ad con cremanda Farnesiæ familię oppida usque ad Vlsinensem lacum irrupturus, sic ut non temerè Pontifex eadem pericula converso in Cosmum odio præcaven da duceret: quandoquidẽ erecto novo principatu, & vigente eadem causa privatæ simultatis, nomen tantùm non animum principis esse mutatũ existimare posset. Itaq; Cardinales expedita pecunia Paulum Rentio Cerite genitum con scribere cohortes, & in Aretinum agrum contendere iubent. Ipsi ab Vrbe pro ficiscuntur, & Florentiam ire pergunt. At Cosmus de eorum consilio certior factus, per Vitellium, Rodulphumq; Baleonum copias cogi atq; opponi transituris iubet, accersitq; in agrum Fesulanum Hispanorum cohortes, duce Francisco Sarmento, & quæ sibi in urbe præmunienda erant diligenter instituit. Eo etiam securiore fiducia quòd ad Hispanos accesserant duo vexilla Germanorum ex his, qui ab Algeriano bello in Hispaniam delati in Italiam demum venissent. Nam Alexander dubij, & in officio Cæsaris non obscurè nutantis Pontificis consilia suspectans, & in eum capitale propè odium coquens, sese externis præsidijs confirmare statuerat, & Vastius cognita Alexandri cæde Pyrrhum Stipicianum, qui Cosmo, uti expediret, Cæsariani nominis præsidia compararet, Florentiam miserat. Fama erat ideo venire Cardinales ad patriam, ut publicarum rerum statum componerent, quasi neq; rectè, neq; ex usu civitatis, optimates subrogato novo principe publicis rebus consuluissent. Quamobrem fiebat, ut Cosmus eorum adventum miraretur, quòd uterq; ip-

ſum arcta propinquitate contingeret, ipſeq; Saluiatus eſſet auunculus: eorum vero conſilium rideret potius quàm timeret, quoniam propinquis confiſus copijs, nihil de optimatium fide, conſtantiq; erga ſe ſtudio dubitaret. Hi namq; ius ſuum tueri volebant, exiſtimationemq; iudicij ſui, factiq; cauſam ſe defenſuros eſſe teſtabantur. Interim Cardinales & exules ad Montem Politianum recepti, vbi de aduentu Hiſpanorum ad vrbem certiùs diſcunt, & Baleonus cum equitibus ad Clanis pontem perueniſſe nunciaretur, tantiſper ſubſiſtunt, & per idoneos homines ciuitatis animos explorant. Præmiſerant Cardinales cum literis ad primores factionis Georgium Ridulphum. Is quod eſſet exul tanquam temere ingreſſus comprehenditur, magnoque correptus metu, quas deferret literas profert, poſtmodumque dimittitur. Tum verò per mutuas legationes actitatum eſt, an colloquijs potius quàm armis de publicis rebus eſſet diſceptandum. Coſmus honoris cauſa venientes ad ſe cum inermi comitatu in vrbem recepturum profitebatur: ſin cum copijs quas adduxiſſent venire mallent: ipſum quoque introductis Hiſpanorum præſidijs ſaluti ſuæ & dignitati conſulturum. Saluiatus non ſatis ſibi virium adeſſe cernens, quòd ſe plurimum conſilio & colloquijs apud ciues valiturum confideret, ſuaſit Ridulpho, atq; item Gaddio, qui tertius impellente Maconio vel nolens acceſſerat, vt omnino in vrbem iretur inermi comitatu, ſicuti ſacerdotes pacis potius quàm belli auidos deceret. Eos Coſmus obuiam honoris cauſa progreſſus, tanquam propinquos ſpectabileſq; ſacri ordinis ciues hilariter ſuſcepit. Sed intrantibus vrbem non aliter a populo acclamatum eſt, quàm vt pilarum nomen ingeminatis clamoribus attolleretur. Qua ſignificatione animorum Cardinales ægra ſpe ſuſcepti conſilij ſui, ad paternas domos deducti ſunt. Nec multo pòſt inter crebras ſalutationes ciuium fruſtra pertentatis voluntatibus Saluiatus Coſmo ſuadere cœpit, vt abdicato principatu honeſtiſſimo inter ciues loco contentus eſſe vellet, qui ei maximè glorioſus atq; tutiſſimus foret in libera ciuitate ſuis legibus viuere florereq; ſolita. Id ſi faceret, manſuram ei dignitatem amore & gratia ciuium ampliſſimam, qua maiores ipſius ab ciuili moderatione principes ciuitatis euaſiſſent: collaturamque ei ciuitatem ex ſenatuſconſulto inſigne præmium annui redditus, quo adiutus ſupra paternas opes ſplendidiſſimi ciuis diſciplinam & cultum tueretur. Repeteret ipſe animo, quo ſpiritu, quaue animorum conſtantia, ciues paulo antè libertatem appetierint, partamque demum defendere conati ſint, & quam non diu regnarit impoſitus Tyrannus, vel apud deſertos ab omnibus ſocijs ſubactoſq; conſpiratione totius Europæ atq; omnibus demum exutos armis. Hæc à ſe commemorari liberius atq; lubentius, quòd extra pudorem & bonus eſſet ciuis, ac propenſus auunculus. Dij boni facerent, vt optima conſilia quæ ſecura eſſent atque honeſtiſſima ad mentem inani ambitione vacuam admitteret. Fore etenim vt ipſe hoc officio veræ pietatis, & is ſummæ gloriæ ſpe ductus iuſto melioris animi decreto incomparabilem ferret laudem, nec eam quidem vllo vnquam tempore perituram. Ad ea Coſmus virili conſtantia reſpondit, ſe neq; vllum honorem iuſto maiorem in patria, neq; principis locum Alexãdro erepto quæſiuiſſe, ſed integro pudore repudiare noluiſſe quæ vno conſenſu ſenatus ex lege Cæſaris detuliſſet, ne ineptus foret, ſi degeneri animo oblatæ dignitati ſe minimè parem eſſe fateretur. Eum qui eſſet auunculus hac Fortuna ſua lætari debere, nec inimicè aut certè parum pudenter hortari, vt non vſurpatum, ſed

collatum

collatum ultrò dictaturæ nomen stultè deponeret. Se quidem auspicio invicti Cæsaris Rempublicam gesturum civili æquitate, non impotentis principis more, sperareque, se ex rectis consilijs probitateque vitæ, multos sibi ex inimicis amicissimos esse redditurum, daturumque operam, ut potentię suæ nomen nemini bono civi invidiosum foret. Salutem porrò suam Dijs immortalibus cordi futuram se credere, qui ex benefactis nemini probè pieq; regnanti atrocem unquam vitæ exitum attulissent. Itaque desineret secum agere de re transacta: sibi namque in animo situm esse quid fata obtulerint, quidve ultra etiam promittant, virtute duce prosequi atque suscipere: firmissimoque decreto non deesse fortunę arridenti. Quòd si armis sibi vis afferatur, ostensurum se ea constantia esse præditum in retinenda dignitate, ut non prius extrema omnia experiri & perpeti, atque armatum si oporteat interfici, quàm honore iam recepto & feliciter inchoato deijci malit. Salviatus ab hoc colloquio discedens, facilè sensit, quos spiritus gereret sororis filius, vel imberbis adolescens, & quàm angustè sibi esset sperandum de civium voluntate, iudicioque populi, quum nemo sese cupidum rerum novarũ, aut omnino popularium partium studiosum ostenderet. Proinde irascebatur iam sibi tanquam nimis properè rem difficilem ingresso, quæ respectu propinquitatis certum & non dubium quoque metum afferret, tot scilicet Cosmi pręsidijs eorum adventus causam improbantibus. Milites namq; passim dispositi domos Cardinalium dissimulanter observabant, sic ut interdiu noctuq; adeuntes cives notarent, nihilo secius tamen Cardinales ipso stolato cultu & senatorijs insignibus tuti, quum nihil de instituto consilio remitterent, speciéque quotidiani convictus nonnullos invitare, & familiarius complecti solerent, eis Cosmus per Vitellium renunciari iussit, ut urbe excederent, & sese ad sua munia senatoriæ dignitatis reciperent, ne in ipsos militi invisos odia atque arma verterentur. Valorio quoque peracerbè cædem interminatus est. qua periculi denunciatione Cardinales extemplo urbe profecti, Bononiam se contulerunt: quibus in Apœnino obvius factus est Philippus Strozza exulum princeps, quo cum eadem quæ dudum improsperè evenerant, belli gerendi consilia instaurata sunt. Negocium itaque parandi atq; inferendi belli Petro Strozzæ ipsius Philippi filio permittitur, quòd secũ nonnullos ex prima nobilitate exules traheret, & summo navandę operæ studio ardere videretur. Is pecuniosi patris opibus fretus, auctusque militari laude, quòd Gallis apud Taurinũ non obscura fama militasset, non defuturas sibi copias existimabat. Venerat in spem occupandæ eius urbis, cui Burgo sancti Sepulchri nomen est, in finibus Etruriæ, qui ad Vmbriam pertinent. Per id enim tempus Burgenses intestina discordia laborantes, mutuis inter se cędibus desæviebant: forteque evenit, ut nonnulli his de causis prætorio iudicio extorres facti, Strozzæ urbem occupandã se præbituros pollicerentur, creditumq; est ab hac proditione civitatis præsulem minimè dissensisse. Is erat Alexander Rondinellus vetere odio, sed accuratè compresso Mediceis infensus, ad quem colloquendi causa Franciscum Pactium & Philippum Valorij filium, Bertoldumq; Corsinum ex numero exulum intrasse constabat. Cæterùm ubi ex non incerta fama percrebuit, Strozzam cum cohortibus adventare, & iam eius vexilla conspici, in universum Burgenses, ne ullam infidelitatis suspicionem darent, ad sonitum campani æris, arma capere atque egredi porta cœperunt. Quo cognito Strozziani elusi spe sua, & oppidanorum multitudine

perterriti, adeo celeriter signa verterunt, vt Apœnini dorsum illico transcenderent, & ad Sestinum ignobile castellum improuiso occupandum verterentur. Sed non minore fide virtuteq; Sestiniani, quàm Burgenses, vel nullo militari præsidio defendente, subeuntes Srozzeanos pepulere, aliquot eorum interfectis, & in his Nicolao Strozza, & Moretto Signorino exulibus, ac reliquis tanto impetu deturbatis, vt in præcipitem fugam se darent, & per alueum Arimini amnis, qui Mariza ab incolis dicitur, intra Pontificij imperij fines se reciperent. His aduersis partium conatibus nihil animo se demisit Strozza, communicatisq; iterum cum Saluiato cæterisq; exulibus, tertiæ expeditionis consilijs, maiore apparatu, grauioreq; impetu Etruriæ incumbendum esse constituit. Quarum rerum factus certior Cosmus, valida etiam ipse præsidia, fœlicioraq; (vti euentus docuit) adulta iam æstate comparabat: ampliore fiducia vel ob id expectandos esse hostes existimans, quòd iam sui principatus iura ipsius Cæsaris propensissima voluntate confirmata, ex bullatis & solennibus codicillis acceperat, & id quidem vberiore Cæsaris benignitate, quod hisdem titulis atq; honoribus, quibus antea Alexandrium generum consentiente ciuitate indulgenter exornasset, Cosmum quoq; principis & ducis nomine appellandum censuerat. Ab initio siquidem per Auerardum Serristorium legatum Cosmus à Cæsare postularat, vt quicquid senatus Florentinus ex ipsius authoritate ab initio receptæ vrbis institutus, Alexandro concessit, id totum quoq; sibi tribuendum decerneret. Qua significatione amoris & gratiæ vsq; adeo corroborata est apud omnes Cosmi existimatio, vt vetera in Mediceos ciuium odia detergi, & penitus extingui: confirmari autem amicorum studia, & subinde exulum conatus contemni posse facilè appareret. Vt verò in nuptialem thorum Margaritæ filiæ ex sponsalibus succederet, quæ viduæ puellæ neque inepta, neq; ingrata videri possent, impetrari non potuit: quòd eam iam Octauio Pauli Pontificis nepoti ex arcano despondisse fateretur. Tertio loco reddi sibi arcem petebat, quam Vitellius iniussu Cæsaris se minimè redditurum asseuerarat. Ad id ita Cæsar respondit, vt non in præsens concedi debere diceret: sed integram ei spem, nec optato euentu cariturā relinquere videretur. Cæsar enim suopte ingenio nunquam plenissimè de quoquam externo bene suspicari solitus, Cosmum propinqua spe illata recipiendæ arcis in officio continendum rebatur, postquam ei filiæ nuptias denegasset: admirantibus cunctis, quòd Mediceo florentis ætatis & formæ iuueni, in non dubiam Etrusci imperij possessionem recepto, Farnesius incertæ adhuc indolis & Fortunæ, duodecim annorum puer, præferretur. Verùm inualescentibus Gallorum armis, & incumbente Solymani classe, vnus antè omnes Pontifex, cui Nouaria dono data minime suffecisset, aliquo insigni munere conciliandus erat, vt Gallo regi, tanquam impiè Turcas ad communem Christiani nominis perniciem euocanti, sese hostem non iam perplexè sed apertè futurum esse pronunciaret. Hi duo principes ætate nostra (vti existimare licuit) supra reliquorum regum ingenia, non eximia modò admirabilique prudentia: sed occulta ambitione, profundoq; astu insignes, commodis tantum suis, nullo ambiguæ fidei cum pudore seruiebant. Pontifex, vt suæ domus opes vel malo publico vehementer augeret, Cæsar porrò vt finitimis subactis, vetus sibi imperium, in Italiaq; præsertim, assereret: vt inde amplificatis viribus & dignitate confirmata, sicuti innata virtus & aspirans Fortuna promitterent, maximæ partis Europæ domi-

natu potiretur. His sensibus nunquam planè synceris plerunq; fiebat, vt inter se per inania promissa colluderent, et quantum integra amicitię dignitate fieri posset, vterq; callidis semper consilijs mutuas simulationis artes inducerent, ne alter ab altro decipi, aut traduci facile posset. Neq; enim ab hoc Galliæ rex honestè deserendus, neq; ab illo etiam tutò contemnendus Pontifex censebatur, quando vtrinq; cuncta ad mutuum commodum præsenti lucro aut futura spe non ineptè pensarentur. Per id tempus in Subalpina regione Galli cum Cæsarianis ita gerebant bellum, vt detrimenta atq; pericula diuersis rerum euentibus vtrinq. exæquata videri possent. Nam per heymem exercendo militi continuandoq; bello varijs susceptis expeditionibus vtriq; ex hostili agro aliquot oppida aut expugnarant, aut oppugnata ab aduersarijs cruento sæpè certamine defenderant: enimuerò sicuti superiore æstate Cæsariani Fossano potiti fuerant: ita per heymem Galli Italicis aucti copijs Bargiam vi expugnatam, capto ibi Annibale Brancatio Neapolitano, in potestatem redegerant, & Raconisium oppidum peramplũ, noctu inuadente intranteq; per arcem Petro Strozza, atq. ei subsidia equitum adducente Cæsare Fregosio, ita cœperant, vt commisso per regiones tumultuosissimo certamine, Cæsarianos oppresserint, cadentibus eo in prętio ex victoribus Thoma Ronchio Nouellariæ cohortis pręfecto, & Latino Vecchia Romano: Quæ duo incommoda non multo pòst Cæsariani Caragiana cæde & Casalensi victoria rependerint. Sed ineunte vere Salassus quum occupata Carmagnola, arcem, quam Stephanus Balia Mutinensis pertinacissimè tuebatur, oppugnare pararet, tormentumq; librando in propugnatores dirigeret, glande ipse traiectus occubuit. His verò animis exceptus est Salassi interitus, vt non Gallicarum modò partium pleriq;, sed & æqui homines in neutram inclinantes partem, cum tanquam perfidiæ nota infamem, meritò occisum dicerent: Hispani verò tanquam virum fortem laudibus prosequerentur, & Vastius dissimulata offensione, interioreq; lętitia, seuerius fortasse quàm oporteret, Stephanum non multo pòst protracta & demum desperata defensione, laqueo suspendi iuberet, vt ea victima æmuli Salassi manibus parentare videretur. Eo autem successu incommodum vtrinq; æquatum videbatur, quò paulo antè Galli Annibalem Nouellarium, qui nobilitate atq; virtute par esset, apud Buscham ignobile castellum, nocturna oppugnatione fortuito minoris tormenti ictu interfectum desiderassent. Sub id tempus Humerius, nouus dux Gallus, cum recentibus copijs ad reparandum bellum à rege missus, ab Alpibus descendit: cuius aduentum summumq; imperium Guido Rangonus, Gallicanorum ducum quos diximus, vsu belli, ingenijq; solertia longè optimus, non diu ferens, à militia regia profectus in Galliam discessit. Nec multùm inde secundum Guidonẽ & ipse quoq; Caninius concepta ex leuissimis delationibus cum Fregosio simultate, à Gallis sese alinauit, singulari certamine cum eo certaturus, prouocatorijs in ea controuersia editis libellis, quibus Itali milites superbis insanisque ingenijs ferociam animi ostentare, & inane decus tueri, cum exitio sæpè turpi, fœdoque fortunarum & nominis detrimento, pertinacissimè student: secus ac exteræ gentes, quæ ferè omnes honestiore decreto, militiæ et in acie tantum aduersus publicum hostem virtutem ostendere fas esse iudicant. Cæterum Humerius, qui magna virium & nominis famam, quòd Delphini nutricius fuisset, specie ferox aduenerat, satis celeriter opinione hominũ decidere visus est: quũ sese nequaquã

pro natura Gallorum pugnacem, & in consilijs explicatum, sed planè timidum ostendisset: Quod opportuna quæq; gerendo bello consilia, vel non incepta occasione inducta, & oblata à cæteris ducibus, tanquam periculosa respueret. Delatus enim ad Astam, recenti validoq; impetu eam vrbem occupaturus existimari poterat, si paululum sese prouehere, & Astenses nudatos iusto præsidio, & in Gallicum nomen ex antiqua dominatus consuetudine proclinatos, ostentata acie tentare voluisset. Tuebatur siquidem eam vrbem Antonius Aragonius non magna manu militum, sicut Vastius eius periculo vehementer angeretur. Antonius de salute sua, vti iuuenis opulentus atq; pernobilis, maximè solicitus, nec bello abunde exercitatus, anxiè à Vastio opem sibi ferri postularet. Accidit autem, vt quum subsidio cum semiplena Hispanorum cohorte Franciscus Ruicius aduenisset, Antonio animus confirmaretur, ob id que Humerio obtinendæ vrbis facultas spesq; omnis minui atq; adimi videretur, retrocedendumq; inde statueret, quod aduentare Vastium ex inani rumore, & prælio certaturum arbitraretur: frustra reclamante Paulo Cerite, qui inuadendæ, oppugnandæque vrbis sibi nihil periculi verito aut recusanti, id munus demandari postulabat. Is detestatus regis consilium, qui pro impigro bellicosoque duce ciuilis modestiæ fideiq; & suspicacis naturæ hominem, secus ac aliàs esset solitus, trans Alpes misisset, abeuntis exercitus terga peculiari delectorum præsidio firmauit. Apparebat enim Cæsarianos alacriter in hostes castra mouentes erupturos: atque ita mox euenit, vt à nouissimo agmine conferta pugna certaretur, & Paulus audacius proruentes excipiens, expedito cohortium flexu multis hostium vulneratis, & quibusdam interfectis, incumbentium audaciam reprimeret, & eo congressu Cola Toraldus nobilis Hispanicæ stirpis Neapolitanus interficeretur. Humerius nihil vltra lacessente hoste, ad Albam Pompeiam profectus, extra vrbem statiua castra posuit: quo cognito Vastius & ipse iuxta Astam inter duo cœnobia castra metatus est: San seuerinũ Besennianum regulũ qui vniuersis equitibus præerat, turmas omnes secundum Tanari amnis ripam extendere iubens, vt quid moliretur hostis, paratus ipse ad obsistendum certandumque emissis speculatoribus expectaret. Quum Humerius segnius cunctari prospiceretur, & Vastius animaduerteret in dies augeri Gallorum copias, & de aliquot oppidorum fide dubitaret, à Ferdinando rege duas sibi, ad præsidiũ Subalpinæ regionis, Germanorum legiones mitti postulauit, idq; celeriter cum publicę causę & fratris Cęsaris cõmodo tum iustis Vastij precibus Ferdinandus tribuisset, dux legionum Federicus Fustembergus, inclyti inter Germanos nominis regulus, Tridẽtinis Alpibus descendit: quibus in legionibus plerią; ex Norica atq; Vindelica iuuentute nobiles, & procerũ propinqui nomina dederant. Erat hic Federicus, eius Guliermi qui Gallo regi militabat germanus frater, dissimili ingenio vir: vtpote qui fratrem peruerso iudicio, neglectaq; religione, militaribus rapinis, & improbo semper quæstui, defraudatis stipendio militibus turpissimè deditum, & quod nefariũ videbatur, contra Germanici nominis decus externi atq; inimici regis auspicia sequentẽ, probo ore, atq; exactę virtutis famę superaret. At Humerius aduentu Germanorum cognito, vti viribus atq; animo hostibus impar, copijs quas habebat dispartitis, oppida tuenda cõmisit, ea ratione diuisis muneribus, vt singulos duces oppidis pręficeret: Azaliũ è Togata Gallia virũ iactabundũ potius quàm fortem, Cherio imposuit, attributis ei pręter Italicos milites duobus

bus Vasconum vexillis: Clarascum autem opportunum oppidum, Cæsari Fregosio defendendum dedit. Albæ verò pręposito situs est Iulius Vrsinus, eo Mario genitus qui Florentiæ maioris tormenti pila ictus occiderat. Fregosius ea conditione demandatum munus suscepit, vt se fortem operam aduersus omnem hostium impetum præstaturum testaretur, si ab Humerio, sicuti ille prolixè fidem dabat, intra quadragesimum diem certa commeatus & militum supplementa summitterentur. Iulius Albanis inspectis mœnibus, quarũ vitia passim eminebãt, & ea nisi longo labore aggeribus permuniri resarcíriq; possent, tutelam loci cum excusatione inopiæ multarum rerum susceperat, Humerij adhortationibus & spe promissæ opis excitatus. Cæterum Humerius constitutis præsidijs nihil sibi moræ attulit, quin inglorius in Galliam reuerteretur, & Vastius non multos intermitteret dies, quin ad oppugnandũ Cherium omnem tormentorũ apparatum conueheret. Oppugnatio autem cœpta est ab ea parte mœnium, quæ diui Augustini templum respicit, quòd murus ab ea parte debilis appareret. Azalius satis peritè atq; opportunè ex disciplina munitionem erexerat ingressuris hostibus, tabulata æquata solo eminentibus præacutis clauorum stimulis, quibus pedes ingruentium configerentur, obiecerat: multumq; sulphureũ ignem, qui de more aridam materiã corriperet, occultis in locis excitãdum ita instituerat, vt egregiè prospexisse periculo videretur, si eundẽ animum ad ingenij solertiam afferret, quem antea iactando prætulisset. Nam vbi adactis maioribus tormentis murus quati diruiq; cœpit, tantoq; spatio continuata quassatione patefacta essent mœnia, quanto satis foret ad inuitandos milites, proponẽte pugnæ signum Vastio, Itali Hispaniq; pariter in oppidũ perruperunt: quo tumultu acerrimæ inuasionis, Azalius vsq; adeo trepidanter atque imperitè se gessit, vt nemo ferè suorum in eo loco pugnaret, nec ipse, vbi periculum deposcebat, conspiceretur. Eo namq; impetu Cæsariani Azalianas munitiones superarunt, vt nihil eos per strata tabulata eminentes clauorum cuspides retardarent, nec ea sulphureorum ignium fomenta, quæ ad edendam flammam erant parata, suo tempore ignem conciperent, & dux ipse fœde animum despondens, vitæ discrimen effugeret, continuoq; trucidatis aut captis præsidiarijs, turpi in latebra caperetur. Dum Cæsariani in vrbem penetrarent, Vascones timore præpediti ad id propugnaculum, quod superiore anno Annibal Nouellarius erexerat, se contulerunt: atq; inde (nihil ibi consistere ausi) vt se in longiorem fugam proriperent, exterius in fossam humore carentem se demittere cœperunt, quod eius munitionis agger satis esset humilis, facilèmq; descensum præberet. Id conspicatæ Germanorum cohortes, quæ constituta phalange, subsidiaria in acie constiterant, eos ad vnum omnes numero amplius trecentos, vel vltro sese dedentes, impetu facto trucidarunt. Totius verò oppidi mulieres, quæ pauore attonitæ in turrem confugerant cum carissimis ornamentorum suorum rebus deditionem fecerunt, cesseruntq; in prædam Didaco Arzio castrorum præfecto, qui id coniectura futurum iudicans, & opimiorem prædam quærens, primus omnium aduolarat. Cæteri vicatim singulas domos diripientes, captos earum dominos, pecunia se redimere coegerunt. Azalius verò ipse perductus ad Vastium, cunctis risui fuit, quod nihil ei tot rerum apparatus, quum oportuit, vsui fuissent, & idcirco oneratus infamia rei male gestæ, multo auro se redimere coactus est. Expugnato per hunc modum Cherio Vastius ad Clarascum mouit castra. Nec mora exploratis ad-

si à Vastio honestis conditionibus acciperetur. Atque ita non diu post ab Aloisio Gonzaga, qui erat apud Vastium Fregosio arcta cognatione atque amicitia coniunctus, res tractata & confecta est æquissimis legibus, quòd Vastius offensus & ipse Vulcani immatura morte, & fortissimorum quorundam iactura, reliquorum militum periculosis laboribus et sanguini parcendum putaret, compertumq; haberet aduersariorum animos tales esse, vt in defensione fortiter oppetere, quam contra decus pacisci mallent. Erant enim apud Fregosium acerrimi cohortium præfecti Cæraria Salentinus, & Baptista Corsus cognomento Lega, quorum maiores Corsicæ insulæ imperium tenuissent, & præter hos duo Veronenses Antonius Beuilaqua, & Ludouicus Morltanus, atq; item Philippus Corsus, vetus cohortis dux. Deditionis condiciones in hunc modum perscriptæ sunt, vt Cæsari Fregosio saluis rebus, incolumiq; præsidio, & explicatis vexillis excedere liceret: tormẽtá ipse relinqueret & commeatum: sed ei quod sua pecunia coemisset, frumentũ à Vastio solueretur, & oppidanis nulla afferretur iniuria. Atq; ita comitãtẽ Cæsarianoũ equitatu, atq; eum passim ab iniuria defendente, ad Penarolum oppidum peruenit, indeq; in Galliam profectus est, vt regi rerum difficultates explicaret. Clarasco autem potitus Vastius Hieronymum Sangrium, & Cherio Ferdinandum Lofredium præfecit: & ad expugnandã Albam continuò duxit. Animaduerso autem eius vrbis situ vltra Tanarum amnem tormenta perducta constitutaq; sunt, eo Vastij iussu, vt binæ & penè inter se coniunctæ quassationes fierent, quarum altera Hispanis, altera Italis ad inuadendum erat assignata: quòd Germanis parcendum idcirco Vastius iudicabat, tanquã campestri prælio aptioribus, quàm subeundis muris: quòd id munus agiliora militum corpora atq; expeditiores animos requireret. Erat in castris euulgatum, quosdam Hispanorum signiferos acerbis à Vastio verbis fuisse castigatos, quòd sibi et gregarijs suis, pro cono parua vexilla galcis imponere iussissent: vtpote qui ante alios ad promerendam laudem, ac murũ & prima pericula se subituros insolentius iactassent, nec demum murali in pugna ostentatæ audaciæ fortiter respondissent: qua ob iurgatione Hispani in vniuersum perniciti, quod Clarasci perficere nequiuissent, Albæ ingentibus animis se præstituros testarentur, exorta inde apud Italos æmulatione, quòd sibi præripi decus indignarentur: cuius obtrectationis is extitit successus, vt Itali proximos loco Hispanos æquandi aut superandi cupiditate, ante acceptum signum, manipulatim ad cursum se incitarent, & in præruptum murum, nec satis quidem apertum euolarent. Hac insana sed planè decora quorundam signiferorum properantia accidit, vt multi viri fortes intra vrbem irrumperent, & Cæsariana vexilla, cum intus ab hostibus, tum extra à Vastio totoque exercitu in summis mœnibus & decussis muri pinnis spectarentur. Sed Iulius Vrsinus introrsus à muro ad iactum lapidis firmam munitionem erexerat, ex vimineis turriculis more militari gleba & cespite repletis: atq; etiã accelerandi causa ligneis ibidem vinarijs dolijs contra hostes constitutis: quo munimento cohortes tutæ à maioribus hostium tormentis, quod essent depressiore in loco, in primos hostium subeuntes, incensis sclopettis glandium procellam effunderent, atque audacter munitione egressi ingredi ausos, quominus ferociter inuaderentur, reiectos extra in præceps propellerent. Qua repentina scandentium perturbatione, Antonius Lofredius Cicchi senatoris Neapolitani filius, qui primus in murum euaserat, impigré resi-

ſtens occubuit,& Scipio Montebelliæ cohortis ſignifer poſtratus, cum vexillo captus eſt:Marcus verò Priuerans,qui primum illato ſigno virtutis decus affectarat, ita ſe explicuit, vt incumbente hoſtium multitudine, incolumis cum vexillo ad ſuos reueteretur. Neq; enim facilè qui primi ſubierant à ſubſequentibus confirmari poterant, quum magno caſu ingens & vetus populi arbor, quæ erat interiore in aggere, forte ſuccisſa hoſtilis tormenti ictu, tranſuerſa ita procidiſſet,vt ea caſus inclinatione tanquam noua munitio obiecta,irrumpentibus magno eſſet impedimento: proptereaq; irrito conatu, qui iam aſcenderant, pulſi ab interiore hoſte, & iniquitate loci deterriti, omnes extra proruerent:quibus ſeſe recipientibus grauior incidit clades ab infimo propugnaculo quod erat eminens in foſſam, & ſua proiectura hoſtium latera conſpiciebat. Id erat concameratum lateritia teſtudine, & per idoneas feneſtellas ex occulto emittendis tormentis facultatem præbebat, Caſamactaq; militari nomine vocabatur. Hanc cum manu ſclopettariorum tuebatur Marconius Volaterranus, qui certos atq; mortiferos ictus è deſtinato ſeſe recipientibus inferebat, et niſi fumus admodum denſus interius ſpatium nullo ad effugium inuento foramine,multa edita caligine ſclopettarios præpediſſet, magnum profectò hoſtium numerum inde tanquam ex inſidijs interfeciſſet. Hic ille eſt Marconius qui apud Viennam,vti ſupra memorauimus,Italicas cohortes ad arma conſternatas, & multis de cauſis nequaquam in Pannoniæ præſidio heymandum cenſentes, turbulentisſima concione in caſtris habita, perpulit,vt in Italiam redirent. Eo ex Caſamacta periculo,poſt non paruam militum iacturam,animaduerſo, Vaſtius receptui cani iuſſit, vt aliunde tormenta aptius et efficacius admoueret,quum Iulius audacia & multitudine Cæſarianorum perterritus,deſperansq; opem ſibi alicunde ferri poſſe, quod nihil de Gallicis auxilijs audiret, ad exemplum Fregoſij ſe dedidit:hiſdem ferè conditionibus quibus ille Claraſco exceſſiſſet:ſed aliquanto iniquiore ſorte, quoniam ab his qui præſidio dati, vt in fines Gallicos deducerentur, excedentium impedimenta latrocinij modo,in itenere direpta fuiſſent. Neq, eam illatam vim,admiſſumq; iniquè facinus Vaſtius vindicauit, quanquam prædatores equitum præfectos, & in his Roſalium & Iuaniam Hiſpanos,& Bellottum Sequanum,Epirotamq; Zucerum,ſeueriſſimis verbis caſtigaſſet. Alba in poteſtatem redacta, motis caſtris ad Penarolum illico contendit, eo animo, vt id oppidum,quod tormentis expugnari non poſſet propter loci natura atq; arte muniti difficultatem, longa ſaltem obſidione fatigaret: Taurinoq; ſimul commeatus ſpem,quantum excurſionibus effici poſſet,paulatim abſcinderet. Hoc tanto rerum ſucceſſu Vaſtius ſupra recepti Caſalis victoriam mira celeritate partam, Cherio demum et Claraſco, atq; Alba vrbe intra octauum atque vigeſimum diem fortiter expugnatis,priſtinam virtutis ſuæ animiq; magnitudinis opinionem,non modò apud æmulos, ipſoſque etiam hoſtes mirificè confirmauit & auxit. Hiſdem diebus quibus Vaſtius expugnatis, aut deditione in poteſtatem redactis aliquot oppidis aduerſus Gallorum duces proſperè bellum gerebat, Florentini exules repetendæ rurſus Etruriæ conſilium ſuſceperunt,cohortante Saluiato Cardinale, & concitantibus Gallis, vt vndique Cæſaris vires diſtraherent. In id bellum Philippi Strozzæ perſona poſcebatur, quia eſſet ſummæ existimationis inter exules,& maximè pecunioſus haberetur. Sed vti erat armorum imperitus,& parum fortis ad perferenda caſtrenſium laborum incom

moda,

moda, negabat se id munus esse suscepturum, ne postquam duo ipsius liberi Petrus atque Robertus his periculis immiscerentur, nullum ipse salutis & Fortunarum discrimen esset aditurus. Hæc ita firmo animi decreto differebat, ut Petrus filius gerendi belli cupiditate iuveniliter inflammatus, patrem ipsum vehementi, & planè inverecunda obiurgatione castigaret, nec obscurè ei atrocia comminaretur, si in ea spe recuperandæ patriæ tot patritijs deesset, & nihil sibi generosè conandum esse statueret. Quibus verbis Philippus à filio, quem unicè diligebat, vel reluctans expugnatus sese non modò socium, sed etiam urgente fato antesignanum præbuit. Inter armatos exules eminebat ipse Petrus Strozza, & Bernardus Salviatus Cardinalis frater, constanti, compositoque ingenio vir, militiæ maritimæ assuetus. Hi Capinio Mantuano operam navante, cohortes apud Mirandulam conscripserant, & Bononiæ conductis passim militibus copias auxerant, quod Pontifex eius consilij gnarus, & non occultus uti credebatur belli concitator, hæc fieri pateretur. Favebat autem exulibus mirificè Hieronymus Pepulus Bononiensis, cuius erant multæ in Apennino montanorum hominum clientelæ, descendentibusque in Etruriam, tuta itinera per paternas possesiones, suggerendis commeatibus opportunas demonstrabat. Hæc tametsi occultè apud Bononiam pararentur: de his tamen sigillatim Cosmus princeps certior fiebat: & quanquam esset præsentis pecuniæ difficultate oppressus, quod eas publicè sine gravi offensione civium imperare non poterat: eas tamen ab amicis atque affinibus mutuas exigebat, ut militari præsidio totam confirmati iam à Cæsare principatus existimationem tueretur. Erant in eius consilio præter Innocentium Cardinalem, & quosdam togati ordinis cives, Alexander Vitellius, & Pyrrhus Stipicianus acerrimi duces, iamque valida & fidelis militum manus undique accersita Florentiam ita coiverat, ut nihil de intestino tumultu dubitaret Cosmus, hortatuque ducum, adventanti hosti non fortiter modò repugnandum, sed obviam audacter eundum decerneret. Primum autem omnium Pistorio cavendum censet, ne hostis studio amicæ partis fretus, ea opportunissima urbe potiretur. Pistorij siquidem duæ vigebant factiones, æternis inter se odijs cruentissimè de potentia dimicare solitæ, quarum altera Guelphi nominis Cancellaria vocabatur, favebatque popularibus Florentinis: altera autem erat Panciatica, Gibellinæ & Mediceæ factioni addicta. Huius princeps erat Nicolaus Bracciolinus vir militaris & maximè cruentus. Illius verò pari authoritate se duces ferebant Franciscus Habraus è Gatesca familia, & Battus Rospillosus. In hunc etiam modum Pistoriensis erat divisus ager, ut Panciatici planis & campestribus in locis nobilitate atque divitijs præstarent: Cancellarij autem montanis in locis numero ampliore hominum æquatis opibus valerent: propterea fiebat, ut Cosmus Panciaticæ factionis vires, introductis in urbem eiusdem factionis agrestibus confirmare contenderet, ex adverso exules concitatis ad arma Cancellarijs invadendæ urbis spem conciperent. Sed Cosmus confirmandos nominis sui studiosos militari præsidio, atq; urbem tuendam existimans, Pistorium præmisit Federicum Montacutum cum duobus delectorum peditum vexillis, accersitusque è summis montium pagis Castagninus Tanarius Panciaticis favens cum multitudine armatorum suæ factionis descendere parabat. Quibus cognitis rebus exules per Mattanam Cutellianum seditiosum & sanguinarium hominem, & eum quem diximus Battum, sæva incen-

dia in adversæ factionis ædificijs excitari iusserunt, ut Panciatici conflagrantium Penatium suorũ terribili calamitate adducti, ad vindicandam iniuriam elicerentur, Pistorioque exire, & ad sua defendenda proficisci, nec ideo Cosmianis rebus ullam opem ferre cogerentur. Iam exulum copiæ per Apœninum ad Fabricam vicum pervenerant, aliquanto lentius & tardius quàm expediret confectis itineribus, quòd in iugem bidui pluviam incidissent, ita ut eorum principes Philippus atque Valorius cupiditate invisendæ Etruriæ fatali festinatione reliquos anteire maturarent, & ad montem Murlium usque descenderent, existimantes eius regionis hominum studia ad occupandũ Pistorium, invadendamque Florentiam sibi minimè defutura, quòd propinquas & validas vires traherent, quibus nullo modo Cosmus resistere posset, qui neque diu alere copias sine pecunia posse, nec quas haberet adversum se educturus crederetur, ne civitas parata ad recipiendam libertatem tumultu excito, tanquam præsidio nudata rebellaret. Mons Murlius collis est in extremis Apennini radicibus, qua desinit in campos, metæ modo in acclive fastigium eductus, præaltam in summo antiqui operis habens domum instar arcis, duplici muri corona, sed ea vetere & passim collabente permunitam cum lata area amœnißimi prospectus. Eam arcem ademptam olim Florentinis, Castruccium Lucensium Tyrannum adiecta munitione confirmasse annales tradunt. Totus collis undique olea, vite & pomiferis arboribus ita est convestitus, ut certis etiam gradibus ubi fruges serantur, aratrum admittat. Viæ militari imminet, qua a Pistorio Florentiam itur. Ab hoc septem milibus passuum: à Prato autem tribus distat. Tanta verò fiducia exulum principes in ea villa constiterunt, ut nihil omnino timerent, & Valorius villam suam, quam Baroniam vocabat, ab se non civili, sed regio prope sumptu ædificatam, tertio inde stadio securus inviseret, spaciareturque ociosus in xysto, villicum de futura vindemia speque oleæ, & de proventu insitarum arbuscularum, & de perdicum aucupijs diligenter interrogans: sicut nonnulli mirarentur hominis insaniam supra modum, privatæque Fortunæ conditionem ædificantis, & nihil ille de adverso rerum eventu, quem fortuna temerè progreßis advehe ret, dubitare videretur. Philippus contrà cæco perculsus metu, ut qui nullum circa se præsidium cernebat, deambularet solus, & sæpe sciscitaretur Zanobium Nerlium villæ dominum, an in tuto esset: nec suspirare desineret, donec procul conspectis Petri filij vexillis animo sese confirmaret. Petrus enim ut præsidio foret his qui inermes ad montem Murlium processerant, diiunctus à gravi copiarum agmine provolarat, castraque ad radices montis iuxta viam militarem collocarat, constitutis idoneo in loco quatuor minoribus tormentis, quæ secum advexerat. Nec multo pòst Fedinus ex numero exulum impiger & audax, cum aliquot equitibus prædatum emissus usque ad Pratum, ereptos agricolis boves, & minoris pecoris aliquantam prædam ad exules retulit, improbante id factum Philippo, qui intempestivo atque improbo militum suorum maleficio susceptæ pro libertate adipiscenda expeditionis nomen fœdari nolebat: indignabaturque mirum in modum, quòd Battus & Mattana veteribus factionis odijs studentes, sævo incendio cuncta prope eius tractus domicilia delevissent, quasi Barbarorum more incendijs & cædibus ex usu victoriæ sævituræ forent, quum incolæ beneficijs atque humanitate, parcendo, nec factionum agnoscẽdo odia, alliciendi & conservandi, potius quam detri-

detrimentis afficiendi non insanis ducibus viderentur. Præmiserat Cosmus ad Pratum equitum turmas duas duce Poctio Insubre, Rosa item Vicio patris veterano impigro cum expeditis sclopettarijs equites consequi iusso. Poctius explorandi causa usque ad hostes processerat, levique pugna edita, amissis duobus equitibus retrocesserat. Huic tendendas insidias tanquam inconsultè iterum erupturo Strozza ratus, Sandrinum Filicarium cum iusta manu sclopettariorum, Parusianæ villæ tectis (ea est militari in via) sese occultare iubet, nec se commovere, donec hostile exeuntis Poctij agmen pertransieat, quod demum à tergo invadi deberet, ut Poctius interclusus a tergo simul & à fronte cæderetur. Ipse enim Strozza è castris suis stadia duo progressus ad pontem torrentis aquæ delectorum signa statuerat. Sed longe aliter quàm putarat, insidiarum eventus cecidit. Cosmus enim de consilio suorum ducum in celeritate summam belli rationem reponens, adoriendos hostes esse censuerat, antequam reliquæ eorum copiæ quæ sequebantur, primo agmini Strozzæque sese iungerent. Rei gerendæ consilium hoc ordine explicatur, ut ipse Cosmus in urbe consistat, emissaque Margarita Austria, ut Pisis tanquam tutiore in urbe commoretur, bellica munia Vitellius & Pyrrhus suscipiant, maximeque occultata profectione noctu ad hostes contendant. Cæterum Cosmus qui Sarmentum cum Hispanis è Fesulano agro acciverat, astuto consilio eis designari, pararique hospitia certis in urbe regionibus iubet, subindeque admitti in urbem eorum impedimenta, & inutilem servitiorum turbam, ut species ingressuri præsidij hostium speculatoribus præbeatur. Primis autem tenebris obserari cuncta urbis portas præcipit, nè quisquam exeat, & Hispanorum cohortes extrorsus præter mœnia, ad Pratum iter intendere iubentur. Parent Hispani egregiè Sarmento duci suo, & plenis passibus ire pergunt. Interim per portam arcis Alexander & Pyrrhus Italicas cohortes educunt, easque Rodulphus Baleonus cum equitatu subsequitur, & omnes simul Pratum intempesta nocte perveniunt. Nec quiescendi ultra semihoram, qua paratis obsonijs & poculis modicè ientarent, spacium militibus datur. Nec mora Vitellius educit agmen, præcipitque Gaspari Pratensium iuventutis præfecto, ut occludat portas, caveatque diligenter, nè quisquam egrediatur, qui certum nuncium de adventu suo itinereque ad hostes perferre posit. Hoc verò ordine ad hostes contendit. Præibat cum sua prætoria cohorte, atque expeditis sclopettarijs Borghesius, cui cum turma equitum cohærebat Poctius. Hos modico intervallo cum Italicis cohortibus subseqnebatur Otho Montacutus, eius agminis frontem lectissimis centurionibus firmatam ita perducens, ut ei Rodulphus Baleonus universos, quos habebat equites, ad dextram applicaret. Succedebant peditum agmini ipsi duces Vitellius & Pyrrhus: secundum verò eos Sarmentus Hispanos accelerare iubebat, qui ideo in postremo agmine collocati erant, ut tanquam subsidiaria acies, quantum fieri posset, integra atque intacta servaretur, quòd in his extremis cohortibus Etrusci imperij salus constaret. Eo modo incedentes Cosmianæ copiæ ad Parusianam, quam diximus villam, ubi Sandrinum in insidijs à Strozza collocatum fuisse diximus, pervenerunt, nemineque hostium se commovente, ad pontem & ad Strozzeana demum castra contenderunt. Neque enim, uti iussus erat Sandrinus, sibi prius erumpendum esse iudicabat, quam hostile agmen, quod exiguum fore putaret, totum pertransiret. Atque ita quum maius & continens

totius exercitus agmen, vel obscura nocte transire cerneretur, ut ducis sui imperio pareret, erumpendi occasionem amisit, seque eijciens extra viam militarem altiore circuitu, ad pontem, ubi Strozza constiterat, regredi cœpit. Sed is fuit properantium hostium, equitumque invadentium impetus, ut Strozza deceptus suo consilio funderetur, & ut quidam existimant, quum pugnando resisteret, ignotus ab ignoto equite caperetur, sed se felici conatu è complexu hostis statim, ut erat nixu validus & pedibus velox eriperet: hostes verò in castra eius, ut nulla munitione consepta, eodem cursu pervaderent, captisque à Borghesio tormentis, ea repentè diriperent, quòd Strozzeani nullo ordine constitutis, nec displosis his levissimis falconibus, tanquam perturbati & disiuncti viribus, in fugam præcipites se dedissent, nemine consistere, aut in unum corpus sese conglobare auso: quoniam uti in tenebris accidit, Aurora fortè nymbosior omnem spectatæ virtutis & ignaviæ casum absconderet. In eo tumultu Michael Angelus Romanus Strozzeanæ turmæ præfectus impigrè resistens equo deturbatur & capitur. Ipsi Baleono equus per armos glande traijcitur. Cadit etiam constantissimè repugnans Ioannes Maestracius è Togata Gallia vetus centurio, paucis quidem interfectis aut vulneratis, sed multis captis, quum Baleonus cum equitatu dispalatos, & in montes effugere conantes, per tria miliaria esset consectatus. Eo tam levi certamine Vitellius potitus hostium castris, vexillis, atque tormentis tanquam re bene gesta, regrediendum esse iudicabat, ne superventu Salviati cum iustis copijs, qui non amplius quatuor milibus passuum abesse & properare dicebatur, partæ victoriæ successum in discrimen adduceret. Sed Pyrrhus atque Otho reclamantes felici cœpto audacter incumbendum, expugnandamque omnino arcem, ubi hostium capita essent, sine consilio, nudataque integro præsidio, utendum Fortuna censebant. Atque ita concedente Vitellio, & Hispanos cohortante, ut ad prædam Italos subsequerentur, Otho portam primæ munitionis, quæ in aream exteriorem perducit, occupat, aliquot ibi utrinque desideratis, & ad alteram portam facto impetu provolat, quæ per aream in villam arci, ut diximus, similem aditum præbet. Hanc exules interius tumultuaria materia obstruxerant, desertaque corona exteriore, quæ podij effigiem ostendit, sese in superiorem pinnatam ædificij partem contulerant, inde sclopettis & prægrandibus saxis sese defendentes. Sed ita eius inferioris coronæ spacium undique Cosmiani occuparant, ut nemo ex propugnatoribus caput exerere auderet, quin illicò pluribus simul glandibus peteretur. Oppugnantibus tamen maximè infesti erant tres sclopettarij, qui è sacra turre exterioris templi terga & latera scandentium & invadentium destinatis ictibus feriebant. Dum aliquandiu acriter certaretur, & iam cecidissent nonulli, & ante te alios cohortium præfecti Mendula Salentinus, & Sebastianus Pisanus, Otho fores coniectis facibus eo euentu succendit, ut flamma intus congestam in aditu materiam omnem corriperet, ardereque iam coniuncta portæ cœnacula inciperent, & totum cavedium, superioraque arcis cœnacula, ubi exulum principes erant, fumo & terrore complerentur, eoque trepidantius, quòd Caccia Altovitus egregiè prudens & fortis peditum præfectus, in defendenda porta cecidisset, qui solus ab initio locum tanquam hostium audaciæ expositum, aut properè vel tumultuario aggere muniendum, aut celeriter deserendum esse censuerat. Milites quoque per subterranea loca, quod

ædifi-

ædificium substructionibus impositum, subtus ubi cisterna erat, totum erat permeabile, in superiora revulsis ferreis fenestræ clatris emergebant, ita tamen ut nonnulli properantes incumbentium reliquorum impulsu uti in obscuro facile accidit, in cisternam nullo ad os circumseptam podio præcipites darentur, & demum portulam, quæ in lævo latere arcis erat, aperirent. Interim nihil incendij flammas aut prunas veritus Otho, uti erat protectus armis, scuto ad os prælato, per ardentem portam irrupit. Hunc pari audacia & contemptu ignis alij atque alij secuti, cavedium, & circumambientem porticum occuparunt, exulibus iam in extremo vitæ metu adeo perculsis, ut velum è fenestra proferrent, quod erat deditionis signum: momentoq; temporis occupata ab hostibus arce, exules ad unum omnes capiuntur, Bambalino Aretino audaci cohortis præfecto, Philippum Strozzam sibi notum comprehendente, quum se Strozza Alexandro Vitellio commendaret. Nec mora Vitellius & Strozzam, & reliquos equis imposuit, Florentiamque perduxit. Vnus qui expeti poterat Petrus Strozza fœliciter (ut diximus) elapsus, ad Salviatum cum universis copijs adventantem pervenit. Eadem nocte horaque qua hæc ad montem Murlium fiebant, fœlici quodam augurio geminata victoria Cosmo affulsit: nam egressus Pistorio (uti constitutum fuerat) Federicus Montacutus Othonis frater, Cancellarios ad Abbatiam, quam vocant Pactianam adortus, quum viri agrestes armatæ cohortis impetum minime ferrent, ipso Mattana interfecto, Battoque fugato, ac reliquis cæsis & profligatis victoriam retulit, Bracciolino in adversæ factionis inimicos usque adeo immaniter animi sævitiam effundente, ut captum & deditum imberbem nobilis familiæ adolescentem cruenta manu iugularet. Battus ipse pernicitate pedum usus evasit: Franciscus verò Habraus, qui ad Poggiolinum, ut diximus, constiterat, ut Tanarianos descendentes invaderet; frustrà totam noctem observarat: audita & conspecta oculis sociorum calamitate, qui cum Mattana fuerant, & cognita ex crepitu sclopettorum montis Murlij expugnatione, eodem cursu quo Battus ad Salviati copias se recepit, quo iam Petrus Strozza pervenerat, certum cladis acceptæ nuncium perferens, & Salviatum adhortans, ut descendere maturaret, & hostibus dissolutis ac præda occupatis victoriam eripere vellet. Sed ille ipso Strozza cautior, negavit in id iuniperetum (aspera & senticosa loca eius itineris ostendens) se demissurum: quas tamen haberet copias & tormenta; postquam infensæ Fortunæ reluctari non liceret, maturo tutoque reditu servaturum. Atque ita transversis Alpium tramitibus per Ferrariensis ditionis fines, Mirandulam iterum cum Capinio se recepit. Nunciata est Cosmo victoria, quum esset in templo Nunciatæ Deiparæ virginis, ut ibi pro ea vitæ vota susciperet, quæ ei cumulate lætior extitit, quod ipsis Augusti calendis inciderat, quo fœlici die Augustus Cæsar olim nutantis imperij nomen Actiaca victoria confirmasset, quum ipse Cosmus eundem, uti Augustus, horoscopum in genitura nactus Capricorni sydus pro argumento in insignibus gestare consuesset. Peractis sacris reversus domum, productos ad se exules ea fronte suscepit, ut nihil victis insultaret, sed dubia severitatis & lenitatis signa miseris relinqueret, blande monens, ut eodem animo, quo bellum suscepissent, adversi exitus Fortunam ferrent. Exinde minoris classis captivi, qui antea damnati iudicijs, & recenti facinore maiestatis rei fuerant, in foro pars securi percussi,

pars laqueo necati, triste spectaculum populo præbuerunt. Principes autem Valorius ipse cum Philippo filio, alteroque Philippo gentili suo, eius Nicolai filio, qui a Leone Pontifice detecta Boscolana coniuratione summa clementia servatus fuerat, & secundum hos ipse Antonius Franciscus Albicius turbido instabilique ingenio vir, & vetus, peracerbusque exul, rerum capitalium iudicibus Octoviris atque tortoribus traditi, confessique cuncta conceptæ perfidiæ atque malignitatis consilia, in carcere securi percutiuntur, cadaveraque eorum affinibus maiorum sepulchris inferenda conceduntur, lætantibus eorum supplicio plerisque ex populari factione civibus, quod ipsi ijdem Albicius atque Valorius, vel seras veteris delicti merito vitæ exitu pœnas darent, quando eos detrudendi è summo magistratu decennalis dictaturæ, atque urbe expellendi Petri Soderini, authores & principes ante viginti quinque annos fuisse meminissent. Ab his enim ereptam civitati libertatem, Mediceorumque inductum dominatum, quem tyrannidem vocarent, vel parum liberoore prædicabant. Ambo enim ab eo facinore edito, quum honestissima tulissent præmia, rursus à Mediceis defecerant: Albicius quum perverso eius ingenio nullus gratiæ vel dignitatis locus, nullumque extraordinariæ liberalitatis præmium in patria satis placeret: Valorij verò profundæ cupiditati nullæ opes quantumvis magnæ satis forent, utpote qui vecordi superboque ingenio ad summum civitatis imperium aspiraret, usque adeo malè occultatis sensibus, ut à Philippo Strozza, ipsoque item Albicio dissentiens, ad montem Murlium in deliberatione, ad iurgium intempestivamque altercationem contumeliosis ferè verbis descenderent, & unusquisque cæteros celeritate præcurrere, & præoccupare in urbe hominum studia niteretur, quæ ipsis præproperis immatura festinatio proculdubiò perniciem attulerit. Horum siquidem trium diversa erant consilia, sicuti in quæstionibus & tormentis protulerunt. Valorius, ut diximus, ab ætatis honore dominatum affectabat perpetuæ dictaturæ nomine, sicuti antea Soderino obvenisset. Philippus populari favore, & gratia totius iuventutis, quam comitate, largitione, honestisque atque inhonestis artibus, uti tum urbis mores ferebant, sibi conciliarat, validissimè subnixus: & uti habebatur pecuniæ ditissimus, ac affinitatibus potens: liberum supra magistratus omnes iucunda conditione principatum in urbe sibi destinabat, Laurentio Medici prosocero similis evasurus. Cæterùm Albicio nihil nisi turbulentum cogitanti ea mens erat, ut in veteres inimicos odium exerceret, eorumque sanguine & Fortunis truculentum exaturaret animum. Quibus de causis, uti verissimo constat argumento, Philippus Strozza Valorij immodicam ambitionem, & diram Albicij crudelitatem prædamnans, utrique necem afferre cogitavit, quum in eorum cædem allecti præmijs, se promptissimas manus allaturos pepigissent Sandrinus Filicharius, & Cecchinus textoris filius, iampridem ab adolescentia Philippo addictus. Hic in fuga captus, proditorum more in foro suspensus est: ille è prælio effugiens, aliquanto post, quum in suspicionem mutatæ fidei Strozzis venisset, ab his (ut fertur) Ferrariæ trucidatus est. At quum diu Strozza in arce à Vitellio, & demum à Ioanne Luna, cui arcem tradi Cæsar iusserat, custodiretur, miserque auro oblato, & datis impensè muneribus sese redimere frustrà contenderet: ad extremum Cosmus à Cæsare impetravit, ut sibi traderetur, de nece Alexandri atq; Hippolyti Cardinalis quæsituro,

sicuro,

ſituro. Quod ubi Philippus reſcivit, ne perferre immitia tormenta, & in perniciem amicorum arcana fateri, & indignam natalibus ſuis necem ſubire cogeretur, animum tam generosè quàm impiè deſpondens, gladio, quem Hiſpanus carceris cuſtos temerè exiens reliquerat, gutturi appoſito, eo nixu & corporis pondere incubuit, ut quum exeuntem Hiſpanum adacto ſtatim vecte oſtio excluſiſſet, nec cito poſtes cardine revelli poſſent, patefacto aliunde ingreſſu exanimis cruento in pavimento reperiretur: relicto in menſa chirographo, quo teſtabatur, ſe qui rectè vivere neſciviſſet, generoſo animo vitæ & miſerijs finem impoſuiſſe. Indignus certè eo vitæ fœdo exitu, quum ingenio erudito, apprimeque liberali, ſummè gratioſus apud cives, & elegantiſſimus evaſiſſet, niſi de ſuperis atque inferis malè ſentire, apertiusque illudere Chriſtianæ diſciplinæ præceptis eſſet ſolitus: atque inde procacius quàm deceret Veſtalium virginum amoribus ſervire crederetur. Ferunt Coſmum miti ingenio clementiæ laudem excipere paratum, ſervare Strozzam quàm ſupplicio afficere maluiſſe, quòd Ioanni patri amicorum atque ſodalium intimus fuiſſet, nec ſuopte ingenio, ſed Petri filij impulſu, & inimicitias, & denique fatale bellum adverſum ſe ſuſcepiſſet. Quod ideo credere facilè fas ſit, quum in eadem cauſa Paulum Valorium, ipſius Bartholomæi ſupplicio damnati filium, Philippique Strozzæ generum deſignatum, Bracciumque item Guicciardinum, Verium Caſtellionem, T. Caniſianum, & Chiurlium Macchiavellum, quos iure occidere poterat, diuturni tantùm carceris pœna dignos iudicaſſet: & Ioannem Adimarium, Americumque Antinorium, & Lepronium Rinerium ab Hiſpanis captos, ſeſe pecunia (quum æquo iure id poſſet vetare) redimere permiſiſſet, quod parcendum edendis supplicijs, & finem acceptæ iniuriæ, conceptoque odio imponendum arbitraretur, & gentilibus damnatorum bona liberaliter adiudicaret.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXIX.

CÆSAR ab Hispania per mediam Galliam in Belgiam profectus, non Gallorum modò suopte ingenio exoptata facilè credẽtium, sed principum omnium animos magna pacis expectatione suspenderat. Neque enim periti rerum, qui æquissimo iudicio, & studio maximè libero vigerent, fieri posse existimabant, ut regum lõgè maximus, ingenio gravis, & veræ gloriæ percupidus, Francisci regis antiquas spes publico omnium consensu confirmatas diutius frustraretur, quũ tanto apparatu, tantisq; honoribus exceptus, nihil apud generosum Regem de salute subdubitans, vultuque maturæ pacis spem præbens, clarissimas Galliæ urbes percurrisset. Postularat quoque Cæsar à Pyrenæis digressus, ut legati communi consilio ad Venetos mitterentur, qui nunciarent detersa animis odia, amicitiamq; subinde syncera fide renovatam, ea mente ut præclaro fœdere icto, consilijsq; Christiana pietate dignissimis ingenti animo susceptis, in Solymanum dirum verumque hostem totius Europæ arma verterentur. Descenderant itaq;, ut legationi maior inesset autoritas cũ ornatissimo comitatu ipse Alfonsus Davalus, Cæsaris in Italia dux summus, & Hanebaldus ab insigni fide & vigilantia Gallicis copijs ad Taurinum præpositus, exceptiq; fuerant admirabili pompa, quum eis Landus princeps solenni thalamego, quod buccentaurum vocant, & multis exornatis triremibus occurrisset. Erant tum Veneti à recenti Turcico bello varijs acceptis incommodis vehementer afflicti: nam præter Corcyram, multis millibus hominum in servitutem inde abductis, latè vastatam deformatamque crudelibus incendijs, & Obrovacium in Illyrico infœlici temeritate tentatum, etiam Creta, & insulę Cyclades gravissimas clades acceperant, negociatoresque Veneti non modò Byzantij, sed tota quoque Syria ac Ægypto capti, in cathenis servabantur, bonaque eorum & preciosa mercimonia Barbari præsides in fiscum retulerant, neque sublato commercio & deserta navigatione ulla spes erat exercendæ mercaturæ, ob idque privatæ opes, quibus publicæ steterant, eversis multorum Fortunis concidebant, adeo ut post pacem ad Hidruntem unius trierarchi turbido, insolentique ingenio abruptam, temerè sumpsisse arma adversus tantum hostem, improvideque fœdus cum Cæsare percussisse pœniteret, cum periculosi belli, cuius prima vulnera, damnaque ad ipsos recidissent, prægrave exitiosumque onus se subisse perspicerent, in nullam præsertim spem victoriæ terrestris, sed debellandæ tantum classis, cuius animi ac virium nuper cum ignominia ad Leucadem periculum fecissent. His de causis à Solymano inducias impetrarant, adiuvante, uti suprà memoravimus, Gallorum rege, qui eos à fœdere amicitiaque Cæsaris divellere cupiebat, ut

Auriana

Auriana demum clasśis numero longarũ navium impar, Hariadeno vacuam maris possesśionem concedere cogeretur. Induciarum veró iam prope totum tempus effluxerat, incideratque Venetijs tantà inopia frumenti, ut sæva fames in propinquo spectaretur: neque eos Cæsar, vel id ex fœdere postulantes, frumento Siculo sublevabat, quod tum multo gravius quàm anteà vectigal asportantibus imposuisset, adeo ut illud tritici venalis pretio & vecturæ pariter æquaretur, nec ulla omnino paratior spes erat frumenti comparandi, quàm è Macedonia & Græcia, si cum Solymano ad antiquam pacem amicitiamque recurrerent. Is enim paucis antè annis pari penuria laborantes liberaliter adiuverat, ingenio nequaquam Barbaró, præfatus inhumanum esse & principe indignum ex aliena calamitate lucrum expectare, quum alendos iudicaret, qui ex ira Deorum immortalium interceptis frugibus miserabile vitæ periculum subirent. His de causis plerique optimatium ad non dubiam spem avertendæ famis, antiquam pacèm repeterè, & tantis sumptibus, qui maximè diuturni ac intolerabiles futuri viderentur, finem imponere cupiebant. Erat quoque liberis sermonibus evulgatum, Cęsarem prææalto avidoq; ingènio, sèd eo in omnem modestiæ simulationem probè composito totius Italiæ, & denique Europæ omnis imperium affectare: unos autem Venetos omnino esse reliquos, qui obstarènt, & vigilanter libèrtatem suam tuerentur, quum cætera imperia inusitato quodam & prorsus fatali arridentis Fortunæ munere in eius potestatem devenissent. Proinde illum vàlidis subnìxum rationibus non ineptè quidem expectare ex èo prægravi bello, ut Vèneti publica privataque ac singularum quoque imperij sui urbium, consumpta pecunia, attriti ac inopes, opportunique iniuriæ redderentur: quàndòquidem ipse Cæsar & Ferdinandus frater non obscuro, sed diverso iure septèm illis Venètiæ urbibus imminerent, quas anteà Maximilianus avus Gallo coniunctus, armis cœpisset. apparebat enim socias civitates, si pecuniam conferre cogerentur, uti acerbius expilatas fidem facilè mataturas, quum duorum fratrum consilio concitatis Germanis, qui undique fines clauderent, repentinum bellum inferretur. Propterea senatus magnopere dubius, in ancipiti sententia versabatur. horrebat enim Turcarum arma à ducentis annis Veneto nomini semper funesta: instantem timebat famem, obscuraq; Cęsaris consilia suspectabat: quarum rerum pericula, una statim cum Solymano confecta pace tollerentur: sed non deerant, qui eam vehementer improbarent, ex ipsa scilicet quorundam potentium factione, quæ iam pridem depravatis àntiquis mòribus malo reipublicæ enata erat, confirmataque demum Neapolitano fœdère, quo nihil toti Italiæ importunius accidit: ex oblìquo siquidem, ut Cæsàri faverent, pacis authorès sententijs atque suffragijs oppugnabànt, quando ea pàx non ingenti modò auri pondere, sed maximè damnosa atque turpisśima duàrum urbium concesśione ab infido immanìque Barbaro redimi viderètur. Erant eæ Nauplium & Epidaurus, quæ reliquæ ex omnibus antea bello amisśis in Peloponeso Venetis parebant. eminebat etiam in ipsa mentione pacis subeundæ invidiæ ac ignomoniæ non obscurus pudor, quum Venetus præpropero decreto ac infami præiudicio, uti subtracto navali apparatu quo plurimum polleret, Italiæ oram Barbarorum clasśibus evastandam prodere videretur. Is erat animorum habitus, quum legatis a lectisśimo civium ordine in curiam deductis datus est senatus. Coiverat autem tanta hominũ multitudo, ut amplisśimo conclavi comitijs di-

cato, minimè caperetur: multi enim Hanebaldum Gallorum ducem bellica laude florentem intueri, sed omnes maximè Davalum cum sua proceritate & dignitate oris conspicuum, tum rerum gestarum fama clarissimum, orantem audire cupiebant. Is à latere principis exurgens, in hanc fermè sententiam pręclara militarique facundia locutus est. Praeclara magna numinis, divorumque omnium providentia factum esse reor, serenissime Dux, huius amplissimi senatus, ut duo longè maximi Europæ Reges, qui modò perpetuis armis inter se contendebant, non dubia tacti religione in mutuos syncerae amicitiae complexus devenerint, in id unum proculdubiò cōsilium, ut constituta pace, conturbatis, & tam diu affectis Christiani imperij rebus dignam ipsorum nomine tranquillitatem afferant, & suscepto sacro bello tot acceptas à Barbaris clades ulciscantur. Hoc ut vobis viri Veneti nunciaremus, Reges ipsi nos huc miserunt, ut pari studio, quo vos semper arsisse pro dignitate huius amplissimae civitatis compertum est, opportunè incenderemus. Vos siquidem unos prae omnibus, qui tantùm navali apparatu disciplinaque, & maritimis copijs valetis, in sacri belli, speratæq; victoriae societatem asciscunt, & dignos existimant, qui peculiares totius victorię fructus nanciscamini: quandoquidem renovato conatu & coactis tot classium viribus nemo non videat Barbaros mari omnino inferiores futuros, tametsi se ad Actium victores dudum evasisse iactent, quum non virtute, sed inexpectato intempestae procellae beneficio, victrices iam prope manus nostras evaserint. Nobis enim certa ratione pietatis in unum tantas undiq; vires conferentibus, cuncta cœli & terrae marisq; numina propitia aderunt, atque animos profectò ut vinci discant, Barbaris eripient. Quamobrem de terrestribus etiam copijs nostris bene sperare fas est, quandoquidem ad eas, quas modò Cæsar ad Viennam ipso Barbarorum imperatore in fugam coniecto in aciem produxerit, accessura sint non modò totius Gallię equitatus & peditatus perampla auxilia, sed suos etiam magni roboris exercitus Sigismundus Sarmatiae rex, religionis atque virtutis nomine contra impios feliciter pugnare solitus, nulla interposita cunctatione sit adducturus, sic ut de explorata iam propè victoria minimè sit dubitandū. Hæc itaq; piè inita consilia, quod Christiano nomini secundissimè cedat, Cæsar atque Franciscus ut suscipiatis, & iustae gloriae atque victoriae spem votis ritè nuncupatis, complecti velitis, plurimum cohortantur, vosque salutari decreto ab amicitia Barbarorum pios fortesque animos avertere suadent. Generosis enim animis vestris omnino turpissimum videri potest extendisse inducias, & infamem atque insidiosam pacem pio atque iustissimo bello praetulisse. Neque enim opulentissimam hanc rempublicam, vel magnis propositis belli sumptibus, à bono & aequo deterreri decet: nam quod praesentis est & diu exoptatae occasionis, si semel vicerimus uno aut navalis aut terrestris victoriae proventu cuncta superiorum temporum accepta incommoda, incomparabili vestra cum laude sarcientur. Ad ea Landus publico nomine respōdit, Nihil unquam ab ulla patrum memoria Veneto senatui vel specie legationis ad dignitatem honorificentius, vel ad publicam securitatem ipsa spe pacis optatius ac opportunius evenisse, postquam duo longè maximi Reges duobus praestantissimis ducibus legatis missis certam inter se cōcordiam & maturam pacem nunciarent, ipsis certè ad sempiternae laudis nomen maximè gloriosam: Venetae autem Reipublicae tantis difficultatibus circumventae apprimè salutarem, mi-

rem, mirumque in modum etiam reliquis Europæ principibus expetendam, si publico consensu consociatis viribus de sacro bello sincera & religiosa fide cogitarent. Tum enim Venetos neque sibi, neque reipubl. defuturos, quin inducias, quæ cum Turcis essent, nequaquam fœda pace, sed constantibus armis atque victoria finirent: proinde supplicandum esse Deo maximo, divisque omnibus, ut Reges totam eam spem pacis, quam mutuis colloquijs complexibusque afflicto terrarum orbi pollicerentur, pio decreto & felici eventu maturè & graviter implerent. Sequentibus porrò diebus legatos de more in collegium paucorum vocatos lectißimi senatores interrogarunt, an quicquam de legibus scirent, quibus ea pacis & amicitiæ fœdera sancirentur, ac obiter, putarentne, Cæsarem in usum pacis Cisalpinæ Galliæ imperium Francisci regis filio concessurum? Subiicente ad id Hanibaldo, Davalus nihil plus exploratum se habere quàm convenisse inter se Reges, idque appetisse Cæsarem respondit, qui gravißimis de causis fessæ & labanti Christianæ reipublicæ succurrendum existimarit: id verò quod vel cæci præclarè intuerentur, nequaquam expediri posse perficique fœliciter, nisi Cæsar pro magnitudine animi plurima concedendo, donandoque Francisci regis votis annueret, voluntatemque redimeret. Generosus, inquit, patres conscripti, gravem etiam rerum suarum iacturam facilè contemnit, quum amplißima veræ laudis ac ingentis famæ commoda latè prospiciat. Erant hæc dictu valde magnifica, grataque auribus, sed inveteratæ prudentiæ homines nihil penitùs ad animum admittebant, ut Cæsarem, cuius vel intimos sensus tractando explorandoque sæpius novissent, temerè crederent Mediolanensi imperio decessurum. Id enim unum Gallus repetebat, pro quo per viginti fermè annos commoto & perturbato terrarum orbe infelici contentione dimicasset. Movebat senatum novæ ac inusitatæ legationis auctoritas supra veteres legatos Didacum Mendocium Hispanum & Gulielmum Pellicerium Gallum qui aderant, ob id maximè suspecta, quòd nihil certum discussumque præter spem futuræ pacis attulerat, ita ut plerisque magno Cæsaris commodo ad fallendum instructa atque adornata crederetur. In eo enim totius artis momentum verti videbatur, ut Venetus in spem concordiæ communis adductus, consilium cum Solymano de prorogandis inducijs & petenda pace penitùs abijceret. Eam autem alieni arbitrij aleam subire seniores imprimis periculosum atque omnino insanum esse iudicabant: quid enim ipsis sperandum, si Fortuna conceptæ paci successum eriperet? nisi ut deserti ab omnibus, obiectique immanibus Barbaris stultæ credulitatis gravißimas pœnas darent? Sed vel inanem spem pacis Marcus Antonius Cornelius haud obscurè Cæsari favens mirifica, illustrique facundia sustentabat: disserebatur contrà à Francisco Donato, qui principe loco dignus antiquam divini & maximè constantis ingenij auctoritatem sententijs afferebat. Itaque senatus veluti magno in æstu diversis magnisque fluctibus iactabatur tanta contentione, ut patres in curia consultando, expendendoque integras ferè brumales noctes absumerent. Erat tum senatus instar quassatæ navis rimarum plenus: hac & illac enim perfluebat, quod anteà nunquam acciderat, usque adeo ut sententiæ, decretaque inexorabili anteà silentio religiosè custodita, non modò ad præsentes legatos, sed in provincijs quoque literis emanarent: tanta enim erat insania susceptæ semel factionis, in clarißimis etiam senatoribus, qui ex professo noscebantur, ut an-

tiquum illud decus optimæ reipublicæ odiosa paucorum ambitione & venalibus studijs atq; suffragijs prodi videretur. Propterea animadverso vitio Marcus Foscarus profunda prudentia vetus senator dixit, rempublicam prodi multitudine & malignitate suffragiorum, brevique perituram, nisi paucorum fidei iudicioque salubriter commissa maturè sanaretur. Erant enim ex ordine rogatorum, qui dicerent sententiam, & in suffragium irent homines fermè ducenti. Hac multitudine offensus ad quinquaginta viros, qui usu rerum, fide, caritateque patriæ probarentur, gravissimi atque maximè arcani consilij summam revocabat. Ita rebatur multorum insaniam paucorum sapientia superari, sed tanta mox Foscarus invidia deflagravit apud multitudinem, quum ea se consilijs excludi, notarique infamia levitatis atque imperitiæ minimè pateretur, ut vir ille inter summos senatores facilè excellens, & quo nemo gravitate iudicij potior habebatur, rogatorum ordine sit eiectus, spoliatusque omni honore, diu in singulis comitijs pudendam reipublicæ repulsam tulerit. Verùm ei non multo post, quod divinè & sapientissimè providisset, magnæ gloriæ cessit, detectis his qui reipublicæ arcana prodiderant, severissimeque damnatis. Hi fuère patritij ordinis Mapheus Leonius, & Constantinus Cobatius decemviralis collegij scriba. Reliqui autem complices cum Francisco Valerio, qui patritio patre ex damnato coitu genitus, perfidiosæ largitionis minister, & interpres extiterat, laquei pœnam inter geminas columnas in foro tulerunt, quum paulo antè Leonius, atque Cabatius in Galliam profugissent. Cæterùm ea de pace contentio hunc habuit exitum, ut senatus urgente præsertim fame, concordiæ principum diffidens: & tamen eventum expectans, tres legatos decerneret: ex his duo ad Cæsarem Franciscumque regem explorandis eorum consilijs mitterentur: tertius, qui erat Aloisius Badoerius forensi eloquentia insignis, ad Solymanum maturè contenderet. huic adiunctum est, ut desperatæ inter Reges pacis famam præoccupare niteretur, sed daret operam cunctis ingenij artibus, largiendoque præsertim, ut Nauplium & Epidaurus Veneto nomini servarentur: quod si id ab astuto insolentique Barbaro impetrare nequiret, necessitati daret manus, & quavis condicione pacem conficeret: eam enim decemviri è Republica fore existimabant, secretosque de deditione urbium in mandatis adscripserãt, veriti scilicet imperitæ multitudinis vim atque tumultum, quæ inde veluti satis honestam nacta causam reclamandi intercedendique, proculdubio saluberrimi consilij decretum evertisset: neque enim in dubium vertebatur, si cunctarentur, & serò pacem peterent, quin Solymanus ex aliena imbecillitate necessitateque impotentis animi cupiditatem extenderet, nec daturus esset pacem afflictis atque desertis, nisi quod esset ipso Venetæ urbis excidio penè acerbius, Cephalenia, Zacynthus, ac ipsa denique Corcyra traderentur. Itaque Davalus & Hanebaldus, qui ea de causa venerant, ut cum Turca pacem impedirent, nihil omnino diligentius effecère, quàm ut eam Veneti proviso rerum suarum periculo conficere maturarent. Fit enim plerunque in consilijs humanisque rebus, ut alioqui rectè speratus, & facilis successus nimia diligentia & cura corrumpatur. Neque dubium fuit, quin Hanebaldus in speciem tantùm personam legationi præstitisset: clam verò per Guliermum Pellicerium veterem legatum pacem ac amicitiam cum Solymano persuasisse crederetur: atque ita evenit, ut quum Badoerius apud Byzantium, impetrandæ pacis gratia

gratia certam pecuniam vrbium loco polliceretur, Solymanus cum tanquam impudentem minaciter obiurgaret, ac non aliter se daturum pacem, quàm acceptis vrbibus, testaretur: quoniam de decemuirali decerto certior factus, eius rei transigendæ potestatem legato datam esse ex literis ostenderet. Quamobrem Badocrius cum pudore redargutus, perfususque non dubio mortis metu, vbi arcana mandatorum Solymano, & purpuratis detecta esse conspexit in eas conditiones pacem accipere coactus est, quæ Nauplio, atque Epidauro traditis sanciretur. Quibus etiam Peloponnesi vrbibus accesserunt duo Dalmatiæ castella, Nadinum, atque Labrana: graui quidem cum dolore vniuersi senatus, postquam de tam iniqua transactione Venetijs est rescitum: vnde mox Badocrius atroci inuidia deflagrauit, quum ea dedisset, quæ ex mandatis dare non posse credebatur, vsque adeò in eius nomen asperè concitato populo, vt vix demum detecta Cabatij perfidia, quin exilio, & bonis vel insons mulctaretur egerrimè seruatus sit. Interea Cæsar dimissis Francisci regis liberis, qui officij causa prosecuti Valentianum vsque processerant, quum de concordia perscriptis conditionibus acturus esse crederetur, integrum tractandæ pacis negotium in aduentum Ferdinandi fratris reiecit. Is tum è Norico, vt explicandis consilijs interesset, Rheno deuectus aduentabat. Nihil enim dum eisset in Gallia Cæsar egerat de pace, nihilque præter iucundissimos sermones audierat: quum id anteà consilio, vt mox apparuit, subtili potius quàm honesto per Anneum Memorantium petisset: ne si alienæ potestatis factus in solo nuper hostili minus liberè minusque vtiliter de pace transigeret, totius instituta liberalitatis suæ gratiam deflorare: quando ea demum apud omnes opinio foret, quæ facilè tolli non posset, vt ipse nequaquam ex animo & satis generosè, sed ignobili metu, & cæco pudore circumscriptus ad iniquas pacis conditiones descendisse crederetur. Id verò facilè receperat Gallus, quum certo excelsi animi decreto hospitales mensas, quibus regina ipsius Cæsaris soror cum lectissimo fœminarum comitatu ad hilaritatem indu ceretur, nulla penitus amaritia perfundendas existimaret. At Cæsar ab ea mora dilationeque Gallorum animis in vlteriores spes opportunè traductis, contrà ac plerique arbitrabantur, Gandauum rectà contendit, præmissa Germanorum legione, adductisque secum Belgarum alis, quibus anteà vt prestò adessent locum diemque præscripserat. Gandauenses desperata Gallorum ope, quòd pacem cum Cæsare occultè confectam crederent, occulto metu conterriti, & præ occupati celeritate Cæsaris, in pompæ morem gratulantes se effuderunt: sed ea erat apud salutantes recentis facti conscientia, & contra is oris habitus portam intrantis, vt hic non natalis soli vrbem, et patriam altricem pueritiæ, sed inuisa & prorsus inimica mœnia tectaque subire videretur: illi porrò cum in oculis Cæsaris dubiam lenitatem agnoscerent, tristi vultu, & summisso murmure se pœnitere faterentur, quòd non pro patria armis fortiter desumptis, portas ab initio clausissent. neque enim vi subigi expugnarique poterant, quum amplissima ciuitas vel subitario tumultu supra quadraginta hominum millia facilè armaret: sed Gandauenses cum iuri suo tum viribus audacius confisi grauiorem quàm putassent contumeliæ noxam subierant, eorum consuetudine qui vbi facinus admiserint, vt id demum extenuent, culpàm sua potius quam aliena conscientia metiuntur: siquidem, vti memorauimus, tanquam liberi & immunes Mariæ reginæ, quæ Belgis præerat, pecuni-

am in Gallici belli sumptus imperanti insigni contumacia restiterant, adeo vt paratam victoriam interpellasse viderentur. Id facinus alte admodum & grauiter in pectus Cæsaris descenderat, quod ab ea ciuitate in qua esset natus initium detrectandi imperij exortum videbat, summo quidem rerum suarum periculo, quando in eadem causa prouinciæ omnes perpetuis tributis exhaustæ ad non dubiam rebellandi occasionem Belgarum exemplo vocarentur. Nam Hispania omnis dudum conferendis pecunijs fessa, & ob id consternata animis, in conuentu liberas voces ediderat: Insubres quoque ex opulentissimis ad egestatem redacti, diuque vel in pace immaniter vexati, frustra apud surdas Cæsaris aures præsidum acerbitatem querebantur: Neapolitanum vero regnum, quo nihil spoliatius vnquam fuit, euersum exutumque omni pristina dignitate conciderat: & in Sicilia cum annuis tributis tum nouis rei frumentariæ vectigalibus, & frequentibus Hispanorum æstiuis hybernisque exhausta, occasio potius rebellandi quã consensus deesse videbatur. Itaque Cæsar vlturus iniuriam, quum iam pacato plane animo videretur, dispositis per vrbem custodijs multos vno tempore comprehendi iubet. Nouem ex his, quos turbido ingenio aut facundia insigni & militari præsertim audacia compererat, iudicio damnatos, vti reos maiestatis interfecit: his paucos post dies sexdecim desiderio libertatis, & populari potentia suspectos addit: de quibus pariter in foro, conterritis omnibus, supplicium est desumptum. Ab hac reorum pœna veteres demum ciuitatis immunitates vno edicto abrogat, leges dissoluit, totum id ius abolet, quo magistratus creabantur, ingentique pecunia ciuitatem mulctat, quæ in sumptum ædificandæ arcis transferretur. Instituebat enim peramplam arcem opportuno vrbis loco, insigne templum atque cœnobium diui Beonis memoriæ dicatum complexus, vt Gandauenses iugum seruitutis ex merito ceruicibus impositum sentirent. Erant qui in eos aliquanto grauius, quam expediret, animaduersum arbitrarentur, quod peruicacis ac indomitæ gentis is esset animus, vt vi subactus conspecto semel cruore odium iramque reconderet, nec vllis subinde lenimentis flecteretur, vt ex tuto demum in vindictam exercendæ seuitiæ locum aperiret. Damnarant imprimis seueritatem Cæsaris totius Germaniæ liberæ ciuitates, horrebantque imprimis impositæ arcis nomen, vti nouum & maxime infestum libertati, ita vt Gandauensibus tanquam socijs, si Cæsarem casu aliquo Fortuna desereret, recuperandæ libertati maturam opem laturi uiderentur. Sub id tempus Ferdinandus ad Cæsarem venit, expectabaturque solicitis legatorum animis toties initæ nec vnquam tamen confectæ pacis euentus. Venerat per eos dies sub fide publica Villermus Cleuensis regulus, affinitate ac amicitia Gallo regi arcte coniunctus. is a Carolo Gheldrio, qui sine liberis decesserat, hæres testamento scriptus Gheldriæ regionem sibi finibus coniunctam obtinuerat, inuito iratoque Cæsare, qui suo Augustali iure dicendi instituendique principis authoritatem sibi ereptam indignabatur. Cupiebat enim eum conciliare obligareque certis beneficiarij principatus legibus, vt, quod erat in intimo sensu, conducendi e Germania milites Gallo regi facultatem eriperet. Nam e Menapijs atque Sicambris, qui hodie Cleuenses Gheldrijque vocantur, nunquam Gallo regi mirifice cohortes legionesque proposita mercede defuerant. Nihil, Villermus de pacis euentu dubitabat, Gallumque ex commodo suo neglectis socijs atque clientibus, modo Mediolanum reciperet, cuncta facturum

arbitraba-

arbitrabatur, ob id se conferre ad auctoritatem Cæsaris, eique pro Gheldria sacramentum dicere, Christiernamque (ea Francisco Sfortiæ nupta fuerat) ex Cæsaris sorore genitam, vxorem ducere paratus erat, sed Gheldriæ ducis, & principis nomen, dum vita maneret, concedi, conseruarique sibi beneficio Cæsaris postulabat. In ea re tribuenda Cæsar nihil vnquam, nisi ex maiestatis dignitate facere aut pati solitus quàm expediret, durior est inuentus, quum præfecturam tantum abrogato principis nomine se concessurum respondisset. adeò enim decoris erat tenax, vt futura commoda facilè contemneret, modò præsentia vel ancipiti periculo tueretur: sed pari ingenio & Germanica constantia Villermus quum speciosi susceptique simul tituli honore spoliari nollet, pro quo armis certari & nauiter occumbere minimè recusaret, se consulturum prouinciales suos dixit, & sub ea qua venerat fide intra fines est reuersus. Iam enim paratæ pacis metus multorum dierum mora refrixerat, & Galli eum oportunè monuerant, ne quid temere transigeret, quum varijs coniecturis non infirmas modò, sed penè extinctas esse spes pacis significassent. In eodem quoque metu fuerat Henricus Britanniæ rex ab inexpiabili iniuria, qua reginam repudij dolore ad mortem adegerat, Cæsari auersus. Summæ enim dignitatis legatos in Belgium miserat, qui in rem Cæsaris multa pollicerentur, vt tutum, si pax fieret, ad eius amicitiam receptum pararet. Commouerat & ea colloquij fama Solymanum vsque adeo, vt indignabundus inconstantis ingratique animi Gallum regem incusaret, iamque timere inciperet, ne in se à coniuratis regibus Christiana arma verterentur. Ob id Antonius Rinco legatus atrocis supplicij perculsus metu speculatorium nauigium occultè parauerat, quo se per noctem celeri fuga in Pontum eriperet. Germani quoque principes, qui Francisci studia secuti cum Austria domo graues infestis armis simultates susceperant, non obscurè admonebantur, vt priuatim rebus suis consulerent. quas enim vlteriores spes ipsis relinqui, vt dignitatem & denique penates tuerentur, si Gallus commodo suo conciliatus Cæsari ipsos desereret atque, irato merita pœna plectendos obijceret? Iam enim Cæsar & Ferdinando ostentato pietatis studio dederant operam per idoneos homines, vt principum liberarumq; ciuitatum legati Haganoam in Tribocibus mitterentur, vt ibi colloquendo disceptandoque de placitis, & verò dogmate rerum diuinarum maior demum & augustior conuentus apud Vangiones indiceretur: quo illam auditu fœdam, et valde pestilentem Lutheri de religione controuersiam finirent. erat hic præclarus admodum prætextus, sed in recessu animi Cæsaris graue consilium incubabat, quo scilicet potentiæ suæ maiores opes astrueret. Iudicabat enim Germaniæ regulos multa & maximè liberali indulgentia, dissimulationeque earum rerum, quæ religionis causam moresque respiceret, et multa denique lenitate alliciendos. Sic enim ab amicitia Gallorum auerti posse, sic dissolui occultas coniurationes & clientelas, nudarique certo atque expedito præsidio Galliam rebatur. hæc in arcanis erant, palam verò communis omnium concordia, & consensus in religione, & digna Germanico nomine ingentia auxilia aduersus Turcas petebantur. Ceterùm Cæsar diu cum fratre collocutus, quòd diutius extrahere moras, suspensasque hominum voluntates in colu mi pudore tenere non poterat, conceptum anteà inconcussi animi decretum protulit, misitque ad Franciscum regem cum mandatis Pelusium familiarem

suum, qui Io annem Lotharingium Cardinalem, ipsumque Anneum Memorantium conscribendis pacis conditionibus antea delectos euocaret. Summa mandatorum hæc erat, Cæsarem nihil lubentius complecti quàm pacem, quanquam Reipublicæ potius quàm sibi profuturam, proinde multo ampliora augustioraque, quam Franciscus expeteret, communis concordiæ causa concessurum. Imprimis asciturũ sibi in generum Carolum Francisci filium, eundemque sororis suæ priuignum, atque eum ex iure Augustæ maiestatis, & dotali nomine Belgarum regem effecturum, quo nihil honorificentius atque beatius exoptari posset: quando Franciscus in sua domo alterum è duobus liberis iam regem Galliæ designatum, alterum nouo & maximè decoro florentis, & contingui regni diademate insignem esset habiturus: qui mutua fraterna que ope, coniunctisq; sensibus opulentissima regna tuerentur. Neque remotas spes maximarum rerum, quæ in abditis fatorum essent, obiter spernendas videri, quando eas sapientissimi viri præalto alendas consilio, & bonis euentibus commendandas semper existimarint. Posse enim Fortunam, quæ suapte libidine mortalium votis illudendo varietate casuum magnopere gauderet, Philippo pariter, & Hunrico inuidere prolem, & quod Dij penitus auerterent, immaturæ etiam ætatis vitam abrumpere. Tum enim Carolum aut certè ex eo communis sanguinis stirpem, totius ferè Europæ regna legitimo hæreditatis iure, & rara fœlicitate complexurum. Quod verò ad Galliæ Cisalpinæ imperium pertineret, cum sibi tum Ferdinando fratri ineptum simul ac infaustum videri inde decedere, sicuti anteà cum totius Italiæ precibus aliquid dandum arbitraretur, liberali animo decessisset. nihil enim aliud esse quàm Italiæ humeris detruncari caput, quo reliqua eius imperij membra regerentur. Periniquæ autem malignitatis esse, quod ea regna plerique mortales Fortunæ suæ penitus inuiderent, quæ nequaquam quæsita armis, aut impotenti cupiditate, sed quodam humanæ sortis iure atque ordine oblata collataque ad manus fœlici hæreditate peruenissent. Porro non esse ex vsu iuris & æqui, obstrui sibi aditum & portus ab Hispania in Liguriam venturo, quum Genuenses commodo suo Mediolanensis imperij Fortunam subsequantur, subindeque etiam tolli tutum atque expeditum iter in Germaniam, quæ sibi pro maiestate nominis nequaquam alieni arbitrij beneficio repetenda uideretur. Ad ea Franciscus quanquam, vti spe opinioneque deceptis plerumque accidit, vehementer animo commoueri videretur, pacato tamen, sed renidenti vultu respondit, se gratias agere Cæsari, quòd multo ampliora speciosioraque quàm ipse sperasset tributurum incredibili benignitate polliceretur: cæterùm se vsque adeo non esse inuerecundum, vt illi auita regna, & denique natale solum eriperet. Proinde potiretur Belgicis regnis, quæ optimo iure sua essent, eaque posteris possidenda transmitteret: itaque æquum videri, vt de compositione loqui desinerent, postquam ipse aliena non cuperet, & ea tantùm quæ antiquo et multiplici iure sibi deberentur, vti Fortunæ casibus intercepta repetisset, empturus etiam ea graui pretio, et magno Cæsaris emolumento, vt afflictis vtriusque imperij gentibus certa, & maximè diuturna pax cum publica laude redderetur. Erat enim noua atque inexpectata conditio, quæ offerebatur, multum aliena a rationibus Galli Regis, opportuna autem Cæsari, qui publicæ pacis cupidus existimari volebat, quum iam totius fermè Italiæ imperij compos factus, è certis veluti opibus cuncta quæ animo conciperentur

sibi facilia fore prospiceret. Hæc autem à Cæsare tanto silentio tegebantur, vt ne Farnesio quidem legato communicanda iudicaret, quod hercle ingenuo pioque principe indignum non insulsis videri poterat: quando ille in tanta conuentus opportunitate ab auo Pontifice gratulatum missus, vel infesta hyeme, & niuosis Alpibus in Galliam peruolasset: sacras enim opes conciliandæ paci, cunctasque item Pontificij imperij facultates obtulerat, si fœdus pacemque percuterent, atque obiter de componenda religione, & de indicendo sacro bello digna ipsis consilia flagranter expedirent. Sed legatus auito ingenio iuuenis cuncta vel ex colloquijs illustrium fœminarum planè didicerat, ita vt in Granuelium totius arcani Cæsaris conscium, cuncta illiberali silentio supprimentem, enudando quæ ipse rescisset, vt pudorem intempestiuæ taciturnitatis exprimeret, salsa comitate iocaretur. Cæterum id quoque legati animum valde pupugerat, quod se in consulto ad Hoganoam legatorum Germaniæ conuentus esset indictus. Quid enim vel ad dignitatem religionis, vel ad Germaniæ salutem, vel ad Christiani orbis præsidium auspicatò consuli perficique posset sine auctoritate sacrosancti Pontificis? qui earum rerum summus arbiter & disceptator esse deberet: postquam eximia pietate illustrique studio insignem semper dedisset operam vt dissidentes componeret, neque vnquam in tantis nauigationum, ac itinerum incommodis grandæuus senex ætati aut vitæ pepercisset, profectò malis artibus de pace agi, quando ruente Republica ad confirmandas tantum augendasque priuatas opes omnium studia verterentur. Nec multò pòst, quod diutius manere nequaquam suæ dignitatis esse statuebat, in Vrbem rediit, relicto apud Cæsarem Marcello Ceruino eximiæ grauitatis & fidei familiari, cui paulo antè Pontifex senatorij ordinis ornamenta transmiserat. His etiam rumoribus admonitus Badoerius Venetus legatus, qui Byzantij Solymano aderat, pacem conficere maturauit: quæ tametsi periniqua erat, concessis vrbibus (quando nullus nisi admodum infelix et luctuosus suscepto bello exitus foret expectandus) apprime tamen necessaria in co grauiore rerum periculo videbatur. Scio me aliquando liberiùs quàm deceret totius præsertim orbis gesta perscribentem in explicandis principum consilijs, quibus haud dubiè perituri sumus, ab instituta breuitate discessisse, sed certè boni mortales in hac publici doloris, & iam propinqui luctus causa longius prouecto facilem omnino veniam dabunt, quum intelligent, quanta insania summi reges præclaram occasionem non propulsandi modò, verum ingenti victoria delendi eius hostis amiserint, qui accersitus vltrò in ceruices nostras cruentum gladium securus exercet, exercebitque tamdiu insolenter atque fœliciter quamdiu vigebunt reges, qui nulla pietate, et summa vecordia perdendo orbi nefarijs inter se armis depugnent: scilicet vt postquam mutuas vires attriuerint, occidentis quoque imperium cuncta iam ex tuto fidenter inuadenti Barbaro fœdèrelinquant. Enudato Cæsaris consilio ac ob id desperata concordia, quum induciæ vbique vigerent, exortum est in Pannonia bellum repentina morte Ioannis regis, qui tum in Transyluania prouinciæ præfectos minus dicto audientes armis persequebatur. Sed quoniam ab hoc initio perpetuas nobis clades lubet ominari quum dissensionis nostræ nullum finem videamus, vt cuncta sua ordine clariora legentibus fiant, paulò altiùs cœpti belli causas repetemus. Confecerant inter se pacem Ferdinan-

dus atque Ioannes pari desiderio quietis & otij, ambobus certè vtilem, sed ex eo rerum statu necessariam potius quàm honestam, maximè autem exoptatam Hungaris, quibus vel diductis in partes cauebatur, vt Fortunæ incolumes manerent, vel his qui anteà exules Ferdinandum secuti solum vertissent: vrbes quoque, oppida, vicos, arces, quæ tum in potestate essent suo quisque præsidio tueretur. Ioannem verò Ferdinandus regem appellaret, quum eum anteà sermone, ac literis Vaiuodam è vetere Transyluaniæ præfectura vocare esset solitus. In tabulis autem conscripti obsignatique fœderis disertè fuerat appositum, subscribentibus nonnullis Hungarorum principibus, vt si Ioannes vita excederet, Ferdinandus totius Pannoniæ imperio poti=retur: ea tum condicio in arcanis habita suppressaque est metu Solymani, cuius id regnum esset, tanquam belli iure captum, & beneficario tantum nomine Ioanni liberaliter attributum. neque enim erat putandum, si id resciret, vt ille natura Fortunaque sua plurimum superbus insolensque omnis contumeliæ, id regnum tantis sumptibus atque periculis partum, defensumque ingrati hominis testamento, ad inimicæ gentis hæredes transmitti pateretur. Quum de concordia enim Ioannes ageret, consuleretque super ea re Solymanum, is non probarat modò, sed humaniter etiam amiceq'ue suaserat, vt ærumnoso, ac ancipiti bello certam ac honestam pacem præferret, vtpote qui contra Parthos in Asiam traiecturus vllam omnino noui belli materiam in Europa relinqui nollet. sed in tantæ rei arcano syncera silentij defuit fides. Ferunt enim Hieronymum Laschum pro Ferdinando suscepta legatione Constantinopolim contendisse, detexisseque omnia Solymano, publicatis inter Bassas purpuratos criminosissimis legibus, quibus pacem duo reges inter se confecissent, vt inde longè maximum ac inexpiabile odium Ioanni conflaretur. Tantum vir ille multis alioqui eximiæ virtutis ornamentis valde conspicuus, iniuriæ dolorique dederat, quum à cæde Gritti, sicuti suo loco memorauimus, custodiæ traditus, vixque dimissus Sigismundi regis precibus, a Ioannis amicitia discessisset. Exinde Solymanus Ioanni vehementer iratus, vt eum summæ contumeliæ nomine cumulatè oneraret, ingratum appellauit, conuersusque ad Luphtibeium, quàm indignam, inquit, infidis capitibus Christiani hi duo reges coronam gestant? postquam impostores longè turpissimi nullo hominum pudore nulloque Deorum metu deterrentur, quin ex commodo mutuæ fidei sacramentum dissoluant. Cæterum Ioannes re cognita sibi vehementer timens, per idoneos homines operam dedit, vt eius facti calumniam multo auro multisque donis oppurtunè dilueret: sed tantam postea contumeliam, quæ non suam modò, sed Reipublicæ sulutem in discrimen deuocaret, à Ferdinando sibi indignè impositam apud principes grauiter est conquestus, misso ad id Statilio, Albæ Iuliæ Episcopo, qui ad Venetos Paulumque pontificem, ac demum ad Franciscum in Galliam probrosum eius iniuriæ nomen detulit. Nec multo pòst Ioannes regno in spem antiquæ fœlicitatis singulari diligentia restituto, Budaque pręsertim admirandis operibus opportunè communita, vxorem duxit Isabellam Sigismundi Sarmatarum regis filiam, virili eruditoque ingenio puellam, & quod alliciendi animi multum interfuit, Italico lepore, & venustate Polonica peramabilem. Abhorrebat à nuptijs Ioannes, vti iam in eo ætatis flexu valetudine tentatus, sed procerum Hungarorum precibus id dederat. suadebant enim amicorum præcipui ac ipsi familia-

res, vt

res, vt cælibatum abrumperet, daretque operam liberis, vt Hungarici ſanguinis proles legitimo & maximè illuſtri coniugio pararetur, quæ regnum exciperet, renouaretque Zapoliæ familiæ nomen, quòd eſſet in ea domus orbitate periturum: nam Georgius regis frater, quem Mugaciana clade cum Ludouico rege cecidiſſe meminimus, nullos reliquerat liberos. accedebat & vetus cognatio cum Sigiſmundo: nam is in priore coniugio Ioannis ſororem habuerat. apparebat enim finitimi regis noua affinitate amicitiaque res Hungaricas maximè confirmari. Probabat & has maximè nuptias Solymanus, qui anteà in Ioanne cælibis vitæ ſtatum religioſa voce damnauerat, quòd eas ex amiciſsimi ſociíque regis ſanguine expetitas videbat: ſed non æquè placuerat Ferdinando, quanquam & ipſe Sigimundi filium regem Sarmatiæ deſignatum ſibi generum aſciuiſſet, vtpote qui liquidò proſpiceret Hungaros, præcipuo contemptu atque odio externæ gentis ſuperbos, ſi puer ab his nuptijs ſuſceptus foret, extemplò in ſui ſanguinis prolem ſtudia conuerſuros. Cæterum Ioannes iam noua nupta in ſpem virilis prolis aluum geſtante expeditionem aduerſus Tranſyluaniæ præfectos ſuſcepit. Erant ij Maylatus Gritti cæde celebratus, & Balaſſus quem ipſe Maylato collegam addiderat, quum fallaci arrogantique ingenio hominem ſuſpectum haberet. is enim faſtidito præfecturæ nomine, ſtabilis imperij certas opes & noui denique regni decus affectabat. Pari namque ambitione atque perfidia petierat à Solymano, vt ex eius authoritate Tranſyluaniæ rex appellaretur, vetere Decebali Dacorum regis exemplo, qui à Traiano Cæſare bello victus, in eadem prouincia regnarit. id ſi impetraret, ſacramentum Ottomannis imperatoribus ſe dicturum pollicebatur, quotannisque penſurum tributi nomine certum auri pondus, cuius non parua copia in beato ac admirabili Tranſyluaniæ ſolo fruticante natura ſponte naſceretur. Verum Solymanus infidi hominis impudentia commotus, quòd cum anteà Gritti & Turcarum cæde cruentum oderat, totius negotij literas ad Ioannem miſit, vt vel inde moneretur, quorum hominum fidei ſummæ opportunitatis ac opulentiæ prouinciam commendaſſet. Ita Maylatus contumelioſè reiectus à Turca, Ioanniq; detectus, commutata conſilij ratione ad Ferdinandum ſe conuerit, ne poſtquam regni ſpe decidiſſit, præfecturæ quoque honore vindicante id facinus Ioanne, cum perfidiæ nota pelleretur. Erat tum in partibus Ferdinandi Thomas Nadaſtus, erudito nobiliq; ingenio vir Hungarus, qui ſororem Maylato nuptui dederat: is certa prouinciæ pactione propinquum ſuum in partes facilè traduxit, egitq;, vt Maylatus Tranſyluanos ad defectionem occulte concitaret. Idem etiam Balaſſus ipſe facturus putabatur, quem Ferdinandus per Melchiorem illius fratrem ad tranſeundum anteà ſolicitarat. Sic enim nutabant apud vtrunque regem iura pacis & fœderis, vt verbis amicitiam colere, animis autem liuore atque odio turgidis bellum parturire viderentur. Nam Liſcanum Hiſpanorum peditum præfectum, ſumma licentia veteranorum more in Italia prædari ſolitum, agreſtes Hungari cum maxima cohortis parte ad Caſſouiam trucidarant: quum eis vindemiarum & meſsis collectos fructus impotenter eriperet, multisque demum maleficijs utrinque æditis tranſcenſiſque limitibus fœdera violarant. Accidit autem peropportunè turbandis rebus, ut Ioannes Tranſylvanis pecuniam imperaret, qua Solymano tributa biennio intermiſſa penderentur. Id erat novum peracerbumque validæ ac indomitæ genti, quæ vel ob

id iniuriam ferre non poterat, quod aurum enatum patrio in solo ad immanes Turcas proprios ipsorum hostes indignè deferretur. Itaq; consternati ad arma, non obscurè imperia detrectabant, Maylato scilicet Balassoque rem proclinatam adiuuantibus. dicebant enim ea pecuniæ summa decem annis sustineri posse inimica Turcarum arma, nisi patriæ virtutis honos, concessis vltrò & traditis omnium Fortunis, adeo fœdè & turpiter proderetur. Igitur Ioannes vbi videt eorum contumaciam rebellioni proximam ad arma spectare, serpentis mali initijs occurrendum esse statuit, premisisque Valentino Thuracco, Petroque Pereno, & Petro Vicchio summæ dignitatis ducibus, ipse quanquam ex recenti morbo tenui adhuc ac infirma valitudine, in Transyluaniam rheda peruolat. Commendarat autem reginam Ioanni Staro aulæ magistro, res vrbanas Aconi præfecto vrbis, arcis custodiam et regiam supellectilem Benedicto Baioni, summa verò belli & pacis consilia Gregorio Peschenio seni fortissimo, qui antea Budam cum Gritto contra Germanos insigni cum laude defenderat. Itaque diuisis inter se copijs regij duces diuersas vno tempore regionis partes inuasere, circumlatoque terrore belli atque ostentata clementia regis, qui cum adesse nunciaretur, ita rem gessere, vt plures qui præfectorum impulsu defecerant ad officium redirent, nonnulli contumaciæ pœnas darent, & pauci denique præfectos iam planè coniectos in fugam sequerentur. Maylatus enim viribus impar, & ex conscientia saluti plurimum timens, nusquam in pugnæ casum se obtulerat, incertis itineribus euagabatur, modò percurrebat campos, è syluis improuisò erumpens, modò se notis vallibus, atque nemoribus occultabat, vt persequentibus nequaquam abiecti, sed constantis intentisque animi vestigia relinqueret, ad extremum errando fessus quum vndique vrgeret hostis, & Balassus longius abscessisset, in oppidum Fogaras se contulit. in id opere naturaque munitum thesauros Gritteæ prædæ condiderat. Itaque percupidè regij admotis castris prolatisque tormentis obsidere atque oppugnare cœperunt. Constiterat Ioannes ad Sibinium peramplum Mysiæ oppidum, quod itinere vnius diei distat à Fogaris. Ibi in consilium aduocatis prouinciæ honestissimis, qui vel in magistratu essent, vel dignitate ingenioque præstarent, quum de Maylati perfidia grauiter esset conquestus, docuit quantæ necessitatis esset Turcarum amicitiam tueri, à qua nisi magno cum incommodo & certa clade discedere non possent: propterea quum Barbaris tributum esset exoluendum, ad tranquillitatem opulentiamque prouinciæ pertinere, vt præsenti non admodum graui damno, spem certam futuræ vtilitatis anteponerent, quando ea pax legitimo tributi nomine parta, ad amplificandas priuatorum opes, vberrimos demum rerum omnium prouentus manifestè promitteret. se itaque venisse, vt inspectis prouincialium Fortunis, imperatæ pecuniæ onera leuaret, moderaretur exactionum rationes, vectigaliaque minueret, ac inopibus parcendo plurimum indulgeret. Hæc salubri æquitatis ac imperij temperamento administrantem, quum Transyluanorum animos ad obsequium flexisset, acrior inuasit morbus, quem inter suscepti belli curas, à solstitio graues æstus, & longi itineris citata vectatio, non planè sanis & diu quassatis visceribus attulerant. Obsidebatur interim Maylatus, quũ decumbẽti, & affectis tremore membris remedia paranti, allatũ est reginam fœlici partu miræ indolis

puerum

puerum edidisse. Tum verò Hungari incredibili lætitia exultantes regiam complent, ad regem gratulatum irrumpunt, tormenta de more disploduntur, adueniunt é castris duces, gaudium in exercitu dispensatur, paraturque conuiuium, in quod vel inuitus rex ipse procerum cohortantium manibus infertur. id ei omnium lætissimum atque supremum fuit. nam quum festæ hilaritati & perpotantibus amicis deesse nollet, incautius ac liberalius genio indulsit: ex inde reuocata est febris quæ iam planè defecerat, cuius vim diu sustinere non potuit. Quum verò finem vitæ adesse conspiceret, filium testamento reliquit hæredem, Georgiumque Varadinensem antistitem propter eximiam fidem, & Petrum Vicchium sanguine sibi coniunctum, tutores instituit, obtestatusque est singulos proceres per antiquum Hungarici nominis decus, vt sui sanguinis potius quàm externæ atque inimicæ gentis regem in Pannonia regnare paterentur. Futurum enim esse, vt Solymanus regni tutelam susciperet, si ad eum legati cum muneribus properè mitterentur, qui puerum ex eius authoritate regnaturum paterna conditione reciperent. Fuit Ioannes pacato clementiq; ingenio, & ad beneficentiam æquitatemque maximè propenso. Aberat enim illa innata Hungaris ferocia militaris, quum literarum studio & multis vtriusque Fortunæ casibus eruditus, nequaquam virium impetu, sed accurata consilij ratione regeretur. nemo enim eo cautior, & vigilantior in negotio, nemo quum animum remitteret in otio vrbanior atque iucundior fuit. Is virorum fortium clientelas perpetua hospitalitate & beneficentia partas, certos principum thesauros esse dicere erat solitus: quòd grati et mores vna sæpe forti fidelique opera omnes sumptus cumulatè persoluerent, ingrati verò cum ignominia alienæ virtutis testimonium ferre viderentur. Suppressa est tantisper mors eius, dum cum Maylato de compositione transigeretur: significarant enim regem in tanta suscepti filij lætitia pristinæ gratiæ locum, & denique ipsum præfecturæ munus ei liberali clementia relicturum, si in suum filijque legitimi futuri regis nomen iuraret. Non detrectauit conditionem Maylatus pluribus malis circumuentus: atque ita cadauer à Sibinio, comitante magna parte exercitus, delatum est Albam regalem, vbi sepulchra regum visuntur, solennique die, ac insigni cerimonia noui reges coronantur: sed priusquam a Sibinio mouerent castra, consilio habito, eandem, quæ ornata instructaque viuente rege fuerat, legationem ad Solymanum decreuerunt: iereque confestim summæ dignitatis legati Ioannes Exechius Quinque ecclesiensis antistes, & Stephanus ipse Verbetius iam natu grandis, & scrinij regij magister, quem Romæ sub Leone legatum vidimus. Tulere munera pateras ex auro eximij operis decem, cælato autem argento inauratas centum: item sericas purpureas & amethistinas aureasque textili opere figuratas, more Barbarorum, in talares vestes quadraginta, aurique simul Hungarica nota signati quinquaginta pondo, quæ biennalis tributi nomine penderentur. Ita à Sibinio rectis itineribus relicta ad læuam Valachia, superatoque in Triballis Danubio per Thraciam Byzantium peruenere. Interea apud Albam regalem insigni pompa apparatuque regis funus est celebratum, impositaque infantis capiti solennibus ceremonijs antiqua illa ex auro corona, quæ Stephani Hungarorum primi regis fuisse dicitur, asseruabaturque religiosa admodum custodia in arce Vicegradensi. Neq; enim Hungari satis ritè factum legitimumque regem arbitrantur, qui eam publicè delatam ca-

pite non gestarit. Propterea & regi infanti læto auspicio dum sacro fonte ablueretur, Stephani nomen indiderant, renouata memoria antiquissimi regis, qui id regnum fœlici virtute condidisset. Cæterùm ius imperij Isabellæ reginæ communi procerum studio delatum, ea lege, vt in publicis literis filij matrisque nomen præscriberetur, eodemque titulo regia moneta cuderetur: sed in Georgio summa imperij potestas eminebat. præerat enim ærario, tesserasque arcium tenebat. Porro arma, milites, vexilla penes Valentinum visebantur. Medius inter hos Petrus Vichius, quòd regem sanguine contingeret, tutorque esset adscriptus, neutri suspecta & proinde stabili nominis auctoritate florebat. Sed quoniam Georgij nomen hoc funesto bello, quod scripturi sumus, perillustre fuit, operæpretium putaui aliqua de ingenio eius enarrare, vt quibus artibus gestum sit bellum, nobileque id regnum Hungarorum insania ad Turcas deuenerit posteris prodatur. Natus erat Georgius in Croatia, citerioris Pannoniæ Illyricique finibus propinqua, educatusq; ab ineunte ætate in domo Ioannis, apud quem virtuti ac industriæ certissimus erat receptus, quum anteà sacris temere initiatus, vitæque duriciem serò pertæsus, à suscepta professione discessisset. Itaq; miro obsequentiq; ingenio Ioannem regno pulsum exulantemque secutus, tantam in dubijs asperisq; rebus fidei, pietatis, ac expediti consilij laudem promeruit, vt Cibaccho Gritti scelere ad Braxouium interfecto, Varadinensem episcopatum sit adeptus. Exinde validis opibus confirmata auctoritate, aulam regnumq; regis commodo semper fidus circumegit atq; fœliceter rexit: sed tanta erat naturæ diuersitate, vt quum in omni actione expediti præstantisq; viri personam indueret, compositus ex contrarijs moribus & ad omina natus esse videretur: in peragendis enim sacris feriarumq; ieiunijs Christianæ disciplinæ tristitiam demisso vultu sermonemque ita implebat aut effingebat, vt is idem esse credi non posset, qui in grauibus demum belli pacisq; negotijs tantam vim erecti ardentisque ingenij gnauiter afferret. Optimorum siquidem equitum turmas alere, thoracatus in aciem prodire, frequentibus conuiuijs, atq; muneribus milites conciliare, magnorumq; ducum more pœna & præmio dignitatis nomen tueri erat solitus. Nemo præterea eo diligentius regni opes inspexit: nemo vectigalia, aurifodinas, pastiones, salinasque vtilius locauit: nemo subtilius cogendæ pecuniæ rationes adinuenit, qua vna re certissimus apud reges gratiæ locus paratur: vsque adeo, vt Ioannes præcipua se eius viri industria regnare fateretur, & ipse Ferdinandus hostis sæpe diceret, nihil se prorsus in uidere Ioanni, quàm vnum cucullatum, qui galeatis decem millibus tuendo regno potior haberetur. Igitur Georgius suscepta pueri tutela, in omni ciuilium militariumque rerum officio multus esse, prouidere ingenti cura, vt in vnum Hungari consentirent, ne vllus alicubi nouarum rerum tumultus oriretur, quo infirmi adhuc regni initia turbarentur. At Ferdinandus nunciata morte Ioannis, repetendæ Pannoniæ cupidus, nihil dubitat quin arma paret, ac eam omnino occasionem, quæ à Dijs immortalibus oblata videretur, festinanter arripiat. Aderant enim pleriq; reguli ducesque Hungari eius secuti partes, & antè alios Alexius Thurso, Ferentius Genarus, & Petrus Bachithius, Pauli fortissimi ducis frater, cuius morte Turcarum victoriam ad Exechium nobilitatam fuisse docuimus, itemq; Balthasar Pamphilus, Franciscus Capolnaus, & Ioannes Castelamphus, qui à Varania principũ Camertium domo stirpem ducebat, & ipse denique Seredus Gaspar,

virtute

virtute bellica illustris, sed latrocinij & multiplicis rapinæ infamia notatus. Ii omnino vnum illud esse tempus docebant, quo in patriam cum dignitate reduci possent, & eo quidem autumno confici posse bellũ, si maturarent, quando Turcarũ aduentum propinqua hyems excluderet, nec plane in vnum consentirent Hungari proceres, qui reginæ studia sequerentur: non enim adduci posse viros nobiles, vt Georgio cucullato desertori sacri ordinis deseruirent: postquam ille varijs simulationum artificijs deprauato reginæ ingenio, præoccupatisq; thesauris, solus regia potestate potiretur. Ipsis porro, qui rectè sentiendo exules facti viderentur, patere locum non honestæ modò, verum etiam amplæ dignitatis & gratiæ apud reginam, hortatore præsertim sponsoreq; Georgio, si ad infantis pueri aulam, & denique ad propinquos, paternosq; lares redire vellent: sed dedisse fidem vel externo regi, qui virtute fideque præstaret, altero scilicet repudiato qui vel gratissimum Hungarici sanguinis nomen prætulisset. Proinde Ferdinandum imperitè ingrateque facturum, si ea quæ adesset prætermissa occasione suscipiendi belli consilia traherentur. Quid enim fœdius accidere posse magno regi, atq; eidem Cæsari designato, quàm si viros strenuos fidelesque, ipsius auspicia nomenque secutos, turpi cunctatione desereret, qui mirificas equitum alas ductantes insignem antè alios in ipsis præliorum periculis operam pollicerentur? Nec minore studio Germani duces bellum suadebant, vtpote qui militiæ dediti aut primos honores, aut alarum & cohortium præfecturas in exercitu se adepturos sperarent, vnde stipendia primùm ac inde laus, prædaq; præsertim, præcipua laborum ac vulnerum præmia, peterentur. At Laschus, vir Sarmata, belli pacisq; artibus abunde instructus, consilio potius quàm armis repetendũ Pannoniæ regnum summa oris libertate prædicabat. Nouerat.n. ille regum omnium ingenia, moresq; gentium, quum totum penè terrarum orbem, regiasq; omnes varijs legationum muneribus functus percurrisset. Summa sententiæ eius hæc erat, vt regnum à Solymano peteretur, eo beneficiarij iuris nomine, quo id dono datum Ioannes accepisset. Posse enim supplicando adulandoq; facile impetrari ab homine generoso, & ab insita Barbarorum animis vanitate, ineptè sæpe gloriam affectanti, quod vi atq; armis minimè posset extorqueri. Abunde se nouisse Solymani spiritus, et prætumida purpuratorum ingenia: illum contemnere opes, et tot regna fastidire: hos verò inexplebili auaritia & arrogantia ingenti, nihil magis optare ac suadere quàm bellum. Proinde cauendum esse, ne eo repentini belli strepitu parata atque intenta Turcarum arma excitarentur, quibus resisti non posset, nisi coactis totius occidentis viribus bellum inferretur. Id autem vno omnium consensu expediri posse, sed ne id videant, fatali caligine suffundi regum oculos, atque ita Christianorum concordiam longè lateque deploratam à Dijs superis in meliora tempora reseruari: postquam reges nuper à mutuis complexibus infecta pace discessissent. An non, inquit, Gallus elusus spe sua, ac vti cupit existimari, mirè traductus ad hanc nouam peracerbi doloris offensionem recrudescente antiquo vulnere implacabile odium resumet? Facessat omnis simulatio magnis inimica consilijs, atq; omnem prorsus adulationem vel ingrata regijs auribus veritas anteuertat. Ille profectò non degeneris animi, vti cæco dolore conuulsis plerumq; accidit, iratè atq; inimicè dabit operam profuso auro, quo multum abundare dicitur, vt grauiores difficultates Cæsaris consilijs innectat, designatos Germaniæ conuentus pertur-

bet, principum distrahat voluntates, sibiq; eos in primis largitione obnoxios reddat, qui Romani imperij decus æqua sorte virtuti ac meritis dari dispensariq; solitum, Austriæ domui vehementer inuideant, vti quæsitum hæreditate: quando iam in hac tot Cæsarum perpetua serie, vti ab longa consuetudine, legitimi iuris nomen induerit. Occultè itaq; conspirabunt naturaque cessatores eximij nullam omnino aut certè seram opem ferent, quum Turcarum auxilia ad tuendum puerum regem aduolabunt. Neq; est cur quisquam finitimos præfectos speret huic causæ vel retardante heyme defuturos. honestam enim & planè decoram ferendæ opis speciem præferentes, haud dubiè pupilli & viduæ iniurias defendent, vt occultæ cupiditati ad occupandum regnum aditus pateretur. Contracto namq; semel certamine, vel si Fortuna primis ausibus nostris arrideat, æternum profectò tibi erit bellum cum eo hoste qui inexhaustas opes, inuicta robora hominum, indomitos spiritus, & deuotos in necem nostram militum animos sit allaturus. Ita fiet, vti auguror, & vtinam sim falsus vates, vt si Pannonia petatur armis, tibi demum de Austria, auitoque imperio sit dimicandum. Ad ea rex respondit, vera esse quæ diceret Laschus, sed in arcano consilio si proferretur, aliquid residere, quo adduci posset, vt existimaret omnino mouenda arma. Illud verò magnopere probare, vt Solymani animus illustri legatione tentaretur. Neminem verò potiorem ipso Lascho, qui Barbaro gratus, familiarisq; purpuratis omnibus, eandem ferè superiore anno legationem suscepisset. Non recusauit id munus Laschus, & paratis rebus omnibus quæ in negotio opus erant, à Vienna Byzantium est profectus. Sed Ferdinandus nihil à priore sententia discedit, bellum parat, præsentis fratris opibus subnixus, nec obscurè diffidens Hungarorum ingenijs, quibus ea transfugij causa satis honesta semper fuit, quæ præsentis commodi speciem prætulerit. Imprimis Nicolaum Salmam, quem Cæsar virtutis opinione in illustrium equitum ordinem cooptatum aurei velleris torque donauerat, ad reginam mittit, qui tabulas nouissimi fœderis proferat, hortetur eam, vt regno decedat, quod recenti pactione alieni iuris esset factum. Porro etiam atque etiam moneat, ne suas & pupilli pueri spes morando & tergiuersando corrumpat. Concessurum enim puero Ferdinandum Sepusianam prouinciam, vti antea disertè ex tabulis ambo reges conuenissent, & ipsi quoque reginæ peramplos redditus, & quicquid in dotale nomen obueniret. Quòd si ea legitimi fœderis obliuisci vellet, ei tum opportunè denunciaret, neque Carolo Cæsari, neque Ferdinando regi defutura arma, quibus regnum repeterent, tanquam antiquo iure, & nouo multorum Hungarorum consensu Austriæ domui contributum. Exceptus Budæ Salma ægrè impetrauit vt ad reginam admitteretur: Georgius enim & Vichius muliebri ingenio diffidentes, denegatum eo loquij officium nimio reginæ dolore et lachrymis excusabant, quum se peculiari munere mandata audire referreque paratos esse dicerent, postquam viduæ reginæ regisque pueri tutelam demandante, obtestanteque Ioanne rege suscepissent. Sed eam regina de se imbecilli iudicij opinionem, quam tutores conciperent, ad contumeliam reuocabat, quum Sarmatico et Sfortiano sanguine progenita, non viriles modò, sed planè regios gereret spiritus, diceretque sibi in necem manus se allaturam, nisi legato aditus in cubiculum daretur. Id erat atratum obscurumque, vt pote quòd de more cœlestem lucem excluderet, ipsa ignobili in strato residebat, neglecto ornatu, & pallida facie, sed oculis nihil tum

hil tum in lachrymas proclinatis: voce tamen & cervicis gestu ita composita, ut diuturno defessæ luctu exaruisse potius lachrymas, quàm discessisse ex animo mœrorem ostenderet. Fœminę siquidem mentem regnandi cupido iam invaserat, atque ita posidebat, ut omnia imminentis belli pericula contemneret, ac ipsos denique Barbaros, ut regium nomen tueretur, omnino evocandos existimaret. Itaque Salmæ cum multo verborum honore mandata explicanti demissè respondit, eam esse Fortunam sexus ac ætatis suæ, ut orbata rege coniuge, & diuturnis corporis ac animi doloribus perturbata, neque suscipere, neque terminare consilium queat, quum in re longè gravissima Sigismundum patrem omnino consulendum existimet: eius autem Regis tantam esse virtutem atque iustitiam, ut Ferdinandus nullo alio disceptatore atque arbitro in ea controversia uti velit. Proinde se petere spacium ac idoneum tempus, quo pater consuli posset. Se enim ab eius sententia minime discessuram, ac idem facturos proceres Hungaros arbitrari: quod si id moræ spacium denegetur, atque armis agendum putent: egregiam certè laudem non ferent, inquit, Cæsar & Ferdinandus, si viduam fletu consumptam, & vagientem in cunis puerum Regem oppugnatum advenerint. Salma eo modo dimissus, quum ad Ferdinandum rediisset, reginam in potestate Georgij esse; nec eam agere aut effari quicquam, nisi prius ex ore illius ac nutibus acceptum retulerit. Illum enim regnare cupere: reliquos vero Hungaros partiri inter se honores & præfecturas: postremò homines quæstus & potentiæ avidos infantis Regis nutritios & regni procuratores esse malle, quàm esseclas & spectatores magni atque externi Regis, qui præferocem gentem lingua moribusque dissimilem, & Hungarico nomini prorsus inimicam in Pannoniam condendis passim colonijs esset adducturus. Hæc se audisse exploraseque: propterea sibi videri spem omnem positam in armis, sed celeritate utendum; ut imparati & à Byzantio legationis eventum expectantes, penè priusquam arma caperent, aut consilium expedirent, Buda pellerentur. Neque enim temerè reginam totam spem pacis ad arbitrium Sigismundi patris reiecisse, qui tum in ultimam Lithuaniam ad Moscovitarum usque fines abscessisset: ita enim integrum circumagi posse annum priusquam responsa vel per celeres tabellarios referrentur. Intereà parari præsidia excirique posse Turcas, ac inde conflari bellum multo maius & gravius, quàm putarent. Proinde si in Pannonia regnandum arbitraretur, abiecta omni alia cogitatione parare classem, & copias cogere maturaret. Nec mora Ferdinandus suppeditante pecuniam Cæsare, conscriptis cohortibus, ac evocatis equitibus, congestoque in naves satis amplo commeatu, iustum exercitum secundo amne Danubio Strigonium demittit. Ea urbs Pauli antistitis constanti studio erga Ferdinandum; Ioannis imperia, & bellicos conatus semper eluserat. Præerat Austrianis copijs cum imperio Leonardus Velsius è Rhætia superiore Tridentinis Alpibus propinqua. Is ad Germanicum animi robur perspicacis ingenij vim adiiderat, multisque de causis aperiendum iter ad Budam arbitrabatur. Occurrebat enim à Strigonio euntibus Budam medio fermè itinere Vicegradum: id in supercilio editi montis arcem habet cum sua altitudine, tum pulchritudine operis longè lateque conspicuam: despectat enim præterlabentem Danubium, ripamque fluminis perpetua munitione sibi coniungit. Nam ab arce per declivem præruptamque crepidinem deductus est murus;

isque ubi in extremam ripæ marginem desinit, egregij operis turrem habet, quæ tormentis instructa navigantibus opponitur: claudit quoque & ipsum terrestre iter, quum portæ immineat, per quam invito custode nemini aditus patet. Intra portam autem angusta, sed oblonga planicies adverso flumine se extendit, ubi villa regia visitur, ad voluptarios secessus inchoata antiquitus à Sigismundo Cæsare, absolutaque demum ingenio Matthiæ regis, qui virtute & gloria Hungarorum Regum ultimus fuit. Ab his ædificijs hortisque Velsius tormenta promovit, oppugnavitque perpetuis diebus novem resistente acriter præsidio, cui præerat Valentinus cognomento Litteratus, inter Georgij clientes fide & constantia insignis: sed ea vis erat ingentium tormentorum, ut perrupto muro propugnaculi interiora nudarentur, multosque propugnatores testudinis, tectique ruina obrutos nihil cessantibus tormentis opprimeret. Tum verò Litterati pertinacia periculo victa, atque obiter accensi suorum cæde Germani milites inter deditionis significationes irruperunt, primis interfectis, reliquis captis, Litteratus ipse servatus est, ut veteres captivi Budæ custoditi, permutatione facta reciperentur, in ea expugnatione Velsius ad ducentos milites impigros desideravit. Tum demum a Vicegrado provectus classe, cui Budensis numero & magnitudine navium inferior nihil obstiterat, amnem transgreditur, Pestumque occupat ab hostibus desertum, & ad Vacciam eadem celeritate contendit, eamque sine vulnere redigit in potestatem: nec mora ad citeriorem ripam conversa classe revertitur, promotisque inde castris ad Budam est profectus, ut per colloquia Budensium animos tentaret, exploraretque reginæ consilia, & ex propinquo ostentatis copijs atque tormentis civitati terrorem incuteret. Iam enim Perenus ipse inter Hungaros nobilitate atque opibus facilè princeps, quanquam filium Solymano fidei obsidem dedisset, ad Ferdinandum transierat, oneratus scilicet ingentibus promissis: nam ab ipsa statim victoria regij scrinij, sigilliq; magister in locum Verbetij futurus erat, dabanturq; ei dono aliquot opulenta oppida, quæ ambiguo iure in potestate Thursonis erãt. defecerant etiam à regina Stephanus Rascains, & Franciscus Francapanes Agriensis antistes summo loco natus, pietatisque studio & severæ vitæ disciplina mirabilis, quem conciliandis regibus ad Cæsarem cum Brodarico suscepta legatione Neapolim pervenisse docuimus. is magnam professione religionis auctoritatem secum afferebat, quasi integro iudicio Ferdinandi causam probasset: sed ei postea Georgius intempestivi ambitus levitatem, criminosis epistolis obiectavit, quòd purpurei galeri honorem commendatione Cæsaris affectasse videretur. Cæterùm Velsius obsessurus potius quam oppugnaturus urbem, ad Aquas Calidas castra locaverat: eę vergunt in occasum, distantque à mœnibus stadijs fermè duodecim. mirabilis autem earum natura fertur, quum scaturientis aquæ tantus sit fervor, ut pede vix tentari possit, & in eam à lanijs proiecti sues facilè depilentur, nec ranæ tamen intereant, quæ frequentes innatare conspiciuntur. Agebant undique prædas Germani, idque iniquo animo à socijs Hungaris ferebatur, quum plerique aut sua aut propinquorum pecora diripi, ac incendi pagos, & trahi vinctos imbelles agricolas viderent, ita ut sæpe cum Germanis deprecando, prædamque extorquendo, armis contendere cogerentur. Ex altera parte Budenses equitum alas emittebant, quibus Germanos egressos castris invadebant, & finitimos vi-

cos ab

cos ab iniuria hoſtium tuebantur. Nam Valentinus Thuracus virtute bellica nemini ſecundus, qui militare imperium obtinebat, mirificum levis armaturæ equitatum in urbe acciverat. Summa eius conſilij erat, ut nihil in diſcrimen adduceret: expectabat enim alacriter ut Germani promotis caſtris ad oppugnandum portis appropinquarent, aut ſi Velſius cunctaretur, ſpaciumque præberet: interea Turcarum auxilia ſupervenirent. Dum eo modo ad Aquas Calidas Germani ſederent, Balthaſar Pamphilus inter Hungaros duces admodum clarus, quum progreſſus à caſtris ante portam urbis evagaretur, poſtulavit à cuſtodibus poteſtatem ſibi fieri cum Valentino colloquendi: cupere etenim plurimum ſalutare veterem amicum, & aliqua deferre, quæ ad commune Hungarici nominis decus pertinerent: nec mora, concedente Valentino, cum turma ſuorum eſt receptus, aliquantoque poſt in caſtra rediit, afferens ſe cum ducibus comiter ac hilariter compotaſſe, colluſtrandoque urbem inſpexiſſe præſidia, tormenta, aggeres, quibus Budam, niſi ampliore apparatu, & commodiore anni tempore, ac multo maioribus copiis expugnari non poſſe crederet. Ea res Velſium vehementer commovit ſuſpicaci ingenio Germanorum more de externæ gentis fide uti lubrica, incertaque magnoperè dubitantem uſque adeo, ut iratè ſuccenſendo Pamphilum caſtris excedere iuberet, quòd iniuſſu Budam intraſſet, ac inſolenti privataque libidine cum hoſtibus colloquendo adaugendoque eorum vires, totius exercitus animos fracta ſpe victoriæ debilitaſſet. Itaque Velſius nihil tentata oppugnatione diſcedens, ad Vicegradum iterum ſe convertit, ut præaltam illam arcem, & regiæ coronæ cuſtodia celebratam, tormentis expugnaret. nec diu Hungari præſidio impoſiti vim ingentium pilarum tulerunt, quum eadem ruina, qua turris ad Danubium adaperta conciderat, nobiliſſimi ædificii teſtudines, pinnæque & propugnacula, nihil intermiſsis ictibus concuſſa frangerentur. Eo modo interfectis aut in deditionem acceptis Hungaris arx capitur, minore aliquanto militum iactura, quàm turris inferior paulo antè fuerat expugnata. nec multo poſt ad Albam regalem contendit, ut per colloquia civium principes tentaret: nam Perenus, cuius apud Albanos inſignis erat auctoritas per idoneos homines adhortando pollicendoque immunitates ac præmia nonnullos perpulerat, ut à regina deficerent: dicebant enim in conſiliis & coronis, calamitoſum civitati fore, ſi infantis regis adoleſcentiam omnino expectandam arbitrarentur, poſtquam Ferdinandus cum ſuis tum validiſsimis Cæſaris opibus innixus, in proximo ſpectaretur; qui apud ipſos legitimè coronatus, iure potior ac armis atque Fortuna ſuperior ſtultæ ipſorum pertinaciæ iniuriam evaſtato agro ulturus eſſe videretur. His ſermonibus celeriter eſt effectum, ut civitas, quæ vi armiſque expugnari non poterat, multa conſilij ratione, mollibuſque colloquiis ad Ferdinandi fidem redierit, præſidiumque acceperit. nam quum eò Valentinus advolaſſet, occluſiſque portis non admiſſus, ac ob id graviter iratus, ſuburbana popularetur, Albani Perennianos equites acciverunt, quorum præſidio non urbem modò, ſed proximos etiam pagos tuerentur. His rebus geſtis Velſius ad Strigonium caſtra reduxit, vel ob id quòd Germani cum Hungaris rixas miſcerent. Vtraque gens enim ab innata feritate & truci contumacia, quum in implacabilem iram cruentis ſemel armis exardeat, deprecantium ducum imperia facilè contemnit: nam per eos dies adeo atrox certamen

inter se ab levi causa contraxêre, ut quum præfecti incurrerent, ducesque ipsi dirimendo prælio corpora sua opponerent, Perenus lapide ictus, & Velsius in crure vulneratus, ab ea contentione discesserint. Verùm ad hæc gravior quoque in Pannonia bellum gerentibus hyems suberat, & turbidis vocibus à milite gregario stipendia petebantur: quas ob res Velsius renum etiam morbo vehementer affectus, in hyberna copias dimisit, Pestumque imprimis præsidio imposito, & novis erectis munitionibus firmavit: propterea quòd frequentibus nuncijs, nec incertis rumoribus afferebatur, Turcas in propinquis eorum limitibus arma parare, ut Budensibus auxilio festinanter advenirent. Nam ubi regina à Ferdinando copias cogi, navigijs tormenta imponi, ac expediri commeatus certius cognovit, decernente Georgio, nihil ad salutem opportunius habuit, quàm à finitimis Turcarum præfectis maturam opem implorare. Ii erant Vstrephus Bosnensis, & Mahometes Belgradensis, & Amurathes, qui trucidatis copijs nostris, & Clissa supra Salonam capta, in Dalmatiæ finibus constiterat. Vstrephus præfecturæ honore, cæteros Europæ Sanzacos anteibat. Illyrici siquidem vexilla omnibus præferuntur, cuius amplissimus est equitum numerus, & regio longè latissima. Is locum beneficio potius quàm virtute fuerat consecutus: quoniam Baiazetis filia in matrimonio eius fuit, eratque tum in senium vergens, ac inerti ocio præpinguis, tuebaturque præfecti nomen singulari virtute alumni sui Amurathis, qui ad Iaderam armatum Venetorum equitatum subita incursione profligarat. Propterea facilè reginæ postulatis respondebat, se copias inconsulto Solymano minime finibus educturum. Eadem fermè responsa erant Mahometis: nam provincia pedem efferre iniussu Imperatoris nefas esse dicebat: sed is ex itinere à Lascho præoccupatus magnis promissis atque muneribus, ut nihil se commoveret, diuque cessaret, prolixè quæstui, atque item æmulationi serviebat. Vstrepho enim homini ignavo parere, ac eius signa sequi vir longè fortissimus ac ætatis honore superior indignabatur. Neque Amurathi tutum erat à Gradisca Illyrica discedere, ubi erat in statione adversus Crovattos, nisi iussa signaque præeuntis Vstrephi sequeretur. His de causis regina diu frustrà, ut opem ferrent, Turcas præfectos obtestata, ad legatos qui Byzantij erant omnium difficultatum suarum articulos perscribebat, ut per eos Solymanus imminentis periculi certior redderetur. Nondum pervenerat Byzantium Laschus, morbo scilicet currendi diligentiam subtrahente: sed præmiserat Ptolemæum Ariminensem medicum ad purpuratos, Luphtibeiumque imprimis familiaritate sibi coniunctum, magnisque anteà excultum muneribus, per quem omnia se impetraturum sperabat. sed frustrà fuit Ptolemęi adventus, tametsi suspendendis Barbarorũ consilijs cum Bassa, ac ipso deniq; Verbetio collocutus opportuna, nec ingrata auribus, attulisset. Solymanus enim, qui ius suum ac beneficium defendere suæ dignitatis esse statuebat, magno sibi commodo ac magnæ item gloriæ futurum rebatur, si ostentato pietatis studio viduam, pupillumque in tanta calamitate protegeret. Itaque advocatis legatis, tribusque purpuratis assistentibus, se eo animo Ioanni regnum concessisse dixit, ut ad liberos eius transmitteretur, tamdiuque posteri eius stirpis Pannoniæ regno potirentur, quamdiu accepti beneficij memoriam retinerent. Proinde ad declarandam liberalitatis suæ constantiam, se arma sumpturum, daturumque operam, ne Germani hostes il-

lati

lati belli exitu lætarentur: tradiditque demum legatis, puero regi deferenda, firmatæ amicitiæ, susceptæque tutelæ insignia, purpuream auro intertexto regalis cultus togam, & clypeum elaborato umbone rotundum, ferream item clavam manubrio aureo, & incurvum gemmata vagina gladium. exinde Vstrepho, Mahometique præfectis severissime perscripsit, ut extemplo eductis copijs reginæ opem ferre maturarent, nec ulla adversæ hyemis excusatione uterentur: quod si tarditate aut negligentia detrimentum acciperetur, ipsos continuo capite pœnas daturos. Vix dum Hungari legati cum donis præ lætitia Budam redire festinantes discesserant, quum Lascus Byzantium pervenit, ibi edoctus è Ptolemæo de successu legationis Hungaricæ, quum mandata exponeret, & æqua conditione regnum petere pergeret, multusque in ore eius esset Carolus Cæsar, uti fratrem excitis totius Germaniæ copijs adiuturus, commoto ad id Solymano, custodiæ traditur, obiurgantibus itidem purpuratis, Rostaneque præsertim Solymani genero, iuvene elato atque iracundo: dicebat enim ultimo supplicio dignum, qui insolenti orationis libertate sereni vultus maiestatem offendisset, ludificatusque regem regum amicitiam peteret, quum interim impudenter in Pannonia bellum gereretur. Interea Mahometes & Vstrephus nihil deterrente hyeme dispersos in hybernis equites ad signa vocant, navales socios conquirunt, classemque Dravo & Savo fluminibus in Danubium deducunt. Neque enim perite & commode in Pannonia bellum unquam geritur, nisi subsidio magnæ classis tormenta, commeatus, impedimentaque ad opportunitates utriusque ripæ convehantur. Sed tantus per eos dies adulta hyeme & diu perflante Borea, rigor extitit, ut astricto præalta glacie Danubio, cuncta navigia ad Tolnensem ripam vadis inhæserint, usque adeo ad tollendam navigationem marginibus late gelu concretis, ut vix in medio tantus amnis, quum iam plane in ipso cursu pigresceret, apertus & liber profluere spectaretur. ea res magno incommodo Turcis fuit, tardavitque eorum adventum, quum necessario ad tuendam classem consistere, atque ibi castra ponere, ferreque sub tentorijs præduræ hyemis asperitatem squalenti in solo cogerentur. Incredibile dictu est, quum inde discedere flagitiosum, & capitale quidem putarent, quanta animorum pertinacia & patientia corporum, rerum omnium difficultates superarint, vel equis; quibus nihil apud eos carius existimatur, frigore ac inedia consumptis, & concepto inde morbo passim intereuntibus. sed mitescente hyeme aperuit sese annus, Favoniusque primo Vere invecto Aquilonibus successit, exoptatus Turcis reginæque lætissimus. Nihil enim cunctatus Mahometes, remiges supplet, pedites Martelosios ex Illyricis montibus accersit. Ii sunt latrones eximij pari feritate, pernicitateque speluncis & cavis arborum pro domibus utentes, parva secure & brevi spiculo armati, sed Numidarum more duces habent; & stipendio muneribusque trahuntur, ita ut facile compendia viarum ac montium fluminumque naturam exercitibus demonstrent. Idem quoque facit Vstrephus, ambobusque Valentinus è Buda obviam profectus cum valida Hungarorum manu coniungitur. Regina præfectos muneribus colit, commeatum suppeditat, ænea tormenta, quibus inimica oppida expugnent, haud cunctanter attribuit. Itaque inito consilio Danubium copias traducunt, & ad Vacciam deferuntur. Ea urbs nequaquam militariter defensa capitur, trucidatisque nonnullis Barbarorum more protinus incenditur. Inde Pestum ops

pugnatum ire pergunt, & ab occasu castra locant. Præerat Pesto Barcocius Hungarus, prætorianæ alæ præfectus: sed aderant plerique Hungari duces, & imprimis Germanorum dux Otho Fotiscus cum decem cohortibus. Ab his quum Turcę tormentis murum quaterent, equitatuque circumeundo urbem magnum terrorem obsessis incuterent, oppidum egregiè defenditur. Nam Turcæ in equo pugnare soliti ex propinquo aggredi murum, ruinasque subire & contemnere hostium tormenta (conspecta pręsertim intus hostium phalange) stultum ac miserum putabant: quòd Ianizeri pedites, quorum virtute cuncta facilè perrumpant, nulli aut paucissimi in castris essent: Illyrici verò Triballique classiarij pedites, & quos diximus Martelosij, rudes ad id pugnæ genus, ac ingenio prorsus armisque inhabiles viderentur. Equestribus tamen prælijs certabatur, quum sæpe Hungari erumpendo vagantibus Turcis occurrerent. Erat in oppido Marius Spiccacasius, è Neapoli militaris architectus, is adversus hostium castra, more Italico, quadratum aggerem multa conseptum materia ad instar latissimæ turris erexerat, in summitateque tormenta collocarat, quibus Turcarum munitiones atque tentoria ab editiore loco petebantur. Simili ratione, & ab arce Budensi interiacente fluvio ad Pestana ædificia pilæ ferreæ volitabant. Regina interim parcius commeatum Turcis præbebat, utpote quæ sibi annonam, nisi parcè metiretur, priusquam frumenta maturescerent, defuturam timeret: quoniam Cæsar è Belgio in superiorem Germaniam profectus, ad Ratisponam conventum habere, novosque exercitus parare nunciabatur. His de causis, & quòd multi equi conceptis anteà morbis agminatim interirent, Turcæ re infecta, traiecto rursus Danubio restitutisque egregia fide tormentis intra fines redierunt: sed in receptu non defuêre Hungari, quin erumperent, & novissimos cædendo ad multum spacium persequerentur: Ferentio Guaro imprimis impigrè rem gerente. Eo enim die Achomates, qui cogendo agmini præerat, insignis inter alarum duces ab insequentibus Hungaris est interfectus. Eadem hyeme in Vangionibus totius Germaniæ legatorum habitus est conventus, in quo Peronottus Granuelius insigni gravitate pietateque religionis casum deploravit, obsecrando Germanos nomine Cæsaris, ut tantis atque adeo diris dissensionibus speratum toties & nunquam impetratum finem imponerent, quibus divinæ humanæque res pudenda miserabilique insania in præceps traherentur. Luthero enim hæresiarcha adhuc superstite, qui ante viginti annos eadem in urbe ac eodem Cæsare conventui præsidente, inducta placita defendere conatus fuerat, impunitusque discesserat, plerique alij novas diversasque à Luthero sectas condiderant, publicatisque dogmatibus antiquas hæreses excitarant, quas superioribus seculis sanctissimorum Pontificum & sacerdotum decreta, concilijs toto terrarum orbe celebratis, legitimè sustulissent. Miserat eò Paulus Pontifex Thomam Campegium Feltrensem episcopum, atque item perillustres Theologos, qui de sacrarum literarum interpretationibus disputarent adversus Lutheranos. Ii novum sibi nomen induerant, Protestantesque appellari malebant: quoniam deserti Ducis mores planè dissolutos & fœdos concepto pudore damnaverant, qui vel in ipsa Germania pristinæ virtutis eius existimationem evertissent: horum princeps erat Philippus Melanchthon, qui Latinæ facundiæ deditus, nova & ipse placita mitiore ingenij veneno publicarat. Pro catholicis stabat Ioannes Ecchius,

vetus

vetus atq; admodum robustus sanæ eruditionis propugnator, & Iulius Pluggius præsul designatus Numbergensis. His unis datus est loquendi locus in consessu legatorum, præsidente Granuelio, alternisque diebus dixerunt ac responderunt. Iamque de peccato originali protestantes se cedere fatebantur, utpote qui astuto consilio quum dociles, tum veræ doctrinæ cupidi existimari cupiebant, ut conceptam infamiam obstinatæ dissensionis effugerent, & tum demum in reliqua veterum sanctionum capita ad convellendam Romani Pontificis auctoritatem sævius atque liberius grassarentur, si in re nequaquam levi à priore sententia discessissent. Sed eam alternæ disputationis contentionem Granuelius, quasi iam bonæ spei plenus, quod aliquid pio pacificatore non indignum consecutus videretur, ad Ratisponensem conventum reiecit. Primo enim vere Cæsar à Rheno ad Danubium profectus, Ratisponam Germaniæ regulos liberarumque civitatum legationes evocarat. Perveneratque eo ab Roma legatus Cardinalis Gaspar Contarenus eximia virtute atque doctrina clarissimus. Nec multo post affuere plerique reguli antistitesque Germani, & ante alios Albertus Cardinalis Maguntinus omni officio ac pietate catholici dogmatis & Pontificiæ potestatis causam complexus: è diversoque Philippus Lantgravius, Cattorum princeps, Austriæ familiæ non obscurus hostis, qui inexorabili pervicacia, tanto ferocis ingenij spiritu Lutheranorum vela inflabat, ut Cæsar, ne rem summæ spei ad publicam salutem fœliciter inchoatam ulla animi commotione perturbaret, Bucerum damnatæ sectæ Theologum in illius porticu concionari pateretur. Eminebat enim in Cæsare studium veræ pietatis, idque semper exactis Christianæ vitæ cerimonijs ostenderat, sed humanarum rerum curis plurimum angebatur: propterea dissimulandum, indulgendumque in præsens obduratis cæco errore, & longa impunitate corroboratis hominibus existimabat: ut eos mollissime conciliatos, in his quæ religionem respicerent, ad patrum maiorumque suorum instituta reduceret. Id enim ad optimi non modo pijque, sed & longè etiam maximi principis nomen parandum pertinebat. Nam si ipso authore disceptatoreque ea de religione contentio, atque omnis discordia tolleretur, compositis statim Germaniæ rebus nemini dubium aut difficile futurum erat, quin Turcarum armis egregiè resisti, Pannoniæ regnum recipi, & Gallorum contundi spiritus: & denique firmus atque peramplus in Italia dominatus constitui posse videretur. Itaque magno consilio Cæsar Augustani conventus formulam ex conscripto atque edito libello subsecutus, constituit, ut à ternis utrinque theologis Christianæ legis veritas indagaretur. Ij fuere à catholicis, ipse imprimis Ecchius, Iulius Pluggius, atque Gropperius. Defendebantur autem Protestantium partes à Bucero, Melanchthone, atque Pistorio, quorum disputationibus delecti præsidebant, Federicus Palatinus vir magnitudine, probitateq; animi inter Germaniæ regulos facilè excellens, quem universi imperij copijs ad Viennã præfuisse meminimus: huic aderant principum ac liberarum civitatum studio appositi aliquot sacrarum literarũ professores, qui auscultantis Cęsaris authoritate regebantur. Quum in hunc modum ad Ratisponam religionis causa iactatur, Ferdinandus de Pannonicis rebus discessuque Turcarum certior factus, alacri animo ad eandem spem obtinendi eius regni continuo redit, Caroloque fratri facilè demonstrat, nequaquam incœpto absistendum, postquam Fortuna satis fœlicibus initijs arrideret,

nec reversuri essent Turcæ, qui adverso conatu asperitateque hyemis & commeatus inopia fatigati, deserta regina intra limites concessissent. Itaque novæ copiæ in supplementum Velsiani exercitus anteà conscriptę, quum id de Turcarum adventu crebri rumores postulassent, è Norico in Pannoniam mittuntur, præficiturque eis Vilermus Rochandulphus regiæ aulæ magister, qui dudum ut Pestanis opem ferret, Posonium usque descenderat. is viridi admodum senecta, ore militari, constantique ingenio, gravissimi ducis habitum præferebat. nam Veneto bello ante triginta annos cum laude ordines in Italia duxerat, Pannonicæque regionis peritus habebatur, quod tutante se mœnibus Ioanne rege, Budam vel infœliciter oppugnasset. Velsius enim non armorum usu aut studio militum, sed ætatis tantùm ac officij dignitate inferior, locum facilè concedebat, quod lacessente morbo videretur inutilis, invisusque esset Hungaris, & à Pereno contracta simultate dissentiret: sed nihil quoque in oppugnanda urbe strenuè facturus credebatur, quòd anteà apud deliberantem regem oppugnandæ Budæ consilium exquisitis disciplinæ rationibus improbasset. Fit enim sæpissimè, militiæque præsertim, malignitate atque superbia humani ingenij, ut plerique vinci malint, quàm victoria potiri, quæ alieno consilio parta susceptæ semel ex adverso prolatæque opinionis famam ad dedecus extendat. Nec mora Rochandulphus, trium ferè mensium commeatu, qui secundo amne deferretur diligenter instituto, muralia tormenta à Viennensibus mutuatur, itemque à Bohemis & Slesitis atq; Moravis auxilia accersit, vetereque exercitu inspecto acceptoque Budam profectus eam obsidere, oppugnareque instituit: sed ab alijs omnino locis secus ac ipse anteà animo concepisset. Immutata enim erat urbis facies: nam ingentia propugnacula peritissimè constructa, novarumque turrium moles admirabatur, quas Ioannes architecti Bononiensis ingenio fretus muniendis portis addiderat. Imprimis ab ea parte, qua ipse Rochandulphus decem antè annis magna edita murorum strage mœnia verberarat, admirabilis è lapide constructa munitio visebatur. Ea nobilium Horsacorum ædes complexa in Corum ventum prominebat, obtusioreque angulo ac insigni proiectura, cui tormentariæ inerant fenestræ, diversa utrinque mœnia defendebat, ita ut longè omnium facilimus ad oppugnandum aditus demonstrato periculo tolleretur. ab ea enim parte excelsus atque perpetuus collis, in quo Buda opportunè posita conspicitur in planiciem desinit, quum ab aquilone orienteque æstivo, unde Danubium despectat, accessus maximè arduus ac impeditus, perangustis & tortuosis callibus ostendatur. In Sabatina quoque porta, quę Budam veterem ad lævam Vicegradumque perducit, iustæ amplitudinis propugnaculum erat eductum, quo directa in meridiem mœnia libratis sedulò tormentis ad altitudinem scandentium hostium facile raderêtur. Ad orientem porrò Solem, ubi arx est sumptuosis to regum operibus ad latissimum undiq; prospectum ædificata, lapideam peramplam turrem mediocri altitudine opportunè construxerat, quæ ita iungebatur adhærebatque arci, ut exterius cum ponte portam haberet, qua liber egressus descensusque tutissimus ad flumen per fossam concisa rupe, excavatoq; solo, vel septenis in acie armatis nō incommodè præberetur. Neq; enim anteà ab arce nisi per urbē magno circuitu ad Danubium aditus patebat, sed mons præaltus ex adverso arci urbique imminens, intercedente valle, atque ea, quam diximus, fossa, ita assurgebat, ut media montis

arcis

arcis fastigium æquaret: summo autem cacumine regiones plateæ, interioraque urbis tormentorum ictibus subiecta aspectarentur. In eo templum erat divo Gerardo, à quo nomen ducit, dedicatum, cuius numen pestilentia ritè invocantibus salutare esse pictæ imagines, & persolutis votis appensa donaria cumulatè testantur. In hunc montem Rochandulphus, quòd eum ad oppugnandam arcem, terrendamque reginam idoneum rebatur, tormenta perduxit, vehementerque adeo quassavit novam turrem, ut ingentibus disrupta pilis collapsura videretur: summa enim coronâ, pinnæque deciderant, sed triplex erat arcis murus, durioresque ob id expugnandi atque invadendi, intercedente præsertim valle, difficultates ostendebat, verùm nemini dubium erat, quin summæ arcis ornamenta præaltæque testudines, uti ad Vicegradum acciderat, refringi diruique posse viderentur: sed Rochandulphus suo ac Regis consilio incertum, nobilissimę regiæ parcendum existimabat, quùm exornatas porticus, & perpicta laquearibus aureis cœnacula brevi concasura conspiceret, quæ ab ipsis demum victoribus, neque desiderari, nisi magno cum dolore inanis pœnitentiæ, aut instaurari, nisi immenso auri pondere, & longo temporis spatio censerentur. Cæterùm per præcones, quibus ad commeandum induciæ perpetuæ inviolabili iure gentium manebant, reginam hortabatur, ut servitutis compedes abrumperet, quas Georgius intestinus hostis simulato tutelæ nomine, ipsius & pueri cruribus innexisset: paratum enim esse amplissimum principatum liberalitate Regis, in quo ipsa cum dignitate ad securitatem conquiesceret, puerumque nutriret: quòd si ea omninò munera, uti mentis inops, ac ignara periculi repudianda arbitraretur, ac imminentis calamitatis casum obstinatè contemneret, se daturum operam, ut maioribus tormentis ac ingētibus mortarijs, quæ in sublime casura demum ad excidium tectorum marmoreas ingentes pilas excuterent, totius arcis ac regiæ contignationes exitiabili cum fragore frangerentur. Ad ea Georgius respondit, non esse adeo insulso ingenio reginam, ut Pannoniæ regnum Sepusiano principatu permutare velit: Rochandulphum verò sibi valdè delirum ac insanum senem videri, quod quum antea in hisdē fossis graviter vapularit, id modò stolidè quærat, ut ad perniciem cumulatæ temeritatis pœnâ mulctetur. Proinde viros fortes pro patria regeque Hungaro adversus temulenta agmina sobriè propugnantes terrere desineret: nihil enim eos immanium globorum strepitu commoveri, verùm se unum ex omnibus à Rochandulpho privatæ humanitatis iure comiter postulare, ut tormenta aliquanto mitius disploderet: esse enim sibi scropham domi unicam prægnantem, quę tot sclopis, & bombis exterrita, abortum magno convivarum suorum dolore factura videretur. Erat enim Georgius perurbanus & dicax, atque adeo Germanorum contemptor, ut quum ex his duos milites regijs in hortis ædificia succendentes, à Budensibus interceptos supplicio affecisset, in eadem furca totidem pariter porcos ad ignominiam suspenderit. Nec multo pòst Rochandulphus à monte Gerardo ad sepulchra Iudæorum nihil loci omen abominatus, motis repentè castris omnem tormentorum apparatum transtulit. Is locus à Iudæa porta inter orientem atque meridiem non iniquus, quanquam sensim acclivis, ad proxima vineta protenditur: sed longinquam, & propterea periculosam habebat aquationem, quùm intentis semper ad insidias, & repentinis Valentini equitibus, Danubius magno circuitu peteretur. Sed Germani dispositis

custodijs, certoque præsidio aquatoribus adiuncto, egregiè cunctis difficultatibus occurrebant. At Georgius ubi hostem ad sepulchra castrametantem vidit, nihil de solita urbanitate ad iocandum remittens, à Rothandulpho petijt, ut errati veniam daret, quòd eum nuper falsò delirum senem appellasset: quoniam in æquiora loca traductis castris sapiens omnino mentisque integer evasisse videretur: postquam proprio in loco, & ipsi exactæ ætatis seni, multumque irrito laborè fatigato, & damnatis pariter copijs aptissimo consedisset. At Rochandulphus ferream curulem caveam, uti feræ belluæ, Georgio comminatus, à duabus simul partibus ad distinendos hostes oppugnare constituit. Hungari Pereno duce, atque his adiunctæ Bohemorum te cohortes inter Horsacam munitionem, & Sabatinam portam tormenta protulerunt. Ipse cum Germanis à Iudæa porta ad arcem, qua regij visuntur horti, tanta vi quassavit murum, ut pars concussa perfractaque procideret: pars verò premente atque impellente interno aggere, quem intus Budenses subitariæ munitionis causa mœnibus adstruebant, inexpectato casu in exteriora laberetur. Ea res propugnantes magnopere conterruit, quòd dijs veluti adversis ipsorum diligentia secus ac sperassent, irreparabili damno repentè edito novum periculum attulisset, sed tantæ occasioni defuit Rochandulphus, sive re nequaquam satis liquido perspecta, quum inter perpetuam tot displosis utrinque tormentis fumi caliginem, elatique ab ruina pulveris densissimam nubem omnia conderentur, sive quòd pro ingenio cunctantius & suspicacius cuncta administranti expediti consilij vim omnem mora fatalis eriperet: nec Germani statariæ pugnæ assueti facilè adduci possent, ut in extraordinarijs & repentinis oppugnationum casibus Hispanorum, ac Italorum, Gallorumque more alacriter atque celeriter murum subirent. Cæterùm usque adeo mœnia tormentis adaperta prostrataque cernebantur, ut in longitudinem unius ferè stadij eminente tantùm ad altitudinem staturæ hominis antiquo aggere, vel brevibus scalis se facilè scansuros, ac in urbem irrupturos milites dicerent. Iamque nox aderat apud Germanos curandis corporibus quàm rei gerendæ aptior. Ex vetere etenim gentis disciplina tenebras ac insidias perosi decora tantùm ea vulnera existimant, quæ spectante exercitu in præclara luce susceperint. Itaque aliquot prolatæ sunt scalæ, & per tenebras magno silentio iuxta ruinas appositæ eo consilio, ut sub auroram compositis ordinibus conferti milites subirent. Cæterùm Budenses ab hostili mora spacium nacti, incredibili diligentia, omnisque generis sexusque hominum frequentia, novum intus aggerem protinus erexerunt, animadversisque hostium scalis eas continuò rapuerunt. Porrò Germani sub auroram instructa acie per acclivia subeuntes tanta vi munitiones sunt adorti, ut Otho Fotiscus in perruptam domum, quæ muro coniuncta erat audacissimè penetrarit, cæteræque cohortes, quum præeuntem quemque militem succedens humeris sublevaret, in ruinis vexilla præfigere niterentur, sed Budenses mira constantia irrumpentium impetum tulerunt, cohortante, propugnanteque Georgio, qui deposita cuculla galeatus toto aggere volitabat. At Germani quum aliquandiu periniquo loco multis acceptis vulneribus irrumpere conati essent, nec armis modò, quibus acerrime cominus cędebantur, sed valida etiam corporum impressione scutatis a fronte vehementer incumbentibus urgerentur, nullo ordine se recipere cœ-

cipere cœperunt, sed receptus perturbatos in fugam confestim vertit, atque eo quidem maiore cum incommodo: quoniam uti videre licuit, quantò longius à mœnibus recedebant, tanto atrocius atque frequentius omni missilium genere & tormentarijs maximè glandibus sternebantur. In eo tumultu Rochandulphus supra octingentos milites amisit: nam quicunque paulo gravius sauciati in castra se retulere incuria & contemptu vulnerum putrescentibus facilè plagis interibant. Perijt & paucos post dies distracto vi tormenti, resilienteque lapide haudquaquam ab initio lethaliter ictus Hieronymus Iadarensis, Austrianæ classis præfectus. Pari quoque eventu, sed minore accepto detrimento, Perenus ad Sabatinam portam repulsus ab oppugnatione discessit. Exinde Budenses adeo animos despectis hostibus sustulerunt, ut erumpere sæpius auderent, ignaviamque exprobrantes contumeliosis significationibus è muro Germanis illuderent. Tentavêre demum Austriani duces effossionibus atque cuniculis murum subruere, inditoque ac demum succenso intus tormentario pulvere, adapertisque mœnibus subitarium in urbem aditum parare, quòd plerique adessent milites è Rhætia argentarijs fodinis assuecti, Bohemique præsertim insecturis metallorum operam navantes. sed Budenses deprehensis hostium consilijs atque operum initijs, nota atque instituta ratione, dum fossas introrsus ex obliquo pertraherent, certaque erupturis incendijs spiramenta relinquerent, diligenter atque fœliciter occurrebant: urgebantur tamen tanta variarum rerum inopia, ut nequaquam paulo longiorem obsidionem pati posse viderentur, & famè laborantis populi querelis locus esset, usque adeo, ut urbana multitudo tumultuarijs vocibus imponendum esse finem inediæ, publicoque periculo, & deditionem omnino faciendam succlamaret: sed tanta inerat Georgij ingenio auctoritas cum summa in omnes casus urgentium rerum industria, ut quum concionanti similis in forum prodiret, quò vellet vel corruptos alienatosque civium animos impelleret: parum tamen abfuit, quin urbs ipsa, quæ vi capi non poterat intestina fraude proderetur. Erat inter Budenses vir Hungarus in iure dicundo prætoria functus potestate, nomine Bornemissa: is Georgium vehementer oderat, quòd in iudicio, & civili contestata lite, à Iudæo decoctore multus stetisset, qui astuta consilij simulatione nequaquam suo, sed Bornemissæ malo susceptæ mercaturæ rationes conturbarat. Itaque livoris plenus vindictæque percupidus, Francisco Revalio, qui in Austrianis castris ius dicebat, se daturum ad ingressum exoletam portulam promisit: ea erat in sepulchretis solennis templi Deiparæ virgini cognomento Germanicæ dedicati, eratque usui pacis tempore per declivia pertentibus flumen: rem igitur ad se per Revalium delatam ita probavit Rochandulphus, ut nihil tamen Hungaris in tantæ spei negocio committendum arbitraretur, secus ac ipse Bornemissa præcipue deposcebat, utpote qui sine sanguine tot insontium civium, quorum salutem privato facinore proderet, rem patrare exulibusque omnino Hungaris uti vellet, quibus erga patriam & propinquos, notosque ipsis pietatem & clementiam minimè defuturam speraret, quando Germani per se crudeles, totque incommodis & contumelijs irritati, noctu præsertim irrumpentes, ne pueris quidem, & fœminis parsuri viderentur. Cæterum Rochandulphus more gentis ad inanc prudentiæ nomen, nemini integram fidem præstare solitus, ut exclu-

ſis Hungaris ſolus conceptæ victoriæ famam uſurparet, uſurum ſe Hungarorum opera ſimulat, Revaliumq; decipit à quo etiam filium obſidem acceperat: nam ad conſtitutam horam intempeſta nocte omnibus nihil ſeſe per caſtra commovere, & conquieſcere iuſsis, delectas quatuor Germanorum cohortes ſilentio ad portulam præmiſit, Condeo filio cum ala Germanorum equitum in ſtatione conſtituto, ut quum à receptis intra urbem Germanis proditoribusque, uti convenerat, maior, & militaris viæ porta refringeretur, confeſtim cataphractos equites induceret. nec Bornemiſſæ in ipſa perfidia fides defuit: adaperta enim portula, quam diximus, cohortes magna ex parte ſuſpenſis veſtigijs ſunt introductæ: ſed quum Bornemiſſa ſingulis intrantibus Revalium ſummiſſa voce requireret, neque alio quàm Germanico fremitu reſponderetur, intrepido alioquin animo, uti plerunque accidere deceptis ſolet, improviſus obrepſit pavor, ita ut anceps atque incertus conſilij, nec præeuntibus, ignaris ſcilicet quem primum urbis locum occuparent, dux eſſet: nec Germani, contento iam gradu in tenebris fraudem ſuſpectantes alacritèr procederent, quum reſpectare ac ab ultimis itineri & gerendæ rei ſigniferum petere cogerentur, nõ fefellit Budenſium excubias incedentium agmen, quum vel leviter calcata humus, offenſaque arma perſtreperent, accenſique ſclopettorum funiculi latè ſpectarentur. Itaque petito nec ab hoſte reddito teſſeræ nomine ad arma conclamatum, ſed id ſerò erat, iam ſemicapta urbe, niſi divi Budæ tutelares deprehenſis & errantibus adverſi, tanti iam patrati facinoris audaciam in ſubitum metum vertiſſent: tanta enim animorum conſternatione regredi, portulamque repetere tumultuoſius quàm Germanos milites deceret, properarunt, ut in anguſtiſsima porta affligerentur, impedireturque exitus haſtarum ſtrue, quam primi proiectis armis effecerant, ut levius ac expeditius in caſtra profugerent. Vrbanus Bacianus, qui vigilias ea nocte circuibat, primus cum expedita cohorte evadentibus ſupervenit, adductæque eò ſunt à Vichio latè iam cognito auditoque tumultu validæ peditum atque equitum manus, quæ more militiæ in foro ad incertos belli caſus excubabant, ita audaciſsimi Germanorum, qui primi irruperant cum noviſsimi agminis facti in fugam ſe converterent, trucidantur, capiunturque nonnulli, & in his Bornemiſſæ familiares: nam ille inter primos evaſerat. de his autem Revalijque item amicis à Georgio quæſtiones habitæ, erutaque eſt varijs cruciatibus totius proditionis ſeries, & de confeſsis fœdi crudeliſque ſpectaculi ſupplicium eſt deſumptum, Revalio in caſtris ſe ingratè maligneque proditum conquerente, & lugente plurimùm Bornemiſſa, qui parto proditoris patriæ cognomento, omnem ſubſtantiam amicis ac affinibus miſerè perditis amiſiſſet. Itaque Rochandulfus, quòd conſilia & conatus omnes Fortuna præverteret, & totis caſtris inconſultæ, pervicaciſque ſuperbiæ vel gregariorum militum iudicio damnaretur, nec dolorem ac infamiam corruptæ tantæ occaſionis atque victoriæ animo ſuſtineret, reliquas belli cogitationes ad obſidendos hoſtes convertit. At Solymanus his rebus, quæ à Cæſare fratreque eius adverſus reginam parabantur, opportunè cognitis, tuendi proferendiq; imperij explicat rationes, hoſtium conſilia & facultates expendit, adhibetq; in conſilium purpuratos Baſſas, ac ingenti animo, diviſis copijs delectiſque ducibus, uno tempore locis omnibus ſtatuit occurrendum. In primis Solymanus Acarnan Eunuchus in Meſopotamiam mittitur, qui Babylone conſiſtat, Tam-

maſum.

masumq; Persarum regem à Tygridis ripa deterreat. is nuper Ægypto præfectus, multis ædificatis triremibus enauigatoq; Arabico sinu, et superatis Rubri maris angustijs, in Indiam peruaserat, interfectoq; Ademi rege, Lusitanos ad Dium emporium vehementer oppugnarat: Mahometem verò purpuratum, natione Dardanum, qui obsessæ reginæ opem ferat, in Pannoniam proficisci iubet. deligitur & Vstrephus ex Illyrico quartus ordine purpuratus, qui Mahometem subsequatur, subsistatq; Belgradi, intentus ad ferendam opem, si Mahometes validiores hostes inueniat. attribuitur & sua classis Hariadeno Barbarussæ, cui anteà maris imperium erat delatum, vt daret operam ne quid detrimenti in Græcia atque Epiro ab Auriana classe reciperetur. Paulò enim antè Auria Siculis Neapolitanisque triremibus sibi adiunctis Turcas & Pœnos Turcis fauentes, Clupea, Neapoli, Adrumento, Ruspina, Tapsoque, & denique tota ea Africæ regione, una excepta urbe Lepti, quæ Mahomedia à Pœnis, Aphrica à nostris dicitur, ad Mænicis usque insulæ Syrtes depulerat, Muleasisque Tunetani regis imperio parere coegerat. Eæ urbes hodie sunt Calibia, Susa, Mahometa, Monasterium, Sfaxia, & Africa, quæ Pœnis Mehemedia dicitur: tum enim Auria ingentem exornabat classem, ut ad expugnandum Algerium in Mauritaniam transfretaret. Et quoniam Solymanus Maylatum in Transyluania Ferdinandi rebus [illegible]dere, bellumq; moliri didicerat, aduersus eum Mustapham Nicopolitanum præfectum superato Danubio contendere iussit, imperauitq; Petreio Moldauo Valacchorum principi, vt Mustaphæ bellum gerenti præsto adesset. Is Turcarum copijs triginta milia suorum equitum adiunxit, magnoque astu Maylatum, vt mox dicemus, in potestatem redegit. Ipse autem Solymanus plus æquo Christiana arma veritus, Cæsarisq; imprimis consilia & totius Germaniæ facultates, non absurda, quamquam tum maximè vana ratione, animo reputans, Hadrianopolim proficiscitur, tertium ex propinquo exercitum, si opus foret, subsidio duobus præeuntibus purpuratis allaturus, retento secum Rostane genero, quem inter Bassas asciuerat, Luphtibeio scilicet gradu pulso, relegatoq; in Macedoniam, quod vxori, quæ Solymani soror erat, desertum sibi relinqui coniugalem thorum peracerbè conquerenti, obiectantiq; dissolutas libidines, indignè ac insolenter manus iniecisset. Igitur Mahometes, rei gerendæ pariter ostendendæq; virtutis cupiditate incensus, iustis confectis itineribus, paulo post solstitium in Pannoniam peruenit, adiuncto sibi ex itinere altero Mahomete Belgradensi; accitisq; item Bosnensibus copijs, quibus Vstrephus dudum fato functus, Pestano bello præfuerat. Huic in præfectura successerat Vlamanes Persa. At Germani, vbi de aduentu Turcarum certius cognoscunt, varijs inter se dictis sententijs decertant. disputatur enim in consilio, præstet ne obsidionem soluere, an contra ire hostibus prælioq; certare: sed impellentibus fatis, vt Turcæ Pannoniæ regno potirentur, Rochandulfi sententia vicit. Is nihil tutum quod esset indecorum putabat. Pestum namq; traijcere, aut Vicegradum Strigoniumq; redire, vti aliqui suadebant, adeo flagitiosum turpeq; rebatur, vt ingenio tot aduersis conatibus perturbato, vrgenteq; Fortuna, vinci atque emori incolumi constantiæ laude, quàm exercitum seruare malle videretur. Castra itaque in aduersam vrbis partem ad Gerardi montis radices transferuntur, qua mons inter Budam & castra positus, recedensque à flumine latam ab oriente planiciem relinquit, eo consilio vt aduentantes Turcæ, quos nihil

à classe fluminéque discessuros videbat contra rectam tormentisq; munitam castrorum frontem procedere,& periniquo loco transitum tentare cogerentur. Ea enim erat natura loci vt castra hinc prealta imminentis montis crepidine, illinc verò ad lęuam prçterfluenti Danubio munirentur, in tergo autem prçualidus agger erat erectus, contra portam turremque, quam Budenses, quòd flumine abluatur, Aquariam vocant. Nam ab excelsa vrbis arce, duo brachia pinnati muri per decliues prçruptosq; descensus ad flumen deducta erant, tantumq; loci in ima ripa intercipiebant, quantum in summo tota arcis amplitudo complectebatur. In eo spatio cum stabulis regijs vetera erant naualia, binisq; portis ac turribus prçcludebatur id iter, quod iuxta flumen haud multùm lato ripę margine in campos perducebat. Porrò in dextram ab ipsa fronte Rochandulphus perpetuam munitionem in aduersum montem traxerat, ibique minora castra in queis erant Hungari, editiore loco posuerat. Parua quoque insula ponte constrato castris iungebatur: in ea erat lunatus agger, maioribus tormentis egregiè munitus, quibus & subeuntia hostium nauigia, & ea, quam diximus lata planicies ex obliquo peterentur. Cogitabat etiam stabili atque perpetuo consertis inter se nauigijs ponte constructo, Pestanis mœnibus castra committere, indeque nouas copias opperiri, aduentantis hostis impetum sustinere, diuturnaq; maximè obsidione Budenses premere: nam tantus commeatus tantusq; rerum bellicarum apparatus ad Pestum fuerat institutus, vt vel in multam heymem abundè sufficeret. Cęterum appropinquantibus Turcis Valentinus cum duobus millibus equitum legati munere functus occurrit, quid hostes parent, quales, quantiq; sint, vtrumque Mahometem diligenter edocet, opportuna ponendis castris loca demonstrat. Itaque Mahometes Bassa audacter promotis agminibus quinq; ferme stadiorum spatio ab hoste consedit, circundatque sese celeriter ingenti fossa per Asappos pedites, quibus in opere faciundo Turcę plurimum vtuntur, totamq; eam planiciem tabernaculis innumeris complet: Belgradensis verò Mahometes rei bellicę peritissimus, per colles, qui sese molliter inflectunt, Gerardoque monti relicta planicie coniunguntur, editiorem capit locum, Hungarorum magis quàm Germanorum castris propinquum. Tum verò legati Turcę ducum nomine ad salutandam reginam vrbem intrant, magnam maioris minorisque pecoris multitudinem ex Hungarorum tamen pascuis abactam dono dant: mirantur subitarios aggeres, terrificosque hostium conatus, Budensium constantiam laudant, profitenturq; se eorum iniurias celeriter vlturos, exultiq; donis discedunt, Budamq; demum pariter ac ipsa castra mutua securitate commeantibus vtrinq; Budensibus & Turcis patuerunt. Tanta autem apud vtrunq; Mahometem, cum verbis, tum omnibus officijs humanitas atque prudentia spectabatur, vt nequaquam simulata aut temporaria inter Turcas & Hungaros amicitia, cuius nomine ad ferendam opem aduenissent, sed maximè sincera & diuturna vel ab astutis pueri nutritijs crederetur. Grauibus enim dictis sententijs, Georgio imprimis Vichioq;, et Valentino suadebant, vt deposita simultate, reuocare exules vellent, communi careque eis solitos honores, et denique in vnum Hungarici sanguinis corpus consentire: omnes enim, nisi desiperent, dum rex Stephanus adolesceret, securè atque beatè regnaturos, & deniq; postquàm sub tutela prçsidioque maximi atque iustissimi imperatoris tuti essent, Germanica arma facilè contemp-

turos,

turos, quæ neque valere per se possent, neque omnino commoueri, nisi concitantibus Hungaris, quibus patriæ desiderium satis iusta belli causa videretur. Cæterum binis vtrinq; eo modo constitutis castris, binæ quoq; classes accedebant: in Austriana erant biremes vigintiquatuor, maioris minoresque Nasadæ, quarum formam nauali prælio ad Stringonium facto, supra retulimus, circiter octoginta, onerariæ verò naues & magni lintres paulò minus centum: Turcarum verò classis omnis generis nauigijs, dimidio minor censebatur. Hanc tortuosi litoris cubitus in altum exporrectus, effecto intus latissimo sinu, opportunè ab hostium tormentis protegabat: pari quoque ratione prominentis ripæ, Austriana in altero consimilis profluentis flexu, deligatis ad ripam proris, tutissimam stationem obtinebat, actuariæ autem obiectu paruæ insulæ tegebantur. Nam Turcæ proximam huic Cepellianı insulam è regione castrorum occuparant, in superioreque parte, vbi Danubius veluti rostro scinditur, munitionem erexerant, indeque paribus tormentis partiuæ insulæ aggeres & commeantia nauigia diligenter infestabant. Capellia quadraginta amplius millibus passum in longitudinem extenditur; pagis ædificijsque referta, ac ideo opportuna, vt si eam ab initio Rochandulphus, sicuti iudicabant Hungari, occupandam muniendamque suscepisset, appareret Turcas nequaquam castrametandi facultatem habituros; aut omnino relicturos classem, si ad occidentem, vbi antea Rochandulphus constiterat, magno circuitu castra ponere voluissent. Quid enim eo consilio insanius, ac exitu calamitosius amissa classe Turcis accidere potuisset? sed nemo vel exactè prudens cuncta prouidet, quum euentus supra cladis incommodum infœlicibus reprehensionis etiam grauem notam relinquat. Non putabat enim diuidendas esse copias priusquam noua è Norico auxilia supervenirent; quum frequentibus prælijs & graui autumno ingruentibus morbis, vehementer attenuatæ, nequaquam Turcarum numerum adæquarent, & Budenses totis copijs diuersoque latere ad omnes Turcarum motus erupturi viderentur. Pugnabatur quotidie minutis prælijs circa planiciem ab equitatu, & ad superiores munitiones, ac in monte ab extraordinarijs peditibus. Nam Mahometes Bassa præter sagittarios Asappos, egregiam etiam Ianizerorum manum, & Belgradensis Illyricos, & Triballos adduxerant: sed equites vtrinque pari alacritate pugnam ciebant, quum promptissimus quisque aut paulo nobilior eques ad ostentandam virtutem ex aduersa acie parem sibi eum, qui armis ac insignibus conspicuus obuersaretur, ad singulares concursus prouocaret, vsq; adeo iucundo pugnæ genere, vt militari comitate per aliquot horarum inducias, cessantibus bona fide sclopettarijs; vt vera virtus emineret, hastis tantum & gladijs certaretur. In his exercitationibus Germani sæpius inferiores Turcis euadebant, vtpote qui robustis atque prægrauibus equis, ac ob id statariæ præsertim pugnæ assuetis, more gentis vterentur, quos si procurrere, aut denique refugientem hostem consectari vellent, segniùs omnino quàm oporteret incitarent, & tum facilimè eludendo breuem eorum impetum, Turcæ agiles è manibus elaberentur, nati scilicet ad liberas excursiones è vetere disciplina, in qua celeriter insultare ac euitandis ictibus equorum cursum inflectere, reuertique demum, & cum dispersis comitibus pugnare consueuerunt: sed similes edocti artes Hungari exules, paribus armis ac animis, vel multo plures Turcas facilè sustinebant, quum latis protecti scutis,

validisque pariter ac pernicibus equis insidentes, loricati galeatique magna ex parte Turcarum inanes hastas sagittasque contemnerent. Erat inter Germanos duces insignis Risciacus Sueuus: huius filius impiger adolescens, quum ignaro patre in aciem prodijsset, strenueque decertans spectante ante alios atque admirante virtutem patre, á cunctis vel ignotus effusé laudaretur, priusquam se explicaret á circunfusis hostibus est interfectus. Tum veró Risciacus casu equitis vehementer commotus, ignarusque suæ sortis, conuersus ad alios duces, omni, inquit, laude perornandus videtur hic quisquis sit equitum longé fortissimus, ac omnino publici funeris honore tumulandus. Id quum ab omnibus pari pietate probaretur, infœlicis filij ad longé miserrimum patrem cadauer est relatum, vberioresque cum omnibus obortæ sunt lachrymę, sed in patre repentinus dolor profundius ad vitalia peruasit, atque ita ille pauló póst, quum rigentibus oculis stetisset, nihil effatus interijt. Exinde Rochandolphus graui edicto quemquam pugnandi causa castris exire vetuit, adeo seuera lege, vt vnum atque alterum egredi pugnareque ausum in furca suspenderit: continendos enim milites existimabat, quód Germanicus equitatus omnibus rebus esset inferior, quód Ianizeri sclopettarij mirifice pugnarent, quód expectare nouas copias oporteret, quæ res adeo suorum animos imminuit, & Turcarum spes in immensum adauxit, vt contemptius ac insolentius Germanorum muniriones aggredi auderent, ac intra castra proximos vallo sagittis & glandibus vulnerarent. Germani siquidem quum castris perducerent fossam, imperité excauantes, ac exterius omnem glebam proijcientes, alterum propé aggerem, intercedente fossa, hostibus vtilem effecerant. Inde enim superiore loco improuisi, nec plané conspecti in stationem iaculabantur. Solæ Pereni turmæ ab editioribus castris sæpius in commeantes á Buda Turcas erumpebant: ita vt paucis tantum insidiarentur, & quum Turcæ aut Valentini equites valida manu vrgerent, intra muniriones & ad maiora castra se reciperent. Iam transierant multi dies ab aduentu Mahometis, magisque ac magis Turcis atque Budensibus animi viresque crescebant. Porro apud Austrianos ad non dubiæ cladis omen, debilitata virtus, attritæ vires, inexplicata consilia, & denique quo vno subsidio res humanæ bellicæq; præsertim constant, spes fractæ visebantur: sustentabant tamen animos frequentes literæ Ferdinandi, peramplaque existimatio Cæsaris, nequaquam in eo rerum discrimine fratri germano copijs atque pecunia defuturi, atq; ipsa demum ducis constantia, quę apud eum omni ratione potior erat, vt inde celerius in sua fata traheretur. Eo modo quum vtrinq; quotidie tormentis maioribus atque minoribus certaretur, Turcæ ab editioribus locis, & é proximo Cepelliæ promontorio conspectati segnes in insula Germanorum stationes, communicato inter se consilio, vt é duobus castris vno tempore diuersas hostium munitiones inuaderent, inalbescente cœlo in insulam cum expeditis nauigijs aduolarunt, adortique magno silentio semisopitos, pene priusquam sentirentur, aut sese Germani captis armis conglobarent, supra sexcentos milites trucidarunt: reliquis veró ex repentina clade tantus incidit pauor, vt quum perfugerent in castra: nec perturbatos angustiæ pontis facilé caperent, multi vtrinque decidentes profluente mergerentur: transeuntes veró é Barbarorum classe, quæ in aduersum pontem proras adegerat, confixi sagittis interirent. Tumultuatum est vehementer totis

castris

castris, quum Turcæ pluribus simul locis magno clamore edito, & ingenti strepitu tormentorum munitiones invasissent, parique metu atque periculo à reliquis Germanis Bohemisque ac ipsis Hungaris desperato pene subsidio certaretur. Sed ad recuperandam insulam, neque his Germanorum cohortibus, quæ in extremo ad flumen aggere in statione constiterat, neque socijs navalibus, aut expediti consilij celeritas, aut præsentis animi magnitudo defuit. Nam cohortante Heberstulfo castrorum magistro, ne à Barbaris Christiana signa atque tormenta rapi paterentur, Marioque simul Neapolitano, qui tum classi præerat, biremes maioresque Nasadas propugnatoribus plenas ad insulam appellente, tanta vi Turcis cadavera spoliantibus, ac ut tormenta capta protinus aveherent ad naves propellentibus incubuerunt, ut trucidati compulsique in naves, ac à terra simul & à circunfusis biremibus profligati, tormenta simul ac insulam victoribus æquata clade reliquerint. Ferunt ea die Barbarorum classem deleri potuisse, si nostri victoria utentes, adiutique secundo cursu atque impetu tanti amnis in puppes fugientium rostratas proras adigere, commixtique descendere voluissent, sed tormenta quæ in ipsa Capelliæ fronte, & in adversa castrorum ripa à Turcis erant constituta, anceps omnino descendentibus periculum ostendebant: facile enim multa demum post confectum subitæ rei certamen animadversa sunt, quæ in ipso commoti discriminis articulo opportune provideri non poterant, quum vel expeditis atque fortissimis ducibus plerunque consilium ac mentem repentini casus eripiant: Barbarorũ tamen Nasadæ quatuor demersæ sunt, & tres captæ, multique in eo tumultu aut tormentis discerpti, aut absorpti flumine perierunt. Heberstulphus ipse, quum ante signa fortissime dimicaret, tribus sagittis per apertam galeam receptis grauiter vulneratus discessit. Sequentibus autem diebus Turcæ tametsi vlla in parte munitiones expugnare nequiuerant, propugnaculoque Bohemorum semicapto inde multis acceptis vulneribus expulsi fuerant, magis tamen ac magis trepidatione nostrorum alacriores facti, tanto contemptu ex omnibus locis lacessendo prouocandoque infestabant castra, vt nullum fere quietis spatium succedentibus in stationem cohortibus relinquerent, et nostri diutius castra se tueri posse, crescentibus præsertim hostium copijs, atque animis, desperarent. Nam Vstrefus Bassa à Belgrado recentes quotidie milites, receptis ad se ægris atque saucijs, suppeditabat, & Valentinus adiuncta sibi delecta Turcarum manu Ianizerisque sclopettarijs, è superioribus castris Pestenianos equites depulerat, occupatoque Gerardo monte, ad eum vsque locum, vbi ingens lignea crux erecta conspicitur, multis hostium stratis ita peruenerat, vt auersa castra ad Aquariam turrem vergentia audacter inuaderet, magnusque totius castris tumultus oriretur, quum nostris vndique circunfuso hosti esset repugnandum. Sed præter singularem Germanorum Bohemorumque in omni labore atque periculo perseuerantiam, magno vsui fuerunt Pestanorum tormenta, quibus Valentini copiæ intercedente Danubio petebantur, sic vt plerosque equites libratis ad descensum maioribus colubrinis interficerent, & reliqui in tutum se recipere cogerentur. Ferunt ea die Valentinum nihil Hungaris exulibus, sed Germanis maxime infensum, certo iure priuatæ humanitatis ac amicitiæ, perfidum equitem Pereno suasisse, vt se Hungarosque omnes festinanter imminenti clade eriperet, quoniam bellua ingens quæ vniuersos vno hiatu deuoraret, aduentare nunciaretur, Solymanus

enim cognitis his rebus, quæ à Cæsare Ferdinandoque pararentur, ratus eos ad Budam cum magnis copijs descensuros, statuit tantæ occasioni, quæ nobili prælio, gloriosæq; victoriæ casum aperiret, magnis itineribus occurrendum. Itaque Perenus apud Rochandulphum ducesque liberè locutus, quæ accepisset, retulit, testatusq; est, nisi de receptu decerneretur, sibi atque Hungaris ad salutem esse consulturum. Quum sententiæ variarent, sed omnes tamen Pestum noctu perfugiendum arbitrarentur, vnus Rochandulphus fatali obstinatione pernegabat, se iniussu Ferdinandi regis a Budà discessurum. Itaque Salma celeri mioparone Viennam mittitur, qui regij iudicij decretum referat. Interim vrgente metu, frementeque Pereno, statuunt noctu silente luna quatuor commeatibus ad Pestum traijcere. In primo tormenta maiora & Hungaros, in secundo equites Germanos atque Bohemos, in reliquis peditatum omnem cum castrensibus impedimentis collocabant. Toti autem nauali negotio præfecti sunt, qui sine tumultu transueherent, Barcocius Hungarus & è Germanis Balthasar Pocanius. Neque enim Danubius (vti antea se facile perfecturos crediderant) perpetuo ponte iungi potuit: nam eo iam cœpto & penè contabulato, vis tanta ventorum & tempestas oborta est, vt amnis ingentibus excitatis fluctibus sæuus, tot nauigiorum dissoluta compage, iuncturarum trabes violenter effringeret, atq; inde magni lintres abruptis anchorarijs funibus, profluentis impetu raperentur. Itaq; primis & secundis transeuntibus Fortuna non defuit. Nam tametsi coeuntia in vnam partem nauigia Budenses Turcæq; per diem ab æditis locis despectantes, id quod erat facile suspicarentur, & varias quisq; pro ingenio noui motus causas adduceret, nihil tamen de repentina hostium fuga prouidebant, sed ea commeantium nauium frequentia intentos & diligenter speculantes diu nequaquam fefellit. Nam Vsarones duo perfugæ ad Georgium Valentinumq; institutæ fugæ consilium detulerunt, ab his extemplo certiores facti duo Mahometes totis penè copijs ad oppugnanda castra contendunt, tormenta curulia producuntur, præeuntibus Ianizeris, cæterisq; peditibus, iuniores equites dimissis equis succedunt, terribiliq; vlulatu edito stationes adoriuntur. tum verò Austrianis detecta ipsorum fuga animus concidit, resistunt tamen acriter Bohemi, pariterq; ij Germani, qui iuxta flumen ad insulæ pontem excubabant. Tumultuatur autem totis castris & in ripa maximè, quum quisque pauore concepto naues conscendere, nullo ordine nulloque pudore, vel per mutua vulnera properaret: cuncta enim terribiliora, vel fortibus viris reddebat nox intempesta & nubilo tum cœlo perobscura: Rochandulphi autem in tenebris, tantoque fremitu suorum ac hostium clamore, reboantibus vndique tormentis, nullum erat imperium. Is tum supra ægritudinem animi, admirabili & prorsus fatali casu vulneratus decumbebat, quum fortè literas ad regem perscribenti, ex hostium castris ferrea falconis pila tabernaculo incidens arcamque oppositam ictu perfringens, resilientis tabulæ fragmentum in læuum eius humerum grauiter adegisset. Cæteri porrò peditum duces, quum iam transuectis equitibus fœlicem fugam, quæ sibi eriperetur, vehementer inuiderent, vel proprio occupati metu, nec publicum discrimen priuatæ saluti præferentes, hærebant potius, quàm irruentibus hostibus repugnabant. Itaque superiora primum castra, vbi Perenus constiterat, à Belgradensis Valentinique copijs occupantur,

Germani

Germanique toto Gerardo monte præcipiti fuga diſpalantur. Neque interim Budenſes paratæ occaſioni ad intercludendos hoſtes defuere, quin ab Aquariæ turris porta, et per eam foſſam, quam à Ioanne rege perductam ad flumen diximus, confeſtim erumperent, & ab aduerſa caſtrorum parte stationes iam plane deſertas inuaderent, coniectiſque in hoſtes igniuomis globis tentoria incendere niterentur. Georgius autem tam ſubito quàm fœlici conſilio ad ſtabula regia pabuli ſtrues ſuccendit, tantaque inde late refulgens flamma repente emicuit, vt quum Danubius nitido vndarum æquore igneæ lucis ſplendorem exciperet, repercuſſuque diffuſum ad Peſtanam vſque ripam diurno lumini perſimilem euibraret, tota ea; cum terreſtris tumultus, tum naualis fugæ fœda facies ſpectaretur. Tum verò tormenta vndique in fugientem claſſem directa contortaque ſunt, vt non ſolum ab Aquaria turre, ſummaque arce à Budenſibus, ſed à binis etiam Turcarum caſtris & è Gepellia, vel ad incertos ictus conturbata nauigia peterentur: tanta quoque locis omnibus inuecta luce, Caſſonus qui claſſi præerat, expeditiora nauigia, remis per aduerſum flumem contendens, in latus hoſtilis claſsis incitauit. Itaq; conſerto nauali prælio, quum à noſtris iniqua vbiq; Fortuna certaretur, lintres onerarij aliquot militibus pleni capiuntur, nonnulli tormentis perforati demerguntur, repletur totus amnis cadaueribus; miſerabiliq; præſertim turba natuarum & militum enatare conantium. Nam quum inferiorem munitionem Ianizeri, ſtratis primis cohortibus perrupiſſent, reliquiq; Germani per ponte in inſulam perfugerent, ac in tergo falcatis enſibus cæderentur, honeſtę mortis metu in amnis gurgitibus turpiſsimam mortem quæræbant, quum aut præaltis rapti vorticibus, aut à nauigijs hoſtium armis repulſi detruſiq; crudeliter interirent. Trecentis ea nocte nauigijs incredibili conturbatione inter ſe commixtis & aliquandiu hærentibus totus pene amnis vno veluti ponte conſtratus apparuit: ſed Auſtrianę biremes maioreſq; Naſadæ deſperatis rebus incolumes ſeſe celeriter è manibus Turcarum explicantes, à puppibusq; hoſtes tormentis ſubmouentes, ad Comaram aſcenderunt. Terreſtres verò copiæ in caſtris eandem Fortunam tulere, ſed decoro maximè vitæ exitu Bohemi impauidè repugnantes; & Othonis Hecchijque ſummi peditum ducis cohortes aduerſis vulneribus conciderunt: nonnulli autem per iuga Gerardi montis euadentes, quum inſtante hoſte ad crepidinem quæ caſtris imminebat peruinerent, obſcuritate & metu animos confundente, præcipites decidebant. Multi etiam à Decumana porta, quum Budenſibus occurrerent, & quiſque hoſtium vario ingenij habitu clementiam aut crudelitatem exerceret, cæſi aut ſeruati ſunt. Vbi verò Sol oriens noſtrorum ſtragem Barbarorumque victoriam detexit, circiter tria milia hominum omnis generis, quæ accliui tumulo more militiæ ſeſe ad Gerardi templum erectis vexillis conglobarant, à circunfuſa multitudine trucidata ſunt: eorum tamen pars ferè tertia, quum proiectis ad terram armis ſalutem peteret, deditionem fecit, vt maiore demum vitæ ludibrio, ad ſpectaculum ipſa morte turpius ſeruaretur. Eodem quoque tempore Caſſonus victrice claſſe ad Peſtanam ripam delatus tantum terrorem his qui euaſerant, tuerique mœnia facilè poterant, vel ſolis clamoribus & tormentorum bombis intulit, vt equitatus trepida fuga, quum ſe portis effunderet, in anguſtijs afflictaretur. Vſqueadeo enim Germani priſtinæ virtutis obliti, ad

Turcarum nomen trepidebant, vt quum in nauigijs linteata capita conspicerent, relicta mensarum argentea supellectile, ac omnibus carissimarum rerum sarcinis, et curribus desertis, attoniti inermesque profugerent: hæsere tamen V sarones Hungari, apud quos omni metu mortis prædę auiditas præualebat, diripiendis mercatorum tabernis occupati. nam omnis mercimonij nobile ac opulentum emporium Pesti fuerat institutum, confluentibus scilicet vndique mercatoribus in tutam sedem muniti commodissimiq; oppidi, quod extra belli periculum, militaresq; tumultus, modico faciliq; traiectu castris iungeretur. Cęterum Cassonus nemine mœnia aut portas defendente protinus irrupit, præ dantiumque aliquot cecīdit. Tanta autem feritate peruagādo oppidum, Christiano cruore lætatus est, vt ne ægris quidem, quorum magnus erat numerus, & fœminis lixarum more Germanorum castra sequi solitis parceretur. omnes enim promiscuè Barbari trucidabant, nisi quos aut ad seruitutem forma & robur, aut teneræ ætatis flos, ad spem libidinis reseruarent: ita vt eo bello supra uiginti millia Christianorum capitum varijs casibus interempta tradantur. Capta autem sunt Pesti & in castris, insulaq;, et in nauigijs in ripam nondum exposita exactæ pulchritudinis muralia tormenta triginta sex, minora autem quæ canterijs & curribus imponerentur, centum & quinquaginta. Porrò tormentarij pulueris pilarumque ferrearum ac armorum atq; telorum & parati commeatus in totam heymem adeo ingenti copia potitus est hostis, vt ea præda multò maxima pars victoriæ Barbarorum æstimatione censeretur. sed nostri qui iudicio prudentiaq; valerent, nihil vel tantæ opulentiæ iacturam, quando sarciri instaurariq; mediocri pecunia posset, reputabant, quum verum detrimentum, ac insanabile susceptum vulnus vel tacitis animis agnoscerent, quo Germanicæ virtutis ac disciplinæ existimationem, inuiolatam antea Romanis imperatoribus, vna atq; altera ad Exechium, & Budam, pudenda Christianis omnibus fuga, sine vulnere hostium penitus amisissent. Ipse autem Rochandulphus, quum expugnata munitione medijs in castris pugnaretur, & concidi in tabernaculo quàm tantæ cladi superesse mallet, vel renitens & fremens a medico cubiculique præfecto, qui iacentem deserere nolebant, sub latus nauiculæq; impositus ad Comarani insulam ascendit, atque ibi paulo pòst, Samario in vico vulneris ac animi dolore extinctus, funestam diræ obstinationis atq; superbiæ suæ memoriam Germaniæ populis reliquit.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXX.

AT SOLYMANVS, qui maioribus, quàm vnquam anteà, confectis itineribus aduentabat, vbi de suorum victoria certius cognouit, institutam properandi diligentiam remittens, quintis castris Budam peruenit. Nam tanta celeritate cõtenderat, vt prętorianę cohortes, pręter eorum disciplinę consuetudinem, festinantis equitatus cursum adæquare cogerentur. cupiebat enim interesse prælio, neq; Augusto mense volebat excludi, qui mensium omnium occulto quodam auspicio sibi in primis patriq; Selymo militiæ fœlicissimus extitisset. Nam & magnum Hysmaelem in Calderanis campis, & Campsonem Gaurium Memphiticum regem ad Singam, & postremo Ludouicum atq; Hungaros ad Mugacium vltimis Augusti diebus acie deuictos memorabant. Quum & plerique duces eodem etiam mense à Baiazete Methonem expugnatam meminissent. Consedit autem in aduersa ad Budam veterem regione, offensus odore cadauerum & fœditate amnis tot corpora per omnes ripas euoluentis, vt purius atq; nitidius aquaretur, & Strigoniensibus ex propinquo terrorem incuteret: nam Tartarorum agmina magno à castris interuallo præcurrere solita, ad Vicegradum extendebantur. Victore itaque exercitu ad se traducto, atque vnis omnino munitis castris, antè omnia vtrumque Mahometem impensè collaudat, sed Belgradensem, cuius eximia virtute consilioque sine iactura militum administratum & confectum bellum fuisse didicerat, totius Græciæ equitum magistrum dicit, alios pro merito adauctis stipendijs ditat, vel ad præfecturas prouehit. Exinde captiuos produci iubet. erant circiter octingenti, qui prælongis vincti restibus ante ora ducum instructósque ordines ludibrij causa trahebantur. ex his notos duces nobilésque aliquot, quibus parceretur, delecti sunt, & antè alios Balthasar Pocanius, quem funesta ea nocte, transuehendis copijs pręfuisse docuimus, & Tayscus dux vetus, eo bello vigilum præfectus, reliquos ad vnum omnes barbarus imperator, alioqui clementiæ laudem quærens, & nunquam anteà in nostros crudelior, è conspectu abductos tironibus trucidandos dedit, truci nutu, & sęua voce prolocutus, talem eos omnino mereri pœnã, qui quum per legatos nequaquã synceré de pace agerent, astute bellum intulissent. Eminebat inter captiuos excelsę proceritatis Noricus miles: hunc in contemptũ Germanicę gentis pomilioni, qui erat in delitijs filiorũ, capite pręalta captiui genua vix adęquanti, occidendũ tradidit, ita vt indignę necis iniuriam crudeli contumelia cumu-

laret, cum diu incuruo puerili acinace, per lusum risumque cæsis cruribus prostratus vir ingens iugularetur à nano, qui inter adhortationum ludibria repetitis ictibus, dum ægrè perfoderet, eo spectaculo principum oculos satiarat. E captiuis autem vnus omnino Bursichius Bohemorũ dux nobilis incolumis euasit, reginę beneficio & Mahometis indulgẽtia paulo antè redemptus. Patrata ea ignobili & sæua cæde Solymanus regi puero dona misit phaleratos tres equos eximiæ pulchritudinis, frænis habenisque aureis & gemmatis ephippijs exornatos, totidemq; ex auro textili regales vestes: proceribus autem Hungaris præter singulas talares togas, aureos etiam torques Legati qui munera tulere perhumaniter à regina postularunt, vt puerum regem cum proceribus in castra mittere, omnique dubitatione deposita cuncta sibi ac filio secunda atque fœlicia sperare vellet. Ea enim magnitudine animi esse Solymanum, qui reges omnes non modo potentia Fortunáque, sed pietate atque iustitia superaret, vt puerum, quem semel paterno iure tutela sua ac amicitia dignum omnino defendendum susceperit, comprobante demum victoria non modo conseruatum velit, sed amplioribus antiqui regni spatijs adaugendum existimet. Proinde cupere regiam prolem coram intueri, agnoscereque paternam indolem, infantèmque de manu amplexandum tradere liberis suis, vt bene auspicatis renouatæ tutelæ initijs perpetuo tenore cum Ottomannis firmæ ac ideo immortalis amicitiæ fundamenta iacerentur: ipsam verò filiæ nurùsque loco incolumi dignitate semper habiturum. quod eam autem secus ac amanter cuperet, non inuiseret, prohiberi eo humanitatis officio antiquis Ottomannorum institutis, quibus principes suos ac alienas mulieres in alienis tectis intrare vetuissent. Porrò Solymanum non vsque adeo temperantię ac honesti decoris esse oblitum, vt socij beneuolentissimique regis filiam eandemque benificiarij ac amici regis nuper vxorem, & in similem regiæ Fortunæ maiestatem crescentis pueri matrem ætate formáque florentem, in castra atque adeo in intimum tabernaculum admitti pateretur: ne integrum eius pudicitiæ nomen, quod in reginis vnica & perillustri cura esset tuendum, vllis suspicionibus inuolueret Ad eam tum regina, non occulto metu teneros sensus in materno affectu facilè confundente, perplexè admodum respondit, sed monente demum obtestanateque Georgio, ne dubitantis suspicionem leui & nihil profutura cunctatione Barbarorum animis inijceret, puerum regalibus crepundijs exornatum carpentoque aurato impositum cum nutrice lectissimisque matronis in castra misit, comitantibus cunctis ferè proceribus, quibus dona legati detulerant. Excepere aduentantem progressæ aliquantum è castris honoris causa ornatissimæ turmæ equitum, inter castrenses vias prætorianæ cohortes, illatumque in tabernaculum, Solymanus humaniter inspexit, perblandè cum nutrice collocutus, liberos suos qui aderant complecti atque exosculari latè vagientem iussit, certo amoris pignore obligantes, quem beneficiarium atque amicum, quum pariter adolesceret, essent habituri. Ii erant Selymus & Baiazetes Roxolana matre geniti, aui & proaui nomina referentes. Mustapham enim Circhasia priore vxore susceptum, regio & planè militari spiritu iuuenem, veluti ablegatum ad Magnesiam in Ioniæ præfectura reliquerat, quum ingenio viribusque vigentem & non obscuro militum studio subnixum iam planè metuendum existimaret: inductus

inductus enim, vti planè vxorius, Roxolanæ blanditijs, aut sicuti plerique ferebant, per Trongillam Iudaicæ sectæ nobilem magam amatorijs veneficijs deprauatus, Selymum, excluso Mustapha, successorem imperij destinabat: quòd Mustaphas intempestiua atque nefaria cupiditate nimis fera fata patris aui Selymi exemplo præuenturus esse uideretur. Cæterum Solymanus, quum Hungari proceres cum purpuratis pranderent, certos duces, quibus antea negotium dederat per simulationem visendæ vrbis immissis cohortibus Sabatinam portam occupari iussit, vsqueadeo tacitè & dissimulanter, vt nec custos satis otiosus commeantis turbæ spectator, portæ aditum alienæ potestatis factum sentiret. nam quum frequentes sedato passu manipulatim intrarent, multi etiam ex composito, vt patrandæ rei suspicionem auerterent, veluti iam lustrata vrbe, in castra redibant, modò plateis foroque & compitis omnibus celeriter occupatis, & nusquam tumultu edito prætorianorum præfectus per regiones pronunciari iussit, vt Budenses omni timore deposito limine se continerent, matureque si vitam ac libertatem & denique Fortunas incolumes vellent, arma traderent: paruere imperio ciues; prolatisque armis in fidem recepti Turcas hospito receperunt. Tanta autem extitit Barbarorum tranquillitas atque modestia ex seueritate disciplinæ, vt nemo hospitum asperiore dicto factoue sit violatus. Tum verò Solymanus vbi renunciatum est, pacato & nihil resistente populo, vrbem in manu esse, puerum, quanquam nox incumberet, ad reginam remisit, retentis apud se proceribus. Erant ij Georgius ipse Varadinensis antistes, ærario præfectus, & Petrus item Vichius regis propinquus Ioannis testamento tutor relictus: Valentinus quoque copiarum dux summus, & Stephanus Verbetius epistolarum & scrinij regij magister, & Bacianus Vrbanus, custodiæ præsidijsque vrbis præpositus. Ea uis impotentis Barbari inopinantibus improuiso illata, singulorum animos magnopere conterruit: auxere etiam pauorem minus familiares purpuratorum vultus, verbaq; intempestiuis querelis inuoluta. nam perductos in consessum, tam seuerè, quàm impudenter interrogando criminandoq; iustæ propè quæstioni subiecerant, ita vt grauissimarum rerum consiliorumq; omnium rationem reposcere viderentur. At regina, vbi vrbem serio doloque occupatam, & proceres in castris retentos videt, metu & dolore perturbata supplices libellos ad Solymanum perscribit: orat vt fidei datæ, quam recentibus mandatis prolixè ac humaniter confirmarit, & denique pristinæ suæ lenitatis & clementiæ obliuisci nolit: ideoque proceres ob egregiam fidem fortemque operam de se, Turcicoque nomine benemeritos, incolumes remittat. Agit hæc per Rostanem, atque eum muneribus explet, missa etiam è suo cultu corolla perinsigni ex vnionibus cum gemmato emblemate, quæ eius vxori Solymani filiæ mitteretur. Exinde per quatuor dies de Pannoniæ regno apud Solymanum pugnantib. sententijs disputatum ferunt: Mahometes et Custrephus parum inter se diuersi puerum regiæ prolis, principesq; gentis Byzantium abducendos censebant, committendam autem Budam præfecto, non tam acri quàm moderato prudentiq;, qui molliter imperando indulgendoq; Hungarorum animos seruitutis metu liberaret, conseruatisq; omniũ Fortunis paulatim ferendo iugo insuefaceret. At Rostanes ingenio mitior, atq; eo quòd vti gener firmiore gratia valebat, ab omni vel cupiditatis vel adulationis suspitione remotior, totius deliberationis summam

ad decus reuocabat, quum diceret longè maximo atque optimo principi, qui nullo vnquam dedecore nominis famam onerasset, nihil omnino esse turpius quàm contra ius & æquum susceptæ anteà tutelæ ac defensionis, parta demum victoria, fœminæ pariter ac infanti puero fidem fefellisse. Ex aduerso Mahometes Belgradensis, qui Iahaoglis vocabatur, nunquam nisi peracerbus in nostrum nomen & maximè truculentus leniora consilia vehementer improbabat. Erat enim Turcici sanguinis patre, nomine Iaha Bassa, Mahomete quondam purpurato progenitus, exercueratq; Hungarica arma per multos annos ab Illyrico limite, sub Balibeio præsertim fratre, quem Mugaciana acie claruisse meminimus, sed demum ex calamitate nostri exercitus ad Exechium, & hac quoq; ad Budam Germanorum infœlicitate, tantam militaris consilij ceperat opinionem, vt extra ordinem in consilium cum purpuratis admitteretur. Is rogatus sententiam, scio, inquit, Solymane, quum postremo loco sententia dicitur, dissidentis nomen inuidiæ expositum videri, neq; proinde fieri posse, quum planè dissentiam, quin oratio mea vestris auribus ac animis grauis molestaq; sit, sed non recuso vel arrogantis nomen, modò malignitatis & ignorantiæ notam deuitem, dum ea recolo quæ ex vsu præsentium rerum tuis commodis tuæq; amplitudini mirificè conducant. Concedi enim aliquid ætati meæ, & si dicere liceat, etiam rebus gestis, iure postulo: quum bellando, dimicandoq; in Pannonia senex factus, ea de statu atq; opibus huius regni, ingenijsq; hominum didicerim, quæ prolata in medium magno vsui esse possint, vt de hac re quæ decreti pœnitentiam non recipit, rectissimè statuatis. Quinquies iam per hos viginti annos armatus in Pannoniam venisti, & ego non obscurus omnino aut dux aut miles, omnibus non modò bellis, sed prælijs interfui, puto vt vindicares iniurias, imperij fines proferres, & deniq; optima pace potirere: quæ certa esse non potest, nisi armis atq; victoria paretur. Itaque Belgradum infame domicilium asylumq; latronum immanium, & quondam funestis maiorum nostrorum conatibus nobilitatum, fortiter expugnasti, quum inde Hungari per inducias patre tuo Parthicis occupato bellis, Mysorum & Illyricorum fines impune vexauissent. Eosdem porrò quintum pòst annũ, quod nefaria crudelitate & teterrimo supplicij genere legatos nostros interfecerant, vna acie cum rege ipso trucidasti, Budaq; potitus, vt præclarum magnitudinis animi tui, vel remotissimis nostri nominis hostibus specimen daretur, delegisti ex reliquijs profligatæ gentis, quem diademate protinus ornares, non regio quidem ortum sanguine, & nullo hercle alio merito cognitum, quàm quod dudum & priuatus & publicus hostis extiterat, quũ validissimas contra te è Transyluania adducens copias, fratrem virum ipso fortiorem gladio nostro interfectum amisisset. Exortus est demum nouus hostis rex Noricus, qui Hungarum beneficio tuo regnantem expelleret, atq; ita aduersus Germanos tertium bellum suscepisti, vsq; adeo vehemens, vt reducto statim rege fugatisq; hostibus non modò Viennæ mœnibus, sed interiori etiam Germaniæ terrorem intuleris. At biennio vixdum exacto idem rex neq; pacem pati neq; bellum ferre solitus, quum præsentis Caroli fratris opibus inniteretur, Budamq; nostro defendente præsidio frustra oppugnasset, te iterum exciuit, iniurias cædibus ac incendijs vindicantem, quod suæ dignitatis esse statuebas, eum tueri armis, quem inusitata liberalitate regem effeceras, maximeq; optares cum duobus fratribus de occidentis imperio, nobili pugna edita, decertare.

Sed illi,

Sed illi, quum urendo vastandoq; avita eorum regna percurreres, adventantis fremitum non tulerunt: secutaque demum pax est inter Hungarum atque Germanum te indulgente probanteq; quum adversus Persas ire properares: sed eam Germanus ita fregit, ut nisi ego ad Exechium deleto ingenti eius exercitu, perfidiam opportune vindicassem, tu omnino Babylone accersendus videreris: sicuti modo Byzantio, multis itinerum superatis incommodis advolasti, ut nobis maturam opem ferres, daresque supremam operam, sicuti plane speraverim, ut rebus in Pannonia firmissime constitutis, tot laborum ac sumptuum incommoda, pro alieno commodo quinquies suscepta finiantur. nisi uti video aliquos optare, nunquam tibi tutelam hanc pupilli & viduæ censes dimittendam, infiniti scilicet laboris atque periculi plenam, cui par pretium non sit ea gloriæ species, quæ animo tuo excelso honestique semper decoris avido, ab his uti arbitror, nimis sapientibus obtenditur: verum hanc uti plane rudis sapientiam gloria redundantem non intelligo, quæ in ipso cursu victoriæ nervos elidit, nec in castra a peritis imperatoribus unquam admittitur: quo fit ut te maioribus tuis, qui duodeviginti regna in hoc imperium contulerunt, quum fœliciorem omnino cupiam, sapientiorem esse nolim: quid enim insipientius dici potest, quam semper esse stultum? hoc est aliena curantem sua omnia, salutem, opes, dignitatem, in discrimen sæpissime devocare? Satis fecisti, uti arbitror, & cumulate quidem officio pietatis & fidei, atq; etiam gloriæ, si ea potius mansuetudine, clementia, lenitate, quam invicto consilij robore, pertinacique vigore militaris animi comparatur. his enim instrumentis ardens semper & invicta virtus Ottomannos provexit & extulit: illæ autem, uti mihi videntur, adumbratæ laudis imagines ociosorum & desidum regum animos delectent, armatis certe nunquam maioribus tuis, nisi post debellatos hostes, triumphosque actos, ac erecta trophæa, placuerunt. Sed hæc arbitrio, iudicioque tuo, cui maiora ingenia concedunt, tribuantur. Ego certe si bellorum casus, & non incerta rerum momenta longe prospicio, eam minime quam animi libido suadet, consilij rationem sequar, quum ipsa, quæ cunctis rebus dominatur, & me vehementer urget, multo meliorem necessitas ostendat. Ante omnia Hungari, ut ipsis minime confidamus, præclare nos admonent, quum rapinis, transfugijs atque perfidia infames, inter se dissentiant: nec eorum exules desinit, qui Germanos concitent, & continenter bellum gerant: reginæque item & pueri opes infirmæ, quæ tantæ esse non possunt, ut præpotentem propinquumq; hostem sustineant. Necesse ergo erit alienum regnum nostris tueri auxilijs, quæ minora iusto exercitu sine magno nostro discrimine, detrimentoque adduci nequeunt. Magnis porro, uti solemus, peditatu, tormentis, classeque instructis exercitibus singulos per annos, tanti itineris & laboris expeditionem suscipere, extremæ dementiæ opus videtur. Neque enim ex Ottomannici nominis dignitate putaverim, quotannis ad plorantis petentisque opem fœminæ preces commoveri, nisi arma sustinere, quam inferre utilius atque nobilius putes. Itaque censeo hoc regnum uti iure belli toties captum defensumque more maiorum in provinciam redigendum, reginam patri remittendam, puerum alendum Byzantij intra septa regiæ, nostrisque legibus imbuendum, proceres necandos, evertendasque eorum arces, ac ex omni regione familias insignes, quæ ferociores spiritus gerant, in Asiam traducendas: reliquam porro multitudinem, quæ agros colat, atq; urbes inha-

bitet, impositis præsidijs conservandam. hoc uno siquidem decreto, Solymane, & Hungari se perdomitos intelligent, & Germani, nisi temerè utique ac infœliciter de Styria atque Austria dimicare velint, Pannoniæ finibus abstinebunt. At Solymanus priusquam de re tanta decerneret, sacrificandum ratus, tertio Calēdas Septembris, qui dies Mugaciana victoria erat insignis, Budam cum liberis intravit, delecto celebri templo, quod Deiparæ virgini erat dicatum. Illud enim anteà sacerdotes Mahometano ritu expiantes, divorum scilicet nostrorum sublatis altaribus, imaginibusque deletis, Deo maximo consecrarant. Nec multò pòst eo temperamento decretum edidit, ut singulorum sententias appositè moderatus, parem omnino viam securitatis simul ac dignitatis tenere videretur. Budam enim Turcico præsidio custodiendā censet, reginamque obiter monet, ut æquo animo urbe atque arce excedere velit: ipsam enim cum puero ultra Tybiscum in Lippa regnaturam, regione admodum pacata atque opulenta, & quòd non mediocri etiam solatio esse posit, Sigismundi patris finibus propinqua, donec Stephanus puer agnoscendo regno fœliciter adolescat. Eosdem porrò eum tutores atque nutritios habiturum: Vichium quoque Temesuarensis præfecturæ Sanzachum maximè illustrem atque potentem fore: Verbetium verò senem, ut legum totius regni urbanarumque rerum peritissimum, Budæ Hungaris ius dicturum: se verò daturum comites è prætorianis alis, currusque & sarcinaria iumenta, quibus mundus muliebris, gazaq; omnis regia in Lippam aveherentur. Itaque regina vel cum lachrymis & tacito gemitu, tyranni perfidiam detestata, sed tum necessitati dissimulanter cedens, arce atque urbe excessit: ea à Barbaris imposita lege, ut tormenta ænea, & quicquid militaris instrumenti armamentarijs inerat, & commeatus in horreis omnino relinqueret. Proceres quoq; unà profecti sunt: qui tametsi peracerbo rerum eventu tristes incedebant: recepta tamen libertate saluteque, de qua per triduum desperarant, perquam effusè lętabantur. Solus omnium Valentinus antiquum Barbarorum odium pręsenti perfidia sensit, in castris sub custodia retentus, quòd circa Balatonem lacum prævalidas opportunasque arces obtinebat, quòd novem anteà annis ad Neocricum, uti memoravimus, in profligatos Cassoni equites crudelissimè desævijsset, quòd viri ingenio maximè pugnaci, indomito, liberali, Hungarorum multitudinem militandi studio sibi devinctam, quò vellet impellere posset. Eius enim viri virtus spectata militiæ, cum Turcis omnibus, tum ipsi maximè Belgradensi, qui eum ambiguis criminibus obiectis odiosum reddiderat, omnino formidanda videbatur. Emanarat quippe fama, neminem ex Hungaris exulibus equitibusq; Germanis evasurum fuisse, nisi Valentinus Perenū hostium ducem, ut sese imminenti clade cum suis celeriter eriperet, opportunè monuisset. Nequeid ille vel captus pernegabat, quum generosa & contumaci fronte, idem semper se facturum fateretur. Quid enim, inquit, nobilius esse potuit, quàm nostræ nationis auxilia, quę cognationis & sanguinis privatæque benevolentiæ necessitudinem includant, externis verisque hostibus detraxisse? Vt hi scilicet minore nostro cum periculo vincerentur, & illi clade erepti superessent, qui ad referendam gratiam insperati, ac ideo insignis beneficij memoriam retinerent? Egit tamen regina sedulò, quanquam proprio mœrore occupata, ut Valentino libertas impetraretur, & id quidem à Rostane per Agurchum Sigismundi patris legatum, virum inter Sarmatas genere & bellica laude illustrem,

ſtrem, qui victoriam de Germanis partam gratulatum advenerat: ſed id tantùm humaniter eſt impetratum, ut Solymanus, quum nihil Valentino ſe nociturum promitteret, non incertę libertatis ſpem præbere videretur. Dum hęc Budæ fiunt, Ferdinandus belli eventū Viennæ expectans, ubi ſuos fœdè profligatos, & ducem mortifero ictum vulnere in Comaram evaſiſſe, adventareque Solymanum didicit, Leonardum Velſium quanquā ſæva diuturni morbi tabe afflictum, quòd paulò antè non infœlix dux oppugnandæ Budæ conſilium improbaret, in Comaram deſcendere iubet, qui reliquias fuſi exercitus excipiat, fugientes undique ſiſtat, ſpeque auxiliorum commeatus atq; ſtipendij territos, & rerum omnium inopes confirmet. optimùm quoque ratus victori Solymano moram inijcere, qui Viennam uſque repentina incurſione pervaſurus eſſe credebatur, legatos ad eum mittit, qui oblatis novis conditionibus pacem peterent. ij fuêre Nicolaus Salma, quem felici ſua ſorte pridie quàm caſtra à Turcis caperentur, ab exercitu legatum ad regem miſſum fuiſſe docuimus, & Sigiſmundus Litheſtanius præclara nobilitate togatus ſenex. Tulêre munera excelſum Germanico more ex auro poculū, lectiſsimis exornatum gemmis, eruditeq; inſuper admirationis argenteam machinam, in quâ non horarum modò ſpacia: ſed errantium etiam ſyderum motus, menſtruiq; Solis ac Lunæ coitus, exactiſsimâ ratione monſtrabantur: intus ſcilicet dentatis rotis certisq; ponderibus, admirabili momento, vel in multum ævum minutiſsimas temporum menſuras diſpenſantibus, quum inter celeres tardosq; orbes, in tam vario inæqualiq; polorum ordine audaci quadam ſupremi motoris æmulatione cuncta congruerent. Ea à peritiſsimis aſtronomis excogitata, perfectaq; Maximiliani Cæſaris fuiſſe dicebatur, cuius ingeniū nobili ſemper ſtudio, nec deterrente unquam ſumptu, rara atq; admiranda concupivit. Cæterùm legatos appellentes egreſſosq; navigijs Caſſonus oblatis equis quibus veherentur, in caſtra perduxit, deditque eis conſpicuo in loco tabernacula picta, eximijs tapetibus conſtrata, miſſaque ſunt à Roſtane caſtrenſis lautitiæ munera, vinumq; imprimis nobile, tam ipſis lege vetitum quàm noſtris, Germanisque præſertim expetitum. Purpurati poſtero die, dum Solymanus non procul in prætorio pranderet, legatos prandio exceperant, ita ut in gratiam noſtri moris non in ſolo, uti ſolent, collectis cruribus, ſed altiore in menſa cathedris humilioribus purpura contectis, ſedentes unà diſcumberent: ſolus Belgradenſis extra ordinem virtutis ac ætatis honore admiſſus, in pulvino infra purpuratos aſſedit. Legatorum verò comites ex ſingulis nationibus iuvenes generoſi ſpectandi ſtudio famulantes, apud tetrarchas epulati ſunt, numero quadraginta ſex. hos Turcico nomine Sanzachos vocant, hoc eſt ſigniferos, quòd militari cum imperio provincijs præſint: ſingulis enim pro inſigni, equina cauda haſtæ præfixa ante tentorium figitur, prodeuntique in aciem ſericis demum vexillis vario colore turmas atque alas diſtinguentibus, illa eadem paſsis crinibus nivea cauda præfertur. Epulæ Barbarorum è Danubio facilè potantium una oriza, unisque omnino vervecinis carnibus cœptæ finitæque ſunt, adeo ſimplici aſtrictoque apparatu, ut non obſcurè nimiam luxuriam noſtris exprobare viderentur, qui menſarum decus, quo uno præcipuè nobilitatem acinſaniam oſtentamus, nequaquam naturæ deſiderio, ſed immenſa gulæ libidine definiant: ut obiter non ſit mirum, eos conſilio atq; armis invictos & ſemper victores evaſiſſe, quum talem volupta-

tem, quæ in hac noſtrarum gentium vita longè potiſsima cenſetur, uti capitalem bellicæ virtutis hoſtem, domi & foris penitùs abdicarint. Igitur remotis menſis legati ad Solymanum ſunt introducti, ita ut ſingulos bini purpurati in medio arreptis brachijs quadam honoris ſpecie ſuſtentantes ad dextræ oſculum perducerent. neque enim Turcæ externos homines ad tyrannum aliter admittunt, quàm ut ſinum ſcrutentur, an ferrum ſub veſte lateat, implicatisq́; eo modo brachijs commovendæ manus poteſtatem facinus auſuris diſsimulanter eripiant, quanquam aſsidenti in thoro circumpoſita, parataque ad manum clypeus cum acinace clavaque ferrea, ac item arcus & ſagittæ conſpiciantur. Illata quoque eſt illa machina ſuccollantibus duodecim ſervis, quæ Solymani animum, & Barbarorum oculos admiratione complevit. Adduxerant enim artificem, qui ſolutis machinæ fibulis interiora admirabili rotatione circumacta repanderet: is libellum quoque detulerat, attritæ vel luxatæ machinæ remedia continentem, tradentemq́; præcepta, quibus tot orbium curſus nunquam interitura ratione regeretur. Ea enim ingenij ſubtilitate Solymanus fuit, ut non modò ſacris literis, quibus ſuperſtitionis ſuæ leges continentur eſſet eruditus, ſed Aſtronomiæ Coſmographiæque præſertim curioſè operam daret, Hammone medico ex Bethiea oriundo perdocente, quum vir acutus ſingulas terrarum regiones, ſinusque maris in membranis, depictisque orbibus demonſtraret, ut inde regius animus per ocium utili & peramœna delectatione caperetur. Petebant legati, ut Pannoniæ regnum Ferdinando concederet, hiſdem ferè conditionibus, quibus id paulò ante Byzantij Laſchus petiſſet. Tributum enim ſicuti Ioannes pendere conſueſſet. quotannis ſe penſurum pollicebatur, adducturumque in eadem pacis ac amicitiæ fœdera Carolum fratrem, ut in tergo ab omni bellico metu liber, quod maximè percupere videretur, exemplo Selymi patris ad Orientem imperij fines extenderet. Neque enim ipſum dicebant, vel generoſè vel rectè facturum, ſi Ioannem fato functum, vel infantem eius filium, qui hæres minimè putaretur, ulla in re Ferdinando regi compararet, quòd ille neque officij merito, ſed alienæ Fortunæ beneficio ſublatus, alieni iuris locum invaſiſſet. non eum herclè Regem impotentibus armis ritè factum videri, quum nec procerum omnium conſenſu rex acclamatus, nec legitimè coronatus fuiſſe videretur. Præclara ſiquidem iura Auſtrianorum principum vigere, quanquam tum oppreſſa armis, eaque aliquando valitura, quibus freti Pannoniæ hæreditatem fœliciter adirent, niſi iniquitate Fortunæ intercepta raperentur. Cæterum dimiſſo antiquo iure, nihil ſe potius habere, quo illati belli nomen excuſarent, quàm recentis initæ pacis tabulas, quibus Ioannes ſolenni tot procerum aſtipulatione Ferdinandum regni ſucceſſorem reliquiſſet. Illum profectò certi iuris conſcientia permotum, vel ipſum authorem defenſoremque ſuæ dignitatis præiudicio vehementer offendere, quàm Chriſtiani nominis cauſam impiè prodere maluiſſe, quum prævaricatione turpiſsima, beneficiarij iuris oblitus, fidem ſacramento interpoſitam, tam ingratè quàm aſtutè fefelliſſet: ut ipſe qui inter reges potentia magnitudineque animi excelleret, & bello paceque iuſtitiæ nomen tueri videretur, poſtquam ingrati hominis contumeliam neglexiſſet, Ferdinandum tantis affectum iniurijs amicum et beneficiarium mallet, quàm perpetuum hoſtem. Nihil enim ei, vel ad æquitatis famam honeſtius, vel ad diuturnę pacis ſecuritatem utilius, vel ad liberalis animi laudem omnino glo-

rioſius

riosius futurum, quàm si antiquissimæ stirpis regem, virtute, fideque præstantem, delectum a Bohemis, ab Hungaris exoptatum, à Germanis autem Romani imperij Cæsarem designatum, summique imperatoris germanum fratrem tributario nomine Pannoniæ regem appellaret. Solymanus iucundo vultu laudatis muneribus biduo pòst per Rostanem respondit, Vltimam hanc esse pacis ac amicitiæ conditionem, ut Ferdinandus urbes, oppida, arces, quæ in ditione Ludovici regis anteà fuissent, continuò redderet, ac in posterum Pannoniæ finibus abstineret: se verò qui toties bello lacessitus graves sumptus gravesque labores subisset, levi pœna contentum fore, eam esse ut ad conservandum invictæ maiestatis decus Austriæ tributum imponeret, tum verò inita amicitia solenne fœdus percussurum: quòd si ea conditione gravarentur, obiterque bellum, quam pacem mallent, se adnixurum continuis armis, ut Pannonico regno adempta, evastatis Austriæ regionibus vindicaret. At legati quanquam ad tributi nomen tanto fastu, tantaque Barbarorum arrogantia inductum, quum summæ potentiæ, summæque dignitatis fratres indignè contemni quererentur, in iustam propè iram exarserant, ut susceptæ legationis propositum tenerent, afflictisque rebus spacium daretur, inducias postularunt, per quas Ferdinandus atque itidem Carolus Cæsar consulerentur: sed nec id impetrari quoque potuit, quum inducias astutè peti perspicerent, quibus gerendarum rerum inclinante iam autumno, vertenteque se in iuges pluvias, occasio tota deperiret. Petivère demum ut Balthasarem Tayscumque duces captivos pretio redimere liceret: hos enim in cathenis viderant. Ad id Rostanes respondit eos, si pax ea quæ dicta esset conditione pararetur, sine pretio dimissurum: porrò si bellum foret, non defuturam occasionem, ut captivorum permutatione redderentur. Licuit autem legatis circumducente, monstranteque Rostane opulentiam atque ordinem castrorum intueri: sed quum munimenta, quæ intra fossam clitellatis camelis perpetua serie cathenatis, currulibusque tormentis constabant, atque item stationes attributaq; distinctis militum generibus tentoriorum spacia mirarentur, silentium ante omnia peræquale atque perpetuum in tanta frequentia stupendum fuit. neque enim aliter quàm significatione manus, & nutibus parati intentiq; milites regebantur. Solymani porrò insigne prætorium, uti parerat, cunctis excelsius & sumptuosius, quum quadratæ arcis effigiem exprimeret, oculos pulchritudine & maiestate operis adimplebat. à quatuor enim angulis totidemque medijs ab omni latere fastigiatis, pinnatisque turribus cingebatur. Intererant ad commeandum latissimæ porticus, sic ut area in palestræ modum, in medio ad domesticas exercitationes relinqueretur. Interiora quoque papilionum velamenta, Babylonici operis acu picta, sericique funes, quibus tenderentur, usque adeo elaborata pretiosaque fulgebant, ut æstimationis nostræ modum excedere viderentur. Adnotatum est omnium ordinum tabernaculis, tentoriola esse coniuncta, quibus latrinæ inerant, eo instituto ordine, ut novæ scrobes quotidie fierent, repletæque statim arena iniecta tegerentur. In macellis quoque pariter profundæ fossæ visebantur, in quibus lanij totius exenterati pecoris exta sedulò tumulabant. Ita fiebat, ut castra nullo odore tetro afflata, non ad salubritatem modo, sed ad iucunditatem repurgatis omni in parte regionibus non Barbarorum, sed eorum qui militiæ disciplinam condidissent, castra censerentur, prædamnatis hac in re stativis nostris, in queis præter ingratam na-

ribus atque oculis multarum rerum fœditatem, pestilentes enasci morbos sæpissimè videmus. Legatis multiplici veste, pecuniaque donatis atque dimissis, Solymannus Belgradensem, latè longeque citra Danubium Austriæ fines populari, ac incendere: Cassonum verò voluntarijs equitibus præpositum in Moravos, qui Marcomanni antiquitus fuerant, excurrere iussit, sed prædabundos, magno insperatoque earum gentium commodo plenis imbribus inflati amnes opportunè morati sunt. Exinde vir Hungarus, nomine Solymannus, qui ab ineunte ætate bello captus Mahometis sectam sequebatur, à Solymanno Budæ cum imperio præficitur, qui cum Verbetio daret operam summa æquitate iusdicendo, popularesque quondam suos familiarius alloquendo, in spem diuturnæ tranquillitatis adduceret. His rebus confectis, dies circiter viginti ex quo venerat Budæ commoratus in Thraciam redire constituit, quòd autumnales pluviæ maturæque hyemis frigora suberant, & magnitudine multorum amnium, quibus Pannonia ex omni parte ad difficultates itinerum irrigua præcinctaque est, intercludi posse vereretur. Ex itinere autem Laschum legatum, suffectum navigijs liberaliter dimisit. Eum enim privato virtutis eius ac amicitiæ nomine in gratiam receptum, Byzantio secum adduxerat: sed demũ nova offensus iniuria custoditum reliquerat Belgradi, quum ex speculatorum literis Antonium Rinconem, veterem apud se Byzantij legatum, remittente cum mandatis Francisco rege è Gallia redeuntem, in Pado amne à Cæsarianis interfectum cognovisset, sed Laschus per literas præclarè ostendit, Ferdinandi regis nullum esse in Italia imperium, easque regiones Caroli fratris præsidijs teneri, potuisseque Rinconem hostilis terræ in flumine temere navigantem, iure capi ac interfici, quando ei tanquam exuli capitis pœna damnato, quòd natale solum in Hispania vertisset, ad hostesque transfugisset, omnibus Cæsaris imperij finibus esset interdictum. Sed Laschus diu eo beneficio uti nõ potuit: regressum enim in Sarmatiam conceptus antea vehemens oppressit morbus, ita ut plerique ex aula Germani fatum ad invidiam vertentes non tabifico quidem fluentis alui vitio, quo diu laborasset, sed lentis tyranni venenis omnino sublatum contenderent, quum vir ille omni virtutis ac elegantiæ laude insignis, & longiore vita dignus, in ea republicæ Fortuna vel ab ipso Rege lugeretur. Cæterùm redeunti in Thraciam Solymanno, ad Dravum amnem nunciatur, Stephanum Maylatum Ferdinãdi secutum partes, ac ex professo Turcarum hostem dolo comprehensum in Petri Moldavi potestatem devenisse, pacatamq; ex omni ferè parte Transylvaniam in fidem concessisse. Ea re Solymannum magnopere lætatum ferunt: Maylatum enim hominem bellicosum, ingenio contumaci, regnandi cupido, pronoque ad mutandam fidem vehementer oderat, quum ab eo Grittum & Turcas interfectos meminisset, Transylvanosque indomitam gentem ad arma natam, dubioque bello potius quàm certa pace gaudentem, ab eo concitatos perspiceret, quos moderato benignoque imperio pacare quàm iusta vi ac armis subigere malebat. Sed quoniam in Petri Moldavi perfidiosi cruentique hominis mentionem incidimus, operæpretium putavi, quo dolo Maylatũ cœperit, & qua Fortuna sævitiaq; in recuperando regno usus sit breviter enarrare, ut sicuti iam planè tempus nos admonet ad Germaniæ concilium, consiliaq; Cæsaris nihil intermissa rerum serie opportunè redeamus. Solymanno in Pannoniam cõtendente, Moldavus adversus Maylatũ evocatus, uti suprà memoravimus, cum

Achomate

Acomate Nicopolis præfecto castra coniunxerat. Erant enim præter pedites, quorum numerus more gentis erat exiguus, supra quinquaginta milia equitum. nam & suas quoq; Transalpinus, alter Valachus imperatas antea copias præmiserat. Maylatus multitudine hostium circumventus, imparque viribus desperatis auxilijs, quæ à Ferdinando maiore belli mole occupato frustra postularat, uti superiore æstate prementibus regijs fœliciter acciderat, in oppidum Fogaras confugit. ibi enim, uti loco natura atque arte permunito, totius substantiæ & bellici quoque apparatus instrumentum, ipsaq; præsertim Gritteæ prædæ spolia servabantur. admotis copijs Achomates postquam vi atque tormentis, non nisi multo temporis spacio, multoque labore arcem expugnari posse videt, dolo ac insidijs vincendum ratus legatos ad Maylatum mittit: hortatur ut Solymanno se dedat, appellariq; ab eo amicus, quam iudicari hostis malit. cuncta enim ab eo prospera atque secunda sperari posse, qui vel hostibus regna dono dare sit solitus: se verò qua polleret authoritate apud Imperatorem amicè daturum operam, ut eius clementiæ & liberalitatis fructum sentiret, ornareturq; ipsa Transylvaniæ præfectura, quam paulo antè sibi concedi tributi nomine concupisset. tantis siquidem copijs circumiecto nihil esse tutius, quàm honestis conditionibus pacisci, idque salubre consilium celeriter expedire, quo præter certam salutem opes conservet, dignitatemque retineat. Adventare enim cum victore exercitu Solymanum, qui inanem spem sustinendæ oppugnationis certo supplicio vindicaret, si eius imperijs parere præferoci vel obstinato animo intempestivum esse videretur. Ad ea Maylatus, qui pacis atque concordiæ consilia dubio bello potiora providebat, se neque pacem abnuere, si non iniqua conditione pararetur, neque Solymanni imperia, quæ summæ æquitatis esse consuessent, detrectare, graviter respondit: Proinde si obsides darentur, se colloquendi causa, ut de conditionibus coram ageretur in castra venturum. Postulabat autem ut filius Achomatis impiger iuvenis pro obside traderetur: idquum se facturum pater negaret, quod filius à pueritia Solymanno de more dono datus, paterni iuris potestatem evasisset, pro uno insignes quatuor alarum præfectos daturum pollicetur. Accepit conditionem Maylatus paratæ fraudis ignarus, magnoque ac ornatissimo comitatu educto, Gritteas exuvias superbè ostentans, in castra hostium contendit. Exceptus est comiter atque magnificè: sed ex prima salutatione colloquium, ut non incipi modò, sed commodè etiam finiri posset, in sequentem diem differtur: quo Moldavus notum sibi hospitem solenni epulo exceptum comprehenderet. Eo modo Maylatus fervente convivio in rixam arridente dolis Fortuna pertrahitur: ex composito enim à Moldavi compotoribus importuni primò sermones, ac inde maximè criminosi adeo protervè ac petulanter inducti sunt, ut vel obscuræ contumeliæ vir insolens, & natura quidem iracundus, minaci dextra gladij capulum perstringens è mensa se proriperet: ita insurgentibus convivis frustra fremens, seque proditum inclamans comprehenditur. Nec mora concursu Moldavorum tabernacula diripiuntur, comitatusque eius omnis, qui pretioso cultu avaræ gentis oculos ad prædam illexerat, armis, equis: & denique rebus omnibus exuitur, & capitur. Vociferante adhuc Maylato supervenit Achomates: tam acerbè, quàm simulanter Moldavum reprehendit, quòd hospitalis mensæ iura cunctis intemerata gentibus immani facinore edito subvertat, quòd ab se præstitam securitatis fidem vio-

let, fortissimosque viros Turcici nominis obsides ad necem prodat. Ad ea Moldavus specie contemnentis, respondet, se gravi de causa Maylatum cœpisse, eumque porrò incolumem Solymano servaturum, ad quem omnino pertineat sententiam ferre, iure an iniuria captus fuerit. Nec multo pòst arx ipsa liberatis obsidibus deditur: incertum metu an perfidia custodis, quòd de salute Maylati, totiusque eius comitatus libertate sollicitus, aut non obscurè magno inductus pretio, deditionem maturasse diceretur. Ita duo Hungarorum longè nobilissimi duces Valentinus, atque Maylatus, qui uni omnium antiquum illud Hunnici sanguinis decus intestinis primò odijs, & mox Turcarum armis fœdè proculcatum erigere possent, invicti certè armis: sed perfidia decepti, in potestatem Barbarorum devenerunt. Occupatis Fogaris Transylvani ferè omnes, concedente demum Solymanno, in Stephani pueri Regis nomen inclinatissimis animis iuraverunt, quòd iustum miteque imperium Ioannis patris in ea provincia per triginta fermè annos fuisse meminissent, tulereque sæpe dona puero, fidei pignora, quum Isabella mater cum Georgio Vichioq; tutoribus in Lippa regione consedisset. Eam multarum rerum abundantem Maros amnis Hercynijs saltibus effusus interfluit, præcipitique demum cursu in Tybiscum evolvitur. Hunc plerique Sergetiam antiquis vocatum asseverant, in cuius aversi & mox reducti fluminis vado Decebalũ Daciæ regem, urgente victricibus armis Traiano Cęsare, thesauros condidisse ferunt, quum Barbarum in ea rerum desperatione se ipso crudelior, ne latebræ secreta proderentur, artifices atque operas ad unum omnes in vestigio perfecti operis necavisset. Cæterùm ad confluentes Marum atque Tybiscum Segadino celebri in oppido, nova à Turcis præfectura constituta est, quam eo nomine salutarem ominamur, si donec adolescat puer, obtinendi regni prærogativa videatur, quod minimè credi par est, in hac perditi vel insanientis seculi Fortuna, postquam immani Galli regis & Cæsaris dissidio, dum Germani cunctatores eximij turpissimè bellum gerunt, non Pannoniæ modò regnum, sed universam quoque Christiani nominis rempub. Barbaris hostibus impiè prodi conspicimus. Cæterùm de Petri Moldavi ingenio, uti suprà polliciti sumus, ex rebus ab eo gestis liquidius patebit, si aliqua de Valachiæ regno, regionisque situ, & gentis moribus, uti ignota multis, ex instituto operis referantur. Imprimis Valacchiæ regulos antiquissimæ stirpis ferunt, repetita origine à Flacco præside Romano, qui illustri virtutis argumento suum nomen provinciæ reliquerit. ab eo enim tempore Mysiam, quæ ultra Istrum ad Scythicas gentes extenditur, Flacciam appellari cœptam constat, quã demum corrupta sensim voce in Valacchiam abijsse perspicimus. Apud Valacchos enim non Romanę modò disciplinæ certi mores & leges vigent, sed ipsa quoque Latinæ linguæ vocabula servantur. Ea gens equitatu pollet: nam quisq; vel egẽtissimus domi equum alit, quo prędatur & militat: scuto, hasta, gladio, uti Hungari solent, & nonnunquam lancea missili, atq; arcubus rem gerunt. Equi eorum pectorosi robustiq; non pernicitate quidẽ in cursu, sed perseverantia & viribus maximè probantur: proinde tenellis mos est nares proscindere, ne angusta respiratione fatigentur: quando nec mediocris equi sit laus triduo vel per æstivos soles bellicæ agitationis laborem pertulisse. Deum Christum colunt, sed Græcorũ ritus secuti, deceptiq; opinione à nostris dissident. Apud eos patrum nostrorum memoria regnavit Dracula belli pacisq; artibus clarus, & diu Turcarum

hostis

hostis, sed ex calamitate Ladislai regis, qui ad Varnam ab Amurathe superatus interijt, certo inito fœdere tributum pendere coactus est. Ab hoc Dracula Petrus pronepos, qui hodie regnat, imperium accepit, vir ingenio quidem militari, sed maximè turbulento, crudelitateque simul atque perfidia infami, nam cum finitimis belli pacisque studium nequaquam stabili fide, sed in diem occasione & commodis metitur, suaque pariter ac aliena arma nemini unquam certus hostis, sed improvisus semper exercet. Cæterùm Valacchia omnis in duas partes, duoque imperia distinguitur. Altera ad meridiem vergit terminata Danubio, atque item ab occasu Transylvaniæ fines attingens ad oppidum Severinum, ubi Traiani pontis admirabiles pilæ triginta quatuor, nequaquam totas obruente Danubio visuntur. Ab oriente autem piscosum habet lacum, quem Hierassus amnis, ab accolis Pruthes vocatus, efficit: suisque demum aquis adauctum & latè stagnantem relinquens, in Istrum evolvitur. Ad septentriones autē finitur Hoyna ignobili flumine, & directis ad Istrum terrestribus terminis, curvata admodum regionis fronte contra Peucem insulam, spargente se tum primùm in ingentes ramos profluente Istro, antiquis scriptoribus notam, quam hodie Barillanam dicunt. Hæc Valacchiæ pars à nostris Transalpina: à Turcis autem communi utriq; nomine, quòd nigrum frumentum ferat, Carabogdana minor vocatur. Regulus qui in ea hodie regnat, regiamque habet Ternovizam, continuo parendi obsequio Turcarum amicitiam tuetur, aureorumque nummûm myriadem tributi nomine quotannis pendit: ac ea vel indecora pace perfruitur, quòd impunè fidem mutare nequeat, quum in opposita Danubij ripa, Serviæ Bulgariæque præsidia in antiquis Triballorum, Mysorumq; sedibus spectentur. Coluit & peramplis annuis muneribus Ioannem regem, cuius præsenti ope adiutus rebellantes Transalpinę proceres oppresserat. Altera Valacchiæ pars agrorum & pastionum amplitudine maior, armentisque & militaribus equis opulentior, ab amne, qui mediam intersecat, Moldavia dicitur. Is ortum habet paulò infrà Hierasi fontes è Transylvaniæ montibus, quibus antiqua Dacia ad ingētis theatri similitudinem obversa in occasum scæna præcingitur; delapsusque Zucaviam Petri regiam præterfluit, atque inde violentus Hoynam, Dobovizam, Argiamq; parvos, sed perennes amniculos secum trahens in Oltham effunditur. Oltha verò qui antiquitùs Alutas fuit, non Transylvaniæ modò, cuius partem ab adversis montibus descendens rigat: sed Moldaviæ & Transalpinę minora flumina in orientem reflexus ad Nicopolim in Danubium rapit. Omnium verò amplissimus Tyras, qui ab indigenis vocatur Nester, ab Aquilone Moldaviam terminat: ortus enim è Carpato Sarmatiæ monte, & rectà in Euxinum contendens, Russiæ, Podoliæ, & Tartariæ demum fines attingit. Tenuère autem has regiones antiquitus Roxolani, Arpij, & Tauroscythæ; ita Moldavia ad Pontum usque protenditur, tantumq; oræ maritimæ ad orientem intercipit, quantū ab ultimo Istri ostio, quod antiquis Lithostomum fuit, à Tyra profluente relinquitur. In hoc litoris tractu Moncastrum insigne oppidum, in vestigio Harmonacti antiquæ urbis conditum, Ottomannis paret, Moldavo multis antè annis ademptum, quum Turcarum arma ad expugnandum Theodosiam, quæ Caffa dicitur, in Tauricam penetrassent. Sed pro Moncastro, quod vel ob id amissum videretur: quoniam à Christianis Dracula stetisset, Matthias Rex, ut eius Draculæ fidem volunta-

temque redimeret, Cizoum Cechillam oppida dono dedit. Ea sunt in extrema Transylvaniæ parte, qua per saltum Moldaviæ iungitur. Sed in Petro proferendi imperij libido ingens his omnino finibus minimè terminatur. Cum Sarmatis in Podolia repentinis incursionibus bellum gerit, quum id totum quod intra Tyram & Hierassum Moldaviæ inseritur, suę ditionis esse contendat, quin & Transylvaniæ quoque animum adiecit, quum Ioanne & Ferdinando dimicantibus, in contrariaque studia diductis proceribus, Pannoniæ regnum alternante Fortuna iactaretur. Confugerat Ioannes ad Sigismundum Sarmatiæ regem Ferdinandi armis Buda pulsus, & desertus ab Hungaris, quibus natura mos est insitus cum Fortuna fidem mutare, quod nihil inde corum modo utile sit, arbitrentur, nec rerum suarum consilia in spem longinquam, sed ad præsentis commodi casus expediant. Ita Petrus Perenus, Valentinusque Thuracus, præcipui Ioannis duces ad victorem transierant, & ut externo Regi operam fidemque probarent, oppida Transylvaniæ, quæ Ioannis præsidio tenebantur, circumductis copijs expugnabant. Sed Moldavus, fœdum id facinus prævertente Fortuna, inexpectatus hostis in Transylvaniam irrupit, utpote qui Cizovio Cechillæque timendum putaret: quæ oppida ab Vladislao, Ludovicoque regibus repetita atque oppugnata meminerat. Ferdinandum quoque Germaniæ copijs & Caroli fratris opibus fretum, longè maximum, sibique obiter metuendum, Pannoniæ regem futurum existimabat: vel ob id maximè, quod Solymanus Persici belli cogitationibus occupatus, nequaquam grave bellum pro Christiano regè suscepturus esse videretur. His de causis Moldavus Austriacos, oppida passim expugnantes, non longè à Braxovio in Barzæ campis adortus tumultuario atque improviso pugnæ genere profligavit, & quo maior & clarior victoria redderetur, omnibus etiam tormentis exuit. Nec mora Ioannes ea hostium clade magnopere lætatus, per legatos inexpectati atque ideo summi beneficij Moldavo gratias agit, postulatque magnis precibus atque promissis, ut sibi ad repetendum regnum adesse velit. At ille successu rerum seipso ferocior, nequaquam alieno commodo victoria utendum ratus, invadendæ Transylvaniæ consilium capit, confisus maximè tormentis de hoste captis: nam æneis atque muralibus anteà caruerat, quum exilibus & ferreis rudique artificio fabrefactis uteretur, quæ circa oram Ponticam navigantibus extorta, aut parvo empta pretio comparasset. Primo itaque impetu Vestricium insigne oppidum occupatum est, atque eodem terrore pagi aliquot in potestatem sunt redacti: postremò ij omnes qui irrumpenti denegato commeatu hostiles animos ostendissent, gravibus affecti incommodis infesti victoris vim atque sævitiam senserunt. His extemplò cognitis Ioannes ditionis suæ iniurias deprecatur, id nisi incœpto absistat, Solymanum iniquo animo laturum ostendit: sibique demum reddi Vestricium postulat, sed id quidem humaniter. Neque enim tum gravius succensendum existimabat, ne ferocis importunię hominis vim iniquissimo rerum suarum tempore acrius exagitaret. Ad ea autem ingenio suo utens Moldavus amicè quidem respondere, prolixè admodum adventus sui causas referre, & quo demum periculo pro aliena salute atque potentia conflixerit iactanter enarrare. Postremò dicere se eius animi non esse, ut cuiquã vel insigne beneficium oblectari velit: verùm à regia dignitate minimè alienũ arbitrari, si Ioannes in victoriæ præmiũ beneficijq; memo-

riam

riam id oppidum ab se manu captum, Cizovioque propinquum condonaret, vel ipsius Solymani exemplo, cuius liberalitate Pannoniæ regnum acceperit. Sed paucos demum post dies Moldavus, sive quòd supra spem ea expeditione profecisset, vel quòd Solymani nomen in ea causa offendere vereretur, abacta ingenti omnis pecoris præda in Valacchiam rediit, conversusque demum in Sarmatas, qua cum gente de finibus, uti suprà diximus, sæpissimè dimicabat, Pochutiam vastabundus percurrit. Ea est regio inter Hierussam & Tyram ultra Chamenetium Podoliæ emporium, in ulteriore Polonicæ ditionis ripa, contra Zuhannam Tyræ impositum. Neque enim veteres termini, de quibus ambigere exercendo arma, quàm ex æquo & iure disceptare, atque ocium pati Moldavi malũt, Cheronio vado finiuntur. id enim locus est ad Hierasi amnis traiectum longè facilimus: nec Sarmatæ adversus improvisum hostem numeroso equitatu & tormentorum cuncta quatientem consistere audebant, priusquam suorum auxilia supervenirent: sed adventu demum Ioannis Tharnovij, qui prætorianas cataphractorum alas adduxerat ad Obertinum castellum se cõglobarunt. Erat Tharnovius militaris disciplinæ peritia, & consilij gravitate antiquis ducibus exæquandus. Moscos enim ad arcem Starodubam ingenti prælio superarat, sæpeque Tartarorum irruptiones fœlici victoria vindicatis iniurijs represserat. Is in temeritate hostis victoriæ spem reponens, perpetuo carrorum munimento castra vallaverat, magnaque timoris simulatione suos continebat. Tum verò Moldavus, qui pugnæ avidus cum tota mole copiarum advolarat, ostentare aciem, pugnam ciere, exprobrare imbelles animos, & circum munitiones magno clamore edito decurrere: postremò quum nemo in aciem prodiret, prolatis tormentis munimenta castrorum verberare atque prosternere. At Tharnovius, qui aliquandiu singulari patientia, ut in contemptum deveniret, militum ardorem monendo obtestandoque represserat, ubi videt currus maioribus globis diffringi, indeque perturbari ordines vallo proximos, gravique fremitu à tota acie, ne inulta ac ignobili morte cadendum foret, prælium depósci, confestim ab hóstium temeritate suorumque periculo erumpendi consilium capit: constanti atq; lætissimo vultu insignes quosque equites nominatim atque signiferos adhortatur, ut acerrimo impetu in latrones, suo more contra vim fuga uti solitos, erumpant, maximè conferti pugnent, intentisque mucronibus inermia pectora perfodiant. Erant circiter septem milia equitum, quorum maior numerus fulgentibus armis protectus visebatur, in tres omnino acies distincta, totidemque castrorum obversa portis, ita signo dato Decumana porta panditur prima acies, in quam dux moris hostium peritus non temerè pugnacissimum quemque contulerat, in Moldavos erumpit: magna editur cædes, totisque agminibus tumultuatur. neque enim insolentes Barbari tantæ virtutis facinus Sarmatas ausuros crediderant: sed mox adcurrente & cohortante Petro universa Valacchorum multitudo circumfusa in perrumpentes Sarmatas convertitur. Nec occasioni deest Tharnovius: à dextro enim lævoque latere castrorum duabus adapertis repentè portis, instructas ad id secundam & tertiam aciem in latera hostium inducit: ita Moldavi inermes à cataphractis triplici certamine distracti circumventique in medio conciduntur, & in fugam vertuntur, sequentibusque peropportunè equitum victoriam peditum cohortibus, universa tormenta capiuntur. Petrus ipse, qui acerrimè dimicando totam penè pri-

mam aciem oppresserat, cum globo delectorum equitum sese è manibus hostium eripiens suscepto vulnere profugit. Eo prælio Valacchorum quatuor millia cecidere: nobiles verò notique duces suprà quadraginta capti, in queis fuère Clogossetes consilij & scrinij magister, atque item familiæ præfectus, & pari nobilitate ac forma iuvenis pocillator, quorum desiderio & cladis & vulneris magnopere dolorem intenderat. Hos omnes & tormenta circiter quadraginta octo, in queis Ferdinandi Regis gentilitia insignia æri incisa visebantur, Tharnovius ad Sigismundum regem Cracoviam perduxit, eiusque pugnæ atque acti triumphi similitudinem egregiè depictam ad memoriam posteritatis in templo dedicavit. Exinde Petrus tanto accepto incommodo, amissisque præsertim Austrianis tormentis, quibus subnixus se formidandum finitimis ostentarat, aliquandiu conquiescere est visus: ita tamen ut Moldavi à latrocinijs nihil cessarent, nec à Transylvanis, vel ipsis quoq; Transalpinis suę gentis finibus abstinerent: sed antiquo recentique odio Polonis infesti, in eandem Pocchutiam incurrendo prædandoque indomita arma sæpius exercerent. Quibus de causis Sigismundus, ne semper adversus repentinas, diversasque vagantium incursiones iustus exercitus magno & inutili sumptu cogendus foret, invadendæ atque delendæ penitus inquietæ gentis consilium suscepit. Nihil tamen prius conandum ratus, quàm Solymani animum exploraret, quòd Petrus Vylacchiq; omnes in clientela Turcarum essent, quorum amicitia atque præsidijs tuti viderentur, Byzantium legatos misit, qui quotidianas propè adversum se Petri & Moldavorum iniurias deferrent, ac antiqua limitum documenta literis & picturis ostenderent, peterentque demum ut sibi liceret amicitia incolumi salvisque fœderibus immanium latronum iniurias vindicare: se nuper ea tantum pœna, quam ipsi nefaria ac ob id infœlici temeritate ad Obertinum contraxissent, contentum fuisse, quum Poloni facilè persequendo, ac in intima Moldaviæ penetrando, profligatos cum scelerato principe ad internicionem delere potuissent. Ad ea Solymanus respondit: Ottomannici moris esse clientes suos, qui probè imperio & dicto audientes sint, ab externa iniuria constanter tueri: eosdem porrò si humani iuris obliviscantur, arroganterque delinquant, graviter punire. Propterea Sigismundum hunc ab se fidelis amicitiæ fructum relaturum, ut nullo suo cum labore atque periculo hostem, qui vel toties humaniter castigatus furere non desineret, merita pœna mulctatum videat. Oderat enim Petrum Solymanus, uti violentum, indomitoque ingenio ubi arma valerent cuncta perturbantem: utpote qui Grittum ab eo abrupta fide deceptum atque obtruncatum, insontesque demum eius liberos in Moldavia crudelissimè necatos meminisset: sed nec tributum quotannis pendi solitum ab eo Byzantium mittebatur: cuius officij nomen adeo arroganter contemnebat, ut quum nulla ambiguæ libertatis signa forti regulo præferenda prædicaret, se bellica virtute immunem factum profiteretur. Stephanus quoque per id tempus Petri Germanus frater, tanquam imperij æmulus superbè domo expulsus, detectis multis sceleribus, invisum anteà fratris nomen apud Turcas infame reddiderat. Nec multo pòst Solymanus cum ingentibus copijs è Thracia profectus, Istro ponte iuncto iuxta Peucem in Valacchiam pervasit: cuius adventu territus Moldavus, quòd viribus esset impar, & à suis desereretur, cum paucis per nemora & solitudines in fugam se coniecit. In arce siquidem Zuchuæ, quam munierat

obsidionem

obſidionem veritus, ſe continere, aut in campis coacto equitatu conſiſtere minimè auſus, errando fallendoque inſecutos hoſtes, in Tranſyluaniam curſum intendebat, quum Tranſalpinus imperio accitus in id bellum à latere incumberet, & armata Polonorum manus in finibus ſpectaretur; diffuſaque Turcarum agmina vndique perurgerent, & ad Ponticam oram appulſa hoſtium claſsis naualis effugij facultatem eriperet. Itaque diu circumeundo, quum magna aliquot flumina incomparabilis equi virtute fœliciter tranaſſet, ad Aluiam amnem, tum maximè imbribus inflatum, ſæuis vorticibus natandis equi vires ſuperantem, peruenit. Erat vſque adeò laſsitudine, inedia, doloreque perditarum rerum & fœde mortis metu conſternatus; vt mergi fluctibus mallet, quàm ab infenſo fratre, vel à Turcis ad ſupplicium capi: ſed hæc animo volutanti non defuit Fortuna extremis mortalium caſibus illudere ſolita: oblatus enim eſt piſcator Tranſyluanus; qui fortè admota nauicula ripam ſubierat: ab eo ſiquidem magnis promiſsis et precibus impetrauit, vt trajceretur atque eo duce pedibus per ſyluoſos notoſque tramites Cizouium duceretur. In eam enim arcem cognito Turcarum aduentu vxorem et paruos liberos carioremque ſuppellectilem, vt quam tutisſimè ſeruarentur, paulo antè præmiſerat. At Solymanus vbi Petrum ex certis fugæ veſtigijs per auias ſolitudines euadentem Valacchiæ finibus exceſsiſſe fama compertum eſt, Moldauos in fidem recipit, eos omni timore liberat, Stephanumque Petri fratrem Moldauiæ regem conſtituit: ſed quum ad veteris tributi ſummam nihil adderetur, certam agri partem adimit, quæ Moncaſtro proxima videbatur: atque his confectis rebus in Thraciam reuertitur. Interea rex Ioannes ad Solymani motum excitus, cum triginta millibus equitum in Tranſyluaniam peruenit: in ſpeciem quidem, vt ſtudium ſuum oſtenderet, tanquam in id bellum vires ſuas additurus, ſed occulto conſilio, vt prouinciæ fines tueretur: nam magnopere timendum putabat, ne Turcę per ſimulationem petendæ Moldauiæ reflexo curſu in Tranſyluaniam penetrarent. Secundum enim eam pacem, quum cum Ferdinando rege ſecretis conditionibus initam fuiſſe docuinius, quod legatus Laſchus priuato dolori nimium indulgens Byzantij cuncta prodidiſſet, vſque adeò ſe inuiſum ſuſpectumque apud Solymanum fuiſſe meminerat, vt cum multis legationibus eius facti ſuſpicionem ægrè diluiſſe videretur, vix multa largitione apud purpuratos gratiæ nomen ſuſtentaret. Itaque ea ſolicitudine liberatus, vbi Petrum deſertum à ſuis, ac exutum regno in Cizouium confugiſſe didicit, ad obſidendum eum feſtinat; ratus aduenisſe tempus, quo veteres iniurias vlciſceretur, gratisſimamque inde operam Solymano præſtaret, & Stephani quoque animum eo benificio promerendum arbitraretur. Pro inconſtanti enim & turbulento alterum fratrem noua imperij Fortuna contentum, ac in tutela Solymani quieſcentem, regno finitimum exoptabat. Durauit obſidio ſupra quatuor menſes, ſuppetebantque obſeſsis alimenta, idemque animus nullis fractus incommodis Petro aderat, vt ad ſupremas ſpes vſque fortiter obduraret. Sed non eadem erat conſtantia in defenſoribus: ij erant partim Tranſyluani, partim Moldaui, qui ex vxoris comitatu in oppidi cuſtodia remenſerant: facileque diſſentiebant, quum non vna omnium perſiſtendi cauſa videretur. Rex namque omnibus extrema ſupplicia denunciarat, niſi poſtquam effugia perpetuis ſtationibus circumſepta conſpicerent, vti iam vndique deſperatis auxilijs, triduo ad certam

veniam se victos deditione faterentur. ea res in Moldauo contumaces spiritus fregit. Itaque vir acutus, eorum more qui ex ipsa necessitate periculi habile ingenium ad prudentiam flectunt, prius quàm suorum dissensio in apertam cruentamque seditionem erumperet, maturandum ratus, liberali facta deditione portas aperuit: id tantum præfatus, ideo se ipsum vxoremque & oppidum fortunasque omnes dedere, quòd planè sciret, Ioannem regio prorsus animo, aliquanto facilius iniuriam obliuisci, quam vllius beneficij memoriam deponere consuesse. Proinde se tantam spem nequaquam temere desumpsisse, vt plane confideret sibi misero apud eum, qui in persimili calamitate aliquando miser fuisset, humanitatis & clementiæ locum minime defuturum. Ioannes hominem complexus consolatusque bono animo esse iussit, confirmauitque data fide se Cizouio contentum fore: quod oppidum vti Pannonicæ ditionis superiores reges repetissent: cæterum arcis possessionem apud ipsum vxoremque vno tantum mutato præsidio permansuram, in qua tuti ab iniuria, certique salutis meliorem rerum euentum expectarent. At Stephanus vbi fratrem deditum in potestate Ioannis esse didicit, per legatos Solymanum orat, vt Petrum sibi tradi imperet: eo enim viuo Moldauiam nunquam dicto parentem, nunquam pacatam, nunquam externo aut intestino bello vacuam fore. Nec mora Solymani literis frequentibusque nuncijs deposcitur. Ioannes ius & æquum datæ fidei proponit, negat se tantum sceleris admissurum, vt miseri sponteque dediti salutem prodat: id autem Solymani imperio cui parendum esse fateretur, se daturum, vt Petrus: quo omnis amittendi regni metus Stephano demeretur, tam diu quam Solymanus vellet, in eadem custodia permaneret. Postremo quum seuerioribus literis repeteretur, quòd iam purpurati ea cunctatione lædi maiestatem existimarent, medium, ac ob id Petro admodum salutare consilium sumpsit, rescribens, se Petrum non captiui more, sed legati nomine Byzantium cum insigni comitatu transmissurum, vt coram obiecta crimina diluat, et si fas sit, veniam quoque impetret: modo Solymanus à magnitudine animi erga prostratum, seque imprimis religione datæ fidei obstrictum, non incertam clementiæ & lenitatis spem præbeat. Non discessit ab humanitate Solymanus, vtpote qui seruandæ fidei necessitudinem honestissimo excusationis nomine apud regem vel tacitus probaret, nobilemque illum expetitum magnis regibus, sed raro oblatum à Fortuna clementiæ laudis fructum decerpere cuperet. Itaque non obscura significatione confirmatis amborum animis, Petrus suis opibus studioque Ioannis exornatus Byzantium mittitur: commendatus præ cæteris purpuratis Luphtibeio, cui ampliora dona detulerat, vt præpotentem ex aula patronum sibi in dicenda causa compararet. Dedit & gemellos vniones superbi piri magnitudinem adæquantes, qui ex Grittea præda fuisse dicebantur, vt his pro inauribus Solymani filia Rostani desponsata in nuptijs ornaretur. His sibi conciliatis, vbi admissus est, adeò luculenter causam dixit, vt quum susceptorum a se bellorum causas atque successus, ærarij inopiam, Gritti causam, fratris & procerum dolos, ac antiqua iura finium cum Polonis enarrasset, veniamque supplex petisset, indignè mulctatus a Fortuna videretur. erat enim eius viri excellens bello virtus, quanquam ingentibus vitijs atque sceleribus æquaretur, militaribus Turcarum animis ad admirationem spectata grataque, vsque adeò vt purpurati vel nulla largitione corrupti virum fortem tantis

illustrem

illustrem casibus, neque impotenti Fortunæ invictum animum concedentem, omnino defensuri crederentur. Verùm Solymanus suspenso iudicio neque damnavit reum, neque penitùs absolvit, ne Ioannis nomen abruptæ fidei contumelia sugillaret, vel ipse parum sceleribus infensus abiecta severitate videretur. Itaque Moldavus in Peram Ligurum coloniam est relegatus: beneficio quidem ingenti, quum ibi nequaquam obversantibus Turcis ad leniendum exilij dolorem alendamque spem recuperandi regni, cum Christianis hominibus versaretur. Erant ei præter numerosam familiam plures Hungari comites liberaliter instructi. Græci quoque quibus cum religionis ritus erat communis, & mercatores Italici, Turcæque item, ut epulando vinum potarent, domum eius frequentabant, ita ut vir ille comitate cunctis obvius, principalis aulæ speciem referret. Nec diu voto eius Fortuna defuit: Stephanum enim avarius ac iniquius quàm putassent regnantem populares obtruncāt. Fit magnus in Moldavia tumultus, quum sublato Rege multitudinis studia in Petrum verterentur, & contrà nobilitas ei vehementer infensa, quemcunque alium præferendum putaret: nequaquam temerè meritas pœnas pertimescens, si iratus & sævus ab exilio vocaretur. Sed Boiares, qui sunt ex ordine optimatum, ipsa populi multitudine auctoritate, atque opibus potentiores adolescentem Moldavum nomine Alexem regiæ stirpis, qui diu in Podolia inops exularat, celeriter evocant, principem constituunt, in Zucavaque regiâ appositis præsidijs confirmant. Hæc ubi Byzantij nunciata sunt, Petrus animos attollit, purpuratos novis muneribus aggreditur, prehensat omnes: sed in Luphthibeio recuperandi regni summam spem reponit. Interim Moldavorum legati à Boiaribus instructi Byzantium perveniunt, postulantes ut Alexes regij sanguinis, uti omnium expetitus votis & publico consensu rex acclamatus, postquam Stephanum fata sustulerint, Solymani liberalitate confirmetur. Tum verò Petrus purpuratos obsecrare, ut nihil de pseudoregulo ementiente regiam stirpem temere crederent, illius nomen & genus antea incognitum testari, idque inductum commento & malignitate Boiarum dictitare, uti ipse avita regni sede per summam iniuriam excludatur. His de causis Moldavi minus æquis auribus auditi sunt: vel ob id, quòd nequaquam modestè & reverenter in deligendo creandoque Rege properantes Solymani liberalitatem atque iudicium prævenissent. Itaque legati continuò ad suos domum perscribunt, angustas omnino spes sibi ostendi, ut quicquam pro Alexe impetrari posse credant: præoccupatas enim esse purpuratorum voluntates occultis magnisque muneribus, commovereque sese vehementer Petrum, atque contendere ut per Turcas reducatur. Proinde sibi difficiles aditus præberi, frigidaq; ab omnibus & plena pudendæ dilationis responsa reddi. His cognitis Boiares, ut tyrannum veluti non dubiam cladem ipsis allaturum novis consilijs regno penitùs excludant, legatos dissimulato habitu ad Carolum Cæsarem, Ferdinandumq; regem mittunt, qui doceant quo in statu periculoque Moldavi novi principis res sint, peditum auxilia implorent. Ea si impetrentur, Moldavos icto fœdere promittant Christianorum regum socios, & Turcici nominis perpetuos hostes futuros. Rem autem præsentis necessitatis in eo occasionis momento verti, ut si decem millia peditum submittantur, ipsi cum quadraginta millibus equitum omnem vel maximi Turcarum exercitus impetum sustinere audeant. Sed Ferdinandus fratre

Cæsare peragendis conuentibus occupato; quod multas longum id iter difficultates habere videretur, nec conducendo militi pecunia suppeteret, ei negotio, quod maximè liberalis officij celeritatem exigere videbatur, adesse non potuit. Cæterum ea legatio, quæ diu celari non poterat, per speculatores Byzantij nunciata vsque adeo in Petrum Turcarum studia accendit, vt Solymanus supplicem ac adiutum purpuratorum precibus, clientemque se & denique fidelem seruum Ottomannici nominis iureiurando profitentem in gratiam receperit. Nec multo post Himbrachor stabuli magister, dignitate & virtute bellica illustris, qui Petrum regijs ornatum insignibus in Moldauiam reduceret, est delectus: paucisque inde diebus coacto exercitu ad Danubium ponte iungendum contendit. Tum verò Boiares metu perculsi, quum desperatis Christianorum auxilijs multitudinem consternatam, & magnopere Turcarum arma formidantem conspicerent, summo concepto scelere obtruncandi Alexis consilium desumunt: neque enim antiquæ rebellonis noxam, nisi immani aliquo perfidiæ facinore deleri posse iudicabant. Nonnunquam enim accidit, vt mortalium animus scelere semel occupatus, quum in præsenti periculo timor ingruit, facile vel inusitati sceleris infamiam contemnat. Ita insontis ac intempestiui principis coniuratorum concursu patratur cædes, accumulataque feritate iacenti caput deciditur, vt Boiares veluti expiata vetere perfidia atrocem aduersum se tyranni animum eo cruento munere mitigarent. Arrisit Petrus exoptata dona ferentibus, placatique animi speciem præbuit, quum diligentiam maturati beneficij simulata oratione laudasset: vtpote qui sæui vltorisque animi decretum recondere vellet, donec abiret Himbrachor. Is egregia omnium voluntate passim receptus, Petro Zuchauiæ regia in sede constituto, acceptisque muneribus, in Thraciam rediit. Nec mora Boiares circiter viginti detegente odium tyranno, alius alia de causa comprehenduntur, & securi percutiuntur: non iniquo quidem iure, vel ob id supplicio damnati, quòd veterem iniuriam apud tyranni animum recenti beneficio pensari posse existimarint. Hæc sunt quæ de Valachia, vno scribendi tractu sub vnum aspectum prodenda censuimus, nihil in hoc temporum seriem rebus gestis adæquantes, ne maiora bella quæ imminent, concisa in partes, & variè passim intermixta; quod maximè fugiendum videtur, confuso planè ordine, ac ob id dissipato historiæ lumine referantur. Hisdem fermè diebus quibus Rochandulphus ad Budam cum Turcis Budensibusque Hungaris bellum gerebat, & Solymanus aduentare dicebatur, Carolus Cæsar Ratisponæ conuentum dissoluit, confestimque magnis itineribus in Italiam est profectus. Is autem Germanorum conuentus, qui Christianæ religionis commodo ad sanandas Lutheranorum mentes indictus fuerat, hunc habuit exitum, vt postulante Cæsare, Germani proceres & liberæ ciuitates decreta perscriberent, quibus Guillermus Cleuensis regulus, quòd neglecta Augusti imperij auctoritate Gheldrensis principatus hæreditatem adijsset, hostis iudicaretur: contrà verò Carolus Sabaudius, qui Gallorum armis regno exciderat, publico totius Germaniæ consensu sumptuque, vt iam receptus in clientelam, reduceretur, seuerissimoque obiter edicto caueretur, ne quisquam Germanici nominis miles Gallorum stipendia mereret: fratri verò ad Budam cum Turcis rebellibusque Hungaris bellum continuum alenti auxilia præberentur. Hæc vt facilius impetrari

possent,

poſſent, Carolus totas eas conceptę hæreſis opiniones Luthearnis nihil pij, ſanique conſilij ad animos admittentibus condonavit, ita ut cunctis, quæ vellent de divinis rebus & placitis; impunè ſentirent, donec indicto celebratoq; ſacrorum antiſtitum concilio omnis oborti erroris controverſia ſupremis diſputationibus tolleretur. Id autem Cæſar, ut intra biennium fieret, cum Paulo ſummo Pontifice curaturum promittebat, ita ut vel abnuente Contareno legato, concilio locum in ipſa Germania delecturus eſſe crederetur, vel exitiali præiudicio Pontificiæ authoritatis, damnoque Gallicarum nationum, quæ ſalutem ac libertatem inimicæ gentis arbitrio commiſſuræ minimè viderentur. Propterea Cæſar diſceſſurus è Germania obnixè poſtularat a Pontifice, ut ſibi in Italiam venienti ac in Africam traiecturo, ad Lucam occurrere vellet, quòd mutuis colloquijs deliberando, de tota ratione concilij ſtatuendum eſſe videretur. Erant qui dicèrent, eò verti conſilia Cæſaris, ut concilij nominè, quo ſacri imperij dignitas in diſcrimen vocaretur, Paulo Pontifici non ambiguum terrorem incuteret, atque ideo ſolicitum in officio ac amicitia, quam arctiſsimè continèret, & Germani obiter, ſive concilium cupèrent, ſive ex conſcientia neglectæ perturbatæque religionis iuris & æqui iudicium formidarent, præclarè admonèrentur, totius negocij ſummam ipſius arbitrio atque ſententia contineri. Nec Paulus eius colloquij aut lòci conditionem abnuerat, priſtinæ ſuæ pietatis & conſtantiæ tenorem ſecutus, utpote qui ſemper anteà concilij cenſuram ultrò depoſcere, neutrumque ſe & ſincera utrinque fide medium inter dimicantes Reges profiteri conſuevìſſet. Non defuêre Germani proceres gliſcente fama de adventu Solymanni, Rochandulphique ſecordia, qui diſcedentis Cæſaris nomen tam falsè quàm improbè lacerarent: qua in re Philippus Lantgravius ironicò leporè multus erat, ut qui non temerè Cæſarem oderat, neque Romani imperij Fortunam ex æquo anteà virtuti egregiæ expoſitam, digniſsimis proceribus excluſis in Auſtriæ domus hæreditatem conceſsiſſe pateretur: dixiſſe enim eum in convivio ferebant, Carolum mire fortem ac impavidum imperatorem videri, qui tanta eſſet animi magnitudine, ut Turcas quanquam multos uti inermes imperitosque militiæ facilè contemneret, & nobilioris victorię triumphum in tranſmarina provincia quærendum arbitraretur, dum Solymanno Ferdinandus frater obſiſteret, cuius tam expedita & vehemens virtus, & tam paratæ facultates forent, ut in Auſtria domo uno temporè geminata victoria parari poſſe cenſeretur. Alij porrò apertius ac indignantius dictitabant, neque conſtantem, neque ſtrenuum imperatorem videri, qui urgenti à fronte nobiliſsimo ac inſenſiſsimo hoſti terga daret, patrimoniumque Barbarorum incendijs expoſitum; atque inde fratrem accepta clade perterritum, impiè fœdeque deſereret, ut de immanis piratæ ſpadone ſervo victoria lèvis in terra Africa quæreretur. Nihil enim profici, vel ad ipſius laudem, vel ad Germaniæ ſalutem ac dignitatem, ſi quum Italorum ac Hiſpanorum cohortes accerſendæ in Noricum forent, è Norico detractæ Germanorum legiones in Africam ducerentur. Cæſar enim Hiſpaniæ precibus adductus expeditionem ſuſceperat, adverſus Aſanagam Tunetano bello illuſtrem, qui Algerij cum imperio á Barbaroſſa fuerat relictus. Apud eum prædones Turcæ coibant, Hiſpaniæque litora prædabantur, tanto oræ maritimæ damno metuque, ut Hiſpani á Gadibus ad Pyreneos montes diſpoſitis in ora ſpeculis atque præſidijs ad incertos ca-

ſus excubare ſublata nauigatione cogerentur. Propterea Cæſar claſſem parauerat, cohorteſque in Italia, Sicilia, ac Hiſpania conſcripſerat, totusque animo in Africam ferebatur, vtpote qui antea Solymanum minime venturum putaſſet, & ſatis virium ad expugnandam Budam in Rochandulphi diligentia & fœlicitate fratris poſitum arbitraretur. Fuere qui exiſtimarent, Cæſarem conſtantiæ ſuæ ac innatæ virtutis nunquàm oblitum, eos tum aduerſos de ſe rumores, aliquo certè cũ pudore, ſed inſigni patientia contempſiſſe, quum vir eximiè prudens neque ſalutem, neque exiſtimationem ſuam Turcico bello implicandam putaret, in quo veræ dignitatis ex infœlici conatu iacturam facturus eſſe videretur, ſi temere ac importunè conſiſtere, & vanitate pugnacis animi potius quàm certa virium fiducia inductus congredi vellet cum eo hoſte, qui immenſis copijs ac opibus ſubnixus vel totius armatæ Germaniæ impetum multitudine equitatus eſſet eluſurus. Conſilia enim cogendi magni exercitus, qui victoriæ ſpem præferret, tempus ipſum, & maturatus Ratiſponenſis concilij exitus excludebant: quando nec decreta pecunia, nec expediti commeatus, nec ſatis explicatæ procerum voluntates forent, vſque adeo vt non incertum eſſet aliquos ab impio liuore calamitate potius quam Cæſaris victoria gauiſuros: verum multo grauiore cura Cæſar angebatur, ne ſi in Pannonia nequaquam pari ſpe vtilitatis, & metu incommodi occupatus hæreret, Galli arrepta occaſione Ciſalpinam Galliam inuaderent, quum interceptis legatis inducias violatas eſſe quererentur, ac in alijs demum Italiæ partibus bellum erumperet, cuius enata iam ſemina ſpectabantur. Nam per eos dies Ludouicus à Bononia, Armeæ familiæ iuuenis, turbido ingenio vel ancipitem nominis famam quærens, apud Senenſes multa vſus largitione egerat, vt conſilio malè ſana deprauataque moribus ciuitas, ad Gallos a Cæſare deficeret: ſed fluxa eorum fide, qui dum muneribus explerentur defectionis initium ſe facturos promiſerant, belle proditus in poteſtatem Hiſpanorum deuenerat. Contendens in Italiam Cæſar in Tridentinis Alpibus Octauium Farneſium, miræ indolis adoleſcentem adſcitum ſibi generum cum inſigni comitatu obuium habuit, moxq; ad Atheſim Alfonſum Vaſtium qui Inſubrum nobilitatem inſigni armorum cultu exornatam, ac item delectos ex Hiſpanis veteranos adduxerat, vt comitatus è Germania per ſe exiguus, intentusq; itineri, ea illuſtri auctus frequentia dignus Cæſare ſpectaretur. Affuit properanti ſupra Veronam inſignis legatio Venetorum, præbitaq; ſunt præter gratuitos commeatus, munera magnis hoſpitibus in itinere dari ſolita, nihilque inde Cæſar Cremonæ Laudæque Pompeiæ commoratus, Mediolanum contendit, exceptuſque eſt incredibili ſtudio ciuitatis, necleui quoque ſumptu reliquarum vrbium, quum nihil auguſtius & opulentius in ornamenta triumphalis pompæ excogitari præſtariue potuiſſet, tegerenturq; obiter coloratis velis vniuerſæ regiones, quibus à Romana porta ad templum maximum, & in veterem Vicecomitum principum curiam, tanto hoſpite parem, ſub vmbella aurea duceretur: ſed ipſe atra in penula vilique pileolo ſpectari voluit, multis lugubrem habitum admirantibus, quum fœminarum & plebis curioſa ſimplicitas pictam ex auro trabeam & fulgentem gemmis in Cæſaris capite coronam expectaret. Nec diſſimilis animi habitus in graui parùmque hilari eius oculo notabatur, ita vt cla-

dem, quæ

dem, quæ pridie accepta ad Budam fuerat, præsagire videretur. Reuocauit tamen eum à seueris cogitationibus Maria Aragonia ipsius Vastij vxor, cunctas ætatis suæ fœminas excellentis formæ, præclaræque virtutis, & fauentis Fortunæ muneribus antecedens: nam quum sæpe antea illustrem pudicitiæ famam fœlici fœcunditate nobilitasset, tum forte marem pepererat. Huic summi honoris causa Cæsar, quum sacro fonte lauaretur, humaniter præstito Christianæ pietatis officio adesse voluit, eumque de nomine Carolum appellauit. Ita vt mox comiter in ea festa hilaritate nobiles matronas ad tibiarum modulos saltantes spectaret. Aduenere demum legati singularum ciuitatum, menstrui tributi onera peracerbè afflictis populis imposita deprecantes: sed eas preces vel iustis querelis suppliciter additas ita audijt, vt parum clementer in aliud tempus reijceret, triduoque post nullam indulgentiæ spem, sed eundem & quidem ab ipsa remedij desperatione grauiorem miseris gemitum relinquens, Genuam contendit, vbi ex Ferdinandi fratris literis de Germanorum clade, Turcarumque victoria, & Solymani aduentu certius cognouit: quo nuncio adducti Vastius atque Auria dictis sententijs suadebant, vt petendæ Africæ consilia in vernum tempus differret, & cum his quas conscripsisset Italicis cohortibus & Germanorum legione quam adduxerat, in Italia moraretur; vt inde ad opem fratri ferendam deterrendosque Barbaros, reuersuri speciem præberet, tueretúrque interim Italiam aduersus Gallos, quos nulli omnino occasioni defuturos prospicerent, si aliquod forte incommodum, aut vi Pœnorum, aut iniuria tempestatis acciperetur. Nihilo secius Cæsar stabili proposito constantiæ nomen vel magno discrimine retinendum ratus, in Africam abnuente etiam Fortuna transfretare constituit, vt Turcas in Pannonia bellum gerentes contempsisse potius quàm timuisse videretur. conuersus enim ad eos qui in consilio erant, magna, inquit, ratione, vt in Italia permaneam suadetis, sed multo maiore arbitror in Africam contendendum: nam si subsitero, è Germania certè reformidatis Turcis diffugisse videbor, cuius admissi dedecoris opinio tolli non poterit, nisi susceptis innixi consilijs exoluendo pro missis fidem, & maturè traijciendo, iudicij atque animi nostri famam bono euentui commendemus. Fortunam enim, quæ nos terra deserit, per fluctus fortiter audendo experiri lubet: quum Algerium multis de causis, priusquam maria hybernis aquilonibus claudantur, expugnari facilè possit: cuius voti si me Dij compotem fecerint, contemnemus certè Gallorum minas, atque his profectò classibus & copijs, quibus stipendia graui sumptu persoluta videtis, si temere sese commouerint, vltrò eorum audaciam retundemus. Interea Paulus Pontifex ab Roma æstuoso itinere Cassiam emensus viam Lucam peruenit, improbantibus medicis, quod lethale foret, nisi pleno imbre infractis caloribus ab Vrbano cœlo discessisset. Sed is vel exactæ etatis senex, certo semper ingenij vigore, & temperata ob idque fœlici vitæ disciplina, ita fallebat annos, vt cuncta ætatis pericula quæ publicam salutem includerent facilè contemneret. Quid enim mihi vita opus est, sæpe dicebat, nisi vt hæc suprema officia, quæ vnam omnino sacri nominis personam respiciunt, cadenti reipublicæ optima fide persoluamus? quandoquidem diuinis ita monemur fatis, vt pietati & voto pu

blico vel morte ipſa ſatisfacere, quàm infami deſidia vitæ cupiditatem extendere malimus. Quòd ſi inſanire principes pergant, & magnus Deus à ſalute Chriſtiani populi penitus auerſus ſuſceptis votis adeſſe nolit, natura quidem vel in otio, vel in labore non intempeſtiuum vitæ finem afferre poterit, præclari certè ſtudij perpetuæque voluntatis honeſtam famam nulla vis inuidiæ nobis eripiet. Nonnulli quòque ſenatores euntem retentare conabantur, imprimiſque Franciſci regis legati, qui in nullam ſpem pacis ituro, poſtquam ab ea Cæſar auerſus obduraret, non modò valetudinis in commodum, ſed parum etiam ſyncerę ęquitatis calumniam imminere diſſerebant, quoniam timerent, ne Cæſar honeſtisſima petitione in belli Punici ſumptum pecuniam impetraret, quæ demum occulto conſilij exitu ad excidium Narbonenſis Galliæ verteretur. Magnorum enim principum congreſſus atque colloquia abſentibus ſemper ſuſpecta, in alienàmque perniciem verti occulta conſpiratio ne exiſtimantur. Propterea Franciſcus, ne ſe incauto atque imprudente Prouinciam admota claſſe repentinus hoſtis inuaderet, ad Maſsiliam & ad Rhodani pontes legionarios Gallicæ diſciplinæ pedites, & veteranas equitum alas vt præſidio forent maturare iuſſerat. Sed Paulus vti fruſtra aliàs ad Niceam recrudeſcentia pereuntis reipublicæ vulnera omnino Cæſari detegenda, indicandaque vitia ſerpentis peſtis exiſtimabat, vt vno concordiæ remedio ſanarentur, ac præclerè Dijs ac hominibus teſtatum foret, neque ardens ſtudium, neque vehementes preces, neque in ſummo vitæ contemptu diligentiam in optimo ſacrorum principe defuiſſe. Ea quoque de cauſa vt ire pergeret magis ac magis accendebatur, quòd ſuborta erat inter Franciſcum & Cæſarem noua ſimultas, veluti inducijs Rinconis atque Fregoſij cæde violatis, veteriſque odij flamma, compreſſa aliquadiu induciarum fide, in multo atrocius quàm anteà belli incendium exarſura credebatur. Egerat per aliquot annos Byzantij Antonius Rinco Franciſci regis legatus apud Solymanum, vti ſæpe diximus, remiſſusque à Barbaro paucis antè menſibus in Galliam ad regem peruenerat, comitante cum ala equitum Cæſare Fregoſio, ne per Bergomatium fines & Volturenam vallem, ad Curiam Rhætiarum tranſeunti à Cæſarianis inſidiæ tenderentur. Cæterùm acceptis nouis mandatis à Rege, quæ ad confirmandam amicitiam pertinebant, rediturus Byzantium, ſuperatis Pœninis Alpibus in agrum Taurinum inter præſidia Gallorum deſcenderat, vt inde ſe Venetias proriperet, ac demum tutisſima nauigatione in Epirum adueheretur. Placebat Rinconi per ſe obeſo, & fortè ceruice ac humeris ex ſtillicidio laboranti, vt iactatio vitaretur, duobus nauigijs ſecundo Pado deuehi, fruſtra improbante Fregoſio, qui vel in publica induciarum fide cum regij commodi, tum priuatæ ſalutis rationem Hiſpanorum ingenijs minimè committendam ratus, per eaſdem vel aſperas Rhætorum Alpes reuerti aut certè noctu pernicibus equis Placentiam peruolare mallet. Sed fatalis illius pertinacia huius prudentiam facilè peruicit, vt amborum interitu dirus Chriſtiano nomini caſus incideret, quo inteſtinis affecta malis reſpublica, nihil iam non auſuris in perniciē noſtram Barbaris proderetur. Ab Hiſpanis enim qui per ſpeculatores cognita eorum nauigatione in inſidijs terra pariter ac flumine diligenter excubabāt quum, meridie ad Ticini hoſtiū perueniſſent, ab armatis

lintribus

lintribus, qui tecti fronde ex occulta statione repente prodierant, circumuenti iugulatiq; sunt. Perijt cum Fregosio Bonifortius centurio, seruatus autem est Camillus Sessulanus Fregosianæ alæ præfectus, isque cum omnibus nautis ne patratæ cædis fama certo indicio vulgaretur; Cremonam deuectus est, & in arce custoditus. Alterum porro nauigium, in quo erant comites cum scrinijs multaque pecunia, occupatis hostibus in aduersam ripam intactum fœliciter euasit, indeque vectores simul, & nautæ terrestri itinere per nemorosos calles occultati Placentiam allato rei gestæ nuncio peruenerunt. Cæterum cadauera post duos menses elapsi custodia nautæ, iuxta confluentes Padum & Ticinum semisepulta, ob idque discerpta feris, & tabe consumpta monstrauere, ita vt Fregosij manus ex antiquo vulnere vno manca digito facile nosceretur, ac augendæ repræsentandæque iniuriæ causa ad Franciscum, ab vxore, quæ casum deplorarat; auulsa cadaueri & loculo condita deferretur. Scio Gallos non inepta suspicione, nequaquam eos statim interfectos putasse, sed prius in quæstione cruciatos, vt arcana legationis tormentis elicerentur: sed de hac subtili coniectura, quum nihil adhuc compertum sit, rem vtique dubiam in medio relinquemus. Verum ab eo atroci facinore Alfonsus Vastius, qui Cisalpinæ Galliæ cum imperio præerat, incredibili inuidia deflagrauit, quod inducias in nouem annos ad summam spem pacis Niceæ indictas, violasse, & contra naturam generosi eius ingenij, inhumana cæde cruentus euasisse videretur: tanquam famæ suæ minime parcendum putarit, modo apud Cæsarem, vel ignobili & criminoso officij genere gratiam mereretur. Sed Vastius eius impositæ contumeliæ notam vel iure, vel perscriptis, ac ideo publicatis libellis ita diluit, vt id postquam iure cognosci non poterat, vel singulari certamine, si dignitate compar offerretur, diluturus esse crederetur. Cæterum complures Rinconem iure cæsum existimarunt, quod inuidiosissimæ legationis munere suscepto, aduersus Christianum nomen Barbaros concitare, occasionesq; gerendi belli indicatis Cæsaris consilijs demonstrare diceretur. Fregosio autẽ immerenti vitã malignitate atq; odio ereptã dicerent, quod vir bellicosus & acer, ad Genuę totiusq; Ligurię principatũ aspiraret, vigente adhuc apud populũ non ingrata Iani patris memoria, qui Genuensiũ princeps extitisset. Itaque Pontifex Lucam venit, præmisitq; Alexandrũ Farnesium Cardinalem, qui Cæsarem ad Viæ regiæ stationem triremibus appulsum, venientemque ab octauo lapide exciperet. Ad portam autem affuere Cardinales ac antistites, atq; item ordo Lucensis, qui intrantem sub vmbella deducerent. Curia prætoria, vbi decuriones sedent, Cæsari data, Pontifex ad antistitis domos templo maximo coniunctas diuertit. Ter Cæsar ad mutua colloquia Pontificem adijt, ille Cæsarem semel. Introductusq; est Moninius Galliæ regis legatus, ad id tum missus, vt quereretur Fregosium atq; Rinconem captos, atq; eos sibi reddi postularet: neq; enim tum interfectos esse constabat. Cæsar ad id, apud se ius induciarum inuiolatum esse inuiolabileq; mansurum respondit, quicquid vero illis dissimulato habitu nequaquam nomen profitentibus, dum in Pado nauigarent, præter spem accidisset, iniussu suo & se ignaro penitus accidisse. proinde si admissi facinoris authores indicarent, eos omnino comprehensurum, et ad supplicij pœnam Gallis traditurum. Res vti in Pado acta erat, per nautas indicata non obscuram habebat coniecturam: neque Paulus

induciarum, quarum ipse ad Niceam author extitisset, disceptator esse poterat. Quoniam de his an starent, vel eo scelere violatæ essent, iudicium ferre intempestiui atque omnino ancipitis negotij res fore videretur. Facilè demum fuit Pontifici optimis literis ac humanis rebus vehementer erudito, apud Cæsarem in tanto præsertim recentique ad Budam accepti vulneris dolore, singulas plagas, quas nobis Barbarus hostis inflixerit enarrasse, ostendisseque pericula, quæ affectæ ruentique Reipublicę de cœlo imminerent: postquam infami contumacia ad exitialem insaniam, dum priuatas rationes intestinis armis tuemur, ruina publica oppressi perituri simus. Erant non iniquæ pacis conditiones, & Carolo quidem Sabaudio longè gratissimæ, quibus Franciscus pro Carolo filio Mediolanense imperium præcipuo Cæsaris munere deposcebat, quum inde demum cunctas Galliæ facultates, & copias sacro indicto bello collaturum profiteretur. Contrà Cæsar iratus Gallo toties, victo ac tum indomitos spiritus gerenti, quid antiqui & recentis sui iuris, quid deniq; suæ securitatis ac dignitatis foret grauissimè disserebat, inuidere prorsus Fortunæ suæ Gallum cæco liuore corruptum, qui perturbare omnia, impedireque victorias solennibus votis piè conceptas, & denique Barbaris ad commune excidium irrupturis viam sternere mallet quàm ipsum pati verè esse Cæsarem, Augustoque in Italia imperio potiri: ad quod non ambitiosis armis, sed optimo iure et præclara atque inopinata quidem hæreditate peruenerit. Neque se adeo Italicarum rerum imperium, aut ignarum Gallicæ consuetudinis, vt si Mediolano liberaliter decedat, minimè timendum existimet, quin à Gallis noua semper ac immoderata cupientibus reliqua Italiæ atque Siciliæ imperia protinus inuadantur. Eam enim, inquit, pacem semper optauerim, quæ ad honestum decus persequendis Barbaris occasionem aperiat, non quæ ad insignis ignominiæ nomen intempestiuè liberalem auitis regnis expoliet. Pontifex vbi nihil de pace impetrauit, suadere conatus est, vt quas in Africam copias esset traiecturus, postposita nauigatione Turcis opponeret, ad fratris Austriæque præsidium, si ea recenti victoria Solymanus vteretur. Sed Cæsar fatali innixus consilio in sententia permansit: nihilque magis eo colloquio decretum est, quàm vt concilium, quod petebat Cæsar, & Pontifex vti rectè peragi posset exoptabat potius quàm sperabat, in annum sequentem indiceretur. Id verô decretum plerique diuinarum ac humanarum rerum vsu periti, & libero voto publica tantum commoda respectantes intempestiuæ atque præposteræ voluntatis esse iudicabant: quando nihil absurdius videretur, quàm vnum in locum atque consensum totius Christianæ professionis antistites euocare, qui de sacris dogmatibus morumque censura constituant, priusquam inter reges positis odijs humanarum rerum controuersiæ finiantur. Expetendam enim prius atque parandam pacem, maturæ demum salutarem synodum fœlici fœtura parituram. Propterea non temere veteris seculi patres regesque illustri pietate ad cœlestia bona potius quàm terrena ingentibus animis anhelantes, pacem optimam optimæ & iustissimæ parentem appellauisse, quum tranquillæ & securæ pacis beneficio coeuntibus regibus plures sublatas hæreses infinitaque Reipublicæ vulnera, concilijs vbique terrarum celebratis, obducta atque sanata meminissent. Quas enim vel odiorum nubes, vel bellorum tempestates, Claramontensis synodi serenitas non disiecit & depulit: quem demum dignitatis amplitudi-

amplitudinis & gloriæ prouentum Christiano nomini non attulit? Sed tum in sacrosancto Pontifice summa vigebat authoritas, religiosa populorum omnium veneratione conciliata, corroborataque maximorum regum obsequijs, ac ardentibus studijs: ita vt illi Gottifredum ad Hierosolymas sacra vadentem via subsecuti, verè Christiani Heroes, Federicus Ænobarbus imperator, Ludouicus Galliæ, Richardus Angliæ, & antè eos Boemundus Apuliæ reges, milleque alij reguli magnitudine animi maximis pares, auita regna facilè contempserint, de iure suo decesserint, lites & grauissimas vltro simultates Reipublicæ condonarint, quæsitæ scilicet pacis laudem odiorum libidini tactis religione animis præferentes, Quoniam haud dubius in cœlum aditus mirifica pietate, & decora bellicæ virtutis monumenta æternis eorum nominibus pararentur. Sed illi non ideo ad Niceam, de Turcis, de Persis ad Antiochiam, & de Saracenis ac de Ægyptijs ad Hierosolymas Christiana trophæa defixerunt, vt cum summo dedecore, pudoreque huius seculi, successoribus suis dementiam, impietatem, atque secordiam exprobrarent: quando ab illis gloriosè parta, & iampridem fœdè amissa recuperari posse diffidimus, neciam in tanta nostra desidia, tantoque Barbarorum audaciæ successu, auersa pietate atque concordia omnium animis, patrimonia, aras, & penates satis alacriter tueamur. Cæterùm Pontifex, Deum maximum diuosque omnes de more, vt nauiganti Cæsari fœliciter aspirarent, suppliciter precatus, quum Octauium Farnesium ad ponendum militiæ rudimentum in soceri Cæsaris contubernio, studij sui atque beneuolentiæ obsidem collocasset, per Pistorienses montes Bononiam contendit, atque inde per Æmiliam atque Flaminiam modicis itineribus in Vrbem est reuersus. Interea Cæsar Italicis cohortibus, quas Camillus Columna, & Augustinus Spinula subitario delectu conscripserant, atque item sex millibus Germanorum, quorum duces erant Georgius Ratisponensis, et Baro Seisneccus natalium claritate nobilior, in oneratis naues distributis, è Lunensi portu soluit, cum triginta qinque rostratis nauibus, edixitque magnorum nauium magistris, vt ad Baleares insulas cursum intenderent. Sed in altum prouectas quum oborta tempestas in conspectum Corsicæ detulisset, atque ita disiecisset, vt per biduum aberrarent, Cæsar mitioribus demum ventis in Syracusanum portum, quem hodie ab oppido præcisæ rupi imposito Bonifacium vocant, classem intulit. Id oppidum in extrema parte insulæ Sardonio freto imminet, despectatque Sardinam modico traiectu in austrum exporrectam. Collectis demum nauibus & pacato mari ad Hypsitanas aquas flumine Thyrso portuque & Algarensi noua vrbe nobiles prouectus est. Eo quo appulit die, bicipitem vitulum agrestis mulier Cæsari dono obtulit, auersantibus cunctis id monstri omen, postquam in primo cursu venti instabiles ostentatæ serenitatis fidem improbe fefellissent. Inde quoque quum Baleares peterent, alteram ab Africo subijt procellam, prima quidem labore atque periculo sæuiorem, quum fractis quorundam antennis velisq; discerptis per aduersus fluctus longa vehementique remigum defatigatione in minoris insulæ portum, Barchini. Magonis nomine celebrem, contendissent. Ab hac demum Cæsar in maiorem Balearem tota classe traiecit, singulari affectus lætitia, quod Ferdinandus Gonzaga, Siciliæ præfectus, per opportunè cum Siculis triremibus onerarijsque Italicis centum quinquaginta nauibus appulerat; is nautici præsertim panis &

reliqui commeatus ingentem copiam, vel longo bello suffecturam attulerat. Expectabatur autem ab Hispania cum sua classe Mendocius, sed ille Cori flatibus coactus, quum imperatae nauigationis cursum tenere nequiuisset, vltimi consilij propositum ad tempestatis occasionem flectens foelici compendio Algerium recta contenderat. Ita Caesar diligentiae Mendocij nihil diffisus, ratusque id omnino euenisse quod acciderat, hortante Auria secundo vento vela dedit, biduique nauigatione Algerium peruenit. Quum appropinquaret classis, admirabilique ordine expansa atque directa in conspectu hostium constitisset, duae praedonum biremes, quae ab oriente Algerium petebant, a promontorio oram legentes imprudenter in sinum delatae sunt. Earum maiorem Viscontes Cicada trierarchus rostratae suae nauis ictu demersit, altera veloci remigio incitata intra portus molem incolumis euasit. Mendocianae interim triremes promontorium Apollinis, quod hodi Casfineum vocatur, superantes, magna laetitiae significatione displosis omnibus tormentis Caesarem salutarunt, et subsequentem Hispanicam classem non procul abesse nunciarunt. In ea erant Cantabricae Belgicaeque naues magnae supra centum, sed multo plures lenunculi, quos Hispani Scarzapinos vocant. Sustulerant autem praeter peditum cohortes, magnum equitum numerum ex totius Hispaniae iuuentute: nam plerique nobiles, neque conscripti, neque nominatim euocati, sed priuato sumptu armis & equis liberaliter instructi, vt Reipublicę operam praestarent, naues summa alacritate conscenderant. His praeerat Ferdinandus Toletanus Albae regulus, non modo sua virtute superioribus bellis inclytus, sed priuato & quidem pernobili voto perillustris. ingenti namque pietate magnitudineque animi excitus, Garciae patris mortem vltum ire properabat: hunc enim in Moenice insula ad Gerapolim, contra Poenos occubuisse docuimus. ceterùm hęc omnia nauigia velis agebantur, neque ex malacia promontorium superebant. Iam enim venti summa serenitate inuecta perflare desierant, sed a recenti tempestate mare commotum & vehementer adhuc fluctuosum ita planis litoribus allidebat, vt nullo pacto exponi milites in siccum possent, nisi vmbilicotenus marinis vndis abluerentur, quo incommodo milites affici nolebat Caesar, ne per se taedio maris atque nausea confectos repentinis ac audacibus Barbaris etiam madidos atque rigentes obijceret, & Hispanos quoque duabus de causis expectandos iudicabat, vt vniuersis admotis copijs cum maiore vi tum maiore etiam spe victoriae oppidum inuaderet, & communicare integram rei gerendae laudem Hispanis vellet, quorum precibus studioque & insigni liberalitate adductus bellum suscepisset: sed ea vel bidui tantum fatali mora, quanquam recta atque honesta ratione duceretur, non exploratam modo victoriam interpellauit, verum ingenti nostrorum incommodo saeuiturae Fortunae occasionem aperuit. Interea Caesar idoneum hominem ad Asanagam cum mandatis misit. Is significatione facta pariterque a Mauris reddita (excusso enim linteolo fiebat, vt colloquendi causa in portum tuto descendi posset) humaniter admissus postulauit, vt oppidum vi & fraude ab Horuccio occupatum, & demum ab Hariadeno Barbarussis fratribus ad perniciem humani generis communitum, extemplo dederet Carolo Caesari terrarum domino, qui immanium praedonum vltor aduenisset. Id si faceret, & Turcis abeundi quo vellent, & Mauris incolis incolumi omnium Fortuna, suis lagibus viuendi potestatem

testatem

nía laturum
nisset. Pulcl
redire, max
etiut de crud
tandum,&
bio eunden
n pertulisset
ui oblata ab
lucia adduc
plo hoc, dig
eteranorum
risum effusi
emus, ut lo
arisimum r
is artibus &
& Vgonis
le, ita ut ora
e oppidum
isset aditur
rmandæ m
um magicas
erigere fuc
ò in litore in
dio Turcæ t
ique robori
fortes Met
t archipyrat
orum navigi
lto plures et
pud Sciriph
iorum glori
litabant.
batur. Conf
hicæ oriun
mporibus
rus confugi
erum effec
cessentes
osita merce
nobis infen
iberos vel u
omnino fig
is animo co
minus viri
s ab occide
ioris naufra
onem classe
Ss

cuit:eo ad descensum ordine constituto, ut sexaginta rostratæ onerarias subeū undo demittentes se milites exciperent, exceptosque statim scaphis, actuarijsque naviculis imponerent, à quibus in litus continuò deferrentur. Tanta autem fuit in obeundo munere omnium diligentia expeditaque celeritas, ut quum insilientium multitudini plures scaphæ, inter se alacriter officijs certantes, abunde suppeterent, peditatus omnis, nihil præter arma ferreiussus, momento temporis in litus descenderit. Cæsar quiete & cibo recreatis militibus tres acies numero militum pares instituit: erant enim præter equites, & evocatos, ac officio & voluntate auctoritatem atque fortunam Cæsaris secutos, circiter viginti millia descriptorum peditum: singulis autem aciebus terna currulia tormenta ad deterrendos procursantes Numidas attribuit: progressusque inde aliquot stadia non procul ab oppido consedit loco tuto atque opportuno: nam castra ea ratione locata erant, ut binis utrinque fossis natura munirentur, quas delapsi iugis torrentes, sicuti repentinæ aquæ fert impetus, adeo profundè excavarant, ut subter excelis defractisque marginibus, neque equiti, neque pediti commodus nisi per pontem transitus daretur: ad levam porrò ita assurgebat collis, ut eductis in verticem tormentis interiora oppidi ædificia dirui atque infestari posse viderentur. Algerium olim Iubæ regia, uti alio loco diximus, à Romanis Cæsarea Iulia vocata, in tergo asperos & excelsos habet montes: directa autem muri fronte ad septentrionem mari alluitur. Insula verò parva, arce nuper insignis, eam Hispani Pinnonem vocant, obiecta oppido portum efficit, sed neque tutum à Borea, neque multarum navium capacem, quanquam Barbarussa, uti alibi meminimus, erepta Hispanis arce atque ea diruta ad insulam egregio conatu molem adiecerit, ut continenti iungeretur, quum translatis in id opus è classe Christianis remigibus ingentes lapides è Tipasæ ruinis asportasset. Cæterùm oppidi mœnia sensim educta in colles ad meridiem: ita molli flexu cuneantur, ut erecti trianguli faciem procul ostendant. in summo enim fastigio propugnaculum inductæ calcis albo conspicuum ad parvæ arcis & speculæ similitudinem exurgit: privata autem introrsus ædificia, quum à planiore iuxta litus regione sensim recedant, in montem veluti extenduntur, decenti vel ob id serie, quòd supra tecta singularum ædium alienis extantibus fenestris subiecta maria despectantur. Curvatur autem litus lunato flexu ab oppido ad promontorium Matafusium, in quo antiquæ urbis Tipasæ, quondam à Romanis Cæsaribus Latij iure donatæ, extantes adhuc reliquiæ visuntur. Toto autem eo tractu oblonga, sed angusta planicies extenditur. nam ubi à litore aliquot stadijs recesseris, sensim enascentes tumuli desinentem planiciem excipiunt. inde enim tota regio innumeris collibus intumescit, absceditque sensim augente natura in altissimos montes, qui longa serie oppidum à tergo præcingunt. Vlteriora ad Numidas pertinent, qui more suo divagantes translatis armentis mapalibus non infertiles agros, concessis ad annuam quietem glebæ inducijs fœliciter arant, & multo pecore, quo uno summæ eorum opes censentur, herbidi soli campos depascunt. Cæsar tribus per nationes distinctis castris, ab oriente oppidum complexus, in maximam spem veniebat expugnandi oppidi, quòd sibi ad eam partem tormenta producere, atque acriter oppugnare statuenti classem magno usui futuram iudicabat, quum è triremibus, summisque malis atque carchesijs magnarum navium

propu-

propugnantium hostium latera ex obliquò tormentis peti posse prospiceret: murus enim per acclivia perpetuo collis dorso erectus, uno extructo aggere, sicuti planis in locis opportunè fieri videmus, neque protegi, neque defendi poterat. Hispani sub præaltis montibus editiora loca tenuerunt, circa medios colles Germani iuxta prætorium consedere: Itali autem planioribus locis ad mare, ac ideo portæ oppidi magis propinquis. Interim dum tormentorum apparatus administrante Petro Cova, qui ei negocio cum imperio præerat, navibus educitur, & equi per trochleas moliendo suspensi, demissique funibus exponuntur. Numidæ in summis montibus supra Hispanos magno clamore edito se ostenderant, omni telorum genere desuper subiectos facilè ferientes: notis enim montium tramitibus se demittebant undique veloces & repentini, sed more gentis procul lacessendo potius quàm cominus urgendo pugnam ciebant, quibus præliolis toto integro die ad noctem usque certatum est, nullo quidem periculo, sed longa Hispanorum defatigatione. nam inductis etiam tenebris Barbari, alij alijs succedentes, neque à loco, quem insederant, neque ab instituta iaculandi consuetudine discesserunt. Vbi enim excitati ignes visebantur, in eas continuò partes magna vis telorum, lapidumque præsertim modò grandinis effundebatur: cui incommodo nostri extinctis repentè ignibus occurrebant, silentio expectantes lucem, ut tandem collato pede certaretur. Ita sub exortum Solis cohortante Alvaro Sanded castrorum magistro Hispani vel per ardua atque impedita fortiter enitentes deiectis, pulsisque Numidis montium vertices occuparunt, nactique pastorales casas, ad quas in speciem munitionis se reciperent, conglobati constiterant. Eo die tanta confluxit Numidarũ multitudo, ut nostri penè circumventi, quum duas acies fecissent, in orbem pugnare cogerentur. Sed Siciliensium cohortium virtute Numidarum audacia premebatur: hastati enim fulgentibus galeis atque thoracibus muniti, iacula facilè contemnebant, & sclopettarij a lateribus insultantes, plumbeis emissis glandibus avertebant. Numidæ pedites è iuventute deliguntur, seminudi, promissa cæsarie, nihil præter iacula gestantes, equitibus se permiscent; atque ita mutuo confisi præsidio rem gerunt, tantaque pedum velocitate congressus nostrorum devitant, ut à statarijs non facilè vulnerarentur. Equitum verò prælongas & præfixo utrinque ferro ancipites lanceas, ad aversos etiam ictus arte mirabili quassantium ea erat agilitas, ut nemo nostrorum acie excederet, quin statim interceptus lethali cuspide figeretur, scutis ad effigiem cordis è corio oblongis & levibus sese atque equum in occursu receptuque usque adeo habiles protegunt, ut exiguo summi periculi præmio ad condictum proposito, septena iacula intorquenti se offerant, singulaque vel hastæ celeri commotione detorqueant, vel scuto in obliquum exporrecto certissimè declinent. Interea dum Numidæ in noctem usque ex omnibus locis decurrendo ante castra volitarent, & cuncta apud nostros, quæ bellica ratione institui explorarique poterant, egregiè provisa viderentur, fortuna Christiano nomini multò quàm unquàm anteà gravior ac infestior spes Cæsaris interrupit. Ipso siquidem tormenta, equos, commeatus, ac impedimenta exercitus expectante, imber à prima statim vigilia maximè gelidus ac procellosus adeo intempestivè & graviter est effusus, ut quum tota nocte nihil remitteret, totus exercitus ingenti accepto incommodo perfunderetur, turbulentissimaque obiter tempestas mari repen-

tè orta, classem iactatam immensis fluctibus compulsamque vehementer ventorum turbine, miserabilis naufragij periculo in litus adigeret. Excubabant extra castrorum fossam, quam lapideo ponte iunctam diximus, tres Italicæ cohortes, quas Camillus Columna medijs fermè spacijs ab oppido & ponte inter acclives tumulos ficus arbusculis consitos ita collocarat, ut sensim per ardua collium extensis manipulis ad Germanos usque pertinerent. Eæ quum densissimæ pluviæ, sævique frigoris iniuriam tolerantes integram noctem in statione perstitissent, tot malis usque adeo confectæ sunt, ut nec afflictis corporibus animos, nec corpora languentibus animis sustinerent. neq; enim vel stare, vel humi procumbere facultas dabatur: quum eius soli plana pariter atque ardua præalto & lubrico cœno, quod ad suras usque impressa vestigia devoraret aut eluderet, impedita tenerentur. In has cohortes inalbescente cœlo Turcæ equites, Maurique pedites intermixti, qui summa vigilantia nostras stationes observabant, intellecta occasione celeriter eruperunt, tantaque vi undique magno clamore edito sagittis, iaculis, & multó maximè lapidibus adorti sunt, ut quum iam à pluvia extinctis funiculorum ignibus lagunculisq; sulphurei pulveris madefactis selopettorum usus penitus esset ereptus, pauci hastati ingruentium impetum sustinerent, & reliqui omnes in fugam verterentur. Sed consistere ausos ab longa utique vigilia ac inedia semivivos, algoreque trementes Turcæ celeriter obtruncarunt, interfectoque signifero Cellesiæ cohortis, vexilloque discerpto, fugientium tergis institerunt, tanta audacia persequendo cædendoque, ut quum trepidos in castra compellerent, nonnulli hostium fossam superarint, ad tabernaculaque pervenerint. ex his præferocem Maurum cominus congressum Lucidus Romanus quanquam sauciatus fortiter interfecit. Exaudito fugientium tumultu Camillus à Cæsare missus protinus eò devolarat, conglobatasque aliquot cohortes ultra pontem in hostes eduxerat, Barbarique iam confirmatis nostrorum animis repulsi atque impetum remittentes, veri aut certè simulati timoris & tumultuarij receptus signa dabant: quum Ferdinandus Gonzaga, cuius prima secundum Cæsarem in exercitu erat authoritas, iratus cohortibus loco pulsis supervenit, cohortatusque viros fortes, ut fugæ dedecus nobili conatu diluerent, in hostes impetum facere atque acriter persequendo intra portas compellere iussit: id verò Columna nisi magno cum periculo fieri posse testabatur: sed Gonzaga generosi ardoris plenus vel iniqua sorte, gravique periculo ignominiam Italis omnino demendam existimabat, irrumpendi in oppidum occasionem dari posse ratus, si coniunctis in fugam Barbaris intermixti tutique ob id à tormentis ad portam incitato cursu convolarent. Nec mora cohortes duce Augustino Spinula magna alacritate, magnoque impetu hostes invadunt, in fugam concitant, cædendoque terga intra portam compellunt, tanta vi celeritateque ut nostri obductas repente valvas in porta contingerent, & multi hostium exclusi, notis itineribus ad aversam portam, & in montes elaberentur. Tum verò Barbari ex ipsa muri corona in temerè progressos omnis generis tela & tum maximè lapides iacere, sauciare, sternere, terrereque clamoribus, & illi qui extrinsecùs refugerant ad pugnam reverti: porrò qui portam clauserant, rursus erumpere, & hærentes nostros aut se recipientes adoriri. Neque Italis, quum calentibus animis advenissent, vigoris constantia deerat, si tutam ad receptum viam Fortuna reliquisset: missilibus enim obruti

strati-

ſtratique tormentis, uti in ipſo conatu ſpe deceptis facilè accidit, conſilij inopes, ora atque animos in fugam verterunt; non confertis quidem: ſed per diverſos calles diſsipatis agminibus. Erant enim tyrones collectitij generis ſubitario delectu feſtinante Cæſare in unum coacti, ita ut milites inter ſe ignoti eſſent, nec in una legione à quoquam alienæ cohortis centuriones atque ſigniferi noſcerentur. Itá peropportunè erumpens Aſanagas, qui ex oris habitu cultuque regio facilè noſci poterat, immiſsis Turcarum turmis & Mauris peditibus noſtros in fugam præcipites egit, uni ferè omnium Rhodij equites, qui ſub navali vexillo pedibus pugnabant, egregiè repugnando per ſinuoſas convalles conſtantiſsimè ſe receperunt, amiſſo ſignifero atque aliquot fortiſsimis viris, qui punicea in veſte candida cruce prætexta galeati toracatique in poſtremo agmine conſtiterant, ſed perſequentium Barbarorum vim ac inſolentiam paucorum veteranorum mirifica virtus retardavit. In his fuere cum ipſo Spinula Franciſcus Balneus nobiliſsimè ſtirpis è togata Gallia cohortium præfectus, Titus item Amerinus, & M. Antonius Porretanus, qui ad ligneum pontem (is non longè à porta diſtabat) intrepidè conſiſtentes excepta thoracibus iacula in hoſtes remittendo, haſtisque maioribus provectos & inermes fodiendo aliquot acceptis illatisque vulneribus ſpatium fugæ, & ob id multis ſalutem pepererunt, ſed ea erat inæqualis & lutulenti loci diverſitas inter cavas vias & tumulos ad mare declives, ut Barbari regionis uſu periti, undique validè ac intemperanter urgerent, intermixtique noſtris, & à ſuis intercluſi, ubique tumultuoſiſsimo & noſtris iniquiſsimo pugnæ genere verſarentur. Erant Barbari cum numero peditum & telorū genere, tum locorum notitia opportunitateque pluviæ & tanto caſu obortæ tempeſtatis, ac ipſa denique Fortuna noſtris ſuperiores, quum ſclopettarijs, in quibus ad non dubiam hoſtium perniciem certa ſpes victoriæ poſita videbatur, ab imbre diſplodendi facultas eſſet erepta, & pedites Mauri baliſtis arcuferreis, more iam apud noſtros exoleto, veruta vel loricatis lethalia, & arcubus frequentes ſagittas intorquerent, pavoreque & curſu pariter exanimati noſtri pedites ab inſultante Turcarum equitatu ſternerentur. Eo modo noſtri qui ab initio audacius procurrerant, quum noviſsimi agminis in receptu facti eſſent, cædente terga hoſte, quinque ſtadiorum iter ignobili cadentes morte cadaveribus compleverunt, atque hi ante alios qui ad mare ex fuga deflexerant. ibi enim à Numidis, qui conſpecto claſsis naufragio ad prædam devolarant, circumventi trucidatique ſunt. Sed prima noſtrorum agmina tanta trepidatione ad lapideum pontem, & ad caſtra fugam intenderant, ut nemo ducum in tanta & repentina rerum iniquitate publicæ ſalutis & militaris conſilij rationem perturbato animo retineret, & Dijs iratis cuncta ad ſummam cladem terra marique uno tempore deleta crederentur. Verùm ipſe unus omnium Cæſar adverſus omnem urgentis Fortunæ contumeliam invictus & intrepidus, ſibi atque alijs eo die ſummus imperator fuit: quum perditis prope rebus opem ferens, opportuniſsimo tempore cum Germanorum legione decurriſſet, præmiſsis è legione tribus vexillis, quibus fuga ſiſteretur, & caſtra certo recentique præſidio ultra pontem firmarentur: ſed tantus fugientium animos pavor occuparat, tantusque erat incumbentium Turcarum impetus, ut Germani non temere aliàs terga hoſti dare ſoliti; tanquam linteata capita formidantes, neque aſpectum oculis, neque arma hoſtium firmis pectoribus ſuſti-

nerent, sed continuò fœdè conversi eodem fugientium agmine raperentur. Tum verò Cæsar provectus equo districtum tenens gladium & fugam increpitans, phalangem promovit, oreque maximè celso ac impavido, Germanica utens lingua: Quando, inquit, commilitones insultanti hosti frontem ostendetis, si quum in vestigio pro dignitate Christiani nominis, Germanicęq; gentis gloria, & pro salute omnium sit dimicandum, præsente Cæsare, paucósne & inconditos inermesque Barbaros timetis? Nec mora quum hæc diceret, ad non dubij pudoris motum exorto alacri fremitu, indignabunda legio, quòd ad præstandam operam cohortatione indigere videretur, sese contra hostes effudit. Eius adventu permoti Barbari, & quòd iam nobilium ducum virtute Italica acies planè restituta spectabatur, subsistere pedemq; referre cœperunt: seu veriti tormenta curulia impressionemque nostrorum, seu se satis eruptione profecisse iudicantes, quum ad summā confecti belli victoriam, horribili tempestate quassatam classem perire conspicerent, & multi, Mauriq; præsertim, ad spem certioris prædę, ubi nullum omnino periculum ab hoste foret, ad subiecta litora properarent. Inusitata enim & planè fatali diversorum ventorum coniuratione, ad ciendam atrocissimam tempestatem, usque adeo mare commotum intumuerat, & totis litoribus immani fluctuum repercussu frangebatur, ut iactatæ naves nutantibus malis atque inter se proris adversis ac puppibus fervente æstu concurrentes, anchorarios funes & quosque validos rudentes abrumperent, collisæque demum atque diffractæ spectante exercitu mergerentur. Eundem quoque tempestatis casum tulère Hispanicæ naves, & ad unum Scarzapini omnes, quæ Cassineum superare nequiverant. Ita ut totum id litus ab occasu ad Cercellum usque oppidum, quod paucis ante annis Andreæ Auriæ infelici conatu nostris cognitum à Turcisque possessum suo loco diximus, eiectarum navium fragmentis ac hominum & equorum cadaveribus sterneretur. Numidæ enim alij atque alij pariter è montibus conspecta nostræ clasis calamitate celeriter se demiserant, neque inermibus eiectitijs neque fœminis parcentes, secus ac Cercellani Turcæ, qui enatantes vel avarè, vel humaniter ad servitutem conservare, quàm interficere malebant. Periere paucissimis horis circiter centum & quadraginta navigia, quæ sine remigio quadratis velis agerentur. Rostratæ porrò quum à media fermè nocte in multam diem pertinaci remigum contentione & magistrorum diligentia in anchoris perstitissent, neque diutius tempestatis iniurias ferre possent, obruique timerent, iacturam triremis facere ac sese in litus remis & velis vehementer incitare minimè dubitabant. Sed enatantes à Numidico equitatu totis discurrente litoribus, semivivi & frustrà se dedentes in ipso salutis limine cædebantur. In his Lazarus Amareus è Genua nobilis trierarchus est interfectus, videreq; erat omnis generis liberos oblata servitute servis remigibus Barbaris salutem cum fletu commendantes, ut illorum qui modò conversa Fortunæ conditione cathenas ad transtra reliquerant, & ad libertatem exultanter enatabant, significatione & vocibus à Numidarum sævitia tegerentur. Eratque spectaculum diversis casibus valdè atrox & ubique maximè funestum, quum quisque pro animi habitu, natandique peritia in ipso certæ cladis ancipiti metu, dum genus mortis præoptat aut refugit, vel mersus undis, vel hostili lancea transfixus, ad suum omnino vitæ finem destinante fato raperetur. Nemo tamen erat, qui non maximè cædem &

vulne-

vulnera perhorreret, navisque discrimen, & tempestatis eventum expectare, quàm prævenire vitæ exitum mallet. Eo modo facilè accidebat, ut ea immanis hostium sævitia, uti vehementer reformidata nautis atque vectoribus, multas triremes, quæ ad naufragium decreto atque incitatione paventium litus appetebant, aliquandiu conservaret. Sed postquam rostrata insignis, quà Iannetinus Auria vehebatur, uti maximè propinqua litori cohærentiumque triremium pulsata ictibus propelli ac arenis impingi conspecta est, non sustinuit Cæsar, ut spectatæ virtutis iuvenis, & præfectura multarum trimium clarus, nullo ferente opem in oculis ipsius avunculi Auriæ à Barbaris trucidatus inteririret, statimq; Antonium Aragonium cum tribus Italorũ cohortibus ad litus misit, quarũ adventu coniectis in fugam Numidis ille quidem ita servatus est, ut eius salutem aliquot triremium iactura sequeretur: multi enim Numidarum timore liberati, confisique præsidio, ut se quoque maris periculo & tot tempestatis incommodis expedirent, proras in litus intulerunt, ac nisi aliquot intrepidi navarchi damni dolore ad acerbitatem & contumaciam ingenia vertentes, districtis gladijs per foros discurrendo & mortem comminando, nisi remos inhiberent & se continerent, vectores & remiges deterruissent, maxima pars rostratarum exemplo superiorum omnino deperiisset. Ipse Auria non tam sibi quàm Cæsari iratus, qui disciplinæ navalis rationem & certos inclinantes autumni dies, navigantium observatione prædamnatos neglexisse videretur, incredibili animo contra tempestatem indomitus permansit, suadentiumque preces, ut se conservaret, adeo fortiter reiecit, ut eos acerrimis verbis tanquam publicæ salutis proditores ad imam carinam descendere iuberet. Pari quoque perseverantia Virginij Vrsini Anguillarij quatuor triremes, totidemque Rhodiæ earum æmulatione, vincente metum pudore, & Siculæ aliquod ac Neapolitanæ atque Hispanicæ cuncta tempestatis incommoda fœliciter pertulerunt. Eo casu quindecim omnino triremes desideratæ sunt, quarum detrimento supra tot navium onerariarum naufragia, etiam tum sæviente ventorum rabie, tantus cum luctu dolor, tantaque rerum desperatio, in valde lugubri supremæ cladis expectatione, totum exercitum occupavit, ut nedum tyrones & milites de sua tantum vita soliciti, sed longè fortissimi duces de publica salute cogitantes animos desponderent. Nunquam enim ab ulla annalium memoria ullas bello copias graviore calamitatum concursu, vel seipsa sævior Fortuna perculerat: quum cibarijs omnibus eo triduo consumptis, nullus quo tantisper inediam ferrent, commeatus adesset, tabernaculaque deessent, quibus in tanta perpetui imbris iniuria, & lutulentæ regionis fœditate ad quietem labore, inedia, frigore, vulneribus, confecti milites tegerentur, in tantisque demum incommodis ingens cura & præterito metu quidem acerbior, omnium mentes magnopere conturbarat, reputatione immanis naufragij, quum tot amissis navibus exoptatus in patriam reditus, in terram Africam proiectis & miseris, fato Cæsaris interceptus esse crederetur. Afflictorum tamen spes, quas apud mortales nulla fortis iniquitas penitus abrumpit, constantia Cæsaris egregiè sustentabat. Ipse enim mirabili alacritate cuncta munia providentiæ militaris ac humanitatis officia cunctis invictus malis, & conspectu maximè serenus adimplevit: nam postquam castra constitutis præsidijs atque vigilijs contra obstrepentes Barbaros firmata sunt, defati-

gatis ducibus, imprimisque Albanio in ipso pugnæ tumultu magnopere fesso, fœdeq; madenti, ut sibi parcerent, quietiq; se darent, imperabat: solabatur saucios, ac in ea tabernacula quæ forte substiterant (nam cuncta penè vis ventorũ everterat) referri foveriq; curabat, ut quum sibi ipsi loricato madefactoq; non parceret, pleniore cum laude voluntates militum promereri videretur. Desideravit eo die hostili occisos manu milites circiter trecentos. In his ceciderè præfecti, aut noti centuriones, Ioannes Calaber, Pancratius à Neapoli, Cancinius Ligur, Mirabilis Insuber, & Iacobus Strasoldius è foro Iulio, è numeroq; Rhodiorũ equestris ordinis Didacus Hispanus, Georgius Arvernus, & Guido Roscius Neapolitanus. Vulnerati autem multo plures ducentis, & in his Sulmonensis princeps Philippus, Caroli Lanoij filius, sub ilio sagitta ictus: sed maximum in demersis nautis detrimentum acceptum esse censebatur, quorum iacturam innumerabilia tormenta ænea mari hausta plurimum augebant, & ob id cumulatiore damno, quod in potestatem Barbarorum, quum pacatum mare urinantes admitteret, ad publicam perniciem perventura providerent. Nec multo post Andreas Auria, uti erat in præsentiendis tempestatibus unicus naturæ maris, & cœli, nubiumque spectator, diffisus loco, ad Matafusium promontorium cum classe se proripuit, quod tutiorem ibi stationem & sine crepidine litora ad conscensiones militum commodiora dicerat: commonefacto Cæsare, ut illuc terrestri itinere contenderet. Ita Cæsar comprobato consilio, ad sublevandam inediam equos & primò quidem iugales ab initio trahendis tormentis ante omnes classe eductos, ac demum militares interfici iussit, cohortibusque divisit. nam ad excitandos ignes ex naufragijs ligna affatim suppetebant, Fortuna veluti uno eo beneficio tot iniurias compensante. Postridie Cæsar ab Algerio discedens, quum triplici agmine & ægris atque saucijs in medium receptis, septem millia passuum confecisset, persequente & circumfuso undique Barbarorum equitatu, ad torrentem, quem Punica lingua Alcaraz vocant, pervenit. Is imbribus valdè inflatus, retroq; ad ostium ventis pariter, ac irati maris fluctibus compulsus tantum excreverat, ut qui paulo ante humilem vel infirmo pediti vadum præbebat propter aquæ rapiditatem ac altitudinem, nequà valido quidem equite transiretur. Castra itaque eo loco atque ordine necessario posita sunt, ut quum trianguli formam referrent, eius duo latera utrinque mari & flumine: reliquum verò perpetua armatorum statione munirentur, neq; enim à mari tanquam à certo ad levam munimento quærendis humilioribus vadis erat discedendum. Quamobrem multis tranare ausis, cursuq; amnis celeriter abreptis, Cæsar ex reliquijs navium malos ac antennas passim nactus, subitarij operis pontem perfecit, atque eo non omnino incommode Italos atque Germanos traduxit: Hispani enim in superioribus locis vix furas adæquantia profluentis vada repererant. Neque postea Turcæ, qui insequerentur, conspecti sunt. revocarat enim eos Asanagas persequendi & lacessendi negocium Mauris & Numidis relinquens, qui quum iam à sclopettarijs curulibusque tormentis, quæ unicuique agmini gentique ad præsidium attributa fuisse diximus, egregiè peterentur, in ægros maximè debilitatosq; vulneribus à nostris destitutos, atrocissimè sęviebant. Nulli enim erant, qui inter angustas spes salutis, proprio metu occupati, alienę calamitatis misericordia moverentur. Sequenti porrò die, superato alio minore flumine, ita ut milites summa aqua pectoribus ex-

tarent,

tarent, tribus tandem caſtris ad claſſem eſt perventum, quæ quam Matafuirij promontorij modico flexu tegeretur exercitus omnis in Tipaſæ antiquæ urbis ruinis iuxta mare conſedit, loco ita opportuno, ut cadentium murorum reliquiæ ad admirationem Romanorum operum adhuc extantes, adverſus Barbarorum audaciam non inutile munimentum præberent. Iam mare remiſsioribus fluctibus agebatur, ventique perflare deſierant, ac ea erat conſecuta tranquillitas, ut exercitus in naves imponi ac in Europam reportari commodè poſſe videretur. Itaque Cæſar lætis omnibus edixit eſſe navigandum. eo præſcripto ordine, ut primò Itali: deindeque Germani, ac Hiſpani demum peculiares ipſisque notas naves conſcenderent. ſed tot navibus naufragio abſumptis, quum onerariæ naves tantam militum multitudinem vel anguſtè collocatam capere minimè poſſe cenſerentur, pronunciatum eſt gubernatoribus, dominisque navium, ut equos ad unum omnes in mare proijcerent, quòd pietate Cæſaris indignum foret, vel generoſos & incomparabiles equos gregariorum militum, aut deniq; lixarum ſaluti prætuliſſe. Ea res procerum dominorumque præſertim animos vehementiſsimè perſtrinxit: non privari enim modò ſe ad belli uſum ineſtimabili cariſsimarum rerum inſtrumento, ſed militarium equorum florem, nequaquam ſuprema neceſsitate ultrò intercidi, & in reliquum tempus extinctis admiſſarijs, irreparabilem orbata Hiſpania, præcellentium equorum ſobolem interire prædicabant. Spectabantur itaquè cum dolore ac inani miſericordia generoſi & militares equi toto pelago elatis cervicibus ad proximas quasque naves irrita ſpe ſalutis tanquam ad litora contendentes, quum demũ longa defatigatione ſuperati, conſumpto ſpiritu mergerentur. Sed vix dum dimidia pars militum conſcenderat, quòd ſcapharum inopia vel cupidè properãtibus tarditatem attuliſſet, quum Vulturnus & Eurus, alijq; mox venti, in orbem conſpirantes, ſecundam penè prima vehementiorem tempeſtatem excitarunt. Quo caſu nihil expectatis imperijs unaquæque navis ſublato plena milite, ne in ſcopulos adigeretur, eò direxit curſum, quò vis ipſa ventorum plenis velis per alta maria rapiebat. Abiêre quidem celeriter, è conſpectu diſiectæ penitùs in contrarias regiones, naufragij famam ac penè omnium interitum commemoratione periculi in omnes inſulas ac Italiæ portus deferentes. Sed nec quæ à multis narrantibus audivi, ſuperata pericula & miſerabiles caſus, ſuſceptaque pro ſalute vota in templis deorũ immortalium ſuſpenſis imaginibus religioſè perſoluta narraverim: quum aſtrictæ brevitatis ſtudio, quo in explicanda graviſsimarũ rerum veritate in tanto volumine maximè tenemur, legentibus ad ineptam ingenij gloriam amœna diverticula quæſiviſſe diſpudeat. Eum tamen tempeſtas habuit eventum, ut aliquæ naves iam planè quaſſatæ, ſenſimq; abſorptæ in conſpectu aliarum perierint: ex alia autem promptiores ſcapham occupantes, pereuntium ſociorum teſtamenta ſupremasque preces ad uxores & propinquos retulerint. Sed mirabilem caſum duæ naves Hiſpanis militibus plenæ ſubierunt, quum in primo curſu reflantibus ventis ad Algerium detortæ, magnisque rimarum hiatibus integros fluctus admittentes fatali in litore deſediſſent. Concurrerat ad litus Numidarum equitatus ſubſequente Maurorum multitudine, ut eiectos & deſertos à fortuna trucidaret. non enim Barbari ſpontè ſe dedere paratos, & nihil præter ſalutem ſub fide publica poſtulantes recipiebant, ſed expetitò ſanguine circumvenire & vulnerare magnopere contendebant. Qua ſe-

ritate atque insolentia permoti Hispani, virilibusque animis indignantes, quòd apud Punicam gentem neque iura humanitatis neque militiæ leges valerent, avaritiaque eorum omnis, quæ apud inopes rerum omnium ac egentes summa semper esse consuevit, immani crudelitate vinceretur, arma protinus expediverunt, densatoque agmine in orbem pugnantes, ad oppidum contenderunt, usque adeo constanter & fortiter emenso spacio, ut coronam hostium multis illatis vulneribus à fronte sæpius effringerent, & à lateribus invectos prælongis hastis egregiè summoverent. Tum verò effundentes se Turcas appellarunt, & per eos si vita incolumi reciperentur, Asanagæ in servitutem se dedere nunciarunt: quòd in homine Sardo Christianis orto parentibus to & tot præcipuè libertis & familiaribus Hispanici nominis stipato, neque humanitatem neque fidem omnino defuturam sperabant. Ita prodiens Asanagas præclaro iure voluntarijs servis fidem præstitit, depulsisque Numidis ad unum omnes humaniter conservavit, quum solerti ingenio vel semivir, è tot mancipijs tanti proventus lucrum, cum honesta etiam clementiæ laude coniunctum, secus ac Barbari mirum in modum æstimaret. Ipsis autem Germanis ea terra marique accepta incommoda, contagiosam penè pestem attulerunt: quoniam montani homines & è mediterraneis regionibus ad non conspecta antè maria deducti, neque perturbantis nauseæ, neque diuturnæ iactationis tormenta tolerarēt, quòd & anteà corruptis visceribus profluvio laborare cœpissent, quū ex inedia toto eo triduo, quo ad Typasam est deventum, palmularum bulbosis radicibus & cepis agrestibus vescerentur, quibus malis & aliquot demum naufragijs effectum est, ut ne tertia quidem eorum pars incolumis in Germaniam redierit. Sed unius magnæ navis longè durissimus eventus omnium funestos casus miserabili calamitatis exitu superavit. Hæc enim quum in ea quadringenti fermè omnis generis milites veherentur, inusitatis atque diversis erroribus ita mediterranei maris sinus atque insulas omnes circumivit, ut quum portus appeteret, nova semper ventorum commutatione, è conspectu ipsoque limine tutissimarum stationum ac urbium raperetur, hominesque paulatim consumptis edulijs fame tabescentes, ad insolitam in vivis corporibus maciem, oraque lurida pervenirent. Post quinquagesimum autem diem, quum serò admodum navis exoptatam terram attigisset, alimentisque se milites resovere contenderent, neque ullis omnino cibis veluti iam extincto colore proficerent, paucissimis diebus ad unum fermè omnes alius alio celerius aut tardius omnino perierunt. Cæterùm Cæsar, obtestante Auria atque imperante, invalescentem procellam effugiens, cum rostratarum classe prætervectus Africæ litora ad Orientem in Holcachitem sinū se intulit, in quo sita est Buzia, antiquitùs Vzicatha Ptolemæo dicta, quā suo loco ab Hispanis duce Navarro manu captā atq; direptam fuisse memoravimus. Castellū tribus munitū turribus in ea parte urbis, quę mari alluitur, paucorū Hispanorum præsidio tenebatur: urbs autem ipsa paulo antè gymnasio & nundinis ac Horucij Barbarussæ, qui dextram ibi manum tormenti ictu abreptam reliquit, calamitate percelebris, ab ea clade deletis incolis pene tota perierat. Nec Hispani plus suburbani agri possidebant, quàm quantum tormentis & armis adversus obsidentes Numidas tuerentur. In præsidio autem perexiguus omnino commeatus est repertus, sed maioris minorisque pecoris non ingrata, quanquam tenuis, copia viros insignes recreavit.

Quum

Quum vero in maximam ſpem commeatus deveniſſet Cæſar, quod Liguſtica navis, cognomento Furnaria commeatu onuſta lætis omnibus in conſpectum ſe dediſſet, tempeſtas invaluit, navisque arantibus vada anchoris, in litus ad naufragium eiecta eſt. Ita tamen, ut eiectitijs & ſalſa alluvione ſemicorruptis rerum pené omnium cibarijs, excipiente ea confeſtim navali turba; creſcentem inopiam opportuné ſublevaret. Interea Cæſar quum plures iam dies inflato mari, ac alternantibus ventis conturbato, in multa idoneæ ad navigandum tempeſtatis expectatione ſubſtitiſſet, & ſpe novi commeatus omnino decideret, nec habitæ ſupplicationes, votaque ſuſcepta divorum iracundiam mitigarent, Siculas duce Gonzaga Rhodiasque triremes ab ſe dimiſit. Boreas enim in Corum ſe verterat, præbebatque ſpem ad experiendam mari & fluctibus Fortunam, omni cunctatione tutiorem, ita quanquam turbulenta: fœlici tamen navigatione, in Vticæ portum, qui Farinas hodie vocatur, celerrimé delatæ ſunt, ibique præſto affuit Mulcaſſes rex Tunetanus, Gonzagamque plurimum exoptatis eſculentarum rerum muneribus liberaliter adiuvit. atque inde demum incolumes ad unum omnes Drepanum traiecerunt. Nec multo poſt, á Cucchio montanorum Pœnorum regulo legati ad Cæſarem venerunt, intra paucos dies cõmeatum affatim et magna item auxilia adverſus Turcas pollicentes: ſed eos Cæſar Punicæ fidei liberalitatiq; diffiſus amicæ voluntatis ac officij nomine pecunia donatos remiſit: quæ legatio demum evulgata per Barbaros magno incommodo paucos poſt menſes regulo ceſsit. nam tanquam amicus Chriſtiani nominis Punicique hoſtis ab Aſanaga regno fuit expulſus. Iam defatigatis plané ventis uſque adeo reſederant tempeſtates, ut mare ſedatum atque tractabile videretur, & periti nautæ cum metu periculorum imminentium, tum præteritorum tedio navigationi ſe committere minimé dubitabant. Diſputabatur omnibus prope horis in concilio navarchorum, ſententijsq; dictis, quum alij in Sardiniam aut Corſicam; alijsque eodem lecto Africæ litore, & tutiore curſu Siciliam petendam eſſe dicerent. Tandem aſpirantibus Euris, Cæſar ad Baleares curſum direxit, divæ etiam Catharinæ maligno ſydere tranquillam nactus tempeſtatem: atque inde demum ad novæ Carthaginis portum appulit, tantis acceptis detrimentis ſeipſo vel admiratione ſuorum vel inimicorum iudicio plané maior & auguſtior, quum duriſsimis terra marique iniquæ ſortis caſibus invicto ſemper animo conflictatus, ſuæ propriæ, nec ulli ducum aut militum communicatæ laudis triumphum de devicta Fortuna reportaſſe videretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLI.

INDVCIIS Rinconis atq; Fregosij morte sublatis, Franciscus, uti maximè decuit, longa pacis expectatione deceptus, suæ dignitatis esse statuebat quamprimùm ulcisci iniurias, ac uno tempore summisque opibus, non modò Subalpinis oppidis in Italia, sed ipsis quoque citerioris Hispaniæ, Belgarumque finibus arma inferre: neq; prius absistere incœpto, quàm honesta pactione Cisalpinæ Galliæ imperio potiretur, aut postremò superatus & Galliæ exutus regno in eadem adversa belli Fortuna concideret. Omnes enim ineundæ concordiæ cogitationes abiecerat, quum præclaris admodum coniecturis, Cæsaris ingenium stabili decreto, ab ea rerum compositione, quę Mediolanum eriperet, penitùs aversum esse deprehendisset, gravi quidem incommodo ac infamia Annei Memorantij magistri equitum, cuius consilijs, ut aliqui dicebant, parùm synceris se totum Rex adapertus, nec de æquitate Cæsaris desperans, traducendum fallendumque tradiderat. Ille enim induciarum author, & expetitæ pacis interpres, quum summa gratia intemperanter abuteretur, ex sermone Cæsaris ad regem cuncta secunda ac exoptata retulerat: sive id ex fide colloquij crederet, sive publico Galliæ commodo mentitus, quòd ea toties funesto eventu damnata belli causa aliquando deserenda videretur, postquam Franciscum ab occulto fato Cæsari minimè parem, tot bellorum exitu, Fortuna iudicasset. Sed Galli proceres addduci non poterant, ut quicquam à Cæsare de reddendo Mediolano prolixè vel liberaliter promissum existimarent, quum nihil ab eius ore nisi grave ac insigni sobrietate definitum excidere consuesset. Dicebant enim Memorantium conciliasse sibi Cæsarem parùm fidelibus officijs: idque unum non occulto astu contendere, ut regem decoris avidum, iustaque ob id & necessaria arma meditantem, ad turpe exitialeque ocium devocaret, certaque subinde indoles, & innata vis bellica filiorum Regis, sublatis armis desidiæ & voluptatibus enervanda proderetur. Eo modo, qui militiæ atque aulæ maximis honoribus potens, totum regem unus occuparet, diutissimè regnaturum. Itaq; rex privato iudicio convictum, et publicam invidiam ægrè sustinentem, in Centeliam villam manentibus honorum titulis relegat: eam ipse in Bellovacis regio sumptu ad maximæ Fortunæ voluptarios secessus extruxerat. Nec quisquam omniũ repertus est, qui ruenti opem ferret, quòd non modò filios Regis & proceres, qui facilè ubi ex tuto nocendi locum adversę sortis casus ostendit, vel levis contumeliæ meminisse decorum existimant: sed illustres quoque aulæ fœminas inexorabili vindictæ libidine gaudentes, propensissimo in eas rege varijs offensionibus alienasset, usq; adeo, ut cum Ludovici undecimi gravi exemplo, qui Aloysiũ Lucemburgum

burgum capite puniviſſet, tollendum cenſerent: quoniam eo damnato invidioſum illud ſummæ equitum præfecturæ nomen tolleretur, quòd propter nimiam, ob idq; ſanis regibus ſuſpectam poteſtatem non temerè antiquatam ſtruendæ ambitioſi hominis potentiæ revixiſſet. Sed Franciſcus in omni re clementię laudem quęrens, mitiſsimo pœnæ genere contentus fuit. Cur enim rex generoſus vel ingratum & inviſum acerbius vulneraret? Cur denique Solymanni barbari principis ſævitiam imitaretur? qui Habraimum pari ſuſpectæ fidei nomine, pariq; odio muliebri, ac hiſdem ingenij moribus & immenſæ gratiæ fortuna Anneo ſimilem occidiſſet? Cur denique vel magna delicta ſpectatis virtutibus minora non duceret, in eo præſertim, qui ſecum ab adoleſcentia familiariter educatus, vigilantia, ſobrietate, induſtria, militarique laude cæteris Gallorum ducibus ſuperior haberetur? Amoto Memorantio rex ipſe conſiliorum omnium ſummam præparato animo ad gerendum bellum ſibi deſumit, graviſsimarum rerum literas ſub brevi ac ob id fallaci compendio offerri ſolitas, intenta cura perlegit, ſuoquè fretus ingenio reſponſa notarijs dictat, ærarij rationes excuſsis quæſtoribus diligenter inſpicit, in omniq; obeundo munere nova diligentia, novoque labore veteris incuriæ nomen emendat. Eo tempore Langeus, qui Taurino Gallicisquè præſidijs in Italia præerat, ſolerti ingenio dabat operam, ut decreti belli conſilia tegerentur. Si qua enim controverſia cum Cæſarianis de finibus ac iniurijs orirετur, compreſſis ſuorum armis, per legatos apud Alfonſum Vaſtium de iure militari ex preſcriptis conditionibus diſputabat. Ita induciarum imaginem ſuſtentare conabatur, ut quum occaſio rei bene gerendæ adeſſet, in hoſtem improviſa arma proferrentur. Nam ſtatim à Rinconis atque Fregoſij cæde vehementer fuerat intentus ſollicitandis ad defectionem oppidis, quæ hoſtium præſidio tenerentur, inclinatis multorum animis ad mutandam fidem, quum æſtivis ac hybernis Cæſarianorum militum ad extremam redacti inopiam; mitiora omnia apud Gallos futura exiſtimarent. Sed Alexandriæ detecta proditio incertam adhuc induciarum fidem exoluit, & deprehenſi cum literis ſpeculatores ſuſpecta utrinquè conſilia atque arma reddiderant: quibus de cauſis Davalus novas cohortes conſcripſit, ut maiore præſidio propinqua hoſti oppida confirmaret, dubiæ incolarum fidei parum credens, & ſæpe inſidias à Langeo ſuſpectans, quem contra Gallorum morem eruditis pacis bellique artibus inſtructum ingenio ſemper excubanti paratoque non temerè cavendum intelligebat. Quina utrinquè oppida, quæ gerendo bello maxime opportuna didicerant, paribus præſidijs tuebantur: regij Taurinum & in proximo Montemcalerium deſcenſu Regis ab Alpibus interceptum, Sabinianum item, Penarolumque & cinctum palude Varulengum: Cæſariani autem præter Aſtam coloniam, & Vercellas urbes, Vulpianum Taurini cervicibus impoſitum, Foſſanum item; fœlicium Antonij Levæ operum ſupremum, & Cherium & Claraſcum & Albam, quæ ab initio belli nequaquam temerè à Gallis occupata: ſed neque fortiter demum aut fœliciter defenſa, Davalum magna vi terrefactis, ſuperatisquè præſidijs recepiſſe docuimus. Minora porrò oppida, uti incluſa certis limitibus, quos induciæ in mutuos conſenſus anteà præſcripſiſſent, raro aut certè nullo ſtabili milite tenebantur, quòd ea vel una incolarum fide & domeſtico præſidio ſatis cuſtodita exiſtimarant. Claraſcum cum tribus cohortibus, alaq; una Cremonenſi tuendum ſuſceperat

Hieronymus Sangrius Neapolitanus. Is à Daualo per literas monitus, vt ab hoſtium inſidijs diligenter caueret, vigilias circuibat, & præſidia idoneis locis collocabat: ſed quũ militũ animis propter rei frumentariæ cauſam minus propenſis vteretur, Galli intẽpeſta nocte à tribus ſimul partibus adorti, ſcalis oppidum cœperunt, ab eo loco quo Centalius Allobrox aſcẽderat. nam ab ea parte, qua à Daualo quaſſatũ expugnatumq; oppidum diximus; Vaſconũ cohortes fortiter repulſę fuerant, & Blandratus excitatis hoſtium cuſtodijs irrito conatu ad portã hæſerat. Quum irrumpentium Gallorum clamor audiretur, Sangrius qui in medio foro ſubmittendis quo periculum vocaret pręſidijs aliquandiu conſtiterat, deſperatis rebus in arcẽ ſe recepit. milites dimidia ex parte capti ſunt: reliqua manus vt profugeret, ex muro occupatis hoſtibus ſe demiſit. Fuere qui putarent non defuiſſe occultæ perfidiæ ſuſpicionem his manipulis, qui nullo propè accepto vulnere ſtationis locum negligentia & metu reliquiſſent. Cęterum biduo poſt Sangrius, quòd nullum anteà commeatum pararat, quanquam iumenta aliquot onuſta cibarijs ſub præſidio Tanarum vado traijcientia, quæ Pyrrhus ſubmittebat, in proximo ſpectarentur, certa pactione, vt inde ſaluis rebus & duobus tormentis abiret, arcem reliquit. Sed alia Gallorum manus, quæ eadem nocte ad tentandam Albam contenderat, diſsimili euentu audaciæ ac diligentiæ ſuæ periculum fecit. adorta ſiquidem vrbis muros, eximia Franciſci Landriani cohortium, quæ intentæ excubabant, virtute depulſa eſt. Albanis incredibili ſtudio atque animo propugnantibus, adhortante præſertim pro ſalute patriæ decertantes eorum antiſtite Hieronymo Vida, poeta celeberrimo. Sub id quoque tempus, duce Ludouico Birago quatuor Gallorum turmæ, quæ ſclopettarios celeritatis cauſa in equis conſeſſores acceperant, Varulengo ad oppidum Verucam, quod Pado imminet, profectæ, alam, quum Epirota dux Zucerus abeſſet, negligenter æſtiuantem oppreſſerunt. His rebus cognitis Daualus, quòd Gallorum conſilia iam planè abruptis inducijs ad gerendum bellum verterentur, imperata vrbibus pecunia Germanorum cohortes mercede conducit, ex Inſubrum iuuentute delectum habet, profectusque Mediolano vltra Padum ad veteres copias contendit. eius aduentu permoti Galli in eadem oppida, in queis æſtiuarant, maturè conceſſerunt. Ipſe autem deductis & coactis in vnum omnibus ferè præſidijs in minora oppida impetum facit: quoniam Claraſcum valido vigilantique tutum præſidio non niſi magnis copijs magnoque apparatu expugnari poſſe didicerat. Itaque celeri curſu ad duodecim oppida in poteſtatem ſunt redacta: in queis fuere Villanoua, Raconiſium, Carmagnola, Caramanum: quorum acceſſione Daualus tametſi Gallorum audaciam abundè compreſſerat, nequaquam tamen Claraſchi amiſsi iacturam vel captis tot oppidis æquaſſe videbatur. At Franciſcus, qui antè initium renouati in Italia belli cuncta, quæ longo grauiſsimoque ſuſcepto certamini abundè ſufficerent, inexhauſtis ad id Galliæ opibus, inſigni cura compararat, inferendi belli munia liberis diſpertit, peritosque rei militaris duces, qui ætatem conſilio manuque regerent, attribuit. Generoſi etenim iuuenes matura iam indole ætateque florentes vnum illud ingentibus animis, quod tantæ Fortunæ deerat, bellicum decus quærebant: nec eorum alacritati nobilique voto rex deerat: vtpote qui tenero gaudio perfuſus, præclara cupientes emittere, & famæ oſtentare percuperet. Henricus tacito ingenio, pallida facie, grauibusque oculis, materni aui ſpiritus gerebat,

rebat. Carolus verò patri similior, fulgore rosei vultus, vigoreque liberalis animi ac eruditis apertisque moribus amari, quàm metui malle videbatur. Hic Belgarum fines invadendos desumpsit, illi Hispania citerior decreta est. sed huius consilij famam silentio compressam volebant, ut simulatione Italici belli deceptus Cæsar, & Davalus ambiguo distractus metu, ubi opus foret, periculumque vocaret, nequaquam maturè expeditis præsidijs occurrerent. Henricus enim quum citra Rhodanum milites cogeret, in Italiam per Cottias Alpes transituri speciem præbebat. Interea Belgarum fines diversis & repentinis Gallorum incursionibus vexabantur. incumbebat enim è Morinis Arthesiæ provinciæ Vandomius adolescens, ad quem certo stirpis ordine, si Francisci soboles interiret, Galliæ regnum redibat. Is adiuncto sibi Obiesio, totius regionis equitum præfecto, magnum terrorem adapertis hostium vicis intulerat. Forteque dum Tervannam urbem, Britannico bello claram, commeatu & novo item præsidio muniret, Belgarum equitum alam profligarat. Ea erat Hadriani Beureni, aulæ Cæsaris magistri, cuius imperio eius tractus præsidia regebantur. Carolus autem Aurelianus, cui aderat Claudius Guisius Lotharingiæ reguli frater, de Germanis Lutheranæ factionis nobili victoria clarus, superato Mosa flumine ad Lucemburgum Leucorum olim urbem penetrarat. Ea regio ab urbe metropoli nomen ducit, pertinetque ad Arduennam sylvam, atque hinc ad Eburones, & illinc ad Trevirorum fines extenditur. Nec Lucemburgenses valido ac improviso hosti diu restiterunt, quin se dederent, quòd eæ copiæ, quæ à Maria Cæsaris sorore cogebantur, nondum advenerant, & tantus erat apud gentem nequaquam pro vetere gloria belli satis peritam urgentium Gallorum metus, ut mutare fidem, quàm belli clades subire mallent. Ita nullum ferè oppidum fuit, quod Aurelianum adapertis portis non reciperet, præter unum Enuosium, quod præalta fossa, latoque muro, & à tertia ferè parte palustri aditu munitum, Germani milites præsidio impositi tuebantur. Sed Aurelianus nihil earũ rerum difficultate deterritus, magna vi oppugnare cœpit, quassatusque aliquandiu murus est, & repetito militum conatu fortiter tentatus: egregiè repugnante Germano milite, ita ut oppugnatio alacriter cœpta, quum opinione durior ac asperior evaderet, militumque vires ac animos hebetaret, omittenda videretur. Id consilium iuvenis dedecoris metu & spe laudis adductus non probabat, vel suadente Guisio, & patre Rege per literas revocante. Is enim secundis adversisque rerum suarum exemplis dux peritus, & vetus miles filium monebat, ut pertinaciæ, quæ exitiali insaniæ esset persimilis, finem imponeret, nec se longius à rationis finibus cæca cupiditate abduci pateretur. Fortunam enim quæ eius belli initijs & medijs benignè cumulateque faverit, æquo animo ferendam esse, etiamsi conversa nequaquam postremis successibus arrideat. Itaque abscedere incœpto turpe ratus, locum mutare, & in tumulum tormenta transferre constituit: quibus singulari militum studio laboreque subvectis, tanta vi propugnacula deiecta, defensoribusque nudata sunt, ut perculsis metu oppidanis Germani mercenarij milites, pacti ut sibi sub vexillis abire liceret, atque omnium Fortunæ incolumes præstarentur, deditionem fecerint. Eo successu Aurelianus magnopere lætatus, cum Germano milite liberaliter egit: oppidanos verò ad spem immunitatis excitatos in fidem recepit: summa quoque cura adhibita, ut Guisio docente ac administrante oppidum novis

adiectis operibus inexpugnabile redderetur. Dum hæc ad Lucemburgum fierent, Guilermus quoque Cleuensis regulus, Martino Rossemio duce, in Brabantia bellum excitabat. Is enim, vti supra retulimus, cum à Cæsare tum nimis duro seueroque, vt Gheldriæ princeps appellaretur impetrare nequiuisset, ad Franciscum in Galliam se contulerat, percussoque solenni fœdere, ei Franciscus sororis filiam ex Henrico rege Nauarræ susceptam desponderat, vt geminata propinquitate quàm arctissimè iungeretur. Ludouicus enim Francisci socer, eius nominis rex Galliæ duodecimus, ex magna Cleuensis amita natus erat. Ab hac affinitate societateq; maximi regis Guliermus in spem veniebat, vt Gheldriam, quæ sibi ex Caroli auunculi testamento in hæreditatem obuenisset, vel non ferente Cæsare facilè tueretur, atque eo quidem fœlicius quòd ei fœderi socius abscriptus erat Daciæ atque Noruegiæ rex Christanus, qui Christierno propter nefariam eius crudelitatem impiosque mores in carcerem ad vitæ exitum coniecto opportunè successerat. Huius erant ditionis Cymbrii in Chersoneso continentis siti (eos indigenæ Holsatios & Danos vocant) terribilis quondam Romanis, sub bina cæde Marianisque victorijs deleti, hòc demum sæculo celebres esse desierunt. Promittebat Christianus mutua ope tuendis regnis armatum equitatum armatasque fortissimarum gentium legiones, & quam magno vsui futuram crederent, validam classem, quæ secundum Frisiorum & Batauorum littora duceretur. In intimo enim sinu eius peninsulæ in Gothicum pelagus excurrentis, Lubecum, portu nobile emporium, innumerabilibus mercatorum nauigijs frequentatur. Inde siquidem ad Gothorum & Suecorum regna, per insulas vrbibus refertas, vasto maris anfractu, Liuoniæ Sarmatiæque, & postremo Moscouiæ quoque littora classibus petuntur. Fauebat Cæsar damnatæ Christierni causæ: quanquam hominem rabidæ feræ persimilem, ac ideò caueæ inclusum oderat, hortabaturque Federicum Palatinum, illis transmarinis imperijs ab eximia virtute dignissimum, vt ingenti animo ea regna capesseret, quæ sibi certa vxoris hæreditate prouenirent. duxerat enim Palatinus Christierni filiam, ex matertera Cæsaris genitam. Propterea nouus rex Christianus firmando regno adaugendisque opibus nouas amicitias nouasque societates sibi ineundas existimabat. His constitutis rebus, ac animo ad bellum parato, Cleuensis cum regia pecunia domum reuersus per Rossemium è Menapijs atque Sicambris lectissimas copias coegit. Erat enim celebre gratumque militibus Rossemij nomen, quòd dux vetus & impiger prædæque auidus, cuncta ea vel aspera factu quæ astuto grauique ingenio secum agitaret, manu fortiter atque fœliciter conficere consuesset. Excitari siquidem vetus disciplina videbatur Francisci Cechingi, cuius memoria apud veteranos rapinis assuetos adhuc erat insignis: quum ille, vti suo loco docuimus, in summa licentia & latrociniorum impunitate, ad corroborandam infamis militiæ disciplinam exactæ seueritatis leges inuenisset. Propterea plerique etiam nobiles, qui inueterata maiorum consuetudine sese clientesque suos latrocinijs alere nequaquam turpe ducunt, ad Rossemij signa audissimè confluebant. Nec erat quisquam, qui vel belli causam, vel omnino quò duceretur sciscitando perquireret, cuncta enim ad victoriam ac opimam prædam diligentissimè prouisa milites putare, nihil fore inuium arbitrari, ac eos denique iure optimo hostes censere, aduersus quos dux ipse vexilla vel incertis auspicijs explicaret. At

regina

regina Cæsaris soror, quæ Belgis præerat, ubi fama perlatum est à Rossemio tot copias cogi, ad Guilermum legatos mittit, qui eius animum explorent, coactique in ipsius finibus tanti exercitus causam perquirant: ille ambigua respondet: putare scilicet eam militum manum ab initio, ut contra Turcas duceretur, à varijs ducibus conductam, ac ideo finibus excessuram: ipsi porrò nihil opus esse copijs, quum undique bona pace cum finitimis utatur. Populis autem ad arma natis liberam semper fuisse potestatem, eorum auspicia sequi, quorum vel occultato nomine stipendia præberentur. Nec multò pòst Rossemius, motis castris in Eburones, ad Legionem clarissimam urbem, quam hodie Leodium vocant, iter intendit, ut consilium aliò conceptum, compressumque silentio diversi itineris simulatione tegeretur. Ad immensas enim opes Antuerpiæ urbis tacitus anhelabat, neque arduum rebatur opulentissimo totius occidentis emporio potiri, si populos, qui iampridem à patrum memoria finitis bellis pingui ocio & mercaturæ studijs dediti nunquam arma, nisi in ipsis spectaculis induissent, imparatos & nihil hostile timentes improvisus invaderet. Petebat ab Eburonibus, ut sibi in Galliam copias ducenti transitus daretur: At illi armatis externorum copijs spontè iter, commeatumque præbere, ex dignitate eius gentis esse pernegabant, cuius amplissima urbs & nomen & claritatem ex calamitate Romanæ legionis integra adhuc bellicæ virtutis gloria retineret. Itaque Rossemius, quòd à vetere proposito discedere nolebat, in lævam iter flectens, ad Mosam singulari celeritate contendit, repudiatis humilioribus vadis, ut Brabantinorum custodiæ fallerentur: nam regina virilis animi mulier atque æmula fraternæ virtutis, quot potuit equitum præsidia, & subitarias item cohortes irrupturo hosti periculosis in locis obiecerat: quibus rebus solerti coniectura prospectis ac exploratis, Rossemius ad Ravasthenium pertendens lintres atque naviculas nactus flumen traiecit, populatusque Toxandriam regionem, tantùm toti ferè Brabantiæ terrorem intulit, ut pagis fortunisque relictis & dispersis pecoribus agrestes in munitiora oppida confugerent, ac urbes quoque ipsæ inusitato pavore complerentur. Eo modo, qui sine maleficio ieras, direptis ac incensis pluribus vicis capta, aut in miserabilem fugam coniecta magna hominum multitudine, ad Roiam insigne oppidum pervenit: quo capto direptoque ad Verembecium & Horscotum progressus, atque inde passim vastabundus per Berliam descendens, ad Hostratum castra promovit. Id est oppidum inter Belgas arcis ac mœnium structura domorumque elegantia: & denique rerum omnium amœnitate pulcherrimum. in id ingens fœminarum & puerorum turba confugerat: multi quoque nobiles undique carissimarum rerum sarcinas comportarant, sed quod magnopere deposcebat Rossemius, in eo magna vis pilarum & tormentarij pulveris servabatur: qua una re plurimùm indigeret ad expugnandam Antuerpiam: id enim in voto erat, idque unum ad susceptæ expeditionis finem explendis infinita præda militibus ante omnia petebatur. Hostratenses præsentis instructique exercitus minis territi (omnibus enim cædem atque ignem tectis, ni extemplò sedederent, sævus hostis truculenta voce denunciabat) desperata defensione animos ad maturandam deditionem inclinarunt, atque ita quum fœminarum ac imbellium deprecationes fortium virorum consilijs officerent, danti fidem Rossemio portas aperuerunt, nec in latro-

rum duce præclare defuit fides: nemine enim violato nihil ademptum est, præter ea quæ in ipsa deditionis conditione postularat, sulphurei scilicet pulueris cados centum, pluresque item ferreas pilas, & quatuor tormenta muralia. hæc enim ad expugnandas vrbes circunferendumque terrorem magnopere pertinebant. Quum ad Hostratum milites plenissimi oppidi copijs recrearet Rossemius, per exploratores didicit, Renatum Aurantium Nansoi filium, summæ inter Belgas potentiæ iuuenem, Breda paterno nobili oppido cum validis copijs exisse, ea mente, vt Antuerpiensibus auxilio accurrens hostium aduentum celeritate præueniret: iam enim Rossemij consilia non inanibus coniecturis noscebantur, omnesque vni præsertim Antuerpiæ, Ambuaritorum olim coloniæ, cauendum putabant: qua vrbe defensa gentium omnium fortunæ seruarentur, neglecta verò & perdita, reliquæ Belgarum ciuitates eandem summæ calamitatis cladem subirent. Necesse erat vtrique diuersa & pari propè via Antuerpiam contendenti, Briscotum petere, quod erat castellum septem milium spatio vrbi propinquum, ad id viæ militares in vnum coibant. Rossemius expediti et durati in armis exercitus studio & diligentia fœliciter vsus, vt hostibus iter præcideret, ea celeritate præcurrit, vt Aurantiani magna ex parte tyrones, vti ad laborem solemque ferendum insoliti, vix tres post horas pari emenso itineris spatio peruenerint. Erat ante Briscotum lata planicies, Rossemio minime opportuna tendendis insidijs, quòd arboribus tumulisque careret: is enim adolescentem pugnæ auidum, & nihil præter alacritatem pugnacis animi ad conserendas manus afferentem, quonam astu eliceret & circumuenire posset intentissimè cogitabat. Igitur inepta ad id, quod perfici posset, regionis solique natura, commentum nouitate mirabile, à solerti ingenio desumit. Legiones enim toto campo pronis pectoribus procumbere iubet, & equitatum, cui præerat Longaualles ipsius Cleuensis equitum magister, ad aduersam castelli partem diligenter occultat: duabus tantum turmis via militari præmissis, alaque demum vna grauis armaturæ constituta inter raras ac humiles arbusculas, quæ sub oppido ad amœnitatem consitæ ociosis tenuem vmbram præstabant. Ductabat Belgas equites vir impiger nomine Libertus: is haud magno spatio antè peditatum prouectus quum raram & exiguam apud hostes equitum manum ac inter arbusculas non multos equites & pedites versari conspiceret, antecursores tantum aduenisse, grauioraque agmina tardius sequi ratus, & profligari posse paucos, & castellum præoccupari facilè iudicauit. Nec mora à pluribus res ipsa vti conspecta iudicataque fuerat, ad Aurantium defertur. Is cohortes ad properandum cohortationibus incitabat: miro autem assensu Liberti consilium probatur: nec ille sibi vllam omnino moram affert, quin extemplò galeati sequitibus ad inuadendos hostes procurrat. At Rossemiani primum impetum fortiter excipiunt, sed mox, vti fuerat imperatum, dant terga tanquam impares, cæterum in fugam coniectis extemplò fert opem ala grauis armaturæ, quæ inter arbores constiterat, æditurque insignis pugna: crescentibus verò Belgis Rossemiani partim consilio, partim necessitate atque imperij vrgentis hostis laxatis habenis longissimè fugiunt, eodemque cursu Belgæ intemperanter terga cædentes ad arbusculas pertrahuntur, eas enim Rossemius hastatis hostium cataphractis magno impedimento futuras

antè

antè prouiderat. Festinabat Aurantius cum peditatu, vt victoriæ equitum interesset: quum dante signum Rossemio legiones veluti nouo miraculo terra editæ repentè prosiliunt: attolluntur vexilla, timpana crepitant, & quo maximè terreri hostis potuit, erectarum hastarum ingens sylua conspicitur, prodeuntque simul cum Longaualle equites ex insidijs, & in terga lateraque hostium alas recuruant. Tum verò Belgæ perterriti, ac indagine veluti inclusi, neque viribus neque animis pares vndique profligantur. Libertus temeritatis dat pœnas & capitur: cohortes ne tentato quidem certamine ad terram arma proijciunt. Aurantius ipse, quum inter confertos hostes versaretur, erumpente equo fuga elapsus, certum suæ cladis nuncium Antuerpiam tulit. Incredibile dictu est, quantum eius aduentus ciuitati per se anteà metu consternatæ terrorem attulerit. ex ea enim re male gesta desperatis auxilijs pleriq; ciues ad graues armorum tumultus insoliti, in ipsis custodijs pallentia ora præferebant. Sed respublica in consules egregiè fortes inciderat, Lucium Vrsulum et Nicolaum Schermerium: creatique fuerant virtutis eximiæ prefectus vrbis, dicundiq; iuris prætor, & Marchio summus omnium signifer, qui darent operam, ne vllus omnino vel negligentiæ vel exercendæ perfidiæ locus inquilinis aut malis ciuibus relinqueretur. Externos in opifices, genere Sicambros atque Menapios, ad dicendum conceptę erga Cæsarem fidei sacramentum adegerant, expulsis qui dicere recusassent. omnes qui arma ferre possent, in cohortes descriptos priuatis aut publicis armis instruxerant. ad hæc pomerium cum multa priuatarum ædium ac hortorum strage fuerat dilatatum, nouusq; agger institutus, vbi vetustate collapsa mœnia desinebant. Quotidie etiam magna vis priuati æris ex domesticis vasis ad fabricanda tormenta conflabatur, per singulas quoque vrbis regiones certam tormentarij pulueris mensuram dietim conficiendam vicomagistris imperarant, cauerant que seuero edicto, ne quisqam e custodiæ stationisque loco vel in fortuito incendij discrimine, vti mos erat, ad restinguendum ignem discurreret: fraudem enim atque perfidiam suspectantes omnes excitandi tumultus causas accuratè sustulerant, vt ne horæ quidem nocturnis diurnisque officijs spatia populo nunciantes vllo in loco pulsarentur, edictoque sublatus esset in sacris turribus campani eris sonitus, ne coniuratis ad patrandum facinus signum daretur. nam suspectos aliquot & cogitatæ proditionis ex quæstione reos custodiæ ad pœnam tradiderant. Sed tantis custodijs quum vrbana multitudo in tanti ambitus vrbe minimè sufficeret, nec vti imperita bellicarum rerum operum labores atque vigilias alacriter ferret, peregrini mercatores reipublicæ fortem fidelemque operam nauarunt. Italicorum prima liberalis atque promptissimi studij laus fuit. in his eminebant Ambrosius Bustius Insuber, & Paulinus Fundrius Lucensis, qui in Italia ordines duxerant, & tum maximè ad componendas acies instruendosque tyrones spectato grauique munere fungebantur: horum æmulatione Lusitani, Germanique, et item Britanni negociatores longè ditissimi vexilla sustulerant. Magno quoque præsidio aderant tres vrbanæ societates, quæ antiquitus institutæ per dies festos voluptatis causa militaribus armis exercebantur, quum in certamine ad proposita præmia arcubus ligneis ex disciplina Britannica sagittarent: alij præpilata veruta arcuferreis balistis emitterent: alij autem validioribus sclopettis vterentur. His forum diuisis excubijs erat attributum, vt inde dubijs in rebus

contra hostem per tesseram consulum iussu ducerentur. His rebus ad vrbis custodiam summa consulum diligentia constitutis, ac inter spem & metum erecta ciuitate Rossemius sine suorum vulnere & sine cæde hostium opimam spolijs victoriam consecutus, ad vrbem castra promouit. Nec mora regio more araldus cum mandatis in vrbem mittitur(hunc vel arroganter & acerbè proloquentem ne verbo quidem violare fas est) Postulat vt in fidem Galliæ Daciæque regum se dedant. Horum auspicijs Rossemium multis victorijs illustrem bella gerere, nec quicquam durius à ciuibus petere, quàm iusiurandum: leges enim illis ac immunitates veteris libertatis præclarè et liberaliter adauctas perpetuò incolumes futuras, quòd si vim expedire, quàm sanis consilijs parere mallent, daturum operam vt prolatis tormentis, immissoque veterano ac inuicto milite funestum contumaciæ exitum quammaximè lugerent. Ad ea consules grauissimè responderunt, ciuitatem ea esse dignitate atque ea virium existimatione, vt fidem mutare longè turpissimum putet: ea verò potentia atque animi magnitudine, vt latronum immanium castra despiciat, breuique iccirco Rossemium, si congrederetur mœniaque subiret, merito supplicio tot scelerum pœnas daturum. Iratus itaque Rossemius frumentarias molas quæ latis rotarum radijs excepto vento voluebantur latè disiecit. Consederat ad Donnum vicum, non longè ab vrbe, intererantque frequentes suburbanæ arbores ita vt prospectum adimerent, ac earum densitate castra tegerentur, quòd è mœnibus, qui in statione erant, vel ad incertos ictus tormenta displodere nunquam cessarent. Crescente periculo crescebat metus, suspensaque ciuitas noctis euentum expectabat: quum valde timeret, ne tormenta occultata densaque tenebris ad mœnia proferrentur. Propterea populus metu sæuus, cum magno pudore consulū & summo dolore nobilitatis postularat, & quod necesse fuit quanquā indignum maiestate tantę vrbis, etiam impetrarat, vt perampla sacratarum virginū cœnobia, Carthusianumq; venerabile templum, quòd subessent mœnibus, iniecta flamma delerentur: ne edito ob idque opportuniore tormentis loco potiretur hostis, tutius ac audacius in oppugnatione versaretur. Acciuerāt etiam consules à Flandra regione, quę est secundū Scaldem vrbi propinqua circiter duo millia validorū agrestium. Horum turbam, quòd esset inermis, thoracibus, lanceis, atq; securibus instruxerant, vt populo tot noctium dierumq; labore atq; vigilijs fatigato requies daretur. Nec multò pòst Rossemius ab eo singulari externorū et ciuiū consensu & diligentia, occupandæ vrbis consilio depulsus discedere, ne tentata quidem opugnatione constituit. paratiores enim quàm antea credidisset hostium animos, & firmiora præsidia repererat, et tum maxime mirabatur nullum triduo popularem editum tumultum, nullam obortam seditionem, nullumque omnino excitatum incendium. quis enim plebem inopem in tanta vrbis opulentia, alienæ fœlicitatis inuidam, prædæ appetentem, in fide ac officio permansuram putasset? Sed eam profectò cladem Fortuna vrbis auertit. ferunt enim Rossemium attonito similem, pecunia corruptum inuitis & improbantibus cohortium alarumque præfectis, de victoria nulla ratione desperasse: quum non vno in loco, nondum perfectis aggeribus, ea inuictorum militum robora, ad primos impetus in vrbem peruasura crederentur. erant enim supra duodecim millia delectorum peditum, et armatorum equitum duo millia, nec ampliorem numerum se deposcere Ros-

semius

ſſemius dicebat, vt cum duplo maioribus copijs ad certam ſpem victoriæ aperto in campo confligeret. Itaq; diſcedens concrematis miſerabili incendio ſaburbanis delicijs, Louanium Grudiorum olim clarisſimam vrbem iter intendit. Nec maleficijs ac incendijs finem imponebat, Ramſto & Duſella oppidis ex itinere direptis; Lira vrbe nequaquam tentata, quum prætereuntem Lirenſes emisſis pluribus tormentis auertiſſent. Louanienſes quoq; et ciuium multitudine, & munitione vrbis, & peregrinæ iuuentutis præſidio confirmati, hoſtis aduentum atq; impetum fortiter tulerunt: in eam enim vrbem liberalium artium gymnaſio clarisſimam, magna hominum multitudo confluxerat, fama tamen valuit, ciuium primates ſalubri conſilio, ne patriam in diſcrimen publicæ ſalutis adducerent, ſeſe multo auro à latronum iniuria redemiſſe. Cæterum Roſſemio Brabantiæ fines euaſtante Henricus Franciſci regis filius, ſicuti decretum erat, Narbona profectus, ad Pyrenæos montes perrexit, vt Perpennianum, quod eſt in aduerſis montium radicibus occuparet. Id minore cum inuidia peti videbatur, quòd noſtra memoria Gallicæ ditionis fuiſſet. Eam enim vrbem à Marco Perpenna Sertorij percuſſore conditam, Carolum octauum Ferdinando Hiſpaniæ regi tradidiſſe docuimus: quum hic maioribus ſuis bello ademptam repeteret, ille verò inuadendi Neapolitani regni cupiditate incenſus, in Italiam deferretur, nec eius litis occaſione quicquam hoſtile ab Hiſpania timere vellet. Recepta itaq; eſt ab Hiſpano, aut infami aut certè parum honeſta conditione, quum eius belli ſe ſpectatorem fore, nec ideo Aragonijs gentilibus conſanguineisq; ſuis opem laturum promitteret, & tum fama eſſet, Turpenium quæſtorem infido venaliq; ingenio hominem lagenis argenteis moneta aurea repletis corruptum, qui inconſultæ regiæ liberalitatis auctor extitiſſet. Erat Henrico ſpes omnis occupandæ vrbis in celeritate poſita, vt priuſquam auxilia conuenirent, inopinantes ac imparatos inuaderet, neque enim Gallorum conſilia diu tegi potuerant: ipſo præſertim Alfonſo Daualo ſæpius ad Cęſarem perſcribēte, vt Hiſpanię finibus caueret: illac enim irrupturos compererat, quòd nunquam ei, cum in omni re ſemper liberali, tum in hac vtilisſima militiæ parte maximè profuſo ad exploranda hoſtium conſilia, vel certisſimi nuncij, vel audacisſimi ſpeculatores defuiſſent: præoccupare enim officij merita peramplis donis, & larga demum ſecretaque manu præmia ſoluere erat ſolitus. Tantus verò quibuſdam Cæſarianę aulæ proceribus ab elato animo Gallorum inerat contemptus, vt nihil de eorum aduentu credendum putarent, reſponderetúrque propterea Daualo, vt de alieno periculo ſolicitus eſſe nollet, ipſeque potius prouideret, ne conuerſo ad Italiam hoſte rebus ſuis timere cogeretur. Sed vbi leuis armaturæ equitum ala intra fauces penetrauit, Perpenniano tantus incidit pauor: vt ciues, qui à multis annis pacem colendo arma nunquam induerant, paruos liberos ac vxores & pretioſior ſupellectilis in munitiora oppida comportarent, & de ſalute magnopere dubitare viderentur. erat enim murus vetere ſtructura per ſe tenuis & infirmus ad vim tormentorum perferendam, & propugnacula antiquitus aduerſus baliſtas erecta his maximè feneſtris carebant, quibus accedentium ad foſſam hoſtium latera ferirentur. Cæterum Henricus modicis confectis itineribus parum vtiles moras trahens, muniendo firmandoque oppido ſpaciū hoſtibus dedit. Expectandas enim Heluetiorum legiones exiſtimabat, quæ ſuperato Rhodano ardentisſimis ſolibus confectæ tardius ſeque-

bantur, vt tota mole exercitus intra hostium fines irrumperet, vtpote qui de celeritate remittere, quã equestribus & expeditis cohortibus tantã rem aggredi mallet: ne si parum fœlici conatu tentaretur, imminuta dignitate Hispanos primo successu lætos à concepta formidine ad animi constantiam revocaret. sed quantum existimationis ac virium, & in omnes etiam casus certæ securitatis ea cunctatione quærebatur, tantũ pulcherrimæ occasionis ad exploratam victoriam deperibat: coactis enim in unum copijs Henricus aliquanto serius, quàm prima consilia in festinatione posita requirebant, Perpennianum pervenit. Moverat à Leucata, quod est ultimum Galliæ Narbonensis oppidulũ, transieratque inter stagnum & Pyrenæos montes, ut Salsas castellum, antiquis Salsulas vocatas evitaret. Petitur enim Hispania via militari inter mare & stagnum exaggerata: cui eximiæ munitionis id castellum imminet, tanta loci opportunitate, ut inde si Hispani custodes velint, quemque tormentis accessu facilè prohibeant. Id Carolus, Perpennianum fraude sibi ereptum indignatus, uti memoravimus, interfecta in expugnatione citerioris Hispaniæ nobilitate, diruerat. Refecerat statim Ferdinandus, adeoque firmo præsidio munierat, uti Ludovicus demum exorto Neapolitano bello id frustra vel maximis viribus oppugnarit, præcurrente Italico equitatu ac obvia in prædam vertente, magnus terror hostili provinciæ est illatus, prima scilicet excursione interceptis aliquot illustribus fœminis, quæ Perpenniano excedebant, ut in munitiora castella confugerent. Henricus ad urbem castra promovit, perductæque sunt fossæ ad altitudinem hominis depressæ tortuoso notoque opere, ut milites à tormentis hostium protecti erectis demum vimineis pluteis tutißimè commearent, tormentaque producerent: quibus confectis ad arcem, pinnarum corona, editioraq; propugnacula petebantur, nec consistendi in muro, et propugnandi hostibus potestas foret. Sed Galli firmiora omnia paratioraque quàm anteà putassent, apud hostes reperiebant. Magno enim incommodo Gallis cessit, Helvetios expectasse, securitatiq; potius, quàm festinationi studuisse, & quod minus expediret, traxisse etiam moras inutiles expediendis omnis generis cõmeatibus. nam Gallorum consuetudine non ad inediam modò vel opulenter avertendã in hostili terra, sed ad conviviorũ quoq; apparatum à Tolosanibus, remotisq; populis vina affatim & sumptuosa obsonia petebantur. Inter has igitur Gallorum moras Albanus regulus in urbem venerat, & Maciucca, Cerbellioneq; notis in Italia veteranis, munitioni custodiæq; præpositis, ad cogendas cohortes Gerundam discesserat. Mendocius quoq; castris præfectus ad oram urbi proximã sociorum navalium egregiam manum, duce Bezerra, viro impigro, & tormenta cum peramplo pilarũ & sulphurei pulveris apparatu peropportunè & diligẽter advexerat, commotaq; universa Hispania Cęsar edixerat regulis omnibus, ut quàm maximè peditum & equitũ copię pararentur. Neq; Davalo ferendę opis cura defuit: cũ Andrea enim Auria collocutus, veteranas quatuor Hispanorũ cohortes ex Subalpinis pręsidijs triremibus in Hispaniã advehendas deduxerat, Legioneq; item Germanorũ unam, quę onerarijs navibus imponeretur: misso etiã Petro Gevarra rei bellicę admodũ perito, qui instruendis regẽdisq; tyronib. vetere suo castrorũ magistri munere in Hispania fungeretur, iniunctũq; fuerat Antonio Aurię, et Garcię Toletano, ut cum Neapolitanis Siculisq; triremibus Africanas cohortes è Sicilia atq; Sardinia in supplementum earum, quæ ex præsidijs detractę essent, Savonam

nam

nam transportarent. His cognitis rebus Henricus perplexo tentantique similis, an oppugnanda vrbs foret, cum ducibus disputabat: nondum enim maiora tormenta protulerat, quibus mœnia grauissimè quaterentur. aderant antè alios summæ auctoritatis Hanebaldus et Brisaccus, qui peditatui præerat, Paulusque Rentij Ceritis filius, leuis armaturæ peditum præfectus, & Stampeius genere & regis gratia pernobilis, qui honoris causa Heluetijs erat præpositus: quòd vir opulentus liberaliter epulando largiendoque auidæ gentis studia promereri posse videretur. Hi ab ipso statim initio sententijs inter se discreparant, quum Paulus diuersam muri partem (ea erat à conspectu arcis remotior) validè quassandam non inepta ratione censuisset. Reliquis Hanebaldo libenter assentantibus, cui minime decorum foret à sententia discessisse. Fit enim plerunq; militiæ, vt duces vanissimo iudicij genere deteriora, quę sua sint consilia sequi malint, quàm probare meliora, quæ videāt: quòd alienis ingenijs cedere turpissimum putent. Itaq; tormentorum magistri, ex Hanebaldi consilio, in decutiendis pinnis nihil omninò profecerant: quū ex aduerso Hispani & ab arce, & à portæ propugnaculo, pares pilas in ora tormentorū hostilium certissimis ictibus contorsissent, rotasq; curruū cum nece proximorum opportunè perfregissent. Eam enim portam, quę Elnensis dicitur, ita obstruxerant, vt antemuralis turricula, vbi pons ligneus subductilis erat, multo cespite multaq; arena ad altidudinem prealtæ contignationis compleretur, è qua demum tormentis impositis ac in solido collocatis, hostium castra atq; opera peterentur. Acciderat quoq; sed aliquāto maiore ludibrio, quàm damno, vt quū cohortibus, quę operibus atq; tormentis præsidio erant, tardiùs in statione succederetur, proptereaq; ieiuni in sextam horam milites ardentissimisq; solibus perusti sensim vt pransum iretur, locū tanquam periculo vacuū relinquerent, Maciucca repentinus erūperet, paucos fugaret, potitusq; tormentis, ea ferreis stilis in spiracula coniectis, ita vt minimè displodi possent, configeret. Sed id patratum facinus abducere etiam tormenta conantibus nequaquā lætitiæ fuit: superuentu nanq; Vasconum Italicarumq; cohortium Hispani intra portam cum cæde compulsi, Brisacco ante alios, vti ducem decuit, vehementissimè dimicante, fœlicis audaciæ laudem tardi receptus, cruenta pœna æquatam ipsorum confessione retulerant. His casibus euenerat, vt nemo esset in consilio, qui discedendi sententiam non maximè probaret. adiuuabant rem proclinatā alarum duces, quòd consumpto vndique pabulo, equi nobiles macie confecti cum summo dolore equitum aridissimis in locis interirent. Suberat etiam non occultus pauor, nec temere quidem ex tanto Cæsaris apparatu conceptus. Is enim maturare nunciabatur, & aliquot iam cohortes ab Albano præmissæ (has veteranus Oliuar ductabat) nullo prohibente in vrbem peruenerant: quarum accessione tantus iam erat Gallorum contemptus vt pecus ab initio intra vrbem receptum, sub mediocri præsidio in proxima prata pastum emitteretur, integrisque gregibus; frustra insidiante ac insultante hoste in vrbem reduceretur. Verum id adeo licenter, impuneque facere obsessos non diu passi sunt Sanpetrius Corsus, & Ioannes Thurinus. Nam conditis in conualle cohortibus Hispanos quotidiana consuetudine armentis præsidio audacter prodeuntes, improuiso acrique impetu adorti, multis interfectis & captis, ipso spectante Henrico, intra vrbem compulerunt, qui Sanpetrium virtutis causa aureo torque, & cohortem pecunia donauit. Hi quoque duo

præfecti Paulum Rentij filium cum delecta manu equitum excurrentem ad Helnam, quæ Ebura olim fuit, secuti Hispanos circiter ducentos obsessis auxilio venientes in itinere peracri edita pugna deleuerunt: in qua Vicinij Vrsini iuuenis virtus enituit, quum ei equus ab hoste suffossus fuisset. Cæterum Henricus, postquam omnia in dies difficiliora fore prospexit, abunde officio votoque satis factum ratus, si incolumi exercitu in Galliam rediret, Miglijs & Hillia oppidis ex itinere direptis ad patrem est reuersus. Is ad Volcarum vrbem, Monpelerium hodie vocatum, citra Narbonam consederat, vt ex propinquo communicatis consilijs in omnem occasionem ferendæ opis paratus adesset: porro venientem & quodam nobili pudore perfusum quod cœptis Fortuna defuisset, complexus, festiue admonuit, ne fraternæ laudis obtrectatione plus æquo angeretur, si Fortuna cœptis suis minus alacriter arrisisse videretur (aderat enim Carolus rebus prospere gestis e Belgis reuocatus) satis eum his cœptis claritatis & nominis esse consecutum, postquam Hispaniæ fines euastasset, redijssetque incolumi exercitu, & nullo accepto detrimento: vt in secundis demum votis Fortunam constantis animi virtute superaret. Redeuntibus copijs enata est controuersia iudicij militaris, quum Hispani captarum nobilium fœminarum propinqui, eas sibi liberaliter reddi postularent, negantibus Italis iure belli captas sine precio dimissuros. suffragabantur Hispanis ipsa ratio humanitatis, & mos antiquus, quod imbelle genus omni vexatione indignum censeretur. proderat autem Italis recentis Romanæ cladis exemplum. Constabat enim non matronas modo, sed infantes etiam pueros summa Hispanorum acerbitate multo auro redemptos fuisse. Sed rex apprime liberalis donatiuum militibus ex merito per quæstorem dari iussit, excultasque muneribus fœminas dimisit. Eadem quoque liberalitate vsus est erga Germanos, quos fluctuante nauigio ad Stechadas e Genua delatos Virginius Vrsinus admotis triremibus numero ferme trecentos cœperat: & eo quidem maiore clementiæ laude, quoniam Cæsariani multos Subalpino bello captos ad triremes atroci cum iniuria relegassent. Fuere qui existimarent, inuadendæ Hispaniæ consilium in occulta spe venturę Turcarum classis ab initio fuisse collocatum. Barbarussa enim ea æstate se Hispaniæ litora vastaturum promiserat. Eo autem in mare nostrum prouecto nemini dubium videri poterat, quin obsessis portubus Aurianæ nauigationes interclusæ tollerentur, Hispaniaque duplici petita hoste vires distrahere cogeretur. Propterea Henricum classis expectatio ne suspensum, neque ab initio maturasse iter, neq; demum, quin celeriter se reciperet, oppugnandæ vrbi herere voluisse: patre itidem reuocante; quum Dexius e Rhodia militia trierarchus ad euocandam classem Byzantium missus, indeque reuectus Massiliam certum negatæ classis nuncium retulisset. Quomodo autem ea res, quæ Francisco non mediocrem inuidiam apud quosdam Cæsarianæ factioni addictos peperisse videtur, Byzantij agitata sit, operæpretium erit explicare. Interfecto Rincone Franciscus Antonium Polinum, qui institutæ legationis munere fungeretur, ad Solymanum misit. Is erat ex Langæi disciplina sobrio, solertique ingenio, & quod intererat, corpore ad perferendos itinerum labores egregie subacto. Militabat enim Subalpino bello, legatique nomine ad Alfonsum Daualum confirmandis inducijs sæpius ierat: quo suscepto munere, eam excellentis industriæ opinionem erat adeptus, vt Daualus prudentiorum eo neminem Gallum se nouisse testaretur. Itaq;

Polinus per devios tramites Venetias delatus, atque inde enavigato sinu Sibinicum usque, quod antiquis Sicum celebre oppidum fuit, transversis itineribus per Illyricum Mysiam ad Solymannum Buda redeuntem pervenit. Munera ei allata sunt, quum nemini sine dono ad Barbaros aditus pateat. Fuere operosæ supellectilis, ad usum ornamentumque abaci, argentea vasa sexcentorum pondo. Purpuratis verò prætorijque præfecto, atque item ianitoribus sericæ omnis generis, aut ex cócco laneæ talares vestes quingentæ. Solymannus perlectis literis, auditisque mandatis, quum Rinconis casum graviter ferre videretur, Polino promisit, se regi Gallo iusta arma propter violatas inducias adversus hostem Carolum paranti, neque mari, neque terra, quin opportune opem ferret, defuturum. de his autem rebus nihil explicari posse apud properantes, tum verò quum Byzantium pervenissent, purpuratos ad postulata ex communi consilio responsuros. Petebat ante omnia, ut classis, Hariadeno Barbarussa duce, ad oram Provinciæ, excipienda Gallicis portubus futura æstate mitteretur, peteretque Solymannus à Venetis, ut cum Gallo rege contra Carolum fœdus percuterent, & socia arma in communem omnium hostem verterentur. Non intermisit studium Polinus, quin sibi ad rem impetrandam, toto itinere purpuratorum animos, ampliorum quoque spe munerum propitios pararet. Quum verò ante calendas Decembres Byzantium esset perventum, Solymanus quæ antea promiserat se præstaturum pollicitus, Polino persuasit, ut in Galliam cum literis reverteretur: atque inde à Rege suo inferendi belli terminata consilia referret: interea se missurum ad Venetos Iunusbeium, sæpe antea eo legationis munere perfunctum, curaturumque, ut quàm amplissima classis pararetur. Polinus eo responso maximè lætus, dona retulit binos insignes equos, & gladium gemmatum, miraque celeritate ad regem contendit. Is tum consederat ad Abelleium Fontem in villa, agresti in loco, ad venationes suo ingenio, & regio quidem sumptu ædificata. Eo usus ocio Franciscus per triduum Polino operam dedit, descriptisque locis atque temporibus, quibus arma inferre statuerat, datisque amplissimis mandatis, eum nihil remissa festinatione Byzantium reverti iussit. Polinó Venetias delato, Iunusbeius nondum applicarat. In ea autem expectatione, ut nihil temporis ad maturandum deperiret, Pellicerius vetus legatus, & cum eo nonnulli ex Gallica factione Veneti homines adire tentareque senatum. Apparebat enim Venetos commodo suo consilia mentientes ad ineundum fœdus, hortante præsertim Solymanno, facilè descensuros, quum Maranum oppidum ad Venetas paludes citra Aquileiam in ipso Venetiarum limine positum, percussi fœderis præmio cessurum videretur. Id ante triginta annos Austrianis Germanis proditum Beltrandus incola adiuvante Turchetto centurione Germanis fraude eiectis occuparat, sublatoque Gallico vexillo Petrum Strozzam Florentinorum exulum principem, ad præsidium cum cohortibus circa Venetias conscriptis evocarat. Id patratum facinus ita senatui displicebat, ut in spem recuperandi oppidi deveniret, & ipsi Galli non imprudenter evulgarant, si Venetus Francisci regis amicitiam repudiaret, ac ideò percutere fœdus nollet, id oppidum finitimis potius Turcis dono daturos, ut Barbarorum classibus receptus foret, quàm passuros, ut Germanorum armis reperetur. Venetijs autem nihil molestius ac omnino perniciosius incidere poterat, quàm è Veneto portu spectare ambiguæ suspectæque fidei Barbaros navigationum

suarum cursus infestos reddẽtes, admixtis scilicet prædonibus, quibus ex composito oneratis culpæ nomine maleficia tegerentur. Itaque Polino senatus datur: is Francisci regis causam luculenter agit, interfectorum legatorum casum deplorat, Cæsaremque tanquam conceptæ inchoatæque tyrannidis invidia oneratum graviter perstringit. Illum enim nequaquam vera virtute ac animi magnitudine ad summam potentiam niti, sed multo fuco multisque fallacijs secus ac superiores contenderint: illos namque tyrannis eiectis civitates servitute liberasse: hunc liberis prægrave iugum imponere, & dissimulanter quidem, ut imperiti rerum verborum lenitate adducti decipiantur. Per hunc modum Cisalpinæ Galliæ civitates primò licentia militari, & ea semper impunita crudelissimè direptas, & demum immanibus tributis deformatas spectari, & occupatis arcibus Etruriæ compedes iniectas esse: Senenses sub Hispanico præsidio servitutem ferre, quum civili dissensione libertatem amiserint: Lucensibus ita libertatem relinqui, ut eam quotannis pecunia redimere cogantur: Siciliæ verò atque Neapolis tantæ modò dignitatis ac opulentiæ regna, usque adeo spoliata esse Fortunis omnibus, uti opportuna præfectorum avaritiæ, ut Turcarum imperia ad miseriarum finem exoptent: ipsos porrò Venetos, qui rerum omnium periti, suarumque præsertim actionum accuratè memores esse consuessent, quantam fidem ex Neapolitano fœdere Cæsar præstiterit, satis præclarè confiteri, vel ob id quòd inedia subactis, ea quæ paulo ante Barbarus vel ex professo Christiani nominis hostis humaniter dederat, vitæ alimenta denegarit. Proinde senatum tempestivè, si unquam anteà & sapienter ad eum se recepisse, apud quẽ datæ fidei ac humanitatis iura servarentur, quum in socio parum æquo astutoque veteris invidiæ & cupiditatis documenta prospiceret, ad invadendas scilicet eas urbes, quas fatali bello ereptas, Francisci demum ope recepisset. Quibus autem artibus Cæsar, quum per mediam Galliam summis exceptus honoribus in Belgium pertransiret, regem deceperit, ipsos novisse, quum ab ea promissæ pacis ostentatione, affirmante coram Davalo, ut ad traducendum legationi maior inesset auctoritas, par prope discrimen rerum suarum adierint, eiusque rei fabula, in ea scitè agenda Cæsar totum maiestatis pudorem consumpsisset, orbem terrarum fama compleverit. Propterea Franciscum vindicandis iniurijs intentum contra Cæsarem bellum parare, ut donec sua recuperet, aliena continenter invadat, orare Venetos tanquam veteres socios amicosque Gallici nominis, ut sibi adesse velint. Ipsis herclè uno consensu bella gerentibus, ea quæ oparent victoriæ præmia minimè defutura: quòd si fortè abnuant fœdus, & sedere, neutrumque iuvare utilius putent, ambos proculdubiò dijudicante Fortuna graviter offensuros, ut demum à victis odium referant, & à victoribus iniuriam expectent. Decreto autem initoque fœdere, quod plurimùm interesset, Solymanno rem longè gratissimam facturos. Eum enim valde commotum lacessitumque recentibus iniurijs in Pannoniam cum innumerabili exercitu proficisci statuisse, pariterque exiturum cum ingenti classe Barbarussam adversus communem hostem, quibus consilijs communicandis Iunusbeius Venetias mitteretur. Nec de belli eventu quicquã dubitandum videri, quum ipsi uni Veneti proprijs usi viribus satis esse videri possint, ut Cęsarem exosum populis, & rapinis milites alentẽ, à duobus potentissimis totius orbis regibus undiq; terra mariq; petitum, Cisalpinæ Galliæ impotenti dominatu celeriter

detru-

detrudant. Ad ea Senatus per aliquot dies extracta mora, ut interim Iunusbeius applicaret, graviter respondit, amicitiam Francisci regis, quàm studiosè percolerent, ornamento sibi non oneri esse debere: parē quoq; observari cum Cæsare, à quo discessisse videri nolint, tametsi fastidito eo gravi fœdere, quo se Neapoli parùm fœliciter implicassent, ad Solymanum eius hostem amicitia repetita contulerint: proinde patres conscriptos, ac omnes civitatis ordines è Republica existimare, tueri pacem, uti multa duris temporibus incommoda perpessos, quæ vel sero tranquillitatis ocio sarcirētur. Cæterùm si explicata signa & planè inchoata bella conspiciant, tum maturè deliberaturos, tuerine pacem expediat, àn bellò permisceri, quum trium maximorum totius orbis principum amicitia perfruantur. Appulerat interea Iunusbeius, publicaque domo, latè instructa exceptus fuerat. Is petebat, ut leges renovati fœderis à Badoerio Byzantij conscriptæ senatus auctoritate sancirentur; Francisci que Regis causam ita senatui commendabat, ut nihil plus peteret, quàm ut eam amicitiam, quam cum Gallo tuerentur, propensiore studio, novisque officijs adaugere vellent, postquam ipse Solymanus, fratrem appellatum, gratia atque opibus iuvandum adversus Carolum Hispaniæ Regem suscepisset. Nihil enim, ut fœdus pecuterent, aut arma caperent; postulabat, secus ac Polinus & Pellicerius vehementissimè cupiebant: utpotè qui servidè instando, denunciandoque cuncta facilè impetrari posse crederent, ob idque Barbarum frigidè proloquentem, auro corruptum suspicarentur: verùm ut postea pro certo constitit, tanta eminebat in mandatis ac literis Solymanni, alioqui superbi, æquitatis atque modestiæ ratio, ut nihil ab invitis exigi vellet, quod ex commodo præstari minimè posse videretur. Itaque Polinus frustrà contritis apud Venetos aliquot diebus trireme publica Ragusium devectus, ac inde mox discedens magnis itineribus Byzantium contendit. Quum festinaret, Achomati magistro equitum in Pannoniam properanti, in Thraciæ finibus occurrit: hunc de Germanorum apparatu, cœptoque itinere, & de Francisci consilijs edocet: ubi verò Byzantium est perventum, cuncta spe sua duriora apud Barbaros invenit. Pernegabant enim purpurati educi posse classem, quod serius quàm oporteret, ad rem impetrandam advenisset. Verni certè æstivique temporis, ad navigandum aptissimi, tres iam menses effluxerant: ita ut Polinus ingenti cura doloreque vehementer angeretur, quod neque Venetijs, neque Byzantij, in tractando utroque negotio, satis felix aut tempestivus extitisset. Advenerat etiam Dexius trierarchus, ut adventantis classis nuncium in Galliam deferret. Is in Belgarum fines latè penetrasse, & Hispaniam invasisse regios liberos cum ingentibus copijs enarrarat. Proinde Polinus, uti aliena fide deceptis ac inanis industriæ suæ successum deplorantibus facilè accidit, sese graviter afflictare, perversos ac instabiles Barbarorum mores execrari, implorare fidem Solymanni, conventosque privatim singulos purpuratos obtestari; ne Regem spe classis in Hispaniam provectum, & Belgarum fines invadentem desererent. Ea enim cessatione neque honesta ipsis neque utili, sui regis decus prodi, interpellarique victoriam, quæ iam explorata, partaque è manibus emitteretur. In his autem obtestationibus adeo multus erat ac assiduus, ut fastidio quàm gratiæ propior videretur, iudicaretq; Solymannus Eunuchus eius querelę causam gravi oratione finiendam, atque ita evocato in prætorium Polino assidentibus collegis, quibus ipse quoq; Ha-

riadenus propter præfecturę maris dignitatem addebatur, ad eum conversus: Hic, inquit, locus, viri Galli, expediendis gravissimarum rerum consiliis optimi Imperatoris iudicio fidelibus servis datus, uti decet, quotidie ingredientes benevolentia atq; odio vacuos excipit, & præclarè quidem admonet, ut liberè loquamur. Neque velim, ut hæc oris libertas nuncia veritatis, atque ideo fidelis amicitię custos auribus vestris acerba molestaque sit. Nam postquam rex vester Ottomannici nominis socius atque amicus est appellatus, neque remittere amoris officia, neq; amicitiam vestram fastidire iam possumus, quum vos mirificè amet imperator, vosque suis opibus vehementer adauctos: devictisq; inde hostibus potentia & dignitate maximè florentes velit: sed postulatis vestris nulla inest æquitas, nulla modestia, ita ut vos iniquos inverecundosque vocemus: alij verò minus benevoli, veris nominibus importunos ac impudentes appellent, postquam uti nimis improbè procaces, amicitiæ rationes ineptissimè conturbatis. Fœdera enim paribus commodis, exęquatisque sumptibus, & mutuis periculis confirmantur. Quòd si studia atque officia negligendo nihil rependeris, celeriter obsolescunt. Ita vobis evenit, viri Galli, qui in nostro periculo semper obliviosi supinique, in vestro semper erecti & egregiè memores, nequaquam factis, certisque auxiliis, quum opus fuit, sed inanibus tantum literis atque legationibus amicitiam coluistis. Dicite obsecro, quod unquam studij vestri, vestræque operæ signum apparuit? quo saltem hostium nostrorum animus vel ambiguo metu distineretur? quũ Carolus totius occidẽtis copijs instructus in Pannoniam venisset, atq; interim in Grecia Corone Patræq; hostili classe quaterentur, Tunetumq; demum tantis petitũ classibus caperetur. Sed hoc vobis condonamus, illud certè vix ferẽdum videtur, quòd nec tantis iniurijs nostris, uti par erat, indoluistis, quum cruento cõmuni hosti tot nostri nominis crudeliter interfectis, officiosè gratulandum existimaveritis. Pervenit demum ad Aulonem noster imperator, magno vestro commodo in Italiam traiecturus: sed nec tum, quę à vobis iactanter largeq; promissa erant, Apulorum erga vos studia in appulsu nostræ classis reperta sunt: nec vos in superiore Italiæ parte validè incumbendo commovistis: ita neque nobis opportuni, neq; vobis unquam tempestivi vel utiles bene gerẽdarum rerum occasionem semper amisistis: sed neque tum, neque posteà vestro consilio & consociatis armis unquam eguimus. Venetus enim suo malo & vim pariter, & fidem nostram expertus est, & reliqua Mars iniuriarum nostrarum præclarus ultor secundissimè confecit, quum arbitrio vestro inducijs cum communi hoste confectis ad nos invadendos, eius vela tam iniquè quàm impudenter inflassetis. Cęterùm sine vestra ope tantos hostium impetus egregiè retudimus, quũ hic ipse Hariadenus & classem ad Ambracium profligarit, & latrones Hispanos ad Castrum novum fœlicissimè trucidarit, indeque receptis nostris urbibus alienas cœperimus. Nullius ergo meriti causa vobis tenemur, sed harum rerum oblivisci malumus, quàm vobis semel in amicitiam receptis deesse. Factis enim fidem tuemur, sed spectare tempora, pericula metiri, occasiones agnoscere, eius est, qui non temerè Fortunæ aliquid committendum existimet. Tardiùs quàm oporteret, ut classis educeretur, advenistis. Præcipiti namque æstate pestilens imminet autumnus, ita ut neque mature conscribi remiges, neque in naves contrudi tutò liceat. In longissima enim navigatione quis navalem turbam ad insoliti cœli mutationẽ morbo tentari solitam, vitæ periculum mini-

minimè adituram credat? quis naufragia vel in reditu non pertimescat? quum hic ipse Hariadenus Augusto mense tantus in re navali magister ad Acroceraunios scopulos illisus, tot triremes amiserit. Hyeme refici, Vere adornari atque educi clasis debet, ęstate navigatur tutò, bellumq; geritur. Id ut fiat, reipublicæ causa, Imperatori persuademus. Neque enim emissa semel clasis vel multo auro, quo vel immenso, & per tot secula congesto Ottomannica domus potitur, restitui potest. Tu hæc amicè dicta, si sapis, æquo animo feres, imperator porrò ipse viderit, an tibi sit indulgendum. Illi certè & nobis libero votò satisfecimus. Hæc verba ab Eunucho severè pronunciata, eo gravius Polini animum perculerunt, quòd ex ore Solymanni mitti videbantur, & is quoque auscultasse omnia credi poterat. Imminebat enim à tergo considentibus purpuratis fenestra æreis obsepta clatris & obtenso velo protecta, ut ipse imperator, quum vellet, nec omnino sentiretur, gentium omnium querelas & lites audiret, notaretque ingenia iudicantium, quorum ex eo metu æquitatis atque iustitiæ cura multo intentior redderetur. Nec Polinus ab hac repulsa purpuratos detestatus spem abiecit, deditque enixè operam, ut per Capiagam ianitorem largitione conciliatum ad ipsum Solymannum sibi aditum pararet. Pręstitit officium Barbarus: atq; ita Gallus, quód paucissimis nostrorũ hominum antea licuerat, in intimum prætorium est introductus. Aderat Bederius interpres, per quem actitata recensendo magnis precibus rogabat, nè regem triplici bello hostes invadentem, ea promissæ clasis expectatione frustraretur. Ad ea Solymannus clementi ore & paucis admodum verbis, non sua voluntate, quę esset stabilis atque mirifica, sed ipsius tarditate, ac æstatis inclinatione occasionem educendæ clasis elapsam respondit, pollicitusque est, se primo vere duplo maiorem, quàm peteret, classem amico fratrique suo regi adversus Carolum communem hostem, sine dubitatione transmissurum. Cum eo itaque responso Dexius trierarchus in Galliam reversus, uti suprà docuimus, effecit, ut Franciscus extemplò filium ab Hispania revocaret. Redeuntibus autem copijs quum hybernorum subesset tempus, nec in Belgis, propter anni tempus quicquam ultrà moliri vellet, Helvetios fermè omnes, atq; item aliquot signa Germanorum persoluto stipendio divisit. Italicas autem cohortes Hanebaldo tradidit, quæ in Italiam ad Subalpinum bellum ducerentur. Provinciam enim, quanquam fructuum omnium copijs abundantem, commeantium tamen militum frequentibus affectam incõmodis, hybernorum vacatione sublevandã existimabat, & in Italia alendũ omnino bellum rebatur, vel ob id quód & Germanorum integram ferè legionem, & veteranas Hispanorũ cohortes in Hispaniam subsidio missas intelligebat. Itaq; Hanebaldus durissimis nivosisq; Alpium itineribus in Italiam profectus ad oppugnandũ Cunium oppidum contendit. Id ad radices Alpium in plano sitũ, pręcinctumq; duobus parvis amnibus, in Tanarũ confluentibus, magnam habebat opportunitatẽ ad gerendum bellum: quòd Fossano proximũ esset, Montevicoq; finitimũ. Oppidani præclaro studio Cæsari favebant: sed ut præsidium acciperent nunquam adduci potuerant, vel admonente obtestanteq; Davalo, ut à Gallis maximè caverent. Tantus enim erat metus Cæsarianorũ militum, summa licentia ac impunitate sociorum fortunas in prædam vertentium, ut vim hostium minore cum periculo sustinendam arbitrarẽtur. Sed ubi adventum hostium certius senserunt, non de vano conceptus pavor usq; adeo apud infirmos viribus crevit, ut quod

anteà repudiarant, à Davalo militare præsidium postularent. Misit itaque Petrum Portum à Vicentia, nobilem strenuumque alæ præfectum: is cum sexaginta galeatorum equitum manu, acceptis in clunes totidē confessoribus sclopettarijs, usus tenebris per stationes hostium ad oppidum penetravit. Eius adventu Cuniates bona parte metu liberati, impositum extruendi intus aggeris munus alacriter susceperunt. Nec multo pòst quàm Davalus de oppidi salute solicitus, ad Petrum Ciconium, qui Fossanum præsidio tuebatur, sæpe perscriberet, ut Cuniatibus maturè opem ferret, Blasius Summanus cum cohorte una eadem fœlicitate, qua Portus ierat, per medios & semisopitos hostes ad oppidum pervenit: amissa tamen circiter dimidia militum parte, quum alij obscura in nocte rectum iter tenere nequivissent, alij periculo territi segniusq; sequentes retrò per devia dilapsi amisso in tenebris pudore vexilla reliquissent. Hanebaldus admotis maioribus tormentis magna vi murum quatiebat, pinnarum ruina fossam compleverat, duosq; aditus ad irrumpendum parabat. Portus & Blasius diruta mœnium obiectis lanarum saccis, congestaque omnis generis materia & gleba farciebāt. Oomnibus propè horis certabatur, impigre populus militibus intermixtus propugnabat, usq; adeo pari omnium studio, ut fœminæ nequaquam tormentorum ictus formidantes, comportando onera corbibus, & militi cibaria ministrando virilem operam præstarent. Galli instauratis per triduum prælijs conscendere murum conati, semperque repulsi multis suorum occisis, pluribus vulneratis, desperata expugnatione oppidi discesserunt. In postremo certamine Guiliermus Blandratus, qui anteà, ut diximus, Casalem urbem Gallis prodiderat, glande traiectus interijt. Sanpetrius Corsus in adversum os lapide excepto deformiter vulneratus, Ioanniq; Turino brachium scalarum ruina debilitatum, viri fortes supra centum desiderati, & in his Italorum & Vasconum signiferi quatuor, & insignes nonnulli equites Galli, qui pedibus pugnare iussi alacriter subierant. Quum sereciperent Galli, & maledictis incesserentur, honesta quædā alioqui mulier, sed tum nequaquam integro pudore, ut abeuntibus illuderet, nudatos clunes sublata veste feriendos è summis mœnibus ostentavit. Cuniates spectatæ virtutis merito, Portum & Blasium pecunia donatos dimiserunt: nec multo pòst Hanebaldus, nullibi cœptis arridente fortuna revocatus in Galliam, in Alpibus nivium procella obrutus penè interijt, multis ex comitatu, & in his fratris filio multa mole nivium miserabili mortis genere sepultis. Nec multis inde diebus Langeo, ab rege in Galliam evocato, profectoq;, Cæsar Maxius à Neapoli inusitatæ calliditatis dolum reperit, quo Taurinum belli arcem Gallis eriperet. Discessu siquidem vigilantissimi ducis minus intentas diligentesq; custodias futuras ratus, quatuor agrestes carros, per quos venale fœnum in urbes convehitur, adeo solerti ingenio concameratos fabricarat, ut quum exterius virentis fœni speciem prẹberent, interius feni loricati milites conderentur, qui demum ingressis portam carris, in medio aditu laxatis machinę fibulis repentè prosilirent, hastisq; hostium correptis, quę ad parietem per rastrella disposita ad manum essent, custodes confoderent, & tandiu angusto in aditu carrisq; occupato locum tuerentur, donec instituta ad succurrendum una atq; altera validorū atq; pernicium sociorum manus adcurreret. Franciscus enim Isclanus, Hispanusq; Mendocius, modico intervallo idoneis in locis occultati fuerant, ut carros ingredientes celerrimè consequerētur. Sed his aut animus, aut certè fortuna, quę

na, quæ dolis illudebat, importunè defuit: quum primus enim carrus ab ignaris doli bubulcis, fœliciter esset introductus, erumpentibusque armatis insidię nudaretur, cataracta à fabro ferrario, qui fortè aderat, opportunè demissa subsequentes exclusit. Ita primi frustrà socios expectantes, decurrente ad excitatum clamorem Buterio duce, à Vasconibus sunt interfecti, uno tantùm capto conservatoque ab Italis Alexandro Magio, nobili Insubre, ut auctorem atque ordinem insidiarum aperiret. Isclanus quoque qui ad patrandum subitæ rei facinus, sed non in sua fata serus adcurrerat, è muro glande percussus interijt: milites verò tormentis pariter petiti è conspectu sese celeriter eripuerūt. Ea res uti novo insidiarum genere instructa atque perducta penè ad exitum, Gallorum animos magnopere conterruit, admonuitq; ut nullam omnino custodiæ diligentiam adversus Maxij ingenium superfluam putarent, quum ab eo ad tendendas insidias parato paucis antè annis: ipso etiam ægrè defendente Buterio portæ eiusdem propugnaculum noctu scalis captum meminissent. Cæterùm Langeus, qui iter in Galliam susceperat, nivosis in Alpibus concepta gravi pituita, citra Lugdunum interijt, vir animi virtute, ac optimarum literarum notitia Gallis omnibus ea ætate superior, & dignus herclè longissimo vitæ cursu, quum supra Bellaiæ nobilis familiæ nomen, sobrij & maximè constantis ingenij mores, quod paucis eius gentis viris militaribus contingit, ad bellum attulisset.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLII.

SVB id tempus Germania omnis, excitata Ferdinandi regis precibus, gravissimisq; Hungarorum procerū obtestationibus permota, adversus Turcas bellum suscepit. Nemo enim erat, qui animo dolorē ac ignominiam ferre posset: postquam propinquis & fratribus ad Exechium fœda in fuga trucidatis, & nuper ad Budam Rochandulphi exercitu turpissimè fuso, deletoque, vetere belli gloria decidissent. Nec quisquam erat, vel Austriæ domui graviter infensus, qui acceptum dedecus nobili ausu sarciendum, Budamque omnino repetendam esse non duceret. Admonebantur & desides non dubio vicini periculi metu: quoniam apparebat, Turcas nusquàm vinci solitos, perpetuoq; bellandi studio & consuetudine procedendi, prędā & prolati imperij famam quærentes, occupata Pannonia minime quieturos, breviq; futurum ut Germani, nisi Hungaris diro bello obrutis opem ferrent, irrumpente victore Barbaro, iniqua domi conditione pro focis ac uxoribus & liberis certare cogerentur. Celebris tum erat Nurumbergę regulorū, & legatorum omnium pro-

pę gentium conventus, diuque in eo Pontificij cum Lutheranis de Chriſtiani dogmatis veritate contenderant, ſed ea contentio eum habuit eventum, ut Lutherani inſigni contumacia placita ſua defendentes, concilio locum in ipſa Germania deligi poſtularent. nunquam enim id conceſſurum Pontificem rebantur, ne Conſtantienſis concilij exemplo dignitatis atque ſalutis aleam ſubiret. Sed id petentibus, uti mox dicemus, Pontifex probitatis ac innocentiæ ſuæ fiducia, publicæ concordiæ votum ſecutus, liberaliter indulſit. Cæterùm decreto bello, imperata adductaque ſunt à regulis & liberis civitatibus ad triginta millia peditum, & equitum armatorum ſeptem millia Germanici nominis, in his eminebat Mauritius Saxo nobiliſsimæ ſtirpis regulus. Legionibus magna bellicæ virtutis opinione præerat Conradus Heſsius, direpta urbe Roma ingentes divitias conſecutus, & Volfgangus Theodoricus è Suevia nobilis. Supremi autem militaris imperij nomen delatum eſt Ioachimo Brandeburgenſi regulo, quem Turcico ad Viennam prælio interfuiſſe docuimus: ita tamen ut ſumma conſilij poteſtas ad Octoviros pertineret. Hos natu grandes rerumque peritos in concilio delegerant, qui imperatori non multum foris in militia verſato adeſſent: Ioachimus enim uti parùm efficax nihil ferè præter generis nobilitatem & regij cultus inſtrumentum, liberaleſque convictus in caſtra detuliſſe videbatur. Vbi Viennam eſt deventum acceſsêre Ferdinandi regis copiæ: nam præter Auſtrianos nominatim evocatos, Hunganotus Styriæ præfectus circiter decem millia equitum effecerat. In his erat Illyricorum ala, Bartholomęo Croato duce impigro, cultu inſignis, virtuteque mirifica, & Nicolaus Sdrinius cæde Cazzianeris hoſpitis æquè laudatus & infamis: Hungaricus autem equitatus quindecim millium numerum efficere dicebatur. Nam Gaſpar Seredius vir impiger, laudis & prædæ avidus, cis Danubium multos Vſarones rapinis aſſuetos, ad ſigna convocarat. alia quoque validior manus Andreæ Bathoris vexilla ſequebatur: veteranas verò turmas, quæ circa Agriam ultra Danubium hyemarant, ductabat Perenus Petrus auctoritate, potentia, uſuque militiæ Hungarorum nobiliſsimus. Nec ipſe Georgius Varadinenſis antiſtes, quem à Solymanno in tutela regis pueri, reginæque in Tranſylvania ad Lippam relictum diximus, tanto excitatus apparatu, Chriſtianæ cauſæ defuturus eſſe credebatur: ſed aſtuto conſtantique vir ingenio, quum nihil ſibi ante belli eventum temerè præmoliendum arbitraretur, ita ſollicitantibus regijs, amicisque veteribus verba dabat, ut tranſeundi ſpem præberet, nec obligaret fidem ullo literarum teſtimonio, quo Turcis inita conſilia proderentur. Paulus quoque Pontifex, quod erat mirificæ voluntatis & liberalis officij munus, tria millia delectorum peditum Viennam ad exercitum miſit, hisque ducem attribuit Alexandrum Vitellium: expetente rege magnis precibus, ut is præcipuè mitteretur, qui ſpectatis operibus pugnacis & egregij ducis famam quæſiſſet. Italos enim duces & milites rex ipſe, uti maximè idoneos expugnandis urbibus quęrebat: nam paulo ante Philippum Torniellum cum aliquot cohortibus mercede conduxerat, & Iacobus Medices Danubianæ claſsis pręfectus alterum iam annum in Pannonia ſecunda nominis fama militabat. Sfortia quoq; Palavicinus, ſummæ ſpei, ſummęq; nobilitatis adoleſcens, per eos dies ornatiſsimam ſexcentorū equitum alam, circa Padum conſcriptā in Pannoniam adduxit. Deſcenſum eſt ſecundū dextram pręterlabētis Danubij ripam, miro quidē ordine, ſed adeo modicis ac intermiſsis itine-

itineribus, ut Itali Hungarique duces iam adultæ æstatis meliorem partem gerendis rebus opportunam segni ac inutili mora absumi testarentur: fremebatque ob id ante alios Medices, qui multum anteà regem fuerat adhortatus, ut ad prima Veris signa, prius quàm Turcarum præsidia adaugeri & confirmari novis militibus possent, expeditas copias cum classe demitteret: futurum enim esse, ut strenuè atque celeriter invadendo non Pesto tantùm, verùm & ipsa quoque Buda potirentur, quod Solymanus Budæ præfectus, quem natione Hungarum & professione Turcam conciliandis Budensium animis à Solymanno imperatore relictum diximus, pestilentia absumptus interisset, eumque pari fato subsecutus esset Stephanus Verbetius, qui propter summum in Germanos odium Turcarum beneficio apud suos cives prætoria potestate fungebatur. Sed ea consilia peritè atque salubriter oblata Ferdinandus, aulæ suæ principibus immodicè credens, in eam maximi apparatus occasionem distulerat. Mos enim erat amicorum intimis obtrectare alienæ virtuti, improbè suspicari, mentirique, & neminem in aula pati, qui certa virtute ad regis gratiam niteretur. Hisdem artibus nulloque pudore, omnibus ærarii fiscique opibus immaniter direptis, summæ benignitatis & clementiæ regem, avitoque ingenio bellicæ laudis appetentem, militari existimatione spoliarant. Nunquam enim eorum adulatione circumvento hostilem aciem videre licuerat, quum per legatos gerenda bella & regii nominis maiestatem nequaquam manu, sed consilio procul à periculis tuendam suasissent, recenti quidem exemplo fortunæ Cæsaris, qui per duces tot trophæa de Gallis hostibus erexisset, quum duo Pannoniæ reges temerè in aciem progressi, occisique ipsorum genti & nomini valde insignem calamitatem attulissent. His de causis Ferdinandus in una securitate prudentiæ nomen reponens, tam procul à periculo quàm à fructu speratæ laudis remotus, Viennæ substitit expediendis commeatibus, qui navigiis secundo flumine in castra deferrentur. Iam enim Ioachimus, quum tantæ tarditatis infamiam ægrè sustineret, vel maximè lentis itineribus ad Strigonium usque pervenerat. In promovendis castris talis ordo perpetuo tenore servabatur, qui tametsi nullo usui fuerit, & ad periculum faciendum eventu caruerit: prodendus tamen, quia optimus, ad exemplum posteris videtur. Triginta sub signis Hungarorum turmæ, moris hostium locorumque peritæ explorandis regionibus anteibāt. Pontificiæ cohortes sequebantur, eæ siquidem primi pedestris agminis frontem obtinebant, Vitellio lætanter & alacriter Germanis ducibus gratias agente, quòd sibi potissimum, uti primis obiecto periculis, nobilem ostendendæ virtutis locum dedissent. His uti par erat Sfortiani splendentis armaturæ equites ad mutuam opem ferendam erant coniuncti. Succedebant continenti ferè ordine tres distinctæ maiores alæ, prima Pereni et Bathoris, secunda proregis Hunganoti, tertia Germanica gravis armaturæ: deinde modico intervallo peditum legiones quadratis agminibus. Apud has tormenta leviora falcones & minores colubrinæ ad campestres usus supra quinquaginta equorum iugis trahebantur. In dextro latere legionum adequitabat imperator cum robore Germanorum equitum, qui fulgentibus protecti armis (nam & plerique ferrea tegumenta equorum pectoribus & clunibus indiderant) insuperabilis, & longè pulcherrimi agminis speciem præbebant: longa verò series carrorum atq; rhedarum, quarum apud Germanos infinitus erat numerus, extra aciem ducebatur, ita ut irrupturis hostibus esset

obiecta, intercedente duorum stadiorum spacio, quo explicari posset equitatus. Inclinante sole castra ponebantur, ea instituta ratione, ut lunato circuitu connexis curribus & pluribus simul tormentis, Germanici nominis copias circumvallarent, reliqui omnes Itali atque Hungari excluderentur, et una tantum Germanorum equitum manus extra munimenta pernoctaret. ob eam rem Vitellius ut contra subitas hostium incursiones tutior foret, editos colles & nemorosa loca sedulò quæritabat. E singulis autem legionibus singulæ cohortes, quæ circa rhedas in statione consisterent, sorte ducebantur, & si quis hostium incursus tumultum excitaret, duo millia equitum descripta erant, qui dimissis equis pedestri ordine, cohortibus opem ferrent, vallumque defenderent: ad lævam reliquum castrorum latus alluebat amnis aquationibus, & in omnes comitantis classis commoditates opportunus. Nunquam enim à Danubij ripa discedendum esse didicerant superiorum ducum exemplo, qui in Pannonia militassent, & recenti monitu Ioannis Tarnovij Sarmatę, qui Moldavica victoria clarus, uti summus bello dux eo exercitu, multorum iudicio votoque ad certam spem victoriæ, longè dignissimus habebatur. Is enim invitatus à Rege, quum tanti muneris operam pręstare nollet, ne Sigismundum regem suum, in vetere Turcarum amicitia quiescentem offenderet, salubre consilium dederat: præclarè monens, ne unquam à ripa discederēt, nunquam se vel à refugientibus & perturbatis hostibus ad pugnam in campos elici paterentur. Nihil enim aliud Turcas omnibus ludificandi artibus instructos, eo bello quęsituros, quàm ut nostri aviditate conserendæ manus progrediantur, à flumineque discedant, quo se celeriter ad ripam insinuent, circumfusoque innumerabili equitatu & laxatis latissimè turmis cataphractorum impetus eludant, & demum intercluso commeatu nostros etiam, uti Ludovico regi miserè accidit, aquatione prohibeant: quod ad Budam verò pertineret, severa voce dixit, bis anteà parum fœliciter tentatam, tertio etiam periculo tentari posse, capique, sed existimarè munitiones adauctas, & Turcas aliquanto Hungaris constantiores, ad interitum usq; pugnaturos, quo animorum decreto nostris militibus insuperabiles iudicaret. Nec de invicta gente, quæ veterano & maximo polleret equitatu, magnam insignémque victoriam ratione concipi & rectè sperari posse nisi beneficio Deorum immortalium parta concordia, omnes totius Christiani nominis equites, & opes in unam aciem congerentur. Erat enim fama edita in vulgus, Solymannum cum ingentibus copijs amitten dæ Budæ periculo excitum in Pannoniam rediturum, aut si ipse subsisteret, missurum auxilio Europæi equitatus magistrum, qui suo more commoveri minimè posset, nisi equitum sexaginta millia ducerentur. Sed eius consilij eventus secus ac putarant, ancipitem casum tulit. nam sicuti ad decernendas cogendasque copias magnopere contulerat, ita ad descensum continuò maturandum magno incommodo fuisse videbatur. Gravis enim nec insolitus de Turcis timor, quanquā magnificis verbis egregiè tegeretur, Germanorū animis incesserat, usq; adeo, ut planè rudis imperator, quanquā ingenio fortis, minimè festinandū putaret, ne fugę gentis exercitus in ea loca demitteretur, à quibus adverso demū flumine, nisi parta victoria difficilis esset receptus. Ex arcano enim cōsilij decreto statuisse ferebatur, nullā pro Pannonię regno, vel dimicationis, vel certi periculi aleā subire, sed tueri tantū Noricos fines, & Germanię vires ostētare, quib. deterreri posset Barbarus, si veluti cōcessa Pānonia minimè

nimè contentus, Germanos quoque lacessere cogitaret. Sed certi demum speculatores è Samandria reversi, quum eos omnes de Turcis falsos rumores extinxissent, tanti dedecoris tardidatem sustulerunt. Nam vix mille Ianizeros pedites, & bis totidem equites Budam advenisse, & classem numero generéq; navium regiæ multo inferiorem esse nunciarant. Valebat & plurimùm ad timorem minuendum cunctationemq; tollendam Hungarorum opinio plena bonæ spei, plenaque rationis atque iudicij, affirmante præsertim prędicanteque Pereno, nullam Turcarum manum, quę vel mediocris & exigui exercitus nomine digna videretur, ad Budam inventuros, si continuò descenderent, nihilque amplius iam penè corruptæ occasionis insigni flagitio perdi paterentur, quòd Solymanno alternis ęstatibus bella gerere solito, is annus statę quietis & ocij foret, nec ullam omnino validæ iustæque expeditionis suspicionem adduceret. His de causis quum omnium militum animi ad profectionem erecti viderentur, & iam ipse Ioachimus abrumpendam moram putaret, Danubium transire constituit: id non probabat Medices, qui quum Strigonij integrum annum in præsidio fuisset, Turcasque sæpius ad portas excurrere ausos, multis interfectis & captis, latè repressisset, rebus Budensium diligenter exploratis, petendum regni caput esse disserebat, monstrabatq; iter expeditum, quo facilè in conspectum Budæ biduo pervenirent. Idem erat Pereni iudicium, eadem Hunganotique voluntas, sed cum ducis, tum consultorum omnium mens erat, ante omnia Pestum oppugnare, quòd minore cum labore fieri posse videretur, atque inde demum perspectis hostium consilijs, cognitisque viribus ad veteris Budæ ripas reverti: tum enim milites multò alacrius expugnandæ Budæ pericula subituros, si Turcas, quòd bono omini foret, in prima contentione devicissent. Hæc opinio magnopere probabatur ipsi Barcòcio, Othonique Fotisco, qui paulo ante Pestum contra Mahometem insigni cum laude defenderant, locorumque naturam & mœnium vitia, & quicquid institutis ab se nec perfectis munitionibus deesset, exactè noverant. Cæterùm ea res aliam quoque moram attulit: nam Danubius in insulam sancti Andreæ, & inde ad Vaccianam ripam traiecturis gemino ponte & laborioso quidem opere iungendus erat. Vno demum atque altero ponte flumine constrato petenda erat Vaccia urbs anteà nobilis: sed Mahometis bello, uti anteà diximus, incensa, & demum evastata à nostris copijs penè tota corruerat. Nec erat quisquam qui ante alios adire atque explorare locum vellet: ocultatas enim in tectis atque ruinis insidias timebant: quòd nemo adhuc hostium esset conspectus, nec ulla subesset causa, cur astutæ & promptissimæ gentis consilium, ad metum potius quàm ad dolos ac insidias referrent. In ea cunctatione, adhortante Ioachimo, Vitellius alacriter id munus suscepit, ita ut fidem daret imperator Germanorum cohortes postero die secuturas. Itaque Vitelliani celeriter confecto itinere urbem ab incolis desertam intrant, nec quenquam hostium, qui se in conspectum daret, inveniunt, ita universus exercitus ab insula in ulteriorem ripam est traductus. Descendit & uno tempore Medices ornatissima classe, ut aliam minorem insulam à fano divæ Margaritæ nuncupatam (ea est paulò supra Budam) occuparet, nec obstitère hostes, qui tota ripa sese diffuderant, è Budaque vetere minoribus tormentis classem transitu prohibere conabantur. Sed classis singulari militum alacritate, & contentione remigum incitata, adiutaq; plurimùm secundo rapidissimi fluminis cursu, pau-

cis acceptis vulneribus, insulam apprehendit, classemque hostium subeuntem coniectis in eam maioribus pilis ad suburbanam Budæ stationem compulit. Porrò inter insulam & continentis ripam, ubi iam pontem effecerant, in spacio duorum stadiorum erecta quadrata munitione, parva castra, quæ septem cohortium præsidium acciperent, constituta sunt, ut onerariæ naves duplici defensæ præsidio nihil timerent, & qui sub sarcinis in castra contendebant, securè commearent. nam & interdiu aliquot turmæ equitum cohortibus addebantur. Quum magno circuitu, vitandis Budensium tormentis, ad Pestum ire pergerent, ex transfugis reperiebant Balim Epirotam, qui mortuo Solymanno Hungaro urbis præfecturam excepisset, in præsidiò habere circiter duo millia equitum: tria verò ex Illyrico Vlamanem Persam adduxisse. Is deserto Tammaso Persarum rege Solymannum secutus, uti suprà memoravimus in expugnatione Castri Novi ad Rizonicum sinum insignem operam navarat. Ad hos accessisse mille equites Amurathe Dalmata duce, Obroatij & Clissæ cladibus nostris claro. Advenisse autem Byzantio ex numero prætorianorum Ianizeros pedites mille, quibus præerat Segemenes Acarnan, eximia virtute chiliarchi locum meritus. Reliquos pedites ex genere latronum agrestium Martelosios aut Mysos remiges esse, quos faciundo operi potius quàm exercendis armis idoneos exigua mercede conduxissent. Classem verò constare paulo plus sexaginta Nasadis, decem biremibus, paucisque magnis lintribus, quos undiq; educta sponda crassis asseribus contabulassent. Imperasse autem cunctis Solymannum, ut Budam & Pestum cæteris omnino neglectis oppidis, summa vi defenderent, propositaque esse præmia fortibus, & supplicia ignavis: si quid porrò propugnantibus durius accideret, Achomatem magistrum equitum (Bellerbeyum ipsi vocant) e Triballis accersirent: consedisse enim eum ad Sophiam urbem, ut maturè opem ferret, monuisseque Sanzaccos, ut parati profectionis imperium expectarent. His rebus exploratis castra ad oppidum promoventur, Turcæ conspectis nostris Vacciana porta erumpunt: Hungari singulari alacritate equos incitant, tumultuario prælio concurritur, sed paucis utrinque cadentibus, pari successu vires experti, Turcæ in oppidum, Hungari in castra revertuntur. Vitellius à Septentrione, qua una in parte oppidum tutò oppugnari posse videbatur, propinquum muro locum cœpit. Germani vallatis castris paulò remotius tetenderunt. Oppidi mœnia quadratam figuram efficiunt, & à Meridie profluente Danubio, & per angustam ripæ marginem relinquente, opportunè muniuntur. Vtrunq; autem latus ab Oriente pariter ac Occidente, tormenta maiora, hinc ab arce Budæ, illinc à Gerardo monte, ad certos ictus constituta, ita detergebant, ut sine certo exitio, neminem nisi imperitum & insanum usq; adeo infestis in locis castrametari posse perspicerent. Buda enim editis collibus imposita, dirimente Danubio Pestum in plano situm contrà respicit, dominaturque latè campis longo prospectu, ita ut nullam partem à tormentis metu vacuam relinquat, præter eam, quæ ad Agrianam portam obiectu oppidi protecta spectantibus eripitur. Postero die quum Vitellius, ut statuendis tormentis locum exploraret cum tribus cohortibus & duabus Sfortianis turmis ad mœnia processisset, nec quisquam hostium conspiceretur, Turcæ repentina eruptione è duabus portis nostros invaserunt, initumq; est certamen paribus primò animis ac viribus: sed postquam nova manus peditum & equitum subsidio suis advenit, nostri

nostri pedites primò, mox & equites perturbati dissipatique Ianizerorum vim ferre nequiverunt. secus enim ac nostri crediderant. Ianizeri summa agilitate suspensa ad utrunque latus anteriore tunica, peritissimè longioribus sclopettis utebantur, celeritateque mirabili, ubi aliquis è nostris concideret, aut occiso equo sterneretur, iacentibus capita detruncabant. Nec lato scuto protectus eques, longioreque hasta prævalidus, & gravi gladio aut clava ferrea galeas pertundens armatum nostrum equitem timebat. In ea pugnæ iniquitate perterritis militibus, Vitellius conglobata cohorte una, accensisq; pudore suorum animis, insolenter urgentes Ianizeros gravi impetu summovit atque disiecit: quibus expulsis, quod decorum Vitellio fuit, peropportunè servati sunt Vistarinus nobilis adolescens è Laude Pompeia, equitum præfectus, & Ludovicus Trechius à Cremona, primus Sfortianæ alæ vexillifer, qui vulneratis & cadentibus equis, sub multo armorum pōdere in manibus hostium iam penè colla cędentium prociderant. Sed Laurentio Camerti, cohortis præfecto, opem ferre non potuit, eandemq; Fortunam tulêre Mazza Cortonensis vir egregiè fortis, & duo cum totidē signiferis ex Vmbria centuriones. Explicante se Vitellio & suos recipiente, apparuit Turcas, si ampliore extitissent numero, maioreque impetu incubuissent, nostros ad unum prius quàm succurri possent, delere potuisse: sed in eo repētini prælij tumultu, quum vires ad conandum Barbarorum audaciæ defuissent, non usque adeo animi nostrorum sunt imminuti, ut esset quisquā qui ad abolendum dedecus in aciem produci non cuperet. Ita Vitellius ad sarciendum incommodū dolorē vehementer incitatus, satis iam cognita natura hostium & perspecto pugnandi more, cōfirmatis accensisq; militibus, hosti insidias parare constituit, ante alios Perenum admonet, ut occasioni gerendæ rei paratus & intentus esse velit. Considebat Vitellius in hortis regijs muro pręcinctis, qui æquali mille passuum spacio à maioribus castris & ab oppido distabāt: ex his hortis duodecim cohortes sub signis educit, reliquas intra septa cōsistere iubet, progrediturq; magno circuitu ad inferiorē fluminis ripam. Nec hesterno successu elati hostes, quicquā morę sibi afferunt, quin cōspecto nostrorum agmine Orientali porta Flumentanaq; pariter erumpant, & ad nostros magna alacritate deferantur. At Vitellius suo periculo cautior factus, uti statuerat ac optarat, Turcarum impetum densatis ordinibus excipit, sclopettarios ab hastatis protectos, & sese in dextrū genu proclinantes, displodere iubet, vehementi strepitu prælium miscetur, multi cadunt, & Turcæ pertinaci audacia invecti cuneis nostrorum aciem effringere conantur, sed cohortes fortissimè resistunt. Interim, quū iam Turcę equites atq; Ianizeri frequēti multitudine portis exissent, & multi pariter à Buda cōtemplati certantiū agmina, ut victoriæ interessent, transvecti navigijs citeriorem ripam cōplevissent, Vitellius opportunè timorē simulat, sensim sed conferta acie se recipit. Tum verò hostes clamorem tollunt, & vehementius ex omni latere nostros perurgent, & equites ad cædenda terga discurrunt. Id Perenus attentè conspicatus, ubi iam satis magno spacio Turcas insequendi cupiditate abductos, à portis discessisse videt, expeditas turmas inter oppidum & aversos hostes inducit, celeriter turmę locū occupant, & regressurum hostem portis intercludunt. Adcurrit cum reliquis Perenus, validaq; Germanorū equitū manus duce Mauritio Hungaros cōsequitur. Tū verò Turcæ, animadverso periculo, pedem referre, indagine se clausos intueri, in fugam ora atq; a-

animos cōuertere. Nec consilio votoq; Vitelliani defunt, promoto enim hasta torum agmine & vtrinq; sclopettarijs in cornua expansis Barbaros inuadunt, eos vndiq; circumfusæ Hungarorū turmæ & occurrentes Germani equites in medio trucidant. Tantus erat conuersis & fugientibus illatus terror, vt pleriq; præcipiti cursu ad portā delati intentis hastis suorum terga configerent, illisiq; in angustijs & mox cadentes sequentibus ingressum obstruerent. Multi quoq; quum è ripa, propellente equitatu, in flumen præcipites agerentur, & naues in tanta perturbatione conscendere nequirent, aut interfecti, aut abrepti flumine perierunt, Nasadaq; vna nudata remigibus in litore capta demersaq; est. Eo die Segemenes Ianizeros supra centum desiderauit, quum ex reliquis ad quadringentos omnis generis amisisset. Huius editi facinoris summa laus ad Vitelliū peruenit, qui egregiè atq; fœliciter structis insidijs suorū cædem celerrimè vindicarat: secunda omniū confessione data est Pereno, qui peropportuno tempore & acuti & pugnacis ingenij insignē operam præstitisse ferebatur. Spectata quoq; est & nobilis virtus in Mauritio, qui inuectus acriter in hostes, & ab his circumuentus equoq; deiectus, tanto periculo fortiter se eripuit. Ab hac vel parua victoria nostris adeo creuerunt animi, vt Ioachimus proferri tormenta, & continuò quati murū iuberet. Itaq; erectis vimineis corbibus, quos multa gleba ad altitudinem staturæ hominis replebant, vt pluteorum more tormenta protegerent. Productus est omnis tormentorum apparatus: sed longius quàm opporteret tormeta à Germanis constituta murum quanquam veterem, nec plus quinq; pedibus latum, languidissimè feriebant. Quòd si paulo demissius aut æquo altius librata essent, facilè accidebat, vt pilæ vanis ictibus solo inciderent, aut trans Pestum ad Budam vsq; iacerentur. Animaduerso vitio Medices atq; Vitellius monendo docendoq; à Germanis impetrarunt, vt propius admouerentur. Eo modo quū murus quadraginta maioribus tormentis assiduè quateretur, magno hiatu ad ingressum patefacto, repente corruit. Nec dubitauit Vitellius se primū profiteri, qui primi periculi locū atq; discrimen subiret, si Germani cum expedita legione, ascendentes Italicas cohortes à latere sequerentur. Annuere Germani, atque id se facturos sublata manu promisere, segni mox ac indecora cunctatione à fide discessuri. Plerumq; enim accidit, vt qui ante periculū fortem operam pollicentur, in ipso demū discrimine turpissimam præstent. Ab alio autem latere Hungari pedites, agreste hominū genus, & cæteris audacior equitum iuuentus, quæ ad æquandum pari virtute bellicum decus dimissis equis pedibus pugnare minimè recusabat, locum desumpserunt, truciq; vlulatu edito, quo præstandę operę studium ostentabant, Italos tumultuario procursu ad subeundum murum inuitarant. Expectantibus cunctis, vt ineundæ pugnæ signū daretur Vitellius non pluribus verbis suos cohortatus quàm vt se in Italia natos in conspectu fortissimarū gentium pugnaturos esse meminissent: ipsis enim & patriæ maximè decorū fore, si antè alios nobili ausu ad hostem prouecti, præcipua virtutis laude potirentur. Neq; enim de pugnæ euentu fœliciq; victoria dubitandum, quū pro superis & dignitate Christiani nominis, cum inermi atq; fœdissima gente dimicarent: manere victoribus amplissima præmia ab optimo liberaliq; Pontifice: egregiè autem fato functis, vti optarent, æternæ fœlicitatis in cœlo sedes. Simili modò delectos veteranosq; socios nauales, quos è nauibus eduxerat, Medices accendebat. Perenus Hungaris, Germanis Hessius aderant. Mauritius Saxo, & Torniellus ad tormenta

cum

eum magna manu equitum & peditum in ſtatione conſtiterant, ut ſi hoſtes more ſuo erumperent, munimenta tuerentur. Erat mirum apud hoſtes ſilentium uſq; adeo, ut nonnulli traieciſſe hoſtes crederẽt: Segémenes enim exactæ diſciplinæ veteranus compreſſo omni ſtrepitu tacitè cuncta adminiſtrabat. Is novum ab Vlamane præſidium acceperat, foſſamq; intra murũ prælaltam declivi utrinque marginè perduxerat: interiora autem in labro vimineos corbes more noſtro, atq; item vinaria dolia arena, ceſpiteq; repleta collocarat. Poſt eam munitionem Ianizeri conſidebant: ſecundum eos ſagittarij, & demum equites haſtati, ſcutatiq; qui pedibus pugnare iuſsi erant. Ad utrumq; verò foſſę caput feneſtratũ aggerem erexerat, ut qui è noſtris conſcenſo per ruinas muro in foſſam ſe demitterent, non maioribus tãtũ tormentis ab utroq; latere emiſſis diſcerpti: ſed flamma etiam expulverè ſulphureo, aridisq; virgultis repentè excitata ad unum omnes correpti delerentur. Signo dato quatuor ſigniferi, ſequentibus cohortibus, audaci curſu in murum per ruinas evolarunt: ſed dum vexilla defigunt, & foſſam munitionesq; hoſtium mirãtur, & pari ſpe metuq; ad deſcenſum animos parant, repentina grandine ſagittarum & glandium obruuntur. Nihiloſecius adhortante Vitellio, alij atq; alij intrepidè ſuccedunt. In his eminet Carolus Meliteus, nobilis adoleſcens, cui Vitellius erat avunculus, & cum eo præfecti aliquot, & ſtrenui centuriones. Cæterum Germani pedites neq; ſpe victoriæ, neq; ſociorum periculo permoventur. Heſsius, alienæ cladis ſpectator, conſerta legione ſub mœnibus conſiſtit. Hungari quoq; qui alacriter procurrerant, nec conſpecto quidem hoſte à mœnibus recedunt. Ita fortuna, iampridem Italicæ virtuti plurimum infeſta, noſtros deſerit: Meliteo humerus glande traijcitur: præfecti cohortium Rufus & Fiolla Tiphernates cadunt, occiſisq; ſigniferis vexilla deſeruntur. Nec Turcę occaſioni deſunt, partim è propugnaculo, quod biennio antea Barcocio ac Othone Fotiſco defendentibus erectum diximus, partim à tranſverſo aggere proſiliunt, & tota muri corona diffunduntur, ſpirãtibus ſpolia detrahunt, & capita detruncãt, et mox glandibus, ſagittis, & multò maximè lapidibus deiectos; nec ſe recipientes noſtros inceſſunt. Eadem quoq; telorum vis legioni Germanorũ incidebat, ita ut multò plura, quã quæ nihil audẽdo, uti egregia cunctatrix, vulnera devitarat, ab ignobili demũ conſtantia exciperet. Pudore ſiquidem locũ tenebat, ne quę turpiter ſub mœnibus hęſiſſet, ſi ſe primã reciperet, ſecũdi dedecoris infamiam ſubire videretur. Idem ſpectans, ſed diverſa ratione, Vitellius nullum timoris, nullũ receptus ſignũ dabat, utpote qui univerſas cohortes multas ſterni, quàm ullum vel minimæ laudis locum legioni relinqui mallet, quum ſe ab ea deſertum, & penè proditum, maiore ira quàm dolore quereretur. Audita præclarè vox eſt Turcæ Italica lingua proloquentis, Cur vobis Itali viri fortes non parcitis, nec ſegnibus Germanis pugnæ locũ relinquitis? mens una nobis eſt Italis parcere, & Germanis uti maximè ignavis temulentiam excutere, ne amplius nos laceſſant. Tum verò Heſsius, pertinacia multis vulneribus expugnata, legionem reduxit, & cohortes Italicæ continuò ſe receperunt, adeo diſsipatis omnium ordinibus, quum à tormentis hoſtiũ celeri fuga ſe eriperent, ut multorum opinione conſtaret, ſi Turcæ omnibus portis erupiſſent, magno detrimento noſtros affici, & caſtra ad ſingularẽ ignominiam conturbari poſſe viderentur. Eo conatu potius, quàm prelio ſeptingẽtos è noſtris deſideratos ferũt: ſed aliquanto plures ex fœditate vulnerũ: nullis aut certè abſurdis ad ea reme-

drjs toto demum itinere perierunt. Medices quoque dum ad cohortandos milites discurreret, immanis tormenti afflatu potius, quam ictu humi cum equo prostratus summum vitæ periculum adijt. Quum in muro pugnaretur Ioachimus ipse & Hunganotus vsqueadeo infami consilio & loco ab omni tormentorum discrimine subducti pugnæ euentum expectabant, vt Torniellus atque Fotiscus ad eos accersendos non obscura eius flagitij cum obiurgatione contenderint, vt confirmandis militum animis collocandisque præsidijs, qui vni summæ imperij potestatem tenerent, adesse & conspici vellent. Sed nostris fortiter repulsis Barbari nihil se commouerunt, ita in castris sublatus est omnis tumultus, & curandis vulneribus militi quies data: sub noctem verò Ioachimus duces in consilium vocauit, disputatumque est grauibus sententijs, an abscedere incœpto quàm expugnandi oppidi discrimen iterum subire satius foret: quum à plerisque Germanis ea, quæ tutissima, vti longè optima, probaretur. Tum Vitellius, an hoc, inquit, turpe sit, vos ipsi videritis, viri Germani, qui vobis præcipuum militaris disciplinæ decus perpetua laude ab inuictis maioribus vestris traditum, non iniquo iure vindicatis. Quis enim vel gregarius miles est, qui Christianæ militiæ nomen, si pari cum ignominia tam propere reuertimur, quàm tardè descendimus, non in præsens modo (tanto scilicet admisso dedecore) quàm in reliquum tempus existimatione spoliari non uideat? exultabit certè Barbarus, vti iam aliquot inflatus victorijs, & Germaniæ vires, Romanis olim gentium victoribus formidabiles, inani tantùm fama constare conspiciet. Ego quidem & cohortes meas, vel accepto incommodo, alacres & prælium poscentes video, nec oppidum posse capi diffido, si vno atque altero in loco murum quatiamus, paribusque animis ac vno simul tempore, triplici constantique acie inuadendos hostes arbitremur. Neque enim fortis, vel eximius imperator esse potest, qui non omne vel iniquę sortis periculum contemnit, vt publicę dignitatis & priuati nominis decus defendat. Hæc dicente Vitellio introductus est speculator, qui Achomatem superato ad Belgradum Sauo, ad Drauum peruenisse referebat. Huius aduentu vel astutè simulato, vel inaniter credito, Germani deliberationibus finem imponunt, atq; inde mouenda castra, redeundumq; Viennam censent: quod prę cipiti autumno matura heyms suberat, quod multi ex legionibus vulgatis morbis deperibant, quòd maximè timendos imbres diuturna serenitas prænunciaret, quòd deniq; fossa interior, ante spem conceptæ victoriæ nostrorum cadaueribus replenda videretur, nec tutus demum receptus foret, si Achomates expedita suorum agmina de more præmissurus, ad Tolnam traiecto Danubio, hærentibus in oppugnatione oppidi superueniret. Erant militum omnium animi, si iterum mœnia quaterentur, ad præstandam supremi conatus operam intenti paratiq;: sed dux ipse reputatione periculi, ab omni sua parata laude discesserat, vti ignarus belli, aut certè, quod potius de generoso credi velim, octouirali iudicio circumscriptus: quanquã hesterno certamine, dum cuncta armis tormentisque perstreperent, ita cruento spectaculo subtractus fuerat, vt nusquã conspiceretur, vno fermè ex omnibus regulis Mauritio Saxone excellenti virtute Germanorum decus tuente. Ob id veteres pleriq; Germani milites, eius ignobilis consilij dedecus, confusis tristi pudore animis non ferebant, atroci quodam fremitu indignantes paucorum ignauia publicum inuictæ gentis nomen prodi: & Hungari quoque feris vlulatibus amissam spem recuperandæ

patriæ

patriæ deplorabant, incusantesque Deos atque Germanos, de infesta ipsorum genti fortuna querebantur, usque adeo, ut tanti roboris exercitu dignus Imperator inanibus votis optaretur. Maximilianus quidē Cæsar Germanis: Matthias verò Corvinus Hungaris, qui iam pridem consummata belli gloria fato functi posterorum ignaviæ locum reliquissent. Cæterùm Ioachimo decreti propositum tenente, Itali duces, qui discessum dictis sententijs improbarant, ægrè impetrarunt, ut sequenti die in speciem renovandi certaminis, tormentis mœnia quaterentur, nihilque milites ad iter pararent, sed sub signis, nullo tumultu edito, in statione consisterent, quo susceptæ profectionis consilium tegi posset, & distineri hostis, qui nullam ad insequendum moram facturus esse videbatur. At Segemenes ubi nostros tanto fortissimarum cohortium detrimento perterritos videt, prima luce equitatum omnem & validas peditum manus, quæ refugientibus equitibus præsidio forent, audacter emittit, pluribus in locis cum Hungaris pugnatur, nec virtute, aut eludendi arte nostri hostibus cedunt: resque eò deducta erat, ut in conspectu Germanorum ac Italorum indictis inducijs singulari certamine, ex utraque acie conspicui & promptissimi quique infestis hastis concurrerent, usque adeo fide integra, ut utrinque Barbari Hungaris, & Hungari Barbaris inviolata comitate miscerentur, nostrique duces tanquam ludicro spectaculo virtutis ac ignaviæ iudices interessent: acciditque, ut insignis dux Turca Vitellium sibi ostendi posceret, atque ad eum (nam armis satis erat conspicuus) virtutis nomine amplexandum procurreret. Eo die supra quingentos equites nonnullis utrinque interfectis ac vulneratis concurrisse constat. sequenti porrò nocte, reducto omni tormentorum apparatu, exercitus ad classem ripamque Danubij iter extendit. Tum verò Barbari nostros discessisse conspicati, sese omnes effuderunt, clamoreq; sublato, quo nostris turpem fugā exprobrarent, postremis agminibus institerunt. Traiecerat & ipse Vlamanes, premebanturq; adeo nostri, ut nisi magno accepto incomodo sese explicare & agmen consequi posse viderentur, nisi Vitellius vexilla sisti convertiq; ordines suos iubens monuisset Hungaros, & secundum eos Germanorum cataphractos, ut impetu facto, & densatis turmis urgentem hostem impeterent. Ita armatus equitatus intentis hastis invectus non summovit modò hostem, sed proturbatum & frustrà terga dantem latè cecidit. Nam postrema Turcarum agmina, uti procul à periculo, nec perspecta nostrorū acie, quæ repentè se converterat, nondum equos ad oppidū converterant: ita primi intemperanter urgentes præcipitis audaciæ pœnas dederunt. Duravit ea tumultuosissima hostium fuga, pugnaq; in multam noctem, quum clausis portis exclusi hostes ad Danubium usq; secundū mœnia cursum intenderent, nostriq; avidè persequerentur, & cuncta tormentis undiq; emissis, in communi periculo perstreperent. E nostris autem ducibus, suprema insignis virtutis opera egregiè navata interijt Iacobus Truses nobilissimæ stirpis Valpurgæ regulus, qui Suevorum equitatui præerat. Is quum equo ex vulnere procumbente oblatum alterum conscendere conaretur, interfectus est, caputq; eius hastæ præfixum ad Vlamanem miles detulit. Trunco autem nostri potiti sunt, qui demum Vacciæ omni funeris honore collato tumulatus est, hoc ipso publicæ pietatis officio dignissimus, quòd eius sacri suscepti belli præcipuus adhortator extitisset. Eo accepto incommodo, multisq; desideratis Vlamanes equitatum continuit, patuitq; inde expeditū iter nostris infami

festinatione Germaniam repetentibus, quibus magno usui classis fuit. Medicis enim præfecti diligentia, tormenta omnia in naves sublata sunt: ægrorum tamen perampla manus segniter extremum agmen subsecuta classem conscendere nequivit, ita ut superventu Barbarorum septingenti ferè Germani semianimes, crudelissimè in oculis nostrorum obtruncarentur. Duces verò nostri iam tertiò ac infelici ad gravem ignominiam conatu, Turcarum vim atq; peritiam experti, amissum militare decus tristi cogitatione deplorabant, quum iam Pannonici regni obliviscendum, & pro salute Germaniç consilia capienda faterentur, postquam summi reges, obliti veri decoris, veræq; pietatis dum privatis odijs decertant, rem publicam Barbarorum commodo, enervandam perdendamque immani animorum obstinatione suscepissent. Italis ab rege dimissis, redeuntibusq; in Italiam egregia fide stipendia persolvit Angelus Medices prçfecti classis frater, quem Pontifex ob singularem industriam Vitellio quæstorem dederat, ut fratrem Vitelliumque hisdem sensibus coniunctos in amicitia contineret. Ab rege autem, cum multa virtutis commendatione, Vitellio atque Angelo aurata pocula dono data. Sed eas copias per Villacum & Carnicas Alpes atque Venetiam domum iter habentes lentus potius, quàm sævus morbus à castrensi illuvie, ac alieni cœli, & pestilentis autumni iniuria conceptus, vehementer afflixit: usque adeo, ut ferè dimidia pars militum desiderata sit, & Tiphernates principem civem, cum meritç laudis laurea redeuntem ex domesticis funeribus atra in veste susceperint. Sfortiani quoq; equites cunctis fermè equis macie enectis, pedibus in patriam redierunt. Cæterum ut rei malè gestæ fœdus exitus, ad minuendam infamiam avertendosq; hominum sermones alicuius insignis facti novitate tegeretur, Perenus Petrus affectati regni suspicione, regiorumque livore circumventus in arce Strigonij à Liscano Hispano iussu regis capitur, traditurque extemplò Medici præfecto classis Viennam deducendus. Quum caperetur, avarè ac inhumaniter agens Liscanus aureum torquem collo detraxit, exuitque veste quæ pretiosis Sebelinarum pellibus suffulta erat. Id factum, uti clarissimo viro atque insonti indignum, adeo Hungarorum animos contumeliæ dolore consternatos perturbavit, ut supra duodecim milia equitum maledictis Germanicum nomen incessendo sublatis continuò signis domum redierint: per eos enim dies nunciatum erat, Pereni filium ex aula Solymani a Rasciano servo fœlici astu eductum in Transyluaniam evasisse. Is admodum puer Solymano fidei obses datus intra septa regiæ cum nobilibus coætaneis adoleverat. Nam Perenus pater devicto sublatoq; Ludovico, quum Ioannem nequaquam regia stirpe progenitum, Pannoniç regno potiri vehementer indignaretur, ad Ferdinandum, vti summæ nobilitatis principem, Cæsaremq; in concilio Germaniç designatum transierat: ea spe vt primum sibi post regem in Pannonia potentiç locum pararet. Sed pari quoque ingenij mobilitate, quòd omnia apud Ioannem sub maiestate Solymani tuta atque fœlicia: apud Ferdinandum autem dubia ac infirmissima spectarentur, cogente pudore (ne Germanis æternis hostibus Hungarico sanguini imperij decus erepturis favere videretur) auctore Habraymo Bassa, cum Ioanne in gratiam redijt: ægrè vt reciperetur impetrante Solymano, quum Ioannes Perenum fluxa fide, vario instabiliq; iudicio hominem testaretur: proindeq; iterum ab se defecturum esse prçdicaret. Ad ea Solymanus in hanc sententiã gravissimè respondit, sicuti ab his qui sermoni interfuerunt, didi-

dicimus. Quid tu igitur, Ioannes, ad gloriam maioris à Deo magno, si sapis,
expotare potes, quàm ut Perenus a fide discedens, dum ingrati atque improbi
nomen subit, generosę clementię decus tibi relinquat? Exinde Perenus in ho-
nore habitus integra fide regem coluit: sed mortuo demum Ioanne ad inge-
nium redijt, quum Georgium tutorio nomine regnantem ferre non posset, &
à Ferdinando solicitatus eadem ambitiosè affectata transfugij præmia inani
spe pręsumeret. Itaq; filius Byzantio fuga elapsus, quum incredibile gaudium
afferre videretur, summam calamitatem misero patri attulit: à regijs enim i-
gnavisq; hominibus, quibus aliena virtus oneri, & calumnia virtutis odio ge-
nita magno quęstui semper fuit, excitatus erat rumor, Perenum adolescentem
simulata fuga elapsum, cum Solymano transegisse, ut pater Hungaros propo-
sitis rerũ omnium immunitatibus ad Turcarum studia traduceret, pręmium-
que illi foret Pannonici regni præfectura, in spem quoq; propinquam regij
nominis, si fata Stephano infanti Ioannis regis filio, adolescentiam inviderent.
Perenus quoq; non levem aut obscuram vim famæ suspicionique præbuerat,
quum per hybernorum tempus ab Agria cum præfectis Turcarum comiter
& liberaliter agendo amicitiam mutuis magnisque muneribus coluisset, & id-
quidem aliquanto studiosius & luculentius quàm deceret, cum eo præsertim
hoste, cum quo nullũ esset ab adversa religione cõmerciũ, nec ullæ tum publi-
cæ ad ocium induciæ vigerẽt. Sed tantus inerat Pereni ingenio fastus & splen-
dor propè regius, ut ei fermè centũ generosi & militares equi, vacui sessoribus
præducerentur, ob idq; Ferdinando regi parum cultu decorã aulam aut certè
exhaustas opes exprobraret: quũ ille usquequaq; à familiaribus suis immani-
ter direptis tenui apparatu, ægrè regij nominis splendorem tueretur. Ea lu-
xus ostentatio regiorum animos nefariæ direptionis conscientia perculsos, ita
altè perstrinxerat, ut cuncti ad opprimendum Perenum coniurantes, eum di-
gito commonstratum olere diadema regium, nec privatum pati nomen pos-
se prędicarent, adeo pronis & suspicacibus ad id Ferdinandi auribus, ut quum
vera testataque de familiaribus minimè crederet, genio deceptus, falsa de alie-
nis libentissimè ad animum transmitteret. Eam quoque affectati regni nutan-
tisque ingenij suspicionem vehementer auxerant literæ, Pereni ipsius manu
ad quosdam duces Hungaros scriptæ, proditæque regi à Francapane Agrien-
si antistite. hic enim Pereno valde infensus erat, quod ille militari licentia to-
tius Agriensis sacerdotij per amplos reddituts alendis suis equitibus intercepis-
set. his autem literis opima novaq; stipendia suam authoritatem sequentibus
polliceri videbatur. At Perenus cum omni honore verborũ à Medice Vien-
nam perductus, quum portę appropinquaret, audiretque obviam Medici ad-
venisse Philippum Torniellum, rogavit ut sibi adaperta rheda alloqui viros
fortes generososq; liceret. Id verò facilè concessum est, quòd tanta viri claritas
& spectatæ virtutis studium non custodia modò & carcere, sed nec ambiguæ
fidei suspicione digna videretur: isque ad eos conversus: Me miserum, inquit,
quem insontem immanis invidia circumvenit: sed multo miserior Ferdinan-
dus, cui domestici latrones & fortunas, & amicos: & deniq; regium decus eri-
piunt. Ita enim fit, ut hac præcipiti delati nominis mei iniuria Hungaricã gen-
tem à studio fideq; penitus avertat, ac ob id de Pannonię regno nõ temere de-
speret, postquã mihi claritate nataliũ nulli secundo, & iam tribus bellis fortis
fidelisq; navatę operę pręmia ab iusto rege promerẽti, de filio Barbarorũ servi-

tute erepto lætari non licet: quum pro incomparabili gaudio iniqua mea sorte, non dubius vitæ metus antè oculos obuersetur. An delatores ignauiæ suæ conscij, in ipsa de me calumnia præcipui testes, capto custoditòque parcent? qui nec famæ vnquam regis pepercerunt. clarissimus enim quisq; vel criminis insons quum capitur, non conceptæ quidem noxæ pœnas, sed aduersam fati sui sortem subit, me tamen animus integer sceleris què insons, quod vnum Dij certi iudices calumnia circumuentis & miseris solatio relinquunt, hac cura liberat, liberabitq; hoc crudeli infamiæ onere Ioachimus imperator, cui oborta suspicione tale mihi periculũ imminere prędixerim, et me obiter insontem interfici malle, quàm iudicio corã non adesse, confirmarim, et tum quidẽ, quũ tantis meis septus copijs nullius vim timerem. Hæc obsecro nobilis officij verba Ferdinando renunciate, vt in discrimine mei capitis maturè generoséque deliberet, & quantũ inter amicos & delatores intersit, suo non alieno ingenio fretus intelligat. Nimis profectò miseri sumus duces, si re male gesta ita plectimur, vt præuertisse belli Fortunam videamur. Deserti certè ad Exechiũ fœdeq; amissi exercitus Cazianer iustas fortasse pœnas dedit, quũ insitato oppressus metu imperij munus desereret, nec in ipso duce dedecoris quàm mortis metus grauior esse videretur, vltro enim sese custodię dedens, ita cõcepti pauoris crimine damnatus est, vt desperatis causæ suæ præsidijs effracto carcere, tam scelesto quàm infœlici consilio ad Turcas transfugerit. Sed neq; summũ imperium apud me dudum fuit, neq; nos victi sumus: si non vicimus, quod nobili certè receptu persequentis hostis insolentiã egregiè repressimus. Pannoniæ autem regnum affectare & tum promereri beneficio Solymani facilè potui, quum Ioanne rege morte sublato, expedienteq; arma Ferdinando, clientelæ opésq; meę & Hungarorũ in me studia, non leui ad victoriam momento valitura spectarentur: nec absurdam ob id, vel intempestiuam spem consilijs viro Christiano indignis afferrent. Pugnaui igitur, pugnaboq; dum viam contra Turcas, si se æquum Ferdinandus in hac calumnia inimicorũ malignitate conflata iudicem præstiterit. Perorantem Medices, vt in clementia æquissimi regis spem reponeret humaniter adhortatus est, moxq; fidele officiũ pręstitit, ipseq; demũ Torniellus venantẽ nactus regem, ne quid durius de Pereno statueretur, opportunis precibus molliuit. Nec multo post Perenus, quũ in dicenda causa, vt palam audiretur, imperare nequiuisset, in ciuitate noua custodię traditur, vel nouę perfidiæ, vel, vt credi par est, antiquę leuitatis diuturno carcere pœnas daturus. Ita tres omnino reliqui antiquissimæ stirpis Hungari principes promerendo Pannoniæ regno pares, Valentinus atq; Maylatus, ac ipse Perenus, paribus propè insidijs virtutis inuidia circumuẽti, omnẽ spem excitandi Hungari regis discordi ac ob id afflictæ ipsorũ genti sustulerunt: quũ hic sera instabilis iudicij sui pœnitentia sortem lugeat, illi verò ad Euxinum Pontum, in cathenis mortem miseriarum finem expectent: grauiore tamen Pereni conditione, quum illis à religione desciscentibus, maximi militiæ honores à Solymano liberaliter offerantur: hic verò nihil à deprauato rege mitius expectet, quàm vt in carcere mœrore ac illuuie confectus intereat. Hunc habuit euentum id bellum ex concilio Germaniæ aduersus Turcas susceptum, quod magnæ cladi plerisq; æquandum videretur, quum Ferdinandus à Bohemis & Slesitis atque Morauis, qui militũ delectum collata pecunia redemerãt, subsidia instantis belli nequicquã absumpserit, amissaq; existimatione Germaniæ viriũ, vti iniuriæ

expositus

expositus ac inermis, audaces alioquin Barbaros, & tum ab ipsa victoria insolentes aduersum se concitarit. Sub id tempus Paulus Pontifex suo vetere indicendi concilij proposito innixus, Tridentum tanto conuentui maximè opportunum delegit: cupiebat enim satisfacere Cæsari, indulgereque his Germanis, qui ab auctoritate Romani pontificis Christianisque ceremonijs impiè desciuissent, ac tum maximè vllam vrbem extra Germaniæ fines ipsis tutam aut commodam fore pernegarent. Eo autem, vti plerique putabant, audaci periculosoque decreto, Pontifex eleuandam omnem timoris suspicionem existimabat: quo celebri edicto, si qua omnino aut cæci metus, aut improbę cunctationis nota superioribus Pontificibus inhæsisset, peculiari sua cum laude penitus detergi atque aboleri videretur. Ita enim fiebat, vt Tridentinos Germanica loquentes lingua in ditioneque Cæsaris constitutos, nec ipse quidem Lutherus hæresiarcha insanię pœnas veritus, reformidaret: quum patrum memoria Vicleffium & Husium, pari impietatis nomine damnatos & Constantiæ concrematos audisset. Sed posteà præclarè compertum est, Pontificem hac in re Cæsari in spem priuati commodi obsequi voluisse. Igitur circiter calendas Nouembres, anno à partu virginis supra millesimum quingentesimum & quadragesimo secundo, Pontifex ex senatus consulto, tres senatorij ordinis Cardinales Tridentum misit, qui bene auspicato inchoandæ synodi futuræq; tot gentium frequentiæ sedem pararent; Paulum Parisium diuini ac humani iuris professione insignem, Reginaldumq; Polum Britannum, qui supra regię stirpis claritatem, & latinæ facundiæ laudem nemini fere fœlicius partam, perfectum Christianæ virtutis habitum præferebat, Ioannemq; item Moronum, secunda morum atq; doctrinæ fama per omnes Germaniæ conuentus legationis munere perfunctus. Hos secuti sunt aliquot præclari nominis episcopi: nam Pontifex ad repręsentandam eius ordinis dignitatē, excellenti ingenio doctrinaq; supra centum descripserat, qui de veritate rerum diuinarum saluteque labantis Reipublicæ in consessu gentium omnium disputarent. Venientes Christophorus Madrucius, Tridentinus episcopus, pari splendore humanitateque vir liberaliter excepit: nec multos post dies Peronotus Granuellius ab Hispania Genuam triremibus delatus, profectusque inde Tridentum, inchoatæ synodi famam excitauit. Cæsaris enim occultè mandata detulerat, quibus indicti concilij decretum locumque ad eam celebritatem opportunè atque rectissimè delectum approbabat, testabaturque eo vsurum esse Cæsarem maximo Reipublicæ commodo: Quoniam ipse ad prima veris signa naues conscensurus; vt corrigendis publicis moribus censuram ageret, impiasque aut certè obscuras in religione opiniones inuecta vera luce reuelleret, concilio adesse statuisset, nobili pioque Sigismundi Cæsaris exemplo, qui Constantiæ rebus ritè compositis terrarum orbem diris erroribus & pestilentissimo schismate liberasset. In eam quoque sententiam Antonius, ipsius Granuellij filius, præcellentis ingenij iuuenis, Atrebatum antistes, luculentam habuit orationem, non obscurè emissis quibusdam aculeis Pontificium nomen, quod sacrorum principes perpetuis ludificandi artibus, tam diu tergiuersando, necessaria atque ideò suprema publicæ salutis remedia distulissent. Negauere tres legati se quicquam publicè de mandatis audituros, ne vno eius aduentu synodus ritè cœpta crederetur. Eam enim grauissimarum rerum & dogmatum cognitionem ad vniuersas Christianę professionis gentes pertinere expectan-

dosque propterea sacratos viros, qui ab vltimis Hispaniæ Galliæque finibus, & a Germanico Sarmaticoque Oceani litore venturi crederentur. Tum enim de Republica optimè sperandum videri; quum saluberrimo omnium consensu ad impetrandam pacem sanandosque mores, & decernenda pia arma aduersus Solymanum, ingentia studia, ac vniuersæ denique omnium opes conferrentur. Eò enim Granuellius tendebat, vt Pontifex terrore concilij iniecto, ab instituta sacrosancti parentis ac iudicis æquitate discedere, proferreque arma aduersus Gallum pro Cæsare cogeretur: cum immani enim hoste fœderatum, exitiosamque in immensum Christiano nomini, Barbarorum amicitiam colentem, eo titulo maioribus quondam eius maximè specioso, quem præferret, indignum dicebant. Putarat etiam ab initio Cæsar, vetere suo incensus odio aduersus Gallos, Pontificem in partes facilè producturum, vti maximis obsequijs atque muneribus deuinctum concessa paulò ante Nouaria, prælataque demum Farnesia domo, in qua (repudiatis aliquot illustribus generis, ipsoque præsertim Cosmo Etruriæ principe excluso) vnicam filiam; Mediceas opes dotali hæreditate secum trahentem, nec tum Octauio quidem coniuge ad nuptias satis maturo liberalissimè collocasset. Quibus de causis amarior factus Cæsar, legem in Hispania promulgarat, ne cuiquam externo pensiones, auctoritate Pontificum sacerdotijs impositæ, soluerentur, Michaëlemque Syluam Lusitanum Cardinalem legatum, pias dignasque periculo cohortationes afferentem contumaci contemptione reiecerat: quum Syluæ collega Sadoletus Cardinalis in Gallia perhumaniter esset auditus. Certissimis enim speculatorum nuncijs ac literis compertum habebat Pontifex, Solymanum ea quæ imminebat æstate terra marique atrox bellum Christianis illaturum, & tum quoque circiter quatuor Hispanorum milia ad extremos Sabinorum fines hyberna protulerant, imminebantque ita per Valeriam viam Tyburtinis montibus, vt quum non longè a Pontificijs finibus Fabritius Columna, & Franciscus Vrsinus (ille paterna ditione exutus, hic iudicio rerum capitalium absens damnatus) exules versarentur, non inanem metum Romanis incuterent, omnino similes ex funesta memoria valde atroces Columniorum & Cæsarianorum casus facilè timentibus. Sed in Pontifice ad nulla vnquam terricula trepidanti, & Reipublicæ nunquam oblito, ea inerat æquitatis atque iustitiæ cura, vt priuato nomine ingratus, quàm publico incommodo parum grauis disceptator, Christianiq; officij prorsus imperitus existimari mallet. Prouidebat enim Franciscum, præclaro recentique suo & superiorum Galliæ regum studio de Pontificio nomine benemeritum, nequaquam temere alienandum: vt vtpote qui lacessitus iniuria, à Romani Pontificis auctoritate indignanter discessurus esse videretur. His de causis plerique senatores in contraria studia diducti, vti anteà capti sacerdotiorum muneribus magnæ partis senatus cum pudore ac infamia diuenditæ libertatis Cæsari & Gallo diuersis sententijs fauebant, vsque adeo intemperanter, vt Dionysius ex ordine seruorum cucullatorum in senatum traductus, Franciscum auito Christianissimi cognomine spoliandum, persequendumque armis & diris imprecationibus diceret, obstrepente senatu intempestiuæque facundiæ insolentiam reprehendente: quum Dominicus Cuppius Romanus, Senatus princeps, interrogando respondisset, in cuius ergo tutela rei Romanę salus et dignitas erit?

si pro

si pro Cæsare, à quo proditi perditiq; summæ calamitatis incommoda pertulimus, contra eum quem insigni merito liberatorem vrbis fatemur, diuina ac humana arma nefario decreto expediamus? Non infacetè quoq; alius senator ad proximos conuersus subiunxerat, Parcite, inquit, patres, non iniquo enim iure latrat, qui famescit: ad opimum enim sacerdotium inops Dionysius quum anhelaret, liberalitatem Cæsaris peracri studio prouocare nitebatur. At Pontifex sermones graui admodum aure exceptos ita contracta vel remissa fronte transmittebat, vt nihil ea patrum contentione grauari putaretur: ingenio siquidem egregiè composito, & per omnē ętatem senatorijs artibus exaggerato, maximū prudentię munus existimabat, detegere hominū studia, nudare volūtates, scrutari atq; introspicere sensuū recessus: in magnos scilicet vsus publicarum actionum: quæ omnia tum solerter adsequebatur, quū in negotio dissentiendi materiam simulata consultatione præbuisset. Hinc collecta parataq; habebat respōsa, quæ legatis daret, excusationeq; legitima in alternos vsus opportunè translata vtriusque principis offensiones eruditissimè deuitaret. Detexerat & tum latè profundeque principum animos, tametsi eos anteà, tanquam à concordiæ nomine plurimum abhorrentes, satis habebat exploratos: quum forte Cæsar ad eum vti communem omnium parentem, sacrosanctoque iure omnis humanæ litis disceptatorem literas perscripsisset, quibus in Franciscum vehementer inuectus superiorum temporum iniurias, ruptaque toties fœdera, & concitatum ad Christani nominis perniciem Solymanum querebatur. Nec ideo dubitasset Franciscus, quin publicato ad defensionem insigni volumine obiecta confutaret, adeò vt binis criminosissimis libellis ad inexpiabilem contumeliam editis, vtrinque regij honoris fama immaniter dilacerata spectaretur, eaque obiter arcana prodita, inustæque diræ factorum notæ omnem spem conciliandæ pacis excluderent. Ea siquidem maledicta in grauissimo momento lesæ maiestatis insanis peruicacibusque animis, vti verè propria ducebantur, quando omnis calamitas conflagrantis orbis non ad ipsos, sed ad miseras alienasque gentes pertineret: quum integro pudore tueri regium decus vellent, & tamen hoc duorum & viginti annorum curriculo supra ducentas vrbes euastatas, castella amplius tria millia deleta, totaque ea contentione ducenta millia hominum Christiani sanguinis interfecta faterentur, & subinde nihil permoti vel acerbissimo humani generis odio, Deos ipsos, vti nunquam miserorum precibus affuturos, abdicata pietate contemnerent. Cæterum Granuellius Tridento profectus, eadem, qua venerat, celeritate ad Germanos peruenit, qui conuentum ad Nurumbergam indixerant. Deferebat enim certissima Cæsaris animi decreta, quibus grauissimarum rerum munus expediret. Ante omnia Guilermus Cleuensis regulus ad auctoritatem Cæsaris erat traducendus: cohortandæ liberæ ciuitates, vt Ferdinando regi tuendo Pannoniæ regno adessent: Saxonum, Cattorumque principes Henrico Brunsuicensi conciliandi, quorū armis propter sacerdotij controuersiam ditione nuper esset expulsus: prouidendū ne Germani milites impunè ad Gallorū stipendia transirent: & commouenda deniq; omniū studia ad concilium celebrandum: qua in re Lutheranorū voto potius quàm ęquissimę Pontificis causæ fauere videbatur. Neq; enim conciliū libero gentium omniū concursu celebrari poterat, nisi prius pax ipsa regumq; concordia pararetur, atq; ita fiebat, vt promissiones Cęsaris, quibus Lutheranorum animos promerabat, nec

ambigua ad id Pontificis voluntas, tanquam inanes nihil ad cauſam profuturæ à plerisque irriderentur. Quis enim ab Hiſpania clarus antiſtes (quum in Gallia Georgius Maximiliano Cæſare genitus Valentinus epiſcopus, in itinere ſub ipſam Rinconis atque Fregoſij cædem eſſet interceptus, & Oceani Mediterraneiq; maris nauigationes Punicarum et Gallicarum claſsium metus ſuſtuliſſet) Tridentum omnino euntdum eſſe arbitraretur? Quis demum è Gallia inſignis vir ſacratus per Rhæticas Alpes in eam vrbem ſe conijcere auderet? quæ ad vnum buccinæ cantum in poteſtate Germanicæ multitudinis futura crederetur, vel nolente obſtanteq; Ferdinando, cuius eximiam fidem in ipſo periculo imploraſſe fruſtra eſſet. Nemini enim in dubium verti poterat, quin legitimum atq; ſolenne concilium ipſa pace natura poſterius cenſeretur, quoniam ſublatis vndiq; bellis humanas res tranquilla pace conſtitutas rerum quoq; concordia ſequeretur. Sed hæc cunctis exoptata parari minime poteſt, niſi viri Chriſtiani de interitu religionis valde ſoliciti, pacem antè omnia ab obſtinatis principibus vel coniurantes expoſtulent. Interea tantis in Belgio detrimentis affectus Cæſar, & vehementer indignatus, Gallos ab ſe toties deuictos, ſe præſente Hiſpaniæ fines intrare auſos, ingens bellum parabat. coniuxerat enim ſibi nouo fœdere Henricum Britanniæ regem, vt eius gentis auxilijs, quibus Galli antiquitus magnopere terreri conſueuiſſent, ditiſsimiq; regis auro adiutus, multo quàm antea validiore impetu Galliæ fines ingrederetur. Fuit ea ſocietas ingrata ſuſpectaq; Pontifici, vtpote quæ ſacroſanctæ maieſtatis nomen maligna contemptione ſuggillaret. Vix eam enim homines qui pacem ſperarent, non initam modo, ſed ne tentatam quidem credebant: mirum enim pleriſque videbatur, Cæſarem tanta pietate, tantaq; honeſti decoris exiſtimatione præditum, ſummas iniurias animo deponere, inexpiabiliſq; odij penitus obliuiſci, vt quum in Gallum atroci odio deferretur, atque ei omnino grauiſsimè nocere vellet, nullam vel Pontificiæ dignitatis vel obligatæ fidei rationem habendam putaret. Henricum anteà Clemens Catharinam vxorem, quæ Cæſaris erat matertera, periniqua animi libidine repudiantem, filiamq; ſubinde, vti ſpuriam à regni ſucceſsione procul addicantem, poſtulante vrgenteq; Cæſare, ſacris interdixerat, iuſta quidem, ſed intempeſtiua ſeueritate: quum ille contumelia perturbatus ab auctoritate Romani Pontificis repentè diſceſſerit, ſacrorum imperium & templorum opes inuaſerit, ac immani demum truculentia Roffenſem Cardinalem, & Morum, Chriſtianæ virtutis exempla, multoſq; item ſacratos ac inſontes viros occiderit. Non fefellerat quidem eximiæ alioqui prudentiæ Pontificem eius ancipitis iudicij euentus, ſed Cæſari iuſta petenti prolixeq; item pollicenti, nunquam ſe cum Henrico ſine auctoritate pontificis in gratiam rediturum, ſupremæ poteſtatis officium diuino iure vel negari vel differri non poterat. Itaq; exitialis ea ſimultas cauſa commodoq; Cæſaris ſuſcepta, eò recidit, vt Henricus omnem iracundiæ ſuæ impetum in Pontificium nomen verteret, conſumptoq; ob id vetere odio, Cæſari iungeretur, repudiata paulo ante Gallorum amicitia, quod Iacobum Scotiæ regem antiquo ipſis iure fœderatum, aſcitumq; à Franciſco generum, contra Anglos de finibus contendentes adiuuiſſent. In ea autem contentione quum æquatis cladibus eſſet dimicatum, Iacobus florenti corporis ſpecie inſignis (veneno an fato ſuo incertum) ſubito certè correptus interijt, defecitq; in eo Stuardæ familiæ generoſa progenies, quæ à Roberto rege, eodem nomine quinq; Ia-

cobos

cobos reges non intercisa stirpis serie tulerat. Sed occulta & admirabili sorte id regium decus singulis maximè funestum fuit, primò scilicet à coniuratis in conclavi trucidato, secundoq́; demũ diffracti tormenti, dum id probaretur, violentia discerpto, quum mox tertium parricida filius, iusta acie ad Sterlingum occiderit, ut is demum ordine quartus, nobis memoriæ prodentibus, ab Anglis ad Floddon prælio cæsus, meritas sceleris pœnas daret, quintoque filio eadem infaustæ domus damnata regni hæreditas pararetur. Eo mortuo regnum, rege orbatum, ambiguis primò hæredibus, vagiente scilicet in cunis regia prole, ac mox victoris Henrici arbitrio gubernandum cessit. Scotorum enim proceres, & in his Maxuvellum regulum auctoritate insignem, exoptata libertate multoque insuper auro donatos, eo consilio in Scotiam dimiserat, ut Anglicam factionem excitarent, cuius auspicijs rex novus, eoque beneficio Anglis astrictus, qui ad Henrici nutus imperaret, corruptis comitijs crearetur, pulso antè alios Davide Betonio Cardinale, qui Anglis æternis hostibus prodi patriam paucorũ flagitio pati non poterat. Is non multo post, uti suo loco dicemus, cum Grimano Patriarcha Pontificis legato, qui è Gallia in Scotiam traiecerat, communicatis consilijs Anglicos conatus fregit Gallorum ope, & fortissimarũ gentium auxilijs reductus, quæ priscæ virtutis ac innocentiæ decus tuentes, Picti olim dicti, hodie Sylvestres appellantur. Is Scoticarum rerum tumultus Henrico, cur à Gallis discederet, non inanem causam præbuit, paravitque inexpectatam occasionem Cæsari, qua recentis inimici opibus fretus antiquos hostes Gallos persequeretur. Itaque Cæsar cum Britanno ictis fœderibus, & ad gerendum bellum tempore constituto, Hispania excedere ac in Italiam, ut in Belgas properaret, adnavigare constituit: ante omnia Philippũ filium sextum decimum ætatis agentem annum, Hispaniæ regem appellat: ei totius regni civitates per legatos sacramentũ dicunt: deligitur ipse Franciscus Covos, qui adolescentis ętatem regat, & negotiorum omnium summæ præsit: Ferdinandus verò Toletanus Albanus regulus militaribus copijs præficitur. Peractis autem conventibus, in quibus multa Cæsar, supplicibus libellis subscribendo indulgendoque liberaliter concesserat, supra quadraginta myriades aureorum nummũm conferuntur, rexque Lusitaniæ Ioannes grandi pecunia Cæsaris tantos ex futuro bello sumptus subeuntis inopiam sublevat. Erant enim uno tempore conscribẽdæ cohortes, quæ secum navigarent, & quæ præsto essent, ut eas Martinus Corduba, Alcaudetus regulus adversus rebellantes Tremisenios in Mauritaniam transportaret. Postremò quæ per Oceanum, in Belgas ad Gallicum bellum ducerentur, earum numerus duodecim millium Hispanici generis peditum summam implebat. Germani verò ab Genua superiore autumno ad Perpennianum transvecti, Hispaniæ præsidio relinquebantur. His administratis & confectis rebus Cæsar Auriæ perscripsit, ut rostratas naves ad idus Apriles Barcinonem adduceret, ut quum onerarijs equitatus esset impositus, expeditè conscensuro nulla omnino mora ad navigandum afferretur. Non defuère plerique proceres, qui eo discessu Cæsaris, uti minimè redituri, non obscurè gauderent, quòd sub nimis magno principe, imminuta licentia, seipsis minores facti viderentur. mos enim erat Hispaniæ regibus eos indulgenter observare, à quibus coli quàm metui mallent. Ita fiebat, ut nobili pudore potius quàm terrore regiæ potestatis adducti imperijs & legibus parerent, quum incidente bello, rogati

humaniter liberali studio gravique sumptu operam navare consuessent. Elata enim generosaque ingenia certam fidem præstant, nec ab æquitate discedunt, at si contempseris facilè coniurant. Propterea Cæsar Padillianæ rebellionis, tantique tum popularis periculi memor, liberas quorundam voces indignas regijs auribus, famososque item libellos, & atrox Mendocij Infantasiorum reguli facinus, mira prudentia devorarat, ut Philippo conciliata tranquillaque omnia traderentur. Mendocius enim, quod ad exemplum memoriæ prodendum videtur, in ipso ludorum equestrium spectaculo præfectum rerum capitalium, sceptro turbam superbè dimoventem, quòd nec sibi parceret, discissa gladio facie violarat. Is conspectus cruor proiecti ad pedes ac iniuriam deplorantis usqueadeo Cæsarem commovit, ut quum in reum lege acturus videretur, universi Hispani proceres spectaculo, ac ipso denique Cæsare deserto ad Mendocij domum accurrerent, vel contra prætorianos, si vis afferretur, ianuam defensuri. Sed Cæsar gravi iudicio totum iustæ vindictæ impetum ad dissimulationem revocavit. Hispania enim eo tempore quanquam non infida Cæsari: aliena tamen ab eius consilijs, quibus bella ex bellis ferebantur, videri poterat: quòd perpetuis pecuniæ collationibus, varijsque delectibus per tot annos gravissimè fatigata, magnum incommodum publicè sentiret: tanta siquidem vis auri contra legem commeantibus præsertim Ligusticis triremibus fuerat exportata, ut illa grata oculis Ferdinandi, ac Isabellæ aurea nomismata nusquam comparerent: nihil enim ad publicas opes pertinere censebatur, si qui milites, aut quæstuosos in provincijs gerentes magistratus convecta in privatas domos peregrina præda divites evasissent, & publico malo virorum passim in oppidis numerum ipsa fœminarum multitudo superaret, nec requiescendi coalescendique provinciæ auri atque hominum feraci ulla spes, exercente Christiana arma Carolo relinqueretur: quum Hispanorum legiones singulis prope annis, non in omnes modò Europæ regiones, bellicosæ gentis victorijs atque sepulchris claras, & totam denique Africam: sed ad Beatas quoque novi orbis insulas in tanta siti gemmarum & auri colendis colonijs advehantur.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLIII

MAGNVS, & nunquam anteá gravior orientis undiqué belli metus, usque adeo desperata pace Europam invaserat, ut nemo esset, qui non maximé timendum putaret, ne Solymano clasicum canente, concursuris inter se vesano impetu nostris regibus, humana divinaque omnia miscerentur. Conspecta quoque naturæ prodigia, quæ non temeré maioris semper mali prænuncia creduntur, multorum mentes novæ cladis expectatione suspenderant. Rubentes enim locustæ, satorum dira pernicies, stupendis agminibus ab oriente per Illyricum in Italiam convolarant: quo itinere Turcarum adventus portendi videretur. Tanta autem famelicis erodendi rabies inerat, ut præter absumptas segetes, prata quoque vel rigua, viriditate graminis, & magnas frondosasque arbores, ocissimé toto foliorum honore spoliarent. Tremuerat etiam in Etruria, iuxta Florentiam, Mugellus ager, in radicibus Apœnini, qua Seva fluvius decurrit, cultura, amœnitate, frequentia nulli secundus. Ea subita clade, quæ noctu circa solstitium incidit, Scarpariam oppidum totum feré prostratum, aut magnis deformatum hiatibus vidimus: quum septingentæ nobiles aut rusticanæ domus in eo tractu centum stadiorum oppresis multis mortalibus miserabili ruina corruissent. Læto tamen Cosmi principis augurio, quum tot ædificijs circumquaque laceratis & haustis, una ipsius Trebia villa stupente populo illæsa constiterit. Qua de causa Paulus Pontifex cognito Cæsaris decreto, ac exploratis Solymani consilijs post indictas supplicationes Vrbe profectus, Bononiam iter extendit, vel nivoso Veris initio, atque eo maximé senibus maligno. Neque enim gradevus princeps vel in præsenti vitæ periculo committendum existimabat, ut de pace desperasse videretur. Maturata siquidem profectione Cæsaris adventum præoccupare, atque item Tridentinis actionibus, si frequentes episcopi undique convenissent, ex propinquo venturi famam præbere cupiebat: sed arcani consilij aliæ graviores causę suberant, quum Mediolanensis imperij dominatum affectaret, quod præsenti pecunia comparari posse videretur ab egente Cæsare, & ad Belgicum bellum properante. Quo suscepto itinere ita Romanorum obtestationes, detrimenta vectigalium, propinquorum preces, & quorundam senatorum incommoda contempsit, ne suo peculiari officio deesset, ut alterutro eventu certam laudem petere crederetur, quum propositus esset amplissimus laborum fructus, si ipso pacificatore atque auspice reges ad concordiam redirent. Quod si illi fatali correpti morbo insanire pergerent, nihilo secius virtute & pietate æque magnus & fœlix esset, cum sua saltem illustri conscientia, tum bonorum omnium iudicio, postquam vel obscuri vel desidis animi suspi-

tione atque onere liberatus totum quæsitæ pacis eventum Dei optimi providentiæ reliquisset. Discedente Pontifice, Rodulphus Pius Carpensis Romæ legatus, eximiæ virtutis atque prudentiæ Cardinalis, urbanarum rerum curam suscepit. Alexandro autem Vitellio, qui præsidijs bellicisque operibus præerat, Leoninæ urbis muro cingendæ munus impositum, ut postquam Roma ad orientem Solem vasta intus & antiquis utrinque mœnibus à frequentia ædium remotis, rectè communiri non poterat, vel parvis copijs defendi, certum saltem & temporarium ad salutem perfugium in repentino periculo per Aelium pontem ad Vaticanas ædes populo pararetur. Id opus insigni iudicio sumptuque Nicolaus Quintus inter optimos Pontifices literarum amore perillustris, inchoarat, intermiserat successor Pius scribendi potius, quàm ædificandi laudem sequutus. Paulus quoque Martianæ suæ domus amœnitate captus, confisusque longiori vitæ distulerat. Inde Sixtus invidiosè pertimuit, ne ad auctorem primum, si perficeretur, cœpti simul et consummati operis gloria rediret. Innocentio autem defuit voluntas, quum Vaticanæ domus elegantiæ quàm securitati studere mallet. Alexander porrò inaurasse testudines, arcemque Hadriani insigni corona nobilitasse contentus, ut vel Dijs invitis filio imperium strueret, aliò quàm oporteret, ingenium detorsit. Iulium item excelsa ac admiranda passim insanis propè sumptibus inchoantem, exorta bella ab ea cogitatione revocarunt. Nec Leo extructis in Vaticano præaltis porticibus & portu ad Centumcellas magnificè repurgato, in ea aurea rei Romanæ tranquillitate, qua beatus videri poterat, de imminente clade dubitavit. Ab Hadriano autem ad vitæ exitum properante urbs ipsa neque planè cognita, neque tota conspecta est, ut ipse demum Clemens appetente quidem ingenio, sed deterrente sumptu, dum fatali negligentia destinatum ad publicam salutem id opus differt, molienti Urbi exitium Fortunæ limen aperiret. Hisdem fermè diebus, quibus Pontifex Roma discedere maturabat, Polinus Galliæ regis legatus hyemantem Hadrianopoli Solymanum, appetenteque Vere in Pannoniam grave bellum parantem secutus, accuratis precibus impetravit, ut Ottomannica classis Hariadeno Barbarussa præfecto Massiliam mitteretur, quæ inimicis litoribus infesta distraheret opes Cæsaris, valida belli mole Galliæ finibus incumbentis, interclusoque Tyrrheno mari insularum ac Hispaniæ navigationes impediret. Ea res multis purpuratorum deliberationibus agitata graves difficultates habuerat, contradicente præsertim obstanteque eodem Solymano eunucho, qui post Lustibeium, uxoris iurgio dignitate exutum, Bassarum ordinis princeps evaserat, valebatque ingenio & ingenti auctoritate, Indicis, Parthicisque bellis quæsita. Is non obscurè oderat Barbarussam, obtrectationeque laudis omnem eius existimationem tantis laboribus mari partam, ocio navali convellere contendebat, ita ut perorando nullam aliam educendæ classis causam, quàm ut imperator vel periculo publico privatis Hariadeni commodis indulgeret, se videre testaretur. Nec defuère qui eum à Cæsarianis, & Venetis pecunia inductum putarent: nam postea literas à Ferdinando Gonzaga, Siciliæ præfecto, sibi scriptas Polino tradidit, quibus ille per idoneum hominem Hispanum promissis muneribus petebat, ut eius ingenio solertique opera Solymanus cum Carolo Cæsare honestius amicitiæ legibus iungeretur, & ipse quoque Barbarussa quatuor aureorum nummûm myrades ab Hieronymo Zanio legato Veneto sibi oblatas iactanter retulit, si ea æstate

mini-

minimè navigaret. Erat enim formidanda Veneto Barbarorum clasśis, totius maris impotenti imperio superba, quæ assuesceret litoribus Christianis, & magni sumptus necesśitatem adduceret, si ornanda clasśis foret, quę Hadriaticum sinum & insulas tueretur. Itaque Polinus, qui inter tot curarum æstus, desperata classe animum despondera, nuncio decretæ clasśis exhilaratus Solymano gratias egit. Is enim, auditis & gravi iudicio repudiatis suorum sententijs, datam fidem præstare suæ dignitatis esse statuebat, vel cum discrimine tantæ rei, cuius iacturā vel immensum auri pondus minimè resarciret. Biduo pòst Rostanes gener: ac ipse demum eunuchus, quòd ita cordi erat Solymano, Polinum honoris causa solennibus epulis exceperunt, amicitiam & gratiam eo clasśis munere benignè adauctam gratulantes. Polino demum dono datæ sunt pretiosæ ex auro textili talares togæ: bini quoque insignes equi eximiè phalerati, & pocula aliquot argentea. Dignioribus verò ex eius comitatu sericæ vestes impositæ. Discessuro autem Solymanus, classem ut incolumem præstaret atque reduceret, magnopere commendavit, eique literas in hanc sententiam conscriptas ad Franciscum regem deferendas dedit: præscriptis quidem glorioso fastu tot regnorum titulis. Classem, qualem quantamq; petisti, omnibus rebus ornatisśimam Polino fraterna liberalitate concesśi. Imperatumque est Hariadeno maris præfecto, ut eius consilijs obtemperet, ac arbitrio demum tuo cum hostibus bellum gerat. Tum verò rectè amiceque feceris, si clasśis rebus fœliciter gestis Byzantium reducetur. Cuncta autem tuis meisque votis prosperè cedent, si gravisśimè caveris, ut ne iterum Carolus rex Hispaniæ æternus hostis tuus, pacis mentione decipiat. Tum enim æquisśimam pacem dabit, quum regiones eius omni belli clade vastatas exusseris. At Polinus extemplò Byzantium reversus, classem ab Hariadeno, qui diu noctuque multus in navalibus fuerat, egregiè refectam instructamque remigibus reperit, tanta adhibita celeritate, ut ad quartum Calendas Maias conscenderint: petita prima Eubœa ad Caristium promontorium, quod hodie Mantelium vocant, ut inde coniunctis sibi aliquot triremibus, quæ tardius exornatæ sequebantur, ád Maleam contenderent. Superata autem Malea, tota clasśis, reflantibus Etesijs, in Laconicum sinum coniecta Matapanium caput, quod Tenarum antiquis erat, superare non potuit. His adversis ventis allata mora est novem dierum: sed secunda demum tempestate Hariadenus Methonem adijt, atque inde cum classe centum & decem triremium: biremium verò circiter quadraginta, quas prædones adduxerant, Ionium prætervectus ad Messanæ fretum pervenit. Conspecto Rhegio prædones descenderunt, Barbarussa ad idoneam statiónem classem promovit. Rhegini deserta urbe profugerant: sed Didacus Gaetanus Hispanus arcem tenebat. Is Polino colloquium petenti, quum nihil responderet, & in subiectis collibus prædones spectarentur, tres Turcas tormentis interfecit. Eo sociorum casu accensi prædones urbem irruperunt, & quòd inanes essent domus incenderunt, ægrè id ferente Polino, & Barbarussa incendiarios ad pœnam à trierarchis deposcente. Inde quoque tormenta muralia in adversum arci tumulum comportata. Ea paucis ictibus ita Hispanum, lachrymante uxore, terruerunt, ut se atque omnia dedens muro demiserit. Et Barbarussa, orante Polino, uxorique & liberis libertatem concesśit. Reliquis autem in templo ab iniuria custoditis, arcem militi diripiendam dedit: in his fuere circiter septua-

ginta Hispani milites, & multo plures Rhegini cives, qui in servitutem abducti sunt. Sed demum Didaci filia, eximiæ venustatis virgo, in quam senex Barbarus procaces oculos coniecerat, ad prætoriam navem sic perducta est, ut eam illicò Mahometanis initiatam sacris legitimę uxoris loco habuerit, & Didacum patrem aliquot post menses ad portum Herculis invisentem filiam, tanquam socerum humaniter, liberaliterque susceperit. Hisdem fermè diebus circa solstitium, quibus Barbarussa magnæ Græciæ, & citra Messanæ fretum Brutiorum oram percurrebat, Carolus Cæsar, aliquot cohortibus, & septingentis circiter equitibus in onerarias naves distributis cum quadraginta triremibus è Barcinone Genuam pervenit, tardiore ob id navigatione, quòd onerarias extra conspectum rostratæ classis minimè relinquendas existimabat, ut si mare tranquillum, & solstitiali malacia constratum foret concidentibus omnino ventis: rostratæ demum onerarias, vel immobiles remulco, ad conficiendum cursum protinus adiuvarent, elusa & despecta Gallorum classe, quæ tutissimo in portu, ut errantes aut vento destitutas invaderet, ad Massilienses insulas excubabat. Exceptus est Cæsar ornatissimo Aurianæ domus apparatu, præstoque ei affuère Alfonsus Davalus, & Ferdinandus Gonzaga, ipseque mox è Florentia Cosmus Medices, ac à Bononia missus à Pontifice Petrus Aloysius Farnesius, Octavij Cæsaris generi pater. Hic adolescens diu in Hispania socero comes eadem vectus prætoria navi in Italiam redierat, iturus ad uxorem, quæ Ticinum usque progressa patrem, & maritum expectabat. Cæterùm Farnesius, qui ea de causa venerat, ut ad explicanda maximarum rerum consilia, colloquio dies & locus decerneretur, ad id prædurum atque difficilem Cæsarem reperiebat. Erat enim tum Cæsar contracto vultu, sermoneque factus amarior, quòd Hispanico simul & Belgico lacessitus bello, nullam opem ab affine Pontifice, atque eo sæpius ab se amicè ac liberaliter exculto, contra Gallos impetrasset. Propterea minimè, uti aliàs, familiaris, nihil sibi in Germaniam properanti colloquio opus esse respondebat, ne reliquum æstatis tempus Sicambrico destinatum bello, inutili mora deperiret, quando recentibus iniurijs affecto nullus conciliandæ pacis locus esset relictus: nec decorum Cæsari videri posset de concordia cogitare, nisi prius vindicatis iniurijs, tum demum matura & certa pax ab ipso victore peteretur. In hanc quoque declinandi colloquij sententiam abruptè filiam è Bononia literis acciverat, ut eam ex itinere apud Ticinum inviseret, postquam Pontificem minimè visurus esse videretur. His cognitis Pontifex Cæsarem reipublicæ causa demulcendum ratus, Alexandrum Farnesium Cardinalem magnis itineribus Genuam misit, brevique eius iuventa maximè illustri, solertique ingenio, quum summa quoque ad persuadendum inesset auctoritas, Cæsar adductus est, ut ad Buxetum cum Pontifice iungeretur: id est oppidum Palavicinæ familiæ inter Cremonam atq; Placentiam: sed ea conditione, ut triduo plus colendo, audiendoque Pontifici se daturum negaret. Fuère qui existimarent, Cæsarem ad id se invitum trahi videri voluisse, ne Britanniæ regem, dudum non obscuro fœdere contra Gallos percusso sibi coniunctum offenderet. Hominem enim ingenio suspicaci repentinoque eo congressu alienari posse putaverat: quoniam ex divini iuris censura impietatis crimine damnatus Pontificium nomen immani odio persequeretur. Sed Cæsari arma paranti cogenda imprimis erat ingens pecunia, quæ

expe-

expectari posset à Pontifice, si Octavius gener, ut fama ferebat, Mediolani princeps Augusta auctoritate crearetur. ea res videri poterat decora Cæsari, honesta Pontifici, & Venetis longè gratissima, quòd ille sese eo liberali facto, affectatæ summæ potentiæ invidia liberaret, filiamque obiter tanto dotali munere supra Alexandri Medicis titulos ornatam, beatiorem efficeret: hic verò singulari cum laude exoptatam afflictis gentibus pacem pararet, ut inde expedita arma Turcis inferrentur; & Veneti Neapolitano fœderi syncerè satisfactum esse iudicarent: quum in conditionibus prolixè cavissent, ne quisquam Austriani sanguinis Mediolani princeps a Cæsare diceretur. Apparebat quoque Franciscum Galliæ regem, qui pari iudicio Sfortiam Mediolani principem tulisset, ac eum denique à Cæsaris iniuria magnis opibus defendisset, haud gravatè expectationi Veneti senatus, & voto Pontificis assensurum. Quid enim commodius Gallo quæri, vel exoptari melius posse? si attenuatis atque defessis Galliæ viribus expedita requies quæreretur, quàm ut Gallia Cisalpina Hispanis atque Germanis militibus exonerata, Carolus Sabaudius reliquis Subalpinis populis, ac Octavius Insubribus imperarent? quum ille dimidio exutus regno ab infirmis opibus opportunus iniuriæ fieret: nec Octavius, si fata Cæsari longiorem vitam inviderent, hostium Gallorum impetum esset laturus. Verùm tantæ rei negocium magnas ad explicandum difficultates includebat: quòd præalto consilio Cæsar, si transigendum foret, suis omnino præsidijs munitas arces tueri vellet: nec ipsi Pontifici, pari solertia rationes subducenti, expedire pecuniam placeret, nisi omnino libera, atque integra ditionis possessione potiretur: nec aliter quoque Venetus senatus Octavij tutelam esset suscepturus. Huic consilio unus omnium Alfonsus Davalus vehementer incumbebat, quum diversi Gonzaga, atque Auria gravissimè dissentirent. Is enim præclaro studio Cæsari simul atque Pontifici gratum facturus, eò tendebat, ut Insubres, apud quos in honore militari viginti annos fuisset, pietatis & clementiæ nomine ab acerbissimis tributis ad inopiam redactos invecta pace sublevaret. Propterea in eam spem à Cæsare missus Parmam, ad Pontificem venerat. Sed Cæsar vetere suo innixus consilio, ne Mediolano unquam excederet, in itinere cum Cosmo de redimēdis arcibus opportunè transegit, ita ut supra ducenta millia aureorum nummûm in bellicos sumptus solverentur, Florentinæ quoque arcis, ac item eius quæ est ad Liburnum præsidia nutu & sacramento Cæsaris tenerentur. Eas inimici Cæsaris, ad cumulandam concepti dominatus invidiam, & hostes Cosmi, ad elevandam eius existimationem, Etruriæ compedes appellabant: quasi Cosmus temporario beneficio regnare videretur, & Cæsar dissimulanter, ac ideo lentis passibus ad Italiæ principatum contendens, & tempus idoneum expectans, quo Etruria in provinciam redigi tutò posset, Cosmo Fortunam atque potentiam, uti aliundè ab initio partam, invideret. Ea itaque celebri liberalitate Cæsar insignem benefici moderatique animi laudem tulit, quùm malignis suspicionibus extincta invidia inexpectatus occurrisset. Nec minore præstantis ingenij iudicio expetiti muneris beneficio Cosmus respondit: deductis enim omnibus Hispanis, qui in arcium præsidijs erant, non Italis demum ut plerique crediderant: sed Germanis ac Hispanis ab se delectis custodiendas arces attribuit, ad declarandam gratissimi & maximè fidelis animi magnitudinem, ut aliquanto arctius be-

nescio nobiles animos obstringi, quàm metu contineri Cæsar agnosceret. His de causis Pontifex, cum personæ, tum Reipublicæ dignitatem domesticis commodis anteferre non dubio pudore coactus, privati eius consilij cogitationes penitus abiecit, in eamque unam omnino curam totus incubuit, ut Cæsar, repræsentando Ferdinandi fratris periculo, & propositis æquissimis de pace conditionibus ab instituto bello contra Solymanum verteretur. Pontifex prior Buxetum venit. Postero autem die, occursu totius aulæ Cæsar exceptus est, complectente demum Pontifice, & honoris causa supra medium conclave summa arcis cœnacula tanto hospiti concedente, ita ut bina cohortium & equitum præsidia, sub signis pari propè numero, parique vigilia, arcis ac oppidi portas æquata securitate custodirent. Cæterùm Paulus vel tridui colloquio, quanquam singulari memoria, summaque prudentia, & pietate ea sedulò commemorasset, quæ gravi momento ad impetrandam pacem pertinerent, prædurum inveteratoque odio à Gallorum amicitia penitùs abhorrentem expugnare non potuit. Totus enim Cæsar, ira turgidus in Clevensem intento ad vindictam animo ferebatur, tanta vehementis ingenij contentione, ut quum Austriam Barbarorum incendio brevi arsuram crederet, nihil se eam patrimonij miserè deflagrantis flammam respecturum esse testaretur. Indignum enim esse nomine Cæsaris à subditis imperio, beneficiarijsq; suis contumeliam ferre, nec ulcisci eos, qui malignitate atque perfidia inducti, nullaque provocati iniuria geminato scelere, & ab se, legitimo Augustæ potestatis imperatori, & quod nihil flagitiosius patrari posset, ad infestissimos hostes defecissent. Francisci porrò regis amicitiæ nunquam se confisurum, quòd ille toties ruptis fœderibus fidem fefellisset, quòd more gentis immodicos ac aliena semper appetentes spiritus gereret, nunquam pacem pati posset, nec toties fracta, atque perdomita arma deponeret. Cæsare pacem abnuente, Pontifex postulavit, ut postquam ipse hortando nihil profecisset, senatores Cardinales de concordia reipub. Christianæ commodo disertè verba facturos audire minimè gravaretur. Pertinere enim plurimum ad elevandam, vel parum æqui, vel omnino pertinacis animi opinionem, si in senatu libera voce proferret, cur à communi concordia dissentiret. Id verò Cæsar honori senatus facilè tribuit: nec multo pòst vocatis Cardinalibus Marinus Grimanus eius ordinis princeps, ita locutus est: Nisi longè maximũ, quod Reipub. diuturnis affectę malis discrimen imminet, Augustè Cęsar, omniũ animos vehementissimè commoveret, rem profectò toties actitatam, rursus agere maximè absurdum putassemus. Sic enim hic frequens senatus cum pristinæ tuæ constantiæ, tum modestiæ suæ meminit, ut privatis colloquijs vigilantissimi, atque optimi Pontificis officio gravissimè satis factum intelligat. Sed dirus hostis in limine crudelia arma concutit, mareq; Ionium magnis eius classibus constratum esse nunciatur, & tu tanta animi magnitudine, tantis opibus, & tanta deniq; fortuna summus imperator, neglecta Pannonia, deserto fratre, Italiæ Siciliæq; litoribus Barbaro penè proditis, aversus in Belgas contendis, scilicet ut quũ ignobili vindictæ studio rebellantem regulum debellaris, perversę laudis famã quæras: quasi rectissima, & perillustris laus aliunde, quàm à confecta pace, susceptoq; sacro bello petenda videatur. Æquo igitur animo tuleris, Auguste, si decreti tui novitatẽ non insulsi homines admirantur. nam quũ in periculo publica sit salus, occultas cõsilij tui rationes excutiunt, omitti victoriã, pa-

rari.

tari cladem, religionem altius revelli, maximè dolent, agnatasque Cæsaribus, & tibi proprias virtutes requirunt, veræ scilicet gloriæ cupiditatem, dedecoris metum, & præsentis animi pietatem: quarum rerum quum tibi esses omnino persimilis, præclara, non uno in loco, & quidem imitanda posteris documenta reliquisti. Sed in te una maximè pietas refulsit erga Deum divosque immortales, qui te hac incedentem via, & ritè vota nuncupantem nusquam fefellerunt. Nosti enim quanta eventus fœlicitate responderint, quum in Pannonia Solymanum tantarum virium tumentem fastu, solo propè castrorum tuorum fremitu profligasti, Barbarussamque acie devictum ac exutum regno terra Africa depulisti. At illi tibi demum ad intestina bella, si non iniquè: importunè tamen converso minus arriserunt, scilicet ut salutem tuam non victoriam sibi curæ esse ostenderent, & præclarè monerent, ut à Christiano sanguine temperares. Redijsti siquidem è Provincia incolumis, quum tertia ferè pars exercitus non hostili gladio, sed tabe consumpta perierit: verùm aliquanto certius deorum numen apparuit, quum è Germania Solymano ad occupandam Budam adventante, in Africam traijcere properasti, quum à te supplex frater opem imploraret, retentarent Germaniæ proceres, mœstique Hungari tuo discessu se proditos quererentur: traiecisti scilicet durissimo anni tempore, ut cuncta terræ, marisque pericula, ad exiguam nec satis nomini tuo decoram victoriæ spem subires. Neque enim & Eunuchus, & servus Asanagas cum ipso nobilissimo imperatore hoste, tum præsertim Christiana terga immaniter cædente, videri poterat comparandus. Sed te, nosque tecum omnes, capitis tui aleam subituros, Dij superi præclara miseratione conservarunt, usque adeo clementer, ut tibi in eo calamitatum omnium concursu, incomparabile trophæum de devicta Fortuna concesserint. Ergo si tam grata, quàm pia mente Deorum beneficio commoveris, te ipsum hodie profectò vinces: quod certè magis pulchrum decorumque fuerit, quàm Fortunam rerum omnium dominam admirabili constantia superasse. Hæc quidem agnoscis, Cæsar, & quæ tua iudicij atque memoriæ vis est, ad gloriam tuam, & seculi fœlicitatem pertinere confiteris: sed cum Gallo nunquam stabilem amicitiam, nunquam securam pacem parari posse contendis, quòd tibi ea gens è summis regni opibus facilè infrænis, alienæ ditionis appetens, novâspe, nova libidine semper inquieta videatur. Hæc certè suspicantem à communi concordia avertunt, avertentque semper. Nulla enim gravior pestis humano ingenio insidet, quàm altè concepta suspicio. Ea enim quum temerè semel irrepserit, egerrimè vel maxime illustri ratione convellitur. Noli, generose, pieque Cæsar, ullo modo pati, ut in te vel minima suspicacis ingenij nota resideat. Patere autem si quid prædurum in intimis sensibus obcalluit, ut id totum Christiana pietate molliatur. Honestissimis siquidem nominique maximè decoris conditionibus, quas prudentiam & Reipublicæ amantissimorum hominum iudicio descriptas dudum perlegisti, rex Gallorum pacem petit, affinitatem, opes, copias offert, occupata restituet, ut Mediolano tua liberalitate, beneficiarijq; iuris nomine recuperato, communem hostem Barbarum coniunctis armis persequatur. Vt nihil porrò vel occultæ fraudis, vel parùm sinceræ fidei pertimeas, qui nihil unquam invicti animi fretus altitudine timere didicisti, cuncti ferè principes, inita societate fœderum sponsores vadesque aderunt, ut iustis armis sanctas pacis leges

iuraque omnia tueantur. Hanc à te pacis conditionem ante alios orat & exigit Carolus Allobrogum regulus, innocentia tantùm sua depulsus regno, & quod longè miserrimum videtur, per septem annos ancipiti duorum propinquorum iniuria fatigatus. Hanc item Veneti, tanquam ex fœdere debitam reposcunt. Eandem regna tua, perpetuis tributis enervata, tuorumque præsertim ac hostium rapinis crudelissimè divexata, suppliciter efflagitant. Valeant aliquid, obsecro Cęsar, fraterna pericula, Hungarorum supplicantium lachrymæ, senatus preces: Valeat, ipsa sacrosancti Pontificis authoritas, pijs, atque optimis nunquam spreta regibus, ut Christianus orbis, luctu, miserijs, & Barbarorum metu liberatus, pòst impetratam tuo incomparabili munere pacem atque concordiam secundissimè reflorescat. Ad ea Cæsar, ut à vetere consilio discederet, nihil omnino, vel amplissimi viri facundia, quæ in Grimano summa censebatur, vel eius sacrati ordinis dignitate permotus, graviter respondit: Nihil à se in toto vitæ cursu, vel ad gloriam, vel amplitudinem comparandam publica pace commodius & melius concupisse, quàm ut exoptata seculi securitas, cum tranquillitate rerum omnium pararetur, nihilque demum antiquius habuisse, quàm pace potiri, ut inde adversus Barbaros arma distringeret, cuius voti ac instituti sui præclara exempla in Pannonia, Græcia, Illyrico: & tota denique Africa rebus gestis ostenderit: sed lacessitum Gallorum iniurijs, retractumque à nobili incœpto bella conficere nequisse. Nemini enim tutam pacem, utiliorem, cariorem que videri, quàm ei, ad quem iure optimo ex sacri belli victoria, cum speciosissimi spes triumphi, tum inusitatæ laudis proventus obvenirent: sed Gallos semper nova odia ex antiquis simultatibus ferentes, ipsius semper, maiorumque suorum obtrectasse laudibus, ac potentiæ, amplitudini, & legitimis regnorum hæreditatibus invidisse, quòd ritè nuptas lectissimas virgines impudentissimè repudiarint, sacramenta fœderum abiurarint, nihilque unquam sanctius habuerint, quàm quum ex commodo luberet, à fide ac amicitia defecisse: id præclarè perspectum esse planeque cognitum imperatorijs comitijs: quibus multo auro suffragia prævertere conati ambitiosæ malignitatis, atque stultitiæ gravi sumptu ignominiam retulerint. Postremò ab ipsis concitatos Menapios atque Sicambros, ut Brabantiorum regionem incenderent, evocatumque nefaria crudelitate ad omnium perniciem Solymanum, ut Austrianæ domui quàm maximè noceretur, quum nunquam anteà in eam maleficio & contumelia temperassent. Ab his autem obiectari sibi inducias Rinconis atque Fregosij cæde violatas, cuius patrati facinoris ipse prorsus fuerit ignarus, & pœnam denique Georgio patruo pecunia redempto nuper exoluerit. Proinde nunquam se ad animum concordiæ mentionem admissurum, nisi Belgarum suorum iniurias de rebellibus incendiarijsque latronibus vindicaret. Id enim dignum videri Cæsaris maiestate, omnia belli detrimenta æquo animo perferre: sed nullam dignitatis pati contumeliam. Sibi autem & summi Pontificis, & totius denique senatus gratiam honori, ac emolumento esse debere, non detrimento atque dedecori: quid enim in re sua potius quàm aliena sapienti, & satis superque Gallorum fidem experto, absurdius atque dementius, quàm iniqua pacis conditione, Cisalpinæ Galliæ imperio spoliari, ut Francisci regis minori filio, Britanniæ citerioris hæreditate penitus excluso, novum ex alieno patrimonium paretur? quo demum Gallicæ au-

geantur

geantur vires in Italia, & suæ protinus minuantur. Ea quoque insana aut certè præpostera liberalitate, liberas navigationum, ac itinerum sibi eripi facultates, quum repetere Hispaniam & Germaniam invisere singulis propè annis necesse foret. Malle se Augustæ dignitatis penitus oblivisci, & acclamatum Cæsaris nomen ultrò deponere, quàm indignanter pati, ut terra mariq; portus, hospitia, transitus à dubijs vel ingratis clientibus impetranda videantur. Postremò Cęsar sensim exardente facundia, eadem ferè cõmemoravit, quæ superioribus annis, cum Romæ, tum Niceæ etiam & Lucæ, expetentibus pacem responderat, quum eam causam disertè atque accuratè perorasset. Adeo enim constanti ingenio præsentis potentiæ suæ iura defendebat, ut remotas etiam spes amplioris Fortunæ solerti ratione tueri, proferreque, non imperitis rerum nõn obscurè videretur. Ita verò flagranti animo in Clevensem iracundiam intenderat, ut Solymani impetum facilè contemneret, neque multum fratris periculo commoveretur: & mihi demum (quod minimè prætermittendum videtur) ipsius discedentis manum osculanti, alacri, familiarique vultu diceret: Expedire te, inquit, Iovi, calamos oportet, ut quę iam gesta sunt in Historijs tempestivè perscribas. nam hoc armorum motu, magnus profectò tibi novi operis labor paratur. Cæterùm Pontifex quanquam conciliandæ pacis consilio deiectus, rationem & studium æquitatis, veræque gloriæ decus, alioqui semper eximium in Cæsare: cæca obstinatione superari mirabatur: Ferdinandi tamen regis pericula, Reipublicæ pariter ac amicitiæ causa se minimè neglecturum Cæsari confirmavit. Nec multo pòst Baptistam Sabellum prætorij præfectum, & Iulium Vrsinum cum triginta cohortibus tuendo Norico ad Pannoniæ fines transmisit. Quinque diebus eo colloquio frustrà consumptis, & Cæsare in Germaniam contendente, Pontifex pari digressu Bononiam est reversus, ut festum diem Petro Apostolorum principi dicatum, solenni cerimonia celebraret, quo die Barbarussa à Pontijs insulis ad Tarracinensium litora delatus, Ostiam pervenit, tanto terrore hominum ab ora in montes refugientium; ut populus Romanus subito metu concitatus in fugam, Vrbem omnino deserturus esse videretur, nisi à Polino literæ ad Rodulphum legatum conscriptæ, perlatæque Romani per Tarracinensium prætorem tumultum magna ex parte compresissent. in in hanc enim sententiam ille perscripserat: Classis, quæ à Solymano ad præsidium Galliæ Barbarussa pręfecto mittitur, ex præscripto mihi paret, ut nemini, præterquam hostibus nostris noceat: itaque edicito Romanis, cæterisque Pontificiæ ditionis oram incolentibus, ut nihil hostile à nobis timeant. Nusquam enim fidem ab eorum imperatore mihi præclarè datam Turcæ violabunt, & vos pro comperto habetis Franciscum Galliæ regem nihil habere antiquius quam ut rem Romanam non incolumen modo, sed maximè florentem, ac ideo ab omni impiorum iniuria defensam velit. Eadem quoq; usus diligẽtia Polinus, Neptunianis ac Ostiensibus adeo animos confirmavit, ut expetentibus Turcis venale pecus, & reliqui commeatus copiam adducerent, & ex navigijs Campano venali vino onustis, quum ea in portu hæsissent, trierarchis aliquot amphoræ, in usum servorum remigum præsenti pecunia venderentur: acciditq; ut nonnulli quaternis arietibus aut binis iuvencis singulos ex Brutijs captivos à prędonib. impetrarent. Sed civitas nocturno pręsertim metu cõsternata, vel ipso legato ex aliena promissione propriâ obstringente fidẽ

& vultu interrito animi securitatem in eo periculo præferente, ut quicquam de salute publica Barbaris crederet adduci non poterat, quanquam & P. Antonius prætor, cum præfecto vigilum, multis accensis funalibus ad coercendam fugam per omnes regiones discurreret, passimque abire classem nemini infestam, & nihil propterea metuendam pronunciando, timore in fugam præcipites retentare conaretur. In Sabinum enim agrum & Tiburtinum trepidæ mulieres cum parvis liberis effundebantur, eratque eius nocturni tumultus facies, sicuti mox decedente periculo ridenda iuventuti, ita tum omnibus fœda & miserabilis, quum matronæ, nubilesque puellæ, & sacratæ quoque virgines é claustris in publicum se proriperent, oblitæ pudoris, ab obvio quoque in tenebris, ut ad proximas portas iter monstraret, lumenque præferret luctuosis vocibus exorantes. Romani interim cives & divites inquilini concursu ad legatum facto, apud quem erat Vitellius ad ferendam opem opportunus, ut præsidia pararet acciretque ad Vrbem copias, flagitabant: nulli enim erant in Vrbe ad custodiam cohortes, quum anteá nihil ab ea classe hostile veritus, non temeré ad inanes metus ærario parcendum iudicaret. Sed ita demum evenit, ut quum salva Vrbis dignitate præsidium negare vix sibi tutum foret, subitariæ cohortes é proximis Tuscis, & abeunte iam classe, in Vrbem gravi ac inutili sumptu vocarentur. Barbarussa autem ad ostium Tiberis aquationem longé optimam nactus, triduo póst inde discessit, Etruriæque oram atque Liguriæ sine maleficio prætervectus Massiliam rectá contendit. Eodem quoque tempore & ipse Solymannus ab initio maturandum sibi ratus, ne ultra Budam provecto, æstatis tempus ex natura Pannonij cœli in pluvias autumnales præceps, in cursu gerendarum rerum deficeret. Itaque Savo flumine ponte traiecto, Amurathem Dalmatam, Persamque Vlamanem, ad expugnandum Valponium præmittit: hos quoque Achomatem Europei equitatus magistrum subsequi iubet. Erat id oppidum ad Dravi fluminis ripam positum, non longé ab Exechio, fœda Austriani exercitus fuga, & Bachitij Pauli, Ludovicique Lodronij fortissimorum ducum cæde percelebri. Tuebatur autem locum præsidio ex clientibus imposito, Petri Pereni uxor, eadem & Alexij Tursonis soror, quæ marito ab Rege custodiæ tradito, virilem animum induerat: sed defensores quanquam egregié munitum erat, vim Turcarum non tulerunt. Amurathes enim Hungaros omnes in deditionem clementi consilio accepit, servavitque, ut qui agros colerent proposita libertate in provincia relinquerentur. Inde veró ad Socles Perennianæ etiam ditionis oppidum exercitus ductus: ubi aliquandiu, & quidem acerrimé invadentibus Turcis repugnatum est, quód amplius ducenti nobiles Hungari, uti erant veri Turcarum hostes, multitudinem incolarum ad perferendos labores, contemnendaque pericula cohortando, ante alios fortissimé Turcarum audaciam propulsarent: sed ubi multis acceptis vulneribus, territaque & recedente á muro Soclensium turba, irrumpentium hostium impetus sustineri non potuit, in arcem confugerunt, ut inde Valponiensium exemplo, facta deditione salutem ac libertatem impetrarent: sed his iratus Amurathes, nulla pactione, sed arbitrio se dedentes egredi passurum respondit, atq; ita exeuntes porta ad unum omnes interfecit: ut ea crudelitate reliqui, qui spem in armis potius, quàm in Solymanni clementia reponerent, collata utriusq; oppidi fortuna terrerētur. His cognitis

rebus

rebus Solymanus capta oppida Amurathi dono dedit,& paratis exploratisq́ rebus omnibus, è Buda cum uniuerſo terreſtri naualiq́ exercitu ad expugnandum Strigonium contendit. Erant in præſidio Liſcanus Hiſpanus, arcis cuſtos, ſenioris Liſcani propinquus, qui ad Caſſouium, uti ſupra docuimus, ob ereptas fruges ab agreſtibus fuit interfectus, uir cogendo auro aptior, quàm bellicis muneribus obeundis. In urbem autem miſſus ab rege Salamanca pariter Hiſpanus, non admodum peritus belli, & ante periculum uaniſsimus hoſtium contemptor. Is præter paucos Hiſpanos eius amicitiam familiaritatéq́ ſecutos, Italicas cohortes duas effecerat ex his militibus, qui Medice præfecto claſsis, Alexandroq́ Vitellio in Italiam redeuntibus, in Pannonia remanſerãt, Alexij Nardoi & Vicentij Matricij ſigna ſequẽtes. Ad hos acceſſerant uexilla duo Germanorum, quorum duces erant Triſtanus Fortaler, & Franciſcus Munechius, qui militum omnium numerus mille & trecentorum ſummã efficiebat. Paulus autem Strigonienſis antiſtes, præclaræ erga Ferdinandum fidei, in pacatam regionem abierat; quòd deſperata uenia à Solymano certum cruciatum expectaret, quòd eo deprecatore in gratiam Ioannis regis ſemel reſtitutus, iterum ad Ferdinandum defeciſſet. Strigonium in præalta ripa arcem habet, indeq́ Danubium ſubterlabentem latè proſpicit, ex aduerſo editum habet collem, qui portæ urbis imminet, mœnibus autem extantia propugnacula deſunt, per quæ emiſsis tormentis ſubeuntium hoſtium latera feriuntur. Is ſtructuræ mos antiquis erat, quum nondum reperto bombardarum artificio arietibus & baliſtis ingentibus & turribus ligneis urbes caperẽtur. Propterea Vitellius & Torniellus ſuperiore anno ad inſpiciendam loci munitionumq́ naturam à rege miſsi, ægerrimè defendi urbem à maximis præſertim copijs oppugnatam retulerant; quòd ab eò colle tormentis ſtatuendis ab Barbaris occupato, cuncta introrſus ſupernè conſpecta ferirentur; & ea eſſet natura mœnium, ut quanto propius hoſtes ſuccederent, tãto tutius protecti ab imo ſubruere murum poſſent. quibus difficultatibus, ueteres peritiq́ milites, qui Strigonij præſertim hybernarant, nouis operibus occurrebant, magnaq́ alacritate ante periculum, ut iactabundis accidit, mirificæ uirtutis operam pollicentes Solymani aduentum expectabant. Sed ubi Barbarus hoſtis undique promotis caſtris latè cãpos colleſq́ omnes, erectis tabernaculis occupauit, claſſemq́ pariter ornatiſsimam aduerſo flumine ſubeuntem proſpectantibus oſtendit, nemo erat qui non depoſita animi ferocia magnopere de ſalute dubitaret, quòd pauci, quãquam eximia uirtute, cum numeroſiſsimis hoſtibus, atq́ his pertinaci admodum deuoti animi propoſito mortem petentib. pugnaturi uiderentur. Adauxit quoque metum legatorum aduẽtus, Solymanus enim tres prætorianos è gente Chriſtiana iampridẽ ad Mahometis ſacris traductos, Italum ſcilicet, & Hiſpanum atque Germanum, cùm præſidium ex his conſtare didiciſſet, ad urbem miſerat, ut quiſque ſine interprete ſuæ nationis homines alloqueretur. Hi namq́ admiſsi, per ampla præmia atque ſtipendia ſe dedentibus ita promiſerant, ut quum prolata conſtitutaq́ iam eſſent tormenta, abnuẽtibus extrema ſupplicia denunciarent. Ad ea quum à ſigniferis præclara uoce reſponderetur, milites fide uirtuteq́ præſtantes, neque præmijs turpiter capi, neque minis ad ignominiam terreri ſolitos, extremas ſpes in armis habituros, Turcæ in caſtra redierunt, eodemq́ die tormenta in collem imminentem urbis ſumma celeritate ſubuecta ſunt, & delectę toto ambitu ad oppugnandum

infirmiores mœnium partes, tanto quidem Barbarorum iudicio, ut neque pe ritius, neq; opportunius quicquam ad nocẽdum excogitari potuerit, uel ab his, qui cuncta interius diligenter explorassent, ita ut credi par sit, non Fortunam modo Christianis hominibus, sed fidem quoq; aduersus Barbaros omnino defuisse. Salamanca, diffisus suburbanis munitionibus, secus ac antea iactãter nequaquam se desertur ũ prędicarat, in urbem se recepit, quę hodie Castelli nomen habet, superioribus enim hybernis exteriores Strigonij partes antiquitus muro cinctas, usq; adeo milites, nauales q; socij deformarant, ut sublatis ad usum ignis tabulatis & contignationibus, semicadentia tecta spectarentur. ea frequenti tractu per decliuia ad flumen usque pertinebant, ubi tabernæ, & nobiles quoq; domus à fortunatis Hungarorũ regibus extructæ uisebantur. Cæterùm Achomates, Europei equitatus magister, eam ad oppugnandum muri partem accepit, quæ episcopalibus hortis annectitur. Vlamani autem Persæ data est quassanda subruendaq; ea turris, quæ portæ Budanę imminet. Is enim ingenio solerti horumq; operum maximè perito, eam merita laude famam apud milites fuerat consecutus, quum in expugnatione Castrinoui ad sinum Rizonicum cum Barbarussa, admirabilis artifex extitisset. Asappi ad opus faciundum idonei, gregatim à singulis ducibus ad perducendas fossas, attollendosq; aggeres ducebantur. Incredibile dictu est, quanta ui tormenta displodi cœpta sint: continenti namq; ordine nusquam cessabatur, & erant colubrinæ ingentis magnitudinis, quarum ictibus non modò superiora mœniũ decussis pinnis nudabantur, sed turris ipsa, deraso iam fastigio quassata inferius ac immanibus pilis perforata, nequaquam defensores, uel adire, uel consistere ausos admittebat, adeo ut proximus extantis coronæ murus omnis cum ingenti fragore proruerεt, & terribili continuo q; terræ motu cuncta quati uideretur, nec consistendi in muro propugnantibus facultas erat. Nam Ianizeri sclopetarij, aut per fossas subter summa obiecti aggeris labra dispositi, aut è superiore loco protecti equitum scutis, quum maiora tormenta cessarent, excitatusq; inde fumus subsideret, certissimis ictibus apparentiũ capita feriebãt, & multi interius in statione perseuerantes, incidentibus ab alto sagittis vulnerabantur, sed multò grauiorem cladem fragmenta lapidum nostris inferebant, dũ disrupta minutim, dissipataq; tormentis, euitari nõ possent, illisaq; mẽbris militum inutiles redderẽt quos attigissent. Quibus malis adducti milites, deserta exteriore corona, interiores munitiones celeriter erexerunt, ut minore cũ periculo in defensione uersarentur. Nec animus Barbaris defuit, quin audacter subirent, ter enim instaurata pugna magno clamore edito in urbẽ irrumpere conati, ad cõgressum usque nostrorum peruenerunt, sed densissimæ phalangis frontẽ prælongis hispidam sarissis, Barbarus hostis leuibus hastis equestribus, & grauí gladio, aut parua tantùm secure armatus perrumpere non potuit, locoq; detrusus multis acceptis vulneribus se recepit. In ea contentione Baltaces Selimbriæ, quæ ad Pontum est, nobilis Sanzacus, quum suos ad irrumpendum uehementer urgeret, interfectus est. Subierat ad eam ripam, quam diximus, Turcarum classis, ac omnia quæ ad oppugnationem pertinebãt, tormentorum instrumenta, commeatumq; affatim à Buda subuehebat, nostrisq; uehementer occupatis, classiarij milites & remiges ad suburbanas domos tanquam in foro rerum uenaliũ ociosè uersabantur. Id nostri ab arce despectantes impunè fieri non tulerunt, conglobatisq; repentè, ex sua quisque cohorte, singulis cẽturijs,

Michael

Michael Rauaſpurgus Germanus, Nardouſꝙ Italus eruperunt. Tãtus fuit eorum impetus, ut Turcę improuiſo hoſtiũ ſupcruentu perterriti, quum pars arma capere, pars ad claſſem curſu ſe proripere uellet, tumultuoſiſsimo pugnæ, fugæꝙ genere, aut intercepti caderent, aut adnatantes rapti flumine mergerentur. Sed qui in claſſe erant opportunam planè profligatis & perditis opem tulerunt, ſagittis enim & glandibus in noſtros coniectis, ita incumbentium impetum retardabãt, ut iam admotis undiꝙ nauigijs, aliquanto quietius, quàm paulo antè, & tutius ſuos exciperent. Periere è Barbaris circiter ducẽti, & ipſe Zirmar natione Perſa, cuius erat claſsis imperium, ut eius audacis facti nomen maximè celebre redderetur, quum in eo diſcrimine perturbatis opem ferens, & fugam increpitans prætoriam biremem admonuiſſet, glande traiectus interijt. Dum hæc fierent, & Barbari ſtratis mœnibus, effoſsiſꝙ cuniculis, quibus turris excinderetur, ualidiore indies impetu expugnandæ urbi uires intenderent, & contra noſtrorum animi cum multis acceptis incommodis, tum una maximè auxilij deſperatione frangerentur, ſenex Calaber è Crotone artificio tormentorum aſſuetus, ad Barbaros transfugit. Eius autẽ nefarij impijꝙ facinoris cauſam prædicabat, quod plura ſibi ſeni & inopi ſtipendia rex deberet, ac ideo liberalis militiæ dominus, uitato præſenti uitæ periculo, adeundus eſſe uideretur. Is benignè ſuſceptus à Solymano, interrogatusꝙ diligenter à purpuratis, ſi urbe Strigonio maturè potiri uellent, Aquariam turrim omnino expugnandam eſſe perdocebat. Erat ea turris in extrema ripa, ſub ipſa arce Strigonij, loco, ædificioꝙ Budanæ perſimilis, quum eodem machinationis artificio aquam exorbendo è flumine hauſtam, uarijs ſiphonibus in arcem effunderet. ab ea enim Naſadæ ſubeuntes onuſtæ commeatu, directis ad aquæ libram tormentis, magno Turcarum incommodo ita petebantur, ut noctu tantùm, & ſecundum ulteriorem amnis ripam pilarum uolitantium metu ſolliciti nauigarent. Hanc Habraimus Eunuchus, Aſiatici equitatus magiſter, admotis tormentis expugnandam ſuſceperat, ſed irrito conatu cuncta moliebatur, quum ripæ margines ſtatuendis tormentis perangustę magnas Turcis afferrent difficultates, & milites præſidio impoſiti, directis ex aduerſo falconibus conſtantiſsimè repugnarent. Monſtrante itaꝙ trãsfuga inſulam in Danubio deſertam, quę contra frontem turri obiecta ſpectabatur. In eam Vlamanes noctu ſcaphis traiecit, erectoꝙ ſubitario aggere, conuectiſꝙ eo tormẽtis, nonnullos ex defenſoribus interfecit, nudauitꝙ eorũ latera, ita ut Aſiatici non apparentibus pro metu noſtris murũ ſubire auderent, & ſcalas expedire properarent. Interea Turcæ è maiorib. caſtris exteriora urbis undiꝙ maximis tormẽtis uerberare, prægrandib. uerò globis per ænea mortaria in ſublime iactis, ut cũ ruina tectis incideret, interiora deuaſtare, ſubterꝙ magnos cuniculorũ ſpecus, ſicuti aliàs in expugnanda Rhodo perfeciſſe docuimus, excauare non ceſſabant, in quibus Barbari, corpore pariter ac animo aduerſus omnes bellici laboris aſperitates indomito, interdiu noctuꝙ cibum & ſomnum cum multa noſtrorum admiratione capiebant. Accidit autem, ut ænea crux inaurata, ob idꝙ percuſſa Solis radijs latè refulgẽs, qua maximi templi faſtigiũ ornabatur, aſsiduo collimantium Barbarorũ ſtudio cõtortis in eam pilis reuulſa, atꝙ deiecta frangeretur, qua cadente Solymanũ fœlicis ictus caſum, more gẽtis ad lętũ auguriũ facilè uertentem exclamaſſe ferunt, expugnatum eſſe Strigoniũ, poſtquam ſignum inani ſuperſtitione à Chriſtianis hoſtibus adoratum è tẽplo de-

cidiſſet: neq; id omen pro uano à noſtris acceptũ eſt, defeſsis enim territisq́; mi
litibus, quibus nulla gleba ſaxeo in ſolo ad extruẽdas munitiones ſuppetebat,
Liſcanus & Salamanca de rerum exitu timidè deliberantes, & ſecretò demùm
inter ſe collocuti, ſeruare ſeſe, & deditionẽ facere decreuerunt. Erat Liſcanus
parum militiæ uerſatus, & multo ex continua præda congeſto auro prædiues,
ſic ut ſibi planè opulento, pro inani conſtantiæ laude, Barbarico cædi gladio ni
mis miſerum putaret. Idem quoq; effugiendi periculi ſenſus erat in Salamãca,
apud quẽ certa ſalus, & bona peculij, labore ac induſtria caſtrenſi parta, omni,
uel maximè decora laude potiora ducebantur. Cæterùm eius occulti conſilij
fama adeo aſtrictè cõtineri non potuit, quin ad milites emanaret, quorũ tertia 1
ferè pars, aut interierat, aut ægra morbis, & vulnerib. debilitata decumbebat,
una tamen omniũ uox audiebatur, ſatis adhuc uirium ſupereſſe, ut interiora de
fendi poſſe minimè deſperarent. Sed centuriones atq; ſigniferi, præfectis adu-
lari ſoliti, ſi honeſtis conditionibus à Solymano fides præſtaretur, omniũ cer-
tiſsimæ neci, & nihil demum Ferdinando regi profuturæ, deditionem præfere
bant. Fortibus enim uiris, aut egregiè pugnando cadendũ eſſe, aut poſtquam
ſuprema neceſsitas id ferat, honeſtiſsimè paciſcendum. Nec multo pòſt noctu
demiſſus è muro ſignifer, acceptaq; per interpretem fide, Salamãcam exciuit,
ut is æquiore conditione de deditione tranſigeret. Nec mora occultè exiens
ad Achomatem contendit, admonitis prius Aquariæ turris defenſoribus, ut 2
inde ad ſalutem celeriter in urbem ſe reciperent. ſed eo nuncio territis, & cum
tumultu euadentibus noſtris, Turcæ intenti, animaduerſa fuga protinus irru-
perunt, interfectis quibuſdam, qui tardius elabentes efferendis ſarcinis occu-
pati inhoneſtè conciderant. At Salamanca ad purpuratos deductus, quũ accu
ratè loquendo multa ſibi concedi poſtulaſſet, nihil explicatius, aut mitius impe
trauit, quàm, ut maturè ſe dedentes, cuncta quæ ſalutẽ libertatemq́; reſpicerẽt,
ex liberalitate clemẽtiſsimi imperatoris expectarẽt. Itaq; Hiſpanus acri iudicio
Turcarum ingenijs diffidens, nec tamen deſperans, quum redire uetaretur Li-
ſcano quę retulerat perſcribit, monetq́; ſi ſaluus eſſe uelit, extemplò & maximè
liberaliter ſeſe atq; urbem dedat. Acceptis literis Liſcanus ad milites prodiẽs, 3
deditionis neceſsitatem, & propoſitam ſpem uitæ & libertatis cũctis exponit,
nec mora ambiguo, & fremente adhuc milite, Halis aperiri ſibi portam, ex de-
ditione in caſtris facta, læto potius quàm feroci vultu poſtulat, eaq; ſtatim pa-
tefacta à Liſcano introducitur, clauesq́; traduntur. Ianizeri pacato agmine in-
greſsi munitionem, totamq́; muri & aggeris coronam occupant, milites no-
ſtros ſecedere iubent, imberbes ex his ad unũ ſecernunt, reliqui haſtas depo-
nere, & ſclopettos in unum aceruum proijcere coguntur. Nemo eſt omnium
qui recuſet, edictoq́; non pareat. Improuiſo namque & contra ſpem nimis ac-
celerato prætorianorum introitu terrefacti, ſe ipſos demiſsis pudore oculis in-
tuentes priſtinam animorum ferociam exuerant, nihilq́; niſi ualde ſæuũ à Bar- 4
baris expectabant. Id enim deceptis & circumuentis facilè euenit, quibus ex-
pediendi conſilij ratio omnis & uirtutis uſus excutitur. Intẽdit quoque noſtris
pauorem caſus inſolitus, nam quum milites, uti imperatum fuerat, ipſas etiam
cum ſclopettis ſulphurei pulueris lagenas in aceruum coniecissent, ab accenſo
fortè funiculo excitata repentè flamma, earum rerum cumulum corripuit, uſq;
adeò cõſternatis ira metuq́; Barbaris, ut nõ temere inſidias ueriti, è noſtris nõ-
nullos interfecerint, ſed deprecantibus præfectis, & nihil dolo, ſed caſu fa-
ctum,

ctum, oris & manuum gestu significantibus, ipsoq; Hali facilè persuaso, & celeriter commota claua signum dante, Ianizeri à cædibus temperarunt. Tum uerò Halis, cõpresso tumultu, apud nostros per interpretes pronunciari iussit, parata fore perampla stipẽdia ac honesta militiæ loca his omnibus, qui ad Solymanum transire uellent, nec plures quàm septuaginta ex omni natione milites reperti sunt, qui conditionem acciperent. Barbororum enim perfidiam timentes, & de uita soliciti, abnuentibus parari cædem & cruciatus, propter naturæ immanitatem, existimabant. Hos Halis comiter allocutus; & cum his, quos diximus, delectos impuberes nauigijs deuehi Budam iussit, reliquos ab omni defensos iniuria ad repurgandam arcem, æquato cum Turcis labore delegauit. At Liscanus, qui ut aurũ seruaret, admissi flagitij dedecus, subsequentemq; ob id pœnam ac ignominiam contrito pudore neglexerat, aureum torquem, quo tam auarè quàm insolenter Perenus fuerat spoliatus, dono dare cogitur, quum illum Halis alioqui per uim erepturus militari comitate, tanquam nouum apud Turcas ceruicis ornamentũ expetisset. Eo namq; munere Hispànus reliquæ suæ prædæ periculum redimi posse cogitauit: sed auaro imbelliq; Fortuna nihil indulsit. nam quum insignes equos aleret, ut his arce excedens in pacatũ eueheretur, signatumq; aurum in ephippijs subter puluinos accuratè condidisset, ei postremò Barbarus equos iã ephippiatos conditumq; simul intus aurũ ridendo ademit, quòd nauigaturo nihil equis opus esse diceret. Atq; ita duces milítesq; omnes exuti, præsertim galeis atq; thoracibus, ac ad naues deductι traiectiq; incolumes in ulteriorem Danubij ripã, Posoniũ pedibus cõtenderunt. Ibi autem Salma iussu regis Liscanum & Salamancam proditionis accusatos custodiæ tradidit, & cum his laxiore tamen custodia Matricium, Alexiumq; Nardoũ, & Tristanum Germanũ, ut quomodo deditio cœpta patrataq; esset, in ipso de reis iudicio testarẽtur. Occupato Strigonio Turcę ęgris nostris ac vulneratis, qui unà proficisci nequiuerant, omnia pietatis officia usq; adeo diligenter præstiterunt, ut quũ recreati demum dimissiq; ad Torniellũ in Comaram peruenissent, reliqui milites tantã in Barbaris humanitatem extitisse mirarentur. At Solymanus expiato tẽplo, & uti Budæ fecerat, ad sacrorũ suorum cerimonias traducto, superis gratias egit, quòd eo præsertim die quo Baiazetes auus Methonem cœpisset, Strigonio capto se quoq; similis uoti compotem fecissent. Erat is dies Augusti mensis decimus: diui Laurentij memorię consecratus. Nec mora accitis Buda fabris, atque omni propè genere militum ad opus coacto, admirabili structura celeritateq; urbem restituit, atque muniuit tanto quidem studio apparatuq;, uti in posterum Christianis recuperandę urbis spem omnem adimere uideretur: exprobrata herclè segnitie, ac imperitia Germanis & Hungaris, qui per quatuordecim possessam annos pinguissem per in otio munire nesciuissent. Nec multò pòst Solymanus Ossaino uirò impigro Strigonij custodiæ præposito, emissisq; ad læuam Tartaris Scythis, qui ad Albam Regalẽ prædabundi excurrerent, ad expugnandã Tattam, quæ olim Theodata fuit, iter intendit. Id oppidũ ualde exiguum, arcẽ dixeris, distat à Danubio introrsus, contra Comaram paucis miliaribus Hungaricis: ci Torniellus Hanibalem Tassiũ Bononiensem, & Antium Germanũ cum octoginta militibus præfecerat. Hi siquidẽ ante alios id munus sibi dari deposcentes, quòd quæstui simul ac laudi futurum rebantur, omnẽ uim Turcarum se contẽpturos affirmabant: siue quòd Strigonium egregiè defensum iri crederent, siue quòd

Turcas ad ignobile castellum, cum tota mole copiarũ minimè deflexuros putarent. Sed capto demum Strigonio, & aduentantiũ hostium cõspectis castris, & Achomate qui præcedebat, si uim experirentur, grauissimos cruciatus denunciante, quin se extemplò dederent, uti uiribus impares & uitę cupidi, nullã expediendo consilio moram fecerunt. Exeuntes Solymanus, & scripto abeundi fidem accepturos, de more sericis uestibus donauit atq; omnes dimisit. Tatta uerò funditus euersa est, uetere Ottomanorũ instituto: quũ raris, sed ualidis omnino præsidijs partas bello prouincias, minorib. passim deletis arcibus, tuẽdas existimẽt. Torniellus autem, ipsum Hannibalẽ frustra humani iuris ęquitatem pro salute implorantẽ, aliquãto seuerius atq; turbidius, quàm ea ualde lugubris rerum cõditio postularet, capitali supplicio affecit. Eo enim pergraui de seipso exemplo intelligi edici 'que uolebat cunctis, qui muniti loci custodiæ præessent, turpissimę mortis metu egregiam constantissimè propugnando mortem minimè fugiendam. Antium porrò, quòd erat Germanus ad Ferdinandi regis arbitrium reiecit, quum præclarè similem de Lisano & Salamanca, uti grauiora meritis, sententiam ferre uideretur. Sed rex ingenio mitis ac facilis, & nunquam cruentus, de Hispanis lenissimè statuit & diuturni tantùm carceris pœna contentus fuit, quum Antium ad parem cum Tassio supplicij sortem atroci Tornielli iudicio reliquisset. Aequata solo Tatta, Solymanus ad expugnandam Albam profectus, circa lacum paruum, aquationi maximè opportunum, positis castris, non procul ab urbe consedit. Ea urbs ob id Regalis cognomentum tulit, quòd ibi perantiquo solenniq; gentis ritu noui reges coronentur, ac eodem in templo priscorum regũm sepulchra cum rerum gestarum titulis uisantur. Cæterùm Buda, Strigonium, & Alba Pannonici regni nobilissimæ urbes, paribus ferè interuallis inter se distantes, trianguli figuram efficiũt, cuius ambitu, dimensisq; lateribus, miliaria circiter centum includuntur. Albam, reliquas duas alluente Danubio, perpetua palus undique præcingit, situ quidem aduersus hostes ualde mirabili, nisi per æstatem consumptis hyemalibus aquis, decrescentéque palude foret insalubris. Ab urbe tres lati, præaltique aggeres (iacentis rotæ radios dixeris) ad extremam circumfusæ paludis marginem porriguntur. Hi longorum pontium similitudinem reddunt, habéntque suburbanas domos, & utrinque hortos, intercedente lata regione, qua uiatores in continentem deferuntur: ad extremam uerò frontem ubi desinit palus, ac inde exitus atque aditus in urbem datur, erecti firmi aggeres singulas portas communiunt: quas Albani, suspectis tantùm belli temporibus, obserare noctu solent. Suburbanę itaq; domus trib. his portis, ab hostib. sunt tutę: quũ interiecta põtib. spatia palus latissimè inundet, propter cœnosa uada omnino inaccessa equiti, præpedientibusq; iuncis & calamis natanti plurimum importuna. Vrbs autem interior, muro satis firmo, & præalta fossa, quæ paludem excipit, ad circinum præcincta, difficilem habet oppugnationem. Quibus de causis, aduentante Solymano, in eam præ metu, tanquam in arcem longè tutissimam, magna hominum agrestiumq; præsertim multitudo præ se actis pecorib. cõfugerat. Albanis pręsidio erant uexilla duo Germanorũ & ducenti fermè equites, ex eorũ numero, qui in custodia à Leonardo Veltio relicti fuerãt: quũ Albani mutata fide à regina defecissent. Ad has quoq; copias accesserãt quingẽti Hũgari equites, ex his qui in pace, quũ bellũ desit, latrocinijs se exercẽt, infamiq; nomine Vsarones appellãtur. Sub id uerò tẽpus, quo Turcæ Strigoniũ oppugnabãt, Torniellus cũ

Italicis

Italicis cohortibus Iauarinum peruenerat. Hunc Ferdinandus, de Strigonensium Fortuna solicitus, & Albanis quoque rebus uehemēter timens, literis ac nuncijs hortabatur, ut tuendæ Albæ munus susciperet, ipse enim, tum cogendæ pecuniꝙ intētus, in Bohemia conuentus peragebat. Id se alacriter suscepturum pollicebatur Torniellus, sed graui, uti regijs uidebatur, adiecta conditione. Quippe dux uetus & periculorum casuumq; militiæ cautus æstimator, ea præsidia postulabat, quæ opportuna forent capessenti iter, ac imprimis ituro per infesta loca Tartarorum incursionibus, & demum defensuro urbē aduersus eos hostes, qui nunquam irrito conatu cœptis absecessissent. Hęc omnino erant Germanicæ cohortes quatuor, alaq; una equitũ grauis armaturæ, & tormenta decē, atq; itē centũ currus, quibus de more apertis in locis castra permuniret, & ante omnia trimestrem pecuniam petebat, ne tractu lōgę obsidionis, inter tot linguarum milites, uti plerunque accidit, tumultus efflagitatis frustra stipendijs orirętur. At regij togati homines, quibus ærarij facultates erāt pertenues, quoniam pecunia omnis superiore anno à Bohemis contributa, Pestano bello consumpta perierat, ante omnia periculum profectionis eleuare, sitũ urbis atque munitionē extollere, incolarum & militum, qui in præsidio essent numerum augere, pollicerique non defuturos diuites Albanos ciues, qui pecuniam conferrent, liberaliq; studio milites inter se distributos priuatim alerent, postremò confirmare, testariq; nō magno discrimine ab his insignem gloriam peti, qui clarissimam urbem omnino defendendam conseruandamq; susciperent. Ad ea Torniellus, ut quicquā de ea re statuat, priusquam singula exploret, adduci posse negat, mittiturq; Albam Octauianus Serofactus Insuber, qui post Pestanũ bellũ in Pannonia remāserat. Is fœlici usus profectione redituq;, retulit Albā inexpugnabilem reddi posse, si aliqua excogitata atque antè prouisa inchoatis operib. adderentur, pleniq; imbres inclinante autumno minimè defuturi ad augendam paludem, replendasq; exteriores fossas opportunè deciderent. Tantam uerò cōmeatus, & maioris minorisq; copiam è uicinis pagis in urbem esse conuectam, ut famem, uel tota hyeme minimè timendam putaret, & eam esse præsidij ac urbanæ multitudinis alacritatem, ut hostes iam planè despici uiderentur. Fortè enim Albani sustulerāt animos paruo admodum successu, quum excurrentibus illac Tartaris in eorum postrema agmina aliquot interfectis erupissent. His cognitis Torniellus, nihil temere de se constituit, nec sibi ullo modo eundum censet, mediam tamen consilij uiam tenet, mittitq; Albanis auxilio quatuor præfectos, ante omnes nauādæ operæ cupidos, cum singulis cohortibus. Hos cum ala equitum Barcocius sequitur, apud quē iussu regis suprema erat militaris imperij potestas. Vbi Albam est peruētum, extemplò Solymanus nō procul abesse nunciatur, itaque Barcocius prę̄fectos cēturionesq; oēs in cōcilium uocat, unà etiā conuenit Birrous Albanorũ prætor, cũ toto ordine decurionũ. Disputatur appositè atque acriter an suburbana ædificia, quę diximus, deserere atque incēdere præstet, ꝙ tueri, ut tecta Barbaris desint, & urbis interior paludis circumfusæ munitione tutissimâ, minore militum labore, minoreq; periculo defendatur. Conclamant repentè Albani, nec se passuros dicunt, ut suburbia tot tēplis & ædificijs magnitudine urbis ęquata, euersis subinde multorum ciuium fortunis deleantur. Quid enim tam deforme ac miserũ cogitari posse? quàm ad incitandam Barbarorum audaciā extremi timoris significationem dare, ac ea ultrò subditis flammis excindere,

quæ forti manu, nisi animis turpissimè deficiant, egregiè tueri possint? Faue-
bat Albanis Octauianus, uti cæteris eius urbis ac regionis, superiore anno sæ-
pius exploratæ, usu peritior, docebatq́; pari conditione periculi, & urbem &
suburbia defendi posse, quandoquidem pari paludis beneficio munirentur,
nec etiam, si quid extra pugnantibus ab hoste durius accideret, defuturus esset
tutus atque certissimus in urbem receptus, quo demum tẽporis spatio, inclusi
urbe, supremi consilij deliberationes expedirent. Postremò exurgẽs, cum suo
tũ publico impulsus fato: Quod, inquit, uiri fortes, uirtutis specimen dabitis?
quam'ue demum nauatæ operæ laudem feretis? si tantæ claritatis urbem sub-
urbijs tanquam brachijs ante periculum detruncatis deformatam ultro, & ni-
mis celeri desperatione deuastatam defensuri estis? Nihil certè uel ad utilitatẽ 1
regis, uel ad spem gloriæ profeceritis, nisi Alba, si Dijs placet, incolumi atque
integra, integrum ab animi magnitudine decus petatis. Hæc eo dicente cuncti
consurgunt, prudẽtes gnariq́; militiæ imperitis atque ferocibus parent, ipseq́;
Barcocius, ancipiti suspensus cura, uanissimoq́; aliorum iudicio planè uictus,
fatali sententiæ accedit. Fit enim sæpius, ut qui pericula ratione solerter expen
dunt, ac ob id de rerum exitu timidè deliberãt, & fortiores plerunque pugna-
cibus sententias dicant, quũ alienæ temeritatis comites esse, uel ad non dubiã
mortem, quàm ab ignobili decreto minus fortes uideri malint. Eo modo Bar
cocius, nouæ uel simulatæ spei plenus, & repentè factus alacer, ad milites egre 2
ditur, cur suburbia defendenda censuerint, edocet, ac hortatur, ut parem deco
ro cõsilio uirtutis operam præstare uelint, ipsum aũt enixè curaturum, ut op-
portunè parentur, quæ ad uictoriam pertineant, & fortissimè propugnantib.
supra perennem facti laudem, & triplicis stipendij prouentum, honesta man-
suraq́; ipsis ac posteris præmia persoluantur. Hæc læto ore prædicabat, ut Al
banorum animos eo beneficio in seruanda fide uehementer obstringeret, tege
retq́; timorem nequaquam temere conceptum, utpote qui sæpius Turcarum
uires infœliciter expertus minime dux fortis & strenuus apud milites habere-
tur. Itaque promiscuo cõcursu studioq́; militum ac urbanæ multitudinis sub-
urbia muniuntur, instruunturq́; idonea loca maiorib. tormentis, & custodiæ 3
diurnæ nocturnæq́; diuisis spatijs certis ducib. tribuuntur. Sed Turcæ appro
pinquantes, Budanæ tantũ portæ suburbijs incubuerunt, explorato namque
situ, & per speculatores Hungaros facilè cognito, sicciorẽ ab ea parte paludẽ
reperiebant, solumq́; ibi ualde sabulosum, & cespiti atque aggeri faciundo pe
nitus importunũ esse didicerant, quũ à reliquis duabus portis terra nequaquã
arida, sed deuexę paludis humore crustosior, & latas passim glebas & solidos
cespites ad opus egregiũ largissimè præberet. Perspecto hostiũ cõsilio Barco-
cius Italos Germanosq́; omnes à reliquis portis ad Budanam traducit, Hun-
garos agrestes, qui in urbem confugerant, itemq́; Albanorũ iuuentutẽ in de-
ducti prę́sidij locum succedere iubet, institutumq́; antea propugnaculum edu 4
cere atque perficere aggreditur. Id erat inter bina tẽpla diuo Frãcisco, & Dei-
paræ uirgini dedicata, prominebatq́; exterius nota ratione, ut bina utrinq́; mu
nitionis latera, directis tormentis cõtra subeuntes Barbaros defendi possent.
Hæc parante administranteq́; Barcocio, quum prima Turcarũ agmina in cõ-
spectum se darent, atque procurrerent, Vsarones, & secundũ eos Germani e-
quites, adiunctis peditib. Italis alacriter eruperunt, cõsertaq́; leui pugna utriq́;
ad suos se receperũt, eodemq́; modo ac ordine per triduũ est decertatũ, nullo
tamen

tamen memorabili euentu. Nā duces proximam portæ regionē, certo breuiq; spatio ad procurrēdum nostris præscripserāt, & Turcæ prouolantes celeriter cedendo gyros dabāt, ut incautos, aut graues armis Germanos lōgius elicerēt. Vbi uero Solymanus aduenit, cōplexusq; latè urbem spectantes admirabili, atq; stupenda castrorum specie conterruit, nostri obstructis repentè portis, omnes exitus sustulerunt. Ea res Vsarones, liberis excursionibus assuctos, tempestiuè admonuit, ut sibi cōsulerent, nec se munitionib. includi paterentur. Ita quum missionē peterent, nec tutò retineri possent, frustra deprecāte Barcocio, & reiectis Albanorū precibus, nocturno syluestriq; itinere protinus abierunt. Interea Turcæ, cōfectis plurib. uineis more nostro, perductisq; sinuosis fossis ad munitiones intra sagittę iactū processere, tecti namq; antè præfixis frondib. ita opus ex tutò faciebant, & summā aggeris coronam sagittis & glādibus detergebant, ut nemo iam nostrorū cōspici posset, quin binos ternosq; simul graues ictus ostensa parte corporis exciperet: & ea uis erat ingentiū tormentorū, ut totam planè munitionem pilæ perforarent, fractisq; & per aera dissipatis texentis materiæ stipitibus, uel distantes inde milites vulnerarent. Ob ea nostrorum pericula, subeuntibus Asappis tutum erat implere fossam, uti ualde siccatam serenæ æstatis solibus, abscessuq; paludis omni penitus humore destitutam. Id fiebat multis uirgultorum fascibus arena seriatim superiniecta. Perpetuo enim totus exercitus labore, quum equites lignatum irent, & pedites in opere uersarentur, in omnes usus cum frondosa tum solida pariter materia suppetebat, & Dij nostris irati, expectatos imbres cœlo & nubibus suspensos pertinacissimè denegabant. Exæquata itaque fossa, Barbari audacter subeuntes propugnaculum ab imo scalpere, suffoderéq; cœperunt, ut agger interior subtracto fundamento concideret, quòd nequaquam ex solida constructus gleba, sed ea ualde sabulosa fluenteq; astringentibus tabulis & tignis, non ad robur sed ad inanem ferè speciem esset erectus. Verùm animaduerso hostium conatu, ita à nostris pari cuniculo obuiam est itum, ut quum infœlici cœpto, atque exitu, præparatus intro ad Barbarorum exitium sulphureus puluis fortuito flāmam concepisset, multi ex nostris nemine hostium concrematō fœdè perierint. Post id factum Turcæ, uera ui nitentes, triplici acie instructa propugnaculo successerunt. Præcedebant Asappi, uti minimæ iacturæ homines, à ducibus primis periculis obijci soliti: hi pro scutis planas tabulas, ostiorum ualuis similes, recentibus boum corijs protectas, ne deiectæ muro cuppæ ardentes nocerent, in capita elatas bini terniq; testudinis modo præferebant. Sequebātur ex equitū ordine scutati pedites, cū equestrib. hastis, aut districtis incuruis gladijs: ab his Ianizeri tegebātur, qui dextro genu supplicato sclopettis lōgioribus ad destinatos ictus rē gerebant. Singulis autem ordinibus suus dux adhortator, & uirtutis ac ignauiæ testis aderat, sæpe ferrea claua segnes castigans, vulneratosq; subducens, & recenti milite fessam aciē reparans, & id quidem mira celeritate, cùm ad circunductæ clauæ signum omnes intentis oculis obedirent. Certatum est amplius tribus horis, pari spe uirtuteque, sed ad extremū Turcæ, multa iniquæ pugnæ vulnera perferentes, occisis & deiectis nostris, propugnaculum cœperunt, ac expedito statim consilio tres in eo paruos falcones statuerunt: ut utrinq; è tota munitione propugnantes & discurrentes nostros deturbarent. Eodem quoque tempore bina templa ab irrumpentibus occupata sunt, eorum parietibus usque adeò quassatis & per-

foratis,ut per hiantes rimas & pilarum ui patefacta foramina ex occulto cōſpectinoſtri ſagittis & glandibus peterentur. Verùm munitiones cohortium Italicarū mira conſtātia, adiuuātibus etiā fœminis cucullatisq́ ſacerdotibus egregiè eo die ſunt defenſæ. Is erat diuo Ioanni Baptiſtæ decollato dedicatus,quo Barbari Belgradum expugnatum, & cæſum in acie Ludouicum regem meminerant. Ob id rebantur augurijs & dierū ſortibus dediti, auſpicato mēſe & fœlici die, oppugnare adortis uictoriam minimè defuturā. In eo certamine,quod minimè prætermittendum uidetur, excelſæ ſtaturæ Hungara mulier,cōſcenſo inter milites aggere, uirilis audaciæ facinus edidit, quum prægrandi fœnaria falce, ſcandentibus duobus Barbaris uno ictu colla ſecuiſſet. Vnus autem ante alios Carolus Ruffus è Brixia,qui cōponēdis ordinibus apud cohortes officio fungebatur, aduerſus laborē atq; pericula indefeſsi atq; inuicti prorſus corporis ac animi laudem tulit. Signiferi etenim plures præfectiq́, ac ipſe quoque Barcocius de euentu prælij magnopere dubitantes, ut celerius in urbem ſe reciperent, interiore in loco ſub ipſa munitione conſtiterant. Ferunt Solymanū ad ſe in prætorium uocatos Habraimū, Achomatem & Halim grauiſsimis caſtigaſſe uerbis, quòd propugnaculo fortiter atq; fœliciter occupato, nulla demū peracri facta impreſsione, & quod pudendum eſſet, nimis celeri receptu partę propè uictoriæ defuiſſent, iuſsiſſetq; minaci vultu, ut tridui ſpatio cuncta quæ uſui forent, diligenter pararent, nec ad ſe niſi Alba capta reuerterentur. Ad eas duces nihil plus reſponderunt, neque enim uel culpa uacantibus excuſare ſeſe licet, quàm ut confirmarent breui futurum eſſe, ut uoto ipſius & militum uirtuti Fortuna reſponderet. Itaque in unum ſupremi certaminis conatum, delectis accenſisq; militibus, poſtridie calendas Septembris prælij ſignum dederunt, terribiliq; impetu ab omnibus partibus munitiones adorti, magnum terrorem ſtationibus noſtris intulerūt. nacti enim matutinam craſsiorem nebulā, ut paluſtribus accidit in locis: non prius à noſtris in dubia luce conſpecti ſunt: quum nec ab uſitato eorū diſciplinæ ſilentio ſentiri poſſent, quàm ad congreſſum peruenerint. Pugnabatur maximo tumultu, clamoreq; edito ad diui Franciſci templum, ſed uehementiſsimè ad eam munitionem, quæ eſt inter propugnaculum, ut diximus, ab hoſtibus occupatum, & Deiparæ uirginis ędē, quoniam ualida Ianizerorū manus in eū maximè locum incubuerat, qui ad tuendū Germanis erat attributus. Ii denſata acie, deſcenſum Turcarū expectantes, ita per accliuem aggerem inclinatas haſtas continebant, ut extantes earum cuſpides in ſumma munitione conſpicerentur, idcirco mirabili aſtu Barbari, ne temere deſiliendo, irruendoq; ſeſe haſtis induerent, oblōga tigna capitibus ferētes euadentesq; in ſummū aggerem, trāſuerſa ea ſupra haſtarum ſeriē in ſubiectos Germanos prouoluerūt, caſu uſq; adeò repentino infeſtoq;, ut primorum ordinū milites contuſis manibus & brachijs haſtas deſerere cogerentur. Tum uerò Turcæ clamore ſublato præcipiti agmine ſaltuq; proruerunt, nec quiſquam fuit, qui ingruentium impetum ſuſtineret, eodem quoque tempore Italicæ cohortes, multitudine hoſtium potius quàm uirtute ſuperatæ, deiectæq; toto aggere, terga uerterunt. Sed paucis feſtinatus ad ſalutem receptus profuit, quum peranguſtus ad cancellum, qui exteriorem portæ aream ueſtibuli modo claudit, aditus pateret, & Albani nulla fugientium miſericordia permoti, muralis portæ pontem ſuſtuliſſent: natura enim plerunque fit, ut præſentis periculi metus ſine pudore perfidiam excuſet. Per totum itaque

ſuburbanę

suburbanæ regionis spatium cædendo terga, sternendoq́ Barbarus processit. Cecidere in ea rerum perturbatione egregiè propugnantes conantesq́ retentare inclinatam in fugã aciem, Carolus Siccus, & cum eo aliquot centuriones, atque signiferi. Octauianus quoque, qui uanitate consilij tantam cladem attulerat, trucidatus, temeritatis suæ pœnas dedit: ipse uerò Barcocius, quum incitato equo ad portam se proripuisset, nec ingressus per cancelli portulam equiti daretur, oraretque frustra fugientes, ut maiorem cancelli ualuam apperirẽt, Ianizerorum superuentu conciditur, dextraq́ ei manus multis gemmatis annulis adornata detruncatur. Dominicus etiam Torniellus, aurata cassìde insignis, in eadẽ desiliendi cunctatione ex equo deturbatus, interijt. Hũc aliquãdiu defenderat signifer egregiè fortis, nomine Cecolinus, quum intorto circa hastam uelo serico, acri cuspide inermia Barbarorum pectora perfodiens, honestè cadere quàm præfectum deserere mallet. Reliqua autem multitudo, quòd cancelli portulam occisorum cadaueribus obstructam, ac Albanorum malignitate sublatum pontem uidebat, ad ultimam uitæ spem, in fossam præaltis aquis profundam se coniecit. Ea fugæ facies maximè fœda & miserabilis erat, quum plerique tranantes ab imperitis natandi crurum complexu mergerentur, alij euadentes ad certos urbis aditus, capitibus ac humeris frequentes sagittas exciperent, alij uerò per cœnosæ paludis uada fugam quærentes, deuoratis cruribus impliciti, per ludibrium ferienda sagittis & glãdibus terga præberent. In his fuere C. Motta Nouariensis, & Rapizonius Vercellensis, nobiles adolescentes, qui sagittis confixi in ipso traiectu fossæ perierunt. Carolus autem Rufus, desperatis rebus ad urbem fœliciter enatauit. Erant in urbe Germanorum equitum præfectus, & Vscasales Cremonensis, qui ex uulnere domi substiterat. Hi confirmato animo reliquias militum colligentes, in muro præsidia posuerunt, tanta Albanorum trepidatione, ut nullibi publico consilio locus esset, & prõpta cibaria, quibus labore metuque exanimati milites reficerentur, minimè reperirent. Iam enim conspecta nostrorum strage, Birrous prætor & senatores primarijq́ ciues animos desponderant, nec ab armis atque præsidio, sed ab una Solymani clementia petendam salutem existimabant. Nam multis antè diebus, prius quàm noui præsidij cohortes è Iauarino mitterentur, Albani quidam (priuato an publico consilio incertum) ad notos ipsis Turcas nuncium miserant, pollicentes, si Strigonio potirentur, nullam demum quin continuò se dederent, Albæ appropinquantibus moram allaturos, ob id facilem ueniam sperabant, parata excusatione, quòd id præstare præsidij regij metu, nequiuissent. Hac de causa fiebat ut defensionis studium tota urbe remitteretur, Vscasaliq́ omnes & Rufo, ea manu, quę supererat urbem se defensuros ingenti animo pollicentibus gratias agerent, & iam nequaquam perplexè responderent, cunctis omnino de conditione deditionis esse cogitandum. Prodituri enim uidebãtur, & suam ipsorum salutem & totius uiciniæ fortunas, si desperatis auxilijs ab rege, apud remotas gẽtes occupato, exitiabili defensione superbos uictoresq́ Barbaros irritassent. Itaq; Birrous de muro cum Turcis colloquitur, petit ut tutò liceat mittere legatos, qui à Solymano deditionis cõditiones accipiant: id facilè concedit Achomates, quo cognito, nostri milites Rufum deligunt, qui unà cum legatis eat, & corã de salute, libertateq́ præsidij paciscatur. Legati ad purpuratos deducti, per Hungaros interpretes postularunt, ut in fidem sese dedentibus libertatis & ciuitatis iura seruaren-

tur. Sed his ea data sunt respōsa, ut non omnibus uenia dari uideretur, quod promissæ deditionis iusiurandum fefellissent, minuebat tamē eorum metum, quod ad paucos eius rei conscios ac authores pœna pertineret. Rufus porrò perhumaniter susceptus, omnibus uitā ac libertatē & res incolumes, & tutum deniq; ad Viennā reditū impetrauit, eandē cōditionē obtinente Germanorū præfecto, qui Rufo comes adhæserat. Quū uero datæ fidei diplomata scriberentur, Solymanus Eunuchus purpuratorū princeps Rufum comiter inuitauit, ut Solymano imperatori militaret, proposito liberali stipendio, ac oblata quingenariæ cohortis præfectura. Sed quum abnueret, quod sacramēto militari præoccupatus à rege, nondū militię tempus impleuisset, purpurea ueste, aureis distincta floribus, uirtutis ergò donatus est. Notus enim erat uel ipsis Turcis ab ænea barba, quod sæpius in aggere spectatus, longè omniū acerrimè dimicasset, indicantibus etiā Strigoniensibus trāsfugis, qui tū aderant Barbarico cultu cōspicui, atq; eū Eunuchi monitu uehementer hortabātur, ut honoratioris militiæ certā spem dubijs atq; tenuibus stipendijs præferret: quid enim forti ac egeno militi sperandum, si quum bellum uigere desineret, stipendia penitus interirent? In his erant Ioannes Neapolitanus, Vincentius Venetus, & Hieronymus Fauentinus noti militiæ, potius quàm domi clari, qui admissi sceleris notā eo nomine protegebāt, quod nequaquā ad Mahometis sacra defecissent. Legatis in urbem reuersis, ac omnia clementer & commodè impetrata narrantibus, ciuitas paulo antè perculsa metu ad spem salutis, & ueniæ, pro quibus uota susceperat, extemplò redijt. Nec multo post Achomates per singulos linguarum interpretes, in forum præmissos, pronunciari iussit Italis, Germanisq; militibus, ut in crastinum diem, ea quæ profectioni opportuna uiderentur, collectis sarcinis expedirent, diligenterq; cauerent, ne quisquam Hungarus ipsorum agmini misceretur: Albanis uero grauiter imperatur, ut limine sese contineant, donec externi milites emittantur. Exiuere ad condictum Itali, Germaníque, duce agminis Homare alæ equitum præfecto, qui proficiscentes ab iniuria tueretur, & ad regios fines integra fide deduceret, nec quicquam nostris ademptum est, præter sclopettos paruos, quos nouo more hastati equites Germani ab ephippijs, uti mortiferum atque habile telum suspendunt. Hos maximè concupiebant Barbari, nouitate capti, quod ita mirū esset artificium, ut sine succenso funiculo, quum luberet, per machinæ paruæ rotulam, percusso pyrite lapide, ignem repentè cōciperent, & celerrimè displo derentur. Barcocij quoque currus, ab Homare sine tumultu retētus est, quod interfecti ducis supellex nullos hæredes respiceret, sed ipsos tantùm uictores lege bellica sequeretur. Petijt etiam comiter Homar ab Vscasale, ut sibi non iniqua muneris permutatione thoracem auratum plicatilem dono daret, quo alacriter exuto traditoq; Vscasales contra spem ab Homare nobilem equum retulit. Per totum autem id iter Tartarorum excursionibus infestum, nostros Homar singulari fide laboreque tutatus est. Euolabant enim Tartari passim è syluis, tanquam ad oblatam prædam, & in sarcinas præsertim impetum faciebant, & si quem tyronem imberbem, aut armigerum puerum uidissent, arreptos cursim celeriter asportabant, ita ut reluctantes in equi ceruicibus collocati captæ pecudis modo raperentur. Nostris erant auxilio Turcę equites, quū intercurrendo, comminandoq; turbam aspectu fœdam atque terribilem abigere & fugare properarent, neque enim quisquam Tartarorum sagittas expediuit,

divit, aut omnino gladium eduxit: conspecto enim Turcarum præsidio, non certam & cruentam uti ab hostibus: sed à dubijs socijs, et negligentibus fortuitam prædam petebant. Sed postquam ad regios fines est perventum, Homarque discesit, nostri in multo infestiores socios Tartaris hostibus, Hungaros inciderunt, qui iusta propè pugna conferta lacessentes multis illatis vulneribus nullam prope evadendi spem nostris reliquerant, nisi regij equites è proximis castellis maturam opem circumventis attulissent. Alia porrò Albanorum conditio fuit: nam Solymanus emisis, qui in urbem confugerant, & solitos agros colere iussis, eos, qui anteà dedendæ urbis spem dederant, conquisitos comprehendit, atque eos pariter Albanos cives, qui in magistratu fuerunt, quum civitas à reginæ, infantisque regis fide, introducto Germanorum præsidio defecisset. Ex eo numero aliqui interfecti sunt, cæteris partim Budam, partim Belgradum relegatis, quòd recentis perfidiæ nota vel alieno vindice punienda censeretur. Cæterùm Solymanus, Balibeio Albæ præfecto, muniréque urbem iusso, satis sibi gloriæ partum ratus postquam duabus summæ claritatis urbibus in potestatem redactis Germanorum & Hungarorum animos contudisset, Byzantium redire constituit. Iam enim non dubia ingruentis hyemis signa maturandum omnino reditum indicabant. Nunciabatur quoque ab exploratoribus, Torniellum in insula Comara Danubij sinistram partem, validis sublicis in vado defixis, & cratibus intertextis subituræ classis aditum præsepsisse, eo consilio, ut eius insulæ oppidum maius atq; validius, cum reliquis cohortibus tueretur: & iam Pontificiæ cohortes, quæ integræ & ornatissimæ legionis numerum implebant, Baptista Sabello & Iulio Vrsino ducibus, Viennam pervenerant. Nec longè aberat Ferdinandus, adductis Marcomannorum & Bohemorum auxilijs, ut ascensuro hosti, & commeatum atque tormenta navibus advehenti, terra & flumine obviam iretur. Sed qui perditis iam rebus opem laturus serò advenerat: tempore demũ exclusus, ut amissa recuperaret, nihil regio nomine dignum perficere potuit. Discedente autem Solymano, unus ante alios vetus imperator, & nostris maximè cladibus insignis, Mahometes Iahaoglis (is à præfectura Belgradensis dicebatur) gravi iudicio delectus est, qui toti Pannoniæ cum imperio præsideret. Ab hoc prædabundis agminibus vehementer vexata est ea regio, quæ ad Iavarinum & Quinque Ecclesiensium fines pertinet: cui malo quum à nostris occurri minimè posset, quodam genere induciarum impetrato coactas copias rex utili consilio dimisit, & Pontificiæ cohortes in Italiam redierunt. Toto autem eo bello Georgius Varadinensis episcopus Stephani pueri regis tutor, qui summæ auctoritatis atque potentiæ nomen apud Transylvanos obtinebat, nihil se commovit: quanvis eum Solymanus cum eius gentis auxilijs evocaret. Se etenim prohiberi distinerique Moldavorum incursionibus, quominus imperio pareret, prædicabat, quum provinciam ipso custode præsidioq; vacuam irrupturis hostibus minimè relinquendam arbitraretur, & satis superque satisfecisse officio videretur, postquam ingentem commeatus copiam in castra transmisisset. Ita vir ille eximiè fortis & cautus, incolumi vel in speciem tantũ apud subiratum Barbarum in amicitia, sese atq; provinciam Christiano nomini conservavit. Eam rem enim dissimulatione transmittendam Solymanus existimabat, ne inanibus minis illum offenderet, quem omnino amicum fide, quàm patefacto odio certum hostem experiri mallet. Tanto au-

tem in Pannonia accepto detrimento non defuère, qui ab inſigni publicæ pacis & ſacri belli ſtudio vecordiam principum execrantes magnopere lætarentur, quando nulla iam alia ſpes parandæ concordiæ ſupereſſet, quàm ut dimicantes inter ſe reges ab extremo ignominiæ pudore ad pietatis decus revocati, territique metu tanti hoſtis inſanire deſinerent.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLIIII.

TEMPVS & ordo, quibus unis rerum geſtarum ſeries, ratioq; omnis totius hiſtoriæ certiſsimè conſtat, & ſcriptor explicatus perpetui operis ſui fidem tuetur, nos admonent, ut unde diſceſsimus opportunè revertamur. Neque enim æmulatione pictorum fieri poteſt, ut quæ diverſiſsimis in locis uno tempore geſta ſint, ea ſcriptor tanquam in tabulam collata, ſciteque depicta, ſub unum oculorū aſpectum legentibus oſtendat. Igitur Cæſar ab Italia Pontificeq; diſcedens ad Belgicū profectus bellum, ad Bonnam Vbiorū oppidum, iuxta Coloniam Agrippinam copias coegit atque recenſuit. In his fuere Germanorum peditum quatuordecim millia, mercede conducta, atque item ſingula quaterna millia Italorum & Hiſpanorum. His præerant duo tribuni, Alvarus Sandæus, & Ludovicus Peretius: illis verò Camillus Columna & Antonius Auria, qui illos ex ſibi notis, veteribusque militibus in Italia conſcripſerant. Ad hos quoq; Aurantius regulus Belgarum peditum duodecim: equitum vero armatorū duo millia ad Cæſarem perduxit. Aderāt autem partim Germanici & partim Sequanici nominis galeatorum equitum quatuor millia, & Italici, Epiroticique generis levis armaturæ equites ſexcenti. Cæſar diviſis muneribus, Stephanum Columnam, authoritate militari virum inſignem, ut eo bello operam navaret à Coſmo Medice ſibi traditum, caſtrorum magiſtrum effecerat. Tormentis autem præfecerat Iacobum Medicem, quem bellicæ virtutis meritò iampridem dignitate Marchionem appellarat. Totius verò equeſtris levis armaturę tribuerat Franciſco Ateſtino, qui erat Ferrarienſis principis germanus frater. His tamen omnibus vices Cæſaris implens, imperabat Ferdinandus Gonzaga, cuius virtuti Cæſar plurimùm tribuere erat ſolitus. Quibus inſpectis ordinatisq; copijs Cæſar cunctis agminibus ſeſe armatum, aurataq; purpura paludatū oſtendens, adhortansq; ut ad prędā & laudem ire pergerent, ad Duram oppidum tertijs caſtris pervenit. Id erat primū in Eburonū finibus, quod tanquā eximiæ munitionis adventanti Cæſari obiectum, Gulielmus opinione ſua, uti mox apparuit, inexpugnabile rebatur.

Id lateritio muro & fossa duplici ita erat præcinctum, ut inter exteriorem, interioremque fossam perpetuus agger ea altitudine esset erectus, qua totius ferè muri ambitus, usq; ad summam coronam protegeretur: appareretque murum nequaquam commodè tormentis posse quati, nisi prius tanti aggeris deiecta atque proscissa munitio, tormentorum globis viam aperiret. Ea verò neque facilè dirui poterat, neque sine certa invadentium pernicie conscendi, intercedente præsertim priore fossa: quoniam toto aggere opportunis in locis propugnacula eminebant, in omnes aspectus ad usum tormentorum aptissimè fenestrata, quæ Durenses tormentis instruxerant. Vir quoque Menapius, nomine Flattes, præsidij præfectus, qui validas cohortes in oppidum adduxerat, & Durensium iuventutem armaverat, se omnium salutem, & antiquum Sicambrorum decus adversus Cæsaris iniuriam constantissimè defensurũ profitebatur. Neq; enim deerant veteris historiæ regionisq; periti, qui non longè à Dura, sub Titurio Sabino, & Caio Cotta, Iulij Cæsaris cohortes olim concisas fuisse memorarent: necnon eius gentis milites tanquam astutos maximeq; pugnaces, Cæsariani contemnebant. Nam biduò ante levis armaturæ equitum alam exploratum præmissam, hostes egregia ineundæ pugnæ, & mox fugæ simulatione in insidias pertractam, subitò provolantes è sylvis, & more Germanorum per equites sclopettarios rem gerentes, insigni illato detrimento perturbarant, quum ante alios ex præfectis Vbertum nobilem Mantuanum, & Marcum Bulvanum illustris nominis Epirotam occidissent, Ioanne etiã Zucerò vetere Græcorũ duce intercepto. Cæsar ex propinquo, nec sine periculo loci situm contemplatus, ut repentinum hosti metum inferret, primis conatibus celeritatem adhibendam iudicavit; exemploq; confici & promoveri vineas, & tormẽta produci iussit. Expugnandi autẽ, invadendiq; oppidi negociũ, pari cõditione Hispani atq; Itali tanquã agilitate corporis, ac ingeniorum expedita vi promptiores, primaq; pericula cõtemnere soliti, desumpsère, quũ in proximo Germani gemina phalange constituta, quadratisq; totidem equitũ agminibus instructis cõstitissent, ut oppugnationis successum, adventumq; exteriorum hostium, parati ad prælium expectarẽt. Nam rumor increbuerat, non longè abesse Martinũ Rossemium cũ validissimis Menapiorũ, & Sicamborũ copijs, qui Cæsarianos in oppugnatione oppidi occupatos adoriretur. Is Belgarũ populis superiore anno, Antuerpiensibusq; præsertim (ut diximus) profligato Aurantio, grave detrimentũ, multo maximũ terrorem intulerat. Sed eos rumores de Rossemij adventu, nequaquã importunè excitatos, victoria Cæsaris paucissimis horis extinxit. Nanq; oppugnatio quadraginta maioribus tormentis ante auroram cœpta, neque per totam ferè diem unquam intermissa, eum habuit eventum, ut deiectis è corona defensoribus, & perfossis undique, lateque disruptis editioribus propugnaculis, milites Itali Hispanique pariter æmulatione laudis, iniussu, nulloque accepto signo certatim procurrere, prioremq; fossam, non superante umbilicum aqua transire, & in aggerem conscendere minimè dubitarent: graviter primò id ferente Gonzaga: sed mox eorum audaciam, quã imperio reprimere non poterat, bono eventui commendante. Erat enim atrox spectaculum, quum ij qui aggerem occuparant, expositi ad hostiles ictus, è muro assidua glandium procella, & maioribus pilis sternerẽtur, necessarioq; aut in exteriorem, aut in secundam fossam deturbati procciderent. Verũ qui audaciæ & temeritatis pœnas dabant, ne in-

ulti caderent, incredibili animorum fortitudine in prçaltam fossam sese gregatim intulerunt, hastis & plicatilibus usi scalis, quas ad murum deferebant, & acri tumultuosoq; impetu ad conscendenda mœnia transnatarunt: quanquam multi gravati armorum pondere, pressiq; ab aliis incumbentibus absorberentur, atq; itidem in transitu ab imminente paratoq; hoste vulnerarentur. Erat muro coniuncta excelsior domus, in qua Flattes cum delecta suorū manu versabatur, magnaq; inde hostium strages edebatur: nam & aggerē & fossam hostium cadaveribus cōpleverat: quo animadverso detrimento magistri tormentorum demonstrante iubenteq; Cęsare, maiores aliquot in eam domū globos statim coniecerunt: perfractisq; tectorum contignationibus, & Flattem & reliquos omnes, ingenti ruina oppresserunt. At Flatte cum promptioribus miserabiliter interfecto, Durensibus usq; adeo cōminuti sunt animi, ut iam languidius sese defenderent: atq; ita eorum pristinus ardor remitteretur, ut Cæsariani sese sublevantes, reptantesq; per ruinas, in murum vexilla efferrent, contemptisq; ignibus inanium circulorū ex resina & pice ardentium, vasorumq; huiusmodi fictilium, quæ provolvebat hostis, muro atq; urbe incredibili celeritate potirentur. Durenses ad unum omnes, & præsidij milites, sæviente victore trucidati sunt, eò acerbius, quòd ex Italis ac Hispanis sexcenti ferè aut in promurali aggere occupando, aut in superanda fossa perijssent. Ex his longè promptissimos centuriones Facium Pisanum, et Sanseverinū Neapolitanum, qui ceciderant, spectator pugnæ Cęsar, virtutis nomine publice laudavit. Quū vero muralis coronæ decus pręmiumq; duo ante alios signiferi peterent, alter Randolazus natione Cantaber, & alter Ligur, cui Gregorio nomen fuit: & uterque testes suos produceret, accensis utriusq; gentis ad favendum studijs, res ad iudicium Cæsaris delata est, qui Gravi consilio suspensa sententia, ut neutrum offenderet, amborum spes longissimè extraxit, ne ex ea contentione augerentur odia iampridem multis de causis ab utrisq; concepta, quæ non semel aliàs in cruentam seditionem exarsissent. Eo modo Sicambrorum urbs Dura, ad septimum Cal. Sept. tam fortiter capta, quā sævè trucidatis civibus direpta, subditis facibus, aut spontè exortis incendijs tota conflagravit, sicut templum cum sacra turre, insigni fastigio conspicua, penitùs cremaretur. Existimabat enim Cæsar eam cladem meritò rebellibus incidisse, utpote qui Durensium acerbissimo exemplo reliqua hostium oppida perterreri vellet. Nec eum opinio fefellit: nam proximæ urbes Ruremunda & Vantholium, quæ Guilermi præsidijs duce Cortopia tenebantur, admoventi iam castra Cæsari continuò portas aperuerunt. Nec multo pòst ipse Guilermus Durensiū clade perculsus, usq; adeo animum despondit, ut salutis & fortunarum suarum reliquas spes omnes in Cæsaris clementia collocandas arbitraretur, in castraque deductus à Brunsuicho atque Aurantio deprecatoribus supplex à Cæsare veniam petijt: eaque conditione in gratiam est receptus, ut in posterum principis nomine abstineret, præfectusque tantùm authoritate Cæsaris Gheldrensis appellaretur, eiusque nomine Gheldrensibus imperaret, & Gallicæ amicitiæ penitùs oblivisceretur. Ei Cęsar ad genua provoluto, dedentique se nihil arrisit, quum infensi severiq; oris habitum cum dignitate retineret, quanquam postea ei Ferdinandi fratris filiam nuptui dederit, quando iampridem sponsalia dissolvisset, quæ cum Henrici Navarræ regis filia suo loco celebrata fuisse docuimus. His pactionis legibus cognitis Guilermi mater virilis animi mulier, concepto

animi dolore indignabunda excessit è vita. Cæsar quoque Martino Rossemio clementer ignovit, ac eum cum sua legione, tanquam rei bellicæ peritum acerrimumque ducem, militiæ suæ adscripsit, & adversus Gallos cum ingentibus copiis est profectus, inito per eos dies fœdere, cum Henrico Britanniæ rege, ut ex composito duobus exercitibus Galliæ fines invaderent. Quum plerique mirarentur, quod Guilermus adeo propere abiectis belli consiliis, vel pudendam pacem non indecoro dubii belli periculo prætulisset (quando ei cum frequentes, tum exercitatæ fidorum militum copiæ, peritique duces Longavalles, atque Rossemius superessent, quibus nuper Arescotum Belgarum ducem castris atque tormentis exuisset, & aliquot quoque oppida, castellaque ad sustinendam vim hostium mirifice munita dicerentur: nonnullique item amicorum Francisci regis auxilia intra paucos dies superventura differerent) reperiebamus duas commutati repente animi causas fuisse, quarum altera ferebatur, quod à quibusdam eius primatibus, qui Reipub. potius, quàm privatæ Guilermi dignitati studerent, populares inductos affirmabant, qui ingruentis belli incommoda formidantes, arma deprecari & pacem expetere liberis vocibus auderent, quod parum necessaria ipsis incolis, & valde importuna Gallorum amicitia putaretur, propter quam princeps graviter offenso Cæsare, ad excidium totius provinciæ bellum longe gravissimum inveheret: alteram porrò fuisse Gallici auxilii irritam spem, Francisco rege scilicet in continendis in fide Leucorum oppidis, quæ ceperat occupato. Neque enim rex iustas copias, uti Sicambrorum pericula flagitabant, celeriter cogere atque summittere potuit, quum minus expedita ipsius consilia vis ardens Cæsaris, miraque celeritas anteisset. Galli per vernum æstivumque tempus superioris anni Carolo Aureliano in Leucis prospere bellum gerente, & Vandomio inferiores Belgarum fines pervastante, gravia detrimenta Cæsarianis intulerant, Landresiumque oppidum, id metu deserentibus incolis occuparant, propinquum Cameraco, quod est urbs libera & immunis, mediaque inter Gallos & Belgas: utpote quæ pari studio Belgarum principum & Galliæ regum amicitiam colat. Cameracum antiquitus Samarobrinam, Iulii Cæsaris hybernis celebrem fuisse nonnulli existimant. Nos eam hodie sancti Quintini oppidum potius esse credimus, quod Sommæ fluvio adiaceat, & Samarobrinæ cum oppidi, tum præterlabentis amnis nomen fuisse locorum peritis videri possit. Landresium itaque quod ad invadendos hostium fines magnam opportunitatem esset habiturum, rex Franciscus ingenti studio ita muniendum existimavit, ut suis inde frequenter erupturis, & facilis egressus, & tutissimus receptus daretur. Regis studium proceres æmulantur, suoque sumptu singula propugnacula, conductis undique operis, erigenda suscipiunt, usque adeo fervidis singulorum ingeniis, ut intra paucissimos dies perpetuam munitionem extruxerint, & sibi quisque totius impensi sumptus, absolutique operis nomen honestissimæ laudi cessurum duceret. Perfectis aggeribus, oppidoque egregiè undique permunito, Landa præficitur, vir apprime fortis & strenuus, cui collega & adiutor additur Deceius, cum expeditis equitum turmis. Landresio per hunc modum in oculis Belgarum iustis Gallorum præsidiis confirmato, proximi Cæsarianæ ditionis incolæ, utpote qui quotidianis Gallorum iniuriis se expositos providebant, magnis precibus à Cæsare postularunt, ut ante omnia Landresium ex hostium manibus eripere, regionemq;

gravi incommodo atque periculo liberare vellet, prius quàm in anteriora Galliæ pervaderet. Hoc idem vehementer expetebat Arescotus peculiari in censſus dolore, quòd Landresium eius ditionis fuisset. Indulsit facilè Cæsar æquissimis suorum precibus, quod erepta vindicare suæ dignitatis esse statuebat, coactoque exercitu per Cameracensium fines ad Guisam, non longè à Landresio, profectus est. Subijcitur Guisa oppidum, antiquissima turre insigne, his à tergo collibus, è quibus Scaldis fluvij fontes erumpere dicuntur. Non longè autem ab oppido Gonzaga positis ad Marollam castris consedit. Hæc opulenti permunitique cœnobij vicus est, unde Guisam, si ex commodo fieri posset, adoriri cogitabat. Sed iam eum imminentem novi præsidij adventus, & Francisci Atestini casus facilè averterūt. Petrus enim Strozza lectissimos sclopettarios numero ferè quingētos, qui ad conficiendū iter, ut integris viribus rem gererent, singulis equis vehebantur, peropportunè in oppidum introduxit: quū fortè Atestinus exploratum incautius procurrisset, conspectoq; hoste & concidente equo ferè inermis & pedes esset interceptus. Amisso levis armaturæ equitum præfecto, nihilque tentata Guisa, Ferdinandus ad Landresium se convertit: ad id enim oppidum Arescotus, & Hadrianus Beurenus è Croia familia summi Belgarum proceres, Mariæque reginæ copiarum duces multis antè diebus castra posuerant. Apud eos fuêre præter Belgarum copias quatuor millia Germanorum, & Hispanorum tria millia peditum, quæ ab Hispania per Oceanum advecta fuerant à Petro Toletano, cui Nocturno cognomen fuit. Iuxta eos, Britannorum exercitus, qui ex fœdere paulo antè in continentem traiecisset duce Galoppo, vallatis castris constiterat. Britannorum copiæ ex sagittarijs magna ex parte constabant, quum vix quarta pars hastis nō multi roboris, aut alabardis uteretur. Equites levis erant armaturæ, semiermes, exili lancea, aut levibus iaculis pugnantes, qui seorsum à Belgis sua castra, connexis inter se curribus, interpositisque tormentis claudebant. In ipso autem castrorum umbilico parvam munitionem erexerāt, in quam tormentarij pulveris copiam omnem procul ab omni incendiorum periculo contulerant. Inter eorum tormēta visebantur patuli oris mortaria, quibus interiora hostium ædificia, more iampridem apud nostros exoleto, decidentibus è sublimi lapideis globis diruerent. Gonzaga iussu Cæsaris, qui valetudinis causa Canovo in oppido subsederat, universum exercitū Landresio admovit, ab ea parte castrametatus, qua decurrens amniculus sua castra à Belgicis atque Britannicis dirimebat: sic ut inde tres exercitus aquarentur, & à triplici loco certatim admotis tormentis Landresiana propugnacula verberarent, maximeq; unam omnes lateritiam turrem, quæ muro prope coniuncta altius eminebat, diruere conarentur. Sed veteris structuræ tanta erat firmitas, ut quum media turris nō cava & inanis, verū solida, terrenoq; repleta esset, omnem vim tormentorum facilè perferret, elisaq; tantū incrustatione indomita persisteret. Qua in re peragenda Britanni simul, & Belgæ pertinacius hærentes irrito conatu magnam vim tormentarij pulveris & pilarum acerrimè sese tuentibus Gallis consumpserunt, & Gonzaga studium, operamque omnem ab oppugnatione ad obsidionem, scalpendasque subtus aggerum radices vertendam censebat: quòd Landa vir indefessus & acer rerum inopia potius, & auxiliorum desperatione, quàm vi tormentorū subigi posse videretur. Sæpius enim eruperat, noctuque semel egressus, grave tormentū sopitis Belgis, et nequicquā demum experrectis

rectis ademerat, & impunè per foſſam vel profunda aqua redundantem ergatarum funibus extraxerat. Neq; Deceiani equites unquam ceſſarant, quin erumpendo pabulatores & lixas hoſtium intercipere niterentur. Per hunc modum quum Belgæ, Britannique in ea pugnatione multos dies contriviſſent, & qui ab imo fundamenta operum ſubtrahere conati fuerant, uti crebro tormentis icti nihil proficerent, Gonzaga fit certior, Franciſcum regem, ut Landæ opem ferat, adventare: viſaque eſt Cæſarianis ſeſe offerri occaſio (uti maximè cuperent) conſerendæ manus. Itaque pugnæ avidus, Areſcotum & Beurenum, atque ipſum Galopum opportunè admonet, hortaturque ut motis caſtris, ſuperatoque flumine ſibi ſe coniungant: quoniam Gallis adventantibus is amniculus minimè erat ſuperandus, & ipſe ad excipiendū regis impetum futurus eſſet infirmior, niſi ad ſe in una caſtra copias traducerent, quando diſiunctæ ſingulorum vires nihil ad victoriam parandam prodeſſe poſſent. Sed viri ingenio pertinaces inanibus inducti argumentis, neq; animos ad ſalubre conſilium admovere, neque ulla ratione adduci potuerunt, ne in ſuis veteribus caſtris permanerent: ſic ut Gonzaga ſpe ſua deceptus imperitis & obſtinatis parere mallet, quàm ſolus in dubiæ pugnæ diſcrimen devenire: atque ita ſe ſperni amittiq; pugnæ atq; victoriæ occaſionem querens, ultra fluviolum ad eos caſtra ſua traduxit. Interea Franciſcus ſibi indecorum fore iudicans, ſi Landæ de ſe bene meriti ſalutem negligeret, ſineretq; amitti oppidum tanto ſumptu, tantiſque laboribus permunitum, generoſo conſilio totius Fortunę virtutiſq; ſuæ ſupremum periculū facere conſtituit, nihil reformidata pugnæ alea, quàm proculdubio ſubiturus eſſe crederetur. Providebat enim ſummi diſcriminis eſſe rem, quando Cæſar omnium ferè gentium auxilijs confirmatus, numeroſas & ex recenti victoria pręferoces copias, in aciem eſſet producturus. Sed antiquum Galliæ decus tot adverſis amiſſum prælijs, ut aliquando reciperetur, magnanimum & ad arma promptiſſimum regem plurimùm accendebat, eiq; non incertam victoriæ ſpem faciebant Helvetiæ legiones, quæ Germanis diſciplina pares, & æquato numero, quibuſdam etiam rebus ſuperiores forent: quando his lectiſſimæ etiam cohortes Italorum & Vaſconum acceſſiſſent, & pręter has nova legio Gallicę iuventutis ex ordine nobilium, ſpontè gratuitoque nomina dantium, decora armis, plenaq; ingenuę alacritatis inſignem ſpectanti regi operam præſtare percuperet. Equitatus quoque ex omni Galliæ provincia nominatim evocatus, ſe domum non niſi victorem rediturum profitebatur, cui neq; animi virtute, neq; equorum robore, neq; armorum peritia Cæſariani equites comparari poſſe viderentur. Ab hoc animi decreto Franciſcus, uti erat egregiè pius, ſacris inſtauratis, religioſa luſtratione ſeſe & liberos ab omni criminum labe puriter expiat, & à Guiſa oppido explicatis vexillis deſcendit, confectoq; decem miliarium ſpatio, acie inſtructa ita Landreſio appropinquat, ut in conſpectum hoſtium atq; obſeſſorum daretur. Primo agmini præerat Henricus Delphinus: ſecundo rex ipſe duplici ſubſidiaria acie circunſeptus. Subſequebantur carri complures & ſarcinaria iumenta, quibus magna vis commeatus obſeſſis importabatur. Claudebat agmen Hanebaldus dignitate Amiras. Quum rex appropinquaret, atq; hoſtes coniuncti in unum, inſtructiſq; ordinibus parati ad pugnam nihil ſe cōmoverent, levem armaturam equeſtrem Briſacco atq; Decarſo, impigris ducibus emiſit, qui excitatis diverſo in loco levib. pręlijs, hoſtes diſtinerent, univerſęq; pugnæ ſpem & ſpeciē

præberent. Non defuêre Cæsariani, qui pari pugnæ studio incitati procurrentibus Gallis occurrerent, intercursuque expeditorum peditum contracto tumultuosissimo certamine prçliarentur. Interim Franciscus dextro cornu latè extento, præmissaque peditum atque equitum valida manu, quos advexerat commeatus in oppidum intromisit, præsidiumque labore atque vigilijs confectum recenti milite renovavit, ęgroque & multum defesso Landæ Varminium suffecit, summa in his conficiendis rebus usus tranquillitate, quum Ferdinandus, nisi lacesseretur, nequaquam sibi universo prælio decertandum existimaret, quòd equiorem loci situm, quem ultra flumen paulo antè tenuerat, culpa sociorum amisisset, nec absente Cæsare collatis pedestribus copijs dimicare vellet, quem Martini Rossemij, & Mauritij Saxonis copias expectare intelligebat. Franciscus totum id quod propositi sui fuerat egregio ausu con secutus, ad Cambrasinum vicum, inde centum fere stadijs distantem castra vertit, moratusque ibi integros dies duos, Cæsarianis committendæ pugnæ potestatem fecit: quandoquidem Cæsar è Canovo oppido ad exercitum pervenerat, auctus his quas diximus Rossemij & Saxonis auxilijs, usq; adeo avidus ineundi prælij, & in eam occasionem intentus, ut intra minoris tormenti ictum, castra castris hostium conferret, ipseque prodiens cum imperatorijs insignibus equestrem hastam experiundo corriperet, & uti mox cōcursurus eam ad femur alacriter coaptaret. Pugnabatur enim continenter omnibus horis et locis ab levi armatura, cui sclopettariorum dispersæ manus miscebantur. Non nulli cadebant, multi vulnerabantur, prçliumque atrox & varium alternante eventu passim edebatur, sic ut neutri, aut vindictæ cupiditate, aut nimia spe victoriæ accensi, instante nocte facilè dirimi, reducique possent, & legiones ex propinquo in acie constitutæ, spectantesque modò sociorum ægrè sustinentium, modò hostium gnaviter urgentium alternos impetus, non diu quin gradum inferrent, pugnamq; capesserent, contineri posse viderentur. Et tum animadversa fuerat, a quibusdam ducibus non iniqua occasio invadendi regis, si proximos collium vertices undiq; hostibus circumiectos promotis castris occuparēt, quod fieri nō poterat, nisi copię omnes amniculū, quem diximus, traducerētur, qui propter abruptas & cœnosas ripas nequaquā commodè transiri posset, ob id præsertim, quod inita eius consilij ratio celeritatem exigeret. Non deerat tamen Castalius, in locum discedentis Stephani Columnæ castrorum magister effectus, qui se naviculis subitariaq; materia pluribus simul in locis angusti eius amnis ripas coniuncturū, & maturè copias omnes constrato ponte transmissurum polliceretur. Cæterū Cæsar, quòd diei serum esset, & uti hybernis et caliginosis diebus tum accidit, parum lucis superesset, in posterum diem eius consilij rem differendam censuit: ob id quoq; libentius, quod equos levis armaturæ, sclopettariosq; præsertim peditēs, longo fessos prçlio, universæ pugnę casus posceret, nimio labore fatigatos nollet: per quos illustres sæpe victorias esset cōsecutus. Multi enim utrinq; cōsauciati fuerant: in partibus scilicet Gallorū Audovinus, Delphini gratia clarus eques glande traiectus occubuit: apud Cęsarianos verò Hieronymus Pacecus, Hispanorū tyronum, qui nuper ab Oceano ad Belgicā oram venerāt, præfectus. At Franciscus qui se eo cōsilio venisse meminerat, ut Ladrensiū obsidione liberaret: abundè dignitati suę satisfactū esse ratus, quòd hostes pugnā detrectasse videri possent, de secunda vigilia castra movit: nōnulla impedimēta et varij cōmeatus vasa, ignesq; de

industria

industria relinquens, ut præsentis exercitus speciem hosti præberet, nec prius quàm dilucesceret, de eius discessu hostis certius cognovit. Accidit autem, quod minimè prętermittendum videtur, ut Salazarius vetus alioqui, & astutus miles, dubia sub luce speculatum missus, renunciaret hostium castra eodem loco, quo interdiu fuerant, Helvetiasque legiones in statione conspici, & maiora aliquot tormenta obversa spectari. Verùm non multo pòst eius errorem certior dies detexit: nam eas quas putarat hostium copias Germanorum esse, & quæ tormenta apparuissent, arborum truncos fuisse compertum est: sic ut is diu apud Cæsarem ridiculus & infamis extiterit. Perspecto itaque hostium discessu, Cæsar serius quàm oporteret levem armaturam & expeditos pedites postremum abeuntium agmen insequi iussit. Verùm Franciscus ad Guisam iter extendens, Delphinum tueri terga, & idoneo in loco inter sylvas consistere iusserat, ut hostes si persequi auderent, avideque & festinanter more suo tanquam ad paratam prædam longius à castris proveherentur, ex insidijs invaderet atque reprimeret. Nec inanis consilij res fuit: nam uti Franciscus prę senserat, quum plures hostium disiunctæ manus insequerentur, in Delphini turmas inciderunt, à quibus repente facto impetu facilè cæsę pulsæque sunt, iniquiore forte Germanorum equitum, qui ex ala Brunsuici reguli fuerant: nam in eos ardentißimè res gesta est, à Græcis præsertim equitibus, quos summæ peritiæ atque virtutis dux eorum Theodorus Bedenius Spartanus, ex insidijs in perterritos emiserat, eo pugnæ eventu, ut nonnullis interfectis & captis, reliqui ferè omnes in facie fœda vulnera susciperent, mira Græcorum agilitate, qui in apertas subducta buccula galeas transversim graves gladios adigebant. Delphinus re bene gesta patrem est consecutus, qui iam totum iter quietißimè confecerat. Huius strenuè initi consilij, fœliciterque susceptæ expeditionis eventum, ita plerique rerum periti laudabant, ut non immeritò inter præclara fortiaque Regis facta numerarent, quanquam hostes pleniorem ei laudem inde obventuram fuisse dicerent, si se patrato negocio maturius explicasset, quàndo nequaquam cauti, bonique impratoris fuerit, sese ex bidui mora, ad maximè periculosi certaminis discrimen ferocißimis & invictis gentibus obiecisse. Quid porrò alienius à disciplina, quàm propter inane ostentationis decus, non necessarium cum sæpe victoribus, æquato etiam virium numero, pugnæ casum subijsse? Cæsar verò quod hyems iam suberat, & lethales morbi ex ventris profluvio vulgari inter corpora militum cœpissent, itineraque maximè essent lutulenta, & cœlum pluvia niveque turgidum videretur, nihil ultrà sibi tentandum decernens, exercitum ferè totum dimisit, & à Cambresio ad Cameracum profectus est: ubi aliquandiu peculiares aulæ suæ copias in hybernis continuit, quòd ea civitas erga Gallos æquo propensior visa esset, utpote quæ se toto eo bello gravia detrimenta à Cæsarianis copijs perpeti quereretur. Sed primores Senatus adventanti continuò portas aperuerunt, ab hisq; factus est intempestivę consternationis author, & reus urbis antistes, cui quòd esset ex Croia familia, facilè Cæsar ignovit: sic tamen ut levis populi, qui novũ & inane neutralis (ut aiunt) studij nomen arrogãter delumpserat, cervicibus munitam arcem imponeret, qua se nõ dubij, sed Cęsariani iuris esse in posterum faterentur. Nec multo pòst Cęsar ad cõventus peragẽdos, quos Germanis indixerat, Spirã Nemetum urbẽ ascensurus, Ferdinandũ Gonzagam, & cũ eo Castalium, in Britanniã ad Henricum regẽ misit,

ut eum adversus Gallos diu anteà multis de caussis, multisq; legationibus concitarum, ad traijciendum in proximam Galliæ continentem, adhortando sollicitarent, & quę usui ad bellum terra gerendum videri possent, sigillatim perdocerent. Gravissimum enim uterque bellum, antiquis atque recentibus odijs incitatus, adversus Gallos moliebatur. Ferdinandus Gonzaga ad Cęsarem reversus, Henricum regem, à quo elaborati argēti pretiosa supellectile ad ornamentū abaci fuerat donatus, renunciavit, suopte ingenio adversus Gallos vehementer esse concitatum, sequentiq; æstate proculdubio cum ingentibus copijs in continentem Galliæ traiecturum, ut totius Britannici regni prolatis opibus longè maximum Gallię bellum inferret. Neq; eum vel gravissimo sumptu posse deterreri, quo minus liberaliter Cæsari expetenti in stipendia militum pecuniam cōferret, sicuti antè à Maximiliano eius avo Nerviorū & Morinorum bello largissimè suppeditasset. Interim Cæsar omnibus consilijs ad Gallicum bellum intentus, operam dabat, ut quosdam Germanos proceres in fide atque amicitia contineret, qui per caussam Lutheranæ seditionis à vetere erga se Austriamque domum officio discessisse ferebantur. Id enim unum Cæsar sibi contendendum existimabat, ut quamplurimos è bellicosis regionibus Germanos militiæ suæ adscriberet: nullos verò, quantum per leges severissimi edicti fieri posset, invitantibus, magnaq; proposita mercede conducentibus Gallis relinqueret. Transeuntibus enim in Galliam, perpetui exilij: interceptis verò ultimi supplicij pœna imponebatur. Sed populosissimę liberæq; gentis viri militares, tanquam uberrimis invitati præmijs, nullo pœnæ metu deterreri, nullaq; custodiarum diligentia prohiberi poterāt, quin in Galliam manipulatim insusitatis præsertim tramitibus transirent: tantum enim valebat apud quosdam odium contra Austriam domum conceptum, tantaq; erat uti certissima Gallici auri spes, ut cuncta edicta facilè contemneret, & quisq; ex egentissimo longè ditissimum exiguo tempore se evasurum arbitraretur, Guiliermi Fustembergi exemplo, qui nuper à rege repudiatus & exauthoratus, quòd legiones prædæ habuisse, regiamq; pecuniam intervertisse accusaretur, inæstimabile auri pondus domum retulisset. Eiusdem anni Augusto mense, quo Strigonium in Pannonia à Solymano captum, & Dura in Belgis à Cæsare expugnata est, Hariadenus Barbarussa ad Nicęam Provinciæ classem admovit. Fremebat etiam Barbarus quòd tantùm maris spatium emensus, frustrà venisse existimari posset cum iactura suę dignitatis, postquam rex Gallus magno hostium suorum cōmodo, inita agitataq; toties consilij ad gerendum bellum explicare terminareq; nesciret, & totius suscipiendę maritimæ expeditionis tempus segniter effluere pateretur. Eius siquidem ignaviæ vel ineptæ cunctationis, se in primis reum Byzātij futurum: Solymanū verò, qui amicissimo regi opem ferre, eiusq; hostibus maxime nocere percuperet, ęgerrimè laturū, si tanto sumptu instructa, & in extremas maris oras trāsmissa classe, inanē opem socio, & tum validis hostium armis circumvēto, tulisse diceretur. Ipsi verò nequaquam segniter, quū tempus ferret rerum occasione ad expedienda arma uti solito, multum existimationis & pristinę laudis deperiret, si tota iam ęstas in autumnum præceps Massiliensi in portu, ubi cunctis per ignaviam torpescerent manus, absumeretur. His de caussis idem Polinus qui à Byzantio classem adduxerat, et legationis munere apud Barbarussam fungebatur, ad regem contendit, expositisque ordine rebus, quæ in negotio opus forent, & Barbarussa

super-

ſuperbo convitio flagitaret, regis decretum ad claſſem retulit, quo Niceam aggredi & oppugnari terra mariq; iubebantur. Iudicabat enim rex, nequaquam ab ęquitate diſcedens, ea quę ſuæ ditionis anteà, nec omnino dubij iuris eſſent, armis repetenda. Niceam nanque urbem à maioribus ſuis urgentis belli neceſſitate, pecuniæque inopia coactis, Sabaudio regulo oppigneratam fuiſſe conſtabat, quã oblata eadem, ampliored; pecunia, iuſtis primò precibus, & gravi demum obteſtatione ſibi reddi fruſtrà poſtulaſſet. Neque enim aliò Turcarum arma vertenda rebatur, quod odioſum nomini ſuo, & infame prorſus futurum proſpiceret, ſi immanium Barbarorum claſſem inexpiabiles & funeſtas allaturam clades, Chriſtianis litoribus immitteret, quando infenſi, infeſtique ſibi Cæſaris iniurias miſerorum & nihil tale merentium populorum detrimenta minimè ſublevarent. Pręfecerat Gallicæ claſsi Anghianum adoleſcentem, è Borbonia familia regiæ ſtirpis, Vandomij reguli germanum fratrem, ut trierarchi, & nonnulli item Galli nobiles è claſſe, qui Virginij Vrſini tanquam externi ducis imperio probè prudenterque obedire nollent, nobiliſsimo ſuæ gentis præfecto obſequentiſsimè parerent. Claſsis conſtabat viginti duabus roſtratis, & decem & octo navibus onerarijs, quibus impoſita ſunt octo millia peditum, prǽter commeatus in multos dies ſuffecturos. Quaterna enim millia Polinus in Narbonenſi Gallia, è Vaſconibusque prǽſertim: altera verò quaterna Scrocchius, Sabaudio ex privatis odijs factus hoſtis & exul, ex citeriore Provincia, gentibusq; Lemano lacui & Alpibus propinquis conſcripſerant. Claſsis è Maſsilienſi portu lambendo oram in Monæci Herculis portum ſe intulit: biduòque poſt eodem curſu Barbaruſſa cum centum & quinquaginta navibus, quæ remis agerentur, ſubſecutus eſt. Primùm omnium Polinus, iuſſu regis, Genuenſibus ſcripſit, ut nihil timerè vellent. Turcarum enim claſſem quæ regijs auſpicijs regeretur, nemini præter quàm Nicenſibus, ni ſe dederent, eſſe nocituram: & ut regiæ voluntatis decretiq; fidem faceret, nonnullos Ligures in biremibus cathenatos à Turcis impetravit, eoſque Genuam remiſſos propinquis & parentibus inſigni benignitate reſtituit. Nicenſes verò humaniter eſt adhortatus, ut veterem iuſtumque ipſorum principem, non minus liberalitate quàm potentia inclytum ſuſcipere, quàm ſupremæ cladis diſcrimen ſubire mallēt, eius egentis perplexiq; principis gratia, qui quũ à Cęſare, tum ab ipſo rege cunctarũ propè regni ſui urbiũ dominatu ſpoliatus, nullum omnino alium difficultatibus ſuis exitum reperiret, quàm ut utrique impotenter occupanti, fortunæ ſuæ reliquum iniquiſsimæ prædæ ſciens & volens eſſe ſineret. Nemo enim eo tempore principum omnium ipſo Sabaudio miſerior videri poterat, quum eius regnum paulo antè opulentum ultrà citraque Alpes, avitæ atque antiquiſsimæ hæreditatis, à propinquo rege, pariter & ab affine amicoque Cæſare indignè lacerari conſpiceretur. Proinde Nicenſes nihil omnino vel in præſentia tutius atque ſalubrius, vel in poſterum fructuoſius ac honeſtius eſſe facturos, quàm ſi neceſſariæ deditionis conſiliũ celeriter expedirēt, quando ipſi ultrò ſe dedentes ſumma beneficia publicè & privatim expectare poſſent ab eo rege, qui idcirco eos expeteret, ut indulgētiſsimè complecteretur, & urbē Maſsilienſium coloniã novis immunitatum cõmodis augeret & perornaret. Decuriones nihil ſe fide potius habere reſponderunt, quam tueri vellēt erga Carolũ Sabaudium, quòd eum putarēt legitimum eſſe principē, & æquitatis clementiæq; nomine longè optimũ ex-

perirentur. Proinde literis & nuncijs cives solicitare desineret: se enim eos omnes, qui se in conspectum darent, pro hostibus habituros. Hæc eadem oratores à senatu ad Anghianum missi detulerunt. Itaque Galli à cohortationibus ad vim consilia atque arma vertentes, expositis copijs, trinisque promotis castris, urbem oppugnare cœperũt. Nit ea ex telso adiacet promontorio, quod initium habet ab Alpibus, perpetuoque dorso descendens in mare excurrit. Huius extremo in iugo arx posita est antiquorum Provinciæ regum opus, clarissimorum sæpe ducum carcere, & misero vitæ exitu nobilitatum. Hæc subiecta maria latè despectat, arduoque calle urbi coniungitur. Sub rupe iuxta litus salubris aquę copiosissimus fons erumpit, maximarum classium aquationi peropportunus. Mœnia urbis, uti vetusti operis, non magnopere munita sunt: sed ea paulo antè Nitenses novis propugnaculis adauxerant, docente atque administrante Paulo Simeone arcis præfecto. Is magnum habebat militiæ usum, & uti erat Rhodiæ militiæ adscriptus eques, à prædonibus olim captus, Barbarussæ aliquandiu servierat, hortabaturque cives, ut Turcarum vim constantissimis animis contemnerent. Hoc ut alacrius & pertinacius facerent, uxores eorum & liberos, imbellemque turbam in arcem receperat, & quicquid militaris instrumenti præsens periculum deposceret, studiosè suppeditabat. Polinus ab ea muri parte, quæ vergit ad septentrionem, portamque habet ad Villafrancham perducentem oppugnabat. Anghianus intercedente amniculo, qui torrenti similis saxoso alveo non longè à mœnibus decurrit, subductus in acclivem locum tormenta contulerat. Turcæ verò non longè à Polini castris admirabili celeritate atque peritia productis operibus, constitutisque tormentis, mœnium coronam decusserant. Gallorum interea classis circumvecta promontorium, in urbem ita tormenta dirigebat, ut nonnunquam prætervolantes pilæ in adversa Turcarum castra deciderent. Quo animadverso periculo Turcæ ad eam partem, quam Leo Strozza iuxta Polinum verberabat, sese applicarunt. Id erat propugnaculum nequaquam durata calce confirmatum, uti paulo antè à Nicensibus ædificatum. Itaque tantùm muri, tantumq; eius propugnaculi à Turcis vehementissimè rem gerentibus, dirutum prostratumque est, ut prælatis vexillis conscendere auderent, pariq; audacia Etrusca Leonis cohors ęmulatione virtutis Barbaros æquare conaretur. Verũ Nicenses magno præsentiq; animo propugnantes, multis interfectis & vulneratis, Turcas simul & cohortem per ruinas depulerunt. Eo die captum est Turcarũ vexillum interfecto signifero: alterũ verò Leonis discerptum, quũ eum tamen vulneratus vexillifer egregiè pugnans servavisset. Periêre ex Turcis aut tum, aut postea ex vulneribus, paulo minus centum, ex cohorte viginti duo. Sed mox Barbarussa vim omnẽ conferri iussit, ad diruendã eam turrim, quę portæ imminebat, maximeq; emissis inde tormẽtis oppugnantibus nocebat: qua nõ diu quassata lacerataq; & prostratis nõ uno in loco mœnibus, Nicenses desperatis auxilijs, præsidioq; suo militari, quod erat exiguũ, magna ex parte sagittis cõvulnerato, de deditione è muro proloqui cœperũt, eaq; conditione Anghianus eos in fidẽ recipit, ut iureiurando cõfirmaret, eos hisdẽ legibus sub rege futuros, quibus hactenus sub Sabaudij imperio fuissent. Veritus aũt Polinus, ne Barbari trãsactę deditionis pactiones impedirẽt, doloreq; amissorum commilitonũ, & spe prædæ irritati, in urbẽ irrumperent, ab Hariadeno impetravit, ut milites revocaret, & ad classem redigi iuberet. Qua de causa

non

nō multo post Ianizeri uti fraudati sua spe, Polinum & Leonē à colloquio Barbarussæ redeuntes interficere conati sunt. Vrbe in potestatem redacta, consultatum est de expugnanda arce, cuius consilij duæ rationes à Barbarussa proponebantur: quarum altera in custodia urbis posita uidebatur, ne eam ab arce improuisus hostis inuaderet, & in tutandis suburbanis campis ne alicunde hostes in oppugnatione occupatis superuenirent. Altera erat posita in administratione tormentorum, ipsoq; quassandæ urbis negotio. Vtram mallent muneris cōditionem accipiendam Barbarussa Gallis offerebat: se paratū professus uel adoriri arcem tormentis, uel tutari campos. Visus est Polinus hærere, quum non facilè in uestigio quid sibi potius eligendum foret explicare posset. Atque ita Barbarus nostrorum ingenia tanquam ad bellicum facinus audendum minimè prompta contemnens, explorato in loco, & celerrimè suis aggeribus permunito, tormenta septem collocari iussit, in queis fuere duo eximiæ magnitudinis, quum reliqua iustam more nostro amplitudinem non excederent. His summa arcis propugnacula idoneaq; ad excubias ædificia celerrimè perfregit: sic ut propugnatorum in corona consistere auderet nemo, & imbellem turbā uel impauido Simeone magnus inuaderet pauor. Galli etiam partiti inter se munera, ab alijs uehementer oppugnabant locis, singularemq; cum summa agilitate Turcarum peririam in producendis dirigēdisq; tormentis admirabantur. Verùm tot ictibus ad tantam deuentum erat tormentarij pulueris & pilarum inopiam, ut hæc Polinus, aut mutuo, aut pretio a Barbarussa petere cogeretur: fremente atque obiurgante Barbaro, quòd in Gallia alieno apparatu indigerent: qui Massiliæ multis uini dolijs, quàm rebus ad bellū necessarijs nauigia onerare maluissent. Neq; enim uir seuerus & ferox à iacendis probris abstinebat, querebaturq; se elusum spe rerum ingentiū, quas Polinus Byzantij longè amplissimas promisisset: & tanta quidem iracundia ut Polino cathenas se iniecturum minaretur, qui eò ipsum à Byzantio perduxisset, ubi aut existimationis iacturam facere, aut classem consumpto tormentorum instrumento inutilem reddere necesse foret. Quibus de causis uehementer Gallis iratus, repentè diuanium indixit, id est militaris concilij genus, ad quod erecto pro castris tribunali alloquendi cōsultandiq; causa trierarchi, præfectiq; omnes, signiferi & centuriones aduocantur. De reditu namq; ad Orientem, maturaq; profectione se decreturum dicebat, postquàm apud imperitos rerum, sæpeq; mendaces & ignauos secus ac polliciti fuerant, cuncta imperata reperisset. Qua pronunciatione Gallis, Polinoq; præsertim nihil grauius accidere potuit: sic ut mente perculsus, ad infimas preces deprecationesq; turpissimas adulando pollicendoq; descendere minimè dubitaret: multa atque opima, non Barbarussæ modò ipsi, uerùm sigillatim cunctis Ianizerorum centurionibus præmia, ex regia liberalitate pollicendo: quæ tota penitus essent peritura, si rege eluso abruptaq; amicitia importunè discederent: cuius temere facti nomen grauem omnino molestiam Solymano, ipsis uerò non dubiam pœnam esset allaturū. His promissis & precibus, ipsoq; præsertim Anghiano iratum senem lenissimè demulcente, non ægrè est impetratum, ut indictæ profectionis consiliū abijceretur: nec ab instituta arcis oppugnatione discederetur. Sed uix dum pacato, & ad belli gerendi cōsilia conuerso Barbarussa, interceptæ sunt literę Alfonsi Vastij, ad Paulū Simeonem arcis pręfectum scriptæ, quibus eum prolixè hortabatur, ut tātisper hostium uim sustineret, donec

BB

ipſe præmiſsis iam expeditorum militum cohortibus, cum toto robore grauis
armaturę ſuperueniret: ſe enim per maritimarum Alpium tramites iter facere,
affuturumq́ꝫ biduo, ut cum Turcarum cæde, ipſum atq; arcem omni periculo
liberet. Ex his literis celeriter in caſtris euulgatum eſt, Vaſtium qui non pro-
cul abeſſet, cum iuſtis ad confligendum copijs aduentaſe: qua emanante fama,
adeo grauis & repentinus timor Turcarum pariter & Gallorum animos inceſ
ſit, ut quum fortè ea nocte ad cõſternandos nouo incommodo milites procel-
loſus atq; denſiſsimus imber ingruiſſet: cuncti munitiones atq; tormenta deſe-
rerent, armaq́ꝫ relinquentes, per arduos calles ſuperato dorſi iugo præcipiti fu- 1
ga deſcenderent, & ad claſſem confugerent. Sed dies qui mox perterritis illu-
xit, & nuſquam conſpectus hoſtis, & obortus inde pudor animos reſtituere.
Nec multò poſt quum arx ipſa omnium propè iudicio uti excelſa in rupe poſi-
ta ægerrimè tormentis quati, neque cuniculis ſubter rupem excauatis, niſi lon
go difficiliq́ꝫ labore, atque item dubio euentu, capi poſſe cenſeretur, reduci tor
menta communi conſilio cœpta ſunt. Ea in re adminiſtranda mirifica fuit in-
duſtria Turcarum, qui non ſua modò, ſed Gallorum ægrè molientium quæ-
que grauiora humeris reportabant: non obſcurè his increpita ſegnitie, qui cor
poribus atque animis nimis cito fatiſcere uiderentur. In eo diſceſſus decreto tu
multuarioq́ꝫ labore, Barbari imperio contineri nequiuerunt, quin in urbẽ cele- 2
riter irrumpentes cuncta diriperent, & in tectis ſæua incendia excitarent. Di-
ſceſſum autem eſt à Nicæa, quum iam Scrocchius aliquot oppida regionis, hor
tatu ſuo atque authoritate, qua multum apud eas gentes ualebat, ad deditio-
nem compuliſſet. Atque eo modo quum Anghianus ultra flumen Varum
copias reduceret, Barbaruſſa ad Antipolim cum uniuerſa claſſe conceſsit, ubi
quum ſtationem haberet, ad inſulam Lerinam, quam Margaritam nautæ uo-
cant, cognitum eſt Vaſtium atque Sabaudium cum Auriana claſſe in Villa-
franchæ portum perueniſſe, cuius in ingreſſu Vaſtius ſummum naufragij pe-
riculum adijt, quum triremis, qua ipſe uehebatur, exorta repentini turbinis
procella iam ſeſe ſcopulis illideret, niſi quidam miles rei naualis non imperi-
tus, ſublato ſtatim dolone proram inflexiſſet. Eadem uis ſubitæ uehementiſ- 3
que procellæ quatuor triremes Aurianas, ſeſe in apertum mare eripere conan
tes, in rupes excelſi promontorij tranſuerſas egit, uſque adeò uiolentis fluctibus
ut ſeruis ad tranſtra cathenatis ad exuendas compedes ſpatium defuerit, atque
ita ſubmerſi ad unum omnes interirent, & tormenta hiantes carinas grauantia
profundo mergerentur. Eo hoſtium periculo aduentúque cognito Polinus
tanquam explorata occaſione delendæ hoſtium claſsis Petrum Angelium Bar
gæum poetam, uirum Græcæ peritum linguæ ad Barbaruſſam legatum mi-
ſit, quòd ei uſque à Byzantio notus eſſet: qui inſignem ab hoſte procelláque
oblatam pulcherrimi edendi facinoris occaſionem demonſtraret, ſtudioſeque
eum hortaretur, ut eximiæ laudis certiſsimíque prouentus educta in hoſtem 4
claſſe fructum percipere maturaret. Annuit conſilio Barbaruſſa, ſibíque, ubi
laus ſpectaretur, minimè defuturum promiſit: ſed quo minus id audacter ex-
peditéque tentaret, perflantes Euri prohibere uiſi ſunt, quibus tamen citò ſub-
ſidentibus, quum fluctuoſum mare miteſceret, ipséque educta claſſe contra
conſuetudinẽ conſideratiùs & ſegniùs proueheretur, circa Antipolitani litto-
ris uineta curſum ſuppreſsit, admirantibus primò, & mox ridentibus trierar-
chis atque Sanzachis, uſque adeò liberè, ut per ironiam dicerent, æquum eſſe
ut Ha-

ut Hariadenus Auriæ tanquam fratri, & ex piratica conspiratione legéque ad mutuam salutem fœderato, nihil officeret, párque illi beneficium optima fide redderet, quod aliquot antè annis ad Hipponam liberaliter accepisset. Ex his qui eam cunctationem carpendo ad inuidiam uerterent, erat Cayeroglis, Sanzacorum facilè princeps, eius Memphitici Cayerbei filius, qui prodito Campsone Sulthano, totius Aegypti præfecturam à Selymo meruerat. Eius autem omissæ rei nomen, & tum & Byzantij Hariadenus ita refellit & diluit, ut diceret multa sibi exactæ ætatis duci, uel hebetibus oculis, clarius & certius quàm iunioribus uideri, & quum de Cayerogle mentio inferretur, renidens inquit ad suos conuersus: ergo non dissimili ratione magna mihi præmia ab hostibus erunt expectanda, dum eis lubenter parco, postquam pater eius ad Singam ab suo dextro cornu obiectos hostes Turcas non inuadens, cessantis operæ præmium Aegypti præfecturam ab hoste uictore tulerit. Cæterùm desinente procella, mitescentéque mari; Salechus cum uigintiquinque triremibus, & cum totidem Gallicis Leo Strozza, ad portum contenderunt, potitíque sunt eius naufragij reliquijs; sicut per urinatores alligata funibus tormenta è profundo ergatarum molimine extraherent. Nec diu post Barbarussa uersus Massiliam ad Tolonis portum, qui Taurenta antiquitus fuit, est reuectus. Vastius autem cum Sabaudio Niceam inuisit, laudatóque Simeone, miseros ciues consolatus est, & inspectis Turcarum operibus eorum solertiam ac artificium in construendis aggeribus sic mirabatur, ut nostros Barbarorum comparatione huiusmodi in rebus multo inferiores sibi uideri nobis hæc scribentibus fateretur. Exinde Vastius cum his copijs, quas metu Barbarussæ conscripserat, aliquot etiam additis cohortibus; ad oppugnandum Monteuicum, quæ est amplissima ciuitas inter Subalpinas urbes, duxit. Nam in ea erant ualida Gallorum Heluetiorúmque præsidia, quæ duce Carolo Drosio indigena, uiro egregiè forti, frequentia incōmoda Cæsarianis inferebant. Itaque magno sumptu magnóque labore adductis tormentis, urbs non uno in loco quassata est, usque adeò uehementer, ut muri undique collaberentur, uerùm enixè & uigilanter defendente Drosio res eò reciderat, ut Vastius penè de expugnatione desperaret. Nam fortè continuis imbribus cuncta oppugnandi munia tardabantur, & uix miles aduersi cœli iniurias ferebat, quãquam ex omnibus locis cohortes murum alacriter subirent, & inter ruinas acerrimè certaretur. Sed deditio, quæ ab obstinatis hostibus ui atque tormentis exprimi non poterat, dolo quodam, quod prætermittendum non uidetur, expressa est. Implorarat sæpius opem Drosius à Buterio, qui summæ rei Gallicæ imperium apud urbem Taurinum obtinebat. Hoc ex difficultate periculóque hostium, interceptis eorum literis, Vastius didicerat. Quamobrem literas Buterij nomine Gallica conscriptas lingua effingit, quibus gemmæ eiusdem sigillum apponit, exemptum ex ueteribus literis. Eæ erant in hanc sententiã, ut sibi consuleret, neque opem expectaret, quoniam rex Belgico bello occupatus, supplementa cohortium in Italiam submittẽda non putaret. Idcirco, si rebus atque opibus suis diffideret, nec defendi urbem posse his quas obtinebat militum & necessariarum rerum copijs arbitraretur, æqua atque honesta deditionis conditione accepta, cum hoste pacisceretur. Has literas Vastius resignatas, tanquam ab se interceptas; Drosio mittit, hortatúrque ut pertinaciæ finem faciat, ne sese tótque milites egregiè suo munere functos, & im-

bellem ciuium turbam in non dubium summæ calamitatis discrimen deuocet. Se enim deditionem extemplò facienti ea omnia integra fide, quæ honesta conditione tribui possent, concessurum, ne sibi necesse sit multo sanguine uictoriam parare, quæ iam esset explorata. Drosius perlectis literis Buterij signum agnoscens, nec quicquam de earum fide subdubitans, multúmque in Vastij hostis clementi ingenio reponens, uti multis rerum difficultatibus circumuentus, deiectúsque spe auxiliorum deditionem facere constituit, scilicet ut urbanam multitudinem, copiásque omnes, & sese seruaret. Itaque paciscitur, ut sibi cum præsidio saluis omnium rebus, sub uexilis egredi liceat. Id unum postularat Vastius, ut castellum, quod erat in proximo Drosij præsidio custoditum, sibi dederetur. In eo filium puerilis admodum ætatis Drosius habebat. Verùm abeunte iam Drosio, qui id se dediturum promiserat, & suas copias præeunte, quum custos castelli, idémque pueri nutricius, Cæsarianos, qui eo ascenderant, nequaquam admittere renunciaretur, utpote qui esset in colligenda supellectile sollicitè & trepidè intentus, Vastius subitò in iram exarsit, iussitque nominatim quibusdam equitibus, ut Drosium continuò persequerentur, eúmque tanquam fidem fallentem retraherent. Tanta autem fuit aliorum equitum, uel simul præstaudæ operæ, uel (quod credi par est) prædæ cupiditas, ut integræ turmæ tumultuario procursu, ultro se primis aggregarent, & quum Drosius pernici equo uectus, in fugam se extenderet, milites præsidij, ipsósque præsertim Heluetios lentius suo more iter habentes, nec tale quicquam ueritos hostiliter inuaderent, multísque occisis & uulneratis inusitatæ crudelitatis & auaritiæ facinus admitterent, uel reclamante Vastio, & unum tantùm Drosium deposcente. Sed tanto tumultu inconsultè proruentium Hispanorum res cœpta patratáque est, ut Vastius penè serò perturbatis, & direptis, maléque mulctatis opem attulerit. Id uerò præter spem, & secus quàm imperaret Vastij animo molestissimum incidit, tanto cum dolore pudoréque perturbatæ mentis, ut omni benignitatis officio illata detrimenta resarciri iuberet, occisorúmque propinquis & uulneratis dona conferret, opportuna placandæ feritati eius gentis, quæ truculentis uocibus & minis contra ius gentium insigni se affectam detrimento querebatur. Hoc apud Vastium receptæ urbis atque uictoriæ lætitiam minuebat, sic tamen ut nulla seueritate erga suos, qui authores cædis fuerant, uteretur, quum Heluetiorum dolorem paucis capitis supplicio punitis expiare posse uideretur. Nec multò pòst diuisis per municipia ueteribus cohortibus, nouísque dimissis Astam concessit, indéque instauratis copijs uicina oppida iampridem occupata à Gallis in deditionem recipit, Ludouicum Vistarinum, qui erat Cherij, cum omnibus eius præsidij copijs egredi, & Carmagnolam adoriri iubet. Is iussa facit, dedentibúsque se oppidanis, arci tormenta admouet, eáque potitur. Gallis tum id erat consilij, ut deductis præsidijs uires cogerent in tutiorem locum, infirmioráque oppida ita desererent, ut ea muro & munitionibus nudarentur, ne Cęsarianis paulo longioris moræ ad ea receptus foret. Itaque Ossumius Vasco, & Vicomercatus Insuber, equitum præfecti, & cum his Azalius sclopettariorum cohortem adducens, Carinianum uenerant, ad munitiones euertendas exportandósque commeatus, quo in opere quum essent occupati, Vastius cum globo equitum in aduersa Padi ripa se osten-

se ostendit, monuítque Vistarinum qui non procul aberat, ut equites suos Padum uado transire, abeuntésque hostes aggredi imperet. Federicus Douaria, uir impiger, adhortante Vistarino nihil dubitat, quin tranando cum turma sua in ulteriorem ripam euadat, Gallósque lacessat, eóque audacius, quód ei Vastius maturè opem se laturum polliceretur. Eius namque equites turmatim ad ducem undique confluebant. Iam accensa erat ardentissimè inter Ossumium atque Douariam pugna, quum Vicomercatus & Azalius, qui Vastiũ planè cum ex ipso cultu, tum præclara uoce alloquentem cognouerant, Ossumium adhortantur, ut contentioni finem imponat & se recipiat, quód in conspectu esset Vastius, qui multitudine suorum equitum ipsos esset confestim inuasurus. Ossumius studio pugnæ incensus, quum delendi Douariæ cupiditate teneretur, nihil eius consilij ad animum adhibet, & multo uehementius præliatur. Illi suo innixi consilio se expediunt, & quo iter intenderant proficiscuntur. Nec mora laboranti Douariæ auxilio superuenit Hieronymus Sylua, cum ala equitum à Vastio submissus, à quo Ossumiani equites profligantur, ipséque equo deiectus capitur, & apud Vastium se à Vicomercato per ignauiam desertum queritur. Quibus ex uerbis superbè iratéque prolatis, delatísque ad Vicomercatum, orta est capitalis odij controuersia, usque adeó accensa simultate, ut Vicomercatus Ossumium tanquam improbè mentientem, & iniquè contumeliosum ad singulare certamen prouocaret. Sed rex multorum testimonijs comperto eius bellici incursus euentu, litem authoritate sua diremit, decusque præcipiti contumelia ereptum Ossumius Vicomercato restituit. Re bene gesta Vastius Carinianum intrauit, animaduersáque loci opportunitate, quæ erat maximá atque idonea, ad perturbãdos Gallos, oppidum munire præsidióque confirmare constituit. Erat enim in umbilico medióque propè sinu eorum municipiorum quæ Gallorum præsidijs tenebantur. Probato ab omnibus consilio, restitutísque operibus, & instituta noua munitione, eius oppidi tutelam Pyrrho Stipiciano, cuius ingenio uirtutique multum confidebat, attribuit, & nonnulla inde oppida ad deditionem compulit. Nec multo póst diuisis in hyberna copijs, Mediolanum est reuersus. At Barbarussa Tolone susceptus, quum ingenti regiorum præsidum studio & totius Prouinciæ copijs largiter alaretur, inspecta classe, uigintiquinque triremes delegit, quas prædatum ad Hispaniæ oram emitteret, attribuítque eas Salecho & Assani Celebo, arcta propinquitate sibi coniuncto. Ii præteruecti Narbonensem sinum, prædabundi & Caput Illyberis oppidum, antiquæ olim urbis uestigium, in eadémque ora Cadechesium, & Rhodam, quam Rosam uocant hostiliter inuaserunt, superatóque promontorio Veneris, quod Creum à nautis uocatur, circa ueteres Emporias magna præda potiti sunt, nactíque onerariam nauem, & triremem unam in portu, qui dicitur Palamos. His captis Algerium, ubi imperatum erat, ad deponendam prædam, hyemandúmque traiecerunt, ut primo uere ad Barbarussam in Prouinciam redirent. Is ea hyeme quum partem classis reficeret & nonnullis armamentis renouato apparatu instrueretur, Genuensium, ipsiúsque præsertim Auriæ amicitia comiter utebatur, qui quodam maritimo iure per causam redimendorum captiuorum, quæ usui forent Barbaro lubenter suppeditabat. Ligures enim omnes amicè conseruatos, & nusquam uexatos rex Fran-

ciscus præstabat, in id accepta à Barbaris fide, imperio atque authoritate Solymani confirmata. Neque enim Auria exiguis in apparatum rei naualis obsequijs importunè denegatis, hostilem animum ostendere uolebat, quanquā se Cæsaris ducem profiteretur, ne patriæ noceret, quam expositam tantæ Barbarorum classi ad omnem iniuriam conspiciebat. Hisdem fermè diebus quibus Hariadenus Barbarussa legendo Italiæ oram, ut Galliæ præsidio foret, Massiliam est profectus, Muleasses rex Tunetanus in Siciliam traiecit, eo consilio, ut Cæsarem ab Hispania Genuam deuectum conueniret. Causa susceptæ nauigationis ferebatur, ut à Cæsare maiora præsidia aduersus Turcas impetraret. Nam Turcæ Hariadeni clientes aliquot opportunas regni urbes firmissimis uiribus obtinebant, in hisq; præsertim Constantinam, mediterraneam urbem eximiæ munitionis, quam antiquitus Cyrtham fuisse alibi ostendimus, & in ora Leptim paruam, quam hodie Mahemediam Pœni, nostri uerò Affricam appellant, atque item Adrumetum, quæ Mahometa hodie uocatur. Eo autem ordine ex Africa discessit, ut in regni tutela sibi maximè fidos atque acerrimos uiros relinqueret: Mahometem in primis qui urbi præsideret. Is tum erat in summo apud Tunetanos magistratu, qui Maniphætes uocatur, & propter oris titubantiam Temtes appellabatur. In arce quoque constituit libertum, genere Corsum, cui nomen erat Fares, quod alacrem exprimit. Copijs Amidam filium præfecit, qui suburbanos campos ab hostiū Turcarum & Numidarum incursionibus tueretur. Afferebat autem Cæsari munera, pretiosi operis tapetes uariaq; ornamenta lectorum, atque item aliquot nobiles gemmas, & duos eximiæ proceritatis Numidicos equos. Verū quum è Sicilia soluisset, rectà cursum Genuam tenere non potuit, aduersisque uentis, Caietam primò, & mox Neapolim est reiectus. Ei prorex Petrus Toletanus, hospitalis munificentiæ munera, domúmque lautissima suppellectile exornatam contulit, Neapolitanis nouum gentis cultum, uescendiq; morem, & odoramenti omnis generis exquisitam luxuriem admirantibus. Cunctis nāque dapibus insani sumptus unguenta infarciebant, constabatq; pauonem cum duobus phasianis à structore ex regiæ culinæ disciplina conditum, centum aureorum impensam excessisse. Quippe non cœnaculum modò, quum in mensa conciderctur, sed domum uniuersam, nouo suauissimóque nidore compleuisse ferebant, tanta inhalatione, ut à tota uicinia huius inusitatæ & non citò euanescentis uoluptatis odor sentiretur. Exinde terrestri itinere ad Cæsarem proficisci constituit, mare reformidans, Barbarussæ hostis classibus occupatum. Iámque Rodulphus Pius, Romæ legatus, in gratiam Cæsaris, uel alienos colentem deos, regem Barbarum, præmissis qui inuitarent, lautáque hospitia offerrent, erat suscepturus, nisi eum Neapolim subsistere Cæsar iussisset. Erat enim uehementer intentus grauissimis rerum consilijs, Buxetóque in oppido cum Paulo pontifice collocutus ad Sicambricum bellum iustis itineribus contendebat. Sed ego postea ab ipso Muleasse regno pulso, orbatóque luminibus didici, eum supra illas quas diximus susceptæ nauigationis causas, idcirco Africa libenter excessisse, ut magnum quod sibi imminebat periculum effugeret. Nam uti erat astrologiæ peritissimus, fatali astrorum influxu amittendi regni, & sçuę necis cladem sibi portendi diuinabat. Quum unum uerò maximè Barbarussam sibi timendū existimaret, propterea

se facilè

se facilè credidisse eam classem quæ Byzantij ornabatur, aduersum se omnino parari. Quid enim absurdius uideri posset, quàm Ottomannicam classem, nō excidio sicuti soleret, sed auxilio Christianis aduenturam iudicasse? Atq; ita iudicio suo potius quàm syderum monitu deceptum, in eam calamitatē fuisse præcipitatū, quàm tamen & exul & inops, & utroq; captus oculo fortissimè perferret. Dum Neapoli moraretur Muleasses, intenteq; spectaret, quorsum Barbarussæ consilia euaderent, qui tanta instructus classe, irrito incœpto ab oppugnatione Niceæ discedisset, quid Solymanus Strigonio atq; Alba Regia clarissimis Hungarici imperij urbibus expugnatis moliretur, quo denicq; Cæsar post Duram urbem in Sicambris manu captam, arma uersurus esset, certis ab Africa nuncijs didicit Amidam filium ex repentina defectione regni Tunetani sedē inuasisse, interfectisq; ipsius amicis atque præfectis, & gynæceo incesta libidine profanato, arcem occupasse. Quibus cognitis rebus grauissimè perturbatus, in Africam omni postposita mora traijcere, & perditis rebus uel seram opem afferre constituit, ratus se excitatæ rebellionis initia, filiumq; prius oppressurum, quàm ille collectis uiribus sese confirmaret. Illum namq; præcipiti consilio asciturum sibi Turcas in auxilium putabat, qui ex Lepti, Adrumento, Cyrthaq; facilè accersiri possent, ut Hispanis apud Guletam opponerentur, si ipsius Muleasis causam tueri uellent. Itaque quanta potuit festinatione prolata pecunia milites conscribit, probante Petro Toletano prorege, & ueniā exulibus concedente, qui nomina darent, in Africamq; traijcerēt. Ad huius edicti famam, malefici, iudiciisq; damnati homines Neapolim confluxere, adeò frequentes, ut ex eo genere hominum iustus exercitus conflari posse uideretur, quum quisq; stipendia facere, exilij nomen abolere, atq; experiri dubij Martis Fortunam mallet, quàm domo profugus & nemoribus inerrans, à conquisitoribus rerum capitalium teterrimam laquei necem expectare. His ducem se præbuit è Patritiorum ordine Ioannes Baptista Lofredius ingenio acer, gloriæ militaris & certi quæstus ex præfectura impensè cupidus. Is cum Muleasse trimestre pactus stipendium, quod statim persolueretur, delectum habuit, conscriptisq; cohortibus, milites mille & octingentos nauigijs imposuit, retēta apud se magna parte pecuniæ profectus in Africam, cum rege ad Guletam applicuit. Quomodo autem Amida filius à Muleasse patre defecerit, & quis eius cruentæ rebellionis fuerit exitus, non alienum erit ab instituto operis strictim enarrare. Erant apud Amidam summæ authoritatis proceres, qui iuuenem alieno consilio obnoxium facilèque parentem pro libidine regebant, & ante alios Mahometes eius Bohamaris filius, qui regnāte Mahomete fuerat Maniphætes. Huic Muleasses potitus regno, defectis uirilibus contumeliosam necē intulerat, obtrectatione amatoria incensus, q; Rhahamanam incōparabilis formæ puellam Abderomenis arcis custodis filiā, quam ipse deperiret, maturatis nuptijs præripuisset. Ab hac paternæ necis iniuria Mahometes capitale in Muleassem odiū conceperat, quod ideo multis cōpressum annis fuit, ut demum ex occasione patrandæ ultionis grauius erumperet. Secundum hunc erat uetere gratia insignis alter Mahometes cognomento Adulzes, ex Granata Maurus, sclopettorum mirus artifex, quē Muleasses per cōtumeliam nequissimum seruorū appellare solitus ab se totum alienarat. Ii cum paucis coniurantes excitatis falsis rumoribus, effingunt Muleassem apud Neapolim fato concessisse, ad-

missóq; supremæ impietatis flagitio, prius quàm moreretur ad Christiana sacra defecisse. Hac uerò fama repentè permotum excitatúmq; Amidam circunsistunt, adhortanturq; ut ad paternam sedem properè aduolet, ne Mahometes frater, Christianis ad Guletam obses datus, studio fauoréq; Touarris, qui expeditas haberet uires, ipsi præferretur. Erat enim Mahometes duodeuiginti natus annos, toto ore atque ingenio auum referens, & propterea Tunetanis ab ea indole gratissimus. Itaq; Amida nequaquam impiger ad capessendam patris Fortunam, citato cursu è statiuis castris Tunetum contendit. Populus, qui nihil de regis morte audierat, ambiguis uultibus eum excipit, & quum plerique mirarentur, cur iniussu patris ad urbem temere uenisset, prodijt ipse Maniphætes, ut diximus cognomento Temtes; hic Amidam seuera obiurgatione tanquam capitalis audaciæ facinus ausum uehementer increpitat, & ut in castra reuertatur suadet, restitantemq; occursu multitudinis extra urbem propellit. At Amida consilio deiectus, deceptusq; sua spe, ad Martiam regionem deflexit, quæ à portu Vticæ ad promontorium dirutæ Carthaginis pertinet, insignium ædificiorum frequentia, & regiorum hortorum amœnitate pernobilis. Cæterùm Maniphætes reiecto Amida celeri nauigio ad Touarrem se confert, ut si quid aduersi rumoris ex Sicilia allatũ esset, ab eo certius exploratiusq; cognoscat, & de Amidæ temeritate, intolerandaq; audacia cõqueratur. Erãt apud Touarrem dati obsides Abdalages, ipsius Maniphætis frater, & Corsi Faræ arcis custodis filius. Cum his diu colloquutus Maniphætes, reuersusq; Tunetum in suspicionem uenit perfidiosi initi cõsilij, quum ipso authore subleuãteq; Touarre Mahometes obses paternum regnũ affectare diceretur. Pœni siquidem suopte ingenio mobiles, repentini, suspicaces, incertis rumoribus facilè seruiunt, & quæ audierint, sæpissimè etiam falsa temere interpretantur, pro commodo scilicet, studióq; suarum factionum, quibus pertinacissimè sese addicunt. Exoritur itaq; per urbem rumor ambiguus, & gliscente suspicionis fama non leuis populi tumultus. Nec diu pòst huius turbulentæ commotionis casus, causáque per quosdam ciues quibus odiosum erat Mulcasis nomen, ad Amidam Martijs in hortis crebro suspirio Fortunæ suæ indignantem, celerrimè defertur. Is ab eo nuncio redintegrata spe, & certis augurijs confirmatus, Bohamaris & Adulcis, suorumq; omnium hortatũ, Fortunæ rursus non semper incertæ bonoq; euentui occurrendum ratus, Tunetum reuertitur, patentiq; ingressus porta, ad Maniphætis domum decurrit, quo absente, propinquos eius & familiares crudeliter obtruncat, patrataq; cæde cruento cum agmine ad arcem continenti cursu protinus ascendit. Ingressurum Fares custos, cancellata exteriore ianua, prohibere conatur, comprehensisq; audacter equi habenis inuectum urgens retro auertit. Sed Fares ab Aethiope, Amidæ promptissimo satellite, adacto per latus mucrone confoditur, renouatoq; equi impetu Amida per expirantis prostratique Faræ corpus æquum adigit & irrumpit, repertúmque Maniphætem extemplò iugulari iubet, & per hunc modum unius horæ momento urbe, arce, regnoq; potitur. Exinde in minores patris liberos cædibus grassatus est, usque adeò insolenter conturbatis rebus omnibus, ut patris etiam concubinas cruentus sine pudore constupraret. Harum rerum uti acciderant Mulcasses certior factus, nihil differendum esse iudicans, cum tumultuarijs ut diximus copijs in spem recuperandi regni in Africam traiecerat, Igitur Franciscus Touarres rege

atque

atque Lofredio appulsis, uti erat prudenti perspicaciq; ingenio uir, ideocq; solerti ratione, imminentes casus expendens, regi suadere cœpit, ne his cum copiis Tunetum ire properaret, prius quàm de Tunetanis rebus, ciuiumq; animis certius cognosceret. Suspectabat enim Punicam fidem, & uenalium Arabum insidias. Eò autem grauius ac apertius Lofredium, ne ire pergeret admonebat, quòd in mandatis, quæ discedenti prorex dedisset, disertè perscriptum erat, ne regi auidè ituro procedentiq; pareret, nisi ualida Numidarum manus auxilio uti promiserat, aduenisset. Sed regem atque Lofrediũ in sua fata præcipites uehementer incitabant aliquot Afrorum proceres, qui simulatione officij egresfi urbe præstò fuerant, eiq; solenni cerimonia gladijs iugulo admotis more gentis, fidei militaris sacramentum dixerant, testabanturque Amidam pudore metúque perterritum, ubi ipse in cõspectum se daret, urbe arceq; arrepta fuga protinus excessurum. Nec mora Touarre frustra obtestante prædictéque, ut à Punicis insidijs sedulò cauerent, Muleasses explicatis uexillis ad Tunetum iter intendit, subsequente alacriter Lofredio. Nec defuere nonnulli periti militiæ ex cohortium præfectis, & ante alios Cola Thomasius, & Iacobus Macedonius, qui Lofredio suadere niterẽtur, ne inexplorato progredi, & fallacissimæ gentis promisso incautè credere uellet, sed tantisper cunctaretur, dum promissa expectatáque ab rege propinquorum Numidarum auxilia superuenirent. Ad quos superbo ore conuersus Lofredius, desinite, inquit, qui fœdo metu correpti estis, ea impudenter commemorare, quæ uiris fortibus animos comminuant. Tantum uerò abest, ut paratæ uictoriæ deesse uelim, ut rectius me facturum arbitrer, si uos ad consternandam inani metu multitudinem, quàm ad feriendum hostem promptiores, ultimo supplicio puniendos iudicem. Ad ea Thomasius respondens, Fortuna, inquit, Lofredi, non sera unquam temeritatis ultrix, breui ut uideo, utrique nostrorum testandæ uirtutis expeditum iter aperiet. Ego certè præfecturæ honori, quem dedisti non ignobili uitæ exitu honestè satisfaciam, tu uerò uideris, an tuo munere, qui tuorum monita usque adeò superbè fastidis atque contemnis, malè consulendo inconsultéque pugnando satisfacturus sis. Antecedebat rex cum ala familiarium, uexilla regiorum insignium præferens, subsequebantur compositis ordinibus cohortes: iámque ad cisternas, ubi Cæsar cũ Barbarussa paucis antè annis conflixerat, tertio ab urbe lapide erat peruentum, quum magna celeritate Hispani equites à Touarre missi superuenerunt, nunciantes à Barbaris proculdubio instructas esse insidias ad olíueta, quòd multa Numidarum agmina in his condita ab exploratoribus referrentur. Sed hæc rex ipse atque Lofredius facilè contempsere, quũ in fata sua proruerent, & tam feruidè quàm incautè ad eam portam proueherẽtur, quæ naualibus portuiq; imminet. Tum uerò è mœnibus conspecto Muleasse Afrorum equitum ualida manus hostili impetu porta erumpit, & magnis clamoribus editis pugna committitur. Ala regia familiarium erumpentes egregiè sustinet. Sed Muleasses impigrè hastam quatiens, & obuios quosque saucians in fronte uulneratur. Cruenta regis facies suos magnopere conturbat, & terga uertere cogit. Nec mora ex oliuetis frequentes equitum alæ, peditumq; cohortes sese undiq; Lofredianis circundant, in quos nostri aliquot minora tormenta curulia emittunt. Verùm his semel displosis ad iterandos ictus spatium nostris deest. Tanta enim incurrentium Barbarorum uis atque celeritas fuit, ut nostris, ubi se circumuentos ac

indagine clausos uiderunt, animi conciderent, & fœdè abiectis armis occupante pauore in paludem se coniicerent, & enatando apprehendendoq́ue nauiculas sese à Barbarorum gladijs eripere niterentur. Eæ nauiculæ magno usui fuêre profligatis, quum instructę minoribus tormentis Barbaros, admissis etiam in paludem equis, nostros auidè consectantes displodendo perterrerent, atque ipsos adnatantes exciperent. Lofredius inopinato hostium incursu attonito similis, equum Thraicium, natare solitum, in paludem adegit: ubi nequicquam per uoraginosa uada eluctante equo, ut in siccum rediret littus, ac honestius caderet, à Barbaris cōfossus atq; equo deturbatus in palude perijt, & cum eo Carolus Toccus illustri Græcorum sanguine progenitus. Solus ferè omniū Cola Thomasius, uti prædixerat, constantissimè occubuit, adhortatus notos centuriones atque præfectos, ut secum impigrè dimicantes, decoram pro dignitate anteactæ militiæ mortem potius oppetere, quàm turpissimè in paludis cœno perire mallent, atque ita multis Barbarorum confossis & obtruncatis inter cadauera hostium non inulti ceciderunt. In his fuere, infaustæ uirtutis laude digni, Iacobus Macedonius, Antonius Grandillus, & Laurentius Monfortius, Neapolitani honesti ciues. Reliquos hausit palus, aut hostilis gladius absumpsit, quum meliore sorte Franciscus instruendis aciei magister, cum Antonio Buccaplana, & Lucio Brutio incolumis enatasset. Muleasses suo cruore & multo puluere fœdatus, quum inter turbam terga uertentium profugeret, nulla alia re magis cum hostibus prodente, quàm unguentorum odore, agnitus captusq́ue est. Desiderati sunt ex ea cæde supra mille & trecenti, reliquos Touarres uestiendos recreandosq́ue curauit; qui non multò pòst transportari in Siciliam, à Messanæ freto pedibus redeūtes, ab egestate squalóreq; deformes, eam cladem Neapoli miserabilem fecere. At Amida uictor nihil antiquius habuit, quàm ut patrē adempto ei oculorum lumine immaniter obcæcaret, quod fiebat candenti scalpello, proscissa utriusq; oculi pupilla. Eandem fraternę sæuitię iniuriam tulere Nahasar & Abdalas cum Muleasse patre capti. Francisco autem Touarri significauit apud se seruari paucos, & hos quidem imberbes captiuos. Muleassi uerò patri atrociora promerito, uti ille fratribus suis olim fecisset, oculorum se usum ademisse, reliquisse autem uitam, ut cæteris crudelissimè sæuientibus exemplo foret, & ipse erga perfidiosum patrem à clementiæ nomine non abhorruisse testaretur. Firmauit demum certis conditionibus eandem, quæ cum patre fuerat amicitiam: quum eam sibi magno usui, in ea præsertim noui regni perturbatione, futuram existimaret, nihil aspernante Touarre, quod præsenti commodo seruire posset. Nam percussis inducijs Amida aliquantum pecuniæ repræsentauit, quæ stipendij nomine præsidiarijs Hispanis solueretur, reddiditque nonnullos captiuos, & in his è Rabatinorum ordine circiter uiginti equites Christianos, quos custodiæ antea tradidisset, tanquam in fide patris contumacissimè perseuerantes. Ad hæc quoque restituta sunt cūcta ad unum Lofredij uexilla, cadauérque eius, adempto tamen capite, ad sepulturam remissum est. Dedit etiam obsidem Sehitem filiū annorum nouem, quod nomen apud Pœnos benè fortunatum significat, ea tamen conditione, ut si ex his inducijs, quæ temporariæ uidebantur, pax esse nō posset, atq; inde oriretur bellum, Sehitē sibi Touarres incolumē continuò redderet. Impetrata quoq; sunt à Touarre Lofrediana tormenta, quorū iacturam quanquam non magnifaceret, Tunetanis tamen hostibus aliquando profuturam

turam iudicabat. Ex induciæ quanquam non iniquæ & multis de causis necessariæ uideri poterant, ideoq; à multis probarentur, nequaquam tamen Touarres ex dignitate Cæsaris esse statuebat, quod indignum foret eũ potiri regno, qui immani perfidia nefarioq; scelere, id contra Cæsaris authoritatem occupasset. Quamobrem Touarres noua agitat consilia, quibus uel ingrati, uel auari animi ratio inclusa uideri poterat, accersendumq; legitimæ hæreditatis regem statuit, qui nutu Cæsaris Amidæ iniuria uehementer offensi, apud Tunetum Christianis auspicijs imperaret. Erat apud Numidas Abdamelech exul ab eo tempore, quo Roscetem ad Barbarussam cõfugisse docuimus. Hunc quòd esset Muleasis germanus frater, ad spem regni euocat, confisum Anemschæ Numidarum reguli opibus. Nam apud hunc, benignè exceptus hospitio, diu permanserat, quum è Biscari mediterranea urbe, occupantibus eam Turcis, ad interiora Numidiæ profugisset. Nec oblatæ occasioni deest Abdamelech, hortante præsertim Numida, & prædicentibus iampridem astrologis, eum proculdubio regem euasurum, & regni compotem in ipsa regia Tuneti excessurum è uita. Patrandæ autem rei peropportunum tempus aduenisse uidebatur, quòd tum abesset Amida, uti compositis urbanis rebus, ad Bisertam profectus, ut ibi piscosi lacus magnum uectigal exigeret. Itaque Touarres, ut pactionis fidem tueatur, Sehitem puerum nauigio Tunetum remittit, excipiturque ab eo Abdamelech qui noctu maximè cõfectis itineribus ad Guletam peruenerat. Is celeritate speculatores præuertendos ratus, paucarum horarum quietem equis recreandis tribuit, & cum globo Numidarum ad Barbasuecam Tuneti portam peruolat, ingressúsque confestim ad arcem contendit. Nec eum portæ custodes morantur, rati eum esse Amidam, qui à Biserta rediisset. Nam Abdamelech fœlici dolo totam faciem linteis sudarijs inuoluerat, Pœnorum more, qui eo uelamento uti solent, ut ora à solibus puluereq; defendant. Eo cognito attoniti custodes, quum ad arma discurrerent illico trucidantur, unusque ante alios aduersari ausus primæ custodiæ præpositus Nanserhalla, natione Siculus, confoditur, atque ita Abdamelech deterritis cæteris, & nihil præ metu se commouentibus, admissáque in arcem Tunetanorum ciuium manu, rex salutatur. Is ante omnia Sehitem puerum custodiæ tradit, & in eandem formulam Touarri tributum pollicetur, qua Muleasses à Cæsare regnum accepisset, eique in partem stipendij aureorum nummûm sex milia dinumerat. Nec multo pòst in lethalem incidit morbum, & ut diuinantium mathematicorum fidem impleret, trigesimosexto imperij die uita excedens regio funere elatus est. Potentissimi autem amicorum & Tunetani principes obnixè fauente, cohortantéque Touarre, Mahometem filium, annorum ferè duodecim regem crearunt, eique statim adhærere qui ætatem eius regerent, muneraq; rerum publicarum ex arbitrio obirent, Abdalages Maniphætes, qui interfecti Temis erat frater, & qui tum erat Mesuar Abdelchirinus, quæ uox seruum exprimit liberalem. Secundum hos Scyriffus Mahometanæ peritus legis, ex Bugæa origine Maurus, & Ioannes Perellus ex equitum Rabatinorum ordine, patria Tarentinus. His cuncta parebant, sed Abdelchirinus intempestiuæ probitatis atq; prudentiæ consilium coquens, quum diceret Tunetanę ciuitati nequaquam puero rege esse opus, sed statæ ætatis maturique ingenij uiro, qui alienis consilijs circumduci non posset, exitium sibi citò peperit. Excogitans enim quónam modo regiæ stir-

pis regem efficeret, frustra circumspiciens, nec consilium mature explicans, præoccupantibus collegis est interfectus ea crudelitate, ut nec propinquis eius nec clientibus parceretur. Eo sublato cæteri, quos diximus, summę potentiæ ueræq; tyrannidis triumuiratum condiderunt. Sed Perellus gynæceum inuasit, quod ei tanquam professione Christiano tum licebat, & in libidinem effusus Amidæ concubinas ad unam omnes constuprauit, singulari cum dolore Amidæ, qui Tuneto exclusus, errabundusq; ad Leptim, atque inde nauigijs ad Sceccum Gyrapolitanum Mœnicis peninsulæ regulum confugerat, passim ab omnibus opem implorans ad repetendum regnum, quod à nefarijs hominibus summa perfidia occupatum indignissimè uastaretur: quum regi 1
puero impotenter atque improbè dominari, quàm ei syncera fide in administranda Republica adesse mallent. Hæc eadem uera esse Tunetani sentiebant, querebanturque de Abdelchirini morte, qui optimatum princeps, paterque patriæ, à perditissimis hominibus nefariè fuisset interfectus, neque pati poterant ciuitatem gubernari à triumuiris, qui nullum auaritiæ libidini atque sæuitiæ modum imponerent: quorum dominatu, si regis pueri maturior ætas foret expectanda, crescēte indies licentia, multo durior ac acerbior euasurus crederetur. Dum eo modo Amida notos sibi adiens, & à singulis auxilia postulans, ciuitatum erga se uoluntates excuteret, multisq; pollicitationibus nouas passim sibi amicitias parare contenderet, Muleasses pedore carceris, & suæ ca- 2
lamitatis deformitate miserabilis, à fratris filio rege impetrauit, uti arce egredi adireq; templum sibi liceret Ameti Benaros, uiri olim sanctissimi, quod apud Afros in urbe Tuneto asyli inuiolabilis nomine augustissimū habetur. Nec diu post, quū Bernardinus Mendocius, Hispanicæ classis præfectus, ad Guletam applicuisset, expetēte Touarre, è templo ad stagnum, atq; inde nauigio ad Guletam perductus est, ut consultationibus interesset, quibus arma aduersus Amidam, totiusq; eius oræ Turcas pararētur. Muleasses antea Tunetanorum sibi ualde infensorum gladios effugerat, mulierculæ inopis misericordia seruatus, quæ cū anili pietate in scrobe multis alijs sertis coopertum aduersus quæritantes abscondisset. Nec minore quoq; salutis sorte mortem effugit, quum 3
opportunè ad Guletam esset aduectus, quando ei Amida uir sæuus, qui mox Tunetū repetijt, uel in augusti templi asylo, uti ipse referebat, minimè esset parsurus. Muleasses paulo antè filiā nomine Meluccam, quæ uox Angelam exprimit, Touarre auspice puero regi, uel improbantib. Tunetanis, despōderat. Ea res ciuium animos ita exacerbauit, ut Amidam euocare literis, nuncijsq; accersere maturarent, quibus ille confisus, ne occasioni iam planè suo arridenti uoto deesset, è Gyrapoli profectus, biremibus Turcæ prædonis, cui debilitati cruris uitium Cladi cognomen fecit, Leptim aduehitur, atque inde coacta equitum manu Tunetum peruenit: tanta celeritate, ut regi puero uix euadendi, & scapham coscendendi spatium daretur, cunctáque ei paterent, nec quis- 4
quam arma corripere, aut hiscere auderet. Primùm omnium Amida Perellum è latebra erutum omnibus tormentis excruciat, abscissisq; uirilibus, uiuum in foro comburi iubet. Nec Perello animi constantia defuit, quum oblato uitæ munere adduci non posset, ut à Christiana religione deficeret. Nec multo post, quæstione habita, Maniphætem, quem Abdamelech crearat, interficit, atque item urbis prætorem, & secundum hos ex ordine Rabatinorum circiter quadragīnta, quorum cadauera rex inhumanæ feritatis laceranda canibus obiecerat,

obiecerat, aliâs solitus in vivos etiam homines mordaces molossos, diuturnaque fame, ut asperius sævirent, efferatos immittere. In eo quoque supra crudelitatem incesta libido vehementer efferbuit, quum nec sorori quidem parceret, & in omnem sexum, ubi forma ad genium responderet, improbissimè debaccharetur. Cæterum Muleasses non diu apud Guletam subsedit, ut ipse siebat, Dovarris avaritia graviter offensus. Querebatur enim ab initio depositam apud eum regiam gazam nequaquam integra fide tam iniquè à Fortuna mulctato redditam fuisse, pretiosæq; supellectilis partem cum insignibus gemmis, certoque auri pondere sibi misero iniquissimè surreptam. Quum autem eius contumeliæ notam Tovarres pluribus argumentis diluere properaret, eò res est perducta, ut Tovarres ab rege furti & peculatus apud Cæsarem reus efficeretur, & uterq; in Germaniam contenderet. Verùm Cæsar ad æquitatem facti controversiam adducens, composita potius quàm diiudicata lite eo exitu utrumque dimisit, ut Tovarres ex Guletæ præfectura detractus sit: Muleasses verò in Siciliam perduceretur, publico Siculorum sumptu alendus. Filius autem eius Mahometes, qui obses fuerat, ad ulteriores Numidas Lentigesiæ avi propinquos, ut fraterni imperij successum tutus ab insidijs expectaret, avijs itineribus confugit. Quum ex itinere Muleasses Romam venisset, exciperetúrque convivio ab Alexandro Farnesio Cardinale, ita se ad varias percunctationes humanum facilemq; præbuit, ut insigni cultus & gestus gravitate veteris Fortunæ maiestatem tueretur. Nam ab elati ingenij more Barbaris insito, deductus ad Pontificem nequaquam maiorem honorem impendit, quàm ut ei genu tantum oscularetur, & qui oculorum orbes lintea vitta occultatos gerens nihil intueretur: obstipa tamen & erecta cervice regiæ superbiæ insolentiam referret. Ab eo demum narrante multa literarum memoriæ digna, de recentibus bellis, Punicisque rebus & institutis didicimus: & quum non ineptè de philosophia sermones illati essent, quanquam per idiotas interpretes colloqueremur: perspicuè tamen eum Averrois studiosum, & sectatorem disputando deprehendimus. De natalibus autem suis ita disseruit, ut Chorreæ familiæ nomen, ex qua ipse præalto stemmate natus est, ad Homarem, Mahometis pseudoprophetę consanguineum atque discipulum referret: cuius stirpis Tunetani reges, nihil intercisa, aut alieno sanguine depravata serie, per noningentos supra quinquaginta quatuor annos regnarint. Propterea affirmabat Tunetanum regem, augustiore cognomento, appellari Emir Mumenim, hoc est, in religione optimè credentium principem. Memorabant autem familiares eius, neminem ei virtute equestri, peritiaque armorum posse comparari, quum ex adulatione iactarent eum, quod ad venatoriæ artis decus pertineret, non multis ex quo imperasset annis, ducentos amplius iubatos leones in sylvis equestri lancea confixisse, quorum tergora siccata repletaq; paleis, ad imaginem vivorum, testimoniumque virtutis, tanquam decora, proximaque militiæ honestissimæ exercitationis trophæa, in peramplis hortorum porticibus spectarentur. Quibus de causis Muleasses tam sævo diræ calamitatis infortunio prorsus indignus nobis etiam videri possit. Eodem hyemis initio, quo Muleasses ab adversa Fortuna acerbissimè mulctatus est, & Barbarussa Niceæ arce nequicquam oppugnata ad Tolonem in hyberna concessit, Franciscus rex à Belgico bello honesta cum laude reversus, quòd Landresiano præsidio opem fortiter attulisset, productaque acie Cæsari maximis gentium ferè om-

nium aucto copijs, pugnæ potestatem fecisset, nova copiarum supplementa in Italiam misit, ut amissi Montevici detrimentum Buterius novo ausu resarciret. Iam enim Hipporegiam tormentis adortus, eò præsidium Cæsarianorum adduxerat, ut prostrato muro ægerrimè Gallorum impetum sustineret, & deditionem brevi facturum videretur. Sed adventu Anghiani, novi ducis ex Gallia, Buterius quum ab eo cessare, opperirique se iuberetur, cum recentibus scilicet copijs appropinquantem, ut prælio & expugnationi urbis interesset, indignabundus ita impetum repressit, ut hosti ad erigendos novos aggeres, confirmandosque animos spatium daret, & partæ propè victoriæ deesse mallet, quàm eius propè confecti negotij laudem cum adolescēte imperatore communicare. Is erat regiæ stirpis è Borbonia familia, quem Massiliæ Barbarussam excepisse docuimus, cui Buterius vetus miles, & dux ingenio turbido, nihil præter honoris nomen militiæ concedendum existimabat, amissæq; proinde victoriæ eventu malignè lætaretur, quā ille importuno imperio, iuvenilisq; libidine interpellasse videri posset. Hoc enim ingeniorū habitu, & tum, & sæpe aliàs Galli duces inter diras obtrectationes bella administrare ita erant soliti, ut rempub. post privatum decus facilè haberent: neq; ob id pœnam à mitissimo rege vererentur. Galli etiam per eos dies Crescentinum oppidum tormentis quassatum, & Desannam, sanctiq; Germani vicina oppida, Cæsarianis ademerant, magno cum dolore Vastij, qui frustrà diu postulata à quæstoribus Insubrum pecunia, ut novas conscriberet cohortes, imparatus, inferiorq; multis rebus per hyemem bellum gerere cogebatur. Processerat tamen Novariam usq; quantis potuit coactis copijs, ut provinciæ præsidio foret. Nam Galli intra Montisferrati, & Sabaudiæ ditionis fines se intulerant, & circumsessuri Carinianum oppidum, quod est iuxta Padum positum, videbantur. Id Vastius paulo antè occupatum (ut diximus) validis aggeribus munierat, præfeceratq; ei Pyrrhum Stipicianum summæ virtutis atq; constantiæ virum. Ei autem aderant Fœlix Archius, cum Germanorum cohortibus tribus, & Michael Hispanus, cum totidem Hispanorum vexillis: congestisque omnis generis commeatu Gallorum impetum expectabat, quòd summæ opportunitatis esset id oppidum ad gerendum bellum adversus Gallos, qui obiectu eius munitissimi loci magnopere tardabantur, ne ulterius proferrent vires, & liberius reliqua oppida tentarent. Gaudebat Vastius accessione eius oppidi multis de causis, eaque præcipuè quòd amissi superiore anno Ciaraschi par detrimentum hostibus rependisset. Itaque obstinatis animis, & Vastius id tueri & Anghianus obsidere, atque recipere contendebāt, tanto studio, ut Anghianus longam obsidionem institueret, castris in conspectu hostis positis, & Vastius è Germania in auxilium duas legiones accerseret. Tota namq; utriusq; imperij, existimationisq; ratio in eius oppidi defensione, expugnationeq; posita erat: sic ut plerιq; facilè prædicarent, uti mox evenit, eam contentionē universæ pugnæ casum allaturam, quod antea per octo annos inter perpetuum gerentes bellum nunquā accidisset. Proinde futurum ut una insigni pugna diuturno bello, intolerandisq; miserorum incolarum calamitatibus finis imponeretur. Iam plures menses Pyrrhus obsidionem atq; inediam fortissimè sustentarat: sic ut præsidij lectissimi milites ab inopia rerum, extremaq; desperatione auxilij de eruptione cogitarent. Sed eos Pyrrhus animo corporeq; ad perferendas totius inopiæ difficultates paratissimus, blandis honorificisq; alloquijs in offi-

officij continebat, quum nullam edendo prælio, si erumperent, occasionem ad victoriam ostendi differeret: proindeq; eum conatum felici eventu cariturum: quoniam Galli nequaquàm temerè, uti aliàs, sese circumvallassent, multisq; tormentis atq; equitatu essent instructi, sperarentq; sine sanguine victoria potiri: quando etiam ab oppugnationis cõsilio propter mirificos aggeres, præstantisq; præsidij opinionem, non ineptè discessissent. Neq; demũ de Vastij studio diligentiaq; esse dubitandũ: cum enim & suæ laudi, & publicæ causæ, totq; militum obsessorum saluti magnificè atq; impigrè satisfacturum. Propterea æquis animis vini desiderium tantisper ferrent, & his, quorum copia adhuc superesset, vitæ alimentis cõtenti essent: postquam viri fortes non ad furfures tantũ, se ad inusitati generis cibaria, pro cõmodo principum, peculiariq; sua laude aliquando descendissent. Ea quoq; erat Pyrrhi comitas externis iucunda militibus, ut vini lagenas, quas sibi expetenti Anghianus hostis humanitatis causâ duo mittebat, nequaquã sibi reservaret: sed viritim præfectis atq; signiferis quadam parvi calicis libatione, quòd pleno potui non sufficeret, hylariter dispartiretur, Germaniq; vel natura vini appetentes, patientes & iucundè puteali aqua sitim lenirent, & cuncta obsidionis incommoda prius se fortiter perpessuros, quàm indignum quicquam vetere gentis constantia de deditione auribus admitteretur, per centuriones atq; signiferos confirmarent. Vastius quoque eorum animos per literas, quum speculatorum facultas dabatur, bonæ spei implebat, salutemque totius præsidij, & singulorum præfectorum decus summæ curæ sibi futurum pollicebatur. Eo tempore Cæsar veteribus suis innixus consilijs, ingens agitabat bellum, quo Galliam ineunte æstate invaderet, experireturque maioribus coactis viribus, an Franciscus rex elici pertrahique posset ad summam dimicationem universæ pugnæ, in spem amplissimæ victoriæ, quã sibi nuper ad Landresium propositam, è manibus elapsam fuisse iudicabat. Hoc ut assequi posset asiduè dabat operã per legatos, ut Henricus Britanniæ rex in Galliam maturè traijceret, suopte ingenio, & more gentis Gallico nomini infensissimæ magnopere concitatus. Cum eo namque ita fœdus percusserat, ut Galliæ regnum certa conditione cum Anglis partiretur. Tantùm enim Cæsaris odium valebat adversus Gallos ab avorum usq; memoria conceptum, ut gravissimarum offensionum ex repudiatæ adactæq; ad necem materteræ penitùs oblivisceretur; nec iniquum, & fide sua indignum existimaret, ad contumeliam Pontificij nominis, cum eo rege fœdere coniungi; qui propter eversa sacra, despectamque & convulsam Romani Pontificis existimationem, Christiano iure anathemate à Romano senatu fuisset damnatus, ipso præsertim Cæsare id orante postulanteque, quum se in Britanni regis gratiam nunquam rediturum iurasset, nisi Pontificiæ dignitati Henricus satisfaceret, & ad veteres sacrorum ritus, pristinamque Romani Pontificis authoritatem se conferret. Quod autem erat reliquum, asiduè invigilabat, ne Germani milites Gallicis stipendijs allecti in Galliam transirent, propositis edictis, atrocibusque pœnis, his qui id ausi, deprehensique essent. Pari diligentia pagorum Helvetiorũ principes aggrediebatur promissis atq; muneribus ut Gallorum delectus in conscribendis cohortibus impedirent, aut retardarent, quando in eius gentis auxilijs salutem Galliæ positam esse prospiceret, quæ Germanicis legionibus tanquam exæquata virtutis opinione opponi possent. Ne verò Italiam negligeret, ipsumque præsertim Mediolanum novis

Anghiani copijs ad prædam expositum, Neapolitanosque Barbarussæ classis reditum extimescentes: duas Germanorum legiones in Italiam misit, quibus iniunctum est, ut Vastio operam præstarent: ac demum si ita usus posceret, mari Neapolim deveherentur. His præerant duo Scaligeri proceres, Christophorus, & Brennor, qui stirpis veterum Veronensium principum esse dicebantur. Harum spe legionum confisus Vastius, quod erant ex delectu Vindeliciæ, Baioariæ, & Norici, splendentibusq; thoracibus & galeis Mediolani fuerant instructi, è Vercellis Astam se contulit, & magnum inde sarcinariorum iumentorum usq; à Mediolano, agrestiumq; carrorum numerũ contrahi iussit, quibus magna vis instituti & anteà parati commeatus omnis generis, Carinianum ad obsessos conveheretur. Et quanquam non multi apud se essent Hispani, nec plenæ admodum essent veterum Germanorum cohortes, quas Baro Seisnechus ductabat: tamen non deterrebatur quin prodiret, confirmatus præsertim Italicis cohortibus, quæ amplius sex millium militum numerũ implebant, eorumq; magna ex parte sclopettariorum, qui assueti, inveteratique perpetuis Subalpini belli expeditionibus, egregiæ exercitationis opinionem fuerant consecuti. His omnibus præerat Robertus Sanseverinus, princeps Salernitanus, cui adiutor, & propè magister à Vastio fuerat attributus Cæsar Masius, è Neapoli vetus peditum præfectus, quo nemo plura stipendia meruerat, quum per triginta annos Cæsari integra virtutis & fidei fama operam navasset. Vna tantùm Vastius angebatur equitum paucitate, infirmitateque, cum vix septingenti galeati recenserentur, qui etiam levis erant armaturæ, comparatione Gallorum equitũ, apud quos iusti roboris cataphractorum alas esse didicerat: quarum impetum Cæsariani apertis in campis nequaquam laturi viderentur: ob id præcipuè, quòd illustres aliquot iuvenes, quorũ principes erant Vidamius, summo loco in Carnutibus natus, & Afcius Arvernus, Galeoti totius Galliæ tormentorum præfecti filius, pugnæ studio è Gallia hortatu regis in castra venisse, secumq; adduxisse plures eximiæ alacritatis equites, exploratum habebat. Quibus de causis coactus est confugere ad Cosmum Medicem, implorando ut sibi in tanto periculo, tantaq; exiguitate temporis novos conscribere milites nequeunti, ab Etruria equites submitteret. Cosmus tametsi cavendum sibi ab insidijs exulum, quas adversus se parari audiebat, & tuendam à Barbarussæ impetu maritimam oram arbitraretur, quando aperto iam Vere Barbari ad navigandũ idoneum tempus habere viderentur: Cæsari tamen, cui summa omnia debebat officia, & Vastio æqua postulanti, communi in rerum discrimine deesse noluit, misitq; Rodulphum Baleonũ, Malatestæ filium cum insigni ala veteranorum equitum: cuius accessione Vastius adeo lætatus est, ut in spem veniret confirmandi equitatus sui, experiundæq; prælij fortunæ, quum peditatu superior, aut certè par tutò confligere se posse speraret. Nam eo animo hostes, duce Anghiano, apud quem erant periti atq; acerrimi duces Termeus atq; Buterius, ad villam Stalloniam castra posuerant, ut Vastium illac pertransire conantẽ, iusta edita pugna adorirẽtur. Erant nonnulli, togatiq; præsertim qui pugnæ casum Cæsarianis, tanquam minus necessarium, omnino vitandum esse prædicarent, ob idque ducendum quoquomodo bellum, ut Gallorum fervidæ gentis impetus, non collatis in aciem viribus: sed uti sæpe alias, spatio & mora, levibusq; prælijs frangeretur: nec tamen adversas, quæ summæ erant in negotio, difficultates explicarẽt: sic ut Va-

stius ea

ftius ea tanquam vetera, & in præsenti rerum momento parum opportuna aptè refelleret, atque eas quæ aliter evadi nequirent, fortiter audendo superandas esse demonstraret. Nam præterquam quòd receptus omnis, segnisq; cunctatio ignominiæ & durissimi exitus pericula ferrent, triplex etiam incommodum, quod immineret, eum magnopere de summæ rei eventu solicitum reddebat, hortabaturque ut suscepti consilij propositum teneret. Primum erat pecuniæ inopia, instantibus iam stipendijs: quando per mensarios curata Genuæ vel magnis usuræ impendijs ægerrimè repræsentaretur, nec quæ erat Insubribus imperata, tanquam ab assiduè expilatis, facilè exigi, & comportari posset: sicut non temerè timendum foret milites posse dilabi, qui sine stipendijs, propinquo præsertim valido hoste, contineri non possent. Secundū positum erat in salute tot fortissimarum cohortium, quæ cum Pyrrho, cui propter datam fidem deesse non poterat, extremum vitæ ac existimationis discrimen se adire, literis & varijs significationibus ostendebant. Postremum erat defecturi citò commeatus timor. nam ex continua pluvia, durisque subvectionibus per lutulenta itinera, penuria adeo creverat, ut paratus ad sublevandos obsessos commeatus in alimenta præsentis exercitus absumeretur. Porrò apud Gallos cuncta erant paratiora, & rerum omnium opulentiæ pleniora. Nam Anghianus, quanquam adhuc imberbis imperator, veterum ducum suorum consilia secutus, Carinianum duplici fossa, perpetuaque munitione circunvallarat, binos in Pado pontes statuerat, lunatisq; aggeribus utraq; pontium capita munierat, per quos quotidiana omnis generis comeatus copia nusquam impeditus utebatur, & ad villam Stalloniam, qui est vicus ultra Padum, positis castris, atque his aggere & fossa permunitis (ut supra diximus) hostium adventum expectabat. Erat in conspectu Carinianum, intercedente Pado: ad dextram relinquebatur Carmagnola oppidum, & ad lęvam Montecalerium; quæ Gallicis præsidijs tenebantur, ita ut Cæsarianis inter castella præsidiaque hostium ab Asta moventibus, iter esset habendum. Interim Vastius misso ad Montemclarum Salernitano cum Italorum cohortibus, quum illac se transiturum simularet, eo non multo pòst revocato, ad lævam per superiora versus Summaripę oppidum exercitum duxit, eodemque die Montatam castellum, quod ex itinere occuparat, pervenit: ratus se postero die Summaripam, tertiò Casalem, quod appellatur Crassum: quarto Carinianum omnino perventurum. Cuius suscepti itineris rationes disertè explicabantur, quòd superioribus locis Padum vado transire, eoque itineris flexu Transpadanos hostium commeatus intercipere; & si hostes supervenirent, erumpentis præsidij certissima ope, ancipitique acie inclusos, aut avertere, aut profligare soluta obsidione sperabat. Verùm hæc vel appositè consulta Fortuna irrisit, uti impotens bellicarum rerum pro libidine gubernatrix. Nam cœlum densa nube turgidum, tantam vim imbrium iter habenti superfudit, ut rivi agrorum dudum sine aqua in speciem amnium atque torrentium intumescerent, itinera præalto obsita cœno carrorum rotas devorarent, equi tenaci luto semihausti ad incessum cogi nequirent, & milites amissis calceis ægrè eluctando madefacti; iniquitatem itineris, nec desinentem cœli iniuriam deiectis animis non perferrent. Augebat tanta incommoda commeatus propè imminens desperatio. Nam assiduo imbre infusus humor, cruda pariter & cocta cibaria corruperat, tam fœdo, tristique incommodo, ut milites quatuor dierum cibaria secum

ferre iuſsi, cum publica tum privata alimentorum iactura magnopere turbarentur. Tum verò Vaſtius fruſtra indignari infeſtæ Fortunæ, ab Aſta novi commeatus ſupplementum adduci iubere, conſolari paſsim milites, ut id pluviæ detrimentum conſtanter ferre, & non dubiam cœli ſerenitatem ad victoriam expectare vellent. Interim per Salernitanum Italicasque cohortes caſtellum Sancti Stephani expugnari iubet, gravioraque duo tormenta ibi deponit, quod ea, propter iniquitatem itineris, vel duplicatis equorum & boum iugis perduci non poſſent. Cunctis difficultatibus remedia quæ ferri poterant, diligenter adhibet, & cohortando milites ſpe prælij atque victoriæ implet. Non deerat peritus locorum Viſtarinus, qui è Cherio per Federicum Dovariam Vaſtium hortaretur, ut omiſſa priore via, ad ſe iter converteret, quod Sanctanna amnis facilè vado ſuperari, & Cherij ampliſsimo oppido exercitus aliquantiſper recreari poſſet: indeque apparatis pontibus, obſeſsis opem ferendi, & ſi hoſtis ſeſe offerret æquiore conditione confligendi facultatem eſſet habiturus. Iam deſignati itineris quartus effluxerat dies, quum Montata nondum exceſsiſſet, graviſsimis atque inopinatis rerum caſibus retardatus. At Galli de conſilio itinereque hoſtium non inani coniectura iudicantes, è villa Stallonia, ubi aliquandiu conſederant, motis caſtris, ut hoſti propinquiores eſſent, ad Carmagnolam oppidum ſe contulerunt, intentique & cuncta explorantes, ad omnem pugnæ occaſionem corpora atque animos parârunt. Sequenti die Vaſtius, quum ſol vel ambiguus cœlum ſerenaſſet, uti ſtatuerat, iter à Montata ad Summaripam direxit. Ipſe ad dextram cum manu equitum ad Stallonia caſtra unde hoſtis diſceſſerat, & ad Carmagnolam uſque luſtrando loca provectus, reperit hoſtes contra conſuetudinem ad levia certamina elici non poſſe, eosque tormentis tantùm inſtructos in muro conſiſtere. Excepit tamen duos milites fortè vagos, a quibus eadem, quæ de hoſtibus antea didicerat, certius cognovit: paratum ſcilicet eſſe Anghianum prælio decertare, eumque ornatiſsimo abundare equitatu, quo ſe certis rebus parem, hoſti ſuperiorem, & denique victorem evaſurum confideret. Vaſtius interea, quod magno uſui fuit, ex itinere Cereſolam vicum à præeuntibus occupari iuſsit, eique Guterium Cheſadam corporis cuſtodiæ præfectum cum ducentis ſclopettarijs præſidio impoſuit. Et quanquam ad Summaripam, quod magnopere cupiebat, pervenire contenderet: Cereſolæ tamen neceſſariò caſtra ponere coactus eſt, quod Germani tardius ſubſequerentur, propter tormenta, quæ niſi difficili magnoque conatu pertrahi non poterant, & Hiſpani ad poſtremum agmen relicti, ingruente iam nocte, redintegrataque pluvia, à reliquis longè abeſſent, ac Salernitanus Italos, varijs atque duriſsimis afflictos incommodis, extremaque laſsitudine fatigatos adduxiſſet: quibus omnibus ſi Summaripam petere vellet, vallis frequenti aquarum voragine & alnis, multisque huiuſmodi arbuſculis impedita, per tenebras erat ſuperanda, atque eo incommodius, quod niſi valde anguſtos & raros aditus ab agreſtibus ſubdita materia conſtratos tranſituris præberet. Vltra eam vallem paulo antè extraordinarij recentioresq; Itali levis armaturę proceſſerant, ducitante Cæſare Maſsio, cœptisq; & protractis levibus prælijs propinquo hoſti ſpeciem præſentis atq; inſtructi Cæſariani exercitus fecerant, ſic ut Galli qui denſa acie incumbebant, aliquandiu ſuſtentati atq; repreſsi, tranſeundæ vallis conſilium abijcerent, quã ſi tranſiſſent, Cæſarianis profectò magna & certa

clades

clades erat expectanda, uti posteà Vastius animadverso disiuncti impar aciq; exercitu a sui periculo, confessu a est. Is postero die à Ceresola discedēs cunctum exercitum tormentaque traduxit, sic ut distincta suorum agmina adventanti à Carmagnola hosti, patentibus in campis ostenderet, & per levem Italorum armaturam pugnam accendi iuberet. Nec defuerunt oblatæ pugnæ Gallorum duces, qui se alacriter ad committendam pugnam accinxerant, eam multo tubarum clangore deposcentes. Iam utrinq; levis armatura disperso tumultuarioq; certamine pugnaverat, quū fortè Itali tormēta duo audacius in aciem producta Gallis ademerunt, indeq; clamor ingeminatæ victoriæ sublatus est. Tum verò Anghianus universas copias hoc ordine constitutas promovit: in media acie Vascones, & reliquos Gallici nominis veteres pedites optime armatos, decoro cultu cristisque fulgentes, ita collocarat, ut eis Helvetiorum iam pridem Subalpino bello inveteratorum, validam manum applicaret, quibus tota frons latè extensa & æquata certo subsidio firmabatur. Dextrum cornu Helvetijs, qui nuper advenerant, insigni animorum ardore pugnam poscentibus attribuit. In sinistro autem cornu constitere Gruerij non multi usus, & subagreste militum genus. Hi erant ex regionibus, quæ ad Losannam & Genevam, Lemanumq; lacum pertinent, Helvetijs Bernensibus & Sedunia finitimi. His admixtæ erant Italicæ exulumq; præcipuè Insubrū & Allobrogum, Subalpinorumq; aliquot cohortes, acies quidem magna multisq; vexillis conspicua: sed quę ex tyronum magna ex parte diversa utentium lingua, & tumultuarijs delectibus conflata, nullam propè certæ virtutis, aut firmi consensus opinionem præberet. Triplicem peditum aciem, triplex equitum agmen distinguebat: nam intervalla, quæ relicta erant inter utrunq; cornu, & mediam aciem, divisi per alas equites occupabant. Inter hanc & Helvetiorum phalangem constiterat Thermeus, apud quem erat tota vis leviæ armaturæ equitum, unius cataphractorum alę præsidio confirmata. Buterius cum reliquo equitatu Gruerioru m apertum latus tueri iubetur. Ex adverso Vastius hostium ordines conspicatus integram Germanorum phalangem, quam invicti roboris existimabat, mediæ hostium aciei, ipsisq; Vasconibus opposuit, eo ordine, ut in prima fronte Aliprandum Madruccium Tridentini Cardinalis fratrem, ipso id ad decus deposcēte collocaret. Nam superioribus etiam diebus generosus, & egregiè pugnax iuvenis alacriter fuerat professus, se Helvetios, quorum impetum nequaquā imperitè Vastius vereri videbatur, cum sua tantū legione, quæ trium millium summā non implebat, invasurum & strenuè prostraturū. Secundū eum Scaligeri fratres vexillis in mediam aciem collocatis suas cohortes confertis ordinibus ductabant. Cornu dextrum Gruerijs oppositum, Hispanis concedit, sic ut his statariæ militiæ quinq; Germanorum cohortes duce Seifnecho adiungeret. In sinistro Italos omnes constituit, iussitq; ut sese in tumulum, qui à modica valle leniter exurgit, sensim tanquā in æquiorem locum erigerent, nec inde se commoverent, ne inordinati ab Helvetijs, qui erant in adverso loco, uti disciplina impares funderentur, sed persistentes in acie Salernitani & Massij iussis obtemperarent, & uti fors prælij deposceret, per sclopettarios operā præstarent. Philippus Belga, Lanoij filius, qui toti pręerat equitatui, eo spatio, quod inter Germanos & Hispanos intererat, consistere est iussus. Idem ut faciat Balconus, Thermeo oppositus, iubetur. Præcipit autem Carolo Gonzagæ, ut Buterianos contra instructos diligenter observet & invadat.

Eo modo constituta directaque utrinque acie, & displosis utrinque tormentis, signa cecinerunt, appropinquareq; acies cœperunt, inter quas magno cum periculo volitantium undique pilarum & glandium Vastius obequitans, collustrando cuncta oculis Germanos segnius quàm volebat progredi animadvertit, sic ut propius accederet, & præfectos ad intendendum gradum comiter hortaretur, in vultu Scaligerorum fratrum deprehendit non dubia, ab insitato tristique pallore, lethalis metus indicia. Proinde conversus ad familiares Scalengũ, Landrianumq;, & Saiavedram, qui eum ad excipienda reddendaque per acies imperia sequebantur: Deus, inquit, magnus hoc omen avertat, & uti maximè indigemus, hodie præsenti numine nobis adsit, postquam in his Germanis, in quibus tota spes & ratio parandæ victoriæ posita est, quod anteà nusquam accidit, præsente provocanteq; hoste ad dimicandum nullam alacritatem conspicimus. Primi omnium accepto pugnæ signo, quod Vastius suorum hortatu dederat, Thermei & Baleoni equites concurrerunt, usque adeo gravi impetu, ut multi utrinque sternerentur, magnoque ardore post abiectas hastas clavis atq; mucronibus res gereretur. Ibi Thermeus, quum in pedites Italos procurrisset, ab his repulsus, vulnerato & cadente equo, à tyrone pedite capitur. Baleoni autem ala, quæ numero equitũ erat inferior, quanquã virtute præcelleret, cataphractorum invadentium vim sustinere non potuit, sic ut multi in eo peracri congressu, in hisq; Iulius Actius, tyranni Tudertis filius caderent, ipseque Baleonus suffosso, & moriente equo oppressus vix eriperetur, & pedes & saucius ad Italos pedites se reciperet. At in altero cornu Fortuna ludo quodam prælij eventum alternare solita, Hispanis & veteribus Germanis arridere visa est. Nam Raimũdo Cardonio & Seisnecho ducibus, exporrecta sclopettariorũ ala, quam manicã vocant, tanta vi Gruerios invaserunt, ut eorũ aciem totam perturbarent, & in fugam verterẽt, rusticaq; casa, ad quã se applicarant, & aliquot tormentis potirentur, & alam Gallorũ equitum fusis subsidio missam cruenta conditione perrumperẽt. Cecidêre in eo conatu Strochius, & Carolus Drosius, qui in eo cornu summã nominis authoritatem obtinebant. Asseius quoq; summæ spei iuvenis fervidius irrumpẽs: Germanicis hastis ab ephippio deiectus, ex geminato vulnere triduo pôst interijt. Eo celeri quanquã incerto victoriæ provẽtu, Hispani accensi animis, fusos ad multum spatium persecuti, ita procurrerunt, ut cædẽdo, capiendoq; ad Carmagnolam usq; cursum intenderent. Eodẽ tempore Germani, qui humi procubuerant, ut tormenta vitarent, imperante Vastio consurrexerunt, collectumque pulverẽ, quę est vetus & religiosa eius gentis cõsuetudo, pôst terga proiecerũt, quum ea cerimonia conciliari victoriæ numen arbitrarentur, promotisq; signis hastas inclinarũt. Aliprandus qui in prima phalangis fronte constiterat, paucis passibus extra aciem prodiens, Molem in Gallica acie ducem, insignibus conspicuum, manu ad singulare certamen provocavit. Nec detrectante Gallo ita concurrit, ut mutuis ictibus ora perfossi ambo corruerẽt, Molã quidem lethifera cuspide supra oculum ad oram galeæ recepta, & Aliprandus gena usque ad aurem perforata. Cadentibus itaque ducibus asperum & maximè cruentum prælium à primis ordinibus consertum est, quum utrinque robora lectissimorum militum & centurionum pro dignitate nominis & pro victoria dimicarent. Aliprãndi aciem ardentius promotam, Scaligeri aliquãto lentius quàm oporteret, secuti sunt, propter depressi & inæqualis loci impedimenta

pedimentum, quo neque hastæ æqua serie ferri, neque aptè cohærentes ordines densari poterant. Eodem temporis momento, quum inter utramque mediam aciem commissa pugna ardentissimè certaretur, Cæsariani equites sinistrum hostium cornu, ubi cum suo agmine Buterius ad procurrendum paratus & intentus videbatur, adorti sunt: alacri quidem, sed inani, & mox uti apparuit maximè incommodo & fœdo procursu: nam provecti ad hostilem aciem, nulla facta impressione, nec inclinatis hastis sese in gyrum lunatò cursu provolverunt, sive ut levem hostium armaturam equestrem extra cataphractorum subsidia ad pugnam elicerent, sive quòd aciem perpetuo rigentem ferro ipsi levius armati tentare non auderent, sive adducti incerta voce à Guito, ut dicebatur, præfecto edita, qua equos flectere iuberentur, quasi non collatis equorū pectoribus, & conferta acie: sed per iteratos incursus & recursus, Maurorum more, cum cataphracto hoste foret dimicandum. Ea sese præter spem inflectentium species admirationem primò Gallis, & mox socijs non incertæ fugæ suspicionem præbuit: sic ut repentè Buteriani terga vertentium validò procursu insequerentur, nec Cæsariani, clamante, increpitanteque Vastio, sisti possent, sed præcipiti cursu in transversam Germanorum phalangem deferrentur, eamque paulùlum post signa laxatam veluti adacto cuneo totam aperirent atque proscinderent. Quo casu Galli hisdem vestigijs in hiatum perruptæ phalangis insinuati, cunctos eius postremos ordines fœdè turbatos, quòd neque galeis, neque thoracibus, uti anteriores essent muniti, parvo negotio trucidarunt, quum latis & prægravibus gladijs, quos à venatorijs cultris non absimiles suspensos ab ephippijs gestabant, integros inermium artus facilè detruncarent. Tum verò Helvetij, qui Italis erant oppositi, conspecta Germanorum fluctuatione & cęde, neglectis omissisque Italis, ad Germanos infesta signa verterunt, utpote quòs ab naturali odio veros propriosque hostes ducerent, nec Italos per casum & inæqualem locum adoriri possent, & deletis opportunè Germanis partam fore victoriam iudicarent. Is repentè suscepti consilij casus non dubiam salutem Italis: Germanis verò certissimam attulit cladem. Nam sicuti illi armis & numero inferiores conspecta pręsertim suorum equitum fuga, Helvetiæ impressionis impetum nequaquam diu laturi videbantur: ita Germani, quia à fronte Vascones & veteres Helvetios summa vi certantes constantissime propellebant, invadentium ex obliquo Helvetiorum recentem vim sustinere nequiverunt, sic ut à socio equitatu vesana & miserabili irruptione perturbati, & à nemine adiuti, quum in tergo à Gallis equitibus cæderentur, & in fronte urgente hostium peditatu amissis ducibus stratisque vexillis terga verterent, ad unum prope omnes interficerentur. Cecidere cum Scaligeris fratribus viri illustres, aut varijs militiæ honoribus clari, præfectique cohortium ante alios Vulcanus Fustembergi reguli filius, Michael Preusinger, in regenda ductandaq; phalange Brennoris Scaligeri legatus, & Antius Ursus multorum stipendiorum fama notus, & præter hos Hildebrandus Tunnius, Balthasar Chaldesius, Iacobus Figer, Martinus cognomento Bursa, Adamus Bralius, & Baro Grinistenius. Aliprandus verò Madrucius multis vulneribus susceptis, inter suorū & hostiū cadavera semianimis repertus, in Anghiani potestatē devenit. Eam verò cladē meritò Germanis incidisse tanquā impijs, Lutheranęq; superstitionis piaculo damnatis, multi prędicabant, quod pridie, qui fuerat resurrectionis Dei Christi solennis dies, sa-

cris intereſſe noluerint, taliſque ſæpe, quum ad ictus levigata marmora quæritarent, in altariorum ſacratis menſis luſiſſent, & ligneam Chriſti ſervatoris ſtatuam diris contumeliis, & multo demum cœno conſpurcaſſent. At Itali ubi ſtrata phalangis vexilla, & equites iuſto curſu in fugam extentos conſpexere, neceſſario & utili, uti mox apparuit, potius quàm honeſto conſilio ſubducere ſe in tutum reformidato victore, & per depreſſum, quem diximus locum: conſervatis tamen ordinibus ſe recipere cœperunt, nulla validiore hoſtium manu eos laceſſente aut perſequente: eoque modo ante mediam noctem Aſtam pervenerunt. Eò multo antè Lanoius cum ſuo equitatu integer applicarat: ſub occaſum verò Solis ipſe Vaſtius ſupervenit, quum ſclopetti glande per ferream ephippii frontem, ſupra genu vulnus accepiſſet, aliquotque clavarum ictibus colliſa caſside nequaquam hoſti cognitus, gladioque ſe defendens, è medio adverſæ pugnæ tumultu ſe eripuiſſet. Tum enim ſecus ac aliàs ſoleret, non imperatoriis inſignibus, ſed atro & mediocri ſagulo, ne facilè agnoſci poſſet, uſus fuiſſe dicebatur. Cur autem Italos Gallicus equitatus nec invaſerit, nec ſit perſecutus, hanc fuiſſe cauſam reperiebamus, quòd amiſſo Thermeo duce, ſeſe diſperſim ad opprimendum dextri hoſtilis cornu milites convertiſſent. Hiſpani enim Seiſnechaniique Germani, qui Gruerios latè profligarant, longeque fuſos fuerant perſecuti, quum redirent, perfuſi navatæ fortiter operæ gaudio, ſociorumque ignari cladis, ſuſpenſis ſtupentibusque animis ad conſpectam ſtragem, in victores Gallos inciderunt, à quibus circunfuſo equitatu tanquam indagine clauſi, propè ſine vulnere capti ſunt, quòd viri fortes perditis rebus Fortunæ cedere, quam ſtulta exitialique pertinacia repugnare ſatius exiſtimarent. Ante alios ſeſe dedidit Raimundus Cardonius caſtrorum magiſter, eius filius qui cum Gallis, Gaſtoneque duce ad Ravennam improſperè conflixit, & cum eo Hiſpani clariores cohortium præfecti, Ioannes Beamontius, Ludovicus Chexada, Conſalvus Hernandius, atque Chevedius. Baro autem Seiſnechus oblato ſibi equo periculum evaſit: & Carolus Gonzaga, quum pedites turpiter effugere conſpexiſſet, ne id dedecus ſubiret in Gallos irrupit, deiectuſque equo captus eſt. Pari etiam pudore, ſed iniquiore honeſti conatus ſorte accenſus Hercules Martinegus, illuſtri loco Brixiæ natus, quum in confertam hoſtium aciem cum ala ſua ſeſe, uti Vaſtii alumnum decebat, vehementer intuliſſet, cum Attilio fratre interfectus eſt. Pugnatum eſt ad Cereſolam poſtridie Idus Apriles, quarto & quadrageſimo anno ſupra quingenteſimum atque milleſimum Chriſtianæ ſalutis. Occiſa autem referuntur ad duodecim millia hominum, ſed multò maxima ex parte Germanorum. Neq; enim, quum in acie utrinque æquato ferè numero ſupra quadraginta millia peditum conſtitiſſent, omnino incruenta victoria Gallis obtigit, ſiniſtro præſertim eorum cornu magnis cædis & fugæ detrimentis affecto, & aliquot ex illuſtri Gallica nobilitate deſideratis, quorum cadavera Anghianus exquiſito funeris honore proſecutus, in Galliam ad ſepulchra maiorum deferri iuſsit. Dum Vaſtius acceptæ cladis dolore, & totius ſummæ rei periculo perculſus, ſervatas vel ex turpi fuga copias colligeret & inſpiceret, in ſpem venit victores Gallos his præſidiis poſſe ſuſtineri, diſsimulabatque non obſcura quotidiana delicta, eo vultu ut nemini palàm ſuccenſeret, & de una tantū Fortuna quereretur: Baleonū verò eximia ornaret laude, quem ferè unū, fortiſsima edita opera, & Coſmo principi à quo erat miſſus, & paterno avitoq; ſuo nomini egregiè ſa-

tisfe-

tisfecisse, attestante etiam Thermeo, differebat. Hortabatur autem Lanoium, ut fatalis erroris notam nova virtute abolendam existimaret. Salernitani quoque & Masiij consilia probabantur, qui in eo perangusto atque difficili adversæ rei momento cohortes Cæsari magno usui futuras servavissent. Verùm eius iusto prælio invicti anteà ducis existimationem, præsentemque omnem militaris providentiæ diligentiam, odium (uti sępe fit) ex re malè gesta repentè obortum, & pleriq; ex amicis obtrectatores facti vehementer obterebant, iniqua hercle & planè misera imperatorum cõditione, quod saluberrimę cunctationi periculosam pugnę aleam prætulisse diceretur, quasi flagitantibus quibusdam suorum, qui hostes arroganter despicerent, dimicando obtemperare, ne pristini sui dedecoris iacturam faceret, quã bono publico prælium vitare, differreq; maluerit. Sed uti posteà ex eius ore accepimus, nunquam futurum putarat, quin alioqui metuendam Gallici equitatus vim per sclopettarios, sicuti ad Ticinum fœliciter accidisset, sustineret & funderet, ipsoque robore densatæ phalangis hostium peditatum egregiè superaret. Sed cuncta eo bello prælioq; vel rectißimè ordinata, unum, ut credi par esset, divinum magni ultoris numen violenter evertisse, scilicet ut elatos, virtutiq; sųę insolenter confisos, & nihil de victoriæ eventu dubitantes leniter castigaret, & Germani obiter fœdò impietatis scelere contaminati graviſsimè plecterentur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLV.

POST eam pugnam in subiectis Ceresolæ campis à Cęsarianis malè pugnatam, Anghianus victor, quanquam effusè lætaretur: sese tamen commovere, ultraque progredi in Insubrum fines, & denique victoria uti non potuit, quòd multis rerum difficultatibus esset circumventus. Ante omnia veteranæ cohortes, promptiſsimo quoque militum occiso aut vulnerato, vehementer attenuatæ, orbatæque multis centurionibus atque signiferis, novo supplemento erant instaurandæ, & cuncti pariter equites, & pedites ex vetere militari consuetudine, uti acie victores, dignum fide, & fœlicitate generosi, novique imperatoris donativum postulabant: quod tametsi prolixa pollicitatione, & datis vadibus differri, extrahique posse videretur: nihil tamen quæstorum inopiam sublevabat: quoniam Helvetijs persolvendi stipendij dies aderat, quibuscum nulla excusatione utendum foret. Cuius negotij difficultates, neque facilè, neque celeriter poterant explicari, propter præsentis rei nummariæ defectum, quæ nequaquam commodè nisi ab argentarijs

Lugdunensibus dissolvi posse censebatur, & ob id aliquanto ægrius & tardius quàm temporis exiguitas, & præceps occasio postularet: quum audendi procedendiq; ratio omnis in festinatione posita putaretur. Novum quoque expediendis consilijs impedimentum attulerant Helvetij, quum inconsultis pagorum suorum magistratibus se Cæsaris fines invasuros pernegarent. Dicebant enim se ea præcipuè de causa in Italiam missos fuisse, ut Subalpinæ ditionis oppida, quæ regijs præsidijs tenerentur, à Cæsarianorum vi, iniuriaque defenderent, atque obiter integra fide renovati sæpe fœderis iura tuerentur, quæ vigerent inter Helvetiam gentem, cui Grisones socij antiquitùs essent annexi, & ipsas Mediolanensis imperij civitates, quibus tanquam vicinitate finium, & mutuo mercaturæ commercio amicissimè coniunctis, inferre arma neque ex fœdere liceret, neque ex commodo suæ gentis expediret. Sed quanquam Helvetij precibus & severa obtestatione, aut aliquanta demum pecunia suo more flecti, in sententiamque perduci posse viderentur, illud unum præcipuè progrediendi tentandæque iterum Fortunæ deliberationes suspendebat, quòd relictis in tergo tot hostium præsidijs nequaquam prius in Insubres signa ex tuto verti possent, quàm Carinianæ obsidionis eventum expectarent, propter quam multo susceptam labore, & singulari perseverantia continuatam summæ rei discrimen dimicando subire, quàm inde irrito incœpto abscedere maluissent. Quantum verò qualeque præsidium obsideretur, quantamq; opportunitatem id oppidum, si reciperetur, ad parandam victoriam esset habiturum, peritiores Galli facilè intelligebant. Itaque Anghianus, qui mederi prius suis malis, quàm properantius quicquam audere molirique volebat, Tesium qui pedestribus præerat copijs, ad occupanda Montisferrati oppida, cum parte copiarum misit, & Carinianum arctius obsidere constituit. Pyrrhus enim, nihil adverso Vastij successu terrefactus, hortanti comminantique Anghiano, ut dijudicatæ belli Fortunæ cederet, desineret expectare novam opem, & pertinaciæ finem imponeret, postquam virtuti, existimationique suæ tam diu perpessus inediam cumulatè satisfecisset, elato animo respondebat, ipsius atque omnium militum, qui essent in præsidio, unum esse decretum, perferre cuncta obsidionis incommoda, donec extremæ alimentorum quisquiliæ superessent: his verò consumptis ad cruentam eruptionem corpora atque animos parare. Ab alia quoque parte Vistarinus è Cherio sæpe erumpendo obsidendoque itinera, magna quotidie inferebat detrimenta, sæpe raptis impedimentis, & equis iugatis, qui tormenta conveherent, interceptis: aut ad suffragines, ut operi inutiles forent, graviter vulneratis. Hoc facilè Gallis accidebat, quod se victoriæ fama tutos rati, plerunque remissa diligentia inexplorato & sine præsidio, inter amica hostiliaque oppida commeando, in in prædatores inciderent. Certior etiam fiebat Anghianus Vastium integris Salernitani cohortibus, & incolumi toto ferè equitatu confirmatum, si ipse progredi inciperet, continuò provehentis sese vestigijs institurum, aut adiuncto sibi Vistarino, & eductis, coactisq; in unum omnibus præsidijs, Pyrrhum obsidione liberaturum. Is tum ab Asta secundo Pado ad Ticinum urbem descenderat, ut vulnus quanquam minimè sævum, & obortam inde podagram curaret, & ex propinquo Mediolanenses præsides, reliquarumque urbium præfectos hortaretur, ut timere desinerent, confirmarentque præsidia, & studiosissimè, uti semper fecissent, in stipendia pecuniam expedirent, sustinendo

hosti,

hosti, si forte vel graviter affecto, & semilacero exercitu, conari aliquid, & progredi auderet. Nec multo post Anghianus ut captivorum multitudine exoneraret castra, uberioreque annona exercitus aleretur: generoso consilio omnes dimisit, ea conditione, ut Hispani in Hispaniam, Germani in Germaniam, per Galliæ fines reverterentur, His præsidium est datum, quod passim inviolatos præstaret, atq; deduceret: edicto quoq; regio cautum est, ut commeatus transeuntibus pagatim preberetur. Iere Hispanici nominis milites sexcenti, & quadraginta tres: Germani vero supra mille: liberavitq; demũ certa permutatione Raimundum Cardonium, & Carolũ Gonzagam, ut Thermeum, cuius virtuti plurimum tribuebat, pro duobus acciperet, quibus etiam liberaliter additus est Aliprandus, Cardinale Tridentino fratre eum accuratis precibus impetrante. Interea Vastius crebris speculatorum nuncijs certior fiebat, regem Franciscum uni huic consilio maxime incumbere, ut Anghianum novis augeret copijs, & bellum multo priore acrius & intentius in Italia accenderet, ut Cæsaris & Henrici impetum avertere aut retardare conaretur. Eos namque adversum se refricatis odijs acerbissime concitatos bellum parare didicerat. Apparebat enim Cæsarem, si amittendæ Cisalpinæ Galliæ periculo distineretur, remissiore quam statuisset virium apparatu Galliam invasurum. Quamobrem Petrum Strozzam, qui Florentinorum exulum erat princeps, regiæque domui arcta propinquitate coniunctus, per Rheticas Alpes in Italiam misit, datis secretioribus mandatis, quibus Gallicæ factionis studiosos ad navandam operam excitaret, quibuscum communicatis consilijs, & coactis copijs, instauratoque propere bello Cæsarianos adoriretur. Erat Strozza elato, ardentique ingenio, & optimis exculto literis: sed eo plerunque infræni, & adversus pericula prorsus indomito, quum ardua quæque atque aspera tentando, excelsæ & immodicæ laudis famam appeteret. Is navandæ operæ cupidus, totius obeundi atque implendi consilij vim omnem in una maxime celeritate positam iudicabat. Itaque quæstores Gallos nihil expectandos decernens, ex sua pecunia circiter septem millia hominum conscribit, & apud oppidum Mirandulam cogit: quibus Georgius Martinengus nobilis Brixianus cum ala equitum adiungitur. Inde Venetias pervolat ut cum Hippolyto Atestino Cardinale, apud quem instruendæ rei & consilij explicandi summa erat authoritas, colloqueretur. Is acciverat Petrum Mariam Roscium Italicis cohortibus Belgico bello præesse solitum, & Galeotum Picum Mirandulæ Comitem. Quum de tota itineris capiundi, faciundæque irruptionis ratione disputaretur, Roscius id maxime iter recta per Æmiliam viam probabat, quo paucis ante annis Cæsar Fregosius Guido Rangonus, & Caninius Gonzega ad oppugnandam Genuam contendissent. Futurum enim esse, ut prius Placentiam & Derthonam preterveherentur, quam Vastius pares numero expediret copias, quas ad præoccupandum impediendumque iter conferto agmine transituris opponeret. Anghianum autem cognito sociorũ adventu, minime dubitaturũ, quin illico partem equitatus, quæ adventantes opportuno præsidio confirmet & excipiat, Tanarũ amnem traijcere iubeat. Altera erat quorundam opinio, aliquanto maturior atque securior: sed quam vel tantulæ expectationis mora plurimum infirmaret. Dicebant enim eas omnino expectandas esse copias, quæ Romæ parabantur, iustisque coactis viribus uno consensu, gravique impetu bellum gerendum.

enim erat edita in vulgus, ab his qui Gallico nomini favebant, Strozzam multo maiores quàm haberet, trahere copias, & Gallos occupata Novaria in Ticino pontem parare, quo paucissimis horis Mediolanum pervolarent. Quibus falsis rumoribus, in tanto tumultu metuque urbanæ res erant, ut nonnulli senatores trepidè vasa colligerent: alij cives opulenti cum liberis & uxoribus se conijcerent in fugam, & Vastius ipse perterritis, omnibus ęgerrimè nomen imperij sustineret. Strozza enim sua usus celeritate, eductis Mirandula copijs, Padum traiecerat, ad Casale maius oppidum: indeque recreatis copijs oppidi commeatu, prævectus Cremonæ mœnia, Abduam amnem iuxtà Castellionem naviculis coniunctis ita superarat, ut in margine ulterioris ripę erecta statim munitione, primi qui transierant, dum reliqui transveherentur, egregiè sese ab hostibus defenderent. Eo namque Hieronymus Sylva cum duabus turmis equitum, & quibusdam Cremonensium peditum vexillis advolarat, ut Strozzeanos amnis transitu prohiberet. Sed in ea contentione Sylva glande brachium traiectus, ab eo conatu sic discesserat, ut hostes quò vellent, nemine qui resisteret invento, iam adesse trepidis agricolarum nuncijs crederentur. Timebat Vastius Laudi Pompeiæ: propterea eò Caldaronem Hispanum cum turma equitum miserat, qui Laudenses in fide contineret. Verùm Mediolano multo maximè timere cogebatur, quòd cum Strozza Pallavicinus Vicecomes adventaret, qui apud Insubres tanquam ex vetere principum stirpe ortus, magnas & illustres habebat cognationes, multasque popularium clientelas, quibus inductis & concitatis, tumultus facilè posset excitari in perampla civitate, quæ assiduis ac intolerandis tributis alienata, parata credi poterat ad novandas res, ut invisum & prægrave Hispanici imperij iugum excuteret. Sed postquam Rodulphus Baleonus, ad quem anteà Cosmus ad reparandam alam dono pecuniam miserat, Etruscis cohortibus obviam profectus, redire atque adducere magni roboris auxilia nunciatus est, deferbuit in populo conceptus timor & trepidatio, miraquè tranquillitas urbi dudum attonitæ reddita est. Nam callidè & compositè Baleonus cohortes certis flexibus iterato circumductas, ut amplioris multitudinis speciem facerent, ea ordinum celeritate populo avidis oculis spectanti gratulantique ostentarat, ut tanquam conservator publicæ salutis à quibusdam primoribus appellaretur. Quibus rebus cognitis Strozza, quod Etruscarum cohortium celeritate se victum videbat, nec sese populus, uti sperasset, commovere sentiretur, inanesque omnino Pallavicini exulis spes esse conspiceret, ad lævam deflexit, Lambrumque amnem subitario ponte iunxit, eo quidem indignantius & properantius, quòd Anghianum, secus ac eum facturum crediderat, nihil sese in ea rerum occasione provehere: sed Cariniano lentè obsidentem inefficacius & pertinacius quàm oporteret hærere didicisset. Is namque paulò antè præclarè audenti, atque expedita inferenti arma literis ac nuncijs significarat, se nullam rei ex composito bene gerendæ occasionem esse prætermissurum. Interim Vastius explorato, animadversoque hostium itinere, multum diverso ab eo quod anteà fuerat suspicatus, tanquam liberatis metu Insubribus, lectica sese efferri iubet, eductisque copijs Lannoium cum equitatu ad Belgioiosium oppidum præmittit: pedestres verò copias administrante Cæsare Mafsio idoneis in locis, quæ hostis impetum sustineant, & motum observent, properè disponit, leviaq; passim prælia ab ex-

traordinarijs committi iubet. Sperabat enim se hostem magnis inclusum fluminibus, raptoque tantùm sese alentem planeque irretitum, nullo negotio deleturum. Tum verò Strozza, qui ad Orium vicum castra habebat, proviso rerum suarum periculo consilium quod necessitas afferret, repentè commutat, & ad Padum soluto Lambri ponte, ne per eum hostis insequeretur, signa convertit. Id iter concepti timoris plenum, tumultuosæque fugæ simile, ac exitu perniciosum videri poterat, nisi Petrus Aloysius Farnesius è Placentia aliquot lintres ad parandum transitum peropportunè atque amicissimè suppeditasset, sicut eius matura opportunaque ope Strozza sublevatus summum quod instabat salutis discrimen evaserit, quum ex adverso Vastius oblatam delendi hostis occasionē insperato effugio sibi ereptā frustrà quereretur. Erat eo tempore Farnesius alieno erga Cæsarem animo, quòd à patre Paulo Pontifice, Parmæ atque Placentiæ princeps & dynasta constitutus, nunquam id Pontificium munus vel in gratiam Margaritæ filiæ enixè orantis Cæsar Augustali auctoritate confirmare voluisset. Hæc enim gemellos pueros rara fœlicitate, in spem aviti principatus Octavio pepererat, duriorem que in ea re concedenda patrem Cæsarem fuerat experta. Sed in Farnesio irritæ petitionis dolorem mirum in modum augebant multa adversa, quæ de Cæsaris animo nusquam sibi propenso nunciabantur. Nunquam enim eum vel in præscriptione literarum, vel in legatorum colloquijs honestiore titulo ducem aut principem appellare voluerat, ne vel inanis tituli præiudicio imperatorij iuris authoritatem abrogare videretur. Qua contumelia offensus studium suum ad Gallicas partes convertisse credi poterat, non ignaro, aut dissimulante Pontifice, qui in omni actione Tridentini cōcilij Cæsarianos præsides Pontificiæ dignitati graviter maligneq; adversos extitisse cognovisset, & Britannici fœderis contumeliam subamaro animo toleraret, Cæsare id totum de Paulo, Farnesioque facilè suspicante, cum aliquot in rebus nequaquam levissimis, tum eo præsertim lintriumbeneficio in Strozzam collato gravissimè perstrictus, parem iniuriam Farnesio aliquando se relaturum palam dixisset. Cæterùm Strozza circa Placentiam recepto, multis ex numero suorum militum dilabentibus, Pitilianus, qui erat Farnesio arcta propinquitate coniunctus, sese cum Romanis, quas adduxerat copijs Strozzę coniunxit, ut secunda suscepti belli consilia, postquam eos prima fefellissent, novo consensu sequerentur. Coniunctis apud castellum sancti Ioannis in una castra copijs, Strozza ad Padum se convertit, occupatoque Rivofredo oppidulo, quod est Padanę ripę finitimum, traiecturi speciem præbebat, ut hostes distineret & falleret. Nam cum Vastius Pitiliani auctum copijs, confisumque Placentinorum navigijs, id ausurum non temerè suspicatus, adiuncto sibi cum equitatu Philippo Lanoio, & adducta Germanorum & Hispanorum manu ad tuendam Padi ripam, è Ticino sese contulerat (præmisso anteà Salernitano cum reliquis copijs ad vicum, qui antiquitùs, nō procul à Clastidio, Iterobvium appellabatur: hodie verò Stratellæ nomen habet, Æmiliæ viæ impositum) eo consilio, ut Salernitanus, ubi arctior est via, aditu conciso præseptoque transversam munitionem erigeret, tormentisque in ea constitutis adversarios illac perrumpere audentes deterreret, & locum hosti iniquissimum summa suorum securitate tueretur. Eius institutæ rei negotium Salernitanus ita opportunè atq; celeriter exequutus est, ut Strozzam cuncta explorantem suscipiendi eius itineris tota spe deijceret; propterea que hostis multus

multus versaretur in simulatione traijciendi amnis, quum ad ripam semel atque iterum signa verteret, & rursus copias in castra reduceret, utpote qui per asperos montes ad lævam secundum Apœnini radices agmen ductare decrevisset, quod omnino insanum arbitraretur, vel Salernitani munitiones aggredi, vel contemnere insequuturi hostis equitatum, si per loca plana idrectum iter esset habiturus. Itaque provisis quatuor dierum cibarijs, silentio noctuque se proripuit in montes, arduumque iter Placentinis usus ducibus insigni studio & tolerantia militũ per impeditissimas convalles, & confragosa collium iuga, triduo confecit, sæpe lacessitus in tergo, & in lateribus ab his qui Salernitani iussu abeuntium vestigijs institerant. Is enim cognita hostium profectione, Cæsarem Masium & Rodulphum Baleonum, qui novissimos consectarentur, Sfortiamque item sanctæ Floræ Comitem, & Sfortiam Pallavicinum, qui notis tramitibus, altioreq; circuitu hostes antecederent, & circa saltus demorari, retardareque contenderent, cum expeditis equitibus & sclopettarijs præmiserat. Ipse vero, ut imperarat Vastius, recto viæ militaris itinere Vicum Iriæ & Derthonam prætervectus, ægre raptatis atque demulsis cohortibus, quæ tot itineribus fatigatæ certa stipendij subsidia flagitabant, tertijs castris ad Scriviam flumen pervenit. Id ex Apœnino præceps datum, ubi Liguriæ rupes desinunt, ad Saravallem oppidum, uti per plana loca diffusius vadabile se præbet, innominatumque antiquis scriptoribus, ab uno tantum Paulo Diacono Scrivia vocatur. Iam Strozzeana vexilla conspici, appropinquareque cœperant, quum Lanoius cum suo equitatu Salernitano se coniunxit, & ij qui per montes persequuti hostes fuerant, e iugis ad castra descenderunt. Nec mora levibus & tumultuarijs prælijs certari cœptum est. Quum vero Strozzeanæ cohortes amnis vadum superantes ad acclivia vineta metu equitum se subducerent, & lentior ad vada amnis esset pugna, Cæsarianæ aliquot cohortes proximum hosti collem occuparunt. Id non ferentes Strozzeani, eas usque adeo vehementi impetu adorti sunt, ut neque consistere, neque vim sustinere possent, & compulsi in fugam tormenta duo amissis signis deserere cogerentur. At Strozza secundo suorum successu, tanquam oriente victoria maxime lætus, cohortante Matthæo Forosemproniano præfecto audaci potius quam perito se continere non potuit, quin e vinetis erumperet, ingeminatæque victoriæ clamore edito Petiliani agminis præfectos admoneret & accerseret, ut cum phalange postrema subsequi intento passu, & cœptæ victoriæ adesse vellent. Pitilianus ipse in crure, suo an alieno gladio incertum, graviter vulneratus, Placentiæ substiterat, sic ut apud eius copias non unus, sed plures imperij authoritatem obtinerent: nec peritioribus præfectis, sed honore præstantibus regulis milites parerent. Quamobrem exaudito victoriæ clamore, quanquam Sommeus atque Capaccius densata phalange, eundum esse ad vineta præciperent, novi milites contineri nequiverunt, quin dissolutis ordinibus procurrerent, extenuatoque agmine hostium equitibus occasionem irrumpendi præberent, cui non defuit Salernitanus increpitis equitibus, qui aliquandiu infami segnitie cessatores neque equos tanquam fessos acriter incitare, neque alacriter phalangem adoriri voluerant. Quando (inquit) acceptam dudum ignominiam prælio Cerefolæ aliquo forti facinore abolendam existimabitis? si hanc fessi hostis laxatis ordinibus raram aciem ex transverso non invaditis? Erubuit eques, & extemplo vehementer equos

incitavit, irrumpenteque ante alios Bartholomæo Græco Volaterranæ stirpis Baleoni alæ præfecto, prærupta est hostilis acies malè cohærens: invadenteque demum ex omni parte equitatu, & consequentibus cohortibus tota fœde profligata dissipataque est, eo eventu, ut paucis occisis, integri fermè omnes caperentur, renovata memoria incruentæ patrum nostrorum militiæ: nam Italus clementer deditis parcebat, spolio contentus. Nec aderant Germani Hispanive, quorum sævas manus cædibus gaudentes, pauci effugissent. Bona quoque sorte Sanseverini proceres Sommeus atque Capaccius exules Neapolitani, qui capitis non dubium discrimen adibant, dimissi sunt, quum quisque miles Vastio & Salernitano sanguine coniunctos, humaniter potius dimittendos, quàm severè ad necem deterrimam externo iudicio tradendos existimaret. Vnus omnium nobilissimi sanguinis, & summæ spei indolis adolescens Vlyxes Vrsinus in acie glande traiectus cecidit. Ipse Strozza cum Nicolao Pitiliani filio, Flaminioque Anguillario in fines sociorum Gallorum proximos evasit, sæpe detestatus Tessij segnitiem, non obscura malignitate coniunctam, qui uti promiserat, alam equitum è proximo Montisferrati oppido sibi obviam non misisset: eius enim equitum præsidio famaque hostes deterreri, superarique potuisse multi prædicabant. Sed Tessius neque alam summittere sine pedestri subsidio, neque idcirco è suis castellis, tanquam paratis ad defectionem, præsidia deducere volebat. Cæterùm rapaci in homine, expilandisque Montisferrati populis intento, publicum commodum privati quæstus messis opima superabat, quàm adventu tot Italicarum cohortium steriliorem sibi obventuram iudicaret. Nec multo pòst Strozza, qui in adversis invictos spiritus gerebat, experiri iterum Fortunam inusitata, sed fœlici temeritate constituit. Confluentibus enim ad eum ex fuga militibus, conquisitisque multis equis, & nemini communicato consilio, quod tutum sua celeritas faceret, inopinantibus hostibus rectà per Æmiliam viam Placentiam est regressus, quum rubræ crucis insigne militaribus sagis insuisset, ut passim iter habens, Cæsarianæ alæ speciem præberet. Eo modo accelerans, nec usquam conquiescens, ita obvios quosque insolita ora mirantes fefellit, ut mox non obscurè à quibusdam pro hoste notatus & agnitus vix sesquihoræ spatio è manibus persequentium multo sudore satiscentibus equis elaberetur. Is ad Placentiam receptus, milites colligere, suoque sumptu cohortes scribere cœpit, vel id consilium nequaquam probante Anghiano, qui solicitus de Gallici belli eventu, quando iam Cæsar & Henricus terra marique ex composito valida inferrent arma, nihil ultra tentandum perspecto Strozzeanæ expeditionis fœdo exitu iudicaret. Sed Strozza nihilo secius pertinaci incitatus studio sublevandam novo ausu partium Fortunam ratus, inefficaciaque Gallorum ducum consilia, nec ea quidem usquam tempestivè satis explicata despiciens, collegit copias, inusitatisque tramitibus per Ligustica saxa, ad Montoculum Fliscorum castellum eas perduxit, atque inde commeatu adiutus in Pulciferam se dimisit vallem, eò tutius atque facilius, quòd sese Genuenses in neutram partem commoverent, pacatumque iter transeuntibus præbere montanos Ligures iuberent, graviter id ferente Figaroa Cæsaris legato, qui civitatem eos, quos Cæsar inimicos duceret, pro hostibus habituram persuasum habebat. Eo enim tempore senatus Genuensis Gallicum nomen, quod id negociationibus, & mercaturis, ipsorum navi-

navigantium magnopere conduceret, amicè colendum esse statuebat. Itaque Strozza intra Gallica præsidia sine ullo incommodo penetravit, Albamque Pompeiam adortus eiecto Capinio Mantuano, qui urbi præerat, in potestatem redegit, amisso ibi Matthæo Forosempromiano, quem intempestivo hortatu suo victoriam corrupisse ad Scriviam suprà docuimus. Hisdem diebus, quibus Strozza conscribendis cohortibus erat intentus, ut acceptum ad Scriviam detrimentum aliqua ex parte resarcire conaretur, Ioannes Vega Hispanus ad Vastium ab Vrbe pervenit, ut collegæ nomine administrandis rebus esset adiutor. Is apud Paulum Pontificem Cæsarianæ legationis munere fungebatur, vir efficax, & severè gravis, & quod Reipublicæ intererat, partium maximè studiosus. In conscribendis enim Italicis cohortibus, quas diximus, conquirendaque pecunia, enixè operam dederat, ut Vastio certa spe auxiliorum maturè confirmato Cisalpinæ Galliæ succurreretur. Discesserat demum à Pontifice alienato planè animo, quòd illum à Gallica amicitia non abhorrere, Cæsaris incommodo atque periculo lætari, cumque gravibus diversi belli difficultatibus implicari, præmique percupere crederet. Eius adventus quanquam Vastio parum gratus, & Salernitano præcipuè gravis non obscura honoris obtrectatione videretur: tamen in unum communicatis consiliis Cæsaris causa consenserunt: Vega sese apertiorem & æquiorem præbente quàm crediderant. Præferebat enim ingenium more gentis elatum, & vultum ab Italica comitate prorsus alienum: sed qui suas partes inspiciendis præsidiis & parandis commeatibus diligenter obibat. Neque tamen Strozzam per Apœninum evadentem impedire, neque per præmissas cohortes & equites eum consequi potuit, quanquam ex Strozzeanis multos dilabi, ducemque deserere ex itinere coegisset. Convertit se demum Vega ad oppugnandum Anxianum oppidum, quod eo eventu expugnatum est, ut oppidanos ad unum omnes cum præsidio trucidari sineret, sævas manus ad eam cædem præbentibus Hispanis & Germanis, qui servatos ad Scriviam hostes ab Italis nequaquam eo die sanguinariis, ægerrime ferebant. Vega quoque eius cruenti facti sævitiem invidiosa severitate cumulavit, quum deditos præfectum præsidii, & signiferum cum centurione, nonnullisque militibus Insubri nominis, ad subgrundia porticus laqueo suspendi iussisset, quòd aliquanto pertinacius & insolentius quàm deceret adversus Cæsarianos tanta vi oppugnantes propugnassent: victique demum extrema necessitate sese ad arbitrium victoris dedere, quàm in ipso suscepti conatus vestigio constanter interfici maluissent, sic ut Itali iniquis animis eam Hispani novi ducis acerbitatem ferrent, quando ii qui sese perseverantius pugnando cum fidei, tum militiæ decus tueri vellent, inhumano prorsus more latronum supplicio punirentur, & eo quidem indignantius, quòd ipsorum cohortes post diu oppugnatum murum ex ipso cruento conatu Vega revocasset, ut succedentibus Hispanis, qui recentes & integri fuissent, expugnati oppidi laus, ipsaq; præda omnis pararetur. Sed Vega severioris eius facti inclementiam eo nomine excusabat, quòd transfugas et exules apud Gallos stipendia facientes, tanquã Cęsarianę ditionis iusta pœna damnandos iudicasset. Ab hoc etiã terrore hostibus resistere paratis illato, Vega Andesanã oppidũ sine vulnere recepit, ob idq; gratiæ ei actæ sunt ingentes a Carolo Sabaudio: quoniam ipsum Vercellis cõmorantem, propinquos urbi Gallos hostes,

& perpetuis incursionibus infestos ultus, utroq; erepto oppido, in reliquum tempus non obscuro metu, & sumptuosa cura liberasset. Nec multo pòst his rebus gestis Vega ad suum susceptæ legationis munus Romam est reversus, ipso Vastio disponente præsidia, & Carinianæ obsidionis successum, Anghianique motus observante. Nec multis inde diebus Pyrrhus extrema alimentorum inopia compulsus, honesta conditione Anghiano deditionem fecit, ità annuentibus Germanis pariter & Hispanis, quos diu spe eruptionis sustentatos, in officio continuerat. Ea autem re transacta Vastius Pyrrho vehementissimè succensuit, quasi falsò sibi enunciata cibariorum omnium penuria solicitus & properantius quàm necessitas periculosæque prælij aleæ casus flagitarent, sibi opem ferri postulasset, importuno maximè tempore, cœloque pluvio, quibus tantū Cæsarianis partibus incommodum esset acceptum. Quadraginta siquidem amplius dies, postquam ad Ceresolam fuerat dimicatum, obsidionem tolerarat. Quo spatio citra periculum inediæ concesso, maturius & apparatius opem ferre, & cum hoste confligere potuisse Vastium apparebat. Verùm priores difficultates nova plenioris commeatus copia sustulerat reperta quidem in reconditis abstrusisq; oppidanorum horreis, satagentium & cuncta scrutantium militum diligentia, quanquam Vastius ex dolore accepti detrimenti succensus, eam Pyrrhi satisfactionem ægrè acciperet, coque etiam gravius, quòd educta esse Cariano multa iumenta didicisset, quibus occisis totius absumptæ frugis defectus tolerari potuisse crederetur. Cuius rei opinionem præclarè confirmabant obsessorum vultus, nequaquam uti ab inusitatis cibis accidere solet, ulla macie, aut insolito pallore deformati, quum gregarij etiam milites ora saluberrimi coloris præferrent. His verò conditionibus deditio facta est, ut Germani in Germaniam continuò redirent: Hispani extra veteres Subalpinæ ditionis fines, quò vellent, demigrarent, neq; intrà quartū mensem Cæsare militarem operam præstarent. Pyrrhus ipse sub fide dimissus, ad Franciscum regem in Galliam statim proficisceretur, & ab regia clementia libertatem peteret. Bellicus verò apparatus omnis, qui Cariniani esset, Gallis cederet. Eo modo Pyrrhus à Gallis Cherium deductus, non multo pòst ad regem se contulit, à quo singulari humanitate suscipitur: nam Franciscus vel in hoste veræ virtutis admirator facilè eum ad liberale stipendium invitavit, abnuentem affecit donis, & ut transiret ad Cæsarem, potestatem fecit. Sed præfectus Hispanorum, cui cognomen fuit Sanctus Michael, nequaquam syncera fide conditionibus stare visus est, quòd nonnulla à Gallis sibi violata fuisse diceret: atque ita connivente Vastio, secundo devectus Pado, ad Brixellum Atestinorum ditionis cohortes exposuit, expeditisque tormentis oppido ita potitus est, ut præfectum oppidi cognomine Bellingambum tormentis excruciaret, & oppidani gratuitò uberioreque convictu Hispanos alere cogerentur. Hoc indulsisse Vastius non invitus credi potuit, quòd eius oppidi copijs cohortes alendas putaret, atque odium in Cæsarem Hippolyti Atestini Cardinalis ulcisceretur. Is namq; Gallicas professus partes, omnibus rebus Strozzā adiuverat. Hisdē fermè diebus, quibus hæc inter Cæsarianos & Gallos in Subalpina regione gesta sunt, honesto pioq; cōsilio rex Frācīscus Barbarussā censuit dimittendū. Barbarus namq; sibi satagere, undiq; prædari, neq; otiū pati solitus querebatur, se nō sine cōtumelia sui nominis retineri, utpote qui neq; Gallo utilis, neq; Cæsari hosti infestus foret, et sibi opportunū ad navigandū tempus e-

elabi prædicaret, quo minus flantibus Etesijs Byzantium reverti posset: ideoque excludi prorsus reditu, nisi discedere maturaret. Accedebat ad hoc regij promissi fides, qua eodem anno ad Solymanum se rediturum fuerat pollicitus. Ea porrò mora Gallis inutili, sibique damnosa emarcescere ignobili ocio remiges, hebetari navalem disciplinam, & sub alieno cœlo Turcas mortiferis morbis absumi, cõ vitiosa voce dictitabat, addens si iuberetur, & rex Cęsari implacabili suo hosti in Galliam irrumpenti æquo iure nocendum putaret, se paratum fore, ut expedita & strenua excursione totius Hispaniæ oram summis ferro atque igne illatis detrimentis, à primo Pyrenæi promontorio, ad Gaditanum usque fretum pervastaret. Id consilium rex ab insita sua pietate prorsus alienum, quanquam amicissimé oblatum continuò repudiavit.. Cur enim Christiani nominis gentes nihil tale meritss, parentesque tantùm imperio Cęsaris, immanibus Barbaris delendas concederet? Cur in hoc tàm atroci facto sui vetusti cognominis oblivisceretur? Cur denique usque adeo detestabilis & impiæ cladis invidiosam sibi, & posteris memoriam relinqueret? Admonebatur quoq; rex ut provinciæ incõmodis ac oneribus finem imponeret, quòd Barbari lignatũ euntes, non modò consita vastarẽt: sed vagos etiam homines insidiosè corripere, et ad transtra cathenare dicerẽtur. Itaq; in supplementum demortuorũ Turcarum cõdonavit ei rex Turcici Puniciq; nominis servos omnes numero fermé quadringentos, qui essent Gallicis in triremibus ad remũ damnati, ipsoque instruente omni genere commeatus: multaque insuper munera in ipsum Barbarussam congerente, Ottomannica classis oram solvit: tenuitque rectà cursum à Leronijs insulis ad Vada Sabatia, qui est portus Savonæ propinquus. Ibi ab Genuensi senatu multa tela serica, multisq; recentibus cibarijs benignè donatus est: indeque exiens professus se in Liguria nemini nociturum, ad Iluam insulam contendit. Vbi verò appulsa est tota classis, Barbarussa literas ad Appianum, eius insulæ Populinique regulum, in hanc sententiam perscripsit. Scio apud te servire adolescentem Turcam, Sinæ præfecti triremium cognomento Iudæi filium, iampridem Tuneti captum. Hunc velim ut amicè restitutas, quod munus ostendam mihi fuisse gratissimum. Nam hæc nostra ingens classis dum prætervehetur ab omni hostili iniuria & maleficio integra fide temperabit. Quòd si mihi obsequi hac in re gravaberis: scito eam cladem in ora ditionis tuæ esse expectandam, quæ ab infensissimo hoste inferri possit. Ad eas literas Appianus ita respondit, ut dissimulare metum ostentatis in muri corona armatis hominibus, & munitioni loci confidere videretur, diceretq; se quo minus petenti obtemperaret, prohiberi religione, quòd adolescentem Christianis initiatum sacris sine piaculo tradi non posse sacerdotes confirmarent. Cæteris autẽ in rebus cuncta humanitatis officia transeunti pręstiturum, & iuvenem nequaquam servi, sed filij loco ab eius commendatione semper habiturum. Addidit etiam munera recẽtis commeatus, quibus minus grati responsi sui conditionem leniret. Hæc ubi à legato suo renunciata sunt, Barbarussa vehemẽter iratus Appiano, quòd cunctãtius & perplexius, quàm ipse cuperet, respondisset, occupatis cunctis insula litoribus, ut milites descensiones facerent, & ad prędam discurrerent, pronunciavit. In Ilua, quæ Æthalia etiam dicitur, gemini sunt portus, procurrente inter ambos enormi quodam concisi litoris anfractu, ad latioris isthmi similitudinẽ, cuius dextra pars in oblongã exporrecta frontem promontorium efficit, iuxta Magnetis rupes, quod

caput Liberum incolæ vocant. Huic introrſus ſubiacet portus, quantumvis magnæ claſsis capax, ſed Vulturni & Euronoti flatibus expoſitus. Is propter ſinus hiantis longitudinem, Longonis nomen obtinet. Alter verò in diverſa inſulę parte, qui olim Argous fuit, & hodie Ferrarius vocatur, vergit ad ſeptentriones, & adverſam Etruriæ continentem ſpectat, contra Baractum antiquæ Populoniæ portum: Longone quidem tutior, atque nobilior, vel ob id, quòd adunco molliori, pelagi ſinu profundiſsima atque optima vel octoginta triremibus ſtatio arctis adeo faucibus includitur, ut cathena adverſus omnem impetum præcingi poſsit. Binis quoque editis arcibus latè maria ſpectantibus, & portum aptiſsimè protegentibus, quas hodie Coſmus Medices opportuno inacceſſæ utrinque rupis ſupercilio impoſuit. Harum alteram ab ipſa radioſi ædificij figura Stellam, alteram ab excelſa ſtructura Falconem appellavit, ut portus uſum Barbaris prædonibus metu imminentium tormentorum eripiat: eo etiam graviore conſilio, quòd magnis circumductis operibus peramplam coloniam ad tuti celebrisque emporij nomen condat, maximè ſalubri in loco, piſcoſoque litore, sd quam incolis omnibus conſpecto hoſte tutiſsimus ſit receptus. Primum omnium Barbari oppidum, Caput liberum de proximi promontorij nomine vocatum, ea celeritate aggreſsi ſunt, ut oppidanos fermè omnes interciperent, effuſique undique ad prædam incolas fruſtrà in rupes ſenticoſas, & nemoroſa loca fugientes, venantium more conſectarentur: converſique inde ad Vulturaium excelſum prærupta in caute caſtellum, miſsilibus fruſtrà tentarunt, lateque munita loca prędati ad claſſem redierunt: qua ſuorum calamitate nunciata Appianus, ne eius inſulæ, quæ ſibi ferrariæ ſecturæ, multarumque rerum uberrimum vectigal præbet, ſupremum excidium lugeret, conſilium mutavit, redditoq; adoleſcente pacem redemit, non temerè iudicans ſe tantæ claſsis vim non eſſe laturum, ſi irati Barbari impetus eſſet expectandus, quanquam Coſmus integræ cohortis præſidium ſibi præmiſiſſet, id cum publicæ cauſæ facilè tribuens, tum privatæ item amicitiæ, quũ Salviata ipſius matertera in Appiani matrimonio eſſet. Itaque recepto adoleſcente Barbaruſſa ab reliquis inſulæ oppidis & maleficijs abſtinens, adoleſcentem, quem Salecus adduxerat, Italica inſigni adornatum veſte, tanquam fortiſsimi viri, veterisq; ſodalis ſui filium, paterna caritate complexus eſt, gratiasque agens Appiano promiſsi fidem nuſquam ei poſtea iniurius implevit. Hunc adoleſcentem honoris cauſa ſeptem triremibus præfecit, ſic ut poſtea mitteretur tanquam poſtliminio redditus ad patrem Sinam uſq; ad Suetism Rubri maris portum, Memphi urbi propinquiſsimum, qui antiquitùs Arſinoes fuit. Ibi enim Sinas propter navalis diſciplinę peritiam, magnumq; uſum in re militari ædificandæ, adducendæque in Indiam claſsi adverſus Luſitanos à Solymano fuerat præpoſitus. Verùm ſenex inexpectatam ſingularemq; ex recepto filio lætitiam diu ſuſtinere non potuit, quum præ gaudio ſupremum animæ deliquium incurriſſet. Erat Sinas, ut ſæpe alibi diximus, ipſi Hariadeno opinione virtutis ferè par & ætate æqualis: prudentia verò æquitateque iudicij facilè ſuperior, vel ipſo captivorum teſtimonio, qui eum Barbaruſſa, uti ſæpe iracundo atque acerbiſsimo, mitiorem dominum experti fuiſſent. Interim Coſmus per Gręcum ſpeculatorem, quem opimo ſtipendio in ipſa Barbaruſſæ nave prętoria diu aluerat, de profectione, arcaniſq; etiam Barbari conſilijs certior factus, ſicuti Etruriæ principem deceret, frequentibus literis Se-

nenses admonebat de adventu Turcarum classis, hortabaturque ut quàm maxima possent praesidia per oram ipsorum ditionis accuratè disponerent, ne aliquod repentino Barbarorum impetu detrimentum acciperetur, quod Barbarussam inhiare Etruscæ oræ portubus, & tutam sibi stationem in Italia parare velle didicisset, Gallorum maximè hortatu, impulsuq; etiam Leonis Strozzæ, quem rex Franciscus cum aliquot triremibus Barbarussæ comitem dederat, una iturum cum munere legationis ad Solymanum. Propterea ad avertendam communem immanium hostium perniciem, quas ipse haberet paratas peditum atque equitum copias illis offerebat, si eas intra fines reciperent, ut eius oræ litoribus, atque hosti quum expediret, essent propinquiores. Cosmus namque communicatis cum Stephano Columna consilijs (hunc enim Etruscis omnibus copijs præfecerat) in spem veniebat Turcas, si descensiones facerent, subito atque inexpectato impetu facilè repelli ad naves, insigniq; illata clade perturbatos, in mare detrudi posse: quoniam tormenta triremium nulli usui futura viderentur, quæ nisi pari cum periculo in permixtos expediri, displodiq; ne nequirent. Sed Senenses nusquam sibi tempestivè consulentes, uti homines natura suspicaces, verique & antiqui Florentini nominis hostes, ea tota consilia atque præsidia repudiarunt, quòd finitimorum valida arma intra fines recipere minus tutum putarent, stultaque ratione proprijs viribus Barbaro resisti posse confiderent. At Barbarussa Ilua excedens, Telamonemque delatus, expositis illicò tormentis oppidum adoritur; iuxtaque arcem qua murus erat debilior, magna pinnarum strage edita ingressum sibi parat, quo periculo territi, qui exiguo præsidio præerant Hieronymus & Ambrosius cum Verdone centurione perforato muro ad adversam oppidi partem effugere conantes, a Turcarum circunfusorum corona capiuntur, oppidumque ita diripitur, ut Barbarussa in domum Bartholomæi Telamonij sæuè desæviret, sepulchrumque eius paulo antè defuncti violatis ossibus disijceret, quòd is superioribus annis Pontificiarum præfectus triremium prædabundus ad Lesbum insulam usque profectus, Mitylenæum agrum, paternasque Barbarussæ possessiones evastasset. Eadem vi celeritateque Barbari introrsus a litore octo millibus passuum distans, Monteanum oppidum noctu pervenêre, Monteanensesque ad unum ferè omnes miserabili captura oppressêre, sic ut pauci tantùm aratores & agricolæ, qui in opua exierant servarentur. His nuncijs territi Senenses, quũ Barbarussam ad Portus Herculis, oppidũ imperitè invalideq; munitum, contendere serò providerẽt, Ioannem Lunam urbis præfectum, cum manu Hispanorum, & tumultuarijs civium cohortibus, ad mare descendere iusserunt, & quòd hæc præsidia infirmiora, quàm periculum flagitaret fore perspicerent, ad Cosmum tandem confugere coacti sunt, atq; ita Ambrosius Nucius legatus, mutatis ad celeritatẽ equis, ad Cosmũ contendit, postulavitq; ut rem Senensem in summũ adductam periculũ & prope oppressã, celeri ope præbita sublevaret. Cosmus etsi eos indignos putaret auxilijs, qui nuper secus ac oportuisset, tanquã suspecta repudiassent: tamẽ ne reip. quęreligionẽ & Cęsaris commodũ simul respiceret, deesset, ad dignitatẽ Etrusci nominis, obliviscendũ subagrestis contumeliæ, & opem maturè ferendam censuit, sic ut statim Stephanus Columna cohortes deduceret, et festinãdi causa Cepinius Vitelliua cum duabus turmis equitum, & expeditis sclopettariorum cohortibus præmitteretur. Sed interim Barbari singulari usi diligẽtia atq;

incredibili artificio educta in præaltam rupem tormentis suppositam arcem, ipsumq; oppidum tanta vi diverberarunt, ut Carolus Minutius Senensis, et Coranza Hispanus insuitato summæ cladis periculo territi, cum præsidio in servitutem se dederent: oppidum incenderetur a Barbaris, & Chisianę magnificentissimæ domus deliciæ vastarentur. Chisius enim Senensium vir elegantissimus, qui summæ opulentiæ erat publicanus, hoc oppidum operosis ædificijs exornarat. Fumante autem oppido Luna serus advenit, & quum amisso deflagrantiq; oppido opem ferre non posset, in oppidum Orbatellum, quod in palude media situm est, se intulit. Is locus admonet, antiquis parum celebratus, ut regionis faciem brevi descriptione legentibus ostendam. In medio ferè totius Etrusci litoris spatio à Tiberi ad Matram nullum omnino maius atque porrectius promontorium visitur ipso Herculeo, quod hodie Argentarium vocant. Id præcisis undique cautium lateribus ita exurgit, ut tanquam naturæ circino circumductus sese reflectat introrsus in geminos sinus, qui cervici extentæ, qua continenti iungitur, aptissimè cohærent, & humani capitis affixi trunco, corporis figuram exprimunt, non secus ac Peloponnesus Corinthiaco isthmo Achaiæ connexus cernitur. In his cavis sinibus utrinque ad continentis humeros patescunt gemini portus: ad ortum quidem Solis, qui Herculis vocatur: ad occasum vero Stephanius, ab antiqua æde sancti Stephani sic vocatus. In summo autem promontorio, planicies lætissimi prospectus, purgatissimique aeris fontibus scatens, olea & palmis, lauro & myrto convestita, in spatium centum fermè stadiorum expanditur, condendæ prorsus magnæ & perbeatæ urbis sedem ostendens, si regibus nostri seculi inesset laudis amor & extendendæ famæ studium, uti olim id in Græcis atque Romanis, Gallisq; Transalpinis viguisse perspicimus. Quando duo tutissimi portus, ad omnes mercaturæ invectiones fructuumque exportationes commodissimi, & ager intus frumentarius, & uberrimæ alendo pecori pastiones, sylvæque cæduæ, & vitiferi colles urbi nondum conceptæ, neque unquam fortasse nascituræ, rerum omnium copiam, & non dubiam toto anni tempore fertilitatem repromittant, & supra hæc benigno naturæ munere argentarijs fodinis ditescere possit, quum etiam in tergo piscosissimo lacu inter utrumque portum ditetur. In hoc lacu, qui à quibusdam olim Prilinus fuisse putatur, situm est media in insula oppidum Orbatellum angusto ponte continenti iunctum, contra omnem prædonum & hostium vim munitissimum. In id, uti diximus, Luna cum præsidio se contulerat, Barbarussaque invasurus credebatur, quum ab expugnatione oppidi Portus Herculis nihil eius peritiæ & violentiæ impervium fore constaret: Iam enim cæsa materia parabat rates, quibus maiora tormenta oppido admoverentur. Quare animadversa tantus Lunę præsidioque incessit timor, ut uno consensu, desperata defensione, inde perfugere cogitarent, & nemo vel Senensium civium, quibus imperare poterat ex senatus authoritate Fantocius Senensis, consistere auderet. Sed hunc terribilem metum opportune sustulerunt adventantes Cosmianę copiæ, prçeunte Vitellio, qui intravit oppidum, moxque uti erat vir impiger, in hostes in litus expositos cum ipso Luna erupit, sicut productis equitibus & sclopettarijs hostes, præsertimque Strozzeanos, qui audacius in litus exierant, in mare propelleret, & qui scaphatim accedebant Turcas descensione prohiberet. Quamobrem Barbarussa, quod sibi ab armato equitatu, quem turmatim augeri conspiciebat.

ſpiciebat, militaribusq́ cohortibus quæ ſub ſignis in conſpectum ſe dabant, non temere cauendum exiſtimaret, & capta iam paſsim multa præda ſatis in Etruria profeciſſet, ad Igilium ſe conuertit. Hæc inſula ſuauiſsimo uino celebris duodecim milliaribus à portu diſtat. Itaque extemplò facta deſcenſione, ac expugnato tormentis oppido, magnum numerum omnis ſexus & ætatis mortalium in ſeruitutem abduxit. Hoc ſubito, ac propè inexpectato Barbarorum diſceſſu Orbatellani non præſenti tantùm timore, ſed grauioris etiam futuri incommodi ſuſpicione liberati ſunt: quòd Barbarus ſuopte ingenio peracutus, edoctúſque impiè à noſtris hominibus, uti quibuſdam rerum peritis facilè auſurus credebatur, ibi ſedem minimè figendam iudicaſſet. Cur autem rei aggrediendæ perficiendæq́ occaſionem omiſerit, has fuiſſe cauſas reperiebamus, quoniam Byzantium eadem æſtate omnino redeũdum eſſe ſtatuiſſet: ideóque iuſto maiorem moram nuſquam trahendam, ne in dubias incerti autumni tempeſtates incideret, quibus ſuperioribus annis, uel nondum adulto autumno bis naufragium, ſemel ad Acroceraunios Chimeræ ſcopulos, iterum in Propontide ad Cherroneſum, quã Marmora uocant, multis amiſsis triremibus feciſſe meminerat. Neque tum ſibi ſatis paratos Gallos, ut oppidũ Portus Herculis inſtaurare, muniréque, & firmo demum præſidio teneri poſſe prouideret: quanquam occultiore quodam grauioréque conſilio, una temporis exiguitate ſe excludi & deterreri fateretur. Vir enim immenſæ prudentiæ, ac imperij gloriæq́ auidus, cogitarat (ſicuti didicimus) ab ipſo Stephanio portu foſſam ad altitudinem commeantium triremium, perpetuo ſeruorum labore perducere ad proximam Orbatelli paludem, quàm inde non plus quàm ad ſagittæ iactum abeſſe iam pridem nouerat, ſcilicet, ut ibi capaciſsimum & aptiſsimum tantæ claſsi portum efficeret, ad infeſtanda maria, inuadendúmque totius Italiæ imperium, ad quod non obſcurè Solymanum aſpirare didiciſſet. Quandoquidem nullis ſe inde uiribus, uti gnarus noſtræ infirmitatis atque diſcordiæ depelli poſſe confideret. Quum præterueheretur Linariũ promontorium olim Pyrgæum, quod ſupra Cẽtumcellas eminet, eam urbem inuadere, atq́ incendere uelle comminatus eſt, ex eadem cauſa qua Telamonem deleuiſſet. Sed deprecante Leone Strozza ne tanta inde Franciſco regi inuidia cõflaretur, uix impotenti iracundiæ obſiſtens, ab iniuria temperauit: indeq́ directo curſu in Aenariam delatus odij ſui ad Niceam in Alfonſum Daualum concepti, omnem acerbitatem effudit, quum nocturna deſcenſione facta, undiq́ inſulam complexus, omnes propè incolas, nequicquam in altiſsima Abocoeti montis culmina euadentes intercepiſſet: tresq́ præcipuos eius inſulæ pagos, Forinum, Panſam & Varranium euaſtaſſet. Ipſum uerò oppidum Pithacuſas, Dauali ſedem, abrupto in colle diſiunctoq́ à mari poſitum, quum tormentis egregiè eſſet permunitum, aggredi non potuit. Exinde abradens Prochitã illatò minore detrimento, quod incolæ demigrantes magna ex parte Pythecuſas confugiſſent, in Puteolanum ſeſe intulit ſinum, eo ordine ut claſsis à Miſeno ad Auernum toto Baiano littore extenderetur, tutáque eſſet à tormentis eius excelſæ arcis, quæ eſt ad Baulos antiquis Hortenſij oratoris delitijs nobiles. Tum uerò Salecum cum parte claſsis in aduerſum littus tranſire, & tormentis à mari Puteolana mœnia ferire iuſsit, ut ſi quid de expugnatione effici poſſet, explorata urbis munitione tentaret. Magnus inceſſerat Puteolanis timor, quòd nullo militari præſidio confirmarentur, conſciíque eſſent ipſorum ino-

piæ, nec eis in triduum molita frumenta sufficerent. Accidit etiam importunè ad terrorem augẽdum, quòd Hispanus Saiauedra uir militaris, dum in muri corona discurreret, tormento fuisset abreptus: sic ut Puteolani ingenti periculo essent circumuenti. Sed prorex ipse Neapoli Petrus Toletanus cognito Turcarum aduentu, nullam sibi moram attulit, quin Neapolitanos circuendo singulas tribus ad capienda arma splendidissimis adhortationibus excitaret: statimque nihil recusantes, & pro patriæ dignitate saluteque armatos ad opem ferendam Puteolos adduceret. Fuere cum eo amplius mille galeati equites, & secundum eos tumultuaria strenuorum peditum manus, quorum multitudinem descendentem è collibus conspicatus Barbarussa, descensiones militum suorum inhibuit: segniusque iam Puteolanos oppugnãtem Salecum reuocauit: ne si ut acrius murum feriret tormenta maiora in littus exponere, & militum uim admouere cogeretur: inermes turbæ naualis cohortes, tot armatis equitibus proculcandas obijceret: quod erat prorsus alienum à consilio: utpote qui improuisis tantum, & tutis sibi expeditionibus obuia tentare, nec exposito milite usquam cum armato hoste congredi statuisset. Atque ita Barbarus uno tantum Hispano equite cataphracto, iuxta proregis hortos intercepto, quòd ille audacius procurrisset, oram soluit, sub Capreis cursum dirigens, quũ in tergo Ioannes Auria cum rostratis uigintiquatuor è Pauonis portu, Euripoque Nisitæ insulæ prosiliens, nouissimi agminis hostium nauigia, tormentis procul impeteret. Superato autem Athenæo promontorio, quod nautæ Campanellam uocant, ea mente in læuam deflexit, ut urbem Salernum inuaderet. Verùm oborta tempestas, eam ab amœnissimo littore perniciem auertit: eo euentu ut disiecta classis inualescẽtis Cori flatibus ultra Palinurum raperetur: Brutiisque littoribus, & Carreato præsertim oppido, luctuosa inferret detrimenta. E Brutijs demum multa onustus præda profectus Liparas quadraginta maiora tormenta exposuit: eiusque insulæ urbem usque adeo pertinaci atque terribili oppugnatione concussit, ut Nicolai primarij ciuis meticulosi hominis opera deditionem exprimeret: ipsoque uno tantum Nicolao conseruato: cæteros omnes Liparitas comprehensos in seruitutem abduceret, qui septem millium humanorum capitum summam impleuere. Hæc clades euerso oppido longè omnium miserrima uideri potuit, quum nefarius ciuis uitam & libertatem suam publicæ saluti turpissimè prætulisset. Tantam autem omnis generis mortalium prædam, qui in classe erant, fuisse retulerunt, ut in toto cursu ad Byzantium directæ nauigationis, plura captiuorum enecta fame, siti, mœroreque corpora, uti erant in infimis carinis inter naturæ sordes angustissimè constipata, omnibus propè horis in mare proijcerentur: execrantibus cunctis immites Galliæ regis & Cæsaris animos, ideo studentes ueteribus odijs, ut subditæ ipsorum imperio gentes nihil tale meritæ plecterentur: quandoquidem ex sua effræni obstinataque libidine, à communi abhorrentes concordia tantis calamitatibus graui cum infamia causam præbere dicerentur. Hunc annum tot diuersis clarum bellis subsequutus est quadragesimus quartus supra quingentesimum atque millesimum à partu Virginis, pòst grauissimum bellum inexpectata pace ualde insignis: quanquã ea uti maximè exoptata, non ita firmis exæquatisque legibus constituta esset, ut diu statura crederetur: utpote quam necessitate potius, quã syncera regum uoluntate expressam hi mortales iudicarent, qui rerum periti, gnarique consiliorum & sensuum

Cæsaris

Cæsaris atque Francisci regis nunquam fore stabilem arbitrarentur, nisi utrique eorum aliquid seuera transactione demeretur, quod ab ambob. non planè conciliatis sponte præstari nõ posse intelligerent. Cæsar siquidem & Henricus Britanniæ rex, antiquis atque recentibus incitati odijs, aduersus Franciscum ita cõspirarant, ut consociatis uiribus uno tempore diuersas Galliæ regiones irrupturi, exuturique procul dubio eum magnæ partis Galliæ regno putarentur: nam imperitè prorsus & segniter superiore anno ad Lādresium bellatum fuisse meminerant, existimabátque Cæsar Franciscum è manibus sibi elapsum, quum ille contempto ingenti conserendæ pugnæ periculo, post solutam Landresij obsidionem, tumultuoso quodam receptus genere, congressum dimicaturi atque insequentis hostis non temere deuitans, & obscuræ noctis tenebris utens, in pacatam Galliæ regionem abscessisset. Tum uerò apparebat Gallos nequaquam tantas habituros copias, ut in diuersam regionem utrique disiunctim irrumpenti iusto cum exercitu obsistere possent: quum hinc Cæsar totius Germaniæ atque Hispaniæ robora cum bona spe uictoriæ in aciem esset producturus: inde uerò Britanni olim maximæ partis Galliæ imperio potiti, qui omnibus ferè prælijs superiores ingentes Gallorum aliquot exercitus eorum etiam rege capto, prostrauissent, uulgò Gallis essent formidabiles: quippe qui ipsam Parisiorum Lutetiam, ubi arcem, gloriosum uictoriæ suæ monumentum, reliquissent, repetituri dicerentur. Eo autem Henricus cæteris regibus, qui unquā bellū Galliæ intulissent, grauior atque ualidior Gallos inuasurus uideri poterat, quoniam sublato Scotiæ rege, qui Galliæ regibus antiquo iure fœderatus esse consuesset, nulla omnino spes esset inferēdi belli Britannicis finibus, quo minus audacter Angli in Galliam traijcerent, domestico metu atque periculo retineri possent: quandoquidem Scotici regni hæreditas ad uagientem in cunis puellam peruenisset, nec ullus ei certus adhuc adesset primarius tutor, cuius auctoritas esset tanta, ut ad sumenda arma, inferendúmque ultro Angliæ bellum ualitura putaretur: uiolatis præsertim inducijs, quas non temere Scoti in uniuersum recenti atque funesto Iacobi regis exemplo admoniti, religiosè obseruandas ducebant. Terrebat autem Gallos non mediocriter Anglus, auri potens, bellicosus & acer, præter opinionem multorum Cæsari conciliatus, fœderéque coniunctus. Qua in re Paulus Pontifex Cæsarem, aliquanto iniquius quàm Christiana pietas flagitaret, & Pontificia maiestas requirere uideretur, Anglo adhæsisse in contumeliam suam assiduè prędicabat: quòd ille hæreseos notatus, uti sacrorum expilator & euersor, & super hæc in insontes probitatéque cõspicuos crudeli sæuitia infamis, ob idque in gratiam ipsius Cæsaris à Clemente damnatus, ab authoritate Romani Pontificis discessisset. Ita ut Cæsar cum promissi sui tum religionis obliuisci, quàm concepto in Gallum odio non satisfacere maluisse uideretur: prędicaretque se æquissimo iure contra Gallum arma cœpisse: quòd ille accitis Turcarum classibus Europę littora peruastāda obijceret: qua noxa omne scelus implere & superare à pijs hominibus credi posset. Cęsar è tota ferè Germania legiones quatuor lectissimarum cohortium conscripserat. In his plurimum eminebant duces, qui paulo antè hostes fuerant, Martinus Rossemius Handrico bello clarus, & Guilelmus ipse Furstēbergus, qui multos annos Gallica stipendia meruerat, indeque maximè diues factus, sed propter auaritiam, malignitatémque impij & ualde rapacis ingenij, crescente undique in eum odio, Gallię finibus exactus,

Cæsari sese applicarat, & secundum hunc Conradus Hexius Italicis bellis il-
lustris: Mauritius quoque Saxo nobilissimæ stirpis, cuius Pestano bello spe-
ctatam uirtutem fuisse meminimus, armatorum equitum ingentem alam ad-
duxerat, alterámque ei parem uirtute, & numero Albertus Brandeburgus.
Reliqui equites erant partim Belgæ, partim Menapij, & Burgundiones, qui
uarijs præfectis parentes, unum præ cæteris Maximilianum Burram, singula-
ris animi regulum, obseruabant. Veteres autem equites, Italicis & Gallicis
exercitati bellis, sub præfectura erant Francisci Atestini Ferrariensis, qui supe
riore anno ad Guisam captus, non multo pòst à Francisco rege in gratiam Hip
polyti fratris Ferrariensis Cardinalis humaniter fuerat dimissus. Reliquæ co- 1
piæ Hispanicis cohortibus constabant, quę septem millium peditum numerũ
implere dicebantur. In his duo primores duces, reliquos omnes authorita-
te nominis anteibant, Aluarus ipse Sandeus, disciplinæ militaris corrector
acerrimus, tam bello militiæque probatus, quàm Hispano militi propter sæ-
uam in exigenda pœna acerbitatem odiosus: secundum eum manebat egre-
giæ uirtutis fama penes Aloisium Peretium, & Alfonsum Viuesium. Eo bel-
lo Cæsar Italico pedestri subsidio incommodè caruit, quòd superiore anno Ita
lici, quia stipendijs ęgre sibi persolutis, nequaquam honestè atque amanter
habiti fuissent, ueluti indignantes ipsorum Romani ducis inclementiam, &
subagrestes erga se contumelias, ad Gallica, Britānicáque stipendia, tanquam 2
uberiora certioráque, se contulerant. Nam tum apud regem gratia maximè
ualebant, qui Italicis obnixè studerent, Petrus Strozza Florentinus, qui ua-
lidam Etruscorum & ciuium suorum manum circum se habebat, & Petrus
Maria Roscius sancti Secundi comes, apud quem ex omni Italiæ factiosa re-
gione Gallici nominis studiosi milites facilè coibant. Penes hos fortissimo
cuíque notóque militi ad liberale stipendium erat locus: utpote qui non in
lucro interuersis militum stipendijs, sed in laude & gloria uerum militiæ fru-
ctum reponerent. Cæsar quoque ad suas lectissimi generis copias maiorem
quàm unquam antea tormentorum apparatum adiunxerat. Ante omnia au-
tem quæ sui iuris antea fuissent manu repetenda iudicans, ad Lucemburgum, 3
uti ferunt urbem olim Leucorum, rectà duxit. Eam Galli paulo antè Aurelia-
ni uirtute in potestatem redactam, magnis operibus additis, peregregiè mu-
nierant: & quum aliquanto pòst à Cæsarianis oppugnaretur, ita per Sergia-
num Caracciolum Melphitanum regulum, quem rex conchiliato torque no-
bilitatis atque uirtutis causa donauerat, omnium rerum copijs, ui facta, fœli-
citer illatis opportunè seruauerant, ut in ea supra septuaginta mediocris ma-
iorísque generis ænea tormenta relinquerent. Sed non satis magnum aut ua-
lidum armatorum præsidium, quod mœnia tueretur, ibi restitit, neque tan-
tùm penuarij commeatus in urbe reconditum ab initio fuerat, ut obsidio diu
sustineri posset. Atque ita usu euenit, ut Cæsar celeritate usus, omnem ho- 4
stium diligentiam præueniret, & inopia potius rerum premendos, quàm tor-
mentis adactis uera ui subigendos esse statueret. Præerat præsidio uir nequa-
quam animo fortis, idcóque aliquanto uitæ salutísque cupidior, quàm egre-
giæ laudis. Is itaque per sesquimensem, quo spatio annona ei egregiè suffecit,
incorruptus est, sed mox adeò ignobilem fecit deditionem, ut territus ampli-
tudine castrorum hostilium, & desperatis auxilijs, tormenta Cæsari, atque ar-
ma concederet. Lucemburgo per Gonzagam in potestatem redacto, Cæ-
sar qui

sar qui in Mediomatricibus substiterat, Arduennæ syluæ finibus egressus, & Mosa flumine superato, ad oppidum Comersium rectà duxit, prolatóque toto tormentorum apparatu & constitutis uineis, grauem Gallorum oculis uti mox oppugnaturi speciem præbuit: quo terrore adducti qui erant in præsidio quatridui spatio deditionem fecerunt. His duobus oppidis fœdè amissis, magnus illico Gallis omnib. incessit timor, ob id præsertim quòd Cæsar ipsorum opinione celeriùs coactis copijs,& confectis itineribus in Galliam perrupisset. Putabant enim Cęsarianos omnem adipiscendi commeatus spē & facultatem in eius præsentis & nondum maturæ aut defectæ segetis esse posituros. Sed Cęsar omni superioris anni frumento diligentissimè conquisito,nō nouo, sed uetere commeatu, ideo sibi utendum censuerat, ut imparatos hostes, nec adhuc collectis aut reconditis frugibus perturbatos adoriretur. Quo admisso consilio apparebat etiam regem aliquanto tardius, quàm usus imminentis belli posceret, Heluetiarum legionum auxilia accersenda curauisse, quandoquidem penè improuisus Cæsar Lucemburgum occupasset, & Galliæ fines terribili expeditoꝗ exercitu prius intrasset, quàm Heluetij, in quorum auxilio præsentíque manu regni constaret salus, nondum erectis uexillis, ad profectionem parati dicerentur: admirantibus plerisque tanta in re uel ipsius regis incuriam, uel quæstorum segnitiem, qui cunctantiùs pecuniam in eius gentis stipendia depromendam existimassent: quæ una res non mediocre incommodum & dedecus Gallico nomini postea parasse uisa est. Gonzaga Comersio potitus, indepropere discedens, ad Ligniniū castra posuit. Id oppidum satis frequens, ueteréque arce munitum rex omnino defendendum esse censuerat, quòd Briennium & Rossinium, è Lucemburga familia regulos, quorum ditionis erat oppidum, nouis auxilijs confirmasset: eò scilicet intromissis duabus Etruscis cohortibus, & totidem Gallicis, duce Sceneio Tintauilla iuuene impigro. Gonzaga nihil spatij hostibus dandum ratus, Ioanne Iacobo Medice, qui tormentario negotio præerat, appositè atque celeriter administrante, à quatuor partibus tormenta mœnibus admouit. Is autem erat oppidi situs, ut duobus aduersis utrinque collibus subiectum, tanquam media in ualle facillimè cum grauissimo etiam interiorum ædificiorum detrimento uerberaretur, & à planioribus item locis directus murus tanto impetu quateretur, ut ingenti ruina edita, peramplus aditus non pediti modò, sed equiti ad irrumpendum paratus esset, nequicquam laborantibus Gallis, qui nouos aggeres introrsus erigere contendebant: Nam tanta erat uis incidentium undique pilarum, ut nemo in munitione consistere auderet, quum magna ipsorum pars, tormentis discerpta perijsset, aut debilitata vulneribus tueri locum nequiret. Quibus rerum difficultatibus Galli duces facilè perterriti, uti ex mutuo susurro deprehendi potuit, de deditione cogitare cœperunt, ob idque festinantiùs, quòd Hispanos iam ad irrumpendum paratos in acie conspicerēt, quorum uim & multitudinem multis de causis se nequaquam laturos esse fatebantur: quanquam aliqui non deessent animo firmiore, qui indecorum cunctis, ipsique præsertim regi maximè detrimentosum fore testarentur, cum hoste pacisci priusquam eius uirtutis atque audaciæ periculum facerent. Cuius sententiæ princeps erat Petrus Paulus Tosingus, nobilis exul Florentinus, quanquam ei contradiceretur à Vincentio Taddeo collega, qui quanquam egregiè strenuus, in sententiam regulorum, nihil ex uano hostis

uim formidantium inclinabat. Illi namque malesana periculosáque in resisten do constantia publicam omnium salutem, suique patrimonij oppidum in summæ calamitatis discrimen adducere nolebant. Itaque Rossinius per auersam portulam ad colloquium Gonzagam sub fide uocauit, demisséque se uictos confessus, & accuratis precibus molliores conditiones à uictore impetrare cõtendens, seuero & duriore quàm putarat in ea re Gonzaga reperto, eo modo deditionem fecit, ut cuncta præter omnium uitam, uictoris arbitrio concederet. Nec mora Gonzaga cum familiarium militum caterua in oppidi possessionem manu ductus Briennium ipsum atque Rossinium, ipsúmque Sceneium iure belli captiuos fecit, & ad exprimendam grauiorem redemptionem, in castella Cæsarianæ ditionis separatim custodiendos misit. Ea inexpectata fœdáque prorsus trium insignium oppidorum deditione Franciscus magnopere perturbatus, intentiore cura, quæ ad sustinendum bellum opportuna uidebantur, parare cœpit: ita ut nobiles quosque è singulis propè regni oppidis equites euocaret, & per eos extraordinaria usus opera, remotiùs con uehi frumenta, & quæ nondum in agris desecta essent comburi, & proprios hostium commeatus obsessis itineribus intercipi iuberet. Quibus curandis muneribus intentum, & incautè sese offerentem Surionium è Borbonia familia domui regiæ propinquum Cæsariani equites intercepcrunt. Re fœliciter ad Ligninium per Gonzagam gesta, Cæsar singulari affectus lætitia, quòd nusquam Galli in aciem prodirent, & negligentissimè singula oppida, per quæ transire hostes oporteret, permunisse uidebantur, castra promoueri iussit ad proximum oppidum satis munitum atque opulentum, à templo sancti Desiderij à Gallis Sandesirium appellatum. Id in satis magna, purgatáque planicie situm, à Septentrionibus mediocri interiecto spatio Matrona amne permunitur, reliquis partibus circumdatur densissimis syluis: murum autem habet nouis operibus auctum. Ibi namque Hieronymus Marinus, Bononiensis architectus, opportuno in loco mœnium propugnacula fenestratis lateribus accuratè perfecerat, nouásque quotidie munitiones instituebat. Præerat præsidio uir Gallus, singulari uigilantia fortitudinéque animi, nomine Landa, quem superiore anno cum insigni gloria apud Landresium binas uno tempore Cæsarianorum & Britãnorum oppugnationes pertulisse memorauimus. Ea autem uis oppugnantium fuit, ut à meridie subuecta tormenta à spatio trecentorum passuum incredibilem procidentium mœnium ruinam ederent, & duo turrita propugnacula ab utroque mœnium angulo assiduè colubrinis terebrata quassatáque prosternerent: sicut prius quàm à Gallis interior agger tutò erigi posset, illac Hispani non omnino incommodè in oppidum perrumpere se posse dictitarent. Sed ea militum alacritas ducibus inanis & periculi plena uidebatur, quoniam tametsi oppidi in plano siti murus tormentis abrasus erat, & solo penè æquatus, frequẽtior tamen ædificiorum pars in mollem tumulum, qui in medio oppidi paululum assurgebat, ita erat subducta, ut inuasuris denùm ferè pedum scalis opus esse perspicerent, prius quàm ad paratos in statione Gallos conserendis manibus perueniri posset. Hoc impedimento deterriti Cæsariani duces, in labro fossæ quadratum & solidum aggerem, turris instar, è cespite glebáque erigere cœperunt, in cuius superiore platea aliquot maioris generis tormenta educenda constituendáque censebant: ut his superante altitudine hostes depressiore in loco consistentes uerberarent.

berarent. Id uerò opus quum ab hostibus inchoari Galli duces animaduertissent, præmonente demonstrantéque Marino, parem ex aduerso munitionem ædificare cœperunt, tanto animo, tantáque industria frequentissimis tormentis propugnantes, ut multa quotidie hostibus detrimenta inferrent, nec ullam perterriti animi, aut demissæ spei significationem darent. Accidit autem Idibus Iulijs, ut Renatus Aurantius regulus, qui Belgicum adduxerat peditatum, iuuenis omnibus naturæ atque Fortunę muneribus ornatissimus, ideóque Cæsari longè carissimus, tormenti mortifero ictu vulneraretur. Is enim quum fortè ad Gonzagam, ad opus faciendum milites cohortantem, assidentémque in fossa munitionis superuenisset, eíque honoris causa ille assurgens sellam suam concessisset, paulo pòst in eum locum directo ab hostibus tormento ita globus ferreus aggeri incidit, ut diffracti resilientísque lapidis frustulo lethaliter in humero vulneraretur. Eum iacentem humaniter inuisit Cæsar, expirantémque complexus, nequaquam fictæ beneuolentiæ in ea casus acerbitate lachrymas effudit. Nec multò pòst Hispani milites non satis animaduerso periculo, ab incondita quadam alacritate à ducibus postularunt, ut adoriendi oppidi signum dare minimè dubitarent. Ipsos enim accepta uictoriæ tessera in oppidum fortiter atque fœliciter irrupturos. Laudauit eorum alacritatem magnitudinémque animi Gonzaga, atque ita eos periculi admonuit, ut prius locum propius explorare præmissa pernicium sclopettariorum manu, quam murum aggredi iuberet. Sed res ita cecidit, ut quum audacissimus quidam Hispanorum nomine Chirosa, Aloisij Brauij cohortis signifer, id munus explorandi loci deposceret, & sublato uexillo ad murum oppidi ire contenderet, reliqui ad unum signiferi omnes æmulatione laudis eum auidè atque certatim subsequerentur, atque uniuersi demum milites, eadem spe potiundi oppidi uehementer incitati, quin fossam superarent, & per ruinas erepere conarentur, nullo uetantium & deterrentium præfectorum imperio retineri possent: tametsi nullum adhuc committendæ pugnæ signum à ducibus esset propositum. Qua effreni atque immoderata militum cupiditate permotus ipse castrorum magister Aluarus Sandeus, uti erat singulari animi fortitudine præditus, ne in omnem temeritatis atque Fortunæ euentum certus dux suis deesset, inuocato magna uoce uictoriæ nomine, quin procurrentibus se immisceret minimè dubitauit: hunc statim subsequente collega Aloisio Peretio, qui uirtute animi nequaquam ei inferior putabatur. Verùm ubi ex eo tumultuario procursu ad hostes appropinquatum est, inanis ea alacritas & plurimum funesta extitit, nam Landa peritissimè tormenta collibrari, & sclopettarios continuò displodere iubens, tantā in subeuntes & confertos tormentorum omnis generis procellam effudit, ut totius fossæ spatium interfectorum cadaueribus compleretur. Nam quod antea à Cæsarianis animaduerti nequierat, hostium tormentarij magistri binas in aduersis duorum aggerum lateribus fenestellas in eius diei usum astutè constitutas, & tenui gleba contectas, repentè aperuerant, è quibus directis in latera colubrinis miserabilis fortium uirorum strages edita est. Ad hęc etiam Galli fictilibus, & tubis ligneis, nota atque usitata ratione, bituminosi & sulphurei ignis flammas iacentes, quæ thoracibus & galeis adhærerēt, multum profecerant: tanta quidem propugnantium simul atque inuadentium constantia, audaciáque, ut Germani hærentes Hispanos, & planè magno cum incom-

modo repulsos conspicati, insilire in fossam eisque succedere minimè recusarent. Verùm nequaquam tanta fuit apud Germanos perseuerentia, ut egregio conatu, iam reiectis Hispanis ferre niterentur: Nam ubi appropinquatum est, paria propè ac Hispani pilarum, uolitantiúmque ignium vulnera susceperunt: eo exitu ut aliquanto celerius quàm pugna appetissent pedem referrent. Ea die ex Hispanis ad quingentos, partim in fossa occisos, partim grauibus affectos vulneribus, desideratos ferunt. In his periere signiferi tres, saluis tamen uexillis, Saccaratus, qui pridie inauspicatò ad Mendociæ cohortis præfecturam uirtutis nomine fuerat traductus, & Romerius Solerius, atque Spinosa. Ex præfectis autem Alfonsus Caruaial nobilissimo ortus genere, & Monsaluus Valentinus atrocibus flammis circumuentus. Cæterùm ipse Aluarus Sandeus manus atque ora deformiter ustulatus, & Aloisius Peretius femore glande traiecto, uix sese è tanta clade eripuerunt. Germanorum autem qui ceciderunt inclyti nominis, fuere Eyttelfrictius Hohenzollernus & Ludouicus Curtauilla. Chirosa ipse, qui exitiosæ temeritatis authorfuerat, quum omnium uoce damnaretur, pœnam ueritus, neque ignarus seueritatis Cæsaris, ad Barium oppidum Gallicæ ditionis perfugit. Biduo pòst rescitum est Landam pari prope sorte, qua Aurãtius è uita sublatus est, tormento ereptum fuisse, cui cum imperio successit Sanferrius regulus iuuenis impiger, sed fortitudine animi, usúque militiæ nequaquam Landæ par, eo Sanferrio patre genitus, quem apud Mediolanum Heluetio prælio cecidisse memorauimus. Eo tam audaci atque improspero suorum conatu permotus Cæsar, usque adeò appetenter Italicam legionem desiderasse dicitur, ut se parum prouidi consilij sui pœnitere fateretur, quòd Italicos parcendo pecuniæ ab initio, secus ac alias fecisset, & nuper ad Duram fuisset expertus, non conduxisset. Expeditas siquidem atque promptissimas aggrediendis muris Italicorum cohortes Hispanicis admixtas proculdubio in oppidum peruasuras arbitrabatur, quòd Germani armis atque corporibus graues, neque suopte ingenio multa agilitate pollentes, quandam incessus tarditatem è disciplina campestribus prælijs requisitã præferrent, quæ aliena prorsus à subitarijs extraordinariisque inuasionibus censebatur, quibus id oppidum proculdubio capi posse uideretur. His de rebus existimabat Cæsar huiusmodi certamina minimè instauranda repetendáue, quum in his asperrimis conatibus florem militum absumi, augeríque inde hostibus animos, tanquam ex æquissimo semper loco pugnaturis, manifestè prospiceret. Itaque ut cuniculis res ageretur ducibus præcepit, quibus supposito atque inceso tormentario puluere hostium agger superstantibus defensoribus exscinderetur. Quo iam inchoato productoq; opere, cognitum est hostes ex aduerso pares cuniculos, uti disciplinæ consuetudo postulabat, diligenter instituisse: sic ut ea oppugnatio ad obsidionem deducta uideretur: nec tamẽ Cæsarianos expugnãdi oppidi totam spem abiecisse appareret: nam magno molimine machinã instituebant, in star antiquæ testudinis, quam subiectis rotis ergatarum beneficio ad murum producere cogitabant. Eius latera permunita erãt crassis asseribus, ac exterius lanarum saccis conuestita, supernè autẽ pedalibus tignis inter se cõsertis ualida concameratione protegebatur. Tantæ uerò erat amplitudinis, ut integram, & in ordine constitutam fortissimorum militum centuriam contineret, qui densata acie, sublatis statim à fronte pluteis, quum satis promota

foret

foret machina, per ruinas munitionesque hostium peruasuri, atque inde delectis propugnatoribus in oppidum irrupturi credebantur. Sed eius operis labor subtiliter institutus successu caruit. Nam Cæsar consilium mutare coactus est: quum certior esset factus Gallorum equitum & peditum peramplam manum ad Vitriacum oppidum, duodecim inde millibus passuum distans, Brisacco duce peruenisse. Is aliquam non omnino periculosam ferendæ opis occasionem expectans, inde ad obsessos penetrare statuebant. Propterea Cæsar, ut obsessis expectandi auxilij spem minueret, & quantum nouus hostis in congressu ualeret statim experiretur, eum nocturno prælio adoriri constituit. Itaque sub occasum Solis missus est Franciscus Atestinus cum Italico equitatu, cui ducenti Sequanici generis galeati equites adiuncti fuerant. Datus est etiam Franc. comes Castalius dux uetus, & secundum hos Mauritius Saxo, cum duobus millibus Germanorum equitum, cuius uestigiis hærebat Gulielmus Frustembergus cum peditum suorum legione, qua cum septem muralia tormenta trahebãtur. Cõtinenti igitur agmine euntes, interfectis ex itinere Gallorũ excubijs, ad secundum à Vitriaco lapidem trecentorum equitũ alam, quę hostiũ motum præsenserat, atque equos ascenderat, acri impetu facto profligarunt, multis utique interfectis & captis. Tum uero Brisaccus ex suorum fuga cognito hostium aduentu certius agnoscendi hostis, explorandique suorum casus cum ualida manu prouehitur. Circiter autem duo millia peditum, quæ partim ex Gallicis partim ex Italicis cohortibus constabant, in acie consistere iubet, reliquas equitũ alas præterfluentis Matronæ amnis pontẽ tueri, iussaque sua operiri præcipit. Eo modo Brisaccus feruido ingenio prouectus, in Atestini equites incidit, & quum conserta statim pugna incumbentium hostium impetum sustinere non posset, ad suos refugere cœpit, ita à tergo instantibus hostibus, ut grauissimè premeretur, & nequaquã contentis habenis tumultuoso incursu peditum suorum ordinem perturbaret. Quo casu puncto tẽporis tota Gallorum acies dissipata est, eo euentu ut nisi Sampetrius Corsus sclopettarios suos urgentibus Cæsarianis opposuisset, ipse Brisaccus in uado fluminis opprimeretur, & permixti Gallis hostes in oppidum irrumperent. Reliqui Gallorum equites continuò fugæ se mandarunt, & bona pars peditũ interfecta est, Sampetrius tamen, qui ducem seruasse uideri potuit, cum ea, quam diximus, manu infestos hostes glandibus coniectis repellens, seipsum cum cohorte tenebris tectus seruauit. Ex numero Gallorum Italicorumque peditum circiter trecenti in templum se contulerunt, quod erat iuxta oppidum, atque inde sclopettis emissis se defendere cœperunt, frustra eos Atestino atque Castalio hortantibus, ut se dederent, neque tormenta, quæ cum Germanis adducebantur, expectanda ducerent. Id uerò milites egregiè fortes minimè credebant, quum hæc terrendi sui causa ab hostibus dici arbitrarentur, atque eo modo his conditionibus, quę militare decus offenderent, repudiatis, in eodem proposito sustinendi hostis per aliquot horas perseuerarunt, donec Frustembergus superuenit. Is dum templi situm inspiceret, glande circa ceruicem ictus, ideoque crudeli ira percitus, templo suorum legione circumdato, admotisque muralibus tormentis, id immaniter quatere cœpit: ita ut perforatis lateribus & perfractis columnis, integra propè testudo concideret, obitérque infœlicis uirtutis atque constantiæ homines, ne fornicum & totius

contignationis ruina opprimerentur, clamore ſublato, ad eaſdem quas repudiarant deditionis conditiones recurrerunt. Sed eo tempore neque Ateſtini neque Caſtalij apud inexorabiles Germanos iuſtæ deprecationes ualebant, utpote qui deditis ſeruare uitam cuperent: atque ita patefacto templo à Germanis ad unum omnes crudeliſsimè trucidati ſunt, oppidúmque direptum. Apparuit uniuerſum Briſacci equitatum, magno regis detrimento, quòd ex nobiliſsimis Gallicæ iuuentutis conſtaret, deleri potuiſſe: ſi Saxones equites iter conficere maturaſſent. Quo caſu Germanicos equites ſuo graui & contento inceſſu tranquilliùs & tardiùs equos agitare ſolitos, ſtataria in pugna, quam in procurſationibus fortuitorum certaminum aptiores & firmiores eſſe perſpectum eſt. Hæc nocturna uictoria nunciata Cæſari, & obſeſsis ad illudendum ſignificata, mirum in modum eorum animos contriuit: nam uti erant auxiliorum expectatione ſuſpenſi, & ad ſummam multarum rerum: tormentariíque præſertim pulueris inopiam redacti, de Fortuna ſua conquerebantur: quandoquidem plerique eorum amiſsis commilitonibus, acceptiſque vulneribus & perpetuis uigilijs ſemienecti, iámque deficientibus eſculentis nequaquam abundè recreati, de deditione cogitarent, nec pari authoritate, ac antea facere ſolitus eſſe Landa, Sanſerrius deſperantium animos confirmaret. Cæterùm Cæſar Vitriacum ſuis copijs obtinendum ratus, ut hoſti eriperetur, ibi in præſidio quinque cohortes Furſtembergæ legionis remanere iuſsit, quæ demeſſa frumenta colligerent, & ea munia capeſſerent, quibus hoſti maximè nocere poſſent. Sed Germani triduo conſumptis omnibus commeatibus, quum ibi diutius ſubſiſtere nollent, concremato oppido iniuſſu Cæſaris in caſtra redierunt, ita ut ſubiratus Cæſar Gulielmo acerbiſsimè ſuccenſeret, & in locum earum cohortium, quæ oppidum deſeruiſſent, Aliprandum Madrucium Tridentini Cardinalis fratrem cum quatuor cohortibus, & quadringentis equitibus ſuffecit. Per eos dies Calendis Auguſti aliquot Galli equites, quum in ſyluis aliquandiu Cæſarianorum exploratorum oculis obuerſati eſſent, ſpeculantes occaſionem ferendi obſeſsis auxilij, ingenti auſu globo facto triginta equites ad Sandeſirium percurrerunt, ſingulos tormentarij pulueris ſacculos à tergo deferentes. Sed is eorum exitus fuit, quanquam citatiſsimis equis uterentur, ut non omnes, aut metu deterriti, aut intercepti à Cæſarianis, oppidum ingrederētur. Qua re ex captiuis cognita, Cæſar facilè intellexit ſummam eſſe apud obſeſſos ſulphurei pulueris inopiam, ſic ut milites æquiore iam conditione murũ ſe inuaſuros, ſi Cæſar iuberet, pollicerentur. Re ad Vitriacum à Cæſarianis bene geſta, nihilo ſecius Galli pleni fiducia rei bene gerendæ, ſi hoſtis mœnia repeteret, uigilantiſsimè oppidum tuebantur, cunctáque opportuna ad defenſionem ex Marini architecti præceptis ſolertiſsimè comparabant, quum repentè oppido emiſſus tubicen poſtulauit, ut ſub fide legatos colloquendi cauſa obſeſsis emittere liceret, factáque poteſtate Vicontius, Riueria & Sineus cohortis præfectus ad Gonzagam uenerunt. Summa mandatorum hæc fuit Sanſerrium, quanquam ea uirtutis atque conſtantiæ documenta dediſſet, ut ſibi nullo pacto timendum arbitraretur: alienum tamen non eſſe à deditione oppidi, ſi honeſtis conditionibus ageretur. Petebant Galli ut ipſis excedentibus arma, res& omnes, & cuncta tormenta concederentur, menſis unius induciæ fierent, intra quas niſi rex iuſto cum exercitu obſeſsis opem ferret, & Cæſarem ſoluta obſidione depellerent, continuò oppidum

Cæſari

Cæsari traderetur, ea tamen conditione, ut reficere mœnia, & construere nouas operum munitiones intra sex menses Cæsarianis non liceret. Hæc tanquã insolentius postulata Ferdinandus ita reiecit, ut legati facilè intelligerent quanta speratæ uictoriæ confidentia hostis niteretur, atque eo modo redeuntes in oppidum, non multo pòst iterum atque iterum æquioribus cum mandatis remitterentur, atque eo die præter omnium opinionem de oppidi deditione transigeretur, his conditionibus: duodecim dierum induciæ sunto, intra id spatium ni Franciscus rex promoto exercitu obsidionem soluat, Sanserrius oppido statim excedito, à Cæsarianis exeunti præsidij causa duo tantùm tormenta concedantor: Gallis omnibus sub uexillis ad tympanorum sonitum more militiæ abeundi quò uelint, potestas esto, reliquum omnem tormentorum apparatum totamq; commeatus copiam Cæsari relinquanto, de hisq; rebus quatuor obsidibus cauetor. Ab hac pactione acceptis obsidibus Gonzaga in oppidum intromisit Hispanum equestris ordinis nomine Contreriam, qui accuratè obseruaret, ne Galli noctu uel interdiu munitiones augerent. His confectis rebus, quum id resciffet Franciscus, nec ut opem ferret ex usu esse iudicasset, à Sanserrio integra fide traditum est oppidum. Ferunt Sanserrium fictitijs Claudij Guisij primarij ducis literis deceptum, aliquanto maturius quàm expediebat ad deditionis consilia descendisse. Hę literæ apud Granuelium confictæ fuerant, & exempto ceræ sigillo ex ueteribus Guisij literis usque adeo arguta falsarij manu exaratæ, ut pro ueris agnoscerentur, ab his pręsertim qui eo obsidionis periculo solicitis & trepidis animis celeriter eximi cupiebant. His siquidẽ literis Guisius Sanserrio respondere fingebatur, tãquam intempestiuè ferri sibi opem postulanti, regem graui de causa alienũ esse à cogitatione ferendæ opis, ne sese, & liberos, Fortunásque omnes regni in unius pugnę non necessarium discrimen adduceret. Proinde ipsum, qui amplius quadraginta diebus insigni regis commodo summáque sua laude acerrimorum hostium uim sustinuerit, si urgeretur acrius & desereretur à Fortuna, nõ indecorè aut turpiter facturum, si sese atque præsidium honesta pactione conseruandum existimaret. Quibus literis à Gallo lixa pręsenti pecunia corrupto in oppidũ delatis, qui eas calceo insutas ad simulandam periculi diligentiam afferebat, & in corona à Sanserrio perlectis, nemo militum fuit, qui à deditione dissentiret. Per hũc modum non sine risu Gallicæ simplicitatis Sandesirio potitus Cæsar, quid sibi agendum foret in consilijs agitabat, ualde perplexus an Catalaunum oppidum, quod Sciallõnum hodie Galli appellant, in eodem ferè itineris cursu secundum Matronam amnem positum oppugnaret, an ad Lutetiã usq; progrederetur. Huius explicandi consilij ratio in eo uertebatur, quòd duces fermè omnes confirmarent difficilem atque ærumnosam fore munitissimi oppidi expugnationem. Id enim ualidis atq; recẽtibus copijs firmatũ auctumq; magnis operibus, & instructum magna tormentorũ copia fuisse cõstabat, uti regẽ ex tanto Sandesirianæ obsidionis spatio prouidisse credi fas erat: ita ut ex ea inutili propè, quanquam decora ad Sandesirium mora, adeundę Lutetiæ occasionem pleriq; milites prædę auidi amissam fuisse quererentur. Regem porrò, qui Heluetiorũ auxilia diu expectata, dudũ in castra recepisset, aduenissentq; ei ueteres nouiq; Vascones, ita esse confirmatũ periti milites dictitabant, ut quũ in proximo castra haberet, prælio dimicaturus esse censeretur, si non iniquo loco periculi faciundi facultatem nancisci posset. Erãt enim multæ undique coactæ

peditum atque equitum copiæ, ut refutandus potius quàm lacessendus à cautis maximeq; prudentibus, qui erant apud Cæsarem, crederetur: uel ob id præsertim quòd multis ex numero Hispanorum aut interfectis aut grauiter debilitatis, & rarescentibus Germanorum legionibus, Cæsar neque peditatu neque equitatu superior existimari posset: propterea Henricum regis filium id pro comperto agnoscentem, pugnæq; auidum, segnia & parum generosa patris consilia detestari vulgò prædicarent. Sed hos sermones grauiter expendens Cæsar, in arcano pugnæ cupidus ita admittebat, ut secretum tegeret, ostentandiq; animi causa ad Catalaunum castra moueret: tanquam oppugnare uellet, hostibus metum iniecturus. Cæterùm suo innixus consilio, repentè motis castris ad Aspernectum oppidum destinato itineri impositum contendit, præterq; opinionem regis atque hostium eo potitus, opulenta omnis generis commeatus copia largißimè sese recreauit. Tum uerò rex adiuncto sibi cum reliqua copiarum parte Claudio Guisio promotis castris in conspectum Cæsaris se dedit, intercedente Matrona amne, qui uado transiri non poterat, certatimq; utrinque excitata per agros incendia uisebantur: quum Galli sua omnia, ne his potiretur hostis, ultro peruastarent, & Cæsariani Germaniq; præsertim, ut Gallis maximè nocerent, incendijs effusißimè grassarentur. Erat eius horrendæ cladis aspectus planè miserabilis, quum fertilißimæ regionis incolæ, neutram in partem opportuna ipsorum malis remedia reperirent. Ab Aspernecto Cæsar in Parisios iter habebat, quum in altera amnis ripa regiorum agmina uiserentur: ideo pari instructa acie, ut si Cæsar in amne pontem faceret, aut uado transire conaretur, in margine fluminis prælio decertarent. Quod cum à Cæsare ex non iniqua conditione tentari posset, Gulielmus Frustembergus, odio suo peculiari in regē incensus, quòd ueteribus stipendijs cum ignominia exauthoratus fuisset, uti erat peritus regionis, noctu in amne tutum uadum quæritabat, uerùm incautè ripis inhærens à quibusdā exploratoribus Gallis pro speculatore interceptus est, deductusq; ad regem & agnitus, cunctis propè eum ad laquei necem deposcentibus, custodiæ traditus est. Eius uiri casu spe pugnæ decidit Cæsar, quum in eius audacißimi hominis industria superandi amnis conserendæque pugnæ facultatem se reperire posse confidisset, & regem tumultu Lutetianō perculsum nō temerè pugnæ potestatem facturum arbitraretur. Peruaserat enim ad Parisios usque non falsus rumor, Cæsarem paßim expugnatis oppidis uictorem appropinquare: tāta omnium perturbatione, ut urbs totius Europæ amplißima & copiosißima ingenti metu quateretur, atque incolæ confusißima trepidatione cariores res suas, liberos, & coniuges nauigijs imponerent, ut per Sequanam elaberentur, & nemo ferè esset ex indigenis Gallis qui arma caperet, ut sese & patriam ab hostis iniuria tueretur: neque ipse Medonius Cardinalis, qui Lutetiæ regio nomine cum imperio præsidebat, tantum ualebat authoritate, ut fugam perterriti populi usquam sisteret. In eo tamen tumultu peregrini omnes, qui ibi per gymnasia liberalibus studijs operam dabant, arma sumpserunt, præbente se eis ducē Caracciolo Sergiani Melphitani reguli filio, qui Lutetię sacerdotium inter cucullatos opulentum liberalitate regis fuerat consequutus: impigro nanque ingenio iuuenis, uti militari patre genitus, armis potius quàm pijs ad diuos supplicationibus immanes hostes arcendos existimabat. Quæ armata manus studiosæ iuuentutis alacriter digesta in cohortes, tametsi impar sustinendis

nendis hostibus uidebatur, nouo tamen & numeroso armatorum subsidio populus confirmatus, quod pari passu instructo exercitu regem aduentare didicerat, fugam repressit. Quum eo modo nullo congressu, sed crudelibus incendijs bellum gereretur, de pace per idoneos homines agi cœptum est: nam paulo antè per Bartouillam equitem Ligninij captum dimissumq; per Iacobũ Medicem & Franciscum Somalium Insubrem uirum clarissimum, qui Cæsaris consilijs adhibebatur, Hanebaldo Amiranti significarant, Cęsarem usque adeo diri atque exitialis belli pertæsum eo esse animo, ut si honestis conditionibus pacem rex peteret, ab æqua concordia minimè discessurum, ipsos autem Medicem atque Somalium, ueteris suæ militiæ stipendijs & beneficio regis addictum, profiteri fidelem operam suam, quam ea in re non ingratam Cæsari futuram scirent. His a Bertouilla nunciatis, neque ipse Amiras, neque rex postea surdas aures præbuerunt: ita ut Bertouilla cum Bailiuo Digionio rerum perito sene cum mandatis remitteretur, quibus colloquio locum & diem primarijs constitui postulabant. Eius autem actionis exitus fuit, ut Granuelius atque Gonzaga cum Hanebaldo atque Nulleio uiro togato colloquuti, eo facilius de pace transigerent, quod in eius rei negotium iam antea Gabriel Gusmanus Hispanus cucullati ordinis à regina Galliæ ad fratrem Cæsarem missus, se Christianę pietatis nomine insinuasset. Dum hæc in spem pacis tractarentur, Cæsar Antonium Peronotum ipsius Granuelij filium, iampridē ad arcana scrinij consilia admissum, ad Henricum regem Bononiam oppugnantem misit, ut per eum Britannus natura suspiciosus de his rebus, quę de pace actitata fuerant, sed nondum planè constitutis legibus transacta, accuratissimè doceretur. Sed plerique existimarunt Antonium peculiari de causa ad Henricum fuisse transmissum, ut Cæsaris difficultates, adeundæque Lutetiæ consilium explicaret, peteretque ut castra in Parisios mouere uellet, ut communibus uiribus Lutetiam occuparent. Quod si proprio occupatus bello id facere nollet, saltem hoc sibi indulgeret, ut incolumi fœderis amicitia, de pace cum Francisco transigere liceret. Quamobrem Henricus sua certa spe expugnandæ Bononiæ innixus Antonio ita respondit, in potestate Cæsaris fore cum Gallo rege de pace pacisci, idque se æquo laturum animo, modo recentis inter ipsos icti fœderis iura nequaquam præuerteret. Pluris namque Henricus propinquam obtinendæ Bononiæ spem, quàm Lutetiæ possessionem existimabat, quod Motrellum quoque magnis uiribus à Talboto oppugnatum, sibi cessurum confideret. Itaque Cæsar redeunte Antonio consilia pacis explicauit: nam plerique nihil stultius & perniciosius fore iudicabant, quàm si Cæsar in urbem Lutetiam longè omnium amplissimam irrumpere properaret: instante ualidissimo regis exercitu, quandoquidem irrumpentes milites ad prædam ita dilapsuri crederentur, ut non facilè, quum exterior hostis ingrueret, cogi, aut in aciem produci aduersus regios posse quisquam ducum existimaret, quandoquidem certa fames obsidente suburbana rege uictoribus & incolis extimescenda censeretur. Quod si cuncta prosperè Cæsari prouenirent: nihil tamen eum tanto periculo quæsiturum apparebat, quam ut alieno commodo salutem & dignitatem suam intempestiuo tempore periclitaretur: quoniam fœderi erat adscriptum, ut si parta uictoria Parisiorum Lutetia potirentur, ea urbs, uti superioribus seculis fuisset, non Cæsari sed Britannico imperio cederet. Vrgebat etiã Cæsarem ad complectendam pacem pecuniarũ inopia, usq; adeo, ut quum

eidem Aureliano in matrimonium collocaturum, quæ dotali iure Mediolanenſem principatum ſecum traheret. Qua in re deliberanda Cæſar octimeſtre ſpatium depoſcebat: quo ſpatio tum ipſius Philippi filij, tum Ferdinandi fratris uoluntates certius exploraret, ut inde intra quatuor demum menſes, hoc eſt poſt integrum annum, cum alterutra uirgine nuptiæ celebrarentur. Si autem Cæſari magis expediret fratris filiam quam ſuam ipſius natam Carolo deſponſare, confectis ſtatim nuptijs Mediolanenſis imperij poſſeſsionem Aurelianus hac lege acciperet, ut donec maſculam ſuſciperet prolem, Mediolani & Cremonæ arces Cæſariano præſidio cuſtodirentur. Tum uerò Carolo Sabaudio cuncta quæ illi uel in Allobrogibus, uel in Subalpinis adempta fuiſſent, optima fide reſtituerentur, liceretq; Gallo regi eas retinere arces tandiu Gallicis præſidijs cuſtodiendas, quandiu Galliæ Ciſalpinæ arces, quas diximus, Cæſariano præſidio tenerentur. Reliquæ uero conditiones initæ pacis atque percuſsi fœderis eò pertinebant, ut de iuriſdictione quorundam oppidorum Belgicæ prouinciæ præclare diffinirent, reſtituerenturq; ea omnia utrinque quæ mutuis armis ex uſu belli occupata fuiſſent poſt inducias ad Niceam Prouinciæ authore Paulo Pontifice confectas, relinquereturque locus his principibus nominatim tanquam ſocijs atque amicis, ſi noui fœderis beneficio uti uellent. Hi fuere ipſe Henricus Britanniæ, Sigiſmundus Sarmatiæ, Ioannes Luſitaniæ, & Chriſtiernus Danimarchiæ reges: atque item ſinguli ſacri uel prophani iuris Germaniæ proceres, qui ad dicendum creandumque Cæſarem ſuffragiorum iura obtinent: & præter hos dabatur etiam aditus ad idem pacis & fœderis beneficium Heluetiorum reipublicæ tredecim pagis, cui annexa eſt trium Griſonij nominis gentium fœderata ciuitas: atque item in Italia, principi Venetorum: atq; item Dynaſtis Carolo Sabaudio Allobrogum, Coſmo Medici Florentiæ, Herculi Ateſtino Ferrariæ, Guidobaldo Vrbini, liberisq; ciuitatibus Genuenſium, Senenſium, atque Lucenſium. Hęc confecta tranſactaq; ſunt apud Crepinium in Sueſsionibus caſtellum, adſtipulantibus utrinq; mutuo ſacramento Cæſarianis, & Regijs ei negotio præpoſitis. Hi fuere Nicolaus Peronotus Granuelius Cæſariani ſcrinij magiſter, & Ferdinandus Gonzaga, primam apud copias poſt Cæſarem in exercitu militaris imperij authoritatem obtinēs. Ab regis uero Hanebaldus ipſe Amiras, & Nulleius ſenator ſupplicibus libellis præfectus. Dati autem ſunt obſides in fidem concepti fœderis duo Cardinales, Ioannes ipſe Lotharingus, & Medonius, quem dudum Lutetiæ in eo propinqui belli metu, tumultuq; præfuiſſe diximus. Ad hos ſacratos uiros acceſſere Valleius citerioris Britanniæ opulentiſsimus regulus, & Agnodeus adoleſcens ipſo Amirāte Hanebaldo genitus, decimo quarto Calē. Octobris, quarto & quadrageſimo anno ſupra quingenteſimum atq; milleſimum à partu Virginis. Hoc confectæ pacis nomen incredibilem cunctis mortalib. lętitiā attuliſſe uiſum eſt, propter ſperatam diu exoptati otij tranquillitatem. Sed non deerat qui eam ſucceſſu cariturum prædicarent, quod Cæſar tam graui pondere obligatæ fidei diſtentus eſſet, ut ægrè promiſſo ſtaturus crederetur. Nam apparebat cum ſummo cum incommodo alterutra quam uellet nuptiarum pactione, aut patrimonio Belgico ceſſurum, aut Mediolanenſe imperium importuna ſibi ratione in dotem collaturum. Neque enim erat exiſtimandum tantæ grauitatis tantæque religionis principem adduci poſſe, ut eius initi fœderis leges, arctèque obligatam fidem ſuam ulla ex parte uiolaret. Sed Fortunæ

FF 2

Cæsaris uotis & commodis secundissime semper arridens, ex arcano fatorum uiam inuenit, ut eum damnosæ trasactionis solicitudine curaq; uel in alteram partem, si à fide data discedere uellet, probroso pudore atque dedecorosa inuidia liberaret. Carolus enim Aurelianus postquam in complexum Cæsaris deuenisset, in pestiferum incidit morbum, ita ut paucissimis diebus apud Firmum monasterium sæua morte eriperetur, iuuenis omnibus corporis atq; animi quę conferri à natura possent muneribus, totius Galliæ iuuenũ florentissimus, quē unum pręter ipsos Gallos, populi Insubres tanquam exoptatũ summæ benignitatis principem maximè luxerunt, quum de fortunis suis & tranquillitate seculi facile desperarent. Cæterùm rex Henricus pòst expugnatam Bononiam, atq; eam expulso Varuenio, Obiei Marescalchi prouinciæq; Morinorum præfecti genero, Anglicis præsidijs confirmatam, & desperatam Motrelli oppidi deditionem, quod Obeius defenderat, pacem cum Gallo rege facere recusauit, uel satagente plurimum in eam rem Ioanne Bellaio Parisiensi Cardinale. Quibus de rebus contendente iam Cæsare ad Samarobrinam, quę Cameracum dicitur, uniuersæ Gallorum copiæ duce Delphino discedentis Henrici regis & Britannorum uestigijs ita institere, ut pene nouissima hostium agmina consequerentur, atque eos multis impedimentis exuerent: conuersisq; continuò signis Delphinus Bononiã repentinus inuaderet, tanto impetu, ut inferiore oppidi parte, multis Anglorum interfectis, atque obiter magna præda potiretur, uideriq; posset graui metu hostium, superiore etiam oppido, in quod Angli confugerãt, uim admouere cum bona spe uictoriæ potuisse, nisi hæc strenuè audentem aduersæ tempestates uentorum & imbrium, quæ tolerari non poterant, impedimento fuissent. Instituta demum est à Francisco rege cum terrestris, tum naualis obsidio: nam præter copias quæ opportuno in loco castra fecerant, atque importari commeatus è proximis regionibus prohibebant, ad onerarias ingentes naues, quæ passim ex Armorici Oceani portubus cogebantur, rostratæ etiam naues Massiliensesque triremes, per fretum Gaditanum Hispaniam circuire iussæ, onerarijs nauibus accesserant. Quarum agilitate Britannicis nauigationibus multa inferebantur ditrimenta, usque adeo ut Hanebaldus, cui adderat Petrus Strozza & Leo frater triremibus præfectus, prælio nauali cum Dumbleio Henrici præfecto, magna loci, & uentorum conspirantium opportunitate prosperè certaturus crederetur. Quibus de rebus fiebat, ut Henricus longè maximis sumptibus fatigatus, ad consilium pacis, quod nuper reiecerat, reuerteretur. Ea uerò celerius opinione omnium confecta est hac lege, ut Francisco regi Bononiam certo auri pondere redimere liceret: quod aurum resarciendi bellici sumptus octo pensionibus in singulos annos à Gallis penderetur. Sed per hunc modum Henricus & Franciscus nequaquam diu ea parta pàce lętari potuerunt. Henricus enim iam planè in senium urgens, & multo succi abdomine grauis & ineres effectus, lacessente atroci febre propter sæuam inflammationem in crure uirulenti herpetis, uitam cum morte commutauit, quum ætatis annum quinquagesimum septimum ageret, & ferè triginta octo annis regnasset, relicto regni hærede Odoardo puero ex Ioanna Semera susceptο, ea conditione, ut à Thoma Semero auunculo instruẽdus regni administrãdi artibus regeretur. Pòst quinquagesimum autem diem ab Henrici morte, ipse quoq; Franciscus rex apud Rambuletum oppidum in finib. Parisiorum atroci cum quatiente morbo è uita migrauit. Natum ei erat circa sedem malignum ulcus,

ulcus, quod ſerpendo ad ueſicæ penetralia peruadebat, & cuncta humani ingenij remedia reſpuerat. Is erat duobus ferè annis Henrico ætate minor, cæteris in rebus uera æſtimatione morum, & naturæ dotium plane æqualis, niſi Henricus ingraueſcente ætate oblitus ueræ pietatis, nobile alioquin ingenium Lutheranis ſuperſtitionibus deuouiſſet. Cæterùm Franciſcus decumbens, quum æquiſſimo animo fatalem horam ſibi adeſſe præſentiret, & Chriſtiano ritu ſeſe religioſè & puriter à delictis expiaſſet, Henrico filio pietatem in omni re conſtantiſsimè colendam commendauit, & quędam ei arcana tuendo regno opportuna communicauit, & quibus maximè artibus gentium ſubiectarum certiſsimum ſtudiū promereretur, præcepit, ut populos tributis propter immodicos alendi belli ſumptus a ſe neceſſario inſtitutis, & acerbius quàm deceret exactis ſubleuaret, ſcilicet ut hac liberalitate firmior, atque antiquis Galliæ hoſtibus ſuperior euaderet. Peculiari autem nomine Hanebaldum Amirātem propter ſpectatam eius fidem atque uirtutem mirificè commendauit. Anteceſſerat pari fato Franciſcum regem, eodem fortè menſe dieq; ſuperioris anni Alfonſus Daualus Vaſtius, propter admirabiles corporis atque animi uirtutes, quas eximia liberalitas aptiſsimè condiebat, regali Fortuna dignus, cui in imperio copiarum, Mediolanenſiſque dominatus pręfectura Ferdinandum Gonzagam Cæſar ſuffecerat. Sed prius quàm horum duorum inſignium regum interitus incideret, Cæſar acre bellum ſuſcepit, perdomandæ Germanię cauſa, quæ non modo multo maxima ex parte ab inſtitutis maiorum ſuorum placitiſque religionis impiè deſciuerat: ſed etiam à maieſtate imperioque Cæſaris arrogantiſſimè rebellarat. Deficientis autem Germanię duo duces extiterunt, Philippus Lantgrauius Cattorum princeps, & Ioānes Fridericus Saxonum antiquiſsimę ſtirpis regulus, qui cōtumaci animo pro tuenda libertate Germanici nominis, excitis in id bellum liberis ciuitatibus, arma ſumpſerant. Cæterùm Cæſar pro dignitate ſua nequaquam id ſæuum bellum reformidans ita illud inchoauit, ut quum initio parum paratus arma cepiſſet, in Vindelicia ægrè promptiſsimorum atque urgentium hoſtium impetum ſuſtineret, & ſeſe in Baioariam amicitia Gulielmi principis fretus, recipere cogeretur, donec ei Italicorum tres ornatiſsimæ legiones, & ſex centenariæ galeatorum equitum alæ à Pontifice Paulo religionis atque amicitiæ nomine trans Alpes miſſæ opportuniſsimo tempore iuxta Lanzutum oppidum Farneſio Cardinale legato, & Octauio fratre duce ſuperuenerunt: quas Pontificias copias ſtatim ſubſequutæ ſunt ueteranæ Hiſpanorum cohortes. Quibus tantis confirmatus auxilijs Cæſar bellum quod inferebatur cōuerſa Fortuna ita hoſtibus intulit, ut protracto bello per aliquos menſes, fractoque Germanorum impetu, quum nuſquam iuſto prælio fuiſſet dimicatum, germania omnis intra Danubium, & Albim, & Rhenum incredibili fœlicitate gloriaq; ſubacta ſit, utroque etiam duce capto, eo rerum exitu, ut ipſis uinctis atque productis nobiliſsimum de ſubacta Germania triūphum, quem Romanis olim ducibus denegatum conſtat, inſtruere potuerit.

FINIS.

B

 ducit

Eccius,

Frna

G

Guleta

queri-

Mel-

N

Neapo-

O

P

Q

R

S

FINIS.

BASILEÆ

INDVSTRIA ET OPERA
PETRI PERNAE
SVMPTIBVS VERO HENRI-
CO PETRI ET SIBI
COMMVNIB

Cum Gratia & Priuilegio Cæsareæ Maiestatis.

ANNO CIↃ IↃ LXXVIII.
Calendis Martijs